Et 167
N 88

R, 60
1 | 11

C. 5.
C. 6.

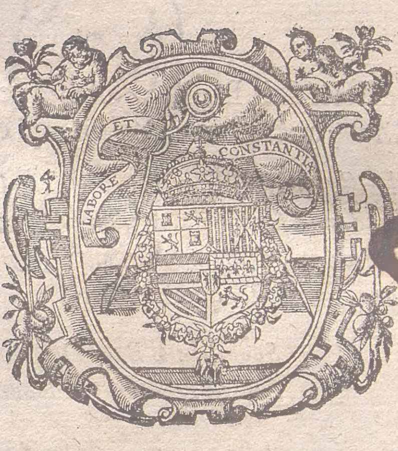
Est. 167
No 88

Del aposento del Predicador primero.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS

COMMENTARIA IN DVODECIM PROPHETAS.

Corregido por el indice del ... en 14. de febo de ...
Fr. ... de Vargas

ANTVVERPIÆ,
Ex officina Chriſtophori Plantini,
Regii prototypographi,
M. D. LXXI.
Cum Priuilegio Regiæ cath. Maieſtatis.
Regij conſilij æſtimatio eſt LXXII. ſtuferorum.

CASA PROFESSA IHS

Cordova

P. M Araujo

Summa Priuilegiorum.

REGIÆ Catholicæ Ma$^{tis.}$ Priuilegijs cautum eſt, ne quis cuiuſcunque ſtatus aut condicionis, *Benedicti Ariæ Montani Hiſpalenſis Commentaria in duodecim Prophetas*, citra Chriſtophori Plantini voluntatem, intra ſex annos imprimat, alicubíue impreſſa in eius ditionis fines importet, aut quouis modo diſtrahat. Qui ſecus faxit, confiſcationis librorum, & pœna; vt latius in Regio diplomate expreſſum eſt; multabitur. Dat. Bruxellis in Conſilio priuato 30. Ianuarij.

In Conſilio verò Brabantiæ, 15. Februarij, M.D.LXIX.

Subſignat.

De Langhe.

Cenſura Doctoris Seb. Baer, ex collegio cenſorum Antuerpiæ Catholicæ Ma$^{tis.}$ auctoritate, & Epiſcopi delectu inſtitutorum.

COMMENTARIA *clariſſ. & doctiſſ. viri Benedicti Ariæ Montani in omnes Prophetas minores non ſolum commendanda ſunt, quia pietatem & verum prophetæ ſenſum referunt, verum etiam quòd ad hæreticorum dogmata extirpanda, & ad pietatem promouendam omnibus concionatoribus plurimum conferant. quod atteſtor*

Sebaſtianus Baer Delphius inſignis colleg. Eccleſiæ S. Mariæ Hantuerp. Plebanus, & Canonicus.

AD SANCTISSIMAM MATREM ECCLESIAM CATHOLICAM, ILLIVSQVE PONTIFICEM SVMMVM, ATQVE LEGITIMOS MINIſtros omnes, Benedicti Ariæ Montani Hiſpalenſis Epiſtola dedicatoria.

PRIMOS *acceptæ, à te, diſciplinæ, ac per quadraginta & amplius annos, cùm parentum & magiſtrorum cura meorum, tum aßidua opera & diuturna ſacrorũ librorum lectione & meditatione excultæ, fructus tibi, Mater ſanctißima, nunc edo, ſatis quidem exſpectato maturos tempore; quos ſi nõ proferentis ingenij natura & ope præſtantes; at ipſa ſinceri animi & ſtudij propenſione mei, argumentiq́; dignitate tibi non ingratos fore ſpero.*

Etenim cùm ab ineunte ætate, ex parentum ac propinquorum voto, & propenſo animi mei motu in literarũ ſtudia incubuerim, & eas artes, quibus liberales doctrinæ atq. ingenuæ continentur, ſub optimis ac doctißimis præceptoribus didicerim, Theologicæ doctrinæ ſtudio iam tunc à primis annis flagrare cœpi, quòd illa mihi, vel nomine ipſo audito, adeò placeret, vt præter cæteras omnes diſciplinas, quibus animi imbui informariq́; poſſunt, Chriſtiano ac pio homine iudicaretur dignißima. nam cùm à Chriſtianis parentibus, ad inſtituẽdam vitam in ipſa prima pueritia imbutus, inter prima domeſticæ eruditionis initia duplici me parte conſtare cognouiſſem, corpore mortali, ad mortalium parentum naturam effi cto, & animo immortali, ad immortalis Dei exẽplar expreſſo atque indito; quæque mortalia eſſent, omnia incerta, caduca, mobilia; quæ verò immortalia, eadem optima, æterna, beata, præſtantißimaq́; naturæ definitionem ſortita cognoſcerem, eorum quæ digniora & ſolidiora, præſtantioraq́; eſſent, rationem inprimis habendam duxi: cætera verò eatenus obeunda, tractanda, & tenenda, quoad dignioribus inſeruire & miniſtrare poſſe viderentur. Nullam igitur exercendæ vitæ partem potiorem ſum arbitratus, quàm eam, qua animi excolerentur humani, hoc eſt, ſcientiarum & ſapientiæ ſtudia: inter quæ ea maximè excellere intelligebam, quibus animus, ea præcipuè parte, iuuatur, qua ad principem auctoremq́; ſuum refertur. Atque in eiuſmodi ineundo ac tenendo inſtituto, felici me condicione in Chriſtiano populo natũ eſſe, agnoſcebam; cui totius præcipuæ diſciplinæ præcepta & inſtituta nõ ex humani ac nunquam ferè ſibi conſentientis ingenij coniecturis, ratiocinationibus & obſeruationibus, ſed ex diuini verbi certißimis & locupletißimis the-

ſauris apud amantiſsimam & benigniſsimam Matrem Eccleſiam, ad vſum cõmunicationemq́; depoſitis eſſent petenda: Audiebam enim ſapientiæ olim profeſſores, qui grauiſsimo cognomẽto philoſophi vocati ſunt, illud impenſe ſumma cura ac diligẽtia, magno aſsiduoq́; labore egiſſe, vt illam conſequerentur doctrinæ formam, quæ humanos animos proximè attingeret, id eſt, vt certam diuinarum humanarumq́; rerum notionẽ haberent: ad eamq́; quærendam, duo ſibi propoſuiſſe tractanda genera; quorum alterum in ijs verſaretur cognoſcendis rebus, quæ inferiorem mundi naturam ſpectarent (quam illi Phyſicam partem vocabant) alterum in ijs, quæ ad præſtantem naturæ dignitatem amplitudinemq́; referrentur (quæ ab ipſis τὰ μεταφύσικα dicebantur. Atque in vtroq; tractando genere, illos, vtpote humani ſenſus acie; ſed quaſi per caliginẽ multam perſtricta vterentur; aut frequenter & nimiũ aberraſſe, aut vehementer hallucinatos procul à veri ſtatuendi fine ſubſtitiſſe, longiſsimeq́; ab ijs fuiſſe ſuperatos; quorũ mentibus veri inueniendi vias indagantibus, certa & ſancta religio, diuini verbi & eccleſiaſticæ interpretationis lumen prætuliſſet. quam ob rem, vbi primum Romanæ linguæ notitia vſuq́; imbutus eſſem, (qui mihi primus ad ſapientiam aditus fuit) alacri animo & contento ſtudio, humanarum diſciplinarũ caſtra, nobiliſsimos duces ſecutus miles nõ inexercitatus frequentaui; in qua militia, me etſi non ſtrenuiſsimè, non tamen cæterorũ ætatis meæ ignauiſsimè geſſi, tamdiuq́; verſatus ſum, quoad per diſciplinæ conſuetudinẽ & vſum, ac per ætatis peritiam magiſtrorúmq. meorum iudicium & cõſilium, in optatiſsimũ ſacræ Theologiæ Gymnaſium deductus ſum, in quo per quinque iam & viginti verſatus annos, quantum ipſe perpetua excitatione profecerim, (cum ea ex re, nec plauſum nec lucrum quæſierim) an alijs notum perſpectumue ſit, nec affirmare poſſum, nec iudicare ipſe curo: Quantum verò gratulatus ipſe fuerim mihi, cui ex Dei beneficio hunc vitæ ordinem adipiſci contigerit, nulla, quamuis longiſsima & diſertiſſima, oratione explicare queo: Etenim cùm per ſcholaſticas exercitationes primum deductus (quæ ad verbum Dei purè & doctè tractandum viam muniunt inoffenſam) ad diuinorum librorũ ſacraria ſum admiſſus, atque in ipſis foribus, Deo mihi propitio, antiquarum linguarum ſubſidio, & quadam velut luce adiutus fui, viſus mihi ſum in illũ ſuauiſſimum & amœniſsimum paradiſum deduci, ex quo fons egreditur, qui in quatuor diuiſus capita terrã omnẽ percurrit, atq. eas, quas perlabitur regiones, auro optimo, gemmis margaritiſq́; ditat præſtantiſsimis: Viſus etiã mihi ſum in editiſsimo poſitus monte, æternæ gloriæ Chriſti & regni Dei,

Dei, non quidem formam, amplitudinẽ & maieſtatem ipſam, quã mortalis homo Adami filius adhuc, ſpectare poteſt nemo, ſed ſpecimen tamen quoddam intueri. cuius admirãda pulchritudine adeo captus fui, vt in eo vno loco tabernaculũ vitæ meæ collocare decreuerim, inq; his ſedibus quiete, otio, & perpetua meditatione morum, animiq; mei excolẽdi facultatẽ & commoditatẽ, vt mihi ex diuina benignitate habere poſſem, optauerim. Atque equidẽ per id tempus mihi tantũ meoq; animo proſpicere ac ſapere cogitabã, ac per omnẽ prorſus vitam diſcipulũ agere conſtituebam; ob eamq; rem, ex hominum frequẽtia remotus, in ſolitudines diſceſſeram, vbi ſacrorum lectioni librorum aſſiduã & perpetuam operam darem; dumq; illic lateo, quantã nunquam vel labore & ſtudio conſequi, vel ingenij viribus æquare poſſem, ſingulari dei beneficio ac dono accepi: id quod ipſe nõ rarò, tum in frequenti pientiſſimorum virorum colloquio, tum communi ſermone teſtatus ac profeſſus ſum. Cùm verò poſtea, & propria mente, & multorũ optimorum & ſapientiſſimorum virorum ſententia atque auctoritate inductus, intelligerem non mei tantum cauſa natum, aut aliqua bonarum artiũ, nedum ſacræ eruditionis facultate auctum fuiſſe me, ſed quæ gratis acceperim, pietatis iure ac lege, cum fratribus meis cõmunicanda accepiſſe, iiſdemq; debere: tametſi doctoris, quod non mererer, nomen & munus recuſare optarẽ, ingrati tamen ac deſidis chriſtiani & officiũ, vel pietatem potius negligentis notã, quam ſummi & maximi viri inurendã mihi minabatur, turpiorem duxi & inſigniorem, quàm vt contẽnere, aut ferre, aut inuſtam diſſimulare poſſem, præſertim cum à multis, de reddenda Deo, talenti mihi crediti, ratione, ſeueriſſimè admonerer. Qua de re vtpote maxima, cogitanti mihi illud tandem conſiliũ probatum fuit, vt vel ignorationis, temeritatis, ruditatis, inſcitiæ, vel incultæ orationis, vel quodcunq. huiuſmodi, quod aduerſus perſonã, ingeniúmve meũ reperiri, à doctioribus & ſeuerioribus poſſet, nomen ſubirem potius, quàm deſerti erga fratres officij, & impediti, aut ſubducti cõmodi (ſi quod exſpectari ex labore meo poſſet) apud pientiores accuſarer. Cùm diu igitur mecum deliberaſſem, quam potiſſimum ſacrorum librorum deligerem partẽ, in qua primũ operæ meæ penſum conficerẽ, duodecim prophetarum explicationem oportuniſſimã exiſtimaui, quòd ea iuſtum opus implere poſſet, & præter cætera diuinæ lectionis volumina viſa eſſet raros Græcè & Latinè expoſitores habere; atque eos, qui extarent, liberius illud interpretandi genus, quod allegoricum vocant, plerunq. fuiſſe ſequutos: quod quietis quidem Eccleſiæ temporibus iucundum cum primis ac ſuaue eſt;

turbata autem religionis tranquillitate, & diſsidijs ac ſectis in Chriſtianum populum inductis, non perinde ad explicandā confirmandamq́; veritatem expetitur, atque illa alia ſimplicior ſeuerioribusq́; aſtricta legibus, quæ vulgato verbo literalis dicitur. quam verò in diuino explicando verbo rationē tenuerim, tibi ſanctiſsima mater, quam breuiſsimè poſsim, reddere & exponere operæpretium duxi.

Cùm ante annos decem coacto poſtremū Tridenti Concilio frequenti Patrū omnium, Cardinalium, Patriarcharū, Archiepiſcoporum, Epiſcoporum, Archimandritarū & Doctorum, cæterorumq́; omniū (quos tuos legitimos miniſtros agnoſcimus & veneramur) Senatu de propoſitis argumentis ſententiā ipſe doctorum omnium minimus atque indigniſsimus, dicere quoque iuberer (quo die primum in illo celeberrimo conceſſu auditus ſum) omnem argumentationis orationisq́; meæ materiā, ex ipſis ſacrorum librorū promptuarijs, atq. ex manifeſta diuini verbi veritate me expoſiturum eſſe, profeſſus fui: non equidem, quod aliorū vel inſtitutum, vel rationem improbarem, qui de re propoſita ſanctorum doctorum, aliorumq́; optimorum auctorū recitatis ſententijs diligenter ac docte diſſererent; ſed quod id diſputādi genus illius loci ac temporis cōmoditati minus videretur oportunū, minusq́; cum antiquis exēplis cōueniens, atq. eorum diſsidiorū, quæ noſtro ſeculo facta ſunt, auctoribus & ſectatoribus (quorum præcipuè informandorum & reuocandorū cauſa Conciliū celebraretur) omnino eſſet repudiatū: cùm illi religionis cauſam à ſe ſtare, affirmare & contendere, ob eam rē, auderent, quòd à noſtris non tam diuini verbi auctoritate, quàm doctorum & interpretum placitis & ſententijs peti ſeſe atque oppugnari cauſarentur: cū tamen illi ſibi viſi eſſent firmiſsimum præſidium in diuinis libris conſtituiſſe, de quo ſeſe nunquam deiectū iri, ſectatoribus ſuis, quos miſerrimè deceperunt, magna ignoratione, vel ſtulta potius arrogantia iactare ſolent. Eiuſmodi itaque opinionem & arrogatam ſibi diuini verbi facultatem & gloriam, vt vanā omnino & mendacem oſtenderē, ſimúlqae vt loci illius, & grauiſsimarum, de quibus agebatur, rerum dignitati inſeruirem, demandatum mihi argumentum, aduerſus ſectariorū, & à diſciplina tua deſciſcentium hominum ſententiam, quanquam doctorum auctoritatem plurimum valuiſſe & valere oportere confirmarē; in eiuſmodi tamen cauſa cū eiuſmodi aduerſarijs, omiſsis auctoritatibus, ipſa re, & diuinorum librorum lectione, veritatem exquirere ſum aggreſſus: quid autē & quàm feliciter in eo genere, non quidē proprij ingenij, ſed diuini beneficij ope, tuoque Mater voto egerim, ſatis apertè

indicare

indicare potuit illa ſummo omnium nationum & virorum conſenſu, Deo ſignificata gratulatio, illéq. plauſus, quo perorata iam ſententia, exceptus ſui; non qui vel tantillum laudis mihi ingenioq; meo tribui aut ſentirem, aut paterer, ſed qui manifeſtum & inoffenſum Dei verbũ omni ex parte ſibi conſentiens & conſtans, atque ab omni ſectarum & errorum confirmatione longè alienum cùm oſtendiſſem, agnoſci, probari, & ſumma lætitia publicè laudari gauderem. Videbam enim miniſtros illos tuos, quorum ſanctiſſimo officio, ſacrorum librorum cura, interpretatio, propugnatio, & dignitas per Deum patrem, per Chriſtum filium, per ſanctum Spiritum, pérque te Chriſti ſponſam commiſſa eſt, theſaurum ſanctiſſimum & pretioſiſſimum ipſiſq; chariſſimum, & obſeruatione omni digniſſimum, ſacram inquam ſcripturam, veritatis aduerſariorum audatia, inſcitia & temeritate vſurpatum, contaminatum, direptum & pene conculcatum, à me atque ab alijs ſuarũ partium catholicis famulis, reuerentia ſumma, fide integra, & magna cum attendentium vtilitate obſeruari, tractari, & coli; eiúſque verum ac legitimum vſum ab iſtorum arrogantia vindicatũ, nobis noſtriſq; aſſeri & confirmari. Optimorum igitur patrum ex illo concilio, atque ſacrarum rerum cognitione præſtantium, aliorũq; doctiſſimorũ & pientiſſimorum virorum, quos magnos ego auctores habeo, conſilijs & auctoritate inductus ac perſuaſus, hoc diſſerendi & interpretandi genus, iam olim & perpetuò, in Chriſtiana ſchola probatiſſimum, non in diſputationibus & actionibus modò, ſed in ſacris etiam explicandis libris, obſeruare & perſequi conſtitui, vt præcipuam & copioſiorem, ad id munus conficiendum, ſupellectilem ex diuini verbi inexhauſta & ad omne argumentum oportuniſſima lectione pararem, & ijs, qui ex varia apud patres & doctos auctores collecta materia noſtræ religionis atque doctrinæ tabernaculum communiunt, & ſartum tectumq; curant, vſum aliquem non ingratum nec incommodum offerrem, & ijs etiam quibus noſtro ſeculo nullum, præter diuinum verbum, ſanctum & efficax eſſe putatur, tergiuerſationem impedirem, ac diuinorum etiam ſcriptorum veritatem, non ab illis, ſed à nobis ſtare, demonſtrarẽ. Cùm igitur vtriq. parti & noſtræ & eorum, qui à nobis diſceſſerunt, ſatisfacere ſtuduerim, vt noſtrorum cauſam, re ipſa, ratione, oratione, atque ſtudio meliorem ego etiam, omnium minimus, pro mea parte excolerem & defenderem, & aliorum ſaluti quam ardentiſſimè cupio, Chriſtiano animo & officio, conſulerẽ; illud ſemel prædictum perpetuo, omnibus exceptum volui, me in noſtrarum explicationũ ſtatuenda fide, eam auctoritatem præcipuè appel-

lare,

lare, quæ cunctis maxima & ſumma iure optimo habetur, hoc eſt, ſacrorum librorum manifeſtum, apertum & irrefragabile teſtimonium. Si quas præterea copias ex varijs cæterorum auctorum claſsibus nõ importunè, pro temporum argumentorumq́ ratione atq. vſu, produxerimus, eas, ijs fidei auctoritatiſq́ partibus, quas profiteantur, valere & conſtare, & ſuum ſingulis dignitatis gradum aſſcribi tribuiq́ oportere, ſicut iam pridem à te, ſanctiſsima atq. integerrima veritatis aſſertrice, illuſtriſsimis præceptis, legibus & inſtitutis eſt definitum.

Accipe igitur mater ſanctiſsima minimi ingenio atq. eruditionis, facultate ac dignitate, inter omnes non doctores modò, ſed diſcipulos etiam, qui apud te ſunt; at verò pietate & ſtudio in te, eorum, quos hoc ſeculo alis, non poſtremi filij, munus primum: quod ex tua doctrina, cura & communicatione, ad fratrum meorum vtilitatem acceptum tibi refero. Cuius in primis integrum ac ſincerum iudicium, cunctis ſtudijs, actionibus, ſcriptis, orationibusq́ meis exſpecto, ac ſubire cupio, & exſpectandum ſubeundumq́ mihi ſumma reuerentia perpetuò profiteor, nihil vnquam, neque notati per te mihi erroris defenſurus, neq. adhibitæ correctionis, vt pium & obſequentem filium decet, recuſaturus. Quòd ſi labor ſtudiumq́ meum tibi vni, ob diuinam, qua gubernaris & abundas, virtutẽ & ſapientiam, notiſsimo iſto & admirando omnibus erga tuos amore & materno affectu probetur: quidquid reliquum vitæ mihi fuerit, id omne, in ſacris libris, in tuam filiorumq́ tuorum gratiam, & pro ea, quæ mihi ex diuino beneficio contigerit, ingenij & eruditionis facultate, explicandis conſecro: Tibi autem mater ſanctiſsima proſperum & perpetuũ diuinæ gratiæ, pacis & tranquillitatis vſum, omnibus etiam filijs tuis magnũ erga ſacras diſciplinas amorem, ardentiſsimum ſtudium, pientiſsimamq́ erga te obedientiam cupio atq. opto. Antuerpiæ Brabantinorum, Lucæ Euangeliſtæ ſolenni die. CIↃ. IↃ. LXX.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN HOSSEÆ VATICINIA COMMENTARIVM.

PRÆFATIO DE PROPHETICA LEGATIONE.

QVANQVAM ſcelerati illius & callidiſſimi hoſtis,atque omnium malorum primi auctoris artes,conatus, & conſilia omnia in ea re conſumantur ; vt omnes ad felicitatem aditus hominibus præcludantur: idque ille vt efficiat , denſiſſimas humanis mentibus tenebras afferre quotidie & cogitet,& moliatur;atque illud omnino curet,ne vlla cæleſtis illius luminis portio nobis eluceat, qua verum à falſo, ab honeſto turpe, diſcernere valeamus : quam quidem rem propter humanæ dignitatis inuidiam, & conceptam ſemel diuini honoris æmulationẽ, is ſemper agitat. Tamen illa, quæ maximo ſemper hominum amore diuina abundauit benignitas, hæc & huiuſmodi pericula propulſare nunquam ceſſat. nam quicquid conſilij, quicquid operæ, aduerſarius noſter in turbandis humanis rebus ponit, totum ſapientiſsimè diuina prouidentia eludit.

IGITVR cùm certa quædã ad felicitatem via ſit, eaque duabus partibus contineatur; fide in Deum; & mandatorũ, voluntatiſque eius obſeruatione: vtrãq. partẽ in humanis mentibus perturbare pertinaciſsimè diabolus ſtudet ac molitur. Atque fidei quidem puriſsimæ rationes omnes hoc vno negotio iugulari poſſe putat, ſi contrarias,aut abſurdas, aut ſaltem non veras, de Deo, deq; diuina natura opiniones inſerat:quibus aut humana opera à Deo omnino negligi, aut Deum humanis moribus libẽter accommodari, aut externo potius,quã interno delectari cultu, aut alia quauis ratione diuinam naturã pro libitu noſtro & varijs gentiũ cogitationibus vel diſtrahi vel definiri poſſe putetur: ita vt neq. ſimplex omnino, neq; adeo pura credatur eſſe; neque quicquam ex diuina dignitate per deorum multitudinem detrahi. His atque huius aliorumq; etiam generum, quamplurimis opinionibus humanas mentes callidiſſimus ille ſerpens imbuere ſtudet, vt in ipſo ſtatim religionis limine impingatur, & prima errorum elementa concepta falſam omnino totius vitæ viã terere atq; abſoluere cogant. Alteram vero pietatis

partem non minore diligentia, atque artibus non diſsimilibus corrumpere hoſtis non ceſſat, cùm hominũ mores quàmperditiſſimos eſſe curet, atque non raró huius voti compos, magno hominum malo fiat. Nam cum humanus appetitus ad voluptatem & ambitionem, atque ad huiuſmodi vitia iam inde ab adoleſcentia ſua procliuis ſit, eaque res hoſtem ipſum primum peruerſitatis auctorem minimè lateat, neque eum decipiendorum hominum rationes fugiant, qui præſtantiſſima olim capita hominumque omnium parentem vna cum vxore facilè in deceptionẽ erroremq. induxerit, indefeſſa opera, aſsiduoque ſtudio, virtutis egentiſsimos, vitiis vehementer præditos homines reddere contendit: quod ſi præſtare poteſt, vt vtroque ãnimus morbo laboret, fidei defectu & morum corruptela, (id verò in primis ſequitur & efficere ſtudet) ſin minus, tamẽ, vt vel altero afficiatur morbo ſaltẽ, vel vt non omnino neutro, enixe conatur. Nouit enim vtroq. morbo liberos eſſe oportere eos, qui ad æternam felicitatem viã affectant: contraq. in æternam miſeriã vtriuſuis ægritudinis languore corrui. Atq. harũ, quas cõmemorauimus, rerum exẽpla quãplurima, vel vna Iſraëlitarũ gens diuinos legentibus libros, facilè ſuppeditabit: cùm homines illos, qui apertiore diuinæ naturæ cognitione gaudebant, qui diuinorum cõſiliorum ipſius numinis beneficio præter cæteros mortales cõſcii fuerant, qui Dei in ſe ſtudium, benignitatẽ, prouidentiã, tam aſſidue fuerant experti, qui maximum de hominum ruina reparãda reſpõſum acceperant, qui in cæterarũ gẽtium lucẽ, & doctrinã conſtituti » fuerant ab eo, qui annunciat verbũ ſuum Iacob, iuſtitias & iudicia » ſua Iſraël: non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſ» ſtauit eis. Tamen hos à ſyncera fidei ratione, & à recta morum via deductos, non raró tranſuerſos egit Sathanas. Quam quidẽ ob rem gentem & regionem illam, cuius initia auguſta, atque feliciſsima fuiſſe cõſtat, nõ paucis calamitatibus diuinæ iuſtitiæ ſentẽtia affectã fuiſſe legimus. Verùm enimuero quod diuina miſericordia omnem Sathanæ malitiã incõparabili ſuperet interuallo, hos antiqui hoſtis conatus, atq. huiuſmodi conſilia vires ſuas integras habere, Deus nõ eſt paſſus. Nam cum maximè illius gentis perdendæ ſtudio, & cupiditate cõmunis hoſtis arderet, tunc maximè eorum tẽporibus vitæ incolumitati, & rationibus omnibus Deus conſulebat. In iis autem rebus & commoditatibus, quas ad hoſtis frangenda conſilia diuina comparauit prouidentia, frequens illa oraculorum per diuinos vates fuſio cumprimis cenſetur. Nam iis viris ad cõmunem hominũ vtilitatem ſapientiſsimè Deus eſt vſus, per quos viros, vel Heroas

Gen. 7.

Eſai. 31.

potius,

potiùs,diuinæ naturæ ratio,arcana atque conſilia, quantũ fas eſſet, populo aperta ſunt:& quæ communis hoſtis artes,quæ fallaciæ,qui conatus,quibuſque rebus hæc vitari,& eludi poſſent, eſt patefactũ. Per hos eoſdem humana mens ad veritatem,atque homines ipſi ad morum & vitæ correctionẽ ſunt reuocati. Hi præterita cõmemorabant,præſentium temporum res, ſtatus, eorumque rationes veras docebant,& futura, ſiue fauſta,ſiue infeſta forent,à ſe præuiſa canebant:ne eo morbo humana mens laboraret, qui maxima pericula laborantibus procreare ſolet : videlicet rerum inſcitia , & veritatis ignoratione. Hi demũ fuêre,qui de diuina erga totius orbis ſalutem voluntate prolixe polliciti ſunt,& maximi illius Dei beneficii ſpem in hominum piorũ mentibus aluêre. Hos tantæ dignitatis , atque auctoritatis Deus eſſe voluit, vt nulli homini fidem haberi iuſſerit, qui diuerſam,aut alienam operum, & vitæ, negociorumq. rationẽ ab horũ reſponſis atq. ſententiis,ederet : ita,vt quicunq. ſe Meſsiam prophetã & orbis reſtitutorem profeſſus eſſet , nec tamen cum horum vatum definitionibus ad amuſſim quadraret , is, vt vanus ac mendax omnino exploderetur. Sed quia nos in cõmentando breuitatem ſequi cogitamus,longã de vatum & vaticiniorum rationibus diſputationẽ cõſulto prætermittimus,cõmodius id & prolixius illã, cum Deus annuerit , facturi . Inter eos vates , qui oracula atque reſponſa,& ſententias ſuas, literarum monumentis commẽdarunt, duodecim fuêre,qui vulgato veteriq. vocabulo Minores dicuntur: non quod ſententiarum auctoritate, rerum aut elocutionis ratione, cæteris poſtponantur; ſed quod horum ſinguli ſcripturæ modo , & breuitate, impares ſint iis, qui maiores vocantur; quorum quę extãt ſcripta iuſtum volumẽ implẽt. Hæc igitur vna res Minorum nomẽ non auctoribus,ſed libellis indidit,atque eadem res in cauſa fuit, vt in vnũ codicem omnes ſimul conferrentur, ne quid ex illis propter chartarũ periret breuitatem. In his autẽ duodecim,primũ lectionis ordine locum , antiqui ſacrorum librorum concinnatores Hoſſeæ vatis propterea eſſe voluerunt: quòd ille inter primos vates,quorum ſcripta extant, fuerit vaticinatus. Namq. certum quoddam vaticinandi genus à Samuele, vſq. ad poſterioris tẽpli ſecula frequentatũ fuiſſe legimus;cuius generis profeſſores, videntes ſunt appellati, duplici ad rem accommodato verbo Hhaza & Raa; quorum alterum videre,alterum verò intueri ſiue contẽplari,poſſis interpretari. Nam quibus in populi vtilitatem à numine donatum erat, vt præterita ac futura proſpicerent, & publicarum ac priuatarum rerum rationibus prouiderent , ij vno agnomine videntes nominati ſunt,

חזה ראה

eorumq. munus videndi verbo fuerat explicatū. Contigit autē non raro huius generis viris, vt oblatas rerum imagines, ſiue præteritarū ſiue præſentium, ſiue futurarum, certis quibuſdam modis & rationibus ad id à numine aptati, atque comparati, contemplarentur, & velut in theatro quodā conſtituti ſpectarent, ſiue per ſymbola quædam, ſiue per ipſarum rerum ſimulachra, acſi res ipſæ ad ſpectandū obiectæ fuiſſent. Atque id videndi & vaticinandi genus, ſcriptura intuitionem vel contemplationē nominat; quam noſtra verſio frequētiſſimè viſionē interpretatur. Cuius generis illa ſunt: Viſio Eſaię filij Amos. & apud Ezechielem: & quærēt, inquit, viſionem à propheta. & multis alijs in locis; ex quibus viſionis nomen certæ cuiuſdam ſignificationis eſſe intelligatur; quæ potius ad internā contemplationem, & ad rerum atque negociorum obſeruationē, quam ad videndi ſenſum pertinere videtur. Nam hoc verbo diuinus vates vſus eſt, cum caneret, Lætabitur iuſtus cum viderit vindictam: hoc eſt, cum obſeruauerit malorum vltorem eſſe Deum. At verò ex ijs vatibus, qui à Samuele & deinceps (vt D. Petrus inquit) fuerunt, quidam hiſtoria, quidam etiam propriis ſcriptis, atque editis libris, memoriā ſuam ad noſtra vſque tempora propagarunt: neque enim Eliæ, neque eius diſcipuli, atq. ſectatoris Elizæi, vllū apud nos extat ſcriptum, ſed neque Ieſu Chriſti & Apoſtolorum tēporibus extitiſſe accepimus. Quorum verò ſcripta nunc in manibus omnium ſunt, eadem & noſtræ eccleſiæ recentis etiam ætate vulgata atq. nota fuerunt. Igitur in iis qui vaticiniorum ſuorum ſcriptores primi fuêre, Hoſſeas & Amos, Michæas atque Eſaias, omniū primi commemorantur. Namq. eodem ſeculo quatuor illos fuiſſe ipſis voluminū initiis declaratur; qui ſub Ozia, Ioatham & Achaz regibus Iudæ ſuo munere functi fuiſſe dicuntur. Verùm enimuero quod inter primos prophetas Hoſſeā collocauimus, nō eo dictū accipi debet, quòd hos omniū primos ſcripſiſſe affirmemus, ſed quòd eorū, quorum ad nos ſcripta permanarint, & qui ſimul munere functi ſuo ſunt, Hoſſeas, Ioël, atque Amos cum Eſaia, eodem ſeculo primi fuerunt. Hos verò Obadias & Michæas, quorum ſcripta extant, præceſſiſſe dicuntur. Nam temporibus Achab Obadias floruit; Michæas verò ad decimum regni Ioſaphat annum refertur; erat autem annus ſeptimus & vigeſimus ſupra ter milleſimum, cum primum Achab rerum eſt potitus. Ne tamen ordinis & temporum rationem prætermiſiſſe videamur, quæ plurimum ad prophetarum explanationem conferre ſolet, nonnulla de his aliiſq. rationibus quambreuiſſime, & quamclariſſime dicere fuerit operæprecium.

Eſa.1.
Ezech.7.
Ps.57.

COMMV-

COMMVNES PROPHETICORVM LIBRORVM DISPVTATIONES.

ANTE *igitur quam ipſum vaticiniorum explicationem aggrediamur, communes quaſdam omnibus ferè eorũ libris rationes & dubitationes idoneas, de quibus quæratur; & dignas, de quibus diſſeratur, duximus: quod eas ad temporum, nominum, generum, aliarumq́ue rerum oportunarum rationem conſiderandam, commoditatis plurimum allaturas arbitraremur. quas neque ij, qui ante nos cum ſumma laude de ſacris rebus ſcripſerunt, prætermittendas putauerunt: de quibus nos non commentantium, ſed diſputantium modo agemus, varijs in ſingula argumenta ſententijs in vtramq́ue partem adductis, auctorum autem nominibus celatis, quòd nemini detrahere vnquam cogitemus; noſtram verò ſententiam diſſerendi magis, quam iudicandi conſilio expoſitam exiſtimari volumus. Primùm autem ipſe ordo, ſeriéſque librorum cauſam rationẽque ſui inueſtigari poſtulat: videlicet, quãobrem alij alijs præpoſiti fuerint. Id enim nec temerè, aut caſu, nec ſine certo conſilio accidiſſe dicendum eſt, quando neque rerum dignitas, neque religio ipſa id dici permittat, neque cogitari diuinæ prouidentiæ patiatur ratio. quæ cùm in minimis rebus magna, certa, conſtanſq. ſit; in huiuſmodi grauiſsimis & ſummis, maxima, conſtantiſsimaq. fuiſſe, dicenda neceſſario eſt. Sunt autem qui hunc librorum ordinem vaticinandi temporibus adſcribant, & eum vnicuique locum obtineri dicant, quem auctor munere obeundo occupauerit. itaque ita primum Hoſeam vaticinatum, deinde Ioëlem, atque conſequenter alios omnes putant. Hanc verò ſententiam, cum alia quædã, tum Abdias cumprimis infirmat; qui communi omnium antiquorum Hebræorum, qui de temporibus meminerint calculo, Achab regis temporibus fuiſſe exiſtimatur, vt in eius vatis exponendo vaticinio docebimus. Quæ res hunc vatẽ Hoſeæ, Ioëli, Amoſoq́ue, quibus tamen illius liber poſtponitur, ætate, & agenda legatione anteceſsiſſe oſtendit. Atq; etiã ex libro ab Hebræis ZZEDERGHOLAM, hoc eſt ſeculorum ſeries inſcripto, & ex diſputationibus inſtitutis in tractatum de Paſcha, Hoſeam, Amoſum & Michæam eodem ſeculo vaticinatos fuiſſe accepimus, quod ipſorum quoq. diligenter obſeruata lectione indicatur. Quare ſi ex temporũ ſerie ordinis ratio petenda foret; conſequenter hos collocari; neque inter Hoſeam & Amoſum, Ioëlem; & inter Amoſum & Michæam, Abdiam atque Ionam inſeri, fuiſſet conſentaneum. His accedit quod Iohel, Nahhum, & Habbakuq, Manaſſæ regis tempeſtate vaticinandi munere functi, ab iiſdem antiquis Hebræis commemorãtur. Quamobrem ſi ex temporibus cuiuſque omnium ordo ſtatuendus fuit; definiri hoc modo debuerat, vt Abdias primus, ſecundus Ionas, poſt hos Hoſeas, Amos & Michæas, collocarentur: deinde Ioël, Nahhum & Habakuq qui fuerunt in diebus Manaſſæ, poſt quos Sephonias, qui Ioſia regnante fuit: poſtremi verò Haggæus, Zacharias & Malachias, qui poſt tranſmigrationem Babylonis fuère vaticinati. Sunt verò qui dicant duodecim prophetas hos ſic olim a ſeptuaginta interpretibus diſpoſitos in antiquis Græcorum libris aliquando fuiſſe, vt ordine Hoſſeas, Amos, Michæas; Ioël, Abdias, Ionas; Nahhum, Habbakuq, Sephonias; Haggæus, Zacharias, & Malachias enumerarentur; atq. his quatuor ternionibus eorũ ſeriem fuiſſe indicatã cõfirment. quod quãuis certũ exploratumq. eſſet: tamen cum ea, quam indicare volũt, temporũ ratione & ſerie quibuſdam non conuenire, ex ijs quæ diſſeruimus, deprehenditur. Fuere, qui Ioëlem, Nahhum, Ionam, Hoſſeam & Eſaiam ad idem tẽpus referrent: neque tamen aut ſacrorum librorum, aut antiquorum auctorũ auctoritate id ſtatuerent: neque enim ea ratio*

סדר עולם
Miſnaioth de
פסח

in Ioële & Nahhum ſatis perſpicua aut cõſtans eſt: præterea Amoſum & Michæam ab his prætermiſſos miror; quos eorundem regum temporibus cum Eſaia & Hoſſea vaticinatos fuiſſe ſcriptura indicat. Alia autem tum diſtribuendorũ, tum collocandorum, vatum ratio eſt; quæ minus dubitationis afferre videbitur, ſi eo modo res diſponantur, quo tempora olim Iudaicarum rerum (quæ præcipua & conſtantiſſima ratio eſt) adnotata ſunt. Solent enim Hebræi tres ætates aut rerum facies conſtituere, ante templum exciſum, in ipſis exciſionis temporibus, & poſt dirutum exciſumque, ac iam denuo reſtitutum templum. Atque hoc modo quidam ex vatibus ad primam, alij ad ſecundam, reliqui ad tertiam (vt ita dicamus) ætatem referuntur. Etenim Eſaiam ante exciſionem fuiſſe, ipſis illius annotatis temporibus docemur; qui vidit in diebus Oziæ, Ioatham, Achaz & Ezechiæ regum Iuda, cuius tamen quod plura eſſent oracula, iuſtum volumen impleuere, ſeparatimque à duodecim edita ſunt, quos ob breuitatem minores dici, atque ſimul in vno corpore eſſe antiquis placuit: quorum primus, qui *In lib. cui titulus* [illegible] iiſdem cum Eſaia temporibus fuerat, Hoſſeas collocatus eſt: proximum verò locum Ioël obtinuit, quòd Hoſſeam ætate & obeundo munere contigerit, Amoſumque anteceſſerit. Namque Amoſus ex vltimis ferè Ioëlis verſibus vaticinio ſuo initium fecit: Dominus *Hoſſeas, Ioel.* de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam. Atque hanc cauſam nonnulli ex Chriſtianis auctoribus fuiſſe dicunt, quamobrem in Ioëlis libello agendi tempus minus indicatum ſit, quoniam idem vtriuſque fuerit, quod proximè ſequutus Amoſus oſtenderit: quanquam Ioël vel diutius vixerit, vel vaticinandi munere fuerit diutius perfunctus; quippe qui ad Manaſſei tempora pertinuiſſe in ſeculorum ſerie traditur. *Amos.* Amos autem tertium locum propterea ſortitus eſt, quòd in diebus Oziæ vaticinatus fuit, qui tamen intra biennium, (vt in illius commentarijs docebimus) munus ſuum abſoluit, cum Ioël vlterius etiam ſuum prorogauerit. namque vltimum illius vaticinium, Et erit poſt hæc, & effundam ſpiritum meum ſuper omnem carnem; aut Manaſſis tempore, aut paulò antè editum eſſe putari poteſt. Atque ita horum trium vatum *Abdias.* ſeries cum temporum ratione aptè conuenire videtur. At verò Abdias, qui hos omnes tres ætate anteceſſerat, librorũ ordine, propterea ſecutus exiſtimatur, quòd ipſos ſententijs, oraculis, & dicendi genere inſtruxiſſe primus vt dux & anteſignanus aliquis cognoſcatur. Etenim eadem ferè non ſolum vaticinia, ſed verba etiam in grauiſſimis argumentis apud Amoſum, Ioëlem, & Hoſſeam, atque apud Abdiam obſer- *Ioel. 3.* uantur. Namque Ioël in libri ſui fine Idumæorum vaſtationem, & Iſraelis reſtitutionem prædixit: „ AEgyptus in deſolationem erit, & Idumæa in deſertum perditio„ nis, pro eo quod inique egerint in filios Iuda, & effuderint ſanguinem innocentem in „ terra ſua, & Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generatione & genera„ tionem; & mundabo ſanguinem eorum quem non mundaueram, & Dominus com- *Amos 9.* „ morabitur in Sion. Amos etiam eadem ferè ſententia librum ſuum abſoluit: Vt poſſi„ deant reliquias Idumææ & omnes nationes: eò quòd inuocatum ſit nomen meũ ſuper „ eos, dicit Dominus faciens hæc, &c. His autem duobus, quibus tamen tempore prior fuerat, quod de Idumæo excidio, atque de Iſraelitarum ſalute vaticinando anteceſſerit, *Abdias.* proximus librorum ordine acceſſit, vt illud eorum qui diſtribuerint conſilium fuiſſe videatur; oſtendere nimirum Abdiam fuiſſe primum qui de illis rebus dixiſſet: cuius vaticinium alij etiam confirmauerint. Cumque in librorum ſerie Eſaias propter operis magnitudinem atque temporis rationem ante Ieremiam, Ezechielem & Danielem collocatus fuerit, eodem modo Hoſſeam, vt longiori libro cæteris præeuntem, & tempore Eſaiæ æqualem, primum inter duodecim eſſe, conſentaneum viſum fuit. Abdiæ verò quoniam propter eam rem, atque etiam quòd non Iſraëlita, ſed Idumæus genere fuiſſet,

cùm pri-

cùm primus locus non concederetur, is tamen iure tributus eſt, quem argumenti, ſententiarumq́ue ratio poſtulabat. Nam, vt diximus, non ſolum vaticinia ipſa, ſed orationes & verba ab his ex illo repetita ſunt. Quippe vt apud Abdiã eſt: Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te cõfuſio. Sic apud Ioelẽ Hebraicè ad verbum: Propter iniquitatem in filios Iuda, &c. Apud Abdiam legimus, quoniam iuxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes. Et apud Ioëlem: Quia venit dies domini, quia prope eſt. Et iterũ: Quia ibi ſedebo vt iudicẽ omnes gentes, &c. Illud etiã quod Abdias dixerat: Et in monte Sion erit ſaluatio, & erit ſanctus, & poſſidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant, & hæreditabunt hi, qui ad Auſtrum ſunt montem Eſau, &c. iiſdẽ ferè verbis imitatus Amos repetiuit: vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eò quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos, &c. Vbi verò Abdiæ vaticinia idoneo argumẽtis loco repoſita ſunt, cæterorum ſeries ex temporum ratione, vt initio cœperat, deducitur: atq. ita poſt Abdiam Ionas primum locum obtinuit, qui in diebus Ieroboam filij Ioas vaticinatus dicitur, ſicut ſcriptum eſt: Ipſe reſtituit terminos Iſrael ab introitu Emath vſque ad mare ſolitudinis iuxta ſermonẽ Domini Dei Iſrael, quẽ loquutus eſt per ſeruũ ſuum Ionã filiũ Amithai prophetam, qui erat de Geth, quæ eſt in Opher. Ex hoc autem loco Ionam & Amoſum eodem tempore fuiſſe docemur. Poſt Ionam verò eſt Michæas Moraſtites, cuius vaticinia poſt mortẽ Ieroboã filij Ioas edita fuiſſe cognouimus. namq́ue Ieroboam in diebus Oſiæ vita ceſſit. Michæas autem à temporibus Ioathan, qui Oſiæ filius fuit, vſq. ad dies Ezechiæ vaticinatus eſt. Michææ autẽ Nahhum & Habakuq libri ſubiuncti ſunt, quod vterq. ad dies Manaſſe filij Ezechiæ in libro de ſeculorũ ſerie referãtur. Atque horum vaticinia & ſententia & argumento ſimillima inter ſe ſunt. Etenim Nahhum, Niniues, & Niniuitici imperij excidiũ ob crudelitatẽ, cum in cæteras gentes, tum in decem tribus à ſe captas & abductas exercitã, prædixit. Habakuq verò de Babylonis & Chaldæorum exciſione ob grauem & nefariam Iudæorum ſtragẽ templiq́. prophanationẽ & incendiũ, atque ob cætera impietatis crimina. Idemq́. de Nabugodonoſoris familia penitus labefactanda perdendaq́. egit. At verò Sophoniæ, quòd Ioſiæ regis Iuda temporibus vaticinari contigit, locus etiam poſt Michæã & Habakuq certo ordine fuit adſcriptus. Atque hæc claſſis eorũ eſt qui ante incenſum templum vaticinati fuère. Ipſo autem vaſtitatis tempore Ieremiam & Ezechielem munus ſuum obiiſſe, ipſa eorum ſcripta apertè docent: vt & Haggæum Zachariam atque Malachiam rebus iam reſtitutis, & ſecundi templi diebus, quos viſitationis dies Hebræi vocant vaticinatos, ex ipſorummet libris accepimus. Atque Abdia eo quem ſignificauimus modo poſterioribus addito, cæterorum omnium ratio & ſeries pulchrè iam conſtare videtur. Hactenus igitur prima nobis quæſtio explicata ſit.

Abd.1. Ioel.3. Abd.1. Ioel.3. Abd.1. Amos.9. 4.Reg.14. סדר עלם Sophonias.

Exiſtit autem ſecundo loco quæſtio ſubdifficilis ex varia annotandi tẽporis in vatum initiis obſeruatione. Etenim in ſex libris ex his, regũ, quorũ ætatibus vates munus ſuum obierint, mẽtio fit apertiſſima, partim Iudæorũ, partim Iſraëlitarũ, aliquãdo etiã Medorũ & Perſarũ. Vt in Hoſſea: Verbũ domini quod fuit ad Ioſue filium Beeri in diebus Oziæ, Ioathan, Ahhaz, Ezechiæ, regũ Iudã, & in diebus Ieroboã filij Ioas regis Iſraël. In Amos ſic: Verba Amos qui fuit in paſtoribus ex Thecoagh, qui vidit ſuper Iſrael in diebus Oziæ regis Iuda, & in diebus Ieroboã filij Ioas regis Iſrael. In Michæa vero legimus: Verbum Domini quod fuit ad Michæã Moraſthæũ in diebus Ioathã, Achaz, Ezechiæ regũ Iehuda. Sophoniæ aũt initiũ illud eſt: Verbũ Domini quod fuit ad Sophoniã, &c. in diebus Ioſiæ filij Amon regis Iuda. In Haggæi quoq. ſcriptis dicitur: In anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die primo menſis factũ eſt verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ. Huic ſimile Zachariæ initiũ eſt: In mẽſe octauo in anno ſecũdo Darij factũ eſt verbũ Domini

Hoſeas. Amos. Michæas. Sophonias. Haggæus. Zacharias.

ad Zachariam, & c. His itaque ſex vatibus tempora, nomináque regũ, ſub quibus vaticinati fuerint, adſcribuntur. At verò Ioël, Abdias, Ionas, Nahhum, Habakuq & Malachias, ſine vlla temporum aut regum notatione leguntur; cum tamen eorum temporibus reges qui indicari poſſent, nõ defuerint. Huius autem varietatis cauſa inuenienda eſt, quæ quocunque modo de horum initijs librorũ ſtatuatur, tamẽ obſeruationem, diligentiámque ad ſui contemplationem poſtulat. Siue enim horum librorum initia & inſcriptiones ab auctoribus ipſis olim, ſiue ab Eſdra Scriba (vt nonnulli volunt) ſint poſtea adiunctæ: eadem tamen vtrobique quærendi ratio manet; (cum nihil ab illis, neq; ab Eſdra quicquam ſine magno iudicio, imò ſine diuino conſilio in hoc genere factum credatur): quid cauſæ fuerit quamobrem in ſex libris tempora atque nomina diligenter indicata; in alijs vero ſex libris fuerint hæc omnino prætermiſſa. Ad hanc autem abſoluendam quæſtionem cum nulla apud commentatores ratio conſcripta extet; illa tamen idonea ſatis eſſe videtur, ſi ſtatuamus in vaticiniorum rationibus temporum aut regum notationes non eſſe neceſſario requirendas. Namque Prophetis tres fines conſtitutos fuiſſe obſeruauimus; ad quorum aliquem vel omnes etiam actio omnis referenda eſſet. Ex quibus ille primus & maximè vaticinantibus proprius, vt futuræ res, vel quæ ad publicam hominum ſalutẽ, vel quæ ad alias regum, regnorũ, ciuitatũ, terrarum & ſingularum interdum perſonarum rationes pertinerent, antequam editæ eſſent, ex diuino hominibus vtiliſſimo conſilio prædicerentur, ſicut ſcriptum eſt: (Amos 5.) *» Quia nõ faciet dominus Deus verbũ, niſi reuelet ſecretum ſuum ſuis prophetis. Ex qua re illud efficitur, » vt & Deum omnia ante etiam, quam ſint, cognoſcere intelligamus, & hominem mortalem diuini conſilij & arcani compotẽ atq. indicẽ eſſe poſſe fateamur. Alter verò vaticinij finis eſt, vt hominum mores, ſtudia atque actiones, Prophetarum conſilio, admonitione, ac doctrina, vel componantur vel corrigantur. Nam ex eorũ, qui vaticiniorum conſilia & reprehenſiones olim vel ſecuti ſtudioſe fuerint, vel contempſerint exemplis obſeruato felici, aut duro exitu, poſteri ſibiipſis cauere ac proſpicere, ex vatumque* (Hebre. 2.) *» ſententia vitam inſtituere potuerunt & debuerunt: ſicut ſcriptum eſt: Si enim qui » per Angelos dictus eſt ſermo firmus factus eſt; & omnis præuaricatio & inobedi- » entia, iuſtam accepit mercedis retributionem. Tertius autem Prophetarum finis fuit, de rebus maximis, arcanis atque ſpiritualibus diuinorum dictorũ ac promiſſorum rationem, veritatem, atque conſtantiam docere & confirmare. Nam quis vnquam mortalium quicquã cogitare, nedũ affirmare, de lapſi & perditi humani generis reſtitutione, de verbi Dei cũ humana natura coniunctione, de conceptu, de natiuitate, de morte eiuſdẽ; quis de ſpirituali, quis de corporali reſurrectione certum aliquid & exploratum dicere poſſet, niſi Deus id quõdam vatum officio indicaſſet, atque frequentibus teſtimonijs ſperandam, exſpectandamque liberationẽ propoſuiſſet & confirmaſſet? Cùm autem nobis Propheticæ lectionis vtilitas perpetua ſit, nec minus earum quæ geſtæ ſunt rerum exemplum, quam præſentiũ obſeruatio, atque futurorum expectatio, documẽti, ſpei, atq; commoditatis ad vitam inſtituendam adferat: non magni retulerit, ſcire quo tempore is auctor ſcripſerit, cuius ſcripta & certiſſima & vtiliſſima ſemper fore manifeſtũ ſit. Nam quæ illis hominibus, quorum ætate vates agebant, præſens actio fuerat, eadem poſteris præſenti perpetuò conſilio, exemplo, aut documento eſſe poteſt. Quæ verò de futuris rebus antiquis propoſita, fidem olim diuini verbi auctoritate & miniſtrorum grauitate atque conſtantia meruere, eadem ſi geſta iam ſunt cæterorum quæ nondum fuerint edita, & ſpem facere certiſſimã, & exſpectationem mouere, propinquioremq. oſtendere valent. Itaq; ex prætermiſſo in vatum libris actionis tẽpore, nihil quatenus ad ſententiam aut argumentũ de veritatis & fidei ſumma: quatenus verò ad finẽ & legentium*

vſum

vſum pertinet, nihil de vtilitatis ſumma decedit. In quibus verò vatibus tempus indicatum eſt, in ijs non ætatis, qua ipſi vixerint aut egerint, adnotandæ, ſed ſententiæ & argumenti certi commodius explicandi rationem habitam fuiſſe arbitramur. Namque vbicunque aliquid dictum actúmve eſt, quod ad regem quempiam illiúſve regni res pertineret, conſultiſſimum fuerat ea adnotari tempora, ex quorum hiſtorijs vaticiniorum illorum argumentum peti explicaríque poſſet. Hoſſeas enim futuram Iehu exciſionem atque Iſraëlis abſolutam abductionem, & Iudæorum ex Babylonienſi captiuitate liberationem ſingulariter prædixit. Quamobrem ea tẽpora indicata ſunt, quæ vel certis ſceleribus & quorundam regum culpa cladem illam commerita fuerant, vel aliorum etiam principum abſtinentia, cura & ſtudio, clementiam illam atque minus ſeueram in Iudaicum populum ſententiam impetrauerant. Atque ad hanc rationẽ illa huius vatis vaticinia referenda ſunt. Et viſitabo ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnũ domus Iſraël. Et iterum: Quia non addam vltra miſereri domus Iſraël, & domus Iuda miſerebor. Opportuniſſima autẽ ad hanc rẽ mentio illa Ioathan, Achaz & Ezechiæ fuit. Quod & Ezechiæ pietati bonam clementiæ partem in Iudaicis rebus diutius conſeruandis à Deo tributam fuiſſe exiſtimandum ſit. Nomen etiam Ieroboam filij Ioas propterea eſt appellatum, quod is ex familia Iehu fuerit, maiorumque ſuorum imitator, quam familiam extinguendam penitus fore vates prædixit. Amos etiam quod de Samariæ vaſtatione vaticinatus eſt, atque inſtructas ſibi ab Amaſia ſacerdote Bethel inſidias, accuſationemque apud regem factam narrauit, Ieroboam regis Iſraëlis nomine & tempore annotato eſt editus. Idem autem quædam etiam de Iudæis apertè & ſingulariter dixit, quæ vt melius exponerentur temporis ſignificationem requirebant; vt in eius commentarijs latius docturi ſumus. In Michææ vero lamentationibus multa nominatim loca ex tribu Iuda appellata ſunt: atque vatis ipſius patria eſt etiam indicata. Vt illud: Quia venit vſque ad Iudam, tetigit vſque ad portam populi Mich. 1. mei, vſque ad Ieruſalem. Et illud: Quia infirmata eſt in bonum habitans Maroth, quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem. Tumultus quadrigæ ſtuporis habitãti Lachis, &c. Idem etiam: domus Acrib & habitantes Mareſſah. Aliarum item Iudæ vrbium meminit, de quibus quæ dixit cùm priuatè ad Iudæorum gẽtem (cuius maxima cura vates ageretur) referenda eſſent, ipſis regum temporibus & rebus accommodari oportuit: quorum contemplatione ſententiarum ſumma melius & commodius ſubduci poſſet. Ob eam itaque rem in inſcriptione fuit: In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ, regũ Iuda, quod vidit ſuper Samariam & Ieruſalem, &c. Sed & Sophonias multa ſingulariter de Ieroſolymitanis dixit, Sophon. 1. quæ temporis rationem certam ad exponendum poſtularent, quam idcirco indicari conſentaneum fuit. Dixerat enim: Et erit in tempore illo, Cap. 3. ſcrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fecibus ſuis, &c. Et totum ferè caput: Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba, &c. Et: Lauda filia Syon, &c. Quatuor igitur vatum horum vaticinia quòd regum tempora & hiſtorias aliqua ex parte ſpectarent, nominibus etiam & diebus adnotatis edita fuêre. Haggæus Haggæus autem quòd de reædificando tẽplo, deque illius operis ratione & fine ageret, Darij regis tempora ſine quibus vaticinij ſententia conſtare non poſſet, ipſemet in ſcriptis ſuis annotauit. Zacharias quoque Darij temporum meminit, Zacharias. cuius ipſe monarchiam ad Græcos migraturam certo ſibi oraculo prædixerat. Atque hæc cauſa ſatis apertè reddita nobis videtur, quamobrem ſex his vatibus temporum regumque nomina adſcripta fuerint. At verò apud Ioëlem, Abdiam, Ionam, Nahhum, Habbakuq, & Malachiam nullius ad Iudææ vel Iſraëlis regna priuate ſpectantis rei ſingularis adnotatio, mentióve fit: quamobrem neque regũ nominibus explicationis cauſa appellandis, opus fuit. Namque

Ioël ſiue de fame in Iſraëliticam regionẽ futura, vt interpretes putant, ſiue de quatuor orbis imperijs (vt ſuo loco videbitur) vaticinatus fuerit: tamen eius vaticinia nec ad Iudæ, nec ad Iſraelis regnum ſingulari aliqua ratione referuntur: ſed magis omnia illorũ regnorum tẽpora in vniuerſum complectũtur. Abdias etiam Edom excidiũ, & Iſraëlitarum reſtitutionẽ nõ ſingulariter, ſed generaliter prædixit. Ionæ autem & Nahhum, qui ambo de Niniues rebus egerunt, & Habbakuq, qui de Nabucodonoſoris illiúſque familiæ exitio dixit, Iudæorũ & Iſraëlitarum regũ nomina adſcribi, nulla ratio poſtulabat; vt neq. Malachiæ etiam vaticinijs, qui de omni populi & ſacerdotaliũ rerum ſtatu magis, quàm de priuato aliquo ad regnũ regemque pertinenti argumento verba fecit. Ex quibus rebus omnibus illud apparet non tam tẽporum, quibus vates vel dixerint, vel vaticinati fuerint, quam argumenti in opere ipſo ſignificandi cauſa, dies & annos, atq. nomina etiã regũ ad vaticinia vocari ſolere. Atq. hactenus ſecunda quæſtio eſt diſcuſſa.

Illud aũt nobis tertio loco diſputandũ occurrit, quidnã in cauſa videatur eſſe, quãborem ex his duodecim vatibus quinq. tantum patrũ, aut etiam auorũ nomina expreſsè indicata, reliquis verò ſeptem fuerint omnino prætermiſſa. Sunt autem quinque illi, Hoſſeas filius Bocri, Ioël filius Pathuel, Ionas filius Amithai, Sophonias filius Cuſſi, & Zacharias filius Barachiæ. Cæteri vero ſunt Amos, Abdias, Michæas, Nahhum, Habbakuq, Haggæus, Malachias; qui tamen non minus quam alij patres habuerunt. Huius autem differentiæ cauſam cùm ex ſacris libris apertam reddere non poſſimus, ex diligẽti cõiectura inueſtigare debemus. Dico igitur eos qui nominatim appellati ſunt, patres celebres illuſtréſque illis temporibus, & gentibus ſuis notiſſimos fuiſſe: atque ideo & honoris & fidei etiam faciendæ confirmandǽque cauſa vna cum filijs ad illas publicas actiones & partes eſſe appellatos, eodem ignominiæ periculo exponendos, ſi vana vaticinia euaſiſſe vnquam accideret. Tantùm enim cauſæ actioniſque ſuæ veritati atque auctoritati vates fidebant, vt ſancta etiam parentũ nomina teſtimonij loco adhibere, & profiteri minimè dubitarent. Reliqui autem, quibus obſcuriores aut minus noti patres contigerant appellare eos aut indicare, nec vaticinij rationibus neceſſarium, neque ſuæ ipſorum dignitati aut muneri tenendo, aut fidei confirmandæ, opportunũ ſunt arbitrati. Etenim ad vaticinandi legationem legitimè obeundam, nihil generis aut familiæ ratio per ſe confert: neque enim vt in regio aut ſacerdotali munere, ſic in vaticinij aut legis ferendæ, vel docẽdæ officio certarum tribuum, aut familiarũ perſonæ optantur. Namq. in ſacerdotẽ præterquam ex Leuitica tribu Aaroniſque familia, in regem aũt præterquã ex Iudæ tribu vngi legitimè poſt Saulem nemini contigit: vaticinari autem & docere pluribus, nulla certa generis ratione habita, datum fuit. Etenim Moſes, Samuel, Elias, Elizeus, Nathan, & alij multi nec eiuſdem familiæ, nec tribus etiam eiuſdẽ fuère. Atque adeo huic aſſignando muneri perſonarũ magis animos, moréſq. congruos, quam certum genus à Deo deligi ſolere arbitramur; præſertim cùm ad futurarum rerum prædictionem, vitiorum etiam reprehenſio adiuncta ſit: nam futura ſolum prædicere etiam Balaamo, etiam Caiphæ, alijſque non adeo probatis hominibus oportunè aliquando conceditur: temporum autem ſcelera & crimina ex diuini ſpiritus inſtinctu accuſare, & grauiter carpere, non niſi optimis & integerrimis viris datur.

Accidere etiam poteſt vt in ijs, quæ appellantur patrum nominibus, oportuna aliqua ſignificatio fuerit, quæ cum filiorum ipſorũ munere officióque conueniat, dignáq. exiſtimetur, quæ ad vatum ipſorum partes commendandas, etiam petatur: vt Hoſſeæ
באֵרִי pater Beeri, quod nomen puteũ, ſiue puteũ meum, ſiue puteale latinè ſonat, ex eo fortaſſe impoſitũ, quod legis & diuinæ doctrinæ vberrima copia apud ætatis ſuæ homines afflu-
פְּתוּאֵל xerit. Ioël dictus filius Pethuel; vt ex nomine panis ac buccellæ Dei, vati ad annonæ

& fru-

& frugũ deſiderandarũ imaginẽ vaticiniũ editũ fuiſſe videatur. Ionas verò ob vaticiniorũ & dictorũ conſtantiã & veritatẽ, patris nomẽ Amithai, hoc eſt veracis, appellauerit. At verò Sophoniæ, cui nomẽ argumentis ab eodẽ tractatis congruum eſt (ſignificat enim arcana abſcõditaq. Dei) quòd in patris nomine Chuſi nihil magnũ, aut vehemẽter cõueniens obſeruaretur: auorũ & maiorũ, nõ aliena nomina ſunt addita, filij Gadalia, filij Amaria, filij Hhazakia; quod latine dicere poſſimus, filij magnitudinis Dei, filij dicti Dei, filij fortitudinis & apprehẽſionis Dei. Atq. ita Zachariæ nomen Barachiæ patris eſt adiunctũ, quod diuinã benedictionẽ, & affluentẽ vaticiniorũ de humana felicitate, & ſalute copiã ſuppeditatã oſtẽderet. Itaq. ijs vatibus quorũ officijs paterna nomina reſpõderent; ſiue antiqua & vulgata cõmemoratione appellata fuerint, quẽadmodũ fieri ſæpe ſolet; ſiue ab ipſis vatibus vſurpata; ſiue deniq. à librorũ inſcriptoribus adiuncta; cõmode ꝑfecto & vtiliter annotata ſunt. Atq. equidẽ nomina hæc pariter cũ filiorũ commemoratione vſurpari cõmuni ſermone ſolere, multa in ſacris libris loca indicãt. Etenim & hiſtoriæ ipſæ Ionã filiũ Amithai nominãt: & Chriſtus Zachariã filiũ Barachiæ, ex vulgato iã cõmemorationis vſu, dixit. Quorũ verò paterna nomina indicata nõ ſint, ea nihil huic rationi idoneũ, atq. opportunũ habuiſſe exiſtimare poſſumus. Illud verò nec alienũ, nec creditu difficile eſſet, ſi hæc patrũ nomina diſtinctionis cauſa filijs impoſita dicerẽtur, quòd eadẽ ætate alij atq; alij idẽ nomẽ ſortiti, patrũ aut auorũ cognominibꝰ dignoſcerẽtur; quod in antiquis linguis obſeruatũ, in Hiſpana etiã ad noſtra vſq. tempora factitatum videmus. vt apud Græcos Aiaces Telamonius & Oilæus: apud Latinos L. Tit. Sẽpronius L. F. Namq. huiuſmodi certa & vulgata olim in perſonis diſtinguendis nota fuit. Itaq. nominibus ijs, quæ eodẽ tẽpore pluribus viris fuêre, vſitatã paterni nominis cognominationẽ addere opus fuit: cæteris verò, quibus nihil ambigui ad cognoſcendum, nomen ipſum ſolũ appellatũ reliquiſſet, paternũ cognomentũ ſine vllo incõmodo eſt ꝑtermiſſum. Igitur inter ea, quæ ex coniectura afferri à nobis in hoc genere poſſe videntur, hæc viſa ſunt aptiſſima. Illa verò ex Hebræorum traditione & iamdiu celebris, & à noſtris etiã Chriſtianis ſcriptoribus ad hanc quæſtionẽ expediendam relata ratio eſt. Eos qui in vatũ inſcriptionibus patres aut aui appellantur, vates etiam, prophetico munere perfunctos fuiſſe: cæteros aũt propterea nõ appellari, quod vates nõ fuerint. Atq; huic ſentẽtiæ fundamentũ ex illa Amoſi expoſitione iactũ eſt, qui cũ ſe, aut inſtituto ſuo, aut paterni officij imitatione, vatẽ euaſiſſe negaret; diuina tatũ præſentiq; iuſſione eã, qua fungeretur, legationẽ ſuſcepiſſe profitebatur. Non ſum, inquit, propheta, nec filius prophetæ. Qui verò huic ſentẽtiæ ſubſcripſère, illud etiã addiderũt. Pethuelẽ quẽ Ioëli patrẽ ſcriptura adiungit, eundẽ & Samuelem illum celeberrimum Iſraëlitarũ vatem, vltimum reipub. cõſulem iudicẽq; fuiſſe. Atq; hæc de patrum nominibus indicandis dixiſſe ſatis fuerit.

Ex hoc aũtẽ loco aditus nobis aperiri videtur, vt de patriæ nominibus apud quoſdã 4 *vates expreſſis, apud alios verò prætermiſſis quærendũ ſit. Docemur nãq. Amoſum ex paſtoribus Thecuæ, Michæã Moraſtitẽ, Nahhum Elcuſſæũ fuiſſe: de cæteris verò nihil his ſimile legimus. Atq. in maiorũ etiã vatũ libris nulla de Ieſaiæ & Iezechielis patria mẽtio eſt, de Ieremia aũt ſcribitur: Verba Hieremiæ filij Helchiæ de ſacerdotibus qui fuerunt in* Hier. 1. *Anathoth, quæ fuit in terra Beniamin. Nã ſi ad indicandã tribũ & genus vniuſcuiuſq. ex vatibus patria adnotata eſt, adhuc noua quæſtio exiſtet; curnam quorundam tribus diligenter indicatæ; cæterorum verò neglectæ aut prætermiſſæ fuerint? Præterea eam patriæ adnotandæ cauſam nõ fuiſſe, Ieremiæ ratio oſtendit; cui ſi ad ſignificandã tribum adſcribi quicquã opus eſſet, prætermiſſo omnino loci nomine, ex ſacerdotibus genus deductum indicare, abunde ſatis fuiſſet. Vt etiã Ezechielis generi indicando patrẽ Chuzi ſacerdotẽ appellare ſatis fuit. Præterea Nahhum cognomen illud additum Elcuſſi, quanquã patriæ eſſe dicatur, tamẽ neq. genus, neq. tribũ indicat, quãdo de loco ipſo Elcus ad certã*

tribus

tribus cuiuſpiam ditionem referẽdo, nihil ex ſacris literis compertũ habeamus. Tantum autem Mareſſam, vnde Michæas Moraſtites cognominatus eſt, in Iudæa vrbibus numeratã nouimus. Nec verò de Amos genere & tribu ex eo conſtat, quod Thecoë loci facta mentio eſt. Non enim ille Thecoi vel Thecoites fuiſſe dicitur, ſed fuiſſe in paſtoribus Thecoagh, hoc eſt, ex illa ruſticæ vitæ exercitatione ad vaticinij munus obeundũ legatus. Thecoagh autem in Aſſeritarum agro ſita dicitur.

Huius autem variæ adnotationis cauſam inuenire triplicem poſſumus ex ipſa rerum conſentanea ratione profectam. Prima autẽ eſt perſonarum (vt in paternis nominibus diximus) diſtinctio. Accidere namque potuit, vt alij atque alij eodem tempore Amoſi, Michææ, Nahhũmi vocarentur; quos ſi non per quòd patrũ, vel obſcuri, vel iiſdẽ nominibus dicti eſſent, tamen per locorum nomina diſcernendos iudicarent; vt ferè in humilioris fortunæ hominibus accidit, quibus prõptius & facilius patriæ aut loci vnde venerint, quam familiæ cognomenta adnotantur. Atq. hoc modo Ieſus Chriſtus vel Nazarenus, vel Galilæus ab inuidis & maleuolis humilitatis magis obijciẽdæ, quam laudis aut arcanæ ſignificationis cauſa cognominabatur, cùm ab iis qui illius virtutem atque excellentem dignitatem agnoſcerent, filius Dauid audiret. Itaq. perſonæ diſtinguendæ notationẽ loci nomen apud hos, vt patris apud alios habere videtur: ex quo fit, vt quorũ locus adnotatur, eorundem paterni nominis mentio non fiat, præter vnum Hieremiam, cui certo & ſingulari, vt docebimus, conſilio, & loci, & generis, & patris nomen eſt adſcriptum. Secunda etiam adnotandi loci cauſa ex libris ipſius argumento, & ſententiarum rationibus peti rectè poteſt. Namque illa inter Amaſeã & Amoſum diſceptatio loci ad explicandum indicationẽ poſtulabat. Amaſeas enim Bethel ſacerdos dixit: » Qui vides fuge tibi in terram Iehudah, & comede ibi panẽ, & ibi prophetabis. Cui Amos: » Non ſum, inquit, ego propheta, & nõ filius prophetæ ego, ſed bubulcus ego, &c. Cuius dicti vt explicaretur ſentẽtia, indicatũ nobis initio eſt: Qui fuit in paſtoribus; *namq. ille dixit:* bubulcus ego, *&c. Deinde etiã & loci nomen addi opus fuit Thecoagh, quæ vrbs ad Aſſeritarũ ditionẽ pertinebat. Quamobrẽ cum dixit illi Amaſeas; fuge tibi in terram Iehuda, vt in alterius ditionis & regni terram ſecuritatis cauſa fugeret, ſuadere conabatur illi quem ex decem tribubus Iſraëliticis eſſe cognouerat. Nam ſi ex tribu Iuda fuiſſet, nihil opus erat dicere:* fuge tibi in terram Iuda, *ſed, redito in terrã, &c. Quod ſi antiquorum quoque Hebræorum atque philoſophorum placitis aſſentiendũ eſt; nonnihil etiam ad vatis argumentum explicandum loci hæc notatio ſignificationis afferre videtur. Aiunt enim Thechoë homines prudentiores, dexterioréſq. fuiſſe cùm ob ſimplicem & facilem victum, tum verò ob loci editiorem & montanum ſitum purioremque cæli atque aëris vſum, quòd in montibus vrbs illa eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Et in Thecoagh clangite buccina; namque ſpeculatores buccina aut cornu ſignũ edituri, editiſſima quæque loca vnde vox audiri longius poſſit, aſcendere conſueuerunt. Atque* 2.Reg.14. *hanc eſſe cauſam quidam putant. quamobrem Ioab Abſalonis reſtitutionem cogitans, Thecoiten feminam ſapientem appellatam ad perſuadendum Regi aſciuerit. Atque ita in hoc paſtore Amos ſimilem non ex diſciplina aut educatione, ſed ex loci ingenio innatã prudentiam, quam ille in reſponſione aduerſus Amaſeam oſtendit, ſignificare voluiſſe ſcriptura videtur. Neque enim ad tribum indicandam Thecoë nomen eſt inductũ, cum ea vrbs cuinam tribui adſcripta fuerit ex ſacris libris exploratum non ſit, adeo vt Hebræis doctoribus illum in libris Regum locũ exponentibus in tribu Beniamin ſita eſſe dicatur, eademque à D. Hieronimo ſex à Bethlehem Iudæ milliaribus diſtare ſcribatur. Igitur non tribus indicandæ, ſed ſententiæ potius & argumenti explicandi cauſa loca adnotari videntur. Atque eodem quoque conſilio Michææ vati patriæ cognomentum*

additum

additum eſſe arbitramur. Nam cum ille lugubrẽ lamentationem pro multarũ ex Iudaica tribu vrbium excidio feciſſet, inter quas etiam ſuã ipſius patriã commemoraſſet, eamq́. acerbiori eſſet gemitu proſequutus, quænam inter cæteras eſſet, initio indicare conſultiſſimũ duxit, vt tantus dolor ex pietate & naturali proborum hominum ſenſu profectus oſtenderetur. At verò Nahhum nõ ex eo Elcuſſi cognominatus videtur, quòd patriã ſortitus fuerit Elcus dictam (nullũ enim in omni ſacra Chorographia huiuſmodi loci nomẽ extat) ſed potius ex ſignificatione ipſa cognomenti rationem petendam putamus. Significat enim Elcuſſi poſteriorem repetitorem, vel ſerotinum; ac verbum ipſum ad poſteriorem aliquam ex duabus rebus, quæ ſerius edetur, indicandam vſurpari ſolet: ex quo fit, vt è duabus oportunis, in anno pluuijs, poſterior Malkus dicta ſit, quã Latini ſerotinã interpretãtur. Quæ quidẽ ratio omnis eo pertinere videtur, vt doceamur Nahhum, qui idem cum Iona argumentum de Niniues excidio pertractauerit, poſteriorem tamen vaticinatum fuiſſe; atque eandem diuinam ſententiam inſtillaſſe, qua tandem vrbi illi exitium maturatum allatumq́ue eſt. Hanc verò adnotationem præterq̃ quod Chaldæus paraphraſtes apertè indicauit in ipſius vatis libro ſignificatam obſeruari cõtingit, vt nos ſuo loco oſtendemus. Illa demum accurata parentum, generis ac patriæ adnotatio, quam Ieremiæ initio videmus, ad vatis ſanctitatem, ac ſingularem electionem adornandam ſpectat: quòd ad tam graue atque ſeuerum vaticinij genus, quale Ieremiæ fidei & diligentiæ commiſſum creditumq́ue fuit, virũ deligi oportuerit, & paternæ virtutis exemplo diſciplina, educatione & exercitatione probatiſſimum, cuius ad tantam rem ſatis apta natura ac perſona foret. Igitur is electus eſſe dicitur, cuius pater Helkias fuerit ſacerdos magnus, vir optimus & patientiſſimus, qui repertum inter templi ſupellectilẽ legis librum ad regem religioſiſſimè tulerat, populoq́ue prælegendum curauerat: deinde etiam quòd idem ex ſacerdotibus fuerit, qui in Anathoth habitarent; quos ob loci propinquitatem in ſacris frequentandis atque procurandis rebus in templo colendo & celebrando præ cæteris exercitatiſſimos, atque in omni pietatis ratione ſpectatiſſimos fuiſſe conſentaneum eſt; quippe cum Anathoth in ſorte Beniamin ſita omnium ex alijs tribubus ſacerdotalium vrbium proxima Hieroſolymis eſſet. Atque hæc omnia electionis argumenta diuinum illud reſponſum, quod illius vatis initio editum eſt, ſignificabat. Priuſquam egredereris ex vtero noui te, &c. Itaq. locorum & patriæ annotationem, non generis ac tribus indicandæ, ſed ſignificationis & argumenti explicandi cauſa, quibuſdam vatibus additam eſſe exiſtimamus.

Hier. 1.

Tertiam autem huius rei rationem ex antiquorum doctorum atque interpretum ſententia afferre poſſumus, qui eos vates quorum patria indicata non fuerit Ieroſolymitanos fuiſſe omnes aiunt: idq́ue ex eo adſtruunt quod ſcriptum eſt, De Sion exibit lex, & verbum Domini de Hieruſalem, &c. Illam enim vrbẽ fuiſſe tradunt, quæ ob ſingulare Dei beneficium, ac templi illius amplitudinem, & regum ſedes, & prophetarum communis patria fuerit; quod cum certum exploratumq́ue eſſet, cæteros, qui ex alijs locis delecti fuiſſent, vt rarum exemplum indicari oportuiſſe dicant, nempe duos tantum Amoſum & Michæam, nullum præterea alium. Neque verò hanc ſententiam Hieremiæ nomine & loco oppoſito refutari, propterea quòd ille cùm ſacerdos fuerit, & maximam temporis partem Hieroſolymis, & in templo verſatus, ibidemq́ue vaticinandi ſpiritu auctus, ab Hieroſolymitana ciuitate alienus non ſit. Quòd ſi Hoſſeas & Ionas etiam obijciatur, quorum neuter Hieroſolymis natus fuit; namq́ue, vt ex ipſorum interpretum & doctorum traditione accepimus, Hoſſeas filius fuit Beeri, qui idem Beerah princeps in Reubenitide tribu. Ionas verò cuius etiam patria non adnotatur in libri initio, Hieroſolymitanus non fuit, ſed ex Gethhahhepher

Hebræi doct. in li. מגילה

Hebræi doct. in פסיקתא

in ſorte Zabulon; reſponderi tamen ab illis poſſit, hos duos quanquam alijs locis natos, Hieroſolymis tamen ciues adſcriptos vixiſſe, atque ibidem prophetico munere fuiſſe perfunctos. Quibus ex rebus omnibus illud colligitur, quod initio propoſueramus, nomina locorum vatibus ad indicandam tribum non fuiſſe adnotata; namq. ea res nihil ad prophetiæ rationem confert; quandoquidem vates omnes quocunque in loco nati fuerint, vnius Dei viuentis filij ſunt. in quibus verò illa notata fuerint, in ijs certam argumenti & ſententiæ habitam fuiſſe rationem.

Illud præterea quinto loco adnotatione & diſputatione dignũ videtur; quod prophetæ [illegible] prætermiſſum [illegible] ſic habet: [illegible] ſecundo

Habb.1.
Hagg.1.

[illegible]s, qui ita ſcriptum reliquit. In menſe octauo, in anno ſecundo Darij, fuit verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Ghido prophetam. Cæterorum verò vatũ nullus in proprijs libris propheta cognominatus eſt: qua de re nihil ab antiquis doctoribus, neque ab interpretibus alijs ſcriptum extat. Nobis tamen quænam cauſa huius diligentis annotationis fuerit, inueſtigandum. Principio igitur Habbakuq propterea propheta cognominatus fuiſſe videtur; quòd nonnullis fortaſſe in dubium venire potuiſſet, an prophetico ſpiritus dono auctus inſtructúſque eſſet, an ſancti aliàs ſcriptoris munere, dignitateq. functus dicendus foret; vtpote cuius liber, & dicendi genere, & auctoritatis dictis & actionibus vatum conciliandæ conſuetudine, longe ab alijs diuerſam rationem ſequutus videatur; atque ita quanquam à ſpiritu ſancto dictatus exiſtimari deberet; tamen ad prophetiæ gradum non perueniſſe fortaſſe quibuſdam putaretur. Nihil enim in eo libro illis orationibus ſimile auditur. Verbum Domini quod fuit ad Habbakuq: aut, & fuit Verbum Domini ad Habbakuq. Neque etiam illis: Sic dicit Dominus: vel dictum Domini, quibus dicendi formulis, vaticiniorum ſuorum auctoritatem diuinam, vaticiniáque ipſa non propria ſententia edita, ſed Deo dictante excepta atque relata aſſerere conſueuere. Præterea cæteri vates, vt non ſuam ſed diuinam planè cauſam, actionem atque orationem quam habent eſſe confirment, ipſam Dei perſonam ſermonibus inducunt ſuis: vt, Non offeratis mihi ſacrificium vltra incenſum, &c. abominatio eſt mihi. Conſolamini, conſolamini populum meum dicit Dominus, &c. Cuius rei frequentiſſima apud omnes vates exẽpla ſunt. At verò Habbakuq ita orationẽ inſtituit, vt ſuã

Habbakuq.

„ ſolius plane eſſe profeſſus videri fortaſſe poſſit. Vſquequo Domine clamabo, & nõ exaudies, vociferabor ad te vim patiens & non ſaluabis? Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem videre prædam & iniuſtitiam contra me. Et, Nunquid nõ tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus, & non moriemur? Et, Super cuſtodiã meã ſtabo, & figam gradum ſuper munitionẽ. Et, Domine audiui auditionẽ tuam & timui, &c.

Cap.2.
Cap.3.

Ita vt de Nabugodonoſoris impij proſperitate, & Iſraëliticis miſerijs conqueſturus hic auctor, non tam propheticum dicendi genus quàm pſalmi Aſſaphici formulã ſecutus fuiſſe putetur. Quam bonus Iſraël Deus, ijs qui recto ſunt corde; mei autem penè moti ſunt pedes, pene effuſi ſunt greſſus mei. Quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorum videns. Quanquam enim in ſecundo capite dixerit Habbakuq. Et reſpondit mihi Dominus, & dixit, ſcribe viſum & explana ſermonem, &c. tamen ea res propheticum dicendi genus, non planè demonſtrat, cùm vates poſt querelas illas & diſputationes de improborum proſperitate & ſucceſſibus; tamen extremos illorum caſus & ruinas diuinæ prouidentiæ cogitatis rationibus intellexiſſe & indicaſſe magis, quam prophetico aliquo, & præſenti reſponſo accepto retuliſſe videatur. Vt illud etiam

Ps.73.

apud

apud Pſalmiſten. Donec intrem in ſanctuarium Dei, & intelligam in nouiſſimis eorũ. Ps. 73. *Et quod Dauid eodem argumento acclamauit. Quàm magnificata ſunt opera tua Domine, nimis profundæ factæ ſunt cogitationes tuæ: vir inſipiẽs non cognoſcet, & ſtultus non intelliget hæc, &c. Cum exorti fuerint peccatores ſicut fœnũ terræ, & apparuerint omnes operantes iniquitatem, vt intereant in ſeculum ſeculi, &c. Et illud: Et reſpexit oculus meus ſuper inimicos meos, & de inſurgentibus in me malignãtibus audiet auris mea. Iuſtus vt palma florebit, &c. Quæ omnia quanquã vera, certa, & ſpiritus ſancti in*[illegible] *Neque* [illegible] *ſpiritu a*[illegible]*tur; ſed ex legis &* [illegible] *conſilio ſcripta eſſe. Vt illud etiam. Audiam quid loquatur in me Dominus, quoniam loquetur pacem in plebem ſuam, &c. Ad huiuſmodi autem ſcripturæ genus Habbakuq librũ referri non alienum fortaſſe videretur, ad quod illud etiam facit, quod huius libri fini adnotatum ſit: Oratio Habbakuq pro ignorantijs, vel vt Hebraicè habetur* עַל שִׁגְיוֹנוֹת, *cuius ſimilis perſæpe in Pſalmis inſcriptio obſeruatur,* SIGAION LEDAVID, *&c. Igitur huius dubitationis tollendæ penitus cauſa, Habbakuq libro illam inſcriptionem additam eſſe intelligimus.* ONVS QVOD VIDIT HABBAKVCQ PROPHETA. *Namque grauiſſima duo verba illa,* ONVS QVOD VIDIT, *ſolis vatibus, nulli præterea alij auctorum ordini tribuũtur: quamobrem oneris viſioni prophetæ cognomentum addi conſentaneum fuit; ita vt hac inſcriptione apertè & quæſtio ipſa indicetur, & indicata abſoluatur: nimirum Habbakuq quanquã diuerſo à cæteris vatibus dicendi genere vſum, conquerentis & diſceptantis partes oratione agentem; tamen verè Prophetam fuiſſe, atque propheticum argumentum cauſæq. genus tractaſſe; idq. grauiſſimo etiam prophetiæ genere, nempe viſione accepiſſe. Cæteros verò vates, quorum & genus dicendi, & rerum, de quibus agitur, argumenta, prophetiam manifeſtè oſtendunt; huiuſmodi prophetæ cognomento commendari, atque indicari non fuiſſe opus; atque ita illud quod hic ſibi à Deo dictum & reſponſum expreſſerit, ſcribe viſum, &c. veré viſum, diuinitúſque dictatum fuiſſe confirmatur.*

Ps. 91. Ps. 35.

Verùm aliam tamen cauſam eſſe arbitramur, quamobrem Haggæus fuerit propheta cognominatus: quod ex Hebræorum ſententia vaticinium tantum in terra Iſraël, atque in ea regione, quæ à Deo in hæreditate Iacob definita fuerat, conſtare poſſe diceretur; atque adeo magni miraculi loco duci, ſi alibi quam in terra ſancta appellata, aut propheta aliquis extaret, aut vaticinium ederetur; quòd illa regio gratiſſima præter cæteras & peculiariter delecta ad diuinarum virtutum edenda exempla, credatur; vt in diſputationibus ſuis doctus quidam auctor dialogo inter ſapientẽ & regem Chozar inducto, diſſeruit. Atque ea cauſa adductum Moſem, tanquam ſingularis beneficij, & miraculi exemplum illud ceciniſſe putabant antiqui: Inuenit eum in terra deſerta, in loco erroris & vaſtæ ſolitudinis circunduxit eum, & docuit, & cuſtodiuit quaſi pupillam oculi ſui. Etenim vaticinium, id eſt, futurarum rerum cognitio, Dei propria virtus eſſe affirmatur; quam ille cum certis hominibus communicet: ibi tamen communicare ſolum putetur, vbi peculiaribus argumentis maieſtatem, præſentiam, prouidentiamque ſuam probare dignatus fuerit: hanc autem regionem illam præcipuè fuiſſe aiunt, in qua & templum ſibi dicari, & ſacra arca propitiatorio, atque inciſis legum tabulis, cæleſtique igne ornari voluerit: interim enim dum horum ornamentorum omnium ratio integra conſtaret, prophetia vt comes indiuidua regioni ac genti non defutura eſſe credebatur; id quod illo loco ſignificatum dicitur: Et loquar ad te deſuper

Lib. בקזר. Deut. 32.

propitiatoriū de-inter duo Cherubim, &c. Hinc enim & vaticinij, & ſciētiæ, & intellectus dona ad idoneos homines permanare, illiſq. rebus ſublatis ceſſare exiſtimātur, adeò
Thren.cap.2. *vt propter eā cauſam ab Hieremia vaticinij defectū indicatū, atq. deploratū aſſerāt. Etiā prophetæ non inuenerunt viſionē à Domino. Nam quanquam Ezechiel & Hieremias extra regionem illam vaticinati fuerint, tamen eius muneris ac virtutis, antequā Babylonem, aut alio migrarent, in vrbe ipſa Hieruſalē cōpotes fuiſſe dicūtur; id quod de Hieremia exploratum eſt, de Ezechiele autem ex eo oſtēditur, quod in eius libri initio ſcriptū ſit,* היו הָיָה דְבַר *fuit*, fuit, vel eſſe fuit, verbū Domini ad Ezechielem, &c. *quod ſic interpretantur: Verbum quod fuerat ad Ezechielē ante, fuit etiā in terra Chaldæorum, &c. Atq. antiquiſſimos prophetas, qui in primis ætatibus fuerant, alio prophetiæ munere præditos, alio genere vſos tradunt, quod magis ad ipſorum dignitatē & ſanctitatē efficiendā, atq. amplificandā, quā ad alios homines de futuris rebus erudiēdos, atq. ſalutis rationē docēdos pertineret; quales fuēre Noe, Sem, Eber, & Patriarchæ; qui quanquam prophetæ fuerint, non tamen certis legationibus acceptis miſſi dicūtur, nec illorū vaticinia huius generis vſquā extant, neq. extitiſſe vnq̄ certa auctoritate compertū eſt. Itaq. qua ratione vncti ad propriam ipſorum ſanctitatem, eadem prophetæ etiā Deiq.*
Ps,105. *familiaritate & alloquio vſi dicuntur. Nolite tangere Chriſtos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Altiorē aūt prophetiæ gradū, & magis definitū legationis munus ſortitos fuiſſe cæteros exiſtimamus, qui ab expugnata iā & culta per Iſraëlitas regione creati ſunt, id eſt, oēs quotquot à Samuele & deinceps vſq. ad templi excidiū & ſacrorum monumentorū defectum fuiſſe cōmemorantur. Namq. his tēporibus vates auctoritate ſumma de magnis, certis atq. apertis cauſis publicè priuateq. miſſi ſunt, qui vel populū omnē, vel reges, vel alias etiā perſonas diuini cōſilij, voluntatis ac iudicij facerent certiores. Adeo verò de hac re conſtans & cōmunis Iſraëlitarū omnium opinio erat, vt ſecundi templi tēporibus vaticiniū propterea deficere putaretur, quod ad minorē multò, ac minus elegantē tēpli ſtructurā illius etiā ſacri apparatus arcæ, propitiatorij, Cherubim, tabularum, &c. defectus deſideriumq. acceſſiſſet; cum tamen alia huius deſiderati vaticiniorum vſus cauſa fuerit, quam nos idoneo loco, ſi Deus cōceſſerit, indicabimus. Verū enimuero cum ſecundi templi tēporibus Iudaicas res erigere, & reſtituere, atq. futurū propediē Chriſti aduentū adornare, apparare, orbiq. indicare Deus decreuiſſet; tres ad eā rē procurandā atq. cōmendandā vates, quos certis & idoneis mādatis traditis legaret, delegit Haggæū, Zachariā & Malachiam; eorūq. primū (cuius præter hominū opinionē & ſententiā miſſi ratio, munus atq. auctoritas in dubiū venire poterat) prophetæ titulo & cognomine ſignari, fidemq. hoc modo cæteris duobus & prophetici muneris, & certæ legationis fieri voluit. Atq. ea res, vt teſtata magis, conſtans, apertaque eſſet, multis in locis apud vatem ipſum ſignificantiſſimis verbis fuit expreſſa: vt ſecundo primi capitis verſu:* Hæc ait Dominus exercituū dicēs: *Et tertio verſu:* factū eſt verbū Domini in manu Haggæi Prophetæ. *Et illud frequenter:* Hæc dicit Dominus exercituū. *Illud etiam vt grauiſſimi teſtimonij, & publicæ agnitionis atq. cōfeſſionis additum eſt argumētum.* Et audiuit Zorobabel filius Salathiel; & Ieſus filius Ioſedec ſacerdos magnus, & oēs reliquiæ populi vocē Dei ſui, & verba Haggæi Prophetæ, ſicut miſit eū Dominus Deus eorū ad eos, & timuit omnis populus à facie domini. *Illud porrò in hanc ſententiā ſignificantiſſimum eſt:* Et dixit Haggeus nuncius Domini de nuncijs domini ad populum dicens: Ego vobiſcū dicit Dominus. *Quæ quidē verba omnia accurate repetita eo tendunt, vt demōſtret vaticinādi ſpiritū etiā illo tēpore fuiſſe hominibus ad publicā vtilitatem atq. eruditionē impertitum. Eandē etiam in Zachariæ cognomēto rationē reddere poſſumus,*

cuius

cuius vatis actiones, paulò poſt Haggæũ, vt ſuo loco demõſtrabimus, cœptæ ſunt. Atq. Malachiã; quanquã eiuſmodi Prophetæ agnomen nõ indicauerit; tamẽ nomẽ ipſum ſatis ad eam rem afferre auctoritatis iudicatum eſt. Nam Malachi, nuncium ſiue nuncium meum ſignificat: nuncius autem maximorum prophetarum proprium officij cognomentũ eſt: vt apud Haggæum vidimus, quem nuncium Domini de nuncijs domini ſcriptura appellauit. Apud eundẽ etiam Malachiã, Iohannes qui Prophetarum maximus Chriſti iudicio & ſententia pronũciatus eſt, eodẽ vatis ipſius nomine cognominatur: Ecce ego mitto Malachi Angelũ meum, *ſiue nunciũ meum: ita vt nõ defuerint qui hunc etiã locum de Malachia ipſo interpretarẽtur. Hebræis itaq. aut Hebraicæ ſciẽtibus nõ neceſſarium fuit, hunc poſtremum vatẽ prophetã cognominari, quẽ nomen ipſum miſſum eſſe & nuncium ſatis apertè indicabat. Plus enim ad eam rem oſtendẽdam auctoritatis & efficientiæ nomen ſolum habere indicatum eſt, quàm ſi cognomento addito exponeretur; atque adeo ob eam rem ea huius vatis libro inſcriptio præpoſita eſt, quæ cum nominis ſignificatione aptiſſimè conueniret.* Onus verbi Domini in manu Malachi: *quam nos ſuo loco, ſi Deus annuerit, explicaturi ſumus. Eſt ergo in nomine ipſo Malachi antonomaſia & dignitas quædam indicata, quæ nullo adiuncto cognomine augeri magis potuit. His etiam illud accedit, quòd quibuſdam ex antiquis auctoribus Malachiam eundem & Eſdram eſſe placuerit; alijs autem Mardocheum; ijs autem Malachi non iam nominis, ſed cognomenti loco appellari poteſt, quòd ex munere & officio additum fuiſſe exiſtimetur. Atque hactenus quidem quintæ quæſtionis ratio nobis explicata eſt.*

Nunc verò deinceps cauſa eſt inquirẽda, quamobrẽ vnicum Nahhum Prophetæ opus inter cætera aliorum vatum omnia, liber dictus ſit. Neque enim cæterorum vatum ſcripta, quòd in vnum corpus vnà cum Nahhum coagmentata fuerunt, aut minus libri, aut breuiores quam hic ſunt, eam ob cauſam hic ſolus libri nomen præ cæteris meruiſſe exiſtimari debet. Atque huius ſingularis & propriæ in hoc vate obſeruationis illa ratio ipſa operis inſcriptione nobis indicari videtur. Cæteros vates omnes ea quæ in mandatis à Deo habuerint, propria ipſorum præſentiq. actione & oratione fuiſſe executos, vt non ſolùm alij apud Iſraëlitas legationes vnuſquiſque ſuas præſentes obierint; ſed & Ionas etiam apud Niniuitas, ad quos diuino iuſſu legatus venerat, munus ſuũ voce, verbis, actioneque propria expleuerit. Nahhum verò nec Niniuem petere: nec Niniuitas præſentem alloqui, ſed ſcripto & miſſo libro, ſui exitij admonere iuſſum fuiſſe: quamobrem eundem, rationem ſuam ab alijs vatibus diuerſam, certa inſcriptionis formula indicaſſe adnotaſſeque arbitramur. Onus Niniue, liber viſionis Nahhum Elchuſæi, &c. *Namq. vt in huius & Malachiæ vatis commentarijs docebimus, libri & oneris nomina epiſtolam aut literas ad aliquem datas ſignificant.*

Illud porrò vltimum & obſeruatione & expoſitione digniſſimum iudicauimus, quod in vatum initijs adnotandis, atque inter ſe conferendis animaduertimus. Etenim ſex formulæ ſunt, quibus prophetarum ſcripta, quæ extant inchoari conſueuère: prima illa eſt quatuor vatibus cõmunis: Verbũ Domini quod fuit ad Hoſſæã filium Beeri, *vel ad Ioëlem filium Pethuelis; vel ad Michæam Moraſtitem, vel ad Sophoniam, &c. Secunda verò eſt, quã totius Ionæ libri initio, & apud alios vates in priuatis vaticinijs, non in libri initio, ſed in corpore ipſo videmus hoc modo:* Et fuit, *ſiue;* Et factum eſt verbum Domini ad Ionam filium Amithai, &c. Et factum eſt verbum Domini ad N. *Tertia autem eſt viſionis inſcriptio, quæ quibuſdam apponitur; vt* Viſio Abdiæ; Viſio Nahhum Elchuſæi. Viſio Iſaiæ filii Amos. *Quarta inſcriptionũ ſiue initiorũ formula à verborũ plurali nomine alicui vati adiuncto pronũciatur: vt* verba Amos: verba Hieremiæ. *Quinta incipiendi formula nomine oneris exprimitur: vt*

Onus Niniue, Liber viſionis Nahhum Elcuſæi. Et onus quod vidit Habbakuq. Et onus verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ. *Apud cæteros etiã vates ſæpe verbum illud* Onus *ad priuata vaticinia exordienda vſurpatũ obſeruatur. vt* Onus Babel: Onus Tyri: Onus Ægypti, &c. *Et apud Zachariã*, Onus verbi Domini ad Iſrael: &, Onus verbi Domini in terra Hhadrach. *Sexto demũ modo à regum nominibus & temporibus indicandis vatum ſcripta initium facere ſolent; vt Haggæi liber:* In anno ſecundo Darij. *Et Zachariæ prima pagina ſic habet:* In mẽſe quinto, in anno ſecundo Darij. *Quam etiam rationem, Iezechiel ſecutus, ſic exorſus eſt:* Et fuit in trigeſimo anno. *Quid igitur cauſæ eſt, quamobrẽ non idem omnibus vaticinijs initium, vel à diuina auctoritate ductum. vt* Verbum Domini, *&c. Quandoquidem communis omnibus illis ea ratio ſit, vt à Deo dictata fuiſſe verè dicatur: vel & fuit* Verbũ Domini: *vel denique aliunde, eodem tamen modo factum? neq. enim hanc incipiendi varietatem ratione & conſilio vacare putandum eſt. Nihil enim adeò proprium cuipiam vel vati vel vaticinio indicatur in his exordijs, quod non idem commune etiam cæteris dici poſſe videatur: omnibus namque diuina ad dicendũ auctoritas cõſtat; omnibus nomina propria, quibus appellarentur, fuêre; omnibus verba facta; omnibus vel viſione, vel ſpectro, vel ſomnio vaticinium oſtenſum, vel quo genere cuique oſtenderetur, indicare integrum eſſet; ſicut & ijs fuit qui viſionem indicarunt. Dein de ſi nomen oneris, vt plerique ex interpretibus, & Chaldæus paraphraſtes, volunt, ita definiendum eſt, vt prophetiam à vate ex Deo acceptam, vel grauẽ prophetiam intelligamus; nulla prophetia vel leuis, vel non ex Deo accepta fuit. Præterea cũ omnes vates alicuius vel Iſraëliticorum, vel Iudæorum, vel Perſarum regis tempore fuerint, quare non idem omnes à temporum & regum notatione & nomine initium vaticinijs dederint, eſt inquirendum. Id autem vt magis clare ac diſtincte fiat, ſingulorum rationes conſiderandæ nobis fuerint. Igitur earum, quas indicauimus formulæ ſententia & argumentum omne, ad tria tantum genera refertur; quorum primum eſt* Verbum Domini. *Secundum,* Viſio. *Tertiũ verò* Onus. *Namq. primum genus illas cõplectitur formulas:* Verbum Domini quod fuit: Et fuit verbum Domini. *Quæ verborũ tantum ſitu & ordine, nõ autem ſententia differunt. Idem enim ſignificat verbum Domini quod fuit, & fuit verbum Domini; niſi quantum hæc poſterior forma cum præcedenti aliqua narratione cõtexi & cõtinuari videtur: vt,* Et fuit ſol ad intrandum. Et fuit cum illi ſepelirent virũ, *&c. (vbi nos vertimus* & fuit: *vetus interpre. habet, & factũ eſt: quod idẽ nobis ſignificat) ſed tamen illud:* Et fuit, *ad verbum redditum eſt pro* ויהי *Quod antiqui Hebræi calamitoſi & grauis argumenti vaticinijs addi ſolere putauerũt. Volunt enim eſſe compoſitam vocem ex duabus interiectionibus* וי *&* היו *quæ dolorem mœſtitiamq. indicare ſolẽt; ita vt in Iona id etiã indicatum velint, quòd ab illo vate in naui, mare, & ceti ventre laboris exantlatum fuerit. Atq. ad hoc primum genus Verbum Domini, illa etiam ſexta formula pertinet, qua regis atque ætatis mentio fit: vt in Haggæo & Zacharia videre eſt. Nam ſtatim poſt regum nomina, ſubiungitur,* fuit Verbum Domini in manu Haggæi prophetæ. fuit Verbum Domini ad Zachariam. *Apparet itaque hanc formulam hoc genere:* Verbum Domini contineri. *Neque enim quamuis verborum ſitu & loco nonnihil diſcrepent; tamen ſententia ab his quæ adnotauimus illa quicquam differunt:* Verbum Domini quod fuit ad Hoſſeã filium Beeri, in diebus Oziæ, Ioatham. *Cùm eadem omnibus & verbi domini inſcriptio, & temporis ac regis mentio ſit. Etenim liberum cuiq. homini & integrũ eſt, ijſdẽ verbis, modo ſentẽtia ſibi ipſi conſtet, pro ſuo arbitratu locatis vti. Sic enim Euãgeliſtæ eandẽ rem ijſdem verbis ſitu tantũ, & ſerie variãtibus narrare ſolẽt; vt, In diebus*

Eſai.

Matt. 3.

autem

autem illis venit Ioannes Baptiſta prædicans in deſerto Iudææ, & dicens pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Hic eſt enim qui dictus eſt per Iſaiã prophetam dicentẽ: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius. Sic Matthæus. Marcus verò ſic: Vox clamantis in deſerto, parate viam Domini rectas Mar.1 facite ſemitas eius. Fuit Ioannes in deſerto baptizans & prædicans baptiſmũ pœnitẽtiæ. Lucas autem: Et factum eſt Verbum Domini ſuper Ioannẽ Zachariæ filium in deſerto Luc.3. baptizans, & venit in omnem regionem Iordanis prædicãs baptiſmum pœnitentiæ, &c. Atq. ita primam, ſecundã, & ſextam formulã ad primũ genus cõmodiſſimè referimus. Secundum verò genus, quod nomine viſionis adnotauimus, tertiam formulam complectitur: vt Viſio Iſaæ, Viſio Abdiæ, &c. quo in genere quarta quoq; formula continetur, in qua initiũ à verbo, vel verbis & perſona ducitur; niſi alias aliud indicatum ſit: vt verba Amos, &c. cõtinuo enim huic inſcriptioni ſubiũgitur: Qui vidit ſuper Iſraël in diebus Oziæ: qua oratione illud indicatũ eſt, verba illa ſibi eo prophetici inſtinctus genere, qui viſio dicitur, fuiſſe dictata. Illud verò apud Hieremiã: Verba Hieremiæ filij Helchiæ, ad primũ genus pertinere appoſita narratione declaratur. Quod factum eſt Verbũ Domini ad eum. Idem enim hoc atq. illud eſt, Verbum Dñi quod factũ eſt ad Hieremiã. Verũ enimuero cum omniũ vatũ vaticinia nihilominus eorundẽ verba dici poſſe videãtur, quidnã priuatæ rationis fuerit in his quorum verbis perſonæ etiã nomen adiunctũ eſt, operæprecium fuerit cognoſcere. Nam quod ab antiquis ad hanc rem affertur, id non ſatis cõmode hunc nodũ expedit: videlicet eos qui ſuũ nomẽ initio profitẽtur, aſperã, grauẽ & obiurgatoriã orationẽ inſtituiſſe, in eaq. habenda nomen ſuũ libertatis & integritatis oſtẽdendæ cauſa appellaſſe; ita vt cùm legimus verba Hieremiæ, verba Amos, reprehenſionẽ culpæ & vitiorũ cõtineri intelligamus. Sed nullus ferè in cæteris vatibus eſt, apud quẽ reprehenſiones, obiurgationes, atq. grauiſſimæ accuſationes nõ ſint. Etenim Iſaias, Ieſechiel, Hoſſeas, omnes deniq. cæteri vſq. ad extremum omniũ Malachiã, in temporũ ſuorũ vitia & mores grauiſſimè perorarunt: neque tamen eiuſmodi inſcriptionẽ habent: Verba Hoſſeæ, &c. Alia igitur huiuſmodi inſcriptionis cauſa & ſignificatio eſt; Quod in his vatum libris præter vaticinia certæ quædã rerum, quas vates ipſi aut egerint, aut pertulerint, narrationes contineãtur; ita vt nõ ſolũ verborũ & orationũ argumenta & exẽpla, ſed rerũ etiam geſtarum hiſtoriæ ſint, Vt quæ Hieremias ſibi ex ſuſcepto & diligentur facto officio apud regem, principes, ſacerdotes, populũ, & Ghabedmelech Æthiopẽ accidiſſe narrat. Quodq. item Amoſo cum Amaſea negociũ fuit, quæ quòd ad hiſtoriã propriè pertinent, hiſtoriæ nomẽ inſcriptionẽque in his duobus perſonis præter cæteros, quibus nihil tale inter vaticinandũ acciderat, meruerũt. Atq. ita verba Amos, Verba Hieremiæ, res ab his vatibus, tũ geſtas tũ ꝑlatas exponimus eadẽ ſignificatione, qua exponi illa ſolẽt: Verba dierũ regum Iſraël. & palã: Factum Exod.2 eſt verbũ iſtud. Ego faciã verbũ in Iſraël, & reliquũ verborum Salomonis, & 1.Sam.3. omnia quæ fecit, &c. Quibus in locis & multis alijs verba, res geſtas, dictaq. & 3.Reg.1 facta cuiuſpiã ſignificãt: qualia in Hieremiæ & Amoſi libris obſeruantur, vbi præter vaticinia ipſa & legationes quædam etiã propriæ ipſorũ res, actiones, orationeſq. ſunt, cuiuſmodi nihil in cæterorũ vatũ libris offendimus; in ijs enim tantũ id quod acceptũ à Deo fuerit, relatũ explicatũq. legitur. Quamobrẽ vni Deo, vt auctori vnico ac ꝓprio, attribui adſcribiq. ſolet ille titulus; Verbũ Dñi. Viſio, vel Onus. Tertium aũt genus eſt, Onus, in quo quinta, quã indicauim⁹, formula verſatur. Illud demũ in hoc argumẽto obſeruatiõe dignũ eſt, fieri nõnunq̃ vt ſingula genera, ſingulis, aliquãdo etiã vt duo ſimul vni vati adſcribãtur; atq. hæc etiã cõiungendi ratio, varia in alijs atq. alijs ſit. Alterius modi exẽpla illa ſunt. Verbũ Dñi quod fuit ad Hoſſeagh. Verbũ Dñi quod fuit

 ad Ioël,

ad Ioël,&c. Viſio Iſaiæ, Viſio Abdiæ, Onus Ægypti, Onus Babel. *Poſteriorũ illa varia etiam exempla ſunt :* Fuit Verbum Domini ad Abraham in viſione. Et onus, Verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ. Et Onus Niniue, Liber viſionis Nahhum Elcuſſæi. Onus Babel quod vidit Iſaias. Onus quod vidit Habbakuq. *Itaque vnum quidem ſimplex, vel duo varijs modis coniuncta, vni vati; ſed tamen tria omnia ſimul nulli vſquam adſcripta inuenimus.*

Exiſtit autem hoc loco non incommoda diſputatio, cuius argumentum ex antiquorũ
Iſa.21. *expoſitorum obſeruationibus proficiſcitur. Legimus enim in expoſitione illius loci apud Iſaiam.* Viſio dura nunciata eſt mihi: *decẽ verborum genera Vatibus familiaria, & veluti propria eſſe, quorum frequentiſſimus vſus apud eius ordinis auctores fuerit; ea ſunt.* PROPHETIA. Viſio. Stillatio. Verbum, ſiue Locutio. Dictum. Præceptum. Onus. Parabola. Ænigma, ſiue Propoſitio, Interpretatio. *Quæ ſua, id eſt, Hebraica lingua ſic ſonãt:* נבואה חזון הטפה דיבור אמירה ציווי משא משל חידה מליצה: *quorũ duriſſimum genus viſio eſſe perhibetur quod ſcriptum ſit,* Viſio dura nunciata eſt mihi, &c. *Hi gradus, vel vt aptius dicamus, hæc ſtatuũ diſcrimina & prophetiæ rationibus ab antiquis recenſentur: quæ ſi ita ſe habeant, videndum eſt primum an noſtra triplex generum partitio ſatis cõmode facta ſit; cùm poſuerimus vnum genus,* Verbum Domini. *Alterum* Viſio. *Tertium* Onus: *videntur enim ſeptem aliæ partes adhuc ſupereſſe. Deinde etiam illud videndum eſt, an decem illa verba ab antiquis obſeruata ſynonyma ſint, eidemque rei omnia cõueniant, an variam ſingula ſignificationem rationemque ſequantur. Namque ſi idem omnium pondus, eademque ratio eſt, illud minime ſtare poteſt, quod ab ijſdem aſſeritur, duriſſimum genus eſſe* Viſionem. *Sin verò differre inter ſe dicantur, quænam vniuſcuiuſque ratio propriè ſit, cognoſcere operæpreciũ fuerit. Tertio autem inquirere oportebit, quidnam antiqui auctores intereſſe putauerint inter* Verbum *ſiue* Locutionem & Dictum, *quæ ſeparata ab illis fuère: adeo vt illud ſæpiſſime in hoc genere expreſſum adnotetur.* Et locutus eſt Dominus ad Moſem dicens: *ſiue vt Hebraice habet, ad dicendum. Præterea quid differat* PARABOLA *ab* AENIGMATE *ſiue* propoſitione, *quæ ab antiquis diſtincta ſunt. Omne enim* Ænigma parabolam *dici, nihil, vt videtur, prohibet. Illud autem difficilius multo cæteris eſſe videtur, quod in decem illis prophetiæ formis ſiue verbis* Prophetia *numeretur, vt cæteræ nouem formæ à prophetia diſtinguantur. Quod ſi cæteræ etiam ad prophetiã pertineant, eiuſque formæ partéſve ſint, inerudita partitio fuiſſe videtur, quæ genus ipſum inter ſpecies, & totum inter partes collocet.*

Demum illud in hac ratione eſt quærendum, cur decem illis familiaribus & proprijs vatũ verbis alia, quæ non minus frequentia atque familiaria eſſe obſeruantur, adnumerata non fuerint. Ea autem decem altera ſunt, Manus Domini, *vt ſcriptum eſt,* fuit ſuper me manus domini. Nuntiatio: *vt,* Viſio dura nunciata eſt mihi. Vocatio: *vt*, Et vocauit Moſem, Et vocauit Samuelem. & Effatum; *quod hebraicé dicitur* נאום, *in vaticiniorum ſententijs claudendis frequentiſſimum, pro quo noſter interpres reddit.* Dicit dominus exercituum. Et Auditio, *vt* Et Audiui vocem Domini dicẽtis. Auditionẽ audiuimus à Domi-
Hos.12. no: & Inſpectio, *quæ Hebraicè* ראייה *diuerſum verbum à* Viſione, *vt ſcriptum eſt,* Vidi ſiue aſpexi Dominum. Vidi in nocte. & Similitudo, vt & in manu pro-
Num.12. phetarum aſſimilatus ſum. *Atque etiã* Somnium & Proſpectio, *quæ Hebraice* מראה: & Apparitio. *Quæ omnia prophetica verba ſunt, ſicut ſcriptum eſt.* Si quis fuerit propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum,

illum,&c. ita vt cùm ab antiquis decẽ notata ſunt,viginti notanda fuiſse videantur.

Verùm enimuero rebus omnibus diligenter examinatis, atq. perpenſis, antiquorum accuratam obſeruationem veram atq. certam eſſe,nihilq́ue cum noſtra triplici partitione pugnantem reperimus. Etenim prophetiæ ratio omnis, vel auctorem ipſum, vel ſuſcipientem,vel tertiũ aliquem ad quem mandatur,ſpectat. Auctorem dicimus Deum vatũ mentibus cõſilia mandataq́ue ſua dantem,ad quem relata prophetia, dicitur Verbum Domini; quocunq. modo illa ſuggeſta fuerit,ſiue imaginibus,ſpectriſq. obiectis,ſiue expreſſe dictatis verbis; mandatũ enim ipſum conſiliũ & ſententia omnis,Verbum Domini,auctoritatemq́. diuinam ſortitũ eſt. Suſceptorẽ verò appellamus perſonã ipſam,cui prophetia vel arcanũ Dei cõſilium creditur; qui cum vel futuri temporis, vel præſentis quidem, tamen abſentes loco res diuino dono proſpiciat,videns & proſpiciens,hoc eſt רוֹאֶה וְחוֹזֶה appellatur,atque ex hac ratione prophetia ipſa viſio vel inſpectio dicitur. Nihil autẽ ad hãc rationẽ refert,quomodo illi prophetia ſuggeſta ſit, an verbis expreſſis, an imaginibus obiectis; vtcunq. enim res demonſtratur,videri tamen & perſpici vatis mente dicitur. Videt enim ille,& diuini ſibi aperti conſilij conſcius eſt. Atq. ex hac ratione ſcriptũ eſt:fuit verbũ Domini ad Abraham in viſione dicens:Ne timeas Gen. Abraham, &c. etenim verborum illorũ expreſſa explicatio, in qua nulla imago,nullũ ſpectrum eſt obiectũ,tamen in viſione facta fuiſſe dicitur. Neq. etiam,quantũ ad ſuſcipientem ipſum pertinet,magno diſcrimine differt,an per quietẽ illi,an in vigilia prophetia contigerit: quanquã quæ dormientibus creditur,Somnium propheticum; quæ vero vigilantibus Viſio & Proſpectio dicta ſit, ſiue Hebraicè מראה מחזה. Namq́. vtrunque modum vocat ſcriptura חזון vel מראה viſionem vel inſpectionem,ſicut ſcriptũ eſt,Per Somnium in viſione noctis, Hebraicè בחלום בחזון לילה & ſcriptum eſt, Et dixit Deus ad Iſraël in viſione noctis,Hebraicè במראה Itaque vel vigilãtibus, vel dor- Iob.33. Gen.46.ver.2 mientibus allatæ prophetiæ Viſio & inſpectio dicitur : neq. vllum in reipſa diſcrimẽ eſt; niſi quantũ vel noctu,vel interdiu accidat;id quod ſcriptura ipſa indicare aperte ſolet.

At verò quoad prophetia perſonã eam ſpectat,aduerſus quam edita eſt; ſiue illa priuatus aliquis,vel publicus homo, ſiue ciuitas , ſiue tota etiam regio ſit, Onus dicitur, Hebraicè משא à verbo נשא quod eſt ferre ſiue portare,quod ei,in quem allata fuerit,illa diuina ſententia ferenda ſit. Eſt enim verbum נשא cõmune tam ei, qui alteri rem imponit,quam ei,qui ab altero impoſitã fert; quod vel vno illo exẽplo oſtenditur:In die illa Mich.2. ſumetur ſuper vos parabola &c. Hebraicè ינשא. Tolletur ſuper vos, &c. Itaque omnis prophetiæ natura & ratio, ad tres has perſonas tantùm refertur , ad eam vnde proficiſcitur,ad eã cui creditur,demũq. ad eam aduerſum quã editur: atq. vt ad primã perſonã relata,primum noſtrum genus. Verbum Domini: ad ſecundam verò ſecundũ genus,Viſio. ad tertiam autem tertium genus,Onus ſpectat: atq. adeo hæc ratio ipſo ſermonis vſu confirmatur. Solet namq́. dici, Verbum Domini, ſed Viſio Domini dici nõ ſolet. Neq. enim Deus eſt ille,qui viſionẽ accipit,ſed propheta: Neq. etiã dici ſolet Onus Domini. Quod nõ obſcurè fortaſſis ab Hieremia ſignificatũ eſt. Et propheta & Hier.23. ſacerdos,& populus,qui dicit, Onus Domini viſitabo ſuper virũ illũ,& ſuper domum eius : Hæc dicetis vnuſquiſque ad proximum ſuum, & ad fratrem ſuum. Quid reſpondit Dominus ? & quid locutus eſt Dominus ? & Onus Domini vltrà non memorabitur:quia onus erit vnicuiq. ſermo eius, & peruertiſtis verba Dei viuentis, &c. Atque ita Onus cum propriè vſurpatur , ad tertiam perſonam referri ſolet : vt,Onus vallis Viſionis, Onus Tyri , &c. Illud etiam hoc loco animaduertendum eſt,cum duo ex his generibus coniuncta ſimul ſunt, ſignificatione certa non carere. Nam ſi legamus Verbum Domini cum Viſione , aut

videndi

videndi verbo iunctum, intelligimus vati per viſionem illud verbum fuiſſe creditum. Sin verò verbum cum onere fuerit, illud ſignificatur conſilium & verbum Domini vati creditum eſſe, eiuſque rei periculum ad gentem vel hominem certũ, quem ſcriptura indicet præcipue pertinere. Viſio autem & Onus cùm coniunguntur, Onus illud viſione fuiſſe vati demonſtratum docent. Cur autem huiuſmodi verba nonnunquam ſeparata & diſtincta, interdum verò coniuncta legantur, ex ipſa vaticiniorum ratione & ſententia ſuis in locis erit ſigillatim conſiderandum. Igitur quæ à nobis ad tria illa genera redacta ſunt, eadem omnia ab antiquis ſpecierum enumeratione ſunt explicata, neque ſibi inuicem vlla ex parte aduerſantur.

At verò tria etiam genera antiqui conſtituerunt, ad quæ ea, quæ à nobis adnotata ſunt, verba omnia referantur. Primum genus prophetæ ſiue excipientis; Secundum auctoris, id eſt, Dei; tertium perſonæ, cuius res agitur, rationes continet. Propheticam rationem tribus gradibus perfici dicunt: quorum primus eſt affectio & animatio prophetæ ipſius erga Deum, quæ non natura propriè, ſed conſilio, voluntateque definitur; ita vt probitate & diuinarum ſtudio rerum conſtet. Namque his affectionibus acta humana mens, ad diuinarum contemplationem, cognitionem, laudemque rerum rapitur; quæ cùm eum gradum obtinuerit, ſpiritus ſancti virtutem experta, maxima & diuina myſteria canit, ac iam tum prophetare dicitur, ſicut ſcriptum eſt: Habebis ibi gregem prophetarũ deſcendentium de excelſo, & ante eos pſalterium, &
1.Sam.10. tympanum, & tybiam, & cytharam, ipſoſque prophetantes, & inſiliet in te Spiritus Domini, & prophetabis cum eis, &c. Secundus prophetici doni gradus eſt Viſio. Etenim humana mens poſt illam priorẽ diuini ſpiritus inſinuationẽ purgata, magis altiuſq; elata, ad arcana conſilia, reſque futuras cognoſcendas perducitur; quo in gradu cum fuerit, videre ac proſpicere dicitur. Nihil autem intereſt ad viſionis nomen obtinendum, an vaticiniorum argumenta obiectis ſpectris intellecta, an expreſſis & dictatis verbis excepta ſint. Tertius deniq. prophetici muneris gradus, eſt exercitatio, ſiue perfunctio, cùm vates ea quæ viderit, in publicum edere iuſſus, refert & canit, cuiuſcunque argumenti illa ſint, ſiue ad futurarum enunciationem rerum, ſiue ad morũ doctrinam ſpectent: hoc autem genus antiqui vocant הטפה, Latinè Inſtillationẽ dici-
Iob.29. mus, nomine ex illis ſententijs facto. Et ſuper illos ſtillabat eloquium meum. &
Amos.7. Non prophetabis ſuper domum Iſraël, & non inſtillabis ſuper domũ idoli,
Michæ.2. &c. Et apud Michæam. Ne ſtilletis ſtillantes, ne ſtilletis ſuper iſtos, &c. Ita fit, vt tria illa verba Prophetia, Viſio, inſtillatio, ad vatem ipſum referantur, quatenus vaticiniorum gradus aſſequutus fuerit. Tria autem altera auctorẽ ipſum, id eſt, Deum vatum mentes informantem reſpiciunt: Locutio, Dictum, Iuſſio ſiue Præceptum. Nam quæ à Deo in vatem proficiſci ſolent munera, nonnunquam alloquio & ſermone expreſſe facto expediuntur, cuiuſmodi ratio vni præter cæteros Moſi frequentiſſimè contigit, ſicut ſæpiſſimè ſcriptum eſt: Et locutus eſt Dominus ad Moſen. Neq. enim huic formæ ſimiles illæ ſunt: Et fuit Verbum Domini: & Verbum Domini quod fuit. His namq. orationibus alius minus, quàm prior ille familiaris allocutionis modus indicatur. Rurſus etiam accidere ſæpe ſolet, vt vates non alloquio, expreſſiſque verbis audiant, ſed mente & intellectu illuſtrati, exceptum diuinum conſilium ac myſteria doceãtur: Atque hic modus Dictum vocatur; cuius ſignificandi cauſa vates illud frequenter vſurpant. Sic dicit Dominus. Et dixit Dominus ad Hoſſeã: Et dixit Dominus ad Iſaiam. Non vt illis res certis verbis expreſſæ aut dictatæ, vt Moſi leges & præcepta fuerint, ſed quòd certa rerum notitia & copia facta, atq. vt propria deinde ipſorum oratione exponeretur, credita mandataque fuerit. At verò quoniam

Moſi

Moſi vtrunque contigit, vt & alloquentis ſe Dei vox audiretur (ſicut ſcriptum eſt, audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio) Num.7. *atque etiam vt intellectu & mente illuſtrata ratio rerum ſibi creditarum & communicatarum perciperetur, ob eam rem vtrunque verbũ* Locutio & Dictio, *in Moſaicis narrationibus eſt frequẽtiſſimum.* Et locutus eſt Dominus ad Moſem dicens.

Demum tertium illud verbum Præceptio *ſiue* Iuſſio, *ad eos pertinet, qui quanquã Dei vocem, expreſſamq́. orationem audierint; non tamen aliquem ex propheticis gradibus obtinere dicuntur: neque enim vt prophetæ omnes mente illuſtrati arcana rerũ percipiunt; neque vt Moſes ſimul cum verbis & oratione animi etiam diuina illa illuſtratione afficiuntur; ſed tantum quæ dicta ſibi cælitus fuerint auribus & mente pro vniuſcuiuſq. captu accipiunt: in quo genere Iſraëlitæ fuerunt, qui in Sina monte decẽ præcepta è medio nubis, ignis & fumi pronunciata vna cum tubæ ſonitu audière: atq. etiam diſcipuli tres in monte Thabor, quibus illud diuinum de Chriſto præconium &* Luc.9. *præceptum eſt auditum:* Hic eſt filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui; ipſum audite. *Ad hoc etiam genus illa pertinet vox, quam cum multi de Chriſto audirent, alij tamen aliter interpretati ſunt:* Clarificaui & iterum clarificabo. *Itaq.* Locutio *ad Moſis gradum propriè pertinet:* Dictum, *ad alios prophetas:* Iuſſio *autẽ ſiue* Præceptio *ad eos, qui prophetæ non ſunt; ſed eo tamẽ diuino beneficio ſunt affecti, vt Dei vocem audire potuerint, ſicut ſcriptum eſt:* Quid eſt omnis caro vt audiat Deut.5. vocem Dei viuentis, qui de medio ignis loquitur, ſicut nos audiuimus? *Hæc igitur horum trium verborum diuinum influxum & effectum ſpectantium ratio eſt.*

Sed & tertium illud genus, quo eius aduerſum quem diuina verba fiunt res & rationes contineri diximus, quatuor etiam verbis, veluti partibus & ſpeciebus conſtituitur: ea ſunt, Onus, Parabola, Propoſitio, Interpretatio. *Accidit enim nonnunquam vt propheta impoſitum ſibi & decretum à Deo aduerſus perſonam quampiã onus dicendo exponat, quod proprie* Onus *dicitur à* Parabola, Propoſitione *& interpretatione diuerſum, quantum ad ſententiam atque elocutionis formam attinet. Nonnunquã verò fit, vt quæ ipſe viderit, ſimilitudinibus & parabolis propoſitis eloquatur; quarum ſententia tamen aut aperta ſit, aut facilem explicationem habeat. Vt quæ apud Iſaiam ſunt:* Et vidi Dominum ſedentem ſuper ſolium, & Seraphim, *&c. Atque hæc forma propriè* משל *dicitur, quam Græcè Parabolam ſiue Allegoriam vocamus. Euenit etiam aliquando, vt oratio ex verbis & imaginibus quibuſdã inſtituatur, quorum difficilis, abſtruſa atque recondita ſignificatio ſit, & præcipuũ aliquem interpretem ad explicandum requirat: cuius generis ſunt, Ezechielis currus, Zachariæ viſiones, Danielis hebdomadæ, & Ioannis Theologi Apocalypſis. Hæc eloquendi abſtruſa & captu difficilis forma, proprie* חידה *Hebraicè dicta, nobis* Ænigma, *ſiue* Propoſitio *vocatur. Eſt autem* חידה *nomen à verbo* חדד *factum, quod acuere ſignificat: acutiſſimam enim eius mentis eſſe aciem oportet, quæ in huiuſmodi dictorum ſententiam penetrare poſſit. Non raro etiam accidere ſolet, vt propheta, quanquã nec* παραβολικῶς *nec* αἰνιγματικῶς *eloquatur, tamen ſublimi & eleganti dicendi vtatur genere, reſque omnes ampliſſimis proſequatur verbis; quorum ſententia quanquam vulgaribus mentibus conſtet; elegantiæ tamen ratio ſine docto interprete conſtare non poſſit. Hoc dicẽdi genus cùm cæterorum vatum omnium commune multis in locis, tum Dauidis in Pſalmis, & Salomonis in ſapientiæ libris, proprium eſt. Idque nobis interpretatio ſiue elegantia, Hebraicis autem* מליצה *dicitur, à verbo* מלץ, *quod Latinè dulceſcere; vel ſuaue eſſe, reddere poſſumus; vt ex illo loco obſeruare eſt:* Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, Ps.118. *&c. Igitur tria illa prima verba,* Prophetia, Viſio, Stillatio, *prophetam proprie:*

Tria verò altera Locutio, Dictum, Iuſſio, auctorem ipſum, id eſt, Deum: quatuor autem vltima, Onus, Parabola, Propoſitio, Interpretatio, perſonam ſpectat eam, ad quam oratio habenda eſt. Neque verò hic in eam partem diſputare animus eſt; vt omnes has formas, aut certè complures ex his, in eodem vate obſeruari negemus: ſed illud tantum oſtendere voluimus ad quodnam genus, ad quam perſonam, vnaquæque forma pertineat. Nam Onus propriè id eſt, quod decretum à Deo aduerſus perſonam aliquam vates exponit. Parabola autem & Propoſitio, elocutionis genera ſunt à vatibus ipſis pro rerum, temporum, ac perſonarum rationibus ad agendum, perorandúmque ex diuino tamen conſilio vſurpata, ſicut ſcriptum eſt apud Ezechielem: Et
Ezech.17. factum eſt Verbum Domini ad me dicens, Fili hominis, propone ænigma, & narra parabolam ad domum Iſraël. Hebraicè ad verbum ſic eſt: ænigmatiza ænigma & paraboliza parabolam, &c. Hæc itaque ſpecies quod tribus illis generibus continerentur, ab antiquis in vniuerſum indicatæ ſunt, ſigillatim autē non ſunt notatæ: Quòd ad Viſionis, Locutionis, & Oneris rationem cæteræ omnes referri putarētur. De illa verò re, de qua quærebamus, quodnam omnium generum grauiſſimum exiſtimandum eſſet, in quo varias doctorum hominum ſententias collegimus, ſi ad humanæ mentis captū referatur, rectè ab antiquis ſtatutū traditumq́. eſt, Viſionem eſſe duriſſimam. Etenim futuras poſt longiſſima tempora, aut abſentes locoque remotas res proſpicere grauiſſimum, & humanæ mentis captu longè maius munus creditur. Nam vt
Hier.23. Ioan. antiquus. Hieremias inquit: Quis affuit in conſilio Domini, & vidit & audiuit ſermonē eius, &c. vel vt Hebraicè eſt, Quis ſtetit in arcano Domini, &c. fuêre autem qui Locutionem grauiſſimam eſſe aſſeuerarent: quorum ſententia nō tam hominem ipſum conſilij diuini participem, quàm Dei ſublimitatem ſpectat. Maxima enim, atque omnem humanam dignitatem longe ſuperans res exiſtimatur, vt Deus ad humanū colloquium deſcendere, atq. arcana ſua conſilia cum hominibus communicare velit, ſicut ſcriptū eſt:
Deut.5. Ecce oſtendit nobis Dominus Deus noſter maieſtatem & magnitudinē ſuā, vocem enim eius audiuimus de medio ignis, & probauimus hodie quod loquitur Deus cum homine, &c. Alij verò ſunt quibus Onus omnium generum grauiſſimum eſt indicatum. Quippe his non adeo mirabile videtur humanum animum, cuius origo cæleſtis credatur, diuinas influxiones atque illuſtrationes poſſe capere, neque etiam alienum à diuina benignitate & gratia exiſtimatur, velle Deum conſilia ſua cum vatibus cōmunicare, vtpote quem nullius beneficij, quod poni in hominibus poſſit,
Ps.8. auarum eſſe conſtet; ſicut ſcriptum eſt, Domine quid eſt homo quòd memor es eius, &c. Sed illud vehementer admirandum videretur, velle Deum tam exactam & minutam rationem ſingularum rerum, quæ ad aliquam gentem vel perſonam pertinent,
Cicero de diuinatione. cum vatibus communicare; cùm ex Philoſophiæ doctrina humanus intellectus ad vniuerſalia tantum à ſeparatis cauſis accipienda aptus idoneuſque eſſe putetur; ſingulariū verò rerum cognitionem ex ſenſibus habere dicatur. Quamobrem vt præter humanæ philoſophiæ rationes nouum & inſuetum, ita etiā grauiſſimum prophetiæ genus Onus nonnullis videtur. Illud autem commode adnotari operæ precium fuerit. Prophetare verbum, & Prophetia nomen ad primum illum vaticinij gradum ſignificandū vſurpari, ita vt raptus ille, quo homines ſacris rebus intenti, aliquando ita afficiuntur, vt in diuinas laudes prorumpant, verſus & hymnos ex tempore compoſitos canant; item conciones ſacræ diuino ſpiritu rem & verba ſuggerente, præterea futurarum prædictiones rerū, quæ propriè vaticinia ſunt; deinde ſententiæ grauiſſimæ & conſilia diuinitus data aut relata, hæc inquam omnia prophetiæ, & qui hæc exerceant prophetare dicātur, vt nos aliàs pluribus, modò Deo noſtra conſilia probentur, docebimus.

Itaque

Itaque prophetia ipſam primam mentium agitationem ſignificat. Deinde etiam oportune eſt adnotandũ verba illa, (Locutio, Dictũ, & Iuſſio) *gradibus inter ſe diſtare certis, qui non temere à quolibet compleantur. Etenim illud exploratum eſt omnẽ iuſſionem eſſe dictum, omne dictum quoque eſſe locutionem, quæ tamen ratio vice verſa non recurrit; quamobrem huiuſmodi verborũ expoſitio recto, vt conſtat, conſequẽtiæ ordine ab antiquis explicata eſt. Atque hactenus tribus, quas propoſueramus, quæſtionibus fuerit à nobis ſatisfactum.*

Quarta autem nŏſtra quæſtio, præter verborum interpretationem, nihil ad explicandum difficultatis habet. Namque Manus Domini *vim illam diuinitus in prophetarum animos illapſam ſignificat, quamobrẽ à Chaldæo paraphraſte verba illa:* Manus Domini, *hoc modo ſemper explicatur.* Prophetia ab ante Dominum *: quæ verba quòd communia omni diuinæ influxioni eſſent, inter auguſtiora genera poni non fuit neceſſarium. Neque etiam illa commemorari;* Vocatio, Nunciatio, Auditio, *quæ cum idem quod* Verba & Dicta *ſignificent, in illis generibus,* Locutio, Dictum, Iuſſio, *comprehenſa eſſe cognoſcuntur. Sed illa quoque omnia :* Inſpectio, Aſpectio, Somnium, Similitudo, *continentur in* Viſionis *nomine, quod omnibus, quæ vel interdiu vel noctu obijciuntur, ſpectris commune eſt. Neque enim quicquam aliud eſt* Similitudo, *quam ſpecies quæ viſentibus oſtenduntur, ſicut ſcriptum eſt :* Et Ego Viſionem multiplicaui, & in manu Prophetarum aſſimilatus ſum. Oſe. 12. *Denique* Apparitio *ad viſionem quoque refertur. Nunquam enim Deus mortalibus vatibus, ita vt ipſe eſt, ſed aliqua ſpecie inducta apparuit, ſicut ſcriptum eſt,* Deum nemo vidit vnquam, &c. Iohan. 1. *Neceſſe ergo eſt aliquam rerum ſimilitudinem intueatur is, cui apparere Deus vel angelus dicitur, vt ſuo loco exponẽdum nobis Deus dabit. Quæ igitur imaginibus & ſpectris videntur, ea omnia ad* Viſionem *; quæ verò expreſſis verbis accipiuntur, ad* Locutionem *ſpectant. His igitur rebus omnibus quæ ad communem omnium prophetarum interpretationem oportunæ videbantur, hactenus explicatis, ad expoſitionis opus iam deinceps acceſſuris, Oſeæ primi omnium vatis libri argumentum breuiter exponere conſultiſſimum viſum nobis fuit.*

ARGVMENTVM VATICINII.

CVM POPVLVM ISRAELITICVM, ET IVDÆOrum gentem, reliquumque Solymorum vulgus omnium generum ſuſcepta ſcelera; maximè autẽ ſimulachrorum ſuperſtitioſos cultus, ad diuinam indignationem frequenter adduxiſſent, atque ea res in cauſſa eſſe poſſet, vt Dei promiſſiones per hominum ſcelus aut impedirentur, aut ſaltem retardarentur, maximarum miſericordiarum Deus non oblitus, arcano illi ſuo conſilio deeſſe noluit, quod de hominum reparatione iam inde à principio inſtituerat. Sed quæ res huic negotio obſtare poterant, quominus tandem explicaretur, eas res corrigere, componere, aut prorſus de medio tollere inſtituit. Quamobrem hanc prouinciam ſacris vatibus tradidit, vt antiquorum Dei conſiliorum populum admonerẽt, & quantum nefas, quanta ab illis flagitia admiſſa ſint, commemorarent; atque decreta in impios grauiſſima ſupplicia (niſi peccare deſinant, & diuinam miſericordiam fide, ſupplicationibus, atque vitæ correctione captent) in illis conſumenda eſſe aſſeuerarent. Namque Dei iuſtitiæ, vt non cedatur, fieri nõ poteſt: cum homines ſceleribus obligati, tamen oportune ſibi conſulere, & inuenta in ſacris libris remedia, quærere negligunt. Igitur Hoſſeas vnus ex ſacro vatum collegio Iſraëlitarum ſcelera & Iudęorum cùm primis commemorat, & quas illos calamitates ob eam rem accipere ſit neceſſe, exponit. Namque futurum eſſe prædicit, vt Iſraëlis frequentiſſima gens captiua, atque per totum orbem diſpergenda abducatur. Iuda verò atque Ephraim vtraque tribus ex patria in Babyloniam victoris triumphum ſequuta commigret. Sed Iſraëlitarum diſperſionem atque exilia diuturna nimis fore prædicit, cùm Iudæorum tamen in patriam reditus ante peractum ſeculum ſit expectandus. Nam & Hieroſolymitanum reſtitui phanum, & illum totius orbis reparatorem ea in vrbe expectari oportebat; cuius promiſſionem certiſſimam eſſe, diuina voluit benignitas: tamen quæ inferni hoſtis, & humani ingenij malitia eſt; cùm is, qui à Deo in ſuæ gentis amplitudinem & ſalutem fuerat mittendus, ab ijs ingratiſſimè ſit ſuſcipiendus, à quibus gratiſſimè ſuſceptum iri oportuit; Iudęos illud eius ſceleris ſupplicium daturos oſtendit, vt vrbe exciſa, & templo diruto, omni prorſus honore, auctoritate, fortunis omnibus expoliati victorum hoſtium libidini expoſiti, à Dei gratia longè ſemoti, & libertatem & religionis honorem, atque denique omnem decorem amittant. Neque verò eam miſeriam expuere illis integrum vnquam erit, donec inexhauſta Dei miſericordia affectæ omnes pariter duodecim tribus, tam ij qui ex Iſraëlitis reiecti, quàm qui ex Iudæis propria culpa fuerant repudiati, in gratiam tandem à Deo recipiantur; quam reſtitutionem integram atque ſtabilem fore præcinit; ita vt nunquam rurſus in diuerſa regna, aut in diuerſas factionum partes diſſoluantur; ſed ſtabili in concordia conſtituti, vni regi, & populorum paſtori Chriſto parentes præſtantiſſimæ illius, ad quam homines comparati ſunt, felicitatis compotes euadant. Hactenus totius libri argumentum à nobis eſt propoſitum.

ELOCVTIONIS autem & dicendi genus, quo vates hic vſus eſt, varium & multiplex eſſe cõſtat: nam breuibus chartis, multas atque maximas res complectitur, & innumeris affectibus plenus eloquitur: quamobrẽ obſcurius illum loqui interdum animaduertimus; ſolet enim affectibus concitati hominis concitatus etiam eſſe, atque varius ſermo, qui rem fuſius interdum, ſæpiſſime contractius, atque breuius efferat. Sed quam animi affectionem refert Vates hic, ea nulla in humanis mentibus excogitari poteſt concitatior: Suſtinet enim perſonam viri vxoris amantiſſimi, eiuſdemque grauiſſima adulterij iniuria ab vxore affecti: cui dolori nullum humanæ leges modum inuenire potuerunt, neque vllum diuina lex impoſuit modum, quominus animus vindictæ cupidus expleatur. ergo ſi quis propriam vxorem, quam is ſummo amore & maximis beneficijs ſit proſequutus, in adulterio palam deprehenderit, quanto dolore quantaque ira ardere illum neceſſe ſit, nemo plene exiſtimare poſſit. Sed cùm maximus atque vehementiſſimus amor vltionis impetum & conatum retardet, quibus ille perturbatio-

nibus, quibus moleſtiſſimis cogitationibus agatur, quiſnam valeat explicare? Enimuero vterq; affectus ſeorſum, neq; modũ, neq; conſilium certum aut habere, aut ſequi poteſt, nempe amor, & violatæ cõiugalis fidei dolor; nedum, ſi pariter eundem animũ infeſtent, modum aut rationem dicendi vel agendi certam ſequantur: ea nimirum res huic vario atq; conciſo dicẽdi generi, quo Hoſeas vtitur, cauſſa eſt. Adde etiam quòd non ſuas, ſed Dei partes Vates hoc in libro agit, qui cùm vxoris, hoc eſt plebis ſuæ ſit amantiſſimus, idemque ob violati fœderis crimen nimis offenſus, maxima ad vtramque rem explicandam argumenta, maximas atque appoſitas eloquendi figuras Vati ſuo ſuggerit, quibus & Dei erga plebem amor indicatur, & ſceleris ab illa admiſſi grauitas expenditur. Has autem perturbationes amoris, gratiæ, iræ, atque doloris, & quæ huiuſmodi animi impulſiones vocantur, Deo ſacræ literæ non tam affectus quàm effectus ratione tribuunt. Etenim quæ in his rebus ad moleſtiam atque mentis imperfectionem pertinent, ea à Deo longiſſimè eſſe aliena, tum ipſa diuinæ naturæ conſideratio, tum arcana volumina docent: quæ verò ad virtutem atque efficientiam ex his rebus pertinere videntur, ea Deo maximè conuenire conſtat. In amore igitur duo ſunt, animi eius, qui amat, perturbatio, & maxima ad beneficentiam propenſio; in violati connubij iniuria duo item ſunt, grauiſſimus ob acceptam iniuriam dolor, atque iuſtæ pœnæ ſumendæ conſequentia. Ex his quatuor rebus priores duas diuinę negamus ineſſe naturę, animi perturbationem atque dolorem; alteras illi relinquimus, beneficentiam atque animaduerſionẽ. Eſt etiam alia ratio, quamobrem Deus hoc dicendi genere apud homines vtatur, & has animi impulſiones non raro exprimat, nimirum vt homines intelligant, cuiuſmodi eorum ſcelera ſint, quæ ipſum Deum (ſi capere id eius natura poſſet) in eiuſmodi perturbationes iram, odium, inimicitias, vltionis appetitum, & quæ huius ſunt generis, impellere valerent. Præterea cùm diuina ſcripta ad hoc dictata à Spiritu ſancto ſint, vt ea re homines diuinarum atque humanarum rerum rationes doceantur, & ad virtutem atque officia, ad honeſtatem, ad ſalutem denique ſuam vocentur, eo eloquendi genere Deus vti conſueuit, quo maximè homines ad has res impelli ſolent. Solent autem vehementiſſimè humani affectus ſimilibus affectibus commoueri. Nam quæ à perturbationibus animi ſunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia neceſſitatis vim quandam habent, afferunt auctoritatem & fidem: atque ea res efficit, vt hoc dicendi genus ſemper in grauiſſimis cauſſis ab oratoribus vſurpetur. Sed nunc de his ſatis. iam verò interpretationem ipſam aggrediamnr.

Verbum Domini quod factum eſt ad Hoſſee filium Beeri, In diebus Ozia, Ioathan, Achaz, Ezechiæ, Regum Iuda.

AVCTORITATEM atque fidem vaticinio hæc auctoris & Vatis & temporum ratio affert: attentionem etiam ipſa re, de qua dicendum eſt, dignam captat, atque legentium audientiumque animos dociliores reddit: namque cùm nihil vnquam fruſtra & ſine maximo conſilio à numine fiat, conſequens eſt, attentos eſſe oportere homines, dum Deum verba facere parãtem audiunt. Nunquam enim accidit, vt Deus aut temerè, aut iocoſè, aut ocioſè loqueretur; ſed quotieſcunque orationem quamuis breuiſſimam habere viſus eſt, magni momenti res, atque negotia, hominibus vtiliſſima tractaſſe, ſemper fuit obſeruatus. Quamobrem ſcriptum eſt:
Pſal. 74. „ Audiam quid loquatur in me Dominus
„ Deus, quoniam loquetur pacem in plebem ſuam, & ſuper ſanctos ſuos, & in eos, qui con-
„ uertuntur ad cor. Atque hæc res cauſſa Moſi atque alijs ſcriptoribus fuit, vt diuinum aliquem ſermonem relaturi, Dei verbum, illud eſſe præmonerent, his verbis: Et loquutus eſt Dominus ad Moſem dicens: Et loquutus eſt Dominus ad me dicens. Quibus verbis illud indicatur, magnam rem atque auribus animiſq; attentis excipiendam eſſe, quam Deus oratione enuntiare inſtituerit; eamque rem non humana ſed diuina auctoritate eſſe diffiniendam. Eodem igitur verbo vſus eſt Hoſſeas, quo Moſes, atque alij vti conſueuerunt, quanquã inflexione diuerſo. Nam quòd alij hoc modo proferunt: Et loquutus eſt Dominus; Hoſſeas verbi tantùm in nomen mutatione protulit: loquutio Domini, ſiue verbum Domini; eadem namque omnibus in locis origo, idem the-
דבר ma eſt: Dabar verbum & dabbar loqui, qua ex re illud efficitur, vt attentis animis hunc

Vatem

Vatem audire oporteat diuinam orationem omni auctoritate præditam, nobis referre parantem. *Verbum Domini quod factum eſt ad Hoſſeam*, ſiue, *quod fuit ad Hoſſeam filium Beeri.* Voluit Deus, qui ſe humanis rebus prouidere ſæpiſſimè teſtatus eſt, ſuorum erga homines conſiliorum, & voluntatis ſuæ interpretes & teſtes vnum atque alterum, & interdum plures ex hominibus ipſis creare; vt quidquid ille ſiue fauſti ſiue infauſti in homines decreuiſſet, id non caſu, ſed diuino conſilio accidere intelligeretur. Atq; cum is nihil agat, cuius aptiſſima ratio reddi non poſſit; omnium verò rationum, quæ Dei nomine reddi hominibus poſſunt, duplex caput, & duo veluti fontes ſint, alterum miſericordia & veritas, alterum verò iuſtitia: ex eo fieri videmus, vt per miniſtros ſuos & conſilia ſua aperire Deus, & quæ obtemperantibus præmia ex diuina miſericordia, quæ rurſus non obtemperantibus ſupplicia ex iuſtitia diuina comparentur, exponere conſuerit. Qua de re Paulus: Multifariam, inquit, multiſque modis loquutus eſt Deus in patribus per Prophetas, [Hebr. 1.] & in ſacris annalibus legimus: Mittebatq; illis Dominus Prophetas, vt reuerterentur ad Dominum. [2.Par.24.] quos proteſtantes illi audire nolebant. proteſtantes dicit, hoc eſt, diuinum illis conſilium aperientes: quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. Namq; nihil eſt quòd homines perinde tranſuerſos agat, quàm abſentium & futurarum rerum ignoratio, atque impia de diuina [Amos 3.] prouidentia, opinio: tum demum ad omnium generum ſcelera & maleficia intemperatiſſimè homines accedunt, cùm illud ſibi perſuadent, ſigna noſtra non vidimus iam non eſt Propheta, & nos non cognoſcet amplius. [Pſal.75.] Igitur ex pluribus, qui à Deo ad eas res, de quibus diximus creati fuerunt, prophetis, vnus hic eſt Hoſſeas, qui nomẽ ſuum conſultò profitetur, ne liber hic fictus ac ſuppoſititius eſſe videatur: atque, vt omnis generis malitiæ his rationibus prouideatur. ſolet namq; nominis explicatio fidem rei facere, auctoritatemq; conciliare dicendis: quam rem à bonis auctoribus perpetuo obſeruatam videmus, maximè verò ab ijs qui diuino dictáte ſpiritu de rebus ſacris volumina conſcripſère. Plenæ autem ſunt huiuſce rei exemplis antiquæ, plenæ etiam nouæ chartæ, vt illud: cæcus Barthimæus, filius Timei, Simon Cyreneus, pater Alexandri & Rufi.

Filivm beeri ab antiquis & doctioribus Hebræis receptum eſt, & communis obſeruationis lege traditum, ſi cui Vati patris nomen addatur, eum etiam patrem vatis munere fuiſſe functum; auum autem non tam muneris quam honoris cauſſa nominari. Cæterùm, ſi nulla patris mentio fiat, illum primum, non item patrem fuiſſe vaticinatum, cuius verò certa patria non explicatur, Hieroſolymitanum eum ciuem fuiſſe arbitrantur; niſi ex tribus, vel generis ratione aliud intelligi poſſit. Hanc autem Hebræorum obſeruationem diuus etiam Hieronymus ſe non ignoraſſe ſignificauit. Ex qua verò tribu oriundus fuerit Hoſſeas, adhuc compertum nobis nõ eſt; nam quòd Iſiodorus eum Bethleemitem eſſe dicit, atque ad Iſaſcaris tribum refert, cùm certum auctorẽ non proferat, etſi probabile ipſius auctoritate fiat; non tamen ad hiſtoriæ cogit certitudinem. Nec deſunt qui dicant, *Beeri*, quem liber hic patrem Hoſſeæ facit, eandem eſſe Beera [1.Paral. 5.] principem in Reubenitide tribu à Beaia eiuſdem familiæ duce genitum, qui Beera à Tiglath Pelaſſar abductus fuiſſe in annalibus cõmemoratur. Quòd ſi aliunde certa hæc ratio eſt; ex diuerſa tamen nominis cadentia non protinus incerta redditur: nam cùm multi in linguis Hebraica, Aſſyria, atque Arabica interdum duplici, nõnunquam multiplici nomine appellentur: & huius nominum varietatis non ſimplex, vt aliàs à nobis dicetur, ratio ſit, vnum genus eſt, vltimæ literæ vel ſyllabæ mutatio, vt Iethro qui idem Iether [Exod.4.] nominatur; & Hananiahu, idem ab Ezechiele vate dictus Hanania.

In diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Iſrael.

Avctoris nomen temporum ratio aptè ſequitur, quæ plurimũ ad res, de quibus [Hiſtoriæ & tempora.] in vaticinijs agitur, intelligẽdas confert: nam quæ res à vatibus vel innuuntur, vel verborum & ſententiarum figuris ſignificãtur, eas ab hiſtorijs expoſitas atque explicatas petere conuenit: hiſtoriarum verò exacta ratio, ætatum atq; temporum obſeruationibus indicatur. Eorum porrò temporum, quę ad rerum narrationem pertinent, nulla commodior ratio conſignari poteſt, quàm illa, quæ cum regum atque principum ætatibus con- [Principũ ætates.]

 iungitur.

imperio vſus eſt, vt vaticinio ſuo initium ex rebus atq; negocijs daret, & adiuncta etiam oratione proſequeretur. Quid verò illum agere iuſſerit Deus, audiamus; rem nimirum grauiſſimam, & quam niſi diuini imperij auctoritas impoſuiſſet, non leuiter probus quis ferre poſſet. Namq; illi mulierem turpem atq; adulterijs notatam vxorem ducere imperatum eſt; cuius rei vel ex ipſa cogitatione maximis eum moleſtijs confligi, eum cuicunq; hoc contigerit, neceſſe eſt: namque huiuſmodi moribus vxorem experiri, quam iam diu duxeris & bonam atq; fidelem antea credideris, moleſtiſſimũ quidem eſt, retinere verò grauiſſimum, vlciſci autem promptum, demum expellere vtcunque admittendum, (humani animi cogitationes & communem naturam deſcribimus, non præcepta aut conſilia damus.) At verò eius quam libidinibus atque fornicis fœtoribus infamem cognoueris, nuptias tibi conciliare velle nouas, mirabile quidem hoc fuerit, & maximi atque patientiſſimi animi opus, nec non & vehementiſſimi atq; omnino ſtupendi amoris indiciũ. Quòd ſi id etiam eo conſilio agatur, vt mulieris illius deleantur notæ, ſarciatur infamia, mores reſtituantur, atque ad frugem corrigantur, quis non ingẽtem in eo viro bonitatem & incomparabilem miſericordiam probet atque admiretur? Igitur Deus vt vtrunque ſimul in ſe eſſe oſtendat, maximam videlicet offenſionem, quam ex Synagogæ ſceleribus acceperit, quæ grauiſſimo dolore fortiſſimum quemque virum angere valeat, maximam etiam ſuam bonitatem & miſericordiam, qua anteactæ vitæ ſcelera ferre, & ad bonam frugem reuocare, atque in amicitiam & gratiam vxorem, hoc eſt plebem recipere paratus ſit; totum hoc negocium non tam oratione explicari quàm rebus ipſis repreſentari atque agi vatis ſui miniſterio curat. Nos verò qui explicandi, atque declarandi ſacra volumina munus ſuſcepimus, pium atque Chriſtianum lectorem ſemel admonitum eſſe cupimus neceſſariæ, & ad rem noſtram accõmodatæ obſeruationis, quam fortaſſe ſuſcepta breuitas ſæpius repetere non patietur. Quòd autem admonemus, illud eſt, cùm de Deo ſermo habetur, illis iiſdem verbis nobis eſſe agendum, quæ ad rem de qua agitur, & ad eos quibus cùm agitur, non ad Deum ipſum accommodari poſſunt. Etenim vt Dei perfectiſſima atque immenſa natura ignota nobis & imperſcrutabilis eſt, ita quibus verbis quaque oratione aptè de illo dicere poſſimus, non eſt compertum. Sed cùm Deus ipſe ſublimis humana atque diuina negotia cum hominibus tractare ſua illa maxima bonitate fuerit dignatus, non ſuis illa verbis, quibus ſecum ipſe agere poteſt, ſed noſtris, hoc eſt, quibus cum hominibus agere commodius erat, explicare voluit. Eiuſmodi ergo & nos verborum genere in diuinis ſcripturis aperiendis vtemur, quo ipſe in ipſis ſcripturis, vt ſeſe noſtris cogitationibus accommodet, vti voluit, qui cum natura ſua atque omnium hominum conceſſione veraciſſimus omnino ſit: tamen ſæpe in promiſſionibus aut ſermonibus ſuis humano more iurat; cùm iuſtiſſimus ſit, & nihil non iuſtiſſimè agere putari poſſit: tamen rationem cum hominibus confert, accipit atque explicat. Quamobrem nullam alicui cordato atque ſapienti viro admirationem mouere debet, ſi cum de Deo à nobis agitur, amoris, iræ, indignationis, vltionis, doloris, atque offenſionis, alia præterea animorum motus atque affectus ſignificantia verba Deo accommodari audiat. nam de rebus ipſis quæ his verbis indicantur, quatenus Deo diuinæque naturæ conueniant, aliàs ſumus philoſophati.

Sermo communis ad diuinas res accommodatur.

Et dixit Dominus ad Hoſſee.

IN ſuperioribus diximus orationem illam, *Principium loquendi Dominum in Hoſſee:* perfectam non efficere ſententiam; ſed hemiſtichium, hoc eſt medium verſum eſſe, quem ſubiuncta oratio compleat, *& dixit dominus.* Neque verò coniunctio, *Et*, noſtræ reluctatur ſententiæ, cùm variæ in ſacris libris ſignificationis, & non ſimplicis vſus hæc particula ſit; nam præter alia ad quæ accommodari ſolet, ſententiæ initiis abſolutè coniungitur, ſine vlla ad præcedẽtes orationes relatione: quòd & illa coniunctio, *igitur*, apud Latinos præſtare cognoſcitur. Huius obſeruationis multa exempla diligenti lectori paſſim occurrunt; ex quibus illa ſunt: Et leuauit Abraham oculos ſuos, & dixit: & acceperunt farinam, conieceruntq; in ollam. Sic hoc in loco, *Et dixit Dominus*, eandem ſentẽtiam cum illa oratione reddit. Dixit igitur Dominus, *Vade.* verbum hoc nonnunquã non tam corporis & pedum motum, atque inceſſum, quàm animi promptitudinem atque attentionem, & ad ea quæ ſubſequuntur præparationem imperat, vt, Vade ad formicam ô piger, hoc eſt, formicæ ſedulitatem

Gen. 15.
2. Re. c. 4.
Vade, verbum.
Prouer. 6.

ſedulitatem attente cõtemplator atq; imitator. Venite diſperdamus eos de terra. Venite ,, & ambulemus in luce Domini. Igitur Hoſſeas vxorem fornicationum ſibi accipere iube- ,, tur: fornicationum autem numero multitudinis dicit, vt negotij grauitas augeatur, & veritatis ſignificatio apertius referatur, atq; diuina miſericordia, ad quam tota hæc ratio ſpectat mirabili commendatione probetur. Neque enim vno tantum ac ſimplici ſcelere, ſed innumeris & multiplicibus ſeſe Iſraeliticæ & Iudææ gentes contaminauerant, poſtquam à ſimplici & vero Dei cultu ad ſuperſtitionẽ deſciuerunt. Quamobrem vxorem multis ſtuprorum & turpitudinis notis inſignem vt ducat, iubetur.

Pſal. 82. Eſa. 23. Fornicationes.

QVANQVAM autem cùm diuinorum librorum interpretationem Chriſtianis atq; amiciſſimis viris id efflagitantibus ſuſciperemus, nõ id nobis negotium credidimus dari, vt aliorum interpretũ, qui ante nos ſumma cum laude in hoc genere verſati ſunt, vel cõmentationes refelleremus, vel frãgeremus ſentẽtias, aut iurati ſequeremur (nã ab omni inuidia atq; æmulatione alienos nos fore certum fuit, quoniam pietati atq; breuitati vna hac ratione conſuli poſſe putabamus:) tamen cùm in eiuſmodi nodum inciderimus, quẽ nõ niſi appellatis ijs, à quibus fuerit nexus, explicare poſſimus, dãda opera eſt, vt quãta cũ facilitate & venia id fieri poſſit, & veritatis deſiderio & officio noſtro ſatisfaciamus. Multas enim ab interpretibus ex propria vniuſcuiuſq; ſententia erga ſacra ſcripta, quæſtiones inſtitutas accepimus, quas non inueniſſe cõmodius fortaſſe fuiſſet, inuentas autẽ prætermittere facilius quidẽ ac promptius, non tamẽ fuerit expeditius: vt in huius loci explicatione, quòd Hoſſeas vxorẽ fornicationis accipere iubeatur. In quo explicando interpretes in tres ſentẽtias diuiſos videmus. Primus enim omnium Ionathas Vzielis filius, qui ob ſacros libros à ſe Chaldaicè verſos interpretis cognomen inuenit, totũ hoc negotiũ ex parabolæ rationibus ac locis interpretatur, perinde ac ſi Deus, nihil eorũ quæ ſcripta in huius vaticinij initio ſunt, iuxta verborum ſignificationẽ agi aut intelligi, aut etiam repręſentari præceperit, ſed omnino per ænigmata atq; ſymbola conſilium ſuum Hoſſeæ propoſuerit. huius autem interpretis eiuſmodi legimus expoſitionem: *Dixit Dominus ad Hoſſeam: Vade* .. *vaticinare vaticinium contra habitatores ciuitatis inquinatæ, vt non addant peccare, nam rebellione re-* .. *bellauerunt incolæ terræ à doctrina Domini: & abijt, & vaticinatus eſt aduerſus illos, vt ſi pœniterẽt,* .. *ignoſcẽdum eſſet illis, ſin minus, vt decidunt folia ficuum, decident.* Sic ille. atq; iuxta hanc rationẽ .. hiſtoriam totam producit. cuius ſanè viri interpretatio atq; auctoritas anſam doctiſſimo homini Moſi Ægyptio, atque alijs eius gentis non pœnitendis auctoribus, dedit, vt negotium hoc tametſi non omnino ſecundũ parabolam dictum, tamen non verè atque re ipſa, ſed viſione quadam prophetica tranſactum exiſtimarẽt. Nam cùm quædam in propheticis monumentis negotia velut aliarum rerum ſigna atque ſymbola nõnunquam inuenirentur, quæ natura ſua duriora attendentibus videri poſſent, cõſultum illis viſum eſt, ſi ea non reipſa exercita, ſed mentis atque animi cogitatione acta atq; repręſentata fuiſſe & crederentur, & docerentur. Ex quo quidem conſilio illud communis obſeruationis nomine ad arcanorum voluminum explicationem traditum ab illis eſt, velut præceptum; ſi quid durius, & à perſonarum decore atque dignitate abhorrens in ſacris offendatur libris, id non reipſa atque actu fuiſſe exercitum; ſed aut ſomnio aut viſione, atque mentis elatione repręſentatum definire oportere. Vt quòd Iſaias ad Vatem vxorem accedere iuſſus ſit, & procreato ex illo complexu filio nomen Selal Hazbaz imponere. Ieremias etiam ex diuino imperio lora ac neruos parauerit, & collo aptauerit ſuo, atque ea demum ad finitimarum gentium reges miſerit. Præterea Ezechielis vxorem è viuis ſublatam fuiſſe, dicente ad ipſum Deo: Ecce ego auferam à te deſiderium oculorum tuorum: & quęcunq; huius generis duriora aut indigniora viſa fuerint, ea non verè atque re ipſa, ſed prophetica, vt aiunt, viſione fuiſſe peracta. Addunt præterea nihilominus moueri potuiſſe vates ipſos harum rerum atque negotiorum imaginibus & ſpectaculis animi cogitatione & prophetica repræſentatione comparatis, quàm ſi rebus ipſis afficerentur. Nam quos diuinus Spiritus ad eam rem intuendam conformabat, omnino permotos atque vera animi affectione actos eſſe conſentaneum fuit. Antiquiores verò Hebræorum ſapientes totam rem hanc in aliam ſententiam diſputant, aiuntque re & veritate hoc nuptiarum & filiorum procreandi negotium, non imagine aut cogitatione fuiſſe peractum, multa tamen cùm hæc ab illis tractentur, non tam fortaſſis ex veritate, quàm

Diſputatio de actionibus propheticis.

Chaldæus Paraphraſtes.

Moſes Ægyptius.

Regula interpretum.

Iſa. 64.

Ierem. 27.

Hebræi auctores antiqui.

Miſnaioth de Paſſah. c. 8

ex veriſimilitudine confiɛta legimus, vt quòd vates longum antea cum Deo ſermonem contulerit, curaueritq; atq; orauerit Iſraëliticum populum, tot ſceleribus cõtaminatum, permutari, aliamq; adoptari gentem, quæ pietatem atq; ſanctitatẽ melius coleret & retineret: Quam rem adeò longe à cõficto ſibi initio repetunt atq; protrahunt, vt quę prima in hoc libro legũtur verba vix totius ſermonis medium, ne dum initium eſſe concedant.

Religionem maximam in librorum ſacrorũ expoſitione obſeruandam eſſe.

NOBIS autem cùm in diuina atque arcana voluminum ſanctitate, non ita ingenioſis eſſe fas fuerit, vt pro animi cogitatione & linguæ celeritate, aut addere aut detrahere ijs, quæ à diuino ſpiritu ſcripta atque tradita ſunt, vel tantillum poſſimus; tutior quædam alia & rectior via eſt terenda, qua acceptum explicandi onus, quantum id à nobis ex diuino beneficio expectari poſſit, perferamus: Tantam eſſe, tamq; ſanctam diuinorum verborum maieſtatem, vt nulli hominum in illis quidquam temere ſtatuere liceat, pręter quàm, quod ipſa ratio, atq. illorum ſeries exigere videatur, innumeris ex ipſo ſacro theſauro depromptis argumentis probare ac confirmare poſſemus, ſi res ipſa non tam manifeſta eſſet, vt noſtram non deſideraret ſedulitatem: vnum tamẽ ſolum nobis diui Iacobi præceptum repetere non incommodum viſum eſt, quo ſacer ille Apoſtolus humanum in hoc genere licentiam demere, & luxuriantis linguæ impetum cohibere molitur. Nolite, inquit, plures magiſtri fieri fratres, ſcientes quoniam maius iudicium ſumitis, in multis enim offendimus omnes: ſi quis in verbo non offendit, hic perfectus eſt. Quòd autem humanæ linguæ, ſi quis ei indulgere, quàm temperare maluerit, ingens malum atq; effrenatum ſit, ſubiungit: omnis enim natura beſtiarum & volucrum, & ſerpentium, & cæterorum domantur, & domita ſunt à natura humana: linguam autem nullus domare poteſt, inquietũ malum &c. Igitur in diuinis libris quidquid præter id, quod ratio ipſa diuina admittere videtur, pro noſtro arbitratu ſtatuere, omnibus hominibus religio eſt: præterquã ijs, quos certis ſignis & irrefragabili auctoritate probatos diuinus ſpiritus ad id munus creauerit, quales fuêre olim diuini Vates, quales Apoſtoli ſpiritu ſancto imbuti, qualis Ieſus Chriſtus ſapientiæ ſpiritu auctiſſimus, qui docebat tanquã poteſtatem habens, non ſicut Scribæ aut Phariſæi. Nam quid facilius, quàm diuina oracula ſuſcipere explicanda; ſi negotiũ hoc priuatæ interpretationis (quod Petrus negat) eſſet? quid rurſus obſcurius, & à veritatis inueniẽdæ via longius remotũ eſſe poteſt, ſi non certã aliquã rationẽ cõſequi oporteat, ſi propriam cuilibet cogitationẽ ſuſcipere & tueri integrum ſit? Quam ob rem, cùm quis nulla ſacrorũ librorũ auctoritate fultus, nullis diuinis ſignis aut ſacri miniſterij certa dignitate probatus, priuata tantum cogitatione aut familiari & domeſtico cõſenſu ſiue receptione vſus de rebus ijs, quæ in ſacris libris tractantur, ſtatuere quidquam viſus fuerit, cõtra quàm ipſa diuina verba aut indicare, aut innuere videantur, is profecto non maiorem quàm priuatã apud me auctoritatem obtinebit.

Iaco. 3.

2. Pet.

Signorum ratio.

Illud etiam his accedit, quòd huiuſce generis actiones, quæ vatibus à numine præſcribebãtur, ſigna atq; admonitiones erant, quibus aut principes, aut populos, aut alios ad quos res pertinebat, præmonitos atq; edoctos, imò & maximè cõmotos Deus eſſe voluit. Quam verò admonitionẽ, quẽ animi motum excitare potuerunt ſigna illa, quæ ijs nunquã viſa ſint, quos maximè permoueri opus erat. ſed vatibus tantũ intraq; illorũ mentes acta atq; repræſentata. Signorum cùm varia genera ſint, atq; diuerſæ rationes; omnium tamen hæc cõmunis natura ac vis eſt, vt ſenſibus primũ aut intellectibus percepta aliud quidpiam à ſeipſis indicent atq; probent: quę ſi ſenſibus aut intellectibus nõ percipiantur, ſigna eſſe non poſſunt: Namq; ex imagine ſiue ex re, ſenſibus primum oblata, & ex ea quę ſequetur ſignificatione, aut notatione, conficitur id, quod dicimus ſignum. conſequens ergo eſt Hoſſeæ coniugium, & liberorũ ſuſceptionem, Iſaiæ ad vatem vxorẽ acceſſus, Ieremiæ vincula, atq; Ezechieli deſideratã coniugem, & quæcunq; huiuſmodi in antiquis libris leguntur, vel reipſa & veritate fuiſſe edita, vel ſigna iure non debere vocari. Neq; verò leue apud nos argumentum illud eſt, quòd hæc ſigna hominibus duris ac pertinacibus, & qui verbis atq; oratione difficillime mouerẽtur, edi iubebantur: quibus cùm ſolenne & frequens eſſet, verba apud eos à vatibus facta refellere, aut ſi quid durius prędictum ab illis eſſet, vel negare futurũ, vel mitius multò atq; minus durum, quàm prædictum aut deſcriptũ ſit, expectari poſſe, aſſeuerare: pronum etiam facillimumq; ijſdem fuiſſet, has res omnes atq; hæc portẽta, quibus vates ſe viſione prophetica admonitos fuiſſe, atq; ex ijs vaticinari iuſſos denunciarent, pro ſuis ipſorum ſententijs & votis, non pro veritate interpretari, & conſuetũ conſiliorum, ac vitæ inſtitu-

inſtitutum nihilominus ſeruare ac promouere: Nam ſi diceret Iſaias ſe filio ex viſione procreato nomẽ indidiſſe. *Accelera diuide ſpolia*, in promptu fuit, vt à ſuę ætatis hominibus ita res reciperetur; & etiam non reipſa, ſed viſione & imaginatione fore expoliandos. Ieremias etiã ſi nullos ſibi laqueos, nullas cathenas verè indidit, neq. ad finitimos tranſmiſit reges, neque publicè geſtauit, neque his ab Hanania vate portentũ pernegante in populi conſpectu verè eſt exutus, ſed tantũ hæc ſibi mentis cogitatione accidiſſe narrauit, atq; ſimili exẽplo rem illis apud quos ſermonẽ habebat, euenturã prædixit, audire & illud procul dubio potuit, vel ab illo ſibi æmulo Hanania, ſeſe portentorũ ſignificationẽ perinde admittere, atq. propoſita ab illo fuerit; itaq. futurũ eſſe, vt & populi, & principes ij, quibus ea mala portendebantur, eodẽ etiã modo quo oſtenſa fuerant, experirentur: Oſtẽſa aũt fuiſſe viſione aut per ſomnium; nõ aliter ergo quàm per viſionẽ aut ſomnium illa mala fore expectanda. Adde quòd tam multa ac frequens circunſtantiarum & totius apparatus explicatio rem viſione peractam accipere non permittit. Namque in his narrandis negotijs teſtes adhibentur, deſcribuntur loca, nomina etiam vel locorum vel rerum vel perſonarum appellantur, oportunitates ac momenta temporum conſtituuntur, & quæ plurima huius generis coniungi ſolẽt, quibus non ad cogitationes indicandas, ſed ad res ipſas oſtendendas, atque ad rei veritatem confirmandam homines vti conſueuerunt: quanquam non inficiemur permultas res ab antiquis patribus atque à vatibus, aut per quietem, aut prophetica mentis agitatione, fuiſſe monſtratas, ijſdemq; ſpectris illos arcanarum aut futurarum rerum admonitos fuiſſe, & viſionum ſuarum etiam rationes & ſignificationes alijs tradidiſſe; tamen longè diuerſam harum atq. illarum eſſe rerum rationem, vel ex earum comparatione, demonſtrare non fuerit difficilè: cùm non omnino ſimilis & narrandi modus in vtroque genere ſeruari, neque argumẽtorum & circunſtantiarum par pondus, eodemq; modo comparatum, afferri ſoleat. Sed & ipſa nimirum ſacra ſcripta quid in viſione actum ſit, quid in ſomnijs oſtenſum notis appoſitis, & nonnunquam manifeſtis verbis indicare obſeruantur. Nobis enim qui vix obuia quæque, & ſenſibus expoſita videmus, an quicquam prophetica viſione conſpici à viuentibus hominibus poſſet, planè fuiſſet ignotum, niſi vates ipſi, atque adeo diuinus ſpiritus, nos id fieri poſſe atque ſolere docuiſſent: & cùm hoſtes atq. præceptori ſuo infenſum exercitum tantum conſpiceret puer ille Heliſſæi vatis, nihil amplius illi cõſpectum arbitraremur, niſi eodem ipſo vate orante Deus puero innumeras curruum atque armatorum militũ myriadas ſpectandas obijceret: itaq. ipſis illis in locis, in quibus de huiuſmodi viſis agitur, quam rationem ea ſequantur, explicatur. Sic nimirum Abraham inter percuſſas ex fœdere cadauerum partes dormiens, quæ à numine tradita illi fuère vidiſſe atque audiſſe fertur: ſic Iacob ſcalam angelorum frequentia celebratam per quietem vidiſſe dictus eſt: ſic Iſaias viſione Dei thronũ atq. ſeraphinorum miniſteria, ſeq; ignito carbone diuinitus tactum conſpexiſſe ipſe ait: ſic Ezechiel longam de ſpectris & ædificationibus ſuis ipſe exædificat hiſtoriam: ſic Petrus quæ de gentium electione per viſionem acceperat, eodem viſus & mentis exceſſus nomine, narratione iterum atq iterum repetita exponit: quæ verò non viſione, ſed diuino ſuggerente ſpiritu acceperat, ea proprijs ſignata notis ad collegas atque ſocios bis retulit: quæ demum reipſa ſunt manifeſtè effecta; vt diuini ſpiritus in Cornelium eiuſque familiam illapſus, productis oſtendit teſtimonijs. Igitur cum diuinus ipſe ſpiritus indicare atque docere res omnes & poſſit & ſoleat, & quid huiuſmodi viſis oſtẽdatur, adnotare, nimium ingenioſi ac neſcio, an perinde religioſi fuerit interpretis, ſi quæ res durior viſa fuerit factu, eam rem non ex veritate, ſed ex animi tantum agitatione, ex ſomnio, ex viſu definire. Illa verò ratio, qua quidam vt hoc ſtatuerent adducti ſunt, propheticam electionem non planè perſpectam illis eſſe, probat. Aiunt enim ſi hæc quæ prophetis, vt agerẽtur, mandata ſunt, reipſa & veritate ſunt acta; conſequens eſſet, Deum id agere vt vatum ſuorum honor atque dignitas deformetur: vtpote quos negotia humillima atq. abiectiſſima ſuſtinere iuſſos populo ſpectandos atque ridẽdos expoſuerit: quibus ſic reſponſum eſſe volumus: Deum non vt reges, ſic & prophetas dignitatis eorum cauſa creare ſolitum eſſe: nam regibus vnà cum populorum atque publicarum rerum cura, dignitatem etiam atque honorem defert, totamq; eorum familiam in ſplendorem dat, ſicut ſcriptum eſt: Nonne cum paruulus eſſes in oculis tuis caput, in tribubus Iſraël factus es, vnxitq;

De ſpectris propheticis.

Reg.c.6

Ad arg. de honore vatum.

Electio regum & prophetarum.

1.Samu.15

es, vnxitq́. te dominus in regem ſuper Iſraël, At verò in vatibus creād's, non tam eorũ honoris, quàm oneris habetur ratio; propterea quòd hi non ſuiipſorum, ſed populorum cauſa mitti ſoleant: nimirum vt aberrantes à recta virtutis via homines ad meliorem frugem corrigant; quæ res, quòd propter morum atque ingeniorum varietatem, non vna aut ſimplici ratione parari poſſit, ex eo fit, vt alio atque alio modo prophetarum opera atque miniſterio Deus vtatur. Itaq; nõ tam vatum, quàm populorum, quorum cauſa parantur Vates, rationes atque res agit Deus. Si quid autem durius illis fuerit imperatum, tamen parêre ſolent, vt qui ſe non ſui, ſed aliorum cauſa ad id officij vocatos agnoſcāt· Quam ob rem Ieremias, etſi grauiter illatas ſibi iniurias cõqueratur, & inferendas expectet; tamen pergit, & diuina iuſſa forti animi conſtantia faceſſit, væ

Iere.15. „ mihi mater mea (inquit) quare genuiſti me virum rixæ, virum diſcordiæ in vniuerſa „ terra? non fœneraui, neque quiſquam fœnerauit mihi, omnes tamẽ maledicunt mihi. Igitur ſi tempora, hiſtorias, & mundi faſtus euoluamus, vates non tam ſibi, quam alijs fuiſſe natos atque creatos, vel ex ipſo eorum docebimur exitu. Ferè enim ab Iſaia, vſq. ad Ioannem Baptiſtam nullus occurrit, quem non iniuriis ab hominibus laceſſitum, & crudeli tandem morte affectum ſpectemus: qua ex re fit, vt neque nouum neq. mirandum videri debeat, ſi huiuſmodi partium, quæ duræ atque eorum dignitati in hac vita aduerſæ videntur, eos actores ſpectauerimus, quos ſicut oues in medium luporum Deus miſerit: Arbitramur igitur vxoris Ezechielis vatis obitum verè cõtigiſſe, vt ea re populo futurus ex proprijs malis dolor portenderetur: Neq. Iſaiam nudum per Vrbem inceſſiſſe inficiamur: neque Hoſſeæ vatis humiles impudicæ feminæ nuptias admiramur; quæ ſi veræ non eſſent, atque adeò paratu duriſsimæ, non ita aptè vel humanam malitiam, vel diuinam patientiam atque bonitatem repræſentarent. Namq; ipſo ſui ſpectaculo huiuſmodi res magis, quàm relatione hominum animos afficere, & commouere poterant: quibus autem modis id melius potuit præſtari, ijs modis vt res ageretur, iubebat Deus; cui tanta corrigendi atq. reſtituendi homines cura ſemper fuit. Duxiſſe itaq. Hoſſeam his moribus vxorem, ratio ipſa, quamobrem id agere iuſſus fuerit, declarat, & ſimplex lectio atque conſuetus ordo probant; in qua ſententia antiquorũ auctorum maxima pars eſt, quos & diuus Hieronymus ſacrorum librorum interpres, ſequitur.

Hierony. IGITVR Vxorem fornicationum accipere iubetur Hoſſeas, hoc eſt, quam fornicatam fuiſſe, & libidinibus expoſitam omnibus eſſet conſpicuum. Nec. enim quærẽda illi erat virgo aliqua, nec honeſtis moribus vidua, neque item mulier, cuius fama incertis rumoribus laboraret, nimirum quæ à nonnullis amaretur: an verò quicquam præterea turpe admiſiſſet, foret incertum: ſed eam quæ omnem pepuliſſe pudicitiam manifeſtis argumentis probaretur. Nulla autem maiora eius rei argumẽta eſſe poſſunt, quàm filiorum citra legitimum matrimonium procreatio atque ſuſceptio; quo argu-

Gen.38. mento Thamaris fornicationem apud Iudam ſocerum ſuum delatam fuiſſe legimus: fornicata eſt Thamar nurus tua, atque etiam illa grauida eſt ex fornicationibus; ita vt ſcelus negari non poſſet, quòd vterus ſine legitimo coniugio tumens argueret: huiuſmodi impudicitiæ mulierem inuenire ſibi iubetur Hoſſeas, quã vnà cum filijs maternæ improbitatis teſtibus acciperet, ferret, aleret, adoptaret, & ad frugem inſtitueret: Nam quod verbum latinè legimus in nonnullis tranſlationibus (*fac tibi filios fornitationum*) id præterquam quod nuſquam in exemplaribus aut Hebraicis, aut Græcis, neque in emendationibus vulgatæ editionis latinis eſt, ipſa matrimonij ratio non neceſſarium eſſe docet: Etenim filios ex quacunque, modò ritè atque legitimè, accepta vxore procreatos: nec lex, nec ratio vlla, fornicationis nota inurit: ſed ad manifeſtam ſtuprorum probationem, filijs auctam, prophetæ vxorem vult eſſe Deus: cuiuſmodi ſtuprum Thamar filij probauerant, niſi aliunde productis argumentis, ex ſocero ſibi fuiſſe conceptos illa redargueret. Sed hanc rem, & græca interpretatio ſignificare videtur, quæ ex multis nominibus, quibus filij definiuntur, vnum elegit, quod ad matrẽ potius, quàm patrẽ pertinet Τέκνα πορνείας partus fornicationis, deinde, vt ſignificationi imago reſponderet, hoc eſt curatum: Namq; Hebræorum ſynagogam multis ſuperſtitioſi cultus adulterijs eſſe contaminatam arguebat innumerabilis vatum ſacrificulorum, atque aliorum hominum turba, quos aræ, templa, ſimulachra, ceremoniæ, & vanum gentilis religionis negotium omne paſcebat, & fouebat. Vatem autem, cùm id de ſe

ſpecta-

ſpectaculum ederet,& vir alioqui ſanctus atque honeſtatis,dignitatisq́; ſuæ ſtudioſus,huiuſmodi coniugij conflictam moleſtijs conſpiceret, admiratione & horrendam aliquam expectationem populo commouere neceſſe erat,& quorſum hæc tenderent,ab omnibus interrogari,quam interrogationem, quo ille reſponſo exciperet,ſic à Deo eſt admonitus:

Quia fornicans fornicabitur terra à Domino.

HOC EST, quia his moribus vxorem ſynagogam Dominus Deus fert, quæ cùm quondam illi legitimè coniuncta fuerit & multis cumulata beneficijs, tamen antiquos mores ſuos ſibi renouauit; vtq́; in adoleſcentia ſua in Ægypto ſuperſtitioni operam dederat, atque à paterna veri Dei religione, ad inſana Ægyptiorum monſtra deſciuerat, nunc demum in eodem, quem ſuxerat, errore verſatur, & multis ex ſcelere procreatis filijs, tamen Dei ſeſe vxorem appellitat, cùm mœcha, atque adulterijs multis notata ſit, & tamen Dei patientia ac bonitate nondum eſt repudiata, imò ferre atque fouere illam parat Deus, & omnem operam nauat,vt illi conſulat, ſi tamen ipſa ſibi conſultum eſſe velit. Verbum *fornicabitur* in futuro tempore conſultò à Latino interprete eſt relictum, quod tamen non tam temporis quàm aſſeuerationis & certitudinis rationem tenet. Nam cùm quid aut certiſſimum eſſe, aut perpetuum, aut in communi vſu & conſuetudine poſitum ſignificare volunt Hebræi, id futuri temporis verbo enunciant: vt, opera quę non fient,feciſti mecum: hoc eſt,quę neque ſolent,neque debuêre fieri quam nos obſeruationem pluribus alias explicuimus. Hoc igitur in loco, *fornicabitur*, aſſeuerationis, & affirmationis vim obtinet, & commune atque conſuetum id malum eſſe indicat: Ad aſſeuerationem verò eiuſdem verbi repetitio plurimum efficere ſolet: *Fornicans fornicabitur.* Terræ autem nomine homines terram incolentes ſignificat, vt: Omnis terra adoret te,& pſallat nomini tuo. namq́; etſi commnis omni animantium generi ſedes terra ſit, nullius tamen cauſſa præterquam hominis eam creatam eſſe conſtat. ſiquidem (vt ſcriptum eſt) Cælum cęli Domino,terram autem dedit filijs hominum: ex quo fit,vt hoc metonymiæ genus frequenter in ſacris literis vſurpetur.

Futurũ tempus.
Gene.20.
Comment.in Habbacuq.
Terræ ſignificatio.
Pſal.63.
Pſal.113.

Et abijt & accepit Gomer filiam Diblaim, & concepit & peperit ei filium, & dixit Dominus ad eum: Voca nomen eius Iezraghel.

ET ABIIT: diuino dicto ſedulò paruiſſe Prophetam verbum hoc ſignificat, & qua diligentia pium hominem diuinis præceptis parere atque obedire oporteat, perdocet: neque enim quicquam cunctatus fuiſſe vates, neque de ea re quamuis duriſſima verbum vllum feciſſe dicitur; ſed continuò Dei præceptum faceſſentem inueniſſe ſibi vxorem ei negotio apprime idoneam, notæ illa ætate impudicitiæ feminam, cuius nomen vna cum paterno pronunciat: *Gomer filiam Diblaim.* quorum nominum interpretationes ſectatus Chaldęus interpres totum negotium ad allegoriam vt diximus,tranſtulit, atque oſtium aliis patefecit,vt hanc etiam explicationis inirent viam, neque tamen illius perſequerentur veſtigia. Nam cùm *Gomer* à verbo conſumationem ſignificante deriuetur, *Diblaim* verò caricas,vel caricarum, hoc eſt, aridarum ficuum par ſignificet; vtramq́; ſignificationem, pro ſua cuiuſque cogitatione ſinguli tractauêre: quorum omnes referre ſententias præterquam quòd noſtri inſtituti id non eſt,longa fuerit magis quàm benigna materia.Sed quoniam in eum locum incidimus, vt de nominibus proprijs dicendi nobis copia facta ſit,quædã pro capitis huius ratione breuiter admonere viſum eſt: nullus enim campus latius patere ſolet ijs, qui ſacra atque arcana ſcripta omnia ad allegorias trãsferre ſolent, quàm hic in quo propria locorum aut perſonarum aut etiam rerum nomina continentur, cùm vnuſquiſque putet eam eſſe huiuſmodi interpretationum naturam, ita flexibilem,vt ſequatur, quocunque torqueas.

NON parum igitur refert, vtrum nominum interpretationem,atque imponẽdorum eorum cauſſam ex ipſis ſacris libris proferamus, an aliundè quæramus. Quædam namq́; nomina diuinitùs aut ex oraculo rebus atque perſonis facta eſſe; quædam etiam ex hiſtoria ab ipſis hominibus conſultò indita fuiſſe conſtat: nam cùm res aut perſonas negotij alicuius ſigna & teſtimonia eſſe voluit Deus, quo nomine appellanda ſint illa, præmonere ipſe ſolet, ex quo genere illi Eſaiæ vatis filij vnà cum nominibus ſuis fuerunt, quamobrem ipſe vates ait: ecce ego & filij mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum &,,

De nominum interpretatione.

Iſa.c.3.

in portentum Iſraël. Quæ verò ab hominibus ipſis facta nomina ſunt, aut ob pręſentium, aut ob præteritarum rerum recordationem, plerunque facta fuiſſe conſtat: cuiuſmodi ſunt Benoni, quem mater ob vehementem atque lethalem, quo in illius partu angebatur, dolorem, ſic vocari iuſſerat, pater verò nomẽ in Beniamin, ne perpetuò vxoris luctum renouare cogeretur, mutauit. ob futurum autem rerum, aut perſonarum, aut negotiorum euentum, nulla vel rariſſima nomina ab hominibus legimus impoſita: eam namque auctoritatẽ ſolus ſibi diuinus ſpiritus vendicat, iſq́. tantum vſum tribuit, quibus ſeſe inſinuare dignatur: vt Noë nomen, quẽ mater ſic appellari voluit, quòd diuinitus admonita præuiderit eum fore piũ, & Deo gratũ hominẽ, & per quẽ orbis eſſet reſarcienda iactura.

Vxorũ nomina. Iericho. Perſonarum nomina.

MVLTA præterea in ſacris libris nomina ſunt, quorum quamuis certa haberi poſſit interpretatio; cauſſa tamen, quamobrem indita huic vel illi perſonæ fuerint, nulla redditur. Eam verò cauſſam ſi quis inuenire paret, coniectura vtatur, neceſſe eſt: Atque in locorum quidem multorum appellationibus explicandis facilior multò coniectura eſt, vt Iericho, quod odorem ſiue fragrantiam ſignificat, nomen ob balſamum in eo vico prouenientem factum fuiſſe videri poſſit: nam quod de luna dicitur, alienum eſt: in perſonarum verò ratione nominibus ſuis accommodanda, non ita facilem conijciendi modum experiere, ſi rem ſapienter perſequi velis. hoc autem illis in primis nominum poſſeſſoribus ita accidere dicimus: nam in ijs quæ ſecundo aut tertio loco, aut deinceps ita vocati fuerint, non eſt cur multum laboremus, cùm ea nomina aut ex parentum voto, aut ex imitatione aliqua, aut etiam ex nominum ipſorum gratia impoſita eſſe credantur.

IGITVR in ijs nominibus quorũ interpretationẽ atq. cauſſam diuina ſcripta proferũt, ingenioſum eſſe quẽpiam nefas eſt: in quibus verò nominibus nulla neq. interpretatio, neq. ratio redditur, maximè autẽ perſonarũ: vtrunq. reddere incertum fuerit, magis quàm vtile. Quòd ſi cõijciendi genus aliquod ſequi velimus, ſumma in hoc prudẽtia eſt, quodnã potiſſimũ genus ſequi oporteat. Sed quoniã latè patet ratio hęc, & maiorẽ locũ occupat, quã qui nobis cõmentionis lege datur, eã in aliud tẽpus differre cõſultius putamus.

CVM ergo in hoc loco duorum generũ nomina ſint, & quæ à Deo imponi iubentur, atque in ſignum & portentũ impoſita declarãtur, qualia filiorum appellationes ſunt, & quæ impoſita iam inuenerit propheta, qualia ſunt vxoris atque ſoceri nomina: illa cum rationibus ſuis cõſiderare atque religioſe obſeruare; in his certi nihil ſtatuere eſt animus. nam an caſu ita vocati fuerint pater & gnata, an conſultò atq; ex futuræ rei expectatione, neq; ſcripturis docemur ſacris, neque affirmare aut negare omnino integrum eſt. Sed ne tamen omnino nihil de his nominibus dicamus, illud quod commodiſſimum ex multis, quas reperire poſſumus, rationibus, & ꝙ cum ipſo de quo agitur negotio cõuenire aptius videtur, exponemus. *Gomer*, conſumationem ſignificat hæc vox, qua certum pœnarum & ſuppliciorum fore euẽtum, ita vt tandẽ perficiatur, quod tamdiu cõminatus fuerit Deus, indicari videtur. *Diblaim* verò ficus aridas duas ſignificat, vt vtrunq; regnum Iſraëlitarum & Iudæorum debilem & viribus fractum, atque ob publica peccata arens oſtenderet.

Et concepit, & peperit ei filium.

Coniugium proles ſequitur.

CONIVGIVM prolis ſuſceptio ſequitur, niſi aliũde impediatur, ſed vxorẽ ex diuino imperio, ſibi vates inuenerat, quam editi antea filij non ſterilem eſſe arguebant. concepiſſe igitur ex Hoſſea dicitur, nõ ex fornicatione, vt olim, quamobrem ſubiungit: *& peperit ei filium*, quòd verò additur *Ei*, interpretationem corroborat noſtram. Marem autem primum filium fuiſſe ait, fortitudinis atq; roboris ſymbolo vſus, quòd ea, quæ eo nomine ſignificabantur, ſupplicia nõ leuiter, ſed grauiſſimè atq; fortiſſimè à Deo eſſent irrogãda: ſiquidem maſculorũ corpus in omni animantium genere cùm calidius ac ſiccius natura ſit, plenum eſt, & quaſi pallium, vt Hippocrates ait, denſum tum ad viſum, tum ad tactũ, & labor ipſius corroborat corpus, & ad quamcunque rem fortius reddit.

Hippocr. lib. de glandibus, & de dieta.

Et dixit Dominus ad eum: Voca nomẽ eius Iezraghel: quoniam adhuc modicum, & viſitabo ſanguinẽ Iezraghel ſuper domũ Iehu, & quieſcere faciam regnũ domus Iſraël.

NOMEN non nouum, ſed tamen noua ratione accommodatum puero imponere iubetur Hoſſeas: namq. Iezraghel nomine duo loca vocata fuiſſe, ex diuinis conſtat hiſtorijs. Sæpe autem aut ex conſilio, aut caſu accidere ſolet, vt ad eam rem, quæ iam multo ante conſtabat, noui negotij fiat acceſſio, quòd cum re illa vel nomine vel ratione conue-

conueniat, vt quod prudentiſſima illa femina apud Dauid verba faciens de Nabal viro 1.Sam.25. ſuo dicebat: ne ponat dominus meus rex cor ſuum ſuper virum iſtum iniquum Nabal; quia ſecundum nomen ſuum ſtultus eſt, & ſtultitia eſt cum eo. quo in loco ſignificatur, Nabal nomẽ, quod forte aut caſu, aut aliam ob cauſſam à parentibus fuerat impoſitum, in hominis mores apte quadraſſe. ſic etiam nomen *Iezraghel*, quod diuini brachij fortitudinem ſignificat, in ijs rebus vſurpari vult Deus, quæ iam verè cum diuino cõueniant brachio; hoc eſt, in ſupplicijs de ſceleratis hominibus ſumptis. nam vt olim dum innocentem Naboth ſanguinem in valle, cui nomen erat *Iezraghel*, Deus Achab & Iezabel atque eorum liberis per Iehu trucidatis vlciſceretur, nomen *Iezraghel*, hoc eſt Dei brachium, commodè vſurpari appellarique poterat. ſic etiam hoc tempore, cùm Iehu impij poſteritatem omnem perdendam idem curet Deus, Futurũ eſt, vt *Iezraghel* mentio frequentiſſima iure fiat, & horrendum illud brachium Domini in publicis atque priuatis ſermonibus verſetur: nam diuinum brachium virtutem & vlciſcendi facultatem ſignificare non vno in loco accipimus, in brachio virtutis tuæ diſperſiſti omnes inimicos tuos, & Pſal.88. illud tuum brachium cum potentia. Itaque hoc in loco Deus iubet Vatem ſuum puero Ibid. nomen *Iezraghel* facere, vt ſi quando id nomen iurè vſurpatum ſit, nunc maximè vſurpari debeat, cùm Deus impium Iehu genus virtutis ſuæ brachio ſit vlturus: eam verò nominis cauſſam Deus ipſe profert.

Quoniam adhuc modicum & viſitabo.] Viſitaturum ſe dicit ſanguinem Iezraghel; non quòd Deus vlciſci paret Achab, & vxoris eius necem, atque totius illorum domus interitum, quę Iehu vaſtante corruerat: ſiquidem id negotium & Deo ipſo auctore à Iehu fuerat ſuſceptum, atque eodem probante cõfectum: dixerat namque propheta Iehu à ſe in regem vncto: *Hæc dicit Dominus: Vnxi te regem ſuper populum meum Iſraël, & percuties domum* 2.Reg.9. *Achab domini tui, & vlciſcar ſanguinem ſeruorum meorum prophetarum: & ſanguinem omnium ſeruorum Domini:* eidem verò ab effecta iam cęde reuertenti, Dei verbis illud eſt relatum: *Quia ſtudioſè egiſti, quod rectum erat, & placebat in oculis meis, & omnia quæ erant in corde meo feciſti contra domum Achab, filij tui vſque ad quartam generationem ſedebunt ſuper thronum Iſraël:* nihil igitur ſceleris hac in re ab Iehu admiſſum eſſe legimus, neque eam eſſe huius loci rationem arbitramur, vt impium Achab ſanguinem ſuo imperio fuſum Deus vlciſci pararet: ſed illam huius verſus ſententiam eſſe dicimus: ex quo Achab eiuſque familia ob impiam ſuperſtitionem atque homidum ſanctorũ necem Deo vltore in valle Iezraghel funditus perierunt, eius rei fama atque nomen illud non modò Samariæ, ſed apud vniuerſam Iſraëlitarum gentem omnium ſermone percrebuit, vt cùm diuinam vltionem maximam ſignificare vellent, & totius familiæ ac dignitatis Achab repentè extinctæ meminiſſent, nomen *Iezraghel*, hoc eſt brachij Dei, & diuinæ vltionis frequenti mentione audiretur, cùm iam ex antiquo linguæ vſu Domini brachium diuinam ſignificare virtutem docuerimus.

IGITVR cùm brachium Domini extendi ſoleat in eos, qui impio vanorũ deorum cultu flagrent, atque ob eam rem, & ob conſequuta ex ea re ſcelera, tantas in valle Iezraghel pœnas Achab familia dederit, futurum eſſe Deus dicit, vt, non poſt multum tempus tota Iehu familia, eodem vltionis genere afficiatur, quo Achab in valle Iezraghel fuerat affectus, nimirum vt eius poſteritas omnis funditus pereat, & Iſraëlitico regno priuetur: neque quiſquam ex genere Iehu ſuperſit, qui vltra teneat principatum. viſitare, itaque ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, idem ſignificat, quòd ſimilem ſtragem in domo Iehu edere, atq. in valle Iezraghel in domo Achab fuerat edita: nam in Achab (qui fecerat ſecundum omnia opera Ieroboam filij Nabat) ita ſententia fuerat pronuntiata: *Perdam omnem domum Achab, & interficiam de domo Achab mingentem ad parietem; & clauſum & nouiſſimum in Iſraël (ita vt nulla ſit illis reliqua regni ſpes) & dabo domum Achab ſicut* 1.Reg.16. *domum Ieroboam filij Nabat*. atque adeò cùm Iehu regem iiſdem ſceleribus diuina notet ſcriptura, quibus neque illius poſteritatem abſoluat, conſequens eſt, vt ijſdem pœnis iure afficiendos pronuntiet, ſicut ſcriptũ eſt: *Veruntamen Iehu à peccatis Ieroboam filij Nabat, qui peccare fecit Iſraël, non receſſit, nec dereliquit vitulos aureos, qui erant in Bethel & Dan, nec cuſtodiuit, vt ambularet in lege Domini Iſraël in toto corde ſuo: non enim receſſit à peccatis Ieroboam, qui peccare fecit Iſraël:* hæc culpæ ſumma fuit. ſententiæ etiam ſumma illi alteri non diſſimilis hæc fuit: *Viſitabo ſanguinem Iezraghel ſuper domum Iehu, & quieſcere faciam regnum domus Iſraël.*

Deut.21. Verbum autem, viſitare, cùm quadruplicem obtineat ſignificationem, ad recordationis
Geneſ.50. & memoriæ rationem frequentiſſimo vſu ducitur: vt, Viſitauit Dominus Sarram,
Exod.5. & dominus viſitando viſitabit nos: Et quod ad Moſen ipſe dicit dominus, viſitans viſi-
taui vos. eadem nimirum ſignificatione ſe Deus hoc in loco ſanguinem Iezraghel viſi-
taturum profitetur, quòd breui futurũ eſſet, vt par domus Iehu ob paria ſcelera ſtrages
Iezraghelitici caſus memoriam renouaret. Eam autem ruinam non ſtatim futurã præ-
dicit, ſed *adhuc modicum*: vt prædictionis mentio aliquanto ante peruulgata diuinam
prouidentiam arguat, & rei diuturnior expectatio attentionem ſimul & religionem
hominum animis afferat. Præterea vt diuinæ miſericordiæ argumenta repetantur,
cuius ea natura eſt, vt quoad fieri poſſit, impiorum differat ſupplicia: Solet enim
Deus, etiam cum iram ſuam oſtendere velit, & notam facere potentiam, atque bra-
chium ſuum exerere, vaſa iræ apta in interitum in multa patientia (vt Paulus inquit)
ſuſtinere; atque adeo ita euenit: nam Ieroboam annis quadraginta vno regnum admi-
4.Reg.14. niſtrauit, Syros vicit, terminos Iſraëlis ab introitu Emath vſque ad Aſphaltitẽ lacum
Ioſeph.li.9. c.10. regno ſuo reſtituit. huius verò filius Zacharias ſexto regni ſui menſe, & regno pulſus &
vita priuatus eſt. in quo huic familiæ regnandi finis eſt factus. atq. eam ſententiã habet
id quod ſubditur: *Quieſcere faciam regnum domus Iſraël*, hoc eſt, efficiam vt regnum domus
Iſraël in ea familia ceſſet: non enim hoc in loco Samariæ vaſtatio & Iſraëlitarum ruina
prædicitur, quæ interiecto aliquanto tempore accidit; ſed id quod ad Zachariæ necem
mox erat conſequuturum: Iehu autem domum ob eam rem appellat, quòd Ieroboam
ex eius poſteris fuit: nam is primus ex gente ſua Achabi domo deleta regnum annis
duodetriginta obtinuit. huic filius Iehoiahhas ſucceſſit, qui & ipſe annis decẽ & ſeptem
rerum eſt potitus. poſt hunc Ioas ſedecim annis regno præfuit, quem Ieroboã ſequu-
4.Reg.9. tus eſt, filiumq; regni hæredem reliquit Zachariam: promiſerat autem Deus Iehu ob
rem ſtrenuè aduerſus domum Achab geſtam, perpetuum ac certum vſque ad quartum
hæredem familiæ ſuæ fore regnum; quam ſpem & diutius ei prorogaſſet, niſi iam ab
eius tempore Iſraëliticarum rerum tædere illum cœpiſſet, nam cùm Iehu Ieroboami
exemplo religionem neglexiſſet, & impietatis ſuæ poſteros ſuos habuiſſet imitatores,
effectum eſt; vt huius tandem familiæ curam ſolueret Deus, eamque extingui &
regni dignitate priuari curaret. Neque verò alienum videri poterit, ſi Iezraghelis &
nomen & hiſtoria breuiter à nobis tractetur, quantum ex diuinis videlicet didicimus
libris: Namque antiquius Hoſſea vate hoc nomen fuiſſe, & vnum ex poſteris Iuda ſic
fuiſſe appellatum in ſacris annalibus legimus, vbi inter Iudę filios Iezraghel quidã filius
1.Par.c.4. Etham, qui idem Hur dictus fuit, commemoratur. Sed & occurrunt hoc nomine dictę
duæ vrbes, Ioſue chorographiam atque ſacras hiſtorias legentibus; altera in tribu Iudæ,
Ioſue.15. quæ ex deſcriptionis ratione in editiore loco ſita fuiſſe videtur; altera verò in ea terræ
Ioſue.c.17. parte, quæ filijs Ioſeph bello occupanda ceſſit, in amœniſſima valle (cui ab ipſa vrbe
nomen factum eſt) poſita, & Iſacaris finitima, neque multum ab Iſraëlitarum regia
Samaria diſtans, ita vt ob loci amœnitatem, & propinquitatem regiis hortis & pulcher-
2.Reg.9. rimo palatio fuiſſet ornata, atque hęc quidem res, impiæ Iezabelis dolo, Naboth necẽ
& vineæ publicationem, in hanc vallem Ioram Achabi filius, vt ex acceptis in Syriaco
prælio vulneribus recrearetur, ſeceſſerat; in ea valle à Iehu, cui curru vectus obuiam
venerat, ſagitta petitus perijt: ea vallis Iezabelem primùm Iehu iuſſu, præcipitem
excepit, & deinde à canibus diſtractam atque dilaceratam tulit, ita vt is locus initium
dicto dederit, quod de regina illa impia vulgò frequenter vſurpandum diuinus præ-
2.Reg.2. dixerat vates, in agro Iezraghel comedent canes carnem Iezabel, & erit ſicut ſtercus
" ſuper faciem terrę in agro Iezraghel, ita vt prætereuntes dicant; hæccine eſt illa Ieza-
" bel. In hanc vallem ſeptuaginta filiorum Achab capita ad Iehu à Samarię optimatibus
" ſunt delata: neq. hos ſolũ, ſed omnes qui erãt reliqui de domo Achab in hac valle Iehu
2.Reg.13. " percuſſit: itaq. vallis hæc totius domus Achab extinctæ teſtis fuit, & eius vltionis monu-
mentum, vnà cum nomine ſuo ad æternam memoriã propagauit: atq. hanc memoriam
in domũ Iehu à ſe excitandã eodem nomine (quod vatis filio imponi iubet) ſignificat
Deus. *In illa die conteram arcum Iſraël in Valle Iezraghel.* Triplicem fuiſſe rationem quam-
obrem puero nomen Iezraghel fieri voluerit Deus, ex ipſius verbis docemur, nimi-
rum primum illud ſupplicium, quod domus Achab ob ſuperſtitionem in valle

Iezraghel

Iezraghel dederat, cuius exēplo cæteros oēs ab huiuſmodi culpa abſtinuiſſe oportebat, cū ſcirēt contaminatā religionē diuini brachij fortitudine expiari: Deinde Iehu domus interitum & ruinam, quæ & ipſa cum nihil minus in religione violanda peccauiſſet, Iezraghel hoc eſt diuinū brachium vt experiretur neceſſe erat: cum autē ſcriptum ſit:

Iſa. 26.

& ponam in pondere iuſtitiā & iudicium in menſura, neq. diuina manus apprehenſam ſemel ſtateram abiecerit, ſed ſuum cuiq. tribuens iuſto pondere & integra vtatur menſura, conſequens fuit vniuerſum populum Iſraëliticum meritas pœnas daturum, neq. Iezraghelis vltionem effugere poſſe eos, qui in eadem culpa eſſent, ob quam culpam nomen Iezraghelis notiſſimum atque celeberrimum fuerat. Itaque Deus aliam cauſam etiam eſſe ait, quamobrē nomen Iezraghel vatis filio factum frequenti mētione appellaretur, quod futurum mox erat, vt per omnes Iſraëlitici generis partes, ad caput vſque ipſum, hoc eſt ad regnum Iuda, diuina vltio peruaderet. *Et erit*, inquit, *in illa die.* Ex quo tempore domus Iehu corruit, Iſraëlitarum res diminui ac labi cœperunt, atq. vſq. ad Iudaicam tranſmigrationem deficere: Zacharias enim ſexto regni menſe à Salum

Iſraëlitarum rerum imminutiones.

eſt occiſus: Salum à Menahem obſeſſus primū poſt menſem in regia perijt: Menahem per annos decem occupatam tyrannidem, non ſine magnis populorum calamitatibus, protraxit, cum ipſe vſque ad pregnantium feminarum diruptionem in eos, qui ipſius imperium detrectabant, ſæuierit, & populo imperata maxima pecunia Therſam vrbem Aſſyriorum regis obſidione liberauerit: huius filius Phacea annos duos paternam tyrannidem vix ſuſtentauit, qui & ipſe à Phacea Remaliæ filio exercitus ſui duce inſidias paſſus, in Samaria non longè à valle Iezraghel perijt. Hinc autem ſecundi Phaceæ anno decimoquinto poſtquā is tyrannidem primum occuparat, Teglat Pelaſſar Aſſyriorum Rex totam Galaaditem regionem vaſtauit, cepit atque abduxit, quo in bello Rubenitis & Gaditis tribus & Manaſſe dimidia victorem hoſtem ſunt ſequutæ. Phaceas hic cùm vigeſimum iam annum rebus ita fractis regnaret, ab Hoſſea eſt interemptus, quem & ipſum Salmanaſſar tributarium fecit, ſeptimo occupatæ tyrannidis anno, deinde dum ille de defectione cogitaret, Zabulonis & Neptalim tribus Aſſyrijs abducentibus ceſſiſſe legimus, & tandem nono huius anno Samariam captam, & vniuerſam Iſraëlitarum gentem patrijs regionibus exulare coactā. Nec verò interea Iudęorum regibus atq. populis, aut quies aut tranquillitas erat, nec eos feliciter agere ſinebat Deus, quos violatæ etiam religionis & publicæ iniuriæ ſceleribus alligatos eſſe cōſtabat Igitur Iudæorum res ſi hiſtorias diligenter legeremus, nimis detritas fuiſſe cōperiemus, ab eo tempore quo Zacharias Iehu pronepos extinctus eſt, qui fuit ter milleſimus centeſimus ſexageſimus primus annus ab orbe condito, ad tempora vſque Nabugadnezeris Babilonici regis, qui ſanctam vrbem cum fano vaſtauit ſuo, atque omnem Iudæorum gentem Babylonem migrare iuſſit: Is autem annus quadrageſimus octauus à mundi initio erat, ſupra ter milleſimum atque tricenteſimum. Itaque Iſraëliticæ res, quæ tot per ſecula feliciter floruerant, exigui temporis ſpatio, nimirum intra cētum octoginta & ſeptem annos funditus corruêre, neque vlla interea regis ætas fuit, quæ ſtrage, cęde,

Temporis ratio.

inſidijs, cōiuratione & ruina vacaret; atq. hæc cauſa eſt, quamobrē Deus per vatē dicat, *in illa die*. Etenim in narrandis rebus geſtis, illa quæ ab vno inchoantur initio, ad idem tempus, atque adeo ad eum diem quo cœpta ſunt, referuntur. Præterea regnorum atq. ciuitatum ſuæ ætates ſunt, vt hominum atque aliorum animalium ſuæ etiam, vt autem

AEtatis hominum & regnorum.

hominum ætates diebus cōſtant, ſic publicarum rerum atq. regnorum certis annorum centurijs, quaſi diebus ſuis, conſtant. ferè igitur eadem centuria annorum, qua Iſraëliticum regum defecit, atque tota gens perpetuo eſt exilio abducta, eadem ferè & Iudaicum regnum fractum atque contritum fuit; interceſſêre namq; inter Samariæ & Solymorum vaſtationem anni centum triginta & ſeptem, quam vnam diem regni ætatibus eſſe conſtat, Dei autem negotijs, non diem, ſed exiguam diei partem: quippe qui in pœnis, quas aduerſus gentem aliquam conſtituit, ſumendis, non tardet promiſſionem ſuam, ſed patienter agat, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti:

1. Pet. 3.

qua de re, hoc eſt, de diuina vltione verba faciens, Petrus ait: Vnum verò hoc nō lateat ,, nos chariſſimi, quòd vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies ,, vnus. ,, Neque vero inauditus eſt hic dicendi modus aliarum etiam linguarum ſcriptoribus, qui totius actionis tempus ad vnum diem referre etiam ſolent, vt Vergilius:

Georg.2.

Meſſiſq; diem,tempuſq; ſerendi.ergo non ceſſaturam Iſraëlitarum calamitatẽ prædicit Deus, & vſque ad Iudæorum & Beniaminitarum vaſtationem duraturã, quæ extrema calamitatis illius linea futura erat. nã cum quis eorũ qui arcu vtuntur, ita in pugna vincitur, vt arcum amittat,atq. illum ante oculos ab hoſte frangi cõſpiciat,omnẽ ſalutis & victoriæ ſpẽ abiicit;quippe cui,quo ſe tueatur,quo propugnet,nihil ſit reliquũ. Appellat autẽ duas has tribus arcum Iſraëliticũ, quãdo totius Iſraëliticæ gentis caput, robur atq. decus hæ fuerãt tribus,& quòd inter oẽs duodecim tribus, duæ hæ fortiſſimæ fuerãt,& quòd eædẽ præter cætera arma,quibus in bello vtebãtur,arcu etiã peritiſſimè vterẽtur: cuius exempli rationẽ erga Iudæos Dauid in illa Elegia, quã de Saulis & Ionathæ nece cõdidit, indicauit. Ad docendum, inquit, filios Iuda arcum. De Beniamin verò poſteritate,ſic ſcriptũ eſt; Fortiſſimi & egregij pugnatores tendẽtes arcũ dextra & ſiniſtra,ſaxa iaciẽtes,atq. haſtas arcu. Eſt & illud obſeruatione nõ indignũ,cùm nomẽ Iſraël abſolute appellatur,integrã Iacob familiã,hoc eſt,duodecim tribus ſignificari : nã cũ decẽ tribus ſeorſum indicãtur, aut id fit appoſitione Iuda,aut regnum , aut domus Iſraël, proprijs notis nominatur. Sed cũ Iſraël appellatum audimus, Iacob ipſum ſecundũ oẽs, quæ ex illo natæ ſunt,familias intelligi exiſtimamus,vt, Qui regis Iſraël intende. Bos cognouit poſſeſſorẽ ſuum,& aſinus præſepe domini ſui, Iſraël autẽ non cognouit, populus meus nõ intellexit:atq. adeò ſecundum hanc rationem Iudaica gens arcus Iſraël appellatur. Quoniã verò triplex hæc clades domus Achab, & domus Iehu,& tãdem totius domus Iſraël ob eundẽ vanũ deorum cultũ cum ſcelere cõiunctum, eodẽ vindice atq. auctore Deo eiuſdẽq; brachij fortitudine cõtigit: effectum eſt,vt oẽs ad vnã primã, quæ à domo Achab in valle Iezraghelis accepta eſt, referrẽtur; perinde ac ſi dicatur,ſtragẽ illã Iezraghelitıcæ vallis nouum ſui exẽplum, iterum atq, tertio editurã: cùm perſeueret eadem cauſa, quamobrẽ ipſa fuerit edita: vt qui earũ calamitatum formã & cauſam cognouerint,illud inter ſe iactent: Adhuc vallis Iezraghel cõſueta ſpectacula edere nõ ceſſat: nõ ſecus atq. nos,cùm populorũ chriſtianorũ calamitoſum vtrinq. cõflictũ ſignificare exẽplo volumus,Rauenæ mentionẽ facimus. Igitur non hæc omnia in eodem loco,in eadẽ valle Iezraghelis contigiſſe (quoniã neq; illic omnia contigère) ſed vnius exẽpli omnia, vnius cauſæ atq. iudicij vnius fuiſſe, dicemus,& nomen Iezraghel,hoc eſt brachij diuini omnino omnibus apte conueniſſe. Illud etiam hoc in loco prætermittendum non eſſe indicauimus,quod ad idẽ argumentũ & nomine & re facere exiſtimamus;quandoquidẽ huius nominis rationem maximã haberi Deus ipſe voluit. Nomen Iezraghel ex verbo, quod ſeminare ſignificat, fieri; vt Iezraghel, ſeminabit Deus, interpretemur : Vallem autem hebraicè *Ghemeq*, dici, quod profunditatẽ indicat, propterea, quod vallium natura ea eſt, vt inter montes profundæ iaceant, ſicut ſcriptum eſt: Aſcendunt montes, & deſcendunt valles in locum quem fundaſti eis; & illud Poëtæ:

Iſraëlis nomen. 1.Parali.12.

Pſal. Eſa.10.

Iezraghel nomẽ.

Ps.103.

> *Iuſsit & extendi campos,ſubſidere valles.*

Quid meta. 1

Igitur cũ hæc oratio in valle Iezraghel alteri atq. alteri ſignificationi reſpõdeat,vtraq. autẽ nihil à re, de qua ſermo eſt, aliena ſit: cumq; Deus prophetæ ſui filium hoc nomẽ in ſignum atq. portentum habere iubeat, & aſſidua appellatione à parentibus audire, Iezraghel,Iezraghel: prệterea & nominis vallis Iezraghel mentionẽ fieri frequentẽ velit, ab eadẽ etiã de nominibus his cogitatione nõ alienos hominum animos eſſe vult, quæ nobis Deũ profundè vltionẽ & pœnã ſeminaturũ reprẹſentare poſſit: cum eadẽ vtriuſq. ſignificationis ratio atque finis idem ſit, quamobrẽ id puero nomen fuerit impoſitum.

Et concepit adhuc & peperit filium, & dixit ei, voca nomẽ eius Lo-ruhhama, quia non addam vltra miſereri domui Iſraël, ſed obliuione obliuiſcar eos.

CVM rebus magis quàm verbis hoc vaticinium cõſtare voluerit Deus, atq. his imaginibus (quæ vehemẽtius quã oratio vlla animos mouere poſſunt) homines admonendos curauerit, effectum eſt, vt ſecundam prædictionẽ editurus, ſecũdo partu vatis vxorẽ fœcundam reddiderit; filiæ verò eam matrem eſſe fecit, vt omnino res & nomen futuræ rei, ad quam ſignificandam hæc parabantur, conuenirent. Hactenus primo partu & filij nomine diuinæ vltionis imaginem ſumus contemplati, qua Deus tam in Iudæos quàm in Iſraëlitas pro eorum ſceleribus vſurus erat. Sed tamen quem exitum ea res habitura eſſet, celatum nobis illo primo ſpectaculo fuit, tantum pueri nomine

nomine identidem à parentibus, à neceſſariis, à populo omni appellato diuini Brachij robur atq. altá eius ſationē audiuimus. Verùm quid tamē has res conſequuturū eſſet, cùm expectari poſſet, hoc ſecundo explicatur partu. An videlicet miſerturus tandē ſit Deus populo ſuo, an non. Oſtenditur autē Deum miſericordia vſurum, nō tamē integra omnino & maxima illa ſua vſurum eſſe miſericordia, qua olim Moſe appellante atque oráte apud Sinaim montē erga totū populū eſt vſus: cui cùm ſuppliciū atq. abolitionem pararet, pepercit tamen, & maximū illud violatæ religionis ſcelus remiſit & cōdonauit. Nunc verò futurū eſſe prædicit, vt filijs Iuda miſereatur, atque à babylonicæ ſeruitutis miſerijs vindicatis, & patriā & poſſeſſionem reſtituat ſuá: At verò decem tribubus, quę à Senacheribo abductæ ſunt, nunquam amplius reditus pateat, ſed per vniuerſum orbem lōgè lateq. diſperſis, & regni ſpe, & religionis ſanctitate, omnibuſq; ijs, quę beatas facere Reſpub. poſſunt, carēdum ſit. Itaq. cum ex diuino cōſilio vtriuſq. populi res hoc modo ſeſe habere deberent: ex eodem conſilio & filiam vati ei nomen *Lo ruhhama* contigiſſe legimus: Nam vt femina debilior natura eſt, quàm mas (conſtat enim humidioribus & frigidioribus elementis) ex quo fit vt rara & laxa & velut fluida; tum ad viſum, tum ad tactum ſit, quamobrem infirmitudinis atque debilitatis ſymbolum eſſe ſolet, vt ſcriptum eſt: Gladius ad equos eius, & ad currus eius, & ad omne vulgus, quod eſt in medio eius, & erunt quaſi mulieres: Ad huius autem infirmitudinis rationem non ad plenam quandam atque integram, ſed ad debilem reparationem & ſalutē Iſraël conuertendus fore ſignificatur: Quippe cuius, nō omnia mēbra, hoc eſt, non oēs familiæ, ſed duæ tantum in antiquā dignitatem atq. in ſuum locum eſſent reſtituendæ. Voca, inquit Deus, nomē eius Lo-Ruhhama. Nulla re magis rerū aut geſtarū, aut gerendarū memoriā, quàm nominibus impoſitis cuſtodiri, argumēto imprimis ſunt diuinę literę; deinde omnis aliorū ſcriptorū ac maximè hiſtoricorū & poëtarū turba: Ob hanc enim cauſam olī Segor nomē à Lot fuerat impoſitū: & Bethel loco à Iacob, & Phares ab obſtetrice, &c.

Hippocrates de glandulis & dieta. — Ierem. 50. — Geneſ. 15.

Tu quoque littoribus noſtris AEneia nutrix:
AEternam moriens famam Caieta dediſti: AEneid. 7.

Cauſa autem eſt quod res nominibus frequenter appellatur: quoties verò aut rē, aut locum aut perſonam in ſermonē adducimus, toties ſeſe nobis nominis impoſiti ratio repręſentat. vt oblatum nomen interim explicemus, duabus illud conſtare partibus, ijſdéq. integris, animaduerti oportet, atq. vtramq. partē proprio accentu inſignitā, ita vt ſeorſim altera atq. altera ſint pronuntiandæ; hoc modo *Lo Ruhhama;* quod Latinè interpretatū ſonat, nō miſericordiā cōſecuta, atq. eius rationis illa eſt ſignificatio, cùm de vtroque populo Iſraëlitarum atq. Iudæorum ſeiunctas atq. diſcretas ſentētias ex nominis Iezraghel alluſione pronuntiare iuſſerit Deus, quæſtionē ex ea re conſequutam non ſimplicem ſed duplicem eſſe oportuit: altera enim quærēdum fuit, quiſnā Iſraëlitis tāti ſupplicij finis eſſet expectandus, num miſericordiæ vſus aliquando ſperari daretur, an prorſus miſericordiæ ſpes omnis abiicienda eſſet? Et Iudæis etiam vter eſſet ſpectandus finis? vtramq; dubitationē breuiſſimo ſententiæ complexu remouet Deus, quantum nominis breuitate cōtineri poterat, ad prius rogatum reſpōdet Deus: Non. ad poſterius verò rogatum ſic reſpondet, Miſericordiā conſecuta: ita vt & Iſraëlis regnum ſine reſtitutionis ſpe abducendū fore; Iudæis verò ſalutis & reditus in patriam ſpem dari, fuerit reſponſum. in nomine itaque pronuntiando & commoratione aliqua ad primam ſyllabam eſt vtendum, ex reliquis autē, prima atq. altera breuium, aut potius ſemibreuiū more ſunt percurrendæ; vltima verò circumflexo accentū atq. ſpiritus protractione, vt in longis ſit, eſt efferenda, hoc modo *Lô Ruhhamâ*, huius autem ſententiæ breuitatem, quam puellæ nomen continebat, ſubiuncta oratione explicat: Quia nō addam, inquit, vltra miſereri domui Iſraël, ſed obliuione obliuiſcar eos. Nemo eorum, qui iuſto ſupplicio diuinitus ob ſua ſcelera afficiuntur, illud verè queri poterit, ſe diuinam irā aut iuſtitiā, non itē miſericordiā fuiſſe expertum; cùm veriſſimum illud ſit, Deum nō ſemel, ſed ſæpiſſimè miſericordem omnibus ſe præbere, antequā repetitis pœnis iudicem declaret: Sicut ſcriptū eſt, Miſericors Dominus & iuſtus, & Deus noſter miſeretur. miſericordiam tamen antiquiorem apud Deum eſſe diuinus Pſaltes canit, proprijque muneris & diuini ingenij eſſe vt miſereatur: atque adeo miſereri officium eſſe Dei; Pſal. 114.
iuſtum quidē illum eſſe, ſed iuſtitiam non tam ab ipſo vltrò exerceri, quam à noſtris

Ps.114.

» edi ſceleribus: at verò miſericordiam vltrò ab ipſo tribui, quoniã Deus noſter miſeretur. Id autem ipſum aduerſus Iſraëlis domum fuiſſe pręſtitum; teſtes ſunt tot vates diuini conſilij interpretes & pœnitentiæ præcones, quot impijs Iſraëlitarum manibus extincti fuêre: Altaria, inquit Elias, tua Deus deſtruxerunt, prophetas tuos occiderunt, & ego remanſi ſolus. Hæc cauſa eſt quamobrem Deus ſe domui Iſraël vlterius miſereri nolle, dicat.

Diuinę miſericordiæ opportunitas.

Quanquã enim veriſſimum illud ſit, nullum diuinæ miſericordiæ modum, nullum finem eſſe: certum tamen tempus, & ſuis terminis definitum eſſe conſtat, quo diuinam miſericordiam mortalibus experiri licet: huius verò oblati ſibi theſauri contemptores, terribilem quandam iudicij expectationem manere, & ignis æmulationem, quæ cõſumptura eſt aduerſarios.

Heb.10.

Verùm enimuero hæc hoc in loco miſericordiæ negatio, ad ea bona atque ad commoda ea pertinet, quæ filios Iſraël dum in patrijs regionibus agerent, ſequebantur; quæ iiſdem ab hoſte abductis perpetuò clauſa ſunt, nunquã amplius capienda.

Miſericordiæ beneficia duplicia.

Nam miſericordia ea quæ circa animorum felicitatem verſatur, non illis hoc in loco negatur, quibus vbicunque terrarum ſint, modò ipſi non impediant, contingere poteſt: modò diuinis verbis & præceptis parêre, modo illius conſilijs non deeſſe velint, quamobrem ſanctum Ieſu Chriſti euangelium ab Apoſtolis curatum eſt, illis quamuis diſiectis atq. diſperſis, annuntiari, Iacobus Dei & domini noſtri Ieſu-

Iaco.1.

» chriſti ſeruus, duodecim tribubus quæ ſunt in diſperſione ſalutem. *Sed obliuione obliuiſcar eorum.* Si nobis Hebraicè explicandus ſuſceptus eſſet hic liber, quid verbum hoc in loco poſitum ſignificaret, diſputare liberet; latinam tamen verſionem, eamq; vulgatam profeſſis, nihil eſt ab oblatis verbis recedendum, niſi quid planè cum ſentẽtia ipſa, atq. cum Hebraici exemplaris veritate pugnet, quòd rectè rem expendentibus, aut nunquam aut quã rariſſimè acciderit: igitur ſiue obliuiſci latinè, ſiue *αντιτάσσεσθαι* Grecè, hoc eſt, reniti atque aduerſari, legamus; eandem rem vtraque indicat ſignificatio, nimirum eos reſtituendi negationem. Hactenus ratio alterius partis, ex his quibus nomen puellæ conſtabat, eſt explicata, nempe Lo, : Nunc altera explicatur Ruhhama:

לא
רוחמה

Et domui Iuda miſerebor, & ſaluabo eos in Domino Deo ſuo. Quoniam totius orbis ſeruatorem atq. expiatorem, & cunctis gentibus expectandum ducem, ex Iudæ genere naſciturum eſſe olim prædictum fuerat, atque idem apud Dauidem iureiurando fuerat cõfirmatum. propterea vt verbum Dei maneret, Iudæ domum, ſimul cum Beniaminitica familia, quæ regni ſocietate, & ciuitatis communione, eadem exiſtimatur, diuina miſericordia reſtituendam fore prædicit, illam verò reſtitutionem eiuſmodi futuram, vt diuinæ miſericordię omnino acceptam ferri oporteat, nullis hominum neque conſilijs, neque armis, neque copijs, neque rebus denique geſtis, tribui; ſic, vt quicumque eam rẽ cogitauerit, diuinæ miſericordiæ atque prouidentiæ opus illud eſſe ſtatuat. Sic enim cõtigit, vt poſt ſeptuageſimum annum traſmigrationis, Zorobabel Iudæorum Dux, & Ioſuah ſummus ſacerdos cum Iudæis quadraginta quinque millibus atque trecentis & ſeptuaginta à Cyro rege libertate donati, in patriã redirent, & templum quod ſecundum appellatum eſt, ædificarent. In anno, inquit, primo Cyri regis Perſarum, vt compleretur verbũ Domini

» ex ore Ieremiæ (quo verbo id temporis ſpatium fuerat definitum) ſuſcitauit dominus

» ſpiritum Cyri regis Perſarum, & traduxit vocem in omni regno ſuo, etiã per ſcripturã dicens: Hæc dicit Cyrus Rex Perſarum: Omnia regna terræ dedit mihi Deus cæli, & ipſe pręcepit mihi vt ædificarem ei domum in terra Salem, quæ eſt in Iudæa.

Eſdr.1.
Ioſeph. li. 11. cap. 1.

Igitur nullis hominum, aut conſilijs, aut copijs, aut armis; ſed diuini verbi firmitudine hæc Iudæis contigit liberatio: atq̃ne ita Caldaicè legimus, in Deo ſuo, in verbo Dei ſui. *Non ſaluabo eos in arcu, & gladio, & bello, & in equis, & in equitibus.* Hæc enim omnia humana præſidia ſunt, quæ diuino deſtitutis auxilio, impedimenta potius quàm copiæ aut præſidia fuerint appellãda, & quibus ij qui diuinæ miſericordiæ curæ ſunt, minimè omniũ

Pſ.19.

» egeant, ſicut ſcriptum eſt: Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini

» ſperauimus; ipſi obligati ſunt, & ceciderunt, nos autem ſurreximus, & erecti ſumus: Vtriuſque populi ſalutem & miſericordiam alteri negatam, alteri conceſſam ciuiliter definire oportet, quando iudaicarum rerum ratio, atq. reſtitutio, quæ ciuilis fuit alterius partis explicat rationem: *Et ablactauit Lo, Ruhhama, & concepit & peperit filiũ, & dixit ei, voca nomen eius Loghami, quia vos non populus meus, & ego non ero veſter Deus.* Primi filij procreationem & nomen tantum deſcripſerat; de ablactatione autem nihil dixerat.

Nunc

Nunc verò ante tertium partum ablactationis filiæ meminit. Huius autem loci ſententiam ſignificationibus eius verbi, quod Latinè ablactare eſt redditum, aperiri poſſe arbitramur. Gamal enim ablactare pariter, & rependere, ac retribuere ſignificat. גמל Itaque cùm puellam ablactatam fuiſſe dicat, retributionem populo Iſraëlitico factam eſſe oſtendit; quippe cum diuina ſententia decretum ſit, Iudæos in patriam reſtituendos fore; Iſraëlitas verò minimè fore: Quoniam hæc eorum retributio erat, vt qui prius à vera religione, à fidei atque Eccleſiæ ſocietate, deſciuerant, qui diutius in impietate perſeuerauerant, qui maximis ob eam rem ſceleribus ſeſe contaminauerant, eas quas darent pœnas diutius ſuſtinerent: Ablactatam eſſe Lo-Ruhhama propterea dicit, quòd illius ætatis homines, qui primi è Paleſtina atque è ſedibus proprijs eiecti abductiq; ſunt, ſine vlla reſtitutionis ſpe, vitam in ſeruitute tranſegerunt, cùm tamen multi ex Iudæis qui Babylonem commigrauerant, in patriam tandē reſtituti redierint: Itaq; Iudæi tametſi cum Iſraëlitis Iezraghelis vltionem fuerint experti, tamen Iſraëlitica ablactatione, hoc eſt retributione, affecti non ſunt. Tertium autem filium à vatis vxore editum fuiſſe, quem Deus *Loghami* iuſſerit appellari, nomine videlicet tribus ex partibus compoſito, quod tamen vno pronuntiatur accentu: Significat autē, *Non populus meus*: quo nomine integram Iſraëlitarum & Iudæorum repudiationem, quæ tandem Euangelij tempore erat futura; cùm Iudæorum atque Iſraëlitarum gens abiecto è vinea hærede, & regno, & dignitate omni, ac demum diuina gratia fuerint expulſi. Nam cum totum Iſraëliticum Deutero. 32. genus appellatum fuerit à Deo Populus meus, ſicut ſcriptum eſt: Pars autem domini populus eius Iſraël funiculus hæreditatis eius: illi tamen officium nō ex dignitate præſtiterint, neque eius dignitatis atque honoris auctorem Deum agnouerint, atque adeo in ea re deteriores atque ſtupidiores iumentis ſeſe præbuerint: Isai. 1. Cognouit; enim bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſraël autem non cognouit, populus meus non intellexit: hac ingratitudine, atque hac culpa cōmeriti ſunt, vt nomen Populi mei deponentes, huic oppoſitum, Non populi mei nomen acciperent; & diuino auxilio atque cura orbati, illa nimirum quam priuatè à Deo experiebantur, & patria, & regno & ſacerdotio, omni denique antiqua dignitate carerent: Quam quidem rem ita prædicit atque explicat Deus: Quia vos non populus meus, & ego non ero veſter; Latinus interpres explicationis cauſa addidit, Deus. Eſt autem argumētum à relatiuis petitum: quorum alterum ſi negatur, & alterū negari neceſſe eſt. Cùm igitur ſeſe Deus priuata atque familiari quadam prouidentia huius populi curam ſuſcepiſſe, multis modis fuerit olim teſtatus, ipſumq; populum ad ſanctitatem diuinæ ſimilē vocarit, vt ſcriptum eſt: Sancti eritis, quoniam ego ſanctus ſum dominus Deus veſter: Leuit. 20. conſequens fuit, vt cum illi ſanctitudine caruiſſent, diuina etiam illa cura, qua familiariter fouebantur, carerēt. Atque hæc quidem res, vt ab illis caueretur, illud diuino præmonente ſpiritu audierāt, Date Deo veſtro gloriam antequam cōtenebreſcere faciat & offendant pedes veſtri ad montes caliginoſos, expectabitis lucem & ponet eam in tenebras, & in vmbrā mortis. Ierem. 13.

Et erit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, quæ ſine menſura eſt, & non numerabitur. Altiſſimi conſilij atque incomparabilis ſapientiæ Deus nullum bonum inchoauit, quin omni impedimento omniq; difficultate, ſuperata, perficeret: atq. ita futuris rebus à ſe inſtitutis, conſuluit, vt quidquid aduerſum accideret ſua illa conſilia nullo modo aut frāgi aut minui poſſent: ſed certiſſimum ſemper haberent exitum. Pollicitus fuerat olim ille ſummus omnium gubernator, & totius miſericordiæ pater, Abrahamo cultori ſuo pientiſſimo ſobolem atque poſteritatem ſtellis & maris arenæ menſura & numero parē eſſe facturum; quam rem iam præſtare incœperat, dum ex vno Iacobo nepote tot hominū millia, quot in diuinis recēſentur hiſtorijs, Abrahamo edidiſſet. Nunc verò cum populum hunc à ſe abdicandum per Vatem prædiceret, tamen conſilium illud ſuum, quod primum propoſuerat, minimè repudiandum eſſe dicit: Nam qui potēs eſt ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ, idem ex gentibus alium populū ſibi adoptare, & verum Abrahę ſemen ex illis ſuſcitare poteſt. Neque verò ſi gentem eam, quæ ex Abrahamo iuxta carnem oriunda erat, abieciſſet, promiſſionem diuinam protinus nullam, atq. fruſtratam ſuo exitu eſſe conſequebatur; quando veri Abrahę filij, quibus tantum diuina ſcripta tribuunt, non ij propriè ſint, quos ex illius ſemine cōſtat fuiſſe ortos: Nam neq. Iſmaël, qui verus atque certus Abrahami filius fuit, aut paternum nomen, aut hæreditatem obtinuit:

obtinuit: ſed illo tantũ appellationis & promiſſæ hæreditatis iure uti oportuit, quicũq. Abrahami filij iuxta eam rationem, qua Iſaac filius illi contigerat, futuri eſſent; ſicut Gen.12. ſcriptũ eſt: in Iſaac vocabitur tibi ſemen. at verò Iſaac non ſecundum naturã, ſed ſecundum promiſſionem filius parentibus ſuis contigit, qui Abrahamo annum agenti centeſimum ex vxore ſterili, & iam longo etiam æuo ad conceptionem inepta promiſſus, & promiſſis credenti donatus eſt. Itaq. Iſaac non tam humana opera Abrahamo natus, quàm diuina donatus fuiſſe exiſtimatur. atque adeo potius promiſſioni atque fidei, quã naturali virtuti generatio illa fuit tribuenda: Igitur ſi ijs abiectis atq. abdicatis filijs, qui tantum humanam & carneam naturam ſapiunt, qualis filius fuerat Iſmaël, alios cultori ſuo Abrahamo Deus ſuffecerit, qui ad Iſaac ſimilitudinẽ promiſſi ac donati fuerint, & paternam illius fidem, vt Iſaac fuerint imitati, ex ea re efficitur, vt nunquam Deus conſiliũ ſuum aut repudiaſſe, aut tráſtuliſſe, ſed potius exequutus fuiſſe dicatur: Abraham non tam ſibi natum, quã donatum filium agnouit. Rom.9. Iſaac filius ſuum ortum, nomẽ, » atque omne hæreditatis ius nõ naturæ ſed diuinæ promiſſioni accepta retulit, igitur qui » ex fide fuerint, ſiue ex gentibus illi in familiam ſint recepti, ſiue ex lapidibus ac ſaxis ad hæreditatem obeundã effecti, ij benedicentur cum fideli Abrahã & verè Iſraëlitæ erũt, (vt diuus inquit Paulus.) Totũ hũc locũ quoad caput ipſum definitur, ad gentiũ vocationẽ, quas Deus per Ieſu Chriſti euangeliũ in filios adoptauit, pertinere à Spiritu Sãcto Paulo interprete docemur. Vſus eſt autem vates hoc in loco orationis figura, quæ Grçcis 1.Pet 2. Antipophora, Latinis verò occupatio dicitur: ea eſt cùm aduerſarij redargutionẽ aut in- Deut.18. » terrogationẽ cita reſponſione præuenimus, vt illud: Quòd ſi tacita cogitatione reſpon- » deris; quomodo poſſum ſcire verbũ, quod os Domini nõ eſt loquutũ: hoc habebis ſignũ &c. Igitur redargutionem omnẽ vates remouet, docens etiáſi filij Iſraël ſecundũ carnẽ ob violatã religionẽ, ob neglectã fidem & pietatẽ repudientur, tamen ingentẽ populum futurũ eſſe, qui Iſraëlis fidẽ, religionẽ nomenq; tueatur: ita vt diuina promiſſio nulla ex parte otioſa videri poſſit. namq; ea hominũ & populorũ multitudine Iſraëliticũ nomẽ & genus propagandum fore pollicetur, vt propoſito Abrahæ innumerabili numero aptè reſpódeant. Vt autẽ quã magna poſteritatis multitudo illũ eſſet ſequutura, Abrahę indi- Gen. » caretur, prædictũ fuerat: Erit ſemen tuũ vt arena quæ eſt in littore maris, atque vt ſtellæ cæli quæ numerari nõ poſſunt. Quantus aũt futurus fuerit Chriſtianus populus, nimirũ ex omnibus hominũ nationibus, tam Iudæis, quã iis, quæ circũciſæ nõ fuerant, coactus, his arenarũ & ſtellarũ figuris vates declarat, alluditq; ad vtrũq. ſymbolum, quod olim Abrahæ fuerat explicatũ: nam ſi populũ in vnũ cumulũ colligas, nõ magis quam arenã maris metiri poſſis, ſi verò ſingulos oculis & digito numerare pares, numerãdi finis nullus profectò fuerit. *Et erit numerus filiorũ Iſraël, ſicut arena maris, quæ ſine menſura eſt infinita.* ſic populũ Chriſtianæ religionis cultorẽ. latiſſimè per totũ orbem eſſe propagandũ, vt modus omnis humanus excedatur; quẽ ſi in numerũ redigere qs curet, *Et nõ numerabitur,* vt neq. ſtellę oẽs quæ in cælo ſunt numerari poſſunt: illud hoc in loco admonere placuit, quod multum ad aliorũ locorũ explicationẽ contulerit; ſæpe in diuinis libris accidere, vt cũ alicubi ad alterum locũ alludatur, non integra fiat alluſio, ſed vna parte explicata, aliæ tantũ indicentur partes. huius generis nullum aliud exemplũ præter id quod in prõptu eſt ſubiicere libet: plura verò attentius legentibus paſſim occurrent: quæ quoties cõtigerint, ſic ſunt explicanda, vt quid cuiq. parti accõmodari, aut natura aut cõſuetudine ſoleat, imprimis intelligatur, & ex accõmodationis ratione, ſi quid in alluſionibus deerit, reponatur: vt in hoc exéplo dũ menſurã atq. numerũ legimus, & rei natura & ſermonis vſus atq, cõſuetudo fert, vt mẽſura ad arenã, numerus verò ad ſtellas referatur: vt ſcriptũ Ierem.c.33. eſt: Quéadmodum non numeratur militia cæleſtis, & nõ menſuratur arena maris; ſic » multiplicabo ſemẽ Dauid ſerui mei & Leuitas miniſtrãtes mihi. Itaq. locus hic ſic eſt ex- » plicãdus. Numerus filiorũ Iſraël erit copioſiſſimus, vt arena maris, quæ copioſa eſt adeo, vt menſurã omnẽ contẽnat, & non numerabitur numerus filiorũ Iſraël, vt neq. cæleſtis militia numerari poteſt. Nã tametſi neutrũ infinitũ ſit, neq. altera natura numero, vel menſura careat altera; homini tamen aut alterã metiri, aut memorare alterã negatum Pſal.146. eſt, vtrũq. verò Deo eſt attributũ, qui numerat multitudinẽ ſtellarũ, & omnibus eis no- Eccle.1. mina vocat, ideéq; arenã maris metitur, & pluuiæ guttas numerat: Non ſolũ autem apud ſacros auctores, ſed etiã apud cęteros vtraq. natura ad immenſitatẽ referri ſolet, ſic pcëta.

Quam

Quàm magnus numerus Libyſſæ arenæ
Laſerpiciferis iacet Cyrenis. Catullus li.1.
Aut quam ſydera multa cum tacet nox &c.

Et erit in loco vbi dicetur eis, non populus meus vos dicetur eis, Filij Dei viuentis. Magnam atq. admirabilem rerum permutationem, quæ diuina miſericordia Chriſti Ieſu opera facta eſt, hoc in loco Dei nomine vates prædicit, Neminem futurum eſſe, vt gentes, quæ ob veritatis inſcitiam & religionis veræ defectum, nec populi etiam Dei nomen habebant, in ea dignitate ſint locandæ, vt verè filij Dei, ne dum populus Dei audire poſſint. Quam quidem dignitatem Ieſu Chriſti opera atque efficientia repererunt: namq; ille totius eccleſiæ caput conſtitutus effecit, vt filij ius, hæreditatem, & nomen, quod natura ipſe ſua, & iuſto obedientiæ officio poſſidebat, cum ſuis omnibus membris communicaret: id quod ex illis membris vnũ huiuſcemodi ſermone teſtatur. 1.Ioan.3. Videte qualẽ charitatem nobis dedit Pater, vt filij Dei nominemur & ſimus. Ad hanc ſalutem, ad hanc laudẽ vocatæ gentes, quæ quondã ab eo longè aberãt, tamen venientes admiſſæ ſunt, vt ſcriptũ eſt: Quæſierunt me, qui antea nõ interrogabant; inuenerũt me, qui nõ quæſierũt me. Et dixi: Ecce ego, ecce ego ad gentẽ, quæ neſciebat me, & quæ nõ inuocabat nomẽ meũ: Isa.c.65. Quod ad linguam attinet, prius verbum, *Dicetur*, ad temporis rationẽ non eſt reuocandum: ſed meminiſſe oportet obſeruationis eius, quam nos ſemel explicatã, nunquã neglectã fore volumus, nẽpè futurũ verbum aliquando aut naturam rei, aut conſuetudinem ſignificare; idque vbi contigerit, temporis rationem haberi non oportere; ſed vel rem de qua agitur, aut ad naturam aut ad conſuetudinem eſſe referendam, vt in ſuperioribus, *fornicans fornicabitur.* id eſt, manifeſtũ eſt eam fornicari ſolere: ſic etiã hoc in loco, *vbi dicetur non plebs mea vos*: idem cum illa oratione eſt *vbi dici ſolebat, non plebs mea vos.* ibidem dicetur *Populus Dei viuentis*, in quo vita eſt; vita verò lux hominũ eſt. Ioan.1. quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, non quidẽ ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, ſed ex Deo natos & viuentes; nimirum quia filij Dei viuẽtis erunt, tunc cùm in vnum corpus cum Chriſto eorum capite coniuncti atque coöptati fuerint. *Et congregabuntur filij Iuda & filij Iſraël pariter, & ponent ſibimet caput vnum & aſcendent de terra.* Omnes homines quicunq. fidei cõfeſſione & obedientia præſtiterint quacunq. ex gente ſint, in numero filiorum Iuda, & Iſraëlis reponendos eſſe diuina ſcripta docent; quandoquidẽ vnũ ouile, & vnus futurus erat paſtor. Atq. huius quidẽ rei huiuſmodi ordinem & rationẽ diuina ſtatuerat ſapientia, vt primi omnium Iudæi & Iſraëlitę in vnum conſilium idemq; votum conuenientes, caput ſibi vnum conſtituerent Chriſtum: deinde verò ab his res adeo præclare gereretur, vt ex vniuerſo hominum genere multarum copiarũ acceſſio fieret, omneſq; in vnum gregẽ cum diuino ſpiritu ductum recipiendæ eſſent: hæc autẽ Patrem ſuum Ieſus Chriſtus vt efficerentur, orabat, Pater, inquit, ſancte, ſanctifica eos quos dediſti mihi in veritate: Sermo tuus veritas eſt, ſicut tu me miſiſti in mundum, ita ego miſi eos in mundum, & pro eis ſanctifico meipſum, vt ſint & ipſi ſanctificati in veritate: Non pro eis autem rogo tantum, ſed pro eis qui credituri ſunt per verbum eorum nunc, vt omnes vnum ſint, ſicut tu Pater in me, & ego in te, & vt ipſi in nobis vnum ſint, & credat mundus, quia tu me miſiſti: & ego claritatem quam dediſti mihi dedi eis, vt ſint vnum, ſicut & nos vnũ ſumus, ego in eis, Ioan.17. & tu in me, vt ſint conſumati in vnum. Pater quos dediſti mihi, volo, vt vbi ego ſum, & illic ſint mecum, & notum faciam eis nomen meum, & notum faciam, vt dilectio qua dilexiſti me, in eis ſit, & ego in ipſis. Hac oratione pro ſua reuerentia exauditus, illud impetrauit, vt poſt aſcenſum ſuum, dum diſcipuli ex Iudæis & Iſraëlitis numero centũ Act.1. & viginti pariter in eodem loco conſtituti ac vnanimi oratione perſeuerarent, diuinũ ſpiritus ſancti donum acciperent, & diuinorũ promiſſorum cõpotes efficerentur. Atq; adeo hi cæteros ex Iudæis & Iſraëlitis ad eandem dignitatem vocabant, in qua & alias Act.2. etiã gentes locãdas eſſe aiebant: Vobis, inquit, eſt repromiſſio & filijs veſtris, & omnibus qui longè ſunt, quoſcunq. aduocauerit Dominus Deus noſter. Interim autẽ Dominus Act.3. augebat, qui ſalui fiebãt quotidie in idipſum, & multitudinis credentiũ erat cor vnũ & anima vna: Igitur huiuſmodi arcanũ, negotiũ omne hoc in loco per vatẽ ſuũ prædicit Deus: nẽpè futurum vt diſcipuli ex Iudęis & Iſraëlitis diuini ſpiritus opera Chriſtũ ſibi cõſtituãt caput, vt qui olim capti & peccati vinculis irretiti infernæ tyrannidi patebãt,

& diſſi-

& diſſipati atque exules terram incolebant alienam, aſcenderent tandẽ de terra captiuitatis ſuæ,& in terris adhuc agentes, tamen cælos animo menteq́; conſcenderent, ibidemq́; maxima negotia obirent, quam rem ab ipſis teſtatam legimus. Noſtra, inquiũt, cõuerſatio in cælis eſt. *Quia magnus dies Iezraghel.* Dictum à nobis eſt Iezraghelis nomine maxima Dei geſta ſignificari, & celeberrimam quamq́; vltionem, qua ſcelera expiare, (Malach.3.) & hoſtibus ſuis terrorem iactare maximum Deus conſueuerit: Magnus autẽ diuinæ (Acto.4.) vltionis dies ille fuit, quò Chriſti diſcipuli ſpiritus ſancti igne expurgati, & peccatis ſoluti, Chriſti triumphum vel eius nominis hoſtibus inuitis prædicabant, & virtute (Acto.2.) magna, teſtimonium reſurrectionis reddebant; eamque rem non niſi diuino brachio geſtam eſſe aſſeuerabant. Dextera, inquit, Dei exaltatus Chriſtus & promiſſione ſpiritus ſancti à patre accepta effudit hoc donum, quod vos videtis & auditis,in diſcipulos ſuos.ſubiungit autem hiſtoria: Fiebat autem magnus omni animæ timor: Multa quoq. ſigna & prodigia per Apoſtolos in Ieruſalem fiebant, & metus erat magnus vniuerſis; *Quia magnus dies brachij Dei.*

CAPVT II.

Dicite fratribus veſtris populus meus, & ſorori veſtræ miſericordiam conſecuta.

IN FREQVENTI vſu auctoribus omnibus eſt, vt cùm rem aliquã, quam facere certum eſt, etiam futuram prædicent, ea etiam quæ rem ipſam aut conſequi, aut ſimul cum illa eſſe poſſint, acſi præſens iam eſſet,oratione admoneant atque ſuadeant, aut alio modo agitẽt ac perſequãtur. Sic Propertius,cũ Athenas iter à ſe inſtitutũ caneret; quanquam nondum domo exiiſſet, quia tamen proficiſci ſtatuerat: dicebat. *Nunc agite ò ſocij propellite in æquora nauem*, &c. Hac autem dicendi figura nulli frequentius quàm ſacri vates vtuntur; qui cùm futura tanquam præſentia præuideant, eos animi affectus induunt, quos mouere illis ipſa rei ratio idonea eſſet: Itaq. abſentes tanquam præſentes cõpellant,alloquũtur, hortãtur, deterrent, excitant, animant,atque adeò auditorũ animos ſua oratione velut rei iamiam gerendæ (Iſa.40.) ſpectatores reddunt: Sic Iſaias: Conſolamini conſolamini,populum meũ,loquimini ad cor Ieruſalem. Hanc eandem rationem ſecutus vates noſter Hoſſeas, dum ex Dei perſona, quam in hoc vaticinio ſuo ſuſtinet, maximam atque admirabilem in humanis rebus mutationem Chriſti opera faciendam eſſe prædixerit: ita vt diuinam ſalutem nõ ad Iudæos ſolum, ſed ad gentes etiam peruenturam caneret, perinde quaſi in ipſo iam negotio eſſet,miris affectibus actus, lætiſſimo ſalutis euangelio, gentes admonendas curat, nec minus certas reddere,quàm ſi ipſa earum iam ſalus adeſſet: Igitur alloquitur (Diony. in hunc locum.) Deus alterum populum Iſraëlitarum, vt benignitatem diuinam gentibus annuntient, atque ea re ipſi maximè lætentur, quòd qui ſingularis erat populus, nunc multarum gentium acceſſione auctus ac propagatus ſit, atque innumeros fratres & ſorores (Acto.10.) eiuſdem ſecum dignitatis habeat. Neq. verò ſecus res ipſa ſeſe habuit,cũ Petrus diuino oraculo & ſpectatę viſionis ſignificatione,certior factus,audierit: Quod ego ſanctificaui, tu commune ne dixeris: quamobrem ipſe apud ſuæ gentis conſeſſum teſtatus eſt: Mihi (Acto.c.15.) oſtendit Deus neminem immundum dicere hominem; nam in omni gente qui timet Deum, & operatur iuſtitiam, hic acceptus eſt illi: ex qua re effectum eſt, vt gentes ab Iſraëliticis diſcipulis & voce & ſcripto fratres appellarentur. Apoſtoli & ſeniores fratres ijs qui ſunt Antiochiæ & Syriæ, & Siliciæ fratribus ſalutẽ. Iubet itaq. Deus, vt à Iudæis gentes fratres atque ſorores appellentur, & ſeſe ad cæleſtis ciuitatis largitionẽ & communicationem diuina miſericordia vocatas eſſe cognoſcant: fratres autem & ſorores multitudinis numero, propterea dicit, quod gentiũ populi & turbæ innumeræ variæq́;, tum linguis, tum religionibus & ſententiis, ac viuendi inſtitutis eſſent; cùm tamen Iſraël vnus populus vnaq́; ſynagoga tantum dicetur. Atq. adeo hanc ipſam rem Paulus (Act.14.) apud Lyſtrios ſignificabat: Nos,inquit,annuntiamus vobis conuerti ad Deum,qui fecit cælum & terrã, mare & omnia,quæ in eis ſunt: qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. Atq. eadem hæc res in cauſa eſt, quamobrẽ in Hebraica lingua,

lingua atque in diuinis libris non niſi numero multitudinis gẽtes appellentur, quotieſcunque aut in ſermonem de Dei populo, aut de religione inciditur, vt, Simulachra gentium argentum &c.

Pſal. 113.

Iudicate matrem veſtram, iudicate quoniam ipſa non vxor mea, & ego non vir eius.

Demonſtratiuũ genus cum deliberatiuo.

Orationis propheticæ partes.

SI dicendi artem in vatibus perſequi velimus, illud in omnibus ferè illorum libris frequenti vſu obſeruatum inueniemus, demonſtratiuum genus ſimul cum deliberatiuo eſſe permiſtum, ſic vt in principio propoſitio quædam ſtatuatur, quę eos de quibus ſermo eſt ſceleribus contaminatos eſſe aſſeueret: hanc propoſitionẽ confirmatio ſequitur, quæ tantum indicatione criminum, enumerationẽ cum rerum amplificatione coniunctam cõtinet: Deinde verò dehortatio atq. diſſuaſio accedit multis modis diſtincta atq. exornata, maximè autem pœnarum atque ſuppliciorũ prædictione: Vltimum locũ aduocatio tenet, quæ promiſſionibus diuinis plena, homines ad magnã ſpẽ vocat, & ad virtutis ac pietatis ſtudium incitat. Igitur præter exordium quatuor partibus prophetica oratio conſtat, propoſitione, cõfirmatione per iudicationem ſiue narrationem, diſſuaſione, atque vltima ea, quam nos παράκλησιν ſiue aduocationem nominamus. Hactenus Propheta noſter exordio, propoſitione atq. cõfirmationis parte vſus eſt, interiecta interim diuina ſententia, quæ in illius ſeculi homines fuerat lata, nunc deinceps tertiam ſuſcepit partẽ, cuius ratio omnis in dehortando ſiue diſſuadendo verſatur. Agit verò Hoſſeas Dei partes, cuius perſonam dicendo ſuſtinet: alloquitur autẽ prophetas alios & viros bonos ac pios quicunque in populo illo erant, eoſdemq. hortatur, vt communibus rationibus & ſaluti conſulant. Nam cum boni viri non ſibi ſolis nati ſint, ſed natalis quoq. eorum partẽ, eamq. maximã patria partim amici, partim etiã cæteri homines ſibi vendicent, neceſſe eſt, vt cum res poſtulet, ſeſe erga publicas res non negligentes, ſed virtute ſua dignos præbeant; atq. eo maximè ſi periculum imminere intelligatur, quod niſi declinetur, cõmunicari etiam ipſis neceſſe eſt. Quanto autẽ latius malũ peruagatur, tanto pluribus medicis vti cõuenit, vt cõmodius & maturius afflictæ, aut deficienti ſanitati ſuccurratur. Neq. verò locus vllus, aut negligentię, aut ambitioni, aut æmulationi ob eam cauſam relinquendus eſt, quod ea cura atq. labor pluribus imponitur; quoniã virum bonũ in ijs quæ ad Rempublicã & religionem pertinẽt, non tam quid à ſe laudis & cõmodi, q̃ quid à Repu. incõmodi accipi poſſit ſi ſolus ipſe rẽ gerat, curare oportet. Quamobrẽ Ieſus Chriſtus, cui vni vt humanas res expedire poſſe datũ fuerat, magnã bonorũ miniſtrorũ copiam, qui cæteris hominibus laborarent, dari deſiderabat: Meſſis quidẽ multa eſt, operarij aũt pauci; rogate ergo dominum meſſis, vt mittat operarios in meſſem ſuam. Sic Deus prophetas oẽs atq. optimos quoſq., & integerrimos in populo viros ad eam curã, eumq. laborẽ capiendũ hortatur, vt matris propriæ animum ab impiæ ſuperſtitionis turpitudine auertant. *Iudicate matrẽ veſtrã, iudicate.* Repetitio ipſa vehementiã habet & contentionẽ, atq. rei conficiẽdæ deſiderium certiſſimũ arguit; vt, Benedictũ nomẽ maieſtatis eius, & dicet omnis populus, fiat, fiat. Ducite ab vrbe domũ mea carmina, ducite Daphnim. Iudicare autẽ iubet matrem, nõ vt filios iudicis munus aduerſus matrem propriam ſuſcipere iubeat; id enim munus Dei ipſius eſt, qui reddit vnicuiq. iuxta opera ſua, ſed quod expoſtulare eos cum matre, eáq. multis modis initis acriter ipſorũ opera reuocari velit. Hoc enim ſignificat verbũ Ribu Hebraicũ; pro quo interpres interdũ iudicare, interdum cõtendere & rixari vertit: vt, Iudica domine nocẽtes mihi, impugna impugnantes me. quẽ locum ex verborũ ratione reddere ſic poſſumus; Iurga Domine iurgãtes me: namq. apud Hebræos Rib, id quod apud Latinos iurgiũ ſignificat. Eſt autẽ iurgium cõiunctorum familiarium aut vicinorũ concertatio atq. diſſenſio; qualis fuit illa inter paſtores Abraham & Lot, quæ Hebraicè Rib dicitur, Latinè etiam, *& fuit, inquit, iurgium inter paſtores, &c.* Excitantur vates atque boni piique viri à Deo, vt matrem ſuam ob eam cauſam obiurgent, quod ſacrum coniugij ius, quo cum Deo deuincta fuerat, vſque adeo apertè & impudenter violauerit, vt ſignis etiam atq. apertiſſimis argumentis ſuos mores impudicitiáque ſuam profiteri non erubeſcat, ac ſi nullum, quem metuat, quem reuereatur, cuius dignitatis atq. honoris rationem habeat, virum agnoſceret: ſed omni iam maritali iugo excuſſo, omni prorſus exẽplo, pudore neglecto (quæ duo feminarũ vincula & frena quædã eſſe ſolent,) quod in procliui ei ſexui

Bonorũ officium.

Matt. 9.

Pſal. 71.

Virgi. Eclog.

רבו

Pſal. 34.

Fœminarũ frena.

ei ſexui eſt,ad omnē laſciuiā prolabatur,atq. libidinē ſuā,tū cultu,tum inceſſu, & totius oris corporiſq. habitu præ ſe ferat. hanc verò turpitudinē femina cum cōpleuerit, nihil ſibi metuendum putat,niſi forſan ſollicitudine cognatorum & neceſſariorum ab errore aliqua ex parte reuocetur; qui cum videant illius feminæ vitia, & infamiā ad ſe quoque pertinere,& notam illorū generi etiā inuri,nihil nō tentant,quo ad meliorē frugē illam reuocent,vtq. ſibi ea in re cōſulant,omnia experiri ſolent. Atq. adeo ſi quis his moribus mulierem corrigi deſiderat,eam curam cognatis & neceſſarijs iniicit. ſic Poeta quidam

Catullus. olim; *Propinquis,quibus eſt puella curæ, Amicos medicoſque conuocate*,&c. Itaq. quod frequenti more,& conſuetudine fit, id hoc in loco à Deo repreſentatur, vt corrigendæ ſynagogæ curā propinquis filiiſq. illius, quorū nimirū id maximè intereſt,iniiciat. [*Quoniam ipſa non vxor mea,et ego nō vir eius.*] Cauſſam addit quamobrē ipſam à filijs obiurgari velit,ſcilicet quòd eo impudicitiæ venerit,vt propriū virum nō magis,quā ſi nullus eſſet,reuereatur: atq. hæc exiſtimationi potius, quā ipſa re à Deo dicta ſunt. neq. enim hactenus ſynagogam illi repudiauerat;nam & hæc & quæ ſequūtur,nō repudiādi animo, ſed admonēdi magis atq. deterrendi fuêre prædicta . Omni namq. cura repudiatæ vxoris vir ſolutus, quidquid illa deinceps agat,patiaturq., ſecurus negligit: At verò Deus ſynagogā ad frugem redire,& futuris malis cauere peroptat : qui & apud Iſaiā nondum ſe iſtorū matrē

Iſai.50. repudiaſſe,teſtatur: Hæc dicit dominus: Quis eſt iſte liber repudij matris veſtræ,quo dimiſi eam ? Huius itaq. loci ſententia eſt: obiurgate matrem veſtrā vos,nā me non magis audit,quàm ſi nullo cōiugij iure exiſtimet audiendum. vos ergo illā iurgijs aſſiduè proſequimini: fieri etenim ſæpe ſolet, vt cum fruſtra potiſſimas in corrigendo rerum rationes,atque artes experti fuerimus, minores etiā adhibeamus; interdū verò alijs atq. alijs rem appellatis,nullū lapidem non moueamus,dum id,quod maximè fieri decuerit,efficiatur. Sic Ofellus cùm alia ratione homines à ciborē luxuria deterrere non poſſet, ait;

Indeclinabiles voces.

Hora.ſerm. lib.2. ſaty.2. *At vos,Præſentes Auſtri coquite horum obſonia: quanuis putet aper,rhombusque recens*, &c.

Atque in omnibus auctoribus potiſſimum ſacris indeclinabilium partium exactā percipere oportet cognitionem. Namq. ea non parum luminis ad ſententiam purè, atque eleganter explicādam afferre ſolet: Eſt autē apud Hebræos vox, CHI, quæ ferè cauſalis

כי coniunctionis vim obtinet,cum quadā tamen varietate pro rerum & ſententiarū ratione diſtinctā, quam in loco obſeruare operæpretium fuerit. vnum autē genus eſt , quod admirationem quandam ſimul cum indignatione habet,& triſte neſcio quid, atq. auribus puris indignū inſinuat; dicentem vero iratum atque ægreferentem repreſentat, vt apud Malachiam Deus: Magnum eſt nomen meum in gentibus,& vos polluiſtis illud, quia dicitis menſa Domini cōtaminata eſt, & cibus eius vilis. Hoc eſt,quia ita apud nos

Malach.1. cogitatis,atq. ſtatuitis;Idem officium coniunctionis: QVONIAM hoc in loco eſt,quod & apud Latinos in dictione, NAM, nō ineleganter obſeruatur: vt cum irati atq. ſtomachantis potius affectū,q̄ cauſę rationē explicat,vt, *Nam quis te iuuenis confidentiſsimè noſtras*

Georg.4. *Impulit.* *Nam quid Sol te,inquit, rerum patremque Deumque Dicimus,*

Tracaſtor de ſyphili. *Et ſacras vulgus rude ponimus aras?* Illud interim hoc in loco docemur, quot quibuſque modis Deus ſceleroſos atque flagitioſos homines ab errore reuocet, vtque omnia prius tentet,quàm damnet quemquam: Pręterea quibus artibus fratrum commodis & ſaluti à nobis quamuis iniuria laceſſitis,quamuis offenſis ſit proſpiciendum.

Auferat fornicationes ſuas à facie ſua, & adulteria ſua de medio huberū ſuorum.

MAXIMAM Dei miſericordiam agnoſcere oportet, qui tot ſceleribus, tot adulterijs à ſynagoga offenſus, tamen nondum repudij ſtudio,ſed eius corrigendę atque ad ſanitatem & fidem reuocandæ flagret deſiderio; quod ſi eueniat, præteritam culpā

Iſa.30. ignoſcendā ſibi eſſe pollicetur: ſicut ſcriptū eſt: Propterea expectat dominus,vt miſereatur veſtri. ſi verò turpiſſimè ſuſceptā à ſe illa viā perſeuerare & tranſigere cogitet,futurū eſſe certiſſimè, vt non ſemper mariti ſui patientia abutatur,dabit namq. pœnas ſcelere dignas. Itaq. totius obiurgationis filiorum aduerſus matrem finis hic eſt, vt auferat fornicationēs ſuas à facie ſua. Solent enim aliquando mulieres impudicitiæ ſuæ notas ſibi ipſis apponere, nimirū cultu vſæ nimio, & qui pudicam feminam honeſtoq. viro coniunctam dedecet; maximè autem hunc ſexum ſtudioſa faciei medicatio accuſat : Nam quæ vno viro contenta eſt,& coniugalem fidem ſanctè ſeruare cogitat, ſatis culta eſt, ſi moribus & vitæ ſanctitate , ac totius corporis puritate hunc ſibi retinere ſtudeat.

Vni ſi

Vni ſi qua placet, culta puella ſat eſt, inquit ille. Quæ verò medicata facie foras prodit, quæ nimio ſtudio ornari amat, & ea alijs quàm viro proprio placere malle creditur: Mœchis foliata parantur, inquit ille. Hæc res grauiter offendere ſolet virum probum, qui propriã vxorem à domeſtica cura, à labore ad huiuſmodi ſtudium tranſlatam videat, hoc vt ingratiſſimum Deo vehementer exagitarunt vates, Apoſtoli vetuerũt, ſancti & boni viri omnes ſunt deteſtati. Dixit dominus Deus pro eo quod eleuatæ ſunt filiæ Siõ, & ambulauerunt extento collo, & nutibus oculorum ibant & plaudebant, &c. in die illa auferet dominus ornamentum calciamentorũ, & lunulas, & torques, & monilia, & armillas, & mitras, & diſcriminalia, & periſcelidas, & murenulas, & olfactoria, & inaures, & annulos, & gẽmas in fronte pendentes, &c. & erit pro ſuaui odore, fœtor, & pro zona funiculus, & pro criſpanti crine, caluitium, & pro faſcia pectorali, cilicium. Quoniam autem ab initio libri ſub coniugij repręſentatione Dei cum Iſraëlitico populo negotium explicari cœptum eſt, ad hanc imaginem omnia nobis reuocanda ſunt. Solent viri Hebræo more vxores ſibi deſpondere, deſponſas munere aliquo & teſtibus additis, quibuſdam etiam verbis conceptis ſibi ſacrare, ſacratis tabulas obſignare, atq. proferre, in quibus quid ab vxore afferatur, quid etiam viro dotis nomine vxori addatur, ſcriptum ſit: deinde tandẽ vxor ad viri ædes cum pompa ducitur, vtriq. autem cum vita, & cura, res omnes communes ſunt, & iura etiam communia: ſi verò ob malè conſeruatam gratiã repudietur, cauſa imprimis eſt cognoſcenda, quæ ſi de turpitudine allegatur, plenaq. nõ adducitur probatio, vxor cũ rebus ſuis, atq. ijs etiã quæ à viro dotis nomine fuerant addita, accepto libello reijcitur: ſin verò de turpitudine certo cõuinci potuit, ſine tabulis & mariti donis inanis excluditur: qua de re plura in Deuteroſeõ libro. Igitur cum Deus ſynagogã virtutibus & animi opibus omninò nudã ſua maxima miſericordia ſibi ſpopondiſſet, tum multis in Ægypto editis ſignis, multis donis ex Ægypto abductã, multis in ſolitudine, collatis beneficijs, adhibitis grauiſſimis teſtibus cælo & terra ſibi eandem ſacraſſet: eam præterea, agris, vrbibus, prouincijs, diuitijs, in promiſſa patribus terra auxiſſet; adhæc maxima & celeberrima pompa in ædes, hoc eſt, in ſanctæ religionis locũ deduxiſſet: illa tamen ingratè nimiũ atque impiè coniugij fidẽ & nomen reiicit, & dereliquit Dominũ factorẽ ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo. Atqui nec eam fidẽ violare, nec eum cultum prodere, quẽ tanto Domino, marito ſuo præſtari oportuit, erubuit: verum omne obſequium ad alienos Deos, à quibus nullum acceperat beneficium, tranſtulit: quin & illis templa innumera in ſui mariti vrbibus exędificauit, aras conſecrauit, ſigna compoſuit, & curauit, diſciplinã atq. ſacerdotia inſtituit, hoſtias produxit, ſacra fecit, atque omni prorſus ſcelere quodcunq. ex his fontibus oriri ſolet, ſeſe contaminauit; demum eouſq. in hac rabie inſaniaq. proceſſit, vt libinis ſuæ notas publicè geſtare verita non ſit, omnia enim fora, cõpita, plateas, vias, agros, ſiluas, lucos ſignis, ſtatuis atque delubris ornauit, & thure atq. vnguento loca omnia cõpleuit, ſeſeq. dijs vel nolentibus venditauit & proſtituit, à quibus tamen illa rebus commodis nullis, niſi tantum infamia & dedecore, aucta eſt. Vt igitur in matrona medicata facies & nimius ornatus libidinem prodit; ita in ſynagoga ornatus ille, atque vanorum Deorum cultus, quo ciuitates publicè ornabãt, manifeſti adulterij certiſſima probatio erat. nam facies apertiſſima corporis totius pars eſt, cui quidquid patẽs eſt & publicũ ſimilitudine reſpõdet. Atq. adeò hac etiã ſimilitudine Ieremias vates vſus eſt, dũ illis vanũ atq. omni vtilitate carẽs, huius rei ſtudium exprobrat. Cùm te, inquit, veſtieris coccino, cũ donata fueris monili aureo, & pinxeris fuco faciẽ tuã fruſtra cõponeris. *Et adulteria ſua de medio huberũ ſuorũ*. Per Metonymiam adulterij ſigna pro adulterijs ipſis dicit: Atq. hubera quidẽ nõ ſine nota à feminis nudantur, quoniã libidinis ſedes quædã in ea corporis parte eſt, namq. venæ quædã & viæ ſunt, quibus ab vtero, ad mamillas acceſſio fit, quàobrem quæcũq. pudorẽ, ac pudicitiã profitetur toti corpori atque ijs velandis maximè partibus curam adhibere debet, quæ decus atq. honeſtatẽ ſui oſtentione minuere poſſunt, vt ad talos ſtola demiſſa, & circundata palla ſit: etenim quæ liberalius & dignius educata eſt, vel hominum conſpectus faſtidire, vel ſui ipſius pudore cõfundi vehementer ſolet, vbi ſorte aliqua minus decoro habitu vti cogatur: id quod Babyloni illi gentium Reginæ euenturum prædixerat vates: Tolle molam & mole farinam, denuda turpitudinem tuam, diſcooperi humerum, & reuela crura. Quod ſi cruribus atque humeris nudis conſpici grauius ac turpius,

Propertius li. 1. eleg. 2.
Iuuena. ſati. 6
Iſai. 3.
Connubiorũ hebraicorum ritus.
Repudium.
Deuteroſeon in tract. de libello & de ſanctis tabulis.
Hippocrates de glandulis.
Horat. li. 1. Sermo. Stat.
Iſa. c. 47.

ingenuæ mulieres putant, nedum fuerit ignominioſum, mammas, in quibus maius impudicitiæ momentũ eſt, nudas geſtare: Atque adeò alia improbitatis in vxoribus ſigna potius, quam hæc maritis ferenda eſſe, docti & boni viri ſunt arbitrati. *Galen. de vſu partium.* Quæcunq. autẽ iis moribus ſunt, vt quod venale habent, apertè geſtent, atq. vbera nudent, ſolent vnguentorum alabaſtris, floribus, amuletis, atq. amatoria carmina continentibus tabellis eũ ſinũ, qui inter mammas eſt complere, vt hoc modo inſaniam ſuã manifeſtiſſimè prodant: quæ res & in iis Iſaiæ verſibus, quos paulò antè retulimus, deſcribitur. Sic etiã hebræorum populus totus his magis abundabat, & in medio vberum ſuorum, hoc eſt doctorum atque magiſtrorum, à quibus doctrinæ ſucco alendus erat, & quodammodo imbuendus, ſuperſtitioſas religionis diſciplinas carmina de Diis deorumq. pueris compoſita, & rationem ſuffituum atque vnguentorum, quorum vſus in illis cultibus erat; multa denique atque turpiſſima huius generis inquinamenta continebant, vt ſcriptum eſt: Qui populum iſtũ beatificant, ſeducentes ſunt; & qui beatificantur, præcipitantur. Habuiſſe autem iſtos ſuas doctrinæ & diſciplinarum rationes, quibus munus ſuum ornarẽt, & populum varietatis amatorem detinerẽt, vel ex illo loco conſtare poteſt. Clamabant ergo voce magna, & incidebant ſe iuxta ritum ſuum cultris, & lanceolis, donec perfunderentur ſanguine. *3.Reg.18.*

Ne forte expoliem eam nudam & ſtatuam eam ſecundum diem natiuitatis ſuæ, & ponam eam quaſi ſolitudinem.

QVAE pœnæ quãta animaduerſio Iudęorũ gentem maneret, quę ſuperſtitionẽ quàm pietatẽ colere, & ſuſcepti ſceleris curſum tenere maluiſſet; deinceps exponit vates, vt quæ nec pudore (quæ loca hactenus cõſiderata ſunt) reuocaretur, ſaltẽ pœnarũ metu (qui improbis hominibus ferè vnicus eſſe ſolet terror) de impietatis via deflecteret: agit quoq. vt ij, ad quos ſermo eſt, hoc eſt boni & ſancti viri maternæ ſaluti ſtudioſius proſpiciant, neq. vllis vel grauiſſimis minarũ rationibus parcãt, dũmodo matrẽ ſuam ad ſanam mentẽ reuocare, atq. ab impendẽte ſubtrahere calamitate conẽtur. Non enim vel magis durus vel minus pius filius eſt, qui, quibus modis id fieri poteſt, inſaniæ morbum à parentibus depelli curat. Oſtenditur etiam ex hoc loco quàm iuſtè ſeuerũ iudicẽ Deus aduerſus eos homines agat, qui miſericordẽ patrẽ toties experiri neglexerint, qui toties pœnas minatum contempſerint, ſicut ſcriptum eſt: Quia reliquiſtis verbũ hoc idcirco erit vobis iniquitas hæc, ſicut interruptio cadens. *Iſa.30.* Quod autẽ honeſtis mulieribus turpe eſſe debet, quod maximè ignominioſum, hoc à Deo ad populum deterrendum prædicitur. Turpe enim eſt etiam ijs, quas docuimus legibus atque moribus illis vxorẽ repudiari, multò turpius ſi abſq. tabulis exigi, omnium verò turpiſſimum nudã extrudi. Igitur Deus propter vnam ſuam miſericordiam hanc Iſraëlitarum gentem, in cõmuni hominum humilitate iacentem, nihilq. præter cæteros mortales egregium olim ſortitam, ab humillimis initijs, ad tantum euocauerit honoris gradum, vt eam magno beneficiorum cumulo auctam vxorem ſibi acceperit, eidem voluntatem & conſilia ſua communicauerit myſteria crediderit, ita vt non fecerit taliter omni nationi & iudicia ſua non manifeſtauerit eis. *Pſalm.147.* quoniam rem elegantiſſimè idem Deus apud Ezechielem commemorat: *Ezech.16.* Hæc dicit Dominus: Radix tua & generatio tua de terra Canaan: pater tuus Amorreus & mater tua Chetæa: Et quando nata es in die ortus tui non eſt præciſus vmbilicus tuus, & aqua nõ es lota in ſalutem, nec ſale ſalita, neque inuoluta pannis: Non pepercit ſuper te oculus, vt faceret tibi vnum ex his, miſertus tui, ſed proiecta es ſuper faciem terræ, in abiectione animæ tuæ, in die quo nata es: Tranſiens autem per te, vidi te conculcatam in ſanguine tuo, & dixi tibi cùm eſſes in ſanguine tuo, viue; dixi inquam in ſanguine tuo viue, multiplicatam quaſi germen agri dedi te, & multiplicata es, & grandis effecta: & ingreſſa es & perueniſti ad mundum muliebrem, vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit, & eras nuda & confuſione plena: Et tranſiui per te, & vidi te, & ecce tempus tuum, tempus amantium, & expandi amictum meum, & operui ignominiam tuam, & iuraui tibi, & ingreſſus ſum pactum meum, ait Dominus Deus, & facta es mihi: Et laui te aqua, & mundaui ſanguinem tuum ex te, & vnxi te oleo: Et veſtiui te diſcoloribus, & calciaui te hyacintho, & cinxi te byſſo, & indui te ſubtilibus: Et ornaui te ornamento & dedi armillas in manibus tuis, & torquem circa collum tuum: Et dedi inaurẽ ſuper os tuum, & circulos auribus tuis, & coronã decoris in capite tuo, & ornata es auro & argento,

argento, & veſtita es byſſo & polymito,& multis coloribus , ſimilam & mel , & oleum comediſti,& decora facta es vehementer nimis,& profeciſti in regnum: Et egreſſum eſt nomen tuũ in gentes propter ſpeciẽ tuam, quia perfecta erat in decore meo,quẽ poſueram ſuper te,dicit dominus Deus: Et habens fiduciã in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo, & expoſuiſti fornicationẽ tuã omni tranſeunti, vt eius fieres, &c. Vniuerſa hæc commemoratio, exprobratio quædã eſt gentis beneficij immemoris,in qua omnia, quæ nobis de legitimo coniugij more dicta ſunt,percõmodè indicantur. Cùm itaq. prouidentia vltra reliquas nationes egregia Deus erga gentem illam fuerit vſus(id quod hiſtorias & tẽpora ab Ægyptiaca ſeruitute ad Ieſu Chriſti ætatẽ voluentibus facile cõſtare poterit)cumq; tantum illa gens ingratitudinis flagitiũ admiſerit, vt proprij & veri Dei oblita,pietatẽ & cultũ ad eos Deos transferret; quibus nihil omnino acceptũ ferre poterat: hac culpa illud ſibi cõmerita eſt, vt omni honore,dignitate, ornatu denudata,lege, prophetis & aliis huius generis exturbata bonis,diuinã illã erga ſe ꝓuidentiã deſiderare omninò, & nihil egregiũ præter cæteras gentes experiri; imò ſeſe vltra alienatiſſimam quãq. à Deo gentẽ longè inferius poſitã ſentire cogeretur. quæ res ab eo demũ tempore [Acto.13.] illis euenit, cùm ab Apoſtolis audierunt: vobis oportebat, primũ loqui verbum Dei,ſed quia repellitis illud,& indignos vos iudicatis Euangelij gloriæ Chriſti, ecce cõuertimur ad gentes, ſic enim præcepit nobis Dominus. Ex illo enim tempore Deus huius ſeculi [2.Cor.4.] excæcauit mentes incredulorum , vt non fulgeat illis illuminatio Euangelij gloriæ Chriſti,vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati: Hoc aũt eſt eam nudã ponere,videlicet omnibus ijs bonis, rebus omnibus, quibus ſingularẽ ob gratiã abundauerat,forè cariturã. *Secundum diẽ natiuitatis ſuæ.* Cùm apud Chaldæos agebat,inq. illa gentiũ ignobilitate atq. obſcuro errore verſabatur , antequã Abrahamo patre ſuo euocato, egregiam præter cęteras nationes Dei in ſe prouidentiã experiri cœpiſſet,ſicut ſcriptum eſt: Trans fluuium habitarunt patres veſtri ab initio, Thare [Ioſu.24.] pater Abrahã & Nachor,ſeruieruntq. dijs alienis. Tuli ergo patrẽ veſtrum Abraham de Meſopotamiæ finibus,& adduxi eum ad terrã Chanaã, multiplicauiq. ſemen eius, &c. Igitur Iudæos,niſi ab illis moribus,ab illa mente deſiſterẽt,ad antiquam ſuam conditionem transferendos prædixerat Deus;& quoniã nõ deſtiterunt,tranſlatos hactenus videmus, ita vt inter oẽs gentes diſperſi ſine lege, ſine rege,ſine prophetis,ſine vlla ciuitatis aut reipublicæ ſpecie, omnibus omniũ nationũ, linguarum, religionũ & ſectarũ hominibus ludibrio expoſiti,exulem atq. miſerrimã prorſus vitam agant. Extat enim libellus [Profectiones Biniamin.] à Biniamino quodã Cantabrico Iudęo quadringẽtis ab hinc annis editus, cui titulus eſt, profectiones ſiue itinera Biniamin. is cum medicus atq. aſtrologus eſſet,cognoſcendarũ rerum ſtudio incenſus & artis fretus præſidio,vniuerſum penè terrarũ orbẽ, præter eam terræ partẽ, quæ noſtris tẽporibus ad occidentẽ inuẽta eſt,peragrauit: ac nullũ ferè locũ adijt,in quo Iudęorũ ſiue Iſraëlitarum copiã nõ offenderet, quorũ ſummã quæ ſingulis in locis eſſet,ſubductã eodẽ in libello reddidit; quẽ,cùm eſſemus Tridenti Conſtantinopoli nobis allatũ cũ Martino Ayala digniſſimo tũc Secobienſiũ nunc Valẽtinorũ Pontifice,& Ioanne Delgado apud Tydẽſes Canonico, magna cũ voluptate legimus: ij aũt vt ſunt publicæ vtilitatis ſtudioſiſſimi, cũ latinis hominibus librũ (quoniã Hebraicè cõſcriptus eſt,) cõmunicari deſiderabãt. *Et ponã eam quaſi ſolitudinẽ.* Ea terrarũ portio,ſolitudo in ſacris libris dicitur,quæ ꝓpter ſolis aut cæli intemperiẽ,& propter aquarũ inopiã,quas ſpõtè natura aliàs proferre copioſè ſolet,omnẽ ſui vſum hominibus, atq. à Deo cæteris animantibus negat, præterq̃ malefico ſerpẽtum generi,cuius naturæ frequẽs eſſe ſolet, ſicut ſcriptũ eſt: Dominus ductor tuus fuit in ſolitudine,in qua erat ſerpẽs, flatu adurẽs, [Deutero.8.] & ſcorpio & dypſas,& nullę omnino aquæ; qui eduxit riuos de petra duriſſima,& cibauit te mãna in ſolitudine. Itaq. cũ minatur Deus atq. dicit,& Ponã eã quaſi ſolitudinẽ.eius cõditionis & miſerię ratione eorũ memoriã renouat,ad quã conditionẽ & miſeriã venerant, cũ olim in Arabiæ ſolitudinẽ ſunt perducti; in qua nihil aut ad eſum aut ad potũ, aut omnino ad vitã idoneũ niſi diuino beneficio & miraculo habere potuerunt . nã loci natura nihil illis ꝑter metus & terrores,nihil deniq. pręter exitiũ, aut ꝓmittere aut ſuppeditare poterat,ſicut ſcriptũ eſt: Quadragita annis duxit te per deſertũ,vt affligeret te, & afflixit te penuria; nimirũ earũ rerũ penuria, quæ in humanos vſus natura ꝓcreari ſolet. [Vbi ſupra.] adeò ad huiuſmodi cõditionẽ Iudæorũ populi venẽre, vt omnibus cęleſtibus bonis,

quibus per deſideratū Chriſtū affluere potuerāt,carētes & veritatis cognoſcēdæ famę & ſiti laborāt,& omni illa gratia cuius ſeſe indignos reddidere deturbati,errabūdi atq. excæcati,pro pietate ſuperſtitionē,pro veritate figmēta,pro ſabbathiſmo atq. quiete laborē,deniq. pro luce tenebras experiantur; quæ maxima eorū calamitas à vate olim præuiſa atq. deplorata fuerat. [Thre.2.] fuerunt,inquit,principes eius in gentibus, nō eſt lex, & prophetæ eius nō inuenerunt viſionē à Domino : Atque à Deo nihil illi, dum iſtā conditionē ferunt,ſibi ipſis vel promittere,vel ſpectare magni,valent;vtpote qui iure in reprobum ſenſum dati, vſq. adeò ſunt, vt in bonū locū niſi priuata prouidentia miraculoq; reſtitui non poſſint; id quod ſub iſtorūmet perſona vates affirmat & precatur: [Thren.5.] Cōuerte, inquit, nos domine ad te,& conuertemur,innoua dies noſtros ſicut à principio : Verùm enimuero ea Dei benignitate,& maxima illa miſericordia futurum ſperamus,vt in gratiam aliquando reſtituti, diuinis illis beneficijs atque honoribus fruantur, quibus in ea, qua nunc vagantur ſolitudine, carent· Namq; eos non ita offendere paſſus eſt Deus, vt irreparabili prorſus ruina caderent: [Rom.11.] Nolo enim vos ignorare fratres myſterium hoc (ait Paulus) vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes, quòd cæcitas ex parte contigit Iſraël,donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt : [Iſa.59.] Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatē à Iacob,& hoc illis à me teſtamentū cùm abſtulero peccata eorum. Quod liberalitatis diuinæ beneficium, vt quā certiſſimè illis contingat, idq; vt ſine noſtra inuidia fiat, optamus. Eheu conditionē tēporis huius: *Et ſtatuā eam velut terram inuictam, & interficiam eam ſiti*: Earum quæ præceſſerunt minarum expoſitio hæc eſt, cuius figuræ vſus in ſacris libris eſt frequentiſſimus: [Sitis.] Sitis vero verbi Dei,& ſacræ penuriam diſciplinæ arcana adnotatione ſignificat, namq; nulla ſitis grauior, aut nocentior eſt, quàm æſtuans diuinæ veritatis deſiderium, quo humanus animus miſerrimè moritur, ſicut ſcriptum eſt: [Amos 8.] Ecce dies venient dicit dominus,& mittam famem in terram, non famem panis neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum domini & cōmouebuntur à mari vſq. ad mare, & ab Aquilone vſq. ad orientē circuibunt,quærētes verbū Domini,& non inueniēt.In illa die deficient virgines pulchræ atq. adoleſcentes in ſiti.

Et filiorum eius non miſerebor, quoniam filij fornicationum ſunt. Quia fornicata eſt mater eorum; confuſa eſt, quæ peperit eos.

NON ſolum in illam gentem,quæ ſcelus illud ſuſceperat, niſi recipiſcāt, ſed in filiorum etiam poſteritatem, ſeſe animaduerſurum eſſe minatur Deus. Nam cū filij paternam impietatem magis imitarentur, quam damnarent cōmeriti ſunt & patrij & proprij ipſorum ſceleris pœnas ſuſtinere. Neque id tanquam iuſtitiæ diuinæ ignari perpeſſi ſunt,namq; talē ſuam eſſe naturam, Deus apud Moſem fuerat teſtatus : [Exod.21.] Ego ſum, inquit,Dominus Deus tuus zelotes, viſitans iniquitates patrum in filijs,in tertijs & in quartis odientibus me. Propterea autem & in materno ſupplicio filiorum etiam pœnas meminiſſe Deus voluit,vt integram iuſtitiæ ſuæ imaginē exprimeret,& vel hac ratione matrē ab inſania & rabie,ad ſanitatis cogitationem reuocaret: Etenim omnes etiā perditiſſimis moribus matres,ſi nō ſuis, ſaltem filiorū rebus conſulere,& potiora illis, quā ſibi ipſis vota facere conſueuerunt; id quod neglexiſſe extremæ omnino impietatis fuerit, [Iſai.49.] ſicut ſcriptum eſt. Nunquid obliuiſci poterit mulier infantem ſuum, vt non miſereatur filio vteri ſui: Ob eam autē rem filios eius appellat: *Quoniam filij fornicationum ſunt*: ij certè qui ab illa ex eo tempore quo Deo fuerat infenſa ac deinceps procreati, ijſdemque morum & impietatis modis educati fuêre: eos namq; filios,qui impudicis complexibus procreantur, vt certo atque legitimo patre carentes, ad matrem tanquam ad certum caput,referre diuinæ atque humanæ leges ſolēt. ſi quid preterea vitij,ſi quid probri filijs inſit, eius rei culpam in matres potius,quàm in patres coniici videmus. Sic Saul Ionatham mulieris peruerſę filium appellat,ſic paſſim ſacræ hiſtorię ſuperſtitionis, & impietatis filiorum, cauſam matribus adſcribunt. Atque hæc profectò cauſa eſt,quamobrem horum ipſorum qui matris nomine hoc in loco appellantur poſteritas, illud & à Ioanne, [Mat 4.] & à Ieſu Chriſto,atq à Stephano etiā audierit: Genimina viperarū· quòd nimirū paternā menſurā ſuis etiā illi ſceleribus, & impietatis imitatione cōplebant: vnde & prophetarū ſanguinē omnē ſuper ſe veniſſe,& illi ipſi,& quę eos ſecuta ſunt ſecula cognouerūt. Atq; adeò ad hāc rationē pertinet quod in antiquis ſtatutis ſuis Iſraëlitæ cauerēt,ne quis filiū

ex gen-

ex gentili femina, aut etiã ex ſerua ſuſceptũ ſibi,ſed matri potius aſcriberet: huius autẽ appellationis cauſam Deus addit: *Quia fornicata eſt mater eorũ, & genetrix eorum confuſa eſt.* Quicunque autem illegitimè natus eſſet, ad eum neque patris hæreditas, neque nomen venire poterat, quamobrẽ huiuſmodi homines à Synagoga exſcindebantur. Confuſam autem dicit, id eſt, adulterij criminibus notatã; cuiuſmodi mulieres Romani damnatas appellabant,nimirum quæ adulteriorum multorum publicè conuictæ togam induere in manifeſtum impudicitiæ ſuæ ſignum legibus cogebantur, vt eſt apud Poëtam:

Miſnaioth de ſanctificatione nuptiarum cap. 3. Et Canh. in Zacha c. 9. Miſnaioth de ſanct. nup. c. 4

Eſt mœcha Labulla
Damnetur ſi vis, etiam Carphinia, talem
Non ſumet damnata togam, &c.

Iuuen. Saty. 2

Verùm enimuero alias venia digniores inuenias,vt ſunt,quę accuſatæ cùm ſint,tamen defenſione aliqua vtuntur,& crimen a ſe reijcere ſtudent.equidem harum miſerabilis damnatio eſt,ſed peiores multò ſunt, quæ crimen vultu, inceſſu, & toto habitu profeſſæ, verbis etiam atque oratione tueri & fouere ſtudent,& quæ cauſſas quærũt,quibus ſcelus poſſint defendere. Nam hoc duræ nimium ceruicis vtque incircuncisi cordis argumentum eſt maximum, vt ſcriptum eſt: Væ qui dicitis bono malum,& malo bonum, ponentes lucem tenebras,& tenebras lucem: & vt Paulus ait: Lætantur in confuſione ſua. Igitur maximè confuſa horum genitrix:

Iſa. 5. Philip. 3.

Quia dixit: Vadam poſt amatores meos, qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam & linum meum, oleum meum, & potum meum.

DIVINAM naturam non ex otio, ſed ex actione & vtilitate ab hominibus cognoſci, & quoad eius fieri poteſt, definiri, ſacræ imprimis literæ, & prophanæ docuêre. Namque bona ſacrorum ſermonum pars in diuinis beneficijs oſtendendis conſumitur, vt Dei certa natura ab hominibus cognoſcatur, atque adeò quæ prima nobis de diuina natura inſeritur cognitio, non niſi à beneficij enarratione inchoatur: In principio creauit Deus cælum & terram, &c. quamobrem & cùm verum Deum, ijs qui dij non ſunt,eſſe tamen putantur, ſacra carmina comparãt,quæ ab illo plurima,quæ nulla ab iſtis commoda capiantur,oſtendere ſolent. Qui facit mirabilia magna ſolus.& iterum: Quoniam omnes dij gentium dæmonia, Dominus autem cælos fecit: Sed & imperitorum etiam gentilium vulgus,non ob aliam cauſſam dijs ſuis arcum,ſagittã,haſtam, clypeum, fuſcinam,fulmen dabant,niſi quod naturæ vi nihil agentem Deum cogitare nequibant. Ipſi qui maximè omnium irridẽtur Ægyptij, nullam belluam niſi ob aliquam vtilitatem quam ex ea caperent,conſecrauerunt. Tota autem opinionum peruerſitas illa fuit, vt ijs potius rebus beneficia accepta referrentur, à quibus fuerant minimè accepta, atq; ij pro diis haberẽtur & agnoſcerẽtur, qui aut nulla, aut non propria vi mortales iuuare poterãt: is autem cuius vera & immenſa, atq. conſpicua virtus ex collatis beneficijs fuerat oſtenſa paulatim in obliuionẽ tradit⁹, velut ignotus aliquis Deus iudicaretur, vt Paulus dicebat: Viri Athenienſes, per omnia quaſi ſuperſtitioſos vos video; Præteriens enim vidi ſimulachra horũ, & inueni aram in qua ſcriptum erat, Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis,hoc ego annuntio vobis,Deum qui fecit mundum,& omnia quæ in eo ſunt, qui non longè ab vnoquoq; noſtrum eſt, in ipſo enim viuimus & mouemur & ſumus; ſicut & quidam veſtrorum poëtarum dixerunt. Hac peruerſitate opinionũ errantem vxorem ſuam ſynagogam inſanijſſe Deus ait,ita vt gloriam, gratitudinem & laudem quam illi Deo attribuere debuit, cuius ſcilicet beneficio in illa locata fuit dignitate; tamen in quas res fas non fuerat, transfunderet,in ſolem,lunam & ſtellas, in cæteraſq. naturas,quæ à Deo ipſo non vt numina,ſed vt mundi mortaliumque miniſtrę habendæ,conditæ fuerunt, vt ſcriptum eſt: Sol & luna,omnes ſtellæ & lumen, Cæli cælorumq; & aquæ omnes, quæ ſuper cęlos ſunt laudent nomen Domini: Quia ipſe dixit,& facta ſunt,ipſe mandauit & creata ſunt,Ignis,grando,nix,glacies & ſpiritus procellarum,quæ faciunt verbũ eius. Quoniam autem in coniugij atque adulteriorum allegorijs in hac oratione Deus elegãtiſſimè vſus eſt,hactenus eandem rationẽ perſecutus, amatores ſynagogæ eos vocat, quos illa pro dijs colebat,à quibus ſe beneficijs affectum putabat,nimirum Phœbum, Dianam,Bacchum & Mineruam, ſiue Solem & Lunam atque aſtra, ſiue quocunque nomine eadem appellarent: Nam cùm horum lumine & motu rerum earum, quæ in hoc inferiori mundo gignuntur,ortus,accretiones,copias,decretiones,& interitus fieri quidam viderẽt, primam

Diuina natura ex beneficiis cognoſcitur. Gene. 1. Pſalm. 71. Pſalm. 95. Act. 17. Pſal. 48.

ipſis virtutem atque auctoritatem falsò tribuerunt. in qua re multum omnes quidẽ gentes, ſed plurimum Iſraëlitæ peccauêre; quibus illud certum perſuaſumq́; eſſe debuit, non ex huiuſmodi aſtrorũ vi, ſed ex ſingulari Dei benignitate & promiſſione ſibi contingere, vt rerũ omnium præter cõmunem naturæ vſum, copia ſuppeditaretur aſſidua. Namq́. is dixerat: Dabo vobis pluuias temporibus ſuis, & terra gignet germẽ ſuũ, & pomis arbores replebuntur, apprehendet meſſium tritura vindemiam, & vindemia occupabit ſementem, & comedetis panem veſtrum in ſaturitate. Solem verò & Lunam, quæ eadem Minerua olei inuentrix dicebatur eos eſſe, per quos, annonæ, atque frugum omnia genera hominibus contingerent, vulgaris fuit gentium perſuaſio.

Leuit. 26.

Verg. lib. 1. Georgic.

——Vos ô clariſſima mundi
Lumina, labentem cælo quæ ducitis annum
Liber & alma Ceres, veſtro ſi munere Tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit ariſta. & aliàs
Oleæque Minerua inuentrix, &c.

Hos amatores ſuos atque adeò adamatores Hebraicè gens illa vocabat, quòd ſibi vt tot frugibus, tot fructibus abundaret, non niſi his amicis atque propitijs contingere poſſe putaret, quod & aliàs profiteri non erubeſcebat. Ex quo tempore, inquiunt, ceſſauimus ſacrificare reginæ cæli, & libare ei libamina, indigemus omnibus, & gladio & fame conſumpti ſumus. Neque verò illud alienum videri cuiquam debet, quòd amatores ſuos nominet, & inter hos etiam Lunam reponat. namque harum naturarum quæ neque mares neque feminæ ſunt, indiſcretum genus eſſe antiqui voluerunt. Quamobrem & Lunæ duplex nomen apud Hebræos eſt alterum maſculinum Iareah, alterum femininum Lebana. Sed & vanæ illius Theologiæ Antiſtites dijs ſuis non alterum tantum ſexum, ſed vtrunque attribuerunt, atque ex hoc fit, vt Venerem interdum marem, feminam nonnunquam effingerent. Atque hæc quidem res vel Orphei carminibus ab Apuleio citatis, explicari tota poteſt.

Ierem. c. 44.

Solis & Lunæ vis.

ירח

לבנה

Apul. lib. de Mundo.

Iupiter eſt caput & medium, Iouis omnia munus,
Iupiter eſt fundamen humi, ac ſtellantis Olympi,
Iupiter et mas eſt, & neſcia femina mortis. &c.

Qui dant mihi panes meos & aquas meas, lanam meam & linum meum, oleum meum & potum meum.

NAM Luna montibus, ſiluis atque fontibus præeſſe credebatur, & terræ vim addere qua fructus proferret idoneos, ob attributam illi humidam naturam, ex quibus cauſſis tergeminæ nomen obtinuit:

Vergil. *Tergeminamque Hecatem, et triplicis ora Dianæ.* Sed & feminis in partu auxiliari credebatur, quòd humore atque calore ſuo vteros vehementer afficiat:

Catull.

O Latonia maximi
Magna progenies Iouis,
Quam Mater propè Deliam
Depoſuit oliuam:
Montium domina vt fores,
Siluarumque virentium,
Saltuumque reconditorum,
Amniumque ſonantium.
Tu Lucina dolentibus,
Iuno dicta puerperis;
Tu potens Triuia et notho es
Dicta lumine Luna.

Vellera etiam pecudum huius virtute aſtri augeri dicuntur: ex qua re illa Endymionis paſtoris manauit fabula, qui ob vellerum pulchritudinem adamatus, à luna fuiſſe confingitur *Lathmius Endymion, non eſt tibi Luna pudori.*

Ouidius.

Oleum meum & potum meum.

Potus.

POTVM non ſolũ pro vino dixit, ſed pro omni quod ex quauis re paratur poculo, ſiue ex pomis, ſiue ex ordeo, vel quacunq. id natura humida efficiatur. conficiebatur enim potus apud Hebræos ex frumentis, piris, malis punicis, cornis, meſpilis, ſorbis, moris, nucleis pineis: ex herbis, aſparago, cumila, origano: quæ omnia, quàuis vini nomen non propriè ſortiantur, ſicera tamen & potus in ſacris libris dicũtur; de quibus paſſim in antiquis deuteroſibus mentio fit. iiſdem verò rebus maximè præeſſe Sol credebatur, quòd varia caloris ac ſiccitatis efficientia res omnes ad temperatam naturæ perfectionem perducat; vnde & rerum omnium dictus eſt auctor, & varijs nominibus pro varia virtute fuit appellatus, namque idem Apollo Mercurius & Mars, atque aliud aliudque eſt.

Miſnaioth de decimis.

Macrob. lib. 1. Saturnal.

Propter

Propter hoc ecce ego ſepiam viam tuam ſpinis, & ſepiam eam maceria, & ſemitas ſuas non inueniet:

OPTIMI atque diligentiſſimi medici munere fungitur Deus, quum homines vitijs & luxuria ob rerum abundantiam laborantes, penuria ob eam rem afficit, vt morbo liberet, nam quæ ex abundantia proficiſcuntur mala, difficillimæ curationis ſunt, neque alia re melius quam ſubductione ſanantur: Huiuſmodi morbos medici Plethorias ſiue repletiones vocant. Quanta ergo miſericordia Deus erga homines vtatur, vel ex eo manifeſtum eſt, quòd grauiſſimè offenſus, tamen non perdere, ſed reſtituere cogitat. quam quidem ob rem ea ſe moliturum Deus prædicit, quibus hoc effici poſſit, vt ad ſaná mentem, atque ad officium tandem ægrotantes reuocetur: Igitur maximam illam bonorum copiam, quibus populus ille affluebat, ſubducet; ita vt & fame, & aliarum rerum penuria laborent, atq. cæleſtium influxuum effectus fruſtra expectent; deinde etiam ab hoſtibus abducti, omnem cultum, omnem operam quam dijs impenderant vanam fuiſſe intelligant, ſeque ad veri Dei atque Domini ſui tantùm de ſe meriti voluntatem nutumque conuertant: vtitur autem pulcherrima ſemitarũ atque viæ tranſlatione quæ frequens in diuinis literis eſt, atque adeò in ijs libris in quibus de moribus agitur. nam cùm omnibus animantibus & maximè hominibus motus ad hoc datus ſit, vt ea quæ ſibi profutura putent motu quærant, & quæ nocitura videntur motu etiam declinent, atque ad eam rem viarum commoditas inuenta ſit, qua certius atque expeditius moueri atque agi homines poſſint, hanc ſimilitudinem à corporis motibus ad animi affectus commodiſſimè tum ſacri, tum cęteri auctores transtulerunt. Si quis verò alterius iter impedire cogitat, nullam neque promptiorem, neque magis certam viam ſequi poteſt, quàm ſi vias corrumpat & diſſipet: hoc autem plenius fieri ſolet macerie atque aggere extructo, & ſentibus ſpiniſq; inductis. Hanc eandem tranſlationem, imò hanc eandem cauſſam, rationemque ſecutus vates dixit: Circumædificauit aduerſum me, vt non egrediar: Concluſit vias meas lapidibus quadratis, ſemitas meas ſubuertit. Spinas autẽ pro omni impedimento & pro omni votorum difficultate ſæpe vſurpari manifeſtum eſt: Maledicta terra in opere tuo, ſpinas & tribulos germinabit tibi. Et apud Poëtam:

Hipp. Aphor. lib. 1. — Plethoriæ. — Medicorum officium. — Morbi ex proſperitate. — Miſericordia. — Semita via. — Animantium motus. — Itineris impediendi ratio. — Thren. 3. — Spinæ. — Gene. 3.

Pro molli viola, pro purpureo Narciſſo
Carduus & ſpinis ſurgit Paliurus acutis.

Viam & ſemitas, expoſitione repetit, qua in figura diuinus ſermo frequens eſſe ſolet, vt: Vias tuas Domine demonſtra mihi, & ſemitas edoce me. neque verò temerè hoc vſurpatur: namque non vnus ſolet eſſe propoſiti vrgendi in negotijs modus. Cùm ergo propter multarum rerum affluentiam, fructuum atque annonæ copiam, linum, lanam, oleum, pacem, & propter variarum rerum felicem ſucceſſum inſanierit populus, & his commoditatibus multos ſibi amatores cumulauerit, omnia hæc minus proſperè illis ceſſura prædicit Deus. Illa verò perſonarum ſubita mutatio, viam tuam & ſemitas ſuas, non noua in ſacris carminibus eſt; maximè cùm dicentis affectus in ſermone iudicatur.

Virg. Eclo. 5. — Pſal. 24.

Et ſequetur amatores ſuos, & non apprehendet eos, & quæret eos, & non inueniet, & dicet: Vadam & reuertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat, tunc magis quàm nunc.

NON aliàs magis homines religionem colere, & vota frequentare ſolent, quàm in miſeris & afflictis rebus. nam cùm diuinam naturam benignam eſſe ſuis ipſius rationibus conſtet, atque ab afferendo malo alienam: ex eo fit, vt cùm homines in mala grauiſſima atque publica inciderint, ex propria ipſorum culpa magis, quàm ex numinis odio vel ſtudio orta eſſe interpretentur. hanc cogitationem pœnitentia & votorũ atque ſupplicationum frequentatio ſequitur; ſed ſuperuacaneum tamen interdũ experiuntur ſtudium; nimirum cùm res non ex certo conſilio atque ſcientia, ſed ex errore geritur: nam ſi minus rectè, qua in re peccatum ſit, perpendatur; nunquam profectò certa reſipiſcendi via iniri poterit, neque certus ad placandum Deum, atque ad malum depellendum aditus aperiri: euenietque, vt cùm non abſit culpa, pœnarum potius acceſſio, quàm detractio fiat. Magni ergò intereſt malorum cauſſam (qualis potiſſimum ſit) perſpectam habere, & pœnitendi officium ad diuini conſilij artem normamq. dirigere, ſicut in eum

qui in

qui in laborioſiſſimis, ſed ſuperuacaneis rebus, curam omnem conſumit, ſcriptum eſt: Iſa.48. Vtinam attendiſſes mandata mea, facta fuiſſet quaſi flumen pax tua, & iuſtitia tua ſicut gurgites maris. Hunc igitur errorum & ſcelerum morbum, quo populus ille laborabat, indicat Deus, & quæ ex his ſequutura eſſet mendoſa atq. inutilis pœnitentia: item quo pacto per diuinam iuſtitiam atque miſericordiam, tanquam inſani ad mentem atque ſanitatem potius eſſent reuocandi, prædicit. Nam cùm ſe minus feliciter agere ex calamitatibus cognoſcerent, protinus ad ſuperſtitionis cultum ſtudioſius curam ferebant, & frequentiam Deorum, quam ex inſania admiſerant, hoſtijs cæſis, ceremonijs & ludis inſtitutis curabant: hoc enim eſt curare amatores. Quanquam verò hoc pacto res deterius illis indies cederent, neque quicquam ex hac religione compendij, ſed diſpendij plurimum ſeſe facere animaduerterent; non tamen prepoſteram religionem ſibi ſuſceptam damnarunt; ſed perſtare in eadem, & cum vaniſſimis Dijs verũ atque viuentem Deum cultus & ſacrorum communicatione ſociare moliti ſunt. atque ob hanc cauſſam dixit: *vadam*, videlicet poſt amatores meos, quod primo conſilio nondum deſiſtat, ſed nouo atque auctiori vtatur, nempè hoc, *& reuertar ad virum meum priorem*, quia bene erat mihi tunc magis quàm nunc: Ita ſe putabant pleniſſimè religionis totius momentis omnibus conſulturos, ſi Deum illum antiquiſſimum, cuius propriam in ſeipſos prouidentiam iam inde à principio ab Ægyptijs temporibus fuerant experti, colerent; neque tamen aſtrorum & cælorum interim, quæ ab ipſis putabantur minima cultus rationesque negligerent: nam ſi maximè illi prouidentiam concedebant, his curam influxuum atque communem vtilitatem cum cæteris etiam gentibus tribuebant. quamobrem melius ſecum agi poſſe ſperabant, ſi vtriſque & Deo antiquo ipſorum viro ac domino, & dijs terrarum dominis vota atque ſacra facerent, quàm ſi dijs ſolis illo neglecto idem præſtarent. nam neque nunc malè illis res cedere, cum dijs faciunt, dicunt; ſed ex comparatione melius ceſſiſſe cùm virum ſuum olim colerent: fatentur ergo, & optimè ceſſuras cum vtriſque. is rebus hisque inſaniæ erroribus illud optimè conſonat, quod ſcriptum de hoc populo fuit. Et rememorati ſunt, quia Deus adiutor eorũ eſt, & Deus excelſus redemptor eorum Pſal. 77. eſt. Et dilexerunt eum in ore ſuo & lingua ſua mentiti ſunt ei. Cor autem eorum non erat rectum cum eo, neque fideles habiti ſunt in teſtamento eius. quis autem error fuerit, quo ad tantum inſaniæ redacti ſunt, Deus ipſe per Vatem exponit.

Et hæc neſciuit quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum & argentum multiplicaui ei & aurum, quæ fecerunt Baal.

NAM cùm à teſtamento diuinaque lege aſſidua meditatione recolenda ad gentium philoſophiæ, aſtronomiæ, atque adeò ad eorum ſuperſtitionis, ſtudium ſeſe tranſtuliſſent, vanis opinionibus decepti, atque per iſtarum rerum antiſtites deluſi maximum numen ad frugum & rerum omnium copiam gignendam Soli atque Lunæ, & aſtris, cæteriſque naturis tribuerunt; quippe ea aſtra rebus omnibus, etiam metallis & mineralibus, quæ inter terræ viſcera gignuntur, præeſſe omnino putantur: Quæ res quanquam ita ſe habere aliàs poſſet, vt ex cæli aſtrorumque momentis, rerum ortus atque interitus, in his quæ ſub cælo ſunt, efficerentur; nullo tamen numine, nullis diuinis honoribus ea colenda eſſe cenſeri oportuit, quæ non ſponte ſua, ſed conſilij, imperijque diuini efficientia, quidquid ab ipſis præſtatur, efficiunt. ſi enim in teſtamento Dei fideles haberentur, agnouiſſent ſanè quod ſcriptum eſt, verum eſſe: Gene. 1. Et fecit Dominus luminaria magna, vt præeſſent diei & nocti, & vt eſſent in ſigna & tempora & momenta, & ſtellas etiam in eiuſmodi miniſteria comparauit. Quoniam & ſi maximè in annorum atque temporum ratione aſtrorum natura aliquid poſſet; non tamen tam exundantem, tam aſſiduam, & continuato ſucceſſu felicem rerum copiam, quanta Hebræis contingebat, ex cæli aſtrorumque virtute, ſed ex diuina potius prouidentia prouenire credi oportuerat. Nam in cæleſtibus vt motuum, & conuentionum atque concurſionum, ita temporum & prouentuum varietas eſt; neque ab ijs luminibus ſua mutari poteſt ratio, vt aliter atq. aliter pro diuerſo concurſionum genere in ijs, quæ infernè ſunt, efficiatur, ſicut ſcriptum Pſalm. 95. eſt: Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt, ſtatuit ea in æternum, & in ſeculum ſeculi, præceptum poſuit, & non præteribit. Ergo quod perpetuo frumenti atque

aliarum

aliarum rerum, quibus mortalis hæc vita carere non debet, ſucceſſu fruerentur, non cælo, non cæleſtibus aſtris, non vanis numinibus, ſed vero antiquoque Domino, à quo hæc promiſſa fuerant, accepta referri oportuit, & hoc beneficium oblatis decimis, primitijs, primogenitis, atque hoſtijs frequentatis, (vt in ipſis fœderis tabulis vtrinque pactum conuentumque fuerat) profiteri: at verò illi contra ius, contraque fas per ſummum ſcelus, quibus diuitijs opibusq. Dei ex benignitate florebāt, in ſuperſtitione ſtudioſiſſimè exercenda ſunt abuſi. hoc nimirum eſt, quod dicit, *Et argentum & aurum multiplicaui, quod fecerunt Baal.*] Baal nomen eſt genericum, non vnum aliquem certum Deum, vt Apollinem, aut Liberum, aut Mercurium ſignificans; ſed eam in vniuerſum notionem comprehendit, quæ diuinæ naturæ conuenit, ſiue illa natura vnica ſit, vt verè eſt, ſiue in plures partes (vt antiqua putauit vanitas) diffuſa ſit: Significat enim imperium, dominationemque, & nutum illum, quo ea, quæ infra ſe poſita ſunt, gubernātur, & aguntur; nam nomen Baghal à verbo Baghal, deducitur, quod præeſſe, dominari, atque ſubigere Latinè reddi poteſt. Hanc eandem rationem Latinus ſermo explicare conatus, commune dijs vocabulum Numen, fecit à verbo Nuo, ſiue à nutu deriuatum, quod deorum nutu atque vultu, cuncta regi atque agi putarent, vt apud Poëtam eſt: בעל

Olli ſubridens diuum pater atque hominum Rex, Virg. Aen. 1.
Vultu quo cælum tempeſtateſque ſerenat. Itaque Baal ſiue numen, ſiue dominum vertamus, rem ipſam etſi non aſſequuti fuerimus ob Hebraicorum verborum maieſtatem, tamen fortaſſe proprius cōſequemur. Porrò deorum ſimulachra, ex quàm pretioſiſſima atque diutiſſimè duratura materia facere ſumma apud gentes religio fuit; ſanctiſſima autem atque auguſtiſſima argentea aureaque putabantur.

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu Virg. Eclo. 3.
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto. Igitur in his inſanijs aurum atque argentum, quorum parciſſimi eſſe ſolent homines, profuſius illi conſumebant, ſicut ſcriptum eſt: Argento & auro decorauit illud, claui & malleis compegit, vt non diſſoluatur. Itaque hoc in loco copiarum atque diuitiarum abuſus damnatur: qua damnatione, vtinam nos Chriſtiani immunes eſſemus, vt bonarum rerum vſum non ad libidines, non ad ambitionem, non denique ad prauiſſima & corruptiſſima, ſed ad rectiſſima quæque haberemus, ſed vt Euſebius ait: Rebus quæ bonæ factæ ſunt, malus malè vtitur. ,, Ierem. 10. ,, Euſ. Emiſſen. de Epiph. dñi Homil. 4.

Idcirco conuertar, & ſumam frumentum meum in tempore ſuo, & vinum meum in tempore ſuo, & liberabo lanam meam, & linum meum, quæ operiebant ignominiam eius.

CVM in omnibus quæ circa homines geruntur, diuinæ veſtigia appareant prouidentiæ, tum maximè in ijs quæ aduerſa videntur, elucēt, quanquā aliquibus tunc latere exiſtimentur. Nouit namq. Deus quale hominum ingenium ſit, & quàm facile ſecundo rerum ſucceſſu, ad inſaniam atque ad ſcelera adigatur. Ex quo fit, vt cùm illi conſultiſſimum eſſe velit Deus, vitiorum fomenta ſubducat; charior enim eſt Deo homo, quàm ſibi.

——— *Nos animorum*
Impulſu, & cæca, magnaque cupidine ducti,
Diuitias petimus, rerum quoque plurima, at illi
Notum quis rerum ſecundus, qualis, & vſus.

Cùm ergo rerum copia, ad ingratitudinem atque adeò ad impietatem adegerit homines, ita vt alijs potius, quàm Deo bonorum omnium auctori, ſi quid illis boni contigerit, acceptum referant, maximæ prouidentiæ conſilium eſt, vt earum rerum inopia & ſubtractione ad ſanitatem reuocentur, atque (vt in medicorum præceptis eſt,) abundantiæ malum defectus curet. Quamobrem Deus ita hoc loco populum inſania liberandum prædicit, nimirum annona illis & cæterarum rerum copia negata, vt cùm maximè ſe cæli, atque aſtrorum beneficio, rebus omnibus affluentes fore ſperarent, tum maximè vanas ſuas ſpes, atque opiniones experirentur: & tandem (quod ſuo bono noluerunt) ſuo edocti malo, verum omnium bonorum auctorem ſolum Deum agnoſcant: Qui producit ventos de theſauris ſuis, qui parat terræ pluuiam, qui dat iumentis eſcam illorum, & pullis coruorum inuocantibus eum, & hunc agnitum cæteris damnatis vanitatibus ament, colant, ſolumque venerentur, & adorent: Idcirco inquit Aphor. lib. 2. ,, Pſal. 134. ,,

Deus,

Deus, quia hæc gens ſtultiſſima magni intereſſe putauit, ſi mecum etiam cæli aſtra, atq. alia falſò dicta numina componeret & coleret, neque mihi ſoli diuinos honores tribuendos eſſe cenſuit; ſed & virum antiquum & amatores retinendos curauit, vt ego mihi honorem laudemque meam iure meo vendicem, curabo, vt cùm maximè illis omnia tempora fauere, aſtra omnia conducere, omnia denique commoda congruere videantur, & rerum omnium abundantia pleno cornu promitti, tum maximè omnia hæc vana mendacia atque totius efficientiæ expertia euadant; hoc eſt, ſumere frumentum & vinum in tempore ſuo; ſiue vt Hebraicè legitur, in oportunitate atque maturitate ſua: id eſt, cum aptiſſimus ſeſe illis annus oſtenderit atque præbuerit. [*Conuertar.*] Promiſerat Deus ſe ſingualri & benigniſſima prouidentia genti huic conſulturũ, vt quanuis cæteris gentibus cæli atque aſtrorum & temporum conſtitutio annonam negarent; illis tamen nihil eſſet metuendum, quos non niſi ex ſola diuina prouidentia pendere oportebat, ſicut ſcri-

Ierem.10. ptum eſt: Audite verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos domus Iſraël, iuxta vias gentium nolite diſcere, & à ſignis cæli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ ſunt. Igitur cùm Deus etiam inuitis & negantibus ſignis omnibus, huic populo omnia, quæ ad vitam neceſſaria eſſe putantur, ſuppeditaret: id non ſine miraculo fieri manifeſtum erat, vt hac ratione Deus bonorum omnium auctor, probaretur, id cùm apud iſtos ob ſtultitiam parum valuerit, alio miraculo huic oppoſito ſe vſurum prędicit; nimirum quod omnibus aſtris, ſignis omnibus & temporibus plenam concedentibus copiam, ſolus tamen Deus illis inopiam moliatur ſummam; vt quod probari illis proſperitate non potuit; miſeria rurſus atque indigentia ſentiatur. Conuertar igitur ab inſtituta ratione, ad eam, quæ huic oppoſita eſt; nam antea negantibus aſtris ego iſtis omnia donabam, nunc omnibus læta omnia promittentibus temporibus atque ſignis, ego tamen negabo: [*Linum meum & lanam meam, frumentum meum, & vinum meum.*] Quid enim habuêre, quod non acceperant, quod ſi acceperant, quare gloriabantur quaſi non accepiſſent, aut alijs potius, quàm mihi accepta hæc referebãt? Intelligent itaq. meum fuiſſe, cùm non ab alio accipere, quam à me poſſint, & intelligent quos in vſus ea conuerti oportuit, quæ à me accepiſſent; an in honeſtam vitæ ſuæ traductionem in cultum honoremq. meum, an in turpiſſimos Deorum amores exercendos, atque in vitæ luxus, & ſuperſtitionis libidinem obeundas, cùm res omnes non ad vtentium libidines, ſed ad Domini voluntatem atque conſilium referri debeant. [*Liberabo.*] auferam, hoc verbo ſacræ literæ vtuntur, cùm quid ab aliquo tanquam ab iniuſto poſſeſſore poſtliminio reuocatur, id quod iam in ijs quorum poſſeſſio aut vſus iniuria non vacat, plerunque accidere ſolet.

Gen.c.31. Sic Iacob ad vxores: Sed & Deus abſtulit ſubſtantiam patris veſtri, & dedit mihi. & ille rurſus: Sed & Deus tulit opes patris noſtri: & eas tradidit nobis, ac filijs noſtris. vtrobique id verbum Hebraicè legimus, quod hoc in loco, *liberare*, interpres vertit: detinẽtur enim res huiuſmodi dominis, velut inuitæ, & ad dignos transferri ſeſe optant, vt ſcriptum eſt:

Hab.c.2. Quia lapis de pariete clamabit, & lignũ quod inter iuncturas ædificiorũ eſt, reſpondebit.

Et nunc reuelabo ſtultitiam eius in oculis amatorum eius, & vir non eruet eam de manu mea; Et ceſſare faciam omne gaudium eius, ſolennitatem eius, neomeniam eius, Sabbathum, & omnia feſta tempora eius.

CVM illis omnem calamitatem & futuram annonæ pecorum & cæterarum rerum defectum prædixerit; atque his modis ſuam in illos indignationem teſtatam fore oſtenderit, quid ex his conſequuturũ ſit, continuo ſubiungit, nimirum ineuitabile dedecus atque ignominiam, & totius lætitiæ antiquæ ingens deſiderium. Meritò enim quis carere cogitur rebus ijs, quas à legitimo vſu ad ſummum nefas prauè tranſtulerat. Hoc autem à Deo per tranſlationem dicitur, etenim ſi quis maritus ſiue vir alius mulierem menſtrui ſanguinis fœditate laborantem, nudo corpore conſpiciendam exponat, id efficiet, vt cùm à cæteris, tum verò ab amatoribus ijs, quibus ob ſpeciem atque obfucatum mundum appetebatur, turpitudinis ſpectatæ deteſtatione deſeratur. Hoc pacto, cùm gente iſta actum iri prædicit Deus, vt ijs commoditatibus & bonis priuata, quæ in luxus, in libidines, in ſuperſtitionis vſum conſumebat, protinus nihil habeat, quo ſuos illa amatores lactet, prouocet, atque rerum omnium copia ſublata, nullum numen vanum colat, ſuamque tantùm ſtultitiam prodat, quæ à vero & vnico viro ſuo Deo,

à quo

à quo vno tantis fuerat affecta beneficijs, ad eos deſciuerit, quibus nunc in calamitate, atque in ſumma inopia conſtituta, non auxiliatoribus ſed turpitudinis, atque ſtultitiæ ſuę ſpectatoribus tantum vti poſſit. neque enim ſi à Deo deſtituta, atque gratia, & prouidentia priuata, ad alios confugiet quicquam ſibi apud eos emolumenti aut ſubſidij comperiet, ſed hoc tantùm efficiet, vt quid illi vero ſuo marito offenſo acciderit, manifeſtet; & (quod ſummæ ignominiæ genus eſt) præter dedecoris ſui manifeſtationem, nullius præterea voti compos fiat. huius rei cauſſam addit; neminem ex amatoribus futurum eſſe, qui huic malo ab ipſa gente ferendo, ſuccurrere poſſit, aut obuiare. Nam cùm ſemel Deus illis tritico, vineo, oleo, pecoribus, lino, rebusque aliis atque adeò gratia ſua interdicere cœperit, nulla in aſtris, neque in cæteris falsò vocatis dijs virtus, nullum numen erit, nihil omnino quod obſtet, quominus meritæ ab illis repetantur pœnæ. Quòd autem legimus, *& vir non eruet*, Latinè dici poteſt, neque quiſquam eruet: nam vir interdum relatiuum nomen eſt ad diſtributionem accommodatum, quod etiam anima carentibus rebus adiungitur. frequentiſſima autem ea in Hebraico idiomate obſeruatio eſt, vt: Poſuit Abraham partes cadauerum, virum contra ſocium ſuum, id eſt, vnamquamque è regione alterius, (Geneſ. 15.) & non docebit vir fratrem ſuum, neque vir proximum ſuum, hoc eſt, neq. quiſquam alium docebit. (Iſa. 1.) Neque verò ſolùm futurum eſſe ait Deus, vt ex hac rerum penuria nullus ſuperſtitioni exercendæ locus relinquatur; ſed neque vlla etiam illis ad legitimam lætitiam ſuperſit commoditas. nam antea affluentiori copia, illis prouiſum à Deo fuerat, vt & ſibi requiem aliquam interdum parare, & diuinis rebus contemplãdis vacare facile eſſet. Ex hoc namq. fonte ſabbathorum & ſolennitatum, calendarum atque cæterorum feſtorum inſtitutio manauerat, quibus diebus ſibi iudulgere, honeſtè tamen, permittebantur, & diuinis beneficijs, laudum & ſacrorum frequentatione meditandis, iubebantur vacare: Hæc omnia ab illis (quæ magna hominũ peruerſitas eſt, corrupta fuêre, & ad ſcelus, ad iniuriam, ad impietatem atque ſuperſtitionem tranſlata, ſicut ſcriptũ eſt: (Iſai. 43.) Neomeniam & Sabbathum, & feſtiuitates aliãs non quæram, iniqui ſunt cœtus veſtri: Calendas veſtras & ſolennitates veſtras odiuit anima mea: facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens. Igitur æquum eſt, vt ijs ſolennitatibus & feſtis arceantur, quicunque pietatem atque fas in impietatem & nefas conuertunt. [*Omne gaudium eius.*] Genus eſt gaudium ad ea quæ ſequuntur, [*Solennitatem.*] Tempora feſta fuerunt illis tria, iam inde à principio inſtituta, triplici colligendorũ fructuum anni tempore, ſupplicationibus, atque gratiarum actionibus celebranda. Erant præterea alia, quę ſolennitates vocarentur, tum ex antiqua inſtitutione ſuſceptæ, vt Neomeniæ, annorum principia, & iubileorum hebdomades; tum etiam nouę, aut à populis, aut à familijs, à regibus, atque ab alijs etiam priuatis vocatæ: quæ omnes ſolennitatis nomine cõprehenduntur, quibus quieſcere, & conuiuia agere fas fuerat, vt quæ à Solomone, propter ſacri templi initiationem per dies quatuordecim ſunt frequẽtata. Hæc omnia, & quæ cuiuſcunq. modi eſſent, deſitura eſſe Deus prædicit, quoniam rerum copia priuandis, & in exilium abducendis, nihil harum rerum præter deſiderium ſupereſſe illis poterat.

Et corrumpam vineam eius & ficulneam eius, de quibus dixit, mercedes meæ ſunt, quas dederunt mihi amatores mei, & ponam eam in ſaltum, & comedent eam beſtiæ agri.

FVTVRAM illis ex religionis profanatione calamitatem vehementius amplificat, cùm non ſolum eos annonæ & vini & olei copia priuandos (quod ſanè perquã miſerũ fuerat) ſed quod miſerrimum omnino eſt ipſis agris, vinetis, atq. hortis fore mulctandos prædicat. nam ſi ſaluis plantis fructus pereant, tamen ſequentis anni ſpes non protinus adimitur. at verò ſi cum fructibus arbores etiam ipſe perdantur, nihil omnino ſpei reliquum ſit. quoniam autem non modò fructus vanis illis dijs, & aſtrorum viribus acceptos Iudæorum gens referebat, ſed agros etiam ipſos, vineas atque hortos deorum munere ſe poſſidere, profitebatur. nam vineæ Libero patri, oliuæ Mineruæ, ficus & cætera Pomonæ, & ſimilibus nominibus, quæ diuerſo nomine apud alias atque alias gentes colebantur, tutelæ eſſe credebantur; Vt ille canebat:

Populus Alcidæ gratiſſima, vitis Iacho, (Vergil. Eclog. 7.)
Formoſæ myrthus Veneri, ſua laurea Phœbo:

Conſentaneum fuit, vt harũ etiam

rerum abdicatione ſuæ tantæ ſtultitiç,imò potius impietatis pœnas luerent,& quàm falſa de ijs rebus, deque numinũ natura opinati eſſent, ſuo tandem malo diſcerent. [*Et corrumpam*, inquit, *vineam & ficulneam eius*,] quæ ſibi non à Deo ſuo, ſed à numinibus illis ob illorum curatas religiones donata eſſe, atque conſeruata prædicabat; neque fidelis in viri ſui fœdere fuerat, à quo hæc etiam dotis & ſpõſaliorum nomine acceperat,quç ſummis laudibus ob eam etiam rem proſequi par fuerat. Namq. in eiuſdem fœderis tabulis Deute.8. ſcriptum erat: Dominus enim tuus introducet te in terram bonam, terram riuorũ, aquarúmque & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyſſi, terram frumenti,hordei, ac vinearum,in qua ficus & malogranata & olіueta naſcuntur, terram olei ac mellis,vbi abſq. vlla penuria comedes panẽ tuum, & rerum omnium abundantia perfrueris,cuius lapides ferrum ſunt,& de montibus eius çris metalla fodiuntur. Vt cùm comederis & ſatiatus fueris, benedicas Domino Deo tuo, pro terra optima quam dedit tibi: Sed tamen hæc omnia beneficia, gens illa peruerſè omnino interpretabatur, cùm huiuſmodi dona mercedem ſuam meretricis more diceret, quam ob turpem vſum ab amatoribus accepiſſet: Itaque ſibi primam cauſſam quare acceperit, tribuebat; nempè numinũ cultum & religionem,deinde verò ſibi ea iure vendicari aſſerebat,quæ non gratis, ſed meretriciæ mercedis nomine data eſſe aiebat. vt enim meretricis quæſtus quamuis turpis,proprius tamen eſſe cenſetur,neque tam donum,quam merces dici conſueuit; ita hæc non donorum,ſed propria opera, imò propria nequitia cõparatæ mercedis titulo, ea omnia ſibi attribuenda eſſe prædicabat: Qua in re quanta peruerſitas,quantum flagitium admitteretur,manifeſtũ eſt,cùm non ſua opera,ſed Dei beneficio,huiuſmodi dona ſibi acceſſiſſe in fœderis tabulis ſcriptum ſignatúmque cognoſcere oportuiſſet. Illud autem interim obſeruatione dignum eſt; in ſacris libris vuarum & ficuum nominibus, fructus omnes alios,& poma præter frumentum, vinum, atque oleum contineri: Idq. adeò Galen. de facultatib. aliment.lib.2. fit,ob prçſtantiã qua cætera poma ab ijs fructibus ſuperantur: Nam ficus & nuces quemadmodum inter fructus autumnales principatum obtinẽt, ita fugacibus omnibus magis nutriunt,minimúmque praui ſucci(vt à medicis traditur) habent;ita vt vtroque hoc genere,tutius quàm alijs omnibus ſatiari poſſis. Quamobrem cùm de fructibus agitur tam autumnalibus quàm fugacibus,hoc vtrunque genus in ſacris commemoratur libris,quibus interdum mala punica,& palmç adduntur;quæ etiam naturæ & ſuccus qualitate his proximè accedere videntur. vnde & Galeno de ficubus diſputanti frequens caricarum ſiue cariotarum mentio iniecta eſt. Commodiſſimè autem terræ vaſtationẽ & gentis etiam abductionem vinetis & ficubus corrumpendis ſignificauit: namque vbi hæc perduntur,ſiue ab hoſte,ſiue ab aliqua alia cauſſa,pronum eſt, vt ſolum ab incolis vertatur. nunquam enim huiuſmodi populatur hoſtis, niſi cùm extremum omnino vrbibus ac gentibus excidium animo meditetur,quod ſi agris,vineis, atque arboribus parcit, non perniciosiſſimum bellum ab eo parari, ſed imperium propagandum curari interpretari Iſa.36. poſſis.ſic ille apud Iſaiam dux cum populo agebat.Hæc dicit rex Aſſyriorum: Facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſque vineam ſuam, & vnuſquiſque ficum ſuam, & bibite vnuſquiſq. aquam ciſternæ ſuæ: His autem omnibus cariturоs diuini iudicij ſententia, & hoſtium opera nunc prædicitur: ita vt quæ illis chariſſima atque cultiſſima fuerant in ſaltus & ſiluas redigantur: nam cultoribus abductis ſilueſcere etiam cultiſſima quæque videmus: ſi quis autem fructus naſcatur, is degener atque ruſticus redditur, & feris in vſum cedit: Quàm verò certũ hoc vaticinium fuerit, ipſe ad hæc vſque tempora declarat euentus: Namque Iſraëlitica Regio quæ feraciſſima ac maximè felix diuino beneficio fuerat, dum populi ſacra religio, dum regna manerent,nunc ſterilis admodum atque effœta,fructus fert infelices; & quod Iudæis eſt inuidioſiſſimum, barbaris gentibus edendos; vt illud aptiſſimè lamentari poſſint.

—En quo diſcordia ciues
Perduxit miſeros, en quis conſeuimus agros?
Conſere nunc ô Iudæ *pyros, pone ordine vites.*

[*Beſtiæ agri.*] Et de vineis ipſis, & feris, & de terræ atq. populi per hoſtes vaſtatione, ſine vllo ſententiæ diſpendio pariter interpretari poſſumus. nam cum verborum ſententia, ita tranſlationi quadrat, vt nihilominus integra ſimplexque præter tranſlationem conſtare poſſet, ad vtrumque referri, atq. literalem,vt appellant ſenſum, vtrinq. captari,

vtrique enim rationi ſententia conſentire re ipſa & euentu intelligitur: Vt in agno Paſchali verum fuit nullum os rumpi; idem etiam verum in ſacro agno pro totius orbis ſceleribus expiandis immolato fuiſſe planũ eſt: ita verũ fuit vineta cum ficetis hortorúmq. omni pulchritudine fuiſſe Iudæis per hoſtem vaſtata, in ſaltumque redacta & ferarum etiam expoſita pabulis & gentem ipſam eiuſque regionem hoſtium vaſtationi ceſſiſſe: gentem autem vineę nomine ſignificari,& hoſtem feræ ſimilitudine deſcribi,non vno in loco legimus, vt: Exterminauit eam aper de ſilua, & ſingularis ferus depaſtus eſt eam. Pſal.79.
Deus virtutum conuertere,reſpice de cælo, & vide, & viſita vineam iſtam:

Et viſitabo ſuper eam dies Baalim, quibus accendebat incenſum, & ornabatur in aure ſua, & monili ſuo, & ibat poſt amatores ſuos, & mei obliuiſcebatur dicit Dominus.

IN EA calamitate atque pœna, quam populus ob flagitia ſubiturus ſemel eſſet, eos heſituros prædicit, quantum diuturna inſania, qua colendis ſimulachris flagrauerant, exigere videatur: Conſtat autẽ illos per omnia Iudicum tẽpora,& per Regũ Iſraëlitarum atque etiam Iudæorum ætates ad vſque Babylonicæ abductionis annos hanc culpam ſuſtinuiſſe; eorum autem poſteros, hoc eſt, qui reſtituti fani temporibus vixère, varijs atq. innumeris flagitijs fuiſſe nobilitatos: quorum vnum illud omnium maximum fuit,quod ad omnium vatum à ſe ſuiſque maioribus occiſorum ſanguinem, etiam veri illorum ipſorum Regis & domini Chriſti necem addiderunt, & paternam menſuram tanto admiſſo in ſe crimine compleuerunt, quibus ex rebus omnibus effectum eſt, vt à Romanis victi atque abducti diuturnis cooperiantur miſerijs, quas expuere illis omnino integrum non ſit, & veriſſimum illud ſibi à Deo prædictum, agnoſcant. Quod ſi de illis aliqui remanſerint,tabeſcent in iniquitatibus ſuis in terra inimicorum ſuorum,& propter peccata Leuit.26.
patrum ſuorum,& ſua affligentur,donec confiteantur iniquitates ſuas,& maiorum ſuorũ recordentur, quibus præuaricati ſunt in me, & ambulauerunt ex aduerſo mihi. Accendere autem incenſum,pro omni colendi & ſacrificandi opere dictum eſt. namque vnum ex iis negotiis, quæ cultus cauſſa aduerſus Deum à mortalibus ſuſcipiuntur, eſt thuris & odoriferarum reſinarum ſuffitus: hæc enim ſacris aris cremantur.Speciem ergo pro toto ſacrorum genere poſuit, quod & aliarum etiam linguarum auctoribus familiariſſimum eſt. Quoniam autem vt Deorum ſibi amorem & voluntatem conciliaret, omnibus vtebatur ornamentis, & tum maximè, cùm eorum numinũ quæ ab eo colebãtur, feſti concelebrarentur dies (omni namque pompa omniq́ue apparatu, diis colendis vacabat) propterea variis is populus miſeriis affligendus eſſe diuino prædicitur oraculo, vt quantum quandiuque veri Dei ſui oblitus vanis cultibus multo cum molimine & veſtium aliarumq. rerum precioſiſſimarum apparatu operam dederit, tandiu tantúmque eo habitu eoque viuendi genere vſurus ſit,quæ captiuę & miſerimæ genti conueniant, vt iuſta rerum viciſſitudine correcta atq. edocta gens iſta quantum Deum qualémque ſibi maritum neglexerit ſuo malo perſentiſcat.perſtat autem diuina oratio in adulteræ feminæ allegoria;huiuſmodi enim mulieres, quidquid ornatus monilium & delitiarũ comparare ſibi potuêre,id omne in alliciendorum Deorum amatorum cura atq. ſtudio conſumunt:

Mœchis foliata parantur; Iuuen. ſat.6.
Emitur his quidquid graciles huc mittitis Indi.

Propter hoc,ecce ego lactabo eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius.

HABENT diuinæ comminationes ſuam cataſtrophen, quam inexhauſta Dei miſericordia ſæpiſſimè profert; neque vnquam tam iratus eſt dominus in populum ſuum, quin natiuæ interim miſericordiæ (vt Propheta cecinit) recordetur: Etenim promptior Habac.3.
& pronior multò ad hanc rem,quàm ad vltionem, quámque ad ſumendas pœnas natura ſua eſt: Qui ſupplicia publicè decerni in populos ſolet, non tam vt eos, perdat, quàm vt eorum tandem miſereatur. interim verè iuſtitiæ diuinæ ſatisfiat: idque efficiatur, vt qui ſecundis rebus abuſi vſque ad impietatem inſanierint aduerſis correpti ad ſanitatem reuocentur,ac demũ proſperioribus atq. magis ſecundis diuino beneficio tandẽ perfruantur, ſicut ſcriptum eſt: Arguet te malitia tua, & auerſio tua increpabit te: Scito & vide Ierem.2.

,, quia malum & amarum eſt reliquiſſe te dominũ Deum tuum,& non eſſe timorem mei Ierem.29. ,, apud te,dicit dominus exercituum. Et iterum: Ecce ego cogito cogitationes pacis, quas ,, ego cogito ſuper vos,cogitationes pacis, & non afflictionis, vt dem vobis malorum finem ,, & patientiam: Ergo poſt triſtem illam, ſed iuſtam tamen pœnarum & captiuitatis multiplicisque miſeriæ prædictionem, quam Deus populo Iudaico exponendam Prophetæ mandauit,lętiſſimum ex miſericordia ſua exitum curauit etiam promittendum: Nempe futurum tandem eſſe, vt Iudæus imò totus Iſraëliticus populus antiquæ ſynagogæ filius ad Deum ſuum conuerſus,maxima atq. pretioſiſſima dona, quorum cauſa electus olim fuerat, diuina ex liberalitate accipiat, hoc eſt, ſpirituali illa atque cæleſti benedictione, & æterni conſortio regni, cum maximo atque admirando potius quam explicando bonorum cumulo,quæ Deus iis qui ſe diligunt parauerat,fruatur: [*Propter hoc,*] quia ita inſaniæ morbo victa eſt, vt non alia ratione quam pœnarum reuocari poſſit, ego tantum his pœnis efficiam, vt eam tandem mentis ſuæ, hoc eſt bonæ compotem eſſe,atque ab ea, quam nunc ſibi per errorem finxerit, deſiſtere faciam: hoc enim lactare eſt, quauis ratione quocunq. id modo fieri poſſit, aliquẽ, vt ſentẽtiam mutet, pellicere,ſiue ex bona in malam,ſiue ex mala in bonam ea fiat commutatio.Cùm autem mala omnino ſententia in huius gentis animis inſederit, vt à Deo ad vanitatem ad ſuperſtitionẽq. conuerſi viuant, lactaturum ſe eos prædicit Deus, & ad pœnitentiam reuocaturũ,vt euangelij lætiſſimo accepto nuntio, ad antiquum dignitatis locum multò etiam felicius reſtituátur, quantum videlicet cæleſtibus bonis, quibus augendi ornandique ſunt, terrena, quibus olim aucti fuerant, cedere natura ſua ſolent. [*Et ducam eam in ſolitudinem.*] Vt olim primis recentis adhuc Eccleſiæ temporibus Iudæi in primis & Græci omnes, quotquot Euangelio credẽtes Spiritum ſanctũ atq. filiorum adoptionem acceperant inter cæteros homines, tanquam inter ſilueſtres feras, & noxia atque malefica animantium genera vi-Philip.2. ,, tam agebant ſimpliciſſimam,ſanctam atque innocentiſſimam (ſicut ſcriptum eſt: Vt ſitis ,, ſine querela, & ſimplices filij Dei ſine reprehẽſione,in medio nationis prauæ & peruerſæ ,, inter quos lucetis ſicut luminaria in mundo, verbum vitæ continentes) ſic futurum eſſe Deus reſpondet, vt cum totus Iſraël ad pœnitentiam reuocatus, reſtituendus ſit: parem porrò vitam illisque primis Chriſtianis ſimillimam agat, verbum vitæ continens, cuius virtute moleſtiſſima quæque, quæ illi mundus & rectores tenebrarum harum offerre poſſint, conſtanter perferat; neque vllo incommodo à propoſita ſibi ſpe deiiciatur, quominus ad æternam, quo vocatur atque ducitur, patriam victor perueniat. quod autem Paulus verbum vitæ dixerat, id Deus hoc in loco ad cor loqui dixit: eſt enim hebraicæ linguæ tropus vt cum apud aliquem blandiſſimè,& pro voto verba fiunt,eiuſmodi oratio hac phraſi ſignificetur: *locutus eſt ad cor eius*, hoc eſt blandè, amicè commodè atque ex animi ſui ſententia eum cõpellauit,& ſi quid mœroris aut metus inerat, id totũ leniſſima Iſa.40. ,, oratione prorſus ademit: Sic Iſaias: Conſolamini, conſolamini populũ meum,loquimini ,, ad cor Ieruſalem. At verò ſolitudinis nomine hoc in loco non tam ſermonis ſimplicitate, quam tranſlationis figura cæterarum gentium atque hominum frequentiam ſignificari, inter quos pij perinde viuunt, ac ſi inter feras, & belluas verſarentur, ex Ieſechielis ſcriptis docemur, qui eandem ipſam rem planius, adiuncta videlicet atque præſenti Ezech.20. ,, nota expoſuit: Et adducam vos de populis, & congregabo vos de terris in quibus diſperſi ,, eſtis in manu valida,& in brachio extento,& in furore effuſo,regnabo ſuper vos,& addu-,, cam vos in deſertum populorũ, & iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem. Et quoniam in eum locum incidimus, qui in vatum omnium ſermone plurimus & celeberrimus eſt; operæ pretium facturi videmur, ſi de eo nunc breuiter & commodè dicamus, quantum ad vatum de ea re explicanda argumenta ſatis eſſe videatur, commodius & longius eandem rem aliàs ſi Deus annuerit tractaturi,vbi multa quæ iam parata nobis ſunt ſacrorum ſcriptorum teſtimonia producentur; quibus non ſolum doceri homines veritatem poſſint, ſed ad diuinæ benignitatis admirationem, ad vitæ in melius mutationem, ad maximam immortalitatis atque felicitatis ſpem rapi atque impelli queant. Igitur vt olim cùm humanæ reparationis imago,& quædam quaſi ſpecies à Deo præberetur Iſraëlis filij, quibus duriſſima quædam ſeruitus apud Ægyptios fuerat, præclaram & veram Dei virtute & beneficio libertatem recuperauerant, & antequam promiſſam atque paratam ſibi in patria quietem viderẽt totos quadraginta annos in ſolitudinibus verſati, diuinæ prouidentiæ

dentiæ ſemper addicti fuerunt, in eademque ſolitudine ingentibus Dei beneficijs ad omnes caſus peruincendos vſi, cæleſtibus paſti cibis vitam quádam ſupra mortalem conſuetudinem traduxerunt, donec optatam requiem capientes omni prorſus eo labore, omni ſolicitudine, omni motu & vagatione, quibus in ſolitudine exercebantur, caruêre: ſic & in ea liberatione, quæ Chriſto auctore hominum generi futura à vatibus prædicebatur, eandem prorſus imaginem veritate ipſa conſequendá eſſe, & ab antiquis expectatum fuit, & ab ijs, qui eius rei ſenſum experiméto deguſtauerunt, fuit affirmatú: Namq. hi poſtquam Chriſti opera & beneficio diuinum atque promiſſum ſpiritum acceperunt, 1.Pet. 4. ſeſe maxima illa, qua vitijs & peccatis ſeruiebant ſeruitute, vere liberatos experti ſunt, & quod reliquum vitæ in carne fuit, id totum Deo dicatum fuiſſe eorum ipſorum teſti- Philip.4. monijs conſtat; ita vt per totam vitam nihil ab eis niſi diuinum & cogitaretur & ageretur; nihil tam graue, nihil tam inimicum aut infenſum eſſet, quod non diuina ope, qua Roma.8. ſeſe nunquam defectos ſenſerat, peruinceretur. itaque nulla re impediti ſunt quominus æternam illam in cæleſti patria, qua nunc perpetuò cum Deo fruuntur, requiem caperét. Huius veritatis olim innumera argumenta atque innumera fuerunt prolata ſigna, quæ ſi nunc rariora oſtenduntur, id non diuinæ promiſſionis, aut veritatis infirmitate, ſed hominum vitio & culpa accidit, qui ab ijs legibus, & códitionibus quibus hæc maxima Dei dona accipiuntur abalienati ſeſe tanto teſtimonio indignos reddiderunt. Eſt tamé abundè ſatis in diuinis libris teſtimoniorú, quæ petere omnibus licebit, quicunque diuinam veritatem non ignorare cupiunt, ijsque veriſſimis & certiſſimis ad ſuam vtilitatem velut lucerna lucente, in loco caliginoſo vti, donec dies illuceſcat, & Lucifer in illorum cordibus oriatur. Ad hanc autem ſpem hoc in loco Iſraëlis filij à Deo vocantur, quos in gratiam tandem ſuam reſtituendos idem promittit.

Et dabo illis vinitores eius, ex eodem loco, & vallem Achor ad aperiendam ſpem, & canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ, & iuxta dies aſcenſionis ſuæ de terra Aegypti.

QVANQVAM vulgatam editionem, quæ communis & frequens omnibus Eccleſiæ noſtræ hominibus eſt, ſequuturos nos profitemur; tamen vt res poſtulare videbitur exemplaria Hebraica, Chaldaica atque Græca, interdum conſulere & recitare non pigebit, ſaltem manifeſtioris explicationis cauſſa. Nobis enim dum hæc ſcribebamus, multis linguis ſacri libri conſcripti, ante oculos erant, quos omnes quoad eius fieri poterat, huic vni quam vulgatam appellamus, editioni ad explicationé ſeruire volebamus. Igitur quod hoc in verſu legimus, *Dabo illi vinitores eius, ex eodem loco*; Ex Chaldaica paraphraſi verſum videtur, in qua ſic ſcriptum: V*aamani lah iath parnazzaha*: hoc eſt, Et parabo וְאַמְנֵי ei gubernatores eius: Namque Hebraica ſic habent: *Ve nathathi la eth cherameiha.* Græca לֵיהּ יָת verò huic conſonát multum Καὶ δώσω αὐτῇ τὰ κτήματα αὐτῆς. Et dabo ei poſſeſſiones ſuas ſiue פַּרְנַסְתָּא pignora ſua. Quod ſi vineæ & poſſeſſiones quid hoc in loco ſignificét, aperuerimus, quid וְנָתַתִּי לָהּ vinitorum atq. gubernatorum ratio velit, fuerit etiam profectò manifeſtum: hæc enim אֶת כְּרָמֶיהָ relationem quandam inter ſe habere, ſeſeq. mutuò exponere videntur, poſſeſſio, & poſſeſſor, ſiue gubernator; Vinea & vinitor. Olim cùm Iſraëliticus populus Ægyptiaca ſeruitute liberatus eſt, non ſtatim in promiſſum atq. deſideratú Regnum fuit admiſſus, nam quadraginta annis in Arabiæ ſolitudinibus angelum quendam, & Dei miniſtrum ſecuti ducem, vagati ſunt: interim potiundæ patriæ deſiderio & promiſſionis ſpe cóſolabantur: neque per totú illud tempus promiſſam in requiem ingreſſi ſunt, ſed cùm iam & errandi & laborum ſtatutus adeſſet finis, & Iericho munitiſſima vrbe capta, primam regni poſſeſſionem, primos iam agros occupaſſent, viderunt cum maxima ſua calamitate impetus & conatus ſuos retardari, vt & parum abfuerit quin ſpe etiam poſſidédi regni deiicerentur: Namque ob ſacrilegum nefas Ghachani filij Carmi magna virorum multitudo à paucis Ghai vrbis incolis turpiſſimè fuſa & cæſa eſt, ita vt cor populi liquefieret factumq; Ioſue 7. eſſet quaſi aqua: neq. verò prius ſpé diuini verbi promiſſionibus redintegrare potuerunt, quàm ſcelus ſumptis in auctorem eiuſq; familiam dignis ſuppliciis expiatum foret: ex qua re nomen loco inditum fuit, nam vallis Ghacor appellari Ioſuæ iuſſu cœpta eſt. At verò in ea liberatione, quam Deus populo ſuo maximá parauit quamq. per omnes vates ſuos, atq. per noſtrú Hoſſeam prędicendá curauit, ſecus omnia ſperanda pijs hominibus erant:

Namq́ue ij, quibus diuini ſpiritus donum in Chriſtianæ teſtimonium veritatis contigit, primitias quaſdã & arram atq. pignus æternæ hæreditatis, etiam dum hanc vitã agerent, dum mundus huius ſolitudines frequentarent, Dei beneficio acceperunt, & necdum ad cælum ſublati, tamen cum Deo, cum beatiſſimis ſpiritibus conuerſabantur, & maxima atque inenarrabili voluptate eademq́ue diuina afficiebantur, & diuiuum regnum, cuius nouiſſima abſoluta poſſeſſio in cælis futura erat, intra ſe non ſolũ ſpe, ſed fruitione quadã poſſidebant: Namq. ſacri ſpiritus virtute, quam in ſe experiebãtur ſupra omnẽ mortalem aleam conſtituti verè Dei filij & diuinarum rerum participes effecti fuerant: cuius rei quamplurima à nobis teſtimonia citari poterãt, niſi breuitatis ſtudio auocaremur. vnum
Rom. 8. verò atque alterum confirmationis cauſſa attuliſſe non pigebit: Quicunque, inquit, ſpiritu Dei aguntur, ij filij Dei ſunt. Non enim accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei, in quo clamamus, Abba pater: Ipſe
Ephe. 1. enim ſpiritus, teſtimonium reddit ſpiritui noſtro, quòd ſumus filij Dei: Si autem filij, & hæredes, hæredes quidem Dei, cohæredes autẽ Chriſti. & alio in loco: Signati eſtis, ait, ſpiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemptionem acquiſi-
Philip. 3. tionis in laudem gloriæ ipſius: & conuerſatio noſtra in cælis eſt. Hunc autem ſpiritum nõ per imputationẽ aut vana aliqua opinione, ſed re ipſa ſanctiſſimi illi diſcipuli obtinebãt. Atque ex ijs, quæ dicta à nobis ſunt, illud planũ atque apertum eſſe videtur, quod Deus per hunc vatem promittit. [*Et dabo ei vineas ſuas*, vel *poſſeßiones ſuas*, ſiue *pignora ſua*, *ex eodem loco*:] nimirum ex deſerto ipſo gentium, in quo vitam degent antequã ad patriam perueniant; ex eo inquam loco diuinæ hæreditatis poſſeſſores erunt ſpiritu promiſſionis
מִשָּׁם ſancto per Chriſtũ accepto. Hebraicus codex habet MISAM, Chaldaicus MITHA-
מתמן MAN, Græcus ἐκεῖθεν, quod Latinè vertere poſſis, exinde, ſi linguæ id admittat vſus. Vineas autem dixit proprias ſe illi daturum, vt antitheton faceret eius rei quam ſuperius dixerat, & corrumpam vineam eius, & ficum eius, namq́ue omnia in melius vertenda, & multo auctius multóque auguſtius à numine vltro offerenda ptomittuntur. [*Et vallem Achor ad aperiendam ſpem.*] hoc eſt, vallis Ghacor deſperationis olim cauſſam Iſraëlitis penè dederat, cùm optatæ atque deſideratæ diu quietis primum limen iam tenerent: cõtra verò nunc ijs accidet, quos ego, inquit Deus, in requiem meam ſum vocaturus, qui non deſperationis, ſed ſpei ianuam primo ingreſſu ſibi aperiri cognoſcent, ſicut ſcriptum eſt: Nõ accepiſtis ſpiritum ſeruitutis iterum in timore, ſed accepiſtis ſpiritum adoptionis filiorum Dei. Et iterum: Nihil igitur damnationis eſt ijs, qui ſunt in Chriſto. Hæc ſententia Hebraicè optimè explicatur ſic: *Et vallem Achor in ianuam ſpei*, ita vt pro ea, quæ illis acciderat, perturbatione, quæque nominis loco imponendi cauſſa olim fuerat. Hi contra in maximam futuræ perfectæ poſſeſſionis regni ſpem ingrediantur. [*Et canet ibi iuxta dies iuuentutis ſuæ.*] Iuuentam illius gentis vocauit ætatẽ, eam in qua à Deo ex duriſſima ſeruitute in libertatem reconciliata eſt, & transmiſſo rubri maris vado in ſponſam & coniugem accepta: illo namq́ue tempore tanto Dei beneficio deuincti filij Iſraël, vnà cùm Moſe duce ſuo, celeberrimum illud carmen gratiarum actionis in diuinæ miſericordiæ
Exod. 15. laudem cecinêre: Cantemus Domino, glorioſè enim magnificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare, fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutẽ, iſte Deus meus, & glorificabo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum, &c. Verè quidem hoc carmen ab Ægyptiaca ſeruitute liberatis, cantatum quondam fuerat; ſed veriſſimè olim à Diaboli tyrannide liberandis cantandum fore diuinus prædicit ſpiritus. Námque hi maximo illo quod experturi in ſe fuerant beneficio obſtricti totam vitam in diuinis laudibus illuſtrandis tranſacturi erant; quod profectò officium verè ab ijs præſtitum fuiſſe legimus, qui Chriſto auctore tanti diuini beneficij compotes facti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt:
1 Pet. 2. Qui vocauit vos è tenebris in admirabile lumẽ ſuum, vt ſimus in laudem gloriæ ipſius, & virtutes eius annuntietis. his itaque illud veriſſimè cantatum eſt: Fortitudo mea, laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. cuiuſmodi carminibus meditandis atque canendis operam daturum eſſe populum à Deo liberatum, & diuino donatum beneficio prædixit Hoſſeas:

Et erit in die illa, ait Dominus: Vocabit me vir meus, & non vocabit me vltra Baalim, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur vltra nominis eorum.

EX IIS locis quæ plurima paſſim in ſacris libris occurrunt aduerſus eos, qui linguarũ ſtudium ſuperuacaneum arguunt, vnus hic eſt, cuius integram atque germanam ſententiam cum ſuis ſalibus & tropis nemo planè callere poſſit, niſi rem ipſam ad verborum hebraicæ linguæ vim atque rationem reuocauerit; atque à Deo ſi quiſpiam diuino ſpiritu illuſtrante ſacras literas doceatur; tamen huiuſmodi locorum vim, & ſignificationem nõ ſine linguæ, in qua ſcripta ſunt, mentione & cognitione, eodem Spiritu aperiente, percipiet. ſed hæc de linguarum neceſſitate diſputatio longior eſt, quàm vt nobis commentationi intentis poſſit inſtitui. Igitur in Hebraica lingua nomen *Baal* in eorum בַּעַל nominum genere continetur, quæ plurimis ſignificandis rebus, ſiue cauſa, ſiue conſulto ſiue ex pari, ſiue ex impari etiam ratione impoſita ſunt; cuius generis res homonymas Dialectici, vocant: Nam Baal nomen à verbo *Baal* factum eſt, quod verbum præeſſe dominari, ſubigere, & nuere etiam ſignificat: Ipſum autem nomen ad dominium, ſiue בָּעַל ad nutum, cui parere oporteat, pertinere videtur; quamobrem & ad vxoris maritum, & ſeruorum, vel gentis dominum, aut cuiuſcunque rei naturã accommodatur, ea ratione, qua homines atque alia regit, ſibique ſubiicit: cui ſignificationi Latinum Numen reſpondere iam docuimus: Cùm verò nullum nec latiuum nec græcum compertum hactenus nobis nomen ſit, quod huic ad amuſſim reſpondeat; commodum fuerit, vt quacunque lingua id petere liceat, in huiuſmodi vocibus explicandis, petamus. Eſt autem in lingua Hiſpanica nomen *Amo*, quod cum *Baghal* ſi non omnino quadrat, plurimum tamen conuenire, videtur. Namque hoc nomen perſæpe in rerum & perſonarum dominiis vſurpatur. Præterea vxores etiam maritos hoc nomine dicunt: ita nomẽ *Amo* ad dominum, ad maritum, atque ad numen non inconcinnè accommodatur: Itaque *Baghal* dominum, maritum, atque numen ſignificat. Eſt & aliud apud Hebræos nomen אִישׁ I s s, quod Latinè virum interpretamur: Id verò non ſolum hominem ea ratione qua mas eſt, & à femina diſtinctus, ſed etiam qua animi virtutibus excellit. præterea qua feminæ alicuius maritus eſt, ſignificat; quibus notionibus & viri nomen apud Latinos ſeruire ſolet; Virum enim hominem maſculum vocamus, & eum qui aliqua animi virtute vtitur. ex qua re illud frequens eſt, vt virum bonum quempiam appellemus; atq; etiam qui mariti officio apud feminas funguntur, earum dicuntur eſſe viri. Vt, Vir gregis ipſe caper deerrauerat. (Virg. Eclo. 7.) Illud etiam non parum ad huius loci explicationem cõtulerit, quod de horum nominum Etymologia indicauimus: *Bacal* à verbo deduci, quod imperium quoddam & dominium ſignificet, & metus neſcio quid adferat; quemadmodum dominus apud Latinos odioſum nomen erat, & iis ſeruitutem quandam denunciabat, quibus aliquis dominus eſſet: quod quidam ex antiquis poetis eleganter ſignificauit:

Sic mihi ſeruitium video, dominamque paratam (Tibull. lib. 2. Eleg. 4.)
Iam mihi libertas illa paterna vale.

Quamobrem Auguſtus dominum ſe vocari vetuit; quòd leuius ſuum imperium dominio eſſe voluerit. Alterum verò nomen I s s, quod latine vir vertitur, nihil omnino odii, ſed commendationis plurimum continet: nam maſculam excellentiam in eo, de quo dicitur, oſtendit, vt Gedeon filius Ioas (Iudic. 7.) vir Iſraël, hoc eſt princeps, & dignitatis eximiæ homo: & Nónne vir tu es? quis ſimilis tui in Iſrael? (1. Sam. c. 27) Habet etiam nomen I s s, aliquid grati, & iucundi, quod animos tantum conciliet, quantum contrà *Baghal* alienat. Ab hoc autẽ eodem themate, oculi pupilla, qua nihil toto corpore charius eſſe ſolet, I s s o n dicitur: harum noſtrarũ obſeruationum ſumma hæc eſt: *Baghal* dominum maritum & numen ſignificat, deductum à verbo, quod dominium & imperium ſua ſignificatione complectitur: Hiſpanicè dicimus Amo. Vir maſculum & coniugem atque gratioſum ſignificat hominem. Dicit itaque Deus, tale ſe ac tam ſanctum, & magnum amicitiæ & coniugij fœdus cum ſua gente initurum, vt deinceps nulla ſuſpicio cadere, nullaque offenſio atque ita irarum nihil intercedere poſſit. Nam durum illum ſpiritum, quo peruerſè acta atque à viro ſuo aliena deſciſcebat, in nouum ſpiritum mutaturus, & renouaturus erat Deus, eundemq. ſpiritum ita confirmaturus in eorum viſceribus, vt fidele ſemper ſanctumque ac ſtabile Dei (Pſalm. 51.) & Eccleſiæ coniugium perſeueraret, ſicut ſcriptũ eſt: Circuncidet dominus Deus tuus (Deut. 30.) cor tuum, & cor ſeminis tui, vt diligas dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in,, tota anima tua, vt poſſis viuere.,, Atque adeo tantus huic genti erga Deum ſuum amor, tam ab omni ſeruitutis metu alienus, tamque ab omni externo ac vano cultu & ſuper-

ſtitione abhorrens animus, vt nominibus etiam & verbis deſueſcat, quæ illorum affe-ctuum, quibus olim malè laborabat, recordationem aliquam afferre poſſint: & iis ſolum vtatur nominibus & verbis, quæ animi affectui, amori, fidei, reuerentiæ & pietati integræ, aptè reſpondeant: Quamobrem futurum, vt cùm de coniugij rationibus verba fiant, non nomine Baalim, ſed nomine ISS vtendum ſit: Nam cum Bagal, vt diximus, maritum, & numen, & ſubactorem, ſiue dominum ſignificet, nihil erit, cur vllum huius nominis vſum habere oporteat; ſed eius potius, quod cũ præſentibus rebus magis conueniat, ita vt non Baghali, hoc eſt maritum meum, ſed ISSI, hoc eſt virum meum, verè præſtantiſſimum atque principem meum, & mihi chariſſimum, me deinceps appellet: Nam ſi iterum me Baghali appellaret; ſe ijſdem affectionibus teneri, neque ſui corru-ptorũ adhuc eſſe oblitam, ſuſpicio eſſet, Vt aũt ea omnia, quibus me olim & offendere, & irritare ſolebat, damnata ſibi atque antiquata eſſe oſtendat; nullam omnino mentionem, vel nominum illorum, quibus olim vtebatur facere ęquum erit. Quàm autem aptè, quàm propriè coniugis affectus, hoc in loco exprimatur, qui vxorem à ſe ob adulteria abalienatam in gratiam reuocat, quis non videt? Namque huiuſmodi nullam omninò memoriam, nullam recordationem illorum amatorum, quibus vſæ fuerint, ſupereſſe in illis volunt: nam ſi quæ etiam maledicendo amatoris ſui nomen aliquando proferat, ab ea amorem non penitus eſſe exutum argumento eſſe ſolet; & qui hoc non vident mariti, fatui putantur.

[Catul. de leſbiæ marito.] *Mule, nihil ſentis; ſi noſtri oblita taceret,*

Sana eſſet: Hunc penitus affectum è viſceribus gentis & coniugis ſuæ euellendum curaturus erat Deus; ita vt nulla omnino recordatio; ſed neque per contumeliam reliqua illis eſſet, propterea addit, & auferam nomina Baalim de ore eius, & non recordabitur, vltrà nominis eorum: Et quæ me nunc virum ſuum non putat eſſe, nec appellare vult (vt ante dixeram) me olim virum ſuum ſibi chariſſimum, qui tanta tamque præclara beneficia in eam auguſtiſſimè contulerim, ore pleno cantabit. Quòd autem nomina Baghalim dicit id ad propria vniuſcuiuſq. eorum, qui ab antiquis colebantur, Deorum nomina pertinet, nam ſuum cuiq. nomen erat præter Baghal, quod omnibus erat commune. Hoc in loco præter ea quæ explicata à nobis ſunt, multa erant obſeruanda; quæ breuitatis gratia prætermittimus; in quibus vnum illud eſt, quòd euangelio in gentibus propagando vanorũ deorum, & mutorum, ſimulachrorum cultus erat abolendus: quæ res totis antiquæ legis temporibus non contigit. Namq. non ſolum ſuperſtitio apud exteras gentes non eſt imminuta; ſed & Hebræos ipſos, quibus maximè prohibita tunc erat, peruaſit, corrupit, & perdidit. ſecus autem Euangelicis temporibus euenit: quippe quum, quocunque aliqua Ieſu Chriſti notitia perlata eſt; etiam ſi eius doctrina ab omnibus nõ ſit recepta; antiqua tamẽ deorũ ſuperſtitio omnino eſt exploſa. Etenim nullus huic vanitati cultus apud Chriſtianos, nullus apud Arabes, & Mauros, nullus apud Turcas; ſed neque apud eos Indos, qui ad Gangem fluuium habitant, vllus ſpectatur. Omnes hi quamuis non eundem Chriſtum Saluatorem agnoſcant; eundem tamen Deum, ſummum naturæ humanæ bonum colunt atque adorant, ſicut ſcri-
,, ptum eſt: Et erit dominus in Regem ſuper omnem terram; in illa die erit Deus vnus, &
,, nomen eius vnum: futurumque eſt Dei beneficio vt & Chriſtus vnus ab omnibus reci-
[Hoſſeæ. 3.] piatur, cùm omnes ad Deum verè conuerſi, atque verè Iraelitę facti, quærẽt dominum, Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebũt ad dominum, & ad bonum eius in no-
[Soph. 3.] ,, uiſſimis diebus, & alio in loco: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocet
,, nomen domini, & ſeruiant ei humero vno. Omnia autem hæc non tam humana opera & ſtudio, quàm Dei beneficio euentura eſſe dicuntur. namque hæc tanta rerum mutatio, tam præclara humani ſpiritus renouatio non noſtrũ, ſed Dei opus eſſe poteſt: quamobrẽ dicit: *Auferam*: de quibus maximis, & præſtãtiſſimis negotiis Apoſtolus dicebat:
[2. Cor. 3.] ,, Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt:

Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum beſtia agri, & cũ volucre cœli, & cum reptili terræ, & arcum & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.

Summæ

SVMMAE tranquillitatis & quietis deſcriptio ad cæteras animantes, atque adeo ad inanimata vſq. producitur: ſic enim Sibyllina folia, ſic poëtarum carmina, cum aut ætatem auream deſiderant, aut reſtituendam vaticinantur, omnia tranquilla; quieta, & mitiſſima fore prædicant, quæcunque aut hominibus nocere, aut hominum laboribus, conatibus, votisq. officere ſolent. maximã præterea frugum, & bonorum omnium copiam ſpontè ac diuino munere prouenturam promittunt:

Ipſæ lacte domum referent diſtenta capellæ Vergil. Eclog. 4.
Vbera, nec magnos metuent armenta leones.
Ipſa tibi blandos fundent cunabula flores.
Occidet & ſerpens, & fallax herba veneni
Occidet, aſſyrium vulgo naſcetur amomum.

Huiuſmodi tropis & ſymbolis omnium linguarũ poëtæ humanam felicitatem, pacẽ, & vitæ quietem deſcribere conſueuêre; ſiue natura (quæ prima poëtarum magiſtra eſt) id illis ſuggerat; ſiue ſacræ & arcanæ literæ, quibus hæc ratio iam inde à principio familiariſſima fuit, aliqua ex parte notæ fuerint. Nemo enim ferè ex vatibus eſt, qui felicitatem illam deſcripturus, quæ hominibus per diuinum Meſſiam fuerat afferenda non in his locis elegantiſſimè peruoluatur, vt: Quia cum lapidibus agri fœdus tuũ, & feras agri pacificas reddam tibi. Et apud Iſaiam: Et habitabit lupus cum agno, & pardus cũ hœdo accubabit, vitulus & leo & ouis ſimul morabuntur, & puer paruulus minabit eos: vitulus & vrſus paſcentur, ſimul requieſcent catuli eorũ, & leo quaſi bos comedet paleas, & delectabitur infans ab vbere ſuper foramina aſpidis, & in cauerna reguli, qui ablactatus fuerit, manum ſuam mittet: non nocebũt, & nõ occident in vniuerſo monte ſancto meo. Et quæ plurima in hanc ſententiam in ſacris libris paſſim occurrũt, eoſdẽ etiam locos Deus apud vatem noſtrum excitat, vbi futuram temporis Euangelij felicitatem deſcribit, & promittit: nempè fore, vt cum in ſumma pace atque amicitia cũ numine agant ipſo, ob adoptionem filiorum, ob ſpiritum ſanctum acceptum: maximã etiam animorum tranquillitatem, quietem maximam in ſeipſis experiantur; vt iam peccatorum & ſcelerum mõſtra, quibus antea miſerrimè affligebantur, minus horreãt; atque alias etiã, quibus iuſti in hac vita ab iniuſtis exercentur, calamitates & ærumnas conſtantiſſimè ſuperent: vt ab ijſdem ipſis, qui hæc in ſe experti ſunt, ſcriptum extat: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinẽ; ſed aduerſus principes, & poteſtates, aduerſus mundi rectores tenebrarum harum, contra ſpiritualia nequitię in cæleſtibus, & alio in loco: Quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an nuditas, an fames? an perſecutio? an gladius? ſed in his omnibus ſuperamus, propter eum qui dilexit nos. Huius autem rei ſignum futurũ erat, quòd beſtias omnes, ſerpentes, & monſtra cætera, quæ hominibus infeſta eſſe ſolent, contempturi eſſent. Cuius rei ſatis manifeſtum periculum Paulus apud Melitenſes fecit, coniecta vipera, quæ illius digito hæſerat, in ignem, maximo ſpectantium ſtupore, dum illæſus perſeuerat: Quam etiam ob rem apoſtolis à Chriſto dictum eſt: Ecce dedi vobis poteſtatem calcandi ſupra ſerpentes, & ſcorpiones, & ſuper omnem virtutẽ inimici, & nihil vobis nocebit: Hoc ergo ingens Dei beneficium, hæc futura in ſuos, ſibiq. chariſſimos cura atque prouidentia hoc in loco prædicitur: *& feriam eis pactum*: hoc eſt in eorum vtilitatem, & cõmodum, ſingulari ac propria prouidentia ferarum, aliorumq. noxiorũ animalium naturam ita tẽperabo, vt ijs, quos ego dilecturus ſum, nocere nullo modo poſſint: hoc eſt ferire pactum cum his beſtijs & reptilibus; nempè efficere vt quamuis naturæ ſuę malitiã & vim in cæteras gentes exprimant; tamẽ ab his, quos diuinus amor exceperit, vel omnino abſtineãt, vel ſi quid contra conentur, nullam valeant experiri: *Feriam eis pactum cum beſtia agri*; ſic Hebraicè in datiuo legitur: vt pactum cum beſtijs in gratiã piorum feriatur. Quod ſi cum brutis & ſenſus expertibus fœdus eſt feriendum, vt omninò ab ijs noceri non poſſit; nec ab hominibus etiam periculum expectandum eſſe conſentaneum videtur; ſed vt & in ſumma pace agatur, belloq. omnes fores claudantur, nec ſit armorum vllus vſus: Cum Spiritus ille pacis & coniunctionis homines ſit afflaturus, hoc pacto, vt dum nõ propriæ, ſed aliorum vtilitati ſtudent, omnem belli anſam præcidant. Contingit autem hoc veriſſimè ijs, qui in hac Dei filiorum dignitate locantur: hi enim ob domitum diuino munere appetitum, ob ſedatas animi perturbationes,

Iſai. 43. — Epheſ. 6. — Rom. 8. — Acto. vlt. — Luc. 10.

tiones,pacem cum Deo, cum animis ſuis, cùm cæteris hominibus ſeruant. Atque hæc quidem noua viuendi ratio primorũ chriſtianorũ temporibus apertè ſuſcitata fuit, qui in ſumma pace per totam vitam degerunt. & quanquam inter ſe, & locis diuerſi, & genere, & lingua eſſent; amoris tamen & pacis ſtudio coniunctiſſimi fuerunt. Hanc aũt gratiam diuina illa oratione Chriſtus à patre ſuo impetrauit: Non pro eis, inquit, tantũ rogo,ſed pro ijs qui crederituri ſunt, per verbum eorum in me, vt omnes vnum ſint,ſicut tu pater in me, & ego in te, vt ipſi in nobis vnum ſint, vt credat mundus, quia tu me miſiſti, qui auctor pacis,& animorũ cõiunctionis futurus, tuis oraculis prædictus fuerá. Quoniam apud Iſaiam legitur: Et iudicabit gentes, & arguet populos multos,& cõflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces. Non leuabit gens contra gentẽ gladium,neq. exercebuntur vltra ad prelíũ.& apud Hoſſeam: Arcum & gladiũ,& bellũ conterá de terra. Quicunq. verò hoc pacto affecturus eſſet eos, qui in ſe crederent; vt animorũ tranquillitatẽ, coniunctionẽ ac pacem veram illis afferret, hic verè is erat, quẽ à ſe mittendum Deus prædixerat. Huius autem veritatis argumentũ ſatis manifeſtum in Apoſtolorum hiſtorijs reperire licet,vbi ſic legimus: Multitudinis credentiũ erat cor vnum, & anima vna; nec quiſquã eorum quæ poſſidebat, aliquid ſuum eſſe dicebat. Sed & apud exteras etiam nationes huius rei teſtimoniũ confirmatum eſt: nam quo tẽpore Chriſtus Ieſus in terris Auguſto Cęſare imperãte cõuerſatus eſt in toto orbe belli tumultus ceſſauit. Et Neronis tẽporibus cum Euangeliũ per omnes nationes propagaretur, Senatus Popul. Q. R. pace terra mariq́ue parta Ianum occluſiſſe in antiquis numiſmatibus legitur;vt ex his omnibus planum atq. manifeſtum eſſet, maximum pacis autorẽ addeſſe; cùm maximæ atq. diuinæ pacis, quam ille in ſuorũ animis peperiſſet, ſcintillæ quædam redundarent, quæ cæteris etiam gentibus quietem dare poſſent. *Et dormire eos faciam fiducialiter.* Ex conſequenti antecedens confirmatur; nam ſomnus profundus & quietiſſimus non contigit, niſi ſecuris, nihil metuentibus, atq. ab omni ſolicitudine alienis. In pace in idipſum,dormiam & requieſcam,quoniam tu domine ſingulariter in ſpe, conſtituiſti me: Latini in vtramq. aurem dormire dicunt. Cuiuſmodi ſomno ſecuriſſimè fruebatur vinctus,& in carcere duriſſimo coniectus Petrus, nihil Herodis Regis iram & vim,nihil Iudæorum expectationẽ curans, cũ ab Angelo excitatus, & liberatus eſt. *Beſtiæ agri, volucres cæli, & reptili terræ.* In triplex enim hoc genus infeſtas atque maleficas animantes, ſacra philoſophia diuidit; cuiuſmodi ſunt leones,lupi, & pardi, ac vrſi & aquilæ, & quæ ad hanc naturam referuntur multæ aues; locuſtæ etiam & quæcunq́. agris nocere ſolent: ſerpentium verò natura ferè omnis pernitioſa eſt. *Arcum & gladiũ.* Argumentum eſt à deſtinatis,ſine quibus res effici non poteſt: nam ſi hæc ſublata ſunt, bellum ſepultum eſſe conſequitur.

Ioan.17. Iſai.4. Act.4. Pſal.4. Act.12.

Et ſponſabo te mihi in ſempiternum, & ſponſabo te mihi in iuſtitia & iudicio, & in miſericordia & miſerationibus, & ſponſabo te mihi in fide, & ſcies quia ego Dominus.

HACTENVS reconciliationis initia,atq. præambula quædá ſcripta ſunt,nunc verò deinceps ipſam reconciliationem planam atq. integrá prædicens,addit; & quibus ea rationibus, quibus ceremonijs ſit celebranda, deſcribit. Quoniá verò locus diuinus planè eſt, & maxima atq. hominibus vtiliſſima myſteria continet, quæ commodè aperiri non poſſunt; niſi ipſa ſimplex ratio, ad quam hæc arcana referuntur, explicetur: nonnihil prius de ſponſalibus, repudijs & reconciliatione, quæ inter Iſraëlitas antiqua cõſuetudine fieri ſolent, altius repetere operæpretiũ eſt. Iá diximus quod ſiqua mulier viro ſuo in dedecoris ſuſpicionẽ veniat,legũ,& iudicũ permiſſu repudiatur: verũ ſi ſuſpicionis argumẽta certa ſint,quæ iudicibus probari poſſint,ijs rebus omnibus eá expoliare licebat,quę ſponſaliũ iure aut mariti liberalitate accepiſſet; vt ſine honore & ſine rebus ad vitá cõmodis eiiceretur.quòd ſi maritus vel tẽporis interuallo longiore, vel cõceptæ de vxore opinionis mutatione,odiũ atq. irá depoſuiſſet;neq, tamẽ illa alteri viro interim nupſiſſet,repudiatá reuocare poterat,atq. in antiquá gratiá,& vitę cõiugiiq́. cõſortiũ admittere. Hæc de repudio & reuocatione: de ſpõſalibus quá breuiſſimè deinceps. Coniugiorũ ritus huiuſmodi erat: principio inter iuuenũ parẽtes nuptiæ in certũ diẽ cõſtituebãtur; quòd ſi parẽtes alicui nõ eſſent,res ad eos pertinebat, quibus iuuenes vel naturæ

Miſnaioth de libello c.6. & 7. Miſnaioth de ſanctis nuptialibus c.1.

lege,

lege vel iure alio curæ eſſe debuere: poſt hos, conſenſus iuuenū exigebatur, ſimul ac ij cōſenſiſſent, puella arrabonis nomine, aut argentū, aut tabulam aliquā publicè ſignatā accipiebat, quibus ſeſe illi traditam, & velut venditam profiteretur. his acceptis muneribus, quæ prius libera & ſui iuris, arrata, ſponſata, atque ſanctificata dicebatur: ſanctificata, hoc eſt ei tantum in coniugium atque in omne iuſtum obſequiūdeſtinata, à quo ea munera accepiſſet; exinde vltro citroq. alter alterius eſſe dicebatur; tandem conueniebatur, vxorque à paterna in coniugis domum ducebatur. Hæc omnia recolenda nobis ſunt, vtpote quæ in hoc capite ſignificentur. nam & Synagoga virum ſuum ad iram ſuis adulteriis concitaſſe conuicta eſt; ob eamque rem, obq; oſtinatam mentem, vt omnibus etiam acceptis à marito beneficiis expoliata repudiaretur, cōmerita, fuerit. Verùm multa prius à Deo vehementer amante mouēda fuerant, quò illa ad mentem atq. ad ſanitatem reuocaretur, ac tandem abnegatam & depoſitam viri appellationem reſumeret, & frequentaret; ita demum illa in gratiam recipienda, atq. in inuiolabile coniugij fœdus, reuocanda erat. quæ res in pręſenti verſu prędicitur: nam non ſemel, ſed ter deſponſandi verbū repetitur: id quod myſterio non caret, cùm ternarius numerus certitudini in omni idiomate ferè apud omnes auctores ſeruiat. quamobrem certa atque firma deſponſatio fore docetur. Præterea etiam adorandum arcanū Trinitatis indicari hoc in loco aſſerimus; quoniam quæ deſpōſata Chriſto Eccleſia fuit, Patri etiā & Sancto Spiritui deſponſata fuiſſe dicitur. Hoc dicendi genere Chriſtus apud Ioannem vſus eſt, cùm gregem ſuum Petro atque Apoſtolis paſcendum commendaret: ter enim dixit, Paſce meas oues, meos agnos; vt eum gregem totius trinitatis propriū eſſe affirmaret. *Sponſabo te mihi in ſempiternum:* Antea enim in diuina gratia nunquā permanſerat Synagoga: nam cùm tabernaculū illud frequentabatur, quod à Moſe fabricatum in Sylo fixum eſt, & illi in fœdere, & teſtamento eius non permanſiſſent, repulſi atque repudiati ſunt, ſicut ſcriptum eſt: In iram concitauerunt eum in collibus ſuis, & in ſculptilibus ſuis, ad æmulationem eum prouocauerunt: Audiuit Deus & ſpreuit, & ad nihilū redegit valde Iſraël: Et repulit tabernaculum Sylo, tabernaculum ſuum vbi habitauit in hominibus. Sed neque in illo celeberrimo fano, quod Salomonis impenſis & auſpiciis ædificatum ac dedicatum fuit, diuina maieſtas, & ſingularis in eum populum prouidentia permanſit: Namque deſiderata illis iuſtitia, deſideratum iudicium, demū deſiderata ſanctitas & miſericordia eſt, quod & multis in locis ab Amos Propheta notatur. Et tandē ſeculi vitio atq. hominū culpa, ſecūdum illud templum ab Eſdra reſtitutum, atque ab Herode magnificentiſſimè perfectū cum ſuis cultoribus damnatum, perijt: ſicut ſcriptum eſt: Ecce relinquetur vobis domus veſtra deſerta. Ex quibus manifeſtū fit antiqua illa ſponſalia cum ſynagoga eterna non fuiſſe: At verò quas nunc ter repetito verbo pollicetur nuptias, ita firmas ac ſtabiles fore prædicit, vt nullo tempore ſui finem metuere poſſint; quippe quæ iis donis, iis arris, ineundæ, atq. celebrandæ ſunt, quæ nulla ætate nullo tempore corrumpantur aut vitientur. Non enim pecunijs, non terrenis pollicitis, & donis, non legum tabulis in lapide inciſis, & publicè ſignatis, vt olim peragenda res erat, ſed cæleſtibus, & planè diuinis, quibus Deus ſponſam ſuā ita ornaturus erat, vt nullo non tempore placere ſibi, & gratiſſima eſſe poſſet: Nā quę ea eſſe debebāt? nēpè Iuſtitia, Iudiciū, Miſericordia, & Miſerationes, atq. Fides, quibus beneficiis ſemper illā honeſtā, ſemper pulchrā, ſemper omni vitio carentē, ſemper ſibi amabilē redditurus erat: & quoniam ſponſi erga nouam ſponſam amor vehemens, ardens, & omni ex parte dulcis eſt; ſemper eam ſponſæ amore ab ſe amandam pollicetur. [*Sponſabo te, inquit, mihi in ſempiternum,*] Vt nullo tēpore primus ille atque recens erga te amor tepeſcat. Hanc eandem rem alio in loco prædictam atque confirmatam videre eſt: Ecce dies veniunt dicit Dominus, & feriam domui Iſraël, & domui Iuda fœdus nouum: non ſecundum pactū quod pepigi cum patribus veſtris in die qua apprehendi manū eorum, vt educerem eos de terra Ægypti: Pactum quod irritū fecerunt, & ego dominatus ſum eorum dicit Dominus: Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Iſraël, poſt dies illos dicit Dominus, dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eam: Et non docebit vltra vir proximum ſuum, & vir fratrem ſuum dicēs: Cognoſce dominum: Omnes enim cognoſcent me, à minimo eorum vſq. ad maximum, ait Dominus: Quia propitiabor iniquitati eorum, & peccari eorū non memorabor amplius: Hæc ſunt arræ, hæc eſt

Ioan.21. Pſal.77. Amos c.2. Luc.13. Ierem.31.

hæc eſt dos à Deo, qua Eccleſia perpetuo atque ſtabiliſſimo coniugio deuincienda fuit: nempè iuſtitia,vt iuſtiſſimi viri iuſtiſſima coniux eſſet: Iudicium, vt nihil in ea, eiuſque Rom.9. actionibus deprehenderetur,cuius honeſta ratio reddi non poſſet: Miſericordia & miſerationibus; quoniam non volentis neque currentis opera; ſed Dei miſerentis dono, hæc illi danda erant: nam vt ſeſe illi traderet Deus, vt Spiritum Sanctum ſuum in illius ſanctificationem donaret, vt eam maieſtatis ſuæ templum atq. ſedem perpetuam efficeret, miſericordiæ ineffabilis amoris dona hæc fuerunt; quæ nullis humanis negotijs aut artibus comparari potuerunt· nedum à gente ob ſcelera, & violatam aduerſus Deum ſuum fidem repudiata; ſed Chriſti Ieſu opera & conciliatione omnia hæc illi cõtigerunt. quod quidem ipſum iam iam præſtandũ vates Zacharias agnoſcens, miris laudibus efferebat: Luc.1. ſicut ſcriptum eſt: Iuſiurandum quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum daturum ſe nobis; Vt ſine timore de manu inimicorum liberati, ſeruiamus illi in ſanctitate & iuſtitia corã ipſo omnibus diebus noſtris, Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri,in quibus viſitauit Ephes.5. nos oriens ex alto. Idem præſtitum & effectum teſtatur Paulus: Viri, inquit, diligite vxores veſtras, ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam, & tradidit ſeipſum pro ea, vt illam ſanctificaret, mundãs eam lauacro aquæ, in verbo vitæ, vt exhiberet ipſam ſibi glorioſam Eccleſiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiuſmodi,ſed vt ſit ſancta, & immaculata. Horum nominum iuſtitiæ, iudicij,quod Zacharias & Paulus ſanctitatẽ dicũt: Miſericordiæ & miſerationum definitiones longiores explicationes in alium locum conſultò differimus. *Et ſponſabo te mihi in fide.* Dictum à nobis ſuperius eſt, hæc omnia quæ à ſponſo arrarum nomine dari conſueuerunt, quibus ſponſa Hebraico more ſanctificata dicitur propriè ſponſi dona eſſe, non ſponſæ patrimonium, aut aliud quidpiam ab ea ex paterna domo allatum; ſed quod omninò debeat illa ſpõſo acceptum referre. Nam quæ ad matrimonij vſum res afferuntur, vt in triplici ſunt genere, ſic & triplici etiam nomine vocari conſueuêre. quæcunq. enim ab illa ad vitæ atq. vſus communionẽ dotis nomine, כלוב aut hæreditatis iure,afferuntur, *Celub*, hoc eſt caniſtrum, ſiue caniſtratum dicuntur: Quę צאן ברזל verò mariti propria fuerant, quocunq. modo ea ſibi vendicare is poſſit, *Tzon Barzel*, hoc קדושים eſt pecus ferreum, ſiue peculium appellantur: Quæ autem à viro ſponſalium ritu atque iure accepta in vxoris poteſtatem tranſeunt, ea proprio nomine ſanctitates,ſiue ſancta dicuntur; quòd eiuſmodi earum rerum interuentu vxor viro ſanctificata,in coniugij officiũ atque obſequium cedat,tanquam ijs donis empta illi & proprii iuris effecta fuerit. Igitur Iuſtitia, & Sanctitas, ſiue Iudicium, Miſericordia & Miſerationes, non tam à ſponſa Eccleſia allata, ad hoc ſacrum coniugium, quàm accepta fore ſacra acta definiunt. Eſt enim altera iuſtitiæ ratio,qua homines iuſti;altera qua propriè iuſtificati dicuntur: ſic etiã de iudicio, ſic de miſericordia,& miſerationibus eſt ſentiẽdum; de quibus aliàs nos plura, & exactius: nũc autem quoniam hoc poſtulare locus videtur,de fide ſanctificationis,ſiue ſponſationis nonnihil; ſed ſtrictim tamen erit expediendũ. Duplex eſt eius quæ in ſacris libris traditur fidei ratio; vnum genus eſt, quod natura ipſa hominum Deo auctore omnibus commune fecit; cuius officium eſt, vt ijs ſermonibus & verbis credatur, quæ veriſſima eſſe exiſtimata fuerint: Namq. hominibus maximè autem ſapientibus & bonis fidẽ habere ſolemus,cùm quippiam ab illis narratur, cuius aliàs certa à nobis noticia non eſt. Credimus autem ijs, quos & viros bonos & veraces eſſe intelleximus. Quoniam verò nihil neque naturæ bonitate, & præſentia, neque orationis veritate atq. integritate Deo comparari poteſt; fit vt ijs verbis maximè credamus, quæ à Deo manaſſe ſcimus. Verùm enimuerò cùm de maximis rebus,& ijs quæ ad hominum vitam inſtituendam,atque ad eorum ipſorum felicitatem explicandam pertinent, verba Deus facere ſoleat; vt eiuſmodi verbis credamus, duabus rebus potiſſimum opus eſt; ſigno, quo verba Dei eſſe agnoſcantur; & gratia, qua fides noſtra ad credendum tam arcanis narrationibus & difficillimis enunciationibus promoueatur. Diuinorum autem ſermonũ, qui in totis ſacris libris continentur, ſigna, quibus auctoritas obtinetur, miracula, & prodigia ſunt: quæ cùm ſolus Deus efficere poſſit (ſicut ſcriptum eſt: Qui facit mirabilia magna ſolus) ſuis Psal.72. verbis, & ſermonibus ſolus etiam ipſe autoritatem poteſt addere: Atque hoc argumento, tum alij ſancti auctores, tum diuus Paulus ſacros libros non ab humano, ſed à Ad Heb.c.2. diuino conſilio profectos eſſe probat: conteſtante, inquit, Deo ſignis,portentis & miraculis, &c. gratiam autem nulli hominum negari, qui tamen admittere velit, tum ipſa

benignitatis

benignitatis diuinæ ratio,tum ſacræ literæ paſſim docent:namque oculus Domini ſuper metuentes eum,& in eos qui ſperãt ſuper miſericordia eius: Quia miſericordiam & veritatẽ diligit Deus,gratiam & gloriam dabit Dominus: Non priuabit bonis eos, qui ambulant in innocẽtia.Hoc fidei genus,vt naturæ virtus eſt, fidem naturalem vocare ſolent Pſalm. 48. Theologi,ita tamẽ naturalem,vt donum Dei eſſe definiant: Quid enim habes quod nõ accepiſti?vt verò gratia, & diuini oculi luce plurimũ adiuta,auctaque eſt, fidem infuſam appellant. Atque adeò hãc fidem Deus ab omnibus exigit,quicunq. illum purè,& ſanctè colere atque ſtudioſè ſequi voluerint: namque ſine hac fide impoſſibile eſt placere Deo. Huius autem fidei,quoad illa in hominũ animis viuit,& rationes ſuas agit, indiuidua comes eſt charitas; qua homines Deo credentes, dicto etiam parent: & quicquid iuſſi fuerint, ſtudioſè ac diligẽter faceſſunt. Hac fide & charitate quicunque probati ſunt,fideles appellãtur & iuſti: Quòd ſi charitas abſit, fides lãguidiſſima,ac potius mortua iacere creditur. Iaco. 2. Munere itaque huius fidei & dilectionis ſocietate animati pij homines,attendunt credentes,vtque euentus ex Dei conſilio,& ſua ipſorum animi ſententia ſuccedat,omni pietate, omnique officio ſeſe comparant, quo Deo ſe placituros credunt: atque ita rectè diſpoſiti, diuinorum munerum & pollicitationum compotes fiunt, ſicut ſcriptum eſt: Quicunque emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatum & vtile Domino ad omne opus bonum paratum: 2. Timoth. 2. verùm enimuerò cùm in donorũ, quæ à Deo promiſſa ſunt, definitionibus diuinis etiam Spiritus connumeretur, quem Deus per ſuum verum Meſſiam omnibus credentibus & obedientibus donaturum ſeſe non ſemel promiſerat, efficitur,vt ſi quẽ Deus huius dono & vſu dignetur,is alio iam modo, alia efficaciore atq. illuſtriore dignitate diuinis verbis credat,quã antea credebat.quippe antea teſtimonium diuinum nõ in ſe, ſed extra ſe habebat: nimirũ in miraculis, prodigijs & portentis, quorũ ipſe aut ſpectator,aut tantùm auditor fuerat: nũc verò accepto Spiritu teſtimonium Dei intra ſe habeat,credatq. firmiſſimè Dei verbis, promiſſionibus, & Ieſum verũ eſſe Chriſtum,agnoſcatq. eius veritatem & virtutem per quem fidelibus hæc danda dona fuerãt prædicta. Huiuſmodi ergo teſtimonium in ſe habentes,altero etiam fidei modo vtuntur: quæ omnino ac maximè propriè infuſa fides appellari debeat. nam prior fides partim naturalis eſt,partim verò infuſa,in quãtum ſcilicet diuini oculi lumine & virtute illuſtratur ac augetur.poſterior autẽ hęc,quam diuinus ſpiritus in iis,qui priori fide probati ſunt, efficit, omnino ſupra communem naturæ vſum, & tota noua, nouumque Dei opus eſt: Ex fide inquit Paulus, in fidẽ: hoc eſt ex priore fidei genere in hoc alterũ auguſtiſſimum genus vocati.& alio in loco: Vobis donatũ eſt pro Chriſto,non ſolum vt in eum credatis; ſed vt etiam pro illo patiamini: Philip. 2. videlicet quod Spiritum ſanctum in ſe poſſidebãt, vel ab illo potius poſſidebantur. cuius cùm multa dona ſunt, quibus ille donare ſolet eos, apud quos habitat.ex his donis etiam hæc ſunt: Patientia, Mãſuetudo & Fides. Galat. 5. Itaq. qui harũ arrarum,id eſt,diuinæ huius fidei compos eſt, teſtimonium Dei in ſe habet, agnoſcitque verbum diuinum eſſe, quo auctore promiſſiones diuinas efficaciſſimas atque certiſſimas experitur.quo teſtimonio vnus ex ijs,qui vſi ſunt edoctus dicebat. Ipſe enim ſpiritus teſtimonium reddit ſpiritui noſtro,quòd ſumus filij Dei; Galat. 5. non quòd ipſi hanc adoptionem ſibi perſuaſerint, vt quidam nunc falſò ſtatuunt; ſed quòd reuelatione diuina à ſpiritu traditum ita acceperint. Itaque hæc eſt illa fides, de qua dictum eſt *Deſponſabo te mihi in fide, & ſcies quod ego Dominus,* vel vt Hebraicè & Græcè legitur, *& ſcies Dominum*: idem autem hoc cum illo eſt: Quia omnes agnoſcẽt me à minimo eorum vſq. ad maximum eorum. Ierem. 31.

Et erit in die illa,exaudiam dicit Dominus,exaudiam cælos,& illi exaudient terrã, & terra exaudiet triticum,& vinum,& oleum,& hæc exaudient Iezraghel.

SI à ſuſceptæ breuitatis compendijs digredi animus eſſet, latiſſimus ſe nobis campus aperiebat ad diſputandum de natura rerum, deq. iis quæ fiunt in ſublimi, atq. de harum omnium gubernatrice prouidẽtia: quibus de rebus non minus iucundè ac ſuauiter, quàm verè ex diuinis arcaniſque libris philoſophari poſſemus. Sed dabit Deus & his quoque cõmoditatem & tempus. Nunc verò quàm elegãter,quàm poëticè res deſcribatur,& ſi non perſequi, indicare tamen cõmodiſſimum erit, ac mihi quidẽ natura ad poëticam facultatem comparato, & in antiquorum poëtarũ libris non parum à puero olim verſato,

(abſit à confitente arrogantiæ ſuſpicio) cætera omnia, quæcunq. Græcis,& Latinis auctoribus extant poëmata,omnẽ cum ſacris ſcriptis cõparationem omnino formidare,& tanquam ſidera reliqua ſolis aduentu , & luce obſcurari viſa ſunt. Nam quid tam elegans in hác quæ nobis ante oculos poſita ſentẽtia eſt, afferri poſſit,quàm eſt illud apud Maronẽ:

Georg. 1.

Tum Pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commixtus corpore fœtus.

Sed nihil hæc ad noſtri vatis dignitatem,atque elegantiam; maximè ſi Hebraïcè ſuis numeris,& pedibus quibus conſtat,accõmodetur ſententia. [*Exaudiam exaudiam cælos,& illi exaudient terram.*&c] Siue vt Hebraicè legitur: *Reſpondebo cælis,& illi reſpondebunt terræ.* Omnia igitur ad diuinã ſpectare prouidẽtiam,hoc loco,& multis alijs docemur: neq. quicquam in rerum natura eſſe,quod non egeat diuino conſilio & nutu. Neq. verò de peccatis nobis ſermo eſt, quæ vt huiuſcemodi ſunt,non in rerum natura numerari, ſed contra rerum naturã exiſtimari debent. cætera autem omnia & ſi maximè officium ſuum & munus pręſtare inſito appetitu cupiant: nihil tamen quicquã ſine diuino,à quo pendẽt nutu,efficere poſſunt. Orant quidem illa omnia Deum vocibus & precibus propriis, quamuis eorum linguæ minus à nobis intelligãtur: orant, inquam, vt hominibus (in quorum vſum facta productaq. ſunt) officio,& vtilitate prodeſſe,à Deo ſinantur.Sed peruidet tamen Deus quid opus,ſit,quid maximè humanis rebus conueniat : atque ita naturas rerum nutu & voluntate ſua temperat,vt pro ſui conſilij ratione,non pro rerum ipſarum appetitu,& viribus gerantur. Homines igitur annonam & frumenta,aliáque telluris munera expectant: at illa deſiderant temperiem & fœcunditatem: tellus verò ipſa cæleſtem viciſſitudinem & temporũ oportunitatem requirit: cælum denique diuino conſilio paret. Itaque vbi luxu & nimia proſperitate homines ab officio ad libidinem declinant,ſubductione opus eſt.tunc verò natura ceſſat & fructus quàm tenuiſſimos proferre aut omnino negare iubetur. Rurſus verò vbi homines pietatis & liberalitatis diuinæ non indigni fiunt, proſpera omnia ac feliciſſima in humanos vſus Dei cõſilio atque auſpicio redduntur, ſicut ſcriptum eſt: Poſuit flumina in deſertum , exitus aquarum in ſitim: Terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitãtium in ea.Et rurſus: Poſuit deſertum in ſtagna aquarũ, & terram ſine aqua in exitus aquarum, & collocauit illic eſurientes, & conſtituerunt ciuitatem habitationis, & ſeminauerunt agros & plantauerunt vineas,& fecerunt fructum natiuitatis. Vt verò in ſuperioribus triticũ, oleum,vinum, & cæteras humanæ vitæ cõmoditates, quæ aſtrorum virtutibus & numinibus falsò tribuebantur, ad ſe reuocatum iri comminatus eſt; ſic iam modo rebus & moribus hominum in melius mutatis , & diuini ſpiritus dono compoſitis abundè omnia in melius ceſſura,cælum,terram, fructus & annonam votis reſpõſura promittit . Illud autem maximè in mentem venire , & ſæpius cogitatione repeti oportuerit; cùm de huiuſmodi felicitatibus à vatibus ſermo fit, non tam ad terrena, & corruptibilia reſpiciendum eſſe,quàm ad cęleſtia,& incorruptibilia,quibus humanus animus ornatur, augetur, atque beatus efficitur.nam vt pictores,quas pulcherrimas eſſe volunt rerum aut hominum vel diuorum effigies; antequam ſuis coloribus ad viuum effingant,& ſplendoribus ornent;certis lineis,creta aut carbone deſcribunt;neque tamen eas lineas perpetuò durare volunt,imò ſuperinductis coloribus penitus delent atque occultant. ſic Deus has terrenas,quas ſcripturę vocant benedictiones,velut vmbras quaſdam,& primas lineas eſſe voluit earum rerum atque diuitiarum,quæ in futura tempora producendis ad perfectionem hominibus parabuntur. In qua allegoria cælum diuinum auxilium & gratiam; terra verò humanam naturam; fructus aũt hominũ officia, actiones & opera ſignificare ſolent. Atque hæc res elegantiſſimè Pſalmis decantata explicataque eſt: vt,Benedixiſti Domine terram tuam, auertiſti captiuitatẽ Iacob ; remiſiſti iniquitatem plebis tuæ, operuiſti omnia peccata eorum,& cùm hanc tationem perſecutus fuerit vates, ſubiungit: Veritas de terra orta eſt,& Iuſtitia de cælo proſpexit.Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuum. Hanc rerum viciſſitudinẽ hoc in loco Deus per vatem promittit, quam ſæpe aliàs ſub hac dicendi figura delineauerat : vt apud Ezechielem Deus, vaticinare, inquit, ſuper humum Iſraël: Et dices montibus & collibus , iugis & vallibus: Hæc dicit dominus Deus: Ecce ego in zelo meo, & in furore meo locutus ſum, eo quod confuſionem gentium ſuſtineretis,idcirco leuaui manũ meam, vt gentes quæ in circuitu

Pſal.106.

Pſalm.84.

Ezech.36.

veſtro ſunt, ipſæ confuſionem ſuam portent. Vos autem montes Iſraël ramos veſtros germinetis,& fructum veſtrum afferatis populo meo Iſraël. Atque adeò hác felicitatem cæleſtem cum omnium promiſſionū ſucceſſu eueniſſe ijs,quos ſibi in filios adoptauit Deus, teſtatur Apoſtolus: Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione, non carnali,ſed ſpirituali in cæleſtibus.Sicut elegit nos in ipſo ante mundi conſtitutioné, vt eſſemus ſancti,& immaculati in conſpectu eius in charitate. Ephes. 3. [*Et exaudiam dicit Dominus,exaudiam.*] Pulchra repetitio vnius verbi ad rem aſſeuerandam freques eſt,Amen Amen dico vobis: & apud alios auctores: *Neſcis temeraria,neſcis Quem fugias.* Quamuis Chaldæus paraphraſtes prius verbum ad homines referat ſic, *Et reſpondebo precibus veſtris.*&c. Ouid. Metamorph. lib.

[*Et hæc exaudient Iezraghel.*] Omnia pro votis populo Dei euentura omnia in melius conuertenda atque verborum etiam ipſorum ſignificationes & rationes commutandæ promittuntur: ita vt nihil triſte,nihil non felix fauſtumq. eueniat ijs, qui in diuinam gratiam,in filiorum libertatem reconciliati fuerint. Vtitur autem Deus pulcherrima permutatione,quæ plurimū ad ſententias atq. ad orationes exornādas valet. Ea eſt cùm aut verbum aliquod,aut tota oratio ab alia in aliam ſignificationem mutatur. quod cum multis modis fiat,vnus ex ambiguo elegantiſſimus eſt modus.fit autē,verbo ex altera in alteram ſignificationem permutato, vt Cicero Verrem, verè Verrem appellare in orationibus ſolebat. Hoc itaq. in loco vt hactenus nominis Iezraghel durior fuerat obſeruata ſignificatio,quatenus brachium Dei,& diuinam vltionem referebat; dumq. ea ſignificandi ratio maneret, nihil mitius,quàm fructuum & victus ſubductionem,quàm captiuitates & miſerrimas ſeruitutes audiebamus;quarū calamitatum ratio talis redebatur: [*Quia magnus eſt Iezraghel,*] hoc eſt brachij diuini *dies.* ſic rurſus pace iam atque amicitia conciliata, cùm omnium rerum optimarum maximam fore copiam,maximam felicitatem promittat,nomen etiam *Iezraghel,* ad rationem alteram reuocādum prædicit; qua ſemen diuinum ſignificari poteſt. nam qui olim calamitatibus vexati, & ſupplicijs affecti erant *Iezraghel,* hoc eſt,Brachium Domini maximo cum dolore audierant.rurſum tot virtutibus, tot donis,tot dignitatibus cumulati,& aucti,*Iezreghel,* hoc eſt ſemen diuinum,& filij Dei maxima cum voluptate audient, vt ſcriptum eſt: Et vocabuntur in ea fortes iuſtitiæ, plantatio domini ad glorificandum: Et omnes qui viderint eos agnoſcent illos, quòd iſti ſunt ſemen,cui benedixit Dominus: Par ergo eſt,vt triticum,oleum,vinū,& quæ ijs rebus ſignificantur,animorum virtutes;Ac deinde tellus alma parens,cælumque benignum, & Deus ipſe Pater natorum vota ſecundet. Vt autem alteram *Iezraghel* ſignificationem reſpiciendā eſſe doceret, eodem verbo vſus promiſſiones ſuas noua acceſſione cumulauit. pollicetur enim ex paruo pij generis & nominis initio ingentem ſobolé,& maximá diuini nominis gloriam fore propagandam; neque verò intra eos tantum,qui ſecūdum carnem Iſraëlitæ eſſent arcédam fore hanc ſponſam Eccleſiam, ſed per omnes orbis partes maximo cum pij populi & diuinæ gloriæ increméto peruaſuram eſſe,ita vt ex paucis Iſraëlitis, qui iuxta carnis & ſpiritus rationem,hoc nomine appellari meritò potuerūt, ingens Iſraëlitarum ſit prouenturus numerus, qui ſpiritu verè Iſraëlitæ ſint. Atque vt agricolis plures ex vno qui ſeminatur modij colligentibus proueniunt: ſic ex paucis hominibus, qui ad Euangelium ſeminādum in omnes terrarum regiones erant mittendi, maxima hominū, qui ad cæleſte regnū pertineant,copia gignatur. Sic ille, cuius auſpicio atque auxilio hæc ſeges ſerebatur,dicebat: Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis,quod accipiens homo ſeminauit in agro ſuo; quod minimum quidem eſt omnibus ſeminibus: cùm autem creuerit, maius eſt omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant & habitent in ramis eius. Huc etiam pertinent,quæ de ferméto in tribus farinæ ſatis abſcondito,ſapientiſſimè ab illo diſerta ſunt. Huius rei cauſſa Deus hoc in loco addidit:

Et ſeminabo eam mihi in terra.

EAM, intelligo ſementē ſiue ſemē,id quod *Iezraghel,*hoc eſt diuinū ſemen appellatur. Neq. verò ſperare debebāt Iſraëlitę,vt à locis & regionib⁹ ijs,quas diſperſi īcolebāt,ad eā Syriæ partē, q̄ olim illis diuinæ ſortis dono cōtigerat, reducerētur: nā tā anguſtis ſpatijs tāta hoīm multitudo quî capi poſſet? ſed vbiuis gentiū illi forēt,ibidē diuina ciuitate donādi atq. in filios & ſemē Dei adoptādi, & ſuorū, nec nō & viciniarū gētiū acceſſione augēdi erāt: Seminabo,inq̄t,eā in terra: nō in terra Canaā,ſed in vniuerſū in terra dixit, vt &

vnus ex ijs qui ſeminati ad hanc rem fuerunt, hunc eundem locum interpretatur: Vt
Rom.9. oſtenderet, inquit, diuitias gloriæ ſuæ in vaſa miſericordiæ, quæ præparauit in gloriam,
,, quos & vocauit, non ſolum ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus, ſicut in Hoſſea dicit: Voca-
,, bo non plebem meam, plebem meam. Antiquiſſimi etiam Hebræorum, & qui circa ſalutis humanæ tempora fuerunt, hanc ſeminationis rationem hoc modo explicabant.

Et miſerebor eius quæ fuit abſque miſericordia, & dicam non populo, populus meus es tu, & ipſe dicet: Deus meus es tu.

NIHIL in humanis Rhetorum præceptis, ad faciendam in narrationibus fidem magis commendari ſolet, quàm vt rerum geſtarum ordo ſerieſque ſeruetur: atque vt quidq. primùm geſtum erit, ita primùm exponamus, & rerum ac temporum ordinem conſeruemus, vt geſtæ res erunt; aut vt potuiſſe geri videbuntur. In diuinæ autem eloquentiæ rationibus nihil minus hac obſeruatione neceſſarium videtur. neq. enim Deus humanarum artium præceptis parêre cogitur; ſed vt ſapientia & conſilio omnia ſuperat, ſic noſtrarum obſeruationum anguſtijs non cõtentus, liberiori campo exultat, atque contemptis etiam rurſus humanarum viarum diſpendijs, & circuitionibus, maxima atque artificioſiſſima compendia ſibi ipſe facit, eademque diſcipulis ſuis, ijs, inquam, quos ipſe docendos ſuſcepit, facillima reddit. Cauſſa autem quamobrẽ ad faciendam fidem temporum ratio & rerum ordo apud nos deſideratur, nulla alia eſt quàm mentis noſtræ tenuitas, & maxima ad cognoſcendum ingenij imbecillitas; nec non & rerum ipſarum ac negotiorum fluxa & labens natura: quoniam apud nos res non ſimul omnes cõficiuntur, ſed temporum momentis, quæ ſequantur, indigent: cum tempore enim ipſo naſci, produci, & confici obſeruantur. Vt verò temporum partes inter ſe coniunguntur, pręteritum præſenti, & futuro præſens, ita rerum partes inter ſe & antecedere, & cõiungi, & conſequi ſolent. Nobis autem huiuſmodi rerum ſeries obſeruare, omniáque ad hanc rationem reuocare aſſuetis, quicquid diſcrepauerit alienum prorſus, atque abſurdum, & ad fidem faciendam ineptum, videtur: vtpote quibus multi temporum modi ob naturæ imbecillitatem præſentes eſſe nequeant, multarum etiam rerum coniuncta narratio tanquam anguſto vaſe reſpuatur. Conſequens ergo eſt, ſi quid iuxta humana præcepta & artes narrandum nobis ſit, temporũ atque ordinis rationes expectari oportere: aliàs narrationem dilucidã minus videri. Verùm enimuero Deus qui omnem humanã rationem & cogitationem infinitè ſuperat, tempora omnia, & rerum deſpicit ſeries, extráque omnẽ menſurę modũ poſitus, cælum, terram, maria, mundũ; denique totum pugno comprehendit, neq. tamen manum cõplet. ex quo fit, vt nihil illi præteritum, nihil futurum, nihil detractum aut deſideratum, nihil nouum eſſe poſſit; ſed omnia præſentia ſint, omnia viuant, omnia denique iam facta, atque certa ſint; ſiue ea apud nos incerta, ſiue infecta, ſiue expectata, ſiue certa, facta atq. peracta fuerint. Igitur nobis, ſi de rebus, quę apud nos gerũtur, ſermo habeatur; cum illis duobus generibus & rerum ipſarum, & noſtræ cognitionis eſt temperandus. Deo verò ſermonem ſuum ad ſuam illam, quæ humanas omnes definitiones tranſcendit, cognoſcendi rationem transferre integrum eſt; ita vt ea quæ geſta iam ſunt, cum ijs quę olim gerentur, & omnia cum pręſentibus rebus coniungat atque componat:
Habac.3. Quoniam, vt inquit Habbacuk, mundi ac æternitatis itinera eius ſolius ſunt, illique ſoli
Act.1. manifeſta, & in illius tantum poteſtate, vt à filio eius accepimus, cõſtituta. Etenim poëtæ etiam qui facultatem ſuam, non tam arti, quàm Deo acceptam referri volunt; & ſeſe diuino impetu ad canendũ excitari, agíque iactitãt; huiuſmodi Rhetorũ de narrationibus præceptiones contemnere ſolent, & diuinum quoddam dicendi genus vtcunque imitari
Hor. in arte. conati, temporum ac rerum ſeries prætermittunt: *Et iam nunc dicunt, iam nunc debentia dici Pleraq. differũt, & præſens in tẽpus omittunt*; & *In medias res non ſecus ac notas* auditorẽ *rapit, atq. Iam modò me Thebis modò iam me ponit Athenis.* De qua re dictum nobis fuſius eſt in ijs libellis, quos nuper de Chriſtianis Rhetoricis carmine componebamus. Omnis autẽ hæc, in quam incidimus diſputatio, eò pertinet, vt quoties in diuinis libris, maximè autem in vatum oraculis rerum & temporũ ſeries vel cõfuſa, vel turbata, vel certè minus dilucida, videbitur, tenuitatem noſtram agnoſcentes, diuinæ artis modos, rationeſq. admiremur, atque ad eam excellentiam, ad eumque ſublimem cognoſcendi gradum animis, ſtudio & votis omnibus contendamus; vt doctrinæ huius partem aliquam Dei dono conſequi poſſimus.

poſſimus. Hoc itaque in loco Deus omne Iudæorum æuum tribus ferè verſibus explicat, omnemq́ue eorum hiſtoriam vno, atque eo non longo capite complectitur: namque antiqua illorum ſtatus memoria ab Ægyptiis vſque temporibus repetita, quas ob cauſſas abiiciendi eſſent, cõmemorauit: deinde recõciliationis promiſſionẽ adiecit, quòd diuinæ miſericordiæ beneficio in coniugij regniq. ſocietatẽ, vnà cum gentibus aliis erant conuocandi: ſed quia plerique illorum importuni, contumaces, atque diuinæ vocationi increduli futuri erant eoſdẽ omni dignitate, omni tam diuino quàm humano ſplendore meritò carituros, atque interim gentes in eorum locum eſſe ſufficiendas prædixit. Tandem verò (quæ maxima Dei benignitas, quæ ineffabilis miſericordia eſt) vitæ ac regni aditus illis eſſe patefaciendos. neque tamen verendum poſthac eſſe, ne de loco & de certa re ac poſſeſſione deturbentur. Hæc itaque omnia diuerſis temporibus euentura; quoniam ad vnam hanc gentem, atque adeo ad vnum regnum pertinebant; quòd ſemel præuiſa à Deo ſunt, & præſentia illi ſemper fuêre, ideo pauciſſimis verſibus comprehenſa, & vna ferè periodo ſunt coniuncta. Nomina autem *Loruhhama, & Loghami*, hoc eſt non miſericordiam conſecuta, & non populus meus, vnà cum rationibus & rebus ipſis Deus à ſe eſſe commutanda promittit, vt iam deinceps miſericordiã cõſecuta, & populus meus appelletur. atq. Deus ipſe viciſſim, Deus meus, à populo ſuo audiat. [*Et ipſa dicet deus meus.*] Gubernatorem & præſidem conſilio, ſtudio, curaque prouidentem ſignificat vox *Elohi*: itaque curæ אלהי ſe eſſe Deo ſuo agnoſcit. Habet autem affectum Hebraicè nomen, *Deus meus*, eò quòd in vocandi caſu poſitum acclamationem & amorem ſtudiumq. maximũ indicat: nam longiſſimæ orationis, quam is, qui amore affectus maximo inſtituere vix poſſet, compendium quoddam vocandi caſus, eſſe ſolet; maximè autẽ ſi non tam proprio nomine, quàm alio quopiam quod ad rem ad affectumq; pertineat, quis compelletur: ſic Paulus: Accepiſtis, inquit, ſpiritum adoptionis filiorum in quo clamamus Abba Pater. Roma. 8. Hactenus ergo totius Iudæorum hiſtoriæ ſumma quædam nobis præſcripta eſt, atque ad hanc eandem diuus Paulus animo & cogitatione conuerſus, plenam ſuæ gentis reſtitutionem prędixit: Nolo, inquit, vos ignorare fratres myſterium hoc, vt non ſitis vobiſmetipſis ſapientes; Roma. 11. quòd cæcitas ex parte contigit Iſraël, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. & hoc illis à me teſtamentum; cùm abſtulero peccata eorum. ſecundum Euangelium quidem inimici propter vos. Secundum electionem autem chariſſimi, propter patres. Sine pœnitentia enim ſunt dona & vocatio Dei. Sicut enim aliquando & vos non crediditis Deo, nunc autem miſericordiam conſecuti eſtis propter incredulitatem illorum. Ita & iſti nunc non crediderunt in veſtram miſericordiam, vt & ipſi miſericordiam cõſequantur. Hæc Paulus. At verò nos hoc in loco pium lectorẽ admonendũ eſſe exiſtimauimus, vt omni ſtudio ardẽtibus votis, aſſiduiſq. precibus à Deo miſericordiam efflagitemus: atq. illud deprecemur, ne vt Iudæorũ rebellio occaſionẽ nobis ad Euangelium atque ad regni ſocietatem dedit; ſic noſtra impietas illis aditum ad reconciliationẽ aperiat. neque ea nos excludamur ianua, quæ illis ad miſericordiam eſt cõcedenda. Amen. Scimus profectò quid vereamur, & quamobrem hoc prædixerimus, ea nobis neque leuis, neque incerta ratio eſt.

CAPVT III.

ET DIXIT *Dominus ad me, adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram, ſicut diligit Dominus filios Iſraël, & ipſi reſpectant ad Deos alienos, & diligunt vinacia vuarum.*

NON POSSE non obſcuram atque difficilem libri huius lectionẽ videri, demonſtratũ nobis in ſuperioribus eſt. Huius autem difficultatis inter alias cauſſas vnam illam coniecimus, quòd ſub amantis viri, atq. eiuſdem vehementer ob adulterium dolentis perſona, ſermo inſtituatur. namq. vtraque perturbatio, ſi quem corripiat inquietum diuerſumq́ue agitat, atq. in varia multipliciq. cura & cogitatione verſari cogit. Eius autẽ rei index certiſſimus ſermo eſt: videmus enim ab ijs, qui huiuſmodi diſtinentur curis, nunc hunc, nunc illum ſermonem & arripi & dimitti, ſæpius accuſari, interdũ dãnari, femineamq. impudicitiã exprobrari,

non raro inuidiam in riuales concitari, in amatam mulierem contemptum odiumque effundi: ruſus hæc mitigari, & eam tandem affectionē, quæ antiquior fuerat, ad amorē nimirum plus cæteris omnibus valere. Quamobrē de pace, de reconciliatione, de amore demum redintegrando cogitatur, atq; agitur; atq. vt tota hæc res ac ratio illuſtrior nobis fiat, exemplum aliquod habere non pigebit. Neque verò minimū referre puto, vnde illud petatur; quando illud nobis non ad vitæ documentū aliquod, ſed ad rei, de qua loquimur, ſimilitudinem eſt dirigendum. *Dum tu Lydia Telephi* &c. Tandem ſubiungitur,

Horat. lib. 1. od. 13. *Felices ter & amplius.*
Quos irrupta tenet copula, nec malis.
Diuulſus querimonijs.
Suprema citius ſoluit amor die. &c.

Igitur cum iam Deus per vatem ſuum, multas huiuſmodi cogitationes & curas aptiſſimo ſermone expreſſerit, tādem ira in omnem

Ierem. c. 29. in pacē & gratiam vltrò offerēdam ſibi mutatā eſſe prædicat, ſicut ſcriptū eſt: Ego enim » ſcio cogitationes, quas cogito ſuper vos, cogitationes pacis non afflictionis, vt dem vobis » finem & patientiam, & inuocabitis me, & ibitis & orabitis me, & ego exaudiam vos, quæ» retis me, & iuuenietis, cum quæſieritis me in toto corde veſtro, & iuueniar à vobis, ait do» minus; & reducam captiuitatem, & congregabo vos de vniuerſis gentibus, & de cunctis » locis, ad quæ expuli vos. De his autem cogitationibus totus hic ſermo cum vate inſtituitur, prædiciturq. quid interim futurum ſit, dum Iſraëlitica gens omnino in gratiam cum Deo reuertatur: Namque hactenus duo nobis tempora, duo gentis huius ſtatus deſcripti ſunt, atque in altero quidem antiqua eius hiſtoria breuiſſimè fuit propoſita, qua rudis ille populus diſciplinæ ignarus, totius honoris inops egenúſq. fuerat, vt Dei beneficio repentè auctior extiterat, & a Deo ad maximū honorem fuerat euocatus: In altero verò eiuſdem populi ingratitudinem atq. inſaniam complexi ſumus, & quas ob fidem atq. religionem violatam pœnas ſubiturus ſit; & tādem eundē in gratiam diuina benignitate reuocandū cognouimus. Supereſt tertius ille ac medius gradus, quem ille, dum optatiſſimus malorum & calamitatum finis aderit, complebit. Hic demum gradus hoc in capite deſcribitur atque prædicitur: Sed illa tamen cauſa imprimis repetitur, quare ſic illis conſultū eſſe velit Deus; nimirum quia nihil odit eorum quæ fecit: homines autem præcipuè quam

Ioan. 3. uis indignos, amat; pro quibus vnicum & chariſſimum ſibi filium ad mortem dedit. Verumenimuerò vt inſtituta ſemel ſermonis & prędicēdi ratio modusq. ſeruaretur, eam de qua agitur, rem magnam atq. diuturnā futuram non verbis tantum, ſed ſignis etiam expreſſam eſſe voluit Deus. Iubet itaq. vatem ſuum nouam aliam cum muliere rationem inire, vt ante oculos poneretur tanquam imago quædam & repræſentatio rationis eius, quæ ab ipſo Deo aduerſum Synagogam deinceps eſſet ſuſcitanda: ideò autem alia ratione cum mulieris perſona agi opus erat, dignitate, honore, regno, & ciuitatibus ſuis expulſa, ob antiqua & præſentia ſcelera; adeoque ob repulſam Meſſiæ ſuo ab ipſa illatam, quandiu diuina reconciliatio eſſet expectanda. Namque longè aliter actum iri oportebat, quàm antè abdicationem actum, aut poſt reſtitutionem eſſet agendum: Atque eæ partes vnius tantum rationis, & modi ſpectatione ſatis aptè agi, ac repræſentari commodè non poterant: ſiquidem antea cùm ſynagoga Deus, perinde ac vir cum amata ſibi nō tamen integris moribus prædita vxore, ſe habuit. Tandem verò ad ſanitatem bonáq. frugem reſtitutam ſibi tanquam viro bono vxorem bonam, chariſſimam, atque gratiſſimam curæ eſſe futurā eſt pollicitus; vtraq. autē res à vatē noſtro cum vna vxoris illius, quā duxerat, perſona cōmode repræſentata eſt. Sed quoniam aliud iam negotium non ex coniugij legibus & officiis gerendū eſt; aliud agendi genus, aliusq. modus obſeruādus proponitur:

[*Et dixit dominus ad me: adhuc vade:*] Attentionem multam magnam futuræ rei expectationē initio ſtatim molitur, cum verba denuò ſibi à numine facta, nouumq. ſermonē quaſi de re noua & maxima inſtitutum, referat: Porrò particula illa, *adhuc*, nouam deinceps agendi rationem ſuſcitandam ſignificat; eademque particula in ſimili ſententia vti

Exod. 11. Deus ipſe ſolet, vt Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Ægyptum: Sic hoc loco: Adhuc vade, atque aliam rationem inito. Ire autem imperandi modo poſitum agendi ſe-

Oſee 2. dulitatem & maturitatem ſuadet, vt ſuperius: Vade & ſume tibi vxorem fornicationis.

[*Et dilige mulierem dilectam amico & adulteram.*] Hæc totius negotij imago, & repræſentatio eſt: Nam cum Deus futuram ſibi aduerſus Iſraëliticam gentem abnegationem

& ex-

& excluſionem eſſet comminatus; vel certam potius partim ob ſpectata iam, partim ob præuiſa in ijs ipſis ſcelera prædixiſſet, & tandem futurū eſſe promitteret, vt in miſericordiam atque in gratiam reciperentur: quo tamen pacto cum illis interim agendum eſſet, incertum & ignotum eſſe potuit. atque ea ignoratio, & incertitudo in cauſa fuit, vt multi ex illis ſpem omnem animumque deſpondentes, præcipites irent; multi rurſus certæ pollicitæ ſpei non ritè ſancteque innixi, vitijs & voluptatibus per totam vitam ſecuri liquefierent, & molliti diffluerent: alij demū illud fieri omnino poſſe negarent, vt deſerti ac deſtituti à Deo vel diem vnū peragerent, tum quòd filij Abrahæ Iſaac & Iacob eſſent; quorum ſobolem à Deo deſertam eſſe non decebat: tum etiá quod omni naturæ prorſus videatur repugnare, vt res aliquæ à diuina prouidentia neglectæ atque dimiſſæ, durare valeant, ſicut ſcriptum eſt: Auertente te faciem tuam turbabuntur, auferes ſpiritū eorū, [Pſal. 103.] & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Itaque vt huiuſmodi hominum animis hæſitationes, dubitationeſq. remouerentur; hoc & agendi & dicendi genus inſtitutū eſt, quo oſtenderetur, non vt anteà feliciter, non vt futuris tẽporibus feliciſſimè illis eſſe prouidendū; ſed prouidendum eſſe tamen, vt nec ipſi funditus perirent, nec omnino nullum ſemen Abrahæ intereſſet; [Iſai. c. 1] ex quo maxima illa iuſtorum, & piorum hominū ſoboles eſſet propaganda, ſicut ſcriptum eſt: Niſi Dominus Sabaoth reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus, & Gomorræ ſimiles eſſemus. Expendenda autem, imprimis ſingula verba ſunt, & cum ſuperioribus componenda; ex quorum cognitione, & comparatione, certa nobis conſtare poſſit interpretatio: Initio enim vates vxorem accipere feminā impudicam, atque ex eadem filios ſuſcipere iuſſus eſt; nunc verò dilectam amanti viro mulierem, eandem libidinibus indulgentem, non accipere, ſed amare imperatur. Vt ergo magnum inter vtramque actionem diſcrimen eſt, ſic eorum negotiorum quæ his imaginibus ſignificantur, alia atque alia omnino ratio obſeruatur: Nam quam ſuperius accipere iuſſus eſt vxorem, eam legitimā ſibi certis coniugij legibus ſtatiſq. ceremonijs (quæ ab Hebræis Lekahhim, hoc eſt, acceptiones dicuntur) [לקחים] duxit. Nunc verò amici affectu amare, nō vt vxorem aut accipere, aut habere imperatur; ſed quod vſu ſæpè venire videmus meretriculis, quæ corpore quæſtum faciunt: vt vnus tamen præcipuus ſibi deligatur, cuius ſeſe nomini, & protectioni committant; hic autem amicus ſociuſque appellatur, cui ne qua amicæ iniuria fiat, prouidere cura eſt: Namque huiuſmodi natura, & ſexus viri conſilio ac cura deſtituta, diu bene agere, & cōſeruari haud quaquam poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Mulieres ſeptem apprehendent virum vnum dicentes: Panem noſtrū [Iſai. c. 4.] comedemus, & veſtimentis noſtris operiemur, tantummodo inuocetur nomen tuum ſuper nos, aufer opprobrium noſtrum, &c. Huiuſmodi præſtantem hominem Hiſpanicè ſignificantius quàm Latinè amicum dicere ſolemus, Græcè ἑταῖρον, Hebraicè vero Reagh, [רע] vtraque quidem poſteriora nomina, multò quàm illud Latinum, aut Hiſpanum, aptiora ſunt: Nam alios præter eum qui deſcriptus eſt, amatores & riuales appellari ferè apud omnes eſt conſuetum. Hactenus quidem deſcripta nobis imago eſt, nunc verò deinceps res ipſa cum imagine eſt componenda: Olim Deus ſynagogam legitimis ceremonijs, & multis additis beneficijs in vxorẽ acceperat, illa verò officij immemor ſui, & ſceleribus multis, & turpiſſimis ſuperſtitionis adulterijs ſeſe contaminauit. Quamobrem viri ſui ſtomachum atque iracundiam non ſemel fuit experta: nondum illis temporibus rupto coniugio, nec vxoris nomine, neq. dignitate amiſſa, nam lex & ſacerdotium & regnum, tametſi nonnihil interrupta & debilitata ſunt, non tamen ſunt omnino ſublata; donec in [Vide Ioſippū vbi ex profeſſo idem oſtenditur.] lapidẽ offenſionis, atque in petram ſcandali impegêre: quo admiſſo ſcelere, & coniugij nomine, & viri officio meritò ſpoliati ſunt, ſicut ſcriptum eſt: In ſceleribus veſtris diuiſi matrem veſtram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nō erat qui mihi reſpōdere vellet. [Iſai. 50.] Quia verò cogitauerat Deus illam ſibi in tempora illa felicia reponere, docet nunc interim quo officij genere erga eandẽ functurus ſit: nimirū amore eo, quo quis feminam alijs amatoribus proſtitutam in ſuam tutelam ſuſcipit. Huiuſmodi verò hominis ſic amantis illa imprimis cura eſſe debet, ne quid deſideretur, quod ad vitam alendam pertinet. Eam curam ita temperari ab eo neceſſum eſt, vt quoad fieri poſſit, ſuo conſilio, & opera ad meliorem mentem & frugem redeat: Audiat illa ſæpè eundẽ ornatus, & cultus, totiuſq. victus luxuriem vera atq. vehementi oratione arguentem: audiat amatorum turbas, hoc eſt, maximum feminarum dedecus damnantẽ. ad vnius autẽ id eſt, ſui tantum amorem,

fidem conſuetudinemque reuocantem percipiat; ſeſeque illi demum, ſi reſipiſcat, perpetuò amantem ac vtilem non tam amatorem, quam maritum futurum eſſe promittentem ſentiat: Hoc munus, hoc officium, hæc cura eſt amantis, ſiue ſocij: qualem ſe aduerſus huiuſmodi mulierculam præſtare vates noſter iubetur. Si quis verò huius curæ atque officij exemplum aliquod deſideret; quando ad huiuſmodi genus tota hæc ratio à numine ipſo reuocatur, is primi Propertij libri elegiam ſecundam legat, in qua huius rei imago abſolutiſſimè depingitur. Hoc itaque modo ſynagogam, quamdiu in repudio permanſerit, amatam à Deo eſſe conſtat. nam neq. ijs quibus ante vſa fuerat beneficijs, neque eadem dignitate vtitur, neque curas illas, & correptiones, & iurgia in ſe diuina experitur; ſed promiſſæ tantum reuocationis ſpe alitur, & in diuinorum librorũ lectione verſata, ſimulachrorum cultũ, & cætera impia ſcelera horrere & vitare diſcit; ac interim vitæ muneribus vtitur potius quàm fruitur, donec optata illa, feliciſſimaque dies adſit; cùm è tenebris, & vmbra mortis, in qua nunc iacebat, in lucem tandem atque in vitam prodeat. hic diuini amoris erga gentẽ illam modus, hæc ratio eſt. Ob eam verò cauſam, quòd ad hanc veritatem ſimilitudo & imago ipſa reuocabatur, dictum eſt vati: Amato feminam amore amici, ſic enim Deus amabit filios Iſraël; vt imago potius rem quàm res imaginem imitetur: [*Quia ipſi reſpectant ad deos alienos*:] Inter alia multa officia, quibus ו *vau* particula apud Hebræos fungi obſeruatur, vnum eſt, quòd relatiua quandoque fit: quam particulam propter frequentem coniungendi vim, in noſtram coniunctionem, ET, interpretes ferè ſemper vertere ſolent: ſed tamen ad quod officium reuocari poſſit, ipſa ſententiæ ratio, & contextus rerum facilè indicabit. Relatiuè autem hic ponitur, & alibi non raro, vt Homo in honore, & non intellexit, comparatus eſt iumentis. ita enim ad verbum ſonat ille verſus. Huius autem loci hic contextus eſt: Amato tu feminam dilectam amico, & adulteram, ſicut amat Dominus filios Iſraël; qui & ipſi ad alienos Deos reſpectant. Atqui cum hæc inter Deum & vatem agerentur, Iſraëlitæ ad deos alienos reſpectabant. & quoniam de hoc ſtatu iam cogitabat Deus, eumq. quàuis futurum, tamen ante oculos vati ſuo præuidendum prædicendumque veluti præſentem ponebat: idcirco totus de præſenti ſermo eſt; apud Deum enim nihil futurũ, nihil variũ aut permutatum eſſe poteſt; ſed ille immenſus amor quem natura habet, alia atque alia ratione, ad alias & alias res refertur; neque amorem ille ſuum, ſed ego amandi mei rationem aliam atque aliam muto. namque vt ſol radio ſuo, & calore omnia complet & fouet, & tamen pro varia rerũ natura, & aptitudine hoc minus illud magis, aut citius, aut tardius virtutem eius experitur; ita Dei immenſa ac ineffabilis amoris erga homines vis, pro cuiuſq. capacitate in ſingulos infunditur; & vt Paulus ait: Varia vaſorum ratio atque natura eſt: alia enim lignea, alia fictilia, quædam argentea, & aurea quædam ſunt; ſed ad honorem partim, partim verò ad contumeliam apta eſſe cõſtat. Qui ergo emundauerit ſe ab iſtis, erit vas in honorem ſanctificatũ, & vtile Domino ad omne opus bonũ paratum: Nam per Deum natura cùm bonum, tum ſupremum nõ ſtat; ſed per vaſa ipſa quò minus omnia magnam atque vtiliſſimam diuinæ beneficentiæ partem capiant. Reſpectare autem ad deos alienos dicuntur, vt hoc dicendi genere ac tropo vetiti amoris ſcelere flagrare arguantur: Etenim nullæ corporis noſtri partes, amorẽ quamuis celatum apertius, quàm oculi indicant. Is enim ſenſus eſt, per quem maximè ea perturbatio concipitur, & concepta foueri maximè ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Oculi tui videbũt extraneas. Ex quo fit, vt ſi quis amorem ſuum maximè diſſimulare velit; tamen cùm id præſens eſt quod amatur, non poſſit ſibi tẽperare, quin oculos animumq. ſubinde defigat. Proditur autem hoc modo vel inuitis amantibus amor. Quamobrem ſibi hac in parte conſultum eſſe optabat vates, vt oculi ſui ad verum Dei amorẽ & cultum, ab omni vana, & incommoda perturbatione reuocarentur: Auerte, inquit, oculos meos, ne videant vanitatem; in via tua viuifica me. [*Et diligunt vinacia vuarum*:] Pulcherimè aptiſſimeq. ſuſceptam allegoriam perſequitur: adeo quippè coniuncti eſſe ſolent, & mutuis officijs ſe iuuare Bacchus & Venus, hoc eſt ebrietas & libido, vt nunquam inter auctores alterius mẽtio fiat, quin altera continuò ſubiiciatur; eſt enim vtriq. & alliciendi & nocẽdi par poteſtas; nam vtraq. hominem de virtutis & ſapientiæ gradu, de mente deniq. deturbat; vtraque alteri cùm aptè conueniat, vtraq. etiam alteri coniuncta in crimen vocatur, vt apud hũc eundem vatem Deus, inquit; [*Fornicatio & vinum, & ebrietas auferunt cor*] Sic ille cum

Proper. lib. 1. eleg. 2.

Pſal. 49.

2. Tim. 2.

Prou. 23.

Pſal. 118.

amoris atque fidei proditæ amicam inſimularet, ebrietatem vt criminis huius argumentum ſatis idoneum obiiciebat.

Vror, ſeu tibi candidos Horat.li. 1. Od.13.
Turparunt humeros immodicæ mero
Rixæ: &c.

Neque verò hoc in loco Iudæa gens à Deo, ebrietatis accuſatur, namque aliàs, & eiuſmodi vitij notabitur. ſed cum maximum crimen (cuius cauſa hæc oratio habetur) ſit vanorum deorum cultus, quod ſub adulteriorum allegoria afferri cœptum eſt, vtitur hoc argumento tanquam certiſſimo, quod legis, & diuinorum myſteriorum ignara ebria, atque à ſenſu & mente aliena, nihil niſi ſuperſtitionem, & nefarios cultus amet, ac ſequatur, ſicut ij qui intemperanti ſeſe vino atque ebrietati dediderunt, Veneri, & turpiſſimis volupratibus indulgere ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Ne intuearis in vino, quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius, ingreditur blandè, & in nouiſſimo mordebit, vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet, ex qua re illud ſequetur quod Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruerſa. quam etiam ob rem quidam dicebat: Prouer.23.

At nequis modici tranſiliat munera liberi, &c. Horat.li. 1. Od.18.
Monet Sithonijs non leuis Euius,
Cùm fas, atque nefas exiguo fine libidinum
Diſcernunt auidi.

Vinacia vuarum. Pocula vini, ſiue lagenas potius, Hiſpanicè garrafas, vt eos vehemẽter ebrios oſtenderet, qui non calices & pocula modò, ſed totas lagenas exhauſerint. Vuarũ autem pro vini dixit metonymia poëtica ad rem exaggerandam vſus, qui tropus non infrequens diuinis carminibus eſt, vt ſanguinem vuæ bibere meraciſſimum, & in externis poëmatibus: Deut.23.

Cæcubam, & prælo domitam Calœno. Horat.li. 1. Od.20.
Tu bibes vuam: &c.

Et fodi eam mihi quindecim argenteis & coro hordei, & dimidio coro hordei.

IVSSVS vates eam rem agere, qua futuræ aduerſus Iudæos prouidẽtiæ imago quædã repræſentanda fuerat, continuò ſe diuina iuſſa feceſſiſſe ait, & in ſocietatem accepiſſe mulierem, quam ſibi quindecim argenteis, & homer hordei, & dimidio homer hordei pactam oſtendit. *Fodere* hoc in loco idem quod mancipare ſignificat, tranſlatione ab illis ſumpta, qui ſeruos libertatem negligentes perforata auricula ſibi lege & cõſuetudine addicebant. Cùm autem argenteis quindecim & hordei homer atque Lethec (quod dimidium eſt homer) illam ſibi obligatam dicat; non autem legitimis acceptionibus, & dote, & totius rei familiaris vitæ atque victus cõmunicatione, vt cum dilecta vxore fieri conſueuit, oſtendit iis rationibus à Deo, Iſraëlitico populo conſulendũ fore, quæ cum eorum conditione in illo rerum ſtatu aptiſſimè conuenirent, non illis præclaris & abundantibus rationibus, quibus olim eis fuerat prouiſum, vt tritico, vino, oleo, lino & lana, & demum rerum omnium copia affluerent, ſed vt victu eodemque tenui, nimirum hordei, nec tamen geminata menſura, atque cultu etiam penè ſeruili quindecim argenteis comparato non deficerentur; cæteris præterea quæcunque ſuauiorem & iucundiorem vitam faciunt, magiſtratibus, honoribus, prædijs & agris, regibus priuatis & publicis rebus, atque adeo ciuitatibus carerent. Atq. ad hunc locum Iudaicas res deueniſſe, in eoque hactenus eſſe, nemo, qui & illorum hiſtorias legerit, eoſdemq. vbicumque gentium vitam degunt, viderit, neſcire poteſt. Et quoniam in hoc loco, vt ferè in omnibus alijs, quibus numerorum aut menſurarum mentio intermittitur, variè tum Hebræi, tum Græci, tum etiam Latini interpretes omnes commẽtantur, atq. rem ad allegoram reuocantes, propriam quiſque aut ex arte, aut excogitatione ſua, diuinationem in medium affert: non alienum erit, ſi nos aliquid etiam proferamus, quod tamen legentium iudicio ſit permittendum. neque verò aliorũ ſententias enumerare, aut in noſtra commentaria tranſcribere animus fuit; ne vltra quã vellemus, voluminis magnitudo, & commentationis modus excreſceret: Satis enim fuerit eos qui excellere hac in parte videntur, auctores in libri noſtri margine indicaſſe. Imprimis illa nobis vſurpanda eſt cogitatio, multa verba in Hebraica, vt in aliis linguis eſſe quæ agnominationis

Hierony. Camhi Salo.
Ambro. Epiſt 39.

tionis figura, aut variæ ſignificationis ratione, ab vna ad aliam rem transferri poſſint, atq.

Cic.lib.de orat.

hac ſignificationum deriuatione non infrequenter auctores vti ſolere, multamq. de hac re, atque de hoc elocutionis ornamento, longam eſſe apud dicendi artifices diſputationem,

Horat.li.1. epiſt.

cuius generis illud eſt : *Aſinæq. paternum. Cognomen vertas in riſum & fabula fies.* Igitur conducta ſibi mulier quindecim argenteis à vate narratur, quibus vitam interim tueri poſſet, quoad illa in meliorem mentem mutata, redeuntis tandem ad ſe amorem & curam maioré experiretur: Atque illud hac imagine indicari videtur, quibus potiſſimum rebus atque conſilijs adiutus Iſraël, & ad diuturnam illam ſpem fortiter tenendam, inſtructus eſſe poſſit: Nulla autem illis commodiora, & magis ad eam rem apta eſſe probantur, quam aſſidua ſacrorum librorum lectio, in quibus certa loca ſunt, quæ de hac re conſulentibus ſatis idoneum ſuppeditare poſſint ad ſperandum materiam : Nam quod ſemel à Deo in hominum vtilitaté promiſſum eſt, id niſi noſtra impediatur culpa, vt ſuccedat neceſſe eſt : Atque ad eam ſpem alendam plurimum confert ingens & indefeſſa arcanorum voluminum lectio, ſicut ſcriptum eſt : Quæcunque ſcripta ſunt ad noſtram doctrinam ſcripta ſunt, vt per conſolationem ſcripturarum ſpem habeamus : Quindecim itaque imprimis vates fuêre, apud quos oracula, de hac Iſraëlitica reſtitutione funduntur. ij autem ſunt, Dauid Rex primus in quibuſdam pſalmis, ſecundus Iſaias, Ieremias tertius, quartus Iezechiel, Hoſſeas quintus, ſexto loco Ioël, ſeptimus Amos, octauus Gobadias, nonus Michæas, decimus Habakuq, Sophonias, Daniel, Aggeus, Zacharias cum Malachia, quindenarium hi numerũ complent, neq. quiſquã alius præter hos vates eſt, qui de hac re verba faciat manifeſta : Atque hanc ſententiam conijciendi hæc ſimpliciſſima ratio eſt : Numerus quindenarius vt occurrit ſine vlla alia diuinatione præſenti intentione conueniens admittitur : Argentum autem Hebraicè

Pſal.84.

Chezzeph dicitur à verbo *Chazzaph*, quod concupiſcere rem aliquam, ad eamq́ue attẽtum eſſe ſignificat, vt in pſalmo : Concupiuit, & defecit anima mea in atria domini, quando

כסף

veniam & apparebo, &c. Ita autem ad vatum lectionem Iſraëlitæ vehementer attenti, & earum rerum quæ illis proſpera prædicuntur deſiderio affecti ſunt, vt vates illæ viſendi diuini templi ſpe atq. deſiderio affectus erat: Namq. in his præter multam & maximam ſapientiam calamitatum ſuarum finem, & multa futuræ atque ſperandæ felicitatis teſtimonia contineri creduntur: Quamobrem mirum in modum illis attendunt : quo verbo

2.Pet.1.

etiam Diuus Petrus ad eoſdem de ea re ſcribens, vſus eſt : Habemus, inquit, firmiorem propheticum ſermonem, cui bene facitis attendentes : Certè quindecim illis ſunt, quibus attendere, quos aſſidua lectione verſari expediat; ad quorum prædictiones & promiſſa tanquam ad lucem aliquam aſpiciendum ſit; vt Lucernæ, inquit Petrus, lucenti in caliginoſo loco, donec dies eluceſcat, & Lucifer oriatur in cordibus veſtris. Atque de quindecim argenteis hactenus: nunc verò de Ghomer hordei, & de Lethec, hoc eſt dimidio ghomer hordei erit deinceps dicendum. Homer menſuræ genus apud Hebræos erat, de qua nos in noſtris de ſiclo diſputationibus exactius Deo duce agemus. Nomen verò ipſum complementum ſiue cumulum ſignificat, nam cum ranas Ægyptijs infeſtas, Moſe perniciem illam deprecante, Deus extinxiſſet, in hammarim

Exod.8.

hammarim, hoc eſt in cumulos cumulos aceruatim à populo comportatas fuiſſe legimus.

Habacuq.3.

& apud Habbakuq cumulum aquarum multarum pro mari, dictum legimus. ſignificat ergo homer cumulum : Lethech verò dimidium homer cum ſit, eius etiam acerui, ad quem homer refertur, dimidium ſignificabit. atqui & hordei nomen certæ

לתך

cuiuſdam ſignificationis eſt, quæ ad hanc rationem non minus, quàm ſuperiora aptè

שעורים

referre placet : nam turbo, procella, & tempeſtas, & maxima quæque calamitas no-

Pſal.58.
Pſal.50.

mine, & verbo ſaghar ſignificantur, quæ ad idem etymon cum hordei nomine referuntur : vt in Pſalmo : Et in circuitu eius SAGHAR MEOD, id eſt tempeſtas valida & iterum dixit, & ſtetit ſpiritus Saghar, id eſt procellæ. Nomine igitur Seghorim, id eſt hordeorum in hac ſignificatione vſurpato ipſa ſeſe totius ſententiæ ratio detegit atque aperit. nam vt ad longam iſtam ſeruitutis miſeriam, reſtitutionis ſpe ferendam atque leniendam, quindecim vatum lectio illis proponitur, ſic etiam ea ſcripta cognoſcenda, atque animo verſanda indicantur, quibus ſcriptis omnis futurarum illis

Deutero.27.

calamitatum, & miſeriarum ſumma præfinitur : Atq. duo præcipuè loca ſunt, in quibus hac de re agitur : Alter eſt ſeptimum ſupra vigeſimum libri Deuteronomij caput:

Alter

Alter verò leuitici vigeſimum & ſextum, quibus locis imprecationes & diræ populo Leuit.26. illi obnuntiantur, ſi legem, ſi fœdus diuinum neglexerit, atque ruperit. Sunt autem in Deuteronomio nonaginta octo numero quæ calamitatum aceruum, atque cumulũ, hoc eſt, homer, complent: In leuitico verò quadraginta quinque tantum ſunt, quæ lethec, hoc eſt dimidium homer abſoluunt. Hæc vates pronunciat haurienda illis eſſe prius quàm miſerijs, quibus ſcatent, extricari cõtingat; atq. ad eorũ in ſacris libris cognitionẽ adhortatur: namque ita fiet, vt ipſi non caſu, ſed diuino conſilio eò ſeſe veniſſe agnoſcant, & futuræ rurſus reſtitutionis pollicitis, atque ſpe alantur, quæ ex illis eiſdem locis, vbi diræ atque imprecationes continẽtur, petere licebit, ſunt enim hæc illis continuò ſubiectæ: Atque adeò ex hac cumuli atque dimidij dirarũ cumuli aſſidua cogitatione magnum illi fructum conſequentur: quippe & iuſtum Dei iudicium imprimis agnoſcent, malumq. ſuum prouidentiæ ſpe ac fide ſolabuntur, atque meliorum rerum deſiderio affecti diuinam miſericordiam aſſiduis precibus appellabunt, vt ijs tandem malis feliciorem finem atque exitum det.

Et dixit ad eam, dies multos expectabis me.

PRO ratione conceptæ ſimilitudinis decorum omne, atque omnis œconomia à vate conſeruatur. namque hoc in loco vates eius partes agit, qui mulierculæ pluribus quondam amatoribus proſtitutæ, curam gerit, quique eam ad ſanitatem atque officiũ reuocare ſtudet: quod duabus rebus potiſſimum efficitur victu & cultu parcius ſuppeditato, & oratione ad hanc rem accommodata, qualem anteà apud poëtam indicauimus. Igitur cum vates priorem partem ſoluerit; hanc alteram breuibus quidẽ verbis, tamen idoneis ſententijs adiungit: Oſtendit enim ſe ira & dolore commotũ, quòd tot procos ſibi præferri, & addi videat. Cæterùm quia id non doloſè, verùm vt ira percitus cogitat, opus eſſe: vt quàdiu ipſe ſeceſſerit, illa quoq. conſilium mentemq. mutet: & vt frugi feminam ſeſe gerat: vt tandem mutatis vitæ moribus, habitu, & officio amantis ſopitum amorẽ excitet, ita fiet vt cũ eo in gratiam reuertatur, & in ſpem cõiugij veniat. [*Dies multos expectabis me.*] Hebraicè & Græcè, ſedebis mihi, quo verbo id vitæ & cultus genus ſignificatur, quo viduæ, aut quæ viros ſuos vel amiſſos deſiderant, vel diutius abſentes expectant, vel iratos atque diffidentes ſibi reuocare ſtudent, vti conſueuêre: cuiuſmodi vitæ genus Thamar illa referre nobis poterit, quam ſedere apud patrẽ ſuum, Gene.36. donec futurus illi maritus creſceret, Iudas ſocer iubebat. Sedebis itaque mihi, hoc eſt nomini meo addicta, neque alium præter me appellabis. Quod ſi quis huiuſmodi conſilio, mente atque habitu mulieris exemplum ex alijs auctoribus deſideret, vnum ſatis Propert.lib. 3.eleg.6. profectò aptum ex Propertio petere licebit, libro 3. Elegia 6.

Non fornicaberis, neque eris viro: & ego expectabo te.

LEGES imponit mulieri, quibus teneri illa debeat, ſi modò reconciliatum ſibi virum velit, atque altera quidem honeſtiſſima lex illa eſt, vt à libidine omni abſtineat, & mœchorum cõſuetudine abiecta ad viri optimi deſiderium penitus reuocetur: quem tamen non ita citò facilem experietur; quippe diebus multis iucundiſſima illius conſuetudine caritura eſt, ſcilicet vt ſentiat, quanto priuata bono ſit: atque reditum ſibi, aliquando pro dignitate amplecti & conſeruare diſcat. [*Non eris viro.*] Hæc altera lex eſt, vt ferat viri proprij deſiderium, durum illud quidem, ferendum tamen: nam leuius fit patientia quidquid corrigere eſt nefas, inquit, ille. [*Et ego expectabo te.*] Hebraicè & Grecè Et ego tibi, ſubaudiendum, non ero, hoc eſt viri officio aduerſum te non fungar: Nam ſuperior negatio inferiorem etiam orationem negat: Eſt autẽ locus à relatiuis. Hæc verò vatis oratio atque prædictio eſt, qua apud eam, quam ſibi conduxerat mulierem, vſus ipſe fuit. At verò quoniam futuri Iſraëlitarum ſtatus imago, & repreſentatio quædam hæc fuerat, ne quis aliter rem interpretaretur, rationem ipſam atque interpretationem (vt nihil apertius) continuò ſubiecit: vt ſi quis cuius rei cauſa illa ab ipſo agerentur, rogaret, reſpondet idem, nempè fore vt Iſraëlitarum gens diu Reipublicæ, atque omnis religionis vſu, dignitate, atque luce careat, vt neque ſacrarum & prophanarum rerum ius, & morem antiquum retineat, neque eum qui per ſcelus inductus eſt, ſeruet: Vt autem hoc explicaret, argumenta à deſtinatis ſumpſit, ſine quibus res geri non conſueuêre, hoc modo.

Quia dies multos ſedebunt filij Iſraël ſine rege, & ſine principe, & ſine ſacrificio, & ſine altari, & ſine ephod, & ſine theraphim.

HÆC omnia enumerauit, quorum vel ad ſtatam puramque Dei religionem, vel ad vanorum deorum cultum atque ad ſuperſtitionem vſus erat, quibus demptis, vſum quoque eorum demptum eſſe conſequitur, vt illud: *nec turpem ſenectam degere, nec cithara carentem.* [*Sedebunt.*] Vt ad viduarum, atque relictarum mulierum rationem, ſic ad obrutas vaſtataſque reſpublicas, aptiſſimè verbũ hoc transfertur, vt, Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo: Eſt enim miſerorum ſedere, cum præ ærumna, & animi dolore nihil agere, atq. adeò ſeſe præ imbicillitate ægrè ſuſtẽtare ipſi poſſint. *Sine Rege*; cuius cõſilio, & authoritate publicæ res adminiſtrentur. *Et ſine principe* alio, quem illis ex propria gente, ſibi adhibere liceat: namque olim quanquam apud Babylonem Iudæi exularẽt, principe tamen quodam Ieroſolymitanæ vtebantur reliquiæ: nunc verò & aliarum gentium, apud quas miſerè vitam agunt, legibus & regibus vel inuiti obtemperant, & neq. principis nomen inter ſe appellare audent, quamuis caput quoddam captiuitatis dictum, in quocumque loco ſunt, ſibi præficiant, quod tamen nullo principis fungatur officio. [*Et ſine ſacrificio, & ſine altari,*] Hebraicè poſterius hoc, *ſtatua* dicitur, vt eos diuino prorſus cultui, tam proprio quàm alieno operam daturos eſſe neget: nam vt ſacrificium ad purã, & conceſſam illis ſacrorum rationem, ſic ſtatua ad vanum gẽtilium ſimulachrorum pertinet cultum. quòd ſi altare quis malit legere, vt Latina noſtra verſio habet, aliud eſſe exiſtimet altare oportet à ſacrificio conceſſo, neque enim geminarentur nomina, ſi res eadẽ vtrobique indicaretur. [*Et ſine ephod & ſine theraphim:*] Quoniam humanæ res ſine diuino conſilio, nec rectè adminiſtrantur, nec ſuccedunt, oracula olim neceſſaria fuêre: Hæc autem aut vera certaque ſunt, qualia quæ à Deo verò fundũtur, aut incerta, aut vana, qualia à dæmone vel fundebantur, vel ab eius miniſtris atque ſacerdotibus fingebantur, quibus vulgus erroneam fidem habebat. Cùm igitur Iſraëlitæ ad impium ſacrorum morem à verò cultu tranſierint, diuinandi etiam rationem & modum gẽtibus conſuetum obſeruabant: namq. Hebreis ex Ephod ex vrim & thunnim, vera & certa; Gentibus verò ex certis ad certam temporis horam, & ſyderum aſtrorumque coniunctionem aptatis ſignis atque imaginibus, ex auibus, extis, ex tripode, atque alijs ex rebus, vana & incerta petebantur reſponſa: Vtroque genere deſtituendos Iſraëlitas vates prædicit: Singulas autem ſpecies in ſingulis generibus tantum dixit, conſueta autoribus dicendi figura vſus, vt, conteres naues, Tharſis, pro quibuſcumque nauibus: &, *quodcunque minabitur Eurus, Fluctibus Heſperijs*: Eurus pro vento dictum. Atque ad hunc locum Iudæorum res deueniſſe, eumque hactenus tenere, certius eſt, quàm vt probationem noſtram deſideret. nam neque Ieroſolymis, ſi qui ex ea gente degunt, ſacra patrio more faciũt, cùm templum illud, in quo ſolo hæc exerceri fas fuerat, à barbaris ſit occupatum, & Machometano ritu frequentetur: (Extra vrbem verò ſacris operã dare nefas illis eſt:) Neque etiam prophanis gentium cultibus, & ſacrificijs vacant, quæ ab Euangelicæ propagationis tempore per totum ferè orbem obſoleuerunt.

Horat. li. 1. Od. 31.
Threno 1.
Pſal.
Horat. Od. 28.

Et poſt hæc reuertentur filij Iſraël, & quærunt dominum Deum ſuum, & Dauid Regem ſuum, & pauebunt ad Dominum, & ad bonum eius in nouiſſimo dierum.

SVPERIORVM promiſſorum hæc confirmatio eſt, atque aſſeueratio, quæ eorum ad quos pertinet ſpem, iteratione, atque repetitione redintegrat: In precedenti autem capite res omnis propoſitionis forma prædicta fuerat: in hoc autem diſpoſita, & vnicuiq. parti ſua tempora ſunt tributa; atque ita temporum & rerum diſtinctione vaticinij ratio certior atque explicatior apparet, & ſperantium animi reuocantur, ex obſeruata antecedentium, & præſentium rerum ſerie ad futuram tranquillitatem expectandam: *Et poſtea*, conuertentur vocati à Deo Iſraëlitæ, atq. Euangelij mutatione rurſus inuitati emollitis iam diuina miſericordia eorum cordibus, quæ hactenus ob propriam ipſorum culpam obduruerant, reuertentur ab iſta, in qua nunc iacent, miſeria, ad nouam illam atq. deſideratam felicitatem. [*Et quærent dominum Deum ſuum,*] cuius regnum intra ipſoſmet futurũ eſt: quærẽt in toto corde & in tota anima, & mente, damnatis prioribus omnibus cogitatio-

cogitationibus & ſtudijs, quæcunque veritati, & conſilio diuino aduerſabantur. [*Et quærent etiam Dauid Regem eius,*] Ieſum Chriſtum verum Dei vnctum, cui Dauid ſolium perpetuo poſſidendum à Deo traditum eſt, cuiuſque regni finis futurus eſt nullus. (Luc. 1. Act. 2.) hunc eundem ipſum ſibi regem & iudicem vniuerſorum à Deo lectum, datumque agnoſcẽt: huius imperijs, vt planè diuinis obtemperabunt. nam vt Deo, ſic & Chriſto eius, & credere & optemperare oportet: Creditis in Deum, & in me credite, inquit ille: (Ioan. 12. 14.) & Pater etiam, hic eſt, inquit, filius meus dilectus, in quo mihi benè complacui, ipſum audite. (Matth. 6.) Vt autẽ diuinæ naturæ dignitatis, & imperij eiuſdẽ cõmunionem in Chriſto indicaret, zeugmate figura elegantiſſimè eſt vſus, vnoque verbo vtriuſque obſequium & cultum patris videlicet, & filij eſt complexus. [*Quærent Deum, & Dauid Regem eius.*] Sed quod Dauid antiqui ſecundum carnem patris nomine nepotem ipſum verum & certum atq. æternum regni hæredem appellaret, res ipſa, ius, & ratio poſtulabant: Quamobrem & eiuſmodi creber atque conſuetus vatibus eſt ſermo, vt apud Ezechielem: Ego dominus ero eis in Deum, & Dauid ſeruus meus princeps in medio eorum: (Ezech. 34.) atque apud alias etiam gentes, qui eiuſdem imperij, aut dignitatis erant primi ſui imperij auctoris nomen gerebant; vt à primo Iulio Cæſare omnes, dicti ſunt Cæſares. Horum autem ſtudium atque cura omnis, cúm eum felicitatis compleuerint gradum, nulla alia erit, quàm vt ſummam erga ſe Dei benignitatem agnoſcẽtes, atq. in animo cogitãtes Deum ipſum tantorum auctorem bonorum perpetuo cultu reuereantur, & bonum ipſum ſibi dono datum, hoc eſt ſpiritus diuini munus decentibus officijs, & totius vitæ integritate atque ſanctitate tueantur, ſicut ſcriptum eſt: Satagite vt certam veſtram vocationem & electionem faciatis, hæc enim facientes non peccabitis aliquando; (2. Pet. 1.) & iterum alio in loco. Nolite contriſtare ſpiritum ſanctum Dei, in quo ſignati eſtis in die redemptionis: (Epheſ. 4.) Hæc erit vita ſolutorum iſtis, in quibus verſantur, miſerijs Iudæorum, ad quam vtinam diuino munere quàm citiſſimè traducantur, neque nos tamen tanta felicitate, & honoribus tantis excludamur. Amen.

CAPVT QVARTVM.

Audite verbum Domini filij Iſraël, quia iudicium domini cum habitatoribus terræ.

HACTENVS Iſraëliticarum rerum initia progreſſus, & incrementa, atque earum fines, diuino ex oraculo cognouimus: denique omnia quæ ad illos pertinebant negotia in breuem quandam ſummam redacta ſunt. tota autem res à Deo cum vate acta eſt, ita vt futuram in eam gentem, eiuſque poſteros animaduerſionem, & totius cõſilij ſui rationem cum illo communicaret, & ſeſe iudicem integerrimum oſtenderet, & promiſſa miſericordia patrem pientiſſimum amantiſſimumque virum probaret. nam Deus vt iuſtiſſimus atque ab omni iniquitate alieniſſimus eſt, ita ſuorum iudiciorum rationem hominibus bonis tamen, & ſapientibus (quales prophetæ ſunt) probandam aperire conſueuit, nequid horum aut caſu receptũ, aut negligentis numinis, vel priuato odio agentis, libidine effuſum putetur, ſicut ſcriptum eſt: An eſt malum in ciuitate quod Dominus fecerit? Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. (Amos 3.) Hactenus ergo ſe iudicem apud vatem geſſit, & conſilia aperuit ſua. nunc verò deinceps cum populo ipſo agit, cuius criminibus & ſceleribus irritatus, eam, quam audiuimus ſententiam pronunciauit, & ſtabiliuit, & ſermonem apud omnes, præcipuè verò apud Iſraëlitas habet; quo in ſermone primùm accuſatoris perſonam, deinde etiam iudicis ſuſtinet, atque vtrique officio propriæ partes, attributæ ſunt. Eſt autem totius orationis argumentum hoc: Imprimis quantum gens illa ab officio, à diuinę legis obſeruantia, ad vitia atque ad libidines degenerarit, oſtenditur. præterea quemadmodum ex illis malis in impudentiam, & inde in grauiſſimum, atque turpiſſimum impietatis morbum delapſa ſit: eoque

morbo ſacerdotes & principes obnoxios arguit; quamobrem captiuitatis & magnarum miſeriarũ pœnas omnibus primùm eſſe ſuſtinẽdas cõfirmat, qui primi tantã ſint culpam commeriti: quin etiam eaſdem ad poſteros ſuos, vt meritorum, ita ſuppliciorũ hæredes eſſe redituras. Statim ergo in ipſo accuſationis initio exordio vtitur diuinis accuſationibus familiari, quo & attentionem, & docilitatem parat, & rem ipſam cognitu neceſſariam docet, & parata attentione quid acturus imprimis ſit, proponit; nimirum ſe illius ſeculi & gentis mores turpiſſimos accuſaturum, quam eandem dum ille accuſat, ſuorum criminum cognitricem adeſſe vult, vſque adeò accuſationem quam factitat, iuſtá atque irrefragabilem eſſe profitetur: Deinde vero propoſitam confirmat cauſam, & demum dicendo iure iudicis munus exequitur. [*Audite verbum Domini filij Iſraël:*] Ab accuſatoris & à rei ipſius de qua agitur magnitudine, attentionem captat: quòd accuſator Deus ſit, qui non odio, non ira, non proprijs commodis, non denique alio vllo vitio, ſed rei ipſius indignitate, ad accuſandum moueatur; quòd filij Iſraël rei ſint, quos præter alios omnes homines, iuſtos atque integros eſſe oportuit, quoniam Iſraële patre gaudebant, in quem tanta beneficia Deus contulit, vt ob eorum beneficiorum recordationem nomen illi Iacob in Iſraël mutauerit, vt aſſidua nominis appellatione, & dignitatis, & officij ſui admonerentur. Itaque non tam Iacob, quàm Iſraëlis filios in crimen vocat, quibus hoc ipſum quòd à Deo in crimen vocari poſſint, grauior quædam culpa eſt. *Audite*, autem ſimplex verbum protulit, neque verborum copia longum exordium eſſe voluit; tum vt cauſæ ſe potius, & rebus ipſis, quàm verbis inniti oſtenderet; tum quòd verbũ ipſum longæ orationis vice ſeruire in diuinis ſermonibus ſolet, neq. vnquã niſi in re maxima atque grauiſſima vſurpatur, quam ipſorum, apud quos agitur cognoſcere interſit: vt, Audite verbum Domini principes Sodomæ: Audite hoc omnes gentes, auribus percipite, qui habitatis orbem. vt autem, *verbum Domini*, dixit, rem conſilio diuino agitatam atq. putatam oſtendit. nam DABBAR pro quo verbum vertimus animi imprimis cogitatum, deinde effatum ipſum ſignificat, vnde & pro toto negotio aliquo accipitur. Neminem præterea excipit cum filios Iſraël appellet, non plebem, non principes, non etiã ſacerdotes ipſos, quia Iſraëlis nomine omnis Iacobi poſteritas habita diuinorum beneficiorum, atque promiſſorum ratione, appellatur. [*Quia iudicium domino eſt cum habitatoribus terræ.*] Cuiuſmodi cauſa, & quo in genere agenda ſit, proponit: Nam cauſam in iudicio dicturus eſt aduerſus populum, qui conditioni & pacto non ſteterint; quamobrem creditas ea conditione res, & iuſtas etiam pœnas ab illis eſſe repetendas. Itaque hoc, hemiſtichium totius orationis propoſitionem & ſtatum continet. Iudicium hoc in loco litem interpretamur: nam quod Hebraicè eſt *Rib*, contentionem, litem, controuerſiamq. vertere, ratio ipſa, & locorũ ſententia docet; vt, Iudica Domine nocentes mihi, Hebraicè *rib adonai ribeni*, id eſt Litiga domine cum litigantibus mecum, de quo verbo nos plura in Habbakuq diſſerebamus: Itaque lis eſt Domino aduerſus eos, qui Cananæam terram incolunt: quos omnes in ius, & iudicium Dominus ipſe vocat, quos cum nemo deſerti officij arguat, Deus ipſe ſuas partes agere, atque aduerſarios accuſare cogitauit. [*Cum habitatoribus terræ.*] Articulus Hebraicè & Græcè nomini terræ appoſitus, certam terram de qua ſermo fiat, indicat; nimirum eam, quæ ab ijs, quorum iudicium poſtulat, tenebatur. Totius autem actionis argumentum huiuſmodi eſt. Deus Iſraëlitis regionem, ex qua Cananæos expulit, cum omnibus rebus, & fortunis poſſidendam ea conditione tradidit, vt impietate omni, iniuria, atque ſceleribus alieni (quamobrem primi poſſeſſores expulſi fuerant) pietatem, officium, atque vitæ integritatem colerent, id, quòd ſi ab illis purè ſanctèque obſeruaretur, ſeſe ijſdem propitium, dextrum atque fauſtum fore à principio ad finem vſque anni futurum receperat; ſin minus id præſtarent, ſe prædixerat vltorem, & vindicem, aſſertoremque teſtibus cælo ac terra, ſicut ſcriptum eſt: Et dedit illis regiones gentium, & labores populorum poſſederunt, vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius exquirant. At verò cùm iſti conditionibus, legibuſque violatis animos ſuos ab hac pietatis atque virtutis cura ad ſummã infamiam impietatemque traduxerint, & quemadmodum patres eorũ in arcum prauum cõuerſi fuerint, nõ ſolum Dei minus ſecundã in ſe prouidentiã, ſed magnam indignationem, meritò ſunt experti: Repetit ergò ſuum ius Deus, & ab iniuſtis poſſeſſoribus terram vindicare

Iſai.c.1. Pſal.8. דבר ריב Pſal.34. Habac.1. Deut.11. Pſal.104.

vindicare parat, ob eam cauſam quòd incolæ conditionibus acceptis, non permanſerint: namque hæc iuſtiſſima ad repetendum cauſa eſt: Sic apud Ieremiam eodem iure poſtulantem Deum audiuimus: [Ierem. 5.] Circumite vias, & aſpicite, & conſiderate, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei ciuitati. Igitur cum litem ſibi eſſe cum *habitatoribus terræ* propoſuerit, habitationis & terræ nominibus pactum violatum eſſe ſubindicauit: nã de habitatione, & aduerſus habitatores cauſa ſibi tractabatur. Propoſitionem autem hanc ſubiecta partitione confirmat, ita vt nullum officij genus fuerit, quod iſti non violauerint, nulla rurſus ſceleris forma, quam non ſtudio ſummo atque actionibus ſuis expreſſerint.

Non eſt enim veritas & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra.

CVM pietas, & virtus duobus officiorum generibus definiantur, quorum alterum ſit eorum quæ erga Deum, alterum verò eorum, quæ erga homines fieri oporteat, vtrumque genus ab Iſraëlitis proditum fuiſſe criminatur, & vtinã nos etiam chriſtiani, quibus maius donum iiſdem conditionibus creditum eſt, huiuſmodi crimen effugere poſſimus. Nobis autem ſingulæ ſeorſum formæ deſcribendæ ſunt, vt quid vnũquodq. horũ ſit, & ad quod genus referri poſſit, intelligatur: Negationem verò propterea præmiſit, quod iis quæ deſiderantur, virtutum & officiorum conditionibus terram poſſidendam acceperant, vt ſcriptum eſt: Vt cuſtodiant iuſtificationes eius: [Pſal. 104.] Etenim iuſtificationes non tam præceptis negatiuis, quàm affirmatiuis continentur: Nam ſi quis non furetur, non peieret, non hominem occidat, non continuò iuſtus eſt, niſi idem & Deum ardentiſſimè amet, & eius cauſa in homines etiam ſit beneficentiſſimus. Itaque non ſolum nemini noceri, ſed nemini officium cùm opus eſt, nõ præſtari oportet, quibus ex vtriſque rebus fit, vt diuinus ſermo cùm aliquem commendare vult, à malo declinantem, & bonum facientem teſtetur, [Pſal. 36.] vt Vir fuit in terra Hus, nomine Iob, ſimplex & rectus & timens Deum, & recedens à malo cunctis diebus vitæ ſuæ. [Iob. 1.] Deſiderantur ergo imprimis officia in Iſraëlitica gente, ob quorum defectum de diuinorum poſſeſſione donorum meritò deturbandi erant. Atque tria imprimis commemorat virtutum genera, quorum ſtudium & aſſiduam exercitationem ab illis celebrari volens Deus perpetuam ipſe materiam, & certas occaſiones obtulerat. ſunt autem officiorum genera hæc, veritas, miſericordia & Dei ſcientia, quorum cauſa illis ad terram incolẽdam admiſſis, primitias, decimas agrorum requiem & iubileorum tributa imperauerat; quibus rebus omnibus, & ad veritatem & fidem, & ad miſericordiam, atque ad tantorum beneficiorum auctoris Dei cognitionem aſſuefactos eſſe voluit: Hæc autem omnia ipſius terræ poſſidendæ, legibus continebantur, quæ cum minus præſtita ab illis eſſent (quemadmodum ex aliis locis manifeſtum eſt) deſiderari in terra dicuntur. Veritatem autem hoc in loco definimus eam virtutem quæ iuſtitiæ omnis fundamentum eſt, per quam damus operam, ne quid aliter, quàm confirmauerimus, fiat, aut factum aut futurum ſit. atque hæc ipſa in debitis numeratur officiis; illa verò altera quæ ſequitur, non tam ad debita, quàm ad ea, quæ vltro præſtantur officia pertinet: [De inuẽto. lib. 1.] Miſericordia ea eſt animi virtus ad opem ferendam & hominum indignorum calamitates ſubleuandas. [Tuſcul. 4.] Quiſnam verò in eo cui veritas ſancta non eſt, requirat miſericordiam? ſed neque Dei ſcientiam, cùm hanc apud eos, qui à veritate atque à miſericordia deſciuêre, quàmminimam eſſe manifeſtum ſit: Neque enim vera atque integra Dei ſcientia conſtare omnino ſine officio poteſt, ſicut ſcriptum eſt. [Ierem. 22.] Pater tuus comedit, & bibit, & fecit iudicium & iuſtitias, tunc benè erat ei: Iudicauit cauſam pauperis & egeni, tunc benè erat ei, nunquid non hoc eſt cognoſcere me, dicit Dominus. Igitur diuina ſcientia religionem, pietatem, & virtutum officiorumque ſtudium continere videtur, ob eamque cauſam hunc locũ ſic explicat Chaldæus interpres: [*Neque ſunt qui ambulent in timore Dei in terra.*] Hæc itaque illis officia, hæc ſtudia, hi mores publicè fuerant priuateque colendi, ſed ceſſere pietas fideſque: *In quorum ſubiere locum fraudeſque doliq́ue, Inſidiæque & vis, & amor ſceleratus habendi.* [Ouid. metamor. lib. 1.]

Maledictum & mendacium, & homicidium, & furtum, & adulterium inundauerunt, & ſanguis ſanguinem tetigit.

OMNES fraudum & ſcelerum partes in hæc velut genera actæ ſunt, quibus non ſolùm terra infamis erat, ſed homines ipſi vbicunq. eſſent, flagrabant. *Maledictum* iuramenta vana & irrita ſignificat; & quia in varijs iurandi modis ille magis eſſe formidabilis videtur, qui per execrationes & imprecationes fit, hunc præ alijs omnibus protulit, qui ſi violetur atque rumpatur, cæterarum quoque omnium ſanctitatem negligi, atque violari facilè arguit. Eſt autem Hebraicè *Alah* verbum infinitum, quod cum imprecationibus & deteſtationibus iurare ſignificat, idque Græcus interpres rectè vertit Ara. eius iurandi modi initium tale apud Hebræos erat, Si feci, vel ſi non feci, ſiue facio, ſiue faciam, hæc atque hæc mala in caput deſcendant meum: quam rem iurare in caput græci dicebant: *Comedam, inquit, flebile nati Sinciput elixi Pharioque madentis aceto.* Huiuſmodi iuramento vt grauiſſimo vſum Petrum euangelia indicant: Quod genus & inter alia Chriſtus Dominus vetuit: Neque per caput, inquit, tuum iuraueris: Atque in hoc primo ſcelere, & religionis, & fidei publicæ proditionem intelligimus. [*Mendacium.*] primum illud nomen in quacunque re interpoſitum iuſiurandum, atque idem neglectum, hoc ſecundum certæ rei & debitæ negationem ſignificat, vt depoſiti vel crediti, vel officij, atque muneris cuiuſuis, modo debitum ſit. Nam mentiri verbum, pro eo quod eſt fidem datam fallere, & Hebræi & Latini frequenter vſurpant, vt, filij alieni mentiti ſunt mihi, filij alieni inueterati ſunt, & ſi mentitus fuerit proximo ſuo depoſitum repetenti. [*Homicidium,*] ſcelerum numerum ſimul & grauitatem auget. eſt enim homicidium hominum generi imprimis pernicioſiſſimum, & numini vehementer inuiſum, cùm id animal vita priuatur, cuius vitæ cauſa totus hic inferior orbis productus ſit. Omne autem iniuriarum genus, quæ ab aliis hominibus in alios perueniunt, vel in perſonis ipſis, vel in re, vel in honore atque dignitate verſatur, nullum autem genus intactum, nullum non vehementer exercitum illis eſſe dicit, cùm homicidia & furta, atque ſtupra cõmemoret: ſed & dicendi modus ipſe ſcelerum numerum auget, & ſtudium indicat, nam infinitiuo modo Hebraicè ſic legimus, *imprecari*, & *mentiri*, & *occidere*, & *furari*, & *fornicari*: qua oratione communem omnibus, & maximè frequentatam iniuriarum eſſe exercitationem oſtendit: Quam rem & ſequenti hemiſtichio explicat: [*Inundauerunt & ſanguis ſanguinem tetigit:*] Hebraicè ruperunt, & ſanguines in ſanguines contigerunt; vt non priuatam, ſed publicam peccandi licentiam demonſtraret. rupiſſe legum ait & æquitatis pudoris & timoris etiam vallum, ita vt nullus locus, nullum tempus ſuſcipiendis, admittendiſque vacet flagitiis, neque quidquam obſtet, quin omnia loca, tempora, & capita omnia ſceleribus redundent: Nam

Quæ tam feſta dies, vt ceſſet prodere furem,
Perfidiam, fraudes, atque omni ex crimine lucrum
Quæſitum, & partos gladio, vel pyxidè nummos?

hoc eſt, ſanguines ſanguinibus cõtactos eſſe, vt effrenata nullis ſupplitiis, nullo exilio, vinculis aut damno coërcita, nulla religione cohibita humana libido, diuina omnia atq. humana iura nefariis polluerit ſceleribus, ita vt completa videatur eorum eſſe malitia, quæ rupto omni prorſus obice, omni diruta macerie, continuis flagitijs omnia compleat. Verbum autem *ruperunt*, vel *inundauerunt*, quamuis ad præcedentia omnia referatur, cùm adulteriis proximum ſit, in eo genere nullum libidinis modum prætermiſſum eſſe docet: *ſanguines* verò iniuriarum ſignificationem multis in locis vſurpare iam notius eſt, quàm vt exemplorum copia opus ſit, vt, Libera me de ſanguinibus Deus. hoc in loco ſanguinis contactus, mutuas & continuas iniurias ſignificat. ad hunc autem ſtatum, vbi res hominum defluxerint, pronum eſt, vt diuinum iudicium atque vltionem expectent, qualem & Amorrhæi eiuſdem regionis incolæ, vbi iam ſua ipſorum completa fuit iniquitas, experti ſunt: ſicut ſcriptum eſt: „ Cuſtodite leges meas atque iudicia, & facite ea, ne & vos euomat „ terra, quam intraturi eſtis, & habitaturi: Nolite ambulare in legitimis nationum, quas „ ego expulſurus ſum ante vos: omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas: nunc verò quando & ab iſtis omnia hæc admiſſa atque exercita ſunt.

Margin notes: אלה — ἀρά — Iuuenal. ſaty. 13. — Matt. 26. — Matt. 5. — Iuuenal. ſaty. 13. — Pſal. 50. — Gene. 15. — Leuit. 20.

Propter

Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur omnis qui habitat in ea: in beſtia agri, & in volucre cæli: ſed & piſces maris congregabuntur.

CVM terra animantium omnium, & hominũ præcipuè ſedes ſit, fieri perſæpe ſolet, vt in lætis & in mœſtis rebus ab habitatoribus ad ipſam ſermo ratioq́. transferatur, & ridere & lugere terra dicarur; nec id in ſacris libris ſolum, ſed etiã in externis auctoribus paſsim obſeruatur: Vt, *Aret ager, vitio moriens ſitit aëris herba*: Vt autem lætitia Virg. Eclog. 7 & riſus felicitatis & nitoris, ſic contra mœſtitia atque luctus miſeriæ ſordium, atque vaſtationis eſt comes. Nihil autem ita lætum atq. iucundum, vt regio & hominibus, & vtilibus animantibus frequens eſt; nihil rurſus ita horridum, aut ita triſte, vt vaſtatos, & incultos terræ tractus videri, maximè ſi frequẽtiæ atq. culturæ relicta veſtigia humanarum rerum viciſſitudinem & ruinam teſtentur: Igitur propter peccata populi iſtius, terram vaſtandam, atque omni ornatu, omnique nitore ſpoliandam eſſe prædicit, & decernit, ita vt mœſta terra & lugens vtpote regibus viduata, & filijs orbata ſuis viſatur; neque ſolum homines, ſed quadrupedes etiam in ea, atq. aues eſſe deſiderandas, quòd complura harum animantium genera hominum, vel cura, vel cultura, vel etiam opera ad viuendum indigeant: non ſolum enim pecora & armenta vitam ſine humana cura tueri non poſſunt, ſed & feræ plurimæ, vt leones, lupi, vrſi & vulpes, quibus niſi ex hominum rebus vnde rapiant, ſuppetant copiæ, non facilè eſt aut propagare, aut tueri genus ſuum. auium verò maxima pars, ex agris, hortis, & vinetis atq. ſiluis, ab homine cultis, alitur. quòd ſi homines terris atq. agris omninò cedant, illa etiam genera omnia cedere conſequens eſt: ſicut & Ieremias in eandem ſententiam, dixit: Intuitus ſum, & Ieremi. c. 4. non erat homo, & omne volatile cæli receſſit: Inſpexi & ecce locus paſcuus & fertilis deſertum erat. Atque hoc in loco beſtiam agri, pro omni animantium genere, ex quo vſus aliquis hominibus percipitur, dixit iuxta figuram cunctis auctoribus notam; ſicut Adria pro omni mari, & pecus, pro armentis etiam vſurpatur. huiuſmodi etiã illud eſt: Hæc eſt beſtia quam comedetis, cum aliàs nomen hoc ad feras tãtum accommodetur: Leuit. 10. quòd ſi propria ſignificatione nomen vſurpari velis, erit argumentum ex contentione ductum, ſiue vt Dialectici loquuntur à maiori. nam ſi feris regionem ad viuendum incommodam fore prædicit, longè multò profectò incommodiorem pecoribus etiam futurarum ſignificat. [*Sed & piſces maris congregabuntur.*] Neque enim ſolum ad terrarum tractus, ſed ad ſtagna etiam, fluuios & lacus, atque adeò ad mare ipſum terris illis vicinum, ea calamitas pertinebit, adeò omnia effœta & ſterilia Dei indignatione reddentur, ſicut ſcriptum eſt: Poſuit flumina in deſertum, exitus aquarum in ſitim: Terram Pſal. 106. fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. Vt enim Dei cura atque prouidentia, quibus conſulit vbertatem & felicitatem maximam affert, ita rurſus, quas negligit ad maximam ſterilitatem, atque adeo ad internetionem, vel eo ipſo ſolũ quòd negligit, conuertit, vt ſcriptum eſt: Omnia à te expectant, vt des illis eſcam in tempore, Pſal. 103. dante te illis colligent, aperiente te manum tuam omnia replebuntur benedictione, auferente autem te faciem turbabuntur, auferes ſpiritum eorũ & deficient, & in puluerem ſuum reuertentur. Congregari autem hoc in loco interire ſignificat, & in pereũtium numerum, & gregem colligi, tum ex frequenti verbi uſu, vt congregatus eſt ad patres ſuos; tum etiam ex rei pictura, & viua deſcriptione: nam cum piſces vagũ genus, dum viuunt caſu aliquo in mari, aut fluminibus, aut in ſtagnis intereũt, magnam eorũ copiam ad littus aut ripas, ſiue ad margines, ab vndis ipſis proiectam videre eſt. Chaldæus & Græcus interpretes, alter *Izagerun*, hoc eſt pauci fient; alter *Ecleipſuſin*, hoc [illegible] eſt, deficient verbum vertêre, vt *congregari*, in numerum breuiſſimum redigi, exponerent. Diuinam profectò iram ad hæc vſque tẽpora Syriæ pars, quæ Iſraëlitis ceſſerat, teſtatur; quæ cum vbertate nulli olim cederet, poſt acceptam à Tito cladem nulli alij orbis regioni non inuidet. [*In volucre cæli.*] Cum volucre cæli, ſic Græcè, & non incõ- Geneſ. 32. modè, vt, In baculo meo tranſiui Iordanem iſtum.

Veruntamen vnuſquiſque non iudicet, & non arguatur vir: populus enim tuus ſicut hi, qui contradicunt ſacerdoti.

NVNQVAM alias peius Reſpub. habet, quam cum nullus in ipſa correctioni relinquitur locus: Nam etiam inter perditiſſimos mores, ſperandum eſt, ſi vir bonus

quiſpiam extiterit, cuius oratio inter ciues valeat; ſin nullus vitæ ſanctitate, & oratione id preſtare poſſit, vt reliquorum mores arguat, vt virtutem doceat, atque ſuadeat, actum conclamatumque eſt. Atque in religioſa diuinoque iure ſtabilita Republica, hoc ſacerdotum munus officiumque eſt, vt etiam ſi reliqua plebs corruptiſſimis ſit moribus, illi tamen ſalubribus præceptis, oratione vitæque integritate monendo, hortandoque populum, ad mentem reuocent, & reducant, ſicut ſcriptum eſt: Docebūt iuditia tua Iacob, & alio in loco: Ibis inquit, ad ſacerdotem. Quod ſi eò morbus proceſſerit, vt in medicos etiam ipſos, hoc eſt ſacerdotes peruaſerit, quænam ſalutis reliqua erit ſpes? quis ei parebit, qui ſibimet non cauerit? & quis ab eo conſilium petet, qui ſibi non ſapiat? maximè verò cùm inſania laboretur, cuius curationem nemo niſi ſanus ſuſcipere poſſit. Nihil igitur in huiuſmodi rerum atque morum ruina ab hominibus expectandum, niſi Deo noſtri cura ſit, vt ipſe vel verbis, vel minis aut flagellis, & ſupplicijs, aut etiam alijs, quibus ea inſania curatur remediorum generibus, humanarum rerum ſaluti conſulat. Igitur cùm ad hunc locum Iſraëlitarū Reſpublica deueniſſet, & litem aduerſus eos inſtituerat Deus, vt in ſuperioribus vidimus: Quia iudicium cum habitatoribus terræ. Nunc verò quam ob cauſam, his etiam accuſatoris partibus vſus ſit, exponit; quia nimirum apud eos, quorum id agere intererat, nemo ſit, cui ea tutò tradi poſſit prouincia:

Iſai.c.1. nam à planta pedis vſque ad caput, non eſt in eo populo ſanitas, ſed à principe vſque ad ſacerdotem omnes ſtudent auaritiæ: nihil autem leuius ſacerdotum vitia, & perditi mores populo, quam nequiter viuendi, & liberius peccandi exemplum afferre ſolent, vt

Leuit.4. ſcriptum eſt: Si Sacerdos qui vnctus eſt, peccauerit, delinquere faciens populum: nihil etiam huiuſmodi ſacerdotis reprehenſio & admonitio, atque ad virtutem reuocatio in impudente iam & propter turpe exemplum contemnente populo, efficere ſolet, niſi vt multa accuſans & maledicens totidem & ipſe bona cum venia, audiat malefactaque noſcat ſua: Hoc itaque eſt illud, quod à Deo per vatem dictum hoc ſermone eſt: Nimirum eſſe neminem qui peccantem arguere poſſit populum, quando iam ſacerdoti turpitudinem etiam ſuam obiicere populus ipſe didicerit. Atque ob eam cauſam arguatur fruſtra, id quod maximam in populo ipſo impudentiam, & diuinæ apud eos legis contemptum, atque negligentiam arguit. Solet namque leuiſſimum hominum vulgus, non tam legis grauitatem & pondus, quàm miniſtri auctoritatem, ſummo cum errore æſtimare; cuius erroris tollendi cauſa Dominus dicebat: In cathedra Moſis cum ſederint ſcribæ & phariſæi omnia quæcunque vobis dixerint facite, ſecundum autem opera illo-

Math.23. rum ne feceritis. [*Veruntamen*] Multam atque variam indeclinabilium partium vim in omnibus linguis eſſe, nemo vel mediocriter eruditus eſt, qui neſciat. namque eadem pars alium atque alium animi motum, diuerſis in locis, & ſermonibus indicat; & ſi quid eſt in linguis, quod negotium interpretantibus faciat, cùm verbum verbo reddere fideliter curant, hoc vnum imprimis eſt: verborum enim & nominum conſtantem rationem, & par pondus plærumque reddere poſſis, particularum verò vt conſtans omninò ratio ſit, efficere non poteris. Quis in alia lingua vocem inueniat ſimplicem, quæ cum voce latina, VT, paribus numeris conueniat: varijs profectò vocibus nobis fuerit vtendum, ſi exactè ſententiam, & cogitationes, quæ ſermonibus exprimuntur, conſequi velimus. ex rebus verò multis, quas ob res venuſtas, & decor, ſermoniſque puritas ex alia in aliam linguam vertentibus, integra atque ſimplex non cōtingit, vnus eſt earum partium,

אך quas indeclinabiles vocant vſus. Igitur apud Hebræos vox eſt *Ach*, pro qua interpres noſter plerumque reddit, *verum* & *veruntamen*, quæ apud illos non ſemper aduerſantis fungitur officio, ſed alio atque alio in genere animi motibus & conceptionibus inſeruit: Vnum genus eſt, cum is qui loquitur aliquid interea affirmare non ſine indignatione vult, non autem omnino imperare, quamuis imperatiuo modo ſit vſus, verū ita imperat, vt non ex ſua mente, ſed ex rei more aliena culpa id eueniſſe affirmet; quale eſt illud

Catul. Argonau. Ariadnæ apud Catullum: [*Et iam nulla viro iuranti femina credat.*] ſic hoc in loco accipiendum eſt, *veruntamen*, ac ſi dicat ſuperuacaneam hoc tempore reprehenſionem fore, cum integer nemo reprehendere alios poſſit, nemoque rurſus patienter ſe ab alio viro notari ferat: licebit itaque, veruntamen, vocem ad Catulli imitationem, & iam explicare ſic. Et iam nemo alium notabit, neque quiſquam quempiam reprehendet, cum id importunum omninò atque improbum apud iſtos iudicetur: Hiſpanicè ſic ſententia

hæc eſ-

hæc efferri poteſt: *Ni a'vn haura quien caſtigue ni quien ſea reprehendido.* Italicè autem: *Pur gia non ſarà chi reprenda.* Gallicè, *Toutesfois on n'aura qui reprendre.* Græcus interpres vocem Veruntamen ὅπως reddidit, varia etiam vſus voce [*Populus enim tuus,*] cauſſam profert, quamobrem reprehenſionis inter eos nullus ſit vſus: quoniam inquit ſacerdos, cuius id intererat, ſi id agat, ſua etiam delicta agnoſcere timet; quippe qui nec ita ſit vitæ integræ nec pudicæ, vt alienam corrigere poſſit impunè. [*ſicut qui contradicit ſacerdoti,*] *Sicut* non hic ſimilitudini, ſed aſſeuerationi atque affirmationi ſeruit, vt illud: Iura mihi ſicut dies Geneſ. 33. hæc: & illud: Facti ſunt principes Iuda, ſicut aſſumentes terminum, hoc eſt, vt reaſſu- Oſeæ 5. mentes, Latinus ſermo coniunctione V T eodem modo vtitur:

Longa quibus facies ouis erit, illa memento, Horat. lib. 2. ſerm. Saty. 4.
Vt ſucci melioris, & vt magis alba rotundis
Ponere &c.

Omnino illud ſtatuimus, eos qui linguarum peritiam negligunt, magno ſeſe intelligendi vſu fructuque, vel ob vnam hanc indeclinabilium vocum rationem priuare. [*Populus tuus,*] ad ſecundam perſona eleganter populum retulit, nam in ironijs, irriſionibus, & reprehenſionibus cùm ſecunda perſona tanquam ad eam rem inducta, ſermo non inconcinnè inſtituitur, vt:

Omne in præcipiti ſtetit vitium vtere velis Iuue. Saty. 4.
Totos pande ſinus. Horat. Epiſt. lib. 2.
Et tuus hic populus ſapiens & iuſtus in vno. &c.

Poteſt etiam hoc in loco pronomen *tuus*, ad terram ipſam per apoſtrophen referri; nam de terræ iure hac in cauſſa agiturj quam expoſitionem nos aptiorem eſſe arbitramur, quaſi ad Deum aut Iſraëlem patrem ſermo referatur; Deus enim ipſe verba per vatem facit; ſed de Iſraële nulla hactenus in hac oratione facta mentio eſt: [*Contradicunt,*] propriè hic litigare ſignificat, ita vt liceat litigantibus cauſſam ſuam vtrinque pari agere iure. Perſuaſit itaque ſibi iam populus non ferendas eſſe ſacerdotum reprehenſiones, cùm ab illis non vitæ ſanctitate, non cauſſa ipſa ſuperari ſe credat. Itaque ſi quid acerbius à ſacerdotibus audit, contumeliam iniuriamque interpretatur, quamobrem inuectiuis, & ipſe contra vtitur:

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte: tacere feci matrem tuam.

POPVLI aduerſus ſacerdotes ſermonem refert, quo ſe carpentes excipere ſolitus ille erat. nam ſacerdotes aut diuinæ legis atque præceptorum populum admonebant, aut prophetarum etiam dicta, & ſermones proponebant, non pauci autem falſi vates inter illos erant, quorum aut mores & facta cum dictis diſcreparent, aut mendax omnino legatio & vaticinium eſſet, quippe qui non iuſſi aut miſſi à Deo, ſed in populi gratiam ambitioſè vaticinium profiterentur. idque à populo non vno argumento deprehenſum fuerat: huiuſmodi ſermonibus ab eo ſacerdotes excipiebantur, vt ſuorum etiam errorum atque ſcelerum admoniti, ſibi interim cauerent, alioqui cum ipſis quos obijciebant prophetis male & citiſſimè perituri. [*Et corrues.*] Præceſſiſſe ſermones aliquos appoſita coniunctio indicat, quæ hoc loco ſententias illatione connectit, vt illud: Dic ad eos qui Ezech. 13. linunt abſq. temperatura. *Et corruet paries,* &c. Nam vt apud Arabes coniunctio *Phe,* ف & iuncturæ & conſequentiæ nota eſt, ſic etiam & apud Hebræos *Vau.* ו Quid, inquiunt, ſacerdos populum accuſas? quid legis prophanationē obijcis? quid vates eorumque dicta, atque minas auribus noſtris inculcas? Nam & tu nequior populo reprehenſor ades, vt tuis viciſſim moribus nos opponere, & æqua etiam aut maiora mala tibi prædicere nefas non fuerit, quos tu vitæ turpitudine & exemplo nihilominus offendis: Corrues tu igitur hodie, & paulò poſt propheta etiam, cuius nos minis & prædictionibus territas. nam tu hodie corrues, & illum non diu caſus ſuus exſpectabit, ſed noctu corruet: Itaque oratio hæc, popularis ad ſacerdotes reiectionis confirmatio quædam eſt. [*Nocte:*] punctum colon voci huic apponendum eſt, Sic [*Tu hodie, & propheta nocte: Tacere feci matrem tuam.*] Si verſionis huius verbis ſingulis religioſè adhærendum nobis eſt, membri huius ratio ſententiæ fuerit, vt Deus dicat nihil habere ſynagogam, quod Deo arguenti accuſantiq. obijcere poſſit: etenim ſi maximè ſacerdotibus & prophetis poſſit obijcere, illi inquit, ſacerdotum maledicta, & reprehenſionis tacitè, atq. æquo animo au-

dire non ſolent; quippe quos totidem maledictis, aut etiam pluribus proſequatur. at verò in accuſante, & in iudicium vocante tacere coguntur, vt qui veram ſui accuſationem eo auctore audiant cui nihil obijci poſſit. Ideo hoc accuſandi munus, ijs quorum id agere referebat prætermiſſis ipſe ſuſcepi, ego ipſe accuſo non ſacerdos quiſpiam, ego prædico non vates aliquis, qui aut ad populi gratiam, aut ad ſui admirationem comparatus acceſſiſſe putetur. Hæc nobis de hac re ad verſionis huius rationem commoda viſa fuit interpretatio: ſimplicior verò quædam alia magiſque coherens Hebraicam phraſim, & ſermonis vim ſecutis, explicabitur: Nam cùm Hebraicè mater in recto potius, quàm in accuſandi caſu ſit, & verbum id pro quo, *tacere feci*, Latinè legimus, propriè ſimilari, aût ſimilem eſſe vertere poſſis, ſi rationem verbi, atq. coniugationis vniuerſam ſpectes, ita verti non incommodè poſſe putauimus, *Et ſimilis ero matri tuæ*, aut *referam matrem tuam*, aut, *videbor mater tua*, vt caſus ſcilicet caſui reddatur. etenim omnia hæc verſu vno comprehenduntur.

Et corrues hodie, & corruet etiam propheta tecum nocte: & videbor mater tua.

HÆC autem verſionis huius (ſiquidem illa alicui probabitur) ſententia eſt: Cùm iniquum videri alioqui poſſet, & nefas eſſe exiſtimari, vt vice rerũ perturbata populus ſacerdotem ſuum corripere auderet; quippe cùm ius æquitaſque exigat, vt à ſacerdote populus, non à populo ſacerdos corripiatur: Inſinuatione vſus eſt populus, qua officium ſuum apud ſacerdotes tueretur, non enim quòd ſibi in ſacerdotes animaduertendi officium populus vt priuatus vſurparet, id à ſe tentatum dicit; ſed quòd totius Reipublicæ nomine, quaſi mater quędam erga ſacerdotes eſſet: vt enim ſingulos filios & dicto parentes ſacerdotibus eſſe oportet atque decet; ita totam ciuitatem ipſam, & Iſraëliticam vniuerſitatem matrem ſacerdotibus, eorumque rebus conſulentem eſſe non abſonum aut iniquum eſt. Igitur vt mater filios quos diligit, corripit: ſic ſacerdotes ſuos, à populo corripi, & maternis affectibus, atque durioribus increpationibus officij eos admoneri non decet; quamobrem dicit: [*Nam videbor mater tua.*] hoc eſt, quod mihi quidem priuato nomine non licebat, materno tamen (quòd iure profiteri poſſum) nomine licebit. atque huiuſmodi inſinuatione ſeruus ille vtebatur, quem herus ſe corripientẽ minus æquo animo ferebat: *Dauus ne? ita Dauus amicum Mancipium domino.* Hanc verò verſionem, præterquam quod Hebraicum exemplar poſtulat, Græca etiam adiuuat editio, ὁμοίωσα τὴν μητέρα σου.

Horat. lib. 2. ſerm. ſat. 7.

Conticuit populus meus, eò quòd non habuerit ſcientiam.

OSTENDIT quam ob cauſſam in vitia, in ſcelera, demum in impietatis morbum delapſus ſit populus; atq. huius labis reos ſacerdotes etiam facit, quos & vehemẽter ob eam culpam accuſat, atque damnat. nam res ſic ſe habet vt populus niſi agendarum rerum admoneatur, cùm per ſe ipſe rudis & indoctus ſit, à propria libidine, atque à corrupta natura opinionibus acceptis, totum ſe aut in otium, aut in non probanda ſtudia tradat; quocirca ea prouincia ſacerdotum ordini decreta eſt, vt diuina lege, & ſapientia, atque idoneis conſilijs inſtructi ipſi alios doctrina, diſciplina, & vitæ etiam exemplo in officio continere ſtudeant; id ſi non præſtetur actum iri de populi ſalute. idque maximè ſi populus non ſolum ſacerdotum reprehenſionem non ferre, ſed vitæ etiam magiſtrum ſacerdotibus ſe ſe iactare auſus fuerit; quòd certè temeritate, & quadám impatientia fit: nam ſi populo vitæ ſanctæ ac ſapienter agendæ rationẽ expectes, tacebunt profectò & obmuteſcent [*Eò quòd non habuerit ſcientiam.*] Si autem eadem ratio ad ſacerdotes reuocetur, atque periculum facere velis, an quis eorum officio reſpõdeat, nihilò magis ſapientes eos, quàm populum inuenies: ſed cùm morum atque vitæ iuxta diuinas leges & pręcepta inſtituendæ normá ab his expectari oporteat, ſicut ſcriptum eſt: Et ſcripſit Moſes legem hanc, & tradidit eam ſacerdotibus filijs Leui. deprehendes eorum quamplurimos neque librum ipſum contigiſſe vnquam, & ſi qui ſint, quibus ea aliquando cura fuerit, vt diuinis libris voluendis operam darent; tamẽ id ſtudij genus iam diu ab illis nauari deſitum eſſe, ſiue eos ſocordia atque deſidia emarceſcẽtes, ſiue obſeruandæ à populo diſciplinæ deſperantes laboris eius iam olim tædere cœperit, ſiue quod omnibus commune fuerint augendæ rei & cupidis, & ad propria commoda atque ad voluptatem intentos ea diuinæ legis

Deut. 31.

legis, aut diſcendæ aut retinendæ cura fuerit abiecta. Itaque ſacerdotes huius rei in culpa ſunt, quia ſcientiam diuinam repulerunt, aut ſi quibus aliqua eius contigerat pars, tamen ſocordia & remiſſione omnino excidit. Minatur autem illis pœnas, quòd tam illi quàm eorum populus, apud quos id muneris & dignitatis ſuſtinebant, Deo ipſi offenſo negligendi repudiandique ſint, vt quantum noceat diuinam neglexiſſe legem, vtrique ſuo magno malo ſentiant.

Quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te ne ſacerdotio fungaris mihi.

INDIGNVS enim munere & dignitate eſt, quiſquis eas artes, quibus illa conciliatur dignitas, neglexerit. Huius verò dignitatis ars diuinæ legis ſcientia eſt, vt ſcriptum eſt: Malach.3. Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus Domini eſt.

Et quia oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.

NAM ſi id, quo tueri rempublicam oportet, reijciatur, ipſam etiam labefactari atque obrui neceſſe eſt. Diuinis autem legibus religioſa reſpublica temperatur, & conſeruatur, talemque nunquam prouidentia deſtituit. at verò ſi ab officio receſſerit, conſequens eſt Deum illi minus propitium fore: [*Oblita,*] *Oblitus* Hebraicè, Chaldaicè, & Græcè. nam ſacerdotes alloquitur, aut ſi genus femineum mauis ad ſacerdotum congregationem referendum eſt: Filios tuos populares, qui omnes diſciplinæ gratia ſacerdotum filij ſunt: aliàs autem mater populus appellari ſolet, cùm ratio ad vniuerſam concionem reuocatur.

Secundum multitudinem eorum ſic peccauerunt mihi: Gloriam eorum in ignominiam commutabo.

AMPLIFICATIO eſt, qua ſacerdotum atque ſacrorum miniſtrorum ſcelus immodicè auctum oſtenditur: neſcio quo malo hominum vitio fit, vt quæ parua in initio ſunt, magnumque virtutis & probitatis documentum præ ſe ferunt, eadem tamen increſcente hominum (quorum id curare intereſt) multitudine, cùm maximè amplificatum iri ſperare oporteret, ſpem omnem contrario euentu fallant; & cùm nihil magis expetendum ſit, quàm vt ſacrorum ac religionis ſocietates, ſumma hominum frequentia ornentur atque celebrentur, quod & Moſi in votis fuerat, cùm diceret: Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa millia, & benedicat vobis, Deuter.1. ſicut locutus eſt. tamen ab ipſa frequentia & multitudine peruertantur res alioqui natura ſua & inſtitutione ſanctiſſimæ. Quid eſt per Deum immortalem in ijs, quæ ad inſtituendam, temperandam, conſeruandamque Rempublicam neceſſaria ſunt, ſacerdotio dignius? ſanctius? vtilius? quæ ſocietas vt magis indies augeretur, & creſceret, exoptandum fuerat. nam ſi vnus vir Aaron in eo ordine tantum fructum cæteris hominibus ferebat, vt de eo ſcriptum extet: Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt Malach.2. inuenta in labijs eius, in pace & æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate; quantum fructum ſperari oportuit ſi plures eiuſdem officij idem præſtitiſſent munus? optandum profectò, expetendumque maximè, atque cum Moſe dicendum fuerat: Quis tribuat vt omnes homines prophetent, & vt det eis Dominus ſpiritum Leuit.11. ſuum? Verùm enimuerò hoc ampliſſimum collegium vbi ſumma frequentia auctum eſt, ſic à Deo accuſatur. [*Secundum multitudinem eorum, ſic peccauerunt mihi.*]

Hoc eſt ſimul atque ſacerdotes hi dignitatis, atque inſtituti ſui obliuiſci, & humana ſapere cœperunt, (vt ſunt res hominum) ſua vnuſquiſque curauêre, & religionis meæ ſtudio neglecto, auaritia, & cupiditatibus exarſerunt, & quo maior eorum numerus fuit, eò vehementius aut mutuo exemplo, aut contentione ingenium ſuum in eas artes intenderunt, quibus diuitiæ, ac res eæ quæ ab hominibus appetuntur, parari atque ſeruari ſolent. Hoc verò malum illorum multitudine atque frequentia mirum in modum auctum eſt. nam malitia atque morum peruerſitas (quæ hominum ſunt) ibi viuunt ac vigent maximè, vbi maximus eſt hominum conuentus, qualem cauſſam de

eiuſmodi rebus atque ingenijs hominum diuinæ literæ indicare ſolent, ſicut ſcriptũ eſt: Cumq́. cœpiſſent homines multiplicari &c. ſubiungit autem: Videnſq́. Dominus quod multa malitia eſſet in terra.

Gene. 6.

Sic peccauerunt mihi.

QVANQVAM nullum in legem peccatum ſine legiſlatoris ipſius offenſione ſit, atque in hoc culpa eſt, quòd peccantem ipſum à Deo (vt à Theologis dicitur) auertat: tamen quodam modo, imò quodam inſigni modo ſacerdotum peccata, atque eorum, qui munere & officio ad Deum propius accedunt (quos propinquos ſuos Deus ipſe appellat) offenſione ſua Deum propius attingere videntur, atque animaduerſionem & pœnas ab auctoribus ſuis grauiores vehementioreſque repetendas poſtulare: nam ſi ij qui præter cætera alios à peccatis reuocare debent, perfidia & iniquitate contaminentur, quid ſani, quid puri atque integri in reliquo hominum genere fuerit? hoc nimirum ſignificabat negligentiſſimus ille ſacerdos Heli cum filios ſuos allocutus diceret: Nolite filij mei, non eſt bona fama, quam ego audio, vt tranſgredi faciatis populum Domini, Si peccauerit vir in virum, placari ei poteſt Deus, Si autem in Dominum peccauerit vir, quis orabit pro eo? Hac grauiſſima culpa, & maleficio ſeſe implicant ſacerdotes, atque reges, qui cùm ob dignitatis amplitudinem, reliquos homines minimè timeant, Deum ipſum, quem iudicem atque vindicem metuere obſeruareque debent, contemnere etiam audent. atque hoc illud eſt, quod Dauid ſupplex confitebatur: Tibi ſoli peccaui, & malum coram te feci. Itaque illud Emphaſim non paruam habet: *Peccauerunt mihi.*] Ergo cùm id quod illis vt muneris ſui partem quàm rectiſſimè, atque expeditiſſimè vnuſquiſque curaret, adiumento eſſe debuiſſet, hoc eſt collegarum frequentia & celebritas, contra in negligentiæ occaſionem, & in ſuorum cuiuſque commodorum materiam & facultatem conuerſa fuerint; meritò factum eſt, vt maieſtas amplitudo & dignitas, quam ex collegij ſui celebritate promittere ſibi ſperareque potuerũt, ſecus ceſſiſſe & in ſuum ipſorum dedecus atque ignominiam tandem verſa & mutata omnia conſpiciat.

1.Sam.2.

Pſal. 51.

Gloriam eorum in ignominiam commutabo.

כבוד

GLORIA Hebraicè *Cabod* dicitur, quod nomen pondus, grauitatem magnitudinemque propriè ſignificat. nam quos honore dignos exiſtimamus, graues atque auctoritate ſua grauiter à nobis ſuſcipiendos iudicamus. Ignominia verò contraria omninò ſignificatione Kalon, quod leuitatem ſignificat nominatur: huic ſignificationi nomen aptiſſimum Romani fecerunt, Vilipendium: Igitur quod Hippocrates de arte ſua dolens, lugenſque dixit: Medicina artium nobiliſſima redacta eſt in vilipendium malignitate vtentium. Hoc nos maximo cum animi dolore referre poſſumus, cùm in eum locum ſacræ res deuenerint, vt vtentium malignitate, & negligentia ampliſſimus ſacerdotum ordo à ſua diuina illa grauitate, ad leuitatem fuerit deductus. Populi autem ac vulgi eiuſmodi ingenium eſt, vt eos, quibus maximum honorem tribuere iure debeat, quamcunq. vel leuiſſimam occaſionem nactus ſumma deſpicientia & contemptione proſequatur, vt eſt ille inhoneſtæ potius, quàm honeſtæ fabulæ auidiſſimus decantator; ſicut ſcriptum eſt: Quando procedebã ad portas ciuitatis, & in platea parabant cathedram mihi: Auris audiens beatificabat me, oculus videns teſtimonium reddebat mihi. Et paulò poſt: Nunc in eorum canticum verſus ſum, & factus ſum eis in prouerbium: Abominãtur me, & longè fugiunt à me, & faciem meam conſpuere non verẽtur. Ergo ſacerdotibus quibus maximos honores decreuerat Deus, his contrà maximã ignominiam ob deſertum officium, decernit, vt adhuc Iudæorum Republica ſalua à populo ipſo contemneretur, atq. eadem rurſus vaſtata, atque exterminata ab hoſtibus capti, deriſi & contempti à victoribus patrio more, cantare rogarentur, vt ſcriptum eſt: Quia illic interrogauerunt nos, qui captiuos duxerunt nos, verba cantionum, & qui abduxerunt nos, Hymnum cantate nobis de canticis Syon: Atque vtinam hoc Dei in ſacerdotes teſtimonium, & iudicium non ad hæc vſque Chriſtianorum ſecula pertineat. Quemadmodum verò officium omne à ſacerdotibus peruerſum fuerit, adiuncta oratione exponit Deus: Etenim illa magna in rebus peruerſitas eſt, ſi nulla rerum pars in eodem loco, in quo primum inſtituta eſt, conſiſtere ſinatur; ſed perturbata omnia, cõfuſaque reddantur, & quod primum eſſe oportuit, id poſtremo

קלון

Hippoc. de arte lib. 1.

Iob 29. 30.

Pſal. 136.

ſtremo loco ſit. Publicis verò muneribus & negotijs, maximè autem ſacris, quæ hominibus à Deo data ſunt, hic modus atque ordo eſt adhibitus, vt qui ea curarent, officio imprimis ſatisfacerent ſuo, hoc eſt communẽ populi rem ſtrenuè imprimis agerent; deinde ab ijs, quibus miniſtrabant, mercedẽ ſuam non tam cupidè, quàm iuſtè acciperent. Cùm autem ita humano ingenio corrupta omnia atque deprauata eſſe deprehenduntur, vt officio atque curæ nihil loci ſit, ſed ambitio atq. auaritia omnia occupauerint, & munus atque officium ſpe prædæ potius, quam præmium ipſum mercedis loco accipiatur; tum verò maxima labes atque pernicies rebus ipſis publicis infertur, tum iuſtiſſima in adminiſtratores ipſos accuſatio atque damnatio eſt. hanc verò in ſacerdotum moribus atque officijs peruerſitatem ſubiuncta oratione indicat accuſatque Deus.

Peccata, inquit, populi mei comedent, & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas ſuas.

QVORSVM pertinuit tanta in eligendo ſacerdote, non ſolum morũ, verumetiam membrorum integritatis inquiſitio? quorſum tam exacta annorũ, ætatis, neceſſitudinum atque ſocietatis ratio? quorſum tam crebræ, ſanctæ, ſtatæ, ſolemnesq. in eodem initiando ceremoniæ? quorſum illi illa omnium aliarum rerum vacatio data eſt? Num omnia hæc ad id vnum comparata eſſe videri poſſunt, vt otio, inertia atque deſidia hebeſcentes ſacerdotes aliorum ſudoribus atque laboribus fruerentur; an ad id potius, vt quæ ad populum pertinent, diuina omnia diligenter, atque aſſiduè curãtes à populo ipſo cibaria, quibus alantur, accipiant: ita vt hoc illorũ ſtudium, hæ partes ſint, populorum ſuorum animis conſulere; hoc rurſus populi officium ea quæ ſuppeditent ad cultum, & ad victum ſacerdotibus ſuis parare, ſicut ſcriptum eſt: Præceptum ſempiternum eſt in generationes Leuit.10. veſtras, vt habeatis ſcientiam diſcernendi inter ſanctum & prophanum, inter pollutum ,, & immundũ: doceatiſque filios Iſraël omnia legitima mea, quæ locutus eſt Dominus ad ,, eos per manum Moyſi. hoc fuerat præceptum ſempiternũ ſacerdotibus, hoc proprium ,, illorum officium ac munus, hæc illis cura perpetuò ſuſtinenda fuit. At verò ne locata ſibi ,, ex ſacrificiorum portionibus, cibaria, vt legem aliquam, ſibi inſtituta eſſe, ac non potius vt laborum mercedem tributa exiſtimarent alio interiecto ſermone, alio dicendi modo vſus legiſlator ſubiunxit: Locutuſque eſt Moſes ad Aaron, & ad Eleazar & Ithamar filios Ibid. eius, qui reſidui erant, dixit: Tollite ſacrificium quod remanſit de oblatione Domini, & ,, comedite illud quod datum eſt tibi, & filijs tuis, de oblationibus Domini, pectuſculum ,, quoque quod oblatum eſt, & armum qui ſeparatus eſt edetis, in loco mundiſſimo, tu & ,, filij tui, & filiæ tuæ tecum: tibi enim ac liberis tuis repoſita ſunt de hoſtijs ſalutaribus fi- ,, liorum Iſraël. cùm de officio agit, præceptum, inquit, eſt: vbi verò de mercede, datum & ,, repoſitũ ait. Contra verò illi & officio & omni religionis atque populi cura abiecta, victũ, cultum, cibariaque ſua tantum curabant, perinde quaſi hoc vnum præcepti nomine traditum illis fuiſſet. Nullam, inquit Deus, aliam ſacerdotij partem tuentur, niſi tantum *peccata populi mei comedent*, hoc eſt, ad hanc rem ſe inſtitutos putant; ob hanc vnam ſacerdotia appetierunt, & conſecuti ſunt, vt peccata populi mei comedant: hoc eſt, hoſtias pro peccatis oblatas: namque victima ipſa quæ pro peccato mactatur, peccatum frequentiſſimè in ſacris libris dicitur, vt in eodem loco Moſes dixerat Aaroni: Quare non comediſtis peccatum in loco ſancto? quo in loco Latinus interpres nomen *hhata*, quod peccatum ſignificat, non ad verbi vim, ſed ad ſententiam potius, hoſtiam pro peccato, vertit. Cùm autem non ſolùm ex peccato, ſed ex alijs etiam victimis & hoſtijs, vt ex ijs quę *minha*, hoc eſt, oblationes propriè dicuntur, ex delicto, ex pacificis & ſpontaneis quædam partes ad ſacerdotum victum decretæ ſint, cur peccati magis, quàm aliarum victimarum hoc in loco meminerit, id cauſſæ fuit, quòd omnia alia genera præter delictum, non tam animi offerentium, obligatione, quàm ſponte & voluntate offerantur; delicti etiam victimam (quo ſacrificio grauiſſima ſcelera expiantur) rarius mactari contingat. Cùm verò peccati hoſtia peccantes religionis lege obliget, horumq. maxima multitudo, atque aſſidua peccandi frequentia ſit, fit vt in hoc genere frequentiora ſacrificia ſint. Atque hæc quæ dicta nobis de his generibus ſunt, ſacros diligentius libros euoluentibus facile patere poſſunt. His accedit quòd ex hoc genere quàm ex cæteris maior mactatæ victimæ portio ſacerdotibus ſorte obuenit. Quamobrem hoc genus apud eos, qui ſacerdotia ſpe

prædæ

prædæ ineunt maximi momenti eſt; nimirum quo magnos & vberes quæſtus ſibi propoſuerint: Quantum verò in hoc à ſacerdotibus peccatum ſit, ex eo percipi poteſt, quòd quæ pars illis ex victimis, quæ pro peccato offeruntur, obtigit, ea lege deſtinata eſt, vt meminerint populi peccata ſibi ſuſcipienda atque ſuſtinenda fore, curentque tum doctrina, atque etiam morum & vitæ exemplo, vt libidinum peccatorumque conſuetudini reſiſtant, & quantum in ipſis eſt totam cauſſam ſuſcipiant, ac ſeſe peccatis illis pro populo reos ſupponant, diuinamque miſericordiam ſupplici precatione exorent. ſic enim de hac re illis eſt indictum: Leuit.10. Cur non comediſti hoſtiam pro peccato in loco ſancto? quæ ſancta ſanctorum eſt, & data vobis, vt portetis iniquitatem multitudinis, & rogetis pro ea in conſpectu Domini. Magnum quidem omnia hæc myſterium habuêre, atque ad noui teſtamenti rationes accommodata præclaras nobis ſignificationes portendunt; quas nos in communem Chriſtianorum vtilitatem aliquádo obſeruari, atque aperiri deſideramus. Ergo cùm ſe ad hanc rem animo & cogitatione conuertere, atque frequentiam peccatorum populi potius formidare atque deprecari ſacerdotes debuiſſent, illi contrà, perinde quaſi nihil aliud in ea re quàm priuatæ eorum commoditates continerentur, optare, atque procurare ſibi imperauerát, vt quàm maxima peccantium atque peccatorum eſſet copia, quæ ſuam illis mercem cum quæſtu compendioque ſuppeditaret. Hinc illa tam ſupina negligétia erga diuinæ legis ſtudia diſciplinam atq. doctrinam; hinc in cumulandis rurſus traditionũ oneribus maxima ſolertia; hinc in tota illa captionum, legum, obſeruationum, pollutionum, ſatiſfactionum, oblationum (quibus miſerè populorum animæ irretirentur) laqueorum tela ordienda maxima diligétia, de qua ſcriptum eſt: Væ filij deſertores dicit Dominus, ordientes telam, & non ex me conſulentes conſilium; ſed non per ſpiritum meum; nimirum quia diuina lege, diſciplina & ſacerdotio ipſo, non vt Dei inſtrumento ad populi vtilitatem; ſed vt ligone aliquo ad mercedes quàmplurimas ſibi accipiendas, quæſtu magis, quàm officio ipſo ducti, cõtra ius & fas vſi fuerunt. atque hoc eſt quod addidit: [*Et ad iniquitatem eorum leuauerunt animam ſuam.*]

Quemadmodum enim mercenarius, cui non aliunde victus ſuppetit quo alere vitam poſſit, ſuas operas, alijs, nõ laboris ſtudio (improbat enim vehemẽter laborẽ) ſed mercedis ſpe locat, ſicut de mercenarijs ſcriptum eſt: Deut.24. Eadem die reddes ei precium ſuum ante ſolis occaſum, quia pauper eſt, & ad illud leuauit animã ſuam, ſic in exemplari legimus, hoc eſt, quia minimè ille tibi ſeſe ſuamque operam locaſſet, niſi inopia coactus victum ſibi ex ea re parare ſtatuiſſet. ita iſti, inquit Deus, animas ſuas ad populi iniquitatem locauerunt, cùm precij atque mercedis nomine & ratione omnem ſacerdotij dignitatem, officiumque omne definierint. his etenim ſi ſine humano præmio & emolumento officium eſſet faciendum, nihil minus, quàm ſacerdotium in votis eſſet: Heu quiſnam iſta cogitádo animi dolore & lachrymis temperare valeat? Quod verò ad orationis rationem attinet vtrunq. verbum in hoc verſu futuri temporis eſt, *comedent*, *ſubleuabunt*, quod tempus ex Hebraicæ linguæ vſu ad eorum rationem accommodari ſolet, quæ vel conſuetudinis vel officij cauſſa perpetuò talia ſint, aut eſſe cõſueuêre. itaque futurum hoc in loco non pro futuro tantum tempore, ſed pro omnibus temporis partibus inſtanti præterito atque futuro vſurpatur, hoc modo, *comedent*, comedere ſolent, *ſubleuabunt*, ſubleuare ſolent, qua de re largè & copioſè nobis commentario in Habbakuq ſcribendum eſt. Habbak.2.

Et erit ſicut populus ſic ſacerdos, & viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddam ei.

HIC VERSVS formulam quandam concludit, qua diuinum iudicium in ſacerdotes continetur: ſumma autẽ Dei æquitas nobis hoc in loco cognoſcenda proponitur; Exod.32. qui nullam in iudicio perſonam agnoſcat, ſed æquiſſimum rerum æſtimatorem & iudicem omnibus hominibus ſe præbeat, ſicut ſcriptũ eſt: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo, videlicet, ne quanuis ſummum & altiſſimum dignitatis gradum obtinuerit, pœnam & animaduerſionem eo loci non aſcenſuram eſſe ſibi perſuadeat: namque Deute.31. diuina lex neminem excipit nominatim, ſed vnumquemque officium proprium ſequi & intueri iubet, quamobrem ſacerdotibus ipſis in arca teſtimonij ſeruanda lex, atq. eadẽ coram omni populo recitanda & explicanda creditur & committitur, ſicut ſcriptum eſt: Omnis autem populus, & omnes maiores natu, duceſque ac iudices ſtabant, ex vtraque parte

parte arcæ in conſpectu ſacerdotum: Nihilque ex ijs quę Moſes iuſſerat reliquit intactũ, ſed vniuerſa replicauit corã omni multitudine Iſraël, mulieribus ac paruulis, & aduenis qui inter eos morabãtur. Vt verò diuina lex nullum nominatim excipit, ita nemo eſt, qui in officio violando culpæ pœnam poſſit effugere. [*Sed erit ſicut populus, ſic ſacerdos.*]

Similitudo hæc non ſupplicij eſt, ſed conditionis, ne videlicet aut ſacerdos populi peccatum ob dignitatis ſuæ amplitudinem non ad ſe pertinere putaret, aut rurſum populus omnem peccatorũ ſuorum pœnam in ſacerdotes tanquam in auctores reijciendam abſoluendamque arbitraretur, & illorum negligẽtiam excuſaret. ob eam rem de diuini iudicij ſententia pronuntiatum eſt, quicunque violatæ legis culpam ſuſtinuerint, eoſdem ſceleris ac cõſcientiæ pœnas, eſſe laturos. At verò ſupplicium tanto in quenquam grauius eſſe decretum, quanto quiſque ſtultè minus, ac magis ambitioſè peccauerit, ſicut ſcriptũ eſt: Fili hominis ſpeculatorem dedi te domui Iſraël, & audies de ore meo verbum, & (Ezech.3.) annuntiabis eis ex me: Si dicente me ad impium, morte morieris, tu non annũtiaueris ei, neque locutus fueris, vt auertatur à via ſua impia, & viuat, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinẽ autem eius de manu tua requiram. Quod ſi à populo, vt à proprij interitus miniſtro; à ſacerdote autem vel propheta ob negligẽtiam, vt ab auctore pœnæ repetuntur grauiſſimę, quantas illas à ſacerdotibus & prophetis repetendas eſſe exiſtimandum eſt, qui iiſdem aut maioribus etiam ſceleribus obligati, populo non ſolùm ob negligentiam minimè profuerunt, ſed ob pernitioſum exemplum vehementer etiam nocuerunt? Quamobrem ſubiungit: [*Et viſitabo ſuper eum vias eius, & cogitationes eius reddã ei.*]

Viſitandi verbũ in iudiciorũ etiam ratione vſurpatur, atq. ſic vertit Græcus interpres, & iudicabo. Propria autẽ huius verbi ſignificatio eſt, quam Latini curandi ſiue procurãdi verbo enuntiant. Diligẽter igitur curandũ ſibi eſſe Deus ait, vt rationes & cõſilia omnia quęcunque ſacerdotes ad proprium cuiuſque cõmodum inierunt, in ſuam calamitatẽ & perniciem recidiſſe ſentiant. *cogitationes eius maghallelam* (מעללם) excogitata conſilia, & ad curam ac meditationẽ reuocata hæc vox ſignificat: Excogitauerãt enim modũ, atq. viam facilẽ ſeſe iniiſſe putauerant, qua maximũ quæſtũ minimo negotio facerent, ſcilicet, ſi per illos oſcitantes, aut nihil agẽtes liberius peccare populo liceret. hanc itaq. munierant viam ei, quam Deus ipſis indicaſſet atq. tradidiſſet longè diſſimilem. Conſequẽs ergo fuit, vt qui à diuina via, diuinoq. conſilio ad ſua tantum cõmoda amplificãda deflexiſſent, ſuas illas rationes id maximũ malum tandẽ euaſiſſe ſentirent. namq. quo ad ſcelera patranda impudentior eſt auſus, eo maiorẽ perniciem ſuis auctoribus parit, ſicut ſcriptũ eſt: Ecce parturit iniuſtitiã, & cõcepit dolorẽ, & peperit iniquitatem: Conuertetur dolor eius in caput (Pſalm. 5.) eius, & in verticẽ ipſius iniquitas eius deſcendet. Itaq. cùm hęc peccandi populo licentia ſacerdotũ negligẽtia vltrò procurata diuinã iram incitauerit; ira verò reos in iudicium ſeuerũ atq. æquũ vocauerit, grauiſſimarum pœnarũ eos omnes participes eſſe, neceſſe eſt, quicũq. ſcelerũ ſocietate inter ſe fuerunt; ccõiunctiõuerteturq. cõceptus dolor populi in caput eius, & in ſacerdotẽ tanq̃ populi verticẽ, iniquitas eius deſcẽdet: [*Et viſitabo ſuper eum.*] Tam ad ſacerdotes ipſos quã ad populũ oratio refertur, quoniã illi oẽs vnũ Reipub. corpus conſtituunt, & omnes ſcelere, & cõmuni inter ſe conſcientia, & conſequẽti iudicij periculo obnoxij ſunt, vt ſcriptũ eſt: A planta pedis vſq. ad caput non eſt in eo ſanitas, ſed (Iſa.1.) à principe vſq. ad ſacerdotẽ, oẽs ſtudẽt auaritiæ. Cæterùm, vt accuſatio ſacerdotes ipſos, tanq̃ principes & auctores delicti, premit; ita ſentẽtia lata eoſdẽ omnium primos attingit.

Et comedent, & non ſaturabuntur: fornicati ſunt, & non ceſſabunt: quia Dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.

IVSTISSIMÆ ſententiæ, ac diuini iudicij formula hæc eſt, vt ſtudijs, & malis cupiditatibus ſuis, cõtrarias omnino res vnuſquiſq. experiatur. ſic illud in feminarum luxus pronuntiatum legimus: Et erit pro ſuaui odore fœtor, & pro zona, funiculus, pro criſpanti (Iſa.3.) crine, caluitium, &c. Sic in ſacerdotes ſententia fertur iuſtiſſima, vt qui huic vni tantùm auaritiæ ſtuduerant, atque victimarum copia famem explere putauerant, contrà quantò plus victimarum, atque aliarum rerum congeſſerint, tanto vehementius eſurire, & omnium commodorum inopia laborare ſe ſentiant: & quoniam illud etiam cogitauerant, vt male partas ex prophanato ſacerdotio res filijs ſuis, quos ex damnato concubitu ſuſceperant, relinquerẽt, atq. hac ratione nomina ſoboleſque ſuas ad infinitam poſteritatem

propagarent, omnia hæc contrà euentura Deus prædicit, vt neq. ipſi rebus partis fruãtur, neq. quam cogitabant poſteritatem aſſequantur vnquam. Nam totam illam hæredum ſobolem, quibus faciendis, locupletandis atq. ſtabiliendis operam dederant, cum rebus ipſis & diuitiis, vel non ſucceſſuram, vel quàm citiſſimè perituram eſſe affirmat, quẽadmodum iam ſuperius dixerat: Oblita es legis Dei tui, obliuiſcar filiorum tuorum & ego.

פרץ Quòd ad verſionẽ attinet pro verbo Latino, ceſſabunt, Hebraicum exẽplar habet paraz, quod prorumpere, & propagare ſignificat, atque ita in chaldaicis legimus. *Accipient vxores, & non gignent filios*; Græca autem interpretatio habet κατευθύνθουσι, non alienum à ſententia verbum; ſignificat enim dirigere & adminiſtrare. Illud etiam animaduerſione dignum eſt, quod cum homines duplici cauſa rerum ſuarum ſatagere ſoleant, vt ſcilicet habeant vnde & ipſi alantur, & filijs prouideant ſuis, & quamuis maximis aucti diuitijs, atque fortunis locupletati, tamen victui ſuo conſulere ſe dicant: vtriq. cauſæ diuina ſententia accommodatur, vt comedentes nunquam ſaturentur, atque liberis indulgentes optata careant poſteritate. Quàm verò ad viuum mores noſtri hac oratione exprimãtur, maximo cum animi dolore pientiſſimo cuique obſeruandum eſt. [*Quia dominum dereliquerunt in cuſtodiendo.*] Pronuntiatæ ſententiæ cauſam iuſtiſſimus æquiſſimuſque iudex addit, atq. criminũ omniũ & totius culpæ ſummã explicat, hoc ſupplicij genere, eos ſubijciendos eſſe pronuntians, nẽpe inedia & gloriæ ac poſteritatis defectu, ſic enim ſcriptũ

1.Samu.2. eſt: Loquens locutus ſum vt domus tua, & domus patris tui miniſtraret in cõſpectu meo, vſque in ſempiternũ. Nunc autem abſit hoc à me dicit Dominus, ſed quicunq. honorificabit me, glorificabo eum, qui autem contemnunt me, erunt ignobiles. [*Dominũ dereliquerunt in non cuſtodiendo.*] Ne quis humanæ ſapientiæ, vel potius imperitiæ locus relinquatur, neu quod ad effugiendũ crimen diuerticulum reperiatur, abſoluta definitione cauſam ſuam confirmat Deus. Namq. vſque adeò callida hominum ſtultitia eſt, vt quæ ſeparari natura non poſſunt, tamen ingenio ſeparare contendat, ſibiq. in ea re ſatisfaciat, in qua minimè Deo ſatisfieri certũ eſt. Nam ſi quis Deum eſſe, eundẽq. ſummũ bonum confeſſus, nulla pietate, nullo officio, nullis virtutibus illum colat, & tamẽ nõ odio haberi, ſed etiã amari ſibi dicat, atque in ea re diſputet; parũ hæc cognitio & amor à cognitione, & amore, quo mali dæmones erga Deum affecti ſunt, diſtare videtur. Diuina verò ſapientia ſimplicius multò de hac re ſtatuens atque iudicans cognitionem amoremque erga Deum cũ ipſius cultu coniunctam eſſe definit. Nam ſi cognoſcere & negare, ſi amore adhærere, & deſerere idem ſunt, eundem etiam animum imbuere vtraque hæc poſſunt.

Rom.1. Quicunq. enim Deum in notitia ſe habere atque amare profitetur, factis autem negat, ac deſerit, perinde ferè in culpa eſt, atque is, qui diuinæ naturæ inſcitia aut contẽptione laborat. Quid vocatis me domine domine, & non facitis voluntatem patris mei? Hæc diuini filij vox eſt. Igitur vt omne fraudis & aſtutiæ oſtium filijs deſertoribus occludatur, ſimpliciſſima atq. veriſſima deſertionis ratione argumentatio tota colligitur. [*Quia dominum dereliquerunt in non cuſtodiendo.*] Quippè hic ſimpliciſſimus certiſſimuſq. deſertionis modus eſt, nempè pietatẽ nõ cuſtodire; nam vt ipſe alio in loco dicit: Si Pater ego, vbi eſt

Malach.2. cultus mei? ſi Dominus vbi eſt timor mei? Hebraicè hæc oratio negatione caret: *In cuſtodiendo*, hoc eſt dum ſibi ſuiſque rebus conſulentes, diuinis rebus minimè conſultum eſſe voluerunt. *Cuſtodiæ* autẽ nomen in ſacris idẽ quod officiũ apud Latinos ſignificat, nẽpe id, quod vnũquemq. hominũ pro muneris, & cõditionis ſuę ratione facere oporteat, vt illud:

Habba.2. Super cuſtodiã meã ſtabo, & figã gradum ſuper ſtationem meã. cuius tranſlationis rationẽ nos aliàs Deo annuente proſequemur: neq. verò ſatis Deo viſum eſt, deſerti officij crimẽ illis obiicere, niſi etiam id ſubiũcta oratione cõfirmaret. Quamobrẽ ex ſuis illorũ ſtudijs argumentum producit fortiſſimum, quo illos ab officio omni alienos eſſe demonſtret.

Fornicatio & vinum & ebrietas auferunt cor.

Qui fieri poteſt, inquit Deus, vt apud eos, qui mente ipſi non cõſtant, officiũ vllum ſtare poſſit? Et cùm iſti ſe totos vino ac Veneri tradiderint, quidnam ab eis expectari oportuit? niſi id quod ea ſtudia conſequi natum eſt; nimirum dementia & furor, ex qua re nullum dedecoris, nullum probri, nullum impietatis genus oriri poſſe non creditur. Nam vino intemperantius hauſto cordis regnum occupari teſtis eſt ille, qui periculum

Gen.9. primus omnium fecit. Ita verò Veneri amicum eſſe vinum, vt ab eius conſuetudine nul-

Gene.19. lis naturæ ac virtutis legibus nullo dedecore, nullo pudore abſterreatur, teſtis etiam Lot

exemplo

exemplo ſuo nobis eſſe poterit. Quamobrem ſcriptum eſt: Ne intuearis vinum quando flaueſcit, cùm ſplenduerit in vitro color eius, ingreditur bládè, & in nouiſſimo mordebit vt coluber, & ſicut regulus venena diffundet: Oculi tui videbunt extraneas, & cor tuum loquetur peruerſa. (Prouerb. 23.) Veneris autem ſodalem propterea Bacchũ gentium poëtæ fecerunt, quòd ad humanos animos expugnandos atq. ſibi ſubijciendos vterque ſimul conſpirent. (Horat. lib. 3. Od. 18.)

[*Fornicatio, vinum & muſtum.*] Sic Hebraicè, vt ab eis ebrioſitas ſtudioſius conquiſita eſſe oſtendatur. non enim ſolum vino veteri, ſed & nouo indulgebant, vt miſtione ſuauiora pocula parantes, ebrietatem & petulantiam copia atque arte grauiore ſibi molirentur: namque antiquum & nouum vinum ſimul commixtum, alterum vehementiores vires, alterum verò crebriores exhalationes ſuppetit; atque ita coniunctis viribus faciliorem & certiorem de corde victoriam vtrumque ſimul reportat. Cor in ſacris alteram hominis partem, hoc eſt animum, ſignificat: namque cùm duplex noſtri pars ſit, corpus & anima, alterum caro, alterum verò cor metonymicè dicitur, vt: Cor meum & caro mea exultauerunt in Deum viuum. (Pſalm. 84.) Quòd verò ad diſſerendi & dicendi pertinet artem, confirmatio eſt, in qua argumentum ab eo ductum eſt, qui à repugnantibus dicitur: namque pietatis & ſapientiæ cultus, & ebrietatis atque Veneris ſtudium, cùm vtrunque de occupando in humanis animis regno contendat, maximè inter ſe pugnant, quòd ſi alterũ obtinuerit, alterum expelli neceſſe eſt. Vę, inquit Iſaias, qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperã, vt vino æſtuetis, cithara, & lyra & tympanum & tibia in conuiuijs veſtris, & opus Domini non reſpicitis, neq. opera manuum eius conſideratis: (Iſa. 5.) Eſt autem huiuſmodi argumentum à repugnantibus firmiſſimum, vt illud: (Ariſtot. lib. 2. Topic.)

Hæc opera, atque hæc ſunt generoſi principis artes, &c. (Iuuen. Sat. 8.)

Populus meus in ligno ſuo interrogauit, & baculus ſuus annuntiauit ei; Quia ſpiritus fornicationum decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.

ACCVSATIONIS alteram partẽ ſequitur, in qua populum reum agit, & quoniam ex ſacerdotum negligẽtia, & culpa, populi ſcelera nata atque aucta ſunt, ideo vbi illorum crimen recenſuit, ad huius impietatem atque ſcelera notanda ſeſe deinceps conuertit. Totius autem cauſſæ, caput hoc eſt: Gentẽ vero Deo ac viuenti electam & dicatam maximis & innumeris beneficijs deuinctam, ac multis nominibus multiſque modis Dei in ſe ſui peculiarem curam expertam à cultu atque religione, ſuo ſcelere ad ſuperſtitionem & impietatem defeciſſe. Coniecturalis autẽ ſtatus in hac accuſatione tractatur. namque impietatis ſcelus animo conceptum, quamuis ipſorum malitia, & impudentia, Deo, qui corda hominum & renes ſcrutatur, abſconditum non ſit; tamen cùm publicè accuſatur, ſuis argumentis & teſtimonijs agitari ſolet, ne humana audacia & malitia, quæ occultum ſcelus cogitatione abſcondere & negare non poteſt, publicum accuſantis crimen à ſe remouere contendat. Cùm autem ad coniecturalem cõſtitutionem tractandam ſigna obſeruentur, certiſſima euidentiſſimaque flagitij ſigna hoc in loco proponuntur. nullum enim cauſſæ certius ſignum eſt, quàm ipſe effectus: in effectus autem coniectura inſtrumenta, quæ ad efficiendum comparari ſolent, apponuntur. Vtroque ergo argumento in hac conſtitutione tractanda Deus eſt viſus: Quòd populus in ipſo manifeſto impietatis & perfidię facinore, cum armis, quibus illud committi ſoleat, deprehenſus manifeſtè fuerit. [*Populus meus,* Emphaſim habet: Indigniſſimum enim eſt id ſcelus à populo Dei viuentis eſſe cõceptum, quo etiam ab ijs qui à Deo alieni ſunt, nullum grauius patratum ſit; cuiuſmodi ſuperſtitio, & vanus ſimulachrorũ cultus eſt. Et cùm iam olim ſeſe ſuaque omnia mihi tradiderit, & actionũ ſtudiorumque ſuorum rationes, & inſtituta, atque auſpicia ex me vno cum maximis atque certiſſimis ſucceſſuum exemplis petierit, cùm tot legibus, tot præceptis inſtitutis, & oraculis abundarit, tamen nunc ſui atque mei oblitus ad impietatem animũ ſuum traduxit, & mutas ſtatuas conſulit atque colit. [*In ligno ſuo.*] Lignum hoc in loco ſimulachra, deorumq. ſigna atque inſtrumenta ad diuinationem comparata ſignificat. Huius explicationis argumento eſt propoſitio *In*, quæ inſtrumẽtum in ſacris indicare ſolet, vt: In chamo & freno maxillas eorum cõſtringe. (Pſalm. 31.) Multa autẽ apud gentes erant inſtrumenta, quibus ſortes, oracula atq. auguria capiebantur, vt aues, ignes, aquæ, flatus, exta, tripodes, menſæ, delubra, atque alia, ex quibus vnum genus erát baculi, perticæ & virgę, certis ominibus & ceremonijs ad eam rem inauguratę, qualis in collegio

augurum lituus incuruus erat,cuius formá in numiſmatibus antiquis conſpicimus. Quæ omnia ſuo in loco diligentius tractáda, nunc nobis percurrẽda ſunt. Igitur cætera inſtrumentorum genera naturam rerum apud eos,qui ſapienter conſiderant,vaniſſima ab hoc ligneorũ, & ſenſu motuque carẽtium inſtrumentorũ vanitate ſuperari deprehenduntur. Quamobrẽ ſuperſtitionis,& impietatis ſummæ argumentũ eſt, quòd populus id tractat, quo maxima vanitas in eo ipſo vanitatis negotio ineſt. *In ligno ſuo* à ſe facto atque parato, *baculus ſuus annunciauit ei*: non reſpondit; ſed annuntiauit: nam ligni & baculi naturæ impoſſibile quidem eſt vt reſpondeat,tamen ſi conſulentis ipſius manu moueatur,vertatur, aut conijciatur,caſu vel agentis arte euenit, vt in hanc aut illam partẽ inclinet aut cadat, & quodam crepitu ſonet, in certam cæli conſtitutionem dirigatur; ex quibus rebus non reſponſa, ſed ſignificationes atq. denuntiationes quaſdam parari falſò ſibi iſti perſuadẽt. In ligno ſuo quod ipſe dolauit atque ad eam rem cõparauit,Et baculus ſuus ab ipſo motus & tractatus annuntiauit ei. Summa autem peruerſitas eſt, ab ea re duci poſſe putare, quam ipſam à te duci atq. agi oporteat. Baculus autem nullum hominem viſu oculiſque præditum ducere ſolet, neque quiſquã eſt qui baculum ſuum quam viam tenere atque ſequi oporteat,interroget: ſi quis autem baculo tentans iter agit, is planè cæcus eſt; qui ſi baculo ſuo fidem habens ire pergat,periculum ſibi ipſi tandẽ creet,fuerit neceſſe. Locus ergo à factis deſtinatiſq. eſt, & anthithetis atq. cõtentionibus res tota tractatur, & quod ad actionem atque pronuntiationem pertinet,indignantis habitu,geſtu,& voce pronuntiata oratio eſt,quo maior rei fides & vehementior auditorũ vis adhibeatur, vt illud: Cognouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſraël autem non cognouit, populus meus non intellexit.& illud apud exteros auctores.

Iſa.1.

Iuuen.Sat.2.

Segmenta,& longos habitus,& flammea ſumit
Arcano qui ſacra ferens nutantia loro
Sudauit clypeis ancilibus.

Ex crimine autem facti oblato & demonſtrato concepti à populo ſceleris argumentationẽ concludit: [*Spiritus enim fornicationis decepit eos, & fornicati ſunt à Deo ſuo.*] Scelus animo conceptum in facinus tandem erupit,vt negari non poſſit. Perſeuerat autẽ in allegoria coniugij,quam inſtituerat,& populum coniugalis fidei pollutæ atque violatæ accuſat. Amplificat verò crimen ab impudentia atq. audacia, quæ eo proruperat,vt non modò in cubiculis, aut intra domos,& tecta, ſed in agris, ſiluis in montibus publicè proſtituatur, & locorum oportunitates, non verecundiæ, ſed voluptatis cauſſa ſequatur: [*Spiritus fornicationis*] Spiritus cum poſſeſſiuo caſu iunctus, vehementem ad agendum impetum ac vim humanos animos occupantem atq. agentem indicat,ſiue ea affectio bona,ſiue vitioſa ſit, ſiue etiam diuinitùs delata, ſiue à malo dæmone excitata fuerit,ſiue diuturna ſit, ſiue ex repentina cauſſa commutetur. Eſt autem tranſlatio à ventis ſumpta,qui cùm vehemẽtius in mare incumbunt, naues non pro nautarum cõſilio,ſed ſuo arbitrio pellunt. ſic ſpiritus fortitudinis in Nabugodonoſor,ſpiritus mendacij in falſis prophetis,& in populo ſpiritus erroris ſæpiſſimè conſpicitur. Hunc malum ſpiritum Latini furorem vocant: *His furor ipſe*

Eccleſiaſt.3.

Iuuen.Sat.2.

Dat veniam, inquit ille. ſed & in hac ſignificatione regio ſpiritu aliquem eſſe Tullius dixit: Et quoniam à ventorum natura ad animum tranſlata ſimilitudo eſt, aptiſſimo verbo decipiendi eſt vſus. [*Spiritus fornicationis decepit eos.*] Hebraicè planius, *errare fecit eos*, hoc eſt,pro tempeſtatis ritu,non quo lex & ratio,ſed quo animi impetus volebat,impulit.atque hoc modo à Deo ſuo, in quem omne illorum iter dirigi oportuit,ad idolorum & vanitatis cultum ſtudiumque cõuerſi ſunt, & quocunque illos animi impetus,errorque rapit,eò contendunt [*Fornicati ſunt à Deo ſuo,*] Hebraicè de ſub Deo ſuo: hoc eſt legitimo atque auguſto viri ſui Dei cubili, & puluinari tegetem & lupanaria per ſummum nefas atque audaciam prætulerunt.

Super capita montium ſacrificabant, & ſuper colles accendebant thymiama: Subtus quercum & populum, & therebynthum: Quia bona erat vmbra eius.

ACCVSATIONEM criminis per ſpecies confirmando amplificat,& impudentiam atq. audaciam oratione exaggerat,cùm nullus locus etiam publicus ſit,quem non ſtupris atque adulterijs ſuis gens illa, hoc eſt, Dei vxor ſynagoga compleuerit, atque ea loca maximè frequentarit, à quibus longiſſimè abeſſe debuit; quod certè ſummam illorum

erga Deum ſuum contemptionem arguit. nam vt gentium deluſa antiquitas, locis quibuſdam diuinitatem ineſſe putauit, ita ea loca numinibus ſuis dicata ad templorum ædificationem, ad ſacrificiorum vſus, & ritus aptauit. Huius generis loca, montes erant & ſil- Lactant. de vera relig. uæ, atque arboribus frequentes luci; ſed & arbores ipſas in Deorum tutela eſſe voluêre:

Populus Alcidæ gratiſsima, vitis Iaccho, Virg. in Buc. Eclog. 7.
Formoſæ myrthus Veneri, ſua laurea Phœbo.

Hæc & huiuſmodi loca omnia non ſolum vitata, ſed penitus diruta atque exciſa illis promiſſam terram occupátibus eſſe voluit Deus: Subuertite, inquit, omnia loca, in quibus coluerũt gentes, quas poſſeſſuri eſtis, Deute. 12. Deos ſuos ſuper montes excelſos & colles, & ſubter omne lignũ frondoſum. Capita montium eadem à Latinis vertices vocantur editiſſimi, Vitruu. lib. 2. quos cælum ipſum propius attingere putabant, & ad numinum maieſtatem adorandam liberiores, anguſtioreſque eſſe iudicabant, in quibus quæ templa ædificabantur phana vocata ſunt, propterea quod conſpicua, atque omni ex parte patentia eſſent. [*Et ſuper colles adolebant Thymiamata.*] Duo cultus genera, victimarum mactatio, & thuris ſuffitus fuêre, ad quæ ritus cæteri, & ceremoniæ omnes referuntur, vt illud:

Quid velint flores, & acerra thuris Horat. lib. 3. Od. 8.
Plena, miraris: poſitusque carbo in
Ceſpite viuo.

[*Sub quercu:*] Quæ Ioui ſacra fuit, [*Populo*] quæ Herculi, & [*Terebyntho.*] ſic vertit nomen *Ela*, vetus interpres. ex Hebræis verò quidá cum Chaldæo Ionatha *Buthma*, hoc eſt, caſtaneum; alij vlmum interpretantur. Nomen *Ela*, Græcus interpres δένδρου συσκιάζοντος, hoc eſt, arboris coadumbrantis reddidit, qua circuitione lucum ſignificauit: vt cumque ſit, has omnes arbores, quò frõdium pulchritudine & proceritate atque opacitate gratiores eſſent, eò diuinis honoribus frequentandis commodiores eſſe putabant, idcirco ſubiungit: [*Quia bona erat vmbra eius.*] Pronomen ſingulare ad ſingulas arbores refertur. De his ritibus ſacrorum nos aliàs fortaſſis, quæ ad totam hanc rem in ſacris libris elucidádam facere poſſint, dicemus. *Sacrificabant, Adolebant.* Hebraicè, Sacrificabunt, adolebunt; nam hoc verbi tempore, conſuetudo (vt in alio loco diximus) ſignificatur, hoc eſt, ſacrificare, & adolere ſolent; à qua ratione imperfectum præteritum apud Latinos & Græcos non eſt alienum.

Propterea fornicabuntur filiæ veſtræ, & ſponſæ veſtræ adulteræ erunt.

PAVLVS Apoſtolus ad Romanos ſcribens aptiſſimum huius loci explicationi facit Roma. 1. ſermonem: Quia commutauerunt veritatem Dei in mendacium, & coluerunt & ſeruierunt creaturæ potius quàm Creatori: Propterea tradidit illos in paſſiones ignominiæ &c. Fieri enim nonnunquam ſolet, vt peccati pœna, peccatum etiam ſit, diuino videlicet iudicio id permittente, in grauiorem damnationem eorum, qui impietate ac ſcelere ſeſe vltro obligauerint: Ex idolorum autẽ cultu atq. ex ſuperſtitionibus (quam rem omnem animorum fornicationem ſacri libri nominant) corporũ etiam turpiſſima ſtupra ac libidines oriri antiquas hiſtorias atq. monumenta legentibus manifeſtius eſt, quàm vt explicatione noſtra indigeat: id imprimis diuina ex permiſſione fit: nam à Deo alienati homines, cupiditatibus ſuis, hoc eſt, malis & effrenatis libidinibus permittũtur. Tum id etiam iiſdem ipſis rationibus, ſtudiis, & actionibus, quibus in ſuperſtitione homines vtuntur, effici natum eſt. namq. idololatriæ varia genera, exquiſita loca, certi dies, certę noctium aut dierũ horæ, certi ad eam rem miniſtri, iuuenes, puellæ, eunuchi, imberbes, tum præterea ritus, & ceremoniæ quibus hęc peraguntur, vt conuiuia, compotationes, luſus, cantus, decurſiones, ludi, ſpectacula, fabularum actiones, & quæ eiuſmodi ſunt, omnia hęc non tam religionis quàm voluptatis atque animi cauſſa cõparata videntur; adde impias de Deorum natura & officiis opiniones, quod hi mares, illæ feminæ, amatores illi, virginum & puerorum raptores, & perditiſſimarum voluptatũ exempla, auctoreſque narrẽtur. Quid vero ex his rebus ſperari poteſt, niſi illud quod ſcriptum eſt: Sedit populus manducare & Num. 11. bibere, & ſurrexerunt ludere. Igitur corruptam & contaminatam religionis puritatem, morum etiam conſuetudiniſque malæ corruptelam ſequi neceſſe eſt. cùm maiores natu propria voluntate & ſtudio, iuniores verò ſeniorum exemplo, omni ſeſe ſceleri contaminandos tradiderint, idcirco non mirandum eſſe Deus dicit, ſi filiæ, & nurus corruptorum

 & per-

& perditiſſimorum hominum corruptiſſimæ & perditiſſimæ etiam ipſæ euaſerint, cùm ille ſexus, atque illa ætas natura ſua ad libidinem voluptatemque procliuis, eorum, quos reuereri, à quibus in officio contineri debuit, negligentia & exemplo ad omnem luxuriȩ licentiam libera euadat.

Non viſitabo ſuper filias veſtras, cùm fuerint fornicatæ, & ſuper ſponſas veſtras cùm adulterauerint.

VSQVE ADEO ſanctum, & ab omni non ſolum facto, verum opprobrio quoq. turpi intactum Iſraëliticum populum eſſe, & ſeruari ſibi Deus voluit, vt honeſtatis & decoris eius cauſſam ipſe ſuſceperit, atque promulgatis legibus, ſi quis aliqua ex parte Iſraëlis nomen, honorem ſanctitatemque polluerit, ſceleris ſe vindicem conſtituerit. (Leuit. 9.) Virginum autem, nuptarumque ſtupra & adulteria, maximam & diuturnam familijs infamiæ labem aſpergunt. quamobrem maxima cura & ſtudio vnuſquiſque ſuarum filiarũ, atque ad ſe pertinentium feminarum integritati & famæ in republica bene inſtituta, cauere atque prouidere ſolet. Summi autem vitij ſignum manifeſtũ eſt, ſi quo in populo hæc ratio negligatur. Idcirco huic rei editis legibus Deus prouidit, vt populi ſui puritatem atq. ſanctitatem publicè & priuatè tueretur. nam ſi qua filia, ſi qua nurus adulterij aut ſtupri ſcelere familiæ ſuæ ſplendorẽ maculaſſet, huic cum ignominia & dedecore mori, pœna & familiaris ac publicè maculæ expiatio erat. quibus de rebus in hunc modum ſcriptũ eſt: (Leuit. 20.) Nolite ambulare in legitimis nationum, quas expulſurus ſum ante vos. Omnia enim hȩc fecerunt, & abominatus ſum eas: Ego Dominus Deus veſter qui ſeparaui vos à cæteris populis: Et ne proſtituas filiam tuam, ne polluatur terra & contaminetur piaculo. & alio (Deuter. 22.) in loco: Si mœchatus fuerit quis cum vxore alterius, & adulterium perpetrauerit cum coniuge proximi ſui, morte moriatur & mœchus & adultera. De virgine autem ſic: Si verè fuit ei obiectũ, quòd virginitas in ea non ſit inuenta, eijcient eam extra fores domus patris ſui, & lapidibus obruent eam viri ciuitatis illius, & morietur: Quia nefas fecit in Iſraël vt fornicaretur in domo patris ſui, & auferes malum de medio tui. Hæc eſt diuina viſitatio in eos, qui nefas in Iſraël faciũt. Quòd ſi Iſraël ipſe, cuius famæ & ſplẽdori Deus priuatè cõſulebat, ſcelus publicè admittat, foueat ac probet, flagitijque atque dedecoris plenus ſit, ipſe profectò leges de filiarum honeſtate vindicanda repudiare, atque Deum ea cura liberare velle videtur. Quamobrem Deus qui publicam patrum honeſtatem requirebat, & priuatam filiarum conſeruandam ſuſceperat, ad parentes vt ſceleris primos, ac maximos auctores ſupplicio afficiendos conuerſus, filiarum, quæ minori in culpa ſunt, pœnam interim negliget, ac dum ipſas libidinoſè agere permittit, violati publicè officij pœnas à parentibus repetet: [*Non viſitabo ſuper filias veſtras.*] Imò potius ad veſtrum dedecus, in iſtarum flagitijs interim conniuebo. nam quid me veſtris priuatis rebus intentum eſſe oportuit, ne qua vobis labes ac macula ab alijs fiat, cùm vos omni turpitudine atque nefario ſcelere vitam veſtram omnem ſtudioſè, imò ambitioſè fœdatam commaculatamque eſſe volueritis.

Quoniam ipſi cum meretricibus conuerſabantur, & cùm effeminatis ſacrificabant, & populus non intelligens vapulabit.

CVM VIRI ipſi parentes, mariti, & fratres, non ſolum animo ſuperſtitionibus, & vanis cultibus tradendo, ſed corpore etiam omnibus flagitiorum libidinibus cõtaminando aſſiduam operam dent; nũquid his veniam cenſura mea dabit, & vexabit mulierculas & puellas, populum videlicet proprio conſilio ex ætatis & naturæ imbecillitate carentẽ, atq. eorum, quorum id intereſt, cura deſtitutum & mala diſciplina deprauatum? [*Populum non intelligentem*] mulierculas vocat: namque vna Eua huius populi prima mater exemplo nobis eſſe poteſt, quàm facilè huiuſmodi natura ſeducatur, & quàm cito voluptatum deſiderio, niſi aliundè cohibeatur, exæſtuare poſſit, ſicut ſcriptum eſt: Videns igitur mu- (Gene. 3.) lier quod eſſet bonum lignum ad veſcẽdum & pulchrum oculis aſpectuque delectabile, tulit de fructu illius & comedit: [*Et populus non intelligens vapulabit:*] Ironicôs, aut interrogatiuè potius, quàm cum aſſeueratione legendũ eſt: nam argumẽtatio hæc per contentionem, ſiue, vt Dialectici dicunt, per comparationem maioris & minoris cõcluditur, (Iuue. Saty. 2.) vt illud: *De nobis poſt hæc triſtis ſententia fertur:* Chaldaicè hic locus per interro-

interrogationem non inconcinnè legitur, hoc modo. [*Et populus generationis quæ non ſtudet legi an nō collidetur?*] Videlicet exemplo,& conſuetudine maiorum ſuorum. Græcè autem totus hic locus ad ſpiritualis fornicationis rationē paraphraſticè tractatur ſic: Quia ipſi cum meretricibus cōmaculabātur, & cū initiatis ſacrificabant, & populus intelligēs implicatus eſt cū fornicatione. [*Cum meretricibus & cū effeminatis*: Hebraicè, *& cū ſcortis.*] Gentiū atq. idola colentiū celebritates & frequētię huiuſmodi impudico mulierū genere refertæ erant: *Nam quo non proſtat femina templo?* vt aiebat ille. Iuuen.ſaty.9 Omnium autē rerum atq. negotiorū, quæ ab hominibus inuenta & inſtituta ſunt, euentū obſeruari oportere, atque an eiuſmodi res Deo probētur indicari poſſe, tum ex hoc loco, tum ex multis alijs docemur. Nam quæ res non ex diuino, ſed ex humano conſilio incœpta atque inſtituta improbandos, & turpes plerūque partus edere ſolet, eam rem Deo non probari planum eſt. ex qua re factum eſt, vt hypocriſis, & humanæ ſimulationis rationem ex operibus obſeruandam Chriſtus indicauerit. Cæterùm neque filiabus & nurubus propterea impunè peccare licebit, quòd ſuper eas ſe non viſitaturum dicat Deus. Namq. hoc in loco non de æterna animorum, ſed corporum temporali pœna agitur, quæ de auctoribus potiſſimum ſumi ſolet. & quanquam ij etiam, qui aliena auctoritate aut conſilio deliquerūt, eadem plectantur pœna: cauſa tamen in iudicio cum auctoribus ipſis agi ſolet, atq. hoc in loco iudicialis, vt diximus, cauſa tractatur. Idcirco dicit, *non viſitabo*, quod apud ſacros auctores in iudiciorum rationibus vſurpatur, vt apud Samuelē Deus, Viſitaui quæcūq. 1.Samu.15. fecit Amalec Iſraëli.

Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda.

MALORVM hominum & impiorum conſuetudines amicitiæ & familiaritates, quantum bonis etiam viris nocere ſoleant, non vno tantum exemplo compertum eſt. Nam ſi quis impiorum ſocietatibus aſſueſcat, conſuetudine & familiaritate inductus, in idem genus morbi delabitur: Quamobrem contagionem huiuſmodi ſæpiſſimè ſacri deprecantur auctores, vt: Non veniat mihi pes ſuperbiæ, & manus peccatoris non mo- Pſal.36. ueat me: Hæc res cùm vtriſque vehementer obeſt, tum ijs maximè, à quibus malorum contagiones proficiſcuntur, in alioſque manant. At verò Deus nihil omnino mali in hominibus eſſe vult, qui non ſolum legibus & præceptis ſingulorum peccata coërcet; ſed præcipua & maxima cura peccandi exemplis & contagionibus cauet, & priuatis legibus, grauioribus pœnis, atque alio expiationū genere aduerſus eos vtitur, qui conſuetudine, familiaritate, aut alio modo pernicioſum exemplum prodidêre, vt ſcriptum eſt: Et facta Leui.c.4.& 5 eſt ira domini contra Iudam & Ieruſalem propter delictum: nam de hoc genere in illo loco ſermo eſt. Igitur Iſraëlitæ, qui ſeſe ſuoſque filios omni ſcelerum genere contamina- Paralip.c.24. uerant, ne etiam vicinis ſuis ſua contagione obſint, hoc in loco à Deo deterrentur; iubetque vt ſi minus ſuorum flagitiorum pœnas atque ſupplicia horreāt, ſaltem alienarum culparum crimen ſuſcipere formident. Duplex ſceleris admittendi occaſio Iudæorum genti ab Iſraëlitico populo dabatur, altera locorum & viarum, altera verò ſacri ſermonis & vocum communio erat. & quoniam locus id exigere videtur, breuis quædam topographiæ ratio hic nobis habenda eſt. Cùm primum Ieroboam nouarū rerum auctor & dux regnū Iſraëliticū occupauit, ſtabiliēdi imperij rationē impiam quidem, callidam tamē & ad tēpus idoneā excogitauerat. nam cum hominū ſocietas atq. cōiunctio nulla re magis, quàm religionis communione ſeruetur; ne populus conſuetæ religionis colendæ deſiderio Ieroſolymitanū templum frequentando familiaritatem & conſuetudinem cum Iudæis retineret, atque hoc pacto minus certa ipſe dominatione vteretur, ex duobus à ſe conflatis vitulis aureis, alterum in Dan, alterum verò in Bethel conſecrauit, atque horum ſacra per ſacerdotes à ſe ex popularibus creatos curauit. Hoc itaque pacto (vt res hominum ſunt) euenit, vt maiori plauſu atq. frequentia ſuperſtitio, quàm vera pietas coleretur. Præterea populus Gilgal locum religionis cauſa frequentare cœpit, eo nomine quòd ipſorum pater Iacob à Deo in eo loco admonitus, Iſraëlis etiam nomen accepiſſet. atq. hæc loci dignitas ad veterem religionem turpandam & permutandam multum apud illorum animos momenti habuit, vt ſcriptum eſt: Omnis malitia eorum in Gilgal, quia ibi exoſos habui eos. [*Propter malitiam adinuentionū eorum.*] Adinuentionū malitia & calli- Oſe.9. ditas illa fuit, quòd ſeſe nō aliū quā verū Deū Iacob, & in eo loco, in quo eū Iſraëli viſum fuiſſe apud oēs cōſtabat, coli profiterētur; atq. hac ratione facilè vulgò perſuaderi potuit. "

Neque verò iſti ſuis tantum popularibus, ſed vicinis, etiam Iudæis imponere huiuſmodi fraude potuerunt. Iſraëlitis autem vel templum Bethel, vel id etiam quod in Gilgal erat, aut ſupplicationum, aut ſacrificiorum factitandi cauſa petentibus per Iudæorum & Biniaminitarum regionem iter neceſſariò faciendum fuit. namq. Bethel (quæ olim Luza

Iosu. 18. dicta eſt) in ſorte Biniaminiæ tribus ſita erat, à qua non nimium diſtabat Gilgal. Igitur ex viarum atque itinerum cõmercijs, vocabulorumque & ſermonis ſacri communicatione effectum eſt, vt à Iudæis & Biniaminitis eadem loca atque eadem templa ſancta quoque haberentur, & religioſè colerentur. Minus ergo grauiter ferendum eſſet, ſi Iſraëlitæ Deum ipſum à quo verè per ſummam impietatem deſciuerant, prædicare etiam & nominare deſinerent; nec non ſi templa, ſtatuas, & ſacra in Dan tantum, aut etiá in alijs locis, intra ſuos tamen limites inſtituentes, ab aliorum regionibus exemplo ſuo corrumpendis, abſtinuiſſent. Hoc igitur eſt quod dicit: [*Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda.*] Namque iſti falſis nominis mei appellationibus & prædicationibus, atque templorum celebritate, quæ templa per ſummum nefas in ſua regione abs te ſancta & effata habentur, eadem tecum implicati ſunt ſcelerum ſocietate. *Delinquat*, verbũ Hebraicum

אשם *Aſſam* (pro quo ſæpiſſimè interpres reddit delinquere,) de ea culpa dici ſolet, quæ ab alio profecta in alium etiam permanauit, vt ſi quis alteri vt peccet impulſor ſit, de vtroq. *Aſſam* dicatur: vt Iſaac à Rege Geraræ obiurgatus audijt: Quare impoſuiſti nobis? poterat quiſque coire cum vxore tua, & induxeras ſuper nos grande Aſſam. & illud clarius: Si ſacerdos qui vnctus eſt, peccauerit, delinquere faciens populum: quo in loco vox Aſſam eſt. eadem ſignificatione verbum, delinquere, latinum à Cicerone frequenter vſurpatur.

Et ne aſcenderitis in Bethauen.

Lvzam olim, poſtea Bethel à Iacob dictam in loco edito ſitam fuiſſe ex Ioſue deſcriptione accepimus: Cecidit inquit ſors filiorum Ioſeph, à Iordane contra Iericho, & aquas eius, ab oriente ſolitudo, quæ aſcendit de Iericho ad montem Bethel. à quo loco oppidum nomine Bethauen, non procul aberat. vt autem Bethel Dei fortis domum, ita Bethauen domum vanitatis ſignificat. namque *Auen*, res eſt vana, & cui nulla vtilitatis, ſed incommodi potius ratio ſubeſt, ex qua iniquitatis operarij in ſacris appellãtur: ex vicinitate autem & euentu nomen *Bethel* in *Bethauen* per antiphraſim mutatur. qui enim locus olim ob diuinam viſionem Iſraëli patri domus Dei dictus eſt, nepotibus eius in domum mendacij eſt commutatus, atque ita Amos vates cenſuit: Et Bethel erit inutilis: quo in loco pro inutilis Latinè, *Auen* Hebraicè eſt.

Iosu. 16. ” ”

Amos 5.

Neque iuraueritis viuit Dominus.

His verbis apud eos, quibus nomen Dei ſanctiſſimum erat, iuſiurandum olim comprehendebatur. Huiuſmodi verò iuramenta, quòd à religionis argumento deuenerant, auertenda Deus vehementer curat: itaque ſatius eſſet, ſi ſuo tantum nõ aliorum etiam periculo peccarent. Propterea autem cùm eos à Bethel, & Gilgal reuocaſſet, nullá Danitici templi fecit mentionem, quòd is locus ab Iſraëlitis peti poterat, nullo Iudeæ termino obiter decurſo.

Quia ſicut vacca laſciuiens declinauit Iſraël.

Israelitarvm petulantiam vehementi oratione patefacit & arguit: Vſqueadeo, inquit, intemperanti & inuerecundo ingenio Iſraël eſt, vt effrenata mente omne ſcelus, atque nefas licenter percurrat; neque cogitet, num ſibi malum, num alijs detrimentum, illa ſua licentia & conſuetudine afferat. Aptiſſima verò ſimilitudine ad hanc rem explicandam Deus vſus eſt: nam Iſraëliticum populum iuuencæ indomitæ ſimilem eſſe dicit, quæ vberiores paſtus nacta, in eiſque aliquandiu cõmorata, pinguior reddita, iugum aſpernatur, dominum contemnit, ac iam ſuis paſtibus, & locis non contenta, alienos agros pererrat, in vicinorum ſata irrumpit, quæ petulantiæ magis, quàm famis explendæ cauſa, decerpit. Non ſecus Iſraël facit, cui cum felicioribus locis, & regionibus, etiam cum regno, regioque nomine vti contigerit, laſciuam ſuperſtitionis licentiam ſibi ipſi propoſuit; qua etiam dum nimium abutitur, aliena loca voluptatis atq. animi gratia peruagatur. etenim non contentus templa, & ſtatuas in Dan erexiſſe, in Gilgal & in Bethel non diuinitatis alicuius, ſed licentiæ ſuæ ſimulachra collocauit. Hoc autem animantium genus inter omnia quæ hominis ad vſum cicurari nata ſunt, interim

dum in-

dum indomitum perſeuerat, petulantiſſimum eſt, non ſolùm enim ſequentem dominũ fugere (vt indomiti equi faciunt) ſed petere etiam vltrò, & cornu ferire ſolent. atque ob hanc naturæ ſimilitudinem Chriſtus apud Pſaltem dicebat: Circundederunt me vituli multi. Cùm autem in omni animantium genere feminæ natura ſua magis impotentes, & ſtultæ magis ſint, ex eo fit, vt quouis impetu, & quouis appetitu vehemẽtius etiã, quàm mares agantur. & quoniam ſub vxoris imagine Iſraëlitatum gens accuſata à Deo eſt, percommodè vitulæ ſimilitudine res eſt explicata. Eſt præterea neſcio quid elegantiæ ac decoris in femineis animantium nominibus; quamobrem ab antiquis auctoribus libentius ea nomina vſurpabantur, vt: Quemadmodum deſiderat cerua ad fontes aquarum: Et Poëta. *Scilicet ante omnes furor eſt inſignis equarum.* Huiuſmodi petulãtiam venuſtè ſatis, ſed minus eleganter, quam à vate noſtro Hoſſea ab Anacreonte & Horatio deſcriptam legimus; namque illi genus equorum petulans quidem expreſsère; Hoſſeas verò vaccarum genus petulantiſſimum & procaciſſimum vſurpauit,

Pſal. 40.
Virgil. Geor. lib. 3.
Anacreõ. od. ſtrom. 64.

Quæ velut latis equa trima campis
Ludit exultim, metuitque tangi, &c.

Huiuſmodi orationum, & ſententiarum collationibus quantum à ſacris auctoribus laudatiſſimi quique ex prophanis ſuperentur, facilè intelligent ij, qui dicendi ſplendorem, & elegantiam in diuinis libris requirunt: de qua re nos in commentarijs noſtris nonnunquam, ſed proprio opere latius Deo annuente agemus. [*Quia ſicut vacca.*] Quoniam hoc in loco non tam cauſam quàm explicationem atque aſſeuerationem cum dicentis animi impetu & vehementia continet, vt illud: Iucundus homo qui miſeretur, & commodat diſponit ſermones ſuos in iudicio; hic eſt carminis finis: ſequentis verò principium eſt: Quoniam in æternum non commouebitur. quibus in locis vox, quoniam, vehementer affirmat, remque exaggerat, quod &, nam, apud latinos facit, vt nam me hercule, inquit, Antonius, &c. [*Laſciuiens declinauit.*] Hebraicè *zzarera zzarar*, hoc eſt errans errauit, ſiue laſciuiens laſciuiuit. nam verbum *zzarar* petulanter agere ſignificat, vt: Si genuerit filium homo contumacem & proteruum. & illud: Qui exaſperant non exaltentur in ſemetipſis: in his locis & alijs verbum zzarar eſt.

Horat. lib. 3. od. 11.
Pſal. 111.
Cice de orat. lib. 2,
סרר
Deute. 21.
Pſal. 66.

Nunc paſcet eos Dominus quaſi agnum in latitudine.

EANDEM adhuc tranſlationem vrgens huius petulantiæ exitum dignum prædicit, videlicet breui futurum eſſe, vt Iſraël, cui velut iuuẽcæ indomitæ proprius locus anguſtus videbatur; neque ſatis idoneus, in quo laſciuiæ ſuæ ludos curſuſq. conficeret: atque ob id vicinos quoque agros temerè percurrebat, & corrumpebat, captiuus ductus per totum orbem diſpergatur, ac non ſine ſuo magno malo, latioribus, quã optauerat vtatur ſpatijs. id verò Deo auctore illis accidet, cuius prouidentia huiuſmodi prædictionibus atque euentibus arguitur. Nam cum pœna ſcelerum, vel peccantium votis omninò contraria, vel ſimilis etiam omninò ſit, quanquã id vaticinio prædictum nõ fuerit; tamen nõ caſu, ſed certo conſilio res euenire exiſtimanda eſt: Caſus enim nullam rationum, & conſiliorum conſequentiam habet: conſilium verò vel maximam habet. Vt autem iuuencæ errantis deſcriptione petulantiæ & exultationis imago eleganter explicata eſt, ſic etiam ſumma miſeria atque calamitas, ſumma etiam animi ægritudo & vitæ perturbatio, & magna cõfuſio agni in ſpatioſo loco errantis ſimilitudine exprimitur. Oues omnium animantium timidiſſimæ ſunt, & ſi quod conſilium, ſi qua cogitatio, aut his ſimile aliquid in aliorum naturis ineſſe putatur, ea re oues omninò carere videntur: ex eoque fit, vt humana cura, & diligẽtia hoc genus magis, quã cætera indigeat; vnde ſumma rerũ perturbatio & confuſio huius generis imaginibus depingitur, vt ſcriptum eſt: Vidi vniuerſum Iſraël diſperſum in montibus ſicut oues abſq. paſtore, & dixit Dominus: Non habẽt iſti dominos, &c. & illud: Eratis enim vt oues errãtes. Illud verò hoc in loco miſeriæ amplificationem habet, quòd in genere ouium agnus vſurpatus fuerit, cui præter eam quæ ex natura eſt, ætatis etiam imbecillitas accedit. Quæ verò magis apta erroris metus & perturbationis imago exprimi potuit, quàm ſi quis agnum ſolum in vaſta ſolitudine relictum effingat? qui cùm nullo conſilio ſit, curſu parum, viribus nihil omnino valeat, herbarum & paſtus immemor, erroribus & balatu loca omnia peruagatur & complet, & omnia metuit, omnia fugit, & tamen his rebus omnibus periculum ſibi magis, quam

2. Paralip. 18
1. Pet. 2.

ſalutem

ſalutem parit. Infelix profectò, & miſerum ſpectaculum, & quod dolorem non ſolum
ipſi, qui in ea miſeria eſt, acerbiſſimum faciat, ſed ſpectantium etiam animos commo-
Matth. 9. ueat, ſicut ſcriptum eſt: Et videns turbas viſcerum dolore tactus eſt ſuper eas, erant enim
„ diſperſæ tanquam oues non habentes paſtorem. In hac etiam ſimilitudine exteri aucto-
res à noſtris longo interuallo ſuperantur: illi enim hanc rem hinnuli aut damulę imagine
deſcribunt: quod genus, quanquam cæteris rebus agno par eſſet, tamen curſu ad fugam
longè antecellit, quod vnum ſalutis pręſidium ſæpe eſt, cùm contra & hoc etiam agni
Iſai. 5. „ careant. *Nunc paſcet*: Et temporis breuitatem & pœnæ comminationem indicat vox
„ *Nunc*, vt illud: Et nunc quid faciam vineæ meæ.

*Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum. Separatum eſt conuiuium eorum, fornica-
tione fornicati ſunt: dilexerunt afferre ignominiam protectores eius.*

SINGVLAREM Iſraëlitarum inſolentiam & contumaciam indicat hoc loco Deus,
quos eò proteruitatis proceſſiſſe dicit, vt diſciplinam omnem & correctionem reiiciant.
Namque cum bonorũ ſummam in voluptate, & idololatriæ ſcortatione ſibi ipſi ſtatue-
rint, atque in huiuſmodi ſtudia toto incũbat, nullum correctioni locum reliquunt. Vbi
verò quis non errore, non ignoratione coactus, ſed conſultò ſuam ipſe miſeriam tuetur,
quid facias illi? ſinas miſerum eſſe libẽter. Extremus autem infelicitatis gradus eſt, ſi cui
ob culpam ſuam, ob contemptum ſuum, diuina correctio, caſtigatioq. negetur. Etenim
dum caſtigationi locus eſt aliquis, nonnullum etiam ſpei ſupereſſe putandũ eſt. Quanta
verò diuinorum iudiciorum ſit æquitas, vel ex eo perſpicitur, quòd antè quàm aliquis
pœna damnetur, ad extremam vſque correctionem à malicia ad pœnitentiam reuo-
catur. Neque quiſquam propterea deſtituitur, quòd ad hoc natus fuerit; ſed quòd ipſe
vt iuſtiſſimè deſtitueretur, fuerit commeritus. Quamobrem ne quis ſuam damnatio-
nem diuinæ voluntati, ſed propriæ malitiæ & contemptioni aſcribat; Deus ipſe in dam-
natiſſimis & reprobatiſſimis hominum cauſſis rationem, quamobrẽ damnati reprobatiq.
ſint, reddere ſolet: Prius enim quàm in Pharaonem horrendam indurationis ſenten-
Exod. 4. tiam ferret, Moſi prædixerat: Ego ſcio quod non dimittet vos Rex Ægypti, vt eatis; niſi
„ per manum validam. Hanc ergò rationem hoc in loco perſequitur Deus: Iubet enim
vatem ſuum, ne iam plus operæ in Iſraëlitis corripiendis fruſtrà conſumat, qui perinde
ſuperſtitionis ſtudio incumbunt, acſi neceſſitudine aliqua idolis coniuncti ſint. hoc eſt
quod dicit. [*Particeps idolorum Ephraim.*] Ieroboam, qui primus vitulorum & impietatis
auctor Iſraëlitis fuit, ex Tribu Ephraim erat: ideo hanc ſuperſtitionem, vt partum quen-
dam ſuum Ephraitæ fouebant, & tuebantur. Alludit autem ad vaccæ allegoriam, cui
Iſraël ſimilem dixerat: nam ita vitulos ſuos aureos Iſraël amat, vt vacca ſuos. Totũ verò
indomitæ iuuencæ ſtudium, vel pabulo conſumitur, vel ludo & curſitatione abſoluitur.
Idcirco, ait, cùm ſeſe ille coerceri non patiatur, [*Dimitte eum.*] Nullas enim alias res
agere vult, quàm vel conuiuijs, vel idololatriæ fornicationi, intendere. itaq. nullũ tempus
illi aut à voluptatis, aut à ſuperſtitionis ſtudio vnquam vacat, ſicut ſcriptum eſt ab Iſaia:
Iſai. 5. „ Væ qui conſurgitis manè ad ebrietatem ſectandam & potandum, vſque ad veſperam, vt
„ vino æſtuetis, & opus domini non reſpicitis: hoc eſt quod dicit: [*Separatum eſt conuiuium
eorum.*] id eſt, *Poſtquam exempta fames epulis, menſæq. remotæ.* [*Fornicati fornicati ſunt.*]
חבור Quis igitur interea reprehenſioni locus erit? *Particeps* Hebraicè *hhabur*, id eſt coniun-
ctus, colligatus. [*Dilexerunt, afferre ignominiam protectores eius.*] Vnumquodque homi-
num ſtudium, & ars vnaquæque, etiam inutilis, proprias quaſdam orationes habet earũ
ſectatoribus familiares, quas illi libenter vſurpant: cuiuſcemodi illud in ore omnium
helluonum eſſe ſolet: Manducemus & bibamus, cras enim moriemur. Solent verò ſacri
auctores cum de his rerum & ſtudiorum generibus agunt, eiuſmodi ſermones & voces
inducere, vt per eam orationis figuram, quæ Mimoſis dicitur rem ipſam expreſſius effin-
gant, & cùm hoc interdum fuſius, interdum preſſius, & vno tantum verbo fiat, accidit
Marc. 7. ſæpè, vt ea loca paulò obſcuriora reddantur. qualis locus eſt ille in Euangelio: Vos autem
„ dicitis corbam, hoc eſt munus &c. Quamobrem ſacrorum ſcriptorũ interpretem ſuſce-
pto officio ſatisfacere cupientem, nihil horum ignorare oportet. Igitur vt locus hic nobis
commodius explicetur, meminiſſe oportet, voluptati deditos non ſolùm ſummum in ea
re bonum ſibi propoſuiſſe, ſed id quod ignominioſum verè eſt, & turpiſſimum, vt hone-
ſtiſſimum

ſtiſſimum cæteriſque rebus anteferendum iactare conſueuiſſe, & cætera præ his ſtudia damnare; adeò vt quod alijs ſummum dedecus & probrum videtur, illis contrà ſummum iudicetur decus, ſicut ſcriptum eſt: Quorũ Deus venter eſt, & gloriantur in ignominia ſua. Similes autem ſermones, ſimileſque voces ab iſtis vſurpari manifeſtum eſt, vt: Eccle.c.9. Perfruere vinò cum vxore quam diligis, cunctis diebus inſtabilitatis vitæ tuæ: Quodcunque facere poteſt manus tua, inſtanter operare, quia nec opus, nec ratio, neque ſapientia, neque ſcientia erit apud inferos, quo tu properas? & illud Anacreontis: Anacreon.

Religatus at papyro,
Tunicam Cupido collo
Mihi poculum miniſtret:
Rota nã velut curulis
Properat volucris ætas:
Roſeas meo corollas,
Capiti feraſq. odores,
Mihi & voces amicã.
Etenim priuſquam ad orci
Rapiar nigri choreas,
Volo diſsipare curas.

Ex hoc ſermonũ genere eſt verbũ *Afferre*, quod à noſtro vate interpretatione refertur: Prou.30. vox enim eſt vini cupidorũ, epulaſq. petentiũ: vt Salomõ referẽs, inquit, Sanguiſugæ duæ ſunt filiæ dicentes, Affer, Affer, & apud Latinos, appone, funde, præbe, &c. Hæc ſtudia atq. hi ſermones cùm omnibus hominibus, tũ maximè principibus ignominioſa ſunt, vt Eccle.10. ſcriptum eſt: Beata terra cuius Rex nobilis eſt, & cuius principes veſcuntur in tempore ſuo ad reficiẽdum, & nõ ad luxuriam. At verò Principes hi Ephraitæ, & vaccæ Iſraëliticæ defenſores voluptatibus conſumpti, ſummam ignominiam ſummum bonum ducentes, verbum illud frequentare dilexerunt, Affer, Affer.

Ligauit eum ſpiritus in alis ſuis, & confundentur à ſacrificijs ſuis.

DIVINÆ ſententiæ decretum hoc eſt, quo Iſraëlitica diſperſio futura prædicitur; 4.Reg.17. qua pœna Hoſſea Rege afflicti ſunt anno ab orbe condito ter milleſimo, ducẽteſimo, de- Ioſeph.li.9. c.vltimo. cimo tertio; Regni verò Iſraëlitarũ ducenteſimo quadrageſimo tertio, vt ex libris Regũ, R.Camhi ex Ioſephi hiſtorijs, atque ex aliis auctoribus accepimus. R.Salom. Vt autem hanc diſperſionem R.Leui Gerſoni. longè lateq. diſſipandam veriſſimè atque appoſitiſſimè ſignificaret, dicit illos à Domino ventis per vniuerſum orbem aſportandos fuiſſe commiſſos. Nam cùm primum illi à vero Deo ad vanitatem deſciuêre, ventis ſeſe cõmittere viſi ſunt. Venti verò velociſſimi eſſe, & omnia loca citiſſimè peruagari, atque mandata Dei diligentiſſimè perferre credũtur, Pſal.103. vt ſcriptum eſt: Qui ponis nubem aſcenſum tuum, & ambulas ſuper pennas ventorum, & qui facit angelos ſuos ſpiritus, &c. Cùm autem illos non certo alicui ſpiritui, ſed ſpiritui traditos dicat, omnium ventorum poteſtati permiſſos, & in quatuor mundi plagas diſſipandos eſſe indicat. Nam præter id, quod vehementes hi ſpiritus venti nomine dicuntur, qui vbi volunt ſpirant, & neſcimus vnde veniant, aut quo vadant; Ioan.3. plagæ etiam atque regiones mundi ventorum nominibus deſignantur, vt, Venient Angeli, & conuo- Mat.13. cabunt electos à quatuor ventis. Tum demum Iſraëlitas, quos nunc ludere & laſciuire vehementer delectat, luſiſſe, & idololatriæ indulſiſſe vehementiſſimè ſerò pudebit. Alligauit iam eum populum ſpiritus in alis ſuis.

CAPVT V.

AVDITE *hoc ſacerdotes, & attendite domus Iſraël, & domus Regis auſcultate, quia vobis iudicium eſt.*

IVSTISSIMVS atque ſanctiſſimus omnium iudex Deus, qui vt neminem damnet, neminem omninò in culpa eſſe cupit; cùm tandem diuinarum legum & æquitatis ratio poſtulat, vt hominũ cauſa in iudicium ducatur, æquiſſimum & diligentiſſimum ſeſe iudicem & rerũ æſtimatorem præbet. Et quoniam æquiſſimum iudicium neminem indicta cauſa damnari patitur, neque actorem ſolum, ſed reum etiam ipſum, vel qui rei cauſam defendat, audiendum eſſe ſtatuit; ideo in qualibet cauſa iudicanda, ſuo officio ſemper ſatisfacit Deus, qui neminem vnquam damnat, antequam in iudicium vocatus, aut nullam, aut vanam, aut ineptam criminis depulſionem habuiſſe conuincatur: Alioqui, inquit Paulus, quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Igitur cum in his prophetæ noſtri ſermonibus dies Iſraëlitis dicta fuerit, & hactenus accuſatione, & crimine inferendo tranſacta res ſit; nunc altera iudicij tractatur pars, in qua ſi

quid pro reo dici poſſit, expectatum eſt; & cùm nulla criminis diluendi idonea conſtiterit ratio, tum demum exquiſita damnationis ſententia pronunciatur; atque accuſationis præcedentis exordium fuerat: *Quia lis eſt domino cum habitatoribus terræ*. Defenſionis autem ſubiectæ initium eſt: *Quia vobis iudicium eſt*. Accuſationis autem formula poſtulat, vt omnes in crimen vocentur, quicunq. culpæ & ſceleris participes ſunt: Defenſio autem eos ad dicendam cauſam admittit, qui maximè dicere & poſſunt, & debēt; quales ſunt ij, quorum auctoritate & cõſilio præcipuum ſcelus eſt admiſſum, atq. idcirco omnibus in iudicium vocatis, defendēdi cùm ius tum auctoritas regiæ familiæ præcipuè tribuitur. Triplicem autē ordinem inter accuſandū propheta appellauerat: in ſacerdotes enim dixerat: *Quia repuliſti tu me, repellā & ego te, ne ſacerdotio fungaris mihi.* In populū verò: *Populus meus in ligno ſuo interrogauit*. In magiſtratum autem: *Dilexerunt afferre ignominiam principes eius*. Eoſdem etiam ordines eadem ſerie ad defenſionis ſuæ redargutionem audiendam compellat, ne quis videlicet iniquius ſecum actum cauſaretur, quòd non ad dicendam cauſam fuiſſet admiſſus. Atque ordines illi ſic appellantur: *Audite hoc ſacerdotes. Et attendite domus Iſraël, Et domus regis auſcultate.* Cauſæ grauitatem & ſeueritatem hæc exquiſita attentionis petitio arguit: Accuſando quidem, ſemel omnibus dixerat, *Audite*. Nunc verò incremento vſus, *audite, attendite, & auſcultate*, dicit. Nam Deo cauſam dicturo, cuius oratio ſimplex, pura, vera, atque omnis erroris, calliditatis, & ſimulationis expers eſt, ſatis fuerat dixiſſe, *Audite*; quippe qui criminum enumeratione, & explicatione, ac ſimpliciſſima probatione ſuſceptum accuſatoris munus expleturus erat. Nunc verò cùm cauſa ipſa hominum & defenſio (ſi qua illis reliqua eſt) refellenda à vate ſuſcipiatur, cùm negationibus criminum occurrendum, deriuationibus obuiandum, excuſationi, tranſlationi, tergiuerſationi, diſſimulationi, & denique his rebus omnibus, quas humana calliditas, non vt culpam, ſed vt culpæ pœnam declinet, tentare ſolet, reſiſtendū ſit, ne quid ſuarum artium prætermiſſum, aut intercluſum ſibi eſſe homines cauſari poſſint, nunc cùm eorum cauſa pro ipſis, & aduerſus eos, atque ipſorum artibus, & modis agenda eſt, attentiſſimis auribus atque animis eſſe iubentur. *Quia vobis iudicium eſt*. In ſuperiori oratione dixerat *Rib*, quod iurgium ſignificat. huiuſmodi autem accuſatorij ſermonis ratio eſt. Namque accuſator criminum & flagitiorum atrocitate cõmotus, concitato ſermone in reum liberius inuehitur; cõtrà, reus ſedatiore oratione, & rationibus magis, quàm perturbationibus vtitur. quanquam autem index vtranque partem audiat, ſententiā tamē dicturus defenſionis potius, quàm accuſationis vim & pondus æſtimat, quamobrē dicit: *Quia vobis iudicium eſt*. Nomen *Miſpat*, iudicium à ratione profectum ſignificat, vt primo capite Habbakuq à nobis dicitur, hoc eſt, quia ſiquid à vobis dici poterat, antequā ſententia pronuncietur, ego ipſe exquiſitiſſimè dicere & refellere etiam paratus ſum. Vos autem imprimis appello principes & magiſtratus populi, quoniam præcipuo quodā iure iudicium vobis eſt, atque ad vos maximè pertinet. Huius verò rei rationem reddens, ait.

ריב

מִשְׁפָּט

Quoniam laqueus facti eſtis ſpeculationi, & ſicut rete expanſum ſuper Thabor.

Midras Thanhuma volumine Thaganioth.

3.Reg.12.

TRADVNT Hebræi in libro qui Midras Thanhuma inſcribitur, & in ieiuniorum volumine, Ieroboamum hortis arcibuſque in montibus Thabor, & Miſpa extructis, excubias collocaſſe, quibus populus impediretur, ne ſtatis diebus feſtis Ieroſolymam peteret, pœnamque capitis contra intentantibus indixiſſe; quod nō ſine principum & magiſtratuum ſuorum conſilio à Ieroboamo tātum eſſe credendū eſt, ſic enim legimus: Et excogitato conſilio fecit duos vitulos aureos, & dixit eis: Nolite aſcendere vltrà in Ieruſalem, &c. Hæc omnia excogitato conſilio decreta, & edita eſſe hiſtoria indicat. Nullam ergo his defenſionem ſupereſſe dicit, quorum conſilio & opera populus in idololatriæ ſcelus fuit impulſus. Atque ſtatus hic coniecturalis eſt, in quo rei facultas & voluntas quærūtur. Atqui volūtatis facultas eſt index: facultatis verò multa indicia, aut ex antecedentibus rē ipſam, aut ex ijs quæ cum ea ſimul ſunt, aut ex conſequentibus ſumuntur: cõſequentia autem indicia, maximè verò quæ diuturna ſunt, rem ipſam certiſſimè arguunt. Igitur ſi domus regia hoc à ſe crimē depellere nitatur, nihil efficiet; nā teſtes horti ſunt, & adhuc conſpiciuntur in Thabor, & Miſpat turres, & excubiæ poſitæ regis & Senatuſconſulto; quibus tanquam feras & aues laqueis irretitas, miſeros Ieroſolymam tendentes trucidauerint, *In ſpeculatione*. Nomen proprium & Græcus & Latinus interpres, vt appellatiuum

verterunt;

verterunt; ſic aliàs etiam facere ſolent, vt: Et factus eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Syon; vbi nomen proprium Salé ex ſignificatione reddidere. Et factus eſt in pace locus eius. Miſpat autem & Thabor montes ſunt editiſſimi, alter in confinijs Iuda, & Biniamin non procul ab Ephraitis, alter verò in ſorte Iſcariotidis tribus. Cùm autem commodiſſima ad venationem loca montes ſint, ſicut ſcriptũ eſt: Montes excelſi ceruis: Appoſitiſſima venationis tranſlatione vates in hac oratione eſt vſus.

Pſal. 75. Ioſue 11. Ioſu. 19. Pſal. 75.

Et victimas declinaſtis in profundum, & ego eruditor omnium eorum.

Hebraice ſic: *Et mactare, inclinare profundauerunt*: Græcè verò, & *venatores indaginem fixere*. Amplificat rem, & culpam auget à conſilio, à certa & manifeſta voluntate arguens: Nam coniecturæ, in quibus rebus voluntas & facultas oſtenditur, nullam aliam probationem deſiderant. Quæſtio itaq. eſt, quiſnã huic idololatriæ populo auctor fuerit, accuſatur domus regia; hi crimen in populum deriuare conantur; occurritur; ab accuſatore argumenta manifeſta afferuntur; conſilij & facultatis deinde teſtimonio res confirmatur. Primùm & grauiſſimum argumentum voluntatis & facultatis laquei Miſpat, & Thabor rete ſunt; deinde cædes in locis illis iſtorum conſilio, auctoritate, atque etiam decretis frequenter patratæ: à quibus veheméter, profundè, & imperiosè ſancitum eſt, vt citra miſericordiam quicunque in via quæ ducit Ieruſalem ſecundum dies feſtos comprehenſus eſſet, mactaretur atque iugularetur. Atque ita explicamus *mactare, inclinare profundauerunt*. Vehementi & profunda voluntatum inclinatione, atque omni ſtudio ad necem eorum, qui ſuis de ſuperſtitione decretis non obtemperaſſent, incubuerunt. nam profundare, eſt vehementem alicui rei operam dare, vt: Conuertimini ſicut profundaſtis diſceſſionem domus Iſraël. [Eſa. 32.] Sed cum totam domum regiam, hoc eſt principes, & iudices omnes huius criminis reos fecerit, ne quis à ſe crimen depellere, & in ſocios & collegas transferre poſſet, aſſerens ſe ab eo conſilio atque adeò à culpa alienum fuiſſe; eiuſmodi tranſlationẽ vates infringit, oſtendens ſuo ipſius teſtimonio neminem eorũ culpa vacare; cùm nullus ex iis ſit, quem vates ipſe non ob hanc rem arguerit, atque reprehenderit; & ab hac ſententia, fruſtra tamen, deterruerit. Quamobrem ſubiungit: [*Et ego eruditor omnium eorum.*] Hebraicè ego *Muzzar*, [מוסר] id eſt increpatio & obiurgatio: Omnibus illis; non modò enim ſingulos obiurgaui, verùm illis omnibus, ego ipſa obiurgatio fui. Exaggeratione hac vſus vates, certiſſimum illorum conſilium, & conſtantiſſimam in hoc ſcelere omnium voluntatem fuiſſe demonſtrat, & cùm omnes dicit, neminem excipit iuxta ſacrorum librorum dialecticam, quam regulam diuo Paulo præceptore didicimus. [Hebr. 2.] Atque ob hanc rem omnes initio compellauerat.

Ego ſcio Ephraim & Iſraël non eſt abſconditus à me: Quia nunc fornicatus eſt Ephraim, contaminatus eſt Iſraël.

Popvlvm etiam redarguit vates, qui cùm vitium publicè concipere, & fouere maximè ſoleat, tamen crimen à ſe propulſare, & in principes ſuos conferre conſueuit; idque maximè excuſationi ſibi fore exiſtimat, ſi peccati conuictus, ſe non ſua ſponte, non ſuo exemplo, ſed magnis auctoribus ad peccandum adductum fuiſſe dicat: cùm illud veriſſimum ſit, nullam eſſe tantam principum potentiam, vt leges non ſolùm iniquas; ſed neque etiam æquas ſine populi conſenſu ſancire, aut ſtabilire valeat. Namq. intercedente populo, neque Sauli in religioſa re aduerſus proprium filium ex edicto, & iureiurando decernere integrum fuit, ſicut ſcriptũ eſt. [Laertius in vita Ageſilai.] Dixitque populus ad Saul, ergóne Ionathas morietur? qui fecit ſalutem hanc magnam in Iſraël? hoc nefas eſt: Viuit Dominus ſi ceciderit capillus de capite eius in terram. [1. Reg. 14.] Itaque cùm Iſraëliticæ nouẽ tribus, in Ephraim regiam familiam, illa autem in principes ipſos & ſacerdotes, hoc eſt in domũ regiam culpam transferre conaretur: Criminis tranſlationi vates occurrit, docetq. illos, à quibus iniquæ leges acceptæ ſint, tam in vitio eſſe, quàm eos, à quibus propoſitæ, & latæ fuerint. In omni autem iniqua lege ferenda populus culpa non caret; maximè verò cùm de ſuperſtitione, & vano cultu leges edũtur, quod ex populi voto, & ſtudio fieri planũ eſt.

Vide Platonẽ in lib. de Republica.

Etenim & veteres olim legum latores, varias leges & ritus in populi gratiam tulêre; cùm videlicet probè cognouiſſent, nulla magis re vinciri populum poſſe, quàm religione; creduli enim animi facilè ſuperſtitioni credunt & concedunt, ſicut ſcriptum eſt: Prophetæ prophetabant mendacium, & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis, & populus meus dilexit talia. Ita cùm nefaria hæc ſuperſtitio, non tam ſtudioſè à principibus edi, quàm à populo libenter ſuſcipi cõſueuerit, idcirco in accuſatione ſubiungit: [*Ego ſcio Ephraim & Iſraël, non eſt abſconditus à me, quia nunc fornicatus eſt Ephraim.*] Cui nihil iucundius aut gratius fuit, quàm vt quod proprij ingenij inſolentia vehemẽter cupiebat, id ſibi per leges atq. principũ & ſacerdotum placita liceret, eodẽ ſcelere contaminatus eſt Iſraël. Nam quod Rex optauerat, populũ videlicet à Deo quàm maximè alienatum in ſuam gratiam pellicere, facilè obtinuit, id quod Deus reginæ per Ahhiam vatem teſtatus eſt: Et tradet dominus Iſraël propter peccata Ieroboam, qui peccauit, & peccare fecit Iſraël. Neque verò ſolùm teſtimonio diuino & prophetico res aſſeueratur, ſed voluntatis etiam declaratione, & certiſſimis indiciis demonſtratur: Nam vbi iam ſuperſtitione populus, imbutus fuerit, ſi quis extet princeps, qui eiuſmodi ſtudia reſtinguere moliatur, tamen fruſtra tentet; namque populus eandem voluntatem retinebit, & nouis excogitandis rebus concepti ſceleris cauſam tuebitur. Etenim Hoſſeas Elæ filius Iſraëlitarũ decimus ſeptimus Rex, qui non perinde atque alij, qui antè eum regnauerant, malus fuiſſe in diuinis libris dicitur, lucos atque hortos à Ieroboamo vanæ religionis cauſa conſitos, excidiſſe, in annalibus hebræorum commemoratur, & tamen nihil effecit: Nec enim idololatriam minuere, nec populum aliqua ex parte corrigere potuit, ſicut ſcriptum eſt: Et irritauerunt filij Iſraël verbis non rectis dominum Deum ſuum, & ædificauerunt ſibi excelſa in cunctis vrbibus ſuis, à turre cuſtodum, vſque ad ciuitatem munitam, feceruntq. ſibi ſtatuas & lucos in omni colle ſublimi, & ſubter omne lignum nemoroſum. Itaque vitulis & delubris à Ieroboamo inſtitutis, non contenti, exciſorum etiam à Rege lucorum deſiderio affecti, ſinguli ſibi lucos & ſtatuas faciebant: Hoc vulgi ingenium, hæc ſtudia, cùm manifeſtè vates comperiſſet, & res non coniectura, ſed oculis & manibus teneretur, dixit:

Ierem. 5. — 1. Reg. 14. — 2. Reg. 17. Lib. de ſerie mundi. — 2. Reg. 17.

Non dabunt cogitationes ſuas, vt reuertantur ad Deum ſuum.

COGITATIONES dare in aliquam rem, eſt in eam ſtudioſè intendere. Cùm autẽ quis animum ad certa ſtudia, quibus nimium delectatur, contulit, nullis conditionibus dimoueri poterit, vt ad alias res agendas abducatur; quantum enim temporis atq. operæ ſtudijs ſuis non impenderit, id totum ſibi periiſſe ducit: Vide ergo quantũ ſibi bonum populus iſte in vano cultu ſtatuerit, vt vel animo de reſipiſcentia cogitare, & Dei ſui meminiſſe id magno temporis diſpendio, & cogitationum iacturæ aſſcribat. Tantũ vitioſa & corrupta conſuetudo valet, vt viam etiam ad pœnitentiam hominibus præcludat.

Quia ſpiritus fornicationum in medio eorum eſt.

Sic Ariſto. lib de motu animantium. Gen. 18. 1. Samuel. 4. Deut. 40.

QVID ſit ſpiritus fornicationum, iam diximus. In medio autem eſſe, idem eſt quod principem locum obtinere & regnare, atq. cordis regnum & ſedem occupare, vt: Riſit Sarra in medio ſui, & afferamus ad nos arcam fœderis domini de Silo, & veniat in medium noſtri, vt ſaluet nos de manu inimicorum noſtrorum. Atqui cum oportuerit hos Deum in medio ſui habere, eundemque vnum ſibi vt ſummum regem, & ſalutis auctorẽ præficere, ſicut ſcriptum eſt: Neque eſt alia natio tam grandis, vt habeat Deos in medio ſui, ſicut Deus noſter adeſt in cunctis obſecrationibus noſtris: tamen adeò inſanierunt, vt fornicationis ſpiritu agitati, Dei notitiam non habeant: Dei inquam, qui ſeſe illis nomine illo ineffabili *Adonai*, cognoſcendum tam multis argumentis oſtenderat.

Et reſpondebit arrogantia Iſraël in facie eius.

NON ſolùm coniectura, argumẽtatione, & teſtimonijs, ſed expreſſo etiã ſigno actionẽ ſuam cõfirmat in Iſraël: Quædã enim mulieres impudicæ ſunt, quæ tamen animi morbũ diſſimulant, & honeſtatẽ ficto ſermone & vultu prætexunt, ſic vt ingenio ac diligẽtia in arguẽdo opus ſit: Aliæ verò cõtrà ſic vultu & inceſſu ſeſe prodũt, vt nihil horũ ſit neceſſe, imò adeò perfrictæ frontis ſunt, vt impudicitiam ſuam palam iactent, vt ſcriptum eſt:

Ecce occurrit ei mulier ornatu meretricio garrula, & vaga. Eſt autem vultus maximus ſimulationis, & diſſimulationis artifex, vt quod animus non præſtat, confingere vultus poſſit: (Prouer.7. 22) At cum frontem ipſam atque oculos vitium occuparit, tum probitatis ſpeciem omnem exulaſſe manifeſtum eſt. Sic igitur Iſraëlis nefarium ſcelus ab Hoſſea hoc expreſſo ſigno arguitur: Non enim ſolũ idololatriam ſecretò, atque intra priuatos parietes coluerat, ſed impotentiſſimę fornicationis ſpiritu actus, ebrietate, ludis, & ceremonijs, atque alijs huiuſmodi factitandis, verbis etiam in verum Deum impudentibus effutiendis improbitatem ſuam palam profitebatur, vt ſcriptum eſt: Et irritauerunt filij Iſraël verbis non rectis dominum Deum ſuum,&c. Itaque nihil diligentię nec laboris in oſtendenda Iſraëlitarum improbitate à nobis requiratur, ait vates, cùm ipſe ſeſe omni turpitudinis nota inſignem præbeat, cùm ſummum dedecus, ſummum decorem putet, ſicut ſcriptum eſt: (Eſai.28.) Væ corona ſuperbiæ ebrij Ephraim & flori decidenti, gloriæ exultationis eius, qui erant in vertice vallis pinguiſſimæ, errantes à vino. [*Et reſpondebit.*] Reſpondere in loco, teſtificari eſt, vt: (Deut.5.) Non reſpondebis contra proximum tuum falſum teſtimonium, & illud, quod huic ſententiæ ſimillimum apud Iſaiam eſt: (Eſai.3.) Agnitio vultus eorum reſpondebit eis, & peccatum ſuum quaſi Sodoma prædicauerunt, neque abſconderunt. Atque hic extremus improbitatis gradus eſt, ad quem cùm quis peruenerit, proximum eſt, vt præceps ruat: propterea ſubiunxit:

Et Iſraël & Ephraim corruent in iniquitate ſua.

NAM cum ipſe amentiſſimus, & omnibus conſilijs præceps, ſponte euaſerit, ipſe ſibi, atque imitatoribus ſuis exitio fuit, ſicut ſcriptum eſt: Perditio tua ex te Iſraël. [*Iniquitate ſua.*] Declinationem à recta, ſimplici & tuta via ſignificat nomen iniquitas, à verbo *Ghauah*, (עוה) quod declinationem, & peruerſionem ſonat, vt: Nunquid Deus peruertit iudicium, & ſi omnipotens peruertit iuſtitiam. (Iob.8.)

Et Iudas etiam ruet cum eis.

NON ſolùm domus regia, qui primi ſcelus admiſère, atque Iſraël qui ſuſcepêre, ſed etiam Iuda, qui ob conſuetudinem hos imitati ſunt, corruent; hoc enim diuinæ iuſtitiæ eſt, vt anima quæ peccauerit, ſiue ſpontè ſua, ſiue aliorum impulſu & auctoritate ſcelus admittat, ipſa moriatur: Eſt autem hæc argumentatio à minori. Etenim ſi is qui alterius impulſu ſcelus ſuſcepit, criminis non eſt expers, nedum is erit cuius auctoritate, aut etiam exemplo peccatum eſt. Quod ad dicẽdi artẽ pertinet, obliqua notatione vſus eſt vates: Ea fit cum in alterius accuſatione, alter obliquè eadem aſpergitur nota, vt: Flii hominis (Pſal.3.) vſq. quo graui cordi, quo in loco Saul notatur, & in ethnicis auctoribus: Non quæro quis (Cicer. pro ſext. Roſcio. Amerino.) percuſſerit, nihil eſt Glaucia quod metuas, non excutio te ſi quid fortè ferri habuiſti.

In gregibus ſuis, & in armentis ſuis vadent ad quærendum Dominum, & non inuenient: Ablatus eſt ab eis: in Dominum præuaricati ſunt, quia filios alienos genuerunt: deuorabit eos menſis cum partibus ſuis.

ACCVSAVERAT Iſraëlem atque eodem in crimine Iudam etiam acceſſiuerat: cũ autem nulla vtriſque purgationis ratio ſupereſſet, quod neque fortuna, neque neceſſitate, neque imprudentia factum excuſari poterat, vna illis in hoc cauſæ genere reliqua fuerat pœnæ declinandi via, quam deprecationem Rhetores nominant: Eius vſus eſt, (Ad Heren. lib.2.) cùm fatebimur nos peccaſſe, neque imprudẽter, aut neceſſariò, aut fortuitò feciſſe dicemus, & tamen ignoſci nobis poſtulabimus; Et hæc cauſa ante Deum ſepiſſimè in ſacris venit libris, vt: Miſerere mei Deus ſecundum magnam miſericordiam tuam, &c. (Pſal.51.) Hanc verò deprecationis viam fruſtra iſtis tentandam eſſe dicit, qui in eum ſcelerum & culpæ locum peruenerint, vt veniam & impunitatem aſſequi ex iuſto Dei iudicio non valeant: Nam vt in Habbakuq prophetæ commẽtariis diſſerimus, quanquam miſericordia ditiſſimus in omnes inuocantes ſe Deus ſit, exiſtunt tamẽ aliquando tẽpora, in quibus diuina miſericordia, à ſceleratiſſimis hominibus fruſtra ad effugiendam pœnã, imploretur. Ergo cum tanta inſolentia tantaque impudẽtia fuerint, vt ſceleribus & flagitijs nullũ hactenus modum ſtatuerent, & libidines ſuas nec fronte etiam vel ſupercilio contexerint, ac tamdiu reuocati, atque expectati, diuina tamen patiẽtia fuerint abuſi; quando ad pœnæ deprecationẽ admittentur, qui nõ antè à ſcelere deſiſtere voluére, quàm ad ſupplicium

 rapiantur?

rapiantur? tum verò etſi frequenti hoſtia diuinam effugere pœnam ſtudeant, tamen ſuſtinere cogendi ſunt: Videmus enim quanto ſtudio Ioſeas Rex publicam rem & religionem correxerit, ſuoſque ad officium reuocandos curauerit; cùm imminentem propter impietatem populo ſuo ruinam magnopere timuiſſet, & tamen vt ſcriptum eſt: Non eſt reuerſus Dominus ab ira furoris ſui magni, quo iratus eſt furor eius contra Iudá, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manaſſes. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferã à facie mea, ſicut abſtuli Iſraël. Atq. adeò hæc huius orationis ſentẽtia eſt. [*In gregibus ſuis.*] hoc eſt, Quanquam totos mihi greges, tota armenta, ſua, nõ aliunde rapta aut male acquiſita ſacrificent, & tum demum veniam petant, cùm iam in promptu vltio ſit, tamen nõ impetrabunt à Domino *qui ablatus eſt ab eis*, & ſua ipſorũ nefaria culpa repulſus. fruſtra enim miſericordiæ auxiliũ implorat, qui cõtra miſericordiæ rationem facit. Cùm autem Dominus ſeſe miſericordem, hoc eſt, nomine ſuo, *Adonai*, dignũ hactenus in iſtos præbuerit, fueritq. per ſummam impudentiam & contẽptionem reiectus, ipſi ſibi vt miſericordiã non conſequerẽtur, cõmeruêre; quia ſcilicet *in Dominum præuaricati ſunt*. Hoc in loco nomen tetragrãmatum eſt; ad cuius nominis arcanam interpretationem omnis miſericordiæ ratio accommodatur. *Præuaricari, Bagad* Hebraicè debito officio aliquẽ fraudare eſt, quòd verbũ ſæpè interpres ſpernere reddit; vt: Non poterit vendere eam, cum ſpreuerit eam, &, Filios enutriui, & exaltaui, & ipſi ſpreuerunt me. Ita ergò indigni miſericordia ſunt, qui miſericordem toties ſpreuerint: Nam in deprecatione, ignoſcẽdi ratio, ex tribus locis quæritur: Vnus eſt, ſi plura, aut maiora officia, quàm maleficia, videbũtur conſtare: Secundus, ſi qua virtus aut nobilitas erit, in eo qui ſupplicabit. Atque hos locos Ezechias ægrotans tractabat: Obſecro, inquit, Domine, memento quæſo quomodo ambulauerim corã te in veritate, & in corde perfecto, & quod bonũ eſt in oculis tuis fecerim. Tertius locus eſt, ſi qua ſpes erit vſui futura, ſi ſine ſupplicio diſceſſerit. Huius rei cauſa Dauid dicebat: Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertẽtur: Libera me de ſanguinibus Deus Deus ſalutis meæ, & exultabit lingua mea iuſtitiam tuam, &c. Atque de primo quidem loco populus hic à vate deiectus eſt, dicente: [*In Dominum præuaricati ſunt.*] Secundum verò & tertium obtinere non poſſunt, cùm adeò impia iſtorũ vita, adeo flagitioſa eſſe oſtendatur, vt neque de ipſis, neque de ipſorum filijs quicquã boni ſperari poſſe credatur: Non modò enim hi omnem vitam flagitioſiſſimam vixerunt, ſed gentiũ connubijs atque affinitatibus ſeſe contra ius, contra fas deuinxerunt, ex quibus matrimoniis filios ſuſcepêre, qui maternæ ac paternæ impietatis diſcipuli, atque imitatores ſcelus & ſuperſtitionem in ventura ſecula, nepoteſq propagent, atque hoc eſt, quod dicit: *Genuerũt filios alienos.* A genere Iſraëlitico, & à vera religione alienos, cũ hoc illis cautũ eſſe lex voluerit: Neq. ſociabis cũ eis cõiugia, filiã tuã nõ dabis filio eius, neq. filiã illius accipies filio tuo: Quia ſeducet filium tuũ ne ſequatur me, & vt magis ſeruiat dijs alienis, iraſceturq. furor Domini, & delebit te cito. Et quoniam cito delendos eſſe, qui huiuſmodi in ſe ſcelus admiſiſſent diuina lex prædixerat: Propterea in iudicij ſententia dicitur: [*Et nunc deuorabit eos menſis cũ partibus ſuis:*] *Nunc*, & proximum tempus ſignificat, & illationẽ etiam ex antecedentibus habet, ac ſi dicat proximum eſt, vt cito & breuiſſimi temporis ſpatio, nimirum intra menſem abſumantur, & in captiuitatem abductis magna partiũ, generis, familiarum, atque etiam hæreditatum, & locorũ confuſio & perturbatio accidat: Neq. enim aliqua tribus integra in vnum aliquem certum locum migrabit, ſed vt ipſi cum gentibus per nefaria connubia ſeſe miſcuêre, ita ſparſi atque commiſti inter gentes cum ſumma ignominia miſeram vitam degent. *Deuorabit*, abſumet, vt nomen eorũ & partes, atque hæreditatis rationes perturbẽtur & deleantur. *Menſis* autem ſpatio eam rem tranſigendam prædicit, vt pœnæ ratio legi reſpondeat; in qua legitur: *Et delebit te cito.* Magnæ ergo prouidentiæ ſignum eſt, ſi pœna legi omnino quadret, magnam verò conficiendi celeritatẽ ſignificat, cùm tantus populus, tanta rerum, vrbium, agrorũ, & regni felicitas intra menſtruum tẽpus omninò funditus ruat, vt illud: Et ſuccidi tres paſtores in menſe vno. Quod ſi quis eũ menſem, in quo hæc acta ſint, curioſius inquirat, inueniet in libro ieiuniorũ, & in alijs auctoribus mẽſem A B, qui noſtro Iulio reſpõdet, fuiſſe; in quo multas, & magnas calamitates Iſraëlitæ acceperint. Scribunt enim nona die menſis A B, iudiciũ de exploratorũ peccato fuiſſe editũ; eadẽ die tẽplum primũ & ſecundum itẽ fuiſſe dirutum; eadem die aliquot poſt annis tẽpli ſolum fuiſſe exaratum; duas ciuitates Iſraëlitico populo

Margin notes: a.Reg.23. — בגד — Exod.8. — Eſai.38. — Pſal.50. — Deut.7. — Zacha.11. — Ieiuni.5. Camh. in Ier. 2. Abarbeliel in hunc locum.

populo frequentiſſimas Cether & Alexandriam eadem eiuſdem menſis die expugnatas. Deniq. cum ex Hiſpania migrare coacti ſunt, qui fuit annus ab initio mundi 5252. extremam edicti diem nona eiuſdem menſis terminauit. Eodem etiam menſe Samariam fuiſſe captam Salomon Iarhius, atque hunc ſecutus Lyranus, tradunt: Vt hic menſis Iſraëlitis impiè agentibus fatalis fuiſſe videatur.

Clangite Buccina in Gabaa, Tuba in Rama: Vlulate in Bethauen.

POST accuſationem & defenſionem iudicij ſententia pronuntiari ſolet: Atque hæc hoc in loco iudiciorum formula exprimitur. Solenne autem fuit, & diuinitus inſtitutum, vt quoties de magnis & diuinis rebus cum populo agendum eſſet, buccina ac tuba certis in locis caneretur, vt eo cantu excitatus populus ad audiendum, id quod ſua maximè intererat, conueniret; ſicut ſcriptum eſt: Buccinate in Neomenia tuba in die ſolennitatis veſtræ, quia ius in Iſraël eſt, & iudicium Deo Iacob. Teſtimoniũ in Ioſeph poſuit illud, &c. Cauſa verò quamobrem in his potiſſimum locis cani iubeatur, illa nimirũ fuit, quòd aduerſus Iſraëlitas & Iudæos ſententiam dicturus Deus, quam potiſſimum iudicij formã atque rationem initurus ſit, oſtendit, vt res non temerè, ac fortuitò, ſed conſultò acta, & tranſacta videatur: Atque hoc modo diuinæ iuſtitiæ æquitas, & populi culpa inſignior, atque illuſtrior arguatur. Cæterùm vt locum hunc intelligamus, animum ad hiſtoriam reuocare, & nefarij illius ſtupri meminiſſe oportet, quod à nonnullis petulantiſſimis ex Biniaminitica tribu Leuiticæ cuidam concubinæ Bethlehem venienti per vim eſt illatũ. Videmus enim vt communi cæterarum tribuum ſententia, & non ſine diuinis oraculis totus Iſraël in Biniaminiticæ tribus perniciem vrbiſque exitium conſpirauerit, & bello vtrinque ſuſcepto in primo & ſecundo prælio, tametſi Biniaminitanos Iſraëlitæ numerò & copijs ſuperaſſent; tamen ex Iſraëlitis cæſos fuiſſe, & vltra triginta millia occubuiſſe, omnino incolumi aduerſa acie, vt ne vnus ceciderit. Quæ res cùm non caſu, ſed conſilio, atque reſponſo diuino geſta eſſet, Deum Iſraëlitis pluſquam Biniaminitis ob impietatem, & ſcelera infenſum, arguere potuit: In tertio tandem conflictu Biniaminitæ etiã iuſto ſupplicio perierunt, cùm ex viginti quinque millibus, & ſexcentis ſolum ſexcenti fuga euaſerint. Atque adeò hanc rem imaginem quandam & quaſi præludiũ inſtantis calamitatis fuiſſe oſtendit Deus: nam vtriſque & Iſraëlitis & Biniaminitanis infenſum ſe eſſe demonſtrauerat; quamobrem vtroſque diuinam miſericordiam pœnitentia, non iram ſcelere ſibi conciliari oportuerat. Cùm autem illud correctionis velut documentum iſti neglexerint, & contempſerint, hoc integrum & iuſtum iudicium vt experiatur neceſſe eſt. Quoniam verò antiquum hoc exemplum renouare decreuit, ad eandem imaginem contemplandam auditores reuocat. [*Clangite tuba in Gabaa.*] Mementote inquit antiquæ illius ſtragis Biniamin, qui cum ſcelus in Gabaa admiſiſſent, omniũ Iſraëlitarum impetum primum ſemel atque iterum frangere, deinde cum ſua ſumma pernicie demum excipere coacti ſunt. *Rama* autem vrbs eſt in Biniaminitica tribu, in loco excelſo ſita, quod & nomen ipſum declarat: Eſt & alia in ſorte Neptali, ſed hic de vtrãnã mentio fiat, locus ipſe indicat. *Bethauen* etiam in eadem Biniaminitica tribu eſſe ex deſcriptione Ioſue accepimus: Et ſors, inquit, tribus Biniamin contra occidentem ad montana conſcendens habet exitus ſuos ad ſolitudinem Bethauen. Altiſſima autem loca ad ſonandum commodiſſima eſſe conſtat: Etenim ab his locis propter liberum aëris tractũ latius expanditur, atque longius auditur ſonus. *Clangere, vlulare, Buccina & Tuba.* Canendi varios modos, atque inſtrumenta diuerſa à Deo in lege ad celebrem & ſolennem populi conuocationem inſtituta ſignificant; quarum rerum rationes oportuno in loco Deo annuente explicabimus.

Pſal. 81. Iudic. 21. Ioſue. 18. Ioſu. 19. Ioſu. 18. Num. c. 10.

Poſt tergum tuum Biniamin.

VT CÆTERÆ omnes, inquit, tribus in tuam pernitiem coniuratæ, atq. in te irruentes, maiorem cladem prius pertulêre, quàm tibi attulerint; ſic futurum nunc eſt, vt & Iſraëlitæ, & tu impietatis pœnas detis; illi tamen maiores, & maturiores ſubeant. Atque hoc eſt quod dicit:

Ephraim in deſolatione erit.

VT DVAS tribus vno Biniamin nomine appellat, ſic decem alias Ephraim appel-

latione Synecdochicῶs nominat: Namque Reges ex Ephraim erant; ergo vt olim, cùm te inſequerentur Iſraëlitæ, citius & grauius ſunt caſtigati: ſic nunc non in correctioné, ſed in deſolationem eorum res deuenturæ ſunt. Etenim quid nunc futurum eſſet, niſi reſipuiſſent, iam tunc à me certiſſimis ſignis & imaginibus protendebatur; atque adeo

In die correctionis in tribubus Iſraël oſtendi fidem.

Hoc eſt huius veræ pugnæ diuinæ illud antiquum iudicium, & quod quaſi præludium fuit.

Facti ſunt principes Iuda quaſi aſſumentes terminum: ſuper eos effundam quaſi aquam iram meam.

Iam ſententia per partes in ſingulos pronuntiatur. Eſt autem hæc diuinorum iudiciorum formula, vt notatæ cuiuſque prius culpæ, & in caput atque ſummam redactæ, iuſta deinceps pœna conſtituatur. Quod vel in prima illa trina ſententia in Serpentem,
Gen.3. in Euam, atque in Adamum lata, videre eſt: Quia feciſti hoc, maledictus eris: Quia
„ hoc feciſti, multiplicabo ærumnas tuas: Quia audiſti vocem vxoris tuæ, maledicta terra in opere tuo. Eandem hoc in loco formulam per ſingulas exprimit partes. Primum in Iudam ſententia pronunciatur, qui vt dignitate, & acceptis beneficijs præſtantiſſimus, ſic deſerti officii culpa obligatiſſimus fuerat. Culpa eſt, quòd facti ſunt *quaſi aßumentes terminum*. Maximum flagitium etiam ex legis edicto erat, ſi quis agrorum ſuorum
Deutero.11. terminis non contentus, alienos corrumpere tentaret: Huiuſmodi enim nefarios auſus dira imprecatione lex proſequebatur. Maledictus, inquit, qui transfert terrminos proximi ſui. Atque hac diuina cautione non tantum agrorum limitibus religioſe cuſtodiendis, ſed multò etiam magis religionis ac pietatis definitionibus obſeruandis eſt prouiſum, vt præſcriptis finibus vnuſquiſque contentus, ab alienis ritibus, legibus, ceremoniis, denique vniuerſo cultu, mentem, oculos, & manus obſtinerent. Principes autem Iuda primum pauperiorum agros cupidè appetierant, & limites nefariè tentauerant,
Ezech.45. vt apud Ezechielem legimus: Et non depopulabuntur vltrà principes populum meum,
„ ſed terram dabunt domui Iſraël, ſecundum tribus eorum: Deinde etiam ipſi in vicinorum impias leges & iura inuaſerant, & definitum religionis limitem vlterius promouerant. Qui huiuſmodi igitur fuerint, atque in dira, & talia vicioſa inciderint, paribus noxiæ pœnis tenentur. Pœnæ autem ſunt, [*Effundam ſuper eos iram meam, quaſi aquam.*] Vehementibus & varijs calamitatibus affligendos eſſe, hoc tropo prædicit: namque aquarum effuſio, immoderatam profuſionem ſignificare ſolet: Etenim ex rebus ijs, quarum nobis aſſiduus & neceſſarius eſt vſus, nulli minus, quam aquæ parcitur: Vinum, lac, oleum, mel, & quidquid eiuſmodi eſt, etiam ſi corruptiora, aut ad vſum ineptiora, reddita ſint, tamen non temerè effunduntur: Aquam verò etiam puriſſimam ſi quis in vaſe inueniat, quò ad alia opus ſit, profundit. Itaque effundere ſicut aquam iram, idem eſt, quòd iræ non parcere, quominus vniuerſa in illos profundatur; quale & illud eſt:
Pſal.78. Effuderunt ſanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ieruſalem. Quod ad orationis vim pertinet, particula illa, *quaſi*, non ſolum ſimilitudinem, ſed aſſeuerationem rei ſecum affert, vt illud in ſuperioribus fuit: *Populus tuus ſicut hi qui contradicunt ſacer-*
Superius.4. *doti*. Sic hoc in loco eandem vim obtinens, oſtendit, principes ad id ſcelus ſtudioſè incubuiſſe.

Calumniam patiens eſt Ephraim: fractus eſt iudicio: quoniam cœpit abire poſt ſordes.

Israelitarum culpam verſus hic continet, qui quanquam neceſſitatis excuſationem habere videantur, nullá tamen habent, quòminus iudicium ſubeant grauiſſimum: Nam principio quidem Ephraim, principum, magiſtratuum, & ſacerdotum imperio, decretis & edictis, vt ſcelus admitteret, coactum ſe dicere potuit. Iam illa primú animaduertenda in eo culpa eſt, quòd nullis præmiis, nullis minis, nullis quanuis iniquis conditionibus, vt ſceleratiſſimo conſentiret imperio, adduci debuerat: quòd ſi populus diuino timore imbutus, communi voluntate, legibus intercederet, nulla profectò regibus ad eaſdem ſtabiliendas reliqua fuit poteſtas. Oportuerat ergo vitam illis omnem potius, quàm vim & perſeuerantiam ad principum improbitatem refringendá defuiſſe: Quamobrem nulla illis propterea excuſatio eſt, quominus in iudicium vocatis, cauſa

eſſet

eſſet cadendũ. Quòd ſi non modò impijs regũ conſilijs & imperijs nõ reſtitiſſe, ſed vltro etiam conſenſiſſe, cõuicti ſunt (vt ſuperius dicebatur: *Ego ſcio Ephraim, & Iſraël non eſt abſconditus à me.*) quonam patrocinio cauſſam ſuam tueri poſſunt: Etenim regia iuſſa tum rata & firma eſſe oportet, cùm diuinis præceptis & honeſtè viuendi inſtitutis non repugnant. quam rem Salomonis regis præcepto docemur: Ego, inquit, os regis obſeruo, iuxtà [Eccleſiaſt. 8.] rationẽ iuramenti Dei: Ne feſtines recedere à faciẽ eius, neq. permaneas in opere malo, quia omne quod voluerit, faciet. Quòd ſi maximè ſermo regius plenus poteſtate ſit, neq. dicere ei quiſquam poſſit, quare ita facis; tamen, inquit Salomõ, qui cuſtodit præceptum Dei, non experietur quidquam mali: Manifeſtum igitur eſt Ephraim fractũ iudicio eſſe, & cauſſa cecidiſſe, quoniam nõ ſolùm impias leges nõ reiecit, ſed quòd maximè flagitioſum eſt, ſceleratiſſima regis imperia ſciens & volens ipſe eſt exequutus. [*Quoniã cœpit,*] conſultò, & ſpontè: *Abire*, non trahi, nõ cogi, aut impelli, ſed *Abire poſt ſordes*, hoc eſt, poſt impuriſſimum & prophaniſſimum Ieroboami præceptum, ita vt Ieroboam non duras leges impoſuiſſe, ſed populi libidini largitus eſſe videri poſſit. [*Quoniam cœpit.*] Verbum hoc voluntatem & ſtudium ad rem agẽdam ſignificat, cùm quis non alieno impulſu, ſed ſuo conſilio & libidine rem aliquam aut actionem init, à qua non facile diuelli poſſit. Sic [Gene. 11.] Deus hominum pertinaciam olim etiam oſtendit: Ecce inquit, vnus eſt populus, & labij vnius; cœperuntque hoc facere, nec deſiſtent à cogitationibus ſuis, donec eas opere compleant. *Abire*, vltrò, non trahi, vt: Beatus vir qui non abijt in conſilio impiorum. *Sordes* Hebraicè *ſzaua* præceptum propriè ſignificat; [צוה] quanquam Latinus interpres aliam verbi originem ſecutus, non incommodè vertit ſordes, nam *ſzaua* ſordeſcere, *ſzauah* præcipere eſt. [צוא]

Et ego quaſi tinea Ephraim, & quaſi putredo domui Iuda.

O DIVINÆ clementiæ infiniti atque inexhauſti theſauri, quæ tamdiu cunctatur, vt miſereatur noſtri: vt cùm homines ſceleribus obligati, debitas meritaſque pœnas, diuino iudicio perſoluere debeant, minus tamen graues, quàm iuſtas interim pendũt, & caſtigatorem potiùs, quàm vltorem Deum experiuntur, donec peccatorũ expleta & cumulata menſura diuinam tandem iuſtitiam in ſe prouocant, & inuitam cõcitant, ſicut ſcriptum eſt: Videns autem Deus, quòd multa malitia eſſet in terra, & quòd cuncta cogitatio ho- [Gen. 6.] minum eſſet intenta ad malum, tactus dolore cordis intrinſecus, delebo, inquit, hominẽ quem creaui &c. Non ſolùm ergo punire nollet, ſed cùm animaduerſio omninò neceſſaria eſt, tunc paulatim & leniter caſtigat, pungit, flagellat, corripit, ſi quo modo tandem ſentiant, & reſipiſcant. Et quanquam in ſententia, omnẽ iram profuſurum ſeſe prædixerit, ſenſim tamen prius inſtillat: quòd ſi omninò in vitijs perſeuerauerint, tunc demum profundit, ſicut ſcriptum eſt: Domine, oculi tui reſpiciunt fidem, percuſſiſti eos & nõ do- [Ierem. 5.] luerunt, attriuiſti eos, & renuerunt accipere diſciplinam, indurauerunt facies ſuas ſupra petram &c. Hoc temperamentum atq. hunc modum à ſe ſeruandũ eſſe, prædicit Deus, curaturumq. vt leuioribus calamitatibus paulatim deterantur atque erudiantur pòtius, quàm perdantur. Hanc verò rem appoſitiſſima ſimilitudine indicat, cùm illorũ res pau- [Iob 13.] latim à ſe opprimendas, & tanquam veſtem tinea, & ligna carie arrodendas: nam ſi quis ex ſacris annalibus harum rerum memoriam eruat, comperiet iam ab huius Prophetæ temporibus, ad vtriuſq. populi abductionem multas paulatim calamitates Iſraëlitis omnibus exhauſtas fuiſſe. In Iudaicis rebus Achaz anno ab ædificatione templi ducẽteſimo [4. Reg. 16.] quinquageſimo nono Aſſyriorũ regem adorauit: tertio poſt anno à Phacea & Raſin obſeſſus eſt: Ezechias iuſtus, patrẽ ſine honore ſepeliuit: magni etiam in ciuitate tumultus, dum hic religionis res corrigit, fuère, anno ducenteſimo ſeptuageſimoquinto, qui primus huic regi annus regni fuit. Cumq. hic vſq. ad decimumquintũ annũ regnaſſet, Iudæa à Senacherib vaſtata, & Ieruſalem obſidionis periculo diuinitus liberata eſt. Manaſſes im- [2. Paral. 34.] pius horribiles ciuium ſuorũ cædes fecit: Iudæa à rege Babylonico magna manu fuit in- [Ioſeph. li. 10. cap. 4.] feſtata: rex dolo capt⁹ eſt: Ammõ decimus & octauus rex domeſticis inſidijs perijt: Ioſiæ [Miſnaioth de Meghila. 9.] regis tempore oleum ſacrum ſublatũ eſt, & ſacerdotes vngi deſière: Hic rex dum regnũ ſuperſtitione purgare ſtudet, in multos animaduertit. Iehoachim xx. Iudæorũ rex, tertio [4. Reg. 24.] regni menſe in Ægyptũ captiuus migrat, regioni tributũ eſt imperatũ. Poſt annũ v. Ioſias à Pharaone in Madin vulneratus, perijt. Iehoachin anno viij. regni ſui Nabugodonoſori [Ioſep. lib. 10. cap. 6.] tributum pepẽdit: tertio poſt anno ab eodẽ occiſus, & qui huic ſucceſſit Iehoachin intra tertiũ. Poſt hũc Sedechias primo anno Babylonẽ tributa cõferre eſt coactus: huius anno [2. Par. 33. 35.] nono

nono vrbs obſeſſa,vndecimo tandem vnà cum templo diruta eſt. Atque hæc & alia huiuſmodi Iudæis accidêre. Iſraëlitæ verò interea non mitiora paſſi ſunt: namq. huius Prophetæ diebus Phul Terſam obſedit, cui Menahem tyrannus vt exercitũ ſolueret, maximam pecuniam dedit. (4.Reg.15.) Phacea filius Menahem,Phacæ dolo perijt. Anno decimotertio Ioathan regis Iudæ;Phaceę verò Iſraëlitarũ regis decimoquarto Theglath Pelaſſar totam Galaaditen regionẽ vaſtauit,cepit & abduxit. (4.Reg.15. Ioſeph. lib.9. cap.12.) Deinde Phacea rex ab Hoſſea per inſidias occiditur,anno regni ſui vigeſimo.Hũc Hoſſeam Salmanaſſar ſeptimo poſt anno tributo ſubiecit; vndecimo anno tributa negata ſunt. ex qua re cùm periculum timeretur, Suæ Ægyptiorũ regis auxilium imploratur. (Ioſeph.lib.9. cap.15. 4. Reg. 17.) Poſt rebellionẽ demũ anno nono Samaria capta fuit,decemque tribus abductæ. Quoniam autem Iſraëlitarum res breuiori temporis ſpatio; (Ioſeph.lib.9. cap.vltimo.) videlicet intra quadraginta & nouem annos protritæ ſunt: Iudæorũ verò calamitates maiori etiam cum tumultu vſq. ad centeſimum ac nonageſimũ annum ſunt protractæ. idcirco dicit: [*Et ego quaſi tinea Ephraim,& quaſi caries domui Iuda.*] Etenim tinea veſtes corrodit,ſicut ſcriptum eſt: (Iob 13.) Sicut veſtimẽtum quod comeditur à tinea. (Iob 4.) Rekab verò,hoc eſt caries,quam putredinem nonnunquam vertit interpres,duriora,vt lignum atque oſſa tentat & perdit, iuxta illud: (Prouerb.14.) Exiſtimauit,vt lignum carie abſumptum,æs; & illud etiam: Vita carnium ſanitas cordis; & caries oſſium inuidia. Atque illæ illis vtriſque calamitates diuino conſilio venturæ eſſe ſignificantur; quamobrẽ dicit: [*Et ego ſicut tinea*] Quaſi dicat: Namque iſti (vt ſunt ingenia hominum) rem non conſilio,ſed caſu accidiſſe interpretaturi,atque ob id rebus ſuis non rectè cõſulturi erant: nam cùm ſibi ab hoſtibus bellum parantibus cauerent,arbitrati ea mala hominum odio potius,quàm Dei conſilio ſibi impendere,rebus ſic afflictis opem & auxilium,nõ à Deo,ſed ab alijs hominibus iiſdemque impijs, petebant: atque ita omni ſcelerum genere cumulati, cõtrarios conſilijs ſuis, hoc eſt,exitiales exitus habuerunt. Quamobrem ait:

Et vidit Ephraim languorem ſuum,& Iudas vinculum ſuum,& abijt Ephraim ad Aſſur, & miſit ad regem vltorem.

AFFLICTAS vtriuſque populi res, languoris & vulneris tranſlationibus deſcribit: namque vt morbus & vulnus corpus humanum labefactare & corrumpere etiam ſolent, niſi curentur: (Vide Platonẽ in regno.) ita Reſpublica aſſiduis calamitatibus labefactata, ad interitum tendit, niſi certo prẹſidio foueatur: veruntamẽ iſti ſuæ ſalutis perfugium & prẹſidium firmius ſibi in hominibus,hoc eſt,in carne & ſanguine,quàm in Deo,collocauerũt. [*Et abijt Ephraim ad Aſſur.*] (4.Reg.17.) Hoſſeas filius Ela tributo quotannis collato, pacẽ cum Aſſyriorum rege paciſcebatur, atque hoc modo quieti ac tranquillitati ſuæ conſuluiſſe arbitrabatur. [*Et miſit ad regem vltorem.* Hebraicè eſt, *ad regem Iareb,* & Græcè *Iarem,*] vt regionis aut vrbis nomen eſſe videatur,quod & Hebræis interpretibus receptũ eſt, quibus *Iareb,* vrbs eſt in Aſſyria: namque Achaz à Raſim & Phacea oppreſſus, magno publici & ſacri auri atque argenti pondere, per legatos miſſo, (4.Reg.16) Theglath Pelaſſar Aſſyrij regis auxilium ſibi iunxit: Vel ſi vltorem regem cum Chaldæo paraphraſte interpretari placet, agnomen eſſe Aſſyriorum regum intelligamus oportet,qui totius orbis vindices dicebãtur. Rerum enim ſumma & imperium penes Aſſyrios illis tẽporibus erat. Quod ad orationis rationẽ facit; ex duabus partibus,quas antea aſſumpſerat,alterã in conſequenti explicat,alterã indicat,hoc modo: Et vidit Ephraim: & Iudas.*ſ. vidit quoque*; & abijt Ephraim; & miſit, videlicet Iudas: eſt enim hic quidam Zeugmatis modus. [*Vinculum ſuum.*] Per Synecdochen vulnus ſuum: nam vt vulnerũ curationis pars eſt ligatio, ita eadem & vulneris ſignũ eſſe ſolet. vt apud (Iſa.1.) Iſaiam: Non ſunt ligata,& non ſunt fota oleo. Ligationum autem detractio, vulnera iam ſanata arguit. In eadem verò verborum tranſlatione permanens, auxilium humanum fruſtra illis petendum eſſe prẹdicit,quamobrẽ eos incurabiles oſtendit,ita vt ad diuinam prouidentiam res ſit neceſſariò reuocanda. (Hippoc. de medic. & iure iurando.) Etenim medicorũ huiuſmodi eſt ſacramentum, eos qui à morbis victi ſunt non curare, vtpote quorum ægritudines diuinæ potius, quàm naturali efficientiæ aſcribi oportuerit, atque ob eam rem ſubiungit:

Et ipſe non poterit ſanare vos,nec ſoluere poterit à vobis vinculum.

OMNIA hæc à vate ante prædicta, quàm acta atque ſpectata eſſent, diuinæ prouidentiæ argumenta illis eſſe potuerant & debuerant,vt cùm primum cædi cœpiſſent, ipſi

vel

vel diuinum implorarent,vel nullum aliud ſperarent auxilium, & tamen illi contra fecerunt: namq́ue fortuna magis quàm culpa calamitoſos ſe eſſe iudicantes. & ſingulas calamitates,vt humanam viciſſitudinem,non vt diuinam caſtigationẽ,& paternam clementiam interpretati, tamen vincere & perfringere omnino nitebantur, cùm ſe nõ funditùs perdi,ſed corrodi ſenſim & minui intelligerent. atque adeò his cogitationibus, conſilijs, & ſtudijs,Deum, quem caſtigatorem & patrem habebãt, iudicem atq. vltorem, experiri commeriti ſunt.Hæc itaque res ſubiuncta oratione prædicitur:

Quoniam ego quaſi leæna Ephraim,& quaſi catulus leonis domui Iuda,ego capiam, vadam,& tollam,& non eſt qui eruat.

ITA FIET vt malis contra eorum conſilia & conatus adauctis, atq. ad vltimum exitium productis, veritatem tandem agnoſcãt. Magnam verò illorum pernitiem duorum eiuſdẽ generis animalium ſimilitudine deſcribit. Duo Hebraica nomina ſunt *Sahhal* & *Chephir*, quæ in leonum genere non raro vſurpantur, atque *Sahhal*, (pro quo Latinus interpres interdum leonem, ſæpe autem leænam vertit; Græcus autem Pantheram,) fortiſſimum in eo genere animal, & truculentiſſimum eſſe conſtat,quod non ſolum viribus præſtet, ſed voce etiam magis terribili ſit. vt apud Iob: Rugitus leonis, & vox *Sahhal*, & Iob 4. vt Baſiliſcus inter ſerpentes nocentiſſimus, ſic in ferarum genere *Sahhal* feriſſimus eſſe Pſal.81. vel ex illo verſu arguitur: Super Sahhal & baſiliſcum ambulabis, & conculcabis leonem, & draconem. *Chephir* autem leunculus eſt catulo maior, qui iam rapere, & prædas capere didicit, atque ſolus ſine matre audet, hic ob ætatis feruorem audacior eſt, atque hominem minus etiam, quàm maiores leones formidat;ex quo fit, vt impetum in eum faciat,& audaciam ferociamq́ue ſuam,atque prædæ auiditatem, voce etiam truculentiore prodat,ſicut ſcriptũ eſt: Mater tua leæna inter leones cubauit, & in medio leunculorum Ezech.19. enutriuit catulos ſuos, & eduxit vnũ de catulis ſuis, qui Chephir factus eſt, & didicit capere prædam,& hominẽ comedere. Et alio in loco: Sicut fremitus leunculi, ita regis ira. Prouerb. 26. Latina lingua propter verborum inopiam omnes has differentias duobus tantum nominibus leonum & catulorum ſignificat. Huiuſmodi demũ regia atrocitate, atq. ſimilibus viribus in Iſraëlem & Iudam vſurum ſe Deus prædicit,vt qui tineæ ſimilem contempſerant,iam regem fortiſſimum,potentiſſimum vltorem,denique *Sahhal* & leunculum ſentiant. Quanquam verò præda & exitium vtroq. animali ſignificetur,ratio tamen diuerſa vtriuſq. prædæ faciendæ indicatur: namq́. *Sahhal* præda facta ſiluas petere, & deſertiora loca penetrare conſueuit. quamobrẽ Iob cùm abditiſſimum & nulli animantiũ peruium locum deſcriberet,dixit: Non calcauerũt eam ſemitam filij ſtruthionũ, nec tranſiuit per Iob 28. eam *Sahhal*. Sic igitur abducendos Iſraëlitas eſſe prædicit,vt fuſi atq. diſſipati oẽs mundi plagas,atq. adeo ignotiſſimas orbis terræ partes exilio penetrent: atq. ita diſperſi mutuo auxilio,vt reſtituantur,nunquam ſibi eſſe poſſint. Filiorũ verò Iuda tametſi omnes ſimul atq. integras copias capiendas fore,& nõ longè à patria migraturas prædicat, tamẽ nullis viribus, nullis conſilijs diuinæ virtuti obſiſtere poſſe, quominus id quod decretum in eos ſupplicium fuerit,omnino ſubeant: Siquidẽ leunculus eodem in loco rapere, & prædam Gen.49. deuoraturus cubare intrepidè ſolet; idemq́. canum latratus, & paſtorum minas ac voces ita contemnit,vt nunquam niſi expletus, & ſaturatus diſcedat. Hanc leonum naturá illo in vaticinio deſcripſit Iacob: Catulus leonis Iuda, ad prædá aſcendiſti fili mi requieſcens accubuiſti vt leo,& quaſi leæna: quis ſuſcitabit eum? Hanc ob cauſſam illud Deus dicit: [*Et ego,*] non caſus aut fortuna [*capiam*] bello [*vadam*] abducendo [*& tollã*] migrare cogá [*& non eſt qui eripiat:*] namq́ue vt ad expectãdum patientiſſimus eſt Deus,ita ad puniendum fortiſſimus, vt ſcriptum eſt: Deus iuſtus, iudex fortis & patiens. Pſalm. 7.

Vadam & reuertar ad locum meum,donec deficiatis,& quæratis faciem meam.

HACTENVS officium ſuum oſtenderat Deus,& ſe iudicem iuſtum fortemq́ue eſſe declarauerat,cui officio cùm res,moresq́. hominum poſtulant,vt non ab eo ſatisfiat, fieri non poteſt, quanuis hoc ipſum (ſi ita loqui liceat) inuitus faciat. nollet enim Deus vllam iudiciorum & pœnarum materiam in hominibus eſſe,nollet inquam, imò certiſſimo iureiurando obteſtari ſolet,nulla re minus quàm hominum pœnis,& exitio, nulla ſe magis quàm eorundem ſalute delectari. Per memetipſum iuraui,ait Dominus,nolo mortẽ peccatoris,ſed magis vt conuertatur & viuat. Nunc iam ſuam illam benefaciendi voluntatẽ,

ſuum

ſuum miſericordiæ flagrantiſſimũ ſtudium aperit, nunc, vt ſolet, ad ſe homines allectare & inuitare incipit, vt nullus videlicet ſit, qui in perſpectiſſima Dei erga homines beneuolentia ſpem non habeat. Principio autem antipophoræ reſpõdet; nam quum Iſraëlitarum & Iudæorum loca habitatoribus vacua relinquenda eſſe prædixiſſet, & rogari à quopiam poſſet. Quid igitur facies nomini illi tuo magno? nonne te miſericordiſſimum, nonne hominum amantiſſimum prædicare ſoles? nonne ob miſericordiæ ſtudium templi anguſtias, & tabernaculorum humilitatem non es aſpernatus? nonne tu dixiſti, & erit
4.Reg.8. nomen meum ibi? Reſpondet Deus maieſtatis & præſentiæ argumẽta ab eo loco ad cælum ſibi interim reuocanda eſſe, ac tamdiu ſuſtinenda, dum iſti calamitatibus & miſerijs eruditi reſipuerint, & diuinam fidem & miſericordiam implorare didicerint; namque hoc modo atque hac ratione non ſolum in diuinam gratiam, atque in propriam patriam reſtituentur, ſed & maximi illius atq. immortalis beneficij cõſortes fient, quo totum ſibi hominum genus obligare parauerat Deus: & cuius beneficij proferendi cauſſa, Hebræi ex omnibus hominibus electi fuerant. [*Vadam & reuertar ad locum meum.*] Diuinæ
3.Reg.8. maieſtatis ſedẽ cælum eſſe Salomon ipſe teſtatus fuerat, cùm illum ſupplicationibus & votis ad templum vocaret ſuum. Vt exaudias, inquit, deprecationem ſerui tui, & populi tui Iſraël, quodcũque orauerit in loco iſto, & exaudies in loco habitaculi tui in cælo, ſicut
Iſa. 61. ſcriptum eſt: Cælum eſt ſedes mea. Ad hunc locũ ſe reuerſurum dicit, non quòd omnia loca infinita illa ſua natura & virtute non compleat, ſed quod gratiæ & prouidentiæ, beneuolentiæque ſuæ argumenta manifeſtiora in eo loco, in eoque templo edere dignatus
Pſal.75. fuerat, ſicut ſcriptum eſt: Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomen eius, & factus eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion &c. [*Donec deficiatis.*] Hebraicè ad verbum *donec ad delinquant ſe*, hoc eſt, donec ſe delicti reos agnoſcant, & non ad caſum, non ad humanum odium, ſed ad diuinam caſtigationem calamitates referant ſuas. [*Et quærant faciem meam.*] Non quærant Aſſyrios, non humanum auxilium, quod vtile, & ſalutare illis eſſe non poteſt; Sed faciem meam. Quemadmodũ enim ex ſacræ philoſophiæ diſciplina, quibus rebus faciem ſuam auertit Deus, eas res turbari & interimi neceſſario
Pſal.113. infertur, (vt ſcriptũ eſt: Auertente te faciem tuam turbabuntur;) ſic vultum illum, benignumque ſpiritum ſuum, referente, aperienteque Deo omnia rurſus recreantur & reſti-
Pſal.44. tuuntur: Emitte, inquit, ſpiritum tuum, & creabuntur, & renouabis faciem terræ. Atque vt illi ſupplicantes querũtur, Quare faciem tuam abſcõdis, & obliuiſceris inopiæ noſtræ, ita orantes petunt: Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum. Prædicit autem cõfeſſio-
Eſd.9. nem & ſupplicationem illam, qua Iudæi iam in patriam reſtituendi uſi ſunt: Deus meus „ confundor, & erubeſco leuare faciem meam ad te, quoniam iniquitates noſtræ multipli- „ catæ ſunt ſuper caput noſtrum, & delicta noſtra creuerunt vſq. ad cælum. Quam orationem totam ad hunc locum explanandum relegere, operæprecium fuerit.

Caput VI.

IN *tribulatione ſua, mane conſurgent ad me.*

SI Devs noſtris & piorum hominum votis annuerit, vt commẽtationis noſtræ opus ad optatum perferamus exitum, in commoda, oportunaque loca aliquando veniendum eſſe ſperamus, vt de diuina eloquentia, quæ omnem humanã ſuperat artem, aliqua ex parte diſſerendum ſit. Tunc inter frequẽtes, quibus vates vtuntur dicendi exornationes & figuras diuinarum Parecbaſeon ratio à nobis tradetur, quæ vaticiniorum ſermonibus propria quadam cõueniunt elegantia, cuiuſmodi figura hoc in loco vates, vel potius Deus apud vatem vſus eſt, qui à calamitate minori ad maiorem, ab exigua terrenę ſalutis mentione, ad maximam illam ſpiritualis ſalutis cõmemorationem eſt egreſſus, ad quam
Act.3. omnis diuinarum ſcripturarum ratio, omnis vatum prædictio, omnis veteris teſtamenti pertinet apparatus, ſicut ſcriptum eſt: Vos eſtis filij prophetarum, & teſtamenti, quod diſpoſuit Deus ad Abraham. & quoniam de hac re hoc in loco varia, ſublimi, atq. prophetica & figuris referta oratione agitur, ſumma nobis prius totius rei tenenda eſt. Igitur vaticinium hoc Iſraëlitarum reſtitutionẽ non terrenam illam & carnalẽ, ſed ſpiritualem & cæleſtem continet; cuius auctorẽ Deum, pontificem autẽ atq. miniſtrum Chriſtum fore

prædicit:

prædicit: eius verò eam futuram eſſe rationem, vt Hebræi qui propria culpa toto orbe diſperſi miſerè ſeruiebant deploratis & deſperatis rebus Deum repetant, inuocentque qui ſua inexhauſta miſericordia præſtò illis erit; quos & ad veram Chriſti notitiam adducet, qua vitæ æternæ ratio cõſtat. Interim verò populum ipſum ſcelerum arguit, atque ad erroris ſui cognitionẽ, & emẽdationem, ſanitatemq. reuocat: deinde ſuam erga eoſdem fidem ſemper ſibi cõfirmatum eſſe affirmat, neq. vllam vnquam officij ſui partem fuiſſe prætermiſſam, quominus aut illi ſuum dignitatis & gratiæ gradum tenerent, aut propria culpa deiecti ſuam ipſius benignitatem rurſum obtinerent. [*In tribulatione ſua.*] Hebraicè tribulatio ſiue anguſtia, emphaſim & adnotationẽ articulo adiunctam habet, quæ cùm adeſt certam aliquam rem & notatu dignam eſſe indicat: Nulla autem Iudæis & Iſraëlitis maior, diuturnior, & grauior calamitas accidit, quàm ea in qua nunc ſunt, poſtquam à Tito poſt Chriſti mortem & reſurrectionem victi, oppreſſi atque abducti fuerũt, quam iam amplius mille & quingẽtis perferunt annis, in ſumma vitæ miſeria, in maxima veri ignoratione, in maximis tenebris, & miſerrima animorum cæcitate, æuum agentes. [*Mane conſurgent ad me:*] *Sahhar* verbum, pro quo Græcus vertit ὀρθρίσουσι diligenter & ſolicitè quęrere aliquid eſt, quo verbo eorum animus & ſtudium notatur, qui neglectam vtiliſſimam ſibi rem, ſuo tandem periculo docti deſiderant atque repetunt: cuiuſmodi illud eſt, quod à Sapientia dicitur: Quum irruerit repentina calamitas, & interitus quaſi Prouerb. 1. tempeſtas ingruerit: quãdo venerit ſuper vos tribulatio & anguſtia, Tunc inuocabũt me, » & nõ exaudiam, manè conſurgent, & non inuenient me. » Igitur Iudæi qui nunc ignorantiæ atq. erroris ſomno ſepulti iacent, qui nunc reprobationis veterno affecti toto corpore dolentes non ſentiunt, vbi excitati, ſenſerint quanto in periculo ſint, cùm eos vitæ condi- Hippocrat. aphor. lib. 2. tioniſque ſuæ pudebit, & tædebit, tunc Dominum diligenter quærent, ita vt etiam quod nunc in his malis ſint, miſericordiæ fuerit adſcribendum: namque his artibus prodigi Luc. 15. atque rebelles filij erudiri & reuocari à Deo ſolent.

Venite & reuertamur ad Dominum, quia ipſe cepit & ſanabit nos, percuſſit & curabit nos.

ELEGANTI Proſopopœia horum fides atque pœnitentia deſcribitur, quandoquidem diuina dona non capiuntur, niſi ab ijs qui credentes, pœnitentiæ veræ operã dant, vt ſcriptum eſt: Pœnitemini, & credite Euangelio. Marc. 1. Itaq. cùm vulnera ſua ſentiunt, ſalutem ſibi à Deo ſperandam fide proponunt, atque ad eam petendam communi pœnitentiæ ſtudio incumbunt. [*Venite.*] Hoc verbum ſtudiorum excitationem magis, quàm corporis motum explicat, vt: Venite exultemus Domino, &c. Pſalm. 94. Communis autem cura ſalutis & vitæ commendatur, dum vnuſquiſque non tam quæ ſua, quàm quæ etiam aliorũ ſunt, 1. Corint. 13. curat: Præterea mutua excitatio, & cõmune ſtudium ad agendas res, multum momenti, multum etiam ponderis ad diuinã miſericordiam & prouidentiam nobis conciliandam habet; ex qua cogitatione illæ voces ſunt: Laudate Dominũ omnes gentes: Pſalm. 106. Omnes gentes plaudite manibus: Pſalm. 46. Venite adoremus & procidamus ante Dominum, & alia huius generis quamplurima, vt ex multarum perſonis facierum eius, quæ in nobis eſt donationis, per multos gratiæ agantur, inquit Paulus: 2. Corint. 1. *Reuertamur ad Dominum*, animo, cogitatione, actionibus, ſtudijſq. omnibus illum quæramus, ab ea viuendi ratione quam antehac tenuimus, & ab vſitata conſuetudine recedentes. nam quę pœnitentia virtus dicitur his rationibus definitur, vt ſcriptum eſt: Declina à malo, & fac bonum, inquire pacem, & perſequere eam. Pſalm. 35. [*Dominum.*] Nomen illud ineffabile & arcanum, quod miſericordiæ rationibus præcipuè explicatur, hoc in loco, & in omnibus alijs ab hoc Propheta appellatur, יהוה pro quo Latinus interpres Dominũ plerunque reddit. [*Quia ipſe cepit & ſanabit nos.*] Fidem hæc oratio indicat, quę in omnibus, quę ad pietatem pertinent, actionibus fundamentum iacit: namque accedẽtem ad Deum primum oportet credere quòd ſit, & quòd Hebr. 10. inquirentibus ſe remunerator ſit. Credunt ergo inflictas ſibi à Deo plagas, non vt perirẽt, ſed vt reſipiſcerent, atq. hoc non tam ad vltionem, quàm ad miſericordiam pertinuiſſe. namque cùm illi, populus eius & oues paſtionis eius fuiſſent, & paſtorem contemnentes, ſepta & paſtionum terminos corrumpentes, aberraſſent: illum, quem paſtorem contempſerant, leonem experti ſunt, qui non eò rapuit vt deuoraret penitus, ſed vt captum pecus in ſuam ditionem poteſtatemq. redigeret: captas ergo & miteſcere atq. parere volentes

oues

oues non vorabit ſed fouebit, paſcet, & cuſtodiet; & ſi quæ inter capiendum vulnus acceperint, ſanabit & curabit; tanta eſt eius bonitas, & tam ardens benefaciendi ſtudium. Quanquam autem fides priùs quàm pietatis actio animo concipiatur, opera tamen & actiones, quæ fidei comitis argumenta ſunt, prius nobis, quã ipſa fides, oſtenduntur, atq. [Heb. 11.] hæc cauſa eſt, quamobrem maxima illa, & illuſtriſſima opera à credentibus ſuſcepta, fidei teſtimonium ab Apoſtolo nominẽtur, & hi, inquit, omnes teſtimonio fidei probati, & inuenti ſunt. Ita fit, vt ſi quis diligenter ad opus accingatur, fidem ſuam probet. Ego [Iaco. 2.] oſtendam tibi ex operibus fidem meam, Iacobus aiebat. Quamobrem cùm fidẽ ſuam hi profiteri volunt, orationem à certo fidei argumento, hoc eſt, ab actione & ſtudio inchoant. Atque hic quidem arguendi ac demonſtrandi modus maximum apud homines pondus habet, cùm ex ſigno cauſa reperitur. Huiuſmodi verò argumentandi genere [Ariſto. Poſter. 1. Hipocrat. Hebr. 11.] vti nos docebat ſummus ille ac diuinus præceptor: Ex operibus, inquit, eorum cognoſcetis eos. Dicitur autem apud Peripateticos demonſtratio à poſteriori, apud antiquiſſimos verò auctores argumentatio à ſigno; in diuinis libris teſtimonium nominatur. *Cepit.* Venatorium verbum eſt, rapuit, vt ſuperius dixerat, ego rapiam: Ipſe, inquiunt, rapuit, non Aſſur, non Titus, ſed ipſe Dominus; ob eamque cauſam nobis non humanum auxilium, ſed diuinum omnino eſt quærendum. [*Percuſsit & curabit nos.*] Hebraicè eſt, ligabit nos. Duobus modis nocere ſolent feræ dum prædas faciunt, aut enim dente vulnus inferunt, aut fugientem pecudem violentia atque impetu opprimunt & confringunt. vulneratis medicina, hoc eſt fomenta, confractis verò colligationes præcipuè remedio [Ezech. 34.] ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Quod infirmum fuit non conſolidaſtis, quod ægrotum non ſanaſtis, quod confractum eſt non alligaſtis.

Viuificabit nos poſt duos dies, in die tertia ſuſcitabit nos, & viuemus in conſpectu eius.

[Rom. 1.] MAGNVM hac oratione, atque his verbis myſterium enũtiatur: Etenim de maximo illo ſacramento reſurrectionis mortuorum Chriſti agitur, quod ſacramentum vſque ad diuini ſpiritus aduentum celatum tacitumque fuit. Tunc verò reuelatum eſt ſanctis, [Rom. 11.] quibus voluit Deus notas facere diuitias ſacramenti huius in gentibus. reuelabitur etiam publico multorum experimento, cùm venerit qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Nobis autem ipſa primum ſimplex verborum explicatio tractanda eſt, deinde ſi minus apertè myſterium explicetur, venia eſt danda, quando eiuſmodi res hæc eſt, vt quicunq. Dei dono participes eius facti ſunt, his vel vnius verbi ſignificatione percipiatur; qui verò expertes adhuc ſunt, his niſi longiſſima & perpetua oratione inſtituta, myſterij pars aliqua [Coloſ. 1.] declarari non poſſit. Orandum itaque nobis, & aſſiduis precibus petendum cũ D. Paulo eſt, vt impleamur agnitione voluntatis eius in omni ſapientia, & intellectu ſpirituali; interim nos officio noſtro, prout res feret, ſatisfacere conabimur. [*Viuificabit.*] Sanitatem [4. Reg. 1.] integram verbum hoc, cum de morbis & vulneribus agitur, ſignificat, id eſt ſanos inco- [4. Reg. 2.] lumeſq. reddet nos, vt: Ite & cõſulite Deum Acharon, vtrum viuere queam de infirmitate mea hac, & alio in loco: Dixitque Iſaias afferte maſſam ficuum, quam cùm attuliſſent, & poſuiſſet ſuper vlcus eius, vixit, ſic hebraicè. [*Poſt duos dies.*] Quamuis Iſraëlitarum plagæ & calamitates, ſi humanis rationibus conſiderentur, diuturniores fuiſſe videantur; tamen ſi cum illa ſalutis æternitate conferantur, breuiſſimæ ſunt, ſicut ſcriptũ [Rom. 8.] eſt: Non ſunt condignæ paſſiones temporis huius ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in nobis. Temporis autem rationes in ſacris libris ſic percipiuntur, vt duorum dierũ ſpatio breuiſſimum, menſis verò nomine breue, dierum autem appellatione, longius tempus, [Num. 9.] hoc eſt annus, definiatur; vt illud: Si verò biduo, aut vnò mẽſe, vel diebus, fuiſſet nubes ſuper tabernaculum, &c. Itaque exhauſtos dolores proximæ ſalutis, & æternæ vitæ ſpe conſolantur. [*Et die tertia ſuſcitabit nos:*] Hebraicè ſtabiliet nos: quod breui futurum eſſe, & credant, & dicant, vt acceptam Dei dono ſalutem perpetuò retineant. [*Et viuemus in conſpectu eius.*] nunquam illius prouidentia deſtituti, ſed faciem eius in nos ſemper at- [Pſal. 50.] tentam experti: Etenim in quemcunque Deus vultum ſuum & oculos intendit, huic ſtabilem felicitatem fore conſentaneum eſt; quamobrẽ ſacer ille vates orabat: Ne proiicias me à facie tuà, & ſpiritum ſanctum tuum ne auferas à me. Itaque animos iam erigunt, & promiſſionis diuinæ fide, in eam ſpem adducuntur, vt breuiſſimè futurum eſſe dicant,

dicant, cùm omnem erroris,ignorationis,peccatorum captiuitatis, pœnarũ ac duriſſimæ ſeruitutis miſeriam expuentes, diuina ac perpetua felicitate fruantur. Verùm enimuerò cùm ſe tertia die ſtabiliendos, & perpetuò intentis Dei in ſe oculis vſuros affirment; non mundanam aliquam & fluxam felicitatem (qualem hactenus ſomniarunt) ſed diuinam quandam ſtabilem ac certam ſibi promittunt, qualemque illi aſſecuti ſunt, quicunque à priſtinæ vitæ conuerſatione cum Chriſto cõmortui, tertia die conſurrexerunt. Rom.8. At verò tertia illa ſalutis & reſurrectionis dies iam orbi illuxit, perpetuò dum mundus manſerit duratura, ac nos qui in hæc noui teſtamẽti tẽpora vehementer antiquis patribus optata, atq. ſperata peruenimus, in hac die cõſtituti ſumus: ſi tamen diuino dono nobis ea illucere cõtingat, atq. per noſtra ſcelera, per culpã noſtram nõ ſtet, quominus diuina illa luce fruamur: Scio equidem, ſcio, quid dicam, quo modo autem me explicem, neſcio; res eſt planè diuina, quam tracto, quam neque humanus oculus vidit, neque auris audiuit, neq. in cor hominis aſcendiſſe compertum eſt. Norunt optimè filij Dei quicunq. ſpiritu Dei aguntur, quid ipſe dicere vellem, ſi mihi quo modo dicendum eſſet diuinitus daretur: Norunt illi optimè, atque apertiſſimè, quæ huiuſmodi vaticiniorũ ſententia, quod argumentum ſit. Et ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis; & rurſus: Heb.4. Donec hodie cognominatur, in nobis feſtinemus ingredi in requiẽ ipſius, & rurſum: 2.Pet.1. Donec dies eluceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. Hanc diẽ quæ lachrymas, fletum luctũq. omnem leuatura, & gaudium atq. integrã lætitiam allatura ſit, Iſraëlitæ hoc oraculo ſperare iubentur, Phil.3. quæ vtinam illis citiſſimè, ſine noſtra tamen inuidia contingat, vt è tenebris & caligine in diuinam lucem euocati, cognoſcant verum Deum, & quem miſit, Ieſum Chriſtum filium ſuum; qua cognitione æternæ vitæ conſortes fiant, ſicut ipſi ſibi ex diuinis promiſſionibus ſpondere poſſunt.

Sciemus ſequemurque vt cognoſcamus Dominum.

HIS verbis illa ſumma felicitas deſcribitur, qua hi fruũtur, quibus voluit Deus notas facere diuitias ſacramenti huius, cuius qui participes extitêre, omnia quæcunque antè nouerant, quæcunq. maximi fecerant, vt ſtercora reputant, ob eminentem in ſe Chriſti ſcientiam ad cognoſcendum eum & virtutẽ reſurrectionis eius, & ſocietatem paſſionum illius. [*Sciemus ſequemurque:*] Poſtquã enim veram Dei eiuſq. filij notitiã quis habuerit, ac ſemel illuminatus eſt, & guſtauit bonũ Dei verbum, nullis rebus, nullis viribus, nullis quamuis maximis periculis ab eius amore, & ſtudio abſtrahi poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Rom.8. Certus ſum enim quod neq. mors, neque vita, neq. angeli, neque principatus, neq. virtutes, neque inſtãtia, neque futura &c. poterunt nos ſeparare à charitate Dei, ſed omnes libenter ſequuntur, poſtquam admiſſi ſunt in penu illud ditiſſimum, omni ſuauitate refertum: Cant.1. Trahe me poſt te, inquit, illa, & ſequemur: [*Vt cognoſcamus Dominum.*] Hoc enim inter diuinas promiſſiones expectandum proponebatur, futurum ſcilicet cùm deſideratiſſima illa ſalus hominibus reddenda eſſet, vt impleatur terra ſcientia Domini. Eſai.11. & apud Ieremiam pollicetur Deus: Non docebit vltra vir proximũ ſuum, ſed omnes ſcient me à minimo vſque ad maximum.

Quaſi diluculum præparatus eſt egreſſus eius.

NOSTRA tempora deſcribuntur, in quibus iam hæc diuina vitæ ac veritatis lux exorta plurimis hominibus illuxit, Ioan.1. qui virtute magna certiſſimum de Chriſto teſtimonium reddidere, & eum eſſe veram lucem dixêre, quæ illuminat omnem hominem. Verùm quia homines dilexerũt tenebras magis quàm lucẽ, nõ omnibus ſeſe hæc lux manifeſtauit, & quoniã in prõptu eſt, vt ijs qui eã admiſerint, luceat, ſicut ſcriptũ eſt: Apoc.3. Ego ſto ad oſtiũ & pulſo, ſi quis aperuerit mihi, intrabo ad eũ, & oſtendã ei meipſum. Ob eam rẽ egreſſum eius in promptu, proximumq. eſſe dicit, perinde atq. ſolis exortus auroræ eſt proximus; nãq. olim nox erat cùm huius lucis aduentus deſiderabatur, nũc verò iã nox illa præceſſit, dies autem appropinquauit. conſequens itaq. eſt, vt ijs qui in tenebris & vmbra mortis iacere nõ amant, his ſol iãiam ſit exoriturus. Hanc rem atq. adeò hanc felicitatẽ Euangelij gloriæ Chriſti illuminatione Paulus nominat, 2.Cor.11. qua incredulos huius ſeculi Iudæos iure caruiſſe dicit: ſed cùm illi ea cæcitate, quæ ex parte contigit Iſraëli, tandem liberabuntur, tunc demum ſe illa maxima felicitate afficiendos ſperant; nempe:

Et veniet quaſi imber temporaneus & ſerotinus terræ.

PVLCHERRIMA atque appoſitiſſima ſimilitudine futuram hominum in melius mutationem, & felicem ſtatum prædicit: nam quemadmodum terræ natiua fœcunditas ſolis calore, & imbrium oportuna tempeſtate manifeſtatur, maiori ſcilicet frugum fructuumque vbertate & copia, vt apud poëtam eſt:

Virg. Geor. 2. *Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther*
Coniugis in gremium lætæ deſcendit, & omnes
Pſalm. 18. *Magnus alit magno commixtus corpore fœtus.* De ſole ſcriptum eſt: Neque
„ eſt qui ſe abſcondat à calore eius: namque omnia fouet, omnia recreat. De pluuia verò
Eſa. 55. ſcriptum eſt: Quomodo deſcendit imber de cælo, & inebriat terram, & germinare eam
„ facit,& dat ſemen ſerenti, & panem comedẽti. Sic etiam futurum eſſe dicit, vt ij quibus
diuinus ſol illuxerit, diuini etiam ſpiritus virtutibus irrigati,vberrimis bonorum operum
Pſalm. 84. fructibus abundẽt, ſicut ſcriptum eſt: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra no-
Malach. 4. ſtra dabit fructum ſuum. De ſole autẽ illo ſic: Et orietur vobis timentibus nomen meum
„ ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius. [*Sicut pluuia temporanea & ſerotina.*] Tametſi vna
atque altera in anno pluuia aliæ terrarum regiones contentæ non ſint, ſed aſſiduas potius
irrigationes deſiderent,vt Belgica; tamen ei regioni quam incolẽdam Deus Iſraëlitis do-
nauit,ita ſe peculiari quadam cura conſulturum promiſerat,vt duobus tantum imbribus
temporaneo & ſerotino iiſdemque certiſſimis irrigata,eximia frugum vbertate, & copia
cultores iuuaret ſuos, & perpetuum diuinæ erga ſe prouidentiæ proferret argumentum.
Camhi. Ier. 3. Erat autem alterius pluuiæ tempus oportunũ in menſe Marhheſuam, qui noſtro Octo-
bri reſpondet, quo menſe ſementem agricolæ faciunt alterius verò in Nizzam primo ſo-
laris anni menſe, cùm ſol arietem occupat. Vterque verò imber & qui ex eorum virtute
capiebantur,tempeſtiui atque vberrimi fructus à communis naturæ contemplatione,ad
Deuter. 11. auctoris ſui Dei agnitionem attẽdentium animos aduocabant, ſicut ſcriptum eſt: Dabit
„ pluuiam terræ veſtræ temporaneam & ſerotinam, vt colligatis frumentum & vinum.
Igitur cùm humanæ naturæ terram diuini ſpiritus vi fœcundat Deus, eiuſmodi fructus
adeò elegantes, adeò vberes redduntur, vt diuinam potius, quàm humanam virtutem
„ redoleat, ſicut ab ijs ipſis,qui eo modo affecti ſunt, affirmari ſolet: Nõ ſumus ſufficientes
„ cogitare aliquid ex nobis,quaſi ex nobis,ſed ſufficiẽtia noſtra ex Deo eſt.Et alio in loco:
„ Deus,inquit,eſt qui operatur in nobis & velle & perficere pro bona voluntate ſua: nimi-
rum de huiuſmodi fructibus, illis in locis ab Apoſtolo agebatur.

Quid faciam tibi Ephraim? quid faciam tibi Iuda? miſericordia veſtra, quaſi nubes matutina, & quaſi ros manè pertranſiens:

PROMISERAT Deus futurum aliquando eſſe vt Iſraëlitæ & Iudæi malis & calamitatibus eruditi,ad mentis ſanitatem redirent,& diuinam miſericordiam,& maximam illam benignitatem fide & pœnitentia conſequerentur. His quippe hoſtijs,vt Paulus ait, promeretur Deus. Nunc cauſſam profert, quamobrem non alia ratione, quàm calamitatibus,& miſeriarum diuturnitate eos à tenebris ad lucem,à mortis vmbra ad vitę vſum reuocare ſtatuerit. Duplex modus eſt quo viri vxores ſuas, à quibus iniuria affecti ſunt,& quas perdere nolunt quia amant, ab errore auertere conſueuerũt: Primò enim conſilijs & monitis res agitur, quod & primum & humaniſſimum officium eſt, adhibitis ad eam rem amicis neceſſarijs & optimis viris. Quòd ſi id fruſtrà ſe expertos cognouerint, tunc altera tentatur ars,quæ cõtumacibus & duris ingenijs difficilior quidem & grauior, magis tamen apta eſſe multis periculis comprobatur. *Expellitur vxor;* minis, calamitatibus, & difficultatibus afficitur,donec ſentiens illa,ſuamque ſummam improbitatem & perfidiam agnoſcens ab optimo atque humaniſſimo cõiuge, & culpæ abſolutionem, & errati veniam ſupplices manus tendẽs, impetret. Si verò ad hanc ſimilitudinẽ cõmentationem noſtrã referamus, Deum hoc loco videmus prioris modi omnẽ artẽ, omnia momẽta ſibi obſeruata eſſe,& cõfirmare priuſquã alterã experiri partẽ opus eſſet: namq. amicis omnibus,& bonis viris cõuocatis,eius corrigendæ ſtudium & curam non ſolùm cõmiſerat,ſed
Sap. 2. etiam cõmendauerat, ſicut ſcriptũ in ſuperioribus eſt: Iudicate matrẽ veſtrã,iudicate,ne forte &c. Cùm verò eum laborẽ fruſtra ſuſceptũ fruſtra tẽpus in ea re contritũ eſſe cõſtet, mirandum profectò non eſt, ſi altera illa difficilior quidẽ, magis tamẽ idonea adhibeatur

ars:

ars: [*Quid faciam tibi Ephraim?*] Primos ſceleris auctores regiam Iſraëlitarum familiam & per metonymiam totum populum appellat, deinde horum imitatores. [*Quid faciam tibi Iuda?*] Niſi hoc facio,inquit, vt te durioribus pœnis & caſtigatione ab improbitate diuellam,quid faciam cùm te multis minus, & admonitionibus à ſentétia non deterruerim: Nam ſi aliquando tandem poſt multam & meam diligentiam, & prophetarũ ſedulitatem poſt leuiores intentatas minas,& impoſitas plagas nonnihil reſipiſcere viſus es,id inſtabile fuit,quippe minimis momentis, maximæ tibi ad vitioſam conſuetudinem mutationes factæ ſunt. [*Et miſericordia veſtra,quaſi nubes matutina.*] Si qua ſanctitatis aut pietatis cogitatione, & cura vos aliquando tacti fuiſtis, ea repentè relaxata vt nubecula aliqua matutina ſolis calore diſcuſſa euanuit. [*Et quaſi ros manè pertranſiens.*] Cuius vim aura & calor prius conſumpſit, quàm herbæ atque ſata experirentur. [*Miſericordia.*] Cùm ad Deum hoc nomẽ refertur,notum eſt quid ſignificet: cùm verò ad homines, iuſtitiam & ſanctitatem atque omne virtutis ſtudium ſignificare ſolet. Vt pro eo quod non Pſalm. 108. eſt recordatus facere miſericordiam: namq. vocabulum Hebraicũ *Hhezzed*, abundans חסד beneficium definitur.Si quis verò virtutem & pietatem profitetur,eum diligenter & flagranti ſtudio in eam rem incumbere oportet,ita vt non imminuta ſed aucta,atque abundanti virtute præditus eſſe dicatur,hinc fit,vt Hebræi *Hhazzidim* nominẽt eoſdem, quos חסיד Latini ſanctos dicunt,quale illud eſt: Scitote quoniam mirificauit Dominus ſanctũ ſuum. Pſalm. 5. Hanc ob cauſſam Deus hoc in loco dicit: Cùm ego vt miſericordiam vobis tribuam, non ſolùm virtutem, ſed ſanctitatẽ & miſericordiam in vobis requiram, inuenio tamen non ſolùm miſericordiam, ſed omnem virtutis conſtantiam deſiderari: Nam Iehu rex Iſraël, qui religionis & regni rebus corrigendis proſpicere viſus, Baal de Iſraël deturbaſſe 2.Reg.10. dicitur,ſegniter tamẽ & negligẽter,imò potius impiè rem geſſit, cùm ipſe ſeſe impietatis ſcelere contaminauerit,priſtinamq. conſuetudinem in populi gratiam fouerit, ſicut ſcriptum eſt: Veruntamen à peccatis Ieroboã filij Nabat, qui peccare fecit Iſraël nõ receſſit: 2.Reg. 21. Apud Iudæos verò tamdiu res melius habuêre,quamdiu Ezechias & Ioſias rerum potiti ſunt, ſed his ſucceſſerunt Manaſſes & Ioachaz, quibus impietatem non modò tueri, ſed 2.Reg.23. propagare etiam ſtudium fuit: Siquidem fecerunt malum in oculis Domini, & eos qui ante ſe regnauerant non modò impietate æquarunt, ſed etiam ſuperarunt.

Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.

SVAM diligentiam & ſedulitatem teſtimonijs & irrefragabilibus argumentis oſtendit, cùm non ſolùm eos admonẽdos, ſed omni officio & aſſiduitate erudiẽdos, corrigendosq. curauerit: Teſtes,inquit, ſunt tot vates, tot diuini homines, quorum ſedulitate, diligentia,patientia,ego vſus,vos autẽ eſtis abuſi,ita vt mãdata mea illis credita,nihil aliud quàm exitium ipſis peperiſſe videantur: Vſus ego ijs fui ad veſtram eruditionem, vt latomus ferramẽtis ad cedendos lapides vti ſolet.Adeò verò difficiles,adeoq. duros vos præbuiſtis vt veſtra aſperitate ferramẽta,partim detrita,partim retuſa, aut cõfracta perierint, & nihil præterea aut boni,aut culti in vobis fuerit effectũ: [*Dolaui in Prophetis.*] Verbũ eſt lapicidarum dolare *Haſzab*, & ſæpè à ſacris auctoribus in ea re vſurpatur, vt: Aſpicite חצב ad rupem ex qua exciſi eſtis. [*In prophetis.*] *In* particula ad inſtrumentum accommo- Eſa.51. datur,vt: Domine ſi percutimus in gladio? & in funda,in lapide. Animaduertendum autem eſt,quam rationem in prophetis mittendis Deus ſequatur,nimirum eam quàm lapicida in ferreis inſtrumentis cõparandis ſequitur: quæ conflantur,acuuntur,& probantur, vt dum lapides coluntur,ipſa interim attritiora atque imminuta reddantur. quòd ſi adeò duri lapides contingant,vt prẹter inſtrumentorũ cõſumptionem nihil amplius prẹſtetur, tum verò merita lapidũ improbatio eſt, ita vates ad populi eruditionẽ electi à Deo ſunt, vt non tam ipſorum honoris & commoditatis, quàm publicæ vtilitatis haberetur ratio. ferendum autẽ eſſet,ſi aliquo vatum incõmodo, tamen populus in diſciplina proficeret: ſed cum omni opera,omni labore in ea re cõſumpto,nihil eruditionis nihil culturæ,nihil aliud,quàm conſumptorũ & à populo ipſo occiſorũ vatum deſiderium relinquitur, conſequens eſt populũ illum meritò repudiari. [*Et occidi eos in verbis oris mei.*] Sermones & mandata mea vatibus illis credita, nihil aliud in duritie veſtra effecerunt, niſi quòd perdendorum atq. necandorum vatum occaſionẽ vobis ingratiſſimis & crudeliſſimis hominibus attulerint: Dura ceruice & incircunciſi corde ſemper vos ſpiritui ſancto reſtitiſtis, Act.7.

ſicut patres veſtri & vos: Quem prophetarum non ſunt perſecuti patres veſtri, & occiderunt eos: ſic D. Stephanus. [*Et occidi.*] Cum affectu & dolore pronuntiatur, vt qui chariſſimam & pretioſiſſimã rem, in inutilia & vana ſe impẽdiſſe fruſtra videat. Sic Deus, dum vates ſuos ſanctiſſimos atq. integerrimos viros, quibus mundus dignus non erat, in viliſſimæ, & contumaciſſimę gentis correctione procuranda, à ſe fruſtra conſumptos conqueritur, & vehementem dolentis affectum, imitatur, & maximæ ingratitudinis ac ſceleris populum ipſum arguit, iuſtiſſimamq́. imminentis pœnæ ſententiam fore comprobat. atque hoc eſt quod dicit:

Et iudicia tua quaſi lux egredientur.

Ex his quæ dicta & commemorata ſunt, acre illud & ſeuerum iudicium in illos pronuntiatum, vſq. adeò æquum & purum, hoc eſt, ſine exceptione eſſe affirmatur, vt à nemine poſſit improbari; quandoquidẽ illud non ſolùm legitimam, & maturam criminum & cauſſæ cognitionem, ſed longam etiam emendationis expectationem fuerit conſecutum, ita vt ſi quis huius iudicij manifeſtam æquitatẽ non videat, is eo modo ſolis lucem redarguere & negare poſſit: hæc huius hemiſtichij ſententia eſt. *Et*, coniunctio aſſeuerat & infert, vt illud: Et dabo lapides prægrandes deſuper irruentes. [*Iudicia tua.*] Rectiſſimè Græcus interpres κρῖμα vertit, & Chaldæus *denin*, vtrumque enim non tam cauſſæ cognitionem, quàm ipſum iudicis calculum, & iudicij ſententiam ſignificat, hoc eſt, pronuntiatæ à me in vnumquenque veſtrum ſententiæ, rationes ſolis luce clariores ſunt. ſic Deus apud Moſem iudiciorum nomen vſurpat: Percutiam omne primogenitũ in terra Ægypti ab homine vſque ad pecus, & in cunctis dijs Ægypti faciam iudicia. [*Quaſi lux egredientur.*] Hebraicè *quaſi lux egredietur*. Zeugma eſt, hoc eſt clara & manifeſta prodibunt, vt ſolet lux. in ſacro ſermone iudiciũ prodire, vel egredi, vel exire eſt cauſſa tractata & cognita ſentẽtiam proferri, vt illud: A facie tua iudicium meum prodeat, &, Cùm iudicatur exeat condemnatus: idem verbum iuridicum *Iaſza*, omnibus illis in locis eſt.

Ezech. 13. Heſichius & in Homerum Euſtach. Exod. 12. Pſalm. 17. Pſalm. 109. יצא

Quia miſericordiã volui, & non ſacrificiũ, & ſcientiam Dei plus quam holocauſtũ.

Omnem ſi qua populus vti poterat exceptionem hoc pronuntiato præcidit Deus, cùm nihil ab illis actum interea eſſe demonſtrat, quod ad iram placandam diuinam aut ad ſuam culpam redimendam eſſet idoneum. nam cùm religionis ſumma, & quoddam caput hoc ſit, vt homines diuinæ & humanæ naturæ cognitione, & ſacro timore imbuti, omni cogitatione, omnibus ſtudijs, actionibus ſuis, pietatem atq. æquitatem comprimis colant, ſicut ſcriptum eſt: Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, &c. Et proximum tuum ſicut te ipſum. Et ſi quid interim per humanam fragilitatem peccatũ fuerit, id rurſus correctum in poſterum, ingenua confeſſione ſacrificijsq́ue oblatis expietur: Cumque hanc pietatis colendæ rationem certam omnibus eſſe oportuerit, contra commiſſum eſt, vt homines pietatem ipſam, & officij ſtudium, quod totius rei fundamẽtum eſt, abijciant: Si quid tamen aut retinere, aut repetere ſtatuant, eam partem eligãt, in qua difficultatis & operæ minimum, atque minus etiam vtilitatis ſit, qualia ſunt ceremoniæ & ſacrificia, quæ ſi ritè & ſanctè facta non ſint, vana & ſine fructu illis, à quibus fiunt, redduntur, ſicut ſcriptum eſt in huiuſmodi principes Sodomorum & populum Gomorræ: Quo mihi multitudinem victimarũ veſtrarum? plenus ſum. &c. Atque ſacrificia primum » antiqua illa, quæ veteris teſtamenti tempore factitabantur, non natura ſua, ſed ſummæ illius atq. maximæ victimæ, hoc eſt Chriſti agni Dei aliquando immolandi virtute grata erant, & ijs, pro quibus offerebantur ad carnis emundationem interim proderãt, ſi modo pœnitentia præceſſerat peccatorum, vt diſertiſſimè hæc à Paulo in Epiſtola ad Hebræos diſputata ſunt: Noui verò teſtamenti ſacrificia, quoniam ipſam Ieſu Chriſti oblationem alio modo, quàm illa antiqua, hoc eſt perfectè repræſentãt, grata quidem natura ſua ſunt ob eam quæ in ipſis continetur rem, hoc eſt, ob Chriſti corpus, cuius myſterium maius eſt, quàm vt nunc à nobis aperiri poſſit, tamen ijs pro quibus offeruntur, niſi fide, & pœnitentia, atque pietate probati fuerint, iudicium potius afferunt, quàm auertant, ſicut idem Paulus ad Corinthios ſcribens, affirmat. Itaque ſacrificiorum frequentatio ijs ad ſalutem conducit, qui priorem pietatis partem, hoc eſt, miſericordiam ſectantur. Igitur cùm duæ pietatis partes ſint, quarum altera in recta atque exacta animorum inſtitutione, altera in ſacrorum frequentatione poſita eſt (de ea gente loquimur, quæ verè & diuinitus

Luc. 10. Iſa. 1. Hebr. 10. 1. Cor. 11.

diuinitus traditę religionis eſt particeps) vtrique parti purè, ſimpliciter & ſanctè incumbi oportuerat. ſed potiſſima cura & ſtudium priori eſt adhibẽdum; ita vt ſi altera neceſſariò prætermittenda, vel alteri poſtponenda fuiſſet, priorẽ optare conſultius eſſet, ſicut ſcriptũ eſt: Cùm offers munus tuum ante altare (quod ad poſteriorẽ partem nempe ſacrificiorũ pertinet) & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſum te (quod pertinet ad priorẽ, hoc eſt, ad miſericordiam) relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum. Quinimò & poſteriorem partem aliquando deſinere, priorem verò nunquam eſſe deſituram, in ſacris arcaniſque literis eſt traditum. namque antiqua illa ſacrificia iamdiu deſiiſſe manifeſtum eſt; ex quo Euangelij lux vmbras illas diſcuſſit, cùm tamen pietatis & miſericordiæ lex Euangelij aduentu non ſublata, ſed confirmata magis & ſtabilita fuerit, de qua lege ſcriptũ eſt: Nolite putare quia veni ſoluere legem, ſed adimplere: Noſtra verò ſacrificia tunc frequẽtari etiam deſinent, cùm prophetiæ euacuabuntur, cùm linguæ ceſſabunt, &c. ſed charitas nunquã excidet. Igitur cùm ex his duabus partibus, priorẽ ſibi delegerit Deus, eandemq. certam, perpetuamque, atque ſanctam ab hominibus ſeruari voluerit, & ſine hac alteram vel repudiandam, vel illis non vtilem forè prędixerit: tamen quæ maxima peruerſitas eſt, vel vtraque ab hominibus corrumpitur, vel poſterior tantùm, eademque nec integra, nec ſancta retinetur. ita fit vt hoc modo nunquam illis cum Deo conueniat: namq. ille ſacrificiorum frequentiam nunquam ab eis requiſiuit; miſericordiæ verò ſtudium atque exercitationẽ ſemper exegit: Non in ſacrificijs tuis arguam te, inquit, neq. in holocauſtis tuis [*vt ſint*] in conſpectu meo ſemper, & alio in loco: Quum veneritis antè conſpectum meum, quis quæſiuit hæc de manibus veſtris? Quin potius lauamini, mũdi eſtote, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis, quieſcite peruerſè agere, diſcite benefacere, ſubuenite oppreſſo, iudicate pupillum, defendite viduam &c. Hoc modo religionis res tractandas & conſiderandas docebat Chriſtus, cùm hac ſententia vſus, dixit: Euntes diſcite quid eſt, Miſericordiam volui, & nõ ſacrificiũ: *Volui* Hebraicè *Hhaphaſzthi*, optaui, cuius verbi vſus eſt, cùm voluntas electionẽ ſequitur, id eſt optio, non vobis, ſed mihi eſt danda; ego autem ſemper ad veſtram vtilitatem officium ſacrificio prætuli, atq. iam inde à principio voluntatem hanc meam vobis aperui, vt miſericordiam ſine ſacrificio magis, quàm ſacrificium ſine miſericordia optarem: voces *&* *non*, non abſolutam negationẽ, ſed adiunctam etiam habẽt cõparationem, ita vt à ſe non omninò reſpui ſacrificia, ſed miſericordiam expoſci dicat; nam & ſacrificijs annuit ille quidẽ, quæ tamen à bonis, miſericordibuſque factitantur; ijs autem, quæ à malis & miſericordia vacuis offeruntur, vt ad veram animorum ſalutem cedant, neque oculos quidem adijcit, ſicut ſcriptum eſt: Aſpexit autem Dominus ad Abel, & ad munera eius, ad Cain autẽ & ad munera eius nõ reſpexit, quia eius opera mala erant, ait Ioannes. Quòd verò ex comparatione, nõ autem abſolutè negatio vſurpata ſit, ſubiecto hemiſtichio declaratur. [*Et ſcientiam Dei magis quàm holocauſta.*] Diximus in ſuperioribus apertam Dei cognitionem maximam rem maximeq. eſſe expetendam, eamq. diuinum eſſe donum, quod nemo hominum propria opera ſibi comparare valeat, accipere tamen à donante poſſit; primumque hoc eſſe eorum, qui fide & pœnitẽtia Deum quærunt. Nunc autem Dei cognitionẽ ſe in hominibus requiri Deus ipſe ait, vt videri poſſit id non tam diuino dono, quàm humana opera poſſe contingere. Hanc difficultatem & dubitationem nominũ diſtinctione tollemus, ſi prius de rebus his, nonnihil accuratè diſſeramus. Eorum quæ ad humanam felicitatem pertinent, quædam ſunt quæ noſtris viribus, noſtroque negotio non efficiuntur, ſed Deum habẽt agnoſcuntque auctorem; nimirum quæ diuina omninò ſunt & ſpiritualia: cuius generis ſunt, gratia, peccatorũ remiſſio, realis ipſa (vt ita dicam) iuſtificatio, commortificatio cum Chriſto, & conreſurrectio, diuini ſpiritus infuſio, Chriſti in membris noſtris arcana atq. admirabilis habitatio, & generis huius quæcunq. ſunt, quæ ij quibus contigêre non viribus tribuunt ſuis, ſed ipſi Deo penitus accepta referunt, ſicut ſcriptum eſt: Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. et illud: Gratia ſaluati eſtis per fidem, & hoc non ex vobis, donum enim Dei eſt. Sexcenta diuinarum ſcripturarum loca ad hanc rem ſunt, quæ tamen breuitatis ſtudio prætermittimus, cùm rem ipſam indicare ſatis eſſe arbitremur. Ex hoc genere cognitio illa Dei eſt, quam antea vates optandam & aliquando ſperandam Hebræis prædixerat, de qua & nos nonnihil diximus, pluraque in mente animoque

Marginal notes: Matth. 5. — Matth. 4. — 1. Corint. 13. — Pſalm. 49. — Ieſa. 1. — חפצ — Gene. 4. — 1. Ioán. 3. — Ioan. 6.

noſtro dici à diuino ſpiritu petiuimus. Cæterùm aliud etiam genus eſt rerum, quod tametſi ſine diuina ope, gratia & auxilio effici parariq. non poſſit, ſicut ſcriptum eſt: 1. Corint. 4. Quid habes quod nō accepiſti? tamen quodā modo illi virtuti, quæ à Deo donata eſt, humanæ naturæ, voluntati, ſtudio, & conatibus non immeritò tribuuntur; quippe cùm propter hæc agenda atque exercenda homo ipſe natura confirmatus eſt, tum à Deo neceſſario & oportuno auxilio nunquam fuerit deſtitutus. In hoc genere numerantur pœnitentia, fides, & ſcientia; non illa fides & ſcientia, quę infuſæ à Theologis propriè appellantur, hoc eſt, quæ totæ à Deo omnino ſunt, ſed quæ naturæ virtutibus, humano ſtudio & opera, Deo ſeſe adiutorem præbente in nobis fiunt; de quibus plura aliàs oportunè ex diuino auxilio diſſeremus. Hæc verò atque alia quæcunque huius generis ſunt, Deus ex ijs hominibus requirit, quibus illa alterius generis à ſe donanda ſeruantur: *Dei cognitio duplex.* huiuſmodi æquiſſimis atque honeſtiſſimis poſtulationibus ſæpè Deus erga homines vtitur, qualis illa eſt: Deuter. 10. Et nunc Iſraël quid Dominus Deus tuus petit à te, niſi vt timeas Dominum Deum tuum, & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac ſeruias ei in toto corde tuo, & in tota anima tua, cuſtodiaſque mandata Domini, & ceremonias eius, quas ego hodie pręcipio tibi, vt bene ſit tibi. Verùm enimuerò ſcientia hæc, quam ad hoc poſterius rerum genus ſpectare dicimus, vt non eadem cum illa altera priori eſt, ſic non iiſdem verbis ſignificatur: Duplex namque Dei cognitio eſt, altera, qua ipſe in hominum mētes illapſus, imperſcrutabilem hominibus ſui, ſuarumq. rerum notitiam aperit, vt ſcriptum eſt: Apocal. 2. Dabo ei calculum candidum, & in calculo nomē meum nouum ſcriptum, quod nemo ſcit niſi qui accipit. Huiuſmodi donum miſericordię opus omnino eſt, atque ob eam rem cognitio Dei hæc, nomine illo arcano, quòd miſericordiam maximè indicat, definitur; cuius nominis vis & efficientia tunc primum oſtēdi cœpit, cùm Deus liberandis ab Ægyptia ſeruitute Iſraëlitis operam dabat, in exemplum maximè illius miſericordiæ, qua in animorum ſeruitute repellenda vſurus aliquando eſſet: Altera verò Dei eſt notitia, qua homines vel ex humanæ mentis virtute & cogitatione, vel ex rerum naturæ contemplatione, vel ex diuina per vocem aut ſacras arcanaſque literas, doctrina (atque hæc ratio cæteris huius generis præſtat) in diuinæ naturæ cognitionem ita veniunt, vt ſi minus quid ſit Deus aſſequi poſſint, quid tamen non ſit, intelligere valeant, ſpiritumq. eſſe non ignorent, & quid ab hominibus velit, quid non velit, cognoſcant. vtramque hanc Theologiam & naturalem videlicet, & (vt conſueto verbo vtamur) reuelatam, tum apud multos eius diſciplinæ profeſſores diſcimus, tum in illo Pſalmo breuiſſimè, atque elegantiſſimè docemur. Pſal. 147. Alterum quidem genus: Qui dat niuem ſicut lanam, nebulam ſicut cinerem ſpargit, mittit criſtallum ſuū ſicut buccellas, ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? atque hoc modo notitiam ſui gentibus omnibus aperire Deus dicitur: Alterum autē genus eſt, quòd ſcriptis libris, annuntiat verbum ſuum Iacob, iuſtitias & iudicia ſua Iſraël, Non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Hęc igitur illa Dei cognitio eſt, quæ ex omnibus hominibus requiritur, quam ſi quis ignorauerit, ignorabitur, vt ait Apoſtolus, ſed notitia hæc non illo nomine arcano, ſed alio nempe *Elohim*, definitur, quod nomen rectorem, gubernatorem atq. rebus hominum prouidentem ſignificat, quibus notis cognoſci ab hominibus quicunque rationis ſunt compotes, vel ex naturæ animaduerſione, vel ex ſacrorum librorum lectione poteſt. atque adeò vtrunq. hoc ſui cognoſcendi genus Deus Exod. 6. Moſi indicabat, cùm diceret: Ego Dominus, qui apparui Abrahā, Iſaac & Iacob, in Deo omnipotente, & nomē meum, Adonai, non indicaui eis. Igitur vt eò redeamus, vnde noſtra deducta eſt oratio, hāc ſcientiam *Elohim magis quàm holocauſta* ex hominibus à ſe exigi Sic Porphyr. lib. de ſacrif. Deus affirmat; quam quiſquis habuerit, non falſas de religione opiniones accipiet, atque primò Deum animum ſpiritumq. eſſe cognoſcet, magiſq. ſpiritu & veritate colendum, quàm externo tantùm eoq. odioſo cultu adorādum intelliget: neq. tamen interim hæc aut omittet, aut negliget, ſed externa, & aſpectabilia, ad interna atque ſpiritualia accommodabit, & miſericordiam atque officium ſacrificio anteponet, vel (quod præſtantiſſimū fuerit) vtraque ritè, legitimè, atque ſanctè coniunget. Etenim quæ ſecus eſt, ea non recta cognitio Dei eſt, ſed quæ homines ad impietatem impellat magis, quàm ad veram inſtituat pietatem, ſicut ſcriptum eſt: Eſa. 1. Populus hic labijs me honoret, cor autem eorum longè eſt à me, ſed fruſtra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.

Sill. Ital. *Heu primæ ſcelerum cauſſæ mortalibus ægris, Naturam neſcire Deûm,* inquit ille.

Iſraëlitæ

Iſraëlitæ & Iudæi ſeſe cauſſam ſuam in iudicio viciſſe putabant, quòd aliquam religionis imaginem aut reſtitutam ſibi aut retentam iactarent, vel ex eo ipſo quòd Hoſſeas filius Ela hortos ab Ieroboamo conſitos demolitus, copiam ipſis Ieroſolymitanũ templum petendi fecerat (4.Reg.8r.), ſiue quod Ioſias vanorum Deorum phanis, ariſque dirutis, ceremonias atq. ſacrificia in templo curauerat inſtauranda; cùm tamen ea non modo imago, ſed neque vmbra quidem religionis ac pietatis verè dici poſſet, quòd nimirũ religionis virtus, pietas, miſericordia, ac denique officium omne proditum illis eſſet: quamobrem non ſolum in iudicio non liberari, ſed ſi illorum perfidiæ & contumaciæ ratio tantum habenda eſſet, neque miſericordiam ſperare poterant, ſicut ſcriptum eſt (Iacob.2.): Iudiciũ ſine miſericordia illi, qui non facit miſericordiam.

Ipſi autem ſicut Adam tranſgreſſi ſunt pactum: ibi præuaricati ſunt in me.

CÆTERAS omnes criminis effugiendi vias vtrique populo iam Deus intercluſerat; vnum autem illis reliquum erat, ſcilicet, aſylum, quò ſe reciperent, vnum perfugium, à quo etiam excluduntur: Nam qui ſuam cauſam alia ratione defendere non valebant, in terræ, quam incolerent, ſanctitate & dignitate, ſalutis ſuæ præſidium collocabant; nimirum aſſerentes terram, quæ ab ipſis coleretur, ſanctam atque Deo gratã, ipſorum etiam maioribus promiſſam, deſertam, & cultoribus ſuis vacuam relinqui poſſe, nõ eſſe timendum. cuiuſmodi debiles ſpes ſibi ipſis proponere homines in rebus alienis ſolent, cùm nullas proprias ac domeſticas habent, quibus poſſint fidere. ſic Iudæi & apud Iſaiã tẽpli ſanctitatem & maieſtatem de omni alio præſidio deiecti appellabãt, Templum domini, templum domini: Cælum, inquit Deus, eſt ſedes mea, & terra ſcabellũ pedum meorũ, quæ eſt iſta domus, quam edificaſtis mihi, & quis locus requietionis meæ (Eſai.66.). Cùm ergo iſti regionem quam tenerent iam inde à principio ſibi paratam & deſtinatam intelligerent, ex quo diuidebat altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam; namque tunc conſtituit terminos populorum [*terræ Canaam*] iuxta numerum filiorum Iſraël (Deut.32.), eademq. Abraham pollicitus fuerit: Semini, inquit, tuo dabo terrã hanc (Gen.12.), & in illa die pepigit Dominus pactum cum Abraham dicens: Semini tuo dabo terram à fluuio Ægypti, vſque ad fluuiũ magnum Euphratem (Gen.15.). tametſi omnibus alijs rationibus conuictos ſe intelligerent, tamen terram quam poſſidebant, ita ſanctam eſſe putabant, vt nunquam cultoribus, habitatoribuſque ſuis, quibus promiſſam acceperãt, vacuã fore crederent; quaſi verò habitatores propter terrã, & nõ potius terra propter habitatores fuiſſet comparata, & quaſi vt Chriſtus ait ſabbatum non propter hominem inſtitutũ, ſed homo propter ſabbatum creatus exiſtimari debeat. Quamobrem eiuſmodi terræ rationem iſtam eſſe docet, in qua nulla ſtabilis permanendi poſſit eſſe fiducia: Nam quando Deus cum Abraham de ea re paciſcebatur, æquiſſima illa lex atque conditio inſtituta eſt, vt pietate atq, vitæ ſanctitate Deum ſemper colerent, & numen ipſum ſibi propitium ſemper eſſe officio faciẽdo curarent: Lege pactionem: Ambula coram me, & eſto perfectus, ponamq. fœdus meum inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis, Daboque tibi & ſemini tuo terram peregrinationis tuæ, & omnem terram Canaam in poſſeſſionem æternam (Gen.17.). Ac ne Abrahamo tantum lex dicta & conditio propoſita videri poſſet, iterum atque iterum clarius etiam repetitur: Dixitque iterum Deus ad Abraham, & tu ergo cuſtodies pactũ meum, & ſemen tuum poſt te in generationibus tuis. His conditionibus Deus cum Abrahamo tranſegit, cùm promitteret; cùm verò pacta & promiſſa exoluẽre illius filijs pararet, eaſdem conditiones longa oratione repetijt: Iuxta morem regionis Cananæorũ, ad quam ego introducturus ſum vos, non agetis, facietis iudicia mea, & præcepta mea ſeruabitis, & ambulabitis in eis: Omnes execrationes iſtas fecerunt populi terræ, qui fuerunt antè vos, & polluerunt eam: Cauete ergò ne & vos ſimiliter euomat cum paria feceritis (Leuit.18.). Horum quidem pactorum conuentorumque conſtantia perpetuæ poſſeſſionis ius conſtare illis poſſet, & perſequi liceret, non autem terræ ſolummodo dignitate & promiſſionibus allegandis: Sed cum ipſi à pacto diſceſſerint, nihil magis loci ſanctitudine & diuinis pollicitationibus poſſeſſionem ſuam tueri poſſunt, quàm primus ille hominum parẽs Adam ſuam eſt tutatus: Nam nec cæli, nec aëris temperatione, nec ſoli vbertate, nec fructuum omnium copia, nec etiam dulciſſimarum limpidiſſimarumque aquarũ abundantia, nullis denique rebus, quæ locum aliquem felicem atque illuſtrem efficere

poſſunt, terra hæc cum illa delitiarum paradiſo comparanda eſt, quam diuina manus in hominis gratiam plantauerat, atque inenarrabilibus ornauerat commodis, adeò vt arbores etiam eſſent, quorum fructibus vitam hominum ad æternam vſq. ætatem propagari poſſent. Hunc locum non ſolùm promiſſione, ſed etiam donatione diuina poſſeſſionis iuriſque ſui Adamus fecerat, à quo tamen quia in conditione atque pacto non manſit, meritiſſimè expulſus atq. exturbatus, & omni redeũdi ſpe deiectus fuit; ita nulla loci ratio eſt à Deo habita, quominus ille humanis cultoribus & dominis vacuus relinqueretur: Etenim qui poſſeſſionis ius violat, quo iure de poſſeſſione agat, non habet. Cùm ergo Adam *ibi*, hoc eſt in paradiſo leuiſſimum obſeruantiæ onus à donante impoſitum abiecerit, poſſeſſionis iure meritò eſt priuatus: Quale verò poſſeſſionis ius experiri poterunt filij Iſraël, cũ Deus iuſtus iudex ſit, qui paribus in cauſis ſimili iudicio vti conſueuit, ſicut ſcriptum eſt: Ego Deus, & non mutor. Atque adeò antiquum illud Dei de Adamo iudicium, huius rei ſuæ præiudicium fuiſſe, interpretari illos oportuerat, ſi ſaperent, maximè cùm ſibi prædictum fuiſſe negare non poſſint: Cauete ergò, inquit, ne & vos ſimiliter euomat cùm paria feceritis. [*Ibi præuaricati ſunt in me:*] Cùm terra, quam incolerẽt, mea eſſet, meaque liberalitate illis in vſum ceſſiſſet, tamen in me dominum terræ præuaricati ſunt. Quanquam autem terram non nominat, tamen de illa ſermonem fieri aduerbium locale arguit, *ibi*, quod argumenti genus à coniugatis apud dialecticos dicitur. *Præuaricati ſunt ibi.* Adam in ſuo loco & iſti in ſuo; quamobrem inde vtriq. meritò ſunt expulſi. Hunc locum expoſitores græcam fortaſſe verſionem ſecuti, non ad Adam primũ, ſed ad quẽlibet hominem referunt, præter Lyranum, qui interpretationem noſtram breuibus indicat verbis: Aptiſſima autem hæc qua vſi ſumus, expoſitio eſt:

Galaad ciuitas operantium idolum ſupplantata ſanguine.

CVM de ſacrificiis hactenus ageret oratio, ad Iudæos præcipuè pertinere videbatur, apud quos & templum ſtabat, & ſacrificiorum rationes, tametſi nec integræ nec puræ, tamen aliquo modo conſtabant: Nunc verò deinceps Iſraëlitæ cæteri eodẽ inuoluuntur crimine, imprimiſque Galaaditarum gens, qui vt loca occupauerant feliciora, ita proteruiores euaſerant, perinde ac ſi loci amœnitas, & vbertas ad luxuriam, non autem ad officium præſtandũ ſortè illis obtigiſſet: Nam paſtionis & frugũ vbertate eam regionem fuiſſe fertilem & Michæas & Zacharias declarant. [Mich. 7. Zacha. 10. 1. Paral. 2. & 7] Ex libris Paralipomenon accepimus Eſrielem quendam ex filijs Manaſſes ex Syra concubina Machir filium genuiſſe. Machiro prognatum Galaad nomen regioni dediſſe, quæ inter Iordanem & Baſſam & Libanum ſita, & montis Libani ramentum, & campeſtrem etiam planiciem continet. [1. Parali. 27. Pſal. 60. 108.] Hanc autem regionem dimidiæ tribui Manaſſes ſorte obtigiſſe, ex eodem accepimus libro, & in pſalmis legimus: Meus eſt Galaad & meus eſt Manaſſes. Illud autem neſcio quo malo hominũ genio, vel potius vitio, accidit, vt quò ditiora & magis amœna quiſque populus incolit loca, eò magis ſit vitijs obnoxius, quod inde fortaſſe manat, quòd rerum affluentia & opes libidini fomentum ac materiam ſuppeditent, ſicut ſcriptum eſt: [Vide Hipparcum in etyma Arabiæ. Deuter. 33.] Incraſſatus eſt dilectus & recalcitrauit. Quam etiam cauſam diuina hiſtoria in nefarijs Sodomorum flagitijs ſignificat: [Gen. 13.] Antequam Dominus euerteret Sodomá & Gomorram vniuerſa terra irrigabatur, ſicut paradiſus Domini: ita etiam accidit, vt Galaaditas ſecunda fortuna vehementer tranſuerſos egerit, ac ſuperbia corruperit, vt cùm Deum Iſraëliticarum rerum tædere cœpiſſet, in hos omnium primos calamitas peruaſerit, percuſſeritque eos Azaël in vniuerſis finibus Iſraël, à Iordane contra orientalẽ plagam omnẽ terram Galaad & Ruben & Manaſſe ab Aroer, vſque ad torrentem Arnon. [2. Reg. 10. 1. Paralip. 6.] In hac regione vrbes quædam ex earũ numero erant, quas ad ſacerdotum habitationem & homicidarum perfugium ſanctas eſſe voluit lex, quarũ nomina erant Ramoth in Galaad & ſuburbana eius, Maanaim cum ſuburbanis ſuis, Heſbon & Iezer cum ſuburbanis ſuis. At verò cùm eam regionem propter ſacerdotum frequentiam, & propter Aſylorum religionem ſanctiſſimis & innocentiſſimis cultoribus abundare oportuerit, cõtra deprehenſum eſt eam eſſe ciuitatem operantium iniquitatem, & conciliabula hominum inſidiatorum, qui ſanguine & cæde viuerent. *Supplantata.* Idem ſignificat ſupplantare in ſacris quod inſidias facere, atque ſupplantator dicitur, à quo cùm periculum nullum timeatur, maximum tamen offertur, vt [Pſal. 40.] Qui edebat panes meos magnificauit ſuper me ſupplantationem: Vnde & meritò nomen fratri Iacob impoſitũ aſſerebat Eſau, à quo bis ſupplantatus,

tatus, hoc eſt inſidias bis ipſe fuiſſet paſſus. Eſt autem ſynecdoche figura ſupplantata ſanguine, hoc eſt innocentum cædibus & inſidijs plena, cuius ſtudia omnia inſidijs, & cædibus conſumuntur. Sententiam autem hanc ſubiunctis verſibus aperit.

Et quaſi fauces virorum latronum, particeps ſacerdotum in via interficientium pergentes Sichem.

SVPERSTITIONEM & vanum cultum propter regni ſtabilitatem à regibus inſtituta, & legibus firmata fuiſſe iam vidimus, quæ res de communi principum atque ſacerdotum conſilij ſententia facta, & à populo ſuſcepta fuit: nam ſi cùm principum imperijs & poteſtatibus ſacerdotũ ſententia atq; auctoritas cõiungatur, facilè quælibet res populo perſuaderi poteſt. Non ſolum autem in hac re ſacerdotes ſuperſtitionis auctores, ſed vindices etiam ſeſe præbuerant, atque ijdem illi, quos pax, quos humanitas, quos miſericordia maximè decebat, crudeliſſimi ac pernicioſiſſimi poteſtatis adminiſtri, atque ſatellites erant: Nam ſi quis contra illorum ſententiam, vel agere, vel conari aliquid voluiſſet, proſcriptionis de capite, & bonis ſuis latam pœnam primis ſacerdotũ ſententijs dãnatus ſubire cogebatur; ex qua prȩda ac rapina, & res & numerus illorũ indies augebatur: id quòd ſi quis earũ rerũ quæ Heliæ tẽpeſtate geſtæ ſunt, hiſtorias legerit, adeò clarè & manifeſtè cognoſcet, vt noſtris nõ indigeat probationibus: eò autẽ crudelitatis & ſȩuitiæ ſacerdotes proceſſerant, vt cùm nequiſſimis, & ſceleratiſſimis hominibus fœdere, ac nefaria ſocietate coniuncti, latronum ritu palantes, vias aſſiduè infeſtarent, atque ex inſidijs homines occiderent. [*Et quaſi fauces virorum latronum.*] Quanquam hic locus clarius alio modo verti poterat, tamen ſic vt occurrit, erit nobis explicandus: Quoniam latrones loca opportuna ad graſſandum deligere ſolent, qualia ſunt anguſtiæ, & viarum aſperitates. Huiuſmodi ad inſidias innocentibus hominibus faciendas loca & ſtationes ab his Galaaditis hominibus vnà cum ſacerdotibus electa fuiſſe dicit: Ita fauces pro locis anguſtis accipiuntur, vt Corinthus in anguſtijs & faucibus Græciæ poſita eſſe dicta eſt, & Æmilius in faucibus macelli ſedebat. [*Particeps ſacerdotum.*] Nam vt ſacerdotes in illo Latrocinio principes erant, cæteri verò qui cum illis fuerant, ſocij & ſceleris atque prædæ participes dicuntur. [*Interficientium,*] Hebraicè propriè eſt *occident*; quod verbum mortem homini per iniuriam & vim oblatam ſignificat; cùm autem in futuro tempore ſit, ſtudium & aſſiduitatem homicidiorum indicat. Hi verò Galaaditæ eas præcipuè vias ad ſcelus hoc occupauerant, quæ Sichem ab Ieruſalem, aut aliunde petẽtes ducerent. Erat autẽ Sechem vrbs Samariæ metropolis: (Nam hic non de altera Sichem, vbi oſſa Ioſeph repoſita ſunt, agitur:) Quamobrem multas & frequentes ad eam vrbem vias fuiſſe cõſentaneum eſt. In vulgata verſione præpoſitio, *de*, vacat, & nomen *Sichem* in accuſandi caſu eſt legendum; nam Hebraicè eſt *Sechemah*, quam deſinentiã locorũ nomina habent, cùm ad illa eſt iter; vt Ieruſalaimah Mizraimah, idem eſt quod in Ieruſalẽ & in Mizraim. Maximam autem illorum iniuriam eſſe arguit, qui calũnia quadã & nimis callida interpretatione, quoſcunque in via qua itur Sichem offendiſſent, occidebant, non ſolum ab vrbe, ſed ad vrbem ipſam iter facientes. Quoniam autem hȩc iniuria per ſummam calliditatem, fraudem, & dolum apud hos extiterat, propterea affirmando ſubiungit:

(Margin note beside the line with "Ita fauces … accipi-": Cicer. orat.)

Quia ſcelus operati ſunt.

HEBRAICE *zimah*, fecerunt. Eſt autem zimah excogitatæ malitiæ nefarium commentum, vt ne proſtituas filiam tuam, ne contaminetur terra, & impleatur zimah & alio in loco: Qui ſupra vxorem filiam duxerit, matrem eius, ſcelus operatus eſt; viuus ardebit cum eis, nec permanebit tantum nefas in medio veſtri. Vtrobique pro ſcelus & nefas eſt zimah: itaque portentoſum aliquod flagitium conſultò ſuſceptum ſignificat.

(Margin notes: זמה, beside the line beginning "HEBRAICE zimah"; Leuit. 19., beside the line beginning "mentum, vt ne"; Leuit. 20., beside the line beginning "bit cum eis".)

In domo Iſraël vidi horrenda, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus eſt Iſraël.

EOS qui ſcelere & flagitio præexcelluiſſent, hactenus notauerat Deus, nimirum qui non vnum atque ſimplex peccatum ſuſceperant, ſed ſuperſtitioni dolum, calliditatem, auaritiamque addentes, non ſolum paricidijs ſeſe contaminauerant, ſed omni ſcelere cooperuerant. Nunc verò reliquis omnibus, hoc eſt vniuerſæ Iſraëli ſuperſtitionis

& vio-

& violatæ coniugalis fidei notam inurit: Nullam enim eſſe tribum affirmat, quæ Ephraim ſententiam atque exemplum vitulis colendis, lucis, aris, phaniſque celebrandis ſecuta non fuerit. itaque nullam apud eos terræ partem hac religionis violatione vacuam atque puram eſſe oſtendit: Nam quanquam primum apud Ephraitas ſcelus conceptũ atque admiſſum, libenter tamen à cæteris ſuſceptum atque perfectum eſt: 1.Reg.16. Neque enim ſatis eis fuerat, vt ambularent in peccatis Ieroboam filij Nabat, niſi in alijs atque alijs temporibus aliæ atque aliæ cultuum rationes impiæ, & regum conſilio, & voluntate ſua initæ eſſent. Igitur vt totum populum contaminatũ,& turpitudinis nota inſignem demonſtraret, affirmat rem inditijs aut teſtimonijs aliunde productis nõ egere, cùm ipſi Iſraëlitæ apertè ac palam in ore atque in oculis omnium ſeſe flagitijs nobilitarent. *Vidi*, inquit, *vidi* ipſe in domo tota Iſraël horrenda atque nefanda ſpectacula. Et quamuis Ephraim princeps atque auctor huius fornicationis & infamis ſuperſtitionis fuerit, atque ibi apud eos in Dan & Bethel prima huius morbi fuerint initia, corruptionis tamen vis, & contagio in totam Iſraëlis familiam permanauit: hoc eſt quod dicit. [*Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus eſt Iſraël.*] Ephraim familiam regiam, reliquũ verò populum Iſraël nominat: Hebraicè eſt, ibi fornicatio Ephraim, & repetendum erat aduerbium, ibi contaminatus eſt Iſraël, ſed apoſiopeſi eſt vſus propter indignationẽ, nam familiaris hæc figura eſt ijs, qui ira aut alia perturbatione commoti, plura vultu indicant, 2.Reg.18. quàm verbis proferunt, vt illud: Seruate mihi in puero, in Abſalon, deficit verbum. Vehementer autem ſeſe ſcelere antè oculos poſito irritatum oſtendit: Nam quæ quis indigniſſima viderit, taceri & celari non oportere arbitratur, vt ille aiebat:

Perſius ſaty.1 *Vidi, vidi, ipſe libelle.* Nulla ergò Iſraëlitis ſeſe defendendi ratio, nulla ad effugiendum via, nec locus relictus eſt: Ipſi enim propria audacia atque impudentia rationes omnes ſuas iugularunt, illi ipſi monſtratam per vates miſericordiæ viam inire noluerunt, ipſi locorum omnium ſanctitatem prophanis cultibus, atque omni flagitio polluerunt, non ſolũ in Iuda, ſed in Gilgad atque in Ephraim, vnde & toti prouinciæ labes eſt illata. Quid igitur faciam tibi Ephraim? quid niſi illud alterum faciam, quod faciendum prædixi, & quod fieri oportere manifeſtum eſt: Et tibi Iuda quid faciam? qui non leuioribus ſceleribus obligatus es?

Sed & Iuda pone meſſem tibi, cùm conuertero captiuitatem populi mei.

QVOMODO cùm diuina miſericordia iuſtitiæ conueniat, docet hoc in loco vates: Nam quanquam miſericordiæ promiſſiones firmiſſimas eſſe ſemper Deus voluerit, tamẽ cum hominum vitijs & peccatis id poſtulantibus iudiciorum ratio ineunda eſt, ita res temperatur, vt neque Deus iuſtitiæ non ſatisfaciat, neque ſuæ deſit miſericordiæ. Huius rationis ignoratio homines in maximum errorem inducere poteſt. Iudæi cùm ex diuino reſponſo intellexiſſent, fore, vt ille totius orbis vindex, rex atque ſeruator, ex eorum familia eſſet oriturus, hanc promiſſionẽ ſanctam & ratam eſſe credẽtes, aut nullas aut exiguas calamitates aduenturas, etiam ſi improbè vixiſſent, ſibi perſuadebant; cùm fieri nõ poſſe arbitrarentur, vt repelleret Dominus plebem ſuam, in qua tantum opus edere moliebatur. Non ſolùm autem ſe non perdendos, ſed neque patrium ſolum relicturos putabant, cùm tantæ Dei promiſſiones & præclara initia ſucceſſu ſuo fruſtranda, non crederent. Atque hæc res admirabilis illis videbatur, quoties aliquo modo premerẽtur, atq. in ea re diſputabant, quî fieri poſſet, vt Deus rùinam, aut calamitatẽ illis, & ſuum illud maximum opus, (quod non niſi ſe ſaluis edi cõueniret,) moliretur. atque hic locus diffuſius à nobis in commentarijs Habbakuq tractatur. Verùm enimuerò ita res gerenda Habbakuq.3 ac gubernanda erat, vt & in ſuſcepto conſilio Deus permaneret, & neque tamen interdum improborum ſceleribus conueniret; verùm improbitatem & audaciam caſtigando comprimens, meritas opinionis ſuæ pœnas in certam diem reſeruaret: Ea autem dies fu- Pſal.89. tura erat, vbi ille ſuum conſilium abſoluiſſet, miſſoque ſeruatore populũ ſibi varijs terræ partibus diſperſum colligeret, qui diaboli, in quam abducti erant, ſeruitutem, illius virtute & opera repellentes, in diuini regni ciuitatem reciperentur; neque ſolùm libertatis, ſed adoptionis etiam filiorũ perpetuæ poſſeſſionis ius haberent: Nam ſi filij & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Hæc itaque ſumma conſilij diuini fuit, vt Iudæis interim clementer agens parceret, neq. tamen indulgeret Deus, dum ille ſibi munda-

mundaret populum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum. quòd ſi caſtigati atque admoniti interdũ non reſipiſcerent, tum verò cumulatæ improbitatis cumulatas tamdiu pœnas darent, quoad in diuturna ſeruitute, multis ærumnis & miſerijs preſſi, diuinam tandem miſericordiam & fidem implorantes cum cæteris Iſraëlitis experirentur: Scriptũ (Pſal. 88.) eſt enim: In æternum ſeruabo illi miſericordiam meam, & teſtamentũ meum fidele ipſi, & ponam in ſeculum ſeculi ſemen eius, & Thronum eius ſicut dies cæli: Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis non ambulauerint: Si iuſtitias meas prophanauerint, & mandata mea non cuſtodierint, viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum; Miſericordiam autem meam non diſpergã ab eo, neque nocebo in veritate mea, neque prophanabo teſtamentum meum, & quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita. Igitur cùm in idem impietatis crimen Iudæi cum Iſraëlitis vocati cauſam ſuam nihilo magis quàm illi obtinuerint; & tamẽ Iſraëlitis ex iudicij ſententia maturior, longior ac grauior pœna, quàm Iudæis decreta videretur; ne aut diuina æquitas, aut Iudæorum crimen in dubium alicui venire poſſet, exceptionis ratio explicatur: Primùm quòd cũ Iſraël quaſi vacca laſciuiens primus declinauerit, & admittẽdi ſceleris auctor Iudæis fuerit, priorq. terram, in qua plantatus fuerat, polluerit, prior etiam pœnas ſubire & ſuſtinere debuit, atque plantarum euulſionem inde primum incipere, vbi primùm labes eſt facta; namq. hoc modo & Iudiciorum æquitati, & promiſſæ miſericordiæ negotio, optimè conſuli viſum eſt, hoc eſt quod dicit; *Etiam Iuda. Etiam*, poſteriorem locum occupat hæc coniunctio. [*Pone meſſe tibi.*] Quoniam mentio de terræ dignitate facta eſt, cui plurimũ iſti omnes fidebant, à qua ſe diuelli poſſe, ne inculta relinqueretur, non putabant, & tamen Iſraëlitis cùm conſtituta ſit ſua ad migrandum dies, ſua etiam & Iudæis cõſtituitur, qua de terra cedendũ illis, perinde atque ſegetibus certũ quo metantur tempus eſt. Id autem erit [*Cùm reduxero captiuitatem populi mei.*] Non potuit clariùs prædici tempus illud aureum, quo Deus Meſſiam ſuum miſſurus fuerat, vt filios Dei qui in diſperſione erant, congregaret: Namq. hic eſt verus Dei populus, quẽ ipſe ſibi omnibus, ex gentibus elegit, quorum ſecundum fidem genus ex Abraham, ſecundum (Ioan. 1.) veterem hominẽ mortificatio, & noui hominis regeneratio à Deo per Chriſtum, qui non ex ſanguinibus, neqùe ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, ſed ex Deo nati ſunt, per lauacrum regenerationis, & renouationis ſpiritus ſancti in libertatem ab ea ſeruitute vindicati, cui per totam vitam fuerant obnoxij. Itaque iudaica meſſis, hoc eſt ſtrages, in eam diem dilata eſt, cùm iam Deus non plebem ſuam, plebẽ ſuam vocaſſet, & non miſericordiam conſecutã, miſericordiã conſecutam; cùm Iudæi non ſolũ maiorũ ſuorum, ſed ſuis etiã ſceleribus obligati, impietatis implerent menſuram, & vltionem omnis ſanguinis, qui effuſus eſt à ſanguine Abel, vſque ad ſanguinem Zachariæ filij Barachiæ, ſibi ipſi pararent: Eo enim tempore regnum Dei auferendum ab illis erat, & genti fructũ eius facienti concedendũ; ita euenit vt ſimul erga hos iudicium, erga gentes miſericordia exerceretur. Atq. hoc modo neque iuſtitiæ ſuæ, neque miſericordię conſilio Deus vnquã defuit. Atque adeò hoc myſterium vatum tẽporibus enunciatũ anno mundi ferè quater milleſimo trigeſimo quarto, Chriſti verò trigeſimo ſeptimo explicatũ eſt, cùm Dominus vineæ miſſis exercitibus ſuis agricolas perdidit, ſeptima die Septembris eius anni cũ iam Euangelium in vniuerſo mundo eſſet auditũ; cuius myſterij cauſa: Paulus exclamabat: (Rom. 11.) O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei, quàm incomprehenſibilia iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius. [*Pone meſſem tibi.*] Eleganti tranſlatione ſermonem exornauit, quandoquidẽ hæc lis habitatoribus terræ intenta eſt, qui in terra illa tanquam ſeges aliqua ſeminati fuerant, hos omnino iam aridos demetendos eſſe dicit: atque meſſis nomine ſtragem illam ſignificauit, qua Iudæi vel perdendi, vel penitus erant abducendi; qualis calamitas non fuit ab initio omnis creaturæ, ita vt niſi Deus abbreuiaſſet dies illos, non ſaluaretur vlla caro. Sic apud Ieremiam de Babylonis vaſtatione prædictum eſt: (Ierem. 51.) Adhuc modicum & veniet tempus meſſionis eius & Syllani temporis meſſem (Cicer.) latini dixerunt.

CAPVT VII.

CVM SANARE *vellem Iſraël, reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ, quia operati ſunt mendacium, quia fur ingreſſus eſt ſpolians, & latrunculus foris.*

DIVINORVM vatum libri multis & grauiſſimis de cauſis difficiles explicatus habent, ex quibus vna eſt eius quæ à vate ſuſtinetur perſonæ ignoratio. conſueuêre enim perſæpè vates pro negotiorum, pro hominũ apud quos agitur, pro temporũ ratione, aliam atque aliam perſonam induere, quã ſi quis non agnouerit, fruſtra ſpectet agentem: Nam neque quid agatur, neque quàm rectè aut commodè agatur, intelliget. Quam quidem ob rem eum, qui ſacros libros explicãdos ſuſcipit, ſapientem & plurimarũ rerum oportet eſſe peritum, ſiue ea facultas ex multarum facultatum diſciplina, ex rerum tractatione & vſu, ſiue, quod maximè optandum eſſet, ex diuino ſpiritus ſancti beneficio habeatur. Atque harum omnium facultatem rerum & copiam dono Dei oblatam, D. Paulus ſcientiam multis in locis nominat, cuius ſe non rudem neque expertẽ fuiſſe profitetur: Et ſi imperitus, inquit, ſermone, non tamen ſcientia: quòd ad omnia ſacrarũ literarum intelligenda myſteria diuino ſpiritu auctus eſſet. Ad hunc ſapientiæ gradum vt perueniamus, contento pietatis & orandi ſtudio, curſuque nobis omnibus eſt laborandum, vt ſcriptum eſt: Si quis veſtrum indiget ſapientia poſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Intereſt ergo diuinorum vatum interpretis, quæ quo in loco partes agantur, intelligere, vt referre ipſe poſſit, & eos qui legẽt docere. Hactenus Hoſſeas Deum maritum vxori iratum, accuſatorem & iudicem aptiſſimis orationibus expreſſit: Nunc verò hoc in loco vates ipſe officium & nomen tuetur ſuũ: Nam vates non ſolum vt futura enuntient, creantur; ſed etiam vt hominum mores integros, religioſos, iuſtoſque eſſe aſſiduis orationibus, conſilijs atque exhortationibus procurent. Hanc curam & alijs & vati noſtro iniunctam fuiſſe iam intelleximus: Iudicate, iudicate matrem veſtram, dicebat Deus, iudicate. Eam curam diligenter ſuſtinuiſſe, nihil tamen ſe effeciſſe vates hoc in loco oſtendit & dolet: Quòd verò in ea re tantæ operæ ac laboris conſumpti nullus fuerit fructus, eos apud quos agebat in culpa eſſe dicit, qui vitæ & ſaluti ſuæ conſultum eſſe noluerunt, atque in eo explicando, optimi & fideliſſimi medici officio functum ſe eſſe oſtendit; cuius imaginem quandam & ſimilitudinem intueri oportet, vt orationis totius rationem poſſimus comprehendere. In primis autem commune illud medicorum præceptum eſt diligenter tenendum, quod totius artis caput & principium eſt: In morbis curandis non ſolum medici aſſiduitatem & curam, ſed ægrotantis etiam, & eorum qui adſunt, officium & diligentiam eſſe requirendam, etenim ægrotanti fruſtra medicum quantumuis fidelẽ adduxeris, ſi curari ſeſe ille non patiatur: Non enim ſolum ſeipſum opus eſt præſtare oportuna facientem, ſed & ægrotum, & eos qui adſunt, & quæ extra hæc ſunt, inquit Hippocrates. Sicut igitur grauiſſimi morbi, & vulnera quædam ſunt, quæ ſua natura curari, niſi diuinitus non poſſunt; & alia, quæ non natura, ſed ægroti negligentia & culpa inſanabilia fiunt, ita vt neque diuinitus etiam curentur, atque eos qui huiuſmodi fuerint, tanquam à morbis & à ſeipſis victos omnino deſerere, in medicorum iuramentis præceptũ, & diuinis in libris eſt conſultum: Curauimus, inquit, Babylonem, & non eſt curata, derelinquamus eam. Oſtendit principio vates ſe, dum fidem officiumque ſuum his præſtaret, eorum inſolentiam & culpam ita apertè cognouiſſe, vt teſtari poſſit per eoſdem commiſſum fuiſſe, quominus curentur: [*Cùm ſanare vellem Iſraël.*] Hebraicè eſt curare: Nam vt corporum morbi & vulnera, ita animorum peccata & ſcelera, vitia ægritudineſque ſunt, vt ſcriptum eſt. Ego dixi Domine miſerere mei, ſana animam meam, quia peccaui tibi. Atque vt illa fomentis, vnguentis, ligaturis, euacuationibus, & continentia; ſic hæc diuinis ſermonibus, conſilijs, reuocationibus, exhortationibus, & pœnitentia curantur, ſi tamen maturè & oportunè fuerint quæſita remedia: Etenim neglectis & iam deſperatis morbis vetat Hippocrates adhibere medicinã, ob eãq. rẽ ſcriptum eſt: Tempus occidendi & tẽpus ſanandi. Itaque cùm oportunè remedijs ſubuenire vellet Iſraëli, ſingularem ſuam inſolentiam & contumaciam ægrotantes ipſi medico atque omnibus medicinis neglectis prodiderunt: huius rei cauſa dicit: [*Reuelata eſt iniquitas Ephraim, & malitia Samariæ.*] Peruer-

ſitatem

2. Corint. 11.

Iaco. 1.

Supr. c. 2.

Hip. Aphor. lib. 1.

Hippo. lib. de aere aquis & locis. Gale. de Criſib. lib. 100.

Hippoc. iuſiurandum. Ierem. 51.

Themiſt. in poſter. Plato in Philoſophia. Pſal. 40.

Eccleſiaſt. 3.

ſitatem & contumaciam hæc nomina ſignificant: Iniquitas enim ex hebraico verbo reddita propriè peruerſitas & deuiatio eſt: Malitia verò quod græcũ μαλίθεια aptè exprimit, ſingularem animi morbum, qui vultu etiam & corporis habitudine cognoſci manifeſtiſſime poſſit: ſic Pharao ſeptem boues à ſe per quietem viſas macilentas & malas viſu fuiſſe depingit: ſic Ioſeph duorum qui in carcere erant ſociorum animi morbum ex vultu indicans, rogauit cur malæ ſunt facies veſtræ? ſic etiam Hoſſeas morbum Iſraëlitarum intimas totius corporis venas peruaſiſſe, atque ægrotantem ipſum ita victum eſſe oſtendit, vt curationem tamen non admittat. Vt autem in corpore caput & facies principatũ obtinet, atque in ijs grauiſſimorum morborum primæ ad indicandum notæ, & indicia medici reperire conſueuêre, primaque eius artis præcepta à vultu & facie inchoant; ſic & noſter hic medicus cùm curare vellet Iſraëlis corpus, quod tota ipſa Iſraëlitarum ſocietas erat, caput ipſum & faciem regni primum contemplatus, magni, diuturni & deſperati morbi notas & manifeſta ſigna deprehendit: Corporis autem totius faciem Ephraim regiam tribum, Samariam verò vrbem regiam caput nominat, ex quibus totius corporis morbi & ægrotationes naſcantur. Eadem tranſlatione vſus eſt, & Iſaias: A planta, inquit, pedis vſque ad caput non eſt in eo ſanitas. Samariam autem caput fuiſſe illo teſtimonio comprobatur: Caput Syriæ Damaſcus, & caput Ephraim Samaria. O diuinorum ſcriptorum conuenientiam, atque rerum & ſentẽtiarum admirandum conſenſum? Quantò verò maiori ſtudio remedia adhibebat illis, tantò illi ſeſe rurſus nequiores, improbiores, tantò ſe magis perfidos præſtabant, ita vt morbus indies & augeretur, & per omnes corporis partes & venas omnes venenum permanaret; hoc eſt, dum vates diligentiſſimus medicus increpationibus, obiurgationibus, conſiliis, & crebris, aſſiduiſque huiuſmodi exquiſitis remedijs apud eos vteretur, namque extremis morbis extrema remedia ſunt adhibenda, ſicut ſcriptum eſt: Liuorem & vlcus abſterges in malo, & plagas penetralium ventris; illi verò contrà eaſdem ipſas res auidiſſimè appetebant, quibus animi morbus augeretur, ſicut ſcriptum eſt: Super quo percutimini adhuc additis rebellionem, omne caput ad languorem, & omne cor infirmum. Qualibus verò appetendis, & communi impetu ſiue ratione requirendis rebus, morbum & furorem ſuum ipſi alerent, ſubiuncta partitione exponit: [*Operati ſunt mendaciũ, quia fur ingreſſus eſt ſpolians, & latrunculus foris.*] Tantum abeſt vt reſipiſcant, vt in ipſis curationis horis palam officium, omne & contemnant & prodant, atque leges diuinas quibus obſeruandis ſalutem ſperare poterant, violent atque euertant: Namque operari *Seker* pro quo mendacium vertimus, eſt debitum officium per ſummã iniuriam deſerere, vt illud: Iura ergo ne mentiaris mihi, & poſteris meis. & illud: Si feciſſem in animam meam audacter. Itaque *Seker* officij violationem ex ſingulari audacia interpretari poſſumus; & cùm iſti neque in Deum, neque in homines impiè agere deſiiſſent, ac non ſolum officium violarent, vt qui nec pactis aut conuentis ſtarent, ſed ad iniuriam faciendam vlterius etiam proruperant, vtpote furtis, rapinis ſeſe domi, foris verò letrocinijs exercentes, ob eam rem dicit: [*Fur ingreſſus eſt ſpolians, & latrunculus foris.*] Atque in hac re animaduertendum eſt, quanta mala publicè & priuatè ex violata religione oriri ſoleant: Etenim iis artibus exiguo & ad ſpeciem pio initio maximam labem & perniciem integris hominum rebus ac moribus communis ille hoſtis diabolus inferre conſueuit; cùm religionis nomine impietatem ſuadet, atque eam quæ verè licentia eſt, libertatem interpretatur; per licẽtiam verò amicorum & fratrum diſſidia facit: hinc autem maximum campum ad iniurias faciendas aperit. Qua quidem ego in re expreſſam noſtrorum temporum imaginem maximo cum animi mei dolore intueor, cùm prò Dei ſummi fidem, tot ac tanta chriſtianorum loca, poſtquã ſemel religionis, obtento nomine (quæ mera impietas eſt) diſſenſio facta eſt, per ſummã licentiã omni officio, iuſtitia & religione vacua, multis proditionibus, furtis, rapinus, cædibus, latrociniis, ſtupris, adulterijs, & omnibus iniuriarum atque ſcelerum generibus, omni infamia flagrare videam. Scilicet hæc nobis ſpectacula parabant, qui primi peruertendæ religionis, & diſſidij faciendi auctores fuerunt, qui dum libertatem promitterẽt, calumniæ iniuriæ, atque omnis luxuriæ licentiam dederunt. Præcipita domine, & diuide linguas eorum; ſana domine populum tuum, miſerere, miſerere rudis atque imperitæ multitudinis plebis tuæ, quæ duces ſecuta cæcos quantum periculum adierit, non peruidet. Sed vatem noſtrum audiamus.

Hippoc. de de Prognoſt. lib. 1. c. 1.

Iſai. 1.

Iſai. 7.

Aphor.

Prouer. 20.

Iſai. 1.

Seker.

Gen. 24.

2. Samuel. 18

Et ne fortè dicant in cordibus ſuis omnem malitiam eorum me recordatum: nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ, & coram facie mea factæ ſunt.

CERTISSIMA argumenta atque indicia morbi à vate notantur, vt apertior eorum culpa ſit, qui cum morbum ſuum celare non poſſint, tamen negare conentur, atque ideo curari ſe non patiantur, ſed neque curatione indigere credant: Ea eſt enim hominum malitia, atque in ſeipſos indulgentia, vt alienorum vitiorum callidiſſimi, ſuorum verò negligentiſſimi æſtimatores ſint; quòd ſi ab aliquo liberè & verè arguantur, id non veritatis, ſed maledicti ſtudio fieri interpretentur, aut ſi maximè antiqua ſua vitia fateantur, præſentia tamen diſſimulent, & negent; huiuſmodi rei à vate noſtro occurritur iam: Cùm enim in promptu eſſet Iſraëlitis, vt ſeſe valere dicerent, ob eamque rem neque medico neq. medicina egere illudq. adderēt, Vatem odio atq. maledicendi ſtudio antiqua illis vitia obſeruata, nunc denuò repetere, atque obijcere; quorum iam obliuiſci potius, quam meminiſſe oporteret, quòd illud humani & candidi, hoc moroſi & callidi atque hominis exprobrandi, occaſione ambitioſè magis, quàm iuſtè quærentis eſſet: cuiuſmodi querimoniam Iob apud Deum humano quodam ſenſu habebat: Vt quæras, inquit, iniquitatem meam & peccatum meum ſcruteris. Hac demētia deprauatos Iſraëlitas Hoſſeas redarguit, oſtenditque ſe nō illis antiqua peccata repetere, ſed noua & præſentia obiicere, quæ palam omnibus ſint, quæque ipſi vultu atque inceſſu fateantur. [*Ne fortè dicant in cordibus.*] Hebraicè eſt cordibus in datiuo, hoc eſt ne ſibi indulgentes, perſuadeant, me odio potius, quàm eorum ſanitatis deſiderio flagrantem, omnem eorū malitiam in memoriam reduxiſſe, atque præſentis ægritudinis nomine notaſſe. Ego præſentis morbi notas adeo manifeſtas eſſe affirmo, vt ſi ſe ſanos affirmare velint, ſuā maximam inſaniam prodant. [*Etenim nunc circundederunt eos adinuentiones ſuæ.*] Nunc antiquis vitijs, nouas ægrotandi cauſas adiunxerunt, quando vitulis Ieroboami parum contenti plurimis & aſſiduis adinuentionibus ſuperſtitionis rationem auxerant & ornauerant. [*Et coram facie mea factæ ſunt:*] Vt non opus ſit antiquis, & à noſtra memoria remotis, ſed præſentibus vti inditijs, vt præſens illorum morbus arguatur me præſente, me inquā curare ſtudente, inſaniunt.

Iob.10.

In malitia ſua lætificauerunt regem, & in mendacijs principes.

TOTVM corpus iam malè habere, & à planta pedis vſque ad caput nullam in eo eſſe ſanitatem oſtendit: Namque caput primùm laborare incœpit, interim verò corpus, ſine morbo eſſe videbatur, ſed capite malè affecto, corpus ipſum mali expers non erat: latebat tamen virus & membrorum omnium venas occultè penetrabat, quas vbi occupauit totius corporis vitium & corruptionem patefecit. Cùm ergò Rex ambitionis & tyrannidis cauſa idololatriæ morbo ægrotare cœpiſſet, & principes atq. ea omnia quæ circa caput erant, malè haberēt, cætera totius populi membra infirmiora quidē & magis, quàm caput ipſum imbecilla, idem vitij conceperunt, ita vt totum corpus æquali valetudinis habitu vſum morbi ſenſu iam careret, & cùm ad deprecandum & curandum morbum ſenſus, dolorque incitent, hi propterea incurabiles effecti ſunt; quod non ſolum ægrotantes non ſentiunt, ſed etiam gaudent, & rident, atque ſuo gaudio caput ipſum exhilarant, vnde morbi initia facta ſunt; conſequens ergo eſt eos dementia affectos, atque mentis ſtupore oppreſſos eſſe: Quicunque enim aliqua parte corporis dolentes non ſentiunt, ſignum eſt in his mentem ægrotare. [*In malitia ſua lætificauerunt Regem.*] Mirum dictu eſt, quàm vehementer populus regum ſtudijs & cupiditati morem gerat, in malis etiam moribus, quantum diligentia & imitatione præcurrat, ita vt principes viri tempeſtatum ſuarum venti eſſe videantur, qui vel leui flatu ac nutu ſuorum temporum mores aut agitare, aut turbare, aut contra feliciter etiam ducere poſſint, ſicut ſcriptum eſt: Princeps qui libenter audit verba mendacij, omnes miniſtros habet impios; & iterum: Multi, inquit, quærunt faciem principis. Itaque hos adeo inſanijſſe ſuperſtitionibus dicit, vt caput ipſum ſuperſtitionis, hoc eſt regem non ſolum in dubium rei benè geſtæ vocent, ſed etiam oratione laudent, imitatione moribus & adinuentis rebus probent. [*Et in mendacijs:*] Hebraicè in negatione

Hippocra. Aphor.lib.2.

Prouerb.20.

negatione ſiue in defectione: Negare auté ſiue deficere, in ſacris, antiquum & certũ conſilium repudiare, & nouas res moliri eſt, & qui huiuſmodi ſunt, negatores dicuntur. hoc verbo vtitur Pſaltes cum dicit: Filij alieni mentiti ſunt mihi. Cùm ergo principum conſilio & edicto iſti vitulos colere iuberentur, & illud audirent, hi ſunt dij tui Iſraël, qui eduxerunt te de terra Ægypti: Hanc negationem populus auctis adinuentionibus, & nouis ſuperſtitionibus in ſuam libidinem & in principum gratiam repertis, ſuperauit.

Pſal.18.

Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: quieuit paululum ciuitas à commiſtione fermenti, donec fermentaretur totum.

COMMVNEM idololatriæ morbum per omnes totius Reipublicæ partes, tanquam calamitoſam tempeſtaté, peſtemque peruaſiſſe demonſtrat, qua in re ſignis vtitur euidentibus, quod notarum genus in certiſſimis argumentis à medicis ponitur: nulla enim alia re magis morbus cognoſcitur, quàm ex vitalium aut animalium actionum impedimento, difficultate, vel peruerſitate, vt ſi quis non ſentiat, non intelligat, & non moneatur, vel ſecus quàm ſani ſolent, hæc & alia his conſentanea faciat. Cùm ergo iam omnium hominum tam plebeiorum quàm principum ſtudia & actiones corrupta eſſe videantur, conſequens eſt omnes ægrotare; quòd ſi initio morbi ſigna non niſi in capite, & in ijs quæ circa caput ſunt, apparuerant, tamen iam corpus capitis vitio laborare incœperat, ſed interim non deprehendebatur malum, dum ſenſim per venas & membra omnia permanabat; quæ poſtquam occupauit, tunc demum nulla corporis pars officio munereque ſuo rectè functa eſt. Igitur principio cœperunt reges & principes effrenata ſuperſtitionis libidine & cupiditate ardere; cuius incendij flamma tantum in ijs lucebat, tanquam ſi pectore ardentem furnum ferrent, ad quem omnes maſſæ percoquendæ referrerẽtur: Id verò tunc accidit cùm decreto principum pronuntiatum eſt: Hi ſunt Dij tui Iſraël, &c. Hac tranſlatione vates idololatriæ ſtudium notauit aptiſſimè; nam piſtoria ars triplici negotio & cura perficitur, imprimis quærendum eſt fermentum, quo maſſa vitietur omnis, fermento addito maſſa ſubigitur, & dum tota maſſa fermentatur, furnus incenditur, tunc demum panes coquuntur. Prima igitur maſſæ pars regia familia fuit, ex qua vitium ad omnem populum manauit, quod humana concupiſcentia, quæ corruptionis totius principium eſt, fouit, donec iam totum fermentatum, atque ſuperſtitionis amore incitati omnes fuêre; tunc verò maximè idololatriæ ſtudio flagrare cœptum publicè ac paſſim fuit, tunc vnuſquiſque corruptas iam, & fermentatas erga vanum cultum cogitationes coquendas in medium protulit. Qua in re conſiderandum eſt, quàm ardẽti & propenſo animo homines ad vitia, & ſuperſtitiones prolabantur, quantumque mala illa cupiditate, quam concupiſcentiam Theologi vocant, ad eam libidinem procliues ſint, cùm ex paruis initiis maxima in ea re incendia concipiantur, ſic vt modico fermẽto grandes maſſæ corrumpi ſolent. Operæprecium autem fuerit videre, quàm eleganter acceptam à medicis tranſlationem vates perſequitur. Vt enim corporis humani corruptiones & vitia tametſi in membris regnent, non tantum tamen periculum creant, neq. tam manifeſta ſunt cùm membra peruadunt & penetrant, quantum cùm iam omnibus occupatis & victis humoribus, febres pariunt, & æſtus ardentiſſimos concitant: ſic hoc loco vates populum Iſraëliticum morbo ſuperſtitionis grauiſſimo cum æſtu febrique, hoc eſt cum manifeſtiſſima libidine iactari demonſtrat. *Omnes adulterantes quaſi clibanus ſuccenſus.* Adulterantes ſuperſtitione & idololatria, & ijs quæ hanc peruerſitatem ſequi nata ſunt ſtupris quaſi clibanus ſuccenſus à coquente: Reges & regum familiam coquentes, & primi auctores nominantur, qui ad ſuam vtilitatem, ad quæſtum ſuum primi furnum hunc ædificauerant & incenderant: reliquum verò vulgus panis conficiendi, ſubigendę maſſæ & coquendæ ſocietate & communicatione cum regibus ipſis coniũgit. Ardere autem in ſacris & prophanis libris, pro vehemẽti impetu, ſtudio alicuius rei vſurpatur, vt: Exardeſcet ſicut ignis zelus tuus, &, Cùm exarſerit in breui ira eius. Sic etiam apud Latinos, auaritia, amore, & ſtudio aliquis ardere dicitur, & in cupiditatibus ardere à Salluſtio dictum eſt. Fermenti autem nomine corruptelam & contagem, labemq. omnem ſignificari, totis antiquarum ceremoniarum libris eſt manifeſtum, & Chriſtus, Cauete, inquit, à fermento Phariſæorum.

Vt Galenus libro de natur. facult. 3. & de locis affec. primo.

1.Cor.5.

Pſal.2.

Pſal.79.

Salluſt.2.

Leuit.23.

Dies regis noſtri: cœperunt principes furere à vino, extendit manum ſuam cum illuſoribus.

DIXIMVS ex actionibus perturbatis, naturalium facultatum læſionem & corporis morbum deprehendi, eodemque modo animorum corruptelam & internæ ęgritudinis ex operibus & ſtudijs hominũ cognoſci. Hanc aũt partẽ hoc in loco docet vates, oſtẽdens eos in eam idololatriæ inſaniã incidiſſe, vt vltra etiã regia vota fuerint debacchati, qui nõ ſolùm dijs illis qui à regibus cõſecrati fuerant, ſed regibus ipſis feſtos dies atq. ludos inſtituerant, & natales principũ omni vitiorũ genere inſignes effecerant. Reſpondet autẽ hic verſus illi, quẽ ſuperius cantauerat: In malicia ſua lætificauerũt regem. Vtitur verò inductione perſonæ [*Dies regis noſtri:*] Eo quòd populus ipſe natalẽ regis ſui, ſiue diẽ qui regni initiũ fuiſſet, annuis celebritatibus ſanctũ eſſe voluerat, quẽ magna frequentia celebrandũ indixerit. Populi vox erat *Dies regis noſtri.* Hac inductione ſtudiũ & adulatio vulgi erga regem ſignificatur. quibus autem rebus dies ille coleretur, ſua, non populi oratione vſus continuò ſubiungit: Conſueuêre olim dies natalitios regum ſolennibus, pompis, & laudatorijs orationibus celebrare, atque in his regum triũphos, victorias, & res rectè in bello & in pace geſtas recolere, futuris temporibus bene ominari, Deo regem ſuum commendare. Iſti verò nihil horum factitabant, ſed voluptatibus, & delicijs omnibus celebritatẽ inchoantes, iniurijs & cædibus finiebant. cùm enim ſumma licentia bibebatur, tũ dicterijs & pernicioſiſſimis ſalibus, imò & fellibus vnuſquiſque ab alijs aſpergebatur; hinc probra, infamiæ, rixæ, hinc poſtremò cædes ſecutæ ſunt: namq. eiuſmodi licentiæ, tales ſolent exitus ſpectari: [*Cœperunt principes furere à vino:*] Hebraicè eſt, *Cœperunt principes vtrem ex vino,* hoc eorum ſtudiũ fuit, hæc feſti celebritas vino & vtribus poſitis, bibẽdo certare. Cùm verò vinum copiam dicendi maiorem fecerit, tunc nullius nomini, famæ

Horat. & æſtimationi parcere, ſed vnuſquiſque *Qualibet in quemuis opprobria fingere ſæuus,*

» vt ille aiebat. [*Extendit manũ ſuam cũ illuſoribus.*] Illuſores idẽ ſunt qui irriſores, de quibus

Prouerb. 9. dictum eſt: Qui erudit illuſorem, iniuriam ſibi ipſi parit. Hi ſunt quibus nihil ſanctũ eſt,

Prouerb. 19. » nihil à detractione tutum; namque diuina pariter & humana derident, omnia contemnunt,

» & neque leges, neque iudicia vlla verentur, ſicut ſcriptum eſt: Teſtis illuſor deridet

Prouer. 22. iudicium. Horum opera maximè atque frequentes iniuriæ, iurgia, rixæque & turbæ concitantur:

» Eiice, inquit, deriſorem, & exibit cum eo iurgium, & ceſſabunt cauſæ & contumeliæ. ab huiuſmodi hominum genere cùm longè regum ratio voluntaſque abhorrere debeat, tamen dum vino & voluptatibus ſimul indulgetur, non abalienantur; imò [*manum ſuam extendit rex cum illuſoribus.*] ita vt omnes eandem agant rem, eodem irridendi ſtudio delectentur: Et quidem in conuiuiis popularibus, & in ijs quæ voluptatis cauſa dantur cœnis, huiuſmodi irriſionum maxima eſt frequentia, vt ſcriptum eſt:

Prouer. 20. Irriſio vini & tumultus ſicerę. Atqui huiuſmodi actionibus morbi vis manifeſtè arguitur;

» verùm quid hæc præludia conſequi poſſint, facilè conijcere eſt, nimirum à vino & ſcommate inſidiæ & nocendi ſtudia, quæ omnia Reipublicæ morbum oſtendunt, & interitũ protendunt. Quòd ſi aliquandiu quieſcat æger dum dormit, morbi tamen cauſæ & humorum corruptiones augentur, vt expergefactus vehementius crucietur; eam rem ſubiecta oratione vates explicat.

Quia applicauerunt quaſi clibanum cor ſuum, cum inſidiaretur eis: tota nocte dormiuit coquens eos, manè ipſe ſuccenſus quaſi ignis flammæ.

INITIA progreſſus & fines iniuriarum faciendarum appoſitiſſimè deſcribũtur; Nam dum conuiuiis & cœnis vinoque coram regibus & principibus ſuis vacarent, dicacitate & irriſione ſeſe excitabant, tantumque regis præſentia prohibebantur, ne res manu armiſque gereretur. quòd ſi quieſcere interea & abſtinere viſi erant, tamen odia & ſorbebantur & coquebantur, inſidiæq. tantiſper parabãtur, dum nocendi cõmoditas atq. matura oportunitas haberi poſſet; ea cũ contingeret nullo ſcelere, nulla iniuria abſtinebatur; ita vt per occaſionem, neque iudicibus, neq. regibus etiam parceretur. Nam tametſi innumeræ regum & principum cædes, quæ apud Iſraëlitas factæ ſunt. Diuini iudicij ſententia fuerint factæ, occaſionem tamen ex priuatis odijs habuêre. Hoc verò ſi quis illorũ annales euoluerit, facilè intelliget. Itaque populum omnem cum regibus & principibus

ſuis

ſuis totam videlicet Rempublicam grauiſſimè ægrotare,& exitio proximam eſſe manifeſtum erat: Quemadmodum furnarij noctu furnos incenſos occludere ſolent, quibus conceptus ignis, tamdiu fouetur, donec manè furnarij manu excitatur; tunc verò ſcintillas, tunc flammas euomit. Itaque eleganti tranſlatione morbum, febrem, & animorũ furorẽ,atq. faciendæ iniuriæ appetitum depinxit; quem appetitum furnarij ſiue coquẽtis nomine ſignificauit. Eandem omnino rem,eandem ſententiam apertiore oratione vates alius dixit: Væ qui cogitatis iniquitatem & ad operandum malum, in cubilibus veſtris, in luce matutina faciunt illud, quoniã valet manus eorum. [*Cùm inſidiaretur eis.*] Verbũ impersonaliter accipimus: Namq́ue Hebraicè eſt cùm inſidiantur ipſi, atque hoc modo clarior ſententia eſt.

Micheæ 2.

Omnes calefacti ſunt, quaſi clibanus & deuorauerunt iudices ſuos, omnes reges eorum ceciderunt, non eſt qui clamet in eis ad me.

OMNI hominum ordini eundem impietatis & ſceleris ignem fuiſſe ſubiectum, ita vt nulla ætas, nulla conditio eſſet, quæ non flagraret, aperte oſtendit: Cùm populũ omnẽ clibano ſimilem dixerit, qui vbi flammas in ſe concepit, omnia incendit, & conſumpſit; namq́ue vbi populus religionis & honeſtatis modum fineſq́ue tranſiuit,omnes alios ordines, vel vi, vel imitatione & obſequio, ad ſua demum ſtudia transfert,vt ignis cùm vires ſumpſit, omnia incendere & conſumere ſolet, quæcunque aut corripit, aut extinguendi etiam cauſa excipit. quæ res vel in Moſe obſeruari poteſt, quem impius & incredulus populus incredulitate ſua penè implicuerat, ſicut ſcriptum eſt: Et vexatus eſt Moſes propter eos, quia exacerbauerunt ſpiritum eius. Ergo cùm omnis populus impietatis ſtudio, vt clibanus arderet, effectum eſt, vt iudices etiam & principes eaſdem flammas conciperent, ſicut ſcriptum etiam eſt: Prophetæ prophetabant mendacium & ſacerdotes applaudebant manibus ſuis,& populus meus dilexit talia. Conſequens autem erat,vt qui iiſdem ſceleribus implicati eſſent, periculis & pœnis communicarent, ſicut ſcriptum eſt: Quid igitur fiet in nouiſſimo eius? Omnes itaque eodẽ morbo laborabant, & multi ex illis ob eam cauſam interibant: maximè verò hæc calamitas in principibus ipſis & regibus ſpectabatur, qui partim ſuorum dolo, partim hoſtium armis peribant. At verò cum hic morbus ad extremum exitium tendere videretur, in eiuſmodi morbi conſtitutione multum preces & vota laborantium valere ſolent, cùm iam à medicis deſperatur ſalus. Sed cùm iſtorum intereſſet ad me in tanta calamitate & ægritudine clamare, vt ille cùm ægrotaret ſanitatem exoptans atque ſperans clamabat: Domine Deus ſalutis meæ in die clamaui & nocte coram te,&c. tamen nemo iſtorum eſt qui clamet ad me. [*Deuorauerunt iudices ſuos.*] Tranſlationis ſermonem eleganter obſeruauit: Hebraicè eſt, comederunt ſiue conſumpſerunt iudices ſuos: Namq́ue ignis comedere & cõſumere in dicitur, vt: Deus noſter ignis comedens eſt, & in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: Et aſtrorum igni ætheriſq́ue flamma conſumi, Cicero in Philoſophicis dixit. Vſque adeò igitur morbo inſaniuit hic populus, vt quamuis maximis periculis, & membrorum ſuorũ afflictionibus & reſolutionibus, tamen nunquam ſentiat, neque à medico, neque à Deo opem imploret. *Non eſt qui clamet ad me.* Dei oratio eſt, cuius perſonam interdũ vates ſuſtinet, vt hactenus medici ſuſtinuerat.

Pſal. 105.

Ierem. 5.

Pſalm. 4.

Ephraim in populis ipſe commiſcebatur, Ephraim factus eſt ſubcinericius panis qui non reuerſatur.

MORBI cauſæ & initia explicantur, & quamobrem æger curari non poſſit, oſtenditur: Nam ex actionibus (vt diximus) morbum cognouimus: Cùm enim populum antea ſanctum, ſobrium, caſtum, abſtinentẽ,& pium,epulis deinde vino,ſomno, iocis, & voluptatibus omnibus, itẽ auaritiæ,latrociniis, inſidiis deditum viderimus, atque ideò à Deo alienũ,ſic vt illũ repudiarit, nouaque numina inſtituerit, manifeſtum eſt in grauiſſimum morbũ & inſaniam incidiſſe populum eum, qui huiuſmodi ſtudiis teneatur. Morbi ergo quærenda eſt cauſa, atq. hæc imprimis abſcindenda, deinde vitioſæ affectiones ipſæ,quæ iã hẽſerũt curandæ. Illud verò mirũ admodũ eſt,vnde tãta in Ephraim cõmutatio morũ; vt iis quibus ipſe maximè alienus erat, nũc ita vehementer deditus ſit. Inuenit tandẽ cauſam quã aperit manifeſtè, nimirũ quòd cõmiſti ſunt inter gẽtes,quibus cùm omnis vita &

Galen. in methodo lib. 7. & lib. de conſtitutione artis medicæ.

conſuetudo vitioſa & flagitioſa ſit, geri non potuit, vt qui aſſueuerint non contaminarentur. quam quidem ob rem horum familiaritate & conſuetudine interdictum illis Exod.34. Leuit.20. eſſe lex voluit, qui ſelecti & ſeparati à reliquis nationibus propterea ſunt, vt ab earum ſtudijs abhorrentes officium ipſi & pietatem virtutemque omnem inter ſe conſeruarēt, & religionis veræ ſacrarium quoddam eſſent. Caue, inquit, ne cum habitatoribus terræ illius vnquam iungas amicitias, quæ ſint tibi in ruinam: Ego dominus Deus veſter, qui ſeparaui vos à cæteris populis, vt eſſetis mei: Peruiderat namque Deus nihil hominum ingenio tam promptū eſſe, quàm à veteri & probata diſciplina per familiaritatem & conſuetudinem ad peregrinos mores vſumque transferri. Atque huic rei non ſolùm diuino iudicio, ſed hominum etiam eorum qui ſapientiam profeſſi ſunt, cautum atque prouiſum eſt; Vide Laertiū & Liuium. nam & Lacedæmoniorum præceptis & inſtitutis, neque ciues peregrinari, neq. hoſpites vltra tres dies in ciuitate manere permittebantur: maximam namque labem rebus integris hæc res infert. Hæc itaque malorū cauſa fuit, quod [*Ephraim in populis ipſe commiſcebatur*:] Ephraim pro Iſraële dixit; namque ex filijs Ioſeph, alter hic fuit aui adoptione maior, & iure potior, quem Iſraëlis, hoc eſt ſuo nomine honorificè appellandū fore Gen.48. auus ipſe prædixerat: Inuocetur, inquit, ſuper illos nomen meum, & in te benedicetur Iſraël, & dicetur, faciat tibi dominus ſicut Ephraim. Vtitur autem exornatione, quā antitheton vocant. Ephraim quem ſanctiorem, atque à cæteris populis longius ſeparatum eſſe oportuit, ipſe tamen cum populis commiſcebatur, ipſe ſibi turpitudinis, ac ſceleris Iuuen.ſat.2. contagionem molitus eſt: *Aſpice quid faciant commercia*, inquit ille. Cùm autem morbi cauſam abſcindi primum, atque contrariis remedijs affectionē curari ipſam oportuerit; cauſa autem his mali fuerit, à Deo ſuo ad populos Deo inuiſos deſciuiſſe; hi tamen neque cauſa auelli, neque remedijs vti idoneis volunt, ſed adhuc populorum amicitias, & ſtudia quærunt, ac mala ſua ijſdem quibus orta ſunt, contagijs augent. [*Ephraim factus eſt ſubcinericius panis qui non reuerſatur.*] Antiquorum medicorum artis more ſimilitudinibus rem explicat; quoniam ea ratio ad docendum aptior, atque ad memoriam eſt accommodatior. Oſtendit autem quo in ſtatu Iſraëlitarum res ſint. Etenim cùm ex gentium conſuetudine, & ſocietate, ea, in quibus erat, mala, eaſque moleſtias contraxiſſet, neque etiam in duris rebus ab illa conſuetudine recedere vellet, ægritudine indies acriore facta, ad exitium citato curſu ferebatur, atque in morbo conſeneſcens ſalutis aditum præcludebat; ſentiebat ille quidem malum, pericula experiebatur, inſidias & bella quotidie patiebatur, & timebat, morbo tandem & malis omnibus vrgeri ſe videbat, & tantum remedia nō vbi inueniri poſſent, ſed ab ipſis gentibus, vnde origo malorū fuerat, quærebat, atq. hoc modo calamitas tantum augebatur; nulla verò ſalutis ſpes erat, nihil enim aliud inuocatum gentium ſubſidium illis præſtabat, niſi vt eorū abſumptis opibus ruinam maturaret: namq. gentium ſocietatem & auxilium nō ſine maximo facultatum ſuarum detrimento habere poterant. Atque hæc res eleganti ſimilitudine à Deo per vatem oſtenditur. Vt enim libum ſuper carbones coniectum, ſi non verſetur, ea parte qua ignem accipit, exuritur, & perit; ſuperiori verò parte qua humorem conſeruat, non probè coquitur. eius verò libi hoc modo vſti atque exciccati, eam partem, qua vtile quicquam ſupereſt, comedi, cætera reiici ſolent. Sic Iſraëlitarum res habebant, qui malis & doloribus exuſti, cùm in propoſito perſeuerarēt, gentes ſibi aduocabāt vicinas, à quibus malum quidem, & ſuarum, quæ ſupererant, fortunarum damnum & iacturam, nullum verò aliud auxilium experiebātur; ſed vt placenta ſiccior & aridior reddita eſt. ſic iſtis malum inueteraſcere, & curatu difficillimum indies reddi, intelligi oportuit; ipſi tamen verum malorum remedium non quærebant; vnicum autem & certiſſimum remedium illud erat, vt Deum, qui vitæ & ſalutis origo ac fons eſt, cognoſcerent, & appellarent.

Comederunt alieni, (quorum fidem implorabant,) *robur eius, ipſe neſciuit: ſed & cani effuſi ſunt in eo, & ipſe ignorauit.*

ITA vt morbo ad multam ætatem atque ad ſenectam vſque (quæ morti viciniſſima eſt) producto, & vnà cum valetudinis detrimento, naturalium etiam virium defectu laboret: [*& tamen ipſe ignorauit.*] In ſumma ignorātia non morbi malorumque ſuorum, ſed veri & certi ſuę ſalutis auctoris Dei adhuc illum verſari dicit, vt apud Iſaiam: Cognouit Iſa.1. bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui, Iſraël non cognouit, populus meus non

non intellexit. Repetitio nominis *Ephraim Ephraim* affectum habet, & commiſerationem ex præteritarum rerum recordatione, & præſentium comparatione mouet, vt: Horat. lib. 3. Od. 3.

Ilion, Ilion Fatalis, inceſtuſque iudex, &c.

Et reſpondebit ſuperbia Iſraël in facie eius: nec reuerſi ſunt ad dominum ſuum, & non quæſierunt eum in omnibus his.

OSTENDERAT quo in loco res Iſraëlitarum eſſent, & qualis morbi eorũ eſſet conſtitutio, nunc deinceps oſtendit, quanam illi mente ſint; nimirum inſaniſſimo capite, & ſtultiſſimo corde, qui tot malis preſſi, tamen gloriam Deo non dabant, nec ſe culpæ reos confitebantur, nec morbi cauſas eas, quæ relatæ ſunt, eſſe concedebant, ſed oportuna conſulentem ac facientem medicum ſuperbè inſolenterque vrgebant, atque inſolentiam ſuam vultu etiam ipſo ſuperciliiſque palam proferebant, & perinde ac ſi nihil à Deo aut paterentur, aut ſperarent, ita nulla Dei cura, nullo timore tacti auxilium ſibi vnde ſolum venire poterat, non quærebant, ſicut ſcriptum eſt: Auxilium meum à domino, qui fecit cælum & terram, (Pſal. 120.) neque pœnitentiæ ſtudijs, ad eum à quo deſciuerant, reuertebantur, ſed adhuc ad hominum opem, qui ſanare non valerent, imò qui perdere magis, & nocere ſolummodo poterant, confugiebant: nam præter alios morbos, à mẽtis etiam ſanitate alieniſſimi fuerant, adeò vt celeriter in ſuum malum, in ſuamque perniciem aduolarent. ac perinde atque columbis accidit, vt paleis in agro proiectis, eſcas ſubeſſe putantes, aucupis inſidias non antè præuideant, quàm incidant, ita iſtis euenit, quibus in afflictis rebus auxilium à gentibus petitur, à quibus nullum ſubſidium, ſed certiſſimum illis periculũ ſit, ſicut prædictum illis in lege fuerat: Non inibis cum eis fœdus, neque cum diis eorum, non habitent in terra tua, ne fortè peccare te faciant in me, (Exod.) & ſeruies dijs eorum, quod tibi certè erit in captionem. Hoc non ſemel Iſraëlitis prædictum fuerat, & tamen

Factus eſt Ephraim, quaſi columba ſeducta non habens cor.

CÆTERA auium genera tametſi retibus & pedicis, aliiſque capiantur dolis, tamen præuiſas inſidias fugiunt, & rete formidant; quamobrem cura aucupibus eſt, ne præſentibus auibus retia extendantur, ſicut ſcriptum eſt: (Prouer. 1.) Quia fruſtra tenditur rete ante oculos pennatorum, fugiunt enim rete præuiſo, & ſeſe vocibus mutuis à periculo deterrent: Columba verò vt volatu velociſſima, ſic corde & cogitatione tardiſſima eſt, adeò vt venientem ad ſe aucupem minus caueat, & retia tendentem minimè ſentiat, eumque aliquando in arboribus conſidens, tamdiu expectet & maneat, quoad in circum miſſum rete exagitata decidat; ex quo fit, vt non tam aucupis arte, quàm ſua ſtultitia videatur eſſe ſeducta. Sic etiam Iſraël toties præmonitus, qui vt à gentium etiam finitimarũ commercio, & conſuetudine caueret, dolos & inſidias retia, atque ſcãdala ſibi apud eos certa eſſe, tamen non ſolum finitimas, ſed remotiores etiã gentes vltrò ipſe longo petit volatu, atque vtilitatem ſibi eos allaturos ſperat, apud quos incommodis multis ſemper eſt affectus, ſic videlicet

Ægyptum inuocabant, & ad Aſſyrios abierunt, & cum profecti fuerint, expandam ſuper eos rete meum, & quaſi volucres cæli detraham eos.

NAM Ægyptij antiqui ipſorum hoſtes erant, Aſſyriorum verò potentia ſuſpecta illis eſſe debuit: Eos autem ego (inquit Deus) periculi auctores eis reddã, quos ipſi ſibi ſalutẽ opemque laturos ſperabant. itaq. ijs gentibus, quibus ipſi pro auxilio, ego aduerſus illos pro retibus vtar, & vt aues liberè per aërem vagantes aucupis arte decidunt, ſic iſti de dignitatis ſuæ gradu me caſtigatore Aſſyriorum opera deiicientur, & capti abducentur, ſicut ſcriptum eſt: Si ponendo poſueris in animo tuo vt reuertaris in Ægyptum, erit vt gladius, quẽ timueritis, ibi apprehendat vos, (Eſai. 31.) & alio in loco: Væ qui deſcendunt in Ægyptum ad auxilium, in equis ſperantes & habentes fiduciã in quadrigis, quia multæ ſunt, & ſuper equitibus, quia præualidi nimis, & non ſunt confiſi ſuper ſanctum Iſraël, & Dominum non requiſiuerunt: Ipſe autem ſapiens [auceps & venator] adduxit malum, & verba ſua non abſtulit, & conſurget contra domum impiorum, & contra auxilium

operantium iniquitatem. *Columba* Auium omnium ſimpliciſſima columba eſſe dicitur; in qua tamen omnis prudentię ratio deſideratur, quamobrem huius ſimplicitatem cum ſerpentis prudentia coniunctam in ſuis diſcipulis Chriſtus requirit. *Non habens cor*. Cor pro ſapientia vſurpatur in ſacris, eò quòd ſapiētiæ ſedes iuxta diuinā philoſophiā in corde præcipuè ſit, vt ſcriptum eſt: In labiis ſapientis inuenitur ſapientia, & virga in dorſo eius qui indiget corde. Neq. verò hæc ratio Academicos Philoſophos latuit, qui nō vt quidā Peripatetici in cerebro, ſed in corde ſapientiam locarunt. Cordatos etiam homines latini hanc ob cauſam dicebant, & cor habere idem quod ſapere apud eos ſignificabat, vt: *Solus in cunctis animalibus hircus habet cor.* Columbam autem præter cæterarum auium naturam felle carere experimento videmus; ex quo fit vt illa ſimpliciſſima etiam aliarum omnium ſit Iſraëlitæ corde & ſapientia defecti, ſaluti ſuæ malè conſulebant, nam communi ſententia & ſtudio, Deo qui opem ſolus ferre poterat, neglecto, auxilium ab eis eſt petitum, à quibus pernicies timenda fuit, & quia omnis populi vox & ſententia fuerat, vt ad Aſſyrios atque Aegyptios ſubſidij cauſa iretur, eam rem illis contra ceſſuram Deus prædicit:

Mat. 10.
Videtur conſonum peripateticæ diſciplinæ.
Prouerb. 10.
quòd cor omnium cogitationum fons ſtatuat.
Ariſtoteles: Galē. & Hippocrat. in cerebro ſtatuūt
Galen. de locis affect. & de formatione fœtus li. 9.
Martialis.

Cædam, inquit, *eos ſecundum auditionem cœtus eorum.*

AVDITVS eſt enim eorum cœtus decernere publicis impenſis ad gentes eundum eſſe: vt ergo auditi ſunt ſic cædentur: Ipſi quidem cogitant & ſtatuunt Aſſyrios & Ægyptios petere, vt calamitatem fugiant, ego verò per eoſdem ipſos calamitatem illis afferā, ita vt quod voluêre, quod petiêre, id habeant. cupiêre Aegyptios, habebunt, ſed quales antè experti fuerant: Aſſyriorum etiam potentiam atque vim perferent. Huius rei cauſa illud non ſine affectu & amplificatione profert:

Væ eis quoniam receſſerunt à me, vaſtabuntur quoniam præuaricati ſunt in me, & ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacium.

INTERNETIONEM eis atq. exitiū prædicit, eò quòd ſalutaria aſpernati ægritudini ſeſe vltrò ipſi dediderint: Etenim cùm vna tantum certa illis eſſet ad ſalutem via, hoc eſt, vt Deum, qui ſolus ſanare & poſſet & vellet, ſupplici voto & pœnitentia atque continentia ad ſe reuocarent; tamen ab hac ratione ſe iſti quàm longiſſimè abalienauerunt, & ſuū interitum ipſi ſibi attulerunt, ſicut ſcriptum eſt: Perditio tua ex te Iſraël, ſalus autem ex me. Quamobrem & alio in loco ab eodem Deo ob hanc ipſam rem incuſantur: Audite cæli & dirumpimini: Duo enim mala fecit populus meus, & me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas pertuſas, quæ continere non valent aquas. Commoratur igitur in firmiſſimo argumento, oſtendens eos non tam morbi natura, quàm propria culpa, ſtultitia, & vitio fore inſanabiles; atque hoc totius orationis firmamentum, propoſitio, & commemoratio eſt, quam præcipuè à capitis huius initio tractat. [*Vaſtabuntur quoniam præuaricati ſunt in me*] Hebraicè verbum eſt Paſſagh, quod eſt alicuius auctoritati & nomini detrahere, cui plurimum tribui debeatur, vt Filios enutriui & exaltaui, & ipſi præuaricati ſunt in me. & Iſraëlitæ præuaricati ſunt in domum Dauid. ſic etiam in Deum præuaricati ſunt, quem nec plagarum nec ſalutis auctorem confeſſi ſunt, nec gloriam illi dederunt, qui dixit: ego occidam, ego viuere faciam, percutiam & ego ſanabo, & non eſt qui de manu mea poſſit eruere: Et cùm nullus alius ſit à quo ſalutem ſibi ſperare aut potuiſſent, aut debuiſſent; tamen negauerunt me & mendacia locuti ſunt in me, prouidentiam & humanarum rerum curam mihi detrahentes: Nunquid, inquiunt, ſcit Deus & ſi eſt ſcientia in excelſo? [*Et ego redemi eos, & ipſi locuti ſunt contra me mendacia*] Si verbum præteritum placet, ſic locus eſt explicandus, Cùm nullum alium ſeruatorem in afflictis & deſperatis rebus ſuis præter me fuerint vnquam experti, tamen peruerſè de me & ſentiunt & loquuntur. Sin verò futurum tempus, vt in Hebraico exemplari eſt, magis placeat ſeſe paratum ad ſanandum ſignificat Deus, ſed eos ipſos ſibi ſuiſque commodis officere: *Et ego redimam eos*: Hoc eſt & poſſum & cupio ex iis malis eos liberare, tamen repudior ab eis. hæc huius orationis ſententia eſt, quam facilè agnoſcet quiſquis Hebraici futuri vim perſpectam habeat.

Hoc in Iobe 13.
Ierem. 2.
Iſai. 1.
3. Reg. 12.
Deutronom. 33.
Pſalm. 71.

Et

Et non clamauerunt ad me in corde ſuo, ſed vlulabant in cubilibus ſuis: ſuper triticum & vinum ruminabant, receſſerunt à me.

ILLORVM inſaniam adhuc exagitat, oſtendens quàm auerſi à ſanitate ſint, quibus cùm morbus vehementer ingraueſcat, adeo, vt præ miſeria & dolore gemere & vlulare cogantur; tamẽ Dei ſeruatoris auxilium ipſi non implorent & medicinã nullã admittant, ſed tantum ciborum & voluptatum deſiderio teneantur, quibus frui per morbum non liceat: Namque ægrotis inſipientibus vehementius ciborum & potuum, quàm ſalutis deſiderium eſt, neque tam graue eſt quòd ſanitate, quàm quod cibi appetentia, & guſtus ſuauitate deſtituantur: Morbus enim vitioſa offenſione & faſtidio cibos ab ægrotantibus alienat. Hi verò obſtinatis ægris ſimiles, qui medicamenti nulla, cibi verò magna cura tangantur; nam cùm oportuerit me, qui origo & fons ſalutis ſum, ab ijs animo totaque mente inuocari, tamen noctu de rebus ſuis, de annonæ penuria, de vini & frumenti defectu potiùs, quàm de me cum animo ſuo cogitant. [*Non reclamauerunt ad me in corde ſuo.*] Hoc eſt nunquam eis in mentem venit vt ad me clamarent, [*ſed vlulabant in cubilibus ſuis:*] Tranſlatio à grauiſſimo morbo ſumpta eſt, quo qui correpti ſunt, & in lecto cubare & vlulare ſolent. Eſt autem clamare implorantis auxilium; vlulare verò muliebriter tantum dolentis atque gementis, qui quid ſentiat queritur & gemit; qua ratione miſeriam expuat non cogitat. Iſraëlitæ temporum & rerum calamitatem deplorabant, atq. in cubilibus ſuis, quæ cogitationum officinæ ſunt, illud tantum curabant, quibus rationibus famen frumenti atq. muſti inopiam cauerent, neque me iſtorum damnorum ſua ipſorum culpa auctorẽ agnoſcebant, neque qui ſolus mederi, & reſarcire poſſem inuocabant, ſed *receſſerunt à me*, fonte, vitæ, & ſalutis bonorumque omnium parente.

Et ego erudiui eos, & confortans brachia eorum, & in me cogitauerunt malitiam.

OPTIMI & ſolertiſſimi medici diligentiam, ſtudium & curam, rurſus oſtendit; ſtultiſſimi verò ægroti negligentiam & culpam arguit: nam cùm medicus qui ſeſe præſtet oportuna facientem, & morbum arte curare inſtituat ſanitatem ægroto promiſerit, tamen neglectus fuerit & repudiatus, non iniuria, ſed ſua maxima culpa, & meritò ægrotus perire dicendus eſt. Exponit & cõprobat officium ſuum Deus, cùm non ſolùm ipſe ſe præſto fuiſſe, vt opem ferret Iſraëli ægrotanti oſtendat, ſed etiam omnia meliora fuiſſe pollicitum, & prædixiſſe vt ille ſanitatis ſpe concepta mente conſtaret, & ad omnia quàm rectiſſimè ſeſe haberet: quæ res plurimum in curandis ægretudinibus valet. Itaq. Hippocrat. omni ſtudio ſanitati Iſraëlis conſultum à ſe fuiſſe demonſtrat, cui non ſolùm ſalutem afferre volebat, ſed vltrò etiam promittens animum addere parabat, vt ſcriptum eſt: Con- Ezech. 18. uertimini ad me, & quare moriemini domus Iſraël per memetipſum iuraui, dicit Do- ” minus, nolo mortem peccatoris, ſed magis vt conuertatur à via ſua mala, & viuat. Ego ” inquit, ipſe admonui eos mali & reparationis ſuæ: Ego confortaui brachia eorum ne deſponderent animum. Eſt enim hic habitus conſolantis, & meliora omnia promittentis, vt illud? Confortate manus diſſolutas, & genua debilia roborate, dicite, puſillanimes Iſai. 35. confortamini, & nolite timere: Et tamen ipſi ſalutem à me promiſſam ita interpretabantur, vt crederent futuram, ſed eam ab hominibus tamen potius, quàm ab ipſo Deo & ſperarent & peterent. Huius rei cauſſa & *cogitauerunt malitiam:* Ita vt promiſſione & exhortatione mea abuterentur, & cùm ſanitatem cuperent, non legitimè eam quærerent.

Reuerſi ſunt vt eſſent abſque iugo, facti ſunt ſicut arcus doloſus.

MEDICVS hac lege ſanitatem promittit, ſi parêre medicinæ legibus ægrotus velit, ſi abſtineat, ſi ſuſtineat, ſi demum ſeſe curantis conſilio, & fidei poteſtatique permittat. At verò ægroti quidam adeo proterui eſſe deprehenduntur, vt medici promiſſiones admittant quidem, leges verò & conſilia repudient, & ad alias remedij inueniẽdi rationes, ab iis, quæ veriſſimæ & certiſſimæ ſunt ſeſe traducant. Iſraëli pœnitentia denuntiata promiſſa curatio eſt, ille ſalutem quidem ſperare, ſed quoniã ille iugum pœnitentiæ imponi ſibi recuſabat, ab hominibus potiùs, quàm Deo ſalutem accipere cogitauit, atque ita factus eſt, *ſicut arcus doloſus*; qui cum non æquabili arte, neque materia apta confectus ſit, ſagittas aliò, quàm quò à ſagittario dirigitur, mittit: Oportuerat enim eos peccatum ſuum agnoſcentes anteactæ vitæ pœnituiſſe, & Deum quem confiterẽtur vitæ auctorem omni

omni ſtudio colere, & propitium ſibi omni pietate, atque votis omnibus reddere. Illi
3. Reg. 8. verò cum periculo per Heliam vatem veri Dei facto cæterorum Deorum vanitatem communi ſententia damnaſſent, & Adonai veritatem frequētiſſimo theatro incredibili clamore & plauſu comprobaſſent, tamen nec deinceps ſicut Deum adorauerunt, ſed falſa numina nihilominus colentes ad homines potius, quàm ad Deum auxilij cauſſa confugerunt: [*Facti enim ſunt ſicut arcus prauus.*] Quam quidem ob rem oſtenſa illis ſalutis ſpes præcidetur, vt ab iis hominibus à quibus auxilium petierint exitium atque ignominiam patiantur.

Cadent in gladio principes eius à furore linguæ ſuæ.

OMNIA illis ſecus, quàm ſperata fuerint, ceſſura prædicit; ex ea enim ægritudine Rempublicam illorum leuandam non eſſe, ſed principum exitio, populi etiam calamitatem eſſe coniungendam: Namque principes gladio perituros ait vt planè in regum libris periiſſe eos legimus. Huius autem rei cauſa fuit, quòd eorum linguam qua Deo detrahere auſi ſunt, auxilium aliunde procurantes, deteſtatus fuerit Deus: quem verò ipſe
Prouerb. 22. deteſtatur, corruat neceſſe eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et quem deteſtatur Dominus corruet ibi. *Furorem* autem diuinam indignationem & deteſtationem hoc in loco definimus: Eſt
זעם enim Hebraicè verbum Zagham quod deteſtari & execrari ſignificat: quo verbo vſus eſt
Num. 23. Balaam, de Aram adduxit me Balac Rex Moabitarum de montibus orientis: Veni, inquit, & maledic Iacob, & deteſtare Iſraël. Quanam (& excipit) ratione deteſter quem Deus non eſt deteſtatus? Huiuſmodi autem deteſtatio linguam detrahentem meritò
Prouerb. 24. inſequitur, vt ſcriptum eſt: Ventus Aquilo diſſipabit pluuias, & facies deteſtans linguam detrahentem. Ita demum eueniet, vt horum principes detrahentis linguæ vltricem deteſtationem diuinamque indignationem experti, non ſolum calamitatibus, ſed probris omnibus & maledictis apud Ægyptios vexentur: Nam cùm Dei beneficio Ægyptiacam olim ſeruitutem repellentes Ægyptum remeare fuiſſent prohibiti; redeuntes tamen hoc effecêre, vt Ægyptiacum auxilium diuinæ anteponerent virtuti, & ſeſe ludibrio Ægyptiorum exponerent, qui calamitatem illis exprobrabant præſentem, à qua non tam diuina, quàm ſua ope defendi poſſe arbitrabantur, atque adeò ad miſerrimas res huiuſmodi irriſio, tanquam cumulus miſeriarum accedit, quam Sarcaſmon Rhetores
Marc. 15. vocant, quo miſeris & calamitoſis hominibus inſultatur, quale illud eſt, Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non poteſt &c. Hanc itaque rem ſubiuncta oratione ſignificat:

Iſta ſubſannatio eorum in terra Ægypti.

TERRA enim Ægypti non ad ſuam vtilitatem, ſed ad ſeruitutem, & calamitatem, qualia olim perpeſſi ſunt, ad irriſionem denique ſui paratam intelligere oportuit, ſicut
Iſai. 30. ſcriptum eſt: Onus Iumentorum auſtri in terra tribulationis & anguſtiæ, leæna & leo ex
„ eis vipera & regulus volans portantes ſuper humeros iumentorum diuitias ſuas, & ſuper
„ gibbum camelorum theſauros ſuos ad populum qui eis prodeſſe non poterit. Non fuerunt in auxilium & in aliquam vtilitatem, ſed in confuſionem & in opprobrium.

CAPVT VIII.

IN GVTTVRE tuo ſit tuba, quaſi aquila ſuper domum Domini, pro eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & legem meam præuaricati ſunt.

EX INNVMERIS ferè diuinorum ſcriptorum teſtimonijs atque exemplis accepimus, nihil ab humanarum cauſſarum iudice Deo fieri, cuius non rectiſſima atque iuſtiſſima ratio reddi poſſit, & quæ ijs ipſis in quos iudicium exercetur, debeat probari: cuiuſmodi rationes non raro ab eodem Deo allatæ efficiunt, vt qui natura ſimpliciſſimus atque immutabilis ſit, idem ſemper æquiſſimus iudex eſſe demonſtretur, ſicut ſcri-
Pſalm. 118. ptum eſt: Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum: Mandaſti iuſtitiam teſtimonia tua & veritatem tuam nimis. Huius maximæ veritatis exemplum à vate nobis hoc in capite ponitur, ita vt planè nullus locus ijs relinquatur, qui ad diuinam potius voluntatē, quàm

quàm ad veritatem & rationem quæſtiones de damnatione hominum reuocant, cùm nunquam Dei voluntas ab æquitatis ratione in iudicio deflectere ſoleat. Nam tametſi in ſcelerum pœnis repetendis, non eadem cum omnibus hominibus formula agatur, quidam enim leuiores, quidã grauiores, alij ſerius, alij verò maturius pœnas ſubeunt; huiuſmodi tamen iudiciorum diſſimilitudo, varietates etiam iuris atq. æquitatis ipſi Deo perſpectas habet. Cùm igitur hactenus Iſraëlitarum & Iudæorum tractata cauſſa, & ſententia lata fuerit, iamq. pœnæ repetendæ tempus inſtat (cuius ratio modus atque ſeries diuerſa in Ephraitis atq. in Iudæis futura eſt) & appropinquantis pœnæ periculum per Vatem denuntiari, & totius rei, vt gerẽda eſt, rationem reddi curat, Deus. Eſt autem totius rei argumentum hoc: Deus per Aſſyriorum reges ab Iſraëlitis & Iudęis pœnas paulò poſt huius Vatis tempora repetiuit, ſed ita actum eſt, vt Iſraëlitarũ res ab hoſte labefactatæ perirent; Iudæorum verò ita afflictæ eſſent, vt penè deficerent: in cauſſa autẽ fuit quod Iudæorum neque tam nefaria, neq. tam antiqua ſcelera fecerint, neque tanta in errore futura eſſet, quanta Iſraëlitarum contumacia. Hanc autem rationẽ publico præconio omnibus hominibus notam, manifeſtam, teſtatamq. eſſe voluit Deus; quamobrem contentiſſima voce Vatem proclamare, & totius negotij ſeriem atque cauſſam exponere iubet. [*In gutture tuo ſit tuba.*] Quoniam eiuſmodi res eſt, quam nulli hominum ignoratam aut incertam eſſe oportuerit, cùm homines iudicia, decretaſque in eos pœnas, non tam ſuæ ipſorum culpę, quàm meæ voluntati aſſcribere, atque adeo hanc totam rem ad prædeſtinationis (quam ipſi non ſatis ſapienter intelligunt) rationes referre ſoleant; propterea non modò humana voce, ſed tubæ ſono tibi contẽdendum eſt, vt mandatũ hoc meum quàm fieri poſſit manifeſtiſſimè exponas. Igitur gutture tuo pro tuba vtere, & dicito: [*Quaſi aquila ſuper domum Domini.*] Conficiendæ rei celeritatẽ hac ſimilitudine & dicẽdi tropo indicat: Cùm poſt Iſraëlitarum expugnationem & abductionem Iudæorum res ita a Senacherib inuadendas eſſe prædicat: vt penè expugnẽtur, adeò vt re in Samaria ſtrenuiſſimè & celerrimè geſta ab Aſſyrijs Ieruſalem atque domus Domini velociſſimè & fortiſſimè petantur. namque Aquila præterquam quòd imperij & regni maximè autem Aſſyrij imaginem refert fortitudinis etiam atque celeritatis rationibus accommodatur, vt apud Ieremiam: Ecce quaſi Aquila aſcendet, & auolabit, & expandet alas ſuas ſuper Boſram, Ierem. 49.
& erit cor fortium Idumææ in die illa quaſi cor mulieris parturientis. Verùm de hac ſimilitudine plura à nobis in Habbakuq commentarijs diſſeruntur: Quin & in numiſmatibus antiquis, tum Græcis, tum Latinis aquila imperium ſignificat, hodieque Romanus Imperator id inſigne refert. [*Pro eo quod tranſgreſſi ſunt fœdus meum, & in legem meam præuaricati ſunt.*] Quo tempore Samaritanorum res delendæ erant: mala etiam Ieroſolymitanis impendere oportebat; quoniam & ipſi in culpa fuerant, cuius illa ſumma eſt, quod ijs quamuis templi religio erat ſancta, tamen diuinum fœdus violatum, & multa contra legem per ſummum nefas ſuerant admiſſa: ſed quoniam hi nec ſceleribus hactenus nec deinceps contumacia & proteruitate cum Ephraitis æquabantur, ex eo factum eſt, vt neque ita vt Iſraëlitæ maturè abducerentur, nec tantam rerum ſuaruma cciperent calamitatem: namque Iſraëlitæ non modò nefariè ſuſceptum ſcelus conſtanter perſeuerare, & tranſigere inſtituerunt, ſed neque in ipſis miſerrimis rebus diuinam opem implorauêre, vt ſuperius dictum eſt: Et me non inuocabunt in corde ſuo. Contrà verò Iudæi & Supr. 7.
Ieroſolymitani ciues à Senacherib vexati ad diuinum auxilium precibus, & publicè ſuſceptis votis confugerunt: Illa enim tẽpeſtate rex optimus Ezechias Ieroſolymitanis contigerat, qui ſacris & publicis rebus reſtitutis, quãtum efficere ipſe potuit Deum fuſis precibus, hoſtijs, atque alijs legitimis rationibus placandum procurauit. Qua re illud conſecuti ſunt, vt non tam maturè pœnas darent: quòd ſi in officio perſeuerаſſent, nunquam profectò illos optimi incœpti pœnituiſſet. Hæc miſericordiæ captandæ ratio à Deo præuiſa atque à vate hoc in loco ob eam rem prædicta eſt, vt ſumma cum æquitate omnia facta eſſe probentur.

Me inuocabunt, Deus meus cognouimus te Iſraël.

ORATIONIS à Iudæis habendæ argumentum explicat, ea dicendi figura vſus, quę oratoribus inductio dicitur, cuius generis alia iam in hoc vate exempla habuimus. nõ ſolùm autem actionẽ ipſam atq. ſupplicationẽ prædicit, ſed quibus è locis futuræ orationis argumenta

argumenta petenda ſint, prædocet, videlicet oratione ſupplici vſuros eos, non qui officia, non qui merita propria commemorarent (quæ nulla erant) ſed tantum qui miſeriam ſuã exponerent, & qui ſe tametſi non rectos Dei cultores eſſe agnoſcerent, tamen illius habere notitiam profiterentur, Deumque Iſraëlis eſſe eundem ſolum atque vnicum agnoſcerent, à quo cum Iſraël iam inde ab initio multis & diuinis beneficiis fuiſſet ornatus (quod & ipſum Iſraëlis nomen indicat) ſperandum eſſe vt pluribus etiam deinceps afficiatur, quæ illius erga Iſraëlem maxima miſericordia eſt. Igitur cùm illi nomen Iſraël tuerentur, qui & Deum agnoſcerent, cuius & fidem implorarent, & miſericordiam ſperarent, æquum eſſe ab eo impetrare, vt quam ſummam gratiam & benignitatem hactenus, experti in omnibus rebus ſunt, eandem etiam nunc in miſerrimis experiantur. Hoc itaque verborum compendio futurarum apud Iudæos orationum, ſupplicationum & actionum erga Deum ſententia colligitur. huius autem generis exemplum vnũ
3.Reg.19. & alterum ab Ezechia Rege editũ in ſacris hiſtoriis habemus: Domine Deus Iſraël qui ſedes ſuper cherubin, tu es Deus ſolus regum omnium terræ, tu feciſti cælum & terram, inclina aurem tuam & audi, aperi Domine oculos tuos, & vide omnia verba Senacherib, quæ miſi vt exprobraret nobis Deum viuentem. Verè domine diſſipauerunt Reges Aſſyriorum gentes & terras omnium, & miſerunt Deos eorum in ignem; non enim erãt Dij, ſed opera manuum hominum ex ligno & lapide, & perdiderũt eos: Nunc igitur Domine Deus noſter ſaluos nos fac de manu eorum, vt ſciant omnia regna terræ, quod tu es Dominus Deus ſolus. Eſt & eiuſdẽ ſententiæ grauiſſima, & gratiſſima illa cõcio ad populũ
2. Paralit.33. de ſalute diuinitus ſperanda, ab eodem Ezechia habita: Viriliter agite, & confortamini, nolite timere, nec paueritis Regem Aſſyriorum, & vniuerſam multitudinem quæ eſt cũ eo, plures enim nobiſcum ſunt, quàm cum illo: Cum illo enim eſt brachium carneum, nobiſcum Dominus Deus noſter, qui auxiliator eſt noſter, pugnatque pro nobis: Confortatuſque eſt, (narrat hiſtoria) populus huiuſcemodi verbis Ezechiæ regis Iuda. Atq. hoc modo Iudæi ſeſe, cùm affligerentur, geſſerunt, quem quidem modũ felici euentu cõprobauere: Iſraël verò qui eandem rationem inire poſſet, vt cũ rege ſuo diuinam miſericordiã imploraret, contẽpſit tamen, quamobrẽ meritiſſimas tum impietatis, tum etiam cõtemptus pœnas, maturius multò quàm Iuda dedit. Vt verò æquitatis manifeſtetur ratio, comprobatione rem ipſam vates colligit.

Proiecit Iſraël bonum inimicus perſequetur eum.

Iſai.1. SICVT & alio in loco ſcriptum eſt: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filijs ſceleratis, dereliquerunt dominũ, blaſphemauerunt ſanctum Iſraël, abalienati ſunt retrorſum. Cùm ergo ſeſe à bono, hoc eſt à Deo ſuo, ab eiuſque conſilio
Pſal.108. alienauerit, pronum fuit, vt in ſummam miſeriam deciderent, ſicut ſcriptum eſt: Et dilexit maledictionem & veniet ei, & noluit benedictionẽ, & elongabitur ab eo. Ne verò Iſraël culpam in reges ſuos deriuaret, quorũ legibus ille inuitus paruiſſet. quòd Iudæis Ezechias optimus Rex præeſſet, Iſraëlitis verò Hoſſeas filius Ela impius, & non pientiores alij antè præfuiſſent, hanc defenſionem ſic infringit Deus, vt vel huius etiã rei, quòd impiis regibus vſi ſint culpam populus ipſe ſuſtineat. Iam enim hoc primum animaduertendum in eis eſt ſcelus, quod ipſi ſibi ex ambitioſa feſtinatione, & populari tumultu ac ciuili diſcordia non autem ex diuino conſilio reges creauerũt: Nam tametſi Ieroboamo per Ahiã Silonitẽ pallij diſciſi imagine futura in Iſraëlitis diſſenſio, & regni diuiſio prædicta fuerit; non tamen id populus in creando rege peruidebat, aut curabat, vt ea ratione diuinum ſequeretur conſilium; non enim Deus illi conſultus fuit, ſed temeritate potius quàm pietate res acta eſt: Neque verò promiſſio certa & perpetua obtinendi princi-
1.Reg.11. patus Ieroboamo fuerat, ſed ea duntaxat lege: Si audieris, inquit, Deus omnia quæ præcepero tibi, & ambulaueris in vijs meis, & feceris quod rectum eſt coram me, &c. Itaq. nec regni ſtabilitas Ieroboamo promiſſa ſimpliciter, nec de eo perficiendo Iſraëlitæ ex diuina promiſſione cogitabant, nunquã enim vt oraculum cõſulerent, curauerunt: quòd ſi maximè Ieroboamus ex Dei ſententia principatum obtinuit, ea tamen nunquam ab ijs eſt ſciſcitata; quiſnam præter vnum Iehu filium Namſi ex diuina ſententia, ac nõ potius propria libidine rex eſt conſtitutus? Nulla itaque ratione illi crimen in reges tranſlatum, à ſe depellere poſſunt. huius rei cauſa dicit Deus:

Ipſi

Ipſi regnauerunt, & non ex me principes extiterunt, & non cognoui.

HEBRAICE eſt, *ipſi regnare fecerunt, principes inſtituerũt, quos ego non cognoui,* hoc eſt, *non probaui.* Sed quid opus eſt regum impietatem obijcere, quádo impijs legibus non ſolùm populus intercedere, ſed obſiſtere etiam publicè & potuerit & debuerit. Neque enim regis imperio ita parère populum oportet, vt æquitati diuinarum legum, atque religionis auctoritati detrahatur: quemadmodum illi decreto, quod de Ionata deuouẽdo factum à rege fuerat, quanquam regijs iuriſiurandi ſacramentis firmato, ſapienter à populo eſt intercessum. Ergo cum Ieroboamo impietatem ſuadenti, atque etiam imperanti intercedere & reſiſtere debuiſſent, & regibus etiam alijs, à quibus ad huiuſmodi nefaria ſcelera impellebantur, ſi tamen impelli ad eas res populus poteſt; tantum abfuit vt id populus faceret, vt vltrò etiam ipſe proprio ſtudio, & ſumptu impietatem auxerit & propagauerit: Neque enim ſatis viſum fuit vitulos à Ieroboamo poſitos colere, niſi populus ipſe tributim ad ſuam voluptatem & libidinem plures nouos deos de ſuis ſumptibus ſibi conſecraret. Itaque neque coacti neque inuiti, ſed ſpontè ac libenter grandem pecuniam ad ſtatuas publicè contulerunt.

Aurum ſuum, & argentum ſuum fecerunt ſibi idola, vt interirent.

NVLLA re magis populi voluntas erga ſuperſtitioſum ſimulachrorum cultum argui potuit, quàm quod aurum ſuum & argentũ ſuum alioqui auarus ad eam rem contulerit. Etenim quòd argento comparatur charum atque expetitum ei qui cõparat eſſe oportet. Hoc etiam argumẽto eos qui in ſolitudine erant inflãmato ad idololatriam ſtudio raptos fuiſſe ab Aarone apud Moſen probatum eſt. Ne indignetur, inquit, Dominus meus, tu enim noſti populum hunc, quòd pronus ſit ad malum: Dixerunt mihi fac nobis Deos Exod. 32.
qui nos præcedant &c. Quibus ego dixi: Quis veſtrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egreſſusq́. eſt hic vitulus. Nullam ergo Iſraëlitę nefarij ſceleris ſui excuſationem habẽt, qui non ſolùm impietaté admiſerunt, ſed auro etiam atque argento non regio, ſed ſuo vltrò emerunt. Maximum autem auri atq. argenti pondus in eam vaniſſimam rem illis fuiſſe impenſum ſubiuncto teſtimonio oſtendit. [*Vt interirent.*] Verbum ad aurum & argentum refertur. tantam inquit auri atq. argenti vim ad ſtatuas contulerũt, vt multũ ſuis fortunis detraxerint, quod certæ ſummè rem ſibi deſideratam, ſummeque gratam arguit. Quoniam autem vitulorum ſimulachra non diuinitatis alicuius, ſed impietatis populi certum ſignũ fuerat, cuius cultu nullum auxilium, ſed maximum potius exitium ſibi procurauerãt: huius rei cauſſa dicit illos ſibi damnum & malum proprio ſumptu & labore quæſiiſſe, qui vitulum conflauerint, à quo profligati fuerint; cumque diu in eo ſcelere perſeuerauerint, maturam ipſi ſibi atque etiam diuturnam calamitatem importauerunt: atque ob hanc rem dicit:

Proiectus eſt vitulus tuus Samaria, iratus eſt furor meus in eis, vſquequo non poterunt emundari?

HEBRAICE eſt, *Proiecit vitulus tuus Samaria,* ſignificatq́. Iſraëlem cuius regia Samaria fuit, cornu petitum & proiectũ eſſe ab eo vitulo, quem ipſe ſibi aluerat, tranſlatione ad rem accõmodata pulcherrimè vſus: Nam ipſi ſibi exitium & pepererũt & aluerut, quamobrem iratum ſe illis Deus oſtendit. Significat auté abductioné & captiuitatem Iſraëlitarũ, qui propria idolomaniæ culpa à ſuis ſedibus eiecti ſunt, tãquam cornibus vituli, quem ipſi enutrierant, expulſi & exturbati fuerint. Quoniam autem hæc maxima in illis culpa fuerat diuturna, à qua nulla ſeſe defendere excuſatione potuerant, propterea infert: [*Vſquequo non poterunt emundari?*] Hoc eſt, tanta illorum culpa tam turpis cauſſa eſt, vt quæri meritò poſſit, non ſolùm quomodo ſeſe excuſare poterũt: ſed etiam quádo ſcelus expiare tandẽ valeant? nam in quo nullus culpæ modus fuerit, in eo nullum pœnæ & expiationis modũ ſtatui æquum eſt. Quoniam vituli mẽtio facta eſt, quem à Ieroboamo in Samaria conflatũ legimus, cuius ſceleris crimẽ regi fortaſſe ſuo referre populus cõtenderet, vt qui aliorũ crimina ſuſtineret, hanc ſaltem partẽ depelleret, oſtendit Deus hanc etiam culpæ notam ita populo eſſe inuſtam, vt abluere ipſi non poſſint: Namq. alios Deos, quos colendos ſuſceperant, à finitimis gentibus conſuetudinis commercio auectos fuiſſe dici poſſet, ita vt gentiũ auctoritate cõſuetudine atque impulſu Iſraël peccaſſe videatur: Vitulorum

verò cultum in Iſraël natum atq. auctum fuiſſe, quem à nullis finitimarũ gentium acceperint, ſed tanquam propria ſuæ gentis numina ipſi proprio conſilio atq. auctoritate conſecrauerint, ſicut in decreto edictum fuit: Hi ſunt dij tui Iſraël. Dij tui, inquit: atque ea res à Ieroboamo neque occultè facta, neque aliunde aſportata eſt, ſed in Iſraël in media Samaria publicè vitulus eſt conflatus, atque à Deo ab artifice Iſraëlita ita vt figuram, conſecrationem, & omnem ſuæ diuinitatis opinionem ſolis debeat Iſraëlitis: Neque alio nomine quàm Iſraëlis, aut Samariæ vitulus appelletur, namque in Samaria natus atque ex ea vrbe in Dan & delatus & ſacratus fuerat:

Quia ex Iſraël ipſe eſt, & artifex fecit illum, & non eſt Deus.

NAM ALIORVM deorum ſimulachra cùm diuinitatis opinione ab alijs gentibus accipere potuerunt, & minus fortaſſe culpæ eſſe in ea re videri poſſet, ſi aliorum ſententijs & conſilijs acquieſcerent, & eorum fidei, à quibus cultum ceremoniasq. accipiebant ſeſe committerent. poterat hæc quidem vtcumque deceptio videri, ſi ita exiſtimarent gentes à quibus eam religionis rationem ſuſceperint non fieri veriſimile errorem ſuum tamdiu fouiſſe, ſi in errore ſe eſſe crederent; denique hæc atque his ſimilia falſò quidem, vt cumque tamen cogitari de alienis religionibus potuêre. at verò in vituli ratione nullus planè locus huiuſmodi erroribus aut exceptionibus relictus eſt, cùm ipſi conſilio inito hunc potius, quàm alium Deum ſuum eſſe voluerint, hæc illis figura magis placuerit, & ad eam rem artificem parauerint, à quo vbi fuſus vitulus eſſet, qui antea nihil aliud quàm aurum vel argẽtum erat, Deus renuntiaretur, nouus Deus recenter intra ipſorum vrbem natus, imò potius factus, cui homo artifex figuram pro diuinitate dederit, cùm nunquam apud alias vicinas gentes vituli imagini niſi apud has olim in deſerto, & nunc Samariæ

Deuter. 32. diuini honores fuerint decreti, ſicut ſcriptum eſt: Ipſi me prouocauerunt in eo qui non „ erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis, hoc eſt, in vanis inuentis ſuis, quæ nulla neq. veritatis neque deceptionis ratione tueri poſſint. [*Et non eſt Deus:*] ſed nouum ipſorum figmentum & excogitatum monſtrum artificis opera factum, & communi totius populi furore acceptũ, itaque cum de illo inſtituendo à rege & principibus conſuleretur cùm decerneretur, cùm ad artificẽ deferreretur aurum, cùm in fornace cõflaretur, cùm denique ſtatueretur & conſecraretur, populus aderat, qui non ſolùm aduerſari, ſed etiam maximo cum applauſu excipere deprehenſus eſt. Eſt autem adeò proprium ipſorum inuentum hoc, vt neque à gentibus vllis finitimis antea traditum ſit, neq. ab vllis deinceps ſit admittendum: Conſueuêre enim duces & ſummi Imperatores deorũ ſimulachra, & ſtatuas, quæ in expugnatis vrbibus colerentur integras ſeruare, & ad vrbes ſuas, tum religionis, tum etiam monumenti cauſſa traducere, & in proprijs templis vel in publicis & celeberrimis locis ſtatuere. cuius rei exempla multa in hiſtorijs paſſim occurrunt: Verùm enimuerò erga Samariæ vitulum nulla neque diuinitatis, neque artificij, neq. alterius rei præterquam vtilitatis ratio ab hoſte habebitur, qui capta vrbe & collecta præda vitulos in auri ſolũmodo vſum cõminuet; tantùm abeſt, vt diuinis honoribus proſequatur. Planè manifeſtum eſt, vitulorum colendorum errorem proprium Iſraëlitarum eſſe, neque illos cum gentibus vllis hoc ſcelus communicaſſe: Nam quòd de Api Ægyptiorum Deo à quibuſdam dicitur, longè aliud eſt, cùm Apis bos grandior ſit, isque viuus, & certis maculis inſignitus atque alio nomine ab Ægyptijs, quàm vitulus iſte fuſilis Iſraëlitarum colatur. quibus de rebus aliàs plura dicenda ſunt; neq. enim longas de ſingulis argumentis diſputationes commentationis noſtræ anguſtiæ capere poſſunt:

Quia in aranearum telas erit vitulus Samariæ.

QVI nullis gentibus antea dedicatus aut notus ſolis verò Iſraelitis cultus, atque pecuniæ ſuæ detrimento conſecratus in nullum tandem vſum, ſed in contemptũ erit & deſpectionẽ, Hebraicè eſt, *in Sciſſilia erit vitulus.* Eſt appoſitiſſima ad ſententiam lectio, ſignificans ea parte tantum vſui forè hoſtibus, qua cultoribus ſuis detrimento & damno fuerit; nam qua aurum eſt, vtile eſſe potuit, ſi in nummos cuderetur, hac verò inutilis fuit Iſraëlitis qui aurum in eo conflando conſumpſerant. ſapientiores itaque multo hoſtes qui vitulum in laminas atque fragmenta redigent; nimirum quis verus eius vſus ſit, intelligentes; contra verò ſtultiſſimi Iſraëlitæ, qui materiæ vtilitate neglecta figuræ conformatæ diuinum

uinum vſum ſperauerant, atque in hac re multum conſilij, operæ, induſtriæ ac ſpei collocauerant; ſed omnia vana hæc illis atque inutilia fore, imò in magnum malum euaſura prædicuntur.

Qui ventum ſeminabunt, & turbinem metent, culmus ſtans non eſt in eo, germen non faciet farinam, quòd ſi fecerit alieni comedent eum.

QVI ſeminat & laborem ſuſcipit & ſumptum facit, & tempus etiam in ea re conſumit, ſed tamen hæc omnia ſpe fructus, vt Paulus inquit, perferuntur. peruidere autem vnumquemque oportet, quid ſeminauerit: neque enim aliud ex ſemente ſperare licet, quàm id quod ſeminis natura producere poteſt. (1.Corint.9.) atque ex hoc errore, & huius rei ignoratione multorum labores non ſolum vanos, ſed etiam inutiles euadere diuina ſapientia docet, cùm quiuis ex quacunque re quam ſeminauerit, maximas ſibi maximorum fructuum ſpes pollicetur, etiamſi iacti ſeminis natura eiuſmodi fructus non ferat: Cæterùm cùm fructus tandem non pro opinione, ſed pro rerum quæ ſeminatæ ſunt natura colligantur, tum verò ſors hominibus ac non potius imprudentia ſtultitiaque accuſatur. Heu heu quantus & quamplurimus error humanis in mentibus verſatur. Cùm itaque Iſraëlitæ ventum ſeminauerint, & maximo labore & ſumptu vanitatis ſtudijs operam dederint, turbinem metant neceſſe eſt. Ventus intra terrā conceptus cùm eruperit, puluerem ſecum excitat, & turbinem efficit, turbo autem occurrentium oculos, aures & nares atq. os infeſtat, totum denique corpus turbat atque circumagit, vt ſcriptum eſt: Ita perſequeris eos in ira tua, & in turbine tuo turbabis eos. Quemadmodū autem ventus vanitatem cum maximo apparatu ac impetu in ſacris ſignificat, vt apud Iob: Vſque quò loqueris talia, & ventus multiplex ſermo oris tui? (Iob 8.) Sic turbo vltionem grauem & celerrimam refert, quale illud eſt: Dominus in tempeſtate, & turbine via eius. (Nahum 1.) Talem profectò ſuorum ſtudiorum exitum ab iſtis eſſe expectandū prædicit Vates, vt fuſi, perturbati, & ea in quam incubuerant, impietate inuoluti rapiantur, deijciantur, & diſſipentur: vt in eo ipſo in quo quis peccauit ex diuini iudicij ſentētia puniatur: (Sapien.11.) Cùm autem ex vanitate nihil præter vanitatem ſperari poſſit, tranſlationē ſumptam perſecutus non ſolùm veris fructibus, ſed etiam iucunditate omni & voluptate fruſtrandos eos eſſe pręcinit, cùm illa ſeges non ad ſpicam, ſed neque ad culmum ſit peruentura. atque hoc eſt quod dicit: Culmus ſtans non eſt in eo. Eſt autem culmus canna in ſegete cùm iam ad nodos vſque creuerit, nodorum enim vi continetur vt conſiſtere rectus poſſit: vt illud:

Et venerata Ceres, vt culmo ſurgeret alto. (Horat. ſerm. lib.2.ſaty.2.)

Et illud: Septem ſpicæ pullulabant in culmo vno. (Gen.14.) Illud enim veriſſimum eſt omnis humanę infelicitatis initium & caput religionis prophanationē eſſe, & idolorum cultu maxima rebus publicis eſſe inuecta mala, ſicut ſcriptum eſt: Infandorum enim idolorum cultura omnis mali cauſſa eſt, & initium & finis: (Sapient.14.) Aut enim filios ſuos ſacrificantes, aut obſcura ſacrificia facientes, aut inſaniæ plenas vigilias habentes, neque vitam, neque nuptias mundas iam cuſtodiunt, ſed & alius alium per inuidiam occidit, aut adulterans contriſtat, & omnia commixta ſunt, Sanguis, homicidium, furtum & fictio, corruptio & infidelitas, turbatio & periurium, tumultus bonorum, & cætera mala quæ in eodem loco à ſapiente commemorantur, quibus malis quæ abundauerit Reſpublica, quemnam non dico bonum fructum, ſed neque culmum ſperare à Deo poſſit: profectò neque animorum vllis internis, neque externis etiam bonis cumulabitur? [*Germen non faciens farinam.*] Vt vano & inutili labore conſumpto omnis vtilitatis ſpe fruſtrentur. Quòd ſi fortè aliquid farinæ confici poſſit, id erit quàm exiguum & tenuiſſimum, neque in ſuum tamen, ſed in hoſtium vſum cedet, à quibus & libertate ſimul, & fortunis omnibus exturbentur. [*Quod ſi fecerit alieni comedent eam.*] Perſiſtit adhuc in tranſlatione, quam deinceps porrò explicat:

Deuoratus eſt Iſraël, nunc factus eſt in nationibus quaſi vas immundum.

QVAM ipſis calamitoſus fuerit error, oſtendit, qui in aduerſis rebus amicitias & ſocietates cum gentibus inire cupierunt, quas maximis damnis & ſumptibus, ſuarumque fortunarum diſpendio initas ſine vllo ſuo emolumēto tamdiu retineant, quoad nihil illis quod ſocijs donaretur iam ſupereſſet: Namque huiuſmodi hominum fœdera, quæ non religione aut officio, ſed commodis tantùm atque vtilitate ſancita ſunt, facilè rebus aduerſis frangūtur, ſicut ſcriptū eſt: Ecce non eſt auxilium meum in me, & neceſſarij quoq. (Iob 6.)

mei receſſerunt à me; fratres mei præterierunt me ſicut torrens qui raptim tranſit in conuallibus. Hanc etiam ſociorum fidem expertus eſt Iſraël,quos interim dum ſine vllo ipſorum diſpendio aut periculo donis datis,muneribusque onerare potuit,retinuit. Poſtquam verò inexhauſtus iam ipſe fidei ac præſidij periculũ in eis facere voluit, vel nullos inuenit,vel deriſores in ſe expertus eſt: Ægyptijs munera miſſa fuerant, Aſſyrij ſæpe auro & argento fuerant aucti,Phul à Menahem argẽti rudis & cælati mille talenta acceperat, atque cùm ſic funditus exhauſtus atq. deuoratus fuerat Iſraël, tum demum [*Factus eſt in nationibus quaſi vas immundum:*] Quod cùm cibis quibus plenum fuerat inane à cœnantibus eſt relictum,reijci atque ob ſordes faſtidiri ſolet: ſic Iſraël communi odio & faſtidio repudiatus eſt à nationibus, quibus ſe plenum non ſeruandum ſed abſumendum præbuerat. *Deuoratus eſt Iſraël.* Rem futuram præterito tempore prophetica certitudine dicit,nunc,poſtquam deuoratus eſt,faſtiditur ab omnibus,cùm nihil in eo vtilitatis, ſed tantùm ſordium & miſeriarum feces fuerint reſiduæ,ſic rem igitur vti futura eſt præſenti facundia atque oratione depingit, vt iam agi dicere poſſis quod paulò poſt re ipſa fuerat ſpectandum.

Quia ipſi aſcenderunt ad Aſſur: onager ſolitarius ſibi Ephraim munera dederunt amatoribus ſuis.

REM, quam ſub tranſlatione dixerat, narratione explicat, & ſimilitudine exornat: Oſtendit autem quam ob cauſſam fortunis & diuitijs primũ exhauſti,deinde ab ijs quos ſocios putabant fuerint reiecti, Quoniam,inquit,cùm diuinę diſciplinæ iugum detrectarent, & libertatẽ ſiue potius licentiam illam,quam ipſi ſibi largiti fuerãt,retinere vellent, perinde atque onager aliquis qui nullo hominis imperio ſed ſuo ipſius impetu in ſolitudine agitur, nunc hos,nunc illos amicitiæ atque ſocietatis cauſſa petebant.Itaq. ad Aſſyrios muneribus miſſis,ac tributo collato aſcẽderunt,quibus nõ officij,ſed vtilitatis gratia admiſſi,vbi inutiles eſſe cœperunt,faſtiditi cõtinuò fuêre. Cæterùm,hos ego,inquit Deus,qui ſeſe homines,& in ſeruitutem meam natos eſſe obliti,onagri libertatẽ affectauêre, eò deducam vt multis venatoribus circundati, & capti frena & capiſtra ore accipiant, & grauiſſima onera, atque importunum equitem dorſo ferant. Onager licentiæ & libertatis imaginem in ſacris exprimit: Namque id animal hominis imperia, præter cæteras belluas, auerſatũ ſolitudine delectatur, ſicut ſcriptũ eſt: Quis dimiſit onagrum liberum & vincula eius quis ſoluit? Cui dedi in ſolitudine domũ & tabernacula eius in terra ſalſuginis: Contemnit multitudinem ciuitatis & clamorem exactoris nõ audit. Circumſpicit montes paſcuæ ſuæ, & virentia quæque perquirit. Huius ergo animantis imaginem per ſummã inſolentiam ſibi induerat Ephraim,qui non quò vocabatur, ſed quò liberet eundum ſibi eſſe in animum induxerat, ſicut ſcriptum eſt: Vir vanus in ſuperbiam erigitur, & tanquam onager ſe liberum natum putat.

Iob.39.

Iob 11.

Sed & cum mercede conduxerint nationes,nunc congregabo eos, & quieſcent pauliſper ab onere regis & principum.

Iſai.8.

HVMANAM ſapientiam, ſtudia, & conatus nihil aduerſus diuina conſilia valere oſtendit, ſicut ſcriptum eſt: Inite conſilium, & diſſipabitur: loquimini verbum, & non fiet: imò proprijs artibus,conſilijs decepti homines, capi & perire ſolent: namque fatuos vt Salomon ait,ſua ipſorum interficit auerſatio: Incolumia omnia ac ſalua perpetua fore ſibi promiſerat Iſraël,ſi cum Aſſyrijs & Ægyptijs fœdus quacunque conditione ſanciret. quamobrem illorum ſocietates & amicitias magno ſibi precio comparauit, quo factum eſt,vt minoris ab hoſte,quem ſocium putabant,fierent,ipſiq. ſtipendio ſoluto inimicum exercitum aduerſum ſeipſos conducerent. Ait itaque Deus, efficiam vt illi non gratis mercedem accepiſſe videantur, ſed cum auro atque argento meo vſi fuerint, ego rurſus illorum opera contra Iſraëlitas vtar, qui ſe his muneribus ſaluos beatoſque fore putauerant. [Congregabo eos.] populos videlicet & gentes, qui iam ſtipendio accepto conducti ſunt, & quoniam tædere iam cœperat Iſraëlitas munerum & tributorum quæ in annum regibus & principibus Aſſyrijs conferebantur, grauiſſimumque illud onus putabant, & quod cùm ſuſtinere ipſi non poſſent, negare cogitauerant,eueniet vt congregati contra ſe exercitus tantum pondus perferre cogantur,vt leuiſſimum eis illud onus meritò exiſtimetur, quod ſaluis rebus ſuis depoſuerant: Namque ſæpe vſu venire videmus,vt

Prouerb.11.

quæ

quæ grauiſſima mala hominibus iudicari ſolent, eadem poſteriorum calamitatum comparatione, optabiliora iudicentur, ſicut ſcriptum in hoc genere eſt: Et erunt poſteriora hominis illius peiora prioribus. [*Et quieſcent pauliſper.*] Hebraicè eſt, & dolebunt parum ab onere regis & principum, dolore illo, ad eum dolorem collato videlicet, quem ex bello abductione, & miſerijs ærumniſq. illis, quibus denuò prementur, accipient: Quod ſi Latinè vulgatæ editionis ſententiam quis aſſequi cupiat, eos interim à tributi penſione quieturos eſſe ſignificat, dum Deus Aſſyriorum exercitus aduerſus eos colligeret: namq. hac occaſione Aſſyrius rex arrepta bellū Iſraëlitis intulit, cùm illi tributa intolerabilia eſſe arbitrati, conferre deſtiterunt, vt in Iſraëlitarum regum libris legimus, ita *quieſcent pauliſper ab onere*: Aliquantulam quietem iudicari poſſe onus regis dicit, ſi cum futuris laboribus comparetur, qui quietem illam conſequentur; atque hæc eadem cum ſuperiori expoſitione fere eſt, ſed quàm ex Hebraica veritate explicuimus ſententiam, ea cum re ipſa & oratione aptius & commodius cohærere videtur. Retulimus verò pronomen illud ad nationes, quoniam nationum nomen Hebraicè maſculinū eſt. Quàm ſit autem verum leuiora onera tributorum quam belli & captiuitatis videri, res ipſa comprobat; nam tributis exoluendis regū tantùm & principum onera ſuſtinentur. Cæterùm, in bello & captiuitate, non ſolùm regum, ſed multò etiam magis populorum & vulgi iniurias, opprobria, oppreſſionis, atque intolerabiles moleſtias, victi, patiuntur, dum abiectiſſimus quiſq. ex plebe quidlibet in victos, & miſeros licere ſibi putat & audet crudeliter: Atque ideo Iſraëlitæ præ omnibus miſerrimis hominibus his miſerijs & ærumnis premuntur, qui per totum orbē diſperſi, omnibus ferè hominibus ludibrio & deſpectui ſunt, & vitam varijs nocentium libidinibus atque moribus expoſitam habent. huius tanti mali cauſſam repetit Deus:

Luc.11. 2.Reg.17.

Quia multiplicauit Iſraël altaria ad peccandum, facta ſunt ei altaria ad peccādum: ſcribam ei multiplices leges meas, quæ alienæ reputatæ ſunt.

ELEGANTISSIMA antitheſi ſumma Iſraëlitarum peruerſitas notatur, cuius antitheſeos huiuſmodi ſententia eſt: Iſraël genus ad diuinos cultus electum, ad ſanctitudinem vocatum rationem omnem officij commutauit, quibus non ſatis fuit peccatis & ſceleribus parentum pollui, niſi etiam ipſi plura ſibi ſcelera adinuenirentur atque accumularentur: Nam parentes eorum altaria vitulis erexerant, quibus filij non contenti, nouas aras, templa, lucos nouos, aliosque cultus addiderūt, ſcilicet vt nulla vitæ aut temporis pars peccato illis & turpitudine vacaret, quemadmodum de Achab ſcriptum eſt: Qui addidit Baal, & lucos &c. Hoc ergo eſt quod dicit, *Facta fuerūt Iſraël altaria ad peccandum*: Satis altarium fuerat, & ſatis ſuperque ad peccandum inſtructorum, & tamen ipſe *multiplicauit altaria ad peccandum*. Perinde quaſi Iſraël ad hāc vnam rem ab initio inſtitutus eſſet, nempe ad peccandum: Ita omni ſtudio, omni conatu ſumma ope curauit, vt quamplurimas peccandi commoditates haberet, & propter eam cauſſam multiplicauit, prouexit atque auxit: Nam quod quiſque ſua intereſſe credat, id auctum atque abundans eſſe maximè cupit, contrà verò quod alienum & ſuperuacaneum putet, id quantò abundantius, tantò etiam moleſtius ducit, & vehemētius faſtidit. Ita Iſraëlitæ peccatorū opportunitates quamplurimas eſſe ſibi voluerunt, atque ob eam cauſſam primis maiorum ſuorum altaribus, noua etiam altaria addiderunt, quaſi hæreditatem impietatis ampliaturi: leges autem à me ſcriptas, illiſque traditas, in quibus ſeſe per totam vitam exercerēt, tanquam alienas à ſe reiecerunt: [*Scribam ei multiplices leges meas.*] Oratio cum affectu pronuntiata eſt, quali vti homines ſolent, cùm magnā curam & operam aliqua in re ſibi conſumptam, quæ tamen non ex ſententia ceſſerit, indicare volunt, vt illud:

———*En quis conſeuimus agros?* Virg. Eclog.

Inſere nunc Melibœe pyros, pone ordine vites. Huiuſmodi & illud eſt: Ego autem cùm illi in moleſtia eſſent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam &c. [*Multiplicauit altaria ad peccatum, Facta ſunt ei altaria ad delictum.*] Hebraicæ, *Et erant ei altaria ad peccatum.* ita eadem vtrobique Latinarum vocum ſignificatio eſt peccati & delicti. Ergo æquiſſima rerum viciſſitudo erit, vt cùm Iſraël magno apparatu à me traditam legem repudiarit (cuius obſeruatione & cultu ſanctum illum eſſe oportuit) atque ſanctitatem peccato cumulauerit, ad eamque rem multò altarium vſus fuerit numero, ſic miſſa ab illo Pſalm.34.

ad Aſſyrios amicitiæ & fœderis cauſſa, pecunia à me in conducendi aduerſus eum militis mercedem,atque ſtipendium conuertatur. [*Scribam ei.*] Futurum pro imperatiuo ſæpe in ſacris vſurpatur,vt: Altaria eorum deſtruetis,& lucos ſuccidetis: Cùm autem prima perſona imperatiuus careat, commodiſſimus certis in locis futuri vſus eſt.

Hoſtias muneris mei offerent, & immolabunt carnes, & comedent, & Dominus non ſuſcipiet eas, nunc recordabitur iniquitatis eorum.

QVÆ modo dicta ſunt de multiplici altarium vſu ad peccandum,de diuinarum legum repudio ad omnem Iſraël pertinebant tam ad Iudæos quàm ad Ephraitas,namq. in eadem ſuperſtitionis & impietatis culpa vtroſq. fuiſſe manifeſtũ eſt, atque vtroſq. etiam pœna dignos,ſed cum Iudæis mitius fuit agendũ nõ propter merita,ſed propter orationẽ ſupplicem, atque in regis gratiam: neq. enim aliquam egregiam virtutem in Iudæorum populo experiri poſſis, quamobrem illis eſſet parcendum. ideo futurum erat, vt cùm Iſraëlitas Aſſyrij perderent quaſi Aquila ſuper domum Domini aduolarent: Iam ſi qua virtus, ſi qua pietatis ſpecies obijci à Iudæis poſſe videbatur, eam nullam eſſe demõſtrat. Quippe qui religionis imagine propoſita non officio, non pietati, ſed ſuis tantùm commodis ſeruiebant: Ferè enim fit vt in rebus quæ pietatem & diuinum cultum cum vſu aliquo coniuncta habent,homines eam partem accipiant, quam vſui ſibi eſſe intelligant in eandemque vſque ad vitium incumbant: eam verò quæ pietatem propius attingat, & quæ præcipua eſt,omnino deſerant;vt quod Chriſtus in Euangelio ſumma reprehẽſione & ſtomacho verbis atque etiam verberibus eſt inſectatus, ſacram ædem, quæ ad pietatis ſtudium ad ſupplicationum frequentiam fuerat conſecrata, in latronum ſpeluncam, ſa- Luc.19. cerdotum & populi auaritia fuiſſe mutatam. Huiuſmodi exemplum hoc in loco à Deo damnatur, quòd Iudæi tametſi ſacrificia in templo diuini honoris nomen prætendentes facerent, tamen ea non ad pietatem, ſed ad ſuam ipſorum vtilitatem atque voluptatem factitarent: Cùm enim hoſtiarum maximè pacificarum magnis portionibus veſci ſacrificantibus ipſis liceret,ſignificat eos non religionis ſed voluptatis & cœnarum ſtudio,nulla interim pietate, nullo diuino timore tactos, ſacrificia frequentare. [*Hoſtias muneris mei offerent.*] Hoc eſt,ſi quas hoſtias ſeſe nomini meo mactare iactent, eiuſmodi munere me ſibi propitium neceſſariò fore dicant, quòd nõ deceat hoſtias mihi ingratas ſine ipſorum vlla vtilitate cædere,imò,inquit Deus,ipſi ſibi immolant non mihi ipſi mactatis carnibus veſcuntur,& Dominus non ſuſcipiet eas. neque enim aut ſale conditæ aut ritè & ſanctè immolatæ ſunt,vt Deo gratæ,& in eorum à quibus præbentur pietatis memoriam acceptæ eſſe poſſent: Etenim in ijs ſacrificijs, quæ purè ſancteque fiebant, illa hoſtiarum pars quæ Deo ſeparabatur, in odorẽ ſuauitatis concremata aſcendebat, & in iucundam com- Leuit.2. memorationem pietatis eorum à quibus offerebantur,ſicut ſcriptum eſt: De qua adolebit ſacerdos memoriale muneris partẽ farris fracti, & olei, ac totum thus.Et alio in loco: Leuit.6. Odor,inquit ſuauiſſimus monumentum Domino. Itaque victimæ piorum hominum pietatis monumenta erant, quibus Deus ad gratiam atque beneficentiam illorum religionis atque virtutis,à quibus offeruntur recordatus excitaretur; contrà verò impurorum ſacrificiorum odores memoriam impietatis eorum, à quibus oblata ſunt Deo excitabát, Prouerb.15. ſicut ſcriptum eſt: Victimæ impiorum abominabiles ſunt apud Deum: Vt quid mihi,ait Ierem.7. Deus, thus de Saba affertis, & calamum de terra longinqua? holocauſtomata veſtra non ſunt accepta, & victimæ non placuerũt mihi. quid ergo ſuis illis ſacrificijs ſibi litauerint, docet Deus;nimirum quòd ſcelerum huius populi recordatio,& digna ſceleribus pœna ſibi fuerit repetenda.

Nunc recordabitur iniquitatis eorum, & peccata eorum viſitabit, ipſi in Ægyptum conuertentur.

CVM DEVS iniquitatis recordatur, pœnas repetere parat. idem etiam fit cùm pec- Pſal.109. cata viſitat, vt illud: In memoriam redeat iniquitas patrum eius, & peccatum matris Num.14. eius non deleatur, & illud: Viſitans peccata patrum in filios &c. Quòd verò periculo illo quod vtrique populo intendebatur, liberatus fuerit Iuda, non eſt quòd ipſe ſecurè agat, cùm tanta eius populi iniquitas, tanta impietas ſit, vt pœnas effugere non poſſit; ſua eis dies eſt etiam conſtituta, cùm iniquitatis eorum recordatio, & peccatorum etiam erit viſitatio. vniuerſus enim Iſraël impiè egit, vniuerſus ergo pœnas penſurus

ſurus

ſurus eſt. Itaque vtriuſque populi vaſtationem prædicit, hoc eſt Samariæ & Ieroſolymitani templi excidium: id autem ſuo tempore futurum eſſe docet: Nam viſitandi verbum ad eas res accommodatur, quæ cùm neglectæ eſſe viderentur, tamen euenit vt diligenter à Deo curari iudicentur, vt: Viſitauit Dominus Sará, & viſitauit Dominus filios Iſraël, & audierunt quòd viſitauerit eos Dominus: Quoniam verò multi ex Iſraëlitis Samaria capta, & ex Iudæis vrbe diruta in Ægyptũ migrauêre, contrà quàm præceptum illis fuerat, tantum nefas ſilentio preterire non oportere Deus iudicauit: Quòd in tempore viſitationis peccatorum & iniquitatis, non ad pietatem, non ad officiũ conuertẽdi, ſed impio animo in Ægyptum fuerint commigraturi. quæ res maiorem illis calamitatem allatum fuit, ſicut etiam à Ieremia prædictum eſt: Et aſſumam reliquias Iudæ, qui poſuerunt facies ſuas, vt ingrederentur terrã Ægypti, & habitarent ibi, & conſumentur omnes ,, ibi in terra Ægypti, & cadent in gladio & fame, & conſumentur, à minimo vſque ad ma- ,, ximum in gladio & fame morientur, & erunt in iuſiurandum, & miraculum, & in male- ,, dictionem, & in opprobrium. Hanc etiam rem noſter hoc in loco ſignificat vates, quis ,, tandem ſit vtriuſque populi impietatis futurus exitus: Neque verò in his ſolum rebus peccauerunt illi quod exterarum nationum auxilia atque amicitias exoptauerint, & carnem & ſanguinem ſibi præſidio fore arbitrarẽtur, ſed quod neque cùm iam vanum hoc conſilium ſibi eſſe intelligerent, cumq́ue viderent eos quos ſocios arbitrabantur hoſtes eſſe, cùm nullum iam præſidium in hominibus collocarent, tamen nec his rebus eruditi, nec periculis admoniti Dei factoris ſui meminerunt, & perinde ac ſi nullus eſſet, ac ſi nunquam in eos beneficus fuiſſet, ita nunquam de ipſo cogitauerunt. ſed quoniam tutela atque præſidio hominum deſtituti erant, ad locorum munitiones ſeſe conuertebant, vt locorum atque ædificiorum operibus munitionibuſq́ue ſepti, in tuto eſſe ſibi viderentur: ijs autem rationibus, his conſilijs effectum eſt, vt non ſolum homines, ſed Deũ etiam ipſum, quem omnino contempſerant, ſibi hoſtem redderent. Porrò qui hominum omnium in ſe odium concitauerint, qui Deum ſibi infenſum reddiderint, quonam loci aut operoſæ molis præſidio, ſaluti ſuæ conſulere poſſint? homines ne implorent? at vel nullos, vel omnes inuidos experientur? an locorum vrbiumq́ue munitione ſeſe ab hoſtiũ incurſione armorumq́ue impetu tueantur? rurſum illis infenſus eſt Deus, qui funeſtos ignes eorum vrbibus, arcibus, templiſq́ue inferre poſſit. nullo ergo pacto effugere poterunt, quibus cùm homines feri & immaniſſimi tũ Deus fortiſſimus in cælo & in terra hoſtes fuerunt: Tota adeò hæc res ſubiunctis verſibus à Vate prædicitur.

Gen. 21. Exod. 4. Ierem. 4.

Et oblitus eſt Iſraël factoris ſui, & ædificauit delubra.

HEBRAICE pro delubra Hecal legimus, quæ vox arcem regiam palatiumq́ue ſignificat, vt illud: Et erunt filij tui Eunuchi in hecal regis Babyloniæ. & illud: Simia manibus vtitur, & moratur in Hecal regis. Cùm autem nonnulla templa, & ad religionis cultum, & ad loci atque vrbis præſidium magna mole ædificari ſoleant, euenit vt ea etiam Hecal nominentur: cuius generis ædificia, baſilicas hoc tempore nonnulli dicunt. Huiuſmodi verò delubra & baſilicas multas ædificabat Iſraël, quæ ad & deorũ cultum, & ad populi in rebus aduerſis perfugium aptæ accommodatæq́ue eſſent, vt Veri Dei ſui obliti à quo facti, hoc eſt amplificati, ornatiq́ue fuerant, ad vanorum deorum tutelas, & caduca ædificia confugerent. Non alienum profectò fuerit hoc in loco architectorũ præceptum commemorare, qui arte ſua & conſilio vanorum numium religiones augebat. Nam præcipere illi ſolent, vt is locus ad deorum templa ſeligatur, cui fontium aëris cæliq́ue natura opportunus ad ſalubritatem ſit, vel ad perfugium tutus; idq́ue artis induſtria adiuuari volunt, vt his commoditatibus maiores (inquit Vitruuius) de diuinitate concipiantur opiniones. Hanc rem etiam Vates noſter innuit, oſtendens templa munitiſſima ab Iſraëlitis ad populorum tutelam exædificari.

2. Reg 20. Prouer. 30. היכל Vitruuius li. 1.

Sed & Iuda etiam multiplicauit ciuitates munitas.

CVM locorum ſitu oportuniores ad defenſionem vrbes haberet (nam montes in Iudæa frequentiores ſunt) adhæc operum etiam moles addidit, ſed fruſtra. Namq. Deus vltor, qui è cælo poſſet ignẽ immittere militibus ſuis, hoc eſt Aſſyriis vrbes, oppida, munitiones, templa, palatia & regias incendendi copiam facturus erat, hoc eſt quod dicit:

Et mittam ignem in ciuitates eius: Ad Iudam refertur: *Et deuorabit ædes illius:*

HEBRAICE palatia illius: quod pronomen ad regnũ Ephraim pertinet: Solet autem ignis in ſcripturis pro hoſtili vaſtatione vſurpari, vt: Ignis comedit ſpecioſa deſerti, & flamma ſuccendit omnia ligna regionis. Hoc autem in loco vtrumque prædicit, hoſtilem manum, qua velut igni omnia erant conſumenda, & ignem, quem templo & alijs muni-

2.Reg.25. tiſſimis locis verè fuerant hoſtes ſubiecturi, ſicut ſcriptum eſt: Et ſuccendit domum domini, & domum regis, & domus Ieruſalem, omnemq́ue domum munitam extra Ieruſalem combuſſit igni. *Factoris ſui:* facere hoc in loco pro amplificare & ornare accipimus,

Samu.2. vt illud apud Samuelem: Dominus qui fecit Moſen & Aaron.

CAPVT IX.

NOLI *lætari Iſraël, noli exultare ſicut populi, quia fornicatus es à Deo tuo, dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.*

NON rarò accidere ſolet, vt qui ſuis ſtudijs proprioq. negotio calamitatem ſibi creaſſe videantur, præter cæterarum miſeriarum ſenſum, inimicorum hominum inſultationem excipiát, à quibus & elapſæ felicitatis memoria repetita, præſentiq. obiecto euẽtu ſuſceptorum conſiliorum ratio irrideatur. Hoc genus Sarcaſmos à Græcis dicitur, de qua in oratorijs etiam inſtitutionibus mentio à nobis fit: Huius generis exempla in multis au-

Matt.27. ctoribus plurima ſunt, quale eſt illud: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non potuit, Vah qui deſtruis templum Dei, & in triduo reædificas, & quæ his adiuncta ſunt, & illud: Ecce homo qui non poſuit Deum adiutorem ſuũ, ſed ſperauit in vanitate ſua, &c. atque etiam apud exteros.

ÆEneid.11. *En agros & quam bello Troiane petiſti, Heſperiam metire iacens.*

Iſraëlitarum ergo improba conſilia, operoſa negotia, & ardẽtiſſima impietatis ſtudia diuinam etiam inſultationem præter pœnas & ſupplicia ſubire commerita ſunt, quæ res vt inſontibus indigna eſt, ita contrà his, qui digna ſceleribus atque inſolentiſſimis auſis ſupplicia pendunt, eſt digniſſima: æquum enim eſt ſtultum ſtultitiæ ſuæ non ſolum pœnas dare, ſed opprobrium etiam audire: quemadmodum illum qui magno ſumptu exiguo conſilio ædificare cœperat, neque tamen perfecit, non modo damnum ſed ſtulſtitiæ etiã

Luc.14. opprobrium meritò pati debere Chriſtus dixit. Igitur in imaginem Iſraëlis è ſummo honoris & felicitatis gradu deiecti, quam animo fuerat vates intuitus, hoc loco inſultat, vt non ſolum ærumnis, ſed obiurgationibus & opprobrijs tardus populi huius animus excitatus, aliquando tandem ſentiat & reſipiſcat. Oratio verò ipſa à comparatione exordium ducit: Olim cùm Iſraël rebus ſuis integris frueretur, non ſolùm præ cæteris gentibus ſapientia & veræ religionis cultu, ſed etiam fortunarũ pleniſſima copia beatiſſimus fuerat,

Deut.4. ſicut ſcriptum eſt: Et obſeruabitis & implebitis opere; hæc enim eſt ſapientia veſtra & intellectus, vt audientes vniuerſi præcepta hæc dicant: En populus ſapiens & intelligens, gens magna, &c. Nunc verò poſtquam illum ſplendorem & dignitatẽ amiſit, inter gẽtes diſperſus nullis nationibus non inuidet, cùm non ſolùm religione & diuina tutela deſtitutus ſit, ſed earum etiam rerum commoditatibus, quibus regna, vrbes, hominumq. conuentus florere ſolent, (idque iure optimo) careat: vt qui rebus omnibus fuerit abuſus, omnia deinceps deſideret, omniaque hominibus cæteris inuideat. Oſtendit itaque Deus Iſraëlitis toto orbe diſperſis, nullam fore publicæ lætitiæ cauſam, quemadmodum multa accidere ſolent populis & ciuitatibus, quorum vſu hilaritas & lætitia publicè percipitur, vt annonæ copia, pacis commoda, triumphi atque id genus alia. [*Noli lætari Iſraël, noli exultare.*] Vt lætitia animi gaudium eſt, ita exultatio lætitiæ eſt index, quæ alacritate quadam in hominibus deprehenditur, vtrumque Iſraëlitis negatur, qui nec exultare, nec lætitia qua exultent, frui poterunt. *Sicut populi*. Cùm iam tu populus eſſe deſieris, atq. in gentibus diſperſus nullam populi aut rei publicæ formam tuearis, ex quo fit, vt nullius publicæ lætitiæ particeps eſſe poſſis, ſed in medio exultãtium populorũ aliorum lætitiæ miſer atque inuidens ſpectator fias: Huius autem rei cauſa affertur. [*Quia*

fornicatus

fornicatus es à Deo tuo:] Cuius populus tu fueras, à quo in populi & regni formā florentiſſimi fueras cōparatus: Hunc vbi tu per ſummū idololatrię ſcelus adulteriūq́. excluſeris, in [Deuter. 32.] eum locū deuenies, vt amplius populus non ſis, ſicut ſcriptum eſt: Ipſi me prouocauerūt in eo qui nō erat Deus, & irritauerunt in vanitatibus ſuis, & ego prouocabo eos in eo, qui non eſt populus, & in gente ſtulta irritabo illos. Neque verò ob hanc rem ſolùm notantur, quòd Reipublicæ ſtatum ipſi ſua culpa labefactauerint, quamobrem reipublicæ nomine & dignitate meritò caruêre; ſed quod iis rebus quæ publicæ lætitiæ populis cauſa eſſe ſolent, nefariè fuerint abuſi, ſicut ſcriptum eſt: Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit, incraſſatus, impinguatus & dilatatus. [*Dilexiſti mercedem ſuper omnes areas tritici.*] Iam illa maxima rerum peruerſio, maximum illud ſcelus fuit, quòd frumenti atque annonę copiam non eò quò maximè relatam oportuit, retuleris: Namq́ue vt eius rei promiſſionem olim, ſic copiam quocumque tempore mihi acceptam referre, nec non & decimis primitiiſque exoluendis gratias agere debuerunt. tu verò contrà non Dei dona, ſed amatorū, hoc eſt, deorū vanorū à te cultorum tui mercedē interpretatus, ſummum pretiū exiſtimaſti, ac debitam Deo gratitudinem in feſtos ludoſq́. nefarios mutauiſti, & in ſingulis areis lætitiæ, atque exultationi in amatorum tuorū gratiā vacabas: tantæ tibi voluptati fuit, quòd te à dijs amatū credideras. Ex multis autem occaſionibus, & popularis lætitiæ temporibus vnum meſſis & trituræ tempus eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et lætabuntur coram te, ſicut qui lętantur in meſſe multa: Quam meſſem non diuini muneris, ſed [Iſai. 9.] meretriciæ mercedis loco Iſraëlitæ duxerunt: Vadam dicebant, poſt amatores meos qui [Supr. c. 2.] dant panes mihi, &c. Meritò ergo carere debuerunt ijs commodis quibus ad ſuam libidinem abuſi ſunt. [*Area & torcular non paſcet eos.*] Primùm in patrio ſolo fruges deficient, vt quæ vicinis etiam ſuppeditarent, iam illis non ſufficiant; adeò vt proprio agro ali nequeant, & cum maximè vites vuarum vbertatem promiſerint, nullam tamen vini vtilitatem prębeant: Nam vbi multa cura nimio labore vindemia facta fuerit, ex magna vuarum copia, qualē illa regio proferre ſolebat, (quę vno botro duos milites onerauerat) [Num. 13.] exigua admodum muſti proueniet uis, idq́ue etiam ſeruatum & conditū corrumpetur, ita vt ſpem omnem cultori mentiatur ſuo, hoc eſt quod ait:

Et vinum mentietur eis.

EX QVA re grauiori dāno afficiēdi ſunt, quàm ſi omnino fuiſſet negatū. [*Mentietur:*] Verbum aptiſſimè ad agricolarum ſpes tranſlatum, vt: Mentietur opus oliuę; & illud: [Habac. 3.] *Spem mentita ſeges*. Illa etiam lætitiæ publicæ non parua cauſa eſt, cū populo per quietem [Horat.] & tranquillitatē lautò & eleganti victu & cultu, cæteriſq́. pacis commodis frui in patria licet. id licuerat aliquando Iſraëli, dum Deum pietatemq́ue colebat, cui ab ipſo legiſlatore omnia etiam quæ ad victum cultumq́ue pertinerent pręcepta tradita fuerant, quibus præceptis præter arcanam ſignificationem etiam humanę munditiæ, elegātiæ, ac ſanitati conſulebatur, cui hæc omnis felicitas ſanctiſſimis auſpiciis fuerat promiſſa, ſicut ſcriptum eſt: Benedictus eris ingrediens, & benedictus eris egrediens: Emittet dominus [Deutero. 28.] benedictionem ſuper omnia opera manuum tuarum, benedicetq́ue tibi in terra quam acceperis: Suſcitabit te dominus ſibi in populum ſanctum, ſicut iurauit tibi ſi cuſtodieris mandata Dei tui: Huiuſmodi autem rerum munditia atque vſu carituros eſſe prædicit eos, qui ſuis ſceleribus commeruerunt vt domo, & patria exules, aut apud Aſſyrios captiui, aut apud Ægyptios profugi agerent, apud quos non eleganti ac mundo victu, vt in patria, ſed ſordido & impuro, qualis in illis regionibus prophanis & hoſtilibus contingere potuerat, vterentur. Hæc adeo ſubiuncti carminis ſententia eſt:

Non habitabunt in terra Domini, reuerſus eſt Ephraim in Ægyptum & in Aſſyrijs pollutum comedit.

TERRAM Domini, terram Iſraëlis vocat, quam ille ſanctam præ cæteris regionibus, ſibiq́ue ſingulari prouidentia fouendam ſuſceperat, quam ſceleribus diu contaminatam eſſe minimè patiebatur: Eius namq́ue non ſe dominos, ſed inquilinos putare oportuit Iſraëlitas; Dominum autem terræ Deum agnoſcere, cętera verò numina vana, & à terræ poſſeſſione aliena exiſtimare, ſicut ſcriptum eſt: Populus iſte ibit poſt deos alienos à terra, [Deuter.] quam ingredientur, vt habitent in ea. [*Reuerſus eſt Ephraim in Ægyptum.*] Cùm Samaritanæ res affligerentur, nec Iudaicæ in tuto eſſent, multi ex Ephraitis contrà quàm

præceptum

præceptum illis fuerat Ægyptum petiêre: Verùm enimuerò hoc etiam veram pietatem atque diuina inſtituta deſerentes cõmeruere, vt malorum pondere oppreſſi, Ægyptũq. ſubſidij cauſa petentes, tamen hoſtilem potius, quàm ſalutarem regionem experirentur, ſicut ſcriptum eſt: Et reducet te Dominus in Ægyptũ per viam, de qua dixi tibi, vt eam „ amplius non videres, ibi vendêris inimicis tuis in ſeruos & ancillas, & non erit qui emat: [*Et in aſſyrijs pollutũ comedet.*] Captis enim & abductis nõ qualis expetitur, ſed qualis contingit victus & vita colitur. Sic apud Ezechielem legimus. Hæc dixit Dominus: Sic „ comedent filij Iſrael panem pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. Porrò autem feſtis diebus agitandis, & ſacris ritè peragendis non leuis populorum exultatio eſſe ſolet. Atque hoc etiam fructu Iudæos in captiuitate priuatum iri prædicit, quibus antiqua illa feſtorum, victimarum & ſacrorum epulorum conſuetudo in ſordes atque luctũ conuertenda ſit, nemoque apud eos erit, qui huius miſeriæ particeps non fiat, nam neq. apud exteras nationes, apud quas captiui detinẽtur, feſtis, epulis atque hoſtiis operam dare poterunt, neq. ijs qui in Iudæa reliqui fuerint, id integrum erit, quibus nullum in quo hæc fiant, templum extabit: quamobrem

Deut. 28.

Ezech. 4.

Non libabunt Domino vinum, & non placebunt ei.

In victimis enim vina libabant domino, atque ea re Deum ad ſua cõuiuia vocatum ſignificantes, placandum ſibi ſperabant: Cæterùm iam deinceps non placebunt ei. Quoniam autem omnis hæc lætitia & nitor ille, elegantiaque ſacrorum & publica ſanctarum epularum profeſſio ceſſatura, & memoriam ſui cum luctu & ſordibus fuerat relictura, ſubiungit.

Sacrificia eorum quaſi panis lugentiũ, omnes qui comedent eum cõtaminabuntur.

Per certos quoſdam dies, dum mortuorũ funus curabatur, dum lachrymis & mœrori apud neceſſarios vacabatur, tota familia polluta iudicari ſolebat, quorum cibos ſordibus & luctu contaminatos, quicunque comederet, immundus erat. Igitur Iudæis per totam vitam apud hoſtes agentibus in ſquallore, ſordibus & luctu, non alia epularia ſacrificia, non alia ſacra, quàm aſſiduam quandam feralem cœnam factitandam eſſe præcinit; vt quemadmodum nullus calamitatis expers erit, ita nemo ſit qui pollutum & luctu lachrymiſque contaminatum panem non comedat. Neque verò eos apud gentes ſacrificijs vacaturos pollutis, ſed horum loco lachrymis, luctuque conficiendos eſſe ait.

Quia panis eorum animæ ipſorum non intrabit in domum domini.

Panis cùm ex vocabulo Hebraico *Lehhem* transfertur, omnem cibum ſignificat, vt: Sederunt ad comedendum panem. Vſuros itaque eos cibis qualibuſcunque vt vitam tantum alere in tantis miſerijs poſſint, non vt gaudere, aut alijs voluptatibus, commoditatibuſque frui queant; quippe cùm ea res in domo Domini (quæ non extabit) peragenda non fuerit: [*Sed panis eorum animæ ipſorum:*] Animam pro vita hoc in loco accipimus, ex nomine hebraico Nephes, ſicut & in Euangelio: Nonne anima plus eſt quàm eſca? Non ergo ſacris cibis, nõ mundis, ſed communi atque adeo polluto victu vitã ſibi propagabunt, atque ea cauſa veſcentur, vt viuant, non etiam vt fruantur: Neq. verò loci ſolum cõmoditate carituros, ſed temporum etiam occaſionibus atque ſpatijs fore excludendos dicit, vt neque aſſiduè, neque certis diebus etiam repetere ſolemnia, lætitiamq. publicè obſeruare poſſint. Quandiu enim ſedes ſuas tenuêre, certos dies lege ſibi traditos, atque inſtitutos obſeruarunt, quibus ſaltem Ieroſolymam conuenire & ſacra factitare potuerunt & debuerunt: Nunc verò quãdo ex Iudæis alij in Babylone detenti, alij apud Ægyptios profugi erant, ſi maximè illis adhuc templum ſtaret, tamen ea erit locorum diſtantia, ea viarum incommoditas, ea libertatis carẽtia, vt nulla neque ad dies feſtos redeundi ſpes ſit reliqua. huius rei cauſa dicit:

לחם Gen.

נפש Matth. 5.

Quid facietis in die ſolemni, in die feſtiuitatis domini:

Quo videlicet tempore olim frequens oblationum ſpontanearum, additorum, pacificorum feſti, & pacificorum lætitiæ, aliorumque ſacrorum operum celebritas erat, quam ad rem vocari admittique ſolebatis. quid ergo nunc facietis tantis interuallis diſiuncti, tot

viarum

viarum,negotiorum difficultatibus, & eorum,apud quos agetis,tyrannorũ imperijs præpediti quid facietis, nulla profectò ſpes vobis eſt reliqua, non ſolum ſingulis annis Ieroſolymam petendi, ſed neque amplius quoad vixeritis redeundi : namque vobis vaſtitatem terrarũ veſtrarum fugientibus, & ad frequentes populos commigraturis,iterũ in patriam remigrare integrum non erit, ſed quæ loca vobis ad vitæ præſidium optaueritis, eadem morituris ad ſepulchrum deſignata exiſtimatote. Hoc eſt quod dicit:

Ecce enim protecti ſunt à vaſtitate, Ægyptus congregabit eos, Memphis ſepeliet eos.

Memphis celeberrima illis temporibus Ægypti vrbs fuit, quæ olim Noph, ſiue Moph, dicta, nomen in Memphim mutauit, namque Chaldæus interpres pro Noph [Iſai.19.] & Moph, Mephis reddit, hanc Herodotus à Meui Rege, Euſebius verò ab Epapho Iſis [Ezech.30. Herod. lib.2.] filio conditam fuiſſe ſcribit. In populo itaque alieno miſerè vitam acturi Iſraëlitæ prædicuntur, atque adeo frequentiſſimo populo, vt loci celebritate magis offendantur,vbi hoſpitibus & fugitiuis pauperibus & miſerrimis in tanta frequētia anguſtè habitare neceſſe ſit, eoque grauius erit exilium, quòd nulla ſpes reditus, neque poſt mortem reliqua erit, vt etiam ſepulturæ honore, funere & iuſtis exequiis carendum illis ſit; quibus neque ſuo more ſuauiter viuere, neque honeſtè etiam mori liceat, & tamen interea in tanta inopia, & in tantis ſordibus vitam colentes, antiquæ patriæ & cõmoditatum ac vitæ delitiarum totiuſque illius vitæ cultus recordatione cruciabuntur, ſuamq́. & patriæ vicem dolebũt, quam olim cultiſſimam tenuerunt; nunc verò incultam atque horrentem eſſe audient, & miſerabiliter lamentabuntur.

Deſiderabile argentum eorum vrtica hæreditabit.

Lavtitiam omnem & delitias reique familiaris nitorem ſacræ literę hoc verbo *deſiderare*, & vocibus ab eo deductis ſignificat, vt apud Iſaiam : Et omnia deſiderabilia noſtra verſa ſunt in vaſtationem.& illud: Recordata eſt Ieruſalem dierum afflictionis ſuę, [Iſai.64.] & præuaricationis omnium deſiderabilium ſuorum, quæ habuerat à diebus antiquis. Ex comparatione ergo miſeriæ dolorem auget, cùm futurum eſſe prædicat, vt domus illorũ [Threno.1.] maximæ & ſumptuoſiſſimę domus,in quibus magna olim nituerat res,horridæ,inculteq́. & vrticis plenæ reddantur. [*Deſiderabile argentũ eorum.*] Hoc eſt delitioſas illas ædes, in quibus nullum fictile erat, ſed omnia argento tum fuſo,tum cœlato plena,vbi multorum vaſorum Deliacorum & Tyriorum vſus erat, nullus tandẽ argenti modus, ſicut ſcriptum [Iſai.2.] eſt: Repleta eſt terra argento & auro, & non eſt finis theſaurorum eius, hęc omnia ruina & vaſtatio perdidit, vrticaſque in eorum locum repoſuit : Eſt enim vrtica aſpera herba, [Dioſcor. li.4. c 89.] igneo pruritu vrens, quæ in incultis prouenit agris, maximè autem in ruinarũ ruderibus, [Iſai.34.] ſicut ſcriptum eſt :Et orientur in domibus eius ſpinæ & vrticæ,& illud : Per agrum pigri [Prouerb.24.] tranſiui, & vidi eum vrticis plenum. Herba hæc vulgo notiſſima eſt, & nudis corporibus auerſanda. Vide ergo in quẽ errorẽ delitiæ illæ deuenerint, vt qui nuper argẽto in omne miniſterium fuerãt vſi, iam cophinis & fictilibus (neque id ſatis oportunè) vtantur,& domus ipſæ etiam quæ auro atque argento nituerant, quæ totæ maximis delitijs affluebant, nunc ſpinis atque vrticis horreant. Locus ex cõparatione oratoria eſt, ex quo loco commodiſſima in miſerrimis rebus argumenta ad dolorem ducuntur, vt : Quomodo ſedet [Threno.1.] ſola ciuitas plena populo, &c. & illud: [Eclog 5.]

Pro molli viola, pro purpureo narciſſo Carduus & ſpinis ſurgit paliurus acutis.

Lappa in tabernaculis eorum.

Expolitione res augetur,& amplificatur; vt quũ nihil magis deſiderabile quàm illæ domus,fuerit;rurſus nihil magis horridum incultumque ſit. Quod latinè verſum eſt *Lappa*, Hebraicè eſt *Hhuahh*, quod noſtra ſententia paliurum ſignificat, nam eo nomine [חוח] propriè hamus piſcatoris dicitur, & in aculeatorum arbuſtorum generibus, illud quod vncis in hami modum ſpinis, qualis paliurus, eſt, de quo ſcriptũ eſt: Carduus Libani quæ eſt in Libano miſit ad cedrum dicens, &c. eſt in eo loco *Hhuahh :* [2.Reg.14.] Namque lappa quæ xanthion græcis eſt, neque ſpinis horret, neque in ruinis ita copioſè prouenit, quanquam [Dioſcor. li.4. c.122.] ſecundum oppida plurimum naſcatur, læto tamen & pingui ſolo, atque lacubus exciccatis,vt à Dioſcoride traditum ; à nobiſque eſt ſæpè obſeruatum.

Venerunt dies viſitationis, venerunt dies retributionis, ſcitote Iſraël ſtultum prophetam, inſanum virum ſpiritualem, propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ.

HABET Sarcaſmos ſua incrementa & ſuos inſultationis augendæ gradus, ſuaſque commoditates ad victoriam quærit. Optima autem commoditas eſt, cùm ad conſiliorũ & ſententiarum comparationem ventum fuerit; & quæ potior ſententia & plauſibilior viſa fuerat, inanis atq. leuiſſima euentu ipſo arguitur, tũc enim melioris conſilij auctores meritò in ſtultam opinionem inſultant; huiuſmodi illud eſt: Psal. 57. Lætabitur iuſtus cùm viderit vindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris, & dicet: Vtique ſi eſt fructus iuſto, vtique eſt Deus iudicans eos in terra. Hunc ergo etiam locum ad inſultandũ Deus occupat, & ſtultam impiorum ſententiam euentu irridet, atque veritatis & ſapiẽtiæ prædicat victoriam. Vſque adeò inſanierant Iſraëlitæ, vt non ſolùm officium, ſed officij conſilium omne repudiarent, impietatemque ſuam ſapientiam vocarẽt, repertis in ea re miniſtris, qui ad gratiam non ad veritatem loquerentur. Huius generis multa atq. manifeſtiſſima exempla quotidie in hominũ moribus edũtur. Mittebantur à Deo aſſiduè vates, per quos populus impietatis admoneretur, & ad ſanã mentẽ promiſſionibus, minis, pœnis prædictis reuocaretur. At verò illis non ſolùm impietas retinebatur; ſed pientiſſimorũ hominum, imò potiùs Dei fideliſſima repudiabantur conſilia; præterea falſi quærebantur vates, qui pro mendacio aduerſus veritatem, pro ſtultitia contra prudentiam, contra conſiliũ ab opinione ſtantes, ſanctorũ virorũ negabant prædictiones. atque de hac quidẽ re Ieremias cum Hannania ſapienter diſſerebat: Ierem. 28. Veruntamen, inquit, audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuerſi populi, prophetæ qui fuerunt ante me ab initio & ante te, & prophetauerunt ſuper terras multas, & ſuper regna magna de prælio & de afflictione, & de fame: Propheta qui vaticinatus eſt pacem cum venerit verbum eius, tunc ſcietur propheta quem miſerit Dominus in veritate. Quoniam autem Iſraël hanc erga prophetarum rationes inſtiterat viam, non qui potiorem & grauiorem, ſed qui leuiorem, & ad ſuam libidinem magis accommodatam ſententiam ſequeretur, cùm venerit verbum, tunc ſcietur vter verè propheta fuerit. Hæc autẽ ſcientia ſtultorum hominum eſt, qui conſilio & rationibus erudiri cùm nolint, tandem ſuo malo magno & periculo docentur. Huius ergo futurarum rerum imaginis præſens ſpectator Hoſſeas, diuinis verbis in Iſraëlitarum ſtultitiam inſultat, quo populum illum inepti ac ſtulti conſilij ſui, vel ipſo euentu pudeat ac pigeat. [*Venerunt, inquit, dies viſitationis, venerunt dies retributionis domini*:] qui redet tandem vnicuique iuxta opera ſua inquit Paulus: *Viſitationis*, hoc eſt cùm Deus ſe humanarum rerum cura tangi teſtatur, quam veritatem homines opinione, ſententia, conſilijs, ſtudiiſque ſuis negantes, pœna tandem & ſenſu docentur, ſicut ſcriptum eſt: Hebr. 2. Qui per angelos factus eſt ſermo firmus factus eſt, & omnis præuaricatio & inobedientia iuſtam accepit mercedis retributionẽ. De viſitatione, quid ſit, iam diximus. Retributionis verbum iuſtitiam atque æquitatem, non iram, non temeritatem, non caſum aut fortunã cõfirmat, non denique figmenta alia, quibus impij impietatem ſuam tuentur. [*Venerunt dies, venerunt.*] Repetitio certitudinẽ habet hoc in loco, quæ inſultantibus peroportuna eſt, vt: Cecidit cecidit Babylõ illa magna; & apud peregrinos auctores: Apoca. 18. Horat. li. 4. Od. 13. *Audiuêre Lyce dij mea vota, dij Audiuêre Lyce*. [*Dies*: Dierum nomine certũ ad vltionẽ tẽpus, docemur autẽ impunitatẽ improborũ non infinitudine temporis, ſed certo breuiſſimoq. ſpatio definiri. ſiue enim tẽpus finitum, ſiue infinitũ exiſtimetur, dies tamen certam temporis partẽ ſibi vendicant, eamq́, quæ ſignari præſcribique poſſit. O ſtultiſſimum hominum conſilium, qui in rebus agendis in pœnitentia, in omni deniq. vitæ ſtudio, nullam dierum rationem habent, temporis autem neſcio quam habẽt; cùm Deus tamẽ illis dies nõ tempus ad cogitandũ proponat. frequẽs enim apud vates omnes dierum mentio eſt, propterea quòd quæcunque à Deo dicta ſunt, ea certiſſima & certiſſimo conſilio tractata, firmataque interpretari oporteat. Et quoniam ij dies verorum & mendacium prophetarum periculum faciunt, ita vt qui antea falſò ſententiam dicerent, mutare ſuo malo cogantur, ob eam rem dicit: [*Scitote Iſraël ſtultum prophetam*:] Hebraicè eſt: [*Cognoſcent Iſraël ſtultum prophetam.*] Atque hæc lectio planiorem ſententiam reddit. ſtultum autem prophetã vocat, non ſolùm quòd mendax ſit, ſed quòd vaticinãdo nullam

ſapientiæ

ſapientiæ aut conſilij ſpeciem & formam adumbret; namque ſumma ſtultitiá eſt, ſi quis homines ingenio ſuo ad vitia procliues ſecuros eſſe, & nihil timere iubeat; atque hoc modo ad voluptatem inſtituere vitam doceat. namq́ue ad eam rem, quam homines ſuo ingenio libenter agunt, & ſequuntur, quid opus eſt diuinum oraculum addere? ergo ex ipſo prophetiarum argumento prophetę vanitas argui poſſet, etiam ſi maximè vates ille ſe diuinitus miſſum & ſignorum auctoritate probatum prædicaret, ſicut ſcriptum eſt: Si ſurrexerit in medio tui prophetes, aut qui ſomniũ ſe vidiſſe dicat, & prædixerit ſignum atque portentum, & euenerit quod locutus eſt, & tamẽ dixerit tibi, eamus & ſequamur deos alienos, quos ignoras, & ſeruiamus eis: non audies verba prophetæ illius, aut ſomniatoris, &c. Hac lance, his ponderibus examinari oportuit eos, quicunque ſe prophetas, & Dei nuntios profiterẽtur: atque adeò hæc cauſa à nobis in Tridentino Concilio publicè perorata eſt aduerſus eos, qui pietatis ſpeciẽ, non vita fortaſſe, ſed vitæ inſtitutione offerentes, chriſtianam morum diſciplinam reſtitui non oportere publicè affirmarent. huiuſmodi homines diuina ſapientia [*Prophetas ſtultos & inſanos viros ſpirituales appellat. Virum ſpiritualem*, Hebraicè eſt *virum ſpiritus*:] Eſtq́ue elegantiſſimum atque ad eam rem accommodatum ſchema verbi, quod græcè ἀνταναχλάσης dicitur, cùm eiuſdem verbi contraria ſignificatio petitur, vt illud apud Ciceronem: Verrem à populo verrentem eſſe appellatum, quod omnia verreret. ſic hoc loco cùm ſpiritus & ventum ſignificet, & naturam quandam corporis expertem, cuius naturæ illapſu aut ductu, & agitatione animi hominum excitari ſolent: atque hoc modo affecti, viri ſpirituales dicuntur. Vates ad contrariam ſignificationem alludit, & viros venti, hoc eſt vento ac vanitate mendacioq́. plenos ait; cuiuſmodi ſignificatio vento in ſacris imaginibus tribuitur, vt apud Ieremiam de huiuſmodi ſpiritualibus viris, qui populo fucum faciunt, ſcriptum eſt: Negauerunt dominũ, & dixerunt, non eſt ipſe, neque veniet ſuper nos malum; gladium & famem nõ videbimus. Prophetæ fuerunt in ventum locuti, & reſponſum non fuit in eis, hæc ergo euenient illis, &c. Sic Cicero Imperium extraordinarium, populare, ac ventoſum eſſe dixit. Igitur viri iſti ſpirituales, qui populi gratiam venãtur, ſpirituales ita appellantur, vt ventoſos interpretari conueniat. Ergo euentu ipſo declarabitur populo, quales viri ſui ſpirituales fuerint, quorum furores ille tantis plauſibus perſecutus eſt. id verò quamobrem acciderit explicatur: *Ob multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ:*] Tanta enim fuit amentia tua, tantum virtutis odium, vt pro verò falſum, pro vaticinio vanitatem probaueris, vt hæc etiam pars ad tuæ culpæ cumulum acceſſerit: Hebraicè eſt *ſuper multitudinem*.

Deut. 13.

" " " " "

Quintil. li. 1 c. 2.

In Ver. Orat. 7.

Ierem. 5.

" "

Speculator Ephraim cum Deo meo: propterea laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius.

EXPOSITIONE atque interpretatione culpam amplificat, & inſaniam populi manifeſtat, atque rem totam explicat: docet enim Ephraim, hoc eſt Iſraëlitas ſibi infelicitatem comparaſſe, qui non ſolùm à Deo vero deſciuerunt, (quod peſſimum eſt, vt nullo alio egerent indice, quo ſe Deo inuiſos eſſe agnoſcerent) ſed etiam Dei benignitate & miſericordia abuſi ſunt: nam cùm prophetas veros habuerint, à quibus impietatis admoniti ad officium reuocarentur, horum autem dicta & ſermones, horum conſilia, horum prædictiones reapſe cum veritate, cum diuinis legibus & verbis maximè conſtarent; ita adeò contra ſe rationem ipſam & diuinam legem, & multorum grauiſſimorumq́ue vatũ teſtimonia habebãt. his autem omnibus repudiatis ipſi ſibi prophetas creabant, quos cõſulerent, à quibus, quænam Dei erga eos voluntas eſſet, docerentur, perinde quaſi Deus ſibi non conſtaret, atque per alios atque alios vates, alia atque alia diſſimilia ſibique diſſentanea dicturus eſſet; & tamen cùm ab iſtiuſmodi vatibus nihil verum, ſed popularia omnia, atque ad gratiam efficta afferrentur, iſtorum potius noui exempli vatum, quàm illorum probatæ auctoritatis teſtimonio & verbis fidem habebant: ex qua re effectũ eſt, vt ipſi ſibi periculum molirentur, ipſi ſibi cauſa eſſent cur perirent. [*Speculator Ephraim cũ Deo meo*:] Titulus falſorum prophetarum hic erat: namque propheta ſpeculator conſtitutus eſt, qui mentis impulſu, atque toto officij ſui genere, tanquam ex ſpecula aliqua futuram tempeſtatem, & pericula omnia obſeruet, atque proſpiciat, nec vnquam ſpeculator, niſi periculi cauſa eſt. Sic Deus apud Ezechielem: Filij hominis, inquit, ſpeculatorem

Ezechi. 3. 33.

„ torem dedi te domui Iſraël, & audies verbum de ore meo, & annuntiabis eis. Igitur cũ à veris vatibus Iſraëlitæ ad bonam frugem vocarentur, cùm venturę calamitatis (niſi inſanire deſtitiſſent) admonerentur, huiuſmodi ſeuerioribus viris ipſi non credentes, alios ſibi inſtituebant, qui nunquid mali à Deo metuendum eſſet, ſpecularentur. vt autem impia res pietatis nomine honeſtaretur, inſigni & pulchro titulo eiuſmodi prophetæ appellabantur. [*Speculator Ephraim cum Deo meo.*] Ita vt Deum à ſe non repudiatum, ſed retentum potius atque conſultum eſſe profiterentur. Vtitur autem ea exornatione in dicendo vates, quæ Græcis Mimoſis, Latinis Imitatio dicitur, vt Quicunque ſoluerit vnũ de mandatis iſtis minimis, minimus vocabitur, &c. Atque hæc ad ſarcaſmon aptè pertinet, vt *Cantando tu illum?* Quam vtile porrò fuerit illis hoc inuentum pulcherrima antitheſi vates noſter docet: [*Laqueus ruinæ factus eſt ſuper omnes vias eius:*] Qui ſpeculandi cauſa inſtitutus erat, vt rationibus Iſraëlitarum proſpiceret & conſuleret, ipſe verborum ſuorum laqueo auctores ſuos, hoc eſt populum irretiuit & cepit; namque huius ſpeculatoris conſilijs, exhortationibus, huius vanis prædictionibus omnes quas inierũt errorum vias ſecuti, perierunt. Hic qui pacem & familiaritatem diuinam promiſerat, hic idem ſecuritate illa quam promittebat, diuinum odium ſuis in populum obſequijs ſtruxit, hoc eſt quod dicit:

Matt. 5. — Virg. Eclo. 3.

Inſania in domo Dei mei:

HEBRAICE odium & furor in domo Dei mei. Perſtat autem in Mimoſi & antitheſi: Eſtque hæc ſententia. Quem iſti ſpeculatorem Dei ſui inſtituerant, is ruinæ atque odij auctor euaſit. Præterea Deum ſuum, quem iſti non ſibi iratũ huius verbis credebat, hunc ſibi infenſum Deum ſuum, hunc inimicum experientur, vt videant qua ratione Deum ſuum appellent, longè profectò alia quàm ipſi exiſtimauerant: ſic verborũ inanes apud iſtos vſurpationes, & ſine vlla re & veritate fuiſſe à Vate arguuntur, & meritò irridentur. [*In domo Dei mei.*] Ducta oratio eſt ex ſimilitudine eorum, qui in magna familia apud Dominum plurimum poſſe videntur, qui ſe cæteros familiares in gratia domini retinere profeſſi, tamen committunt, vt tum ſibi ipſis imprimis, tum ſua cauſa cæteris inuidiam parent: Ita qui denuntiandi atque declinãdi periculi cauſa in ſpeculis collocatus erat; idem ipſe laqueus ad capiendum populum factus eſt. Ex qua quidem re Iſraël ſtudioſè & pertinaciter peccaſſe arguitur, qui non ſolùm præmonitus diuinis conſilijs non acquieuerit, ſed poſt admiſſum ſcelus ad pœnitentiam & ad ſanitatem per nuntios ſpeculatores, & prophetas ſuos reuocantem Deum non audierit, imò conſilio aduerſus eum per mendaces vates inito, officium repetentem contempſerit. Manifeſtum ergo eſt hos in ſceleribus & flagitijs ſuſcipiendis altiſſimas egiſſe radices, atque ad Gabaitarum exemplum inſaniiſſe. vt enim illi olim, neque rogati obſecratiq. à maleficio, neq. poſtea admoniti, & poſtulati de ſententia deſiſtere voluerũt, quæ res illis pernities & exitiũ fuit, ſicut ſcriptum eſt: Et noluerunt fratrum ſuorum filiorum Iſraël audire mãdatum, ſed ex
„ cunctis vrbibus, quæ ſortis ſuæ erant, conuenerunt in Gabaa, vt illis ferrent auxilium, &
„ contra vniuerſum populum Iſraël dimicarent. Eodem modo Ephraitæ nunc contra fas communi ſtudio impietatem ſuſcepêre, neq. ſe vllis rationibus de eo curſu reuocari paſſi ſunt, ſed additis etiam impiorũ vatum conſilijs, in ſententia permanſerũt; Quamobrẽ ait:

Iudic. 19.

Profundè peccauerunt ſicut in diebus Gabaa:

QVÆ res exitio eis, ſicut & illis futura eſt: nam Deus vltor

Recordabitur iniquitatis eorum, & viſitabit peccata eorum.

QVID ſit, recordari & viſitare, in diuinis ſermonibus, vtque vtrumque verbũ ad prouidentiam referatur, dictum iam à nobis eſt. Similè verò ſeueritatis exemplum, quod in eis, vt in Gabaitis edendum fore ſuperius prædictum fuerat. ex ſceleris ſimilitudine etiam æquiſſimum fore nunc porrò oſtenditur; dixerat enim vates: Clangite tuba in Gabaa, &c.

Supra 5.

Quaſi vuas in deſerto inueni Iſraël, & quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius vidi patres eorum, ipſi autẽ intrauerunt ad Baal Peghor, & abalienati ſunt in confuſionem, & facti ſunt abominabiles ſicut ea quæ dilexerunt.

IN nullum ſceleratorum hominum genus iuſtior vltio, & inſultatio eſt, quàm in eos qui &

qui & ſcelerati & ingrati etiam ſunt: Namque in nocentem & iniurium ſeuerius proferre iudicium ęquũ eſt: in ijs verò qui accepti beneficij immemores, aduerſus eũ, à quo humanè amiceq. tractati fuerint, ingratè, iniuſtè, & cõtumelioſè ſe geſſerint, omnia cum ſummis exprobrationibus cõſumere ſupplicia fuerit æquiſſimum, ſicut ſcriptum eſt: Qui reddit malum pro bono, non recedet malum de domo eius. (Prouerb. 17.) Huius quidem argumenti hæc lectio eſt, qua Deus non ſolum Iſraëli ad ſupplicium damnato inſultat quòd ſceleratus, ſed etiam quòd ingratiſſimus fuerit: Namque à Deo ſuo à quo maximis beneficiis præter cæteros omnes mortales affectus fuerat, per ſummum nefas ſeſe abalienauit. Duplex autem ſcelus fuiſſe, quo ſeſe Iſraël cõtaminauerat, iam ſuperiori huius vatis lectione edocti ſumus; vnum genus fuit illegitimum ſtupri atque adulterij ſtudium, in quo populus ille vehementiſſimè exarſit; alterum fuit ſuperſtitionis impia ac temeraria cupiditas, quam ſpiritualem fornicationem vocant, qua incredibilem etiam in modum flagrauit. Hæc flagitiorum genera adeò antiqua eſſe apud Iſraëlitas docet Deus, vt ob eam cauſam ſæpiſſimè ab ipſis fuerit reiectus. Commemorat autem ſuum in illos ſtudium, quod vbi cum illorum impietate confert, quàm iuſtè damnatæ fuerint comparatione intelligitur. Quoniam verò in omni & officij & iniuriæ genere animus imprimis agentis ſpectatur, neque tantum quid actum, quàm quo ſtudio & voluntate ſit actũ quæritur; ob eam rem quo ipſe animo in illos, & qua rurſus voluntate illi in ſe fuerint oſtendit: Profitetur autem illos ab initio gratiſſimè à ſe fuiſſe ſuſceptos, quam rem aptiſſimis ſimilitudinibus explicat. Nam ſi quis dum per ſolitudinem iter agit eſuriens vuas in vite fortè maturas præter opinionẽ inueniat, aut primas & præcoces in ſummis ficulneæ ramis videat ficus, vehementer delectatur ob inſperatam temporis & loci commoditatem, cùm propter opportunitatem, tum propter deſiderium etiam, atque ob fructuum ipſorũ præſtantiam, cùm in omni fructuum genere hæc duo plurimum excellant, quemadmodũ alio in loco diſſerimus. Ad eundem modum Iſraël in ſolitudine inuentus, cùm aliquẽ pietatis fructũ afferre videretur, Deo gratus fuerat, vt in tanto veræ religionis deſiderio, cũ totus orbis in veri Dei ignoratione, atque in errore verſaretur, hic vnus populus qui præ cæteris diuinam erga ſe prouidentiam & curam fuerat expertus, verum Deum ſanctè caſteque coleret. [*Quaſi vuas in deſerto.*] Res omnes vehementer gratas eſſe cùm maximè deſiderantur, ſi tunc ſuppetant, ex hoc loco docemur, ſicut & Poëta cecinit:

Tale tuum carmen nobis diuine poëta, (Virgil. Eclo. 5)
Quale ſopor feßis in gramine, quale per æſtum
Dulcis aquæ ſaliente ſitim reſtinguere riuo.

Quanquam autem Iſraël primo in Ægypto inuentus, indeque fuerat eductus; tamen cùm ſeductus à cæteris gentibus fuit, & in deſerto populi ac Reipublicæ formam præceptis, legibus atque inſtitutis diuinis cepit; tunc verò gratiſſimus, & Deo chariſſimus eſt habitus: atque vt deſideratus & primus quidã fructus cum gaudio exceptus, quemadmodum apud Ieremiam Deus ipſe ait: Recordatus ſum tui miſerans adoleſcentiam (Ierem. 2.) tuam, & charitatem deſponſationis tuæ, quando ſecuta es me in deſerto in terra quæ non ſeminatur: Sanctus Iſraël domino, primitiæ frugum eius, &c. Cùm verò ad ea vſq. tempora ſuam prouidentiam & ſtudium nulli totius orbis nationi præter cæteras adhibuiſſet (neque enim aliquem antea populum habuerat peculiarem) ob eam cauſam totum orbem arbori, Iſraëlem verò primis fructibus ſimilem dicit; cùm tandem futurum eſſet, vt ex eo populo veri Dei notitia, & humanæ ſalutis ſemen per vniuerſum orbem ſpargeretur, ſicut ſcriptum eſt: Poſui te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ; (Iſai. 49.) interim autem dum hæc parabantur, Iſraël primus ficulneæ fructus & præcox erat; atque vt Ieremias dicit: Primitiæ frugum Domini. Ficus inter omnes arbores bifera præcipuè eſt, quæ cùm autumno copioſiſſimum fructum ferat, æſtate etiam non ita abundanter, ficus tamen ſuaues profert, quas præcoces vocãt: ſic Iſraëlis illa tẽpeſtiua vocatio gentiũ vocationem tẽpore & maturitate præcucurrit. [*Quaſi prima poma ficulneæ in cacumine eius, vidi patres eorum:*] Non de Abraham, Iſaac & Iacob primis huius gentis parentibus, ſed de ijs qui in deſerto fuerant, ſermo eſt, quos patres hoc eſt maiores horum, qui vatis huius tempore erant, vocat; illi autem primi defectionis & ſcelerum auctores, & domeſtica ad imitandum exẽpla poſteris ſuis fuerunt. quã rẽ

Ephraim (vidi) Tyrus erat fundata in pulchritudine, & Ephraim educet ad interfectorem filios ſuos.

Horat. lib. 3. Od. 27. APPELLAT Ephraim ob commiſerationem; nam vocandi caſus abſolutè poſitus affectum dicentis indicat, vt: *Pater ô relictum Filiæ nomen.* [*Vidi*] Orationē amplificat, & rem vehementer aſſeuerat; habet namque magnam ad affectus eōcitandos vim, cùm ſeſe quis rei, quam aut docet, aut laudat, aut lamentatur, ſpectatorem fuiſſe ait, vt: Psal. 54. Præcipita domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem Horat. lib. 3. Od. 5. in ciuitate. quod & ille: *-Signa ego Punicis Aſſixa delubris, & arma Militibus ſine cæde (dixit) Direpta vidi: vidi ego ciuium,* &c. [*Tyrus erat fundata in pulchritudine:*] נוה Hebraicè eſt in *Naueh*; quod nomen ad habitationis felicitatem & quietē refertur; namq. à verbo *Nauah* deducitur, quod habitare ſignificat. Ex ea itaque re fortunarum contētio eſt, quòd Tyrus in ſumma tranquillitate conſtituta, felici partus abundantia vtatur ad habitandum, & incolendum terras: Ephraim verò filios ſuos ab hoſtibus interficiendos quotidie producat. Et quoniam in miſerrimis rebus id quod minus eſt miſerum eſt eligendum, ſatius eſſe putat vates, vt nulli illis naſcantur liberi, quàm vt ad necem atque ſtragem, maximo cum parentum dolore, & ſumma hoſtium gloria naſcantur: atque ob eam rem miſeratione commotus Deum orat, vt liberorum procreationē illis impediat, quò pœnam, qua ex diuino iudicio mulctandi erant, leuiorem tamen ſubirent, Namq. æquiore ferrent animo, infantes ab ortu præripi, aut debilitata virtute perire, quàm grandiores adultoſque crudeliter ab hoſtibus trucidari, propterea dicit:

Da eis domine quod daturus es:

NAM quis non malit diuina potius, quàm humana manu caſtigari. aut quis Dauidis exemplo non dicat? Coarctor nimis, ſed melius eſt vt incidam in manus domini (multæ 2. Reg. 24. enim miſericordiæ eius ſunt) quàm in manus hominum. Quid ergo eligit Vates:

Da eis vuluam ſine liberis:

HEBRAICE eſt vuluam orbantem, hoc eſt vterum vel non concipientem, vel fœtus minimè fouentem.

Et vbera arentia:

VT SI qui nati fuerint, tamen lactis defectu pereant, id enim & minus miſerum, & parentibus minus moleſtum fuerit. atque ea res cùm ad naturæ rationem attingat, ad tuam potius prouidentiam, quàm ad humanam referri poterit voluntatem.

Omnes nequitiæ eorum in Galgal, quia ibi exoſos habui eos propter malitiam adinuentionum eorum, de domo mea eijciam eos, non addam vt diligam eos.

DETESTABILE illud antiquorum Iſraëlitarum exemplum nuper accuſauerat, qui communi conſenſu & populari impetu alienæ atque prophanæ conſuetudinis cauſa Deum repudiauerant, quod ſcelus niſi Phinees expiandum curaſſet, parum abfuit quin funditus perirent, Deo eam ſui repulſam vlciſci iam incipiente. Nunc verò oſtendit filios parentum exemplum imitatos, diuinum in ſe odium iterum publicè concitaſſe, cùm in terram promiſſam deducti, legibus, imperio, atque præſidio diuino iam diu vſi, & beatæ ac liberæ Reipub. commodis omnibus florentes, tamen nouarum rerū cupiditate flagrantes ex finitimarum nationum æmulatione Regem hominem appetiuerant, nimirum quòd per ſuperbiam & ambitionem illos ſimplicis illius tranquillæ, faſtuque carentis Reipublicæ tęderet: ita dum regum nomen & ſplendorem affectant, dum humana ſuperbia turgent, dignitatem illam nulli rei comparandam atque omnibus gentibus inuidendam aſpernantur ac reſpuunt; qua ſe reſque ſuas diuino conſilio & cura, gubernari, tueri, atque agi Deoque maximò & immortali, vt proprio Rege vti ac frui Deut. 4. gloriari poterant; quemadmodum admoniti aliquando fuerant ab ipſo: Quæ eſt, inquit, „ alia gens, aut tam grandis natio, vt habeat Deos appropinquantes ſibi ſicut & vos? Euenit autem vt qui Deo rege à ſua Republica eiecto, hominem appetiſſent, cæteras omnes, quæ hanc conſequi natæ ſunt, res ſuſciperent, vt adulationem, gratiam, obſequium, atque alia omnia quibus homines reges ſuos non tam officio ſæpe, quàm

vitio

vitio proſequuntur. Hæc autem regni cupiditas nunquã in illis extincta fuit, neque rebus præter ſentẽtiam cedentibus, ad antiquum Reipublicæ, & diuinæ gubernationis ſtatum animo ſeſe atque ſtudio conuerterunt: imò humani regis tædio ob iniuriam affecti, non diuinum, ſed humanum etiam regis præſidium quæſierunt, nouoſque ſibi conſtituerunt principes, quorum libidini parentes vſque ad idololatriam inſanirent. Quamobrem iam diu eſſe Deus ait, quòd illos meritò oderit, ſuſpectoſque habuerit, ex quo tanta voluntatis inclinatione ad humanam pompam & regium nomen propenſos, atque in ſententia perſtituros proſpexerit, ita vt rebus ea cauſſa afflictis, tamen de reuocando Deo, quo tam benigno, amico, atq. vt ita dicam, officioſo vſi fuerant, nunquam amplius in mentem illis venerit cogitare. Quoniam verò hæc Dei regis repudiatio primum in Galgalis fuit, quo in loco per Samuelem Dei verbis & nomine, quid ſua ipſorum referret, admoniti, tamen à propoſito non ſunt deterriti. ob eam rem dicit: [*Omnis malitia eorum in Galgal.*] Quòd ſtudium eorum in eo loco perſpectum fuit, atque ob eam rem [*exoſos habui eos,*] ex illo tempore, quo ab illis ſum repudiatus; quã rem ſignis editis, ac Samuele interprete teſtatus ſum: Nunquid, inquit, non meſſis tritici eſt hodie? inuocabo Dominum, & dabit voces & pluuias, & ſcietis & videbitis, quia grande malum feceritis in conſpectu Domini petentes vobis regem. (1. Sam. 12.) Hoc ſtudium atque adeò hoc exquiſitũ conſilium contra fas, contraque ius firmatum ſacræ literæ adinuentionem vocant, vt: Da eis ſecundum opera eorum, & ſecũdum nequitiam adinuentionũ ipſorum retribue illis. (Pſalm. 28.) Meritò autem à domo regia exulant, meritò regis gratiam & voluntatem à ſe alienatam experiuntur, qui tãtùm aduerſus regem ſcelus admiſère, vt priores repudiarint, & eam ſententiam pertinaciter imprudentiſſimeq. fuerint perſecuti. ob hanc autẽ rem addit: [*E domo mea eijciam eos.*] Domum ſuam terram Iſraëlis appellat, quam ipſe præ cæteris orbis regionibus magna tutela fouebat, in qua vrbem ſibi ſanctã elegerat, & ædem illam toto orbe celeberrimam optauerat, vbi regijs fungeretur officijs, ſicut ſcriptum eſt: Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomẽ eius, & factus eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. (Pſalm. 75.) Hoc in loco ſeſe regem, illos autem regiam familiam inſtituerat: Et viderunt, inquit, ingreſſus tuos, ingreſſus Dei mei, & regis mei, qui eſt in ſancto. (Pſalm. 67.) Futurum autem propediem erat, vt partim ſuis vrbibus extorres, partim aut pulſi aut profugi, locum illum, & ædem antiquam & celeberrimam, quæ nulla iam eſſet, atque quod maximè miſerum eſt, antiquam illam regis ſui gratiam deſiderarent; fruſtra tamen: [*Quia non addam vltrà, vt diligam eos:*] Hoc eſt, non vltrà in eundem aut patriæ, aut gratiæ meæ locum reuertentur. Etenim ea Reipublicæ & religionis facie & forma qua illis temporibus vtebantur, perpetuò, caruêre: Cùm verò reuocãdi in gratiam in nouiſſimis (vt ſcriptũ eſt) diebus fuerint, non ad illam vmbram, ſed ad noſtram Chriſtianorum lucem, admittendi ſunt. Ratio autem quamobrem amplius diligendi non ſint, ea affertur, quod hactenus patienter egerit, & quanquam offenſus, tamẽ expectauerit, quoad animum & ſtudium à ſe alienatum reducerent, & quoniam regiarum potius, quàm ſuarum partium eſſe omnes voluerant, obſeruatum à ſe fuiſſe, an aliquis aliquando extaret princeps, à quo ad officium reuocarentur, cùm illis liberum fuiſſet populi ſtudia & animos in quãuis partem flectere, & tamen nullus princeps fuit, qui diuinarum rerum cura tangeretur: Quinimò

Omnes principes eorum recedentes:

ID QVOD Iſraëlitarum regum hiſtorias legentibus, planum fiet.

Percuſſus eſt Ephraim, radix eius exciccata eſt, fructum nequaquam faciet, quòd etſi genuerit, interficiam amantiſſima vteri eorum.

QVIS non in ſacris libris maximam eloquentiam cum ſumma ſapientia cõiunctam obſeruat, & miratur? Pudet profectò ingenij & iudicij eorum, qui cùm ſanctos libros ſententiarum & ſapientiæ fructibus refertos fateantur, elocutionis tamen ornamẽtis ſteriles eſſe arbitrentur, & quod inani quadam præter rerum naturam verborũ luxuria diffluentes non videant, illud quod veræ eloquentiæ proprium eſt copioſiſſimè & elegantiſſimè cum maximo ſplendore, & grauitate dicere in illis non agnoſcant: ſed redarguendi hos aliquando locum ſpero nanciſci, vt qui in auctoribus legendis præter vtilitatis rationem, ſuauitatem etiam & dictionis ſplendorẽ venãtur, vel hoc etiam nomine, ſtudium omne,

omnemq́ue operam in ſacris arcaniſque voluminibus occupent, quòd in ijs præter ſummam vtilitatem, ſummam etiam eloquentiæ iucunditatem eſſe certò ſciant. Nunc verò vt, quod inſtitutum eſt, agamus, orationis totius, quæ in hoc capite habita eſt, Epilogum breuiter explicabimus. Eſt enim hic elegans dictorum peroratio, quæ ſumma capita continet & repetit. Quoniam in demonſtratiuo genere hæc inſultantis Dei oratio inſtituta fuit, quæ comparatione alienæ felicitatis in miſerias inſultaret Iſraëlitici populi; neq. iam verè populi; quippe qui nullis populi commodis aut ſplendoribus eſſet vſurus, ſed per terrarum orbem diſperſus cum magna inuidia, & animi dolore, cæterorũ populorum tranquillitatem, ipſe in maxima tempeſtate poſitus, ſpectaturus eſſet. Perorationẽ ergo commodiſſimè collocatam, miro artificio Vates conſtruxit: namq́ue res non vt orata eſt, ſed vt gerenda fuerat, eſt diſpoſita. atque oratio quidem à præuiſione futuri temporis, dum inter populos Iſraël detineretur, ad cauſſas ipſas rectè ſuis gradibus proceſſit, quòd inter gentes nec fructibus terræ, nec liberis & ſobole feliciter eſſent vſuri, imò verò antequam diſſiparentur, in patria adhuc manentes ſobole deſtituendi & adultis etiam filijs orbandi erant; adeò vt orauerit Vates, filios aut nondum natos, aut quàm primum natos, potius extingui. Sed quoniam diuinã ſententiam ſtare intellexerat, rem conuerſo ordine repetit, & ab eo quod primum futurum erat, ad poſtremum vſque recurrit, quo primis ipſis rebus, paulò poſt futuris vaticinij veritas intelligeretur, & ſequentium expectaretur euentus; atque illi quibus poſteriores res acciderent diuinam prouidentiam & iuſtitiam ad ſe etiam pertinere cognoſcerent, vt ad patres maioreſque ſuos planè pertinuiſſe compertum eſt. Ne autem Epilogus dicendi figura atque exornatione deſtitutus eſſet, aptiſſima arboris ſimilitudine eſt compoſitus, qua Vates rem magis explicuit, & vehementiore impulſu legentium animos mouit: Ait enim Ephraim à Deo percuſſi radices aruiſſe, vt arbor quæ ramis reſectis, tamen viuit, alioſq. profert ramos, eadem ſi trunco ſecurim grauiter patiatur, tametſi non omnino cadat, tamen ex vulnere ſolis atque aëris iniuriam ſentit, quæ cùm ad radices vſque permanat, cauſſa eſt vt areſcat; radicum verò vitium toti arbori interitum affert. ſic regni Iſraëlitici truncus Ephraim fuit, radices verò reges atque principes, rami & folia reliquæ tribus: Impetus in truncũ factus eſt, principes victi, capti, occiſi, & abducti ſunt, rami ergo fructum nequaquam facient. Contigit autem arefacta radice, flores aliquando & fructus quoſdam prorumpere, qui tamen citiſſimè cum totius arboris interitu decidunt. Hæc res manifeſtior apud agricolas eſt, quàm vt noſtra indigeat aſſeueratione, ob quàm ſimilitudinem ait: [*Etſi genuerit, interficiam amantiſſima vteri eorum.*] Iam hoc ſuperius eſt explicatum. Poſt hæc autem illa eos diuturna calamitas expectat:

Abijciet eos Dominus Deus meus.

DEVM ſuum appellat vates, non autem Deum illorum:

Quia non audierunt eum, & erunt vagi in nationibus.

HACTENVS peroratio. nunc quando prima illa omnia eueniſſe diuina ex ſententia legimns, exilium hoc, in quo adhuc ſunt, illis eodem conſilio cõtigiſſe agnoſcamus; nam & hæc perinde, atque illa prædicta certiſſimè fuerant. Timeamus ergo & nos, ne fortè ſimile quid patiamur: Etenim & nobis annuntiatum eſt, quemadmodum & illis: Qui habet aures audiendi, audiat.

CAPVT X.

VITIS frondoſa Iſraël, fructus adequatus eſt ei: ſecundum multitudinem fructus ſui multiplicauit altaria, iuxta vbertatem terræ ſuæ, exuberauit ſimulachris:

DVPLICEM à Vate cauſſam afferri diximus, quamobrem Iſraëlitæ liberorũ iactura mulctarentur; altera fuit libidinoſa & intemperans alieni thori appetentia, qua iam à principio flagrauêre; eam verò Vates fuerat hactenus perſecutus: Altera verò fuit ardens ſuperſtitioſæ ſimulachrorũ culturæ ſtudium, quod genus etiam ſpirituale adulterium ſacræ literæ nominant; atque hæc quoque pars à Vate vrgetur, qui non leuius hoc libidinis

libidinis genere, quàm altero Iſraëlem flagraſſe affirmat: Namque olim cùm Amonitidarum amore arſiſſent horum patres, impio etiam idololatriæ ſcelere ſeſe polluerunt. Quamobrem non mirandum eſt, ſi filios vtriuſque flagitij habuerint imitatores. Res autem allegoria inducta peroratur, hæc verò à vite ſumitur, cuius plantæ imagine potiſſimū Iſraëlitæ in ſacris libris depinguntur: Namque vt hæc ſi generoſa ſit, omnes arbores alias non proceritate, non figura & ſpecie, ſed fructu antecellit: ſic Iſraëlem præ cæteris populis felicem eſſe voluerat Deus, nō tam belli, virium, & rerum geſtarum gloria, quàm Reipublicæ tranquillitate, quiete, & veritate rerum omnium quæ ad virtutem veram referri poſſunt. Secundum quam ſimilitudinem dictum eſt: Vineam de Ægypto tranſtuliſti, eie- Pſalm. ciſti gentes, & plantaſti eam, dux itineris fuiſti in conſpectu eius &c. & illud: Vinea Do- Iſa. 5. mini exercituum Iſraël domus eſt, & delectatio plantationum eius viri Iuda. Hæc vinea optimo ſolo conſita, ſumma cura atque arte culta, quòd fructus vel nullos, vel malos reddiderit, ſolo plantarū vitio accidere manifeſtū eſt, ſicut ſcriptum eſt: Quid enim debui facere vineæ meæ, quod non feci? ſed expectaui vt faceret vuas, & fecit labruſcas. Igitur ex fructu arboris natura arguitur: Etenim ſi cætera optimè ſeſe habeant, & tamen infelices prouenìant fructus ad arboris vitium res eſt referenda, ſicut ſcriptum eſt: Non poteſt Matth. 7. arbor bona malos, neque mala bonos fructus facere. Itaque ex arbore fructus, ex fructu etiam arboris natura, vt ex cauſſis euenta, atque ex euentis cauſſæ conſiderantur. Cùm ergo Iſraël iam pridem degeneris naturæ vitem moribus expreſſerit, nihil mirū ſi partus ſuo ingenio ſimillimos ediderit. Hæc eſt illius verſus ſententia: [*Vitis frondoſa Iſraël, fru-* Iſa. 24. *ctus adæquatus eſt ei.*] Frondoſam hoc in loco interpres vertit pro vacua, & oportunis fructibus carente, ac ſi frondibus tantùm exuberaret: Hebraicè autē propriè eſt *Boqueq*, quod vacuum ſignificat atq. inane: nam quo in loco Latinè legimus: Ecce Dominus diſſipabit terram, & nudabit eam, Hebraicè eſt *Boqueq*, diſſipans & nudans. [*Et fructus adæquatus eſt ei.*] Cùm vitis vacua omnique bono & generoſo ſucco carens fuerit, fructus quales natura ſua fert, producit, & cùm Iſraëlitarum patres labruſcas olim pro vuis fecerint, & ſimiles ſibi partus, hoc eſt, ſimiles propagines ediderint, atque harū omnium plantarum tam patrum, quàm filiorum idem ſtudiorum, morum atque operum fructus, eiuſdemque naturæ fuerit; patres autem ad idololatriam denegauerint; conſequens fuit vt filij qui non meliori ſtudiorum atque operum fructu, ſed maiori luxurie perfluebant, paternam impietatem propagarēt, atque iam non vno vitulo, neq. vno Baalphegor, vt olim patres, contenti plures vitulos & innumera ſimulachra atque altaria in Bethel, in Dan, & in omnibus quas incolebant ciuitatibus adderent. Propterea dicit: [*Secundum multitudinem fructus ſui, multiplicauit altaria.*] Terræ & feliciſſimi ſoli fœcunditate, in quo ſita, plantataque fuerat, hæc vitis abuſa eſt: Nam opes omnes, omnemque rerum copiam quibus diuina benignitate fruebatur à diuino & vero cultu ad prophana myſteria, atq. ad ſuperſtitioſas vanorum ſimulachrorum ceremonias tranſtulit; & quo maiore felicitate vtebatur, eò vehementius in illud ſuperſtitionis ſtudium incumbebat, in eaq. re magnas conſumebat diuitias. itaq. ſucco & alimento feliciſſimæ terræ ad improbiſſimorū fructuum copiam augendam eſt abuſa; ob eam rem addidit: [*Iuxta vbertatem terræ ſuæ, exuberauit ſimulachris.*] Ita quod ad diuinum cultum illis fuerat ſuppeditatum, id ad impios vſus relatum eſt. Hæc autem oratio Hebraicè & elegantiam & ſignificationem certam habet: namque ſic legimus: [*Secundum bonitatem terræ ſuæ, benefecerunt ſimulachra.*] Eſt enim in Dialectica locus à coniugatis, hoc eſt, tantum ſtudium, tantum ſumptum & curam ſimulachris & ſtatuis optimè, artificioſiſſimeque faciendis impenderunt, quantum terræ vbertate, & commodis iuuabantur: Namque olim qui pauperem fortunam ſortiti erant, ligneos aut luteos, aut ad ſummū lapideos ſibi deos faciebant; quibus verò abundantia & rerum ſuppeteret copia, ijs eburnei, argentei, atq. etiam aurei ſumma arte, & ſculptorum ingenio dij ponebantur, quemadmodum ille canebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, at tu Virg. Eclo. 7.
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Atque hæc res ſubtiliter & copioſè à Sapiente, decimotertio libri capite diſſeritur. Ergo Iſraël ingenio ad ſuperſtitionem & Sapien. 13. vanum cultum procliuis ſuarum rerum cōmoditates omnes, occaſionem nactus, in ſuam libidinem conuertit. Quando autem huius libidinis explendæ, exercendique ingenij occaſionem primum habuerit, ſequentibus indicatur carminibus; oſtenditurq. id fuiſſe,

ex quo

ex quo ciuilis diſcordia & ſeditio illa concitata eſt, atque ob regni diuiſionem varijs vti legibus & Reipublicæ formis licuit: eiuſmodi enim tempus oportunũ cuiq. eſſe ſolet ad propria ſtudia, cupiditatesq́. ſequendũ, cùm & principes & factionũ duces populis, quorum animos ſibi deuincire parant, nihil non permittant, imò & vltrò offerãt, aut legibus ad popularem libidinem factis ſanciant. Cùm itaq. regnum inter Roboam & Ieroboam populari ſeditione & tumultu diuiſum eſt, tunc & religionẽ violare, tunc aras & ſtatuas multiplicare licuit, id quod ab ipſis ſerò tamen intelligetur, cùm ærumna & malo eruditis priora vota omnia damnabuntur. hoc eſt quod inquit:

Diuiſum eſt cor eorum, nunc interibunt.

HEBRAICE eſt, *Nunc ſe in culpa eſſe dicent,* hoc eſt, iam nunc cùm malis oppreſſi fuerint, culpam ſibi adſcribent, atque tantorum malorum initium ad illam diuiſionem cordium referent, qua olim laborauerunt, cùm reges ſibi non iure ſed libidine inſtituerent. Hæc autem diuiſio atque animorũ diſſenſio præter idololatriæ crimen, exitium illis grauiſſimum atq. certiſſimũ attulit, quod in religionis & regni concordia perſeuerantibus, non fuerat metuendum. Vide ergo quò reciderint res Iſraël, & quò diſcordia ciues deduxit miſeros, vt tandem ſtultitiam ſuam agnoſcentes, facta infecta optarint; atque hæc diſſenſio, quam iſti idololatriæ cõmoditatem interpretati fuerãt, in qua re ſuas opes & terræ fructus copiasque inſumpſerãt, eadem diſſenſio efficiet tandem, vt aris & ſtatuis ſuis confractis & exciſis intelligant & fateantur nihil horum illis aut legitimũ aut vtile, aut omnino commodum certumq́. fuiſſe: Non Deos, non Reges, non Principes, non quidquid denique inſolenter & ſtultè agentibus, aut vtile, aut magnum, aut pulchrum fuerat iudicatum: namq́ue hæc illorum verborum ſententia eſt:

Ipſe confringet ſimulachra eorum, & depopulabitur aras eorum.

IPSE nimirum tumultus, ipſe animorum diſſenſus, quo à legitimo rege deſciuerant, ipſe idem regis illis faſtidium & nauſeam pariet, & factio etiam, quæ erigẽdi ſimulachra cauſſa fuerat, eadem illa abijciendi & deſerendi cauſſa erit; adeò vt neque regum imperium, neq. nomen obſeruent, aut metuant, imò ſe illegitimis regibus hactenus vſos fuiſſe fateantur, ex quo diuiſionẽ & diſſidium meditari, & à religionis & regni concordia atque à Domino Deo ſuo animos abalienare cœperunt.

Quia nunc dicent, non eſt rex nobis: non enim timemus Dominum: & rex quid faciet nobis?

QVAMVIS ſeram, tamen nonnullam ſententiæ mutationẽ, hæc oratio indicat, quæ ſi nihil illis boni efficiat, illud tamen præſtiterit, quòd proprio dicto confeſſionibusq́. conuicti diuini iudicij æquitatem vel inuiti prædicabunt. [*Quia nunc,*] rebus iam mutatis, [*dicent, Non eſt nobis rex:*] Regem vt diximus olim ſingulari ſtultitia, & cupiditate ſibi
1.Samu.8. poſtulauerant, cùm ad Samuelem huiuſmodi orationẽ habuerunt: Da nobis regem qui
„ exeat ante facies noſtras, & pugnet prælia noſtra. Hac oratione regẽ ab irato Deo, tamen
Acto.13. regem extorſerant virum Iemini Saulem, cuius vel ipſa ſpecies imperio digna videbatur, bellandi gnarum & ad rem gerendam ſanè ſtrenuum; ſed quem hominem tandem non Deum, & regni adminiſtratio, & exitus ipſe arguerit, ita vt poſtulati regis pœnitere illos oportuerit. deinde regibus bonis vſi ſunt Dauide & Salomone, nihil tamen egregium horum temporibus experti ſunt, quod vincere, imò nec æquare poſſet illam Reipublicẽ formam, qua Deo gubernante ſine vllis ſumptibus fuerant vſi. ſucceſſit Ieroboam, cuius imperium durius eſſe, quàm vt ferri poſſet, arbitrati; non tamen animum aut ſtudium ad Deum conuerterunt, ſed nouos reges vltrò ſibi magis adeò ex ſua voluntate & populari tumultu, quàm ex diuino conſilio, aut quæſito oraculo inſtituerunt: Tantum nimirum à Deo Deique timore abalienati & ad regni ambitionem procliues fuerãt, vt tota res iam libidine gereretur. Verùm enimuerò quàm malè illis hoc ceſſerit, ſingulorũ regum tempora, ſimulque totius regni exitus docuêre: Tum verò tot inutilium regum pertæſi ſuam dementiam accuſabunt, qui & religione, & timore Dei relicto, cuius in tutela ac præſidio illi atque illorum omnes res latebant, reges ſibi inſtituerint, qui verè reges non fuerunt, neque legitimè inſtituti. [*Non eſt rex nobis:*] neque verè rex, neque qui nos vllo regio iuuerit officio. Quid enim diuinum timorem deſerẽtibus nobis rex caro & ſanguis præſtare poſſet? cùm enim Deum regem haberemus, cuius imperium obſeruantes ſalui &

incolumes

incolumes eſſe potuimus, quid nobis præſtare rex poſſet. [*Quia non timuimus Dominum, & rex quid faciet nobis?*] Argumentum ex comparatione eſt, idque duplex: hoc modo: Qui timet Dominum regem ſibi, & tutorem præficit Dominum, hoc præſidio vſis nihil timendum aliud eſt; ergo qui Dominum non timet, huius tutela caret. hoc autem præſidio ſi quis depulſus eſt, nulla alia re tutius eſſe poteſt, ſicut ſcriptum eſt: In timore Domini fiducia fortitudinis, & filijs eius erit ſpes. (Prouerb. 14.) Igitur timentibus nobis Deum, ſuperuacaneus erat rex, non timentibus omnino inutilis. nullus itaq. rex nobis, qui vel nihil omnino prodeſſe, vel multum etiam nocere poſſit, nullus, inquam, cenſendus eſt. [*Et rex quid faciet nobis?*] Quid faciet, pro eo quod eſt, quid præſtiterit, vſurpatur, vt: Quid facietis in die tribulationis & calamitatis? (Iſa. 10.) Quòd ſi nihil nobis rex profuit, nihil profectò niſi noſtrarum rerum detrimẽtum & populorum calamitatẽ illa diſſenſio attulit; ideoq. oportuerat regem non legitimum iam diu exactum fuiſſe, neq. regio nomine, neque fœdere, aut iureiurando deuinctis: namque id iuſiurandum quo in repudiando Dauidis regni hærede, atque in adoptando nobis non legitimo rege vſi ſumus impium nefariumq. fuiſſe & quod non conſeruare præſtitiſſet, res ipſa declarat. Etenim quas res ſuſcipere non decet, eas iureiurando firmari nefarium ſit: nam ſi impio negotio iurandi religionem addideris, id efficies vt cumulatiorem & grauiorem tibi pœnam pares: quemadmodũ qui venenatas herbas ſeminaturus terræ ſolum prius diligenti cultu parat, ex quo vberior veneni meſſis ſit expectanda. ex hoc autem loco docemur malis negotijs malitiam iureiurando non firmitudinem addi & ſcelus & pœnæ etiam cumulum, ſi iuſiurandum ſeruetur, augeri. quale deteſtandum exemplum ab Herode rege in illo nefario conuiuio proditum quondam eſt. (Marc. 6.) quamobrẽ huiuſmodi iuramenta, vel negligi vel publica auctoritate infringi, quàm conſeruari præſtiterit. cui rei rectiſſimè olim ab Iſraëlitis cõcilio aduerſus Saulis votũ de Ionathæ nece conſultũ eſt; atq. adeò ob hanc rem ab Hoſſea ſubiungitur:

Loquimini verba viſionis inutilis, & ferietis fœdus, & germinabit quaſi amaritudo iudicium ſuper ſulcos agri.

TOTIVS verſus ſententiam explicuiſſe iam nobis videmur, ſed verborum quædam in vulgata editione, & in Hebraico exemplari varietas eſt; namque Hebraicè ſic legimus: [*Loquuti ſunt verba maledictionis vanæ, ferire fœdus, & germinabit &c.*] Vt oſtendat conceptis verbis, & imprecationibus certis firmatum illis fuiſſe pactum cum regibus ſuis, ne Ieroſolymam aut regis, aut religionis cauſſa repeterent, néue ab inſtituto ſibi rege deſciſcerent. hæc omnia cùm impiè & nefariè acta, atque tranſacta ſummo conſilio, & ſingulari cura fuerint, maius iudicium illis, hoc eſt plus pœnarum, grauiusque ſupplicium peperêre, vt quibus nocentes herbæ ſua natura fœcundæ in culto & arato agro ſeruntur, abundantior multò, & vberior veneni colligitur copia; hoc enim cultura efficit, ſicut ſcriptum eſt: Qui colit terram, inaltabit aceruum. (Eccli. 20.) *Maledictio* quid ſit, iam in ſuperioribus diximus. (Supr. 4.) *Amaritudinis* autem vocabulum ad impietatem, ad praua ſtudia, ad quæcunque etiam mala quæ hominibus accidunt, transfertur, vt illud: Ne ſit in vobis radix germinãs fel & amaritudinem. (Deuter. 29.)

Ad vaccas Bethauen coluerunt habitatores Samariæ.

ISRAELITÆ non ſolùm in crimine fuerunt, quòd regem ſibi per tumultum & diſſidium cõſtituiſſent, ſed quòd ea etiam commoditate vſi idolorum cultum, ad quem ingenio procliui fuerant, commodè ſuſceperunt. Vtriuſque autem rei, regni videlicet & ſuperſtitionis curam & patrocinium Samaritana ciuitas ſuſcepit; quæ reges quorũ regia ipſa erat tuebatur, & vitulum Bethel qui proximus fuit, magna celebritate frequẽtabat. Cùm ergo vtriuſque culpæ pœnas Iſraëlitæ cõmeriti & daturi eſſent, ſupplicium illud cõmune omnibus fore prædicit, totumque Iſraëlitici regni corpus eſſe plectendum, ita tamen vt primum cętera membra, ipſum autem caput poſtremum petatur, quo ſupplicij perpeſſio grauior & diuturnior ſit, & pœnæ cauſſa culpaque intelligatur, cùm ad ipſa vſque regni & idololatriæ capita pertineat: nam cùm Bethel capta, vitulus deiectus & cõminutus in fruſta fuerit, religionis eius auctoritatẽ & fidem labefactari, eamque Deo vltori odio eſſe intelligi conſentaneum fuit: idem autem ipſum de regno exiſtimari oportuerit, quòd penitus tolli atque radicitus extrahi compertum ſit. Rem ergo hoc ordine gerẽdam eſſe docet, vt primum cæteræ Iſraëlitarum vrbes, deinde Bethel vitulorũ religione celebris,

poſtrema Samaria expugnetur, diripiatur & dirruatur. Cùm autem à cæteris locis ad Bethel hoſtis peruenerit, tum verò Samaria vicina ſibi metuet vehementer: namque ſi nulla virtus in Deo ſuo boue illo fuit, vt reſiſtere, hoſtibus, pro ſuaque vrbe atque æde propugnare poſſet, quonam modo Samaritanos qui in eius tutela fuerant, defendet? eorum qui ſequuntur verſuum hæc, quam expoſuimus ſententia eſt; verba tamen in vulgata editione, atque in Hebraico exemplari nonnihil variant; ſic Hebraicè: [*Ad vitulas Bethauen pauebunt vicina Samariæ, quando duxerit ſuper eum populus eius, &c.*] Vitulas numero multitudinis vocat, cùm vnus tantùm vitulus à Ieroboamo in Bethel poſitus fuerit; ſiue quòd, vt ferè in templis fieri ſolebat, ad illius vituli inſtar plures alij ex priuatis votis fuſi, ſculptique fuiſſent; ſiue quòd ex linguæ & orationis elegãtia eum numerum ad contemptum & ludibrium vſurpet, quemadmodum cõtemptus cauſſa vitulas femineo genere dixit, cùm infirmum numen & imbelle, abiectæq. conditionis ſignificare voluiſſet. eſt autem hoc & alijs linguis in vſu, vt plurali numero res ſingulares maximè cùm concitatior & feruentior oratio eſt, efferatur, vt:

Ouid. Meta. *Præmia magna petis, quæ ſi tibi magna videntur,*
Ex illis ſcopulis vbi erant affixa, petiſſes.

Sed & feminei generis per contemptum vſus in noſtris linguis eſt, vt apud Perſium:

Perſ. Saty.1. *Ne mihi Polydamas, & Troiades Labeonem*
Prætulerint.

Placet autem omnia verba hæc per irriſionem dicta accipere, cùm de vno tantùm vitulo ſermo fiat, quod & ex adiunctis pronominibus conijcimus. [*Quando luxerit ſuper eum.*] Aut ſi duos vitulos malis intelligere, ad alterum qui in Dan fuerat, referenda oratio eſt: namque ambo Samariæ fuſi fuerant, & alter prior in Bethel dicatus, deinde alter in Dan fuerat delatus, ſed non tam moueri Samaria potuit & pauere vitulo qui in Dan, quàm eo qui erat in Bethel ablato. Etenim non perinde longinquiorum vt proximorum calamitatibus homines mouentur, cùm ea quæ longè accidunt, nunquam ad ſe peruentura plerunque putent. quæ quidem negligentia multos populos decipere ſolet.

Iuue. Sat.13. *Si curant igitur cunctos punire nocentes,*
Eccli.16. *Quando ad me venient?*

aiebat ille. id quod etiam à ſapiente inductum eſt: Ne dicas, inquit, in populo magno non agnoſcar, quæ eſt enim anima mea in tam immenſa creatura? Horat. Sup. c.2. *Cùm verò paries ardet proximus, iam tua res agitur.* Nominat autem Bethauen, eam quæ Bethel dicebatur, vt nominis inuidia in locum etiam ipſum deriuetur, & præcepto diuino ſatisfiat, quo non amplius Bethel, ſed Bethauen eam appellari neceſſe fuerat. Cùm ergo populus Bethauen vituli ſui ruinam & calamitatẽ magno & publico planctu & luctu proſequentur, cùm ſacrificuli vlulabunt, tunc Samariæ vicina proximaque ciuitas maximo pauore perhorreſcet:

Et æditui ſuper eum exultauerunt.

QVANDO, inquit, ſacrificuli vitulum lugebunt, quem antea ludo, cantu, & lætitiæ plenis ſacris celebrabant; lugebunt autem,

Ob gloriam eius, quia migrauit ab eo.

כומרים ÆDITVOS Latinus interpres vertit quos Hebræi *Comarim* vocant: Erant autem homines varijs collegijs ad aliam atque aliam numinum & ſacrorum rationem cõparati, veſtibus etiam à cæteris hominibus diſtincti, quales fuerant Iſidis, Cibelis & Anubis famuli, & apud Siculos Venerij; cuius generis hominum maxima multitudo in Iſraël & Ieruſalem etiam eſt inducta. atq. hoc genus illud eſt quod à Ioſia rege extinctum in Iudæa 2.Reg.23. fuit, quos Aruſpices in eo loco vertit interpres: Et deleuit, inquit, aruſpices, quos poſuerãt » reges Iuda ad ſacrificandum in excelſis per ciuitates Iuda in circuitu Ieruſalem, & eos » qui adolebant incenſum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim ſignis & omni militiæ cæli. Latini verò hos omnes, qui ſancto & legitimo ritu ſacerdotes non erant, aut ſacrificulos communi verbo, aut famulos adiuncta nota vocant, vt famulos Iſidis, Lunæ, Solis, &c. Hos autẽ certis ſaltationibus & choreis ſacra ſua peragere puto; quam rem nomen ipſum *Comar*, quod reuolutionem ſignificat, indicare videtur. [*Et æditui ſuper eum exultauerunt.*] Pſalm. Deeſt relatiuum, qui, qui ſuper eum exultauerant, vt illud: Iudica me Domine ſecũdum iuſtitiam meam, & ſecundum innocentiam meam ſuper me, hoc eſt, quæ ſuper me eſt.

Siquidem

Siquidem & ipſe in Aſſur delatus eſt, munus regi vltori.

CAVSSAM publici luctus Bethauenitarum maximè autem ſacerdotũ reddiderat, nimirum quòd vituli gloria migrauiſſet, quòd diuinis honoribus priuatus vitulus fuiſſet; hanc cauſſam expoſitione aperit, quòd non ſolùm Iſraël ſalua vituli religione, ſed etiam vitulus ipſe, cum Danitico etiam ſimulachro, cumque omnibus alijs ciuitatum atque ædium ornamentis, & omni pretioſa ſupellectili prædæ & ſpoliorum nomine ſublatus, ad regem non vituli forma, imò confractus, & auri tantùm æſtimatione deferendus eſſet. [*Munus regi vltori.* Hebraicè, *Munus regi Iareb.*] quod cognomen Aſſyriorum regum vel ex ciuitate, vel ex officio fuiſſe iam diximus: Hoc autem nouæ ac tanto ſtudio excogitatæ religionis pudendo exitu neceſſe erit, vt Ephraitas ſuorum conſiliorum iam pudere incipiat: Namque illa re ſublata & euulſa in qua totum regni ſui firmamentum atque robur ſeſe habere putauerant, cætera omnia quæcunque huic rei innitebantur, corruere conſequens fuit. Cùm verò Ephraitæ vt populi erga ſe ſtudia conſeruarent atq. retinerent, vitulorum cultum & religionem à ſe excogitatam tuerentur: cumque hæc illis diuino conſilio & hoſtium opera corruiſſet, iam à ſe populi animos abalienatos, imò in ſui odium inuidiamque conuerſos, ob deprehenſam fallaciam, intelligere debuere, id propterea ait:

Confuſio Ephraim capiet, & confundetur Iſraël in voluntate ſua:

QVONIAM vtroſque Ephraim, hoc eſt regiam familiam, & Iſraël populum, conſilium ſpeſque ſua fruſtra eſſent: [*In voluntate ſua:* Hebraicè, *In conſilio ſuo,*] quod ad rem atque ad regnum ſtabiliendum fuerant ſecuti. Atque res quidem hoc ordine geſta eſt, vt primùm omnes Iſraëliticæ vrbes, oppida omnia celerrimè victa & capta fuerint: Deinde verò Bethel vanæ illius religionis caput, poſtremo loco Samaria cum rege ſuo fuerit expugnata. Igitur Iſraëlis calamitas & ſibi ipſis, & Ephraim pudori fuit, multò autem magis Bethel cum vitulo ſuo exciſo, quæ omnibus Iſraëlitis qui iam abducti fuerant pudorem maximum, Ephraitis autem & Samariam incolentibus cum maximo pudore, maximum etiam metum attulit. At verò quoniam Samaria non ſtatim vt obſeſſa fuit, in hoſtium poteſtatem venit, ſed bellum atque obſidionem per triennium tollerauit; ne hac tam diuturna patientia aliquid proſperi promittere ſibi poſſent, præmonentur à Vate huiuſmodi longam moram ad calamitatis, atque miſeriæ incrementũ potius, quàm ad aliquam ſalutis ſpem pertinere: Namque tandem longæ obſidionis malis oppreſſi, & fracti, hoſtibus ſuccumbent, tantò demũ crudelioribus, quantò deditionis deſperatione & contentione vehementius irritatis, eò quippe miſeriarum & calamitatum redigendi à victoribus ſunt, vt optandum potius fuerit viuos ſe montibus operiendos, obruendosq. obijcere, quàm crudeliſſimis hoſtibus manus dare. Atque eleganti profectò ſimilitudine tota hæc res explicatur. Ait enim Samariæ in obſidione conſtantiam ſpumis in rapidiſſimo flumine actis, perſimilem fore, quæ quamuis defluentibus velociſſimè maximoque impetu aquis; aliquandiu extare, & creſcere in altum videantur, tandem ſubitò commotæ vehementi aquarum curſu, & vi diſſipantur, vt breui omnes omnino euaneſcant; ſic adeò Samaria cum rege ſuo, cæteris Iſraëlitarum populis hoſtium cedentibus poteſtati, obſiſtere tamen ipſa, atque manere videbatur, ſed tandem ſpuma fuit: Siquidem & ipſa etiam corruit, & fuſa diſſipataque adeò eſt, vt nullus ſupereſſet cultor, quinimò loca omnia vaſtata atque deſerta redderentur, & in frequentibus olim maximaque celebritate claris templis, ariſque ſolitudo eſſet. Hæc adeò tota ſententia duobus illis verſibus continetur:

Tranſire fecit Samaria regem ſuum quaſi ſpumam ſuper faciem aquæ. Et diſperdentur excelſa idoli, peccatum Iſraël: Lappa & tribulus aſcẽdet ſuper aras eorum: Et dicent montibus operite nos, & collibus cadite ſuper nos.

EXPLICATA iam ſententia verborum nobis ratio habenda eſt: [*Tranſire fecit Samaria regem ſuum:* Hebraicè ſic legimus: *Similis eſt Samaria rex ſuus:*] Hoc eſt, Samaria cum rege ſuo ſimilis erit ſpumæ ſuper faciem aquæ, cuius natura eſt non vt permaneat, ſed vt eadem, qua ſublata aliquandiu fuerit leuitate deferatur, atque euaneſcat. [*Et diſperdentur excelſa idoli:* Hebraicè eſt, *excelſa Auen,* hoc eſt *Bethel,*] vt Chaldæus interpres exponit. Interim enim dum Samaria obſidebatur, Bethel locus reddebatur vaſtior, cùm

litarum ſtudia, quæ opera & artes, deinde qui illis harum rerum exitus futuri ſint, docet. Eſt autem hæc ſententia: Humanum ingenium ceſſare non poteſt, quòd ſi honeſtis ſtudijs non teneatur, procliue eſt, vt vitioſitatem ſectetur: Quamobrem Deus homines ad honeſtatem atque ad officium inſtruit & docet, vt his animus occupatus, aditum vitio præcludat. Hæc diuina religio agit, in eoque verſatur, vt honeſtam ac veram homini voluptatem, tanquàm optimum finem proponat; viamque qua ad hæc perueniatur, muniat atque demõſtret; quam qui fuerit perſequutus, propoſitis tandem fru-
Pſalm.37. ctibus præmijsque fruetur, ſicut ſcriptum eſt: Declina à malo, & fac bonum, & inhabita ,, terram, & paſceris in diuitijs eius. Itaque ſtudia & exercitationes præſcribit vera religio, quibus vera bona, atque ea quæ maximè ab hominibus expetitur felicitas, Dei dono percipitur. At verò & falſa & ſuperſtitioſa, humanos animos non ad virtutem, ſed ad libidinem inſtruit: nam prætermiſſis fidei ac officij præceptis, vitioſa ſacrificia, ludos & ſaltationes, aliaque huiuſmodi præcipit, in quibus homines non ad virtutem, non ad futuri pręmij ſpem, ſed ad præſentes tantùm voluptates exercentur. Itaque neutri ceſſant, ſed altera pars honeſtum laborem ampliſſimæ mercedis ſpe ſuſcipit, altera verò futurum negligens, in ipſo laboris articulo fructum ſuum percipere ſtudet. Atque eius quam nunc diſſeruimus, rei imago arationis & trituræ ſimilitudine à Vate deſcribitur: nam bos qui arat, non præſenti fructu vtitur, ſed futuræ vtilitatis ſtudio laborem fert; qui verò tritu-
Ierem.50. ,, rat, præſente fruitur mercede, ſicut ſcriptum eſt: Qui arat, debet in ſpe arare. Et: Non al- ,, ligabis os boui trituranti. & apud Ieremiam: Impinguati eſtis ſicut vitula triturans. Ergo vt ad Vatis lectionem noſtra accommodetur oratio, Ephraim in hoc loco reprehenditur, quem vitulæ & iuuencæ ſimilem ſæpè aliàs fecit, quæ cùm in diuinæ legis veręque religionis agro arare potuiſſet & debuiſſet, tamen iugi impatiens, ſuperſtitionis potius optauit trituram, in eaque ſeſe exercuit; vt ijs delicijs, quas tritura illa ſuppeditat, libidinem ſuam expleret. qua quidem re Iuda etiam adduci potuit, vt Ephraim fortunis inuidens, ſtudijs quoque æmularetur, atque ab aratro ad trituram tranſiliret; quemadmodum re vera factum eſt: Quippe Iſraelitarum exemplo Iudæi ab officio ad ſuperſtitionis ſtudia ſunt traducti. ait igitur: [*Ephraim vitula docta diligere trituram.*] Quam ego ad arandum legibus conditis & propoſitis inſtitueram, tamen ipſa trituram ſtudioſè amauit, in eaque ſeſe exercuit, ob hanc rem doctam fuiſſe dicit: Quoniã vero hac licentia atq. petulantia diuinam in ſe iram prouocauerat, & duram ſibi commerita fuerat ſeruitutem, in quam citò à Deo tradenda erat: ideo ait nihil aliud eam ſibi illa licentia paraſſe, quàm vt ceruicem ſuam craſſam, nouo iugo idoneam redderet; iamque tempus eſſe oportunum, vt ſub hoſtium iugum mittatur, quando ceruix eius Dei manu contrectata, & ad iugum idque duriſſimum ſatis apta viſa fuerit. [*Ego tranſiui ſuper pulchritudinem colli eius.*] Ego, inquit, manu collum eius tractaui, quod & tolerandi iugi diſſuetudine, & delitiarum vſu ſatis obeſum, ſatisque forte, & ad ſeruitutis labores ſuſtinendos ſatis idoneum inueni. vnde intelligimus non ſolùm iudicandi cauſſam à Deo obſeruari, verumetiam ſumendę pœ-
Pſalm.72. næ oportunitatem; ſicut ſcriptum eſt: Deieciſti eos dum alienarentur. Quoniam verò oportunum erat iam, vt hoſtibus domanda, frangendaque hæc vitula traderetur, ſubiungit: [*Aſcendam ſuper Ephraim*: Hebraicè eſt, *Geſtare faciam Ephraim.*] quòd ab Aſſyrijs populis, quos ſupra memorauit, circundatus, capiendus, frangendus, & ſub iugum mittendus ita eſſet, vt non modò iugum & aratrum, ſed ſeſſorem etiam ferre cogeretur:
Nehemiæ 7. quod quidem ſeruitutis genus vitularum naturæ duriſſimum incommodiſſimumq. eſt,
1.Paral.12. cùm tantùm equos, aſinos, mulos & camelos ſuſtinendo oneri, boues autem trahendo aptos eſſe ex ſacra philoſophia conſtet. Ex hac autem re illud euenturum eſſe dicit, vt Iudæi, & cæteri Iſraelitæ qui à diſſenſionis tẽpore apud Iudæos permanſerant, atq. ſtudiorum Ephraim æmuli iam erant, ſpectato alterius populi periculo ſibi caueant, & in deſertas iam à ſe arationes, de integro incumbant. hoc eſt quod dicit, [*Arabit Iudas, confringet ſibi ſulcos Iacob.*] Sic enim factitatum in libris regum legimus; nam Ezechiæ & Ioſiæ filij eius temporibus, tam Iudæi quàm Iſraelitæ cæteri, & qui ab extrema illa calamitate Samariæ fuerant reliqui, conſiliorum vitæque rationem in melius mutauerunt. At verò aliarum tribuum reliquiæ, non iam illo Iſraelitis ſplendore clari, ſed ad Iacob humilitatem redacti hi penè ſequentes glebam confringent, hoc eſt arationem legis atque religionis obſeruantia eo quo poterunt modo iuuabunt: Totus enim religionis cultus arationis

arationis tranſlatione deſcribitur, ſed boues arare ſolent; hominum autem cùm non pares vires ſint, cura eſt, vt glebas quæ arantibus bobus relictæ ſunt, ligonibus obfringant, aruum æquent & complanent. Sua ergo ex parte Iſraëlitarum reliquiæ, quoad poterunt in religionis negotio agent. [*Confringet ſibi ſulcos.*] Hebraicè eſt, *Complanabit ſibi*, aptè autem dictum eſt, *Iacob confringet ſibi glebas.* Quod cùm illi iam ob conditionis ſuæ humilitatem, ob afflictas & labefactatas res, integram religionis formam & rationem tractare non liceat, tamen id quod vel pauperrimo cuiquam integrum eſt, cordis ſui duritiem emolire, atque hominis pœnitentis partes corrigendis moribus agere curabit.

Seminate vobis ad iuſtitiam, & metite in ore miſericordiæ, innouate vobis nouale: tempus autem requirendi Dominum, cùm venerit qui docebit vos iuſtitiam.

Oportvno admodum loco commune Prophetarum omnium argumentum vrget, atque quorum intereſt audire, auribus inculcat: Nam cùm de virtutis & pietatis ſtudijs ſub arationis tranſlatione mentionem feciſſet, & vtrunque populum Iudaicum & Iſraëliticum vitularum nomine appellaſſet, nunc eidem tranſlationi inſiſtens, totius Iſraëlitici negotij erga Deum, atque Dei rurſus erga ipſos conſilij ſummam explicat, & quodnam ſibi in hac re cum alijs vatibus commune deſiderium fuerit, addit; deinde ab illis aut officio proprio, aut conſilio diuino, & vatum deſiderio ſatisfactum fuiſſe negat. id quò facilius intelligatur, ſumma paulò altius nobis repetenda eſt. Humanum genus ſummum illum originalis iuſtitiæ gradum, de quo primorum parentum ſcelere deiectum fuerat, nullis ſuis nec conatibus, nec aut ſtudijs aut actionibus obtinere iterum potuiſſet, niſi diuinæ miſericordiæ & liberalitatis infinitæ conſilio, reſtitutio atque ſalus illi expediretur: Huius verò magni conſilij interpretem ac miniſtrum proprium filium vnicum eſſe voluit Deus, qui ſua illa inenarrabili ad mortem vſque obedientia efficere potuit, vt humano generi propter corruptam naturam ſuperis inuiſo, diuina iuſtitia & gratia reſtitueretur. quomodo autem hoc negotium gerendum eſſet, nec non vtrum in eodem dignitatis loco, in quo fuerat collocatus, an altiore ac meliore ſtatuendus homo eſſet, nunc diſputare non laboremus, quando neque res, neque commentationis breuitas id capere videtur: illud tamen ſtatuere operæprecium eſt, hominem ſua opera & ſtudio ex illis inimicitijs in oportunam iuſtitiam diuinamque gratiam nunquam redire potuiſſe, niſi pacis & amicitiæ auſpex atque internuntius adeſſet, qui generis ſcelere expiato, amicitiæ & gratiæ rationes procuraret. huius verò rei promiſſio ex diuina liberalitate miſericordiaque fuit, nullis in homine, vt Theologi aiunt, præcedentibus meritis, quamobrem id à Deo promitteretur: Verùm enimuerò tantum hoc tamque admirabile donum non quibuſlibet, ſed dignis tantum paratum eſſe voluerat Deus; dignos autem eſſe eos definiuit, qui fide erga promiſſionem, & bonis operibus, iiſque virtutibus præditi eſſent, quæ virtutes maximè hominem decent, quarumque exercitatio in noſtra poteſtate diuina adiuuante gratia eſt. Ob harum autem virtutum ſtabilem & certam poſſeſſionem homo iuſtus nominatur, non quidem iuſtitia illa diuina, quæ ſaluos reſtitutosque facit, atque in antiquum ſtatum, ac dignitatem maximam reſtituit; namq. hoc vnius Dei donum, & Chriſti eius opus eſt, ſicut ſcriptum eſt: Non ex Tit. 3.
operibus iuſtitiæ quæ fecimus nos, ſed per ſuam miſericordiam ſaluos fecit per lauacrum regenerationis, & renouationis ſancti ſpiritus, &c. Igitur duas iuſtitiæ rationes ſtatui oportet; alteram diuinam prorſus, hominibus Dei dono atq. miſericordia contingentem, cuius qui participes ſunt, Dei filij diuinæque conſortes naturæ dicuntur eſſe; alteram verò quæ humana cura, ſtudio & exercitatione vnà cum Dei auxilio & gratia conſtat, atq. adeò poſteriorē hanc vnà cum fide ab eis requiri, qui priorē illam diuinam expetunt, ſi modo habiles & idonei ad eam præſtandam ſint, totis ſacris libris eſt manifeſtum: Pœnitemini & credite Euangelio, diuinæ huius iuſtitiæ nuncius ac procurator Marc. 1.
dicebat. Quicunque verò hanc rationem in Theologica diſciplina non conſiderarunt; Luc. 10. Acto. 3.
circa eam quam profitebantur fidem naufragauerunt; in quo errore multos noſtro tempore verſari video, qui vtinam aliquando ad veritatem dirigantur. Huius olim promiſſionis nuntios Vates, conſcium verò populum Iſraëliticum eſſe Deus voluerat, vt ij apud quos orbis redemptor naſciturus erat, huius etiam prærogatiuæ ſorte cæteris gen-

que hic de duplici iusti[tia] et duplici fide disserit caute sunt legenda iuxta notata super Isaiam

Roma. 9. tibus, nationibusque præſtarent, ſicut ſcriptum eſt: Qui ſunt Iſraëlitæ quorum adoptio „ eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium, quorum patres, ex „ quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem. Nullam igitur occaſionem Vates prætermittere ſolent, quin oportunè, importunè hanc rem inculcantes, vrgeant atque inſtent, admoneantque maximi illius diuini doni ab eis ſperandi, officijque faciendi, vt eam ſtabiliant ſpem; vt hoc in loco Hoſſeas, cùm de religionis ſtudijs virtutiſque exercitationibus ſub arationis imagine verba feciſſet, aptè ſuum erga illos animum aperit, & quanto illorum vtilitatis deſiderio teneatur, exponit: Vtinam, inquit, veſtri officij recordaremini, vtinam rationem, parteſque veſtras cogitaretis; exiguo enim atque breui labore maximum quæſtum, emolumentumq. faceretis: namq. ea virtutis exercitatione quæ diuinis præceptis præſcripta eſt, iuſtitiam illam conſequeremini; quam qui fidem Dei promiſſis habent, ex illius benignitate ſunt accepturi. Atque hæc illorum verſuum ſententia eſt: [*Seminate vobis ad iuſtitiam.*] Date operam humanis ſanctiſſimiſq. virtutibus; huiuſmodi namq. ſeges diuina virtute & miſericordia vobis ſuo tempore iuſtitiam feret illã, quam eius auctor Deus Chriſto procurante eſt largiturus; ad quã iuſtitiæ meſſem pertinebunt, quæcunque à vobis rectè, piè, ſancteque geſta, & acta fuerint, ſicut ſcriptum eſt: Credi-
Gene.15. dit Abraham Deo, & reputatum eſt ei ad iuſtitiam, videlicet per Chriſtum ſuo tempore afferendam. [*Et metite in ore miſericordiæ.*] Imperatiuus pro futuro Hebraico more ad futuræ rei certitudinem, quaſi certam illis metendi copiam faciat: Metetis profectò, inquit, metetis non quantum ſeminaueritis (id enim perexiguum eſt ad meſſis magnitudinem atque excellentiam) ſed in ore miſericordiæ, hoc eſt pluſquam petere, aut etiam intelligere poteſtis. ea enim miſericordiæ ratio eſt,) vt vltro donet, & vltra quàm cogitari poſſit donum adaugeat, ſicut ſcriptum eſt: Quoniam magna eſt, vſque ad cælos mi-
Pſalm.56. ſericordia tua. [*In ore miſericordiæ.*] Os pro ratione & menſura non rarò in Hebraico ſermone vſurpatur, vt Ioſeph dictus eſt dediſſe panẽ patri fratribuſq. ſuis in ore paruuli, hoc eſt, quantum pueris, qui ſępe panem petunt, petere libuiſſet. Pulcherrima ergo comparatione, quanto incremento ſparſum ſemen meſſis ſuperatura ſit, ſignificauit: nam qui ſeminat, iuxta ſuam & agri ſui menſuram ſeminat; ſeminat enim ad os modij, aut ad ſummum ad os ſacci, neque æſtimandus eſt ager qui ſeminatur vltra menſuram ſeminis,
Leuit.27. vt in Leuitico ſcriptum eſt: Igitur vos, inquit Deus, iuxta menſuram veſtram, & in ore ſaccorum veſtrorum ſeminabitis: colligetis autem in ore miſericordiæ, quæ vt iam diximus ad vſque cælos magna eſt. O admirandam Dei noſtri benignitatem, beati qui illius miſericordiæ & fidei res actioneſque ſuas credunt, quibus tantus ex tam exiguo ſemine percipitur fructus: Quoniam autem his ſtudijs eos intentos eſſe oportuit; quicunque tanti diuini beneficij conſortes eſſe vellent, neque ſemel tantum aut bis, ſed aſſiduè virtuti operam dare, ſicut ſcriptum eſt: Non qui incœperit, ſed qui perſeuerauerit vſque in
Matth.10. finem, hic ſaluus erit. ob eam rem addit: [*Nouate vobis nouale.*] Hoc eſt, ſingulis annis arate, voſque in diuinæ legis præceptis exercete; neque enim id nunc incommodum eſt, aut importunum, quinimò vobis integrum eſt, vt omni conſilio, ſtudio, atque conatibus omnibus Deum quæratis. [*Tempus autem requirendi Dominum.*] Hebraicè eſt, *Oportunitas eſt inquirendi Dominum.* Futurum enim eſt, vt veniat iuſtitiam & felicitatem maximam ijs allaturus, quos, quantum in aratione profecerint, non pœnitebit. [*Cùm venerit & qui docebit vos iuſtitiam.*] Hebraicè eſt, *Donec veniat & doceat vos, vel influat in vos iuſtitiam.* Iuſtitiam illam diuinam, quàm qui eſuriunt & ſitiunt, ſaturabũtur, de qua
Matth. 5. ſcriptũ eſt: Veritas de terra orta eſt, & iuſtitia de cælo proſpexit. Hanc autẽ ipſe idem qui
Pſalm.84. allaturus erat, docturus etiam fuit, ſicut ſcriptũ eſt: Rorate cæli deſuper, & nubes pluant
Iſa.45. iuſtum, aperiatur terra & germinet ſaluatorem, & iuſtitia exoriatur ſimul, Ego Dominus creaui eum. Hæc erat officij ratio, ad quam ſæpiſſimè vates hic noſter atq. alij omnes Iſraëliticum populum reuocare conati ſunt; neq. vlla temporis aut rerum oportunitas fuit, in qua illorum hac in parte cura, ac diligentia deſideraretur: cùm tamen Iſraëlitæ negligentium & diſſolutorum hominum partes importunè, atque impiè ſemper agerent; nam quo magis à vatibus amicè & ſtudioſe admonebantur, eo ſe illi ad virtutem ſegniores, ad vitia autem & ad impietatem promptiores præbebant. atque ea quidem res ſæpè illis à vatibus exprobrata eſt, vt hoc in loco:

Araſtis

Araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mendacij: confiſus es in vijs tuis, & in multitudine fortium tuorum.

EXPROBRATIO eſt ex antitheſi, docens, quantum illi à vocatione officioque ſuo ſeſe abalienauerint, ego, inquit, admonui, hortatuſque ſum vos ſæpiſſimè, vt ſeminaretis ad iuſtitiam metendam, vos autem araſtis impietatem, in eaque re plurimum ſtudij, laboris, operæque multum conſumpſiſtis: iuxta hanc verò ſementem & culturã meſſuiſtis vobis iniquitatem; namque ex ſuperſtitioſo ſimulachrorum cultu non alios mores ſperari licuit, quàm quos illa diſciplina inſtituit; tales enim euaſère cultores, quales de dijs, quos colebant, opiniones acceperant. ſicut ſcriptum eſt: ſimiles illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui cõfidunt in eis. Tales autem à vobis percipi fructus oportuit, qualẽ meſſem (Pſal.134.) habuiſtis. Meſſis fuit iniquitas, ergò cùm ad vſum ventum eſt, mendacium comediſtis. Mendacium comedere, eſt fruſtrari ſpe ſperati fructus, inaniaque omnia vota experiri, quemadmodum dictum eſt: Et muſtum mentietur in ea. Significat autem hac oratione, totum illud impietatis & ſuperſtitionis ſimulachrorumque colendorum ſtudium, omnes opiniones, omnes ſpes quas de dijs conceperant, omnia deniq. quæ ſibi vel proprio errore, vel futilium aruſpicum atque vatum reſponſis pollicebantur, vana & inania fore. Atque ex tanto apparatu, labore, ſtudio, impenſa, mendacium ſolummodò eſſe colligendum. Ipſam autem ſtultitiam eorum oſtẽdere volẽs ſubiungit: [*Quia confiſus es in via tua in multitudine fortium tuorum.*] Quantò ſimplicior, tutior, magiſque cõpendioſa ſit vera religio, quàm falſa colentibus, non rarò in ſacris libris docemur: Nam qui verùm Deum purè & ſanctè colunt, ipſa religione & pietate ſeſe contra omnem aduerſum euentum muniunt, ipſaque lege docentur, neque in equis neque in equitibus, neq. in vllis humanis opibus, ſed in ſola Dei virtute ſibi collocare pręſidium. Hi in curribus & hi in equis, nos autem in (Pſal.19.) nomine domini ſperabimus: Ipſi obligati ſunt, & ceciderunt, nos autem ſurreximus, & erecti ſumus. Hæc veræ religionis riteque obſeruatę ratio, hæc certa via eſt. Qui verò aliã viam pietatis & religionis, imò potius ſuperſtitionis & erroris inſiſtunt, magnam ſpẽ collocant in hominum conſilio, ope ac præſidio, in quo nulla ſtabilis poteſt eſſe fiducia, Sicut ſcriptum eſt: Maledictus homo qui confidit in homine, & ponit carnem brachiũ ſuum. (Ierem.17.) Iſraëlitæ hac via & ſuis & ſociorum, quos vocabant opibus fidebant & nitebãtur; vbi verò ad periculum eſt ventum, non auxilium, ſed maturius atque grauius exitium ſibi comparari iuſtè ſentiunt. idcirco horum improbat conſilium, aitque: [*Quia confiſus es in via tua, & in multitudine fortium tuorum:*] Coniunctio illa *& in multitudine* in exemplari non eſt; expoſitionis autem cauſa ab interprete, vel librario eſt addita. Nam ſenſus eſt: in iſta via, quam tibi per errorem muniuiſti, confiſus es in multitudine fortium tuorum. Quòd verò multitudinis numerum ſubitò in ſingularem mutat, id ſolenni Hebraicæ linguæ exemplo fit.

Conſurget tumultus in populo tuo, & omnes munitiones tuæ vaſtabuntur, ſicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius, qui iudicauit Baal in die prælij matre ſuper filios alliſa:

OSTENDIT quid illis hoc, quod excogitarant, præſidium præſtiterit, nimirũ vt maiori impetu, ac tumultu & grauiori ruina periret; maior enim moles grauiori caſu corruit: Quo enim magis muris, turriumque extructione detentus & retardatus eſt hoſtis; quo magis vi, & præſidijs impeditus, eo ad vltionem crudelior eſt effectus. Itaque nec hominibus, nec opibus atque ædificiis defendi poterunt; imò vt non ſimpliciter perire liceat, ipſe ruinæ & tumultus maximi ſonitus & pauor efficiet. conſurget ergo tumultus, cùm dicit: *conſurget*, maximum fore ſignificat tumultum, qui miſto populi pereuntis clamore & corruentium ædificiorum ſonitu vehementer excreſcens conſurgat, vt illud apud poëtam:

Auditumque Mœdis Heſperiæ ſonitum ruinæ.

[*Et omnes munitiones tuæ vaſtabuntur.*] Quoniam verò præcedentium temporum futurarum rerum euentus credibiles magis efficere, atque ante oculos proponere ſolent, hiſtoriam illis temporibus notam, noſtris verò non planè compertam citat, quo ſimilis exitus fidem, imaginem, terroremq. inijciat. Hiſtoria verò huiuſmodi fuit: Salmam quidam

bello armiſque potens, Arbelam locum virorum murorumque præſidijs (vt huius vatis oratione & ſimilitudinis ratione indicatur) munitiſſimum, obſeſſam tandem expugnauit: qua victoria, ita in victos ſæuitum eſt, vt nulli vel ætati, vel ſexui parceretur, ſed vſque eò graſſaretur hoſtis, vt etiam pueros atque infantes in conſpectu matrum, deinde matres ſaxis & muris colliſas crudeliſſimo mortis genere necaret. Ad huiuſmodi itaque euentum atque ſpectaculum præparari ſe Samaritas ſuis artibus, munitionibus & propugnaculis prædicit, vt poſt filios matres etiam muris & lapidibus, quibus magnifica illa conſtiterant ædificia, illidantur; vt duriſſimo ſpectaculo matres primum crudeliter animo, deinde corpore etiam cruciatæ quò ſerius, hoc pereant miſerius. [*Sicut vaſtatus eſt Salmana à domo eius qui iudicauit Baal in die prælij.* Vulgatæ latinæ verſionis auctor ſic tráſtulit chaldaicam magis & græcam, quàm hebraicam lectionem ſecutus; putoque illum dum hæc legeret & verteret, ad Gædeonis hiſtoriam animum conuertiſſe, reliquiſſeque nobis lectionem, quæ ad eam rem, quam octauo iudicum capite legimus, referri vtcúq. poſſet. Sed hebraicū exemplar ſic habet. [*Sicut vaſtauit Salman, domum Arbeel in die prælij:*] Qua in lectione Salman belli imperator & dux proponitur. Domus verò Arbeel locus & populus cui bellum illatum eſt. Quòd autem quidam ad Salmanaſar referunt, quem primo Oſeæ filij Ela regis Iſraël anno Arbelam trans Iordanē crudeliſſimè vaſtaſſe dicūt, Id ſi temporum ratio pateretur, facilè nominum ſimilitudo admitteret; namq. Salman, & Salamanazer, vt Hebraicè vocatur, eiuſdem hominis nomine eſſe nihil prohibet, cùm vox Nezer principum Aſſyriorum agnomen eſſe videatur, quòd & Nabugodonoſor nomen indicat, qui ſua lingua Nabugodonezer dicebatur. Sed vates hoc loco præſentis, vel præteriti temporis hiſtoriam ad futuram rei ſimilitudinem explicandam citat: cùm verò vates hic vſque ad Ezechiam Iuda regem munus ſuum propheticū fuerit executus, fieri potuit vt hoc vaticinium in illo primo Oſeæ anno, quo Arbela vaſtata eſt, ederetur. & vates præſenti, & adhuc in oculis ſermoneque omnium recenti imagine timendam cla-
2.Reg.17. dem proponeret. Quandoquidem Oſeas filius Ela anno duodecimo Achas regis Iuda regnare cœpit, cuius primis annis vexata bello Samaria & tributo promiſſo ſoluta, tandē nono capta eſt. Atque nomen etiam ipſum Domus Arbeel, non ab re viſum nobis eſt conſiderare, quod & ad ſequentis verſus explicationem conducere iudicabitur. Ex Etymologia autem nominis locum fuiſſe conijcimus, in quo numen aliquod religioſè coleretur; nanque Hebraicè vocatur Beth arbeel, quod Latinè domum Dei Inſidiatoris interpretari poſſumus: Etenim *Beth*, domum ſignificat, quod nomen alij adiunctum vel familiam, vel populum, vel locum aliquem notat: vt, Bethel, Bethlehem, Beth Saon;
Ioſue 15. interdum etiam locum numini cuipiam ſacrum deſcribit. vt Beth Dagon, quo in loco Deus aliquis marinus præcipuè colebatur. Eſt ergo huiuſmodi verſus ſentētia, hominum pereuntium gemitus, clamor, tumultus; & munitionū vaſtatio talis erit, qualis in Domo Arbeel fuit in die prælij, cùm pręter vaſtationem crudeliſſimè in populum ab hoſtibus ſæuitum adeò eſt, vt infantes etiam ante oculos matrum, deinde & matres ipſæ colliderentur; neque quicquam illis aut populi frequentia, aut loci munitiones, aut numinis etiam ſui ſuperbum & terribile nomen profecēre. quî, cùm Deus inſidiator diceretur, hoſtibus timori eſſe potuit, ne Dei illius inſidijs perirent: ſed tamen ciues cultoreſque eius potius, quàm hoſtes inſidias paſſos expertoſque dicere potueris. ita & Iſraëlitis euenturum prædicitur, quos eæ quibus confidebant res, virorum copiæ, bellandi peritia, operū munitiones, maximè autem nomen illud magnum Bethel, quod Dei fortis domū ſignificat, ingenti cum clade & tumultu vaſtare magis quàm periculo liberare poterunt. huius ergo rei cauſa ſubiunxit.

Sic faciet vobis Bethel, à facie malitiæ iniquitatum veſtrarum.

HEBRAICE ſic: *Propter malitiam malitiæ veſtræ.* qua verbi repetitione ſceleris genus non errore aut ſtultitia, ſed conſilio, ſtudio, pertinacia atque malitia Iſraëlitis ſuſceptum ſignificat. qualis apud illos vituli cultus fuerat: Namq. illud flagitium non nouo cōſilio, ſed antiquo, ac iam damnato exemplo repetitū atq. admiſſum eſt: olim enim in deſerto, cùm vitulum coluiſſent, quid ea res illis profuiſſet, imo quantum obfuiſſet, intellexerát; nunc autem quo ſupplicij genere, qua pœna digni erant, qui ad vomitum reuerſi improbitatē non celare, ſed impudenter atque conſtanter profiteri videbantur. quam ob rē ait:

[*propter malitiam malitiæ veſtræ.*] Hoc eſt malitioſam malitiam veſtram: nam præterquàm quòd adiectiuum (quo Hebraica lingua caret) poſſeſſiuus caſus explet, ſententiam & rẽ quoq. hic dicendi modus auget: minus enim quid innuit, filius diuinitatis eius, quàm filius diuinus eius, vt apud latinos ſcelus plus eſt quàm ſceleſtus. [Terent. in Heauto. act. 2. ſcen. 3.] Quoniam verò cura vatibus eſt rem gerendam certis notis deſcribere, vt maior vaticinio fides habeatur, ſiue ea deſcriptio proprijs, ſiue tranſlatis verbis, aut ſimilitudinibus explicetur. Propterea hoc in loco Iſraëlitici regis exitus, ita vt fuit, adiuncta ſimilitudine prædicitur: Nanque Oſeas filius Ela, qui euerſionis Samariæ tempeſtate Iſraëlitis præerat, etiam inter maximas anguſtias, & calamitates poſitus: tamen pertinax obſidionem ſuſtinebat, & belli vim præferebat ſpe diei, id eſt, melioris euentus, cui tamen eundem obſidionis & regni finẽ conſtitutum eſſe vates prædicit. & id eſt quod ait:

Sicut mane tranſit, pertranſit rex Iſraël:

HEBRAICE: [*Sicut aurora tranſit:*] Aurora enim cùm media inter noctem & diem ſit, breuiſſima eſt, neutrum tamen appellari poteſt, vt ex illo Iob: expectet lucem, & non [Iob. 3.] videat eam, neque ortum ſurgentis auroræ. itaque qui poſt eas tenebras diem expectabat, auroram vidit, id eſt, obſidionis finem: diem verò, id eſt pacem & quietem non vidit, quia cum regno amiſit.

CAPVT XI.

QVIA *puer Iſraël, & dilexi eum: & ex Ægypto vocaui filium meum.*

INGRATO atque immemori animo nihil eſſe improbius, nihilque perpetuo dignius ſupplicio omnium, qui rectè de officio ſenſerunt, communis ſententia eſt, ſicut ſcriptũ eſt: qui reddit malum pro bono, non auferetur malum à domo eius. [Prou. 17.] is tamen flagitioſiſſimus eſt, quicunque ingratitudinem irriſione & contumelia cumulat; atque ijs rebus quas beneficij & gratiæ loco acceperit, in eius, à quo humanè tractatus ſit, iniuriam, atq. incommodum abutitur; de quo ingratorum hominum genere ſcriptũ eſt: Ne des panes [Eccle. 12.] tuos peccatori, ne ipſe ſit te potentior. Hoc flagitium Deus optimus maximus & natura ſua beneficentiſſimus hoc in loco verbis exagitat, exprobratq. populo illi paterna officia, quibus illi per nefas in contemptum Dei impietatemque eſt abuſus. vt res autẽ planior fiat, cogitandus nobis altera parte pater eſt amantiſſimus, qui filio omnibus in rebus, omnibus in locis proſpiciat & caueat, ne aut ille lædatur, aut fatigetur; & ætatis imbecillitati ſemper conſulat. rurſus altera parte filius ruſticis moribus & maligno ingenio ſtatuendus eſt, qui paternæ humanitatis & officij immemor, ijs ſe dedat, quæ patri maximè diſplicent; ſic vt iam illum pæniteat; qui ſua lenitate: & educandi liberalitate, maiora filio ad libidinem & temeritatẽ fomenta auxiſſe videatur: nam pro amore & reuerentia negligentiam & contemptum filius reponit. An verò patrẽ illum, & tam degeneris filij & tanto erga eum officio iurè non tædeat? an non filio pœnam, caſtigationemque tantò paret duriorem, quantò illum cura diligentiaque ſua, improbiorem deterioremque euaſiſſe intellexerit? Huiuſmodi ergo orationis eius, quæ hoc capite continetur, argumentum eſt: vt Deus ſe ab Iſraële, quem ſummo amore, omni officio, omni cura filij loco tractauerit, ingratiſſimè atque impiiſſimè exceptum fuiſſe queratur. quod iniuriæ genus tantò grauius eſt, quantò maiorem ſecum contemptum affert, maiorem conſilij diuini improbandi occaſionem cæteris gentibus præbet: Quippè cùm hic ſolus populus qui prę omnibus alijs dilectus & ſuſceptus ſit omnium euaſerit ingratiſſimus. Primum enim ſententiam diuinam & cõſilium, deinde ſtudiũ & officium huic populo neglecta fuiſſe conſtabit: Namque Deus peculiari amore & prouidentia Iſraëlitas proſecutum ſeſe fuiſſe dicit, quòd ea gens præ omnibus alijs miſera atque afflicta, & conſilij auxiliique egens videbatur, tanquàm paruulus aliquis puer parentibus orbatus, & omni humana cura deſtitutus, quem ſi quiſpiã humaniſſimo animo in hac fortuna offenderit, miſericordia motus ad ſe alliciat, foueat, & curet, proque filio habeat cum magna ſpectantium admiratione, qui illius benignitatem & pueri ſortem laudare & prædicare non ceſſant. ita etiã Deus maxima illa ſua miſericordia Iſraëlem apud Ægyptios in ſumma miſeria agentem à ſe ſu-

à ſe ſuſceptum fuiſſe dicit: [*Quia puer Iſraël & dilexi eum:*] Erat enim tanquam puer viribus conſilioque egens, omni humano auxilio curaque deſtitutus, omnium hominum ludibrio & iniurijs expoſitus. huiuſmodi pueri cùm nemo hominũ miſereretur, ego miſertus ſum, & dixi clamor filiorum Iſraël venit ad me, vidique afflictionem eorum, qua ab Ægyptijs opprimuntur, & ſciens dolorem eius deſcendi, vt liberem de manu Ægyptiorum, hoc eſt, & dilexi eum, quo miſeriorem vidi, eo vehementiore erga eum amore ſum affectus, adeò vt hæredem illum mihi inſtituendum curauerim, ſicut ſcriptum eſt: Dilexi vos, ait Dominus, & ſi dixeritis, qua in re dilexiſti nos? Nonne frater fuit Eſau Iacob, & Iacob dilexi, &c. Vſque adeò autem à ſe dilectum fuiſſe ait Iſraëlem, tantoq. ſtudio ſuſceptum, vt ſtatim pro filio & habuerit & prædicauerit; quod excelſi, magnificentiſſimi & planè regij animi opus ſit, humillimo atq. miſerrimo loco iacentem quempiam ad ſummum ſplendoris gradum extollere. itaque diuina miſericordia & benignitas, populum omnium abiectiſſimum, ad eam lucem vocare voluit, vt filium ſibi adoptare, atque appellare publicè non fuerit dedignatus. ſic enim per legatos ſuos apud Pharaonem egit: Hæc dicit dominus, filius meus primogenitus Iſraël: Dixi tibi dimitte filiũ meum, vt ſeruiat mihi, non modò filium ſuum, ſed primogenitum appellauit, quòd cùm omnes gentes Deo curæ ſint, ipſumque omnium patrem, autorem, gubernatoremque eſſe conſtet, tamen huic genti omnium tum temporis abiectiſſimæ primogeniti prærogatiuum ius dare voluit, ob hanc rem dicit: [*Ex Ægypto vocaui filium meum:*] vocare duo in ſacris, vt etiam in latino ſermone ſignificat, videlicet appellare, & ex aliquo loco adducere atque inuitare, vt: de ventre matris meæ vocauit me nomine meo, & vocauit Iacob filios ſuos. Sic latinè ſeptem fuiſſe dicuntur, vno tempore qui ſapientes & haberentur & vocarentur. ad vtramque autem ſignificationem locus hic pertinet, nam & filij appellati ſunt, cùm diceretur: Filius meus primogenitus Iſraël, & vt filij inuitati atque educti: Dimitte (inquit) filium meum vt ſeruiat mihi. Quanquam autem hic locus de Iſraële in eam quam diximus ſententiam explicatur, tamen de Ieſu Chriſti ab Ægypto euocatione rectiſſimè intelligi Euangeliſta citante docemur. ſed quoniam hæc res maiorem diligentiam, longioremque moram deſiderat, quàm quæ prophetiam hãc breuiter commentãtibus conceditur, conſultò ad ſuum tẽpus integra reſeruabitur, vt vel cùm ad eum Euangelij locum ventum Deo duce fuerit, vel commodius aliquod ſpatium nacti illud exponamus, videlicet quid ab Euangeliſtis ſignificetur, cùm dicitur: vt impleretur quod dictum eſt per prophetam, &; vt ſcriptura impleretur. Eſt enim ea res, vt cognitu digniſſima; ita non cuiuis planè aperta. nunc verò de Iſraële hoc dictum exponimus: Hunc enim Deus à ſe filium appellatũ, & ex Ægypto euocatum, quem pro filio haberet, aleret, liberaliterque educaret & cõfirmaret, apud hunc & apud alios etiam vates profeſſus eſt: Filios (inquit) enutriui & exultaui, & ipſi ſpreuerunt me.

Exod.2. — Malach.1. — Exod.4. — Iſai.49. — Cicer. in Rhet. — Horat.li.2. ſaty.3. — Matt.7. — Iſai.2.

Vocauerunt eos: ſic abierunt à facie eorum. Baalim immolabant & ſimulachris ſacrificabant.

STVDIORVM comparatione Iſraëlis arguitur flagitium: Oſtenderat namque Deus quo animo, quo ſtudio erga eos fuerit, quos in maxima miſeria atque inopia conſtitutos non ſolùm auxilio iuuerat, ſed nominis honore filios appellando decorauerat; pro quibus beneficijs illi contra non ipſum patrem vocauerunt, neque vocati paruerunt, ſed deos potius quos ignorabant, à quibus minimè vocabantur, vltrò ipſi vocauerũt, vltroq. ſecuti ſunt; & non ſolùm voto atque animo, ſed rerum ſuarum ſumptu & diſpẽdio coluerunt, ſicut ſcriptum eſt: Dereliquit Deum factorem ſuum & receſſit à Deo ſalutari ſuo: prouocauerunt eum in alienis dijs, & in abominationibus ad iracundiam concitauerũt, immolauerunt dæmonijs & non Deo, dijs quos ignorabant: Deum qui te genuit, dereliquiſti, & oblitus eſt domini creatoris tui, vidit Dominus, & ad iracundiam concitatus eſt. quia prouocauerunt eum filij ſui & filię. Hanc paternam iracundiam, hanc ſuam à filijs irritationem, his rebus procuratã Deus exponit dicens: [*ipſi vero vocauerunt eos,*] nempè deos alienos: namque tota oratio per Zeugma ad nomen Baghalim pertinet, quod deos gentium, vt diximus, numero multitudinis ſignificat. ego, inquit, vocaui eos, ipſi autem vocauerunt, non me, ſed illos. ſic enim & in obteſtatione illa dictum erat: Noui recenteſque venerunt; venerunt quia vocati, hoc eſt, inducti ab illis ſunt. Ego vocaueram eos vt ſer-

Deut.32. — Sup.2.

vt ſeruirent mihi, ipſi vocauerunt deos, quibus ſeruirent, deos inquam à quorum facie abierant, abductique fuerant per me: Namque eos ego ab omnium aliorum deorum vanitate & ſuperſtitione, ab omnium populorum familiaritate, atque impia conſuetudine deductos ad meum cultum reuocaueram; quibus dixeram ego dominus qui ſeparaui te (Deuter. 10.) de omnibus populis vt ſeruias mihi. hanc rem atque adeò hanc auocationem ita illi ſeruauerunt, vt aſcitos & inuitatos ſibi deos frequentibus ſacrificiis proſequerẽtur: [*Sic abierunt à facie eorum,*] ſi ſcilicet hoc abire & recedere eſt, ſi hoc eſt recedere à dijs. ſed quomodo abierunt? non ſolum vocauerunt deos, ſed etiam *Baalim immolabant, & ſimulachris thura adolebant,* vt eos odoris ſuauitate ſibi conciliarent, & propitios atque amicos redderent. Neque verò ea re ſolùm me prouocauerunt, quòd vocantem me deſerẽtes, alienos ſibi deos vocauerint, ſed quòd indulgentia, cura, diligentiaq. mea illa paterna erga eos, contra me honoremque meum abuſi ſunt: Namque eo tempore quo ego Iſraëlem ex Ægypto eduxi, ita tractaui vt puerum mihi chariſſimum tenerum exiguis viribus. (Ierem. 31.) propterea autem illius imbecillitati parcere atque indulgere, quàm labori inſtare malui. igitur illum deducendum manu apprehendens, breuiſſimis itineribus agebam, eſurientem ac ſitientem cibo potuque abundè vt puerum, explebam, curabamque, ne qua illis aut victus aut cultus cura eſſet, & ne illis cibos ſibi non ſolùm parare, verùm ne ferre quidẽ opus eſſet, hoc etiam ipſe agebam; Nam & perpetuum flumen illos ſequentẽ deducens, cibi ſingulis diebus quantum ſatis eſſet; idque ſuauiſſimum & delicatiſſimum, ſuppeditabam, tum etiam breuibus interuallis certa ad ceſſandum quieſcendumq. loca, in quibus diutius commorarentur, præuidebam, Proſpiciebamq. ne aut interdiu æſtuaret, aut noctu algeret, ne calceus, neue veſtis illi vnquã deterior inutiliorque eſſet. Denique nihil earum rerum deſideratum illis fuit, quibus amantiſſimi patres diligentiſſimæque nutrices ſuis ſolent pueris proſpicere, ita vt paterni maternique officij atq. ſtudij munus erga Iſraëlem diligenter à me obitum, abundeque fuerit expletum. cæterùm ea omnia à me curata propter eam cauſam ſunt, vt ſaluus & incolumis, integriſque viribus in promiſſas parataſque à me illi ſedes perductus, me patrem ac dominum coleret, quemadmodum illi meo nomine prædictum obteſtatumq. fuerat: Recordaberis cuncti itineris per quod (Deut. 8.) adduxit te dominus Deus tuus quadraginta annis per deſertum: Dedit tibi cibũ manna quod ignorabas tu & patres tui, veſtimentum tuum quo operiebaris nequaquã vetuſtate defecit, & pes tuus non eſt ſubtritus: cùm quadrageſimus annus eſt, vt recogites in corde tuo, quia ſicut deducit filium ſuum homo, ſic dominus Deus tuus deduxit te, vt cuſtodias mandata Domini Dei tui, & ambules in vijs eius: Dominus enim Deus tuus introducit te in terram bonam, &c. (Deut. 32.) Hæc itaque ratio, hic modus, atq. hæc cauſa diuinæ erga Iſraëlem curæ fuit, vt quàm molliter, quàm clementer tractaret, nunc apprehenſa manu ſenſim peditentimque deducens, nunc humeris baiulans, omnibuſque modis fouens & recreans illius vires, vt cùm ſatis ætatis ac roboris iam haberet, vires laboremq. ſuum ad cultum meum impenderet, non ad impietatem inſumeret. At verò ille contra omnia fecit, nam me cultuque meo neglecto virium roboriſq. ſui firmitudine ad Deos alienos, ligneos, lapideos, aureos, & ex omni materia factos ex alijs locis in regionem domumq. meam aſportandos eſt vſus. hoc eſt quod dicit.

Et ego quaſi nutritius Ephraim: portabam eos in brachijs meis,

HEBRAICE eſt: *Et ego pedetentim deduxi Ephraim: accepit eos ſuper brachia ſua: & neſcierunt quod curauerim eos.* atque hoc modo planior ſententia & apertior antithetorum collatio eſt. Ego, inquit, Ephraim deduxi, ego illi indulſi, ego vires eius recreaui, vt ille Deos alienos in brachijs ſuis geſtaret, meorum videlicet in ſe beneficiorum, tantæq. paternæ clementiæ atque indulgentiæ immemor. Mihi incolumitatem omnem vires roburque ſuum acceptum referri oportuit. [*Et neſcierunt quod curauerim eos,*] cùm nullum aliũ ſanitatis firmitudiniſque ſuæ auctorem agnoſcere debuerint; atq. ea re ſibi timere ne male impenſæ cõſumptæq. in alieno cultu vires aliquando eſſent deſiderãdæ, quibus per me refectis augeri expediret, vt videlicet contra meam voluntatem, atque adeo in meã inuidiam deintegrò vterentur. Nam recreationem & ſanitatem, vireſque hac lege atq. hoc pacto illis ego promiſeram, ſi mihi morem gerere, & in meo cultu ſeſe exercere vellent, ſicut ſcriptum eſt: (Exod. 15.) Ibi conſtituit eis præcepta atq. iudicia dicens: Si audieris vocem

Domini

Domini Dei tui, & quod rectum eſt coram eo feceris & obedieris mandatis eius cuſtodieriſq. omnia præcepta illius, cunctum languorem quem poſui in Ægypto, non inducam ſuper te: Ego enim ſum dominus Deus tuus curans te. illi autem cum recreati, ſani & incolumes in terram ducti eſſent, vt mihi commodius ſeruirent, & terrę poſſeſſione in meum obſequium fruerentur, perinde quaſi omnia hæc ſuæ virtuti referenda eſſent, ita immemores beneficij, vires operamq. ſuam ſimulachris aſportandis & colendis cõſumpſerunt, cùm prædictum illis antea fuiſſet: Ne dixeris in corde tuo, fortitudo mea, & robur manus meæ, hæc mihi omnia præſtiterunt: ſed recordaberis Domini Dei tui, quòd ipſe vires tibi præbuerit, vt impleret pactum ſuum ſuper quo iurauit patribus tuis, vt præſens indicat dies. Sin autem oblitus Domini Dei tui ſecutus fueris deos alienos, colueriſque illos & adoraueris, ecce nunc prædico tibi quòd omnino diſpereas. Vrgetur autẽ hoc in loco Ephraim præcipue, quia ipſe ſeditionis & inſtituendæ ſuperſtitionis princeps auctorque fuerat.

In funiculis Adam traham eos in vinculis charitatis; & fui eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum, & declinaui ad eos vt veſcerentur.

ALIORVM etiam beneficiorũ memoria rem amplificat & perſequitur, ſimul oſtendens, quam conſtanter ipſe in paterna miſericordia humanitateque perſeuerauerit, cùm illi contrà omniũ immemores beneficiorũ nunquã ſuis partibus ſatisfecerint. Hactenus quidẽ quo in loco illorũ res in Ægypto fuerant, antequam diuinam miſericordiã experirentur, expoſuit, & deinde, in quo gradu fuerint ab ipſo poſiti declarauit, vtque decorati, quibus modis in itinere tractati, donec in feliciſſimam illam regionem deducti ſunt; nunc verò vbi optatas ſedes nacti ſunt, (eò enim ducti fuerant) deinceps illud oſtendit,
Pſal. 104. qualis illis conditio fuerit, vt domino Deo ſuo ſeruirent & morem gererent, ſicut ſcriptum eſt: & dedit illis regiones gentium, & labores populorum poſſederunt, vt cuſtodiãt iuſtificationes eius, & legem eius exquirant. Quoniam autem ſeruitus Hebraicè culturæ nomine dicitur, ex eo nomine & vitulæ imagine, quæ nõ ſemel apud hunc vatẽ expreſſa eſt, cõmoda ac non obſcura tranſlatione vſus oſtendit Deus, quàm iuſta ac clemẽs Iſraëlitis apud ſe fuerit ſeruitus, qui non perpetuo labore vexati ſint, vt antea apud Ægyptios, vbi aſſiduè ſine fructu diu noctuque duriter ſeruiebant: immò humaniſſimè tractati & ſuæ imbecillitati conſulere & indulgere iubebantur, ita vt in facili labore exercerentur potius, quàm frangerentur. [*In funiculis Adam traham eos:*] Futurum verbum à tempore aliquando abſolui, & conſuetudinem adſignificare, iam ſæpe aliàs diximus. Igitur quomodo à ſe tractari exercerique conſueuerint, exponit. Summa, inquit, humanitate erga eos ſemper ego fui, quos non duris funibus iugo aut aratro alligatos intollerabilem laborem cogebam ſubire, nec vt boues iumentaque, ſed vt homines tractabam: nam quemadmodum homo humanitate atque orationis lenitate facilius ac melius, quàm funibus, & verbis, quàm neruis commodius trahitur, ita ego eos ad iugum cultumque meum trahendos, immò potius alliciendos curabam *in vinculis charitatis*. ſeipſum expolitione declarat: Neque enim imperio & virga, vel clamore & terrore vt iumenta in ſeruitutem redactos, ſed benignitate, amore & orationis lenitate ad obſequium inuitatos & al-
Deut. 10. lectos voluit, quam ad rem huiuſmodi funiculis vſus eſt Deus: Et nũc Iſraël quid Dominus Deus tuus petit à te: niſi vt timeas dominum Deum tuum & ambules in vijs eius, & diligas eum, ac ſeruias domino Deo tuo in toto corde tuo, & in tota anima tua, cuſtodiaſque mandata Domini, & ceremonias quas ego hodie præcipio tibi, vt benè ſit tibi. En domini Dei tui cælum eſt, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea ſunt; & tamẽ patribus tuis conglutinatus eſt Dominus & amauit eos, elegitque ſemen eorum poſt eos, id eſt, vos, de cunctis gentibus, ſicut hodie comprobatur. Hæc ſunt vincula charitatis & amoris, quibus nõ vt boues, ſed vt homines ad ſe ſuũq. cultũ trahendos curauerat Deus. Atq. adeo in ipſo cultu exercitationeq. cõſtitutis, quanta clementia, quantaq. cura conſuleret, adiuncta oratione docet. [*Et fui eis quaſi exaltans iugum ſuper maxillas eorum & declinaui ad eos vt veſcerentur.*] Ita, inquit, eorum imbecillitati conſulebam, vt boni & clementes aratores facere ſolent, qui boues ſuos non vſque ad laſſitudinẽ exercent, ſed etiã ante operarum terminum detracto iugo pabuloq. oblato recreant, & bis aut ter etiam
Prouer. 12. per diem requieſcere permittunt, ſicut ſcriptum eſt: nouit iuſtus iumentorum ſuorum animas.

animas. huiuſmodi conſilio & clementia ſe erga Iſraëlitas Deus fuiſſe teſtatur, quos non contento curſu ſemper exerceri laborareque voluit; ſed quoſdam illis dies, quædam ſolennia ſacra, denique certas horas conſtituit, quibus diuino cultui, ſacrificijs, hoſtijs, alijſque oblationibus vacarent; cuius generis fuere Sabbatha, anniuerſariaque illa tria feſta; Calendæ, & meſſis ac vindemiæ tempora, nec non & tertius atque ſeptimus annus: Namque his temporibus ſuam operam certam ſuorumque fructuum portione in diuinæ legis obſequium in publica vota & ſupplicationes in ſacerdotum, in pauperum, in ſuoſque ipſorum vſus impendere debuerunt; reliquo autem tempore ſibiipſis proſpicere & conſulere permiſſi ſunt. Cumque hos omnes ab Ægyptiaca ſeruitute emptas, Dei opera & beneficio liberatos, cùm primogenitis familiarumque principibus viris liberatori emptorique ſuo perpetuo ſeruire oportuiſſet, tamen (quæ illius ſumma fuit clementia) leuitica tribu perpetuo ſibi pro cæteris omnibus tribubus addicta contentus fuit, ſicut diuinis verbis teſtatum, ſcriptumque eſt: Ego tuli Leuitas à filijs Iſraël, pro omni primogenito qui aperit vuluam in filijs Iſraël, eruntque Leuitæ mei; meum enim eſt omne primogenitum, ex quo percuſſi primogenitos in terra Ægypti, ſanctificaui mihi quidquid primum naſcitur in Iſraël ab homine vſque ad pecus, mei ſunt. Ego Dominus. Atque hæc illorum verborum ſententia eſt: [*Sicut exaltans iugum ſuper maxillas eorum.*] Hoc eſt. Et ego ſuſtuli interim iugum quod ſuper maxillas eorum erat. Hoc autem in earum regionum morem refertur, vbi boues non in fronte, vt apud hiſpanos, ſed in ceruicibus iuga ſuſtinent, namque eo modo iugum maxillis imminet. eſt autem Hebraici ſermonis obſeruatio, vt relatiuus in antecedente interdum lateat; vt ſecundum innocentiam meam ſuper me, quæ eſt ſuper me, ſic iugum ſuper maxillas eorum quod erat ſuper maxillas. [*Et inclinaui ad eos vt veſcerentur:*] Et nolui, vt mihi tantùm laborarent & ſudarent, ſed meorum agrorum fructus partem maximam illis in vſum permiſi, imò vltrò conceſſi, vt ij faciunt, qui ſolutis à labore iuuencis fœnum, aliaſque commodas eſcas manu porrigunt; ſic ego illis paſtum largè & copioſè ſuppeditaui; quamobrem oportuit illos tantorum beneficiorum nunquam fuiſſe oblitos, ſicut ſcriptum eſt: Dominus Deus tuus introducet te in terram bonam, terram riuorum, aquarum & fontium, in cuius campis & montibus erumpunt fluuiorum abyſſi. Terram frumenti, hordei ac vinearum, in qua ficus & malogranata, & olíueta naſcuntur, terram olei ac mellis, vbi abſque vlla penuria comedes panem tuum & rerum omnium abundantia perfrueris, cuius lapides ferrum ſunt, & de montibus eius metalla fodiuntur. Obſerua & caue nequando obliuiſcaris Domini Dei tui, & negligas mandata eius, atque iudicia & ceremonias, quas ego præcipio tibi hodie.

Num. 3. — Pſal. 7. — Deut. 7.

Non reuertetur in terram Ægypti, & Aſſur rex eius: quoniam noluerunt conuerti:

IAM crimen culpamque coarguit, quòd earum quæ commemoratæ ſunt rerum immemores, imò & dignitatem decoremque ſuum negligentes, id appetiuerint, quod maximè erat deteſtandum: Nam cùm tam diuturno tamque manifeſto periculo & incommodo Ægyptiorum in ſe animum & voluntatem (cuiuſmodi eſſet) perſpexiſſent, nullum tantum periculum eſſe potuit, cui non ſe potius quàm Ægyptijs iterum committere debuiſſent; maximè verò cùm vetitum hoc illis non ſemel in lege eſſet. Antiquorum enim malorum auctores Ægyptios, Deum autem beneficentiſſimum fuerant experti; quo auctore è ſeruis filij facti ſunt, mutataque ſuprema ſeruitus in maximam libertatem, & inopia in copiam fuerat. ad quem igitur in aduerſis erat confugiendum? an ne ad Deum qui ſemper ſalutaris ac præſens inuentus fuerat, an ad Ægyptios, quorum nuſquam fuit præſidium cognitum. [*Igitur non reuertetur in terram Ægypti:*] Non decuit eum reuerti in terram Ægypti; hæc enim eſt vis futuri temporis apud Hebræos, vt illa Abimelech ad Abraham obiurgatio declarat: quod non fiet feciſti nobis. Non ſolum autem illis Ægyptus non fuerat petendus, ſed neque Aſſur etiam; nam quamuis hunc inimicum anteà non ſenſiſſent, non tamen vtilem

Gen. 20.

nouerant, & cùm periculum fidei atque auxilij facerent, certè intellexerunt inutilem, is enim præter intolerabilis tributi exactionem, nihil apud illos profecit. Non igitur Ægyptus illis auxilij cauſa petendus; quippe qui antiquus & capitalis hoſtis erat. non etiam Aſſyrius, qui tametſi apertus inimicus non eſſet, tamen neque rex erat, qui eorum res & in bello & in pace tueretur, ſeque pro illorum & Reipublicæ ſalute dubijs caſibus committeret; vt facere reges ſolent, quò eos qui in eorum fide ſunt tueantur: vt fecit Dauid qui pugnas Domini atque Iſraël pugnauit. Quid ergo aut hoſtem illum, aut hunc nec regem, nec amicum adire oportuit? cùm Deus adeſſet, cùm præſens eſſet, cuius in ſe miſericordiam, cuius fidem & in aduerſis & in ſecundis ſemper perſpexerant; quem vnum patrem, regem, tutorem, creatoremque agnoſcere & decuit & oportuit. cur non potius ad hunc, quàm ad iſtos ſeſe oculis animoque conuerterent. cum interrogatione admirationeque legendum eſt, nunquid inquit Aſſur rex horum fuit, *Quoniam noluerunt conuerti*? ad me videlicet commune illorum perfugium & ſingulare præſidium? Quamobrem cùm illi à certa ſalute ad certum malum, atque ad incertum auxilium transfugerent, ſequitur vt certam calamitatem ſibi ſtruxerint.

Et cepit gladius in ciuitatibus eorum, & conſumet electos eius & comedet capita eorum.

Cepit non à cœpi, ſed à capio præteritum eſt, quod cum coniunctione, &, in futurum mutatur, vt à nobis & diuo Hieronymo pluribus in locis eſt adnotatum. Hebraicè autem eſt, cadet gladius in ciuitatibus eorum, &c. populi & principum calamitatem ſtragemque prædicit; ſed vt melius intelligatur oratio, ſic diſtinguenda eſt, vt hemiſtichium vſque ad verbum, *comedet*, pertineat, & in eo loco ſit comma: deinde vero ſequatur *capita eorum*. quod Hebraicè ſic eſt: *Ob conſiliarios eius*. Eſt autem hæc ſententia: non ſolùm populum ore gladij periturum, ſed principes, electoſque etiam & fortiſſimos quoſque, qui aut ipſi conſilio præfuerint, aut illorum conſilio paruerint, qui ſtatuerant ſatis præſidij populo in ſuis rebus, in dijs, in AEgyptiis atque Aſſyriis futurum. itaque, *capita*, in noſtra verſione auctores conſiliarioſque ſignificat.

Populus meus pendebit ad reditum meum, iugum autem imponetur eis ſimul, quod non auferetur.

Sic nostra verſio habet: ſed quoniam nonnihil inter verſionem hanc, & Hebraicum exemplar variatur, Hebraicam ſubiicere placuit interpretationem, quam vbi commentati fuerimus, ſi quid varietatis in vulgata relictum ſit, quod non attigerimus, id non erit nimis obſcurum. [*Et populus meus pendent ad reditum meum, & ad excelſum vocauerunt eum, in vniuerſum non eſt qui exaltet.*] Importunam quandam improbitatem & ſingularem Iſraëlitarum inſolentiam accuſat, qui non ratione, non æquitate, ſed æmulatione atque contentione cum Deo agant, & ij qui AEgyptijs, qui Aſſyrijs inimiciſſimis & inutilibus hominibus fracto animo atque humili ſupplicant; vſque adeo aduerſus Deum inſoleſcant & ſuperbiant, vt nemo illum imploret, nemo ſupplicet, ſed illum potius ſibi, quàm ſe illi cedere contendant. O maximam inſaniam & ſingularem hominum improbitatem: O noſtrorum morum deteſtandam imaginem. Vt autem hæc res planior, intellectuque facilior reddatur, prius nominum quorundam, quæ ad hanc ſententiam pertinent, ratio nobis explicanda eſt:

תשובה nominum quorundam… (margin)

משובה Duo nomina Hebraica ſunt, alterum theſſuba, quod latinus ſæpe vertit pœnitentiam; alterum verò Meſſuba, quod reditum ſiue reditionem, ſæpe autem auerſionem latinus interpretatur. Pœnitentiæ verò, hoc eſt, Theſſuba, nota omnibus ſignificatio eſt; Meſſuba verò ſiue reditus, ſiue auerſio dicatur, contumacia & propoſiti tenacitas, atque id quod pœnitentiæ & conſilio mutando opponitur, eſt. vtraque autem res in ſacris arcaniſque libris non ſolùm hominibus, ſed Deo etiam tribuitur: namque vt

homines

homines anteactæ vitæ, improborumque ſtudiorum pœnitere, conſiliumque mutare dicuntur, ſic Deus decretæ in peccatores pœnæ ac minarum, pœnitere, atque ab eo conſilio ad ſalutis & pacis cogitationes dicitur conuerti, ſicut ſcriptum eſt: Repéte loquar ad populum & ad gentem aliquam, vt perdam & deſtruam illam, ſi conuerſa fuerit gens illa & egerit pœnitentiam à via ſua mala, agam & ego pœnitentiam de malo, quod cogitaui facere aduerſus eam. Hominum verò meſſuba, hoc eſt auerſio, non ſemel in diuinis voluminibus notatur, qui in peccandi propoſito manentes diuinam iram in ſe magis ac magis prouocant, atque augent, extremamque ſibi hac re moliuntur perniciem, ſicut ſcriptum eſt: Auerſio paruulorum interficiet eos. cuiuſmodi autem ea ſit, Deus ipſe apud Ieremiam ſic declarat: Nunquid vidiſti quæ fecerit auerſatrix Iſraël? abijt ſibimet ſuper omnem montem excelſum, & ſub omni ligno frondoſo: & fornicata eſt ibi. Et dixi cùm feciſſet hæc omnia, ad me reuertere, & non eſt reuerſa. Hæc hominum auerſionis notatio eſt, vt non ſolùm peccato ſeſe contaminauerit, ſed etiam vt meliora monentis conſilio parere, atq. de ſententia deſiſtere noluerit. Huic quidem diuina auerſio ſimilis eſt, cauſa verò vtriuſque omnino eſt diſſimilis: Homini enim mala mens & animus malus, impietas corruptaque ſtudia auerſionem pariunt & fouent; Deo autem æquitate, iudicio & iuſtitia ducto, pœnarum, ſuppliciorum atque vltionis ſententia firma cõſtatur, eaq. non antea mutatur, quàm ſua hominibus legitimè oportuneque mutata ſit, ſicut ſcriptum eſt: Super hoc accingite vos ſaccis, & vlulate, quia non eſt conuerſa ira furoris Domini à vobis. & iterum: Non conuertet iram indignationis Dominus: donec faciat & compleat cogitationem cordis ſui, in nouiſſimo dierum intelligetis ea. Huiuſmodi diuina auerſio eſt. Nunc ergo rerum ac nominum ratione expedita locus nobis eſt explicandus. Cùm inter aliquos diſſidia apertæque ſimultates exercentur; ſolent boni viri vtriuſque partis ſtudioſi de reconciliatione diligenter agere; ea res perfici non poteſt, niſi altera pars alteri aliqua in re concedat, aut prior ſatisfaciat; quòd ſi diſſidium inter diſpares ſit, ius, æquitas, ac ratio ipſa poſtulat, vt maiori minor cedat; contrà ſumma eſt improbitas minorem contendere, vt ſibi à maioribus cedatur. deinde & illud eſt æquiſſimum, vt qui prior laceſſerit, idem prior ſatisfaciat; iniquiſſimum verò, ab eo qui iniuriam, aut offenſionem exceperit, vt iram prior deponat contentionemque remittat, poſtulare. cæterùm cùm hoc neq. lex, neque ratio vlla ferat, illud maximi excelſique animi & ſummæ clementiæ opus eſt, ſi à potentiori eodemque prius laceſſito nuntij curatoreſque ad eum qui in noxa eſt, mittantur, qui admoneant, hortentur & prædicent, atque omni conſilio & ſtudio laborent, vt quàm maturè ad gratiam fiat reconciliatio; qui teſtentur maiorem facilem paratumque eſſe ad inimicitiam deponendam, & quàm optimè de minori promerendum; modò is prior, vt æquum eſt, ſententiam mutare ſuumque facere velit officium; admoneantque interim dignitatis atque amplitudinis, in qua is ſit conſtitutus, qui offenſus ab eis fuerit, qui vltrò inuitet & roget. Quonam verò ſupplicio dignum eum eſſe exiſtimemus, qui deteriorem cauſam parteſque obtinens, tamen rogatus atque admonitus, neque cedat, neque ceſſurum ſeſe eſſe dicat, niſi maior idemque potentior, & qui iuſtiſſimam cauſam tuetur, ab ira prius & odio, atque à pœna maloque inferendo deſiſtat. Hoc modo ſuam Iſraëlitarumque rem ſeſe habere Deus teſtatur: Quos cùm offenſus iratuſque per vates ſuos ſæpe vtriuſque cauſæ admonuerit, ad gratiamque inuitauerit, perducendæ tamen ſententiæ æmulos ſe etiam habere intelligat, nolle enim eos contentionem auerſionis prius remittere, quàm ipſe remittat. Quanquam ipſe rex ac Deus ſit, & altiſſimum diuinumque ſolium teneat, illi verò populus eius, homines terram incolentes, terram non ſuam, ſed Dei ipſius. Iam verò verſuum ſententia patere omnibus videtur. [*Populus meus pendebit ad reditum meum,*] quid ſit reditus, vtque eadem auerſio ſit, diximus. Ergo cùm mea auerſio expectare debeat, quoad iſti ſuam deponant, atque ad me conuertantur, ſicut ſcriptum eſt: Conuertimini ad me, & ego conuertar ad vos, tamen iſti cùm ſint populus meus, mecum auerſione contendunt, perguntque auerſi eſſe, quamdiu ego ab eis auerſus fuero, cùm ipſi me vltrò ſceleribus admiſſis prouocarint, cùm ipſi primi inimicitias prouocauerint, me non ſolùm relicto, ſed etiam dijs alienis, immò & po-

Ierem. 18. Prouer. 1. Ierem. 3. Ierem. 4. Ierem. 30.

pulis, principibus & mihi infenſis & ſibi hoſtibus poſtpoſito? *& ad excelſum vocauerunt eum.* quamuis à meis miniſtris vocatus hic populus, quamuis dignitatis amplitudiniſque meæ ſæpe fuerit admonitus, quamuis excelſi appellatio, quæ mihi vni conuenit, grauiſſima apud illos eſſe debuerit, vt cederent, vt priores conuerterentur, vt gloriam Deo ſuo darent, tamen omnino nemo eſt qui honorem gloriamque, nemo qui primas mihi tribuat. hic illorum verborum ſenſus eſt, [*In vniuerſum non eſt qui exaltet.*] me dominum ac principem, cui cedendum ſit, agnoſcat & officio faciendo fateatur.

Quomodo dabo te Ephraim? protegam te Iſrael? quomodo dabo te ſicut Adama? ponam te ſicut Seboim? Conuerſum eſt in me cor meum: pariter conturbata eſt pœnitudo mea.

INNVMERA profectò ſunt in ſacris vatibus loca, quæ non ſolùm breuem commentationem, ſed iuſta volumina ad ſui contemplationem explicandam poſtulabant; inter quæ ea præcipue ſunt, vbi de diuinis virtutibus, ſiue, vt Theologi vocant, à tributis mentio fit: cuius generis poteſtas, iuſtitia, ſapientia, & miſericordia ſunt. ſed nos tum ingenij, tum commentationis anguſtia coacti, maximarum huiuſmodi rerum tractationem breuiter attingentes, cætera in aliud tempus felicioribus ingenijs cogitanda tractandaque ſeruamus; nam quæ tam beata eruditionis copia, quæ tanta eloquentia, vt huic loco pro dignitate tractando ſatis eſſe poſſit? in quo Deus tum miſericordia, tum æquitate iuſtitiaque ſua in eas anguſtias adductus eſſe videatur, vt num ingrato æmuloque populo cedat & parcat, an meritum exitium paret, illi ſit deliberandum: nam cùm illi propoſitam ſibi reconciliationis gratiæ æquiſſimam conditionem reſpuiſſent, omnem indignationem ſubire, plenumque diuini furoris calicem exhaurire, commeriti fuerant, hoc iuſtitia, hoc ratio poſtulabat. Rurſus cùm tanta in Deo miſericordia ſit, vt ſuper omnia opera eius eſſe prædicetur, tantæque
Exod. extent populo huic, tamque graues apud maiores eorum promiſſiones, quid faciat nomini illi ſuo magno Deus? remittat ne omnino Iſraëli contentionem, cedat, parcat,
Pſalm. adeat ne vltrò eorum improbis moribus, & corruptæ aſſentetur voluntati? Abſit, Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebũt iniuſti ante oculos tuos. Igitur inter tanta hæc diuinæ iuſtitiæ & miſericordiæ momenta, inuenienda atque ineunda ratio eſt, qua vtrique parti ſatiſfiat, & iuſtitiæ videlicet & miſericordiæ; atque adeo in ea re ſpectanda ſapientia eſt. Huiuſmodi argumentum toto hoc capite ad finem vſque continetur: Principio enim Dei vox atque oratio, clementia miſericordiaque pleniſſima auditur, illud cogitantis & deliberantis, num populus ille meritis ſupplicijs afficiendus ſibi miſericordiſſimo Iſraëliſque amantiſſimo ſit. Deinde iuſti principis ſuamque dignitatem tuentis ſententia enuntiatur: Non decere Deum hominibus cedere, neque impunè improbis & ſibi æmulis eſſe permittere. Poſtremò loco modus inuenitur, quomodo nec iudicio liberentur, nec miſericordia excludantur. Duorum autem nominum quibus in hoc loco appellatur, Deus videlicet & ſanctus, indicanda prius ſignificatio eſt, deinde Elegia ipſa eſt explicanda: Eſt enim verè Elegia lugubri carmine Hebraicè conſcripta. Multa apud Hebræos nomina eſſe conſtat, pro quibus omnibus latinè vel Deus, vel Dominus redditur; quorum nominum non eadem ratio, neque eadem ſignificationis nota eſt. harum verò differentiarum negligentia magnum profectò detrimentum non ſolùm orationis nitori, ſed etiam rerum atque ſententiarum ponderi afferet: ſiquidem nunquam temere primo quoque oblato nomine quibuſlibet in locis appellatur Deus, ſed alio atque alio iuxta rerum & ſententiarum argumenta maximo cum delectu dicitur. atque hæc res proprium ſibi tempus maiuſque ad diſſerendum dari poſtulat. Hoc autem in loco vbi legimus: Quia Deus ego ſum, & non homo,
אל Hebraicè eſt, quia *El* ego ſum? *El* autem fortem maximaque virtute præditum ſignificat; atque eum quem Hiſpani, Itali & Galli vno nomine valentem appellant. Itaque hoc nomen ad id diuinum attributum pertinet, quod à Theologis potentia,

fortitudo

fortitudo, ſiue virtus dicitur. Ideoque nobis diuina explicantibus, cùm hoc nomen occurrerit, fortis ſiue fortiſſimus reddetur. Sed & *ſanctus* nomen certæ cuiuſdam ſignificationis eſt: Nam ſeparationem à communibus vulgaribuſque rebus indicat, & grauitatem auctoritatemque præ cæteris eximiam dicit. eiuſque nominis vim, ſi quis breuiter intelligere cupiat, ex oppoſito nomine facilè arguet: *ſancto* enim in ſacris, *commune*, opponitur. quidquid itaque à communi & vulgari diſtinguitur, ſanctum dicitur; idq́. eſſe definitur, quòd cæteras res cum quibus comparatur grauitate, pondere atq. dignitate longiſſimo ſuperat interuallo, ita ſancta vaſa ſanctæq́. veſtes dicuntur, quæ nec in prophanos vſus, nec vulgo omnibus expoſita ſunt. Ita Deus ſanctus appellatur, quòd illius vel nomen ipſum apud homines non leue, non cuiuis temere adeundum, ſed grauiſſimũ auguſtiſſimumque eſſe oporteat, neque fas cuiquam ſit illum illiuſque rationes & res, vel contemnere, vel temere & pro libidine arbitrioque tractare. maieſtatis itaque nomẽ hoc eſt quam ſemper ſi quis minuere tẽtaret, ſeueriſſimis pœnarum exemplis, editis Deus conſeruauit; id quod Nadab & Abiud in ſeipſis publico ſpectatoque ſupplicio probauêre. Quamobrem Moſes dixit: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi, & in conſpectu Leuit.10. populi glorificabor. Iam ad Threnum explicandum accedamus. Primùm illa lugubris Thren.2. vox bis repetita auditur: qua vehemẽs ex aliena calamitate dolor acceptus indicari ſolet. Quomodò? ſic Ieremias lamenta gemituſque ſuos incipiebat: Quomodo ſedet ſola ciuitas? quomodo obſcuratum eſt aurum. Igitur cùm Ephraitæ, &, qui horum ſtudia ſequuti fuerãt, Iſraëlitæ, nõ ſolum ſceleribus impietateque, ſed ſua illa pertinacia & diuinæ auerſionis æmulatione commeriti fuiſſent, vt ex humanæ naturæ finibus exterminarentur. atque ea res duriſſima diuinæ benignitati paternæque clementiæ videretur, in hos gemitus, in hęc doloris & luctus plena verba proruptum eſt: [*Quomodo te dabo Ephraim? protegam te Iſraël?* Hebraicè eſt: *tradam te Iſraël? Quomodo te dabo ſicut Adama? ponam te ſicut Seboim?*] Adama & Seboim duæ vrbes ex quatuor illis quæ cælo tactæ funditúſque euerſæ olim ob incolentiũ ſcelus impietatẽq. fuerũt; in eo agro ſitæ quẽ Iordanis fluuius irrigebat. His vt ſcelere atque impietate, ita & pœna ſupplicioque Ephraitas pares fore dixit Deus, niſi id miſericordia interceſſiſſet, vt cum illis mitius clementiúſqe ageretur. Ephraim autem præpoſitus eſt, vt princeps tribus & ſceleris atq. impietatis apud cæteras auctor, *Ephraim ſicut Adama* dandum, & *Iſraël ſicut Seboim* ponendum præcinit, neque verò Sodomæ & Gomorrę meminit, quoniam illarum vrbium imaginem, vt dignitate atque auctoritate, ſic flagitio, ſic etiam pæna Iudæorum ſenatus populuſque exprimebat, ſicut ſcriptum eſt: Audite principes Sodomæ, auribus percipite populus Gomorræ. Iſai.1. Hoc ex culpæ; ex pœnæ verò ſimilitudine illud eſt dictum: Niſi Dominus exercituũ reliquiſſet nobis ſemen, quaſi Sodoma fuiſſemus, & Gomorræ ſimiles eſſemus. *Quomodo te dabo, & tradam*, iudicis decretas pœnas iamiam repetituri hæc verba ſunt: ſed illa interrogationis repetitio dolorem maximum affectumque indicat iudicis Dei non vltrò, ſed eorum ſceleribus adducti, vt capitis pronuntiet ſententiam. Eſt autem huiuſmodi nonnunquã repetiti verbi vis, vt miſerationem doloremque augeat, vt illud, *occidit, occidit, Spes omnis & fortuna noſtri Nominis Haſdrubale interempto.* Horat. lib.4. Od.4. Quoniam autem non ſolùm quid dicatur, ſed quomodo, qua arte dicatur, interdum obſeruare conſilium eſt, 2.Reg.4. (namque & dicendi ratio plurimum ad dicentis affectus exprimẽdos momenti habet) Meminiſſe oportet eam Elegiarum legem, eam dicendi agendique artẽ eſſe, vt nullam legem certam, nullam artem ſequi videantur; atque illam in his ſummã cõſtantiam eſſe, nulla perpetua ordinis rerum ratione, aut ſerie, ſibi conſtare: id autẽ ex lugentium dolentiumque more fieri, qui nunc hoc, nunc illud cogitant, aliud interdum, rurſus aliud cõſilium capiũt. ſi quis huius rei exemplum ſatis elegãs habere in alienis libris cupiat, Ianni Panonij epiſcopi Threnum de morte matris legat, aut hiſpanam antiquã illam ſententiæ & carminis ſono lugubrem næniam, cuius initium eſt: *O pino pino, ô pino florido.* In noſtris autẽ legat, Dauidis de Saulis & Ionathæ nece lamentationẽ, vel ea quæ modo citauimus Ieremiæ carmina, vbi modò alia, modò alia res agi petique videtur: Namque vates iam Dei iram, ſuarum populique calamitatum cauſam citat, iam ſe ſuoſque ciues, iam patres ſuos in culpam vocat; & quæ eiuſmodi apud optimos auctores maxima in hoc dicendi genere, & concors diſcrepantia eſt. Atque hæc oratio optimè in his Oſeæ, ſiue Dei potius carminibus obſeruatur: Quippe nunc Deus miſericordem dolentemq́. agit, & de diſſi-

mulanda pœna cogitare videtur, qui iudicem nuper clementem, æquum tamen egerat. inquit autem: [*Conuerſum eſt in me cor meum : pariter conturbata eſt pœnitudo mea:*] tanta mea eſt miſericordia, tamque inuitus pœnas repeto, vt nunc mihi cor dolore conuellatur, viſceraque commoueantur. & parum abeſt, quin me conſilij, quod aduerſum vos inierim, pœniteat. *Pariter conturbata eſt pœnitudo mea*; commota eſt, ad mlſericordiam indulgentiamque inclinare & propendere videtur. Hactenus clementis patris oratio lamentatioque pertinuit, nunc deinceps Dei fortis & ſancti neque vnquam hominum moribus & temeritati cedentis ſermo ſubiungitur:

Non faciam furorem iræ meæ? non conuertar vt diſperdam Ephraim? quia Deus ego & nō homo: in medio tui ſanctus & non ingrediar ciuitatem.

ORATIO conciſa eſt nonnullis quidem vocibus deficiens, alijs vero abundans: quales eorum ſunt, qui commoto ſunt animo, quorum magis vox ipſa & ſpiritus, quàm oratio mentem ſententiamque exprimit. vt

Aeneid.1. *Menè incœpto poſſe deſiſtere victam? Nec poſſe Italia Teucrorum auertere gentem?*

Non faciam, inquit, non faciam vt cedam hominibus iſtis, eorumque ſuccumbam voluntati, atque illorum arbitratu temperem furorem iræ meæ. Non deſiſtam de ſententia, neque iuſtum æquumque conſilium mutabo quod de Ephraim perdēdo cepi: [*Non conuertar vt diſperdam Ephraim?*] Obſeruanda imprimis diſtinctionum & punctorũ ratio eſt, quam nos ex Hebraico exemplari correximus, deinde ſingulis membris vſque ad carminis medium, interrogatio eſt apponēda. Carminis autem medium in Ephraim eſt. Deliberat ergo Deus num ob miſericordiã ceſſandum ſibi ſit, & in promiſſionibus propoſitoque antiquo manendum, ita vt ab eo propoſito ad vltionem exitiumque Ephraim non conuertatur, liceatque Ephraim impunè peccaſſe, quem Deus ob ſuam miſericordiam, non ſolùm ad amicitiam & reconciliationẽ ſponte ſua vocauerit, ſed prior remiſſa contentione vltro obierit, & ingratum, aliàs nolentem receperit, cùm Ephraim cedere hactenus, Deumque ſuum & admonitus & inuitatus adire, priorque auerſionem deponere pertinaciter recuſauerit, tamen ea re ſumptuoſius inſolentiuſque ſeſe iactare poſſit; quòd Deum pertinacia, æmulatione, contentioneque vicerit, atque ob miſericordiam cedere priorem coegerit? Hoc verò abuti diuina miſericordia & patientia, non vti, eſt, & quodnam magis pernicioſum hominibus edi poteſt exemplum, vel ad humanam impietatem fouendam atque augendam, vel ad diuinam maieſtatem minuendam & contẽnendam, quàm vt minori maior cedat, vt bona cauſa à mala, vt miſericordia ab impietate, vt ab indigniſſima atque leuiſſima humilitate maxima & grauiſſima maieſtas non ſubmiſſione, non ſupplicationibus, non ijs quibus decuit, artibus & modis, ſed pertinacia, ſuperbia, atque æmulatione ſuperetur? Ergo quid diuina fortitudine, quid ſanctitate illa tremenda adorandaque fiet? Rei profectò æquitas iuſque poſtulant, vt diuinæ dignitati & maieſtati potius conſulatur, quàm vt humanæ impietati & ſuperbiæ ſuccũbatur. ob eam autem rem, atque ob eam cogitationem ait: [*Quia Deus ego ſum, & non homo, in medio tui ſanctus & non ingrediar ciuitatem.*] *Quia.* Hęc vox auerſatiua nonnunquam cum vehementi aſſeueratione in ſacris ſermonibus eſt, vt: Iucundus homo qui miſeretur & commodat, diſponit ſermones ſuos in iudicio. hactenus alterum hemiſtichium, ſubiungitur alterum: Quia in æternum non commouebitur. ſic hoc in loco aſſeuerationem propoſitique certitudinem ſimul cum cauſa indicat: *Quia ego fortis ſum & nō homo*, quiſpiam ignauiſſimus & imbellis, cui ob ignauiam & metum cedendum ſit, *& ſanctus in medio tui*, qui ingenium naturamque meam à vulgari conſuetudine abhorrentem, nec vilem, aut quorumlibet importunitati aut temeritati cedentem, neque in impietate atque ſceleribus conniuentem, iam ſæpe vobis teſtatus fuerim, non ſine magno eorum qui contra moliti fuerint, malo, qui maieſtatem meam ſemper illæſam intactáq. eſſe voluerim & conſeruauerim. Nunc verò tibi Ephraim tam grauiter offenſus, tam audacter, tam ſuperbè irritatus, tam inſolenter exceptus, non me ſubmittam, ciuitatem tuam, cuius ego rex fueram, à qua per ſummam impietatem ſingularemque tuam audaciam excluſus, neque vnquam abs te reuocatus ſum, non repetam, non ingrediar vltrò: Excluſiſti, non reuocas, non ſupplicas, redeam? *non ingrediar ciuitatem*: Hebraicè, *& non veniam in ciuitate*. habet egregiam ſignificationem oratio, namque diſtinctio eſt

Psal.112.

& non

& non veniam: in ciuitate: non inquit adibo te, neque vltrò excipiam te in ciuitate ipſa. ſatis tibi enim fuerat miſſos à me nuntios habuiſſe qui voluntatem meam declararent, ſatis etiam fuerat illud intellexiſſe, me ſi modo vltrò adires & ſupplicares, obuiam tibi venturum, excepturumque libenter, noluiſti tamen auerſionem tuam deponere, quoad deponerem ipſe meam. noluiſti procedere ad ſupplicádum, illud expectaſti, vt ego vltrò venirem vſque ad vrbem, atque in ipſa vrbe tibi pacem gratiamque offerrem, & confirmarem; non veniam profectò ad te in ciuitate.

Poſt Dominum ambulabunt: quaſi leo rugiet, quia ipſe rugiet & formidabunt filij maris Hebraicè, *filij à mari.*

CERTVM fixumque ex deliberatione conſilium plenum prudentiæ & ad vtramque partem, id eſt, ad iuſtitiam & miſericordiam aptiſſimum nobis hoc in diſticho aperitur; & quam raionem diuina ſapientia inierit, vt Iſraëlitæ nec meritarum pœnarum, nec maximæ illius atque inexhauſtæ miſericordiæ expertes eſſent, oſtenditur: Nam cùm illis vt omnino in tantis ſceleribus atque impietate ignoſceretur, nec ius, nec ratio, nec futurorum temporum patiebantur exempla; rurſus vt non penitus noceretur, diuina intercedebat clementia. Conſilium igitur eſt eos, quos malis potius & miſerijs, quàm indulgentia & obſequio erudiri oporteat, in abductionem atque captiuitatem tamdiu vexandos tradere, quoad maturum tempus adueniat, cùm diuina voce, hoc eſt, Chriſti Euangelio reuocati, tandem illam expuant miſeriam, atque in perpetuam gratiam reducantur. exclamare profectò atque diuinæ ſapientiæ ineffabiles artes arcanaq. conſilia admirari hoc in loco libet: O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ Dei: Quàm incomprehẽſibilia ſunt iudicia illius, & inueſtigabiles viæ eius. Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit? quos conſtituit modos, quas vias munit, quibus ſumma quæ ab ipſo parata eſt felicitas, hominibus tandem perferatur. viſus eſt nobis Iſraël à Deo ita alienatus vt neque admonitus neque inuitatus reſipiſcere & redire voluerit. viſus Deus propriæ maieſtati atque ſanctitudini conſulens furoris ſui iram in eos effundere decreuiſſe, & tamen in hac tam calamitoſa re maximam Iſraëli ipſi commoditatem contineri intelligimus: Nimirum quòd qui illius antiquæ per vates vocationis repulſam, tanto ſibi damno maloque fuiſſe ſenſerint, vbi ipſum Deum per filium perque Euangelium ſuum denuo vocantem audierint. aduolent vndique omnes, & ſummo ſtudio vocantem ſequantur, maiorem grauioremque ſibi calamitatem timentes niſi nunc obſequantur, quàm fuerit ea, quam ob violatas vatum legationes ſunt hactenus perpeſſi. Si enim, inquient, Hebr. 2. qui per nuntios dictus eſt ſermo, factus eſt firmus, & omnis præuaricatio & inobedientia iuſtam accepit mercedis retributionem, quomodo nos effugiemus, ſi tantam neglexerimus ſalutem, quæ non per nuntios, ſed per Dominum narrandi initium acceperit? [*Igitur poſt Dominum ambulabunt.*] Conuerſionem integram Iſraëlitarum Euangelij tempore futuram præcinit, & quo ſtudio, qua mente redeundum illis ſit, deſcribit ſimul, & Euangelij dignitatem, auctoritatem, & duplicem illius actionem indicat. Qui ante, inquit, æmuli rebelleſque erant, qui dura ceruice & incircunciſo corde ſeſe prębuerant, Dominumque ad ſe, non ſe ad Dominum venturos eſſe contendebant, tunc ſupplices & parentes Dominum ſequentur. Euangelij autem auctoritatem ita declarat, vt Domini ipſius verbum ab eodem Domino publicè pronuntiatum eſſe dicat, & Chriſtum Euangelij auctorem & miniſtrum verè Deum confirmet. Ita etiam Paulus in hanc ſen- Hebr. 1. tentiam diſſerebat: Nouiſſimè, inquit, locutus eſt nobis in filio, quem conſtituit heredem vniuerſorũ, per quẽ fecit & ſecula, qui cùm ſit ſplendor patris & figura ſubſtãtiæ eius, &c. [*Quaſi leo rugiet: quia ipſe rugiet.*] Diuinam Euangelij vocationem leonis rugitui aſſimilauit: Nam quemadmodum ad leonis in ſiluis rugitum animalia cætera, maximæ autem feræ metu territæ contremiſcunt, leonũ autem filij ad eſcas procurrunt (Siquidem certa leoni rugienti præda eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Nunquid rugiet leo in ſilua, niſi habuerit præ- Amos 4 dam? nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit?) Sic etiam Euangelij vox à Chriſto miſſa magna omnium qui audierint commotio eſt: illa enim vox ſpem, lætitiam, & felicitatem filijs, feris autem alieniſque & incredulis hominibus metum, horrorem, & exitium affert, ſicut ſcriptum eſt: Deo autem gratias, qui 2. Corinth. 2. odorẽ notitiæ ſuæ manifeſtat per nos. Nam Chriſti bonus odor ſumus in ijs qui pereunt,

„ & in ijs qui ſalui fiunt, alijs quidem odor mortis in mortem, alijs odor vitæ in vitam. De „ qua genuini Euangelij virtute grandis nobis & interpretabilis ad dicendum ſermo eſt, quem ſuo tempore Deo adiuuante perſequemur. Ob hanc autem rem dixit: [*Quaſi leo rugiet.*] Et vt rem expoſitione confirmaret, addidit: [*Quia ipſe rugiet.*] Ipſe Deus per filium ſuum diuinæ ſuæ naturæ conſortẽ vocem & terroris & conſolationis plenã mittet, eademque vox in Apoſtolis audietur, qui Chriſti ſpiritu verè præditi atque aucti erunt. [*Et formidabunt filij à mari.* Hebraicè propriè eſt, *Et trepidabunt filij à mari.*] Verbum enim trepidare quàm formidare cõmodius ad ſentẽtiam eſt. Integram quidẽ Iſraëlitis reſtitutionem & ſalutẽ Euãgelij virtute & efficientia futurã præſcribit; quæ tamen non eodem tempore omnibus, qui in diſperſione per totum diffuſi ſunt orbem, continget. Nam ex duabus mundi partibus oriente & occaſu illi cæteros præcurrẽt, qui occidentalẽ plagam incoluerint, deinde verò alij ſuo tempore exiguo autem interuallo reliqui omnes quoſcunque orientalis pars tenebit, tanta celeritate ad ſalutem ſuam properabunt, vt columbinis alis volaſſe videantur. [*Et trepidabunt filij à mari.*] Iſraëlitæ cùm ab Aſſyrijs abducerentur, partim ad occidẽtem relegati, partim per orientales regiones ſunt diſſipati. horum omnium plenam vocationem integramque reſtitutionem futuram ſacri vates, alij apertis votibus, alij obſcuris orationibus præcinuerunt. Abdias autem omnium cla-

Abdias.

„ riſſimè, & tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſraël, quæ cum Cananæis eſt vſque ad „ Galliam, & captiuitas Ieruſalem quæ fuerit in Hiſpania, hæreditabuut vrbes Auſtrales. Magnam verò occidentalium Iſraëlitarum trepidationem futuram prædicit, quoniam ea pars prima omnium vocanda extimulandaque ad ſalutem eſt. ſed id tamen non ſine turba & tumultu fiet: Namque ex ijs alij Euangelij ſalute cognita, alij metu acti & nouarũ rerum tumultu trepidantes ad Euangelij lucem è tenebris venient, alij autem fugient, & ſolum vertent, atque occidentalia loca omnino deſtituent. Quæ res cùm noſtris temporibus iam acta atque impleta ſit, argumentum atque ſpem nobis facit, propediem futurum vt cætera etiam quę reliqua ſunt perſpiciantur. Plena fuit ſuperioribus annis populo Iſraëlitico Germania, Gallia, frequentiſſima etiam Hiſpania vſque ad noſtra ferè tempora fuit. Sed nunc rari admodum in Germania, nullus in Gallia; in Hiſpania nullus eſt omnino, qui Iſraëliticum nomen illud carnale tueatur. omnes vel Euangelicæ lucis ſole illorum animi exorto vel principum conſilio & diligentia Chriſtianam religionem iamdiu profeſſi ſunt. & ſi qui adhuc in tenebris manere voluerunt, certè regionibus his ceſſere. Namque Gallia iam ante annos 250. Hebræorum gente vacua eſt, Hiſpaniæ autem finibus anno à Chriſto nato 1490. ex Caſtellæ regno, ex Luſitaniæ verò prouincia vltimi omnium migrauerunt; cùm multi interim ex eis Chriſtianum nomen eſſent profeſſi. Cæterùm qui nunc ex eo genere reliqui ſunt, pauci certis in Italiæ oppidis agunt, alij autem omnes aut Aſiam & Turcarum terras, aut Africam & Ægyptum incolunt. Igitur eorum qui à mari, hoc eſt, ab occidentali mundi plaga erant, res vt ſeſe eſſent habituræ illo verbo aptiſſimè expreſſum eſt: [*Et trepidabunt filij à mari.*] namque vt apud Hebræos HARAD, ſic apud Latinos trepidare huius eſt ſignificationis, vt agendæ rei ſollicitudinem cum turba & tumultu indicet, vt illud

Horat. lib.2. Ode.4.&11.

Cuius octauum trepidauit ætas
Claudere luſtrum. Et illud:
Nec trepides in vſum poſcentis æui pauca.

Filios verò nominat Iſraëlitas,

Roma.9.

quorum eſt adoptio filiorũ, qui olim etiam filij dicti publicè in Ægypto fuerant. perſtat autem in propoſito, oſtenditque qua ratione, quomodo cum filijs quos indulgentia arripuit, agi oporteat.

Et auolabunt quaſi auis ex Ægypto & quaſi columba de terra Aſſyriorum, & collocabo eum in domibus ſuis dicit Dominus:

EXTREMAM illam Iſraëlitarum reſtitutionem celerrimam fore non ſolùm hoc volandi verbo, ſed auis & columbæ nominibus ſignificat: Siquidem columbam maxima atque conſtanti volandi pernicitate valere, & Noe nuntio, & alijs etiam experimentis eſt demonſtratum. quamobrem Dauid optabat: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, &

Pſalm.10.

„ volabo. Ecce elongaui fugiens. Iam verò Iſraëlitas omnes quicunque reliqui nunc ſunt, vel ad Ægyptios, vel ad Aſſyrios pertinere diximus: Etenim qui nunc apud Turcas rerum potitur,

potitur, idem Babylonis Aſſyriorumque Tyrannus, atque idem Ægypti princeps eſt. in huius autem ditione & poteſtate ferè omnes Iſraëlitæ ſunt; alij enim Aſiam, Ægyptum & Africam alij incolunt. Totam autẽ Africam eamque præſertim, quæ noſtro mari abluitur, ad Ægypti genus in ſacris referri Moſe auctore didicimus, ait enim: At verò Miſraim [qui Ægypto nomẽ dedit] genuit Ludim & Anamim & Iaabim, & Nepthium, &c. (Gene.10.) At verò oratio ipſa volandi comparatione augeſcit: Eſt autem huiuſmodi auium, & maximè minorum, genus omnium maximè præpes. Hebræis Ziphor dicuntur, vt hirundines, alaudæ, cardueles, aliæque huiuſmodi ſunt. de quibus ſcriptum eſt: ſicut aues volantes, ſic deſcendet Dominus vt liberet populum ſuum. (Iſai.) ſed omnes & celeritate & contentione columba vincit. [*Et collocabo eos in domibus ſuis dicit Dominus.*] Stabilem & firmam eorum felicitatem fore confirmat, vtpote qui diuina manu collocandi in domibus ſuis & in æternis tabernaculis conſtituendi eſſent; neque enim ſolum incomparabili magnitudine, ſed æternitate etiam atque ſtabilitate noui Teſtamenti felicitas antiquum illum veteris Teſtamenti ſtatum & faciem erat ſuperatura, ſicut ſcriptum eſt: Ecce dies veniet dicit Dominus, & feriam domui Iſraël & domui Iuda pactum meum, non ſecundum pactum quod pepigi cum patribus veſtris in die qua apprehendi manum eorum; vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorũ dicit Dominus. Sed hoc eſt pactum, quod feriam cum domo Iſraël poſt dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in viſceribus eorum & in corde eorum ſcribam eam, & ero eis in Deum, & ipſi erunt mihi in populum, &c. (Ierem. 31.)

CAPVT XII.

CIRCVMDEDIT *me in negatione Ephraim, & in dolo domus Iſraël, Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo, & cum ſanctis fidelibus.*

EX REBVS ijs quæ grauiſſimorum librorum lectionem obſcuram difficilemq. reddere poſſunt, vna eſt, cùm ea quæ ab auctore perpetua oratione fuerant conſcripta, in diuerſa capita ab alijs diuiſa diſtinctaque ſunt: Accidit enim nonnunquam eo in loco intercipi orationem, vbi magnæ ſententiæ diſiunctio hiatuſque fiat, vel aliàs alijs partibus ita aſſui, vt neque ſermo neque ſenſus cohæreat. Huiuſmodi vitia nos in antiquorum auctorum libris non rarò deprehendimus, ac præcipuè in Lactantij Firmiani ſcriptis, quæ perpetua oratione dictata fuiſſe multa loca importunè interrupta declarant; in quibus capita non ad ſententiæ rationem, ſed ad legentis patientiam & ad ſpiritus cõtentionem interciſa fuiſſe videntur. Ex ſacris autem libris pleroſque integros nulliſque capitibus diſtinctos ab auctoribus ſuis emanaſſe exemplaria ipſa tum Hebraica & Chaldaica, tum Græca docent. Facta autem eſt capitum diſtinctio, ex quibus nonnulla vel cum antecedentibus vel cum ſequentibus periodis cognationẽ habent; quod vt ſententia atq. oratio liberè fluat, diligenter obſeruare oportuerit. vt in hoc loco qui apud vulgatam editionem vltimus vndecimi capitis verſus eſt, ex ſententiæ obſeruatione atq. ex Hebraicæ lectionis nota duodecimi initium eſſe apparet. Hęc breuiter de hac re ſemel adnotaſſe atq. admonuiſſe operæpretium duximus. Iam verò nos ad noſtrum munus penſumq. reuocemus.

ACCVSAVERAT antehac Deus Iſraëlem maximi illius & nefarij piaculi ſuperſtitionis atque ſimulachrorũ cultus, idq. facinus multis exagitauerat nominibus, videlicet adulterij, inſaniæ, & flagitij; poſt hæc ingratitudinis & cæterorum quæ audita iam nobis fuêre. Sæpè enim cõtingit vt in vna atq. eadẽ re plura contineantur crimina, quæ omnia ſiquis vnũ tantum eſſe arbitretur, nunquam profectò diſpoſitè accuſare tractareq. poſſit. opus igitur eſt, non ſolùm ingenio, verumetiam iudicio & artificio quodam ſingulari, vt ea quæ plura in vno coniuncta ſunt crimina diſtingui ac ſeparari diligenter poſſint. In vno Mercurij Tyndaritani ſigno quod à Verre fuerat ſublatum, multa Tullius crimina, pecuniarum captarũ, peculatus, maieſtatis, ſceleris, crudelitatiſq. notauit, (Cice. in Ver. acti. 6.) ne cui mirum videri debeat, quod eadẽ res, idem Iſraëlitarũ flagitiũ, tam ſepe à Vate noſtro repetatur, tantiſq. agitetur vrgeaturq. modis. Imò ne quod nobis peccatũ ſimplex & leue eſſe exiſtimetur, vel ob conſuetudinẽ, vel ob nominũ definitionumq. ignorationẽ. cùm Deo accuſatori & iudici

iudici omnium rerum genera, omnes formæ parteſque ſingulæ notiſſimæ ſint, qui quo quidque nomine ſit appellandum proprio certiſſimoque pondere expendere ſolus ſciat: Pſalm. 146. Vtpote qui numerat multitudinem ſtellarũ, & omnibus eis nomina vocat. Nunc igitur Iſraël tantis nominibus à Deo ob vnum facinus accuſatus in doli proditioniſque crimen denuo vocatur. vt qui principi regique ſuo inſidias pararit, atque ad illius regiam vſque hoſtes oportunè induxerit. Quoniam verò oratio in definitiuo ſtatu verſatur, primũ omnium dolus eſt nobis definiendus. Eſt autem dolus malum ſtudij ſimulatione aduerſus immerentem paratum; quod ſi aduerſus benemerentem fit, omnis flagitij ſuperat inuidiam. Hanc definitionẽ nobis diuina indicat ſapientia. Prouerb. 2. Qui relinquunt, ait, iter rectum, & ambulant per vias tenebroſas. Et, ne machineris proximo tuo malum, & ille tibi fidit. Prouerb. 6. Igitur criminis propoſitio eſt: quòd cùm ſeſe Iſraëlitis crediderit, regemq. apud eos egerit, & optimum & clementiſſimũ, vltroque in medium eorum ad habitandum commigrauerit, inter quos ſanctus omnino atque ab aliarum gentium vulgaribus & prophanis dijs ſeparatus eſſe & haberi voluerit, tamen ab Iſraëlitis ita fuerit acceptus, vt per eos ad ipſum alienis dijs aditus ſit patefactus; & hoc modo ſeſe erga Deum Iſraël geſſerit, quòd gentibus ſeparatum atque inacceſſum Dominũ non fidelis populi ſtudio cuſtodiendum, ſed perfidorũ dolo prodendum circumſepierit: [*Circumdedit me in negatione Ephraim; & in dolo domus Iſraël.*] Cùm ad me, inquit Deus, ſanctiſſimũ nulli vnquam Deorum vanorum acceſſus, neque diuinorum honorum communicatio mecum eſſe potuerit, cumq. ego huius maieſtatis apud homines conſeruandæ cauſſa meipſum Iſraëlitis crediderim, Iſa. 42. ſicut ſcriptum eſt: Ego Dominus, hoc eſt nomen meum, gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam ſculptilibus. nihil tamen tantum ſibi ſculptilia aut petere aut etiam cupere potuerunt, quantũ ipſis ab Iſraële vltrò eſt oblatum; non enim ſolùm meorum honorum partem, ſed ſummam ipſam integram, mihi detractam illis concedere auſi ſunt. Prior autem Ephraim, hoc eſt Iſraëlitarum regia familia circumdedit me negatione, me prior negauit, prior dixit: Hi ſunt Dij tui Iſraël qui eduxerunt te de terra Ægypti; domus verò Iſraël, hoc eſt reliquæ nouem tribus dolo & fraude me circumdedit, illi enim cùm primum Ephraim me negauit, ſtatim diuinos honores nouis ſacratis Dijs decreuit & tribuit, 3. Reg. 12. ſicut ſcriptum eſt: Et fuit verbum hoc in peccatum, ibat enim populus ad adorandum vitulum in Dan. idque illis ex cõmoditate admiſſum eſt, poſtquam tabernaculum apud eos fixi atque domum mihi ædificãdam locaui, in qua regio more adeundus, ſalutandus, colenduſque ipſis fueram, circumdederunt me, non quem veneratione & cultu, ſed quem dolo atq. proditione proſequerentur. At verò Iuda etſi offenſionibus quidem multis, non tamen negatione aut dolo meam minuit maieſtatẽ, ſed frequentando templo atq. ſacrificijs faciendis adhuc officium retinet. [*Iudas autem teſtis deſcendit cum Deo.* Hebraicè ſic: *Iudas autem adhuc deſcendit cum Deo.*] Iudæorum in hac re conſtantiam probat, qui quanquam numero & copijs imminuti debilitatique fuerint, tamen religionem fidemque retineant. deſcendiſſe autem dicuntur ab illo ſplendore & frequentia. qua illorum vrbs celebrabatur, quo tempore omnes tribus rege ex Iudæorum familia vtebantur. nunc verò ex quo diſſidium factum eſt, deſcendit quidem Iuda, de illo ſplendoris gradu, ſed tamen cum Deo & cum ſanctis fidelibus permanſit: Neque enim à Deo deſciuit, neque paternam religionem & pietatem deſeruit, ſed cum ſanctis qui ſunt in terra eius, & cum antiquis patribus voce & mente de retinenda religione fideq. ſeruanda conſenſit: Pſalm. [*Et cum ſanctis fidelibus.*] Sanctos appellat ſcriptura eos qui ſanctiſſimum verum atque vnicum Deum purè ſancteque colunt, ſicut ſcriptũ eſt: Leuit. 30. Sancti eritis mihi quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. quanquã verò longè alia in nouo atque in veteri teſtamento ſanctitudinis ratio multoque illuſtrior ſit, tamen ſanctos olim fuiſſe & à prophano gentium more remotos Deoque gratiſſimos homines nulli non conſtat. Pſalm. 9. Sanctis, inquit, qui ſunt in terra eius, mirificaui voluntates meas in eis. Neque verò totam Iudæorum gentem ſanctam eſſe confirmat, cùm illis temporibus multis etiam ſceleribus contaminatam fuiſſe cõſtet, ſed quod ſanctorũ partes & religionem non deſeruerint, neque Deum ſuum quemadmodũ Iſraëlitæ, prodiderit, hoc aſſerit & probat Deus. hanc adeo rem Iudæorum rex Abias apud Ieroboamũ eſt profeſſus: Leuit. 13. Vos, inquit, habetis grandem populi multitudinem, & vitulos aureos quos fecit Ieroboam in Deos, & eiiciſtis ſacerdotes Domini filios Aaron atque Leuitas, & feciſtis vobis ſacerdotes ſicut omnes populi

terrarum:

terrarum: Noſter autem Dominus Deus eſt, quem nõ relinquimus: ſacerdoteſq. miniſtrant Domino de filijs Aaron, Leuitæ ſunt, in ordine ſuo. Holocauſta quoque offerunt domino per ſingulos dies mane & veſperi & thymiama iuxta legis pręcepta cõfectum, & proponuntur panes in menſa mundiſſima; eſtque apud nos candelabrum aureum & lucernæ eius, vt accendantur ſemper ad veſperam: nos quippe cuſtodimus præcepta Domini Dei noſtri quẽ vos dereliquiſtis. Hæc nobis longius recitata ideo ſunt, vt illud quod dictũ eſt manifeſtum fiat: *Iudas autem deſcendit, adhuc cum Deo & cum ſanctis fidelibus*, vt ſanctorum appellatione, non ſolùm pij iuſtique viri, ſed ſacerdotes ſacrificia, legitimæ ceremoniæ & quæcunq. ad diuinam maieſtatẽ purè & ſanctè colendam pertinent, intelligamus, quorum omnium ratio apud Iudæos adhuc integra perſeuerabat. itaque hac ex parte longo interuallo Iſraëlitis antecedebant Iudæi.

Ephraim paſcit ventum & ſequitur æſtum, tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat & fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleum in Ægyptum ferebat.

CONSTANTIAM & pertinaciam in ſcelere Iſraëlitarum eſſe docet, vt criminis grauitas & turpitudo culpę magis etiam hoc argumento augeatur. ait autem Ephraim adhuc in propoſito ſuſceptoque conſilio permanere, & nefarium illud ſcelus quo ſe obſtrinxerat magis indies ac magis fouere, neque ſuorum ſtudiorum vanitatem damnare, ſed vanioribus adhuc conſilijs cumulare: Non ſolùm enim Deum ſuum eiuſque religionem dijs alijs prodidit, quos regni rerumque ſuarum firmamentum fore ſperauerat, ſed nunc etiam non ſemel ea opinione deceptus ad Deum officiumque ſuũ non redit; quin potius ad homines confugit, quorum nõ magis certum, quàm eorum quos Deos eſſe opinabantur, auxilium erit; periculum verò & detrimentum fuerit certiſſimum, nãque vel dij veri vel falſi ſunt; ſi veri & liberare periculo nõ valẽt, quorũ nã hominũ auxiliũ diuino maius expectari poteſt? ſi falſi & vani dei ſunt, qui nec iuuare poſſunt, nec nocere, quorſum attinet homines aut inuidia, aut odio flagrantes implorare, quorum nullæ aduerſus Deum à quo ipſi ſic defecerant, vires eſſe poſſunt ad iuuandũ; ad nocendũ autẽ non erunt ineptę. Ergo ad priorem inſaniam hanc etiam addidit poſteriorẽ, vt non ſolùm Dei ſui ſtudiũ in vanorũ deorũ, ſed in imbecilliũ, aut etiam inimiciſſimorum hominum mutauerit; eamq. adeo rẽ vrgeat atq. inſtet. Hanc verò cauſam trãſlationibus, aut prouerbiali ſermone pronũtiat: *Ephraim paſcet ventos*. Ventũ paſcere, eſt inania atq. inutilia ſequi ſtudia, nã ſiquis ſe ventorũ paſtorẽ profiteatur, eoſq. regere & cõpeſcere certa ratione inſtituat, is profectò magno labore maximã ſibi pariet vanitatẽ; neque enim venti aut regi, aut certis in locis cõtineri ſe patiuntur, ſed vbi volunt ſpirant, & audis vocẽ eorũ, & neſcis vnde veniãt, aut quo vadant; namq. omniũ linguarũ cõmuni ſermone ventus aliquãdo vanitatis exprimit imaginẽ. Quod autẽ additur: *& ſequitur æſtũ*, Hebraicè autẽ *& ſequitur Subſolanũ*. id ſignificationẽ etiã auget; nã Subſolanus prætérq̃ quod vẽtus eſt, omniũ ventorũ in Aſiæ regionibus eſt nocẽtiſſimus: ſunt enim quibuſdã terræ partibus quidã venti præter cæteros infeſti, vt Italis Auſter, qui idẽ Mytilenẽſibus ęgritudines, Corus tuſſim affert: ita Subſolanus orientalibus & meridianis regionibus nocet, ſicut ſcriptũ eſt: Sicut ventus Subſolanus diſperdã eos. Et iterũ: Ecce plantata eſt, ergone proſperabitur? nonne cũ tetigerit eã Subſolanus ſiccabitur? & in areis germinis ſui areſcet? Huiuſmodi rebus & ſtudijs intentus Ephraim: [*tota die mendacium & vaſtitatem multiplicat*,] quoniam videlicet ſuperſtitionis vanitatem hominum imbecillium, atque etiam inimiciſſimorum auxilium petẽdo, non ſine ſuarum rerum ſumptu & intertrimento auxiſſet; nam *Fœdus cum Aſſyrijs inijt, & oleũ in AEgyptum ferebat*. poſterius hemiſtichiũ priores allegorias & prouerbia explicuit: Nãq. deorum vanorũ cultus ventus quidã & vanitas eſt, Ægyptiorum verò Aſſyriorumq. amicitiæ & fœdera, pręterquam quod damnoſæ illis eſſent, nocentes etiã erant & peſtiferæ. *oleum* pro muneribus omnibus quæ ex Iſraële in AEgyptũ aſportabãtur, poſitum eſt: nãq. vt aliarũ rerum, olei etiam optimi Iſraëlitarum regio feraciſſima fuit, ſicut ſcriptum eſt: Iuda & terra Iſraël ipſi inſtitutores tui in frumento primo: Balſamum, & mel, & oleum, & reſinam propoſuerunt in nundinis tuis. Hactenus quidem criminis totius argumentũ & propoſitio eſt. Nunc porrò crimen ipſum accuſatioque ſequitur, quã beneficijs cõmemoratis fidei olim receptæ, nũc verò lata poſtulatione perorat. Argumẽtatur autẽ ex cõparatione, hoc modò: Si Iudæorum gens quæ religionis fidem nunquã violauit, in crimen à Deo

[Margin notes: Ioan. 3. — Horat. lib. 2. od 14. — Vitruuius lib. 2 c. 7. — Ierem. 17. — Ezech. 17. — Ezech. 27.]

à Deo vocatur. eo nomine, quòd officio non ſatisfecerit, quomodo Iſraël crimen effugiet, qui ſimul & religionem deſeruit & officium? Hæc huius verſus ſententia eſt.

Et iudicium Domini cum Iuda, & viſitatio ſuper Iacob: iuxta vias eius & iuxta adinuentiones eius reddet ei.

IVDICIVM hoc in loco pro lite accipitur & contentione: nam Hebraicè eſt RIB, cuius verbi ſignificatio cùm alibi, tum in Habbakuq cõmentarijs longius nobis explicata eſt: Lis, inquit, eſt Domino cum Iuda, ergo viſitatio eſt ſuper Iacob iuxta vias eius & iuxta ſtudia, quæ ſequutus eſt, poſtquam nouas res moliri cœpit. hoc enim adinuentionis Latinè redditum nomen ſignificare hoc in loco debet: namque *Maghalal* Hebraicè eſt, quod ad fraudem, dolum, atque ad nouarum rerum cupiditatem pertinet, de quo & nos iam diximus ſuperius. Neque verò quid viſitatio diuina in hoc loco ſic latere poterit, ſi quæ iam in hunc vatem ſunt à nobis conſcripta, teneantur: Namque idem ferè viſitare, quod cauſſam alicuius cognoſcere eſt; cognita autem Iſraëlis fraude, doloque malo, atq. perfidia, æquum ſeuerumque de factis iudicium faciendum eſt. Sed quòd Iacob nominauit certa notatione non caret: Nam cùm duo eidem nomina fuerint Iacob & Iſraël, prius illud priuatum eius ſtatum, eamque conditionem ſignificat, in qua fuerat ante quàm diuinis promiſſionibus & beneficijs auctus cumulatusque eſſet, dum adhuc illo nomine tantum vt Iſaac filius, atque Eſau frater, non vt Deo gratus acceptusque appellaretur. In eo agitur ſtatu reus Iacob conſtituitur, vt quo pluribus maioribusq. beneficijs affectus fuiſſe doceatur, eo grauiorem culpam arguatur ſuſtinere. Ad orationis autem rationem illud obſeruandum non incõmodè eſt, Coniunctionem & in ſacris argumentationibus, (maximè autem cùm ex contentione argumentũ ducitur,) illationem innuere conſueuiſſe, vt in ipſo eodem Iacob negotio cùm nomen illud humile mutare iuberetur, hac argumentandi figura angelum vſum fuiſſe legimus. Nequaquam, inquit, appellaberis Iacob, ſed Iſraël: quoniam ſi contra Deum fortis fuiſti, & contra homines præualebis: ſic Hebraicè, vbi Latinus interpres pro, &, reddidit, *quanto magis*, idque quam optimè. ſic etiam hoc in loco comparationis vim habet: [*Et viſitatio ſuper Iacob.*] Id eſt, quanto magis Iacob iudicij cognitione dignus eſt?

Gene. 32.

In vtero ſupplantauit fratrem ſuum, & in fortitudine ſua directus eſt cum angelo.

PROPOSITIONEM confirmatio ſequitur, cuius ratio & modus eſt vt primo loco diuina beneficia, ſecundo, pacta & fœderis conditiones exponantur, poſtremo officium deſideretur: & illud in ſcelus & definitionem mutatum deprehendatur. Beneficiorum verò expoſitio ordine ab exordio repetitur: Namque peculiari Dei prouidentia iam inde ab ortu ſuo Iacob nondum fuiſſe conſtat. Primum enim cùm gemini vtero gererentur, alterque natura maior & maturior, cumque ſuo vterque loculo ſeparati, inuoluti, incluſique eſſent, neque membrorum vllus adhuc motus aut vllus eſſe ſecundũ naturam poſſet vſus, vt alter alterum aut apprehẽderet, aut teneret; tamen Iacob Eſau fratris apprehenſo atque contento calcari diuinam ſui curam teſtabatur, ſeque Deo tantùm non fratri natu maiori nec hominibus ceſſurum eſſe prædicebat. Iam verò ſimile iſtud prouidentiæ erga ſe argumentum erat, atque excellentius longè portẽtum, quod qua nocte illi cum angelo luctæ virtutiſque certamen contigit, fortiſſimè ſuſtinuit atque vicit, [*In fortitudine ſua directus eſt cum Dijs.*] Sic Hebraicè, Hoc eſt nunquam ceſſit, ſed fortiſſimè reſtitit non modò hominibus, ſed Dijs. Erat etiam ſignum hoc futurum, ſi in officio Iacob manere & perſeuerare vellet. Nemini nec hominibus nec dijs ceſſurum eſſe, vnico duntaxat excepto Deo, cuius prouidentia & beneficio hæc ab eo vincebantur; namq. omnibus gentium dijs natura & virtute angeli præſtant. Quando gentium dij aut dæmonia aut muta & virtutis expertia ſimulachra ſint. Indecorum autem erat angeli victorem dijs virtute minoribus ſuccumbere. quòd autem vicerit angelum confirmat vates:

Inualuit, inquit, *ad Angelum, & confortatus eſt.*

ITA vno Deo minorem ſeſe hactenus exhibuerat Iacob; id verò cùm ſecundum naturam fieri in homine non poſſit, Deo acceptũ referri oportuit, cuius beneficio ſuperior euaſerat ijs, quibus ſeſe imparẽ cognouerat, vt apud Deum cuius fidẽ implorabat, fuerat profeſſus. Minor tamen, inquit, ſum omnibus miſerationibus tuis & veritate tua quam expleuiſti ſeruo tuo. Erue me de manu fratris mei Eſau, quia valde eum timeo, &c. ſic ille

Gene. 32.

ſupplex

ſupplex adoranſque petebat non hominem, nō Deum alium præter Deum, quem patris ſui Abraham, patris ſui Iſaac Deum appellauit, Deum ſibi perpetua tutela conſulentem, quem ſibi hoc modo præcipientem audierat: Reuertere in terram tuam, & in locum natiuitatis tuæ, & benefaciam tibi. Hæc eſt eius hemiſtichij ſententia:

Fleuit & rogauit eum.

HEBRAICE: & ſupplicauit ei. tantis ergo beneficijs affectus Iacob ad ſanctiſſimam religionis & fœderis cum Deo conditionē deſcendit ſeque & filios nepoteſq. ſuos Deo perpetua fide & cultu obſeruando addixit, quæ res vt facilior teſtatiorq. fiat, pacti totius nobis recitanda ſumma eſt. Interea locutus eſt Deus ad Iacob: ſurge & deſcende Bethel, & habita ibi, facq. altaria Deo, qui apparuit tibi quando fugiebas Eſau fratrē tuum (non vlli alij inquam Deo) Iacob verò cōuocata omni domo ſua ait: Abijcite deos alienos qui in medio veſtri ſunt, & mundamini ac mutate veſtimenta veſtra. apparuit autem iterum Deus Iacob poſtquam reuerſus eſt de Meſopotamia Syriȩ, & venit in Bethel, benedixitq. ei dicens: Non vocaberis vltra Iacob, ſed Iſraël erit nomē tuum, & appellauit eum Iſraël, dixitque ei: Ego Deus omnnipotens. Creſce & multiplicare: gentes & populi nationum ex te erunt, reges de lumbis tuis egredientur, terramque quam dedi Abraham & Iſaac dabo tibi & ſemini tuo poſt te. Et receſſit ab eo. Ille verò erexit titulum lapideum in loco quo locutus fuerat ei Deus, libans ſuper eum libamina, & effundens oleum. vocanſque nomen loci illius Bethel. Quoniam verò hæc omnia non cum Iacob ſolùm, verùm cum tota eius poſteritate acta & tranſacta ſunt, atque ob eam rem altare poſitū ſacrificia facta & lapis ad perpetuum monimentum eſt fixus; ideo addidit: Gene. 35.

In Bethel inuenit eum, & ibi locutus eſt nobiſcum.

ERGO Iſraël nomen ab angelo impoſitum à Deo confirmatum eſt, propterea quòd ab illa prioris conditionis humilitate ad eum auguſti diuinique nominis ſplendorem vocatus eſt, vt potens cum dijs appellaretur: illam verò vim illamq. fortitudinem, illud denique nomen ita interpretari oportuit, vt vni viuenti veroq. Deo cui nomen Adonai eſt, nulli præterea alij cederet & pareret, nulli ſeſe permitteret & crederet. hic enim Deus ſolus fortiſſimus eſt, cuius virtute prouidētiæ, omnia pericula ſuperauerat, Deus videlicet Abraham & Iſaac patrum ſuorum, ac ne fortè filijs Iacob commune Dei nomē aliquem errorem pareret, illiq. Deo ſuam felicitatem adſcriberent, à quo non acceperant. ob eam rem teſtatiſſima nominis appellatione admoniti doctique fuêre, ſicut ſcriptū eſt: Dixitq. Deus ad Moyſen: Ego ſum Adonai, Deus patrum veſtrorū, Deus Abraham, Deus Iſaac, Deus Iacob miſit me ad vos: hoc nomen mihi eſt in æternū, & hoc memoriale meum in generatione & in generationē. Itaq. non potuerunt verum Deum ignorare vt inſcientes cultum alio traducerent; cùm ſatis illis apertum teſtatumque fuiſſet, cui Deo maiores ſui felicitatem ſuam, cui etiam ipſi ſuam deberēt: & quibus ille modis, quo cultu atq. officio obſeruandus, retinenduſq. ſibi perpetuò eſſet; ſi modò Iſraëlis ſplendorem, dignitatem, & nomen tueri ſtuderent. hoc eſt quod Vates noſter ait: Exod. 3.

Et Dominus Deus exercituum Adonai memoriale eius.

NOMEN Hebraicum quatuor literis conſtans IHVH, quod propriū Dei veri nomē eſt, cùm ſuas, quibus pronuncietur, vocales in ſacris libris non habeat. alterum ex duobus diuinis nominibus ADONAI. vel ELOHIM ſui dat in lectione vicariū, pro quibus vel DOMINVS vel DEVS Latinus reddit interpres. Huius igitur verſus illa breuiter ſentētia eſt; Ille nimirum Deus Iacob colendus ſemper atq. omni officio retinēdus fuit, cuius virtutem, curam, atque prouidentiam ipſe patreſq. ſui vbique fuerant experti. nullū autē alium illis fuiſſe cōſtabat præter ADONAI fortiſſimum Deum exercituum, cuius nutu omnia gubernātur, cuius maximos & fortiſſimos exercitus in cælo, in terra, atque adeò in ipſo aëre eſſe rebus vbique pro voluntate ſua geſtis, ipſius etiam Iacobi cauſſa probauit; quamobrem hoc illis nomen ſanctiſſimū perpetuò eſſe debuit, [*Adonai memoriale eius.*] Quo autem officio coli illum retineriq. oportuiſſet, nempe fide & virtutis obſeruatione perpetua, ſequenti verſu declaratur:

Et tu ad Dominum Deum tuum conuerteris: miſericordiam & iudicium cuſtodies, & ſpera in Deo tuo ſemper.

MEMINISSE oportet futurum tempus verborū ad officium perpetuò faciendum

accõmodari. docet autẽ Iſraëlis officiũ fuiſſe Dei ſui partẽ perpetuo ſequi,& quẽ ſemper ſibi prouidentem optarent, ſemper ijs quæ maximè illi gratæ ſunt artibus,fide, ac pietate colere, atque hoc modo ſemper illius ſibi tutelã promittere. [*Ad Deum tuum*, quẽ ſcires eſſe ADONAI, *couuerteris*:] omni ſtudio,inquit,ad illius colendam religionem intentus eſſe,fidemq. illi integrã inuiolatamq. ſeruare debuiſti. [*Miſericordiam & iudicium.*] *Miſericordia*, pro omni erga proximum pietatis genere poſita eſt. *Iudicium*, æquitatem & totius officij ſignificat rationẽ.hoc vobis erat præſtandũ; namq. his rebus vera pietas cõſtat, fide & miſericordia, ita vt qui alteram ab altera ſepararit, & magnum religionis detrimẽtum & totius verę vtilitatis iacturam faciat,ſicut ſcriptũ eſt: In hoc glorietur qui gloriatur ſcire

Ierem.9.

,, & noſſe me quia ego ſum Dominus qui facio miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiã in terra:
,, hæc enim placent mihi,ait Dominus.Hactenus prima & ſecunda cõfirmationis pars,hoc eſt, beneficiorũ cõmemoratio,fœderis atq. cõditionũ recitatio; nũc deinceps iniquitatis ac perfidiæ exprobratio eſt:nam qui iudiciũ obſeruare iubebatur, pietatẽ pro tãtis beneficijs reddere debuit,idq. ſedulò & diligenter ſummoq. ſtudio præſtare, ſiquidẽ hæc iudicij & iuſtitiæ vis & ratio eſt,vt in omnibus pactis,& cõmercijs integritas ſemper & veritas obſeruetur,omniſq. fraus,imò omnis fraudis abſit ſuſpicio.Si ergo Iacob iuſtè cũ Deo agere iudiciumq. obſeruare voluiſſet, qua fide, qua religione teneretur? Si verò tunc demum beneficijs à Deo collatis ſeſe non dignũ præbuiſſet,hoc eſt,rerũ omniũ copia,pace, & incolumitate: at verò ille vbi hęc omnia accepiſſet,tamen eum à quo acceperat debito palam fraudauit obſequio,& eo impudentiæ atq. audaciæ proceſſit,vt nihilominus iuſtũ ſe rerũ ſuarũ poſſeſſorẽ iactet, & prædicet, nihilq. ſibi ſuiſq. rebus ea parte metuat quòd malè ſint partæ. Itaque in hoc commercio maxima iniquitas maxima fraus eſt admiſſa:

Canaam in manu eius ſtatera doloſa calumniam dilexit.

EXEMPLO propoſito oſtẽdit Deus Ephraitas,hoc eſt Iſraëlis filios non regis optimi fidelem populũ,non patroni & tutoris præſtantiſſimi optimũ clientem, vel pupillũ egiſſe ſed mercenariũ & venalitium mercatorẽ eumque fraudulentũ,qui magnas ſibi copias ex maxima fraude ſperarit,cui conſuetudo religionẽ & metũ ademit, atq. audaciam impudentiæ etiam coniunxit. [*Canaam*] mercatorẽ ſignificat,vt Sindonem fecit & vendidit,&

Prouerb.31.

cingulum tradidit Cananæo. Quoniam Cananæorũ natio præ cæteris maximè ex mer-
,, catura quæſtum faciebãt; ideoq. vafra magis & callida, orti enim à Cham Noahi filio paternam impietatem quaſi hæreditariam imitabãtur.Ergo Iſraëlis filius Ephraim mutatus eſt in Canaam mercatorem filium Cham,in cuius manu bilanx doloſa eſt. [*Calumniam dilexit.*] ita fraudis ſtudioſus eſt,vt dum ſibi cõſulat,quemuis fraudare pro nihilo ducat:

Et dixit Ephraim: Veruntamen diues effectus ſum, inueni idolum mihi, omnes labores mei non inuenient mihi iniquitatem: quam peccaui.

SVMMA Iſraëlitarum impudentia notatur, qui non ſolùm antiquis beneficijs immemores, ſed præſentibus ac perpetuis ingrati fuerunt, perinde enim & ſe & rem gerebant, iactabant & prædicabant, ac ſi nulla fraude aut iniuria, ſed iuſto labore partæ fuiſſent, nec diuino beneficio eſſent acceptæ referendæ. [*Veruntamen.*] Affirmationem habet, vt: Veruntamen in diluuio aquarum multarum ad eum non approximabunt: [*Diues effectus ſum.*] Mea diligentia & induſtria non alicuius alterius auxilio, aut beneficio.Hæc ſententia verbo Hebraico indicatur,quod non ditari,ſed diteſcere ſignificat. Atque ſic vertendum clarius eſſet: *contigit mihi diteſcere*, quãdo huiuſmodi Latina verba præteritis deſtituuntur temporibus. [*Inueni mihi idolum.*Hebraicè,*Inueni vim mihi.*] *Vim*, pro facultatibus & copijs poſitum. vt apud Latinos ingens auri atque argenti vis dicitur. [*Omnes labores mei non inuenient iniquitatem quam peccaui.*] Hic duplex crimen eſt, alterum,quòd ſuo labore ſuaque induſtria diuitias opeſque partas affirmat,quod ſanè ad perfidiam ſpectat,cùm ea ſibi ex diuino beneficio contigiſſent: alterum, quòd non modò ijs corradendis: verùm conſeruandis fraudem abeſſe, affirmabãt;cùm iam in dictis etiam fraus & impietas deprehendatur.Etenim agros,& prædia,domos ac villas,cæteraſq. opes & vires etiam,& induſtriam, quibus hæc ab illis culta & tractata ſunt Deo à ſe deberi fateri oportuit,ſicut ſcriptũ eſt: Ne poſtquam comederis & ſatiatus fueris,domos pulchras

Pſalm.

Deut.7.

,, ædificaueris, & habitaueris in eis, habuerisq. armenta boum & ouium & greges argenti & auri

& auri, cunctarumque rerum copiam. Eleuetur cor tuum & non reminiſcaris Domini » Dei tui qui eduxit te de terra Ægypti, de domo ſeruitutis, & ductor tuus fuit in ſolitu- » dine magna atque terribili, &c. Ne dicas in corde tuo: Fortitudo mea, & robur manus » meæ, hæc mihi omnia præſtiterunt, ſed recorderis Domini Dei tui, quòd ipſe vires tibi » præbuerit, vt impleret pactum ſuum ſuper quo iurauit patribus tuis, ſicut præſens indicat » dies. [*Non inuenient iniquitatem.*] nihil mihi in rebus ſtudijsque meis aut fraudis, aut peccati obijci poteſt, quippe omnia iuſto labore parta honeſto etiam vſu tractata ſint, itaque nihil ex me iure quiſpiam requirat, cùm nemini quicquam debeatur.

Et ego Dominus Deus tuus de terra Ægypti, adhuc ſedere te faciam in tabernaculis, ſicut in diebus feſtiuitatis.

ANTIQVORVM beneficiorũ immemores fuiſſe cõmemoratione ipſa confirmauit; nũc etiam præſentibus beneficijs ingratos re ipſa & ſuarũ rerũ memoria renouata arguit: namq. non ſolũ Iacob tantis beneficijs affecti, quẽ Deus tot caſibus ſuperiorẽ fecerat, ſed ſui etiã ipſorũ obliti; quos omnibus rebus egẽtes è ſumma miſeria & ærumna liberauerat, atque ad eam quã ſibi mendoſè adiudicabát regionẽ propria virtute magnis miraculis & prodigijs emptos traduxerat. hoc eſt quod dicit: *Ego Dominus Deus tuus de terra Aegypti.*] vbi nulli tibi agri, nullæ diuitiæ, ſed extrema fuerat inopia; nũc aũt de his regionibus abductũ te ad antiqua tabernacula tua cõuertã, vt noris an tuis laborib⁹ ſine vlla iniuria aut iniquitate parta & conſeruata fuerint ea, quæ abs te poſſidebátur. [*Adhuc ſedere faciam te in tabernaculis ſicut dies ſtatos.*] Sic Hebraice eſt: Significat autẽ his verbis eum ſtatũ, & eam quam nunc Iſraëlitæ ferunt conditionem: cùm per totum orbem diſperſi nullos agros, nulla prędia, nullas omnino ſtabiles ſedes habent: ſicubi verò maximè quieſcere vidẽtur, domos tantũ easq. vel conductas, vel ſi proprias, nõ magnificè tamẽ extructas poſſident, vt qui ſibi migrandũ eſſe perſuaſum habeant. hoc verò viuere in tẽtorijs eſt. tabernaculis aũt numero multitudinis dixit, cùm ſermo cum vno Ephraim eſſet, eo quòd ſepe illi mutanda forẽt, nulla ſtabilis ſedes, nullũ certum habendũ domicilium. neq. verò maiorem explicationẽ locũ hunc deſiderare arbitramur, quàm euentũ ipſum, & præſentẽ Iſraëliticarũ rerum ſtatũ. tãdiu autẽ hanc illis pœnã ferendã ſuſtinendamq. eſſe prædicit, quoad præfixæ conſtituteq. dies fuerint peractæ, quarũ certus numerus quibuſdã vatibus prędictus fuit, quibuſdã etiam erat prædicendus. [*Sicut dies ſtatos.*] Hebraicè *Moghed*, certũ præfinitũ tempus ad aliquid faciendum ſignificat, quod Hiſpanicè propriè *Plazo* dicitur. Latinus interpres ob linguæ inopiam nunquã ſimplici verbo reddit, ſed interdũ certum (Iuriſconſulti diem dicere Alciatus in Parergis.) tẽpus, nõnunquam verò hoc tẽpus, vel feſtũ tẽpus, vel feſtũ, hoc eſt, obſeruandũ diem. vt, Secundũ hoc tẽpus veniã, & erit Saræ filius, id eſt, legitimo pariendi tẽpore cùm rediero erit Saræ filius. (Gene. 17.) Cõcepit & peperit filium in ſenectute ſua tẽpore, quo prædixerat ei Deus. (Gene. 21.) & illud: Cõſtituit eis tẽpus dicẽs, cras faciet Dominus verbũ illud. (Exod. 9.) In omnib⁹ his locis eſt *Moghed*. (מועד) Cùm autẽ nihil eorũ, quę ad homines pertinẽt temerè vel caſu fiat, aut maneat, ſed diuina omnia gubernentur prouidentia, non ſolùm hæc Iſraëliticæ calamitatis tempora ab eo prouiſa, ſed prædicta conſtitutaque eſſe docet Deus. [*Sicut dies ſtatos.*] *Sicut*, non ſimilitudinis ſed quantitatis cõiunctio hoc in loco eſt; namq. Hebraicè CH particula & ad qualitatis ſimilitudines & ad quantitatis æqualitates & rationes accõmodatur, vt illud: Et fuit ſicut retrahere manũ ſuam egreſſus eſt alter. hoc eſt, vbi ille manum retraxit. (Gene. 38.) Tamdiu ergo tabernacula habitabis, tãdiu vagus domo patriaq. exul eris, quoad præſcriptorũ dierũ adſit finis. quos dies non ſolùm à ſe præſcriptos, ſed vatibus etiã prædictos expoſitosq. fuiſſe docet, ſicut ſcriptũ eſt: Quia nõ faciet Dominus Deus verbũ, niſi reuelauerit ſecretũ ſuum ad ſeruos ſuos prophetas. (Amos 3.) Certè ergo dies (ſiue ſolemnitates, ſiue tem- » pus maturum & iuſtum, ſiue quouis nomine Latino appelles id quod *Moghed* Hebraicè) nominati à Deo ſunt, quibus Iſraëlitæ in ærumna atque miſeria eſſent. id quod factum eſſe Ieremias teſtatur: Vocauit, inquit, aduerſum me tempus vt contereret electos meos. (Thren. 1.) non ſolùm autem ijs vatibus qui illa tempeſtate & ante fuerunt, communicatum hoc temporis certi conſilium fuiſſe, ſed alijs etiam communicandum fore pollicetur, quibus ſolis calamitatis finis & Iſraëliticæ reſtitutionis ſacramẽtum notũ eſſe voluit Deus, cuius in poteſtate tẽpora & momẽta ſunt. ex multis verò modis quibus prophetæ futurorũque conſcij viri à Deo agi ſolent celeberrimi ſunt allocutio, viſio, ſimilitudo. Atque allocutio

quidem in ſomnis fit, qualis ea qua Abraham, Iacob, Samuel Laban, Abimelech, & Ioſeph etiam vir Mariæ moniti doctiq. fuerunt. de qua propriè ſcriptum eſt: Nume.12. Si quis fuerit inter vos propheta Domini in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illū. itaque Deus vt apparet viſione ſic in ſomnio alloquitur. Similitudo autē eſt, cùm certis prouerbijs & ænigmatibus aut aliter oſtētis res futura repræſentatur; quorum ratio niſi aliunde aperiatur, ijſdem ipſis vatibus obſcura & intellectu difficillima eſſe ſolet. cuius generis multa apud omnes vates, apud Danielem verò atque apud Ioannē Theologum plurima leguntur. Iſraëliticarū ergo calamitatum rationem ex viſione quibuſdā vatibus iam Deus oſtenderat: imaginē verò & ſimilitudines futurū erat vt vatibus oſtenderet, Iccirco dicit:

Et locutus ſum ſuper prophetas & ego viſionem multiplicaui.

VT QVAM teſtatiſſima omnibus res eſſet, nec ad caſum, neque ad fortunam referri à quoquam poſſet. de futuro autem dicit:

In manu prophetarum aſſimilabo:

NAMQVE Hebraicè cætera in præterito, hoc in futuro dicitur. Significat itaq. tempus hoc nōnullis vatum certa ratione fuiſſe declaratum, vt ex illo loco patet: Vocauit aduerſum me tempus, Thren.1. alijs in viſione oſtēſum. quemadmodū ex viſione doctus Iſaias dixit: Iſai.1. Niſi Dominus exercituū reliquiſſet nobis ſemē, quaſi Sodoma fuiſſemus & Gomorræ ſimiles eſſemus: Danieli autē & Ioanni Theologo futuris poſt illa tēpora vatibus rem hác per ſimilitudines creditam fuiſſe legimus: Tu aūt Daniel claude ſermones & ſigna librū Dan.12. vſque ad tempus ſtatutum, plurimi pertranſibunt, & multiplex erit ſententia. & paulò inferius: Et dixi viro qui erat indutus lino, qui ſtabat ſuper aquas fluminis; vſq. quo finis horum mirabilium? & audiui virum qui indutus erat lino, qui ſtabat ſuper aquas fluminis, cùm eleuaſſet dextram & ſiniſtram ſuam in cælum, & iuraſſet per viuētem in æternum, quia in tempus & tempora & dimidium tēporis, & cùm cōpleta fuerit diſperſio manus populi ſancti complebuntur vniuerſa hæc. Subiungit autem Vates: Et ego audiui & non intellexi. Plenæ etiam ſunt Apocalypſis chartæ huiuſcemodi ſimilitudinibus & imaginibus, vt illud: Et hic ſapientia eſt, qui habet intellectum computet numerum beſtiæ; numerus enim hominis eſt, & numerus eius ſexcenti ſexaginta ſex, qua ſimilitudine nihil obſcurius dici poſſe arbitror.

Si in Galaad idôlum: ergo fruſtra erant in Galgad bobus immolantes. nam & altaria eorum quaſi acerui ſuper ſulcos agri.

DEFENDEBAT Ephraim nihil ſibi vitio dari, nullamque in rebus ſuis iniquitatem inueniri poſſe, cùm plena tamen eorum loca ſuperſtitionibus, plena fanis & altaribus nefarijs eſſent, quibus nominibus maxima ipſorū erga Deum perfidia augebatur. quoniam verò ſua quiſq. non perinde ac alterius vitia perſpicit, horum exemplo & præiudicio ſuæ impietatis Ephraitæ atq. Iſraëlitæ cæteri redarguuntur. Duo autē exēpla citantur, quorū ob ſimilem culpam ſimile eſt iudicium, indeque argumentū à minori depromitur, cuius illa ſententia eſt: Ij qui Galaad habitabant, ex Iſraëlitarum genere & familia fuerunt. hos autem iniquitatis reos fuiſſe & diuina ſententia & ſupplicij euentus declarauit. Sententia ſuperius hæc fuit: Galaad ciuitas operantium iniquitatem. Euētus autem quod illa gens cum ijs tribubus, quæ trans Iordanem fuerant, abducta in captiuitatem fuit, hoc eſt, cum Ruben & Gad, & dimidia tribu Manaſſes. Neque verò ſolùm Galaaditis nocuit ſuperſtitio, ſed vicinis etiam & finitimis eorum Gilgalitis qui & pari culpæ obnoxij pari pœna affecti fuerunt, id quod altaria eorum deſerta & vacua teſtabantur. Conſequens ergo eſt Ephraitas qui eadem ſtudia ſequantur ſimilem culpam ſuſtinere, ſimilemq. pœnam eſſe ſubituros. Erāt verò Galaaditis Galgalenſes vicini, Iordanis ſolùm alueo vtrorumq. agros dirimente. facile autem Galaaditarum vicinitate ſuperſtitionis peſtis Galgalim attingere potuit; atque ex ea cauſſa certa & continuata fuit vtriuſque ruina; namque vtrique ſimul abducti in captiuitatem fuerunt, & ſi qui reliqui fuerant, tamen cum Zabulone & Neptalim, qui proximi illis etiam erant, funditùs è ſuis ſedibus euerſi ſunt. [*Si in Gilgad idôlum.* Hebraicè: *Si in Gilgad iniquitas.*] Nam reſpondet illi orationi Ephraitarum: Omnes labores mei non inuenient iniquitatē mihi, quam peccauerim. Quod ſi in Gilgad iniquitas eſt. & vlterius: ſi Galgal culpa non vacat. qua ratione ſeſe Ephraim extra omnem culpam cauſamq. ponet? cùm ijſdem ſtudijs teneatur atq. eadē quæ illis admiſſa

fuerant

fuerant,admittat. Atque in argumẽtationis propoſitione duplex pars eſt;altera quidẽ eſt, Iniquitas eſt in Galaad,altera verò,& vanitas eſt in Galgal. priorem hypotheticæ partem ſuperius cõfirmarat,alteram oportunè confirmat, nempe Galgal vanitatis reum eſſe. probat autem ex facto ſic: [*Erant in Galgal bobus immolantes*] probat etiam à deſtinatis, cùm aras commemoret fabricatas, in quibus ſacrificia fierent. Probat ex euentis eorum vaſtatione demõſtrata,cùm altaria plurima extare dicat,quæ ab hoſtibus diruta non fuerint, & tanquam terminorum acerui in agris, ſic impietatis & ſuperſtitionis teſtes atque iudices aræ illæ in Galgalis viſantur. eſt autem verſus hic aliquanto difficilior, propterea quòd indeclinabiles dictiones & puncta Hebraicam proprietatem nõ omnino reddunt: nam Hebraicè ſic legimus: [*Si Gilgad iniquitas, certè vanæ fuerunt, in Galgal boues immolauerunt: etiam altaria eorum vt acerui ſuper ſulcos.*] Si ergo in Gilgad iniquitas fuit, neque illic ſolùm, ſed etiam apud Galgalas vanè actũ eſt, cùm boues immolatæ fuerint; id quod altarium frequentia vt aceruorum in agris multitudo relicta docet. conſequitur Ephraim integritatem innocentiamque ſuam falſò iactare atque defendere. in hoc autem enthymemate concluſio omiſſa eſt,quoniam ea in antecedẽtibus orationibus fuerat explicata, vbi dictum eſt: Canaam in manu eius ſtatera doloſa,dilexit calumniam. Namque in illo loco propoſitio collocata eſt, quæ in ſequentibus argumentationibus concluſio fieret. Oportet autem ſacrorũ librorum interpretem in his argumentandi rationibus eſſe exercitatiſſimum; quãdoquidem magna verborum breuitate maxima argumentationũ momenta continentur [*Bobus immolantes.*] non datiui ſed effectiui caſus eſt: namque Hebraicè eſt accuſatiui. cùm dicit autem boues immolaſſe magno ſumptu maximum incommodum ſibi ipſis quæſitum reprehendit.

Fugit Iacob in regionem Syriæ & ſeruiuit Iſraël in vxorẽ, & in vxorem ſeruauit. In propheta aũt eduxit Dominus Iſraël de Ægypto, & in propheta ſeruatus eſt.

ALIO argumento iniquitatem & perfidiam Ephraitarũ ac totius Iſraëlis confirmat, ita vt Iſraëlem ſuo ipſius præiudicio, ſuoque gladio iugulet: namque exemplum non ex aliena,ſed ex propria cauſſa petit,ita vt criminis vim ſubterfugere non valeat,neq. etiam iudicij periculum declinare,cuius iudicij auctor idem ipſe fuerat,qui reus eſt conſtitutus. Igitur Iacob patris iudicio Ephraim damnatur: Quippe cùm domeſticũ exemplum legis loco eſt habendum. Tota autem oratio hanc habet ſententiam, Iacob, cùm nondum honore aut dignitate aliqua functus eſſet, nondũ aliud, quàm priuatum nomẽ tueretur, imò dum in miſera eſſet cõditione, vtpote patria profugus in aliena regione degens atq. ob inopiam ſeruire coactus, tamen non gratis hoſpiti Laban & non malè de ſe merenti ſeruire voluit, ſed mercedis nomine id quod habuit ſummũ pretium pactus eſt: nõ enim aurum,aut argẽtum,non oues,nec armenta, ſed incõparabilis formæ & virtutis puellam patri chariſſimã popoſcit,ita vt ſeruitutẽ & gregum cuſtodiã magno,non pretio, ſed præmio redemerit tanto ſe,& ſtudiumque operamque ſuam fieri,æſtimarique voluit Iſraël: & tamen Iſraëlis filij ſummam Dei erga ſe curam,ſtudium,cuſtodiam nullo pretio, nullo obſequio aut gratitudine dignam putarũt; cùm Deus non coactus,non inuitus, ſed vltrò ac ſponte de illis curam ſuſceperit, atque alijs ſibi chariſſimis miniſtris mandauerit, dum pro maiori beneficio liberius impenſò diutius atque accuratius dato maior eſſet referẽda gratia,quòd ſi nõ gratia ſaltẽ merces aliqua,qua iuſtitię & rerũ æquitati ſatisfieret. vt verò facilior ad iudicandũ res eſſet cõparatione argumentatio tractata eſt,perſona cũ perſona, tempore cum tẽpore, rebus cum rebus cõparatis, cuius forma huiuſmodi eſt· Iacob fratrem ſuum fugiens, inops & miſer, qui tantum in baculo ſuo traiecerat Iordanem, venit in agrum Aram,vbi hoſpitio à Laban exceptus eſt homine quanquam ſanguinis neceſſitudine cõiuncto, tamen ſuorũ non profuſo rerum neq. admodum etiam liberali, & cùm ibi vnde viueret nõ haberet niſi operas locaſſet ſuas, ille pro mercede heri filiã popoſcit, atq. adeò vxorem obtinuit, ſi non eam,tamen neq. genere neq. dignitate minorẽ eiuſdẽ Laban filiam maiorẽ natu atq. iure prælatã: tum verò ſeruitute innouata, & eodẽ tẽporis ſpatio iterato,alteram vxorẽ quam amabat,ſimili pactione accepit,ita vt duas chariſſimas filias pater paſtori operarioque ſuo tradere pacto cogeretur; tanti ſuã operã Iacob æſtimauerat. Hactenus altera cõparationis pars breuiter tractata eſt;altera aũt ſic habet: At verò Dominus Deus qui nihil cuiquam debet, cùm omnibus abũdet; qui non iure aliquo aut

pacto,ſed propria ſolùm miſericordia & benignitate Iſraëlẽ duriſſimæ ſeruitutis ergaſtulis ſolutis in libertatem aſſeruit,miſſoq́. Propheta, qui ſuas partes ageret, vt id negotium diuinũ eſſe conſtaret,eductusq́. eſt Iſraël ex Ægypti longa ſeruitute.quantã autem huius beneficij gratiam eſſe oportuit, cùm breuem ſeptem annorum ſeruitutem tanti æſtimauerit Iacob? Præterea ſi ouium cuſtodia ſeptem alijs annis nõ minori, quàm alterius vxoris præmio fuerit redempta,quánam æſtimatione dignũ fuit, quòd Iſraël ipſe non à quocunque,ſed à Deo, nec id vulgari modò ſed per prophetam tantis ſignis,portentis, tanta beneficiorum magnitudine & aſſiduitate paſtus ſeruatusque quadraginta annos in ſolitudine, tandemque in patriam deductus vſus eſt perpetua prouidentia atque prophetarum procuratione, per quos diuina in illos cura & ſtudium teſtatiſſimum erat: namque prophetica adminiſtratio non humana, non vulgaris,ſed planè diuina eſt,cùm nihil à vatibus aut agatur, aut dicatur, quod non ex oraculo petitum acceptumque ſit, ſicut ſcriptum apud Ieremiam eſt.

Vnde & Deus ipſe apud Samuelem confirmat ſe exactum & repudiatum fuiſſe,quòd Vatis ſui adminiſtrationis illos tædere cœperat. iam verò huius cõparationis ſententiam quantum licuit breuiter explicuiſſe videmur; porrò orationẽ ipſam contexamus. [*Fugit Iacob in regionem Syriæ.*] in alienam regionem priuatus profugusq́. commigrauit, & tamen in ea fortuna & conditione dignitatẽ quandam habere & futurã ampliſſimam ſibi promittere viſus eſt,ita vt iam Iſraëlem illum quẽ poſtea egit,meditaretur, & cum ſeruitute locataq́. opera victum quærere ob inopiam cogeretur, [*tamen ſeruiuit Iſraël in vxorẽ.*] qualem autem optauerit vxorem hiſtoria docet. iam cùm ob ſeruitutem vxorem mercedis loco accepiſſet. rei atque verbi duritatem, magnitudine præmij & coniugij nominis iucunditate compenſaret, etiam in leuiori nomine paſtionis non minori pro dignitate ſe geſſit: quippe qui non iam Domini,ſed ſoceri ſui oues [*In vxorem ſeruauit & pauit.*] hæc autem omnia ſi cum Dei erga Iſraëlem beneficijs conferantur, tanto iudicabuntur minora, quanto perſona perſonam, res rem,tempus tempora, conditio ſuperat conditionẽ: Etenim Dominus ipſe Iſraëlem è ſeruitute in qua conſtitutus erat, & non ex Syria vbi minus male agere potuit,qui etſi profugus,tamen apud ſui generis & cognationis homines verſabatur, ſed [*Ex Aegypto*] manu excelſa & prophetæ miniſterio certo ac manifeſto diuinæ curæ & tutelæ argumento [*eduxit.*] & poſt hæc Iſraël ipſe non oues, non boues eius, non armenta, ſed ipſe Iſraël in quam ſeruatus cuſtoditusque fuit, totque annos inenarrabilibus miriſque modis paſtus & educatus. At verò Iſraël, qui maximam ſeruitutis curæque ſuæ rationem haberi voluit, diuinæ erga ſe curæ,benignitatis & beneficentiæ nullam ipſe habuit. quantis ergo ſupplicijs, quantis execrationibus dignus pro iſta iniquitate atque ingratitudine eſt? qui dum ſuas opellas tanti faciat, mea tanta beneficia vel recordatione putet indigna. vehementer profectò acerba beneficentiſſimo cuique hæc cogitatio eſt, & quæ non ſolum beneficentiam tardare, ſed pœnam atque vltionem parare accelerareque valeat. Quamobrem ſubiungit:

Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus ſuis, & ſanguis eius ſuper eum veniet, & opprobrium eius reſtituet ei Dominus ſuus.

DEI IRATI & ob contemptum offenſi oratio hæc eſt: Namque maximi excelſiq́. animi grauiſſimè contemptionem tollerãt; neque enim leuiter ferri poteſt, eorũ nullam, vel leuiſſimam haberi rationem, quæ ſummo ſtudio, maxima cura, aſſidua opera, multa etiam cum rei ipſius grauitate collata collocataq́. apud aliquem fuerint; qui tamen bene de ſe merẽtem ſumma & illiberali excipiat obliuione. Hanc autem acerbitatem, amaritudinem Deus vocat,& huius ſceleris reos nõ minus,quàm ob homicidium vel aliud indigniſſimũ facinus admiſſum grauiſſima pœna dignos cenſet, vt qui iniurij in beneficos fuerint;quod grauiſſimum genus iniuriæ eſt. ob eam autem rem ait: [*Et ſanguis eius ſuper eum veniet.*] Hebraico tropo vſus, ſignificat eius quo ſe aſtrinxerant, ſceleris pœnas eſſe illis ſoluendas. [*Et opprobrium eius reſtituet eis Dominus ſuus.*] Quemadmodum ille Dominum ſuum intra ſe ductũ contempſit, ſic ipſe in ignominiam, opprobrium & contemptionem à Domino ſuo adduceretur.quæ res tanto erit æquior atque iuſtior, quanto in omni officij & dignitatis cauſſa herus melior,quàm ſeruus iure eſt. [*Dominus ſuus,*] à quo emptus & redemptus, atque hactenus ſumma clementia & cura tractatus eſt.

CAPVT

CAPVT XIII.

*L*O QVENTE *Ephraim horror inuaſit Iſraël: & deliquit in Baal, & mortuus eſt.*

DIVINORVM iudiciorum æquitatem cogitatione admirari, quàm verbis & oratione conſequi ijs, qui arcanos legũt libros, multo profectò fuerit facilius: Nam cùm Deus qui omnium cæleſtium, terreſtrium & infernorum rector & iudex eſt, dicto tantũ & placito ſententiam in quemuis proferre poſſet, tantam tamen in iudicio exercendo æquitatis rationem à ſe obſeruari teſtatum omnibus eſſe vult, vt ab ijs quos in iudicium vocat ſententiæ ferendæ normam rationemque nonnunquam petat, atque iudicijs vtatur, quibus vel in pari, vel in minori cauſa illi fuerint vſi, vt omnis impijs & temerarijs effugiẽdi, vel elabãdi occaſio præcludatur. Sic olim Dauid regem in Vriæ & Bethſabees cauſa propria ipſius Dauidis dãnauit ſentẽtia. ſic diuinus eius filius verſutorũ Phariſæorũ & ſcribarum collegia, vt iuſtiſſimam in ſeipſos ſententiam pronuntiarent, ſapienter effecit. ita hoc in loco Ephraitas Iſraëlemque omnem temeritatis & ſtultitiæ ſuæ pœnas ſibi ipſis ſuo iudicio ſtatuiſſe demonſtrat; atque horum omnium iudicia & ſententias in leuiori cauſa prolatas ad illorũ grauiſſimã cauſam transfert: Nam Dauid de oue per fraudem iniuriamque rapta ſibi tulerat ſententiam. Phariſæi de vinea per ſeruorum & hæredis cædem occupata, ſeſe eidem calculo obnoxios reddiderũt. Ephraim verò ob Salomonis ædificia maximas excitauerat tragœdias. Sed in diuino iudicio Dauid reus conſtituitur, & pro oue rapta Vriæ vxor atque ipſius vriæ nex profertur. in Phariſæorum iudicio pro vinea religio, pro ſeruis prophetæ, pro hærede Dei filius occiſus, ad crimẽ referũtur. atq. in hac Ephraitarũ cauſa pro ſumptuoſis Salomonis regis operibus ſimulachrorũ obiicitur cultus. Deinde verò temeritatis atque improbitatis arguitur Iſraël, qui ea quæ ſibi improbata damnataque fuerant, tamen ipſe admiſerit, & nouarũ ſemper rerum ſtudio arſerit. Principio itaque à Ieroboam hiſtoria ſermo inchoatur, qui maximos in Iſraëlem tumultus concitauit; quorum hanc prætexuit cauſam, quòd Rex in ædificia ſuperuacanea nimiũ operæ atque impenſæ collocarit, qua in re publicæ priuatæq. populorum facultates vehementer vexarentur, ſicut ſcriptum eſt: Ieroboam quoque filius Nabat (3.Reg.11.) Ephratheus, de Sareda ſeruus Salomonis (cuius mater erat nomine Serua, mulier vidua) leuauit manum contra Regem. & hæc eſt cauſa rebellionis aduerſus eum, quia Salomõ ædificauit Mello, & impleuit voraginem ciuitatis patris ſui Dauid. Hæc cauſa cùm popularis admodum eſſet, applauſu excepta fuit, ita vt leuis populi facilior eſſet aucupatio, publicæ vtilitatis & priuatorum cõmoditatis ſtudium profeſſo: Nam cùm vectigal apud ſuos colligeret, ipſe tributorum & ſumptuum grauitatem in regis inuidiam accuſabat: Contrà ac alij, qui dum regum videntur ærario conſulere inuenta noua exactione populum & ærarium depopulantur. Ieroboamus verò ambitionẽ ſimulato publico bono occultabat, atque ita populi animos ſibi deuinxit, vt cùm adeundus illis & conueniendus de ea re Roboam eſſet, hic & conſilij dux & ſermonis interpres eligeretur, atque defectionem à rege molientibus, ex Ægypto vbi profugus erat reuocatus, idẽ potiſſimè illis præficeretur, qui non proprijs, ſed priuatorum commoditatibus & conſulturus credebatur, ſicut ſcriptum eſt: Miſerunt ergo & vocauerunt eum, venit ergo Ieroboam & omnis (1.Reg.12.) multitudo Iſraël, & locuti ſunt ad Roboam, dicentes: Pater tuus duriſſimum nobis iugũ impoſuit, &c. & paulò inferius. Factum eſt autem cùm audiſſet omnis Iſraël quòd reuerſus eſſet Ieroboam, miſerunt & vocauerunt eum congregato cœtu, & conſtituerũt eum (1.Reg.11.) regem ſuper omnem Iſrael. Huius itaque ſententiæ verſus ille primus quamlibet verbis conciſus & breuiſſimus eſt. *Loquente Ephraim Horror*, ſic diſpungenda membra ſunt. Ephraim autem vocat domum Ioſeph, in qua tributis exigendis præerat Ieroboam: is primùm tribum ſuam omnem oratione & regis accuſatione mouit, hæc deinde tribus alias excitauit, atque ita nouarum rerum cupiditas ex regis inuidia, & ex gratia aduerſus Ieroboamum, excitata eſt. quem quidem popularem primùm obſcurum motũ, deinde apertum tumultum, ac demum publicam inuidiam, vates noſter nominat horrorem. *Loquente* (inquit) *Ephraim* horror & tremor animorumque turbatio & tumultus excitata ſunt. His autẽ ille rationibus populi ad ſe animos, nõ tam cõciliauit, quàm rapuit. ob eam

rem dicit: *Inuaſit Iſraël*, Hebraicè clarius dicitur, *præfuit ipſe in Iſraël*. At verò Ieroboam ita malè populo conſuluit, vt idololatriam impietatemque ſummam inſtitueret & confirmaret, quæ res multo grauior multoque ſumptuoſior Iſraëlitis fuit, quàm Salomonis fuerant ædificia; namque illa ad publicam vrbis vtilitatem & ornamentum pertinebant, quæ ſemel perfecta longo tempore integra ſine ſumptu durare poterant. Baalim autem cultus præterquam quòd ipſo conflandi & ſculpendi opere, atque etiã materia maximi pretij fuiſſe conſtant, ſine magna etiam & aſſidua impenſa magnoque inſtrumento procurari non potuit. Quoniam autem id quod alijs vitio & culpæ dederat Ephraim ipſe multo grauius admiſit, atque eiuſdem rei improbandæ ſimul & admittendæ auctor cæteris Iſraëlitis fuerat; nam qui Salomonis filium ob ſumptus metum repudiauerãt, Ieroboamum cum maiori & turpiori damno receperunt, ideo ait: [*& deliquit in Baal, & mortuus eſt*, ob eam rem regno pariter & vita priuatus, quam rem ipſe iam in alio iudicauerat, ſatisque idoneam duxerat, ob quam regnum is cuius proprium erat amitteret. Vſus eſt autem verbo, deliquerat, quod, vt iam dictum nobis eſt, non ſolùm peccare, ſed alijs peccandi auctorem eſſe ſignificat. Atque hæc res in ſententia oraculoque diuino expreſſa

1.Reg.14.15 fuit: Propter peccata Ieroboam, qui peccauit & peccare fecit Iſraël. Hactenus Ieroboami iniquitas, & Iſraëlis ſtultitia atque temeritas oſtenſa eſt. At verò populi culpa fuit, quòd non iudicio, ſed temeritate diſſidium Iudæ & Beniamin fecerit, atq. à Roboamo defecerit (Namque ea quam prætexuerat, diſſenſionis cauſa, nulla fuit; quippè cùm multò grauiora tributa ſub nouo rege libenter tolerauerit. Itaque populari magis impetu & nouitatis ſtudio (quo vitio vulgus vehementer laborat) quàm vel ratione vel neceſſitate res acta fuit. Neque verò ſe Iſraëlitæ Ieroboami fuco deceptos primùm dicere poſſunt, atque in eam ſpem veniſſe, vt cuius orationem popularem audiebant, eius vtile experirentur imperium; poſtea tamen quàm regiũ ſubière iugum, potentia & vi coactos id quod exigebatur contuliſſe: Namque eam excuſationem inanem ſtultamq. eſſe res ipſa docet, cùm mortuo Ieroboamo atque omni eius familia extincta, integrum illis fuerit, vel ad legitimum regem redire, vel nouum ſibi honeſtis & vtilibus conditionibus inſtituere, vel certè illud nefarium ac maximo ſumptu ſuſceptum idololatriæ ſcelus de medio tollere pœnitentiaque expiare: Iam enim qui deliquerat in Baal, mortuus fuerat, ſed in ea re id quod populus appeteret regem potius peruidiſſe, quàm imperaſſe quod refugeret, ipſa populi voluntas atque ardens poſt extinctum regem ſtudium declarauit, cùm multò turpiora in eo genere flagitia cum maiori ſuarum rerum detrimẽto admiſſa porrò fuerint: Nam præter Ieroboami vitulos, alia etiam ſimulachra & ſigna communi ac priuata pecunia à populo poſita & ſacrificia conſtituta nefaria, atque ad eam rem, leges & inſtituta ceremoniæque inuentæ & additæ. ob eam autem rem dicit,

Et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntq. ſibi conflatile de argento ſuo: quaſi ſimilitudinem Idolorum, factura artificum totum eſt: his ipſi dicunt, immolate homines vitulos adorantes.

HEBRAICA proprietas nonnihil variat ſic: [*Et nunc addiderunt ad peccandum, fecerunt ſibi ſtatuam ex argento ſuo iuxta prudentiam ſuam, ſimulachra opus artificum totum id, his ipſi dicunt, ſacrificantes hominem vitulos oſculabuntur.*] Hanc lectionem ſi explicabimus, nihil in vulgata interpretatione obſcuri relinquetur. Totius autem orationis ſententia ex ſuperiori argumento manifeſta eſt; ſingula porrò verba ſunt nobis expendenda. *Nunc*, poſtquam Ieroboam mortuus eſt, ipſi ſcelus auxerunt; nõ modò enim vitulos impiè conflatos non abiecerunt, ſed etiam ſtabilierunt, atque omne id ſuperſtitionis genus nouis additis & conſecratis ſtatuis adauxerunt, poſteriorumque cultuum inuentione priores ſanctos ratoſque eſſe voluerunt. [*Et fecerunt ſibi ſtatuam.*] Singularis pro plurali he-

Hor.lib.1. Od.4. braico more, vt ouem, capram, pro ouibus & capris. & apud Latinos, *flore, terræ quẽ ferunt ſolutæ.* plures enim ſtatuas feciſſe, & in ſuperioribus, & in hoc verſu dicuntur. [*ex argento ſuo.*] vltro factas eſſe ſtatuas docet, cùm dicat, ſuo, vltroque ad eam rem collatam ſuam à ſingulis pecuniam. Argenti nomine apud Hebræos, Chaldæos & Arabes omnem pecuniam totumque diuitiarum genus ſignificari, cuicunque harum linguarum peritia

Horat.li.2. Od.2. eſt, aſſiduo vſu fit manifeſtũ, ſed & Latinè id obſeruatur cùm Horatius de recto diuitiarũ vſu illud cãtauerit. *Nullus argento color eſt auaris, &c.* Gallicè etiam pro omni nummorum

& pecu-

& pecuniæ genere ſolum hoc nomen *argent*, vſurpatur. Ergo voluntatem & peccādi ſtudium declarat, quòd non gratis, ſed pecunia, eaque non aliena non coacta ſed ſua, neque ab alio quoquam potentiori vel adacti vel adducti, ſed *iuxta prudentiam ſuam*; hoc eſt, proprio ſtudio & cura propria cogitatione ſimulachra facienda populus ipſe Iſraëliticus artificibus locauerit. prudentiam autem ſuam non ſolùm ob voluntatem & conſilium poſitum eſt, ſed ob ſignorum & ſimulachrorum formas habitus & ſitus, quæ à colentibus & ſacrificantibus effingi ſolebant. Alius enim Iouem feretrium, alius ſeruatorem ponebat; alijs Neptunus tridenti innitens, alijs Phocis & Hyppopotamis vectus placebat. Si quis autem orationis & verborum rationem diligenter obſeruet, inſcriptionum profectò characterem & dicendi genus deprehendet, quali huiuſmodi ſtatuæ olim inſcribi ſolebant, quibus ſimul eorum qui conſecrauerant nomina, religio, & ſtudium memoriæ proditum atque poſteritati teſtatum eſſe voluerunt. Huiuſmodi inſcriptionum verba à Vate referuntur, vt ipſorum verborum ſententia peccatum voluntatis Iſraëlitarum arguatur. tametſi verò verba ipſa nonnihil Græcis & Latinis figura diſcrepent, ſententiæ tamen ponderibus æqualia omnino ſunt. idem enim in his Hebraicis ſignificatur: STATVAM EX ARGENTO SVO SECVNDVM PRVDENTIAM SVAM FECERVNT. atque in illis Latinis: STATVAM DE SVA PECVNIA FACIENDAM CVRAVERVNT, quod Latini dicunt, faciendum curauit, id Hebraicè, ex ſua prouidētia facere. Neque commodius aliquod argumentum ad probandum populi in ea re ſtudium & voluntatem produci potuit, quàm ſi ex ipſis inſcriptionibus lapidea aut ærea baſi inciſis, verba propria referrentur. Sunt autem loci ex quibus arguit Vates à deſtinatis, à ſequentibus ſignis, à ſcripto, & ſententia. O Deum immortalem, quanta eruditione, quāta ſapientia, quibus argumentorum neruis, quibus eloquentiæ luminibus omnia tractantur, quæcunque ad noſtram vtilitatem ſcripta ſunt! Igitur argenti expenſæ, inſcriptioneſque ipſæ rem conſilio & voluntate factam teſtantur, & peccatū manifeſtè arguūt, quod tantò grauius eſſe conſtabit, quantò plura in hoc genere fuerunt deprehenſa. propterea addit *Simulachra*: plura non vnum tantùm ſimulachrum: Quanquam autem magna argenti atque auri vis in ſignorum materia conſumebatur, non minor tamen impenſa in opus ipſum atque ſculptorum artem fiebat. Namque ad eam rem maximi deligebantur artifices, quos non niſi maximo pretio conducere contigit: creſcebat enim ſimulachrorum maieſtas & diuinitas ex artificum opinione & fama, vt Myronis hoc, illud Phidiæ, Parhaſij illud opus eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Prouexit autem ad horum culturam & hos qui ignorabant, artificis eximia diligentia: Ille autem volens plus placere ei, qui ſe aſſumpſit, elaborauit artē ſua vt ſimilitudinem in melius figuraret, quantò demū pretio huiuſmodi artificia conſtarent, vnum ſat nobis erit ex ipſis gentibus teſtimonium recitare: audiamus Tullium. Veruntamen à vobis arbitror ſpectari oportere, quanti hæc eorum iudicio qui ſtudioſi harum rerum ſunt æſtimentur, quanti venire ſolent: in auctione ſignum æneum non magnū HS CXX. millibus vænire nō vidimus? Simulachrorum igitur ingens multitudo maximum ipſorum flagitium arguit, qui à proprio rege ob ſumptus ad regem non minus ſumptuoſum defecerint, atque eo mortuo plura ſibi ſimulachra cū maximis etiam impenſis & in materia & in opere conſumendis addiderint, operibus non ſolùm ſuperuacuis, ſed etiam turpiſſimis & impijs, quorum ratio non ſine magno etiam rerum ſuarum intertrimento retineri poterat. Quod autem addit: [*Opus artificum totum illud,*] ad id pertinet quod illi Salomonis diebus res ſuas, publicam & priuatam pecuniam in operibus faciundis, & in artificibus alendis conſumi querebantur, & opus illud quo vrbis ſuperior pars inferiori coæquata eſt, melo appellabant, quod impletionem ſignificat, atque alio modo acceptum vox eſt ſuperuacuum aliquid accuſantis ac indicātis; quod verti ad verbum poteſt, *Quid id?* eſt itaque argumentum ex ſimili dicto ad ſimile dictum. exornationes autem in verbis ſunt, quæ eſocolon & homioptoton dicuntur. id eſt, par membrū & ſimilis verborum cadentia. MELO, ſignificat, quid id: huic aliam vocem noſter Vates opponit COVLO totidem ſyllabis atque eadem deſinentia dictum; quod verti poteſt: *totum id.* fuerat autem populi & Ieroboami dum Salomonis ſtructuras improbarent, illa vox prouerbialiter vſurpata, præter artificum & fabrorum alimenta & paſtus Melo: *quid id?* ad hoc Deus reſpondet, & in veſtris ſimulachris num minora dāna; num minus graues ſumptus ſunt, num hæc impenſæ alij cuique præter artifices vtiles ſunt? atqui opus artificum.

Sap. 14.

Cic. in Ver. act. 6.

artificum. *coulo*,totum id. [*His ſacrificantes hominum vitulos oſculabuntur.*] vt qui inſtitutum à Ieroboamo vitulorum cultum auguſtiſſimum eſſe, & maximum velint, eoſque inter Deos ſuos præſtantiſſimos definiant, quibus etiam illud gratiſſimum eſſe confirment, ſi cæteris etiam ſimulachris honores diuini decernantur. *Sacrificantes hominum*, hoc eſt quicunque hominum his rem diuinam fecerint, perinde vitulis grati erunt, ac ſi oſcula figerent; quod genus in antiquis deorum obſequijs numerabatur. vnde & Herculis ſimulachro æneo rictus & mentum paulò attritius fuiſſe, Tul. Cicero ait, quòd in precibus & gratulationibus non ſolùm id venerari, ſed etiam oſculari deberent. Verùm enimuerò omnia hæc impetu magis & libidine, quàm prudenti conſilio acta ab Iſraëlitis ſunt; qui dum rebus ſuis conſulere ſe dicerent, minimè conſulebant: Nam & hæc maxima rerum profuſio & dilapidatio erat, atque hac quidem re Deum bonorum ſuorum vnicũ auctorem & præſidium iratum magis indies irritauerant. Quamobrem quis ſit expectandus exitus prædicit: nimirum illos illorumque res, opes, dignitatẽ, conatus & conſilia omnia in fumum atque in ſummam inanitatem eſſe vertenda.

Cic. in Verr. act.6.

Iccirco erunt quaſi nubes matutina & ſicut ros matutinus præteriens, & ſicut puluis turbine raptus ex area, & ſicut fumus de fumario.

ILLOS cum facilitate ſua ſubito & cito perituros his ſimilitudinibus docet: namque nubes matutina, quæ noctu vaporibus coaluit ſolis orientis radijs facilè diſſipatur. Nec verò ros mane pertranſiens diuturnior multo eſt, vtpote qui à noctis frigiditate ortus, ſimilem cum nube materiam habet: & ab eadem etiam cauſa facilè abſumitur: nam qui tota nocte deſcendit ros terræ ſuperficiẽ nonnihil humectat, atq. herbis & paſtionibus ſuccũ, vnde alantur aliquantulũ ſuggerit,

Arist.3. Met.

Virg.Geor.2.

Et quantum longis carpunt armenta diebus
Exigua tantùm gelidus ros nocte reponit.

qui vero ſub auroræ aduentum decidit antequã plantis aut terræ incumbat præſente ſole conſumitur. quamobrem eadem hæc ſimilitudo ad eandem euaneſcendi celeritatem exprimendam bis à vate noſtro vſurpata eſt, vt ſuperius: Quia miſericordia veſtra vt nubes matutina, & ſicut ros manè pertranſiens. [*Et ſicut puluis turbine raptus ex area:*] quiſquilias illas & ramenta ſignificat, quæ paleis ventilatis diſſipantur. Hiſpani *tamo* nominant, quas ſi violentior venti aut turbinis vis impulerit longè lateque diſſipat. ſimilis omnino fumi è fumario erumpentis diſiectio eſt. ſingula autem ſimilitudinum membra & ſui contemplatione, & rei cui apponuntur imagine propriam ad conſiderandum cauſam habent: Namque nubes matutina & ros eodem ipſo in loco, eodem ſpacio vbi decidunt ſola caloris vi pereunt, quiſquilijs verò ventorum impetu actis area ipſa, quæ prius referta erat, purgatur, & circumiacentia loca, nonnunquam etiam & remota ſordeſcunt. Sed & fumi denſiſſima nubes, quam foci feneſtræ euomunt, in altum tolli atque inde longè lateque diſijci ſolet. Similes autem omnino exitus Iſraëlitarum res habituras eſſe, & ipſa ſimilitudinum ratio ſignificauerant, & euentus docuit. Namque ex ijs alij cum omnibus bonis fortuniſque ſuis in ſuis locis & vrbibus vel fame, vel peſte, vel bello, perierunt: alij in captiuitatem abducti per Syriam, Armeniam, Mediam & finitimas gentes diſperſi ſunt; magnæ præterea illorum turbæ in vltimos vſque terrarum orbis fines exulauerunt. Vt autem rerum cognitionis & antiquitatis ſtudioſis, aliqua etiam parte inſeruiamus, illud admonendum duximus, vbi de fumo mentio fit, Hebraicè eſſe: [*Et ſicut fumus de feneſtra.*] Ex quo loco intelligimus caminorũ vſum, quo fumus ex focis liberè prodiret Hebręis olim fuiſſe, quorum & vſus & nomen apud Græcos & Latinos auctores à noſtri temporis architectis deſideratur. erant autem illis tales extra tectum aut muros formæ, quales columbarum in turribus feneſtra, & quales aquæductuum cataractæ; namque idem nomen *aruba* columbariam feneſtram, cataractam, & camini ora ſignificat. Igitur ſimiles omnino Iſraëlitis expectari oportuit euentus, nimirum quibus maximus ſuarum rerum abuſus fuerat, & maxima à Deo bonorum omnium parẽte ac fonte abalienatio; à quo quicunque remotus eſt, nullis bonis, nulli omnino ſaluti affinis eſſe valet. ſicut ſcriptum eſt: Sine ipſo factum eſt nihil, quod factum eſt. Eius rei cauſa ait:

Sup.c.6.

Ioan.1.

Ego autem Dominus Deus tuus de terra Ægypti, & Deum abſque me neſcies: & ſaluator non eſt præter me.

PRIMVM illud crimini tibi fuit, quòd compendij cauſa regem tuum abieceris, iam legitimum

legitimũ,iã regni & regiæ familiæ hæredẽ. Deinde quòd maiora rerũ tuarũ feceris diſpẽdia, demũ quòd ſi maximè anguſtæ & miſeræ tibi res ſub illis regibus fuiſſent, ſalus à me vno & remedia erant quærenda; quem ſalutis vnicũ auctorẽ iam inde, ex quo ab Ægypto eductus es, fueras expertus: Tu tamen contrà me contempto & deſpecto, aliorum deorũ auxilijs & tuis legibus atq. cõſilijs tibi prouidendũ putaſti, idq. vaniſſimè; namq. eo præditus ingenio es, vt nunquam tibi rectè conſulere poſſis; Iam diu eſt quòd neq. me in aduerſis rebus petere, neq. in ſecundis agnoſcere cõſueuiſti: Cùm in ſolitudine ageres, me quanquã illius maximæ libertatis vnicũ auctorem tantis ſignis teſtatũ & cognitũ; ſi quid tamen tibi minus ex ſentẽtia, vel paulũ accidiſſet, me inquã meoſq. miniſtros probris & detractionibus proſequebaris; vbi verò tibi benè & pro votis erat, tum verò tui meiq. maximè nulla memoria, nulla habebatur ratio, ſed perinde me curabas, quaſi vel tibi nullus, vel tui fuiſſem negligentiſſimus.

Ego noui te in deſerto, in terra ſolitudinis.

VBI animum mentemque tuam non vno tantùm periculo perſpexi, vbi vel leui ſiti & vnius diei fame, vel faſtidio, contra Dominum & contra Moſem murmurabas.

Iuxta paſcua ſua impleti ſunt & ſaturati ſunt, & eleuauerunt cor ſuum & obliti ſunt mei.

SICVT ſcriptum: Sedit populus manducare & bibere, & ſurrexerunt ludere. Igitur Exod. 32.
neque tibi nouũ aut inſuetum, neque mihi mirandũ aut diſſimulandũ eſt, quòd antiquũ tuum morem & exemplum, quo iam inde à principio vixeris, nunc retineas & reuoces: nãq. benè prophetauerat de vobis Moſes dicẽs: Impingnatus eſt dilectus & recalcitrauit, Deut. 32.
incraſſatus, impinguatus & dilatatus dereliquit Deũ factorẽ ſuũ & receſſit à Deo ſalutari ſuo, &c. ipſi me prouocauerũt in eo qui nõ erat Deus, & ego prouocabo illos in eo qui nõ eſt populus, quia ignis ſuccenſus eſt in furore meo, &c. Æquiſſimũ ergo fuerit, ſi eos qui, me in aduerſis rebus negligunt, in ſecundis deſpiciunt & produnt, vindici ipſe proſequar animo. Et in hoſtium manus traditos modis omnibus infeſtem.

Et ego ero eis quaſi leena & ſicut pardus in via Aſſyriorum.

TRADENDOS illos in hoſtium poteſtatem & ſuo ſtudio & inuentis perdendos ait, quemadmodũ enim leena & pardus iter facientibus hominibus ſecundũ vias inſidiatur, ſic ex eorum inſtitutis, vijs, & rationibus pericula illis creanda diuina ſapientia & iuſtitia decreuit: [*In via aſſyriorum.* Hebraicè eſt in via inſidiabor.

Occurram eis quaſi vrſa raptis catulis & dirumpam interiora iecoris eorum, & conſumam eos quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos.

VRSA fera eſt magis viribus valẽs, quàm ſæuitia nocẽs; fugit enim hominis conſpectũ & vocẽ in ſiluis formidat, nec niſi vel coacta & incluſa, vel laceſſita nocet: nullo verò tẽpore magis ſęuit, quàm cũ venatorũ aut paſtorũ induſtria catellis orbata eſt. Namq. dolor viribus & fortitudini ſtimulos addit, quãobrem non ſine maximo illi tũc occurritur periculo. hoc autẽ feminæ præcipuè propriũ eſt, quarum natura nõ minus fera ad ægritudinẽ perferendam eſt impotens. Transfertur verò ſimilitudo hæc ad fortiſſimũ quẽq., ſed nõ tam Ariſt. in problem.
animi natura & ingenio, quàm grauiſſimæ iniuriæ dolore ferocẽ; his enim tardius incẽſa ira difficilius extinguitur, & non niſi multa vltione ſedatur. quamobrem eadem à Chuſai 2.Samu.17.
in illa Abſalonis deliberatione vſurpata ſimilitudo eſt. Tu noſti patrem tuum, inquit, & eos qui cum illo ſunt, viros eſſe fortiſſimos & amaro animo, veluti ſi vrſa raptis catulis in ſaltu ſæuiat. Cauſam autem quamobrem catulorum deſiderũ hoc animal præ cæteris impotentius ferat, vel apud alios auctores legere continget, & vel à nobis, ſi Deus id etiã annuerit aliàs expectare licebit. Atque huiuſmodi naturã ſeſe imitaturũ Deus prędicit, vt quò magis innitus atq. grauioribus offenſionibus ad nocendũ fuerit irritatus, eò magis horribilem & diuturniorem edat ſtragem. [*Et dirumpam interiora iecoris eorum*, Hebraicè, *& abſcindam clauſuram cordis eorum:*] vt ſeuiſſimæ feræ raptæ animantis pectus vſque ad præcordia diffindere, & cor ipſum primum deuorare ſolent, ſic iſtorũ cordis penetralia aperienda curabo, quo turpiſſima & impiiſſima conſilia excogitari & celari conſueuerant. atque hac ſimilitudine nihil Deum latere poſſe docemur, qui corda, renes, atque præcordia omnia rimatur, [*& comedam eos ibi quaſi leo, beſtia agri ſcindet eos:*] Non

ſolùm aliena manu, ſed ſua etiam Deus ad vltioné vtitur: Etenim quibus grauiſſimè infenſus eſt, ijs corporis atque animi pœnas decernere, etiam in hac vita ſolet: ſed à corpore pœnas per miniſtros exercituſque ſuos ſumit per famen, peſtem, gladium, ac bellũ; animorum autem cùm nulla eis poteſtas eſſe poſſit, vltionem & ſupplicium ipſe ſibi vendicat, ipſe ſumit; namque grauiſſimis & moleſtiſſimis cogitationibus immiſſis cor exedit, & perpetua criminatione, terrore ac dolore conſumit. cuius rei teſtis vnus nobis Cain eſſe potuit, quem exagitatæ conſcientiæ tumultus perpetuò incertum, vagum atq. inſtabilem habuit, cogitationibus inter ſe inuicem accuſantibus.

Iuue. Saty. 13

Pœna tamen vehemens, ac multo ſæuior illis,
Quas & Cæditius grauis inuenit, aut Rhadamantus,
Nocte dieque ſuum geſtare in pectore teſtem.

Hanc adeò vltionis partem ſibi diuina vendicat vis, corpori autem cruciatus & tormenta per alios quibus id aut mandatum aut permiſſum eſt, adhibet. atque vtramque hác rem hoc hemiſtichio ſignificauit: [*& comedam eos ibi in corde cordiſque clauſura quaſi leo*:] Qui cor potiſſimùm petere ſanguinemque qui circum præcordia diffunditur, exugere conſueuit; cæteras verò corporis partes lupis, canibus, vulpibus, atque alijs feris lacerandas relinquere. Igitur ego corda illorum abſumam; reliquum verò *beſtia agri ſcindet eos*, namque hoſtibus immaniſſimis cædendi, trahendi, abducendique tradentur; atque hæc omnia partim ſimplici, partim figurata atque tranſlata oratione dicuntur, vt illa in execrationibus & minis dicta ſunt.

Leuit. 26. „ Et mittam in vos beſtias agri, quæ conſument vos & pecora veſtra, & ad paucitaté cuncta redigam, & deſertæ viæ veſtræ fient. Ex his autem illud colligitur, Iſraëlem nunquã bene, ſemper malè ſibi conſuluiſſe, Deumque ſolum eſſe, qui ſemper illis quàm optimè conſultum eſſe voluerit & curauerit, atque præſtare potuerit; eoſque ſtultiſſimos quos propria temeritas à diuina tutela auxilioque expetendo ad alia conſilia traduxerit: namque Deo non propitio nihil boni, irato atque infenſo plurimum omnino mali ſibi promittere, atque expectare neceſſe fuerat. Hanc adeo concluſionem huiuſmodi epiphonêmate colligit Deus:

Perditio tua Iſraël: tantummodò in me auxilium tuum.

HEBRAICE, *Corruptio tua Iſraël.* nam ſi à principio conſilia omnia, conatus, actioneſque tuas animo ac mente recolas, inuenies profectò maximarum calamitatum & miſeriarum totiuſque infelicitatis te fuiſſe tibi auctorem. rurſus verò, ſi mearum erga te rerum geſtarum monimenta repetere memoria voles, vnicum & certiſſimum tibi in afflictis rebus ſubſidium, in obrutis & perditis remedium, in recuperatis præſidium, vnicum denique ſalutis perfugium, me tibi ſemper fuiſſe comperies. Hoc eſt quod ait: *modò in me auxilium tuum.*

Vbi eſt rex tuus? maximè nunc ſaluet te in omnibus vrbibus tuis, & iudices tui de quibus dixiſti: Da mihi regem & principes. Dabo tibi regem in furore meo, & auferam in indignatione mea.

CONFIRMATIO ſuperiorum eſt cum amplificatione: Eſt enim duplex in propoſitione membrum, alterum Iſraëlem ſemper ſibi malè conſuluiſſe, alterũ verò ſolum Deũ benè illis ſemper proſpexiſſe. prior pars iam probata ex ſuperioribus eſt; poſterior porrò ſuperioris etiam confirmatione probatur: namq. non ſolùm ſibi Iſraëlitas nõ rectè vnquã conſuluiſſe, ſed neque alios qui conſulerent, perſpexiſſe aut cõmodè optaſſe cõfirmat, ita quocunque modo curam ſui aut ipſi ſuſtinuerint, aut alij præterquam Deo ſuſcipiendam commendauerint, vehementer opinione ſpeque falſi ſunt. Nam cùm ob violatam religionem, atque ob negligenter præſtitam pietatem malè ſecum olim ageretur, nõ placati Dei auxilio, ſed propria opera & conſilio ſaluti rebuſq. ſuis ſuccurrere voluerunt. Id cùm minus ſucceſſiſſet, aliam parum etiam vtilem cogitationem ambitioſè magis quàm ſapienter ſuſcepêre; neque enim reuerſis Deum ſuum repetere & reuocare conſilium fuit, ſed abijcere omnino, humanũq. regem, qui Deo ſuccederet, poſtulare. Congregati ergo

1. Sam. 7.

„ vniuerſi maiores natu Iſraël venerunt ad Samuelem in Ramatha, dixeruntque ei: Ecce „ tu ſenuiſti & filij tui non ambulant in vijs tuis, conſtitue nobis regem vt iudicet nos, ſicut „ & vniuerſæ habent nationes. Hoc etiam illis vitio & culpæ datur, quòd regem & principes ſibi poſtulauerint, quos maiorum etiam turbarum grauiorumq. ſumptuũ auctores

experti ſunt: Nam poſtquam Saul regno inauguratus eſt, plurima tributa, impenſæ, ſeditiones, odia, diſſidia, ciuilia bella, innumera denique mala atque damna addita illis ſunt, & quoniam exterorum bellorum cauſa ſibi regem optaſſe dixerunt, neque melioris aut felicioris conditionis in exteris bellis fuêre, nonne exiguo tēpore quo Saul regnauit, ſuas res domeſticis malis vexatas & externis multò etiam magis quàm antea protritas fuiſſe ſenſerunt? nonne tandem regis ipſius exitus cum maxima ſuorum ſtrage ſuffragij & deſiderij temeritatem & ſtultitiam illis declarauit? huius igitur rei cauſa ait: *Vbi eſt rex tuus*, vbi iſta regis tui geſta, vbi non modò vlla per regem imperij propagatio, ſed vel rerum & fortunarum tuarum tutela, aut ſalus vlla fuit? nonne domeſticæ & bellicæ adminiſtrationis cauſa regem vobis petieratis, nonne illa communis omnium vox fuit: Rex erit ſuper nos, & erimus nos quoque ſicut omnes gentes, & iudicabit nos rex 1. Reg. 8. noſter, & egredietur ante nos & pugnabit bella noſtra pro nobis, quæ ergo iſta poſt acceptum regem aut publicarum aut priuatarum pacis, aut belli egregia commoditas eſt? quam vobis ſalutem attulit tanta regis & iudicū copia, qui ex veſtra vobis ſententia contigerant? [*Saluent te in omnibus vrbibus tuis.*] proferte, inquit, vnum aliquod mihi, aut publicum in toto regno, aut priuatum in aliqua vrbium veſtrarum egregiæ ſalutis atq. vtilitatis exemplum? quippe hoc ſibi promittebat & perſuaſum habere videbatur, illa communis omnium ſententia & publica vox: [*Da mihi regem & principes.*] Hæc omnia inſultando dicta à Deo ſunt; eſt enim vſus grauiſſima illa dicendi exornatione, quam ſarcaſmon nominant: Namque interrogatio idonea ad inſultationem eſt, vt quid habet illius illius, &c. Mimoſis etiam figuræ commodus in exprobrationibus eſt vſus. [*Dabo tibi re-* Horat. li. 3. od. *gem in furore meo.*] quamquam res præterita iam facta ſit, tamen futuro tempore ideo enuntiatur, quòd inductione figura vſus ſit auctor, in qua res & negotia ad ſuum ſtatum cogitatione referuntur; qui enim volunt vel culpam, vel alienam ſtultitiam exprobrare, rem ipſam & perſonarum habitum ante oculos ponunt, vt inde melius totum negotium percipiatur. Itaque poſt Mimoſim da mihi, da mihi, aptè collocatur inductio: *Dabo tibi*, ac ſi diceret: cùm tu à me meoque propheta temerariè & tumultuoſè regem efflagitares, neque admonitus ineptam remitteres contentionem, inuitus atque iratus magis quàm lubens illud dixi: [*Dabo tibi regem in furore meo.*] Etenim ſic Samueli dixerat Deus: 1. Sam. 8. Audi vocem populi in omnibus, quæ loquuntur tibi, non enim te abiecerunt, ſed me, ne regnem ſuper eos. quoniam verò non exorato, ſed irato Deo rex illis ex ſententia cōtigerat, eius incommodiſſimæ commoditatis breuiſſimus vſus, fore prædicitur: Nam quod quis inuitus dat, idem breui indignatus rurſus auferre ſolet. velut ſi pater filio ob improbitatem & importunitatem id quod minimè expedire intellexerat & prædixerat, tamen concedat, vbi inutilem eius vſum aliquantiſper permiſerit, tollerare tamen diutius non poteſt, quin iratus tandem caſtigatione etiam addita auferat: ita à Deo rex Iſraëlitis in furore datus, in indignatione ſublatus eſt. Vtraque autem res teſtimonio non caruit furoris diuini; namque in concedendo rege teſtes fuerunt voces, tonitrua, & pluuiæ in media æſtate ſereniſſimo die ad prophetæ vocem repente immiſſæ, ita vt populus maximo terrore commotus Samuelem rogauerit: Ora pro ſeruis tuis ad Dominū Deum 1. Samu. 12. tuum ne moriamur: addidimus enim peccatis noſtris malum, hoc vt peteremus nobis regem. Indignationis verò in auferendo argumentū fuit ipſe regis exitus cum grauiſſima etiam populi calamitate & pernicie, ſicut ſcriptum eſt: Videntes autem filij Iſraël, qui 1. Samu. 13. erant trans vallem & trans Iordanem, quòd fugiſſent viri Iſraëlitæ, & quòd mortuus eſſet Saul, & tres filij eius, reliquerunt ciuitates ſuas & fugierunt; tantum abfuit, vt à rege & principibus defenderentur. Manifeſtum itaque ex his omnibus rebus eſt, ſtultè & temerariè ſemper Iſraëlitas egiſſe, qui neque ſibi proſpicerent; neque quomodo proſpiciendum eſſet vnquam intelligerent.

Colligata eſt iniquitas Ephraim, abſconditum peccatum eius. Dolores parturientis venient ei, ipſe filius non ſapiens: nunc enim non ſtabit in contritione filiorum.

PERTINAX Ephraitarum ſtultitia atque improbitas notatur, qui tantis teſtimonijs & argumentis conuicti, tamen iniquitatem ſceluſque ſuum occultare, atque diſſimulare contendant: Nam cùm toties iam inde ab antiquo in maximis ſceleribus & flagitijs deprehenſus Iſraël, & redargutus fuerit, tamen in omni periculo ſe ſui ſimilē ſemper præbuit,

buit, ſemper eadem conſilia & ſtudia ſecutus, ſemper eandem proteruitatem, eandem audaciam, eandem ſtultitiam perfidiam retinuit & tractauit. neque vnquam niſi maximis malis tortus culpam ſuam profeſſus gloriam Deo dedit. hoc exemplum ſecutus Ephraim tantorum flagitiorum culpam occultare hactenus & diſſimulare imò & negare ſtuduit. Dixerat enim: Cuncti labores mei non inuenient mihi iniquitatem quam peccaui, ſed tamen futurum eſſe prædicit vt malis & ærumnis preſſus iniquitatem ſuam vel inuitus confiteatur, atq. id ſcelus, quod tanto ſtudio ſuppreſſum & impudentia negatum eſt, tandem in lucem prodatur, vt ſtultis puellis accidere aliquando ſolet, quæ cùm in paterna domo vitiatæ vtrum gerant, reprehenſæ à patre, aut ab ijs quibus curæ ſunt, id tamen pernegant & iuramento addito, & diris atque imprecationibus etiam in ſe, imò conuitijs in eos qui admonent, vtuntur. at verò dies facinus prodit, & alienis etiam detegit: ita dum famæ ineptè tacendo proſpiciunt eidem maiori pudicitiæ diſpendio officiunt: non ſecus Ephraim qui peccatum ſuum occultare ſtuduerat tum cùm fateri conſultius eſſet, imò cùm minus fuiſſet ignominioſum illi indicare, qui ignoſcere & reſtaurare poſſet, aduentante calamitate inimicis profitebuntur, ob propria facinora illos in has coniectos eſſe ærumnas, quo facto apud eos ſuam ignominiam teſtabuntur: vtpote qui doloris partuſque impatientia gloriam Deo dederint. [*Nunc enim non ſtabit in contritione.*] non perferet neque diſſimulabit dolorem.

Supra 12.

De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua ô mors, & morſus tuus ô inferne, conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.

ADHVC in propoſito ſuſceptoque argumento perſeuerat Deus, oſtenditque Iſraëlitas nullam rationem aut viam vnquam ad ſuam felicitatem tentaſſe, quin laborioſam inutilemq. offenderit, nullá etiam eſſe experturos quæ ſuccedat; atque in omnibus illorum conſilijs & cœptis maxima latere pericula, ac ſunditus eos perditum iri, niſi perpetuo Deo curæ foret, quemadmodum illorum res aut caſuræ retinerentur, aut iam labefactatæ reſtituerentur: namq. toties ante à miſerijs & ſpontaneo caſu reuocati nunquam cauere didicerunt, quouſque omni felicitate deiecti in ſummo mortis, doloris & inferni periculo cõſtituti ſunt, vbi ſolùm doloris impotẽtia, clamorẽ & eiulationẽ, nihil præterea aut conſilij, aut facultatis, quò ſibi opem ſalutemque ferre poſſent, habuere, ſed ad antiquæ illius Ægypti ſeruitutis imaginem maiori ærumna preſſi, ſeruatorẽ aliquẽ denuo deſiderent, qui propria miſericordia & virtute ſolùm reſtituendi curá ſubeat. Verùm enimuerò ſeruator nemo alius eſſe præter Deum poteſt, (ſolius náq. Dei munus id eſt) qui quamuis diu offenſus & indigniſſimè laceſſitus, tamẽ prius impietates illorũ, quibus obnoxij erát, quàm propriæ naturę & miſericordiæ obliuiſcetur, eoſq. à morte & inferno liberabit, ſicut ſcriptũ eſt: Ego ſum, ego ſum, qui deleo iniquitates tuas propter me. Hæc horũ verſuũ ſentẽtia eſt. [*De manu mortis liberabo eos.*] Hebraicè, *de manu inferni.* cùm enim illi propria culpa ſeſe morti & inferno addixerint, neq. aut ſpẽ aut rationẽ vllá ſalutis ſuo cõſilio aut virtute inuenirẽt, hoc munus & negotiũ mihi vni ſuſcipiendũ & tranſigendũ eſt; atq. ratio quædá & via eſt munienda, vt morte & inferno ſuperatis, expugnatis & expoliatis, nationes aliæ & etiam Iſraëlitæ ad ſalutẽ, atq. ad vitá reuocentur. Hoc autẽ illis gratiæ munere continget, vbi enim abundabit delictum, abundabit & gratia; quoniam cũ eſſemus filij iræ, Deus autẽ qui diues eſt in miſericordia, propter nimiá charitatẽ ſuá qua dilexit nos, & cũ eſſemus mortui peccatis, cõuiuificauit nos in Chriſto, cuius gratia (ait Apoſtolus) ſaluati eſtis. Huius gratiæ & ſalutis largitione Iſraëlitas etiam aliquãdo vſuros, & in hoc & in alijs locis vates prædixerunt. [*Ero mors tua ô mors & morſus tuus ô inferne.*] Cauſam non nobis, ſed ſibiipſi cũ morte & cũ inferno agendá eſſe Deus cõfirmat: Nemo enim hominũ eſſe poſſet, qui aut ſe, aut alios mortis & inferni ore & faucibus eriperet, niſi Deus ipſe filius veniret & ſaluaret nos, & mortẽ morte extingueret, ac de peccato dánaret peccatũ, vt eriperet nos qui per totá vitá obnoxij eramus ſeruituti. Sed hunc locum ſignificantius magiſque ad verbum diuus Paulus ſic vertit: Abſorpta eſt mors in victoria; vbi eſt mors victoria tua? Vbi eſt mors ſtimulus tuus? atq. hæc quidẽ verſio cauſam omnẽ & iudicium morti & inferno eripit, vbi iuſtitiæ rationẽ, atq. ius vni Deo tribuit, qui in illa expeditiõe quá cõpleturus erat in Ieruſalẽ peccato de medio ſublato victoriá de hoſtibus erat reportaturus triũphans, nos palá in ſemetipſo & expolians principatus & poteſtates,

Iſaiæ. Epheſ. Matth. 6.

ita vt

ita vt victrici morti omnis victoria è manibus erepta ſit, omniaque arma detracta: nam peccato expiato, & peccati corpore deleto atque extincto nullum telum, nullus eſt morti ſtimulus relictus. 1.Cor.15. Stimulus autem mortis peccatum eſt. Deo autem gratias ” qui dedit nobis victoriam per Ieſum Chriſtum Dominum noſtrum. ” Interrogationes autem, *vbi vbi*, ad ſarcaſmon pertinent, atque ad eam orationem, qua victi à victoribus Iſaiæ 36. compellari ſolent, aut ab alijs qui ſubitum & grauiſſimum eorum qui victi ſunt caſum admiratione excipiunt, vt, Vbi eſt Deus Emath & Arphat, vbi eſt Deus Sepharnaim? & quoniam hæc voluntas, hoc diuinæ miſericordiæ conſilium immutabile, omnino hac in re fuit, perpetuum etiam porrò fore dicitur, neque metuendum eſſe, vt conſilij huius Deum vnquam pœniteat. Qui conſtantia ſua quod ſemel hoc in genere propoſuerit perficiendum omnino recipit, ob eam rem ait: [*Conſolatio abſcondita eſt ab oculis meis.* Hebraicè eſt: *& pœnitudo abſcondita eſt, &c.*] Eſt enim idem verbum quod in illo loco Exodi: Et pœnituit Dominum ne faceret malum, quod locutus erat ad populum ſuum. Exod.32. Nunquam ergo maximum hoc conſilium Iſraëliticæ ſalutis ſibi abijciendum eſſe, quoniam vt Apoſtolus, ait, ſine pœnitentia ſunt dona Dei & vocationes. Rom.11. Totius igitur lectionis huius hæc ſententia fuit, Iſraëlitas ſemper ſibi exitium & calamitatem fuiſſe molitos. De eis autem tuendis & ſeruandis ſolum Deum perpetua cura & ſolicitudine tangi, interim tamen Ephraitas præſentis temeritatis pœnas daturos, vt proprijs tandẽ malis eruditi, quàm vtiles ipſi ſibi fuerint, iam aliquando intelligant.

Quia ipſe inter fratres diuidet, adducet vrentem ventum Dominus de deſerto aſcendentem: & ſiccabit venas eius & deſolabit fontem eius: & ipſe diripiet theſaurum, omnis vaſis deſiderabilis.

[*Quia ipſe inter fratres diuidet:*] Ephraim nomen habuit à PARA verbo, quod diuidere & multiplicare ſignificat, eſtq. propriũ vel arborũ ramorũ brachia producentiũ, vel fontium etiã multiplici riuulo diductorum. Vtriuſq. autẽ tranſlationis ſimilitudinibus huic tribui ſortes olim fuerant datæ, Sicut ſcriptum eſt: Filius accreſcẽs, filius accreſcens & eximius fons. & de Ephraim Ioſeph filio ſic prædictum fuerat: Frater eius minor maior erit illo, & ſemen illius creſcet in gentes. Hæc familiæ Ioſephi, hæc Ephraitarum accretio, hæc maxima propagatio & ramorum riuorumque diductio fuit, qua ipſi tamen abuſi cum fuerint, vt aliquando priuarentur, meruère; namque dum ipſis cum fratribus ſuis Iuda Beniamin, & cæteris animorum & ſtudiorum conſenſio concordiaque eſſet, tum magna etiam & ramorum & rerum fuit felicitas, vbi verò ſeditio & diſcordia ambitioſè concitata eſt, omnis felicitatis detrimentum ſuo merito eſt conſecutum. Quia ergo ipſe ſuperbia & ambitione elatus inter fratres ſuos diuortium fecerat, quos confirmata potius concordia ſeruare & propagare oportuerat: [*ideo adducet Dominus vẽtum vrentem,*] Regem Aſſur in ſpiritu furoris ſui. Hac verò venti tranſlatione propterea vſus eſt, quòd fontis & arborum allegoriam antè vſurpauiſſet, vt autem felicitatem & propagationem illis nominibus & imaginibus expreſſerat, ſic calamitatem & diſſipationem Subſolani venti, quem propriè Hebraicè nominat, appellatione indicauit. Quoniam Subſolanus ventus, vt iam ex ſuperioribus edocti fuimus, eiuſmodi ſtragem in ſatis, arboribus & fontibus edere ſoleat, ſicut ſcriptum eſt: Flante vento ſubſolano & vrente tota nocte qui Exod.14. vertit in ſiccum, &c. Naturæ verò ratio ac rerum œconomia obſeruatur in eo quod dicitur, *de deſerto.* Nam venti in ſolitudinibus vehementer aſſidueque verſantur & ſæuiunt. Tota autem hæc allegoria ad hiſtoriam pertinet: Etenim Aſſyrij per quos calamitatem Deus Iſraëlitis moliebatur & ſtruebat, his regionibus oriuntur: inter Iſraëlis autem & Aſſyriorum vrbes magna vaſtitas & ſolitudo eſſe dicitur. At huius venti auctor & Camhi in hũc locum. excitator Deus fore prædicitur, ne videlicet caſu, ſed ſummo conſilio res geri exiſtimetur, & ita in ipſius rei euentu ſcriptum eſt: Et excitauit Dominus Deus Iſraël ſpiritum 1.Paralip.5. Phul regis Aſſyriorum & ſpiritum Theglath Phalneſſer regis Aſſur, & de Regis Menahem 2 Reg. 15. Ibid. temporibus ſcriptũ eſt: Venit Phul contra Iſraël. ſub Phacea verò venit Theglath 2.Re.17.& 18 Phalneſſer rex Aſſur. Tandẽ ſub Hoſſea Elæ filio. Aſcẽdit Salmaſar rex Aſſur, & obſedit Samariam, &c. Hi autẽ omnes Iſraëliticæ ruinæ auctores fuére, atq. hoc modo exſiccatæ, venæ, & fontis vbertas exhauſta eſt, omniſq. ramorum & fructuum copia ac pulchritudo defecit; non enim ſolùm tribus omnes abductæ, diductæ, ac diſſipatæ fuerunt, ſed

omnes etiam opes & theſauri direpti, & ipſe ventus, inquit, diripiet [*theſaurum omnis vaſis deſiderabilis.*] Vaſis nomine inſtrumentum omne omniſque ſupellex Hebraicè ſignificatur. Sic bellica, muſica, & ruſtica vaſa dicuntur. ita omnibus opibus & diuitijs quibus de- Sup.12. lectabatur, quibus ſe ſemper vſurum iactabat, erit Ephraim ſpoliandus. dixerat enim: „ Veruntamen diues effectus ſum, inueni facultates mihi, &c.

CAPVT XIIII.

PEREAT *Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum ſuum in gladio pereant, paruuli eorum elidantur, & fœtæ eius diſcindantur.*

HIC verſus cum ſuperiori ſententia cohęrens, continuuſq. eſt, quo in verſu vehementiſſima Dei erga ſcelerum auctores & duces indignatio oſtenditur, quos non pari cum cæteris ſupplicio, ſed multò etiam grauiori afficiendos pronũtiet. Atque in hoc quidem loco poſtquã ſuæ Iſraëlitis atq. Ephraitis pœnæ & calamitates fuerant decretæ, grauiſſima & acerbiſſima in Samariam ſententia pronunciatur, quæ cùm Iſraëlitarum regum regia eſſet, totius impietatis caput & fons fuerat, quòd illius auctoritate & conſilio idolorum cultus inſtitutus, conſeruatuſque fuit. Atq. hæc in qua huiuſmodi pronuntiatur ſententia acerbitatis & doloris pleniſſima oratio, caput ipſum tantorum malorum petit, & diris atque imprecationibus excipit: Dolet enim vehementer Deus quòd Samaria & ſibi ipſi & omnibus decem tribubus ſummo ſtudio & conſtantia tantum malum ſeminarit & fouerit. quemadmodum autem in culparum & pœnarũ ſocietate fieri, ſolet, vt primum de ſceleris miniſtris & ſocijs pœnæ ſumantur, alijque alio tempore producantur; poſtremus autem omnium ipſe coniurationis princeps atque auctor ad ſupplicium poſtulatus rapiatur, quod eò maiores dabit pœnas, quò maiori omnium odio inuidiaque flagrat; ſic apud Iſraëlitas res acta eſt: Siquidem primi omnium Ruben, Gad,

1.Paralip. 5. „ & dimidia tribus Manaſſes à Phul Aſſyriorum Rege abducti ſunt in Lahela & in Habor, „ & in Ara, & in fluuium Gozan vſque ad diem hanc. deinde Aion & Abel domus, „ Maacha & Ianoë Cedes & Aſſor, & Galaad & Galilæam, & vniuerſam terrã Neptalim. Theglath Phalneſſer in Aſſyrios tranſtulit, & ita alij alio tempore pœnas dedere, donec tandem poſtrema omnium capta Samaria ac omni crudelitatis exemplo vaſtata eſt: nulli enim aut ætati aut ſexui hoſtes pepercerunt, quin conceptam ex deditionis deſperatione iram ſæuitia in captos vſi explerent; & quoniam eius crudelitatis duo manifeſtiſſima argumenta ſunt infantium illiſio & grauidarum exciſio, ſicut ſcriptum eſt: Tunc percuſſit Menahem Thapſam & omnes qui erant in ea, & terminos eius de Therſa, noluerant enim aperire ei, & interfecit omnes prægnantes & ſcidit eas. Sic etiam in Samariam

4.Reg.15. „ ſæuitum eſt, quæ vt maximè omnium exacerbauit Dominum Deum ſuum, ita poſtre- „ ma omnium miſerrimum atque crudeliſſimum tulit ſupplicium.

Conuertere Iſraël ad Dominum Deum tuum, quoniam corruiſti iniquitate tua.

HABENT duriſſimę & acerbiſſimæ vatum orationes ſuam cataſtrophen, grauiſſimaq. dicẽdi initia, & progreſſiones leuiſſimo ac placidiſſimo abſoluũt exitu: Nam cùm præcipuũ horum conſililium ſit, homines ab errore, à tenebris, à morte, ad veritatem, ad lucem atque ad vitam reuocare, & difficillimum opus ſit, malam vitæ & morum conſuetudinem, quæ radicibus altiſſimæ actis in naturam penè verſa fuerit, orationis & verborum vi euellere, neceſſe eſt, vt multo verborũ & ſententiarum apparatu, multo dicẽdi etiam impetu res agatur, excitandi homines à vitiorum veterno ſunt, qui ſuum morbum non ſentientes, nec periculũ metuentes omni arte atque ſtudio iuuandi reuocãdiq; ſunt: Difficillimum enim eſt eos, qui dolentes non ſentiant curare, quamobrẽ adhibẽda

Hippocrat. Aphor. ſect. 1. in loco difficillima etiam remedia ſunt, quippe qui mẽte iuxta Hyppocratẽ laborant. Iam verò vbi ægrotus ſuum malum ſentire; & periculum metuere, & ſibi cauere ac parcere potuerit, meliora omnia ſperare & promittere, & leuioribus medicamentis interdum etiam & fomentis vti licebit; iam ſanitatis cõmoda præſentiũ incommodorũ cõparatione prædicare atq. oſtẽdere, tum etiam qua ratione ſanitas quæri & inueniri poſſit præcipere.

Omnes

Omnes autem ferè prophetæ, quorum ſcripta & monumenta extant, cõmune hoc argumentum habent, vt prius homines ſuorum malorũ admoneant, eorum inquam quæ ſuo ſtudio atque opera ſibiipſi pepererunt; deinde diuinam miſericordiam reſtitutionem & ſalutem offerant & promittant; & quibus rebus hæc peti haberique poſſint deinceps doceant. Eſt autem huius totius rationis ſumma illa, Hominum res Deo auctore integras, ipſorum verò culpa labefactatas & perditas vnius Dei beneficio corrigi, atque in melius etiã poſſe reſtitui, neceſſe autem ad eam rem eſſe, vt ipſi ſeſe fide & pœnitentia vitæque in melius mutatione præparent: Nam quibus in animis altera ex his rebus deſideretur, fides aut pœnitentia, ijs negatum omnino eſt diuina ciuitate, vita, pace, & ſummo bono frui, ſicut ſcriptum eſt: Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimul peribitis. Hactenus ergo Luc.13. priores prophetici muneris partes actæ atque tranſactæ ab Hoſſea ſunt: Nunc deinceps poſteriores atque iucundiores pro dignitate peraguntur; namque in ſumma miſeria & in extremo calamitatum gradu conſtitutis, & iam ſua mala ſentientibus vaticinij officio pœnitentiæ lex indicitur, & maxima illa ſalus promittitur & offertur, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt; ille enim Chriſto auſpice atque curatore, non ſolùm eos qui ex gentibus, ſed eos etiam qui ex Iſraël in tenebris & vmbra mortis ſedebant è poteſtate tenebrarum in admirabilem lucem ſuam eductos & ſanctorum conſortes fideiq. domeſticos reddidit, ſuperædificatos ſupra fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide in Chriſto Ieſu Domino noſtro. Atque hæc quidem communis omnium vatum ad agendum cauſa eſt. Hic omnis officij eorum finis, hoc initium à Deo alienatos homines fide & pœnitentiæ legibus & cõditionibus proponẽdis & perſuadendis in ſummam gratiam per Chriſtum reducere. Igitur Iſraëlitas eo quem deſcripſimus ſtatu, atque in qua nunc ſunt conditione tamdiu vſos, ardenti ſtudio cõpellat, atq. ad ſalutem reuocat Hoſſeas, hortaturque vt pœnitudine atq. ijs quæ neceſſaria ſunt artibus præparatis oblatum vltrò à Deo promereantur beneficium. cuius tanta dignitas & magnitudo futura eſt, vt continuis laudibus & gratijs agẽdis vacent. Vtitur autem Vates iuris atque æquitatis rationibus in huius orationis initio: Etenim Iſraëlitæ in hæc mala propterea inciderant, quòd ſceleribus ſuis irritatum atque vltrò prouocatũ Deum conuerſione placare noluerunt, ſed ipſi potius decreuerunt auerſione cum illo contendere; quamobrem iam ſuis malis & periculis doctos, & quid ſua ipſorum interſit ſatis intelligentes, hortatur, vt priores ad dominum ſuum pœnitudine, animo, cogitatione atque ſtudijs conuertantur; quandoquidem illis nunquam Deus iniuriam aut malum attulerit, ſed ipſi primum Deo ingrati, iniurijque & ſibiipſis nocentes & ruinæ cauſa fuerint. huius autem ſententiæ hic verſus eſt: [*Conuertere Iſraël ad Dominum Deum tuum, quoniã corruiſti in iniquitate tua.*] Æquiſſimum namque eſt, vt minor ad maiorem, Iſraël ad Dominum Deum ſuum, à quo ex humili Iacob ſublimis Iſraël factus eſt, conuertatur; atque id eò maximè, quòd tu tuis ſtudijs offenſionem illi, tibi autem ruinam fueris molitus; neque enim te ille deiecit, ſed te ipſum tu cùm ab eo deficeres deieciſti; ita adeò cũ tu ſemper tibi tuorum incommodorum auctor extiteris, ille ſolus reſtitutor & ſeruator fuit & eſſe ſemper poteſt. Quando itaque non tibi aliunde ſalus eſt, qua ſalute tute ipſum priuaſti, ſi viuere, ſi ſeruari cupis, tu prior ad Dominum, hoc eſt ad ſalutem vitamque tuam conuertere.

Tollite vobiſcum verba: & conuertimini ad Dominum, & dicite ei, omnem aufer iniquitatem & accipe bonũ, & reddemus vitulos labiorũ noſtrorũ.

OMNIS oratio hæc in ſuaſorio genere verſatur; cuius loci ſunt, honeſtas, neceſſitas & facilitas. Primus verſus ad neceſſitatem & honeſtatem pertinuit; non ſolùm enim honeſtum erat vt conuerterentur, ſed illis etiam maximè neceſſarium. Hoc verò carmen facilitatis continet argumenta: Nullus enim hoc in genere modus magis ad perſuadendum eſſe poteſt idoneus, quàm vt quæ honeſta atque vtiliſſima probaueris, eadem actu paratuque facillima eſſe oſtendas. Igitur difficillima conuerſionis ratio Iſraëlitis fieret, qui è proprijs locis eiecti, exules, patria, templo, ſacrificiorum copia, & ceremoniarum commoditate carentes conuerſionis ſuæ ſibi argumenta & ſigna oſtendi non poſſe putarent; hoc metu à Vate liberantur, qui eam illorum profeſſionem ſatis idoneam eſſe confirmet, quam ſupplicis orationis certa ac ſimplex confeſſio ſignificet & probet, nec

ab illis in eo gradu conſtitutis, holocauſta, nec victimas nec alias res niſi animi cogitationes & corrigendæ vitæ conatus, & apertam culparum confeſſionem ſuarum exigit: His enim ſacrificiis, his donis & diuinæ placantur irę, & maxima beneficia contingunt, ſicut Ioel.2. ſcriptum eſt: Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, fletu & planctu, ſcindite corda veſtra & non veſtimenta. Huius autem rei cauſa ait: *Tollite vobiſcum verba.* non enim ſacrificia alia, non victimæ, non holocauſta illa antiqua exiguntur, quæ nec præſtari à vobis tunc poterunt, nec ſi maximè poſſent, tamen aliquid ea iam conferrent, Pſalm.51. ſicut ſcriptum eſt: Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem vtique, holocauſtis nō delectaberis. Sed ſacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor contritū & humiliatū Deus nō deſpicies. Huiuſmodi ſacrificij profeſſionem eos docet Hoſſeas, atq. inſtituendæ orationis rationem formulamque præſcribit vt communi conſilio & ſentētia conuerſi ad Dominum, dicant: [*Omnem iniquitatē aufer: & accipe bonum:*] id quod nos præſtare poſſumus, fidē, conuerſionē & orationē. Supplicis orationis hæc formula eſt, & animi verè pœnitētis profeſſio, atque diuinam miſericordiam implorantis vox: Principio enim iniquitatem & peccata confitentur ſua, quibus ſe manifeſtè teneri fatētur, neq. alia ratione ſeſe expedire poſſe, niſi ſola diuina miſericordia, & remiſſione; tamen ſe ita animatos eſſe, vt omni ſtudio & conſilio, atq. omnibus conatibus cōuerſioni incumbant, & vota pro liberatione nuncupent, quæ liberati ſanctè tandē exoluant. Vota autē hymnorum & laudum diuinarum, quæ iam nunc Deo grata eſſe percupiant. [*Omnem iniquitatem* (inquiunt) *aufer.*] Non vno aut ſimplici ſcelere, ſed multis & varijs ſeſe alligatos eſſe hac oratione confitentur, qui nullā in omnibus laboribus ſuis inuenire poſſe iniquitatē olim defendebāt, nunc iam nulla negatio, nulla excuſatio eſt, quin in omni ſe iniquitate eſſe fateantur, agnoſcantq. ſibi nullā aliam defendendi aut liberandi rationem, vel iniri poſſe vel placere, niſi deprecationem & diuinæ appellationem miſericordiæ. Hanc itaq. ſuam omnium eſſe vocem communem, hanc perpetuo retinendam orationis ſententiam: *Omnem iniquitatem aufer.*] Ibid. Ne reſpicias peccata noſtra, ſed ſecundum magnam miſericordiam tuam dele iniquitatem noſtram, vtere illo magnæ miſericordiæ exemplo, vt omnis iniquitatis noſtræ cuiuſcunque generis ea fuerit, ſiue adulterij, ſiue perfidiæ, ſiue repulſæ & inſaniæ, ſiue proditionis, omnis denique ſceleris obliuiſcaris, ac tantum animi ſupplicis & ſua antiqua facta damnantis ac te tuamque fidem appellantis, profeſſionem & orationē, atque vota intuearis & probes; hoc enim probari tibi placereque, hoc in bonorum ratione numerari ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Ezech.33. Conuertimini ad me & quare moriemini Domus Iſraël? Ierem. & in quacunq. hora ingemuerit peccator omnium iniquitatum, eius amplius non recordabor. Aufer ergo omnem iniquitatem, vt fidei tuæ conſtantiam veritate probes. dixiſti omnium iniquitatum recordationem tibi deponendam, noſtra eſt omnis iniquitas; propoſita tibi ergo eſt tuæ maximæ miſericordiæ oſtendendæ materia. Ne ergo reſpicias peccata, ſed animum ſupplicem tibi ſeſe dedentem tuam fidem implorantem, quidquid mali in nobis fuit deteſtamur & damnamus, quod præſtare boni poſſumus, vltrò præſtamus & profitemur, cor contritum & humiliatum, veram ſententiæ & voluntatis mutationem: *accipe bonum*, Fidem & pœnitentiam noſtram: Neque enim iſta facilitate & miſericordia honori nominique tuo quicquam detrahi, imò verò plurimum apud homines, apud ſuperos, atque etiam apud inferos laudis addi accumularique poteſt; cùm non ſolùm alios omnes miſericordiæ admiratores, ſed nos etiam perpetuos benignitatis & clementiæ tuæ præcones ſis habiturus, qui qualis nobis olim erga te mens, quàm iniqua, quàm impia voluntas, qualis tua erga nos ſemper, atque nunc maximè fuerit miſericordia, toti orbi manifeſtemus; quid ergo ex maiori beneficio, niſi maiorem tui nominis laudem & prædicationem tibi parueris? hoc autem nos præſtituros recipimus, vt perpetuis te laudibus proſequamur, hoc commune omnium, nec tibi ingratum votum eſt, nec hominibus inutile exemplum; Pſal.51. nam docebimus iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. [*Reddemus vitulos labiorum noſtrorum,*] Pſal.68. qui placebunt tibi pluſquam vituli nouelli cornua producentes & vngulas. Hæc ſumma & argumentum ſupplicis orationis eſt. Sed quoniam perfecta pœnitentia non ſolùm futuræ vitæ in melius correctione, ſed prioris corruptæ deteſtatione definitur, Pſal.36. ſicut ſcriptum eſt: Declina à malo & fac bonum. Ob eam rem inter deprecatoriæ orationis membra præteritorum etiam conſiliorum, actionumq. confeſſionē & damnationem

tionem præcipit ijs, qui ſuis cogitationibus & conatibus perniciem potius ſibi, quàm ſalutem fuerant moliti; quippe cùm vnica ad ſalutem via diuinæ veræque religionis purum ſtudium ſit, atque ſalus ipſa omnium & incolumitas in vno Dei præſidio ſit collocata. Dolent ergo quòd ad Aſſyrios atque ad Ægyptios auxilij cauſa deſciuerint, à quibus nulla auxilia, multa verò & maxima incommoda, mala, dolores, luctuſque perceperint: Etenim in ſecundis rebus nulla ab hominibus auxilia expectari, in aduerſis nulla ſperari debent, cum felicibus & potentibus hominibus homines alij ſuperuacui videantur; imbecillis autem & miſerrimis omnino inutiles ſint. Solius itaque Dei ſalus eſt, qui & felices tueri & humillimos tollere poteſt & ſolet; qui ſe ob hanc rem pupillorum tutorem legitimum eſt profeſſus, vt miſerrimo cuique, quò ſe in patronum adoptaret aditum, aperiret.

Aſſur non ſaluabit nos: ſuper equum non aſcendemus, nec dicemus vltra: Dij noſtri opera manuum noſtrarum: quia eius qui in te eſt miſereberis pupilli.

DVPLEX peruerſitatis genus, ſed ſpecies triplex Iſraëlitis fuerat, ex quibus multa manauerant ſcelera; alterum genus quòd ſimulachra pro dijs coluerant: alterũ quòd diuino auxilio neglecto, humanum implorarant, & Aſſyrios ob militum virtutem, Ægyptios verò ob equorum ferociam in ſocietatem vocauerant; verùm à Dijs quos putabant, nihil vtilitatis, ab hominibus verò multum etiam mali & damni acceperunt: eaq; ſocietas impietatem illis auxit, ſalutis verò rationes minuit. Huiuſmodi autem errorem & ſcelus deteſtati confitentur. [*Aſſur non ſaluabit nos.*] neque vlla amplius nobis Ægyptiorum equorum habebitur ratio. [*Super equum non aſcendemus,*] ex contento continens intelligitur, nam equorum præcipua laus apud Ægyptios eſt, ſicut ſcriptum eſt: Væ deſcendentibus in Ægyptum, in auxilium & in equis ſperauerunt quia præualidi ſunt. (Iſai.31.) [*Neque dicemus vltra. Dij noſtri opera manuum noſtrarum.*] Stultiſſimũ enim fuiſſe fatemur, eos Deos noſtros appellaſſe, ab ijſque auxilium expetiſſe, quos nos deos fecerimus, quiq; ſeipſos à nobis, ſi perdere vellemus liberare nõ poſſent. [*Quia eius qui in te eſt miſereberis pupilli.* Hebraicè eſt: *Quia in te miſericordiam conſequetur pupillus.* [Significat in vno Deo omnium præſidium & ſalutem eſſe, argumento à minori ducto atque enthymemate conuerſo, hoc modo: cùm ij qui in extrema miſeria & conſilij atque auxilij inopia ſunt, te vnum ſuarum rerum preſidium, & ſalutis perfugium paratum habeant (quales pupilli ſunt) manifeſtum eſt te omnibus afflictis ſalutarem fore, ſicut ſcriptum eſt: (Pſal.10.) Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor, & tuo ergo ipſius teſtimonio & frequenti multorum noſtroque experimento cognitum eſt, te vnicum miſeris omnibus eſſe ſalutis perfugium. Nos ergo te vnum cognoſcimus, vnumque appellamus ſeruatorem. Atq. in hoc loco diuinæ illius ſalutis imaginem intueri mihi videor, quæ perfectiſſima per Chriſtum verè fidelibus & pœnitentibus contingebat, qui omni iugo & circunſtanti peccato depoſito perpetuis laudibus vacabant, ſicut ſcriptum eſt: (Coloſ.1.) Vt ſimus in laudem gloriæ gratiæ ipſius, qui eripuit nos de poteſtate tenebrarum, & traduxit in admirabilem lucẽ ſuam, vt ſimus initium aliquod creaturæ eius in laudem ipſius. De qua ſalute inferius nõnulla, in alio loco plura à nobis dicenda ſunt. Hactenus Iſraëlis conuerſionem, pœnitentiæ ſtudium & ſupplicationem, ac prophetam ad eam rem adhortantem audiuimus: nunc deinceps Dei facilitatem benignitatemque admirari operæpretium fuerit.

Sanabo contritiones eorum: diligam eos ſpontaneè: quia auerſus eſt furor meus ab eis.

O MAXIMAM Dei miſericordiam & ad ignoſcendum promptiſſimam naturam, qui quo tempore illius inimicos ad conuerſionem vates vocabat & hortabatur, imò & rogabat, ipſe nondum rogatus aut poſtulatus, gratiam tamen ſuam, pacem & conciliationem vltro pollicetur; neque hoc tantum ſe præſtiturum, ſed prius amaturum promittit, tantamque deinde felicitatem prædicit futuram, quantam neque oculus vidit, (1.Cor.2.) neque auris audiuit, neque humana aſſequi potuit cogitatio. Quò animo autem, qua mente, & quanta alacritate hæc à Deo promiſſa, atque prædicta fuerint, ipſa Hebraicorum carminum ratio, atque orationis ſtructura indicat, ipſa etiam lætiſſimorum verborũ congeries manifeſtat: Namque oratio hæc animi lætitia geſtientis eſt, atque eius qui

 qui

qui maximis & diuinis beneficijs Iſraëlem afficere, iam tum tenditque fouetque. Hactenus enim duriori carminis genere, verbiſque eſt vſus grauiſſimis, quæ non tam ex animi dicentis cupiditate, quàm ex neceſſitate rei prolata videri poſſent; nunc verò non pronuntiata, ſed erumpens oratio eſt, mentem ad beneficentiam procliuem, ac maximè promptam arguens. Huiuſmodi autem menſuris Hebraicum carmen conſtat: *Vocantibus medebor,* *Amaboq. hos libenter,* *Procul iam ira abeſto, &c.* Ex quibus omnibus intelligimus diuinam naturã ad beneficentiæ, miſericordiæ & gratiæ effectũ, multò quàm ad minas, ad odia, atq. ad pœnas eſſe promptiorẽ, iræq. ſuæ magis tẽperare, quàm benignitati parcere ſolitam eſſe, ſicut ſcriptum eſt: Ipſe autem miſericors & propitius fiet peccatis eorum. Et abundauit vt auerteret iram ſuam, & non effudit omnem indignationem ſuam. Igitur cùm primum hortantem Iſraëlitas Vatem, & ad meliorem mentem reuocantem Deus audiuit, antequam illi ſeſe perſuaſos oſtenderent, ipſe ſeſe placandum propitiumque pollicetur, atque omnes odij & iræ ſuæ cauſas illis penitus preciſurum, ait ita vt ſemel in gratiam reductis, nulla amplius amicitiæ infringendæ, aut cauſa aut occaſio offeratur: Namque perfectam atque integram, ait, omnino fore eis reconciliationis rationem, ad ſe conuerſis: neque enim ſolùm vulnera ſananda, ſed omnium vulnerum & malorum fontem ipſum & cauſam ipſam extirpandam eſſe. Quippe auerſio ipſa omnino tollendã ab illis ita eſt, vt nunquam amplius à Deo auerſi alienatique ſint; eo verò clauſo & obturato fonte perpetuum illis & certum, veræ religionis ſtudium perpetua pax & perpetua erit felicitas. Hoc autem diuini ſpiritus & ignis baptiſmate efficietur, quo diuinæ leges in illorum cordibus dandæ, & mentibus conſcribendæ ſunt. atque hoc quidem beneficium Chriſti virtute & opera conſtabit. [*Sanabo contritiones eorum.* Hebraicè eſt: *Sanabo auerſionem eorum.*] Ita omnem peccati & iniquitatum vim & efficientiam ſibi ex illorum cordibus radicitus tollendam & euellendam Deus ipſe in ſe recipit. Neque verò aliam huius eximij beneficij cauſam indicat, niſi vnum tantum amorem ſuum, quo eos diliget. *Amabo eos ſpontaneè.* Etenim ſi quis eum à quo læſus atque iniuria affectus ſit, quem perdere etiam potuerit, ſeruare malit & ſecurum eſſe iubeat, laudatur quidem maximè ea viri humanitas, tamen idem vt amet, cogi, rogari, aut poſtulari non ſolet, quòd ſi vltrò amauerit, maximæ admirandæque benignitatis argumentum præbuerit. Deus autem non ſolùm Iſraëlem ſibi ſanandum omino, ſed etiam vltrò & ſponte amandum ſuſcipit: *ſpontaneè*, non coactè, non vllo legis iure, ſed vltrò, quo maximæ meæ miſericordiæ inenarrabilis vis ex his appareat rebus. Quem quidem diuinum erga homines amorem ſupereminentem ſcientiæ charitatem Dei Apoſtolus nominat. de quo alio in loco: Commendat, inquit, charitatem ſuam Deus erga nos, quoniam cùm adhuc peccatores eſſemus ſecundum tempus Chriſtus pro nobis mortuus eſt, & cum inimici eſſemus, reconciliati ſumus Deo per mortem filij eius. Oportunitatem autem huius amoris, vnam illam eſſe dicit, quòd iram omnem depoſuerit, & auerſionem ſuam abſtulerit. Atque in hoc loco diuinæ ſapiẽtiæ ſtudioſis illud cogitandum obſeruandumque proponitur, Dei perpetuum eſſe amorem; eius vero effectum aliquando iuſta ira intermitti; nec enim diuina natura amoris expers aliquando eſt, cùm ipſe Deus charitas ſit; nec etiam neutra in Deo affectionis eſt vis, ita vt neque amet, neque oderit; nihil enim odit eorum quæ fecerit; amat autem ſemper, & ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos; ſi quando verò iratum ſe præbet, ea patris vel iudicis magis, quàm hoſtis indignatio eſt. Ob eam rem ait: [*Amabo eos quoniam auerſus eſt furor meus ab eis.*] amorem ſpontaneum, hoc eſt, proprium, appellat: furorem verò auerſione mutabilem declarat. Hanc autem reconciliationem, quæ ſit ſecutura felicitas, ſubiunctis verſibus deſcribit.

Psal. — Ephes. 3. — Rom. 5.

Ero quaſi ros Iſraël germinabit ſicut lilium & erumpet radix eius vt Libani.

QVICVNQVE naſcentis Eccleſiæ Chriſtianæ, & diuini ſpiritus largiſſimo influxu irrigatæ imaginem aliquam ex noui teſtamenti libris expreſſam animo fuerit contemplatus, ac mutationem illam admirandam hominum ſiue regenerationem cæteris hominibus ſtupendam aliqua ex parte cognouerit, is profectò earum ſimilitudinum, quibus hæc felicitas ſignificatur, vmbram aliquam ſequi poterit: Namque propriam & expreſ-

expreſſam ipſius rei effigiem intueri illis tantummodo contingit,quibus notas facere voluit Deus diuitias myſterij huius, vt in ſe diuini ſpiritus vim & virtutem experiri poſſent. In eundem ergo locum Iſraëlitarum res peruenturas oſtendit, in quo primorum Chriſtianorum res olim fuêre. Hoc autem diuinæ virtutis opus & donum fore docet. [*Ero quaſi ros Iſraël: germinabit ſicut lilium.*] Antitheſis eſt eorum quæ dicta fuerant,venas ſcilicet Iſraël fore exiccandas: Nunc diuino vitaliq́ue ſpiritu augendos atque propagandos ſtabiliendosq. eſſe prædicit. vt ros perpetuò deſcēdens non matutinus, ſed qualis ille eſt, de quo ſcriptum eſt: Quomodo deſcendit imber & nix de cælo & illuc vltra non reuertitur (Iſaiæ 55.),ſed inebriat terram & germinare eam facit,& dat ſemen ſerētibus & panem comedentibus,&c. Solet autem felicitas varijs ex agricultura ſimilitudinibus ſignificari apud vates. In omni verò herbarum natura nullum genus eſt quod propagationis copia lilia vincat; maximè autem cùm pingue ſolum nacta ſunt, & aſſiduis commodis roribus irrigatum: etenim ex ſingulis eius bulbi ſectionbus ſingula etiam interdum bina aut terna capita naſcuntur; eius autem floris odor fragrātiſſimus omnium eſt,& longè lateq́ue diffunditur. Magnam imago hæc Iſraëlitarū futuram copiam eamq́ue feliciſſimam deoq. imprimis gratiſſimam ſignificat; namq. illi fragrantiſſimi illius veſtitus pars futuri ſunt, cuius odorem præſagiētis Iſaac pater dixerat: Ecce odor filij mei,ſicut odor agri pleni,cui (Gene. 27.) benedixit Dominus. Cuius quidem veſtitus myſterium ſuo loco aperiendum nobis eſt. Igitur felicem Iſraëlitarū propagationem ſanctiſſimas eorum rationes Deo quàm gratiſſimas futuras liliorū nomine docuit;deinde verò huius tanti honoris ſtabilitatem & conſtantiam (Theophr. lib. 1. de ſtirpib.) adiuncta etiam ſimilitudine oſtendit: namq́ue liliorum quanquam copioſa ſoboles,non tamen conſtans & perpetua natura eſt, cùm ex herbarū genere ſit earum quæ & molles & breues radicum fibras habent. quamobrem, totius naturæ auctor atque maximus cultor Deus, magnum in hac re efficienda opus moliturum ſeſe dicit, & pluribus ex naturis compacturū,quò admiranda illa felicitas perfecta,firma,ſtabiliſque ſit: quemadmodum (Cice. de inuentione.) ſi quis maximus effingendi artifex pulcherrimam quandam feminea forma ſtatuam facere cogitans plures virginum formas ſimul intueatur,atque ex ſingulis ea quę incœpto operi conueniant obſeruet & imitetur, quale opus Græcum illum ſculptorem expreſſiſſe dicunt. Multarum itaque plantarum genera ad tantæ felicitatis exprimēdam imaginem Deus componit. vt liliorum odorem & fœcunditatem cum cedrinarū radicum firmitate, cum perpetuo oliuæ virore, cum tritici fructu, vitis propagine & ſucco coniungat: quibus omnibus ex rebus id quod dicimus perpetuæ felicitatis ſimulachrum conflatur. [*Erumpet radix eius vt Libani.*] ex continente contentum arguitur; nam ex multis arborum etiam fructiferarum generibus in Libano ſponte prouenientibus nulla natura magis quàm cedrorum in eo monte celebratur, quòd ramorum pulchritudine & ſtipitis proceritate atque duranti firmitudine omnibus aliorum locorum cedris antecellat, ſicut ſcriptum eſt: Et diſputauit Salomon de lignis à Cedro quæ eſt in Libano vſque (4. Reg. 4.) ad hyſſopum quæ egreditur è pariete. Igitur vt Anticyræ nomine Helleborum intelligimus; quanquam aliæ etiam in ea inſula herbæ naſcantur, ſic Libanus proprias Cedros arborum omnium præſtantiſſimas ſui commemoratione commendat. Itaque felicitas illa ſtabilis fore ſignificatur, quæ radicibus plurimis & altiſſimis vt cedrus Libani defigenda erat. Quanto autem altiores radices arbor egerit, tantò ramis pluribus & productioribus ornabitur; ſic Iſraëlis per Chriſtum in gratiam recepti pulchritudo omnibus gentibus conſpicua longè lateq. erit, ſicut ſcriptum eſt: Omnes qui viderint eos, cognoſcent illos (Iſaiæ 61.), quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus. hoc eſt quod ait:

Ibunt rami eius. Hebraicè, *Ibunt virgulta eius.*

VT PAREM patribus filiorum dignitatem futuram ſignificet; eam autem non terrenam aliquam, ſed planè cæleſtem definire oportet, ſicut ſcriptum eſt: Ecce dies venient (Ioel 2.) dicit Dominus, & effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ, & iuuenes veſtri & ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt. Huius autem eximij ſplendoris nitorem perpetuum fore ait nullis aut temporum aut rerum vel caſibus vel viciſſitudinibus expoſitum, ſed magis oliuæ inſtar ſemper virentem.

Et quaſi

Et quaſi oliua erit gloria eius, & odor eius vt Libani.

Olivæ enim proprium Epitheton in ſacris eſt Raghanā, quod virens & ſpecioſum interpretes vertunt apud Ieremiam: Oliuam ſpecioſam, vberem, pulchram, vocauit Dominus nomen tuum. & illud: Ego autē ſicut oliua ſpecioſa in domo Dei. Erit itaq. quaſi oliua gloria eius, quæ perpetuo diuinæ gratiæ rore irrigata fructū ſuum dabit in tempore ſuo, & folium eius non decidet. Virtutem autem omnium luminibus & ornamentis ſic illuſtrandos eos docet, vt ſuauiſſimos odores incendant ſuimet, hoc eſt, dignitatis atque amplitudinis argumenta & teſtimonia omnibus probent hominibus: Etenim iucundus odor opinionis atque honeſtæ famæ ſymbolum eſt, vt: Oleum effuſum eſt nomen tuum, adoleſcentulæ dilexerunt te nimis. [*Et odor eius vt Libani.*] Omnium qui à ſcriptoribus celebrantur montiū Libanus in Syria feliciſſimus atq. amœniſſimus eſſe perhibetur, quē non ſolùm ſilueſtrium, ſed earū etiam, quæ humano cultu aliàs indigere ſolent, plantarū generibus multis copia veſtit & ornat. Aiunt quippe (id quod & nos ab eius regionis hominibus accepimus) etiam medica mala limonū & citronū genera varia eo in loco ſpōte gigni & herbarū atq. florum eximiam copiam, ex quibus gratiſſimus odor miſceatur, & loci cōmendetur amœnitas. vt etiam ex pluribus ſacrorū librorū lectionibus docemur; ex quibus illa eſt: Odor veſtimentorū tuorum ſicut odor Libani. & illud: Nardus crocus fiſtula cinamomum cum vniuerſis lignis Libani, quam ob cauſſam mons bonus à Moſe „antonomaticôs dicitur: Tranſibo, inquit, & videbo montem iſtum egregium Libanum. In huiuſmodi autem dignitate in hoc florēti & iucundo rerum ſtatu eos ſemper acturos verſaturosque præcinit vates, ita vt Libani vmbram nunquam ſint relicturi.

Ierem. 11. Pſalm. 52. Pſalm. 1. Cantic. 1. Cantic. 4. Deuter. 4.

Conuertentur ſedentes in vmbra eius.

Semper inquit in Libani vmbra verſabūtur, ſemper eundem vitæ & dignitatis ſtatum retinebunt. Hanc verò ſpiritualium rerum imaginem ad antiquum illud Iſraëliticæ pacis & quietis exemplum terrenum reuocare licet, cùm propria illis regio quæ Libano monti adiacet, habitaretur: eorum verò felicitatē nūquam intermorituram, ſed aſſiduis Dei beneficijs perpetuò renouandam cōfirmat Vates, vt quibus tritici vſus optimus aſſiduusque eſt, videlicet ijs qui pingue & fertile terræ ſolum ſortiti annonæ caritatem non timent. Atque triticum inter frumētorum genera alia & ſapore alendi virtute longè præſtat, ſicut ſcriptum eſt: Et panis cor hominis confirmat. ergo pane illo quotidiano cæleſti alentur, quod vtinam nobis hodie diuino munere & beneficio contingat:

Pſal. 103. Matth. 6.

Et viuent tritico.

Ex his autem rebus ſuauiſſimum & generoſiſſimum fructum expectandum eſſe conſequitur: Non enim poteſt arbor bona malos fructus facere. Erit ergo tanta tamque inſignis ſtudiorum & actionum ſuarum commendatio, tanta vbertas, quanta generoſiſſimæ vitis eſſe ſolet, quæ in optimo plātata ſolo & palmitum multitudine & ſuauiſſimi vini copia cultorem iuuat. Huiuſmodi naturæ ſimilitudinē gerent & moribus exprimient, qui in vite vera Chriſto manentes palmites Dei cura & beneficio culti, ſuauiſſimū bonorum operum fructum reddent; ita vt dicere iure poſſint: ſufficientia noſtra ex Deo eſt.

Et memoriale eius ſicut vinum Libani.

Montivm & iugorum ſitus vineis optimis maximè ſunt idonei. *Denique apertos Bacchus amat colles:* ſicut ſcriptū eſt: Operuit montes vmbra eius. Quamobrem Libanus mons vt alijs etiam plantis, ita & vitibus etiam generoſiſſimis abūdat, & illius oræ vinum nunquam ſine laude cōmemoratur. In libris Aſſaph medici Hebræi hæc imprimis cùm odoris atq. ſaporis elegantia, tum etiam præſtanti ad medicinam virtute cōmendantur. Imprimis Libaniticum, Hermoniticum Carmelitenſe, & Iſraëliticorum montium Ieroſolymitanum, id præterea quod in Samaritanis & Cappadocia montibus naſcitur, atque vltimo loco Ægyptium, huiuſmodi vini genera, cùm optima & ſuauiſſima ſint olfactuq. præſtātiſſima, ſemper cum laude cōmemorantur. vt enim apud Latinos auctores Chyi, Setini, & Falerni nomina ſemper in vini laudibus vſurpantur, ſic etiam apud Syrios Libaniticum. Hoc autem dicto ſignificatur tantam fore in reſtitutis Iſraëlitis operum & ſtudiorum actionumque omnium gratiam, vt nunquam de eis mentio niſi honoris ac laudis plena fiat.

Georg. lib. 2. Pſalm. 80. Aſſaph.

Ephraim quid mihi vltra idola? ego exaudiam, & dirigam eum ego vt abietem virentem: ex me fructus tuus inuentus eſt. Hebraicè ſic: *Ephraim quid mihi vltra ad idola: ego reſpondi & direxi eum, ego vt buxus virens. ex me fructus tuus inuentus eſt.*

INTER alia plurima argumenta, quibus diuina iuſtitia & miſericordia commendatur, & humana damnatur peruerſitas, vnum eſt, quòd nemo hominum qui in iudicium vocandi & ſcelerum atque auerſionis rei faciendi ſunt, vel ſe officij ſui admonitum atq. à peccato deterritum, vel vbi peccauerit reprehenſum & reuocatum non fuiſſe cauſſari iure poſſit: Etenim ijs qui ſacros antiquoſque libros vtilitatis cauſſa relegunt & obſeruant, vel ex vno arcano Geneſeos volumine, in quo vniuerſa humanorum morum ratio, & omnis ferè quæ de Deo haberi ab hominibus meditatione poteſt notitia, continetur; huius de quo nobis ſermo eſt argumenti inſignè illud petitur exemplum: cùm Deus Gene. 4. Cainum à concepti parricidij admiſſione deterrebat, & poſt commiſſum ad confeſſionem & pœnitentiam vocabat, vt iuſtificetur Deus in ſermonibus ſuis, & vincat cùm Pſalm. 51. iudicatur; qui neminem hominem perire vellet, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti; cui nemo dicere poſſit ſibi virtutis & vitij viam atque vtriusque fines & exitum non fuiſſe monſtratos ac prædictos: Nihil enim quod ad docendos, inſtituendos, admonendos, retinendos, tuendos, reſtituendosq. homines facto opus eſſet, à Deo vnquam eſt prætermiſſum, ſicut ſcriptum eſt: Quid debui facere vineæ meæ quod non feci? Huius argumenti Iſaiæ 5. verſus hi ſunt, quibus totius libri peroratio continetur, in qua ſe Deus officio ſuo ſatis ſuperque feciſſe dicit; cùm non ſolum iudicis, ſed aduocati, ſed monitoris etiam partes ſic egerit vt nihil requiri, nihil omnino poſſit deſiderari: namq. cùm Ephraim de idolorum vanitate, de ſua ad ignoſcendum promptitudine ad beneficentiam certa & immobili voluntate, & fide denique ad ſumendas de pertinacibus pœnas immobili ſentētia ſatis iam diu ſeſe diſſeruiſſe egiſſeque confirmat; reliquum autem eſſe, vt ſapientiſſimus quiſq. hæc cogitet, & quid ſua interſit, præuideat, ſibique conſulat, atque diuinæ cauſſæ rationibus omnibus probatis omnem iniquitatem, malum, culpam, cunctam denique calamitatem & pœnas omnes humanis moribus & improbitati adſcribat. Nominat autem præcipuè Ephraim, quòd is eius culpæ potiſſimus auctor fuerit & idolorum cultum ille imprimis coactus fuerit ſuſtinere. in qua cauſſa cùm nihil prætermiſſum fuerit quod dici poſſit, cùm nulla defenſio vel excuſatio, vel alia etiam effugiendi aut deriuandi criminis relicta ratio ſit, reliquum eſt, vt ipſe Ephraim rebus ſuis oportunè prouideat: ſin minus vbi grauiſſimis ſupplicijs fuerit affectus ſuam improbitatē, non Dei aut iram incuſet aut negligentiam. [*Ephraim,*] appellandi caſus eſt, quo reus rogatur, num aliquid in idolorum crimine vel negare vel reprehendere, vel deſiderare poſſit. [*Quid mihi vltra ad idola?*] quid inquit pluribus iam agendum mihi de idolis eſt, quod non cumulatè dixerim, & egerim? ego reſpondi, quidquid in hac cauſſa reſponderi potuit aut oportuit. Reſpondere autem hoc in loco pro verba facere vſurpatur, vt: Reſpondens Ieſus dixit: Confiteor tibi pater. &c. Hanc cauſſam omnino cùm vicerim, tamen tibi quo modo liberari & reſtitui poſſes prædixi & præcepi, ita eadem opera & maximam meam tibi & omnibus miſericordiam & maximam etiam probaui iuſtitiam, meque qualis ſim oſtendi, nimirum in criminibus afferendis veracem & integerrimū, in condonandis verò vehementer propitium. [*Et ego direxi eum.*] Quemadmodum cauſſam quam defendere & tueri non poterat, tamen deprecari valeret. Quòd ſi tibi aut mali aut incommodi aliquid omnino præter animi ſententiam euenerit, id tuis moribus, culpę & inconſtantiæ non meæ aut iræ aut inimicitiæ aſſignari oportuerit; namque nulla apud me aut naturæ aut ingenij voluntatiſue inconſtantia & mutatio eſt, & quem me ſemel eſſe declaraui, eum ſemper forè profiteor; perinde atque buxus quæ nullo tempore natiuam ligni ſoliditatem, aut colorem aut frondium ramorumque viriditatem amittit. Hoc eſt quod dicit: [*Ego vt buxus virens.*] vt diuinam naturam & voluntatem perpetuam, ſibiq. conſtantem certamque eſſe ſignificet; illos autem ſibi proſpicere & conſulere oportere, nam quē ſeſe erga illos præſtiterit, eundē erga ſe experturos & percepturos perpetuo prædicit, Sicut ſcriptum eſt: Si volueritis & audieritis, bona terræ comedetis, quòd ſi nolueritis & Iſaiæ 1. me ad iracundiam prouocaueritis, gladius deuorabit vos, quia os Domini locutum eſt.

atque

atque hæc huius orationis ſententia eſt. [*Ex me fructus tuus inuentus eſt.*] Fructum nominat fidei & pœnitentiæ & probatorũ operum præmium, quod Dei promiſſione, fide, atque beneficio contigit; ijs quidem, qui ſecundũ propoſitum gratiæ Dei, gloriam & immortalitatem quærũt,quibus bonorũ omnium auctor Deus,malorũ autem ſibi homines fabri ſunt,Deus verò iudex: Neq. enim ille vt bonorum ita etiam malorum eſt auctor & principiũ,ſed præmio afficiẽdos ſua ipſius manu proprioq. munere ornat: Supplicio verò dignos cùm iudicauerit tortoribus ad eam rem deſtinatis & ſatellitibus, nonnunquam etiam humani generis hoſtibus permittit,ſicut ſcriptum eſt: Eſto conſentiens aduerſario tuo dum es in via,ne deferat te ante iudicem,& iudex tradat te miniſtro, & miniſter tortori,& in carcerem mittaris, &c. Scito igitur Ephraim omnem rationem tibi expoſitam eſſe,teque ſceleris tui cõuictum curare oportere ne pereas. Caue ergo tibi,vt qualem tibi expedit,te prębtes: namque ſi tibi tu quidem diſſimillimus fueris,ego tamen mei ſemper ero ſimillimus,à quo vno honeſtorum laborum tuorum fructum percipias,ab alijs autem vel dijs vel hominibus fructum nullum, ſed damni maliq́ue plurimum tibi paratum eſſe prædico.

Matth,5.

Quis ſapiens & intelliget iſta? intelligens & ſciet hæc? quia rectæ viæ Domini, & iuſti ambulabunt in eis, & præuaricatores corruent in eis.

QVÆCVNQVE diuini ſpiritus conſilio literarum monumentis ad poſteritatem tradita ſunt,ea perpetuam, certam, atque vtilem omnibus doctrinam continent; neque enim quæ apud Iſraëlitas atque alias etiam gentes geſta olim fuêre,tanta cura nobis tradi obſeruariq́ue mandaſſet Deus, niſi eadem maximè ad nos attinere peruidiſſet. atque in ea re non ſolùm illuſtria inſtituendæ vitæ exempla, ſed maximas etiam totius ſapientiæ rationes propoſitas eſſe intellexiſſet. Quam quidem ob rem ſapiẽter ſimul & commodè hunc libro ſuo finem Hoſſeas eſſe voluit, vt ad eorum quæ dicta & perorata ſunt cõtemplationem ſapientiſſimum quemque inuitaret, quòd ea magnam diuinarum humanarumq́ue rerum notitiam accuratè conſiderantibus aperire valeant. Igitur quicunque ſapientia præditus huius totius libri partes momentaque omnia intelliget,& omnium quę in ea narrantur origines,progreſſiones & conſequẽtia obſeruabit,is profectò rationes omnes diuinas probabit,nihilq. in illis offendet. Namq́ue Deum hominum amantiſſimum & diſſimulantem peccata propter pœnitentiam, cognoſcet, nihilq́ue magis ex eis requirentem, quàm vt aut integris moribus perſeuerent; aut ſi corruerint, tamen fidei & pœnitentiæ rationibus reuocati,ei ſeſe reſtituendos credant & committant: Neq. enim ſibi impiorum caſum placere, neque iudicij in eos exercendi auidum natura,imò miſericordiæ omnibus hominibus, impartiendæ eſſe deſiderãtiſſimum; atque ei rei illum ſemper ſtudere, vt quamplurimis ſalutem afferat & vitam, cuius ſi qui expertes fuerint. id ſua ipſorum culpa, non diuino ſtudio aut voluntate accidere. Atq. hæc quidem ratio bonis & ſapientibus viris adeò manifeſta,adeo certa eſt, vt ad eam normã vitam inſtituant ſuam, cùm diuinam voluntatem immutabilem, conſtantem & ſui ſemper ſimilem eſſe certò ſciant.ex eo fit vt à vero atque honeſto vel latum vnguem nunquam diſcedant,vel ſi labi contigerit, erratum pœnitentia corrigant,fideq́ue ac ſpe Dei implorent miſericordiam, ſibiq. meliora omnia ex diuini verbi promiſſionibus promittant.Contrà verò quibus nec veritas nec honeſtas cordi eſt, ijs obſcuræ & difficiles diuinæ rationes videntur; demum hos non vnus error cæcos agit. alij enim nullam prouidentiam eſſe dicunt; alij verò iuſtitiæ nomine iniquitatem Deo attribuunt,cuiuſmodi ſunt illi, qui quorundam hominum caſus & interitum infernamq́ue damnationem non tam ipſorum culpæ, quàm diuinæ aſſcribunt voluntati,nullamq́ue eſſe aut intelligi in Deo iuſtitiam putant,niſi aliquos hominum tanquam materiam ſeueritatis ſuæ ad interitum & necem iam inde à principio deſtinauerit; quaſi verò iuſtus iudex eſſe non poſſit cui exercendæ ſeueritatis & ſupplicij decernendi deſit occaſio. Sunt etiam quibus nullam operum & pœnitentiæ rationem à Deo haberi aſſerant,ſolamq́ue hominum fidem nihil pręterea aliud expectari & credant & doceant. atque ob eam inſaniam delitijs, ſomno & voluptatibus indulgentes, nullum ſceleris, nullum flagitij genus perhorreſcunt. Alia præterea complura peruerſorum hominum genera ſunt, quos aut memoria complecti aut dicendo enumerare non eſt, vtpote de veritatis & honeſti ſimplici via varijs & innumerabilibus actos erroribus.horum

Exod.

omnium

omnium infeliciſſimus exitus propterea eſt, quòd ipſi à vero & feliciſſimo bonorum fine, atque à recta & certa via vltro exorbitarint: Certa enim via eſt, ſapienter vitam inſtituere, vitia fugere, caſum emẽdatione corrigere, Dei implorare miſericordiam, hæc qui non peruidet, vt offendat, ſibique ruinam moliatur neceſſe eſt, ſicut ſcriptum apud Ezechie- Ezech.18. lem extat: Nunquid voluntatis meæ eſt vt pereat impius, & non potius vt conuertatur à vijs ſuis & viuat? Et dixiſtis: non eſt æqua via via Domini. Audite nunc domus Iſraël: nunquid via mea non eſt æqua, & non magis viæ veſtræ prauæ ſunt? Vbi verò docere viæ ſuæ rationes vellet, ſubiunxit: Cùm enim ſe auerterit iuſtus à iuſtitia ſua, & fecerit iniquitatem, & in iniuſtitia quam operatus eſt, morietur. Et cùm auerterit ſe impius ab impietate ſua quam operatus eſt, & fecerit iudicium & iuſtitiam ipſe, animam ſuam viuificabit, vita viuet & non morietur. Vbi ergo liberi arbitrij negatio? vbi illa nimis parca, nimis iniqua, imò nimium anguſta de diuina miſericordia diſputatio? digniſſimum profectò Ezechielis vaticinij caput illud eſt, quod humanis in mentibus perpetua recordatione figatur. Igitur cùm de magnis rebus magna veritatis myſteria & multa argumẽta proferuntur, ſolet diuinus ſpiritus ſapientibus viris hoc modo examinãda & probanda propo- Pſalm.51. nere. Quis ſapiens, & obſeruabit hæc, & intelliget miſericordias Domini? Quo dicendi modo & figura diuinæ rationes optimæ æquiſſimæque eſſe docentur; ſolis tamen bonis & ſapientibus viris cognitu faciles eſſe, ſed eiuſmodi tamen virorum non ita magnam inueniri frequentiam hoc interrogatio illa ſiue potius deſideratio indicat. [*Quis ergo ſapiens, & intelliget iſta?*] Is qui cuiuſque rei naturam cognoſcere & diſtinguere poteſt, neque vlla in parte fallitur ſapiens in ſacris dicitur libris; qui verò ea quæ intellexerit & cognouerit, ad aliarum rationes & occaſiones accõmodare, atque ex alio exemplo aliud explicare nouit, proprio vocabulo intelligens ſeu potius prudens appellatur. Hebraicè enim nomen HHACHAM ſapientem, NABON verò prudentem ſignificat, namque חכם ſapiens ſic in ſacra philoſophia definitur: Cor ſapientis quæret doctrinam, & lingua ſa- נבון pientis componet ſcientiam. Prudentis autem hæc deſcriptio eſt: Qui ſapiens eſt cor- Prouerb.15. de, vocabitur prudens. Quicunque igitur his artibus inſtructus hæc intellexerit, atque cum his aliarum rerum ſimilitudines & exempla contulerit, vt ei diuinæ viæ & rationes omnes rectiſſimæ atque æquiſſimę non indicentur, fieri non poteſt, id quod iuſtorum teſtimonio comprobabitur, quibus nunquam illæ viæ vt planę, rectiſſimæ & certiſſimæ deſeruntur; ſi quibus autem nõ virtus ſed flagitium cordi eſt, iiſdem eæ viæ difficiles offenſionumque plenæ videtur, quoniam improbis illorum ſtudijs incœptis & conatibus perducendis aptę non ſunt? Nam quæ ſimplicibus atque innocentibus dum iter agunt, rectę regiæque viæ maximè placent, & libentiſſimè frequentantur, eædem latronibus, graſſatoribus, atque aliorum generũ ſceleratis vehementer diſplicent, & vitantur; calles autem deuij, vt ſtudijs ſuis oportuniores, quæ (vt in Debora cautio eſt) petuntur. Hactenus propitius nobis Dominus fuit, vt Vatem ſuum diuinum non pro dignitate, ſed pro ingenij noſtri tenuitate & breuitatis ratione explicaremus, cui noſtra etiam ad reliquos vatum libros vota vt probentur ſupplicamus. AMEN.

NAVIS IN AGRO ABVLENSI APVD DIVI LAVRENTII SACELLVM MENSE AVGVSTO 1567.

CHRISTOPHORVS PLANTINVS PIO LECTORI.

POETICÆ dictionis iucunditatem ARIAS MONTANVS ad res diuinas & ſacrorum myſteriorum arguméta canenda transfert ita temperatam, vt Ioue, Phœbo, Mercurio, Marte, Vulcano, Baccho, Iunone, Venere, atque illis alijs innumeris monſtroſæ ac ſacrilegæ vanitatis nominibus, (ſine quibus doctum & gratum carmen conſtare non poſſe quidam falſò autumant) penitus relegatis, & cæteris prophanis ornamentis, qualia ſunt Parnaſus, Aganippe, Phocis, Elis, Peneus, Arethuſa & Olympus, prætermiſſis, ex diuinorum librorũ vera & inexhauſta ſapientia, vtiliſſima ſententiarum pondera, & gratiſſima verborum etiam poëticorum variarumque ornamenta rerum proferat, quæ delectationis multum, vtilitatis atque eruditionis plurimum auditoribus afferre poſſunt. Hoc itaque conſilio ſingulas varij generis odas ſingulis vatum libris à ſe hoc in opere explicatis adiungit: in quibus præter debitam Deo pro abſoluto commentario gratulationem oportuna quoque ex vaticinij vniuſcuiuſq. argumento doctrinæ præcepta exemplaque exponit; atque eadem opera multorum ex ſacris libris locorum vel ſententiam aperit, vel notitiam indicat. Orandus verò nobis Deus eſt, vt quæ ille ad ſacroſanctæ religionis cultum & Catholicæ Eccleſiæ vſum cogitat & meditatur efficere ac præſtare poſſit. Nam preter alia plurima, poëticã artem Dei dono magis, quàm humanæ diſciplinæ præceptis cõſtantem in ſuum locum, hoc eſt in veræ pietatis templa & ſacraria reſtitutam diuinis myſterijs canendis conſecrare & inſtaurare exoptat.

IN HOSSEAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

QVI SACRIS *vatum veterum receptus*
Nuper arcanis cupido piorum
Fidus interpres populo reponens
Vera canebam,
Quid modò gratus celebrem poëta?
Quid prius laudum referam canoris
Verſibus, vel quæ reſonent Nauarum
Carmina rupes.
Te Deum noſtri & generis parentem
Vnde rerum ſunt elementa, & ipſe
Orbis, & quicquid ſuper eſt decori
Mœnia mundi
Quem neque æterni metuenda fati
Impulit primas poſuiſſe formas,
Nec ſatas longum retinere in æuum
Vlla iubet vis.
Libera aſt ſolum ſapientis vltro
Conſili mens hæc voluit benignè
Eſſe, diſtinctis numeriſq́ue, dixit,
Omnia ſunto.

Idem

Jdem & humanum genus eſſe magni
Particeps regni dedit, id ſed aſtu
(Prò dolor) vafri colubri ruinam
Senſit inertem.
Tu tamen tetri miſeratus ictum
Dentis, humanos reparare caſus,
Et mali occultam rabiem veneni ex-
tinguere tendis.
Te redemptorem miſerisq; rerum
Curſibus tandem profugus ſalutem
Sperat Iſraël, cupit atque anhelo
Poſtulat ore.
Qui tibi charus coluit beatas
Iebuſum ſedes, vbi mella quercus
Sudat, & lactis liquidi pererrant
Oppida riui.
Nunc in ignotis regionibus, nunc
Jnter inuiſas vaga turba gentes
Jngemit culpas memoratq; priſcæ
Tempora ſortis.
Sed dabis duro pater ô labori
Exitum? qualem recolenda vatum
Credere, & ſummis petere in periclis
Certa iubet vox
Annue, & finem properare damnis
Præcipe, ac duris meliora rebus
Ponito, ad noſtros pecora hæc reducens
Deuia paſtus.
Tu quoque æterni ſoboles parentis
Vnica, æquales tibi priſca honores
Dat fides, cultu celebratq; eodem
Cum patre natum
Namq; te ſeclis ſocium creandis,
Teq; ſeruandis ſapiente dextra,
Te reponendis voluit miniſtrum
Eſſe ruinis
Vatibus præſens neque te ſilebo
Spiritus nati & genitoris ardens
Charitas, quando neque tu minori
Numine gaudes.

Qui

Qui mare & terras reficisq́ olympi
Et foues oras bonus & frequentas,
Qui probas quicquid pater atque natus
Conſilij dant.
Virginum præſtans iuuenumq́ doctor
Qui colis mentes placidus modeſtas
Dexter ô laudum cupidum tuarum
Proripe vatem.
Pectoris puri penetrator adſis
Igne marcentes renouare ſenſus
(Nam potes) noſtræ tenebrasq́ mentis
Diſcute certus.
Fallor? an motu trepidat ſuperno
Mens, & excelſas videor per auras
Tollier? iam, iam, procul vſque terris
Euehor ardens.
Raptus in cæli radiantis oras
Audiam voces, quibus ipſe reddam
Magna priſcorum monumenta vatum
Ore Latino.
Hinc procul curæ tenues abeſte
Quidquid in frenis petit aut voluptas,
Vana ſpes, mendax honor & cupido
Suadet habendi.
Tuq́ Laurenti decus ô canendum
Heſperis altum medios per ignes
Qui petis cælum populo ſtupente &
Judice ſæuo.
Nunc in excelſa ſpatiaris aula,
Igne nunc felix recrearis almo,
Vnde ſunt vitæ ac aliena triſti
Munera letho
Nos tuis præſens precibus iuuato,
Si tibi noſtri placuêre nuper
(Hoſeæ vatis colo dum ſacerdos
Dicta) labores.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN IOELIS VATICINIORVM COMMENTARIA PRÆFATIO.

INTER alia grauiſſima argumenta quibus vera ac ſolida religio à falſa atque vana diſcernitur & probatur, vnum apprimè aptum ac firmum certa & conſtans futurarũ rerum cognitio eſt. Namq. hominũ mortalium animis non ſolùm quædam præteritorum temporũ & præſentium etiam rerum cognoſcendi cupiditas inſita atq. innata eſt, ſed multò etiam magis futurorũ euentuum præſciendi anxia cura & ſolicitudo inhæret. Atq. hæc quidẽ tam ardens, tam cõſtans ſecundũ naturam appetitio cæleſtem humani animi originem & perpetuam ſine fine durationem eſſe arguit. Etenim inter hominem & belluam hoc maximè intereſt, quòd hæc tantum quantum ſenſu mouetur ad id ſolùm quod adeſt, quodq. præſens eſt ſe accommodat: ac præteriti vix memor futura paulùm admodum ſentit. & cum nulla illis ſuarum etiam animarum ratio habeatur, vtpote quæ vna cũ corpore extinguuntur. ea tantùm curãtur & parãtur quibus corporis vitã præſenti tempore alere & tueri poſſint, atq. vbi inſtanti ſuccurrerint neceſſitati futura tẽpora aut nulla, aut præſentibus ſimillima fore, neq. ſibi quidquã diem allaturã adẽpturámue putant. Quamobrem maxima eorum generum pars neq. ſerunt, neq. metunt, neq. congregant in horrea. ſi quæ verò ſunt quæ ſibi in poſterũ cauere viſa ſint, vt apes, vt formicæ ea breuiſſimæ tempeſtatis vnius hyemis tantum præſenſione mouẽtur. Homo autem quoniam rationis & diuini luminis eſt particeps, temporũ omnium affinitates & conſequentias cernit, & preteritorum ac preſentium cognitione non contentus (quoniam illa iam non ſunt, hæc etiã mox non erunt) futura curioſius & anxius inquirit, vt qui futurarum rerum rationem & prudẽtiam ad ſe intelligat pertinere. Atq. ex hoc fonte illud ardens famæ & nominis propagandi ſtudium, illa vehemens poſteritatis cura eſt, hinc de rebus ad futura tempora pertinentibus deliberatio & conſultatio, hinc præclara illa vni inter cæteras animantes homini adſcripta viuendi ars atq. agendarum rerum ratio, quæ virtus ex prouidendo eſt appellata prudentia; hinc demum illa anxietas, cura & ſolicitudo, quid tandem futurũ ſit, quærẽdi atq. animo agitandi, quæ etiam ceſſantes etiam otioſos occupat & exercet. Neq. verò ea ſolum quæ ſibi vni & cõtingere & euenire poſſunt vnuſquiſq. cogitat & cauet, ſed cõmunia ſuorum, ſed ciuitatũ, ſed publicarũ rerum atq. regnorũ, imò etiam & quæ ad totum humanũ genus pertinẽt euenta ſingulorum animos cura & cogitatione mouent. Etenim natura eadem rationis vi hominẽ non ſolitarium eſt ſinit, ſed hominẽ alijs cõciliat, & ad vitæ ſocietatẽ natum eſſe docet, ſuaſq. res & rationes ita definire cogit, vt humani nihil à ſe alienũ putet, & cuiuſq. publici caſus aut euẽtus rationẽ ad ſe etiã iudicet pertinere. Atq. adeò non ad hominũ ſolũ res cogitãdas cura ab hominibus ſuſcipitur, ſed ad ipſam totius mundi molem cognoſcendã, ad mundi partes, cælum, maria & terras inueſtigandas, & quid in his rebus factũ olim, quid nunc fiat, quid tandẽ futurũ ſit, inquirendum incitat: vel quòd totius orbis partem & ciuem, vel quòd dominum ſeſe quiſq. eſſe putet, vnde tanta ſingularum etiam minimarũ rerum cognoſcendi curioſitas eſt. Quę enim ſua quiſq. putet vt ea cognitu ſibi digna iudicet, omnino eſt cõſentaneum. Sed quanquam hæc ita ſeſe habeant, tamẽ hominũ generi obſcura nimium & denſiſſimis tenebris inuoluta futurarũ rerũ cognitio eſt, ſiue id membrorũ materies & grauis totius corporis moles efficiat, ſiue in illo potius primorũ parentum naufragio huius etiã maximi cõmodi facta iactura eſt. Etenim illud quod inter alia preclara munera Dei dono homini cõtigerat, vt ſaluti quoq. ſuę in æternũ cõſulere poſſet, vbi debitũ obſequium officiumque deſeruit. præter cætera etiam multa extremum deponere eſt coactus, atq. de amœniſſimorũ hortorũ finibus ea cauſſa pulſus, ne certã ſibi munire viam poſſet, qua futuris incõmodis caueret & ſaluti in poſterũ ſuę cõſuleret. Ne fortè inquit, mittat manũ ſuam & ſumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternũ.

Ariſtot. Metaph. 1.
Tull. offic. 1.
Pſalm.
Matth. 6.
Prouerb.
Gen. 2.
Gene. 3.

CVM ergo homini futurorũ prænoſcendi appetitum quidem maximũ relictum, copiã verò & facultatẽ omnẽ ademptã fuiſſe conſtet, conſequẽs eſt ad vnius diuinæ naturæ fidẽ & ſub-

ſidia illi eſſe recurrendũ: nãq. hoc etiã genere ſeſe à Deo ſuperari homo intelligit & iuuari poſſe credit & ſperat, ſicut ſcriptum eſt: Nunquid non populus à Deo ſuo requirit viſionem? atq.
Iſaiæ 8.
hęc cauſſa eſt, quamobrẽ tot tam varia & frequẽtia diuinationũ genera excogitata olim ſunt, tot augurũ, aruſpicum, pontificũ, antiſtitũ inſtituta collegia, tanta auium, viſcerũ, extorum, ignium, aquarũ inſpiciẽdi diſciplina, & tripodes, puluinaria atq. delubra cõſulendi cupiditas: quæ quidẽ genera omnia diuinam naturã petere & ſolicitare videntur. verùm enimuero hæc omnia & quæcunq. huiuſmodi ſunt non tã ſe certa veraq. quàm diuini cõſilij & oraculorũ vim opemq. neceſſariã eſſe hominibus probauere. Siquidẽ hæc vana & incertiſſima fuiſſe, cùm ipſæ rerũ ſpecies quibus ea expediebãtur, tum agendi ratio omnis quæ ſorte, cõiectura & humanis præceptis ac humanis obſeruationibus & præceptionibus cõſtabat & ambiguis etiam verbis pronũtiabatur, tũ præcipuè exitus ipſi probauerũt. Neq. tamẽ propterea quòd hæc via atq. huiuſmodi ratio minimè ſuccedat, finẽ ipſum & conſilium vanũ incertumq. exiſtimari oportet, neq. ex eo quòd hæc à dijs petita, nõ tamẽ relata fuerint, Deum conſuli ſuperuacaneũ eſſe cõcluditur, ſiquidẽ ipſa humanæ naturæ vis contineri non poteſt, quin huiuſmodi futuras res cogitet & noſſe cupiat, id autẽ cùm ſibi ipſa præſtare nõ valeat, à numine diuinaq. natura petat neceſſe eſt. Si qua ergo falſitas, ſi qua deceptio ſubſit, ea nõ in eius, quę id appetit, naturę motu & conatu, neq. in eo, vnde hæc petũtur, genere, ſed in huius omnino generis ignoratione & inepto aut etiã peruerſo petẽdi modo cõſiſtit. Diuina enim natura cùm ſimpliciſſima ſit, iam illa prima errãdi & fallẽdi cauſſa eſt vt multiplex eſſe putetur. deinde & ſi maximè vna eſſe intelligatur, & quęnã ea ſit planè fuerit exploratũ, quomodo tamen hanc rem procurari, qua ratione impetrari conueniat, id diligenter eſt peruidendũ. Cùm autẽ futurorum certa cognitio & prędictio vni tantum diuinę naturæ tribuatur, eos qui futura neq. ex ſe prænoſcere neq. prædicere poſſunt, quãuis & dij habeãtur & appellẽtur, à diuina tamẽ natura longè alienos eſſe cõſequitur: ac proinde illum qui ſolus hoc præſtare poſſit verũ Deum, ſolumq. diuinis honoribus iurè eſſe digniſſimũ. Atq. hoc quidẽ diuinitatis ſuę egregium argumentũ ſemper inuiolatũ & ſyncerũ ille qui verè Deus eſt ſibi habere tueriq. voluit, neq. cũ vlla alia natura communicari paſſus eſt: vt futura non modò quæ proxima iam eſſent, quæq. inſtarent, ſed etiam quæ lõge à preſentibus remota forẽt ſolus ille pręſciret & prędicẽda mãdaret. Nam miracula, prodigia & portenta atq. alia diuinæ virtutis ſigna vel ad naturę rationes aliqua ex parte referri poſſunt, vt ſubiti ignes, fulgura, tonitrua, pluuiæ, præſentiſſimę morborũ curationes, quę ſi non ijs modis quibus diuinitus accidũt, certè alijs rationibus cõtingere naturaliter poſſunt, vel certè dęmonũ naturę & incantatorũ artibus alijſq. hominũ præſtigijs ſaltẽ in ſpecie permiſſa aliquando ſunt edita; vt quod harũ artium & naturarũ opera ſpectra quædã & corporũ animaliumq. aut hominũ aut etiam diuorũ imagines ſubitò extare videantur: cuiuſmodi ſpectacula Ægyptos olim incantatores Moſe etiã præſente edidiſſe legimus. At verò earũ rerũ quæ futuræ ſunt, & qui in humanis rebus olim erũt euẽtuum certa notio, nullis dæmonibus, nullis hominibus natura aut arte aut diſciplina aliqua conceſſa aut permiſſa eſt. Quæcunque enim cõtingere poſſunt naturæ certis curſibus aut terminis definire atq. arte tradere & præſcribere non eſt (quidquid vanorũ aſtrologorũ diſciplina in diuinæ prouidentiæ rationibus ſibi ſtudeat vſurpare) huiuſmodi enim res ſolùm diuina natura ſibi vẽdicat & aſſumit, ſicut ſcri-
Iſa. 11. ptũ eſt: Vbi nunc ſunt ſapientes tui: Annuntient tibi & indicent quid cogitauerit Dominus
» exercituum ſuper Ægyptum, quæ ſeſe harum diſciplinarũ genitricem & magiſtram iactabat.

Igitur quæcunq. diuina prouidẽtia nullis conſcijs adhibitis in humanis rebus cognouit & ſtatuit, eorũ exitus atq. euenta omnibus hominibus, pręterquã ijs, quibus vera Dei colitur religio aut qui ex eodem Deo aut eius vatibus acceperint in obſcuro incertoq. latẽt, ſicut ſcriptũ
Iſa. 44. eſt: Ego ſum Dominus faciẽs omnia, extẽdens cælos ſolus, ſtabiliens terrã, & nullus mecum:
» irrita faciens ſigna diuinorum & ariolos in furorem vertens, conuertẽs ſapientes retrorſum,
» & ſcientiam eorũ ſtultã faciẽs. Hoc enim ſola diuina natura, quæ vna ac ſimplex eſt, præſtare
Pſal. Act. 1. poteſt, in cuius manu ſunt oẽs fines terræ, in cuius poteſtate omniũ rerum tẽpora & momenta

ſunt

ſunt poſita, is vnus quid futurum & quãdo ſit peruidet, cui nihil aut præteritũ aut futurũ, nihil nõ viuens & præſens eſt. hoc ſibi ille ſolus aſſumit & vẽdicat, hoc iuris aut dignitatis, cùm nulla alia natura aut arte, non cum dæmonibus, non cum hominibus, nõ cum Ægyptijs aut Chaldæis communicat diſciplinis, cuius illa de hac re vox eſt: Recordamini prioris ſeculi, Iſaiæ 46. *quoniam ego ſum Deus & non eſt vltrà Deus, neq. eſt ſimilis mei: annuntians ab exordio* ,, *nouiſſimũ & à principio quę nondũ facta ſunt ſciens: Conſiliũ meũ ſtabit, & omnis voluntas* ,, *mea fiet. Atq. ita religionem ſuam cõmendat Deus, & ab alijs quæ veræ non ſunt ſecernit,* ,, *ita etiam eos ſolos quibus ea purè ſancteq. colitur hoc ſingulari beneficio decreuit ornare, & dignos facere, quibus cum primis conſilia ſua diuina & futurarũ rerũ rationes cõmunicaret, atq. ijs auctoribus & miniſtris alias etiam nationes arcana ſua ſuamq. veram religionem doceret; ſicut ſcriptum eſt: Quid eſt omnis caro vt audiat vocem Dei viuentis qui de medio ignis* Deuter. 5. *loquitur, ſicut nos audiuimus, quibus Dominus maieſtatem & magnitudinem ſuam oſtẽdit?* ,,

DIVINIS *porrò arcaniſq. libris auctoritatẽ & fidem tum alia multa tum certa futurarum rerum expoſitio imprimis conciliat, ex quibus non ſolùm illius religionis familiares & domeſtici, ſed aliarũ etiam nationũ homines grauiſſima & conſtãtiſſima de rebus ſuis oracula petere poſſunt, qui neq. ex alijs aut diſciplinarũ aut religionũ libris quicquã veri ac comperti habere potuerunt: Nam quod de Sibyllinis folijs traditum & memoriæ mandatum eſt nihil omnino cum ijs, quæ dicta nobis ſunt, pugnat, quãdo planũ manifeſtumq. ſit ſcripta illa non ita vulgata, non ita omnibus fuiſſe expoſita vt nullã nobis vanitatis darent ſuſpicionẽ: aut ſi quid in illis veri continebatur, quod ad publicas vel priuatas rationes pertineret, ab his noſtris accepta ac compilata & pro ſuis vendita fuiſſe crediderim. quam nos rem vel alijs diligenter expendendam relinquimus, vel præſenti ſermone copioſius diſputandã reſeruamus.*

PLVRA *autem futurarum rerum prædicendi genera, plures modos apud ſuæ religionis homines Deus eſſe voluit, quos oẽs enumerare & pro dignitate tractare lõgius & maius eſt, quàm vt præfationis anguſtiæ capere & cõtinere valeant. ex quibus vnũ illud genus eſt præclarũ quod vatũ miniſterio præſtatur, quòd ij viri delecti digniq. habiti fuerint, quibus diuina cõmunicarentur conſilia, atq. alijs aperienda crederẽtur: qui prouidẽtiæ teſtes & veræ probatiſſimæq. religionis aſſertores oblatæ etiam mortis tolerantia, eſſent, qui nõ priuatarũ modò ſed publicarũ etiam rerum imagines animo contẽplati certa & conſtãti oratione prædixerũt, quorum dicta atq. oracula adeò firma rataq. ſemper fuêre, vt abrogatam omnino alijs fidem, his ſolum veritatis ſuæ præconibus Deus habendam curauerit, eamq. ipſo rerum euentu liberauerit; ſicut ſcriptum eſt: Suſcitans verbum ſerui ſui, & cõſilium nuntiorũ ſuorum cõplens.* Iſaiæ 44 *Qui dico Ieruſalem habitaberis & ciuitatibus Iudæ ædificabimini, & deſerta eius ſuſcitabo.* ,, *Qui dico profundo deſolare & flumina tua arefaciã. Qui dico Cyro paſtor meus es: & omnẽ* ,, *voluntatẽ meam cõplebis. Qui dico Ieruſalem ædificaberis, & templo, fundaberis etc. Vt autẽ* ,, *certius ac firmius veritatis haberetur teſtimoniũ & diuinę prouidẽtię fides eſſet conſtãtior, nõ ſingulæ modò res ſingulis vatibus, ſed interdũ etiam eædem pluribus ad cognoſcendum atq. ad prædicendũ creditæ & cõmiſſæ fuêre, eæ maximæ quę ad magna & pręclara negotia ſiue diuinitus ſiue humanitus gerenda petinebãt. ex quo genere illę pręcipuæ ſunt, quę cõmunem orbis reſtitutionẽ & ſalutẽ, quę ſacroſanctũ Ieſu Chriſti Euãgelium, quæq. extremũ in oẽs homines iudicij diẽ attingũt. quæ omnia planè diuina ſunt, & humanæ felicitatis veras in ſe continent rationes. Sed ex ijs etiã quæ diuino conſilio conſtitui, hominũ tamen opera geri explicariq. ſolent, quędã publica negotia nõ vni tantũ ex vatibus pręuiſa atq. præcãtata fuêre, ſed interdũ duobus nonnunquã & pluribus vt in ore duorũ vel trium ſtaret omne verbũ. huiuſmodi aũt ſunt Iſraëlitarum bella, bellorũq. ſucceſſus, captiuitas, priuatæ & publicæ liberationes, totius orbis imperij mutationes atque vices, & quæ ſimilia his plurima in diuinis oraculis legũtur: quorũ rationes ideo vatibus ſuis perſpectas cõpertas atq. multò antè quã explicari cõtingeret prædictas voluit Deus, ne (quæ hominũ ſtultitia eſt) aut ex incerto caſu, aut ex hominũ populorúmue fortuna, aut ex neceſſaria & fatali felicitate, ſed potius ex diuino cõſilio & volũtate*

omnia hæc accidiſſe crederentur. atque hoc modo iniectus hominũ animis timor ac religio augeretur, & omnis ſuperbia, omnisque fugaretur inſolentia: quòd non ſibi genioq́. ſuo felicitatem, ſed diuinæ voluntati ac cõſilio quenquam aſcribere, atq. ad diuinas rationes ad honeſtatem, ad ius æquitatemque omnia non ad priuata commoda, neque ad ſuum cuiuſque arbitrium reuocare oporteret. Igitur ex his publicis mandatis, duo præcipuè diuino Vati Ioëli, quem nunc interpretari aggredimur, de duabus maximis rebus data ſunt: alterum quod ad Iſraëliticarum rerum euentum atque obiter quatuor orbis terrarum imperij tempora & ſeriem ſpectat. alterum verò quo publica & communis hominum ſalus, ac vera animorum continetur felicitas. qua legatione nulla nec grauior poteſt obiri, nec dignior. Eius autem argumenti ſumma breuiter nobis repetenda eſt.

ARGVMENTVM.

DIVINO *ſpiritu auctus excitatusque Ioël, futuram quatuor orbis imperiorum Aſſyrij videlicet, & Perſici, Græci etiam & vltimi omnium Romani ſeriem præuidet & canit; miſeram porrò ſtragem atque extremum excidium, quæ horum regnorum temporibus Iſraëlitico populo parata erant cõmunis & patrij caſus dolore cõmotus deplorat: Namq. maximas Iſraëlitæ calamitates, primũ ex Aſſyrijs, deinde ex Perſis, tum etiam ex Græcis, tandemq́. ex Romanis acceperunt. cuius rei in ſacris Regum & regnorum libris, & apud Danielem, Ioſephum, Aegeſippum, & Tacitum, atque alios ſatis longa narratio eſt. Demum poſt harum miſeriarum prædictionem, futura hominum per Chriſtũ redemptio & ſalus, ac maxima illa de peccato ac morte victoria & triumphus, ſummaque eorum qui reſtituti erunt felicitas præcinitur: Quis autem vates, hic cuiuſque familiæ, & quo tempore fuerit in cõmuni de duodecim Vatibus diſputatione dictum à nobis eſt. Orationis verò ac dicendi genere tum obſcuro, tum graui atque ſublimi vtitur: quoniam res ipſæ ex ſe magnæ, grauesque valde ſunt, & perpetuis tranſlationibus atque allegorijs pronuntiantur: quod genus inter omnes elocutionis formas longè eſt difficillimum. Nam calamitates populis Iſraëliticis venturas horrendæ famis atque annonæ defectus imagine deſcribit; ipſos autem à quibus venturæ eſſent quatuor locuſtarum generibus, numero, multitudine, & nocendi ingenio atque ſtudio diſsimilibus comparat, atque adeò hanc imaginem omnibus ſuis coloribus, & membris ita aptè, ita diligenter, ac minutè depingit & ornat, vt ad eam tantum rem omnem ſuam operam omneque ſtudium contuliſſe nonnullis videatur: qui picturæ admiratione ducti quam rem, aut perſonam ea referat, nihil curandum putent, neque quicquam ſub illis locuſtarũ, famis & penuriæ depictis ſpectaculis, præter ea quæ ſeſe oculis primum obiecêre, aut ſubeſſe credant, aut deſiderent; adeò pulchrè, adeò artificiosè hæc poſita tractataque ſunt. Nos autem tabulam ipſam ita vt recto obtutu conſpici poteſt primum ſingulis notatis partibus ſpectandam proponemus; Deinde quomodo vertenda, dirigendaq́. ſit docebimus, vt maius pulchriusq́. multò opus maximo artificio perfectũ inſpiciatur; cuius operis perficiendi cauſſa omnis agendi ratio ab auctore eſt instituta. Atque prius quidẽ vaticinium hoc dicendi genere abſoluitur. Poſterius verò genus etſi non ita crebris tranſlationibus, ſed planioribus & magis ad ſermonem accedentibus verbis, tamen maximis, tamen grauiſsimis propterea conſtat, quòd res ipſe de quibus ſermo fit, grauiſsimæ, & maximæ ſua natura ſunt. cuiuſmodi humana ſalus & redemptio, diuina ſanctificatio, & cæleſtia dona atque prophetiæ ſpiritus, & euangelici miniſterij virtus & efficientia eſt. ex quibus rebus ſi quæ ſimpliciter, aut breuiter, nulla tamen aut tenuiter dici poteſt, aut humiliter. Vt ergo tantæ à nobis ſuſceptæ cauſſæ, & commentandi officio aliqua ex parte ſatisfacere diuino contingat dono, ipſum in primis diuinum ſpiritum precari, venerari atque implorare vehementer expediet.*

Qui maria & terras, qui cælum numine comples
Spiritus, ô certum vatibus auxilium,
Sis felix, noſtræq́; potens illabere menti
Et defer vatem per tua ſacra tuum.
Si tibi noſter & eſt animus ſtudiumq́; probatum
Doctorem & populis annuis eſſe pijs.

Caput I.

VERBVM *Domini quod factum eſt ad Ioël filium Pathuel.*

TOTIVS libri inſcriptio hæc eſt, quæ in ipſo dicendorum limine præfixa Hebraico more magnas & grauiſſimas res his, qui in ſacraria vſq. penetrauerint, cognoſcẽdas promittit: nam nihil aliud in toto opere, quàm verbum Domini, oraculaque diuina contineri docet, quorum maieſtas & grauitas, diligentiſſimos attentiſſimosque ad audiendũ animos deſideret; neque quicquam eſſe quod non ſolidum, non maximi ponderis ſit; vtpote Domini verbum ad mortales homines factum, vnde eorum pedibus lucerna, & ſemitis lumen clariſſimum accendatur. (Pſalm.118.) Diuini ergo verbi appellatione dicẽdis auctoritas, nominis verò & familiæ eius à quo relatum eſt certitudo, & teſtimonium orationi tribuitur. Quo in loco illud conſiderandum eſt, Vatum nomina in librorum initijs appellata, dicendis auctoritatem & fidem duplici periculo conciliare; altero quidem quod huiuſmodi initia dicendis, aut ſcribẽdis rebus, vanè aut mendoſè facere, magna ſemper fuerit religio: Nemo enim hominum eſt qui verbum Domini vſurparit, nemo qui ſe diuinum vatem appellarit, quin ſe grauiſſimum capitis, animæque ſuæ periculum ſubire, ſi id aut falſò aut ſimulatè dixerit, intelligat: quamuis ea quæ dicantur grauiſſima, quamuis ſanctiſſima, quamuis miraculorum ſpecie aliqua conteſtata ſint; id tamen Vatis nomen falsò aut temerè vſurpare nulli contigit impunè, ſicut ſcriptum eſt: Ecce ego ad prophetas ait Dominus, qui aſſumunt linguas ſuas & aiunt: Dicit Dominus. (Ierem. 23.) Ecce ego ad prophetas ſomniantes mendacium, ait Dominus, qui narrauerunt ea, & ſeduxerunt populum in mendacio ſuo & in miraculis ſuis, cùm ego non miſiſſem eos, neque mandaſſem eis. Atque hæc res ſeueriſſimis exemplis, & animaduerſionis iudicio confirmata fuit: ex quibus illud vnum eſt, quod præcone Ieremia fuit olim editum: Audi Hanania, nõ miſit te Dominus, & confidere feciſti populũ iſtum in mendacio: Idcirco hæc dicit Dominus, Ecce ego mittam te à facie terræ, hoc anno morieris, aduerſus enim Dominum locutus es. & mortuus eſt (ſubiungit Hiſtoria) Hananias in anno illo, menſe ſeptimo. Alterũ verò periculum certa honoris, nominis ac dignitatis apud homines iactura eſt. Nullus enim vaticinandi munus & officiũ, niſi aut à Deo iuſſus, aut ambitione & gloriæ ſtudio ductus ſuſcipit. ſed qui populi auram grauiſſimo nomine captare cogitauit, magnã nomini ſuo infamiam & æternum dedecus molitur, ſi id quod prædixerit non eueniat. neque verò hæc incerta alea eſt, ſed certiſſima omnino vt eorum qui Dei nomine futura prænuntiarint dicta omnia certus exitus confirmet. quorum verò dicta aut prædictiones ſua ipſorum temeritas atque ambitioſa cogitatio propriúmue regat conſilium, eorum vanitatem tempus ipſum aut nullis aut contrarijs euentibus prodit: hac enim perpetua etiam vanitatis infamia & probro mulctari eos voluit Deus, qui veriſſimi ac ſanctiſſimi officij nomẽ & titulum ſuis ambitionibus ſuisque mendacijs prætenderẽt. atque adeò hanc rem omnibus teſtatam eſſe idem voluit Deus, vt verum à falſo propheta dignoſcendi ratio omnibus eſſet expoſita. ea autem ratio perpetuo conſtans ac planè diuina eſt, qua multorum hominum mendacia, illuſiones, & propria ſomnia, vt Lydio aliquo lapide ſemper ſolent explorari. cuiuſmodi ſunt qui prophetiarũ inſcriptione vulgo circumferũtur libri, & quæ Græci quidam Danielis & Ioannis Theologi interpretes de certis annorũ millibus commenti ſunt (quos ob eam rem Chiliaſtas vocant) quorum omnium ſomnia perinde vt ægrotantium vana fuiſſe dies ipſe demonſtrauit. nam quod tempus ab eis ad ſuarũ commentationũ fidem citatũ fuerat id vbi affuit, eorũ fictionis & vanitatis certiſſimo fuit teſtimonio. (Hierem.28.) ſicut ſcriptũ eſt: Veruntamẽ audi verbum hoc quod ego loquor in auribus tuis, & in auribus vniuerſi populi. Prophetæ qui fuerunt ante me & ante te ab initio, & prophetauerũt ſuper terras multas, & ſuper regna magna de prelio, de afflictione, & de fame; propheta qui vaticinatus eſt pacem; cùm venerit verbũ eius, tũc ſcietur propheta quem miſerit Dominus in veritate. Ergo quicunque non ſolùm dicendo, ſed etiam ſcribendo in diuinis vatibus nomen profitetur ſuum; id aut ſtabili veritatis fiducia, aut ſummo ſuo periculo & æterna infamia ſe facere intelligat neceſſe eſt. Quamobrem quibus vera atq. legitima eius muneris functio fuit, ijs non modò ſuum, ſed patris etiam & patriæ interdũ nomen teſtimonij & fidei cauſſa appellare nunquam eſt dubitatũ. Id quod Vates noſter

Ioël non minus, quàm cæteri diligenter præſtitit. qui & diuini verbi inſcriptione & ſui paternique nominis appellatione, attentionem ſibi atq. fidem parauit. ſeque ſcripto ad poſteritatem opere probatiſſimorum vatum ponderibus examinandum toti orbi præbuit, qui non ſolùm Iſraëliticarum rerum, ſed omnium etiam gentium rationes tractandas ſuſciperet. ſed de eius & patris nomine aliàs à nobis eſt dictum.

Audite hoc ſenes, & auribus percipite omnes habitatores terræ: ſi factum eſt iſtud in diebus veſtris aut in diebus patrum veſtrorum. ſuper hoc filijs veſtris narrate & filij veſtri filijs ſuis & filij eorum generationi alteræ.

VATICINII ſui grauitatem in ipſo dicẽdi exordio docturus non quoſuis homines appellat, ſed eos, qui ſapientia & præteritorum temporum notitia vſuque præſtabant: ſenes nimirum, quibus cùm ſuam rationem probauerit cæteris omnibus probatum iri non dubitat, vel non opus eſſe intelligit: huiuſmodi enim res à ſenibus magis, quàm à junioribus curari obſeruarique ſolent: namque hi ætatis robur & florem ob minorem rerum vſum communium calamitatum cogitatione & metu minus aguntur. contrà verò ſenes ob multorum temporum & caſuum exempla atque virium imbecillitatẽ & diligentius
Prouerb. 20. res conſiderare & commodius ſibi atque alijs conſulere norunt; ſicut ſcriptum eſt: Pul-
Iob 12. chritudo iuuenum robur eorum, & decor ſenum canities. & in antiquis eſt ſapientia, & in multo tempore prudentia. Cùm ergo inauditam admirandamq. rem & à nemine vatum hactenus hoc modo atq. ordine prædictã non ſolùm prædicere, ſed lamentari etiam pararet, ſenes ſui temporis appellauit, quibus teſtibus ad vaticinij ſui grauitatem probandam vteretur. eandem etiam attentionem cęteris hominibus parat, quos non tam teſtes, quàm orationis ſuæ auditores atque admiratores eſſe vult, ſiquidem magnum atque admirandũ aliquid à ſe afferri indicat, cui par exẽplum cunctis ante ſeculis fuerit inauditũ; idem autem futuris, obſeruandum vehementiſſimeque ſtupendum ſit. olim hiſtoriæ & præteritarum monumenta rerum pluribus quàm nunc nota erant, propterea quòd non tam libris (quos rari legunt,) quàm liberis à patribus traditæ poſteritatis memoriæ prodebantur, atque ea quæ in tenera ætate domeſtica parentum narratione filij imbiberant multò fidelius retineri & ad rem atque ad cauſſam præſentem ſapientius poterant accommodari, ex qua re illa frequentia in ore omnium verba fuerant memoriæ proditum eſt; & accepimus. nam quæ audimus multo facilius animo percipiuntur & memoria cuſtodiuntur quàm quæ legimus. quamobrem illud frequentiſſimè in diuina lege patribus inculcatur: & narrabis ea filijs tuis: & quando interrogauerit te cras filius
Pſalm. 77. tuus, dices ei &c. & illud etiam: Deus auribus noſtris audiuimus, & patres noſtri narrauerũt nobis opus quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis &c. Quoniam ergo maximũ & inauditũ hactenus vaticinium afferebat quod omnium imperiorũ res & rationes Iſraëliticarũ calamitatum ſeriem cõtineret quàm breuiſſimè, ait: [*Si factum eſt hoc in diebus veſtris, aut in diebus patrum veſtrorum.*] Vaticinium huic ſimile inauditum hactenus fuiſſe ſeniorum & omnium terræ ſanctæ habitatorum teſtimonio confirmat, idemque vtpote maximum, cunctis obſeruandum & poſteris ſuis in ſequẽtes ſeculorum ætates narrandum proponit, tantùm dicendorum veritate & conſtantia nititur, tantùmque id ſcire omnium intereſſe iudicat. [*Super hoc filijs veſtris narrate.*] Iam diu eſt quod hæc tam vtilis conſuetudo deſit, atque hic paternæ diſciplinæ mos exoleuit. Nemo pater eſt, qui quos liberos genuerit propria doctrina ſapientiores reddat, namque aut parentes ipſi præter auaritiam & ambitionem omnium artium expertes ignarique ſunt, aut ſi quibus aliqua bonarum diſciplinarum notitia eſt, nihil minus curant quàm vt filios ſuos doceant ſi quos verò peritiſſimos eſſe volunt ad publica gymnaſia, ad ſcholas relegant, vbi libera plerunque & vaga iuuentus plus in moribus detrimenti, atque in argento diſpendij, quàm in diſciplinis emolumenti compendijque facit. Nam quæſo per Deum immortalem inter tot noſtræ memoriæ ſcholaſticorum millia quotusquiſque eſt qui vir bonus & ſapiens euaſerit? nonne viri numeri omnes illi ſunt, & paruulus puer eos numerare poteſt? Inter omnes verò diſciplinas diuinarum atque huma-

narum

narum rerum hiſtoria honeſtiſſimum locum ſortita eſt, nihil enim poſt ſacrorũ librorum ſtudia homini ad ſapientiam, ad rerum vſum, atq. ad humanarũ rerum perſpiciendam & deſpiciendam vanitatem, plus quàm certa præteritorum temporum notitia poteſt conducere. quæ res multis in ſcripturæ locis nobis præcepta & commendata eſt, vt illud: Interroga patrem tuum,& dicet tibi, maiores tuos,& narrabũt tibi. Deut. 32. Huiuſmodi igitur hiſtorias ad publicam & priuatam vtilitatem, multo magis mentibus, quàm libris inſcriptas eſſe oportet, cùm ex earum cognitione atq. obſeruatione diuina, imprimis prouidentia,& mortalium vices, caſus atque infeliciſſimi ambitionis exitus intelligantur, & multa ad res gerendas comparetur prudentia. [*Et filij veſtri filijs ſuis, & filij eorum generationi alteræ,*] Hac dicendi figura perpetua poſteritas deſcribitur. namque vnius ſeculi ſpatium, quod quibuſdam octoginta, nonnullis centum annorũ eſſe placet, generationis nomine in ſacris dicitur; quòd eo curriculo ſingulorum hominum vita peragitur, neque enim quemque ex tot militum millibus, quos ad Græciæ ruinã Xerxes conduxerat, poſt centeſimum annum ſuperſtitem fore credidit. itaque vnius ætatis homines ad vnum ſeculum pertinent, ob eamque cauſam quatuordecim filiorum ſucceſſione, quatuordecim generationes Matthæus definiebat. Perpetua igitur traditione rem hanc omnibus ſuæ Matt. 1. gentis hominibus ad æternam memoriam notam eſſe cupit, quæ diuinam ſimul prouidentiam agnoſcere, & ſuis ipſorum rebus diſcant conſulere. [*Generationi alteræ.*] Non de duobus alter hoc in loco, ſed de ſequentibus potius dicitur. nam Hebraicè eſt ahher, אחר quod propriè ſequelam poſteritatemque ſignificat. Atque hactenus exordium fuit, quo rem grandem & cognitu neceſſariam ſibi dicendam Vates docuit, communemque eſſe omnium hominum cauſſam, quam non ſine iactura quiſque poſſet ignorare. propterea enim præteritorum ſeculorum memoriam reuocauit, & præſentes ſuæ tempeſtatis homines, & poſteritatem omnem ad audiendum appellauit. Eſt autem hæc, vt diximus, lamentatio quædam & magnæ atque extremæ calamitatis deploratio, quam ſic deinceps inchoat:

Reſiduum erucæ comedit locuſta, & reſiduum locuſtæ comedet bruchus, & reſiduum bruchi comedit rubigo.

SOLENT qui pingẽdi artis peritiſſimi ſunt, cùm alia multa oculorum oblectamẽta, atque artis ſpectacula edere, tum mirandas quaſdam depingere tabellas, quæ ex aduerſo ac directè ſpectantibus aliam rem, aliam verò ſi ex obliquo inſpiciantur, eamque multò pulchriorem, & quamobrem pictura ipſa ab artifice ſit inſtituta oſtendant. atq. hic modus magnã perſpectiuæ artis exigit peritiam. vt ſpectator recto obtutu conſiderans, aut nauem, aut lucum, aut fluuium aliquem ſibi videre videatur. aliter autem attente perſpiciens Cæſaris equeſtrẽ imaginem ad viuum effictã, aut Adami, Euæ, atque ſerpentis hiſtoriam, aut aliquid aliud artificioſè & propriè expreſſum videat, cuiuſmodi nos miracula apud Petrũ Villegam optimum virũ præſtantiſſimumq. pictorẽ aliquando vidimus. Hanc ſimilitudinem à pictura ad dicendi artem auctores transferẽtes, multa ſæpe dicere ſolent, quæ primùm audita aliam rem, propius verò atq. attentius cõſiderata, aliã multò elegantiorẽ atque magis ex dicentis ſententia contineant. cuius generis illa ſunt: Non alligabis os boui trituranti, & non arabis in boue & aſino; & illud apud exteros.

Circa virenteis eſt animus tuæ Campos iuuencæ, &c. Atq. hæc frequens ſacris auctoribus Deut. 25. Horat. li. 1. od. 5. aliiſq. nõ infrequẽs exornatio græco vulgatoq. vocabulo allegoria dicitur, quæ hoc à metaphora tranſlationeque differt, quòd hæc in vno aut altero verbo reſidet, illa verò integram ſibi orationẽ vſurpat, atque meritò ob eam rẽ perpetua metaphora à Quintiliano dicta eſt. Hoc dicẽdi genus in toto hoc priori vaticinio ſecutus Ioël, rem, de qua ſermonẽ inſtituit obſcuriorem, attentiorique conſideratione excipiendã reddidit. nam cum quatuor orbis imperia diligenti ſpectatori depingere inſtituiſſet, quatuor beſtiolarum, ex ijs quibus agri atque fruges infeſtari nimium ſolent, effigies ita graphicè depinxit, ita ad viuum earum notamenta expreſſit, vt multi ex commentatoribus id ſibi ſolum negotij dari crediderint, vt quã optimè has, quæ primo occulis oblatæ ſunt, immagines lectoribus indicarent, & rem ipſam ad ſimplicem famem & ſitim, atque adeo ad illum ab Heliſæo prædictum famis ſeptenniũ referrent, qua de re nos alias plenius diſputabimus.

Nunc verò antequam rem ipſam explicemus,nominum ratio ipſa aperienda eſt,quã (cũ nos latina nomina ad ſingulas res accõmodata fugiant) deſcriptione potius & efficientiæ notis quàm verbis reddemus, quæ ratio ab hebraicis verbis, ex quibus nomina ſingulis generibus facta ſunt nobis eſt petenda. Igitur quatuor inſectorum naturas,hoc in loco appellat, Gazam, Arbe, Ieleq, Hhazzil, quorũ nomina nõ tam figuras, quàm efficientiã, & nocendi vim explicant. omnia autem in locuſtarum genere contineri conſtans omnium Hebræorum ſententia eſt. Commune autẽ id omnium locuſtarum ingeniũ eſt,vt motu ſuo vlterius ſemper procedant,& obuia quæque paſcendo deuaſtent,ſed nocendi tamen genere ſingula inter ſe differunt. nam gazam durioribus dentibus valet, ita vt arbores etiam corrodere poſſit,ſicut ſcriptum apud Amos eſt: Et oliuas veſtras comedet gazam. Arbe verò,pro quo,locuſta,vertit Latinus,id genus eſt,quod in Ægiptios agros Moſis tẽpeſtate immiſſum fuit, quod & multitudine innumerabile eſt, ſegeteſque depaſcitur, atque radicibus & calamis ipſis maximè inſidiatur; nam ipſa vox tum inſidiatricem,tum multitudinem copiamque ſonat. iuxta quam rationem ſcriptum eſt: Inſtar locuſtarum

Iudic.6. vniuerſa complebant, innumera multitudo hominum & camelorũ,quicquid tetigerant deuaſtantes. Ieleq autẽ ex eodem genere cùm ſit,præter copiam & numerum volatu etiã præſtat celeriore, & latius hoc genus quàm cætera extenditur, plureſque agros celerius conficit. ſic enim apud Ieremiam legimus: Adducite equos quaſi Ieleq aculeatum, &

Ierem.57. Nahum.3. apud Nahũ: Ieleq expãſus eſt,& volauit. Porrò hhazzil à verbo hhazzal deducitur,quod

יחסילו deuorare ſignificat, ſicut ſcriptum in lege eſt: Sementem multam ſparges in terra,& mo-

Deut.28. dicum congregabis, quia locuſtæ iehhazzilu omnia,hoc eſt, deuorabunt. ex quo verbo hhazzil locuſtę genus voraciſſimũ interpretamur; quod nõ ſolùm obuias quaſque præſcindat plantas, ſed deuoret & abſumat. de qua etiam legimus: Fames in terra ſi oborta

1.Reg.8. fuerit,& locuſta & hhazzil. Quare magnam ac diuturnã famem & annonæ difficultatẽ, ſummamque rei frumentariæ inopiam ab his locuſtarum generibus afferendam prædicit, quæ ſibi ordine ſuccedentes omnes agrorum fructus funditus erant perdituræ. Atque hactenus imago eſt, quæ his nominibus latinis notatur, eruca, locuſta, bruchus & rubigo. hanc autem imaginem ea parte qua exactam ſui rationem oſtendere poteſt contemplati,quatuor orbis imperia, quæ ſeſe continuato ſucceſſu ſecuta ſunt, breuiſſimè & ſummo cum artificio continere videmus. quorum ſingula calamitates non exiguas,ac tandem exitium Iſraëliticis rebus attulerunt. Ac primum quidem imperium Aſſyriorum fuit: quorum reges totum orbem in ſuam ditionem redegerunt. ſecundum verò Perſarum, qui Babylonio rege interfecto, rerum etiam potiti ſunt. hos Alexander Macedo deuicit, atque imperij diadema in Græciam tranſtulit. vltimi fuerunt Romani: quorum imperio Oceanus terminum ſtatuit. Primam ergo calamitatem Iſraëlitæ ab Aſſyrijs; eamque maximam accepêre: hi enim Babylonijs hoſtibus Sennacheribo, Salmanaſſari & Nabugodonoſori prædæ & triũphi materia nõ ſemel fuerunt: à quibus primũ Iſraëlis, regnum omne victum, captum, direptũ & abductum eſt: inde Iudæa omnis debellata,atq. vrbe ipſa Ieruſalem expugnata, vnaque cum templo incenſa,gens ipſa etiam Babylonem migrare eſt coacta. horum reliquias Perſæ etiam hoſtilem in modum vehementer vexauêre, dum apud eos Iudæi detinebantur, antequam per regem Ieroſolymam redire licuiſſet, multis iniurijs affecti atque publicè & priuatè cæſi peribant, vt in Regum, Danielis, Eſdræ, Nehemiæ, & in Tobiæ etiam libris, nec non in Heſter volumine legimus. & dum iam reſtituti à templi ædificatione retardarentur, quid non malorum paſſi ſunt? Prius autem imperium gazam propterea nominauit, quòd Aſſyrij

Hab.2. totum orbem vi, armis, & iniurijs ſubegerant, ſicut ſcriptum eſt: Et ipſe quaſi mors & nõ adimpletur, & cõgregauit ad ſe omnes gentes,& coaceruauit ad ſe omnes populos. totum in hamo ſubleuauit, traxit illum in ſagenam ſuam, & congregauit in rete ſuum, ob eam itaque rem exciſionis nomen Aſſyrio indidit imperio; Perſarum autem reges,etſi multitudine & copijs maximis floruêre; dominationem tamen in orbe terrarum inſidijs potius, quàm prælijs ſunt adepti: Nam quo tempore Medi & Perſæ Dario rege bellum Babylonio regi afferebant, in nefario illo conuiuio, literarum in muro diuinitus ſcriptarũ interpretationem fatalem ſibi Balſazar rex edoctus eſt: eademq. nocte extinctus certam

Daniel.5. eſſe comprobauit; eadem nocte, inquit, occiſus eſt Balſazar Rex Chaldæus & Darius Medus ſucceſſit in regnũ annos natus ſexaginta duos. in hebraicis autẽ hyſtorijs legimus:

Balſazari,

Balſazari,à quodam ex cuſtodibus ſuis, qui in illa Danielis actione interfuerat, caput abſciſum ad hoſtéque delatũ fuiſſe.huius rei auctor eſt Ioſephus Gorionides,in eo libro qui Hebraicè ab eo conſcriptus extat; Saadias etiã non ignobilis apud Hebræos ſcriptor.hæc autẽ gens quamuis multitudine maxima atque ingenti manu imperium tueri conata eſt, non tamen tantum virtute aut induſtria valuit, vt diu dominationem propagaret: Ioſeph. Saad. Dani.

Credimus (iniquit ille) *altos Defeciſſe amnes epotáque flumina Medo* Iuue.ſat.10.
Prandente,& madidis cantat quæ ſoſtratus alis.

Horum tyrannidem breuiſſimo tempore Alexander Macedo deleuit,qui & ipſe gentium omnium regnũ occupauit: atque hic tanta celeritate rem confecit, vt duodecim annorũ ſpatio ad extremos vſque Indos penetrauerit. quem ob eam cauſam Ioël Vates ielek nominauit, quòd id locuſtarum genus longè lateque expanſum,multa loca celerrimè vaſtet. Hanc etiam Græcorum gentem poſt reſtitutum templum excidio Iudæis fuiſſe,Machabęorum hyſtoriæ, & Ioſephus, & nonnulli etiam ex græcis ſcriptoribus teſtantur. Sed nullo nomine, nulla imagine vltimi Romanorum Imperij dominandi libido, & inexplebilis alienarũ rerum cupiditas, rapina & auaritia exprimi potuit ſignificantius, quàm hhazzil, hoc eſt deuorãtis appellatione. Fuit ſemper & ob hãc cauſam omnibus orbis nationibus inuiſum Romanum nomen, & hac inuidia atque infamia laborauit, quòd nullis hominum fortunis, nullis opibus,nullis denique rebus pepercerit. Neque enim aurũ,argentũ, veſtem,& vaſa atque gemmas tantùm; ſed lapides etiã & ligna vndique direpta in ſuos luxus tranſtulit: vt non tam dominatio ac tyrannis, quàm communis toti orbi peſtis fuiſſe videatur. Atque per hos primum Pompeio deinde Tito,Iuliano deniq. impio duce,omnis Iudæa, (quæ reliqua tantum de toto Iſraël fuerat) vexata,direpta, capta, ac tandem templo illo totius orbis celeberrimo diruto vaſtata, omniſque ea gens prorſus diſſipata eſt. Eadem omnino ſignificatione, alijs tamen imaginibus leonis, vrſæ,pardi, & innominatæ beſtiæ à Daniele vate, quatuor imperia hæc depicta fuerũt, quarum animantiũ rationes ſuo loco ſi Deus annuerit indicabimus. Machab. Ioſeph. Euſeb.

Expergiſcimini ebrij ac flete, & vlulatæ omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia perijt de ore veſtro.

SI IPSA tantum imago, vt primo aſpectu obiecta eſt,notanda eſſet,facilis huius verſus & plana foret explicatio; nam quòd eos,qui vino delectantur, omnium primos ad luctum atque lamentã appellauerit,in cauſa fuit,quòd eiuſmodi hominũ genus qui mane conſurgunt ad bibendum, & vinum non tantum ad naturæ vſum, quantum ad voluptatem ſectantur, cùm omnis agrorum ſterilitas,& frugum omnium penuria accidit,multò grauius vini, quàm panis, & cæterorum fructuum defectum ferũt; nam qua re quiſque maximè delectabatur, priuatus vbi fuerit, conſequitur vt vehemẽter doleat, & quas horas vino,lætitiæ & cantibus impẽdebat,eaſdem viciſſim in luctu,vlulatu & lamentis conſumat. Hos igitur qui vini non vſu,ſed ſuauitate capiuntur,vocat [*Bibentes vinum in dulcedine.*] Quibus nulla arbor præ vite placet. vt in antiquis horũ hominũ cantiunculis eſt.

Nullam Vare ſacra vite prius ſeueris arborem. Horat. lib.1. od.

Bibere autem vinum in dulcedine eſt, generoſiſſimum ſibi inuenire, & miſts etiam alijs rebus, vt melle, aromatibus odoramẽtiſque condire. cuiuſmodi multa ab antiquis inuenta, & in agricultorum & medicorum libris plura tradita & nonnulla noſtris etiam temporibus in vſu apud quoſdam ſunt. Ob eam rem ait: [*Quia defecit ghaſiſſ de ore veſtro.*] Hæc vox ghaſſiſſ atq. eius ſignificatum in vulgatæ editionis libris deſideratur. ſignificat autem omnium rerum humidarum ſuccũ ad potum idoneum,vt quæ ex malis aut pomis, aut caricis, aut alijs rebus pocula parãtur; quæ aut ſeorſum bibuntur, aut vino permiſta ſuauiores reddunt potiones. Omnia hæc defeciſſe, ait, *ex ore veſtro,* nam quamuis hæc alijs terris negata non fuerint, tamen ex ijs,quas incolebant,regionibus penitus erant excindenda, vt eorum illis nulla eſſet futura copia. hæc ipſius allegoriæ, & verborũ prior ſententia eſt, quam imaginis ſimplex offert proſpectus. ſed quod reconditiori ratione ex auctoris mente percipimus, illud eſt: Permultos in Iudæa atque Iſraëlitica regione fuiſſe,quibus loca illa voluptatis potius,quã religionis nomine placerent; ſiquidem cum illa illis regio olim à Deo ad habitandum, ad veram religionem certo atque ſanctiſſimo cultu conſeruandam, & propagandam, atque ad veræ virtutis & ſapientiæ ſtudiũ exercendũ conceſſa eſſet. eademq. cum ſoli cælique

natura,

natura, tum maximè diuina prouidentia & benignitate, omnium quæ hominibus incoluntur terrarum contigiſſet feliciſſima, tamen ex humana malitia euenit, vt loci cõmoditatem à virtute ad voluptatem, & vitia, à religione ad impietatem, à temperantia ad laſciuiam & luxus incolæ transferrent, qui annonæ vini cæterarumque rerum copia ad ſummam licentiã abuſi diuinum cultũ, (cuius obſeruãdi aliqua mercedis pars hæc fuerant,) aut omnino negligerent, aut proderẽt & polluerent. His igitur hominibus qui ſummam ſibi in voluptatis vſu felicitatem ſtatuerant, ſummam miſeriã Vates indicit, nempe cedendum eſſe loco omnibuſque ijs delitiis, quibus indignè fruebantur, eſſe carendum, & ſuauiſſimi vini quo maximè illi delectabantur, atq. earũ quæ ſtudiũ hoc ſequuntur rerum & iucunditatum vſum nunquam illis amplius fore, dum ſedibus ſuis eiecti, abducti, diſperſi, inter hoſtes, inter inimicos & inuidos vix ferino victu vitã ſibi prorogare queant, nedũ ſuauiſſimo vino, voluptatibus alijs, & luxu ex animi ſententia frui poſſint, ac cæteris quidem hominibus in quorum regionibus & ciuitatibus illi peregrinabuntur, annuis fructibus & rerum copia abundè vti licebit, illis non licebit, quibus nullæ agrorum commoditates, nullæ feſtorum celebritates relinquuntur, quibuſque viliſſimo artiũ & minimùm quæſtuoſo genere victus eſt quæritandus. Neque enim ſi aliqui ex illis mercaturam exercuerint, in luxu propterea & voluptate agent, ſiquidem id vitæ ſtudium auaros potius & miſeros, quàm beatos ſplendidos efficit. itaque ob eam rem maximum illis luctus & eiulatus terrorem denuntiat, quibus tantum amatæ voluptatis futurum eſt deſiderium, vt dum alij inter quos verſabuntur commoditatibus omnibus, & delitijs abundent & fruantur, ipſi tamen careant, ſordido victu & cultu vſi, non dulci ac ſuaui vt antè vino, quia de ore eorum perijt. Certiſſimum autem vaticinium eſſe præteritum tempus, quo hæc pronuntiata ſunt docet: quod enim à ſe prædicitur, factum iam putare oportuerit, atque hoc ipſum frequens præteritorum temporum vſurpatio apud vates indicat. Quod verò orationem hanc tranſlationis rationibus explicari conueniat, hic qui mox ſequitur verſus indicat.

Gens enim aſcendit ſuper terram meam fortis & innumerabilis, dentes eius ſicut dentes leonis, & molares eius vt catuli leonis.

Gentis nomen non locuſtarum multitudinem, ſed magnos hoſtium exercitus ſignificat, quos Deus ad recuperandum vineã ſuam ab ijs quibus colenda tradita, iniuſtè
Math.21. tamen occupata, & peſſimè culta eſt, miſſurus erat. Non enim domino, ſed ſibi ipſis fructum facere cultores voluerunt. quare alijs quàm acceperant legibus colentes effecerũt,
Iſaiæ 5. vt plantæ à natiuo bonoque ſucco degenerarent, ſicut ſcriptum eſt: Expectaui vt faceret „ vuas & fecit labruſcas. hoc cùm vehementer domino vineæ diſplicuiſſet, qui miſſis identidem qui officium iuſque ab agricolis repeterent, nihil tamen profeciſſet, tandemq. filij legatione contempta, inſolentiſſimos atque nimium iniurios fuerit expertus, miſſis exer-
Luc. 20. citibus ſuis perdidit homicidas illos, & vineam ſuam alijs locauit agricolis. Hos autem exercitus ſuis certis temporibus miſſos, atque eos præſertim, qui primi omnium impetũ in vineam fecerunt, animis viribuſque præſtantiſſimos, & copijs frequentiſſimos & armis apparatuq. bellico maximè inſtructos fore prædicit, *gens* Chaldęa primum *aſcendit ſuper terram meam.* Palæſtina regio noſtri hemiſphærij media eſt, atq. vt in ventris tumore vmbilicus, maximè eminens, quam qui petunt vndecunque veniant, aſcendere dicuntur, vt
Matth. Iſai.11. Ecce aſcendimus Ieroſolymam, & in die quo aſcendere vos feci de terra Ægypti. volantium etiam & ſaltantium locuſtarum tranſlatione eſt vſus. Significanter verò dixit *ſuper terram meam*, quod iá ſuum ius repetere videatur ab ijs, qui creditam & cõmiſſam ſibi ad religionis cultum regionem, proprijs tantùm ipſorum cõmodis vtilitatique ſeruire coegerant. habet autem affectum vox *meam* & dolentem indicat dicentis animum, vt illud:
Cant. Et ego vineam meam non cuſtodiui. nollet quidem Dominus ad eum locum rem deueniſſe, vt alienis hominibus crudeliſſimis & inſolentiſſimis vtendum illi ad recuperationem eſſet, ſed cùm quis iure æquitateque expertus, nihil tamen effecit, vel inuitus vim atque impetum adhibet. [*Fortis & innumerabilis.*] Non ſolum animo ac viribus & bellicis ſtudijs, ſed numero etiam & copiis præſtantiſſimum exercitum fore docet, armorum etiam & bellici inſtrumenti apparatu egregiè inſtructum, *dentes enim eius, vt dentes leonis & molares eius, vt Lebi.* Eſt autem lebi eiuſdem generis fera, ſed corporis mole & viribus

ribus leone præſtantior, vt inter canes moloſſi, quos Hiſpani *lebreles* vocant, & maximi ſunt & acerrimi, Latinis autem, in quorum regionibus hæc ferarum genera non naſcuntur vnum ad omnia nomen Leonis ſatis aptum fuit. Hebræi autem, Chaldei & Arabes, apud quos hæc natura frequens eſt, ſingula nomina ſingulis indidere generibus, vt *Arieh* minorem, *Lebi* maiorem & proceriorem vocarent. namque non eſſe eum catulum leonis cùm ſuũ catulorũ nomẽ gur, tum ille apud Iob locus arguit: Et filij lebi diſſipabuntur. Iob.4. Duplex autem in vniuerſum armorum genus eſt quibus bella expediri conficiq. ſolent; alterum quod ad feriendi & cędẽdi hoſtis rationẽ, alterum vero quod ad vaſtandi, expugnandi & diruendi pertinet vſum. Prioris generis ſunt gladij, arcus, haſtæ & miſſilia omnia; poſterioris vero Arietes, teſtudines & cætera quæ olim excogitata aut hoc tempore adinuenta ſunt tormẽta. atque illud genus, dentium, hoc molarium imagine Vates indicauit: Dentes enim ad mordendũ & lacerandum, molæ verò ad contundendum & molendum natura comparatæ ſunt, vtroq; genere paratiſſimum atque inſtructiſſimum hoſtium exercitum fore oſtendit, vt nõ ſolùm hominibus, ſed vrbibus, muris & munitionibus omnibus ſuperior ſit.

Poſuit vineam meam in deſertum, & ficum meam decorticauit: nudans expoliauit eam & proiecit: albi facti ſunt rami eius.

LOCVSTARVM genera cùm plura ſint, & multis noceant modis, non ſolũ fructus decerpere & corrodere, ſed frondibus etiam arbores, imò & corticibus deſpoliare ſolent, ſiue quod ſagaci guſtu varium humoris ſaporem, tum in fructibus, tum in folijs, atq. in corticibus ſectentur, ſiue quod maleficũ, & vaſtans id animal natura ſit. quale ingeniũ in muribus, in picis, atque in pſytacis deprehendimus. non diſſimili autem calamitate, omnia loca vbicunque locuſta incubuerit afficiuntur, quàm ſi igne res acta eſſet, neque ſolùm fructu, ſed frondium etiam decore, & corticũ neceſſario vſu omnes plantæ expoliantur: detracto autem cortice ligni color candidus apparet, maximè in ficibus quarum lactea magis natura eſt. Vbi Latinè eſt vinea mea, Hebraicè vitis mea legitur. aduertendũ verò eſt omnia vaſtationis genera ad vtrunque plantæ genus referri vitem & ficum, quæ à locuſta & fructu, & folijs, & cortice etiam expoliata ſunt. *Nudans expoliauit eam, & proiecit.* detractum corticem proiecit nocendi cupiditate: neque enim tantum comedunt, quantum deuaſtant & perdunt. Vinea autem domini exercituũ domus Iſraël eſt, & germen Iſaiæ 5. delectabile eius vir Iuda. ſic iam nobis Iſaias vineam definiuit, & ficulneam etiam Chriſtus præceptor noſter populum illum quondam ſuum Iudaicum eſſe oſtendit, quo tempore ficui, quam fructu vacuã inuenit, maledixit: Nunquam amplius, inquit, fructus Marc.11. ex te naſcatur. Atqui non cum arbore illa, ſed cum Iudaico populo rem & cauſam ſibi eſſe, eodem in loco declaratum eſt, non erat (ait Euangeliſta) tempus ficuũ: indignè ergo intempeſtiua pœna ficus affecta fuiſſet, niſi alterius rei repræſentaret imaginẽ. quod & ipſum alio in loco apertius etiam eſt expoſitum, cum de ficu omnibus modis culta, ſemper tamen ſterili, longum atque grauiſſimum Ieſus habuit ſermonem. Quanto autẽ furore in vitem ficumque Domini, illa hoſtium examina bacchatura eſſent, his verbis aptè demonſtrauit, conculcandum, vaſtandum, abducendum eſſe populum, & deſerta loca ſolitariaque relinquenda, omnem eorum reipublicæ ornatum, ſplendorem, omnem felicitatem, imò omnem etiam vitæ commoditatem detrahendam, ſicut ſcriptum eſt: Egreſſus eſt omnis decor à filia Syon. Præcipitauit Dominus, nec pepercit omnia ſpecioſa Thren.1.2. Iacob: deſtruxit in furore ſuo munitiones virginis Iuda, & deiecit in terrã: polluit regnũ & principes eius: confregit in ira furoris omne cornu Iſraël: auertit retrorſum dexteram ſuam à facie inimici: ſuccendit in Iacob quaſi ignem flammæ deuorantis in gyro. Hæc fructuum conſumptio, hæc deiectio frondium, atque hæc corticum detractio eſt, totius videlicet antiqui ſtatus, omniumque fortunarum & dignitatis iactura: meritò enim eò miſeriarum deiicitur, qui diuinis beneficijs pro ſuis delitijs fuerit abuſus. Cuiuſmodi illi fuerunt qui ad vitæ voluptatem omnia retulerunt, à quibus vitis & ficus commoditas detracta eſt. neque verò feliciores exitus habuêre, qui non tam voluptatibus, quàm rei augendæ cumulandiſque per fas atque nefas diuitijs operam dabant, & terræ vbertatem ſuis tantùm commodis, non religioni, non pietati, non miſericordiæ exercendæ ſeruire volebant, de quibus ſcriptum eſt: Vę qui coniungitis domum ad domum & agrũ Iſai.

agro copulatis, an vos ſoli habitabitis terram? Crediderat enim illis Deus terram, incolendamque hac lege locarat, vt ſacerdotes honeſto victu contenti, auaritiam omnem & humanarum rerum cupiditatem exuerent, reliquus populus, cui agri, prædia & fundi erant, & ſibi quod ſatis eſſet pararent, & diuinæ in ſe benignitatis memores, pauperiorū etiam turbæ conſulerent, vnde illis & primæ & ſecundæ primū, deinde & tertij cuiuſq. anni decimæ; primitiæ etiam & primogenita imperata ſunt; & ſeptimo quoque anno liber omnibus agrorum vſus & fructus eſt permiſſus. Hæc verò omnia temporum atq. hominum malitia perturbata fuêre, & ab antiquo inſtituto & ſimplicitate ſua ad humanos mores, cupiditatem, auaritiam, ambitionem & libidinem traducta. quæ res paſſim in diuinis libris notatur. Quamobrem digni fuerunt inquilini, qui de loco & poſſeſſione, in qua iurè retineri non poterant, vi atque tumultu deturbarentur, cogerenturque ea, quibus olim abundauerant, miſerrimè deſiderare.

Plange ſicut virgo accincta ſacco ſuper virum pubertatis ſuæ.

NVLLI luctus aut grauior, aut acerbior lamētatio, quàm nouæ nuptæ ſponſo necato cōtingit: etenim illa ætas natura florens, quæ primos amores ſine vlla adhuc domeſtica ſolicitudine, ſine vllis rixis, aut diſcordijs dulciſſimos experta fuerat, quæ ornatus & cōptus commoditatem (qua is ſexus vehementer delectatur) oportunam ſponſi etiam cura atq. impenſis fuerat nacta, & primi ac maximè iucundi ſponſi deſiderium, & veſtium ornatuumque in ſaccum, & viduitatis habitum, atque incultæ vitę repentinam mutationem, grauiſſimè & impatientiſſimè ferre ſolet. vnde miſerandus omnino luctus & lamentatio penè inſana auditur, & fortunæ ac ſortis grauiſſima accuſatio, miſeraque omnino inſtituitur elegia: neque enim ea natura modum aut pudorem in luctu ſibi ſtatuit, tū ob vehementē animi dolorem, tum ob ſexus & ætatis imprudentiam. ad hanc ergo imaginē Iſraëlitica plebs, atque in hanc conditionem vocatur, cui omnis illa felicitas, omnis ſplēdor, omnis dignitas, omnis denique vitæ commoditas erat propediē adimenda, futurus autem miſerrimus ſtatus, velut iam præſens proponitur, vt rem ipſam iam iam ante oculos habentes grauius ferant, ſuamque calamitatem antè doleant, quàm omnino acceperint; ſi quomodo ad ſeſe redire, atque ad mentem bonam ſe recipere poſſint, & pœnitentia, precibus, ac votis leniores ſaltem breuioreſque ærumnæ dies impetrare. Vocat autem virginem ſiue puellam Synagogā, quæ hactenus libera & nulli genti fuerat ſubiecta, ſed diuino ſponſo pacta, omnibus delitijs, iucundiſſimis amoribus & incomparabilibus ornamentis afficiebatur. Illa verò vbi ſublato à ſe iam ſponſo, & proprijs culpis excluſo vidua facta, & in hoſtium venerit poteſtatem, calamitoſam & perpetuo luctu plenā vitam trahat neceſſe eſt: duplici miſeria circūdata, altera quòd ſponſo dulciſſimo careat, altera quòd hoſtibus ſeruire ſuis cogatur; qua miſeria nulla potuit deſcribi maior.

Horat. li. 1. od. 29. Sic ille poeta: *Quæ tibi virginum Sponſo necato barbara ſeruiet?* Detracta autem atque interturbata per hoſtem religione diuino ſponſo omnino caruit Iſraëlitica turba, & eidem hoſti cedens, miſerrimam ac ſordidā ſeruitutem tolerauit. Neque verò meliori, quàm populus, conditione ſacerdotes fuerunt, qui totius eius calamitatis exemplo, ac negligentia ſua populo auctores fuerant: namque officij ſui dignitate, auctoritate, & cura poſthabitis, ſe totos ad quæſtus, & auaritiæ ſtudium tranſtulerant, ſicut ſcriptum eſt:
Oſeæ 4. Peccata populi mei comedunt, & ad iniquitatem eorum ſubleuabunt animas ſuas. Simi-
» lem ergo huic ordini lamentationem indicit Vates, quem omni dignitate omniq. commoditate, citò etiam cariturum prædicit. Quoniam dominum dereliquerunt, in nō cuſtodiendo. ob eam rem ait:

Perijt ſacrificium & libatio de domo Domini, luxerunt ſacerdotes miniſtri Domini.

VATICINIVM eſt de exciſione & ruina templi, quæ aſſyriorum igne & ferro edita fuit. cuius cauſa & quòd deſerta regio, agriq. vaſtati & aratoribus vacui eſſent, totis illis annis libatio ceſſauit. Sacrificium autem & libationem vocamus aſſiduum cultū, quem antemeridianis & pomeridianis horis Deo patri tribuebant, quod matutinum & veſpertinum ſacrificium vocant: id ex terræ fructibus tritico & vino parabatur, hoc pereunte ſacerdotū luctū cōſequi neceſſe eſt, ſi non diuina, at ſua ipſorum cauſa, quibus cū hæc ſacrificia de-

ficia deficerent, vnde alerentur, nihil reliquum erat. Sacerdotes autem nõ quoſlibet nominat, non illegitimos illos ab Iſraëlitis poſt veræ religionis deſertionem inſtitutos, ſed quos appellet, ipſe definit, miniſtros domini, qui verè legitimeque fuerant inſtituti, ſed tamen dereliquerunt dominum in non cuſtodiendo. Huius autẽ rei occaſione Vates ipſe Threnum componit, & ſingulas res lamentatione perſequitur.

Depopulata eſt regio, luxit humus, quoniam deuaſtatum eſt triticum, Confuſum eſt vinũ, elanguit oleum. Confuſi ſunt agricolæ, vlulauerunt vinitores ſuper frumento, vino & hordeo, quia perijt meſſis agri. vinea confuſa eſt, & ficus elanguit: malo granatum & palma, & malus, & omnia ligna agri aruerunt: quia confuſum eſt gaudium à filijs hominum.

TERRAM debellatam, gentem abductam, templum exciſum propoſuerat; ſingulas nunc res, ſuis partibus diſtribuit; atq. eas verbis deplorat, ad elegiam accõmodatiſſimis. Terræ vaſtationem ſic luget: [*Depopulata eſt regio*, Hebraicè *vaſtatus eſt ager, luxit humus.*] Lugere dicuntur agri, qui cultorem deſiderant, vt contrà prata rident, quæ gramine & floribus ornatiſſima ſunt. atq. hac tranſlatione Cicero aliquando vſus eſt. Neq. verò terroris tantũ augendi cauſa hæc Vates dixit, ſed quẽ ipſe mẽte animoq. ſenſum prophetica viſione ceperat, hunc verè in elegia & planiſſimè expoſuit; namq. ſic illi affecta Iſraëlitica regio viſa eſt; vt hæ terræ ſolent, in quibus bellũ acerbũ diuturnumq. verſatum fuit. quos enim ille cãpos antea colleſq. nitidiſſimos ac viridiſſimos viderat, ſegetibus, vineis, ſiluis hortiſque & pomarijs cultiſſimos, hos ita vaſtatos, iã ac deſertos animo præuidet, vt ager ipſe cultorem deſiderare ac lugere dominum videretur: namque ex agricolis permulti occiſi fuerant, alij capti atque abducti non ſolũ arationes, ſed etiam ſedes ſuas patrias reliquerãt. tribus autẽ cõmoditatibus, quæ ad vitam humanam oportunè alendam imprimis probantur, terra ipſa priuata fuit tritico, vino & oleo, triticum vaſtatum, muſtũ confuſum, hoc eſt arens fuit, *oleum elanguit*: Siquidem illa arborum & baccarum vis, quę anteà fuerat, penitus defecit. hanc autẽ penuriã cultores ipſi luctu maximo proſequantur neceſſe eſt. quamobrẽ ad lamentum inuitantur: [*Confundimini agricolæ vlulate vinitores.*] ita imperatiuè in hebraicis eſt, [*Super frumento, vino & hordeo,*] Quarum rerum ſtudio vtriq. tenebantur. agricolæ quidẽ ſuper frumẽto & hordeo. [*Quia perijt meſsis agri:*] ex quo enim hoſtis in regionem impetũ fecit, & quæ ſata erant depopulatus eſt, & agros colere, ac reſtituere non amplius ſinit luctus. vinitoribus verò qui vineas cæteraſque arbores colunt, ſatis copioſa luctus materia datur: [*Quia vinea confuſa eſt & ficus elanguit.*] & omnia in vniuerſum arborũ genera, quibus illa regio maximè ornabatur & celebrabatur, hoſtili igne & cultorũ defectu periêre. Aptiſſimè verò rem diſpoſuit; nam duplex agri colendi cura eſt, altera in frumentaria re, altera verò in arborea conſumitur natura: in illa frumẽtum primas tenet, in hac vites, quas omnis aliarũ arborũ ſequitur ratio; quamobrẽ triticum & hordeũ ad agricolas, hoc eſt, aratores retulit, omnia verò arborũ genera ad vinitores. ſic antiqui etiam rem partiti ſunt, vt Poeta:

Hactenus aruorum cultus, & ſidera cœli:
Nunc te Bacche canam, necnõ ſilueſtria tecum,
Virgulta, & prolem tardè creſcentis oliuæ. Georg. li. 2.

Cic in ver. act. 5. p. 597.

Etenim paſtio tametſi in agris tractetur, non tamen propriè agricultura eſt, neque tantum agris cultis, quantũ ſiluis & pratis, greges & armẽta delectantur, neq. tantũ hoſtilis manus paſtionibus, quantũ ſatis & vinetis nocere ſolet. propriè ergò elegit eã agri partẽ, quæ hominũ cura & cultu maximè indiget, cui belli tẽpora calamitatẽ præcipuè afferre ſolẽt. In arborũ autẽ natura eorũ præcipuè generũ mentionẽ fecit, quæ vel ad vitam, vel ad delitias maximè oportuna ſunt, & fructus etiã faciunt diuturniores, quarumq. in illa regione maior copia & laus eſt: vt ficus, mala punica, poma & palma, horum generũ frequẽs mentio in lege & prophetis eſt, quæ non ſolũ toti regioni cõmunia erant, ſed quibuſdã etiam locis ob elegantiã & præcipuã laudem nomina fecerant. vt Ghenthamar, Ghenrimon, Ghentaphuah. hoc eſt fons palmarum, fons granati, fons malorum, cæteros autem fructus quos medici fugaces vocant, vno nomine oẽs collegit. [*& omnia* inquit *ligna agri aruerunt.*] vt pruni, ceraſi, & cætera baccarũ genera. Glandiũ verò & nucis naturã, omnis ad ſiluas potius, quàm ad agros pertinet, hoc genus minorem curam deſiderat, & fructu eſt deteriore ac bellici temporis incommoditates diutius perferre valet. Atque de his arborum & plantarum generibus, quibus ea regio abundabat, vt aliàs copioſius agamus, Deũ

mihi propitium eſſe vellem. Neque verò ad agricolas tantùm,ſed ad vniuerſos homines quicunque terrá illam incolerent, hanc miſeriam pertinere confirmat: Etenim vbi omni frugum & fructuum copia agricolæ deſtituti ſunt, cæteros homines vel qui vitam in otio agunt, vel qui ciuiles exercent artes, vel qui res adminiſtrant publicas, (quorum turba omnis agricolarum labore & induſtria alitur,) maxima vexari inopia neceſſe eſt, vnde is luctus communis eſt omnium hominũ, quibus in felicibus & fertiliſſimis annis, communis etiam & publica lætitia eſt,ſicut ſcriptum eſt: Exultabunt & lætabũtur in te, Iſa.9. ſicut qui lætantur in meſſe multa. atque agricolarum luctum commune malum, omnibuſque aliis plangendum ſignificare,ex illo etiam loco docemur.Propterea ſic dicit Dominus; in omnibus plateis planctus,& incunctis quæ foris ſunt,dicetur vę,væ,& vocabũt Amos 5. agricolam ad luctum & ad planctum omnes qui ſciunt plangere. atque ob eam rem in vniuerſum concluſit affirmans. [*Quia confuſum eſt gaudium à filijs hominum.*] ceſſauit inquit & defecit gaudium. Nam ſic Hebraicè eſt, *exaruit gaudium.* hæc ad verborum rationem accommodata huius loci ſententia eſt, quæ facillimè ad allegoriam transfertur, cum vineam Domini exercituum, & ficum Iſraëlis gentem intelligamus, triticum verò & hordeum omnem reipublicè vſum & commodum, arborum verò cæterarum nomina principes viros & magiſtratus interpretemur; quos non minus quàm agros, vineas & plantas, veras belli perdidit calamitas; qua etiam calamitate, nec ſacerdotes domini ſeſe liberare potuerunt, neque luctus & lamenti expertes manere. Quamobrem vbi cæteri ordines ad lamentum fuerint excitati, ad ſacerdotum collegium ſeſe elegia vertit.

Accingite vos & plangite ſacerdotes, vlulate miniſtri altaris: ingredimini, cubate in ſacco miniſtri Dei mei: quoniam interijt de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio.

OB priuatam illorum, tum dignitatis,tum etiam culpæ & exempli rationem,propriũ etiam luctum ſacerdotibus indicit, quibus præter communẽ calamitatẽ,maximũ quoddam doloris argumentum proponit templi illius celeberrimi excidium; cuius rei cauſa diuinis rebus faciendis illis eſt interdicendum.quare hos etiam appellat Vates,& in grauiori calamitate ad maiorem luctum inuitat, quẽ omni ſtudio,omni lugendi apparatu, hoc eſt, omni miſeriæ & triſtitiæ argumento illis ſuſcipiendũ curat: Namque & actu,& Threno. 2. habitu, & mora, lugentes eſſe vult: ſaccus enim miſerorum & lugentium antiquus habitus fuit,ſicut ſcriptum eſt: ſederunt in terra,conticuerunt ſenes, filiæ Sion conſperſerũt cinere capita ſua, accincti ſunt cilicijs. [*Accingite vos & plangite ſacerdotes.*] Monet vt in ſordibus, lamentis luctuque iacentes, lugubri elegia publicam priuatamque miſeriam סִפְדוּ deplorent, *plangite* enim, Hebraicè *zzipedu*, non ad vocis ſonum, ſed ad elegiæ rationẽ & ſentẽtiam pertinet. nam quod nos elegiam Hebræi Mizzpad dicunt.verùm quod ad vocis ſonum attinet verbum *vlulate* declarat,vt & mœſta omnino verba & mœſtis accentibus prolata audiantur, [*ingredimini, cubate in ſacco.*] *ingredimini* verbum motum hoc loco Cicero in Rhetor. ſignificat, hoc eſt venite, neque tam ad locum aliquem, quàm ad opus, ad luctus ſocietatem ineundam vocantur, vt apud Latinos rationem ſtudiorum ingredi aliquis dicitur in eo verò luctu, non interdiu ſolum, ſed noctu etiam perdurare iubet. [*Cubate inquit in ſacco miniſtri Dei mei.*] Miniſtros altaris Dei miniſtros vocat. namque hic hominũ ordo præter cæteros diuino miniſterio addictus erat,ſicut ſcriptum eſt: Et ponent omnia vaſa, Numer.4. quibus miniſtrant Domino,&c.his vt maxima honoris & dignitatis cõſeruandæ oportunitas in miniſterij exercitatione erat, ſic maxima lugendi materies, imò & neceſſitas ceſſante miniſterio erit. [*Quoniam interijt de domo Dei veſtri ſacrificium & libatio.*] Quid ſacrificium iuge, quid libatio ſit, iam diximus; hæc omnia non antè interiêre, quàm templum exciſum incenſumq. fuit. Quòd autẽ hæc templi ruina communẽ atque extremá omni populo calamitatẽ allatura erat, diuinæq. in eos indignationis & iræ certiſſimũ futura argumentũ,ob eam rem cõmunem omnibus luctum, commune lamentũ,& perpetuo monumẽto quotannis, quóad in eo ſtatu vixerint, recolendũ indicit: fuit enim tẽpli incenſi dies omnibus illius gentis hominibus, imprimis funeſta & luctuoſa: quæ integrá labẽ atq. ruiná Iſraëlitarũ rebus attulit.quá ab eo tẽpore quo accidit ſolenni luctu,hactenus Hebręi quotãnis ieiunij etiá indicto proſequũtur: ſiquidẽ hanc diẽ ſceleris & culpæ eorum teſtem, & pœnæ atque opprobrij perpetuum monumentũ eſſe Deus voluit. eam

autem

autem diem iam animo videbat Ioël, iam ipſe communes ſuorum caſus luctuſque dolens meditabatur. propterea ait:

Sanctificate ieiunium, vocate cœtum, congregate ſenes, omnes habitatores terræ in domum domini Dei veſtri: & clamate ad dominum aha diei, quia prope eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.

IEIVNIVM præter alia multa quorũ cauſa inſtitutum eſt, ad diuinam iram pœnitentia placandam valet. atque ad eam rem certa quædam dies olim lege conſtituta fuit. eſt & illa ieiunij indicendi occaſio, alicuius publicæ calamitatis & mali denuntiatio, cuius lugendi & expiandi cauſa ieiunium publicè indicebatur. cui ieiunio certam diem nulla lex, ſed ipſa rerum occaſio præſcripſit, eaque cura & ad indicendum auctoritas ad ſacerdotalem & ſenatorium ordinem deferebatur, vt pro mali præſentis ratione populo & operis & cibis interdicerent, atque de ea re concionem aduocarent, cuiuſmodi exemplũ in nefario illo & funeſto Reginæ decreto, de Naboth damnatione legimus: Prædicate, inquit, ieiunium, & ſedere facite Naboth inter primos populi, &c. Funeſtam ergo atq. exitialẽ diem, quæ integrã cladem & labem Iſraëlitis erat allatura, præuidẽs iam & prædicens Ioël, populũ ſuũ ad ieiuniũ, ad lachrymas, ad communẽ caſum vel pœnitentia & ſupplicatione deprecandũ, vel acerbiſſimo luctu proſequendum hortatur. [*Sanctificate ieiunium:*] quoniam eam rem omnibus notam eſſe oportet, quæ publicæ calamitati futura eſt. diem igitur ieiunio publico & ſolenni præſcribite, vt in maximis & grauiſſimis caſibus publicè facere moris eſt. Sanctificare, eſt ſeparare, atque à communi vſu ſegregare, diẽ ergo certã dici ad hanc rem vult. [*Vocate cœtum.* Hebraicè eſt, *clamate ceſſationẽ.*] quid nam hoc ſit, iam diximus. Illud porrò obiter hoc in loco eſt obſeruandũ, non eſſe præter diuinorũ inſtitutorũ rationem, ſi quid publicè ab Eccleſia pro temporum atque rerũ occaſione inſtituatur, cuius tamen vſus à diuinorum librorum ſententia non abhorreat, vt ieiunij vſus in ſacris & pijs cõmendatur exercitationibus, ſicut ſcriptum eſt: & affligetis animas veſtras. quo tempore autem ieiunandum ſit præter vnum expiationis diem, nihil præterea certi eſt conſtitutũ, ſed omnia eccleſiaſticæ ſapientiæ autoritatique permiſſa, vt pro tẽporũ & rerũ vſu, quibus cõmodiſſimum videatur diebus, ieiunium modò ritè ſancteque fiat, indicatur. huiuſmodi autem res ſuis in locis obſeruare, à diuina philoſophia non fuerit alienum, & ad eccleſiaſticã auctoritatẽ defendendã fuerit inprimis cõmodũ. [*Congregate ſenes, omnes habitatores terræ.*] Senum nomine omnes magiſtratus ſenatoriũq. ordinem, penes quos Reip. gerendę auctoritas iuſque erat, quorũ in noſtra eccleſia locũ epiſcopi tenent, & qui publicã aut populorum, aut tribuum curam ſuſtinent presbyteri. hos ergo vno nomine ſenes appellat, quos ad ſuum munus diligenter curandum hortatur; namque publica totius populi ſolicitudo, ſiue in lætis & felicibus, ſiue in luctuoſis & miſerrimis rebus, quæcunque inſtent, eos imprimis vrgeri oportet. ab his autẽ in domum domini concionem conuocari, & populo luctum & planctũ, & publicam deprecationem indici Vates iubet. [*In domo domini.*] ſolenne enim erat & ſemper in more apud omnes gentes fuit, in calamitoſis & miſerrimis rebus ad templa confugere, ibique publicè malũ deprecari, & diuinam iram placandam curare. hoc in illo præcipuè tẽplo ab Iſraëlitis agi Vates curat; cuius templi ſanctitas & maieſtas tanta habebatur, vt quondam in terris regium penè Dei domicilium crederetur, atq. ob eam rẽ domus Domini appellaretur. quo diuino atque ſanctiſſimo nomine tamdiu eam celebrari, applellarique voluit Deus, quamdiu qui purè ſancteque frequentarent, in populo illo non defuêre: vbi autem latronum ſpelunca, ſemel atq. iterum facta eſt, ſemel atque iterum etiam hoſtibus eſt ad diripiendum euertendumq. permiſſa, [*Clamate ad Dominum aha diei.*] Clamoris & luctus argumentum proponit diei illius miſerandi, tum timorem, tum futuram lugubrẽ commemorationem. *Aha* Hebraica interiectio eſt, non tam dolentis, quàm præ mœſtitia aut conſilij inopia animum penè diſpondentis. ſic Hebraicè ſcriptum, ſic etiam Latinè pronuntiari poteſt, aha. vt illud apud Ieremiam, Aha domine neſcio loqui, lugentium enim & dolentium illa vox eſt *hoi*, quæ latinis ſonat heu. ſed Aha hunc quem diximus mentis indicat motum. *Aha diei.* O diem mœſtam & calamitoſam, ò lugubrẽ & miſeriarum plenam diem? ſed Vates argumentũ tantum, & affectum indicauit, non autem totum luctum & clamorem perſecutus eſt: Nam die nominato grauiſſimam rem &

1.Reg.21.

ærumnam maximam impendere ſignificauit; cuius memoriam nulla vnquam obliuio delere poſſit, ſed inter nefaſtos fataleſque dies, nigro calculo ſit ſemper numeranda; magnam enim atque inſignem calamitatem eſſe cõſtat, cuius certus in qua accidit dies, certa & miſera commemoratione quotannis notatur. *Aha* verò interiectione pronuntiata grauiſſimum, & impotentem illis dolorem, & lamenti genus acerbiſſimum denuntiat, & cui non heu, ſed Aha initium faciat. [*Quia prope eſt dies Domini, & quaſi vaſtitas à potente veniet.*] Diem Domini diem vltionis & ſupplicij nominat, quo die ſe iudicem & dignitatis maieſtatiſque ſuæ vindicem eſſe demonſtrabit, & qui ſeſe hactenus miſericordem, immeritis præbuerit, vltorem tandem commerentibus præbeat. hæc dies Domini fortis & potentis eſt, & iuſtitiæ, virtutis atque ſeueritatis diuinæ teſtis. qua de re ſcriptũ eſt: & propter hanc in altum regredere, Dominus iudicat populos. Cuiuſmodi dies etiam apud Iſaiam dicitur: Quia dies Domini exercituum ſuper omnes colles & montes, &c.
Horat.lib.1. od.15. ſic etiã apud Latinos: *Iracunda diem proferet Ilio, Matroniſque Phrygũ claſsis Achillei. Et ſicut vaſtitas à potente veniet.* Hebraicè: *ſicut vaſtare à potente veniet.*] Sicut, tempus potius quam ſimilitudinẽ indicat. ſignificat autẽ diem illã cum maxima & terribili vaſtatione & calamitate eſſe venturam à potente, à forti. itaque diuinæ potentiæ potius quàm miſericordiæ commemoratione hæc dies referenda eſt. in qua Deus tremendum egit vltorẽ. Hæc autem dies nona menſis Ab, fuit, quæ perpetuo & ſolenni Hebræis luctu repetitur, quo templum dirutum, & religionis ac reipublicæ decus & ſplendor omnis ſublatus eſt. Quam diem inter infauſtas publico ieiunio & luctu miſeri Iſraëlitæ ſingulis annis proſequuntur, hanc autem ſententiam copioſius explicuimus apud Hoſeam in illo loco: & nunc comedet menſis partem eorum. Poſtquam autem ad publicum luctum Vates populum vocauit, inchoatam ipſe elegiam perſequitur: Hæc enim eſt elegiarum lex, vt multa ac varia à lugente moueantur, & ab initio ad finem vſque, nunc hoc, nunc illud petatur. quam rem etiam apud Hoſeam docuimus.

Nunquid non coram oculis noſtris alimenta perierunt de domo Dei noſtri, lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in ſtercore ſuo: demolita ſunt horrea, diſſipatæ ſunt apothecæ: quoniam confuſũ eſt triticum.

VASTITATEM illam bellicam quam in genere propoſuit, per ſingulas partes deplorat: neque in agris, neque in vrbibus, neque in ſiluis quicquam relictum eſſe, quod ad vitam hominũque vſum eſſet idoneum: Nam quæ in agro fuerant, partim ab hoſte conſumpta, partim diſſipata ſunt, vnde nihil colligere, nihil domum aſportare contigerit. Neque hanc rem modò, ſed armenta etiam & paſtionem omnẽ defeciſſe. maximè autẽ hoc lugendum eſſe hominibus illis, quibus harum rerum abundantia diuinam gratiam, inopia verò & detractio diuinam iram & indignationem argueret, vt in Deuteronomij
Deut.28. precationibus atque imprecationibus eſt obſeruatum. Nam temporales illis repromiſſiones apertæ imprimis, deinde ſpirituales vmbra quadam & imagine factæ fuerant. nobis verò contrà primæ ſpirituales, eæque maximæ, poſtremæ verò temporales, vt appendices, eæque non ita cumulatæ, ſed quantum ſatis ſit, propoſitæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Quæ-
Matt.6. rite primum regnum Dei & iuſtitiam eius, & hæc omnia adiicientur vobis. vtitur autem interrogatione ad rem certitudine arguendam, & ad miſeriæ augendum dolorem. [*Nonne ante oculos noſtros.*] Ad miſeriarum cumulũ accedit, ſuæ calamitatis quemq. fuiſſe
A Eneid.2. Iſai.1. ſpectatorem, ſicut & ille dixit: *Quæque ipſe miſerrima vidi.* & apud Iſaiam: Regionẽ veſtrã coram vobis alieni deuorant. Deplorat ergo primum omnem illam frugũ & annonæ copiam, quæ tum ad vitę, tum ad lætitiæ vſum contingere illis ſolebat, in maximam inopiã fuiſſe mutatã: Nam ſolenne illis & legitimum fuit, dum ſuam regionem tenerent, vt ſingulis annis poſt nouarum frugum collectionem, ciuitatem ſanctam & templum cum nouis fructibus lætitiæ gratulationiſq. cauſa inuiſerent, ibique feſtos agerent dies diuinam benignitatem celebrantes, cuius beneficio felix ſecuruſque annus ſibi contigiſſet. Ex quo autem hoſtis regionem occupauit, non ſolùm lætitiæ, ſed victus etiam vſu caruerunt: Neque enim quod ad templum, ſed neque quod domum deferrent, habuerunt; quidquid enim in regione vtile fuerat, & ad vſum idoneum, hoſtis ipſe comedit, ſi quid ſupererat, nulli vſui eſſe potuit: nam aut pedibus concultatum, aut igni, aut nocendi alacritate vaſtatum funditus perijt. *Alimenta perierunt*, quæ ad victum neceſſaria fuerant, &

quæ ad

quæ ad lætitiam & feſtorum celebritatem, etiam perierunt. [*De domo Dei noſtri lætitia & exultatio. Computruerunt iumenta in ſtercore*: Hebraicè ſic: *putruerunt grana in glebis ſuis.*] nam quod tranſlatum eſt iumenta, Hebraicè legimus, Perudoth, quod propriè grana diſperſa ſignificat. פְּרוּדוֹת Qua oratione non ſolùm nullum fructum, ſed nullam ſemetis ſpem reliquam fuiſſe confirmat. Nam ſi quid forſan comedentibus hoſtibus, imò deuorantibus ſuperfuit, diſperſum pedibus, conculcatum & protritum in ipſis illis locis intempeſtiuè & temerè iacebat, ita vt putreſceret potius, quàm herbam, aut quid ſimile ex ſe produceret. Neque verò commodius aliquid domi, aut in ipſis vrbibus & oppidis inueniri poſſit, quo vitæ tuendæ ſpes alatur, vbi non modò triticum aut hordeum, ſed neque aut horrea, aut granaria vlla ſunt relicta; omnia enim in communi illa vaſtitate, & ruina perierunt; partim hoſtis vacua hæc à ſe inuenta diſſipauit, partim negligentia & habitatorũ defectu vitium rimaſque fecerunt. qualis exitus citiſſimus eſt huiuſmodi ædificiorũ, quæ annua cura & vſu conſeruari & refici ſolent, vt horreorum, apothecarum, granarij, cellarum & reliquorum, quibus tamdiu cura impenditur, quamdiu quid in eis ſeruari poſſit, ſupereſt. *vbi verò triticum confuſum eſt, horrea etiam demolita ſunt, diſsipatæ ſunt apothecæ.* Apotheca hoc in loco idem cum granario eſt. At verò frumẽtaria re & copia omni deſtitutis & agri colendi difficultate, affectis vna reliqua viuendi commoditas, & ars eſſe potuit, ſi quam optimè paſcere & pecuariam rem exercere licuiſſet; namque hæc minori labore & pauciore inſtrumento eget, & incultis aſperiſque etiam in locis, non incommodè tractatur. Verùm enimuerò tanta loco calamitas, tanta contigit vaſtitas, vt nihil ex hac etiam parte ſperare liceat: Siquidem vbi neque paſtoribus parcitum eſt, ſed æqua & vrbanis & ruſticis dominis, & villicis ſors eſt ducta, nihil minus miſerum vtrouis ex loco fuerit ſperandũ. paſtorum autem pars metu perterrita aduentante hoſte agris ſiluiſq. & pecori ceſſit; pars verò in hoſtilem prædam venit; multi etiam militũ vi & iniuria, vt fieri ſolet, necati ſunt, ita vt deſerti armenti mugitus aut pecoris balatus loci teſtaretur ſolitudinem: ea namq. animantium genera, quæ humana cura tractari alique ſolent, vbi deſerta relicta ſunt, funditus pereunt, vel quòd minus quã cætera ſibi proſpicere & cauere poſſint, vel quòd minus fortia, minuſque aſtuta ad ſeſe defendendum ſint; vnde leonum, luporum, aliarumque ferarum ſæuitiæ expoſita ſunt, aut fame & incuria, aut cæli iniuria, aut ferarum vi & rapina conſumuntur, ſicut ſcriptum eſt: Percutiam paſtorem & diſpergentur oues Zach. gregis, atque ita quæ omnibus modis fuerat regio feliciſſima, nunc contrà nullis modis non horrida, inculta, deſerta, atque infelix eſt. hoc autem deplorans etiam Vates ait:

> *Quid ingemuit animal? mugierunt greges armenti, quia non eſt paſcua eis:*
> *ſed & greges pecorum diſperierunt.*

REM prius genere, deinde ſpecie tractat: duo enim animantium, ex quibus vſum homines percipiunt, genera ſunt; alterum Latinè armentum; pecus alterum dicitur. his nullum commune ſupereſt genus præter animal, quod tamen feras etiam ſub ſe continet; Hebraicè verò omnia hæc quæ mitiore natura ſunt, hominibuſque ad בְּהֵמָה vſum parent & gregatim paſci ſolent, genus habent *Behema*, pro quo noſter interpres vertit animal. hæc vbi humana cura & diligentia deſtituta ſunt, nulli rei magis, quàm balatibus & mugitibus vacant, quo & ſuam ſolitudinem indicant, & vitam feris produnt. eſſe autem hoc proprium his animantibus, vt vocibus tantum dolorem ſuum & miſeriam indicent, ex illo etiam apud Ionam loco arguitur: Homines, inquit, & iu- Ionæ. 3. menta, & boues & pecora, non guſtent quicquam, neque paſcantur, & aquam nõ bibãt, & iumenta clament ad dominum in fortitudine, &c. Solitudini ergo & deſertioni teſtimonium dant animalium voces, armentorum videlicet mugitus & pecorum balatus, quandoquidem huiuſmodi voces querelam magis, quàm alium animæ motũ ſignificãt, quamobrem ait: *Quid ingemuit animal?* Quid inquit aliud lamentabiles hæ animantium voces, armentorum mugitus, pecorumque balatus, niſi miſeram ſolitudinem ſignificãt. [*Mugierunt armenta boum*, ſic Hebraicè eſt. *quia non paſcua eis*:] Namq. hoc genus vberiori pabulo & maiori gramine indiget, tum ob maiorem corporis molem, tum quòd humi ſerpentes & breuiores herbas ob labrorũ craſſitudinẽ minus commodè depaſcitur. mutare ergo identidem paſtiones amat, quæ res oportuna paſtoris cura indiget. *& etiam greges pecorũ diſperierunt.* Hebraicè *neſſa* verbum eſt, quod alterius aut culpa, aut negli-

gentia, aut defectu vtcunque aliena cauſa perire ſignificat. Iam ex hoc loco lamentatio creſcit, & à miſerarũ rerum ſpectaculo ad diuinam opem clamore confugit, cùm nihil in humanis non miſerũ, non perditũ atq. deſperatum eſſe videatur: nam quò te cunq. vertas, omnia vaſta, omnia deſerta ſunt; neque hominibus, neq. iumentis vlla eſt commoditas relicta: vnum enim ſupereſſe potuit maioribus armentis refugium, & capris etiam ſi ſiluæ & nemora, quibus ſeſe aliquo modo tuerẽtur & alerent relictæ forent, ſed heu nihil omnino horũ eſt; namq. hoſtis populabundus agros, neq. ſiluis etiam pepercit. ſed omnia incendio flammiſque vaſtauit. quid ergo ſupereſt, niſi diuinum auxiliũ implorare, niſi Deum ipſum tam duri ſpectaculi commemoratione ad miſericordiam prouocare.

Ad te Domine clamabo, quia ignis comedit ſpecioſa deſerti & flamma ſuccendit omnia ligna regionis.

IN deſperatis rebus vnum quò confugiamus diuinum ſupereſt auxiliũ. id à Vate populi ſui vicem dolente cum primis imploratur. [*Specioſa deſerti.* Hebraicè eſt *habitacula deſerti.*] vt paſtorum tentoria, tuguria etiam ab oppidis remotiſſima. & arbores omnes quæ in agro ſunt, cultas & incultas; omnia ligna, omnia denique loca hoſtilis ignis peruaſit. Lignum arborem etiam virentem Hebraicè & Latinè dicit; vt apud Poetam:

Horat. lib. 2. od. 13. *Te triſte lignum, te caducum, In domini caput immerentis.* Hactenus ergo Iſraëlitæ gentis excidium, & tota illa per Nabugodonoſorem & Aſſyrium imperium tam hominibus, quàm agris allata calamitas, & proprijs & tranſlatis verbis prædicta & deplorata eſt. & quoniam dum ſuo vaticinandi munere fungeretur Ioël, nõ ſolùm quid domeſticis ſuis, ſed quid etiam exteris mali ab eodem hoſte eſſet apportandum ſpectauit. Cæterarum etiam gentium ruinam ſub tranſlatione lamentatur: benignus enim eſt diuinus ſpiritus, omneſque eos, quoſcunq. ſua afflauit aura humaniſſimos atque alieni etiam caſus dolentes efficit, ſicut ſcriptum eſt: Debitores ſumus omnibus, &c. Communem autem fuiſſe illam ab Aſſyrijs in gentes omnes peſtem & diuinam vltionem, cùm Græcorum & Phœnicũ hiſtoriæ teſtatæ ſunt, tum maximè Ieremias vates diſtinctè prædixit: Quia

Ierem. 25. ſic dicit Dominus exercituum Deus Iſraël: Sume calicem vini furoris huius de manu ,, mea, & propinabis de illo cunctis gentibus, ad quas ego mittam te, & bibent, & turba- ,, buntur, & inſanient à facie gladij, quem ego mittam inter eos, &c. quo in loco omnis ferè habitabilis terræ orbis à Vate deſcribitur, cuius cultores omnes Aſſyrij imperij Tyrannidem ſenſêre. Hos omnes Vates noſter *Agri beſtias* appellat, Hebraicè *Behamoth agri*, vt non feras, ſed eas intelligamus animantes, quæ ſi non humana indigeant cura, tamen & victus & paſtus ratione plurimum cum armentis pecoribuſque cõueniunt; cuiuſmodi ſunt cerui, damæ, ſilueſtres aſini, & alia id genus, quæ nõ cædibus & rapinis, ſed herbis fructibuſque viuunt. vt autem familiares & fidei domeſtici gregum & pecorum appellatione definiuntur, ſic gentes etiam harum animantium agri generibus componi aſſimilarique ſolent. Quibus omnibus grauiſſimam calamitatẽ & exitium allatum à ſe præuideri dicit, hoc modo:

Sed & beſtiæ agri quaſi area ſitiens imbrem ſuſpexerunt ad te: quoniam exiccati ſunt fontes aquarum: & ignis deuorauit ſpecioſa deſerti.

[*Sed & beſtiæ agri.*] Ipſa dicendi figura de re alia ſermonem haberi indicat: iam enim omnia confuſa turbataque videt, nulliqúe genti, nulli nationi ſuas fortunas, imò neque proprias ſedes integras eſſe, hoſte illo, atque totius orbis tyranno vincente, expugnante, diripiente, vaſtanteque omnia, cui etiam illud ſolenne fuit, vt alias gentes ſuis locis & ſedibus radicitus conuulſas, aliò cogeret migrare. Hoc autẽ totum, *beſtiæ agri*, hoc eſt animantium earum, quas diximus, ſimilitudine producta perorat: quibus cùm paſcua, cùm aquæ defeciſſent, cùm omnis viuendi cõmoditas ſublata impedita interceptaque fuiſſet: cum fontes obturati, fluuijque eſſent deriuati, & omnia alia belli incommoda tolerata, vnum illud extremum fuit Deum vltorem inuocare miſerrimorum omnium commune perfugium, ſicut de hac eadem re & cõmuni omnium hominum querela ſcriptum eſt:

Haba. 2. Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum deficient. Quia replebitur terra vt cognoſcat gloriam Domini quaſi aquæ operientes mare &c.

CAPVT II.

CANITE *tuba in Sion, vlulate in monte ſanctô meo; & conturbentur omnes habitatores terræ.*

COMMVNE Iſraëliticę regionis excidium & ruinam hactenus Vates prædicens deplorauerat, Iudaicarum rerum mentione interim factâ tantum, vt ſacrificiorum ceſſatione prædicta euentũ rei non rem ipſam depingeret: Nunc verò deinceps priorem illam Iudææ Solymorum & templi vaſtationem quæ Aſſyriorum armis & ignibus edita fuit, atque miſeram illam terræ ſolitudinem, ſeptuaginta annos duraturã prædicit, rem videlicet duriſſimam & vel auditu terribilem. hanc rem quia ad regnum Iuda pertinebat, atq. adeò ad totius religionis caput Ieruſalem, Vates ita accuratè & plenè tractat, vt ob eam ſolam cauſſam vaticinandi munus illi ſuſceptum eſſe videatur. ex quo factum eſt vt inter eos vates numeraretur, qui propius ad Iuda regnum pertinerent: Namque cætera quæ Iſraëlitas attingebãt, omnia ſimul cum Iudaicis permixta in ſuperioribus decantauit. nunc verò duplicẽ Iudaici populi ruinã duplex etiam ſacri illius fani incẽdium diſtinctis ſermonibus perſequitur. vtrique autem vaſtationi dicendæ ſimile omnino fecit initium: [*Canite tuba in Sion, &c.*] Meminiſſe autem ad hanc rem oportuerit rei & inſtituti illius, quod quinquageſimo quoque anno publicè ex more atque ex veteri religionis diſciplina obſeruabatur; cùm omnium prędiorum & hæreditatum reſtitutio, cùm vnicuiq. ad propria reditus erat. Prima illa quinquageſimi anni dies Iobel ſiue Iubilæus vocabatur, quam arietini cornu ſonus magna cum pompa & ceremonia nuntiabat. erat autem illo tempore magna rerũ mutatio cum emptores emptis poſſeſſionibus cederent; venditores verò recuperatione legis in integrum reſtituerentur. ea res cum omnium vrbium & populorum rationes contractuſque tractaret ad omnes in vniuerſum ſpectabat; nunc verò ſimili apparatu & ceremonia diem dici Vates iubet, qua Iudæis patria natiuoque ſolo cedendum ſit, & terra ipſa proprio Domino, Deo inquam, liberè reſtituenda & relinquenda, quam malo dolo & ſumma fraude cultores iam tenebant, ex quo officium facere ſuum deſtiterunt: Nam præterquã quòd vitijs & ſceleribus terram ipſam ſanctam polluerũt; Iubileorũ & ſepteniorũ etiam ratio, quibus terra vſibus pauperũ vacare debebat iam apud illos quadringẽtis & triginta ferè annis obſoleuerat. quę ſumma per ſeptem diuiſa ſeptuaginta annos in quotiente efficit; quibus annis ſolum vertere & terram quieti permittere coacti ſunt. quam rem & apud vates legimus, & reſtituendo in patriã populo in cõditionibus poſitam videmus. ſi quis verò harum rerum ſummam intelligere cupiat decimum Nehemiæ caput conſulat. Ergo vt olim Iubilæi anno cornu ſonabatur, quo vnuſquiſque alienis poſſeſſionibus ſibi cedendum intelligeret, at dominis ipſis reſtitutio nuntiaretur (erat enim dies illa menſis decima maximè expectata ijs qui ſuorum fundorum deſiderio tenebantur) ſic nunc cornu ſonari & vlulatu maximo diem quandam expectari Vates iubet, qua Iudæi omnes malè retentis poſſeſſionibus deturbandi eſſent; & in captiuitatem abducẽdi: Dominus verò ipſe in integrum reſtituendus. ſonus ergo Iubilæi atque tubæ Domino ius ſuum, terræ verò incolis deiectionem parari denuntiabat. Quamobrem vlulare & ſuam calamitatem lugere iubentur. [*Canite tuba in Sion.*] Hebraicè cornu pro tuba eſt, vt ad id, quod de Iubileo diximus, res videatur eſſe relata. [*Vlulate in monte ſancto meo.*] Mons Sion idem mons ſanctus Dei dicitur. eſt autem repetitio ſiue heteroſis numeri, quæ rem expolitione declarat: namq. Siona mõtem ſanctum ſuum propterea Deus appellat, quòd rem ſuam malo dolo ab alijs retentam repetere adornet. [*Montem ſanctum meum,*] à vobis iamdiu prophanatũ & multis pollutum ſceleribus. vlulate ergo, vt qui malè retentis poſſeſſionibus citiſſimè eſtis deturbandi. Eam verò calamitatem non Ieroſolymitanis ſolùm, qui Sionis nomine continentur, ſed Iudęis omnibus quicunque eam regionẽ, quæ Iudę & Beniamin ſorte obtigit, incolebant, communem fore declarat; atque ob eam rem addit: [*Conturbentur omnes habitatores terræ.*] Magnum illis metum & curam inijcit, quorũ res propediem ita turbandæ, ita miſcendæ eſſent, vt inferiora ſummis paria fierent, atque omnibus eodem crimine inuolutis par iudicium eſſet expectandum.

Cambi. Ezech. 4.

Nehem. 10.

Quia venit dies Domini, quia propè eſt dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis: quaſi manè expanſum ſuper montes.

DIEM Domini aduentare ait, quo res ſuas repetat. Aduentare autem hoc eſt, propè iam eſſe, vt magis ab auditoribus timeatur. & qualis ſit is dies, quàm calamitoſus, & quã-tum omnibus terræ incolis formidandus ijs rebus deſcribitur, quæ maximo horrori & perturbationi hominibus eſſe ſolét. vt ſunt tenebræ & caligo. hæ res ſuo etiam tempore ſi veniant, hoc eſt, noctu, horrorem tamen & mœſtitiam atq. timorẽ hominum animis incutiunt, nedum ſi die veniant, atque ipſam horis debitam lucem eripiant: ea ſumma hominum triſtitia, is metus, ea maxima turbatio eſt: neq. enim per denſiſſimas tenebras ſaltem effugiendi periculi vlla aut ratio, aut via oſtenditur. quare non ſolùm ſalutis, ſed conſilij impotes homines redduntur. eam autem diem perpetuò obſcuram nullo lucis interuentu ſaltem breuiſſimo illuſtrandam fore, ſed ad noctem vſque caliginem & tenebras producẽdas eſſe dicit, vt nocti caligo, caligini nox viciſſim ſuccedat. Nam quo tempore in captiuitate perdurarunt, nox illis fuit mœſtiſſima & obſcuriſſima; quamdiu autẽ hoſtilem impetum ſuſtinuerunt, dies quidem (adhuc enim in ſuis ſedibus morabantur) caliginoſa tamen & acerbiſſima dies nihilo nocte leuior acta eſt. [*Quaſi manè expanſum ſuper montes.* Hebraicè, *quaſi ſahhur expanſum.*] habet manè hoc nomen ex obſcuritate deductum: eſtq. illud tempus quod antelucanum Latini nominant, idq. ſub auroræ aſcenſum eſt: nam mane iam aduentante monteſque ſummos occupante (ſiquidem montes primi lucem accipiunt, poſtremi amittunt) tenebræ fugientes denſari magis & cogi in vallibus humilioribuſque locis videntur, & maiori etiam, quàm per totam noctem caligine hominum oculos interturbant. ſimilem autem huic caliginem toto die illo Domini perſeueraturam Vates dicit, quæ non tam oculos, quam animos perturbet & inuoluat. hoc tropo maximas calamitates infelicitatemque ſummam deſcribere auctores ſolent; vt illud apud Iob: Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt, conceptus eſt homo: Dies ille vertatur in tenebras, non requirat eum Deus deſuper, & non illuſtretur lumine: obſcurent eum tenebræ & vmbra mortis, occupet eum caligo & inuoluatur amaritudine. Atque omnibus etiam nationibus eandem rem hæc oratio ſignificat.

Iob 3.

Et pulcher fugatis Ille dies Latio tenebris, inquit Poëta. Quales hominum animi forent cuiuſmodi affecti perturbationibus, cùm hoſtili terrore tum propriarũ culparum conſcientia & metu, tum etiam diuinæ iræ atque vltionis formidine cogitare potius quàm dicere eſt, neque alia melius ratione explicare, quàm vt omnia ad tenebras & caliginem reuocentur: venit enim dies Domini terribilis, cum ſinguli ſuis locis turbandi ſunt. nam quod anteà cùm iure & moribus deducere tentaret Deus, tamen ob obſtinatam hominum improbitatem non effecit: nunc armata manu vi tranſigere & efficere parat. quamobrem qui per vates ſuos cum his populis ex æquo & bono egerat, ſummo iure experiri inſtituit & vim denuntiat.

Horat. lib. 4. od. 4.

Populus multus & fortis: ſimilis ei non fuit à principio, & poſt eum non erit vſque in annos generationis & generationis.

ASSYRIORVM exercitus deſcribit, qui copia & fortitudine cum nullo alio vnquã comparandi fuerũt. de quibus ſcriptum apud Habbakuq eſt: Quia ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram & velocem ambulantẽ ſuper latitudinem terræ. Nunquam antea ab initio orbis par hominum armatorum manus illi, quam Nabugodonoſor in vrbis & templi excidium produxit, viſa eſt: neq. etiam poſt illam tempeſtatem vſque ad Veſpaſiani & Titi tẽpora tantus in Iudæam eſt deductus exercitus. [*Et poſt eum non erit vſque in annos generationis & generationis.*] Aliud eſt dicere vſque in generationẽ & generationem, aliud vſque in annos generationis & generationis. prior ratio ſeculis, poſterior annis tranſigitur. ſi quid in generationẽ & generationem futurũ dicitur, id nullum habet certum terminũ; ſi verò ad annos res referatur, eam annis certis finiri poſſe intelligimus. Et miſericordia eius à progenie & in progeniem timentibus eum. æternũ apud Deum eſſe miſericordiæ vſum erga eos qui ſe coluerint, ſignificat, certamq. eſſe hanc & nullo tempore reuocãdam ſententiam: Viſitans peccata patrum in filios vſque ad tertiam & quartam generationem. certum pœnæ & vltionis temporalis ſpatium hæc oratio præſcribit.

Habbak. 1. Luc. 1. Exod.

Neque

Neque his diſſimile eſt, quod Ioël certis ſeculorum, nempe vnius atq. alterius annis, tot militum copias in Iudæa non eſſe conſpiciendas dicit; nec tamen nunquam maiores fore confirmat: Nam copioſo magis exercitu in Palęſtinam Titus Ieruſalem expugnaturus inuaſit quingentis ferè annis poſtquam à Babilonijs res fuerat confecta. ne ergo ſibi parem aliquando exercitus impetum nunquam metuendum eſſe putarent Iudæi certũ annorum numerũ non incerta ſecula hoc in loco audiunt: [*Vſque in annos generationis & generationis.*] Generatio idem quod ſeculum hic eſt, quod octoginta, aut ad ſummum centum annorum ſpatio continetur. ducentis ergo poſt annis parem exercitum non eſſe cogendum, hoc certum illis ſtatumque fuit; nunquam verò amplius eſſe timendum, hoc non fuit certum: Nam ſi quis cum hoſte triginta annorum inducias paciſcitur, is non quadrageſimum, non quinquageſimum, non denique quotquot poſtea ſequantur excludit annos, ſed integrum reliquum ſibi tempus ad cauſſam ſuam, cum ſibi commodum viſum erit, denuo tractandam reſeruat.

Ante faciem eius ignis vorax, & poſt eum exurens flamma.

NVLLA earum quæ ſub cælo ſunt rerum natura ignis aut celerior aut efficientior eſt: cætera enim corpora vt aqua, vt aër & quę ex his componi dicuntur, quæcunque ſunt non ita citò penetrant, neque tam vehementem ſui ſenſum in animantium corporibus efficiunt, neque earum in vniuerſum vires ita plenè materiam omnem in qua verſantur conficiunt. Ignis verò efficentia tum fortiſſima, tum celerrima eſt, & quæ antè etiam quã accedat, vim infert. quamobrem citiſſimis atque inſuperabilibus potentijs ſimilitudine accommodatur: Nam & Deus, cui nihil reſiſtere, cui nihil obſtare poteſt, ignis conſumẽs dicitur: & magni etiam ac fortiſſimi exercitus à Deo in impiorum perniciem miſſi igni ſimiles eſſe ſolent. cuiuſmodi nobis hoc in loco Aſſyriorum exercitus vim Ioël oſtendit; cui qui obſiſtere cogitauerit fruſtrà conabitur; antè enim quàm acceſſerit, iam omnia loca partim obſiſtẽtis metu, partim venientis impetu vaſta & ferè inania erunt. Etenim maximis agrorum & ſiluarum incendijs vbi nulla reprimendi flammæ impetus ſpes reliqua eſt, ſolent homines quæ ſalua eſſe maximè cupiunt, antè quàm ignis eo pertingat auferre & flammis eripere: cætera verò quæ pabulum incendio ferre poſſunt, vt ligna arida vt tabulas materiemque omnem Vulcano venienti deuoranda obijcere, ne ſi temerè ſparſa offenderit, quàm latiſſimè ſe extẽdat. Itaq. ad vaſtationem minuẽdam præuaſtatio atque excidium remedio eſt. Similem autem impetum & pares vẽturi in Iudæam exercitus vires fore dicit; cuius aduenientis metui non obſiſtendo, non defendendo, ſed fugiendo pretioſiſſima quæque auferendo, demoliendo, præripiendoque proſpici poſſe videatur. ex quo fiet vt antequam accedat, iam ſolitaria & penè vaſta omnia loca ſint, maximè autem agri & ſiluæ, quæ ab agricolis & paſtoribus à montanis vicorumque & pagorum inhabitatoribus deſerentur. itaque iam aduentans quamuis nondum acceſſerit, nocebit tamen & perdet; nedum cùm iam loca tenuerit & occuparit: tunc enim nihil omnino ſaluum, nihil quod vaſtationẽ effugerit, reliquum erit, non villæ, non pagi, non plantæ, non fluuij, non fontes, non oppida, aut vrbes, non lapides & muri denique ipſi. omnia prædæ & rapinæ, omnia excifioni & demolitioni erunt; nam quo veniente nihil tutũ eſſe potuit, eodem abeunte nihil omnino fuerit ſaluum. propterea ait: [*Et poſt eum exurens flamma.*] hoc eſt: nihil poſt eum niſi mera vaſtitas, niſi irreparabilis demolitio relinquetur. his ignis & flammæ ſimilitudinibus frequentes in hanc ſententiam auctores ſunt, vt: Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccẽdentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliqui domus Eſau, & apud alienos auctores, Abdi

Poſt certas hyemes vret Achaicus Ignis Iliacas domos. Horat. lib.1. od.15.

In omni autem agenda re eius qui agit tum voluntas tum etiam facultas ſpectari ſolet ad rei ipſius quæ agitur, magnitudinẽ arguendam. Atque hæc quæ modo explicata ratio eſt, ad facultatem pertinet, ex eo Dialecticorum loco, qui à ſimilitudine dicitur, producta. nunc verò facultatẽ ipſam & damnum potius atque nocumentum effectu demonſtrato arguit; vt enim cauſſa effectum indicat, ſic quod effectum eſt, quæ & quanta fuerit cauſſa demonſtrat. Atque effectus ipſe comparatione oſtenditur, comparantur enim varius loci ipſius ſtatus & facies, qualis ante hoſtis aduentum, & qualis poſt eius abitum fuerit.

Quaſi

Quaſi hortus voluptatis terra coram eo, & poſt eum ſolitudo deſerti.

AMOENISSIMAM & cultiſſimam Iudæam regionem quondam fuiſſe diuinæ nobis & humanæ hiſtoriæ imprimis tradunt, atque ipſa nũc vrbium, oppidorũ, pagorumq. veſtigia indicant: nam quæ plurimas poſſit alere ciuitates & populum multum, fertiliſſimam eſſe terram neceſſe eſt. Si autem Ioſepho Iudæo ſcriptori credẽdum eſt, ſolam Iudæ tribum ad decem millia vrbium illis temporibus continuiſſe accepimus, & Solymorum ſuburbana, vt idem auctor tradit, hortis & pomarijs conſita paradiſi voluptatis ſpeciem (eius verbis vtimur) habuêre; tametſi Ieroſolymis non tanta vt in alijs locis, aquarum copia fuiſſet. Hanc ergo rem cõparatione depingit Vates, & quantum Aſſyrius exercitus regioni nociturus eſſet, docet. [*Poſt eum ſolitudo.*] Ad homines & armenta atque pecora hoc nomen ſolitudo: *Deſerti* verò vox ad culturam & loci amœnitatem fertilitatemque pertinet. Id autem quod additum eſt,

Ioſeph. Hebraicè lib. 1.

Neque eſt qui effugiat eum, & Hebraicè dicitur, *Euaſio non eſt ei,*

NVLLAM ſalutis publicæ aut priuatæ vel minimã ſpem fore ſignificat: nullus enim locus in tota terra erit, quo vel ſe vel ſuas res quiſquam tueri & defendere poſſit; omnia enim loca ignis ille pertinget, omnia occupabit, omnia vaſtabit, quòd ſi ſedes relinquere, & in aliam regionem aufugere conſilium ſit, eò tandem huius dominationem & tyrannidem, huius impetum & vim eſſe peruenturam. cum verò iam ex facultate effectum, atque ex effectu facultatem oſtenderit; deinde porrò ipſam vim & copiam expoſitione & partitione declarat, ſimul & nocendi arguens voluntatem.

Quaſi aſpectus equorum, aſpectus eorum: & quaſi equites ſic current.

CORPORIS & membrorum magnitudinem, animique ferociam & dexteritatem in bello, necnon & pugnandi cupiditatem, quanta hæc in Aſſyrio milite futura eſſent, deſcribit. eam autem rem equorum imagine propoſita oſtendit, quibus perſimilis hoſtis futurus eſt. namque id animal natura magnum & promptum atque intrepidum eſt, & ad bella ac pugnas committendum imprimis aptum atque auidum; quamobrem belli ſymbolum apud antiquos fuit; nam vt oliua pacem, ſic equus bellum hominum generi nocentiſſimum ſignificabat, ſicut ſcriptum eſt: Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum. Nunquid ſuſcitabis eum quaſi locuſtas, gloriam narium eius terror. Terrã vngula fodit, exultat audacter, in occurſum pergit armatis. Contemnit pauorẽ, nec cedit gladio. Super ipſum ſonabit pharetra, vibrabit haſta & clypeus. Feruẽs & fremens ſorbet terram, nec reputat tubæ ſonare clangorem. Vbi audierit buccinam, dicit vah: Procul odoratur bellum, exhortationẽ ducum & vlulatum exercitus. Talem autem ſeſe animo viribus & celeritate Babylonicum hoſtẽ aduerſus Iudæos præſtituturum eſſe Ioël docet:

Iob 39.

Sicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exilient: ſicut ſonitus flammæ ignis deuorantis ſtipulam, velut populus fortis præparatus ad prælium.

OMNIA hæc ad voluntatis argumentum & indicium pertinent: nam peditum velocitatem & curſus contentionem ſimilem equitibus fore prædixerat, ita vt effugere ſequentem nulli, neque equiti, neque pediti poſſet contingere; nunc terrorem & metum quem ipſo impetu & celeritate, aut vocibus incutient, oſtendit: nam contento curſu etiam montes ſuperabunt, eoque fragore & ſtrepitu, vt non pedites aut equites, ſed totidem armati currus eſſe credantur: tanto autem fortius ſonabunt, quanto fortior ex montibus quam ex vallibus ſonus & voces audiri conſueuêre. Hæc in ſingulis eorum ratio vocis & motus & curſus erit; omnium autẽ ſimul terribilis & permiſtus ſtrepitus venientium, ei perſimilis, quem flãmæ, vbi aridas ſtipulas, paleas & ſpinas cõprehenderint, edere ſolent, vt vel ipſo ſtrepitu, fremitu & clamore maximus metus & vehemẽtiſſimus terror ijs quibus ea peſtis imminet, incutiatur. hoc eſt quod ait:

A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam.

METVS ſanguine primum ad cor refugiente principio pallidos, deinde verò eodem conturbato atque refuſo nigros efficit vultus. Eſt autem niger color omnium teterrimus, & ad miſeriam atque calamitatem plerunque refertur, vt apud Iob: Qui ponit humiles in ſublimi, & obſcuratos erigit ſoſpitate ſed & Pindarus nigredinẽ, triſtitiam & miſeriam appellauit. Rem autem ipſam noſter vates naturæ ordine deſcripſit: nam cauſſam prius, deinde

Iob 5.11. Pindar. fragmen. 30.

deinde cauſſæ oſtendit effectum: ipſo enim tanti mali ſpectaculo tantum timorem humanos animos peruaſurũ eſſe dicit, vt vultus ollis fumo denigratis perſimiles reddantur.

Sicut fortes current quaſi viri bellatores aſcendent murum viri in vijs ſuis gradientur, & non declinabunt à ſemitis ſuis.

QVANTVM terrorem quantum expectantibus metum Aſſyriorum acies vel ipſo ſui ſpectaculo incuſſuræ eſſent, docuerat Vates: Sed vſu tamen aliquando venire ſolet, vt ex maximo & copioſiſſimo exercitu non tantum mali ac damni, quãtum metueris, accipias, neque res geſtæ minis & terroribus pares reſpondeant: vel quòd vulgaris militum copia & clamore, quàm manu promptior ſit, vel quòd bellici vſus & diſciplinæ ignara, neque ordinem aut modum in prælio tenere nouerit. quare & ipſa ſibi multitudo impedimẽto potius, quàm adiumẽto eſt: vel tandem quòd non tam patientes laborũ omnes in tanto numero ſint, vt diuturni belli moleſtiam perferre poſſint; namque hæc omnia animi potius fortitudine, diſciplina, vſu atque exercitatione, quàm multitudine & copia conſtant. Legimus autem in antiquis hiſtorijs, & noſtra etiam memoria vidimus, ſummos quoſdã & ſapientes duces fuiſſe qui paucis & bene inſtructis militibus maximorum exercituum impetus virtute atque arte ſuſtinuerint & perfregerint. Sed ne quid his ſimile ſibi perſuadere aut ſperare Iſraëlitica gens, & cæteræ etiam, quibus hoc malum imminebat, nationes poſſent, diligẽti hoſtilium rationum deſcriptione huic cogitationi Vates occurrit, oſtenditque qualibus animis, cuiuſmodi diſciplina, qua dexteritate & vſu inſtructi Aſſyrij bellum capeſſent. Singulas verò res diligenter enumerat atq. appoſitis notis demonſtrat. Primum autem in bellis gerendis curſu valere laus eſt, non vt victorem fugias, ſed vt victum & cedentem perſecutus comprehendas. currendi itaque facultatem virilem & gyganteam illis adſcribit. [*Sicut fortes current.* Hebraicè eſt, *Sicut gygantes current.*] Alluditque ad illud, Exultauit vt gygas ad currendam viam. Curſus ergo illis victoriæ, non ti- Pſalm. 18.
miditatis, non fugæ turbatus, ſed conſtans & exultans, qualis equorum, non qualis ceruorum eſt: idemque ad bellicam rem exercitatiſſimus vt nullo obice valeat impediri: Eſt autem illud artis & bellicæ prudentiæ conſilium, copioſum hoſtium exercitũ in anguſtis expectare locis, vbi commodius à paucis & ſtrenuis, quàm à multitudine res expeditur: tamen ad eam quoq. rationem ita comparati Babylonici erant, vt nullis anguſtijs premi, nullis poſſint montium aut rupium difficultatibus impediri: quippe qui nõ ſolum montes & colles decliuiaque loca, ſed muros etiam ad perpẽdiculum extructos ſtrenuè aſcendere & ſuperare poſſint: Etenim manibus pedibusque vti pro rerum & temporum opportunitate atque quocunque loco hærentem victoriam petere, conſequi & reportare didicère. hoc eſt quod dicit: [*Quaſi viri bellatores aſcendens murum.*] nõ nudi, nõ inermes, ſed armati etiam & clypeo & gladio aſtricto, ita vt aſcendentes etiam pugnare poſſint. Quod verò ad multitudinem attinet, tunc inutilis copia eſſe ſolet, cùm in ordinẽ redigi non potuit, ita vt alij alijs, quò minus rem ſtrenuè agant, impedimẽto ſint. Quamobrem qui bellandi peritiſſimi fuerunt, ordines certos excogitauere, quibus acies, cuneoſque diſponerent. eamq. rationem religioſiſſimè & ſeueriſſimè obſeruari voluerũt, ne quis ſuum deſereret, neue alterius locum occuparet. Si cui autem huius rei imaginẽ intueri libeat, Vegetium, Tulliumque & alios ex antiquis & nouis auctoribus de re militari ſcribentes Veget.
adeat. maximam enim partem in quacunque agenda re ordo & ſeries ſibi vendicat, ſed Tull. de re
id in bello præcipuè cognoſcitur, vbi niſi ordo adſit, ipſi ſibi mutuò cõmilitones non im- milit.
pedimẽto ſolùm, ſed exitio etiam ſunt. Aſſyrij ergo duces ſic inſtruere acies, ſic inſtructos ordines deducere nouerant; ipſi autem milites ſuum quiſque locum ſic tueri, vt ſi animũ & virtutem ſpectes ſinguli milites integrum exercitum referre; ſi verò ordinem, ſingulæ acies ſingulis tantum militibus conſtare viderentur; ita cuique ſuus, cuique commodus atque oportunus conſtabat locus. ex quo fit, vt nec multitudine ſuperari, nec virtute vinci, nec arte aut conſilio frangi aut impediri poſſint. perinde enim liberi & expediti omnes, & commodiſſimis ſpatijs diſtincti incedẽt, vt ſuam ſingulis viam ſeorſum munitam eſſe putes. Igitur [*viri in vijs ſuis gradientur: & non declinabunt à ſemitis ſuis.*] nec metu, nec alio quouis impetu aut caſu deterriti, tanta illis in ordine ſeruando peritia, tanta religio, tanta in deſerendo pœnæ ſeueritas eſt. Vbi Latinè legimus *viri*, Hebraicè eſt *vir*, quod nomen in loco diſtributionem, quam dialectici ſingularem vocant, ſignificat; idem quod

quod apud nos vnuſquiſque, vel ſinguli. idem autem nomen in ſequenti verſu eſt:

Vnuſquiſque fratrem ſuum non coarctabit.

SED ſingulis rei gerendæ ſua integra erit commoditas. Neque vero ſinguli inter ſe milites ſtationem ordinemque tenebunt, ſed cunei etiam ipſi, acies & alæ & vnaquæque exercitus pars ſuum nomen, ſuam figuram & munus ſuum vt ſortita fuerit, rectè conſeruabit, hoc eſt quod dicit:

Singuli in calle ſuo ambulabunt.

QVÒD ſi ad huiuſmodi artes & diſciplinas vnam apprime neceſſariã rem ſecũ miles afferat, nihil eſt quod in eo deſiderari, nihil quod aduerſus eum poſſit ſperari. Id autẽ eſt animus ab omni metu atque ab omni cupiditate alienus; vtraque enim res metus & cupiditas tum menti conſilium, & libertatem, tum robur corporibus detrahere imminuereque ſolet. vt ob certum periculum, aut ob præſentem prædæ aut lucri oportunitatem, ſtatio deſerta officium proditum, & res infecta demum reddatur. nec minus his animi perturbationibus Aſſyrius miles carebit, quàm cæteris virtutibus & bellicis artibus atque inſtitutis abundabit; namque non ſolum pericula non expaueſcet, ſed vltrò ipſæ gloriæ victoriæque ſtudio adibit. ad prædæ autem & ſpoliorum contemptionem ita erit animatus vt nihil omnino cupiat, nihili lucrum aut quæſtum faciat.

Per feneſtram cadent, & non demolientur. ſic Latinè. Hebraicè autem ſic:

Super gladium irruent: & non concupiſcent.

PRIOR pars obiecti periculi, poſterior verò lucri contemptionẽ ſignificat: ipſe enim hoſtilem gladium ita contemnet, vt vltrò etiam petat, & viuẽti etiam hoſti detrahat; tam intrepidus animus, tanta dexteritas, tanta in conficiendo celeritas & felicitas erit. Si verò vulgata ſpectetur editio, ad dexteritatem & felicitatem res eſt reuocãda; cùm è feneſtris ſaltu aut caſu deiectos læſum non iri confirmet. Quoniam verò bellica laus nõ in victoria ſolùm, ſed magis etiam in victoriæ vſu poſita eſt: Namq. nonnulli duces fuerunt, qui vincere ſcirent, victoria vti neſcirent. Quod & Hannibali Carthaginenſi obiectũ aliquando fuit. Ea res plerunq. aut conſilij inopia aut militũ laſſitudine, aut etiam prædæ & ſpoliorum cupiditate retardante, accidit. Tum verò maximè conſilio & virtute opus eſt, quod minimum hæc ſi abundent, ſi autem deficiant plurimum incommodi poſſint afferre; vbi hoſtis in prælio victus, & intra mœnia coactus eſt; namq. tunc deſperatis extrema omnia tentari, tunc artes & doli intendi, tunc vires ad ſui vltionem ex ipſa etiam mortis certitudine peti addique ſolent. pars è muris propugnare & portarum clauſtra munire, pars ianuis occluſis ſibi intra domos conſulere, alij vias occupare atq. defendere: ſed ijs tamen omnibus ſuperiorem ſe Aſſyrius miles præbebit. namque non ſpoliorum & prædæ, ſed victoriæ cupiditate, nõ ſparſi aut temerario impetu, ſed certis cuneis & copijs coactis plures ſimul partim effractis foribus vrbem inuadent; partim muros ipſos cum maxima propugnantium pernicie occupabunt; alij clauſarum domorũ tecta conſcẽdent, vnde ſubiectis cuſtodibus impunè nocere poſſint; quidam etiam per feneſtras ſubeuntes reductos intra domum homines & ad portas defendendas conſtitutos neque opinantes ſubitò oppriment, hoc eſt quod ait, *tanquam fur*, quem neſcias vnde, aut qua hora venturum expectes. atque ita ſinguli omneſque ſimul ſuas partes agent, vt ad victoriam, ad gloriam, ad hominum aliorum perniciem, non ad ſua cuiuſque cõmoda comparati eſſe videantur. quibus ex rebus fiet, vt neque foris, neque domi, neque virtute, neque arte, neque cõſilio, neque dolo aut alio quouis modo ſuperari aut effugi poſſint. Namque

Vrbem ingredientur & in muro current: domos conſcendent & per feneſtras intrabunt quaſi fur.

Tantam autem calamitatem & humanarum rerum ruinam ſigna etiam quædam & prodigia tum in cælo, tum in terra præcedent; qualia ante maximas & nobiliſſimas rerum mutationes in antiquis hiſtorijs cõtigiſſe legimus, vt vel his ſignis teſtatum eſſe poſſit rem non fortuna, non caſu accidere, ſed Dei cælum, terram ac maria temperatis conſilio euenire; neque enim caſus aut temeritas hoc efficere poteſt, vt ex eodem hominum genere pars quædam ſubitò vires atq. animos fortiſſimos induat, cæteriſque vim inferat omnibus & iugum imponat ſeruitutis grauiſſimũ, atq. hęc rurſus victrix pars victæ ſubitò ſuccumbat, illis viribus, illis animis; quos ante habuerat, penitus deſtituta; hæc omnia

præterquam

præterquam quòd ratio ipſa diuino conſilio & nutu agi regiq. arguit, ſigna etiam & prodigia opportunè edita declarant, ſed multò etiam magis vaticinia diuinaque probant oracula. Prodigia autem tum in cælo, tum in terra, tum in vniuerſa natura fieri ſolent. cuiuſmodi terræ tremor, cælorum concuſſio, luminariumque obſcuratio eſt, & marinæ etiam inſuetæ procellæ, atque terribilis fluctuum cum exundatione ſonitus, fluuiorum etiam recurſus, petrarumq. concuſſiones & motus. huiuſmodi prodigia Chriſti redemptoris mortem ſecuta diuinitatem illius gentibus etiam à religione alienis teſtata ſunt. Matth. 24.

A facie eius contremuit terra, moti ſunt cæli Sol & Luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

HÆC NOS NON hyperbolicè dicta interpretamur, nec ad homines tantùm relata volumus, vt aduentante hoſte Iudæi in eum terrorem, in eam ſint trepidationem venturi quaſi terra tremeret, cæli concuterentur, & ſplendorem ſol & luna negarent. qualia multa à poëtis componi ſolent, magnum hominum metum, magnam rerum trepidationem ſignificantibus. nam quales hominibus futuri eſſent perturbationes, quanti pauores, quam impotens metus, iam Vates noſter dixerat: A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam. ſed quæ hic dicuntur ſimpliciter expectanda accipimus, quemadmodum & illa à Chriſto diuino verbo prædicta. Erunt ſigna in ſole & luna & in ſtellis, &c. quarum prædictionum ipſa res & veritas, non autem hyperbolica ratio expectanda eſt: Namque, vt diximus, hæc cælo terraque edita ſigna diuinam prouidentiam & conſilium præſens etiam impijs hominibus, etiam prouidentiam negantibus teſtantur. legimus enim quoſdã qui Deos eſſe negarẽt, & omnia caſu & temerario concurſu conſtare dicerent, tamen tonitruis fulminibus ſubitiſque cæli tempeſtatibus perterrefactos diuinæ vltionis metu tactos fuiſſe, ſicut ſcriptum eſt: Vox Domini ſuper montes, Dominus ſuper aquas multas, vox Domini confringentis cedros, vox Domini commouentis deſertum cades, & confringet Dominus cedros Libani, vox Domini reuelantis condenſa & in templo eius omnes dicent gloriam. & vnus quiſpiam ex his impijs in hanc etiam ſententiam tandem confitetur. Pſalm. 28.

Parcus Deorum cultor, & infrequens, Horat. lib. 1. ode. 34.
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro, nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos: namque Dieſpiter
Igni coruſco nubila diuidens,
Plerunque per purum tonanteis
Egit equos, volucremque currum, &c. tandem ſubdit:
Valet ima ſummis
Mutare, & inſignem attenuat Deus
Obſcura promens. &c.

Magnum profectò prouidentiæ teſtimonium vnà cum terrore & metu hæc prodigia & ſigna hominibus etiam impijs parant, ſed tamen vaticiniorum oracula & prædictiones omnium teſtium longè grauiſſimæ & certiſſimæ ſunt: cùm res verbis & oratione prædictæ, cùm rerum cauſſæ & euenta, antecedentia & conſequentia demonſtrata nullum impietati, nullum ſtultitiæ, malitiæ denique humanę nullum ad rem ſecus interpretandam locum relinquunt. Quamobrem non ſolùm prodigijs & portentis, ſed oraculis & propria diuinaq. voce ſeſe conſilium ſuum teſtaturum eſſe Deus ait, vt nulla ex his maximis & grauiſſimis rebus antè eueniat, quàm ab ipſo per vates ſuos excitata atque vocata fuerit; neque cuiquam hominum moliri aliquid ſine eius conſilio aut permiſſu liceat; & quò maiori mole aliquid incœptum factumq. fuerit, eò magis probabile eſt Deo id auctore contigiſſe; nam quod reliquas omnes humanas ſuperat vires, id non tam humanum, quàm diuinum eſſe ratio ipſa euincit. ob eam autem rem Vates ait:

Et Dominus dedit vocem ſuam ante faciem exercitus ſui: Quia multa ſunt nimis caſtra eius: quia fortia: facientia verbum eius: magnus enim eſt dies Domini & terribilis valde, & quis ſuſtinebit eum?

X QVEM-

QVEMADMODVM maximi Imperatores penes quos rerum ſumma eſt, exercitus ſuos quocunque volunt, vocant & dirigunt, neque quicquam ſine eorũ imperio aut conſilio à cæteris ducibus fit, aliàs enim neque certa atque integra ad agendum ratio eſſet, neque res ex adminiſtrantium ſententia ſuccederet. ſic tantum, tam fortiſſimum, tamq. omnibus rebus & artibus inſtructum exercitum comparare colligere atque in perniciem orbis, maximè autem Iſraëlitici populi ducere, non niſi diuino contingere poteſt conſilio. huius autem conſilij index vox diuina eſt, multo antè tempore per vates pronuntiata, qua impijs & ſceleratis hominibus bellum indicitur, & duces ipſi, per quos agẽda res eſt, ad conducendos milites, atque ad expeditionem parandam animantur. hoc enim conſilio & verbo diuino, hac diuinæ voluntatis vi & efficientia, numerus & vires exercitibus adduntur, ac bellicæ diſciplinæ inſtituta facilius & melius capiunt & tenentur. ergo ipſa exercitus magnitudo, robur & conſtans virtus ac diſciplina ſummum imperatorem præeſſe arguit & probat: nam maximè & optimi inſtructi exercitus optimum & maximum eſſe conuenit Imperatorem. Multa eſſe caſtra nimis, ad numerum pertinet, fortia verò ad virtutem & diſciplinam, ad quam etiam illud: [*Et facientia verbum eius.*] ad hoc enim comparatus tantus exercitus, ad hoc inſtructus & tanto robore ac dexteritate auctus eſt, [*Vt faciat verbum Domini,*] atque prompta manu in omnes ſceleratas & impias nationes,
Habbak.2. maximè autem Iudæos diuinæ vltionis miniſtrum ſe præbeat, ſicut ſcriptum eſt: Domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem vt corriperes fundaſti eum. Duas autem magni momenti res hic locus nos docet; altera eſt, humanam potentiam, copias, felicitatemque omnem non caſui, non fortunæ, non proprijs, ſed diuinis conſilijs accepta referenda eſſe, atque ad eam normam gerendarũ rationes rerum eſſe dirigendas. Altera verò res eſt; non licere hominibus diuina conſilia cõtemnere, aut pietatẽ deſerere, neq. ijs qui hæc admiſerint ſecuris agere & ſine metu; nam vt lenta ſit, tamẽ maxima & grauiſſima diuina ira & vltio eſt. id quod ex ipſo apparatu arguitur: quò enim tardius res agitur & paratur, eò grauiori creſcit & perficitur mole. quantus autem & quàm inſtructus Babyloniorũ exercitus à Deo vocatus, & ad totius orbis impietatem & ſcelera vlciſcenda ductus fuerit, ille
Iſaiæ 5. eiuſdem ſentẽtię apud Iſaiam, locus declarat: Et eleuabit ſignum in nationibus procul & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet. Non eſt deficiens neque laborans in eo; non dormitabit neque dormiet, neque ſoluetur cingulum renũ eius, nec rumpetur corrigia calciamenti eius. Sagittæ eius acutæ, & omnes arcus eius extenti. vngulæ equorum eius vt ſilex, & rotæ eius quaſi impetus tempeſtatis. rugitus eius vt leonis, rugiet vt catuli leonum, & frẽdet & tenebit prædam, & amplexabitur, & non erit qui eruat. & ſonabit ſuper eum in die illa ſicut ſonitus maris: aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis & lux obtenebrata eſt in caligine eius. hic locus planè cum hac Ioëlis ſententia conuenit, deque eadem re omnino eſt. atque hæc vox etiam eſt quam Dominus dedit à facie exercitus ſui. [*Quia magna dies Domini.*] diem vltionis ſignificat, cùm Deus qui ſe miſericordem, qui patientem & diſſimulantem peccata hominum propter pœnitentiam eouſque præbuerat, ſe tandem iudicem præbebit. [*Et quis ſuſtinebit eum?*] magnitudinem & difficultatem inenarrabilem hæc dicendi figura oſtendit; nam cùm Vates interrogat, [*Quis ſuſtinebit eum?*] ſe id neſcire confirmat. ſed quæ res vatum diuinam mentem fugiat, eam rem nemini alij certam eſſe conſtat. ſic apud Pſal-
Pſalm.89. tem: Quis nouit poteſtatem iræ tuæ & præ timore tuo iram tuam dinumerare?

Nunc ergo dicit Dominus, conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, & in fletu, & in planctu.

Pſalm. [NVNC ERGO, Hebraicè *Etiam nunc.*] Miſericors & miſerator, & iuſtus Dominus, qui non in perpetuum iraſcitur, neque in æternum comminabitur, non ſecundum peccata hominum faciet eis, ſed ſecundum ſuam miſericordiam ſaluos facit ſperantes in ſe. Ipſe inuitus punit, ipſe vltrò miſericordem ſeſe promittit & præſtat: iam nunc in ipſa calamitatum prædictione, iam inter minas ipſas miſericordiam cogitat, iam res reſtituẽdas vltrò ipſe parat, & quibus rebus hoc præſtari poſſit, eas res iam adornari & inſtrui iubet. Atq. in hoc loco diuina illa Iudaicarũ rerum reſtitutio prędicitur, quæ poſt certos annos, hoc eſt, ſeptuaginta, contigit: quam Deus, vt illi maximo ſuo conſilio de humani generis ſalute non deeſſet, effecit: Noluit enim eam gentem, ex qua maximus ille totius orbis redem-

redemptor oriturus erat, omnino perire, ſed eouſque conſeruare & fouere, quoad res illa tam præclara, tam omnium maximè neceſſaria procuretur. Quoniam autem diuinæ miſericordię maxima beneficia ſine fide & pœnitentia planè vt hominibus contingant, non conuenit, ob eam rem ad pœnitentiæ ſtudium etiam in hoc tẽpore & in hac conditione conſtitutos Iudæos diuino verbo Vates hortatur. eam autẽ veram eſſe pœnitentiam non ſimulatam vult, quæ internis animi virtutibus & veritate magis quàm externa aliqua ſpecie & vmbra paretur. Eam verò rem diuini ingenij deſcriptione & conſilij etiam demonſtratione ſuadet, Cùm Deus miſericordem ſe & ſui ſimilem ſemper profeſſus fuerit & præſtiterit. Conuerſionem in corde primum deſiderat; deinde huius conuerſionis argumenta publicè oſtendi iubet: [*in ieiunio, fletu & planctu.*] hæc enim ſi purè ſancteq. fiant, non quidem conuerſio ipſa, ſed laudatiſſima conuerſionis ſunt argumenta. atque hæc pœnitentium hominum exercitationes & ſtudia hominem ipſum propius, quàm cęteræ res & ſpecies attingunt. propterea ait:

Scindite corda veſtra, & non veſtimenta veſtra. Miſnaioth de volumine paruo. c.3.

Vestes in magnis doloribus, à collo ad pectus ſecundum humeros ſcindere moris fuit antiquis. ſed ieiunium, fletus & planctus ex animi magis ſtudio & voluntate orta videntur, & eius apud quem agitur animum vehementius mouent: veram ergo eſſe cordium, hoc eſt, voluntatum ſciſſionem, veram conſiliorum, ſtudiorũ & totius vitæ emendationem vult, non quæ externa vmbra aliqua ſine vlla veritate præſtetur. Cuiuſmodi illud eſt: Cùm ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes, exterminant enim facies ſuas, Matth. 7. vt appareat hominibus ieiunantes: namque vera & commodiſſima pœnitentia Deo potius, quàm hominibus ſeſe probare amat, ſicut ſcriptũ eſt: Cor contritum & humiliatum Pſalm. 51. Deus non deſpicies. huiuſmodi ergo conuerſionem Deo probãdam ſuadet Vates, quam ſi vera & probata fuerit, nunquã fore vanam, nunquam fructu carituram confirmat; agitur enim res cum Deo natura ſua ad miſericordiam propenſo, ad benignitatẽ facillimo, ad iram tardiſſimo: neque enim per ſingulos dies iraſcitur, conſequens ergo eſt ſi ab eis res rectè procurata ſit, per Deum non eſſe repugnandum, quominus aliqua illis ſalus reſtituatur. Igitur,

Conuertimini ad Dominum Deum veſtrum.

Dvo nomina hic ſunt, Dominus, quod Hebraicè eſt quatuor literis conſtans nomen, יהוה aliàs ineffabile, cuius nominis ea quæ frequentius obſeruatur ratio, ad miſericordiam ſpectat; Alterum nomen eſt ELOHIM, quod ad mundi gubernationem propriè pertinet. אלהים eſt autem huiuſmodi ſententia: Cogitate quemadmodum paranda atque agenda vobis pœnitentia ſit, & ad quem vobis tota hæc ratio referenda eſt, [*Ad Dominum,*] ſcilicet miſericordem & benignum gubernatorem & principem veſtrum, cui vos olim in proprium peculium fuiſtis egregiè præter cæteros homines delecti. quàm certa verò vobis hæc merces futurã ſit, quàm magnum quæſtum factura ipſum Dei veſtri ingenium cogitare & ſperare iubet.

Quia benignus & miſericors eſt, patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia.

Singvla verba vt ad amuſſim expenderentur, maiori tum ſpatio tum ingenio opus erat: Sunt enim hæc ex his quæ Dei mores (vt ab Hebræis dicitur) explicant, quorũ perpetuam cogitationẽ hominibus eſſe oportebat. ſed breuiter ſingulorũ indicabimus originem, vt pijs animis ad ſignificationis & ſententiarum cum magna delectatione atq. vtilitate veſtigandam magnitudinẽ aditus aperiatur. Prima vox eſt HANNVN, pro qua חנון interpres præ Latinæ linguæ inopia non incõmodè reddit benignus. ſed vox ipſa gratiam propriè ſonat, hoc eſt, naturam & voluntatem ad beneficentiam vltrò propenſam. & quę Hora. Serm. lib.1. Sat.2. antequàm petatur, quid opus alijs ſit & intelligat & donare cogitet. huic rei nõ diſſimilis Cicer. in Philoſoph. lib.2. benignitas ſignificatio apud Latinos eſt. vt illud: *Quippe benignus erat.* Poteſt pag.195. etiam nomen HANNVN Latinè verti Gratuitus, cui mercenarius & conductus opponuntur: nam liberalitatem gratuitam, hoc eſt, ſine præmio ſine mercede benignam, & Orat. lib.2. pag.270. gratuita etiam ſuffragia Cicero dixit. Secunda verò vox eſt RAHHVM, quod grauiorẽ רחום

etiam habet ſignificationem: Quippe ex eodem fonte hoc nomen deriuatur, ex quo רחם R E H H E M, quod viſcera materna ſignificat. quòd ſi nobis vocabula Latinè fingere liceret, quemadmodũ Theologis illis Ortuino atque ſocijs licebat, libenter pro R A H H V M redderemus viſceratiſſimũ, hoc enim vocabulo illi inter alia vſi ſunt. Hiſpanus quidem ſermo congruens huic verbo, verbum habet, *entrañable* & *deſentrañarſe*. quibus vocibus amorem internum vehementiſſimũ ex ipſis viſceribus emanantem indicat; Latinæ tamẽ linguę religio huiuſmodi etiam fingendi cõpeſcit audaciam, ſed circumloquijs & deſcriptionibus hæc ſimplicium verborum egeſtas ſuſtentanda eſt. Tertium verbum eſt, ארך אפים *Patiens*. Hebraicè E R E C H A P P A I M, quod ad verbum latis naribus hominem ſignificat: nam qui anguſtioribus naribus ſunt, citiſſimè irarum fumos concipere, & tardiſſimè ac difficillimè efflare deponereq. iram ſolent: Iræ enim ſedes & origo in iecore præcipuè eſt; argumentum verò in naribus. contra qui latiores narium feneſtras habent, & tardius iraſcuntur, & facilius ac citius placantur. huic rei ſimilem naturam Deo aſſcribit Vates; non cui nares, aut membra alia ſint, ſed cui eminẽter ea virtute atque patientia longa ſit diſſimulatio, quæ in ijs, quibus lentiſſima ira & latiſſimæ nares ſunt, laudari ſolet: nam quidquid in creaturis boni eſt, in Deo eminenter eſſe cõmunis omnium Theologorum ſententia & oratio eſt. Quartum autem verbũ eſt, [*Multæ miſericordiæ.* Hebraicè verò *Multus miſericordia.*] eſtque id quod diuus Paulus diues in miſericordia interpretatur, qui non parcè, non coactè miſericordiam impartiri ſoleat, ſed plus etiam quàm petimus aut intelligimus, namq. in ea re ſe maximè diuitem oſtẽdit: ſi enim ſapientiam eius conſideres, ſi virtutem, ſi harum rerum ſingula genera & argumenta expendas, omnino infinitum atque immenſum pelagus tentaueris. ſi verò miſericordiam eius à generatione in generationẽ erga timẽtes eum cogitare velis, profectò in illud prorũpes: Suauis Dominus
Pſalm.144. in vniuerſis, & miſericordia eius ſuper omnia opera eius. Vltimum porrò verbum eſt, [*Præſtabilis ſuper malitia.*] hic dicendi modus frequens in ſacris libris eſt, quem non perpetuò ijſdem verbis Latinus reddit interpres. Hebraicæ voces propriè ſignificãt, conſolabilis ſuper malum. ſignificat autem animũ placatu facillimũ, & qui facilè odium, minas & nocendi cogitationem deponat. cui vel malum iam inferenti, tamen verbera & virgas aliaque omnia arma è manibus orando & ſupplicando eripere non ſit prorſus difficilli-
Exod.32. mum. Eodẽ dicẽdi modo vſus eſt Moſes, vbi Latinus vertit: Eſto placabilis ſuper malitia » populi tui. & paulò inferius. Placatus, inquit, eſt Dominus, ne faceret malum, quod locu- » tus fuerat aduerſus populũ ſuum. & apud Ieremiam: Agam, inquit Deus, ego pœniten-
Ierem.18. נחם tiam de malo, quod cogitaui facere ei. idem verbum N A H H A M eſt, pro quo nunc placabilis, nunc placatus, nunc verò pœnitẽs, atque hoc in loco præſtabilis Latinus interpres reddit. *Malitia* autem in his omnibus locis pœnas & ſupplicia intelligimus à Deo iuſtè in ſceleratos illata, cui nomini ſi caſus genitiuus adiungitur eum caſum paſſiuè accipi conuenit. *Malitia* populi tui. hoc eſt malo & pœnis à populo tuo ſuſtinendis. Iam verò hæc omnia ſimul iuncta, Domini Dei noſtri ingenium nobis cogitandum proponunt: nempe naturam ſpontè ad gratiam, ad gratuitum beneficium propenſam, viſceribus amantiſſimis præditam, ad iram lentam, & ad placandum facillimam, quæ peccata hominum diu propter pœnitentiam diſſimulet, cui nullus miſericordiarum numerus eſt, ſed qui affluenter omnibus dat, atque in ea re ſuas maximè diuitias ſpectandas proponere
1.Corint.12. Roma.10. gaudet, atque adeò ab ira, à nocendi & puniendi cupiditate ſeſe præbeat alienum, vt vel in ipſo iuſtæ animaduerſionis articulo & ſupplicium de hominibus ſumere doleat, & ſe exorari libenter ſinat, ſi modò ea res rectè & legitimè procurata ſit. Cùm ergo talem ſe ſemper Deus profeſſus omnibus argumẽtis præbuerit, quis tam ſuæ ſalutis negligẽs, quis tam huius veritatis ignarus eſt, qui hanc tam certam artem non eſſe experiendam exiſtimet. aut quis certum exploratumque habeat vel Dei iram hac in re non placatum iri, vel humanam malitiam vt non ſibi placatus Deus ſit, fuiſſe commeritam.

Quis ſcit ſi conuertatur, & ignoſcat Deus, & relinquat poſt ſe benedictionem, ſacrificium & libamen Domino Deo noſtro?

N O N ambigit Vates an Deus placari poſſit, quem placandum ipſe ſtatim confirmat, ſed eius rei in dubium vocandæ audaciam in hominibus refrenare vult, vt nemini videlicet liceat profiteri, ſe id ſcire quod Deus prædicendum per vates curarit, nunquam eſſe

reuo-

reuocandum,latamque ſententiam certam,quæ infringi non poſſit: Nam quis id iactare audeat?quis vias Domini,quis ſapientiæ & miſericordię rationes numeratas exploratasq́; habet? Nouit enim Deus & ſuæ iuſtitiæ ſatisfacere, & miſericordiã pariter præſtandam, (qua ipſe re plurimum delectatur) vias inuenire aditusq́. patefacere multò plures,quàm ab vllo hominum aut angelorum cogitari poſſint: quantum enim diſtat ortus ab occidente, tantum illius vias ab hominum vijs diſtare ipſo eodem docente didicimus. quis igitur ſcit?vt affirmare poſſit ſuper vacuã eſſe pœnitentiam. imo verò vates ait, hoc vobis promittere ego poſſum, nunquã eum miſericordiæ hac in re obliuiſci, etiam cùm iratus fuerit,ſed pacis,interim dum punit,dum pœnas de Iudaico populo ſumit, pacis inquam cogitationes eſſe cogitaturũ, dummodo homo officiũ faciat ſuum, cætera Deo cogitãda atq. agenda permittãtur,cui humana ſalus charior quàm ipſis hominibus eſt,& parandæ ſalutis viæ omnes illi ſoli cognitæ & exploratæ ſunt. Animaduerſione dignũ eſt,Hebraicè nullam hoc in loco conditionalem eſſe vocẽ,ſed hoc modo ad verbum legi: [*Quis ſcit,*] hic punctus coma eſt,& ſtatim ſubiungitur: [*Conuertetur & pœnitebit, & relinquet poſt ſe benedictionem,&c.*] Ita *Quis ſcit*,non affert,ſed prohibet dubitationẽ. cætera verò verba à Vate dicta bonam reſtituendæ rei, ijs apud quos agitur inijciunt ſpem. Quanquam autem communis hæc ſententia & Catholicum axioma eſt, nulli veram pœnitentiam inutilem fore, neque Dei miſericordiam exhauſtam eſſe poſſe vnquam atque ad omnes homines hæc ratio pertineat, tamen ad Iudæorum res & ad Ieroſolymitanæ reipublicæ reſtitutionẽ de qua vati noſtro ſermo eſt, cõmodè hic eſt referenda. Namq. Iudaicarum rerum reſtitutio illa,quæ Zorobabele duce contigit hoc in loco promittitur & prædicitur: Poſt ſeptuaginta enim annos ex quo Babylone ſeruitutem ſeruierant,Diuino cõſilio in patriam veteresq. domos remigrare permiſſi ſunt. Verùm enimuerò cùm nõ ad eum nitorẽ, ad eam felicitatẽ, in qua antea eorum res fuerant, redierint; quippe bona eorum pars bello occiſa & extincta fuerat; ex ijs autem qui captiui abducti ſunt, partim in ipſa ſeruitute periêre,partim alio migrare coacti,alij ab exilio reduci noluerunt,ex quibus rebus omnibus factum eſt, vt reliquiæ quædam tantùm ex illa maxima copia, ex illa felicitate redirent. ob eam rem ait: [*Relinquet poſt ſe benedictionem.*Hebraicè,*Reliquam faciet poſt ſe benedictionem.*] Huic rei non diſſimile illud eſt: Niſi Dominus Deus exercituum reliquiſſet nobis ſemen hoc velut exiguum, quaſi Sodoma fuiſſemus, & Gomorrhæ ſimiles eſſemus: Nam præterquã quòd tanta ciuium multitudo deſiderata eſt,religionis & ceremoniarum ſacrificiorumq́ue maieſtas illa multum eſt imminuta. ita benedictio hoc in loco partem aliquam tum gentis, tum ſacrorum ſignificat, qualem ipſe Vates indicat: [*Sacrificium & libamen Domino Deo noſtro?*] Quippe ad conſeruandam eam Rempub. Interim dum Chriſtus naſceretur & ſuũ negotium in ea vrbe perageret, aliquo ſacrorũ vſu opus fuit, ſine quo ciuitas hominumq́ue ſocietas contineri non poſſunt. Ac tantum quidem illis ſacrificiorum & libaminum cultus reſtitutus eſt; cætera verò omnia vt prophetiæ & oraculorum frequentia, VRIM & THVMIM, ſacra arca,aliaq. maieſtatis & præſentiæ diuinæ argumenta omnino ſublata ſunt. Hactenus ergo prioris templi & Iudaicarum rerum comes ruina & reſtitutio prædicta eſt: Nunc porrò poſterioris illud extremumq́ue templi totiusque gentis excidium prædicentem Vatem audiamus.

Iſaiæ 1.

Cice. lib. 1. de natura Deorum.

Canite tuba in Sion, ſanctificate ieiunium, vocate cœtum.

TOTIVS temporis ex quo Romani Ieroſolymam inuaſere & cepere vſque ad vltimam Iſraëlitarum reſtitutionem,turbas,tumultus,calamitates,omnem denique tempeſtatem breuiſſimè Vates deſcribit & nuntiat, namque vrbis & templi excidium primis duobus verſibus indicatur. deinde longa hæc & luctuoſa tempora, quibus captiui & diſperſi inter nationes detinentur, & maximum hoc libertatis deſiderium quo ſemper aguntur. vltimo autem loco vera illis felicitas animorum & vitæ lux qua diuino beneficio donandi ſint, præcinitur. vt autem in præcedenti vaticinio tubarum & cornuum ſonitu ad nouam & calamitoſam rem expectandam populos conuocari & indicto ieiunio conuenire iuſſerat; ſic nunc eodem ſigno dato maximam belli perniciem timeri & ſummo cum luctu atque eiulatu iubet expectari quæ communis omni ætati, ſexui, omni denique ordini futura eſt. Cornu autem ſignum datum præter ea quæ iam dicta à nobis ſunt, bellum proximum, imò, inſtantem pugnam ſignificabat, ſicut ſcriptum eſt:

Amos 3. Si canet tuba in ciuitate & populus non expaueſcet? magnum itaque periculum imminens hæc quæ indicit, ſignificare ſolent, tubæ ſonitus & cœtus congregatio, quam ceſſationem publicam eſſe iam diximus: Quando autem communis omnibus formido, imò communis impendebat tempeſtas, omnibus indicendam eſſe ceſſationem, ieiunium & luctum declarat. [*Sanctificate ieiunium, vocate cœtum.*]

Congregate populum, ſanctificate Eccleſiam.

P O P V L V S prius è ſuis quiſque locis vocatur; hæc populi congregatio eſt, deinde in vnum coactis conciones pro rerum occaſione fiunt. hoc eſt ſanctificare Eccleſiam. ſanctificare idem quod ſeparare eſſe iam in hoc vate & in Hoſſea diximus; namque aduocatæ conciones ad quas de grauiſſimis rebus referendum eſt, Eccelsiæ ſanctificatæ dicuntur, vnde & nomen Eccleſiaſtes Græcè factum eſt, quod Latinis concionatorem ſignificat. Quoniam autem illa ærumna paſſim omnibus feréda erat, ideo omnes ad luctum planctumque vocantur, namq. hoc modo & ſingulorum dolor communicato ſenſu augetur, & diuinæ miſericordiæ viſcera publicis nocentium ſimul & innocentium lachrymis & clamoribus citius commouentur.

Coadunate ſenes: congregate paruulos & ſugentes vbera: egrediatur ſponſus de cubili ſuo, & ſponſa de thalamo ſuo.

M I S E R A N D V M omnino ſpectaculum dum ſenes malorum ſenſu & ætatis imbecillitate, infantes fame, ſponſi & ſponſæ, quibus læti dies eſſe debuerũt, præſentis miſeriæ dolore oppreſſi omnes pariter lachrymis, clamoribus & luctui concedunt: Sponſis enim quietem & immunitatẽ munerum omnium lex in nuptialis lętitiæ gratiam dabat, quam præſens tamẽ dolor negabit omnibus, quibus par ærumna & æqua ſimul imminet ruina. quibus & Chriſtus ob eam rem dixit: Filiæ Ieruſalẽ nolite flere ſuper me, ſed potius flete

Luc. 23. ſuper vos & ſuper filios veſtros: Quoniam ecce dies venient, in quibus dicetis: Beati ſteriles & ventres qui non genuerunt, & vbera quæ non lactauerunt. Neque ſolum populũ, ſed ſacerdotes maximè ipſos hæc tanget miſeria: Quippe extremus eorum officij dignitatibus, atque demum vniuerſæ illius gentis gloriæ & felicitatis dies futurus eſt, vbi tota illa Iudaicæ rei facies obſcuráda, & ſynagoga ipſa à Deo tandem repudiabitur, ſicut ſcri-

Iſaiæ 1. ptum eſt: In ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram, quia veni & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret.

Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini:

N O S vbi hoc interpretandi munus ſuſcepimus, ita Deum propitium nobis eſſe cupimus, vt quarundam rerum, quę in ſacrorum librorum rationibus frequentes ſunt, tractationẽ explicare poſſemus, quò ſemel intellecta res omnibus in locis vbi opus fuerit iuuare lectorem poſſet. ex his vnum eſt prioris & poſterioris templi exacta deſcriptio, quæ niſi planè fuerit intellecta, longũ & inutile negotium, vbi mentio aliqua de eius partibus incidit, exponentibus faceſſit. Interim dum id quod optamus contingit, locum hunc inter veſtibulum & altare, quẽ Chriſtus inter templum & altare nominat, eam in templo partẽ quam ſacerdotalis ordo frequentabat, fuiſſe dicimus. quo in loco lugere nefas fuit, neq. enim in magni regis domo miniſtros mœſtos aut plorantes eſſe decuit. cùm autem luctibus & clamoribus eam etiam partẽ implendam eſſe prædicat, atque ab ijs maximè, quibus loci ſanctitas cuſtodienda ſeruandaque fuerat, ſignum eſt eam rem non ad ipſorum modò, ſed ad loci etiam ruinam, ad maieſtatem & ſanctitatem violatam pertinere, ita vt ſacerdotes ſeſe ſuaque ſacra & templi pollutam ſanctitatem, atque omne iam deficiens decus deplorent. cuiuſmodi autem ea deploratio futura ſit exponit:

Et dicent, Parce Domine, parce populo tuo: & ne des hæreditatem tuam in opprobrium, vt dominentur eis nationes. quare dicent in populis, vbi eſt Deus tuus?

O R A T I O N I S ac deprecationis argumentum præſcribit, cuius ſentẽtia perpetua in orationibus deprecationibuſque frequentandis Iudaico populo futura eſt, quamdiu miſeri, abiecti & repudiati inter gentes detinebuntur: Etenim quanta qualiſque miſeria, quanta illos maneret ignominia, iam ex eo peruidebant, quòd templi ſui ruinam & abominationem in loco ſancto conſpicerẽt, & eam omnino faciem, eum rerum ſuarũ ſtatum

deficere

deficere & labefactari intelligerent. nullum ergo in tanta miſeria orationis genus deprecatione aptius commodiúſue fuit. Conſtat autem deprecatio duobus potiſſimum generibus, miſericordiæ imploratione, in qua rei cōfeſſio ſimpliciſſima eſt; & eius apud quem agitur dignitatis & nominis ratione, cui rationi magis miſericordia, quam vltione conſuli poſſe oſtēdatur. Populus ergo in hac oratione ſuam culpā confitetur, & ſupplex ſe in noxa eſſe manifeſtat, neque aliud pro ſe vſurpandum verbum ducit quam illud, *Parce domine.* Domini autē nomen illud Hebraicè ineffabile quod ad miſericordiam maximè pertinet, appellatur. Qui autem vt ſibi ignoſcatur, petit, is nullas ſuas virtutes, nullas artes, nullas commemoratione dignas res allegat, ſed diuinam tantum miſericordiam & fidem implorat. ſi quid autē eſt quam ob rē id quod petitur impetrari deceat, id ad eius qui oratur dignitatem & gloriam pertinet, vt quod dicitur, *populo tuo.* Namque diuinæ ſapientiæ & bonitatis eſt, prouidere ne is populus pereat funditus, quem ipſe ſibi ſingulari gratia adoptauerit, quem tantis beneficijs affecerit, quem ſtatuerit præter cæteros populos egregiè fouere, cum multorum inuidia & omnium admiratione. neque id tantum in populi gratiam, quantum diuini conſilij perficiendi, & miſericordiæ propagandæ cauſa, fieri cōuenire, ne de diuina volūtate erga populum dubitetur, nec ſua in omnes miſericordia in dubium vocetur. Igitur qui alijs etiam populis parcis, qui miſericordiæ largiſſimos fontes omnibus nationibus aperis, qui gentes ad lucem tuam admirabilē vocas, parce etiā antiquo illi populo tuo, & miſereat te oro tantæ calamitatis, ne hæreditas illa tua, quæ tibi ſolùm grata fuit, quam frequentare colereque iuuabat, in opprobrium atq. ignominiam dedatur, & imprimis illa digna eſt, quam reſtituas, quam ab opprobrio tuearis ſaltem, eò Ieremi.
quod tua fuerit, quòd tuum nomen ſuper eam inuocatum ſit: etenim indignum eſt, vt quiſquam tui nominis maieſtatem tentare aut prophanè tractare audeat. tui ergo nominis rationem & memoriam ſanctam eſſe omnibus oportet, hoc abs te prouideri oramus, ne quibus tu glorioſe imperaueris, ijdem aliarum nationum hominibus ad contumeliam ſubijciantur: nam quid facies nomini illi tuo magno? itá ne alienus à nobis atque à laude tua eris, vt omnino deſertos nos eſſe patiaris, ſic vt alij nos tanquam gentem eam æſtiment, cuius tibi nulla ſit cura, nulla prouidentiæ ratio? atque ideo omnia ſibi li- Ierem. 31.
cere putent, & petulanter propterea in nos graſſentur, quòd te noſtrum vindicē non timeant. Ne igitur nullum Deum nobis eſſe credant & affirment. [*Quare dicunt in populis vbi eſt Deus tuus?*] Omnis autē hæc oratio allegoricè dicta eſt: namque tranſlationē quam de locuſtis incœperat, adhuc perſequitur, & in ſequentibus etiā vrget. ad huius verò quā modò legimus, orationis exemplum, omnia publica & priuata de hac re vota, omneſq. ſolēnes Iſraëlitarum precationes, etiam hoc tempore fieri conſueuêre. cuiuſmodi frequē- Ordinarij Hebræorū libri.
tia exempla in eorū libris, quos cidurim, hoc eſt ordinarios vocant, leguntur.

Zelatus eſt Dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo.

NVNQVAM aſſiduæ & conſtantis orationis nullus fructus fuit, ſi modò ea ab animo fideli & contrito corde humiliatoque ſpiritu profecta fuerit; maximè cùm oratio miſericordiam illam nunquam exhauſtā imploret, & diuino nomini & gloriæ nitatur, ſi propriā orantis miſeriam, non virtutem, non res benè geſtas, ſed ærumnas exponat. Neque peccatorum pœnas & ſupplicia cū ſui nominis & gloriæ detrimēto augeri Deus patitur. quāobrē vbi iam Iſraëlitas vehementer ab alijs nationibus oppreſſas, vbi vſq. ad diuini etiam nominis violationē contumelia vexatos viderit, miſericordiæ ſuæ antiquæ & dignitatis memor vindicabit, profectò hæreditatē ſuam, indigniſſimiſq. iam modis vexatam reſpiciet. & parcet populo ſuo. *pepercit* verbum Hebraicum commotionem & humanitatem maximam indicat. præteritum autem tempus propheticæ viſionis habet certitudinem, Vati enim perinde, ac ſi geſta res iam eſſet, ſpectanda obiiciebatur.

Et reſpondit Dominus & dixit populo ſuo: Ecce ego mittam vobis frumentum, & vinum & oleum, & replebimini eis: & non dabo vos vltra in opprobrium in gentibus.

FVTVRAM poſt tempora noſtra Iſraëlitarum reſtitutionem, cuius rationem apud Hoſſeam longius perſequuti ſumus, hoc in loco eandem adhuc imaginem exprimendo Vates depingit & promittit: namque vt antè locuſtis nocentibus, nullus neque tritici,

neque vini aut olei, neque ficuum etiam fructus fuerat relictus, ſed horrida tantum in terra ſolitudo, & in agris vaſtitas viſebatur. atque his imaginibus extremam eius populi perniciem, & totius felicitatis deſiderium contēplabamur, ſic hoc in loco ductis rurſus in tabulam coloribus, quibus agrorum amœnitas & frugum copia omnium effingitur, felicia illa tempora Iſraëlitis expectanda ſignificantur, cùm nō ad antiquam illam terrenā, ſed ad ſpirituale͂ planè & cæleſtem vitæ proſperitatē, ex ea qua nunc detinentur miſeria Dei beneficio recipiendi ſunt. ea autem res atque ſignificatio, (præterquā quòd in Chaldaicis biblijs expreſſa eſt, hoc modo, Ecce ego benedicā vobis, &c.) his verbis indicatur: [*Et nō dabo vos vltrà in opprobrium in Gentibus:*] Namque in gratiam recipiendos, in eaque ſtabiliendos promittit, vt nemini dubium de ea re eſſe poſſit, neminique illos aut diuina tutela deſtitutos arbitrari, aut quietos impunè turbare liceat: ſed vbicunque terrarū fuerint, ſumma admiratione & plauſu cunctis nationibus excipiantur, quibus anteà ludibrio & deſpectui fuerant: Etenim ad veritatis lumen & chriſtiani nominis profeſſionem ad eccleſiæ etiam ſocietatem diuinis illis Spiritus ſancti muneribus reducendi ſunt, quæ munera Ieſu Chriſti virtutem & veritatem omnium maximè teſtantur. de quibus ſcriptum
Heb.2. eſt: Conteſtāte Deo ſignis, miraculis & portentis & varijs Spiritus ſancti diſtributionibus. In hac ergo maxima felicitate in hoc loco conſtituendi ſunt, vt ſine timore de manu inimicorum ſuorum liberati, ſeruiant Deo in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus die-
Luc.1. bus vitæ ſuæ. Neque verò ab hoſtibus & inimicis externis, ſed ab internis etiam tutos fore, & Ioël & Zacharias prædixēre: nā qui populo Dei maximo impedimento ad purè ſancteque Deum colendum eſſe ſolent, non tantum externi hoſtes, quantū interni ſunt,
Rom.8. ſicut ſcriptum eſt: non quod volo bonum hoc ago, ſed quod odi malum illud facio: in-
„ uenio enim aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ & captiuum
„ me ducentem in legem peccati & mortis: Hæc vbi conqueſtus ille eſſet, cum ingenti dolore & ſalutis deſiderio aiebat: Infelix ego homo quis me liberabit à corpore mortis huius? cui reſpondit Apoſtolus: Gratia Dei per Ieſum Chriſtū. hæc poteſt liberare à corpore mortis & liberabit. vt ſine timore liberatus ſeruias illi in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus vitæ tuæ. Atque hanc plenam & integram ex vtroque hoſtium genere libertatem hoc verſu Vates ſignificauit:

Et eum qui ab Aquilone eſt, procul faciam à vobis: & expellam eum in terram inuiam & deſertam: faciem eius contra mare oriētale, & extremum eius vſque ad mare nouiſſimum: & aſcendet fœtor eius, & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.

CVM antè duos annos Aluarus Lugus meus, & ego Ioannem Bouiū Compluti intra priuatos parietes, procul omni ambitione deliteſcentem vnà adiremus, quē ego abſentem multò antea fama & virtutis nomine notum & amatum, tunc primum præſentem ſalutabam. Eſt autem hic Bouius noſtras Hiſpanus non ille Bononienſis nuper Aſtunienſium Epiſcopus, nunc verò Brunduſienſium Archiepiſcopus, qui Clementis inſtitutiones nobis è tenebris eruit & latinas fecit, quamuis neq. virtutis & religionis ſtudijs, neq. ſacrarū diſciplinarū peritia alter alteri impar ſit: vtrumque enim nouimus, atq. vtriuſque conſuetudine vſi iam ſumus familiariter. ſed ad noſtratem redeo; cùm poſt Chriſtianæ amicitiæ mutuam ſalutationem de varijs rebus amici tres ſermones miſceremus, atq. in ijs de Hebraicæ linguæ myſterijs mentio etiam oportuna incidiſſet, memini Ioannem dixiſſe, meritò illā linguā à Deo ad ſacros arcanoſque libros primū ſcribendos fuiſſe vſurpatā. Quandoquidē (aiebat ille) diuinæ cogitationes grauiſſimæ & prægnantes ſunt, ea verba diligenda fuēre, quæ grauiſſima omniū ſignificantiſſimaq. inueniri poſſunt. qualis Hebraicorum verborum natura eſt, quæ vno etymo plures res ad eandem rationem accommodatas ſignificare ſolent, neque id æquiuocè aut confuſè, ſed (ſi modò ſapienter diſcutiantur) ſatis pro ſingularum rerum natura diſtinctè. addebat ille etiam optandum eſſe, vt quicunq. ſanctiſſimū Theologiæ ſacerdotiū appeterent, huius primum linguæ ſacris initiaretur, vt maximos illos ſapientiæ fontes, qui in diuinis ſcatēt libris, facilius adire & copioſius bibere valerent. Hæc docti & pij viri ſententia, ſæpè aliàs & hoc etiā in loco nobis in mentē ſubitò venit, vbi in nomē illud Septentrio, ſiue ſeptētrionale, incidimus. ſic enim Hebraicè eſt: [*Et ſeptentrionalē elongabo à vobis.*] Habet autē certæ notæ articulū nomen

nomen *ſeptentrionalem*, cuius ſignificatio Latinis ignota eſt, quoniam toto eo articulorũ genere Romanus ſermo caret, quo Græca & Hebraica, aliæq. etiá barbaræ linguæ abundát, τ̃ ἀπὸ βορρᾶ Græcè eſt. Eſt autem & illud ad huius loci expoſitioné animaduertendum, quod quatuor mundi partibus, quas angulos diuina ſcripta dicunt, quatuor vẽti nomina & notas Hebraicè faciunt; qui ſubſolanus fauonius, circius & Africus à noſtris nominantur. At Chriſtus à quatuor, inquit, ventis à ſummo cælorũ, &c. ex his ventis vnus eſt Circius, qui Græcis Boreas, Hebręis autem Szaphon eſt. quæ vox abſconditum & abſconſionem Latinè ſonat; quòd eius venti certa origo & locus vbi primum ſpiret, ignotus ſit: Namque aliorum ventorum certæ vnde oriuntur partes ſunt, quas ſuperare & retrò linquere, nauigando atque itinere agendo contingit, ſeptentrionalem autem ventum, quá uis directo & contento in eam mundi partem curſu præteruadere non eſt. Flat autẽ adeo ab alto, vt non in terra, ſed in ſublimi concipi credatur, & in quamlibet orbis plagam temon à nautis dirigatur, eò incumbit & impellit nauem, ita vt quatuor ſimul naues oppoſitis curſibus hoc vento ſpirante ferantur; nubes etiam ita vi ſua diſſipat & fugat, vt penitus abſcondere atque occultare videatur. ex his omnibus rebus nomen ei vento factum fuiſſe creditur. In Hebraicis verò myſterijs huius etiam venti nomine lethalis illa & venenoſa vis nominatur, quæ in mortalibus hominum membris poſt primi parentis labem innata, deliteſcit & feruet, qua quies illa animorum turbari, & maximè vitiorum tempeſtates commoueri & concitari in hominibus conſueuẽre. Quam latina theologia aut cõcupiſcentiam, aut peccati fomitem, aut alijs nominibus vocat. Paulus autem corpus peccati & circunſtans peccatum nominat: de quo domeſtico & perpetuo hoſte nemini poſt homines natos alia ratione, quàm ſola chriſti virtute & efficientia victoriam glorioſam conſequi contigit. eius autem communicatione totum huius hoſtis exercitum, cum ſuis actibus & concupiſcẽtijs vincere, fundere & fugare pijſſimis hominibus datur, ijs quibus voluit Deus notas facere diuitias, ſacramenti & myſterij huius, de quo nobis grandis eſt ſermo, & ad dicendum interpretabilis. hic adeo latens in mortalibus membris hoſtis manifeſtas ac perpetuas nobiſcum inimicitias gerit, & mille modis de victoria cõtendit, cuius pernicioſiſſimi hoſtis perpetuum metum, cuius artes & vires Vates ille deprecabatur. Delicta, inquiens, quis intelligit, ab occultis meis munda me Domine. atq. Pſal.18. de inuiſibili hoſte illo, qui nos palam oppugnat, hæc me dixiſſe ſit ſatis. quem Szaphon nomine ſignificari indicauimus, quo nomine ventus qui à ſeptentrione ſpirat dictus etiá eſt. Quod verò ad viſibiles populi huius Iſraëlitici hoſtes attinet, ſi quis coſmographiæ non ignarus, rem ipſam locorumq. ſitus exactè perſpexerit, huic profectò planũ fuerit, & manifeſtum, omnes qui in Iſraëlitarum & Iudæorum regiones bellum fecẽre, ex ijs locis veniſſe, qui Ieruſalem & Samariæ primarijs harum regionũ vrbibus à ſeptentrione ſunt: Namque Aſſyrij à quibus decem tribus vaſtatæ abductæque ſunt, ipſo ſitu & diuini oraculi teſtimonio ad eum cæli angulum propius accedunt, ſicut ſcriptum eſt: Et extendet Sophoni.2. manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur. Babylon verò cuius rex templum prius euertit, latitudinis gradum 35. obtinet, id quod & Ieremias indicat: Leuate oculos Ierem.13. veſtros, & videte qui venitis ab Aquilone. Roma autẽ cuius copijs & manu Iudæa demũ capta & vaſtata eſt ſub 41. gr. & 40 m. eſt ſita, cùm Ieruſalem Ptolomæo auctore non plus Ptolo.lib.5. quam 31. gradibus, & 40. m. ab æquatore diſtet. adeo cum his omnibus locis illud Iere- Ptolo.li.5. miæ conuenit: Ab Aquilone pandetur omne malum. ſunt ergo omnes huius gẽtis hoſtes Ierem.1. aquilonares, alij quidem ad orientem, alij verò ad occaſum habitantes, & ille etiam oc- Sic Strabo li. 16. arab. cultus hoſtis Szaphoni, hoc eſt, latens abdituſque, vt ſeptentrio vẽtus eſt, nec minores inuita tempeſtates mouet. à quibus omnibus ſummam pacem & quietem ſecuritatemque promittit, non ſolùm à viſibilibus hoſtibus, ſed ab inuiſibili illo liberandos, qui domeſticas cum hominibus & perpetuas gerit inimicitias, à quo cum liberati fuerint, illud canere & iactare ſumma cum lætitia poterunt: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinem. hæc omnia nobis illa oratio ſignificauit. [*Et eum, qui ab Aquilone eſt, procul à vobis faciam,*] ne quid ab hoc toto hoſtium genere, qui à Szaphon ſunt, mali vobis inferatur: nam quo tempore à Deo in gratiam Iſraëlitæ reconciliabuntur, præterquam quòd ſpiritus ſancti beneficio & virtutis Chriſti beneficientia grauiſſimum illud miſeræ ſeruitutis iugum excutient, quo peccato ſeruiebant, ſicut ſcriptum eſt: Veritas Chriſti eſt deponere de ſuis veterem hominẽ cum actibus & concupiſcentijs ſuis. præter hanc, inquá, Ephe.4.

libera-

liberationem, nullus iam illis aut ab Aſſyrijs, aut à Babylonijs aut à Romanis hoſtibus erit metus, quorum omnium potentia ac vis, quorum denique nomen funditus euerſum extinctumq. iam fuerit, iam nulli Aſſyrij, Chaldæi nulli, nulla Romanæ tyrannidis erũt veſtigia; namque infelices exitus horum omniũ habuit ſuperbia. alteros enim hoc eſt ſeptentrionales orientales, partim in ſuis locis ab hoſtibus trucidatos, partim eiectos orientẽ verſus diuina vltio diſſipauit. alteros verò qui ab occiduo ſeptentrione erant, hoc eſt Romanos & Italos diuinæ iræ flumina & bellorum tempeſtates vel interemêre, vel ad occidentalis Oceani fines vſque profugos adegêre, hoc eſt quod dicit. [*Et expellam in terram inuiam & deſertam, faciem eius contra mare orientale, & extremum eius vſque ad mare nouißimũ: & aſcendet fœtor eius & aſcendet putredo eius, quia ſuperbè egit.*] Locuſtarum natura eſt, vt perpetuo motu procedat; & vbicunque inſederit, omnia vaſtet, neque antea quieſcat, quàm aut in vaſtam ſolitudinem, aut in obiectum mare deuenerit, vbi aut fame pereat, aut aquis demerſa intereat. vidimus noſtro tempore huius rei exempla, cùm ſuperioribus diebus harum beſtiarum copia ingens Bethicam noſtram ſumma cùm agrorum pernicie inuaſiſſet, annis à Chriſto nato 1547. 1548. quæ tandem Deo iam hominibus placato in occidentali perijt Oceano, ſed bona etiam pars agricolarum diligentia & ciuitarum induſtria capta flammiſque exuſta fuit, quemadmodum & paulò antè in Africa & Feſſę Clenard. epiſt. lib. 2. regno accidiſſe, ex Clenardi qui tunc Feſſæ agebat, literis & aliorum relatu accepimus. hanc imaginem Vates hoc in loco perſequitur, qui Aſſyrios Chaldæos Romanoſq. exercitus locuſtarum nominibus depinxerat. Igitur quibus orbis notus eſt ſitus, ijs terram oceano ambiri eſt compertum, qui vt partibus, ſic etiam nominibus apud nos eſt diLib. de mũdo Ariſt. & Plin. lib. 5. ſtinctus; ab ortu Orientalis dicitur; Hebræis verò anterior; ab occaſu verò occidentalis, in ſacris autem voluminibus nouiſſimus; à meridie Indicus, à ſeptentrione Scythicus. quibus alia etiam nomina Hebraicè ſunt, vt ſuo in loco commodius dicetur: quanquam autem quatuor illa imperia quæ commemorata nobis ſunt, Iſraëlitas læſerint; duo tamen tantum ex ijs fuere, quæ patria proprijſque ſedibus expulêre, Aſſyrium & Romanũ, quæ vt diximus, ſeptentrionales ei prouinciæ ſunt. vtrumque ob ſuperbiam & inſolentiam ita iam perdidit Deus, vt penitus deleta & diſſipata eſſe agnoſcantur: [*Quia ſuperbè egit:*] non enim victis vlla in re pepercêre, ſed inſolenter & contumelioſè victoria abuſi ſunt. maximè autẽ Romani & qui ab illis oriundi ſunt illorumq. leges obſeruant. qui adeo arroganter, adeò ſuperbè aduerſus Iſraëlitarum genus ſe geſſerunt, vt neque cum ijs, qui ex eo genere Chriſtiani facti ſunt, æquè & verecundè egerint, ſed eos etiam ignominia perRom. 12. petuaque infamia dignos exiſtimauerint. qua de re lõga ſatis apud D. Paulum oratio eſt. & ſatis etiam acerba noſtro tempore durat querimonia. Totum autem hoc ſeptentrionalium hoſtium genus partibus duplex, vt vnum locuſtarum genus ſpecie duplex, compoſuit Vates, vt altera pars Aſſyriorum videlicet Orientem verſus diſſipata, altera verò Romanorum ad occaſum diſiecta periret. quoniam autem multi ex his gladio, fame peſteque perierunt, ait: [*& fœtor eius aſcendet, & putredo eius:*] nam eorum qui bello perierunt cadauerum magna pars inſepulta iacere ſolet, canibus & vulturibus eſca, ſicut Iſaiæ. 34. ſcriptum eſt: Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum aſcendet fœtor: tabeſcent montes à ſanguine eorum. de Romæ autem ruinis ita prædictũ fuerat: & oriẽtur in domibus eius ſpinæ, paliurus & vrticæ. Propterea hoc in loco dixit, [*in terram inuiam & deſertam.*] & quoniam Aſſyriorum & Chaldeorum, neque nomen iam vllum reliquũ eſt, omnia enim bello & nouarũ gentium aduentu turbata ſunt, dixit de his [*& longè faciam.*] meminerimus autem nunquam deſeri à Vate locuſtarũ & agrorum tranſlationem. Sed & abſconditum illum domeſticum hoſtem, qui tam ſuperbè cum illis egerat, vt cauſa etiam fuerit, quamobrem ab alijs hoſtibus perderentur. hunc hoſtem ita fugabit Deus Iſraëlitarum rebus reſtituendis, vt illud meritò iactare poſſint. Quantum diſtat Pſal. ortus ab occidente, longè fecit à nobis iniquitates noſtras: Delẽs quod aduerſus nos erat Chirographum decreti, hoc eſt peccatum, & ipſum tollens de medio & affigens cruci. Hæc ſumma futurę Iſraëlitarum felicitatis, atque hoc argumentum eſt; cùm è tenebris & vmbra mortis liberati Chriſti virtute atq. efficiẽtia & lucis veræ radios, & meliora omnia experientur. [*Quia ſuperbè egit.* Hebraicè ad verbum ſic eſt: *Quia magnificauit vt faceret.*] Atque hac dicendi figura, vti Hebraicus ſermo ſolet, cùm quis nullum cogendis rebus modum, aut ſtatuit aut tenet, ſed omnia vltra præſcriptum, vltra expectationem agit, &

maius

maius opinione ac vehementius adhibet ſtudium. Aſſyriorum autem & Romanorũ petulantia, & furor commodè ad hanc pertinent ſententiam, qui delatum ſibi à Deo corripiendarum gentium munus ad ſuam ipſorum ambitionem, ad ſuam ſuperbiam transferentes proprijs tantum commodis ſeruire voluerũt, vnde factum eſt vt inſatiabilẽ auaritiam crudelitatemq́ue exercerent, ſicut ſcriptum eſt: Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis? (Iſai. 33.) & qui ſpernis, nonne & ipſe ſperneris, cùm cõſummaueris deprædationem deprædaberis, & cum fatigatus deſieris contemnere, contemneris. & illa etiã quæ de hac re apud Habakuq dicta ſunt commoda hui ſententiæ eſſe arbitramur. (Habak. 2.) Sed longè omnium petulantiſſimè, longè ſuperbiſſimè ſeſe in humanis rebus ille latẽs hoſtis, cuius antea meminimus, geſſit, cuius paſſiones & perturbationes in membris noſtris cum ſumma ſtrage & calamitate militare ſolent. Prò Deum immortalem quantam labem, quantam perniciem rebus hominum integris hæc peſtis attulit, quæ ex vno primi omnium parentis ſcelere orta innumerabilium poſtea vitiorum & ſcelerum, quibus aduerſus animam pugnaret, inſtruxit copias, ſicut ſcriptũ eſt: Multiplicati ſunt ſuper capillos capitis mei qui oderunt me gratis. (Pſal. 68.) & iterum. Si mei (inquit) non fuerint dominati, tunc immaculatus ero & mundabor à delicto maximo. (Pſal. 18.) multò igitur magis hic Szaphonius hoſtis magnificauit vt faceret, multò vehementius & acrius humanæ naturę agros terramq́ue vaſtauit atque incendit, ita niſi diuina ſuccurreret cura & benignitas, actũ profectò de humana omni fuerat felicitate. quia hoſtis Szaphonius magnificauit vt faceret. ſed quomodo his malis occurrendum eſſet, Vatem præcinentem audiamus.

Noli timere terra, exulta & lætare: quoniam magnificauit Dominus vt faceret.

HIC locus ille eſt, in quẽ cùm vates diuino ſpiritu acti deuenêre ſeipſos, ſuaſq́ue rationes & conſuetudinem omnem ſuperare ſolent; maiori enim ſpiritus influxu aucti altius extolluntur, & plura vident, quàm intelligant, plura intelligunt, quàm dicant, plura etiã dicunt, quàm humana audientium mens capere & ſuſtinere valeat, ſicut ſcriptum eſt: Domine quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui reuelatum eſt? (Iſaiæ 52.) Agitur enim hoc in loco de diuina illa humani generis redẽptione. cuius rei arcanum antiquis hominum ſeculis & angelicis atque humanis generationibus ita fuit abſconditum, vt quamuis multis prædictum, atque vmbra quadam & primis lineamentis depictum, nemini tamen eo tempore fuit penitus patefactum. Hæc omnia Paulus affirmat. confirmat autem & Petrus etiam apoſtolus diuinuſq́ue ſacrorum voluminũ interpres his verbis: De qua ſalute exquiſierunt, atque ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt. (1. Pet. 1.) Scrutantes quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, &c. Singula autẽ huius Apoſtoli verba conſiderare, & cum noſtræ commentationis ſententia conferre operæpretium profectò fuerit. Atq. ipſa quidem rei de qua dicitur magnitudo. efficit, vt vario & ſublimi orationis genere dicendum opus ſit, figuriſq́ue & imaginibus vtendum, quibus conſtantiſſima perpetuò vatum ſententia, ac mens ita rapi agiq́ue ſolet, vt cùm maximè conſtet, nobis tamen è terra proſpectantibus ſibi non conſtare videatur. perinde ac ijs, quibus ſaltantes homines longo interiecto ſpatio proſpiciuntur, qui cum muſici inſtrumenti ſonum, cuius ad numeros motus fit, non ſentiãt, furere & temere agi putant, quos maximè compoſito & numerato, ac certo membrorum motu concitari manifeſtũ eſt. Nobis ergo cum in huiuſmodi ſermones inciderimus, ea cura ſemper, idq́. negotium erit, vt vnum aut alterum huius diuini concentus modum, numerumq́ue pro ingenij tenuitate notantes, totius rationis intelligendæ deſiderium hominibus commoueamus, id quod à diuino ſpiritu illi impetrare ſummo ſtudio contendent, cuius conſilio, arte atque opera, cuius occinentis numeris & modis totus hic vatum agitur chorus: Nam ſicut poëtas intelligere, aut pro facultatis dignitate enarrare nemini, qui poëticæ naturæ & ingenij expers fuerit, contingit, ſic nulla acies humani ingenij tanta eſt, quæ ad diuini ſpiritus ſenſum mentemq́ue, niſi ab eodem ſpiritu acuatur, penetrare poſſit. Igitur id mente recolere & cogitare oportuerit, quod à nobis in huius libelli initio obſeruatum eſt, totam hanc Ioëlis Vatis rationem duplici imagine conſtare; altera quæ ſe priorem ſpectantium oculis obijcit, quamuis exacta omniq́ue arte depicta, in craſſioris tamẽ naturæ figuram habitumq́. formata; altera verò quã maximè animo artifex ipſe cõcepit,

tenuiorem

tenuiorem tamen & multò delicatiorem exprimens rem. vt ergo in ſuperioribus locuſtarum genera illa quatuor orbis imperia ſignificabant, vt vitis & ficus homines referebant, ſic hoc in loco terra humanam naturam, vt familiaribus ſcripturarũ verbis vtamur maledictam, Dei demum beneficio benedicẽdam indicat, cuius benedictionis rationes fertilitatis fructuum & frondium imaginibus adumbrantur. Duplex autem terræ nomẽ ארץ apud Hebræos eſt; alterũ A R E S Z. quod nomen ex eo factũ eſt, quod diuerſam ab aquis אדמה naturam ſortita firmitudinem & grauitatem habet, animantiumque habitationi eſt ha- Gen. 1. bilis, ſicut ſcriptũ eſt: Et vocauit Deus aridam Areſz. Alterũ verò eſt illi nomẽ A D A M A quod ad eam naturam ſpectat, ſecundum quam varios in ſe ſopores & humores (vt ſapiẽ- Victru. lib. 8. ter à Victruuio diſputatur, continet, & pro cæli ſolique ratione varios fœtus fructuſque progignit. vnde & cum ad agricolandi & rei ruſticæ rationem oratio pertinet, huius potiſſimum nominis mentio atque vſurpatio eſt. vt: Emiſit dominus Adam de paradiſo vo- Gen. 3. luptatis, vt operaretur Adamah de qua ſumptus eſt. Iá ergo nomẽ homini ex hoc etymo factum Adam, non inutilem eum futurum, ſed varijs virtutum fructibus augendũ ſignificauerat, niſi ſerpentini morſus venenum omnem humanam naturam, ſucci bonitatem pertentans, corrupiſſet, *&, pro molli viola, pro purpureo narciſſo*, carduos & paliuros pro- Ibidem. duxiſſet, ſicut ſcriptũ eſt: Maledicta Adamah in opere tuo, ſpinas & tribulos germinabit tibi, Arcana quidem tota hæc res & myſterijs pleniſſima eſt, tãtum qui legerit intelligat. Huius autem terræ maledictio in diuinam benedictionem mutanda erat illius ſacri ſe- Gen. 15. minis communicata virtute. de quo ſic in oraculis habueramus: In ſemine tuo benedicẽtur omnes familiæ Adamah. Hanc ergo lætitiam vates noſter iam tunc terræ nuntiat, terræ inquam natura fertili, ſed caſu ſterili, aut vitio corruptæ & improbas plantas alenti. quod cum de ſolo aruoque Iſraëlitico dici videatur, de vniuerſa Adam natura verè dicitur: terra enim muta & bruta iſta altera cùm ſit, ſenſuque omni careat, nec timere, nec exultare poteſt. altera verò terra hæc noſtra ſenſu motuque prædita, & timere ſemper nouit, dum ſpiritui ſeruitutis in timore obnoxia fuerit, & timorem deponere, & magis exultare poterit: & faciet cùm acceperit ſpiritum libertatis filiorum, vt ſine timore de Luc. 2. manu inimicorum liberati ſeruiant Deo in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo. ad hanc ergo lætitiam in animo meditandam, iamq. ſpe concipiendam terra noſtra à Vate excitatur, atque ad tanti diuini beneficij expectationem vocatur: Nam ſi Szaphonius hoſtis nimium nocendo magnificauerat vt faceret, multò equidem magis Domini Dei noſtri be- Rom. 5. nignitas corrigendo, reſtituendo & commodando etiam magnificabit. Non enim ſicut „ delictum, ita & donum: Nam delictum quidem ex vno vnius hominis peccato in con„ demnationem totam humanam naturam protruſit; donum verò ex multis multorum hominum vitijs & ſceleribus in iuſtificationem vindicauit, & euexit. atque hactenus hæc ratio ita ad totam terrã humanã pertinuit, vt Iſraëlitarum familiã propius tangere videretur. ſed vt omnis tollatur dubitatio, etiam ad gentes omnes alias rem hanc ſpectare ſubiecta expoſitione confirmat.

Nolite timere animalia regionis: quia germinauerunt ſpecioſa deſerti, quia lignum attulit fructum ſuũ, ficus & vua dederunt virtutem ſuam.

P R I O R V M temporum calamitatem ad omne hominum genus pertinuiſſe vidimus tam gentilium, quàm Iſraëlitarũ. omnium enim communes culpæ cõmunem in ſe Dei iram concitarant & ſimilibus ſcelerum ac vitiorum pœnis vexabantur; quidam enim æterna ſuplicia, quidam etiam & temporalia ſubierant, potentiſſimorumque tyrannorum libidini & auaritiæ ceſſerant, vt nulla orbis pars tam remota fuerit, ad quam ea peſtis non peruaſerit. quod vates noſter in ſuperioris capitis threno deplorauerat his verbis: Sup. 2. Sed & beſtiæ agri ſuſpexerunt ad te, quoniam exiccati ſunt fontes aquarum, & ignis de„ uorauit ſpecioſa deſerti. Sed tamen ita Deus omnia ſub peccato concluſit, vt omnium miſereretur, & in illo ſacratiſſimo ſemine omnes familiæ terræ benedicerentur. neque Gen. 15. verò ad Iudæorum gentem ſolùm, ſed ad totius orbis regiones & homines diuina illa redemptio reſtitutioque pertinuit, ſicut ſcriptum eſt: Chriſtus mortuus eſt pro peccatis no- 1. Ioan. ſtris, & non pro noſtris tantum, ſed pro totius etiam mundi. Beſtiarum autem agri no„ mine gentes alias ab Iſraëlitarum religione alienas ſignificari, iam in illo eodem loco docuimus, & deſertũ appellari cæteras habitabilis terræ partes, cuius incolæ, vt bruta pecus

vagum,

vagum, quò impetus, aut error, aut opinio impelleret, agebatur. quam rem ſic explicat Apoſtolus & vos gentes, aliquando eratis in carne qui dicebamini in præputiũ ab ea quæ Ephes.2. dicitur circunciſio manu facta, qui eratis in illo tempore ſine Chriſto alienati. Iiſdẽ autẽ nominibus beſtiarũ agri & deſerti Vates hoc in loco vſus eſt, ſed interpres vertendo nonnihil verba variauit. His ergo etiam metum adimit Vates, quorum etiam miſeriam præuidens deplorauerat, quãdo ad hos etiã diuina ſalus pax & ſecuritas ſit peruentura, quos Rom.15. & vocauit non ſolùm ex Iudæis, ſed etiam ex gentibus. Dico enim Chriſtum miniſtrũ fuiſſe circunciſionis ad confirmandas promiſſiones patrum. Gentes autem ſuper miſericordia honorare Deum, ſicut ſcriptum eſt: Propterea confitebor tibi in gẽtibus Domine & nomini tuo cantabo, & quæ de hac re multa à D. Paulo referuntur. his etiam bonum ſalutis nuntium affert Ioël: [*Quia germinauerunt ſpecioſa deſerti.*] Quæ antea diuinæ iræ & vltionis ignibus deuorata præuiderat, & luxerat, nunc ſummæ pacis & conſtantis felicitatis argumẽtis adductis reſtituenda confirmat: Agrorum enim fertilitas & frugũ fructuumque copia eximia cõmuni & antiquo ſermonis vſu beatam & quietam vitã ſignifi- Ezech.32. cat. Sic enim id noſtris deſcribitur: Et, dabit lignum agri fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & erunt in terra ſua abſque timore. ab exteris verò ſic: Horat. li. 4. od. 15.

Tua Cæſar ætas ... Fruges & agris rettulit vberes.

Sed cum maxima felicitas atque omni opinione maior ea ſit, quam vates à Chriſto hominum rebus afferendam decantant, ad eam præcipuè hæc imago in ſacris oraculis refertur, ſicut ſcriptũ Zach.8. eſt: Sed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum, & cæli dabunt rorem ſuum, & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc. Et erit ſicut eratis maledictio in gentibus domus Iuda & domus Iſraël, ſic ſaluabo vos & eritis benedictio, nolite timere, & confortẽtur manus veſtræ. Quia hæc dicit dominus Deus exercituum: Sicut cogitaui vt affligerẽ vos cum ad iracundiã prouocaſſent patres veſtri me, dicit Dominus, & nõ ſum miſertus; ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis, vt benefacerem domui Iuda & Ieruſalẽ: Nolite timere. Et veniẽt populi multi & gentes robuſtæ ad quærendũ Dominum exercituũ in Ieruſalẽ, & deprecandum faciem Domini. En nobis vtriuſque populi prædictam decantatamque ſalutem. verùm hoc, vt diximus, dignũ obſeruatu eſt, vt vitis & ficus nominibus Iſraëlitas homines religionis cultura iam domitos & curatos ſic arboris aut ligni appellatione rudem gentiũ ſobolem teneri: quippe arborum natura ferax ſi neglecta culturam deſideret, ſterileſcit, atque eadẽ rurſus culta reſtituitur. quoniam ergo gentes diuini ſeminis in ſe conceptam virtutem experturæ erant, atq. euãgelicæ pietatis præceptis & inſtitutis abundaturæ, vnde generoſiſſimi & planè diuini fructus producerentur, quorum ſufficientia ex Deo eſſet. ob eam rem à Vate dictum eſt: [*Quia lignum attulit fructum ſuum.*] Atqui diuina Chriſtiani euangelij doctrina maximæ pacis commoda hominibus non ſolùm curanda commendat, ſed pacis etiã ſemina vltro ipſa ſuggerit, ſpiritu ſancto cultoribus ſuis dato. ex eo fit, vt pia quædam & æterna pax inter eos ſit, qui Chriſti virtute præditi ſunt, illiuſque diſciplinam planè profitentur, ex quacunque gente, ex quacunque orbis parte ad eam ſanctitudinis communionem ſocie- Actor.2. tatemque conuenerint, ſicut ſcriptum eſt: Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna. Atque huius pacis & diuinæ tranquillitatis felicitas, in primis illis recentis eccleſiæ Chriſtianæ temporibus ſpectata fuit, dum Chriſtiana illa nobis nunc deſiderata ſimplicitas manebat, cùm ſine vllo generis, linguæ, ætatis ordiníſve diſcrimine, ſine vlla omnino ambitione omnes ſe inuicem mutua charitate & aſſiduis officijs proſequebantur: dum maiores minoribus verè, & ex animo miniſtrabant, minores maioribus tanquam Deo obediebant, alijque alios inuicem honore præueniebant; ſed iam eheu in quam dura, in quam ferrea planè ſecula deuenimus; pudet equidem, pudet his moribus homines Chriſtianos vocari à vera Chriſtianaque diſciplina longè alienos. Verùm enimuero integra illa & communis omnium gentium, omnium populorum pax à vatibus celebrata adhuc futura expectatur; neque enim ſtatim Chriſti tempora ſecuturam oracula docuere, ſed certo quodam illius argumento & ſigno expreſſo, corpus ipſum rei & plenam rationem in ſua tempora reſeruandam; cùm vnum commune ouile & paſtor idẽ omnibus erit. quam rem contentis precibus, & ſummo ſtudio à patre Ieſus Ioan.17. Chriſtus pro ſua reuerentia exauditus poſtulabat: Non pro eis, inquit, rogo tantũ, ſed pro eis qui credituri ſunt per verbum eorum in me, vt omnes vnum ſint, ſicut tu pater in

me & ego in te, vt & ipſi in nobis vnum ſint. Cùm ergo reliquiæ Iſraël reducentur, & ſedentes in tenebris & vmbrá mortis lucem illam magnam videbunt, tunc pia illa & æterna pax omnibus colenda eſt, tum eadem gentibus, eadẽ in Iſraëlitis fructuum ſpes, eadem copia continget, tunc lignum fructum ſuum afferet, quádo ficus & vitis dederint virtutẽ ſuá, ſicut ſcriptum eſt: [Zach.8.] Hæc dicit Dominus exercituum. in diebus illis in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Iudæi dicentes, ibimus vobiſcum; audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt. [Rom.11.] Nolo enim vos ignorare fratres, (quicunque inane generis veſtri nomen inſolentius intolerantiuſque iactatis) quoniam cæcitas ex parte contigit in Iſraël, donec plenitudo gentium intraret, & ſic omnis Iſraël ſaluus fieret, ſicut ſcriptum eſt: [Iſaiæ 59.] Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. At verò quando hæc res, hæc maxima rerum felicitas primas in Ieruſalem radices actura, atque in cæteris gentibus propaganda certam ſui reſtituendi ſpẽ facere Iſraëlitis valet, eo præcipuè argumento ad eorum confirmandos animos Vates vtitur, non enim dubitandum eſſe ait, quæ ſalus inter eos primum nata atq. alijs inde allata fuerit, ijs ipſis vnde orta eſt, vtilis tandem ſalutariſque ſit. Quam ob rem præſenti ſermone Iſraëlitæ à Vate in maximam & veriſſimam ſpem adducuntur:

Et filij Sion exultate, & lætamini in Domino Deo veſtro: quia dedit vobis doctorem iuſtitiæ, & deſcendere faciet vobis imbrem matutinum & ſerotinum ſicut in principio.

OMNEM illam veram felicitatem, omnem veram & ſolidam virtutem, ex quo certa voluptas & integra capi poteſt lætitia, Deo vni acceptam ferendam eſſe, omnibus diuinorum ſcriptorum ferè paginis docemur, vt qui gloriatur, tantum in Domino glorietur. [Rom.8.] qui proprio filio ſuo non pepercit, ſed pro nobis tradidit, vt exhiberet ſibi & mundaret populum acceptabilem, & ſectatorem bonorum operum, vt ſimus ſancti & immaculati in conſpectu eius. Huius autem diuini beneficij ſpecimen filij Sion habuerunt, cùm [Acto.2.] primum Spiritus ſancti in ſe illapſu quidam ex eis virtute magna Chriſti teſtimonium omnibus gentibus dedêre. Quando autem accidit iam, vt huius magni iuſtitiæ doctoris & diuinæ pacis interpretis aduentus omnium ſalutem ſuam expectantium deſiderio ſatisfacere poſſet, quando certa huius rei prolata iam argumenta ſunt, non eſt dubitandum, quin quod iam in illis incœperit, tandem perficiat. [*Et deſcendere faciat imbrem matutinum & ſerotinum.*] Hoc eſt vtriſque gratiæ tam præuenientis, quàm ſubſequentis opportunitatem. *Sicut in principio* Chriſtianæ religionis effecerat. Doctoris nomen hoc in loco certæ cuiuſdam ad eam, quam diximus rem, ſignificationis eſt: namque Hebraicè [מוֹרֶה] MOREH nominatur, quod influentem vel inſtillantem etiam ſignificat: eſtque eius [Iſai.55.] pluuiæ nomen, quæ primo autumno veniens terram inebriat, & germinare facit, & dat ſemen ſerenti & panem comedenti,

[Verg.Geor. lib.2.]

Tum pater omnipotens fœcundis imbribus æther
Coniugis in gremium letæ deſcendit, & omnes
Magnus alit, magno commiſtus corpore, fœtus.

Operæpretium autẽ videre eſt, quàm expreſſè Chriſti virtus hoc vno verbo effingatur, qui doctrinam legemque ſuá non manu ſcriptam in tabulis lapideis vt olim, ſed in tabulis cordis carnis inſciſſurus erat, ſicut ſcriptum eſt: Ecce dies venient dicit Dominus, & confirmabo ſuper domum Iſraël & ſuper domum Iuda teſtamentum nouum, non ſicut teſtamentum, quod dedi patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, quia ipſi in teſtamento meo non permanſerunt, neque præcepta mea cuſtodierunt, ſed hoc erit teſtamentum, quod feriam illis, Dabo leges meas in mente eorum, & in corde eorum ſcribam illas, & ero illis in Deum, & ipſi erunt mihi in populú. Huiuſmodi in Chriſto virtutem & efficientiam agnoſcens Apoſtolus, ſic probauit: [2.Cor.3.] Epiſtola noſtra vos eſtis ſcripta, non atramento neque in tabulis lapideis. fiduciam autem talem habemus per Chriſtú, à quo non tam iuſtitiæ præcepta tradenda, quàm ipſam iuſtitiá inſtillandá, & humanis pectoribus imbuendá eſſe hoc in loco Deus per Vatem promittit. Huius raram [Ioan.1.] noſtris diebus virtutem frequẽtiſſimam & copioſiſſimam futuris tẽporibus tam Iudæi, quàm alij omnes quotquot Chriſtum receperint, experientur.

Et imple

Et implebuntur areæ frumento, & redundabunt torcularia vino & oleo.

HAEC bonorum (quæ vulgò temporalia dicuntur) larga & abundans copia, antiquis illis hominibus ſuppeditata, maximarum rerum aliarum (quæ ſpirituales nominantur) abundantiam nobis expectandam ſperandamque ſignificabat, quarum magnitudinem, 1.Cor.2. numerum atque præſtantiæ exactam rationem, neque oculus vidit, neque auris audiuit, ” neque in cor hominis aſcendiſſe contigit. ” harum ergo rerum omnium abundantiam & ſaturitatem frumenti vini atque olei vbertas & copia hic nobis declarat. Neque enim iſtarum frugum copia tantæ curæ eſſe Chriſtianis, verè inquam Chriſtianis hominibus debebit, quibus quod ſatis ad degendam vitam ſit, nihil vnquam deerit; quòd verò ad virtutis & diuinæ libertatis rationes impedimento, quod ad luxuriam fomento eſſe poſſit, nihil fuerit expetendum. Sed locuſtarum allegoriam perpetuam eſſe Vates voluit, vt craſſiori imagine & ſenſibus magis accommodata animalis adhuc homo ad illam perfectam ſpeciem deſiderandam parari aptius poſſet.

Et reddam vobis annos quos comedit locuſta, & bruchus, & rubigo, & eruca.

PENVRIAM ignominiamque omnem, anteactos labores & pericula præſentis felicitatis cumulo cõpenſanda eſſe pollicetur, ita vt qui omnium gentiũ ludibrio & libidini expoſiti, maximiſque & aſſiduis iniurijs affecti, miſerrimam hactenus vitam duxerũt, nunc in ſumma felicitate, tranquillitate maximoque in honore conſtituti præteritorum temporum memoriam, cum ſumma erga Deum gratulatione teneant, illudq. frequenter canant: Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti, annis quibus vidimus mala. Pſal. 89. atque iiſdem illis gentibus admirationi ſint, quibus olim deſpectui & ludibrio fuerant, ” ſicut ſcriptum eſt: Omnes qui viderint eos cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemẽ cui bene ” Iſai.16. dixit Dominus. Et cùm de animorum felicitate, de fructibus illis cæleſtibus ac planè diuinis, quos humanæ naturæ terra Chriſti ſemine & virtute aucta profert, hoc in loco tractetur, illud præſenti ſermone diſputandum reſeruamus, an minor, an æqua, an maior felicitatis ſors ſit homini Chriſti opera, & virtute redempto, quàm fuerit antè primi parentis caſum, ſi priſtinum adhuc illum ſtatum retinuiſſet. Atqui vides vt non ſolùm ſuccedentium annorum plenam abundantiam ſe daturum, ſed amplius etiam præteritorũ temporum damna reſarcienda, eoſque in integrum reſtituendos Deus recipiat, vtroque polliceatur, ſed de his nunc ſatis. Quantum autem Chaldaica paraphraſis cum noſtra expoſitione conueniat, hic idem verſus docet, qui ſic Chaldaicè habet: [*Et reddam vobis annos bonos pro annis quibus vexarunt vos, populi, gentes & linguæ, & principes & reges*. quos Lucæ.2. omnes ſcelerum vltionis miniſtros & ſatellites Deus eſſe voluerat. cùm autẽ nihil damnationis fuerit ijs, qui erunt in Chriſto, qui non ſecundum carnem viuent, ſed ſpiritu in ſanctitate & iuſtitia omnibus diebus ſuis, nihil etiam metus, nihil pœnæ, ſed contrà, pacis quietis & tranquillitatis erit plurimum.

Fortitudo mea magna quam miſi in vos.

ID quod dixerat confirmat, exercitus illos qui totum orbem turbauerunt, & res humanas olim miſcuerunt, diuino conſilio miſſos deductoſque rem geſſiſſe, neque rem aggredi aut conficere tantam, niſi Deo vires & ingenium ſuppeditante potuiſſe. illam verò felicitatem plenam, perpetuam ſtabilemque illis fore diuinum verbum pollicetur, à quo perpetuo amore curaque fouendi ita ſunt, cui fide, charitate & pietate ita illi ſunt coniungendi, vt nullis aut hominum aut malorum dæmonum viribus diſiungi queant; non morte, non vita, non gladio, non vllis deniq. aut inſtantibus, aut futuris periculis. Quod ſequentibus verſibus Vates indicat.

Et comedetis veſcentes, & ſaturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum, & non confundetur populus meus in ſempiternum, & ſcietis quia in medio Iſraël ego ſum, & ego Dominus Deus veſter, & non eſt amplius: & non confundetur populus meus in æternum.

[*Et comedetis comedere* :] Sic Hebraicè. Iam tunc Vati noſtro menſa illa extrui videbatur, iam magnificentiſſimum conuiuium illud inſtitui, quod multi ab oriente & occidẽte vocati cum Abraham & Iſaac & Iacob inituri erant, cuius qui participes fuerint, & panem comederint, beati meritò nuncupantur. id autem conuiuium maxima cum conuiuarum hilaritate, cantibus & muſicis inſtructoris laudes ſemper perſonabit, tunc enim
Pſal. 117. illa omnium communis vox audietur: Hæc eſt dies quam fecit Dominus, exultemus &
Pſal. 84. " lætemur in ea. nunc rurſus illa: Benedixiſti Domine terram tuam, auertiſti captiuitatem " Iacob. nunc alia atque alia carmina canentur, quæ veteres illi huius conuiuij præcones iam olim in conuiuarum gratiam meditabantur. Et cùm ad has epulas, ad perpetuam hanc diuinæ menſæ felicitatem vocati admiſſiq. ab vno Deo ſunt (neq. enim id quiſquã ſua virtute & natura, ſuis actibus aut conatibus ſine Dei conſilio & vocatione auxilioque aſſequi potuit, ſicut ſcriptum eſt: Gratia ſaluati eſtis per fidem, & hoc videlicet quod ſaluati ſitis, non ex vobis: donum enim Dei eſt) cùm ergo Dei beneficio hæc illis conſtiterit dignitas, eam rem imprimis agnoſcere oportuit, ideo addit: [*Laudabitis nomen Dei veſtri qui fecit mirabilia vobiſcum,* Hebraicè, *quia fecit vobiſcum ad mirificandum*, hoc eſt, rem mirandam omni humana opinione, imò & cogitatione maiorem. *Et ſcietis quia ego in medio Iſraël, & non eſt alius qui ſeruare poſſit præter me*, eaque ſalus & felicitas perpetua erit, *& non pudefiet populus meus in ſempiternum*. peccatum enim nuditas & pudor turpis conſequitur. iam verò ex eo magna illis copia illius auri futura eſt, de quo ſcriptum eſt: Sua-
Gen. 3. Apoc. 1. debo tibi emere à me aurum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, vt non appa- " reat vltra confuſio nuditatis tuæ.

Et erit poſt hæc: effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem: & prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ: ſenes veſtri ſomnia ſoniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt.

IAM ſeſe nobis illa maxima ſeculorum mutatio, iam mundi renouatio, iam aurea illa ætas olim à Deo promiſſa, à vatibus decantata, à pijſſimis hominibus tot deſiderata ſeculis, à Chriſto tandem Dei filio gentium ſpe, orbis totius redemptore allata; iam ſeſe hæc inquam feliciſſima ætas certis ſignis cognoſcendam ſpectandáq. exhibet, atque adeò, ita clarè manifeſteque exponit, vt omnes aliorum argumentorum rationes & momenta omnia, quæcunque de Chriſti aduentu præter hæc ſunt, vna hæc res aut conſtituta & comparata confirmare, aut deſiderata vel repudiata valeat infirmare. Atq. equidem nobis omnium prophetarum rationes & orationes inter ſe cõparantibus (quidquid alij indicent) cui quem preferamus incertũ eſt; illud tamen ex ea comparatione cõſtat, vnum Ioëlem eſſe qui aliorum omnium dicendo rerum copiam & maieſtatem, verborum orationiſq elegantiam myſteriorum grauitatem, diuinitatis abſtruſas rationes, oraculorum & vaticiniorum impetus raptuſque omnes admirandos, vno in libello ſumma breuitate, carminibus vtpore ſeptuaginta tribus complexus eſſe, atque expreſſiſſe videatur. Pœnitetque profectò nos tum ingenij in ſcribendo tarditatis, tum delicatiſſimi noſtrorũ hominũ in legendo faſtidij. quę res impedimento ſunt, quòminus magna & admiranda volumina de huius libelli cõmentationibus edere conemur. Quis det vt chriſtiani homines ſuam tandem dignitatem agnoſcentes, ab ambitione, & cupiditate, ab iſtis humillimis curis ad maxima illa & incomparabilia pietatis, & ſacrarum diſciplinarum ſtudia, atque ad eas artes, totos ſe transferant, quę maximè chriſtiano & diuini ſpiritus participi homine dignę ſunt? in eiſque diu noctuque meditetur, vberrimos & certiſſimos
Pſal. 1. laborum & culturæ fructus tempeſtiuè percepturi, cum iucundiſſimo etiam frondium & foliorum ſpectaculo, quibus vbi aſſueuerit humanus animus, omne tempus illi periturum, quod ijs non impenderit, iudicaret. verùm vt eò oratio noſtra redeat, vnde ob vaticiniorum admirationem, & chriſtianæ charitatis ſtudiũ deflexit; quid hæc velut nouæ orationis initia ſibi velint, breuiter expectemus. eſt enim hoc cõmune & vſitatum in re noua & magna apud vates exordiũ: Et erit in nouiſſimis diebus. Et erit in illlis diebus. Et erit poſt hæc, dicit dominus. Nouũ profectò id de quo Vates agit, & quod vetuſta omnia vt Apoſtolus inquit, veterat, quod omniũ antiquarũ ceremoniarũ, rituũ, figurarũ ſpiritũ & veritatẽ in ſe cõtinet, quod vnũ omniũ maiorũ noſtrorũ deſiderio ſatisfacere potuiſſet. eſt inquã ſumma, ac veluti caput quoddam omnium beneficiorum, quæ virtute Chriſti

Ieſu

Ieſu Nazaræni crucifixi, & reſuſcitati atque ad cælum ſublati, pijs hominibus ſibiq. chariſſimis contingere ſolent. Eſt diuina illa paracleti ſpiritus promiſſio, quem qui cæleſtis patris dono Chriſto rogante ſortiti ſunt, cæleſti regni hæredes & diuinæ conſortes naturæ efficiuntur, regnumque ipſum Dei intra ſe habentes, eius quæ in mundo eſt concupiſcentiæ corruptionem fugere conſueuêre. Inter cætera ſigna quibus de vẽturo redemptore Deus teſtatur, quinque præcipuè obſeruanda traduntur, quæ omnium ſpiritualiũ ſignorum, veluti quædam ſunt capita, ad quæ cætera referantur. Atque hæc omnia non tam externa aliqua ſpecie, quàm interna animorum virtute in hominibus ſpectanda fuerant, ita vt ſuo ipſorũ ſenſu & experimento, viuoque teſtimonio ac cæleſti quadam certitudine & fide, quæ omnem ſenſum, omnem humanam ſcientiam ſuperaret, ea diuini verbi veritas probaretur, ſicut ſcriptum de illis teſtibus & teſtimonijs eſt: Vos teſtes mei (Iſa.43.) ” dicit Dominus & ſeruus meus quem elegi, vt ſciatis & credatis mihi, & intelligatis, quia ” ego ipſe ſum, qui loquebar, ecce adſum. Atque hæc ſigna ſi referẽda nunc nobis forent, longiorẽ ſuppeditarent materiã, q̃ vt capere hic locus poſſet. quorũ cõmoda & oportuniſſima ſedes in D. Pauli epiſtolis collocata eſt. vnũ tamen ex his hoc in loco pro dignitate tractare tenuitas noſtra recuſat; pro neceſſitate verò perſtringere ratio ipſa poſtulat, ea aũt vna ex ijs rebus eſt, quas Diuinus ille Meſſias in his qui ſe verè colerent, pro virtutis ſuæ & promiſſionum ratione efficere debuit & potuit. id fuit, vt diuinum, hoc eſt, ſuum patriſque ſpiritum ſuis omnibus communicaret, atque eo modo nouam & ab humanis ſenſibus remotam Dei notitiam impartiret. Vnde id euenturum fuit, vt illi in nouã vitam in nouoſque homines mutati, præſtantiſſimo virtutis & integritatis exemplo, & grauiſſimo Chriſti efficientiæ & veritatis teſtimonio cæteris hominibus eſſe poſſent. Atque ita diuinitus decretum fuit, vt ad primum alia etiam planè diuina conſequerentur ſigna, vt ſunt vaticinia, multarum linguarum ſine diſciplina aut exercitatione peritia, ſanandi & docendi diuinitus comparata facultas, & quæcunque ſunt eius generis, quas gratiarũ diuiſiones Apoſtolus nominat. atque hoc totum ſignorum præcedentium & conſequentium genus à Ioele hoc in loco indicatur, qui quo tempore, quibuſque modis diuinã veritatem inquirere, veſtigare & probare oporteret, hoc oraculo prædicens docuit: [*Et erit poſt hæc.*] quando hæc futura eſſent, initio indicauit; nempe poſt ſecula illa ferrea, quibus Deus humano generi infenſus adhuc erat, poſtquã illa vmbra & nox lucis aduentu euaneſceret, cum iam ille rerum ſtatus qui vatis temporibus vigebat, in hunc felicem quem noſtra tenent ſecula, conuertendus eſſet: itaque verba illa, *poſt hæc*, non ſignificant conſequentiam omnium quæ dicta ſunt, nam ſimul cum quibuſdam alijs ex rebus illis diuinis, quas adnotauimus, hoc etiam erat euenturum; vt cum reconciliatione hominum in diuinam gratiam, ſed, *poſt hæc*, præſentium rerum ſignificat ſtatum, quod ſignificaret, ſi, poſt hos dies, dixiſſet. atque hæc diſputatio Hebraicè ſcientibus eſſet omnino ſuperuacua quippe Hebraica verba id quod adnotauimus planè exponunt. [*Et erit poſt ſic.*] quem locum à nobis noſtraque ſententia diuus Petrus publicè eſt interpretatus. In nouiſſimis, inquit illis diebus [*Effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem.*] Hoc maximo & præſtantiſſimo Dei dono Chriſti efficientia donandi erant, quicunque illi crederent & dicto obedientes eſſent, vt diuini ſpiritus abundantia imbuti & renouati, filij Dei homines in terris planè diuini redderentur. atque huiuſmodi beneficium non ſolùm Iſraëlitico populo, ſed omnibus, quicunque Domini nomen purè ſancteque inuocaturi eſſent, commune erat futurum; carnis enim appellatione in ſacra lingua non omnia animantium genera, ſed tantum humanum continetur, id autem veriſſimum eſt, cum adiuncta verba rem ad viuentem carnem pertinere declarent, cuiuſmodi verba ſunt, adorare, ingemiſcere, bene dicere, iactari, gloriari, & quæ ex hoc verborum genere deducta ſunt nomina, vt gloria, pulchritudo, ſuperbia, concupiſcentia, &c. vt, Omnis caro fœnum. (Iſai. 40.) &, Benedicat omnis caro nomen ſanctum eius. (Pſal. 144.) atque ſexcenta alia id genus exempla. ſi verò ad mortuam carnem ſpectat oratio, aliorum etiam animalium genera, etiam piſcium ea res comprehendit. vt, Carnem cum ſanguine non comedetis. (Gen. 9.) Largam autem & copioſam eius ſpiritus abundantiam fore verbum illud, *effundere*, declarat; nam effuſionis ratio certum ipſa ſibi modum nec præſcribit, nec eius qui effundit animo & largitati ponit, quacunque in re effuſio conſideretur. vt, Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt. &, Non effudit omnem iram ſuam. (Pſal. 78.) &

Effudit ſuper nos miſericordiam ſuam. Eſt itaque effuſio parcitati omnino aduerſa. Huiuſmodi figura exteri auctores in largitate, & profuſione deſcribenda vſi ſunt.

Horat. li. 2. od. 14. *Abſumet hæres Cæcuba dignior Seruata centū clauibus: & mero Tinget pauimentū ſuperbo.*

Abundantem ergo ſpiritus ſui copiam ſe facturum promittit Deus, atque id ante Chriſti mortem, reſurrectionem, & in cælos cum triumpho aſcenſum, omnis quidem caro deſiderauit, nulla tamen obtinuit, nondū enim ſpiritus ſanctus erat datus; quia nondū Chriſtus fuerat clarificatus. (Ioan. 7.) Eſt autem duplex diuini ſpiritus in ijs, qui eo fruuntur, efficientiæ genus, alterum quidem vitæ renouatio, ac nouæ Cuiuſdā reſpirationis planè diuinæ vſus, quem nemo ſcit, niſi qui accipit; magnā nimirū in hominibus mutationem ab omni humana humilitate longè remotā. (Philip. 3.) Quippe omnia alia vt ſtercora reputabat. propter eminentem in ſe Chriſti ſcientiam, ad cognoſcendum eum & virtutem reſurrectionis eius & ſocietatem paſſionum illius. Itaque hoc genus ad eius ipſius, in quo eſt vtilitatem, ſanctificationem & cæleſtem felicitatem propriè pertinet. Alterum autem genus eſt eorum, quos hic ſpiritus corripuerit ad res publicè gerendas effictio, & diuina quædam conformatio; eaque contingit ijs, quos Deus non tam ſui ipſorum, quàm aliorum cauſa publicorum munerū & gerendarum rerum adminiſtratores creat; cuiuſmodi ſunt reges, vates, ſacerdotes, pontifices, apoſtoli, doctores, belli duces, & peritiſſimi etiam artifices. atque harum rerum diſtinguendi cauſa, alterum genus nos ſanctificationis ſpiritum, alterum verò officij, ſiue miniſterij nominare conſueuimus. quæ verba perpetua nobis in commentando eſſe placet, vt non ſemper deſcriptionibus annotationibuſque ſit opus. vtrunque verò hoc in loco à Vate indicatur; prius illud omnibus ſeculis ad Chriſti vſque tempora exoptatiſſimum quidem, ignotum tamen, atque hoc poſterius antiquis etiam temporibus celebratum ac frequens. Alterius verò virtus & vis ſimilis eſſe debuit ille virtuti ſpiritus, quo Chriſtus repletus à patre fuit, de quo ſcriptum eſt: (Iſai. 11.) Et impleuit eum Dominus ſpiritu ſapientiæ & prudentiæ, ſpiritu ſcientiæ & intellectus. hoc ſpiritu præcipuè imbuendos eſſe homines, qui ad diuinam gratiam Chriſti opera & virtute reconciliarentur; hoc inquam ſpiritu implendos omnium nobis prophetarum arcana folia promittunt. deinde etiam alia præſentis reconciliationis ſigna Chriſtianæ veritatis fidem apud omnes homines factura prædicuntur. Triplex autem in vniuerſum diuinæ gratiæ ſignorum genus illis temporibus deſiderari, quibus Deus maximè orbi infenſus fuerit, diuinus Pſaltes querebatur: (Pſal. 73.) Signa noſtra non vidimus, iam non eſt propheta, & Deum non eſt cognoſcens vſquequo? omnia hæc argumenta renouanda inſtaurandaque eſſe prædicit, cum ætas illa feliciſſima humanæ redemptionis continget. atque ita diuinæ cognitionis vaticiniorum & ſignorum abundantiam futuram. ſpiritum autem cognitionis Dei ſuper omnem carnem effundendum & promiſſum fuerat, & in ipſo veritatis argumento oſtēſum demonſtratumque eſt, & tandem futuris temporibus abundantiſſimè demonſtrabitur: non enim ſolùm Iudeos Iſraëliticamque gentem hoc beneficio affectos fuiſſe, ſed etiam gentes Cornelij Centurionis familia & Samaritanorū Eccleſia declarauit. (Acto. 10.) Quam rem ſapientiſſimè diuus Petrus ex hoc ipſo Ioëlis loco ad Chriſti virtutem, veritatem & gloriam pertinuiſſe diſſeruit: Hoc eſt, inquit, quod dictum eſt per prophetā Ioël. (Acto. 2.) Et erit in nouiſſimis diebus dicit Dominus, effundā de ſpiritu meo ſuper omnē carnē. Abundè aūt effuſum eſſe D. Paulus teſtatur, quē, inquit, effudit ſuper nos abundè, ac ſpiritum quidē hunc cognitionis multis tum prophetis, tum alijs effundendum communicandumque eſſe, ſed miniſterij ſpiritum certis hominibus eſſe impartiendum, nullo tamē aut ætatis, aut ſexus delectu. ſed illud ad hanc rem conſiderandum eſt, ſomnia viſioneſque prophetiam dici, prophetiam verò cum his generibus non neceſſariò cōnecti: quanquam enim omne oraculum, omnis viſio & ſomnium omne diuinitus immiſſum, prophetia aut vaticinium ſit, non tamen omnis prophetia, viſio, aut oraculum, aut ſomnium eſt. Nam qui diuino ſpiritu correpti de magnis ac diuinis rebus canunt, aut diſſerunt, aut etiam concionantur, aut ad diuinam aliquam poëſim rapti choreas agunt, deique prædicant laudes, hi omnes & ſi futura non præuideant, tamen vaticinari ſiue prophetare dicuntur. (1. Reg. 11.) atque in eorum Vatum grege Saul olim ſemel atque iterum enumeratus eſt, & illi etiam poſtea, qui varijs linguis locuti magnalia Dei cum ſumma ſpectantium admiratione prædicabant. erat autem illud tam viris, quàm mulieribus frequens collegium. Nm præter vndecim apoſtolos alij etiam optimi viri erant cum mulieribus, &

Maria

Maria matre Ieſu, & fratribus eius perſeuerantes vnanimiter in oratione. qui omnes Iudæorum & Iſraëlis quidem filij & filiæ vbi diuino ſpiritu imbuti fuère, prophetare cœperunt, vt adimpleretur hoc quod dictum eſt: [*Et prophetabunt filij veſtri & filiæ veſtræ.*] Acto.1. Omnibus ergo gentibus ſpiritum diuinæ cognitionis abundanter eſſe cõmunicandum, vt in veritate compertum ſit apud Deum perſonarum acceptionem nõ eſſe, ſed in omni gente qui timet Dominum, eum illi eſſe acceptum. Acto.10. eum à tenebris ad diuini nominis cognitionem, ad ſalutis ſuæ vſum, ad diuinarũ rerum prędicationem eſſe admittendum, ſicut ſcriptum eſt: Tunc conuertam populo meo labium clarum, vt inuocent omnes in nomine Domini, ineffabili. Sophon.3. Illud etiam quod additum hoc in loco eſt.

Et etiam ſuper ſeruos & ancillas effundam ſpiritum meum.

Ad idem effuſionis ſpectat genus, de quo dictum hactenus eſt, ſed certas tamen perſonas hoc loco appellari ratio ipſa arguit, quę propriè ſerui & ancillæ dicentur: nam de ſeruis & ancillis Hebræorum qui ex alijs gentibus aut orti, aut oriundi eſſent, ſermonem haberi nihil opus fuerat, cùm eiuſmodi omnes nomine omnis carnis continerentur, ſed ita hæc ratio ſeſe habet. Prior illa ſententiæ & promiſſionis pars ad omnem auream noui Teſtamenti ætatem pertinet, in qua diuini ſpiritus effuſio per euangelij prædicationem omnibus omnium nationum hominibus cõmunicanda erat, atque alij quidẽ alios tempore anteceſſuros, donec tandem omnes in vnum ouile reducti manifeſto labio diuinum nomen ſummis laudibus proſequantur. ſed tamen vt huius rei veritas conſtaret, atq. hæc ſpes omnes homines vt ad illam felicitatem rectis ſtudijs contenderent, incitare poſſet, hanc ob cauſſam primis illis diebus, quo hæc promiſſio ſuum euentum habere cœpiſſet, multis ex omni gente teſtimonijs cõprobatam cõfirmatamq. huius ſui dicti & conuenti veritatem atque conſtantiam eſſe voluit Deus, multoſq. de ea re in mundum teſtes produci, quibus certiſſima diuini Meſſiæ cauſſa eſſe confirmaretur; ſed inter hos præcipuè eos eſſe voluit, qui vnà cum diuino illo ſuo Meſſia à principio prædicationis Euangelij Luc.1. fuiſſent verſati & teſtes fuiſſent omnium quæ in nobis factæ ſunt rerum, & miniſtri fuerint ſermonis. horum certus numerus fuit, quos ad eam rem delectos, vt eidem etiam Euangelium annuntiandi miniſterio operam nauarent, atque in id ſtudium quiſque pro ſui muneris ratione incumberent, huius maximi doni expertes eſſe non eſt paſſus, ſed eorum imprimis laborem his diuini ſpiritus honoribus, præmijs atque ſplendore decorandos inſtituit. Hi autẽ duodecim Apoſtoli & ſeptuaginta duo diſcipuli fuerunt cum Maria matre Ieſu & mulieribus, quæ Ieſum à Galilæa fuerant ſecutæ, & miniſtrabant ei de facultatibus ſuis & Euangelij miniſtros ipſos pro ſua parte iuuanbát hos ſeruos antea vocatos ad amicitiam demum diuiniq́ue regni conſortium admittẽdos Chriſtus ipſe fuerat pollicitus. Ioan.15. iam non dicam vos ſeruos, ſed amicos, ſeruus enim neſcit quid faciat Dominus eius. Vos autem dixi amicos, quia omnia quæcunque audiui à patre meo nota feci vobis; vbi enim ſpiritũ ſanctum acceperunt, tunc cognouerunt quòd de ijs rebus locutus illis Magiſter fuerat, antea omnia maxima illa myſteria quidem ex eo audita illis fuerát, tamen in obſcuro incertoq́ue latebant quoad ſpiritus ille veritatis venit, à quo omnem veritatem ſunt edocti. Igitur Apoſtoli atq. diſcipuli & mulieres illæ piæ hoc in loco tum præcipui cuiuſdam honoris, tum maioris certitudinis cauſſa appellantur: æquum enim fuit, & ad Chriſti veritatem firmandam cõmodiſſimum, vt ea primum dignitas ad eius diſcipulos & aſſeclas deferreretur qui illius impartiendæ auctor antiſteſq. eſſe dicendus eſſet. Itaque illud etiam priuatam quandam & præcipuam honoris habet notationem; quamobrem non quoſcunque ſeruos & ancillas, ſed Dei tantum ſeruos & ancillas, qui eidem Euangelij prædicãdi miniſterio operã darent, hoc in loco interpretari, præterquã quod res ipſa atq. ratio poſtulat, diuinus etiã interpres Petrus nos docuit, dicẽs: Acto.2. Et quidẽ ſuper ſeruos meos & ancillas meas effundam de ſpiritu meo in diebus illis, & prophetabunt. quod verò addidit, prophetabunt, illud intelligere voluit, ſeruos & ancillas eius quidem ſpiritus effuſione decorãdos augendoſq. eſſe, cuius virtute Deum cognoſcerẽt, & admirandis modis, vt à nobis explicatũ eſt, prædicarent. neque minorẽ ſuam ipſorum rationem hac in re futuram, quam fuerit omni carni promiſſa ratio. Atque hæc quanta potuimus breuitate de primo illo ſigno dicta nobis ſunt, de ſpiritu inquam ſanctificationis & agnitionis Dei, quod ſignum à Pſalte requirebatur dicẽte: Et non eſt nobiſcum

cognoſcens vſquequo? in illis enim diebus cùm ſeſe primum diuina hæc explicare cœpit ratio, multi fuêre qui cognoſcerent; in primis autem ſerui & ancillæ, qui virtute magna reddebant teſtimonium reſurrectionis & virtutis Chriſti Ieſu. Secundum verò diuinæ viſæ gratiæ ſignum, quod ab antiquis illis deſiderabatur, illud fuit: Iam non eſt propheta. huic ſigno ſeſe cumulatè ſatisfacturum Deus promiſit: [*Et ſenes veſtri ſomnia ſomniabunt, & iuuenes veſtri viſiones videbunt.*] Quanquã omne prophetiæ genus diuinũ planè ſit, & longè ab humana facultate remotũ, quod & illi intellexerunt, qui dicebant:

Acto.

Horat.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus.

Tamen in prophetiarum modo & ordine gradus quidam ſunt: aliud enim eſt genus quod vigilantibus quidẽ & ſentientibus; aliud quod dormientibus per quietem viſere datur. atque id quod vigilantes monet prius quidem atque dignius eſſe nonnullæ rationes probant: vtrumque autem diuinum certiſſimumque eſſe conſtat. Plerunque autem vſuuenire ſolet vt hæc genera hominibus accommodentur pro naturali cuiuſque modo idoneaque ratione. ita vt dicendæ res paſtoribus & ruſticioris vitæ hominibus earum quibus aſſueuêre rerum ſimilitudinibus oſtendantur & pronũtientur, qui verò ad vrbanas & ciuiles rationes vitam inſtituerint ij aliud & ſpectaculorum genus intueantur & ciuili magis vtantur ſermone. Iſaias & Amos huius rei argumento nobis eſſe poſſunt: ſed hæc ratio longior eſt & proprium ſibi ſermonem ad diſſerendum poſtulat. Breuiter verò dicimus ſenes homines ſecundum naturæ habitum ad ſomnia, iuuenes verò ad viſionẽ magis eſſe idoneos: Nam ſenibus ob eam, quæ ætate colligitur humiditatem, & ob longum rerum experimentum atque vſum maior cogitationum & imaginum copia ineſt, & firmius hæret, ex quibus viſendarum rerum ſimilitudines & ſpectra commiſceri atque componi cõmodius poſſint. his autem imaginibus permotis & certo ordine collocatis ſomnia illis grata veriſſimaque à numine mittuntur. At verò iuueni tum ætatis ipſius imprudẽtia, tum feruor ipſe calorq. iuuentæ & minorem rerum vſum paucioreſque cogitationes ſuppeditant & quas ſuppeditarunt, facilius diſſipant: declarant autem & hoc quæ ſecundum naturam fiunt in ipſis ſomnia, quæ rariora quidẽ multò, quàm in ſenibus ſunt, eaque de leuiſſimis rebus, quales ipſi nimirum cogitare & commentari interdiu ſolent, quorum euigilantes non recordantur. horum ergo & ætati & habilitati viſionis ratio multò aptiùs conuenit; vt ſi his vaticinij munus deferendum ſit, vigilantibus non ſolùm rerum & imaginum miſtiones & compoſitiones, ſed res etiam ipſæ atq. imagines, quarum illi penuria laborant, ſuppeditẽtur. facile ergò locus hic explicari poteſt, ſi res ad eam, quam diximus, rationem referatur. Neque verò omnes quotquot ſpiritum ſanctum acceperint, his modis vaticinaturos eſſe præcinit, ſed ſpiritum in omnem carnem eſſe effundendum, prophetas autem non omnes, ſed certos quoſdam omnis ætatis, tum ſenes, tum etiam iuuenes eſſe futuros: Nam cùm ſpiritus ſanctificationis ſingulis ad propriam ſalutem neceſſarius ſit, ſingulis etiam promittitur: ſpiritus autem miniſteriorum & diuiſiones gratiarum nõ tam ipſorum quibus contingunt, quàm aliorum hominum cauſſa datur; cùm autem non neceſſarium ſit omnes miniſtros eſſe, ſed quoſdam qui miniſtrẽt, multò autem plures quibus miniſtrandum ſit, res ipſa reique ratio poſtulat, vt ex tanta multitudine certi quidam deligantur, quibus aliorum cura ſtudium & miniſterium credi commitique poſſit, ſicut ſcriptum eſt: Vnicuique autem datur manifeſtatio ſpiritus ad vtilitatem aliorum: alij quidem, » per ſpiritum datur ſermo ſapientiæ, alij autem ſermo ſcientiæ, ſecundum eundem ſpiri- » tum, alteri fides in eodem ſpiritu, alteri gratia ſanitatum in vno ſpiritu, alij operatio virtu- » tum, alij prophetia &c. hæc autem omnia operatur vnus atque idem ſpiritus diuidens ſingulis prout vult. Quoſdam ergo vates qui futura prædicerent, aut abſentes perſpicerent res illis diebus quibus ſpiritus dandus eſſet, futuros, diuinum verbum prædixit, & re ipſa præſtitit: nam multi Apoſtolorũ temporibus huius ordinis homines fuerunt, vt Antiochenſe collegiũ illud in quo Barnabas & Simon qui vocabatur Niger, & Lucius Cy- » rænenſis, & Menahen, & Saulus, atque alij; Agabus etiam ille qui famem futuram præ- » dicit & Chriſtianorum rebus conſulendum curauit, Iudas præterea & Silas qui Chriſtianos ad laborum & ſuppliciorum tolerantiam prædicentes hortabantur; nec non & tres illæ virgines Philippi Cæſarienſis Euangeliſtæ ſorores: atque hi alijque omnes tum iuuenes, tum ſenes huius promiſſionis veritatem & conſtantiam re ipſa comprobarunt.

Gale. 3. & 2. de temper. Ariſto. lib. 2. de anima.

1. Corint. 12.

Actor. 13.

Actor. 15.

Tertium

Tertium porrò argumentum quod Pſaltes eorum nomine requirebat qui Iſraëlitarum res iacentes & à numine deſertas querebantur SIGNA erāt. Signa inquit noſtra non vidimus, huic rei ſuas etiam prædictiones aſſcribit Vates, certis tamen rationibus diſtinctas; vt intelligi facilè poſſit ab ijs, qui diligenter attenderint ad quam partē vnaquæq. pertinere poſſit ratio. Ac in ſignorum & prodigiorum ratione cōſideranda illud obſeruandum eſt, omnia in vniuerſum ſigna & prodigia, miraculorum duplicem portendere ſignificationem vt duplici etiam naturæ ſuæ genere conſtare; atque vnum quidem genus ſignorum eſt, quod ſiue in cælo, ſiue in terra, ſiue in mari fluminibúsue editum ſit, terrorem & metum hominibus incutit, & diuinam indicat iram, vltionemq. portendit futuram. cuius generis ſunt, ſerpentium & draconum viſæ ſpecies, aquarum in ſanguinem mutati colores, imminentium imbrium grandinumque procellæ, fulgura etiam & tonitrua, volanteſque ignes & maris fremitus, aut fluuiorum recurſus, & quęcunq. aut in ſublimi, aut humi fieri præter naturæ ordinem rationemque accidet: Namque hæc diuinæ iræ indicia ſunt, & paratū à ſuperis aduerſus mortales bellum veluti tubarū ſigna quædā præcinere ſolent. in his etiam prælia aduerſus alias gētes facta ſint, atque hæc omnia humanos animos ſibi metuentes turbare & vehementi pauore afficere conſueuére, ſicut ſcriptum eſt: Etenim irruit in nos terror veſter, & languerunt omnes habitatores terræ. Ioſue 2. Audiuimus quod ſiccauerit Dominus aquas maris rubri ad veſtrum introitum, quando egreſſi eſtis ex Ægypto, & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, qui erant trans Iordanem. & hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor noſtrū, nec remanſit in nobis ſpiritus. & illud etiam Gabaonitarum ad hanc rem facit. Venerunt, inquiunt, ſerui tui in nomine Domini Dei tui. Audiuimus enim famam potentiæ eius cuncta quæ fecit in Ioſue 9. Ægypto &c. & illud: Poſtquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum qui habi- Ioſue 5. tabant trans Iordanem ad occidētalem plagam, & cuncti reges Chananæorum qui propinqua poſſidebant magni maris loca quòd ſiccaſſet Dominus fluenta Iordanis coram filijs Iſraël donec tranſirent, diſſolutum eſt cor eorum, & non remanſit in eis ſpiritus timentium introitum filiorum Iſraël. Itaque huiuſmodi miracula & ſigna quæ terrorem natura ſua humanis animis inijciunt, & quæ naturam rerū ſic mutare ſolent, vt corrumpere videantur, irati & vltionem parantis numinis indicia portentaque ſunt. Alterum verò genus ſignorum eſt, non minus quàm illud ſuperius admirandum, mite tamen & placidum, & ad hominum vtilitatem proprius pertinens, quod non diuinæ iræ timorem, ſed gratiæ potius ſpem fidemque faciat. qualia ſunt ventorum procellarum ac tempeſtatum in melius permutatio, morborum & difficillimarū ægritudinum ſubita curatio, deperditorum membrorum aut ſenſuum reſtitutio & mortuorum etiam excitatio, & quæcunque ad commodum potius atque ad naturæ ſalutem referri poſſunt. huiuſmodi enim quæ ſunt, Deum propitium præſentemque, & eorum apud quos hæc edūtur ſigna, ſaluti conſulentem probant, ſicut ſcriptum eſt: Deus ipſe veniet & ſaluabit nos, tunc aperien- Iſaiæ. 35. tur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt, tunc ſaliet ſicut ceruus, claudus, & aperta erit lingua mutorum. Ex quibus rebus illud conſequitur, ipſa diuinorum ſignorum genera inditio hominibus eſſe, cuiuſmodi erga ſe Dei mentem & conſilium interpretari, expectareque conueniat: nam ſi ex illo priori genere prodigia ſint, iratum & vltorem: ſi verò ex poſteriori hoc, placatum, propitium & ſalutarem experiri eſt. Duplex autem Chriſti in orbem aduentus à ſacris olim vatibus prædictus atque hominibus expectandus fuit: alter quidem omni hominum generi ſuauiſſimus optatiſſimuſque cùm totius orbis redemptor atque ſeruator venturus erat, diuinæque pacis, gratiæ & reconciliationis interpres & procurator, nemini malum aut damnum, ſed omnibus quicunque ſe reciperent, ſalutem, libertatem & diuini regni deferens hæreditatem, Ioan 3. ſicut ſcriptum eſt: Non miſit Deus filium ſuum, vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum. huius autem aduentus & feliciſſimi nuntij atque negotij poſterioris illius generis ſigna & miracula argumento fore, & à vatibus (vt iam citauimus) prædictum fuerat, & ab ipſo veniente præſtitum firmatumque eſt, atque ab ijs, qui rem ſapientiſſimè examinarunt, eſt approbatum. Euntes, inquit, renuntiate Ioanni quæ vidiſtis Matth. 11. & audiſtis, cæci vident, ſurdi audiunt, claudi ambulant, læproſi mundantur, mortui reſurgunt, pauperes euangelizantur, & beatus eſt qui in me non fuerit ſcandalizatus.

Alter

Alter autem Chriſti aduentus vt pijs & ſanctis hominibus, quorum rarior copia eſt, de-
ſiderandus potius, quàm timendus, ſic cæteris mortalibus omnibus, imò & dæmonum
etiam generi vehementer metuendus horribiliſque eſt; cùm eum quem homines ſer-
uatorem agnoſcere ac recipere noluerunt, neque manſuetum aſina vectum regem ſalu-
tare, iudicem tandem & vltorem experturi erunt, venientemque in nubibus cæli, & in
flamma ignis, dantem vindictá ijs qui non nouerũt Deum, & qui non obedierunt Euan-
2.Theſſ. 1. gelio gloriæ Chriſti, qui pœnas dabunt æternas, cùm venerit iudicare impios & admira-
„ bilis fieri in ſanctis ſuis. Atque hunc alterum aduentũ horrenda illa prioris generis ſigna
„ certis temporibus præceſſura eſſe diuinis oraculis accepimus, ex quibus vnum hoc apud
Ioëlem eſt:

Et dabo prodigia in cælo, & in terra, ſanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol conuertetur in tenebras, & luna in ſanguinem: antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.

ATQVE equidem non ſatis illam tantam Phariſæorum aut inſipientiam mirari, aut
malitiam accuſare queo, qui vtrunque hoc ſignorum genus ita confundebant & pertur-
babant, vt vtrumnam ad vtra tempora pertineret non cernerent, aut ſi maximè perſpe-
xiſſent, tamen eam rationem omnem rudi & ſimplici populo inuidebant, vt Chriſti Ieſu
dignitatem & ſplendorem obſcurarent, ſignum de cælo petentes. quamobrem meritò à
Chriſto generatio praua & peruerſa audierunt. Pertinet ergo hoc ſignorum & prodigio-
rum genus ad eam quæ primum Chriſti ſeruatoris aduentum ſecutura erat vltioné, quæ
impijs & ſceleratiſſimis hominibus æternũ allatura eſſet exitium. Etenim cùm ab initio
mundi ad extrema vſque tempora ita dæmonis aſtu ac dolo, atque hominũ malitia com-
paratum ſit, vt impij & ſcelerati homines non ſolùm virtutis viam deſerentes vitio & vo-
luptatibus incumberent, ſed eos etiam qui diuerſa ſtudia & arduum virtutis iter ſeque-
rentur, magnis clamoribus, conuitijs, probris atque iniurijs agitarẽt & probroſa interdum
etiam morte afficerent, eam rem aliquando à Deo vindicatũ iri fuit æquiſſimum. Dicta
igitur dies impijs hominibus, & æterna diuini conſilij mente præfixa eſt omnibus mor-
talibus incerta, vni tantùm Deo conſtans & certiſſima; cuius tamen reipſa futura & ſine
vlla dubitatione expectanda certiſſima quædam eius generis ſigna Deus eſſe voluit; qui-
bus magnam ſuam ad puniendum vim & potentiam oſtendere probareque ſolet. ea au-
tem erunt partim in cælo, partim in terra: in terra quidem horrenda cruentaque bella,
quibus humano ſanguine terra ipſa inundet pręter aquarum, fluuiorum ſanguineum ru-
borem, cælitus verò corruſcus ignis & fulgura fulminaque terram incendent, ex eoque
incendio vapor fumi aſcendet ſolis etiam eclipſes, quæ ſecũdum naturam ſuam metum
& triſtitiam hominibus afferre ſolent, nedum ſi præter naturæ ordinem huiuſmodi acci-
dant. vt ſi ſol ipſe lumine priuetur, nullo, cur id fiat, lunæ interiectu. Luna aũt eum quem
oſtendere ſolet candorem, in ſanguineum ruborem mutet, tum verò maximus homines
pauor terrorque arripiet: namque irati Dei & vltoris ſigna ſunt, iamque diuinorum bel-
lorum horrenda dari ſigna incipiunt, quæ tantò vehementius hominũ corda terrebunt,
quantò certius ex præcedentibus vaticinijs non caſu, ſed conſilio euenire conſtabit. Eam
autem extremam diuini iudicij diem non æquam omnibus hominibus ſortem edet, ſed
pijs quidem extremam æternamque felicitatem & quietem, omniumq́. tandẽ laborum
finem virtutumque præmia; impijs verò miſerrimum & lamentabilem voluptatum &
vitiorum afferet exitum, & æternas ſcelerum atque iniuriarum pœnas denuntiabit. hæc
ergo ſigna alijs ſpem, alijs verò metum afferant neceſſe eſt. propterea ait: [*Antequam*
2.Theſſ.1. *veniat dies ille Domini magnus & horribilis.*] Pijs quidem magnus, impijs autem & ſcele-
ratis, horribilis. Si tamen, inquit, iuſtum eſt apud Deum retributionem ijs qui vos tribu-
lant; & vobis qui tribulamini requiem nobiſcũ in reuelatione Domini noſtri Ieſu Chriſti
de cælo, cum angelis virtutis eius. Quoniam autẽ totus hic locus grauiſſimo illo Chriſti
Marc. 13. de eadem re ſermone explicatur, eum ſermonem referre non pigebit. In illis diebus, ſol
„ contenebrabitur, & luna non dabit ſplendorem ſuum, & ſtellæ cæli erunt decidentes, &
„ virtutes quæ in cælo ſunt, cõmouebuntur. Et tunc videbunt filium hominis venientem
„ cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos ſuos, & cõgregabit electos ſuos à qua-
„ tuor ventis, à ſummo terræ vſque ad ſummum cæli. His autem fieri incipientibus, leuate

capita veſtra; quoniam appropinquat redemptio veſtra. A ficu autem diſcite parabolam Iſaiæ 13. &c. Poterant hunc in locum & quæ apud Iſaiam, & quæ apud Ezechielem leguntur, af- Ezech. 23. ferri, niſi id & breuitatis ſpacium & lectorum vinceret patientiam.

Et erit, omnis qui inuocauerit nomen Domini ſaluus erit, quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio & in reſiduis quos Dominus vocauerit.

IVDICII diem impijs terribilem formidabilemque maximè, pijs verò hominibus magnum, ſanctum, omnique auiditate expectandum, vtpote quibus tamdiu deſiderata redemptio aduenit. Erit enim dies ille in quo maxima hæc quæ videtur rerũ rationumq. confuſio, perturbatio, diſtinguenda cõponendaque ſit. Nunc enim quamdiu hæc mundi humanarum rerum facies durat, quamdiu princeps huius mundi conari molirique aliquid poteſt, & agni & hœdi & zizania & probata ſemina permixta ſunt, & potior malorũ quàm bonorum hominum ſors nonnullis eſſe videtur. illo autem die exacta iuſtorum & iniuſtorum diſtinctio ſeiunctioque futura eſt, atque agnis à dextra conſtitutis diuerſa feliciſſimaque ſors erit; contrà verò hœdis à ſiniſtra locatis erit infeliciſſima: illi enim iucundiſſimam illam dicentis vocẽ audituri ſunt: Venite benedicti patris mei. iſti verò contrà duriſſimam illam: Ite maledicti patris mei in ignem æternum. Igitur non omnibus terribilis & calamitoſa exitialisq. dies illa erit, ſed impijs tantum & ſceleratis qui non cognouerunt Deum nec obedierunt Euangelio gloriæ eius; pijs verò & iuſtis hominibus qui veræ religionis ſtudio ardentes honeſtè laudateque vixerunt, quique ad iuſtorum ciuitatem ſocietatemq. pertinuerunt, ijs iucundiſſima dies & sereniſſima erit. quod autem genus id ſit quos æterna hæc felicitas maneat, quibus rebus atque artibus inſtructos eſſe oporteat, vt ad hoc idonei eſſe iudicentur, ſubiunctis carminibus Vates declarat: nimirum eos qui veræ religionis colentes fuerint quique in ſanctam ciuitatem recepti à Deo fuerint, & inter ciues ſanctorum & domeſticos fidei annumerati. Neque enim in illam æternam cæleſtem Ieruſalem migrantibus locus vllus erit, niſi ijs tantùm qui eius quæ in terris eſt ſanctæ ciuitatis ciues verè fuerint; hoc eſt, niſi ijs qui ad veram catholicamq. piorum Eccleſiam pertinuerint. in illã enim cum triumpho nemo ſuſcipietur qui idẽ in hac probatus miles nõ fuerit. triplici ergo lege & pacto diuina in cælis ciuitate quis donatur ſi nomẽ Domini inuocauerit, ſi eius quæ in terris eſt ciuitatis Ieruſalẽ, legitimus ciues fuerit (quocunque ortu ſecundũ carnẽ is extiterit) modò ciuitate Ieroſolymitanus, ſi in hanc ciuitatem diuino conſilio & approbatione electus vocatusque ſit. Neque enim ſatis eſt nomen Domini vtcunq. inuocare & ſe ad Dei familiam pertinuiſſe cõtendere, niſi & paterfamilias ſuum eſſe agnoſcat, & cæterorũ familiariũ moribus & legibus vſum approbet: Non enim omnis qui dicit Domine Domine, intrabit in regnum cęlorum, ſed Matth. 10. tantùm is qui facit voluntatẽ patris. Quanquam autem omnes ad cõuiuium vocati fuerint, quanquã omnibus promiſſa ciuitas, non omnibus tamen aut certa aut conſtans permanensque fuit. Alij namque quoniam non legitimè petierunt repulſam paſſi excluſiq. ſunt; alij verò quoniam abuſi tãto honore ſunt ciuitate amiſſa in exteriores tenebras ſunt relegati, quibus effectum eſt, vt ex multis vocatis rari fuerint electi. Nouit autẽ Dominus 1. Corint. 2. qui ſui ſunt, & diſcedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomẽ Domini: Namq. ſignatũ eſſe oportet militem militaribusq. ſacramẽtis obligatum, atq. ijs artibus inſtructum, quæ militiæ imperatori maximè fuerint probatæ. [*Quia in monte Sion & in Ieruſalẽ erit ſaluatio.*] Eccleſiam nobis repræſentauit Ieruſalẽ illa olim ab Iudaico populo frequentata & culta; cuius arx & regia in Sion mõte fuerat ſita, Eccleſiam inquam Chriſtianã & ſanctorũ ciuitatẽ, cuius rex Deus, pontifex autẽ & procurator Chriſtus Dei eſt, ſicut ſcriptum eſt: Ac- Hebr. 12. ceſſiſtis ad Sion montẽ, & ciuitatẽ Dei viuentis Ieruſalem cæleſtẽ, & multorum millium angelorum frequentiam, Eccleſiam primitiuorum qui conſcripti ſunt in cælis, & iudicẽ omnium Deum, & ſpiritum iuſtorum perfectorũ, & Teſtamenti noui mediatorẽ Ieſum. Neque verò de nihilo eſt quòd duæ ciuitates Ieruſalaim cõmuni omnium Theologorũ ſermone celebrãtur: duplex enim omnino Ieruſalẽ eſt & duplex ſemper hæc ciuitas fuit, tam ea quæ terrena dicta eſt, quàm ea quæ cæleſtis nominatur. Atq. adeò viri Chriſtiani aures nobis integras & apertas vos admouere cupimus, nam ecce myſterium vobis dicimus: Nomen Ieruſalaim ſemper bina terminatione dictum Hebraicè eſt, quòd ſemper gemina huius nominis vrbs fuerit. Namq. antiquum quondam ei vrbi, quę in Iudæa ſita

fuit;

Gene. 14. fuit, nomen erat Salem, cuius rex olim Melchiſedech in Moſaicis hiſtorijs celebratur. Altera verò erat Salem in terra Canaan prope Siloën, apud quam aliquando Iacob pater eſt verſatus. Hebraicæ autem linguæ ratio vſusque habet, vt res quas geminas natura, aut caſu, aut conſilio eſſe contigerit dualis numeri nomine appellentur. ea terminatio in aim eſt. ſic oznaim, duas aures; iadaim, manus duas, & reglaim duos pedes ſignificat. ſic etiã Ioſue 10. quoniam duo oppida Horon nomine erant, Horon ſuperior & Horon inferior, Hornaim vtrunque appellatum eſt. atque adeò huiuſmodi nominis cadentiæ rem, cuius id nomen eſt, geminam eſſe arguit. Vt autem inter vtrunque Salaim certa ad diſtinguendum nota eſſet, placuit ei quæ in alto ſita erat, atque ad Iudæorum & Biniaminitarũ ſortem pertinebat nomen facere Ieruſalaim, quod propriè ad verbũ, Salem conſpicuam & excelſam liceat interpretari. Salem autem ſimplex nomen ipſum pacis & perfectionis rationem ſignificationemque in ſe habet. atque ita Ieruſalaim cõſpicuam & ſpectabilem pacem ac perfectionem ſignificanter verterimus. Quanquam autem & ea quæ in plano humiliq́. loco ſita fuit, pacis nomine & perfectionis ſignificatione inſignis fuerat, non tamen conſpicua pax appellata eſt, quòd locum teneret humilem, neque ſe ipſa longè proſpicientibus poſſet oſtendere. Hæc adeò omnia nobis cogitantibus præclara quædam & diuina arcana ſeſe aperienda offerunt, quorum rationem ipſum nomen indicat Ieruſalaim, quod ad noui Teſtamenti Eccleſiam ſignificandam fuit vſurpatum. Geminam ergo eſſe Ieruſalaim hoc eſt geminam Eccleſiam alteram militantem, alteram triumphantem appellatam, nemo ferè eorum qui ſacras literas attigerunt, ignorat, & qui in alteram hanc recepti verè fuerint, eos etiam ad illam ſuper cæleſtem iurè admitti ipſius diuini pontificis decreto accepimus, qui cum Petro regni claues ſe crediturum polliceretur, Quodcun-
„ que, inquit, ligaueris ſuper terram, erit ligatum in cælis, & quodcunque ſolueris ſuper
„ terram, erit ſolutum in cælis. Huius autem ciuitatis ius & ratio omnis planè cæleſtis eſt, nihilque terreni aut humani in ſe habet; neque enim vlla tanta vis aut virtus in terris eſſe potuit, vt cæleſtem & diuinam ciuitatem hic conſtitueret, niſi diuina virtus & efficientia cælitus miſſa eam rem pararet & efficeret, niſi pontifex & miniſter aliquis diuinus, eſſet, qui cæleſtem ciuitatem in terris inſtitueret atque adornaret, idque ius hominibus in eam ſuſcipiendis communicaret, ſine quo iure nemo homo diuina ciuitate, aut dignitate donari potuit. hoc autem ius ſpiritus ſanctus eſt, quem dedit Deus omni-
Ephe. 1. bus obedientibus ſibi, qui eſt pignus & arra, & certitudo hæreditatis eorum, qui acce-
„ perint. cuius quidem ſpiritus qui participes fuerint, filij Dei nominantur. & ſunt; atque
„ ij iam pace, iam perfectione diuina, iam diuinæ ciuitatis commodis hic etiam in terris fruuntur. ſunt & alij qui ad hanc ciuitatem aſpirant, eamque dignitatem, eam felicitatem omnibus votis expetunt atque ad eam pro ſua facultate promerendam omnibus ſtudijs contendunt. hi etiam nomen Domini inuocant. ſed hi vel ad antiqua tempora, vel ad noſtra pertinent, qui antiquis temporibus fuêre antequam conſtituta in terris hæc ciuitas eſſet, antequam de cælo deſcendiſſet, viuentes illi quidẽ ciuitatis diuinæ ſperandę promiſſionem habuêre, nunquam tamen admiſſi ſunt dum viuerent; poſtquam verò vita hac functi ſunt, vbi iam conſtituta ciuitas eſt, donati ſunt ciuitate non hac Ieruſalem in terris militante, quam mirum in modum expetierant, ſed illa triumphante, quæ pro ſui ordinis ratione contingere illis potuit. neque verò illa ſuper cæleſtis vlli hominum patuit
Ioan. 3. donec cæleſtis hęc in terra conſtituta fundataque fuit, ſicut ſcriptum eſt: Nemo aſcendit
„ in cælum, niſi qui deſcendit de cęlo, filius hominis qui eſt ad dexteram patris. Atqui eius
„ quem diximus ordinis antiqui illi viri fuerunt, vt Abraham, Iſaac, & Iacob, & cæteri qui
Heb. 11. nullam ſibi certam in terris ſedem eſſe arbitrati ſunt, ſed expectabant fundamentum habentem ciuitatẽ. Noſtræ verò aureæ ætatis, hoc eſt, noui teſtamenti homines pij hac præter alia multa hoc etiam honore, hac dignitate, hoc admirabili beneficio affecti ſunt, vt multi ex eis paratæ iam & conſtitutæ ciuitatis non ſolùm iure & nomine, ſed libertate etiam atque immunitate viuentes ſentienteſque fruerentur. Præclara equidem atque antiquis etiam ſanctis inuidenda felicitas, vt qui poſtremi ad laborem vineæque culturam vocati fuerint, primi omnium tantæ dignitatis vſum fructumque capiant, de qui-
1. Pet. 2. bus ſcriptum eſt: Vos genus electũ, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis. quos non hoſpites & aduenas vt antiquos illos, ſed ciues ſanctorum & domeſticos Dei
Ephe. 2. iam Apoſtolus gratulando appellat, ſuperædificatos ſupra fundamentũ apoſtolorum &

prophe-

prophetarum. Huius ciuitatis ius in fide tantũ & ſpe huius noſtrę tempeſtatis hominibus iam ferè ab hinc mille annis contingit; paucis verò reipſa & vſu; noſtra enim culpa fit, vt minus frequens modò ciuiũ copia ſit eorũ qui ſpiritũ ſanctũ in ſe habeant, quam Apoſtolorũ temporibus fuit. ſed futurũ aliquãdo diuino beneficio eſt, vt cæleſtis illa ciuitas iterũ reſtituatur, magnaq. tum eorũ qui in cælo, tum eorũ etiam qui in terra degent frequẽtia gemina hæc Ieruſalẽ celebretur, vt impleatur quod dictũ eſt per myſteriographũ dicẽtẽ: Et ego Ioannes vidi ſanctã Ieruſalaim nouã deſcendentẽ de cælo à Deo paratã ſicut ſponſam Apoc. 21. ornatã viro ſuo: Et audiui vocẽ magnã de Throno dicẽtem: Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cũ eis, & ipſi populus eius erũt, & ipſe Deus cũ eis erit eorũ Deus. & iterũ inquit: Et ſuſtulit me in ſpiritu in montẽ magnũ & altũ, & oſtẽdit mihi ciuitatẽ ſanctã Ieruſalẽ deſcendentẽ de cælo, habentẽ claritatẽ Dei, & lumẽ eius. & cætera quæ ſequuntur. Qui legit intelligat, aut vt intelligat illud, quod in eodẽ capite ſcriptũ eſt, agat: Qui vicerit poſſidebit hæc, & ego ero illi Deus, & ille erit mihi filius. itaq. quicunq. huius cæleſtis Ieruſalẽ ciues iam & domeſtici ſunt, ciuitatis libertate & immunitate vtũtur. pacẽ illi quidẽ & perfectionẽ etiam in hoc humili terræ loco cõſtituti habẽt, ſed non ita conſpicuã, non ita apertã, vt illi qui ſuperiorẽ incolunt Ieruſalẽ, quibus loci ipſe ſitus, & natura perpetuã, ſtabilẽ & omnibus manifeſtã felicitatẽ reddit: Etenim cælũ ipſum ſua natura ſecuritatẽ incolentibus promittit, quo nihil earũ quæ in inferiori loco cõtingunt, calamitatũ, perturbationũ tenebrarũ, nihil deniq mutationis pertingit. hanc autẽ rem ſic Apoſtolus exponit: Propter hoc mundus non nouit nos, quia non nouit Deũ. Chariſſimi, 1. Ioan. 3. nunc filij Dei ſumus, & ſi nondũ apparuit quod erimus, Scimus quoniam cùm apparuerit, ſimiles ei erimus. Quicunq. igitur vel ex antiquis qui nomen Domini verè inuocantes ad diuinæ ciuitatis ius nomenq. pertinuerint, vel ex noſtris qui iã in ipſam ciuitatẽ cõſcripti receptiq. fuerint, quos reſiduos Vates hoc in loco nominat, oẽs ij ſalui erunt: namque eos ſolos, quibus ciuitatis & ſocietatis huius ius & nomen ratioq. cõmunis fuerit, eius ſalutis conſortes eſſe voluit Deus. ac propterea ait: [*Quia in monte Sion & in Ieruſalem erit ſaluatio ſicut dixit Dominus, & in reſiduis quos Dominus vocauerit.*] In Hebraico exemplari verbũ eſt KARA, quod vocare, appellare & legere etiam ſignificat. atq. eo quidẽ verbo elegãtiſſimè קרא hoc in loco Vates eſt vſus. nam quamuis vniuerſum hominũ genus in libro vitę deſcriptũ fuerit, à multis tamen eſt commiſſum vt eorum nomina de eo libro delerentur, ſicut ſcriptum eſt: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ, & alio in loco: Si quis diminuerit Exod. de verbis libri prophetię huius, auferet Deus partẽ eius de libro vitę, & de ciuitate Apoc. 22. ſancta. Et qui vicerit ſic, veſtietur veſtimẽtis albis, & non delebo nomẽ eius de libro vitæ. Faciam illum columnã in templo Dei mei, & foras nõ egredietur amplius, & ſcribã ſuper Apoc. 3. eum nomen Dei mei, & nomen ciuitatis Dei mei nouæ Ieruſalẽ, quæ deſcendit de cælo, à Deo meo. Atq. adeò qui electionis rationem hoc modo non intelligit, is planè eam rem totam ignorat, & ſacrarũ de ea re literarũ argumenta non aſſequitur, in quibus quidam aberrantes naufragiũ fecerũt. Igitur quo tempore hęc agnorũ ab hœdis ſeparatio futura eſt, Deus librũ vitæ leget, & ſingulorũ quæ in eo ſcripta permanſerint nominibus appellatis ciuium ſcilicet & peregrinorũ ſuorum atque alienorũ militum habebit delectum, ſicut ſcriptum eſt: Et erit omnis qui relictus fuerit in Ieruſalem, ſanctus vocabitur omnis Iſaiæ 4. ſcriptus ad vitam in Ieruſalem, & apud Danielem: Et in tempore illo ſaluabitur populus tuus omnis qui inuentus fuerit ſcriptus in libro vitæ.

CAPVT III.

QVIA ecce in diebus illis, & in tempore illo cùm conuertero captiuitatẽ Iuda & Ieruſalem: Congregabo omnes Gentes, & deducã eas in vallem Ioſaphat: & diſceptabo cum eis ibi ſuper populo meo & hæreditate mea Iſraël, quam diſperdiderunt in nationibus, & terram meam diuiſerunt.

EX HIS quæ à vatibus olim decantata & prædicta fuêre, multa quidem ſuis temporibus exitus habuêre ſuos, qui reſponſis & oraculis ipſis aptiſſime reſpõderunt, atque hæc vna res & præſentibus, & futuris hominibus fidem ac ſpem facere potuit fore, vt cætera quæ nondum finem habuerant, certiſſima tandẽ euaderent. Hoc enim argumento Christus dictorum à ſe vaticiniorum veritatem & conſtantiam diſcipulis probauit, cùm

verò & Iudaicæ tantùm reſtitutionis ideo meminit, quòd maxima huius vaticinij pars in Iudaicis calamitatibus referendis & prædicendis conſumatur: Namque Vates hic ad eam tribum & gentē proximè pertinebat, obiter autem cæteras attingit. Deinde etiam quòd Iacobææ gentis dux & princeps Iuda, atque eius regni regia ciuitas Ieruſalem olim fuerit: cùm verò reducendi ſunt, non amplius diuiſæ ſeparatęque familiæ, ſed vna ex omnibus familia, vna verè Iudæorum, hoc eſt laudantium Eccleſia futura eſt, vna ciuitas Ieruſalem erit, cui princeps vnus & caput vnum Ieſus Chriſtus Dauidis filius præſit. Ad eam ciuitatem & Dei hæreditatem omnes verè Iſraëlitæ pertinebant, qui cum alijs gentibus vno nomine omnes populus Dei & ciuitas ſancta vocabuntur. Vt ergo Romani nominis appellatione non ſolùm illa vrbs, ſed omnes omnium gentium homines illius ciuitatis iure & immunitate vſi, continentur. ſic Ieroſolymorum nomine Iudæi Iſraëlitæque omnes, omneſque eiuſdem ciuitatis conciues appellantur. [*Et congregabo omnes gentes & deducam eas in vallem Ioſaphat.*] Cupiditatem quandam terræ ſanctæ, hoc eſt, populi ſancti in ſuam ditionem redigendi ſingularum gentium animos incenſuram vaticinium hoc indicare videtur, atque ea occaſione magnus omnium gentium & nationum motus atque in certum quendam locum concurſus eſſe faciendos, qui de ſacræ ciuitatis imperio certantes ipſi ſibi mutuo exitio ſint. Neque enim hos nunc bellum Iſraëli illaturos prædicit, ſed congregandos tantum eſſe in vallem Ioſaphat, vt, omnium malorum, iniuriarum & calamitatum quas ante id tempus illa cōmunis hominum factio pijs hominibus & religioſis attulerit, pœnas Deo iudici exoluant. quo in ſupplicio ſumendo mutuis ipſorū manibus & gladijs Deus vtetur. Nominat aūt locum in quo prœliū vtrinq. cōmittendum eſt vallem Ioſaphat: quem ſi ex Topographiæ ratione notare libeat, iuxta Ieruſalem Olearum mōtis radicis vallem quandam eſſe dicemus, quam Ioſaphat hodie etiam incolę vocant, ſiue quod ille olim Solymorum rex eum agrum poſſederit, ſiue ædificio aliquo aut opere ornauerit, ſiue alia aliqua cauſſa fuerit, quamobrem id loco nomen ſit factū, cuiuſmodi incertæ cauſſæ nominibus multa loca appellari geographiæ ſtudioſis eſt manifeſtum. Si verò (quod nobis vehemēter probatur) nomen non ex loco, ſed locum ex nomine & interpretatione definire placeat, illi vbicunque terrarum is ſit, nomen non ex præterita ſed ex futura re factum prophetico more eſt intelligēdum. Nam *Iehoſaphat*, iudicium futurum propriè ſignificat, quòd is locus à Deo delectus definituſque fuerit, in quo iudicium aduerſus impios & populi ſui hoſtes exerceat. quamobrē conueniēnter gerendæ rei nomen multò antequàm geſta eſſet, fuit impoſitū. Quæ dicēdi figura anticipatio ab artificibus dicitur, cuius nō rarus apud diuinos vates eſt vſus. ſic Iſaias ruiturū aliquando ſibi præuiſum murum ruinam multò antè vocauit. hanc loci & nominis explicationem præterquam quòd ratio ipſa arguere videtur, ſubiectū etiam hemiſtichium confirmat. [*Et diſceptabo cum eis ibi.* Hebraicè autem verbum ex verbo ſic: *Et iudicabor cum eis ibi.*] Hoc eſt iudicium illud quod tamdiu dilatum eſt, de mea erga populum meum prouidentia tutela & cura ibi tandem definietur, & vtra cauſſa prouidentiámne meam accuſantiū, an defendentium certior ſit, re ipſa demōſtrabitur. hanc etiam vallis Ioſaphat expoſitionem Chaldaica Biblia apertè docent. ſic enim Chaldaicè hoc in loco legimus: [*In planitiem manifeſtationis iudicij:*] Vallis autē nomen Hebraicè GHEMEQ eſt, quod profundum ſignificat, vt id Dei de impijs hominibus iudicium non leue, non vulgare, non etiam priuati alicuius & obſcuri exempli, ſed publicum, grauiſſimum, profundiſſimumque fore oſtenderetur; iuxta eam rationem quæ apud Hoſſeam de valle Iezraghel reddita nobis iam eſt: [*Super populo meo, & hæreditate mea Iſraël, quos diſperdiderunt in nationibus & terram meam diuiſerunt.*] Præteritarum iniuriarum rationes in crimen vocandas & fatali quodam prælio iudicandas fore diximus, aliarum gentium gladijs in alias cōuerſis. Iam ſi quis Apoſtolorum res geſtas hiſtoriaſque diligenter legat, quid hæc pij populi diſperſio ſignificet, facilè intelliget. nam præterquam quòd pijſſimi quique ab impijs vbique terrarū exagitari vexariq. ſolent, illis recentis Eccleſiæ temporibus quanta aduerſus Chriſti diſcipulos exorta fuerit tempeſtas, nemo eſt qui ignoret, ita vt aliæ vitæ periculum & capitis inſidias ſubierint, alij dignitate & fortunis omnibus expoliati patria cedere & ſolum vertere coacti ſint, & partim profugi, partim etiam Euágelij prædicandi cauſſa in varia atque longinqua terrarum loca diſperſi fuerint, quibus etiam in locis ſecurè & quietè agere permiſſi non ſunt: nam & ab ijs ipſis gentibus inter quas verſabantur

& exu-

Paulus Iuriſ conſult. lib. 1. de verborum ſignific.

Ioſaphat Hebraicè Iehoſaphath profertur.

Iſaiæ 30.

& exulabant multa quoque crudelia paſſi ſunt, ita vt ſeipſos illi mundi ludibria & peripſemata ob eam rem appellarent. Huiuſmodi pios homines vbicunque terrarum ſint dilectos aduenas qui ſunt in diſperſione Apoſtolus etiam nominat. Horum iniurias ſe vlturum Deus minatur.

Super populum meum miſerunt ſortem, & poſuerunt puerum in proſtibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent.

TRANSLATIONE à bello & hoſtibus ſumpta vſus Deus, omnes omnium generũ iniurias & contumelias ad certa quædam capita reuocat. nihil enim eſt quod victori in victum non liceat. Verùm quędam iniuriæ probroſæ admodum ſunt, quæ ſimul cum malo & damno ludibrium etiam adiunctum habẽt. hæ grauiſſimę acerbiſſimæque eſſe ſolent; videlicet cùm non perſona tantùm, ſed dignitas, ſed vitæ ſtatus & inſtitutum ludibrio exponũtur, adeò vt vel illatis ſibi manibus fugiendũ hoc Saul rex iudicauerit: Euagina gladium tuũ & percute me, ne fortè veniant incircuncisi iſti & interficiãt me illudentes mihi. 1.Samuel.31. Huius generis iniuriæ ſunt, quòd puer meretrici ſtupri merces ſit, & virgo puella vini poculo permutetur; quorũ vel ætas miſericordiam vel religio metũ vel fletus & clamor terrorem mouere debuerũt. Magnum hæc contemptum intolerabileq́. totius ſtatus & ordinis deſpicientiam habent, & quæ ab eo qui eius inſtituti princeps (qualis Deus populo ſuo) eſt, vindicari oporteat. illud verò obſeruatione dignum eſt, cùm bellũ in gentẽ aut populum aliquẽ moueatur, vſu ſępe venire, vt quidam apertè hoſtili animo & nomine bellum inferant; alij autem qui non apertè oderint, obſcurè tamen noceant, quibus videlicet nulla manifeſta odij cauſa ſit, odium autem & inuidia maxima in corde lateat: hi cùm palam nocere non poſſint, cùm per occaſionem aut tempeſtatum turbulentiam latere ſe poſſe ſperant, neque damnis parcunt, neque iniuria inferenda abſtinẽt. cuiuſmodi animo, ſtudio & conatu filios Edom aduerſus Iudæos fuiſſe elegia illa eleganriſſimè cõqueſta eſt, qui Babyloniis bellum Ieruſalẽ offerentibus dicebãt: Exinanite, vſque ad fundamẽtum in ea. Huiuſmodi etiam occultas ſimultates Tyrus & Sidon duæ Palæſtinorũ celeberrimæ quondã ciuitates, quæ nulla iniuria, nec vi vlla à Iudæis laceſſitę, imò contrà adiutæ ab ijs frumento & alio commeatu, tamen illarũ fortunis præ belli occaſione inſidiabantur; aurum & argentum & veſtem cæteraque diripiebant, pueros etiam puellaſque furto aut excurſione abductas vendebant, ita populus ille religioſus non minus à finitimo occulto hoſte, quàm à longinquo atq. aperto infeſtatus eſt: nec leuiori incommodo aut maiori iniuria affectus. horum autem cauſam Deus in hoc iudicio dicit, eoſq. in crimen etiam vocat, quibus meritas etiam pœnas decernit.

Verùm quid mihi & vobis Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum? nunquid vltionẽ vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos cõtra me, cito velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.

VLTIONIS nomen (quæ eadẽ retributio in ſacris eſt) nõ ſolùm ad eum pertinet qui laceſſitus iniuria aut beneficio prouocatus paria paribus referre conatur, ſed ad eum etiã qui primus vltro laceſſiuerit, malumque intulerit, vel etiam prouocauerit beneficio, vt in pſalmo: Filia Babylonis miſera, beatus qui retribuet tibi retributionẽ tuã, quam retribuiſti nobis. Psal. & illud: Tu enim retribuiſti mihi bona, & ego retribui tibi mala. Eadem vox Gamula in hoc & in illo loco eſt. Latinus ſermo huius ſignificationis nomine (vicẽ) 1.Samue.24 vtitur quod ad parẽ ſortẽ vltro citroq. refertur. Accuſantur ergo Tyrus & Sidon & omnis terminus Palæſtinorũ, quòd nullis laceſſiti malis, tamen vltrò malum Dei populo, hoc eſt, Deo ipſi inferre parauerint atque intulerint: populi enim cauſam ſuam ducit Deus & actorẽ ipſe hoc in loco repræſentat, perinde ac ſi ipſe iniuria fuerit affectus; vnde & initio Iſai. ſe cum omnibus gentibus iudicandum propoſuit. huic ſimile illud eſt: Eheu vindicabor de hoſtibus meis. Tyrios igitur & Sidonios & finitimos omnes Palæſtinæ terminos vocãt, qui non in hoſtium numero ducti, tamen hoſtiliter ſe erga Dei populum geſſerint. hoſque accuſat, quòd nunquam prouocati nocuerint, tamen & ita ſæuierint, ac ſi ſuas perſequerentur iniurias. quòd ſi non prouocatos ſe dicant, ſed prouocare vltro voluiſſe, expectandam illis eſſe ſuam vicem Deo cùm auctore, tum vltore, quos ille eadem, quam moliti ſunt, ruina obruet. Interrogatione autem primum vſus eſt, quòd ea loquẽdi figura

Quintil. Declam.

aptiſſima ijs ſit,qui iuſtiſſimam cauſſam tuentur, cuius probationẽ ex aduerſarij reſponſione parant. Quidquid enim aduerſarius reſponderit à ſe ſtare,ſuumque ius firmare,arbitrantur.vt,Tu ſi tribunus eſſes iſtud feciſſes? Si miles, iſtud tuliſſes? vtrum reſponderit aduerſarius incluſus teneatur neceſſe eſt. Hoc modo Deus inquit: vos etiam in crimen voco *Tyrus & Sidon, & omnis terminus Palæſtinorum.* quos ego iniuriarum accuſo, ſed quo nomine audacia veſtra appellanda ſit, vos cogitate & dicite: qualis nam hæc ſit quæ inter nos cauſſa interceſſerit; quoniam enim in iudicanda re non tam factum ipſum, quàm conſilium expectari oportet,vobis reddenda ratio eſt,quo conſilio id feceritis.Anne retributionis vltioniſque cauſſa ſed quam vltionem vos mihi reddendam dicetis,qua ratione ſic nominabitis nunquam à me antea vllis bellis aut iniurijs prouocati. digni ergo vos ob hanc rem eſtis, quos ego grauiſſimis proſequar pœnis. Si verò non retributio, ſed prouocatio iſta veſtra fuit,atque vltro vos Deo inſidias intendiſtis inimicitiaſque paraſtis. [*Si vlciſcimini vos contra me,cito velociter reddam viciſſitudinem vobis ſuper caput veſtrum.*] Subito,inquit Deus, & celeriter ſe illis meritam calamitatem allaturum, vt planè neque capiendo cõſilio, neq. effugiendo malo vllus illis locus relinquatur: Nam præter alia multa hoc etiam diuinæ rationes ab humanis differunt, quòd homines nihil alij aduerſus alios ſine longo atque maturo conſilio efficere poſſunt,atque ita interdum res agitur,vt aduerſarij etiam interim ſibi conſulant. atque hoc modo aduerſariorum etiam ſtudia impediant.quòd ſi maximè alterius partis conſilium alterã fugiat aut lateat, tamen non tanta in re gerẽda celeritas eſſe poteſt, vt nullum ab altera parte exhiberi poſſit negotium, quo minus res ex animi ſententia conficiatur. At verò diuinæ rerum gerendarum rationes multò aliter ſeſe habent: nam ſumma in conſilijs Deo ſapientia hominibus abſcondita, & in re etiam conficienda celeritas ſumma eſt. [*Cito velociter.*] *Cito,* ad inſperatum pertinet caſum, quòd nec opinantes opprimat, [*Velociter,*] verò ad agendi celeritatem quæ conſilij capiendi locum omnem,atque omnem ſalutis ſpem, viam & cogitationem præoccupet & claudat.Atque eorum quos accuſat conſilium ita oſtendit, vt animos iniuriarum & iniquæ cogitationis ſtudijque reos arguerit & probauerit nunc factum ipſum narratione exponit & partibus diſtribuit, vt ex facto conſilij , ex conſilio facti grauitas & indignitas confirmetur.

Argentum enim meum & aurum tuliſtis: & deſiderabilia mea & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra.

NON ſolùm auarè & iniquè, ſed etiam inſolenter & contumelioſè aduerſum ſe egiſſe illos oſtẽdit: namque ſummæ auaritiæ & damnatæ cupiditatis eſt eum, à quo nihil defraudatus fueris aut mali damniue acceperis fortunis ſuis ſpoliare, ad tuaq. cõmoda abuti,ſed maximæ etiam contumeliæ eſt,ſi quis detracta ex alienæ religionis populis atq. vrbibus ornamenta ad ſua templa transferat,& in perpetuam ſpoliatorum notam & gloriæ ſuæ monumentum ſtatuenda curet. ſic Tyrij & Sidonij & qui cum his erant populi aurum & argentum , & vaſa etiam magnificè & pretioſè cælata, cæteraque ornamenta (quæ in ſacris deſiderabilia nominantur) ex Ieruſalem atque ex alijs Iudæ vrbibus per ſummam fraudem & iniuriam detracta in ſuis phanis ſtatuebant. quæ diuinæ virtuti & gloriæ eius religionis vnde hæc ablata fuerant perpetuæ ignominiæ notam apponerent. Quamobrem non alienum hoc à ſe,ſed ſuum eſſe aſſerit Deus,ſuamque cauſſam hoc in iudicio agi, ſuam gloriam in his incurijs tentatam eſſe oſtendit. [*Aurum inquit meum, & argentum meum:*] neque enim populus meus alio nomine vobis odio erat;non quòd vicinus,non quòd finitimus,nõ quòd multus, ſed quòd meam religionem à veſtra ſuperſtitione alienam colerent: nam & finitimi etiam vobis Græci ſunt, & multò etiam frequentioribus multis & maximis vrbibus & oppidis abundantes, tamen nihil huiuſmodi perpeſſi à vobis ſunt; imò potius

Filios Iuda, & filios Ieruſalem vendidiſtis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus ſuis.

Vitruuius.

A IVDÆA Septentrionem verſus tendentibus Cilicia,Lytia, Pamphilia,Aſia, atque aliæ prouinciæ erant,quæ Græcis hominibus habitabantur: Namque ex Athenis in Aſiã, atque Epheſum colonias olim deductas fuiſſe apud antiquos ſcriptores legimus; atque

eorum

eorum qui regiones illas frequentabant Græcum ſermonem Aſiaticũ dixêre, qui redundans fuit & plus nimio etiam diffuſus, qualem in Galeni & Chryſoſtomi libris videmus. Quanquam autẽ regiones illæ non propriè Græcia dicerentur. eſt enim Græcia quã primi olim Græci dicti occuparunt, trans Mediterraneum mare ad occaſum Iudææ ſita. tamen incolæ ipſi Aſiæ atque aliarum finitimarum regionum Græci dicũtur, ſiue vt propriè eos Vates hoc in loco nominat, Græcorum filij, qui ſi non patriam antiquam illam teneant, mores tamen patrios, linguam religioneſque retinent, & genus vnde oriundi ſunt, omnino referunt. his autem filijs abductos filios Iſraël Tyrij vendebant, quos in Græciam atque in Italiam & in alias regiones quæ à Græcis generis linguæ communione & negotiorum commercio frequentabantur aſportarent, hoc eſt quod dicit: [*Vt longè faceretis eos de finibus ſuis,*] atque hoc modo & veſtræ res creſcerent, & Iudæorum res irreparabiliter detererentur. Qualem autem vicem eos expectare oporteat, quam æquam ſortem metuere, ſententia lata atque expoſita oſtendit.

Ecce ego ſuſcitabo eos de loco in quo vendidiſtis eos: & conuertam retributionem veſtrã in caput veſtrum, & vendam filios veſtros & filias veſtras in manu filiorum Iuda, & venundabunt eos Sabeis genti longinquæ, quia Dominus locutus eſt.

RESTITVTIONEM eorum qui abducti venditique fuêre, & vltionem futuram prædicit, vt meritas ob eam rem pœnas illi tandẽ luant, & par relatum pari experiantur, quos nec innocentia nec religio, nec diuinus timor ab impio conſilio & crudeli auſu vel deterruerant, vel retardarant. Atque hic vnus modus eorum, quibus filij parentum ſcelera pœnis ſuis luunt cùm parentes eodem modo mulctantur, quo ipſi alios affecerant; ita non tã filiorum quã parentum pœna illa eſt. Cùm autem diuinæ vltionis & retributionis dies illa conſtituta aduenerit, non ſolùm qui ſeſe apertè populi Dei hoſtes fuerint profeſſi, ſed qui obſcurius etiam aut diſſimulanter fuerint infenſi, ſuis quiſque ſupplicijs punientur, eritque integra populo Dei reſtitutio; nam & captis, & afflictis, & venditis, & quocunq. modo malè affectis, ſuum cuique ius ſuaque priſtina dignitas, imò & multò illuſtrior & ſtabilis Deo auctore conſtabit. & quoniam antitheſi rerum & ſententiarum hoc in loco Deus vſus eſt, vt par pari cum cumulatiore etiam menſura referatur, ait eos, qui venditi ab illis ſunt, vt quàm longiſſimè aſportarentur, in patriamredituros ex omnibus locis quo abducti fuerant, & Tyriorum Sidoniorũq. filios à ſe pari ſorte, maiori vi, meliori iure captos venditũ ire. [*Sabæis genti longinquæ.* Hebraicè ſic eſt: *Sabæis ad gentem longinquam:*] nam vt Tyrijs & Palæſtinis Iudææ regioni finitimis proximi Græcorum filij erant, qui à Tyrijs & Palæſtinis Iudæorum filios longè aſportandos emebant. ſic ex altero latere, hoc eſt, auſtrali Sabæa natio proxima ac penè finitima Iudæis erat, ad quam ex remotis etiam orbis partibus conueniebatur, earum rerum euehendi cauſa, quæ in eã regione celebrãtur, vt auri optimi, gemmarum, aromatũ & thuris, quod in ijs locis omniũ probatiſſimum eſt, vt ex regum & prophetarum libris accepimus. Et cum Iudæorũ filij 1. Reg. 10. Ierem. 6.
Sidoniorum filios Sabæis venderent, illi iterum mercatoribus qui eam regionem frequẽtabant, vendituri erant. à quibus in remotas orbis terræ partes traducerentur: non enim Ezech. 27
apponenda ſunt nomina longinquæ gentis Sabęis, ſed alterum in tertio caſu, alterum in quarto cum præpoſitione eſt legendum. Verùm enimuero hunc Vatis locum nobis ſic explicantibus, & Tyrij ac Sidonis Palæſtinorum finium rationes & cauſam perſe- Allegoria.
cutis, alia interim ratio cogitanda indicandaque eſt, quam & locus ipſe deſiderare, & Vatis mens apertè intellexiſſe videtur: Namque vt diximus, vtque res ipſa docet, hoc in loco nõ eorum Iudæorũ qui ſanguine, ſed qui ſpiritu & veritate verè Iudæi Deoq. probati ſunt, res agitur; ex quo etiam conſequitur, vt neque Tyri & Sidonis & Palæſtinorum (quatenus illa gens certa erat) nomina ſimpliciter vſurpentur, ſed aliam tamen ſubeſſe his nominibus rationem, aliudque hominum genus vocari, quibus ea nomina ex re ipſa, moribus atque notis magis, quàm ex loco & patria conueniant: Nam neq. celeberrima illa Phœnicum vrbs Tyrus nunçiam extat, neque vllum Sidonis veſtigiũ appa-ret, neq. ad quodnã eorum hominũ, qui nunc in orbe viuunt genus, natio illa referenda modò ſit, vlli homini ſatis certum cõpertúmue eſt, vt nõ in Tyrios qui iam non ſunt, neq. tunc erunt, ſed in aliam gentem Tyrios moribus & crimine referentem dicta hæc eſſe ar-

bitremur. Quòd ſi res ipſa quæ expoſita nobis eſt, mente & cogitatione recolatur, facilè ad quos homines hæc pertineant, intelligi poterit; nimirum ad eos, qui ſecundũ populi Dei fines habitantes cum eo amicitia & ſocietate ſeſe coniunctos eſſe palá profitebãtur, diſſimulato tamen & oculto conſilio ſuis tantum cõmodis cum maximo pij populi incõmodo ſeruiebant, ſubductis ijs quæ pretioſiſſima ac vtiliſſima erant, & à populo ſuperbè, atque inſolenter ablatis. cuiuſmodi aurum, argentum & lapides pretioſi ſunt, quibus ad ſuam gloriam, ad ſuam quiſque ſectam ornandam amplificandamq. abuſi fuêre. aurum autem, argentum & gemmas nos hoc loco doctrinam & veram ſapientiæ rationem interpretamur, de quibus ſcriptum eſt: Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color

Thren.4.

,, optimus, diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omnium platearum. Filij Sion incliti &
,, amicti auro primo, quomodo reputati ſunt in vaſa teſtea, opus manuum figuli. quicunq. ergo diuinę doctrinæ theſauros de populi commodis ſubtraxerunt, & in ſuam rem, in ſua ſtudia conuerterunt, hi à Deo hoc in loco notantur. his etiam ſua dies dicta, atque conſtituta eſt; nam prærerquam quòd populum pretioſiſſimis rebus expoliarẽt, filios etiam Iuda, hoc eſt, ſimplices, imperitos & iuueniles animos ex populo Dei partim vi, partim dolo ſubductos à veræ pietatis vſu & conſuetudine abalienauerunt, atq. ad remotiſſima ſtudia tranſtulerunt, hoc eſt filijs græcorum vendidiſſe, vt longè fierẽt à populo Dei. Hos autem audaciæ illatæque iniuriæ pœnas aliquando daturos Deus etiam prædicit, ita vt ſi non illi, qui primi harum iniuriarum auctores inuentoreſque fuerunt, tamen filij eorum, hoc eſt, poſteri qui illos imitati ſecutique fuerint, malè cum ſuis inuentis pereant, & à populo Dei eiuſque confinijs quàm longiſſimè ablegentur cum ſumma auctorum ſuorũ ignominia. Atque Chriſtiano quidem & pietatis ſtudioſo interpreti ſatis eſſe viſum eſt, rem ipſam explicuiſſe, & mores notaſſe, ad quos hæc tota ratio pertinet; perſonas autem ipſas quos hæc ratio tangat, aut indicare, aut prodere non placuit; cùm id ſtudium potiſſimum nobis ſit, vt neminẽ quoad fieri poteſt, offendamus & quàm multis prodeſſe poſſimus. ſi qui ergo huius quam indicauimus notæ fuerint, qui ex nobis cùm eſſent à nobis exierunt, neque permanere nobiſcum voluêre, vt quàm maturè ſibi conſulant, monemus hortamurque ſedulo, antequam veniat dies Domini. Qui habet aures audiendi audiat. Quod verò additum eſt: [*Quia Dominus locutus eſt:*] certam ſentẽtiam & firmum decretum ſignificat euentu tandem ſuo comprobandum; nam quidquid Deus dixerit, maximi id conſilij eſt, & quod nulla alia natura aut virtute impediri poſſit. Quòd ſi hominibus ſua conſilia aliquando exequi licet, cur non & diuina ſibi ſemper conſtent, & euentu firmentur.

Clamate hoc in Gentibus, ſanctificate bellum, ſuſcitate robuſtos, aſcendãt, aſcendant omnes viri bellatores. Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas. infirmus dicat, quia fortis ego ſum.

SOLENNE ſacris vatibus eſt, vbi rem aliquam maximam animo peruiderunt quam prędicerent in ea re diutius cõmorari, ideq. propoſitũ amplificãdo vrgere, vt eum quem ipſi animi motum ex eo ſpectaculo conceperint, in auditorum etiam animis incitẽt, ſiue lætitiam, ſiue dolorem, ſiue ſpem, ſiue horrorem & metum, ſiue etiam admirationem, remque ipſam adhuc remotam abſentemque deſcriptione & oratione præſentẽ faciãt, ſpectandamq. exhibeant. huius generis multa apud Iſaiam alioſque vates exempla ſunt. vt: Quis eſt iſte qui venit de Edom tinctis veſtibus de Boſra, iſte formoſus in ſtola ſua gradiens in multitudine virtutis ſuæ? &c. Eſt autem prophetici raptus quidã ſublimior gradus hic, quem modo vates noſter obtinet, ex quo non ſolùm futura intelligit, ſed rẽ omnem, vt futura eſt, cum ſuis partibus, & momentis animo contẽplatur, metitur & peruidet, & quo quidque modo fiat diſcernit, ac queãdmodum Vates ipſe, ita etiam prophetica oratio maiori impetu & cõtentione in ſublime ferri videtur. Cui dicẽdi exornationi Græci nomen enthuſiaſmon fecêre; cuius generis exẽpla apud antiquos poetas prophetici ſermonis æmulatores ſtudioſiſſimos reperies, vt, *Viſam Britannos hoſpitibus feros,*

Nah.
Iſai.

Horat. lib. 3. od. 4.

Et lætũ equino ſanguine Concanũ. Igitur maximã illam futurã ſtragẽ à ſpiritu edoctus Vates, quæ in pij populi & cæleſtis ciuitatis hoſtibus edenda eſt, vbi ſeſe ipſi mutuis ſunt cædibus confecturi, quemadmodum ea molienda parandaque ſit exponit; quòd videlicet oẽs illi tanquam bellico aliquo ſigno vocati, bellum ſponte capeſſent, & quodã veluti furore

acti in

acti in eum concurrent locum, in quo fatale illis ſupplicium & carnificina parata eſt; ſiue quòd feroci aliqua cogitatione excitati, alij in alios inſurgant, ſiue quòd Deus ad ſuā perniciem eum illis animum cogitationemq. immiſerit, vt maiori quàm vnquam antea impetu, ardentiore ſtudio ad bellum ſibiipſis exitiale fataleque properent; Namque Dei voluntas & conſilium fatum hominibus eſt. *quia os Domini locutum eſt.* Hanc rem vt certam, Seneca.
vt diuino conſilio firmatam, imperando prædicit Ioël, omneſque gentes tum fortiſſimas quaſque, tum etiam imbelles ad bellum currentes, vt aiunt, incitat. [*Clamate hoc in gentibus, ſuſcitate robuſtos, aſcendant, aſcendant omnes viri bellatores:*] quàm aptè generatio filiorum hominum, vt à filijs Dei diſtingui ſolent, hoc in loco notetur cuiuis rem rectè exiſtimanti planum facileque intellectu eſt; nam filij huius ſeculi fortes gygātes, viri bellatores, robuſtique venatores, & ſimilibus nominibus propterea appellantur, quòd illorum voluntas & conatus ad omnium humanarum rerum ſummam per fraudem, per inſidias, denique per vim intentata ſunt. cùm contrà filij Dei puſillus grex à Chriſto nominentur, qui in humanis rebus prudentia, viribus & artibus, multitudine ab altero genere vincātur, in diuinis verò rationibus à nullo ſuperētur: nā elegit Deus infirma, vt fortia confundat. Iam verò illorum omnia molimina & ſtudia, & ad ea quæ cupierunt paranda commoditatem apparatumque omnem hac imagine deſcribit: [*Concidite aratra veſtra in gladios, & ligones veſtros in lanceas:*] nam cū illi omnē ſpem in vi, & in armis, poſuerint, animos ab omni alia pacis aut æquitatis cogitatione ad vim, ad iniuriam, ad belli & contentionis ſtudium traducent. cùm autem à Vatè excitantur, tum eorum certum & commune conſilium atque ſtudium ſignificatur, tum etiā grauius diuinæ virtutis argumentum paratur, qui hoſtes ſuos, tum maximè contēnere & ridere ſolet, cùm maximè illi ad rem gerendam parati & inſtructi eſſe videntur, ſicut ſcriptū eſt: Dirumpamus vin- Pſal. 2.
cula eorum & proijciamus à nobis iugum ipſorum. Sed qui habitat in cælis irridebit eos, & dominus ſubſanabit eos. tunc loquetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo conturbabit eos. Hic Babylonis magnæ & meretricis illius futurus eſt exitus, quæ totum orbem ſibi potentia & vi ſubiecerat, & quæ cunctis regibus terræ calicem fornicationū ſuarum propinauerat, Quod verò vſus eſt verbo, *aſcendant, aſcendant,* id ex eo dixit, quòd ex omnibus orbis terræ partibus, in certum quendam locum velut medium aliquem ſitum conuenturi ſunt: atq. ſi quis eū concurſum in magno aliquo globo cogitet, aſcenſum quendam vndique deprehendet. erit itaque ille in vallem Ieheſaphat, omnium vndique gentium aſcenſus, atque adeò cōtento ſtudio, adeò obfirmato ad eam rē animo ſinguli erūt, vt cùm ſua quiſque intereſſe arbitretur, nemo ſit qui ei expeditioni deeſſe velit, ſed fortiſſimus quiſque ſuo robori innixus ſuis viribus fidens vltro ad id bellum procurret; neque tamen imbelles, aut infirmi cedent, ſed vel ſpe prædæ, vel contentione atq. æmulatione vel prodendæ ignauiæ pudore ſinguli dicent: [*Quia fortis ego ſum.*] Atque hoc modo ſeſe omnes verò ad inſtantē cladem parabunt, & contento curſu in diuinæ vltionis locū confluent. quanta verò frequentia futura ſit, ex eo arguitur, quòd nulla ferri copia ſatis ad armorum officinas explendas erit, niſi etiam arationis & cætera ruſtici operis inſtrumēta in gladios & lanceas conflentur.

Erumpite, & conuenite omnes gentes de circuitu: & congregamini: ibi occumbere faciet dominus robuſtos tuos.

NVMERO ſingulari dixit, tuos, propterea quòd vnum commune omnium aduerſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius ſtudium, aduerſus populum & ciuitatem ſanctam, vt eam quiſque ſibi diriperet, vnam gentem, vnumque regnum antichriſti & principis mundi huius conſtituit. & meminiſſe oportuerit ſemper illius diſtinctionis, qua filij hominum à filijs Dei ſeparantur.

Conſurgant & aſcendant gentes in vallem Iehoſaphat: quia ibi ſedebo, vt iudicem omnes gentes in circuitu.

EXPOSITIO eſt eorum quæ dicta iam & explicata ſunt, omnē autem certitudinem & conſilij conſtantiam hæc repetitio continet. Quoniam autem ea res certo & diuino conſilio decreta eſt, & certa ad eam gerendam dies certumque tempus præſcriptū, atq. hactenus ſpatium locuſque ſingulis ad pœnitentiam conceſſus, donec præſcripti temporis ter-

Deute.32. poris terminus cõtigerit, ſicut ſcriptũ eſt: Nonne hæc abſcõdita ſunt apud me,& ſignata in theſauris meis? huius rei cauſa vbi finem illum contigiſſe oſtendit,vbi completam eſſe hominum malitiam cognouit, ad rem iam gerendam hortatur Deus eos, per quos ea ſtrages fuerat edenda, hoc eſt, eos ipſos qui ſibi & pereundi cauſæ auctores & miniſtri futuri ſunt.

Mitite, inquit, *falces quia maturauit meſſis, venite & deſcendite, quia plenum eſt torcular, exuberant torcularia: quia multiplicata eſt malitia eorum.*

DVABVS ex ruſtica re tranſlationibus futurum impiorum excidium elegantiſſimè ſignificauit, altera meſſis, altera verò vindemiæ: vtramque enim idoneo tempore vbi fructus iam maturuerint,fieri oportet, quæ ſi negligantur, aut deſerantur, abuti temporũ cõmoditatibus & iure,non vti eſt. Meſſis autem & vindemia non priuatam aliquam perſonæ aut familiæ calamitatem, ſed communem ſtragem publicum ſignificat excidium, Oſeæ 6. vt: Iuda pone meſſem tibi, & torcular calcauit dominus virgini filiæ Iuda.ergo iam ma- Thren.1. turum tempus extitiſſe ait,quo diuina illa impijs parata vltio edatur; quamobrẽ ad opus miniſtri incitantur. maturitatis autem argumentũ erit, [*Quia multiplicata eſt malitia eorũ.*] Gene. ſicut & alio in loco de huiuſmodi maturitate expectanda dictum eſt: Quia nondũ completa eſt iniquitas Amorrhæorum. Quem verò exitum hæc res habitura ſit, quid ſibi expectare poſſit tanta hominum bellatorum multitudo, quas res ſibi aut parare, aut promittere ex ea expeditione poſſit, adiuncto carmine declarat; nempe ſuæ impietatis & aſſiduarum in innocentes homines iniuriarum pœnas daturos,ita vt vallis illa quæ diuini iudicij monumentum nunc obtinet, vallis conciſionis ex euentu appellanda ſit, quòd diuinæ ciuitatis hoſtes funditus in ea valle conciſi perierint.

Populi populi in valle conciſionis: quia iuxtà eſt dies Domini in Valle conciſionis.

NON priuatè,aut ſigillatim, ſed tributim, ſed populariter, ſed omnes in vniuerſum Dei hoſtes caſuros ſignificat, familiari Hebraicis dicendi figura vſus, quæ repetitio dici- Gene.14. tur: nam cùm alicuius frequentiam ſignificare volunt, plurali numero pronuntiatam geminant. vt vallis illa putei putei bituminis, hoc eſt, puteis bituminis frequẽtiſſima erat, ſic [*Populi populi*] frequentes populos perituros ait. verbum autem propterea deſideratur, quòd ea figura frequens ſit ijs, qui aut aſſeuerantes nimis, aut dolentes, aut irati & comminati aut alio quouis vehementi impetu acti loquuntur. eſt autẽ eccliſis à Græcis dicta exornatio,ſed verbum ex proxima oratione adiunctiſque vocabulis eſt petendum, nempe ab illis: [*in valle conciſionis.*] hoc modo populi populi in valle conciſionis concidentur. quia hoc certiſſimum eſt, paratam ſcilicet eſſe populis à Domino diem in vallem conciſionis. Ea autem dies adeò certa eſt, vt non etiam longè abſit, propè enim eſt, parata atque perſcripta, quæ ſubitò conuenientes in eam vallẽ populos opprimet. Qualis autem ea dies futura ſit, calamitatis & miſeriæ plena, magna & amara valdè ijs, quos tam dirus maneat exitus, exponit. nempè cælum & terram ipſaque elementa aduerſus eos eſſe pugnatura, vt partim tantis tenebris, terroribus, & horroribus conturbati exanimentur, partim ſeſe mutuis gladijs & vulneribus conficiant.

Sol & luna obtenebrati ſunt, & ſtellæ retraxerunt ſplendorem ſuum.

RES certiſſima præterito tempore à vatibus enuntiari ſolet, atque nos quidem rem hanc ſimpliciter explicandam arbitramur, vt non ſolùm calamitatem, metum,terrorem & perturbationem tenebras illas ſignificaturas, ſed etiam allaturas eſſe interpretemur; nam vt minorem leuiore vltione ignem & grandinem in populi ſui hoſtes aliquando immiſit, vt tenebris totam Ægyptum obduxit, ita in grauiori caſu luminaribus ſuis lucem adimet, & ad eam rem pro tempore ſubtrahet; denique tota rerum natura in auctoris ſui indignatione, in iudicio & vltione miniſtrã ſeſe præbebit, vt facilè argui intelliq. poſſit, nihil caſu aut temerè, aut certo & inſuperabili naturæ curſu in humanis fieri rebus, ſed omnia diuino & conſilio & nutu agi & moueri, & quatenus à Deo aut iuſſum, aut permiſſum fuerit. hactenus meliorem hominum partem à maiori agitari atque exerceri, atque ad eam rem cælum & terram,elementaq. etiam obedire, non quòd eorum vis his neceſſariò felix, his verò infauſta ſit, ſed quòd ea Dei ſit benignitas, vt ſolem ſuum oriri

faciat ſuper bonos & malos & pluat ſuper iuſtos & iniuſtos. vbi verò placuerit Deo, prouidentiæ ſuæ felicitatem omnem in filios adoptionis conuertere, tum verò maximè omnis rerum natura toto ſeſe impetu in eam partem inclinabit, quo diuinum conſilium contenderit. atque ea res certiſſimo teſtimonio diuinæ erga pios homines cultoresq. ſuos prouidentiæ erit. totum hoc argumentum ſubiectis verſibus continetur: dictum namq. fuerat ſolem, & lunam, & ſtellas ſplendorem vimque ſuam illo die negaturas eſſe, ita vt dici non poſſit priuatè illas fauere & prodeſſe, quibuſdam hominibus ſua ſponte ſolere; quibuſdam verò aut obeſſe, aut nocere, cùm omnium vires, omnium lux dicto & nutui diuino tunc obediet, quando

Dominus à Sion rugiet, & à Ieruſalem dabit vocem ſuam:

Hoc eſt, quando cauſam pro ciuitate ſua iudicabit, ſententiamque à ſuis contra impios dicet. namque præpoſitionem, de vel à, intelligimus, vt cauſam non locum indicet; eius enim dictionis vſus in hanc ſententiam apud Hebræos, & apud Latinos etiam eſt, vt à Domino exiuit verbum &c. Vtitur autem tranſlatione à leonibus ſumpta, namque id animal nunquam temerè in ſiluis rugit, quin eius quam cupierit, prædæ compos euadat; terribilis autem vox eſt, & quæ pauorem audiendo omnibus alijs animantibus incutiat, ſicut ſcriptum eſt: Leo rugit & quis non timebit. ad hunc etiam modum vbi Deus Amos.4.
à populo ciuibuſque ſuis aduerſus hoſtes ſententiam iratus pronuntiauerit,

Mouebuntur cæli & terra.

Omnis in vniuerſum natura trepidabit, & Dei aduerſus impios voluntatē & ſententiam exequetur. Populus tamen Dei & ciuitas omnis ſancta, nihil his rebus pauebit: vt enim leonis vox cęteris animātibus terrori, proprijs verò catulis & leonū filijs ſecuritati & iucunditati eſſe ſolet, quippe qui eam vocem victoriā prædamque ſibi promittere intelligant; ſic filij Dei ſibi nihil à natura aut timendum, aut ſperandū eſſe cognoſcentes, ſeque in diuina tutela & cuſtodia latere intelligentes, tunc maxima ſpe & ſecuritate erūt, cum maxima in calamitate & turbatione cæteros eſſe cognoſcent: namq. ſigna illa bellica diuinæ victoriæ illis erunt, quæ alijs cædis & excidij ſigna fuerint. Ob eam ergo rem ait:

Et Dominus ſpes populi ſui & fortitudo filiorum Iſraël.

Hvivs rei cauſa hæc decreta, prædicta & parata ac tandem expedita fuerunt, vt omnibus hoſtibus metu ſublato, pace vbique parta in ſumma quiete & ſecuritate cū principe rege ſuo degant, & regno potiantur cælorum, atque adhuc in terris agentes diuinis muneribus, atque inenarrabilibus fruantur beneficiis.

Et ſcietis quia ego Dominus Deus veſter habitans in Sion in monte ſancto meo: & erit Ieruſalem ſancta, & alieni non tranſibunt per eam amplius.

Hanc adeò felicitatem atq. has regni cæleſtis primitias etiam in terris expectandas, illis fore qui feliciſſimum illud tempus ſortiti fuerint, quum purgabit Dominus & permundabit areā ſuam. Si quis autem decimū octauum vſque ad vigeſimum primū Apocalypſeos caput legerit, & quid in illis prædictū deſcriptūq. ſit intellexerit, agnoſcet quid hoc in loco dicatur, & ad quænam tempora tota hæc res pertineat, planè intelliget. namque in eo loco longus de his rebus Apoſtolo inſtitutus ſermo eſt, in quo Babylonis caſum narrat, & populi Dei liberationem & ſecuritatem regnique diuini ac ciuitatis ſanctę felicitatem, in quam non intrabit aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens, Apoca.21.
aut mendacium, niſi qui ſcripti ſunt in libro vitæ agni. hæc Iohannes: atque hæc huius hemiſtichij ſententia eſt: [*Et erit Ieruſalem ſancta & alieni non tranſibunt per eam amplius.*] Sanctum enim id quod ſeparatum, atque à vulgari & profano vſu & conſuetudine diſtinctum eſt, ſcriptura vocat.

Et erit in die illa: ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte: & per omnes riuos Iudæ ibunt aquæ: & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.

Si ſcires donum Dei, Chriſtus Samaritanæ mulieri dicebat. Si nobis ſanctiſſima illa Ioan.4.
Chriſti virtus quam per ſpiritum ſanctum ſuum cum pijs ſuis cultoribus cōmunicat, nota

eſſet,

eſſet, planè tantæ ſuauitatis & copiæ excellentiam ſentire, alijſque expetendam indicare poſſemus; ſed quiſnam in ea docenda ſatisfacere alijs cumulatè poſſit, quam neq. oculus vidit, neque auris audiuit, neque vlla humani cordis cogitatio aſſecuta vnquã fuit? quam nemo ſcit, niſi qui acceperit. quam qui acceperunt, ſuis nunquam coloribus depinxerũt, neque vllo verborum aut orationis artificio propriè deſcripſere, propterea quod res planè diuina eſt, & ab omni humano vſu alieniſſima, ad hominum communem ſermonis vſum accommodari non poteſt. Igitur diuinis verbis & à ſapientia impoſitis opus fuerit; diuina verò verba, quibus nihil cum humano ſermone commune ſit, vt ab homine humanaque ratione intelligantur, fieri non poteſt; Animalis enim homo non percipit quæ

1. Cor 2. Dei ſunt. Quamobrem quicunque etiam hac diuina virtute donati præditique fuêre, de ea re apud vulgares animaleſque homines nullum apertum habuêre ſermonem, ſed,

Ibid. vt illi aiunt, ſapiẽtiam inter perfectos locuti ſunt, qui eius ſermones & rationes ſoli capere poſſunt; apud cæteros verò homines tranſlationibus & parabolis res ipſa non vt intelligi, ſed vt deſiderari & quęri poſſet, propoſita tractataque eſt. & quoniam ab humano ſenſu ad hominum rem hanc transferre oportuit, eas res eaque verba vſurpata ſunt, quibus maximè ſenſus noſtri delectari ſolent; cuiuſmodi ſunt, larga rerum omnium ad victum, vitam & honeſtam voluptatem pertinentium abundantia & copia. huius generis ſunt terræ & arborum fructus largiſſimi, frumenti, vini & olei prouentus, veſtium pulcherrimarum, auri, argenti, & gẽmarum margaritarumque vſus, & quæ his ſimilia ſunt, quarum omnium rerum ſummam quandam addere videtur mellis & lactis redũdans copia & vbertas: Namque lac animalis naturæ alimentum primũ & idoneum ac ſumme vtile eſſe omnium animantium nutritio ſatis euidenter probat. mel verò dulcedinis & ſuaui-

Iud. 14. tatis omnis principium atque ſummam continet; nihil enim melle dulcius in omni ſuccorum ſenſu inuenitur, aquarum verò copia præter quàm quòd ad ſitim (quæ grauiſſima in animantibus eſt affectio) ſedandam commodiſſima & idonea eſt: multa etiam alia in terris efficit, quorum cauſa maximam ſibi in naturalibus rebus vendicat laudem, adeò vt antiqui omni eam rerum naturæ prætulerint,

Pindar. od. 1. Ariſtot. 4. Metheo. *Optima lympha quidem,* aiebat Poëta. Nam omnis cuiuſcunque rei ortus, ſiue generatio ſuccum requirit & humiditatem, quod eius penuria & defectus apertè in corruptione oſtendit. Igitur cùm à ſapientiſſimis auctoribus de maxima aliqua temporũ felicitate & de aurea ætate ſermo inſtituitur, nulla verba cõmodius vſurpari ſolent, quàm ruſticarum rerum proſperitas &, fructuum omnium redundans copia, quarum caput & quoddam quaſi præſtantiſſimum argumentum mellis & lactis ſpontanea affluentia eſt.

Ouid. Metamorph. lib. 1. Vt: *Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant.* Hanc naturæ humanis ſenſibus accommodatam rationem Vates noſter ſecutus, ſummam illam diuinæ prouidẽtiæ donorum & bonorũm copiam, qua pientiſſimi illi homines qui ſpiritu Dei aguntur, perfrui ſolent, his imaginibus deſcripſit, [*Et erit in die illa: ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluẽt lacte.*] Vt maximam redundantiam ſignificaret, non mella ex apiũ aluearibus, aut lac ex pecorum vberibus quærenda, ſed abundè per agros, per valles è collibus & montibus defluxu aſſiduo inuenienda eſſe dicit; atque ea res non parca, ſed benigniſſima manu diuina dona ſanctis hominibus, qui in illa ætate erunt, communicanda eſſe declarat.

[*Et per omnes riuos Iuda ibunt aquæ.*] Si felicitas hæc humana ac terrena futura ſolùm eſſet, tamen maior quàm vnquam antea fuerit eo tempore quo reſtituendi eſſent Iudæi, fore probaretur vel ex eo, quòd per omnes riuos Iuda aquæ fluent, atque in Ieruſalem ex tẽplo Domini fons viuus erupturus erit. Namque olim etiã cum Iudæa regio beatiſſime coleretur, tamen aquarum viuarum penuria laborabat; maximè autem vrbs ipſa in qua pluuiæ aquæ collectionibus & piſcinis fontium & puteorum defectum ſupplere incolæ coacti ſunt. Verùm aliò profectò tota ratio hæc ſpectat; nempe ad diuinæ illius virtutis affluentiam, quam ſpiritus ſanctus per Chriſtum datus in ſuis chariſſimis efficit hominibus: hos enim nulla ſitis infeſtat, ſed perpetua aquarum ſcaturigo intra ipſorum viſ-

Ioan. 4. cera emergens ſaturos, & diuinis fructibus fœcundos reddit, ſicut ſcriptũ eſt: Omnis qui

„ bibit ex hac aqua ſitiet iterum: qui autem biberit ex aqua quam ego dabo, non ſitiet iterum, ſed fiet in eo fons aquæ viuæ ſalientis in vitam æternam. Eſt autem hæc quidã perpetuus diuinæ gratiæ influxus, quo humani animi per Chriſtũ affecti diuinæ legis notitia valent, ſtudijs incumbunt, & virtutibus exercendis operam nauant, efficiente id diuino

ſpiritu,

ſpiritu,qui in medio eorum templũ domiciliumq. tenet.qua de re alij etiã vates maxima myſteria decantarunt. Et erit in diebus illis, inquit Iſaias, præparatus erit mons domus Domini in capite montiũ,& venient eò populi multi ad accipiẽdam legem,& dicẽt,quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. His itaque aquis viuẽtibus humana natura irrigata,quæ prius ſpinas & tribulos ob natiuam ariditatem atque acerbitatẽ produxerat, fructus proferet pulcherrimos,atque ideo dicit: [*Et fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem ſpinarum.*] Domum Domini ipſum piorum ſanctorumque hominum populum vocat, quem Diuus etiam Paulus templum Domini ſanctum appellat. Torrens autem ſpinarum Hebraicè fluuius Sitim dicitur, qui in Topographiæ ratione pars quædam Iordanis eſſe dicitur, ſiue torrẽs in Iordanem influens, cui Setim oppidum adiacet. Auctor huius rei Saadias antiquus ſcriptor eſt. ſed quoniam non tam nomina quàm nominũ rationem & ſignificationem conſiderandam nobis Vates proponit, Sitim ſpinas & errores ſignificat. Fluuius autem errorum & ſpinarum mundus eſt, qui ex illo maledicto ſpinas & tribulos ſpontè abundeque profert; inter quæ ſi qua vel exigua virtutis fruges expectanda ſit,magnis laboribus, maximis ſudoribus ea cõſtet neceſſe eſt: arida enim ſoli natura ſpinas potius,quàm alias molliores herbas aut plantas gignit,quòd ſpina natiua ariditate & acerbitate ſuccus polleat, quem facilè eiuſmodi terra ſuppeditat. Naturam ergo humanam hoc diuini ſpiritus fluuio abundè irrigatum iri prædicit, quo non tam ſpinas, ſed pro concepti humoris ratione dulces & laudatos fructus facili cultu, nullo ſudore pariat.atque in hunc modum de eadẽ re Zacharias ſcripſit: Et erit in die illa exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem, dimidium earum ad mare orientale, & dimidium earum ad mare poſterius in æſtu, & in calore erit.

Iſai.2.

Saadias in hunc locum.

Gen.3.

Zachar.

Ægyptus in deſolationem erit, & idumæa in deſertum perditionis: pro eo quòd iniquè egerunt in filios Iuda, & effuderunt ſanguinem innocentem in terra ſua.

DVAS vicinas & ferè finitimas Iudææ regioni gentes, à quibus olim diu infeſtatus,& odio atque maleuolentia iudaicus populus agitatus fuit,Ægyptios & idumæos tandem vaſtandos perdendoſque eſſe prædicit, vt nulla ex parte Iudæa regio non quieta ſit, vt nullos hoſtes metuat,nulliſque terreri poſſit incommodis.Hoc verò omnium eorum qui populo ſancto militantique eccleſiæ hoſtes inimicique ſunt,atque hactenus fuerunt,interitum nobis ſignificat futurum, vt quæ principatus, poteſtates & rectores tenebrarum harum timebat, nullos deinceps iam timeat, ſed diu læta atque ſecura pacem colat diuinam.Hos autem duos populos Ægyptiorum & Idumæorum pro omnibus eccleſiæ hoſtibus propoſuit, ea figura vſus, quæ ſynecdoche à Rhetoribus dicitur, in qua ſpecies nonnunquam pro genere vſurpatur, velut Arabem pro paſtore dixit Iſaias. & poëta: *Quis Parthum paueat? quis gelidum Scythen?* pro quocunq. hoſte hoc dixit. Hos ergo populi Dei hoſtes diuini iudicij ſententia pœnas iniuriarum & ſceleris daturos, quòd tandiu ac tam grauiter populo Dei eccleſiæque ſanctæ nocuerint. Atque in his duobus populis, ſi rem propius ſpectare placeat, omnes Chriſtianæ & ſanctæ eccleſiæ hoſtes contineri perſpiciemus; quotquot enim hodie cum Chriſtiano & verè pio populo ſimultates inimicitiaſque exercent,ad duo in vniuerſum genera Iſmaëlitarum & Idumæorũ referri poſſunt.Iſmaëlitæ ſunt qui Mahometi viam & ſectam habent quam ſequantur; qui ab Iſmaële oriũdi ſunt: Namque Iſmaël ex Agar Ægyptia ancilla ortus vxorem etiam Ægyptiam duxit, ſicut ſcriptum eſt: Et accepit illi mater ſua vxorem de terra Ægypti. Cæteri verò præter hos quicunque aut idololatriam, aut ſuperſtitionem, aut impietatem ſequuntur, omnes ad Idumæos gentem idololatram & gentilitatis principem pertinent.

Horat.lib.4. od.5.

Gen.21.

Et Iudæa in æternum habitabitur, & Ieruſalem in generationem & generationem.

QVEMADMODVM Iudæum verè definiri oporteat, & quiſnam Iudæus rectè dici poſſit, iam explicuimus: is videlicet,qui diuinorum beneficiorum perpetuò memor aſſiduis laudibus, confeſſionibus, & gratulationibus vacat. huiuſmodi hominum ſocietas Iudæa vera eſt, quam Deus probat perpetuaque prouidentia tuetur & fouet; Ieruſalem

etiam, cuius hoc in loco mentio facta eſt, iam quænam eſſet, oſtendimus. Hic autem Iudæorum idemque Ieroſolymitanorum cæleſtium populos æternam hoc in loco fœlicitatis promiſſionem habet: namque ab eo tempore quo Deus reconciliata Iudæorum gente vnum ex pijs omnibus & ſui cultoribus populum coniunget, magnā illis tranquillitatem & pacem confirmabit: quippe quibus cum viſibili hoſte qui iam nō extabit nihil metuendum erit; ab inuiſibili verò diuino etiam munere & gratia erunt ſemper defendendi. Iudæam autem & Ieruſalem pro populo & eccleſia populi matre ac principe nominauit, & in æternum, *atque in generationē & generationem* idem diuerſo dicendi modo ſignificat per heteroſin familiarem vatibus figuram. Quoniam autem hæc recens reſtituta vrbs ſolidiſſimo muro Iaſpideo, & quadrata, vt Ioannes Apoſtolus ait, menſura figuraque conſtabit, deumque protectorem ſemper habebit, ex his rebus efficietur, vt perpetua ſtabilique manſione habitetur, ſine vllo pauore aut terrore; namq. ob id portas eius ſemper apertas fore idem Apoſtolus prædicit.

Et mundabo ſanguinem eorum, quos non mundaueram: & Dominus commorabitur in Sion.

ETENIM in illam ſanctam ciuitatem, in illud regnum cæleſte, cuius primitias in terra viſas aliquando & viſendas etiam eſſe penè omnis diuina tam veterum quàm nouorum temporum ſcriptura docet, nihil coinquinatum, nihil prophanum admittendum eſt; ſi quid autem tale antea fuerit, tamen prius mundandum expiandumque eſt, quàm in ea caſtra vbi diuinum tabernaculum cum hominibus erit, admittatur. Iam verò mūdationem & fides, & eorum qui mundandi ſunt, pœnitētia præcedet, ſicut ſcriptum eſt: Acto. 2. pœnitentiam agite, & baptizetur vnuſquiſque veſtrum baptiſmo pœnitentiæ & accipietis virtutem ſpiritus ſancti ſuperuenientis in vos. Nam neq. fornicarij, neq. periuri, neq. auari, neque mendaces, neque rapaces &c. regnum Dei poſſidere poſſunt. & hæc quidem fuiſtis, ſed abluti eſtis, ſed iuſtificati eſtis, ſed ſanctificati eſtis, huiuſmodi hominibus gratulabundus Apoſtolus dicebat. In hac ergo ciuitate ſancta Dominus libenter habitabit, eam enim ſibi templum & domicilium ſuper omnia tabernacula Iacob delegit & dilexit. atque glorioſa profectò de te dicta ſunt, ciuitas Dei. quæ omnia explicuiſſe & atramento atque calamo deſcripſiſſe noſtrum non eſt. Ei autem, qui nobis hactenus propitius fuit, vt Ioëlem vatem ſuum Chriſtiano populo ſuo enarraremus, immortali, inuiſibili ſoli Deo honor & gloria per infinita ſeculorum ſecula, Amen.

FINIS.

HYMNVS

Deſcende cælo, & curribus igneis
Vatem remotis nubibus ô tuum
Vulgo procul raptum prophano
Spiritus alme ſupra polum fer.
Qui regna puri felicia temperas
Cæli, & beatas luce fouens domos
Fluctus maris compeſcis, almum
Daſq; diem recreator orbi,
Orbem regentis tu ſapientiæ
Conſultus almis vatibus intima
Committis arcana, & futuris
Temporibus facis intereſſe.
Felix & ampla ſorte beatior,
Quem tu docendum ſuſcipis, altaq; ad
Decreta diuinasq; leges
Aſsiduè meditanda tollis.
Illi ſacrarum myſtica mentium &
Natura rerum tota ſubeſt, neque
Intacta latet huic vis profundi, hic
Cuncta oculis animoq; luſtrat.
Iam quæ ſit orbis curſibus aut via
Calcanda, rerum aut quis pateat ſtatus,
Quid voluat axis, quod ſerenum,
Quæue homines maneat procella
Diſcernit, omnes præuidet eminus
Cauſas, momenta & quid paret impijs
Diuina vis, quæ miſceantur
Pocula gentibus ebibenda.
Non regna fluxæ continuant opes,
Non cura, duri militis aut labor
Immenſus argentíve aceruus,
Nec populi numero carentes:
Sed mens probati conſilij potens,
Et vita puris prædita moribus,
Iurisq; legum & vis ſacrarum,
Auxilioq; Deus benigno.
Namq; ille ſummo præcipites gradu
Vindex tyrannos fulmine deijcit,
Sedesq; deturbat ſuperbas,
Et Stygijs tenebris recondit.

Præſens item imo ſumere de loco
Cui credat altè ſceptra nitentia,
Muti & ducem armenti gregíſve
Tollere nobilibus triumphis.
Hic regna tandem, hîc perpetuum decus,
Hîc hîc beatis imperijs frui,
Hîc pace gaudere & quietas
Diuitias datur, hîc tenere,
Si quis miniſter dicitur impiger
Seruire ritè numinis in domo
Charus Deo, & dignus diſerto
Iudicio ſuperum probari.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN AMOS PROPHETAM COMMENTARIA.

Præfatio de publicorum miniſtrorum creatione.

QVAM acre ac diligens iudicium, quantamq. in publicis miniſtris & magiſtratibus creandis curam adhiberi oporteat, vel vnum Amos vatis à Deo electi exẽplum ſatis idoneũ eſt, quod nos doceat, quodq. peruerſum in ea re hominum morem & conſilium oſtendat & damnet. Etenim iam diu eſt, quòd hoc errore homines tenentur, vt quod ad munera publica rectè obeunda & adminiſtrãda maximè expedit, non peruideant; atque in viris ad eam rem eligendis longè aliam, quàm deceat, rationẽ ineant: Nam cùm ex pietatis & religionis teſtimonio, atq. ex publica vtilitate omnia definiri & potuiſſent & debuiſſent, ſi recta intelligẽtia & moderatione animi gubernarentur, contrà ferè fit, vt ex priuatis paucorũ hominum cõmodis, & ex ſola quorundã libidine omnia tractentur. Equidẽ arbitror ſi res ſuum, quẽ oportuerat, rectum curſum teneret, longè melius cum Chriſtianæ profeſſionis populis actum iri, ſi ad magiſtratus, ad publica omnia munera & miniſteria gerenda, non obuius quilibet, aut de media candidatorum turba gratioſiſſimus quiſq. aut potentiſſimus admitteretur, ſed repulſis indignis, qui ſeſe vltro, importunè, improbeq. inferunt & intrudunt, qui aut famem, aut cupiditatem, aut ambitionẽ ſuam publico damno ac detrimento alere inſtituũt & contendunt, illis ſummo ſtudio atq. omni diligentia conquiſitis & electis publica onera, vel inuitis vel reluctantibus imponerentur, qui neceſſarijs ad eam artibus ſpectatiſſimaque inſtructi virtute idonei iudicati eſſent, quocũq. ex genere, quacũq. ex familia, fortuna, ordineq. fuiſſent, modò vtiles oportuniq. eſſe cenſerentur. Et ſi in deligendis ad Domini vineã cultorib. hæc ratio atq. hic obſeruaretur modus, nunquã in tãta operariorũ copia tanta eſſet probatorũ inopia; neq. ſani vtileſque fructus Deo tempeſtiuè repetenti tam anxiè deſiderarentur, vt ſcriptũ eſt: Expectaui vt faceret vuas & fecit labruſcas; expectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas: & iuſtitiam, & ecce clamor. Nunc verò longè ſecus fit; etenim in eum morem, in eamque conſuetudinem ventum eſt, vt plerumq. non viri boni, fideles, & idonei quærantur, rogentur, aut cogantur; ſed ijs contemptis & deſpectis, qui quò longius à cupiditate atque ambitione abſunt, eò propius ad virtutis vitæq. integritatem accedũt, atq. ad rem ſtrenuè gerendã expeditiores ſunt, ij ſcilicet ad pleraq. munera obeunda cooptantur aut deliguntur, qui non artibus, nõ virtutibus, ſed ſumma vel audacia, vel improbitate, vel ambitu, vel inani generis iactatione, vel gratia etiã plurimum valere, atque omnia ſibi ipſis promittere poſſunt. Namque harum, (quas dicimus rerũ) maxima laus & cõmendatio eſt, quæ res quoniã vel ab ignauiſſimo quoq. præſtari poſſunt, tantũ iſtorum hominũ auxere numerũ, tantaq. vt iſtis vnde viuant ſit, miniſteria publica aliàs ſuperuacua addi adinueniríque coëgerunt, vt quod cõmodo rebus publicis fuiſſet multos eſſe in vinea operarios, id iam incõmodo atq. detrimento potius ſit: Conculcantur enim loca omnia & premuntur tanta operariorũ frequentia potius quàm colãtur & curentur. His etiam illa iniquitas accedit, quòd ad eum locum res iam deuenére, vt non tam ipſorũ hominum, quàm certorum ordinũ & nominum appellationum & generum ratio habeatur, atq. ad quaſdam veluti familias & negotiũ ſit redactum, in quas vbi cooptatus quis fuerit, primum & certiſſimũ ad omnes honores ad quamcunq. dignitatẽ gradum obtinuiſſe ſibi facilè perſuadeat, neque vllum virtutis aut ſtudiorũ, ſed appellationis tantũ & familiæ æmulum ſibi eſſe putet, cum quibus audacia, ambitu, contemptione, muneribus & largitionibus aſſiduis obſequioq́ue erga eos, quorum gratiã aucupari parat, contendendũ eſſe exiſtimet. Quanquã verò in tanta publicorum miniſtrorũ frequentia nonnullos probatiſſimos atque eo quem

obtinent gradu, aut etiam altiore digniſſimos eſſe videamus, tamē ex quo publicis adminiſtrationibus obeundis propria etiam eorū qui gererent cōmoda addita ſunt, ex quo datus locus ambitioni & delectus illi antiqui haberi deſiti ſunt, omnis hæc turbata & plerumq. ad indigniſſimos relata ratio eſt. Illud præterea acceſſit, vt cùm quæ vnus bonus atq. integer vir præſtare facilè potuiſſet, plures alij efficere nō valeant, omnibus publicorum munerū generibus miniſtrorū numerus adauctus ſit, quotidieque adaugeatur, & plus publicis & priuatis pecunijs & rebus detrimenti, plus moleſtiæ afferatur, neque tamē rē aut cōmodius, aut melius ꝑ plures, quā per pauciores geri cōtingat. Atq. vtinā hāc labem aut nullibi in Chriſtiano populo, aut ſolū iam ciuilibus & ſecularibus quæ vocantur negotijs illatā eſſe deleremus; grauiſſimū quidē illud & moleſtiſſimè ferendū eſſet, videlicet aliquod publici magiſtratus aut officij genus his miſerijs ærumniſq. premi, cùm omnibus cōmuniter perſuaſum eſſe deberet, ſe nō ſuorū curatores eſſe, nō regū aut principū, aut ſummorū conſiliorū ſenatuúmve à quibus creantur, ſed Dei potius miniſtros eſſe, ad

a. Par. 19. quē geſtarū gerendarūq. rerū ratio deferenda neceſſariò ſit, ſicut ſcriptū eſt: Videte quid faciatis: nō enim hominis exercetis iudicium, ſed Domini: & quodcunq. iudicaueritis, in vos redundabit. hæc optimi principis ad magiſtratus oratio eſt. Dolendū equidem vehementer eſt tam præclarā omniū magiſtratuū religionē cōtaminatā & propè iā extinctā eſſe: tamen ſi nō extra illud forū peſtis & pernicies hæc exiluiſſet, ſi prophanos tantū & laicos homines oppetiſſet, vtcunq. eſſet ferendū, ſi nō etiā ſacerdotū Leuitarumq. collegia attigiſſet, & penè totū eum ordinē iam oppreſſiſſet, quando & illis qui ſecularē & prophanā vitā profitentur, adeo familiaris hic morbus iam factus eſt, vt cùm maximè laborant, maximè ſani eſſe videantur: ſiquidē perſuaſum habent, nō exigendā eſſe eam morū, ſtudiorū vitæq. integritatē & perfectionem, quæ ab eccleſiaſticis hominibus exigitur, licereque, imò potius expedire, vt honoribus gloriæ & dignitatibus (quas vocāt) cōſulāt, ac proprijs & filiorū totiuſq. poſteritatis ſplēdori, fortunis & opibus cōparādis atq. augēdis operā nauēt, ſiue id iure, ſiue iniuria præſtari poſſit: id verò, niſi queadmodū ab illis fit, fieri aliter nō poſſe putant. Atq. adeò hac opinione ſua illi ſtudia ſuaſq. rationes probare & tueri cōtendunt; quę opinio quantū valeat, omnibus eſt manifeſtū, quā verò firma & certa futura in poſterū ſit, ignis (vt D. Paulus inquit) probabit. Sed iā prô pudor fœda hęc ſcabies atq. lepra omnia Iſraëlitica caſtra peruaſit, & ad ſanctiſſimū vſq. ipſum Dei tabernaculū penetrauit, eoſq. maximè & fœdiſſimè corripuit tēpli, altaris & ſacrorum omniū miniſtros, quorū erat cæterorū hominū cōtaminationes auerſari, lepras dignoſcere, iudicare, ſanādaſq. atq. expiandas procurare. Sanè ſi nullis in ſacris rebus miniſter eſſet, qui idē nō ad id quod habet operis ac muneris ſumma cura ſummoq. iudicio quęſitus delectuſq. fuiſſet, ſi illi imprimis deligerētur, qui cū maximè eſſent idonei, minus ipſi ſuperbè de ſe ſentirēt, min⁹ ambirēt. hęc profectò ſeges certiſſima foret, & quę vberes nobis largiret fruges, ac ſi vno fortaſſe culmo ſpē opinionēq. noſtrā falleret, at vndecim tamē reliquis cōfirmaret: lōgè aūt ſecus his tēporib⁹ euenit; nā ſi ſanctus ꝓbatuſq. atq. integer vnus cōtigit miniſter, reliqui vndecim inanes indigniq. eo, quē obtinēt, nomine locoq. ſe prębēt.

Hęc adeò diuina atq. Chriſtianis hominibus imitāda ratio, hic mos eſt, nō vt obuium quēlibet nō aliena gratia cōmendatum ad humani generis & eccleſiæ ſuæ vtilitatem admittat & inferat, ſed vt ipſe Deus ex magna hominū multitudine diligēter quærat & deligat, quos munerū atq. mādatorū ſuorū miniſtros potiſſimū creet, delectos aūt probet, & probatos inſtruat ſpirituq. ſuo afflatos ad eam rē ornet: quæ res apud Iſaiā manifeſta eſt, quē nō temerè oblatū, ſed quæſitū, ſed viſione tentatū atq. obſequentē quidē, rei tamē magnitudine perturbatū trepidantēq. ac penè recuſantē & probauerit & virtute ſpirituq. imbuerit ſuo. Quē mittā (inquit Deus) aut quis ibit nobis? Quærit & rogat Deus ſolicituſq. eſſe in eligendo videtur; & tamen adeò negligenter in ea re ſeſe homines habēt, vt in publicis ſacrorū miniſtris deligendis penè nulla ratio & cura haberi videatur, vt

liceat

liceat cuiuis ſeſe ipſum prædicare, idoneũq. miniſtrũ venditare, atq. ſeſe potius ipſum eligere, q̃ eligi ad miniſteria curare, cũ magis diuinã aut eccleſiaſticã legitimã diuinæ æmulatricẽ electionẽ vnũquemq. expectare oporteret, & ſuã interim ſcapham tenere, ſua retia reficere, nihil maius de ſe quàm piſcatoriam conditionem aut ſentire, aut iactare, vt illud quod ampliſſimum certiſſimumq. eſſet, dicere poſſent, ſe non ſua, ſed diuina probatione cõmendatos vocatosque fuiſſe, atque in eos rectè iudicium illud quadraret, Non vos me elegiſtis, ſed ego elegi vos, vt eatis & fructum afferatis, & fructus veſter maneat.

Ad hanc adeò regulã atq. normã totius eccleſiaſticæ electionis ratio dirigẽda fuerit, atq. eã rationẽ ſolidã conſtantẽq. eſſe oportuit, quã nullus ad certa nomina, genera, perſonas, aut reſpectus nullus vulgariũ opinionũ error, nulla gratia poſſet cõmutare, ſed rectiſſima ad hãc rẽ via, eidẽq. inſiſtendũ eſſet, vt vltra animorũ virtutẽ & pietatẽ eas experiemur artes, quæ eccleſiaſtici magiſtratus adminiſtræ comitesq. virtutis ſunt, maximè aũt ſacrarum literarũ peritiam, quæ, vt Paulus ait, vtiles ſunt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, denique vt perfectus ſit homo Dei ad omne 2. Timot. 3. *opus bonum inſtructus. Nam cæterarum diſciplinarum ſcientia, præterquam quòd inflat, non admodum ad hanc quam paramus, rem vtilis eſt, quod & ipſa diuina vocatio electióque facilè docet & probat: Videte, inquit, vocationem veſtram fratres, quia non multi* 1. Cor. 1. *ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, ſed quæ ſtulta ſunt mundi elegit Deus, vt confundat ſapientes & infirma mundi elegit vt cõfundat fortia.*

Neq. verò difficilis nimium hæc eligendi ratio, neq. magni admodũ negotij plena eſſet, quãdo nõ adeò nulla bonorũ virorũ nũc copia eſt: Nãq. in omni ciuitate, modò cura diligẽtiaq. adhibeatur, certos inuenire ſit probos homines & virtutis ſplẽdore præditos, ac ſicut luminaria in mũdo inter cæteros lucẽtes, quorũ curę, diligentiæ ac fidei ſacra munera tutò credi cõmittiq. poſſent; nec ſolũ humanũ iudiciũ, ſed diuinũ etiã hac in re expectandũ erat: Etenim Deus, cuius res agitur, piè ſanctéq. rogatus facilè ſuos ſibique ad miniſteria probatos indicaret, ac latentes proderet; nõ enim minus nunc aut poteſt, aut cupit, quàm olim nouæ & recentis adhuc eccleſiæ tẽporibus, quibus hæc via munita & peruulgata fuerat, cùm ea cura fuit, vt homines ad ſacra miniſteria idonei inueſtigarentur, quorũ ſpectata virtus & integritas, ac per omnẽ vitã cõſeruatus ſplendor primũ, deinde officij ſuſcepti nunquã deſerta fides, ſed pietatis ſumma cuſtodia, ſed præclara etiã morte cõſeruatum religionis decus certã vocationẽ oſtendit: Nunquã enim adeò populũ ſuum neglexit aut repudiauit Deus, vt nõ illi miniſtros aliquot idonei pararit, & interdũ creauerit, ſi nõ omnes in aula aut in frequẽti ciuitate populoq. inuentos, at ex agro aratroq. abductos ex ouiũ, ex armentorum caulis petitos, ſi non doctiſſimos ac dignos ſibi iudicatos, quibus quãto humani ſplendoris, dignitatis & opũ minus fuerat, tãtò maior diuinæ auctoritatis ſplẽdor acceſſit: Nã quòd humana vi, opibus & facultatibus maximis præſtari nõ poſſit, id in ſumma ſimplicitate & humilitate efficere planè diuinæ virtutis & pouidẽtiæ eſt.

Huius aũt rei illuſtria exẽpla nobis per omnẽ ætatem propoſita ſunt, ex quibus vnum Amoſi vatis eſt, qui vt humanis opibus atq. earũ artiũ facultate, quę illuſtres reddere hoĩes ſolẽt, vt omni deniq. humano ſplẽdore nemini cõparãdus, ita diuinæ ſapiẽtiæ auctoritate, officij dignitate & in munere adminiſtrando integritate, fide atq. conſtantia nulli cedens fuit, vt planè intelligi poſſit opus diuinum eſſe, quidquid ab eo homine actum geſtúmve ſit, qui ad eam quam tractauit rem, nihil ipſe ſuum, ſuáue induſtria paratũ præter probatam Deo animi virtutẽ & pietatẽ, præter obſequiũ fidemq. contulerit. Quo tẽpore Iſraëlitarum & Iudæorũ mores corruptiſſimi iam erant, eo tempore Deus, qui nunquã hominum rebus & verè animorũ cõmodis non conſultũ eſſe voluit, prophetas identidẽ ſuos creabat, qbus pœnitẽtiæ & ſalutis ac pacis, vel belli rurſus & necis legationẽ ad populũ daret: eos aũt vnde cõmodiſſimè haberi poſſe cognoſceret, ſibi legebat. In his ergo Amos vnus fuit armentarius Thecoites, quem ex bobus paſcendis Deus de magnis, præteritis, præ-

ſentibus futuriſq. rebus legatum, & conſilij ſui interpretem miſit, cuiq. non ſolùm quæ ad Iſraëlē Iudæamq. ſed quæ ad alias etiam finitimas gentes pertinerent ſeuera mandata dedit. Fuerat autē is vir integris ac probatis moribus, vitæ autē cōnſuetudine & genere ſimplici atq. horrido, minus culto ingenio, atq. omni ſciētia aut ciuili facultate deſtituto, lingua etiam tardus & ſermonis elegantia carens (quod ipſum Amos nomen indicat.) virtutis tamen præſtantia & legationis veritate prophetiæq. auctoritate & diuino ſpiritu vel maximè auctus & officij fideiq. integritate, vſq. ad necis & ſuppliciorū tolerantiam probatus. Huius vaticinij quoniā non vnum ac ſimplex, ſed quadruplex caput eſt, & ſingulorum capitū ſua etiam varia membra ſunt, quadruplex quoq. argumentū ſuis locis diſtinctū à nobis proponi oportet, id quò cōmodius & ſanctius explicari poſſit; ipſe imprimis Deus ex more adeundus, & voto humiliq. prece implorandus eſt.

Nam quid ego ſine te facere, aut quid dicere gratum
Summe Deus poſſim, quæ mea cœpta ſequi?
Ergo age, nil opis hic noſtræ ſupereſſe docendo,
Neu patere humanis artibus eſſe locum.
Vtque tuum, quidquid Vates dixêre probamus,
Interpres ſi quid dixerit, eſto tuum.
Iam tu cuſtodiq́ue ouium, tardisque bubulcis
Quæque forent cunctis, dicere, mira dabas.
Hæc nobis referenda bonus da, ſplendida dictu
Nolumus exigui ſcribere, certa tamen.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

NON nouum, à vulgi tamē opinione alienum miraculū in ipſo ſtatim vaticinij principio narratur, nimirum Deum non ea obſeruare, quæ ab hominibus maxima & præſtantiſſima eſſe iudicantur, digniſſimaq́. quibus omnis tribuatur honos, vt ſunt genus, diuitiæ, opes, potentia, facundia, & quæcunq. aut facultates, aut artes his ſimillimæ ſunt; neq. diuinā veritatem auctoritatēq. huiuſmodi rebus niti, ſed ſola Dei voluntate & nutu, & ſpiritus ſancti virtute, qua qui præditus eſt, is planè ſapiens, is fortis, is princeps, is ad maxima & præclara munera ſtrenuè obeunda eſt idoneus, quæ res huius vatis Amos exēplo probatur. Qui cū nulla ſua dignitate, nullis opibus, nullis etiā artibus auctoritatéue apud populum valeret, vtpote paſtor alieni etiā armenti cuſtos, tamen repente diuino ſpiritu auctus, adeò magnā conſecutus eſt auctoritatem, vt diuinorum aduerſus Iſraëlem aliasq́. gentes cōſiliorum grauiſſimus & certiſſimus nuntius fuerit, cum ſumma regum & populorū admiratione, à quibus tamen nunquā repelli, aut impediri potuit, quò minus ſuam diligenter obiret legationē. Principio autem Iſraëlitarū populis, hoc eſt, decē tribubus dura prænuntiat, & futurum ipſis excidium, extremamq́ue captiuitatē venturasq́. antea miſerias calamitateſq́. docet, propterea quòd diuina religio violata ab illis fuerit, & per idololatriæ ſcelus omnino polluta: Nam ſi aliarū gentiū ſcelera Deus impunita nō patitur, & ſi certa atque grauiſſima vltio alias etiam nationes manet, ob illatam aliquando Iſraëlitis iniuram. quod nam iudicium quàm graue ac ſeuerum experiri eos æquum eſt, qui quantum in ipſis fuit diuinam maieſtatē per ſummum nefas minuerint, & ſanctiſſimum illud numen, cui ſe totos ſacratos eſſe oportuit, iniuria contumeliaq́. affecerint? Argumentatur autē Vates ex contentione; octo enim finitimarum gentium ſceleribus enarratis, & pœnis conſtitutis, Iſraëlitarū, qui iiſdem aut etiā pluribus maioribusq́. flagitijs nobilitati erant, cauſſam perſequitur & perorat: addit autē & Iudæorū etiam, hoc eſt duarū tribuum cauſſam, quos tamē iiſdē cum alijs gentibus criminibus, iiſdem ſuppliciorū ſententijs inuoluit. Cùm aūt omnium iſtorū malè geſtæ res & grauiſſimæ cauſſæ cū Iſraëlitarum impietate & ſacrilegis negotijs cōparatæ leues eſſe videatur, res ipſa poſtulat, vt nō vno eodem, ac pari iudicio omniū cauſſa inuoluatur, ſed ſuus certus locus certūq́. tempus ad pronuntiandā de Iſraële ſententiā, eamq́. rebus & verbis pleniorē, conſtituatur: cuiuſmodi exēplum in capitaliū ſcelerum ſocijs ſpectari ſæpe ſolet; nam cū alij alio tēpore ad ſuppliciū producantur, dux & princeps ipſe ſceleris ſeorſum cum maiori apparatu & frequentiori hominū conuentu, vt maius etiā ſupplicio ſuo ſpectaculū præbeat, producitur. Breuis ergo ſententia & cōmunis omnibus eadēq́. formula de ſingulis alijs fertur: Et mittam ignē in domum Gazæ & deuorabit ædes eius. De Iſraël verò longior multo & explicatior, & ſuis tum criminum notationibus, tū pœnarum generibus diſtincta pronuntiatur. Atque in hac Iſraëliticarum rerum ratione, vbi iam cœpta fuerit, totus ferè liber conſumitur.

CAPVT

CAPVT I.

VERBA *Amos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ: quæ vidit ſuper Iſraël in diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël, duobus annis ante terræmotum.*

FVERE olim & nunc ſunt nonnulli ſacrorum librorum expoſitores doctiſſimi, qui dicerent vaticinij munus & officiũ ijs tantũ deferri, quos ad eam rẽ aptos idoneoſq. natura genuerit, & conformauerit, decepti fortaſſe oratione illa qua Deus Ieremiam vatem eſt allocutus: Priuſquam te formarem in vtero, noui te, & antequam exires de vulua, ſanctificaui te. eam autem illi rem ad certã naturalium humorum & facultatum in humanis corporibus mixtionem & conſtitutionem retulêre, ita vt nihil in ea ſigni, nihil miraculi eſſe putarent, ſed vt natura alij ad liberales diſciplinas, alij verò ad alias humiles artes habiles aptiq. ſunt, ſic vaticinium naturalẽ quandã facultatẽ crediderunt, quæ natura ingenioq. iniri, vſu autẽ & exercitatione perfici in ijs, qui ad eam apti fuerint, poſſit; atq. hanc quidẽ opinionẽ à Peripateticorum philoſophia imprimis animo inſitã eius viæ ſectatores cõquiſitis, diuinarũ ſcripturarũ ſententijs alere confirmareq. conati ſunt. Sed eam tamen à diuinæ legis & ſapientiæ rationibus alienã eſſe, vates hic noſter Amos manifeſtè oſtẽdit, qui muneris ſui facultatẽ non natura, ſed miraculo cõtigiſſe in ipſo ſtatim dicendi initio docet, atq. ex eo auctoritatẽ orationi ſermonibuſq. ſuis adiungit, quòd nõ ſpõte ſua, non naturæ & ingenij impetu, non certis diſciplinis aut facultatibus præparatus, ſed ſubitò à Deo iuſſus, doctus, legatuſq. ad Iſraëlẽ ſit, ad quẽ diuina mandata perferret. Atq. adeò hanc rẽ philoſophicis etiã rationibus tractare & diſputare poſſemus, ſi per cõmentariorum legẽ breuitatẽq. liceret. ſed nunc quantũ ad Vatẽ explicandũ ſatis eſſe poſſit, percurrentes integrã rei ipſius diſputationẽ præſenti ſermoni reſeruabimus, atq. prophetiæ munus ita munus eſſe, vt diuinũ donum interpretari poſſit, ſtatuemus: diuinum quidẽ donũ cui defertur, miraculũ verò atq. diuinitus oſtenſum ſignum illis ad quos Vates legatur ac mittitur, quamobrẽ dictũ eſt Moſi apud Rubũ: Et hoc habebis ſignũ, quòd miſerim te, vt res diuina diuinituſq. procurata & nõ naturali facultate parata ſigno dato oſtẽderetur, id quod populus ipſe atq. omnis tã ſapientũ, quàm imperitorũ multitudo ſatis apertè teſtatur, qui de Moſis prophetia & officio tanquã de re maxima & miraculoſa diu multumq. inter ſe cogitauerãt ac diſputauerant, cũ hoc diuinũ & extra humanos ſenſus ac naturæ vires poſitũ intelligerẽt, & quo nã modo id ſaluis hominibus cõtingere poſſet quærerẽt, donec lex diuino ore cunctis audiẽtibus pronuntiata fuit, & tandẽ fides periculo ipſo facta eſt, poſſe homini cõtingere, vt diuinã vocẽ ſermonẽq. audiat ſaluus atq. incolumis, ſicut ſcriptũ eſt: Hodie vidimus quòd loquatur Deus cũ homine & viuat. Hodie inquiunt ſe tandẽ intellexiſſe, quod diu multumq. dubitauerant: quòd ſi id natura fieri cõtingereue poſſe iudicaſſent, nõ id hodie primũ vidiſſent. Opus autẽ Dei eſſe id ſciebant, vt Deus cũ homine loqueretur, an verò tanta res incolumi homini accidere poſſet, dubitauerant, & tandẽ fieri poſſe intellexêre, atq. ea res miraculũ grande illis declarat, mirãdumq. reddit hominẽ cui id contingat, quod hominũ opinionẽ fidẽq. ante exceſſerat. Ex his autẽ planè colligitur ad vaticinij munus nihil opus eſſe, aut naturali aliqua facultate, aut maximarũ artium diſciplinarũq. peritia, tantùm autẽ vt qui eo donandus munere fuerit, vir bonus ſit, à vitijs & voluptatibus, ab omni inhoneſto ſtudio alienus, & qui vbi delectus ad hoc ſit, officiũ ſuum ſummo obſequio, fide & ſeueritate tueatur. Quod apertè ab Amos vate docemur, qui vaticinio ſuo non naturali aliqua virtute, nõ ſapiẽtia & artibus maximis, non genere aut alia re, quàm miraculo & diuina auctoritate fidẽ facit: Namq. artẽ ſuã & vitæ genus ruſticũ atq. horridũ imprimis profitetur: [*Verba*, inquit, *Amos, qui fuit in paſtoribus Thecuæ.*] Studiũ ſuum hoc dicendi modo indicat, *in paſtoribus*, nõ enim aut propheta, aut ſapientiæ & humanarũ artium ſtudioſus antè fuerat, neq. cũ eius generis hominibus, qui eas res profiterẽtur, fuerat vnquã vſu aut cõſuetudine cõiunctus, ſed inter *Thecuæ* oppidi paſtores, in eoq. miniſterio ſemper verſatus, vt neq. aliud quàm paſtoralis vitæ ſtudia & excercitationes, neq. id alibi quàm in Thecuæ oppidi agris coluerit. Quod & ipſe de ſe aliàs apud Amaziam Pontificẽ Bethel profitetur: Non ſum, inquit, propheta, neq. filius prophetæ, hoc eſt, neq. prophetarum diſcipulus aut aſſecla, ſed armentarius ego ſum vellicãs ſicomoros, Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregẽ, & dixit ad me Dominus: Vade & propheta ad populum meũ Iſraël. Paſtor igitur fuit, neq. diues aliquis paſtor, qui alijs

Moſes AEgyptius eiuſq. ſectatores.

Ierem. 3.

Ariſt. lib. de diuinatione.

Exod. 3.

Deut. 24.

conductis

conductis paſtoribus ad armentũ ſuum alendum vteretur, ſed cõductus ipſe fortaſſe qui alienos boues cuſtodiret & paſceret, cui à ſycomoris vellicandis otium nullũ ad aliã excẽdam artem ſupereſſet, gregẽ enim ſemper ſequebatur. Hanc autẽ ſententiam omnem oratio illa continet: [*Verba Amos qui fuit in paſtoribus Thecuæ.*] Hoc eſt, dicta factaq. Amoſi prophetæ, cuius vita ſtudium & cõſuetudo fuit inter paſtores ſemper verſari, idq. nõ alibi, quàm in Thecuæ montibus, vt neque vitæ genere neque hominum quibúſcum viuebat familiaritate, neq. locorũ in quibus degit ratione, neque peregrinatione aliqua nobilis extiterat, ſed omne tẽpus in gregibus paſcendis, idque apud Thecuam cum alijs, quos teſtes adhibere poteſt, paſtoribus cõſumpſerat. Cuius verò ſententiæ ſit, quòd ſermonem ſuum ſic incœperit: [*Verba Amos,*] in cõmunibus de prophetico ſermone quæſtionibus à nobis eſt dictũ. [*Qui fuit in paſtoribus.*] Duo, quæ ad pecuariã rẽ ſpectant, nomina ab hoc

2.Reg.
נקד
רעה

vate vſurpantur, alterũ quidẽ eſt *Noqued*, quod gregum armentorúmve poſſidentẽ hominẽ ſignificat, ſiue idẽ ipſe paſcat, ſiue cõductis vtatur paſtoribus, vt illud & Miſſagh rex Moab fuit Noqued; alterũ verò eſt *Roghe*, quod paſcendi officiũ propriè indicat, ſiue propriũ gregẽ, ſiue alienũ cuſtodiat, quẽ Latinè paſtorẽ nominamus. Amos autẽ cũ Amaziæ ſacerdoti rationẽ ſuam exponit, paſtorẽ ſe indicat fuiſſe, non Noqued, ſed cuſtodẽ boum & curatorẽ tantũ: neq. verò hoc in loco ditiorẽ eum fuiſſe intelligere poſſis; nam quãuis vtatur nomine NOQVED, nõ ſe talẽ fuiſſe, ſed inter eos qui tales eſſent, verſatum dicit; Ob eam rẽ nõ ait, fuit Noqued, hoc eſt, pecoris Dominus, ſed fuit in Noquedim, inter eos enim armenta paſcere cõſueuit. Atq. ita vates noſter nõ genus, nõ patriam, nõ cæli aëris aut ſoli felicitatem, nõ vitæ ſtudium, nõ fortunas diuitiaſq. nobis, ſed diuini tantùm cõſilij auctoritatem religionemq́ ſermoni, atque orationibus ſuis interponit. Neq. verò loci & patriæ nomen ad dignitatem ſplendorẽmve, ſed ad artis potius & cõditionis argumentũ appellatur: quando Thecua oppidum montoſum & inculti atq. ad fruges minus idonei agri paſtoribus alendis tantũ eſſet cõmodum, nihilq́. illuſtre peperiſſet præter Hirã

1.Paral 27
Ierem.6.

filiũ Aces ſextæ regię cohortis Dauid ætate ducẽ. Fuit autẽ in ſorte tribus Iudæ Beniamitis propinquum, vt ex Ieremiæ ſcriptis intelligimus: Confortamini filij Beniamin Ieruſalem, & in Thecuah clangite buccina. neq. verò nimis antiquum oppidũ, ſed poſtquam terra ab Iſraëlitis occupata fuerat cõditum, populo iam creſcenti, & cõmoda loca oportunaq́. ad nouas ſedes deligendas quærenti viſa eſt ea regio apta, quæ armenta arbuſtis ſiluiſq́. aleret, nomen antè loco à Thecoa Eſrom nepti factum videtur, quæ eum pagũ prima cum filijs ſuis occupauerit, vt in Annalibus legimus. Habuit quoq. Eſrom vxorẽ no-

1.Paral.2.

"mine Abia quæ peperit ei Aſhur patrem Thecuæ. Sed Roboam Salomonis filius vrbẽ in eo loco cõdidit, quæ tamen antiquum nomen retineret, ædificijs ipſe tantùm & populo auxit ornauitque, ſicut ſcriptum eſt: Habitauitq. Roboam in Ieruſalem & ædificauit ci-

2.Paral.11.

"uitates muratas in Iuda. Extruxitq. Bethleem & Etham & Thecuæ. Porrò agrum deſertum incultumq́. eſſe & paſtionis tantùm cõmoditate vtilem locus ille in ijſdem annalibus indicat: Cumq́. manè ſurrexiſſent egreſſi ſunt per deſertum Thecuæ. Hoc oppidum Diui Hieronymi temporibus adhuc extitiſſe videtur. Igitur patriæ nomen ipſum & ap-

2.Paral.20.

"pellatio hominis nobis humilitatem & artis genus etiam prodit. [*Quæ vidit ſuper Iſraël.*]

Hieron. prolog in Amos.

Quo vaticinij genere vſus fuerit, & quam ob cauſam, imprimis docet: nempe nõ ſomnio aut alia quapiam forma, ſed diuina viſione, idq. Iſraëlitarum cauſa, ſe fuiſſe impulſum. Eſt autẽ viſio futurarum aut abſentium rerum certum quoddã quaſi præſentium ſpectrum, quo vel vatis oculi, vel animi feriuntur, vt quod Samuel Saulis aſinas inuentas ipſumque Saulis patrem ſuſpenſo animo & ſolicito eſſe de filio vidit. Quòd Habbakuq Aſſyriorum exercitum contra Iudam tam multo antè comparari; quòd quatuor imperiorum orbis ſeriem rationeſque omnes Ioël vates præſentit. Ex qua re, qui nunc prophetæ dicuntur, videntes olim (vt ſacer hiſtoricus ait) dicebantur. Huiuſmodi autem prophetiæ genus ad Amos attinuiſſe accepimus; nam abſens, quæ res priuatè, quæ publicè apud Iſraëlitas gererentur, præuidebat, & quid tandem illis futurum eſſet, multo antè animo contemplabatur.

1.Samuel.
Habbac.1.

Vaticinij autem ſui legationem ad Iſraëlitas tantùm pertinere ait; nam eorũ cauſa potiſſimũ creatus eſt Vates, ſicut ipſe de ſe teſtatur: Et dixit mihi, vade & propheta ad populum meum Iſraël. quanquam de alijs etiam gentibus, & de Iuda quoque mentionem fecerit, earum tamen cauſas breuiter atque obiter tractauit, ex quibus argumentationes ad propoſitam ſibi cauſam perorandam repeteret: Etenim contentione ſiue comparatione vſus argumentando eſt, quam rem nos paulò antè in huius vaticinij argu-

Inferius 7.

mento fuſius explicuimus. Quo tempore autem vates hic munere functus ſuo ſit, ſubiunctis verbis docemur, vt ex temporum ratione negotiorum quoque de quibus agitur, argumenta lectis hiſtorijs petere poſſimus. [*In diebus Oziæ Regis Iuda, & in diebus Ieroboam filij Ioas Regis Iſraël.*] In quorundam vatum libris certum tempus propterea dicitur, quòd præterquam ad fidem faciendam plurimum poteſt, vehementer etiam ad vatis intelligendam ſententiam conferre exiſtimatur; etenim de rebus ijs plerumque vates verba faciunt, quæ ſua tempeſtate geſtæ ſunt: Quas cùm illi ferè ſemper aut indicent tantùm, aut percurrant, lectorem ad ſuorum temporum hiſtorias tempore tantùm indicato viſi ſunt reuocare. Quæ verò ratio ſit, quamobrem regum potius quàm annorum ipſorum mentionem facere vates ſoleant, iam aliàs à nobis eſt explicatum. Igitur Amos temporibus Oziæ Regis Iuda & Ieroboam filij Ioas regis Iſraël vaticinatus eſt. Azarias autem [4.Reg.15.] qui idẽ Ozias anno vigeſimo nono regno Patris ſui Amaziæ ſolus regnare & ſuo nomine cœpit, cùm vndecim iam annis antè regnum pro patre adminiſtraſſet. quo anno autem [Ioſeph. li. 9. ca.10.] Amazias in Lachis eſt interfectus, eodem Ozias rex ſuo ipſius nomine eſt appellatus; is annus fuit ab orbe condito ter milleſimus centeſimus trigeſimus quartus, à templo verò Ieroſolymitano ædificato ducenteſimus primus. At verò Ieroboam quindecim iam antè annis Iſraëlitarũ regnũ obtinebat, vt ex ſecundo Regũ libro accepimus, quo in libro quidam in annorũ rationibus nodus eſt, quem aliàs oportunè Deo duce abſoluemus. [Lib. temporum.] Accidit autẽ illis tẽporibus, vt Ozias rex ſacerdotale officium ambitioſè ſibi arrogans in aureo altari ſacrũ facere attentaret, ſed diuinitus tactus lepraq. percuſſus, atq. à ſacerdotibus repulſus eſt. [2.Paral.27.] Mox etiam terribili & multis ſeculis memorabili terræmotu Iudæa regio eſt conquaſſata. [Zachar.14.] Cuius rei tum alij, tũ Zacharias vates mentionẽ fecit: Et fugietis, inquit, quemadmodũ fugiſtis à facie terræmotus, qui fuit in diebus Oziæ regis Iuda. Hunc eadẽ die factũ fuiſſe, qua Iſaias diuino ſpiritu auctus vateſque eſt creatus, antiquę Hebræorum hiſtoriæ tradunt, quòd ab ipſo Iſaia literis mandata ea res ſit. ſic enim legimus: [Iſai.1.] Et commota ſunt ſeperluminaria cardinũ à voce clamantis. Nam & Iſaias Oziæ etiã regis tẽpeſtate vaticiniũ inchoauit. ex qua re colligimus Amos duobus annis ante Iſaiam vaticinari cœpiſſe; atq. ita id quod ab Iſaia dictum eſt, & adhuc ſexaginta quinque anni, & ceſſabit Ephraim eſſe populus, cuius numeri initium ab anno terræmotus, tanquã à re notiſſima duci auctores doctiſſimi voluerunt. De hac verò ratione omni apud Iſaiã ipſum diſputabimus. Sed quòd in hoc loco bienniũ ante terræmotũ notatur, id non tam ex cauſa dictũ videri debet, quòd vates eam rem futurã vaticinari voluerit, (cùm ipſe Iſraëliticas res tractandas potiſſimũ ſuſceperit) quàm quòd certum tẽpus indicauerit, quo tempore vatis officio fuerit functus, ita vt bienniũ tantùm ei muneri vacauerit, idq. diebus Ozię ante terræmotũ, cùm Iſaiã eiuſdẽ etiam Oziæ tẽpeſtate, poſt terræmotũ tamẽ pluribus annis vaticinari cõtigerit. Hanc autẽ ſententiã ſermo ipſe & dicendi ratio nobis indicat. Qui vidit ſuper Iſraël in diebus Oziæ biennium, idque ante terræmotum, cùm Iſaias viderit in iiſdem diebus, ſed poſt terræmotum, atque adeò pluribus annis. Itaq. Amos ſic duobus annis vaticinatum eſſe intelligimus, vt biẽnio peracto defunctum munere ſuo fuiſſe interpretemur, neque antea aut poſtea vnquam viſionibus fuiſſe impulſum.

Et dixit Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam: & luxerunt ſpecioſa paſtorum, & exiccatus eſt vertex Cameli.

HACTENVS operis inſcriptio & temporum notatio, vatis inſuper vita indicata eſt, magis quàm opus ipſum ſit incœptum; atque ea quæ ſcripta ſunt, aut à Vate ipſo, aut ab alio ſacrorum librorum concinnatore conſcribi potuiſſe nihil obſtat, ita vt breuis quædã totius operis præfatio ſit, quàm quis fuerit vates, quo tempore & quamdiu vaticinatus & quas potiſſimũ res tractauerit, oſtendatur: Etenim ſoluta oratione ſuperiora omnia conſtant, cùm ea quæ ſequuntur carminibus conſcripta ſint, & ipſius cæleſtis ſpiritus impetũ iam propius referant, id ipſum etiam illo verbo indicatur: *Et dixit*, quod à carmine ipſo ſeiunctum eſt, attentioneq́. & ſilentium ad audiẽdum parat. [*Et dixit Dominus de Sion rugiet.*] Hoc primũ carmen Amoſum noſtrum poſt Ioẽlẽ munus ſuum vaticinando obiiſſe indicat, quòd eodem integro carmine fuerit Ioël vſus. quã ob rem rectè huius vatis liber poſt illius vaticinia ordine ſecundo eſt collocatus, cùm illius verſum hic vſurpauerit, quò ſermonibus ſuis faceret initium, atq. de eadem re ſe dicturũ præcipuè doceret, de qua ille alter ferè vltimo dixerat loco: [*Dominus de Sion rugiet.*] Totius futuri ſermonis propoſitio quædam,

quædá,& accuſationis cauſæque argumentū hoc eſt: Nam in iudiciali genere omnis ferè huius vatis verſatur oratio; ſiquidē hunc paſtorē ſimplicē atq. probū virū cauſarum ſuarū actorē eſſe Deus voluit,qui nō tā arte,q̃ veritate ipſa agēdo niteretur. Eſt ergo hæc carminis huius ſentētia: Deū cauſam Sionis & Hieroſolymorū agere, parare,quòd etiā ciuitatē ſuā,quā ſanctā, quā puriſſimam religioſiſſimāq. omnibus eſſe oportuit,vario ac multiplici iniuriarū & probrorū genere tā à domeſticis ,quā ab alienis hoſtibus oneratā eſſe cōſtat; maximè aūt ab ijs indignè illius res tractatas, qui liberaliſſimè atq. honorificētiſſimè tractare debuerunt,videlicet ab Iſraëlitis Iudæiſq. ipſis qui cū ſibi rebuſq. ſuis ſanctè & legitimè cōſulere poſſent,atq. ſuā publicā rē ex diuinæ legis præceptis,inſtitutiſq. gubernare, cūq. religionē purā illæſamq. tueri deberent,omnia tamē diuina humanaq. iura violātes, odijs,diſſidijs,diſcordijs primū laborare cœperūt,ac deinde cęde,furto,rapina,ſtupris atq. alijs multis iniurijs ſeſe mutuò affecerūt, adeò vt maxima ſanctiſſimæ reipublicæ labes & pernicies ab ijſdē ipſius ciuibus fuerit illata,quorū eā integrā incorruptāq. ſeruare intererat. Igitur tota hæc iniuriarū actio eſt,quæ quoniā grauiter ſeuereq. tractāda,atq. irati numinis oratione pronuntiāda eſt, idcirco leonis & rugitus atq. clamoris tranſlatione Vates eſt vſus: [*Dominus de Siō rugiet.*] de nō locū,ſed cauſam,vt apud Ioëlē docuimus , indicat, apud quē totū hoc carmē eſt à nobis fuſius explicatū. Eſt aūt hæc ſentētia : Deū grauiter & ſeuerè religionis ſuę & gētis cauſam acturū vlturūq. vicē populi ac regni ſui,cuius caput Ieruſalē,arx verò & regia Sion erat, eáq. vltionē omnibus quicūq. Ieruſalē & Siō, hoc eſt regno ſuo nocētes,inutiles,iniuriive fuerint parari,ſiue illi domeſtici , ſiue exteri fuerint, ac primū leuiores quidē iniurias,deinde & grauiores multò etiā ſeuerius eſſe animaduertēdas: Nā quēadmodum leo nunquā fruſtra rugit,neq. eā vocem animātibus alijs ſecurè audire licet: ſic vbi Deus rugitū ediderit, hoc eſt,vbi cauſam ſuā grauiter ſeuereq. egerit, acre in eos qui in culpa fuerint,iudiciū ſequatur neceſſe eſt,ſicut ſcriptū eſt ab eodē: Nunquid rugiet leo in ſilua & nō habebit prædā?

Inferius.

exordio aūt tū dicētis artibus,tū rei ipſi maximè idoneo vſus eſt, qua oratione ſe à Deo cuius voces referret,miſſum legatūq. fuiſſe ſignificauit; nā cùm Deū rugientē & grauiter cauſam populi ſui proclamantē audierit, non obſequi & mandata faceſſere nō potuit,ſicut & alio in loco ipſe ait:

Inf.cap.3.

Leo rugit,& quis non timebit? Dominus locutus eſt,& quis nō prophetabit? Quodnā porrò & quale iudiciū in eos,qui dānati fuerint,ſit exercendū,ſubiuncto hemiſtichio declarat.eandē autem quam ſumpſerat vrget tranſlationē: [*Et luxerunt ſpecioſa paſtorū.* Repetitio illa,*rugiet,& dabit vocē ſuam*,[præterquam quòd familiaris vatibus eſt,ſemper ſuam habet ſignificationē. vt etiā in hoc loco habet; nam cū duas gentes reos hic cōſtituat vates, qui populū Dei iniuria & cōtumelia affecerāt; nēpe finitimas nationes,& Iſraëlitas Iudæoſque ipſos domeſticos hoſtes, vox *rugiet*, ad alteram,*& dabit vocem*,ad alterā partē refertur . Quēadmodum & genuinum etiam iudiciū vtriq. parti ſuaq. pœnas luendas proponit. Namq. ſpecioſa atque amœna paſtorū loca luctu cōplenda , & Carmeli verticē exiccandū eſſe prædicit.Lugere autē ager dicitur,cū aut ob pluuiarū defectū,aut ob bellicam depopulationē horridus,incultus atq. aridus eſt ; vt cōtra ridere omnia dicimus,quæ culta,virētia amœnaq. ſunt.Sic apud Hoſſeā: Propterea lugebit terra.&,viæ Sion lugent, eò quòd nō ſit qui veniat ad ſolennitatē. Apud latinos etiā ager lugere,& cultorē deſiderare dicitur.

Hoſſ.4.
Thren. 4.
Cicer.in Ver. act.5.

Atq. prioris huius ſententiæ mēbri tranſlatio à poſteriori indicata eſt, [*& exiccatus eſt vertex Carmeli.Specioſa paſtorū* , dicuntur ad paſcendos greges oportuniſſima quæq. loca,in quibus ob paſtionum fertilitatē & magnitudinem diutius cōmorari, & tentoria figere paſtores poſſunt; namq.

Iſai.c.10.

Hebræa vox NAOTH ſpecioſa habitacula paſtorum ſignificat. Carmelus autem tametſi mons quidam ſit, qui eo nomine dicatur, tamen locum quemlibet ſignificat, modò fertiliſſimum & vineis agriſque cultiſſimum, qui vicinis locis laudem præripiat . qua ſignificatione ab Iſaia vſurpatur:

Iſai.29.

Et vertetur Libanus in Carmelum, & Carmelus in ſiluam reputabitur ; propriè enim hoc nomine ſpica viridis & plena ſignificatur , vt & panis & toſta ſpica & carmel , hoc eſt,viridis ſpica & vnde ad fertiliſſima & amœniſſima quęq. loca ſignificanda tranſlatum eſt verbum : ſic etiam & Hebraicè carmel fundum ſignificat optimum . quę vox Bethicis hominibus in Granatæ regno notiſſima eſt. Vſus eſt autem Vates antitheto , cùm verticem ſiue caput Carmeli exiccandum dicat , qua in re illud intelligit optimam & amœniſſimam loci partem eſſe etiam vaſtandam , nedum quæ minus amœnæ minúſue cultæ ſint, pereant : Caput enim præſtantiſſimam in vnoquoq. genere partem notare ſolet , vt caput Ephr aim Samaria , & caput Syriæ Damaſcus.

Iſai.7.

Pindarus

Pindarus etiam eadem ſignificatione aureum poſſeſſionũ verticem nominauit. Pindarus olymp.od.7. Hactenus trãſlatio tractata nobis eſt, vt leonis rugitum magna paſcuorum ſolitudo, ingens præſtantiſſimorum agrorum vaſtitas conſecutura ſit, ſed quoniam locus ipſe rem non ſimpliciter intelligendam indicat, & quemadmodum rugitum nõ leonis, ſed Dei vocem & prophetiã intelligimus, ſic alia etiam verba explicanda eſſe docemur. operæpretiũ autẽ erit propriam dictorum ſententiam breuiter aperire. Deum religionis et regni ſui cauſa iratum Vates oſtendit, atque iniuriarum actionem aduerſus eos qui iniqui moleſtiq. populo ſuo fuerint molientem, & rugitus & vocis nominibus vtriſque diem dixit, qui vel ex domeſticis, vel ex alienis in culpa fuerint. nunc vtriſq. ſupplicium minatur & cladem portendit, & gentibus & Iudæis atque Iſraëlitis. Vocat autem [*ſpecioſa paſtorum*] palatia ſedesq. regum, et Ieroſolymam atque Samariam Carmeli caput appellat; namque totius terræ Aſiæ optima portio Iſraëlitis ceſſerat, quam Carmeli nomine ſignificauit, cuius capita Ieruſalem & Samaria fuerãt, ſicut ſcriptum eſt: Diligit Dominus portas Syon ſuper Pſal. 86. omnia tabernacula Iacob. & rurſus, caput: inquit, Ephraim Samaria: Iſai.7. omnibus enim ſuã excisionem prædicit, atque inter agendũ ſingulis ſuam de ea re pronuntiabit ſententiã illa formula: Et mittam ignem in domum Hazaëlis, & deuorabit palatia Ben-Adad. Paſtorum verò nomine principes & reges ſignificari omnibus omnium linguarum ſermonibus commune eſt, vt de Chaldæis principibus eorumq. exercitu ſcriptum eſt: Ad eam Iſai.6. venient paſtores et greges eorum, fixerunt tentoria in circuitu, paſcet vnuſquiſque eos, qui ſub manu ſua ſunt. Et Homerus Atridas duos populorum paſtores ſæpe nominat. Iliad.lib.i. Ergo cùm de Damaſci, Edom, & aliarum etiam gentium regibus mentionem facturus Vates ſit, eos omnes eorumq. regias vrbes paſtores & ſpecioſa habitacula nominauit. atque ita Chaldæus interpres vertit: [*Et euertentur habitacula regum, & exciſſetur fortitudo arcium eorum.*] Atque hæc totius futuræ orationis propoſitio eſt.

Sic dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quartum non conuertam eum, eò quòd triturauerunt in tribulis ferreis Galaad.

ANTEQVAM Iſraëlitis dies dicatur (hoc enim Vatis conſilium præcipuum in hoc opere eſt) ſex vicinæ finitimæq. gentes in crimen vocantur, Syri, quorum caput Damaſcus erat, & Palęſtini, quorũ Metropolis Gaza fuit, Tyrij, Idumæi, Ammonitę atque Moabitæ, quas omnes gentes iudicium ſuppliciumque grauiſſimum ſubituras prædicit, vtpote Iſraëlitis nimirum ſemper infeſtas. Cùm autem aliæ etiam nationes bellum excidiumque Iſraëli attulerint, vt Aſſyrij, vt Græci & Itali, cur harum potiſſimum ſex hic meminerit Vates, duplicẽ cauſam fuiſſe arbitramur. Altera quidem quòd hoc vaticinium Ioëlis prophetiæ coniunctum & quaſi annexum eſſe oſtendimus, quamobrem quæcunq; ab Ioële aut breuiter tractata, aut etiam prætermiſſa ſunt, ea Amoſus ſibi propoſuit & perſecutus eſt. Atque Ioël quidem eorum excidium prædixerat, qui Iſraëliticas & Ieroſolymitanas res funditus euerterunt, ſiue prioris templi, ſiue poſterioris tempora recolamus. atque ea res ad Eccleſiæ etiam Chriſtianæ calamitates pertinuit, vt cùm eum locum explicaremus dictum à nobis eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et congregabo omnes gentes Ioël.3. ad vallem Ioſaphat, & iudicabor ibi cum eis ſuper populum meum & ſuper hæreditatẽ » meam Iſraël, quam diſperſerunt inter gẽtes, & terram meam partiti ſunt. » Præterea etiam & ille dixit, & Ægyptus in deſolationem erit, Et Edom in deſertum depopulationis. » quo in loco nos ad Ægyptum, Iſraëliticas omnes & Babylonios Aſſyrioſq. retulimus; etenim Iſmaëlitæ nunc partim ex Aegyptijs, partim ex Aſſyrijs oriundi ſunt; Idumæi autem qui tandem iudicandi ſunt à Deo iuxta Ioëlis oraculum, non illi quidem ſunt, qui primi id nomen fuerunt ſortiti, quiq. Seir montes incolebant, ſed ex horũ ortu ſati cùm orientalem, tum etiam occidentalem plagam tenentes homines quicunque Dei populum & antiquum & nouum præcipuè odio, iniuria, atque inimicitijs ſunt proſequuti. hos igitur, quorum cauſa ſatis plenè fuerat à Ioële tractata, Amos prætermiſit, atq. eos, quos ille nõ appellauerat ſigillatim nominauit, ſed Tyrum & Edom quorũ Ioël mẽtionem fecerat, ob eam cauſam Amos ad partes ſuas etiam vocauit, quòd Tyrus bis ob ſua ſcelera diruta fuerit, ſed primum Nabuchodonoſoris manu, vt ab Iſaia fuerat prædictum, iterum autem Alexandri Macedonis opera ſic penitus exciſa, vt nunquam deinceps fuerit reſtituta. ad hanc autem poſteriorem ruinam Ioël, Amos verò ad priorẽ illam ſermones ſuos

Ioël.3 retulêre; Edom autem cladem illam futuram, quam Ioël præcinit de iis, quos ab Idumæis oriundos eſſe diximus, interpretamur, ſicut ſcriptum eſt: Et Edō erit in deſertū deſolationis. Sed Amos eos Idumæos inſectatur, qui vicini Iſraëlitis finitimique atque infeſtiſſimi fuerunt, quorum vrbs nobiliſſima Theman ab hoſtibus vaſtata, huius Vatis oraculum certiſſimum oſtēdit. Atque hęc altera cauſa eſt, quam ob rem Amos harū gentium potiſſimum & non aliarum etiam meminerit. Altera verò eſt, quòd, vt iam in ſuperioribus docuimus, Amos vt Iſraëlitas ſupplicio digniſſimos oſtendat, aliarum gentium exempla & quaſi præiudicia protulit, quæ ſimilium, ſed imparium ſcelerum grauiſſimas tamen pœnas erant laturæ. nam ſi Deus gentes à lege ſua, à religione alienas, & minoribus etiam paucioribusque beneficiis affectas, tamen impunè peccare non permittit; nedum & Iſraëlitas pœnis ſupplicioque mulctet duriſſimo, ne dum in eos animaduertat, qui populi regnique ciues cùm eſſent, ſuiſque legibus inſtituti, religione & diſciplinis imbuti, maximis donis ornati, tamen officij & pietatis proditores fuerunt, ſanctamq́. atque ſacram hæreditatem iiſdem & grauioribus etiam ſceleribus flagitiiſque polluerunt. ad hanc ergo comparationem nihil opus erat aliarum gentium exempla adducere, quæ remotiora his loca tenentes obſcuriorem ſuarum rerum & incertiorem notitiam ac famam ad Iſraëlitas tranſmittere potuerunt, ſed finitimarum potius, quarum rationes vulgò omnibus iis, quos propheta accuſat, notæ erant. Namque iiſdem ſceleribus, iiſdem flagitiis nobilitatos Iſraëlitas, iiſdem etiam criminibus inuolui, eadem culpa, lege, ac pœna teneri demonſtrat. In accuſatione autē Iſraëlitarum docebimus, quemadmodum in omnia harum gentium & Iudæorum crimina Iſraëlitæ etiam vocentur, vtque etiam grauiori iudicio ſit cùm illis agendum; quam ob rem neq. aliorum ſcelerum mentionem fecit, quibus hæ ipſæ quas inſectatur gentes affluebant, ſed horum tantùm, quibus Iſraëlitæ fuerant vel maximè notati. [*Super tribus ſceleribus.*] Varias in hoc loco videmus expoſitorum ſententias, aliaſque atque alias ſecundùm vniuſcuiuſque interpretationem de diuina miſericordia, de peccatorum numero, quatenus dimitti poſſint, opiniones eſſe: quibus omnibus nos idem quod ſemper conſilium ſequuti, ſuperſedebimus, Chriſtianoque lectori autores ipſos, ſi libeat, audiēdos cenſendoſque permittimus. Interim noſtram tantùm ſententiam exponemus: nam ab omni contentione, ab inuidioſa obtrectatione longè eſſe volumus alieni: neque quidquam cum aliis diſceptare (niſi cum id ſine certa veritatis aut pietatis iactura omitti non poſſit) iam inde à principio ſumus profeſſi. Principio autem vt horum trium ſcelerum, à quibus ſingulæ gentes notantur, rationem aperiamus, verbi ipſius natura & certa ſignificatio eſt obſeruanda. Namque ad rem ipſam niſi verborum, maximè autem diuinorum, ratione perſpecta, penetrare legendo difficile eſt. Igitur inter multa variaque verba Hebræa, pro quibus Latinus Interpres peccare, aut iniquè agere, aut errare aliàs atque aliàs reddit, vnum eſt PASSAGH verbum, ex quo etiam nomen PESSAGH deriuatur, quæ propriè deficere & defectionem Latinè ſignificant. Defectionem autem appellamus voluntariam animi à certa debitaque fide, aut à lege, aut ab officio abalienationem. quo quidem ſcelere illi propriè inuruntur, qui à rege principeque ſuo, aut à Deo cui ſeſe dediderant, conſultò deſciſcunt, aut iuſtam viuendi legem reiiciunt, aut fidem conſtantiamque vltrò deſerunt. tota autem ratio hæc productis ſacrorum librorum teſtimoniis tenebitur. In libris Regum legimus: Moab rebellauit in me. Et apud Iſaiam, Deus, filios, inquit, enutriui, & exaltaui, & ſpreuerunt me. Et illud: In diebus eius rebellauit Edom à poteſtate Iudæ. In depoſiti autem fide ſeruanda dicitur ad perpetrandam fraudem, &c. quibus omnibus in locis verbum illud PASSAGH, aut nomen PESSAGH eſt. Igitur PESSAGH, pro quo nobis hoc in loco ſcelus interpres reddit, grauiſſimum fidei, legis, officiiúe deſerti flagitium interpretabimur. Atque vtinam hanc prouinciam doctiſſimus aliquis Theologus, & linguarum peritiſſimus obiret, vt omnium virtutū, vitiorum, iuris, legiſque diuinæ, omnium etiam artium atque diſciplinarum vocabula ex ſacris libris obſeruata, diſtinguenda, declaranda atque definienda ſuſciperet: is profectò vtiliſſimus labor eſſet, & ad ſacra ſcripta intelligenda, & ad ſcholaſticas diſputationes certiſſimè inſtituendas imprimis commodus. Neque verò id aut nouū, aut ab ſcholaſtica conſuetudine alienum foret. namque vt ex Græcis etymis quædam rectè, quædam etiam minus aptè philoſophari licet; ſic etiam ex Hebraicis, aptiſſima atque certiſſima quæque

petere,

Marginal notes: פשע — 2.Reg.3. — Iſaiæ 1. — 2.Reg.8. — Exod.22.

petere, atque in diſputationibus non inconcinnè vſurpare liceret: & qui libenter diſcendo latriam, duliam, hyperduliam, hypoſtaſin, deſpoticam, politicam, ethicam audiunt; iucundè etiam ghauon, ẓadon, peſſagh, hhatah, thorah, miſpat, & alia huiuſmodi ſonitus verba potuiſſent audire. Sed ad rem noſtram explicandam redeamus, & quæ ſint hæc terna Peſſaghim, hoc eſt terna ſcelera, quæ de ſingulis gẽtibus indicantur, conſideremus: quæ cùm hic non explicentur, eadem omnium communia, & notiſſima etiam atque publica fuiſſe videntur; ob quæ digni omnes ſupplicio ſint, quòd legem, aut officium, aut fidem deſeruerint. Neque enim ſic ait: Super tribus ſceleribus Damaſci conuertam eum, & ſuper quartum non conuertam eum, ſed ſic: [*Super tribus ſceleribus Damaſci, & ſuper quartum non conuertam eum?*] ita vt tertio etiam quartum addatur; ob quæ immunitas & venia Damaſco danda non ſit. totidem etiam flagitijs & aliæ nationes nobilitatæ ſunt; quarti tamen cuiuſque alia atque alia in vnoquoque ſeorſim ratio eſt. Tribus ſcelerum grauiſſimis generibus gentes omnes maculatæ imprimis fuêre, quæ ſcelera contra naturæ, quam vocant, legem commiſſa ſunt: Namque ex ſeptem illuſtribus præceptis quæ Noë, illiuſque poſteris tradita ſunt, ea conſtabat lex, ex quibus tria grauiſſima erant: vnum quod vanum alienorum Deorum cultum vetaret; alterum quod inceſta, ſtupra connubiaque fœda; tertium quod homicidia prohiberet: ea his nominibus in ſacris dicuntur idolorum cultura, turpitudinum reuelatio, ſanguinis effuſio; de quibus ſcriptum eſt: Hæc omnia faciebant gentes quas Dominus expulit ante faciem tuam. (Deuter.8) Namque antiqui illius ſerpentis opera & fraude tantis humanæ mentes imbutæ prauitatis erroribus fuerant, vt omnis ille naturæ legis ſplendor corruptiſſimis moribus obſoleuiſſet, ſicut ſcriptum eſt: (Pſalm.13.) Dominus de cælo proſpexit ſuper filios Adam, vt videat an ſit timens, aut requirens Deum. Omnes declinauerunt, vnà omnes inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat, bonus non eſt neque vnus. Maximè autem his flagitijs omnes gentes coopertæ erant, vano cultu, inceſtu atque homicidio; quamobrem Deum ſibi vehementer infenſum iratumque habuêre; atque hæc ſcelera excæcationis ſiue inſipientiæ, ignominiæ & homicidij nominibus, Paulus ad Romanos ſcribens, notat. (Rom.1.) Tribus ergo his ſceleribus & à naturæ lege, atque à diuinæ mentis ratione defectionibus, eæ etiam gentes tenebantur, quas Amos in culpam crimenque vocat, ob quæ grauiſſimis dignæ fuerant ſupplicijs, quibus ſceleribus cùm quartum extremæ inhumanitatis, & pluſquam ferinæ crudelitatis tanquam cumulus acceſſiſſet, patientiſſimi diu, æquiſſimi tamen & ſeueriſſimi Dei iudicium expertæ ſunt. Prima autem omnium in crimen Damaſcus venit opulentiſſima Syriæ vrbs, regnique ſedes, cui ſi non principium, at certè nomen ab Eleazaro Abrahami procuratore ductum fuiſſe videtur; namque is Damaſcus etiam dictus fuit. (Geneſ.15.) Ea igitur natio vt antiquiſſima & nobiliſſima, ita prima omnium in capitis vocatur periculum, quod tribus illis communibus & publicis ſceleribus, quibus fuerat contaminatiſſima, quartum etiam crudelitatis & extremæ erga Iſraëlem iniuriæ addiderit. [*Super tribus & ſuper quartum non conuertam eum?*] Interrogatione oratio pronuntianda eſt: ſic enim & vehementior dictio, & ſententia fuerit explicatior. Conuertere, autem verbo vſus eſt, quod vel alterius, vel ſuam vicem vlciſci eſt; (Nehemi.4.) vt: & ignominiam eorum in caput eorum conuertet, & conuertetur dolor eius in caput eius. (Pſalm.) Et illud: exaltare qui iudicas terram; conuerte retributionem ſuperbis. (Pſalm.94.) Idem verbum in his omnibus locis hebraicè eſt. Interrogatione autem vtitur, quòd ea elocutionis figura in manifeſtiſſimis & irrefragabilibus argumentationibus locum habeat, hoc modo: Nunquid ego non conuertam Damaſci ignominiam in caput eius, ob tria ſcelera, quibus ſeſe aduerſus ius & fas tamdiu contaminauêre, & ob quartum etiam, quo manifeſtius me, religionemque meam, iniuria & ignominia notare atque afficere ſtatuerunt? & profectò digniſſimi ſunt, quibus ego tantundem rependam: Namque ea Deum propius attingere videntur, quæcunque aduerſus Dei populum non hoſtiliter modò, ſed crudeliſſimè etiam, & contumelioſè commiſſa ſunt. Qualia de iſtis propheta noſter Dei verbis atque accuſatione commemorat. [*Eò quòd triturauerunt in tribulis ferreis Galaad.*] Cùm iam Iſraëliticarum rerum tædere Deum cœpiſſet, à vicinis & finitimis nationibus vexari eam gentem paſſus eſt, vt eo velut paterno ſtimulo punctam, ad bonam frugem officiumque reuocaret. Primi autem Sy-

ri Damaſceni fuêre, qui in Iſraëlem impetum facerent; ſed tamen qui humanitatem omnem exuentes, non ſuas iniurias perſequuti fuerint, ſed inſatiabilem crudelitatem in victis exercuerint: [*ferreis* enim *tribulis*] ſubiectos homines paſſim contriuerunt atque lacerauerunt, quod genus non niſi inimiciſſimis, & diu infeſtiſſimis hoſtibus, atque maximis vlciſcendis iniurijs adhiberi ſolitum fuit; cuiuſmodi ſtragem à Dauid Rege in Ammonitas editam legimus: **2.Sam.12.** Populumque eius adducens ſerrauit, & circumegit ſuper eos ferrata carpenta. Hanc autem à Damaſcenis Iſraëli illatam cladem diuinæ hiſtoriæ narrant: quibus ea parte qua finitimi erant aggreſſis, tota **4.Reg.10.** ferme illa regio vaſtata eſt. ſic enim legimus: In diebus illis cœpit Dominus tædere ſuper Iſraël, percuſſitque eos Hazaël in vniuerſis finibus Iſraël; à Iordane contra Orientalem plagam omnem terram Galaad, & Gad, & Ruben, & Manaſſe, & Aroër quæ eſt ſuper torrentem Arnon, & Galaad, & Baſſan. Has quidem omnes regiones Damaſcenus rex Hazaël vexauit, ac perdidit; maximè autem in Gaaladitas ſæuijt, id quod & locus ipſe ex hiſtoria indicat, cùm Galaad bis in ea clade commemoretur. Hactenus crimen peroratum eſt, quòd Damaſceni tribus illis grauiſſimis defectionis ſceleribus hoc etiam quartum addiderint; & qui victi olim à Dauide nihil tam immanè paſſi eſſent, nunc eius humanitatis obliti, tantùm in Iſraëlitas ſæuijſſent, diuinum iudicium experiri commeruerunt, idq. grauiſſimum: ob eam rem damnationis etiam ſententia extremæque calamitatis iudicium ſubiungitur:

Et mittam ignem in domum Azaël, & deuorabit palatia Benhadar. Et conteram vectem Damaſci: & diſperdam habitatorem de campo Idoli, & tenentem ſceptrum de domo voluptatis: & transferetur populus Syriæ Cyrenem, ait Dominus.

MAXIMA clade atque exitiali calamitate Syros afficiendos eſſe prædicit, quæ tamen non ad fortunam, non ad victoris felicitatem, ſed ad diuinum conſilium referenda ſit: quam vltionem à Deo mittendam verbum [*mittam,*] facile docet. [*Ignis*] autem nomen extremam ſtragem cædemque indicat: namque vt ignis omnia quacunque vadit abſumens vaſtiſſima reddit (quamobrem comedens & conſumens in ſa**Ioël.2.** cris libris ea natura cognominatur) ſic futurum eſſe Amos dicit, vt hoſtis Syriam ita vaſtet, maximè autem regiam eius gentes familiam, vt igne abſumptam credas. Ignis enim nomen non ſemper naturæ, ſed efficientiæ aliquando rationem indicat; **Num.21.** vnde & pro hoſte vrbes agroſque populante id nomen vſurpatur. vt illud: Ignis egreſſus eſt de heſebon, & flamma de oppido Sehon, & deuorabit Ar Moabitarum, & habitatores excelſorum Arnon. Appellat autem Vates potiſſimum Azaël, vt defectionis eius quam quartam dixit, auctorem; atque totius huius familiæ ac generis interitum & occaſum prænuntiat. [*Domum Azaël.*] Domus idem quod genus & familia, vt: Domus Iacob. fuit autem ignis hic Aſſyrius Rex, à quo Damaſcus capta, & Recin **2.Reg.15.** illius princeps interfectus fuit, eratque Recin ex poſteris Azaëlis. Damaſcenum autem palatium, & Syrorum regia, nomen ex Benhadar acceperat, quòd eius ædificandæ auctor is fuiſſet, quam diruendam nunc Vates præcinit. Namque is etiam Benhadar, aliàs Benhadab dictus, Iſraëli ſe infenſum hoſtem diu præbuerat; cùm ab Aſſa Iudæorum Rege ingentem ob eam rem auri, argentique vim accepiſſet, quos ille theſauros in Damaſco magnificentiſſimè extruenda conſumere potuit. Itaque exitium ad Regiam familiam, calamitas verò ad populum vſque ipſum peruentura fuit. Erat autem Damaſcus totius Syriæ caput, & vrbs non tam natura, quàm opere munitiſſima: ob eamque rem palatia Benhadar, ſiue arces Vates noſter nominat, quòd regio opere magnificè fuerit constructa, portaſque habuerit humana arte inexpugnabiles. atque id etiam diuinam arguet vltionem, cùm nihil murorum & operum moles, nihil aheneæ portæ, nihil vectium & repagulorum magnitudo copiaque valebit: Omnia enim hæc ſibi conterenda Deus ſuſcipit, vt facillimus hoſti pateat aditus. Quoniam, niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Hoc eſt quod dicit, [*& conteram vectem Damaſci.*] Palatia & vectes ex Metonymia vſurpauit, vt vrbem ædificijs & cuſtodia munitiſſimam eſſe oſtenderet: atque ita Chaldaica biblia habent;

habent; [*& confringam firmitudinem Damaſci.*] Damaſcus autem quamuis ſitu ipſo fortiſſima non ſit, eſt tamen vrbium noſtri orbis amœniſſima, ad Libani montis radicem in valle conſtructa, quam & cæli, & ſoli temperies adeò fęcundam, adeo pulchram efficit, vt nihil vltrà in humanis poſſit rebus deſiderari. eam autem pręter natiuũ nitorẽ hominũ etiam cultura illuſtrat: Siquidem magnificentiſſimis & ornatiſſimis villis, hortis atque vinetis, alijsq. ad aſpectus iucunditatem, & habitandi cõmoditatem operibus innumeris frequens eſt; vt cultores non ſolùm vtilitate, ſed voluptate etiam iuuet; atq. hanc cõmoditatem duo celebratiſſimi amnes, Amnam & Parpar ſua etiam pro parte creant. ambo enim ex Libano monte prodeuntes, perlucidis & dulciſſimis liquoribus abundant: alter autẽ Damaſcum influẽs, totus potu & vrbanis hortis irrigãdis intra mœnia ipſa & ſuburbana conſumitur; alter verò præterfluens eam quã diximus vallẽ, deductis canalibus totã irrigat: atque hæc vallis & cultorum & villicorũ ſemper eſſe ſolet refertiſſima. Mediam autem vallem vrbs ipſa tenet, quę pulcherrimis extructa ædificijs, genialium quarundam ædium regia magnificentia in medijs hortis poſitarum ſpeciem præbet; cuiuſmodi imaginem intueri ſibi videtur, qui Mediolanum in Ciſalpinis, aut Hiſpalim in Bethica longius proſpicit; hanc oliuetis, illam vinetis, & populis, quercubuſque cinctam. Atque adeò tanta Damaſci amœnitas, tam præclarus eſt proſpectus, vt apud Iſmaëlitas cõſtanti fama & voce vulgatum ſit, eorum ſectę principem Mahumetũ, primum ex editiori colle regione illa proſpecta, ſubito pedem retuliſſe; dicentem, nolle ſe diuturnum futuri paradiſi fructum, cum eius quem videbat breuitate permutare: fieri enim non poſſe, vt duplici quis voluptatis paradiſo fruatur; ſi cui autem præſentis vſus placuerit, futuri felicitate eſſe interdicendum; ſe verò iam cognouiſſe vbinam terrarum præſentis vitæ paradiſus eſſet; nempe apud Damaſcum: quaobrem ſibi hunc negligendum eſſe, vt illo altero tandem potiri liceret. Hæc nos & in ijs qui de Mahumeti hiſtoria conſcripti ſunt libris legimus, & à pleriſq. eorum, qui ea loca peragrauerunt, cùm Iudæis, & Turcis, tum etiam Chriſtianis grauiſſimis viris audiuimus, qui loci amœnitatem, fœcunditatem, atque ſplendorem nunquam ſatis admirari ſe poſſe putãt. In his Leo Medicus Florentinus eſt, plantarum, & totius ſtirpium naturæ diligentiſſimus indagator, qui eius ſtudij cauſa bonam orbis noſtri partem pedibus obijt, nuper apud nos erat Philippo Regi ob eam rem gratus, qui regio ſtipendio affectus, Hiſpaniæ agros, campos, montes, & nemora certis temporibus peragraret; is nobis nullã orbis terrarum regionem æquali portione cum Damaſcena comparari poſſe affirmabat; quam rem & à grauiſſimo ſanctoque viro Iacobo Vaſquio Matamoro, noſtrate ſacerdote, & egregio pictore, ſæpius audire meminimus, qui pietatis ergo in Syriam nauigauerat, omnemque eam luſtrauerat regionem.

Iſaac Hiſpanus in Amos.

Eam igitur vallem, atque eam vrbem Damaſcum, hoc in loco Vates intelligit; quas vallem Auen, & domum voluptatis vocat: vallem quidem Auen, hoc eſt vanitatis, ex euentu per anticipationem nominat, quòd à cultoribus hoſtium aduentu perterritis vacuam relinquẽdam pręuideret. Sic etiam petra auxilij locus quidã à Samuële vocatur. Sic Poëta, miſerrimã dixit Dido, cum nondũ de illius miſerijs quicquam meminiſſet. Domũ autem voluptatis, regiam Damaſcum eſſe, ex adiunctis verbis intelligimus: [*Tenentem ſceptrum:*] eſt enim periphraſis regis: Namque regium geſtamẽ, & proprij muneris inſigne, ſceptrũ eſt; quo ſe populos regere, & gentibus iura dare ſignificant: atq. ita in Heſter hiſtoria legimus: » Et extendit rex ſceptrũ quod manu tenebat. Et illud: » Nõ auferetur ſceptrũ de Iuda. Cùm autẽ Damaſcus caput Syriæ eſſet, eademq. regũ ſceptrũ tenentiũ ſedes; cõſtat eandem eſſe, quę ob natiuam amœnitatẽ, voluptatis domus appellaretur. Etenim domus etiam nomen cum alio adiuncto multis vrbibus & oppidis cõmune erat; vt Beth Semes, hoc eſt, domus Solis: Bethel, domus Dei: quæ quidem nomina, aut ex illuſtri aliqua loci notatione, aut ex euentu aliquo, aut ex rei cuiuſpiã inſigni copia indebantur: erantq. nõnulla loca duplici etiam nomine; antiquo altero, atq. à cõditoribus fortaſſe dato; altero verò ex inſigni aliqua nota accepto: vt Ephrata, eadem Bethlehem, hoc eſt, domus panis dicta: ſic Damaſcus, Beth Ghedem, hoc eſt, voluptatis domus appellata eſt. Quoniam verò futurum erat vt Aſſyrius Rex, tum Damaſcenorum Regum familiam perderet, tum vrbem ipſam, vallemq. omnem, agrumque popularetur; placuit numini rem omnem per Vatem eſſe prædictam, ne quis quicquam caſu aut fortuna fieri poſſe putaret. Neque verò ſolùm regiam familiam, aut Damaſcenos ciues ſupplicio afficiendos

1.Samuel. Aenei.4. Heſt. Gen.49.

eſſe prædicit: ſed omnẽ eam Syrorum gẽtem, quæ præterquá quod tribus illis ſceleribus contaminata erat, regem etiam ſuum in clade Galaad ſecuta eſt, abducendam, perpetuoque eſſe exilio multandam canit. *Et transferetur populus Syriæ Cyrenem, dicit Dominus.* Solent qui hoſtem fundunt, plerumque eundem alio deducere; ſic enim ſpe redeundi interuallo intercepta, imperium ſtabiliri credunt. Hanc autem miſeriam Syros omnes ſubituros eſſe, Amos prænuntiat: omnesq. in Cyrenẽ ab Aſſyrijs fore abducendos. Duas autem hoc nomine, Quir, vrbes in ſacris libris legimus; alteram in Moabitarum regione, in Aſſyriorum verò regno alteram: quas tamen Chaldaica Biblia ſic diſtinguunt; vt Aſſyriam Quirne, Moabitidẽ verò Quirtha nominẽt. Atq. vtriuſq. quidem Iſaias meminit, (Iſa.15.& 21.) ſed vtram hoc in loco intelligere conueniat, res ipſa & Chaldaica interpretatio docet; nempe Quirnem, ſiue Cyrenẽ Aſſyriam: eo enim potius Syros ab Aſſyrio victore ſuperatos, quam ad Moabitidem Quirthan traductos fuiſſe, putandum eſt. Nam ad Cyrenem Aphricanam Ægypto conterminam, Callimachi Poëtæ, & Eratoſthenis hiſtorici patriã, vt hanc rem referendam credamus, nulla nos ratio euincere videtur. Quod verò ab hoc Vate prædictum eſt, id porrò eueniſſe ex ſacris hiſtorijs docemur. Aſcendit, inquit, Rex Aſſyriorum in Damaſcũ, & vaſtauit eam, & tranſtulit habitatores eius Cyrenem, Racin autẽ interfecit. (4.Reg.16.) At verò hic Damaſceni regni ignis Theglath-pelaſſar Aſſyriorũ Rex fuit. Quod autem addit Vates, [*dicit Dominus,*] dictorum, prædictioniſque veritatem & conſtantiam ſpectat. Etenim Dominus quæcunque dixerit, eadem euentu ipſo, & re præſtare, firmareque poteſt, & faciet; quoniam impoſſibile eſt mentiri Deum. (Pſalm.9.) Et non Deus volens iniquitatẽ eſt, neque habitabit iuxta eum malignus, neque permanebunt ante oculos illius iniuſti. Sed ex multis Dei nominibus id hoc in loco vſurpatum à Vate eſt, quod Dei proprium magis eſſe cæteris conſtat, cuius præcipua quam interpretari poſſumus ratio, ad miſericordiam ſpectat de quo dictum iam alias à nobis eſt: vt doceret nos Vates à Syris in Iſraëlitas impetum, Deo quidem ob correctionem permittente, factum fuiſſe, eodem tamen minimè probante, extreme fuiſſe ſæuitum; ſed miſericordiæ viſcera tam immani crudelitate commota, atque ad vltionem fuiſſe excitata.

Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Gazæ, & ſuper quatuor non conuertam eum: Eo quod tranſtulerit captiuitatem perfectam, vt concluderet eam in Idumæa. Et mittam ignem in murum Gazæ, & conſumet palatia eius.

PALESTINI præter tria illa omnibus gentibus communia ſcelera, quartum etiam contra ius admiſerant, quo ſibi ſupplicium accelerarent. Hi ergo communis honeſtatis atque officij, & Iſraëliticæ iniuriæ cauſa, in crimen hoc in loco vocantur. Prima autẽ omnium ciuitas accerſitur [*Gaza,*] ingens & munita admodum in Palæſtina vrbs, (Mela lib.1. Cap.11.) cui Perſicum diuitiarũ nomẽ ex eo factũ, antiqui auctores tradunt; quòd Cambyſes cum Ægyptum armis peteret, huc belli opes & pecuniá intulerat. Perſarũ autẽ lingua diuitię [*Gaza*] dicuntur, quod nomẽ & à Latinis etiam Poëtis eſt vſurpatum. (Aeneid.) eam autẽ vrbem omniũ in Palæſtina aliarũ principem, munitiſſimamq. fuiſſe, frequẽti ſui nominis in ſacris libris mentione arguitur. (Gen.10. Ioſ.10.11. &c) Vt autem quartum hoc ſcelus intelligamus, nomen ipſum ſceleris ad eam rationẽ reuocandum eſt, quam nos in ſuperioribus criminibus reddidimus, nempe defectionem eam eſſe à debita fide, aut ab ea quæ ſecundum naturam eſt æquitate Igitur in diuini iuris præceptis vnum illud ſanctum, & ſummæ clementiæ plenum eſt; (atque hoc in loco diuinum ius dicimus id quod in ſacris iudiciũ nominatur: quod nomen rationem ęquitatẽque ſignificat, atq. ob eam rem ad omnes homines qui iure atq. æquitate ducũtur, pertinet) ne quis ſeruũ, qui ex hoſtili, vbi captus detineretur, regno ad ſe, ſuumq. populum, atque fidem cõfugerit, receptum, per fraudem dominis iterum tradat. Etenim cũ ſeruitus, nõ ex naturæ lege, ſed ex gentiũ more ſit, natura ipſa ad libertatis amorem, ſtudiũ atq. curam, vnumquemq. ducit, vel rapit potius. Vbi autem quis ab hoſte captus miſeræ ſeruitutis iugum, durumque dominum ferre non poteſt, & ſeſe profugiens magno cõmittit periculo, ſi interim dum per hoſtilẽ regionem vagatur, fuerit comprehenſus; ius, æquitaſque poſtulare videtur, vt cum in amicam & ſociam gentem eua-

ſerit,

ſerit, benignè & clementer ſuſceptus conſeruetur potiùs quàm prodatur; & cedatur magis loco, quàm obſiſtatur eunti. Miſerrimam enim eius vitæ conditionem fuiſſe arguere poſſis, quam tantis periculis commutare quiſpiam quàm ferre maluerit. Hanc rationem, atque hoc ius nonnullæ olim nationes tenuerunt; atque nunc quædam etiam tenent; vt Galliæ regnũ inter Chriſtianos, & inter diuerſæ religionis homines regna omnia; vt profugientes ad ſe ex alia ditione ſeruos tueantur, liberæq. cõditionis eſſe ſinant. Hoc inquã vnum ex diuinis præceptis, quæ iure, æquitateque definiebantur, erat: Non trades ſeruũ domino ſuo qui ad te confugerit: habitabit tecum in loco qui ei placuerit, & in vna vrbiũ tuarum requieſcet, & ne contriſtes eum. Deut.23. At verò dum Iſraëlitæ cum Idumæis bellum gererent, quorum frequens mentio eſt, vt alij ab aliis in pugna caperentur (vt leui certamine ſæpe accidit) euenerat; atque ita nonnulli ex Iſraëlitis qui ab Idumæo hoſte capti fuerant, & miſeræ ſeruitutis tædio, & patriæ religionis atque conſuetudinis deſiderio affecti, ad Palæſtinos, qui inter Idumæam Iudæamque erant, confugiebant, quibuſcum vtrique populo communis eo tempore pax & amicitia erat: Palæſtini tamen occulto odio, & barbara crudelitate incenſi, à duris & inimicis dominis profugientes Iſraëlitas ad ſe receptos tenebant, Idumæiſque magis iam damno atque ira furioſis miſerrima deinceps ſeruitute opprimendos tradebant: qua in re non ſolum naturæ, ſed etiam gentium ius violabatur: Namque iure, moreque gentium factum eſt, vt in prælio atque in bello captis ſeruis vti liceret. at vero vt alio modo, ſiue vi, ſiue dolo, quiſquam capiatur, hoc nullũ fas nullaque iura omnino permittunt. Maximam autem iniuriam eſſe, & omni graui ſupplicio vindicandam, ſi quis hominem, qui ſibi legitimè ſeruus non ſit, ſeruire coëgerit. Iuſtam etiam illato bello pœnas repetendi cauſam eſſe, vbi nullum aut bellum, aut prælium interceſſerit, homines interclusos & captos fuiſſe: id ſi in vno atque altero cõmiſſum fuerit, dolus & flagitium eſt; quod illis fraudi eſſe poſſit, qui commiſerint. Si verò publicè ac paſſim fiat, publica atque manifeſta iniuria eſt. Perinde ergo in culpa eſt, qui confugientem ad ſe ſeruum capiat, & teneat, ac ſi nullo illato bello captiuos abduceret. Nam quicum tibi nulla communis ad capiendum cauſa, ratioque fuerit, eum capere nullo iure poſſis; cepiſſe tamen maximum fuerit piaculum. atque hoc nomine graue Palæſtinorum ſcelus erat, quòd eos in ſeruitutem redigerent, in quos nullum ius illis erat: deinde verò grauiſſimum, quòd profugientes, ſuamque fidem implorantes homines, quos ceperant, hoſtibus non redderent, ſed traderent. Atque ob eam rem dixit: [*Eò quòd ceperit captiuitatem perfectam*:] ſic enim Hebraicè. Perfectam autem captiuitatem non iure, ſed re intelligimus; hoc eſt, meram captiuitatem, apertam atque manifeſtam, quod apertè ceperint eos, quos capere non licuiſſet; captos autem & comprehenſos Idumæis prodiderint. [*Vt concluderet eam in Idumæa.*] Idem verbum hoc in loco eſt atque in illo, Non trades ſeruum domino ſuo. Verbum autem eſt SAGAR, quod concludere, tradere, prodereque ſignificat. Accuſatione verò peracta pœnam ſcelere dignam in Palæſtinos conſtituit, & Gazam primam vt munitiſſimam totius regionis vrbem, & regni etiam robur; deinde & alias illuſtres etiam vrbes proſcribit, in quibus Aſcalona Palæſtinorum regiam. Erant autem vrbes hæ imprimis illuſtres, & celebratiſſimæ Palæſtinis, quæ ſequenti verſu commemorantur.

Et perdam habitatorem de Azoto, & tenentem ſceptrum de Aſcalone: & conuertam manum meam ſuper Accaron, & peribunt reliquiæ Philiſthinorum, dicit Dominus Deus.

PALÆSTINI ex genere Enachim erant, quos diuina hiſtoria ſæpe cõmemorat: & Ioſu.11. quæ propriæ Palæſtina dicebatur, quinq. maximis vrbibus, earumq. agris diuiſa, quinque etiam Satrapis olim gubernanda ceſſerat; quo nomine magni illius gentis Principes dicebantur. Erant autem vrbes illæ, quas Deus ipſe Ioſue recenſebat: Ioſu.13. A fluuio, inquit, Sihhor, qui eſt ſuper facies Ægypti, vſque ad terminũ Acharon, Boreã verſus, Cananeæ ſtirpi adſcribes; quinque regulos Palæſtinorũ, Gazathæũ, Aſdodæum, Aſcalonitem, Ghethæũ & Acaronitem: hanc eandẽ deſcriptionẽ breuibus Mela coëgit. Mela.lib.1. cap.11. Hinc, inquit, Palæſtina eſt, qua tangit Arabas cũ Phœnice. Enachim quoq. ex antiquo giganteo Cananæorũ genere erat, qui totam illã terram poſſederant, quæ ab Hebron vſque ad mare pertinebat.

tinebat. Hos Ioſue dux olim perdiderat,nulloſq. reliquos fecerat, præter eos qui Gazam, Gath & Aſdoth vrbes habitabant; namque his bellum illa tempeſtate nō eſt illatum; ſicut ſcriptum eſt: [Ioſu.11.] In illo tempore venit Ioſue, & interfecit Enachim de montanis Hebron, & Dabir, & Anab, & de omni monte Iuda & Iſraël, vrbesque eorum deleuit. Non relinquit vllū de ſtirpe Enachim in terra filorum Iſraël,præter ciuitates Gaza, Ghet & Azotha: in quibus ſolum relicti ſunt. Hi verò qui reliqui in his vrbibus fuerant, in Iudæorum poteſtatem poſt mortem Ioſue deuenêre, ab Othoniële Calebi genero ſuperati. [Ioſu.15. Iudic.1.] Sed Samſonis temporibus cùm Iſraëlitarum res ob ſcelera atque impietatem deteri atque à Palæſtinis affligi cœpiſſent; [Iudic 14.] Gaza, Aſcalon, & Accaron recuperatæ iam erant. Quo verò tempore Samuel rem gerebat, [1.Samu.7.] multas Palæſtini vrbes ab Iſraële abſtulerant, ex quibus eæ redditæ ſunt, quæ ab Accarone vſque ad Gazam erant;quas poſtea aliis atque aliis bellis Iſraëlitæ amiſerunt, præter vnam Ghat, quæ in Iudæorum ditione permanſit, cuius etiam gentis bona pars religionem ſuſcepiſſe dicitur. Cæteræ autem omnes vrbes ſemper aut aperto, aut occulto odio Iſraëlitas proſecutæ ſunt, etiam quo tempere publicè pacem cum illis haberent; vt dum inter Idumæos atque Iſraëlitas bellum eſſet. hanc autem gratiam illis pro ſeruato genere Palæſtini referebant, vt aufugientes ad ſe pacis & ſalutis nomine caperent, captoſque traderent Idumæis. Quam verò vrbem Azotum interpres nominat, non ea eſt, quam in Arabia ſecundùm mare ſitam, portum Arabibus celeberrimum fuiſſe, ex Geographis accepimus; ſed Palæſtinæ vrbs eſt Aſdod dicta, [Mela.lib.1. cap.11.] quam aliàs ſuo nomine et literis Latinè etiam legimus. Aſcalonem porrò non minorem Gaza fuiſſe (quippe ſedes regia erat) multis ſacris & prophanis teſtimoniis compertum eſt. Hanc verò quæ à Vate Palæſtinis prædicta eſt ruina, quidam ex Ægyptiis Pharaonibus ſecundùm Ieremiæ vatis tempora parauit atque edidit, cuius in ſacris literis mentio quidem fit; plena tamen narratio, vt & multæ aliæ de gentium rebus hiſtoriæ, deſideratur. Deſunt enim Aegyptij, deſunt Perſici, atque Aſſyrij & Medi libri, deſunt etiam & Phœnices plurimi, quibus huiuſmodi rerum rationes oportuit contineri. Nobis verò vt Vatis veritatem tueamur, certumque oraculum fuiſſe aſſeramus,ſatis ſuperque erit, Vatem ipſum aliàs veraciſſimum fuiſſe expertos, & aliorum etiam Vatum prædictionibus rem eſſe confirmatam. Namque de eadem hac calamitate, & cauſa tota Sophonias dixit: [Sopho.2.] Verbum Domini ſuper vos Canaan terra Palæſtinorum, &c. Satis inquam ſuperque hæc eſſent; & illud etiam abundantiſſimè vaticinij veritatem probaret, quod omne hoc Palæſtinorum genus iam perierit, nullumq. eius nominis extet in ea regione veſtigium. Verū ſi tantę calamitatis auctorem addiderimus,cumulatè etiam nobis,officioq. noſtro ſatisfeciſſe videbimur. Igitur hæc Palæſtinis clades à Pſamitico Aegyptiorum rege allata eſt, cui in ſacris libris,& apud Ioſephum nomen eſt Pharao Necao, [Herod.lib.2.] qui ſic fortaſſe dictus eſt,quòd patrem habuit Necum,vt Herodotus ſcribit: vel quod,vt multi alij, binomius fuerit,vel cognomē potius ex euētu ſit ſortitus Claudi; namque ſic à Chaldæis interpretibus, hoc cognomentum redditur: quæ ratio magis placet. Ab hoc quinquaginta & quatuor annis regni habenas tenēte, multa præclarè geſta ſunt: Nam præterquā quod reſpublica incolis,& literis Græcis eſt aucta,bello etiā regnum ſtrenuè eſt defenſum, atq. Aſſyrij apud Magdalum, ſecundùm Arabicum ſinum ſuperati ſunt. Ab eodē etiam & Gaza Palæſtinorū princeps vrbs oppreſſa eſt,ſicut ſcriptū eſt: [Iere.47.] Et factum eſt verbū Domini contra Palæſtinos,antequā percuteret Pharao Gazam. Iniit autē hic Pharao regnū anno mundi circiter ter milleſimo ducenteſimo octogeſimo quinto, [Euſeb.] quo tēpore Atticorum reges defecêre, inter vigeſimā quintam & ſextam Olympiadas; ſeptuageſimo verò & quinto à condita vrbe anno cū Locri oppidum in Italia ędificaretur. At verò excidium hoc Gazæ ab Amos Vate centum atque vndecim annis antè fuerat prædictum: Nam quod Zacharias de Gazæ, Aſcalonis & Accaronis calamitate canebat, ad Alexandri pertinet hiſtoriam. Quòd verò Vates noſter ait, [*& peribunt reliquiæ Palæſtinorum,*] ad illud referendum eſt,quod ſuperius à nobis eſt dictum, Palæſtinos omnes à Ioſue primum, deinde verò à Caleb & Othoniel fuiſſe deletos, præter eos qui in Gaza, Geth, & Azodo relicti ſunt, qui tamen ingratiſſimi, imò potiùs moleſtiſſimi adeò beneficiorumque immemores fuerunt, vt funditus perire ſint commeriti. Itaque hos antiquorum illorum Palæſtinorum, & filiorum Enach reliquias nominat, (vt & alij etiam Vates) in contemptum. Nam & Ieremias acerbum calicem terræ Philiſthiim,

liſthiim, & Gazæ, & Accaron, & reliquiis Azoti propinabat. Huic porrò ſententiæ huiuſcemodi finem Vates facit, [*dicit Dominus Deus,*] propterea quòd cauſa in iudiciũ ducta, & iure gentium atque æquitatis ponderibus æſtimata eſt; in qua non ſolùm miſericordem, ſed ſeuerum etiam iudicem ſeſe Deus præbuit, eamque iniuriam vlciſci voluit, quam non modò Iſraël, ſed nulli etiam barbariſſimæ genti impunè eſſe illatam pati oportuit. Quamobrem & nomina Adonai, & Elohim, quorum alterum miſericordiam, alterũ iuſtitiam indicat, appellauit. Namque grauiſſimorum facinorum & ſceleris quamcumque in gentem ea admittantur, vindicem ſe Deus præbere conſueuit, ſicut ſcriptum eſt: [Pſalm.] Neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos.

Sic dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Tyri, & ſuper quartum non conuertam eum? eò quòd concluſerint captiuitatem perfectam in Idumæa, & non ſint recordati fœderis fratrum. Et mittam ignem in murum Tyri, & deuorabit palatia eius.

PHOENICIAM olim illuſtrauere Phœnices, ſolers hominum genus, & ad belli, paciſque munia eximium: [Iſai.23. Mela.lib.1. cap.12.] in ea Tyros antiqua vrbs aliquando inſula fuit, poſtea terra continens, quando ab impugnante quondam Alexandro iacta ſunt opera; nunc præter portum & antiquum nomen Sur nihil reliquum in ea eſt. Ter enim vaſtatam legimus: à Nabuchodonoſore primùm; ſecundò ab Alexandro; poſtremò autem dum Chriſtiani tenerent, à Turcis capta; & ſeruato portu diruta eſt. Eius vrbis ſitum, firmitatem, & ſplendorem omnem apud prophetas legere & cognoſcere eſt. [Iſai.23. Hier. 27.47. Ezech.26.] Inter Phœnices autẽ & Iſraëlitas ſumma concordia & pax Regibus Salomone & Hirano fuerat olim conciliata, quam vtrimque mutuo ſeruare ſemper, fouereque oportuit: Non enim ſolùm pacis, ſed ſocietatis, & fraternæ etiam neceſſitudinis, fideique teſtes dextras ſibi inuicem tetenderant. Iſti tamen tribus illis communibus omnium gentiũ ſceleribus quartum id etiã addiderunt, quo Palæſtini notati ſunt; tanto tamen grauius, quantò ſanctiora neceſſitudinis vincula violarunt, quòd Iſraëlitas dolo malo & fraude captos, Idumæis partim tradiderunt, & filiis etiam Græcorum in Italiam aſportandos vendiderunt. Diuerſa enim in hoc loco & in ſuperiori oratio, variã nobis etiam indicat ſententiam. Nam Palæſtini captiuabant captiuitatem perfectam quã traderent Idumæis. Phœnices verò non ſolùm hoc modo, ſed furto etiam & dolo nocebant, venienteſque ad ſe Iſraëlitas, cõmercij etiam cauſa ſecuros ac nihil tale opinantes opprimebant, celabant, & non captiuos, ſed pro captiuis vendebant; idque Græcis finitimis, à quibus in Italiam, ad Idumæos traducebantur. Conſtans enim omnibus Hebraicis hiſtoriis traditio eſt, magnã Italicæ gentis partem, maximè autem eos qui Romæ habitabant, ex Idumæis fuiſſe oriundos. Huius autem loci ſententiam quam nos reconditiori ſenſu explicabamus, Ioël ſimpliciter expoſuit: [Ioël.3.] Et nunc quid vobis & mihi Tyrus & Sidon omnis terminus Palæſtinorum? Nunquid vltionem vos reddetis mihi? & ſi vlciſcimini vos contra me cito velociter reddam viciſſitudinẽ veſtram ſuper caput veſtrum. Argentum enim meum & aurum abſtuliſtis, & deſiderabilia mea & pulcherrima intuliſtis in delubra veſtra, & filios Iuda, & filios Hieruſalem vendidiſtis filiis Græcorum, vt longè faceretis eos à finibus ſuis. Hoc igitur grauiſſimum in ſe ſcelus Tyri admiſerunt, non vt aperta manu captiuarent captiuitatem perfectam, ſed vt dolo, & pacis atque ſecuritatis ſimulatione comprehenſos & occultatos, pro perfectè captiuis traderent & venderent Idumæis, cùm iis qui propè finitimi erant, tum illis qui interiecto mari longiùs habitabant. Hebraicè enim ſic legimus: [*eò quòd tradere fecerunt captiuitatem perfectam Edom: & non meminerunt fœderis fratrum.*] Non modò enim naturæ & gentium iura, ſed ſancta etiam ſocietatis, & fraternæ neceſſitudinis fœdera, iam olim inter ſe icta, nefariè violata ab eis ſunt, ſicut ſcriptum eſt: [1.Reg.5.] Et erat pax inter Hiram & Salomonem, & percuſſerunt ambo fœdus. fraternum autem illud fuiſſe fœdus alia item ſcripta teſtantur: Et dixit Hiram ad Salomonem: Hæcine ſunt ciuitates quas dediſti mihi frater mi? Ex tribus autem illis Tyri cladibus ſuperius relatis, quam Vates prædicit ea eſt quæ à Nabuchodonoſore fuit allata: Nam quam Alexander attulit, eam planè Iſaias prædixit; Ieremias autem hanc de qua nunc ſermo eſt: [Iere.27.] Namque legatis, quos etiam ad Tyri regem Vates cũ fatalibus, portentoſiſq; vinculis miſerat huiuſmodi

ſeuera

Iere. 27. ſeuera mandata tradidit. Et nunc itaque, dicit Dominus, ego dedi terras iſtas omnes in manu Nabuchodonoſoris regis Babylonis ſerui mei. Ezech.26. Et apud Ezechiëlem: Et diſſipabunt muros Tyri,& deſtruent turres eius, & radam puluerem eius de ea, & dabo eam in limpidiſſimam petram. Quia hæc dicit Dominus: ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonoſor regem Babylonis, ab Aquilone regem regum, &c. Tyrij igitur & Palæſtini hactenus in communia crimina,& in quarti etiam criminis ſimilem quidem, diſparem tamen culpam vocati ſunt.

Hæc dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Edom, & ſuper quartum non conuertam eum? eò quòd gladio perſecutus ſit fratrem ſuum, & violauerit miſericordiam eius, Et tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.

Geneſ.25. EDOM Iacobi frater fuit, à parentibus Eſau dictus, à fratre autem ob primogenituræ iuris venditi monumentum cognominatus Edom. is contra parentũ conſilium atque ſententiam Seghiritarum gentiũ connubiis atque affinitatibus deuinctus filios nepoteſque ſuos religionis & veræ pietatis expertes effecit; odium autem quod aduerſus Iſraëlem fratrem conceperat, poſteris ſuis reliquit hæreditarium; à quibus (quacunque id occaſione fieri potuit) expromptum ſemper fuit. Igitur præter communia illa tria ſcelera, quartò etiam Idumæi ſeſe validiſſimè alligauerunt, quòd ſemper Iſraëlitis fratribus ſuis, ex eodem prognatis genere, animis, armiſque infeſti fuerint, [*& gladio perſecutus eſt fratrem ſuum.*] Cùm Iſraëliticæ per deſertum peregrinationi finis iam & modus Dei beneficio accederet, iamq. propè optatas & promiſſas oraculo ſedes deuẽtum eſſet, via autem per Idumæam eſſet commodiſſima, legati à Moſe ad Idumæos de libero atque innocenti tranſitu mittuntur: quibus huiuſmodi æquitatis, humanitatis, religioniſque plena, atque ad fraternam miſericordiam commouendam ſatis idonea mandatur oratio: quam, Num.20. quia huic loco explicando planè conuenire arbitramur, referre non piguit: Hæc mandat frater tuus Iſraël: noſti omnem laborẽ qui apprehendit nos, quomodo deſcenderint patres noſtri in Ægyptũ, & habitauerimus ibi multo tempore, afflixerintq. nos Ægyptij, & patres noſtros; & quomodo clamauerimus ad Dominum, & exaudierit nos, miſeritque angelum qui eduxerit nos de Ægypto. Ecce in vrbe Cades, quæ eſt in extremis finibus tuis, poſiti: obſecramus vt nobis tranſire liceat per terram tuam, non ibimus per agros, neque per vineas, non bibemus aquas de puteis tuis, ſed gradiemur de via publica neque ad dexteram, neque ad ſiniſtram declinantes, donec tranſeamus terminos tuos. Sed planè Edom nullum nec pietati, nec miſericordiæ, nec religioni, neque precibus vllis locum reliquit: Nam & reſponſo reddendo, & ſtudio ipſo, atque conatu omni ita rem fratris egit, vt non maiori quiſquam hoſtis inimicitia agere potuerit. Non tranſibis per me, alioqui, inquit, armatus occurram tibi. Neque verò ſecundò etiam rogantes, omnemque innocentiam pollicitos, incommoda omnia & damna abiurantes, mitius aut humanius excepit, imò vltro armis belloque obuius factus conuertere iter coëgit. Non tranſibis, inquit, ſtatimque egreſſus eſt obuius cum infinita multitudine et manu forti; nec voluit acquieſcere deprecanti, vt daret tranſitum per fines ſuos: quamobrem diuertit ab eo Iſraël. Hoc grauiſſimum ſcelus ſeſe Deus non diſſimulaturum prædicit; flagitioſiſſimum enim eſt naturæ iura violaſſe,& omnis neceſſitudinis ſanctitatem polluiſſe. Ob eam rem ſubdit, [*& violauerit miſericordiam eius.*] Debitam fratri miſericordiam, quam is non ſolùm naturæ legibus promerebatur, ſed ſupplici oratione atque repetita obſecratione captauerat; tamen crudelitatem odiumq. diuturnum, quod in Iſraël Eſau iam inueteratum habebat, ſaturare ſemper cupiuit; idque indies auctum commodiſſimo quoque tempore depromſit. Cauſſa autem odij fuerat, quòd Iſraël emptam ſibi à fratre pri- Gene.27. mogenituræ dignitatem, à patre confirmandam curauiſſet, ſicut ſcriptum eſt: Oderat ergo ſemper Eſau Iacob pro benedictione qua benedixerat ei pater. Illud ſemper etiam à filiis poſteriſque eius protractum eſt, qui non minore odio, inuidia, & crudelitate Iſraëlitas proſecuti ſunt, quàm olim Eſau Iacobum, cùm diceret: Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, hoc eſt quod dicit: [*& tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam ſeruauerit vſque in finem.*] Nam ſi maxima doloris cauſſa eſſet, quòd ſibi eam dignitatem amiſſam intelligeret, nulla tamen erat tam diuturni

diuturni in fratrem odij,qui à ſe deſpectam emiſſet,emptamq́. iure ſuo curaſſet tuendã. Cùm ergo furor,qui breuiſſimus eſſe debuit, tamdiu altus atque auctus, nunquã conſediſſet;diuinam etiam in ſe iram conciuit,& pœnas grauiſſimas eſt molitus.

Mittam ignem in Theman,& deuorabit ædes Boſræ.

THEMAN & Boſra maximæ in Idumæorũ regione vrbes erant.Hęc Eſau antiquior, & regum qui ante ipſum fuerant,nobilis patria: illa verò à Theman, Eſau ex Eliphaz nepote,cuius dux ipſe fuit,nomen accepit: his prædictum incendium ad omnem pertinet Idumæam. Ad regem etiam Edom vincula à Hieremia miſſa ſunt, quæ venturam illis à Nabuchodonoſore calamitatem,miſeramque ſeruitutem portenderent. Huius ergo incendij auctorem Aſſyriorum regem fuiſſe intelligimus; qui diuini conſilij ad perdendas puniendasq́. gentes miniſter fuit,ſicut ſcriptum eſt: Fortem vt corriperes,fundaſti eum. De Theman vero & Boſra frequens apud vates mentio eſt.

Geneſ.36. Hier.27. Habac.2.

Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus filiorum Amon, & ſuper quartum non conuertam eum: eo quod diſſecuerit prægnantes Galaad, ad dilatandum terminum ſuum.

AMMONITÆ ab Ammon Lothi ex gnata filio orti, vicinas,finitimasque Gaditis & Galaaditis ſedes habuerunt. Nam ab Arabiæ vrbe Amon, vſque ad montes Galaad, loca omnia occupauerant.Hos præter alia ſcelera,proiecta quędã & inſatiabilis habendi cupiditas ad alienas res appetẽdas,tentandaſq; impulerat: adeò vt ſuis agrorũ, regioniſq; finibus non contenti, vicinorũ Galaaditarũ terminos diſſiparẽt, & obiectos etiam montes abrumpẽtes,agros contra ius, contraq; fas occuparent. Etenim ex his quæ Moſes nefaſta,vitioſa,diraq; deuinxit,vnum hoc ſcelus eſt: Maledictus,inquit,qui transfert terminos proximi ſui. In huiuſmodi igitur dira & vitioſa cùm Ammonitæ incidiſſent, ſupplicium tribus alijs ſceleribus debitum ſibi ipſi maturauerunt. [*Eò quod diſſecuerint prægnantes Galaad.*] Hebraicè vox eſt HAROTH, quæ & montes & prægnantes ſignificat: atque verbum quidem HARA propriè & concipere & grauidam eſſe interpretamur: ex hoc verbo nomen HARA pro femina vterum gerente deductũ eſt; & nomen etiam HAR pro monte. Quoniam vt feminæ fœtubus,ſic etiam montes ſaxis,lapidibus,mineralibus, aquis,& alijs humoribus grauidi,prægnanteſque ſunt.Itaque nomen, [*prægnantes,*] montes interpretamur: quos operibus magnis Amonitę ruperant,vt in alienos Galaaditarum agros,qui montibus illis ſeiungebantur, nullo iure inuaderent; ac ſi illis ſolis terra omnis habitanda ceſſiſſet; neque eſſent quibus ea pars quam occupabant,legitimè coli poſſet. hanc eandem cauſam Hieremias Vates ſic egit: Ad filios Ammon hæc dicit Dominus: „Nunquid non filij ſunt Iſrael? aut hæres non eſt ei? Cur igitur hæreditate poſſedit Rex „eorum Gad,& populus eius in vrbibus eius habitauit? At vero Gad & Galaad ad eun„dem pertinent ſitum: Namque Galaadites regio vltra Iordanem eſt,in qua Gaditæ,& Reubenitæ conſederant. Quod ſi *prægnantes* ſimpliciter accipere pro feminis placeat,dicendum eſt, Ammonitas bello in Galaaditas irrupiſſe,& victos à ſe crudeliſſimè necaſſe, ruptis etiam feminarum vteris, ne quis ſuperſtes, & agrorum, pro quibus bellum geſſerant, hæres relinqueretur; ſed tamen reliquis Iſraelitarum tribubus ſuperſtites erant hæredes,quibus vacua cultoribus Gaditis poſſeſſio iure cederet,vt ait Hieremias: Locus tamen ipſe,& Hieremiæ oratio, ad montiũ magis quam ad feminarum interpretationem ſpectare videtur. Declaratur enim ingens Ammonitarum cupiditas, & ardentiſſimum aliena occupandi ſtudium, quod etiam impedientium montium obices magna mole, maximiſque operibus diruerint, vt agros dilatarent ſuos. Neque quicquam obſtat, quo minus vtrumque poſſimus intelligere,& montes videlicet ruptos,& bello illato grauidas etiam feminas fuiſſe diſſectas.

Ioſue.13. Deuter.27. הרה Ieſai. Hier.49.

Et ſuccendam ignem in muro Rabbath, & deuorabit ædes eius in vlulatu in die belli,& in turbine in die commotionis.

RABBA Ammonitarum vrbs,quam nomen ipſum amplam frequentemq; fuiſſe indicat,

Ioſu.13. dicat, finitima Gaditis fuit, qui Galaaditem regionem à Moſe acceperat, ſicut ſcriptum eſt: Deditque Moſes tribui Gad & filijs eius per cognationes ſuas poſſeſſionem, cuius hæc eſt diuiſio: Terminos Iazer, & omnes ciuitates Galaad, & dimidiam partem terræ filiorum Ammon vſque ad Aroër quæ eſt contra Rabba. Ex hac ergo ciuitate impetus in Galaaditidem agrum, vt ex finitima, fieri ſolebat: quamobrem huic vt infeſtiſſimæ, in regno atque in bello Principi ruinam minatur Vates. Ruinam autem tumultuoſam, calamitoſiq. & ſubiti æſtus plenam, quòd hoſtes magno impetu, & inſano tumultu per ſummam crudelitatem rem eſſent acturi, nulli neque ordini, neque ætati aut ſexui parcentes, Hier.49. quemadmodum & Hieremias ait: Ideo ecce dies venient in te, dicit Dominus, & auditum faciam ſuper Rabba filiorum Ammon fremitum prælij, & erit in tumultu diſſipata, filiæque eius in igne ſuccendentur: & poſſidebit Iſraël poſſeſſores ſuos, ait Dominus: [*& in turbine in die commotionis.*] Expoſitio eſt qua bellicus ille tumultus, & calamitoſa ſtrages exaggeratur: namque magnæ ac turbulentæ in mari tempeſtati perſimilem fore dicit, in qua nullus artis, nullus conſilij, nullus fugæ vſus, ſed clamoris tantùm, & miſerabilis, parumque virilis eiulatus horror eſt, ſicut ſcriptum eſt: Psal.106. Turbati ſunt, & moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorum deuorata eſt. Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur, &c. Commotionem autem idem quod procellam interpretamur; nam hæc verbi vis genuina eſt.

Et ibit Melchom in captiuitatem, ipſe & Principes eius ſimul, dicit Dominus.

CONSVEVERE nonnunqvam vates cùm exitium, migrationem, atque extremam captiuitatem gentibus populiſque minantur, Deos etiam, quorum tutela et patrocinio illi fiderent, eadem calamitate inuoluere, vt vna Deorum vanitas, & populorum arguatur ſtultitia. Iſai.47. Sic Iſaias: Contritus eſt Bel, contritus eſt Nabo: facta ſunt ſimulachra eorũ beſtijs. Hunc autem eundem locum & Amos tractat, qui parem exitum Ammonitarum dijs, ſacerdotibus, populoq. prædicit. Neque verò ex nihilo eſt quòd Latinus interpres nomen, vt hebraicè erat, reliquit. Melchom, cuius nominis gemina ſignificatio eſt: aut enim regem, aut angelum, ſiue nũtium ſignificat. Ex quo factum eſt vt quidam regem eorum interpretarentur, neque tamen regem hominem intelligerent, ſed Deum quempiam eſſe ſuſpicarentur. Huius ſententiæ D. Hieronymus fuiſſe nobis videtur: qui niſi huiuſmodi quiddam ſentiret, ſacerdotes pro Principibus non poſuiſſet, quod rectiſſimè quidem fecit. Nos igitur rem ipſam aperientes Melchom angelum ſiue nuntium Stephanus. eorum dicimus; quòd ſanctiſſimũ apud Ammonitas numen Mercurius, Stephano Geographo auctore, haberetur; quem Malech, vel Malcho appellabát, quòd animarum ductorem eſſe crederent, immortaliumque Deorum nuntium. Id verò numen his nominibus non ſolùm Greciæ, ſed barbaris etiam gentibus celebre erat. Quamobrem Diuus Acto.14. Paulus à Lycaonibus pro Mercurio Deorum interprete, verbique & orationis duce eſt habitus. Dijs autem nomina non eadem apud omnes gentes erant, ſed alia apud alias, pro linguarum, ſermonumque, & pro numinis etiam rationibus habebantur: vt ei quem Latini Mercurium à mercibus, mercatoribusq. tuendis vocabant, Græcum nomẽ Hermes, hoc eſt interpres fuit: quem aliàs etiam Angelum, ſiue nuntium Homerus, Pindaruſque cognominant, eandem omnino cum Ammonitis rationem ſecuti. Huius Dei, Horat.lib.1. ſiue Dæmõ is, ſiue potius nihili, numina omnia Latinus Poeta hymno edita ſignificabat.

Te canam magni Iouis & Deorum
Nuntium &c.

Et paulo inferius:

Tu pias lætis animas reponis
Sedibus, virgaque leuem coërces
Aurea turbam, ſuperis Deorum
Gratus & imis.

IBIT igitur in captiuitatem eorum Angelus, Deorumque interpres Mercurius, [*& Principes eius;*] hoc eſt, vt Hieronymus dicit, ſacerdotes: Nam verbum hebraicum miniſtros ſignificat: & populus eius, quod nec Deus populo ſuo, nec populus Deo ſuo auxilio eſſe potuerint; ſed ne pientiſſimi etiam erga propria numina ſacerdotes periculum,

aut

aut prædicendo canere, aut ſacrificando, ſupplicandóve, valuerint deprecari. Idē ipſum & Hieremias prædicit: Accingite vos cilicijs, plangite & circuite per ſepes: Quoniam Melchum in tranſmigrationē ducetur; ſacerdotes eius & principes, hoc eſt miniſtri eius, ſimul. (Hier.49.) Satis autem ſcita irriſio in Melchum; quod qui deorum, hominumque nuntius ſit, tamen capiendus, abducenduſq. fuerit, cùm naturæ lege, gentiumq. more, nuntijs & interpretibus liberum ſemper ius, immuniſque ratio, atque legatio ſit: tamen quē pacis interpretē, & nuntiū, curatorēq. ex officij & numinis ratione eſſe oportuit, is primus captiuus ducatur, vt nulla populis, qui in eius tutela fuerant ſalutis reliqua ſpes ſit. Antiquū autem fuit cum eorum qui victi fuerant ſpolijs deorum, etiam quæ ab ipſis colerentur ſimulachra à victoribus in perpetuū ignominiæ monumentū deportari. (Cice. in verr. act. 6.) Ita Pœni quibuſdam Siciliæ oppidis captis atq. delectis, omnia quæ ornamento vrbibus eſſe poſſent Carthaginē deportauerunt, in quibus Dianæ ex ære ſimulachrum, ſumma apud Segoſtanos atq. antiquiſſima præditū religione; & Mercurij etiam ſignum, qui ſacris aduerſarijs à Tindaritanis, ac ſumma religione coleretur; aliaſq. plurimas deorū ſtatuas, quas P. Africanus, capta demum Carthagine, ſuis vrbibus reſtituit. Ita numina illa calamitatibus, tumultibuſq. bellicis obnoxia erant, vt & à victoribus deportarentur, & redemptorem aliquem, à quo reſtitui in antiquas ſedes poſſent, deſiderarent.

CAPVT II.

HAEC dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Moab, & ſuper quartum non conuertam eum? eò quòd incenderit oſſa regis Idumææ vſque ad cinerem.

MOABITÆ ab eodem cum Ammonitis patre, altera verò matre, Lothi etiā natu maiore filia oriundi fuerunt. Fuit autē his Moab pater, à quo vrbs primū, deinde & regio tota nomen accepit, ſolo ipſo vinearū feraciſſimo terra fuit, Amorrhæorū antea poſſeſſio. Euſebij temporibus vrbs Moab Areopolis dicta fuerat: vicinas autem Ammonitis Moabitæ ſedes habuerunt. (Ioſu.15. Cam. hi. Euſeb.) Hos ob tria illa communia gentium ſcelera, vanū cultū, inceſtum, & homicidiū grauiſſimo ſupplicio dignos ob quartum tandē afficiendos prædicit Vates. Quarti verò expoſitionem, quòd paulò difficilior inuentu ſit, certis quibuſdā rationibus inueſtigabimus. Cauſa autem huiuſmodi eſt: [*eò quod incenderit oſſa regis Idumææ vſq. ad cinerem*, vel, *vſque ad calcem*:] nomen enim Hebraicum calcē magis, quam cinerē ſignificat. Dictum nobis in ſuperioribus fuit, oēs has gentes in crimen fuiſſe à Deo vocatas, quòd à ſingulis quartum aliquod ſcelus inſigne, indignumq. facinus aduerſus Iſraëlem fuerit admiſſum, ita vt quicunq. ex finitimis populis vel nocuerunt, vel vt Iſraëli noceretur effecerunt, in iudiciū fuerint vocati: atq. prima Damaſcus rea conſtituta eſt, quòd infeſtiſſimū atq. ignominioſum bellū attulerit Galaaditis. Secunda Gaza; & tertia ſimul Tyrum, quòd icti cum Iſraël fœderis iura violauerint, atq. Idumæis captos Iſraëlitas prodiderint. Deinde verò Idumæorū facta mentio, & cauſa expoſita quamobrē Iſraëlitas promiſſam regionē occupaturos impedire fuerint conati; nimirum quòd mala mēte maloq. aduerſum fratrē ſuum animo iam olim fuiſſent, occultoq. ſemper, & ſæpe etiam aperto flagrarēt odio. Itaq. Damaſcenos & Idumæos bellū cum Iſraëlitis grauiſſimū geſſiſſe intelligimus; cæteras verò gentes his bellis cauſæ, vel occaſioni, vel etiam auxilio fomentoq. fuiſſe: Ammonitæ enim in Iſraëlitarū agros inuadentes, exēplo cōmoditatique Damaſcenis fuerūt, vt impetus in finitimos Galaaditas fieret, quorū res ipſi primū detriuerant montibus abruptis, & prægnantibus etiam feminis diſſectis. Bellum autem ab Idumæis allatum Gazitis & Tyrijs, facillimum ad captiuos Iſraëlitas abducendos atq. tradendos patefecit aditum. namque turbatis ea tempeſtate rebus, minus caueri ea iniuria, minus vnde illata eſſet, cognoſci, & minus ab ijs quibus inferebatur, declinari aut vindicari poterat. Nunc verò quæ occaſio Idumæis fuerit, quæ cauſa, vt initum cum Iſraëlitis fœdus violauerint, atque ad antiqua odia depromenda denuo redierint, hanc occaſionem Vates perſequitur. Ea autem res ſic habet: Idumæi & Iſraëlitæ atque Iudæi fœdus inierant, dextraſque ſibi mutui auxilij atque ſocietatis tetenderant: idque Elizæi vatis temporibus, cum Ioſaphat Iudæis, Ioram verò Iſraëlitis imperarent. namq.

ea tempeſtate tres hi reges ſimul coactis in vnum copijs, bellum cum Moabitis ob negata Iſraëli tributa ſuſceperunt, reſque illis ex ſententia geſta erat, niſi Moabitarum rex iam deſperata ſalute in Idumæos irrumpens grauiſſimam cõmentus eſſet rem. Nam regis Idumæorum filium eo congreſſu arreptum, abductumque ſuper murũ paterno in conſpectu combuſſit: quòd hoc modo vel deos placari, vel patris impetum frangi, vel ſuam iram ſatiari poſſe putaret. Neque verò opinionẽ fefellit euentus: Etenim Idumæorum rex duriſſimo ac nefariò perturbatus ſpectaculo (vehementiſſimum enim huiuſ-
Eccle. 34. modi dolorem eſſe diuina Philoſophia docet, ſicut ſcriptum eſt: vt qui ſacrificat filiũ in conſpectu patris, &c.) & Moabitarum penè iam captam obſidione vrbem reliquit, & animum ab omni alia cogitatione ad antiquas erga Iſraëlem inimicitias, atq. odia, bello & armis perſequenda traduxit: deteſtabile ſibi id omen interpretatus, regnoque ſuo exitiale, quod quibuſcum antiquas geſſiſſet inimicitias, cum ijs modò ſocietatem in au-
2. Reg. 4. ſpicato fœdere confirmaſſet, ſicut ſcriptum eſt: Quòd cum vidiſſet rex Moab præualuiſſe, ſcilicet hoſtes, tulit ſecum ſeptingentos viros educentes gladium, vt irrumperent ad regem Edom, & non potuerunt. arripienſque filium eius primogenitum, qui regnaturus erat pro eo, incendit eum holocauſtum ſuper murum; & facta eſt indignatio magna in Iſraëlem, ſtatimq. receſſerunt ab eo, & reuerſi ſunt in terram. Quoniam autem non ſolùm pueri caro, ſed oſſa etiam contumelioſiſſimè combuſta, in cinerem calcemque redacta ſunt, vt nomen holocauſti indicat, ait Vates: [*Vſque ad calcem.*] Chaldæus verò interpres antiquæ auctoritatis ſcriptor, iniuriam etiam vlterius proceſſiſſe ait: Nam quòd calcem potius, quàm cinerem Vates dixerit, ſic ille interpretatus eſt: vt cinere ex oſſibus pueri facto, qui ob materiæ duritiem tenacior eſſe, calciſque ſubire vſum potuit, tectorium muris induci, Moabitarum curauerit rex. Sic enim ille interpretatur: [*eo quod incenderit Oſſa regis Edom, & extenderit ea in tectorium in ædibus.*] hæc igitur ſocietatis dirimendæ, incendendæque inimicitiæ cauſa Idumæis fuit: quam cauſam Moabitarum Rex crudeliſſimo commento excogitauerat. Itaque Moabitæ Idumæis violandi erga Iſraëlem fœderis auctores fuerunt. Idumæi verò Phœnicibus & Palæſtinis abducendi, vendendique Iſraëlitas occaſionem, commoditatemque crearunt. Hanc igitur Moabitarum grauiſſimam culpam, grauiſſima etiam pœna ſecutura fuit.

Et mittam ignem in Moab, & deuorabit ædes Carioth: & morietur in ſonitu Moab, in clãgore tubæ & diſperdam iudicem de medio eius, & omnes Principes eius interficiam cum eo, dicit Dominus.

Carioth regia Moabitarum ciuitas, calamitatem bellique cladẽ cum iudice ſuo hoc eſt rege, (cui ab officio iudicis fuerat cognomen) & cum toto magiſtratu acceptura cùm ſit, cæteras minores, minuſque munitas vrbes periculum non eſſe euaſuras confirmabit: qua in re diuinum iudicium & conſilium ſpectare oportet, quo humanæ cogitationes, commenta atque ſtudia excidi, impedirique perſæpe ſolent. Nam qui exuſto Idumæorũ regis filio, ſecuritate perpetua frui ſperauerãt, & nec ab Iſraële, nec ab Edom ſibi timendũ quicquã putauerãt, cõmento eodem maiorẽ ſibi & grauiorem cladẽ moliti ſunt; imo etiã mortem acerbiſſimã: Nam bello ac militari ſtrepitu & crudelitate Moa-
Ierem. 43. bitæ cũ rege magiſtratibuſq. ſuis peribunt. Sic etiã Ieremias: Iudicium venit in terram campeſtrẽ, & ſuper Helon, &c. & ſuper Carioth, & ſuper Boſra, & ſuper omnes ciuitates Moab, quæ longè & propè ſunt. Carioth autẽ multitudinis numero vrbes ſignificat: Sic enim quibuſdã locis plurale nomen eſt, vt Athenæ, Thebæ & Burgi. Ex his autẽ Amoſi vatis ſermonibus, vt ex alijs etiam diuinorum librorum locis didicimus, præter tria illa communia gentium omniũ nefaria ſcelera, vani cultus, inceſtus & homicidij, quæ ſpontè & ſummo ſtudio ſuſcepta ab eis ſunt, hæc etiam ſex grauiſſima flagitioſiſſimaque eſſe, & quæ diuinam vltionem in gentibus, atq. ex legibus, nationibus moliantur: nempè inhumanam in eos qui victi illegitimo bello fuerint, ſæuitiam, fœderis violationem, captiuorum ſine bello abductionem atque proditionem, iniquam fraternæ neceſſitudinis & coniunctionis proditionem, iniquam inimicitiarum inter eos qui naturæ & voluntatis coniunctione inter ſe conueniunt, procurationem. quibus in rebus magnus ſe ad dicendum

dicendum campus, eloquentiſſimo cuique Theologo, magnus inquam ad communem vitam inſtituendam aperit, quē percurrere noſtri nunc inſtituti non eſt; ſed tempus eſt, vt relictis gentibus Vatem ad ſuos ſe recipientem, verbaque facientem audiamus.

Sic dicit Dominus, ſuper tribus ſceleribus Iuda, & ſuper quartum non conuertam eum? eò quòd abiecerit legem Domini & mandata eius non cuſtodierit.

NE ſuam cum aliarum gentium cauſa Iſraël conferendam non eſſe defenderet; quòd aliæ nationes indignæ eſſent, quæ cum eo cōpararentur, vtpote incircuncisæ, obſcuræ, dignitateque minores, quòd ſi paria maximè ſibi & illis ſcelera fuiſſent, longè tamen diſparem perſonarum eſſe rationem. Quamobrem non idem criminis atque iudicij genus omnes fore ſubituros: Multum enim refert an priuatus aliquis, obſcuruſque homo, an illuſtris, nobiliſſimuſque in idem vocetur crimen. Huic propter perſonæ dignitatem magis eſſe ignoſcendum; illi verò ob vilitatem & obſcuritatem non eſſe parcendum. Nihil igitur ad ſe pertinere, quæ de alijs gentibus ab Amos prædicerentur; ſe enim populum eſſe præ omnibus alijs orbis nationibus electum, maximiſque honoribus illuſtratum; cuius res tanta mole, tanto olim conſilio, iudicioque firmatæ, non ita facilè, vt cæterarum gentium perire poſſent. Ne ergo Iſraël hac ratione iudicium ſibi effugiendū putaret, Iudaicarum etiam rerum, culpæ, criminis & pœnæ futurum exemplum Vates appoſuit, vt hoc argumento diuini iudicij probaretur æquitas: Nullam namque Deus in iudicio perſonam reſpicit, neque humanis illis rationibus, genere, nobilitate, opibus, potentijs, & antiquitate ducitur, ſed ſi paria omnino ſcelera, diſpareſque perſonæ ſint, eum grauius punit, quem minus vt puniretur commiſiſſe decuerat, ſicut ſcriptum eſt: Qui peccauerit mihi delebo enim de libro vitæ, & rurſum: Potentes, inquit, potenter [Exod.] tormenta patientur. Producitur autem Iuda in iudicium populus non obſcuriori quidem quàm Iſraël genere; multis autem & maximis honoribus longè illuſtrior: namque [Sapien. 6.] ex eodem patre cùm omnes duodecim tribus ortæ eſſent, tamen Iudæ primogenituræ ius, & princeps in fratribus ſors, regiaque dignitas ceſſerat: adde vrbis maximæ dignitatem, templi, ſacrorumque honorem, & legis cuſtodiá: quibus in rebus omnibus Iudaica tribus cæteris præfecta, prælataque fuerat. Cùm autem omnia hæc Iudæ, officium religionemque deſerēti, nihil obſtitiſſent, quò minus grauiſſimum violatæ pietatis ſuppliciū eſſet ſubeundū; inde conſequitur, nulla aut pari, aut maiori, aut minori ratione æquiſſimum iudicem Deum euadere Iſraël poſſe: Nam ſi tribus illis communibus omniū gentium ſceleribus Iuda contaminatus, pares aut etiam maiores pœnas commeruerat, quas quartò etiam facinore adiuncto iam iam proximè daturus accelerauit; vt iiſdem, atque etiam grauioribus flagitijs coopertus Iſraël, ſimiles quidem, ſed grauiores multo pendat æquiſſimum eſt. Itaque hoc quod Iuda etiam in crimen, iudiciumque vocatus ſit, vatis argumentationem contentionemque amplificat & confirmat. Tribus ergo ſceleribus communibus Iudam etiam fuiſſe notatum, nempè idolorum ſeruitute, homicidio & inceſtu, hiſtoriarum & vaticiniorum omnes ferè paginæ teſtantur: Manus veſtræ, ait [Iſai. 1.] Deus, ſanguine plenę ſunt, & apud Hieremiá: Quia adulterijs repleta eſt terra. De vano [Hier. 23.] autem & impio cultu ſcriptum eſt: Quia fornicans fornicata eſt terra à Domino Deo [Oſeæ. 1.] ſuo. His autem quartum omninò flagitioſiſſimum addidiſſe, quod cùm primis erroris temporibus quando ſimulachrorum, vanorumq. numinum cultus ſuſceptus illis fuiſſet; tamen ex diuinis legibus & inſtitutis Reſpublica adminiſtrabatur: & quanquam alia etiam numina recepta eſſent, Deum tamen patrum ſuorum coli profitebantur, eiuſque legem ſacram, perpetuamque fore prædicabant, donec paulatim creſcente impietate error penitus exuctus, omniſque veræ pietatis ratio reiecta eſt: Nam qui ſimulachrorum cauſam procurabant, atque ex eo miniſterio & rebus, & honoribus ſuis conſuli melius poſſe putabant, ſummo ſtudio, cura & diligentia effecēre, vt ſuperſtitione deceptus populus ſuis potius placitis & inſtitutis, quàm diuinis legibus obtemperaret; atq. ita paruis initijs inſinuata vanitas, à veritate tandem deficere penitus coēgit, vt pro lege diuina, humanis & impijs præceptis vſi, omnem antiquæ religionis, omnem Reipublicæ faciem, ſtatum atque ordinem inuerterent; neque integri aut ſani aliquid, aut quod eum quem olim tenuerat locum tueretur, reliquum fuit; adeò hoc malum inualue-

inualuerat, vt præter vnum legis librum, qui inter templi ſupellectilem ab Helchia ſacerdote inuentus fortè eſt, nullus alius extaret; cuius tamen lectionis, vt ab illis moribus & præſenti diſciplina vehementer diſſentientis, admiratione atque ſtupore Rex & regij miniſtri, veluti portento aliquo oppreſſi fuerint, eamque rem expiatione 2 Reg.22. dignam eſſe cenſuerint: tanti eſt errorem ſemel admiſiſſe,& ab antiquo inſtituto alienæ diſciplinæ partem aliquam ad communem morem vſumque transferri. Hoc ergo quartum ſcelus eſt, non ſolùm quòd ſuperſtitionem admiſiſſet, ſed quòd Dei cultus, diuinaque lex omnino iam repudiata, antiquata, atque obſoleta apud eos fuerit, vt nō Deus, vel cum alijs numinibus vnà coleretur, ſed numina tantùm vana, contempto repudiatoque Deo, in honore eſſent. Legem autem abiectam, & mandata non cuſtodita dicit: vtroque autem nomine ea præcepta atque ea inſtituta ſignificantur, quæ ad priuatos mores componendos, atque ad publicas ciuileſque res gerendas ſpectant. Lex enim Hebraicè Thora, hoc eſt, doctrina timenda præcipiens dicitur: Mandatum verò hhoq, deciſionem propriè Latinè ſonat, Hiſpanè *fuero* nuncupatur; eaque complectitur, quæ ad ciuiles res rectè gubernandas referuntur. Huius autē ſceleris cauſam, eam quam diximus eſſe indicat, quod ſpecie quadam recti & pietatis decepti, falſis doctrinis, & mendacibus vatibus audiendis, vaniſque cultibus animos quotidiana exercitatione aſſueuerint.

Deceperunt enim eos mendacia ſua, poſt quæ abierant patres eorum.

QVAM difficile genitus ſemel in animis hominum error, maximè autem ſuperſtitionis, deponatur, ex hoc loco docemur; quantumque caueri oporteat ne quid praui aut falſi admittatur, eadem opera à Vate monemur. Namque ſuperſtitionis vanitatem a parentibus ſemel ſuſceptam, & vanam etiam nulliuſque momenti ab iiſdem cognitam, tamen filij non dimiſerunt, ſed planè fouere, & cum veræ etiam religionis ruina prouehere ſtuduerunt.

Et mittam ignem in Iudam, & deuorabit ædes Hieruſalem.

NABVCHODONOSORIS gladium Iudæam vaſtaturum, igniſq. habiturum inſtar ignem appellat; quem funeſtū etiam, ac templo ab eo inferendū prædicit, qui regia Hieroſolymorum palatia, hoc eſt, templum illud toto orbe celeberrimū, abſumpturus erat: Namque cōmuni nomine illud templum HECHAL, hoc eſt palatium dicebatur, quòd Isai. ea ciuitas regis magni Dei eſſet, in qua illi ara & focus fuerit, ſicut ſcriptū eſt: Hæc dicit Dominus cuius ignis in Sion, & caminus in Hieruſalem. Stragem ergo Iudaico populo à Chaldæis venturam, & horrendum templi incendium præcinit: Hæc enim ſors eſt eorū, qui legem abiecerint diuinam, ſeſeque à Deo Rege abalienauerint: neq. enim ſi corrupti animi & impietate perditi fuerint, vlla alia templi maieſtas, aut ædificiorū ſtructura Deū morari poteſt, quò minus eo populo cuius cauſa templum ſacratum eſt repudiato, cætera Luc.22. etiam ruere & perire ſinantur. Vides, inquiunt Apoſtoli, hos lapides atq. templi magnificam ſtructuram? Amen (reſpondit Ieſus) dico vobis non relinquetur lapis ſuper lapidē qui non diruatur. Hactenus quæ eſſent terna illa ſcelera ſingulis in gentibus accuſandis repetita diximus, & quartum etiam vnicuique genti in Iſraëlitas admiſſum. quamobrem diuinum in ſe iudiciū maturaretur, intelleximus; atq. oſtendimus crudelitatem, perfidiam, communis iuris violationem, alienorum agrorum inuaſionem, antiqui odij atque inimicitiarum obſeruationem, fraterni fœderis, paciſque violandæ procurationem, maxima eſſe & flagitioſiſſima ſcelera, quæque Deum poſtulent vltorem & vindicem. ex quibus omnibus conſurgit illa quā Vates in Iſraëlitarum accuſanda cauſa inſtituit cōparatio. Nā ſi Damaſceni, Gazethęi, Tyrij, Idumæi, Ammonitæ & Moabitæ, quòd huiuſmodi iniurias Iſraëlitis intulerint, pœnas dabunt, qui fieri poteſt vt ſeuerum eorundem flagitiorū Iſraël ipſe non experiatur iudicium? quamuis antiquitate, quamuis nobilitate, quāuis illuſtribus alijs & maximis honoribus nitatur, quòd neque Iuda his omnibus rebus illuſtrior potuerit effugere? Nunc verò deinceps contentionis & totius argumentationis complexionem Propheta parat; atq. ipſos Iſraëlitas, ad quos legatus erat, in crimen vocat, imprimiſq. rem illorum omnem breuibus proponit, quam longa deinceps oratione perſequitur.

Hæc dicit

Hæc dicit Dominus ſuper tribus ſceleribus Iſraëlis, & ſuper quartum non conuertam eum? pro eo quòd vendiderit pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis.

QVANQVAM ſcelera & peccata omnia, quæ ab hominibus priuatè aut publicè ſuſcipiuntur, iuſtiſſimè (niſi corrigãtur, & grauiſſimè punire ſoleant; eorũ tamen quoddã eſt, quod Dei irã differri non patitur: id nimirũ quod nõ ſolùm priuatos ſingulorum hominũ mores corrũpit, ſed quod ius, æquitatemque, & publicã fidem prodit, quodq. homines ad eam inſaniam adigit, vt in ſeſe inuicem iniurij ſint. Hoc autẽ genus Latini non ſatis apto vocabulo iniquitatem vocant, fortaſſe aptius iniuriã diceres; Hebræi verò aptiſſimo hhamacz dicunt; de quo nomine apud Habbakuq plenius à nobis dicitur. Hiſpani hoc genus Aggrauio; Itali Torto dicunt. Namq. in alijs ſceleribus, quibus ſeſe homines cõtaminare poſſunt, diuina patientia maximè oſtenditur, quæ diutius diſſimulare atque expectare ſolet, ſi quando conuertantur & ſanet eos, vt in ſuperſtitione, in erroribus, impietate, in honeſtate violata, in nimio voluptatis ſtudio, quorum ſupplicio ſi multi in hac vita caruêre, æternas tamẽ gehẽnæ pœnas, quæ impios omnes, & ſceleratos, poſt mortem manẽt, ſubierunt. Hos autem quoad viuerent expectabat Deus, vt pœnitentia aliquando ductos & reſipiſcentes, miſericordia afficeret, ſicut ſcriptũ eſt: Diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam, &, Propterea expectat vos Dominus vt miſereatur veſtri. Hinc eſt quod nec à Deo abalienatæ gentes, nec errantes veritatis ignoratione nationes, nec errorẽ, hæreſimque fouentes prouinciæ, adeò celeres peccatorum ſuorũ pœnas publicè dant, vt in vnum atque alterum, & interdum in plura ſecula, huiuſmodi publica differatur animaduerſio. Quia nondum, inquit Deus, cõpletæ ſunt iniquitates Amorrhæorum. Verùm enimuerò cùm alijs priuatis ſceleribus, illud etiam publicum iniquitatis acceſſit (iniquitatẽ autem hoc loco iniuriam alteri quocunque modo illatam definimus) tum verò certæ ſcelerum omnium pœnæ parantur atque inſtant: Namque ea iniuriæ natura eſt, vt dilatam animaduerſionem, vltionemq. maturet atq. acceleret: atq. ita in diebus Noë, nullam aliam grauiorem diluuij in terras inducendi, nullam accelerandi certiorem cauſam, quàm iniuriam fuiſſe legimus. Et vidit Deus terrã, & ecce corrupta erat; corruperat enim omnis caro viam ſuam ſuper terram: Et Dixit Deus ad Noë, finis omnis carnis venit coram me, quia repleta eſt terra hhamacz à facie eorum, & ego delebo eos cum terra. Sodomorum finitimarumque vrbium euerſionem, addita flagitio iniuria intulit. Singularum porrò nationum quas Amos hactenus notauit terna ſcelera, quartum quoque, idque iniuriæ Iſraëlitis publicè illatæ, auxerat & cumulauerat, certamq. ac maturam parauerat vltionem. Iuda etiam in crimen iudiciumq. vocatus, capitis ſententiam ſubijt, propterea quòd præter tria illa communia, quartum quoq. iniuriæ in Deum admiſiſſet: repudiauerat enim legem, Deiq. dignitatem violauerat, fidem prodiderat, diuinũq. omne creditum abiurauerat. Igitur omnium horum ſcelerum reus factus Iſraël, ſeuerum etiam iudicium ſubeat oportet. Id autem Amos ſigillatim probat, nullũ eſſe iniuriæ genus ex ijs, quibus aliæ gentes notatæ ſunt, quo Iſraëlitæ non teneãtur: Namq. ſuperſtitione, inceſto & homicidio illos etiam flagrare, manifeſtum per omnes hiſtorias eſt; quarto autem quoque iniuriarum etiã nobilitari, id ſigillatim docet. Namq. vt Gaza & Tyrus prodebant, & vendebant Idumæis eos, qui ſalutis cauſa ad ſe cõfugerãt, quoſq. ſeruandos curari oportuerat; ſic filij Iſraël iuſtorum hominum cauſam in iudicio prodebant, atq. aduerſarijs argento accepto vendebant: ita vt ſi is, à quo iura, legeſque ſtarẽt, diues eſſet; ditioris tamẽ aduerſarij largis muneribus premeretur. Sin verò pauper, vili etiam pretio, nimirum duorum calceorum, proderetur; adeò omnium iura, dignitas, ſalus, & æſtimatio venalia illis, ſeu teſtibus, ſeu iudicibus erant; vt facilè victoriam ſibi iniquiſſimus quiſq. promittere de innocentiſſimo quoq. poſſet, dummodo pro perſonarũ ratione pretiũ etiam impenderetur. [*Pro argento iuſtum, & pauperem pro calceamentis:*] Hebaicè, *calceis duobus* eſt: Namque duali numero nomen pronuntiatur; vt viliſſimũ pretiũ ſignificaret: quo argumento Iſraëlitæ vltra Tyrios & Gazitas ſceleris grauiſſimi tenẽtur; quòd illi Iſraëlitã virum, ſiue iuſtũ, ſiue iniuſtũ, Idumæis: hi verò proprios fratres, iure ſuperiores, fortuna miſerabiles, iniquiſſimis proderent, & traderẽt aduerſarijs. Neq. verò minoris inhumanitatis & crudelitatis eos inſimulari, quàm Damaſcenos; ſiquidem

Margin: חמס — Exod. 20. — Iſai. 30. — Gen. 15. — Gen. 6.

illi in tribulis ferreis triturauerant Galaad: apud Iſraëlitas verò pauperes omnes magno contemptu, magnaque ignominia à potentioribus, ditioribuſque afficiebantur, atque indigniſſimis modis, leui de cauſa, vexati peſſundabantur; id quod habitus ipſe ſordidus atque ſorditatus arguebat: pauperum enim capita puluere conſperſa conſpiciebantur, quòd oppreſſi atque iactati à potentioribus terram vertice ſæpe ferire cogerentur, atque raptatos pulueres in capillis combiberent, & ſordes contraherent. Hoc enim maximæ oppreſſionis ſignum eſſe ſolet. Igitur & damaſcenos hoc etiam iniuriarum genere Iſraëlitæ ſuperabant: id adeo ſic Vates ait:

Qui conterunt ſuper puluerem terræ capita pauperum; & viam humilium declinant.

MAXIMA enim iniuria, & expiandum nefas eſt, natura pares, æqualeſq. homines, quòd fortuna impares ſint, contemptui, deriſioni, & contumeliæ expoſitos ſibi eſſe exiſtimare: calumniæ hoc inuiſum genus, & diuinarum legum ac publicæ libertatis op-
Pſal.72. preſſio Deo vltori vindicanda ſuſcipitur, ſicut ſcriptum eſt: Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. Viam autem humilium declinare, eſt commune ius libertatemque prodere; ita vt in omni re inferior ſemper pauperiorum cauſa ſit, eò ſolùm nomine quòd pauperes ſint. Atque ita hunc locum explicat Chaldæus, *& iuri obſcuriorum aduerſatur*. Puluerem autem ſordidationis, oppreſſioniſque ſignum eſſe, & noſtri, & exteri auctores docent. Quoniam humiliata eſt in puluere anima noſtra. Sic Homerus Dolonis oppreſſionem & caſum pulueris vertice
Hom.Ilia 11. collecti, imagine ſignificauit. Quòd autem filij Iſraëlis naturæ neceſſitudinem, & iura omnia, officiumque ſanguinis atque generis, magis etiam quàm Idumæi prodiderint; ex eo manifeſtum fit, quòd Idumæi naturalem tantùm fratrum concordiam neceſſitudinemque violauêre, & miſericordiæ, quæ ſancta illis eſſe debuit, obliti, fratres gladio perſequerentur. At verò Iſraëli, nullum neque diuinum, neq. humanum ius, aut officiũ, ſanctum, integrumque relictum eſt, ſed omnis omnino & fraterna & paterna obſeruãtia, omnis totius honeſtatis colendæ ratio derelicta, reiectaque eſt; non ſolùm vt frater fratrem non erubeſcat, & obſeruet, ſed neque pater filium, filius patrem moretur, quo commune omnibus ſanctitudinis ius violetur & prophanetur: ſiquidem

Filius & pater eius ierunt ad puellam, vt violarent nomen ſanctum meum.

GRAVISSIMVM enim & flagitioſiſſimum ſcelus eſſet, ſi frater puellã fratris ſponſam corrũperet: Namq. hoc piaculum diuina lege vetitum eſt, vt quòd ſanguinis generiſq. ſanctitudinem polluat, ſed multò etiã grauius eſt, eandem puellam, aut filio deſponſatam à patre, aut patri etiã à filio pollui. Cuiuſmodi portentoſus inceſtus diuinæ, ſacræque religionis maieſtatem, dignitatẽ atq. decus obſcurat & extinguit: Namq. religionis neceſſitudine fratres omnes eſſe oportuit vnius communis omnium parentis & legiſlatoris filios: naturæ autem lege, & patres filijs obſeruandi, & filij patribus honeſtatis exemplo inſtituendi fuerunt. Atq. hæc ſanctitudo inuiolabilis illis eſſe debuit, qui præter omnes alias gentes ſegregati, delectique fuerant, vt naturæ pietatiſque decus conſeruarent, ſicut
Leuit.19. ſcriptum eſt: Sancti eritis mihi, quoniam ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. & rur-
Deut.7. ſum: Vocati eſtis in nomine meo, quia populus ſanctus tu Domino Deo tuo. Puellam autem non meretricem intelligimus, ſed viro ſponſam, aut certè nubilem, & in paterna domo coniugio dedicatam. Naghara enim hoc in diuina lege ſignificat; quo nomine & Dina, & Rebecca, & Rachel dicuntur. Zona autem meretricem ſiue quæſtuariam Latinè ſonat: neque verò ad meretricem, ſed ad puellam dixit propheta. Igitur aut pater propriã filiam domi ſedentem vnà cum filio vitiabat, aut nurum pater, aut nouercam filius, aut vterque alienæ filiæ pudicitiam ſimul expugnabant, aut ſingula hæc ſcelera ab alijs atque alijs admiſſa, diuinæ religionis ſplendorem polluebant, & quòd ijs modis legis violaretur ſanctitudo, & Dei ſanctiſſimum nomen pollueretur: Namque populum his moribus Dei populum appellare, diuinum nomen polluere eſt: quaſi verò tam nefarijs flagitijs nobilitatus populus, puriſſimo ſanctiſſimoq. numini gratus eſſe poſſit. Omnia autem ſcelera illa quæ à nobis indicata ſunt, hoc vno genere contineri res ipſa docet. [*Filius & Pater eius ierunt ad puellam*:] ita vt flagitioſiſſimo inceſtus genere, & gentibus etiam ignoto, Iſraëli-

Iſraëlitæ flagrarent. Omnino auditur inter vos fornicatio,& talis fornicatio,qualis neque inter gentes; ita vt vxorem patris ſui quis habeat. Ex qua Apoſtoli oratione manifeſte apparet, huiuſmodi ſtupra nefaria omnino gentibus exiſtimata, & pro portento, ſi quando extitiſſent, habita fuiſſe: *Quem patitur dormire nurus corruptor auaræ?* aiebat Satyricus. Ammonitarum autem ſceleri non diſſimile, diſpar tamen, & grauius multò, aliud Iſraëlitarum flagitium fuit: Ammonitæ enim montibus multo opere ac labore ruptis, vicinorum terminos violare, agroſque alienos coarctare, ſuos dilatare conati ſunt: Iſraëlitæ verò fratrum etiam ſuorum pauperrimorum fortunas per fraudem, per dolum & iniuriam, per calumniam inuadebant, miſeroſque & argento, & veſtibus expoliabant, atque ijs rebus nullo ſibi labore partis fruebantur, & ad nefariam voluptatem abutebantur, quæ fratribus ſuis non ſine magno ſudore comparata fuiſſent: Etenim aut vſura & fœnore, aut calumnia à ditioribus, vt nunc fit, tenuioris fortunæ homines oppreſſi, & iniquo iudicio damnati, quicquid pecuniæ domi eſſet imprimis exoluere, deinde cùm id pro mulctæ ratione non ſatis eſſet, indumenta & ſtragulæ veſtes pignori tradere cogebantur. Hæc autem res, vt nullo negotio parari, ita nefario otio illis profundi ſolebant: Namque in ſacrilegis illorum epulis & conuiuijs adornandis, quæ frequentiſſima in vanorum deorum honorem agitabantur, argentum conſumere, veſtes autem pro culcitris ſubſternere conſueuerant, ita vt alterius nudi & egentis fratris rebus & ſuppellectili, alter profuſè, impiè, & luxurioſè abuteretur. Hoc eſt quod dicit:

1.Cor.5.
Iuuen.Saty.1

Et ſuper veſtimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare; & vinum damnatorum bibebant in domo Dei ſui.

VESTIMENTA non ſolùm quibus induimur, ſed quibus in lectis & cubilibus vtimur, imò & aulæa etiam dicuntur; accumbere autem olim comedentes, in conuiuijs præſertim, conſueuêre. Hoc verò ab iſtis iuxta omne altare factitatum ait, vt frequens luxuriæ & delitiarũ ſtudiũ cum ſuperſtitione coniunctum ſignificaret; rerum autem profuſio exiguũ in pariendo, aut nullũ laborẽ cõſumptum fuiſſe arguit. At verò cõnexa hæc eſſe, & alia alijs cognata videtur, vt ſuperſtitionẽ, voluptates & delitias luxuria pariat atq. alat; luxuriam verò calumnia & iniuria ſuſtentet: Neque enim quis & voluptati, & diuitijs comparandis, niſi alienis rebus inſidiatus fuerit, operam dare poſſit. quam quidem rem antiquus ille vates Pindarus eleganter docuit, iniuriam enim, ſaturitatis matrem audaciloquam nuncupauit: *Vinum damnatorum* Hebraicè *oppreſſorum* dicitur, vt iniuſtè mulctatos eos fuiſſe oſtendatur, [*in domo Dei ſui,*] quod ipſi ſibi adoptauerant numen; non veri quidem Dei, ſed falſo nomine Dei ſui appellati; qui qualis eſſet, ipſa colendi ratio arguebat. Atque hac etiam in re Iſraëlitarum ſcelus, Moabitici regis indignum facinus vincit: Namque ille vnum tantùm hoſtis ſui filium ſuper murum ſacrificauit: Iſraëlitæ verò epularia ſacrificia, vino atque libaminibus ex multorum fratrum ſuorum oppreſſione comparatis, frequenter factitant; neque ſuper murum, ſed ſuper miſerorum veſtibus in omni deorum ſuorum altari res agitur, vt præter acceptam iniuriam indigniſſimo etiam ſpectaculo miſerrimi homines aſſiduè vexentur. Id autem facinus non minus flagitioſum eſt, quàm ſi totidem homines quotidie mactentur atque ſacrificẽtur: Etenim qui ex rebus iniuria & calumnia partis ſacrificat, perinde nefariè & crudeliter agit, atque qui hominem ipſum, vnde hæc ablata fuerint, mactandum, ſacrificandumq. procuret, ſicut ſcriptum eſt: Qui offert ſacrificium ex ſubſtantia pauperum, quaſi qui victimat filiũ in conſpectu patris ſui. Ex quibus omnibus rebus conſequitur Iſraëlitas vltra tria illa omnibus gentibus communia, grauiora etiam quàm cæteræ nationes facinora, multoque indigniora quarto quoque in genere admiſiſſe. Quòd ſi eorundem grauiſſimum, ſeueriſſimumque iudicium gentibus à cultu meo alienis ſubeundum tandem eſt, quonam pacto ab Iſraëlitis effugi poſſit, penes quos maiorem diuini nominis, iudicij, ſanctitudiniſque notitiam eſſe oportuit. Deum enim huiuſmodi ſcelerum & facinorum vindicem & vltorem, etiam apud exteras ac barbaras nationes eſſe, & diuina quã acceperant lege, & exempli, manifeſtum illis eſſe, & debuit, & potuit. Neque enim cauſari poterunt diuinum de his rebus conſilium & iudicium ignotum ſibi fuiſſe, quando nullum hactenus exemplum aut in ſe, aut in alienis gentibus habuerint; quo exemplo eiuſmodi facinora numini adeò inuiſa eſſe agnoſcerent, vt eorum cauſa gentes euerterentur

ὕβριν κόρου μάτερα θρασύμυθον.
Eccle.34.

 &peri-

& perirent: Nam quæ exempla nunc illis à Deo per Vatem propoſita ſunt, futurorum, non præteritorum ſunt iudiciorum. Siquidem Damaſceni, Tyrij, Palæſtini, alijque quos perituros prædixerat, futuris non autem præteritis temporibus diuinorum iudiciorum exemplo eſſe potuerunt. quòd ſi admonendi Iſraëlitæ ſuorum ſcelerum, atque diuini iudicij fuiſſent, præteritis potius exemplis fuiſſet vtendum; quibus edocti, cauere ſibi illi melius quam futuris potuiſſent. Hanc adeò tranſlationem, qua ſeſe vtcunque defendere Iſraëlitæ cogitarent, vanam inutilemque eſſe Deus demonſtrat; ne qua illis latebra, quò ſe conijciant, reliqua eſſe poſſit. Etenim quæ hactenus aliarum gentium crimina perorata ſunt, iudicij in ipſos confirmationem, non præiudicij rationem habuêre: neque ad oſtendendum diuinum de ijs rebus aduerſus gentes conſilium, ſed ad firmandã in Iſraëlitas ſententiam, propoſita ſunt. Satis enim illis, & ad huiuſmodi ſcelera fugienda, præceptorum in diuina lege, & ad cauendum ſibi, exemplorum in alijs gentibus iam olim fuerat: Siquidem antequam eam regionem, quam diuino beneficio incolebãt, occuparent, de huiuſmodi ſceleribus fugiendis, ſanctiſſimas planè & apertiſſimas acceperant leges, & præſenti etiam exemplo confirmatas perſpexerant, ſicut ſcriptum eſt: (Leuit. 20.) Nolite ambulare in legitimis nationum, quas ego expulſurus ſum ante vos: Omnia enim hæc fecerunt, & abominatus ſum eas. Vobis autem loquor, poſſidete terram eorum, quam dabo vobis in hæreditatem. Cuſtodite leges meas atque iudicia, ne & vos euomat terra, quam intraturi eſtis, & habitaturi. Ne videlicet ſe Iſraël ex hoc iudicio vlla ratione euaſurum ſperet: Namque diuina natura cùm ſimplex ſit, immutabilis etiam ſuis in conſilijs eſt; ita vt quæ facinora ſemel improbauerit, nunquam amplius probet. Ego Deus, inquit, & nõ mutor. Igitur ſecunda hęc ſeueritatis exempla à Deo in finitimas Iſraëlitis gentes edẽda, nõ modò ad diuini aduerſum Iſraël iudicij oſtenſionem, ſed etiam ad confirmationem, atque ad inferendorum quoque criminum comprobationem pertinent; cùm ad iudicandum ſatis in lege, ſatis ſuperque in antiquis fuiſſet exemplis: Namque

Ego exterminaui Amorrhæum à facie eorum: cuius altitudo quaſi Cedrorum altitudo eius & fortis ipſe quaſi quercus: & contriui fructus eius deſuper, & radices eius deſubter.

AMORRHÆVM potiſſimum appellat, quòd ea gens cæteris omnibus, quæcunque eiectæ ſunt, & multitudine, & copijs atque potentia excelluerit, princepsq́. tum re geſta, tum admiſſo ſcelere fuerit. Quamobrem cùm de earum gentium caſu Deus Abraham certiorem faceret, Amorrhæos tantum nominauerat: (Gene. 15.) Quia nondum, inquit, completæ ſunt iniquitates Amorrhæorum. Eius autẽ populi præter cæteros præſtantia, Cedrorum altitudine, & quercus firmitudine ſignificatur: Cedrus enim vbicunque fuerit, alijs arboribus longè lateque conſpicua præeminet, ſicut ſcriptum eſt: (Canti. 5.) Species eius vt Libani, electus vt Cedri. Quercus autem fortiſſima, firmiſſimaque ligni materia conſtant; vnde & humanam gloriam, & potentiam vtriuſque arboris nominibus Iſaias ſignificauit: (Iſai. 2.) Et dies, inquit, Domino exercituũ eſt ſuper omnes Cedros Libani, & ſuper omnes quercus Baſſam. Hanc igitur & gloria & fortitudine maximam gentem, cum ſocijs ſuis omnibus funditus deleuerat, ob eadem quæ nunc Iſraëli in crimine poſita ſcelera ſunt. Ita autem penitus euerſa eſt, vt nullus, qui id nomen tueri poſſet, relictus omnino ſit. Namque & filij, & patres exciſi, & radicitus ſublati ſunt. fructus ergo & radices, omnem eiuſdem gentis familiam, poſteritatemque omnem intelligimus. perſtitit enim Vates in ea ſimilitudine, quam ex arboribus tranſtulerat. *Contriui*, euerti & perdidi. Deus autem ſe eius rei auctorem facit, ne gentes illas temporum viciſſitudine, & ſeculorum mutatione, ſed diuino conſilio, ob nefaria facinora pulſas, exiſtimare aliquis poſſet: atque in eius rei argumentum, ſplendorem & fortitudinem produxit. Neque enim paulatim ea gens corruit & detrita eſt, quod tẽporum viciſſitudine adſcribi ſolet, ſed in ipſo potentiæ robore, in ipſa ſplendoris gloria ſubitò euulſa, extinctaque fuit; vt non ad aliam, quàm ad diuinam virtutem referri res potuerit. Hactenus quidem Iſraëlitarum & gentium comparatio eſt: nunc verò vtriuſque regni, & Iſraëlitici & Iudaici, res etiam inter ſe conferuntur; oſtenditque Vates Iſraëlitas iiſdem beneficijs cum Iudæis olim affectos, non minoribus, nunc flagitijs quàm illos fuiſſe inuolutos.

Et ego

Et ego ſum, qui aſcendere vos feci de terra Ægypti, & duxi vos in deſertum quadraginta annis, vt poßideretis terram Amorrhæi.

MAXIMA ſibi in Iſraëlitis beneficia collocata, maximam in his ipſis erudiendis curam diligentiamque adhibitam cõmemorat Deus, vt grauius multò deſerti officij crimẽ oſtendatur. Iudæi ab Ægypto, de domo ſeruitutis in libertatẽ aſſerti, quadraginta annis per Arabiæ ſolitudines ducti, beneficentiſſimum Deum experti ſunt, nullius quidem rei, quæ ad vitæ vſum & ſuauitatem eſſe vtilis poſſet, inopia laborantes: præterea diuinas leges edocti, & ſacris præceptis inſtitutiſque, quibus rerum ſuarum felicitatem perpetuã facere, augereque poſſent, in promiſſas ſedes, feliciſſimamque regionem adducti ſunt, quas expulſis hoſtibus cum maximis diuitijs occuparunt. Hi autem ſuperſtitione paulatim admiſſa, diuinam legem immemores abiecerunt, ſeſeque ob eam rem, earum quas ſuperius commemorauimus pœnarum reos, dignoſque reddiderunt. Nullis quidem beneficijs inferiores Iudæis Iſraëlitæ fuerant: Namque & ij ex eadem ſeruitutis miſeria liberati, nihilominus in deſerto quadraginta annis, ſicut Aquilæ filij, in humeris portati fuerant, eandem diſciplinam edocti, iiſdem omnino præceptis, inſtitutiſque abundabãt Ammorrhæorum, ad quorum regionem peruenturi fuerãt, mores quales eſſent, quamq. illis execrandi, admoniti ſæpiſſime ſunt: ad eandem legem, ad idem commune cum Iudæis ius vocati atque relati, nihil omnino, quod aut ad vitam ſuauiter agendam, aut ad pietatem conſeruandam pertineret, deſiderare potuerunt. Nam fertiliſſima Ammorrhæorum regione potiti ſunt, & multis ſæpe pientiſſimis, & ſapientiſſimis viris abundauerunt, à quibus & oratione, & vitæ exemplo in officio continerentur. Hoc enim vt nunquam illis deeſſet curauerat Deus, cuius curam, & prouidentiam, ſemper præſentẽ ſibi experti fuerant. Quòd ſi legis volumen illud ſanctiſſimum Iudæis cuſtodiendũ creditum fuerat neque hac commoditate caruerant Iſraëlitæ, apud quos ſanctiſſimorum virorum & vatum non rara frequentia fuerat: ita nihil ſibi ſubductum, nihil omnino deſideratum fuiſſe, affirmare verè poſſint, id quod ipſorum teſtimonio probãdum permittit Deus. [*Vt poßideretis terram Amorrhæi.*] hoc ad vitæ vſum & felicitatem; ad pietatis autem cuſtodiam & propãgationem illud ſpectat:

Et ſuſcitaui de filijs veſtris in Prophetas, & de iuuenibus veſtris Nazaræos.

VIROS à quibus & doctrina & vitæ exemplo inſtrueremini: Namque vtrumque genus, non naturæ, ſed diuini ſpiritus virtuti adſcribitur: Vaticinium enim maius donũ eſt, quàm vt humanis artibus parari poſſit, atque ad aliorum hominum vtilitatem à Deo comparatum eſt: quemadmodum etiam & ſumma vitiorum fuga, eximiumque virtutis ſtudium, ad imitationem cæteris hominibus propoſitum, diuinum planè opus eſt, atque à vulgari conſuetudine longè ſemotum. Vtroſque autem Deus populo ſuppeditabat, vt aliorum oratione & doctrina, aliorum ſpectata maxima virtute, cæteri ad eandem pietatis laudem contenderent, & quantum in ipſis eſſet conati orationibus & precibus ſummoque ſtudio, & omnibus votis, reliqua à benigniſſimo numine impetrarent. Prophetæ autem, qui, & quales, & quamobrem fuerint, ſæpe aliàs dictum eſt. Nazaræos verò præclarum hominum genus eſſe intelligimus, humanarum rerum deſpicientia, & diuinarum amore atque ſtudio inſignes, qui voluptates & vitia, quàm indigna humana dignitate eſſent, ſuo exemplo docerent, atque ad altiora ſublimioraque expetenda cæteros mortales allicerent. Eius generis Samuel, Hieremias, Ioannes Baptiſta, multiq. alij fuerunt, quorum admiranda vitæ probitas, animique magnitudo, vel frigidiſſimum quẽque ad virtutis ſtudium incendere potuerunt. horum velut legis cuiuſdam viuentis, atque ad ſe animos hominum allicientis, non exiguam copiã Iſraëlitis eſſe Deus curauerat. Complures enim, ex iunioribus etiam, ad eum virtutis gradũ euexit, quòd & virtutis admiratio maior, & imitatio, atque contentio facilior eſſe cæteris poſſet: Nam ſi illa ætas à labore ad libidinem procliuis, tamen eam amplitudinem, eamque maximam dignitatem conſequi poterat, nihil impedit, quò minus cæteræ etiam, & maturiores ætates, idem quoque conari, atque ex diuini ſpiritus benignitate ſperare potuiſſent. Ob id ergo ex filijs Prophetas, & ex iuuenibus Nazaræos perpetuos excitabat Iſraëlitis Deus, vt perpetua illis ad pietatis ſtudium cauſa, materia, commoditaſque eſſet.

Nunquid non ita eſt filij Iſraël, dicit Dominus?

Dominvs affirmat: & quanquam ad veritatem firmandā ſatis ſuperque ſit Dominum dixiſſe; tamen liberam vobis defenſionem, negationemque permittit, ſi vlla vnquam aut eſſe, aut excogitari poſſit. Quæ cùm nulla ſit, manifeſtum eſt vos non minoribus, non paucioribus beneficijs quàm Iudæos deuinctos; non minori etiam officij obligatione, legeq. teneri: vtrum verò pari, an etiam maiori culpa teneamini, facinore recenſito oſtendetur.

Et propinabatis Nazaræis vinum, & Prophetis mandabatis, ne prophetetis.

Vestrvm quidem fuerat legem meam religioſiſſimè obſeruare, quos ego & in ſolitudine tam diu erudieram, & inſtitueram, atque à gentium moribus deterrueram; & in conceſſa etiam regione agentes, quotidiana vatum, & Nazaræorum frequentia ornaueram; quorum alteri doctrina cæleſti augere vos poterant, alteri virtutum & continentiæ exemplis: ſed planè vos nullum neque legi, neque doctrinæ, neque exemplis locum reliquiſtis; imò omnia quæ à me vobis ad pietatem, aut colendam, aut propagandam oblata ſunt, malis moribus, ſummo ſtudio, atque omni diligentia euertiſtis: Namq. Nazaræos quos ego egregiæ continentiæ exemplum propoſueram, ad veſtri imitationem traduxiſtis, effeciſtiſq. vt in veſtram inciderent vinolentiam: indignam rem, atque eorum inſtituto, veſtræque vtilitati prorſus inimicam. Vates verò quos maior diuini ſpiritus vis agebat, cùm ad eandem inſaniam vobiſcum adigere non poſſetis (neque enim diuini afflatum ſpiritus impedire poteratis) tamen minis, & terroribus, aliiſq; modis, ne vaticinarentur prohibebatis: quodque in hoc ipſo vate Amoſo, & in Helia, Heliſæo, atque aliis Iſraëlitæ conati etiam ſunt. Veracium namque vatum reprehenſionibus offenſi, & principes & populi aduerſabantur, quantumque in ipſis erat illorum præſentiam vitare, monitaque atq. conſilia abijcere ſtudebant: Etenim Iſraëlitarum rex Achab à Ioſaphat rogatus, an quiſpiam verus Domini propheta adeſſet, vnum tantùm apud ſe reliquū eſſe
1.Reg.22. Michæam reſpondit, ſibique moleſtiſſimum, quòd infauſta ſemper & ſuis votis aliena reſponſa redderet; qui etiam accerſitus à nuntio rogabatur, ne tam vera quàm regibus grata atque iucunda prædiceret. Plura etiam alia in ſacris libris teſtimonia ſunt, quibus hoc Iſraëlitarum de reprimendis vatibus conſilium ſtudiumque arguitur; ex quibus omnibus manifeſtum fit, grauius etiam Iſraëlitas, quàm Iudæos quarto illo in ſcelere deliquiſſe. namque Iudæi & falſis vatibus decepti, diuinam legem paulatim negligentes abiecerunt: Iſraëlitæ verò impetu facto legem rumpere, & veros vates opprimere, atque ſanctiſſimos quoſq. probati exempli viros corrumpere moliti ſunt. O facinus execrandū, ò præſentem noſtrorum temporum imaginem, & quis eſt, qui non planè videat egregios proboſque viros, qui alijs virtutis & continentiæ exemplo eſſe debuerunt & potuerunt, perditiſſimorum hominum, inter quos verſantur, conſuetudine corrumpi? Quis hodie verus Domini propheta aut apoſtolus extat, cui cùm de Chriſtianorū moribus oratione arguendis, atque corrigendis miniſterium creditum ſit, tamē quod ſentiat verè & apertè dicere liceat? Deſunt ne fortaſſe hodie in Chriſtiano populo aut Achabi, aut eius eunuchi, aut etiam Amaſeæ? Miror equidem tantū hodie eſſe fiduciæ pijs atque probis viris, diuinæq. legis, & virtutum ſtudioſiſſimis, vt aut nulla, aut incerta fructus ſpe, certiſſimo autem periculo, frequentibus & celeberrimis huius temporis hominum conuentibus & populis ſeſe credere & cōmittere audeant: Nam ſi id exēpli cauſa fiat, nullum iſtis moribus, niſi ſibi ſimile petitur exēplum: ſi ſuę in medijs æſtubus cōſtantię probādæ cōſilio; atqui tanta vitiorum, tamque turbulenta tempeſtas eſt, vt penè dicere poſſim, cæleſtes ſpiritus ſi in hoc pelago nobiſcū illi nauigarint, iactare poſſit, nedum hominibus carni & ſanguini naufragium parent. Quamobrem quicunque ſibi melius & tutius conſultum eſſe voluerint, ijs huius temporis procellam deuitare ſuadebo; atque per eam qua Chriſtianos omnes proſequimur charitatem rogabimus, vt communibus nos etiā votis, precibuſque adiuuent, quo & ipſi colūbinis alis, has procellas, in quibus, dum hæc ſcribimus, verſamur, effugere valeamus. Quis ſibi aliud ſperare inter Iſraëlitas poſſit, niſi aut ſi Nazaræus eſt vinolentiam exercere, aut ſi propheta, ſilentium agere cogatur? Iam verò omnium ſcelerum conuictos Iſraëlitas, quænam pœnæ maneant, audiamus.

Ecce

Ecce ego ſtridebo ſubter vos ſicut ſtridet plauſtrum onuſtum fœno.

SINGVLARVM gentium quas hactenus produxerat, & Iudæorum ſuppliciũ communi quadá & generali oratione decreuerat; Iſraëlitarum verò pœnas ſigillatim, & partibus ſuis diſtinctas perſequitur, quoniam aliarum cauſas ad Iſraëlitarum crimen probandum, perorandumque citauerat: Horum enim vatem Amos agebat; illorum autem tantum res in exemplum adducendas ſuſceperat. illa ergo breuiter & in genere, hæc autem fuſius & per partes ſingulas tractauit; quamobrem oratione illa, & ſententiæ formula non eſt vſus, & mittam ignem in Iſraël,&c. ſed calamitatem, excidium, captiuitatemque ipſis futuram apertè deſcripſit. Pœnarum autem genus grauiſſimum, & moleſtiſſimum, communeque omnibus ferendum eſſe prædicit, quarum pondere omnes pariter preſſi, cõmunes, miſerrimoſq. gemitus edere cogantur: namque ſuarum vanitatũ, ſcelerum, impietatis, & vitiorum faſcem, & pœnarum his facinoribus dignarum tantũ illis onus Dei iudicio eſt imponendum, vt nullo pacto abijci, perferri autem vix, & non ſine multo atque diuturno gemitu queat; quemadmodũ plauſtri rotæ cùm graue fœni, aut manipulorum onus vehunt, magis etiam quàm alio quouis pondere ſtridere ſolent: aliarum enim rerum ſolidior materia premit quidem, tamen conſidet, eodemq. ſemper modo immobilis incumbit. fœni autem & manipulorum rarior atque tenuior natura ventum, aëremque admittit, & continua agitatione plauſtrum, plauſtrique rotas aſſiduè vexat, atque illa motus frequentia, eum quem audimus ſonitum atque ſtridorem acuit, auget, vehementioremque reddit. Currus igitur rotæ Iſraëlitæ erunt, plauſtrum ipſa ſcelera; pœnæ verò quas ipſe ſibi ſceleribus & flagitijs parauerunt, onus fœnique faſces, & manipuli fuerint: ita vt nihil ſibi niſi paleas, fœnumque comparaſſe intelligant. Id verò grauiſſimum eis moleſtiſſimumque erit, ſicut ſcriptum eſt: Ecce parturit dolorem, concepit mendacium, & peperit iniquitatem; conuertetur dolor eius in caput eius, & in verticem ipſius iniquitas eius deſcendet. (Pſal. 7.) Voces autem, eiulatus atque gemitus omnibus communiter fundendi, communem omnibus calamitatem fore arguũt, ita vt totus populus, velut plauſtrum quoddam compactum & concinnatum, miſerrimus & ærumnis preſſus, nihil præter communem gemitum, & muliebrem eiulatum præſtare poſſit, nihil ſibi ipſi vlla ex parte conſulere: nam quæ in bellicis euentibus eſſe ſolent aut præſidia, aut auxilia, aut ad ſalutem artes, & facultates, nullæ Iſraëlitis reliquæ erunt, non communis aut priuata virtus, non celeritas curſuſque velocitas, non armorum tutela; nihil denique erit, quod eos à periculo tutos, ab onere ferendo immunes, à gemitu alienos efficere poſſit. Hanc autem rem Vates argumento ex contentione ducto ſibi familiariſſimo oſtendit hoc modo: Si quibus minus proprium eſt in bello gemere & eiulare, illi gement & eiulabunt, profectò nullum expertem gemitus futurum eſſe conſequitur. atqui neque robuſtiſſimum quemque, neque fortiſſimum, neque velociſſimum, artes, facultateſue ſuæ à gemitu liberabunt, multò igitur minus & cæteros. Aſſumptionem autem ſingularum partium declaratione probat, prædicitq. quid vnicuique parti futurum eſt, vt accidat.

Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem ſuam, & robuſtus non ſaluabit animam ſuam.

HÆC tria hominum genera, dum in bello aut propriæ, aut etiam communi ſaluti conſulunt, ſuis artibus, aut viribus fidentia, neque clamare præ dolore aut metu, neque eiulare ſolent. Velox dum deſperatis aliàs rebus in fugam ſe conijcit, ſilẽtio potius quàm clamore vtitur. *Fortis* verò, hoc eſt, qui ſuam virtutem & ſibi, & alijs præſidio fore putat, armorum pondere ſeſe ita impedit, vt leuis ad fugam eſſe non poſſit; hic ad rem ſtrenuè gerendam intentus, clamorem vt parum virilem aſpernatur. *Robuſtus* autem eſt is qui non adeo fortis eſt, vt multorum hoſtium impetum ſuſtinere, pluresque ex ſuis ciuibus ſeruare poſſit, ſed qui ſeſe, vitamque ſuam tueri ſuis viribus, & dexteritate poſſe ſperet: neq. hic etiam in pugna clamat, aut eiulat, ne hoſti cedere videri poſſit. Verùm enimuerò quo tempore illis ex diuini iudicij conſilio Aſſyriorum exercitus bellum illaturus erat, omni huiuſmodi ſalutis præſidio deſtitutis, nulla niſi gemendi facultas reliqua futura erat: Peritura enim erat fuga à veloce, & fortis, ſtrenuuſque virtutem ſuam vanam experturus erat: & robuſtus, qui animæ ſuæ defendendæ præſto eſſe alias poſſet,

poſſet, deficiet omnino. Et quoniam miſerrimis & deſperatiſſimis rebus in velocitate, ad ſalutem fuga ſibi conſulendam, vna reliqua eſſe ſolet ſpes, hæc etiam pars omnino negata illis fore prædicitur. Agilitas autem ad curſum, aut natura, aut expeditione, aut arte comparatur. Sunt enim qui tanta pedum celeritate valeant, vt equites etiam præeuntes conſequantur: hi ſtadijs inſignes, coronari, honoriq́ue haberi conſueuêre. Sunt & leuis armaturæ milites qui arcu ſagittas ſtrenuè iaculentur, eaq́ue re & ad pugnam, & ad fugam expeditiores ſunt. Alij autem ex equis pugnare, atque eorum celeritate, & hoſtem ſequi & fugere didicerunt: nihil autem horum tunc Iſraëlitas iuuabit. Namq.

Et tenens arcum non ſtabit, & velox pedibus non ſaluabitur, & aſcenſor equi non ſaluabit animam ſuam.

QVEMADMODVM quiſq́ue arte facultateq́ue ſua vtatur, indicat Vates: Nam qui ſagittas mittendi peritia & celeritate præditus eſt, is dum fugit interdum conſiſtere, & inſequentem hoſtem ſagittis petere, atq. ita euadere periculum nouit: qui verò curſu, pedumq. valent velocitate, ijs quoad in tuto ſint nulla quies aut ceſſatio eſt. At verò qui equo fugam parauerit, tantùm vitæ, ſalutiſq́ue ſuæ rationem habendam ſibi eſſe ducit; ac dum ſeſe periculo eripiat, quid equo fiat non laborat. Nulla autem Iſraëlitis in his rebus ad ſalutem eſſe poterit via. namq́ue & tenens arcum non ſtabit, vt ſagittis hoſtem
Pſal.43. moretur, ſicut ſcriptum eſt: Non enim in arcu meo ſperabo; & velox pedibus non effugiet tamen, & qui equo vtitur, neque etiam cum equi pernicie animam ſuam, hoc eſt, vi-
Pſal.32. tam tuebitur. Fallax enim equus ad ſalutem. Sed ſi maximè vna ſalus victis eſt, nullam ſperare ſalutem. atque hoc conſilio nonnulli pericula obfirmato animo ſuperauêre, tamẽ
Ibidem. nihil horum iſtis continget: Si quis enim conſiſtere, omniq. pertinacia dimicare paret, in abundantia tamen virtutis ſuæ non ſaluabitur; quia traditi à Deo ſuo omnino, hoſtiumq. manibus permiſſi erunt. Itaque quicunq. fugam turpem, victoriam verò aut mortẽ honeſtam ſibi eſſe perſuaſerit, is turpiſſimam in fugam ſeſe dare metu & terrore cogetur: namque non ſolùm armis abiectis, ſed veſtibus omnibus depoſitis aufugiet: is autem in fuga occiſus, aut captus, & vitam pariter, aut libertatem, & fortitudinis gloriá amittet.

Et robuſtus corde inter fortes nudus fugiet in die illa dicit Dominus:

[*Robuſtus corde*, Hebraice dicitur: *Et fortificatus in corde ſuo in heroibus.*] hoc eſt, qui inter fortiſſimos duces gloriæ cauſa animum ſuum maximè obfirmauerit. Id enim præſtantiſſimum & inſuperabile robur eſt, ſi ad maximam virtutem & incredibiles vires, ſumma etiam animi conſtantia accedat; atque adeo ad hanc laudem fortiſſimi viri vocari in ſa-
Ioſu.1. cris exhortationibus conſueuêre, ſicut ſcriptum eſt: Confortare & eſto robuſtus. Atque hactenus quidem calamitates Iſraëli venturas ſub tráſlatione, & in genere Vates prędixit; iudiciumq́ue eadem ferè formula, qua aduerſus alias gentes pronuntiatum fuerat, pronũtiauit: nunc verò deinceps hæc eadem fuſius apertiuſq. perſequitur.

CAPVT III.

AVDITE *verbum quod locutus eſt Dominus ſuper vos, filij Iſraël: ſuper omnem cognationem quam eduxi de terra Ægypti, dicens:*

VT VATICINII huius non ſententiam modò, ſed diſpoſitionem quoque atque cohærentiam teneamus, eius rationis atque inſtituti meminiſſe imprimis oportuerit, quod à Vate ſeruari, in ſuperioribus diximus: nempe arguendi formam libenter ab eo tractatam, quæ contentio, aut comparatio à Dialecticis & Rhetoribus nuncupatur: vt cùm gentium aliarum ſcelera, & ſcelerum pœnas oſtenderit, Iſraëlitas, quorum cauſa Vates ipſe eſt legatus, ijſdẽ atq. grauioribus etiam criminibus accerſitos, ſeueriori quoq. deſtinet ſupplicio. Igitur quæ ſingulis gentibus flagitia fuerint, quæ etiá pœnæ decretæ, iam expoſuerat, atq. in genere etiá Iſraëlitarum propoſuerat cauſam, nunc verò eandẽ plenius tractaturus, eos, quorum res agenda eſt, in crimen vocatos, attentos eſſe vult, eoſdemq́ue ad orationis ſuæ veritatem probandam teſtes & iudices admittit. Vocat autem imprimis Iſraëlitas, quos reos præcipuè ipſe facit; ſed probandæ veritatis, & teſtimonij cauſa Iudæos etiam appellat, quorum de diuina lege & religione communes omnino

rationes

rationes fuêre, ac propterea etiam communis officij, fideique ſeruandæ vtriſque fuerat obligatio. Ob eam rem ait, *filij Iſraël.* hos enim imprimis reos facit: deinde verò: *ſuper omnem cognationẽ quam eduxi de terra AEgypti.* Cognationem pro tota Iſraëlis familia dixit; eſt enim Miſpahhat nomen totam vnam nationem ſignificans, vt apud Zachariam: Et ſi cognatio Ægypti non aſcenderit, & illud: Cognatio eorum ſimul. Dominum autem accuſatorem facit dicens, [*Verbum quod loquutus eſt Dominus ſuper vos:*] hoc eſt orationem quam contra vos ſuſcepit Dominus; quam orationem Vates ipſe non tam agit, quàm refert: ſuſtinet enim Dei accuſantis in agendo perſonam. Principiò autem rationem affert quamobrem eorum cauſa grauius, & vehementius, pleniuſque multò quàm aliarum gentium tractetur; cur etiam ſingula in eos ſcelera, atque omnium gentium flagitia obſeruet, animaduertatque, cùm aliarum gentium non niſi grauiſſimas tantùm iniurias perſequi conſueuerit: Nam quamuis nullum vlli genti facinus aut ſcelus admittatur impunè (erit enim quando ſingulorum ratio, pœnæque dandæ ſingulis ſint) tamen exactiori quodam iudicio Iſraëlitarum res agi, inquiri atque tractari etiam in hac vita videntur. Id autem haud iniuria fit: nam qui pluribus & maioribus beneficijs affecti apertioribus fœderis & fidei legibus aſtricti ſunt, pluribus etiam officijs tenentur, & exactiori, acriorique ſubiacent iudicio, ſicut ſcriptum eſt: Seruus qui non nouit voluntatem domini ſui, neque facit eam, vapulabit: qui verò nouit & non facit, vapulabit pluribus. Quoniam autem Iſraël præ omnibus terrę nationibus in familiarem populum adoptatus, & à ſeruitute redemptus, libertate & ciuitate donatus, perque deſertum antea, & deinde in regione ipſa quam incolebat innumeris ſemper muneribus atque honoribus affectus fuerat, ex ea re argui manifeſtè poterat maiori prouidentia & cura illis, illorumque rebus à Deo proſpectum eſſe, actionibus etiam omnibus tam bonis quàm malis obſeruandis & inſpiciendis, maiorẽ adhibitam eſſe diligentiam: Non quòd cæterarũ gentiũ res à numine ignorentur, ſed quòd vt in hoc populo præ cæteris ornãdo, beneficentiſſimum ſe Deus exhibuit: ſic repetendo ab eis officio, æquiſſimum iudicem, acerrimumque ſeſe præbeat exactorem. Veluti ſi quiſpiam aut princeps, aut rex, alias quidem ciuitates, quas plurimas poſſidet, neceſſarijs legibus, beneficijſque proſequatur; quam autem ſibi proprius in regiam optet, cuius ſe imprimis ciuem, patronum, tutoremque profiteatur, eandemque magis præſentia ſua illuſtrare, muneribus ornare, frequentibus etiam beneficijs cumulare ſtudeat; illam profectò vel ob eam rem quòd aſſiduus in ea ciuitate ſit, ſingulorumque ciuium rebus ipſe augendis, proſperandiſque prouideat, maiori ſingulorum hominum negotiorum, geſtarumque rerum notitia & obſeruatione abundare oportet. Hanc eandem omnino ſimilitudinem ad ſe transferens Deus, cauſam exponit quamobrem acrius ſibi cum eis quàm cum cæteris agendum ſit: namque ex antiqua, aſſiduaque erga eos beneficiorum conſuetudine & cura, exploratiſſimas iam ſingulorum res, rationeſque habet. Hæc autem non ad diuinam & ineffabilem rationem, ſed ad humanam, & noſtris ſenſibus accommodatam, vt aliàs diximus, referenda ſunt, ac nobis profectò huiuſmodi Dei cum hominibus ſermones ſuauiſſimi gratiſſimique ſunt.

Zacha. 14. Pſal. 73. Luc. 12.

Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ: idcirco viſitabo ſuper vos omnes iniquitates veſtras.

ALIARVM, inquit, gentium grauiſſima ſcelera, & quæ publicam in ſe continent iniuriam, viſitare ego ſoleo; quorum res & ſi curæ mihi ſunt, tamen vt longius ſepoſitorum, non niſi grauiſſimæ & diffamatiſſimæ cauſæ publicè iudicantur, quæ multis nuntijs atque teſtimonijs iam ad me ſunt perlatæ, ſicut ſcriptum eſt: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggrauatum eſt nimis: deſcendam, & videbo vtrum clamorem, qui venerit ad me, opere compleuerint, an non, eſt ita vt ſciam. Vide quàm longè à cæteris nationibus ſeſe abeſſe Deus oſtendat, vt publica in eos iudicia non niſi de publicis & maximis ſceleribus exerceat, qui tamen ſingulis hominibus priuatè iudicandis eſt præſentiſſimus, ſicut ſcriptum eſt: Quia tu reddes vnicuique iuxta opera ſua. Veſtra verò negotia atque res omnes notiſſimæ mihi ſunt, vtpote quibus præſentia mea, maximoque munerum cumulo ornandis, aſſiduus ſemper fui; ideo cunctarum iniquitatum veſtrarum rationes in iudicium reuocandæ

Gen. 17. Pſal. 61.

mihi, atque animaduertendæ in vobis ſunt, ſicut lege iam, & iuſtiſſima ſanctione conſtitutum fuerat; Scriptum namque eſt: Sanctificabor in ijs qui appropinquant mihi. Leui. 10. Viſitationem autem hoc in loco, idem quod Latinis, animaduerſionem eſſe dicimus, atque ad eaſdem referri res. Videndum autem eſt quanta diligentia Deus vel tenuiſſima quæque populi ſui peccata obſeruet: quanta etiam ſeueritate puniat, quantumque ſibi hac in re cauere eos oporteat, qui præcipuam quandam Dei erga ſe curam eſſe intelligunt & prædicant; quo in gradu Chriſtianus hodie populus eſt collocatus. Quoniam verò Iſraëlitis in crimen vocatis Iudæos etiam adiunxerat, atque vtriſque ſimul eaſdem excidij & abductionis conſtituerat pœnas, velut eodem ſceleris genere obligatis reis, cùm diuerſæ tamen vterque ab altero ſententiæ, diſſentientiſque conſilij populus eſſe videretur; oſtendit Deus cum maxima regni diſſenſione, maximam impietatis inter illos eſſe conſenſionem, illudque ab vtriſque fuiſſe admiſſum, vt cùm maximè de regno, de regibus diſſideretur, in idem tamen impietatis ſtudium vehementer vtrimq. incumberetur. Itaque ex illa diſcordia hanc in ſuperſtitione concordiam ortam eſſe affirmare poſſis. Conſentaneum igitur eſt eoſdem pœnarum ſocios eſſe, qui & ſceleris etiam fuerint. Magnam autem vtriuſque populi conſpirationem & concordiam ad ſuperſtitionis ſtudium defendendum eſſe, ſimilitudine propoſita demonſtat:

Nunquid ambulabunt duo pariter niſi conuenerit eis?

FIERI non poſſe, ait, vt duo pariter eandem inſiſtant viam, alterque alterum impediat, niſi eodem ſtudio vterque teneatur. Quanquam ergo ab alterius rege alter deſciuerit populus, vterque tamen à diuina lege pariter deſciuit; atque vterque ſuperſtitionis viam affectauit, alterque alteri muniuit. Et de regno quidem inter illos magnæ ſimultates & factiones; de ſuperſtitione verò & ſimulachrorum cultu, nulla prorſus diſſenſio, ſed magnus in hac cauſa animorum, ſtudiorumque conſenſus fuit: ac perinde re ipſa inter eos conuenit, ac ſi communicato conſilio eandem fouendam, confirmandamque ſuſciperent. Vt igitur eiuſdem ſceleris idem conſilium fuit; ſic idem etiam erit eiſdem ſupplicium. Vtque hic & ille populus animum pariter ad ſuperſtitionem, diuinæque legis contemptum appulit, ſic & vterque hoſtis idem prorſus de his perdendis inibit conſilium: Namque Senacherib decem tribus ob nefarium ſuperſtitionis ſcelus; ob idem etiam & Nabuchodonoſor Iudæos Deo impulſore vaſtauit. Quoniam verò grauiſſimum hoc vtrique populo impendebat malum, quale ipſi depellere omnino non valerent; etenim cum maximis, & potentiſſimis, & cælitus etiam inſtructis hoſtibus futura illis erat res. propterea addidit:

Nunquid rugiet leo in ſaltu, & non habebit prædam? Nunquid dabit catulus leonis vocem de cubili ſuo, niſi aliquid apprehenderit?

DVRISSIMAM calamitatem ab hoſtibus venturam his ſimilitudinibus docet: Namque leone nullum animal aut fortius, aut ferocius eſt. Igitur cuicunque ſiue animanti, ſiue aliæ etiam feræ ſimiles eſſe Iſraëlitæ, Iudæique voluerint, tamen cum leonibus ſibi pugnam paratam intelligant oportet: Namq. vt aliarum animantium principatũ leoni natura cõceſſit; ita omnium gentiũ imperium Deus Aſſyrijs decreuerat. Vt ergo leo fame impulſus, nunquam impetum fruſtra in alias animantes facit, eademque omnino Chephiro, hoc eſt leoni iuniori felicitas eſt: ſic neque Senacheribis, neque Nabuchodonoſoris bellicum impetum aut frangere, aut ſuſtinere integrum vobis erit, ſed neque periculum effugere dabitur. Quicunque enim ab his hoſtibus in regionibus veſtris inuentus fuerit, perinde victoris virtuti & voluntati cedet, perinde manus ligandas tradet, atqui auiculæ, quotquot in terram cadunt, aucupi laqueos tendenti cedere ſolent: & quemadmodum laquei pertica à terra quò inclinata eſt, nunquam niſi capta iam auicula reſilit; ſic nec hoſtis cùm ſemel vobis bellum attulerit, re vnquam infecta in patriam redibit.

Nunquid cadet auis in terra abſque aucupe? Nunquid auferetur laqueus de terra antequam quid ceperit?

SIMILI-

SIMILITVDINES propterea geminat, quòd cum gemino populo à geminis etiã hoſtibus perdẽdo ſermonem inſtituit: Nam neq. Iſraëlitica regio Senacheribis inſidias, obſidionem, vimque repellere aut effugere, neque Iudæa Nabuchodonoſoris aut conatum retardare, aut ſpem fruſtrare potuit, quo minus victoria potitus captam ſecum gentem in triumpho abduceret. Atque hæc quæ dicta ſunt, quæq. ſequũtur, eo omnia pertinent, vt diuinum de hac gente iudicium certiſſimum eſſe cognoſcatur, eiuſdemque gentis pertinax arguatur malitia. Nam vt vnam, communemque impietatis & ſuperſtitionis cauſam non caſu, ſed deliberato conſilio vtrique populo ſuſceptam defenſam eſſe conſtabat, ita futuram vtrique à duobus regibus ſimilem vltionem, non caſu, ſed conſilio etiam diuino parari manifeſtum erat, atque eo maximè quod quæ caſu fiunt, cum incertos exitus habeant, prædici rectè non poſſunt: hæc verò quæ prædicta ſunt certiſſima eſſe, conſtans & conſentiens prædictionibus ipſe euentus probabit: Si enim hoſtiũ alter voto ſuo potiretur, alter verò fruſtraretur, ea res ab imperitis, vt ferè fit, fortunæ adſcribi poterat. Sed cùm vterque rex eiuſdem conſilij eundem ſit exitum habiturus, id non niſi certa ratione, iudicioque diuino parari, manifeſtum omnino eſt; maximè autem quod prædictum antea per vates; atque vt certum de ſcelere teſtimonium ab illis dictum fuerat, ſic certam etiam ſupplicij ſententiam ab iiſdem pronuntiatam interpretari, atque ob eam rem ſibi populum cauiſſe, non autem neglexiſſe, ſecuréve egiſſe oportuit, cùm toties eadem res, idem illis eſſet decantatum vaticinium, vt non niſi maximè inſanientis eſſet, malum tanta conſtantia prædictum, affirmatumque non timere: neque enim de nihilo eſſe poterat, tot homines grauiſſimos atque ſanctiſſimos tanta ſollicitudine, tanto cum ſalutis & proprij honoris periculo futura illis mala prædicenda curaſſe, ideoq. non propria aliqua, ſtultaque cogitatione profectum, ſed diuino conſilio paratum eſſe putandum erat: Namque nulla maxima publicis rebus calamitas ex priuata cuiuſque cogitatione, ſed ex diuino conſilio atque iudicio incidere ſolet. vtque ea res à nemine priuatim parari, ſic neque priuata cogitatione aut prænoſci, aut prædici poteſt, niſi ab eo cum quo Deus arcana conſilia ſua communicare voluerit, ſicut ſcriptum eſt: Nunquid celare potero Abraham ſeruo meo quæ geſturus ſum? Gen. 18. perditurus autem erat quinque illas totius regionis nobiliſſimas vrbes. Id » verò non cum vanis, aut ſtultis, impiiſue hominibus, imò potius cum iis quos fideliſſimos, » atque ad rem gerendam ſtrenuiſſimos, diligentiſſimoſque eſſe cognoſcit, agere ſolet; illi verò creditam ſibi legationem, & mandatum munus diligenter imprimis exequuntur: Quid enim contra faciant pij, & diuino timore, religione atque fide præditi viri? quid, niſi tradita ſibi à Deo mandata diligenter curare, atque ad eos quorum cauſa data fuerint, perferre? Et tamen duræ ceruicis, & incircuncisi cordis populus, tanta cauſarum, criminum, legationum, perſonarum conſonantia, tanta mole, tantaque diuina auctoritate non mouetur, cum nulla tam felix; tamque ſecurè agens ciuitas ſit, quæ ſi militare ſignum tuba datum audierit, non moueatur & timeat, rebuſque ſuis publicè & priuatè proſpiciendum putet. Iſraël tamen nihil horum cogitat, & nec prædictionibus, atque vatùm reſponſis fidem habendam, nec rebus conſulendum, neque hoſtibus certum euentum fore poſſe arbitratur; ſed hæc omnia vana incertaque eſſe: quę vt certiſſima, conſtantiſſimaque ſint, ab ipſis eſt commiſſum, quotidieque magis ac magis, vel iſta eorum negligentia committitur.

Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expaueſcet? Chaldæus interpres ſic vertit: *Si clanget buccina in ciuitate importuno tempore, & populus, &c.*

NAM ſi feſtis & ſtatis tẽporibus tuba canitur, nihil populũ turbat ſonus, ex cõſuetudine & certa iã cauſa cognitus. Sin verò præter conſuetudinẽ id accidat, tũc ſuſpicione, metuq. plenus vnuſquiſq. ſibi ſuiſq. cauet rebus. At verò vatũ voces aſſiduæ atq. importunæ futura mala, euentuſq. prædicentes, audiuntur, & tamen nihil populus hic timendum ſibi eſſe ducit; quaſi verò malum publicè impendere ſoleat ex humano conſilio quod infringi, aut minui poſſit, & non ex diuina potius ſententia, quæ legitima tantùm deprecatione in melius commutare poteſt. Atqui illud perniciem rebus publicis adferre inter-

interpretari oportuit, non eo quòd ab homine dictum, ſed quòd à Deo paratum fuerit. Quod verò ab hominibus prædicatur, neque id etiam humanum eſſe, ſed planè diuinũ, quando arcanum, diuinumque conſilium tantùm ſacris vatibus cognoſcere contingit, quibus Deus conſilia ſua, & iuſtitiæ, æquitatiſque probandæ, & populi, orbiſque monẽdi cauſa communicat, & aperienda ac publicanda committit.

Si erit malum in ciuitate quod Dominus non fecerit?

MALVM in ciuitate publicæ calamitates dicuntur; cuius generis ſunt bella, fames, peſtes: horũ nihil caſu, aut fortuna, ſed diuino omnia conſtant cõſilio, quocunq. modo, quibuſcunq. ex rebus eueniant, ſiue cælitus immiſſa hæc mala, ſiue à malis ſpiritibus, ſiue ab hominibus allata fuerint, ſicut ſcriptum eſt: Pſal.148. Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius, & alio in loco: Sunt ſpiritus qui ad vindictã creati ſunt, Eccle.39. & in furore ſuo confirmauerunt tormenta ſua, &c. Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata ſunt. Beſtiarum dentes, & ſcorpij, & ſerpentes, & gladius vindicans in exterminium impios; In mandatis eius gaudebunt, & ſuper terram in neceſſitatẽ præparabuntur, & in temporibus ſuis non præteribunt verbum. Theologi hoc loco rectè quidem diuidunt; namque aliud malum culpæ, aliud pœnæ eſſe dicunt: hoc à Deo parari; illud hominum ſola malitia effici docent. Sed miror aliam illis oportunam in hac re partitionem fuiſſe prætermiſſam, qua malum pœnæ, ſiue damni, vulgo dictũ, in publicum & priuatum diducitur: publicum malum ciuitatis dici, hoc ſemper Deo auctore, ſceleris expiandi cauſa, venire: priuatum verò, neque ob ſcelus ſemper, neque ex diuina auctoritate effici, quamuis non præter illius accidat permiſſionem. Sed de his aliàs: nũc enim vaticiniorũ interpretationem, nõ theologicarũ rerum diſputationem tractamus. Si ergo ſigno buccina dato turbari ciuitas ſolet, diuinumque ſignum vatum vocibus frequenter datur, metuere ſibi Iſraëlitas vehementer oportuit: Namque ſignum diuinitus datum, malum etiam diuinitus impendere arguit. Vt autem publica calamitas nunquã niſi Deo auctore accidit; ita etiam non niſi Deo monitore prædicitur; qui id per vates ſuos agendum curat, vt iudiciorum ſuorum populus admoneatur.

Quia non faciet Dominus Deus verbum, niſi reuelauerit ſecretum ſuum ad ſeruos ſuos prophetas.

DVM breuiter & abſolutè totius ſermonis ſententiam complecti ſtudemus, ſingulorum verborum rationem habere non poſſumus, quorum tamen, vtpote diuinorum, ſumma & eximia ratio eſt: ſed id opus, & noſtri ingenij vires, & huius temporis legentium patientiam tentaret potius, quàm probaret. Hoc tamen compertum affirmare, alijſque excogitandum relinquere poſſumus, nullum in vniuerſis diuinorum ſermonum paginis eſſe verbum, quod non ſummo conſilio, elegantique ſignificatione ſit poſitum, aliamque atque aliam rationem eſſe, quamobrem interdum à vatibus Deus, interdum Dominus, interdum etiam Dominus Deus, & Dominus Deus exercituum, alijſque ac alijs nominibus appelletur. Nihil enim aut temere poſitum, aut ſine magno momento repetitũ, geminatumq. in ſacris eloquijs eſſe poteſt, neq. quicquam ad orationis ornatum addi, quin idem ad ſententiæ cumulum, acceſſionemque faciat: vt illas ex his quinque rebus petitas ſimilitudines, quas nonnulli vnam eandemque rem ſignificare putauerunt, magno ſingulas pondere, ſuaque ratione non carere, oſtenſum à nobis eſt. aliud enim ſignificabant, duo iter agentes; aliud Leo rugiens, &c. At verò futurarum rerum cognitio, ſecretum diuinum à vate appellatur, cuius nullus Aſtrologus, nullus Magus, aut Chaldæus; ſed tantùm ſacri, atque Dei miniſtri, vates participes primum ſint; ac deinde eorum obnuntiatione alij etiam eſſe poſſunt; non ex ſcientia quidem, aut diſciplina aliqua, ſed ex fide diuinis illorum oraculis habenda. His autem vbi apertum arcanum fuerit, facilè & pronum eſt obnuntiare, maximè cum populo ſuo malum, calamitatemque impendere iudicatũ ſit: quam vt ſignificent, non modò diuina iuſſione, ſed humanitate etiam ipſa impelluntur.

Leo rugit

CAPVT. III.

LEO rugit, quis non timebit? Dominus Deus loquutus eſt, quis non prophetabit?

NIHIL omnino eſſe quod ab Iſraëlitis in tota hac cauſa præter ſeipſos, ſuamque inſaniam reprehendi poſſit, oſtendit; nihil enim fuiſſe quod ad eos docendos, monendoſq. defuerit, niſi ipſi ſibi omnino deeſſe voluiſſent. Primũ enim grauiſſima ſcelera, magno ſtudio, ſummaque conſenſione ab ijs admiſſa ſunt: deinde ſcelerum pœnæ à Deo decretæ, magno & conſtanti apparatu, eademq. omnino formula exactè diuinum iudicium oſtendere planè poſſent; maximè autem quòd vtraque ratio, & ſcelerum, & pœnarum, cummunicata à Deo cum vatibus ſit, ab eiſque diligenter procurata, & magnis etiã clamoribus fuerit denuntiata: Neque enim quicquam aut prætermiſſum, aut occultatũ à vatibus fuit, quod dictum, expoſitumque fuiſſe oportuerit. Non magis illi tacere à Deo mandata potuerunt, quàm is qui leonem in ſaltu rugientem audierit, non timere, trepidareq. poteſt; id quod ſuo ipſius exemplo Amos probat, qui traditam ſibi ad eos legationem inſtituta denuo accuſatione plenè eſt obiturus. Itaque Deum officio ſuo ſatisfeciſſe oſtendit; & vates omnes ſuo, hoſtes etiam ſuo ſatisfacturos, ſolos autem Iſraëlitas planè inſaniſſe, qui ſceleribus admiſſis, tamen nec ſe dignos pœna exiſtimauerint, nec à Deo timendum, nec vatibus credendum, neque accuſationes, aut ab alijs, aut à ſe factitatas, curandas duxerint; quas ij, quibus ea demandata prouincia eſt, non negligenter tractabunt, ſed ſumma cura & diligentia peragent. Nam ſi illi buccinæ ſignum maximè contemnant, ab ipſis tamen leonis rugitus vehementer timetur. Hactenus totius orationis propoſitio, partitioque ſuis locis & membris diſtincta, atque etiam exordio aptis ornamentis illuſtrata: nunc verò deinceps confirmatio eſt, eaque maximis orationis luminibus diſtincta, & rerum, ſententiarumque pondere locupletata. Singulas namque partes Dei nomine vates perſequitur, & nunc actoris, nunc verò iudicis perſonã ſuſtinet.

Auditum facite in ædibus Azothi, & in ædibus terræ Ægypti, & dicite: Congregamini ſuper montes Samariæ, & videte inſanias multas in medio eius, & calumniam patientes in penetralibus eius.

IVDICIVM prolaturus Deus aduerſus Iſraëlitas, ad ſpectaculum vicinas gentes vocat, à quibus accuſationem, ferendamque ſententiam probandam eſſe, certum exploratumque eſt. Eas autem potiſſimum nationes appellat, quæ præteritorum Dei erga eum populum beneficiorum teſtes, non ſine ſuo magno malo, fuêre. Namque Ægyptij, qui Iſraëlem ſeruitute oppreſſum retinere conarentur, ingenti accepta clade, & magna rerũ ſuarum calamitate ac iactura, contentionem remittere coacti ſunt deique aduerſus oppreſſores iudicium experiri: Palæſtini verò multis ſceleribus nobilitata gens, dum eoſdẽ à ſuis locis & finibus arcent, fere omnes periêre; tantumque generis ſui tenues reliquias in Azotho, Gaza, & Aſcalone conſeruarunt. Quoniam autem vtriſque magna, ex Iſraëliticarũ rerum felicitate, ſuſcepta inuidia erat, manifeſtum eſt, ex earundem detrimento & calamitate, maximã nuntio etiam accepto, nedum ſpectaculo ipſo, percipiendã eſſe voluptatem, ſicut ſcriptum eſt: Fecit Dominus quæ cogitauit, compleuit ſermonẽ ſuum
quem præceperat à diebus antiquis; deſtruxit & non pepercit, & lætificauit ſuper te ini- Thren.2.
micum, & exaltauit cornu hoſtium tuorum. In miſeris autem rebus illud miſerrimum "
omnino eſt, cùm quis accepta calamitate, ſuorum inuidorum auxerit voluptatem. quam- "
obrẽ ne publica Iſraëlitarum clades ad hoſtes perferreretur, David vehementer metue- 2.Sam.1.
bat: Ne annuntietis in Geth, neque annuntietis in compitis Aſcalonis, ne forte lætẽtur "
filiæ Philiſtinorum, ne exultent filiæ incircunciſorum. His vero inuidis atque æmulis, iu- "
dicando, damnando & producendo Iſraëlitarum populo, ſpectaculum præbere Deus vult; atque eoſdem ſuæ iuſtitiæ, ſeueritatiſque erga Iſraëlem parat, quos olim miſericordiæ teſtes & ſpectatores effecerat. Magna enim ex eo voluptatem percepturæ erant hæ gentes, quòd ſe ab Iſraëlitis ſceleribus vinci, & ferendo ſupplicio etiam anteiri intelligerent. rem verò ipſam ad earum gentium reges perferri iubet, quòd ab ijs reliquus populus ad ſpectandum facilè poſſit educi. Iubet autẽ id per vates Deique nuntios curari,

vt in regijs illorum populorum ædibus negotij huius præconium fiat: namque & certior, & crebrior fama à regia domo in vulgus manare ſolet. Præconij autem formulam præſcribens ait: [*Congregamini ſuper montes Samariæ.*] Samaria in cliuo ſita erat, ſicut ſcriptum eſt. Emitque Amri montem Samariæ à Somer duobus talentis argenti, & ædificauit eum, & vocauit nomen ciuitatis, quam extruxerat, nomine Somer domini montis Samariæ. Erant autem montes continui ad eam pertinentes vrbem. In hos verò, quaſi in theatrum aliquod Palæſtini & Ægyptij Iſraëlitarum tragœdiam ſpectaturi conuocantur: Namque ex editioribus montibus, quæ inferius aguntur commodius ſpectari clamoreſque audiri melius ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Vox in Rama audita eſt, ploratus & vlulatus multus. Rama autem celſum, editumque locum ſignificat. Quæ autem & qualia ſpectanda, audiendaque ſint, ſtatim exponit: nimirum ingentes ciuium, tum alios vi opprimentium, tum etiam ab hoſtibus oppreſſorum tumultus. Hoc autem ad ipſum vſque tragœdiæ pertinet exitum: magnus enim furor, & ingens tumultus ſpectãdus illis erat, cùm aliorum ciuium alios opprimentium, tum eorum qui ab hoſte oppreſſi eſſent Iſraëlitarum. Vtitur autem Vates Euthuſiaſmo figura, qua abſentem futuramve rem ante oculos ſtatuere, præſentemq. facere, auctores ſolent: quod enim certũ, proximumq. eſt, id vt præſens affirmari facilè poteſt. Huius figuræ frequentiſſimus apud prophetas vſus eſt, vt: Ecce elongaui fugiens, & manſi in ſolitudine. Et apud exteros etiam vates nõ eſt infrequens: vt, *Iam iam reſidunt cruribus aſperæ. Pelles: & album mutor in alitẽ.* *Calumniam patientes*, Hebraicè & Chaldaicè, *oppreſſos.* Namque, vt diximus, ad illorum exitum hoc reſpicit, indicatq. quemadmodum Iſraëlitæ ab Aſſyrijs paulò poſt erunt tractandi; nimirum magna vi, ingentique oppreſſione in captos ſæuituris. Culpam verò, cauſamque ipſam quamobrem huiuſmodi oppreſſionem perlaturi Iſraëlitæ eſſent, ante oculos ſtatim ponit.

1.Reg.16. Matth.2. Pſal.54. Horat. lib 2. od.20.

Et neſcierunt facere rectum, dicit Dominus, theſaurizantes iniquitatem & rapinam in ædibus ſuis.

CAVSAM quamobrem in ædibus, atque intra domorum penetralia, tumultu & trepidatione loca omnia compléda eſſent, exponit: Nimirum quòd ea omnia, etiam ſecretiſſima loca, rapina, vi, iniuriaq. habitantiũ referta, diuini iudicij ſeueritate eſſent expianda: cuius ſe teſtem profert Deus, vt quem nulla, neque aperta, neque occulta hominũ facta, aut conſilia fallant, ſicut ſcriptum eſt: Qui plantauit aurem non audiet? qui finxit oculum non conſiderat? Dominus ſcit cogitationes hominum: nedum quæ in cubiculis & penetralibus ædium aguntur, cognoſcat. Diuinum autem teſtimonium veriſſimum, certiſſimũq. eſt: iuxta quod impoſſibile eſt, Deum mentiri, vt ait Apoſtolus. Igitur culpa eſt, quod rectũ facere non nouerunt. huius culpæ probatio, ex ſtudijs, atque ex euentu ipſo petitur. Omne, inquit, populi huius ſtudium in diuitijs parandis conſumitur: eas autem per fraudem, calumniam, iniuriamque parari. harum verò artium, malarumque rationum nullam apud eos eſſe intermiſſioné, maxima atq. affluens diuitiarum copia declarat, quam illis huiuſmodi artes ſuppeditant: non enim vtcunq. diuites eſſe, aut lautè viuere ex rapina ſatis illis fuit, niſi eorum domus theſauris etiam obrutis defoſſiſq. abundarent. Atqui cum malè parta, malè cum domino dilabantur, ſicut ſcriptum eſt: Omne munus & iniquitas delebitur; conſentaneum eſt, vt eaſdem ſibi factas inſidias experiantur, quas ipſi aliorum ſaluti, fortuniſque fecerint.

Pſal.93. Eccle.40.

Propterea hæc dicit Dominus: tribulabitur, & circuietur terra, & extrahetur ex te fortitudo tua, & diripientur ædes tuæ.

VT PAR pari referatur, tanto hoſtium impetu & trepidatione, Iſraëliticas res opprimendas, diripiendaſque eſſe dicit, quanta ab illis cupiditate, quanta inſolentia, & iniuria quęſitas & partas cõſtat. Nam ne quid earũ rerum, imò nequis eorum qui poſſederint, oculos, manuſq. hoſtiũ fallere, aut effugere poſſit; cũ vrbs obſidebitur, in ædes irruetur, & palatij abdita penetrabuntur. Idem autẽ Dominus, qui certiſſimus iniuriarum accuſator eſt, integerrimum ſe iudicé præbet. *Propterea.* vox hæc in ſacris peroratã cauſam indicat, quã iudiciũ ſtatim ſequitur ſeuerum. *Sic dicit Dominus.* Dicere apud Prophetas, conſilium certum, certáq. ſignificat ſententiam: Namque hoc verbũ rationis, cogitationiſq. magis quàm

Exod.33.

quam verborum vim exprimit, vt: Et loquutus eſt Dominus ad Moſen dicens. [*Tribulabitur, & circuietur terra*. Hebraicè ſic: *Arctator qui circuat terram:*] ſic etiam Chaldaicè eſt. Arctatorem vocat hoſtẽ terram capitali odio, animoq. incenſo inuaſurum. Eſt autẽ eclyptica oratio, quæ certo verbi defectu, grauẽ in animo dicentis indignationẽ ex rei, de qua fit ſermo, indignitate ortam indicat, vt, Ibi fornicationes Ephraim, contaminatus Iſraël. Atq. eò vehementior dicentis vis, impetuſq. arguitur, quò breuioribus ac paucioribus verbis ſententia effertur: vt in hoc loco ſic Hebraicè eſt; *Szar*; vnius ſyllabæ, vnoq. graui accentu pronuntiata vox. Vt ſi quis iratus Hiſpanè pronunciet, *fuègo, ràyo, làndre*; & ſtatim hæc addat, *que loqueme, quelo parta, que le venga*. Simili impetu hæc pronuntianda ſunt: *Tribulator, qui circuat terram.* Ita animatus tribulator veniet, & terram obſidebit, vt nõ modò effugium, ſed nec morã quidem mortis aut abductionis aſſequi aliquis poſſit, nedũ res ſuas, quas tanto ſtudio & iniuriæ feſtinatione partas coaceruauerat, eripere. [*Et extrahetur ex te fortitudo tua.*] ſermo ad Samariam refertur, cuius neq. ſitu, neq. munitione, hoſtium impetũ retardabitur, quo minus ad ipſa vſq. regia & munitiſſima penetret, quo aditum illi iam rapina iniuriaque patefecerat: eaque omnia diripientur, quæ malè parta & in theſauros fuerant coacta: nihil ex his reliquũ erit. Verùm ex hominibus, ſiqui fuerint reliqui, ij nimirum erunt, qui præ valetudine atq. imbecillitate, neque alijs damno aut malo fuerunt, neque hoſtibus aut timori, ſi prætermittantur, aut vſui, ſi abducantur, eſſe poſſint. Hoc eſt quod dicit.

Hoſſe. 6.
צר

Sic dicit Dominus; quomodo ſeruat paſtor de ore leonis duo crura, aut extremum auriculæ, ſic eruentur filij Iſraël, qui habitant in Samaria, in plaga lectuli, & in damaſci grabato.

ASSYRIVM hoſtem leonis nomine dici, in ſuperioribus ſimilitudinibus eſt obſeruatũ. Pulcherrima autẽ ſimilitudine oſtendit, quatenus totius Iſraëliticę gentis ab hoſte reliquiæ ſinendæ fuerint: nonnullis enim hominibus conſultum eſſe voluit Deus, qui diuini iudicij ſeueritatem teſtari poſſent; rariſſimos tamen, eoſdẽq. imbecillimos quoſq. fore, ait, quibus Deus ob innocentiam; hoſtis verò ob contẽptum, parcẽdum eſſe ducat. Perſtitit autem Vates in accepta ſemel leonis tranſlatione: Sicut enim id animal famem ſuam primùm corde & viſceribus, deinde aliorum etiam membrorum carne explet; ſiquid verò ſaturo relinquitur, id aut tibiæ, aut extremæ auriculæ cartilago eſt, quæ neq. carnis vſu, neque ſanguinis guſtu iuuare comedentem poſſunt. Atque huiuſmodi reliquiæ à paſtore inuentæ, ad gregis dominum deferri conſueuerunt, ex quibus legitimũ raptus iudicium fiat, ſicut ſcriptum eſt: Si comeſta beſtia, deferat ad eum rapturam, & non reſtituet, ita etiam Deus in toto Samariæ corpore, quæ omnium Iſraëliticarum vrbium poſtrema hoſtilem famem explebit, vnum atq. alterum à cæde eruẽdos curabit, eoſque aut diuturnis morbis affectos, aut longa valetudine debilitatos, qui in lectis iam diu ſint, & præ macie atque ſolitudine ſeſe ab angulo lecti mouere & reuoluere non poſſint, nec ab altera ſponda in alteram conuertere. *Damaſci grabato.* Aliud latinum vulgatæ verſionis exemplar habet *Damaſco grabati*. Non vrbem hoc loco nomen *Damaſci* ſignificat, ſed grabati partẽ; in qua moueri & reuolui is qui cubat poteſt. Vox enim deriuata eſt à verbo Maſſag, quod moueri & agitari ſignificat: ex qua ſignificatione nos cunę genus fuiſſe putamus, longo & diuturno morbo laborantibus ægrotis olim factitatũ; in qua ſibi ipſis exercitationẽ & ſomnum, motioni principio leniter dato, procurare poſſint. Itaque lectum penſilem, aut cunæ genus interpretamur: quo tropo non niſi debiliſſimos quoſque, & bello ineptiſſimos, nullique vſui hoſtibus, ſi caperentur, futuros ſignificauit. hos velut extremam & ignobiliſſimam eius populi partem, ab hoſte relinquendos ait. Hi autem quibus in Samaria parcẽdum erat, pars fuêre eorum ſeptem milliũ, quos Deus ſibi relinquendos prædixerat Heliæ, quòd genua ante Baal non curuauiſſent. Non eſſe autem idem nomen Damaſci vrbis, atque hoc quod in hoc loco legimus, ijs quidem qui Hebraicè ſciunt, exploratũ eſt. Namque Damaſcus vrbs habet *ſciboleth* punctum in littera Sin: hoc verò Damaſcus habet *ſibolet*; diuiſaque omnino alterius ab altero pronũtiatio eſt; vt ex ſacrorum etiam librorum narrationibus conſtat.

Exod. 22.

Audite & conteſtamini in domo Iacob dicit Dominus Deus exercituum; quia in die cùm viſitare cœpero præuaricationes Iſraël ſuper eum, viſitabo & ſuper altaria Bethel. Et amputabuntur cornua altaris, & cadent in terram.

OMNIVM ſcelerum culpas merito ſupplicio expiandas eſſe prædicit vates; quo diuini iudicij æquitas integritaſque probetur. Namque vt nullum Deo ab hominibus admiſſum peccatum probari; ſic neque impunitum euadere poteſt, niſi legitima pœnitentia, deprecationeque cautum oportunè fuerit. Contigit autem aliquādo multa hominum delicta à Deo diutius ſuſtineri atque diſſimulari; non quidē quòd eiuſmodi res aut
Exod. probetur, aut quaſi leuis negligatur; quoniā nō Deus volens iniquitatē ille eſt: ſed quòd
Pſal.5. lenta ira diuinus ſpiritus ſit, atque ad expectandam ignoſcendi cauſa pœnitentiā, quàm
Ioel.2. ad repetendas feſtinanter pœnas, multo procliuior, ſicut ſcriptum eſt: Diſſimulans pec-
,, cata hominum propter pœnitentiam. & illud: Quia benignus & miſericors eſt, patiens,
,, & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia. Verùm enimuerò cùm præfixum diuino conſilio expectationis præterijt tempus, tunc ſe maturo iam & grauiſſimo ſupplicio illato non negligentem fuiſſe, Deus oſtendit, atque antiquorum, nouorumque ſimul ſcelerum repetitis pœnis ſeuerum atque integerrimum iudicem probat, ſicut ſcriptum
Pſal.49. eſt: Hæc feciſti & tacui, exiſtimaſti iniquè quod ero ſimilis tui; arguam te, & ordinabo
,, contra faciem tuam: Adde etiam quædam ſcelera eſſe, quæ quamuis turpiſſima grauiſ-
,, ſimaque natura ſint, diſſimulari tamen diutius, atque diuinam patientiam longius tentare ſolent; cuius generis eſt idolorum cultus, atque ea fere omnia quæ ſacram Dei maieſtatem lædunt; vt impietas auguriorum, incantationūque ſtudium, hæreſes, blaſphemiæ in Deum, ceremoniarum, legitimorumque ſacrorum prophanationes, & quæcunque huiuſmodi cenſentur. admiranda enim Dei in his omnibus, quæ ad ſe proprius pertinēt, criminibus, iniuriiſq. ferendis patientia; admiranda pœnitentiæ ſpectatio eſt. Quæ verò in hominum ſocietate, fide, atq. iuſtitia violanda verſantur ſcelera, ea iudicium, ſuppliciumque maturare, ac neſcio quo modo efficaciſſimis clamoribus diuinum animū ad
Gen.4. vltionem ſolicitare ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de
,, terra. Nunc igitur maledictus eris, &c. Verùm enimuero ſi prioris illius generis ſua natura grauiſſimis criminibus horum etiam alterius generis quidam quaſi cumulus accedat, ea res impoſitum Deo onus adeo auget, vt abiiciendū celerrimè eſſe iudicetur. atq.
Iſai.1. hoc totum argumentum duobus illis aut tribus apud Iſaiā verſibus explicatur: Ne offe-
,, ratis fruſtra ſacrificium: incēſum abominatio eſt mihi. Neomenia, & ſabbathum, & feſti-
,, uitates alias non feram: iniqui ſunt cœtus veſtri, Calendas veſtras, & ſolennitates veſtras
,, odiuit anima mea, facta ſunt mihi moleſta, laboraui ſuſtinens. Hactenus prophanatæ religionis cauſa dicta à Deo apud Iſaiam eſt: ſequenti autem carmine, fidei, iuſtitiæque violatæ crimen infertur, atque ob eam rem fruſtra ipſis ſupplicium deprecari oſtenditur:
,, Et cùm extenderitis, inquit, manus veſtras, auertam oculos meos à vobis, & cum multi-
,, plicaueritis orationem, non exaudiam; manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt. Igitur hoc idem argumentum à vate noſtro hoc in loco tractatur. Namque Iſraëlitas iniuriarū accerſitos, & damnatos, tandemque ad ſupplicium producendos, aliorum etiam impietatis & ſuperſtitionis ſcelerum pœnas daturos eſſe, ait: Quamuis enim vano, alienoque cultui diu operam dantes, impunitate hactenus vſi fuerint; tamen ea res diuiuinam potius patientiam, quàm facti probationem arguebat. Nunc verò cùm quarti etiam flagitij pœnas dederint, ſimul etiam & primi, ſecundi, ac tertij, atque propterea grauiſſimas dabunt. Ne vero huic rei aliquo modo inficias iri poſſit, certis ſignis & coniecturis diuinum de ea re conſilium atq. iudiciū edendū eſſe ait: Nam quo tempore Deus in Iſraëlitas animaduertendū curauerit, eodem etiā tempore Bethelici templi aras funeſtādas, altariaq. ipſa euertenda hoſtibus committet, vt præſentibus hominibus teſtimonium, futuris verò ſeculis monimentum ſit, eas aras, totumque illum cultum execrationi eſſe deuinctum. Quæ res vt certo, conſtanti, & diuinæ prudentiæ pleno conſilio, ac non caſu geſta eſſe videatur, futurū eſſe vt omnes ſingulorum altarium anguli exſcindantur. Quoniā ſacrorum altarium pręcipuæ, auguſtiſſimæq. partes anguli ſunt, quibus tota arę figura terminatur, atque binaquæq. latera altaris non ſine myſterio vtrinq. cōmittuntur: ob eamq. rē

præcipuè

præcipuè illa pars cæſarum victimarum cruore, & cùm initiarentur ipſa, & cùm immolandis hoſtijs frequentarentur, imbui conſueuerat. Igitur per vates, pioſq. homines publicè proclamari iubet Deus, & præteritorum & recentium criminum à Deo iudicium edi, eorumque eodem tempore pœnis inflictis, ſuppliciiſque ſumptis ſententiam probari: cuius rei argumentum erit nefariorum altarium, & locorum, in quibus illa perpetrata ſunt, exciſio & ruina. eam autem certo modo, & execrationi idoneo Deus curabit edendam, vt non tota altaria cum templo, velut hoſtili quadam temeritate, euertantur, ſed ipſa omnium altarium cornua, in quibus præcipua ſanctitudinis ratio eſſe putaretur, conſultò petita excindantur. Vt proditorum domus & loca, vnà etiam cum ipſis proditoribus, in æterni opprobrij monimẽtum, publicari, & ſolo æquari ſolent: ita etiam Dominus Deus exercituum, quo die in Iacob proditæ fidei facinora animaduertet, eodem etiam die & in Bethel altaria, in quibus commenta ſcelera admittebantur, nouaque etiam cõcipiebantur, excinderet. In eo enim loco celeberrimo cõuentu impiè atq. nefariè agebatur, ibidẽ fides ac religio diuina polluebatur. Vt igitur olim vani cultus, atq. à Deo execrati ſignum, altaris ſciſſio, & cineris diſſipatio, fuerat à 3.Reg.13. vate datum; ſic nunc certum ab Amoſo ſignum publico teſtimonio confirmatum præſcribitur, quòd ſingulorum altariũ (nam plures iam aras hominũ ſuperſtitio cõſtruxerat) omnes anguli excindendi, inq. terrã deijciendi ſint. Verba ipſa breuiter expendamus. Cùm Iacob nomen vates appellant, priuati adhuc Iacob, & fœdus cum Deo ineuntis meminiſſe oportet. cùm verò Iſraëlis appellationẽ vſurpant, eundem hominem fœdere iam inito, diuinis beneficijs ornatum honoribus auctum intelligunt, officijque faciendi admonent, aut proditi accuſant. atque adeò hanc Theologis viris vtriuſq. nominis rationem obſeruari eſſe operæpretiũ eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Docere Iacob fœdus, & in lege ſua Eccle.45. lucẽ dare Iſraël. Ita alterum nomen, & alterum, diuerſum, non eundem eiuſdem gentis ordinem ſignificat. Atque hoc in loco Iſraël de officij proditi cauſa appellatur, atque ob eam rem dicitur *Præuaricationes*, quod nomen, iuris ab inferiore per ſummum nefas violati, rationem habet: Namq. Hebraicè PESSAGH, legitur, de quo iam eſt à nobis aliàs dictum. פשע Illa porrò appellatio Dei exercituum, cùm de paranda à Deo vltione ſermo eſt, vſurpari à vatibus atq. ab alijs ſacris ſcriptoribus ſolet, vt: Propter hoc ait Dominus exercituũ Deus Iſraël: Heu cõſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Isai.1. Sed vt hæc omnia perſequi longũ eſt, ſic & omnino prætermittere fuerit incõmodum. Quoniã autem non ſolùm præſentium iniuriarum culpæ, ſed veteris etiam violatæ fidei præuaricationes, & ſcelera animaduertenda in Iſraële à Deo eadem opera erãt: & in his ſceleribus puniendis, non ſolùm familiæ ipſæ proditorum ac ſceleratorum hominum, quicunq. conſilij & facinoris participes fuerint, perdi, atque extingui; ſed domus etiã ipſæ, publica quoq. ac priuata loca, in quibus hæc excogitata, acta, atq. exercita fuerunt, dirui atque euerti ſolent. Hanc eandem in ſupplicio ſumẽdo rationẽ ſequuturũ ſe Deus ait. Primum publicus atq. cõmunis omnium locus Bethel; deinde quæ his dignitate & frequentia ſecundæ ſunt regum atq. principum ædes: tum porrò & priuatorum hominum plurimæ domus; vt quiſq. maiori culpa notatus fuerit, diruantur: eaque res perpetuam & ſceleris & ſupplicij memoriam conſeruet.

Et percutiam domum hyemalem cum domo æſtiua: Et peribunt domus eburneæ, & diſſipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.

ET regiarum opum, & principum magnificentiæ, atque exquiſitæ architecturæ eſt, commodiſſimas ad habitandum pro anni temporum rationibus ædes fabricare: atq. hoc genus in delicijs Aſiaticos olim reges imprimis habuiſſe, multis vtriuſque partis ſcriptorum lectionibus compertum eſt, ſicut ſcriptum: Et rex ſedebat in domo hyemali in Hier.36. menſe nono. Et de Ægla rege Moab etiam legimus: & is ſedebat in æſtiuo cœnaculo ſolus. Iudic.3. Totum hoc genus Perſicos apparatus Græci & Latini auctores nominant. Vſque adeo autem in his rebus aucta luxuria eſt, vt commoditate non contenti, Horat.li.3. od.vlt. pulchritudini etiam ſtudentes, exquiſitis, & pretioſiſſimis materijs longè conportatis ædes conſtruerent, quibus dominorum diuitiæ atque opes oſtentarentur.

Igitur

Igitur relictis cedris & cupreſſis, aliaque omni ſatis alioqui apta, grata, æternaque materia, (1.Reg.22.) quòd ea etiam inferioris ordinis hominibus ſuppetere poſſet, ebore vti cœptum eſt, atque ex pretioſo, minus tamen natura ſua commodo, elephantis dente, admirabile tabularum & trabium opus arte concinnari. huiuſmodi domum ab Achabo ſuperſtitionis cultore rege ædificatam fuiſſe, memoriæ proditum eſt. In ijs ergo magnificẽtiſſimis, & delitioſiſſimis ædibus commodiſſimè & ſuauiſſimè habitantes, (Deut.32.) illa præcipuè curabāt & agebant, quæ otioſi, & voluptate diffluentes homines commentari, tractareque ſolẽt; ,, in quibus rebus ſuperſtitio eſt, ſicut ſcriptum eſt: Incraſſatus eſt dilectus, & recalcitrauit: ,, incraſſatus, impinguatus, & dilatatus dereliquit Deum factorem ſuum, & receſſit à Deo ſalutari ſuo: noui recenteſque venerunt, &c. Qui architecturæ peritiam aſſecuti ſunt, noſtram etiam in hoc loco de diuinis ſcripturis ſententiam facilè probabũt: nempe nullã eſſe diſciplinam, cuius optimæ & maximę rationes diuinis in libris non contineantur. Triplex Architecti finis, & in agendo intentio eſt; vtilitas, commoditas, & pulchritudo: quæ omnia in hoc loco apertè ſunt à vate indicata. Communem igitur totius populi, celeberrimumque conuentum, Bethel; deinde regias ipſas, principumque domos; ita vt nulli, aut propter artis, aut propter materiæ pulchritudinem, & magnificentiam parcatur, aliorum etiam priuatorum ædificiorum plurima diruenda eſſe, diuina decreuerat ſententia. neque verò hoſtium ſolùm voluntate, qui pulchritudine, ſpecie & arte, atque materia fortaſſe moti, clementes eſſe potuiſſent, ſed ex diuini conſilij ſententia curandum, faciendumque erat. Namque rex proditorum res omnes peroſas habet; quoque maiores, magnificentioreſque ſunt, eò vehementius perdendas curat, ne vllum niſi ad infamiam veſtigium relinqui ſinit. *Dicit Dominus.* Stabit ſententia. Atque hactenus vaticinij primi explicatio eſt.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

ACCVSAVERAT Vates Iſraëlitas in primo ſuo vaticinio; eodemque in crimine Iudæos etiam inuoluerat: atque ea quidem prima fuerat actio, qua vtrumque populum eodem ſuperſtitionis ſcelere contaminatum oſtendens, eidem vltimi ſupplicij genere deſtinauerat. Nunc verò in hac ſecunda actione contra vtrumque populum ſeorſum, & Ephraitas videlicet, & Iudæos, cauſam dicit; grauiq. rerum partitione vſus, alia etiam ſuperioribus criminibus crimina accumulat; eademque tum rerum, & perſonarum, tum conſiliorum circunſtantijs amplificat. Primò enim loco Samaritanas feminas accuſat, quòd illarum conſilio, & hortatu, magnæ tenuioris fortunæ hominibus iniuriæ, atque damna fiant; quas grauibus ob eam rem pœnis, captiuitate videlicet publica, & turpiſſima, mulctandas eſſe prædicit. Deinde in harum inuehitur viros, quòd non ſolùm feminarum impulſu ad iniuriam faciẽdam ſeſe dimiſerint, ſed vltro etiam à Deo ſuo ad vanum ſuperſtitionis ſtudium tranſtulerint. Vtque pauperum rebus, per ſummam iniuriam fraudatis, ad feminarum luxum abutebantur, ita debitis Deo honoribus, & ſacrificijs, ad vanos deos colendos vnà cum ſuis feminis nefariè fuiſſent abuſi. Quintuplici autẽ propterea pœna mulctandos præcinit, fame videlicet, tribus de cauſis ſeſe conſequentibus, oborta; tum quod hoſtis in agros populabundus impetum facturus eſſet; tum quòd oportunæ pluuiæ cælitus negandæ; tum etiam quòd locuſta immiſſa, perdendæ ſegetes eſſent: Quartum verò pœnæ genus peſtem: quintum autẽ cruentum bellum denuntiat; quo bello illorum res vexandæ, atque vehementer affligendæ deterendæque, non tamen funditus euertendæ forent. Atque hæc omnia & denuntiata & prædicta, tamen ab illis contempta eſſe intelligens, acerbo dolore affectus, atque ardentiſſimo pietatis ſtudio incenſus, miſerabiles illis decantat elegos, grauiſſimoque luctu extremam totius Iſraëlis miſeriam, cladem que denuntiat: ad quam porrò deprecandam omni eos cura, omnique diligentia adhortari non deſiſtit; atque vtriuſque partis ad eam rem comparatione facta, Dei videlicet, atque aliorum qui pro dijs colerentur, docet hos nihil præſtare poſſe cultos, nihil nocere neglectos. Contra verò Deum ſummæ eſſe virtutis, & infinitæ etiam potentiæ, qui omnium rerum vim, naturamque, ſua voluntate creauerit, & imperio moderetur: itaque & luce eos perfundere, & cõtrà, niſi reſipiſcant, tenebris & miſera calamitate inuoluere poſſit, acerboque ac diuturno luctu afficere; vt totis Samariæ vijs & triuijs nihil niſi queſtus & eiulatio audiatur.

Hæc vbi aduerſus Ephraitas perorata ſunt, ad Iudæos ſermo conuertitur; à quibus, inuidiæ & obtrectationis cauſa, Iſraëlitarum calamitas vehementi ſtudio expectabatur: eoſque non minus Deo inuiſos eſſe affirmat, quorum nulla iam grata, acceptaque ſacrificia ſunt: Neque enim vlla cæſarum hoſtiarum frequentia grata eſſe poteſt, vbi iudicium, miſericordia, & iuſtitia, totum denique officium deſideratur.

vbi cum

vbi cum Dei cultu vanorum etiam Deorum cultus coniungendus eſſe creditur. Quamobrem eoſdem vltra Damaſcum, Babylonem vſque abducendos eſſe ait; quoſdam etiam ex illis inter Palæſtinos, & Ammonitas eſſe diſpergendos, quod contra omnem eorum expectationem & ſententiam erat, qui præſentium rerum voluptate & vſu decepti, futuris malis neque proſpexerint, neque per vates prænuntiatis, animum auerterint: quamobrem peſtem ſibi, bellumque paratum experiantur neceſſe eſt. Tandem autem vtriuſque populi coniungenda cauſa, orationem ſuam vates abſoluit.

CAPVT IIII.

AVDITE *verbum hoc vaccæ pingues, quæ eſtis in monte Samariæ, quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes: quæ dicitis dominis veſtris afferte, & bibemus, &c.*

PERORATA in genere iam Iſraëlitarum crimina, nunc deinceps in actione hac partitur & diſtribuit Vates, atque vnamquamque partem ſuis perſonis diligentiori iudiciorum forma refert: aliæ enim in eodem crimine alijs rationibus accerſiri & poſſunt & debent. Nam quidam ſceleris auctores; quidam mali conſilij miniſtri; quidam etiam tutores, propugnatoreſque ſe præbent. Huiuſmodi igitur rationes Amos, qui Dei cauſam agit, hoc in loco perſequitur; atque grauiſſimam illam culpam attribuit feminis Iſraëliticis, tanquam primis auctoribus, quarum impulſu commiſſa ea fuerit. Deinde & in viros ipſos inuehitur, qui harum dicto & ſtudio morem geſſerint, & hoc antiquis idolatriæ ſceleribus etiam tanquam cumulum addiderint: ita neminem qui culpa communicauerit, aut criminis, aut pœnæ expertem fore, diuino decretum iudicio eſt. Aptiſſima verò ſimilitudine mulieres illas Iſraëlitarum Principum & magiſtratuum vxores, vaccas appellat, eaſque pingues, ſiue Baſſanitides cognominat, tum naturam, tum rationem dicendi antiquam, & elegantem ſequutus: Namque in boum genere vaccæ natura inferiores, imbecillioreſque ſunt, & ad procreandam ſobolem magis quàm ad aratri, currúſue laborem comparatæ; & qui magna armenta poſſident, hanc rationem plerumque ſequuntur, vt maribus ad ruſticas operas productis, feminis ad prolem ſufficiendam indulgeant. Illæ verò vbi pinguiores factæ ſunt, & petulantius agere, & cornu etiam petere, & mares afficere, ſibique præter omnes alias animantes allicere conſueuerunt. Atque adeo hanc rem, & à ſcriptoribus traditam, nos ipſi, quòd rei ruſticæ ſtudioſi ſemper fuerimus, ſæpe obſeruauimus: hæ taurorum pugnas arbitræ ſpectant, victoremque libentius ſequuntur, & neſcio quomodo ad muliebre ingenium propius quàm cæteræ in animantibus femellæ accedunt. Quæ verò ex hoc genere pauperiores dominos ſortitæ ſunt, & fœtibus pariundis alendiſque, & arationibus addictæ, confractiore animo, & corpore tenuiore atque imbecilliore ſunt, tantumque aut herbis, aut fœno, dum otium ſuppetit, ſaturæ eſſe deſiderant: ergo & manſuetiores multo ſunt, & minus etiam quàm aliæ laſciuiunt. Et quis hoc in muliebri ſexu ingenium non facile agnoſcat? Namq. id genus tenuioris fortunæ, & durioris, parcioriſque vitæ viris addictū, modeſtiam, pudicitiam melius colit, præcipuamque in alenda familia, liberiſque educandis curam ponit. Contra verò ſi melioris conditionis & fortunæ viros nanciſcatur, animum ab omni alia re ad luxus, & cultus, atque deliciarum ſtudium traducunt, (mulierem fortem ſemper excipimus, nec Sarras, aut Rebeccas, ſed Hæuæ imitatrices, Iezabeles & Attalias in has partes vocamus) imperant primum iſtæ viris ſuis; deinde & alijs omnibus inferioribus hominibus virorum ſuorum opera, & obſequio, atque indulgentia ſunt infeſtiſſimæ: Namque cùm omnis earum cogitatio ad voluptatis ſtudium intenta ſit, cui nullum modum, & ob naturalem ſtultitiam, & ob ipſarum inter ſe de faſtu & luxu contentionem atque æmulationem, ſtatuere ipſæ nouerunt, fit vt nihil ſatis domi eſſe poſſit, alienaque appetenda, & per ſummam etiam iniuriam inuadenda ſint; id quòd cùm per ſe ipſæ præſtare nequeunt, maritorum opera efficiunt, quos ſibi obſequentiſſimos, aut blandis & mollibus artibus, aut ſumma etiam importunitate reddiderunt. Itaque varijs miſerorum, reorum, clientum, conſultorum, aut alijs rationibus oppreſſorum hominum ſpolijs, harum refertæ domus

ſunt, & ſuppellectili aurea, argentea, muliebri etiam ornatu ad faſtidium vſque profluentes. Namq. & veſtium his, ſtolarum, ac pallarum nullus modus, nullus certus eſt numerus: nouis enim & quotidie recentibus materiæ & artis excogitationibus veteres præſentibus cedunt, antiquiores improbantur, & futuræ etiá expectantur. Atque ita nil ſatis rapinæ eſſe poteſt, quod huiuſmodi harpyarum articulos expleat. Non inconcinnè ergo feminei ingenij, totiuſque naturæ vaccæ imagines & quaſi quædam ſimulachra ſunt: neque tantùm ab Amoſo paſtore efficta, ſed ab alijs etiam antiquiſſimis ſcriptoribus

Pind. pyth. od. 4.

expreſſæ ſunt. Namque Iaſon apud Pindarum ſeſe ex eadem vacca prognatum, ex qua Creteus, & Salmoneus nati fuerant, affirmat. Igitur mulieres luxuriæ & petulantiæ matres, ditiſſimas quaſque, & potentiſſimas feminas Samariæ ciuitatis totius regni principis, cui alia omnia oppida tributaria eſſent, vaccas Baſſan Vates nominat. vt enim Baſſan paſtionum magnitudine & fertilitate, præter omnia alia totius regionis loca, nobilis, armenta alebat pinguiſſima, ſicut ſcriptum eſt: Reducam Iſraël ad habitaculum ſuum & paſcetur Carmelus & Baſan. Eſt auté hoc Metonymiæ genus, cùm vocabulum non propriè, ſed propter præcipuá quandam rationé vſurpatur. Sic Arabá pro paſtore Iſaias dixit:

Iſai. 13. Horat. Saty. 2. li. 2.

ſic, *aper vmber*, Latinus dixit poeta. Vetus autem interpres nomen Baſſan nó ex loci nota, ſed ex ſignificationis rationibus reddidit, *Vaccæ pingues quæ habitatis in monte Samariæ*. Montana loca, ſi modò fertile ſolum ſortita ſunt, ob aquarum & arborum etiam ruſticarum copiam, alendis bobus cómodiora habentur: id enim animal & fœno, ac herbis, arború frondibus libenter paſcitur: montes autem & æſtate herbas, & hyeme frondes ſuppeditant. atque hæc res Baſſan montem imprimis commendat; in quo præter paſtionum fertilitatem, ingens generoſiſſimarum quercuum, vt apud Iſaiam legimus, copia eſt. Sunt

Iſai. 13.

etiam quæ in montibus creſcunt animalia, natura feriora, ac robuſtiora: vt etiam montani homines. Ob eam rem non ſolùm dixit, quæ habitatis in Samaria, ſed in monte Samariæ: vt mulierum ingenium delicijs diffluens, in regia ciuitate educatum, petulátius oſtenderet, & impotentioris ſæuitiæ nota inureret. Atque his moribus idonea verba adiunxit: [*Quæ calumniam facitis egenis, & confringitis pauperes.*] Hebraica verba ſonant, opprimere tenues, & conterere egenos. Neque enim vaccæ ferociores factæ quos petierint, ventilare vt tauri; ſed proſternere, & conculcare conſueuerunt. Calumniam autem & oppreſſionem fraude aut vi factam tenuioris fortunę hominibus, qui obſiſtere nequeant, hac tranſlatione ſignificat; eamq. præſentibus verbis declarat. [*Quæ dicitis dominis veſtris afferte & bibemus.*] Namq. illæ impulſu, hortatuq. ſuo, & aſſidua efflagitatione auctores

Iuuen. ſaty. 8.

viris ſuis ſunt, vt pauperiores opprimant homines, *Nec per conuentus, & cuncta per oppida curuis Vnguibus ire parat nummos raptura Celæno.* *Dicitis*: Femineam orationem hoc verbo ſignificat, ex cogitatione, & libidinoſo illarum conſilio profectam: nam dicere apud Hebræos iubere eſt, vt: Ipſe dixit & facta ſunt: ita illæ, vbi iam ſibi viros ſuos blandis, aut etiam importunis deuinxerint moribus, cupiditatibus obtemperare cogunt: quod imperatiui verbi inductione Vates eleganter exprimit. *Afferte & bibemus:* Hebraicè in ſingulari *Affer*; ea vox vehementius imperiú indicat. *Dominis veſtris.* Armentorum poſſeſſores domini vocantur: hi ſobolis procreandæ, reique augendæ cauſa, vaccis nimium etiam indulgent; ita viri feminis ex quibus liberos ſuſcipiút, nimium etiam obtemperare ſolent. Namque illæ ob eam rem quòd vtero geſtant, quòd lactè infantes alát, nihil nó ſibi licere putant. Dicitis ergo tauris veſtris *Affer & bibemus.* Ambo ſimul verba parandarum rerum rationem malam, & turpem vſum ſignificant; Non enim dicunt quære; ſed affer. Illud enim rationem, moramque aliquam cogitandi, & inueniendi commoditatem, indulgere poſſet; hoc non poſſit, ſemper auferre iubent, vnde auferri poſſit, nó laborant; tantú vt afferat imperant. Neque volunt domú aut quæſtu, aut præda, aut ſpolijs vacuos rediſſe vnquam; ſed vt rem facias, ſi poſſis rectè; ſi non, quocunque modo rem. Coguntur ergo viri domini ſtupidiſſimi auaris & libidinoſis vxoribus parêre, niſi iratis ſibi, ſemperque infenſis vti maluerint. Illis autem vt nihil vnquam ad libidiné, faſtum, cupiditatemque explendam ſatis eſt, ſic nunquam illud verbum intermittitur *Affer*. Ea verò quæ afferri ſibi iubent, non ad neceſſarios vitæ vſus, quibus quiduis ſatis eſſe poſſit, ſed ad delicias, ad voluptatem, eamque non ſimplicem vnius hominis, cui multa etiam non ſufficiant, ſed totius familiæ, ac aliorum etiam quibuſcum luxuriæ ſocietas & cómunicatio eſt.

Ephe. 5.

Et bibemus. Sicut vno vini vocabulo omnem luxuriá contineri, ſic bi-

ſic bibendi verbo omnem voluptatis vſum,& ſacri,& prophani auctores ſignificarũt. vt: Ephe. 5. væ qui conſurgitis mane ad ebrietatem ſectandam, & potandum vſque ad veſperam. Iſai. 5. [Et illud: *Nunc eſt bibendum, nunc pede libero pulſanda tellus, &c.*] Omnium igitur voluptatum & deliciarum flagrans & aſſiduum ſtudium, vox *bibemus* in futuro dicta ſignificat: Horat. lib. 1. Namque eo verborum tempore aſſiduitatem in Hebraico ſermone indicari, ſæpe aliàs diximus. Itaque illa maxima cura iſtis noſtris principibus, & ditiſſimis mulieribus eſt, illud tantum negotium viris ſuis dandi cogitatio, ſcilicet, vt pauperiores & tenuiores hominum familias ſuis redditibus & diuitijs alant, tueantur, auctoritateque defendant, vel potius vi opprimant, ſuperbia & inhumanitate peſſundent, calumnia, & malitioſa iuris interpretatione defraudent, exhauſtiſque per ſummam iniuriam, rebus omnibus ſpolient: & duobus quidem tantùm verbis auaritia & luxuria iniuriam omnem, earumque cauſas amplexus eſt vates: Ex feminarum namque conſuetudine, luxuries plerumque in vrbe creatur; ex luxuria, auaritia, ex auaritia, erumpit audacia. Atque hunc locum ſic Chaldaicè legimus: *Regna, & expoliabimus.* Pulcherrimè profectò interpres ille rem nihil à vatis ſententia alienam expreſſit: quo videlicet conſilio feminæ viros ſuos ad ambiendos magiſtratus impellant, vt ſcilicet per regnandi potentiam aliena appetere atque auferre impunè poſſint. Huiuſmodi verò flagitia, & luxurioſa auaritiæ crimina natura ſua grauiſſima, cùm vehementer diuinam maieſtatem offendant, grauiſſimos habere ſolent pœnarum exitus, atque ijs ſimillimos, quos ſtatim minatur Deus:

Iurauit Dominus Deus in ſancto ſuo, quia ecce dies venient ſuper vos: & leuabunt vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.

Certissimam ſententiam diuinum iuramentum arguit, & rem vt conſilio deliberatam, ſic etiam iuriſiurandi ſanctitate confirmatam: [*In ſancto ſuo:*] Idem eſt ac ſi diceret: *in ſanctitate ſua*: Namque Hebraicè ſic eſt. Sanctitas autem eximiam quandam rationem ab omni vulgari re alienam ſignificat; qua Deus omnibus alijs rebus infinita præſtat virtute; vt iuſtitia, ſapientia, miſericordia, & alijs maximarum virtutum generibus; ad quæ genera etiam dictorum, conuentorumque conſtantia & veritas pertinet. Ex quo fit vt cùm præſtantiſſimum aliquod harum virtutum exemplum Deus ediderit, ſanctificari in ſacro ſermone dicatur; hoc eſt, ſuam maximam præſtantiam, amplitudinemque teſtari. Atque huius ſententiæ multa à nobis loca in ſacris literis notari poſſent, vt: in exitu Iſraël de Ægypto domus Iacob de populo barbaro, Pſal. facta eſt Iudæa ſanctificatio eius, Iſraël poteſtas eius. hoc exemplum virtutis & miſericordiæ ſuæ Deus edidit: iuſtitiæ autem & ſeueritatis illud Nadab, & Abiud igne cælitus tactis, ſicut ſcriptum eſt: hoc eſt quod loquutus eſt Dominus, ſanctificabor in ijs qui approximant mihi. Huiuſmodi igitur exemplum quo ſe ſanctificet, ſeuerumque & integerrimum iudicem, nec non maximi atque conſtantiſſimi conſilij eſſe teſtetur, editurum ſe iurat Deus. Itaque iuſiurandum hoc ad officij diuini maieſtatem auctoritatemq. pertinet, ac ſi dicat: & fuerim ego ipſe meæ ampliſſimæ dignitatis immemor, & prophanator, niſi hæc quæ modò comminatus proponam, propediem re ipſa præſtitero. Sic Reges coronæ ſuæ iuſiurandum in grauiſſimis rebus interponere conſueuere. Alia verò ratio eſt cùm Deus per ſemetipſum iurat; cui quidem explicandæ minimè hoc in loco vacamus. [*Quia ecce dies venient ſuper vos.*] Nihil eſt quod homines de mentis ſtatu grauius deturbet, quàm humanarum rerum ex ſententia ſucceſſus: Sæpe enim vſu venire videmus, vt qui præſentium rerum proſperitate, vitæq. commoditate vtuntur, ebrietate & dementia deprauati, neque præteritorum recordentur, neque futuris vnquam rebus cauendum ſibi eſſe arbitrentur; atque ita ſecundis rebus, & præſenti tranquillitati fidant, ac ſi in ipſo iam portu conſtituti nullam tempeſtatis mutationem pertimeſcerent. qua quidem in re ſimiles omnino beluis ſeſe exhibent, quibus præſentium temporum tantùm vſus, nulla futurorum cogitatio, nulla prouidentia eſt, ſicut ſcriptum eſt: Homo cùm in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis. huiuſmodi autem hominibus quo mi-

nus credita, atque expectata periculi tempeſtas fuit, eo grauius cùm fuerit oblata, ſentitur, & capiendi conſilij tempus, locumque omnem occupat. Huius generis exitum feminarum Iſraëlitidum delicijs, & ſtultitiæ prædicit vates: venturos videlicet eſſe dies iis quos agunt lætiſſimos omnino diſſimiles, ſuper eas autem, ait, vt imparatas, nihilque tale cogitantes, ſubitò oppreſſuram procellam ſignificet: non enim ponè paulatim ſecutura illas, ſed repente inuaſura calamitas fuerat. Aſſyriorum namque Rex bellum ſecuriſſimis Iſraëlitis attulit: quis autem eos exitus maneret? nimirum præſentibus omnino delicijs, mollitudinique vitæ contrarius. atque eo grauior, quo magis à conſuetudine eſſet alienus. [*Leuabunt*, inquit, *vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus.*] Niſi nobis Hebraica veritas, vnde primum verborum ratio petatur, præſto eſſet; huiuſmodi hoc loco ſententiæ ratio reddi poſſet: vaccarum carnes in vectibus eſſe aſportandas; minoribus verò carnium portionibus paratas fore ollas, per milites iter agentes in coquendis: quando huiuſmodi interpretatio magis cum vaccarum ſimilitudine conuenire videretur, quàm aliæ, quæ plures huius loci ſunt; quanquam neque illa quidem cum re ipſa aptè cohærere potuiſſet. Omnes enim huiuſmodi rationes vaccas illas à militibus occidendas & dilaniandas, atque earum carnes aſportandas fuiſſe arguerent. nihil verò tale accidiſſe legimus, ſed viuentes feminas, cum iis qui ex bello reliqui fuerant viris, captiuas abductas eſſe. Ergo vaticiniorum rationem & ſententiam à rei ipſius veritate ad aliam cogitationem atque ſenſum commentando transferre, religio eſt: Quam quidem ob rem locum ipſum, vt Hebraicè eſt, diligenter expendentes, ſic reddimus: [*Et auferet vos in frigoribus: & nouiſſima veſtra in ollis piſcium.*] Atque hæc aptiſſima quidem, facileque cohærens cum re ipſa ſententia eſt; nihilque à vaccarum pinguium ſimilitudine diſſentit: Namque in ſuperioribus, dum feminarum delicias & luxuriem deſcriberet Vates, vaccas Baſſan pingues in Samariæ montibus habitantes appellauit: deinde à ſimilitudine ad rem ipſam rediit, & earum ſtudium omne indicauit, & orationem retulit. Afferte & bibamus. Atque hoc modo mulieres illas eſſe delicatiſſimas, quibus votorum omnium ſumma in voluptate poſita eſſet, declarauit. Iam verò quàm graues illis ob eam rem ſubeundæ miſeriæ ſunt, ex comparatione docet: captiuas enim illas, atque longè à patria abducendas fore prædicit. ex qua re duo grauiſſima ſibi delicatiſſimis incommoda conſequantur neceſſe eſt; alterum viarum, itinerumque labores erunt; alterum, victus ratio ab illis deliciis & voluptatibus longè aliena: Nam quæ in amœniſſimis Samariæ montibus delicatè & molliter viuentes, temperato & ſalubri cęlo fruebantur, nunc deinceps in varias regiones abductæ, grauiſſimos viarum labores, & temporum iniurias, maximè frigorum hyemiſq. vim pinguibus & mollibus vehementer inimicam, perferre cogentur; atque horum laborum & perferendarum finis miſeriarum nihilo fuerit aut gratior aut felicior, quippe quas vt vitæ atque fortunæ infima condicio, ſic etiam victus manet ſordidiſſimus: vbi enim à dominis ſatis in diurno opere faciendo exercitæ fuerint, tandem non ornatis apparatiſque conuiuiis, ſed piſcium ollis viliſſimo & grauiſſimo omnium cibo famem pellent: neque verò piſcibus aut generoſis, aut ſuaui aliquo condimenti modo paratis, ſed viliſſimis, & in olla temerè atque incultè etiam elixis, qualibus ſeruorum ergaſtula paſci conſueuerunt, eas vſuras eſſe affirmat. Atque ob eam rem & piſces, non vt Latinè ſonat, in plurali numero, & maſculino genere; ſed feminino, & ſingulari dixit. hanc adeo rem Hiſpanus ſermo exprimere apte valet, hoc modo: *Y vueſtro paradero en ollas de peſcado.* Nouiſſima, inquit, veſtra; hoc eſt, omnium laborum recreatio, & votorum ſumma piſcis olla tandem erit, quali victu ſerui vtuntur, & quali etiam Iſraëlitæ, Num. 11. dum in ergaſtulo apud Ægyptios eſſent, vtebantur, ſicut ſcriptum eſt: Recordamur piſ- „ cium quos comedebamus in Ægypto gratis. Gratis inquiunt, eo quòd viliſſimis, & abiectiſſimis, atque nullius pretij vti conſueuiſſent. Huiuſmodi ergo tandem vitam & victum ab Iſraëliticis feminis colendá eſſe vates prædicit: qua oratione miſeram illis & laborioſam captiuitatem denuntiat, qualem antea neque timuerint, neque oblatam ob diuerſum anteactæ vitæ vſum tolerare, niſi grauiſſimè, & iniquo animo, queant. Atque hi loci qui à Vate noſtro in prædicenda Samaritidis feminis ſeruitutis miſeria

ex

ex comparatione tractantur, oportunè etiam ab alijs vatibus in eadem ſentẽtia occupari ſolent. Nam & Hieremias ſic: Deſcende de gloria, & ſede in ſiti, habitatio filiæ Dibon. Hier.48. Et Ezechiel: hæc dicit Dominus, & comedent filij Iſraël panem pollutum inter gentes Ezech. 4. ad quas eijciam eos. Et Oſeas: Et in Aſſyrijs, inquit, pollutum comedent. De viarum verò difficultatibus, & duriſſimo à patria exilio, deque præteritæ mollitudinis recordatione ſic Iſaias aduerſus Tyrum prædixit: Ducent eas pedes ſui longè ad peregrinandũ. Iſa.22. Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam? Idem etiam Babyloniorum futuram captiuitatem præcinens, hanc eandem rem pleniſſimè tractauit: Denuda, inquit, Iſa.47. filia Babylonis, denuda turpitudinem, diſcoperi humerum, reuela crura, tranſi flumina. Et paulò inferius: Nunc audi hæc delicata habitans confidenter, &c. Igitur vtraque res ad illius ſummæ luxuriæ contrarium duriſſimum exitum pertinet: ad ignominioſam verò abductionem illud:

Et per aperturas exibitis altera contra alteram.

SVMMAM illis in ipſa calamitate ſolitudinẽ fore ſignificat, quas olim frequentia & celebritas vehementer delectabat, quæ vt vaccarum armenta gregatim agentes, delicijs & voluptatibus diffluebant, dominiſque vtebantur obſequentiſſimis, atque ex vrbe ad cœnas, conuiuia, in hortis, in ſiluis, luciſque paſſim & tributim celebranda magno cum apparatu prodibant, tum hominum cateruis, tum ancillarum & pediſſequarum gregibus comitantibus: cuiuſmodi ſplendida pompa diuites feminæ maximè delectantur. At verò cùm calamitas illis acceſſerit, omnia hæc contra experientur; non enim ſolum abducendas, ſed ſingulas etiam ſeorſum, ſeparatimque ſine vllo honore producendas eſſe prædicit: Namq. domorũ & vrbis mœnibus ruptis, atque vrbe expugnata, vt quæq. prima militi atque hoſti domos penetranti occurret, ita ſola capta abducetur, non per portam aut ædium, aut vrbis, ſed per rupturas ipſas murorum; vt alia parte mater, alia filia, alia etiam ſoror exire coacta, alia frater productus, alia maritus abductus, deſiderio, ſolitudine, metu atque cura diſtineantur: Vnaquæque enim non modò ſuam miſeriam, ſed eorum quos chariſſimos habuit, deſiderium grauiter & iniquè feret: tum ſuſpenſo incertoque animo ſemper erit quid illis acciderit, neſciens; atq. in ijs cogitationibus miſerrima atq. infeliciſſima omnia ſuſpicari & timere cogetur. Hæc adeò ex illa ſuperbia, ex illa pompa, ex illa rerum felicitate mutatio Samaritides vaccas manebat. *Altera contra alteram*, hoc eſt, ſingulæ per ſingulas aperturas: Namque Hebraicè ſic eſt: *Vnaquæque è regione ſui*. Sic in libro Ioſue in eadem ſententia eſt: Et muri Hiericho corruent, & ingredietur populus vnuſquiſque per locum contra quem ſteterit; vt neque Ioſue 6. ſimul per portas abductæ, aliæ alias qua parte abducantur, videre poſſint, neque quò tandem peruenturæ ſint; & an ſibi iterum occurrere contingat certi aliquid ſibi promittere: quàm autem acerbus hic dolor, quàm anxia ſolicitudo, quàm perpetua ſit, vel ex ipſarum exemplo vaccarum intelligi facilè poteſt; quas cùm à vitulis ſuis, atque ab aliorum boum quibuſcum paſcebantur, conſuetudine abductæ fuerint, magno dolore, ſolicitudineque affici ſolere, perpetuus mugitus declarat, ſicut ſcriptum 1.Sam.6. eſt: Et tulerunt duas vaccas quæ lactabant vitulos, & iunxerunt ad plauſtrum; vitulos autem concluſerunt domi. Ibant autem in directum vaccæ per viam quæ ducit Bethſames, & itinere vno gradiebantur per gentes, & mugientes, &c. Summum ergo dolorem, maximam ſuorum ſolicitudinem, cum ſuarum etiam miſeriarum ſenſu, & cum ſumma ignominia & dedecore ſubeunda illis eſſe oſtendit Vates. Quaſdam ergo, ait, ex Samaritide gente feminas abducendas ſine honore eſſe, quæ non per domorum, aut vrbis portas, ſed per oblatam primum murorum rupturam eſſent extrahendæ: alias verò metu perterritas, & ſuæ tantùm ſaluti conſulentes, conſilij, animique inopes, per domorum & murorum aperturas effugientes, neglectaque domo & familia, omnibuſque alijs rebus ſaluti poſthabitis, qua parte commodiſſimè poſſent, ſeſe in regiam arcem ſumma cum trepidatione conie̲cturas, eam rem effugio ſibi eſſe poſſe putantes. Quod in deſperatis iam belli tumultibus, & hoſtium irruptionibus vſu venire videmus, vt imbellis ætatis & ſexus turba aut ad templa, ſi minutoria ſint, aut ad regias, numinis fidem, vel regiam protectionem, vel loci firmitudinem præſidio vitæ ſibi fore ſperans, confugiat. Conſueuêre autem olim reges,

nus credita, atque expectata periculi tempeſtas fuit, eo grauius cùm fuerit oblata, ſentitur, & capiendi conſilij tempus, locumque omnem occupat. Huius generis exitum feminarum Iſraëlitidum delicijs, & ſtultitiæ prædicit vates: venturos videlicet eſſe dies iis quos agunt lætiſſimos omnino diſſimiles, ſuper eas autem, ait, vt imparatas, nihilque tale cogitantes, ſubitò oppreſſuram procellam ſignificet: non enim penè paulatim ſecutura illas, ſed repente inuaſura calamitas fuerat. Aſſyriorum namque Rex bellum ſecuriſſimis Iſraëlitis attulit: quis autem eos exitus maneret? nimirum præſentibus omnino delicijs, mollitudinique vitæ contrarius. atque eo grauior, quo magis à conſuetudine eſſet alienus. [*Leuabunt*, inquit, *vos in contis, & reliquias veſtras in ollis feruentibus*.] Niſi nobis Hebraica veritas, vnde primum verborum ratio petatur, præſto eſſet; huiuſmodi hoc loco ſententiæ ratio reddi poſſet: vaccarum carnes in vectibus eſſe aſportandas; minoribus verò carnium portionibus paratas fore ollas, per milites iter agentes in coquendis: quando huiuſmodi interpretatio magis cum vaccarum ſimilitudine conuenire videretur, quàm aliæ, quæ plures huius loci ſunt; quanquam neque illa quidem cum re ipſa aptè cohærere potuiſſet. Omnes enim huiuſmodi rationes vaccas illas à militibus occidendas & dilaniandas, atque earum carnes aſportandas fuiſſe arguerent. nihil verò tale accidiſſe legimus, ſed viuentes feminas, cum iis qui ex bello reliqui fuerant viris, captiuas abductas eſſe. Ergo vaticiniorum rationem & ſententiam à rei ipſius veritate ad aliam cogitationem atque ſenſum commentando transferre, religio eſt: Quam quidem ob rem locum ipſum, vt Hebraicè eſt, diligenter expendentes, ſic reddimus: [*Et auferet vos in frigoribus: & nouiſſima veſtra in ollis piſcium*.] Atque hæc aptiſſima quidem, facileque cohærens cum re ipſa ſententia eſt; nihilque à vaccarum pinguium ſimilitudine diſſentit: Namque in ſuperioribus, dum feminarum delicias & luxuriem deſcriberet Vates, vaccas Baſſan pingues in Samariæ montibus habitantes appellauit: deinde à ſimilitudine ad rem ipſam rediit, & earum ſtudium omne indicauit, & orationem retulit. Afferte & bibamus. Atque hoc modo mulieres illas eſſe delicatiſſimas, quibus votorum omnium ſumma in voluptate poſita eſſet, declarauit. Iam verò quàm graues illis ob eam rem ſubeundæ miſeriæ ſunt, ex comparatione docet: captiuas enim illas, atque longè à patria abducendas fore prædicit. ex qua re duo grauiſſima ſibi delicatiſſimis incommoda conſequantur neceſſe eſt; alterum viarum, itinerumque labores erunt; alterum, victus ratio ab illis deliciis & voluptatibus longè aliena: Nam quæ in amœniſſimis Samariæ montibus delicatè & molliter viuentes, temperato & ſalubri cęlo fruebantur, nunc deinceps in varias regiones abductæ, grauiſſimos viarum labores, & temporum iniurias, maximè frigorum hyemiſq. vim pinguibus & mollibus vehementer inimicam, perferre cogentur; atque horum laborum & perferendarum finis miſeriarum nihilo fuerit aut gratior aut felicior, quippe quas vt vitæ atque fortunæ infima condicio, ſic etiam victus manet ſordidiſſimus: vbi enim à dominis ſatis in diurno opere faciendo exercitæ fuerint, tandem non ornatis apparatiſque conuiuiis, ſed piſcium ollis viliſſimo & grauiſſimo omnium cibo famem pellent: neque verò piſcibus aut generoſis, aut ſuaui aliquo condimenti modo paratis, ſed viliſſimis, & in olla temerè atque incultè etiam elixis, qualibus ſeruorum ergaſtula paſci conſueuerunt, eas vſuras eſſe affirmat. Atque ob eam rem & piſces, non vt Latinè ſonat, in plurali numero, & maſculino genere; ſed feminino, & ſingulari dixit. hanc adeo rem Hiſpanus ſermo exprimere apte valet, hoc modo: *Y vueſtro paradero en ollas de peſcado*. Nouiſſima, inquit, veſtra; hoc eſt, omnium laborum recreatio, & votorum ſumma piſcis olla tandem erit, quali victu ſerui vtuntur, & quali etiam Iſraëlitæ,

Num.11. dum in ergaſtulo apud Ægyptios eſſent, vtebantur, ſicut ſcriptum eſt: Recordamur piſ-
„ cium quos comedebamus in Ægypto gratis. Gratis inquiunt, eo quòd viliſſimis, & abiectiſſimis, atque nullius pretij vti conſueuiſſent. Huiuſmodi ergo tandem vitam & victum ab Iſraëliticis feminis colendá eſſe vates prædicit: qua oratione miſeram illis & laborioſam captiuitatem denuntiat, qualem antea neque timuerint, neque oblatam ob diuerſum anteactæ vitæ vſum tolerare, niſi grauiſſimè, & iniquo animo, queant. Atque hi loci qui à Vate noſtro in prædicenda Samaritidis feminis ſeruitutis miſeria

ex

ex comparatione tractantur, oportunè etiam ab alijs vatibus in eadem ſentētia occupari ſolent. Nam & Hieremias ſic: Deſcende de gloria, & ſede in ſiti, habitatio filiæ Dibon. Hier.48. Ezech. 4. Et Ezechiel: hæc dicit Dominus, & comedent filij Iſraël panem pollutum inter gentes ad quas eijciam eos. Et Oſeas: Et in Aſſyrijs, inquit, pollutum comedent. De viarum verò difficultatibus, & duriſſimo à patria exilio, deque præteritæ mollitudinis recordatione ſic Iſaias aduerſus Tyrum prædixit: Ducent eas pedes ſui longè ad peregrinandū. Iſa.22. Quis cogitauit hoc ſuper Tyrum quondam coronatam? Idem etiam Babyloniorum futuram captiuitatem præcinens, hanc eandem rem pleniſſimè tractauit: Denuda, inquit, Iſa.47. filia Babylonis, denuda turpitudinem, diſcoperi humerum, reuela crura, tranſi flumina. Et paulò inferius: Nunc audi hæc delicata habitans confidenter, &c. Igitur vtraque res ad illius ſummæ luxuriæ contrarium duriſſimum exitum pertinet: ad ignominioſam verò abductionem illud:

Et per aperturas exibitis altera contra alteram.

SVMMAM illis in ipſa calamitate ſolitudinē fore ſignificat, quas olim frequentia & celebritas vehementer delectabat, quæ vt vaccarum armenta gregatim agentes, delicijs & voluptatibus diffluebant, dominiſque vtebantur obſequentiſſimis, atque ex vrbe ad cœnas, conuiuia, in hortis, in ſiluis, luciſque paſſim & tributim celebranda magno cum apparatu prodibant, tum hominum cateruis, tum ancillarum & pediſſequarum gregibus comitantibus: cuiuſmodi ſplendida pompa diuites feminæ maximè delectantur. At verò cùm calamitas illis acceſſerit, omnia hæc contra experientur; non enim ſolum abducendas, ſed ſingulas etiam ſeorſum, ſeparatimque ſine vllo honore producendas eſſe prædicit: Namq. domorū & vrbis mœnibus ruptis, atque vrbe expugnata, vt quæq. prima militi atque hoſti domos penetranti occurret, ita ſola capta abducetur, non per portam aut ædium, aut vrbis, ſed per rupturas ipſas murorum; vt alia parte mater, alia filia, alia etiam ſoror exire coacta, alia frater productus, alia maritus abductus, deſiderio, ſolitudine, metu atque cura diſtineantur: Vnaquæque enim non modò ſuam miſeriam, ſed eorum quos chariſſimos habuit, deſiderium grauiter & iniquè feret: tum ſuſpenſo incertoque animo ſemper erit quid illis acciderit, neſciens; atq. in ijs cogitationibus miſerrima atq. infeliciſſima omnia ſuſpicari & timere cogetur. Hæc adeò ex illa ſuperbia, ex illa pompa, ex illa rerum felicitate mutatio Samaritides vaccas manebat. *Altera contra alteram*, hoc eſt, ſingulæ per ſingulas aperturas: Namque Hebraicè ſic eſt: *Vnaquæque è regione ſui*. Sic in libro Ioſue in eadem ſententia eſt: Et muri Hiericho corruent, & ingredietur populus vnuſquiſque per locum contra quem ſteterit; Ioſue 6. vt neque ſimul per portas abductæ, aliæ alias qua parte abducantur, videre poſſint, neque quò tandem peruenturæ ſint; & an ſibi iterum occurrere contingat certi aliquid ſibi promittere: quàm autem acerbus hic dolor, quàm anxia ſolicitudo, quàm perpetua ſit, vel ex ipſarum exemplo vaccarum intelligi facilè poteſt; quas cùm à vitulis ſuis, atque ab aliorum boum quibuſcum paſcebantur, conſuetudine abductæ fuerint, magno dolore, ſolicitudineque affici ſolere, perpetuus mugitus declarat, ſicut ſcriptum 1.Sam.6. eſt: Et tulerunt duas vaccas quæ lactabant vitulos, & iunxerunt ad plauſtrum; vitulos autem concluſerunt domi. Ibant autem in directum vaccæ per viam quæ ducit Bethſames, & itinere vno gradiebantur per gentes, & mugientes, &c. Summum ergo dolorem, maximam ſuorum ſolicitudinem, cum ſuarum etiam miſeriarum ſenſu, & cum ſumma ignominia & dedecore ſubeunda illis eſſe oſtendit Vates. Quaſdam ergo, ait, ex Samaritide gente feminas abducendas ſine honore eſſe, quæ non per domorum, aut vrbis portas, ſed per oblatam primum murorum rupturam eſſent extrahendæ: alias verò metu perterritas, & ſuæ tantùm ſaluti conſulentes, conſilij, animique inopes, per domorum & murorum aperturas effugientes, neglectaque domo & familia, omnibuſque alijs rebus ſaluti poſthabitis, qua parte commodiſſimè poſſent, ſeſe in regiam arcem ſumma cum trepidatione coniecturas, eam rem effugio ſibi eſſe poſſe putantes. Quod in deſperatis iam belli tumultribus, & hoſtium irruptionibus vſu venire videmus, vt imbellis ætatis & ſexus turba aut ad templa, ſi minutoria ſint, aut ad regias, numinis fidem, vel regiam protectionem, vel loci firmitudinem præſidio vitæ ſibi fore ſperans, confugiat. Conſueuêre autem olim reges,

maximè verò qui Aſiam incolebant, arces, regiaſque ſuas extra vrbem ſecundũ muros, in commodiſſima tamen & tutiſſima loci ipſius parte ædificare; quòd eam rem ad regiæ maieſtatis decus pertinere arbitrarentur, ne ipſi communi cum cæteris ciuibus portarum & murorum cuſtodia, & clauibus iiſdem tenerentur concluſi, ſed ſe potius, aliorũ protectores & propugnatores profeſſi, ſeorſum tuto in loco collocarent, vt gregum armentorumque paſtores non intra ouium caulas, ſed ſecundum ipſas figere tentoria ſolent. Hunc morẽ in tota Syria & Arabia Regibus & principibus ſeruatum, in Aphrica, & in noſtra etiam regione ab Iſmaëlitis, qui hæc loca occupauêre, retentum fuiſſe, ipſa illorum opera, & operum quæ extant, veſtigia declarant: atque etiam nonnullis in locis cuniculi, & ſpecus viſuntur ab vrbe ipſa ad arcem vſque pertinentes, per quos vtrimque in alterum locum aditus in rerũ turbatione & periculo eſſe poſſet. Ad huiuſmodi aperturas & cuniculos ciuibus tantùm notos, hoſtibus verò ignotos, hæc etiam vatis oratio pertinet, quas à mulieribus ſubeundas eſſe prædicit, vt ad arcem confugerent: Namque per portas aut publicè effugiendi copia nulla illis tẽporibus eſſe poſſet, cùm arces clauſæ, & portæ vrbium ab hoſtibus eſſent obſeſſæ. hoc eſt quod dicit:

Et proijciemini in Armon dicit Dominus.

ARMON vox hebræa eſt, & palatium, arcémue ſignificat. Verbum autem *proijciemini*, Hebraicè eſt, *conijcietis vos*: Coniunctio verò *&* aperturarũ nomen ad hanc rem ſignificãdam, pertinere etiam facit: Namque aperturarũ nomine cuniculos illos, & ſpecus arte apertos intelligimus. Quoniam verò harum, quæ Samaritanis feminis aduenturæ erant, calamitatum cauſa, non ſolùm iniuriarum, ſed ſuperſtitionis etiam ſtudium erat: ad quam etiam rem feminarum ingenium & animus vehementer propenſus eſt; atq. eum errorem tueri ſtudioſiſſimè ſolet, vt ex multis ſacrorum librorum locis obſeruauimus. Huius rei cauſa & hoc illis crimen refert, & apertiſſimis argumentis perorat: Namque conceptum animo ſcelus nulla alia re melius arguitur, quàm ſi operum, ſtudiorum, actionumque erga eam rem aſſiduitas demonſtretur Illarum ergo feminarum, atque etiam virorum Samaritanorum in hac re flagitium, ex ipſo communi omnium & perpetuo ſtudio oſtenditur; vt futuri iudicij æquitas ipſis illorum actionibus manifeſta probabiliſque omnibus fiat; quippe cùm in ipſo ſcelere à quo iam ſæpe deterriti fuerant, tamen occupatos atque alligatos pœna ipſa oppreſſura ſit: Quamobrem eos vt propoſiti tenaciſſimos homines, atque ſtudij ſui vrgentiſſimos, ironica permiſſione alloquitur, tam viros quàm feminas, iubetque vt ſtudiũ ſuum, quando ſic ſtat ſententia, diligenter exequantur: namque ea res certius & maturius illis exitium, vaticinij autem ſui certiorem parabit euentum.

Venite ad Bethel, & impiè agite; & ad Galgalam: & multiplicate, & offerte mane victimas veſtras, tribus diebus decimas veſtras: Et ſacrificate de fermento laudem, & vocate voluntarias oblationes; & annuntiate: ſic enim voluiſtis filij Iſraël, dicit Dominus Deus.

MAXIMA hominum inſania, & conſtans exucti ſemel erroris ſtudium, affectatique ſceleris exemplum hoc in loco à vate notatur & proditur: Eiuſmodi enim hominum ingenium eſt, vt cùm à ſuſcepta impietate & ſuperſtitione, meliori conſilio ad ſaniorem mentem reuocari ſeſe ſentiant, tum maiori conatu atque impetu in eandem curam & cogitationem incumbant; neque ſeſe ab eo errore deduci patiãtur, ſed tanquam aſpides ſurdæ aures ſuas, ne ſapiente incantatione feritatem & amentiam deponere poſſint, obturent, atque veritati, ſapientis conſilij rationibus impetu & tumultu facto, obſiſtant; in eoque vehementius neruos omnes contendant, vnde maiorem ſibi errorem, & grauius periculum creari audierint. Prædicabat Paulus apud Epheſum, atque homi-
Acto.19. nes ad veræ diuinitatis rationes cognoſcẽdas vocabat; qui cùm intelligerẽt Dianæ numẽ illa oratione in dubiũ incertumq. reuocari, paucorum hominũ (quibus ea res in commodo eſſe poterat) conſilio & opera effectum eſt, vt populari motu ac tumultu veritati obſtreperetur, & Dianæ numen, & ſanctitas, Epheſiorumq. celebritas, inſano vulgi clamore aſſereretur. Huiuſmodi autem inſaniæ Iſraëlitæ à Vate notantur; quos quo maiori

vates

vates cura atque ſapientiori conſilio à ſuperſtitione ad ſanam mentem reuocandos curarent, eo ardentioribus animis & ſtudijs, frequentioribuſque commentis, atq. aſſidua magis opera inſaniam ſuam fouere, defendereque ſolitos ait. Quam ob rem inſanabiles ſeſe effeciſſe, omnemque ſalutis viam ſibi præcluſiſſe dicit; tantumque ex auditis vatũ orationibus euenire, vt grauiori ſupplicio tandẽ ſeſe dignos reddiderint, & decantatas aduerſum ſe prædictiones certiſſimas ſua temeritate, & erroris pertinacia effecerint. Vtitur ergo vates permiſſione, non illa quidem quæ conſilium, ſed quæ Ironiam dicentis ſignificet; cùm id permittitur quod minus ex dicentis ſententia, magis autem ex eius ad quem ſermo fit, libidine & voluntate eſt; ſed tamen aliàs certam eius, qui dicit, rationem reddat. Cuiuſmodi illud eſt: Lætare iuuenis in adoleſcentia tua. Et illud: Eccle.11.

I nunc, & ventis animam committe. Concedit ergo illis interim vt ſtudijs & conſilijs Iuue. ſaty.12 ſuis eo ſtudioſius vtãtur, quo diligentius à vatibus deterrentur; non quidem qui ſuadeat aut hortetur, ſed qui deſerti officij grauius illos inſimulet: Nam cùm ſe magis ac magis à ſuperſtitionis ſtudio ad veræ pietatis cultum reuocari intelligebant, tunc magis illi quaſi remis & velis in eam partem, quæ fugienda fuerat, contendebant: frequentibus enim ſacrificijs, ritibus, & ceremonijs ſuperſtitionem colere & tueri nitebantur. Hoc eſt quod ait: *Venite ad Bethel, & impiè agite.* Bethel, Luza olim dicta, nomen hoc à Iacob accepit; qui eo in loco diuino oraculo de arcanis ad ſe, atque ad totum hominum genus pertinentibus rebus per quietem fuerat edoctus. Is quidem locus ſacer tam diu fuit, quàm diu ad eius beneficij memoriam eſt frequentatus, domuſque Dei appellabatur. Poſtquã autẽ ab Iraëlitis regibus vt impiæ ſuperſtitioni ſeruiret, oportunus viſus eſt, ex eo prophanus, execrabiliſque redditus nomen Bethel in Bethauem ex diuino conſilio & vatum procuratione mutauit: quòd in illa æde impietas & ſuperſtitio coleretur. Hoc vates antitheſi vſus Iſraëlitis obiicit: Ite, inquit, in domum Dei, & impiè agite: quaſi verò olim dominus Dei dicta ex eo fuerit, quòd illis in impietatis vſum ceſſura eſſet. Hæc humani ingenij peruerſitas eſt. *Et ad Galgalam.* Galgal locus fuit, in quo à filijs Iſraël Cananæorum regionem primum occupantibus, ſacrum Dei tabernaculum fixum, atque religionis cauſa frequentatum eſt, Vbi verò regum, regnorumq. diſſidia facta ſunt, hic locus à falſis vatibus, qui Iſraëlis partes ſuſceperant, Hieroſolymitano templo ad religionis cultum præferebatur, ſicut apud Hoſſeam legimus: Omnis malitia eorũ in Galgala. Hoſs.9. Ad eum igitur locum frequentandũ Iſraëlitas ironicè Amos hortatur, vt ad Bethel: quibus in locis ab illis impiè & ſuperſtitioſè agebatur, atque eo ardẽtius & ſtudioſius, quo magis à ſanctiſſimis & veraciſſimis vatibus deterrebantur. [*Et multiplicate præuaricationem, & offerte mane victimas veſtras.*] Hoc eſt, ſi non ſatis vobis eſt Bethel ad impiè agẽdum, addite etiam, vt facitis, & Galgalam; in qua præuaricationis & defectionis ſtudijs liberius etiam commodiuſque vacetis. Id autem ſacrorum faciendorum frequentia, atque aſſidua celebritate fiet; ſingulis diebus mane victimas offerendo, & tertio quoque anno decimas, ad leuitarum & pauperum vſum in lege paratas, ad ſacrarum epularum vſum in ea loca comportando: Namque hæc omnia in ſancto atque electo loco agi, curarique lex præceperat, quæ ab illis ad alia loca per ſummam impietatem tranſlata ſunt. *Tribus diebus decimas veſtras*, tribus annis nam dies pro anno in loco vſurpari obſeruatum eſt, Vt: Qui Leuit.25. vendiderit domum intra vrbis muros, habebit licentiam redimendi, donec vnus impleatur annus. Hebraicè eſt, *Dies erunt redemptio eius.* De decima verò anni tertij ſic ſcriptum in lege eſt; Anno tertio ſeparabis, aliam decimam ex omnibus quæ naſcuntur tibi Deut.24. eo tempore, & repones intra ianuas tuas, venietque Leuites, qui aliam non habet partẽ, nec poſſeſſionem tecum, & peregrinus, ac pupillus, & vidua, qui intra portas tuas ſunt; & comedent, & ſaturabuntur, &c. [*Et ſacrificate de fermento laudem.*] Sacrorum omnia genera hæc ad Deum certo in loco purè ſancteque colendum inſtituta olim fuerant, quæ ab iſtis impiè contaminata, atque ad ſuperſtitionis vſum tranſlata fuère: Panes quoque fermentatos cum hoſtia gratiarum, quæ immolatur pro pacificis, ait lex: [*Et vocate voluntarias oblationes.*] Vota quæ religionis cauſa nuncupari, & in ſacro templo ſolui conſueuerant, ab iſtis prophanata etiam, & ad Deorum cultũ traducta ſunt. Vocare voluntarias oblationes, idem quod Latinis nuncupare vota eſt. Sed quid inter votum & voluntariam oblationem interſit, aliàs à nobis Deo duce dicetur. [*Et annuntiate.*] vota nuncupata facite, & pronuntiate, vt aſtrictiori eorum religione teneamini. [*quoniam ſic voluiſtis*

filij Iſraël. Exhortatione hac non tam conſilium, quàm apud quos dicitur ſtudium proferentis declarari hæc cumprimis oratio indicat. Hebraicè eſt: [*Sic amauiſtis:*] ac ſi diceret, agite, agite; nunc maximè in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite; cùm maximè reuocamini ab ijs qui vobis optimè conſultum eſſe voluere, quando ea inſania laborare cœpiſtis, vt libenter infelices eſſe optetis. *Ait dominus Deus:* Ipſe Deus iudex integerrimus, qui occultarum etiam cogitationum teſtis, arbiterque eſt; ſic vobis placuiſſe confirmat. Quæ verò, ac quantæ vos miſeriæ maneant, quæ iſtis ſtudijs occupatos oppreſſuræ ſint, auditote:

Vnde & ego dedi vobis ſtuporem dentium in cunctis vrbibus veſtris; & indigentiam panum in omnibus locis veſtris; & non eſtis reuerſi ad me, dicit Dominus.

PLVRA interdum pœnarum genera à Deo in hominibus conſumi, non perdendi, ſed corripiendi, atque ad bonam frugem, ſanitatemque reuocandi cauſa, diuina ſcripta paſſim, & hoc in loco teſtantur: quæ tamen illi, aut caſuum & temporum viciſſitudines, aut priuatum ſaltem de quibuſdam, non commune Dei de omnibus iudicium interpretentur: in quo Iſraëlitas quinquies etiā verberibus ſtimulatos, ac cæſos, tamen nunquā reſipuiſſe videmus; neque impiè agere antè deſtitiſſe, quàm cumulata, expletaq. menſura, extremum ſibi conſciuerint excidium. Magnum hoc & manifeſtum humani ſtuporis, atque affectatæ inſaniæ argumentum eſt. Primum verò ſtimulum quo illos Deus ex pluribus ad reſipiſcentiā incitaret, carnium, annonæque penuriam fuiſſe, vates declarat; quam non ex pluuiarum ceſſatione, ſed ex hoſtilibus excurſionibus contigiſſe interpretamur, quibus per ſingulos annos è vicinis regionibus infeſtabantur, ita vt agrorum populatione, & armentorum crebra abactione affecti, omni annona deſtituerentur. Hoc autem iuſto Dei iudicio illis accidit, qui per nefas frumento & carnibus diuino munere conceſſis, ad ſuperſtitioſum vanumque cultum abuſi fuerant, eaque à veræ religionis rationibus ad impietatem traduxerant. Meritò igitur earum rerum vſu priuati ſunt, quas illi nefario conſumebant abuſu. *Vnde & ego,* Illationis vim habet & contentionis oratio hæc: contendit enim cum ſuperiori ſententia, & rem nō caſu, ſed certo, conſilio geſtam probat. [*Stuporem dentium.* Hebraicè, *munditiem dentium.* Carnium autem deſiderium hæc ſignificat figura; ex conſequenti enim ducta eſt: Nullius enim alius eſcarum generis reliquiæ dentibus inhærere magis ſolent, quàm carnium: fibris quidem & tenuibus filis iuncturas ipſas molarium, & caninorum cauitates ſubeuntibus; quæ niſi inſtrumento aliquo à prandio extruſæ expurgentur, moleſtiam imprimis grauemque ori halitum afferunt. Acutos ergo ex apta materia paxillos ad eam rem miniſtrare ijs qui elegantius viuere voluere, cura eſt. Itaque dentibus magis adhæreſcens cibus, carnes ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Adhuc carnes erant in dentibus eorum, &c. [*Et indigentiam panum in omnibus locis veſtris.*] Hæc hoſtium excurſionibus, populationibus, & latrocinijs accidiſſe diximus: Nullum enim malum in ciuitate eſt, quod non faciat Dominus, & per vates ſuos à ſe factum eſſe teſtetur, vt in ſuperioribus iam cognouimus. Hoc autem idem eſt atque illud quod ab Iſaia dictum fuit: Aram ab Oriente, & Palæſtini à tergo, & comederunt Iſraël in toto ore, & in omnibus his non eſt conuerſus ad percutientem ſe. Quamobrem & apud hunc Vatem ſubiungit Deus: [*Et non eſtis reuerſi ad me dicit Dominus:*] qui non vt perderet, ſed vt corrigeret, cædebat. Igitur & ſecundo ſtimulos admouere oportuit.

Num.11. Amos 3. Iſai.9.

Eo ego quoque prohibui à vobis imbrem cùm adhuc tres menſes ſupereſſent ad meſſem.

MAGNÆ Dei prouidentiæ eſt efficere, ne quid aut ſecūdum, aut aduerſum caſu accidiſſe videatur: Nam qui ea quæ eueniunt, non tam conſilio, quàm naturæ, aut temporum ratione definiunt, ſcelerum conſcientia, & diuinorum ſuppliciorum metu minus terreri ſolent. vt ergo huiuſmodi occurratur inſaniæ, certis quibuſdam notis vtramque rem & præmia videlicet & pœnas inſignire Deus ſolet: quæ, niſi planè cæci & ſtupidi eſſe velimus, conſilio & prouidentiæ adſcribi debeant: Nam cùm miraculorum multa genera ſint, ex his autem vnum in naturæ materia edi ſoleat, vt in pluuijs, ignibus,

ignibus, fulgetris, niuibus, grandine; & alijs quæ in ſublimi fiunt; huiuſmodi aliquid vbi ad miraculum vſurpatur, præſenti nota ſignari ita ſolet, vt diuinum potius, atque ad certam rem ſignificandam paratum, quàm naturale opus eſſe intelligatur: vt quod certis horis, locis, temporibus, occaſionibus ea fiant, quibus aliàs fieri non ſoleant: quæ omnia obſeruantibus hominibus diuinæ prouidentiæ, & certi conſilij argumento eſſe poſſint. Hæc autem nos aliàs longius, ſi Deus annuet, perſequemur. Nunc verò oblatum de hac re locum explicabimus. Cùm hoſtium excurſiones, & latrocinia, humano potius & hoſtili odio, quàm diuino conſilio populus adſcriberet, alius lapis mouendus fuit, alio flagello plebs cædenda: cuius vim nemo humanam, ſed vel diuinam, vel naturalem dicere poſſet. Ea verò fames etiam fuit ex annonæ penuria allata, quæ vt grauior, certiorq́. eſſet, hoc modo parata à numine eſt, vt primo anni tempore ante ſementem oportuna pluuia inuitati aratores, meſſis ſpe concepta, in ſerendis agris & operę plurimum, & frumenti ponerent: quod aliàs, ſi priores illæ autumni tempore pluuię defeciſſent, non ſeminatum, ad famis partem ſubleuandam vſui eſſe potuiſſet. Sed vbi iam terræ ſulciſq́ue creditum, ac natum in herbam creuiſſet, eorum imbrium, quibus oportuno ſucco impleri, & fœcunda reddi ſata ſolent, penuria & defectu corrupta ſunt, vt neque fructu, neque culmo cultores ſuos iuuarent. Huius autem ſententiæ hic verſus eſt: [*Et ego quoque prohibui à vobis imbrem, cùm adhuc ſupereſſent tres menſes vſque ad meſſem.*] Hæc pluuia ſerotina in ſacris, illi regioni familiaris, diuiniſq́ue promiſſionibus certa fuit. Hæc diuini conſilij ratio, hæc parata pœna, & ad correctionem munita via eſt; quam ne naturæ, aut temporum viciſſitudinibus adſcriberent, ſic eſt prouiſum:

Et plui ſuper vnam ciuitatem, & ſuper alteram ciuitatem non plui:

NAM ſi communis pluuiarum defectus eſſet, iam ab ijs qui diuinum auerſarentur conſilium ad certam anni rationem, ad ſyderum concurſum (qualia ſomniare interdum Aſtrologi ſolent) reuocari facile poſſet. Nunc verò ita rem parabat Deus, vt aliter interpretari atque illud erat, hoc eſt, miraculum non definire, extremæ prorſus eſſet dementiæ, cùm non in agris, ſed in vrbibus; idq́ue non in omnibus, ſed in quibuſdam tantùm pluuia eſſet demittenda. *Et plui, &* coniunctio, rerum inter ſe comparationem poſtulat: nam magis multa ſimul, quàm ſingula ſeorſum mouere poſſunt. *Et plui,* Hebraicè eſt, *Pluere feci*: vt ſuo imperio omnem rerum naturam, cauſam, atque efficientiam ſubeſſe declaret Deus: Namque parata aliàs natura communibus imbribus omnia complere, Dei tamen dicto paret, & cohibetur; aut in hunc, aut in illum locum, quo primi auctoris voluntas tulerit, incumbit. Ita ergo effectum eſt, vt pluuia deſcenderet, non quæ agros fœcundos redderet, ſed quæ anni aliàs abundantiam, niſi Deus cohibuiſſet, probaret: in vrbibus autem plueret, quod ad docendum de ea re homines qui in vrbibus habitarent pararetur: neque verò in omnibus, ſed in quibuſdam tantùm interiectis imbribus plueret, vt ijs, qui collectas ex pluuijs aquas bibere ſolerent (nam ciſternis multæ Iſraëlitarum vrbes vtebantur) cùm non ſatis abūdans potus omnibus ſuppeteret, neceſſe fuiſſet aliarum vrbium incolis, alias ſibi vicinas aquarum hauriendæ cauſa petere: quod non ſine miraculi cogitatione, non ſine frequenti tantæ nouitatis in hominibus ipſis mentione, atque admiratione agi potuit. Vt autem miraculum omni acceſſione auctiſſimum fieret, & certis magis ac priuatis ſignis notabiliſſimum, in eadem ciuitate futurum erat, vt pars imbribus irrigata, pars omnino arida, atque caloribus, & ſiccitate exucta, infeſtataque eſſet, adeo vt neque ex alia parte humectans aër aliam poſſet refrigerare.

Pars vna compluta eſt, & pars ſuper quam non plui, aruit.

ITA vt eodem tempore diuerſas temporum, aëris, cæli, ſoli, corporum, morborum, & valetudinum conſtitutiones in eadem vrbe experiri coacti homines, nihil earum rerum caſui, nihil naturæ, ſed omnia Deo illis irato tribuere poſſint, atque alij alijs ad miraculi obſeruationem, ad frequentia de ea re colloquia, ad celebrationem incitamento eſſe: Namque:

Sic Hippocrates perquirere docet, an in morbis quid diuinū ſit. li. de aere, & li. prognoſt. 1.

Et venerunt duæ & tres ciuitates ad vnam ciuitatem vt biberent aquam, & non ſunt ſatiatæ.

CVM non ſolùm annonæ caritate, ſed aquarum etiam ad bibendum penuria communiter laboraretur, publicum id malum, & communem miſeriam ſentire, experiríque omnibus neceſſe fuit. Cùm autem ſitis extinguendæ cauſa frequenti hominum concurſu ex alijs alia loca peterentur, quibus in conuẽtibus celeberrimi & crebri de publica miſeria ſermones miſceri ſolent, vbi alij alios propter hauriendarum aquarum auiditatem moleſtia, oppreſſioneque atque iniuria etiam afficiunt: in tanto tumultu quis non

Vide Platonem in ciuil. ſeu de regno.

moueretur? quis tanto miſeriæ ſpectaculo diuinam non imploraret miſericordiam? quis malum non deprecaretur? quis priuata atque publica ſcelera non accuſaret, non damnaret, non expianda prædicaret, quorum offenſione Deum ad ea miracula, ad ea prodigia in publicam pœnam edenda commotum eſſe conſtaret? & tamen [*Vos non rediiſtis ad me dicit Dominus.*] Hanc adeo famis & ſitis extremæ calamitatem, quæ populum ad iniuriam ſibi mutuò faciendam impellere potuit (cuius cauſa pluuiarum defectus & nimius

Iſai.9.

ſolis æſtus erat futurus.) ſic etiam Iſaias prædixit: In ira Domini exercituum conturbata eſt terra, & fuit populus quaſi eſca ignis: vir fratri ſuo non parcet, & declinabit ad dextrã, & eſuriet, & comedet ad ſiniſtram, & non ſaturabitur, &c. in omnibus his non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extenta. Quamobrem tertius etiam ad increpandum ſtimulus admotus eſt, vt impleretur id quod ſcriptum eſt: Multa flagella peccatoris. Patris autem, & pientiſſimi patris rationem hactenus Deus perſequitur, qui filios quos diligit, corripit.

Percuſſi vos in vento vrente, & in aurigine: multitudinem hortorum veſtrorum, & vinearum veſtrarum, olivueta veſtra, & ficeta veſtra comedit Eruca.

VT grauior ſtimulus certiori etiã diuinæ iræ nota inſignis eſſet, atq. omnis caſus & fortunæ vitaretur ſuſpicio, ſemper à numine eſt prouiſum. Minus hæ quidẽ agrorũ, fundorumque calamitates ſecundum naturam, atque ideo rarius incidere ſolent; quæ nullam vnquam commoditatem, ſed vitium ſemper, incommoditatemque afferant: Pluuiarum enim interdum defectus, interdum copia, vſui aliquando eſſe potuerunt, vt altera res alterius vitium corrigeret: id quòd ijs, qui temporum rationes obſeruauere, facilè fuerit probabile. Vredo autem, & aurigo, locuſta, & bruchus, vt rariora, ſic præter naturam magis, & ſemper infeſta, ſemper calamitoſa ſunt. Atque vredo quidem ſpicis iam tumeſcentibus accidit, quas omni penitus ſucco priuat, effætaſque reddit: quales ſpicas ſeptẽ

Gen. 41.

Ægyptius rex per quietem viſerat. Aurigo verò, culmum ipſum frumenti tẽtat, & armen-

ירקון

torum etiam pabulo ineptum reddit: Hebraicè *Ieracon* dicta calamitas hæc, quòd calamos in ipſo incocto viriditatis humore corrumpat, talemque ſatis faciem relinquit, qualis hominum eſſe ſolet, qui formidine, metuque grauiſſimo ſubiti & inopinati mali corripiuntur, ſicut ſcriptum eſt: Et conuerſæ ſunt vniuerſæ facies in auruginem. Atque adeò

Hier. 30.

vtramque hanc agrorum perniciem, non tam natura, quàm diuina indignatione populis contingere, illa imprimis imprecatio, & diræ illæ impijs & ſceleratis iam olim obnun-

Deut. 28.

tiatæ declarant. Percutiat te Dominus aëre corrupto, & rubigine: Hebraicè duo nomina ſunt. SEDAPHON & IERACHON: quæ à vate etiã hoc in loco vſurpantur. Ita res ipſę natura ſua diuinæ in eos indignationis argumento eſſe potuêre. Neque verò ad ſata ſolũ, ſed ad omnia etiam plantationum genera malum pertingit; idque malum quod diuinã iram apertè etiam declararet. Ruſticæ rei ſumma duabus partibus conſtat: altera ad vtilitatem, ad voluptatem verò altera ſpectat. Vtilitati, præter frumentorum genera, vineta, olivueta, ficetaque in ſacris libris adſcribuntur; his etiam & malogranatorum genus additur: cætera omnia plantarum & fructuum nomina ad voluptatem relata, hortorum nomine definiuntur: Horti namque deliciarum magis & iucunditatis, quàm diuitiarum cauſa comparantur; quorum fructus diutius ſeruari non poſſunt. Communis autẽ omnium plantarum pernicies Eruca eſt, maximè verò ea quæ hebraicè ab excidendi vi

Ioel. 1.

Gazam dicta eſt, de qua iam apud Ioëlem ſumus commentati. Quantis verò diuitijs, quantiſque propterea delicijs Iſraëlitæ diffluerent, hortorum ingens copia declarabat: Huiuſ-

huiuſmodi enim non niſi à diuitibus coluntur. Obiter igitur eorum luxuriam Vates, vel Deus per Vatem potius notat: [*multitudinem hortorum veſtrorum.*] grauiorem autem fore ſtimuli ictum innuit, ita delicatis & delicioſis hominibus factum, quibus non minus grauiter breuiſſimæ etiam voluptatis carentia, quàm alij maximarum vtilitatum deſideriũ ferri ſolet. [*Tibi habe frumentum Aledius inquit O Libye, diſiunge boues, dum tubera mittas.* Iuuen.ſaty.5. Igitur hos non ſolùm hortis multis magna impenſa ad vtilitatem comparatis, ſed omni etiam ruſtica vtilitate & commoditate mulctandos ad correctionem prædicit: qua in re non naturalem aliquam & caſu accedentem calamitatẽ, ſed diras illas diuinitus obnuntiatas experiri, definireq. oportuit, ſicut ſcriptũ eſt: Vineam plantabis, & fodies, & vinũ non bibes, nec colliges ex ea quippiam; quoniam vaſtabitur vermibus. Oliuas habebis in omnibus terminis tuis, & non vngeris oleo, quia defluent & peribũt. Huiuſmodi autem hortos & prædia, pauperiorum oppreſſione aucta atque extructa, infauſta & pernicioſa Brucho excidenda ſignificare viſus eſt Iſaias eodem illo in loco: Væ qui condunt leges iniquas, & ſcribentes, iniuſtitiam ſcripſerunt. Subiungit autẽ: Quid facietis in die viſitationis, ad cuius confugietis auxilium? Et deinde: in omnibus his, inquit, non eſt auerſus furor eius, & adhuc manus eius extenta. id quod & vates hic dicit: Deut.28. Iſai.10.

Et non rediiſtis ad me dicit Dominus.

His etiam additus quartus ſtimulus, vt aliquando puncti reſipiſcerent: nam cùm tribus illis affecti tamen non reſipuiſſent, neque Dei in ſe indignationem agnoſcerẽt, quem deprecationibus & ſupplicibus votis exoraſſe oportuerat; ſed humanis rationibus confidendum eſſe putaſſent, Ægyptum frumentatum ire cœptum eſt, iuuentute ad hoc delecta, quæ peregrinationis faſtidia facilè toleraret, & omnia pericula ſuperaret, atque argentum aut frumentum, cuius magnam ſummam fuiſſe conſentaneum eſt, à latronibus defenderet. Hos autem Deus partim peſte immiſſa, partim latronum excurſionibus perdendos decreuit; atque nõ ſolùm pecuniam, ſed equos etiam illorum hiſce permiſit. Iſraëlitæ verò fame preſſi & coacti, ſecundò in Ægyptum mittebant, nõ ſolùm iuuenes, ſed & maiores natu; vt ſic conſilio & viribus iunctis firmius & certius eſſet collecto agmine præſidium. Qui autem poſteriores deſcendebant, priorum cadauera inſepulta paſſim, temereq. iacentia conſpicientes, & fætore etiam multo antequam ad locum deuenirent tentati, tamen neque eo ſpectaculo, neque fœtore illo grauiſſimo, quod vel longius diſtantes impellebat, ita commoti ſunt, vt de diuina ira placanda, atque de ſalute tandem ſua cogitarent. hoc eſt quod dicit:

Miſi in vos mortem in via Ægypti: percuſſi gladio iuuenes veſtros vſque ad captiuitatem equorum veſtrorum: & aſcẽdere feci putredinem caſtrorum veſtrorum in nares veſtras; & non rediiſtis ad me, dicit Dominus.

Miſi *in vos mortem*: Hebraicè eſt, *peſtem*. *Putredinem caſtrorum veſtrorum*: Hebraicè & Chaldaicè, *fœtorem turmarum veſtrarum*. Ea autem re vehementius motos impulſoſque eſſe oportuit, quando nullus in humano corpore ſenſus eſt, qui importunius graui aliquo ſenſili lædatur, quàm olfactus, quem vel inuitum fœtor afficit; quandoquidẽ eius ſenſus inſtrumentum patens ſemper & apertum eſt, neque ſine reſpirationis detrimẽto claudi, obturaríve poteſt: adde quod ſenſile ipſum ad cerebrum vſque penetrat nõ ſpecie aliqua tenuiſſima, & per communicationem multiplicata, vt in viſu, & in auditu fit; verùm ſuo ipſo genere, ſuaque integra natura, capitis meatus omnes cum magno totius corporis detrimento ſubit: quamobrem abominationis atque auerſandæ rei naturam referre grauis atque teter odor ſolet. In ea namque ſignificatione à ſacris auctoribus frequenter vſurpatur, Vt Iacob: fœtere me feciſtis, inquit, Cananæis & Pharezæis habitatoribus terræ huius. Et tamen illos nunquam permotos fuiſſe ait; vt Deus ſuorum ſcelerum fœtore grauiſſimè tentatum fuiſſe intelligerent. Hoc etiam Iſaias ſignificauit. Niſi incuruentur ſub vinculo, & cum interfectis cadant: & in omnibus his non eſt auerſus furor eius, & adhuc manus eius extenta. Reliquus igitur eſt quintus ſtimulus, quẽ tardiſſimo populo Deus admoueret, quo ſe prius vſurum dicit, quàm extrema omnia mouenda eſſent. Is autem ſtimulus fuit, vt hoſtium exercitui bona totius regionis pars perdenda, capienda, expolianda, & incolarum frequentia priuanda traderetur, vt vel tanta calamitate commoti qui

Ariſt.lib.2.de anima. Gen.34. Iſai.10.

moti qui reliqui fuiſſent, ſibi rebuſq́ue ſuis tandem conſulerent, pietatemq́ue, & diuinum cultum, iam malis expergefacti, repeterent. Igitur Iſraëlitæ Teglath Pelaſſar Aſſyrio bellum inferente, vehementer afflicti, & penè omnes contriti ſunt: Namque Reubenitæ, & Gaditæ, & dimidia tribus Manaſſes primum victi, abductique ſunt: deinde vrbes Ghium, & Maghaca, Ianoah, Cades, Haſſor, & Gilead, & Galilææ regio, omniſq́. terra Nephthalim in hoſtium ditionem venêre, habitatoreſque ipſi in Aſſyriam migrare coacti ſunt; ac vix Samaria ipſa illius tantæ ſtragis expers, & quaſi torris de medio incendio erepta fuit: cætera autem omnia funditus euerſa deletaq́. ſunt. Hoc eſt quod dicit:

Subuerti vos, ſicut ſubuertit Deus Sodomam & Gomorrham; & facti eſtis ſicut torris raptus ab incendio, & non redijſtis ad me, dicit Dominus.

CÆTERIS omnibus locis deſtructis, populis abductis, ſola Samaria cum agro ſuo libera relicta eſt, & Aſſyrij regis manus atque impetum, Deo id prouidente, declinauit. Potuit ergo vel ea re populus ille reliquus moueri, & pœnitudinis officio, precibus & obſequijs hoſtis aduerſum ſe reditum deprecari, & tamen nec tantis malis excitati, veternum illud exuêre. Euerſionem autem hanc ſimilem Sodomæ & Gomorrhæ dixit, quòd regiones atque vrbes illæ perinde cultoribus ſuis vacuæ & exciſæ relinquerentur, atque olim Sodoma & Gomorrha: non quòd perdendi modus, ſed quòd ſimilis euerſio in his atque in illis olim, eſſet futura. Neque verò ad ſe illam calamitatem perueturam eſſe Samaria ciuitas arbitrata aut verita eſt; ſed vt apud Eſaiá eſt:

Eſai.9.

Et ſciet omnis populus Ephraim, & habitantes Samariam in ſuperbia & magnitudine cordis dicentes, lateres ceciderunt, ſed quadris lapidibus ædificabimus, Sycomoros ſucciderunt, ſed cedros immutabimus. Namque hæc humanæ dementiæ perſuaſio, hæc fiducia eſt; vt cùm alij aliorum parietes etiam proximos ardere videant, ſuam tamen rem agi non putent, ſed integram ſecuritatem ſibi promittant: Quòd ſi maximè ſibi aliquid prouidendum eſſe arbitrentur, id non ad diuinas, ſed ad humanas potius prudentiæ & conſiliorum rationes reuocent; pecuniá enim ſibi comparant, & bello aptas machinas ædificant; animos corrigere, & Deum ſibi conciliare non parant; cum humanorum hoſtium viribus ſuas comparant, nihil ſibi cum diuinis exercitibus pugnandum eſſe putantes, neque ſummum, æternumq́ue Imperatorem dominum Deum Sabaoth ſibi infenſum infeſtumq́ue intelligentes, cùm ſe aut multitudine, aut copia, aut potentia, aut opibus & diuitijs, aut diſciplina, pugnandiq́ue dexteritate hoſtibus pares, vel etiam ſuperiores fore ſperent, ſecuritatem ſibi, aut victoriam promittunt; ſociorum, vicinorumq́. caſus, & exitus, imprudentiæ atque imperitiæ, timiditati, & huiuſmodi rebus potius,

Exod.30.

quàm diuinæ iræ abſcribunt. Sed quomodo perſequeretur vnus mille, & duo fugarent decem millia? nonne ideo quia Deus ſuus vendidit eos, & dominus concluſit illos? Atq. hoc ſemper cogitandum, hoc putandum fuit, his potius quàm humanis rationibus omnia definire ſapientes homines oportuit: Neque aliam quàm diuinam ſibi aut pro-

Pſal.126.

mittere aut ſperare ſecuritatem: Niſi enim Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat, qui cuſtodit eam. O Chriſtiani reges & principes, vtinam aliquando iam maturè veſtris rationibus melius & ſapientius conſulatis; vtinam ijs qui fauſta vobis omnia & felicia augurantur, credere iam deſinatis; vtinam periculum inde timere incipiatis, vnde verè eſt timendum: hæc enim prima ad ſecuritatem via eſt & certiſſima, vobiſq́ue imprimis munienda, vt calamitatem omnem publicam diuinitus aduenire interpretati, ad religionis res componendas omni primum ſtudio omne conſilium & diligentiam adhibentes, populum his armis artibuſq́ue inſtructum ſecurum fore putetis, atque minori quidem pecuniæ ſumptu, & minori apparatu facilè fore ho-

Pſal.43.

ſtibus ſuperiorem, ſicut ſcriptum eſt: Non enim in arcu meo ſperabo, & gladius meus non ſaluabit me; ſed dextera tua & brachium tuú, & illuminatio vultus tui, quoniá complacuiſti in eis. Namq. humanis conſilijs & artibus fidendum non eſſe, præter aliorum antiqua, ſaltem noſtrorú noua exempla ſatis idonea ſunt, quæ nos facilè docere poſſint: Ferè enim noſtra omnium qui nunc viuimus memoria maximam totius chriſtianæ ditionis partem in hoſtium barbarorum poteſtatem cum maxima propugnatorum pernicie redactam eſſe videmus; mare ipſum, noſtrú olim dictum, nemini præterquá illis ſolis, peruium aut tutum. Quid præterea ab illis tentatum fruſtra fuit, quod optato ſucceſſu

caruerit?

Iam quæ hoc anno cùm hæc ſcribimus, loca occupata, expugnataque ſunt, nónne apertè diuinam in nos indignationem teſtantur? vt vno impetu facto minima ſuorũ, maxima autem noſtrorum hominum iactura Imperij fines ad centeſimum vſq. milliare propagauerint tanta celeritate, vt maior adeundo, quàm conficiendo mora facta fuiſſe videatur? Nihil igitur obſtat, quo minus hos cõmunes religionis noſtræ hoſtes diuinitus ad noſtrã, eorum qui reliqui ſumus, eruditionẽ & correptionẽ excitatos eſſe interpretemur: quòd ſi intelligere noluerimus, tandem (auertat Deus omen) ſentiemus. Neq. verò illud putandum eſt, fieri non poſſe vt Deus Eccleſiam ſuam omnino deſertam eſſe patiatur: hoc certè dubitari non conuenit non accidere poſſe, vt publica ſcelera & iniuriæ in eos qui admiſerint, non animaduertantur: Eccleſiæ autem ſuæ rationem à Deo ita haberi poſſe, vt in captis & fugatis, exulibus atque afflictis hominibus religionis & pietatis ſtudium conſeruetur; Et Eccleſiæ, ſi non illuſtris aliqua, nitida atque læta, tamen afflicta & calamitoſa atque mœſta facies perſeueret. Cuiuſmodi exempla multa ex antiquis libris, vnum autem illuſtre ex Machabeorum hiſtoria petere licebit, ſicut ſcriptum eſt: Et effugauerunt populum Iſraël in abditis, & in abſconditis fugitiuorum locis, &c. Sed ad noſtrum commentandi munus redeamus; illud interim ad ea quæ digreſſi diximus, addentes, omnia hæc & quæcunque alia diuinitus ſcripta ſunt, ad noſtram Chriſtianorum magis, quàm ad Hebræorum doctrinam eſſe ſcripta: Omnium enim ſæculorum fines in nos peruenerunt; quamobrem omnia ad noſtrũ vtilitatem interpretari, & facile, & pronũ eſt. Igitur quinque has plagas quas à Deo Iſraëlitis imponendas eſſe Vates dixit, prophetico ſpiritu prædictas ſubiuncta declarat oratio: quæ ideo prædictæ ſunt, vt quibus potiſſimum fieri poſſet rationibus, vitari curarentur. maximam alioqui atque grauiſſimam in ſe diuinam indignationem, & integram ſuarum rerum perniciem & cladem experturis. Quòd autem prȩterito tempore futuræ res enuntiatæ fuerint, id ad vaticiniorum certitudinem atque conſtantiam vt ſæpe aliàs diximus, facit.

1.Mach.1.

Quapropter hæc faciam tibi Iſraël: poſtquam autem hæc fecero tibi, præparare in occurſum Dei tui Iſraël.

Ex more eorum Imperatorũ loquitur, qui cum maxima fortitudine & virtute maximam etiam ſapientiã, æquitatem, atque innocentiã coniunctã eſſe voluerunt: Namq. illi non antè extrema & grauiſſima quæque experiri ſtatuunt, quàm mitia & leuia omnia tentauerint, ſummamque clementiã maximæ potentiæ, quoad id fieri poſſet, præponere optauere. Quòd ſi hâc non ſucceſſerit, alia aggrediuntur via, & qui ſe clementiſſimos probauerant, fortiſſimos etiam & in re gerenda, & ſuo repetendo iure præſtant. Hæc iuſti belli æquitas & ratio eſt: Si quando (inquit Deus) acceſſeris ad expugnandam ciuitatem, offeres ei primum pacem; ſi receperit & aperuerit tibi portas, cunctus populus qui in ea eſt, ſaluabitur, & ſeruiet tibi ſub tributo: Sin autem fœdus inire noluerit, & ceperit contra te bellum, oppugnabis eam, &c. His legibus atque moribus decidere potius cum populo tentat Deus, quàm extrema iudicia experiri: experturus tandem, niſi tranſigatur ſecum prius. Igitur cùm ſuum ius hactenus per vates repetierit Deus fruſtraque mitiſſima quæque tentauerit, iudicio tandem agendum ſtatuit, quinque illis plagis impoſitis, quæ graues quidem, tamen pro meritorum ratione leuiſſimæ ſint: quòd ſi illis non reſipuerint, neque ad pacis conditionem hoc modo etiam deſcendere velint, bellum ſibi extremum paratum ſciant à Deo Imperatore, cuius fortitudinem, & in re gerenda ſapientiam, atque dexteritatem & virtutem ſubiunctis deſcribit carminibus: hoc eſt quod dicit: *Quapropter hæc faciam tibi Iſraël: Poſtquam autem hæc fecero tibi,*] neque tamen rebus tuis melius & ſapientius conſultum eſſe volueris; [*Præparare in occurſum Dei tui Iſraël*: metire, inquit, vires tuas, copiaſque omnes expende, & an par illi ad ſuſtinendam pugnam eſſe poſſis, tecum reputa: quibus artibus tu inſtructus, quibus rebus, qua virtute præditus ſis, non laboro, inquit vates, & cum quanto hoſte tibi res futura ſit, id ego te docebo. Nominis autem Iſraël appellatio elegantiam in loco habet: Namque Iſraël potens cum Deo ſignificat, quod Iacobo illi antiquo, generis & nominis auctori, magna olim & illuſtris cum Deo fuerit luctatio: ſed is tunc fide contendentem ſecum vicerat, qua ratione ſe vinci facilè Deus patitur.

Deut.20.

Nunc

Nunc verò hic Iſraël non fide, ſed perfidia & humana malitia vincere ſtudet, atque ad eam rem aliis artibus, quàm olim Iacob vſus fuerat, vti cogitat; aliis etiam viribus nititur, nimirum munitione, militum virtute, & conſilio. quam minimi autem momenti huiuſmodi res ad reſiſtendum Deo ſint, comparatione vates declarat:

Quia ecce formans montes, & creans ſpiritum, & annuntians homini eloquium ſuum.

COMMVNI omnium iudicio in ſummo aliquo Imperatore quatuor has res ineſſe oportere exiſtimatur: Scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem & felicitatem: atque cum militaris rei peritia maximam etiam prudentiam coniunctam eſſe oportet; qua non ſolùm oportuna conſilia capere, ſed aliena etiam præueniri poſſint: Plurimum enim in bello conſilium valere, maximumque gerendarum rerum momentum in ea re eſſe, manifeſtum omnibus eſt, quicunque eam artem profitentur, ſicut ſcriptum eſt: Cogitationes in conſilio para, & in ſtratagematis tractanda ſunt bella. Virtutem autem tum Imperatoris, tum militum etiam ipſorum apprimè ad rem gerendam neceſſariam eſſe omnibus etiam barbariſſimis in confeſſo eſt. Quamobrem vbi de magno aliquo opere, & inſigni expeditione in ſacris libris agitur, præclara ducum, aut militum, aut vtrorumque virtutis mentio fit. Vt: ſpiritus Domini ſuper Iephte. Et excitauit Dominus ſpiritum Medorum in Chaldæos. Spiritum autem his in locis bellicam virtutem interpretamur, atq. humanis pectoribus diuinitus obtentam vim. Auctoritas autem ad proprium exercitum gubernandum; fœlicitas verò ad ſuorum animos ſpe & audacia, hoſtium verò metu & conſternatione afficiendos plurimum valet. Harum igitur rerum comparatio inter hoſtes ipſos vtrinque fit: & illis victoria certior expectatur, apud quos harum quatuor rerum momenta maiora eſſe cognoſcuntur. Sed ex his rebus quæ extrinſecus accedunt, loci commoditas imprimis commendatur: Nam qui in celſo & munito loco ſunt conſtituti, ij ad expugnandum, & ad propugnandum ſuperiores eſſe videntur. Vnde Sion montem, ne iterum à gentibus conculcaretur, muro alto inſtructum, & turribus munitum fuiſſe, in ſacris hiſtorijs legimus. His autem rebus Samariæ incolæ maximè niti videbantur, quando Deum minas intendentem nihil metuebant, nimirum vrbis ſuæ in monte exædificatæ munitione propria, ducum & militum virtute, conſiliiſque, & ſtratagematum inuentione acuta, auctoritate & felicitate nominis atque vrbis ſuæ, quæ omnibus aliis totius regionis locis vexatis, afflictis & perditis, tamen ipſa firma atque inuicta perduraſſet: eam felicitatem perpetuam, fatalemque illi fore interpretati, ſeque ſolos ad totius regionis reponendam propagandamq. rem à fortuna ſeruari: hæc enim illorum inſana iactatio, vt Iſaias refert, fuerat in ſuperbia, & magnitudine cordis dicentium: Lateres ceciderunt, ſed quadris lapidibus ædificabimus, &c. Igitur cùm horum rebus ſuas etiam res comparat Deus, tantoq. ſe ſuperiorem omnibus eſſe oſtendit, quanto auctor, artifexq. ipſe ſuis operibus præſtantior eſt: Nullus enim locus ita natura aut arte munitus eſſe poteſt, qui non peruius, acceſſibiliſque Deo vero, ac ſolo illius auctori, opificique ſit, ſicut ſcriptum eſt: Cùm exaltaueris quaſi Aquila nidum tuum, inde detraham te dicit Dominus. Hoc autem eſt quod hoc in loco ait: [*Quia ecce formans montes.*] Ecce, vox rem veriſſimam & conſpicuam hoc in loco indicat, eamque attentius conſiderandam proponit. Iam verò quod ad virtutem, fortitudinem, dexteritatéq. ſpectat, quiſná mortalis tanta fortitudine & virtute præditus eſſe poſſit, imò potius tanta, tamque inſana laboret arrogantia, vt aduerſus eum ſtare poſſe putet, qui non ſolùm infinita virtute ſuapte natura polleat, ſed aliorum omnium, quicunque fortes cenſentur, virtutem ipſe creet, atque efficiat, ſicut ſcriptum eſt: fortiſſime Deus, Deus ſpirituum vniuerſæ carnis, &c. Huius ſententiæ eſt id quod hoc in loco legimus. [*Creans ſpiritum:*] ſic ex Hebraico interpretamur, non venti, ſed ſpiritus rationem ſequuti: Chaldaice ſic eſt [*Creans ſpiritum qui ſit in hominibus.*] Vnde & duriſſimum & inſuperabile omnino ſit, aduerſus eum contendere, qui omnem virtutem, etiam vim eam qua contendendum eſt, pro ſuo arbitratu aut faciat, aut frangat, ſicut ſcriptum eſt: Illaqueaui te & capta es Babylon & neſciebas; inuenta es & apprehenſa; quoniam Dominum prouocaſti. Quæ verò conſilia capi, aut iniri, atque iis qui ceperint prodeſſe queant; cùm nihil ab homine cogitari poſſit, quod non à Deo multo antè præuentum fuerit, atque eidem ipſi

Marginal notes: Cicer. pro lege manil. — Prouer. 20. — Iudic. 11. — Hier. 51. — 1. Mach. 4. — Iſai. 9. — Hier. 49. — Num. 16. — Hier. 50.

præuentum fuerit, atque eidem ipſi qui cogitauit, indicatum; vt intelligat ſua conſilia antè cognita, fractaque eſſe, quàm aut obita fuerint, aut inſtituta: Namque Dominus diſſipat conſilia gentium, reprobat autem cogitationes populorum, & reprobat conſilia principum: conſilium autem Domini in æternum permanet, &c. hanc ſententiam illud habet: [*Et annuntians homini eloquium ſuum*. Hebraicè eſt: *& annuntians homini quæ cogitatio eius.*] Reliquum eſt de felicitate, quam præſtare de ſe ipſo nemo poteſt; cuius ratio omnis in Dei poteſtate eſt: Nam felicitatis ſuæ non ſolùm poſſeſſor ipſe ſibi, ſed alienæ etiam auctor, aut mutator Deus eſſe probatur; vtpote qui diem temperare, & lucē proferre, vel adimere, obſcurareque poteſt, & tenebras in lucem, lucem in tenebras mutare, atq. omnem horum inferiorum, quæ in terra ſunt, locorum rationem, vim, affectionemque ipſe ſuperat, nullo loco, nullo termino, nulla naturæ, aut viciſſitudinis lege, nulla deniq. cauſa cohibetur. Ipſe enim cùm nullam vnde ſit cauſam habeat, aliorum quæcunque aut ſunt, aut fiũt, aut eſſe poſſunt, cauſas & principia omnia moderatur ac regit. Quæcunque igitur in terrarum orbe fiunt, aut accidunt, ſiue fauſta, ſiue infauſta ſunt, longè quidem inferiora ſunt, quàm vt ipſum attingere, cōprehendereque poſſint, editiſſima quæque & maximè celſa terrarum curru ſuo præteruolantem, & deſpicientem. Igitur qui tenebras, & temporum caliginem experiri ipſe non poteſt, cùm longè ab his rebus ſemotus lucem inhabitet inacceſſibilem, clariſſimis tamen hominum rebus, ſi id negotium poſtulet, denſiſſimas repente tenebras obducere poteſt. Quam quidem ob rem meritò illi ſoli fortiſſimi & maximi in bello ducis cognomen non aliunde tractum, ſed per ſe partum eſt; qui præter tantam ſapientiam, virtutem tantam, ſtrenuitatem, & propriam æternamque ſuam felicitatem innumeras inferiorum & ſuperiorum exercituum copias omni ad victoriam arte inſtructiſſimas, dicto audientes habet. Hoc ſenſu vltimum illum capitis verſum interpretamur.

Psal. 32.

Faciens matutinam nebulam, & gradiens ſuper excelſa terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius. Hebraicè ſic eſt: *Faciens auroram caliginem, iter faciens ſuper celſitudines terræ.*

Ad illud alludere videtur, quòd Deus nubium curru à celerrimis ventis tracto vti à ſacris vatibus canitur: Qui ponis nubem aſcenſum tuum, qui ambulas ſuper pennas ventorum. [*Dominus Deus exercituum nomen eius.*] Miſericors quidem ille eſt, atque humani generis, maximè autem Iſraël beneficentiſſimus patronus; ſed cùm cauſa poſtulat iudex tamen integerrimus, qui exercitus multos, & ad ſcelerum vltionem promptiſſimos habeat. Hunc locum ſic Chaldæus Paraphraſtes explicuit: [*Conſtituens lucem iuſtis ſicut auroræ lucem, quæ procedit & augeſcit afferens tenebras impijs, confringens impios terræ, Dominus Deus exercituum nomen eius.*

Psal. 103.

CAPVT V.

AVDITE *verbum iſtud quod ego leuo ſuper vos, planctum domus Iſraël.*

MAGNA miſericordia motus Vates, præuiſum à ſe Samariæ excidium, omniumq. decem tribuum diuturnam diſperſionem, quæ temporibus Hoſſeæ filij Ela per Aſſyrios effecta eſt, hoc in capite deplorat; grauitatemque illius calamitatis maximam ſenſu ipſo fore oſtendit, quam ipſe animo ſolùm agitans, luctu & lachrymis, atque mœſtiſſima elegia non excipere non poſſit. Eos ergo ipſos quibus tanta parata miſeria erat, ad lamentationem ſuam audiendam vocat, vt quid illis ſua in ſcelere pertinacia pepererit, vel ex oratione cognoſcentes, iuſtiſſimũ tandem Dei agnoſcant iudiciũ, qui omnibus modis & rebus, hortatu, orationibus, minis, terroribus, repræſentationibus, & mœſtiſſimis etiam venientiũ malorum à vatibus ſuſceptis lamentis, tamē moueri, atq. à ſuſcepto ſcelere deterreri noluerint; nec antè deſinere, quã malis ipſis oppreſſi & impediti, procedere iã vlterius, atq. in ſua ſtudia incũbere amplius nō poſſent. Igitur cùm quinq. plagis

impoſitis,quas ſuperiori capite ad correptionē infligandas prædixerat, tamē illos negligēter acturos præuidiſſet, non iam corripientē,ſed vltorē illis Deum magno cū exercitu, maximis ad pugnandum rebus paratum inſtructumq́ue denuntiauit: quæ omnia vbi ab illis contempta intellexit, tum animi in eos indignatione, tum humanitate & commiſeratione impulſus, quas illis lachrymas excire, in propriorum malorum repræſentatione atque obnuntiatione non potuit ipſe eorundem ſenſus expers, cogitatione tātum particeps, copioſas cum lamento profudit. Cauſam autem, quamobrem tantum ipſe alieno malo moueatur, vt luctui & lamentis, lachrymiſque ſe dederit, pietatem eſſe dicit, & communis rei ſtudium: nempe nomen ipſum Iſraëlis quod ſanctiſſimum ſibi erat, vt cæteris etiam omnibus eſſe debuit & potuit, niſi illi ſibi ipſis, ſuiſque rebus deeſſe, quàm conſulere maluiſſent. Cùm autem totius Iſraëliticæ domus ruinam, horribilemque caſum imminere intelligeret, non ſine affectu atque mœrore domum Iſraëlis appellauit, honoris antea, nunc verò poſthac commiſerationis cauſa commemorandum nomen: ac ſi diceret, domus Iſraël tanto nunc impetu & ſtrepitu diruenda, quanto olim molimine, quantoque diuinorum beneficiorum apparatu fueras olim ædificata: Audi quo planctu, quo luctu, tuam illam extremam proſequar miſeriam:

Cecidit, & non adijciet vt reſurgat virgo Iſraël; proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.

CALAMITOSAM decem tribuum abductionem, atque adeo diuturnam captiuitatem paulò poſt futuram, præterito tempore vt certiſſimam prædicit, atque vt miſerrimam deplorat: carmen autem lugubre, & lamentis idoneū de ea re noſter vates paſtor ille ruſticus condit, quo nullum aliud elegantius, aut ad commiſerationem mouendam oportunius me audire memini: Nam præterquam quòd grauiſſimis verbis Hebraice conſtat, numeris & menſuris ei quam ipſe induerat affectioni aptiſſimis compoſitum eſt. Plures enim longas ſyllabas raris breuibus & ſemibreuibus miſcet, vt non voces, ſed ſingultus audire videaris, muſicæ genus Latinis verſibus imitatu difficillimum. *Cecidit,* Omnis miſeriæ & calamitatis cumulum verbum hoc, quacunque lingua pronuntietur, ſignificat: Namque & ſummam priſtinam felicitatem, & extremam præſentem miſe-
Virg. 2. ænei. riam ante oculos veluti ſpectandam exponit: vt enim quæ erecta, ſtantiaque ſunt, vim, decus, ſplendoremq́ue ſuum proferre atque indicare videntur; ſic quæcunque iacent, ipſo ſitu atque habitu ſuam ipſa miſeriam calamitatemq́ue indicant: ſed cadere grauius verbum, quàm iacere eſt: Fieri enim poteſt, vt quædam ſemper iaceant quæ nunquam ſteterint; quæ verò cadunt, ſtetiſſe antea manifeſtum eſt: vt Cecidit, cecidit Babylon
Apoc. 18. illa magna. Et illud:

Barbaræ poſtquam cecidêre turmæ Theſſalo victore. Igitur ſplendorem illum,
Horat. dignitatem, decus, omnem Iſraëlitarum gentis & regni, atque totius Reipublicæ maieſtatem, totam denique gloriam penitus delendam eſſe, vno hoc verbo Vates declarauit. Neque verò omnis modo amplitudinis, ſed ſalutis etiam extinctionem illorum rebus afferri docuit: eoque grauiorem fore ruinam, & tanto magis horribilē caſum, quanto imparatis magis, delicatis, atque inexpertis contigerit. Eam rē hoc nomine Vates ſignificat *Virgo Iſraël.* Omnem Iſraëlitarum Rempublicam virginis nomine appellat: quippe virgo nulli antea viro; ſic Iſraël nullis alienis dominis hactenus addictus, nouum ac propterea grauiſſimum ſeruitutis iugum experiatur neceſſe eſt: grauius enim inſuetos atque inopinantes noua mala, quàm antiquo incommodorum vſu exercitatos premunt. Virginis autem nomine huiuſmodi liberam & teneram, nulliſque ſeruitutis ferendo iugo aſſue-
Iſai. 23. tam gentem ſignificare ex illo alijſque locis arguitur: Non adiicies vltra vt glorieris
» oppreſſionem ſuſtinens virgo filia Sidonis. Grauiſſimam ergo Iſraëlitarum ruinam, abductionem & diſperſionem, diuturnumq́ue à patria, à gloria, atque à diuina gratia exilium, hac cadendi ſimilitudine oſtendit Vates. *Et non adijciet vt reſurgat.* Cùm omniū ferè vatū oraculis, & vaticinationibus, atque adeo Apoſtolorum prædictionibus declaratum ſit, fore aliquando vt Iſraël omnis (quo nomine imprimis vltrà Iudam & Beniamin decem tribus dicuntur) in antiquum, immò potius in ampliorem, magiſque illuſtrem ſtatum reſtituatur, hoc Amoſi vatis dictum maius negotiū interpretibus fecit, quàm vt à nobis (qui vatum propriam ſententiam indicare, non alienas enumerare inſtituimus) explicari

explicari poſſit: longum enim nimium eſt videre, quemadmodum ex Hebræis & Chaldæis ſcriptoribus, atque ex Græcis & Latinis doctiſſimi quique hunc alijs oraculis iniectum nodum explicare conentur. qua in re doctorum virorum diligentiam & ſedulitatem vehementer commendandam eſſe cenſemus, atque eorum vtilem dubitationem probamus, quæ ad veritatis inuentionem munita via eſt. Sed nos eruditum lectorem ad illorum diſputationes acutas ſanè atque elegantes, ſi per otium licuerit, legendas hortati, loci ipſius ſimplicem ſententiam breuiſſimè docebimus. Significat autẽ Vates adeo grauem, adeoque horribilem Iſraëlitarum caſum fore, vt quibus olim nondum lapſis, adhuc labentibus continere, conſeruareque ſeſe facilè eſſet, ſi reuocanti Deo interdum, atque interdum minitanti, nec omnino deſerenti, neque manũ ſubtrahenti auſcultare potius quàm auerſari placuiſſet, iiſdem ab eo, cuius oblatum auxilium ſpreuêre, deſtitutis & corruentibus, neque conatibus, neq. viribus ſuis reſurgere per ſe, atque in priſtinum ſtatum reſtitui integrum ita fore; niſi Deus ipſe ſua ſponte, ſuaque miſericordia excitatus, manum porrigat, iacentibusque auxilium & opem ferat. Neq. enim Iſraëlitis, poſt caſum illum æqua ſaltem aut ſimilis aliarum gentiũ ſtatui, ſed multò inferior relicta conditio eſt: aliæ namque gentis generalis, quam vocant, gratiæ vſus, multò quàm Iſraëlitis commodior ad veritatem Dei, Euangelijque lucem admittendam eſt; ſiquidem gentes non vt increduli & contumaces Iſraëlitæ excæcatæ ſunt, horum enim mentes Deus excæcauit, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij gloriæ Chriſti, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. 2.Cor.4. Multis autem ſcripturarum teſtimoniis docemur Iſraëlitarum, iam tandem euerſas, inferiori loco, quàm gentium eſſe res: vnde minus illorum deprecationes, minus preces audiuntur: quam rem & ille etiam vates graui eſt lamento proſequutus: Operuiſti in furore, percuſſiſti, Thren.3. occidiſti, nec pepercisti. Oppoſuiſti nubem tibi, ne tranſiret oratio, eradicationem & abiectionem poſuiſti me in medio populorum. Huius etiam ſortis hominum illa oratio eſt: Quare in perpetuum obliuiſceris noſtri, derelinques nos in longitudinem dierum? Thren.5. Conuerte nos Domine, & conuertemur; innoua dies noſtros, ſicut à principio. Qua de re, videlicet de iuſtiſſima incraſſationis atque excæcationis contumacium hominum pœna maius ad dicendũ otium nobis dari optamus: Namque id argumentũ & ad diſputandũ grauiſſimũ, & ad hominũ peccandi pertinaciam frangendam commodiſſimum arbitramur. Igitur virginẽ Iſraël à Deo ſuſtentatore ſic deſerendam, ruinæque permittendam fore Vates prædicebat, vt reſurgere ipſa per ſe non poſſet: non qui reſtituendam omnino eſſe negaret, ſed qui grauiſſimum, horribilem atque diuturnum caſum fore deſcriberet: cuius damna & incommoda à nemine alio quàm Deo poſſent reſarciri. Hunc tamen illi redemptorem diutius eſſe deſiderandum, qui antea rogans & inuitans vltro eſſet neglectus. Nihil igitur illis aut ſtudium, aut conatus profuturos, nihil volũtatem, Rom.10. aut deſiderium, nihil curſum iacenti virgini opitulaturum, quamdiu illa miſerentis Dei auxilio atque ope deſtituta eſſet. Propterea addit: [*Proiecta eſt in terram ſuam, non eſt qui ſuſcitet eam.* Hebraicè eſt: *Derelicta eſt ſuper terra ſua, non eſt ſuſcitans eius.*] Qua oratione imbecillæ, & deiecto animo virginis imaginem nobis Vates pingit; quæ cùm in terram impetu corruerit, à ſponſo, quem ſolum ſubleuatorem deſideret, offenſione irato negligatur, atque interim in terra, puluere, ſordibus & luctu iaceat, dum maximam ſponſi miſericordiam de integro detur experiri: atque hoc modo & veriſſima, & nullo modo vel cum aliis, vel ſecum pugnans Vatis ſententia eſt. Namque futuram Iſraëlitarum & Iudæorum integram reſtitutionem, quemadmodum alij vates, ſic etiam & Amos ipſe Infra.9. præcinit; ita tamen vt non humana, ſed cæleſti Dei miſerentis virtute reſtitutum eos iri docuerit. In diebus illis ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit, &c. Subiungit autem: Et conuertam captiuitatem populi mei Iſraël. Quo in loco eadem duo verba cadere & ſuſtentare, vſurpata ſunt. Ita tamen Hebraicè diſtincta res eſt, vt de vtriuſque populi reſtitutione dictum eſſe conſtet. Namque tabernaculũ Dauid Iudæ regnum fuit cum Iſraëlitica familia coniunctum: deinde vbi res diſcordia dilabi cœperunt, & Iudæ regnum deſijt, & Iſraëlitarum omnis reſpublica corruit. Futurum autem eſſe vates Ioel.3. omnes prædixerunt, vt integra Iſraëlis familia tam Iudæi, quàm Iſraëlitæ in gratiam cum Deo reſtituta vnius Regis Chriſti imperio conſentiat, cui dedit Dominus ſedem Dauid patris ſui in domo Iacob vſque in æternum regnaturo, Luc.1. Hæc verò omnia ita Vates

noſter in libri fine aperuit, vt nihil aut apertius dici poſſet aut proprius. Suſcitabo tabernaculum Dauid, Iudæorum gentem ſignificat. Feminino autem genere addidit, eam quæ cecidit; vt ad hanc iacentem virginem oratio referenda eſſe videatur. Vtramque porrò partẽ ſtatim multitudinis numero indicauit dicens: Et ædificabo aperturas earũ, tam Iudæorum, quàm Iſraëlitarũ res ſignificat. Deinde & rem omnẽ Dauidicæ familiæ reſtituendam eſſe dicit: Et demolitiones eius inſtaurabo. hic rurſus maſculino genere vtitur, vt ad Dauidem oratio referatur. Poſtremò rem ipſam aperit ac manifeſtat: Et reædificabo eum ſicut in diebus antiquis: tandem ne quis ab hac ſalute Iſraëlitas excluſos eſſe interpretaretur, ſubiunxit: Conuertam captiuitatem populi mei Iſraël: cuius quidem nullum alium præter ſe auctorem futurum eſſe Deus declarat. Ita idem & in hoc, & in illo loco iacentis Iſraëlis ſuſcitator appellatur; qui nunc nondum adeſt ſuſcitans ſiue erigens, tum ſuſcitabit. Hæc huius loci ſententia, & conſonans explicatio eſt. Verborum autem rationem aliquam habere oportuerit. Derelicta eſt. Prætermiſſionem & deſpicientiam hoc verbum Hebraicè ſignificat, quo Samuel cum Saule colloquutus vtebatur; Pater, inquit, tuus dimiſſa aſinarum cura ſolicitus eſt pro vobis, & illud: Dereliquit Deum factorem ſuum. *In terra ſua*: Humilitatem & miſeriam humanam tropus hic ſignificare ſolet. Nihil enim homini proprium natura eſt præter lutum, terramque, quod elementorum omnium ignobiliſſimum ignauiſſimumque eſt: Nam ignis, aër & aqua ſpiritum ſortita eſſe videntur, moueríque & agi ipſa, atque ab ipſis alia agitari conſpiciuntur; vnde mechanica illa quæ videntur miracula, ab ijs qui eam artem callent, eduntur. Extat Hieronis liber Græcè, quem de elementorum ſpiritibus inſcripſit. Terra verò omnis motus & efficientiæ expers, deorſum non tam mouetur quàm cadit, atque in infimo loco ſegnis deſidet, neque inde niſi aliena vi & opera attollitur. Hæc terræ conſideratio iuxta motuum & ſpirituum rationem eſt, atque vt ille canebat,

1.Sam.10.

Deutero.

Plato in Timæo idem ſentit.

Hieron. περὶ πνευματικῶν.

Ouid.1. metamor.

Denſior his tellus, elementaque grandia traxit, Et preſſa eſt grauitate ſui.

Iuxta quam rationem Hebraicè ADAMA dicitur: namque de eius ad rerum generationem vi & habilitate, vt aliud nomen, ſic alia diſputatio eſt. Igitur virgo Iſraël ſuper terra ſua iacens, in ſumma miſeria & ignobilitate fore ſignificatur: ſic enim qualis hominum, qui tantum homines ſunt exitus eſſe ſoleat; eadem etiam oratione deſcribitur: Exibit ſpiritus eius, & reuertetur in terram ſuam. *Non eſt ſuſcitans eius*. Hoc eſt, Is qui ſolus eam ſuſcitare poteſt, non adeſt illi; quod eam iam non pari, vt antea gratia iacentem proſequitur, quoad tempus illud maximæ erga eam miſericordiæ redierit, ſicut ſcriptum eſt: Veniet ex Sion qui deleat iniquitatem Iſraël; & hoc ſignum eis cùm auertero captiuitatem, &c. Threni autem ſiue Elegiæ ſententia, & totius argumenti ſumma primo hoc carmine continetur; ſequentibus autem verſibus fuſius explicatur, atque elegantem elegiarum artem hoc exemplo cognoſcere eſt: Solent enim lugentes homines compreſſi doloris, & mœſtæ cogitationis totius rationes primo lugendi impetu proferre; & varijs deinde verborum & cogitationum additis membris amplificare & producere. vt:

Pſal.143.

Iſa.52

Rom.11.

Auguſti carmen.

Propert.l.3.

Ergo ne ſupremis potuit vox improba verbis,
Tam dirum mandare nefas?
Ergo ſolicitæ tu cauſa pecunia vitæ es? &c.

Duas autem res Vates initio propoſuit: altera fuit, Iſraëlem virginem in terra ſua iacere: altera verò excitatorem eius deſiderari. Vtramque verò ſubiunctis explicat dictis; priorem quidem ſic:

Quia hæc dicit Dominus Deus, vrbs de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, & de qua egrediebantur centum, relinquentur in ea decem in domo Iſraël.

MAGNAM ſub ipſum etiam vltionis & pœnarum tempus Dei erga Iſraëlem fuiſſe miſericordiam Vates docet, qui populum ſubito perdere & deſerere noluerit, neque manu ſua ſuſtentatum ruinæ antè permittere, quàm extrema omnia ad reuocandum tentata eſſent, ſi fortè ſibi conſulere ille voluiſſet, quominus funditus euerteretur: Nãq. ab hoſte nondum abductis, quamuis paucis & rariſſimis, quamuis nimium debilitatis; nonnulla tamen reſtitutionis & ſalutis ſpes reliqua erat, dum fundamentum aliquod, dum ra-

dum radices adhuc in ipſa patria terra habuiſſent. Duras igitur atque inutiles plantas, quæ luxurie ramorum diffluentes, aut in ruſticam naturam degenerantes, nullum cultori ſuo fructum redderent, amputare, abſcindere, & interſecare Deus inſtituit; paucis admodum ad reponendæ reſtituendæque vineæ ſpem relictis: haſque ſupereſſe voluit; quas niſi idoneum redderent fructum, radicitus euellere atque tollere decreuit. Igitur fame & peſtilētia in Samaria, & toto eius agro res ita fractæ, protritæ, & debilitatæ ſunt, vt ijs qui ex hac calamitate ſupereſſent, ſi bellum præterea impenderet, nulla omnino ſalutis ſpes, niſi in vno diuino præſidio reliqua eſſe poſſet: Adeo enim rari ex peſte atque ex fame euaſère, vt vix decimus quiſque ſupereſſet, qui bello eſſet idoneus. *Vrbs*, inquit, *de qua egrediebantur mille, relinquentur in ea centum, &c.* Hebraicè, *Vrbs egrediens mille*. Verbum hoc in loco *militare eſt*: ſignificat enim armatorum hominum copiam, quam vniuiuſque vrbium portæ effundere ſoleant: Hæc peſte & fame adeo diminuenda eſſe dicitur, vt nullius belli impetum valeat ſuſtinere: Nihilominus tamē vigore Iſraël nondum eſſe deſerta, nondū diuina manu derelicta affirmatur, ſi retineri ſe illa magis, quàm prorſus deſertam eſſe curauiſſet. Quoniam autem optimum hoc conſilium erat, ſuſtentatore potius ſuo, quàm aliis rebus vaniſſimis niti velle; ob eam rem auxilij, curæque ſuæ promiſſione Deus vltro eam allicit, atque ab inutilibus ſtudiis ad veras ſalutis rationes ineundas auocat.

Quia hæc dicit Dominus domui Iſraël, quærite me & viuetis, & nolite quærere Bethel, & in Galgalam nolite intrare, & in Berſabee non tranſibitis.

FIERI perſæpe videmus vt in anguſtiſſimis & miſerrimis rebus religionis ſtudium incendatur, & quæ humanitus ſalus deſperata ſit à diuina natura, vnde verū hominibus præſidium auxiliumque eſt, petatur. Neque vlla natio tam barbara aut impia eſt, quæ in maximis calamitatibus diuinum numen adeundum, placandumque ſibi eſſe non arbitretur. Verùm enimuero totius huius conſilij ſumma & maximum momentū illud eſt, quænam verè diuina natura ſit, qua ratione placanda, compertum atque exploratum habere: Namq. ijs rebus fidere, quæ à Dei natura longiſſime diſtant, vaniſſima omnino fiducia, & maximorum incommodorum efficiens fallacia eſt. Neque enim natura propriæ ſalutis expers, ſaluti alijs eſſe vllo modo poteſt: quamobrem quicunque huiuſmodi mentito & falſo, plenoq. erroris religionū ſtudio, quibus gentes incumbere ſolent, operā dederunt cum maximo labore & ſumptu, cum maximo molimine maximam ſibi vanitatem peperere, ſicut ſcriptum eſt: Similes illis fiant qui faciunt ea, & omnes qui confidunt in eis. Contrà verò quicunque verum Deum, cuius exploratam certamque rationem tenerent, ritè petere, placareque inſtituiſſent, certiſſimum ſemper auxiliatorem experti ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Qui timent Dominum ſperauerunt in Domino, adiutor eorum & protector eorum eſt. Igitur Iſraëlitæ tantis miſerijs & calamitatibus afflicti numen ſibi placandum eſſe iudicauerunt; ſed ſumma in eo fallacia, maximaque dementia fuit, quòd à vero Deo abalienati, ad Bethel vitulos, & ad Galgalorum ſimulachra omni ſtudio & cura confugiendum ſibi eſſe putauerunt: dumque publicum malum hac ratione auertere, declinareque ſtudent, tamen augent verius & accelerant, quàm declinent: Eam enim rem, quæ malorum illis cauſa caputque fuerat, magis ac magis colendo & tractando, malum ſibi fouebant atque augebant. Hunc autem illis errorem eripere curat Deus, vt ad ſanè mentis, veræque religionis rationem reuocatis ſalutem ipſe vltro offerat & promittat. [*Quia hæc dicit Dominus domui Iſraël.*] Dominus nomen illud ineffabile, Hebraicè eſt: cuius rationem & virtutem, atque ad ſalutis afferendæ certam vim Iſraëli potiſſimum iam olim notam exploratamque eſſe oportuit, ex quo Moſi in Sina dictum eſt: Qui apparui Abraham, & Iſaac & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum Adonai non reuelaui eis: Ego audiui gemitum filiorum Iſraël quo Ægyptij oppreſſerunt eos, &c. Ex illo autem tempore Domus Iſraël ſperauit in Domino, adiutor eorum & protector eorum eſt. Itaque ad hanc rationem ineundam tenendamque, & perſequendam domus Iſraël vocatur. *& viuetis*: in eo enim vno, veroq. Deo certa illis & firma ſalutis ſpes eſſe debet, in quacūq. alia re præter ipſum nulla eſſe omnino poteſt. Abiicienda ergo illis deponendaq. omnis alia cura, & totū ſuperſtitionis ſtudium relinquendum eſt, atque verus Deus, qui in altis habitat, & Hieroſolymis

Hinc deorū cognitionem hominibus inſitā principiū traxiſſe Plato ait.

Pſal. 113.

Ibid.

Exod. 6.

ſolymis ſibi ædem ad orationem & ſupplicationem optauit, ſana mente, pio ſtudio, & legitimo cultu eſt adeundus. [*Et nolite quærere Bethel.*] In Bethel, quæ prius Luza vocabatur, fanum fuiſſe ab Hieroboamo populi ab Hieruſalē auertendi cauſa extructū, iam ſæpius vidimus. In Galgalis etiam aras, lucoſque vanorum Deorum ſimulachris dicata accepimus. Vtrumque autem locum magna frequentia celebrãdum & reges curauerunt, & populus ipſe ſuſceperat. Ea verò loca vltra ſuperſtitionis flagitium, multis etiam alijs Iſraëlitarum ſceleribus contaminata, & Deo vehementer inuiſa, atque cultoribus ipſis fatalia reddita fuerant. Ab his igitur locis non inutilibus modò, ſed etiam pernicioſiſſimis Iſraëlitæ diuino conſilio deterrentur, ne magno labore & diſpendio magnum ſibi malum parent. Vtitur autem dictorum antitheſi elegantiſſima: *Quærite*, inquit, *me*, quem ſemper auxiliatorem experti eſtis, verumque ac certum Deum, & *nolite quærere Bethel*, cui præter Dei inane iam nomen, nihil præterea adeſt: Nam Bethel domum Dei, ſiue domum fortis ſignificat: quòd ſi vobis verus Deus *Adonai*, vbi vbi ille ſit, quærendus ad ſalutem eſt, quid iuuat inane tantùm nomen ſequutos, domum Dei, Deo tamen vacuam, imò potius inuiſam, auxilij cauſa quærere? [*Nolite quærere Bethel;*] in qua nihil iam fortè, nihil ſolidum, nihil diuinum, ſed vanitatem meram, & inanem quandam nuditatem, ac nudum errorem eſſe, exitus ipſe demonſtrabit. [*Et in Galgala nolite intrare.*] Eleganti ſignificationis alluſione de Galgalæ exiſtimatione detrahit: Nam quem locum ſacrum & diuinum illi putarent, eum locum importunum, funeſtum, atque vitandum eſſe vel nomen ipſum arguebat; quando Galgal rotam, volubilemque rem ſignificat; vt mali ominis notationem potius, quàm religionem ſignificatio doceret: Nam quæ felicitas, quæ conſtans auxilij ratio in volubilitate eſſe poteſt? quam ſibi is bonorum conſtantiam, ſtabilitatemque aut ſperet, aut promittat, qui ſeſe rotæ volubilitatique commiſerit? Quamobrem vel ab aditu ipſo infauſti, atque horribilis loci deterret; quem locum ſuo nomine infamatum, notatumque eſſe indicat. Quòd ſi ab his locis frequentandis, imò & adeundis, animum & ſtudium ad verum Deum ſeruatorem petendum traduxerint, nihil illis eſſe metuendum, vt extra propriæ regionis fines abductis alio migrandum ſit; ſed res potius ſuas diuino beneficio reſtitutum, confirmatumque iri ſperandum eſt. [*& in Berſabee non tranſibitis.*] Quibuſdam huius vaticinij expoſitoribus placuit, Berſabee locum eſſe in quo vituli etiam ab Hieroboamo adorandi
Infra 8. cauſa conſecrati fuiſſent: idque ex illo Vatis dicto arguunt: *Viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabee.* Vetari igitur eos atque reuocari ne Berſabee locum petant. Sed tamen orationis ipſius diuerſa ratio aliam nobis exponit ſententiam: Neque enim ait, Nolite quærere Berſabaa; neque hoc modo, In Beerſebaa non intretis, ſed Berſabee non tranſibitis. Præterea vtrique loco Bethel & Galgalæ, atque eorum cultoribus inſtantem calamitatem prædixit, [*Bethel erit inutilis, & Galgala captiua ducetur:*] Berſabee verò nihil huiuſmodi adiecit. Itaque alia loci huius ſententia eſt; quam nos iam ſuperius indicabamus. ſignificat enim, Iſraëlitas ſi relictis prophanis locis petendi ſtudio ad verum Deum quærendum ſe totos conuerterent, quamuis afflictos, quamuis varijs modis hactenus labefactatos, non tamen radicitus eruendos, aut à patria regione abducendos fore. Promiſſum ergo potius quàm iuſſum hoc eſt, [*& Berſabee non tranſibitis.*] Namque tota Iſraëlitarum regio duobus inſignibus terminis continebatur: Dan à Septentrione, &
2.Sam.17. Berſabee à meridie, ſicut ſcriptum eſt: Et congregetur ad te vniuerſus populus Iſraël à Dan vſque ad Berſabee. Certas itaque & ſtabiles fore ſedes affirmat, ſi modò conſilijs acquieſcere diuinis velint. Quòd ſi ſtultum & impium propoſitum vrgentes religionis cauſa Bethel & Galgalam petere perſeuerarint, ijſdem illos ſententiæ periculis illaqueatos, eandem ſupplicij expectatione implicatos, eundem cum locis ipſis exitum fore habituros.

Quia Galgala captiua ducetur, & Bethel erit inutilis.

Elegantibus paronomaſijs ſententia hæc pronuntiatur, cuius vis Latina verſione ex-
גלגל גלה plicari non potuit: ſed nos eam Latinis literis indicabimus. Galgal rotam propriè ſignifi-
Thren.1. Gen.51. cat, & à verbo Gala, hoc eſt migrare, deducitur. Nomen verò eiuſdem verbi geminati-
גלגל גלה one conſtat, Gal, gal, migrare, migrare. Repetitio autē eiuſdē verbi Hebraico ſermone, rem negotiúq. ipſum aſſeuerat & confirmat: vt plorans plorauit in nocte, &c. Viſitare
יגלה viſitabit vos Dominus. Hebraicè ſic legimus. Galgal, gala ijgale, hoc eſt, Galgal migrare migrabit:

migrabit non tam locum ipſum, quàm qui in eo fuerint homines migraturos dicit; Metonymiaque vſus figura eſt. *& Bethel*; quod nomen domum fortis ſignificat, *erit inutilis*. Hebraice propriè eſt, *erit in vanitatem*: Alludit enim ex antitheto oratio, vanumque ac nudum cultoribus & habitatoribus ſuis inanem locum fore portendit, cuius loci colendi ſtudium, inanitatem tandem omnium rerum pariturum ſit. Cùm itaque nihil ex his locis præter malum reportare poſſint, ad ſalutem vnde ſolum accipere eſt, petendum denuo vocantur.

Quærite Dominum & viuite, ne forte comburat vt ignis domus Ioſeph, & deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel.

TOTVS hic locus miſericordiæ & iuſtitiæ eſt, in quo omnis pœnarum & calamitatum, omnis damnationis cauſa in hominum culpā & negligentiam transfertur; qui oblatam ſibi à Deo, & ſæpius, promiſſam ſalutē negligunt, & tenebras magis quam lucē propterea diligunt, quòd eorū opera & ſtudia mala ſint. faceſſat ergo incerta omnis de prædeſtinatione diſputatio, & vanæ ac fallētis philoſophiæ cōmenta ſileant, quando nullum in vniuerſa diuinorum librorum doctrina, aut prædeſtinationis, aut præſcientiæ impedimentum hominibus ad ſalutē infertur: ſed quare ſalui illi non ſint, omnis culpa in eorū voluntate atque negligentia & malitia reſidet. ſiquidem neminē hominem Deus perire vult, ſed omnes ad pœnitentiā reuerti, quos ipſe vltro ſemper adit, rogat, & quoad id res ratioq. pati poteſt hortari & monere, & iā vehementius accuſare non deſiſtit, vt magnum ipſi ſibi malum parare fugiant, ſed planè ij nec adeuntem admittunt, nec rogantem audiunt; neque vllum hortationibus aut admonitionibus diuinæ miſeritordiæ locū relinquere volunt; quam qui neglexerint, diuinæ iuſtitiæ cedant neceſſe eſt. Namq miſericordia & veritas venientis Dei faciem præcedunt; iuſtitia verò ponè ſequitur, quæ alteram illam diuinam virtutē reſpuentes, meritis ſcelerum ſupplicijs proſequatur. Semel loquutus eſt Deus, duo hęc audiui: quia poteſtas Dei eſt, & tibi Domine miſericordia, quia tu reddes vnicuiq iuxta opera ſua. Poteſt quidem vtrumq. Deus, ſed tamē illi antiquior miſericordia eſt. Ad hanc verò normā omnis hæc de ſalute hominum ratio reuocanda, exigendaq. eſt, niſi multa nobis ipſis, atq. adeo diuinorū librorū veritati diſſentanea dicere libeat. Sperate in eo omnis cōgregatio populi, effundite corā illo corda veſtra, Deus adiutor noſter in æternū; ſic idē Pſaltes canebat. Nemini ergo homini benignitas diuina deeſt, niſi iis tantū qui ſibi ipſi deeſſe voluêre. Ob eam rē ſæpius iā rogatos rurſum adit, eoſdēq. iterū ad ſalutē vltro inuitat & hortatur; nomēq. illud ſuum miſericordiæ myſteriis pleniſſimū prætēdit. [*Quærite Adonai, & viuite.*] Viuite, vox Dei eſt in quo vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet. Quod verò de ſupplicio & pœnis inferendis ſubiungit, eò pertinet, vt vel promiſſionibus ad vitā vocatos alliciat, vel à morte proximi inſtantiſq. mali metu deterreat. [*Ne forte comburat vt ignis domus Ioſeph.*] Ne fortè, inquit, hoſtilis manus Ephraim, Samariæque relictū populum ita vaſtet, vt igni actum credi poſſit. Vocat autem Samariæ populum domum Ioſeph, quod Ephraim, cuius caput Samariam eſſe Iſaias dixit, ex Ioſeph filiis erat, adnumeratus tamē filiis Iſraël, ſicut ſcriptum eſt: Duo ergo filij qui nati ſunt tibi in terra Ægypti antequam venirem ad te, mei erunt, Ephraim & Manaſſes, ſicut Ruben, & Simeon reputabuntur mihi: Reliquos autem quos genueris poſt eos, tui erunt. Ad hanc verò rationem Ephraim res hoc in loco reuocatur: cui, ſi dignitatem ſuam, antiquumque locum Iſraëlis nomen tueri placeat, præſtò eſt Dominus Deus Iſraël, qui ſe protectorem, tutoremque eius domus ſemper fore iam olim eſt profeſſus. Non vocaberis, inquit, vltra Iacob, ſed Iſraël erit nomen tuum, & appellauit eum Iſraël. Dixitque ei: Ego Dominus omnipotens, creſce & multiplicare, &c. Quamdiu autem in iiſdem conditionibus manere vellent, tamdiu Dei omnipotentis gratiam, tutelam & beneficentiam poterant experiri: vbi verò nominis vim atque fœderis conditiones reſpuerent, nomen ipſum Iſraëlis proditum deponere, & Ioſephi tantum nomen captare videri poſſent. Atqui de Ioſepho aut Ioſephi filiis nulla promiſſio diuina nulla priuatè ſuſcepta cura eſt, niſi quatenus in patritiam Iſraëlis familiam venientes, obſcurius nomen amitterent, ſicut ſcriptum eſt: Deus qui pauit me ab adoleſcentia mea, & angelus qui eruit me, benedicat pueris iſtis, & inuocetur nomen meum ſuper eos, & creſcant in multitudinem ſuper terram.

Marginal references: 1.Pet.2. — Pſal. 88. — Pſal. 61. — Ibidem. — Gen. 48. — Gen. 35. — Gen. 48.

Quod ſi Iſraëlis nomen virtute & re ipſa tueri nolueritis, ſed domus potius Ioſeph eſſe optaueritis, ardebit vt igni domus Ioſeph; & Bethel, quam colendæ vobis religioni priuatè conſecraſtis, vnà cũ ſuis cultoribus igne abſumetur, qui cum à Deo nõ extinguatur, à nemine alio extingui poterit, neq. prohiberi quo minus omnia vaſta atq. deſerta reddat: *& deuorabit, & non erit qui extinguat Bethel*: tantum abeſt vt eius loci religio, vel potius ſuperſtitio prodeſſe vobis poſſit, vt maximè etiã noceat. Hic locus ſic Chaldaice legitur: [*Et incendet, & non erit extinguens in culpatis, qui colentes fuerint abominationem in Bethel.*] Vt aũt Metonymiam ſuam explicaret, & quidnam nomine Bethel ſignificauiſſet, exponeret; ſtatim ſubiecit:

Qui conuertitis in Abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquitis.

REGES potiſſimum & principes atque magiſtratus hac oratione ſignificari, ipſum eorum officium declarat: Namque eius ordinis homines exercendi iudicij, iuriſque dicundi muneri ac officio præſunt: horum ſtudia reliquus populus imitatur ac ſequitur: hi ad gubernacula reipublicæ ſedentes, aut rectam nauim tenere, aut euertere pro arbitrio poſſunt. His nihil antiquius, nihil ſanctius, nihil iucundius iuſtitia atque æquitate eſſe debuit; quarum maximarum ad rempublicam gubernandam artium, ſi tanta illis cura fuiſſet, quantam eſſe oportuit, nihil publicè laboraretur: nam & ſuum religioni obſequium, ſuum vnicuique hominum ordini ius tribueretur, omniaque ex æquo & bono, ex ratione, non ex libidine gererentur: iuſti autem & æqui ratio, non ex priuata cuiuſque ſententia, ſed ex diuina lege petenda fuerat. Porrò diuina lex nullam aliam, quam antiquam illam & exploratam religionis & pietatis viam muniri permitteret; nullum alium quàm verùm Deum pateretur coli; ita adeo & religionis ratio cum publicarum rerum rationibus, & publicarum rationes rerum cum religione conuenirent. Omnia autem hæc contrà quàm par erat, atque decuerat, curata ab his ſunt: qui cùm intelligerẽt nulla re magis ambitioni, cupiditatibuſq. ſuis, quàm diuina lege obſiſti poſſe, ipſam imprimis legem abiecerunt: deinde religionis rationes turbarũt, & Deum ipſum deniq. repudiarunt; aliamque pietatis viam inierunt; cuius viæ affectandæ duces populo facti, voti ſui compotes euaſère: Nam cùm nulla veræ religionis facies, nullum diuinum caput, ad quod cætera referrentur, eſſet reliquum; facilè ipſis, pronumque fuit diuina atque humana iura omnia peruertere, & omnes iuſtitiæ atque æquitatis iugulare rationes; nec quod publicis rebus commodiſſimum, ſed quod ſuis ipſorum priuatis tantùm commodis compendioſiſſimum foret ſtatuere. Namque vbi diuinum timorem exuere, maximè autem ij quos ad gubernacula ſedentes cupiditas atque ambitio tranſuerſos agit, nihil propriis commoditatibus iucundius, ac ſuauius, nihil iudicio & æquitate inſuauius, acerbiusque eſſe putant. Quamobrem non ſolùm cogitatione & animi ſententia, ſed re ipſa & ſtudio: [*Conuertunt in Abſynthium iudicium, & iuſtitiam in terra relinquunt:*] Sic Hebraicè in præſenti tempore pronuntiatur: cùm nihil iudicio & æquitate ſuauius experiri poſſint ij, qui ſana mente, ſenſibuſque integris ſunt, ſicut ſcriptum eſt:
Pſal.118. A iudicijs tuis non declinaui, quia tu legẽ poſuiſti mihi. Quàm dulcia faucibus meis elo-
,, quia tua, ſuper mel ori meo. Et quia eloquia tua iucunda, ecce concupiui mandata tua,
,, in æquitate tua viuifica me. Abſynthium autem herbarum omnium amariſſima eſt, cui
Dioſcor.li.3. cap.24. ab amaritudinis grauitate nomen Bathypricon à quibuſdam factũ eſſe Dioſcorides ait. Huius autem plantæ nomen in quocunque aut naturæ, aut ſortis triſti acerboque ſenſu,
Thren.3. à ſacris vſurpatur auctoribus. Ædificauit in gyro meo, & circundedit me Abſynthio &
,, labore. Huius enim amaritudinis vim Romanus Poëta indicauit cùm cecinit:

Lucretius. *Nam veluti pueris Abſynthia tetra medentes* *Cùm dare conantur, &c.*

[*Et iuſtitiam in terra relinquunt.*] Iudicium in ſacris idem quod apud Latinos ius: iuſtitia verò hic id quod æquitas ſignificat. In æquitate autem miſericordia animique moderatio eſt: vnde & pro miſericordia iuſtitia vſurpatur, vt:
Matth.7. Attendite ne iuſtitiam veſtram faciatis coram hominibus, &c. Ab ijs ergo ius violatũ æquitatemq. deſertã eſſe, à quibus vtraque ars religioſè culta, ſanctiſſimaque eſſe & potuit & debuit. [*In terra relinquunt;*] Iacere in terra ſinunt iuſtitiam quam in benè conſtituta republica ſtare & vigere oportuit. Igitur populum Iſraëliticum ab horum principium ſtudio ad ſe hac elegia reuocandum curat Deus, oſtenditque eos, qui ſibi ad pietatem & ſalutem duces, & publicæ vtilitatis procuratores eſſe debuerant, quòd ſublatis de medio æquitate & iudicio, religionis rationibus

nibus extinctis, ad impietatem potius duces, atque ad malum impulſores fuerint. Vbi verò iam ſignificauit quos à quibus ſequendis ducibus potiſſimum deterruerit, ad quem, quantumq. ſalutis auctorem reuocet nunc iam deinceps ſubiungit:

Facientem Arcturum & Orionem, & conuertentem in mane tenebras, & diem in noctem mutantem.

NVLLAM maiorem à regibus, principibus & magiſtratibus vtilitatem capi aut experiri poſſe, quàm vt iudicium æquitatemque in publicis & priuatis rebus exerceatur. Iniquos verò non principes, verùm tyrannos, hoſtesque vocandos *Vates* ſuperius docuit: atque ab huiuſmodi principum obſequio ad veri Dei cultum Iſraëlitas vocauit. Quis autem & qualis, quantusque Deus hic, vt toto terrarum orbi, maximè verò iis qui illum colunt, beneficentiſſimus; vt contrà ad impietatem, ſacrilegia, ſceleraque omnia vlciſcenda potentiſſimus ſit, tribus grauiſſimis de prouidentia argumentis docet. Maximi enim momenti & ponderis ad virtutem, pietatemque hominibus perſuadendam, certa prouidentiæ cognitio eſt. Hanc autem Dei virtutem, & de rebus humanis curam, omnibus populis certam exploratamque eſſe in illo elegantiſſimo hymno Pſaltes petebat? Exurge Domine in præcepto quod mandaſti, & ſynagoga populorum circundabit te: & propter hanc in altum regredere: Dominus indicat populos, &c. Tria autem potiſſimum ad prouidentiam probandam argumenta, ex perpetuis & publicis naturæ rationibus ſacri auctores afferre ſolent; quæ cum omnibus hominibus quicunque ſenſum aliquem rerum habent captu facilia ſunt, tum doctiſſimis etiam, & ab intelligentia ſenſuque imperitorum longiſſimè diſiunctis mentibus, animum ad eam rem credendam permouent. Primum quidem argumentum ex ſtellarum natura, ſitu, curſibus, progreſſionibusque ſumitur; quorum omnium ratio atque conſtantia certam rectoris prouidentiam arguit. atque ita Iſaias: Leuate in excelſum oculos veſtros, & videte quis creauit hæc: qui educit in numero militiam eorum, & omnes ex nomine vocat, &c. Atq. alterũ verò argumentũ, noctiũ, dierũq. viciſſitudines, vnde commutationes temporum quadripartitæ ſuppeditant, ſicùt ſcriptum eſt: Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam. Tertium porrò argumentum, ex pluuiarum & imbrium generatione oportunitate atque vtilitate petitur: quòd vapores qui à Sole ex agris tepefactis, & ex aquis excitantur, in denſiorem naturam concreſcentes, certis pro diuini imperij ratione temporibus terrę faciem irrigent, & fœcundam reddant. Qui dat pluuiam ſuper faciem terræ & irrigat aquis vniuerſa. Quoniam autem imbres, non tam certis naturæ rationibus, quam diuinæ voluntati & arbitrio parantur, propterea Zacharias dicebat: Petite à Domino pluuias in tempore ſerotino: &, Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro. Omnia porrò hæc diuinam erga terrarum orbem prouidentiam & commoditatis atque vtilitatis humanæ curam arguunt: namq. ſtellarũ curſus, & conſtitutiones, & lucis noctiſq. viciſsitudines, pluuiarum oportunitates, magno ad hominum, cæterarumque animantium vitam afferendam, atque alendam vſui ſunt: ita vt inferiora hæc à ſuperioribus regantur & gubernentur, vt etiam Philoſophi tenẽt. Igitur quę apud alios auctores ſparſa ſeparataq. argumentorum capita ſunt, ea Amoſus noſter in vnam coacta orationem explicuit; docuitque Iſraëlitas ad eum colendum Deum & principem ſibi vocari, qui totius mundi gubernaculum teneat, & pro humanarum rerum vſu atque vtilitate ſapientiſſimè moderetur & tractet; non qui iudicium in Abſynthium, vt alij, conuertat; ſed qui res vtiliſſimas & neceſſarias terris paret; atque alioqui moleſtiſſimas, niſi temperentur, ita gubernet, vt maximas ſimul orbi commoditates, maximam auctori ipſi gloriam laudẽq. ex illis afferat. Eſt autẽ eiuſmodi Dei virtus & ſapientia, vt [*faciat Arcturum & Orionẽ.*] Atq. hæc potiſſimum aſtra ex omnibus aliis vſurpauit; quorũ diſſimilis omnino natura & efficientia eſt, cùm alterum calore, alterũ frigiditate abundet, & tamen vtriuſq. vi fructus & creſcunt, & matureſcunt: de quibus ſuo in loco, ſi Deus id nobis benignè conceſſerit, dicemus; præſens ſiquidẽ ac propria de his aſtris diſputatio apud Iob eſt, ex quo loco à vatibus citari ſolent. Vtrumque autem horũ vehementer agris atque animantibus noceret, infeſtumque eſſet, niſi certis diuinæ ſapientiæ rationibus & modis temperaretur. Idem etiam Deus noctium dierumq. viciſſitudinibus, & temporũ rationibus ſapientiſſimè conſulit:

Pſal. 7.
Vide Iuſtinũ mart. lib. de Monarchia.
Macrob. in ſomni. Scipionis.
Vide Ariſt. 1 Metaphyſi. 2 & in Eutidemo Platonis. & Cicer. de Nat. Deo li. 2
Iſa. 40.
Pſal. 18.
Ariſtot. 1. Metheororũ
Hippocrat. de locis aëre & aqua.
Iob. 5.
Zach. 10.

ſulit: conuertit enim mane in tenebras, hoc eſt, diem in noctem, ſicut ſcriptum eſt: Et factum eſt veſpere & mane dies vnus. (Gen. 1.) [*& diem in noctem mutantem:*] dierum ac noctium quantitates variæ ad hanc etiam rationem referuntur: Hæc enim & vſum etiam ſui humanis rebus præbent, & diuinæ ſapientiæ atque virtutis admirationem mouent, atque omnia hæc auctorem ſuum Deum commendant, ſicut ſcriptum eſt: Sol cognouit occaſum ſuum. (Pſal. 103.) Poſuiſti tenebras & facta eſt nox. &c. Ortus eſt Sol, & congregabuntur, & in cubilibus ſuis collocabuntur, exibit homo ad opus ſuum & ad operationem ſuam vſque ad veſperã. Pluuiarum verò imbriumq. naturam, deſcenſum & vſum ſic deſcribit:

Qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen eſt eius.

MAXIMAM totius imbrium & pluuiarum materiæ partem mare ſuppeditat: namq. humoris proprius ac maximus, abundantiſſimusque locus ille eſt, diuina prouidentia ad terrarum orbis commoditatem potiſſimum definitus, ſicut ſcriptum eſt: (Gen. 1.) Congregentur aquæ in locum vnum, & appareat arida: & appellauit Deus aridam terram, & congregationes aquarum appellauit maria. Ex illo ſalſiſſimo loco ſolis vi vapores excitantur, qui Deo rem temperante in dulciſſimam, terræque oportunam aquam conuertuntur: qua in re egregium imprimis artificium admirari eſt, quòd grauiſſimum natura ſua elementum ad leuitatem redactum, atque in ſublime latum, in nubes denſari, & à ventis impelli; deinde in guttas coactum terræ ſuperficiem irrigare deprehendatur. Tota autem huius artificij ratio hoc Amoſi verſu continetur: [*Qui vocat aquas maris. &c.* Quam rationem quoniam diffuſius explicare non vacat, ſatis fuerit indicaſſe. Hactenus Dei prouidentiam, & benignitatem, atque publicæ vtilitatis curam oſtendit, quam rem nomine etiam ipſo appellato declarat: *Adonai nomen eius*, quod nomen ineffabile cùm ſit, tamen in miſericordiæ & beneficentiæ rationibus plerunque vſurpatur. Neque verò alium quenquam eſſe Deorum, vel eorum potius qui pro diis habentur, cui hæc rerum natura ſubſit, dictoq. obediens ſit, præter hunc beneficentiſſimũ & benigniſſimũ, cui nomen eſt *Adonai*; qui ſeſe Iſraëlitarum tutorem, protectoremq. tantis iam olim exemplis profeſſus præſtitit, atque hæc quidem omnia Deum natura ad miſericordiam facilem, ad inferendam pœnam, ad vltionem etiam parãdam potentiſſimum arguunt: Nam qui ſtellarum curſus & conſtitutiones temperare, dierum noctiumque viciſſitudines componere, aquarum vim in ſublime ferre, & terris oportunè immittere & nouit, & poteſt; idem etiam harum rerum naturis vti ad vltionem poteſt, & perpetuam cui voluerit noctem parare, grauemque hominibus, hominumque rebus aut aſtrorum vi et efficientia, aut aquarum diluuio afferre calamitatem, ſicut ſcriptum eſt: Hunc humiliat, & hunc exaltat, quia calix in manu Domini. &c. (Pſal. 74.) Cùm autem ille, vt natura miſericordiſſimus eſt, ita etiam ſit iuſtiſſimus, eos qui priorem illam eius virtutem repudiarint, & neglexerint, hanc alteram vt oſtendat conſentaneum eſt. ea verò huiuſmodi eſt:

Qui ſubridet vaſtitatem ſuper robuſtum, & depopulationem ſuper potentem affert.

MVTIPLICES eſſe Dei exercitus ſacræ literæ paſſim oſtendunt; ſunt enim ſuperiores, quorum natura quanquam ad orbis vtilitatem plerumque Deus vtatur, tamen ad impiorum vltionem parandam vti etiam poteſt & ſolet, id quod diluuij tempora & Ægyptiorum calamitates teſtantur. Sunt etiam inferiores, cùm ex cæteris animantibus, tum ex hominum genere coactæ copiæ, per quas rem ille cùm vult, pro arbitrio atq. ſententia agit: His enim ſpiritus atque animos addit ad omnẽ aliorum hominum contemnẽdam frangendamq. vim, quibus neq. hoſtium expectata virtus, neque militaris ſcientia, neq. armorum aut propugnaculorum moles, neq. locorum munitio, impedimento eſſe poteſt, quo minus omnia demoliantur & vaſtent. quam rem omnium ferè hactenus regnorum & magnarum vrbium exitus, arguit, & Senacherib ille Iſraëliticarum rerum vaſtator ſatis apertè docet. Hic ergo Deus Adonai dictus, vaſtationem potentiſſimis hominibus & robuſtiſſimis affert, atque munitiſſimis etiam vrbibus excidium per homines parat; quos & viribus animiſq. auget, & calliditate atque ſcientia ad eam rem inſtruit. Hebraicè locus hic ſic habet: [*Qui fortificat vaſtationẽ ſuper robuſtum, & depopulans ſuper munitionẽ adueniet.*

niet. Chaldaicè aute[illegible] ſic: *Qui fortificat debiles aduerſum fortiſſimos, & prædatorem ſuper vrbes eorum munitiſſimas imm[illegible]it.*] Cùm autem tanta vltio, tanta ac tam certa, iuſtiſſimaq. adeo calamitas Iſraelitas, atque omnes quicunque eos impietate & iniuria fuerint imitati maneat; oporteatq. eos admonitos & correptos, ſibi metuentes ad Deum conuerti atque ad bonam frugem ſeſe recipere, gratosque eſſe iis qui honeſtiora atque vtiliora ſuadent, tamen vt hic etiam cæteris eorum flagitijs cumulus accedat:

Odio habuerunt corripientem in porta; & loquentem perfectè abominati ſunt.

HAEC maxima hominũ malitia, hęc inſolentia eſt, vt, cùm publicè ab illis committantur ſcelera, quæ cum palam ſummo ſtudio aperta iniuria fiant, neq. corrigere ſe ipſi velint, neque priuatè reuocari, neque publicè reprehendi patiantur, ſeorſum & ſecretè moneri arguiq; contemnãt, publicè peccare non vereantur: peccatorum publicè argui, grauiter & iniquo ferant animo. Singulorum ſcelera & flagita occultè & in facie reprehenſa eſſe oportuit. Atque hoc quidem diuini verbi miniſtrorum officium erat, ſicut ſcriptum *Ezech. 33.* eſt: Si me dicente ad impium, impie morte morieris: non fueris loquutus vt ſe cuſtodiat ” impius à via ſua, ipſe impius in iniquitate ſua morietur, ſanguinem autem eius de manu ” tua requiram. Sed quia tyrannide atque inſolentia hominum effectum eſt, vt vnuſquiſq. aditum ad ſe reprehendendum, arguendumq; ſuperbè præcluſerit, atque quod charitate & ſtudio fit, odio & maleuolentia factum eſſe interpretetur; aliam etiã viam munire Deo placuit, vt nominibus celatis vitia publica publicè notentur; atque officiorum rationes palam exigantur & tractentur: eoque modo cùm quiſque ſibi aut cauere, aut conſulere poſſit, nemo priuatam in ſe maledicentiam aut interpretari poſſet, aut queri. Quamobrem idem in eodem loco Deus, quæ ſingulis priuatè obijcienda erant, publicè agi per Vatem curat: Tu ergo fili hominis dic ad Domum Iſraël &c. & tamen tantum hominum peccandi ſtudium, tanta pertinacia, tam immoderata libertas, viuendique licentia eſt, vt in ea re tantùm non laudari moleſtè ferant, moneri iniquiſſimè patiantur, reprehendi odio, inuidiaque dignum putent. Olim apud Iſraëlitas hominum conuentus in vrbium portis celebrari ſolebant: namque is locus faciendis iudiciis idoneus viſus eſt, & tum ciuibus, tum maximè hoſpiti ius ſuum perſequenti commodus, ſicut ſcriptum eſt: verita- *Zach. 8.* tem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. ” In eo loco vates, qui neminem hominem priuatè læſum volebant, publica peccata diuinis verbis publicè arguebant; ibidem de religionis rebus componendis perorabant; & quòd iudicibus, magiſtratibus & ſcribis is locus frequens erat, de horum etiam officiis verba à vatibus fieri conſueuêre. Hi verò Dei miniſtros vera & manifeſta locutos, indigniſſimis modis exceptos, ſumma inuidia atque odio perſequebantur: [*& loquentem perfectè abominati ſunt.*] Vbi Latinè, *perfectè* legimus. Hebraicè vox eſt, quæ perfectionem & ſimplicitatem ſignificat, quo verbo vatum & piorum hominũ ingenium maximè indicatur, qui non odio, non mauolentia, non gratia ducti, ſed ſummo religionis, & publicæ vtilitatis ſtudio incenſi, imò à numine incitati, rem candidiſſimè & ſimpliciſſimè agerent; & tamen illud præmij atq. mercedis loco accipiebant, quòd ſe abominatione affectos experiebantur. Verbum etiam *Abominandi* religioſum apud Hæbræos eſt, atque ad eas res pertinet, quæ impiæ, prophanæ, execrabileſque cenſentur. Vt illud: Abominatio eſt Ægyptiis omnis paſtor ouium. Multæ autem de *Gen 43. Leuit. Deute.* huiuſmodi nefariis rebus definitiones, multa earum rerum genera, exemplaque in ſacris legum libris ſunt, in quibus nullum reperire poſſis quo ſimplex atque innocens dicendi arguendiq́. libertas notetur: & tamen ea eſt hominum malitia, vt ſacris religioſis verbis ad ſuam libidinem, ſuamque corrupta ſtudia defendenda abutatur: Nam vbi quis vel ex ſuperiori, vel ex æquo loco de publicis moribus, imò de publicis ſceleribus paulo ſimplicius, liberiusq. dixerit, maximè autẽ ſi principes homines & magiſtratus illa perſtringat oratio, eum non ſolùm ſummam omnium ordinũ & populi inuidiam, ſed deteſtabile etiam nomen ſibi paraſſe videmus, atq. illud is leuiſſimum ſibi putare, lucroq. apponere poſſit, ſi ſtultus aut inſanus tantùm, ſi non ſacrilegus & prophanus, ſi non etiam aut ſchiſmaticus, aut hæreticus audiat: huiuſmodi namq. verbis ad alias omnino rerum rationes inuentis, ad liberam bonorum & ſapientum virorum ſimplicitatem expugnandam & frangendam quorundam hominũ malitia atq. peruerſitas abuti ſolet. *Loquentem perfectè*, id eſt ſimpliciter, *abominati ſunt*. Locus hic Chaldaicè ſic habet, *Odio habent eum, qui*

obijcit

obijcit illis in domo iudicij verba legis, & loquentē candida circūueniunt. Sed quę amentia, quę peruerſitas illa magna eſt, nolle pati vt eorum publica ſcelera publicè celatis etiá nominibus, cādidè ac ſimpliciter arguantur, dignosq́. odio atq. inuidia iudicare eos, qui & pietatis & publicæ vtilitatis ſtudio incenſi, vnumquemque ordinem officij admoneant ſui; & tamen eas inſignes iniurias, quarum arguuntur, atque eadem ſcelera palam admittere, eorumq́. ſcelerum atq. iniuriarum memoriam ampliſſimis monumētis conſecrare, poſterisq́. teſtatam iri curare? Nam etſi maximè boni ſimplices viri tacerēt, tamen ipſa quæ ab eis quotidie iniuriarum exēpla eduntur; ipſa aſſidua pauperiorum hominum expoliatio, & oppreſſio, pietatis cauſam aduerſum eos ſummis ac maximis clamoribus agit. Ipſa tanta ædificiorum moles, tanta villarum, prædiorum, & vinearum copia & magnitudo ex pauperum ſpolijs parata, manifeſto iniuriarum præſentibus teſtimonio venientibus ſunt etiam ſeculis, atque aliis gentibus perpetuo futura: Namq. vſus fructusq́. tum magnarū ædium, tum fundorum & prædiorum tot ac tam pulchrorum, quæ illis ex iniuria atq. calumnia parabantur & colebantur, nullus ſibi, ſed aut nullis, aut alienis colonis erit, tantùm ignominia, & iniuria monumentum ſibi erit perpetuum. Itaq. dum iſti iniuriarum argui nolunt, æternum ſibi ipſis iniuriæ ſimulachrum in ædibus, in portis, in agris ſuis collocant. hæc illorum, qui ſubijciuntur, verſuum ſententia & conſequentia eſt.

Idcirco pro eo quòd diripiebatis pauperem; & prædam electam tollebatis ab eo, domos quadro lapide ædificabitis, & non habitabitis in eis: vineas plantabitis amantiſſimas, & non bibetis vinum earum.

OSTENDIT fruſtra illos bonis viris ſilentium imponere velle, cùm vndequaque in ſeſe teſtimonia comparent, & iudicium etiam damnationem certam ſibi moliantur; quippe qui præter alias quas ſubituri ſunt pœnas, rebus etiam per iniuriam partis erant mulctandi: Nam vitia hominum atque fraudes, dāno, ignominia, exilio, morte, mulctantur, ſicut ſcriptum eſt: Theſaurizat, & ignorat cui cōgregabit ea. &: Quomodo facti ſunt in deſolationem? ſubitò defecerunt, perierunt propter iniquitatem ſuam &c. Idcirco quamuis maledicentiam (quam vocatis) auertere conemini, nihil tamen efficietis: namque veſtra vobis vita, veſtri mores, & ſtudia veſtra, non maledictionem ſolùm, ſed perpetuam vnà cum damno contumeliam pariēt. [*Pro eo quod diripiebatis pauperem.*] Hebraicè verbum *diripiebatis*, direptionem cum cōculcatione coniunctam ſignificat. [*& prædam electam tollebatis ab eo*, Hebraicè, *& onus tritici tollebatis ab eo.*] Quantum frumenti ille miſer atque inops ſummo labore metere, & humeris ſuis domum aſportare vix poterat, quo ſuam vxoris, atque liberorum vitam aleret, nil habuit pauper; quis enim negat, & tamen illud perdidit infelix, totum nil idque calumnia & iniuria eorum, quorum officium fuerat pauperum egenorumq́. rebus & fortunis conſulere potius, quàm inſidiari, ſicut ſcriptum eſt: Quomodo facta eſt in meretricem ciuitas fidelis, plena iudicij; Iuſtitia habitauit in ea, nunc homicidæ. Cùm autem id quod à ſingulis aufertur exiguū admodum, magna verò & inſatiabilis eorum qui auferunt & expoliant cupiditas atque auaritia ſit, ad multos eam iniuriam & calamitatem pertinere neceſſe eſt: Nam ſi tantum frumenti pauperi quantum humeris portare poſſit, ad ſuam ſuorumque vitam tuendá contingit, atque id tam exiguum pro electa præda ipſi habetur, cui neq. ſuppetit vnde iumentum emat aut paſcat, quo ſe onere leuet; rurſus etiá ſi diuiti ac potenti nihil ſatis ad ambitionē atque libidinem explēdam ſit; non enim quocunq. ille domicilio contentus eſt, niſi ædes & materia, & opere magnificentiſſimas extruat: neq. quocunq. fundo, niſi vineas ædificijs & pulchritudine omni ornatiſſimas inſtituat: quænam aut quot pauperum fortunæ ſatis eſſe ad eam rem poſſint? [*domos quadro lapide ædificabitis:*] Hebraicè eſt in præterito ædificauiſtis, & plantaſtis, quod iam incœptum opus & penè abſolutum ſit. *quadro lapide*: & materiæ, & artificij excellentiam hæc oratio indicat: Conſequitur enim portas, feneſtras, proſtyla, & veſtibula, parteſq́. omnes ædium certa menſura, proportione, & pulchritudine nō caruiſſe, quarū vel ipſi muri quadro & operoſo lapide conſtarēt. [*Vineas amantiſsimas*, Hebraicè eſt, *vineas deſiderij*:] quas nō ſolū vtilitatis, ſed animi etiá cauſa inſtituiſtis & plantaſtis: hæ autē quibus ornamentis caruēre? Dolendū maximè eſt quantis multorū laboribus & ſudoribus paucorū hominū cōmoditates, deliciæq́. cōſtent. Væ vobis diuitibus, qui habetis conſolationē veſtrá: ecce clamor eorū, qui à vobis oppreſſi ſunt, introiuit in aures

Pſal. 38. Pſal. 72. Iſai. 1. Luc. Iacob.

aures Domini Dei Sabaoth. [*& non habitabitis in eis, & non bibetis vinum earum.*] Citiſſimam maturamque admodum illis fore pœnam & calamitatem ſignificat, atque antea venturam, quam aut conſtructæ iam ædes, recentis operis atq. humoris incommoditate & cruditate exhalata, habitationi oportunæ ſint, aut plantatæ, cultæque vineæ fructum vino idoneum ferant. Vtramque autem rem non multo ad vſum temporis ſpacio egere, & architecturæ, & agriculturæ ratio, & ipſa experientia docet: atque adeo huiuſmodi malè partorum, cum dominis ſuis, exitus eſſe ſolent, quales Ephaitarum fuere, quos Aſſyrius hoſtis paulò poſt quàm prædicta hæc ſunt, alios vita, alios fortunis omnibus, & patria priuauit. Illud ex Hebraicis myſteriis non viſum eſt prætermittendũ. Quod vbi Latinè legimus [*vineas amantiſsimas,*] in exemplari eſt, [*vineas concupiſcentiæ,*] atque id verbum; non ſolùm animi cauſa plantatas, ſed auaritia & cupiditate cõparatas fuiſſe ſignificat; iuxta illud: Et concupierunt agros, & tulerunt eos, & rapuerunt domos, & calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius. Neque enim ſuis ſudoribus & laboribus hæc ſibi parauerant, ſed aliorum operis & labore parta, propria illi calumnia, fraude, dolo malo, ac vi, aut ſaltem nimis callida iuris interpretatione vſurpabant: id quòd ſi maximè à vatibus atque à bonis & ſapientibus viris ſileretur, res ipſa palam accuſabat; eaque accuſatio diuinas aures, oculoſque tentabat, & ad vltionem atque vindicationem incitabat; hoc eſt quod ſubiungit: Mich.2. "

Quia cognoui multa ſcelera veſtra, & fortia peccata veſtra.

NEQVE enim adeo aut rara ſunt aut leuia, quæ à vobis iniuſtiſſimè perpetrata fuerunt, vt vel hominũ, nedũ Dei occulta cognoſcẽtis oculos & ſcientiã fugiãt. Sed nequis eorum crimen depellere poſſet, iniuriamq. aut vim à ſe factam vlli fuiſſe inficiari, quando nihil aut armata manu, aut aperta vi, aut impetu factum eſſe conſtaret. Eam defenſionem Deus per vatem infirmat, diuiſione, definitioneque vſus; qua quid ſit oppreſſio, quid vis, docetur, & arguitur. Eſt autem argumentatio in ſtatu definitiuo conſtituta: dixerat namque ſe multas rebelliones eorum, & grauiſſima peccata cognoſcere, quod aduerſum ius atque fas non minus fratres, conciueſq. ſuos vexaſſent, ac diripuiſſent; quàm ſi capitales hoſtes eſſent: neque leuiorem direptionem eſſe, quæ fraude & calumnia, acerrimaque miniſtrâ prætorum, ac iudicum auaritia fiat, quàm quæ bello & hoſtili manu paretur; immò eo eſſe grauiorem, quòd innocentioribus, quòd amicis hominibus, quòd fratribus, quòd tenuioribus denique fiat; idque nullo inuadentium periculo, ſed maiori iniuria, maxima iuris fraude, iudiciorumque corruptione, & pacis communiſque ſocietatis incommodo; adde etiam quòd iuris nomẽ aduerſus eos vſurpatur & torquetur, qui præter ius ipſum nihil aliud quo ſe tueantur habent. His cùm hoc vnum ſalutis & fortunarum præſidium, vi, fraude, & calliditate fuerit expugnatũ, nihil præterquàm vt direptionem tacitè patiantur, eſt reliquum: Nam contrà vel mutire auſis ſimile ſalutis & capitis periculum eſt ſubeundum, atque iam ſubitum fuerat fortunatum. Verè ergo vis maior, ac manifeſta magiſque calamitoſa eſt, quæ iuris nomine, calumnia & fraude, quàm quæ bello hoſtilique manu affertur: Nam præter ea quę dicta ſunt, & mitius hoſtes quàm inſidiatores iſti cum miſerrimis hominibus agere ſolent: hoſtis enim ea tãtum diripit, quæ ablatu, aſportatuq. facillima ſunt: vt aurum, argentum, vaſa, pecunias, & pretioſiſſimam, ſi fortè contigit, veſtem. Iſti verò qui iudicio circumuentos miſeros opprimunt homines, nullis omnino rebus vel leuiſſimis aut exiguis parcere nouerunt, non domibus, non prædiis, non veſtibus, non ſupellectili, non denique tritici oneribus. Igitur quid vis, quid direptio propriè ſit, definitum à Deo eſt, dicente: Ego noui, &c. Nunc verò partitione, definitio ipſa declaratur atque oſtenditur.

Hoſtes iuſti accipientes munus, & pauperes deprimentes in porta.

HOSTES *iuſti*] Illi homini hoſtes ſe per calumniam præbẽtes, quem iuſtum, & iniuria ac damno indignum eſſe, palàm intellexerunt. Iuſtum autem hoc in loco definimus, à quo in ciuili, iudicio cauſa, iuſq. ſtat; hũc muneribus corruptus iudex, iure fraudatum ſuo, aduerſariis expugnandum, ac de poſſeſſione deturbandum prodit: atque hoc modo iudices ipſi, cauſarumque actores, & reliqui magiſtratus, foriique ſatellites,

munere accepto,& iuſtitiam imprimis,iuſque ipſum, fidemque produnt,& miſeros innocentes etiam cauſa cadere cogunt. Quid hoſtilius quàm iura vendere aliena? Nam qui bello hoſtes dicuntur, non iuſtis hominibus, ſed iniuſtis (ſi modò legitimum ſit) bellum afferunt, hoc eſt, ijs à quibus ſeſe iniuria affectos arguere poſſint. Quòd ſi innocentibus hominibus, & quibus huiuſmodi obiicere nihil poſſint, manus violenter inferre parent,tyrannicum & nefarium id bellum eſt; cuiuſmodi etiam hoc iudicū, & magiſtratuum eſt, qui miſeros homines calumnia opprimunt; atque id ipſum duobus modis agunt: aut enim ſuperiorem iure,cauſaque hominem aduerſario ob munera atque largitionem produnt: aut ſi nullus aduerſarius ſit, ipſi vltro excogitata ac malitioſa aliqua fraude in iudicium vocatum,circumuentumque diripiunt; atque eo vehementius in miſeros homines ſæuiunt,quo ob paupertatem & imperitiam imbecilliores,omnique humano auxilio deſtitutos eſſe cognouere. Hoc eſt quod dicit: [*Et pauperes deprimentes in porta;*] iuxta id quod alio in loco ſcriptum eſt: [Iſaiæ.1.] Principes tui infideles, ſocij furum, omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones, pupillo non iudicant,& cauſa viduæ non ingreditur ad illos. In huiuſmodi autem infelici & turbulento Reipublicæ ſtatu, atque in miſerrimis & perditiſſimis rebus, id quod miſerum minus eſt, eligendum eſſe ſapientiores duxerunt. Minus autem miſerum eſt, vel nihil omnino iure experiri, vel ſi ſemel expertus expoliatus fueris, & pati, & tacere; ne ſi aduerſus eam tempeſtatem, & iniuriarum procellam, vel verbo contendatur, grauius ſalutis etiam quàm fortunarum periculum ſubeundū, maior etiam non ſolùm rerum (ſi quid reliquum fortè fuerit) ſed honoris, dignitatis,ac famæ ſit facienda iactura.

Ideo prudens in tempore illo tacebit, quia tempus malum eſt.

Prudens. Hebraica vox eam virtutem ſignificat, quæ in rerum & negotiorum cognitione, obſeruatione,& comparatione inter ſe,verſatur. Huiuſmodi cordati viri,vbi eam formidoloſiſſimi temporis tempeſtatem oblatam eſſe cognouerunt, vt neque verum dicere, neque ius ſuum petere alicui integrum ſit; de ea autem re verba facere, aut ſermonem priuatè habere,nulli vtile,ſibijpſis incommodum futurum credant,conſultiſſimum ducunt in ſilentio & ſpe latere; quoad melior affulgeat & oportunior ſeculi & temporis conditio. Eſt autem huiuſmodi ſilentium quale Æſchylus poëta in calamitoſo Reipublicæ ſtatu imperat; vt ea quæ corrigere non poſſumus,patientia& meliorum rerum expectatione toleremus: cuiuſmodi illud apud Hieremiam eſt: [Ierem. 5.] Quare ſedemus? Conuenite,& ingrediamur ciuitatem munitam,& ſileamus ibi: quia Dominus Deus noſter ſilere nos fecit,& potum dedit nobis aquam fellis. & apud eundem: [Ierem. 48.] Non eſt vltra exultatio in Moab: contra Heſebon cogitauerunt malū. Venite & diſperdamus eam. Ergo ſilens conticeſces, ſequeturque te gladius. Non diſſimile his illud [Horatius.] Poëtæ eſt:

Durum, ſed leuius fit patientia, quidquid Corrigere eſt nefas.

Illud ergo prudentiorum hominum ſilentium orationem quandam imitatur eorum, qui cùm publica mala corrigere nequeant,Deo penitus corrigenda permittunt, & fieri non poſſe credunt,quin corrigantur: [Pſalmus.] Quoniam nō Deus volens iniquitatem eſt,neque permanebūt iniuſti ante oculos eius. Quoniam ergo huiuſmodi taciturnitas diuini iudicij expectatio quædam certa eſt, quæ in calamitoſiſſimis & perditiſſimis rebus vnicū piis hominibus ſubſidium eſt, vt vel ea res Deum ad vltionem,iudiciumq. faciendum mouere,incitareque poſſit,ſicut ſcriptum eſt: Deſiderium pauperū audiuit Dominus, præparationē cordis eius audiuit auris tua. Propterea quaſi iam dies Domini inſtet,pœnitentia, vitæ emendatione,precibus, atq. omni oportuno ſtudio & negotio, vt malum auertatur & declinetur, procurandum illis eſſe Vates,cenſet & ſuadet.

Quærite bonum & non malum, vt viuatis: & erit Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis.

DEMENTES homines, & iam pridem ad pœnam exitiumq. præcipites, ad ſalutis viam & ſpem reuocare Vates conatur; docetq. veræ religionis cognitionem, ſtudium & cultum,certiſſimam atque vnicam viam eſſe ad ſalutem: quam quibus modis muniri oporteat

oporteat, ſtatim præcipit. Bonum autem hoc loco diuinum cultum & pietatem: malum verò idolorum & impietatis ſtudium eſſe dicit: hoc abijciendum, illud quærendũ eſſe ait: [*Quærite*, Hebraicè eſt, *dirſu:*] idque verbum alicuius rei ſtudium ſignificat, & ad felicitatis rationes & fines pertinet, vt illud: Quærite Dominum & confirmamini; quærite faciem eius ſemper: & illud: Terra quam Dominus Deus tuus ſemper inuiſit, Deuter. 11. & oculi illius in ea ſunt à principio anni vſque ad finem eius. Quo in loco vbi nos inuiſit, Hebræi *dores* legunt. Ergo perpetuam curam, conſtans, aſſiduumq. ſtudium id verbum ſignificat. דורש Quoniam autem vnica ad vitam, atque æternam felicitatem via Dei cultus, & veræ pietatis ſtudium eſt (apud illum enim vitæ fontem eſſe diuinus Pſaltes Pſalm. dixerat) ideo ab omni alio inani, vano, atque inutili cultu, ad huius tantùm veræ pietatis aſſiduam curam, ſtudium omne transferri oportere ait, ſi modò ſibi conſulere, ſi viuere ament: id quod & illis olim prædictum, & ſuſceptum etiam fuerat. Cùm quæſieris Deuter. 11. ibi Dominum Deum tuum, inuenies eum; ſi tamen toto corde quæſieris, &c. & in eodem loco: Caue ne imiteris gentes iſtas poſtquam te fuerint introeunte ſubuerſæ; & ne requiras Deos eorum, dicens: Sicut coluerunt gentes iſtæ Deos ſuos; ita & ego colam, &c. In his locis omnibus idem verbum, & adhortando & deterrendo eſt *Daras.* דרש Hanc adeo rationem Amos perſequitur: Quærite, inquit, id quod bonum, quod certũ, Deoque probatum eſſe intellexeratis, atque in id ſtudium diligenter incumbite; id verò quod malum nefasq. eſſe & olim didiceratis, & iam ſæpius eſtis admoniti, prorſus relinquite, & viuetis. [*Et erit Dominus, &c.* Hebraicè ſic eſt: *Et erit ſic Dominus deus exercituũ vobiſcum ſicut dixiſtis.*] Verbũ *erit* non tam futuri, quàm imperatiui rationem habet: [*Et ſit*, inquit, *Dominus Deus exercituum à vobis.*] nõ alius vllus Deus, niſi ſolus Adonai, Deus miſericors, & iuſtus etiam atque potẽtiſſimus, cui exercitus omnes dicto obedientes ſunt. ſit ille vobiſcum, ſit à vobis, non ſolùm vt edocti & admoniti, iuſſiq. eſtis, ſed ſicut à vobis ipſis cognitus, dataq. fide ſuſceptus eſt, cùm olim religionis ſanciretur fœdus, & poſſidendæ diuino beneficio regionis leges præſcriberentur, ſicut ſcriptum eſt: Omnia quæ Exod. 24. locutus eſt Dominus, faciemus; & erimus obedientes. & rurſus dum regionem tenentibus optio, Ioſue referente, daretur; populusque his rogaretur verbis: Nunc ergo timete Ioſue 24. Dominum, & ſeruite ei in perfecto corde atq. veriſſimo, & auferte Deos quibus ſeruierunt patres veſtri in Meſopotamia, & in Ægypto; ac ſeruite Domino. Sin autem malum vobis videtur, vt Domino ſeruiatis, optio vobis datur: eligite hodie quod placet, cui ſeruire potiſſimum debeatis, vtrũ ne diis quibus ſeruierunt patres veſtri in Meſopotamia, an diis Amorrhæorum, in quorũ terra habitatis, &c. Huiuſmodi autẽ de ea re promulgata rogatio eſt. Reſpondit populus & ait: Abſit à nobis vt relinquamus Dominum, & ſeruiamus diis alienis. Dominus Deus noſter ipſe eduxit nos, &c. Subiungitur tandem: Seruiemus igitur Adonai, quia ipſe eſt Deus noſter. Dixitq. Ioſue ad populum: Nõ poteritis ſeruire Adonai: Deus enim ſanctus & fortis, & æmulator eſt: nec ignoſcet ſceleribus veſtris atq. peccatis. Si dimiſeritis Dominum, & ſeruieritis dijs alienis, conuertet ſe & affliget vos atq. ſubuertet poſtquam vobis præſtiterit bona. Dixitq. populus ad Ioſue: Nequaquam ita vt loqueris erit; ſed Domino ſeruiemus. Et Ioſue: Teſtes, inquit, vos eſtis, quod ipſi elegeritis vobis Dominũ vt ſeruiatis ei. Reſponderuntque, Teſtes. Hunc ad longum ſermonem propterea referre placuit, quòd ad explicandum locum neceſſarium arbitraremur: namque obſcurior aliquanto locus ijs qui ante nos cum laude diuinis ſcriptis commentandis incubuêre, iudicatus eſt. Ex hac autem Ioſue rogatione planũ fit, cultum diuinum veri vniuſque Dei Adonai bonum à populo fuiſſe iudicatum: contrà verò deos colere malũ. diuinum verò Adonai ingeniũ illis deinde à Ioſue fuiſſe prædictum; eius tamen religionem vltro ac libenter: ab ijſdem non ſolùm data fide, ſed adhibito etiam teſtimonio fuiſſe ſuſceptam, ſicut ſcriptum eſt: Tulit Ioſue lapidẽ grandem, poſuitq. eum ſubter quercum quæ erat in ſanctuario Domini. Et dixit ad omnem populum: En lapis iſte erit vobis in teſtimonium, &c. Quod autem dixerat Ioſue: Sin autem malum vobis uidetur vt Domino ſeruiatis, &c. quodq. ab illis non malum, ſed bonum Domino ſeruire fuerat iudicatum, cùm diceretur, abſit à nobis vt relinquamus Dominum Deum, & ſeruiamus diis alienis: Hoc nunc Vates in illis requirit, dicẽs: [*Quærite bonum & non malum.*] Quod verò Ioſue addiderat Adonai, Deus ſanctus & fortis eſt, id Vates hoc modo refert: [*Dominus Deus exercituum.*] Igitur vt vobis dictum,

pactum & conuentum eſt, ita præſtitum eſſe oportebit. Hęc huius hemiſtichij ſententia eſt. [*Et erit ſic Dominus Deus exercituum vobiſcum, ſicut dixiſtis.*] *Erit*, idem valet quod eſto, vt: Sancti eritis mihi quoniá ego ſanctus ſum Dominus Deus veſter. (Leuit. 11) Cùm autem recta atque integra pietatis ratio duabus potiſſimum partibus conſtet, vera ac certa diuinæ naturæ cognitione, eiuſdemque legitimo cultu & hominum inter ſe fide, communitate atque ſocietate legitimè, ſancteque ſeruanda: quarum altera pars timor, altera iuſtitia dicta eſt, vt: Vir fuit in terra Hus, ſimplex & rectus, & timens Deum, & recedens à malo cunctis diebus vitæ ſuæ, &c. (Iob 1.) Vtrumque genus Vates in Iſraëlitis requirit, vt à diuinæ indignationis, ad miſericordiæ ſtatum traducátur: atque ſuperiori quidem verſu ea, quę ad priorem legis tabulam pertinebant, indicauit, cultumque verum & legitimum exegit. [*Quærite bonum & non malum, &c.*] In hoc verò carmine ſecundæ tabulæ officia deſiderat:

Odite malum & diligite bonum: & conſtituite in porta iudicium; ſi forte miſereatur Dominus Deus exercituum reliquiis domus Ioſeph.

VT IN altera tabula alium quàm verum ac vnum Adonai Deum exercituum colere malú definitur, ſic etiá malú ex altera tabula iudicatur, iuſtitiam, æquitatem & fidem violare; quæ totius humanæ ſocietatis fundamentum ſunt: quæ ſi negligantur, vitæ perturbatio ſequitur & confuſio; tolliturque omnis ſocietas generis humani. (Vide Ciceronem primo de natura Deorum.) atque ita meritò politiam religionis vmbram dixit Plotinus: Vtrumque enim genus ita ſibi cohæret, vt alterum ſine altero ſtare non poſſit: Neque enim ſi quis alterius tabulæ pręceptis incumbens, alterius vel partem aliquam negligat, aut obtinere gratiam apud Deum, aut in veterem reduci poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Nam qui peccat in vno, factus eſt omnium reus. Idem enim qui dixit, &c. (Iaco. 2.) Igitur cùm hominis erga Deum officium prius ſuaſerit, nunc hominum aliorum erga alios officia ſuadet: [*Odite malum, & diligite bonum.*] Hoc autem ipſum explicat, dicens: [*Conſtituite in porta iudicium.*] Iudicij nomine, quod rationem verius appellare Latinè poſſumus (vt in Commentariis Habbakuq definitum à nobis eſt) (Habbak. 1.) omne humanum officium, omniſque fides continetur. Huius rationes ſacris legum voluminibus explicantur: has verò magiſtratuum cura, ſtudio atque auctoritate ſtabiliri oportet. Locus autem iudiciorum in vrbium portis erat: ſuadet Amos vt deturbatú iam atque ex ſubſelliis excluſum ius reſtituant, ſuumq. cuique ex diuinarum legum rationibus tribuant: namque hoc modo diuinam miſericordiam prouocari ſpes eſſe poteſt. [*Si fortè miſereatur.*] Anceps illud verbum, *Si fortè*, non diuinæ miſericordiæ immenſitatem, ſed humanæ pœnitentiæ rectitudinem & ſufficientiam (vt ita dicam) in dubium reuocat: neque enim quatenus miſereri Deus poſſit, ſed quatenus hominem pœnitere poſſit, incertum eſt. nam Deus ille ſecundum altitudinem cæli & terræ corroborauit miſericordiam ſuam ſuper timentes: & quantum diſtat ortus ab occidente longè fecit à nobis iniquitates noſtras. (Pſal. 101.) Summa ergo difficultas non in diuinæ benignitatis, ſed in humani officij defectu eſt. Itaque ſuas tantú vires, non diuinam miſericordiam experiri atque tentare iubet; imò ad eam conſequendam omni ſtudio, & conatu omni contendere ſuadet: fortaſſe elaborabunt & efficient, vt irati nunc aduerſum ſe Dei miſericordiam beneuolentiamque concilient; quemadmodum & Niniuitis Iona prædicante contigit: Vidit enim Deus opera eorum quòd conuerſi ſunt à via ſua mala, & miſertus eſt. (Ionæ 3.) [*Si fortè miſereatur Dominus Deus exercituum reliquiis Ioſeph.*] Ille inquit Dominus Adonai natura ſua beneficentiſſimus & miſericors, qui tamen veſtris ſceleribus offenſus exercitus ſuos aduerſum vos inſtruit, fortè vobis placatus, miſerrimis, & iam penè conſumptis, rebus veſtris parcendum ducet; ne funditus domus iſta Ioſeph corruat, quam ſanctiſſimam, feliciſſimamq. eſſe, iam inde à principio voluerit; effeciſſetque niſi id veſtris foret ſceleribus impeditum. [*Reliquiis Ioſeph.*] Samariam ſignificat, quæ cum agro ſuo & vicis ſola ex tanta clade fuerat reliqua: Nam Samaria caput Ephraim; (2. Reg.) Ephraim verò Ioſephi filius fuit. Habet verò oratio ipſa elegantem cum Antitheto affectum. Ioſeph, augendi & creſcendi, reliquiæ verò diminutionis & interitus ſignificationem habent. Si forte miſereatur is, qui ex tanta

tamque

tamque aucta generis, rerumque ſuarum felicitate maiori etiam futura, niſi per vos impediretur, quo minus creſceret; in tantam diminutionem, & tenuitatem, miſeriamque redacti ſunt, vt non auctus, ſed vix relictus dici poſſit. Namq. cætera præter Samariam omnia, iam aut gladio, aut fame, aut peſte fuerant abſumpta. Has verò reliquias ad ſalutis ſpem faciendam reſiduas fecerat, ſi tamen illi ſibi conſulere voluiſſent, ſicut ſcriptum eſt: Vidit enim Dominus afflictionem Iſraël amaram nimis, quòd conſumpti 2.Regum.14
eſſent vſque ad clauſos carceris, & extremos, & non eſſet qui auxiliaretur Iſraël. Nec loquutus eſt Dominus vt deleret nomen Iſraëlis de ſub cælo. Salutis autem ſpem pœnitentibus non omnino incertam eſſe, etiam poſt tot ſuſcepta ſcelera docuerat, certamq. illis fieri poſſe commoda & legitima pœnitentia Deum adeuntibus: contrà vero pœnam, ſupplicium, & calamitoſiſſimam cladem certiſſimam, negligentibus eſſe: conſultiſſimum itaque illis fore certũ malum atque periculum declinantibus non incertum bonum & ſalutem aſciſcere. Quòd ſi, vt hactenus fecère, neglexerint; paratum inſtanſque iam illis imminere ſupplicium,

Propterea hæc dicit Dominus exercituum dominator, in omnibus plateis planctus: & in cunctis quæ foris ſunt dicetur væ, væ: & vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos qui ſciunt plangere. & in omnibus vineis erit planctus: quia pertranſibo in medio tui, dicit Dominus.

EXTREMAM in vrbe, oppidis, agriſque omnibus vaſtitatem, Deo ſcelerum vltore & auctore, futuram prædicit; quæ ad omnes omnis ordinis homines ſpectet, cuius impetus & vis à nemine ſuſtineri, nec niſi luctu & planctu excipi poſſit; quã omnia ſimul loca peruaſuram eſſe, vt maxima conficiendi celeritate clades augeatur, & communi omnium dolore vndique accreſcat. Propterea quòd inſtantia mala legitimè & iuſtè deprecari neglexeritis. [*Hæc dicit Dominus:*] Pœnarum & ſuppliciorum cauſam & culpam omnem nulli alij rei quàm hominum ſceleribus primum; deinde pertinaciæ, atq. pœnitentiæ defectui diuina attribuit ſapientia, ſicut ſcriptum eſt: In ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram, quia veni, & non erat vir; vocaui, & nõ erat qui audiret. Meritò Eſa.50.
autem duriſſima in eos, qui oblatam ſalutem fide & pœnitentia admittere neglexerũt. [*Hæc dicit Dominus Deus exercituum dominator.*] Tribus nominibus Deum appellat, ex quibus primum proprium illud ineffabile eſt: duo verò reliqua diuinarum virtutum notationes continent. Nam Deum exercituum, iuſtiſſimum, integerrimumque iudicem, & potentiſſimum dici, iam ſæpius apud hunc atque alios vates obſeruauimus: Adonai verò quod vltimo loco appellatur, quod Latinè Dominum propriè vertimus, pleniſſimum ad res gerendas ius, poteſtatem, ſummamque auctoritatem indicat; qualis dominis in ſeruos, qualis creatori in ea quæ creata à ſe fuerint, qualis denique principi in rebelles ſceleratoſque populos eſt: namque ad hæc nomen ADONAI in ſacris arcaniſque libris ſæpiſſimè refertur. Eſt etiam iiſdem literis apud Hebræos nomẽ, quod baſin columnarumque ſuſtentaculum ſignificat: atque ea ſignificatio nihil à diuinis rationibus aliena eſt. Igitur Domini iudicis, exercituumque omnium Imperatoris potentiſſimi, nec non & totius orbis ſuſtentatoris, hominumque omnium ſummo iure ſummaque auctoritate Domini hæc ſententia eſt. [*In omnibus plateis planctus, & in cunctis quæ foris ſunt,* Hebraicè, *in cunctis vicis ſiue vijs oppidi. En plaças y calles* dicimus Hiſpanè. [*Væ, væ*] Ex conſequenti antecedens arguitur. Namque communis omnibus luctus & gemitus, communem omnium calamitatẽ arguit, vox Hebræa, *Hu, hu*: gemitum interceptum magis, quàm plenam lugentis vocem ſignificat, eaq. acerbiſſimi & impotentis animi doloris eſt index. Neque verò in vrbibus, oppidiſque tantùm, ſed in agris etiam omnibus illam vaſtationem futuram eſſe oſtendit; quando nec ſegetibus, nec vinetis, nec hortis parcendum ſit: omnia enim à Deo ductis copijs perdenda ſunt. Communis ergo tum ciuibus, tum agricolis calamitas, vrbana & ruſtica loca omnia gemitu atque luctu complebit. [*Et vocabunt agricolam ad luctum, & ad planctum eos, qui ſciunt plangere:*] vt nullus qui ſenſus particeps fuerit, doloris expers eſſe poſſit: [*Et in omnibus vineis erit planctus.*] Agriculturæ ratio duabus potiſſimum rebus conſtat, ſatione & plantatione. Sationem aratio; plantationem verò vinea ſignificat: Omnium ſiquidem

quidem quæ ad fructus percipiendos plantantur arborum, vitis vtiliſſima & frequentiſſima eſt; primaque & antiquiſſima omnium quas humana induſtria, atque agricul- (Geneſis 9.) turæ arte cultas eſſe legimus. Namque Noë vir agricola cœpit exercere terram, & plantauit vineam. Commune autem & publicum malum Deum vltorem auctoremque ſui teſtatur, ſicut ſcriptum eſt: Si eſt malum in ciuitate quod non fecerit Dominus. quamobrem nihil mirum eſſe poteſt, ſi qui miſericordem recipere noluerint Dominum Deum exercituum dominatorem, ſuſtinere coacti, tanta clade & vaſtitate affecti ſint; ob eam enim rem dixerat: Præparare in occurſum Dei tui Iſraël. Namq. vt Deum ducem, Imperatoremq. ſequi tutiſſimũ feliciſſimumq. eſt, ſic irruentẽ atq. occurrentẽ ſuſtinere velle duriſſimum & exitialiſſimũ eſt. Huius autẽ rei iam olim docti, (Deut. 4.) atque admoniti fuerant, ſicut ſcriptum eſt: Quoniam Dominus Deus tuus qui præcedit te, ignis conſumens eſt. Ignis autem quâcunq. peruadit, omnia conſumit & vaſtat. Hoc eſt quod ſubiungitur: [*Quia pertranſibo per medium tui, dicit Dominus.*] Quam verò aliam rerum faciem, quem euentũ expectare oporteat vbi Deus pertranſierit, atq. olim ſpectatum apud Ægyptios eodem tranſeunte fuiſſe accepimus, ſicut ſcriptum eſt: Et (Exod. 12.) tranſibo per terrã Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine vſque ad pecus, & in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego Dominus. Hactenus Iſraëlis Samariticarum rerum deploratio eſt: nunc deinceps ad Iudæorum & Hieroſolymitanorum cladem elegia conuertitur.

Væ deſiderantibus diem Domini; ad quid eam vobis? dies Domini iſta tenebræ, & non lux.

IMPIUM nefariumque eorum deſiderium eſſe, qui quoſcunq, odio & diſſidio proſequuntur, diuinitus perditos cupiunt, quos potius emendatos & ſeruatos exoptare oportuiſſet. Maximè autem ad eos ſententia hæc pertinet, qui nõ minori culpa, quàm ij, quibus malè cupiunt alligati tenentur: quibus cùm dira atq. infauſta accidere percupiunt, paria ſibi obnuntiant. Conſultiſſimũ autem, & diuinis præceptis pietatiſq. rationibus conuenientiſſimum eſt, in varietate ac diſſenſione conſtitutos, atq. à veræ religionis ſocietate abalienatos homines, ad communem concordiam, ad priſtinam virtutem conſuetudinemq. reuocatos potius, quàm funditus perditos, atq. ad internecionẽ de- (Lucæ 9.) letos eſſe optare. Neſcitis, inquit Chriſtus, cuius ſpiritus eſtis. Quamobrem bene & ſapienter illud in more inſtitutiſq. maiorum eſt poſitũ, atq. aſſiduo Chriſtianæ Eccleſiæ vſu obſeruatum, vt eorum animos, qui aut prauo opinionis errore, aut aduerſæ factionis ſtudio à catholica veritate, ſimplicitate, & concordia diſſideant, ad communem virtutum religioniſq. conſenſum reuocandos aſſiduis precibus atq. ſacrificiis procuremus. Quod certè cùm ex aliis multis, tum ex hoc etiã Amoſi vatis ſermone docemur. Is namque hanc lamentationis partem in Iudæis reprehendendis, ac ſuarum calamitatum admonendis conſumit. Illi enim cùm regni cauſa apertas cùm decem tribubus ſimultates gererent, prædictiones malorum, obnuntiationeſque à vatibus in aduerſarios decantatas, euentu ipſo certas rataſq. eſſe cupiebant, quaſi fratrum pernicies ipſis ac rebus ipſorum felicitatem aut ſalutem eſſet allatura. Sed tua res agitur paries cum (Hieronym.) proximus ardet. Oſtendit autem Vates hos in hac re vehementer peccare, neque hoc pacto certiorem, melioremúe ipſis ſalutis ſpem fore, imo plurium atque grauiorum etiam calamitatũ ac miſeriarum impetum eſſe ſuſtinendum. [*Væ deſiderantibus diem Domini*]. Væ, inquit, vobis Iudæis, qui non tam religionis ſtudio, quàm odio & diſſidio acti (quæ perturbationes facillimè humanos animos occupant) Iſraëlitis obnuntiata mala maturè euenire, certiſſimaque eſſe cupitis, quæ tamen nulli vobis vſui eſſe poſſunt. [*Ad quid eam vobis?*] Namque ſi nihil aliud vobis Iſraëlitarum vicinitas præſtaret, tamen illud magni referret, fieri poſſe vt non ita facilè ad vos ex Babylone perueniret calamitas, quæ interiectos primum populos eſſet oppreſſura; quibus de medio ſublatis, nihil impedimenti in terris erit, quo minus integrum hoſtium impetum ſuſtinere cogamini. (Iſaias 2.) Diem Domini, vltionis tempus oportunum ſignificare in ſacris, ille Iſaiæ locus apertè indicat. Quia dies Domini exercituum ſuper omnem ſuperbum & excelſum, & ſuper omnem arrogantem, & humiliabitur, &c. Ergo ad quid eam vobis, quæ nullo veſtro cõmodo, maximum aliis incommodum latura ſit? [*Nam dies Domini iſta tenebræ & non lux.*]

Duo

Duo eodem tropo Vates ſignificauit: & Iſraeliticarum rerum diuturnā fore calamitatem, & nullū ex ea vſum Iudæis fore. Tenebræ, inquit, perpetuæ illis dies Domini erit, & non lux, vel illis vel vobis. Lucis ac tenebrarum nominibus felicitatem & miſeriam ſacræ, arcanæq. literæ ſignificant: vt enim in tenebris nullus rerum aut color aut ordo percipitur, ſed omnia cæca, confuſa metu ac perturbatione plena ſunt; ſic rurſus in luce ſuis omnia coloribus, locis, ordinibusq́ue conſtare videntur. Nec defuêre inter Philoſophos qui omnē colorem rebus his ſenſibilibus detraherent; ſolaq. luce adueniente illis accommodari, illaque abſente auferri exiſtimarent. Quamobrem miſeriarum altera res, altera felicitatis explicat imaginem, qua de re ſic Iſaias dixit: Aſpiciemus in terram, & ecce tenebræ tribulationis: & lux obtenebrata eſt in caligine eius. Qualis autē futura Iſraëlitis dies illa Domini eſſet, indicauit; vt verò nihil Iudæorū rebus lucis eſſet allatura, nunc explicat.

Quomodo ſi effugiat vir à facie leonis, & occurrat ei vrſus, & ingrediatur domum, & innitatur manu ſua ſuper parietem, & mordeat eum coluber.

ISRAELITAS ſemel à patria regione abductos, eodē miſeriæ genere perpetuo donec tandē reſtituantur vſuros, allata tenebrarū ſine luce ſimilitudo ſignificauit. Verùm enimuero Iudæorum multiplices ærumnas, multiplex etiā periculorū imago declarat. Namq. vt deſtinatum periculis hominē vnius fuga vel declinatio à cæteris ſecurum nō eſſe ſinit, imò laſſum & defatigatum ad cætera perferenda debiliorē atq. infirmū magis reddit, adeo vt primo omnino ſuccubuiſſe ſatius fuerit iudicatum; ſic Iudæos variis & multiplicibus ærumnis ob ſua ſcelera atq. impietatem premendos, Iſraëlitici captiuitatis inuidia magis afficiendos, quàm ſpectaculo ipſo iuuandos eſſe confirmat. Nam illos vnà tantùm ab Aſſyriis Aquilonaribus eademq. perpetua expectabat nox: Iudæos verò ſecunda, & tertia, & quarta etiam manebat procella. Neq. enim ſatis illis malorum in Babylonica captiuitate ferendum erat, ſed à Perſis etiam, & Medis, & tandē à Græcis fuerat metuendum. Vix enim Babylonici leonis vngues & dentes vehementer lacerati effugerant, cùm Perſarum & Medorum inſidiis appetiti atq. attenuati ſunt. Hoc nondum euaſo periculo duram Alexandri, aliorumq. Græcorum tyrānidem ſunt perpeſſi. Ex imaginibus autem, quæ per quietem Danieli vati viſere contigit, leonem Aſſyriorū; Vrſum verò Medorum & Perſarū imperium interpretari licet. Colubrum porrò Græcorum regnum, quod ab Alexandro Macedone initiū cepit: Hic enim Iouis Ammonis filius aliquando ſalutatus, Olympiam matrem ab illo Deo in ſerpentē mutato compreſſam, grauidamq. factam fuiſſe prædicabat: cuius fabulæ memoria, nō literarum ſolùm, ſed numiſmatum etiā monumentis conſecrata eſt. Serpentis enim puerum euomentis imago ab eodem Imperatore in clypeo olim geſtata, in Græcis argēteis monetis apud nos eſt. Iam verò Iudæorum & Hieroſolymitanorum res, quantum ſub Babyloniorum tyrannide oppreſſæ, quantum etiam à Perſis rerum potitis exagitatæ, ac demum vbi iam templo, ſacriſq. reſtitutis, pacem & ſecuritatem habituræ credebantur, quantū à Græcis poſt Alexandrum regibus & tyrannis labefactatæ fuerint; atq. hæc omnia ante Chriſti Seruatoris aduentum, eorum qui ſacras regum, annalium, & Machabæorū hiſtorias legerunt, nemo eſt qui neſciat: apertiora autem hæc & longiora ſunt, quàm à nobis referri aut debeant, aut poſſint. Leonem ergo Babylonium, primum poſt hominum memoriam, & maximum totius orbis imperium, primumq. poſt diluuij tempora bellorum & cædis inuentore Nembroto auctorem, vbi Iudæi vix effugerant; in Medos & Perſas, qui non virtute, ſed inſidiis, vrſorum more, imperium ceperant, inciderent: ſed cùm ab his, vt ſacrum templum reſtitueretur, impetrarent; idq. preteritis calamitatibus ſolatium, futuris verò præſidium vnicum ſibi fore ſperarent, vehementer ab Alexandro colubro, atq. ab ijs qui in illius regnis ſucceſſere Græcis regibus & principibus, ab Antiochis, Demetriis, Tryphonibus, Apollonijs, aliiſq. cōpluribus vexati ſunt. Hæc autem diuturna atq. aſſidua calamitas hac orationis figura à Vate noſtro præcantata eſt. [*Et ingrediatur domum, et innitatur manu ſua ſuper parietē, et mordeat eum coluber.*] Igitur quid iuuat diē Domini aduerſus alios vt maturè exiſtat cupere, quē publicè potius deprecari oportuit? cùm alteris magni mali, alteris verò nullius boni, ſed ſuarum etiam non ſimplicium neque leuium ærumnarum initium dies illa futura ſit? hoc eſt quod dicit:

Lucretius
Aben-pace.
Iſai. 5.
Eſdr.
Neem.
Dan. 2.
Arrianus lib. 10.

Nunquid non tenebræ dies Domini, & non lux, & caligo, & non ſplendor in ea?

QVAMOBREM inſani atque impij animi eſt illi, qui in eodẽ tecum pelago nauigat, æſtum, tempeſtatemq. cupere, cuius fluctibus te etiam iactari neceſſe eſt. Atque ea quidem quæ de leone, vrſo, & colubro dicta nobis, explicataq. ſunt, præterquàm quòd ad Iudæos propriè referenda eſſe res ipſa docet, illud quod ſequitur noſtram etiam interpretationem confirmat:

Odi & proieci feſtiuitates veſtras, & non capiam odorem cœtuum veſtrorum. Quod ſi obtuleritis mihi holocauſtomata, & munera veſtra non ſuſcipiam, & vota pinguium veſtrorum non reſpiciam.

NON ad Iſraëlitas, quibus nulla iam feſtorum aut ſacrificiorum ratio antiquo ac legitimo ritu conſtabat, ſed ad Iudæos, quibus præter nudam atque ieiunam ceremoniarum & rituum curationem, nihil præterea veræ atque antiquæ pietatis erat reliquum, orationem hanc referendam eſſe res ipſa docet. Huiuſmodi autem res inutiles omnino ac inanes eſſe ſine aliis potioribus, hoc eſt, ſine recta animorum inſtitutione, morum integritate, atque officiorum obſeruatione piorum (quæ maiora atque magis perpetua
Pſalm.49. mandata ſunt) non vno diuino teſtimonio docemur. Audi popule meus, & loquar
" Iſraël, & teſtificabor tibi, quia Deus tuus ego ſum. Non in ſacrificiis tuis arguam te,
" neq. verò in holocauſtis tuis, quæ in cõſpectu meo ſunt ſemper, &c. Immola Deo ſacrifi-
" cium laudis, & redde altiſſimo vota tua, &c. &: Quare tu enarras iuſtitiã meã, & aſſumis
" teſtamentũ meum per os tuũ? Tu verò odiſti diſciplinã, &c. Longũ eſſet ea omnia quæ de hac re ſcripta ſunt loca recenſere, aut omnes cuiuſq. loci partes velle explicare. Tantũ hoc dixiſſe ſatis fuerit, ceremonias, ritus, externumq. omnẽ cultum, ſi cum his interior animi religio ac pietas, & morum integritas conſentiat, vehementer Deo grata; atque ijs qui agunt, agendáue curant, cùm ad alia multa, tum precipuè ad felicitatem maximè
Pſalm.49. eſſe vtilia, ſicut ſcriptum eſt: Sacrificium laudis honorificabit me, & qui ordinat iter,
" oſtendam illi ſalutare meum. Contrà verò hæc omnia, ſi inani tantùm conſuetudine atque vſu, aut ambitione etiam & contentione, nullis aliis animi virtutibus, nullis veræ religionis radicibus nitantur, quamuis natura ſua pulcherrima præſtantiſſimaque ſint, Deo ſpiritui, atque in ſpiritu & veritate imprimis adorando, non ipſarum rerum ratione, ſed hominum ipſorum culpa ingrata, atque ijs à quibus ea curantur,
Geneſis 4. ad ſalutem eſſe inutilia, ſicut ſcriptum eſt de vtroque genere: Et reſpexit Dominus ad
" Abel, & ad munera eius; ad Caim autẽ, & ad munera eius non reſpexit, quia opera illius
1.Ioan. 3. mala erant, fratris autem ſui iuſta, ſacer Apoſtolus, diuinuſque interpres addidit. Hanc autem ſententiam ſæpe aliàs repetitam Deus in Iudæos pronũtiat, quibus omni officio, omni pietate abalienatis, ſua cauſa integra adhuc eſſe videbatur, ob eam ſolũ rem, quòd ſacrificiorum & ceremoniarum ratio, vſus & procuratio magnificẽtiſſima & ſumptuoſiſſima, ſi vnquam aliàs, conſtabat: Namque & huiuſmodi ceremoniarum & rituum ſacrorum rationes & obſeruationes, creſcentibus in populo diuitiis, opibuſque auctis, ex glorioſa quadam & populari oſtentatione magis, quàm ex vera agentium animorũ pietate, vehementer creſcere atque augeri nonnunquam ſolent. Huiuſmodi verò ſpiritus vacua & populari ſacrorũ oſtẽtaione, aſſiduitatem & frequẽtiam ab impiis & ſceleratis hominibus, retento adhuc ſcelerum & impietatis ſtudio, procuratam, moleſtam magis ſibi quàm gratam, & nullius ad ſuam iram placandam, aut ad pœnarum declinandum periculum, efficientiæ vſuſque eſſe, Deus Iudæis (ne ſibi nõ prædictum dicerent) oſtendit. [*Odi, inquit, & proieci feſtiuitates veſtras.*] Solennes illos dies feſtos ter ſingulis annis celebrari ſolitos, quòd non iam ſanctè & puriter, ſed aut nudè & ieiunè, aut ambitioſè
Hieron. in Pſal.49. conſuetudinis retinendæ, magiſque pietatis colendæ cauſa agitarẽtur, inuiſos ſibi repudiatoſque Deus ait, illamq. maximam & exquiſitam, cum magna pompa ſacrificiorum frequentiam vitioſæ offenſionis, faſtidijque plenam, nihil omnino ſibi placere.
Hiero. & alij in Malach. 1. & 2. [*Et non capiam odorem cœtuum veſtrorum.*] vt enim boni ac pij viri ſacrificiũ purè & caſtè factum, ſuaue numini gratumque eſſe, vel vnius Noë exemplo docemur: Odoratus

enim

enim eſt Dominus odorem ſuauitatis. Ita etiam cōtra multiplex hoſtia igne tandē conſumpta, non animi immolātis ſale condita, ingrata, faſtiditaque, atq. eo grauior quo frequentior eſt: de qua re multa in vaticiniorū ſuorū principio Iſaias perorauit. Hæc autē omnia cùm non legitimè ſanctéq. fiunt, à ſe repudiata atque reiecta, non ſua, ſed hominum ipſorū eſſe Deus ait: Veſtra, veſtra, veſtra à vobis ſuperbia, inſolentia, atq. moribus veſtris corrupta, quæ nihil diuinū aut ſapiant, aut oleant, ſed humana impuritate fœtida atq. putida omnia ſunt. [*Quòd ſi obtuleritis mihi holocauſtomata, & munera veſtra non ſuſcipiā.*] Holocauſta enim pro peccato fiunt, quæ niſi ex pœnitentis, atq. ſcelus omnino auerſantis animi ſtudio proficiſcantur, grata, acceptaq́. habenda non ſunt. Quoniā ſi voluiſſes ſacrificium dediſſem, vtique holocauſtis (nudis) non delectaberis. Sacrificium Deo ſpiritus contribulatus, cor cōtritum & humiliatum Deus non deſpicies. In ſolennibus autem feſtiſque diebus magna populi frequentia & holocauſta pro totius populi peccatis primum, deinde pro reconciliatione, diuinaq́. gratia celebranda ſacrificabantur pacifica, quarum rerum rationes ſuo in loco Deo duce perſequemur (namque hæc ad legis interpretationem magis pertinent) Huiuſmodi nihil ſibi gratum, acceptumq́ fore, propterea quod malis offerentium procurantiumq́. moribus corrupta omnia fuerint. [*Et vota pinguium veſtrorum non reſpiciam*, Hebraicè eſt: *Et pacifica pinguium veſtrorum.*] Quantumuis, inquit, pingui pecore, & ſaginatis pecudibus pacifica & reconciliationem gratiamq́. ſignificantia ſacrificia procuretis; quòd huiuſmodi cum re & veritate ipſa nō cōſentiant, nihil vobis vſus, fructuſq́. ſunt allatura. Holocauſtis autem, verbum accipiam, conuenit; pacificis verò, reſpiciam: Holocauſtum enim ad ſatisfactionis & debiti rationem; pacificum verò ad munus & amicitiam refertur. Ea autem quæ redduntur, accipi; quæ verò honoris & amicitiæ cauſa donantur, reſpici, admittiq́. ſolent. Holocauſtum vt debitum totum igni abſumebatur, vnde & nomē habuit: pacificorum verò partem ignis, partem ſacerdotes, partem ipſi qui offerebant comedere ſoliti erant, vt ea ceremonia conuiuij referret imaginem, ad cuius epulum Deus euocari, grateque deſcēdere videretur. Quoniam verò tota hæc ſacrificiorum ſine vera pietate cum ſuis ceremoniis, atque omni apparatu, vana & ſterilis ratio erat, omnia hęc ſibi odioſa, faſtidioſaque eſſe Deus declarat: maxima autem muſicorum inſtrumentorum & canentium vocum clamorem ſtrepitumque notat; quorum temperatus, honeſtus, & cum veritate ipſa, atque eorum quæ canuntur intelligentia & ſenſu conſonans vſus, tum Deo gratiſſimus, tum ijs ipſis qui agunt, atque adſtantibus etiam iucundiſſimus, & ad pietatis incendendum ſtudium commodiſſimus eſt; ſic enim legimus: Immola Deo ſacrificium laudis, & alio in loco: Laudabo nomen Dei cum cantico, & magnificabo eum in laude; & placebit ei ſuper vitulum nouellum cornua producentem & vngulas. Quamobrem hic mos tum ab antiquiſſimis patribus, tum ab Apoſtolis, & recētis Chriſtianæ Eccleſiæ piis viris, tum etiam noſtris temporibus diligenter in templis eſt obſeruatus. Verùm enimuero quæ antiqui hoſtis noſtri calliditas & verſutia eſt, vt optima & nobis vtiliſſima quæque aut iniecto veneno corrumpantur, aut virtutis ſucco omni detracto caſſa & inania reddantur, vt in aliis omnibus penè rebus, ſic etiam & in hoc genere nonnunquam efficitur, vt homines carminum, hymnorum cōcentu auribus tantum percipiendo contenti, præcipuo eius exercitationis vſu & fructu negligentes fraudentur; nec plus ex frequenti vocum, cantionum & muſici inſtrumenti auditione vtilitatis percipiant, quàm ſi tot aut cygnorum, aut aliarum auicularum querelas & cantus audirentur; quæ auribus quidē & corporis ſenſibus voluptatem aliquam, animi verò virtutibus augendis, aut nullam vel exiguam afferre commoditatem poſſent, aut quòd earum quæ canuntur ſententia & virtus non percipiatur; vel quòd non ideo agatur, ſed magis vt audientium ſenſus vocibus & concentibus deliniti, nihil vlterius aut admirentur, aut petant. qua de re multa tum alibi, tum in ſacris Dauidicis libris, atque etiam in D. Pauli Epiſtolis plurima videre agnoſcereque eſt. Vbi Apoſtolus ille rem tantam, tamque præclaram fructu vtilitateque ſua non defraudari exoptat: Orabo, inquit, ſpiritu, orabo & mente, pſallam in ſpiritu, pſallam & mente, & cæt. Huius autem ſententiæ hic qui ſequitur, Amoſi verſus eſt.

Iſai. 1.
Irenæus aduerſus hæreſes Valentini lib. 4.
Pſalm. 51.
Pſalm. 49.
Pſalm. 68.
1. Cor. 14.

Auſer

Aufer à me tumultum carminum tuorum, & canticum Lyræ tuæ non audiam.

NAMQVE vt vana ſacrificiorum ſine ſale ſuo, hoc eſt, ſine vero pietatis ſtudio, mactatione non placor aut afficior : ſic etiam neque inani vocum ſtrepitu ſine vllo canentium aut audientium animorum ſenſu, ſine vlla cum ijs quæ canuntur virtutis conſonantia delector, ſicut ſcriptum eſt : Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me : ſed & fruſtra colunt me, &c. [*tumultum carminum;*] propterea dicit, quòd magna canentium in templo Leuitarum interim dum ſacra fierent, frequentia erat, à quibus ſacrificium laudibus, carminibusque exornabatur. Hanc verò, tumultum & turbam potius dicendam, quæ præter inanem vocum & ſonorum ſtrepitum nihil præterea egregium, aut ad pietatē accommodatum præſtaret. [*Et canticum Lyræ.*] Muſica ratio aut vocibus aut inſtrumentorum ſonis conſtat, ex inſtrumentis quę ſpiritu accepto ſonant, quòd ad humanarum vocum ſimilitudinem accedant, ad eaſdem referuntur: quæ verò neruorum pulſatione exercentur, cuiuſmodi Cytharæ & Lyræ ſunt; omnia hæc ad vnum genus *Nebel* Vates retulit. Eſt & aliud inſtrumentorum genus, quod non tantum ad harmoniam atque concentum, quantum ad numerorum rationem comparatum eſt: cuius generis Syſtra & Tympana ſunt : de quibus omnibus generibus nos quod ad ſacrarū ſcripturarum rationē facere poſſit, aliàs Deo annuente diſſeremus. Inutilē igitur huiuſmodi ſacrorum faciendorum frequentationem, ſi vera his abſit pietas, iam dixerat: ſi verò adſit, vtilem omnino gratamque fore dicit, ac propter eam rem ſubiungit:

Iſai. 6.

נבל

Et reuelabatur quaſi aqua iudicium, & iuſtitia quaſi torrens fortis.

NON tenuem aut exiguam aliquam, ſed plenam atque abundantem virtutis veræ & pietatis exercitationem à nobis Deum exigere, tum aliorum omnium, tum huius etiam vatis oraculo docemur: adeo vt ſi qua in re modus nullus habendus eſt, hæc præcipuè ea res ſit. namque perperam fit, cùm neglecto aut relicto maioris momenti negotio in leuiorem cauſam totis neruis, omnique contentione incumbitur. Hæc, inquit Chriſtus, oportuit facere, & illa non omittere: maiora autem minoribus antepoſuit. In ſuperioribus verò iuſtitiam & iudicium in populo deſiderauit, vel eas potius maximas virtutes ab eorum ciuitatibus, & locis extorres & profligatas eſſe conqueſtus eſt: nunc verò eas abundantiſſimè & cumulatiſſimè reſtitui & præſtari oportere confirmat, ſi modò Deum ſibi verè placatum, reconciliatumque; ſi modò cætera quæ ad pietatis profeſſionem inſtituta ſunt exercitia, vtilia ſibi eſſe cupiant. Iudicij nomine politicas omnes; iuſtitiæ verò ethicas virtutes contineri iam ſæpe docuimus. Has autem virtutes plenè, abundanter, aſſidueque præſtari Deus vult, quas ideo ad maris & fluuiorum abundantiæ ſimilitudinem exigit; atque in his multum ſtudij operæque conſumi vult. [*Quaſi aquæ:*] in plurali marinas intelligit, vt Reipublicæ rectè adminiſtrandæ, atq. omnis iudiciorum ratio abundans omnino, atque inexhauſta ſit. Namque vt mare fluuios omnes; ſic Reſpublica communes omnium rationes in ſe recepit: ſingulorum verò mores optimos, cumuloque omni auctos, & aſſiduitate perpetuos etiam deſiderat, atque ob eam rem ait : [*Iuſtitia quaſi torrens fortis:*] ita ſingulorum probata atque abundás virtus ad commune Reipublicæ commodum velut fluuij ad mare, permanabit. Igitur ſacrificia & totum huiuſmodi generis cultum ſine pietate, & vera animi virtute ſibi nunquam aut exigi, aut ad curantium vtilitatem probari (vtilitatem inquam animorum) pietatem verò & officium omne (quæ iudicij & iuſtitiæ nominibus continentur) perpetuò in hominibus requiri docet: eamque rem illuſtri & manifeſto omnibus exemplo confirmat, oſtendens illos per totos quadraginta annos, quibus in ſolitudine commorati ſunt, omnium huius generis rerum vacationem habuiſſe, neque tamen eam rationem vnquam per Deum fuiſſe in illis deſideratam, morum verò & ſtudiorum, atque officiorum ſanctitatem requiſitam fuiſſe ſemper.

Nunquid

Nunquid hoſtias & ſacrificia obtuliſtis mihi in deſerto quadraginta annis domus Iſrael?

PRIMA primi menſis die anno ab exitu ex Ægypto ſecundo, tabernaculũ ad Sinæ montis radices fixum eſt; atque ab eo die ad vigeſimum vſque ſecundi menſis eiuſdem anni (quo tempore in eodẽ loco commorati ſunt) iugi ſacrificio per totos eos ferè quinquaginta dies vacatum eſt: Namque habitatæ regionis vicinitas, & carnium, & vini illis abundantiam ad ſacrorum vſum ſuppeditare potuit. Verùm ex quo illum relinquentes locum per ſolitudinis vaſtitatem errare cœperunt ad promiſſam ſibi, & traditam diuino beneficio regionem, oportunarum rerum copia deſtitutis, ſacrificandi vſus eſt intermiſſus. in ea autem vagatione quadraginta anni conſumpti ſunt: namque à ſecundo anno profectionis ex Ægypto, quoad in Palæſtinam regionem ingreſſi ſunt, triginta nouem integri fluxêre; neque tamen primo, quo ingreſſi ſunt die, ſtatim ſacra facienda curarunt; vnus autem dies anni ad annum ipſum refertur. Quadraginta igitur annis ſacrificia intermiſſa illis, neque tamen à Deo exacta ſunt: at virtus, & pietas, & officiorum plena ratio requiſita ex illis aſſiduè eſt, ſicut & apud Hieremiam idẽ Deus teſtatur: Quia non ſum loquutus cum patribus veſtris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocauſtomatum & victimarum, ſed hoc verbo præcepi eis, dicens: Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus, & ambulate in via, in qua mandaui vobis, &c. Neque verò vllum de priuatis ſacrificiis præceptum in lege eſt; ſed ſacrificandi libertate ſingulis permiſſa, quemadmodum purè ſancteque ſacrificandum ſit, præcipitur hæc formula: Vir ſi fecerit, ſi obtulerit, &c. Virtus autem, & vera pietas, atque officium, & quemadmodum exercenda ſunt docentur, & omnino exerceri iubentur. Diliges Dominum Deum tuum, &c. Non mœchaberis: Non furtum facies, &c. Conſequitur ergo virtutum præcepta ſemper neceſſaria ac perpetua eſſe; ſacrificiorum autem rationem neque neceſſariam omnino eſſe, neque perpetuam. Nam ſi quis non peccarit, ſacrificio idem non indigebit: vt autem non peccet, perpetua vtatur virtute neceſſe eſt. Ac de ſacrificio quidem Chriſti nobis in hoc loco nec ſermo nec diſputatio eſt; ſed de ijs tantum quæ priuatè olim à Iudæis fiebant; quorum vis & efficientia illi ſanctiſſimo Chriſti ſacrificio innitebatur: illis tamen, qui pietate vera deſtitutis purè ac ſanctè non agerent, nulla erat.

Ieremiæ 7.

Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro, & imaginem idolorum veſtrorũ: ſydus Dei veſtri Remphã: figuras quas feciſtis vobis adorare eas: quæ feciſtis vobis.

IVDÆOS non ſolùm priuatorum & publicorum ſcelerum, ac deſertæ pietatis, ſed etiam prophanatæ religionis pœnas daturos prædicit: vtpote qui ſi non iiſdem, non tamen minoribus in eo genere quàm decem tribus culpis alligati tenerentur. Namque vt Samaritæ præter ius, æquitatemque violatam regis obſequio dediti, religionem etiã violauerant, atque omnino polluerant: ſic Iudæi etiam omni animi virtute, omni pietate profligata, regum inſana commenta ſequuti, ſyderum ac ſimulachrorum cultum libenter admiſerunt, [*Et portaſtis tabernaculum Moloch veſtro,*] Hebraicè eſt, *Sicuth, Malchechem*. Auſcultationem regis veſtri. Quod ſi tabernaculum & auſcultationem idẽ eſſe velimus, Græcam vocẽ, ex qua hic locus verſus eſt, obſeruare oportuerit, vt Scinin. Scœnam vmbram, vmbram verò protectionem, & familiaritatem, domeſticamque cõſuetudinem interpretemur; cuius conſuetudinis cauſa, illi ſimulachrorum & ſyderum cultum, ea re morem regibus gerere ſtudentes admiſerunt. [*Et portaſtis*] familiaritatem ſiue obſequium regis veſtri; feretis, inquit, ſupplicium eius maximi ſceleris quod regum veſtrorum ſtudio admiſiſtis; & luetis etiam. [*Imaginem idolorum veſtrorum, ſydus Dei, veſtri quod feciſtis vobis.*] Conſecraſtis enim vobis Deos, quos regi veſtro ſacros, cultosq. eſſe intellexeratis; ita non minoribus quàm Iſraëlitæ culpis alligati, non leuiori etiam pœna afficiemini: Decretum enim diuino conſilio ac iudicio eſt, vt à patria procul abducti, commoditatibus priuati omnibus miſeram in ſeruitute vitam agere cogamini; idque per Dei exercitus efficiendum curetur. Hoc eſt quod ſequenti verſu decernitur.

סכות
מַלְכְּכֶם
σκηνήν

Etmi-

Et migrare vos faciam trans Damaſcum, dicit Dominus, Deus exercituum nomen eius.

HACTENVS enim cum Damaſcenis, & Syris, ſiue Aramæis bellum Iudæi geſſerant, à quibus ſi quando oppreſſi aut vexati fuiſſent, minus graue tamen id eſſe ducebant, quod vicina illis & finitima regio eſſet, neque multum à patrio cælo, ſoloque aliena, & facilis etiam ſi quando abducerentur reſtitutio in patriā futura credebatur: nunc verò maius illis, grauiusq. exilium paratum erat, quod vltra Damaſcum captiui ducēdi eſſent, regionemque longè à ſua totis videlicet interiectis Syriis remotam incolere cogendi. Ea autem res captiuorum miſeriam vehementer augere ſolet. Sic ab Iſaia, longè remota migratio Tyriis prædicitur: Et apud alios etiam auctores:

Virg. in Ecloge.I.

At nos nunc alij ſitienteis ibimus Afros,
Pars Scythiam. &c. Inter Iudæam autem & Babylonem, Aram Damaſci, & Aram Soba, & Aram Nabaraim ſunt. [*Dicit Dominus,*] &c. Certam decretamque ſententiam ſignificat, quæ non aut hominum cōſilio reuocari, aut virtute frangi queat: namque ea Domini Dei exercituum ſententia eſt. De verborum autem Latinorum ratione pauca dicamus. [*Et portaſtis tabernaculum:*] præteritum pro futuro à vatibus, adiuncta coniunctione &; & contra futurum pro preterito eodem modo vſurpari, iam ſæpe aliàs diximus. [*Et imaginem idolorum veſtrorum;*] appoſitione additum illud eſt, [*Sydus Dei veſtri,*] quem feciſtis vobis, qui Deus cùm non ſit, à vobis tamen eſt conſecratus. Hoc autem ſydus, ea quæ à nobis Saturni ſtella dicitur, eſſe videtur. namque vbi in noſtra verſione legimus imaginem, Hebraicè eſt *Chium*: quibus literis nomen eius ſtellæ Arabicè conſtat. Porrò nomen *Rempham* in Hebraico non eſt, ſed in Græca verſione, vnde hæc Latina tranſlata eſt, legitur. Illa autem verborum repetitio, [*Figuras quas feciſtis vobis adorare eas: quæ feciſtis vobis,*] vnde in noſtram verſionē inducta fuerit, ſatis diuinare non poſſumus: Namque ea, nec in Hebraicis & Chaldaicis exemplaribus, nec in Græcis tranſlationibus, nec in correctis Latinis, aut in ea quæ ordinaria gloſſa vulgo dicitur, eſt: ſed neque ad ſententiæ conſtitutionem eſt neceſſaria.

CAPVT VI.

VÆ vobis qui opulenti eſtis in Sion, & confiditis in monte Samariæ: Optimates capita populorum, ingredientes pompaticè domum Iſrael.

INSANVM Iudæorum errorem hoc Capite vates arguit, quos nullæ vatum prædictiones, nulla conſilia, nullæ reprehēſiones, à vitioſa & flagitioſa vita auocarant: imò quo magis reprehenſi ad bonam frugem reuocabantur, eo illi impenſius operam delitiis & voluptatibus dabant, vatum minis & prædictionibus contemptis; quæ omnia aut nunquam euentura, aut eius quam incolebant vrbis munitione & felicitate facilè ſuperanda eſſe ſperabant. Neque Samaritani caſus & excidij exemplo eam ſtultam ſecuritatem, atque ſpem deponebant, cuius vrbis & fortiſſimæ, & laudatiſſimæ ruina illud doceri potuerant, & debuerāt; nihil in humanis, & terrenis opibus, aut artibus, aut munitionibus firmitudinis eſſe poſſe, vbi Dei auxilio & cura deſtituti ſimus, cum fortiſſima quæque & robuſtiſſima hominum regna ab infirmioribus ſuparari, expugnari, & funditus deleri, experimento ipſo compertum ac manifeſtum ſit. Quò magis autem homines huius rei immemores ſecuris animis in ea ſtudia incumbunt, vnde illis malorum occaſio atque origo eſt; eò grauiorem ſuis rebus caſum ruinamque parant. Et quoniam huiuſmodi periculum ſibi ipſis ſtulta ſecuritate Hieroſolymitani Iudæi creabant. à Vate hac oratione arguuntur. [*Væ qui opulenti eſtis in Sion, et qui confiditis in monte Samariæ.* Hebraicè ſic legimus: *Væ Opulentos in Sion, et confidentes in monte Samariæ.*] ET, hoc in loco ſicut & in aliis, ſimilitudinis potius, quàm copulationis coniunctio eſt: vt illud. Aqua frigida animæ ſitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. Et illud: Spina in manu temulenti, & parabola more ſtultorum. Plura huius generis exempla ſunt, in quibus & ſimilitudinem indicat. Sic Pindarus, *Optima quidem aqua, & aurum inter poſſeſſiones.* Ait igitur non minorem calamitatem & caſum expectare opulentos in Sion, quàm confidentes in monte Samariç; quibus ſuſæ vrbis & ſitus munitione & fortuna perpetuam quandam

Prouerb. 25.

Pind. Olym. Od.I.

dam

dam felicitatem atque æternam ſibi (vt iam in ſuperioribus cognouimus) promittebant. Quanquam autem & ſitu,& opere a Deo munita Samaria fuerit,vt eius incolæ omnium mortalium tutiſſimi eſſe cæteris nationibus viderentur,tamen ab ipſis,quæ impares eſſe videbantur,nationibus ſuperati & expugnati ſunt. Hoc eſt quod ſubiungit : [*Optimates capita populorum ingredientes pompaticè domum Iſraël*. Hebraicè planius & explicatius : *Notatiſsimi primitiæ gentium,& venerunt ſibi domum Iſraël.*] Iſraëlitas qui Samariam habitabant, non modò ſua ipſorum opinione, ſed omnium etiam aliarum gentium æſtimatione fortiſſimos & feliciſſimos iudicatos, tamen gentes ipſæ bello à ſe ſuperatos adière , atque de illis ipſis munitiſſimis locis deturbatos ſecum captiuos abduxère . Hoc exemplo Iudæi nihilo ſapientiores effecti, vrgere tamen propoſitum & nihil omnino de vitioſæ ac ſceleratæ vitæ ſtudiis remittere voluerunt; id quod Vates præuidens ſimilem Samariticæ ſecuritatis præcinit euentum , aſſerens nihil illis in Sionis arcis & Hieroſolymorum vrbis firmitudine præſidij futurum quo minus tandem Babylonem captiui abducantur, vbi miſeram & ſeruilem vitam tanto duriorem experturi ſunt , quanto à longo ac diuturno præſentium voluptatum deliciarumque vſu magis diuerſam . Hoc eſt quod ait:

Tranſite in Chalanne , & videte , & ite inde in Emath magnam : & deſcendite in Geth Palæſtinorum , num meliora quoque regna horum ſi latior terminus eorum termino veſtro eſt.

IVDÆORVM, qui à Nabuchodonoſore abducti ſunt, maximam partem Babylonem commigraſſe , alios verò aliò fuiſſe tranſlatos teſtis nobis imprimis Ioſephus hiſtoricus eſt, aliorumque ſcriptorum libri, in quibus de ea gente variis in locis diſperſa agitur. Hanc autem rem hoc loco Vates ſignificauit, oſtenditque fore vt qui Sionis arcis præſidio & firmitudine nitebantur, atque adeo à patrio nataliique ſolo nunquam ſe commigraturos confidebant , aliena loca inuiti adire, peragrare & experiri cogantur. Ad eam adeo explicandam rem tria maximarum vrbium, quæ in diuerſis regionibus ſitæ eſſent, nomina vſurpauit, earumque potiſſimum mentionem fecit quòd amplitudine illuſtriſſimæ & nominibus etiam ad Iudæorum caſum accommodatiſſimis appellatæ eſſent. Prima eſt Chalanne antiquiſſima vrbs, & inter primi etiam orbis imperij principes numerata: Namque à Nimroti Babylonici Saturni temporibus celebratiſſima fuit, ſicut ſcriptum eſt : "Fuit autem principium regni eius "Babylon,& Arach,& Achad,& Chalanne in terra Sennaar. Nomen verò à conſumptione ſortita eſt : quamobrem nominis ipſius appellatione conſumptionis ſuarum rerum imaginem ante oculos Iudæis propoſuit . Hanc Hieronymus in Hebraicis quæſtionibus Ctheſiphontem poſtea dictam fuiſſe teſtatus eſt. Secunda verò quam appellat vrbs eſt Emath magna, in Ammonitarum regione ſita, iræ ſiue furoris nomen obtinens : ex ipſa verò ædificiorum & incolarum frequentia magna eſt nominata, vt ab alia Emath diuideretur, quæ Ioſue terram diſtribuente Nephthalitij tribui ſorte obtigit, quæ eadem Emath dor nomine in Leuitarum habitationem atque aſylorum iura ceſſit. Ad illam itaque Emath cognomento magnam , Ammonitarum vrbem , quæ poſtea aliis Epiphania, alijs Antiochia dicta eſt, magno diuino furore quoſdam ex Iudæis transferendos prædixit ; quoſdam etiam in Geth Palæſtinorum celeberrimam vrbem cui torcularis nomen eſt, relegat, quòd apud eam gentem miſerrimis eſſent modis premendi . Eam vrbem Gettam Plinius , alij Anthedonem ; Agrippiam alij dixerunt : Ad has autem atque ad alias regiones tranſlatos Iudæos quantum id quod incoluerant à Deo ſibi conceſſum regnum felicitate atque amplitudine omnibus aliis antecelluiſſet ; periculo atque vſu ipſo facilè cogniturós ait : & an tantum Dei in ſe beneficium dignum fuerit, quod omnibus officijs ac pietate retineretur atque conſeruaretur potius quàm ſceleribus impietate & negligentia amitteretur. hoc eſt quod ait : [*Videte ſi meliora regna horum* cæli temperie , ſoliqué felicitate & natura; & *an latior terminus eorum* , quod ad magnitudinem attinet , *termino veſtro eſt* .]

Gen. 10.
Hieron. Hebraic. quæſt.
Euſeb. R. Selom. arhi.
Plini. Volater. li. 11.

Quandoquidem adeo fertilis agri adeo commodi ad habitandum ſoli Iudæorum , & Beniaminitarum regio fuit, vt vna Iudæa decem mille vrbes aliquando continuiſſe à Ioſepho Gorionis filio in Hebraicis hiſtoriis dicatur , atque eis, qui Hieroſolymam am- Ioſeph.

biebat ager deliciarum hortis amœnitate & pulchritudine æqualis fuiſſe, ab eodem commemoretur. Ex locorum ergo inter ſe comparatione prædicit fore, vt earum rerum quibus nunc vitioſè abutuntur, maiore deſiderio affecti, duriorem etiam mutatæ vitæ vſum ac ſenſum habeant: Namque vt lucis vſus & vtilitas tenebrarum collatione rectè æſtimatur; ſic præſentium malorum comparatione abſentia bona quanta fuerint, facilè cognoſcuntur. Eiuſmodi autem ſenſus humanos animos vehementer mouere ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Hæc recordatus ſum, & effudi in me animam meam &c. At verò quoniam res certa iam decretaque erat, Imperatiuo modo vſus eſt, *Tranſite in Chalanne.*&c. Maximè quòd eam calamitatem, id malum atq. periculum præteritis impietatis & ſcelerum ſtudijs ſibi ipſis illi creauerant, quæ quantumuis voto morari impedireque optarent ne ederentur, tamen mala eorundem ſtudiorum pertinacia fouentes maturabant, atque ad exitum accelerabant: cupiunt quidem homines malum à ſe auertere, properantis verò atque aduentantis mali cauſas præcidere nolunt: atque hoc modo maius ſibi & grauius exitium moliuntur, theſaurizantque ſibi iram in diem iræ, & tardam ac cunctantem diuinam in ſe vltionem malis moribus vrgent & ſollicitant. Huius ſententiæ verſus hic eſt:

Pſal.41. — Rom. 2.

Qui ſeparati eſtis in diem malum, & appropinquatis ſolio iniquitatis.

מְנַדִּים HEBRAICE vbi nos legimus *ſeparati eſtis*, verbum eſt MENADIM, quod & vouere, & inſtabilem eſſe ſignificat: idemque in actiua voce legitur. Ex quibus huiuſmodi hæc oratio ſententiam habet, vt Iudæos diem malum à ſe deprecari & ſeparare votis & deprecationibus ſtuderent, & tamen iniquitatis, & iniuriarum ſtudiis auctis ipſi vltro ad diem malum feſtinarent, propiusq. in dies accederent. Nam cùm diem malum iniquitas & ea quam appellamus iniuria, pariat & afferat, quicunque iniquitatis ſtudia remittere nolunt, ijdem ſponte ad malum diem properant. [*Et appropinquatis ſolio inquitatis.*]

חמס Solium pro ſede poſitum Latinè eſt; iniquitatem aut id quod Hebraicè HAMAZZ, Hiſpanè *agrauio*, Italicè *Torto* dicitur: Id verò maximum & pernicioſiſſimum in ciuitatibus vitium, non modò non vitari ab illis, ſed in ſede collocatum atq. confirmatum coli & foueri dicit, id quod ſtudiorum & circunſtantiarum omnium explicatione confirmat: oſtendens id cui nimium dediti ſint, nimirum delicias & voluptates iniuriarum & totius iniquitatis comites & miniſtras eſſe eaſdemq. vltionis diem maturare potius quàm auertere: Namq. pœnę, decretaque in homines ob ſcelera ſupplicia, non iniquitate, ſed pietatis ſtudio & pœnitentiæ exercitationibus effugi ac leuari debent. alterius generis ſunt pecuniarum erogationes in egenorum ſubſidia, atque in alios ſacros & pios vſus. de quo genere ſcriptum illud oraculum eſt: Eleemoſynis peccata tua redime. Alterius vero generis ſunt deliciarum, voluptatumq. contemptio, & durioris ac continentis vitæ exercitia, qualia ſunt ieiunia, aſperiorum veſtium, & horridioris victus atque indumenti vſus, aſſiduæ preces, lacrhymarum cum veris & intimis gemitibus ſatis larga copia: quæ omnia, & corruptæ prioris vitæ morumq. depoſitionem, & emēdatioris præſentis ac futuræ ſtudium profiteri, atque numinis iram placare legitimè poſſunt, ſicut ſcriptum eſt: Conuertimini ad me in toto corde veſtro, in ieiunio, fletu & planctu. At verò ab iſtis adeo huiuſmodi nihil curatum eſſe Vates ait, vt contraria omnino ſtudia ſint retenta & exercita.

Dan. 4. — Ioel. 3.

Qui dormitis in cubilibus eburneis, & Laſciuitis in ſtratis veſtris; qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti.

NIMIA vitæ luxuries cùm ſemper aliàs Deo inuiſa, & hominibus ipſis inutilis ac pernicioſa, tum maximè iis qui pietatem profitentur indecentiſſima & peſtifera eſt. Notantur autem hoc in loco Hieroſolymitani, vt qui religionis & pietatis ac temperantiæ exemplo cæteris hominibus eſſe debuiſſent, eo præſertim tempore quo ſociorum fratrumque ſuorum res perditæ atque profligatæ ſuæ ipſorum in ſummo periculo eſſent, cùm eadem vitiorum atque ſcelerum tempeſtate iactarentur; tamen omnis voluptatis & perditæ vitæ vſu, nullis effeminatiſſimis & delicioſiſſimis nationibus cederent: tantum aberat vt aut aliena incommoda, fratrumque vicem dolerent, aut ſuis ipſorum iam aduentantibus malis ſapienter occurrerent. deliciarum autem duo genera ſunt; aliæ enim ſenſibus ipſis corporis quos permouent, percipiuntur: cuius generis

generis ſunt conuiuia, cantus, & cætera eiuſmodi: alia verò ad opinionem magis & ambitionem, quàm ad ſenſum pertinent; vt vaſorum & ſupellectilium pretioſus quidam nitor, & ſuperflua magis quàm neceſſaria, redundantia. Huiuſmodi plurimas res ſibi ipſi ſuiſque cupiditatibus hominum luxuria ad pompam tantùm adinuenit & accumulauit, non contenta illis voluptatum terminis, quos aut natura præſcribit, aut ipſa ſenſuum vitioſa etiam appetitio capere ac ferre poteſt: ab hoc genere vt maximè improbato accuſationem Vates inſtituit ſuam, & deinde aliud etiam tractat certis vtriuſque ſpeciebus productis. [*Qui dormitis in lectis eburneis.*] Ex hoc fonte illa inſatiabilis habendi cupiditas naſcitur, quòd ad voluptatem corporis, quæ ipſa per ſe inſatiabilis eſt, Seneca. opinione & pompa ab hominibus addita fuerit, cui explendæ nihil vnquam ſatis eſſe poſſit. Hæc enim immanis harpya non ſolum varijs excogitatis artibus ſimplicitatem illam victus & cultus expulit, ſed conquiſita vndique materia, & commixtis rerum generibus impenſas atque ſumptus ad infinitum effudit.

Hæc ſibi corrupto caſiam diſſoluit oliuo: ,, Perſius. Sat. 2.
Hæc Calabrum coxit vitiato murice vellus. ,, Iuuen.

Hæc Græcis longeque petitis marmoribus alta parauit culmina villarum, terrarum quoque molibus auxit. Atque ad hoc genus pertinet lectorum tum materia, tum opere ſumptuoſa & ambitioſa comparatio. Ab illa enim ſimplicitate ſatis ad naturæ vſum oportuna. Vide de hac re Plinium.

Silueſtrem montana torum cùm ſterneret vxor.
Frondibus & culmo vicinarumque ferarum Pellibus. Iuuen.Sat.6.

Ad hanc luxuriem deuentum eſt, vt ad lectorum ſtructuram & ornamentum peregrina materie veſtibusq. pretioſiſſimis ſit opus: quaſi ſuauiter dormiri non poſſit, niſi in aureis eburneiſúe lectis ſtratis pulcherrimo textili ſtragulo. Maximæ vero luxuriæ fuit tam incommodam atque exiguam rem qualis elephantinus eſt dens, ex quo gladiorum manubria ad magnificentiam olim parata eſſe Poëtæ celebrabant ad lectorum, menſarum, ſedium, ſoliorum, & tectorum ſtructuram concinnauiſſe: Alcæus. Iuuen.Sat.11

Hos lignum ſtabat in vſus. 1.Reg.22.
Annoſam ſi forte nucem deiecerat Eurus; 2.Para.cap.9

& tamen Aſiaticæ deliciæ hucuſq. progreſſæ ſunt: Náq. Achab eburneá ſibi domum fecit, & Salomō ſolium eburneum auro textum extruxit. Verùm hæc regum tantùm deliciæ fuiſſe olim videntur; nunc eadem iam in ,, communi vſu omnibus opulentis in Sion poſita Vates reprehendit, atque eo præcipuè tempore cùm ob fraternæ vicinorum calamitatis commiſerationem, & propriæ deprecationem humi potius eſſet cubandum. Ebur Hebraicè, SEN hoc eſt dens dicitur; שן ex quo nomine res ipſa melius notatur: Maximam enim luxuriam eſſe oportet, quæ lectos, opus magnum, ex curuo dente, exigua & inepta materia, tamen aptet. Neque vero in ipſis lectis ſolùm, ſed in ſtragulorum etiam magnitudine & pretio luxuriam ſpectari atque notari ait: non enim iam communibus & facilè parabilibus veſtibus lectos ſternebant, ſed ſericis, ſed purpureis, iiſdemque maximis atque omni arte ornatiſſimis vtebantur. [*Et laſciuitis in cubilibus veſtris:* Hebraicè eſt: *Superfluitis ſuper cubilia veſtra.*] Verbum eſt vitibus & arboribus luxuriantibus ramoſque ſuos Ezec.16. nimium dilatantibus aptum, & in tabernaculi velis dilatandis huius verbi vſus eſt. Exod.26. Veſtium igitur ſtragularum luxuriem tum in magnitudine, tum in materia & artis pretio notat Vates; atque hac vna parte omnes huius generis ſpecies coniunxit. Alterū Luc. verò genus ita notauit: [*Qui comeditis agnum de grege, & vitulum de armento:* Hebraicè eſt, *& vitulum de medio ſaginarij.*] Vituli olim oportunis in locis ſagina tenebantur atque ad conuiuia paranda ſuauiores fiebant, cuiuſmodi epulas incantatrix illa femina Sauli Sam.28. parauit, ſicut ſcriptum eſt: Mulier autem illa habebat vitulum paſcualem in domo. in hoc Amoſi, & in illo apud Samuelem loco, idem nomen MARBEQ eſt, quod מרבק ſaginarium locum ſignificat. His agnis & vitulis ruſtici homines & paſtores in nuptialibus fortè conuiuiis, aut aliàs rariſſimè veſcuntur. Sed quæcunque huius generis cum magna cura & ſtudio ali ſolent, ea diuitibus & opulentis in Sion parantur. Nam quæ vix ſunt reliquo vulgo ſolennes epulæ, his quotidianus victus eſt; neque verò magno his pretio conſtant hæc; munera enim plerumque eſſe diuitibus ſolent, maximè autem ijs qui in regijs habitant vrbibus, aut in alijs etiam celebrioribus locis, modò iſtius quæ dominatur in ciuitate potentiæ participes aliquo nomine ſint. Etenim hi ſo-

lio iniquitatis quàm proximè accedentes totam huius mundi conſolationem ſibi ſolis natam putant: & quoniam conuiuiorum cœnarumque apparatus & nitor quotidianus victus his eſt, ob eam rem præſenti verbo Vates eſt vſus, *Comedentes agnum, &c.* Quid ſi vidiſſet, imò præuidit noſtram, quæ hodie eſt, luxuriam ac pompam, & cœnarum atque totius voluptatis perditiſſimum ſtudium, non vitulo, aut hœdo, ſed piſcibus vſque petitis, vt omnis auium, altilium, marinorum, terrenorumque animantium natura penè defectura eſſe videatur; vt vna iſtorum cœna tot generum res abſumat, quot multis viris bonis, aut egenis, aut malè valentibus; & paſcendis, & recreandis ſatis eſſe poſſent. Quid nimius & pluſquam regalis ille veſtitus, cui ab omnibus fere hodie indulgetur? quid ille in fuſo atque cælato auro, argento; in murorum, æquorum & mulorum veſte, ſupellectilique omni immoderatus ſumptus? Quid ea omnia, quæ ad vtrumque hoc genus referuntur, commemorem, quanta reprehenſione in Chriſtiano populo noſtris temporibus digna eſſe iudicaret Vates, qui eadem minora fortaſſe in opulentis Sion tam accuſet acriter. Atque in hoc etiam genere aliam deliciarum ſpeciem indicat, quæ aurium ſenſu percepta, niſi purè & legitimè tractetur, magnam vim ad laſciuiam & petulantiam in hominibus alendam habet. Ea autem eſt cantionum, ſaltationum, & totius rei muſicæ vſus: quæ arte quidem optima atq. probatiſſima cùm ſint, vtentium tamen malignitate ſæpiſſime corrumpuntur. Namq. eæ res ad diuinas laudes, ad ſapientiæ diſciplinas ſuauius & facilius tractãdas & meditãdas inuentæ, ad luxuriæ & ſenſuum tantùm voluptatem fouendam atque augendam traductæ ſunt. [*Qui canitis ad vocem Pſalterij. &c.*] Cui nam voluptatis generi dediti eſſe ſoleant, qui mollibus cubilibus, & pretioſiſſimis ſtragulis parandis ſtudent, res ipſa arguit; atq. ob eam cauſam ex continenti per honeſtiſſimam notationem id quod contentum eſt ſignificauit Vates. quod vt explicaret ea etiam genera, quibus illud inhoneſtiſſimum voluptatis vitium fouetur (vt ſunt nimius & delicatiſſimus cibi & vini, cantionum atq. ſaltationum minus honeſtarum vſus) adiunxit; vt totius vitæ incontinentiam oſten deret.

Vide Platonē in conuiuio.

Muſicæ autem diuinam rationem atque inuentionem eſſe ex Geneſeos libro accepimus, inter eas artes numeratamque repente vno aliquo inuentore & extiterunt, & ab eodem repertæ perfectæque ſunt; id quod non niſi Deo auctore contigiſſe, ſuo in loco, ſi idem nobis Deus conceſſerit, demonſtrabimus. Huius artis ſtudio ſapientiſſimi ſanctiſſimique viri delectati ſunt, quo in genere Dauid imprimis celebratur. Sed hoc genus ad diuinas laudes canendas, ad ſapientiæ atque antiquę philoſophiæ docendas, & memoriæ commodius tradendas rationes, ad malorum dæmonum impetus & tumultus ſedandos, ad alias huiuſmodi honeſtiſſimas, & humanæ vitæ vtiliſſimas commoditates inuentũ, ad luxum & vitium, atque ad libidinum fomenta paranda ab hominibus traductum eſt, & honeſtiſſima res inhoneſtè corrupta atque deprauata, honeſtis tamen nominibus tunc, cùm indecentiſſimè tractatur, defendi mendoſè ſolet: Nam muſicæ exercitatio à proborum & ſapientum hominum genere, quibus olim familiaris fuit, ad ſcurras plerumque, & paraſitos, atque aliàs vitioſiſſima capita deuenit; a quibus nihil ferè canitur, quod aut ſapientiam, aut virtutem ſapiat

Horat. lib. 1. Od. 6.

Sed conuiuia, & prælia virginum Sectis in iuuenes vnguibus acrium Cantamus vacui; ſiue quid vrimur, Non præter ſolitum leues, aiebat ille. Atque huiuſmodi vſus non minus hominum animos corrumpunt, & vitio cumulant, quàm ille alter virtute & ſapientia auget: imò (quæ hominum prauitas, & ad libidinem procliuitas eſt) plus hoc detrimenti, quàm illud ad vitutem adiumenti affert. Namque vitio quàm virtute facilius homines deducuntur: ſenſum enim & cogitationem hominis in malum prona ab adoleſcentia ſua eſſe teſtatus eſt Deus. Igitur optima re, & ad diuinum cultum hominumque vtilitatem idonea, ad luſum & luxum, atque turpes delicias abuſi homines ſunt, videlicet ſonandi & canendi facultate, in qua non ſolúm probatum vſum, ſed honeſtiſſimam etiam formam corrupêre, quod & Vates noſter oratione notat ſua; & tamen propria malitia, atque in malis ſtudiis defendendis calliditate, id quod malè agunt magnis auctoribus defendere, & honeſtiſſimis nominbus commendare ſtudent. Videas enim tum muſicos ipſos, tum eos qui horum impura conſuetudine delectantur, diuinam muſicam, angelicam exercitationem, & Dauidicum ſtudium frequenter iactitare; cùm nihil ab illis aut diuinum, aut angelicum, aut

Gen 6. Gen. 8. Idē in Adelphis Comicus Terētius

Dauidicis

Dauidicis meditationibus ſimile cogitetur. Ea enim quæ canuntur turpia imprimis ſunt, & ipſum harmoniæ genus, quibus hæc aptantur, petulans laſciuumque eſt. huiuſmodi muſicæ & cantionum atq. ſaltationum ſtudiis deditos Hieroſolymitanos ciues opulentos illos Vates notat; quod genus non ad diuinas laudes, ſed ad ſuas menſas, ad conuiuia atque ebrietates maximè eſſet oportunum. *Diuitum menſis & amica templis. Lyra*, à quodam Poëta dicta eſt. (Horat. lib. 2. Od. 11.) alteram partem ſibi vſurpabant, quam alterius honeſto nomine defenderent: aiebant enim ſe in hac re Dauidem regem ac vatem imitari, cui ſemper cythara familiaris gratiſſimaque fuiſſet; cùm multum inter ſe, illorum ac Dauidis in ea re ſtudia diſtarent, longeque eſſent diuerſa atque ſeiuncta. Ille enim ad ſacras res diuinumque cultum omnem ſuam artem retulit; iſti verò ad vina, & conuiuia, cæteraque libidinum & vitiorum fomenta referebant. atque ob eam rem dicit:

Qui cantatis ad vocem pſalterij ſicut Dauid, putauerunt ſe habere vaſa cantici.

QVI *cantatis*] hebraicè eſt, *Qui diminuitis*, ſiue *particularizatis*. Plurimum ad mores hominum cõponendos vel corrumpendos referre antiqui ſapientes cenſuêre, quo muſicæ genere ciuitas vtatur, atque ex cantuum tonorumque rationibus hominum mores argui poſſe Plato arbitratur. (Plato.) Nam quo tempore, quibúſue in locis, ſedati atque compoſiti cantationum modi ſunt, ſimiles eſſe ciuium cogitationes, ſimiles exercitationes comperiuntur: contrà verò laſciui & petulantes modi eiuſdem notæ mores arguunt. Muſicorum autem rationem vniuerſam antiqui artifices in tria genera partiti ſunt: Enharmonicum, Chromaticum, diatonicum. Prima duo, ad hominum mouendos affectus aptiora (Plinius. Boëtius.) ſunt, quòd canẽdi grauior modus, & humanæ in ſermone vocis ſimilior, numeriſq. conſtet ad verba proferenda aptiſſimis. huius autem generis rara admodum atque obſcura ex antiquis veſtigia apparent; tametſi Itali Chromatici vſum nonnihil reſtituere conantur: qua de re nos cum Daniele Barbaro Aquilerenſi Patriarcha electo harum artium omnium noſtro tempore antiſtite clariſſimo longum & eruditum ſermonem contulimus. Tertium autem genus illud Diatonicum dictum ad voluptatem magis atque ad permulcendas aures natum eſſe videtur; quòd minutis temporum ſectionibus, & modulis crebrioribus præter vocum conſonantiam, cætera auium garritus imitetur. in quo genere non tam canendarum rerum ſententiæ, quàm ipſius cantus habetur ratio, maximè autem in hoc genere verſiculi & rithmi placent, qui aut res iocoſas, aut amatorias contineant. Horum generum exempla adiungere, nec noſtri inſtituti nunc eſt, nec rationem longius perſequi huius eſt loci: Satis enim fuerit rem ipſam indicare, quoniam ad Vatis noſtri explicandam ſententiam oportuna viſa eſt. Namque hoc Diatonicum genus vltimum ſubnotare mihi Amos illo verbo videtur, *qui diminuitis*: quod eo genere muſicæ potiſſimum vterentur, quod fouere hominum ſenſus, delinire animos, & voluptates adhibere poteſt. Illud autem ex hoc loco conſequitur, honeſtum muſices vſum nuſquam, abuſum verò vbiq. in ſacris libris vbiq. reprehendi: atque hæc ratio ſatis afferre lucis poterit, vt ea, quæ in eius artis vel laudem vel vituperationem tractantur, intelligi poſſint. Neque enim qua parte templis, ſed qua diuitum menſis amica Lyra eſt, vituperatur. Porrò ex multis vaſis hoc eſt inſtrumentis muſicis Nablum ſolum nominauit, quam noſter interpres cytharam vertit, quòd in eorum genere quæ neruis & teſtudine concinnata ſunt, hoc fuerit antiquiſſimum & celeberrimum: Eius enim inuentorem Iubalem fuiſſe Moſes ſcribit, qui fuit Pater canentium cythara & organo. (Gen. 4.) Ac de hac tota arte, quæ plurima in ſacris libris aguntur, nos aliàs (annuat votis Deus) plura & fuſius dicemus. Quod verò hoc muſicæ ſtudium non ad ſapientiam, aut ad virtutem, ſed ad voluptatem Iudæis fuerat paratum, ſubiuncta oratione confirmat: Namque Dauid gratiſſimis & ad pietatem idoneis rebus muſicæ exornationem adhibebat; iſti verò inter pocula & vina Venerem potius & Bacchum, quàm Deum, colentes cantabant. Hoc eſt quod dicit:

Bibentes vinum in Phialis & optimo vnguento delibuti, &c.

HÆC opera atque exercitamenta pœnitentiúmne & diem Domini deprecantium, an magis perditiſſimorum hominum, & luxu diffluentium dici poſſunt? Namq. illius

generis cinis capiti inſperſus, & ſupplicum velamenta, ſaccus & cilicia, lachrymæ & gemitus, ieiuniorumque frequentia eſt. His enim artibus & modis ſociorum & fratrum caſus & ærumnas excipere, & ſibi ipſis timere ac proſpicere ſapientes viri conſueuerunt, ſicut ſcriptum eſt: Ego autem cùm in anguſtijs eſſent, induebar cilicio, humiliabam in ieiunio animam meam, & oratio mea in ſinu meo conuertetur, &c. Muſicis autem & poculis ij ſolùm indulgent qui omnia poſtpoſuêre, dummodo cutem curauerint, riſuſque & iocos vndiq. ſibi quæſierint, ſicut ſcriptum eſt: Vinum & muſica lætificant cor. namque altera res curarum obliuione allata, alteri locum ad voluptatem parat. Vnde & λαθικήδεα vinum Græcus Poëta, obliuioſum Latinus cognominauit. huius generis hominum illa oratio eſt. *I, pete vnguentum puer, & coronas, Et cadum Marſi memorem duelli, &c. Dic & argutè properet Neeræ*, &c. [*In phialis.*] Vaſorũ nomine certo nimiũ vini vſum arguit. nã ex multis vaſorũ nominibus quæ apud Hebræos ſunt MAZRAQ, vnũ eſt quod magnitudinis, capacitatiſq. rationẽ habet; quod Latinè craterẽ vel phialã rectè vertas. [*Et optimo vnguẽto*, Hebraicè eſt, *Et primitijs olei inungentur.*] Verbũ futurũ à tẽpore abſolutũ aſſiduitatẽ, vſum, conſuetudinẽq; ſignificat. Fuerũt olim in delicijs vnguenta, quorũ vſus ab ijs qui Aſiã incolebant ad Romanos vſq. defluxit. Eorum autẽ multiplex natura & compoſitio fuit, ſed omnem aliam naturam balſamum ſuauitate & virtute vincebat, quod vni tantum Iudææ ſolo certis in vicis, nempe apud Hierichunta generoſiſſimum contigit: Namque Ægyptium minori omnino laude celebratum eſt. In eo genere, quod triplex erat, Opobalſamum excellebat, idque eſt quod primitias olei Vates noſter nominat. Vt enim Latinis vnguenti, ſic Hebraicis olei nomine omnia hæc genera dicuntur; quòd præter ſordes atque inficiendi facultatem cætera olei referat naturam. Non ſolùm autem vino & cibis ſuauiſſimis, ſed cuti etiam & capillis curandis indulſiſſe Iudæos arguit Vates. quæ res molles animos, & parum virile vitæ genus, atque ijs qui virtutem profiteri debent turpiſſimum declarat, ſi tamen aſſidua, ſtudioſeque procurata ſit: quod & Laronia illa hypocritis quibuſdam philoſophaſtris obijciebat. *Tertius*, inquit, *è cælo cecidit Cato. ſed tamen vnde Hæc emis? hirſuto ſpirant Opobalſama collo Quæ tibi*, &c. Quicunque autem his delicijs operam dederint, nullis neque ſuarum, neque alienarum rerum curis angi, ſed animum ſolicitudine omni liberare ſtudent. *Huc vina & vnguenta & nimium breuis flores amœnæ ferre iube roſæ*, &c. aiebat ille. Delicatiſſimi igitur & voluptatibus liquefacti Iudæi fratrum ſuorum Iſraëlitarum, quorum res vehementer detritæ erant, minimè dolebant vicem, neque animum ad illorum calamitatem adiungere volebant, ne vel minimus ſuſceptus dolor voluptates aliqua ex parte minueret.

Psal. · Eccle. 40. · Alcæus. · Horat. · Cant. 1. · Dioſcor. · Plinius. · Iuuen. Sat. 2. · Horat lib. 2. od. 7.

Et nihil patiebantur ſuper contritione Ioſeph:

NAMQVE eo tempore maximum Iſraëliticæ res ab Aſſyrijs hoſtibus detrimentum acceperant, antequam Ieroboam filius Ioas regnaret. Iſraëlitas autem Ioſeph nomine appellat, quod Ephraitæ, ex quibus primus Iſraëlis rex fuit, ex Ephraim tribu fuiſſet; & quòd Ioſephi amplitudo illa etiam dignitate à patre ex teſtamento aucta eſt, vt Iſraëlis nomine illius familia; & Ioſephi nomine omnis etiam Iſraël appellaretur. Sic enim ſenex moribundus dixerat: Et inuocetur ſuper eos nomen meum, & nomen patrum meorum. quamobrem in Pſalmo Vates canebat: Qui regis Iſraël intende; qui deducis velut ouem Ioſeph. Ioſeph autem augmentum ſiue additionem ſignificat, atque eius nominis rationem fauſtam, felicem, & perpetuam eſſe, optandum maximè fuerat; imminutam verò & fractam videre, fuit vehementer dolendum. Vocatus enim erat à matre Ioſeph, atque illud nomini additum votum: Addat mihi Dominus filium alterum, &c. Cùm autem Ioſephi felicitas ad omnem Iſraëlem ex paterno etiam voto & teſtamento pertineret, omnes Iſraëlis filios in contritione Ioſeph dolere oportuit; quando illa ærumna magnum generis totius portẽderet periculum. Iſtis autem delicijs, & negligentia, animorumque ſecuritate grauius illis & maturius atque certius malum afferendum eſſe prædicit:

Gen. 48. · Pſal. 70. · Gen. 30.

Quapropter nunc migrabunt in capite tranſmigrationis, & auferetur factio laſciuientium.

OMNES

Omnes vniuerſi Iſraëlis ærumnas hoc verſu complexus eſt Vates, tum quas Samaritæ, tum eas etiam quas Hieroſolymitani pertulere: namque in Iſraëlitas iam ſuperius decretam ob ſcelera & impietatem ſententiam denuo repetit, & conſequuturũ etiam, Iudæos non minoribus ſceleribus alligatos, iudicium pronuntiat: ita vt neutram partem merito ſupplicio carituram confirmet. namque Iſraëlitæ primi omnium migrabunt, idque maturè; ac propterea dixit: [*Nunc in capite tranſmigrationis,*] & deinde paulò poſt: *auferetur factio* illa Iudæorum *laſciuientium* in Sion, qui luſibus & voluptatibus dediti, nec ſuis malis cauebant, neque alienis mouebantur. Id autem tanto illis certius; quanto minus credentibus, nec opinantibus adueniet: quoniam quas illi vanas eſſe vatum de ea re prædictiones putant, interpoſito etiam iuramento certas, conſtanteſque fore Deus aſſeuerauit.

Iurauit Dominus Deus in anima ſua dicit Dominus Deus exercituum: deteſtor ego ſuperbiam Iacob, & domos eius odi, & tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis.

Qvanqvam Deum, qui mentiri nunquam poteſt, quicquid dixerit, ſatis fuerit dixiſſe; tamen in grauiſſimis rebus iureiurando ſua dicta firmaſſe videmus, atque id iuramentum non certitudinẽ & veritatem atque dictorum conſtantiã ſolùm, ſed affectum & voluntatem indicat. Eam enim rẽ magna cura eſſe ſuſceptã interpretamur, cui iuramẽti etiam ſanctitatem Deus adiunxerit. Vt: per memetipſum iuraui, nolo mortẽ morientis, Ezech. &c. Illud etiam grauitatẽ & pondus iuramento addit, quod non priuato ſed publico iudicis nomine iuratur. Nam primum nomen *Adonai* eſt, quod proprium cùm ſit, miſericordiæ & conſtantiæ rationem explicat. Alterum verò eſt Elohim, quod in iudiciali cauſa vſurpari plerunque ſolet. Iuriſiurandi autem formula grauiſſima eſt, *in anima ſua*; hoc eſt in vita ſua, idem quod per ſeipſum. Deo enim nihil ſe maius (vt D. Paulus ait,) quo iuret, eſt: quam ob rem per ſemetipſum iurare ſolet. In anima autem iurare, idem quod Græcis in caput iurare eſt, vt: Qui non accepit in vano animam ſuam. Quòd ſi ho- Pſal.15. minibus propriam animam in vano accipere religio eſt, quantã diuino iureiurando ſanctitatem futuram credere par eſt? Grauiſſimam itaque & certiſſimam ſententiam eſſe cõſequitur, quam Deus iudex & mundi rector capitis ſui, hoc eſt, propriæ diuinitatis & maieſtatis iuramento pronuntiando confirmet; ſubiuncta etiam ad id præſtandũ quod dixerit potentiæ ac facultatis appellatione: [*Dominus Deus exercituum.*] quibus omnibus verbis certam agendi voluntatẽ, cum maxima quoque facultate coniunctam oſtendit. Iuriſiurandi aũt ſententia illa eſt: [*Deteſtor ego ſuperbiam Iacob.*] Illud ad huius loci explicandam ſententiam meminiſſe oportuerit, quod iam aliàs eſt à nobis indicatum, nomen Iacob filium illum Iſaac & Rebeccæ, non cum vlla publica dignitate, aut opibus, aut imperio aliquo, ſed priuatum & communis vitæ conditionis hominem ſignificare; qualem ordinem & gradum ille tenebat, cùm fratris metu paternam domum fugiens, & quænã eum ſors exulem maneret incertus, diuinæ ſeſe miſericordiæ & fidei huiuſmodi voto & ſupplici oratione credebat. Si fuerit Dominus mecum, & cuſtodierit me in via per quam Gen. 28. ego ambulo, & dederit mihi panem ad veſcendum, & veſtimentũ ad induendum; reuerſuſque fuero in pace ad domum patris mei, erit mihi Dominus in Deum, &c. Hunc aũt hominem tam humilem, tamque demiſſo animo ſupplicantem, & pacem ſibi tantùm, tenuemque victum & veſtitum petentem, quod ad magnas diuitias, atque adeo ad opulentiam euexerit is cui ſupplicabat, non decuit ſuæ humilitatis, & propriæ obſcuritatis oblitũ ſeſe inſolenter efferre, ſi ſecundarũ rerum curſum eodẽ Deo auctore & conſeruatore perpetuũ ſibi eſſe voluiſſet. Sed eã felicitatẽ & dignitatẽ ijſdẽ illis artibus quibus cõſecutus fuerat, ſubmiſſione, modeſtia, obſequio, orationeq. ſupplici, atq. eius voti cuius religione ſeſe obſtrinxerat, perpetua ſolutione retinendam curari, & re ipſa præſtari oportuit. Deus patris mei Abrahã, Deus patris mei Iſaac: Domine qui dixiſti mihi, reuertere Gen. 32. in terrã tuã & in locũ natiuitatis tuæ, & benefaciã tibi. Minor ſum cũctis miſerationibus tuis, & veritate tua quã expleuiſti ſeruo tuo. In baculo meo tranſiui Iordanẽ iſtũ, & nunc cũ duabus turmis regredior, &c. Itaq. Iacob nomen & appellatio propriã illius hominis paupertatem, ignobilitatem, humilitatemque repræſentat: Iſraëlis verò cognominatio, eam quam auctore Deo dignitatem conſequutus eſt, ijſdem rationibus, ſcilicet fide

& obſequio, retinendam ſignificat. Neque enim id ipſe ſibi nomen aut fecerat, aut à parentibus acceperat ſuis, ſed à diuino nunti· nomen ſuum rogatus, & ſe Iacob appellari profeſſus, audierat; Nequaquam Iacob appellabitur nomen tuum, ſed Iſraël. Cùm autem Iſraelis poſteritas, quæ niſi conceſſæ dignitatis gloriæ & amplitudini deeſſe voluiſſet, perpetuis pietatis officijs, vti debuit, ab illa paterna virtute per nefaria ſcelera degeneraſſet, ad Iacobi humilitatem & paupertatem, quæ propria illi fuit, redacta eſt. Nihil aũt moleſtius & iniquius ferendum, quàm pauperum & obſcuriſſimorum hominum ſuperbia atque inſolentia, eſt. Tres ſpecies, ait Sapiens, odiuit anima mea, & aggrauor valde animæ illorum: Pauperem ſuperbum, & diuitem mendacem, &c. Eam autem ipſam rem Deus hoc loco perſequitur, & vt grauiſſimam atque moleſtiſſimam abiurat, ſeſe Iacobi faſtum & inſolentiam nec ferre, nec diſſimulare poſſe, nedum permittere aut fouere velle. [*Deteſtor ego ſuperbiam Iacob.*] *Ego* pronomen ſignificantiſſimum in loco eſt, atque ex vtraque perſona amplificatio creſcit. Ego, cui nihil tædioſum magis quàm ſuperbia eſt, ſicut ſcriptum eſt: Abominatio Domino omnis altitudo cordis, manus ad manum non abſoluetur. [*Superbiam Iacob.*] Humillimi illius olim & pauperrimi, atque exulis hominis, cui fugienti vix baculus ad viam ſuppeditabat. *Deteſtor.* Verbum Hebraicè in graui coniugatione eſt; quod eam rem Deo vehementer odioſam eſſe indicat. [*Et domos eius odi* Hebraicè eſt, *Et palatia eius:*] Nam vnde Iacobo palatia ad habitandum, qui cùm fratrem fugeret ſuum, neque vile quidem ſtragulum in quo cubaret habuit: ſed cùm veniſſet ad quendam locum, & vellet in eo requieſcere poſt Solis occubitum, tulit de lapidibus qui iacebant, & ſupponens capiti ſuo dormiuit in eodem loco. Vnde ergo palatia Iacobo? Cui ſi ex diuinis muneribus & diuitijs, atque ex terræ in qua habitabat opulentia contigit, vt non domos ſolum, ſed ædes & palatia ædificare poſſet, iam illa primum iniuria eſt, quòd ea non Iacobo, ſed Iſraëli fuerant donata. Ita, quæ malè poſſeſſa, atque iniuſtè retenta ſunt, meritò ab illis ſunt repetenda. [*Et tradam ciuitatem cum habitatoribus ſuis* Hebraice eſt, *ciuitatem, & plenitudinem eius:*] atque ita etiam Chaldaicè: vt non tantùm habitatores intelligamus, ſed & vrbem ipſam cum diuitijs atque omni ſupellectili, quibus referta erat, quibuſque Iacob ille obſcurus & ignobilis homo iniuſtè poſſeſſis luxurioſiſſimè abutebatur. ea autem Deus cùm non Iacobi eſſent, ſed ſua, repetere ab eo, atque alijs gentibus in vſum tradere iureiurando decreuit: indignum enim eſt & odioſiſſimum, imò & moleſtiſſimum, vt pauper, obſcurus atque ignobilis homo, maximè nullis bonis artibus, nullis virtutibus præditus, ſed innumeris potius flagitijs & ſceleribus contaminatiſſimus magnificentiſſimis ædibus opulentiſſima vrbe tot commodis & voluptatibus maxima cum inſolentia fruatur. Quod ad ſermonis vſum facit coniunctio, *&*, illationis vim obtinet, *& tradam*, hoc eſt, *Tradam itaque.* Namque argumentationis totius concluſio hæc eſt: id quod maximè diſplicet, moleſtumque eſt, non eſt ferendum. Iacobi autem ſuperbia vehementer diſplicet: Ea igitur non eſt ferenda; ſed omnis faſtus & ſuperbiæ materia auferenda illi eſt. Quàm autem ſeuerè & quàm grauiter decretum hoc ſuum exequi cogitarit Deus, vt vrbem & plenituddinem eius excindendam, expoliendam, atque hominibus & rebus omnibus exhauriendam tradat, ſubiuncta oratione exponitur:

Eccle. 25.

Prou. 16.

Gen. 28.

Quod ſi reliqui fuerint decem viri in domo vna, & ipſi morientur, & tollet eum propinquus ſuus, & comburet eum, vt efferat oſſa de domo.

NVLLO modo diuinum vltionis iudicium effugiendum illis eſſe, quin certiſſimo ſupplicio ſubeatur, confirmat Propheta: neque vllum ſtudium aut conatum, aut conſilium profuturum, quo minus ad ſolitudinem illam & ignobilitatem atq. paupertatem ſuam redeundum ſit. Ita vt ſi vel decẽ, aut alioqui maior aliqua hominum copia mutuũ ſibi auxilium promittentium in munitiſſimam & firmiſſimam domum ſeſe recipiant, in qua hoſtis impetum declinare cogitent; tamen fame & peſte pereant: perituri autem ſunt in tanta ignobilitate & obſcuritate, vt nec funeris pompa, nec vllis ſepulchri ceremonijs efferantur; ſed ab illo qui fortè reliquus fuerit, ſinguli concremati, humili & obſcura ſepultura afficiantur; quòd in agrum efferri hoſtili obſidione prohibebuntur, quibus peſtis ipſa atque hominum ex bello raritas funeris ritum omnino

neget,

neget, quo cum funere prodirent aliàs amici. Hoc autem genus in miſerrimis etiam ærumnis antiqui ponebant, ſi quis ſepultura, & iuſtis exequijs careret, ſicut ſcriptum eſt: Poſuerunt cadauera mortuorum in circuitu Hieruſalem, & non erat qui ſepeliret. Denarium autem numerum ideo notauit, quòd is ſit cunctis perfectior, quo cæteros numeros ſigillatim includimus, (ſupra decem enim non tam numeratio, quam eorundem numerorum replicatio eſt,) naturæque conſtet rationibus potiſſimum, atque illud hoc nomine ſignificare voluit, vt res non caſu, ſed certo conſilio euētura intelligeretur: Nam ſi decem, qui ſeſe in vnam domum recepiſſent, omnes perirent; eorum interitus certa ratione conſtare probabatur. Si enim id caſu, aut aliquo alio morbo eueniret, cur magis decem, quàm nouem, aut cur nam decem extinctis, vnus à quo cremarentur ſupereſſet? Sed certiſſimam rem, & conſilio decretam certus numerus probatura erat. Quo tempore autem ciuitatum res neque confuſæ, neque turbatæ ſunt, ſi quando mori aliquem contingat, propinquis in lachrymis, & luctu occupatis cæteri amici, aut etiam vicini funus curant. Vbi verò magna ac turbulenta tempeſtate publica iactatur res, vt in bello, peſte, atque fame, priuata ſalutis ſuæ vnuſquiſque ſolicitudine vrgetur, aliena omnino curare negligit. Ex quo fit, vt ea cura propinquum aliquem & neceſſarium attingat, quę tranquillis in rebus ab alio ſuſcipienda fuit. Hic ergo ita propinquorū corpora cremāda, & oſſa efferenda curat, vt omni luctu ſolutus, omni fletu immunis, nullis lachrymis perfuſus, pietatem omnem exuat, & non tam neceſſariorum ſuorum, quàm hoſtium cadauera cremare videatur. Propinqui autem nomen hoc in loco ex Hebraicis patruum ſignificat.

Pſal. 78.

Fuit etiam à Pythagora decas obſeruata; vt recitat Porphyrius lib. de Sacrificijs.

Simile à Thucydide eſt annotatum in magna illa Peloponēſiacos peſte.

Et dicet ei qui in penetralibus domus eſt, nunquid aliquis eſt penes te? & reſpondebit finis eſt.

VSQVEADEO ſe præbebit patruus alienum, vt neq. ipſe domum penetrare velit; tantum eum qui domi reliquus fuerit rogabit, nunquid cadauer vllum cremandum relictum fuerit; num quis illi viuus adhuc, qui nondum perierit, ſuperſit. Ille verò aut viuum, aut mortuum aliquid omnino ſupereſſe negabit, ſuamque calamitatem & ſolitudinem deplorare incipiens, ab altero omnino lugere vetabitur, quòd adeo turbata & calamitoſa tempora ſint, vt neque diuini nominis meminiſſe, aliàs non nimium aſſuetis vacet, nedum mortuos luctu & lamentis proſequi vacabit. [*Nunquid aliquis penes te eſt?* Hebraicè: *Nunquis præterea tecum?*] vt non ſolùm de mortuis, ſed de viuis etiam roget: & *reſpondebit finis eſt.* Hebraicè verbum APHES, neceſſariæ & oportuniſſimæ rei defectū, deſideriumque ſignificat; idque in calamitoſiſſimis & miſerrimis temporibus vſurpatur, vt: Vidit Dominus afflictionem Iſraël amaram nimis, quòd conſumptus eſt clauſus carcere, & conſumptus eſt etiam derelictus & extremus, & non eſſent qui auxiliatur Iſraël, & apud Iob: Dies mei conſumpti ſunt cum defectu ſpei. Sic etiam apud Iſaiam: Nobiles eius non erunt ibi. regem potius inuocabunt, & omnes principes eius erunt in nihilum. In his atque alijs non diſſimillimis locis verbum APHAS eſt; ex quibus illud ad luctus & lamentationes aptum eſſe intelligimus; vt apud Latinos illa vox, ergo: Nam ſimiles his ſyllabarum quidem numero breues, pronuntiatione verò graues voces humanus animus in acerbo aliquo luctu inchoando commodè vſurpat; atque primo quidem verbo, ſiue interiectio illa, ſiue aliqua alia ſermonis pars ſit, concepti doloris cauſam, quàm fieri poteſt aptiſſime, exprimit. Namque vt apud Latinos ergo, plura ſignificat, quàm vt nos hic referre poſſimus; ſic apud Hebræos illa prima dolentium vox APHES, hoc eſt deſijt aut defecit; omnis felicitatis, ſalutis, dignitatis, fortunarumq. omnium defectum indicare videtur. Eum verò luctum patruus ita excepturus erat, vt non leuaret, ſed reprimeret omnino, diceretque ei, *Tace.* Hic tantæ ſuperbiæ, tantarum deliciarum, & totius luxurioſæ vitæ exitus fuerat, vt omnibus tandem commoditatibus priuati, bello, aut peſte, ſine ſepulturæ honore, nullis neque propinquis etiam flebiles perirent.

2. Reg. 14.

Iob. 7.

Iſai. 34.

אפס

Et non recorderis nominis Domini. Hebraicè ſic eſt: *Et non ad recordandum in nomine Domini.*

ET SIC hunc locū Nicolaus, & Ordinaria quā vocant, gloſſa reddidit: tanta malorū

turba,

turba, tanta trepidatione ac tumultu laborandum eſſe, tanto metu & ſolicitudine eorum mentem impediendam opprimendamque fore oſtendit, vt quod vnum in miſeris rebus eſſe ſolet refugium diuini nominis inuocatio, id illis vitam tranquillá & delitioſam aliàs agere aſſuetis (quo in ſtatu, vt nulla pietas, ſic rara diuini nominis mentio eſt) id inquá perfugium petere in mentem non veniat: I nunc, & vitam in ſceleribus & vitijs ſecurus traduc, & pœnitentiam atque pietatis ſtudium ad finem vſque ad ipſum mortis articulum differto: cùm neque tuorum quos chariſſimos habueras, neque Dei quem abs te omnino abalienaueras, recordari fortaſſe valeas. Quoniam verò in ſuperioribus ſuam in vtraque regna, Iſraëlitarum & Iudæorum decretam ſententiam longa oratione ſigillatim pronuntiarat; eaſdem nunc breuiter confirmatas repetit, atque hoſtibus exequendas mandat.

Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus.

DIVINÆ poteſtatis miniſtros & ſatellites, per quos res gerenda, ſuppliciumque de vtraque Iſraëlitarum domo ſumendum foret, paratos iam eſſe illa indicat oratio; [*Dominus mandauit.*] Quemadmodum autem impoſitum illis negotium expediendum ſit, tranſlatione propoſita declaratur. Namque Iſraëlitarum regnum, totamq. illam decem tribuum gentem penitus ruituram; Iudæorum verò & Beniaminitarum publicam rem vehementer eſſe proterendam Propheta ſignificat. Domus Iſraëlis, quæ vnica olim fuerat, populari diſſenſione in duas partes ſtudio diſſidentes à Roboami regni initio diuiſa eſt: atque ex eo tempore, alteri Domus Iſraël, & alteri domus Iuda factum eſt nomen: hiſque nominibus vtraque pars eſt frequenter appellata, tametſi tota ipſa natio Iſraël diceretur; domus tamen nomine adiuncto, altera pars ab altera diuidebatur. Vt: Ecce dies venient, & ſeminabo ſuper domum Iſraël, & domum Iuda ſemine bono, &c. Igitur domum maiorē Iſraëlis domum cognominat; quæ copia & hominum multitudine domum Iuda longè ſuperabat. hæc enim duas tantùm; illa verò decem tribus continuit: Ex Iacobi autem prædictionibus, atque ex ipſa re, & euentu Iſraëlitarum turbam maiorē quàm Iudæorū ſemper fuiſſe intelleximus. Nam paulò antè diſſidij tēpora, cùm Dauid vtramq. gentem enumerare iuſſiſſet, ſummis in codicem relatis, inuenti ſunt de Iſraël octingenta millia virorum fortium, qui educerent gladium; & de Iuda quingenta millia pugnatorum. Domum autem magnam quæ omnino diruenda, neque vnquā præterea in eum locum reſtituenda erat, ruinis percutiendam prædicit. Minorē verò Iudæ domum labefactandam quidem, non tamen reſtitutionis ſpe deſtituendam (vtpote poſt ſeptuaginta annos in proprium ſolum remigraturam,) ſciſſuris affectum iri præcinit. Hunc locum Chaldaica biblia ſic interpretantur: [*Quoniam ecce Deus mandauit, & delebit regnum magnum deletione forti, & regnum paruum deletione debili.*] Quoniam autem fieri omnino non poſſe vtraque gens credebat, vt ab hoſtibus ſuperati perderentur, quod & propria virtute, & locorum in quibus habitabant ſitu, & munitione fiderent; alteri enim populo Samaria; alteri Hieruſalem regia erat; vtraque autem vrbs & natura loci, & operibus munitiſſima fuit; nulla earum rerum ſtabilem illis fiduciam eſſe poſſe Vates oſtendit. Quandoquidem vrbium, & ciuitatum, regnorumque felicitas, non armis, non viribus, non muris, aut alijs propugnaculis; ſed iuſtitia, innocentia, æquitate, atque pietate retineri, augerique ſoleat: quibus artibus & virtutibus ſublatis res omnes publicas, quamuis maximas & feliciſſimas, corruere neceſſe eſt. Ipſa enim iniuria, ipſa fraus, ipſa etiam tyrannica potentia, ciuitates, in quibus verſantur perdere, hoſtibuſq. euertēdas prodere; ipſa inter ciues diſcordiā florentibus rebus calamitatē maximam, maximorum operum & conſiliorum mirificam molē conuellere & labefactare ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Præcipita Domine, & diuide linguas eorum, quoniam vidi iniquitatem & contradictionem in ciuitate, die ac nocte circundabit eam ſuper muros eius iniquitas, & dolor, & labor in medio eius, & iniuſtitia. Itaque nullum aliud præſidium, nulla propugnacula firma ijs locis eſſe poſſint, in quibus ius, æquitas, atque pietas, ſatis ad defendendam & ſtabiliendam libertatem idonea præſidia deſiderantur. Igitur vanam vtriuſque populi orationem & iactationem Vates redarguit, quibus vrbes ſuæ expugnatu non minus difficiles credebātur, quàm ſi quis in rupe equis currere, aut bobus arare

Ierem. 31.

2. Sam. 24.

Pſal. 54.

arare pararet: quòd vtrique rei expediendæ loci ipſius tum inacceſſibilitas,tum durities & firmitudo obſiſteret. Eſt autem hæc ab artificibus conformatio, ſiue mimoſis dicta figura, cùm quis aduerſarij orationem ad redarguendum vſurpat. Erat verò Iudæorum & Iſraëlitarum oratio huiuſmodi:

Nunquid currere queunt in petris equi, aut arari poteſt in bubalis?

QVÆ vati conformatio eſt; aduerſarijs ſimilitudo ab impoſſibili erat, qua illi ſibi, rebuſq. ſuis ſecuritatem promittebant. Atque hoc argumenti genus in grauiſſima atq. impoſſibili re à ſacris & prophanis auctoribus vſurpatur. vt: Si mutare poteſt Æthyops pellem ſuam, & Pardus varietates ſuas, & vos poteritis benefacere cùm malefacere didiceritis. Et illud: *Si pugnat extricata denſis cerua plagis, erit ille fortis*, &c. Vtraque autem ſimilitudine & belli, & victoriæ copiam hoſtibus negabant, & confidentiam ſibi atque ſecuritatem maximam vterque populus promittebant. Nam qui equis ineptum locum aliquem eſſe demonſtat; idem ad pugnam incommodum eſſe arguit: Siquidē equus ad pugnam bellique diem, vt ſapiens ait, paratur. in quo autem loco equeſtris pugna, qua plurimum Aſſyrij valuere, committi non poſſit, eum locum expugnari poſſe timendum non eſt. Vt autem equus pugnæ; ſic aratio expugnationis & victoriæ argumentum eſt. Olim enim victores expugnatas à ſe & captas vrbes in ſubactionis ſignū muro aliqua ex parte diruto arare conſueuerunt. quam rem ex illo Poëtæ loco docemur: *Imprimeretq. muris hoſtile aratrū Exercitus inſolens.* Huiuſmodi difficillimā imò deſperandā potius de ſe victoriam illi quondā Alexandro Macedonico proponebant; qui cum rupē quandā editiſſimā tenerent, legatos rogabant, num Alexandri milites alis eſſent præditi? Nullum autē locum inacceſſum eſſe, aut venienti hoſti difficillimū, quem Deus nō tueatur & propugnet, frequentibus ſacrorum librorū teſtimonijs, atq. vſu ipſo, & temporū rerumq. exemplis intelleximus: Niſi enim Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat qui cuſtodit eam. Vbi enim ille vrbem ob incolentium nefaria ſcelera tradendā decreuerit, & vires, & celeritatē, & ingeniū hoſtibus addere, & opes alias victoriæ cauſa concedere conſueuit; quibus rebus aduerſum Iudaicū & Iſraëliticū populum Deo auctore inſtructos, eoſdem ipſos Aſſyrios, de quibus nunc agimus, Ioël docebat. Quaſi aſpectus equorum aſpectus eorum, & quaſi equites ſic current, ſicut ſonitus quadrigarum ſuper capita montium exiliunt. Ita vt nihil omnino difficillimum illis ſit, quos Deus ad pœnas de ſceleratiſſimis hominibus repetendas parauerit & inſtruxerit. Namque ille eſt formans montes, & creans ſpiritum, & annuntians homini eloquium ſuum. *in bubalis*, Hebraicè *in bobus*, eſt. atq. vtraque pars ad rupem referenda eſt; vt ſic ratio ex Zeugmate connectatur: [*Nunquid currere poterunt in petris equi; aut arari bobus in rupe poterit?*] *In petris*, vertimus in rupe; namque eiuſmodi nomen Hebraicè eſt. Probat autē vates nō eſſe iam difficile factu, vt *in rupe* equis curratur, aut aretur bobus: hoc eſt, nihil mirandum eſſe ſi tanti hoſtibus animi addantur, tantis viribus, tanta felicitate augeantur, vt Iſraëlitarū & Iudæorum munitiones contemnere & ridere poſſint, quando maiora miracula, immò maiora potius monſtra à Iudæis & Iſraëlitis edita ſint; qui & ipſi ſuis ſceleribus viam hoſtibus aperuerint, & munierint. Nec enim cuiuſquam rei effectus mirabilis videri debet ei qui cauſam dederit quamobrem efficiatur, quæ cauſa maiora in ſe monſtra atque prodigia contineat. Cùm verò iuſtitia & iudicium, duæ maximæ virtutes ad publicas res conſeruandas idoneæ, ab ijs conturbatæ & peſſundatæ ſunt; nihil mirandum fuerit ſi illud tantum, tamque horrendum monſtrum alia minora, atque editu faciliora ſequantur; præſertim cùm illa vitia ab humana ſolùm malitia edantur, atque hæc rerum gerendarum facultas hoſtibus auctore Deo contingat.

Iere.13. Horat. lib.2. Prou.21. Hor.lib.1. od.17. Pſal.126. Ioël.2. Superius c.4.

Quoniam conuertiſtis in amaritudinem iudicium, & fructum iuſtitiæ in Abſynthium.

RERVM publicarū ratio omnis, felicitas, atq. hominū ſocietas, inter ſe nulla alia re magis quàm æquitate & iuſtitia conſeruatur & alitur: neq. vllum aliud aut certius, aut præſentius venenum ciuitatibus comparari poteſt, quàm ſi virtutes hæ corrumpantur. Iudicij nomine in ſacra Philoſophia idem quod æquitas; iuſtitia verò ius Latinis ſignificare, aliàs eſt à nobis diſputatum. Ex quibus rectè ſancteque excultis, & dulciſſimi & op-

Cicer.2.Off. Habba.1.

Pſal.71.

Ezech.22.

& oportuni fructus ad res publicas alendas percipiuntur, ſicut ſcriptum eſt: Deus iudicium tuum regi da, & iuſtitiam tuam filio regis. Iudicare populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio. Suſcipiant montes pacem populo, &c. His etiam corruptis aut perditis, ipſam publicam rem marceſcere & perire neceſſe eſt. Sic enim legimus. Hæc dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens ſanguinem in medio ſui vt veniat tempus eius. In ſanguine tuo, qui à te effuſus eſt, deliquiſti; & in idolis quæ feciſti polluta es, & appropinquare feciſti dies tuos, & adduxiſti tempus annorum tuorum. Propterea dedi te opprobrium gentibus, & irriſionem vniuerſis terris. Quæ iuxta ſunt, & quæ procul à te, triumphabunt de te, ſordida, nobilis, grandis interitu. [*In amaritudinem*, Hebraicè eſt, *in fel, & fructum iuſtitiæ in abſynthium*.] Duo extrema amaritudinis capita protulit, fel & Abſynthium; quibus nulla res amarior. atque in hac ſimilitudine naturæ ordinem ſequutus eſt: etenim iudicium in iuris & æquitatis cogitatione; iuſtitia in ipſo opere officioque præſtando eſt. ita altera pars animum & conſilium; altera verò ſtudium & officium ipſum ſignificat. Quo autem animo, qua mentis perturbatione res geratur, fellis nomen declarat: quod ea corporis pars in iecore (vbi affectuum & perturbationum fons eſt) conſtituta; ſi nimium abundet, moroſum hominem, iracundumque efficiat. Ex qua animi perturbatione, nullum ſincerum ac ſanctum officium, ſed Abſynthium expectari poteſt. atque ex ſincero ac puro animo integra ac ſancta iuris meditatio, ex meditatione iuſtitia oritur, ex iuſtitia autem pax, publicaque ſalus & tranquillitas, vt ex arbore fructus, naſcitur, ſicut ſcriptũ eſt: Et erit opus iuſtitiæ pax; ſic rurſus ex felle amaritudinis, animorum perturbatio. Ex hac officij, iuſtitiæq. omnis prophanatio, corruptioque proficiſcitur. Quod ad argumentandi rationem attinet, ex contentione Vatem argumentatum eſſe dicimus, vt maiori abſurdo propoſito facilè minus abſurdum inferatur. Eſtque hoc grauiſſimum arguendi genus, atque in præpoſteris negotijs amplificandis frequenter ab auctoribus tractatum, Vt:

Ariſto.2. de anima. Et Galen. li. de nat. facult. Hipp. lib. de humoribus.

Eſai.32.

Horat.

Miraris cùm tu argento poſt omnia ponas:
Si nemo præſtet, quem non merearis amorem? Et illud:

Ver. eclo.8.

Mopſo Niſa datur. quid non ſperemus amantes?
Iungentur iam gryphes, &c. Igitur cùm duas maximas virtutes iudicium & iuſtitiã, quibus rem veſtram retinere conſeruareque poſſitis, corruptas eſſe conſtet, nulla vobis alia certa, & ſtabilis fiducia, aut in vrbium ſitu, aut in munitione, aut in veſtra etiam fortitudine eſſe poteſt.

Qui lætamini in nihilo: qui dicitis, nunquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua?

Ariſt. de hiſt. animal. cap. proprio.

Mich.4.

Pſal.43.

CORNVA animantes armorum loco habent, quibus propugnare & ſe defendere valeant: maximè autem rhinoceros hoc propugnaculo vtitur, & valet; cuius belluæ diuinis in literis illuſtris & frequens mentio eſt: Surge, inquit, & tritura filia Siõ, quia cornu tuum ponam ferreum, &c. Huiuſmodi fortitudinem ſibi ipſis paraſſe Iſraëlitæ iactabant, quòd duobus munitiſſimis locis Samaria & Hieroſolymis tanquam cornibus fiderent; eiuſmodique animos induerant, vt reſiſtendo atque obſiſtendo cuilibet hoſti non modò pares, ſed ſuperiores etiam ſe fore ſperarent; cùm nullæ omnino vires illis ſuppeditari poſſent diuino auxilio ob ſua ſcelera deſtitutis, ſicut ſcriptum eſt: In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nos. Huic præſidio qui non innititur, in nihilo omnino lætabitur; quod ſequentibus verſibus Vates confirmat, qui vniuerſo Iſraëlitarũ generi tam Hieroſolymitis, quàm Samaritis nihil profutura eſſe cornua denuntiat, quo minus ab hoſte exagitatis & ſuperatis tota ea regione, quam ipſi ſibi feliciſſimam, tutiſſimamque promittebant, cedendum ſit: Sic enim tauri & rhinocerotes à venatoribus acti, aut vita, aut ſiluis ſuis excedunt.

Ecce enim ego ſuſcitabo ſuper vos domus Iſraël, dicit Dominus Deus exercituũ gentem, & conteret vos ab introitu Emath, vſq. ad torrentẽ deſerti.

TRANSLATIONEM à feris ſumptam perſecutus eſt: Solẽt enim venatores coactis hominũ & canum agminibus feras in ſiluis latitantes, ſeque locorum natura, & proprijs viribus atque armis tuentes primum ſolicitare, deinde agitare, ac tandem ſuperatas partim

partim occidere,partim retibus viuas capere, atq. ad ludos & ſpectacula in caueas inferre, ſicut ſcriptum eſt: Et conuenerunt aduerſus eum gentes vndiq. de prouinciis,& expanderunt ſuper eum rete ſuum;in vulneribus earum captus eſt,& miſerunt eum in caueam,in cathenis adduxerũt eum,&c. Huiuſmodi ſe venatione aduerſus Iſraëlitas vſurum Deus denuntiat,quos ipſe coacto ex Aſſyriis exercitu,in omni loco,quã latè eorum regio patebat,exagitabit & capiet. Venationis autẽ tranſlationẽ ad bella pertinere,ille in libro Geneſeos locus nos docet de Nimrot, qui fuit robuſtus venator coram Domino. Geneſ.10. Tota autem Iſraëlitarũ regio duobus illuſtribus finibus, introitu Hemath à Septentrione,& torrente deſerti à meridie,claudebatur. Introitus Hemath, porta in Libano mõte eſt,quâ ab Iſraëlitico in Damaſcenum agrum tranſitur. Torrens autẽ deſerti,is fluuius eſt,qui Iſraëlitas ab Arabibus dirimit. At verò Hemath vnà ex munitiſſimis vrbibus fuit quæ Nephthalinicæ tribui ſorte cõtigerát,vt ex Ioſue deſcriptione accepimus. Hæc Euſebio,Epiphania, aliis verò Antiochia dicta eſt. vtrumq. nomen illuſtriſſ. fuiſſe arguit. 2.Reg.25. Ab ea autem finitimã regionẽ nomẽ accepiſſe,ex illo loco intelligimus : Et percuſſit eos rex Babylonis,& interfecit eos in Rablatha in terra Emath. Porrò Torrens deſerti,idem Iſai.15. eſt quem apud Iſaiã fluuiũ ſalicũ legimus: Namq. hic fluuius Gharab,& in illo loco fluuius Gharabim dicitur. Quem hic Arabiæ, illic verò Arabum fluuium clarius vertere poſſis;quod inter Arabum,& Ammonitarum, atque Iſraëlitarum agros fluens , in mare noſtrum defluat.

TERTII VATICINII ARGVMENTVM.

QVANTA primum,quamq. admiranda Dei miſericordia ſit,hoc vaticinio declaratur : qui ſceleratos homines non antè grauibus ſupplicijs afficit,quã leuioribus pœnis expertus,ad meliorem frugem ſtudeat reuocare. Deinde etiam quàm acrè ac ſeuerum in eos iudicium exerceatur ; qui diuina patientia,atque admonitione,& reuocatione abuſi fuerint. Ac demum quanta æquitas,quàm conſtans Deo erga humanam felicitatem conſilium ſit,cui nunquam illum,ſed eoſdem ipſos,quorum res agitur , deeſſe conſtet. Omnia hæc tertio Amoſi ſermone docemur: Namq. huiuſmodi rerum,quæ in eo cõtinentur,ſubducta ſumma eſt;Propheticis ſpectris Vatis animum Deus feriens,duas primum calamitates,famem & peſtem,quibus populum ad correptionẽ afficere inſtituerat,docuit: à quo exoratus,tamẽ ne funditus perdat,annuit. Qua in re & diuina ad parcẽdum facilitas declaratur,& Vatum de populis cura & ſolicitudo oſtenditur. deinde contumacium & contemptorum quorundam hominum , maximè autem principum (qui alijs ſcelerum & impietatis auctores fuerant) captiuitas ſpectanda certis imaginibus Vati offertur. qua occaſione Amaſias ſacerdos Bethel Vatem,ne prophetaret,prohibere conatus eſt;cuius impetum maxima fortitudine Vates excipit,& domeſticæ calamitatis prænuntiatione infringit,atque ita conſtanter & intrepidè impoſitam ſibi à Deo perſonam pro dignitate agit, vt grauiſſimum etiam omnium viſum ſibi oſtenſum exponat ; quo integram ac plenam totius Iſraëlis abductionem præcantat : atque in eodem ſermone ſuæ ætatis hominum mores impuros & ſceleratos acriter reprehendit, quibus ob eam rem, & quòd meliora ſuadentibus vatibus audire non placuerit,adeo dura tempora inſtare dicit,vt nõ ſolùm cæteris commodis omnibus,ſed, quod grauiſſimum omnium eſt,omni diuini ſermonis commoditate, & vſu carendum ſit. Vbi autem in his quæ ad Iſraëlem pertinebant,ſuo officio abundè ſatisfecerit,ad Iudaicam exciſionem & captiuitatem prædicendam atque affirmandam digreditur. In ipſa autẽ totius ſermonis peroratione,diuinam naturam immutabilem omnino,& ſimpliciſſimam, ſuique ſemper ſimillimam eſſe confirmat : quæ ſuſceptum de ornanda gente aliqua conſilium, non propterea abijcere ſoleat, quòd varij,inconſtantiſq. ingenij atque ſtudij ſit,ſed quòd gens ipſa ſuis ſceleribus, & impietate, tanto ſe honore reddat indigniſſimam. Itaque ſi qua calamitas,ſi qua miſeria,ſi qua omnino infelicitas florentibus & felicibus olim rebus publicis inciderit , in ijs ipſis earum malorum culpam omnem reſidere neceſſe eſt, qui Iudicem Deum, quàm miſericordem experiri maluerunt. Iudicium autem (vt ex lege docemur) Dei eſt.

CAPVT VII.

HÆC *oſtendit mihi Deus, & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris, & ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.*

TRIA publica calamitatum temporalium genera eſſe, quibus populos ſcelere & impietate obnoxios Deus afficere ſoleat , in ſuperioribus docuimus, cùm illum

Supra cap.4. interpretaremur locum: Audite hoc vaccæ pingues,&c.Eas autem eſſe famem,peſtem, & gladium;qui Dei exercitus à vatibus dicuntur,quòd præter alia quæ immittere in orbem poteſt,his plerumque ad publicas vlciſcendas iniurias vti conſueuerit. Atqui horum generum Dauid regi optio data eſt; vt quod minus graue exiſtimaret,id eligeret:

2.Sam.24. " Aut ſeptem annis veniet fames in terra tua; aut tribus mēſibus fugies aduerſarios tuos, " & illi te perſequentur; aut certè tribus diebus erit peſtilentia in terra tua. Nunc ergo delibera, & vide quem reſpondeam ei, qui miſit me,ſermonem. Igitur præuidet Vates tria hæc calamitatum genera Iſraëlitis deſuper imminere, ante vltimam per Aſſyrios euerſionem, niſi ab eis oratione & prece tantum malum auertatur: ne populus ſcilicet omnibus his ærumnis fractus,ad deploratam internecionis miſeriam perueniret.

Quoniam verò,fames non vno, ſed pluribus accidit modis; aut enim hoſtili populatione, aut pluuiarum defectu,aut vredine,rubigine,locuſta, aliiſque agrorum peſtibus: quibus omnibus modis eos afficiendos ſuperius prædixerat, totum genus hoc, quibuſcunque modis id eſſet, primo loco ſignificauit: [*Hæc oſtendit mihi Dominus: & ecce fictor locuſtæ in principio germinantium ſerotini imbris.*] Quod verbum hoc in loco *locuſtæ* nomine ab interpretibus redditum eſt,id verbum Hebraicè eſt GOBEI: quod ſi ex Hebrææ linguæ ratione vertēdum eſt,vel eleuatores,vel exactores ſignificabit. Namque GABAH verbum,extollere,exaltare,atque etiam debitum exigere ſignificat. Neque verò inficias ibimus ſimilem huic vocem *Gobai*, locuſtam ſignificare; verùm id nomen in ea ſignificatione non Hebraicum,ſed Aramæum eſt: cuius vſus Vati Hebræo paſtori cætera omnia Hebraicè apud Hebræos locuto ſuperuacuus fuiſſet,cùm illi nomen ARBE, quod Locuſtam ſua lingua ſignificat,familiariſſimum eſſet,quod etiam idem ipſe in ſuperioribus ſermonibus vſurpauerat. Igitur vocem ipſam, non vt Chaldæa,ſed vt Hebræa eſt, ex ſua propria ratione,atque ex re,de qua ſermo eſt, interpretati, ſic vertimus clarius: [*Sic oſtendit mihi Dominus,& ecce fingens exactores.*] Quibus vocabulum *Locuſtæ* magis probabitur, metaphoricῶs definiendum fuerit, vt:

Horat. in arte. *Non miſſura cutem niſi plena cruoris hirudo.* Hanc rem viſione ſibi acceptā Vates confirmat: namq. hoc vaticinandi modo vſum fuiſſe in ipſo totius operis initio docuimus. Fictorem verò exactorū ſibi viſum eſſe,quòd Deus famē terris inducere parās, non vnū, ſed plures exactores,quibus ea res expediretur,crearet. Famē autē ex hoſtili incurſione, ex aquarū penuria,ex inſectorū vaſtatione (vt bruchi,vt locuſtarum) atq. ex vredine & rubigine euenire iā docuimus. Huiuſmodi autē exactores parabat Deus,idq. eo anni tempore, quo tota agrorū ſpes aut cōfirmari,aut peruerti ſolet. [*In principio germinantiū ſerotini*

Ioël. *imbris*,Hebraicè eſt, *In principio aſcēdere ſerotini.*] Duo Iſraëliticæ terræ oportuniſſima pluuiarū tēpora fuiſſe iā aliàs docuimus; Alterū temporaneum ſiue inebriās;alterū ſerotinū dictū:quibus tēporibus diuino beneficio illi regioni certiſſimis,anni, annonæq. paratur

Ierem.5. fertilitas,ſicut ſcriptū eſt: " Et nō dixerūt metuamus Dominū, qui dat nobis pluuiā temporaneā & ſerotinā in tēpore ſuo,plenitudinē annuę meſſis cuſtodientē nobis,&c " Ex his autē altera inebriat terrā, & germinare eā facit, vt ait Iſaias; altera verò ſegetē herbā in culmū cōfirmat,& percipiendi fructus rationē cōponit. Turgeſcūt enim eius pluuiæ virtute ſata,& ſemina ferenda cōcupiunt;quæ ante hac ſi depaſta,aut aliquo alio caſu præciſa ſint,aliquam tamen;ſi verò poſthac, nullā ſui ſpem relinquunt. Hoc igitur tempore cùm iam ſerotino imbre aſcenderant, & creuerant, cùm iam aſſurgerent culmo, exactores creati ſunt, qui publicam à populo penſionem ob ſcelera exigerent;atque eo grauiorem,quòd importuniori tēpore, & exhauſtis intolerabili regum tributo populis ſoluenda ſit: Namque illa tempeſtate grauiſſ. atque intolerabilia tributa vel publicæ defenſionis nomine,vel vrbiū muniendarū cauſa, vel inſatiabili quadā auaritia,vt fit,reges

Catanæus Senenſis de Architect. Veget. de re milit. à populo exigebāt; idq. paulò ante ſerotini imbris tēpus,quod vernū tempus & ad ædificandum,& ad bellū gerendū plurimas & maximas commoditates continere credatur. Quamobrē præter annua vectigalia & tributa,quæcunq. aut bellorum, aut operum publicorum nomine exactiones fiunt,inſtāte vere iniri ſolent. Atq. huiuſmodi acerbas exactiones eo tēpore factas,tonſionē regiam Vates noſter nominat. Nam quemadmodum greges quicquid lanæ & velleris toto anno aluerint,ineunte vere deponere coguntur (id autē aduentantis caloris ſpe,& nouarū herbarū vſu permiſſo,vtcunq. ferendum eſt) Sic

Ezech.45. etiam eadē lege quicquid ex totius anni labore & induſtria populo parcenti ſuperfuerit,

id totum

id totũ nouis exactionibus aufertur,ſicut ſcriptũ eſt· Laccomedebatis,& lanis operiebamini,&c. Quòd ſi poſt tot , tamq. acerbas exactiones aliqua futuri anni fertilitatis ſupereſſet ſpes,qua vitæ ſibi ſecuritatẽ promittere populus poſſet,tametſi grauiſſimũ id & moleſtiſſimum foret, eadẽ certè ſpe ferẽdum ; quòd agrorum vbertas, & annonæ certa facultas vitam,ſi non nimis ſuauiter,at certè frugaliter propagari poſſe promitteret. Sed tamen omnem huiuſmodi facultatem,atque ſpem omnem populo præciſum iri,diuino ſpiritu auctus Vates viderat ; quemadmodum poſtquam regiis tributis & exactionibus quicquid pecuniæ domi foret ablatũ fuiſſet , noui exactores accederent , à quibus quicquid in agris ſupererat futuræ ſpei eriperetur: ita vt nihil neque domi , neque foris eſſet reliquum quo vita conſeruari propagarique poſſet. [*Et ecce ſerotinus poſt tonſionem regis.*] vt paſtorum & gregis nomine, reges, principes,atque populos intelligimus ; ſic quæ ad hæc nomina verba referri poſſunt, ad eandem ſimilitudinem transferimus ; vt paſcere, regere, & gubernare: tondere,mulgere,tributis & exactionibus afficere interpretemur, Nahum 1.
vt illud apud Nahum: Si perfecti fuerint: & ita plures, ſic quoque attondentur . Oportunitatem igitur extremæ exactionis quam Deus parabat, tempore ſerotini germinis, hoc eſt,tempore quo iam herba in culmum aſſurgebat,futuram Vates vidit: ſerotinum verò poſt tonſionem regiam,poſt cõpletas regias exactiones eſſe declarauit. Quàm verò afflictæ, quamque penè ad internecionem vſque perditæ Iſraëliticæ res, illis tantis calamitatibus futuræ eſſent, præuidens Vates , ſummo ſtudio & ſupplici oratione diuinam iram placandam curat ; ne tanto, tamque acerbo malo populus ille funditus pereat.

Et factum eſt cùm conſummaſſet comedere herbam terræ, dixi; Domine Deus propitius eſto obſecro: Quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt?

Quàm bene meriti de populis vates, & ſancti homines ſint,tum ex multis aliis,tum ex hoc loco docemur: qui cùm ſcelerum & impietatis expertes ſint,in perículoſo & calamitoſo reipublicæ tempore ,cæteris omnibus negligẽtibus, ipſi vehementer ſunt ſoliciti: & quanto ſtudio fieri ab ipſis præſtarique poſſit , placando numini maloque auertendo,aut etiam minuendo dant operam . Quòd ſi certa & fixa omnino ſententia eſt, tamen vt reſtituantur res,Deum multis & pientiſſimis precibus exorát. Accidit,inquit, vt cum viſione herbam omnem,omnemque agrorum ſpem conſumptam eſſe cognoſcerem,maxima cura & metu angerer,ne Iacobi res ſic funditus vna illa calamitate euerterentur; vt nulla reliqua de cætero ſpes eſſet,poſſe amplius illum populum conſiſtere, aut venturi tandem hoſtis impetum, quo minus funditus perderentur, ſuſtinere. [*Et dixi; Domine Deus propitius eſto obſecro.*] Hæc duo nomina in hominum ſupplicibus erga Deum precationibus ſolenni vſu vſurpari à ſacris auctoribus videmus,*Domine Deus* : alrum ad virtutem & poteſtatem ; alterum verò ad miſericordiam pertinet : atque hoc poſterius , nomen illud ineffabile eſt ; cuius rationem indicare ſæpius , explicare verò nunquam ſatis poſſumus . Sic enim Abraham Deum appellabat : Domine Deus quid dabis mihi, & cæt. [*Propitius eſto obſecro.*] Eadem breui quidem, ſed fidei & pietatis ſig- Geneſ. 15.
nificationibus inſigni oratione vſus eſt,qua olim Moſes Deum in Iſraëlitas iratum exorauerat,atq. equidem illud breue verbum propitiare , à pio & fideli Dei miniſtro dictũ, magnum quoddam momentum ad Deum exorandum habere arbitror,ſi ſtudioſè atq. ſumma cum dicentis fide vſurpatum ſit : Etenim neſcio quo modo diuinam miſericordiam, ad quam verbum illud proprius pertinet,vt ſui ipſius meminerit excitare;atq. ad ſeſe publicè oſtendendam incitare videtur: cuius rei illuſtriſſima exempla ſacras hiſtorias,arcanaq.ſcripta legentibus paſſim occurrunt. Propitiare obſecro, inquit Moſes, Num. 14.
peccato populi huius,ſecundum magnitudinem miſericordiæ tuæ,ſicut propitius fuiſti "
egredientibus de Ægypto vſq. ad locũ iſtum. Dixitq. Dominus: Propitiatus ſum ſicut "
dixiſti. Atque adeo hanc præſtantiſſimam admirandamque Dei virtutem Pſaltes in ſuas partes vocabat , quod eam & diuinæ naturæ propriam & imprimis commodam Pſalm. 130.
eſſe fide intelligeret : Quia apud te, inquit, propitiatio eſt . & alio in loco : Quo- Pſalm. 86.
niam tu Domine bonus & propitiator, & cæt. Maxima igitur cura , & publicæ rei ſolicitudine vrgebatur Amos,cùm hanc breuiſſimam apud Deum haberet orationem , atque ad diuinæ miſericordiæ permouenda viſcera Iſraëlitarum ſtatum , ex ampliſſimo in infimum redactum oſtenderet : cui rei ægrotæ ac penè deſperatæ nullum præter

diuinum tantum remedium atque alleuamẽtum inueniri poterat: Neque enim ab eorum regibus qui incommodo potius ipſis fuerant, neque à Iudæis fratribus, quos prǽterquam quòd ſua etiam maneret miſeria, inuidos & infenſos illis eſſe perſpexerat: neq. ab ipſomet Iſraële vllam ſpem eſſe intelligebat, quando is non iam Iſraëlis dignitatem amplius retineret, ſed ad Iacobi humilitatem atque imbecillitatem fuiſſet redactus: ex quo loco ad aliquam ſpem vocari non niſi diuino beneficio poterat. [*Quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt.*] Suſcitare iacentem, erigere atque ſtatuere eſt, vbicunque hoc verbum tranſitiuè vſurpatur, vt illud: Quis ſuſcitauit omnes terminos terræ? Et ſuſcitauit Moſes tabernaculum: & ſuſcitauit columnas eius. Quis ergo ſuſcitabit, non rex, non fratres, non vicini, non Iacob ipſe ſe ſuſcitare poteſt. Quoniam ex quo Iſraëlitica dignitate depoſita ad Iacobi humilitatem redactus eſt, niſi tu fueris miſertus, nihil eſt quod ipſe ſibi de ſe promittere aut ſperare poſſit: quemadmodum paruulus infans matris aut nutricis cura deſtitutus, omnia timere atque obire pericula poteſt; ſibi ipſi cauere & conſulere non poteſt. Id quod idem ipſe Iacob olim antequam Iſraëlis nomen atque dignitatem te auctore obtineret, de ſua humilitate, deq. tua benignitate profeſſus eſt: Minor ſum cũctis miſerationibus tuis, & veritate tua quã expleuiſti ſeruo tuo. Quo in loco eadem vox nomen *Katan*, quæ hic ab Amoſo vſurpata eſt. Qui quòd nullis humanis artibus, officiis, aut virtutibus præſtari poſſe intellexerat, ad diuinam miſericordiã ferendũ putauit. Neq. id fruſtra expertus eſt: namq. ſupplicem deprecationem atq. pientiſſima vota euentu ipſo vtilia eſſe probabit.

(Marg.: Prouerb. 30. — Exod. 40. — Geneſ. 32. — קָטֹן)

Miſertus eſt Dominus ſuper hoc: non erit dicit Dominus Deus.

NON vanas aut inutiles piorũ hominum de aliorũ etiam hominum rebus & ſalute apud Deum preces eſſe, nemo qui hunc & alia innumera omniũ diuinorũ librorũ loca conſiderauerit, niſi planè cæcus eſt, nõ peruidet: Tantũ enim Vatis huius ſtudioſam orationẽ valuiſſe intelligimus, vt Deum extremam famis miſeriã Iſraëlitis moliturum, qua in id diſcrimẽ adduci illi poterant, vel vt funditus perirẽt, vel vt omnino debilitarentur, tamẽ ad clementiã, & mitiorẽ cogitationẽ & curationẽ, penè dicã, coëgerit. [*Miſertus eſt Dominus ſuper hoc.* Hebraicè eſt: *Et pœnituit Dominũ ſuper hoc,*] ſicut ſcriptum eſt: Agam & ego pœnitentiã ſuper malũ quod cogito facere populo huic. qua de re plura apud Ioëlẽ dicta nobis ſunt, dum illum locum exponeremus: Præſtabilis ſuper malitia. Super hoc autẽ Deum pœnituiſſe Vates ait: nempe ne Iacobi res ita vexarentur, vt omni etiã ſalutis ſpe eſſent deſtitutæ. [*Non erit dicit Dominus,*] apud quem propitiatio eſt. atque adeo primam hanc calamitatẽ non ad internecionẽ, ſed ad correctionẽ potius referendã ſibi fore recipit Deus: quã ſi reſipiſcere, ſibiq. proſpicere neglexiſſent, alia rurſus ſecunda, atq. eadẽ grauiori, afficiendi erant. nam cùm in agris, ſegetibusq. vaſtandis clementem ſe Deus hactenus præbuerit, vt non tantùm exactores illi abſumerent, quantum viſione prius Vates intellexerat; vt ipſe dixit: [*Et factum eſt cùm conſummaſſet comedere herbam terræ; & dixi, &c.*] Nunc illo modo, atq. illa prima plaga accepta, tamen non ſentientibus, grauiorẽ alteram eſſe infligendam videt: quã tamen & ipſe ardenti ſtudio, & oratione non exitialem fore impetrauit.

(Marg.: Ierem. 18. — Ioël. 2.)

Hæc oſtendit mihi Dominus Deus: & ecce vocabat iudicium ad ignem Dominus Deus: & deuorauit abyſſum multam, & comedit ſimul partem.

IN eos quos primi exercitus vim atq. impetum diuinæ miſericordiæ ope euaſiſſe cognouerat, neq. tamen ob id ad frugẽ reſtitutos intellexerat, nunc ſecundo Dei exercitu inuadẽdum eſſe præuidet, hoc eſt vaſtitate, peſtilentiaq. grauiſſima; cuius tanta vis eſſe ſolet, vt quoſcunq. attigerit, breuiſſimè atq. acerbiſſimè conficiat. Quamobrẽ id malũ cũ celerrimo atq. efficaciſſimo igni confertur. [*Hæc oſtendit,* Hebraica lingua hoc modo enũtiat: *Sic videre me fecit,*] Primum vt prophetiæ genus ſignificaret, quo ipſe actus hæc prouideret; nempe rei ante oculos repræſentatione, quali genere ille Elizei Vatis miniſter quondam actus eſt, cùm tot propugnatorum myriades præceptoris ſui tuendi cauſa miſſas, apertis oculis, & pluſquã mortale intuentibus, vibebat: & deinde vt oblatũ ſibi viſum & ſpectrum referret, addit: [*Et ecce vocans ad iurgium.*] Nam vocabulũ RIB, pro quo nonnunquam iudicium vulgatæ editionis interpres vertit, iurgium propriè atque rixã ſignificare in Habbakuq commẽtariis docuimus: aliud enim nomẽ eſt MISPAT, quod

(Marg.: 2. Regum — רִב)

quod etiam iudicium verti ſolet; nos ius, æquitatem, & à ratione profectum iudiciũ exponimus: cùm iurgium iræ impulſu ſæpè exiſtat: cuius perturbationis vitium quanquã Deo veriſſimè negemus, nomen tamen, atque eam, quæ ſine vitio eſſe poteſt vim plane concedimus. [*Ecce.*] Verbum hoc rem grauem, atque attentione excipiendã plerumq. indicat. [*Et ecce vocans ad iudicium.*] Angelum miniſtrum aliquem cui datum eſt nocere terræ & mari, Amoſo oſtenſum intelligere licebit, vt non ipſe Deus, ſed Dei auctoritate ſpiritus aliquis eſſet, per quem id expediretur. namque ipſa orationis ſimplicitas Deum oſtenſorem & iudicem, cæterum alium quempiam rei miniſtrum fuiſſe ſignificare videtur: quo etiam dicendi modo Vates in ſuperiore viſione eſt vſus. Nam quod ſtatim ſubiungit, *Dominus Deus*, non tantum eò pertinere videtur vt Deum ipſum miniſtrũ, quàm vt auctorem rei eſſe affirmet, cuius cõſilio & voluntate hæc fiant; Namq. hæc omnia antiquis patribus, ac vatibus per angelos expedita fuiſſe, Diui Pauli auctoritate accepimus. Multifariam multiſque modis, inquit, olim Deus loquens patribus in prophetis, &c. & paulò inferiùs: Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo firmus factus eſt, &c. Hoc verò iurgiũ quàm graue, quibuſq. potiſſimũ pararetur, vno verbo explicuit Vates, [*Ad ignem*, Hebraicè, *in igne.*] Nõ puram ignis naturam, qualem Sodomis immiſſam fuiſſe legimus; ſed, quam ſecundum Dei ſatellitũ exercitum eſſe iam definiuimus, peſtilentiam: cui vt ignis celerrima atque efficaciſſima vis ineſt: ſic etiam nomen ipſum aptiſſime conuenit; atque in eadem ſignificatione, ſimiliq́ue omnino ratione (vbi peſtis graſſaretur) à Moſe vſurparur. Quod cũ audiſſet Dominus, iratus eſt, & accẽſus in eos ignis Domini deuorauit caſtrorum partem. Qui locus iiſdem penè verbis eiuſdem omnino ſententiæ cum hoc Amoſi eſt, atque in illo eodem numerorum capite ad finem, quo pacto ignis ratio intelligenda ſit, explicatur. Et ecce, inquit, furor Domini concitatus in populum, percuſſit eum plaga magna nimis; nam caſtrorum non exigua pars eo peſtilentiæ igne fuerat cõſumpta: atque eum locum quo hac plaga affecti ſunt, funeſto nomine notatum eſſe legimus, appellatumq́ue Sepulchra concupiſcentiæ. Atque adeo tota caſtra ignis illius vis incendebat, niſi Moſis precibus repreſſa extinctaque fuiſſet. Propterea ignẽ Domini in illo loco legimus, quod maximũ & vehemẽtiſſimũ maximeq; efficaciæ eſſe intelligamus; cui nullũ humanũ præſidium adhiberi poſſit: etenim quæ à Deo certo iudicio immittũtur calamitates, illæ naturæ vi mederi non poſſunt omnino; ſicut ſcriptum eſt: Ego occidam, ego viuere faciam; percutiam, et ego ſanabo, & non eſt qui de manu mea poſſit eripere. Eodem etiam aut ſimili certè modo malum Iſraelitis præuidebat Amos, quod ipſe ſupplici prece auertendũ, vel ſaltẽ minuendũ curat. Nãque maximã ignis vim incenſam conſpexerat, adeo vt primo mare ipſum magnũ, quod vocant, conſumeret: deinde in terras inuadens Iſraëlitarum reliquias exuſſerit, nulla niſi tantũ diuini remedij relicta ſpe. [*Et deuorauit abyſſum magnam, et comedit ſimul partem.*] Peſtis naturam quandam igneam eſſe, et medicorum antiquiſſimi tradiderunt, & nobiliſſimi etiã Poëtarum ſuis depinxere carminibus. Namque eiuſmodi publicos morbos ab Apolline irato immiſſos, canere conſueuerunt: hoc eſt ab ignea Solis natura, quæ immodico nonnunquam calore aërem corrumpat, atq. animalium corpora ad interitum vſque perturbet. Atque illud huic rei argumento eſt, quod hi morbi vere & æſtate plerumque ſæuire, hyeme vero ſedari ſopiriq́ue ſoleant. Quamuis autem peſtis, quæ proprie à medicis definitur, humida et calida cauſa corpora hominũ corrumpenti, fieri plerumque ſoleat; atque hæc plurimos interimat; tamen quę diuinitus immittuntur ad iurgium mala, diſſimili cauſa, ſimili omnino efficientia, & celeriori, multo eſſe ſolent. Grauiſſima enim aliquando febris & feruentiſſima immittitur, qua breui ſpatio corpora velut igne incenſa pereũt. cuiuſmodi illud in deſerto malum fuit, & hoc quod à Vate nunc deſcribitur. Igitur quæ ſecũdum naturam remedia atque alleuamenta inueniri huic morbo poſſunt; ea humido & frigido temperamento prædita eſſe oportet. Febris enim ardens intus atque extra refrigeranda, & ſorbitiones frigidiſſimas atque frequentes petit, ait Hippocrates: quæ ſi nulla tanta tamque efficacia fuerint quæ morbi vim ſuſtinere, nedum vincere poſſent; ea omnia vana, et perinde atque ſi nulla eſſent, iudicanda ſunt. Cùm verò huiuſmodi inſuperabiles vires morbis ineſſe medici intellexêre, iuriſiurandi etiam ſacramento à curatione abſtinent: quòd ſi commune id malum & publicum ſit ad diuinam potius voluntatem, quàm ad naturæ rationem

Apoc.

Hebr. 1.

Num. 11.

Ita Hippocr. in Epidimicis primo vbi peſtilentis & acutis febris mentio eſt, ſic ait: πυρεκαλές. i. ignis apprehendens.

Deut. 32. Cant. Moſe.

Homer. Iliad lib. 1.

Hippoc. lib. 2. de morbis. Et lib. de affectionibus: & 4. acut. feb.

Hippocratis iuſiurãdum.

Seneca lib. de natural. quæſtionib. Geneſ.7. Numer.11.

tionem referre ſolent. Vt autem huiuſmodi inſuperabilē peſtilentiā ſignificaret Amos, omnem primum remediorū ſpem præciſam, ademptamque eſſe oſtendit. Namque totius humoris et frigoris fontem ipſum atque caput abſumptum principio fuiſſe ait, nedum cætera omnia humida & frigida facillime vinci, conſumique poſſe putandum eſt. [*Et deuorauit abyſſum multam*, Hebraicè eſt, *abyſſum magnam.*] Eſtque maris periphraſis, vnde omnium fontium, & fluuiorum, totiuſque naturalis aquarum copiæ origo eſt. Namque ſic in ſacra philoſophia edocti ſumus: Anno ſexcenteſimo vitæ Noē, menſe ſecundo, ſeptimo decimo die menſis rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ. vbi verò in ipſa remedia primum impetum peſtillentia feciſſet, in partem deinde hominū inuadere & ſęuire cœpit, omnem illam gētem confectura, niſi Vates clemētem à Deo caſtigationem impetraſſet. [*Et comedit ſimul partem.*] Non agri partem igni crematam, ſed gentis partem peſte conſumptam interpretamur: namque de ſimili re eadem omnino oratio cum illa eſt, quam ex Numerorum libro retulimus: & deuorauit caſtrorum partem. Ita partem Ioſephi reliquias vates nominat peſtilentiæ incendio deuorandas: ſicut etiam Hoſſeas dixerat, & nunc comedet ignis partes eorum. Huius extremi mali metu ſolicitus Vates ad illuſtres illas prophetici officij partes animū ſtudiūque ſuū conuertit, quæ humanarū rerum procuratio eſt: hanc verò ſupplicibus precibus exequitur.

Et dixi: Domine Deus quieſce obſecro; quis ſuſcitabit Iacob, quia paruulus eſt? Miſertus eſt Dominus ſuper hoc, ſed & iſtud non erit dicit Dominus Deus.

Numer. 12. Pſalm.144. Roman.2.

ET ſtudium ſuum erga publicam rem, & diuinæ miſericordiæ magnitudinem hac orationis & precum repetitione Vates probat, de qua breuiter quæ dici nobis potuêre, dicta ſunt. Sed illud verbum nouum eſt, *quieſce obſecro*; quod propriam ſibi vendicat conſiderationē: Nam de diuina miſericordia & prompta ad clementiam voluntate, certior iam ſeperiori exēplo, atq. oratione factus, cōfirmato animo familiarius etiā agit, atq. inceptæ iā caſtigationi ne illa ad exitiū vſq. producatur intercedit. *Quieſce obſecro*: deſiſte. inquit, obſecro: namq. huius ſignificationis verbum Hebraicè eſt. Mirum dictu quāta fiducia, quantaq. familiaritate ſanctiſſ. viri fide & charitate firmati, cum Deo de aliena ſalute agant. Sic Moſes breuiſſima oratione, & fidentiſſima etiam voce ſorori lepra diuinitus tactę reſtitutionem impetrauit, Et clamauit Moſes ad Dominū dicēs: Deus ſana eam. [*Et iam hoc non erit dixit Dominus Deus.*] Tantū ardēs, & charitate incenſa, fideq. armata, piorū hominū oratio apud Deū valet: Miſeratorē, & miſericordē, patientē, & multū miſericordē. Qui ſua illa inenarrabili clemētia ſceleratos & peccatores homines ad pœnitentiā prouocat, miſerturus omnino, atq. benigniſſ. excepturus, niſi illi tanta diuina patientia abuſi, theſaurizauerint ſibi iram in diē iræ, & reuelationis iuſti iudicij Dei; qui reddet vnicuiq. iuxta opera ſua. Ita adeo Vates noſter Deū quāuis iratū, quāuis rem iam igne, & humanis artibus inextinguibili incendio agentē, tamen vt modū ei caſtigationi ſtatuat, exorat. Sed tertio etiam viſu edoctus, Iſraëlitici populi ſuperbiam, ac non ferendam contumaciam intelligit primū; & tertiā ex ea re paratam illis calamitatē, à tertio illo conſueto Dei exercitu; hoc eſt, à gladio & bello præuidet: atq. hæc omnia malorum initia eſſe, ſed nondum ſtatim finem. Nam nec fame, nec peſte, neque gladio conſumptos, ſed caſtigatos, correctoſq. Deus voluit; ſi quo modo ad ſeſe illi, ad mentem, atque ad bonam frugem reſtituerentur, antequam extrema illa tandem contumacibus & obdurato animo perſeuerantibus futura captiuitate penitus eſſent euertendi.

Hæc oſtendit mihi Dominus Deus, & ecce Dominus ſtans ſuper murum litum, & in manu eius trulla cæmentarij. Et dixit Dominus ad me, quid tu vides Amos? & dixi, trullam cæmentarij. Et dixit Dominus, ecce ego ponā trullam in medio populi mei Iſraël, non adijciam vltra ſuperinducere eum.

INSIGNES illas ſtrages quas diuino conſilio Phul Aſſyriorū rex, & Theglath Pelaſſer in Iſraëlitarū tribubus aliquot, & partibus edidêre, tertia hac viſione Vates præuidit: quorū alter quæcunq. vltra Iordanē erant: alter verò quæ ad Zabulonem & Nephthalim pertinebāt, omnia vaſtauit. atq. adeo hanc rem non aperta adeo & manifeſta ratione, ita vt gerenda erat, ſed arcana magis imagine intuitus eſt: Namque exactorum ingens copia, quam creari viderat, & maxima etiam ignis vis, quam conſpexerat, ipſæ

ſtatim

ſtatim quamobrem pararentur indicauerant. Altera enim natura herbam omnem,atque omnem adeo agrorum & ſegetum commoditatẽ & ſpem ablatura erat: altera verò remedia primum ipſa,deinde & homines oppreſſiſſe viſa eſt; atque vtraque quidem res iratum Deũ & corripientẽ vel obiurgantẽ potius oſtẽdebat. Nunc verò res ipſa obſcuriori,& arcanæ magis imagine portenditur: & diuini iudicij æquitas apertius declaratur. [*Stans ſuper murum litum;* Hebraicè eſt, *Super murum perpendiculi;*] murũ ad amuſſim extructum ſignificat,cuius examinator & probator Deus ipſe eſſet.atq. hac quidẽ imagine populũ Iſraëliticum,ciuitatemq. ſuã omnibus iuſtitiæ, æquitatis & virtutis rationibus à ſe inſtitutã fuiſſe Deus declarabat, ſed tamẽ ea Reſpublica quæ religionis veræ ac ſanctæ auſpiciis cõſtituta fuerat,iiſdẽ ſublatis peruerſa eſt: quod quidem huiuſmodi oratione Iſaias notauerat: Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij;iuſtitia habitauit in ea,nunc autẽ homicidę. Isai.1. Hoc Vates ille pluribus etiam & grauioribus perſequitur;quæ ſi legantur,huic explicando loco apprimè fuerint oportuna. Igitur ſimili trutinæ examine in iudicãdo populo Deũ vſurum Vates videbat,atq. in eodem populo inſtituẽdo fuerat quondã vſus. Hoc eſt quod ait: *Et in manu eius trulla cæmentarij.* Perpendiculũ ſignificare voluit hæc trãſlatio: namq. in ſuperiori parte vbi nos explicuimus murũ perpendiculi,atq. in hoc etiã loco,eadem Hebraica vox *Anach* eſt,quę Hebraicè אנך & Arabice ſtannum ſignificat, ex qua materia,aut etiam plumbea ædificatoribus perpendicula,(quibus murorum rectitudo probari ſolet,) parantur.atque adeo hoc ſigno rem omnem diuinum ad iudicium reuocandam iam eſſe Vates edoctus eſt: Nam perpendiculum vt trutina,regula & amuſſis,atque huius generis quæcunque ſunt,iudiciũ, æquitatem,atque iuſtitię ſeueritatem referunt. Neque id apud noſtros ſolùm,ſed apud exteros etiam auctores paſſim obſeruare eſt. Qua de re quæ diuerſis partibus ad vnum genus omnis reducitur,nos aliàs Deo duce proprio opere pluribus agemus. Hunc adeò locũ Chaldaicè ſic verſum legimus: [*Ecce Dominus ſtans ſuper murum iudicij, et coram ipſo iudicium erat.*] Quoniã vtrumq. eorũ ſpectrorũ quę antehac Vati fuerant oſtenſa,non tam ſigno aliquo,quàm ſimplici rei prout gerenda erãt imagine,propoſitũ ante oculos fuit: propterea nulla oſtentis addita interrogatio eſt. Nunc verò quoniã nõ manifeſtum aliquod ſpectaculũ,ſed agendæ ratio rei,& modus ſignificatus eſt;nẽpe perpendiculũ;murus,& examinator oſtenſus,opus fuit vt Vates interrogaretur, num quod ſibi oſtẽderetur,intelligeret? [*Et dixit Dominus ad me: quid tu vides Amos? et dixi trullã cæmentarij.*] Etenim hoc modo cum ſacris vatibus Deũ agere conſueuiſſe,pluribus exemplis apud Danielẽ, atque alios,& in Apocalypſis libro obſeruauimus: vt quæ manifeſta, intellectuq. facilia ſunt,oſtendantur tantũ: quæ verò obſcuriora quadã figura proponuntur, ea interrogationibus,cõſultationibusq́,atq́. etiã interpretationibus ſpectatori Vati exponãtur. Præterea etiã cùm ſuperiores duæ viſiones diuinã irã atque obiurgationẽ præferrent,quibus extrema ferè populo calamitas ad internecionẽ vſque parãda eſſet,nulla interrogatione opus eſſe videbatur: neque enim qui irati nimium ſunt, de eo quod iis quibus infenſi ſunt afferre cogitant malo,inquirendum,conſultandumque eſſe putant. Nam ſi de illis rebus ingenti videlicet famẽ & peſtilentia interrogatus eſſet Amos, protinus duriſſimũ & grauiſſimum,atque omnibus modis,omni ſtudio & cura deprecandum malum videri ſibi reſpondiſſet;id quod nec rogatus,aut conſultus,tamẽ reſpõdit: & quis, inquit, ſuſcitabit Iacob,quia paruulus eſt? Verùm enimuero cum non integram & extremam populi totius perniciem; ſed certarũ partium & tribuũ abductionem, eamq. non irati, atque vltoris Dei,ſed integerrimi atque æquiſſimi iudicis ſententia paratam,tertio hoc ſpectro videret,cõmodè rogatus æquitatẽ ſibi agnoſci reſpõdit, nec tam iuſtè atq. æquè ſentẽtiæ intercedendũ fore exiſtimauit. [*Quid tu vides Amòs?*] Appellãdo Vatis nomine illius etiã ſentẽtiã rogare viſus eſt. Quidnã hoc,inquit,tibi videtur Amos? Nihil ęquius, nihil clemẽtius eo iudice inueniri,aut predicari poteſt,qui de eo quod exercere paret iudicio,pientiſſimi ac ſimpliciſſimi viri, atq. ardẽtiſſimo in populi ſalutẽ ſtudio flagrãtis, cenſurã petat;eidemq. ſuã omnino ſententiam probet;quem de rei periculo minuendo ſolicitum eſſe intellexit. [*Et dixi trullam cæmẽtarij.*] Summã,ait,ęquitatem ego cognoſco cuius rationibus vt nõ aſſentiar,nulla omnino re adduci poſſum. Quo in loco illud obſeruatione dignũ eſt,iratũ Deũ,atque obiurgare grauius etiam parantẽ; quo minus extremam in populos effundat iram; ſupplicibus tamen precibus adiri fas eſſe, & ſanctè

atque legitimè placari poſſe: eundem verò cùm ad iudicium atque æquitatem populorum cauſas reuocare inſtituit, iudicemq. agere cogitat, quo minus officio ſatisfaciat ſuo aut impediri, aut precibus detineri non poſſe, tantumq. illud præſtari, vt exercendi à ſe iudicij rationem hominibus ipſis, qui intercedere ſtuduerint, probandá, examinadamq; permittat. Ita adeo fieri interdum, vt quibus grauius malum inſtás deprecari, atq. auertere licuerit, leuius etiam aliquod auertendum procurare, integrum non ſit: quam rem Deus ipſe apud Vatem hac oratione declarat. [*Ecce ego ponam trullam in medio populi mei Iſraël: & non adijciam vltra ſuper inducere eum.*] Non extremam aliquam cladem ſibi irato in omnes parari, ſed pœnas tamē & ſupplicia, eaq. recto atque integro iudicio in quoſdam decerni, ait, qui primi omnium producēdi erunt, ſeueri etiam iudicij exemplo cæteris futuri. Atque adeo hanc ſententiam certam definitamque ſibi eſſe, ideoque minimè reſcindendam: ſatis enim fuerit ſemel atq. iterum extrema omnia comminatum, tamen Vatis precibus atque interceſſione ceſſiſſe: nunc verò populo neque tantis malis perterrito, neque tanta clementia ab impietatis conſuetudine reuocato, cùm fortunarū penè omnium, tum multorum capitū ab hoſtibus abducendorū mulctá eſſe irrogandá. [*Ponam trullam in medio.*] Verbum *in medio*, nō omnibus, ſed certis quibuſdá gladiū captiuitatemq. parari ſignificat, quo etiá modo in ſuperioribus dixerat: & ſubuertá in vobis.

ſupra. [*Et non adijciam vltra ſuper inducere eum*, Hebraicè, *tranſire illi.*] Id quod Latinus dicit omittere, aut miſſum facere. Atque aliàs in ſacris libris, diſſimulare propter pœnitētiam dicitur. Ita nondum intercedentem aut deprecantem alioqui Vatem excipit, vt ab aditu etiam interceſſionis excludere videatur. Hæc enim diuinorum conſiliorum ratio eſt, vt qui iam ſemel ac ſæpe etiam facilem ſeſe, exorandumq. præbuerit Deus, idē cauſa ad certū iudiciū, legitimamq. ſentētiæ, normá reuocata, inexorabilē ſe difficilēq. oſtendàt,

Ezech. 14. ſicut ſcriptū eſt: Vel ſi gladiū induxero ſuper terrá illá, & dixero gladio tranſi per terrá, " & interfecero de ea hominē & iumentū, & tres viri, Noë, Daniel, & Iob, fuerint in medio eius viuo ego dicit Dominus, nō liberabūt filios neq. filias, ſed ipſi ſoli liberabuntur, &c. Et quoniá antiqua Iſraëlis religio adeo iá polluta, & prophanata fuerat, vt nō ſolùm in Bethel, Dan, & Galgalis, ſed in ſingulis etiam eius gentis oppidis, aræ ac templa vanorum deorum cultibus dicata, paſſim viſerentur: quemadmodum & apud Iudæos viſebantur, ſicut ſcriptum eſt: Quia ſecundum numerum vrbium tuarū fuerunt dij tui. Atque adeò huius tantæ ſuperſtitionis ſtudium aditum illis ad omnia ſcelera patefecerat. Propterea non in populos ſolùm, & priuatorum domos, ſed in huiuſmodi etiam ſacras, vel execrandas potius ædes, atque deinde in regiam quoque ipſam ex diuini iudicij ſententia calamitatem peruenturam confirmat, vt videlicet certam ob ſcelus pœnam, non populi ſolùm, ſed principum ſtrages, qui populo auctores fuerant: atque etiam locorum ipſorum, in quibus nefaria illa ſcelera admittebantur, demolitio teſtetur. Namque certa hæc atque conſtans perſonarum, rerum, locorumque notatio, malū non caſu, ſed conſilio, ſed certo atque puro, ſeueroque iudicio paratum arguit. Atque hoc eſt quòd ait:

Et demolientur excelſa idoli, & ſanctificationes Iſraël deſolabuntur: & conſurgam ſuper domum Ieroboam in gladio.

LATINVS vulgatæ editiònis interpres melius & commodius vertit [*excelſa idoli,*] quàm alij qui *excelſa Iſaac* verterunt. Namque nouus quidam appellandi Iſraëlitas modus fuiſſet, ſi Iſaaci nomine appellarentur, cùm nunquam aliàs niſi tantùm Iſraelis aut Iacobi, aut Ioſephi, aut Ephraim nominibus appellentur. Atque hæc res negotium quibuſdam ex Latinis & Hebræis commentatoribus exhibebat, quòd Hebraicè legerent *Excelſa Iſhaq*. Et quemadmodum noua hæc appellatio Iſraëlitis conuenire poſſet, id explicare vehementer laborabant: Quando Iſraëliticum populum Vates nunquam ad filios Abraham, aut ad Iſaac referre ſoleant, ſed ad Iacob, aut Iſraëlem, vt diximus; quod huius filij omnes ad promiſſionem pertinuiſſe ſciamus; Abrahami verò & Iſaaci nō omnes;

Geneſ. ſicut ſcriptum eſt: In Iſaac vocabitur tibi nomen, & maior ſeruiet minori. Sed tamen hic nodus nomen ipſum Hebraicè accuratè legentibus nullus eſt. Namque *Iſhaq*

יִשְׂחָק per literam *Sin* ſcriptum hoc in loco eſt, cum Iſaaci viri nomen per *Tzadi* ſcribatur: ita

יִצְחָק nomen ipſum non de Iſaaco ſermonem haberi docuit. Nam quod verbum *Iſhaq* hoc in loco

loco vſurpauit Vates, deriſionem ſignificat, vt illud: Qui habitat in cælis, deridebit eos. „ Quamobrem fana illa prophaniſſima atque polluta, impia vanorum Deorum templa, excelſa deriſionis ex veritate ipſa atque ex eo, qui mox futurus erat, euentu Deus appellauit, vt quas illi ædes ad riſum, ad feſtos agendos dies, ad oppidorum ornamentum conſtruxerant, propediem in ludibrium & contemptum vertendas funditusque euertendas eſſe ſignificaret. Igitur interpres noſter aptiori atque ad rem ipſam oportuniori verbo vſus eſt idoli quàm iſaac. Namque idoli nomen ipſum deteſtabile in ſacris eſt, & variis nominibus ad ludibrium & vanitatem pertinentibus dici ſolet. [*Et ſanctificationes Iſraël,* Hebraicè, *ſanctuaria Iſraël:*] non quòd verè ſanctuaria, ſed ab Iſraëlitis conſecrata dedicataque eſſent, cùm verum ſanctuarium à Deo ſacratum atque ornatum Dei, non Iſraëlis appellatione, celebre eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Sanctuarium tuum Exod.15. Domine quod firmauerunt manus tuæ. Igitur ſanctuaria hæc quæ non à Deo, ſed ab Iſraële parata, dicata, firmataque ſunt, ſimul cum auctore ipſo peritura eſſe oſtendit; non ſanctuarium Dei, ſed Iſraëlis vocabat: namque Bethel regis ſanctuarium ab Amaſia pontifice inferius appellatur. Præterea etiam & Ieroboami familiæ clades his quæ prædicta ſunt calamitatibus additur, quòd prima huius tantæ impietatis culpa in ea familia vt duce atque auctore reſediſſet. quam rem nos in hoc, & in ijs qui preſſerunt vatibus explicandis, latius (Chriſto gratia) explicuimus. [*Et conſurgam ſuper domum Ieroboã.*] Ieroboami filij Ioas Zachariam filium Salum Iabes filius interfecit, cuius occaſu tota 2.Reg.15. Iehu familia fuit extincta. Ob eam igitur rem in Ieroboami domum tanquam in ſceleris & impietatis arcem inuaſurum ſe Deus minatur, quam magno impetu euertendam eſſe oſtendit, cùm dicat: [*Et conſurgam.*] Omnem porrò hanc ſtragem quam poſtremo loco perpendiculi imagine edendam Vati Deus oſtenderat, ad tertium illud ſuorum iudiciorum ſiue exercituum genus pertinere ipſe apertè expoſuit, [*in gladio.*] Nam in Dei exercitibus gladium tertium eſſe docuimus.

Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem Iſraël, dicens:

QVAM ardenti, quamque acri humani generis hoſtis expugnandæ veritatis ſtudio teneatur, quibuſq. maximis & potentiſſimis rationibus in eam rem incumbere ſoleat, cùm multis aliis, tum hoc etiam exemplo docemur: namque ille diuinæ gloriæ, atque hominum ſalutis & felicitatis antiquus æmulator, noctes atque dies hoc inſomnis agit, huic vni rei intentiſſimus ſemper eſt, vt prouideat & curet quemadmodũ humana animorum ſalus extinguatur, & diuina ex hominum ſalute gloria infringatur, aut ſaltem impediatur. Quam quidem ad rem ſibi præſtandam efficiendamque, iiſdem ipſis quos vehementer odit, quos perditos maximè cupit, hominibus per ſummam fraudem deceptis vtitur: Etenim terrenorum commodorum leuiſſima ac viliſſima propoſita ſpe, quorundam animos tanta dementia deprauat, vt maxima illis, auguſtiſſima & oportuniſſima diuina, inquam, bona, aut nulla, aut minora, ac poſthabenda, aut minori etiam ſtudio atque cura petenda perſuadeat. Hanc adeo ille rem duabus potiſſimum artibus, duobuſque ſuorum conſiliorum certiſſimis & oportuniſſimis adminiſtris vitiis parat, ambitione & auaritia: quorum tantam eſſe vim ſuo ipſe periculo intellexit; vt qui iis tentati ſuperatique fuerint, nullam neque pietatis, neque fidei, neque virtutis, nullã totius denique officij rationem præ ſuis commoditatibus habendam eſſe arbitrentur: ex quo fonte tanta ſcelerum, facinorum, iniuriarum in orbem inundatio, tanta publicarum rerum orta perturbatio eſt. Et profectò difficilis nimium, & deſperanda virtutis ſequendæ via optimo & pientiſſimo cuique eſſe videri poſſet, ſi tantùm hoc examine, atque his momentis exiſtimanda res eſſet. Nam qui ad pietatis normam vitam inſtituere parat, hoc primum ſecum cogitet neceſſe eſt, magnum bellum inter virtutes & vitia iam inde ab inſtituti mundi initio eſſe; atque alterius quidem partis Deum ſimpliciſſimum & veraciſſimum; alterius verò antiquum illum omnium animantium terræ callidiſſimum ſerpentem Luciferum olim, nunc Sathanam dictum, imperatorem eſſe. Verùm enimuero rem ipſam per diſſimiles atque omnino diſpares milites, bellique duces agi; hinc enim puſillum virorum gregem eſſe natura imbecilliorem, arte & opi- Matth. bus longè minorem, induſtria ſimpliciſſimum, à nocendi ſtudio atque vſu abhorrẽtem: illinc verò numeroſum filiorum hominum exercitum ferox atque crudele giganteum

genus

genus in generatione ſua prudentiſſimũ, opibus, potentiaq. maximũ,ſtudiis feruētiſſimum,& ad gerendam rem promptiſſimum,atque adeo ad ſuum locum,dignitatẽ,cõmoditatemq. retinendã,atque vlterius etiã augẽdam & propagandã vehementer animatum,quodq. minoribus,& imbecillioribus, ſuoq. iudicio cõtemptibilibus, abiectiſſimis,& ſtultiſſimis,omnique inopia affectis aduerſariis cedere turpiſſimũ ducat. Igitur cum huiuſmodi ſibi aduerſariis rem eſſe cogitare oportet eũ, quicunq. à vitiis alieniſſimum,& virtuti coniunctiſſimũ vitę genus ſequi in animo ſtatuerit ſuo,ſicut ſcriptũ eſt:

Epheſ.6. Induite vos armaturã Dei,vt poſſitis ſtare aduerſus inſidias diaboli. Hi vtriuſque partes Imperatores ſunt;milites verò ex altera acie ij, quos fratres Apoſtolus nominat ,ſimpliciſſima gẽs,atq. modeſtiſſima,nihil inter ſe maius,quàm fraternitatis familiaritatẽ,cõęqualitatemq. neceſſitudinis affectans.ex altera verò,qui contra pugnent, quales quantiq. hoſtes ſint,ipſe exponit: Quoniã non eſt nobis,inquit,colluctatio aduerſus carnẽ & ſanguinẽ,ſed aduerſus principes & poteſtates,aduerſus mũdi rectores tenebrarũ harũ, ſpiritualia nequitiæ in cæleſtibus. Cum huiuſmodi porrò aduerſariis hac ratione gerẽdam rem eſſe ſtatuere oportet,vt intelligatur inopia contra copiam; humilitate contra mundi ſplendorem; imbecillitate contra vim & potentiam ; raritate contra multitudinem & frequentiam;ſumma inuidia contra maximam gratiam ; denique ſimplicitate & veritate contra calliditatem,aſtum atque dolum eſſe pugnandum. Atque huius rei periculum in ſe factum poſteritatis memoriæ ad ęternum piorum exemplum mandatũ eſſe voluit Amos,quo hoſtiles impetus & conatus omnes, nihil aduerſus verã piĕtiſſimi hominis fortitudinẽ,& vitæ,officiiq. integritatẽ valere oſtenderet;neq. verã animorum libertatẽ quorundam hominum ſtudiis, & maximis conatibus præcidi poſſe , quo minus ſuſceptum ſibi diuino imperio prædicandæ veritatis munus expleat,ſicut ſcriptum

Matt.10. eſt: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem occidere non poſſunt : ſed potius timete eum,qui cùm corpus occiderit , animam etiam in gehennam mittere poteſt. Ex quo conſequitur nullam rem eſſe, quæ fortitudinem , magnitudinemq. animi, grauitatem,patientiam,& humanarum rerum deſpicientiam magis confirmet & ſtabiliat,quàm Dei timor, antiquis tẽporibus nunquã ſatis prædicata , noſtris autem diebus

Iſai.51. vehementer deſiderata virtus,de qua ſcriptum eſt: Ego ipſe conſolabor vos: quis tu, vt timeres ab homine mortali,& filio hominis, qui quaſi fœnum ita areſcet ? & oblitus es Domini factoris tui: qui tetendit cælos & fundauit terram . Hunc adeò longiùs,quàm pro Commentarij ratione, ſermonem repetere viſum eſt;quòd ipſa Vatis oratio repẽte ex vaticinio in hiſtoriam mutata id poſtulare videretur: in qua operæpretiũ cognoſcere eſt,quemadmodum malitioſum & fraudulẽtum hominum genus, quibus veritas odio & quibus potior priuata commoditas , quàm publica ſalus atque vtilitas eſt,ſimpliciſſimis & ſanctiſſimis viris, quorum actiones ſuis ſtudiis impedimento eſſe crediderit, inſidiari ſoleat; eorumque res omnes, dicta atque facta obſeruare , tempuſque callidè aucupari,quo minori ſui nota,minori populi tumultu,honeſtiori legum , religionis aut iuris,aut maieſtatis conſeruandæ prætextu, iniuſtè lædere,aperteque poſſit impugnare. Atque id quidem cum cauſæ ipſius ſimplicitate & veritate obtenturos ſe ſperare non

Matth.26. poſſint,calumnia tamen & malitioſa quadam rerum ac verborum interpretatione aggrediuntur,cuiuſmodi illud eſt : Hic dixit,poſſum deſtruere templum hoc manufactũ, & in triduo reædificare illud. Ille autem (ſacer hiſtoricus ait) de templo corporis ſui dixerat. Igitur cùm Amaſiæ pontificis Bethel atque aliorum hominum animi, quibus tota illa ſuperſtitionis & cultus ratio commoda ad ambitionem fouendam exiſtimabatur,ſimplici illa Amoſi Vatis libertate atque actionibus offenderentur,ſanctiſſimi & integerrimi viri aut vi,aut iudicio euertendi occaſionem captabant: cui vt primum data eſt,vel leuiſſimæ occurrentes,quanta ſedulitate id fieri potuit , maleuolentiſſimam obtrectationem,odiumque ſuum,ſi non euẽtu ipſo,at tamen conatu atque diligenti opera patefecerunt: Namque regio Ieroboami nomine in Vatis oratione audito,repente illa tam diu deſiderata commoditas exorta eſt ; qua regiæ maieſtatis cauſam ſuis odiis & commodis prætenderent. Quamobrem quæ priuatis ſui ipſorum nominibus agere hactenus dubitauerant , nunc publico regis nomine apertè atque diligentiſſimè agere incipiunt , quo melius & commodius rebus ſuis conſulerent , & ſtudium , diligentiamque ſuam regi ac populo probarent . Cumque maximè propria commoda , & dignita-

dignitatem conſeruaſſent, optimè de rege, de principibus,atque de tota republica meriti eſſe putarentur. Itaque rem ficto officio & maxima cum diligentia Amaſias pontifex agit,vt nuntiis & literis miſſis,Vatis nomen apud regem de nouarum rerum ſtudio, de lęſæ maieſtatis perfidia deque inſidiis deferat: atq. idem ipſe interim Vatem quàm tumultuoſiſſimè adortus,regis metu perterrere, & loco cedere, atque officio repellere, ac fugare conetur. quam profecto rem ſi is effeciſſet, totam cauſam obtinuiſſe videretur: namque Vatis fuga vaticinio fidem,auctoritatemq́ue adimeret, ſuiſq́; ſtudiis & delationibus,ſimulatęque ſedulitati vel maximam afferret. [*Et miſit Amaſias ſacerdos Bethel ad Ieroboam regem.*] Ipſa res & narrationis ratio Amos Vatem apud Bethel vaticinatum fuiſſe indicare videtur: quòd eum locum potiſſimum ad munus ſuum explendium delegerit,qui maximo ad impietatem conſeruandam Iſraëlitis momento eſſet;quiq. maxima eius gentis hominum frequẽtia quotidie celebraretur: atque ita vaticinij & diuinarum reprehenſionũ atq. minarum notitia plurimis hominum, imò vniuerſæ regioni, communis atque aperta eſſe potuit. Sed illud mirandum eſt,cur tam diu Amaſias,atq. illud ſacrificulorũ collegium Vatem aduerſus ſuperſtitionem vna atque altera,& tertia etiam actione orantem paſſus fuerit, cùm veriſſimilè ſit eos ſtatim primo etiam illius verbo offenſos, quòd ea res ad ſuam ipſorum dignitatem,commodaq. mniuenda pertinuiſſet: Non enim puto ſi quis temporibus his Vates,aut ſanctiſſimus aliàs vir, vel de corruptis moribus apud noſtros,vel de violata religionis ſocietate & fide apud eos qui à nobis diſſident tanto ſtudio,tam acri, vehementi atque incitata oratione cum multorũ qui in culpa eſſent,quorumq. res ageretur,offenſione diceret, tam diuturna quorundã hominum patientia vteretur; quibus non tantum quid effici tandem, quantum quid contra eam libertatem moliri tentarique poſſe experiundum eſſe exiſtimaretur. Sed nos præter diuinam prouidentiam quæ ſanctiſſimorum hominum rationibus, actionibuſque omnibus ſemper adeſt,quorum vel capilli omnes munerati ſunt, neque vnus in terram niſi oportunè & commodè defluere ſinitur. illud etiam arbitramur conſilium quidem & voluntatem Amaſiæ ſacerdoti & ſociis euertendi Vatem nunquam defuiſſe; oportunitatem verò & occaſionem, qua id ſuo maximè commodo fieri poſſet, humana quadam prudentia fuiſſe expectatam; eamque vbi ex ſentẽtia nacti eſſent, vt regio nomine,& auctoritate ſuam ipſi rem, ſuamque cauſam tueri & defendere poſſent, diligenter eſſe captam. Neq. verò interim vulgi animos ad ſuperſtitionẽ cõfirmare deſiſtebãt,cùm ea cauſa imperitæ multitudini plauſibilis populariſq́. magis, quàm vera religio eſſet,& multo plures ſui propugnatores,quàm expugnatores haberet. Aberat autẽ ab eo loco Ieroboã rex; quæ res maiori cõmoditati Amaſiæ ſacerdoti fuit,vt ſuſpicionẽ, indignationemq́. regiã aduerſus Vatẽ cõmoueret: Namq, & ſacerdotalis auctoritas, & abſentia,quæ grauiores multo res fingere ſibi ſolet,& primi, tametſi falſi rumores,& nũtij ipſius (quem cõmodè ad eam rem inſtructum fuiſſe res ipſa docet) oratio perſuadere regi facilè poterant. Magno itaq. ſtudio,& excogitato conſilio nuntium à pontifice, cui plurimum tribuebat rex, miſſum eſſe intelligimus; literarum autem,atq. allati ad regem nuntij argumentum hoc fuit:

Rebellauit contra te Amos in medio domus Iſraël. non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius.

HÆC iam iniquiſſimo cuiq. homini ad calumniã peruulgata & ſatis munita via eſt; innocẽtis & boni viri negotia, ſermones,& omnẽ conſiliorũ rationẽ peruerſè inuertere, atque aliter quã res ipſa habet, interpretari. Omniũ quidẽ quos Amos hactenus habuerat ſermonũ, illa breuiter ſumma, atque illud argumentum fuerat: Deum ob violatam religionem officiumq. deſertum Iſraëlitis eſſe iratum; quibus niſi ad bonã frugem ſeſe recipere ſtudẽtibus, graues ad correctionẽ, deinde grauiſſimę ad animaduerſionẽ pœnę eſſent paratæ. propterea illos à ſe admoneri,& iam liberius etiam accuſari, vt magnum malum vitæ emendatione fugerent; alioqui Deum tandem ſeuerum iudicem experturi, quem clementem interim, vltroque rogantem, miſericordem patrem excipere nollent. eã autẽ calamitatẽ omnibus & ſummis & infimis hominibus,& populo et principibus atque regiæ etiã familiæ, quicunq. in culpa fuiſſent, cõmunem fore. Hanc adeò totã rationẽ ita Amaſias mutauit; ita rectã Vatis diſpoſitionẽ peruerſè benè dicta malè interpretatus eſt, vt bonũ et ſimplicem virũ, nihil minus cogitantẽ, ſeditionis argueret:

Nam neque de religionis inſtauratione,neque de moribus, officioque reſtituendo,quæ plurima & optima dicta , perorataque illi fuerant,vllum verbum , ſed de regis maieſtate,nomineque violato,de populari tumultu & ſeditione quędam falſa narrauit & affirmauit,eaq. tragicis amplificauit verbis. [*Rebellauit*,Hebraicè eſt,*Colligauit contra te.*] Coniurationem verbum hoc ſignificat;vt doceret ſceleratiſſimam conſpirationẽ ab Amoſo paſtore pauperrimo,ſed rei familiaris inopia,& nouarum rerum cupiditate,ac ſpe audaciſſimo fuiſſe conflatam: quæ niſi quàm celerrimè extinguatur, magnũ publicis rebus, ſed primũ & maximum regi ipſi periculum paritura ſit. namque res neque occultè iá, neque priuatè agitur,*Sed in medio domus Iſraël,in Bethel*, publico maximè & frequentiſſimo totius regionis loco,ita vt malum ipſum,cuius ſtirpes adeo altæ cõſpicuæque eſſent, fundamentum & radices altiores habere videretur: at ne vniuerſa ea regio ſeditionibus & tumultibus turbaretur,vehementer eſſe metuendum. [*Non poterit terra ſuſtinere vniuerſos ſermones eius.*] Adeo,inquit,graues,frequentes,duros,& maleuolos de te ſermones tota Iſraëlitica regio diſſipat,vt fieri non poſſit, quin multorum aduerſum te animi irritentur,& quod malum ille populo tua culpa ferendum prædicit, aliàs eiuſdem ſententia,aliàs ineuitabili tui nece expiandum auertendumque curent: namq. tibi imprimis cædem,deinde populo captiuitatem minatur; id commune periculum, ſi qui ſunt,qui aut tibi malè velint,qui nonnulli fortaſſis erunt, aut qui ſibi populoque conſultum cupiant,quos plurimos eſſe neceſſe eſt, vbi primum turbari res cœperint,tuo vnius capite obiecto vitare cogitabunt.

Hæc enim dicit Amos: in gladio morietur Ieroboam; & Iſraël captiuus migrabit de terra ſua.

VEHEMENTEM regi metum incutere hac ratione Amaſias conatur,vt grauius in Vatem odium ſtruat , & perturbati regis iuſſu celerem,temerariaque ſententia decretam necem innocenti afferat : Nulla enim re magis perturbari potuit rex,quàm intentatæ & procuratæ ſibi mortis nuntio audito ; graue enim fuerat populum concitare; grauiùs maleuolis ſermonibus,& ad nouandas res idoneis terram diſſipare ; grauiſſimum autem regi ipſi mortem & ferrum apertè minitari: atque ad eam accelerandam publicæ calamitatis metum populo iniicere.Ita omnis ea quæ ab Amaſia impiiſſimo relata ratio eſt,eò pertinuit,vt regis animum ab omni alia religionis,aut publicæ rei cogitatione ad ſuæ ſalutis curam,atque ad Amoſi odium conuerteret.Tota autem hęc res mendacio,calumnia & dolo nitebatur: neque enim Vates Ieroboamum filium Ioas gladio periturum aut viſione acceperat,aut prædixerat vnquam , ſed tantùm id ſibi oſtenſum affirmauerat,idololatriæ cultores quoſdam cum templis ipſis fore euertendos,atque in Ieroboami domum,non in Ieroboamum ipſum ferro eſſe inuadendum.O execrãdam hominum malitiam,quos aduerſus nudam atque apertam veritatem falſitate contendere non pudeat; quam tamen in omnibus locis parum firmamenti , & parum virium habere intelligunt. [*Et Iſraël captiuus ducetur de terra ſua*, Hebraicè eſt,*Et Iſraël migrare migrabit de humo ſua.*] ita vt funditus euellendos abducendoſq́. Iſraëlitas omnes referret: Namque illa vox ADAMA, pro qua nos humum vertimus,natiuum cuiuſpiam ſolum ſignificat. quod tamen non hactenus Amos prædixerat, aut affirmauerat, ſed Iſraëlitarum partem gladio ab hoſte feriendam ad cæterorum correctionem ſibi viſam eſſe docuerat; idque non vna tantùm expeditione,ſed altera atque altera hoſtes facturos indicauerat: atque ea res perpendiculi imagine oſtenſa eſt. Cùm verò rex ſententiam de hac re ſuam pronuntiare , & Amaſiæ tranſmittere diuitius cunctaretur , quod fortaſſe cauſa ipſa ſapiente iudice,atque ęquo quæſitore indigere viſa eſt (neque enim quicquã ad eum quem acceperant nuntiũ,à Ieroboamo reſponſum fuiſſe legimus) interea pontifex nouam prohibendi à vaticinio Prophetæ viam munit,non minus illa altera doloſi conſilij plenam: nam qui mittendo ad regem nuntio , ardẽs regiæ dignitatis & communis populi ſalutis atque pacis ſtudium,fictumque officium ſimulauerat;idem amicè & beneuolè Vatem adortus,loco cedere,officiumq. ſuũ deſerere ſuadet; vt diſſimulato odio non tã ſuã cauſam agere,quã Vati proſpicere atq. cõſulere putaretur;& cui vna regis ſalus curę eſſe in altero negotio viſa eſt;in hoc nulla neq. regię dignitatis,neq. ſalutis, neq. publicę rei cõmodi,ſed Vatis tãtùm incolumitatis & officij ratio haberi ſimulatur.

Et dixit Amaſias ad Amos: Qui vides, gradere, fuge in terram Iuda: & comede ibi panem, & prophetabis ibi.

IN MISSIS ad regem literis nomen tantùm Amos contemptus cauſa auditur; quod ignominiæ genus & ignobilitatis indiciũ antiquis fuit nomine tãtũ ſuo quemquã dicere. Vt: non eſt hic filius Ioſeph, &c. & mater eius vocatur Maria, & fratres eius. &c. namque infimus ignobilitatis gradus eſt, cùm quis nomen ſolum tuetur ſuum, neque præterquam quòd homo ſit, & ruffus dicatur, aliud quippiam ſplendoris aut à maioribus accepit ſuis, aut ipſe ſibi ſua induſtria peperit. Itaque ad regiam indignationem augendam pertinuit, quòd in illa delatione Amos diceretur. Nunc verò quod non ſuo, ſed muneris & perſonæ quam agebat nomine appelletur, ad fictum honorem, atq. doloſam pertinet adulationem. Omnia hæc myſteriis plena, & notatione animaduerſioneq́. digniſſima ſunt, ſi tantum ingenij & otij nobis eſſet, vt explicare ſingula pro dignitate daretur; ſed doctiſſimis atque pietiſſimis Chriſtianis viris legenda noſtra ſcripta fore ſperamus, quibus nos plurimarum rerum non explicatores, ſed iudices præbere ſatis duximus. [*Qui vides.*] Grauiſſimum, magnæque apud ſe auctoritatis prophetę munus officiumque eſſe profitetur; quodq. ille pro ſua parte omni ſtudio, opera, atque conſilio iuuare & fouere cogitet. Quamobrẽ cùm per principũ potentiã, atq. loci importunitatẽ ſuũ munus & diuinũ planè & certiſſimũ conſtanter & liberè exequi non poſſit, conſultiſſimũ ſibi videri vt mutato tãtùm loco, & ſalutẽ ſuã, & officij auctoritatẽ tueatur: fieri enim non poſſe, vt in tanta rerum & temporũ turbatione, in tanta principum vi atque potentia perſeuerare ipſe, atque ſuſceptum negotium tranſigere valeat: quippe quem vel in inſtantẽ iam Iſraëlitis à ſe prædictam famem, vel in regis iram cadere neceſſe ſit. Vtrumuis autem quo minus ille negotio officioque ſuo ſatisfaciat, magno eſſe impedimento. Non ergo ſe illi ne vaticinetur, ne mores hominum reprehendat, ſuadere, ſed vt eò ſe conferat, vbi id quàm commodiſſimè, & maiori cum vtilitatis ſpe fieri præſtarique poſſet. Commodiſſimum verò ad eam rem locum Iudæorum terram eſſe, vbi antiquum adhuc templum magna hominum frequentia celebraretur; vbi maior prophetarum copia, maior & ſtudioſior diſcipulorum, qui hos libenter audirent, aſſiduecq. ſequerentur, eſſet numerus; à quibus communis atque antiquæ religionis officium repetere integrum foret, quod illa religionis ratio nondum plenè eſſet extincta, quando verum Dei nomen iiſdem quibus antea ritibus & cęremoniis coleretur; & ſi nonnulla nouè inuecta fuiſſent, quæ dignitatem, officium, moderationem in priuatis, ciuilibus & ſacris rebus, ſplendorem in publicis nonnihil maculaſſent, ſpem tamẽ eſſe eam vitioſam conſuetudinẽ prophetica diligentia & ſedulitate corrigi & emendari poſſe. Apud Iſraëlitas verò, inutilem ſuperuacaneumque fore, quicunque à vate vno ſuſciperetur, laborem; quando in eum iam locum deducta eſſet res, vt corrigi omnino reſtituique nequiret, quæ non vulgi ſolùm opinionibus corruptis, ſed regia magis potentia atque auctoritate niteretur. namque eam, quæ in Bethel religionis cauſa frequentabatur ædes, in quam Vates ipſe acerbius inuehebatur, regis voto & certo conſilio ſacratã, auctam, & magnis operibus, atque regia etiam arce ornatam eſſe conſtabat; quòd ea maxima & certiſſima fundandi & ſtabiliendi imperij ſit viſa ratio, quam commutare velle, niſi dominandi omnino voluntate primum depoſita, longe ſit difficillimum; neque verò regibus perſuaderi facilè poſſe, vt priuatæ vitæ ſtudio coronam deponant, quam ipſi ſummum ſibi bonum omnibus artibus, rationibus, compendiis & diſpendiis, omni etiam nefaria humani atque diuini iuris violatione appetẽdum exiſtimant. Indignum igitur eſſe tantum operæ, ſtudij, ſedulitatis & negotij aduerſus ſtultum atque obſequentem regi ſuo populum, aduerſuſque potentiſſimum, & propoſiti tenaciſſimum regem, fruſtra à Vate conſumi, quæ minori labore, certiori exitu ac ſucceſſu, maiori ſui commodo, Iudæis impendi potuiſſent. Hoc argumento, atque his rationibus excogitatum & fucatũ ſermonẽ Amaſias põtifex apud Amos Vatem habebat: [*Qui vides*, Hebraicè, *Videns*,] Beneuolentiam primum à ſuo de Vatis officij ac muneris dignitate atque integritate, iudicio ſimulatè captat; vt ficto ſeſe ſtudio inſinuans, commodius virum decipiat. ſic enim doloſi fraudulentique homines eos quorum conſiliis, ſaluti, & dignitati maximè inſidiantur, aggredi ſæpe ſolent. cuiuſmodi illud eſt: Magiſter ſcimus „ Matth.22.

quia verax es,& viam Dei in veritate doces, & non eſt tibi cura de aliquo,&c. Simulat autem Amaſias dolere vehementer ſe,quòd tantus,tam grauis,tantaq. auctoritate prædıtus Vates,qui non quocunque modo, ſed interna viſione à Deo doctus, de magnis rebus verba faciat, indignam dignitate officioque ſuo ciuitatem, & duram nimium prouinciam ſuſceperit: quæ regis potius voluntati & arbitrio, quàm propheticis illius conſiliis & præceptis paritura obedituraque ſit. hortari propterea illum vt facilem officioſamque magis ſibi prouinciam depoſcat & habeat, vbi munere, laboribuſque ſuis commodius atque vtilius perfungatur. [*Gradere, fuge in terram Iuda: gradere,* Hebraicè, *Veni.*] Hortationem,excitationemque verbum hoc ſæpiſſime ſignificat,vt: Venite exultemus Domino,&c. Studium autem ſuum vehementer illi probare atque perſuadere intendit,hortatus vt ſeſe in fugam daret; quòd eadem opera,vnoque conſilio & magnũ vitæ periculum declinare,& id quod profitebatur ſtudium ac munus exequi cõmodius poſſet. namq. ſi in ſuſcepta cauſa,propoſitaque Iſraëlis reprehendendi conſilio permanere vellet,incertiſſimo aut nullo potius publicæ vtilitatis, & reſtituendæ religionis, ac morum euentu certiſſimũ ſibi periculum eſſet creaturus. Quòd ſi ſeſe ad terram Iuda transferret,minorẽ illic hominũ pertinaciam,minorẽ principum iracundiam, maiorẽ dictis ſuis fidem,certiorẽ etiã ſuo cõmodo experiri poſſet. [*Et comede ibi panem, et prophetabis ibi.*] Quoniam proximã eſſe Iſraëlitis famẽ annonæq. caritatẽ prædixerat Amos, eam rem vt certã à ſe exceptã Amaſias arripit, qua vati fugã etiã perſuadeat: quòd nihil aliud præſtãdum illi foret,ſi in Bethel permanere decreuiſſet,quàm vt magno totis diebus reprehendendi atque vaticinandi labore conſumpto,ſi non regis gladio,fame tamẽ & inedia eſſet periturus. Neque enim à gente tantæ inopiæ tempore cibum ei eſſe ſuppeditandum,quem omni populo tum ob regis odium,tum ob prædictum & denuntiatum malum inuiſum fore neceſſe eſſet. Solet enim vulgus hominum eos qui certiſſima mala publicè denuntiarint,perinde quaſi ipſi vltro attulerint,graui odio,ſummaq. inuidia proſequi. ex qua re factum eſt,vt Achab rex Heliam Vatem inimiciſſimè inſe-
3.Reg.18. ctaretur, ſicut ſcriptum eſt: Viuit Dominus Deus tuus,quòd non eſt gens,aut regnum,
" quò non miſerit Dominus meus te requirens; & reſpondentibus omnibus non eſt hic,
" adurauit regna ſingula & gentes,&c. Quamobrem ſi hac in qua tibi nihil proficiendũ eſt relicta ciuitate & gente,imò toto regno, in Iudam te contuleris; & viuere commodius,& munus tuum liberius,maiorique cum fructu & certiori euentu exequi poteris.

Et in Bethel non adiicies vltrà vt prophetes; quoniam ſanctificatio regis eſt, & domus regni eſt.

NAM cum tanto,tamque aſſiduo ad vaticinãdum labore inſumpto nihil hactenus profeceris; quantum porrò ſi inſtiteris & contenderis ſis effecturus, ex hoc cõiecturam facere licebit;te nimirum duriores hominum ad officium faciendum grauiores & infeſtos magis in te animos,maiorẽ principum atq. regis inuidiã eſſe experturũ. Quoniã rex eam ſibi rem acerrimè defendendã iudicabit,quam ipſe tanto ad imperiũ ſuũ fundandũ atque firmandũ ſtudio, tantoq. molimine inſtituerit. namque primũ Bethelicę ædis religionem ſua ipſe auctoritate auxit, & regio nomine & voto ſanctiſſimam atque auguſtiſſimã populo eſſe voluit: at verò alteram illam ædem, quæ apud Dan conſecrata eſt,populi magis,quàm ſuũ monumentũ,aut regia appellatione notandum fore curauit: hanc autẽ cùm ipſe ſibi adoptauerit,magnaq. frequentia aſſiduè ſibi ſupplicationis cauſa inſtituerit,nõ ſolùm aris,donis & ſimulachris ornauit; ſed regia arce conſtructa illuſtrauit; quod hunc locum & religionis ſibi, & regij ſolij principem eſſe voluerit. Iam verò cùm te non apud Dan,ſed apud Bethel à principio rem geſſiſſe viderit, non iã populi cauſam,ſed ſuam agi interpretabitur rex,neq. tam in publicos mores,quàm in ſua vota,inſtituta,imperia,rationeſque omnes inuectum eſſe, ſibique hac arte inſidiari putabit: Qui enim Betheli ceremonias,religionemq. reprehẽdit,is regia conſilia,regemq. ipſum impugnare videtur. [*Quoniam ſanctificatio regis eſt, et domus regni eſt.*] Priuatis votis & conſiliis regi magis,quàm populo deſtinata: quanquam autem regia Iſraëlitarum vrbs Samaria fuit munitiſſima arce illuſtris, tamen apud Bethel regiam etiam domum conſtructam à Ieroboamo fuiſſe ex hoc loco docemur, quòd rex hac ratione maiorem religionem atque admirationem loco apud populum parauerit, & frequentiorẽ ædem curauerit,

curauerit,facilè enim populus,quæ regibus & principibus gratiſſima eſſe intelligit, admiratur,ſicut ſcriptum eſt: In luce facierum regis vita,& voluntas eius ſicut nubes ſerotina. Prou.13. Porrò Bethelis ædem priuato ſtudio, & regia auctoritate conſecratã a Ieroboamo fuiſſe in hiſtoriis regum legimus. Altare ſimiliter fecit in Bethel, vt immolaret vitulis 1.Reg.12. quos fabricatus fuerat,conſtituitque in Bethel ſacerdotes excelſorum quæ fecerat. Et » aſcendit ſuper altare quod extruxerat in Bethel,&c. Itaque Bethel totius religionis,ſeu » potius ſuperſtitionis principem locum,& regio nomine dedicatum, regiaque præſentia » & frequẽtia celebrem eſſe voluit. Hactenus Amaſiæ oratio eſt, quæ vafrum hominem & aſtutum,callidiq́. conſilij artificem egregium planè arguit; cuius hæc breuiter ſumma eſt: Probari ſibi,admirationique eſſe Amoſi vaticinandi ſtudium & officium; moleſtum tamen vehementer eſſe, quòd homo publicæ vtilitatis cupidiſſimus & acerrimus vitiorum inſectator eam nactus fuerit prouinciã, quam liberè atque ex ſententia adminiſtrare non queat. hortari ſe propterea illum,vt officioſiorem aliam ſibi depoſcat; in qua officio voluntatique ſuæ melius ſatisfacere, & ſaluti ſuæ poſſit conſulere. Ita adeo Amoſi officium non tam ad diuinum imperium, quàm ad Vatis inſtitutum conſilium & voluntatem refert,quòd ille quanquam diuinitus cõparatus ad eam rem fuerit,vt vaticinetur, vt tamen in hoc aut in illo loco munus adminiſtret ſuum, id porrò arbitrij proprij fuerit. Hanc adeo doli & aſtus plenam orationem ſic Amos excepit, atque refellit,vt Amaſiæ conſilium ſibi eſſe perſpectum oſtendat,doceatque neque ſibi aliter quàm hactenus egerit,agere integrum eſſe; neq. ab Amaſia ipſo, aut ab alio quopiam homine vlla vi,aut dolo,aut conſilio obſtari poſſe, quo minus intrepidè & conſtanter impoſitum ſibi onus,quò Deus iuſſerit,perferatur.

Reſponditque Amos, & dixit ad Amaſiam: Non ſum propheta, & non ſum filius prophetæ: ſed armentarius ego ſum, vellicans ſycomoros.

QVANQVAM Amoſi officium apertè probare Amaſias videbatur,tamen nimiam prophetandi cupiditatem occultè ſubnotabat,eamq́. ad ambitionem potius, quàm ad populi corrigendi ſtudium referre viſus eſt; quòd à Vate id negotiũ quod tranſigi prorſum non poſſe videret,vrgeri tamen & importunè inſtari reprehenderet; idque adeo in Bethel regia maximè ciuitate & regio loco ab illo fieri,propterea quòd nomini ſibi parando,& aucupandæ gloriæ operã nauari intellexiſſet. nam qui huic inhiant, frequentiſſima & celeberrima loca petere plerumque ad eam venandam conſueuêre: cuiuſmodi conſilio cognati atque propinqui Chriſto nominis ſibi & gloriæ popularis parandæ auctores eſſe ſtudebant: Oſtende,inquiunt, teipſum mundo. Luc. Ita eadem opera,eadẽ oratione Amaſias officium ſuum ſimulare, & gloriæ cupiditatem obijcere, atque exprobrare Amoſo intendebat: vſqueadeo omnis verſutorum & fallacium hominum fucata & malitioſa oratio veneno plena eſt. Verùm enimuero omnem eam calumniam probè perſpectam ſapientiſſimè diluit Amos; cùm neque ambitione, neque cupiditate ſua, neque vlla plane cupiditate partes illas vltro ſuſceptas, ſed à Deo cuius imperium detrectare nefas ſit,impoſitas fuiſſe confirmet: namque veriſimile non eſſe aliquem hominẽ id negotium aggredi velle,ad quod nulla arte,nullis opibus inſtructus fuerit:quòd ſi repente aggreſſus ſtrennuè gerere videatur,non ad hominis ipſius facultatem,aut ſtudium,ſed ad diuinum potius conſilium referendum eſſe; ita adeo ſe publicè vaticinari, & vitia hominum reprehendere nunquam in animum inducere potuiſſe, hominem nimirum ab huiuſmodi rationibus,natura,arte, vitæque inſtituto longè alieniſſimum. Neque enim ipſe propheticum munus profeſſus ab ineunte ætate eſt,vt Samuel,atque alij; neque à maioribus ſuis accepit,aut à præceptore aliquo Vate didicit, quemadmodum cæteri qui prophetatum filij & diſcipuli dicebantur, quos magiſtri diuinam legis interpretationem docentes,ad virtutis ſtudium,atque ad vitia accuſanda & diſſuadenda,pietatemque ſuadendam inſtituebant, eoſdemque plerumque diuinus ſpiritus ad futura,abſentiaque videnda excitabat; vt Heliſeus,atque Heliſei puer ille in regum hiſtoriis celebratus. Itaque prophetici muneris auctoritatem & facultatem non ſibi ſtudio,aut inſtitutione,aut alio antiquo nomine fuiſſe cõparatam: qui vitæ ſtudio armentarius hactenus fuerit,eaque innocentiſſima arte tenuem victum,qui tamen ſatis ad vi-

uendum homini probo humilique eſſet, parare cõſueuiſſet. Eius autem ſtudium & facultatem omnem, non alio quàm in vellicandis ſycomoris poſitam fuiſſe, cuius ad munus ſuum oportunè idoneum ſe artificem præbere ſtudebat, eamque oportuniſſimã artem iudicari; ſi creditos ſibi boues quàm optimè paſceret; maximè autẽ hyeme, cùm deficientibus herbis fronde ſaturanda armẽta ſunt: propterea ſe ei rei operã dare ſolitũ vt Sycomoros vellicaret, optimuſque eſſet frondator. Hæc cura noſtris paſtoribus vulgò *Ramonear* dicitur. Non eſſe autẽ vero ſimile hominẽ eiuſmodi rei intentũ id ambitioſè cogitare, quemadmodũ ea quam ipſe nunquam fuerat profeſſus, quamq. omnino ignorabat, arte, ſeſe frequenti & à ſua conſuetudine alieno populo, regibus atq. principibus ſpectandũ admirandumq. exhiberet. neque tamen mirum videri debere, ſi ex eo vitæ genere atq. ſtudio aſſumptus repente propheta extitiſſet; quando neq. id nouum, neq. rarum fuerit, vt Deus viros ex gregibus deligat; quibus magnas res gerẽdas committat, maximaſq. de grauiſſimis rebus legationes det. Cuius rei illuſtria exẽpla in Moſe atque
Exod.3. in Dauid ſtatui poſſunt: quorum alterum elegit Deus vt populum ſuum de miſerrima ſeruitute educeret, prophetamque ad eam rem creauit. alterum etiã tulit de gregibus
Pſalm.77. ouium; depoſt fœtantes accepit eum, paſcere Iacob ſeruum ſuum, & Iſraël hereditatem
„ ſuam; cùm nullis illi antea rebus, nullis ad id quod Deus per eos agendum parabat artibus inſtructi, ornatiue eſſent: namque alter tanto muneri minus ſe idoneum eſſe excuſabat: alter ſe omnium fratrum ſuorum, atque hominum etiam omnium minimum profitebatur, ſolo verò Dei imperio, beneficio & gratia id fuiſſe, quod eſſet, vterq. prædicabat. Eodem omnino exemplo, ſimili conſilio ſe, quoniam ita viſum Deo fuiſſet, ad eam quam gerebat rem, legatum eſſe.

Et tulit me Dominus cùm ſequerer gregem, & dixit Dominus ad me. Vade propheta ad populum meum Iſraël.

SIMILI omnino orationis figura parem magnis prophetis auctoritatem muneri, officioque ſuo cõciliat: namque alter ex ouibus vel ſe excuſans ad deducendũ populũ: alter verò ex ouibus etiã tantæ ſeſe rei indignũ atq. imparẽ profeſſus, ad paſcendũ populum ſuũ à Deo aſſumpti ſunt. Ita etiam ſe, cũ ſequeretur gregẽ (quẽ non ipſe vltro reliquiſſet) aſſumptũ; atq; iiſdẽ quibus illi verbis iuſſum, [*Vade & propheta ad populum meũ Iſraël.*] Cur autẽ cùm ſe bubulcũ fuerit profeſſus, de grege aſſumptũ affirmet, in cauſa eſſe potuit, quòd oues & boues fortaſſe paſcebat; eam autẽ partẽ ad rationẽ ſuã potiſſimum arripuit, quæ cum ipſa quam tuebatur cauſa maximè cõueniret: namq. paſtorale munus, maximè autem eorum qui ouibus cuſtodiendis & paſcendis præſunt, regendorum populorum ſimillimum eſt: Quippe cùm vt paſtores, ſic eos qui publicam rem ſua pro parte gerũt, acri diligentiq. eorum, quibus præſunt, cura & ſolicitudine teneri oporteat; eò quòd populus ouium gregi ſimillimus ſit, qui niſi alieno conſilio rectè paſcatur & gubernetur, ſuæ tantùm voluntati aut libidini relictus citiſſimè diſperſus, atq.
Mat.6. „ errans perit, ſicut ſcriptum de vtroque genere eſt: Vidẽs autem turbas miſertus eſt eis,
„ quia erant vexati, & iacentes ſicut oues non habentes paſtorem. Atque adeo huiuſmodi artis viros dignos eſſe voluit Deus, quibus publica gerẽda committeret; vtpote in minori & leuiori re, quantam maioribus curam atque operã impendere oporteret, aſſidua meditatione doctos. Huic ſententiæ perſimile illud eſt, quod piſcatoribus à Chriſto
Matth.5. eſt dictum: Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum. vt oſtenderet eodẽ
„ ſtudio, eadẽ omnino, ſed pro rerum æſtimatione maiori auiditate ad piſcandum in cælorum regnum homines, atque ad piſces in vſum & mercem capiẽdos vti oportere. Itaque dum vitæ artiſque ſuę humilitate propoſita, appoſitã ſibi latenter ab Amaſia notam ſoluit Amos, maximam, hoc eſt, omnino diuinam muneri ſuo auctoritatem cõciliat, & maximam de ſe eidem gerendo muneri profitetur fidem, qui non minorem curam & operã in Dei populo, doctrina & orationibus, actionibuſque ſuis docendo, quàm nuper, dũ gregẽ ſequeretur paſcendo poſiturus ſit. Neq. verò integrũ illi eſſe dum ad Iſraëlitas miſſus fuerit, aliò ſe poſſe cõferre, neq. ab officio ſuo ſtrennuè & fideliter pręſtãdo poſſe ab Amaſia, aut ab alio quopiã homine fallaci & doloſa oratione reuocari, aut vlla ſpe, vel metu propoſito deterreri; neque vllo alio modo, aut humano cõſilio, aut vi abduci, quo minus

minus in eum, ad quem miſſus eſt, populum, atque in eos primum qui contra conati quicquam fuerint, liberrimè & publicè, quicquid Deus ſuggeſſerit, eloquatur: cuius libertatis atque inregritatis periculum ipſe etiam Amaſias faciat neceſſe eſt: cui propria etiam mala & pericula propterea grauius ſubeunda, quòd diuino cõſilio per artem, dolum & calumniam obſtare conatus fuerit, denuntiantur.

Et nunc audi verbum Domini.

DIVINAM in populum atque in ſacerdotem ipſum ſententiam, quæ hactenus celata fuerat, pronũtiare ſe velle, hoc dicndi modo oſtendit, & grauiores ſibi maturioreſq. pœnas moliri homines docet, qui vno atque altero, & tertio etiam ſermone admoniti, tamen contumaces eſſe perſeuerauerint, vanoſq. eſſe atque irritos contra diuinũ conſilium humanos conatus ait. perículoſiſſimamque mortalibus cum Deo contentionem ſuſcipi: qui quanto maiori nitantur vi, tanto grauiori caſu repente ruunt. culpæ verò ab Amaſia auctæ ſumma, & ſententiæ in eum pronuntiatæ formula hæc ſubiungitur:

Tu dicis, non prophetabis ſuper domum Iſraël, & non ſtillabis ſuper domum Idoli.

Hæc propriis ſceleribus & ſuperſtitionis ſtudiis addita à pontifice culpa eſt, non eſſe priuati cuiuſpiam humani conſilij, ſed diuini imperij quòd Amos illud aduerſus Iſraëlitas negotium ſuſceperit, abundè docuit: idq, facilè ex ipſa hominis conditione cognoſcere Amaſias poſſet, niſi planè ſuperbus & cõtumax eſſe, atque ſimplici viro aduerſus diuinum imperium excogitato conſilio, atque ficto officio inſidias moliri voluiſſet. Sed cui ex altera parte Deus dixerit, vade, & propheta ad populum meum Iſraël; ex altera verò pontifex obſtiterit, [*Non prophetabis ſuper domũ Iſraël, & non ſtillabis ſuper domũ Idoli,*] vtrum magis hominibus, quàm Deo auſcultandum ſit, res ipſa, ratioque ſtatuit. Atque ita non ſolùm ſe fidelem & fortiſſimum in gerendo aduerſus populũ negotio exhibet, ſed in eodem ipſo qui calumnia atque dolo actionibus ſuis intercedere contenderat, liberrimum atque acerrimum muneris auctoritatiſque ſuę propugnatorem præbet; adeo vt hominem quarto etiam calamitatis priuatæ denũtiato vaticinio excipiat, [*ſuper domum Iſraël.*] Regnum illud ſignificat quòd Iſraëlis nomine cenſebatur, atque Samariæ regibus parebat: Idem enim fuerat vetuiſſe ne in Bethel vaticinaretur, quia ſanctificatio regis & domus regni erat: atque ne in Iſraëlitas quicquam diceret, apertè vetare. [*Et non ſtillabis ſuper domum idoli.*] Amaſias Bethel dixerat; ſed eo nomine indigniſſimum locum apto vocabulo Vates pronuntiat domum irriſionis: de quo nomine expoſitum nobis ſuperius eſt. Nam Bethel domũ Dei fortis ſignificat. [*Non ſtillabis.*] Ab aquis, ad doctrinam & reprehenſionem huiuſmodi verba non ineptè transferuntur, vt: Quaſi Deut. 32.
imber ſuper herbam, & quaſi ſtillæ ſuper gramina, &c. Quo quidem tropo neque vnũ verbum aduerſum Bethel dici, neque mutire Vatem Amaſias volebat, ſed vt exceptum ſibi diuinitus ſermonem in alios effunderet potius, quàm in Bethelis cultores inſtillaret. Eſt autem hæc tranſlatio à pluuiis ſumpta: Nam vt tegulæ effuſo in ſe cælitus imbri, atque deinde ſtillato ſubiecta etiam duriſſima marmora eluunt atque exedunt: ita accepta diuinitus reprehenſionis verba tentare humanum pectus, niſi planè adamantinum fuerit, vi aſſiduitateque poſſunt. propterea ille dicebat: Concreſcat in pluuia do- Deut. 32.
ctrina mea, fluat vt ros eloquium meum, &c. Quantum verò Amaſias dum Prophetæ actionibus, & populi correctionibus intercedere ſtudet, priuati incõmodi & pœnę grauiſſimæ præter cæteros ſuſtinendæ ſibi ipſi parauerit, in ipſo orationis epilogo Vates exponit: Quatuor enim aduerſis & grauiſſimis ærumnis afficiendus dicitur, eo quòd quatuor populo à Vatibus obiecta crimina cura atque opera omni fouere & defendere ſtuduerit.

Propter hoc hæc dicit Dominus.

OB EAM, inquit, rem quòd tu non modo iiſdem cum reliquo populo ſceleribus contaminatus alligatuſque fueris, ſed vehementer etiam impedire curaueris, quo minus populus his ſolutus maximo inſtantique periculo liberaretur, propter hoc hæc tibi imprimis, deinde populo etiam ipſi Dominus denuntianda mandauit.

Vxor tua in ciuitate fornicabitur, & filij tui & filiæ tuæ in gladio cadent, & humus tua funiculo metietur: & in terra polluta morieris: & Iſraël captiuus migrabit de terra ſua.

Quæ hactenus prædictæ ſunt calamitates, non omni in vniuerſum populo aduenturæ, ſed partibus tantùm quibuſdam ad cæteros ad bonam frugem reuocandos afferendæ fuerant. nunc quoniam populi pertinacia, atque eorum fraude & malitia, quorum fuerat publicæ potius quàm priuatæ rei proſpicere, effectum eſt, vt diuino de correctione conſilio, non modò non pareretur, ſed vehementer etiam obſiſteretur: vltima tandẽ extremæ atque communis omni populo calamitatis ſentẽtia per Vatem pronuntiatur: ſic tamen vt priuatum, grauiſſimumque iudicium is primus ſubeat, qui perficiendi ſceleris impietatiſque auctor atque dux cæteris fuerit; cuius certiſſimæ pœnæ certiſſimum etiam Dei iudicium & Vatis ſermonem eſſe probabunt. Quatuor autem omnium quę à Vate noſtro pertractatæ ſunt rerum, & generũ, & totius conſilij cõmunes ſummæ fuẽre; imprimis vt populus ab illo nefario idolorum colendorum ſcelere (quod adulterium in ſacris dicitur libris) ad mentis puritatem, ad veram pietatem, religioniſq́. diuinę fidẽ reuocaretur: deinde vt hoſtilis gladius, bellumque Iſraëlitis impendens preſtringeretur; & regio etiam ipſa ne in hoſtilem veniret poteſtatem defenderetur, ac demum ne Iſraël omnis hoſti victori cederet, captiuuſque abduceretur: namque hæc omniũ calamitatum vltima, populum illum malitia & ſcelere obduratum expectabat. Hęc autem omnia quæ Amos actionibus orationibuſque ſuis populo auertẽda procurauerat, Amaſias contrà, ſtudiis, fraudibus interceſſionibuſque ſuis maturanda curauit; ſingula autem ipſe in ſua ſalute, fortunis & dignitate, priuato & manifeſto Dei iudicio expertus, Amoſi prædictionem, & diuinum de iis rebus conſilium certiſſimum eſſe intellexit. ob defenſam namque populi publicam ſuperſtitionem vxorem ipſe ſuam in vrbe ipſa, antequam abduceretur, publicè adulterorum libidini obſequẽtem aſpexit: id quod grauiſſimum & turpiſſimũ viro fuit: nam ſi ab hoſte abducta corrũperetur, ignominia cum cõmunis ferè omnibus captiuis mulieribus ſit, minus grauis ſingulis illarum maritis videri poſſet. Huius verò ſacerdotis vxor in vrbe ipſa, libera adhuc & ſuæ ſpontis, hac virũ ſuum contumelia affecit, vt adultero morem vltro gerens ſuccumberet, ſiue is ex hoſtibus aliquis, ſiue potius ciuis fuiſſet. Non enim ait, vxor tua in vrbe affligetur, ſicut & aliàs Vates ille deplorabat: Mulieres in Sion humiliauerunt, & virgines in ciuitatibus (Thren. 5.) Iuda: ſed vxor, inquit, tua in ciuitate fornicabitur, vt non coactum, ſed admiſſum ſtuprũ ſignificaret. Quoniam verò inſtantia Iſraëlitis mala hoſtilis gladius, regionis occupatio, & plena atque integra totius gentis abductio leuiora viſa Amaſiæ ſunt, quàm vt ea ſuorum etiam commodorum iactura auertere & deprecari ſtatuiſſet; ob eam rem ſimilia in ſe, familia rebus, quę ſuis diuina iudicia priuatè experturus ipſe eſt: namque filios ſuos & filias hoſtili gladio confoſſos viuens ipſe, & duriſſimo perturbatus ſpectaculo videbit, nec non terram, agros & fundos quibus filiorum patrimonium confirmatum iri ſperauerat, alienis occupatos gentibus, in poteſtatem vſumque ceſſiſſe intelliget. Quandoquidem omnis Iſraëlitarum ager gentibus iis, quas Aſſyrius rex vt Samariam incolerent deduxit, diſtribuendus fuerat: Ipſe autem Amaſias ignominia primum; deinde orbitate, ac præterea egeſtate ſumma affectus, æterna captiuitate mulctandus erat, vt in moleſtiſſima ſuarum rerum, fortunarum, & familiarium omnium recordatione & deſiderio perpetua ſuorum maleficiorum conſciẽtia oppreſſus, fœdiſſimam ac miſerrimam vitam ageret; quam nec honeſta morte commutare, nec honeſto loco finire licebit; ſed in terra polluta morituro patria & funeris pompa carendum eſt. Itaque omnibus in vniuerſum miſeriis, in quas vt citius & certius populus incideret, auctor ipſe ferè & impulſor fuerit, coopertum, ſeſeque obrutum ſentiet: atq. id demum accipit quod ipſe ad inuidiam Vati facienda confinxerat (non ob id quod Vates voluerit, ſed quod ipſe vt eueniret commiſerit) certiſſimum fore: nimirum Iſraël de terra ſua migraturũ, id quod nunquã ab Amoſo prolatum ad regem ille falsò detulerat; atque hoc commento ne Iſraël ad pœnitentiam reuocaretur, laborauerat. Vnde efficiendum erat vt certa & communis captiuitatis calamitas, omnem Iſraëlitarum rempublicam iuſtiſſimo Dei iudicio oppreſſura eſſet: ita adeo quod nondum ab Amoſo

viſum

viſum aut prædictum fuerat; à pontifice ipſo populo ſiniſtrè inauguratum, & nõ ſolùm conſiliis, ſed ſtudiis procuratum populo malum, à Vate tandem inaugurantis culpa certum fore confirmatur. [*Et Iſraël captiuus migrabit de terra ſua.*] Tu dixiſti falsò, procuraſti ſeriò; eueniet igitur. Quæ res vt non minori quàm cæteræ auctoritate firmaretur, viſione ſibi præcepta à Vate oſtenditur: quam ſubiecto ſermone & capite explicat.

CAPVT. VIII.

HÆC *oſtendit mihi Dominus; & ecce vncinus pomorum; & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi, vncinum pomorum.*

QVARTA demum viſione, atq. illius diuina interpretatione totius populi repudiationẽ ſibi monſtratũ docet Amos; quæ vt quàm certiſſima & celerrima eſſet, peruerſis populi ſtudiis & præpoſteris pontificis Amaſiæ conſiliis, atq. omnium deniq. culpa effectum fuerat. Ea verò admiranda quadã imagine, & quę Deo interprete indigeret, oſtenſa eſt: namq. id, præterquã quod trãſlationibus & imaginibus tranſigitur, vt illud quod ſuperius de perpendiculo & muro monſtratũ fuit, diuina etiam interrogatio non ad imaginem ipſam, ſed ad aliam ſignificationẽ referendum eſſe declarat. Etenim prioribus duobus ſpectris fames & peſtis ipſa forma, atque ipſa tantum imagine à Vate cognitæ, ſuis etiam nominibus dictæ, prænũtiatęq. ſunt. poſterioribus verò duobus alia cõſpecta, alia autem ſunt ſignificata: namq. in altero quorundã tantùm populorũ captiuitates hoſtili gladio parandæ, atq. eædem iuſto Dei iudicio decretę, vatĩ fuerant demonſtratæ: quæ omnia eò pertinebant, vt qui reliquus eſſet populus, tot tãdem periculis reſipiſceret, atq. ſibi cauere inciperet. Nunc verò altero hoc ſpectro contumaci, & ſuperbæ genti cõmunis belli atq. captiuitatis dies, iſque certa ſententia deſtinatus denuntiatur: quẽ ita breuem fore viſio ipſa docet, vt nullo quærẽdę euaſionis, aut capiendi conſilij relicto ſpacio, ſerò etiã ſapientes opprimat. Hanc adeo rem omnẽ Vates Amaſiæ expoſuit, vt prædictam Iſraëlis è terra ſua migrationẽ confirmaret. [*Et ecce vncinus pomorum.*] Vncinum vaſis genus fructibus continendis idoneum interpretemur oportet; & poma non omnia, ſed æſtiua tantùm Amoſo viſa eſſe definiamus. namq. id ipſa tum verborum ratio, tum diuina interpretatio declarat. Hic locus Hebraicè ſic legitur ad verbũ, [*& ecce caniſtrum æſtiuorum*; Chaldaicè ſic: *& ecce vas plenum fructibus æſtiuis.*] vt autem plenius ac melius viſionis nobis tractari ſignificatio poſſit, earum quæ oſtenſæ ſunt rerum, breuiter primùm ex verbis ipſis reddenda ratio eſt. Igitur vas illud quod à Chaldæo interprete *Maan*; à Græco ἄγγος; à veteri Latino vncinus; à recentioribus caniſtrum dictũ eſt, Hebraicè dicitur *Chelub*. כלוב Eſt autem Chelub (vt ex plurium locorũm notatione obſeruabimus) vaſis genus, anguſtiori ſuperius; latiori inferius ſpacio conſtans, quacunq. ex materia id, ſiue viminea, vt plurimum, ſiue lignea, ſiue linea ſit: namq. ex omnibus his rebus fieri olim ſolêre obſeruauimus, & noſtra etiam ætate factum vidimus. Ea autẽ vaſis forma commodè excipiendis, & fideliter retinendis rebus apta, aucupis & piſcatoris fiſcellæ, paſtorum etiam mulctræ, nec non & ruſticorum caniſtra ad excerptos fructus excipiendos conſtabant: nam & Ieremias Chelub auibus plenum dixit: & Amos Ierem. 5. Chelub æſtiuis plenum bis dixit. Quoniam verò paſtorum mulctra, huius etiam formæ erat: propterea à Græco interprete vtramque vaſis partem, & figuram, & materiam » ſignificare volente tranſlatum eſt ἄγγος ἰξευτοῦ, aucupis mulctra. Huiuſmodi vaſa ex lineis funiculis reticulato opere contexta, ruſtici in Italia zonis appenſa geſtant; quibus quas ceperunt auiculas viuas, aut ex arboribus decerptos fructus, excipiunt. Atque hæc nunc quidem de caniſtro nobis dixiſſe ſatisfuerit, fuſius aliàs de toto hoc vaſorum genere, ſi Deus annuerit, diſſerturis. De pomis verò ipſis nonnihil explicemus. Fructuum qui ex arboribus percipiuntur, duo genera ex temporum ratione ſunt; alterum quod æſtate; alterum verò quòd Autumno matureſcit. Ex autumnalibus nonnulli citò pereunt; quidam autem diutius aſſeruantur: vt vuæ penſiles; poma & pyra quædam, & nucum varia genera; maximè autem quæ iuglandes dicuntur. præter quos fructus qui ſeruari recondique in hyemem poſſunt, cæteri omnes à medicis fugaces vocantur, quibus humidior, minuſque probe coctus eſt ſuccus

Inter fugaces verò ij, qui æſtate proueniũt, celerrimi, fugaciſſimique ſunt; cuius generis ficus præcox, & ceraſum; & ex prunis plurima eſſe videmus. Atque ij fructus cumprimũ matureſcere incipiunt, rari admodum decerpi, cariusque vendi ſolent; ſed exiguo temporis ſpacio (quoniam feſtini ſunt nimium & plenè ſimul vnumquodque genus matureſcit) & copioſiſſimè decerpuntur, & viliſſimo venæunt pretio: adeo vt tanti maturimorum caniſtrum, quanti antea ex ijs, quæ tum primum matureſcebant, libra vna æſtimetur: quæ ſi diutius in arbore ſua hærere ſinantur, celerrimè computreſcunt & pereunt. Id adeo nimio æſtatis calore & immodico fructuum ipſorum humore efficitur: quòd vtraque hæc natura, ſi modum exceſſerit, facilè corruptionem rebus afferat. Ita qui primum rari fructus, carè vendebantur, mox vili paſſim venduntur; atq. breui deinde tempore planè deſiderãtur. nulli enim in arboribus relinquũtur, quin aut decerpti,

Mich. 7. ,, aut auibus deuorati, aut citiſſimè ſint corrupti. qua de re & Michæas dixit: Hei mihi, ,, quia factus ſum vt fructus æſtiui. Atq. adeo hoc genus feſtinorum fructuũ omne, æſtiuũ Hebraicè dicitur. Eſt autem Hebraicè nomen *Kaiſz*, quod æſtatẽ ſignificat, à verbo de-

קיץ ductum quod finire, metere & intercipere ſignificat. Vnde pro Æſtate *Kaiſz*: pro fine verò alicuius rei *Keſz* dicimus; ex eodem vt videtur themate vtraque vox deducta eſt. meminiſſe autem vtriuſque verbi *Kaiſz* & *Keſz* propterea refert, quód præter naturam ipſam rerum, diuina etiam interpretatio vocum annominatione explicatur: neque ad orationis modò ſuauitatem, ſed ad ſententiam explicandam Hebraicę linguæ cognitio hoc in loco, quemadmodum & in plurimis aliis, neceſſaria eſt. Igitur plena atq. integra totius populi abductio Vati hoc ſpectro oſtẽſa eſt: quam cito admodũ futuram ipſa verbi appellatione Deus docuit: Nam quos in ſuperiori proximo oſtento, non omnes, ſed quoſdam hoſtili gladio feriendos, perpendiculi imagine viderat, eoſdẽ vt æſtiuos fructus maturos iam nimiũ, feſtinanterq. ne putreſcerent decerptos, pleno anguſti oris caniſtro, vt neq. vnus exilire poſſit, concluſos, vendendos eſſe, tradendosq. videt. Id autẽ quàm citò futurũ eſſet, quod viſione percipere non poterat, ſed nomine appellato doceri, edoctus à Deo eſt. Viſionis ergo imaginem rurſus ante oculos conſtituamus.

Ecce caniſtrum æſtiui. & dixit: Quid tu vides Amos? & dixi: Caniſtrum Kaiſz: Et dixit mihi: Venit Keſz ſuper populum meum Iſraël: non adijciam vltra vt pertranſeam eum.

Quintilian. lib. 9. cap. 3. Vt *Ecce* apud Latinos ſic & quæ huic apud Hebræos reſpõdet vox rem admiratione excipiendã indicat. [*Caniſtrũ Kaiſz: & dixit mihi, venit Keſz ſuper populũ meum Iſraël.*] Quę ex nominibus & verbis ſimilitudine aliqua deducuntur figuræ, & aures in ſe vertere, & animos excitare ſolent; & ad rerum memoriã conſeruandã plurimũ valent: atq. ex hoc aliiſq. locis docemur; maximã, grauiſſimamq. diuinorũ verborũ rationẽ eſſe oportere; nullumq. temerè dictũ exiſtimari fas eſſe: ſed cùm aliter dici fortaſſe poſſet, cur nõ aliter dictũ ſit, magnã aliquam cauſam ſubeſſe, ne quis diuina verba pro arbitrio aut libidine mutanda, inuertenda, aut incõſtanter explicanda eſſe putet; alioquin magnũ iudicium ſubiturus: id quòd Moſes & Aaron non intellexêre modò, ſed ſenſêre etiã quibus quòd apud aquas contradictionis diuina verba inuertere, minus religioſa res viſa fuit, promiſſam in patriã, feliciſſimamq. illam in regionẽ ingreſſio negata eſt. Magnã ergo in diuinis ſuſcipiendis, explicandiſq verbis oportet eſſe religionẽ: multum enim ad rerũ myſteria cognoſcẽda verborũ etiam cognitio cõfert; atq. interdũ quæ in rebus nõ ſatis plenè oſtẽditur res, certo addito verbo explicatur. Viderat quidẽ Amos populũ plenè abducendũ, & in caniſtra iam cõiectum. quàm citò autẽ id futurũ eſſet, vocis interpretatione doctus à Deo eſt: Nam fructus *kaiſz* cognouerat qnidem, ſed *kaiſz* ad *keſz*, hoc eſt finẽ, pertinere minus fortaſſe niſi Deus explicuiſſet animaduertebat. Ex hoc ergo finẽ populo adeſſe iãq. inſtare intellexit, certãq. Dei de populo repudiãdo eſſe ſententiã. cuiuſmodi verò finis futurus ille eſſet, & cui potiſſimum rei exitum eſſet allaturus, ipſe exponit Deus: [*Finis ſuper populum meum Iſraël.*] Non quòd Iſraël defecturus ſic omnino ſit, vt gens eſſe deſinat; ſed ne Dei populus amplius ſit: Namq. Iſraëlitæ ex quo Samaria capta, abducti fuerunt, præter paucos qui apoſtolorum prædicatione Euangelio obedierunt, & nõnullos etiam qui ad hæc vſq. tempora rari, ad Chriſtianã pietatem colendam accedunt; cæteri omnes, quorum incredibilis numerus eſt, à Deo reprobati, repudiatiq. ob propria

ipſorum

ipſorum ſcelera,atq. incredulitatem fuêre;non antea diuina miſericordia in gratiã plenè reſtituendi,quàm plenitudo gentium fuerit admiſſa. Atque Iſraëlitarum populus mul- Rom. 11. tò antè quàm Iudęorum repudiatus eſt,quòd maioribus multò,& diuturnioribus ſceleribus eſſet alligatus. Iudæorũ verò gẽs quòd grauiſſimis culpis, longè verò minoribus teneretur,caſtigata quidẽ Babylonica illa ſeptuaginta annorũ captiuitate fuit;excluſa autẽ & repudiata ne populus Dei eſſet nõ prius fuit,quàm dixerit: nolumus hunc regnare ſuper nos,&: non habemus regem niſi Cæſarem. Tunc enim adimpletum eſt quod ſcriptum fuerat per Prophetam, dicẽtem: Reliqui domum meam: dimiſi hæreditatẽ meã. Ierem. 12. dedi dilectam animæ meæ in manũ inimicorũ eius: facta eſt mihi hæreditas mea quaſi " leo in ſilua; dedit contra me vocem ſuam,dicens: tolle,tolle,crucifige eum : Ideo odiui " eam. Hæc de Iudæorum reprobatione prædicta,& tandem præſtita ſunt. ſed quæ à Vate noſtro hoc in loco diuinis verbis referuntur,ad decem tribuum captiuitatẽ in reprobationem pertinent: [*Non adijciã vltra vt pertranſeam eum,* Hebraicè eſt, *vt tranſeam illi;*] hoc eſt,vt antè diximus,vt tot illi ſcelera,tãtamq. pertinaciã impunè ſuſceptã fuiſſe diſſimulem;atq. vrgeri hæc ab illis vlteriusq. promoueri permittam: ſed quem tantæ impietati & ſuperſtitionibus prouehendis finẽ, illi dum in regione ſua eſſent facere noluerunt, eũ ego,inquit Deus,cum maximo ſuo malo faciã: ita vt omnia quæ iucunda iſtis in hac re fuerint; in contrarium omnino vſum commutentur. nam pro maxima voluptate, pro ludis,& feſtiuis cantibus,pro ſumma lætitia,ſummum illi dolorẽ,luctũ,& gemitu,atque eiulatum,& ſummam experientur mœſtitiam.

Et ſtridebunt cardines templi in die illa dicit Dominus Deus.

QVID cardines templi hoc in loco Latinè ſignificare velint, Hebraicum exemplar atq. Chaldaica interpretatio apertè docet,hoc modo: [*Et vlulabũt cantica templi.* Chaldaicè ſic: *et vlulabunt pro cantico in ædibus ſuis.* Græca verò verſio nõ longè ab hac ratione abeſt: ὀλολύξεται τὰ φατνώματα τοῦ ναοῦ. *et eiulabunt laquearia templi.*] Hæc adeo oratio ſeram pœnitudinẽ, & priorũ ſtudiorũ damnationem,atq. importunam nimis rerum mutationem ſignificat: Namq. gemitibus & muliebri eiulatu omnia loca implẽda eſſe,& canticis quibus nefaria illa fana ſtrepere ſolebant luctũ & lamentationẽ ſucceſſurã prædicit. neq. verò priuatè quibuſdã tantùm, ſed omnibus in vniuerſum per omnia loca calamitatẽ futurã: nullum enim angulũ tam reconditũ fore,quò non captiuitas & cædes penetratura ſit;in illa die quę populo abducendo & repudiando conſtituta eſt; ita vt certus euentus certæ diuinæ conueniat ſententiæ, [*dicit Dominus Deus*]. Qui quod Deus ſit dictis conuentiſque conſtare: quòd verò Dominus, quæ dixerit efficere plenè ſolet,neque vlla aliena ratione, aut vlla vi detineri poteſt, quò minus amplitudinẽ atq. dignitatem ſuam,& promiſſorum euentu, & iudiciorũ exercitatione atq. editione tueatur. Quàm verò communis omnibus illa clades futura eſſet,quę integram populi à Deo abdicationem & reprobationem teſtaretur, certò atque horrendo ad eam diem dato ſigno prædixit:

Multi morientur, in omni loco proijcientur. Silentium. Hebraicè clariùs: *Multum cadaueris in omni loco proijciet. Tace.*

Nullum locum à cęde immunem,aut cadaueribus vacuum futurum eſſe,ſed omnia paſſim proiectis & temerè iacentibus eſſe cõplenda, quæ Deus ille ac Dominus qui hæc prædixerit,efficiet. Illius namque conſilium & iudicium inhumata frequentia corpora vbique teſtabuntur. Idem etenim in æſtiuis fructibus euenit, vt dum caniſtra implẽtur, multi etiam decerpentium tumultu, & ramorum concuſſione & motione decidãt,qui maturrimi omnium erant, atque ij neglecti paſſim ſub arbore iaceant,& computreſcãt, neque in vſum aut eſum à quopiam legantur: ſic etiam multa paſſim bello occiſorum corpora ab hoſte proſtrata iacebunt;idque adeo in omni loco, neq. à ſuis, neq. ab hoſtibus ſepelienda. Id verò non caſu aliquo,ſed certo prædicentis Dei conſilio cũ euenerit: certum Prophetæ vaticinium confirmabit,atque eo euentu rationes ſuas omnes,officijque ſui auctoritatem conſtituendã fore confirmat Amos, neque vllum alium diſputandi locum Amaſiæ pontifici maleuolentiſſimo & aſtutiſſimo rerum ſuarum obtrectatori relinquit, ſed ſilentium eatenus indicit, quoad euentus ipſe malorum ſuas partes rationesque conſolidet. *Silentium.* Taceto, inquit, tu, & prædictionum mearum finem expe-

expectato, quando hoc ſolùm apud te, atq. apud populum mea oratio valuit, vt euentu ipſo probanda eſſet, cùm quæ à me dicta antehac fuerant, non eò pertinebant vt re ipſa atque euentu malũ populo prædictũ firmaretur, ſed vt expiaretur potius, atq. pœnitentia, precibus, votis, & veræ pietatis inſtaurato ſtudio auerteretur. *Tace*, vox eſt eorũ qui quæ comminati ſunt, certiſſima fore confirmant, atque ad expectandos rerum exitus [Zachar. 2.] commodè vſurpatur, vt: Sileat omnis caro à facie Domini, quia ſurrexit de habitaculo ſancto ſuo. Atque hoc quidem verbo grauiſſimum illud auctoritatis genus Vates indicauit, quo dictis ſuis fidem aliquando facere Deus ſolet: Diuinorum namque vatum apud populum probandorum auctoritas antiquioris teſtamenti ætate ad tres potiſſimũ rationes reuocata eſt; ex quibus duæ vaticinium præcedebant; tertia autem interdum ſubſequebatur. Vnum quidem genus miracula & ſigna fuerunt, quæ à Vate dicẽdis grauiſſimo teſtimonio eſſe potuêre: alterum verò genus rerum quæ dicerentur ratio fuit; quæ, ſi cum diuina lege planè conueniret, grauiſſima populo & diuina prorſus eſſe, haberiq. debuit. de quibus generibus ſcriptũ eſt: [Deuter. 13.] Si ſurrexerit in medio tui Prophetes, aut qui ſomniũ vidiſſe ſe dicat & prædixerit ſignum atque portentũ; & euenerit quod loquutus eſt, & dixerit tibi: Eamus & ſequamur Deos alienos (quos ignoras) & ſeruiamus eis: non audies verba Prophetæ illius, &c. Quo præcepto boni atque veracis prophetæ auctoritatem & ſignis, & orationis ad pietatem pertinentis rationibus definire docemur. Verùm enimuero ſi quis fortaſſe fuerit, apud quẽ vtraq. hæc probandorum vatũ ratio minus momenti habuiſſe viſa ſit (quæ quorundam hominum malitia & pertinacia eſt) alia durior multo ad firmandam vatibus auctoritatem via eſt munita. pœnis enim & ſuppliciis res agi ſolet, vt qui monentem & ad officium reuocantem Dei legatum legitimè ſuſcipere noluerint, ſuo magno malo non vanum fuiſſe ſentiant, ſicut [Hebr. 2.] ſcriptum eſt: Si enim qui per angelos dictus eſt ſermo firmus factus eſt, & omnis præuaricatio & inobedientia accepit iuſtam mercedis retributionem, & cæt. Igitur quarta hæc viſio tribus illis quæ præceſſerunt propterea coniuncta non eſt, quòd illę ad certam quandam correctionem; hæc verò ad communem extremam ſtragem pertineat; quam propterea edere & explicare Vates voluit, quòd Amaſiæ calumniis, & inuidioſis atque doloſis orationibus reſpondere illi neceſſariò ad ſuam legationem confirmandam debuit. Atque adeo hoc quartæ viſionis oraculum, quo fidem, auctoritatemque ſuam contumacibus & impiiſſimis hominibus probatũ iri Vates prædixerat, non apud Iſraëlitas modò, ſed apud Iudæos etiam notum peruulgatumque fuit; vt Iſaiæ vati ad eandẽ prædicendam iecerit fundamentum. namque ab eo anno quo Amos vaticinatus eſt, [Lib. de ſerie mundi.] numerum illum confici cœptum eſſe in Hebræis annalibus legimus. De quo numero [Iſai. 7.] ſic ſcriptum eſt: Adhuc enim quinque & ſexaginta anni, & deſinet Ephraim eſſe populus. Eam annorum rationem à vaticiniis Amos, qui vidit duobus annis ante terræmotũ, ducendam eſſe, eius libri qui Seder-Gholam inſcribitur auctores tradidêre, cùm dictũ huic vati ſit: Et Iſraël captiuus ducetur de terra ſua.

Audite hoc qui conteritis pauperem, & deficere facitis egenos, dicentes:

RVRSVS eam ad populum orationem quam Amaſias interruperat, Amos continuat, & grauiſſimis ſententiis exaggerat; cauſamq. oſtendit quamobrem extrema in omnem populum, etiam in plebem ſententia decreta ſit: quòd ſcilicet omnes ad iniuriam faciendam omni ſtudio atque opera ſint intenti; neque ſolùm principes, & magiſtratus, ſed priuati etiam homines ſeſe iniuriarum allegauerint. Namque omnes eadẽ auaritia & cupiditate eouſque flagrant, vt pietatem, æquitatem, fidemque omnem tum priuatè, tum publicè prodant & violent. neque minus ardenti & incenſo ſtudio fraudem atque fallaciam in communi vitæ conſuetudine, & à popularibus, quàm à potentioribus iniuriam ſuſcipi ſolêre: ſed vnumquemq. rem ſuam per fas & nefas augendi cupidũ, in eos, qui aut opibus, aut dignitate ſunt inferiores, iniquè graſſari. Etenim ad hominũ inter ſe coniunctionẽ ſocietatemq. ſeruandam duplex iuſtitiæ pars accommodatur; altera, qua ab omnibus paſſim, & ab vnoquoq. iniuriam propulſamus, ſalutemq. defendimus; [Cic. lib. 2. offic.] altera, qua fortunæ, & vniuſcuiuſq. res conſeruantur. Vtraq. autem pars tum naturali iure, tum quibuſdam legibus conſtitutis, quemadmodũ fieri rectè poſſit, explicatur. Ac de priori quidẽ parte tractãda, curanda & vindicanda, auctoritas & poteſtas ſumma regibus,

bus,principibus & magiſtratibus tradita eſt. poſterioris verò exercendę,plebi etiam ipſi, & priuatis hominibus propria cura officiumq́. demandatum eſt. Suam igitur vtriſque & magiſtratui & populo partem,ſanctè,piè atq. ſincerè coli conſentaneum eſt,quá quocunque modo violaſſe maximum flagitium fuerit. Summum autem publicæ æquitatis ius,auaritiæ & priuatorum cuiuſque commodorum cauſa,tum à magiſtratu, tum à populo violari ſæpe ſolet,quæ res diuinis præceptis diligentiſſimè cauetur. Hæc enim dicit Dominus Deus: Sufficiat vobis principes Iſrael,iniquitatem & rapinas intermittite, & iudicium & iuſtitiam facite; ſeparate confinia veſtra à populo meo, ait Dominus Deus. Statera iuſta, & ephi iuſtum, & batus iuſtus erit vobis. Siclus autem viginti obolos habet, &c. Quo in loco ſuum vtrique parti,& magiſtratibus & populo commendatur officium. Igitur noſter Amos communem populo Iſraëlitico calamitatem fore prædicit; propterea quòd non minori ſtudio, neq. leuiori flagitio ſua populo fides & cauſa, quàm magiſtratibus ſua prodita fuerit. Omnes enim à minimo vſque ad maximum cum ſumma pauperiorum iniuria & oppreſſione auaritiæ ſtudent: atque magiſtratus quidem & Reip. miniſtros iam in primis actionibus iniuriarum damnauerat Amos: nunc verò populum ipſum in idem crimen vocat; quem ſuæ cauſæ audiendæ intereſſe attendereq. vult, quando nõ priuato odio, aut occulta calumnia,ſed æquiſſimo iure cauſam ſibi aduerſus illos agendá diuino iuſſu ſuſceperit. [*Audite hæc qui conteritis pauperẽ.*] Attentionẽ populo parat,atq. eadẽ opera actionis ſuæ aduerſus illos æquitatem probat. [*qui conteritis pauperem.*] Non ſecus atque imbecilli à victoribus hoſtes,à ditioribus pauperiores homines in malè gubernata Repub. tractatur: namq. & fortunis omnibus per calumniam vel fraudem expoliati,aut libertatem interdum amittere, aut deſerta patria migrare cogũtur. Nam qui cupiendi nullum finem faciunt; ijdem fallendi & lædendi modum nullũ habent.

Ezech.45.

Quid quod vſque proximos
Reuellis agri terminos? & vltra
Limites clientum
Salis auarus? pellitur paternos
In ſinu ferens Deos
Et vxor, & vir, ſordidosq́. natos.

Horat. lib. 2. Od. 18.

Sic ille hominum in pauperiorum fortunas accuſabat inſidias,quòd ſcilicet quidam nullum aliis locum ſupereſſe, ſed totam omnino terram ſibi non ad vſum, ſed ad delicias, ad immoderatæ cupiditatis abuſum cedere velint. Væ, inquit, qui coniungitis domum ad domum,& agrum agro copulatis: an vos ſoli habitabitis terram? hoc eſt quod hoc in loco dicit: [*Conteritis et deficere facitis*:] Namq. aſſidua deceptione tenues alioqui pauperiorum res ita atteruntur,vt tandem abſumptæ dominum tantis miſeriis cedere,migrareque cogant. [*Egenos terræ.*] Affectum habet oratio, miſeriarumque rationem atque indignitatem amplificat,Hebraicè eſt, *afflictos terræ*: eoſque ſignificat, qui neminẽ ſuarum fortunarum propugnatorem habent;quos multis modis,multiſque impugnatoribus infeſtari indigniſſimum ſit. Terræ verò poſſeſſionem illis adſcribit: namque ea communis incolarum omnium mater eſt,ſi qui dignitate & opibus careant, miſerum ducunt: ſed terræ etiam vſu carere, ea extrema miſeria eſt. Quibus autem modis à ditioribus pauperiores opprimerentur,ſubiecta narratione exponit; in qua voluntatem & facultatem ad id non magis illis in ſuo prodendo officio, quàm magiſtratibus in ſuo defuiſſe arguit.

Dicentes: quando tranſibit menſis, & venundabimus merces, & Sabbathum, & aperiemus frumentum.

STVDIVM & voluntatem illorum erga pauperes auaritiæ cauſa opprimendos hac inductione Vates oſtendit,quòd nihil illis magis in votis eſſet,quàm vt nulla alia vitæ victuſque commoditas pauperibus eſſet,niſi quantum ab illis ſuppeditari potuiſſet; idque cariſſimo pretio: quoniam hoc modo exigua frumenti menſura pauperũ pecunias omnes,artificia,& operas facilè ſibi ditiores cõparabant. Cùm enim pauperibus nihil frumenti ad viuendum eſſet, ab ijs quibus eſſet,emere neceſſe erat; idq́. eo pretio quod illi ſtatuiſſent. Ex ea re cõſequebatur vt quicquid ſupellectilis in pauperũ domibus eſſet,aut pignoris, aut pretij nomine ad ditiores transferreretur. Deinde ſi quid artis & operæ ſupereſſet,id totũ pro frumẽto diuitibus locaretur: atq. eo modo locupletũ diuitiæ aſſidua acceſſione quotidie augebantur;pauperũ verò res magis indies detritæ,tandem aſſumebantur. Eſt autẽ diuitibus adeò iucunda quotidiani lucri acceſſio, etiá cum pauperũ detrimento

trimento; vt ſi qua intermiſſio fiat, id damno ſeu iacturæ potius ſibi eſſe ducant, atque omni etiam fraude reſarciendum putent; ad eamq. expediendam commoditaté tempus ſibi dari cupiant, atq. interea quemadmodum id vel leue cōpendium maxima etiá fraude committetur, diligéter ſtudio & cura excogitent. Huius verò tam peruerſi hominũ ob auaritiá ſtudij exemplum, in Iſraëlitis exprimit Amos, qui vehementer cauebant, ne qua fruméti copia pauperiori populo aliunde, quàm ex ſe eſſet, vt eũ facilius & cōmodius expilare expoliareque poſſent. quoniá verò meſſis tempore nonnihil frumenti pauperibus ſuppetebat; quod temerè iacentes ſpicas, aut quæ meſſoris manũ fugiſſent, aut finire opus cupientis, & feſtinantis oculos feſelliſſent, in alieno agro diuina lege & moribus ſibi legere cuilibet liceret, qua vel eius menſis inopiæ ſuccurretur; id tépus à ditioribus, fœneratoribus, vſurariis, & ijs qui frumentũ védere ſolebãt inuiſum, importunumq. & ſuæ cupiditati impedimentũ nimis etiá longum, quãuis breuiſſimũ eſſet, videbatur, adeo vt cũ menſis eſſet, annus illis præ cupiditate & tædio iudicaretur. cuius affectionis illa oratio erat: [*quando tranſibit menſis, & venundabimus merces*; Hebraicè ſentētia clariſſima eſt ſic: *& frangemus fractionem.*] Quo tropo ſummã annonæ caritaté ſacri libri ſignificát; eoq. vtuntur vbi magna frumenti, aut cuiuſuis neceſſariæ ad victum

Gene.41. rei laboratur inopia: quem ſic aliàs Latinus verteret interpres. Omneſq. prouinciæ ve- " niebant in Ægyptum vt emerent eſcas, & malum inopiæ temperarent. cuius nos tropi " rationem elegantẽ alio in loco, ſi Deus annuerit, explicabimus. Ac præter eum quidem meſſis menſem, qui tam pauperibus expectatus & breuis, quàm longus atque inuiſus diuitibus erat, aliud etiam tempus Deus eſſe voluit, quo ex agrorum fructibus pauperes ſibi, domibuſque ſuis poſſent prouidere: isque ſeptimus quiſque annus fuerat; in quo quidquid inarati incultique agri ſponte ſua protuliſſent, commune omnibus legentibus fiebat. Isq. annus vulgari & Syriaco vocabulo ceſſatio; in arcanis verò libris ex re ipſa Sabbathum, hoc eſt quies terræ nominatur; quod & fatigatis aſſiduo cultu agris laxamento, & pauperioribus etiam hominibus tanti rerum deſiderij vel paruo leuamento foret. Eum annum non minus ingratum diuitibus fluxiſſe, quàm gratum pauperibus percurriſſe ex ipſo ditiorum ſtudio, atq. oratione arguit Amos: [*& ſabbathũ & aperiemus frumentũ?* Chaldaicè ſic: *& ceſſatio, & aperiemus horrea:*] namq. triticũ vendentium domus meſſis tépore, & ſeptimo anno minus frequentabantur; atq. horrea clauſa erant, quæ cumprimũ, vbi illa tempora præteriiſſent, aperiebantur; magnum lucrum &

Iuuenalis. quæſtũ domino factura: *Nam diues qui fieri vult,*

Et cito vult fieri: ſed quæ reuerentia legum?

Quis metus aut pudor eſt ſemper properantis auari?

In quæſtu autem compendioq. verſatis hominibus, ſi quid præter animi ſententiá damni acciderit, id vt reſarciatur proxima & breuiſſima via in fraude facienda eſt. ea verò tũ rebus quæ venduntur adulterandis; tum ponderibus & trutinis deprauandis; tum etiá pretio vehementer augendo munitur. hoc eſt quòd dicit:

Vt minuamus menſuram & augeamus ſiclum, & ſupponamus ſtateras doloſas.

SVMMVM auaritiæ ſtudium, & multiplicem faciendæ fraudis excogitationé oratione inducta Vates explicat. his enim potiſſimum generibus cōmerciorum fides corrumpitur & proditur, qua dederis, minuenda; qua acceperis, augenda menſura. Ita ni-

Ariſtot. 5. Ethicorum, & Aſpaſius in illum locũ. mirum non vno & ſimplici inopum damno ditiorum res vehementer creſcunt, magna eius iuſtitiæ partis, quæ commutatiua à philoſophis dicitur, proditione. Vox, *vt*, non cauſam, ſed modum explicat, quonammodo illi cum multis aliorum imcommodis ſua

Budæus lib. de aſſe. amplificent commoda. [*Augeamus ſiclum.*] Olim appenſi potius quàm numerati argenti vſus erat: vnde & antiquiſſimo Hebræorum, Chaldeorum, & Cananæorum nummo nomen ſicli factum eſt; quod Latinè redditum pondus ſignificat. Aderat autem ijs qui vendebant aurificum ſtatera, qua recipiendum probaretur argentum: quæ res cùm

Geneſ. 23. multis aliis ex locis, tum ex illo clariſſimè obſeruatur: Terra quam poſtulas, quadringen- " tos ſiclos argenti valet, &c. Quod cùm audiſſet Abraham, appendit pecuniam quam " Ephron poſtulauerat audientibus filiis Heth. Qua in re duplex eſſe potuit fraus, vt ſtateræ & lances inæquales eſſent, & pondus ipſum, quo probandum argentum fuit, auctius iuſto foret. Neque verò ſemper argento ſignato vtebantur, cùm ſatis eſſet rude

& in-

& incuſſum, ſi modò ſuo pondere redderetur : namque ſiclus ille ſignatus, quẽ Atticæ ſemunciæ æqualem, & Ioſepho teſte, & ipſo etiam nummo Iſraëlitico (qui nobis diuino certè beneficio contigit) probauimus; cùm publicè atque legitimè cudi ſoleret, neque à priuatis hominibus augeri, neque auctior exigi poterat. Sed cùm minorum etiam argentearum monetarum vſus, iſque varius eſſet (nam aliæ quadræ, rotundæ, aliæ nonnullæ excuſſæ, rudes quædam fuerunt) id genus omne emendis rebus expendebatur. Hodie etiam Barbari, maximè autem Afri argentum expenſum à noſtris mercatoribus pro captiuis redimendis exigunt: ſed & in Italia & Gallia hic mos inualuit, vt tabernarij etiam argenteos & aureos nummos non niſi expenſos recipiant; vbi nobis non leue negotium publicani aliquando faciebant, aureos coronatos quamplurimos ſuis ſtateris improbantes, adeò vt, quia aliud monetæ genus quod redderemus nõ ſuppetebat, certum quoddam ſingulis nummis damnũ pati cogeremur. Ad hunc igitur modum pauperes, dum minutiores monetas emendo frumento inſumerent, aucto pondere, & deprauata ſtatera defraudabantur. Atque de omni hoc ſicli & menſurarum, quæ ad diuina ſcripta intelligenda faciunt, genere, multa à nobis quæ diligenter obſeruata ſunt, Deo noſtro approbante aliquando differentur: nam pro commentariorum lege hæc nunc ſatis eſſe viſa ſunt. [*Supponamus ſtateras doloſas*. Hebraicè eſt: *Vt deprauemus bilances doli.*] Bilances doli vocat arte induſtriaque excogitatam trutinæ formam, quæ pro appendentis calliditate & vſu fraudem nunc facere, nunc celare poſſit: id qua ratione fieret, ex Chaldaicarum & Hebraicarum antiqua & recondita lectione accepimus, dum eam ponderum & menſurarum rationem diligenter exquireremus: veruntamen hoc in loco referre conſilium non fuit. Antiquum autem fuiſſe lancis & libræ vſum, & non à Græcis, ſed ab Aſſyrijs inuentum, huiuſmodi obſeruationibus ſæpe docemur. Quantum verò ſcelus hæc ponderum & menſurarum corruptio ſit, illa ſententia apertè declarat: Pondus & pondus; menſura & menſura; vtrumque abominabile eſt apud Deum. His autẽ modis, non modò fortunis pauperum, ſed libertati etiam parantur inſidiæ: namq. illorũ primum ſupellex; deinde agri & domus, ſi quid eiuſmodi ſupereſt; ac demum filiorum & totius familiæ, atque ipſæ etiam parentum operæ, in ditiorum vſum, idque viliſſimo pretio, cedunt. hoc eſt quod dicit:

Ioſeph. Prou. 20.

Vt poſſideamus in argento egenos, & pauperes pro calceamentis.

MVLTOS non tam rerũ defectu, aut propria negligentia, aut diuina ſententia; quam aliorum hominũ fraude atque auaritia ad ſummam egeſtatem inopiamq. redactos ſemper fuiſſe, vtinam non perinde noſtris moribus compertum, atque antiquis hiſtorijs notum eſſet. Sed dicere vix poſſis quàm multi talia plorent, & quam minimo pretio cariſſimæ alijs res, prædiola, domunculæ, & dulciſſima etiam pignora, virgunculæ filiæ, & ſuæ etiam ipſorum operæ ac ſudores alijs hominibus conſtent. Etenim cùm ex aliorum inopia & indigentia omnem ſibi voluptatem & commoditatem alij naſci poſſe arbitrentur; huic vni operam dant, vt miſerrimos quoſq. omnibus exhauſtis rebus fame & egeſtate coactos, in ſuos vſus, imò in ſeruitia redigant idque pro argento, nempe exiguo admodum; & quo ille nihil ſibi conſulere poſſit, niſi vt vitam ferino victu ad horam tantùm propaget, atque ea re perpetuam ſeruitutem ſeruire cogatur. Alterum autem membrum alterius rationem explicat: namque non multò argento pauperes ſibi addicendos putant, ſed penè gratis, aut binorum ad ſummum calceorum pretio ſingulos cõſtituros. [*Et pauperem pro calceamentis.*] Hebraicè *egenus* in ſingulari, *calceamentis* in duali numero eſt. Huius autem comparandę rei cauſa nullum illi lapidem non mouent: neq. enim ad ſuam augendam aliorum exhauriendas res properantibus vendendi neceſſarij frumenti menſuram minuere, pretium adaugere, libram deprauare ſatis eſſe viſum eſt; niſi etiam merces ipſę fuco fallaciaque affectæ corrumperentur.

Et quiſquilias frumenti vendamus. Hebraicè eſt, *& deciduum frumenti frangemus.*

DECIDVVM frumenti id eſt, quod meſſis tempore dum triticũ expurgatur cribro

decidit: nempè puluere, lolio, nigella, & quiſquilijs alijs confuſæ ſordes: quod cùm nullius alioqui hominibus vſus ſit; iſti tamen pauperibus egeſtate coactis tritico commixtum vendunt. ac propterea ait: *frangemus*: quod verbum nos ſuperius explicuimus. Iam verò quot in vno vitij genere ſcelera admittantur, quotuplicibuſque iniurijs alij ob aliorum auaritiam afficiantnr videre eſt: Namque illa prima culpa eſt, quo tibi commodè eueniat aliorum deſiderare incommodum: deinde ſcelus eſt alterius rebus afflictis humanè ac piè ſuccurrere nolle, ſed in ea re maximum ſibi quæſtum ſtatuere. Demum flagitium eſt, & merce, & pretio, & libra alium defraudare ſtudere: tum verò illud omnium iniquiſſimum & immaniſſimum ſuas res viles natura ipſa, & leues, maximo pretio in alienos; alterius verò maxima commoda & pretioſiſſimas res, prædia, domos, ſupellectilem omnem, denique libertatem ipſam in proprios vſus viliſſima æſtimatione conuertere: tot adeo, tantaque ex vno cupiditatis fonte incommoda & flagitia fluunt, vt meritò id vitium malorum omnium radix eſſe dicatur. Hanc adeo multiplicem potentiorum & ditiorum aduerſus minores & pauperiores iniuriam Deus ſemper vindicandam ſuſcepit, grauiſſimeque ſolet vlciſci, ſicut ſcriptum eſt: Tibi derelictus eſt pauper, &c. Horum enim miſerrimorum hominum, quibus nihil præter deſiderium, & ſuſpiria, mœſtaſque voces, ab alijs relinquitur; quamuis occultæ, tamen vehementes querelæ ſunt, & earum querelarum clamor ad aures vſque Domini Dei Sabaoth pertingit, quos in ſuam fidem atque clientelam grauiſſimis olim verbis receperat. Si clamauerit, inquit, ad me, exaudiam eum, quia miſericors ſum. Atque adeo huic fidei & promiſſo abundè ſe ſatisfacturum hoc in loco prædicit.

Pſal. 9. Iacob. Exod. 23.

Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero omnia opera eorum.

HEBRAICE eſt [*per amplitudinem Iacob*:] atque locus ipſe iuramenti rationem explicat: Etenim Iacob humilem & inopem, atque à patria domo profugum, fraterniſque inſidijs appetitum, quòd ſeſe ſuæ fidei commiſiſſet, ad eam dignitatem atque amplitudinem euehendum Deus ſuſceperat, vt Iſraël dictus, fratrem opibus, diuitijs, & generis poſteritate, atque omni ſplendore ſuperaret; quod in gente ipſa à ſe præſtitum, cùm fouere, atque vlterius prouehere vrgereque inſtituiſſet; tamen ab horum peruerſorum hominum iniquitate & iniuria, quo minus in ſingulis etiam pauperibus perfici cómodè poſſet, impediebatur: namq. iſti multo quàm Eſau inhumaniores, fratres ſuos quos miſericordia, officio, ac potius pietate adiuuare debuiſſent & potuiſſent; tamen non ſolum negligentia, ſed iniuria etiam & fraude, circumuentioneque oppreſſos, ad inopiam, ad fugam, ad extremum miſeriæ gradum redire cogunt. Eam verò rem non inultam fore Deus iurauit, ſed ſeuerè in eos animaduertendam, qui per ſummum nefas ſuo illi de ornando atque amplificando Iacob conſilio, tantis iniurijs & fraudibus obſiſtere conati ſunt: eius autem perfidiæ, atq. impietatis memoriam nulla vnquam obliuione delendam, ſed quoad in eo reprobationis ſtatu fuerint, aſſiduis pœnis renouandam, vt nullo in loco ſecuri, eandem ſemper calamitatem quam fratribus ſuis attulerint, experiantur. [*Si oblitus fuero vſque in finem, omnia opera eorum.*] Nam cùm ea publicæ iniuriæ vis ſit, vt hominum res euertere, atque vrbes ipſas, immò totú orbem funditus perdere poſſit, quod & diluuij & Sodomorum tempora planè teſtantur, quem tátarum in fratres etiam ipſos, in miſerrimos. in eos quos Deus ornatos, amplificatoſque eſſe voluit, iniuriarum exitum expectari par eſt?

Nunquid ſuper iſto non commouebitur terra & lugebit omnis habitator eius: & aſcendet quaſi fluuius vniuerſus, & eiicietur, & defluet quaſi fluuius Ægypti.

EXCLAMATIONE facinus amplificatur, & meriti ſupplicij expoſitione magis etiá oſtenditur.

Quis, inquit, *cælum terræ non miſceat, ac mare cælo?* Quis homines tantis ſceleribus alligatos, vrbibus, agriſque ſuis exterminari debere non iudicet? quis terram tantis flagitiis pollutam, inundatione aliqua maxima expiari non procuret? Atque hæc diuina exclamatio & amplificatio aſſeuerationem & ſententiam in ſe certam continet.

Ad So-

Ad Sodomorum autem & Gomorrhæorum, atque adeo ad antiqui diluuij exemplum omnis relata res eſt: Eiuſmodi namque communi & publico ſupplicio publicæ iniuriæ diuinitus vindicari ſolent. Sed ſi maxima communis illa totius orbis inundatio ob diuinum ad Noë factum promiſſum repeti iterum non poteſt: Nequaquã, inquit, vltra ma- Gen.9. ledicam terræ propter homines; nec percutiam vltra omnem animam viuentem, ſicut feci: non ideo tamen nonnullas terræ partes, nonnullas gentes ob ſua ſcelera pœnarum fluuio delere integrum Deo non eſt: nam qui ſe nec omnem terram amplius inundaturum, nec omnem animam viuentem perditurum recepit; nullam terrarum partem, nullamque gentem exceptam noluit: ſed nunc hanc, nunc illam hominum nationem, cùm res, ratioque atq. diuini iudicij æquitas, id poſtulare videatur, vel funditus perdi, vel deleri, vel euerti, atque proprio loco pelli poſſe duobus maximis ac perpetuis exemplis teſtatus eſt: altero quidem Sodomorum, quorum loca, vrbes, agrique, cælitus igne tacta, & ſulphureis imbribus euerſa ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Igitur Dominus pluit ſuper Gen.19. Sodomam & Gomorrham ſulphur & ignem à Domino de cælo; & ſubuertit ciuitates has, & omnem circà regionem; vniuerſos habitatores vrbium, & cuncta virentia terræ. Id autem diuinæ iuſtitiæ & ſeueritatis exemplum Aſphaltites lacus tetris ac perpetuis exhalationibus conſeruat, quas ſummo mane quotidie remittit, ſicut ſcriptum eſt: Surgens mane Abraham vbi ſteterat prius cum Domino, intuitus eſt Sodomã, & Gomorrham, & vniuerſam terram regionis illius; viditque aſcendentem fauillam de terra, quaſi fumum fornacis. Eandem etiam priuatè in certas regiones exercendi iudicij facultatem, communis diluuij abiuratione ſibi exceptam non eſſe, altero etiam illuſtri atque pepetuo teſtatur exemplo Nili amnium in noſtrum mare permeantium maximi; qui Mela.li.1.c.9 Ægypti terram non pererrat tantùm, ſed certo anni tempore, hoc eſt æſtiuo ſydere exuberans, vehementer inundat; atque non exiguum in modum tumẽs, vniuerſam diluit; ſarmenta, paleas, ſtipulam, & maiora etiam ligna, quicquid denique leuioris naturæ offenderit conuellens, ac verrens, in proximum deuoluit mare: atque ita ſuperficiem terræ omnem à ſe expiatam immutat. Sic etiam fieri poſſe docet, vt ſi id ratio atque res poſtulauerit, certæ quædam regiones incolarum ſceleribus pollutæ, diuini iudicij inundatione expientur. Neque enim id quo minus facere integrũ Deo ſit, illo antiquo facto promiſſo fuerat exceptum; vt neque totius orbis à communi diluuio ſecuritas, terræ partem celeberrimam Ægyptum annua inundatione defendit. Atque hic locus, hæc Amoſi oratio eos qui audierint, in magnam poteſt traducere admirationem, quod Nili exundationem, de qua multa à philoſophis & poëtis olim diſputata ſunt, ad certæ cuiuſ- Vide Herod. Vitruuiũ, Ariſtotelem. dam prouidentiæ rationes, atque adeò ad diuinæ ſeueritatis perpetuum argumentum relatam eſſe doceamur. quam rem nemo vnquam ex maximis philoſophis excogitare potuit. atque vtinam vt alijs philoſophorum & humani ingenij de natura rerũ cõmentationibus; ſic etiam diuinorũ librorũ myſterijs explicandis animum intenderemus; in plura certè atque maiora rerum omnium arcana penetrare, & horũ veras cauſas cognoſcere potuiſſemus. Equidem Deum vſque eò propitium mihi eſſe opto, vt ſacros Moſis libros Chriſtianis hominibus interpretari fas ſit: in quibus, quemadmodum veriſſimè & ſuauiſſimè philoſophari poſſet; quemadmodum non humilem Theologum agere contingeret; ſi non plenè doceri, certè iudicari à nobis poſſe, iam animus præſagit. Sed nunc propoſitum nobis vrgeamus inſtitutum. Igitur Iſraëlitas ob communis iniuriæ, & totius iuris publicè priuateque violati ſcelus, communi vltioni deſtinatos à Deo eſſe oſtendit Amos: eamque vltionem per maximum Aſſyriorum Imperatorẽ maximo cum exercitu in eos irrupturum eſſe parandam: à quo, velut Ægypti regio Nili exundatione, eluitur atq. expiatur, terra ipſa Iſraëlitica ſceleratiſſimis habitatoribus expurgetur. Hoc eſt quod dicit: [*Et deijcietur, & defluet quaſi fluuius Ægypti.*] Illud etiam ad huius orationis aperiendam ſententiam commodiſſimè obſeruabimus, aliam in ſacris libris diluuij, aliam defluuij eſſe rationem. Diluuium Hebraicè M A B V L ex euentu dictum eſt. Vox autem confuſionem permixtionemque ſignificat: propterea quòd terræ orbis illis aquis non tam ablutus, quàm conuolutus fuerit; atque ipſa ſoli ſuperficies, hominibus, animalibuſque extinctis, commixta & confuſa penè immutatum orbẽ reddiderit: Neq. enim mortua animaliũ corpora in mare deuoluta, ſed cũ omnem orbẽ aquæ inundaſſent, ſine vllo penè defluxu iiſdem locis quibus animalia peribant, aut cæno lutoque detenta, aut

domorũ, vrbiũq. ſuarũ ruina oppreſſa, aut ſpeluncarũ, antrorũq. obturationibus cõcluſa, putreſcere & abſumi potuerũt. atq. hoc modo rerũ omniũ confuſio illo diluuio effecta fuit, ſicut ſcriptũ eſt: Finis vniuerſæ carnis venit corã me: repleta eſt terra iniquitate à facie eorũ, & ego diſperdã eos cum terra: Et ecce ego adducã aquas diluuij ſuper terrã, vt interficiã omnem carnẽ, in qua ſpiritus vitæ eſt ſubter cælũ, & vniuerſa, quæ in terra ſunt, conſumentur. Et de re ipſa cùm iam præſtita eſſet, ſic legimus: Et Noë filius erat ſexcentorum annorum quando diluuium fuit aquæ ſuper terram, & paulò inferius: Quindecim cubitis altior fuit aqua ſuper montes, quos operuerant, conſumptaq. eſt omnis caro. Igitur cùm Noë ſacrificio placatus Deus, ſe omnem carnem non amplius eodem modo conſumpturum eſſe recepit; & de communi orbis inundatione, & ſimili hominum & animalium omnium excidio, terræ atq. habitatorum confuſione illo verbo canit; ſed de defluuio omni & alluuie nõ canit. Alluuiẽ verò defluuiũq. vocamus, priuatã terræ cuiuſpiã expiationẽ, cuius incolæ vel fame, vel peſte, vel bello maximè, ſolũ vertere & migrare, patriãq. regionẽ expiationis cauſa inanẽ, vacuãq. cogantur relinquere: quemadmodum neq. in illa firma communis diluuij cautione Nili amnis ad Ægyptũ alluendã exundatio & defluxio comprehenſa eſt: Neque enim Nili inundationes diluuij, ſed irrigationis atque allutionis potius nominibus, verbiſque dicuntur; quòd eius vis ea ſit, vt terræ veterem ſuperficiem eluat, rurſuſq. nouam ac penè alteram fructibus ferendis commodiſſimam reddat, annuatimque renouet. Vnde & fluuio ipſi, qui pluribus nominibus à ſua gente appellatur, Hebraicum nomen eſt I O R; quod lucem, pluuiam, deſcenſumq. ſignificat: quas omnes rationes ei fluuio aptiſſimè conuenire docere poſſemus, ſi id optata, atque toties nobis promiſſa breuitas pateretur: ſed dabit Deus his quoque tempus. Denique hac vndarum, & exundationis ſimilitudine Aſſyrium regem, & exercitum ſignificari, præterquam quod res ipſa euentuſque docuit, Chaldaica etiam Biblia confirmant, hoc modo: [*Et irruet in eam rex cum exercitu ſuo maximo ſicut aquæ fluuij, & eluet eam omnem, expelletque habitatores eius vt fluuius Ægypti.*] Quàm verò miſerrima illa vltionis tempora Iſraëlitis futura, quanto pauore expectanda eſſent, adiuncta deſcriptione declarat:

Gen. 6.

Gen. 7.

Lege Pomponium.

Et erit in die illa dicit Dominus Deus, occidet Sol in meridie, & tenebreſcere faciam terram in die luminis.

GRAVISSIMORVM malorum ſenſu, magnorum laborum experimento, & futurorum periculorum cogitatione & metu, in maximas perturbationes & exanimationes incidere homines ſolent; adeo vt in media luce obſtupeſcentes & cæci, non magis quàm ſi obſcura caligine inuoluerentur, pauidi, incerti, trementes & conſilij impotes reddantur. Vidimus perſæpe quoſdam, qui cùm ad ſupplicium producerentur, non magis obuios quoſque agnoſcerent, aut attenderent, quàm ſi totidem rudes atque confuſos lapides conſpicerent: vſqueadeo nullus animis metu, dolore, & malorum expectatione confuſis, ac perturbatis, aut ſenſus, aut conſilii, aut iudicij eſt vſus. Huiuſmodi autem affectionem tenebrarum & caliginis imaginibus depingere ſacri & prophani etiam auctores ſolent; non quòd lumen ipſum, ſed quòd lucis atque luminis vſus perturbatos, atque examinatos homines dicatur deficere. Et obſcurabitur ſuper eos lux, ait Michæas; & tenebras publicam miſeriam atque communem calamitatem Lyricus Poëta dixit. [*Occidet ſol in meridie,*] cùm in meridie occidere vere non poſſit, quòd in ipſo curſus ac luminis ſui ſupremo gradu tunc ſit, tamen ad videntium ſenſum referenda ratio eſt, quod & alterius mẽbri ſubiectione exponitur: [*Et tenebreſcere faciam terram in die luminis.*] Quod cùm dies ipſe non obſcurus, non nubilus, ſed purus & ſerenus ſit, atq. adeo in ipſo luminis vigore, nempe in meridie, terra hominibus calamitate perturbatis, non magis oportuna ad ambulandũ, aut ad fugiendum; quàm ſi media noctis caligine premeretur, videnda eſſet: ita adeo tanta perturbatione detentis, nulla ad ſalutem euaſionis ſpes, hoſtibus verò ipſis magna ad victoriam, atque ad rem gerendam facultas, commoditas & auctoritas erat futura. Tantam autem animorum perturbationem, tam ſubitam locorum occupationem, rerum omnium, atque libertatis oppreſſionem, cùm nullo conſilio, nullis humanis viribus effugere liceat, luctu, lamẽtis & muliebri eiulatu excipi conſequens, conſentaneumque eſt.

Michæ. 3.

Hor. lib. 4. od. 4.

Et con-

Et conuertam feſtiuitates veſtras in luctum, & omnia cantica in planctum.

HIC humanæ voluptatis, hic publicæ lætitiæ, quæcunque honeſtis & pijs cauſis non percipitur eſt exitus, ſicut ſcriptum eſt: Eſt via quæ videtur homini iuſta, nouiſſima autem eius deducunt ad mortem. Riſus dolore miſcebitur, & extrema gaudij luctus occupat. Sic adeo impiam illam lætitiam & feſtos dies, ludos & cantica, quæ ab Iſraëlitis in vanorum deorum cultum celebrari maxima cum voluptate conſueuerant, hoc quem prædicit miſerrimo die in publicum mœrorem & luctum repente eſſe mutanda, eamque miſeriam atque triſtitiam omnibus fore communem; quam non ſolùm luctu, lachrymis & lamentis, ſed ſordido etiam atque horrido cultu vnuſquiſque ſubire cogatur. Hoc eſt quod ſubiungit: (Prouerb.14.)

Et inducam ſuper omnẽ dorſum veſtrum ſaccũ, & ſuper omne caput caluitium, & ponam eam quaſi luctum vnigeniti, & nouiſſima eius quaſi diẽ amarum.

CAPTIVITAS ſimul & luctus maximus, terræque vaſtitas huiuſmodi deſcriptionibus & tropis prædicuntur: namque ſaccus, & capitis caluitium, & maximo animi dolore affectorum, & captiuorũ habitus eſt. Solent enim victores captos à ſe in bello hoſtes, proprijs detractis veſtibus vili ſacco induere: tum impoſitis oneribus actos ex comatis caluos reddere. qua de re ſic apud Ieremiam ſcriptum eſt: Vaſa tranſmigrationis fac tibi habitatrix filia Ægypti. (Ier.46.) Vaſa autem tranſmigrationis veſtes viles, calceamenta & baculi dicuntur. De caluitio autem apud Ezechielem ſic: Nabuchodonoſor ſeruire fecit exercitum ſuum ſeruitutem magnam aduerſus Tyrum: omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus eſt, &c. (Ezech.29.) Præterea & qui lugẽt, ſi vehemens aliqua grauiſſimaq. luctus cauſa ſit, capillum ſibi ipſis euellũt; vel quòd capitis detracto honore miſeriã ſuam magis profiteantur, vel quòd ſibi facto dolore, mœrorem leuari putent. ſic apud Eſdram capillorum & barbæ laceratio vehementem animi dolorem indicat. Vtrumque & publicum, communemq. cunctis luctum, & captiuitatẽ omnibus ſimul hoc dicendi modo indicit; ſiquidẽ vel nolentes & inuiti ſaccum induere, & capillorũ euulſionem pati ab hoſtibus cogentur. vnde eam miſeriam ſe auctore illis ſubeundã eſſe confirmat: *Inducam*, inquit, *ſaccum*, &c. Iam verò lætitia publica, & communis omnium vitæ iucunditas his præcipuè rebus oſtenditur; veſtium luxurie & ſplendore, capitis comptu, & cantuum, ludorum, feſtorumque dierum agitatione: quibus diebus vt quiſque maximè poteſt ſic vnguentis nitet, veſteque & purpura fulget elegantiſſimè; ita adeo omnis Iſraëlitarum regio his rebus intentiſſima, in repentinam & inopinatam, atque adeo grauiſſimã acerbiſſimamque luctus & mœroris frequentationem erat mutanda: vt cunctus populus lachrymis, lamentis & luctui vacans parentum vnigeniti raptu dolentium imaginem referat; quo luctu & planctu nihil poteſt acerbius eſſe. [*Et ponam eam* regionem Iſraëlitarum *quaſi luctum vnigeniti.*] Grauiſſimus primogenitorum raptus parentibus eſſe ſolet; ſed multo etiam grauior dolor, ſi quis vnicum ſibi natum amiſerit; multoque acerbiori luctu excipiendus. Totam autem regionem communi miſeria, luctuque plenam, ac ſi vna familia eſſet, cui vnicus natus acerba morte ereptus deſideraretur, lachrymis & lamentis vacaturam prædicit; multo etiam grauius quam Ægyptus olim, cùm raptos ſibi omnium familiarum primogenitos doleret: qui dolor omnes ſuperiores calamitates acceptaque damna, ſuperauit; adeò vt pertinaciſſimè ſuſceptam ſibi contentionem Ægyptius remittere cogeretur, ſicut ſcriptum eſt: Surrexitque Pharao nocte, & omnes ſerui eius, cunctaque Ægyptus; & ortus eſt clamor magnus in Ægypto; neque enim erat domus in qua non iaceret mortuus, &cæ. (Exod 12.) Hic adeò extremus Iſraëlitis dies; poſt illum verò diem grauiſſima & miſerrima perpetuò tempora expectabantur, neque enim eum diem miſeriarum aliquis finis ſtatim ſequuturus, ſed perpetuus quidam ſeruitutis, exilij & acerbiſſimæ vitæ vſus (in quo nunc etiam ſunt) erat excepturus. hoc eſt quod ait: [*Et nouiſſima eius quaſi diem amarum.*] cui nullá vel nocturna quies, vel mitior futuræ lucis aurora; ſed perpetuus malorum & miſeriarum vſus atque ſenſus ſuccedat; quem ſenſum ne deponere ita citò poſſint, longa quædam diuini verbi ignoratio ipſis meritò ſubeunda confirmabit. nam qui vaticinijs & diuinis conſilijs tanto ſtudio non ſolùm deeſſe, ſed obſiſtere conati fuerint, digni profectò ſunt

quibus huiuſmodi ad ſalutem & ad ſuas reſtituendas res,atque ad libertatem via præoccupetur; & quantum bonum neglectum, repudiatúq. nefarie fuerit, longo & grauiſſimo deſiderio probetur : & qui tantis artibus, conſilijs, calliditate,cum diuino verbo, eiuſq. interpretibus prophetis contendere conati ſunt, & publicè obſiſtere non erubuerunt;ſed Sup.7. non minus impudenter,quàm doloſè huiuſmodi orationibus aduerſabantur. Non prophetes contra Iſraël, & non ſtillabis ſuper domum idoli; & illud audire, & periculo ſuo diſcere commeriti ſunt.

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & mittam famem in terra; non famē panis, neque ſitim aquæ: ſed audiendi verbum Domini & commouebuntur à mari vſque ad mare; & ab Aquilone vſque ad Orientem circuibunt quærentes verbum Domini, & non inuenient.

HVMANÆ animorum miſeriæ illa vna potiſſimum, ſi non cauſa,tamē occaſio eſt, ſi magna diuini verbi penuria, magnum deſideriū in terra ſit. Quam diu enim eius excellentis boni affluens copia, atque oportuna commoditas hominibus ſuppetit, tamdiu hu- Pſal.118. manæ res ſtant,& proſperæ æquabileſque ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Pax multa diligentibus " legem tuam, & non eſt illis ſcandalum. Etenim hæc vnica hominibus ſapientia eſt, quæ eorum publicis ac priuatis rebus, maximè autem ijs quæ ad animorum pertinent felicitatem, & conſilij, & certarum rationum lumen porrigere atq. tendere poteſt, quá pedibus ſuis lucernam, & ſemitis lucem, diuinus Pſaltes vocare ſolebat. Hoc autem lumine de medio ſublato, aut diuino iudicio negato, vel hominum peruerſitate repudiato, humanæ res in medijs tenebris poſitæ vt labefactentur, vel præcipitentur etiam neceſſe eſt, quamuis ſummo conſilio ſtabilitæ,& opibus,vel induſtria vallatæ eſſe videantur: Omnia enim errore plena,& à vera ſapientia alieniſſima ſunt, quæcúq. ſine diuini verbi lumine, maxima & ad felicitatem ſpectantia negotia ſuſcipiuntur, ſicut ſcriptum eſt : Maledicti qui declinant à mandatis tuis. Vnde illud eſt, quod quibus temporibus reſpublicæ maculatæ, ac penè exterminatæ fuiſſe narrantur, ijſdem magna diuini verbi penuria labo- 1. Sam.3. ratum publicè fuiſſe tradatur. Puer, inquit, Samuel miniſtrabat Domino coram Heli, " & ſermo Domini erat pretioſus; in diebus illis non erat viſio manifeſta. Cùm autem " homines tantum peruerſitate,malitia,& veritatis odio deliquerunt, vt grauiſſimè mulctari ſunt commeriti; tum hæc bonorum fundamenta diuini verbi & luminis copia, & vera ſacrorum librorum explicatio, cognitioque ſubducuntur, vt mētis cæcitate affectis, amentiſſimis, atque omni honeſto cōſilio deuijs, præceps progreſſus, & calamitoſus ex- Iſai.28. itus ſit expectandus, ſicut ſcriptū eſt : Et erit eis verbū Domini, manda remanda, māda " remanda, expecta reexpecta, expecta reexpecta; modicum ibi,modicum ibi;vt vadant, " & cadant retrorſum,& conterantur, & illaqueentur,& capiantur. Hunc adeo locū Iſraëlitarum res tenere cœperunt, poſtquam illi ſceleribus obligati, à diuini verbi, atq. à propheticarū exhortationum obſeruantia abhorrentes, reprobati à Deo repudiatique ſunt. Sed hoc illorum malum tum demum auctum, confirmatumque eſt, cùm diuinum Ieſu Chriſti euangelium, optatiſſimumque patribus de publica ſalute nuntium, ſibi ab ipſo ſalutis auctore, atque ab illius fideliſſimis Apoſtolis allatum repulerunt. Ex eo enim in hunc vſque diem excæcati publicè, obduratiq. omni diuini verbi commoditate caruerunt; atque in aſſiduam diuinorum librorum lectionem & interpretationem incumbentes, certa & oportuna maximorum atque vtiliſſimorum myſteriorum cognitione priuati 2.Theſſal.2. ſunt, ſicut ſcriptum eſt : Eo quod charitatem veritatis non receperunt vt ſalui fierent, " miſit illis Deus operationem erroris vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non " crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. Atque adeo hæc res huius perpe- " tuæ, in qua detinentur, miſeriæ Iſraëlitis cauſa eſt, quòd nimirum magna mentis cæ- 2.Cor.4. " citate laborent, ne fulgeat illis illluminatio euangelij gloriæ Chriſti, vt ait Apoſtolus. Hæc adeo miſerrima & grauiſſima tempora, in quæ iam diu Iſraëlitarum res hactenus etiam perdurantes inciderunt, à Vate noſtro hoc in loco prædicta ſunt, non ſtatim vt ipſe denuntiauit, ſed poſt certos annos incœptura; hoc eſt, poſtquam in captiuitate Iſraëlitæ eſſent : Nam ante captiuitatem neque diuini verbi copia, neque 2.Paralip.36 monitoribus vatibus deſtituti ſunt, ſicut ſcriptum eſt : Mittebat autem Dominus patrum ſuorum ad illos per manum nuntiorum ſuorum, de nocte conſurgens, & quotidie

tidie commonens; eo quod parceret populo, & habitaculo ſuo. At illi ſubſannabant nuntios Dei, & paruipendebant ſermones eius, illudebantque prophetis; donec aſcenderet furor Domini in populum eius, & eſſet nulla curatio. Igitur ea miſeriarum miſerrima, duriſſimaque dies à Vate prædicta, non ſtatim, ſed Iſraëlitarum rebus perditis & labefactatis, quò reſtitui non valerent, peruentura eſſe hoc dicendi tropo oſtenditur: *Ecce dies veniunt.* Dies nunc plurali numero, ſicut ſæpe aliàs, annos ſignificat, vt: Ecce dies venient dicit Dominus & confirmabo ſuper domum Iſraël, & domũ Iuda teſtamentum nouum, &c. Lætati ſumus pro diebus quibus nos humiliaſti; annis quibus vidimus mala. [*Et mittam ſuper terram famem.*] Intolerabile animantibus malum fames eſt; cuius depellendæ cauſa nihil non agi & perferri ſoleat: quibuſdã enim non animus ſolum, & natiua feritas deponitur; ſed libertatis propriæ, atque vitæ etiam pericula adeuntur. In hominibus verò tanto grauior is ſenſus exiſtit, quanto defectus & inopiæ cogitatio, quæ fame augetur, maior in his quàm in bruto eſt. Vnde & grauiora facinora ad depellendam famem ab hominibus, quàm animantibus aliis admittuntur: neque enim in alienum modò genus, ſed in ſuum, in ſua etiam viſcera, in proprios natos ſæuitũ aliquando fuiſſe, ſacræ atq. prophanæ nobis hiſtoriæ tradiderũt. Tanto verò grauiorem famẽ perpeſſuros homines, tanto maiori damno ac moleſtia afficiendos eſſe conſentaneũ eſt, quãto ea quæ ab his deſiderabitur res, excellẽtioris naturæ ac præſtantis magis fuerit virtutis. at verò diuinũ verbum verus animorum paſtus, corporis cibos & alimenta tantum ſuperat; quantum ſalutaria, diuina, æterna corruptibilibus fluxis & caducis præexcellunt, ſicut & ipſius veriſſimi bonorum omnium auctoris, atque ſapientiſſimi æſtimatoris iudicio edocti ſumus. Operamini, inquit, non cibum qui perit, ſed qui permanet in vitam æternam. Igitur ex diuini iudicij ſeuera & iuſtiſſima ſententia, huius maximæ & vtiliſſimæ rei fame atque ſiti premendos homines, qui vitioſa offenſione atque faſtidio alienati aliquando fuiſſent, Vates noſter obnuntiat: [*Non famen panis, neque ſitim aquæ, ſed audiendi verbum Domini.*] Grauiſſimam eſſe famis affectionem docuimus, ſed ſitim multo impotentiorem, & toleratu difficiliorem eſſe, tum ipſius, vnde fit, cauſæ conſideratio, tum experimentum arguit: Ipſa enim cùm frigido & humido reprimatur, ignea eſt; atque ob id efficacior, celeriorque cenſenda videtur. Vnde & animalia quæ huiuſmodi affecta fuerint, vehementius etiam, importuniuſque vrgentur, atque ad reſtinguendum procurrunt. Sicut cerua deſiderat ad fontes aquarum, ſitiuit anima mea ad te Deus, canebat Pſaltes. Quæ verò fame premuntur non tam procurrere, quàm diſcurrere conſpicimus: quoniam ſitis nõ niſi certis quibuſdam in locis, nẽpe in fontibus & fluuiis; famis verò leuandæ copiam pluribus in locis dari poſſe putant, ſicut ſcriptum eſt: Conuertentur ad veſperam, & famem patientur vt canes; diſpergentur ad manducandum, & circuibunt ciuitatem. Quòd ſi vtraque affectio ſimul premat, tum verò omnia tẽtari, tum loca omnia procurri, tũ diſcurri videas. Quamobrem quæ vehementiſſimè atque auxiè nimis deſiderãtur & expetuntur, ſitis & famis verbis dici aptiſſimè ſolent; vt: Beati qui eſuriunt & ſitiũt iuſtitiam. Hanc autẽ ſolicitudinem ex tantæ rei deſiderio natam, cùm maximo negotio, fruſtra tamen habendam eſſe oſtendit Propheta: obduratis namq. & excæcatis, quandiu diuinæ gratiæ inopia iuſtiſſimè preſſi, extremum miſeriæ gradum tenebũt; in multa & aſſidua veri inquiſitione nulla inueniendi copia futura eſt. hoc eſt quod ait: [*Et commouebuntur à mari vſque ad mare, ab Aquilone ad Orientem circuibunt: quærentes verbũ Domini, & non inuenient.*] Diuinã & veram doctrinã faſtidientes, aut negligentes auerſanteſque hac iuſtiſſima pœna afficiuntur, vt magno poſtea atque aſſiduo labore quæſitam (quæ facilis antea, vltroque fuerat oblata) nullam tamen inuenire poſſent, ſicut ſcriptum eſt: Habenti dabitur, & ei qui non habet, etiam id quod habere videtur, auferetur ab eo. Illa verò commotio, *à mari vſque ad mare, &c.* ingentem curam, & ardens ſtudium, operoſiſſimumque negotium ſignificat; idque, variis modis, tum frequenti diſputatione & controuerſia ineunda, tum ſcribendis libris, tum publicis concionibus, tum etiam traditionibus & peregrinationibus ſuſceptum; ex quo tamen maximo labore nulli veri percipiantur fructus: vt dici meritò de huiuſmodi ſtudioſis poſſit, ſemper addiſcentes, & nunquã ad ſcientiã veritatis peruenientes. *A mari vſque ad mare.* In toto terrarum gentiumq. omnium orbe, hanc diuini verbi penuriam, atque hoc maximum deſiderium futurum prædicit, quod tamen

Pſal.

2.Reg. Ioſeph. de bel. Iuda.

Gal. de natur. facul. lib. 3.

Pſal. 41.

Pſal. 58.

2. Timo. 3

nullibi ſatis expleri poſſit, obſcuratis mentibus, ita vt pro vera & ſimplici doctrina turbulentiſſimæ interpretationum & humanarum cogitationũ aquæ bibantur. Atqui ex hoc fonte hæreſes omnes, ac pugnantia inter ſe conſilia, atque ſtudia, & publica non ſolùm de religione, ſed de cæteris etiam rebus diſſidia fluunt; cùm non omnibus eadem de diuinis myſterijs & verbis conſenſio ſit. Vt contrà, ſumma pax & concordia ex eodem de ſacris rebus vero ac certo ſenſu iudicioque gignitur, ſicut ſcriptum eſt: Deus autem patientiæ & ſolatij det vobis id ipſum ſapere in alterutrum ſecundum Ieſum Chriſtum, vt vnanimes vno ore honorificetis Deum, & patrem Domini noſtri Ieſu Chriſti. At verò totius terrarum orbis quatuor conſtitutis terminis ipſam habitabilem terram maritimis & mediterraneis partibus definiuit: namq. Oriente, & Septentrione, & duobus Oceani partibus, Meridiana & Occidua, omnis terra continetur. Cùm autem toto terrarum orbe tanta diuini verbi penuria laborandum eſſet, præcipuè verò Iſraëlitarum & Iudæorum gens, in eo ſe inquirendi veri labore fractura erat: quæ quamobrem id pateretur, ſuis impietatibus & ſuperſtitionibus maximè fuerat commerita: cuius gentis non ſolùm ſeniores & maturioris ætatis homines, ſed iuuenes etiam ipſi & puellæ, quibus maior voluptatis & formæ, quam ſcientiæ & ſapientiæ cura eſſe conſueuit, ex longo ac diuturno diuini verbi deſiderio, ex aſſiduo & irrito ſtudio animi atque virium defectione afficientur. hoc eſt quod dicit:

Rom. 15.

In die illa deficient virgines pulchræ, & adoleſcentes in ſiti.

DIEM illam, hoc eſt totum id tempus indicat, cũ in magna doctrinarum & opinionum atque ſententiarum varietate nihil aut parum admodum certi, definitique ſit, in quo ſine vlla dubitatione atque hæſitatione conquieſcere animus diſcentis, & ijs quæ ex veri cognitione capiuntur voluptatibus maximis perfundi poſſit. de quibus ſcriptũ eſt: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo. Id autem interea bibatur, quòd aut erroris amaritudine mixtum, aut ſordidis, vanis, & futilibus commentitijſque ſententijs, & inutilibus quæſtionibus turbatum, confuſumque ſit, & quòd laſſos atque defatigatos quærẽdo homines affligat & perdat magis, quàm erigat & recreet. Hic adeò exitus eorum eſt, qui diuinam & ſimplicem veritatẽ auerſati, vanitate, aut adulatione, aut ſuperſtitione, aut alia falſa ratione commutauêre, ſicut ſcriptum eſt: Cui dixit, hæc eſt requies mea, reficite laſſum, & hoc eſt meum refrigerium, & noluerunt audire. Et erit eis verbum Domini, manda remanda, &c. Et quoniam hæc denuntiationis pars ad Iſraëlitas & Iudæos pertinebat, quorum animi magis prauitatis erroribus capti erant, propterea quòd contaminata ſuperſtitione eſſent imbuti, explicandi atq. notandi cauſa illud eſt ſubiunctum:

Pſal. 118. Iſai. 28.

Qui iurant in delicto Samariæ, & dicunt: viuit Deus tuus Dan, & viuit via Berſabeæ.

SVPERSTITIONIS & vanorum Deorum ſtudium iurandi rationibus & verbis ſignificat Vates: namque religionis obſeruantiam atque ſanctitatem ſeria iuſiurãdi ratio propria quadam & certa cognatione attingit. Neque enim quis id quod vile ac negligendum, ſed quæ ſancta, cariſſima, & rebus omnibus ſibi præponenda iudicantur, iureiurando appellat; cùm purè legitimeque iurare cogitauit. Homines, inquit Paulus, per maiorem ſui iurant; & omnis controuerſiæ eorum finis ad confirmationem eſt iuramentum, &c. Igitur quæ apud Bethel & Dan templa ab Iſraëlitis dedicata fuerant, cum ſuis aureis ſimulachris adeo ſancta, adeo diuina Iudæis etiam credebantur, vt iuriſiurandi quoque religione ac metu colerentur: neque ipſa modò templa, ſed omnis quæ eò duceret via, ſancta atque auguſta exiſtimaretur. Maximam autem eius loci maieſtatem putari neceſſe eſt, ad quem ductæ directæque viȩ vel initium ipſum non ſine magna reuerentia, & votorum iurandique obſeruantia appellatur. Cum verò aliæ alijs gentibus pro varia linguæ & religionũ ratione iurandi formulæ, certaq. ſingulis verba ſint, illa Hebræis maximè ſolennis & ſtata erat, quȩ viuẽdi verbo pronũtiabatur, vt: Viuit Dominus, & viuit anima tua ô rex. Viuit Dominus Deus Iſraël. Vt aũt locus hic explicari nobis apertius & planius poſſit, quidnã Samariæ delictũ dicatur, prius eſt breuiter aperiendũ. atque de verbis ipſis delinquere & delictũ, iã ſæpe aliàs diximus: Hebraicè ASSAM, ſcelus ſignificare, quod aliorũ exemplo, opera, aut conſilio, aut dolo ab alijs imitãdo ſuſcipiatur.

Heb. 6. Hoſſeas. 1. Sam. 14. 1. Sam. 17. Hoſſeæ 4.

Igitur

Igitur quo tempore ab Iſraëlitis regibus, qui Samariam incoluêre, auertẽdi à Ieroſolymis populi cauſa, templa atque aræ apud Bethel conſecratæ ſunt, diuino nomine vſurpando, pronuntiando atque appellando confirmata eſt res. namque & vituli ſimilachrum in illa æde collocatum his verbis conſecratum eſt: Hi ſunt dij tui Iſraël qui eduxerunt (1.Reg.12.) te de terra Ægypti: cuius etiam exempli alterum in Dan eſt conſecratum. ſed quoniam auguſtiſſima ineffabilis illius diuini nominis, & ſanctiſſima apud Iſraëlitas mentio erat; quòd is Deus eſſet, a quo è ſeruitute illa fuiſſent redempti, & eius vituli rationem, nomen, & numen nec re, nec loci maieſtate, & ſanctitate ab illo ADONAI alienа eſſe doceri curatum eſt; & quod idem ille locus Iſraëli generis auctori, ob accepta ibidem diuinitus beneficia & reſponſa ſacer fuiſſet, maiori religione atque auguſtiore ſanctitate, quàm Ieroſolymæ, dignus eſſe prædicabatur. Quæ verò iuriſiurandi religione firmanda erant; (Ioan.) iiſdem quibus antea verbis comprehenſa ſunt: *Viuit Dominus. &c.* Ita ſane effectum eſt, vt nominibus & verbis retentis & conſeruatis, res ipſa omnino immutata, verſuta, & fallaci nocendi ratione religionem totam pollueret, atque animos non Iſraëlitarum modò, ſed & Iudæorum etiam à vero cultu ad impietatem ſuperſtitionemque traduceret. hoc tam callidè ab Iſraëlitarum regibus excogitatum conſilium Hebraicè ASSAM; Latine in ſacris libris delinquere & delictum dicitur: quam nos, quòd aliud proprius non ſuccurrerit verbum, ſceleris contagionẽ pro loci ratione dicemus. Eam verò rẽ longius apud Hoſſeam ſumus perſequuti, cùm illius loci ſen- (Hoſſeæ 4.) tentiam exponeremus: Si fornicaris tu Iſraël, non delinquat ſaltem Iuda; & nolite ingredi in Galgal, &: ne aſcenderitis in Bethauen; & ne iuraueritis, viuit Dominus. Huic autem iurandi formulæ paulatim alia atque alia (vt ferè in quocunque hominum errore fit) adiuncta eſt, quò diuina veri Dei maieſtate, ſacroſanctoque numine, cum aliis etiam rebus contra ius atque fas communicata, religionis rationes omnes peruerterentur. Ita non ſolùm viuit Dominus iurabatur; quam antiquam iuriſiurandi formam ab Iſraëlitis retentam *Samariæ delictum* Vates noſter nominat: ſed etiam dicebatur, [*Viuit Deus tuus Dan:*] vt loci etiam ſanctitas huiuſmodi Apoſtrophe indicaretur, & vitulo numen eſſe oſtenderetur: quem non Deum Iſraël illum antiquum, ſed nouum, atque recenter apud Dan conſecratum prædicarent, quem locum, Deus ille terris magis omnibus vnum, vt Iupiter Olympum; Iuno Samium; Venus Cyprum; Dagon Accaronem; Belus Babylonem, gratum ſibi eſſe oſtenderet, in tutelamque delegiſſet. Neque verò minus ſacrum, ſantumque illis iam iuſiurandum erat, qui viam publicam & ſtratam, quæ Dan ab omni Iſraëlis regione petentibus certiſſima & peruulgata fuerat, iurando appellarent. Erant autem, Dan in altero Iſraëliticæ regionis fine ad Septentrionem: Berſabeæ verò in altero ad Auſtrum ſita. atque vterque locus, quòd totam terram clauderet, illuſtri & frequenti mentione vſurpabatur. Et conueniunt, inquit, omnis Iſraël à Dan vſque ad Berſabeæ. Sed quæ hoc nomine celebris olim fuerat via, ab altero ad alterum locum pertingens, poſtquam ſtatis ſolennibuſque ſuperſtitionis ceremonijs Dan conſecrata, vel potius polluta eſt, via illa magna vouentium, ſupplicantium, locumque viſentium aſſiduitate celebris euaſerat, nomenque repererat illuſtriſſimum; vt apud nos via Gallicana dicta eſt, quæ ex Gallijs Compoſtellam apud Callaicos ducit; quæ apoſtoli Iacobi ſepulchrum, & monumenta viſendi cauſa non à Gallis modò, & Germanis, & Italis, ſed à noſtris etiam, magna hominum celebritate frequentatur: quamuis his miſerrimis temporibus, in quibus veræ pietatis & religionis cultura nimium refriguit, via Gallicana luget; eò quòd non ſit qui veniat ad ſolennitatem: ſicut & huius etiam Vatis tempeſtate viæ Sion lugebant quod diſtractis in Dan & Bethel cultoribus minori multò quàm olim frequentia Hieroſolymitana anniuerſaria ſacra colerentur. Hanc itaque vaniſſimæ ſuperſtitionis ſtudioſiſſimam gentem diuini verbi penuria diu afficiendam, mulctandamque iuſtiſſimo Dei iudicio eſſe propheta ait: in qua ignoratione quandiu eſſent, neque miſeriam expuere grauiſſimam neq. vllum perditis rebus modum aut remedium inuenire ſuo conſilio, & ſua induſtria poterant. Atque ob eam rem ſubiungit:

Et cadent, & non reſurgent vltra. (Iſai.28.)

CADENT inquit; vt etiã Iſaias dixit: vt vadant & cadant retrorſum, & conterãtur, & illa-

Prouerb.29. illaqueentur & capiantur; ſicut ſcriptum eſt : Cùm prophetia defecerit , diſſipabitur
populus,& cuſtodiens legẽ beatus eſt. Neq. verò integrum illis fore ait , ita iam protritas
res ſuas reſtituere , quas tunc retinere & etiam corrigere ante extremam ruinam non
nimis difficilè eſſet, diuino dicto audientibus videlicet & pœnitentibus. nunc verò has
ærũnas perpeſſuros eſſe, quamdiu in ſumma rerũ diuinarũ ignoratione verſabũtur: tamdiu autem verſaturos ait , quoad certa quadam gratia & miſericordia Deus inſtaurator. & redemptor ſalutaris reuocatos ſanandos recipiat atque ob eam rem non ait : non
reſtituentur, ſed, [*non reſurgent vltra,*] ſua virtute , ſtudio & induſtria . Etenim Iſraëlis perditio à ſeipſo profecta eſt; ſalus autem à diuina miſericordia eſt expectanda, ſicut ſcriptũ
Eſai.59. eſt: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob ; & hoc illis à me teſtamentum , cùm abſtulero peccata eorum.

CAPVT IX.

VIDI *Dominum ſtantem ſuper altare.*

ISRAELITARVM , quicunque in decem tribuum cenſum venerant, cauſa perorata atque iudicio iam pronuntiato ; nunc in Iudæorum & Hieroſolymitanorum gentem, quã interim dũ alios accuſaret, impietatis etiam inſimulando appellauerat, ſententiã ſub ijcit quorum euerſionem, ita vt inferenda erat, à ſe præuiſam denuntiat. Namq. magna illius iacturæ quàm ſuperius explicuimus, hoc eſt diuini verbi penuriæ communione eos eos etiam Iſraëlitis coniungendos ; vtpote eiiſdem ſceleribus, & impietate obnoxios. Id verò prophetico ſpectro ſibi viſum eſſe dicit, quòd Deum ſuper altare aureum in templo ſtantem viderit, atque iudicis & maximi principis munere & auctoritate vſum, iubere exterminatorem angelum, & miniſtrum quempiam (qui ei rei præſto ſunt) ſigno dato atq. opere inchoato, regionis, vrbis, & gentis inuadendæ atq. euertendæ poteſtatẽ hoſtibus permittere . Huiuſmodi verò aliquid parari & adornari tũ nomine appellando, tum ipſo etiam habitu, ſitu, atq. loco notãdo ſignificat namq. Domini appellatione auctoritatem, ius ſummamq. agendi atque imperandi poteſtatem declarat; quòd is omnium rerum poteſtatem & ius habeat, ſicut ſcriptum eſt: Quia dominus Deus veſter, ipſe
Deut.10. eſt Deus deorum , & Dominus dominantium, Deus magnus , potens & terribilis ; qui
perſonam non accipit, nec munera. Idem etiam alio in loco totius terræ Dominus
appellatur. Hanc autem auctoritatem ſitu atque habitu ipſo conſeruatam ſe vidiſſe, ſimul & conſilij atque incœpti rationem intellexiſſe Vates ait: [*ſtantem ſuper altare.*] Primũ habitus ipſe corporis inſtantem operi attenteque ſtudentem arguit. Attentius & grauius multo ea & iuberi, & agi, & ab alijs excipi ſolent, quæ à grauiſſimis perſonis ſtãtibus agen-
Hiere.1. da aut imperanda curantur. ſic Deus Hieremiam vatem negotium munuſque ſuſceptum exequi iubebat: Tu ergo accinge lumbos tuos, & erectus loquere ad eos omnia quę
Iuuen. Sat.11 ego præcipio tibi. Sic etiam Satyricus: *Vox Domini fremit inſtantis, virgamque tenentis;*
Super altare verò ſtantem vidit: quòd ſuperiore loco, atque eodem ſacroſancto auguſtiſſimoque conſtitutum operi faciendo non tam adeſſe, quàm præeſſe intelligeret. Namq. is gradus & locus principibus ſummis, & regibus præcipuè aptus eſt, ad quem Pſaltes filium ſuum Salomonem , vel potius Chriſtum regem maximum futurum hortabatur:
Pſal.44. Aſcende, proſperè procede, & regna. vnde & Iſaias eam ſibi diuinæ maieſtatis ſedẽ viſam
Iſa.6. eſſe dicit: Vidi Dominum ſedẽtem ſuper ſolium excelſum & eleuatum . ſed breuitatem per omnia profeſſi, aliis huius myſterij partibus non ſolùm pro rei maieſtate , ſed pro noſtro etiam captu ſatisfacere modò non poſſumus ; aliàs fortaſſe de his & plenius & melius, Deo nobis propitio, diſſerturi . Hæc igitur auctoritas & maieſtas hoc rei agendæ ſtudium ſibi viſum eſſe: quid autem negotij & rei inſtitueretur, quoniam imagine ipſa perſpici non poterat, diuina eſt oratione declaratum.

Et dixit: percute cardinem , & commoueantur ſuperliminaria.

QVÆ certiſſimè conficienda negotia & conſtanti voluntate ſuſcepta ſunt, certa quadam actione, geſtu & motu, quæ confectam penè rem declarare, & promittere poſſint, ab auctore ipſo repræſentari ſolent. Atque huiuſmodi actio magnam gerendis rebus non modò auctoritatem , ſed fidem & certitudinem conciliare poteſt. cuiuſmodi multa ex-
Ioſu.8. empla & ſacros & prophanos antiquorum libros legentibus occurrunt. Vt , quòd Ioſue,
vt,

vt expugnaretur Hiericho, ſublatam manu haſtam vrbem verſus tendere iuſſus ſit: Ioſu.8. Idemque deuictorum & captorum à ſe regum ceruicibus pedem imponere milites Ioſu.10. ſuos iuſſerit: qua re veluti diuino quodam præſagio cæteros omnes hoſtium reges pari victoriæ felicitate ſuperandos fore confirmabat. De quo genere multa à nobis in Hoſſeæ Hoſſeæ 1. Vatis expoſitionibus dicta; plura etiam proprio & iuſto volumine (annuat tantùm cæleſtis ſpiritus) dicenda ſunt. Hanc modò rationem ſequutus Deus, totius publicæ Iſraëliticæ & Iudaicæ rei præcipitandæ vaſtationem Vati noſtro ſignificauit. namque ſtans, atque operi inſtans, viſus eſt miniſtrum quempiam ſuum vaſtatorem angelum iubere, vt ianuæ templi ſuperliminare vehementi concuteret ictu, quo permotæ antes etiam ipſæ quatefierent. Verùm vt res ipſa planius intelligi poſſit, verborum rationem tum ex Hæbraica lingua, tum ex architecturæ arte petere oportuerit; quòd hæc latina verſio difficiliorem paulo ſententiam reddat: Locus hic ſic Hæbraice eſt: [*Percute florarium, & commoueantur antæ.*] Ex architecturæ artis diſciplina tria præcipua portarum lapidea membra eſſe didicimus: duo à pauimento dextra, leuaque, ad perpendiculum erecta, ſingulis tantùm lapidibus conſtantia; & quod iis ſuperincumbit: tertium, quibus tribus ianuæ cauitas & apertura definitur. Hæc & alia ædificiorum membra, aliis atque aliis nominibus in aliis linguis dicta, obſcuriorem artis tractationem iis, qui peritiſſimi non fuerint, efficiunt, & interpretationem etiam difficilem reddunt: vt nos (cùm de his artibus fuſius, Deo volente, agemus) explicaturi aliquando ſumus: nunc quibus nominibus hæc ab artificibus dicantur, breuiter exponentes interpretationi explicandæ ſatisfaceremus. Duos illos lapides ad perpendiculum conſtitutos, qui tertium tranſuerſum ſuſtinent, Græci *Paraſtadas*; Latini verò Antas vocarunt: Itali nunc *Gambas*; Hiſpani *Iambas*; Germani verò *Thüleiſtain* dicunt: Hebræi autem *Zzaphim* nominant. Tertium porrò illum ſuperincumbentem (ſi ianua quadrangulæ figuræ ſit) noſtri & Itali, *Lintel*; Germani *Thürſchwell*: Græci *Hyperthyron*; Latini limen (quod Neoterici ſuperliminare) Hebræi verò *Maſcuph* ſuperius interdum, nonnunquam etiam, vt in hoc loco *Capthor*, hoc eſt, pomarium dicunt. Quòd vt ſuperema & prominentiſſima eius lapidis pars, quam artifices cornicem dicere ſolent, vt in Dorico ædificio, ouis quibuſdam inſculpta erat; atque ob eam rem ouolum dicebatur: ſic apud Hæbreos florum & pomorum ſculpturis erat diſtincta; vnde ex accidenti ornamento nomen accepit. Igitur ſi limen ipſum ſuperius graui aliquo & impetuoſo ictu tangatur, antas vehementer commoueri & concuti neceſſe eſt: quòd liminis vtroque capite, velut brachijs quibuſdam antæ immotæ contineantur; atque ex ipſa architecturæ & ædificiorum naturæ cognitione obſeruabimus fieri non poſſe, vt limen diruatur, quin antæ priores corruant. Atque ex hac huius rei imagine Iudæorum & Iſraëlitarum ruinam Vati præmonſtratam eſſe cognoſcimus. Namque vterque populus concordia & veræ religionis communione, olim vt ianuæ lapides ſibi mutuo officio connexi continebantur: ſed poſtquam diſcordia primum, deinde impietate, ac poſtremò ſcelerum & flagitiorum omnium illuuie, vitium facere cœperunt; tumdemum grauiſſimo & iuſtiſſimo ex diuina ſeueritate motu labefactati conciderunt: ita tamen vt Iſraëlitæ, qui & numero & dignitate Iudæis inferiores, & motu ciuili diſcordiæque ſtudio priores fuerant, priores etiam corruerent: deinde verò Iudæi ſequerentur, quòd in illa prima clade, quæ per Aſſyrios reges allata vtriſque fuit, & in hac quam communiter alter atque alter populus perfert, ſic vt ſcriptum eſt, eueniſſe, hiſtorijs legendis accepimus. Quemadmodum autem totius templi & diuinæ domus, Iſraëliticus & Iudaicus populus ianua eſſet, nunc explicare non vacat: ſed diruendam eſſe portam templi ſatis fuerit intelligere Eam autem rem ſublimibus, & viſioni idoneis, atque ſolennibus verbis Deus ipſe declarat: namque hoc dicendi genus huius vaticiniorum partis eſt proprium; Num.24. cuius generis illud inter alia illuſtre exemplum eſt: Dixit auditor ſermonum Dei, qui viſionem omnipotentis intuitus eſt, qui cadit, & ſic aperiuntur oculi eius. Quàm pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Iſraël: vt vallis nemoroſa, &c. Huius orationis inſtar, & illud quod in hoc loco ſubiungitur, obtinet.

Auaritia

Auaritia enim in capite omnium; & nouiſſimum eorum in capite omnium; & nouiſmum eorum in gladio interficiam.

HEBRAICE ſic eſt. [*conciſio eorum in capite omnium eorum.* Conciſionis nomine Hebraicus ſermo multa ſignificat,quæ ad eandem omnia rationem referuntur. Imprimis autem id quod Græcis ſchiſma, latinis diſſidium dicitur. Et id etiam quod auaritia atque nimia quædam propriorum cōmodorum cupiditas eſt. Latinus interpres noſter rem ipſam de qua ſermo eſſet, expoſitoribus cogitandam explicandamque relinquens, alteram tantùm ex Latinis vocibus arripuit: cùm vtramque ſimul ſignificationem vnico verbo reddere Latinè non poſſet. Nos ergo explicationis cauſa conciſionem vertimus, eaque voce Iſraëlitas ſignificari interpretamur, qui communis illius diſſidij,cuius cauſa omnis religionis & publicæ rei ſocietas labefactata eſt, auctores primi fuerunt. Appellantur autem primitiuo nomine conciſio, ſiue ſchiſma, quòd hæc figura familiaris ſacris auctoribus ſæpe, & nonnunquam etiam prophanis ſit, vt à Paulo Iudæorum natio circunciſio, Gentium verò genus omne præputium, à Terentio ſcelus, & carcer quidam dicitur. à noſtris Hiſpanis illa hominum factio quæ ſuperioribus annis Carolo Quinto regnum ineunte, nouas res molita eſt, vulgato nomine communitas appellatur. Igitur conciſione eorum in capite omnium Iſraëlitas primos omnium demoliendos, euertendosque eſſe ſignificat; ita vt qui duces malorum fuerint, priores etiam ſupplicium ſubeant. *in capite omnium eorum.* Duplicem ſententiam hic tropus, præſenti etiam rei accommodatam indicat; & primos omnium Iſraëlitas eſſe abducendos, vt caput pro principio ſumatur, vt: In capite libri ſcriptum eſt de me. Et omnes etiam tam Iſraëlitas quàm Iudæos illius diſſidij & communis diſcordiæ,atq. priuatarum,publicarumque inimicitiarum pœnas daturas ſceleri ipſo non diſſimiles, vt ab hoſte capti & abducti, imò diducti & diſiecti, alij aliò migrare, & à proprijs familijs & neceſſarijs ſuis diſiungi & ſeparari cogantur. Id etiam ſignificat ſchiſma eorum in capite eorum. vt de homicida in lege ſcriptum eſt: Sanguis eius in capite illius: hoc eſt, quale fecerit,tale expectet. [*& nouiſſimum eorum in gladio interficiam.* Hebraicè, *& poſtremitatem eorum.* Iudæos ſignificat & Iſraëlitas: nam qui capti ex his non fuerunt ferè omnes hoſtili gladio periêre, ita vt nulli diuinam vltionem effugere potuerint: quicunque enim libertatis ſtudio fuga ſibi conſulere inſtituerant, impediti comprehenſique vitam & libertatem morte mutarunt; vt nemo communium pœnarum expers eſſet, qui impietatis & ſcelerum ſocius fuiſſet. hoc eſt quod ſubiungit:

Non erit fuga eis: fugient & non ſaluabitur qui fugerit ex eis.

NEMINEM fore ait, qui aut viribus, aut curſu, aut latebris periculum euadere poſſit, aut vitare quo minus aut hoſti captus cedat, aut victus ſuccumbat, aut occiſus, vulneratúſue vitam atque ſalutem tradat;quippe cū hæc omnia non humano,ſed diuino iudicio agenda eſſent; quòd effugere, aut latere nullus homo omnino poſſit, ſicut ſcri-

Pſal.132. ptum eſt: Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiam? Si aſcendero in cælum, tu
» illic es: ſi deſcendero in infernum, ades. Si ſumpſero pennas meas diluculo, & habita-
» uero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter
» dextra tua. Omnia autem euaſionum, aut latibulorum & perfugiorum genera, quæ à victis timidisque peti ſolent, complexus, precludenda ſibi atque obſtruenda, vana denique fore prædicit: nam vel antra & ſpeluncæ, quanta inueniri poſſint altitudine ſub-

Pſal.102. euntur; vel montes editiſſimi & auij prærupti & denſiſſimi aſcenduntur,de quibus ſcriptum eſt: Montes excelſi refugium ceruis. Erant autem huiuſmodi montes in Iſraël,& in circuitu Hieruſalem,vt Pſaltes cecinit: aut in munita opere & natura loca cōfugitur; qualis Carmelus mons turres habuit, aut traiecto mari inſulæ, atque tranſmarinæ regiones petuntur quò hoſtis difficultate, & maris, & viarum odio affectus perſequi negligat. Hæc omnia autem periculorum perfugia atque latibula multo labore, multo metu & ſumptu etiam, atque ſuarum rerum iactura empta, nihil illis tandem profutura eſſe prædicit: nam ſi infinita penè altitudine ſpeluncas ſubierint:

Et ſi

Et ſi deſcenderint vſque ad infernum; inde manus mea educet eos. Et ſi ædi-tiſſimos & denſiſſimè veſtitos montes occupauerint, *& aſcenderint vſque in cælum, inde detraham eos.*

Neque verò vllis quantumuis difficillimis locis, operibus, molibus, ac munitionibus tuti diuiſi ac muniti; contra diuinum conſilium & virtutem eſſe poterunt.

Quanquam enim abſconditi fuerint in vertice Carmeli, inde ſcrutans auferam eos.

Quibus neq. etiam inſulas, quæ vndiq. exitus marinos habent, petentibus & obtinentibus in tuto eſſe licebit; eorum ipſorum ad quos perfugerint, incolarum inſidiis & manu perituris; atque in ijſdem ipſis locis creata ſibi pericula experturis.

Si celauerint ſe ab oculis meis in profundo maris, mandabo ſerpenti, & mordebit eos.

NVLLA enim mundi tam remota, retruſa atq. abdita in tenebris eſt pars, quò diuini conſilij atque imperij vis non penetret. nulla, quæ diuini iudicij & voluntatis publicis ac priuatis ex omni naturæ genere miniſtris vacet. Id adeo veriſſimum certiſſimumque eſſe Ionas ingentis illius ceti ventre cõcluſus probauit & docuit. Idcirco nemo putet ſe Dei oculos alicubi agendo, aut manus latendo, aut diligentiã effugiendo fallere poſſe; quandoquidem terra marique conquiſitus, tardiores fortaſſe, grauiores tamen ſceleris, impietatis & temeritatis pœnas tandem ferens, illuſtriori prouidentiæ exemplo futurus eſt. Igitur nullam victis & timidis in fuga, aut latebra ſalutis ſpem fore prædicit; ſed neque in humana prudentia, aut conſilio aliquam libertatis aut reſtituendæ rei meliorem rationem experiundam eſſe ait: Etenim nullam rem ex conſilij aut animi ſententia ſucceſſuram confirmat. namque illud maximè apud homines receptũ eſſe ſolet & peruulgatum, rebus afflictis, quod minus eſt miſerum, eligendum eſſe. vnde conſultiſſimum eſſe quidam exiſtimarunt in grauiſſimis tempeſtatibus tẽpori cedere, & vitam conſeruare libertate amiſſa & perdita; etenim viuentibus aliqua de reſtitutione ſpes eſt, mortuis verò nulla. Fuere quidem aliquando quibus hæc tentata ratio ſucceſſerit: nam aut temporum rerumq. viciſſitudine, quæ omnia variare ac mutare putatur; aut gratia apud dominos inita; aut pretio, & redemptione; aut fuga, dolo, arte, alióue modo priſtina libertas & dignitas fuerit reſtituta. qua de re illuſtres ſententię ac prouerbia in omni lingua decantata & obſeruata ſunt, vt illud in Hiſpano ſermone celeberrimum: *años y vida componen villa.* Sed nullum huiuſmodi conſilium illis profuturũ eſſe Deus prædicit, quos ipſe certis ſcelerum ſuorum pœnis deſtinauerit: namq. his ademptam ſemel libertatem nunquam fore reſtituẽdam; ſed vitę in duriſſima ſeruitute productæ calamitoſum etiam & ignobiliſſimum exitum futurum, quoad tandem ei genti Deus vltro miſertus, veram animorum libertatem & dignitatem afferat; interim tamẽ miſerè inter hoſtes, atque inuiſas ſibi infeſtaſque nationes perituris. Hoc eſt quod ait:

Et ſi abierint in captiuitatem coram hoſtibus ſuis, ibi mandabo gladio, & occidet eos.

MODVS ipſe dicendi deliberatum conſilium & electionem cum meliorum rerum ſpe indicat. Gladiũ aut afflictionẽ, vitæq. duriſſimę & calamitoſiſſimę genus omne interpretamur, quo conſumpti in eadẽ ſeruitute, præter ſpem atq. animi ſententiam diem claudant; ita vt aſſiduo miſeriarum ſenſu & vſu exerciti, diuinæ prouidentiæ, quæ in ſceleribus vindicandis ſpectari etiam ſolet, perpetuo argumento exemploq. ſint.

Et ponam oculos meos ſuper eos in malum, & non in bonum.

OCVLI Dei rerum omnium cognitionem, proſpicientiamq. ſignificant, quam prouidentiam Latini vocant. Hæc in humanis rebus duplici potiſſimum modo ſpectatur, piorum hominum felicitate, ac proſperitate, & ſecundis rebus, & pręcipuè improborum vlciſcendis ſceleribus, ſicut ſcriptũ eſt: Oculi Domini ſuper iuſtos, & aures eius in preces eorum. Igitur perpetuo miſeriarum, ærumnarum & calamitatum timore illorum res fluentes, diuinam prouidentiam, vt in maleficiis puniendis ſpectatur, probatum iri

confirmat. [*In malum & non in bonum* ait.] In hunc adeo locum, quemadmodum à Vate noſtro prædictum fuit, Iſraëlitarum & Iudæorum res perueniſſe; quem etiam nunc teneant, nemini qui eas quæ de illis ſunt, hiſtorias legerit, vel præſentes rationes cognouerit, obſcurum eſſe poteſt. Ita certè iudicij ſui ſeueritatem horum exemplo omnibus hominibus teſtatam eſſe Deus voluit, vt nos alieno malo ſaperemus: propter quos omnia hæc ſcripta ſunt, in quos ſeculorum fines, vt Apoſtolus ait, deuenerunt. Atque illud quidem ad hunc locũ pertinet, quòd multi ex Iudæis Babylonicæ captiuitatis odio, & belli metu in Aegyptum transfugêre, ibi potius ſeruitutem ſeruire eligentes, quã apud Aſſyrios: quibus tamen cùm certa, & diuina, deſtinataq. ſentẽtia addicti, & quaſi conſecrati eſſent, tandem non eripi potuerunt: nam quorum ſeruitutẽ metuentes effugiſſe, aliaq. ſeruitute mutaſſe putauerant, eorundẽ gladium & ſæuitiam ſubiere; & huius Vatis atq. Ieremiæ etiam, quem eam rem diſſuadentem, conſiliumque improbantem audire neglexerant, orationem & prædictionem veriſſimã eſſe, exitu ipſo, hoc eſt, ſuo magno malo, probauere. Ita qui Deum ſibi proſpecturum aliquãdo fore contra diuini conſilij ſententiam ſperabant, proſpicientem quidem, at nõ in bonum, ſed in malum experti ſunt. neque enim deſcendentium in Aegyptum aut exilij, aut præſidij, & perfugij cauſa, eam rationem quam olim dum in Aegypto agerẽt, habiturus eſt Deus; tunc vidit Dominus

Exod. " afflictionem populi ſui, & recordatus eſt eorum, vt in ſacris libris eſt: ſed aliam longè viã " eſt initurus, vt illis conſilium ſuum diuinum, quod falli, aut frangi, aut mutari poſſe putabatur, firmum fixumque ſemper fore in eos omnes qui conari contra ſtuduerint,

Ierem. 42. " oſtendat, ſicut prædictum illis à Ieremia eſt: Hæc dicit Dominus exercituum Deus " Iſraël. Si poſueritis faciem veſtram vt ingrediamini Aegyptum, & intraueritis vt ibi ha- " bitetis, gladius quem vos formidatis, ibi comprehendet vos in terra Aegypti. Ita adeo Deus ponet oculos ſuos in eos in malum, & non in bonum, vt perpetuò malorum ſenſu Deum infenſum agnoſcant. neque verò hanc rem alienam à diuinis rationibus putari debere ait, quando diuinam prouidẽtiam in vtroq. genere verſari res ipſa & quotidianũ exemplum doceat, vt orbis partibus, ſic etiam orbis partium habitatoribus interdum proſperitas & incrementa; interdum verò, cùm res, ratioque exigit, detrimenta & vaſtatio afferantur. Id autem quo minus efficiat (cùm vt fiat certi ac magni conſilij fuerit) nulla vi impediri Deus poteſt: quippe qui rerum omnium, & mundi ipſius vno omnia ambitu continentis auctor, & ſummus moderator ſit. Atq. ita ſæpe vſu venire videmus, vt eandem terram, quam aliàs in hominum gratiam tanta benignitate proſequitur, tanto tamque pulchro plantarum & florum veſtitu ornat, tanta frugum & fructuum vbertate, & omnium rerum affluentibus copiis ditat, (ſicut ſcriptũ eſt: Germinet terra her-

Geneſ. 1. " bam virentem, & lignum pomiferum, &c. & producat terra animam viuentem in genere ſuo, &c.) eandem, inquam, motu concutiat, fulminis ictu incendat, & aliis atque aliis modis in hominum perniciem & pœnam, inhabitabilem atque incultam reddat, ſicut

Pſalm. 106. " ſcriptum eſt: Poſuit flumina in deſertum, & exitus aquarum in ſitim; terram fructiferã in ſalſuginem, à malitia habitantium in ea. Id adeo illi infinita, tum ſapientia, tum virtute pollenti liberum integrumq. omnino eſt. huius ſententiæ eſt id quod ſubiungitur:

Dominus Deus exercituum, qui tangit terram & tabeſcit, & lugebunt omnes habitantes in ea.

EXERCITVVM nomen appellatum, diuinam virtutem & poteſtatẽ ad quãcunq. rem gerendam indicare, iam ſæpe aliàs diximus: Dominationes verò, aut Domini vocẽ, ad vim auctoritatemque pertinere. Igitur qua ratione diuina prouidentia & virtus in ipſis mundi & terræ partibus, nunc benignitate, nunc etiam calamitate afficiendis ſpectatur; ſic in terræ habitantium hominum rebus tum proſperè augendis, tum etiam vbi opus ſit, funditus euertendis, eandem ſpectari poſſe conſequitur: namque & tactam terram contabuiſſe, ſterilemque eſſe relictam, & habitantes in ea è ſumma vitæ iucunditate in maximam & luctuoſiſſimam extremamque vaſtationem deueniſſe accepimus. Hoc autem & altero etiam exemplo amplificatur. Nili amnis quem interdum intumeſcere, & magna atque altiſſima exuberatione inundare, & rurſus reſidere, atque intra ſuum ſeſe alueum continere facit, vt & hominum res magno nonnun-

nonnunquam impetu conuelli & labefactari; nonnunquam placido & ſecundo curſu fluere poſſe (prout diuini iudicij conſilio & ſententia decretum fuerit) oſtendatur. Hoc eſt quod addit:

Et aſcendit ſicut riuus omnis, & defluet ſicut fluuius Aegypti.

VNVM idemque nomen in vtroque loco eſt. *Riuus & fluuius Aegypti,* IOR Hebraicè, quem Nilum propriè eſſe in ſuperioribus docuimus: ſed vbi nos *defluet* legimus, in exēplari eſt *abſorbetur*: quod verbum fluuij eſt proprium. Qui poſtquam iam altius exuberauerit, natiuo rurſus recipit ſe leuior alueo. Igitur diuina virtus, & illa maxima tot tantorumque exercituum vis, in ijs qui diuinæ miſericordiæ conſilio, aut ob impietatem, aut ob ſcelera deeſſe volūt, otioſa non eſt. [*Et aſcendet ſicut riuus omnis,* Hebraice, *Omnis ea:*] Terram Iſraëlis ſignificat; & metonymice eos qui eam regionem incolerēt. Verùm enimuero cùm hominum inſipientia & ſtultitia hanc Iſraëliticarum rerum euerſionem perperam interpretari, & ad Dei potius inconſtantiam, quàm ad humanam culpam nō vereatur forſitan referre, oſtendit Vates nullam vnquam magnorum conſiliorum mutationem Deo adſcribi poſſe, ſed culpam in hominibus reſidere. Quamobrem bonis & felicibus initiis eorum res orſæ, contrarios interdum exitus habeant: quòd nimirum eas rationes atque artes quibus felicitatis ſuæ certum, perpetuum, conſtantemque curſum tenere potuiſſent, repudiare potius quàm perſequi voluerint. atque ita fit, vt Deus nunquam ſibi non conſtet, nunquam hominibus deſit: homines verò per ſummam inconſtantiam diuino de ſe conſilio, atque ſibiipſis ſæpiſſime deſint. Neque verò quòd Deus ad beneficentiam vltro propenſus ſemper ſit, impediri poteſt, quo minus etiam pœnam & ſupplicium de ſceleratis ſumat: etenim id rerum omnium moderatori liberum eſt, vt & iudicandi ſeuerè, & benefaciendi poteſtatem voluntatique retineat. Quamobrē idem Deus ſupplicium & pœnas ab impiis & ſceleratis Iſraëlitis repetens, eandem erga Iſraëlem ornandum, atque omnium rerum cumulo augendum, voluntatem retinere poteſt. Propterea enim Dominus, omniumque moderator eſt, vt & ſuæ voluntati atq. conſilio non deeſſe, & officio etiam abunde ſatisfacere poſſe intelligatur. Igitur cum maieſtatem illam ſuam, decus & ſplendorem maximum ſerena cæli facie, & temperatura præcipuè ſpectanda præbere opus eſt (cuius rei cauſa cælum ipſum conditum eſt, vt: Cælum cæli Domino Vates canebat) tunc puro lumine omnis hæc ſuperiorum corporum machina interdiu, & vnumquodq. ſtellarum corpus noctu fulgens, magnifica & admirabili oſtentatione diuinarum laudum præconia, & præclara teſtimonia confirmant, ſicut ſcriptum eſt: Domine Deus meus magnificatus es vehemēter, confeſſionem & decorem induiſti, amictus lumine ſicut veſtimento. (Pſalm. 103.) Cùm verò iuſtitiæ ſeueritatiſque in eos qui contra ius faſque commiſerint, exempla grauiſſima edi, res ratioque poſtulat; tum verò & nubibus cælū obducere, & terrā ventis quatere, atq. aquis obruere; hiſque rebus ſe Dominum ſumma libertate, auctoritate, atque virtute pollentem teſtari ſolet, vt ſcriptum eſt: Vox Domini concutientis deſertum & commouebit Dominus deſertum Cades. Vox Domini præparantis ceruos, & reuelabit condenſa, & in templo eius omnes dicent gloriam. Dominus diluuium inhabitare facit: & ſedebit Dominus rex in æternum. (Pſalm. 28.) Hi verſus eius quem diximus ſenſus rationem ſequuntur; eandemque etiam ſententiam ſubiecta oratio explicat.

Quæ ædificat in cælo aſcenſionem ſuam, & faſciculum ſuum ſuper terram fundauit.

PRONOMEN (*ſuam*) & ad Deum ipſum, & ad Iſraëlem nulla ſententiæ pugnantia referri poteſt: namque vt ſuam ipſius amplitudinem in cælis (quæ eadem vbiq. eſt) præcipue Deus collocauit; ſic etiam Iſraëlis dignitatem ſummum ſplendoris gradum præ cunctis filiis Adam compleri voluit; idq. indito nomine, virtutem diuinam illi adſcribens, declarauit. Atque vt hominum omnium generi, concordia, pace, iuſtiſtitia, & fide mutua inter ſe vtenti, terram tot bonis, tot diuitiis, tanta rerum varietate atque vbertate refertam, tanta pulchritudine diſtinctam & ornatam in vſum cedere decreuit: ſic & celeberrimam illam omnium terræ orbis partium Palæſtinam, Iſraëlis poſteritati, eadem religionis, virtutis & fidei concordia, quaſi faſciculo quodam inter ſe

Deuter.32. coniunctæ fuiſſent, propriam fore ſtatuit, ſicut ſcriptum eſt: "Quando diuidebat Dominus gentes, quando ſeparabat filios Adam; conſtituit terminos populorum, iuxta numerum filiorum Iſraël: pars autem Domini populus eius, &c. Exiſtunt autem perſæpe tempora, quibus Deum, qui ſeſe dignitate & gloria præſtantiſſimum, maieſtate ſua admirandum, qui benignum atque miſericordem erga homines præbuerit; rurſum ſeuerum ſe iudicem, liberrimum atque potētiſſimum rerum omnium Dominum prębere, ſuaſque leges & iura, quibus illa alia & ſibi, & hominibus conſeruare decreuerat, vindicare oporteat. Neque verò id tum agitur, vt contra ſuum illud antiquum & præclarum conſilium decernatur aliquid noui, (quoniam immutabilis, conſtantiſque omnino ſententiæ diuina ſua natura eſt) ſed nequid noui, & præter antiquum conſiliũ decerni videri aut putari poſſit; & vt conſultis ac legibus ſuis defendendis eadem ſibi ſemper conditio maneat, qua tranſactum olim cum hominibus fuerit; ita verò tráſactum erat, vt nulla antiqua diuinorum beneficiorum poſſeſſione, nullo diuturno vſu, nullis verbis, nullis promiſſionibus, quicquam diuinæ dominationi, dignitati, atque auctoritati derogari poſſet: ſed tam diu ipſe in beneficio hominibus collocando perſeueraret, quàm diu ipſi in fide atque pietate ſanctè & purè colenda manerent: alioqui verum rerum omnium dominum, & liberrimum rectorem atque ſeuerum iudicem, ſuarumque rerum aſſertorem experturi; cuius diuino beneficio fuiſſent abuſi. Id quod communi diluuio terris inducto ſemel, & priuatis terrarũ inundationibus, aliiſque euerſionibus, & rerum publicarum calamitatibus allatis ſæpe etiam teſtatus eſt. hoc eſt quod ait:

Qui vocat aquas maris, & effundit eas ſuper faciem terræ, Dominus nomen eius.

DILVVIVM & nubium denſitate in pluuiam coacta, & marinarum aquarum » eruptionibus fieri, ſacra nos docet philoſophia. Rupti ſunt omnes fontes abyſſi magnæ, » & cataractæ cæli apertæ ſunt, inquit Moſes. Hæc verò Dei conſilio, auctoritateque accidere Vates noſter ait: namque nomen pro officio vſurpari in ſacris literis perſæpe videmus, vt: Psal.118. Qui enumerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. Appellatur autem hoc in loco nomen illud ineffabile, Græcis Tetragrammaton dictum: Gen.7. quod præter alias innumeras rationes miſericordiam, & naturæ conſtantiam ſignificare aliàs diximus. Hoc nomen etiam inducto in terras diluuio, & turbatis mundi rebus, non mutari, aut minui, ſed conſeruari & defendi, Vates confirmat. namque idem qui humanarum rerum ſtatum, publica orbi allata ſalute, reſtitutum aliquando atque etiam auctum iri promiſerat; idem ipſe Dominus, primos hominum parentes à deliciarum Geneſ.2. hortis, in quibus vitæ arbor erat, relegauit, & longè abeſſe iuſſit: atque in vtraque narranda re diuinum illud nomen appellatur, quod ad verborum proprietatem, ſententiæque rationē attinet. Vox illa [*aſcenſionem*, Hebraicè eſt *gradus*] numero multitudinis: vt diuinæ maieſtatis miro ordine diſtinctam regiam in cælis eſſe oſtenderet. Hoc in loco multa & acutè ſanè ab aliis interpretibus ex Philoſophiæ & Aſtronomiæ diſciplina tractari, maximè autem ab Hebræis, non ignoramus: ſed nos eam potiſſimum rationem ſequuti, quæ cum re ipſa, de qua ſermo eſt, conuenire videatur: reliqua cōſultò prætermittimus, commodè in locis ſuis, & propriis tractationibus accuratius diſſerenda. Supereſt vt hunc locum quemadmodum Chaldaicè legatur exponamus. [*Et Dominus Deus exercituum qui increpat terram, & turbat eam, & vaſtantur omnes habitantes in ea; et abducit ſuper eam regem cum exercitu ſuo qui plurimus eſt, vt aquæ fluuij, & obtegit eam omnem, & abſorbetur vt fluuius Aegypti. Qui ponit in fortitudine altitudinis maieſtatem gloriæ ſuæ, & cōgregationem ſuam ſuper terram colligat. Qui dicit cœtui exercituum plurimorum vt aquæ fluuij, & diſpergit eos ſuper facies terræ. Dominus nomen eius.*] Atque hactenus tertij vaticinij commentationem ſumus perſecuti; nunc deinceps quartum atque vltimum explicandum aggrediamur, eodem diuino ſpiritu auctore, cui vni quicquid à nobis rectè dictum ſit, acceptum referimus.

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVARTVM vaticinium difficiliorem ſententiarum conſequentiam habere videtur; quòd nō ſimplici, ſed multiplici argumento conſtet: ex qua re effectū eſt vt tam ex noſtris, quàm ex Hebræis, Chaldæis, et Græcis expoſitoribus alij in alias cogitationes diſtracti ſint, quas enumerare & referre, neq. cōſentaneum conſilio, inſtitutoq. noſtro, neq. ipſi etiā cognoſcendæ rei neceſſariū eſſe duximus: ſatis officio noſtro facturi, ſi ei vni inſiſteremus viæ, quæ maximè cum orationis connexione, & rerum inter ſe conſequutione conuenire viſa eſt. Igitur totius quæ in hoc vaticinio tractatur cauſæ caput, & rerum omniū ſumma huiuſmodi eſt: Principio filios Iſraëlis omnes, vniuerſamque Iacobi familiam, ſibi in ſeruitutem adiudicat Deus, vt ære ſuo emptos quoſque magna manu & virtute ſolutis ergaſtulis ex Aegypto eduxerat: partim verò vernas eadem cum parentibus conditione generatos. Eoſdem verò ob eam rem maximo iure ſibi præter alias omnes orbis nationes deditiſſimos eſſe oportere; quòd propria quadam atq. priuata cura ſuſcepti, domeſtici atq. familiares effecti, cum magni & opulenti peculij vſu clemētiſſimæ ſeruitutis conditione à parentibus accepta, qua poſteri nati eſſent, viuere deberent; id quod nullis alijs totius orbis gentibus contigerat, vt à duriſſima ſeruitute redemptis, in diuinam familiam receptis, egregius quidam præ cæteris diuinæ in ſe tutelæ curæ, ac prouidentiæ, maximorumque beneficiorum, vltra quàm dici poſſet, maximus & perpetuus eſſet vſus. Eam igitur ſibi præ cunctis alijs in ſuam familiam, & in proprios ſeruos, tot tantisque impenſis rebus adoptatam, quamuis maximis ſceleribus offenſo, quamuis ſummæ impietatis flagitio, atque fidei proditione vehementer irritato, funditus tamen perdere & delere aut à ſe in æternum abdicare, conſilium non fuit; cùm aliæ nationes, ob paria aut etiam minora ſcelera, euulſæ radicitus, ſuisque locis excuſſæ, nulla reſtitutionis ſpe, fuerint. Verùm enimuero vt vitia & peccata neque Deo vnquam placere, aut probari, aut penitus diſſimulari, aut alicui impunè admitti quiſquam exiſtimare poſſit, illam in Iſraëlitarum cauſa ſentētiam latam eſſe, vt captis, exulibus, totoque orbe diſperſis, patria, honoribus, lege, religionis ſplendore, atque omni vitæ ornamento & cultu, diuinæ deniq. familiæ, & domeſtico illo magnæ prouidentiæ vſu carendum ſit atq. in eo miſeriarū & moleſtiæ ſenſu tam diu manendum, quoad ſceleratiſſimi & perditiſſimi quiq. ex illis, qui eiuſdem ſceleratæ culpæ, conſilij, ſententiæ & opinionis participes fuerint, extinguantur; reliquis verò qui reſidui ex tanta clade fuerint, ignoſcendi propoſita venia, aditus ad diuinam gratiam aperiatur, & poſtliminio redeuntibus, atque in familiam denuo tanquam adoptatis, non iam ſeruorum, vt antea, ſed filiorum obtineatur ius, cæleſti etiam ciuitate diuino beneficio donatis, optimi maximiq. illius regis Dauid, Ieſu Chriſti, inquam, Nazareni ſummum, feliciſſimum atq. æternum imperium omni offenſionis, aut antiquæ renouandæ miſeriæ depoſito metu, ſanctiſſimè obſeruetur. Hoc autem argumētum totius orationis explicandæ eodem duce perſequemur

NVNQVID *non vt filij Aethyopum vos eſtis mihi filij Iſraël? ait Dominus.*

POSTQVAM Amoſo interprete Dei aduerſus Iſraëlitas actio facta & perorata, iudicis etiam vltima pronuntiata ſententia & tota demum cauſa iudicata atque damnata eſt: poſtquá quantum homines ſuis conſiliis, & ſtudiis, atq. actionibus ſibimet ipſis malorum parare atq. moliri ſoleant, ſatis eſt explicatum; rurſus quantum beneficiorū habere ab eodem Deo poſſent, niſi ſeſe planè indignos præſtare voluerint, oſtenditur. qua in re antiqua illa & propria Dei erga homines ſummis beneficiis ornandos voluntas maximè declaratur; qui neminem vellet perire, neq. humanis pœnis vnquā delectatur, ſed magis hominū ſalute, & vera tum corporū, tum animorū felicitate, cuius auctor ipſe eſt, afficitur. Hactenus ergo quibus modis diuino conſilio Iſraëlitæ deeſſent, oſtenſum eſt: nunc verò qua ſapientia Deus vtatur, vt conſilio nunquā deſiſtat ſuo, explicabitur. Qua in re ſolenne illud ſuū ſeruat, vt ne quem vatē, quāuis duriſſima & ſeueriſſima aliàs mandata perferentē, tamen ſine conſolatoriis promiſſionibus & lętiſſimis de hominū ſalute, ac reconciliatione, & de harum rerum procuratore Chriſto nuntiis dimittat. Oſtendit ergo nullá inferni, hominū & Dei hoſtis, antiqui illius ſerpētis aſtutiam, nullam calliditatem, nullam tantá verſutiam eſſe poſſe, quæ diuinū de Iſraëlitarum ſalute & dignitate conſilium vel frangere, vel minuere valeat. Ipſos autem Iſraëlitas ad eius rei ſpem & ſtudium exhortatur, affirmans fieri non poſſe, vt quorum parentes in Dei familiam & ſeruitutem tot tantisque ſumptibus empti; & tanta vi abducti olim fuerint; & ipſi illorum parentum poſteri naſcendi conditione & nexu, eiuſdem Domini ſerui facti, vlla

vi, aut iniuria, aut fraude in alienam poteſtatem ita redigatur, vt nunquam ſibi, hoc eſt, vero ac iuſto Domino reſtituendi ſint. Principio autem ait Iſraëlitas omnes ſeruos ſui iuris, & ditionis, ac perpetuæ ſeruitutis legibus vltra omnes alias orbis nationes deuinctos: quippe quos ex miſerrima & duriſſima Ægyptiaca ſeruitute, in qua tam diu detenti fuerant, maximo aduerſus hoſtes ſuſcepto bello & exhauſto ereptos ſuique iuris

Deut. 3. „ factos eſſe conſtet, ſicut ſcriptum eſt: Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.

Exod. 20. „ Et iterum: Ego, inquit, Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti de domo ſeruorum. Quæ verò iuſto & legitimo bello ex hoſtibus detrahuntur, aut auferuntur res, in victoris ius, poteſtatem atque vſum cedunt. Ita adeo Iſraëlitæ ex Ægyptiis à Deo erepti, non ſeruitutis conditionem, ſed modum rationemque mutauêre: ab impiis enim & crudeliſſimis dominis, ab iniquiſſimis ſeruiendi legibus, ad clementiſſimum Dominum, atque ad æquiſſimas & honeſtiſſimas leges, ad iucundioris vitæ vſum, ad maioris & elegantioris multo pecul ij ſpem & poſſeſſionem traducti ſunt. Cætera autem non meliori quàm Æthiopum filij (qui cum parentibus ſuis ſerui ipſi perpetui, & ſeruituti nati ſunt) conditione erant. Filios autem Æthiopum iam inde à principio in ſeruos abduci, emi, atque vendi ſolitos eſſe, eorumq. ſeruitutem perpetuam pro dominorum arbitrio ſemper fuiſſe, omnibus hiſtoriis & poëtarum libris, ac perpetua vſque ad noſtram ætatem & conſuetudine compertum exploratumque eſt. namque ea conditione, atque eo fato Chami poſteritatem naſcituram, antiquus ille Noë ob proditum aduerſum ſe pietatis officium filio dira imprecatus, prædixerat:

Geneſ. 9. Maledictus, inquit, puer Chanaan, ſeruus ſeruorum erit fratribus ſuis. Hoc autem „ fatum & pœna Chami improbitati debita, non ad Chanaan ſolùm, qui Syrorum pater fuit, ſed ad cæteros fratres, quorum ipſe minimus natu erat, pertinuit: Vnde & Syrorum, & Aſſyriorum, & Armeniorum nomina ſæpe in ſeruorum rationibus atque appellationibus vſurpantur. Æthiopum porrò genus nunquam hanc conditionis rationem, ſicut neque atrum colorem hactenus mutauit: ex eo enim genere ſerui plurimi fiunt, eorumque ſoboles eadem cum parentibus conditione naſcitur; quin & ſeruitutis nota præter omnes mortales inuſti ſunt; nimirum colore ipſo, qui vel fugitiuos prodit & indicat, vel manumiſſos tamen extra propriam ciuitatem ſecuros agere non ſinit: ſeruitutis enim & fugæ ſuſpicionem, niſi vbi planè noti fuerint, declinare nequeunt. Quamobrem pro manifeſtis ſeruis id genus præter cæteras nationes habetur. Eiuſmodi ergo ſeruitutis manifeſtæ & perpetuæ iure Iſraëlitas Deus ſibi aſſerit, quod geſtarum à ſe rerum narratione confirmat, & duabus illuſtribus comparationibus amplificat; altera præteritorum, altera verò futurorum: oſtenditque nullam fuiſſe antea nationem, nullam porrò futuram, quæ ſimili diuino beneficio affecta ſit, vt ex longa & dura captiuitate atque ſeruitute redempti, ad certam & liberam regionem, meliori quàm antea vitæ vſu, & ſeruitutis legibus & pactis clementiſſimis incolendá traducti fuerint; quemadmodum Iſraelitis diuino munere & miſericordia contigit. Ait enim:

Nunquid non Iſraël aſcendere feci de terra Aegypti.

TRIBVS inter ſe collatis exemplis præcipua quadam ſeruitutis lege Iſraëlitas teneri confirmat: quòd cæteris qui vicini eorum regioni aut incolæ fuerant, ab hoſte abductis, & in perpetua captiuitate detentis, nullus vnquam ad reſtitutionem & libertatem patefactus, aut patefaciendus fuerit aditus. Illis verò ex longa & grauiſſima ſeruitute, quam ex quo gens eſſe cœperant, miſerè tolerauerant, redemptis aliena regio rebus omnibus quæ ad vitam bene beateque degendam oportunæ ſunt, referta, occupanda ſit tradita; in qua illis Deo vindici & redemptori ſeruiendum perpetuò foret. Hanc verò rationem interrogatione vſus eloquitur, quæ manifeſtam habet reſponſionem, cuius magna ad probandum vis & efficientia eſt, hoc modo: Nunquid pari neglectu, & ſimili omnino ratione Iſraelitarum & Palæſtinorum, atque Syrorum res tractatæ ſunt, & tractabuntur? vt nulla ex his tribus gentibus meam erga ſe diligentiam, curam, & magis ardens ſtudium, quàm reliquæ, experta fuerit? Sed pari omnes captiuitate, pari etiam captiuitatis euentu vſas ſe eſſe affirmare poſſunt. id profectò non ita eſt: nam ſi maximè Palæſtinij Capthoræis; Syri Aſſyriis; Iſraëlitæ

raëlitæ ab Ægyptiis in ſeruitutem dati ſint; tamen Iſraëlitæ ſunt à me non captiuitate ſolùm liberati,ſed ergaſtulis etiam ſolutis educti, & magna atque poteti manu ad hanc quam tenent regionem , pulſis antiquis cultoribus,deducti : Sic adeo illa oratio comparationis rationibus examinanda eſt; atque argumentatio hoc modo tractanda: Quicunque è duriſſima ſeruitute bello & præliis commiſſis liberati, & ad victoris familiam traducti ſunt,ſeruitutis legibus victori tenentur. Ex tribus autem gentibus apud alias nationes captiuis,ſoli Iſraëlitæ duriſſimè omnium crudelibus dominis ſeruientes, valida Dei manu liberati & educti ſunt.Igitur Iſraëlitas ex tribus eiuſdem conditionis gentibus hoc beneficio affectos , præ reliquis hac lege ſingulariter teneri cōſequitur.Argumentatio perfecta & plena eſt: Propoſitio gentium iure eſt manifeſta. Aſſumptio autē aut ex hiſtoria petenda,aut ipſorum aduerſum quos agitur confeſſione patefacienda eſt. Neque enim Iſraëlitæ dicere poſſunt ſe ex Ægypto; & Palæſtinos ex Capthor; & Syros ex Quir non fuiſſe eductos ; ſit verum licet Palæſtinos & Syros perpetua captiuitate detineri,tamen verum non eſt,Iſraëlitas perpetua captiuitate eſſe detētos.Sic adeo hæc propoſitio tribus membris ex parte ſubiecti cōſtans, quamuis vno atque altero vera ſit, tertio tamen falſa eſt,ac proinde tota falſa , atque ad arguentis ſententiam confirmandam ſatis idonea eſt: namque hypotheticam propoſitionem copulatiuam vt verā totam ſtatuamus,omnibus veris partibus conſtare neceſſe eſt. Igitur hæc non eſt vera, Iſraëlitæ,Palæſtini,& Syri liberati non ſunt: namque Iſraëlitas liberatos fuiſſe conſtat , & diuinis prodigiis,& maximis ſignis; quibus res ipſa geſta in Aegypto, & per totam viam omnibus itineribus,quoad in Cananæorum regionem peruentum eſt omnino,confecta fuit. Illud igitur in complexionem infertur , quod initio vt probaretur fuerat propoſitum. Iſraëlitas Deo perpetuæ ſeruitutis legibus non ſecus atque Aethiopum filios propriis dominis teneri. Argumentatio autem Euthymemate potius , quàm integro ſyllogiſmo tractata eſt,in quo propoſitio tantùm,aſſumptioque poſitę ſunt,atque ex aſſumptione propoſitio ipſa in complexionem eſt illata. Maior autem propoſitio, quòd tum arguendo, tum probando manifeſta ſit,conſultò eſt prætermiſſa. Atque hoc argumentandi genus in veris orandis cauſis frequenter vſurpatur. Libuit autem in hac diſtribuenda argumentatione aliquantiſper commorari , quam ad ſententiam aperiendam probandamque rem ipſam apprimè conducere arbitrabamur. atque hactenus argumentatio ipſa diſtributa, & aſſumptionis illa pars quæ ad probandam cauſam pertinebat, vel vno Aegypti appellato nomine eſt confirmata: Quod notum omnibus exploratumque eſſet Iſraëlitas ab Aegypto eductos atque deductos fuiſſe. Nunc verò quemadmodum tantum à Deo beneficium nec Palæſtinis, nec Syris contigerit , explicemus : qua in re Iſraëlitæ prę cæteris gentibus , quas huiuſmodi beneficio affectas non eſſe conſtat, ſeruitutis pactionibus,& religione ſempiterna obligati eſſe conuincentur. Eſt autem hæc propoſitio: non vt Palæſtinos ex Capthor, & Syros ex Quir ; ſic Iſraëlitas ex Aegypto non fuiſſe eductos. Alterum verò exemplum ex pręteritarum; alterum autem ex futurarum rerum hiſtoria petitum, illud nimirum probat Iſraëlitas maiori in hac re beneficio affectos fuiſſe , quàm aut alia olim natio affecta fuerit , aut deinceps ſit afficienda. Quamobrem mirandum non eſſe quòd cum eis ſeruitutis iure agatur, cum aliis non item, ſicut ſcriptum eſt: Ego Dominus Deus veſter qui eduxi vos Leuit.26.
de terra Aegyptiorum , de ſeruitute eorum : & qui confregi cathenas ceruicum veſtrarum vt incederetis recti. Quòd ſi non audieritis me , & non feceritis omnia præcepta mea,&c.Palæſtini & Capthoræi qui in Chaldaicis bibliis ſemper Caputhcaæ, & in noſtris Latinis Cappadoces dicuntur; quanquam ſedibus olim diſiuncti, ex Mizraim poſteritate,hoc eſt,ex Aegyptiorū genere fuiſſe Moſes in ſumma illa orbis terrarū deſcriptione teſtatur. At verò,inquit, Mizraim genuit Ludim,& Ananim,& Iaabim,& Nephthuim,& Phetruſim,& Chaſluim,de quib. egreſſi ſunt Philiſtim & Capthorim. Porrò Philiſthæi ſiue Palæſtini loca illa tenuerūt maritima,quæ inter Sidoniorū & Cananæorū fines media ſunt: quorū metropolim Gazam fuiſſe ſæpè legimus,ſicut ſcriptū eſt: Factiq. ſunt termini Canaan venientibus à Sidone Geraram vſque Gazam , donec ingrediaris Sodomam & Gomorrhā Adamam & Seboim vſque Luza. Ex Palæſtinorū etiam genere Heuæi fuêre,qui plurima eius regionis caſtella ad Gazam vſque pertinentes occupauerāt. horum autem loca à Cappadocibus,generis quidē cōmunione cōiunctis,ſed

Geneſ.10.

ſtudiorum fortaſſe contentione aut inuidia, aliáue ſimultate diſſentientibus inuaſa, debellata atque occupata fuerunt, ipſique locorum habitatores Heuæi, partim extincti, partim à victoribus præſidia & colonias ſuæ gentis ibidem collocantibus abducti ita ſunt, vt nunquam poſtea in ſuas ſedes, vel propria virtute, vel Dei omnia gubernantis conſilio fuerint reſtituti. Deut.2. Hęc autem res ſic à Moſe narratur: Heuęos quoque, qui habitabant in caſtellis vſq. ad Gazam, Caphtorim expulerũt: qui egreſſi de Caphtor, deleuerunt eos, & habitauerunt pro illis. Hoc autem multo ante quàm Iſraëlitæ ex Ægypto educerentur, accidiſſe, ex eadem hiſtoria conſtat: namque eodem fere tẽpore geſta narrantur, quo ab Ammonitis Zonzomæi, & ab Idumæis horręi victi pulſi, atque deleti fuerunt. Ita exemplum hoc ex præteritis rebus; illud vero alterum ex futuris petitum eſt: At cùm nihil in toto terrarum orbe ſit quod diuinæ prouidentiæ leges & rationes fugiat, futurũ eſſe ait Amos vt Syris, quos ab Aſſyriis ſuperandos, atque captiuos ducendos antè prędixerat, nunquam amplius ex ea ſeruitute, quam apud Quirnã Aſſyriorum regionem toleraturi erant, liberatis; ad ſuas antiquas ſedes eſſet remigrandum. Sup. c.1. 2.Reg.16. Hanc autem Syrorum captiuitatem & migrationem, à Vate noſtro primo huius libri capite denuntiatam, euentuque ipſo confirmatã fuiſſe, iam abũde ſuo docuimus loco. Verùm enimuero ne aliqua non modò probabilis, aut veriſimilis; ſed neque ficta, & humano ingenio ad ſubterfugiendum iudicium, atque ad argumentationem infirmandam excogitata Iſraëlitis ſupereſſet ratio, diuinæ & catholicæ ſententiæ auctoritate occurrit Amos, oſtenditque nihil in rebus humanis accidere poſſe, quod diuinæ prouidentiæ conſilia, & fixa decreta fugere, frangere, vel irritare valeat. Perſæpe enim quorundam hominum peruerſum ingenium, & à diuinæ religionis, & veræ ſapientiæ rationibus, ſtudio, vel negligentia, vel errore deuium, multarum rerum euentus & exitus, à veris & certis cauſis, ad obſcuras, incertas, & commentitias fabulas, & ad ſtultas, & interdum impias ſententias traducit. Atque hoc modo maximarum rerum publicarum, & imperiorum mutationes, gentium calamitates grauiſſimæ aliarum felicitates, beatus & florens ſtatus temporum potius varietatibus fortunæque viciſſitudinibus, quàm conſilio decretiſque diuinis attribuuntur: atque earundem rerum reſtitutio ab eadem etiam cauſa, hoc eſt, à tempore, nõ à numine expectãda proponitur, & docetur. Ita adeo huius generis ſentẽtiæ vulgo celebres ſunt: Omniũ rerum viciſſitudo eſt, &c. Quæ quamuis ea parte veræ ſunt, quod nihil in humanis rebus ſtabile & firmum neceſſariò eſſe doceant; ſi tamen vt plerumque vſurpari ſolent, vſurpantur, vt temporum potius viciſſitudini, quàm diuino conſilio, atque hominum ipſorum cauſis aut culpis, maximæ illæ rerum mutationes adſcribantur; ſtultæ omnino, impiæque ſunt: quibus homines non ad vitæ melioris correctionem, ſed ad reſtituendarum rurſus ſibi rerum ſpem atque ſtudium, iiſdem retentis erroribus, eademq. impietate conſeruata (quamobrem de ſupremo gradu deiecti fuerant) excitantur. Aduerſus autem huiuſmodi ſtultas erroriſque plenas ſententias ſcriptum eſt: Malach.1. Si dixerit Idumæa, deſtructi ſumus; ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt. hæc dicit Dominus exercituum: Iſti ędificabunt, & ego deſtruam. Igitur vt neque Iſraëlitæ, neque alius quiſpiam horribilem Palæſtinorum & Syrorum caſum, antiquam filiorum Iacob libertatem, præſentem in qua detinentur diſperſionem, aut futuram horum omnium reſtitutionem, ad temporum, & viciſſitudinum rationes impiè reuocaret; hanc diſputationem breuiter illuſtrat Deus, verbiſque definit certiſſimis: confirmans multorum regnorum & gentium à ſe ob impietatem, & nefaria ſcelera, editas ruinas perpetuas, æternaſque eſſe, nullamque iis reſtitutionis viciſſitudinem fore expectandam: vtpote, quorum cauſa ſeuera diuini conſilij ſententia extremæ pœnę ſupplicio damnata ſit. Rurſus verò quoſdam eſſe, quibus etiam ob ſcelera & impietates pœna grauis ſubeunda ſit; nunquam tamen pereundum; ſed diuinæ tandem miſericordiæ & veniam, & clementem caſtigationem experiundã: vt pote quos priuata quadã cura, & magnis promiſſionibus ſibi olim ſuſceptos, nõ perditos; ſed tamdiu iure caſtigatos eſſe Deus voluerit, quoad ſceleratiſſimis & impiiſſimis, qui inter ipſos fuerint, cõſumptis; cæteri qui minus in culpa fuerint, idonei efficiantur: quibus data venia, diuinæ gratiæ beneficiũ accipiatur. Vt enim olim Iſraëlitæ ob minorem tributam diuinis verbis & promiſſis fidem, tam diu oblata, ac penè tradita requie carere, atque in ſolitudinibus vagari, habitareque iuſſi ſunt; quoad maiores natu omnes

omnes qui vigeſimũ exceſſerant annũ, vita de functi eſſent; atq. reliqui deinde in promiſſam regionem inducti, ſanctæ & diuinæ familiæ iure, dignitate, aliiſq. beneficiis affecti ſunt: nimirum quòd Deo ſerui eſſent tantis rebus geſtis, tantaque cura certo quodam iure eidem vendicati. Sic etiam futurũ eſſe dicit, vt cæteris gentibus & regnis funditus ad internecionem deletis; Iſraëlis tamen poſteritas, nomen, & memoria non deleatur: quòd illi in ſeruos empti, ad diuinam familiam proprio quodam iure pertineat. Nemo autem hominum eſt, qui quos ære ſuo emerit ſeruos, aut horum filios domi ſibi natos atque educatos, etiam ſceleribus & perfidia irritatus, perditos omnino velit; ſed in ergaſtula, aut aliò extra domum eiectos, tam diu affligi atque vexari patiatur, quoad ſceleris ducibus & auctoribus cõſumptis, reliqui quamuis in culpa fuerint, partim aliorum exẽplo cauti, partim propriæ pœnæ ſenſu & caſtigatione reſipiſcentes atque ad ſanitatem redeuntes, herilem benignitatem experiri, atque in domum recipi poſſint. Igitur non à caſu, aut à fortuna, aut à tempore aliis ruinam metuendam; aliis reſtitutionẽ & ſalutem ſperandam. Sed hæc omnia ad ſuas, hoc eſt, prouidentiæ & conſilij rationes referenda eſſe definit Deus.

Ecce oculi Domini ſuper regnum peccans, & conteram illud à facie terræ.

Ecce, rem obſeruatione, animaduerſioneq. dignam, & ex diuini cõſilij ſententia certam indicat, vt: Ecce virgo concipiet. *Oculi*, diuinam curam, conſilium atque accuratã Pſalm.93. conſiderationem ſignificant, vt: Qui plantauit aurem non audit, aut qui fecit oculũ non vide ſupra. conſiderat? Hos autẽ oculos humana non ſolum facta, ſed neq. cogitata latere poſſunt, neque eius qui horũ nutu oculorũ, hoc eſt, conſilio, omnia gubernat, decreta & ſententiam effugere, aut fallere, aut frãgere vis vlla valet. Horum verò oculorũ virtus, tum impiis, & ſuperbis, & contumacibus pœna & ſupplicio afficiẽdis; tum pientioribus, aut miſerioribus, & diuinam agnoſcentibus virtutem, implorantibus miſericordiam, ex miſeriarum tenebris in miſericordiæ lucem proferendis ſpectatur; ſicut ſcriptum eſt. Hunc humiliat, & hunc exaltat; quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto, & inclinauit ex hoc in hoc: veruntamen fex eius non eſt exinanita, bibent omnes peccatores terræ. [*Super regnum peccans.*] Hæc oratio publicã regnorũ ruinam non ad caſum, non ad tẽpus; ſed ad publica cõmuniterq. ſuſcepta ſcelera, vt verã cauſam referri debere docet. Non ait peccantes in regno; namq. priuata quorundã peccata internecionẽ vniuerſi regni ſocietati non moliuntur, niſi regnũ totũ ipſum, aut magnorũ ſcelerũ cõmunione, aut licentia, impunitateq. data in crimine etiam fuerit: imò & propter paucos viros toti interdum ciuitati ignoſcendi veniã, & ad reſipiſcendum tẽpus concedi, diuina illa Dei cũ Abrahamo deliberatione docemur. Gen.18. Priuatorũ igitur hominũ priuata ſcelera priuatè puniũtur, ſicut ſcriptũ eſt: Anima quæ peccauerit, ipſa morietur. Publica verò omnium peccata, publicè ad gentis totius internecionẽ animaduertuntur. [*Vt euertam*, Hebraicè eſt, *vt deleam.*] Quod nullũ eius regni & gentis nõ modò monumentũ, ſed neq. veſtigiũ appareat. neq. enim quiſpiã ex Sodomorũ, ſed neq. ex Hæueorum, aut Syrorum gente hodie extat, qui antiquũ nomẽ retinere, aut originũ monimentũ cõſeruare poſſit; adeo certa diuina conſilia, adeo vera à diuinis vatibus effata ſunt oracula. Subita autẽ perſonę in oratione à tertia in primã mutatio, præſentem conſiliis ſuis, vatumq. prædictionibus Deũ arguit: eandemq. eſſe prophetarũ & Dei orationẽ indicat. Oĩa enim quæ à vatibus enunciata ſunt, non hominũ, ſed Dei verba definire oportet: Qui locutus eſt per os ſan Luc.1. ctorũ qui à ſeculo ſunt prophetarũ eius. Hoc autẽ veriſſimũ & manifeſtiſſimũ eſſe, cõtra omnẽ humanã & ſtultã ſententiã, ex diuinæ legis, & ſacrarũ hiſtoriarũ lectione cognognoſcimus Multa olim regna, magnas & florẽtiſſimas Reſpub. fuiſſe; quarũ vel nomen vix hodie, idq. ad æternũ potius dedecus & opprobriũ, quàm ad laudem conſeruatũ ſit. quam labem & ruinã hominũ ipſorũ malitia & culpa paratam, diuini iudicij ſententia fuiſſe legimus allatã. Quoſdam autem eſſe, nempe Iſraëlitas, quos in multis periculis, magnis laboribus, & difficultatibus innumeris, tamen diuinæ prouidentiæ cura, nomine etiam & genere retento, conſeruatos voluerit miſericordiæ, & benignitatis, atque æternæ tandem ſalutis conſortes nobiſcum futuros; non omnes, ſed qui reliqui ex di Iſai.1. uina caſtigatione fuerint, ſicut ſcriptum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ ſaluabuntur, & apud Michæam: Ne læteris, inquit, inimica mea quia Mich.7. cecidi;

Rom.11. cecidi; conſurgam cùm ſedero in tenebris; Dominus lux mea eſt. Qui tamen ex illis interim perierint, dum illuminatio euangelij gloriæ Chriſti obſiſtentibus & repellentibus non refulget, grauiſſimum præter cæteras quæ olim extinctæ fuere nationes, ſupplicium, in vltimo illo & cõmuni omnibus iudicij die ſubibunt, quod diuturniori Dei benignitate & patientia abuſi, atque maiori diligentia, maiorique opera ad pœnitentiá reuocati, tamen neglexerint, ſicut ſcriptũ eſt: Væ tibi Corozaim, væ tibi Bethſeda: quia Luc.10. ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent virtutes quæ in te factæ ſunt, vſque in hodiernũ diem extarent, &c. Veruntamen dico vobis, &c. Qua in re arcana diuinæ ſapientiæ cõſilia admirari, & cum tremore & timore venerari oportuerit. Nam cùm ſciret Deus illas gentes tandem ſeſe ad bonam frugem recepturas fuiſſe, ſi tot & tãtis ſignis, tot ſermonibus atque rebus, quantis Iudæi rogati, moniti, accuſati atque prouocati ſunt, illæ etiam prouocarentur: tamen vbi id quod ſatis ad eas reuocandas fuerat, actũ eſt, vlteriora & maiora moliri non cõſtituit. atq. adeo hæc res maturiorem multo illis præſentis vitæ pœnam, leuiorem verò futuri ſeculi, quàm aut Iudæis, aut nobis Chriſtianis, tantam ſalutem negligentibus, parauit. Igitur quanquam regna peccantia & ſcelerata penitus deleantur

Veruntamen cõterens non conterã domũ Iacob, Hebraicè eſt, *delens non delebo.*

NON, inquit, omnino delendum mihi eſt genus Iacob illius antiqui, cui, quòd ſeſe fidei mei totum crediderat, perpetuò à me conſultum fore dixi, atque vltro pollicitus Gen.48. ſum, ſicut ſcriptum eſt: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quæ eſt in terra Chanaan, benedixitque mihi, & ait. Ego te augebo & multiplicabo, &c. Tamen quæ Dei ſapientia eſt, vt cum maximæ miſericordiæ conſilio diuinæ etiam iuſtitiæ ſatis fiat: quænam ratio ad eam perficiendam rem, quis modus ſibi ineatur, ſubiuncta oratione declarat:

Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël, ſicut concutitur in cribro, & non cadet lapillus ſuper terram.

VTINAM tanto erga diuina ſcripta amore, tanto ſtudio Chriſtiani & ſtudioſi viri incendantur, vt non ſententię modò, ſed ſingulorum etiam verborũ, & apicum quoque expendendorũ cupiditate, ac veræ & reconditiſſimæ ſapiẽtiæ, & eloquẽtiſſimæ eloquẽtiæ intelligendas rationes adducãtur. Equidẽ fateor me in probatiſſimorũ Philoſophorum, Oratorũ, & Poëtarũ lectione à pueritia ad vigeſimũ vſque & quintũ ætatis annum cum ſumma voluptate, & maximorũ ingeniorũ (qualia antiquis tũ Græcis, tum Latinis viris fuerunt) admiratione verſatum; & cùm nonnulla meorum in ea re laborum apud meæ notitiæ eruditiſſimos quoſque viros laude; tamen vbi animum ad ſacrarum literarum ſtudia appuli, & eius diſciplinæ partẽ aliquá, diuino & beneficio & munere percepi, non ſolùm rerum ipſarum maieſtate ſtupefactum, ſed verborum, & dicendi generis diuina elegantia in admirationem raptum, cætera omnia vt ſtercora reputaſſe præ eminenti, & abſoluta omnibus numeris horum librorum perfectione, atque plane diPſal.118. uino Vati aſſentientẽ illud ſæpe vſurpaſſe: Quàm dulcia faucibus meis eloquia tua, ſuper mel ori meo. Quòd ſi hæc maxima tum rerum tum verborũ diuinorum pulchritudo & dignitas omnibus hominibus vt ſeſe habet, ſpectandá præberet; mirabiles profectò ſui amores excitaret. Nunc quoniam tot tantæque diuitiæ non niſi auidiſſimis & diligentiſſimis conceduntur, ad earũ diligens & contentũ ſtudium maximorũ fructuũ promiſſione, & nonnullarũ partium deguſtatione oblata humani animi nobis incitãdi ſunt: namque hoc in verborũ & elocutionis nonnunquá iudicanda ratione conſilium ſemper ſequemur: ſed iam ad noſtrũ munus reuertamur. Iſraëliticarũ igitur rerũ rationem ſibi ita habendá eſſe Deus affirmat, vt cum iuſtitiæ ſeueritate, miſericordiæ etiam erga eos benignitatẽ ſpectatoribus omnibus probet: idemq. qui ſe cęterarũ gẽtiũ edenda ruina orbis rectorẽ oſtenderit, ſuá etiam admirandam erga Iſraëlitas teſtetur prouidentiá. Ob eam autem rem, ait: [*Ecce ego*] quod ſuo conſilio & auctoritate efficiendum eſſet, vt Iſraëlitæ toto orbe diſperderentur, quoad viliſſimis & nequiſſimis quibuſq. cõſumptis, cæteri ad æterná ſalutem reuocarentur. Id autem quoniam diuino conſilio, ſed Aſſyriorũ atque aliarum gentiũ opera conficiendum erat, addit: *Mandabo & concutiam.*

Ita

Ita adeo humano miniſterio & opera Deus, vt inſtrumento artifex vtitur: vbi maxima in agendo vis & auctoritas artifici mouenti tribuitur. [*Et concutiam in omnibus gentibus domum Iſraël.*] Iſraëlitarum per totum orbem diſperſionem & errores pulcherrima ſimilitudine ſignificauit, qua nulla vnquam aut aptior, aut elegantior viſa mihi apud alios auctores fuerit: ſed latini ſermonis tenuitate, & verborum inopia effectum eſt, vt pro rei ipſius dignitate ſentētiæ & elegantiæ plenè à nobis ſatisfieri non poſſit. Vt verò id quod licet perſequamur, primum imago ipſa ex Architecturæ & ædificiorum rationibus illuſtranda: deinde ad rem de qua ſermo inſtituitur, referenda eſt. Totius ædificij præcipua pars lapides ſunt, ex quibus muri fiunt: qui quoniam integri ſolido opere poni non poſſunt, vt vno tantùm eoque maximo totum ædificium conſtet: plures ſimul arte, atq. ordine certo commiſſi & collocati, vnum conſtituunt ædificium. Iis verò, vt cō̄modius & tenacius hæreant, intritum interiectum, ex apta ad eam rem oportunaque materia additur: ita adeo totus murus lapidibus vt potiori parte, intrito vt minus nobili, ſed tamen neceſſaria compingitur & coagmentatur. Quòd ſi lapidum & intriti copia non adſit, lateres, & alia quę oportunè pro locorum rationibus comparari poſſunt, illarum rerum vice ſufficiuntur, ſicut ſcriptum eſt: Habuerunt lateres pro ſaxis, & bitumen pro cæmento. Genes.11. Atque domorum & ędificiorum omnium ruina, & quę ſponte vitia fiunt, ,, non tam lapidibus, qui ſolidiori & durabili magis natura ſunt, quàm intriti ipſius infirmitati, & ſolubilioribus tenuioribuſque elementis adſcribitur: tanto enim diutius temporum iniurias, atque etiam bellicorum tormentorum impetus ſuſtinere murus poteſt, quanto firmiori tenacique magis intriti genere lapidum ſtructuræ coaluerint. Quamobrem huic ſolertes Architecti incommoditati diligenti cura & inuentione, quàm fieri poteſt optimè, prouidere ſolent: aut enim naturas ei rei commodiſſimas inueniunt; vt Aſphaltum, & bituminum genera alia, de quibus apud auctores mentio fit; aut res natura minus idoneas commiſcentes & coagmentantes arte corrigunt: vt qui arenam calce commixtam probè ſubigunt; lapideam ferè duritiem quibuſdam in locis parant. Omnium autem huiuſmodi generum lutum planè deterrimum eſt: vt pote quod natiua infirmitate, & ſegni admodum præ cæteris elemento, nempe terra, conſtans, nouis ædificationibus producendis minus vtile eſt: antiquis verò operibus continendis longè ineptiſſimum. quamobrem huius potiſſimum materiæ culpa vitium facere ædificia ſolent: vnde lutea opera, pro caducis, & certiſſimæ ruinæ ſubiectis negotiis, prouerbialiter eſt vſurpatum, vt: væ qui congregat non ſua: vſquequò agglomerat contra ſe denſum lutum. Igitur ſi ædes ex ſe corruerint, vitiúmue fecerint, vt ex iiſdē̄ rurſus lapidibus reædificentur, terrā omnino ſecernere oportuerit, & ne quid pulueris hæreat peruidere: namq. puluis ariditate ſua, quo minus nouo intrito lapides cō̄mitti poſſint, impedimēto eſt. Ea verò res lotis aqua lapidibus lateribuſúe paratur; ſed multo aptius & melius iiſdē excuſſis & abſterſis fit, niſi quòd prolixiori opera, & lōgiori tempore, ſi hoc modo faciendum ſit, opus fuerit. Atqui ſingularum huius generis rerū cùm cauſas perſequi longum nimis foret; efficientias tantùm ad inſtitutum noſtrū accommodatas indicare ſatis fuerit. Iam igitur ſimilitudinem ipſam à natura, atque ab arte, ad eam rem de qua nobis inſtitutus ſermo fuit, transferamus. Quam Latini familiā dicunt, Hebræi eleganti, neque Latinis etiam inaudita tranſlatione, domum vocant. Vt verò domorum ædificia lapidibus; ſic familiæ filiis nepotibus, atque omni deinceps poſteritate coagmentantur: ita adeo ſumptam ſemel ſimilitudinē Hebraicus ſermo perſecutus vtramque rem propinquis verbis enuntiat. nam lapides illa lingua ABANIM; אבנים filij verò vnius tantùm literæ detractione dicuntur BANIM. בנים Iacobi autem ſiue Iſraëlis domus optimis & ſelectis lapidibus conſtructa fuerat; ſed quorundam vitio & culpa, qui tanquā lutum interiecti ædificio erāt, tota familia de priſtino illo ſuo nitoris, & optimè fabricato religionis & Reipublicæ ſtatu conuulſa, tum corruit, cùm ab Aſſyriis atque à Romanis tandem labefactata eſt: ad quam tamen reædificandam optimum à Deo initum conſilium Vates noſter aperit. Tam diu enim Iſraëlitas vagatione & inſtabilitate omnibus exilij & errorum incommoditatibus toto orbe velut cribro quodam excutiendos eſſe, quoad omne illud quicquid ineſſet pulueris decuteretur: lapides verò ipſi, hoc eſt, optimi quique ex ea familia multis laboribus afflicti & exercitati, ad reponendum ædificium familiamque, multo quàm antea illuſtrius & fir-

& firmius reponendam apti habileſque eſſent redditi. Atque hac pulcherrima ſimilitudine explicata, facilis iam nobis & conſequens huius loci ſententia eſt. [*Et concutiam in omnibus gentibus.*] Hebraicè verbum eſt quod inſtabilitatem & vagationem ſignificat. Latinè coagitare: Hiſpanè propriè *mecer* dicimus: quod verbum Deus Caino fata dicens, vſurpauerat; vbi ſcriptum eſt: Geneſ.4. Vagus & profugus eris ſuper terram. Quo dicendi tropo Cainum loca omnia peruagatum, nuſquam tamen non ſolicitum fore ſignificauit. Similis ergo legis pœna, ſimili periculo diſtrictam atque obligatam Iſraëlis familiá adhuc teneri videmus: quanquam enim nonnulli ex illis in Chriſtianæ, hoc eſt veræ Iſraeliticæ familiæ ædificium admiſſi fuerint; maxima tamen pars adhuc vagationis & inſtabilitatis cribro agitatur, quoad iis omnino abiectis quibus lutea & puluerulenta ratio eſt: cæteri qui veri lapides ædificio idonei fuerint, nulla omnino vel humillima iactura facta, in diuina gratia admiſſi, in fabricam cooptētur. [*Et non cadet lapillus ſuper terram.*] Puluis quidem ipſe, & lutum aridum coagitatione decuſſum omne decidat: lapilli verò omnes agitentur quidem, non tamen decidant. Sicut & apud Ezechielē prædictum eſt: Ezech.20. Et eligam de vobis tranſgreſſores & impios, & de terra incolatus eorum eiiciam eos, & in terram Iſrael non ingredientur, & ſcietis quia ego Dominus. Hæc maioris Iſraelitarum partis ſors eſt. Eorum verò qui non ſolùm impietate ſua ſupplicium ſibi commeruerant, ſed etiam fide diuinis verbis detrahenda ſcelus cumulauerant, cuiuſmodi futurus eſſet exitus, ſubiecto obnuntiat carmine:

In gladio morientur omnes peccatores populi mei, qui dicunt non appropinquabit, & non veniet ſuper nos malum.

De illis hæc ſententia lata eſt, qui ſceleribus obligati, tamen neque iis quæ in diuinæ legis libro opponuntur formidinibus, minis, & terroribus, neque præſentibus & certiſſimis Vatum obnuntiationibus commouebantur; quin omnia hæc contemnētes, peccandi nihilominus vrgebant propoſitum. Huiuſmodi autem impios & ſceleratos homines certioribus & grauioribus pœnis affectum iri, diuina eſt ſententia definitum. Leuit.26. Quòd ſi nolueritis, inquit, recipere diſciplinam, ſed ambulaueritis ex aduerſo mihi, ego quoque contra vos aduerſus incedam, & percutiam vos ſepties propter peccata veſtra, inducamque ſuper vos gladium vltorem fœderis mei, &c. Quemadmodum verò hæc omnia quæ ab eo loco, Nonne vt filij Æthiopum, &c. huc vſque acta atq. tractata ſunt, ad Chriſtianorum gentem maxima Dei virtute, admirandoque negotio, & ſtupenda opera redemptam, referri aptiſſimè poſſint, & debeant; id cùm cuilibet apertum ſit, vt à nobis latius tractetur, tantùm rem ipſam indicare contentis, opus eſſe non videbatur.

In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid, quod ceciderat.

Legis, pſalmorum & vaticiniorum omnium finem, & ad quam omnia tandem diuinorum librorum myſteria referuntur, feliciſſimam cauſam Chriſtum eſſe, plurimis oraculis, multis ſignis, apertiſſimis teſtimoniis, & rerum etiā ipſarum euētibus eſt comprobatum. Lex, inquit, & prophetæ vſque ad Ioannem: à diebus autem Ioannis Baptiſtę Luc.16. regnum cælorum vim patitur. Ab Abrahamo autem vſque ad Ioannis tempora nullus publicè apud Hebræos Vates extitit, cui non aliqua de diuino illo & arcano publicæ ſalutis per Chriſtum afferendæ conſilio, antiquis magno cum deſiderio expectanda, nobis verò maxima cum lætitia recipienda mandata traderentur. 1.Pet.1. De qua ſalute Petrus inquit: ſcrutati ſunt prophetæ; qui de futura in vobis gratia prophetauerunt; ſcrutantes in quod vel quale tempus ſignificaret in eis ſpiritus Chriſti, prænuntians eas quæ in Chriſto ſunt paſſiones, & poſteriores glorias. Quibus reuelatum eſt, quia non ſibimetipſis, vobis autem miniſtrabant ea quæ nunc nuntiata ſunt vobis, &c. Huius autem diuini conſilij, huius tantæ promittendæ ſalutis nuntius etiam fuit Amos; atque eam rem ad extremam totius tractandæ ſibi cauſæ per partem diſtulit, vt (quæ diuini ſpiritus benignitas eſt) duriorum ac ſeueriorum actionum comprehenſiones mitiſſimo & blandiſſimo, atque ad ſubminiſtrandam ſpem idoneo fine clauderet. Hanc verò rem magnifico & illuſtri principio exorditur: In die illa. Notū enim & certū, planeq. exploratum omnibus antiquis vatibus & patribus fuerat, tempus quoddam diuino conſilio

præfixum

præfixum affuturũ, quo mundus ipſe, atq. hominum collapſæ res renouandæ, inſtaurãdæ vehementerq. eſſent illuſtrandæ. hoc autem tempus fauſtæ feliciſſimæq. diei nomine ab illis decantabatur. In die illa radix Ieſſe, qui ſtat in ſignum populorum, &c. Et erit [Iſai. 11.] in die illa adijciet Dominus ſecundò manum ſuam, vt poſſideat reliquias populi ſui. &c. Hæc verò tam celebrata, tantoque deſiderio antiquis optata dies, feliciſſimum tempus noſtrum eſt, in quo diuini conſilij arcana & promiſſa communicata, & promiſſorum omnium munus confectum eſt: quod tempus cum ingenti gratulatione nuntiatum nobis, [1 Pet. 1.] indicatumq. eſt per eos qui euangelizauerunt nobis Spiritu ſancto miſſo de cælo, in quẽ deſiderant angeli proſpicere; atque illorum Euangelizantium huiuſmodi lætiſſimi nuntij ſunt. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies ſalutis. Hanc verò ſalutem ab omnium hominum poteſtate & virtute longè remotam, quam nemo ſibi de ſe aut promittere, aut inuenire, aut etiam cogitare potuiſſet, diuinum planè donum fore, Deoque ipſi auctori acceptũ referendum eſſe, omnia omnino ſacrorum librorum teſtimonia oſtendunt. Neque enim quiſquam hominum aſcendere in cælum potuit, indeque Dei filiũ [Deut.] huius ſalutis miniſtrum, interpretẽ, & procuratorem, auctorem denique deuocare: neq. humano vnquam aut ingenio, aut negotio, quemadmodũ hoc fieret, inueniri potuiſſet; niſi ſeſe ille, patris obſecutus conſiliis, ad eam perficiendam rem vltro demitteret, & promiſſæ ſalutis rationes admirãdo & arcano modo explicaret, ſeſeq. ipſe humano cordi atq. ori habendum, prædicandumque inſinuaret, ſicut ſcriptum eſt: Ne dixeris in corde tuo, [Rom. 10.] quis aſcendet in cælum? Id eſt Chriſtum deducere: aut quis deſcendet in abyſſum? hoc eſt Chriſtum à mortuis reuocare. Sed quid dicit ſcriptura? Prope eſt verbum in ore tuo, & in corde tuo; vt facias illud, &c. Igitur quòd illa maxima & feliciſſima humanarũ rerum mutatio, illa ſacroſancta & fauſta renouatio ſibi vni auctori tribuenda eſſet, affirmat Deus. [*In die illa ſuſcitabo tabernaculum Dauid quod cecidit.*] Hebraicè ante nomen *tabernaculum* eſt particula ETH; quæ accuſatiuo plerumq. ſed elegantiſſimè etiam ablatiuo iuncta, idem quod apud nos CVM præpoſitio ſignificat. Ita ſenſus erit: [*In die illa ſuſcitabo cum tabernaculo Dauid*, [id etiam] *quod cecidit*. Primum omnium tabernaculum Dauid ſibi reponendum, figendum, atque conſtabiliendum eſſe recipit. Hæc enim omnia Hebraicum verbum AKIM ſignificat; [אקים] deinde cum tabernaculo ipſo eam etiam partem quæ ceciderat, & nunquam amplius ſua virtute reſtituẽda erat, niſi à Deo reſtitueretur, hoc eſt, Iſraëliticam decem tribuum familiam. Quoniam verò ſalus primum ex Iu- [Sup.] dæis facta eſt, apud quos Deus filium ſuum Ieſum Chriſtum ſuſcitauit; cui & ſolium Dauid patris ſui donaret, in Iacobi domo in æternum regnaturo. [Luc. 1.] Primum etiam eius rei mentionem eodem ordine fieri à prædicente Vate oportuit. Iam verò ab eo tempore ſolutis inferni & mortis vinculis, à mortuis reſurgens, viuus, incorruptus, atq. immortalis omnino Chriſtus extitit, myſterij huius negotium feliciſſimè & magno incremento [Pſal. 2.] geritur, ſicut ſcriptum eſt: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius, prædicans præceptum eius. Dominus dixit ad me, filius meus es tu, & ego hodie genui te. Poſtula à me. &c Iam ergo tabernaculo Dauid erecto ac fixo reliquæ quæcunque ad eius ditionem pertinent Iſraëlitarum ruinæ paulatim reſarciuntur; quæ tandem collato conſilio & adhibita opera omnino reſtituenda ſunt: ita vt vnius communis omnium regis & ducis vnus omnino populus, atque vnum vnius paſtoris ouile ſit. namque hæc diuina inſtauratio multis Vatum prædictionibus & certiſſimis oraculis annun- [Ioan.] tiata & arcanis etiam imaginibus quondam eſt repræſentata. [Pſal. 131.] Iurauit enim Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum; de fructu ventris tui ponam ſuper ſedẽ tuam: ſi cuſtodierint filij tui teſtamentum meum, (nouum, inquã, teſtamentum,) & teſtimonia mea; (non tantùm ea quę olim docti fuerant,) ſed etiam ea quæ docebo eos. Dauidis autem regnum diſſenſionibus primum & diuortiis diſſipatum: deinde aliarum familiarum irruptionibus omnino deiectum, atque à priſtino illo & illuſtri ſtatu dimotum veteribus colonijs renouatis & nouis deductis ad maieſtatem, amplitudinem, ſplendoremque maximum, ſub rege Chriſto reuocandum eſſe vates noſter præcinebat: idque tranſlationis perpetua obſeruatione eloquutus eſt.

Et reædificabo aperturas murorum eius, & ea quæ corruerant inſtaurabo.

DAVIDICVM temporale regnũ vitium facere & corruere cœpit à temporibus Ie-

n roboam

roboam vſque ad Hoſſeam Elæ filium, dum primum adhuc templum ſtaret: namque toto decem tribuum latere labefactum corruit; ſecundi verò templi ſeculis, hoc eſt, poſt Babylonicam tranſmigrationem Haſmonæorum (qui Machabæi cognominati ſunt) occupatione, & Herodum tyrannide irrumpente à Dauidis regia & illuſtri familia abalienatum eſt. Hæc omnia regnante Chriſto inſtauranda, atque in integrum reſtituenda cũ maxima dignitatis & ſplendoris acceſſione prædicit Vates; eamq. felicitatẽ certam, ſtabilem, perpetuam, & planè diuinam fore confirmat: Mirabiliter enim populi Iſraël vniuerſus, & omniũ tribuum ordinũq. cõſenſus, ad cõſeruandam cõmunem inter ſe fidẽ, & mutuam charitatem conſpiraturus eſſe prædicitur: cuius rei exemplum argumentũq. certiſſimum in ijs, quæ de hac re conſcriptæ ſunt, hiſtorijs obſeruauimus. Multitudinis, (Acto.3.) „ inquit, credentium erat cor vnum, & anima vna. nam quemadmodũ in bene fundato atque fabricato ædificio omnium lapidum mirabilis quidam ordo, & certa vniuſcuiuſq. collocatio communi & mutuo officio opus totum conſeruat: ſic in ſacroſancta Ieſu Chriſti eccleſia multorum generum & ordinum, officiorum munerumque conſenſus communi fide, & mutua dilectione compactus, ſacri Deo templi ædificium conſtruit: ſicut ſcriptum eſt: Templum ſanctum Domini quod eſtis vos. Quoniam verò Dauidis regnum non ſolùm vtriuſque lateris, hoc eſt, Iſraëliticarum & Iudaicæ tribuum ruinis oppreſſum fuerat, ſed alienorum etiam irruptionibus occupatum, alteri atque alteri rei alterum atque alterum orationis huius membrum adaptandum eſt: [*Et reædificabo aperturas murorum eius.* Hebraicè eſt *rupturas eorum*:] Vt vtraque & Iudaica & Iſraëlitica comprehendatur pars: atque vt hoc vnum quondam regnum, vnum etiam in poſterum fore ſignificet; ſubiungit: [*Et ea quæ corruerant inſtaurabo*: Hebraicè, *& deſtructiones eius erigam.*] Sed tamen nouam hanc Dauidici tabernaculi inſtaurationem magnificentiſſimis cæleſtium beneficiorũ acceſſionibus locupletandá, augendam, diuinoq. cõſilio exædificandá eſſe; vt non antiquũ ædificium reſtitutũ, ſed ad illius inſtar aliud tãto elegantius, tantoq. illuſtrius, & firmius reponendũ; vt planè nouũ noua & admiranda arte fabrefactum, ac planè diuinum opus eſſe intelligatur; ideóq. æternũ probetur futurũ. namq. illa ædificatio nõ ad præſentiũ imaginẽ, ſed ad ſeculi dies à vate refertur: vt ſi quãdo humanarũ rerum ſtatus florentiſſimus fuit, ad eum ſtatum cum multa tamen acceſſione Dauidicũ tabernaculum ſit denuo ædificandum: quod opus illuſtriſſimum fore vel ipſa Dei auctoris mentione & prædicatione declaratur. In eo enim faciendo opere Deus ipſe vltro nomen profitetur ſuum; neceſſe eſt ergo magnificentiſſimum atque ornatiſſimum eſſe ædificium, cuius ſe Deus auctorem & opificem prædicet:

Et reædificabo eum ſicut in diebus antiquis: Hebraicè, *& ædificabo eum ſicut in diebus ſeculi.*

NVLLVM in his carminibus verbum eſt quod non ſit diuinis myſterijs refertiſſimũ, & noui teſtamẽti ſacramẽtis pleniſſimũ: quibus omnibus aperiẽdis neq. ingeniũ ſuppetit, neq. otiũ: nõnulla tamẽ ex his perquã breuiter perſtringere atque attingere curabimus. namq. hęc propria noui teſtamenti tractatio eſt, cuius multa adoranda, atq. omni plauſu excipiẽda arcana noſtris tẽporibus in obſcuro latent; quorũ ignoratio magnos in multorũ animis creauit errores, maximaq. in Chriſtiano populo diſſidia, atq. maximas turbas cõcitauit. Quamobrẽ inſtanter orandus, aſſiduiſque precibus exorãdus nobis fuerit Deus, vt tantis pulſis nebulis lumen vultus ſui ſuper omnẽ terrarũ orbem omnibus mortalibus porrigat atq. tendat, quò ea quæ ad verã ſalutẽ pertinet, veritas cunctis affulgeat, Amen. Sed nos interim ad noſtrũ penſum, munuſq. reuocemus: *Seculum*, Hebraicè GHOLAM dicitur: quod verbum abſconſionẽ propriè ſignificat. Transfertur autẽ nomen ad longũ tempus ſignificandum, quòd ea longi temporis natura ſit, vt præteritas quæ in eo geſtæ fuerint, res partim conſumendo, partim mutando abſcondat, atque ab hominũ notitia longè diſiungat, aut omnino obliuione ſepeliat, futuras verò incerta obſcuritate inuoluat. Ad naſcentis autẽ mundi initium, & ad futurum finem indicandum vox hæc etiã vſurpatur: atq. hic modus frequentiſſimus in ſacris eſt; à ſeculo vſq. in ſeculum. Vtriuſq. autẽ partis rationes difficillimæ omnino cognitu mortalibus hominibus ſunt: neq. enim quiſquam eſt, cui qualis humanarum rerũ facies, qualis ſtatus naſcentis orbis initio fuerit; aut qualis tandem erit, vel ingenio, vel cura, vel alia humana cogitatione planè fuerit

explora-

exploratum. Fatemur quidem nos fide & diuinis oraculis intelligere florentiſſimum & beatum planè primorum hominum atque vniuerſi generis (ſi tamen res illo in loco permanſiſſent,) ſtatum fuiſſe: ſed earum quibus illa beatitudo conſtabat rerum, quotuſquiſque eſt qui rationem ſubductam habeat? Speramus etiam feliciſſimum & diuinum, æternumque piorum hominum, quicunque ſeſe illo diuino beneficio non indignos reddiderint, futurum exitum: ſed nondum apparuit quod erunt, ait Ioannes. Quamobrem vtriuſque ſeculi, & primi illius præteriti, & extremi illius perpetuò duraturi res, fide quidem & ſpe nobis conceptas, aperta verò cognitione (niſi cui priuatè id reuelatum fuerit) nulli cōditionis noſtræ hominis ingenio manifeſtas eſſe putamus. Quanquā nō inficias ibimus multa atque admiranda, tum diuinarū rerum myſteria & conſilia, tum humanæ felicitatis momenta & ornamenta cognitione atque ſenſu, experimentoq. etiam ipſo cū ijs eſſe cōmunicata, qui diuino ſpiritu per Chriſtum aucti, hæredes, conſorteſque regni cæleſtis, etiam viuentes atque ſentiētes, effecti ſunt: cuiuſmodi ſacratiſſima virgo mater, Apoſtolique, atque plurimi alij ex Chriſtianis etiā fuere, quibus voluit Deus notas facere (Coloſ. 1.) diuitias ſacramenti huius, quod abſconditum fuerat à ſeculis & generationibus tam angelicis quàm humanis: neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, quanta illis eorumq. ſimillimis à Deo præparata ſunt, & communicata: ſed tamen multa illis in futurum ſeculum & ampliſſima munera atque ornamēta eſſe aſſeruata, idem ipſi fatentur: expectantes beatam ſpem & aduentum magni Dei, qui reformabit (Philip. 3.) corpus humilitatis noſtræ, configuratum corpori claritatis ſuæ, vnus ex his, idemq. diuinorum myſteriorum peritiſſimus Paulus aiebat. Igitur hoc ædificium tātis acceſſionibus amplificandum, tantis ornamentis augendum, tanta dignitate illuſtrandum, vt cū antiquæ beatitudinis, & humani maximi quondam ſplendoris, atque futuræ felicitatis, denique cum dictorum abſconditorum rationibus omnibus; vt ædificium cum exēplari ſuo conueniat, per Chriſtum Ieſum eius operis redemptorem perficiendum ſibi Deus ſuſcipiens, ait: [*Et ædificabo eum ſicut in diebus gholam.*] Tanto verò amplius, tantoq. capacius ſibi reponendum eſſe docet, quanto maiori hominum & numeroſiori populorum celebritate frequentandum erat. Neque enim ſolùm Iudæis, Iſraëlitis, & Idumæarum gētium parti cuidā, vt olim Dauidis terrena aula; ſic hæc cæleſtis Dauidis regia adeunda celebrandaque fuerat; ſed omnium totius orbis nationum & familiarium (quæ omnes in Chriſti ditionem redigendæ erant) hominibus, commune tēplum, & capaciſſimum tutiſſimumque præſidium; quod vltro atq. libenter petatur, futurum eſt: [*Sicut in diebus gholam;*] cùm vnus omnibus hominibus Paradiſus ad honeſtam voluptatem conſtaret: atque etiam in diebus gholam, cùm vnum commune omnibus regni filijs cælum poſſidebitur: ſic etiam præſentis vitæ eccleſiam in omnium gentium commune domicilium conſtruendam ſibi fore Deus per Vatem docuit.

Vt poſſideant reliquias Idumææ, & omnes nationes: eo quòd inuocatum ſit nomen meum ſuper eos: dicit Dominus faciens hæc.

PVBLICAM per Chriſtum hominibus allatam ſalutem, & regni cælorum eidem ob maximas virtutes & res iuxta diuinum conſilium geſtas iure delati, non Iudæis modò, ſed omnibus etiam totius orbis gentibus communem fore, ex diuino decreto publicis Vatum præconijs proclamatum ſæpe eſt: nullumq. in terris locum adeo eſſe remotum, qui non tandem imperio, ditionique Chriſti ſubiugetur. Et dominabitur, inquit, à mari (Pſal. 71.) vſq. ad mare, à flumine vſq. ad terminos orbis terrarum, &c. Hanc autem rem non tam hominibus ipſis, quā hominū vitijs & ſceleribus, horumq. Principi Diabolo, eiuſq. miniſtris, per Euangelij verbum allato bello gerendam eſſe ijdem Vates cecinerunt. (Pſal. 44.) Diffuſa eſt gratia in labijs tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Specie tua & pulchritudine tua, aſcende, proſperè procede & regna. Propter veritatem & manſuetudinem, & iuſtitiam: & deducet te mirabiliter dextera tua. hæc adeo omnia quæ ad proſperū & fauſtū Chriſti in oēs gentes imperiū, terribili illo apud Hieroſolymas completo (Luc. 9.) exceſſu, atq. expeditione perfecta, fundandum, & euangelica prædicatione in gentibus propagandum, pertinebant: & prædicta antea fuiſſe, & quemadmodum prædicta fuerant, expedienda eſſe, vtriuſq. teſtamenti grauiſſimis probatur teſtimonijs. Atque adeo hanc eandē rem noſter agit Vates, affirmatq. vtrūq. & Iſraëlitarū, & gentium populum

diuini regni conſortium inter ſe eſſe communicaturos. Duobus autem illuſtribus nominibus Iſraëlis & Edom, omnium totius orbis hominum vniuerſitas, in religionis & diuinorum beneficiorum rationibus ſignificatur: namq. aut Iſraëliticum vnius Dei cultum, aut ad Idumæũ apud quos alij colebantur dij, omnes orbis referũtur nationes. Hæc autem ſententia ad hunc etiam locum accommodata, ex illo oraculo obſeruata eſt. Duæ gentes ſunt in vtero tuo; & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſq. populum ſuperabit; & maior ſeruiet minori. (Gen. 25.) Ad alterutrũ autem populum cæteræ omnes orbis nationes viuendi conſuetudine, & morum atq. religionum opinionumq. ſimilitudine referuntur. Sed tamen vt res clarior explicatiorque eſſet; neque de Idumæorum reliquijs tantùm agi videri poſſet, ſubiunxit Vates *Et omnes nationes*: quæ Euangelio Chriſti credentes, ſpiritu promiſſionis ſancto ſignati ſunt, qui eſt pignus hereditatis eorum in redemptionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius. (Epheſ. 1.) Libet autem verba ipſa ex Hebraici ſermonis libra expendere; quorum ita explicatiorem atque apertiorem ſententiam fore intelligimus. [*Vt poſſideant cùm reliquijs Edom, & omnibus gentibus ſuper quas inuocatum eſt nomen meum.* Non Iſraëlitis modò, ſed Idumæorum reliquias, & cum illis cæteras etiam orbis nationes diuino nomine & virtute Chriſti imperium obſeruaturas, atque in eiuſdem regni poſſeſſionem ſocietatemq. cooptandas eſſe prædicit. Ita verò eam communẽ omnium felicitatem certam manifeſtamq. forè, vt vna eademque omnibus diuini nominis profeſſio, appellatio, atque tantæ dignitatis gratulatio ſit, ſicut ſcriptum eſt: Et vocabunt eos populus ſanctus redemptos à Domino; & omnes qui viderint eos, quia iſti ſunt ſemẽ cui benedixit Dominus. (Iſa.) Atque adeo hoc totum opus Deo acceptum referendũ eſſe, nominis inuocatio ſignificat: quòd partim ex offenſionibus, partim verò ex antiquo odio in gratiam Dei recepti vltro fuerint. *Reliquias Edom.* Propterea dixit quòd Idumæis per hunc eundem Vatem ob quatuor illa inſignia ſcelera magna quædam clades fuerat denuntiata: & mittam ignẽ in Theman, & deuorabit ædes Boſræ. (Sup. 1.) Verum enimuero cùm mirum videri alicui poſſet, qui cauſam ignoraret quã ob rem gentibus inimicis ſenſu, vt Paulus ait, atque iam inde à principio repudiatis & ſpretis, tamen ad tãtam gratiam ineũdam aditus ſit patefactus. quæ res multos ex Iudæis, quibus audita eſt, in magnã admirationem traduxit; eam omnem rem ad voluntatem, virtutem, ſapientiam, miſericordiamq. ſuam reuocat Deus; atq. eadem oratione certam fore confirmat, quod deliberato conſilio, & conſtanti propoſito, certaq. ſententia, quanquã hominibus ignota ratione decreta fuerit, neque enim diuina miſericordia noſtris rationibus & cogitationibus, ſed ſuis tantùm conſilijs vt ſeſe conſpiciendã præbeat: innititur. Hominum namq. vt cæteræ virtutes, ſic etiam miſericordia anguſtis quibuſdam ſpacijs, & certis ſuorum conſiliorum ijſdemq. breuibus terminis definitur: diuinæ verò tum cæteræ rationes, tum maximè miſericordia ſua natura infinitæ, humana omnia conſilia, cogitationes, atque omnem denique captum infinito ſuperant interuallo. Deus, inquit, noſter multus ad ignoſcendum. Non enim cogitationes meæ, cogitationes veſtræ, nec viæ veſtræ, viæ meæ dicit Dominus. Quia ſicut exaltantur cęli a terra; ſic exaltatæ ſunt viæ meæ à vijs veſtris; & cogitationes meæ à cogitationibus veſtris. (Iſai. 55.) Eam igitur rem, hoc eſt, Iſraëlitarum qui reiecti abdicatiq. fuerant, reſtitutionem; gẽtium verò quæ ſpretæ, repudiatæ, & pro inimicis habebantur, admiſſionem & conculcationem non ad humanas aliquas cogitationes, ſed ad ſuũ conſiliũ, auctoritatẽq. referendã eſſe docet Deus: cuius vt ſapientiſſima, ſic certiſſima & cõſtantiſſima ſentẽtia eſt. Ne verò cuiquã huius vaticinij euẽtus ex cauſarũ & rationum ignoratione incertus eſſe videretur, omnem ad dubitandum aditum auctoritatis & nominis ſui appellatione & promiſſionis diuinæ interpoſita fide præcludit. *Dicit Dominus faciens hoc.* Auctoritatis, & certitudinis atque facultatis fidem prędictis & promiſſis rebus hęc oratio conciliat. Hanc verò certam & legitimam huius loci interpretationem, & ſingulorum verborum æſtimationem eſſe, D. Iacobus in ſacris hiſtorijs nos docuit; qui de recipiendis in gratiam gentibus, atque cum Iſraëlitarum populo in vnam Chriſtianæ religionis ſocietatẽ & communionẽ coniungendis, eo tẽpore quo iam geri incipiebat res, verba faciẽs; hanc vatis huius de eadẽ re ex antiquis vaticiniis recitauit ſententiã. Simon, inquit, narrauit, quẽadmodũ primum Deus viſitauit ſumere ex gentibus populũ nomini ſuo. Et huic cõcordant verba prophetarum, ſicut ſcriptum eſt: Poſt hęc reuertar, & ædificabo tabernaculum Dauid quod decidit, & diruta eius reędificabo, & erigam illũ, vt requirãt cæteri hominũ Dominũ, & omnes gẽtes, ſuper quas inuocatũ eſt (Acto. 15.)

nomen

nomen meum; dicit Dominus faciens hæc. Quam rem diuino conſilio & virtuti adſcribens, idem Iacobus ſubiungit: Notum à ſeculo eſt Domino opus ſuum. Atque Iacob. adeo ob eandē rem maxima admiratione ſtupefactus Paulus, in ingētes diuinæ ſapientię laudes prorupit: O altitudo diuitiarū ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quàm incōprehenſibilia Rom. 11. ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius? Quis enim cognouit ſenſum Domini, aut quis conſiliarius eius fuit; aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quoniam ex ipſo, & per ipſum, & in ipſo ſunt omnia: ipſi honor & gloria in ſecula ſeculorum, Amen. Summam autem tranquillitatem, ſummam felicitatem, piam atque æternam pacem, omnium verorum & ſpiritualium commodorum perpetuum quendam vſum, humano generi in illam admirabilem gratiam recepto, hoc eſt populo Dei futura porrò eſſe, eleganti carmine atq; maximę vbertatis deſcriptione Vates præcinit quod aurea illa Chriſti ætas, Spiritu ſancto in ſuos effuſo ſuauiſſimos atq. vberrimos & tempeſtiuos omniū virtutum fructus ſemper eſſet reddi̇tura. hoc autem de hac re arcanum & fauſtū eſt oraculum:

Ecce dies veniunt dicit Dominus, & cōprehendet arator meſſorem, & calcator vuæ mittentem ſemen: & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Dies poſt illam diem.

COMMVNIS & publica lætitia atque felicitas nulla alia exterarum, & in medio poſitarum rerum imagine, commodius quam felicis multiplicisque annonæ deſcriptione exprimitur. Hoc enim hominum animos famis metu, & magna ſolicitudine liberans, ad otium, ad feſtos agendos dies, ad conuiuia, ad hilaritatem, atque ad alia iucundæ & mortalibus expetitæ vitæ oblectamenta maximas commoditates creat: vnde non noſtris modò, ſed exteris etiam auctoribus hæc ſummæ & publicæ felicitatis deſcribendæ forma ſæpius expreſſa eſt; vt illud: *Tutus bos etenim rura perambulat,* Horat. lib. 4. Od. 5. *Nutrit rura Ceres, almaque Fauſtitas. &c.* Et apud Vates: Lætabuntur & exultabunt coram te, ſicut qui lætantur in meſſe multa. Huiuſmodi plena atque abundans felicitas, antiquæ legis & pietatis aſſiduis & certis cultoribus promiſſa eſt: Iſai. 26. Si in præceptis meis ambulaueritis, & mandata mea cuſtodieritis, & feceritis ea, dabo vobis pluuias temporibus ſuis, & terra gignet germen ſuum, & pomis arbores replebuntur. Apprehendet Leuit. 26. meſſium tritura vindemiam; & vindemia occupabit ſementē, & comedetis panem veſtrum in ſaturitate, & abſq. pauore habitabitis in terra veſtra, dabo pacem in finibus veſtris. Hæc antiquis prioris teſtamenti hominibus & promiſſa, & tam diu præſtita fuēre, quādiu lex illa, quæ in tabulis lapideis inciſa fuerat (quatenus ab illius ætatis hominibus præſtari poterat) pure, ſancteque culta eſt. nobiſcum verò longè aliter actum eſt; quicunq. aureæ huius ætatis vſum ſortiti fuerimus (modò noſtra culpa tāto beneficio, tātæq. dignitatis honore indigni non reddamur.) Non enim ad terrenā aliquam felicitatē, vt ad certum & maximum optandumq. virtutis præmium, ſed ad diuinā planè beatitudinē, ad cæleſtis regni conſortium, ad æternos ſpiritualis vitæ percipiendos fructus inuitati, vocatiq; ſumus: cuius maximi & diuini beneficij non modica parte, etiam viuentibus & ſentientibus ante extremū vitæ huius mortalis diē pluribus pientiſſimis hominibus frui ex diuino beneficio contigit, ſicut ſcriptū eſt: Quomodo omnia nobis diuinæ virtutis ſuæ, 2. Pet. 1. quæ ad vitam & pietatem pertinent, donata ſunt per cognitionem eius qui vocauit nos propria gloria, & virtute: per quem maxima & pretioſa nobis promiſſa donauit, vt per hoc efficiamur diuinæ conſortes naturæ, &c. id quod nunquam prioris teſtamenti etiam pientiſſimis cultoribus contigit, quibus terrenarum, non autem cæleſtium rerum in hac vita fuerat vſus promiſſus, idemq. præſtitus fuit. Sancti enim per fidem vicerunt regna; adepti ſunt repromiſſiones, terrenas videlicet: cæleſtes verò promiſſiones illis diu expectatæ noſtræ verò ætatis cultoribus vndecima diei hora ad vineæ cultum vocatis, præſtitæ ſunt: adeo vt matura alterorum felicitas alteris magnitudine ſua admirationē atque inuidiam mouere potuerit. Sed huius rei abſoluta & plena tractatio alterius ſanè loci, hoc eſt noui teſtamenti librorum, propria eſt; ad quem locum nos Chriſtianum lectorē inuitamus: vt communibus conceptis votis Deum propitiū habentes ſacroſancta huius tractationis myſteria ſi non pro rei dignitate, tamē pro noſtra tenuitate venerari primū, deinde aperire indicareq. poſſimus. Interim verò cū hæc in promiſſionibus obſcuris & allegoricis imaginibus deſcripta ſunt, imaginis tantū ipſius partes, lineas & colores, atq. vmbras notare, & breuiter ſequi cōtenti, ſignificationē ipſam, quæ ſemper maior quā oratio

eſt, perſtringentes obſeruabimus. Igitur humanæ naturæ terra ob primorum parentum culpam à ſua illa prima & opima fertilitate, quam ex diuino beneficio ſortita fuerat, ad horridã quandam, ſordidã & miſerrimam ſterilitatẽ degenerauit, ſicut ſcriptũ eſt: Gen.3. Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitę tuæ. Spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbas terræ: in ſudore vultus tui veſceris pane tuo, donec &c. Hoc adeò horroris & ſterilitatis vitio humana natura vſq. laborauit, dum Christi opera & efficiẽtia ſanata, reſtituta, & ad diuinæ felicitatis atq ad maximorum & Philip.2. ſuauiſſimorum fructuũ ferendorũ facultatem immutata eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Deus eſt qui operatur in vobis, & velle, & perficere pro bona voluntate: & nõ quòd ſufficiẽtes ſimus cogitare aliquid ex nobis, tanquam ex nobis; ſed ſufficientia noſtra ex Deo eſt. Hæc diui Pauli teſtimonia ad hanc, de qua nobis ſermo eſt, rem propriè & commodiſſimè pertinent, vt ſuis in locis Deo duce oſtẽdemus. Atq. ideo huiuſmodi diuinam omnibus votis expetendam humanæ terræ permutationem ſacer Vates incredibili lætitia geſtiens ele- Pſal.84. gantiſſimè canebat: Benedixiſti Domine terram tuam, auertiſti captiuitatem Iacob. Mitigaſti omnem iram tuam: auertiſti ab ira indignationis tuæ. Totus Pſalmus huius argumenti eſt; in quo tandem ſubiungitur: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuũ. Iuſtitia ante eum ambulabit, & ponet in via greſſus ſuos: Quàm verò perpetua, quàm plena atque abundans, quàm varia & eximia hæc ſpiritualium fructuum ferendorum copia & felicitas futura ſit, quàm omnium generum & conditionum hominibus communis, eius elegãti ſuſceptæ imaginis & tranſlationis amplificatione declaratur. [*Et comprehendet arator meſſorem.*] Exiguo labore & cultu, nullo ſudore, maximorum ſpiritualium fructuum & perpetuorum copia effundendam eſſe docet. ita vt nõ vno tantùm menſe metendum ſit, ſed ad ipſum arationis tempus frugum collectio perceptioque pertineat; vini verò tãta copia ſit, vt vindemia ſementem ipſam attingat, ita totum tempus in percipiendis & conſeruandis fructibus ponetur. nimirum quibus perpetua atque aſſidua diuinæ legis in corde ſcriptæ meditatio, cogitatio atque exercitatio Pſal.1. eſt: nam ſi in lapidibus inciſæ legis aſſiduum ſtudium, tamen fœcunditatem & facultatem ad copioſiſſimos & ſuauiſſimos ferendos fructus parat: quid ex eius legis felicitate ſpectare oportuit, quæ non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carneis diuini ſpiritus efficientia inſcripta eſt? nonne fructum ſuum dabit in tempore ſuo; & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet proſperabuntur? Nullum porrò hominum genus, nullam conditionem fore, cui non hæc ferendorum fructuum & ſpiritualium commodorum facultas diuino beneficio contingat, hoc hemiſtichium confirmat: [*Et ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.*] Ita vt neque in ſummorum hominum neque in infimorum ordinibus hæc maximarum & diuinarum virtutum facultas, hæc operum faciendorum & officiorum ratio deſideretur; ſed in omnibus his multa propter diuini ſpiritus fœcunditatem gigni opera poſſint: quæ non (vt à quibuſdam falsò dici- Heb.6. tur) ingrata & inuidioſa: ſed gratiſſima & probatiſſima Deo ipſi ſint. Terra enim ſepe venientem ſuper ſe bibens imbrem, & germinans herbam oportunã illis, à quibus colitur, accipit benedictionem à Deo. Non enim iniuſtus eſt Deus, vt obliuiſcatur operis veſtri & dilectionis, quam oſtendiſtis in nomine ipſius: qui miniſtraſtis ſanctis, & miniſtratis. Montes & colles, principes & potentes homines arcana tranſlatione ſignificare, in libro de arcano ſermone docebimus: cuius rei multa exempla ſunt; atque ex ijs vnum illud: Eſai.41. Triturabis montes & comminues, & colles quaſi puluerem pones. Quod id hominum genus fortunæ flatu tumens, ſuperbumque præ cæteris eſſe ſoleat, cui ad diuinæ felicitatis vſum & oportunitatem conformando Ioannes Baptiſta, modeſtiæ & pœnitentiæ Luc.3. culturam indicebat. Omnis vallis implebitur, & omnis mons & collis humiliabitur. &c. Ex huiuſmodi verò antea ſuperbis & inſolentioribus animis omnis virtutis, humanitatis & modeſtiæ, ſuauitatiſq. vſum expectandum eſſe Vates præcinit. nihilque in moribus difficile ac durum, ſed omnia facillima ac mitiſſima eſſe experiunda. Hoc etiam tropo maximam felicis cuiuſdam ſeculi modeſtiam & æquabilitatem ſibi antiqui auctores grauiſſimi promittebant:

Virg. Eclog.4

Molli paulatim flaueſcet campus ariſta,
Incultiſque rubens pendebit ſentibus vua,
Et duræ quercus ſudabunt roſcida mella.

Totius

Totius verò orbis, & omnium gentium & ordinum, voluntatum, ſtudiorum & ſententiarum ſummam de Chriſtianæ religionis cauſa conſenſionem prædicturus Vates; & quo ordine hæc res paranda, adornanda, gerenda, denique perficienda fuerit indicaturus; Dauidicum primum tabernaculum repoſitum: deinde ſalutem & felicitatem toti orbi omnibus locis, tum vallibus, tum montibus & collibus communicatum iri, atq. tandem Iſraëlitis omnibus aditum ad gratiam eſſe aperiendum: eamque certam & perpetuam felicitatem illis fore ſignificat.

Et conuertam captiuitatem populi mei Iſraël: & ædificabunt vrbes deſertas, & inhabitabunt, & plantabunt vineas, & bibent vinum earum: & facient hortos, & comedent fructus eorum.

ISRAELITIS nunc toto orbe diſperſis & vagantibus nulla certa, & fixa, aut propria ſedes, nullum quietum & tranquillum vitæ genus eſt. quamobrem nulli proprij agri, aut vineæ, aut horti; & quibuſdam vix paruæ & humiles domus ſunt. Illi namque propter aliorum hominum, apud quos degunt, odia, & inuidiam, in metu ſemper atq. ſuſpicione, & noui exilij atque migrationis expectatione ſunt. Si quid autem ijs aut negotij, aut artis, aut rei eſt, totum in nummis & vendibili ſupellectile ponitur, vt ad oblatam migrationem quàm expeditiſſimi eſſe poſſint. His verò vbi ad publicæ ſalutis & diuinæ gratiæ communionem admiſſi fuerint, ſtabilem, perpetuum, & certum atque tutum vitæ genus & vſum fore Deus pollicetur; eaque res aptiſſimis oſtenditur argumentis. Summæ namque pacis, ſecuritatis, tranquillitatiſque, in vrbibus & regionibus nullum maius atque efficacius argumentum, quàm agriculturæ exercitatio vſuſque eſt, ſicut ſcriptum eſt: Hæc dicit Rex Aſſyriorum; facite mecum benedictionem, & egredimini ad me, & comedite vnuſquiſq. vineam ſuam, vnuſquiſque ficum ſuam, & bibite vnuſquiſque aquam ciſternæ ſuæ. Apud exteros etiam auctores agriculturæ vſus ſecuritatem ſignificat. ſic M. Attilius apud Horatium: Iſai. 36. Horat. lib. 3. Od. 5.

Portaſque non clauſas, & arua
Marte coli populata noſtro.

Quamobrem in antiquis numiſmatibus Securitas altera manu aratrum, altera cornucopiæ tenens pingebatur. Magnæ ergo ſecuritatis eſt, vineas, hortoſque plantare, maioris, fructuum percipiendorum ſpem facere: maximæ verò, perpetuam atque certiſſimam pacem fore promittere, fixaſque ſedes, & omni metu atque ſolicitudine vacuam vitam in ſummo & honeſtiſſimo otio polliceri.

Et plantabo eos ſuper humum ſuam, & non euellam eos vltra de terra ſua quam dedi eis.

NAMQVE noui teſtamenti promiſſa hæreditas, æterna atque perpetua ijs, quibus diuino beneficio contigerit, eſt. neque enim facilè de eo ſtatu conuelli poſſunt, quem ſpiritus ſancti in eos immiſſi opera & efficientia tenuerint. Quis enim nos ſeparabit à charitate Chriſti, quæ diffuſa eſt in cordibus noſtris per Spiritum ſanctum qui datus eſt nobis; vnus ex felicitatis huiuſmodi conſortibus aiebat. namque illos in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam & immarceſſibilem huiuſmodi vocatos eſſe Petrus affirmat. [*Et Plantabo eos ſuper humum ſuam.*] Requiem quandam diuinam hominibus à Deo promiſſam eſſe accepimus, qua, qui ex diuino beneficio fruuntur, maximis laboribus, maximis animi & corporis ſolicitudinibus liberantur; & perpetuò illo timore, quem peccatorum conſcientia facere ſolet, atque duræ illius animorum ſeruitutis vinculis leuantur. Ad hanc adeò libertatem, ad hanc requiem, ex magnis peccati occupationibus quærendam; tum à Deo ipſo in Pſalmis, tum à fideliſſimo & ſapientiſſimo antiquorum myſteriorum interprete Paulo inuitamur. hæc namque requies antiquis patribus exoptata, noſtra feliciſſima ætate, hoc eſt ſeculorum fine, per Chriſtum parata & quærentibus propoſita eſt. neque enim hæc de qua loquimur, requies antiquis hominibus vnquã cõtigit, quã tãtopere nobis Apoſtolus cõmendat, atq. omni conatu, & ſtudio omni quærere ſuadet. Nam ſi eis Ieſus requiẽ præſtitiſſet, nunquam de alia loqueretur poſt hac die. 1 Pet. 2. Heb. 4.

n 4 Itaque

Itaque relinquitur Sabbathiſmus populo Dei: Qui enim ingreſſus eſt in requiem eius, etiam ipſe requieuit ab operibus ſuis, ſicut & à ſuis Deus. Feſtinemus ergo ingredi in illá requiem: & cætera, quæ de hac re plurima ab Apoſtolo in illo tractantur loco. Quam rem vates noſter hic oratione ſignificauit: atque adeo Apoſtrophe & diuini nominis appellatione vſus, ſuum opus abſoluit; vt cùm maxima auctoritate huius tantæ felicitatis ſpem, illis non ſolùm faceret, ſed abundè etiam confirmaret.

Dicit Dominus Deus tuus.

Alterum nomen *Dominus* tetragrammaton illud eſt, quod in magnæ miſericordiæ; alterum verò *Deus*, quod in prouidentiæ rationibus appellatur. Cùm enim Deus Iſraëlitas ex Ægyptiaca ſeruitute educere, atque in promiſſam patribus eorum requiem deducere parauit; inſigne hoc nomen protulit; cuius virtutem & efficiétiam antiquis illis patribus non ſatis perſpectam, nunc demum perſpici incœptum iri confirmauit. Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Iſaac & Iacob in Deo omnipotente, & nomen meum ADONAI non indicaui eis. Pepigiq. fœdus cum eis, vt darem eis terram Canaan, terrá peregrinationis eorum; in qua fuerunt aduenæ, &c. Idem autem hoc nomen quod de vera requie præſtanda ſermo eſſet, nunc à Vate vſurpatur. Namque Deo miſericordi & benigno mira promiſſorum fides & conſtantia eſt. Eos autem apud quos res agitur, conuerſo ſermone compellat, quod ad fidem, ſpemque faciendam, ad recreandos, expectatione & conſolatione ſuſtentandos animos idoneus hic eloquendi modus eſt. [*Dicit dominus Deus tuus,*] cuius certa cum cætera promiſſa omnia, tunc præcipuè quæ de miſericordiæ magnæ rationibus ſunt, certiſſima ſemper expertus es. Quemadmodum autem hic vates dicendi initium ab vltimis ferè Ioëlis verbis fecit. Dominus de Sion rugiet, & de Hieruſalem dabit vocem ſuam. Sic etiam totius orationis ſuæ comprehenſioné, iiſdé promiſſionibus, iiſdem ſententijs, iiſdé penè verbis & numeris clauſit. Ille enim dixerat: Et erit in die illa, & ſtillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte. hic verò: Ecce, inquit, dies veniunt, &c. & ſtillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt. Ille huiuſmodi ad finem clauſula vſus eſt: Et Iudæa in æternum habitabitur, & Hieruſalem in generatione & generationem. Hic in ſimillima ſententia, non diſſimili eſt vſus periodo: & non euellam eos vltra de terra ſua quam dedi eis. Quamobrem meritò ſecundum poſt Ioel locum, & tempore & librorum ordine, tenet Amos.

Exod.6.

Ioel.3.

CARMEN

Consvetis iuuat & modis,
Et mixto fidibus carmine reddere
Votiuum ſuperis ſacrum:
Quale & Ieſsiadæ barbytos aurea
Bethlehhmi ſonuit iugis,
Permulcens numeris pectora dulcibus,
Placans & patrium Deum,
Atque in vota magis vocibus aduocans,
Quàm ſi quotquot eunt dies,
Cultros aut vituli ſanguine bimuli,
Aut centum imbueret capris,
Aris multa ferens thura calentibus.
Nam me per nemus auium
(Quà non ire leuis cura, metus, neque
Spes vanæ aut humiles queant)
Arreptum fateor, menteq; in æthera,
Humanæ immemorem vicis,
Deductum, ſacra tum conſilia & Dei
Arcanum generi pio
Mirandum memori pectore diſcere:
Quò gentem doceam meam
Quæ magnis fuerant prodita vatibus,
Vt nullum aut hominum genus
Diuinos oculos, nec, latet impium,
Quicquid concipitur, nefas,
Iras vt valeat fallere vindices,
Aut latè validam manum
Quæ mõtes premit, & quæ mare cõcutit:
Namq; id fortius incitat,
Et lentum grauius ſollicitat gradum
Pœnæ præcipitis ſcelus,
Quod quis vel dubio compoſuit dolo,
Vel damno nocuus graui,
Vel ſi fraude mala fratribus inuidet.
O quiſquis volet arduis
Occurriſſe malis, tollere & vrbibus
Inſtantes & agris minas,
Seuera vt manibus Iudicis auferat
Et fatalia fulmina,

Luxum

Luxum & femineam fortiter & citò
Refrenet petulantiam,
Exſtinctæ & ſtudeat relliquias breuis
Conſeruare modeſtiæ,
Exuratq́ue mali ſemina publici.
Nequicquam querimur grauem
Magnas inter opes pauperiem pati.
Fruſtra tempora ſeculi
Culpantur, pretijs omnia maximis
Anguſtæ nimium rei
Obſtare: hæc proprijs inſita moribus
Aucta vſu nimis improbo
Euellenda prius, ſi volumus nouos
Et vitæ faciles dies
Duxiſſe, ac placidis viuere commodis.
Nam ſummus pater omnium
Maiora indomitis & cupidis parat
Pœnæ pondera gentibus,
Poſtquam veridicis vocibus excitæ
Rectas ire negant vias,
Et turpis ſtudij inſiſtere callibus,
Spreto numine, geſtiunt:
Dum per faſq́ue nefas femineos parant
(Nec moris pudet abſoni)
Luxus, mollitiem atque imperium pati.
Heu heu quantus adeſt viro
Vxoriq́ue dolor, vincula, carceres
Ferre, & ſeruitium graue,
Inſuetumq́ue humeris pondus inertibus!
Hinc peſtis miſera, & fames,
Hoſtiliſq́ue manus, enſis & igneus
Inſtans mœnibus impetus,
Et quidquid patimur vindice numine:
Sed tu deſine mollibus
Humanum ſcelus & facta nocentium,
O mens carminibus ſequi.
Quin ſacri potius munera ſpiritus
Æternumq́ue Dei decus,
Atque optanda viris præmia fortibus
Pergis dulciſono dicere carmine?

O mundi

O mundi decus & maxima cælitum
Sanctorumq́; beata ſpes,
Æterniq́; etiam conſilij potens,
Et qui cuncta foues amor,
Terras qui recreas, qui mare temperas,
Qui motum fluuijs iugem,
Qui vitam liquidis fontibus efficis:
Afflictis hominum potes
Tu rebus requiem reddere, & efferos
Mores vertere mitibus.
Tegens cara tibi iam meritis patrum
Iacobi genus optimi:
(Sed nunc ob ſcelus & dura rebellium
Olim crimina mentium,
Diris acta modis ſordida, & omnibus
Iam dudum excita caſibus)
Expertura bonum denique & infimis
Promentem è tenebris ducem
Numen perpetuis carminibus tuum
Cantabit pede libero,
Euaſiq́; iugi & ſeruitij memor.
Ergo & me bonus ac potens
Nunc iam caſta precor per tua ſacra fer,
Plenum numinis ac tui
Nil mortale ſinas aut ſapere aut loqui,
Sed vel qualia Thecois
Quondā ſaltubus, aut montibus Ephrata
Paſtorumq́; animos rudes,
Indoctumq́; virûm pectus agreſtium,
Et ſpectanda bonus dabas,
Et dicenda nouis credita ſenſibus,
Per brutas quoque belluas,
Certum conſilium (cùm placet) exprimis.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ABDIAM PROPHETAM PRÆFATIO,

DE INVIDIA.

INTER omnes, quibus humanæ mentes ad maxima & grauiſſima ſuſcipienda ſcelera impelluntur, perturbationes, acerrimum & nocentiſſimum, atque maximè peſtiferum motum inuidiam eſſe, non modò antiquis atque nouis grauiſſimorum & ſanctiſſimorum auctorum teſtimonijs, ſed innumeris & continuis fere exemplis compertum exploratumque eſt: atque adeo hoc vnum ex nocentiſſimis Sathanæ inuentis fuiſſe, idque non poſtremum, non incertum, ſed poſt primum illud ad humanæ naturæ edendam ruinam callidè excogitatū conſilium, ad homines etiam ipſos vniuerſumque eorum genus turbandum & perdendum, cæterorum omnium longè certiſſimum, atque primò etiam poſt corruptam hominum naturam, & flagitioſiſſimo periculo facto cognitum. cuius periculi horribilem narrationem primæ illi communis omnium malis cauſæ ſubiectam atque annexam, diuinæ nobis exponunt hiſtoriæ. nam cum antiquus ille coluber ingenti & diuinæ gloriæ, & humanæ dignitatis inuidia exæſtuaret, & vtriuſque impediendæ rei gloriationem ſibi arrogare ſtuderet, principio diuinas res & rationes in inuidiam apud homines adducere tentauit: ſcit enim, inquit, Deus quod in quocunque die comederitis, aperientur oculi veſtri, & eritis ſimiles Dijs. Atque hoc modo prima illa & communis totius humanæ rei pernicies & labes facta eſt: Deinde verò vbi iam homines Deo inuiſos reddidiſſet, atque à fonte vitæ & luminis abalienaſſet, vt non ſolùm diuino, ſed humano ac mutuo inter ſe odio funditus perderet, conceptum in ipſis inuidiæ ſemen ad immaniſſimum quàm maturrimè ferendum fructum maximo ſtudio maximaque adhibita opera fouit, excoluit & promouit, eiuſque pernicioſiſſimi inter homines mali nefarium exemplum fraterno illo Caini parricidio editum eſt: ita cùm ſuo ille periculo, ſuoque malo, quantum hoc inuidiæ vitium ſcelerum & flagitiorum concipere admittereque poſſet, intellexiſſet, homines quorum felicitati ſemper inſidiatur, in eandem malitiam & fraudem impulit, nullo enim modo ijs, quos vehementer oderat, nocentius atque certius ad interitum vulnus, quàm id quo ipſe perijſſet, infligi poſſe putauit. Neque verò conceptam opinionem euentus fefellit, nam primum poſt homines natos fratrum par hoc periculo implicans, atque alterum ex illis in alterius necem impellens, toti orbi exitium, & generi hominum cladem parabat certiſſimam: cùm quòd omnem ſanctæ ſobolis ſpem vno Abel extincto peruertiſſet, tum quòd Caini poſteritatem omnem, ex paterna imitatione & exemplo, inuidentia, obtrectatione, contentioneq. mutua perniciem ſibi ipſi molituram fore facilis eſſet diuinatio. Id quod exitus ipſe manifeſtè demonſtrauit, cùm non modò impij Cain genus vniuerſum, ſed omnis etiam Seth ſancta olim progenies, præter vnā Noë familiam, mutuis diſſidijs, obtrectationibus, & omnibus iniuriarum generibus, quas parere inuidia ſolet, flagrantes extremum ſibi diuinæ vltionis exitium moliti ſunt, Geneſ. 6. ſicut ſcriptum eſt: Corrupta eſt autem terra coram Deo & impleta eſt hamaſz. Cumque „ vidiſſet Deus terram eſſe corruptam, omnis quippe caro corruperat viam ſuam ſuper „ terram, dixit Dominus ad Noë: Finis vniuerſæ carnis venit coram me, repleta eſt terra „ hamaſz à facie eorum, & ego diſperdam eos cum terra. Illud autem primum fraternæ charitatis violatæ nefarium exemplum certiſſimo argumento fuerat, nullum aut fore ſocietatis fœdus aut neceſſitatis vinculum, nullam naturæ, ſtudiorum, voluntatum

atq; beneuolentiæ coniunctionem, nullum deniq; adeo ſanctum fœdus aut officium primi hominis generi & poſteritati eſſe, quod terrarum orbem ab huius furiæ inſidijs tutum aut publicè, aut priuatè præſtare poſſet. Id verò malum eo ad nocendum promptius, & & ad cauendum eſſe difficilius, quòd non grauibus momentis, non offenſis vllis neque iniurijs, ſed leuiſſimis in eo, cui inuidia ſuſcipitur, cauſis & occaſionibus, imò & maximis interdum virtutibus, ac denique innocentia, ad ſummam inuidiam nonnullorum animi incenduntur. Quidam enim ſunt quibus ob nullam ipſorum culpam, ob nullum vitium, ſed ob ſingularem & eximiam quandam virtutem inuidetur, vt Abel iuſto in ſacris libris appellato, & vitæ & morum ſimplicitas, & probata Deo ſanctitas inuidiam apud impium & ſceleratiſſimum fratrem fecit. Sunt etiam quorum non tam virtus, quàm virtutem conſequens gloria & debita laus, inuidia & obtrectatione impediatur, vt Dauid, quem non officijs modò omnibus ſed maximis etiam beneficijs affectus ſocer, tamen ſummo odio atque inuidentia ob gloriæ æmulationem proſequutus eſt: Alij præterea ſunt quibus neque ob propriam culpam, virtutem aut gloriam, neque ob quæſitam aut partam, ſed tantùm diuinitus oblatam felicitatem, maleuolentia & liuore ſuffuſus aduerſarius quiſpiam æmuletur. cuiuſmodi Iſraëlitarum & Idumæorum cauſa fuit: namque Idumæi Eſau genus, quos propria ſorte, & oblatis abundè à Deo vitę commodis, atque dignitate contentos eſſe oportuit, neque alienis, quæ ſine ſui iniuria aut damno contigiſſent, fortunis inuidere æquum fuit, tamen contra Iſraëlitas, quibus cùm generis neceſſitudine coniunctiſſimi erant, propter dignitatem & felicitatem, atque diuino beneficio, non humano negotio comparatas res, diuturno odio, contento ſtudio, grauiſſimas inimicitias nunc occultè, nunc verò apertè ex-

Amos 1.

„ ercuerunt, ſicut ſcriptum eſt: Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quartum non
„ conuertam eum, eo quòd perſequutus eſt in gladio fratrem ſuum, & violauerit mi-
„ ſericordias eius, & tenuerit vltra furorem ſuum, & indignationem ſuam vſque in
„ finem ſeruauerit. Id verò inuidiæ venenum ab illis primis principijs in hominum animos infuſum ad omnes orbis partes vſque adeò permanauit, vt non ſinguli modò priuatim homines, ſed integræ ſæpe familiæ, frequentes interdum ciuitates, totæ etiam perſæpe nationes, & pleniſſima regna, huius peſtilentiæ eluuione atque vi vaſtatæ funditus perierint.

Neque verò hoc ſcelus eorum ipſorum tantùm, à quibus primum ſuſcipitur, proprium eſt, neque cum primis illis contentionis & inuidiæ poſſeſſoribus extinguitur, ſed aut domeſtico exemplo & deprauata diſciplina, aut malæ & longæ conſuetudinis cauſâ, aut corruptarum communicatione opinionum, ad omnem poſteritatem, tanquam hæreditarius quidam morbus, atque ad ſocietatem omnem tanquam contages & labes, quæ neque diuturnitate euaneſcere, neque vllis artibus elui poſſit plerumque pertinet: ex quo malorum fonte antiquiſſimæ & latè permanantes diuerſarum nationum, religionum, ſectarum & ſtudiorum, atque opinionum contentiones, ſimultates, æmulationes, diſſidia fluunt: dum ab alijs hominibus aliorum dignitati & fortunis, vel potentiæ & opibus, vel generis ſplendori, vel virtuti etiam & ſapientiæ, vel honeſtis artibus aut induſtriæ, vel alijs rebus, quæ natura ſua aut laude digniſſimæ, aut ſaltem inuidia indigniſſimæ ſunt, per ſummum nefas inuidetur. Ita (ſi recto iudicio res expendatur) comperiemus nos nulla alia cauſa, niſi quòd eum errorem aut à vulgi opinione, aut à parentibus, aut ab alijs quibus cum vixerimus temere accepimus, aut ſimul cum lacte matris ſuximus, in perpetuo animorum tumultu & perturbatione, atque adeo in manifeſto ſcelere, & flagitio-

flagitioſiſſimo ſtudio imprudenter fortaſſe viuere: imprudenter, inquam, quoniam huiuſmodi animorum contentiones, atque opinionum diſſenſiones, non ad inuidiam, quæ vnica & certiſſima cauſa eſt, ſed ad alias commentitias futileſque ſententias, atque ad fictas plerumque rationes reuocari ſolent. ex quo fit, vt quo magis hoc malū viſceribus inhæret, quo antiquius & inueteratum magis eſt, eo minus ſentiatur & timeatur, aut etiam bonæ habitudinis & ſanitatis nominibus diſſimuletur, vel potiùs foueatur. proptereaque non facilè modò, ſed libentiſſimè etiam quibuſdam ferendum eſſe videatur.

Quòd ſi diuerſarum atque adeo alienarum ſectarum homines tantùm deteſtabilis hæc peſtis teneret, eoſque ſolùm occuparet, qui longiſsimo interuallo à veritate atque à nobis diſcedunt, minus id timendum eſſet & dolendum. Sed heu pudor & dolor, vix cogitari, nedum dici ſine multis lachrymis poteſt, quàm multi ex Iſraëlitis olim apud quos religionis veritas erat, quàm plurimi ex Chriſtianis nunc, in quos omnium ſeculorum fines deuenerunt, inter quos æternum ſibi domicilium diuina veritas collocauit, crudeli hoc atque peſtifero concepto vitio omnes cùm officij atque humanitatis, tum etiam pietatis rationes, cum maxima ſui ipſorum atque aliorum pernicie turbauerint, & quo minus veri illi & expectatiſſimi virtutis & pietatis fructus percipi cōmodè poſſint, impediuerint. Neque enim vlla quantumuis præclara vel humanitatis vel pietatis officia ſine charitate (quæ latenti inuidiæ veneno aut vehementer corrumpitur aut omnino extinguitur) vtilia ijs qui fecerint ex Diui Pauli ſententia eſſe poſſunt. Inuidiæ autem vnico malo multorum maximorumque bonorum vſum atque decus demi Ioannes Apoſtolus cum primis confirmat: Qui odit, inquit, fratrem ſuum in tenebris eſt & in tenebris ambulat, & neſcit quo eat, quia tenebræ obcæcauerunt oculos eius.

Verùm enimuero hæc cōmunis ſocietatis labes atque eluuies Chriſtianæ eccleſiæ rebus iam olim integerrimis, ſi vnquam aliàs, nunc maximè noſtra tempeſtate illata, tot tantaque diſſidia, tot à vera atque antiqua pietate alieniſſimas, multorum publicè atque priuatè malorum effectrices opiniones inſeruit, vt ab occidentalibus Chriſtianis ij, qui Græciam Aſiamque incolunt, vehementer, quaſi natura & genere, atque religione diſiuncti ſint, ita animo ac voluntate diſſideant. Atq. occidentales ipſi in magna varietate ac diſſenſione ſint conſtituti. nam qui ſeptentrioni ſubiectiora loca tenent, à Romanæ eccleſiæ totius orbis principis inſtituto & obſequio, idque non propter veritatis defendēdæ ſtudium, ſed propter ſplendoris & dignitatis obtrectationem, atq. viuēdi libertatem ac licentiam deſciſcunt. Ac ne vlla pars hac culpa vacaret, ſedulò cōmunis ille hoſtis curauit & effecit, vt inter eos etiam, quibus eadem ſocietatis & inſtitutorum communio eſt, nullus locus ſit, qui non vel ex opinionum varietate, aut ſuperba & inani generum & familiarum iactatione, aut alijs ex leuiſſimis cauſis odio & diſſidij, atque inuidiæ incendijs conflagret: ita vt vera & ſanctiſſima, ſimpliciſſimaque pax, quæ communis ac propria Chriſtianorum omnium eſſe debuit, & publicè deſideretur, & priuatim rara admodum inueniatur. Quotus enim quiſque eo animi candore eſt, qui cùm ſibi ipſi nihil altum ſapiat, nihil in hoc mundo appetat ſublime, cæterorum omnium ſecundis rebus lætetur, aduerſis doleat, atque omnia denique vitæ huius commoda non ſui, ſed aliorum cauſa cupiat? namque ſolùm candidi & nihil ſibi appetentes animi ab hoc retro inuidiæ & liuoris vitio alieni ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Vnde 1.Iacob.4. *bella & lites in vobis? nonne ex concupiſcentijs veſtris, quæ militant in membris veſtris. Huius autem pernicioſiſſimi mali, quod meritò malorum omnium fontem ſanctiſſimus atque ſapientiſſimus vir Cyprianus appellauit, huius peſtis & publici incēdij* Cypr.pag.343

cauſa ex profeſſo agenda, atque Dei iudicis nomine iudicata & damnata, pronuntianda diuini conſilij auctoritate, & ſpiritus facultate ad Abdiam prophetam delata eſt: quam nos, eodem ſpiritu ſuppeditante ingenium, pro contentæ rei & hiſtoriarum narratione, explicabimus, & ad communem & perpetuam noſtrorum hominum (quorum cauſa ſcriptum vaticinium ad hęc vſque tempora perdurauit) vtilitatem exemplumq́ue exponemus. Sed antequam opus ipſum aggredimur, idem ſpiritus de more adeundus adorandusq́ue nobis eſt.

Patris amor natiq́ Deus, pacemq́ per orbem
Qui fundis placidam Spiritus alme veni.
Spiritus alme veni, noſtraq́ illabere menti,
Atque imis bonus ô ſenſibus inſideas.
Ut vacuum inuidiáque omni cæcóque tumultu
Ire ſinas Vatem per tua ſacra tuum.

ARGVMENTVM VATICINII.

VNIVERSVM *gentilitatis nomen, omniaq́ue nominis illius momenta, ita, vt neque veſtigium quidem vllum appareat, per orbis ſeruatorem Chriſtum funditus eſſe diruenda præcinit Abdias. Imprimis autem oſtendit, quemadmodum exiguis initijs ortus populus ille ad innumeram creuerit multitudinem, atque omnem ferè orbem tum gente genereque, tum moribus atque inſtitutis ſuis occupauerit, & ſumma rerum fuerit potitus. Qui quanquam multis antehac modis fuerit afflictus, nunquam tamen perditus adeo eſt, vt non multa magnaq́ue & nominis & ſtudiorum ſuorum monumenta & retinere & propagare contenderit, idq́ue fuerit vſque aſſequutus, quoad ſacroſancto Euangelio omni tandem orbi publicè annuntiato & Iſraëlitarum ſitæ & diſſipatæ reliquiæ rurſus collectæ ad ſalutem reſtituantur, & vnus Chriſto populus, vnum Deo & patri ſuo regnum ex omnibus nationibus comparetur, vna omnium generum atque ordinum coniunctio & conſpiratio in Chriſtiana ſuſcipienda religione, ea denique iucundiſſima vitæ atque officiorum omnium coëat ſocietas, quo tempore quicunque pientiſſimo Dei populo inimici infenſiq́ue fuerint, impietatatis & ſcelerum pœnas daturi ſunt; & omnes tandem quotque ex Idumæorum gente fuerint reliqui, veræ Chriſti Ieſu religioni, cui antea repugnauerant, ſubmiſſis faſcibus ceſſuri conceſſurique ſunt. Pia autem quædam atque æterna pax, & tuta animorum quies eius felicis temporis homines ſecutura eſt.*

VISIO

VISIO Abdiæ. Hæc dicit Dominus ad Edom. Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſit.

VISIO *Abdiæ.* Totius operis inſcriptio & propoſitio hæc eſt, quæ auctoritatem primum dicendis rebus, deinde fidem conciliat: cũ neq. obſcuro nomine neq. incerto auctore vaticinium ſit editum. neq. enim quiſpiã eſt qui inter vates nomen profiteatur ſuum, idq. æternis memoriæ monumentis conſecratũ rectè velit, niſi quod iecerit prius fundamentũ certa fide, & ſuſcepti muneris auctoritate niti poſſe intellexerit, ſeuerũ alioqui ſibi ipſi Dei iudicium conflaturus, inſignemq. mortuo etiã notã ad ignominiã ſempiternã inuſturus. Atq. de appellandi nominis cauſa hæc nunc breuiter dicta nobis ſatis ſint. De Vate autem ipſo quiſnam & quo tempore fuerit, in proœmialibus totius operis diſputationibus commodè tractatum eſt. Viſionis autem verbum, quo vaticinij modus ſignificatur, tantiſper excutiendum nobis eſt, quoad de toto hoc genere diſſerendi locus cõmoditaſq. creetur, vbi de viſione multa, quæ ex ſacris libris obſeruabimus, exponẽtur. Cùm plura Hebraica verba ſint, quæ latini interpretes ob linguæ inopiam omnia vnico videndi vocabulo confundunt, magna tamen in rebus ipſis diſtinctio eſt. Ex illis igitur verbis vnum eſt, HHAZA, quod nos videre ſiue proſpicere, à quo nomen HHAZON, deriuatur, pro quo latinè viſionem legimus. חזא חזון Id autem non ad corporis ſenſum aliquem, ſed ad inſignem quendam atque illuſtrem mentis viſum refertur, quò vel ex humano certo atque maturo iudicio, vel ex diuino lumine, certiſſimæ & apertiſſimæ præſentis temporis rerum, vel futurarum maximè ſuſcipiuntur cogitationes, atque illas res huiuſmodi cogitationibus comprehenſas ad quamcunque pertineant rationẽ, ſiue diuina ſiue humana cauſa ſit, maximi momẽti ac põderis eſſe, neceſſe eſt. Id autẽ cũ modò oratione illuſtrare nõ vacet, vno atq. altero exẽplo cõmodè indicabitur. Cùm maximũ illud diuinum conſiliũ de vniuerſo hominũ genere à Diaboli ſeruitute vindicando, deq. rebus à Christo Ieſu gerendis, atq. de publica orbis felicitate & ſalute, Abrahamo antiquo patriarchæ, quatenus id aperiri fas fuit, aperiretur, ſanctiſſimi viri mentem huiuſmodi illuſtratam lumine fuiſſe legimus. Et factũ eſt verbũ Domini ad Abrahã in viſione dicens, &c. (Geneſ. 15.) de qua etiam viſione & futurarũ rerũ proſpicientia ſcriptũ eſt: Abraham pater veſter exultauit vt videret diẽ meũ, vidit & gauiſus eſt. (Ioan.) Septuaginta etiã illi ſelecti patres, qui diuinæ maieſtatis ſpectatores admiſſi, reliquæ Iſraëlitarũ multitudini teſtes viui præſenteſq. deinde fuẽre, hac præter mortalẽ ſortẽ clariſſima luce vſi ſunt. Et viderunt Deũ Iſraël, ſub pedibus eius (Deuter. 24.) quaſi opus lapidis ſaphirini, & quaſi cælũ cùm ſerenũ eſt; nec ſuper eos qui procul receſſerant de filijs Iſraël miſit manum ſuã, & viderunt, inquit, Deum & comederunt & biberunt. hoc poſterius verbũ, viderunt, Hebraicè IAHHAZV, tantæ ſignificationis eſt, vt miraculi loco ducatur, eos quibus tanta, tam diuina contigiſſet lux, tamẽ mortales fuiſſe, atq. cũ cæteris etiã mortalibus cõuictu & cõſuetudine fuiſſe verſatos. Hanc adeò rẽ antiquiſſimus etiã ille diuinator Balaam proprio experimẽto viuus præſenſq. teſtatus eſt. Et irruente in ſe ſpiritu Domini ait: Dixit auditor ſermonũ Dei, qui viſionẽ omnipotẽtis intuitus eſt, qui cadit: & ſic aperientur oculi eius. (Num. 24.) Quibus omnibus ex locis illud intelligimus viſionẽ, quæ HHAZON Hebraicè dicitur, ad grauiſſimas & maximi momẽti res, lõgeq. à cõmuni ſenſu & vſu ſepoſitas pertinere: neq. ſolũ ad ea quę aut præſenti tẽpore abſentia, aut futuro proxima ſunt, ſed multo etiã magis ad longã aliquã rerũ gerendarum, & lõgo pòſt tẽpore futuram ſeriẽ, & conſequentiã cernendã referri. Quamobrẽ ſi nobis verbum à ſignificatione, ſi nõ prope diſtans, tamen nõ longiſſimè remotum, inueniendum latinè optandũque ſit, nullum cõmodius quã proſpicere proſpicientiaq. ſuccurrit. Eſt enim proſpicientia vtilium, aut inutiliũ rerum futurarũ longè in poſterum præſenſio atq. præuiſio, quã videndi & in poſterum proſpiciendi rationem Balaam idẽ apertè ſignificauit. Dixit auditor ſermonum Dei, qui nouit doctrinã altiſſimi, & viſiones omnipotentis videt, qui cadens apertos habet oculos. Videbo illum ſed nõ modò, intuebor illum, ſed non propè. Quã rem ſubiunctis cõtinuò oraculis expoſuit. Vnde & nos audito viſionis nomine, in eã ſtatim partẽ animo & cogitatione cõuertimur, vt non ad præſentia modò tẽpora, ſed ad ea magis, quæ longè in poſterũ futura ſunt, rem de qua ſermo ſit, referendam eſſe arbitremur, aut etiã cum præſentium rerum animaduerſione futurarum quoq. rationẽ præcipuè eſſe habendã. Ex quo fit, vt quæ huius generis oracula in vatum libris leguntur, niſi hæc ratio diligenter conſideretur, explicatus difficillimos habeant. Cuius generis Iſaiæ viſiones

viſiones ſunt, de quibus ſuo loco, ſi Deus annuerit, exponemus. huiuſmodi igitur viſionis nomen Abdiæ vaticinio præfixum, rem ipſam, de qua oratio inſtituitur, ad longè in poſterũ futura tẽpora pertinere docet. Voluit enim Deus Opt.max. Abdiæ genere Idumæo, religione tamẽ Iſraëlitæ, & pietatis officijs probatiſſimo viro, totã gentis ſuæ, ex qua ortus fuerat, cauſam explicare: & quid futurũ tandẽ illis eſſet, oſtẽdere; vt res nõ odio aut inuidia, ſed veritate ipſa niti videri poſſet; quòd huic viro, cui gentẽ ſuã maximè curæ eſſe oportuit, & diuinũ aperiretur cõſilium, & ob inſitũ à natura erga proprium genus ſtudiũ, cum nulla inuidiæ ſuſpicione maxima fides haberetur: ſimul etiã vt diuinarũ rationum æquitas quanta ſit intelligatur, quòd Deus perſonarum acceptor nõ ſit, ſed in omni gẽte, qui timet Deũ & operatur iuſtitiã, acceptus eſt illi. Huic ergo vati ſuæ gentis cauſam perorandã, atq. exitiũ vltimũ prædicendũ credidit Deus, vt ex ſuo etiã genere gentes ipſæ teſtẽ & prophetam grauiſſimum haberent, qui, quæ futura illis forent, nõ fortuna, caſu, aut tẽporum viciſſitudine, ſed diuino cõſilio certaq. ratione multo antè definita, tandem euentura doceret. Neq. verò hunc ſolũ Idumęis ex gentiũ familijs ſuarũ rerũ prædicentẽ

Num.24. Deus eſſe voluit, ſed lõgè etiã ante eum ſexcentis ferè annis eadẽ, quæ hic Vates copioſè tractauit, Balamo pronuntianda mandauerat: Et erit, inquit, Idumæa poſſeſſio eius: hæreditas Seir cedet inimicis ſuis, Iſraël verò fortiter aget. De Iacob erit qui dominetur, & perdat reliquias ciuitatis. Viſionis igitur verbo admoniti arbitramur hãc Idumęi nominis abolitionẽ nõ tam ad eam cladẽ, quæ per Aſſyrios Idumæis allata eſt, aut ad eam quam Hircanũ attuliſſe in ſacris Machabæorum libris, & in Ioſephi hiſtoria legimus, quàm ad Chriſti de omnibus gentibus victoriã, & reportandũ de omni barbaro, & euangelicæ doctrinę repugnãte inſtituto, aut errore triũphum eſſe referendã. Quanquã enim Chriſtus & morte & reſurrectione ſua immaniſſimũ hoſtem vicit & ligauit, & eo quòd in totius orbis imperio exercebat iure, ſiue tyrannide potius priuauit, atq. his rebus geſtis in cælum triũphator ſublatus eſt: nondum tamen hactenus hoſtẽ omnibus errorũ & fallaciarum technis, omnibus machinamẽtis, omnibus deniq. vaſis, in quibus fidebat, expoliauit; neq. oẽs quotquot illius tyrannidi ſubiectæ erant orbis partes, ſub Euãgelij iugũ miſit. plurimi enim adhuc, vel in gentiũ errore verſantur, vel in ſectarũ & falſarum opinionũ mẽdacio detinentur, vel in Iudaicarũ traditionũ vmbra, & in tenebris multis ſedent. quos omnes in ſanctiſſimã Chriſtiani nominis & veræ pietatis ditionẽ venturos eſſe, & rerũ à Chriſto

Pſal.109. geſtarũ magnitudo iuſq. poſtulãt, & paternis Dei oraculis certiſſimis eſt promiſſum: Dixit Dominus Domino meo, ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Virgã virtutis tuæ mittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorũ

1.Cor.15. tuorum. Oportet enim ante mundi finẽ regnum integrum & plenũ Deo patri à Chriſto tradi, id autẽ fiet cum euacuauerit omnẽ principatũ & poteſtatem & virtutem. Omnem itaq. gentilitatis rem, memoriã omnẽ, omnia deniq. eius factionis ſtudia, ac cætera quæcumq; ex eo genere fuerint, penitus abolenda, & ſub Chriſti ius imperiumq. redigenda eſſe, & cæteri vates cecinêre, & hic imprimis eſt perſequutus. Cùm aũt oẽs, quæ per totũ orbem ſunt nationes, in duas potiſſimũ partes, & quaſi factiones à ſacrorũ librorũ auctoribus diſtribuantur: alterã quidẽ piorum hominum apud quos vnius veri Dei notitia, & pura pietas ac religio eſt: alterã verò impiorũ, aut falſis opinionibus ſeductorũ, quibus aut nulla religio, aut falſa aliqua & ſtulta eſt ſuperſtitio. Vtramq. partẽ duobus nominibus (vt iam aliàs diximus) diuina ſcripta ſignificãt, aut enim circunciſi & præputium dicũtur, vt apud Paulũ ſæpius, aut Iſraël & Edom nuncupãtur, vt in antiquis libris ſæpiſſimè. nãq. ex illo Rebeccæ matri prægnanti, ac geminos in aluo continenti populorũ principes futuros, oraculo fuſo euenit, vt piorum omne genus ad Iſraëlitas, quibus ſanctæ religionis rationes, & leges certæ ſcriptæ primũ & creditæ traditæq. fuerunt, referrẽtur: cæteræ autẽ oẽs nationes in Idumæorum partes atq. numerum aſcriberentur. tum quòd hi ab illis & opinionum diſſenſione, & animorum cõtentione vehementer diſſentirent, tum etiam quòd tẽporibus & ſeculis magnas rerum & gentiũ mutationes ex diuino cõſilio afferentibus, Eſau poſteritatem & gente ipſa, & ſtudiorũ imitatione in maximã ferè orbis partẽ diſſeminatam fuiſſe, conſtans hebræorum omnium traditio eſt. Ænæam enim ex quo Romanus populus, gens quæ totũ orbem imperio & gente atque legibus inſtitutiſq. ſuis occupauit, ſeſe oriundũ prædicat, vnũ ex Eſau poſteris fuiſſe, longa ſatis & eleganti apud Ioſephũ in Hebraicis eius auctoris libris narratur hiſtoria. Idq. etiã ab antiquis ſacrorum librorũ cõmentatoribus, & doctrinæ veteris auctoribus traditur: quòd is ex Idumæa in

Ægyptum,ex Ægypto in Lybiá & Carthaginé,inde in Italiá venerit: qué tamé Romani poëtæ & hiſtorici Troianũ fuiſſe aiunt. Vtcunq. auté hæc ſe habeat res,Idumæorum tamen nomẽ & rationẽ non vnis Seir montibus,& ijs regionibus , quæ Cananææ finitimæ ſunt,circumſcribi multis ex ſacrarum ſcripturarum locis arguitur: quorum partem, quátum huic probandæ rei ſatis eſſe poſſet,in Amoſi & Ioëlis cõmentarijs indicauimus. reliquis verò argumentis ob breuitatis ſtudium cõſultò ſuperſedemus. Atq. de operis inſcriptione,de auctoris appellãdo nomine,& de ea,ad quàm oratio pertinet , gẽte indicanda ſatis hactenus diximus: nũc deinceps orationẽ ipſam explicabimus. [*Hæc dicit Dominus ad Edom.*] Cõſilium auctoritatẽq. diuiná legationi ſuę Vates aſſcribit,& ad quẽ populum,ad quã genté legatus ſit exponit. Quòd pleriq. omnes Vates ad Iſraëlitas præcipuè,deinde ad Idumæos,aut ad gentes alias mãdata obiter attulerint; ipſe auté ad ſolam Idumæorũ gentẽ fuerit ex profeſſo legatus,quẽ Deus in ſuá familiá receptum, ad eá,vnde ipſe ortus eſſet,nationẽ, de maximis & grauiſſimis rebus remiſerit. Cuius legationis exordiũ illud eſt: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Ex omni vaticinantiũ collegio nouẽ præcipuè viri fuère, qui de Idumæorũ rebus vaticinati ſunt, quorũ nomina vt temporibus diſtincta.ita in ordinem digeſta hæc ſunt. Primus omniũ & antiquiſſimus Balaã, ſecundus Dauid Pſaltes, tertius Abdias , Eſaias quartus , quintus vero Ioel quem Amos ſequutus eſt,ſeptimus Ieremias. Ezechiel etiá octauus , atq. vltimus omniũ qui in antiquis tẽporibus de hac re dixêre, Malachias eſt;illud tamẽ animaduertẽdum eſt,nonnunquá vſu venire,vt qui tẽpore poſteriores vates fuerint, eorum qui ante ſe vaticinati de eadem re fuerint non ſolùm verba,ſed integras etià ſententias vſurpẽt. nulli enim ex antiquis prophetis ,præter vnũ Moſen,cõtigit,vt quæ ſibi credita eſſent mãdata, totidẽ verbis & literis à Deo acciperet atq. iis,ad quos legatus fuiſſet, deinde redderet. Solus náq. Moſes ex omnibus hũc propheticæ dignitatis gradũ obtinere,diuinorũ librorum teſtimonio prædicatus eſt. Cùmq. ingrederetur,inquit,Moſes tabernaculũ fœderis,vt cõſuleret oraculũ,audiebat vocẽ loquentis ad ſe propitiatorio, quod ſuper arcá teſtimonij inter duos Cherubin,vnde & loquebatur ei. Ita omnes miniſterij huius gradus cõpleuit Moſes,cùm cæteris non niſi aut in viſione, aut in parabolis , aut alijs modis rerũ conſiliorũq. ſuorũ rationes,ſuggeſturũ ſe ſe Deus receperit,quas tamẽ illi ſuis verbis, iuxta cõceſſum ſingulis mẽſuræ modũ, & referrẽt,& pronuntiarẽt. Ex qua re factũ eſt,vt cũ plures de ea re dicerẽt,pauca quædá ex iis qui anteceſſerát verba,aut etiá integras ſentẽtias ij,qui poſteriores fuerát,vſurparẽt,quibus de eadẽ re ſe dicere teſtarentur;cætera verò ſuo quiſq. modo eloqueretur. Sic Amoſum, quẽ proximè ſumus interpretati,ex vltimis ferè Ioëlis verbis vaticinio ſuo exordiũ feciſſe vidimus. ſic etiá Dauid plena ſentẽtia Moſis rationẽ retuliſſe,deinde verò orationẽ & verba variaſſe legimus. Iudicabit (inquit Moſes) populũ ſuũ,& in ſeruis ſuis miſerebitur , videbit quòd infirmata ſit manus.&c.& Dauid: Iudicabit Dñs populũ ſuũ,& in ſeruis ſuis miſerebitur. Simulachra gentiũ argentũ & aurũ. Sic etiá accidit vt cũ eandẽ rẽ per plures vates prædictá eſſe Deus voluerit,quo teſtatius ſuũ apud oẽs conſiliũ eſſet,ſicut ſcriptũ eſt nõ in occulto loco terrę tenebroſo loquutus ſum tamẽ aliud atq. aliud eloquendi genus, prout ipſe etiá ſuggeſſiſſet,ſingulis permiſerit,ita,vt quod alius breui' & preſſius,alius longius & abundátius dicere videatur, ita cũ res eadẽ omnibus,nõ autẽ eadem omnino ſuppeditẽtur verba,poſterioribus anteriorũ nõnulla referuntur & vſurpátur,ac deinde liber cuiq. & ſibi familiaris,aut diuinitus nõ tá acceptus,quá ſuggeſtus ſermo producitur,vt Ieremię,qui nõnulla Abdiæ,quẽ aliquáto pòſt tẽpore ſequutus, eſt ſuis de Idumęorũ re ſermonibus, qualia ſuo loco iudicabimus,immiſcuit. Eius autẽ rei cauſa quòd hoc diuinũ de Idumæorũ rebus conſiliũ,cũ pluribus vatibus cõmunicaretur (ante ſe enim cũ Balaã, deinde verè ſecũ,ac poſt ſe fortaſſe cũ alijs communicandũ fore cognouerat) viſionis ſuæ rationẽ hoc modo inchoauit: [*Auditũ audiuimus à Domino.*] Quoniá verò hic locus, vt latinè redditus eſt, paulo difficiliorem explicatum habet,ad verbum ex Hebraico exẽplari nobis reddi oportere iudicauimus. *Viſio Abdiæ. Sic dicit Dominus Deus Edomo (auditionẽ audiuimus de cum Domino,& legatum in gẽtibus miſſum: Surgite & cõſurgamus aduerſus eam in prælium.)*

Num. 7.

Cantic. Moſis.

Pſal. 135.

Iſai. 45.

Ecce paruulum dedi te, &c.

IAM verò magis emolietur difficultas omnis, ſi oratio ipſa ſuis quibus conſtat,membris diſpungatur. igitur *viſio Abdiæ*,membro ſuo definitur;& interiecta etiam oratio, [*Sic dicit Dominus Deus,*] ſuo etiam pũcto clauditur, deinde eá,quæ ſubiecta oratio eſt, [*Auditũ*

audiuimus vſq. ad in prælium, parentheſi concludimus. namq. hęc oratio tota cum operis inſcriptione ſententiæ cōſequenti copulatur, [*Et ſic dicit Dominus,* ad illud refertur, *Ecce paruulum in gentibus dedi te.*] Quòd ſi relicta carminis connexione & numerorũ obſeruatione ſoluto ſermone legēdum ſit, hoc modo rem ipſam ordinabimus: *Viſio Abdiæ. Auditum audiuimus à Domino, & legatum in gentibus miſſum: ſurgite & conſurgamus aduerſus eam in prælium: Sic dicit Dominus Edomo, Ecce paruulum dedi te, &c.*] Vtrumque enim propheticum munus Abdias executus eſt, vt futura Idumæis tempora proſpiceret, & legatione apud eoſdem fungeretur: Alteri igitur parti hoc initium fecit: [*Viſio Abdiæ,*] alteri verò illud. [*Sic dicit Dominus Edomo.*] Lectionis autem ordine nobis explicato, aperienda etiam ſententia eſt. Diuino ſpiritu afflatus Abdias, & prophetico illo viſionis genere affectus, quid in poſterum Idumæis futurum proſpexerit, in principio narrat, deinde accepta diuinitus ad eoſdem mandata exponit. Præuiderat autem imprimis totum ferè terrarum orbem turbari & gentes omnes, quibus Idumæi fuerant olim infeſti, ad ſuas aliorũq. iniurias vlciſcendas excitari atq. inflammari: idq. legatorũ miniſterio agi, vt aliæ alijs gentibus conſpirantes, mutuis ſibi auxilijs & operis promiſſis, communi ad eam rem ſtudio ſocietatem inirent, vt hæc tanta diuerſarum nationum conſpiratio, tam vehemens omnium inflãmatio, & diuinũ argueret conſiliũ, & certum malũ iis, aduerſum quos hæc pararentur portenderet. Fieri enim nequit vt diuerſarũ opinionum, factionum & ſtudiorũ partes de re aliqua inter ſe communi ſenſu & voluntate coëant, niſi id diuino conſilio & prouidētia decretũ prius ſtatutũq. fuerit. Vt enim concors omnium generum & ordinum cōſenſus propoſitam rem atq. opus certũ præſtare, ſic rurſus opinionũ & ſtudiorum cogitationumq. diſcors varietas præclarorum incœptiones operũ non modò nõ perficere, ſed demoliri etiam diruereq. ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Ecce vnus eſt populus, & vnum eſt labiũ omnibus, & hoc eſt initium faciēdi eis, nec deſiſtent à cogitationibus ſuis donec eas opere compleāt. venite igitur deſcēdamus, & cōfundamus ibi linguā eorum, vt non audiat vnuſquiſq. vocē proximi ſui. Quòd ſi omniũ hominum cōſpiratio, & coniuncta inter ſe ſocietas incœptum etiā præter Dei cōſilium & voluntatē opus quantumuis difficile (niſi alioquin diuinitus impediatur) certũ abſolutumq. promittere atq. efficere poteſt, nec deſiſtent (inquit) à cogitationibus ſuis donec eas opere compleant: quā tam certitudinem, quā plenum abſolutumque exitum promitere, atq. expectare oportet eius operis, quod diuini conſilij ſententia decretũ & inſtitutum, & cōmuni omnium gentium & nationũ ſtudio concordiq. volũtate adornatum atq. apparatũ fuerit, quā ob rem ſignificanter à Vate noſtro dictum eſt, [*Auditionem audiuimus de cum Domino.*] nāq. magnum illud bellum, quod cōmuni gentium omnium voluntate inſtrui apparariq. pręuiderat, diuino conſilio decerni excitariq. intellexerat; quod quanto ſtudio, quantaq. cupiditate eſſet ab hominibus ſuſcipiendum, & rerum idonearum indicatione & verborũ communiſq. omnium ſententiæ expoſitione declarat. [*Legatum in gentibus miſſum.*] mutuò ab alijs nationibus ad alias legatos mitti præuiderat, qui non niſi de re magna, atque maximi momenti cauſis mitti ſolent omnium verò vnam communemq. vt ſententiam & voluntatem, ſic otationem orationiſq. explicationem fore præuidit, eius argumenti, quo ſe mutuò ad bellum Idumæis inferendum hortarentur. omnium verò, quæ per legatos agenda erant, mandatorũ huiuſmodi tandē peroratio eſt: [*Surgite et conſurgamus aduerſus eum in prœliũ*] Variarum nationum variā fore contra idumæos orationē veriſimile eſt: vnuſquiſq. enim illatas ſibi iniurias, aut cauſas alias atq. alias, quā ob rem inimicitias ſuſceperit, dicēdo perſequetur. Ea omnia cũ referre nimis longum fuiſſet, id ex omniũ oratione potiſſimũ propheta arripuit & retulit, quod communē omnium ſententiā ſtudium animorũq. voluntatē breuiſſimè, & cōmodiſſimè declararet: & cuius perſuadendi cauſa omnes omniũ orationes eſſent iuſtitutæ. Perſuaſionis autē proprius locus in epilogo atq. peroratione præcipuè eſt, vbi cōmemoratis & repetitis breuiter argumentis vehemēti & cōcitato ſermone eorum animi, apud quos agitur, ad dicentis ſententiam probandā voluntatēq. opera & diligentia conſequendā excitantur. huiuſmodi autē affectibus, excitationibus, atq. inflãmatis verbis cōſtantem epilogũ retulit Vates. *Surgite,* Vox eſt quæ quietos & negligentes aliās animos incendit, & vehementer ad aliquid agendũ excitat, neq. otioſos agere permittit, ſed aut metu, aut ſpe maxima propoſita, aut ſegnitie, inertia tarditateq. omni reprehēſa ſtimulos ad opus viriliter ſuſcipiēdum adhibet, vt: Surge Domine & diſſipētur inimici tui. Surgite & tranſite torrentē Arnō, ecce tradidi in manu tua Sebō regem

Gen.11.

Num.10. Deute.2.

regem Heſebon & apud exteros: *Surge, quæ dixit iuueni marito,*

Surge, ne longus tibi ſomnus Horat.
Vnde non times detur,
Socerum & ſceleſtas Falle ſorores.

Vbi verò animi excitati paratiq́ue iam ſunt, quid agendum ſit, ſtatim breui oratione docētur. verbum igitur, *ſurgite*, ad excitationem, cætera verò ad agendæ rei rationem docendam pertinent. vt in iis, quæ modò citauimus, facile obſeruare eſt. Habet enim magnam in perſuadendo vim agendi negotij oſtenſa facultas & commoditas; vt ſi à pluribus aduerſus paucos, à paratis in imparatos, communi ſocietate & ſtudio, atque mutuis auxiliis bellum iniri poſſe oſtendatur. quam rem omnē eleganter hæc à Vate relata peroratio cōtinet. Verbum enim *cōſurgamus*, cōmunem ſocietatem, multas & maximas omniū copias opeſq́. cōiunctum iri ſignificat, *aduerſus eam*, fœmineo genere, vrbem quandā quæ Idumeæ gentis caputprincepſq́. fuerit indicat, ſiue ea Boſra, ſiue Theman, ſiue alia quædā, quam alij interpretes indicant, ſit. Facillimam autē hoc modo victoriā ſibi promittere legati poſſunt, quòd multi ad bellū vni vrbi inferendū conſurgāt, in qua maxima illius gentis, quā hoſtili animo aggrediūtur, præſidia, maximaq́. dignitas fuerit collocata. cùm verò dicat, cōſurgamus, ſiue inſurgamus, imparatam, ſedētem, neq. opinātem, neq. ſibi in rerum & temporū anguſtiis prouidere valentē, opprimendā eſſe oſtendit. Hæc itaq. viſionis, & omnium orbis nationū aduerſus Idumæos cōmotarum, præſenſionis propheticæ breuis atq. ſumma explicatio eſt: nūc ipſum Vatē, mandati legationes apud ſuos agentē, audiamus. [*Hæc dicit Dominus ad Edō,*] Non ſuā ſed diuinā cauſam ſibi agēdam eſſe principio profitetur, atq. hoc modo auctoritatem & fidē orationi cōciliat, & inuidiā omnē à ſe depellit, cui tradita mandata ad Idumeos nō perferre minimè fas fuerit. [*Ecce paruulū dedi te in gentibus, contēptibilis tu valde.*] Exiguis ſæpè & obſcuris initiis in magnā & innumeroſam, atque illuſtrē multitudinem quaſdam gentes creuiſſe, antiquas euoluētibus hiſtorias cōpertum eſt, quaſdā tamē poſtea ſuę originis, atq. humilitatis oblitas, & ſecundo rerū ſucceſſu ſuperbientes, inſolentia ſeſe extuliſſe, vt qui ſuperbiſſimorū humana arte operum certiſſimus exitus eſt, mole tādem ſua corruerint. Namq Dominꝰ ſcit cogitationes hominū, quia vanæ ſunt, Qui exaſperāt, non exaltentur in ſemetipſis, Dominus diſſipat cōſilia gentium, & reprobat cogitationem populorū, &c. Huiuſmodi initia atque huiuſmodi progreſſus Deus exprobrat Idumæis, atq. huiuſmodi tandem exitum denuntiat. Quòd is populus anguſtis olim incluſus ſpatiis & terminis, exigui admodum inter gētes nominis fuerit; ſed poſtquam diſſeminata ſobole Italiæ & Græciæ regiones tenere, aliiſq́. præeſſe, & leges inſtitutaq́. ſua longè lateq́ue propagare cœpit, ſuperbia elatus, ſummam omniū rerum ſibi arroganter promittens, dignū tanta inſolentia exitum molitus eſt. [*Ecce paruulum dedi te in gentibus.*] Eſau Iſaaci filio diuino beneficio mōtes Seir habitandi cōceſſi ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Tranſibitis per terminos fratrū veſtrorum filiorū Eſau: qui habitant in Seir, & timebunt vos: Videte ergo diligēter, ne moueamini cōtra eos: neq. enim dabo vobis de terra eorū quantū poteſt vnius pedis calcare veſtigium. Quia in poſſeſſionē Eſau dedi mōtes Seir. His terminis Edomū ſeſe cōtinere, atq. ſine vlla aliorū mortalium iniuria agere voluit Deus, dura atq. infauſta ſuperbientibus, inſolenterq́. agentibus minatus, ſicut ſcriptū eſt: Et poſui Seir montes eius in ſolitudinem, & hæreditatē eius in dracones deſerti. Quòd ſi dixerit Idumæa deſtructi ſumus, ſed reuertētes ædificabimus quæ deſtructa ſunt. Hæc dicit Dominus: Iſti ædificabunt, & ego deſtruā, & vocabuntur termini impietatis, & populus cui iratus eſt Dominus vſq. in ſempiternū. Ex his ergo tā anguſtis terminis, ſuarum rerū initia Idumæi primùm duxēre: ita vt nullis metuendi, nullis non contemptibiles eſſent. namque non ſolū ab Aſſyriis ſuperati diſiectiq́ue ſunt, ſed à Iudææ regibus primùm, deinde à Machabæis, atq. demum ab Herodum familia ſunt vehementer vexati. huius rei cauſa dicit: [*Cōtemptibilis tu valde.*] Sed poſtquā ab hoſtibus afflicti, atq. propriis è ſedibus plurimi ex illis eiecti in alia loca, maxime autem Italiam & Græciam deuenēre, atq. paulatim aliis gentibus cōmixti nomen genuſq́ue ſuum longè lateq́ue propagare cœperūt, ſecundo rerum ſucceſſu elati atq. inflati, ſuperbiſſimè atq. inſolentiſſime aduerſus alias nationes, maximè autem aduerſum Iſraëlitas ſeſe geſſerunt; alios enim nimio imperio, alios nimio odio proſequuti ſunt. eò inſolentiæ & arrogantiæ homines ſecundis rebus deuenire ſolent.

Pſalm. 65.

Deut. 2.

Malach. 1.

Superbia cordis tui extulit te. HIC verus & certiſſimus humanæ ſuperbiæ, & inſo- 1. Iacob. 4.

inſolentiæ omnis fons, hoc caput eſt nimirũ cor ipſum humanũ, nãq. hoc malum illa prima generis ſui culpa cõtraxit, quo malo omnis animi ægritudo acrior multò fit. Neque enim vlla vnquam res propria hominibus eſſe poteſt, quæ ſuperbiæ illis atque faſtidij, inſolentiæque certa & legitima cauſa ſit. Nam actiones reſque omnes à nobis geſtæ, & omnis induſtria atq. ars & ſtudia, aut bona, aut non bona ſunt. Quæ poſterioris generis ſunt arrogãtiæ & gloriationis expertia eſſe oportet; prioris verò generis quæcunq. ſunt, cũ non tã hominibus tribuẽda, quã Deo accepta referenda ſint, iactari importunũ & temerariũ eſt. ſiue enim facta ipſa & actiones, ſiue animi corporiſq. vires: quibus hęc efficiũtur, 1.Cor.4. ſiue etiã vtraq. ſimul, Dei dona ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Quid habes quod non accepiſti? Si accepiſti, quid gloriaris quaſi nõ acceperis? ita adeo fit, vt nulla alia ad ſuperbiendũ cauſa ſit, præter propriũ ipſius vitiũ & cordis inflationẽ. Quam ob rem ſuperbię humanæ nulla alia certior cauſa, quã cordis ipſius vitiũ in ſacris libris inuenitur. Viſitabo, inquit, ſuper fru- Iſai.10. ctum magnifici cordis regis Aſſur, & ſuper gloriã altitudinis oculorũ eius. Dixit enim in fortitudine manus meæ feci, & in ſapientia mea intellexi. &c. Hæc autẽ res cũ non naturæ ipſi, ſed vanæ tãtùm humani cordis cogitationi opinioniq. innitatur, neque altius aut ſolidum magis fundamentũ, quã inflatam quandam perſuaſionem habeat, ex præſtigiis, fallaciis, mendaciiſque conſtans, ſuo ipſius auctori & poſſeſſori fraudi maximè eſſe ſolet. Hoc eſt quod Vates Idumæis hoc in loco, aptiſſimo verbo vſus exprobat. [*Superbia cordis* Gen.3. *tui extulit te.* Hebraicè eſt: *ſeduxit.*] Idem quod à prima illa & communi omnium viuentium matre eſt vſurpatum, verbum. Serpens (inquit) ſeduxit me. Sed quod huiuſmodi fallaciæ certis quibuſdam ſpeciebus, atque ſimulationibus rerum, quæ inanes atque inutiles reuera ſunt, ſeſe tueri & defendere ſolent, vt illud: Eritis ſicut Dij ſcientes bonum & malum, & aperientur oculi veſtri, & non morte morimini. eam rem omnẽ cõmodiſſimè Vates noſter Idumæis exprobrãs, deſcribit; quod locorum, quibus olim habitauerant, natura, ſitu & munitione fiderent, atq. huiuſmodi rebus, quæ vanæ profectò ſunt, niſi pietas diuinina, prouidentia & tutela adſit, æternitatis & perpetuæ felicitatis ſibi ſpem facerent. hoc eſt quod dicit.

Habitantem in ſciſſuris petrarum exaltantem ſolium tuum.

IDVMÆI, qui Iſraëlitis finitima loca habuerunt, in montibus Seir natura tutiſſimis habitauêre, ſicut ſcriptum eſt: Habitauitque Eſau in mõte Seir ipſe eſt Edõ, & apud Ieremiam: Qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Huiuſmodi enim æditiſſima & firmiſſima loca olim occupabãtur ab iis, qui diuturnas, tutas, ſtabileſq. ſibi ſedes parabãt, quę etiam arte & opere aucta maiorẽ ſecuritatem habitatoribus promittebant. ſic Romani ſeptẽ colles occupauere, quos quantũ auxerint, ipſa ruina docet. ſic Athenæ; ſic aliæ innumeræ vrbes, & ſitu & opere munitiſſimæ Idumæis, hoc eſt, ſimulachrorum cultricibus gentibus cõſtitutæ fuerunt, quæ poſtea diuino iudicio exciſæ & euerſæ, gẽtium ſuarum nullum monumentũ, ædificiorum verò vix exigua veſtigia retinuerunt. Hanc autẽ his gentibus exciſionem impietas imprimis & ſcelus publicaq. iniuria parauit: cuiuſmodi ſuperbiæ humanæ ſolet eſſe exitus. Igitur aduerſus Edom inſtituta oratio, ad eas omnes gẽtium familias, quæ aut generis origine, aut morum imitatione, aut cultus & ſuperſtitionis ſtudio Idumæis aſſcribuntur, referenda eſt, quibus omnibus vt idem ſcelus, ita etiam par ſupplicium, & exitium diuini conſilij ſententia parabatur, atque à Vate noſtro prædicebatur, quibuſq. eo grauius & certius procreabatur periculum, quo maior credebatur futura eſſe ſecuritas.

Qui dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?

FALLACIAM & eam, quam fruſtrationem dicimus, non rebus ipſis, ſed humana cogitatione oriri, ratio ipſa & diuina ſapientia docet: etenim naturas rerum rectè conſiderantibus & expẽdentibus, nihil in humanis adeo ſolidum & firmũ reperietur, vt ex ſede ſtatuq. ſuo nunquã dimoueri poſſe credendũ ſit. nã niſi à Deo qui natura firmiſſimus æternuſq. eſt, res aliæ firmẽtur, & contineãtur breuiſſimè & facillimè intereunt. Niſi Do- Pſal. minus ædificauerit domum in vanum laborauerunt qui ædificant eam, & niſi Dominus cuſtodirit ciuitatẽ &c. Igitur qui æternitatem, conſtãtiam durationemq. non rebus ipſis, ſed ſua tantũ cogitatione definit, (vt pleriq. omnes homines faciunt) huius animus inaniter & effuſè exultans, repentina rerum ruina exitioq. ſummæ ſtultitiæ cõuincitur. Ob eam autem rem quòd hæc fallacia cogitatione ipſa & opinione concipitur, ait Vates:

[*Dicis*

dicis in corde tuo, quis detrahet me in terram?] Hanc autem interrogationem ſuperbiæ arrogantiæque pleniſſimam idem ipſe, qui ſecreta cordium rimatur Deus veriſſima & digniſſima reſponſione occupat, nihil humanam omnem ſuperbiam aduerſus ſua conſilia, nihil humanos conatus aduerſus diuinam vim oſtendit.

Si exaltatus fueris vt aquila, & ſi inter ſydera poſueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.

ELEGANTI hyperbole oſtẽditur nullum adeo difficilem & arduum locum eſſe, ad quẽ nõ humana ſtultitia & ambitio, atq. inſolentia cõtendat, vbi ſemel ſuis hoc eſt rationis religionisq. finibus excedere cœperit. atq. his omnibus ſtudiis & conatibus altiorem ſibi grauioremq. ruinã moliri. homini enim terra infima totius mundi pars habitanda & colenda cõceſſa eſt: cælum verò & alia cælo ſimillima loca adire, ſuisq. artibus, ſtudijs & conatibus inſolenter vſurpare velle, eſt negatum; ex quo tempore iis rebus maximis potius, quæ diuino beneficio contigerant, non modeſtè & legitimè vti, ſed temerè & ſuperbè abuti voluntas conſiliumq. fuit. iam enim ne quis, niſi à Deo ipſo admiſſus receptusq. fuerit, in diuina illa & auguſtiſſima loca irruere, aut penetrare poſſit, cautũ prouiſumq. eſt. Emiſit enim hominẽ Deus de paradiſo voluptatis, vt operaretur terram de qua aſſumptus eſt, eiecitq. Adam & collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin, & flammeũ gladium atq. verſatilẽ, ad cuſtodiendã viam ligni vitæ. Quoniã autem hæc via, qua ad ſummã æternamq. cælorũ felicitatẽ itur, præcluſa hominibus fuit, nefas omnino eſt eam, niſi ijs modis & artibus, quæ à Deo ipſo inſtitutę præſcriptęq. ſunt, repetere velle. Eas autem artes ad cultũ terræ, de qua homo ipſe aſſumptus eſt, ſpectare, ipſum diuinum oraculũ indicat; cuius longiorẽ aliquã explicationẽ & deſideramus, & Deo votis annuente promittimus. quibus artibus qui ſeſe exercuerit, viam, veritatẽ & vitã ſeſe vltro offerentem inueniet: qui verò ſecus aut tẽtare aut experiri ſtuduerint, vt ad maximas & præſtantiſſimas res nõ pietate, modeſtia, & virtute, ſed inſolẽtia & ſtultitia, ſicut Idumæi, cõtenderint, ij certiſſimum ſibi præcipitium Deo vltore atq. auctore moliũtur. Cuius rei exemplo ſatis manifeſto, vel quatuor illa orbis illuſtriſſima imperia, Aſſyrium, Perſicum Græcum, & Romanum (cuius pars quædã ad Idumęos refertur) nobis eſſe poſſunt, quorũ conſilia rationesq. omnes, omnes deniq. inſolẽtes conatus, diuinitus fracta diſſipataq. ſunt. Gen. 3. Horat. lib. 1. Od. 3.

Nil mortalibus arduum eſt Cælum ipſum petimus ſtultitia, neque Per noſtrum patimur ſcelus Iracunda Deum ponere fulmina. Summæ autem ſuperbiæ & arrogantiæ rationes, duabus rebus, aquilæ auis imagine & cæli excelſiſſimi locorum omnium ſitu Vates explicuit, vt Idumæorũ & ſuperbarum quarumq. gentium cõſilia conatusq. infringendos eſſe demonſtraret. Aquila namq. cæterarum auium regina & princeps eſſe, tum alias ob cauſas, tum ob celerrimum, altiſſimũ, contentiſſimumq. volatum creditur. Illa enim neq. aëris denſitate retardata, neq. ſolis vi aut calore, aut luce detenta, nubes volatu tranſcendit, quam ob rem velocitatis atq. inacceſſibilitatis, fortitudinis & ſtrenuitatis in agẽdo imaginẽ repræſentat, ſicut ſcriptũ eſt: Velociores fuerunt perſecutores noſtri aquilis cæli, ſuper montes perſequuti ſunt nos, &c. Cælum verò omniũ totius mũdi locorũ natura & ſitu editiſſimũ eſt. Cælum, inquit, in altitudinẽ, & terra in profunditatem. &c. Summæ autẽ ambitionis, & ſuperbiſſimi ad potentiam & ſecuritatẽ ſibi parandam conſilij conatusq. imaginem aquilæ volatu & cæli ſitu expreſſit Deus, quæ ſi maximè ex animi ſententia Idumæis contingerent, tamen certa propriaq. eſſe non poſſent, vtpote quæ per iniuriam atque impietatem parata eſſent, diuinæ vltioni & præcipiti ruinæ obnoxia. Igitur ſi tantùm conſilio, ſtudio & induſtria, operaque omni contenderis, vt pennas tibi aptaſſe, nidumq., hoc eſt, regiam aliquam arcẽ, non in terra, non in montibus, ſed inter ſydera ipſa collocaſſe dicaris, attamen me auctore, qui aſtris omnibus ſuperiora loca, cęli, videlicet, teneo, certam tibi & grauiſſimam fore ruinam denuntio. Hunc enim totius ſuperbiæ & humanæ inſolentiæ exitum eſſe, iam illa antiqua apud Senagkareum campum inceœpta turris, quæ cælum cacumine attingere affectabat, abundè docuit. Atque in verbis etiam ipſis grauis quædam ſignificatio eſt, quòd Edom eandem vocabuli originem cum Adam habet, atque ad terram, vnde aſſumptus Adam eſt, refertur: homini autem poſt primum illum caſum ſublimiora appetere aut humano negotio, conſilio, ſtudio, præter Dei voluntatem, & impoſitas leges tentare velle, vetitum fuit. ſed id tantum conceſſum eſt, vt coleret terram de qua aſſumptus eſt. Summæ ergo dementię & pręcipitis conſilij eſt, Thren. 4.

aliter

aliter quàm a Deo præſcriptũ oſtenſumq. fuerit, alas ſibi quenquã aptare,& cæleſtia tentare. namq. ſi id maximè quod appetitũ fuerit, Deo permittente aut conniuente contigerit, tamen grauiſſimus caſus expectandus metuendusq́. eſt. (Luc. 1.) Inde detrahã te dicit Dominus, qui potentes de ſede deponere atq. ad inferos deducere poteſt & ſolet. Maximarum autẽ rerum mutationes & conuerſiones Deo auctore contingere hic locus nos docet; ac ne quis humanis rebus, in quibus nihil certũ, tutum ac firmum eſſe poteſt, ſtultè fidat, commodè ſuadet: quandoquidem nihil eſt quod diuinæ virtutis ſuſtinere impetum poſſit. (1. Re. 2.) Domini enim ſunt cardines terræ, & poſuit ſuper eos orbẽ. Pedes ſanctorum ſuorum ſeruabit,& impij in tenebris conticeſcẽt. quia non in fortitudine ſua roborabitur vir: Dominum formidabunt auerſarij eius,& ſuper ipſos in cælis tonabit. Iiſdem ferè verbis, eadẽ omnino ſententia, vaticiniũ hoc vt certiſſimo conſtantiq. conſilio pronuntiatum, ſic etiã repetitum eſt. (Ieremiæ 4.) Arrogantia tua decepit te,& ſuperbia cordis tui, qui habitas in cauernis petræ,& cõprehendere niteris altitudinẽ collis. cùm exaltaueris quaſi aquila nidum tuum, inde detrahã te dicit Dominus. Hoc autem à ſe prædictum Idumææ gentis excidium integrũ ac plenum tandem fore ſignificat, ita vt nullum illius rerum aut nominis etiam monumentum relinquendũ ſit. nam quãuis Idumæi, tam ij qui Seir mõtes tenebant (vnde huius gẽtis & nominis origo fuit) quã ij qui toto ferè orbe maximè occidentẽ verſus occupato, inſtituta, nomina resq́. ſuas plurimũ dilatauerãt, ſæpe ab hoſtibus petiti atq. vexati fuerint, vt à Dauid & ab alijs Iudææ regibus, prioris templi ſeculis atque à Machabæorũ familia & Herodum gente etiam, cùm poſterius tẽplum extaret, Seghirenſes Idumæi appetiti ferro vexatiq. ſunt.& qui ex his aut gẽte, aut inſtitutorum imitatione oriundi eſſe dicuntur, à barbaris nationibus identidem ſunt afflicti: nulla tamen tanta clades, tantaq. calamitas allata eſt, quantã afferendam tandem eſſe Vates hic denuntiat, vt nullum eius nominis veſtigium, nullum omnino reliquum eſſe poſſit monumentum. Quo quidẽ in loco Idumæorũ res noſtro iam tempore ſunt, nõ enim apud Seir modò mõtes, ſed neq. in alia iam orbis parte vllæ ferè eius gẽtis reliquiæ extant, ſi quæ autẽ ſuperſunt, tenuiſſimæ atque admodum obſcuræ ſunt, & omnino tandẽ lacerandæ ac perdendæ. Hunc igitur extremũ Idumæarum rerũ caſum Vates prænuntiat, aliarum omnium, quaſcunq. perpeſſi fuerint, calamitatũ longè grauiſſimum. nãq. in aliis omnibus, quas antea ſuſtinuerint, incurſionibus, lacerati quidẽ, vexati, damno maloq. affecti, ſed nunquã tamẽ penitus exciſi ſunt. Vnusquiſq. enim ex ijs, qui hoſtili manu atq. animo agreſſi antea eos ſunt, priuatas iniurias vlciſci parans, quãtum ſibi ſatis eſſet, furũ more abſtulit. Sed vbi cõmuni omniũ conſilio & vi, aliæ atq. aliæ nationes impetum in eam gentem fecêre, nihil quiſq. ſibi ſatis feciſſe viſus eſt, niſi cum Idumææ rebus omnibus & nomen ipſum etiam penitus aboleretur. hanc adeo rem ſic Vates noſter oſtendit:

Si fures introiſſent ad te, ſi latrones per noctem quomodo conticuiſſes, nónne furati eſſent ſufficientia ſibi? Si vindemiatores introiſſent ad te, nunquid ſaltem racemum reliquiſſent tibi?

LOCVS hic modi tantùm mutatione conuerſus, clarior explicatuq́. facilior reddetur. namque ſic Hebraicè propriè legimus: [*Si fures venerunt ad te. &c. nonne furabuntur ſufficientiam ſuã, ſi vindemiatores venerunt tibi, nunquid nõ relinquent racemos.*] Omnes quæ ante illã extremam, de qua ſermo nobis eſt, ſtragem, ab hoſtibus incurſiones factæ fuerant dãno quidem ac malo, non tamen excidio Idumæis fuiſſe oſtendit. dum enim vnuſquiſq. ex gentibus priuatas iniurias aut odia, aut inuidiã perſequitur, quantum ſibi ad explendum animum ſatis eſſe potuit, tantum nocuit. Id autẽ duabus ſimilitudinibus eleganter Deus per vatẽ explicat. Eorum hominum, qui alienis fortunis & rebus inſidiãtur, varia genera diuerſis nominibus Hebraicè ſignificantur. vnũ genus eorum eſt, quos illa lingua Ganabim, Latina verò fures dicimus, qui inopia tantùm coacti, cũ nullam aliam artem, qua egeſtatẽ leuent, commodiorem arbitrentur, leue atq. turpe compendium maximo deprehenſionis periculo cõmutant, neq. enim omnia auferunt, ſed quæ ad vſum ſibi commodiſſima, aſportandumq. facillima cognouere, ſurripiunt. (Prouerb. 6.) Quam rem Salomon ſapienter, vt omnia, definit, non grandis eſt culpa, cùm quis furatus fuerit; furatur enim vt eſurientem impleat animam: deprehenſus quoque reddet ſeptuplum & omnem ſubſtantiam domus ſuæ tradet,& liberabit ſe. hæc de furibus ad hunc locũ oportuna annotaſſe viſum eſt. Vindemiatorum autem legitima & bene inſtituta ratio eſt, vt quas maturrimas

vuarum

vuarum, & vino faciendo idoneas cognouerint, eas colligant: acerbiores verò & ſibi minus vtiles racemos pauperioribus in aliquem vſum permittant. hoc omnis recta ruſticæ rei diſciplina docet, & diuina etiam lex benignè ac ſapienter præcipit. Si vindemiaueris vineam tuam, non colliges remanentes racemos, ſed cedent in vſum aduenæ, (Leuit 19.) pupilli ac viduæ. (Deut. 24.) Harum ergo rerum inſtar habituros, quicumque aut clàm & dolo, aut aperto marte & impetu ante illam exitialem, quam ipſe modò denuntiat, cladem, Idumæorum res inuaſuri erant, vt ſibi quiſque ſuiſque rationibus proſpiciens, quantum ad animi ſui libidinem explendam ſatis eſſet, vel hoſtium perderet & abduceret, vel ſpoliorũ auferret, reliquiis verò parcendum ſibi eſſe putaret. Sed tamen in illa communi & extrema calamitate, omnium gentium conſpiratione & communi odio, atque ſtudio allata, nihil ſatis cuiquam ex nationibus eſſe malorũ & damni inferendi videri poterat, niſi alij aliorum ſitas reliquias omnino diſſiparẽt. Vbi nos legimus, [*Quomodo conticuiſſes*, Hebraice paſſiuo verbo legitur, *quomodo aſsimilareris*,] hoc eſt, quonam modo affectus relinquendus eſſes, nonne reliquiæ aliquæ tibi ſupereſſent, vbi ſinguli rationibus ſatisfeciſſent ſuis? atqui non fures, non vindemiatores, ſed populabundi prædones expectandi tibi ſunt. Neque verò Edom clementiores in ea re eos, quos amicos & ſocios ſibi habere putauerat: quàm eos, qui certi manifeſtique hoſtes haberentur, experturus erat, quę res cùm præter communem hominum opinionem & conſuetudinem, cùm præter mores ſit, diuinum planè conſilium, atque iudicium arguit: vnde & cum admiratione à Vate excepta pronuntiatur. Cuius exornationis ea in ſacris orationibus vis eſt, vt auditorum animos in grauiſſimis rebus ad remotiores cauſas, diuinumque cõſilium, & prouidentiam cognoſcendam excitet, vt: Quomodo perſequebatur vnus mille & duo fugarent decem millia. (Deuter.) nonne quia Deus ſuus vendidit eos, &c. Sic etiam hoc in loco non minus periculi Idumææ à ſociis, quàm ab hoſtibus procreati præuiſa cogitatio, ad diuinum iudicium, vt ad veram certiſſimamque cauſam reuocatur.

Quomodo ſcrutati ſunt Eſau, inueſtigauerunt abſcondita eius? vſque ad terminum emiſerunt te omnes viri fœderis tui: illuſerunt tibi.

NON ſolùm hoſtium & inimicorum ſuorum ſæuitia, ſed multo etiam magis ſociorum amicorumque perfidia & dolo perditum iri Idumæos coniectura facta Vates docet. Neque enim apertorum tantùm hoſtium impetu, ſtudio, atque opera, vſque adeo penetrari, diripi, vaſtari loca omnia etiam reconditiſſima poſſent, niſi etiam amicorum & ſociorum, à quibus minus ſibi cauendum Idumæi putauerant, iudiciis omnia patefacta oſtenſaque eſſent, ita vt facilè inuaſuris, & bellum malumque allaturis, atque direpturis, quicquid illi celatum eſſe rebantur, aperiretur; ex quo cõſequitur illam calamitatem diuino imprimis, deinde communi omniũ, tum qui ſe amicos profiterẽtur, tum eorum, qui apertè hoſtes eſſent, conſilio fore afferendam; idque vt minus Idumæi ipſi cauere, intelligere atque effugere poſſent, quod ſanis alioquin cognitu fuerat facillimũ, inconſideratiſſima & dementiſſima ſtultitia affecti ſunt, & qui ſibi maximè ſapientes, atque gerendæ, augendæ conſeruandæque rei optimè conſulentes & prouidentes videbantur, exitu ipſo ſtultiſſimi arguerentur. quam verò rem illi ſibi firmo præſidio fore putauerant, nempe vt quàm multos ſocios confœderatoſque ex finitimis haberẽt, quorum opera & in bello & in pace vterẽtur, eandem ipſam maturiori & grauiori exitio futuram tandem eſſe oſtendit. Quippe nihil aliud ſibi amici ſociique profuere, niſi vt ſimulata amicitia, qua parte inuadi, perdi & diripi commodius poſſent inueſtigãtes, hoſtibus indicarent, ipſique pulſos & migrantes diſſimulato odio, & ficto officio deducerent. namque alioqui quomodo ſcrutati ſunt hoſtes penetralia & recõdita quæque, quomodo etiam abditiſſima omnia populabundi & perdituri inueſtigauerunt? Sed illa certa & vera huiuſce rei cauſa deprehenditur, nimirum te à viris omnibus fœderis tui, per ſimulationem amicitiæ nõ ſolùm relictum, ſed proditum etiam fuiſſe; quos nihilo magis officioſos expertus fueris. atque hi ſunt, qui hoſpites apud ſe commorantes, non amicitia, ſed odio occultaque maleuolentia proſecuti, decedẽtes autem lætè & gratanter bene diſſimulato animo, ad vrbis aut domus vſque ſuę terminos deducunt, valeque dicentes omnem redeundi oportunitatem & ſpem tacitis deprecantur votis; aut qui damnatum à ſe exilio hominem, ſimulata miſericordia vſque ad agrorum, vnde exulare

lare iubetur, terminos proficiſcentem comitantur: ita vt hoc prouerbij quibuſdam nationibus & linguis locum dederit, *Lahonra del açotado.* Huius prouerbij vſurpatione oſtendit conſilia etiam pacis & fœderis cum quibuſdam aliis nationibus ineundi, quæ maximè conſtabilire rempublicam exiſtimantur, niſi Dominus ciuitatem cuſtodierit, exitio grauiori eſſe.

Qui comedunt tecum ponunt inſidias ſubter te.

MAGNÆ conſuetudinis, & bene fidæ familiaritatis pignus communis menſa & conuictus apud omnes gentes olim fuit, & apud Orientales quoque nationes idē etiam nunc manet mos, vt communi conſilio & ope eorum ſaluti proſpiciendum putauerint, quibuſcum familiariter vixiſſent, menſæque & conuictus vſu communicaſſent. cuius fidei & officij violatio nefaria & prodigioſa cenſebatur. huius ſentētiæ illud eſt: Tu vero homo vnanimis dux meus & notus meus, qui ſimul mecum dulces capiebas cibos. (Pſalm.) & alio in loco: Qui edebat, inquit, panes meos magnificauit ſuper me ſupplātationem. Huiuſmodi verò ſociorum & amicorum fidem in ſua ſalute experturos Idumæos Vates prædicit, vt pro cōſilio & auxilio occultam fraudem & inſidias paratas ſibi fuiſſe iam demum periculo functi intelligant. Oratio illa, *ſubter te*, occultas inſidias, & dolo atque fraude tenſos laqueos ſignificat, quales auium & ferarum genera, vbi minus metuere, vbi eſcas ſibi paratas ſperauēre, experiri ſolent. Quibus ex rebus omnibus illud conſequitur, ibi maximè deſipere & errare homines, vbi maximè ſibi ſapere, & conſulere videantur. nonne ſtultam fecit Deus huius mundi ſapientiam? Hoc autem eſt, quod ſtatim confirmatur & concluditur.

Non eſt prudentia in eo.

Prudentia, quæ Hebraicè, *Bina* dicitur, virtus animi eſt, qua conſilio & cogitatione, rerumque inter ſe comparatione, quid futurum tandem eſſe poſſit, quid maximè fieri expediat, intelligitur. ea virtute qui præditus eſt, Hebraicè *Nabon*, latinè prudens appellatur, ſicut ſcriptum eſt: (Prouerb. 16.) Qui ſapiens eſt corde, appellabitur prudens: Duę autē maximę virtutes eſſe exiſtimantur, & ad maxima imperia propaganda, atque ad res gerendas, conſeruandas, & tutandas imprimis Idoneæ. Altera, quæ priorem in conſiliis capiendis locum occupat, ſapientia & prudentia dicitur. altera huic comes, quæ ſapienter deliberatas & decretas res aggreditur & exequitur, fortitudo eſt: quibus virtutibus quæcunque humanæ actiones, quæcunque res innituntur, firmiſſimum fundamentum poſuiſſe, & maximum etiam ad abſolutam in vnoquoque genere felicitatem momentū habere exiſtimantur. namque ad bellum belliq́ue oportunitates & euentus, prudentiæ & ſapientiæ conſilia plurimum valere, huiuſmodi ſacris ſentētiis docemur: (Prouerb. 20.) Cogitationes conſilij roborantur, & gubernaculis tractanda ſunt bella. Et ipſa de ſe prudentia verè prædicat: (Prouerb. 7.) Ego prudentia, mihi fortitudo eſt. Ad rempublicam etiam in pace legibus adminiſtrandam maximum prudentiæ vſum eſſe idem auctor confirmat: Cuſtodiens legem filius prudens eſt. Fortitudinem verò ad rem in bello ſtrenuè gerēdam, vbi coniuncta cum prudentia fuerit, vehementer probari, vel barbariſſimorum hominum ſententiis omnibus oſtenditur, nedum diuinæ ſapientiæ, quæ quamuis hoc in ſuis hominibus non requirat, quibus Deus ipſe propugnator eſt; tamen reipſa, & natura ſua plurimum poſſe oſtendit. quamobrem fortes viros vaſa belli appellat: (2. Samu.) Quomodo ceciderunt robuſti, & perierunt vaſa bellica. & Rapſaces ille vtramq. rem complexus, Quo conſilio, inquit, vel fortitudine rebellare diſponis. (Iſaiæ 36.) Vtraque autem hac commoditate, atque vtroque virtutum genere, quibus ſe maximè abundare, & pollere putabant, deficiendos eſſe Idumæos, vt minimo negotio ab hoſtibus diuino cōſilio perdi deleriq́. poſſint, Vates noſter obnuntiat.

Nunquid non in die illa dicit Dominus, perdam ſapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Eſau?

SIVE Idumæos eos tantùm definiamus, qui Iſraëlitis finitimi fuerint, ſiuè eos etiam qui ex his oriundi alia loca, quemadmodum dictum eſt, occupauēre, omnes ſapientes & conſilij ad rem gerendam multi fuiſſe, & antiquis Machabæorum hiſtoriis, & aliorum auctorum teſtimoniis accepimus. Hanc autem ſapientiam,

tiam, & maximam in generatione ſua prudentiam, ſtultitia & dementia mutandum eſſe, & Vates hic, & Ieremias etiam prædicit, ſiue id immiſſa inſania, ſiue apertis & proditis conſiliis, ſiue callidioribus etiam hoſtium ſtratagematis accidat. Id autem Deo vltore, qui mundi ſapientiam ſtultam facit, euenturum fuiſſe intelligimus: ne quis ſibi aut cogitatus aut conatus vllos, aut vim & potentiam contra certam Dei voluntatem & decretam ſententiam valitura fore iactare poſſit. De hac autem re ſic apud Ieremiam legimus: Ad Ieremiam hæc dicit Dominus exercituum; Ierem.49.
,, nunquid non vltra eſt ſapientia in Theman, periit conſilium à filiis, inutilis facta eſt ſa- ,,
,, pientia eorum. Quo in loco non ſolùm Themanites ipſi, hoc eſt Eſau poſteri qui Seir ,,
montes incolebant, ſed etiam filij, hoc eſt, ab eis oriundi appellantur. quibus neque prudentiſſima conſilia, neque bellica virtus, & diſciplina, aſſiduaque in præliis exercitatio, & tantis antea victoriis parta fortitudinis opinio, quo minus funditus pereant, profutura eſt. hoc eſt quod ſubiungit:

Et timebunt fortes tui à meridie, vt intereat vir de monte Eſau propter interfectionem.

Vbi nos legimus, *meridie*, Hebraicè eſt *Theman*. Quo nomine quendam ex Eſau nepotibus dictum fuiſſe, & ab eo etiam regionem metonymicè appellatam, ſacris docemur hiſtoriis: nam Eliphas primogenitus Eſau fuit, qui & primum omnium Theman filium habuit. Quoniam verò illius regionis ſitus meridionalis Iſraëlitis erat, Geneſ.36. accidit, vt ei mundi parti & vento nomen idem fuerit impoſitum, quod ferè apud alias etiam nationes fit, ſicut Africam & Africum ventum pro meridie, Heſperiam pro occidente latini dixerunt. Sed planè locus hic non de mundi plaga, ſed de Idumæis ipſis nomen accipiendum eſſe arguit. neque verò minus inutilem fore illis fortitudinem, quàm ſapientiam oſtendit; quoniam qui fortiſſimi & robuſtiſſimi in ea gente fuerint, nihil ſibi præter timorem & trepidationem aut promittere aut præſtare poterunt, ita vt nullo neque conſilio obſiſti, neque robore reſiſti poſſit, quo minus ea clades & calamitas Idumæis afferatur, vt neque vir vnus ex omni genere & familia Theman reliquus ſit, qui aut nomen, aut inſtitutum, aut rationem eius gentis aliquam conſeruare tuerique poſſit. *Propter interfectionem*, quæ maxima & extrema omnibus illis, quicunque oppugnare voluerint futura eſt, ita vt nulla tanta cuipiam virtus ſit, quæ aut aliis ſubſidio, aut ſibi ipſi ſaluti eſſe valeat. *Propter interfectionem*. Acclamationis vim hæc dicendi figura obtinet, vt: Propter manſuetudinem & iuſtitiam, & deducet te mirabiliter dextera tua. Sic ex diuino conſilio Idumæorum, & omnis impij & ſuperſtitioſi hominum generis futurus fuerat exitus. Atque hæc de ea re lata & pronuntiata ſententia eſt. Nihil autem in diuinis iudiciis tam graue tamque ſeuerum eſſe poteſt, quod non iuſtiſſimum ſanctiſſimumque idem ſit, & quod, ſi ſuis diligenter ponderibus examinatum fuerit, diuinæ iuſtitiæ admirandam æquitatem non vehementer probet, id quod vno aut altero etiam exemplo oſtenſum, certiſſimam & perpetuam cæterorum omnium diuinorum iudiciorum rationẽ confirmare valet. Quoniam non Pſalm. Deus aut mutabilis, aut volens iniquitatem ille eſt. Atque ex ea re effectum eſt, vt perſæpe in iudiciis, atque in ſententiis ferendis, cauſæ ipſæ & crimina, culpæque notatæ perorentur, ne cui impio atque nefario homini, vel in propria vel in aliena cauſa, vllus diuini iudicij atque conſilij reprehendendi locus relinquatur. Eandem ergo hanc rem Vates noſter hoc tametſi breuiſſimo, tamen elegantiſſimo ſermone proſequitur, non qui Idumæorum iudicium & damnationem, publiceque futurum excidium, ad diuinum odium, aut ad nullis conceptam offenſionibus iram; ſed qui ad maximam & grauiſſimam illatarum publicè iniuriarum culpam & crimen referat, vt Deus omni ex parte iuſtiſſimus ſanctiſſimuſque probetur; humana verò malitia, & peruerſa contumacia, vt vera certaque malorum & pœnarũ cauſa arguatur. Priuatis autem iudiciis, & ſingulis hominibus, aut temporali, aut æterno ſupplicio damnãdis alias atque alias pro varia ſuſceptorum ſcelerum ratione culpas ſubeſſe, publicè verò allati iudicij & communis vniuerſæ alicui genti ſupplicij decernendi cauſam, publicarũ iniuriarum rationibus plerumq. definiri, abunde ſatis in cõmentariis Amos oſtenſum à nobis eſt. quòd ea vna res tanquã cumulus quidã ſceleribus aliis accedẽs, lento aliàs gradu

venientem pœnam, certam & maturiorem reddat. Huiuſmodi autem iniuriæ publicè immeritis & miſeris illatæ Eſau poſteritati, hoc eſt Idumæorum gẽti in crimine ponuntur, cui ob eam rem grauiſſima pœna & mulcta irrogata eſt.

Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob operiet te confuſio: peribis in æternum.

DVAS Idumæorum generi calamitates, & duo ſupplicia decreta diuinitus fuiſſe, quæ ad certam rerum accipiendam ſententiam diſtingui potius, quàm confundi oporteat in Ieremiæ vaticiniis obſeruauimus. namque & ſemel ab Aſſyriis ſuperandi in ſeruitutemque dandi Idumæi, cum aliis etiam totius ferè orbis gentibus prædicuntur in Ierem.25. eo loco, qui calix vini iræ inſcribitur. Sic autem locus habet: Ecce ego mittam & aſſumam vniuerſas cognationes Aquilonis ait Dominus, & Nabuchodonoſorem regem Babylonis ait Dominus, & adducam eos ſuper terram iſtam, & ſuper habitatores eius, & ſuper omnes nationes quæ in circuitu illius ſunt, & interficiam eos & ponam eos in ſtuporem, & in ſibilum, & in ſolitudines ſeculi. In hac autem ſeruitutis miſeria, vſque ad ſeptuageſimum annum eas gentes, quibus obnuntiatur, futuras eſſe idem Vates deſcribit. Et erit, inquit, vniuerſa terra hæc in ſolitudinem, & in ſtuporem, & ſeruient omnes gentes iſtæ regi Babylonis ſeptuaginta annis; quo tempore Nabuchodonoſoris filij nepotiſque vita & regnum definitum fuit, vt & alio in loco idem Vates expoſuit: Et ſeruient ei omnes gentes, & filio eius, & filio filij eius, donec veniat tempus terræ eius, &c. Veruntamen non eandem calamitatem eſſe, quam in hoc loco Abdias Vates prædicat, multa nobis imprimis confirmant, quæ conſultò altero de eadem gente Ieremiæ oraculo, & huic collato conſtabunt. Idem enim Vates prope libri finem, vbi diem funeſtam & calamitoſam Ægyptiis, Moabitis, & Ammonitis, aliiſque gentibus dixerat, quam Nabuchodonoſoris manus, his tandem tamen reſtituendis populis, allatura erat, quibus omnibus huiuſmodi verbis ſpem facit, & conuertam captiuitatẽ Moab, &c. Tandem ad Idumęos conuerſo ſermone, inquit: Ad Idumæam hæc dicit Dominus Ierem.49. exercituum: Nunquid non vltra eſt ſapientia in Theman, periit conſilium à filiis: inutilis facta eſt ſapientia eorum, &c. Quia perditionem Eſau adduxi ſuper eum tempus viſitationis eius. Si vindemiatores veniſſent, ſuper te nõ reliquiſſent racemum. Si fures in nocte rapuiſſent, quod ſufficeret ſibi. Ego verò diſcooperui Eſau, reuelaui abſcondita eius, & celari non poterit, &c. Quia per memetipſum iuraui (dicit Dominus) quod in ſolitudinem & in opprobrium & in maledictionem erit Boſra, & omnes ciuitates eius erunt in ſolitudines ſempiternas. Auditum audiuimus à Domino, & legatum ad gentes miſſum. Congregamini & venite contra eam, & conſurgamus in prælium. Ecce enim paruulum dedi te in gentibus contemptibilem. Arrogantia tua decepit te, & ſuperbia cordis tui, qui habitas in cauernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Quum exaltaueris quaſi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus: Et erit Idumæa deſerta, & omnis qui tranſibit per eam ſtupebit, & ſibilabit ſuper omnes plagas eius. Sicut ſubuerſa eſt Sodoma & Gomorrha & vicinæ eius, ait Dominus, non habitabit ibi vir, & non incolet eam filius hominis, &c. Propterea audite conſilium Domini quod iniit de Edom, & cogitationes eius, quas cogitauit de habitatoribus Theman. Si non eiecerint eos paruuli gregis, niſi diſſipauerint cùm eis habitaculum eorum, &c. Quem locum non modò indicari, ſed prolixius etiam à nobis recitari & tranſcribi ratio ipſa, & ſententiæ aperiendæ lex poſtulare viſa eſt. Quibus ex locis duplicem Idumæis à Ieremia Vate cladem prædictam fuiſſe intelleximus, atque alterius afferendæ miniſtrum Nabuchodonoſorem fuiſſe; alterius verò, quæ & obnuntiatione, & re ipſa poſterior fuerat, non Babyloniis, ſed aliis nationibus legationem mittendam fore. atque hoc inter priorem quidem & poſteriorem cladem præterea intereſſe, quòd certum illi & definitum tempus, quoad ſeruitus, & miſeria duratura fuerat, ſit conſtitutum, ſeptuaginta videlicet annorum, aut tota illius regis filij ac nepotis ætas. Huic verò poſteriori, quæ abſoluta plenaque fuit, nullum certum tempus, ſed æternitas quædam eſt aſſignata. Præterea in priori illo excidio aliquæ Idumæis gentis fortunarumque ſuarum reliquiæ fore non negantur, quibus præter belli exitum nihil ſeruitute durius denuntiatum eſt. Seruitus autem ſeruos, qui ſeruiant arguit; nulla enim alioqui

futura

ſutura eſſet, niſi qui fuerint, quibus imperantium & victorum dominatio fuerit ferenda. in poſteriori verò hoc omnis omnino, non ſolùm relinquendæ ſtirpis, ſed reſtituendæ etiam ſpes præciditur, Sodomæ & Gomorrhæ inſtar funditus euertendis. Non habitabit, inquit, in ea vir, & non incolet eam filius hominis. In priori etiam clade nulla Boſræ vrbis eius gentis principis mentio eſt. in poſteriori verò ſic legimus: In ſolitudinem & in opprobrium, & in maledictionem erit Boſra, & omnes ciuitates eius in ſolitudines ſempiternas. Boſra autem munitionem, & inexpugnabilem quandam vrbem ſignificat, qua Idumæorum gloria, dignitas & magnitudo niteretur. Neque enim vlla hoc nomine dicta vrbs Idumæis fuit, qui Iſraëli finitimam terram incolebant, ſed ad ſignificationem potius, quàm ad nomen referenda res eſt. Idem nomen Boſra quod valentia ſeu conſtantia ſignificat. Omnem verò eius gentis vim, ſplendorem, dignitatem & potentiam, demoliendam eſſe prædicit. nam quæ proprio vocabulo dicta eſt Boſra, Moabitis regionis vrbs, non Idumææ fuit. atque de eadem hac Idumæorum Valentia illud apud Iſaiam accipitur vaticinium: Congregamini gentes ad audiendum, &c. quoniam ſacrificium Domino in Boſra, & mactatio ingens in terra Edom, &c. Et conuertentur torrentes eius in picem & humus eius in ſulphur: & erit terra eius in picem ardentem, nocte & die non extinguetur, in ſempiternum aſcendet fumus eius in generatione & generationem, deſolabitur in ſecula ſeculorum, non erit tranſiens per eam. (Iſai. 34.) Deinde illud annotatione dignum eſt, hanc extremam cladem Idumæis prædictá, non per Babylonios, ſed per alias nationes afferendam eſſe ſignificari. hoc enim conſilium Domini de Edom initum audiendum nobis Vates propoſuit: Si non eiecerint, inquit, eos paruuli gregis. Paruulos autem gregis alias gentes potius, quàm aut Iſraëlitas, aut Babylonios dici, argumento eſt ille alter locus in quo Babyloniis malum & calamitas à Perſis afferenda iiſdem omnino verbis prænuntiatur. (Ierem. 50.) Propterea audite conſilium Domini, quod mente concepit aduerſus Babylonem, & cogitationes eius quas cogitauit ſuper terram Chaldæorum. niſi detraxerint eos paruuli gregis, niſi diſſipatum fuerit cum ipſis habitaculum eorum, &c. Quæ verò poſtea gentes ad paruulos gregis, & ad Perſas, quos hic Ieremiæ locus indicat, relatæ ſint, in commentariis de gentium origine, ſi Deus annuerit, docebimus. Denique & illud argumento eſt non vnam tantùm ſimplicem calamitatem Idumæis prædictam, ſed alteram grauem quidem illam, breuem tamen ab Aſſyriis afferendam, alteram verò penitus exitialem. Cuius rationes Ieremias Vates fuerit perſequutus, quòd futuram pacem & Iſraëliticarum rerum ſaluté atque reſtitutionem poſt id tempus futuram Abdias præcinit, quæ nunquam hactenus contigerit: nondum enim Iſraëlitæ omnes è tenebris in lucem vocati, atque ad eccleſiæ Chriſtianæ communionem admiſſi ſunt. Id quod ſtatim à deſtructi & perditi Edomi tempore ſperandum vates omnes, & apertiſſimè omnium Abdias, docuêre. Igitur ſeptem his grauiſſimis teſtimoniis productis illud manifeſtè confirmatur, priorem à Ieremia Vate denuntiatam Idumæis cladem, & tempore & miniſtris & rationibus cæteris, longè aliam à poſteriori illa eſſe quæ ſub ipſum libri finem diffuſè ſatis deſcripta prædictaque eſt. (Ierem. 21.) Atque hanc eandem cum Abdiæ vaticinio, & re ipſa, & rationibus partibusque omnibus conuenire, cui non ſolùm auctor atque atteſtator, ſed etiam explicator Ieremias (qui tempore poſterior fuit) acceſſerit. nam qui vtriuſuis prophetæ de hac re vaticinium nouerit, ambo procul dubio nouerit, ita eodem argumento nec diſſimili oratione aut ſtylo ſunt. Atque huius pœnæ & grauiſſimi caſus, ruinæque Idumæorum primum propoſita cauſa eſt. [*Propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob*, Hebraicè, *propter Hhamacs.*] de quo genere iam abundè alias diſſeruimus. Deinde pœnæ grauitas explicata. [*Operiet te confuſio, & peribis in æternum.*] Hoc diuinæ legis ius æquitaſq. poſtulat, vt in ſuo vitio quiſq. plectatur, vis capite, auaritia mulcta, honoris cupiditas ignominia ſanciatur. non modò auté capite, rebus, fortuniſq. ſuis, ſed animo imprimis vitij ſui pœnas daturum Edom Vates noſter prædicit, vt qui ob inuidentiá & obtrectationé, fratris ſui Iacob rebus, dignitati & ſaluti ſæpe inſidiatus ſit, & honoribus atque famæ perſæpe detraxerit, ignominia, probris omnibus, maledictiſque in miſeria poſitú vexauerit, tam malè volentis primú animi, atq; perditi conſilij, deinde verò nefarioú incœptuum, conatuú, & peſſimorú interdú criminú, ſuppliciú luat. Id autem in ſacra philoſophia confuſioné dicimus, quod latinis auctoribus propriè erubeſcétia, atq. etiá conſcientia eſt, quæ aut vitium ipſa eſſe, aut ex vitio oriri plerunq. ſolet. Ea accidit

quoties initũ magno ſtudio conſiliũ,aut opus aliquod,aut ſententiã,aut ſpem re ipſa & exitu magis,quàm ratione improbare,aut dãnare, atq. deponere cogimur, vel quòd irrita vanaq. omnia,ac fruſta nobis tẽtata, vel quòd ſtultè cogitata iudicataq. inuitè etiã 2.Eſd.9. deprehẽderimus.Huius definitionis multa paſſim apud ſacros auctores exẽpla ſunt,vt: Deus meus confundor,& erubeſco leuare faciẽ meam ad te, quoniã iniquitates noſtræ multiplicatæ ſunt ſuper caput noſtrum, &c. & illud: Confundantur,& reuereantur qui Pſalm.3. quærunt animã meã. &: Qui cõgregat in meſſe, filius ſapiẽs eſt:qui autẽ ſtertit æſtate, Prou.10. filius confuſionis. Sapientes abſcõdunt ſcientiã,os autẽ ſtulti cõfuſioni proximum eſt. Quoniã verò Edom magno cõſilio & ardenti ſtudio Iſraëlis fratris ſui dignitati, auctoritati,atq. cõmodis omnibus detrahere conatus fuerat,idq. ſibi maximæ gloriæ & laudi fore ſtatuerat,ſi quàm maximè aut fratrẽ ſuũ affligeret,aut in illius ab aliis afflicti calamitatẽ quàm inſolẽtiſſimè inſultaret,ſicut ſcriptũ eſt: Qui dicunt, exinanite,exinanite vſq. ad fundamẽtũ in ea.futurũ propterea dicit,vt ob propriȩ calamitatis,& ignominiæ ſenſum,rubore & turpi cõfuſione ſuffuſus,totoq. iam impetu in præceps delatus,ſentẽtiam mutare cogatur, atq. ita ſtultitiæ redargutus turpius pereat. [*Operiet te confuſio.*] Vt conſiliũ tuũ improbans diuinũ iuſtiſſimũ agnoſcas,cauſamq. fratrum tuorũ vel inuitus probes,atq. huiuſmodi erubeſcẽtia primũ pro iſta tanta ambitione affectus, cum ignominia tandẽ & dedecore moriare. [*& peribis in æternũ.*] Iã vero illud ſemper meminiſſe oportet,vaticiniũ hoc nõ ad Seirenſes modò Idumæos pertinere,ſed ad eos etiã omnes, quotquot cõſilio inſtituto & vitæ genere Idumæorũ partes habuêre,à quibus impugnari ſolent Iſraëlitarũ res,hoc eſt,eorũ qui religionẽ verã atq. diuinã purè ſancteq. colendã ſuſceperint,ſiue illi olim Iſraëlitæ ſecundũ carnẽ, ſiue poſtea Chriſtiani, qui verè Iſraëlitæ ſpiritu ſunt,fuerint;apud quos certa quædã & noua Iſraëliticæ rei diuinitus ſuſcitata ratio eſt. Hi enim eos quos conſiliorũ ſocios & adiutores,& fratres habere oportuit, adulatores, & nihilo mitiores inimicos experti ſunt, quàm Iacob olim Edomũ fratrẽ. ita vt in breue ratio omnis cogatur,cauſam Deo iudice agi dicimus: atque hinc ſimplicis piorum hominum populi, Iacobum humilem & afflictum in hac vita, Deo tamen gratum virum. illinc verò gentilitatis & huius ſeculi filiorum, atque eius ſapientiæ & gloriæ,quæ in mundo eſt,ſectatorum hominum,Eſau feris moribus, & inſolentiori natura hominem partes ſuſtinere, reumque factum capitis & honoris iudicium pro omni factionis ſuæ gente accipere. nam qualem ſeſe Edom eiuſq. poſteritas erga finitimũ ſibi Iſraëlem fratrem prȩbuit, tales pari inſolentia,non minori odio, maiori etiam vi & contentiori ſtudio, filij iſti Edomi, hoc eſt terreni & carnales homines ſeſe Iacobi filiis, hoc eſt,piæ & fideli eccleſiæ humilitatem & nihil altum ſapienti, inimicos pertinaciterque infenſos præbuere.atque huius à ſe accuſati & redarguti animi,conſilij & conatus,ab idumæis olim pernicioſè proditum, à cæteris verò imitatione expreſſum exemplum narratione vſus Vates adhibet,quo ad maleuolẽtiam,inimicitiam,æmulationemque oſtendendam nullum certius aut apertius argumentum depromi poteſt.

In die cùm ſtares aduerſus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & ſuper Ieruſalem mittebant ſortem. tu quoque eras quaſi vnus ex eis.

Auguſti. Cvm ſceleris vitij & flagitij omnis caput & fons in animi ſententia, conſilio & vo- Matt.15. luntate præcipue ſit; de corde enim exeunt iniquitates malȩ,homicidia,&c. Voluntas ipſa & conſilia imprimis,deinde conatus,poſtremò etiam actiones, diuino iudicio ſe- Pſal.27. ueriſſimè cenſentur, ſicut ſcriptum eſt: Qui loquuntur pacem cùm proximo ſuo, mala autem in cordibus eorum, da illis ſecundum opera eorum, & ſecundum nequitiam adinuentionum ipſorum, ſecundum opera manuum eorum tribue illis,redde retributionem eorum ipſis.nulla autem re magis animorũ ſimultas,& maleuolentia perſpicitur,quàm ſi quis alteri non à ſe, ſed ab aliis allata calamitate & malo delectetur: Tull.officio. lib.1. extremæ enim crudelitatis eſt aliena opera animi cupiditatem explere conceptumque odium ſatiare. Si enim is qui illatam alteri iniuriam cùm propulſare poſſit, non propulſat, tam in culpa eſt, quàm is qui infert, quantum eius crimen eſſe oportet, qui non ſolùm non propulſa[t], ſed ſtudio plauſu atque incitamento etiam inferenti adeſt. Idumæos autem & iniuriam Iacobo vltro illaturos, & illatam ab aliis omni

plauſu

plauſu excepturos, & contento ſtudio perpetuas inimicitias geſturos Vates hic multo antè videns prædixit, atq. omnia tempora vno velut futurarũ rerum ſpectaculo intuitus: vno etiam ſermone complexus eſt. Primum verò omnium Babylonicam illam ſtragem indicat, qua Ieroſolyma Aſſyriorum impetu, & Idumæorum applauſu atque adhortatione vaſtata eſt. De qua illa grauis piorum extat querela: Memor eſto Domine filiorũ Edom in die Ieruſalem, qui dicunt, exinanite, exinanite, &c. Hoc verò grauiſſimum (Pſalm. 136.) iniuriæ genus, aduerſus afflictum ac miſerum quemlibet; maximè autem aduerſus fratrem, quem omnibus potius officiis, omni miſericordia proſequi oportuerat: atque hanc primam iniquitatem, primumq. iniuriarum ſiue hhamazz ſcelus, ſuis perſonarũ, temporis, loci & ſitus, atque habitus circũſtantiis, vt grauiſſimum iudicari poſſit, amplificat. quæ ratio in maximis criminibus plerũq. obſeruatur. [*In die cùm ſtares aduerſus eũ, &c.*] Atque eius calamitatis non minorum culpam Idumæos, qui adeſſent, etiam ſi nihil nocuerint, quã hoſtes ipſos, qui malum damnumque intuliſſent, ſuſtinere, ait: [*Tu quoque eras quaſi vnus ex eis.*] Neque enim damni malique illati leuius quàm illi teneris, quando eorum qui conſilio aut opera nocentes iuuerint, par ratio eademque mulcta eſt: Non enim ſolùm qui talia agunt, ſed qui facientibus conſentiunt, ſupplicio digni ſunt; maximè autem cùm illi alieni & hoſtes aperti eſſent, tu verò frater neceſſitudine coniunctiſſimus, officiorumque legibus obligatiſſimus eſſes. (Rom. 1.) Indignum enim erat afflictis & miſeris non ſuccurrere. indignius multo apud hoſtem, ne nimium in victos captoſque ſæuiretur, non intercedere. longè autem indigniſſimum, non ſolùm otioſum, ſed etiam vltro infenſum, atque plaudentem ſpectatorem in fraterna calamitate ſeſe præbere. Id enim extremæ inhumanitatis & ſæuitiæ eſt, quos chariſſimos habere oportuerit; non ſolùm non triſti vultu, ſed etiã importuno pereuntes videre, ſicut ſcriptum eſt: Et abiit (Geneſ. 21.) ſeditque è regione procul, quantum poteſt arcus iacere. Dixit enim, nõ videbo morientem puerum, ſedensque contra leuauit vocem ſuam, & fleuit. Hoc vultu atque animo, hac humanitate neceſſariorum miſerias, quas leuare non poſſis, proſequi oportuerit.

Et non deſpicies in die fratris tui, in die peregrinationis eius, & non lætaberis ſuper filios Iuda, in die perditionis eorum, & non magnificabis os tuum in die anguſtiæ.

INIVRIÆ & contumeliæ indignitatem multis ſimul elocutionis figuris coniunctis amplificat: namque & vetatione ſiue prohibitione primùm vtitur, quæ rebus actionibuſque inhoneſtiſſimis explicandis adhiberi ſolet, vt: Noli æmulari vt maligneris: Noli (Pſalm. 63.) eſſe amicus homini irato, & : Ne facias quod olim Gargilius quidam, &c. (Prouerb. 22.) Huius figuræ (Horat. lib. 1. Satyr. 1.) vſus eſt rerum indignitatẽ & turpitudinem dedecuſq. oſtẽdere, quò magis illæ damnabiles iudicari poſſint. Meminerimus etiam id quod ſæpe aliàs obſeruauimus, elegantem eſſe futuri temporis vſum ad huiuſmodi orationes, quæ aut rerum decus, aut perpetuitatem certa quadam ſignificatione explicant, vt: Os habent & non loquentur, &c. & il- (Pſalm.) lud: Quæ non debuiſti facere, feciſti nobis; quem locum Hebraicè legimus, Quæ non (Geneſ. 20.) fient, feciſti nobis: quorum alterum exemplum rem fieri nunquam poſſe; alterum verò non decere ſignificat. ſic apud exteros: *Fruſtra cruento Marte carebimus.* & illud: (Horat. lib. 2. Ode. 14. & lib. 3. Od. 3.) *Non hoc iocoſæ conueniet lyræ.* ſic etiam hoc in loco: [*Et non deſpicies, & non lætaberis, &c.*] Præterea & verborũ ſententiarũq. incremento rei indignitatẽ amplificat: nam ſi alienã calamitatem videre inhumanum eſt, fraternam verò inhumaniſſimum, quibuſnã verbis notari is poſſit, qui ſuper filios Iudæ in die perditionis eorum lætatus fuerit, ſed neq. hoc contentus, contumelia, os etiam ſuum in die anguſtiæ inſultando magnificauerit? Hoc enim huiuſmodi oris habitus & geſtus ſignificat, in miſeras & afflictas aliorum res inſultare, & ex euentu atque fortuna conſilia omnia definiri, notari & iudicari. id quod vulgus hominum, qui fortunam ſemper ſequutus damnatos odit, facere ſolet, vt illud: Alios ſaluos fecit, ſeipſum ſaluum facere non poteſt: ſi filius Dei eſt, deſcendat nunc de cruce & credimus ei. (Matt. 27.) hoc eſt, *magnificare os*, ſtultè & temerè aliorum conſilia, reſq. geſtas, non ex ratione, ſed ex odio iudicare: atque res etiam honeſtiſſimas crebris & longis ſermonibus turpiter exagitare, vt illud: Aperuerũt ſuper te os ſuum, omnes inimici tui, (Thren. 2.) ſibilauerunt & frenduerunt dentibus ſuis, & dixerunt: deuorabimus. En iſta eſt dies quã expectauimus; inuenimus, vidimus. Exornatur etiam oratio, reiq. indignitas amplificatur appoſitis verbis & ſententiis, cuiuſmodi illa ſunt; frater, alienus, dies fratris tui, dies

peregrinationis eius,lætari in perditione,aperire os in die anguſtiæ.Sed quid nos ſingula verba & exornationes perſequimur,quod tametſi iucundiſſimum vtiliſſimumq. opus; tamen propè eſſet infinitũ. Quod verò dicit dies peregrinationis eius,Hebraicè eſt dies alienationis eius,hoc eſt,cum dignitate,ſalute,fortunisq. ſuis abdicatus abalienatuſque eſt,& ab illo qui fuerat, vehementer mutatus. Hiſpanè id ſignificáter dicitur : *enel dia de ſu eſtrañeza.* Hactenus iniuriá illá perſequutus eſt,quá Iſraëlitæ à finitimus Idumæis , qui fratres nominantur. fuère perpeſſi. quòd ea neceſſitudo naturæ , originis, atque generis monumentis,locorum vicinitate & frequenti nominis appellatione illuſtris ac manifeſta fuerat. cuius rei multa adhuc in ſacris libris teſtimonia extant,vt : Hæc mandat frater tuus Iſraël, & illud : Tranſibitis per terminos fratrũ veſtrorum filiorũ Eſau,qui habitant in Seir. nunc deinceps aliá iniuriá crimini dat, quam nõ tam illa natio,quàm ex ea oriundi,aut eorum partes,ſectá, moreſq. imitati,Gẽtiles,alij Græci,atq.Itali,calamitoſè Iſraëlitis attulerũt,& cum Iudaicæ res à Grçcis , & cũ à Romanis, vt à Pompeio afflictæ vehemẽter vexatæq. ſunt:quos propterea non iam vt antea fratres appellat, cùm ſtudio potius,& cõmuni in Iſraëlitas odio,qũá toto genere,& omniũ familiarũ origine Idumæis aſſcriberẽtur.atq. his eadẽ cõfuſio,idẽ exitij periculũ denũtiatur, qui grauius etiá quá illi,quorũ in ea re mores imitati ſunt,nocuiſſe arguuntur.quandoquidẽ Idumæi illi non tam illato à ſe Iſraëlitis malo,quàm cupito probatoq. inhumanitatis notam ſubière: hi verò mali damniq. atque calamitatis auctores & miniſtri fuerunt, variis bellis, inſidiis, dolis, incurſionibus factis,quibus vehementer nimium ſæuierunt, & non hoſtiliter modò, ſed feriſſimè ſeſe geſſerunt. Quæ res Machabæorum libros, & Ioſephi,Aegeſippi, aliorũq. auctorũ hiſtorias legẽtibus facilis agnitu eſt. Quáquá verò id nõ ſine diuino numine,nec citra magni cõſilij ſententiá acciderit;tamẽ parcius,mitius,& humanius cùm miſeris & afflictis hominibus agi oportuit, neq. ſceleratorũ(quorum cauſa id diuinitus erat decretũ) pœnas ad iuſtorũ etiá & piorũ virorũ afflictionẽ ludibrium,& ad religionis etiá ignominiá producere. quòd ea res crudeliſſima omnino, & inuiſa,improbataq. Deo » ſit,ſicut ſcriptũ de eo inhumanitatis genere eſt: Quoniá quẽ tu pcuſſiſti, perſecuti ſunt, » & ſuper dolorẽ vulnerũ meorũ addiderunt.atq.hanc calamitatẽ à gentibus iſtis inſolenter nimiũ afferendá, diuinus Pſaltes grauiſſima querimonia eſt proſecutus: Deus vene» runt gẽtes in hæreditatẽ tuá, polluerũt tẽplum ſanctũ tuũ, poſuerũt Ieruſalẽ in pomorũ » cuſtodiam. Poſuerunt morticinia ſeruorum tuorum eſcas volatilibus cæli , carnes ſan» ctorum tuorum beſtiis terræ. hoc autem crimen ſic Vates agit:

Nume. 20.
Deuteron. 2.
Machab. 1.
Ioſeph.

Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.

Itaque hanc iniuriam non ſolùm ſtudio,voto,volũtate,plauſuq. inferentibus dato,ſed re ipſa atq. propria opera illatá,Idumęorũ factioni Vates obijcit;qua de re illud etiá apud Ezechielẽ legimus:Pro eo quòd fecit Idumęa vltionẽ,vt ſe vindicaret de filiis Iuda,peccauitq, delinquens,& vindictam expetiuit de eis;idcirco,&c. Neq. ab hac ſentẽtia alienum eſt,quod apud Ioëlem ſumus interpretati:Idumæa erit in deſertũ perditionis pro eo quòd iniquè egerint in filios Iuda,& effuderint ſanguinem innocentẽ in terra ſua.

Ezechiel. 25.
Ioël. 3.

Neque deſpicies tu in malis eius, in die vaſtitatis illius.

De bello Iudaico.

SCRIBIT Ioſephus Idumæos, qui finitima Iſraëlitis loca tenuère, Tito atque eius exercitibus,quo tempore impetum in Ieroſolymam fecerunt,ſeſe ſocios in illius ciuitatis perniciem adiunxiſſe,atque ſpoliorũ & prædæ ſpe non ſolùm in prælio pugnantibus, ſed fugientibus etiam & periculum euadentibus, ne quis ſupereſſet, vehementer fuiſſe infeſtos. deinde verò, qui reliqui ex illa clade , quàm miſerè vexati , afflicti atque exagitati , & in ſummas omnium rerum anguſtias adducti hactenus fuerint , nemo eſt qui ignoret,cùm gentes omnes nationesque aliæ, quotquot ex illo genere ſint, ſiue ſua adhuc inſtituta,& vmbratilem religionem tueantur, ſiue ad noſtram lucem diuino beneficio euaſerint,grauiſſimo odio,& diſcordia pluſquá ciuili proſequátur; atque quanto plurimorum & maximorum nominum ſtudio & plauſu id inter Chriſtianos fiat, planè video: quáta verò pietate,alij fortaſſe clariùs,nos verò nõ ſanè poſſumus perſpicere.itaq. ad hanc imaginẽ omne hoc ab Abdia Idumæis factum crimẽ alludere videtur. Sed nos imaginem ipſam ad duos populos(quorum cauſa inſtituta oratio eſt) reuocantes; alterũ piorum (qui non vt cauſa, ita ſemper rerũ vſu potiores in hoc ſeculo ſunt) alterũ verò impiorum,& eorum qui homines tantũ eſſe probantur, à quibus illi plerumq. patiũtur, crimen referimus; quòd illorum iſti ſemper felicitati inuideant, honoribus detrahant,

conſiliis

conſiliis aduerſentur, rebus omnibus,ſaluti, incolumitati, dignitatique inſidiari ſoleat, & quo minori numero fuerint,hoc magis ſint infeſti. Ea autem res quemadmodū olim inter carnales Iſraëlitas & Idumæos interceſſit ; ſic inter eos qui verè Iſraëlitæ ſunt, Iudæique ſpirituales, hoc eſt,inter veros pietatis cultores , & inter eos qui morem ac vitæ genere Idumæos ambitione, ſuperbia,& inſolentia imitantur,intercedit; quorum alteris per laborum tolerantiam,& patientiam,æternæ ſalutis ſpes ; alteris verò per inſolentiam atque in agendo pertinaciam , certa quædam turpis erubeſcentiæ, atque exitialis pœnæ expectatio eſt reliqua.

Neque deſpicies & tu in malis eius, in die vaſtitatis illius, & non emitteris aduerſus exercitum eius in die vaſtitatis illius, neque ſtabis in exitibus, vt interficias eos qui aufugerint, & non concludes reliquos eius in die tribulationis.

NEQVE æquum fuerat,inquit,te teſtem,ſocium,& ſpectatorē præbere vaſtatibus, cùm vaſtatus hic populus eſt,neque vim & manus illis in die prælij,vt citius perirent,inferre;neque fuga ſibi conſulentibus oppoſitum obuiamque factum omnē ſalutis ſpem, omnes miſericordiæ aditus, omnes exitus præcludere;neque eos qui reliqui ex ea clade fuerint, miſeris modis afflictos vexare. Hæc enim & huiuſmodi omnia nefaria atque inhumana facinora, diuina vltio grauiſſima atque certiſſima expectat, ſicut ſcriptū eſt: Væ qui prædaris, nonne & ipſe prædaberis. Neque enim alius inuidiæ,odij, & maleuolentiæ exitus eſſe poteſt. Conſtat autem te non diuinum cōſilium, ſed tuum odium ſequutum, tanta inſolentia & furore in eos, quibus peperciſſe magis oportuerat, fuiſſe debacchatum. Quantum autem tibi ipſi his rebus malum , quàm acre atque ſeuerum iudicium paraueris, non longè abeſt vt intelligas.

Quoniam iuxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes, ſicut feciſti, ſic fiet tibi; retributionem tuam conuertam in caput tuum, &c.

EVANGELII virtute,atque Chriſti nomine bellū gentibus omnibus cum ſumma aduerſantium & oppugnantium pernicie inferendum eſſe prædicit ; quo in bello diuinitus inſtructo cum cæteris,quæ pio populo infeſtæ hactenus fuerint gentibus,cum Aſſyriorum,Aegyptiorum, Iſmaelitarum exercitibus, Idumæorum etiam genus funditus eſſe periturum,denuntiat. Eam autem ſpiritualem Euangelij, & eorum qui non crediderint Deo,neque obediuerint Euangelio, virtutis eius pugnam non ſolum animis, ſed corporibus etiam rebusq. multorum exitialem fore; contrà verò ijs,qui crediderint & obediuerint,magnam & æternam ſalutem fore allaturam: id quod à quodam ex his diuinis militibus veriſſime,& ſumma cum gloria prædicari audiuimus. Deo autem gratia (2.Corinth.2.) qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu,& odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Quia Chriſti bonus odor ſumus Deo in ijs qui ſalui fiunt,& in ijs qui pereūt, aliis quidem odor mortis in mortem,aliis odor vitæ in vitā: & ad hæc quis tam idoneus? Atque hoc bellum Chriſti auſpiciis incœptū & geſtum tam diu duraturum eſt(qui ſedet ad dexterā patris) donec tradat ille regnum Deo & Patri, cùm euacuauerit omnem (1.Cor.15.) principatum,& poteſtatem & virtutem;oportet enim eum regnare,donec ponat inimicos omnes ſub pedibus eius. Igitur hunc diem Domini & verè Domini diem, cùm nō humanis artibus aut copiis, ſed diuino conſilio & virtute gerenda ſit res: namq. ad hæc quis tam idoneus ? hunc ſalutarem aliis, aliis verò exitialem diem iam dictum decretumque eſſe cùm cæteris gentibus, tum Idumæorum factioni,qui plurimum & impietate & iniuria fratribus inferenda commeruêre, denuntiat. Oratio autem ſic contexitur. Non æquum fuit te hæc omnia aduerſus immerētes,& tibi minimè infeſtos fratres: ſceleris & perfidiæ facinora commiſiſſe. [*Quoniam iuxtà eſt dies Domini ſuper omnes gentes, & ſuper te etiam*; Hebraicè, *Propè eſt dies Domini.*] Propè autem illum eſſe confirmat,vel quòd temporis curſus natura ſua velociſſimus apud Deū, cui omnia præſentia ſunt, multo ſit velocior,atq. adeo etiā acceleratu facilis,vt ſecuros,& imparatos homines, neq. opinantes repente ſoleat opprimere. Quod autem diuino conſilio certum decretumque eſt,id (2.Petr.3.) longum nimis fore putare non conuenit . falſa enim omnino,& pernicioſę deceptionis plena vox illa eſt: Vbi eſt promiſſio aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia ſic perſeuerant ab initio creaturæ. Vnū verò non lateat vos chariſſimi, quia vnus dies apud Dominum ſicut mille anni, & anni mille ſicut dies vnus. Itaque vox *iuxtà*, vel

inſtare non longeq́. abeſſe rem ſignificat, vt iuxtà eſt dies perditionis, & adeſſe feſtinant tempora, vel illud ſignificat rem certã, integram facilemq́. actu eſſe, quæ quo minus efficiatur, impediri non poſſit; vtpote Dei conſiliò decreta, virtute & imperio in lucẽ, cùm placuerit, proferenda. (Deuter. 30.) huiuſmodi illud eſt: Iuxtà eſt ſermo valde in ore tuo, & in corde tuo, vt facias illũ. tum ergo expeditionis facilitate, tũ expectationis breuitate [*Iuxta eſt dies Domini ſuper omnes gentes, inter quas etiam ſicut feciſti, ſic fiet tibi.*] Neque enim eſt acceptio perſonarum apud Deum, (Act.) ſed quemadmodũ in omni gente qui timet Deũ & operatur iuſtitiã, acceptus eſt illi; ſic quicunq. ex contentione impietate iniuriaq́. inferẽda viuũt, grauiſſimũ diuinæ vltionis iudiciũ ſubituri ſunt: atq. æquè gẽtes omnes, quæcunq. hoc nomine cenſebuntur, peritura. Vnicuiq. enim ſecundũ opera ſua rependendum eſt.

Quomodo enim bibiſtis ſuper montem ſanctum meum, bibent omnes gentes iugiter, & bibent, & abſorbebunt, & erunt quaſi non ſint.

OMNES quicunq. vno crimine inuoluti ſunt, vna iudicij & ſentẽtiæ formula comprehenduntur, ne quis vllo nomine, aut genere, aut priuilegio diuinum iudicium ſibi effugiendum fore arbitretur. perinde enim vobis omnibus exitialis calamitas afferenda eſt. vt à vobis populo meo inhumanè, atq. in religionis opprobrium & cõtemptũ fuerit allata. Conuertitur autẽ ſermo ad eos, qui dura nimis perpeſſi à gentibus fuerãt, hoc eſt, ad piorum populũ, quos vltionis certa ſpe atq. expectatione cõſolatur. Quemadmodũ, inquit, qui in monte ſancto meo nomẽ meum religioneq́. colitis ſanctiſſimam, vexati ab his afflictiq́. eſtis vehementer, ſic iſti me vltore, ſacroſancti Euangelij vi, virtute & efficẽtia, atq. ſequenti rebelles & contumaces vltione funditus euertẽtur. Calicis verò, & bibendi propinandiq́. verbis ſuppliciorũ aut pœnarũ, aut etiã vltionis acerbitatẽ ſignificari ſæpe aliàs docuimus, vt: Hunc humiliat, & hũc exaltat, quia calix in manu Domini, vini meri plenus mixto, &, inclinauit ex hoc in hoc; verũtamẽ fex eius nõ eſt exinanita, bibẽt omnes peccatores terrę. Atq. eadẽ ferè ſignificatione in grauiſſimis & moleſtiſſimis rebus deuorare verbũ à Latinis vſurpari ſolet. adeo autẽ copioſum atq. abundantẽ amaritudinis calicem gentibus omnibus eſſe propinandum ait, vt ebriis factis, funditus ſit tandem pereundum. Iam verò ex quo Chriſtus ad dexteram Dei regnaturus aſcendit; myſterium hoc in filios iniquitatis operatur. quòd ſi nondum omnibus poculum hoc exhibitum fuerit, non adhuc tamen eſt exhauſtum. [*Bibent, bibent omnes peccatores terræ, & erunt quaſi non ſint*, Hebraicè eſt, *quaſi non fuerint.*] Atque hæc quidem impiis & ſceleratis hominibus in vniuerſum, cum ſtudiis, factionibus, potentia, copiiſq. ſuis diuino iudicio edita eſt ſors. Piis verò & religioſis, atq. per patientiam boni operis Domini diem expectantibus, illa diuinis promiſſionibus parata eſt felicitas.

In monte Sion erit ſaluatio & erit ſanctus, & poſſidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant.

MAXIMVM illud publicæ ſalutis ſacramentũ, cuius cauſa antiqua omnia dicta factaq; ſunt, cuius rationes nulli vatũ ad promittendũ nõ ſunt diuinitus cõmiſſæ, hoc iam in loco Abdias de more ſignificat. id verò prædicandũ magis illis & optandũ, quàm penitus cognoſcendũ & creditũ. nobis autem huius feliciſſimæ atq. aureæ ætatis hominibus, niſi tanta hæc dignitas aliũde ob noſtrã culpã impediatur, cognoſcendũ tractandumq́. re ipſa, & experimento proprio, viuaque efficientia ſentiendum donatũ diuinitus eſt. (Lucæ 10. 1. Petr. 1.) Amen quippe dico vobis, multi reges & prophetæ cupierũt videre, & audire, quę vos videtis & auditis, & non potuerunt. namque de hac ſalute exquiſierũt, atque ſcrutati ſunt prophetæ, qui de futura in vobis (noui Teſtamẽti cultoribus) gratia prophetauerunt. ſcrutãtes in quod vel quale tẽpus ſignificaret eis ſpiritus Chriſti, prænuntiãs eas, quæ in Chriſto ſunt, paſſiones & poſteriores glorias. Quib. reuelatũ eſt, quia nõ ſibimetipſis vobis autẽ miniſtrabãt ea, quæ nũc nũtiata ſunt vobis per eos qui euãgelizauerũt vobis, Spiritu S. miſſo de cælo, in quẽ deſiderãt angeli proſpicere, &c. Equidẽ vereor ne ratio hæc vniuerſa, quã nobis oĩbus perſpicuã, apertãq. eſſe oportuit, maximę Chriſtianorũ hominũ parti ſuo vitio diuinoq́. iudicio obſcura difficiliſq́. fuerit reddita. nã ꝑfecto ſi perſpecta oĩbus certaq́. eſſet, melius multo nobiſcũ ageretur, q̃ agitur; neq. ſolũ publicæ priuateq́. res. ſed ſingulorũ mores conſilia etiã cõmuniter ſeparatimq́. ſuſcepta, eum, quẽ decuit, curſum tenerent. Sed quoniã nobis, dum Vatum ſcripta enarramus, indicãdi potius, quàm explicãdi myſterij huius cõmoditas eſt, ſatis officio noſtro feciſſe videbimur, ſi Chri-

ſi Chriſtianos interim homines adhortati, vt omnibus votis atq. aſſiduis precibus huius ſacroſanctæ rationis abundantẽ ſibijpſis explicationem à Deo impetrent. interim breui argumẽto contẽti rem ipſam, vt à Vate noſtro indicatur, breuiſſimè exponamus. In tanta rerum humanarũ perturbatione, in tanto hominũ periculo, in tantis miſeriis à communi omniũ hoſte diabolo per primi parẽtis ſcelus, & per propria ſingulorũ vitia & peccata allatis, vná tantũ ad ſalutẽ viam ſibi munitá Deus declarauit, ſi quem ipſe miſſurus erat totius orbis ſeruatorẽ, publicæ ſalutis aſſertorẽ, & vindicẽ, homines libẽter & gratè reciperent. namq. ille eam, qua præditus erat, virtutẽ, eumq. quo ipſe abundabat, diuinum ſpiritũ cum ſuis omnibus fuerat cõmunicaturus. cuius maximi doni, qui participes eſſent, vt cæleſtes planeq. diuini, maximũ ad ſalutẽ & victoriam ex cõmuni hoſte, eiusq. exercitibus reportandam, momentũ haberent, ſicut ſcriptum eſt: Quotquot autem receperunt eum, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius; qui non ex ſanguinibus, &c. ſed ex Deo nati ſunt. Ioan.1. Hunc verò Seruatorem fide & obſequio ſuſcipi ab ijs oportuit, quicunque illius ſalutis diuinæq. dignitatis participes eſſe expetiuiſſent. namque vtramque hanc rem ille ipſe publicè exigebat: Pœnitemini & credite Euangelio, & appropinquabit in vos regnum Dei. At verò hunc tantum ſalutis & diuinæ dignitatis auctorem, & procuratorem à ſe mittendum, & gratis hominũ generi donandum, variis iiſdemq. maximis nominibus, pro aliis atque aliis huius maximi myſterij rationibus appellari placuit, quæ omnia neq. noſtri ingenij tenuitate, neq. his tẽporis & loci anguſtiis explicari ſeſe patiuntur, ex quibus vnũ eſt Sion, qui cùm editiſſimus Ieroſolymorũ mons fuerit, & Dauidi regi præcipuè ad regiá ædificandam optatus, huius, de quo nobis ſermo eſt, Ieſu Chriſti inſtar obtinuit, quem totius cæleſtis ciuitatis ſuæ, hoc eſt, Catholicæ Eccleſiæ, in qua regnaturus ipſe fuit, principẽ & firmiſſimũ certiſſimũq caput eſſe decreuit; ſicut & de imagine ipſa, & de ea, quá imago referebat, ſignificatione ſcriptũ eſt: fundatur exultatione vniuerſæ terræ. Mons Sion, latera Aquilonis, ciuitas regis magni. Deus in domibus eius cognoſcetur, cùm ſuſcipiet eam. igitur hoc cõmune & certiſſimũ omnibus ad ſalutem perfugiũ, hoc aſylum, hoc maximum & firmiſſimũ piis omnibus præſidium à Deo per Vatẽ proponitur & indicatur; à quo credentibus & obtemperãtibus certa ſalus; oppugnantibus verò & impiis, aut ad hoſtis caſtra deficientibus, certa pernicies exitiumq. eſt. Act.4. neq. enim vllũ aliud nomẽ hominibus datum eſt ſub cælo, in quo oporteat nos ſaluos fieri, & nõ eſt in aliquo alio ſalus, aiebat Petrus. [*In monte Sion erit ſaluatio.*] Eccleſiá Catholicá, cuius caput Chriſtus eſt, vnicum certiſſimũ & cõmune ſalutis perfugiũ & domiciliũ fore ſignificat. nam quòd hic ſaluationem legimus, ex Hebraico clariùs euaſionẽ interpretari poſſumus. [*Et erit ſanctus*, Hebraicè eſt, *ſanctitudo* ſiue *ſanctum*.] Sanctificationẽ illam ſignificat, cuius apud noui Teſtamenti auctores frequẽtiſſima mentio eſt. eo autẽ diuino puritatis & ſanctitudinis dono, Leuit.19. cum aliis maximis muneribus à Chriſto datis perficiẽdos eſſe homines, antiqua & ſacroſancta Vatũ carmina prædixêre, vt: Sancti eritis mihi, quoniá ego ſanctus ſum Dominus Ezech.37. Deus veſter, & dabo ſanctificationẽ meá in medio eorũ in perpetuũ. Et erit omnis, qui „ relictus fuerit in Sion, & reſiduus in Ieruſalẽ ſanctus vocabitur, omnis qui ſcriptus eſt in „ vita in Ieruſalẽ, & vocabunt eum populum ſanctum redẽptos à Domino. Iſa.4. & 62. Sanctitudinẽ verò Hebraicè ſeparationẽ, & ſepoſitionem à vulgari & cõmuni conſuetudine atq. vſu, prętereа inuiolabilẽ quandá, intactamq. maieſtatẽ ſignificari, longè lateq. ab hominum vulgo remotá, iam alias docuimus. huiuſmodi autem ciuitatẽ quandá ſibi per Chriſtũ inſtituendá Deus multò antè receperat. Et erit ibi ſemita & via, & via ſancta vocabitur: non tranſibit per eá pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita vt ſtulti non errent per eá. Ita locus hic de ſanctificatione per Chriſtũ ſuis donata eſt accipiendus; quod Chaldaica Biblia manifeſtè indicant, [*& erunt*, inquit, *ſancti.*] Quá profectò rem abundè ſatis fuiſſe à Chriſto noſtro ſuis cultoribus præſtitam multa confirmant teſtimonia. Sed abluti „ eſtis, ſed ſanctificati eſtis, ſed iuſtificati eſtis, in nomine Domini noſtri Ieſu Chriſti, & in „ ſpiritu Dei noſtri. [*Et poſsidebit domus Iacob eos, qui ſe poſſederant.*]

Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt.

QVANQVAM magnum, acerbum, & diuturnũ bellũ Idumæorũ factioni aduerſus exiguum & ſimplicem populum ſuſceptum ſit, in quo maior pars minorem vehemẽter

affligere

affligere ſemper viſa ſit, tamẽ ab hac illã omnino tandẽ ſuperandã eſſe, & huius virtute illius nomẽ eſſe deniq. extinguendũ, præter veriſſima diuinarũ promiſſionũ oracula, ipſa iã huius rei pericula certã nobis fecêre ſpẽ. quoniã nõ multitudine, aut copiis, aut humana potẽtia & facultate, ſed diuina virtute & efficiẽtia melior pars aduerſus maiorem nititur. cuius virtutis præter hominum opinionẽ certiſſimã ſemper victori fuiſſe, non ſolùm Ægyptij à Moſe Dei miniſtro ſuperati, ſed & Græci, & Latini, & Barbari, penes quos aut humanæ virtutis, aut ſapientiæ, aut vtriuſq. rei ſumma fuerat, teſtari poſſunt, qui omnes paucorum & infirmorum (vt videbantur) virorum tandem virtuti & ſapientiæ cedentes, Euangelij veritati ſuccubuerunt. Act. neq. enim veritati & ſpiritui, qui loquebatur, vt ſuum errorem tuerentur, reſiſtere valebant. ſed quoniã hæc Chriſtiani nominis & religionis noſtræ victoria. hic triumphus, nondum de vniuerſis gentibus plenè reportatus eſt; multi etiam ex Idumæorum factione ſuperſunt, qui piis & religioſis hominibus moleſti eſſe pergant: omnes tamen peruictum, perditum, atque in ſeruitutem redactum, nomenque ipſum & ſtudium Idumæorum penitus extinctum iri Deus & apud Vatem hunc, & apud cæteros etiam ſæpe eſt pollicitus, ſummamque pacem toto orbe Chriſtiani nominis cultoribus ſperandam ſpectandamque propoſuit. etenim hoc ipſum ex antiquo illo de vtriſque partibus reſponſo dato relatum eſt: Maior ſeruiet minori. namq. tametſi Iacob hactenus inſidias ab Eſau paſſus, afflictus agitatuſque fuerit, tamen cùm duabus turmis ex Meſopotamia rediens, & magna equitum peditumque turma appetitus, deductus potius, quàm vexatus eſt; tandem autem Imperator & dominus ſuſcipiendus, ita vt domus Iacob poſſideat eos, qui ſe hactenus poſſederant.

Quanta autem ſapientia, quanta obſeruatione res hæc prædicatur, vtque prædictiones cum euentu ipſo conueniant. non ita apertè & planè explicare poſſumus, vt nobis ipſi ſatisfaciamus: ſed ne omnino nihil dicamus, perangustè ſaltem in breuiſſima oratione maxima hæc infarcienda ratio eſt. Iacob natu minor, & promiſſionis ſpe prior Eſau fuit; tamen poſt emptum ſibi primogenituræ ius vehementer afflictus, inſidiiſque petitus atque exagitatus, patria cedere coactus eſt. Deinde ab exilio & fuga diuinitus reuocatus, diuitiis liberiſque auctus dum rediret, fratrem, cuius vim, potentiam, opeſque formidabat, tamen ob fidem & animi conſtantiã, humanitate & comitate ſuperauit, & ne noceret, retinuit. Non multo pòſt tempore Iacob in Ægyptum deſcendit, vbi à Ioſepho filio duobus nepotibus auctus eſt, quos tametſi ex alieni populi matre ſuſceptos; tamen nominis, generis, dignitatis, iuriſque ſui hæredes adoptatos, propriis liberis teſtamento aſſcripſit. atque hæc ex diuinis hiſtoriis manifeſta ſunt. Ex Hebraicis autem traditionibus, hiſtoriis & interpretationibus illud accepimus, Iacobi filios, quo tempore parentis corpus ex Ægypto ſepeliendi cauſa extuliſſent, dum funeri operam darent, bello ab Eſau poſteris Sapho quodam duce fuiſſe tentatos; quos tamẽ Ioſephus deuicto atque capto abductoque in Ægytum duce, repreſſerit. Ad quam hiſtoriam illud ſpectare videtur; quod funeris negotio, officioque narrando Moſes adiecit. Quod cùm Geneſ. 50. vidiſſent habitatores terrę Chanaan, dixerunt: Planctus magnus eſt iſte Ægyptiis, idcirco, &c. Hanc verò omnem imaginem ad hunc explicandum locum, intueri conueniet; ita vt fidelium & piorum Eccleſia, exiguus primum ac puſillus grex humilem nobis Iacobum exprimat; quem alter impiorum & ſuperſtitioſorum hominum populus hactenus diuexauerit atque afflixerit: quoad aucto iam diſcipulorum numero, ſecurius atque Act. 16. ſuauius agere cœpiſſet. Et Eccleſiæ quidem confirmabantur fide, & augebantur numero quotidie. deinde verò non ſolùm ex Iudæis, hoc eſt, ex propria gente, ſed ex Aegyptiis, hoc eſt, vanæ gentium ſuperſtitionis cultoribus, liberorum ſoboles addita Iacobi familia eſt: atque ex vtroque populo vna Eccleſia, vnum baptiſma, vnum corpus eſt conflatum. Vtriusq. huius corporis partis opera efficiendum eſſe diuina oracula prodidêre, vt Eſau factionis memoria tollatur funditusque deleatur; quòd ex vtraque parte delectis miniſtris Euangelij danda legatio ſit; cuius Euangelij diuina virtute gerenda conficiendaque eſt res. namque ita diuini conſilij ſententia ad publicam piorum vtilitatẽ, ad impietatis excidium, ad humani hoſtis Sathanæ perniciem, & ignominiam decretum eſt. [*Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioſeph flamma, & domus Eſau ſtipula, & ſuccendentur in eis, & deuorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Eſau.*] Non ſolùm eos qui ſecundũ carnem ab his maioribus Iacob & Eſau orti ſunt, ſed vtrarumq. partium ſtudioſos omnes, & quicunque familiæ nomine cenſentur ſignificari, nomen ipſum *domus* bis terque

repetitum declarat. *Ioſeph* autem nomen non ſine myſterio appellatum eſt, quod cùm augmentum ſignificet, eam quam modò annotauimus rem, planè indicat; cuiuſmodi arcanum & ipſo nomine imponendo, & deinde à Iacobo vaticinante explicando ſignificatum eſſe videtur. [Gene.30.] Et vocabit nomen eius, dicens: Addat mihi Dominus filium alterum. Iacob verò ingreſſo ad ſe Ioſeph ait: Deus omnipotens apparuit mihi in Luza, quę eſt in terra Chanaan: benedixitq. mihi, & ait. Ego te augebo, & multiplicabo, & faciã te in turbas populorum, daboque tibi terram hanc & ſemini tuo in poſſeſſionem ſempiternam. [Gene.48.] Duo ego filij tui qui nati ſunt tibi in terra Ægypti, antequam huc venirẽ ad te, mei erunt. Ephraim & Manaſſes ſicut Ruben & Simeon reputabuntur mihi, tametſi, neque in terra Chanaan, neque Hebræa matre procreati, neq. Hebraicis ritibus & moribus fuerant educati, tamen in familiam populumque aſcripti ſunt. Vtramque autem familiam diuini Euangelij, à ſe aſſerendi virtute ignis inſtar habituram eſſe prædicit, atque vniuerſam Eſau, hoc eſt impiorum, ſuperſtitioſorumq. factionem facilè ac breui abſumpturam. Quibus nulla maior ad reſiſtendum & repugnandum contra Euangelicam veritatem futura eſt vis, quàm aridæ ſtipulæ, vt igni reſiſtat. Id verò non humana aliqua facultate, virtute, arte, aut potentia, ſed diuinæ ſententiæ & conſilij auctoritate atque efficientia peragendum eſt.

Quia Dominus locutus eſt.

CVIVS verbũ tanta vi & efficientia eſt, vt nulla re impediri poſſit, quo minus quicquid dixerit, efficiatur. Ipſe enim dixit: & facta ſunt, ipſe mandauit, & creata ſunt. [Pſalm.148.] Statuit ea in æternum, præceptum poſuit, & non præteribit. Hanc ſententiam Chaldaicè ſic legimus: [*Quia Dominus ſic decreuit.*] Ignem porrò Euangelij virtutem diuinam dici, quæ omnia veteris hominis membra abſumens, nouorum hominum genus purgatum atque purum relinquat, in arcanis verbis à nobis docetur. quem ignem vehemẽter incendi lateque ardere Chriſtus geſtiebat. Ignem, inquit, veni mittere in terram, & quid volo niſi vt ardeat? [Luc.12.] Magnam porrò futuram Eccleſiæ felicitatem, magnam copiarum & gentis acceſſionem, magnam Iſraëlitarum & Ieroſolymitarum reſtitutionem; ita vt nõ Iſraëliticę terræ, vt olim anguſtiis religio teneatur, ſed vt gentibus & nationibus; ſic etiã locis auctiſſima ſit, ex illis Chananeæ regionis finibus ad orbis terrarum terminos dilatata. Et dominabitur Chriſtus à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum.

Et hæreditabunt hi qui ad auſtrum ſunt, montem Eſau, & qui in campeſtribus Philiſtijm: & poſſidebunt regionem Ephraim, & regionem Samariæ, & Beniamin poſſidebit Galaad.

ISRAELITICA regio à meridie Idumæos, ab occaſu Palæſtinos, ab ortu verò Galaad, & Moabitarum atque Ammonitarum agros finitimos habuit. igitur dilatationẽ illam maximam, quę Chriſtiani nominis imperio ab Iſraëlitica regione proficiſcenti futura erat, deſcripturus Vates, obſeruato geographiæ ordine diſponit. vndique enim loca dilatanda ſunt,, & nomen ipſum Eccleſiæ Chriſtianæ propagandum. & quemadmodum olim hoſtibus circunſepti Iſraëlitæ habitabant, ita ſummotis vndique hoſtibus, laxè & magnificè ij, qui verè Iſraëlitæ fuerint, habitabunt. Erant autem illis ab ortu hoſtes infeſti Ammonitæ & Moabitæ, ab occaſu Palæſtini, à meridie verò Idumæi. hi omnium Eccleſiæ hoſtium imaginem exprimũt, quos vbi Chriſtiani à ſe ſummouerint, totum orbem facilè occupabunt: neque verò hos tam perdendos, quàm in ſuum ius ſtudiaque ſua traducendos Euangelij virtute intelligere oportuerit, quemadmodũ ſæpius iam eſt à nobis declaratum. Sed quoniam latinè aliquantulum confuſè hæc deſcribuntur, cùm Hebraicè diſtincta omnia & clara ſint, ſingulas partes diſpungere, & diſtinguere operæpretium fuerit. [*Et hæreditabunt hi qui ad auſtrum ſunt, montem Eſau.*] Tota oratio hoc carmine contenta tribus partibus abſoluitur, ſingulæ autem partes recto caſu & accuſatiuo conſtant hoc modo: [*Et hæreditabit Auſter montem Eſau, & planities Philiſtæos, & hi etiam qui in planitie ſunt, poßidebunt agrum Ephraim, & agrum Samariæ, latiorem videlicet multo, quàm habuerint regionem & Beniamin,* quibus olim cis Iordanem ſedes fuerat, tranſmiſſo flumine, *poßidebit Galaad,*] atque ita alij aliis dilatatis locis genus, nomen, gloriamque religionis ſuæ longè lateque propagabunt. Conſtat autem oratio hæc metonymiis non

q inele-

inelegantibus figuris, & zeugmis etiam diſtincta eſt. atque hæc omnia, quæ de imperio per finitimas & infeſtas gentes dilatando dicta à Vate ſunt, eò pertinent, vt Eccleſiam ex omnibus gentibus, quibus veritas olim ignota erat, componendã primum & coagmentandam eſſe intelligamus. deinde verò Iſraëlitarum & Iudæorum diſſipatas, multisque locis diſperſas reliquias, & iuſto atque ſeuero Dei iudicio vexatas, & obcæcatas reſtitutũ iri, ſpẽ nobis facit Vates hic, quẽadmodũ & alij vates fecère, & noui etiã teſtamenti oraculis eſt confirmatum. Nolo enim vos ignorare fratres myſterium (vt nõ ſitis vobiſmet-

Rom. 11.

» ipſis ſapientes) quòd cæcitas ex parte contigit Iſraël, donec plenitudo gentium intraret,
» & ſic omnis Iſrael ſaluus fieret. hoc autẽ myſterium ſubiecto carmine Abdias enuntiat.

Et tranſmigratio exercitus huius filiorum Iſraël, omnia loca Chananæorum, vſq. ad Sareptam, & tranſmigratio Ieruſalem, quæ in Boſphoro eſt, poſſidebit ciuitates Auſtri.

QVONIAM in locorũ nominibus vertendis ſæpe inter eos, qui libros ex Hebraico vertunt, variari ſolet, hunc locum, vt Hebraicè eſt, nominibus ipſis retentis, ſimpliciter reddere placuit: [*Et trãſmigratio exercitus huius filiorum Iſraël, qui, vt Chananæi, vſq. ad Tſarpath, & tranſmigratio Ieruſalẽ, quæ in Sepharad, poßidebunt vrbes Auſtri.*] Chananæos de ſuis ſedibus & locis Iſraëlitarum quondam aduentu eiectos varieq́. diſperſos fuiſſe, antiquarum hiſtoriarũ lectione docemur. alios enim Africam & Hiſpaniam, Illirin alios, & quoſdam etiã ſeptentrionalia, & alia Germaniæ loca petiiſſe accepimus. huic diſperſioni perſimilis illa fuit, quæ Iſraelitis Aſſyriorum rege victore cõtigit, quos per omnia ferè loca, quæ imperio illi parebant, diſſipatos legimus; ex quo effectum eſt, vt diſperſionis nomine deinde dicerentur, vt: Congrega diſperſionem noſtrã, libera eos qui ſeruiunt gentibus, &c. & Iacobus Catholicam Epiſtolam tribubus duodecim, quæ ſunt in diſperſione conſcripſit. Hos autẽ ad Tſarpath vſq. diſſipatos fuiſſe ex hoc intelligimus loco. At verò cuinã regioni nomen Tſarpath cõueniat, non facilè ex diuinis libris conſtat. namq. duobus in locis tantũ antiquorũ ſcriptorũ id nomẽ appellatur, apud hunc videlicet Vatem & in regum etiã hiſtoriis, vbi Tſarpath Sidoniorum, quò Helias famem declinaturus ſecedere iuſſus eſt. quem locum noſtra biblia, vbicunque meminerunt, Sareptam Sidoniorum nominant. Fuiſſe autẽ alium quempiam locum, cui idem Tſarpath nomen eſſet adiunctum, illud Sidoniorũ, arguit; vt Aram Naharaim regionis nomini adiectũ, ab Aram Soba regione etiam alia diſtinguit. Itaq. alij cuipiã nomen Tſarpath, quàm Sareptæ Sidoniorum conuenire intelligimus. Sed quo terrarum orbis ſita Tſarpath hæc fuerit, non facilè ex ſacris libris diuinare eſt. ex Hebræorũ autem traditionibus, & retento hactenus apud eam gentẽ nomine Galliã prouinciã eſſe, hanc accepimus; vt illa Galatis aliquãdo & Gallogræcis, ab Epheſinis; ſic etiã à Sareptanis occupata atq. habitata fuerit, ſiue quacunque alia de cauſa nomen hoc obtinuerit. Conſtat enim ſeculorum vi & impulſu humanarum rerum, regnorum, & prouinciarum nõ ſolùm facies & ſtatus, ſed nomina etiã mutari, turbari, atq. ſæpe etiã penitus extingui. Eſſe autẽ huiuſmodi remotã longeq́ue à Syria diſtantẽ regionẽ aliquã, quouſq. Iſraëlitarũ diſperſio pertineret, nota illa *Vſque* ſignificatur, cuius vſus in rei, loci, aut tẽporis termino definiendo plerunq. eſt. neque verò hæc expoſitionis ratio, cùm ipſa re pugnare videtur: conſtat enim Galliæ complura loca maximè ea parte, quæ Narbonenſis dicitur, & Britanniæ, quæ Gallijs olim aſſcripta fuit, magna Iſraelitarum copia vſq. ad noſtrã ferè ætatẽ fuiſſe freq̃tata, à quibus etiã gymnaſia tum alibi, tũ Narbonæ, & Maſſiliæ publicè ſunt inſtituta. floruit autẽ in ea prouincia imprimis Salomõ quidã Iarchius celebris apud illos Hebraicorum librorũ interpres, quo tempore Galli Gotfredo duce Ieroſolymã à Saracenis cepère. Circa annum verò à condito orbe 4555. Iudæi omnes publico edicto ex Gallia relegati, in Germaniã cõmigrarunt. nihil tamẽ hoc obſtat, quo minus illa migratio à Gallia, quò primũ olim ex propria regione deuenerant, agnomẽ ſortita retinuerit, vt ſemper Gallica migratio dicatur. quẽadmodum & qui apud Hiſpaniã Iudæi cõmorati ſunt, quanquã nunc pulſi aliis atq. aliis regionibus vagentur. Hiſpani omnes dicuntur, neq. ſolùm cognomen, ſed Hiſpanã etiã linguã, vt maternã retinẽt. Vt autẽ extrema olim terrarũ continentis orbis loca occaſum verſus Gallia & Hiſpania, quas Oceanus occidẽtalis abluit, exiſtimata ſunt; ſic etiã cum locorũ ipſorũ finibus diſperſionis ratio optimè definita eſt: nã antiqui aut nullã præter Aſiam, Africã, & Europã in noſtro hemiſpherio terram habitabilẽ eſſe putauère, aut

2.Reg.17.
Ioan.7.
2.Mach.1.
1.Reg.17.
Beroſus.
Cicero pro M. Fonteio.
Iſaac Hiſpa. in Ioël. ca. 3.
Helias Leuites in Theſbite.
Mela. lib. 1. cap. 1.

aut ſi quid vlterius eſſet, Aſiæ aſſcribendum cenſuerunt. Igitur Iſraëlitarum diſperſio, quibuſcunque in locis ad ortum Auſtrum & meridiem diſſipata fuerit, tamen occaſum verſus Galliæ & Hiſpaniæ terminis eſt definita. Vbi autem de Gallica tranſmigratione (quæ prima Aſſyriorum regum iuſſu contigerat) meminit, Hiſpanienſem etiam Iudæorum tranſmigrationem commemorat; quæ & tempore & loco poſterior illi Gallicanæ Iſraëlitarum fuit. Vtramque autem multo ante præuidens, obiter prædicit. nam qui reſtituendos, atque in Eccleſiam diuinamque tutelam recipiendos Iſraëlitas, qui in Gallia & qui in Hiſpania fuerint; præcinit; exules eos in illis locis fore ſubindicat. cur autem de Hiſpania ea quæ ſubiunguntur, accipiamus, ipſa locorum vicinitas & terminorum orbis communis vtrique ratio; ijs, quæ de Gallia dicta nobis, & ab auctoribus tradita ſunt, conijciendis accedere videtur. [*Et tranſmigratio Ieruſalem quæ in Boſphoro eſt, poßidebit ciuitates auſtri.*] Diximus quo in loco Latinè *Boſphorus* legitur, Hebraice legi *Sepharad.* Cui autem terrarum orbis regioni nomen id fuerit olim impoſitum, & Chaldaica Biblia apertè docent; & nos etiam excogitata quadam nominum ex aliis ad alias linguas reducendorum ratione indicabimus. Chaldęus interpres ſic hunc locum vertit: [*Et traſmigratio Ieruſalem quæ in Spamia.*] *Spamia* à Chaldæis eadem quæ à Latinis Hiſpania dicta fuit, quæ terrarum orbis continentis vltima Athlantico ſiue Occidentali Oceano alluitur & terminatur; atque Europæ nomen & fines Herculeis columnis ad Calpē terminat, qua Gaditanus Boſphorus permeat, omnium quæ in mari noſtro ſunt celeberrimum fretum. ex quo factum eſt, vt Latinus interpres extremitatē & terminum ipſum orbis, & ſententiæ rationē affineq́. vocē ſecutus, Sepharad Boſphorū verterit: quē Herculeum Boſphorum ſiue fretū intelligi accipiq́. voluit. Eandē autem eſſe Hiſpaniā, quæ Sepharad olim dicta fuerit, illud argumento nobis eſt, quòd antiqui Græcorum auctores prouinciam hanc antiquo atq. illuſtri vocabulo *Sperida* nominarunt. Illud autem ex variis linguis, quarum cognitio atque vſus nobis diuino beneficio contigit, obſeruauimus, propriorum nominum variam pronuntiationem, non tam conſonantium literarū, quàm vocalium corruptione aut mutatione in alia atque in alia, & perſæpe in eadem lingua accidere: quam rem exactè conſiderantibus varia quæ videntur nomina componere inter ſe, atque ad antiquiſſimā & certam rationē reuocare, nō magni negotij eſſet. Exemplis autem hác rem indicabimus, quoniam iuſta diſputatione explicare nunc non poſſumus. In huiuſmodi igitur nominibus reductio ſemotis omnibus vocalibus atque conſonantibus etiam ijs, quæ certum in vnaquaque lingua pronuntiandi modum ſtatuere ſolent, & cæteris conſonantibus relictis fit. vt à nomine MITRIDATES, primùm finitionem, ES, quæ Græcæ terminationis nota eſt, abſcindimus; deinde verò vocalibus omnibus expūctis, reliquæ ſunt nobis M T H R D T H, quæ eędē ſunt in Hebraico & Chaldaico, atq. etiam Pontico ſiue Scythico eiuſdē viri nomine, MATHREDATH, cui, ablatis vocalibus, eædē omnino literæ, quæ MITHRIDATH, relinquuntur. Sic nomen ARTAHAXTA, idē ARTAXAS. ſic ATHASVEROS, idem ASSVERVS eſt. Eandem itaq. rationē ſecuti SPRIDA ad SPARAD, nobis hoc loco oblatum nomen facilè reducemus, cùm iiſdem vtrimq. conſonantibus conſtet literis. atq. de omni hac nominū ratione nos aliàs fortaſſe pluribus agemus & exactius, tantū votis ſtudiiſq. erga Chriſtianam rempub. noſtris Deus annuat. Nunc iam hiſtoriam ipſam breuiter tractemus. Hiſpaniam Iudæorū innumera multitudine fuiſſe habitatam, noſtræ etiam ætatis teſtimonio cognouimus. namq. non multis ab hinc annis Catholicorum regum edicto primū ex Bethica atq. ex Tarraconenſi, poſtremò Emanuëlis Portugalliæ regis iuſſu ex Luſitania decedere coacti ſunt; quorū omniū non exigua religioni noſtræ interim acceſſio facta eſt, ſanctiſſimum Ieſu Chriſti filij Dei Euangelium agnoſcentium, atque vltro ſuſcipientium. qui verò ſuam religionis vmbram ſectari optauêre, ſolo tantum mutato, prouinciæ, vnde exulauerunt, cognomen, linguam, & viuendi etiam morem retinent, facileque à cæteris vel vno familiaris & domeſticæ rei nitore & apparatu dignoſcuntur. ex his multi nunc in Thracia, plurimi etiam in Africa exulant, in Italia nonnulli degunt. Omnem verò hanc multitudinem ex Iudæorum, qui Ieroſolymam Iudæque tribum coluerant, familijs, non ex aliis tribubus fuiſſe, conſtans omnium eius gentis ſcriptorum opinio eſt. Narrát enim quo tēpore ſacrū Ieroſolymorum fanum ad Aſſyriis primum dirutum eſt, multos ex ea gente in Hiſpaniā, à Piro quodā duce, qui Aſſyriorū imperiū obſeruabat, fuiſſe traductos, qui duobus primū

locis conſediſſe dicuntur: alteri quidem nomen Lucina, frequentiſſimo illis ſeculis in Bethica prouincia oppido, quod nos vel Lucenam nunc dictam; vel, quæ non longè ab hac in Illiberitana regione eſt, Lucentiam olim, nunc Seſam eſſe arbitramur: alteri verò Toleto regiæ Carpentanorum vrbi nomen fuit, quam quidam ex illis Hebraico nomine Tholedum dictam ex eo putant, quòd in ea vrbe Iudaicarum familiarum diſtinctio maximè fuerit obſeruata. Id ipſum autem Tholedoth nomen ſignificat generationes ſiue familias. Atque ab ijs qui ea loca incoluêre Iudæis nomina quibuſdam vicinis oppidis, ex relictorum in Syria locorum deſiderio, aut etiam ſimilitudine indidiſſe, vt Aſcaloniç, & Maquedæ & aliis. Hæc ex illorum antiquis receptionibus, & ex commentariis in poſteriorem regum librum habuimus. In libro etiam qui de ieiuniorum cauſis & rationibus apud illos inſcribitur, legimus Titum Veſpaſiani filiũ, quo tempore triumphum ex Iudæa capta reportauit, perſuaſum à præfecto quodam, qui in Luſitania prouincia erat, vt ſi quos ex his, quos Ieroſolymis abduxerat, aliò traducendos decerneret, ad ſe in Hiſpaniam tranſmitteret. eſſe enim oportunum illis & commodum in Luſitania locum Emeritam Auguſtam, Romanorum coloniam, tum primum reſtitutam operibusque maximis auctam, atque ab hac gente, quæ poſteriore fano diruto abducta fuit, omnes illas, quæ Emeritæ primum; deinde in Luſitania omni, & finitima Bethicæ parte fuêre, familias fuiſſe proſeminatas. Vtramque ergo gentem, & quæ prioris, & quæ poſterioris fani tempore abducta fuit, Ieroſolymitanam migrationem Vates nominat. Cui in diuinam gratiam reſtitutæ, eas, quæ meridiem verſus ſitæ ſunt, hoc eſt Hiſpaniæ, quæ & Ieroſolymis & Gallia meridionalior eſt; & Africæ, Libiæ, Ægyptique vrbes habitandas aſſcribit; ita vt in vnum iam cum ijs terræ incolis, qui Chriſtianam religionem ſuſceperint, populum eiuſdem religionis interuentu: imò in vnum corpus, cuius caput vnicum Chriſtus ſit, coniuncti, compacti, atque coaugmentati, quietam, tranquillam & beatam vitam ſine vllo fugæ aut migrationis metu, ſine inſidiarum ſuſpicione, communi diuina tutela vſi peragant. Tantam verò tamque illuſtrem rerum mutationem & totius Idumææ factionis interitum, publico & celeberrimo ſanctiſſimorum & fortiſſimorum virorum, qui diuinas Chriſtianæ religionis partes habeant, conuentu de communi omnium ſententia & iudicio probatum firmatumque iri prædicit. Ita fiet vt Idumæorum cauſa ſeueriſſimè iudicata atque damnata, Deus omnibus ſuffragiis, vna vniuerſorum voce, communis, legitimus, atque æternus orbis totius rex declaretur; & ius regnumque ſuum, omnibus maieſtatis & dignitatis, nominisq. ſui hoſtibus deuictis & perditis, tam in terra, quàm in cælo obtineat: idque regnum & imperium plena, conſtanti, atque perpetua totius terræ orbis fide obſeruetur; perinde atque in cælis obſeruatur. Neque enim fruſtra id aſſiduis præcibus exorãdum huius regni particeps & hæres Chriſtus præceperat, imò certam eo præcepto ſpem fecit, fore vt id quod communibus votis publicè & priuatim inſtanter petendum præciperet, aliquando impetraretur. Sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum, fiat voluntas tua ſicut in cælo & in terra.

2. Regũ cap. vltimo.

Matth. 15

Et aſcendent ſaluatores in montem Sion; iudicare montem Eſau.

VT olim Apoſtolis & Chriſti diſcipulis ſacrorum miniſteriorum & munerum; ſic etiam nominum & appellationum communio & honor diuino beneficio, & præconio tributus eſt: Vos eſtis lux mundi; vos eſtis ſal terræ. Vos qui ſecuti eſtis me in regeneratione, cùm ſederit filius hominis in maieſtate ſua, ſedebitis & vos ſuper duodecim ſedes iudicantes tribus Iſraël. Huiuſmodi dignitatis & poteſtatis communio, diuini ſpiritus illis donati virtute ac iure contigit, atque in legitimos etiam Eccleſiæ miniſtros traducta permanauit. Sicut miſit, inquit, me pater, ita & ego mitto vos, hoc dicens inſufflauit in eos dicens: Accipite ſpiritum ſanctum, quorum remiſeritis peccata, remiſſa erunt, & quorum retinueritis, retenta erunt, Ego autem vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi, & cæt. Quibus ex omnibus, atque aliis quamplurimis locis accepimus, antiquis Apoſtolis, atque eorum vice, vſque ad mundi finem, functis Eccleſiæ legitimis miniſtris, cum Euangelij munere diuinarum Chriſti dignitatum miniſteria, poteſtatem, dignitatum etiam & honorum communicationem diuinitus contigiſſe. neque mirum videri alicui debet, ſi qui iudicium, amicorum, lucis,

lucis, ſalis, aliiſque illuſtribus & digniſſimis nominibus appellantur, ijdem ob Euangelici muneris dignitatem, poteſtatem, atque efficientiam, ſaluatores etiam ſalutentur, vt qui viam ſalutis nobis annuntiant, per quos bonus Chriſti notitiæ odor in mortem & in vitã manifeſtatur, quorũ fidei oratio ægrotos ab interitu ſeruat; quorũ etiã ſermone atq. exẽplo reuocati ab errore peccatoris anima à morte per Chriſtum liberatur. (Iacob. 5.) Si enim Aſſur, Nabuchodonoſor & Cyrus, nõ ob ſancti cõmunionẽ ſpiritus, ſed ob diuinitus delatorũ munerum functionẽ, alius furoris virga, alius ſeruus, alius Chriſtus Dei appellatur; quid obſtat, quo minus, qui diuino ſpiritu ad eam rem vncti, & ſacroſancta Euangelicæ veritatis, atque virtutis propagandæ poteſtate præditi ſunt, Saluatores etiam poſſint appellari? Huiuſmodi autem ſaluatorum collegio, & conuocato concilio, Idumeorum ſtudia, conatus, cauſam denique omnem grauiſſimè & ſeueriſſimè iudicãdam, atque ſacroſanctum Dei Chriſtique eius imperium publicè obſeruandum eſſe confirmat. Neque verò myſterio illud vacat, quòd tantã rem his potius, quàm aliis verbis enuntiauerit. [*Saluatores in montem Sion, iudicare montẽ Eſau.*] Nõ enim idem eſt dicere Sion & Eſau, & montẽ Sion, & montẽ Eſau, quod montis nomine vtriuſq. partis cœtus, conſilia, voluntates, & ſtudia ſignificat. nam ex pluribus Hebraicis nominibus, quibus montis natura ſignificatur, vnũ eſt HAR, quod à verbo cõcipiendi & pariendi deducitur, atq. eo nomine montes aliquando dicuntur, (הר) quòd eiuſmodi natura, variis humorũ, metallorum, aliorumq. mineraliũ, & ſeminum etiã generibus grauida refertaq. ſit. Rectè itaq. ex montis verbo conceptum & partum Sionis, conceptum, atque partum Eſau poſſumus interpretari. Cumque Chriſtiana Eccleſia ex Sione illo antiquo profecta ſit; impiorum autem & ſuperſtitioſorum cœtus atque concilia ad Eſau, tanquam ad communem partium illarum principem & ducem referantur, diuinos illos ſaluatores alterius arcem obtentum ex eaque Eſau partes, hoc eſt cœtum & conſilia, acta, geſta, rationeſque omnes & iuſtiſſimè & ſapiẽtiſſimè, ſecundum Chriſti veritatem iudicatum ire denuntiat. neque tantùm de extremo illo omni orbi, poſtquam homines à mortuis extiterint, dicendo iudicio, hæc accipienda ſunt in quo ſedebunt ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſraël, & cæt. ſed etiam de cauſa impiorum, & totius ſuperſtitionis rebus diuino iudicio, & illorum ſeruatorum communi atque Euangelica ſententia, exterminandis præcipitandiſque ſermo hic nobis eſt exponendus. Futurum enim eſſe Vates omnes, & ipſe vatum omnium princeps atq. pontifex Ieſus prædixère, vt ante diem extremum vnus omnium orbis hominum & ordinum conſenſus, vna conſpiratio de ſacro Dei & Chriſti eius imperio ſit. Et erit, inquit, vnum ouile, & vnus paſtor. Et Ioannes etiã (Apocal.) ” vidit ſedes, & ſederunt ſuper eas, & iudicium datum eſt illis; & animas decollatorum ” propter teſtimonium Ieſu, & propter uerbum Dei, & qui non adorauerunt beſtiam, ne- ” que imaginem eius, neque acceperunt characterem eius in frontibus eorum, & vixerũt ” & regnauerunt cum Chriſto mille annis. Hęc omnia & plurima alia futurorum tempo- ” rum myſteria Abdias Vates magna breuitate, ſed maxima atque ſanctiſſima cum veritate inuoluit, ſuo tempore, cùm Deus id effici voluerit, tandem aperienda atque explicanda. Porrò autem poſt illud tempus quid ſit expectandum docet.

Et erit Domino regnum.

AB vniuerſo orbe, communi omnium voluntate, ſtudio, atque conſenſu delatum, ſicut & apud Zachariam ſcriptum eſt: Et erit Dominus rex ſuper omnem terram, in die illa erit Dominus vnus, & erit nomen eius vnum. Cui ſit laus, gloria, decus & imperium per infinita ſeculorum ſecula. Amen.

Madriti 13. Kalend. Iulias. 1567.

FINIS.

CARMEN EX VOTO.

QVI nuper amplis nobilis & placens
Donis, ſeueri laudeq́ iudicis,
Lauro & noua primaq́ felix
Heſperiæ in populis nitebam:
Unus quòd inter nomina plurium
Vatum, Fenarus quos recreat pater,
De more feſtos & dies, &
Sacra canens melius placerem.
Hinc iam virenti fronde ſuperbiens
Ac mentem honeſto nomine principem
Indutus, aut reges parabam
Ponere belligeros, ducesq́:
Aut nuper adiectum imperiis nouum
Orbem, vias & perdomito mari,
Leges, iugum latum & catenas
Cæſaris auſpicio potentis.
Sed geſtientem grandia maximis
Struxiſſe rerum verſibus & modis
Tentata nullis ac poëtis
Lintre noua vada permeare.
Chriſtus ſopitum luminis & noui
Viſis pauentem corripuit vocans,
Iuſsitq́ terrenis relictis
Quærere præmia ſanctiora.
Et dexter altas ſollicito dedit
Curas, decorum munus, & arduas
Virtutis atque anguſtiores
Mente vias cupida tenere.
Non Vatis artem, non mihi ſpiritum
Doctiq́. fruſtra carminis additum
Nomen, calenti dum iuuenta
Suſciperem ſuperos canendos.
Sed vt Latino maxima diſcerem
Sermône noſtris edere gentibus
Arcana quæ ſecretiore
Inuoluit Deus ipſe libro.
Hîc mihi pulchrum munus & optimos
Rerum labores gentibus hîc meis
Dulcemq́. fructum eſſe, hîc legenti
Commoda magna ait, & canenti.
Ergo morantem præceleri fuga

Atque incitato ſuſtulit impetu,
Et nocte ſubductum ſilenti
Urbibus & mediis remouit.
Longeq́ turbis ſepoſuit breui
Raptu, meorum, nec memorem mei
In rupis altæ nec profano
Culmine, nec populis patente,
Matris dicatum virginis ad nemus
Præruptum, vt alto ſydera vertice
Ferire, ſedes & propinquas
Crederer obtinuiſſe cælo.
Tum rore puro fontis & integri
Limphis lauat queis Helicrenia
Antro reſurgens ex opaco
Suppoſita & rigat arua & hortos.
Huc me reductum lucis amabilis
Et noctis horis ardua numinis
Reſponſa, & humanæ ſalutis
Conſilium docet vſque magnum:
Mortalium quæ cognita mentibus
Amoris ignes iniiciant ſacri, &
Spreuiſſe cogant res caducas
Ac tenues poſuiſſe curas.
Hîc linguam & aures (credite poſteri)
Referre voces vt valeam ſacras
Syrè Deus ſolus magiſter
Aſſyriè & mihi temperauit.
Te Chriſte dux, ô te ſequor arduis
In rebus, & me muneribus tuis
Conteſtor auctum, vni tibi me,
Quidquid ero, referam benigno.
Ac iam perennes quid ſine te mei
Poſſent labores? quid iuuet integros
Dies, quid annos inquietos
Ponere conſiliis profundis?
Nam ſic & amplis flaminis Abdias
Eductus olim muneribus tui
Fertur & è cæcis tenebris
Inſano & patriæ ſtupore.
Hic cum Seiri ſaltubus ac iugis
Mentita læui marmore numina,
Vel ære fallaces Deorum

Stultior effigies timeret.
Vocatus almæ lucis ad aureos
Cognouit vſus, ac ſapientiæ
Sacrariis primis receptus
Emicuit pius atq; doctus.
Regum deinde obſcura negotia, &
Aulæ repellens vincula principis:
Quæ nectit ardens aut cupido, aut
Ambitio malè ſana iungit.
Iam mente celſum tranſuolat & polum, &
Ignota rerum peruidet abditis
Admiſſus arcanis, tenetq́;
Secula temporibus remota.
Sermone doctus dicere grandia
Anguſto, apertis vocibus explicat
Cauſas, & euentus malorum, ac
Fata ſuis populis tremenda.
Et quantus inſtet mænibus ac viris
Horror, negato & ſubſidio labor,
Vt ſemper infeſtos tyrannos
Præcipites maneant ruinæ.
Non tantus altis montibus it fragor
Findente nubes fulmine turbidas
Ardens nec ignis tot fauillas,
Dum ſegetem populatur, edit.
Quantum impiarum crimina mentium
Momenta rerum plurima conterunt
Moleſq́; cælo minitantes
Concutit inuidiæ procella.
Liuor beatis inſidias parat
Rebus, quietos nec patitur dies,
Fratrem petitum dolis vnà &
Artificem ruit ille ſuum.
Teſtis Cainus perfidus impio
Auſu & nefandi progenies Nodi
Cùm pœnæ tellus intabeſcit
Temporibus, viduata iuſtis.
Sed quid furenti barbite concitus
Culpas nocentum perueheris pede?
Quôcunq; producit ſerenus
Spiritus, hinc potius ſequamur.

BENEDICTI

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN IONÆ VATICINIVM PRAEFATIO, DE MISERICORDIA.

QVICVNQVE de diuina natura diſſerendi negotium ex ſacris & veris oraculis piè & ſapienter obière, adorata imprimis tantæ maieſtatis ſanctitudine, & humanis in hoc mortali corpore mẽtibus inacceſſibili luce procul ſalutata, quantum exacta, explorata & limata iiſdem oraculis & validiſſimis naturæ rationibus veritas ſeſe illis permiſit tractanda, præter alia, quæ ad eandem diuinæ naturæ contemplationem pertinent, omnes in eam ſententiam diſputauêre, vt diuinam naturam vnam, ſimpliciſſimam, immenſam, omniq. ex conſiderationis parte infinitam eſſe affirmarent, cui nihil aliũde accedere aut inhærere, nihil detrahi aut abeſſe poſſit, nihil ineſſe, quod aut nouum, aut à ſeipſa alienum, aut denique non ipſa eadem diuina natura ſit. Cùm autem omnis naturæ rerum ratio in duo prima genera à philoſophis ſit diſtributa, quorũ alterũ ſubſtãtia, alterũ accidẽs dicitur, prioris illius rationes optimas, poſterioris verò nullam Deo aſſcripſere. Itaque Deum ſubſtantiam ſimpliciſſimam, cui nullum poſſit accidens ineſſe, dixêre, ſicut ſcriptum eſt: Audi Iſraël, Dominus Deus tuus vnus eſt. Cùm verò Deus ſubſtantiæ & non accidentis nomen ſit, vnam eſſe eam naturam ita vnam, vt Deus eſt, hoc eſt, tanta perfectione vnam eſſe, quanta Deus ſit, cui quod perſonis diſtincta tribus eſt, nihil obſtet, quo minus vna, puriſſima ſimpliciſſimaque natura & ſubſtãtia ſit. Neque verò vllum earum, quæ ei naturæ attribuuntur, virtutum accidens ipſi ineſſe, neque incrementa admitti, aut detrimenta accedere poſſe, neque aliam magis, quàm aliã adſcribi virtutẽ. quando hæc res cum diuina atq. infinita natura, & cum excellentioris ſubſtantiæ, quæ proprie ſubſtantia eſt, rationibus pugnet. fieri autem poſſe, vt omnes aliarum rerum ſimplicium, & puriſſimarum etiam ſubſtantiarum naturæ, quales cæli & aſtra ſunt, confuſæ & diſſipatæ immutentur & pereant, vt verò Deus aliqua ratione immutetur, fieri non poſſe, quoniam cæteris naturis omnibus aliquid accedere accidereque potuerit, & ſi nihil aliud, tamẽ quòd ortæ createque fuerint, quòd annos temporaque quandiu ſint certa habuerint, quod vt ſint, vtque maneãt non à ſeipſis, ſed ab auctore opificeque ſuo habeant. Deo verò nihil horum conuenire, qui ſolus à ſe ipſo cùm ſit, principio fineque careat, & ætatem ſuam non ad tempora, ſed ad immenſam referat æternitatem. Initio tu Domine terram fundaſti, & opera manuum tuarum ſunt cæli, ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos & mutabuntur. Tu autem idem ipſe es, & anni tui non deficient. Verùm enimuerò, quanquam ſpectati in aliis rebus Deo auctore effectus varias in eo virtutes vt cauſas nobis indicauerint, quæ aliis atque aliis nominibus humano cogitandi & loquendi modo dictæ; varias de eo rationes ſenſu & cogitatione nobis comprehendendas incitare videntur; tamen eorum effectorum, quos varius nobis vſus, & multiformis perceptio indicat, vna ſimpliciſſima cauſa & exiſtendi ratio ipſum numen diuinaque natura eſt, quatenus infinita, quatenus ſimpliciſſima, deniq. quatenus diuina eſt. Vt autem plurima alia, quæ ad diuinæ contemplationẽ naturæ ſpectant, non tam propriis, hoc eſt diuinis, quàm noſtro ingenio accommodatis rationibus & nominibus cogitare & appellare contingit, ſic etiam ea, quæ non niſi accidentium imaginibus & verbis percipi à nobis enuntiarique commodè potuêre, ad eaſdem imagines & formas dicendique figuras referri nefas non fuit. Ex qua re factum eſt, vt rationes de Deo omnes, quæ re ipſa vna natura, nẽpe Deus ipſe ſunt, cogitatione

verò

verò ſi ad obſeruandos effectus referatur munerus, infinitæ atq. incomprehenſæ, tamen diſciplinæ & comprehenſionis cauſa ad tria velut generum capita ſint reuocatæ, ſapientiam & potentiam (ſiue eam virtutẽ ſiue efficaciā appellare magis placeat) & bonitatẽ. quorũ ſingula, quemadmodum certis ex rationibus ad ſingulas trinitatis perſonas (in quibus diuinā ſimpliciſsimamq́ue naturā ſalutantes adoramus) referantur, non huius modi, aut loci, aut cõſilij diſſerere eſt. Sed cùm æquales omnino & pares huiuſmodi virtutes in Deo ipſo ſint, vt ipſe ſibi æqualis, par, ſimillimus, idemq́. ſemper eſt, ex ea tamẽ ratione & parte, qua nobis vſui ſunt, alias aliis maiores iudicari, argui prædicariq. voluit, eas nimirũ, quarũ cõmoda magis & oportuna nobis cognitio, frequẽtior & crebrior vſus, atq. ad percipiendũ noſtro in hac mortali vita ingenio maior facultas, & ad optimè de nobis merendũ propior & certior exercitatio eſt. Ex qua re illud vſu euenit, vt diuinæ potẽtiæ (quam dicimus) iudicia atq. argumẽta illuſtria nobis magis & nota, quā ſapientiæ ſint. Nulla enim vel maxima, vel minima eſt earũ, quæ factæ ſunt, rerũ, quæ non auctorẽ ſuũ ipſa teſtetur et prædicet, illiuſq. ad efficiendũ virtutẽ planè arguat: quemadmodũ verò facta, aptata, editaq. vnaquæq. ſit, in paucis admodũ eſt exploratũ, ipſa quidẽ rerũ ſpectacula omniũ artificem ſuũ manifeſtè probant, neq. enim præter primā cauſam vlla res eſt, quæ cauſa caruiſſe affirmari poſſit; ſed quo modo, quo conſilio et ratione ſingula ſeorſum, atque omnia ſimul inſtituta à Deo profecta, cœpta perfectaque fuerint, cur his potius, quàm aliis partibus, modulis & ponderibus cõſtiterint; cùm tamen, vt valde bona omnia eſſent, his conſtitiſſe oportuerit, quotuſquiſq. eſt, qui id planè

Iob 37. *perſpectũ exploratumq. habeat? nunquid ſcis, inquit, quãdo præcipit Deus pluuiis, vt „ oſtenderẽt lucẽ nubiũ eius? nunquid ſemitas nubiũ magnas & perfectas ſciẽtias? nonne „ veſtimẽta tua calida ſunt, cùm perflata fuerit terra auſtro? Tu forſitan cũ eo fabricatus „ es cælos, qui ſolidiſſimi quaſi ære fuſi ſunt? Oſtende nobis, quid dicamus illi; nos quippe „ inuoluimur in tenebris. ita adeo potẽtiæ, quā ſapiẽtiæ ſuæ apertiores multo nobis rationes eſſe Deus voluit. rariſſimi quippe in terrarum orbe homines ſunt, quibus Deus ſeſe totius mundi opificem, vel rebus ipſis auditis nõ arguat; ad eius verò ſapientiæ ſacraria, niſi ab eodẽ admiſſus, qui penetrauerit, nullus omnino eſt. nãq. ad potentiā cognoſcendā affectus ipſi ſpectati ſatis eſſe poſſunt, ad ſapientiā verò perſpiciendā non ſatis id fuerit, niſi cauſæ etiā & elemẽta, momẽta, initia & fines, rationeſq. omnes explorentur, quæ omnia non ſenſu vt effectus, ſed maxima ingenij animiq. intelligentia contineri poſſunt. Hoc autẽ ex eo euenire arbitramur, quòd ſapientiæ, quàm potentiæ ratio ipſam diuinam naturā, qua ipſa ſibi ipſi maxima eſt, ſpectare proprius videtur, cæteræ verò orationes ad ea, quæ extra ſunt, effectu ipſo magis referuntur, vt potentia, vt miſericordia; neque enim vllus miſericordiæ vſus erga ſeipſum eſſe oſtenditur, & potẽtiæ etiā non ita perſpicuus, ſi ad eum referatur, indicatur vſus. Miſericordiæ enim exercitatio ad pietatis cultores pertinet, potẽtiæ autẽ in omniũ aliarũ rerũ naturis edendis conſeruandiſq. ſpecta-*

Pſalm.64. *tur. Et miſericordia eius ab æterno vſq. in æternũ ſuper timẽtes eum. Potentia etiā ac- „ cinctũ Deũ ſacra carmina deſcribũt. Præparans mõtes in virtute tua, accinctus potẽtia „ qui conturbas profundũ maris, motũ etiā fluctuũ eius tu mitigas. At verò præter cætera genera omnia, præter ſapientiā & virtutẽ ſiue potentiā, miſericordiæ ſuæ rationes maximas & illuſtriſſimas, longè pluribus, maioribus et apertioribus argumẽtis teſtatas Deus nobis eſſe voluit, quòd ea diuina virtus mortalibus omnibus, imò rebus, quæ creatæ ſunt cunctis maximo & aſsiduo vſui ſit; quāq. non ſolùm maximo & præſtãtiſſimo ingenio virtuteq. pollens, ſed humillimus, infimus atq. miſerrimus quiſq. plurimũ indigeat, oportuneq. vti atque frui poſſit. Etenim aliæ partes diuinā naturā in ſe ipſa admirandā: hæc verò nobis adorandā, colendā, aſſiduis continuiſque laudibus ſuſcipiendam probat,*

probat, illæ præſtantiã excellentiamq. ſuã prædicãt, hæc inopiæ noſtræ ſubleuandæ ſtudium voluntatémq. confirmat: deniq. hæc ea pars eſt, quam maximè nobis notã perſpectamqúe eſſe expediat, cuius maximè multas expeditiſſimas eſſe rationes cõducat: atque vt ad certã cogitationẽ vniuerſa reuocetur res, cùm Deus ex omni naturæ ſuæ cõtẽplatione bonus eſſe intelligatur, præcipuo quodã tamen iure bonitatis ratio & appellatio huic parti attributa eſt, ita adeo cùm ſæpe maximus et optimus appelletur, duobus illis generibus ſapiẽtia et virtute ſiue potentia maximus, hoc verò tertio, quã bonitatem nominamus, optimus dicitur: duobus illis in altis habitare perhibetur, hoc tertio humillima quæq. in cælo & in terra reſpicere prædicatur. Quis ſicut Dominus Deus noſter, qui in altis habitat, & humilia reſpicit in cælo & in terra? Pſalm. *Huius verò partis exẽpla et momẽta maxima hominũ generi freqũetibus, oportunis atq. illuſtriſſimis conſiliis, rebus, actionibus, ſermonibus, et teſtimoniis probata confirmataq. eſſe Deus voluit, cui generi à ſe vehementer, præter cæteras, quæ conditæ ſunt, rerum naturas, amato partem hanc maximè neceſſariam eſſe intellexit, atq. in cæteris quidem rebus ſuis omnem aliam naturam infinito interuallo ſuperare; in hac ſua verò de miſericordia declaranda, atque præſtanda voluntate ſeipſum vincere exiſtimari & decantari gaudet, ſicut ſcriptum eſt: Suauis Dominus in vniuerſis, & miſericordia eius ſuper omnia opera eius.* Pſal.144. *Quicquid autem de cæteris duabus partibus hominibus cognoſcere contingat, ſiue id magnũ, ſeu paruum ſit, non adeo refert, dummodo vtiliſſima & expedientiſſima hæc pars, in qua bonitas & miſericordia elucet, in qua naturæ omnis, maximè autem humanæ, vtilitas & ſalus poſita paratáque eſt, notiſſima omnibus, & præter alia egregiè explorata ſit. Cæteris enim partibus vel adoratione vel admiratione excipiendis ſatisfieri à mortalibus poſſe; huic verò vni, niſi magnitudinis iudicio & præconio, non videtur poſſe ſatisfieri. Ex qua re euenit, vt cum à ſacris auctoribus hæc genera tractentur, prima illa duo honorifica & admirationis plena mentione, hoc verò tertium illuſtri aliqua commemoratione, & explicatiori magnitudinis aut multitudinis, aut diuitiarum præconio celebretur. Domine in cælo miſericordia tua, & veritas tua vſque ad nubes. Iuſtitia tua ſicut montes Dei, iudicia tua abyſſus multa: homines & iumenta ſaluabis Domine, quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam.* Pſalm.35. *Diuus etiam Paulus hoc genus benignitatem, longanimitatem, diuitiaſqúe diuinas appellat.* Rom.2. *Denique de illis duobus aut pauca à mortalibus ſciri, aut plurima ignorari, neque mirum, neque incommodum valde, imò fortaſſe etiam expediens aliquando eſt, de hoc verò non plurimas atque maximas rationes tenere longè fuerit incommodiſſimum. Atque huius generis non ſolùm frequentiſſima atque illuſtria exempla aſſiduè re ipſa & vſu edi, ſed ſanctorum etiam virorum, maximè autem vatum, quibus humanæ ſalutis prædicandæ & annuntiandæ legatio data fuit, plurima & grauiſſima teſtimonia conſtare diuino conſilio decretum eſt. namque diuinorum huiuſmodi miniſtrorum præcipuæ partes fuerunt, abundantem diuinæ miſericordiæ rationem mortalibus explicare & petendam proponere. cætera autem omnia, quæ ab illis tractata ſunt, vel ad hanc commendandam & probandam partem, vel ad eandem defendendam & propugnandam, atque à peruicaciſſimorum hominum dubitatione, aut accuſatione vindicandam pertinent: ſiquidem horum ferè omnium illud vnum commune argumentum & ſtudium eſt, homines ab errore & tenebris ad fidei & pietatis obſequium & ſtudium, miſericordiæ obtinendæ cauſa, reuocare, in eaqúe diuinæ*

miſericor-

miſericordiæ virtute & benignitate prædicanda plurimum operæ & diligẽtiæ præſtare; tardiores verò & negligentiores grauibus minis, non tam ob ante obiectum errorem, quàm ob diuinæ miſericordiæ neglectum beneficium terrere: ſuperbos autem & contumaces iis ſuppliciis digniſsimos declarare, quæcunque eos, qui oblatam vltro miſericordiam repulerint, maneant; ita vt non Dei odio, maleuolentia, aut negligentia, ſed ſua ipſorum culpa damnati arguantur. nam qui maximum & certiſsimum ſalutis, quod ipſe ſibi molitus fuerit, periculum certiſsima propoſita ſpe admonitus & reuocatus inire magis, quàm declinare et perrumpere optat, eum ſibi ipſi exitium attuliſſe conſtat. atque huc illud pertinet, quod ab ipſo humanæ ſalutis pontifice maxi-
Ioan. 12. mo prædictum eſt. Ego lux in mundum veni, vt omnis, qui credit in me in tenebris non maneat: & ſi quis audierit verba mea & nõ cuſtodierit, ego non iudico eum, non enim veni vt iudicem mundum, ſed vt ſaluificem mundum. Qui ſpernit me & non accipit verba mea, habet qui iudicet eum, ſermo quem locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die, certiſſimus & grauiſſimus illius negligẽtiæ & contumaciæ teſtis futurus. Illud igitur ex diuinis oraculis compertum nobis exploratumq. eſt, diuinã miſericordiam ad cogitãdum, optandum, atque admittendũ vltra omnem aliam rem mortalibus eſſe propoſitam. illudque etiam ex iiſdem diuinis oraculis eſt obſeruatum, iuſtitiæ & iudiciorum exercitationem ſecundum in diuinis conſiliis & decretis poſt miſericordiam locum obtinere, ita vt quo loco illius rationes aut non admiſſæ, aut fuerint reiectæ, eo huius grauiſſima auctoritas & potentia ſuccedat. neq. eius voluntatis & conſilij Deum eſſe, qui quenquã quãuis impiiſsimũ hominẽ perditum iri velit, ſed cõmunem omnibus ſalutis viam, fidem obſequiumque muniat & cõmonſtret: quam ſalutẽ nulli ſe negaturũ, (modò iis, quas ipſe ſtatuerit, legibus petitã), fuerit profeſſus. atque ob eã rem iudicia ſibi quàm ſæpiſsimè differri, maturius quidẽ edenda, niſi hæc prior & antiquior apud ſe beneficij publicè conferendi, & miſericordiæ tribuẽdæ co-
Pſalm. 7. gitatio intercederet, ſicut ſcriptũ eſt: Deus iudex iuſtus, fortis & patiẽs, nũquid ira-
Iſai. 30. ſcitur per ſingulos dies? & alio in loco. Propterea, inquit, expectat Dominus, vt miſereatur veſtri: neque verò hæc res ſacris tantũ reſponſis cõperta atque declarata eſt, ſed ſacroſancto etiã appellandæ diuinitatis iureiurando cõfirmata. Viuo ego dicit Dominus Deus, nolo mortẽ impij, ſed vt cõuertatur impius à via ſua mala, et viuat. Conuertimini à viis veſtris peſsimis, & quare moriemini domus Iſrael? Ita Deus ex ſua volũtate miſericordiã ſe omnibus tribuere velle declarauit; quòd vero ſeuera nonnunquam in quoſdã iudicia exerceat, id poſteriori loco conſequi eos, videlicet, qui ex diuina liberalitate promiſſam et oſtentatã miſericordiã contempſerint. Atq. hinc eſt, quòd ſeſe prius miſericordẽ, quã iudicem publicè præbuerit, quòd ſalutis prius pontificem, præconẽ & miniſtrũ Ieſum Chriſtũ filiũ ſuũ omni orbi præfecerit, eundẽ verò viuorũ & mortuorũ iudicẽ à ſe conſtitutũ, non niſi extremo tandẽ tẽpore publicè daturus ſit,
Act. 10. ſicut ſcriptũ eſt: & præcepit nobis prædicare populo ec teſtificari, quia ipſe eſt, qui conſtitutus eſt à Deo iudex viuorũ & mortuorũ, huic omnes prophetæ teſtimoniũ perhibent, remiſsionem peccatorũ accipere per nomen eius, omnes qui credunt in eũ. Huius autẽ à nobis diſputatæ rationis argumenta & illuſtria admodũ exẽpla vel vnus Ionæ vatis libellus ſuppeditare poteſt, qui non in aliorũ modò, ſed in ſuo etiã periculo maxima & inexhauſta diuinæ miſericordiæ beneficia omnibus aliis diuinarũ rerum cogitationibus præponenda eſſe docuit: quod huiuſmodi diuinã benignitatem, & in tribuenda miſericordia opes atq. fidem Niniuitarũ reipub. omni, cui pronuntiata exciſionis ſen-

nis ſententia certusq́ ad interitũ præſcriptus fuerat dies, ob pœnitẽtiæ & mutatæ vitæ ſtudium experiri licuit. atq. etiam ipſimet Vati ad ſuppliciũ ob violatam officij fidẽ producto, imò in mortis anguſtias, in horrendum etiam ſepulchrum illato, tamen è medio periculo reſipiſcenti & ſupplicanti ſalus reſtituta eſt. Quibus profectò cognitis, & ſapienter tota diuinorũ librorum veritate perpenſis rebus, omnis de præſcientia & prædeſtinatione temere diſputãdi licentia & immoderata audacia cõprimitur. Quoniã in diuina philoſophia non ſolùm nullo prædeſtinationis aut præſcientiæ obiecto impedimẽto, miſericordia & ſalus omnibus eam in veritate implorantibus promiſſa & oſtẽtata eſt, ſed præter pronũtiatam à Deo per grauiſſimum magnæque auctoritatis vatẽ ſententiã, præter certam conſtitutæ diei expectationem, tamen populo ad bonam frugem ſeſe recipiẽti, & in diuinam fidem & miſericordiam confugienti Dominus Deus noſter miſertus eſt, idemq. miſericordiæ ſuæ iam olim omnibus ſeſe inuocãtibus promiſſæ potius, quàm Vatis fidei & auctoritatis rationẽ haberi ſe velle euentu ipſo declarauit. nam quemadmodum & quatenus Vatis auctoritati & fidei conſulendũ eſſet, id ad ea genera ſpectabat, quorum abſtruſæ & arcanæ rationes adorãdæ hominibus & ſuſpiciendæ, nõ autem temere adeũdæ tractandæq. ſunt. Miſericordiæ verò ſibi etiã poſt dicta pronuntiatamq. ſententiã tribuẽdæ ratio & modus, & quatenus id fieri præſtariq. poſſet, & quæcunq. huc pertinerent omnia ad id potiſſimum genus referebantur, cuius plurimas & maximas rationes publicè ſpectatas, cõpertas exploratasq. hominibus eſſe decreuerat, ita vt cùm de diuinis rebus nobis cogitandũ eſſet, ex miſericordiæ primũ iucundiſſima & vtiliſſima tractatione, & immenſo atq. amœniſſimo cãpo in exiguũ deinde cæterarum diſputationũ gyrum religione cõpelleremur. etenim dum hæc pars, quæ vtiliſſima & faciliima eſt, bene & diligẽter (vt pars eſt) nobis exculta ſplendeſcat, cæteras, quæ recõditæ nimis abſtruſæq. ſunt, maximè autem ſapientiã & iuſtitiã Deo ipſi, à quo nihil non ſapienter, non prudẽter fit, permittere conueniet. Atq. illud ſemper in diuinis rebus inueſtigandis tractandis, dicendis & canendis velut primum totius negotij fundamentũ ponere, quod à ſacro Vate eleganti carmine quondam eſt traditum. Iuſtitia & iudicium præparatio ſedis tuæ: Miſericordia & veritas præcedent faciem tuam. Beatus igitur populus, qui ſcit iubilationem.

Rupert. in Ioan. lib. 9. in principio.

Pſal. 77.

IVBILATIO ET VOTVM.

Immenſa bonitate pater, te fulgida cælo
Teſtantur placidum ſydera, te facilem.
Si tua dona pios pariter, ſi fraude nocentes
Sol, imberq́ alto ex æthere ſæpe iuuant.
Communem populisq́ tuam certamq́ ſalutem
Eſſe cupis, magna & ſedulitate foues.
Mortales reuocare graui ex errore benignus
Diceris, & cæcis eruere è tenebris.
Da veniam, pacisq́ pia tua munera vati,
Dicentiq́ tuas annue diuitias.

PRIORIS ARGVMENTVM VATICINII.

DVO *Vaticinia hoc libello contenta ſuis argumentis diſtinguere placuit, quorũ alterum eò vſq. pertinet, Et factum eſt verbum Domini ad Ionam ſecundo. Ex eo verò loco ad finem vſq. libri alterum vaticinium eſt. Prioris igitur argumentũ illud eſt, diuinũ conſilium certum fixumq́. eſſe, neq. cuiuſquam vel vi, vel tergiuerſatione, quo minus efficiatur, frangi aut minui poſſe, atq. id propterea à ſacris vatibus vehementiſsimè & fidentiſsimè prædicãdum ſuſcipi, qui de futuris longum poſt tempus rebus,*

Num.23. *non minus, quàm ſi præſentes eſſent, certiſsima & conſtantiſsima dicunt, illud veriſsimè intelligẽtes, quòd non eſt vir Deus, qui mentiri poßit, neq. filius hominis, vt mutetur. Hæc enim recepta vatibus omnibus & planè explorata ſentẽtia, vt officij ſuſceptũ munus maxima cũ fide, atq. animi conſtantia exequantur, efficit. Huius verò rei exẽplum tum alijs ex locis, tum ex Ionæ Amithaitæ hiſtoria, euẽtu ipſo fuiſſe editum. qui ad alienã à populo ſuo gentem legationem ſibi à Deo datam accipere & obire vehementer recuſauerat, quòd fore ſuſpicaretur, vt diuino ſermone reſipiſcentibus Niniuitis facilè venia & impunitas à Deo clementiſsimo daretur, quòd ille non ſaluos, ſed perditos vehementer cuperet, ex eo animi motu, qui iuſtos & integros viros ſeueriores tamẽ, qualis Helias fuit interdũ tenet, quo dicere ſolent, deficiant peccatores à terra, & iniqui, ita vt nõ ſint, & ex priuato etiã odio, quo Aſſyriorũ gentem, cuius princeps ciuitas Niniue erat, Ionas proſequeretur, quã Iſraëlitis exitium aliquando allaturã, vel eorum vatum, qui ſuo tẽpore fuêre, prædictionibus, vel ſuo etiã functus officio cognouerat: quãob rem & humano quodam affectu, & gentis ſuæ ſtudio cõmotus, hoſtium principẽ & regiã vrbẽ ſuo in ſcelere perire, antequam malum ſuis inferretur, optauerat. His igitur atq. alijs de cauſis, diuinũ imperiũ ſubterfugiens, procul à patria lõga nauigatione tranſmittere, atq. in exilio vitã agere cogitabat. Deus autẽ cuius cõſilio fruſtra humani incœptus & conatus obnituntur, excitata in mari tẽpeſtate Vatẽ altero atq. altero defunctũ periculo ad conſilium mutandũ officiumq́. faciendum impulit, quòd nihil Deo propoſitũ difficile* Ezech. *effectu ſit, cuius ad nutum & arbitriũ vt figuli lutum fingi accommodarique omnia cognoſcuntur.*

Capvt I.

ET *factum eſt verbum Domini ad Ionam filium Amithai dicens.*

NON de leui aliquo aut humano negotio in hoc libro agi, ſed de grauiſſima re & planè diuino conſilio, quod nulla vi aut impetu, nulla fraude, nulla deniq. hominũ tergiuerſatione, aut minui, aut frangi, aut impediri poſſit, quo minus efficiatur, ipſo ſtatim initio docemur: cùm diuini verbi mentione Vates libellum ſuũ exordiatur: namq. *verbum Domini* rẽ iudicio diuino probatã & decretã miniſtrisq́. & legatis ſuis mandatã ſignificat. quæ res vt ſecundũ certã Dei ſentẽtiam nõ ſuccedat, fieri nõ poteſt, ſicut ſcriptũ eſt: Verbum autẽ Domini manet in æternũ. Itaq. grauẽ aliquã rem initio nobis Vates proponi, tdiuinũ nimirũ conſiliũ, cuius progreſſus & exitus ſpectari vehemẽter expediat. Vatis autẽ nomen ad rei fidẽ faciendã & ad diuini cõſilij certitudinẽ firmitudinẽq. oſtendendã appellatũ eſt. quippe non minorẽ fidem Deus rebus negotijsq́. ſuis ex eorũ, qui auerſati, quã ex eorum etiã, qui obſecuti fuerint, teſtimonijs & cõfeſſionibus adiungit. Neq. enim Pauli Chriſtiani olim nominis acerrimi inſectatoris minus graue, quã Iacobi fratris appellati, de Chriſti virtute & veritate teſtimoniũ eſt; imò illuſtri admodũ elogio ob eam rẽ illius fides probata cõmendataq́. fuit. Vas electionis eſt mihi, vt portet nomẽ meũ corã regibus & gẽtibus, & principibus Iſraël. Illud igitur huiuſmodi initium ſignificat, diuini verbi facti ad Ionam vatem recuſantẽ & imperium detrectantem, atq. exitus pro ſua parte impedire molitum hiſtoriam hoc in loco cõtexi, qua oſtendatur eiuſdem verbi tanto illuſtriorem conſtare victoriã, quãto maioribus & callidioribus humani conſilij cõmentis impediri poſſe putetur. quod verò à coniunctione oratio fuerit inœpta illud in cauſa eſſe arbitramur, quòd aliud etiã huius Vatis fuerit vaticiniũ nõ apud gẽtes, ſed apud Iſraëlitas peroratum, cui exitus ipſe fidẽ fecerit certiſſimã. Id autẽ vaticinij munus felix fauſtumq́. gẽti ſuæ futurũ libenter ipſe ſuſceperat & obierat. hoc autẽ, quod exteris gẽtibus ſaluti ſuis tandẽ graui exẽplo fore intellexerat, omnino recuſabat. Sed inter alia quæ in ſacris libris citantur, antiquorũ temporũ monumẽta, hoc etiã Ionæ prius vaticiniũ deſideratur. Cuius vaticinij illuſtris in regũ libris mentio fit: Ipſe reſtituit terminos Iſraël ab introitu Emat, vſq. ad mare ſolitudinis, iuxta ſermonẽ Domini Dei Iſraël, quẽ locutus eſt per ſeruũ ſuũ Ionã filiũ Amithai prophetã, qui erat de Geth, quæ eſt in Opher. Cur autẽ quorundã vatum certi patres in vaticinijs, quorundã verò nulli appellẽtur, in prooemialibus diſputationibus cauſam expoſuimus. Sed ex qua tribu & quo tẽpore Vates hic fuerit facilè ex ſacris libris docere eſt. Cũ enim apud Ieroboamũ filiũ Ioas vaticinij munere functus fuerit, circa annũ prioris tẽpli centeſimũ octogeſimũ ſeptimum floruiſſe conſtat, paulo poſt Heliſæi Vatis obitum, quo tẽpore Amaſias duodecimus rex Ieroſolymis præerat. Eodẽ tempore, quantum nobis exterorũ hiſtoriæ fidem faciunt, *Tonos Concoleros* trigeſimus octauus rex imperiũ apud Aſſyrios gerebat, quẽ Græci Sardanapalum nominant. Hinc enim milleſimo trecenteſimo trigeſimo ſeptimo Aſſyrij imperij anno rerum potiri cœpit. forſitan

verò

verò eius principis vitio, libidine, ſocordia & negligentia Niniuitarũ ciuitas fuerat corrupta, cuius ad ſanam mentẽ & ad bonam frugem recipiendæ cauſa Ionas à Deo legabatur Ex Zabulonis verò tribu Ionam fuiſſe appellatum patrij loci nomẽ declarat. nam Geth quod latinè torcular ſonat, pluribus vrbibus commune nomen fuit, adiunctis autem regionis aut conditorum aut aliarum rerum nominibus, ſingulis propriũ fit, vt Geth Philiſtijm, Geth Opher. Atq. ea vrbs, quã Ionæ patriã ſacræ hiſtoriæ deſcribũt, cuiuſdã ex iis regibus, quos Ioſue à ſe victos interfecit, regia fuerat, quæ in hæreditatũ partitione Zabulonitarũ familiæ Orientalis terminus fuit, ſicut ſcriptum eſt: Et inde pertranſit vſq. ad orientalem plagam ad Geth Opher, & Geth Ceſin. Fuêre tamen nonnulli ex noſtris interpretibus, qui quorundã Hebręorum ſententiã ſecuti Ionam viduæ Sareptanæ, cuius hoſpitio Helias famis tempore vſus eſt, filium eſſe traderent ex tribu Aſer, ad quam Sarepta opidum pertinebat, eiuſq. patrẽ Amithai ex Geth Zabulonitem, matrẽ verò ex Sarepta Aſſeritidem fuiſſe aiunt, qui ob locorũ vicinitatẽ matrimonio coniungi potuerunt. Ad id verò aſſerendũ, quædam nominis Amithai interpretatio ingenioſa magis quã certa affertur. Nos verò quibus ſacras arcanaſque literas priuatè hoc eſt, præter ipſarum apertam aliàs ſimplicemq. ſententiam interpretari religio eſt, cùm nullum certum vnde produci hęc poſſint, locum habeamus, ingenioſi eſſe aut videri nolumus: ſed patrem Ionæ Amithai bis appellatum, & patriam vbi natus educatuſq. fuerit Geth Hhopher aſſcribimus. Nam ſi natus & educatus in Sarepta fuiſſet, Sareptanum potius, quam ex Geth ſacra ſcripta dixiſſent. Igitur qua matre fuerit, non laboramus, tantùm patris & patriæ certis nominibus contenti. quam verò rem diuinum hoc verbum adornarit, grauem videlicet Niniuitis accuſationem ſubiuncta oratione exponit:

Euſeb. lib. 20 Diod. lib. 1. Iuſt. lib. 1. Oroſ. lib 2. cap. 2.
Ioſue. 12.
Ioſue. 15.

Surge & vade in Niniuem ciuitatem grandem, & prædica in ea quia aſcendit malitia eius coram me.

NINIVE quã Euſebius Niſibin, Herodotus verò & Gręci, latiniq. auctores alij Ninum dicũt, antiquiſſima vrbs Aſſyriæ eſt, à Nino, qui idẽ Aſſur dictus eſt, cõdita Tygri fluuio ad ſolis occaſum impoſita. Eam autẽ maximã Aſſyriarũ & totius fortaſſe orbis terræ vrbium fuiſſe, & ſacri & prophani auctores tradunt. nãq. Moſes huic magnæ cognomen aſſcribit. De terra, inquit, illa exiuit Aſſur, & ędificauit Niniuem & Rahoboth ciuitatem & Chale, Reſen quoq. inter Niniuẽ & Chale, hæc eſt ciuitas magna. In ea ciuitate numẽ quoddã Niſroc nomine cultũ fuiſſe ex ſacris regũ libris accepimus. Aſſur autẽ eundem, qui & Ninus dictus eſt, fuiſſe & nomen ipſum apud Moſen indicare videtur, & Plinius ex Zenophotæ teſtimonio tradit. Atq. eam etiã à Sardanapalo cultam, magniſq opibus locupletatam Herodotus indicat. Surgere autẽ iubetur Vates, vt eo tropo impoſitum ſibi munus ſtrenuè obeundum & mature incipiendũ eſſe intelligeret, neque quo minus imperia exequeretur diuina, aut negotiũ quodpiã, aut moram aliquã aliam, & cunctationẽ ſibi eſſe interponendã putaret, cuiuſmodi illud eſt: Surge & aſcẽde Bethel & habita ibi &c. Prædicare autẽ iubetur *in ea*, ſiue vt Hebraicè legimus, *in eam*. quæ verò fuerit impoſitæ legationis ſententia, facilè nobis cognoſcere eſt, nimirũ pœnitentiã & morũ atq. vitæ correctionẽ perſuadere, graui alioqui excidio & certiſſimo quã maturrimè perituris, propterea quòd ſuſcepta publicè ſcelera magnũ in modũ aucta auctores ſuos ad pœnã ſuppliciumq. poſtulabant. Hanc autẽ fuiſſe prædicationis imperatæ ſententiã re ipſa & diuini conſilij rationibus intelligimus. nam miſericordiæ prius & pacis cogitationes cogitare, quàm pœnarum inferendarum decretum figere ſolet Deus. Cui rei Noë & Loth teſtimonium præclariſſimũ & grauiſſimum tribuere poſſint, quorũ alter vniuerſo orbi, alter regioni, in qua hoſpes fuit, grauiſſimus de diuina primum miſericordia, deinde etiam contumacibus de ſeueritate fuerat concionator. Atque ex ipſo etiam diuino iuſſu, quo Ionas, vbi periculum euaſiſſet, iterum eandem omnino prouinciam ſuſcipere iuſſus eſt, res ipſa & legationis datæ ſententia aperitur. Surge, inquit, & vade in Niniuem vrbem magnam, & prædica ei prædicationem eam, quam ego loquor ad te. quo in loco idem atque eodem modo quo antea facere obireq. iubetur. ſed & Chriſtus diuinorũ conſiliorũ angelus & interpres certiſſimus, Ionam eodẽ ad Niniuitas, quo ipſe ad Iſraëlitas, legationis genere & tenore, tametſi nõ pari dignitate auctoritateq. & negotio miſſum fuiſſe aiebat; ſe enim pœnitentiæ ad ſalutem, quã ipſe adferebat, præconẽ apud ſuos eſſe grauiſſimo excidio, ni paruiſſent, perituros. Huius autẽ formæ legationẽ Ionæ fuiſſe

Herodot. lib. 1. & 2. Euſeb. Plinius lib. 6. cap. 13. Geneſ. 10.
2. Reg. 19.
Gen 35.

Matth. datam legimus. Viri, inquit, Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta & condemnabunt eam, quia pœnitentiã egerunt in prædicatione Ionæ. Ex quo fit vt eum pœnitentiam exigere, contumacibus verò excidiũ denuntiare iuſſum dicamus. nam verbum clamare ſeu prædicare, quod idẽ Hebraicè eſt, huiuſmodi ſententiã hoc in loco indicat, vt: Iſai. 57. Clama in gutture, ne ceſſes &c. Locus ille docet planè quo conſilio clamare vates iubeatur. quæ verò addita huic legationi oratio eſt, nõ tam prædicationis argumentum, quàm legationis cauſam & orationẽ indicat. [*Quia aſcendit malitia eius corã me.*] Quid cauſę fuerit quamobrẽ vati legatio à Deo orbis & gentium omnium gubernatore ſummo ad Niniuem vrbem Aſſyriorũ principem atque maximã data ſit, hac oratione explicatur. רעה omniũ autẽ generũ ſceleribus & flagitiis Niniuitas coopertos fuiſſe, vno malitiæ nomine ſignificatum eſt. Eſt enim malitia Hebraicè RAGHA, quo verbo quicquid humanæ mẽtes primorum parentũ vitio corruptæ mali ſceleris & doli concipere atq. admittere ſolent, definitur. quæ res plurimis teſtimoniis doceri cũ poſſit vno & altero à nobis breuitatis cauſa indicabitur. Gen. 7. Senſus enim & cogitatio humani cordis in RAGH prona ſunt ab adoleſcentia ſua. atque oppoſitum omnino hoc nomen eſſe bono omni, illa diuina ad Laban Geneſ. 31. oratio declarat: Caue, inquit, ne loquaris contra Iacob à bono ad malum. denique quicquid præter fas, præter diuinum timorem, præter ſapientiæ præſcripta ab impiis admittitur, ad hoc genus atque nomen refertur, ſicut ſcriptum eſt: Prouer. c. 7. 14. 14. Timor Domini odit RAGH. & Sapiẽs timet & declinat à RAGH. Abominatio domini cogitationes RAGH. & mens iuſti meditabitur obedientiam, os autem impiorum redundat malitijs. Quod verò aſcendiſſe malitiam ait, eam ſententiam habet, adeo ſcelera aucta ab illis eſſe, vt modum omnem & diuinæ etiam expectationis rationes ſuperauerint, ita vt non vltra expectandum patientiſſimo & iuſtiſſimo iudici fuerit, quo minus aut pœnitentiã & vitæ correctionem indiceret, aut ſeueriſſimũ in pertinaciter impios exerceretur iudicium, ſicut ſcriptum eſt: Pſal. 7. Deus iuſtus iudex fortis & patiens, nunquid iraſcitur per ſingulos dies. Niſi conuerſi fueritis gladium ſuum vibrabit, arcum ſuum tetendit & parauit illum, & in eo parauit vaſa mortis &c. namq. aſcẽdere verbum huius ſignificationis in loco eſt, vt: Iſai. 34. Interfecti eorum proijcientur, & de cadaueribus eorum aſcendet fœtor, & 2. Reg. 19. illud: Inſaniſti in me & ſuperbia tua aſcendit in aures meas. itaque aſcẽdere idem quod apud latinos maximo exuperantiæ incremẽto auctum eſſe ſignificat: qua ſignificationis tranſlatione, & à Latinis ſcriptoribus, vt à Cicerone in Rhetoricis, vſurpatur, & orationem & ſententiam, & inimicitias creſcere legimus. ſic adeo omniũ generum ſceleribus vltra omnem modum affluentes Niniuitæ notati ſunt, ita vt malitia eorum aſcenderet coram Deo. Quid autem hæc dicendi forma *coram me*, ſiue, vt Hebraicè legimus, *ad facies meas*, ſignificet, breuibus exponemus; quamquam ſententiæ ipſius magnitudo longius multo ſpatium deſiderabat. Imprimis in magna eos offenſa apud Deum eſſe, qui tantis ſceleribus & flagitijs ius, fas, honeſtatemque & pietatis rationes omnes peruertiſſent. namq. ſiue in bonum, ſiue in malum, ſiue in gratiam, ſiue in inuidiam hæc oratio *ad facies Domini*, ſeu, *coram Domino* vſurpetur, rem ipſam vehementer auctam ſignificat: quicquid enim vſq. adeo creuerit, vt ad cælum aſcẽderit, atq. ad diuinũ conſpectũ vſq. peruenerit, quò vlterius aſcendat, non videtur habere. atque hac ſignificatione Nimrot venator robuſtus coram Domino & Noë iuſtus etiam coram Domino dicitur. deinde Pſal. 9. etiam Dei erga orbẽ vniuerſum curam & prouidentiã hæc oratio manifeſtè arguit; cuius oculos nihil aut fugere, aut fallere, aut latere poſſit, ſicut ſcriptum eſt: Iudicentur gentes Pſal. 33. in conſpectu tuo, & vultus Domini ſuper facientes mala, & huiuſmodi ſexcẽta. Illud autem maximam præter cætera ſignificationem habet, quod ex rerum vſu & ſacrorum librorum lectione obſeruauimus. quemadmodum à Deo hominum res actionesque omnes ſuis libris & ponderibus examinentur & perpendantur, atque iuſta æquitatis ſententia iudicentur, neque aut vſu, conſuetudine, aut auctoritate, aut dignitate, aut metu, odio, gratia, aut inuidia, ſtultáue aliqua opinione diuinum de rebus iudicium corrumpatur. velut humanum perſæpe corrumpitur. Etenim non rarò accidere videmus, vt quæ in priuatis & publicis hominum moribus dubio procul mala, inhoneſta, atq. iniurioſa ſunt, vel quòd aſſiduo iam vſu peruulgata & cõmunia omnibus ſunt, vel quòd à principibus & potẽtiſſimis hominibus admiſſa, tamẽ honeſtis aut leuibus nominibus diſſimulẽtur, aut etiã legibus latis & pœnis propoſitis defendãtur, ita vt cõſuetudinis nomine vitiũ decoris & vis atq. iniuria iuris appellatione dicãtur. contrà etiam ſimplicitas-

plicitas & virtus vera atque probitas humillimis, aut etiam turpibus nominibus notetur, neque cuiquam qui de rebus ſapienter iudicauerit, quicquam contra receptas vulgo opiniones, aut contra ea quæ edicto & legibus & conſuetudinis cautione firmata fuerint, mutire liceat. nihil autem omnino huiuſmodi peruerſitatis diuino iudicio puriſſimo, naturaque ſua rectiſſimo atque ſimpliciſſimo accidere poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Sediſti ſuper thronum, qui iudicas iuſtitiam & iudicia domini veritas iuſtificata in ſemetipſa. Pſal. 9. Pſal. 19. Hoc modo cùm vniuerſus orbis quondam hominum ſceleribus & flagitijs opertus eſſet, atque ea res potentia, tyrannide, atque cõſuetudine minus moleſtè publicè ferretur, aut etiam iucundis, aut honeſtis, aut præclaris magnitudinis & dignitatis & gloriæ ſpeciebus cõmendaretur: Erant enim homines comedẽtes & bibentes, & nubentes, & nuptui tradentes. quæ verò propter huiuſmodi cauſas admitti ſoleant ſcelera quis ignorat? aut admiſſa his nominibus quotuſquiſque eſt qui improbet, & ſeuerè coërcenda vindicandaq. eſſe iudicet? ſed tamen hæc & quæ ab huiuſmodi initijs profecta ſunt omnia à cenſore & iuſto iudice Deo grauiſſimo illo ignominiæ nomine hhamaz notata ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Corrupta eſt autem terra coram Domino & repleta eſt iniquitate, ita autem ſuis nominibus & cenſuris ſingula vt notentur, non ad humanam opinionem aut gratiam, ſed ad diuinum potius iudicium reuocanda eſſe ſacris ſapientiæ inſtitutis & exemplis docemur. Quamobrem ſapientiſſimus ille Dauid leuitatis & futilitatis ſummæ ab vxore notatus cauſæ ſuæ cognitionem à mulierculis, quas illa iudices conſtituerat, ad Dei æquiſſimi rerum æſtimatoris conſpectũ & faciẽ tranſtulit. Quàm glorioſus (inquit illa) hodie fuit rex Iſraël diſcooperiens ſe ante ancillas ſeruorũ, &c. quam accuſationẽ huiuſmodi grauiſſimo principio Rex debilitare exorſus eſt. 2.Reg.6. Ad facies Domini, qui elegit me potius, quã patrem tuum & quàm domum eius omnem &c. Itaq. illa oratio, *coram Deo*, ſiue *ad facies Dei*, rei magnitudinem & diuinam prouidentiam, æquamq. atque exactam rerum æſtimationem ſignificat. quam ob rem Niniuitarum ſcelera & ſi minus fortaſſe ipſis, à quibus admiſſa eſſent, grauia viderẽtur; diuino tamẽ iudicio grauiſſima erãt, & quæ vel maturã pœnitentiã, vel celerẽ pœnã poſtularẽt. namq. à Zamci Ninia Semiramidis filio triginta quatuor Aſſyriorum reges ad Ionæ ætatẽ vſq. numerantur, quos Niniæ exemplo molles, & præter regiã dignitatẽ multarũ deliciarum fuiſſe, hiſtorici ſcribunt, ſed vltimũ Sardanapalum virum muliere corruptiorẽ dicunt, cuius regiam Niniuẽ fuiſſe Herodotus eſt auctor. facilè autẽ populus, maximè verò is in quo rex habitat regis & principum luxuria, aut ſegnitie & ſocordia, aut ſtudiorũ imitatione ad maxima flagitia corruptus dilabitur. Prouer 30. Terram enim cõmoueri & tremere regnante ſeruo in ſacris & antiquis prouerbijs eſt. neq. vllã eſſe certiorẽ aut magis propriã regij officij peruertendi cauſam, quàm ſi rex vino, & libidinibus luxurijſque diffluat. Prouerb. 21. Igitur Ionas cùm Deum pœnitentibus placatũ facilẽ cognoſceret, atq. ſe non perdendi ſed reuocandi atq. corrigendi cauſa mitti intelligeret, Iſraëliticarũ rerum ſtudio impoſitũ munus ſubterfugere. atq. diuinum conſilium morari cupiens, animo & cogitatione, atq. omni conatu & opera locũ ad exulandũ ſibi cõmodiſſimum & remotũ delegit, eamq. rẽ protinus adornabat, neq. quid retro fieret, laborabat, & dũmodo ſe huic Niniuitarũ ſalutis negotio ſubtraheret, an alter præficiẽdus eſſet, minimè curabat. Qua in re illud conſiderare operæpretiũ eſt, facilè à vatibus intelligi gẽtes ad reſipiſcendũ, atq. ad fidẽ diuinis legationibus habendã, multò eſſe quàm Iſraëlitas animo prõptiores, facillimeq. illis de diuino iudicio perſuadendũ eſſe, ſicut & re ipſa euenit; vna enim vix plenè obita legatione Niniuitæ ſcelerum pœnitẽtia ducti ad bonã frugẽ ſeſe recepêre. quã rẽ & Chriſtus Iudæis exprobat: Viri Niniuitæ ſurgẽt in iudicio cũ generatione iſta, & cõdemnabũt eã: quia pœnitentiã egerũt in prędicatione Ionę, &c. Matth. 12 Hanc aũt rem animo à Vate cogitatã fuiſſe, ipſe tandẽ ſuo loco manifeſtè declarabit.

Et ſurrexit Ionas vt fugeret in Tharſis à facie Domini, & deſcendit in Ioppem, & inuenit nauem euntem in Tharſis, & dedit naulum eius, & deſcendit in eam, vt iret cum eis in Tharſis à facie Domini.

CELEBERRIMA quondã atq. omniũ aliarum nationũ frequẽtiſſima & feliciſſima Phœnicibus nauigatio fuit, quos & primos & antiquiſſimos eius artis inuẽtores fuiſſe, ab vniuerſis ferè auctoribus traditur. hi enim maritima loca incolẽtes & cõmoditate & aſſiduo vſu atq. ſtudio trãſmarina negotia cõficere & mercaturã quæſtuoſiſſimã hoc modo facere potuêre, atq. hac oportunitate & ſuarũ gẽtiũ colonias in Gręciã, in Italiã, & Africã

deduxêre, ſicut ſcriptum eſt: Filij Iauã Eliſſa & Tharſis & Chetim & Dodanim, de quibus coloniis alio in loco dicemus. Tharſis autem eam Africæ partẽ vbi Carthago olim fuit, portu & maximo emporio celeberrimam, atq. inde ad Oceanum vſque porrectam mediterranei maris oram dici, productis ex ſacra & peregrina lectione argumentis aliàs docebimus Deo votis noſtris annuente. Igitur in Africam commigrare dum cogitaret Ionas, Ioppem Hebraicè IAPHO, noſtro tempore Iaffa dictam vrbem Syriæ antiquiſſimam & tutiſſimo portu celebrem adiuit, de quo ſæpe in ſacris & in prophanis ſcriptoribus mentio fit, ad quem portum quæ reſtituendo templo commoda lingna à Tyris cæſa aduehebantur, appellebant. Omnis autem hæc omnium ſigillatim rerum narratio quòd Vates ſurrexerit, quòd fugere in Tharſis conſtituerit, quòd in Ioppen deſcendens oblatam ſibi oportunè nauẽ cõſcenderit, quòd mercedẽ pro vectura atq. pro omni cõmeatu, ante etiã, quàm abſoluta eſſet nauigatio, perſoluerit, eò pertinet, vt certo deliberatoq. cõſilio & magno etiã ſtudio ea Vati fuga parata fuiſſe intelligatur, quẽ neq. in via, dũ in Ioppem deſcenderet, neq. dum maris difficultatẽ cognoſceret, quæ nemini non formidoloſa eſt, aut temerè adiri ſolet, neq. dum ſumptũ ſibi ad eã rem faceret, neq. dum naui cõſcenſa nauigare inciperet, propoſiti pœnituit, ſed neq. dũ periculum etiã illi eſſet neceſſariò adeundum, vt ſtatim res ipſa declarabit. Operæpretiũ autẽ erit locum hunc diligentius excutere, & Vatis in hac re conſilium atq. inſtituti rationẽ exquirere. nã neq. vir hic tam rudis tamq. ignarus rerũ, tam expers conſilij aut ingenij erat, qui vllas in toto orbe latebras eſſe putaret, in quibus ſeſe diuino è conſpectu euolans occultare poſſet. ſiquidẽ pro-
Pſal 71. phetico ſpiritu auctus ignorare minimè id potuit, quod ex ſacris carminibus vel ſæpe in
,, tẽplo decãtatis vel imperitiſſimo cuiq. de media plebe peruulgatũ fuerat. Benedictum
,, nomen maieſtatis eius, & replebitur maieſtate eius omnis terra; & dicat omnis populus,
Pſalm. 138. Amen. & quod à Pſalte eſt elegãtiſſimè dictum, cuinã Iſraelitarum eſſe potuit ignotum.
,, Quò ibo à ſpiritu tuo, & quò à facie tua fugiã? ſi aſcẽdero in cælum tu illic es, & ſi deſcen
,, dero in infernũ ades, ſi ſumpſero pẽnas diluculo, & habitauero in extremis maris, etenim
,, illuc manus tua deducet me, & tenebit me mirabiliter dextera tua. nedum celeberrima & hominibus frequentiſſima loca, qualis Tharſis fuerat, Vatẽ, neq. homines ipſos latentẽ occultare creditur. Igitur nõ diuinũ conſpectum, hoc eſt prouidentiã Ionas fugere cogi-
Pſal. 73. taſſe dicẽdus eſt. Quoniã verò interpretes quoſdã in hoc loco explicãdo nimiũ ingenioſos
,, eſſe video, quoſdã verò difficultatis laqueos declinãtes, nihil omnino de hac re dicere, ne-
,, que horũ ſilentiũ neq. illorũ cõpoſitam in ſpeciẽ orationẽ, ſed noſtrũ planè propoſitũ vr-
,, gere placuit: vt ex ipſis ſacris literis explicandarũ rerũ rationes petamus, id autẽ quo ſimplicius & breuius, eo cõmodius factum iri arbitramur. Igitur ex multis ſignificationibus, quas nõ ſine certa quadã ſimilitudine hæc oratio ante conſpectũ aut faciẽ Domini habet, vna eſt, quæ ad prophetas atq. huius generis diuini conſilij miniſtros refertur, qui quãdiu officio funguntur ſuo, ſtare ante conſpectum domini dicuntur, quòd diuino numini & ſpiritu ſeſe illis inſinuanti fidem promptam expoſitamq. præbeant, faciliq. ac libenti obſequantur animo, ita in ſuſcipiendis & tranſigendis negotijs diuini conſilij & voluntatis egregiè fideles ſeſe miniſtros præbeãt. atque hanc ſententiam non ſolùm re ipſa, ſed ora-
2. Reg. 5. tione etiam nobis Heliſæus expoſuit: Viuit Dominus ante cuius faciem ſto, quòd nõ ac-
,, cipiam &c. Ad hanc etiam ſententiã illud pertinet quod de Cain ſcriptum eſt: Et egreſ-
,, ſus eſt Cain à facie Domini, quã ſuo loco Deo deducente explicabimus. atq. hæc res hũc Ionæ locum facilè apertum exploratumque reddit. quem locum Chaldaicè ſic legimus. [*vt fugeret ad mare potius, quàm prophetaret in nomine Domini.*] Namq. in hoc negotio atq. in Niniuitarũ cauſa Vatem Dei voluntati & officio ſuo deeſſe voluiſſe oſtendit, atq. hoc conſilio non modò ſolum vertere, ſed ad aliud etiã ſtudiũ vehementer à vaticinij rationibus alienum ſeſe transferre cogitauit. Mercaturm enim facere, atq. eam negotiorum & rerum conſuetudinem exercitationemq. capere, non cum prophetico ſolùm munere, ſed cum omni ſapiẽtiæ ſtudio, cũ omni liberali arte vehementer pugnat, cùm cupiditas, cui nihil ſatis eſt eorum qui huiuſmodi vitę genus ſequuntur, animos occupet totos, vt neq.
Ezech. 27. bello etiã ad res ſuas defendẽdas habiles eſſe ſinat, vt apud Ezechielẽ de Tyrijs eſt. Quòd verò hoc ageret Ionas, argumẽto eſt nomẽ Tharſis ſtatim principio cõſilij indicati appellatum, ad quẽ locum cõmigrare in animo ſtatuerat ſuo: nãq. Tharſis, vt diximus, merca-
Ierem. 10. torum & negotiatorũ celeberrimus cõuentus, & maximũ totius Affricæ emporium erat.
,, quam ob rem naues Tarſis in ea ſignificatione antonomaticè appellantur, quòd pretioſiſſi-

ſiſſimarum rerum commercium eo in loco eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Argentum inuolutum de Tharſis affertur,&apud Ezechielē: Carthaginéſes negotiatores tui à multitudine Ezech.27. cunctarum diuitiarum argento, ferro, ſtanno repleuerunt nundinas tuas.& ſicut noſtra ætate quicunque Ophiren ſiue Perienta naui aduehi dicitur, is aurum petere ſolo nauigationis & loci nomine audito arguitur, ita olim Tharſenſis nauigatio quam ob rem ſuſciperetur facile cognoſcebatur. Eius autem nauigationis & cauſæ frequens in ſacris 1.Reg. 10. 2.Paral. 9. libris mētio eſt. namq. claſſem Salomonis regis vna cū Hyrā Tyrij claſſe tertio quoq. anno cum mercibus & oneribus eò commeantem aurum, argentum, ebur & ſimias & pauos aſportare ſolitam legimus. Neq. verò incredibile videri debet huiuſmodi conſilium Ionæ in mentem veniſſe, vt à facie Domini fugere apud ſe ſtatuens, hoc eſt iniūcto ſibi muneri & officio deeſſe, hæc omnia fuerit molitus. namq. diuinus vaticinij ſpiritus non ita humanos animos afficit, vt cogat etiam inuitos & repugnantes velut iumenta qua velit impellat & agat, ſed vel ſi maximè illis mentem aliquam inijciat, vel oratione aut monito imperet, liberas tamen homini cogitationes & conatus relinquit, ita vt ſi non perficere, tamen velle & cogitare, & conari aliquid contra diuinum conſilium poſſint: atque in ea re Vatis obſequium ſpectari & meritum conſtare poteſt, quamuis durum, quamuis viribus ſuis impar impoſitum onus, tamen neque inuitus, neque coactus, ſed obſequutus tandem ſumma religione & fide ſubeat, & cum diuino auxilio perferat. Itaque quam in ſeruitutem vates veniunt, non obedientia fracti animi & abiecti, & arbitrio carentis ſuo eſt, ſed qualis à pio, fideli, & conſtanti animo preſtari poſſit; cui tamen ſi collibitum fuerit, deeſſe poſſint. Libera igitur voluntate diuina imperia vel Reuereri & exequi, vel auerſari poſſunt. Cùm enim Baalam ſeſe ab ea ſententia non eſſe dimouendum, cuius rationes numen ſuggereret, profeſſus eſſet, tamen auaritia corruptus aliam tandem rem egit. Poſſunt igitur vates, quorum liberæ (vt diximus) cogitationes ſunt, Dei voluntati obedire & parêre, aut rurſus etiam deeſſe, ſi velint. neque enim ita afficiuntur, vt brutorum more impellantur, ſed vt libertatis retento iure iubeantur. qua in re & obſequium & religionem & fidem animique conſtantiam & fortitudinem, aut etiam inobedientiam, infidelitatem, timiditatem & pertinaciam experiri eſt: ita fit vt vaticinandi ſpiritus ſine libero & certo ipſius Vatis motu agere non conſueſcat, ſicut ſcriptum eſt: Dominus Deus aperuit mihi aurem, & ego Iſai.50. non contradico; retrorſum non abij. cuius planè ſententiæ illud eſt: » Et ſpiritus prophetarum prophetis ſubiecti ſunt. 1. Corinth. Poteſt quidem Deus infidelem miniſtrum, negligentē atq. onus detractantem aut ab ordine recedētem officiumq. deſerentē ſuum vel oratione & » monitis, vel minis, aut terroribus, vel pœnis etiā ad ſanitarem, atq. officij fidē reuocare, & ad ſententiā conditionesq. ſuas aliis modis perducere. cuius rei exēpla in Moſe, Helia, Ieremia & Paulo expoſita ſunt. Poteſt obſtinato animo aut ſtulta mente ab officij fide & dignitate deficientes punire atque etiam perdere: cuiuſmodi Balaamus, & ille alter quem à legatione ex Bethel redeūtem leo dilaniauit, exitus habuerunt: vt verò nolente & repugnāte animo à Vate res agatur, nullum huiuſmodi aut diuini conſilij aut facti nobis hactenus exemplum cōtigit. Acto.9. etenim vox illa diuina, » Durum eſt tibi contra ſtimulum calcitrare, » illam in electi & correpti etiam miniſtri orationem obedientiæ religionis officijq. teſtem deſiderat, Domine quid me vis facere. Atq. de Ionæ conſilio & ſententia, de vatum libera cogitatione, de diuina in eo onere imponendo voluntate, & agendi aut impellendi ratione & modo, & de toto hoc genere ſatis pro interpretandi anguſtiis dixiſſe videmur. Nunc verò deinceps quemadmodum Deus conſilia ſua ad deſtinatos exitus prouehere ſoleat, illuſtre admodum exēplum intueamur, vtq. nulla rerum natura pręter hominum genus ſit, quæ Dei dicto & nutu parentē promptiſſimamq. ſeſe non præbeat, cùm tamen homines hoc genere cæteris omnibus rebus præſtare anteireq. oportuiſſet.

Dominus autem miſit ventum magnum in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.

MAGNA & copioſa eſt de diuinis miraculis, de ſignis, portentis & prodigiis, de omni huius generis natura & ratione diſputatio, & quæ pars hunc locum attingit, integram profecto tractationē, iuſtumq. opus deſiderat, quam nos in aliud cōmodius tēpus conſultò differimus, illud ad hanc rem tantū dixiſſe contēti, ſolere ſępenumero Deum iiſdē illis rebus in mirabilium oſtentorū, & prodigiorum edenda ratione vti, quæ res ſecundū naturā aliàs ſine miraculo eſſe conſueuere, vt pluuijs, fulgetris, tonitruis, ſolis, luminariūq. obſcu-

rationibus & affectionibus, alijſq; plurimis huiuſmodi tẽpeſtatibus, quarũ tametſi genus ſecundum naturam eſt, exiſtendi tamen ratio, oportunitas, cõmoditas & modus præter certam naturæ obſeruationem mirabile aliquod oſtẽtum prodigiũq. arguit. cuiuſmodi nobis exemplũ hoc in loco proponitur, quo diuina præſentia nõ ſolũ Ionæ fugiẽti, qui diuinas res probè edoctus erat, ſed nautis etiã atq; alijs vectoribus declarata eſt, & Vates ipſe correptꝰ à ſentẽtia & propoſito deterritus, atq. ad religionis obedientiã eſt reuocatus. Multas eſſe ſecundũ naturã cauſas, quamobrem procellæ tempeſtateſque in mari concitẽtur, & qui de his rebus ſcribũt, docuêre, & nauigãdi peritiſſimi, quales olim Phœnices dicti ſunt, cognouêre: aut enim conceptus intra maris penetralia aër, dum exitum quærit, liquidam & mobilem naturam, quoad eruperit, conturbat, atque etiam donec totus efflauerit, exagitat; aut à terra incumbens ventus, aut temporis importunitate immoderatè excitatus vi atque impetu mare agitat & turbat. huiuſmodi aliæ cauſæ ſæpe à peritis ſpectatæ ſunt: quarum certæ etiam præſagitiones & præſenſiones nautis ſunt, quibuſdam multo, quibuſdam paulo antequam tempeſtas veniat. namque imbres, nimbos, procellas, cæteraſque tempeſtates, vel temporum varietates, cælique mutationes, vel quarundam animantium voces, aut obſeruati motus, vel huiuſmodi aliæ indicant res. quæ omnia in nauticarum rerum ſcientia continẽtur, & præcaueri nonnunquam poſſe, & effugi, ratio ipſa, & aſſiduum experimentum docet. nemo enim ferè eſt, qui tutam hyeme nauigationem non eſſe neſciat, certis etiam tẽporum & cæli mutationibus futuram

Acto.27. tempeſtatem quidam præſentiunt, ſicut ſcriptum eſt: Multo autem tempore peracto, & ,, cùm iam nõ eſſet tuta nauigatio, eo quòd ieiunium iam præteriſſet &c. Quæ verò præter omnes eas cauſas, quas communes & exploratas dicimus, atque etiam præter omnem ſignorum & iudiciorum obſeruationem; præter temporum etiam & cæli rationes, repentina aliqua vis & tempeſtas immoderata mare perculerit, eam diuinitus atque ſecretiori alia & mirabili cauſa venire facilis cõiectura eſt. Huiuſmodi autem ineuitabilem omnino præſenſione procellam, quæ Deum certum auctorem indicaret, in eam maris partẽ, qua Ionas nauigabat, incubuiſſe, hæc oratio indicat. [*Dominus autem miſit ventum magnum in mari.*] Vel ipſa inexpectata & repentina venti vis, quanquam modica fuiſſet, tamẽ diuinam cauſam arguere potuit, nedum quę immoderato atque nimio impetu ſubitò inopinãtes oppreſſerit. quod autẽ ab irato numine illa procella eſſet, præterquam quòd nulla certa ſecundum naturam vel cauſa, vel præſagitione eſſet excepta, illud etiam confirmabat, quòd neque cæli mutatione, neque nubium aut imbrium, neque temporum viciſſitudine aliqua, ſed vnius tantùm venti repentinã & immoderata vi premerentur, qui non ſolum mare agitaret & vehementiſſimè turbaret, ſed multo etiam fortius & certius nauẽ ipſam iactatã vexaret, vt eorum qui veherentur, noxam & culpã vlciſci velle oſtenderet. [*Et facta eſt tempeſtas magna in mari, & nauis periclitabatur conteri.* Hebraicè eſt. *Et nauis putabat ſeſe rumpendam.*] Eleganti metonymia maximum & certiſſimum naui periculum & metum iniectum fuiſſe oſtẽditur. Etenim optimè inſtructa & ornata nauis, qualẽ eſſe oportuit, quæ à Phœnicibus ad Pœnos, magnis & pretioſis mercibus onuſta, nauigaret, cùm nullis adhuc ſcopulis aut littori vicina eſſet, vnde periculum timeret, nondũ longa & diuturna tempeſtate fatigata, non ſolùm maris æſtu abſorberi & mergi, ſed vel vna tantũ inſtantis venti vi frangi metuebat: quę res præcipuam quãdam & in numine iram, & in vectoribus culpam, quamobrem hæc paterentur, indicabat. Eam enim eſſe aliquãdo ſceleratorum & impiorũ diuinitus petitam pœnam, non ſolum diuinæ, ſed humanæ etiam ſapientię documentis didicimus, vt horribili naufragio vnà cum ijs, qui ſimul nauigant, pereant, atque à terra producti, ſeueriſſimis Dei ſatellitibus, mari, procellæ, turbini, ventis, tempeſtatique traditi, horrendo prius timore acti, rebus omnibus ſuis, atque terribili mortis genere, niſi oportuna ratione numen placauerint, mulctẽtur, ſicut ſcriptum

Pſalm. 106. apud noſtros eſt: Qui deſcendunt mare in nauibus, facientes operationem in aquis mul- ,, tis, Ipſi viderũt opera Domini, & mirabilia eius in profundo. Dixit & ſurrexit ſpiritus pro- ,, cellæ, & exaltati ſunt fluctus eius, aſcẽdunt vſque ad cęlos, & deſcẽdunt vſque ad abyſſos, ,, anima eorũ in malis tabeſcebat. Turbati ſunt et moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorum deuorata eſt, &c. & apud exteros: *Vetabo qui Cereris ſacrũ Vulgarit arcanæ ſub*

Hor. lib. 3. od. 2. *ijſdem Sit trabibus, fragilemque mecum Soluat phaſellum, Sæpe Dieſpiter Neglectus inceſto addidit integrũ, Raro antecedentem ſceleſtum Deſerit pede pœna claudo.* Igitur tẽpeſtatis repentinus atque immodicus impetus, nullis ante notis atque indicijs factus, diuina cauſa facilè

nautis

nautis arguere potuit, quæ graui ſupplicio ipſos ob commune omniũ, vel cuiuſpiã priuatũ ſcelus afficere pararet. quòd autẽ hanc cogitationẽ continuò conſequitur, ſinguli vel maleficiorũ conſcientia vel proprio periculo ſtimulati numinis, cuius certa & præſens agnoſcebatur vis, timore atque religione perterriti contremeſcere cœperunt, atque ad eam vim & naturã precibus & votis placandam, quæ vnica & maxima ad ſalutem via credita eſt, omnẽ curã, ſolicitudinẽ, & ſtudiũ contulêre. Hæc aũt res illa breui oratione ſignificatur:

Et timuerunt nautæ.

NVLLA res impiorum & eorum qui diuinam naturam negant, & ſceleratorũ hominum animos vehementius mouet & terret, quàm repentinus ventorum, tempeſtatũ & turbinum fragor, qui vel in terra, nedum in mari verſatos, non ſolùm metu & pauore exanimat, ſed impias de Deo ſententias mutare atq. conſilia omnia vitæq. inſtituta, & peruerſas rationes improbare cogit, quòd qui toto hoc pulcherrimo mundi ſpectaculo optimi Dei præſentiam & numen aut non cognoſcunt, aut parum piè interpretantur, his quæ in ſublimi fiunt, rebus perterriti ſeueritatem & vim vel inuiti fateantur. Quamobrem ſuper pennas ventorũ Deus ambulare à Vate dictus eſt. atque huiuſmodi multa exempla & in ſacris & prophanis auctoribus obſeruantur, multæ etiã & grauiſſimæ de hac re ſententiæ extant, quæ grauiſſimum de diuina natura & virtute teſtimonium tempeſtatibus aſſcribunt, vt, Vox Domini in virtute, Vox Domini in magnificentia. Vox Domini ſuper aquas, Deus maieſtatis intonuit, Dominus ſuper aquas multas. Vox Domini » confringentis cedros: & confringet Dominus cedros libani. Vox Domini concutientis » deſertum, commouebit Dominus deſertum Cades, & reuelabit cõdenſa, & in tẽplo eius » omnes dicent gloriam. hæc à vate piiſſimo de hac re decantata ſunt; ab impiæ autem quondã ſectæ profeſſore, ſed conſiliũ ſententiãq. oportunè mutãte illud eſt celebratum.

Pſal.104. Pſal.28.

Parcus Deorum cultor & infrequens,
Inſanientis dum ſapientiæ
Conſultus erro, nunc retrorſum
Vela dare, atque iterare curſus
Cogor relictos. namque Dieſpiter
Igni coruſco nubila diuidens,
Plerumque per purum tonantes.
Egit equos, volucremque currum,
Quo bruta tellus, & vaga flumina
Quo ſtyx, & inuiſi horrida Tænari
Sedes, Athlanteuſq. finis
Concutitur, valet ima ſummis
Mutare, &c.

Hor.lib.1. od 34.

Huius autem generis timorem, hoc eſt, religionem quandam erga diuinam naturam ſupplici mente ſuſceptam illud verbum ſignificat, *& timuerunt.* Namque verbum Hebraicũ, cui latinum hoc reſpondet, id quod diximus frequẽtiſſimè indicat, vt: Timuerunt obſtetrices Deum &c. &: Qui timuit verbũ Domini de ſeruis Pharaonis fecit cõfugere ſeruos ſuos, &c. Nautas verò timuiſſe ait, quò magnam & certam timendi cauſam oſtenderet. namque vt vectores alij, aut qui tum primũ mare tentauiſſent, aut qui minus tẽpeſtatibus eſſent aſſueti timerẽt, nõ perinde magnũ aut nouũ procellæ genus argueretur, ac ſi timor & religio eorũ animos occuparet, qui nauigandi ſcientia & aſſiduo vſu, qualis ac quanta illa tẽpeſtas eſſet, & ad quam cauſam pertineret probè intelligere potuerũt, cùm nullum aliunde aut ab arte, aut à propria virtute & induſtria certũ iam ſubſidiũ ſperari poſſet, ad ſupplices preces atque ad vota ad placandum Deum cõfugere, certiſſimũ conſilium fuit, vt in huiuſmodi maximis rerũ, tẽporumq. anguſtijs ſemper fieri à mortalibus ſolet, ſicut ſcriptum eſt: Turbati ſunt & moti ſunt ſicut ebrius, & omnis ſapientia eorũ deuorata eſt. Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur, &c. & apud exteros. *Non eſt meum ſi mugiat Africis, Malus procellis, ad miſeras preces Recurrere, & votis paciſci, &c.* Sed quanquã ſapientiſſimum conſilium in deſperatiſſimis rebus ſit ad preces atq. religionis rationes recurrere, & vltra humanam induſtriã, quantacunq. illa eſſe poſſit, diuino potiſſimum præſidio & ope niti; tamen certa veri numinis, cuius auxilium imploretur, notitia carere, maxima in eo genere fruſtratio eſt, & maxima fallacia pro vero Deo falſa & mendoſa Deorum nomina inuocanda & colenda ſuſcipere, quæ quamuis cõtinuis horis & diebus appellentur, tamen non magis exauditura ſint, quàm Baalim illi à toto ſacerdotum collegio à mane vſq. ad meridiem inuocati, de quibus ſcriptum eſt: Et non erat vox, nec qui reſponderet. De huiuſmodi inani ſuſcepta religione illuſtris illa à diuino Vate celebratur » ſententia: Dominum nõ inuocauerunt, illic trepidauerunt timore vbi non erat timor: » hoc eſt quod ſubiuncto ijs, quæ dicta ſunt, verſu narratur.

Exod 1. Pſal.106. 1.Reg.17. Pſal.13.

Et cla-

Et clamauerunt viri ad Deum ſuum. Hebraicè eſt. *Et clamauerunt vir ad Deum ſuum.*

NOMEN *vir* Hebraicè aliquando pro latino diſtributiuo, ſinguli, aut vnuſquiſq. vſurpatur, vt in illo exẽplo etiam docemur: Nunquid Sion dicet, vir & vir natus eſt in ea? & in Prouerb.22. doctrina ſua cognoſcitur vir. Ex varijs autem gentium nationumque exterarum familijs fuiſſe eos, qui in naui erant, quibus ſeſe Ionas ſolus ex Iſraëlitarum religione ſocium addidiſſet, hæc oratio arguit. Varia enim Deorum nomina publicè & priuatè ab alijs atque alijs nationibus culta olim fuiſſe, nemo eſt qui ignoret. Vnuſquiſque igitur aut patrij aut familiaris ſibi, aut certi ad rem quampiam numine & tutela valere crediti Dei fidem & 1.Paralip.10. opem implorabat, vt Tyrij Herculem ſuum, Palæſtini Dagonem marinum Deum, Pœni Syll.Italicus, Herod.li.4. ſi qui in naui eſſent, Solem, Lunam, aut etiam Neptunum inuocarẽt, aut quempiam aliũ quẽ priuata religione vnuſquiſque coluiſſet. Hæc autem in tanta anguſtia miſerorum & afflictorum nautarum prima cura fuit; deinde etiam illa altera, vt inſtanti procellæ, cùm contendere non valerent, quanto poſſent minori incommodo cederent, hoc eſt, vt mercium & rerum ſuarum iactura facta animas ſaltem eriperent, & conſeruarent. namque in miſerrimis rebus id quod miſerum minus fuerit, eſt eligendum.

Et miſerunt vaſa, quæ erant in naui, in mari, vt alleuiaretur ab eis.

VASORVM nomine omnis ſupellex, atq. omnia arma & inſtrumẽta, ad quemcunq. pertineant vſum, Hebraicè dicuntur, vt vaſa belli, vaſa nauis, vaſa domus, &c. Antiquum autem & vetus nauigantibus eſt, in maximis & turbulentiſſimis tempeſtatibus rerum, quæ vehuntur, iacturam facere. Cuius conſilij duplicẽ fuiſſe cauſam intelligimus, alterã quæ ad naturæ rerũ, alteram verò quæ ad religionis rationẽ ſpectet. Namq. alleuata onere nauis ventorũ vim diutius & cõmodius ferre, & vt maris fluctibus quominus abſorbeatur, ſuperare poſſe putatur. pondus enim ſi nimiũ fuerit, & mole ſua premit, & allidentes fluctus ventique impetum aut ad frangendum, aut ad mergendum adiuuat. quamobrem commodè alleuata nauis, & impellenti vento cedens procellam facilius decurrit, & efferueſcentibus æſtu vndis leuius innatat, ac velut ſuſpenſa rapitur, ſicut ſcriptum eſt: Act.27. Cumque arrepta eſſet nauis & non poſſet conari in ventum, data naui flatibus ferebamur. ,, Valida autem tempeſtate iactati, ſequenti die iactum fecerunt, & tertia die ſuis ,, manibus armamenta nauis proiecerunt, &c. Illud etiam huic cauſæ accedit, quòd cùm huiuſmodi calamitates ſibi diuinitus allatas mortales intelligant, quẽadmodum minori incõmodo id periculum effugi poſſit, conſulere ſolent, & qui plures eſſe deos putauère, atque ſimiles illis cum noſtris animorum perturbationes, iram, cupiditatem, & huius generis alia aſcripſère: in huiuſmodi temporũ procellis & magnis periculis Deos muneribus placandos aut donis demulcendos, aut votis conciliandos, aut ad rerum communicationẽ inuitandos eſſe arbitrati ſunt, quòd ab illis huiuſmodi quippiam tantis periculis exigi & poſtulari interpretarentur. alij verò qui de diuina natura ſapientius ſentirent, maximum hominibus a Deo malum non ſine ipſorum culpa infligi credidère: eam verò culpã, qua poſſit commodiori ratione, expiãdam eſſe ſtatuère nulla autẽ facilior & commodior, nulla minus miſera ratio viſa eſt, quàm ſi vltra preces & vota, res etiã & merces iactarentur, vt quamuis grauiſſimo damno grauiſſimum malum, hoc eſt acerrimũ mortis genus commutare contingeret. deinde ſi quid in rebus ipſis malè partum aut furto, aut ſacrilegio, aut dolo ac fraude, aut alia denique mala ratione conſtaret, quod non ſolùm res alias, ſed dominos & vectores ipſos, impſumque locum nefaria contagione contaminare poſſet, id totum de medio ſublatum, & diuinæ iræ & cõmuni malo modũ ſtatueret. Sunt autem plurima huius vniuerſi generis apud antiquos & exteros auctores exempla, multæq. ſententiæ, ex quibus hanc rationẽ explicare liceat, vt illud:

Non eſt meum ſi mugiat Africis malus procellis, *Ad miſeras preces decurrere & votis paciſci,*
Ne Tyriæ Cypriæque merces Addant auaro diuitias mari, *Tum me biremis præſidio ſcaphæ,*
Tutum per AEgeos tumultus Aura ferat geminuſque pollux. & illud etiam:

Cùm plenus fluctu medius foret alueus, & iam
Alternum puppis latus euertentibus vndis
Arboris incertæ, nullam prudentia cani
Rectoris conferret opem, decidere iactu
Cœpit cum ventis. Hæc eadem cogitatio, hoc conſilium quicquid in ſe ſapientiæ

ſapientiæ habeat,ad noſtrã vſque ætatẽ permanauit, vt in turbulẽta tẽpeſtate non ſolùm oneribus & grauiſſimis quibuſq. mercibus iactis nauis alleuetur, ſed iniecto etiam auro, aut annulis,aut gẽmis,aut alijs exigui ponderis, magni tamẽ pretij rebus procella ſedãda procuretur, vtramq. verò hanc cogitationem cùm eam quę ad naturæ,tum eam, quæ ad religionis rationem refertur, in nautarum animis verſatam fuiſſe, hæc oratio indicat. [*Vt alleuiaretur ab eis*. Hebraicè ſic: *ad alleuiandum deſuper illis.*] non modò enim nauim onere, ſed ſe etiam culpa & noxa, aut huiuſmodi mala ratione preſſos in periculum veniſſe credebant, quòd niſi rerũ ipſarum deuotione & deprecatione vitarẽt, ſubire neceſſum foret. At verò Ionas, cui periculis omnibus & morte etiam potius, quàm delato ſibi legationis ad Aſſyrios munere fungi certum deliberatumq. erat, aliam omnino rem agebat: neq. enim aut ſuarum rerum, aut ſuæ ſociorumque ſaluti vel induſtria, vel conſilio, vel precibus & votis conſulebat, ſed quorſum ea tempeſtas euaderet ſecurus

Deſcendit ad interiora nauis & dormiebat ſopore graui.

ITER, quod non tam diuitiarum & mercaturæ cupiditate, quàm fugiendi ſtudio cõſtiterat, inſiſtere & cõficere aut perire cupiens, ingenti animi mœrore oppreſſus ab omni aliorum hominũ conſortio & cõſpectu ſeſe ſubtraxerat,atque in penetralia nauis deſcendens eorũ more,quibus graui aliqua cogitatione affectis languidi artus ſopore obruũtur, *dormiebat*. neq. enim leui ſomno,ſed grauiſſimo ſopore vſum eum intelligimus, quali & Abrahamum ſomno oppreſſum legimus, cuius ſopito corpore animus vigilabat. Huiuſmodi à nobis deſcriptus & indicatus ſopor, Hebraicè dicitur *Thardema*, quo in loco operæpretiũ cogitare eſt, quantũ certus, deliberatus,aut potius obſtinatus hominis animus progredi poſſit,vt neq. vlla ſuæ aut ſociorũ ſalutis cura ab inſtituto reuocetur, & qui ſibi ipſi non cõſulit,quam cæterorum habere ſoleat rationem: atq. etiam boni gubernatoris imaginem intueri licet,qui de ſe,atque de ſuis,quos vehendos ſuſceperit,ſolicitus omnia tentat, omnia curat & peruidet, omnia experitur, ne qua aut negligentia, aut culpa in cõmuni periculo laboretur. Huius enim, qua Ionas vtebatur, nauis & nautarũ magiſter, ſiue dum eius viri etiam operam inter alios requiſitam deſideraret, ſiue dum omnibus nauis partibus ſolicitus conſuleret,cùm vnum ex omni vectorum numero ſtertẽtem offendiſſet, homini languorem & ſoporem exprobrans in commune conſulere ſuadet.

Geneſ.15.

רדם

Et acceſſit ad eum gubernator, & dixit ei, quid tu ſopore deprimeris?

ADMIRANTIS hominis & importunam ſecuritatem accuſantis oratio eſt. Quid, inquit, vel tantæ præ aliis ſecuritatis vel ſegnitiæ es,qui ſolus in tanta temporum rerumq. perturbatione, in communi omnium periculo, alijs & de ſe & de te etiam ſolicitis,tamẽ grauiter dormias; ſiue enim ſecurus iſtud agas, negligentiæ eſt, quæ virum bonũ minimè deceat;ſiue mœrore & timore oppreſſus dormias, nihil tamen ex iſto ſomno commodi experiri poteris. etenim grauiſſimis & turbulentiſſimis temporibus vigiles obniti, non ſegnes & fracto animo cedere oportet,quin potius omnia experiri,nam induſtriam & diligentiam felicitas comes ſequitur, maximè cùm nobis res non cum ventis & mari, ſed cum numinibus ipſis eſt, quorum ira magis, quàm temporum tempeſtate vexamur. Oportet autem te omnem etiam operam in placando numine ponere: neq. enim aliam ad ſalutem viam nobis muniri poſſe exiſtimamus. ergo

Pſal.77.

Surge & inuoca Deum tuum, ſi fortè recogitet Deus de nobis, & non pereamus.

CREDIDERAT gubernator aut Dei, quem Ionas colebat, virtute & numine præ cæteris præſtanti, aut ipſius hominis etiam gratia & magno merito fieri poſſe, vt cõmune omnium periculum deprecarentur, ſi verò illius precibus impetrari contingeret, tamen Vatis negotium & diuinum cõſilium non ita apertum expoſitumque cæteris eſſet: neq. enim hac in re Vatis,ſed ſuam cauſam à Vate deſertã Deus tueri voluerat. qanquam aũt plures eſſe dij gentibus putabantur, non tamen pari oẽs vbiq. virtute & facultate pollere credebantur: etenim ei plurimũ deferri ſolebat,cuius præſentiſſimam & maximã iuuãdis mortalibus vim experiri contigiſſet. Hanc autẽ gloriam ſibi ſemper Deus cæli,& terræ in omni de diuinitatis rationibus certamine & periculo hanc laudem vendicauit, vt cæteris omnibus & ſi diuinum nomen falſò aſſcriberetur, nullum tamen certæ virtutis aut facultatis numen attribui iure poſſet. cuius ſententiæ illud eſt: Quia ego cognoui quòd „ magnus eſt Dominus & Deus noſter præ omnibus dijs,omnia quæcũq. voluit Dominus „

fecit

fecit in cælo,& in terra, in mari & in omnibus abyſſis. Præterea illa etiam omniũ gentium quæcunq. ſapienter & cõſideratè de rerũ natura exiſtimauêre, firma & conſtans aſſenſio fuit, quoſdã eſſe homines qui præ cæteris ob pietatẽ & virtutem apud Deum merito & gratia valerent, vt Noë omniũ gentiũ pater, qui gratiam apud Deum inueniſſe dicitur; cuius merito omni familiæ in communi diluuione fuerit. Et Lot Moabitarum & Ammonitarũ parens patrui Abrahami gratia à Sodomorum incendio vnà cum filiabus eſt liberatus. Eandẽ aũt ſalutis conditionẽ virginum ſponſis, niſi reſipuiſſent, manere potuiſſe ex ſacris oraculis accepimus. Paulo etiam nauiganti omnium vectorum & ſociorũ animæ condonatæ ſunt. Hanc etiã ſententiã ſibi ex antiquo receptã exteri etiã auctores retulêre.

Hinc bellum lachrymoſum, & miſeram famem,
Veſtemque à populo & principe Cæſare in
Perſas atq. Britannos *Veſtra motus aget prece.*

Huiuſmodi quiddã experiri gubernator cupiebat, videlicet egregiã quandã in Iona pietatẽ & innocentiã, quæ propitiũ ſibi Deũ reddere poſſet, vel eximiã atq. ſummã in Deo, quem ille coleret, virtutẽ, vt quæ alij vel præſtare nollent vel nequirent, ſolus ipſe præſtaret, vel vtriuſq. etiam rei ſimul & hominis innocentiæ, & Dei illius præſtantiæ periculum in tanta calamitate facere, vbi cæterorum neque hominũ preces valebant, neq. deorum voluntatis aut virtutis, aut miſericordiæ argumentum vllum apparebat. Deus tamen in hac re numen imprimis ſuum, prouidentiam, virtutẽ, & iuſtitiam nautis probare, & Ionæ etiam contumaciam publicè arguere & conſilium frangere ſuumque efficere parabat. Igitur vbi nautæ nullum neque in precibus & nuncupatis votis, neque in arte & induſtria atque opera ſua tempeſtati, quam diuinitus veniſſe intellexerant, remedium inueniſſent, maius aliquid & grauius eſſe, quamobrem vexarentur, ſuſpicati ſunt; cùm neque precibus neque rerum ſuarum deuotione numen illis placaretur, ſacrilegum quempiam aut ſceleſtum in ea naui eſſe putauerunt, cuius non res, ſed anima in ſtatera poſtulata tanto omnium periculo efflagitaretur. quod quemadmodum declinarent, prouidendum eſſe certiſſimè alioqui peritutis, niſi vnius deuotione & ſupplicio nauis à ſceleris veſtigijs expiaretur. namque nocentis & ſceleſti hominis cauſam contubernalibus cæteris infeſtam & periculoſam eſſe, & ſecretioris ſapientiæ documentis, & doctrina inſtitutiſque atque opinionibus gentium eſt peruulgatum, ſicut ſcriptum eſt: Et corruent fulcientes Ægyptum, & apud exteros: Ezech.

Vetabo qui cereris ſacrũ vulgarit arcanæ ſub ijſdem *Sit trabibus, fragilemq. mecũ ſoluat Phaſellum,*
Sæpe Dieſpiter neglectus inceſto addidit integrum, Et illud:
Pallas ne exurere claſſem
Argiuûm, atque ipſos potuit ſubmergere ponto
Vnius ob noxam & furias Aiacis Oilei?

Eius verò rei indicium & iudicium ſorte iacta diuino conſilio permittendum eſſe arbitrati ſunt, quod illorum nemini magis certum aliud neq. de ſeipſo, neq. de alio quopiã in ea cauſa teſtimoniũ habere aut ſequi cõtingeret. fieri etiam poſſe putabant, vt exitij dies & modus cuipiam ex illis non tam culpa, quàm fato quodam præfixus eſſet, ſiue quòd diuino conſilio, ſiue cælorũ, ſyderũq. ratione accideret. cuiuſmodi multa ex gentium diſciplina vulgò credebantur: eius autẽ quicunque ille eſſet, cauſa aut culpa malum cæteris immineret, quod eiuſdem quem fata poſtularent, ſolo periculo deuitandum eſſe ſtatuerunt.

Et dixit vir ad collegam ſuũ, venite & mittamus ſortes, & ſciamus quare hoc malum ſit nobis. Hebraicè eſt, *In cuiuſnam hoc malum nobis.*

IN *cuiuſnam* ſubaudiendum fato aut culpa. namque turbinem miraculo potius, quã natura aut caſu extitiſſe ex ijs quæ à nobis indicata ſunt, argumentis intellexerant. ſiue enim naues aliæ ſimul nauigarent, eas ſummæ tranquillitatis curſum tenere videbãt, ſiue nullæ etiam aliæ eſſent, tamen tẽpeſtatis & ventorum vim in eam maris partẽ, atque in nauim ipſam, qua veherentur, potiſſimum incumbere ſentiebant. Ex quo effectum eſt, vt cùm neque precibus, neque induſtria, neque prudentia & arte quicquam ſibi profeciſſent, cuiuſpiã ex contubernalibus cauſa ſeſe vexatos interpretarentur. At verò ſiue id culpa, ſiue fato accideret, neutrum ſanè affirmare auſi, illud dixerunt, & videamus *in cuiuſnam hoc malum nobis*. Quod verò ait, [*Et dixit vir ad collegam ſuum,*] communi omnium conſilio & ſententia rem conſtitutam eſſe ſignificat. *Vir* idem quod vnuſquiſq. in loco ſignificare, iam diximus. illud verò pronomen *nobis* certum illis, præter alios nauigantes,

atque

atque naui eorum periculum arguit, id quod & Ionas ipſe eadem oratione vſus docuit, cùm enim rogaretur, Quid faciemus tibi & ceſſabit mare à nobis? reſpōdit, Tollite me & mittite in mari, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego quòd propter me hęc tempeſtas grandis venit ſuper vos. Ex quibus locis omnibus eam nauim vehemētiſſimo & certiſſimo quodā impetu iactatam & petitā fuiſſe intelligimus. neque verò ad eam rem ſemel tantū ſortiri contenti ſunt, verùm vt non caſu, ſed certo iudicio & conſilio diuino illis hoc negotium expediretur, ſortes ſæpius repetere decreuerunt, quòd ſi omnes vni cuipiam ex ipſis ductæ eſſent, ad diuinum conſiliū, non ad caſum reuocanda ſententia erat. fieri enim caſu non poteſt vt repetita ſæpius ſors eidem ſemper vni edatur. hoc igitur certum ſibi nautæ iudicium præſcripſere, *Mittamus ſortes.* Singulis autem ſortitionibus Ionam aſſignatum appellatumque fuiſſe ſcriptura ait, atque ea re permotos nautas rem diuino conſilio, non caſu conſtare intellexiſſe.

Et miſerunt ſortes, & cecidit ſors ſuper Ionam.

PLVRES ſortes eductas, ſingulas autem Ionæ editas fuiſſe ſignificat. ſed neq. iudicio huiuſmodi ſibi ſatisfeciſſe videbantur nautæ, niſi diligēti aliqua inquiſitione & veri inueſtigatione cauſa conſtans certaque redderetur. quanquam enim ſortibus eductis certa illis perſona eſſet, cuius cauſa tēpeſtas & malum atque calamitas afferretur; tamē an illius culpa, an merito aliquo, an illata, an accepta ab eo iniuria, an aliqua alia re id cōtingeret, ignorabant; neq. hominem deuouere ſtatim voluere, niſi rem ipſam & cauſam probè docti, quid potiſſimū fieri oporteret, ſtatuerint. neq. enim certum exploratumq. erat, an huius viri iniuriam acceptam, an illatam numinis ſentētia & prouidentia perſequeretur, an fatum aliquod, an genus aliud eſſet, quod quomodo expiato opus eſſet, niſi perſpecta cauſa, diuinare aut cōiicere rectè nequierunt. Id verò non alio modo commodius, quàm hominis ipſius indicatione doceri poſſe intellexere.

Et dixerunt ad eum: Indica nobis cuius cauſa malum iſtud ſit nobis. Hebraicè ſic, *Indica nobis in quo, cuinam malum iſtud nobis.*

DVPLICEM quæſtionem latam hæc oratio ſignificat, alteram de facto, alteram de perſona. namq. facinoris cuiuſpiam cauſa ſibi malum afferri putabant, id facinus prius inquirere & cognoſcere, deinde hominem, quiſnam eius facinoris reus eſſet doceri ſtudebant, vt re & cauſa, aut culpa, aut merito cognitis, quid fieri potiſſimū oportuiſſet, deliberaretur. Itaque latina noſtra verſio vtramque partem complexa eſt, *cuius cauſa*, facti, aut hominis: vt autem aut facti, aut perſonæ notæ & argumēta certiora reperiri poſſent, quæſtio ipſa partitione explicatur.

Quod eſt opus tuum? quæ terra tua? quò vadis, vel ex quo populo es tu?

EX ANTEACTÆ vitæ conſuetudine, ex arte & exercitiis, ex patria & eorum, quibus cum vixerimus, familiaritate argumēta facilè ad coniecturā petuntur, ex quibus iudicium fit, qualiſnam vnuſquiſq. eſſe potuerit. [*Quod eſt opus tuum?*] Quædā enim artes ſunt, quæ vix ſine magno flagitio tractari poſſint, vt fœneratorum, quorum quæſtus plerumq. improbātur; quædā natura ipſa nefaria, vt magorum, ſagarum, prædonum, & quæ aut ad ſuperſtitionē, aut ad hominū perniciem referuntur. huiuſmodi aliquid de Iona inquirebatur, quidnā illi artis eſſet, quæ numina ſibi infeſta reddidiſſet. [*Quæ terra tua?*] Hebraicè omnis hæc quæſtio hoc ordine conſtituta eſt: [*Quod eſt opus tuum, et vnde venis? quæ terra tua, & ex quo populo tu es?*] Ad priorem quæſtionem de facto priora duo membra referuntur, [*Quod eſt opus tuum, & vnde venis?*] vt ex opere & ſocietate aut eorum, quibus cum vixeris, conſuetudine turpem culpam ſuſtineas. duo autem poſteriora membra ad perſonā referuntur, de qua etiam quæſtio & inquiſitio inſtituta eſt? [*Quæ terra tua?*] vt ex ſcelerata aliqua regione, cui dij marini, ventique, aut cælum ipſum, aut ſydera pertinaciter infeſta ſint, atque ita tu diuino erga regionē odio labores, aut forſan patriā diis charam & gratam improbè deſerueris, aut alioqui violaueris, aut ſi neque officij, neque conſuetudinis aut generis tui, neque patriæ crimine teneris, num gētis & populi tui culpa, aut nefario ſcelere aſtringeris? aut honeſtū alioqui populū, quem ſummo amore & pietate, ſanctitate religioneque omni proſequi oportuit, impiè & nefariè prodideris, cuius ſceleris à te pœnas ſuperi exigunt? vel populi tui fato vexaris, cui cælum aduerſam nauigationem & difficillimas tempeſtates ſemper paret? [*Ex quo populo tu es?*] vt eius populi aut odio aut crimine, aut fortuna tu primum & nos tui cauſa premamur? Itaque omnis

inquiſitio eò ſpectat, vt maximo aliquo ſcelere aut priuato aut publico hominem obligatum eſſe ſuſpicarentur, aut ſibi aut à ſe illata iniuria notari, ſiue illa patriæ ſiue genti populoque ſuo accepta fuerit, quam ea tempeſtas vlciſcatur. Ille verò rem ipſam, confeſſus eſt, & quonam iudicio, qua culpa teneretur apertè expoſuit: non enim ſe vllius vel hominis, vel loci, vel gentis ſcelere angi, non alicui illatarum iniuriarum alligari, ſed pietatis officiique deſerti crimine accerſiri, idq. non à cælo, non à mari, neq. à terra, ſed à Deo maximo & ſummo omnium rerum opifice & gubernatore, quem ſibi iratum maximè formidet, quòd omnium aliarum rerum præſtantiſſimum & potentiſſimum vltra omnem comparationem agnoſcat.

Et dixit ad eos: Hebræus ego ſum: & Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

QVOD nomen latinè eſt *Hebræus*, Hebraica origine prætereuntem prætergreſſorem ſonat, hoc enim nomen Hebræis impoſitum eſt à Semo Noë filio, cuius familia Euphrate fluuio traiecto nouas ſedes ſibi quæſiuerat, ipſe enim eſt pater omnium filiorum
Geneſ.10. Geneſ.4. Heber. Ex qua etiá ratione Abraham, quòd à Chaldęa natione ad Chananęá tranſmiſſo flumine commigraſſet, dictus eſt Hebræus. Igitur Ionas nő tam genus ſuum, quàm culpam hoc nomine indicare voluit, & diuinum mandatum à ſe ſtudioſè præteritum eſſe oſtendit. nam præterire verbum non ſemel ad diuinarum legum, iuſſionum & præce-
Ioſue 22. ptionum cőtemptores & deſertores in ſacro ſermone tráſfertur, vt: Nonne Achá filius Zaræ præteriit mandatum Domini, & ſuper omnem populum Iſraël ira eius incubuit? & ille erat vnus homo, atque vtiná ſolus periiſſet in ſcelere ſuo, & apud Ieremiá Deus: Incraſſati, inquit, ſunt & impinguati: præterierunt ſermones meos peſſimè. Huiuſmodi
Ierem.5. mandatorum Hebræum, hoc eſt, prætereuntem ſeſe confeſſus eſt Ionas, non qui hominem quenquam læſiſſet, aut læſus à quoquam fuiſſet, nő qui patriæ malum aut tuliſſet, aut intuliſſet, ſed qui mandatú, (vt ita latinè dicamus) præterierit. atque hac reſponſione alteri de facto quæſtioni ſatisfecit, interrogatus enim fuerat, [*Indica nobis in quo?* Alteri verò de perſona à ſe læſa, aut ſibi infeſta, de loci, de terræ gentiſúe cuiuſpiam integritate aut ſanctitate violata, cuius imprecationibus ageretur, aut fato premeretur, oportuniſſimè occurrit.

Dominum Deum cæli ego timeo, qui fecit mare & aridam.

NVLLA alia vi aut fato, nullius alterius perſonæ vel gĕtis merito, imprecatione aut deuotione ſe agi, neq. alterius criminis conſcientia ſtimulari aut metu terreri, pręterquá vnius Adonai veri Dei, cuius ſuo facto offenſionem incurrerit, cuius virtute & efficientia cùm omnis orbis conſtet, nutu etiam atque arbitrio gubernatur: itaq. eum ſolum eſſe, quem ipſe timeat, atque eius in ſe excitatæ tempeſtatis auctorem agnoſcat. itaque ſibi nihil à cælis, à mari, aut à terra mali metuendum eſſe, ſed ab eo, cuius voluntati cælum, mare, & terra obediat & pareat. ſi quid autem à cælo importunum aut violentú, ſi quid à mari turbulentum, ſi quid à terra impetuoſum patiantur, totum id ſua culpa & diuino imperio accidere. Qua oratione veri Dei à ſe culti nomen, virtutem, auctoritatem, iudicium, conſilium, ſeueritatem, prouidentiæ denique rationes præſtantiſſimas, ſimul & factum culpamque docuit ſuam. Deum igitur cæli & terræ ego timeo, cuius à me imperio neglecto vobis hæc calamitas cælo, mari & arida allata eſt. Deum auté cæli appellat, vt cælorum virtutĕ, qua omnis aliarum rerú natura gubernari putabatur, diuino ſubeſſe & parere arbitrio doceret. Si quid verò præterea virium in aquarú & terræ naturis, ſi quid mométi ineſſet, id omne Deo auctori aſſcriberetur. [*Deum cæli*, cuius pręcipua ſedes cælum eſt, *qui fecit mare & aridam.*] Naturæ ordinem obſeruauit. namque conditi orbis initio terra non prius extitiſſe dicitur, quàm in vnum locú aquę congregarentur, atq. ita mari & terræ pręſcriptis ſedibus ac legibus, ſeſe continere, vt nihil, neq. tantillum quidĕ fuerit contra tentatú, ſicut ſcriptú eſt: Terminum poſuiſti, quem non
Pſalm.103. tranſgredientur, neque cőuertentur operire terram. Huiuſmodi autem cőfeſſione cùm Vatis culpa patefieret, culpæque ſumma eſſet, quòd diuinum mandatum pręteriiſſet, continuò omnes qui aderant, magno timore perculſi ſunt, quòd ſibi quiſque non ſemel deliquiſſe, & diuinum imperium voluntatemque violaſſe conſcius eſſet.

Et ti-

Et timuerunt viri timore magno.

NECESSE enim fuit quemque delicto ſuo vehementer commoueri, cùm Ionam ob vnam violatæ diuinæ voluntatis culpam tanto timore affectum eſſe intellexiſſent.

Et dixerunt ad eum: Quid hoc feciſti? Cognouerunt enim viri, quòd à facie Domini fugeret, quia indicauerat eis Ionas.

EX EIVS confeſsione didicerant eum fugere à facie Domini, quòd ſe prætereuntē confeſſus eſſet, prætereuntē autē & violantē voluntatē Dei, quem cæli, terræ, mariſque auctorē ipſe crederet. quæ res vnà cū timore admirationē viris mouit non paruā, quòd is, qui tāta de Dei virtute, prouidētia, maieſtate & ſeueritate cognoſceret, tamen cū ſuo atq. aliorū maximo & certiſsimo periculo eam fugā adornaſſet, atq. in eū ſeſe timorem vltro inieciſſet. neq. ſatis mirari poterant quæ tāta res eſſet, quæ eum in eā mentē impuliſſet. neq. enim illis conſiliū ſuū Ionas aperuerat, tantū quam culpam ſuſtineret, & cuiuſnā iudicis iudiciū experietur & perhorreſceret, indicauerat. [*Quid hoc feciſti?*] Admirantis oratio magis, quàm interrogatio eſt. qui conuenit, inquiunt, vt tu iſta notitia, iſta de diuinis rebus cognitione præditus, tamen mari fugere eum Deū, quē maris auctorē agnoſcas & prædices, cogitaueris? Interea verò cùm cauſa ipſa apertior eſſet, & diuinū iudiciū manifeſtū, vt omnis ea res cumulatis indiciis & notis, atque periculorum ſignis illuſtris magis & cōfirmata redderetur, mare ipſum, quod diuino arbitrio parêre Ionas docuerat, vehemētius turbari atq. intumeſcere horribili fluctuum ſonitu pergebat, perinde ac ſi cauſa examinata conuictum & damnatū iam hominē ad pœnā poſtularet atq. efflagitaret, maximo omnibus aliis ſi recuſarent, oblato periculo. Quanquam verò illis terribile & inſtans admodū cōmune malū immineret, tamen in ea re nihil temere ſtatuere placuit, ſed ab ipſo Deo, qui rem indicauerat, aut ab eius interprete & totius cauſæ oratore Iona ſententiā requirere, & quemadmodū cōmune illud periculum auerti poſſet, doceri. etenim Dei cæli & terræ & maris, cuius conſiliū agnoſcerēt, numē placari oportere ſatis manifeſtè intelligebant. at verò quemadmodū id purè ſanctéque fieri poſſet, non ſanè perſpectū illis erat. hominē igitur ipſum, qui culpæ ſuæ & religionis etiam rationes optimè noſſet, & quibus potiſsimū rebus & modis expiāda ea eſſet, melius, quàm ipſi, cognoſceret, de ea re conſulunt.

Et dixerunt ad eum: Quid faciemus tibi & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat & intumeſcebat ſuper eos.

PRVDENTIS & pietatis ac religionis pleni conſilij imaginē intueri licet: nō enim nautæ & cæteri, qui cum Iona erant, hominem, cuius cauſa periculū ſibi creatū intelligebant, inuidia proſecuti populari tumultu, vt fit, præcipitem dare cogitabant, ſed religione potius interpoſita ſapiētiori cōſilio opus ſibi eſſe duxere, ne aut maius ſibi crimē, ſi non expiaſſent aut maximū, niſi purè, ſanctè ac rectè expiādū curauiſſent, conflaretur. Conſulitur igitur Ionas, quanā ratione commodius & certius ac melius ea res expediri poſsit, num reduci eum atq. ad terrā reuehi opus eſſet, num votis pro illius ſalute communiter nuncupatis & ſolutis, num precibus & ſacrificiis numen placandū ſibi eſſe intelligeret. [*Et ceſſabit mare à nobis.*] quod in horas magis ſæuire & vehementius fremere, atque ſibi, niſi maturè conſuluerint, minari inſtareq. ſentirent. Quod autē dicit: [*A nobis, &, ſuper eos,*] ad id, quod antè ſignificabamus, refertur, certiori impetu in eos tempeſtatem ſæuire, vt res non caſu, ſed conſilio agi intelligeretur. [*Quia mare ibat & intumeſcebat ſuper eos.*] *Ibat*, continuum incrementū hic dicendi modus indicat, vt aquæ ibant & decreſcebant. neq. tamen Ionas ab inſtituto propoſitoq. ſuo deterritus eſt, ſed perire potius, quàm legatione ſua ad Niniuitas fungi cogitauit, ne inimicę nationi via ad ſalutē muniretur, quam gentis ſuæ ſtudio perditam cupiebat: cōtubernales vt ſe in mare conjicerent hortari & ſuadere cœpit. hac vna re & curis ſuis finem & hoſtium rebus exitiū, & tempeſtati ſociorumque calamitati modum offerri poſſe arbitratus. etenim ſui vnius cauſa illam tempeſtatem cæteris, quibus cum erat, veniſſe iam inde ab initio intellexerat, cum ſeſe mœſtum curaq. confectū ſopori dediderat. Ita cùm præ ſuorū ſtudio nullā rem aut ſibi optandam aut formidandam duxiſſet, deliberato ad mortem animo Geneſ. 7.

Dixit ad eos: Tollite me & mittite in mare, & ceſſabit mare à vobis: ſcio enim ego, quoniam propter me tempeſtas hæc grandis venit ſuper vos.

FACILE perſuaderi potuerūt nautæ verum eſſe id quod à Iona diceretur, ſui vnius

cauſa eam tempeſtatem illis veniſſe, quam ad diuinum conſilium & miraculum referendam eſſe & magnitudo ipſa, & certus in eam nauem impetus arguebat. namque id iudicium, ſortes non ſemel vni eidem homini editæ, & procellæ poſt ſortes & poſt confeſſionem incrementum & vehementior ſemper vis confirmauerant. accedit etiã ad hoc deliberatæ ab homine mortis optio, quam vt terribilium omnium vltimum nunquã ille niſi re planè perſpecta & cognita depaciſceretur. quamobrẽ ait: [*Scio ego quòd propter me*, Hebraicè, *quod in eo quod mihi.*] hoc eſt, mea vnius culpa & cauſa. nullius quippe veſtrum tempeſtate hac aut officium requiritur, aut obſtinatio accuſatur aut vita appetitur. hac autem vna re & mihi & vobis conſuli & Deo meo ſatisfieri à vobis poſſe intelligo, ſi quamprimum ſublatus in mare coniiciar, nihil amplius moleſtiæ ex hac, quæ nunc maxima procella eſt, habituris. Neque verò aut mirum aut incredibile videri alicui debet, tantam eſſe potuiſſe Vati ſententiæ obſtinationem, vt nec religione, nec etiam periculis deterrito, à propoſito declinare potius quam mortem paciſci optaretur. quandoquidem multi olim & maximi viri fuerint, qui populi gentiſq. ſuæ ſtudio non modò ſe & caput ſuum, ſed ad æternam felicitatem pertinentes ſibi res

Exod.32. deuouere non recuſauerint, vt Moſes, Aut dimitte, inquit, eis hanc noxam, aut ſi non
Num.11. facis, dele me de libro tuo, quem ſcripſiſti. & alio in loco: Sin aliter, inquit, tibi videtur
2.Sam.24. obſecro, vt interficias me. & Dauid dixit ad Dominum: Ego ſum qui peccaui & ego iniquè egi: iſti, qui oues ſunt, quid fecerunt? vertatur obſecro manus tua contra me & contra domum patris mei. huiuſmodi conſilio & ſtudio incenſus Ionas mortem depaciſci potius, quàm eius, quam ſuæ genti exitio futuram cognouerat, nationis cauſa diuinum mandatum agere cupiebat. Studioſiſſimè autem & diligentiſſimè à Ionæ contubernalibus prouiſum eſt, ne quid aut in procuranda religione prætermiſſum, aut in expianda præter ius faſque commiſſum eſſe videretur. quamobrem vt omnia prius experirentur, quàm aut ipſi perirent, aut hominem temerario aliquo iudicio perderent, cùm nullam præter hominis ipſius certiſſimam adhuc de ea re ſententiam habuiſſent, qua quid facto opus eſſet manifeſtè intelligerent, diuinam ſibi voluntatem aliis tentatis rebus declarari cupiebant, ne fortaſſe vir ille aut animi obſtinatione, aut vitæ tædio nefariè ſibi mortem ipſorum miniſterio & opera conſiſceret potius, quàm diuinis mandatis parere vellet. Præter ea igitur, quæ curata ab illis & tẽtata hactenus fuerant, aliud etiã ad numen placandum, & ad ſalutem ſibi parandã elaboratum eſt, quod vbi fruſtra tentatum fuit, ad preces & ſceleris deprecationem eſt deuentum.

Et remigabant viri vt reuerterentur ad aridam, & non potuerunt, quia mare ibat & intumeſcebat ſuper eos.

DEVM cæli mariſque auctorem quemadmodum placare ſibi poſſent, omni ſtudio curabant, quem ob Ionæ fugam iratum infenſumq. eſſe cognouerãt: experiuntur igitur conuerſo curſu nauim ad terram appellere, vt exponentes hominem & diuina mandata & ſalutem ſuam procurarent. contractis igitur velis remorũ impulſu terram contentiſſimè repetere conati ſunt, [*Vt reuerterentur ad aridam.*] Fieri enim forſitan poſſe putabant, vt quorũ fuga mari numẽ infenſum experta eſſet, reditus rurſus in aridã eorundẽ Deo probãte ſuccederet. Sed cum omni vi & impetu omniq. ſtudio nauẽ remis propulſare contendiſſent, *non valebant*, quòd maioribus ſemper fluctibus iactati, minus etiã obniti poterant, & grauiori maris impetu repellebantur, vt ea res contrariam Dei illorum conſiliis voluntatem facilè ſignificare poſſet, quando nec antea velis altum, neque nunc remis terram petere valerent. Olim naues omnes, ad quencunque nauigandi vſum pararentur, & velis & remis inſtructæ fuere; pro temporum autem & oportunitatem rationibus nunc alterum, nunc vtrumque genus tractabatur. *Super eos*, certo quodam maximoque impetu & fremitu, qui diuinam voluntatẽ illis planè indicabat. Vbi autem rebus conſiliis, atque omni contentione, omni diligẽtia & induſtria conſumptis, nihil tamen ſibi profeciſſe intellexiſſent, vnius capitis periculo & diuinæ voluntati parendum & communi ſaluti cauendum putauere. Id autem vt tutius & ſapientius fieret, à ſupplicatione & ſceleris deprecatione auſpicandum duxerunt.

Et clamauerunt ad Dominum & dixerunt.

VEHEMENTEM animorum impetum & motum, grauemq. cogitationẽ clamor prodebat,

prodebat, nec leuem ipſis rem, nec facilem parari agique indicabat, ſed quam non oratione modò, verùm vocibus & clamoribus etiam declararent. Quod verò additur, *Et dixerunt*, non leuis, ſed grauiſſimæ ſententiæ orationem illis inſtitutam habitamque fuiſſe ſignificat; cuius hoc exemplum fuit:

Quæſumus Domine ne pereamus in anima viri iſtius, & ne des ſuper nos ſanguinem innocentem: quia tu Domine ſicut voluiſti, feciſti.

MAXIMÆ religionis & non vulgaris ſapientiæ argumenta, de diuina virtute & prouidentia reconditas exquiſitaſque ſententias hæc oratio continet; cuius omnes partes expendere & pro dignitate tractare, & ad ſuas in oratoria arte præceptiones reuocare, alterius loci & temporis nobis erit, nunc ſententiæ tantùm ſignificatione contentis. Eius igitur non ſimplex argumentũ ac genus eſt, namq. tranſlatione primũ, deinde deprecatione conſtat, & æquitatis ac miſericordiæ definitionibus & rationibus nititur, cuius artificioſa argumentatio ex dilemmate naſcitur; hoc modo: Aut homo hic ſupplicio morteque dignus eſt, aut non; ſi vnus ex omni contubernio capitali culpa tenetur, id vni ipſi exitio fraudique eſto, cæterorum verò, qui ſceleris expertes ſunt, innocentiæ parcatur: ſi verò & innocens atque integer hic eſt, vt noſtra opera pereat, nefas habendum eſt, igitur quid potiſſimum fieri oporteat, quid maximè expediat diuino conſilio iudicio & virtuti potius permittere & credere, quàm temere aut nefariè ſtatuere & ſuſcipere certum adhuc eſt, niſi alioqui diuinitus certa aliqua magis ſignificatione doceamur. Igitur orationis explicatio huiuſmodi eſt: O Adonai, cuius nutu & arbitrio cælum, mare & arida gubernatur, cui nihil aut ignotum, aut incertum, aut factu difficilè eſt, ſi tibi inuiſus vir hic præter cæteros fuit, facilè ipſe ſolus perdi à te vel peſte, vel morbo, vel alio mortis & ſupplicij genere poteſt; namque etiam ſi tempeſtate non pereat, multæ reliquæ ad mortem viæ ſunt. Vnius verò hominis morte digni cauſa tempeſtatem & commune etiam innocentibus mortis periculum allatum, & noſtrum deprecari, & æquitatis ac clementiæ tuæ propulſare eſt. Igitur ſi nulla noſtra culpa in tempeſtate perire commeriti ſumus, præterquam quòd huius viri, quem tu perdere decreueris, anima nobiſcum in eadem naui eſt, ne (quæſo) pereamus & nos omnes cum illo. quòd ſi integer is vitæ & ſceleris purus eſt, ne nos tanto ſcelere aſtringi ſinas, vt perdendi in mari hominis auctores & miniſtri temerarij & nefarij dicamur. [*Et ne des ſuper nos ſanguinem innocentem.*] Cuius vel innocentia ſedata tempeſtate aut alio quouis ſigno tibi indicatu, vel culpa & impietas quouis alio mortis genere præter commune omnium noſtrum & nauis periculum punitu facillima eſt; nihil enim vel conſilium prouidentiamque tuam latere, vel virtutem potentiamque atque efficientiam fugere poteſt. atque vt hactenus quicquid volueris cælo, mari, ac terra effectum eſt, ita etiam quidquid quocunque modo expediri volueris, ſine vlla mora explicabitur. [*Quia tu Domine ſicut voluiſti, feciſti,*] ſiue hoc natura ſua facillimum, ſiue difficillimum factu ſit, tuo tamen conſilio ac nutum abiecta omni cunctatione fiet, ſicut ſcriptum eſt: „Omnia quæcunq. voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari & in omnibus abyſſis. Sed cùm rebus omnibus tentatis, & feruentiſſima oratione ac precibus maximo clamore fuſis, non minore tamen tẽpeſtatis impetu & violentia ſeſe opprimi ſentirent, poſtremi apud ſe conſilij remedium experiri decreuerunt.

Et tulerunt Ionam, & miſerunt in mare, & ſtetit mare à feruore ſuo.

VERBVM, *tulerunt* id hoc in loco ſignificat, quod ſuſtulerunt. Eſt autem diſpunctio in oratione, *ſuſtulerũt Ionã*, quæ ſentẽtia integra clauditur, & certa quædã actio ſignificatur: quã ab antiquiſſimis Hebræorũ annotatã videmus, quibus linguæ ſuæ rationes maximè exploratæ fuerũt. namq. nõ modò ſingulas orationes, ſed verba etiã ipſa & clauſulas, & interpuncta verborũ in diuinis libris obſeruanda & expendẽda eſſe, vt neque iota, neque apex vnus prætermittatur, & à Chriſto præceptore, & ab omnibus aliis, qui hæc ſtudia ſapienter tractauere, docemur. Igitur, *Tulerunt Ionam*, illud ſignificat, Ionam rei tentandæ cauſa ſublimem fuiſſe ſublatum; mare autem perinde ac ſi hominẽ expeteret

aliquantulum conquieuiſſe,quod antehac ſemper vehementius intumuerat. Hac autē diuini cōſilij ſignificatione,& ſedandæ tēpeſtatis oſtenſa ſpe tandē in mare fuiſſe cóiectū. In Eleazari autē antiquiſsimi diuinorū librorū interpretis tractatu,qui circa Chriſti ætatem ſcripſiſſe dicitur,quintū hoc periculū à viris illis factum traditur,quo diuinū de ea re conſiliū diligētius exquireretur. nam poſt priuatas Deorum inuocationes,poſt iacturam factam,poſt eductas ſortes, poſt orationem & deprecatiōnē communiter ſuſceptam,illud poſtremum ſæpius tentauerunt, vt ſublatum hominem in mare vſq. ad collū demitterēt,rurſuſq. ad ſeſe in nauim reciperent; eueniſſe verò ait, vt quoties demiſſus eſſet,mare conquieſcere, cùm autem receptus, rurſus fremere & intumeſcere ſentiretur,quo ſigno diuinæ voluntatis certiores ſæpius facti Ionā tandē in mare coniectum penitus demiſere. [*Et ſtetit mare à feruore ſuo.*] Nouus etiam repente ſedatæ tempeſtatis modus diuinū conſiliū & prouidētiā manifeſtè probat, ſicut & excitatæ primū improuiſus impetus,& in ipſos potiſsimū furētis aucta vis probauerat.nam cæteræ quæ ventorum vi ſecūdùm naturā excitantur tēpeſtates, & paulatim creſcere,& ſenſim pedetentimque mutationem facere ſolent. Quanquam enim venti poſuerint, *Sed tamen à vento,qui fuit,vnda furit,* ait poeta: Hanc autem tempeſtatem non modò ſubitò extitiſſe,ſed repente etiam penitus ſedatam fuiſſe ſatis argumenti fuit,rem omnem diuino conſilio fuiſſe confectam. [*Stetit mare;*] non remiſiſſe,ſed ſtetiſſe ſuumq. æſtum repente continuiſſe ait: Hebraicè verbum eſt GHAMAD, quod latinè reſiſtere Terentius dicit.Eſt autem ſiſtere ſiue reſiſtere, id quod in motu eſt firmum facere. Vnde Ghamud columnam & firmitudinē ſignificat: mirabile autem fuit mare in ipſo æſtu in ipſo fluctuum medio feruore fuiſſe firmatum. Sed & illud ad miraculum & prodigiū arguendum confirmandumq. plurimū contulit,quod verborū ratione ipſa ſignificatur,id autē eſt,ventorū vim à Deo immiſſam, quæ mare primū excitauerat,ſtatim euanuiſſe, neq. tamen fluctus ſemel cōmotos antè ſedatos fuiſſe, quàm Ionas in mare coniectus eſſet. Itaque mare ipſum nouo impetu ſemper obnitentibus nautis inſtitiſſe. Etenim vento ſemel commotio fluctuum aſſcribitur; cætera autem omnia mari attributa ſunt. Quid faciemus,inquiunt,tibi & ceſſabit mare à nobis? quia mare ibat & intumeſcebat,& non valebant viri contra remigare,quia mare ibat & intumeſcebat ſuper eos. Hactenus diuini conſilij & pertinacis aduerſum hoc humani propoſiti comparatio facta eſt, & non modò vlla re impediri,ſed quo magis repugnatum ſit,multo etiam magis diuina negotia prouehi & illuſtrari planè compertū eſt. cui rei certiſsimum & illuſtriſsimum exemplum hoc in loco eſt adiunctum, quòd diuina gloria ex Ionæ fuga non ſolùm non imminuta,ſed aucta etiam apud homines fuerit.

Ouidius.

Et timuerunt viri timore magno Dominum, & immolauerunt hoſtias Domino & vouerunt vota.

MAGNAM viris illis omnibus religionem hoc miraculo & diuinæ prouidentiæ manifeſto teſtimonio fuiſſe ſuſceptam,maximumque ſibi Ionæ Deum habitū,illiq.diligentem cultum eſſe tributum hac oratione docemur: namque timor cùm ad diuinas res refertur,religionis & pietatis rationibus explicatur. Igitur vehementiſsimo & pientiſsimo erga eum Deum,cuius tantam,tam præſentem virtutem, tam certam in officij deſertores ſeueritatem experti fuiſſent,timore affecti ſunt, quem omni conſilio atque ſtudio ſibi placatum propitiumque eſſe optauêre, id verò ſtudium, eamq. voluntatem non verbis & oratione tantùm,ſed rebus etiam & actionibus profeſsi ſunt. namque & legitima ſacrificia ſeſe Ieroſolymis facturos recepêre,& alia præterea vota nūcupauêre, quæ commodè perſoluta ſunt: cuiuſmodi multa fieri ab iis ſolēt, qui deſcendunt mare in nauibus facientes operationem in aquis multis. omnibus igitur Deus ille Ionæ maximus & optimus eſt habitus,& votis nuncupatis & ſolutis,ſacrificiis factis, & donis ac muneribus delatis eſt prædicatus.Hæc autem res quanquam oratione non narretur,ratione tamen ipſa arguitur,neque enim in naui ſacrificia fieri Adonai, neque ſolui vota potuêre,qui neque alibi quam Ieroſolymis ſacrificia eo tempore ſibi fieri,aut vota ſolui voluit. Quamobrem rectè locus hic à Chaldæo interprete eſt explicatus. [*Et dixerunt ſe ſacrificia facturos Domino.*] Vota autem pro reditu & ſalute pro diuina in ſe gratia & miſericordia nuncupauerunt.Oportuit autem hos omnes vbicunq. poſtea fuerint, ſedulos atque diligentes huius diuini facti teſtes & prædicatores fuiſſe.

Pſal.103.

CAPVT

ET præparauit Dominus piſcem grandem vt deglutiret Ionam: & erat Ionas in ventre piſcis tribus diebus & tribus noctibus.

NVLLVM eſſe adeò certum & extremum periculum, quod vel præſentiſſimo Dei auxilio, ſi res ipſa ferat, perrumpi ſubitò non poſſit; nullam præterea tantam eſſe poſſe aut rerum aut locorum difficultatem, in quam certa ad diuinum efficiendum conſilium via nõ facilè muniatur, hæc imprimis narratio docet. Quòd nulla ratione, nullo modo Ionas, neque mortis etiam pactione, quæ vltima rerum linea viſa etiá ſapientibus huius mundi eſt, impoſitũ ſibi onus abijcere aut deponere potuerit, quo minus tandem perferret. eodẽ enim auctore Deo, cui pertinax ad mortẽ vſq. Ionæ conſiliũ perſpectum fuerat, & tẽpeſtas excitata, & piſcis quidá, cui coniectus in mare homo antequã ab aquis occuparetur, excipi poſſet, præparatus eſt; vt è naui in beſtię viſcera tranſlatus, non conditionem, ſed vehiculum mutaſſe dici potuerit. Præterea diuinæ patientiæ & clementiæ imaginem in huius viri negotio expreſſam intueri licet, quemadmodum contumaces homines, quos conſilio ſuo ſtudioſè deeſſe Deus intelligat; tamen omnibus commodis & incommodis ab inſania reuocatos, ad ſanitatem conuertere ſtudeat. perinde atque facere ſapientes medici ſolent, qui de mentis ſtatu & loco dimotos homines primum conſiliis & ſuaſionibus; deinde vinculis iniectis, & nouis ſemper difficultatibus excogitatis ad ſe tandem redire cogunt. Igitur diuinum conſilium & certam erga ſe curam interpretari oportet; ſi quis ab officio & recta viuendi via vltra aberrans ex alia in aliam difficultatem delabatur. Quem autem piſcem hic liber nominat, Chriſtus ex cetorum genere fuiſſe dicit. Ea enim beſtiarum natura nullam in mari aut corpore aut figura vaſtiorem eſſe, ex ſacra philoſophia didicimus, ſicut ſcriptum eſt: Creauit Deus cete grandia. Iam verò rem ipſam intueamur, & quantis miraculis illuſtrata, quantis prouidentiæ rationibus ornata fuerit, animaduertamus. Primùm illud mirabile eſt, quemadmodum omnis quæcunque in mundo natura eſt, diuinum conſilium & voluntatem omni diligentia & opera conſequatur. Ventis repente extantibus mare agitatur & turbatur; neque tamen remittentibus ſedatur, ſed vehementius etiam vrget, nauigumque multis premit modis, atque obnitentes nautas obſidet & occupat, quos iacto & tradito Iona ſubitò obſidione & periculo liberat. Adeſt piſcis diuinę poteſtatis ſatelles diligentiſſimus, qui eiectum hominem, quò Deus iuſſerit perferendum excipiat. deinde verò miracula ipſa & numero & magnitudine creſcunt. nam cùm fieri ſecundum naturá non queat, vt concluſus in calidiſſimo piſcis ventre homo quiſpiam, vel ad horam viuus duret, quòd animæ partem, quæ ducendo ſpiritu cordis ventriculo concipitur, frigidam eſſe oporteat, Ionam totum triduum in illis olidiſſimis & calidiſſimis ceti viſceribus vixiſſe, præcipuo cuidam numinis eius muneri eſt aſſcribendum, qui cõcluſum in materna aluo fœtum tot menſibus ſine cibo aut potu, ſine geſtionis, ſine frigidæ reſpirationis vſu continet. Quam rem, quamuis frequentiſſimam, tamen admirabili Dei prouidentiæ acceptam eſſe referendam Dauid aſſerebat: In te confirmatus ſum ex vtero, & de ventre matris meæ ſuſceptor meus es tu. Qui tres illos clariſſimos & fortiſſimos viros Ananiam, Miſaëlem & Azariam viuos & integros atque omnino incolumes in ardentiſſima fornace conſeruauit. Sed id magis etiam admirabile eſt, non ſolùm animæ Ionam in anguſto illo & incommodiſſimo carcere, ſed mentis etiam ſuæ compotem adeò fuiſſe, vt grauiſſimam & cultiſſimam orationem carmine etiam conficere & habere agereque potuerit. Quæ verò de ſignificantiſſima illa arcanaque imagine Chriſti Ieſu in corde tribus diebus & noctibus concluſi, quam Ionas in ſignũ Niniuitis datus expreſſerat, dici potuiſſent, maiora & grauiora ſunt, quàm aut hic locus capere, aut hoc ingenium ſuſtinere valeat. Quamobrem vel in aliud tempus differenda, vt ſi non pro dignitate tractari, pro tenuitate ſaltem indicari nobis poſſint, vel ſapientiori poſt nos interpreti relinquenda, vel ex ſanctiſſimorum hominũ, qui ante nos ſcripſère, libris petenda duximus.

Matth. 12.
Geneſ. 1.
Daniel. 3.

Et orauit Ionas ad Dominum Deum ſuum de ventre piſcis, & dixit:

VERBVM, *orauit*, in vltima Hebræorum coniugatione conſtitutam illius linguæ vſu & conſuetudine reciprocationem habet, atq. ad eam perſonam de qua ſermo eſt, certo quodá modo refertur, ita vt IITHPALEL, quod Latinè vno verbo dici non poteſt, pluribus

ribus vix explicari poteſt, hominem iam conſilium & propoſitum mutãtem, & ab omni alia cogitatione ad ſupplices preces ſeſe conuertente arguat, vt qui nullo alio modo, nullo periculo ante hac fuerit de ſententia deterritus, nunc iam tandẽ in tantas anguſtias adductus reſipiſcat, & mutato conſilio pœnitens nihil aliud potius ſequatur, quàm vt Domino Deo ſuo ſeſe proſternens fracto atque humiliato animo ſupplicet. atque huius ſententiæ eſt, quod Dominum Deum ſuum appellet. Prius nomen *Dominum* illud tetragrammaton eſt, quod miſericordiæ rationes præcipuas continet. Poſterius verò nomẽ *Deum ſuum* prouidentem & gubernatorem ſignificat. Itaque oraſſe Ionam ad Dominum Deum ſuum, Vatem ſeſe ſupplicem miſericordi & prouidenti atque totius orbis gubernatori, ſui autem præcipuè curanti Deo, qui tot tantiſque rebus, actionibus & periculis eum ad ſanam mentem officiumque reuocare ſtuduerit, præbuiſſe. [*De ventre piſcis.*] Præpoſitio nõ locum, ſed afflictionem & miſeriam indicat. namque in hac ſignificatione frequẽter apud ſacros auctores vſurpatur, vt: de tribulatione inuocaui Dominum, &: De profundis clamaui ad te Domine. Itaque Ionam in hoc extremo periculo conſtitutũ, ad ſeſe atq. ad Dominum Deũ ſuum reuerſum tandem fuiſſe ſignificat. orationem autem grauiſſimæ ſententiæ fuiſſe illud verbum arguit, *& dixit:* namque in certa ratione & ſapienti cogitatione verbi IAMAR, apud Hebræos, vt: *dicere*, apud Latinos, vſurpatio eſt, vt: Et reſpondit Iob & dixit, &: Reſpõdit Eliphaz Thenamites, & dixit. Quod autem quidam hanc orationem poſt euaſum periculum à Iona habitã eſſe putauerunt: præterquam quòd implorandi numinis oportunitate redarguitur, quæ in ipſo ſemper difficultatis articulo eſſe debet (intẽpeſtiue enim poſtquã periculo functus fueris inſtituitur oratio; namque eo tẽpore ſupplicationes potius, ſiue gratiarũ actiones dicere maluerimus, cõmode decerni ſolent) id etiam ipſa narratione refellitur. Neque enim Ionas poſtquã eiectus ad terrã fuerit, ſed de ventre piſcis, hoc eſt, eas maximas anguſtias, in quibus erat, deprecatus oraui ſſe dicitur. Id verò quod in hác opinionẽ adducere huiuſmodi interpretes potuit; nẽpe omnia ferè orationis huius verba præterito tempore fuiſſe pronuntiata, nihil omnino apud eos ponderis habet: quibus prophetici ſermonis ratio perſpecta eſt, in quo ſermone præſentia & futura præterito tempore, vt certiſſima dicentibus enuntiari ſolent. atque hoc modo ſatisfeciſſe huic dubitationi non incommodè ſapientes quidam interpretes ſibi viſi ſunt, ſed & nos obſeruatis etiã temporum rationibus commodiùs fortaſſe ſatisfaciemus, illud præfati hæc non ſolùm prophetica oratione dicta, ſed poëtica etiam ſublimitate fuiſſe decantata: vtraq. autem de cauſa, vt à communi ſermone longè remota ſunt, paulò eſſe ad interpretandum difficiliora; accedit carminum & pedum lex, quæ orationem non vagari permittit, ſed compedibus aſtrictam, certis numeris moueri iubet. Eſt autem Lyricum carmen tricolon tetraſtrophon, non multum ab eo genere diſtans, quod a Græcis & Latinis poëtis huius exempli receptum eſt:

Pſalm. 111. Pſal. 130. Iob 6.

Horat. lib. 1. Od. 36.

Et thure & fidibus iuuat
Placare, & vituli ſanguine debito
Cuſtodes Numidæ deos.

Niſi quòd quartus verſus breuior eſt, in hunc modum:

Anguſtis nimium mihi rebus Te Dominum carmine ſupplici
Imis de baratris voco, & Audieras vocem.

Iam verò orationis ſententiam explicemus.

Clamaui de tribulatione mea ad Dominum & exaudiuit me, de ventre inferi clamaui, & exaudiſti vocem meam.

HVIVSMODI autem orationis argumentum eſt. Ionas cùm ſeſe nec in mare coniectum periiſſe, nec à piſce deuoratum aut vitam aut ſenſum amiſiſſe viderit, intellexit diuino hæc ſibi beneficio contingere. quamobrem in maximam futuræ tandem ſalutis ſpem ingreſſus mutato iam conſilio Deum ſupplex adorat, & quibus cooperiatur miſeriis, quibuſque ad ſalutem nitatur miſericordiis, exponit; rem autẽ, ipſam omnẽ ſuo, vt geſta eſt, ordine narrat. Atque imprimis magna ſe preſſum neceſſitate, dum turbulenta tempeſtate in naui eſſet abreptus, Deum ſuum inuocaſſe ait, à quo etiã ne in naui aut in mari periret, ſe eſſe ſeruatum, tamen intra vaſtiſſimæ belluæ viſcera concluſum, nouiſ-

nouiſque difficultatibus & anguſtiis affectum eandem clementiam imploraſſe, fuiſſeq. etiam expertum incolumitate totum triduum habita. namque hanc orationem tertia iam die conditam Vati, & peroratam fuiſſe, res ipſa ratioque docere videtur. [*Clamaui de tribulatione mea,*] cum tempeſtatibus affligerer in mari, [*& exaudiuit me.*] Eſt autem in verbis certa quædam & cum rebus ipſis conueniens ſignificatio; alterum enim verbum, clamare, vociferatione vſum fuiſſe Ionam arguit, quali, qui magna & turbulenta tempeſtate in alto iactantur, vti ſolent, ſicut ſcriptum eſt: Et clamauerunt ad Dominum cùm tribularentur. Huius rei ſignificandæ cauſa verbum *Kara* vſurpauit. At verò quoniam eius vociferationis ratio à Deo habita etiam in naui fuerat, ne tempeſtatis vi, aut aquis periret Vates, clamandi verbo adiunctum eſt, *exaudiſti*, quod Hebraicè reſpondere ſiue rationem habere alicuius petitionis ſignificat; Hebraicè verbum eſt GHANAH. cuius illud exemplum eſt: Cùm inuocarem exaudiſti me Deus iuſtitiæ meæ. & dixiſti: quid reſpondit Dominus. alterum verò verbum, quod clamaui etiam latinè redditur; apud Hebræos eſt *Sauagh*, quod ad eos, qui afflicti atque in anguſtiis poſiti ſunt, aptè refertur. Cùm autem Ionas in ventre inferi eſſet, clamare commodè non potuit, gemitum & fremitum edere potuit obſcuriorem etiam, quàm illi, qui in iuuenco æneo concluſi igne ſuppoſito vituli mugitum gementes & eiulantes imitabantur. Huiuſmodi grauiſſimum quendam atque miſerrimum gemitum ſibi de ventre inferi, hoc eſt, ceti viſceribus editum quamuis obſcurum, tamen diuinis auribus, quæ vbiq. adſunt, fuiſſe perceptum ait Propheta. Inferus autem hoc in loco idem quod ſepulchrum apud Latinos eſt, vt illud: Deducetis canos meos cum mœrore ad inferos. neque verò incommodè piſcis venter ſepulchrum à Vate dictum eſt, quod ſepulchralis fornicis non ſpeciē ſolùm, ſed vſum ſibi locus ille præbuiſſet: Neque enim alia re ab ijs, qui in ſepulchro conditi ſunt, differebat; niſi quòd cum cæteri mortui eo inferantur, ipſe viuens & ſentiens illatus conditusque eſſet. atque hæc profectò imago cum Chriſti in corde terræ concluſi myſterio reconditiſſimo aptè cohæret; cuius grauiſſima & interpretabilis ad dicendum ratio eſt:

Pſal. 106. קרא ענה Pſalm. 4. שוע Geneſ. 42.

Et proieciſti me in profundum in corde maris, & flumen circundedit me: omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt.

B I S ſibi Dominum inuocatum in hac oratione retulit, ſemel dum tempeſtate iactaretur, iterum autem cùm in piſcis ventre ſubito viuum ſe adhuc eſſe ſentiret. Vtroque autem in loco clamorem vocemque ſuam exauditam diuinitus affirmat. Sed quæ poſt vtramque inuocationem pericula obire experirique iuſſus fuerit, diſtinctè & ordinatè narrat. nam cùm Deum pro tempeſtate ſedanda auertendoque naufragio oraſſet, maximis tamen ſeſe fluctibus & ſæuis turbinibus iactatum, mariſque æſtibus abreptum fuiſſe ait: [*In profundum in corde maris.*] Cor cuiuſcunque loci abſtruſa penetralia in ſacris libris ſignificat, vt: Conuertentur montes in cor maris; & Chriſtus ſe triduo in corde terræ, hoc eſt, in generis humani totius intimis penetralibus futurum prædixit. [*& flumen circundedit me.*] Turbati maris rapidiſſimum æſtum poëticè *flumen* vocauit, Hebraico verbo vſus NAHAR, quod æſtuare & inundare ſignificat. namque vt Latinè à fluo fluuius, & flumen fluctus deducitur; ſic Hebraicè à NAHAR, quod decurrere & confluere eſt. NAHAR pro torrenti & flumine & pro vndarum æſtu deriuatur. Igitur hæc huius orationis ſignificatio eſt. vel mare ipſum, quo fluuij omnes confluunt, metonymicè fluuius dicitur, vel quod in eo loco vbi tempeſtas excitata eſt, fluuij in mare ingredientis oſtium erat; quo loco vehementius aquæ feruent. [*Omnes gurgites tui & fluctus tui ſuper me tranſierunt.*] Hemiſtichium hoc de Dauidicis Pſalmis tranſlatum omnem ſæuientis maris æſtum deſcribit: namque tempeſtas maris turbinibus, voraginibus & gurgitibus, atque exaltato fluctuum cumulo, harumque turbarum viciſſitudinibus fit, ſicut ſcriptum eſt: Aſcendunt vſque ad cælos, & deſcendunt vſque ad abyſſos, & cætera. Vbi verò poſt clamores, poſt inuocatum diuinum auxilium, tantam ſibi procellam allatam ſenſiſſet, ſeſe omnino neglectum à Deo, imò abiectum eſſe ſecum reputaſſe ait, atque in hac opinione ad hoc vſque tempus, cùm ſeſe triduo ferè iam peracto viuum videret, fuiſſe. Nunc verò tandem in eam

Pſalm. 36. נהר Pſal. 106.

in eam ſpem eſſe adductum, vt qui tam diu incolumis ſeruatus fuerit, in gratiam reſtitutus ſacrum fanum pietatis & voti ſoluendi cauſa ſit aditurus.

Ego dixi, Abiectus ſum à conſpectu oculorum tuorum, veruntamen rurſus videbo templum ſanctum tuum.

TEMPORVM diſtinguenda ratione orationis ſententia rectè explicatur: nam quòd ſe dixiſſe, hoc eſt, ſecum tacitum reputaſſe ait, ab infenſo & irato numine ſe eſſe neglectum, atque diuina prouidentia & cura deſtitutum, id ad tempeſtatis & periculi bellua deuorante ſubiti tempora; quòd verò rurſus templum ſanctum ſibi viſendum eſſe dicit, ad id tempus cùm hæc oratio compoſita illi fuit, eſt referendum. quibus autem ad id credendum ſignis, quibus argumentis nitatur, ſtatim exponit, ſcilicet non fruſtra eſſe, quòd tot tantaſque euaſerit difficultates, tanta perruperit pericula, quæ exitium minata certum afferre cuiuis poterant, niſi de cælo, ſeruandus certęque ſaluti deſtinatus foret.

Circunderunt me aquæ vſque ad animam, abyſſus vallauit me pelagus operuit caput meum.

HACTENVS quidem difficultates, quibus in tempeſtate affectus fuerit, commemorauerat; nunc verò quibus etiam periculis, & quanta mortis expectatione in ventre piſcis fuerit implicatus, ſubiũgit. extremum enim periculum eſt cùm in vndis tantùm quis altè demergitur, quoad os aquæ pertingãt, reſpirandíque facultatem penè adimãt,
Pſalm.64. ſicut ſcriptum eſt: Salua me Domine, quoniam venerunt aquæ vſque ad animam meã.
» Sed illud omniũ difficillimum & penè deſperatiſſimum eſt, vbi non ſolùm os, ſed caput totum aquæ ſuperauerũt. cuiuſmodi periculo ſeſe functum Ionas ait: etenim in marinæ belluæ ventre incluſo, cùm nulla alia ad reſpirandum via pateret, quàm quà piſcis reſpiraret, piſces autem aqua exorbenda & reſpuenda animalis reſpirationis vice funguntur, eundem aut nullum ſibi vitalis actionis vſum eſſe ſenſit; namque aëris reſpirandi & animæ ducendæ facultatẽ aquarũ immenſa altitudo adimebat. Hac itaque tanta difficultate ſeſe affectum dicit, vt non ſolùm vndis vſq. ad animam peteretur, ſed vltra etiã
נפש caput inuolueretur. [*Circundederunt*, Hebraicè eſt, *inuoluerũt, vſque ad animam.*] NEPHES, eam animæ vim ſignificat, quæ communis omnibus animantibus eſt, in qua reſpirationis & totius animalis motus facultas eſt, ſicut ſcriptum eſt: Et factus eſt homo in animã
Geneſ.2. viuentem. [*Abyſſus vallauit me.*] Incremento calamitas exaggeratur: namque piſcis vbi Ionam deuorauiſſet, non ſummis aquis innatauit, ſed profunda quæque loca vſque ad maris etiam pauimentum petiit, ita vt hærentem humi algam capite ipſo euelleret, hoc eſt quod ait: [*Pelagus operuit caput meum*, Hebraicè, *Alga* vel *calamus* eſt.] Creſcit enim duplex hæc natura plerunque in marino ſolo; altera quæ calamus dicitur, ſolidior eſt, & in littoribus plerunque creſcit, cuius immenſa copia Arabico mari nomen Hebraicum fecit; altera verò quæ debilior multo & vilior eſt, *alga* vocatur, atque in intimo maris ſolo nata natantium piſcium roſtris facilè diſcerpitur, capitibuſque inuoluitur, quæ ob leuitatem nimiam ſupernatans vndis ad littus abijcitur, nulli ferè vſui apta, niſi aut ruderibus parandis, aut tomentis ad vitrea & fictilia vaſa aſportanda. adeo igitur altè demerſum ſe fuiſſe Ionas dicit, vt non ſolùm animam aquis occupatam, ſed caput etiam alga impeditum more piſcium ſenſerit; quidquid enim piſci, in cuius ventre ille erat, accideret; id ſibi etiam aſcribere potuit, qui profundius etiam, quàm piſcis, agebatur. difficultatum porrò magnitudine amplificata maiora ſuæ ſpei & fidei argumẽta ſe reperiſſe ait, & diuini beneficij atque miraculorum incrementa allata docet.

Ad extrema montium deſcendi, terræ vectes concluſerunt me in æternum.

MVLTIS ſe difficultatibus affectum eſſe dicit, quas ſecundum naturam nullo modo perrumpi poſſe exiſtimaret, niſi quòd vbi ſe tantis malis ſupereſſe adhuc conſpexerit, diuinæ planè erga ſe prouidentiæ beneficium agnoſcens, magna futuræ tandem ſibi à Deo ſalutis ſpe ductus fuerit. namq. à terra, quam mare ingreſſus fugerat, ita ſe pulſum viderat, vt recipiendum nunquam exiſtimaret, ſed repagulis & vectibus abiectis penitus excluſum in vndis periturum. Hæc verò omnia poëtica ſermonis ſublimitate dicta ſunt, & rerum etiam veritate nituntur. Mare noſtrum plerunque montibus à terra

arcetur, quales in maritima Italiæ ora & in Illyrico, atq. etiam in Palæſtina & in Africa ſunt, promontoriis multis in pelagus excurrentibus, rurſusque curuatis ſinubus, qui nonnunquam portus efficiunt. Huiuſmodi montes in imo maris fundo radices habẽt, easque plerumque præruptas nudis & præcipitibus ſaxis exeſa iam ob continuam alluuionem terra, vt appulſos fortè excludat potius, quàm admittat. hoc eſt, quod ad montiũ extrema ſe delatũ, atque à terra vectibus & machinis oppoſitis prorſus dicit excluſum, ita vt amplius redeundi in aridam facultas negari videretur. Eas autem montium præruptas difficultates & præcipitia ſaxa, quibus mare in illis locis arcetur, quibusq. ſe in æternum excluſum putabat, vectes terræ nominat; nam vt vectibus & ferramentis vrbium portæ, ne hoſtibus aditus ſit, firmantur (de quibus frequens in ſacro libro mentio eſt) ſic montibus obiectis mare, ne certis locis terram inundet, impeditur. Tamen his omnibus incommodis cùm ſupereſſet Vates, Dei tandem beneficio, cuius in ea re prouidentiam experiebatur, nixus, ſalutem ſibi promiſit futuram.

Subleuabis de corruptione vitam meam Domine Deus meus.

VITÆ ſuæ in tantis malis retentæ Deum tandem, conſulturum ſperat & credit. Afflictam quidem nimis ſibi eſſe poſſe vitam, tamen non deſerendam à Deo; neque ſibi iam illo in diſcrimine dimittendam. Multis, inquit, modis preſſus, tamen, ne omnino peream, tibi tandem ero ſubleuandus. hoc eſt, ſubleuare de corruptione, ſubleuare ne corrumpatur. [*Domine Deus meus.*] iam quid hoc ſignificet, docuimus. Igitur ex conſeruata ſibi hactenus vita ſalutem ſperat, id autem non naturæ, non propriæ virtuti, ſed Deo acceptum refert, quem ſibi in anguſtiſſimis rebus inuocatum præſentem agnouerit: neque enim in tantis aliam ad ſalutẽ viam ſibi ipſe muniendã ſtatuit, niſi vt Deũ, cuius omnipotens virtus à cælo ad omnes mundi partes pertinet, inuocaret.

Cùm anguſtiaretur in me anima mea, Domini recordatus ſum.

IN miſerrimis & extremis temporum articulis, atque duriſſimis omnino rebus vbi iam vita penè labefactata eſt, mente & animo cõſtare, & ad diuini auxilij opem & miſericordiam confugere, optimum omnium remedium eſt; ſed id tamen, niſi ijs, qui totã vitam piè inſtituerint, atque aſſidua diuinarum rerum meditatione exercuerint, eſt difficillimum, ferè enim in huiuſmodi articulis hominum mens præſenti & ſubito periculo perturbata; aliò, quàm operæpretium erat, cogitationẽ intendit, & extremo impetu occupata aut ſeſe, aut ſuos, aut res ſuas cogitat potius, quàm diuinas, vel ſubita demẽtia affecta; neque locum, neq. ſpatium ad quicquam commodè cogitandum habet. Huius rei exempla aſſidua ab ijs, qui ſubito animi deliquio afficiuntur, aut qui repente in aquis demerguntur, petere licet. quicunque enim ex ijs parum piè vixerint, & pietatis ſtudiis paulò negligentius incubuerint, ſubito malo oppreſſi & perturbati, nullius neque conſilij, neque rectæ rationis compotes ſunt. hoc autem idem ipſi aliquando reſtituti fatentur. Aiunt enim ſeſe aut nihil, aut minimum Dei, vix tandem ſui ipſorum in illo diſcrimine fuiſſe recordatos, ſed ſubita vi impulſos & penitus fuiſſe abſorptos. Contra verò qui piè & ſapienter vitam inſtituere, atque omnes & ſecundas & aduerſas ſibi res cum priuatè, tum publicè ad diuini conſilij & auctoritatis, ac virtutis rationem referre conſueuêre, ſi quã fortè ſubitam difficultatem incurrerint, eo quò aſſiduo vſu & meditatione docti promptique fuerant, id eſt, ad diuinum auxilium cogitandum & petendum oportunè confugiunt. Id enim adhibitum aſſiduè pietati ſtudium à negligentia differt, quòd alterum certam in omni euentu ad bonum reperiendum exitum viam munit & tradit; alterum verò conſilij oportunè capiendi, aut commodè quippiam firmum ac certum apprehendendi facultatem adimit, ſicut ſcriptum eſt: Et erit tanquam lignum, quod plantatum eſt ſecus decurſus aquarum, quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo: & folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet, proſperabuntur. non ſic impij, ſed tanquam puluis, quem proijcit ventus à facie terræ. Quamobrem pietatis rationes, quas in omni re, in omni loco, in ſecundis & aduerſis rebus tenere doctus atque aſſuefactus fuerat Ionas, in hoc maximo & turbulentiſſimo diſcrimine non deſeruit, ſed quamuis grauiſſima & periculoſiſſima calamitatum vi oppreſſus, omnem ferè ſalutem, imò animum omnem extingui ſibi ſenſiſſet,

Pſalm. 1.

Dei

Dei tamen inuocandi memoriam nunquam extinctam ſenſit. [*Sed Domini*,inquit,*recordatus ſum.*] *Domini*, maximum illud Dei nomen hoc in loco appellatur, cuius,quæ in ſacris libris referuntur,rationes ad miſericordiam plerunque ſpectant. [*Cùm anguſtiaretur in me anima mea*,Hebraicè eſt,*cùm cooperiretur in me anima mea.*] Hoc tropo animi defectio,quã deliquium medici vocãt, & mentis inopia Hebraicè ſignificatur . cuiuſmodi affectionẽ ij pati ſolent,qui diuturno labore tolerato grauiſſima fame & ſiti enecãtur, ſicut ſcriptũ eſt: Errauerunt in ſolitudine,viã ciuitatis habitaculi nõ inueneruñt,Eſurientes & ſitiẽtes: anima eorũ in ipſis cooperta eſt. Latinus ſermo vertit in illo loco,defecit. Hiſpanè ſimili tropo dicitur, *Cubrir ſe le el coraçon.* Igitur oportunè à Vate inuocatus Deus ſeſe præſentẽ præbuit, ſicut ſcriptum eſt: Propè eſt Dominus omnibus inuocãtibus eum in veritate. Voluntatem timentium ſe faciet, & deprecationẽ eorum exaudiet, vt ſaluos faciat eos. Sedem autem,ex qua ſeſe benignum exhibuit,hoc eſt cælum,indicat,qui locus, vt omnium digniſſimus, diuinæ naturæ omnia complenti præcipuè tribuitur.ſed cùm de magnitudine,virtute,& beneficẽtia, de auxilio ferendo ſermo inſtituitur,is locus præcipuè notatur, vnde omnem virtutem & efficientiam in hæc inferiora elementa experimur.

עטף

Pſalm.106.

Vt veniat ad te oratio mea, ad templum ſanctum tuum.

Vt, non cauſam,ſed affirmationem hoc in loco habet,Hebraicè enim ſic, *Et veniet ad te,&c.* Templum autem ſanctum Dei,cælum dicitur,ſicut ſcriptum eſt: Dominus in templo ſancto ſuo: Dominus in cælo ſedes eius: Dominus in cælo parauit ſedem ſuam. &: Peruenit oratio in habitaculum ſanctum cæli.

Pſalm.11. Pſalm.103. 2.Paral.30.

Qui cuſtodiunt vanitates fruſtra,miſericordiam ſuam delinquent.

POENITENTIS & conſilium mutantis oratio & votum hoc eſt,id enim maximis illis periculis effectum fuit,vt à Iona mutata mente deſerto iam officio & diuinæ dignitati & laudi cumulatius etiam conſuleretur . hunc miſericordiæ ſibi à Deo tribuendæ euentum fore affirmat,ſeque eo erga officium ſuum animo,eo erga diuinam gloriã ſtudio inncedendum pollicetur,vt plus ex fuga & temerario conſilio,quod ſibi antea initũ fuerat diuinis rebus additum,quàm detractum eſſe exiſtimetur. namque legationi magna ſedulitate,ſumma fide & diligentia ſibi obeundæ,tantũ ex ijs, in quas delapſus eſt, difficultatibus auctoritatis afferendum eſſe ait; vt facilè ijs,ad quos legatus fuerit , diuinam cauſam probet. etenim cùm his rem ſuam atque omne negotium expoſuerit , & quantis ob recuſatam legationem incommodis & difficultatibus fuerit affectus,narrauerit;vel miraculo ipſo & prodigio ſtupentibus , facilè pœnitentiam & vitæ atq, vitioſæ conſuetudinis emendationem perſuadebit , & à vana ſuperſtitione reuocatis,ad veram pietatem commonſtrabit viam. Niniuitas autem vanæ & cõtaminatæ ſuperſtitionis obſeruatores,quos ipſe officio ſuo ad ſanam mentẽ reuocaturus eſſet,vanitatis cuſtodientes appellat. [*Qui cuſtodiunt funes vanitatis,*] ſic Hebraicè. *Vanitatis funes*, idem quod vana religio ſignificat : nam religio omnis certis præceptis & inſtitutis hominum animos alligat (vnde etiam apud Latinos dicta religio eſt) quæ ſi impia ſunt, ſi falſas de Deo deque pietate omni opiniones inſerant,ſuperſtitio à Latinis,à Vate noſtro eleganti tranſlatione vanitatis funes dicuntur. Illud igitur votum Vates hoc in loco nuncupat futurum, vt officio diligentia,& ſedulitate ſua Niniuitæ, qui certa præcepta & inſtituta hactenus ſuperſtitioſè obſeruantes, & vitioſè ſcelerateque viuentes, tanquam diis chari gratique eſſent, ſecurè agebant, repente mutato conſilio ſeſe ex impietate ad ſanam mentem & bonam frugem recipiant. [*Miſericordiam ſuam derelinquent.*] Hebraicè futurum verbũ eſt, quod ſententiam ipſam commodius explicat. Sed miſericordiæ nomen Hebraicũ hoc in loco ſcriptum,& miſericordiam & ſacrilegium ſiue flagitium ſignificat. Ad vtramque autem ſignificationem ſententię rationibus accommodandam re ipſa ducimur, ſacrilegam quandam pietatem, qua ſimulachrorum cultores fungerentur, prædicatione ſua tanto ſtudio ſuis deſerendam eſſe , quanto maiori apparatu & auctoritate legatio hæc ageretur . Etenim Niniuitarum mentes ijs,quibus agitatus Ionas fuerat,caſibus cognitis, ut prodigio quodam & certiſſimo diuinæ voluntatis ſigno,permoueri potuerũt magis,quàm ſi ſimplex legatio nullo huiuſmodi admirãdo ſigno cõprobata apud eos ageretur , ita vt nihil hactenus legationis rationibus detractum,ſed multum etiam auctoritatis & momenti ad perſuadendũ additum fuiſſe videatur. Et profectò res ipſa ſic habuit,

vt Ionas,

vt Ionas, qui ſi primum mandatum ſine vlla tergiuerſatione accepiſſet, legatum tantum apud Niniuitas ageret, his, quas perpeſſus eſt, rebus ad legationē additis, expreſſum auctoritatis & voluntatis diuinæ ſignum etiam fuerit, ſicut ſcriptum eſt: Nam ſicut Ionas fuit ſignum Niniuitis, &c. Vtiliorem itaque ſuam operam deinceps & maioris ad diuinā apud homines gloriam ponderis ac momenti: ſeſeq. ipſum diuinæ prouidentiæ, iuſtitię, & miſericordiæ ſtudioſiſſimum atq. fideliſſimum prædicatorem ac teſtem futurū pollicetur: non ſolū enim officio ſuo diligenter & fideliter apud eos, ad quos legatur, functurum; ſed vbi in patriam ex legatione redierit, ſacrificiis faciēdis, & votorum, quæ in tantis periculis ſibi facta ſunt, ſolutione perpetuò gratum memoremq. animum in beneficentiſſimum Deum præſtiturum.

Ego autem in voce laudis immolabo tibi: & quæcunque voui reddam pro ſalute mea Domino.

Ex plurimis & illuſtriſſimis rationibus, quæ de diuinæ Rhetoricę arte nobis obſeruata ſunt, vna eſt, quā deprecationem Latini vocant; cuius frequentiſſimus apud Latinos anctores vſus eſt. Ea conſtat peccati confeſſione primum, & propria miſeriæ atq. calamitatis expoſitione; deinde diuinæ miſericordiæ commendatione, & ardentiſſima imploratione, fideiq. ac ſpei eius, qui orat, profeſſione: demum maioris ex venia, quā ex pœna vtilitatis & maioris ad diuinam gloriam acceſſionis promiſſione. Ex huiuſmodi locis argumenta ab ijs petita ſunt, quicunque in hoc genere optimè dixerunt. Plurimū quippe momenti ad impetrandū oratio habet, ſi nos, qui antea inutiles aut infeſti fuerimus officioſos atq. vtiles in poſterū futuros profiteamur, ſi oſtendamus, plus ex venia & miſericordia dignitatis, honoris & gloriæ Deo ipſi, apud quem ſermo habetur, acceſſurū, plus etiam ad illius de publica hominum ſalute conſilium emolumenti futurum, quā in ipſo deprecantis errore aut ſcelere detrimenti fuerit. Huius generis egregium exemplum ex Pſalmo 51. ponemus: Redde mihi lætitiā ſalutaris tui, & ſpiritu principali confirma me. Pſal. 51. Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Libera me de ſanguinibus Deus Deus ſalutis meæ, & exultauit lingua mea iuſtitiam tuam. Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam. Hanc adeo omnem rationem Ionas elegantiſſimè in oratione ſua eſt perſecutus. ſeſe enim fidelem poſthac diuini conſilij miniſtrum in Aſſyria legatione futurum pollicetur & vouet, atque votum cū ſumma Dei laude & beneficentiæ perpetua prædicatione perſoluturum, ita vt ex ijs omnibus rebus Deus ſalutis auctor publicè probetur & prædicetur. neq. ſeſe vlterius ſuæ gētis ſtudio, quo minus imperata exequatur, retinendum eſſe; quandoquidem ſua ex tot tantiſq. periculis liberatione didicerit Deum ſalutarem omnibus eſſe, qui & ſibi ſalutem & Niniuitis dederit, quiq. genti ſuæ ab Aſſyriis perdendæ dare tandē etiam poſſit. cuius propterea conſilio parêre, & ſeſe omniaq. alia credere, quā deeſſe in poſterum malit. qualē verò, quàm felicem huius viri pœnitentia & oratio fidei, ſpei, & pietatis, & profeſſionis officij plena exitum habuerit, ſubiuncta narratione docemur. namq. vt ad ſaniorē mentem receptum & ſpe conſtantem, miſericordiamque implorantem atq. officium diligentiam, fidemq. ſuam pollicentem, Deus conſpexit, ſtatim triduo iam peracto, condonatis præteritis criminibus, incolumitate, ſaluteq. donata ad inſtaurandam legationem imperio auctoritate atq. omni commoda facultate inſtruxit.

Et dixit Dominus piſci, & euomuit Ionam in aridam.

Præsens diuinum auxilium omnibus in rebus atque locis hæc oratio arguit, & promptam atque expoſitam omnium naturarum obediētiam & fidem, quæ ad Dei nutum & arbitrium totas ſe fingant & accommodent. [*Dixit Dominus piſci.*] Illius belluæ ſenſus Dei conſilio ad euomendum Ionam excitatus eſt, quem oportuno terræ loco petito incolumem expoſuit, ſicut ſcriptum eſt: Laudate Dominum de terra dracones & Pſalm. 148 omnes abyſſi: Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. [*In aridam.*] Ad commodum locum euaſiſſe Ionam enatante vltro bellua ex euomente hoc nomine aridæ ſignificatur. Omnia miraculis ornata & myſteriis grauiſſimis referta ſunt. Hactenus prioris vaticinij argumentum perſecuti ſumus; nunc verò poſterius alterum nobis proponendum nobis eſt, quod Deo duce deinceps explicabimus.

PO-

POSTERIORIS VATICINII ARGVMENTVM.

DIVINI conſilij de hominum ſalute conſtantiam vaticinium hoc continet, & quemadmodum ſancti viri vbi ſemel correpti fuerint, conſilium in melius mutent, & quamuis duram prouinciam ſuſcipere non amplius recuſent, quantumque diuini verbi nuntius apud eos efficere poßit, qui vitæ ſuæ rationem ad veritatis & virtutis normam, naturæque præſcriptionem dirigere velint. Præterea quantum ponderis ac momenti vera hominum pœnitentia ad diuinam iram placandam habeat, & qua cura ac ſapientia Deus miſericordiæ ſuæ rationes, & immenſa beneficia non ſolùm certa ſtabilitaque, ſed vt ſibi gratißima, ita omnibus hominibus exploratißima probatißimaq. eſſe ſtudeat.

CAPVT TERTIVM.

ET factum eſt verbum Domini ad Ionam ſecundò, dicens,

CONIVNCTIO & res ipſas, quo ordine geſtæ fuerint, docet. Cùm primum Ionas in terrã expoſitus eſt, datã ſibi & recuſatã antea legationẽ denuo ſumere iuſſus, ſumma fide, diligentia & ſedulitate obit & agit. qua in re diuini conſilij cõſtantiã & Vatis obedientiã agnoſcere licet, quòd imminens Niniuitis ob ſcelera exitium quammaturrimè pœnitentia & vitę emendatione declinari Deus curaret, neque ſeſe huic rei agendæ Ionas negligentẽ, aut cunctatorem præberet, ſed ab eo loco, in quem expoſitus eſt, Niniuẽ rectà contenderit, officiumq. ſuum ſedulo fecerit; quanquam ea re eorum, apud quos agebat, incolumitati conſuli ſciebat, quos tamen ille ſuæ gentis ſtudio perditos potius, quàm ſaluos cupiiſſet. Quod autem, *Secundò*, legimus, id ſignificat legationem, quanquam ijſdem verbis, ijſdem omnino, vt prius rationibus Vati datã, tamen ſine vlla cunctatione fuiſſe obitam. Quid autẽ legatio contineret, ſuo tempore explicatur; nimirum certũ & decretum illius vrbis intra quadraginta dies exitium; cuius non tam dandi, quàm auertendi cauſa legaretur: & tamen quo maiores ad pœnitentiam ſtimuli duriſſimo nuntio perterritis incolis adderentur, ſententiam diuinam pronuntiare potius & affirmare, quàm minari, legatus iubetur.

Surge, & vade in Niniuen ciuitatem magnam, & prædica in ea prædicationem, quam ego loquor ad te.

FIDEI & ſedulitatis periculum hæc oratio cõtinet. quòd ſurgere, hoc eſt ſtudioſè ſine vlla mora rem agere, quòd vnus idemque priuatus homo atque hoſpes ex inimica etiam gente ad vrbem regiam & maximam grauiſſimum & horrendum nimis nuntiũ perferre iubetur, eumque non priuatis aut publicis quibuſdam perſonis, vt regi, aut ſenatui, aut ſapientioribus quibuſque nuntiare, ſed publicè & tributim in medium populum proclamare, varia in ſe vulgi iudicia, varios etiam animos experturus, iubetur. [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] Præſens tempus conſtantem conſilij confirmationem habet. idem enim illud, quod antea audierat, audire nunc & referre iubetur. namq. præſens in diuinis ſermonibus præteritæ rei cõtinet affirmationẽ, vt: Quod
» præcipio tibi, hoc tantùm facito Domino Deo tuo, &: Ecce præcipio tibi, confortare &
» eſto robuſtus: id ipſum autem antea præceperat. nõ ſolùm autem diuinam ſententiam referre, ſed totidem verbis referre, neque quemadmodum æſtimationi ſuæ, & auditorũ auribus conſulere, atque iucunda & blanda ſeueris miſcere, & artificioſè rem ipſam inſinuare poſſit, proſpicere iuſſus eſt; ſed ſumma libertate & ſeueritate apertè rem ipſam, ſibi mandatã, referre: namque hæc ratio etſi minus fortaſſe populis & principibus gratum ſermonem; perſæpe tamen magis vtilem & ſemper Deo magis probatum reddit. neque enim quicquam diuini verbi oratoribus veritate & ſimplicitate, atque ipſa ſacrorum eloquiorum inuiolata ſanctitate antiquius & ſanctius eſſe debet, ſi modò ſeſe fideles miniſtros præſtitiſſe velint. Sed, heu pudor, iam omnis hæc ratio noſtris temporibus, noſtris moribus & opinionibus penitus commutata, & à rei ipſius ſimplicitate & grauitate ad inanem oſtentationem, ad vulgi libidinem, ad popularis auræ arbitrium reuocata eſt.

Et

Et ſurrexit Ionas, & abiit in Niniuem iuxta verbum Domini.

NEQVE maturam celeritatem, neque fidem ſedulitatemque Vati in re gerenda defuiſſe ſignificat. neque verò illi aut ipſius rei, quam aggrederetur, magnitudine cogitata & exiſtimata; neque etiam viſa & cognita, vllum, quo minus ſtrenuè ageret, terrorem fuiſſe iniectum.

Et Niniue erat ciuitas magna Hebraicè eſt, *Ciuitas magna Deo.*

EXIMIAM quandam rei cuiuſpiam in genere ſuo excellentiã nomen Dei adiunctũ arguit ex Hebraici ſermonis vſu. nam ſi qua res Deo opt. & max. ad vſum, vel ad cultum, vel ad laudem tribuenda eſt, eam optimam & maximã in ſuo genere eſſe oportet, quemadmodum cælum illi vt præcipua ſedes tribuitur, quo loco nullus alius in rerum natura dignior eſſe cognoſcitur: cùm tamen omnis & ſuperior & inferior locus immẽſa illius magnitudine non impleatur modò, ſed infinito etiam interuallo ſuperetur, ſicut ſcriptum eſt: Cælum eſt ſedes mea, & terra ſcabellum pedum meorum. Neceſſe Iſai. 65. ergo eſt totum in cælo ſedentis corpus vltra cælum ipſum eminere: quantum verò id corpus eſſe oportet, quod in cælo ſedens terrã pedibus occupet! Igitur cùm nulla earum quæ finem habent rerum, Deo fine carẽti aut æquari, aut conuenire aptè poſſit, tamen in vno quoque genere quæ maximæ & præſtantiſſimæ ſunt, illi tribuuntur. cuius magnitudo cùm æquari hac ratione non poſſit, ſignificari tamen arguique poteſt. Atque hoc modo dictum eſt, Iuſtitia tua ſicut montes Dei, & cedri Dei, & flamma Dei. Eodem etiam tropo, ſi quid latino ſermone verbis extollere vehementer velimus, diuinum appellamus: *Et diuina opici rodebant carmina mures.*

Sed Hiſpanum idioma hunc Hebraicum morem proprius refert poſſeſſiuo etiam caſu: *Es vna coſa de Dios, vna tierra de Dios.* Quòd verò Niniue iam ſæpius ciuitate magna appellata illud denuo commemoretur, [*Et Niniue erat ciuitas magna Deo, &c.*] Id nimirum ſignificat maiorem etiam fama & opinione ſua Iona vrbem fuiſſe inuentam; neque tamen eam prouinciam aliàs homini nouo, ſolo, & hoſpiti, atque omni humana ope & auctoritate deſtituto longè duriſſimam & difficillimam fuiſſe depoſitam, ſed ex diuino imperio atque auctoritate adminiſtratam. Hanc adeo in hoc loco ſententiæ rationem ipſa orationis conſequentia & verborum connexio indicat. [*Et ſurrexit Ionas & abijt in Niniuem iuxtà verbum Domini, & Niniue erat ciuitas magna itinere trium dierum.*] Omnium, quæ in toto terrarum orbe conditæ fuere, vrbium Niniuem longè maximam fuiſſe, & Architectorum obſeruationibus & antiquorum ſcriptorum teſtimoniis didicimus, ex quibus vnum Diodori Siculi petere & referre placuit. Is vbi Nini Aſſyriorum regis res Diodor. li. 3. geſtas narrat, Ipſe, inquit, coactis vndique viribus, & ijs, quæ ad totum opus ſpectarent, paratis, ſupra Euphratẽ vrbem condidit non æqua laterum dimenſione: nam duæ muri partes longiores erant reliquis. horum latus quodlibet longitudine eſt ſtadiorum centum quinquaginta, breuiores verò ſtadiis nonaginta, qua muri dimẽſione ambitus ſtadia complectitur quadringenta octoginta. Et ſanè ſpe ſua nequaquam fruſtratus eſt: nulla enim poſtmodum vrbs tanto ambitu, tantâue mœnium magnificentia conſtructa eſt. altitudo murorum pedum eſt centum; latitudo, qua tres currus ſimul perambularent. turres mille & quingentæ: quarum altitudo pedum eſt ducentorum. habitare eam coëgit maiori ex parte Aſſyrios, & quidem potentiores ex reliquis nationibus voluntarios aſſumpſit, à nomine ſuo vrbem Ninam appellans. agros propinquos habitatoribus diuiſit. hæc Diodorus. Redactis igitur in miliaria ſtadiis ſexaginta geometricorum miliariorum ſummam conficimus. hæ viginti leucas gallicas reddunt, quod iter, ſi pedibus ingrediaris, tridui communiter eſt. Neq. verò breuius confici ab eo poteſt, qui præconium vt Ionas facturus vrbem vicatim ambire ſtatuat. neceſſe enim eſt locum ob viarum & compitorum anfractus & difficultates tardiori luſtratione peragrari. Ad hanc autem rationem huius loci ſententia reuocanda eſt. [*Ciuitas magna itinere trium dierum.*] Intellexit enim Ionas non vnius tantùm diei, ſed tridui iter ſibi & laborem atque operã ſumendam eſſe, vt officio ſuo deique imperio ſatisfaceret, à quo illud in mandatis habuerat: [*Vade in Niniuem ciuitatem magnam, & prædica in ea* ciuitate magna, *prædicationem quam ego loquor ad te*; ſiue, vt Hebraicè eſt, *proclama*, præconis more, *proclamationem, quam ego loquor ad te.*] intellexerat quippe Vates diuinum conſilium omni populo à ſe patefieri oportere. Neque verò aut laboris, aut vrbis magnitudine, aut populi frequentia,

quo minus opus munuſque ſuum ſedulò exequeretur, retardatus eſt, ſed forti & deliberato animo

Cœpit Ionas introire ciuitatem itinere diei vnius.

Ex hoc loco vrbem vicatim à diuino præcone ambitam fuiſſe docemur, quam ille, ſi recta via obiiſſet, ea etiá parte qua longior erat, vno die peruadere poſſet, non amplius, quàm ſtadiis ſex ſupra decimum & octauum miliare, extenſam. Prædicationis verò ſiue præconij formula huiuſmodi fuit:

Hæc dicit Deus: Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur.

DIVINVM nomen Vati imprimis appellatum fuiſſe, quòd præconio auctoritas & fides adiungeretur, ex antecedentibus & conſequentibus arguitur. dixerat namq. illi Deus, [*Prædicationem quam ego loquor ad te.*] ſimul enim cum præconio ipſo principis & auctoris nomen appellatum eſſe oportuit. & poſthæc etiam ſubiungitur. Et crediderunt viri Niniuitæ Deo, & cæt. Iam verò præconium ipſum explicemus. [*Adhuc quadraginta dies & Niniue ſubuertetur*, Hebraicè ſic eſt, *Adhuc quadraginta dies & Niniue verſa.*] Sapientem præconij formulam ſpectare & conſiderare operæpretium eſt. Nam breuiſſima periodo diuinũ erga populi ſalutem conſiliũ, ſi reſipiſcere populus velit, aperitur, atque etiam decreta in eundem ſententia, niſi ſibi proſpexerit, denuntiatur, diuinæque miſericordiæ & ſeueritatis etiam rationes certiſſimæ eadem opera explicantur. Solenne enim Deo iam inde à conditi orbis initio eſt, cum ijs hominibus, quos ſcelera & flagitia reos fecêre, pœnitentiæ propoſita cõditione prius experiri, quàm ſeueritatis ſummo iure agatur. Sic enim & Caini & totius orbis in crimen vocati, & Sodomorum cauſa tractata eſt, vt certum ad pœnitentiam tempus ſibi conſulere volentibus, aut ad ſuppliciũ obſtinatis fuerit conſtitutum, atque diuina de ea re voluntas certis legationibus & publicis actionibus ijs, quorum cauſa agebatur, fuerit declarata. namque illa ad Cainum vox, Vbi eſt Abel frater tuus? hominem reuocantis ad ſanam mentem Dei oratio magis, quam ſeueri iudicis ſententia eſt: & illa per centum viginti annos fabricandæ arcæ Noë ſanctiſſimo & integerrimo viro ſuſcepta cura, quid aliud, niſi perpetuum diuini erga orbis ſalutem conſilij aut ſeueri iudicij præconiũ fuiſſe diuus Petrus interpretatur? Quòd etiam Lotus ab Abrahamo diſcedens in Sodomorum vrbes commigrauerit, quid niſi diuinam tot dierum legationem apud eam gentem actam definire poſſumus? Eandem omnino ſententiæ rationem hoc Ionæ præconium oſtendit. neque enim Niniuen ſicut Sodomam quadrageſimo pòſt die euertendam definitè denuntiauit; ſed fore vt poſt quadraginta dies Niniue verſa ſit, Hebraico verbo vſus HHAPHACH, quod rerum in alteram faciem mutationem ſignificat. quo verbo vti à Deo iuſſus eſt, vt neceſſariá omnino eius ciuitatis rerum mutationẽ eo tẽpore fore ſignificaret, vel vt ille corruptiſſimus morũ & conſuetudinis Sodomorũ non diſſimilis ſtatus in meliorẽ faciem pœnitẽtia & conſiliorũ ſtudiorumq. mutatione, vel diuini iudicij ſententia in æternã ruinam mutandus eſſet. Id autẽ vel ad vitam in melius mutandam, vel ad certam communis exciſionis pœnã ſubeundam deliberandi illis ſpatiũ dari; ita vt quadrageſimo tranſacto die eá ciuitatem mutatá eſſe neceſſe foret, vt vel alia omnino moribus & ſtudiis & toto ciuitatis ſtatu vel nulla dici poſſet. Id autẽ dierũ quadraginta ſpatiũ ſatis ad vtrãuis rem idoneum diuinæ miſericordiæ & iuſtitiæ decretis fuit iudicatũ, ne aut ij, qui ſaluti propriæ proſpicere vellent, vel nimia tẽporis lõgitudine in ſecuritatẽ & ſegnitiẽ, vel nimia etiá breuitate in perturbationes exanimationesq. inciderent. Grauiſſimis autẽ & breuiſſimis verbis pronuntiata oratio eſt: [*Adhuc quadraginta dies & Niniue verſa.*] Significat enim ciuitatẽ illá, cuius magnitudinis, antiquitatis, & nominis ratio habita diuinitus ſit, vt ad eũ potentiæ atq. opum gradũ, qui totius orbis ſupremus erat, peruenerit, tamẽ ſceleribus & flagitiis publicè priuateq. ſuſceptis nimiũ diu contaminatá, atq. diuina patiẽtia hactenus fuiſſe abuſam, vt ferri iam amplius & tolerari tanta illa inſolentia, ſuperbia, & cõtumacia non poſſit. Quamobrẽ cùm ſatis ſuperq. expectatũ fuerit, an regũ & principũ cõſilij, an cæterorũ hominũ vel publica vel priuata cura illa res ad rationẽ, ad naturę leges, & ad iuſtitię & honeſtatis calculos reuocata corrigetur; neq. tamẽ aliquid hactenus melioris ſpei aut cõſilij in illa tota ciuitate extitiſſet, cauſam omnẽ diuino iudicio actá damnatáq. iam fuiſſe, intercedente verò miſericordia quadraginta dierũ ſpatium, vel ad morum vel ad rerum totiuſque ſtatus mutationem & Sodomæ ſimilem verſionem fuiſſe datum.

Geneſ.4. Geneſ.6. Pet. הפך

Interim

Interim autem auctoritatis legationi ſuæ conciliandæ cauſa, rem omnẽ quemadmodũ illi contigiſſet, & totius itineris ſui rationem à Iona fuiſſe expoſitam, argumento nobis illud Ieſu Chriſti veri diuinorũ librorũ interpretis teſtimonium eſt. ſicut Ionas fuit ſig- — Luc.11. — num Niniuitis, ita erit filius hominis generationi huic. Signũ autẽ Ionæ ipſe idẽ, quod nam fuerit, patefecit. Sicut Ionas fuit in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ita erit filius hominis in corde terræ, & cæt. Libet autem de re ipſa, hoc eſt de Niniuitarum denuntiata à Vate euerſione, an fato, an aſtrorum vi, an diuino conſilio parata fuerit, breuibus hoc in loco diſſerere, id quod ad præſentem rationem cognoſcendam, & ad plura huius generis exempla examinanda fortaſſe non fuerit incommodum. Non ſingulis nationibus & vrbibus modò, ſed ſingulis etiam hominibus ſua aſtra, ſuaque in cælorum diſpoſitione momenta certa eſſe, quæ præſint, atque horum aſtrorum & conſtitutionum rationibus omnia, quæcunque aut ſecunda aut aduerſa eueniant, gubernari ex Chaldæorum diſciplina omnis ferè orbis accepit. Hæc autem ratio, veráne omnino atq. certiſſima ſit, modò nõ examinabitur à nobis; illud verò ſtatuetur, in bene ac ſapiẽter gubernata republica, & veræ pietatis præceptis inſtituta huiuſmodi quippiã nõ eſſe obſeruandũ: nam ſi maximè omnibus aliis gẽtibus & populis ſingula aſtra & fatalia momẽta præfecta fuerint, tamẽ pio atque ſanctè inſtituto populo Dei optimi maximi rerum opificis infinita, certa, ac præſens virtus, pro cultæ vel neglectæ pietatis ratione vel fouendo vel conſulendo, vel rurſus affligendo adeſt, ſicut ſcriptum eſt: Quan- — Deut.32. — do diuidebat Altiſſimus gentes, quando ſeparabat filios Adam, conſtituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Iſraël. Pars autem Domini populus eius Iſraël funiculus hæredidatis eius. Quamobrem huiuſmodi Chaldaicam diſciplinam à pij ac ſapientis populi ratione & vitæ totius inſtitutis longè alienam eſſe oportere ſacra imprimis oracula monuerunt. Audite verbum, quod locutus eſt Dominus ſuper vos — Ierem.10. — domus Iſraël. Hæc dicit Dominus: Iuxta vias gentium nolite diſcere, & à ſignis cæli nolite metuere, quæ timent gentes: Quia leges populorum vanæ ſunt, & cæt. Neque verò in pia & veræ religionis præceptis inſtituta gente ſolùm, ſed in aliis etiam nationibus diuinæ prouidentiæ argumenta maxima obſeruata ſunt, tametſi non ita frequentibus, neque leuioribus etiam, ſed grauiſſimis & raris cauſis diuinæ virtutis momenta ad calamitatem afferendam lentiora quidem, ſed grauiſſima tamen experiri licuerit, vt communis diluuij & Sodomorum euerſionis temporibus, quæ ob publicum iniuriæ ſiue HHAMACZ ſcelus diuinitus allata ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: — Ezech.32. — Qui in ſanguine comeditis, & oculos veſtros leuatis ad immunditias veſtras, & ſanguinem funditis; nunquid terram hæreditate poſſidebitis? Cùm tamen iiſdem aſſidua eiuſdem prouidentiæ beneficia, minus tamen agnita & intellecta, quæ auctorem ſuum ſatis commodè & apertè teſtari poſſent, niſi omnino aſtrorum efficientiæ & virtuti falsò attribuerentur, nunquam defuerint, ſicut ſcriptum eſt: Annuntiantes vobis conuerti ab his va- — Act.14. — nis ad Deum viuum, qui fecit cælum & terram, mare & omnia quæ in eis ſunt. Qui in præteritis generationibus dimiſit omnes gentes ingredi vias ſuas. & quidem non ſine teſtimonio ſemetipſum reliquit, benefaciens de cælo, dans pluuias & tẽpora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. neque verò ſi ratione & diſciplinæ ipſius inſtitutis res expendatur, aſtrorum motibus, concurſionibus, & efficientiæ poterit aſcribi. quanquam enim omnia aſtra omneſque cælorum conſtitutiones de vrbis excidio & euerſione conſentirent; multos tamen priuatorum hominum, ſiue ciuium, ſiue hoſpitum felices horoſcopos eſſe neceſſe erat, quorum vis vel ſalutem ipſis, vel communi exitio impedimentũ promittere & præſtare potuiſſent. nam quæ aliis infelix ac fatalis hora eſt, eadẽ & aliis integra atq. fortunata ducitur, vt quæ pariẽti feminæ interitum, infanti verò ipſi maturo ac vegeto naſcendi facultatem attulerit; ita adeo indocti & à diſciplinę ſuæ rationibus longè aberrantis aſtronomi ſententia illa fuiſſet, quæ euerſionen nõ Niniuitis ſolùm, ſed Niniue vrbi in vniuerſum denuntiaret, quæ vox non ciuitatem modò, ſed omnes etiã ciues & hoſpites, omnes deniq. cùm priuatas, tum publicas comprehenderet res, quibus communis ac certa tempeſtas intra quadrageſimum diem exitium allatura impenderet. Quamobrem Niniuitæ ciues factum apud ſe à Iona hoſpite præconium de communi excidio, diuinum magis vaticinium, quàm aſtrologam prædictionẽ interpretati legitimis ſupplicationibus atque expiationibus purè ac ſanctè ſuſceptis deprecandum eſſe decreuerunt. Vanum autem & ſuperuacaneum id conſilium videretur

calamitatem illam aſtrorum vi afferri credentibus. quod enim naturæ curſu & cælorũ ſyderumque efficientia euenturum eſt, an aliis modis caueri poſſit, modò non diſputamus; precibus tamen & ſupplicationibus auerti arceriq. poſſe, nullus Chaldęus docuiſſe commemoratur. Igitur Niniuitæ acerbiſſimi ſibi interitus & vrbi ſuæ exitij ſuis ſceleribus allati non aliunde niſi à Deo, quem & ſententiæ & prædictionis auctorem agnoſcerent & crederent, medicinam & remedium quęrendũ eſſe intellexêre. Ex qua re effectũ eſt, vt neque ſalute omnino deſperata aut vrbẽ deſeruerint, aut animos deiecerint. neq. ad ſuam quiſq. geneſim conſulendam confugerint, ſed quibus rebus commune id malum expiari auertiq. potiſſimum poterat, hoc eſt vitæ, morum, totiusq. veteris ac malę conſuetudinis & corruptiſſimorum conſiliorũ mutatione eas res ſibi procurandas communi conſilio & publico decreto ſtatuerint.

Et crediderunt viri Niniuitæ in Domino.

In grauiſſimis & communibus ac repẽtinis periculis declinandis, & in cõſiliis de publica ſalute capiẽdis omnẽ cunctationẽ nimis incommodam eſſe res ipſa & Niniuitarũ exemplum docet, multaq. interdum tempora exiſtere, quibus celeritate magis, quàm regia auctoritate & magno molimine cõſuli conueniat. In hoc autem genere ea maximè ponenda eſſe arbitramur, quæ diuini conſilij auctoritate nituntur, quibus oportunè ac maturè ſuſcipiendis atq. ſtudioſè exequendis nullam humanæ potẽtiæ obſeruationẽ, aut regiæ dignitatis atque auctoritatis expectationẽ obſtare, ſed diuinã potius perſpectã voluntatẽ præeſſe atq. inſtare oporteat. Niniuitæ quã primũ præcone Iona certum atq. maturrimum ſibi rebusq. ſuis exitium palã prædicari audierunt, illam prædictionẽ diuinam interpretati, procurari & expiari potius, quàm ad regiã maieſtatẽ referri oportere intellexêre. neq. enim facti ipſis vicatim præconij rationem & curam minus ad ſe, quàm ad regem ſpectare putauerant, & cùm cauſa communis omnium eſſet, iis primũ ſuſcipi debere, ad quos primũ præconis voce fuiſſet delata. neque verò in communi omnium periculo & cauſa vnius tantùm voluntatẽ expectandã eſſe, quę aut interceſſione certiſſimum. aut mora & cunctatione repentinum & ineuitabile periculum reddere poſſet. Satis igitur ad procurandam, gerendamq. rem auctoritatis & momenti in ipſa diuina ſententia eſſe, quã ea cauſa populo primum denuntiatam eſſe intelligebant, quòd eius maximè expiare referret. Igitur per eorũ virorũ tribunos & minores magiſtratus, apud quos prima die proclamatum præconiũ fuerat, res ipſa procurari cœpta eſt. ſatis enim in communi cauſa, quæ cuique vel priuato curæ eſſe debuerat, horũ virorum auctoritas & imperium eſſe debuit. Hebraicus autẽ ſermo primarios viros & populorũ magiſtratus, quos certa munerũ cuiuſq. notatione non appellat, virorũ nomine ſignificat, vt: [Geneſ. 27.] Et interrogauerunt illum viri loci illius de vxore ſua. Sic etiam apud Romanos virorũ nomine multi ex magiſtratibus dicebantur, vt duumuiri, triumuiri, centumuiri. Igitur viri Niniuitæ, penes quos tribuum cura erat, [*crediderunt in Domino*, Hebraicè eſt, *in Elohim*,] quod nomen diuinum propria ad hunc locũ ſignificatione vſurpatum eſt. namq. ad eam rationẽ ſpectat, qua Deus totius orbis iudex, rector, & gubernator eſt: quo nomine non Iſraëlitis ſolùm, ſed aliis etiã gentibus obſeruatus cultusq. & mundi rebus omnibus hominumq. actionibus prouidere, omnisq. fraudis & ſceleris vindex eſſe creditus fuit. quamobrem [Geneſ. 31.] à Labano Iacobi ſocero in feriendo fœdere hoc nomẽ eſt appellatũ: Si afflixeris, inquit, filias meas, & ſi introduxeris alias vxores ſuper eas, nullus ſermonis noſtri teſtis eſt abſq. Elohim, qui præſens reſpicit. Quòd ſi ego tumulum trãſiero pergens ad te, aut tu præterieris malũ mihi cogitans, Deus Abraham & Deus Nachor iudicet inter nos. [Iob 1.] Iob etiã hominis Armenij virtus & pietas hoc nomine cõmendatur, quod Elohim timuerit, & à malo receſſerit omnibus diebus vitæ ſuæ. Ab Ægyptiis etiã qui magna & monſtroſa numinum ſuperſtitione imbuti erant, tamen Deũ mundi opificẽ & humanarũ rerũ iudicẽ [Geneſ. 42.] ac vindicem hoc nomine fuiſſe cultum, illa Ioſephi Ægyptiũ ſeſe apud fratres ſimulãtis oratio arguit. Facite, inquit, quæ dico & viuetis, quia Elohim ego timeo. Sexcentis aliis teſtimoniis eadem res, niſi ſatis aperta eſſe videretur, doceri nobis potuiſſet, hoc eſt Dei nomen Elohim gentibus omnibus fuiſſe olim communiter obſeruatum & cultum, qua ratione mundi opifex, rector, iudex, atque fraudum ſcelerumque vindex crederetur. Atque hoc nomine, ſi quid non apud Iſraëlitas modò, ſed apud alias etiam nationes indictum aut edictum eſſet, ſine vlla de religione controuerſia, aut de verbi auctori-

auctoritate dubitatione, aut exceptione audiebatur. Id nomen verò tetragrammaton Iſraëlitis tantummodo familiariſſimum, non nihil repulſæ ab aliis gentibus, antequam ſignis & prodidiis illuſtratum eſſet, ferebat. Sic enim Ægyptio regi eius nominis nouitas dubitationem iniecit, fidemque legationi minuit: Quis eſt Dominus vt audiam vocem eius, & Iſraël dimittam? neſcio Dominum & Iſraël non dimittam. quippe non nationibus aliis eius nominis auctoritas fuit, quæ Abrahami poſteritati antiqua & grauiſſima auguſtiſſimaq. fuerat: Notus enim in Iudæa Dominus, & in Iſraël magnũ nomen eius, &c. Igitur nomen Elohim gẽtibus omnibus ſanctiſſimum fuiſſe à Iona hac in legatione appellatum, ipſa rei & orationis conſequentia arguitur. [*Et crediderunt viri Niniuitæ in Elohim.*] Idẽ porrò nomen omnibus deinceps in locis appellatur. quo autem ſigno, quo oſtento fides Ionæ legationi & præconio adiuncta fuerit, quæſitũ ab antiquis eſt, & commenta potius, quàm certa hiſtoria reſpõſum: ſed nobis præter ſimplicẽ rerũ, quæ ſibi contigiſſent, narrationẽ, nihil à Vate ſigni aut oſtenti adhibitum fuiſſe legimus. Itineris verò ſui rationẽ omnem, & legationis à Deo datæ ſibique recuſatæ, ac tandẽ periculis defuncto ſumptæ atque obitæ redditam eſſe, iam illa veraciſſimi doctoris noſtri Chriſti auctoritate abundè ſatis docti ſumus: Sicut Ionas fuit ſignum Niniuitis, &c. Sed neque huiuſmodi ſigni cauſam ipſam eguiſſe (quod tamen editum magnum momentum, nõ tã ad fidẽ faciendã, quàm ad metum religionemq. audientiũ animis iniiciendã attulit) cõmodè ac breuiter docere operæpretiũ videtur. igitur nõ omnia vaticiniorum genera miraculis & prodigiis indigẽt, vt fidẽ ſibi vatibuſq. cõcilient, ſed ea tantũ, quorũ ratio circa præcepti alicuius diuini aut veteris conſuetudinis, aut ritus, aut ceremoniarũ aut alterius cuiuſpiã antiquæ, certæ, ac probatæ ſanctæq. iudicatæ rei & rationis cõmutationẽ verſatur; vt ſi quis ſabbathi celebritatẽ aut omittendã, aut in aliã diẽ transferendã eſſe doceret, ſeq. ad eã referendã rem diuinitus legatũ eſſe prædicaret, eã legationem ſigno edito conteſtatã eſſe oporteret. ita Moſes ꝙ leges viuendiq. inſtituta populo laturus præſcripturuſque, quòd libertatem ex antiqua ſeruitute prædicaturus eſſet, certam muneri ſuo fidẽ miraculorũ auctoritate adiunxit: vt credant, inquit, Deus, quod apparuerit tibi Deus patrũ ſuorũ, Deus Abrahã, & Deus Iſaac, & Deus Iacob. Sic Chriſtus Ieſus magni cõſilij nuntius veteris diſciplinæ vmbras, quæ ad ritus ceremoniaſq. pertinerẽt, nouæ legis luce & corpore ſuccedente abolendas eſſe docuit, cõteſtante Deo ſignis, portentis & miraculis, & ſpiritus ſancti diſtributionibus. Vna tamẽ in omni hoc genere cauſa & ratio excepta eſt, ne cuiquã homini, qui impię ſuperſtitionis & vanorũ Deorum colendi rationẽ nouã ſuſcitaret, quãuis maximis & prodigioſiſſimis miraculis, quamuis multis & certis ſignis datis vlla fides haberetur. nam quę in ea re miracula eduntur, non tam adiungendæ rebus fidei, quàm periculi hominũ fidei & conſtantiæ faciendi cauſa à Deo permitti. Atq. de hac quidẽ re huiuſmodi præſcripta eſt lex: Propheta qui arrogãtia deprauatus voluerit loqui in nomine meo, quæ ego nõ præcepi illi, vt diceret, aut ex nomine alienorũ Deorũ, interficietur. Quòd ſi tacita cogitatione reſponderis. quomodo poſſum intelligere verbum, quòd Dominus non eſt locutus, hoc habebis ſignũ. quod in nomine Domini propheta ille prædixerit, & nõ euenerit, hoc Dominus nõ eſt locutus, ſed per tumorẽ animi ſui propheta cõfinxit, idcirco nõ timebis eũ. Exceptio autẽ illa eſt: Si ſurrexit in medio tui prophetes, aut qui ſomniũ vidiſſe ſe dicat, & prædixerit ſignum atque portentum, & euenerit, quod locutus eſt, & dixerit tibi, Eamus & ſequamur deos alienos, quos ignoras & ſeruiamus eis. nõ audies verba prophetæ illius aut ſomniatoris, quia tẽtat vos Dñs Deus veſter, vt palam fiat, vtrũ diligatis eũ an non, in toto corde & in tota anima veſtra. Itaque in grauiſſimis cauſis & antiquis aut receptis honeſto nomine rebus commutandis ſignũ ab auctore exigitur, modò nihil vel impium, vel ſuperſtitioſum aut ſonet aut oleat: in honeſtis verò & æquiſſimis rebus perorandis nullum exigitur ſignum. Satis enim æquitas per ſe ipſa lucis auctoritatiſque habet; cuius prædicandæ atque aſſerendæ non ſolùm prophetes, ſed quicunque ſapiens atque probus vir ſatis idoneus miniſter atque auctor eſſe poteſt. ſicut in eodẽ, quẽ modò citauimus, loco ſcriptum eſt: Dominum deum veſtrum ſequimini & ipſum timete, & mandata illis cuſtodite, & audite vocem eius. Ionæ niniuitarum ſcelera accuſantis & vltionem prædicentis honeſtiſſima ratio & probabilis re ipſa ſine vllo alio ſigno cauſa fuerat. certis enim veritatis rationibus nitebatur, quòd diuinum numen maximis & manifeſtiſſimis illorum ſceleribus offenſum pœnas debitas propediem exacturum eſſe denũtiaret, hoc

Deut. 17.

Deut. 13.

enim totum argumentum ſimul cum præconio à Vate eſſe tractatum,& res ipſa & oratio etiam indicat. [*Et crediderunt viri Niniuitæ in Eloim,*] hoc eſt in Deo iudice & vindice: אלהים namque hoc nomine denuntiata illis fuerat ſententia. quoniam verò quicunque optimas de diuina natura ſententias ſecuti ſunt,non ſolùm iudicij atque æquitatis, ſed miſericordiæ & bonitatis rationes optimas & maximas illi aſſcribunt,atque vt maximã ad vltionẽ auctoritatẽ,ita ad deprecationẽ maximã etiam facilitatẽ tribuũt, locumq. precibus & ſupplicationibus perſæpe relinqui intelligunt. huiuſmodi ſententiis probè inſtructi Niniuitæ viri,vrbi ciuibuſq. ſuis ſapienter cõſuluerunt: nã quibus rebus, rationibus,modis atque actionibus diuinam erga homines miſericordiam cõmoueri maximè poſſe intellexere , hoc eſt , prauorum ſtudiorum mutatione & ieiuniis, ſupplicibuſque precibus & clamoribus,ea omnia ad ſcelus expiandum,Deumque ſibi placandum ac leniendum ſtudioſiſſimè diligentiſſimeque curauere.

Et prædicauerunt ieiunium, & veſtiti ſunt ſaccis à maiori vſque ad minorem.

MAGNVM apud diuinã miſericordiã momentũ,ieiunia,aſperiorq. habitus & omnia ſupplicũ mentiũ argumẽta habere, non modò antiqui, ſed noui etiã teſtamenti teſtimoniis exempliſq. innumerabilibus oſtẽdere probareq. poſſemus,niſi perſpicua eſſet res,& inter omnes,qui ſacros libros attentè legunt , conſtaret. nam cùm Deus natura miſericors & benignus vehementer humanis precibus & votis,ſi purè & ſanctè fiant,vel ad parcendum ſupplicibus,vel ad ſuccurrendum miſeris,vel ad conſulendum piis moueri adducique ſoleat (ſicut ſcriptum eſt: Prope eſt Dominus omnibus inuocantibus eum in veritate,voluntatem timentium ſe faciet,& deprecationem eorum exaudiet,vt ſaluos faciat eos) iis omnibus rebus eundem duci etiam conſequitur , quæ vouentis & ſupplicantis mentis ſtudium vel incendunt magis & adiuuant , vel non ſolùm ſignificant , ſed apertè etiam declarant. cuius generis ieiunia purè ſanctèque ſuſcepta ſunt: quorum legitimus vſus tum ad virtutes promouendas non paruo adiumento eſt, tum ad cupiditatum licentiam & libidinem refrenandam magnum pondus habet,tum etiã ad decretam certamque iam iudici caſtigationem clementiorem reddendam plurimũ valet. de quibus omnibus rebus ac de præſtãti ieiuniorum vſu plenius ac commodius in libro de ſacris ſignificationibus diſſerimus. Igitur Niniuitæ viri preces & publica vota curaturi ieiunium de more indixere. namque publicè indicta ieiunia vel grauem culpam & commune ſcelus,vel loci aut temporis alicuius religionem, vel violatũ numen, vel ſacrum publicè expiari oportere ſignificabant. quorũ exempla in Iudicũ & Regum libris & in Apoſtolorum hiſtoriis & apud Vates illuſtria ſatis ſunt. Eius verò ratio non ſolum Iſraëlitis propria,ſed aliis etiam gentibus communis fuit. magni enim momenti ſobrietas ad orandum placandumque numen eſſe putabatur. Sic Ioui certo ſtatoq. die ieiunia apud Romanos ſacrabantur. Illo *Manè die quo tu indicis ieiunia, &c.* ſic publicè ſuſcipienda vota ſobriis commodius & ſanctius nuncupari credebantur.

Pſalm 144.

1.Reg.25. Ierem.14. Ioel.3.

Horat. lib.2. ſerm. Sat.3. Horat.lib.4. od.5.

Longas ô vtinam dux bone ferias
Præſtes Heſperiæ,dicimus integro
Sicci manè die,&c.

Sed tamen legitimè inſtituta ieiunia vt purè ſanctèque peragantur, malorum ſtudiorum auerſatione & melioris vitæ cura coniuncta eſſe oportet,ſicut ſcriptum eſt: Nonne hoc eſt magis ieiuniũ,quod elegi? diſſolue colligationes impietatis,ſolue faſciculos deprimentes. ea autem res vt rectè intellecta,ſic diligenter curata à Niniuitis eſt. namque paulo pòſt hoc dicitur,& vidit Dominus opera eorum,quòd conuerſi ſunt à via ſua mala. Itaque ſanctum & Deo gratum , & iis à quibus initur, commodiſſimũ ieiunium eſt, quod certã mentiũ ad meliorẽ frugem conuerſionẽ cõſequitur & conteſtatur. *Prædicauerunt.* Publicè indicere hoc in loco prædicare eſt. [*Et veſtiti ſunt ſaccis à maiori vſque ad minorem,* Hebraicè pluraliter eſt, *A magnis vſque ad paruos.*] Inter ea,quę non ſolùm Dei,qui natura miſericors,clemens & multæ patientiæ eſt,ſed hominũ etiam inimicorũ,& immanium atque capitalium hoſtiũ miſericordiã cõmouere ſolent,habitus miſerorũ ſupplices non exiguũ pondus & momentũ habent. namq. vt veſtiũ elegantia & nitidus ac pretioſus cultus lætitiæ, ſuperbiæ, & faſtus ſignificationẽ habet , & admirationem aliis atque aliis inuidiam mouet,ſic neglectus,horridus,& ſordidatus habitus humilitatis & mœſtitiæ ſpectaculum præbet, ſpectantiumque oculos & animos vehementer ad miſericordiæ

Iſai.57.

ricordiæ cogitationem impellit. quamobrem in miſerrimis & calamitoſiſſimis bellorum temporibus, ea pars, quæ vel in deditionem hoſtium, vel in ſalutis deſparationem redacta eſt, ducem, quem ſibi pugnando infenſum reddiderit, innumerabili multitudine ſupplex ac ſordida adit. Cuiuſmodi multa exempla apud noſtros et externos etiam ſcriptores paſſim legentibus occurrũt: in qua re ſignificãda frequẽs habituũ ſupplicum mentio eſt. Quo autẽ maior & frequentior ſordidatorũ multitudo eſt, eo vehementius ſpectatorum animi mouentur & impelluntur; grauius enim & plenius alienæ miſeriæ ſpectaculum humanarum rerum viciſſitudinis admonet, magnitudineque ac mole ſua impenſius vrget, atque eo maximè, quòd in tanta multitudine feminæ, pueri puellæ, ſeneſque ſint, quorũ vel innocentia, vel imbecillitas eiuſmodi cõditioni impar & calamitati ferendæ inferior eſſe iudicetur. Ea autem communis omnium & ſpontanea, tam eorum qui in culpa ſunt, quàm qui culpa & noxa carẽt, deditio ducis miſericordiam vehementer tentat, mentemque ab omni alia cogitatione ad clemẽtiam & leuitatem reuocat. Saccus autem ex omni veſtium materia huic adornãdæ rei idoneus maxime eſt, quippe non ſordes modò, ſed horrorem etiam & durum ac miſerũ vitæ vſum ſua aſperitate oſtentat. Eadem verò homines erga Deũ vindicem & ſcelerum vltorem potentiſſimum placãdum, quæ miſeros diuturno & grauiſſimo bello oppreſſos ciues erga victoris miſericordiam commouendam cogitatio tãgit. vtrique enim humili & ſupplici deditione & deprecatione veniam ſibi petendã eſſe putãt. Sed quibus cum Deo res eſt, vt maxima & bonitate & clementia eius, apud quem agitur, ſpe inductis, ita de integritate, ſeueritate & ſapientia infinita, quæ vel internos animorum affectus calleat, ſolicitis, ne quid fictè aut ſimulatè, ne quid impurè aut indecorè, ne quid non ſtudioſiſſimè agatur, cura maxima eſt. Sapienter igitur à Niniuitis cõſultum eſt, ne cui vel ætati, vel ſexui, vel cõditioni parceretur, quo minus ſupplex habitus, ſordidatio, ieiuniũ, & deprecatio indiceretur, vt ſi quid aliorũ vel culpa, vel negligẽtia, vel indignitas felliſſet, aliorũ innocẽtia, diligentia, pietate, ſtudio, & labori impari imbecillitate ſuppleretur. [*A maioribus vſq. ad minores.*] ſexũ, ætatẽ, conditionemq. omnẽ hæc oratio ſignificat. Hæc igitur à viris & populo, antequã ad regẽ referretur res, ſtudioſiſſimè & maturrimè curata ſunt, quæ publicæ calamitatis expiandæ cauſa, curari ab ijs etiam incõſulto rege & potuerunt & debuerunt. Virorum autem illorum in conſilio capiendo celeritatem & diligentiam maximã admirari operæpretium eſt, qui cùm eadem in ciuitate eſſent, tamen prouideri magis communi & inſtanti calamitati, quâm regiam de ea re voluntatem magno molimine expectari oportere intellexerunt. ſed nõ minori cura aut ſtudio, neq. minus cõmodo negotio à rege ipſo conſultum, prouiſum, attentumq. eidem rei, ſed nouis etiã & maximis decretis, virorum & populi conſiliis acceſſionem factã fuiſſe diuina hiſtoria narrat.

Et peruenit verbum ad regem Niniue.

TOTIVS rei ratio ad regem delata eſt, quemadmodũ vir ille diuino nomine futurũ propediẽ vrbis exitium denũtiare cœpiſſet, eoq. præconio populum cõmotum, ieiunia, ſupplicesq. preces ex tribunorum plebis decreto iniiſſe. quo quidem nuntio vehemẽter commotus rex, atque de publica ſalute, tum ſpe, tum etiam metu ſolicitus, coacto principum concilio diligentius etiam & grauius de ea re ſtatuit & decreuit, ſuoque imprimis exẽplo, quid agi maxime expediret, docuit. [*Peruenit verbũ.*] Grauiſſimi negotij & magni momẽti rei narratio & fama, quæ admirationem audientibus adferat, vno verbi vocabulo in ſacris ſermonibus ſignificatur, vt: Trãſeamus in Bethleẽ, & videamus hoc verbum, quod factum eſt, &c. Quanta verò ſedulitate & celeritate publicę ſalutis curã omni cunctatione, omni regiæ maieſtatis cogitatione remota ſuſcipere regem oporteat, hoc exemplo declaratur. Regem enim Niniue notãter appellauit. qui quamuis omnium totius orbis regum maximis haberetur & eſſet, nulla tamen de ſplendore, magnitudine dignitateque ſua cogitatione retardatus eſt, quo minus ipſe ſupplex ad diuinam miſericordiam confugeret, alioſque ſuo exemplo ad idem ſtudium incitaret.

Et ſurrexit de ſolio ſuo, & abiecit veſtimentum ſuum à ſe, & indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.

SVRGERE, ſtudium, diligentiam & feſtinationẽ ſignificat, vt: Surge, vade in Niniuẽ. Magnum barbaris regibus ad maieſtatẽ dignitatẽq. conſeruandã in veſtium ſplẽdore &

cultu

cultu & ſtudium ac ſumptum poni conſueuiſſe, omnibus cùm prophanis, tum etiã ſacris libris obſeruare licet, nobiſque etiam de veſtium ratione ſcribentibus annotare Deo aſpirante licebit. adeò enim ea res è regum ac principũ dignitate & magnitudine eſſe ducebatur, vt neque mortuis & vel tumulo condendis, aut pira extructa cremãdis negligenda eſſe putaretur. Sed Niniuitarum rex ſibi populoque ſuo ſapienter proſpiciens, non tam ſplendoris ſui, quàm publicæ ſalutis rationem habendam ſibi eſſe intellexit. neque verò de ea re diſputari oportere, deceretne tantum populum, tantum populi principem & regem, vnius hominis hoſpitis & ex hoſtili gente voce & præconio adeò commoueri & turbari, vt à iucundo & ſplendido vitæ vſu non probè perſpecta & examinata re, ad mœrorem, ſordes, luctum ſqualoremque traduci; ſed cauſæ ipſi, quæ probabilis ex ſe eſſet, & diuino nomine peroraretur, ſine vlla cunctatione cedendum, & oportuno conſilio rebuſque commodiſſimis procuratis, quàm maturrimè eſſe ſuccurrendum. [*Et indutus eſt ſacco, & ſedit in cinere.*] Purpuram, aurum, & gemmas ſimplici & horrido ſordidoque ſacco, ſolium autem cinere abiectiſſimo & humillima re commutauit, inferioremque humilitatis gradum rex ipſe quàm populus, cõpleſſe narratur. quod verò de regali veſtimenti ornatu expoſuimus, vno Hebraico nomine ſignificatur, ADERETH, à potentia, decore, fortitudineq. ducto. Eiuſmodi autem veſtium genus hoc erat, quod materiæ atque artificij rationibus regiam maieſtatem, potentiam & ſplendorem prætenderet. Saccus autem & cinis humillimus pœnitentium habitus & ſitus eſſe in ſacris ſignificationibus oſtendimus. ,, Quia ſi in Tyro & Sidone factæ fuiſſent virtutes, quæ ,, factæ ſunt in te, olim in cilicio & cinere pœnitentiam egiſſent. In regio autem munere auctoritatem magis, quàm ſplendorem exigi oportet. Porrò auctoritas vtilibus & honeſtis decernendis & curandis exequendiſque rebus magis, quàm pompa, aut cultu conſeruando ſpectatur.

Et clamauit, & dixit in Niniue ex ore regis & principum eius, dicens.

COACTO conſilio quid maximè facto opus eſſet, deliberatum & conſultatum à rege & principibus, & tandem decretum atque curatum eſſe intelligimus: id verò quod decretum fuerit non tam præconio, nedum potentia imperatum, ſed conſultò & ſponte ſuaſum ſuſceptum libentius, vt maiori cum vtilitatis ſpe ageretur, quem ſuaſionis clamorem in vulgus omne delatum eſſe, verbum Hebraicum ZAGHAK declarauit, quod popularem clamorem, qualis in incendiis & publicis periculis excitari ſolet ſignificat. id verò vt non incerto, aut inſipienti, aut obſcuro auctore fieret, [*Ex ore regis*, aut vt Hebraicè eſt, *ex ſenſu*, vel *ſententia regis:*] ex ſenſu autem regis & principum, propterea quòd illud concilium communiter expedire intelligentes, & ſibi ipſis faciendum, & populo, vt fieret, ſuadendum eſſe cenſuerunt. Magnam autem principum & nobilium Aſſyriorum copiã in illa ciuitate fuiſſe, & hic locus indicat, & illud ex Diodoro nobis ſuperius allatum teſtimonium apertè docuit. Igitur publica per pœnitẽtiam ſcelerum expiatio, & calamitatis deprecatio ab omni illius ciuitatis ordine procurata eſt, & magno omniũ ordinũ, ætatum conditionumq. conſenſu ac ſtudio cõmuniter ſuſcepta. qualis verò regia & principum de hac re ſententia clamoribus declarata fuerit, ſtatim exponitur.

צעק

Homines, & iumenta, & boues & pecora non guſtent quicquam, neque paſcantur, & aquam non bibant; & operientur ſaccis homines, & iumẽta, & clament ad Dominum in fortitudine.

COMMVNI nocentum & innocentium miſeriæ & doloris ſenſu & clamore, atque ſupplici miſerabilique ſpectaculo diuinam miſericordiam commodius implorari, & vehementius commoueri poſſe, indicatum eſt, idque vt purè ſancteq. fieret, omnio ſtudio eſt curatum. Simul etiam eodem conſilio eademque opera Dei clementiam ad parcendum miſeris & ſupplicibus excitatum, & hominum animos aucto & communicato doloris ſenſu, & confuſo atque miſerabili animantium omnium clamore ad ſupplicem deprecationẽ auctũ iri publicè ſperabatur, neq. verò ea opinio regẽ principeſque fefellit, ſed euentus ipſe ex ſententia procedẽs ſtabiliuit. neque quòd hominibus ſupplicantibus animantium, ex quibus vſus homini percipitur, ieiunium accedere curatum ſit, ſuis ſapientiæ rationibus caret: nam præterquam quòd Dei clementia & miſericordia

tanto

tanto ac tam miſerabili ſpectaculo,& confuſis hominum clamoribus,iumẽtorum vocibus,pecudum atq. armentorũ balatibus & mugitibus commoueri ad ignoſcendũ poſſe credidère;eiuſdem etiam Dei curá,qua rebus omnibus à ſe conditis cõſultum eſſe vult, erga inſontes & ſceleris expertes animas abijciendá non eſſe, intellexère. Quòd ſi hominum clamoribus & precibus ob ipſorũ ſcelera nõ ſatis oportunus locus eſſet, tamen animantium & brutorum,quæ hominum cauſa genita ſunt, & quibus diuina prouidentia oportunè conſulit, deſiderio eum, cuius beneficentiam omnia expectant, petunt, atque experiuntur,ſatisfacturum eſſe ſperare licuit. Non enim futurum eſſe putauerunt, vt qui terræ plenitudinem ſemper incolumen auctamque eſſe velit, aliarum rerum culpa alias perire pateretur; ſed potius hominibus nocentibus cum innocentibus parceret, quàm vno omnes tam inſontes, quàm ſontes animas ſupplicio inuolueret; maximè autem ſi alterius partis ſupplici, alterius verò æqua deprecatione inuocaretur, ſicut ſcriptum eſt: Homines & iumenta ſaluabis Domine, quemadmodum multiplicaſti miſericordiam tuam. Pſal.35. Igitur vt hominum animi vehementius ad pœnitentiam doloremque moueantur, ac Dei erga nocentes atque innocentes animas prouidentia & miſericordia impenſius concitetur, homines ieiunio, cæteras verò manſuetas animantes inedia affici, rex principeſque ſuadent, & omnia quæ ſplendidè veſtiri ſternique ſolent,vt homines,vt equi,muli, & cætera. quorum ad vecturá aut ad pompá vſus eſt, ſacco ſordidaq. veſte indui;idq. non decenter aut artificioſe, ſed temerè: [*Operiantur*, inquit, *ſaccis homines & iumenta, & clament ad Dominum in fortitudine.*] Maximis igitur & contentiſſimis clamoribus diuinam miſericordiá tum ab hominibus rationis compotibus,tum etiam à brutis implorari cupiunt;quorum quanquam animę ſenſus & motus plerique, ac vocum ſignificatio & vſus obſcurus hominibus ſit, deſiderium tamẽ clamor & expectatio diuinam ſapientiam atque prouidentiam minimè fugit, ſicut ſcriptum eſt: Omnia a te expectant,vt des illis eſcam in tempore,dante te illis colligẽt,&c. Pſalm.103 Verùm enimuero quanquam brutis & ratione ſermoneq. carentibus animantibus deſiderium ipſum & clamor ad diuinam miſericordiam mouendam, ſatis ſit, in hominibus tamen, qui à brutorum natura longè abeſſe poſſent & debent, neque clamor, neque ſermo, neque oratio, neque veſtium ſordidus vſus, neque ieiunium, niſi hæc omnia animorum conſenſione, honeſto ſtudio & morum atque vitæ, correctione & emendatione nitantur, ſatis roboris & virium ad diuinam miſericordiam commouendam habere poſſunt. Conſtat namque homo & animi & corporis naturis; ſed vt princeps in eo pars animus eſt,ſic omnium agendarum rerum rationes,ad animi cogitatus appetitiones & conatus referri oportet: maximè verò in ijs conſiliis,ſtudiis, ac rebus omnibus, quæcunque aduerſus Deum ſuſcipiuntur; qui cùm ſpiritus ſit, eas primum & potiſſimum rationes expendit, quæ ex animorum vi & facultate proficiſcuntur, ſicut ſcriptum eſt:Scrutans corda & renes Deus. Pſalm.7. Quamobrẽ in ſacrificiis & victimis mactandis atq. incendendis viſcera & exta magis, quàm cætera membra expetuntur: Quòd ſi ieiunio preces,clamores,cæteraque huius generis omnia,quæcunque piè, ſancteque inſtituta ſunt, purè ac ſanctè non ſuſcipiantur & curentur,ad placandum Deum atque ad veram accipiendam ſalutem inania prorſus inutiliaq. redduntur; quippe cum ijs virtutibus vacua & nuda ſint, quæ Dei à nobis culpa atq. offenſione noſtra alienatam voluntatem reconciliare & inclinare ſolent. eæ autem ſunt, viuens atque firma fides, & vitiorum fugiens virtutumq. appetens pœnitentia;quibus maxima pietatis ratio continetur. quæcunque verò pietatis formæ obijciuntur, ſi his neruis & artubus deſtituta ſint, ſpeciem quidem offerre poſſunt, re ipſa tamen aut nullæ, aut vanæ & inanes inutileſq. omnino ad ſalutem ſunt, atque ad hypocritarum & hiſtrionum rationem à diuina ſapientia referuntur,ſicut ſcriptum eſt: Me etenim in diem quærunt,& ſcire vias meas Iſa.57. volunt; quaſi gens,quę iuſtitiá fecerit,& iudiciũ Dei ſui non dereliquerit.rogant me iudicia iuſtitiæ,& appropinquare Deo volũt. Quare ieiunauimus & non aſpexſti? Ecce in die ieiunij veſtri inuenietur voluntas veſtra,&c.Huic ergo rationi vt quæ plurimum ad eam, quæ expetebatur, rem momenti ac ponderis habere iudicaretur, omni ſedulitate ſtudio & diligentia cautum conſultumque eſſe Niniuitarum rex voluit & curauit; nempe vt ieiunia,preces,cætereque ſupplicis ciuitatis formæ ſuis venis,neruis & oſſibus, hoc eſt, veræ pœnitentiæ & pietatis rationibus certiſſimis & ſolidiſſimis contine-

rentur,

rentur. Vera autem & legitima pœnitentia vitiorum declinatione ac fuga, & ardenti virtutum amore ſtudioque conſtat, ſicut ſcriptum eſt: Declina a malo & fac bonũ, &c. Atque prior quidem pars omni tempore, occaſione, & articulo curari præſtarique poteſt & debet; poſterior verò ſuas, quibus commodè curetur, oportunitates habet: alterius tamen altera principium eſt. namque vitium fugere primum ad virtutis & officij exercitationem, gradum & quaſi aditum facit, primamq́. ad ſapientiam patefecerit ianuam, (Horat. Epiſt. 1.) quiſquis ſtultitia caruerit. Hinc autem eſt, quod negatiuis diuinæ legis præceptis perpetua cura & obſeruatio; affirmatiuis verò cura quidem perpetua, ſed certa atque oportuna obſeruatio à Theologis aſſcribitur, ſicut ſcriptũ eſt: Quod fructum ſuum dabit in tempore ſuo. Iam verò hác rem quemadmodum procurari & geri Niniuitarũ rex præceperit, audiamus:

Et conuertatur vir à via ſua mala & ab iniquitate, quæ eſt in manibus eorum.

OMNIS in vniuerſum omnium, quæ ab hominibus ſuſcipiuntur, vitiorum & flagitiorum natura duobus maximè generibus cernitur: vnũ eſt, quo dedecoris ratio ad vnũ quempiam refertur, quatenus de honeſta virtutis deflectit via, & priuatis ſeſe ſolũ vitiis corrumpit & contaminat, vt deſidia, luxuria & libidine, quæ aliæ huius generis multæ ſunt formæ. alterum verò eſt, quo non ſolum priuatæ vitæ macula inuritur, ſed alienis rebus & ſaluti aut inuidia ſuſcipitur, aut inſidiæ tenduntur, aut iniuria deniq. infertur, quæ ſi priuatè admittantur, quamuis ſeras aliquando, certiſſimas tamen & grauiſſimas auctori ſuo, niſi alias vera & legitima pœnitentia expietur, pœnas cõparant; ſi verò publice ſuſcipiãtur, maturrimũ atq. ſeueriſſimũ communeq. omnibus qui in culpa ſunt, & eorum etiam rebus atque fortunis ſupplicium atque exitium moliuntur, ſicut ſcriptum (Geneſ.) eſt: Et ego diſperdam eos cum terra. Prius illud genus via mala, hoc verò poſterius HHAMAZZ Hebraicè dicitur, à latino interprete iniquitas ſæpe vertitur, quod quoniam non animi tantum cogitatione admittitur, ſed ſtudio etiam & opera ad nocendũ ſuſcipitur, in manibus eſſe dicitur. namque concepta animo in alterum inuidia, aut alia quæcunque lædendi mediata ac ſuſcepta cogitatio, tametſi ſceleris & culpę effugiat notam, tamen quoad perpetrato opere explicata nondum fuerit HHAMAZZ vel iniquitas, ſiue iniuria non dicitur. manus autem explicandæ & efficiendæ rei ſignificatione, in arcanis ſermonibus vſurpatur. namque id membrum vni hominum generi præ(Galenus de vſu partium.)cipuè à natura tributum humani cordis proprium & commodiſſimum inſtrumentum eſt, vt à medicis ſapienter eſt obſeruatum, ſicut ſcriptum eſt: (Iſai. 13.) Omne cor contabeſcet & omnis manus diſſoluetur. Igitur ab vtroque ſcelerum & vitiorum genere hoc eſt à priuatis flagitiis & ab iniuria inferẽda populum ciueſque ſuos acriter reuocare, huiuſmodi conſilio & oratione Niniuitarum rex ſtuduit. Omnibus autem eam curam iniici voluit, vt ſuam quiſque vitam, ſuos mores & ſtudia, omnia æſtimaret, & ſi quid correctione dignum in ſe offenderet, omni diligentia & ſedulitate corrigeretur. Hanc verò communem omnibus indictam legem, nomen vir, apud Hebræos in diſtributionibus vſurpatum ſignificat, idem namque eſt, [*Et conuertatur vir,*] quod latino ſermone, (Exod. 11.) & conuertatur vnuſquiſque, vt illud: Dic ergo omni plebi vt poſtulet vir ab amico ſuo vaſa argentea & aurea. Quoniam autem ad publicam calamitatem deprecandam, perfectam abſolutãque per pœnitentiam expiationem eſſe oportebat, eam rem illa potiſſimum ratione procurari rex voluit, quæ in hoc genere omnium certiſſima & exactiſſima eſſe poteſt, vt vnicuique homini mores, ſtudia, atque opera ſua examinandi & iudicandi negotium daretur: quod nulla nec diligentior, nec certior, neque grauior, quàm propriæ cuiuſque conſcientiæ cenſura ſit, cuius & teſtimoniorum fides & iudiciorum integritas eſt. aliorum enim humanorum iudiciorum omnium, de alterius factis, moribus & ſtudiis ratio & diligentia falli & refelli poteſt, ſui verò vniuſcuiuſque exploratio & cognitio nõ poteſt. Quis enim hominũ ſcit quæ ſunt hominis, (1. Cor. 2.) niſi ſpiritus hominis qui in ipſo eſt? Ex qua re illud perſæpe obſeruatum in ſacris libris eſt, vt cum ſuperbam aliquorum hominum inſolentiam & faſtidium diuina ſapiẽtia retundere velit, ad propriam vniuſcuiuſque conſcientiam prouocet, vt: (Pſalm. 4.) Iraſcimini & nolite peccare, dicite in cordibus veſtris, & in cubilibus veſtris cõpungimini, & illud: Hyp(Matth. 7.)pocrita primum eiice trabem de oculo tuo, &c. Igitur cum ad cõmune periculũ declinandum

nandum integram omnium diligentemque pœnitentiam deſideraret rex, neque facilè eſſet in tanta hominum multitudine, & tam difficillima humanorum cordium cognitione aut exactam cuiusq. mores notandi rationem inuenire, aut certum ſingulis correctionis & emendationis modũ ſtatuere æqua omnibus ſalutis conditione propoſita, hoc eſt, pœnitentia vera ſuã cuiq. cauſam ſuſcipiendã ſuisq. ponderibus examinandã & quid cuiq. debeatur, cognoſcẽdum atque expediendum decreuit. quanquam enim ieiunia, ſordidi ac duri habitus, & ſupplicis deprecationis cura & ſtudium omnibus tam integris, quàm nocẽtibus indiceretur, tamẽ pœnitentiæ & correctionis conſiliũ eorũ tantum fuerat, qui ſibi aut priuati vitij & flagitij, aut illatæ iniuriæ, aut aliàs culpæ alicuius conſcij eſſent. Igitur hæc illorum verborum, quæ proximè ſubijciuntur, ſententia eſt.

Quis ſcit ſi conuertatur & ignoſcat Dominus: & reuertatur à furore iræ ſuæ, & non peribimus.

INNVMERÆ, grauiſſimæ, & ſatis aliàs exploratæ de humanæ pœnitentiæ vſu & fructu, de inexhauſto diuinæ miſericordię beneficio rationes ex Latina huius loci verſione, quã nos interpretãdo ſequimur, in diſceptationẽ quæſtionẽq. vocãtur, quas omnes indicata exẽplaris veritate magno cũ ſẽtẽtiæ cõpendio explicare & cõſolidare, quã perſequi, & cũ temporis ac patiẽtię diſpendio ad ipſam rei naturã quò tandẽ deueniẽdum erat, accommodare, vti facilius, ita cõſultius multo eſſe arbitrati ſumus. igitur locus hic, qui Latinè ex Græcò verſus ſic, vt legimus, habet, Hebraicè ſic eſt. *Qui ſcit, conuertatur*: & cõmate puncto interpoſito, alia ſẽtẽtia inchoatur: *& placabitur Elohim, & reuertetur à furore iræ ſuæ & non peribimus.* Pœnitẽtiæ conditionẽ non omnibus, ſed iis tantũ, quos certa ſuorum facinorum, delictorũ & maleficiorũ conſcientia ſtimularet, impoſitã eſſe oratio declarauit. *Qui ſcit, conuertatur*, hoc eſt, qui ſibi conſcius culpæ eſt, ad bonam frugem ſeſe recipiat; atque hoc pacto orbis rectorẽ & gubernatorẽ Deum natura benignum & miſericordem placatum iri ſibi ſperandũ credendumq. eſt, à quo quadraginta dierum ſpatium non fruſtra datum fuiſſe interpretari oportet; id enim tempus & ad ſibi conſulendum, & ad diuinam irã placandã ſatis fuit idoneũ. nemo enim eſt cui excitatus irę ardor niſi aliàs nouarum offenſionũ acceſſione, aut veterũ contumacia & cõtentione auctus fuerit, intra quadrageſimum diem non ſedetur, nedũ Deo pœnitentia & offenſionũ deteſtatione atq. ſupplici nocentium & innocentum deprecatione placato, iræ furorem nõ modò cõpreſſum, ſed omnino depoſitum iri ſperari poſſit, qui non vt homo eſt, vt iraſcatur, aut vt filius hominis, vt in æternum oderit, ſed natura benignus, longanimis & miſericors, diſſimulans peccata hominũ propter pœnitentiã, & præſtabilis ſuper malitia. Nunquid in æternum proijciet Deus? aut non apponet vt complacitior ſit adhuc, aut in finem miſericordiam ſuam abſcindet à generatione, in generationẽ? aut obliuiſcetur miſereri Deus, aut continebit in ira ſua miſericordias ſuas? Itaq. omnis illa *Ignoſcet Deus, & reuertetur à furore iræ ſuæ, & non peribimus*, non dubitãtis, ſed ſpem facientis regis oratio eſt, qui diuinæ iræ indicationem & conuertendæ ſiue euertendæ ciuitatis denuntationẽ, & quadraginta dierum inducias factas, cæteraq. omnia, quorſum pertinere atque euadere poſſent ſi rectè aut minus rectè prouiderẽtur & curarentur, optimè intellexerat. Sanè hoc loco Chaldaica interpretatio huius explicationis noſtræ ſententiam dilucidè confirmat; cuius integra verborum verſio huiuſmodi eſt: *Qui ſcit quòd in manibus ſuis culpæ ſint, conuertatur ab eis: & miſertum erit ſuper eũ à facie Domini.* Quã verò ſapiẽter Ionæ præconiũ rex & Niniuitę viri intellexẽrint, operępretiũ cognoſcere eſt. non enim verbũ euertẽdi aut vertendi quadraginta dierũ ſpatio dato ad exitium vrbis tãtum retulêre, ſed illud interpretati ſunt tantũmodò futurum eſſe, vt vel tota ciuitatis facies quadrageſimo pòſt die ad meliora ſtudia cõuerſa, vel ſi id aut negligeretur, aut non diligenter curaretur, diuino iudicio funditus eſſet euerſa. Illud etiam ſilentio non præterire viſum eſt, à Niniuitis hoc tempore vanorum Deorum cultum & inueteratum iam apud ſe ſuperſtitionis errorem non fuiſſe depoſitum. ſiquidem ea res maioribus & antiquioribus ſtultitiæ ſtirpibus, & paternarum traditionum & ſophiſticarum diſciplinarum radicibus altiſſimis defixa, ſapientiæ rationibus & miraculorum ac portentorum virtute, & aliis ſpiritus ſancti demonſtrationibus euellenda potius ex hominum mentibus erat, quàm publica pœna & cultorum exitio exſcindenda. Quanquam enim Idololatriæ nefarius error & omnibus ſtultitiæ ac turpitudinis notis inſigne peccatum ſit, non tamen ex eo maleficiorum genere eſt, quæ com-

Pſal. 76.

Heb. 2.

V muni

Amos.1. muni pœna & accelerato ſupplicio vindicari publicè ſoleant, quemadmodum cõſcriptis per nos in Amoſum commentarijs explicatum eſt. Neq. verò ob eam rem Niniuitis periculum fuerat denuntiatum; neque vlla diuini nominis *Adonai*, quod vanorũ numinũ cultu comtaminatur, mentio facta eſt; ſed tantum *Elohim*, hoc eſt, orbis rectoris & gubernatoris Dei, cuius imperium & dignitas corruptis hominum moribus vltro citroq. illatis iniurijs violatur. Quam ob rem illud tantum, cuius cauſa periculum publicè vrbi & ciuibus crearetur purè ac ſanctè per pœnitentiam expiari oportere & expedire ex regij cõſilij decreto proclamatũ eſt. *Et conuertatur vnuſquiſque à via ſua mala & ab iniquitate, quæ eſt in manibus ſuis. Qui ſcit, conuertatur.* Horum enim flagitiorum culpa non tantum paterno & hęreditario errore aut ſtulta perſuaſione, vt ſuperſtitione & idololatria, ſed propria cuiuſq. malitia & ſcelerato conſilio prudentibus ac ſcientibus contracta erat. ſiquidem nemo homo humani ſenſus & rationis compos eſt, qui turpe & honeſtum in moribus, maximè autẽ in cõmunis vitæ ſocietate colenda rectum & prauum, æquum & iniquum non diſcernat. qua de re illud veriſſimè dictum ab Apoſtolo eſt: Cùm enim gentes quæ legem Rom.2. non habent, ea, quæ legis ſunt, faciunt, huiuſmodi legem non habentes ipſi ſibi ſunt lex, » qui oſtendunt opus legis ſcriptum in cordibus ſuis, teſtimonium reddente illis conſcien» tia ipſorum, & cogitationibus inter ſe inuicem accuſantibus, aut etiam defendentibus, atq. ob eam rem cõcilij Regij edicto declaratum fuerat. [*A via ſua mala, & ab iniquitate, quæ eſt in manibus ſuis*, quòd ſua ſingulorum vitia & ſcelera, vt nota & explorata eſſe cuiq. poterant, ita ſingulis expianda committerẽtur. Ea verò res rectè ac ſanctè apteque ad diuinam iram placandam procurata fuiſſe narratur, & quale de ea Dei iudicium & conſilium tandem fuerit, oſtenditur.

Et vidit Deus opera eorum, quia conuerſi ſunt à via ſua mala, & miſertus eſt Deus ſuper malitia, quam locutus erat, vt faceret eis, & non fecit.

NON de idololatriæ & ſuperſtitionis, cuius extinguẽdę ac delẽdę alia ratio futura erat, ſed de peruerſis ac deprauatiſſimis moribus, & de publicis atque priuatis iniurijs Niniuitas Ionæ præconio fuiſſe poſtulatos, euentus ipſe declarauit, quibus ad meliorem frugem & officij ſtudium ſeſe recipientibus benigniſſimè Deus pepercit. illud autem diligẽter obſeruandum eſt, non tantam ieiuniorum & ſupplicis habitus & clamorũ atq. deprecationum, quantã mutatæ in melius vitæ ſtudij rationẽ, ſine qua cætera inania & inutilia ad verã ſalutem creduntur, à Deo fuiſſe habitã. Etenim vera atq. vtilis hominibus futura pœnitentia his ponderibus primũ expenſa, atq. rationibus his æſtimata, cæteris omnibus actionũ generibus, vt ieiunijs, ſupplici & ſordidato habitui, vt clamoribꝰ & deprecationibus ad culpæ atq. delicti veniã maximã cum ſpe petendã, momentũ & auctoritatẽ affert; Iſai.1. aliàs ſi tanta ac tã efficax virtus deſit, inanibus ac caſſis futuris, ſicut ſcriptũ eſt: Et cũ extẽ» deritis manus veſtras auertã oculos meos à vobis, & cũ multiplicaueritis orationẽ nõ ex» audiã: manus enim veſtræ ſanguine plenę ſunt. Lauamini mundi eſtote, &c. Igitur miſericordiæ erga ſupplices cõſilium initurus Deus veræ ac ſolidæ pœnitentię rationes imprimis expendit, atq. de ea re certo iudicio probata, pro clementiæ ſuæ dignitate ſtatuit. *Et vidit Deus.* videndi verbo diuinũ iudiciũ ſignificatur, *opera eorũ.* Vt cordis cõtritio & præteriti peccati deteſtatio mentiſq. mutatio veræ ac legitimæ pœnitentiæ virtutis anima & ſpiritus eſt; ſic ſtudiorũ quoq. & actionum mutatã ac emẽdatã rationẽ corpus ipſum eſſe ſacris vtriuſq. teſtamenti librorũ inſtitutis docemur. Neq. enim mentẽ voluntatẽq. mutare ſatis eſt, niſi probatis Deo & pijs actionibus, atque omni officio pro temporum & rerum cõmoditate eam vitæ mutationẽ teſtemur, ſicut ſcriptũ eſt: Auferte malũ cogitatio- Ibidem. » num veſtrarũ ab oculis meis, quieſcite peruerſe agere, diſcite benefacere, &c. Ea verò hu» manorum operũ ratio, natura & dignitas eſt, vt fidei in Deũ noſtræ & veræ pœnitentiæ, & Hebr.11. omni deniq. pietati teſtimonio ſint. Et hi omnes teſtimonio fidei probati & inuẽti ſunt, inquit Paulus; mortuã quippe fidem & omnẽ aliam virtutem ſine cõmodo operũ actionum atque officiorum fructu inanem eſſe euangelica & apoſtolica oratione docemur. Quam ob rem huiuſmodi opera & à pœnitentibus præſtanda officia dignos pœnitentię Matth.3. fructus, D. Ioannes appellat. Huius itaq. generis teſtimonij Niniuitarum pœnitentia Deo ſolidiſſimarum rerum ac rationum ſeuero æſtimatori probata eſt. Is vidit opera eorum, quod conuerſi eſſent à via ſua mala. Magnam eius ciuitatis mutationem fuiſſe, Deo etiam iudice docemur: ab illa enim tantã infamia & nequitia diuini in ſe iudicij & ſententiæ commemorationem illorum animos omni ſtudio, fide & diligentia in aliam

aliam partẽ fuiſſe traductos. Conuerti, aut reuerti à mala via, veram legitimamque pœnitentiam in ſacris libris ſignificat; cuius ratio non mentis mutationẽ modò, ſed operũ atq. ſtudiorũ & directũ ad laudem morum actionũq. iter cõtinet: Latinè etiã morum via dicitur, in qua plurimos errare ille nõ malus moralis diſciplinæ pręceptor animaduertit. [*Et miſertus eſt Deus*, Hebraicè eſt, NIHHAM, quod verbum latinè non ſatis aptè reddere poſſumus, quanquã non lõgè aliena ſignificatione vertamus, cõſolatus eſt. Id autem propriè verbũ adaptari ijs ſolet, qui grauẽ aliquã animi affectionẽ, vt irã, deſideriũ, odium, amorẽ, noua atq. idonea re accedẽte in contrariũ motũ cõmutant. Sic Iſaac Sarę matris deſideriũ Rebeccæ cõſuetudine leniuit. Sic Deum hominũ genus, quos libenter creauerat, ob publicè corruptam & ſceleratam totius orbis viuendi conſuetudinem, feciſſe pœnituit. ſic Iſraëlitarum tribus cæteras exciſę ac penè deletæ à ſe Beniaminitarum tribus vehemẽter miſertum eſt: quibus omnibus atque alijs locis verbum NIHHAM eſt. Simili his ſignificatione verbum hic accipiendum eſſe ratio ipſa oſtendit, vt accedente Niniuitarũ mutatione, Vatis præconio à ſe in illos enuntiatã ſententiã commutaret. Neque verò dicit, quòd cogitauerat, *vt faceret*, ſed quòd *loquutus erat*, vt *faceret*. Vt calamitatẽ & periculum illis, non tam ex diuino ſtudio, quã ex iuſtitiæ rationibus denuntiatũ imminere, & facilè (ſi illi ſibi proſpexiſſent) diuina clemẽtia propulſari potuiſſe intelligatur, quòd verò diuinis verbis eſſet declaratum, prædictum magis vt ſibi cauerent, quàm dictum, vt deſperarent interpretari oportere. quamobrem loqui verbum potius, quàm dicere vſurpatũ eſt. *Super malitia*. nomen malitia hoc in loco latinæ ſignificationis nõ eſt, vt fallax nocedi ratio, ac certi cuiuſdã vitij nota ſit, ſed ſcelerum vltionis ſiue punitionis rationibus cõmodè explicabitur, quod aliàs in ſacris libris latinus interpres malũ vertit, vt: An eſt malũ in ciuitate, quod nõ faciat Dominus, &: Agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitaui, vt facerẽ eis. huiuſmodi malũ pœnæ diſertiſſimè Theologi dicunt, cùm aliud culpæ, aliud pœnæ malum eſſe docẽt. *& non fecit*. Quadrageſimus dies diuinam clementiã illis teſtatus eſt, quo nihil mali aut damni (quæ niſi ſibi cauiſſent, certiſſima erant) ſenſerunt. Quã rem Dei ſupplicationibus ab illa ciuitate celebratã fuiſſe facilis coniectura eſt. Id verò ex hac ſententia vtiliſſimè obſeruatur, nõ omnes malorum & pœnarũ à Deo prædictiones & obnuntiationes neceſſarias omnino & quaſi fatales hominibus eſſe, ſed plurimarũ ex his euentũ ex eorum, aduerſum quos factæ ſint, arbitrio atq. ſtudio accidere, neque tam quid prædictum à ſe, quã quid ab hominibus actum, geſtũ, curatũq. fuerit, Deum in hac re ſpectare ſolere, qui cum benigniſſimus clementiſſimuſq. natura ſit, neminem vellet perire, ſed oẽs ad pœnitentiã & ſalutis viã reuerti. Repente, inquit, loquar aduerſus gentẽ & aduerſus regnum, vt eradicem & deſtruã & diſperdã illud. Si pœnitentiam egerit gẽs illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam à malo, quod cogitaui, vt facerẽ ei & apud Ezechielẽ idem Deus: Si impius, inquit, egerit pœnitentiã ab omnibus peccatis ſuis, quæ operatus eſt, & cuſtodierit præcepta mea, vita viuet & nõ morietur, & omnium iniquitatum eius, quas operatus eſt, non recordabor, in iuſtitia ſua, quam operatus eſt, viuet. Neq. verò ſubtilẽ illam de hac re inter ſigni & beneplaciti, ſiue antecedentiæ & conſequentiæ voluntates diſtinctionẽ perſequi, aut cõmodum, aut inſtituto noſtro conueniens eſſe duximus, quòd ſimplicius ſine huiuſmodi acutiſſimis rationibus res ipſa commodè, ac non minus fortaſſe vtiliter teneri poſſe videatur.

נחם

Pet.

Ierem. 18.

Ezech. 8.

CAPVT. IIII.

ET *afflictus eſt Ionas afflictione magna, & iratus eſt.*

OFFICIO ac munere ſuo iam functus Ionas, rei euentum expectabat, qui vbi cognita populi illius pœnitentia, diuinæ miſericordiæ conſilium prophetico ſpiritu intellexit, grauiter accepit, adeo vt præ mœrore doloreq. animi vitã morte cõmutare optauerit: quibus autẽ cauſis eam triſtitiã ſubierit, facilè ex lectione, atq. ex ipſarum ratione rerum coniicere eſt. Non enim tantum ille fidei dignitatiq. ſuæ, quantum ſaluti ſuæ metuebat. nemo enim ex vatibus eſt, qui niſi aliàs rem ſuam ageret, legationis ſuæ exitum ijs, apud quos egerit, felicem potius, quàm exitialẽ eſſe nõ optet. maximè cùm eã diuini conſilij ſententiã eſſe intelligat, vt non tam ſalutis deſperandæ, quàm pœnitentiæ ad miſericordiã implorandã ſuſcipiendæ in propheticis denũtiationibus ratio habeatur. namq. ea res legitimè procurata, atque euentu felici probata vaticiniorũ fidem potius confirmat,

quàm derogat. ſatis enim fidei prædicenti vati habere ij exiſtimantur, qui obnuntiationis rationem ſapienter interpretati expiare & deprecari procurant. Neq. verò auctoritatem fidemq́ue vaticinio ſuo ab ijs abrogari Ionas dolere potuit, qui primis legationis ſuæ actionibus, ſine vllo aut petito aut addito miraculo, tantũ publicè & priuatè tribuiſſent, vt omni voluptatis & deliciarum vſu, omnibus omnium cõmoditatibus atq. vtilitatibus, & priuatis rerum ſuarum ſtudijs depoſitis, omni cogitatione, conſilio, cura & diligentia ad ſupplices deprecationes, ad durum vitæ vſum, denique ad nouos & minus fortaſſe iucundos publicè ac priuatè introducendos mores conuerſi ſunt. quam rem & lectio ipſa teſtatur, & Ieſu Chriſti cõfirmat auctoritas: Et crediderunt, inquit, viri Niniuitæ Deo, & prædicauerunt ieiunium, &c. &: Viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta, & condemnabunt eam, quia pœnitentiã egerũt in prædicatione Ionæ. (Luc. 11.) Quo in loco magnã fidem magnamq́ue auctoritatem vnius hoſpitis & nullis maximis miraculis ornati Ionæ prædicationi tributam fuiſſe, Chriſtus idem confirmat, cùm ex perſonarum, officiorum & euentuum comparatione Iudæos pertinaciæ reos agit: Et ecce, inquit, pluſquã Ionas hic. Igitur non tantum fidei auctoritatiſque ſuæ, quantum Iſraëliticæ gentis, cuius ille ſtudioſiſſimus erat, cauſam animo & cogitatione tractans dolẽter & grauiter ſuſcipiebat Ionas, quòd multa illi in mentem venirent, quamobrẽ moleſtia & angore cruciaretur; tum quòd populo ſuperſtitionis & vani cultus fœditate turpificato dignam ſceleribus & corruptiſſimis moribus pœnã ſuſcepturo ob pœnitentiæ & morum correctionẽ, retento etiam ſuperſtitionis errore, impunitatis venia data eſſet, cum iiſdẽ Aſſyrijs miniſtris gẽti ſuæ, hoc eſt Iſraëlitis ob idẽ ſuperſtitionis flagitium grauiſſimũ periculũ creari cognouiſſet; tũ etiã quòd ea res Iſraëlitarũ culpã vehementius coarguebat, & cauſam omnẽ manifeſtius dãnabat. quòd Niniuitæ vna à ſe nondũ plenè abſoluta legatione & obnũtiatione ſuſcepta, tamen cũ ſuorũ cõmodorũ iactura, morũ mutatione & vitæ emendatione, omni deniq. earũ rerũ, quarũ rei agebãtur, renuntiatione atq. deteſtatione, ſupplices cum Deo iudice & accuſatore decidentes veniã & impunitatẽ fuerint aſſecuti, & ſibi ipſis, vrbi, rebuſq. ſuis ſalutẽ acceperint, cũ Iſraëlitæ tot quotidie legationibus, tot diuinis nũtijs, tot tãtiſq. miraculis, prodigijs & oſtentis, prædictionibuſq. aſſiduis, tot deniq. rebus inuitati, obiurgati, poſtulati, atq. tot dãnationis & pœnarũ minis & terroribus petiti, imò & interdum ipſo pœnarũ & malorũ ſenſu & vſu nõ leuiter tentati, tamẽ neq. ſceleribus abeſſe voluerint, neq. ab inſano vani & ſuperſtitioſi cultus errore auerti, neq. à propoſito impietatis ſtudio, vel tãtillũ dimoueri, nedũ deterreri ſeſe paſſi ſunt. vnde nõ ſolũ maturo & grauiſſimo ſui rerũq. ſuarum exitio multari, ſed horũ etiam hominum miniſterio & opera perdi & diſſipari cõmeriti ſunt, quorũ exemplũ illorũ pertinaciæ cõparatum iure cõmendari poterat. Hæc igitur rerum & rationũ acerrima & attentiſſima cogitatio magnum & acerbum Ionæ dolorẽ cõmouit, & præ gentis ſuæ ſtudio vitæ etiam tædiũ iniecit. Sperauerat namq. fortaſſe fore, vt vel Niniuitæ legationẽ ſuam minori fide, vel minus etiam integra pœnitentia exciperent, vel retento idolorũ cultu minus digni eſſent, quibus parceretur, ſed cognitum rei totius euentum ad inexhauſtas diuinæ miſericordiæ rationes, quæ plus etiam quàm optamus aut intelligimus, dare ſolet, retulit, hanc enim miſericordiã gentibus in antiquo etiam errore verſatis, morũ tantùm & ciuilis vitæ in melius mutatione ſpectata tribui ſolere; Iſraëlitis verò, quibus maior & illuſtrior diuinarũ rerũ notitia erat, maius ſuppliciũ atq. plura omni ex cauſa verbera eſſe ſubeunda intellexit: namq. ſeruus, qui ſcit voluntatem Domini ſui & non facit, vapulabit pluribus. *Afflictus eſt Ionas afflictione magna.* Ingentem animi dolorem & angorem Hebraica oratio exprimit hac ſentẽtia. [*& male habuit Ionas malo magno,*] ita vt non triſtitia quædam leuis, ſed animi morbus & lãguor ex mæſtitudine indicari poſſet, ſicut ſcriptũ eſt: Spiritus triſtis exſiccat oſſa. *& iratus eſt*, Hebraicè *Iratus eſt ſibi*. hoc eſt dolore & impatientia affectus vitæ ſuæ odium & tædium concepit, quòd tantùm gentibus ſuis ex ea re culpæ conflari, & grauioris ſupplicij comparari intellexiſſet. vſque adeo autem grauiter & moleſtè eam rem tulit, vt vitæ ſuæ finem breuiſſimum precibus à Deo petierit.

Et orauit ad Dominum & dixit.

HOC in loco nomen illud ineffabile eſt, quod magnum in Iſraël erat, & familiaribus miſericordiæ beneficijs notiſſimum, *& dixit*, Irati & dolentis hominis, omniaque affectu ſuo definientis orationem obſeruare operæpretium eſt.

Obſecro

Obſecro Domine, nunquid non hoc verbum meum, cùm adhuc eſſem in terra mea? propter hoc præoccupaui vt fugerem in Tharſis.

GENTIS & patriæ ſuæ ſtudio incenſus ex ira potius & impetu, quàm ex ratione orationẽ inſtituit, nõ qui diuinæ miſericordiæ erga Aſſyrios Iſraëli hoſtes immanes futuros beneficium laudibus, ſed magis inuidia proſequatur, & ſui illius cõſilij, quod de fuga cœperat, probabilẽ ſibi rationẽ reddere videatur. Vbi nos legimus *cùm eſſem in terra mea*, hebraicè eſt, *ſuper terram meam*, Quæ oratio illum de patria, in qua erat, cogitaſſe indicat, vt: Habba. 1.
ſuper hoc lætabitur & exultabit, & immolabit ſagenæ ſuæ, *Propter hoc præoccupaui, vt fugerẽ in Tharſis*; quòd huius rei exitum, cuiuſmodi tandem acciderit, pertimuerim, futurum enim agnoſcebam, vt in gentis meæ ignominiam & excidium Aſſyrijs parceres, tametſi illos, niſi omne omnino ſcelus omnemq. errorem deponerent, indignos ego eſſe putabã, quibus ignoſceres. ſed tamen tuam naturam & benignitatem cogitanti mihi magna ſuſpicio erat, ſalutis magis horum, quàm exitij cauſa legationem dari, quòd natura ad ignoſcendum, quàm ad vlciſcendum te ſemper promptiorem præſtiteris.

Scio enim quòd tu Deus clemens & miſericors es, patiens & multæ miſerationis, & ignoſcens ſuper malitia.

IDEOQVE haud iniuria legationem ſalutis potius, quàm vltionis parandæ cauſa dari interpretabar. hic autem locus eius conſilij, quod de Ionæ fuga in ſuperioribus indicauimus, ſatis manifeſta, ſi diligenter cõſideretur, argumẽta habet; ſed quòd illic explicata nõ fuerint, in cauſa eſt hebraicæ orationis breuitas, & ſummo iudicio collocandis rebus & narrationis partibus præuiſa oportunitas, quã qui rectè obſeruauerit, magnũ etiam ad explicandã ſacrorũ librorũ ſententiã cõpendiũ fecerit. *Scio enim* Hebraicè eſt in præterito *ſciui* ſiue *noui*. Cæterorũ verò omniũ, quæ ad diuinæ miſericordiæ rationes referũtur, verborũ ſignificationes nobis iam indicatas ex Ioëlis cõmentarijs petere operæpretium erit.

Et nunc Domine tolle animam meam à me, quia melior mihi eſt mors, quàm vita.

IRATI & perturbati hominis ſermo affectibus magis, quàm verbis abundat. nam ſi orationis & ſententiarũ cohærentia ſpectetur, nulla ferè eſt; ſi verò dicentis animi motus cõſideretur, maxima & vehemẽtiſſima dicẽdi vis omnino deprehẽditur. non tam officij deſerendi cõſilio, quã populi ſui ſtudio ſpontaneũ exilium ſibi olim ſuſceptũ fuiſſe Ionas oſtenderat. nunc verò diuinum conſilium executo ſuæ gentis ſolicitudinem & curam eo grauiorem acceſſiſſe, quòd certius & maturius exitium, atque adeo maius crimen ſuo miniſterio conflatum illis eſſe intelligit. cuius rei cogitationem & ſenſum multo, quàm antea grauiorem non exilio ſolùm, ſed morte vitare optauerit. *& nunc*: Iam, inquit, ego tibi officio facto & legatione fideliter obita ſatisfeci, ſed tamẽ animo meo tanti mali expectatione perturbato nulla alia re, quàm breui vitæ fine ſatisfacere poſſum: igitur & tu tolle animã meam à me, atq. extremũ vitæ diẽ accelera; quod ego præmij loco ducam. Homini miſerrimo ac tædio vitę affecto matura mors potior, quàm vita iudicatur, vtpote quæ omnium præſentium miſeriarum ſenſum omnemq. dolorem adimere creditur. Is autem affectus communis eorum omnium eſſe ſolet, qui ſuis aut aliorum ærumnis & calamitatibus grauius premuntur, vt mortem potius, quàm vitam optem. Sufficit mihi 1. Reg. 19.
(inquit Helias) tolle animam meam, neque enim melior ſum, quàm patres mei.

Et dixit Dominus.

NIHIL à Deo fieri, cuius recta ac valde probanda ratio reddi non poſſit, hæc prõpta reſponſio ſignificat: nam cùm irato & oranti homini ſtatim reſponderit, nihil per ſolam potentiam & vim fieri, ſed quæcunq. ab eo geruntur, omnia ex ſumma ſapientia, ratione & virtute ſemper proficiſci declarauit. Id autẽ intellexiſſe noſtra maximè referre, Pſal. 171.
ſicut ſcriptum eſt: Æquitas teſtimonia tua in æternum, intellectum da mihi & viuam. quid autem reſponderit audiamus:

Putáſne bene iraſceris tu? Hebraicè, *num bene iraſceris tu?*

SIGNIFICAT ex ſuorũ ſtudio magis, ratione profectã irã nimiæ perturbatiõis nota nõ carere, vt ipſe forſan putabat: quòd piorũ hominũ aliquãdo iuſta & ꝓbabilis ira eſſe poſſit: ea aũt eſt, quã certa ratio cõmendat, qualis Moſem fœderis tabulas olim cõminuentem

 inceſſit.

inceſſit. Quòd ergo ingenti, quod minus probabili ira percitus Ionas fuerit, quòd vehementi perturbatione affectus minus rectè ſibi, officio, æſtimationiq. ac dignitati ſuæ conſuluerit, notatur. Illud aduerbium *benè* & qualitatem & quantitatem ſignificat, vt vehemẽter nimiũ ac iuſtè iratus ſibi eſſe videatur necne, rogetur. Nam hæc eſt huius aduerbij ſignificatio, vt: Bene pſallite ei in vociferatione, & apud latinos bene numatus, bene doctus dicitur. Interrogatio aũt commoda ad redarguendũ figura eſt, vt: Si offers pollutũ, nonne malum? propria ad verbum huius interrogationis verſio hiſpano ſermone redditur *hate peſado bien?* Quoniam autem qui vehementer perturbati ſunt, rebus magis, quá oratione ad aliam ſententiá perduci poſſunt, huius redargutionis cõfirmationem illuſtris cuiuſdá rei exemplo Deus adornauit. nam quamuis Ionas ſola etiam interrogatione redargutus adeo fuerit, vt nihil reſponderit, tamen vt re ipſa & manifeſtis etiam rationibus vrgeretur & teneretur, Deus effecit.

Pſal. 32. Hora. lib. 1. epiſt 3. Malach. 1.

Et egreſſus eſt Ionas de ciuitate, & ſedit contra orientem ciuitatis, & fecit ſibimet vmbraculum ibi: & ſedebat ſubter illud in vmbra, donec videret quid accideret ciuitati.

IONAS vbi præconio ſuo commotæ & turbatæ, atque adeò ſcelus publica & priuata pœnitentia expianti ciuitati veniam dari diuina inſpiratione intellexiſſet, ob eas, quas cõmemorauimus, cauſas doluit vehementer, ſed tamen nõ omnino impunitis ac liberis opinione ſua futuris quid tandẽ fieret, expectare atq. obſeruare in animo ſtatuit ſuo, atque ab impiorum & ſibi inimicorũ hominum cõſuetudine recedens, futuri periculi ſpectator, quàm ſocius eſſe malebat: intellexerat quippe Deum miſertum fuiſſe ſuper malitia, quá locutus fuerat, vt faceret eis, hoc eſt ſuper plena & abſoluta ciuitatis euerſione, nõ tamen ex eo cõſequi, omni prorſus pœna & periculo liberos eſſe voluiſſe. namq. & in illius nefarij & famoſiſſimi Iſraëlitarũ, qui vituli ſimulachrum coluerant, flagitij hiſtoria, Moſis deprecatione Deus placatus fuiſſe, iiſdẽ omnino verbis, ſimili huic, quæ Vati aperta fuit ſententia narratur. Placatuſq. eſt Dominus ne faceret malum, quod locutus fuerat aduerſus populũ ſuum. Et tamen poſt quadraginta dies, quibus Moſes in montẽ ſecedens magno ſtudio & continuis deprecationibus populo caſtigato à ſe impetrata venia impunitatem etiam petebat; non tamen plena & abſoluta data eſt, ſed percuſſit Dominus populũ pro reatu vituli, quẽ fecerat Aaron, inquit ſcriptura. Huius rei ſimile aliquod exemplum renouandũ fore arbitratus Ionas expectare conſtituit, atq. eo cõſilio ex vrbe in locũ euentui ſpectando idoneũ ſecedẽs, vmbraculũ ſibi ſolis arcendi & frangẽdi caloris cauſa, herbis, vel calamis, vel aliqua alia oportuniſſima re cõſtruxit *Vmbraculũ*, Hebraicè *Tugurium*; cuiuſmodi à vinitoribus & cucumerũ cuſtodibus ex oportuna materia fieri ſolent. quòd verò ab ea parte, quæ ortũ ſpectabat, conſidère voluerit, illã cauſam ſubeſſe arbitramur, nimirum putauiſſe Vatẽ fore, vt ſi calamitas diuinitus afferẽda vrbi eſſet, ab occaſu & meridie veniret, quòd ab ea mundi plaga Iſraëlitica regio eſſet, cuius optimus atque maximus ille communis totius orbis Elohim eſſet.

Exod. 32.

Ibidem.

Iſai. 1.

Et præparauit Dominus hederam, & aſcendit ſuper caput Ionæ, vt eſſet vmbra ſuper caput eius (laborauerat enim) & lætatus eſt Ionas ſuper hedera lætitia magna.

ILLVSTRI atque mirabili beneficio à ſe affectum Ionã ad tempus foueri & conſilij ſui oportunè doceri Deus voluit. Namq. vbi caloris vi vmbraculi ſtramina exaruerãt æſtu nimio laborantẽ hominẽ producto atq. ad vmbræ cõmoditatẽ repente aucto frutice leuauit, quo ille vehementer delectatus eſt, tum quòd præcipuam quandam in ſe Dei curá expertus eſſet, tum quòd reſarciendi ſæpius tugurij moleſtia liberaretur, ac præterea etiá quòd natiua ac viua arbuſculæ viriditate, atque admittendæ auræ commoditate cõmodius iuuaretur. itaq. vmbram & ſalubriorem & cõmodiorem & iucundiorem viriditatis ſpecie, atq. liberiorem temperati aëris vſum percipere potuit. Id verò eo gratũ ſibi magis accidit, quòd diuino beneficio & prompto miraculo contigiſſet. [*Laborauerat enim.* Hebraicè eſt, *Et ad protegendũ illũ à malo ſuo.*] Significat illũ nimio calore laborantẽ ferme iam morbo fuiſſe affectum. Quoniam verò certa mali cauſa erat remedio etiá certo vſus, refrigeratione atque aura, & viriditatis aſpectu, atque etiam ipſo plantæ halitu & ſpiritu delectabatur. namq. arbores, herbæ ac cætera plantarum genera ſuos quæque ſpiritus, quibus aërem inficiant, aut ſalutares aut noxios, pro ſingulorũ natura, remittunt, id quod

Vitru. lib. 2.

odor

odor ipſe ſenſibus etiam perceptus arguit. atque ob eam rem Chaldaicè locus hic ſic explicatur, [*ad hortificandum ei à malo ſuo:*] Sed quodnam hoc futicis genus fuerit, quod alij hederam, alij cucurbitã, alij aliter vertũt, veri inueniẽdi ſtudio actos, neq. nos breuitatem aliàs profeſſos inquirere, neq. pium lectorẽ attẽdere pigebit. Nulla gentibus nominũ certa eadem lex fuit, ſed quæ pariter à cunctis intelliguntur, alijs atq. aliis vocibus deinceps indicata ſunt: neq. eſt vbi magis variemus, aut vbi tempora, regiones & vitæ noſtræ non vna ſemper & vbique ratio plura, quàm in naturæ rerum, maximè verò plantarum nominibus mutauerit, quæ res ijs, qui cõſcriptos de hac ratione in omnibus linguis libros euoluunt, manifeſta eſt. Quædã tamen in his ſunt, quæ præter communẽ figurę & vſus deſcriptionem antiqui Hebraici nominis veſtigia etiã in alijs linguis reliquêre, vt hæc quæ ad vatis delicias, vtilitatem, atq. demũ perfectam eruditionẽ ex prompto & mirabili Dei beneficio repente nata atq. aucta eſt. Cuius Hebraicũ & Chaldaicũ nomen eſt *kikaion*, eiuſdẽ ex antiquis naturæ rerũ Hebraicis & Aſſyrijs ſcriptoribus huiuſmodi deſcriptio eſt. *kikaion* frutex eſt latis foliis & vmbræ parandæ cõmodiſſimus. & alio in loco vbi de oleorũ natura & eorũ ſacris aut prophanis vſibus agitur, nõ licet, inquiũt, in ea re; vti oleo *kiki* & in explicationũ libro quid, inquit, eſt *kik.* doctiſſimus Laris ait eandẽ eſſe Ionæ *kikaion*, & in deſcriptionibus filij Hhanæ legimus, *kikaion* maximus inter frutices eſt, quẽ pro tabernarum foribus ſeri ſolere videmus vmbræ cauſa, ſemẽ proferens oleo faciendo oportunum. eandẽ verò plantam Arabicè, *kerugha* dici auctores ſunt, Samuel Hhophnites, & Gaones celeberrimi quondã in Hiſpania ſcriptores. Eius verò magnã in Bethica copiã eſſe, ex cuius ſemine oleum ad lucernas, & ad quoſdã in medicina vſus oportunũ exprimatur, iiſdẽ Gaonibus eſt peruulgatum. hactenus ex Hebræis, Chaldæis & Syris quã breuiſſimè hæc à nobis prolata ſunt: nunc verò deinceps Græca & Latina cum his collata rem ipſam, quęnam apud nos ſit, commonſtrabunt. Neq. enim alium eſſe huiuſmodi fruticẽ opinamur ab eo qui latinis Ricinus dicitur. Cui nomẽ à notiſſimi canibusq. infeſtiſſimi inſecti figura ſeminbus expreſſa inditũ fuiſſe omnes, qui de ea re ſcripſère, auctores tradunt. nàq. eam plantam antiquo iiſdemque conſonantibus elemẽtis cum Hebraico & Chaldaico conſtanti nomine Græci κικι dixère, ex qua oleũ efficitur, quod Romanis pariterq. Græcis cicinum & ricinum etiam dictum eſſe Dioſcorides, Apuleiusq. docẽt. Atq. Platanus quidem arbor cùm ſterilis ſit, vmbræ tamen & foliorum pulchritudinis cauſa amabilis & expetita omnibus olim, atque in hortis magno etiam ſumptu & cultu nutrita fuit. nullam verò aliam plantam foliorum figura & magnitudine platano ſimiliorem eſſe quàm ricinum, & antiqui auctores affirmauère, & nos qui vtrãq. cognouimus, teſtari poſſumus. At verò vt ex ricino, quæ platani ſpeciem habeat, vmbræ etiam cõmoditas percipi poſſit, magnitudo efficit; nã oleæ altitudine in Ægypto & Hiſpania prouenire Plinius ait. Quibus ex rebus intelligimus eam plantam, cuius platano proxima ſpecies gratiſſimã vmbrã haberet; natura verò celerrimum incremẽtum, atq. vermiculi dentibus magis peruiã infirmitudinẽ in Ionæ vſum & conſilij ſui exẽplum fuiſſe à Deo productã. Arbitramur autem illã diuina virtute vna nocte exortam ad iuſtã altitudinẽ creuiſſe, & euigilanti ſummo mane Vati repente viſam, ſpecie & cõmoditate ſua eum vehemẽter exhilaraſſe. atq. hæc res verbis ipſis, quibus narratur, in dicata eſt. *Et præparauit Dominus kikaion.* huiuſmodi nãq. verbum in ijs rebus vſurpatur, quæ prõpta & parata celeritate in ipſo temporis articulo, cùm maximè oportuna ſunt, ſuppeditantur, vt illud: Et præparauit Dominus piſcem grandem. &c. hæc ex Hebraica verbi ratione ad creandi & producendi fruticis celeritatem, & illud etiam: *Et lætatus eſt Ionas lætitia magna ſuper kikaion.* Quam quidem lætitiam repentinus & gratus plantæ conſpectus atque vſus attulit. neque verò ſimplici miraculo aſſcribendũ eſt, quòd is frutex vna nocte ad iuſtũ modũ ſic excreuerit, vt eſſet vmbra ſuper caput illius. Namq. ad creſcendi celeritatem foliorum varia inter creſcendum mutatio & transformatio acceſſit, quæ ricino præter alia plantarũ genera contingit, in quo nihil æquè Theopraſtus admiratus eſt: quã rem auctor ille ἀνομοιότητα καὶ μεταχημάτισμον nominat. Cuius de hac re verba latinè verſa ſubſcribere placuit: Eius, inquit, qui ricinus nominatur, naſcentia folia à principio rotunda & circinata ſunt; tẽpore deinde angulosa fiunt, quaſi dearticulentur. eſt autem mirè diſtincta ricino articulatio vltra vitis & ficus ſimilitudinem, & magis etiam quã platano. quæ verò planta Hebræis *kik*, ſiue *kikaion*, Arabicis *keruagh*, Gręcis *kiki*, Latinis ricinus dicitur; ea eſt, quam officinæ catapotiam maiorẽ, Hetruſci phaſiolum Romanũ, Hiſpani *higuera del infierno*, Galli ob foliorum articula-

Camhi in Ionam.
Miſnaioth.
Gamar.
Dioſcorid. lib.1.cap.30. & lib.4.c.107
Apuleius de plantis.
Plin.lib.24. c.7.&lib.23. c.5.
Plin.15.c.7.
Sup.c.2.
Theophraſt.

culationem,*palme de Christ*; Germani verò tum ob ea,quæ à Theophraſto adnotata ſunt, tum ob admirabilẽ plantæ altitudinẽ,quę in ſuo genere maxima eſt,*wonder boome*,hoc eſt mirabilem arborem vocant: hæc de *kikaion* prolixius fortaſſe tractata,tamen non ingrata futura ſperamus. De ipſius verò nominis Græci ad Hebraicum reducendi ratione, pluribus aliàs cùm de hoc genere agendũ ſit, diſſeremus. Igitur quo beneficio & miraculo diuinitus affectus fotusque fuerit Ionas, iam explicatum eſt. quo verò exemplo diuinum conſilium fuerit edoctus, deinceps explicabitur.

Et parauit Deus vermẽ in aſcenſu diluculi in craſtinũ, & percuſſit hederã, et exaruit.

V N O tantùm integro die fruticis commoditatẽ percepiſſe Ionam ex eo intelligimus, quòd poſtero, poſtquã produceretur, die vermis dente corroſus, repente exaruerit. Eum verò vermem ex eo genere fuiſſe,quòd cùm molle ad tactũ ſit,dentibus tamen pro naturæ ſuæ ratione duriſſimis & acutiſſimis valet, ita vt arborũ etiam truncos perforare poſſit, Hebraicum nomen T H O L A G H A T H,docet. Huiuſmodi genus ruſtici noſtri Terebellam vocant. paulo verò ante ſolis exortum paratus à Deo vermis fuit, vt in ipſo futuri ſtatim caloris articulo plantæ commoditas grauius etiam Vati deſideraretur, [*Percußit hederam & exaruit.*] Imbecillioris naturæ plantas ſi perceptus à terra humor deficiat, repente areſcunt, id quod minori etiam labore à vermibus in eiuſmodi genere efficitur, quòd caudice & ramis, arundinis modo,cõcauis eſt,qualem ricino naturam eſſe Dioſcorides ait. nam & ſolis & intemperati aëris vis interius atq. exterius ſubeundo humorem omnem facilius exugit. ſatis igitur ad eam rem fruticẽ percuſſum eſſe fuit. Neq. verò ſolùm vmbræ commoditatẽ deſiderare coactus eſt Ionas, ſed vehementiori etiam æſtu ad vitæ vſque tędium afflictus eſt. Nam

Et cùm ortus fuiſſet ſol, præcepit Dominus vento calido & vrenti: & percuſſit ſol ſuper caput Ionæ, & æſtuabat.

V E H E M E N T I ſolis & venti vi & ricinus facilè perijt, & Ionas grauiſſimè afflictus eſt, Deo id ad hominis eruditionem prouidente & curante. quæ res & grauiſſima moleſtia,& maiori plantæ deſiderio eũ laborare coëgit. *AEſtuabat* enim vehementiſſimè, & ad portas mortis præ nimio cordis incendio & membrorum debilitate penè delatus

Petiuit animæ ſuæ vt moretur.

O P T I O N E M & cupiditatẽ hęc oratio ſignificat. Allocutus enim eſt animã ſuam Vates more eorũ, quos ob grauiſſimum miſeriarũ ſenſum, vitæ ſuæ pertædet,& quã ob rem tamdiu viuát, ſecum dolẽtes queruntur, cũ earũ miſeriarũ finẽ in morte eſſe credát: ideo

Dixit, melius eſt mihi mori, quàm viuere.

V T homini grauiſſimis animi curis & vitæ moleſtiis affecto, cui breui morte perire, quàm lento malo diu excruciari & ſuæ gẽtis cura angi, potius multo ducitur. *Vento calido,* Hebraicè ſubſolanus ventus propriè notatur, qui in orientalioribus regionibus animatis omnibus rebus vehementer nocet, calidiſſimus enim & vrentiſſimus omnium eſt, quod vel ex Pharaonis ſomnio obſeruatur. Gen.

Et dixit Dominus ad Ionam. Putáſne bene Iraſceris tu ſuper hederam?

M O R T E M vita meliorem ſibi ac potiorem eſſe Ionas dixerat. Eam ſentẽtiam Deus argumentis ex rerum natura atque indicato ipſius affectu redarguit. namq. Ionas fruticem cuius iucundo cõſpectu & commoditate delectabatur, amauerat; amiſſum autẽ vehementer & ſui cauſa dolebat,& miſeratione quadã proſequebatur, quòd tam pulchra, tam breui tempore nata & aucta arbuſcula, tam cito perijſſet, digna ſibi longiori tempore iudicata, quando rebus omnibus florentibus ac pulchris vita & duratio potius, quàm interitus & mors optanda eſſe videatur. Hominis igitur oratio primum à Deo redarguitur, ac deinde omnis illa vnde eiuſmodi affectiones ortæ fuerant, cogitatio vincitur. Nunquid æquũ eſt, inquit Deus, hominem, cui mors potior, quã vita ducatur, tam grauiter & iniquo animo ricini vnius plantulæ interitum & deſiderium ferre? nam ſi præ vita optanda mors omnino eſt, pereuntem arbuſculam miſeratione proſequi, ob eamq. rem iraſci minimè oportet: ſi verò tibi vni interitus expetitur, quorſum attinet plantæ commoditatem amiſſam tam iniquo ferre, cùm homini vitæ ſuæ pertæſo ad vitam & ſalutem conſeruandam commoda res grata eſſe non poſſit. Igitur vel te viuere non (vt dicis) tædet.

Et dixit: Bene iraſcor ego vſque ad mortem.

S I G N I F I C A T ſe non vitæ cupiditate aut mortis odio, ſed miſeriæ lõgitudine vehementer

menter eſſe commotum,neq. iniuria plantæ deſiderium tam iniquo animo ferre,qua nō mortem,quam nihilominus expetebat,ſed ipſa morte grauiorem moleſtiæ diuturnitatē ſe vitare poſſe ſperauerat. Iram itaq. ſibi non ex mortis cogitatione eſſe, ſed ex ea afflictione, quā eſſet vſq. ad mortē perpeſſurus: cuius moleſtiæ odio, & maximæ de gente ſua curæ & doloris deponendi cauſa mortē præoptauerit. Itaq. & plantæ ipſius miſeratione & diutius capiendæ miſeriæ odio, in eadem expetēdæ mortis ſententia permanentē ſeſe ſatis benè iratum fuiſſe affirmat, qui ſtatim ſuis ipſius orationibus ſapiētiſſimè redargutis à Deo conuincitur, argumento ex contentione deprompto.

Et dixit Dominus, qui nihil vnquam non ſummo iudicio & maxima æquitate à ſe factum oſtendit. *Tu* homo, cuius imperfectior & negligentior ac minus clemens natura eſt, *doles ſuper hederam* ſiue *ricinum*.

VVLGAREM natura ſua plantā ex earū genere,quarum iactura leuiſſima aliàs,iis etiā hominibus, quorū induſtria & cultura natæ & auctæ fuerint,leuis eſſe ſolet,& tamē *tu doles*,Hebraicè eſt, HHAZZTHA, *clemens fuiſti*,plantæ, cui colendæ nullū laborē impenderas.

Non laboraſti, neque feciſti vt creſceret.

SPONTE enim ſua me auctore & nata & aucta fuerat.

Quæ ſub vna nocte nata eſt, & ſub vna nocte periit:

VT neque diuturno vſu & conſuetudine tibi gratior & carior eſſe potuerit,neque propterea magnæ miſerationi eſſe, quòd citiſſimè perierit, quando repente etiam extiterit, nō magis quàm ramus aliquis ex arbore exciſus, & ante domus limina per noctē affixus ſequenti die vſum viriditatis præbet, at proxima nocte nullo ſui deſiderio relicto areſcit. Hactenus altera contentionis pars, hoc eſt minor, nunc verò altera, maior videlicet ſubiungitur. eſt autem contentio à perſonis & rebus facta.

Et ego non parcam Niniue ciuitati magnæ; in qua ſunt pluſquam centū viginti millia hominum, qui neſciunt, quid ſit inter dextrā & ſiniſtram ſuā, & iumēta multa?

IAM primum illa maxima perſonarū contentio eſt, *Et ego.* Non enim Deus vt homo eſt, neq. vt filius hominis ad iniquitatē & iracundiā magis,quàm ad clementiā & miſericordiam procliuis, ſed miſerator & miſericors,patiens & multæ miſericordiæ, & præſtabilis ſuper malitia. Quòd ſi Ionas ricinū ſui cauſa amauerat, vt filii parentes amare ſolēt, Deus cōditas à ſe res parentū erga liberos amore,qui multo ardentior & certior eſt, proſequitur. Deinde verò ſi res rebus cōferantur, iniqua cogitatio eſt hominis ſuā in herbæ vilis exciſione dementiā probantis,eiuſdēq. ob eam rē dolētis,quòd ciuitati illuſtriſſimæ & antiquiſſimæ omniumq. maximæ Deus pepercerit: cuius vrbis frequentia ſuæ maieſtati & gloriæ decori ſit,ſicut ſcriptū eſt: Pleni ſunt cæli & terra maieſtatis gloriæ eius, vtpote quæ Deū ſui auctorem cultoremq. teſtentur, quibus cōſulere potius, quā obeſſe vt editis à ſe operibus velit. Quòd ſi Niniuitæ ob peruerſam religionis rationē & inueteratū ſuperſtitionis errorē minus digni eſſent,quibus parceretur,ſupererat tamē ingens quædā puerorū & infantū multitudo, qui ob ætatis innocentiā & imbecillitatē nullius criminis ſocii, neq. ſuperſtitionis ſibi eſſe cōſcii poterant: hos verò cū ſeruatos omnino oportuerit, parentū opera & cura,vt ſeruarētur egere,cōſequens fuit,quippe quos ętatis imbecillitas, neq. cōſilii,neq. auxilii ſibi cōpotes eſſe,aut quiſnā dextræ aut ſiniſtrę vſus eſſet, nondum planè cognoſcere ſinebat. Adde etiā innumerā pecorū,iumentorū,armentorūq. copiam, quibus vt nulla boni & mali cognitio,ſic nullū vitæ crimen,nulla ſuperſtitionis ratio,quo minus cōſulendū ſit,obeſſe poſſit. id autē genus ſine hominū cura & cultu nō magis, quā infantes ſeruari poteſt. Vt igitur nō ſolū innocentū puerorū, ſed vtiliū animantiū genus, omne nō naturæ dignitate modò,ſed vſu etiā plantis omnibus præſtat,ſic ricino parci cupientē hominē velle vt Niniue parceretur, etiam ſi qui in culpa eſſent pœnitentiam non egiſſent,multo magis decuit & oportuit. Quanq̃ verò vanorū deorū cultoribus ſuæ pœnę vel in præſenti vel in futura vita luendæ ſint,tamen exciſionis publicæ pœna iniquitatis ſuæ HHAMAZZ crimini cōſtituta his, qui pœnitentia & correctione atq. deprecatione legitimè ſibi prouiderint, ferenda non eſt, quæ tamen pœnitentiā negligentibus vnà cū paruulis & iumentis & gregibus ferenda eſſet. quandoquidē ea eſt ratio HHAMAZZ, vt & auctores ſuos, & auctorum res omnes ſecum in calamitatē & pœnam trahat, ſicut ſcriptum eſt: Repleta eſt terra iniquitate à facie eorum, & ego diſperdam eos cum terra. hoc adeo diuinæ miſericordiæ hominum, ob pœnitentiam, peccata diſſimulantis omnibus gentibus illuſtre exemplum propoſitum eſt.

Iſai. 6.

Gen. 6.

IN IONAM PROPHETAM
HYMNVS EX VOTO.

DVLCIVS ſi quid lyra ſacra, ſi quid
Et potes magnum, & ceciniſſe gratum,
Excipe argutis ſocianda vati
Carmina neruis.
Quæ velim cunctis celebrata faſtis,
Quà ſolet flexi peragrator orbis
Sol reuertentes variare puro
Lumine faces.
Non vt æternum decus aut canenti
Gratia accedat, populiq́ blandis
Plauſibus vatem celebrent, vel auctam
Verſibus artem.
Aſt vt ardenti ſtudio perennes
Orbis immenſus colat vſque magni
Nominis laudes, referatq́ auenti
Pectore grates.
Nam licet vultu propior benigno
Is piæ gentis populum ſuisq́
Legibus doctum fouet, atque donis
Auget apertis.
Nullus eſt amplo tamen orbe quantum
Circuit cælum locus inquietis
Curſibus, quem non pater ille certo
Numine curet.
Teſtis eſt grato paritura nubes
Imbre fœcundis alimenta glebis,
Teſtis & nunquam reprobis, pijſue,
Deficiens lux.
Ille ſeu magni ſpatioſa cæli
Templa, ſeu terras iubeat iacentes,
Siue piſcoſi pelagi ſupinas
Voluier vndas.
Fit, & ad nutum ſuperis tremendum
Cuncta recurrunt, proprium benignè
Singula & curſum, ſtudiumq́ ponunt,
Votaq́ prima.

Ille

Ille mortales ſobolemq́ prisci,
Quem luto molli ſapiens, Adami,
Finxerat, paulo ſuperis minorem
Curat, amatque.
Hos in horrendas erebi tenebras
Fraude maiorum propriiſq́ noxis
Semper addictos reuocare lucis
Tendit ad vſum.
Si quid his prauo ſtudio maliſq́
Artibus diri videat pericli
Sponte conceptum, dolet & ſalutem
Prouidus offert.
Et vocat magnis operis modiſq́,
Et manum lapſo bonus ac petenti
Porrigit, nunquam auxilio piè vo-
cantibus abſens.
Ille & errorum dubiis vagantem,
Caſibus quaerens miſeratus, agnam
Excipit laetus humeris, refertq́ ad
Paſcua vitae.
Quantus inuenta pecude ò beatis
Ciuibus plauſus, celebriſq́ toto
Is dies caelo, ac ſuperûm parenti
Gaudia quanta?
Commodè nam ſi fuerit rogatus
Lenit vltrices patienter iras
Duraq́ ardentum facilis minarum
Verba remittit.
Diceris fortis ſapienſq́ princeps
Nec tibi his quidquam ſimile aut ſecundum:
Sed magis patris titulo ac benigni
Nomine gaudes.
Huius immenſi monumenta honoris
Regna cum totis populis, & vrbes,
Multaq́ infantum, pecorumq́ multa
Secla tulêre.
Ergo iactatum mediis laborum
Fluctibus dudum, tenerae & iuuentae
Iam tuo ereptum auxilio procellis
Reſpice vatem.

Vnda quem nuper rapidè reſorbens
Faucibus vulgi dedit auferendum:
Vnde nil præter tenebras metumq́;
Sentit inertem.
Da pater tuti tenuiſſe portus
Otia, & mentis placidum quietæ
Tempus; ac votis facilem benignus
Annue ſedem.
Siue me excelſum ad ſcopulum referre:
Qui locus nobis ſacer, ac beatæ
Conſcius vitæ cupidis latendi
Contigerat iam:
Seu velis longè ſpatijs remotis
Abdere, vt ſemper tua ſacra præſens
Vſq; in extremæ celebrem ſacerdos
Stamina telæ.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI IN MICHAEAM PROPHETAM PRÆFATIO DE ECCLESIÆ RERVM TREPIDATIONE.

ECCLESIAM *Dei iam inde à primis conſtituti mundi temporibus nimis ſæpe & vehementer diuexatam & afflictam, ac non apertis modò bellis, ſed grauiſſimis perſæpe inſidijs tentatam concuſſamque fuiſſe, omnis ferè ſacrorum librorum docet hiſtoria. Etenim illa aſtutiſſimi ſerpentis hominum generi primum ſuſcepta inuidia, miſerabili illa prima ac cõmuni Adami ruina oppreſſo, nõ modò nõ extincta, ſed etiam vehemẽtius accenſa eſt, quanto dignitatis ſuæ amplitudo hoſtilibus inſidijs & dolis præter opinionẽ auctior & illuſtrior tandẽ futura eſſe credebatur. nã qui ſcelerato illo perdendi hominis conſilio appetitũ ſibi mundi huius regnũ occupandum & conſtabiliendum, ac tyrannidẽ ſine vllo vindice aut interturbatore in victos atq. deditos exercendam fore ſperauerat, re tandem confecta comperit æternas ſibi cum hominum genere inimicitias, perpetuũ negotium, & incertum vel omnino aduerſum conſiliorum exitũ, atq. regni cum ſumma ignominia amittendi periculum fuiſſe procreatum. eius autem auctoritatem & curam Deo optimo, fortiſſimo, ac ſapientiſſimo receptam cõfirmatamq. fuiſſe. Supra pectus, inquit, tuũ gradieris omnibus diebus vitæ tuæ, & inimicitias ponam inter te & mulierẽ, & ſemen tuum & ſemen illius, & ipſum conteret caput tuũ, & tu inſidiaberis calcaneo eius.* Gen. 3. *Hæc verò fatalis ſibi diuini oraculi ſentẽtia eo maiori ſolicitudini ac timori fuit, quòd expediendæ atq. efficiẽdæ rei ratio cognoſci apprehendiq. minimè poterat. namq. Dei potentiã tametſi planè infinitam, minus tamen ſibi metuẽdam hoſtis ille putabat, quòd eam à iuſtitiæ & æquitatis rationibus nulla in re diſceſſuram intelligeret. Quòd ſi non vi, ſed iure fundato in homines imperio ſeſe remouendum & expoliandum eſſe ſuſpicaretur, quonam pacto ea res à diuina ſapientia & iuſtitia confici poſſet; hoc verò dubitabat, hoc laborabat vehementiſſimè. Neq. verò fieri non omnino poſſe arbitrabatur, vt omnis ſapienter à Deo hominis in terris reſtituendi & ornandi inſtituta ratio, ſapientia ſua, vel potius aſtu turbaretur, aut ſaltem impediretur, atque eam illi opinionem primus ille humanæ dignitatis & proſperitatis frangendæ ſucceſſus aluerat. Quoniam verò ad eam rem, cuius ipſe planè rationẽ ignorabat, efficiendam humanæ ſobolis opera & miniſterio vſurum eſſe Deum, tum ex oraculo illo, tum ex ipſo perſonarum atque rerum apparatu cognouerat, cogitationem, ſtudium, conatumque omnem ſuum in hominibus ijs, qui diuinas partes ſequerentur turbandis, auertendis atque perdendis conſumendum ſibi eſſe duxit: atque id quidem cùm ex altera parte hominum videlicet, quorum ingenium, vires & facultates primo illo periculo expertus perſpexerat, non magni ſibi negotij fore exiſtimaret, ex altera etiam parte, hoc eſt Dei, quanquam difficillimum indicaret, tamen vt omnibus neruis tentaret & conaretur, propria audacia & ſuperbia, inſolentiſſimaque diuinorum honorum contentione impellebatur, ac primo illo de homine euertendo conſilij euentu alliciebatur. Hinc igitur acerbum illud atque diuturnum contra Dei Eccleſiam bellum ſuſceptum fuit, quod ab innocentis Abelis cæde vehementer incenſum, nunquam poſtea aut extinctum, aut ſaltem intermiſſum eſt. Hinc furibunda illa optimos quoſque viros perdendi rabies magis, quàm libido extitit; hinc illa inſomnis cura & contumax ſtudium; hinc aſſidua illa variarum artium & operarum ad ſanctam ciuitatem expugnandam & penitus delendam nouis quotidiè conſilijs excitata ratio. Quis enim vel animo & cogitatione comprehendere, nedum oratione commemorare valeat, quot & quàm varia ab infeſtiſſimò hoſte nocendi genera inuenta ad eam rem fuerint? qui viſibilium non modò*

militum, hoc eſt, peſſimorum hominum, ſed inuiſibilium etiam cateruarum, hoc eſt, ſuæ factionis ſpirituum innumerabilibus comparatis & productis copijs, diuinos homines multis vexatos modis vel ad deditionem & turpiſſimam ſeruitutem redigere, vel conditionem reſpuentes omnibus ignominijs appetitos, omni etiam carnificina & crudelitate lacerandos curauit, ſicut ſcriptum eſt: Alij autem diſtenti ſunt nõ ſuſcipientes redemptionem, vt meliorem inuenirent reſurrectionem: alij verò ludibria experti inſuper & carceres, lapidati ſunt, ſecti ſunt, tentati ſunt, in occiſione gladij mortui ſunt, circuierunt in melotis & in pellibus caprinis egentes, anguſtiati & afflicti, quibus dignus non erat mundus, in ſolitudinibus errantes, in montibus, in ſpeluncis & in cauernis terræ. Verùm enimuero cùm his omnibus modis Dei gloriam, & Eccleſiæ vtilitatem atque decus magis conſeruari & augeri, quàm rem ſuam, perſæpe comperiſſet (namque apertis malis & externo bello ſanctiſſimorum hominum vehementius incendi & illuſtrari, diuinamq. ad protegendum curã ardentius excitari, Eccleſiamq. ipſam virtutis conſtantia & perſeuerantia grauius etiam confirmari cognouerat) maximam ſibi ac duriſſimam huius generis prouinciam exiguo fructu ſuſceptam intelligens, calidius aliquanto & certius minori negotio ac maiori ſucceſſu iniuit conſilium. Cognouerat namq. ſeſe fruſtra aduerſus eam gentem neruos intendere omnes, quæ, quo magis affligeretur, eo magis fide, ſpe ac fortitudine, omnibus deniq. virtutum generibus inſtructa, firmiori indies Dei præſidio vſura eſſet, cuius tutelæ & præſidij virtute quamdiu ipſe arceretur, non modò totius ciuitatis, ſed vnius tantùm ciuis compotem ſe fieri

Iob. 1. poſſe deſperabat. nunquid, aiebat ille, Iob fruſtra timet Deum? nónne tu vallaſti eum,
„ ac domum eius? vniuerſamq. ſubſtantiam eius per circuitum? Quam quidem ob rem al-
„ tero illo pacis & tranquillitatis exterius turbandæ non repudiato interim conſilio illud alterum aſtu, opera atque ſtudio exorſus agitauit, vt eorum ipſorum, qui intra ciuitatem continetentur, corruptis animis & rationibus commutatis ac turbatis, ad certiorem & facilorem illius ruinam vteretur. nulla enim re certius aut commodius, quàm inteſtinis bellis, diſſidijs, dolis ac peſtibus Eccleſiæ res labefactari poſſe iudicauit. cætera namq. omnia quæcunq. à ſe afferrentur externa mala, populo ſancto moleſtiam quidem exhibere poterant, firmiſſimum tamen præſidij diuini fundamentum ſubducere non poterant. Hæc verò vna res cùm ab ipſius perturbata reipub. facie decus omne omnẽq. ſplendorẽ adimere, tum Deũ ipſum abalienare valebat, quod à turpi vitiorũ & ſcelerum cõſuetudine & cõſortio diuina longiſſimè ratio voluntaſq. abhorreat, ſicut ſcriptum eſt:
„ Quoniã non Deus volãs inquitatẽ tu es, neq. habitabit iuxta te malignus, neq. perma-
„ nebũt iniuſti ante oculos tuos: odiſti omnes, qui operantur iniquitatẽ, perdes omnes, qui
„ loquuntur mendacium. Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus, &c.

Illud itaq. omni ſtudio atq. opera enixè hoſtis ille perſæpe tentauit vt ſacroſanctæ imprimis reipub. capitibus, & populi ducibus, regibus nimirum, ſacerdotibus, magiſtris atq. cæteris principibus corruptis, reliqui eodem exẽplo, vel metu, vel inſcitia vel negligentia quoq. cedentes corrumperentur. Quæ res nõ raro ex animi ſentẽtia ſucceſsit: ſæpius namq. euenit, vt ſi non omnibus, tamen maxima ac potentiſſima parte, vel ſtultitia
„ obcæcata, vel ſuperſtitione contaminata, vel alijs lethalibus contagionibus affecta pu-
„ blicam rem inteſtina grauius multo, quam externa bellorum vi peſſundaret.

Et profectò niſi maxima illa diuina bonitas ſui ipſius magis, quã hominũ ratione habita, tantis inferni hoſtis machinationibus & maximis conatibus oportunè occurriſſet, actũ planè de tota generis humani re nõ raris neq. leuibus occaſionibus fuiſſet. Verũ propoſiti imprimis ac maximorũ à ſe promiſſorũ nunquã immemor Deus humanæ ſalutis tandẽ afferendæ & cõmunis hoſtis ſapiẽtiſſimè euertendi cauſa, eccleſiã ſuã tametſi nõnunquam maximo illo munerũ beneficiorũq. ſuorũ atq. omnis proſperitatis cumulo nõ

fuerit

fuerit proſequutus; nunquã tamen aut omnino dereliquit aut certa cura & prouidentia ſic deſtituit, vt non aliquã virorum copiã exiguam aliquando fortaſſe, ſed ſua tamen tutela non indignam ſibi conſeruaret; quorum gratia cæteris vel parceret, vel clementius conſuleret, atque eorundem etiam opera & exemplo in cæteris ab inſania & ſcelere reuocandis ac ſoluendis vteretur: atq. hoc modo in perditiſſimis Iſraëliticarum rerum Achabo rege tẽporibus, vltra ſeptẽ probatiſſimorũ virorum millia, qui ſuas partes haberent Heliæ vati vel vnũ deſiderãti relicta & conſeruata eſſe indicauerat. Hoc etiam cõſilio omnibus peſſimorũ vel principum vel ſacerdotũ turbulentiſſimis tempeſtatibus certi quidã ſanctiſſimi ac fortiſſimi diuina auctoritate viri creati ſunt; quibus cæteros admonendi, reprehendẽdi, ac liberius etiam accuſandi, omnibusq. modis ad veræ pietatis rationes reuocandi curatio ſuſcepta eſt. Mittebat enim Dominus Deus patrum ſuorum ad illos per manum nuntiorum ſuorum de nocte conſurgens, & quotidie commonens, eo quòd parceret populo ſuo & habitaculo ſuo, &c. ait ſcriptura. namq. huiuſmodi miniſtrorum opera, ſtudio ac diligentia ſuſceptum ſibi humanæ ſalutis expediendæ, & victoriæ ex hoſte reportandæ negotium, quoad tandem omnino per Chriſtum conficeretur, moliri, vrgere, ac ſapienter explicare ſtatuerat: horum autem præcipuæ partes fuerunt, populum defectionis imprimis, & admiſſorum in ſe ſcelerũ arguere, & diuinæ iræ decretæq. in ipſos pœnæ, niſi reſipiſcentes legitimis pœnitẽtiæ rationibus ſibi oportunè conſulerent, admonere; demum contumacibus & ſani conſilij negligentibus ſupplicium ex diuina ſententia publicè vel priuatè ſubeũdum obnuntiare, ſicut ſcriptum eſt: Noli ſubtrahere verbum ſi forte audiant, & conuertatur vnuſquiſque à via ſua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis propter malitiam ſtudiorum eorum, et dices ad eos. Hæc dicit Dominus, Si non audieritis me vt ambuletis in lege mea, quam dedi vobis, vt audiatis ſermones ſeruorum meorum prophetarum, quos ego miſi ad vos de nocte cõſurgens & dirigens, & nõ audijſtis. Dabo vobis, &c. Atq. Eccleſiæ quidẽ res ab Abelis iuſti tẽporibus ad Chriſtiani vſq. euãgelij prædicationem, his quibus diximus modis, habebat, vt nunc externis, nunc verò inteſtinis, interdum etiam vtriſq. malis laborãs, varijs etiam rationibus pro rerum oportunitate curaretur. Huiuſmodi igitur cauſa turbulentis ac perditis Ioathan, Achaz & duris Ezechiæ temporibus Michęæ tradita eſt, vt contaminatum omni impietatis, vitiorum & ſuperſtitionum genere Iſraëliticum & Iudaicum populum admonendo, accuſando & exhortando ad ſanitatem quamdiligentiſſimè reuocaret, qui impoſitas ſibi partes, quas fideliſſimè tranſegerat, breui libello complexus diuino conſilio ac maxima cum vtilitatis publicæ ſpe poſteritatis memoriæ mandauit. Eum nobis, quantum ingenij tenuitate promittere ac præſtare poſſimus, breuiter explicaturis Deus humili prece eſt imprimis optandus.

Gregor. lib. 3 Dialog. c. 27. Origen. in Ezech. homil. 4.

1. Reg. 19.

Paral. 36.

Ierem. 26.

Omnipotens ſapienſq́. Deus, qui numine dextro
Ipſe tuum æterno tempore ducis opus:
Quem non vlla mali vis perturbare, nec aſtus,
Nec valet vlla hominum ſiſtere nequitia.
Sed bonus atque potens iuſtos, populumq́; piorum
Ad tua non fruſtra maxima dona vocas:
Præſidio afflictis rebus, pereuntibus aſtas
Auxilio, atque graues detegis inſidias.
Da pater ô noſtros colluſtrans lumine ſenſus,
Aethereo arcanis dicere digna tuis.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

OMNIS libelli huius ratio tribus vaticinijs diſtinguitur, quorum primi huiuſmodi argumentũ eſt. Omni diligentia, ſtudio atq. fide Iſraëlitarũ & Iudæorum rebus proſpiciens Vates omnia in vtroque populo quæ poſſunt in perdita nefariaq́. gente eſſe vitia, reprehẽdit & vituperat, docetq́. diuini auxilij & maximè illius prouidẽtia, tutela, qua tam diu fuerint vſi, niſi legitima pœnitentia ſibi cauerint, fore propediem deſerendos. Eam verò deſertionem communem regibus & populis ſummis & infimis futuram, ita tamẽ vt primo omniũ & grauiſsimo ictu Samaritanũ regnum ad caſum detur: deinde verò & Ieroſolymitanum, cuius excidium miſerabili ipſe elegia, quibuſdam eiuſdem tribus ac patriæ ſuæ vicinis vrbibus grauioris luctus cauſa appellatis, deplorat. Oratione verò deinde diſtincta ſua vtrique regno crimina ſeorſum inferuntur, atque Iſraëlitis prius impietatis & ſcelerum conſilia ac pertinaciſsima obijciuntur ſtudia. nec non & digniſsima flagitijs prædicuntur ſupplicia, ſimilem hoſtium vim experturis, ei, quam ipſi miſerrimis & ope carentibus ciuibus ſuis opprimendis & expoliandis nefariè intulerint. ita, vt qui ſuperiores ſemper hoſtibus fuiſſent, impares omnino deinceps turpiſsimè ſuccumbentes & domibus patria & fortunis omnibus cedere cogantur. Eam verò miſeriam licet diuturnam, & perpetuam non tamen (quæ diuina eſt benignitas) fore omnino æternam, ſed collectis afflictiſsimæ gentis reliquijs eſſe tandem aliquando expuendam. Reges autem & principes non ſolum negligentiæ, ſed culpæ etiam grauioris nomine eodem cum populo crimine inuoluuntur. Poſtremò autem ſermo ad Iudaicum populum transfertur, cuius temeritate & culpa nefandum illud, quod tantorum vtriuſque partis flagitiorum prima radix fuerit, diſsidium factum fuiſſe arguitur, atque eiuſdem etiam gentis innumera & grauiſsima deinde ſcelera, quibus ſubeundas tandem Sioni excidionis & totius publici decoris amiſsionis pœnas fuerint commeriti, reprehenduntur.

CAPVT I.

VERBVM *Domini quod ſactum eſt ad Michæam Moraſthitem.*

NON leuem neque exiguæ auctoritatis cauſam hoc in libro agi perſonarum & rerum commemoratione indicatur: namq. ineffabile illud Dei nomen initio ipſo appellatũ rem grauem & ad pietatis rationes pertinẽtem apud eos tractandam eſſe oſtendit, quibus vera religio ſanctiſſima & cultiſſima eſſe potuit & debuit; nimirum apud Iſraëlitas, quos ſacroſancta nominis illius interpretatione inſtructos maximam quandam Pſal 15. Dei notitiã habere oportuerit, ſicut ſcriptum eſt: Notus in Iudæa Deus in Iſraël magnũ nomẽ eius. *Verbum* autem, præter ea, quæ aliâs vel tractata vel indicata à nobis ſunt, Exod. 17. cauſam etiam ſignificat, qualis in iudicio aut in ſenatu agi ſolet. cuius exemplũ illud eſt: Venit ad me populus quærens ſententiam Dei, cumq́. acciderit eis verbum aliquod, veniũt ad me vt iudicem inter eos, & illud: Munera excæcant oculos ſapientum, & ſubuertunt Exod 23. verba iuſtorum. Itaq. verbum Domini factum ad Michæam, cauſam Dei nomine, cuius rationes & argumẽta omnia diuinitus ſuppeditata ſint, huic Vati eſſe agendã ſignificat. Vatis autem nomen & patria, præterquam quòd ad fidem faciendam, vt aliàs diximus, ſpectat, ad orantis ipſius fidẽ ſtudiumq́. probandum plurimum facit. namq. non ſolùm ſumma erga diuinum mandatum religione, ſed omni etiam officio ac potius pietate erga patriam defunctum, ſi minus ad perſuadendam diuinam cauſam ſatisfacere potuiſſe, tamen ad ſtrenuè & fideliter agendã certè ſatis eſſe facturum, credi par fuerat. Erat enim & probus vir & ex illuſtri Iudæorum tribu, quod patriæ ipſius nomen facilè arguit. Moraſthites enim patronymicum Hebraica ratione nomẽ à Mareſſa Iudaicæ ſortis vrbe deductum eſt. Id enim, præterquã quod & ipſa eadẽ conſonantium literarũ obſeruatio docet, Chaldaica etiam biblia apertè demonſtrant, hoc modo: [*Verbum prophetæ à Domino, quod fuit cum Micha ex Mareſſa.*] Hanc autẽ vnã ex nouẽ vrbibus, quæ agrorũ vſu in Iudai- Ioſue 15. ca tribu cõmunicarent, fuiſſe, ex Ioſue deſcriptionibus didicimus, Labna, Ether & Aſan, Iephta, & Eſua, & Neſib, Ceila, & Achzib, & Mareſſa ciuitates nouem & villę carũ. Ex ciuitatis verò nomine tribuum & familiarum vniuſcuiuſq. hominis certa coniectura eſt.

In diebus Ioathan, Achaz, Ezechiæ regum Iuda.

IPSA temporũ notatio totius agẽdæ cauſæ argumentũ explicari poteſt. namq. vel ſuæ tẽpeſtatis turbulentũ ſtatũ & pręſentes hominũ mores, vel paulo ſuperioribus tẽporibus

incli-

inclinatas atq. ſuis iam labētes & prope iacētes res oratione proſequi ſinguli vates ſolēt; quarum rationē non aliūde cōmodius, quàm ex ipſa regū hiſtoria peti oportuerit. neque enim à vatibus ſumma criminum & cauſarum capita indicantibus omnis omnium rerū diffuſa narratio exigenda, ſed ex indicatorū temporum hiſtoriis exponēda eſt. Igitur Michæas noſter ſuſceptū ſibi propheticū munus toto ferè trium illorum Iudææ regum Ioathan, Achaz & Ezechiæ tēpore, hoc eſt annis ferè quinquaginta ſtrenuè exſecutus expleuit. nam Ioathan quatuordecim, Achaz ſedecim, Ezechias verò viginti nouē annis rerū ſumma apud Iudęos eſt potitus intra ducenteſimū quadrageſimū tertiū & trecenteſimū quartum ædificati prioris tēpli annum, vndecim ante primā Olympiada annis, ad ſecundum vſq. decimæ quartæ annum: quo tēpore Azarias, Vrias, Nerias continua ſucceſſione pontificum ſacerdotio præfuêre. Primus autē Ioathan regni annus trigeſimus ſextus ferè ante vrbem conditā Romanis eſt; quo Amulius Numitore fratre vi expulſo Latinis imperabat. Illud etiā & hæc regum appellatio indicat, magnā vatibus in dicēdo libertatem fuiſſe, quos neq. tēporum turbulētiſſimæ tēpeſtates, neq. veritate offenſa principum maieſtas, neq. vlla ſummorum hominum frequētia de integritatis ſtatu deterruerit. Id quod de Michæa etiā noſtro publico concilij teſtimonio eſt indicatum. Surrexerūt enim viri de ſenioribus terræ, & dixerūt ad omnem cœtum populi loquētes: Michæas de Moraſthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populum Iudæ dicēs: Hæc dicit Dominus exercituū, Sion quaſi ager arabitur, &c. nunquid morte condemnauerunt eum Ezechias rex Iuda & omnis Iuda, &c. Quā verò ob rem Iudææ tātum regum nomina, nō Iſraëlis etiā, vt à vatibus alijs appellata ſint, præter ea quæ in cōmunibus quæſtionibus dicta ſunt, illud etiā in cauſa eſſe arbitramur, quòd nemo ex vatibus ijs, qui ad Iudæ tribum pertinerēt, vel regnū vel regni poteſtatem & nomē alijs, quā Iudæ & Dauidis poſteritati iure deferenda eſſe duxerit, quando & antiquis & recentioribus oraculis Iudaicæ familiæ ea dignitas propria eſſet, cuius maximā partem qui tyrannicè occuparant, nunquā reges aut ſalutati, aut appellati, aut vllo ſigno probati ab alterius partis vatibus fuêre. Quanquā autem cæteri vates, quorum genus ad aliquā ex decē tribubus refertur, regum ſuorum atque Iudæorum ſimul meminerint, vt Hoſſeas & Amos, alter ex Rubenitide tribu; alter verò ex Aſſeritide, qui eos populorum ſuorū reges ſi minus probarent, tamen vtcūq. ſortiti ferēdos & ad populi, apud quē præcipuè muneri ſuo prophetico præerant annales & tēpora obſeruanda, appellandos indicarunt, non prætermiſſa tamē Iudæ regum mētione, ad quos vt proprium regni ius, ſic etiā omnium tēporum ratio referenda fuit. Atq. ita Hoſſeas in diebus Vziæ Ioathā & Ahaz regum Iuda & in diebus Ieroboam filij Ioas regis Iſraël. Amos verò in diebus Oſiæ regis Iuda, & in diebus Ieroboā filij Ioas vaticinatus dicitur. Verū neq. Michæas, quē Iudæū fuiſſe patriæ nomē arguit, neq. Iſaias Ieroſolymitanus ciuis ex regia etiam familia, quanquā ad vtrumq. populum amborum rationes pertineant, tamen præter Iudæ regum nomina, nulla alia Iſraëlitarum ad partes ſuas vocanda putauêre, ſicut ſcriptum eſt: Non congregabo cōuenticula eorum, nec memor ero nominum eorum per labia mea. Atq. ita Iſaias in diebus Ioathan & Ezechiæ regum Iuda munere ſuo functus ſcribitur.

Plutarchus in vita Romuli. Liuius lib. 1. ab vrbe cōdita. Halicarnaſ. de antiquit. Rom. lib. 1.
Ierem. 26.
Hoſſeæ. 1. Amos. 1.
Pſal. 15.

Quod vidit ſuper Samariam & Ieruſalem.

LOCORVM cōmemoratione rerum, & cauſæ grauitas docetur. nāq. hæ duæ vrbes cæterarum omniū vtriusq. partis principes ac regiæ erāt, ſicut ſcriptum eſt: Caput Ephraim Samaria, & mons Sion latera aquilonis, ciuitas regis magni. Cauſam igitur ſibi diuinitus ſuſceptam ad regna regesque ipſos & vtriuſq. partis principes ſpectare, quo omnis cæterarum vrbium & populorū ratio referretur, atq. non leuis argumenti, ſed quibus totus reipub. vtriusq. ſumma cōtineretur, actiones futuræ ſignificātur. Auctoritas verò legationi prophetiæ genere iudicato adiungitur. *Quod vidit.* Etenim viſio vnus ex iis vaticinandi modis eſt, qui iam olim à Deo definiti & auctoritatis ſuæ rationibus probati fuerant, ſicut ſcriptum eſt: Si quis fuerit propheta inter vos, in viſione apparebo ei, vel per ſomniū loquar ad illum, &c. Hactenus ergo totius operis inſcriptio & rerum ac perſonarum modorumq. expoſitio & cauſæ cōmendatio, nunc deinceps ipſa dicentis oratio eſt.

Iſai. 7. Pſal. 47.
Num. 12.

Audite populi omnes, & attendat terra & plenitudo eius.

OMNES tam Iudaicæ, quā Iſraëliticæ factionis tribus in cauſam & crimen imprimis

vocãtur,reiq́. à Vate diuino nomine conſtituũtur,& ne indicta cauſa iudiciũ ſuum factum eſſe excuſare poſſint,audire atq. attẽdere iubẽtur: tãta diuina ęquitas eſt,vt ipſos etiã reos cauſę ſuæ auditores & cognitores nõ admittere modò,verũ vltro vocare ſoleat. Atqui ſingulæ per ſe tribus populi in ſacris libris dicũtur, quòd eiuſmodi nomẽ & dignitatẽ fauſtis auſpicijs & oraculis fuerint olim cõſequuti,ſicut ſcriptũ eſt: Lætare Zabulon in exitu tuo & Iſſachar in tabernaculis tuis. Populos vocabunt ad montẽ &c. ita omnes populi tribus omnes nũcupantur. ſic etiã & alter ille Michæas ſuæ orationis & cauſæ teſtes faciens decẽ tribus olim appellauerat, Audite populi omnes. Itaq. ſingulæ tribus populorũ nomine dicuntur,quibus cũ cõmunis cauſa hæc ſit: cõmunis etiam denũtiatio ſubiũcta eſt. [*& attendat terra & plenitudo eius.*] Terra omnis Iſraël,tã ea quæ duabus,quã quæ decẽ tribubus incoleretur. *Et plenitudo eius*,nõ ſingulæ tribus modò,ſed ſinguli vniuſcuiuſq. tribus homines, adeò res ad omnes omniũ ætatũ & ordinũ perſonas pertinet, vt ab hac cauſa audienda nemo iure excipiatur. Plenitudinem hominum intelligere oportet,nõ cæterarum animãtium,quæ ſceleris & impietatis crimini acceſſiri nõ poſſunt. ſic illud: Domini eſt terra & plenitudo eius,orbis terrarũ & vniuerſi qui habitant in eo. Illud ad dialecticã rationem eſt obſeruandũ, diſtributiuum nomen eſſe *omnes populi*,ſed tamen incõpletè diſtribuens, illud verò cõpletè, *terra & plenitudo eius.* atque huiuſmodi dialecticis & rhetoricis obſeruandis rationibus aſſueſcere operæpretium nonnunquam fuerit. Maximum autem orationi ſuæ,atq. omni à ſe agẽdæ cauſæ fidem diuino teſtimonio interpoſito facit. nam qui de grauiſſimis rebus verba apud populum Dei nomine facturus erat, certioris fidei cauſa futuro aliquo ſigno Dei voluntatẽ teſtabatur. Propheta, inquit lex,cùm venerit & dixerit ſignum aliquod futurum,& ſignum illud non venerit,verbum illud Dominus nõ eſt loquutus. Igitur Samuel prophanæ à Deo defectionis populum accuſaturus orationi ſuæ ſigno lingua nuncupato, voluntatis diuinæ auctoritatem interpoſuit. Nunquid non meſſis tritici eſt hodie? inuocabo Dominum & dabit voces & pluuias,& ſcietis & videbitis,quòd grande malum feceritis in conſpectu Domini petentes ſuper vos regem. Ad eandem etiam rationem ſua hæc à Michæa oratio dirigitur,qui ſe non ſuo, ſed diuino conſilio & voluntate cauſam aduerſus populos agere profeſſus, eius rei teſtimonium & auctoritatem grauiſſimi ſigni propoſita obſeruatione vendicat. fore enim ait, vt Deus iram & offenſionem ſuam, quam ſuæ fidei denuntiandam mandauerat, re ipſa teſtaretur,hoc eſt,quod dicit:

(Margin: Deut. 33. — 1. Reg. 22. — Pſal. 23. — 1. Samuel 12.)

Et ſit Dominus Deus vobis in teſtem.

PRIVS nomen *Dominus* auctoritatis rationibus definitur. namq. Hebraicè eſt proprie *Adonai*,quòd dominiũ imperiumq́. ſignificat. Poſterius verò nomen illud ineffabile illi olim nationi, & nunc maximè Chriſtiano populo ſanctiſſimum eſt. Ille, inquit,omni rationi orationique meæ fidem,quam vos habere nolueritis, maxima nominis ſui auctoritate faciet; non qui dominationem priuatamque erga vos prouidentiam beneficijs augendis,ſed ſubducendis magis oſtendat, imò qui ſe ipſum offenſus de medio veſtri ſubducens vos omnes ærumnis & calamitatibus multis relinquat peruios.

Quia ecce Dominus egredietur de loco ſuo, & deſcendet, & calcabit ſuper excelſa terræ.

VTRIVSQVE partis tribuum omnium cladem à ſe obnuntiatam Deum ex templo ſuo, quẽ locum ad priuatam in illos prouidentiam delegerat, teſtaturum eſſe ait. namque templũ in diuinæ illius maieſtatis non capacem quidem, gratam tamen quandam ſedem dicatum fuerat, ſicut ſcriptum eſt: Vt ſint oculi tui aperti ſuper domũ hanc nocte ac die,ſuper domũ de qua dixiſti,& erit nomen meũ ibi,vt exaudias deprecationẽ ſerui tui & populi tui Iſraël,quodcunq. orauerint in loco iſto. Ex quo etiam illud à Dauide vetum nuncupatum eſt. Donec inueniam locum Domino, tabernaculũ Deo Iacob. Cùm autem diuina prophetarum lege ſatis eſſet cautum ea præſtari, quæ eſſent lingua nuncupata, teſtimonij à Deo ſuæ orationi dandi rationem hoc modo Vates definiuit. *Egredietur de loco ſuo*. offenſus, inquit, ſceleribus veſtris locum ſuum,in quo placidè vobis aderat,deſeret,atq. obiter,(quòd à tanta maieſtate & virtute offenſa timeri & expectari par eſt [*Deſcendet & calcabit ſuper excelſa terræ.*] Suſceptæ tranſlationis rationem apta oratione perſequitur. namque Ieruſalem, vbi templum erat,omnium totius terræ locorum editiſſimum eſſe, pluribus ſacrorum librorum teſtimoniis conſtat, ſicut ſcriptum eſt:

(Margin: 1. Reg. 7. — Pſal. 132.)

Illuc

Illuc enim aſcenderunt tribus tribus &c. Ob eã autẽ rem de loco ſuo exceſſurus, deſcenſurus, atq. omnẽ terrę regum ac principum ſuperbiam, faſtũ, inſolẽtiam fuerat obiter peſſundaturus. *Excelſa terræ.* Reges & principes & humanæ ſuperbiæ atque ambitionis miniſtros ac ſatellites omnes hæc verba allegoricωs ſæpe ſignificant. ex quo genere illa ſunt: Deſertos faciã montes & colles, & omne gramen eorum exſiccabo. & apud Poëtas: Horat. lib.2. Od.10. *Feriuntque ſummos Fulgura montes.* Itaq. principes imprimis ipſos & ſuperba omniũ ſcelerum atq. impietatũ capita, vehemens illa Deo deſcendente calamitas oppreſſura fuerat: deinde verò & populos tam Iſraëliticum quàm Iudaicum vehementer fuerat afflictura.

Et conſumentur montes ſubtus eum, & valles ſcindentur ſicut cera à facie ignis, ſicut aquæ, quæ decurrunt in præceps,

REGVM & regnorum fines & defectiones montiũ cõſumptio ſignificat, quibus neq. Dei irati vim ſuſtinere, neq. vbi ſemel perierint, rurſus ſeſe inſtaurare integrũ futurũ eſt. *ſubtus eum.* hoc eſt, à facie iræ indignationis eius. Populorũ verò affligendorũ ratio valliũ Pſal. imagine deſcribitur, qui recedẽtis Dei impetũ & vim nõ magis quã cera ignis vim ſuſtinere poterũt: valles abũdabunt frumẽto, eadẽ populi & humilioris cõditionis hominũ tranſlatione dictũ eſt. Ignis verò hoſtẽ diuina ira immiſſum atq. omnia loca vaſtantẽ ſignificat Ierem.47. vt illud: Quia ignis egreſſus eſt de Heſebon & flãma de medio Siõ, & deuorabit partem Moab. Quo verò impetu, quãta celeritate, quibus modis populorũ res affligendæ ac profligandæ eſſent, elegãti ſimilitudine exponit. Populos mobilitate, inſtabilitate & perpetua tum opinionum & iudiciorum, tum rerũ etiam agitatione & fluxu aquarũ inſtar habentes non ſemel eo nomine, vel angelo interprete, in ſacris dici, nulli fere in ſacris literis verſato dubium eſſe arbitramur, Aquæ quas vidiſti populi ſunt &c. Aquæ verò ſi quæ plano æquabiliq. alueo aut molliter decliui fluãt, cõiunctis partibus atq. vno veluti corpore decurrũt; quæ verò ex editiore loco demiſſæ in præceps ferũtur, præterquã quòd celerrimè deſcedũt, multis etiã partibus deduci ac diſſipari ſolent, & partim in alia atq. alia loca deriuari, partĩ verò guttis exſiliẽtibus perire atq. cõſumi. Nulla igitur ſimilitudine Iſraëliticorũ populorũ celerrima clades & calamitas cõmodius exprimi potuit, qua partĩ fame, peſte, ac bello perditũ, partĩ à victore hoſte abductũ iri ſignificarẽtur. Huiuſmodi autẽ Dei irati ac prætereuntis impetũ experiri homines ſceleſtos ſolere, nõ modò hoc Micheæ, ſed Pſal.17. illo etiã Pſalmographi teſtimonio declaratur: Inclinauit cælos & deſcẽdit, & caligo ſub pedibus eius &c. Cõmota eſt & cõtremuit terra, & fundamenta montiũ diſſipata ſunt, & commota ſunt quia Dominus iratus eſt eis. Hoc igitur diuinæ indignationis & iræ à ſe denuntiatæ teſtimoniũ futurũ Vates notauit: eius verò indignationis cauſam facile reperit, nimirum grauiſſimũ ſcelerũ & flagitiorũ culpam, quã Iſraëlitæ & Iudæi præſtitiſſent. non quòd Deus ipſe populum & locũ ſuum vltro oderit ac faſtidioſè reliquerit, ſed quòd populus ipſe per ſummam impietatem & ſcelus à ſe ipſo atq. à diuino defecerit imperio.

In ſcelere Iacob omne iſtud, & in peccatis domus Iſraël.

IACOB nomen cõmune eſt, & Iudæos ſimul Iſraëlitaſq. cõplectitur. decẽ verò tribus non rarò Iſraëlis nomine cẽſentur. Igitur omnes in vniuerſum tribus diuinæ defectionis crimine primũ accerſit, ac deinde grauioris culpæ Iſraëlitas vt præcipuos omnis impię ſuperſtitionis auctores inſimulat. *In ſcelere Iacob*, Hebraicè, *in Peſſag*, rebelliõe ſiue defectiõe; de quo genere iã aliàs diximus. Id verò omnibus Iacobi familijs cõmune crimẽ erat: פשע multiplex verò ſcelus & peccatorũ varia genera Iſraëlitas imprimis premebãt. At verò res ita habuit, vt illa ſuperſtitionis ac ſcelerũ labes & peſtis apud Iſraëlitarũ regiam Samariã primũ orta radices ageret, deinde cõtagẽ ſua totã prouinciã vſq. ad Solymos corrũperet; à Solymis verò Iudææ omnis rebus integris inferretur. nãq. Samaritani reges primi omniũ vani & ſuperſtitioſi cultus morẽ legibus etiã atq. inſtitutis factis induxère, quorum exẽplum impij quidã ex Iudæorũ regibus imitati Ieroſolymæ vrbis ſanctitatẽ adiecto vanorũ Deorum cultu polluerũt. regiæ autẽ ac principis omniũ ciuitatis æmulatione vel imitatione, aut gratia, vt ferè in moribus hominũ fit, cæteris Iudææ omnis vrbibus & opidis eiuſdem rei flagitiũ admiſſum eſt. Quãobrem omnis imprimis horũ criminũ culpa in regias ipſas ciuitates conijcitur, tanquam in primos & certiſſimos fontes, vnde deriuata & cũ cæteris etiam comunicata eſt. Et irritauerunt filij Iſraël verbis non rectis Dominum &c. Iratuſq. 2.Reg.17. eſt Dominus vehementer in Iſraël, &c. ſed neq. ipſe Iudas cuſtodiuit mandata Domini Dei ſui, ſed ambulauit in erroribus Iſraël, quos operatus fuerat &c.

Et quod ſcelus Iacob, nónne Samaria? & quæ excelſa Iudæ, nónne Ieruſalem?

INTERROGATIO reſpõſione ſubiecta magnam aſſeuerationis atq. explicationis habet vim, de qua in Rhetoricis plenius diſſerimus. ſed illud ad certã quandã ſignificationẽ facit, quòd Hebraicè maſculino genere hæc dicta ſunt *& quis ſcelus, & quis excelſa. &c.* Itaq. verbum ob dicentis excãdeſcentiam & indignationẽ deficit, facilè ex ſententiæ ratione diuinãdum. *& quis primus inuenit ſcelus Iacob, nónne Samaria?* hoc eſt reges ipſi, quorũ voluntatẽ & morẽ vel gratia vel metu actus vulgus omni opera & diligẽtia facile conſequitur: & quiſnã tot fana in Iudæa niſi Ieruſalem exẽplo ſuo cõſtruxit: neſcio enim quo pacto, aut quo curſu cõſuetudinis malæ corruptela à regijs ciuitatibus per omnes prouinciæ partes tanquam calamitoſa tẽpeſtas peſtiſq. citiſſime peruadat. Id vtinã in noſtrorum temporũ moribus non ita certum exploratumq. eſſet. Quæ verò dicta à nobis de hac re ſunt, omnia ex ſacris regum & regnorum hiſtoriis patẽt, quæ referre longum magis eſſet, quàm in tanta claritate neceſſarium, regiarũ autẽ ciuitatũ nomina reges ipſos metonymicè ſignificant. quæ res non ſemel tantũ apud vates obſeruata eſt. Itaq. primo omniũ à Samaritanis regibus hæc tanta labes integris Iacob rebus allata eſt, atque hoc tantum crimen conflatum. ex qua re commeriti ſunt, vt prima omnium Samaria diuini ſeueritatem iudicij experiretur.

Et ponam Samariam quaſi aceruum lapidum in agro cum plantatur vinia.

SIGNIFICANTIVS hebraicè, *in aceruos lapidũ in agro ad plantationes vinearum.* Ex conſequenti antecedens facilè arguitur, atq. ex vltimo rerum euentu mediæ actiones oſtenduntur. Igitur quàm graues impietatis pœnas Iſraëlitæ atq. Samaritani imprimis, qui culpam primi ſuſtinuiſſent, daturi eſſent, quantis calamitatibus, quantis bellorũ ſtragibus affligendi ac profligandi prædicto breuitatis cauſa extremo euentu denuntiat. nam quæ tunc Samaria erat, tanto principũ ſplendore, tanta cæterorum frequẽtia hominũ celebrata, tantis ædificiorum molibus munita, tantis ſignis & ſtatuis aliiſq. operibus ornata, ita mutanda ab hoſtibus erat, vt nulli prorſus alij rei, quã conſerendarum vinearum vſui ſeruiret. Id verò vt cõmodius fieret pro ruſticæ diſciplinæ ratione ipſis etiam ædificiorũ lapidibus in aceruos paſſim congregandis denudanda erat. Neq. verò ad arationes aut ſegetum vſus illud ſolum idoneũ eſſe potuit, tum ob loci altitudinẽ & difficultatẽ, tum ob ſuperficiei ex calcis & arenæ miſtione ſterilitatẽ, quæ neq. aratris rumpi, neq. culura corrigi poſſet, ſed vtraq. res ad vineas potius plantandas maiores multo commoditates habebat, quòd vineæ cõmodius in collibus proueniãt, ſicut ſcriptũ eſt: Operuit mõtes vmbra eius,
Deut 32. &. *Deniq. apertos Bacchus amat colles*, inquit ille, & quod ſolutiori ſolo gaudeant mixta are-
Geor. 1. næ craſſioris terræ vi, id quod facilè præſtari potuit apertis altius ad plantationem foueis, vt à ſapientibus agricolis obſeruatur. propterea ſubiungitur:

Et detraham in vallem lapides eius, & fundamenta eius reuelabo.

DVPLEX agricultoribus pro ſoli ac ſitus ratione vineas plantandi ratio & modus eſt. nãq. in plano & æquabili arbuſtiſq. ac ſaxis vacuo ſolo foueis tantũ & ſcrobibus in ſingulas vites apertis: in lapidoſo verò & mõtoſo atq. arbuſtis veſtito loco noualibus omnino ruptis plãtatur. Priorẽ modum ruſtici noſtri *a hoya*, poſteriorẽ verò *a taio abierto* dicunt. Igitur Samariæ ſolum & natura aſperũ & ædificiorum atq. ruinarũ acceſſione impeditũ detractis primũ lapidibus, apertiſq. deinde altiuſq. defoſſis noualibus excoli parariq. oportuit, vt commodè vineæ plantarentur. Lapides verò, qui aut maceriæ conſtruendæ, aut aceruis ad vmbram relinquendis ſuperfuiſſent, vt inutiles in ſubiectã vallem deuoluere pronum ac facilè plantatoribus fuit. Quæ res reſtituendæ vrbis ſpem multo etiam magis præcidebat. Quòd verò ſibi omnia hæc Deus curanda ac facienda aſſcribat, prouidentiã & conſiliũ ſuum probare & aſſerere velle intelligitur. Nam quæ per immiſſos à ſe duces & exercitus geſta ſunt, per ſe geſta eſſe interpretari cõueniet ſicut ſcriptũ de eadẽ
1. Par. 1. re exſtat: Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Phul regis Aſſyriorum, & ſpiritum Theglath Phalneſſer. &c. Quòd autem omnis Samariæ reſtituendæ ſpes Iſraëlitis adempta hoc in vaticinio ſit, cò pertinet vt neque ab Iſraëlitis ipſis, neque ab ijs etiam, qui deductis regum edicto coloniis eam regionem tenuere, Samariam vrbem rurſus ædificatam fuiſſe intelligamus, tantùm ſibi illa ciuitas impietate & ſuperſtitione atque à cæteris admiſſi ſce-

ſceleris auctoritate commeruerat. quam ob rem ſcriptum eſt: Adduxit autem rex Aſſyriorum 2.Reg.17. viros de Babylone,& de Cutha,& de Ahaiath,& de Emath,& de Sepharuaim,& collocauit eos in ciuitatibus Samariæ pro filijs Iſraël: qui poſſederunt Samariam, & habitauerunt in vrbibus eius. Non ait, in Samaria,neq. rurſus, in ea,ſed in vrbibus,&c. Quoniam verò Iſraëlitæ,ac Samaritana ciuitas imprimis vanorum deorum, quorum cultum à vicinis gẽtibus acceperant,innumera ferè copia & numine vehementer fidebant; idque nõ ſolum præſidio, ſed maximo etiam ciuitati ſuæ ornamento eſſe arbitrabantur ob ingentem auri & argenti vim, atq. donorum multitudinem, quæ tum ſimulachris faciendis,tum ornandis ſuperſtitioſè ædibus ac delubris impendebantur. Id quod,præterquam quòd Idololatriæ rationibus & cõſuetudinibus conſtat,ab omnibus ferè vatibus & hiſtoricis proditum memoriæ eſt. propterea igitur quem ea res exitum habitura eſſet Vates noſter expoſuit.

Et omnia ſculptilia eius concidentur, & omnes mercedes eius comburentur igne, & omnia idola eius ponam in perditionem.

LONGÆ, hoc eſt, trium annorum obſidionis tædio & hoſtiũ pertinacia vehemẽter iratos Aſſyrios captá tandẽ vrbẽ nimio furore perdituros eſſe Vates docet,atq. ita euerſuros,vt habitationi in poſterũ omnino inhabilis relinqueretur: id verò cũ ligonibus & tormẽtis irato & cõcitato hoſti nimis longũ efficere eſſet, igne etiam agendũ erat,neq. cuiq̃ aut tẽplo,aut arç,aut delubro,aut ciuitatis & templorũ ornamento parcendũ,quo minus omnia ferro,atq. igne vaſtata perirent,præter ea deorum ſimulachra, quæ auro argẽtóue conſtarent; illa namq. numinibus etiam ab hoſte contẽptis in magnum colentiũ opprobriũ ad metalli vſum omnia concidentur: cætera verò minus aſportatu facilia ornamẽta, vt veſtes, aulæa, vaſa, anathemata, tabulæ pictæ, ac votiua monumenta, omnia deniq. dona,quæ latinus interpres *mercedes* vertit,*comburentur igne*. omnia etiam ſimulachra quibus tota vndiq. vrbs plena erat, vt vituli in Samaria ad illorum,qui in Bethel & Dan fuerant, inſtar facti,de quibus meminit Amos,& de quibus ſcriptum eſt: Et adolebant incenſum ſuper aras in morem gentium, quas tráſtulerat Dominus à facie eorum,& ſecuti ſunt gentes, quæ erant per circuitum eorum: & adorauerunt vniuerſam militiá cæli, ſer- 4.Reg.21. uieruntq. Baal &c. Igitur *omnia* hæc *ponam in perditionem*, vt quorum nullum numen,nulla diuina vtilitas eſſe poſſit, nullum etiam veſtigium ſed maxima cultoribus erubeſcentia relinquatur. At verò neque ablati ex ſimulachris auri & argenti vllum ſacrũ aut honeſtũ vſum fore ſubiũgit, quẽadmodũ neq. ſacra aliqua æſtimatio fuerat.namq. ea à militibus non religionis, ſed cupiditatis cauſa auferenda atque aſportanda fore, vſus ipſe, in quo conſumenda erant, indicabit, quòd nimirum in meretricum, quas milites amare ſolent, ornamenta ac luxus eſſent impendenda.

Quia de mercedibus meretricis congregata ſunt, & vſque ad mercedem meretricis conuertentur.

QVÆCVNQVE ſacra verè exiſtimantur, etiã ſi ab hoſtibus inuenta ablataq. fuerint magna etiam obſeruantia tractata & culta ad ſanctiores vſus referri ſolent. Sic diuorum reliquiç,oſſa,cineres,monumentaq. cætera ab alijs in alia loca victorum cura tranſlata nõ minori obſeruantia coluntur. Sic domini Dei Iſraël arca à Palæſtinis capta, quantũ præ- Samuel.4. ſtari ab idololatris potuit, religioſè ac reuerenter,quia ſacroſancta exiſtimabatur,in tẽplo conſecrata eſt.neq. tantũ cupiditas, quantũ diuini nominis apud victores ratio valuit. At verò quoniam auri & argenti quibus Samaritana ſimulachra cõſtiterant, nulla ſacra æſtimatio aut re ipſa,aut militum opinione fuit,ideo nulla etiã ſanctioris vſus habita ratio eſt; ſed quo nomine partũ id fuerat, eodem etiam erat cõſumendum. Atqui vanorum deorũ cultum ſiue Idololatriã cum meretricia re omnino cõponere vates oẽs cõſueuẽre, quòd flagitioſiſſima quædam & prophana cum illis vanis nominibus magis, quàm numinibus ſcortatio hæc ſit. Atq. ipſam ciuitatem ſcortum,ſimulachra verò deorum ac vanos deos ipſos amatores dicere ſolent, vt hoc in loco Samaria meretricis perſonã ſuſtinet,quç amatores ſuos magnis donis ac muneribus auro etiã & argento in cõſuetudinis mercedẽ & præmiũ fuerit proſequuta. Id quod nõ ſemel Iſraëliticæ ſynagogæ in vatũ ſermonibus exprobratur,quç ob eã rẽ tributaria meretrix aliquãdo dicta eſt. Factũ eſt,inquit Ezechiel, Ezech.16. in te

in te contra conſuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, in eo enim quod dediſti
„ mercedes, & mercedes non accepiſti, factum eſt in te contrarium. Nullum igitur mere-
tricię mercedis ſanctiorem vſum, quàm meretricium expectari oportuit, namq. lex etiá
meretricium donum à ſacris vſibus arcebat. [*Et vſque ad mercedem meretricis conuertnetur.*]
Aſſidua cum meretricibus militum maximè autem gentilium conſuetudo eſt, quam ob
rem veneri Marté poëtæ addixêre. At verò meretrices auariſſimæ ſunt, aſſiduiſque effla-
Ezech 16. „ gitationibus quæſtum faciunt, ſicut ſcriptum eſt: Omnibus meretricibus dátur merce-
des. Huiuſmodi ergo vſus, quá honeſta fuerit eorum olim donorũ ratio, indicabit. Talis
turpiſſimarum diuitiarum eſſe exitus ſolet, qui ſapiéti viro ſemper ad ſuam vtilitatem eſt
obſeruandus. Præuiſum autem Samariæ & omniũ tribuum horribilem ac grauẽ caſum
lugubri lamentatione deplorans proſequitur, vt qui communis generis certiſſimam cala-
mitatem maximo animi dolore anxius confirmet.

Super hoc plangam & vlulabo, vadam ſpoliatus & nudus, faciam planctum velut draconum & luctum quaſi ſtruthionum.

FVTVRÆ Iſraëlitis calamitatis & miſeriæ grauiſſimæ imaginem in ſe ipſo præſentiés
Vates expreſſit, qui relicta domo & rebus ſuis, veſtibus depoſitis omniũ rerũ inopiá & de-
ſiderium ſignificauit, quòd nulla alia re, niſi grauiſſima lamẽtatione leuari poſſe oſtẽdit:
atq. hic habitus & luctũ ipſum vehementer accendebat, & grauius ſignũ ac teſtimoniũ
aſſcueratæ obnuntiationis ſpectatoribus dabat. Sic & Iſaias nudus per vrbẽ in ſignum iu-
dæis inceſſit. Eſt autẽ nuditas animi vehementer cõmoti index certiſſimus, ſi honeſtus
Amós. 3. aliàs & probus vir nudus in publicũ proceſſerit, vt illud: Et robuſtus corde nudus fugiet
Victruu. in die illa, & quod apud Victruuiũ & alios auctores de Archimede legimus. *Spoliatus* re-
Deut. 14. bus & fortunis omnib⁹, *& nudus*, corpore veſtibus exuto. Luctus verò ac lamẽti ſui graui-
Iob 3. tatẽ duorũ animalium imaginibus exiſtimandá propoſuit, quæ præter omne aliud genus
Eſa. 13. & 19. ſiti & aquæ deſiderio æſtuare & grauiſſimè gemere ſolent. Ea ſunt ex ſerpentum natura
Ierem. 14.
Threñ. 4.
תנים THANIM; ex auium verò IAGHANA, alterum draconem, alterum verò ſtruthionẽ latina
יענה verſio reddit, græca verò poſterius hoc Syrenas interpretatur, ſed aptius latina. de quibus
generibus nos in ſacrorum verborũ libris cõmodius ac fuſius (modo Deus incœptis ad-
ſit) diſſeremus. Sed hic obſeruationis de hac re noſtræ loca in margine interim indicare
placuit. Doloris igitur ſui & lamenti grauitate indicata, elegiam Vates inchoat:

Quia deſperata eſt plaga eius, quia venit vſque ad Iudam. Tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.

DVPLICEM imprimis cauſam affert, quam ob rẽ in maximos & acerbiſſimos luctus
inciderit, alteram quidẽ, quòd præuiſa Iſraëlitarum tempora adeo dura ſeſe oſtenderant,
vt nõ Vatem modò ſanctiſſimum ac pientiſſimũ virum, ſed quẽlibet humanitatis tantũ
non expertẽ hominẽ commouere poſſent: alterá verò, quòd illa clades ad Iudæam vſque
peruentura ſe patriæ ac gentis ſuæ ſtudioſiſſimũ angeret ac cruciaret. Sunt quædá in ſin-
gulis linguis voces lamentis repente incipiendis idoneæ, quæ grauiorẽ de rebus ſuſceptá
cogitationẽ produnt magis, quá explicant. vt apud Latinos ERGO Chaldæis ARE, Italis
DVNQVE, Hebræis etiam CHI, quam Latinè quia, vel quòd vertimus. [*Quia deſperata eſt
plaga eius*, Hebraicè, *quia impotens plagæ eius.*] Multas plagas tribubus decem imponendas
כי ſignificat, ſingulas verò impotentes, hoc eſt pernicioſas & mortiferas ac penè inſanabiles
fore docet, quales erunt fames, peſtis, gladius & captiuitas, quæ niſi diuinitus prouide-
antur, humano ſtudio & conſilio ſanari nõ poterunt. namq. omnia hæc in Iſraëlitas ve-
hementer inuaſiſſe, maximè autẽ omnium captiuitatẽ, ex qua nunquam hactenus ſunt
reſtituti, multis & maximis diuinorum librorũ teſtimonijs, de quibus iam ſæpe aliàs dixi-
mus, confirmatur. [*Quia venit vſque ad Iudam, &c.*] Plagam illam deſperatá ſiue impoten-
tem Samariæ inflictam, illam, inquá, extremæ captiuitatis plagam Iſraëlitarum terminis
non contentam ad Iudæam vſq. pertinuiſſe præuidens luget acerbiſſimè, quòd eodẽ cri-
mine cũ Iſraëlitis inuoluti Iudæi pari etiam tandẽ ſupplicio plectẽdi eſſent. At verò hæc,
quam Vates hic lamentatur, plaga non illa calamitas fuit, quam Sennacherib decimo
2. Reg. 17. quarto Ezechiæ regis anno Iudæis attulit, qui aſcendens ad omnes ciuitates Iuda muni-
tas, cepit eas. nam præterquam quòd hæc plaga neque impotens, neque Samaritanæ vlla
ex parte ſimilis fuerat, quando argento & auro appenſo curari malum potuit, illud etiam
noſtram

noſtram confirmat ſententiá,quòd in elegiæ fine ad planctum & capillorũ euulſionem Iudæa incitatur,ob maximum dolorem ex filiorũ abductione acceptum. Quam ob rem ad illam captiuitatem,quam Iudæi Nabuchodonoſore victore perferre coacti ſunt,oratio referenda eſt. [*Quæ venit vſque ad Iudam,tetigit portam populi mei vſque ad Ieruſalem.*] Tranſlatio à peſtilentiæ peruagante populos morbo deſumpta eſt,quòd plaga etiam peſtẽ Hebraicè ſignificet. Eam autem cladem tanquam tempeſtatem quandam à primis Iudææ finibus per omnes prouinciæ partes permanãtem Mareſſam Vatis patriam contigiſſe, ac tandem ad Ieruſalẽ principẽ vrbẽ pertinuiſſe dicit, in quo obiter ſuá tribũ indicat: Tetigit portã populi mei Mareſſam,quæ in Iudæ tribu cenſebatur,nõ ruptis & dirutis muris, ſed per portam ipſam nemine prohibẽte ingreſſa eſt, indeq́. ad Ieroſolymam vſq. perlata.

In Geth nolite annuntiare, lachrymis ne ploretis.

IMPOTENTEM Iudaicæ plagæ grauitatem pluribus elegiarum ornamentis amplificat, quòd illa neq. proprio, neq. aliunde petito cõſilio aut præſidio repelli poſſit. nam quæ à Deo per hoſtes allata erat calamitas,ferenda potius,quàm tentatis fruſtra remedijs augenda fuit: etenim in tam ſubito & graui malo auxilium à vicinis negandum fracto animo & humili prece petere turpius omnino atq. ipſa captiuitate grauius eſſet; quãdo ex ea re ignominioſam magis inſultationem, quàm ſalutem vllam expectari conſequebatur. Igitur qui grauiſſimis bellorum aut calamitatis alterius malis vrgentur, miſerias ſuas vicinis magno cum gemitu & multis lachrymis auxilij petendi cauſa narrare conſueuêre: atq. ea res inimiciſſimorum hominum animos ad inſultandum magis & irridendum, quàm ad ſuccurrendum incitare ſolet. Id verò Iudæis, ſi à Palæſtinis opem implorarent, euenturum Vates præuidens, minimè eſſe faciendum aut tentandum conſulit. *Nolite*, inquit, neceſſitate & vi coacti atque inuiti calamitatis veſtræ nuntium ſordido habitu, & mœſto vultu,ac lugubri ſermone *in Geth* finitimá Palæſtinorum vrbẽ mittere, cuius hoſtiles animos magis, quàm vicinorum officia experturi eſtis; ſed potius veſtras lachrymas & luctus intra priuatos parietes ſoli vobiſcũ fundite ac ferte potius,quá hoſtibus & inimiciſſimis hominibus ſordium atque luctus,& tanti veſtri ſqualoris notitiam præbeatis. hoc eſt quod dicit:

In domo pulueris puluere vos conſpergite.

Mos lugentium & lamentis vacantium eſt lamentationes ſuas certis quibuſdá ad miſeriam amplificandam idoneis figuris diſtinguere: Cuius generis ſunt annominationes præcipuè & oppoſitiones nominum, quæ vel mutatæ vel aduerſæ fortunæ rationibus indicatis commiſeratiõe maximè moueát, vt: Quomodo ſedet ſola ciuitas plena populo, facta eſt quaſi vidua maxima in gentibus, quæ Hebraicè magnam habent elegantiam. Thren.1. Sic hoc in loco Michæas dum Iudææ omnis calamitatem deplorat,quædam vrbium nomina vſurpauit, quorum annominatione vel oppoſitione rei miſeriam cõmodius explicaret,& quæ de ijs vrbibus dixerit, de cæteris etiam eiuſdẽ calamitatis conſortibus dicta deplorataq́. eſſe voluit. Ex his autem nominibus Latinus interpres nõnulla,quæ cõmodè ad eam rationem facere etiam poſſent, Latinè eſt interpretatus; quædam etiá hebraicè protulit,ea nos breuiter indicabimus. [*In domo pulueris.*] Dixerat non oportere plagas ſuas cum lachrymis inimico populo ad irriſionem magis,quàm ad ſubſidium turpiter oſtendere,ſed conſultius multo eſſe ſubiungit intra priuatos parietes dolorem, miſeriam, luctumque perferre. *In domo.* quod latinus ſermo dicit intra & extra, Hebraicus dicere ſolet, in domo & foris, vt: Bituminabis eá in domo & foris,& illud: Dabo eis in domo mea & intra muros meos locum,&c. Igitur ne mœſti & lachrymabundi in hoſtium conſpectũ miſerias fruſtra narrandi & auxilij petendi cauſa prodeatis, ſed intra priuatos parietes in regione veſtra veſtram calamitatẽ proſequimini. [*Pulueris puluere vos cõſpergite.*] GHOPRA vnam ex Iudææ vrbibus fuiſſe legimus, quod nomen plumboſam ſiue puluerulentam ſonat. Commodè autem Latinus interpres eádem ferè hebraicam paranomaſiam nobis reddidit, vrbis illius ciues atque alios etiam ad luctum & ſordidationem vocans. namq. puluis capiti inſperſus ad ſordidatorum habitum refertur, de quo aliàs. Eſt vobis,inquit, in regione veſtra Gaphra vrbs, vbi in luctu & ſordibus iacere conſultius ſit, quam apud hoſtes turpiter & muliebriter lugere.

Geneſ.6. Iſai.50. עפרה

Et tran-

Et tranſite vobis habitatio pulchra, confuſa ignominia.

IVDÆAM habitationem pulchram & ornatiſſimã vocat, quam captiuarum more & habitu tranſituram prædicit, atque etiã ignominia confuſam nudatis turpiter membris & partibus, quas honeſtæ & ornatæ feminæ celare ſolent. ſic apud Iſaiam: „Denuda turpitudinẽ tuam, diſcooperi humerum, reuela crura, tranſi flumina, &c.

Iſai.47.

Non eſt egreſſa, quæ habitat in exitu: planctum domus vicinæ accipiet ex vobis, quæ ſtetit ſibimet.

LINGVARVM vſus obtinuit, vt ad locorum vel perſonarum nomina alluſiones aliquando non incõmodè fierent, ex quibus orationi vis quædam & dignitas accederet; neq. in ſingulis tantùm vocabulis, ſed in pluribus etiam coniunctis nonnunquam obſeruare contigit: cuius vulgare exemplum huic loco non ineptum nobis ex tempore ſuccurrit. In Bethicæ prouinciæ Hiſpalenſi agro ad extrema ferè Marianorum montium ramenta, quinq. oppida ſibi inuicem vicina his nominibus ſunt, Aracena, Cortegana, Almoneſter, Suffre, Cala, quibus ſitus ordine appellatis, atque pronuntiatione nonnihil immutata hæc ab accolis prouerbij loco non ſinè ſale vſurpatur oratio. [*Almeneſter ſufre y Calla y Ara y cena, y Corta de gana.*] Hęc ſi Latinè, aut alia lingua pronuntiẽtur, ſignificatio quidẽ manet, gratia verò omnis perit, hoc modo: In inopia ferto & taceto, arato & cęnabis, ſecabiſque libenter. non diſſimilis hoc in loco à Vate ex locorum nominibus in Iudæ lamentationẽ contexta oratio eſt. nam tria vrbiũ ſibi inuicem vicinarum nomina cum cæteris notata ſunt, quæ ad hãc rem non incõcinnè vſurparentur. SZEENAN, BETH-HAAS ZAEL, GHEMDATHO. Primum nomen exitum ſiue egreſſionem, ſecundum domum propinquitatis ſiue vicinitatis, tertium ſtationem ſeu ſtabilitatẽ ſuam ſignificat. Horũ igitur vſurpatione & coniunctione nominum Iudaicæ olim tranquillitatis & ſuauis vitæ vſum mutatum fore indicat. nam quæ ita iucundè vitã degebat natio, ita perpetua & continente voluptate fruebatur, vt neq. ad proximã ſibi domũ, in qua mœror & luctus eſſet, trãſiret, ſed minimè interruptas iucunditatis horas trãſigere ſtuderet, illã perpetuæ tranquillitatis conſtantiam hoſte abducente penitus amiſit. Contexenda imprimis nobis ex ipſis nominibus oratio, ac deinde latinè vtcunque reddenda eſt: *Non egreſſa eſt ſedens* SEENAN *ad luctum* BEHTH-HASZAEL, *accepit à vobis* GHEMDATHO. *Non exijt quæ habitat in exitu ad planctũ domus propinquæ: accipiet ex vobis* (hoſtis) *ſtabilitatẽ eius.* In huiuſmodi explicandis locis breuiores nos eſſe rei difficultas non patitur, ita adeo rerũ comparationibus calamitatis grauitas manifeſtior fit, vt quod Iudæa ſummam quietem & tranquillitatem, cui tam diu aſſueuerat, inſtabilitate & mutatione victoris opera mutatura ſit. Et quoniam elegiarum certa ſententiæ ratio eſt, vt variato ſenſu dicentis dolorem maximum arguat, ex alia in aliam cogitationem Vates dolore impellente repente transfertur.

Quia infirmata eſt in bonum, quæ habitat in amaritudinibus, quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.

Ex Iudææ vrbibus cuidam Maroth nomen fuiſſe accepimus. Id autem *amaritudines* ſignificat, cui nomini conuenientem caſum Vates deplorat; prouinciam ſcilicet omnem duriori iam rerũ vſu ad ſecundarum rerum atq. omnis iucunditatis ſenſum ineptam futuram. Sumitur autem tranſlatio ab ijs, quibus diuturno aliquo aut vehementi naturalium temperamentorum vitio guſtandi ſenſus corruptus, atque in amaritudinẽ mutatus eſt, quibus nulla vel ſuauiſſimos cibos capiendi voluptas, aut etiam appetentia eſt. ſuperuacuã tamẽ in ea re diligentiam omnem eſſe experiaris. At verò cùm ea ſenſus corruptio maius ac grauius totius corporis, vnde oriatur, vitium arguat, cuiuſmodi nam eius affectionis Iudææ regioni cauſa fuerit, facilè Vates reperit & profert. [*Quia deſcendit malum à Domino in portam Ieruſalem.*] namq. ex ea vrbe, quæ totius prouinciæ caput & princeps fuerat, diuinæ prouidentiæ ac precipuæ cuiuſdam curæ virtus in cæteras regionis partes „ cõmodè diffuſa pertinebat, ſicut ſcriptum eſt: Diligit Dominus portas Sion ſuper omnia „ tabernacula Iacob. Hac virtute & gratia ſubducta, hoc eſt, Deo è loco ſuo, vt ſuperius dixerat, egreſſo, omnia prouinciæ membra malorum ſenſu laborare neceſſe eſt. *Deſcendit malum à domino.* Bonorum à Deo ſubductionẽ malorum ſenſus natura conſequitur. hæc itaq. oratio morbũ nõ caſu, ſed Dei ſeſe de Ieruſalẽ ſubducentis cõſilio eueniſſe arguit.

Pſal. 86.

Tumul-

Tumultus quadrigæ ſtuporis habitandi Lachis, Principium peccati eſt filiæ Sion, quia in te inuenta ſunt ſcelera Iſrael.

LACHIS Iudææ vrbs florentiſſima equorum atque curruum copia & exercitatione nobilis fuit, in quam ob vicinitatem & commercium atque exercitationis ſtudiũ vani cultus imitatio primum ab Iſraëlitis delata totam deinceps Iudæam corruperat. Huic vrbi vanum & inutile equorum ſtudium à Vate lugente exprobatur. cui nihil ea res profuerit, quo minus ſceleris, cuius auctor ipſa prima cæteris Iudææ vrbibus fuerat, pœnas daret grauiſſimas. Oratio autem irriſionis figuris conſtat. namque affirmando & concedendo vehemẽter negat & detrahit. illa, inquit, maxima & celeberrima equorum & quadrigarum frequentia, illa admiranda & ſtupenda exercitatio & in arte dexteritas, qua Lachiſina ciuitas pollebat, illa eadẽ porrò etiã erit illi vtilis, imò nulla prorſus [*quæ principium peccati fuerit filiæ Sion,*] In eam vrbem ſpectandi cauſa ſæpius venienti.

Prima huius carminis pars Hebraicè ſic habet: [*Iunge currus ad equos*] ac ſi diceret, ſequere idem equorũ & quadrigarum ſtudiũ ſi potes, ex quo eam gloriã adepta es, vt prima Iſraëlitarum impietatem imitata & edocta cæteris magiſtra fuiſſe dicaris. Huiuſmodi figuræ exempla multa apud noſtros & exteros auctores ſunt, vt clamoris plena vrbs frequens, ciuitas exultans, &c. & illud: Iſai.22.

Inſere nunc Melibee pyros, pone ordine vites. Virgilius Eclog.1.

Quod verò à tertia perſona in ſecundam repẽte mutetur, indignantis oratio magis expreſſa eſt, qua perinde ac præſens ſit, ciuitas ipſa flagitij accuſatur: vt: Tu verò homo vnanimis, dux meus & notus meus, &c. &: Pſalm.

Túne etiam, quem ſextus & octogeſimus annus Pulſat, &c. Iuue. Sat. 6.

Propterea dabit emiſſarios ſuper hæreditatem Geth.

IVDAICARVM rerum inclinationem ob ſcelera temporũ comparatione oſtẽdit. quòd ab inimicorũ populis, quibus olim imperatũ fuerit, muneribus porrò miſſis, fruſtra tamen imploranda fides auxiliumq. ſit. namque *Geth*, ſiue *Gath* vnam ex nobilibus Palæſtinæ vrbibus à Dauide captam & hæreditati adiunctam ſuæ, Iudæi olim poſſederant, quam ſuo poſtea vitio vnà cum aliis amiſere: hanc verò tẽporibus calamitoſiſſimis cum munere & legationibus auxilij cauſa fruſtra petendam eſſe dicit. Vtitur autem in dicendo antitheto ſiue verborũ contentione vehementi: ſic *Propterea* in eum locum Iudaica res deducta eſt, vt nũtij cum muneribus auxilij cauſa mittẽdi ſint in Geth, quã non modò tributariam, ſed hæreditariã olim ſibi Iudæa fecerat. *ſuper hereditatem.* ad hæreditatem. ſicut & illud: & venit Elcana in Ramatha ſuper domum ſuam. neque verò vllam vel in externis inimicorũ ſubſidiis, vel in propriis atque domeſticis præſidiis aut ſalutem aut fidem experiri licebit, quãdo & ACZIB etiam operibus munitiſſima vrbe nomine magis ſuo, quàm ſpecie & promiſſis digna nuntianda ſit ſpes.

Domos mendacij in deceptionem regibus Iſrael.

HEBRAICE, domos ACZIB: Fuit autem ACZIB ex Iudææ vrbibus vna munitiſſimis domorum ædificiis conſtructa, quas cùm Iſraëlitarum, hoc eſt Iudæorum reges præſidij cauſa peterent, vanas profectò & nomine ſuo dignas reperturi erant. namque ACZIB mentiri faciam ſignificat, atque ita *domos mendacij in deceptionem regibus Iſraël* inuentum iri credere conueniet. Quoniam niſi Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat, &c. Appellat autem hoc in loco reges Iſraël, quibus omni ex parte auxilium negatum iri affirmat, non ſolùm Iudæ reges, ſed & aliarum tribuum. nam de omnibus inſtituta lamentatio eſt. Pſalm. 126.

Adhuc hæredem adducam tibi, quæ habitas in Mareſſa, vſque ad Odollam veniet gloria Iſrael.

MARESSA Vatis patria ex Iudæ ſorte vrbs expulſionem & hæreditatẽ ſignificans nomen ſortita eſt. namque in alienam hæreditatem niſi priori Domino expulſo venire nemo poteſt, ſicut ille aiebat, *Nos expulit ille:* Horat. lib. 2. Satyr. 2.

Illum aut nequities, aut vafri inſcitia iuris, Poſtremum expellet certè viuacior hæres.

Atque ita ſcriptum eſt: Vineam de Ægypto tranſtuliſti, eieciſti gentes, & plantaſti eam. Pſal.

Ita nomini *Mareſſa* vtramque ſignificanti rem nomen etiam Hebraicum *Iores* appoſuit, quod expulſorem & hæredem quoque ſignificat. Videtur autem ad antiquam hiſtoriã

alluſiſſe; qua Iudæa tribus prima in prælĩũ progreſſa & hoſtibus etiam pulſis prima hæreditatis ordinẽ adepta narratur, cui metonymicè eadẽ etiã expulſionis & ſucceſſionis ſors futura denuntiatur. namq. antiqua & prima poſſeſſione atq. ſorte hæreditatem ſibi ירש ſtabiliiſſe putabat. *Iores* expulſorem & hæredẽ alium nimirum Aſſyriũ hoſtẽ latura erat. [*vſque ad Odollam veniet gloria Iſraël.*] Eandẽ rem quã initio deplorauerat, mutatis tantũ nominibus, vt grauiſſimam repetit. huiuſmodi enim commorationum in lamentationibus vſus eſſe ſolet. Sic Dauid in elegia de Saulis & Ionathæ nece bis illud repetiuit: 2.Reg.1. ,, Quomodo ceciderunt fortes & perierunt, &c. Initio autẽ Vates hic in calamitate Iſraëlitica, cui Iudaica etiam coniungenda erat, cauſam & materiã grauiſſimã lamentationi ,, repererat: Quia deſperata eſt plaga eius, quia venit vſq. ad Iudæam, &c. Eandẽ quoque ,, rem ſub ipſum elegiæ finem refert. quòd grauiſſima Iſraëlitarum miſeria totam Iudæã peruadens *ad Odollam vſque* peruenerit, quæ & ipſa Iudææ vrbs primo illo Iudæ patris coniugio illuſtris fuerat. Hæc huius hemiſtichij ſententia eſt. quæ tamen, vt melius excכבד plicetur, verbi cuiuſdam excuſſionem à nobis requirit. Id apud Hebræos CABBOD eſt, quod propriè grauitatẽ ſiue grauitudinẽ, deinde etiam analogicè gloriã ſignificat. Id nomen cùm vno latino verbo ſimpliciter reddi non poſſet, alterutro reddendum fuit; redditum autem in noſtra verſione, illo, quod frequentiſſimũ in ſacris libris eſt. vis verò ipſa verbi ad ſententię rationẽ exiſtimanda & referenda relinquitur. nãque hoc cõſilio commentaria admiſſa inſtitutaq. ſunt, vt ſententiæ vim vndecũque ſiue ex ipſarũ, de quibus agitur, rerum natura, ſiue ex verborũ examinatione compleamus. Quanquã autẽ prior ratio, hoc eſt, theologicarum rerum exacta cognitio plurimum ad interpretationẽ momenti habeat, tamen originalium linguarum peritia magnum profecto ad eam rẽ adiumentum afferre, & plus in receſſu habere, quàm in fronte promittat, à ſapientiſſimis & pientiſſimis viris iudicata eſt. Igitur CABBOD ſi grauitatẽ interpretemur perpetuum ſententiæ curſum tenebimus, quod ea calamitas, quam grauiſſimã Iſraël tulerit, Iudææ quoque vrbibus, & inter eas Odollamo etiam ferenda ſit. Si verò gloriã, vt latinè eſt, retinere malimus, antiphraſi nobis vtendum neceſſariò eſt, & gloria pro dedecore & ignominia accipienda, vt apud latinos bellum pro non bella re, hoc eſt, pro duello ſæpiſſimè vſurpatum eſt, ita & Iſraëlitica ignominia gloriæ illi antiquæ contraria ad Odollamum vſq. pertinẽs, grauiſſimũ vatis fletum vehemẽter auxerit, adeo vt vtrũque regnũ ad miſeriam ſuam ſecũ grauiſſimè deplorandã, & mœſtiſſimè plangendã excitare ſtatuerit.

Decaluare & tondere ſuper filios deliciarum tuarum: dilata caluitium tuum ſicut aquila: quoniam captiui ducti ſunt ex te.

VT vtrũque regnum initio lamentatio complexa fuerat, ſic fine etiam ipſo concludit. prioréque ad planctum Iſraëlem vocat, cui prior calamitas accipienda fuit. eam verò reipublicæ omniũ matris imaginem exprimit, quæ cùm amiſſorũ filiorũ deſiderio nullum modum poſſit ſtatuere, capillis præ dolore animi auulſis grauiſſimum luctum ſuſcipiat. [*Decaluare & tondere.*] Mulieribus prolixior capillus decori, breuior autẽ dedecori olim ducebatur. Igitur in ſummo dolore & mœrore, quòd ſe miſeras & decori omni indignas oſtenderent, tum euulſis capillis caluitium, tum detonſis deformitatem ſibi parabant. Iſaiæ 3. atq. vtraq. res ab Iſaia vate breuiter indicatur: Et erit filiabus Sion pro criſpanti ,, crine caluitium. [*Super filios deliciarum tuarum,*] quos in maximis deliciis alueras & voluptatis ſummæ vſu educaueras. quibus quo inſolentior miſeriarũ vſus accidet, eo acerbior eſt futurus. hæc ad Iſraëlem, ad Iudam etiam illud additum eſt: [*Dilata caluitiũ tuũ ſicut aquila.*] Aquila certis ætatis ſuæ annis altiſſimè volare, & vehementi ſuperni caloris vi tacta plumas amittere & nouas deinde reficere ſcribitur. Iſaac Hiſpanus in Mich. huic ſimilem quendam miſeriarum ſenſu luctum Iudææ regioni Vates indicẽs, ſimilẽ etiã reſtitutionis proponit ſpẽ. namq. Iudæos captiuos Babylonẽ abducendos rurſus etiã reſtituendos fore ſubindicat. [*Quia captiui ducti ſunt ex te.*] Iſraëlis filiis nullũ certum calamitatis genus pręſcribitur, nullum nõ experturis. Iudæis verò illud certiſſimũ Babylonicæ captiuitatis aſſignatur, vltra quod nihil temporibus illis durius, perpeſſi fuêre. Vſus eſt autẽ zeugmate figura vatibus familiariſſima, vt filiorum nomen ſemel appellatũ ad vtrumq. populũ referret. femineo autem genere vtramq. rempublicã dixit, quòd cõmunio & ſocietas ipſa hominum matris imaginem exprimere videatur. hoc enim omnium ferè linguarum vſus obtinuit, vt à Græcis πατρὶς, à Latinis patria, ab aliis vniuerſitas femineis nominibus diceretur.

CAPVT

VÆ qui cogitatis inutile, & operamini malum.

ILLVD in iis, quæ hactenus, conſcripſimus præcedentium Vatum commentariis docuimus, meritas impietatis, ſuperſtitionis & multorum etiam flagitiorũ pœnas non antè publicè dari ſolere, quàm iniquitatis ſiue HAMASZ ſcelus fuerit publicè graſſatũ. namque cætera flagitia omnia etiamſi aduerſum diuinam maieſtatẽ admiſſa fuerint, auctores quidem ſuos vitio captos, ſupplicio tandem carere non ſinuit; ſiue id in hac vita, ſiue in futura dandum ſit. Vna verò fraudum & iniuriarum publicè ac communiter contracta culpa, communiter etiam ac publicè conſtitutam pœnam quammaturrimè ſubeundam in ſacris libris habet. Hactenus ergo ſuperſtitionis & impietatis erga Deum pollutæque religionis crimen Iſraëlitis pariter & Iudæis intulit, qui ſibi adeo infenſum & iratum Deum reddiderant, vt loco propediem cedentem non ſine magno ſuo malo experturi eſſent. namque ſuperſtitio & vani cultus admiſſio peculiarem illam Dei prouidentiam & beneuolentiam abalienat ab iis, quibus vera pietas non eſt, quos tamen non antè publico ſupplicio & vaſtitati addicit, quàm HAMASZ ſceleribus quaſi cumulo quodam affluere ſit deprehenſum. ſed quoniã præter Dei irati abalienationẽ, publica etiam famis, peſtis, ac gladij calamitas vtrique genti fuerat obnuntiata, neque præter impietatis & ſuperſtitionis ſcelus vllũ aliud HAMASZ fuerat hactenus crimini datum, ſatiſq. ſibi, ob eã tantũ culpã, pœnarũ ex Dei abalienatione ſuſtinere videri poſſet; alterã hanc partẽ, quamobrẽ grauiſſimis malis publicè ferendis addicerentur, vates perſequitur, & non leuioribus iniuriarũ & HAMASZ, quã violatæ religionis ſceleribus alligatos; atq. vbi à legitimo Dei obſequio & certa religionis fide deſciuere, id quod in procliui, ſtatim fuit, ad iniurias publicè inferendas vehemẽti animi impulſu & omni ſtudio deductos illos fuiſſe demõſtrat. namq. iis duabus partibus flagitiũ vnumquodq. conſtat, conſilio videlicet & conatu, atq. in cõſilio quidẽ peccatũ eſt, in conatu verò ipſo flagitiũ; in opere deniq. capitale iã ſcelus ſpectatur, ſicut ſcriptũ eſt: Vnuſquiſq. vero tẽtatur cõ- Iacob 1.
cupiſcentia ſua abſtractus & illectus, deinde cõcupiſcentia cũ conceperit, parit peccatũ, peccatũ verò cùm conſummatũ fuerit, generat mortẽ. Igitur omnem iniuriarũ ſceleris gradum ab Iſraëlitis & Iudæis completũ fuiſſe, animi cõſilij & conatus atq. exercitationis argumentis confirmat. orationẽ autem à grauiſſimo & fatali verbo incipit. [*Væ qui cogitatis inutile, & operamini malum.*] Non ſolùm mentis impulſum vehemẽtem, ſed opus etiam ipſum exprobat. *Væ*, inquit, vobis qui conceptum animo ſcelus, omni conſilio & conatu, tum opera omni conflatũ tandem admittitis. *Inutile*, actiuæ ſignificationis verbũ hoc in loco eſt. Inutilia, inquit, & incõmoda, imò & pernicioſa aliis cõſilia vobiſcũ agitatis, quæ demum exequamini. Vt autẽ admittendi cum ſumma fraude ſceleris deliberationem & ſtudium argueret, illud ſubiunxit:

In cubilibus veſtris.

COGITATIONIBVS liberè ſuſcipiendis commodiſſimus locus cubile eſt, cùm omni externo impedimẽto amoto & quietiori corporis habitu, ſilenti nocte, ſine arbitris, ſine contentione libera cuique cogitatio eſt, vt: dicite in cordibus veſtris, & in cubili- Pſalm. 4.
bus veſtris compungimini Selah; ſceleris verò admittendi vehementer deliberata voluntas hac oratione oſtenditur, conatus autem & ſtudium illis etiam verbis arguitur.

In luce matutina faciunt illud.

ITAQVE admittendi ſceleris conſilium commodiſſimè & deliberatiſſimè capitur, vbi autem certum iam eſt, quammaturrimè efficitur. namque ſummo manè conſurgentibus ſcelus initur, vt quantum ad nocendum illis & conſilij & commoditatis ſuperfuerit, tantum iis, quibus iniuria fit, ad propulſandũ aut cauẽdum deſit. Alterum ergo orationis membrum alteri reſpondet hoc modo, [*Cogitatis inutile in cubilibus veſtris, & operamini illud in luce matutina, faciunt illud.*] id quod dummodo exequi poſſint, an legibus liceat, an deceat, nihil omnino laborant.

Quoniam eſt contra Deum manus eorum.

POTENTIAM nimiã & facultatẽ ad nocendũ hæc oratio ſignificat, Hebraicè tro

pus hic ſic pronũtiatur: [*Quoniam eſt Deo manus eorum.*] Quo tropo Laban Iacobo genero ſuccenſens Hebraicè vſus eſt, quẽ Latinus interpres ſic vertit: Valet manus mea reddere tibi malum. Igitur alienas hæreditates vel fortunas vbi ſemel appetiuerint, & cõſilio, calliditate atque iniuria adire poſſe ſperauerint, neque legibus agere, neque moribus decidere, ſed vi inuadere & obtinere; facinus verò ipſum, vbi admiſſum fuerit calumnia tueri ſtatuunt.

Geneſ.31.

Et concupierunt agros, & violenter tulerunt, & rapuerunt domos.

Ex malorum omnium fonte, ex cupiditate, inquam, iniuriarum & fraudum innumera genera promanant. hæc furia leges & iura omnia diuina humanaque violat. hæc vbi ſemel in pectoribus hominum inſedit, & ſociam ſibi vim addere potuit, alienis maximè fortunis & ſaluti inſidiari ſolet; neque verò in alienam modò ſupellectilem fertur, (namque id minoris facultatis & ignauioris cuiuſdam animi eſt) ſed in ipſos pauperiorum & imbecilliorum agros atq. domos omni impetu inuadit, ita vt non expoliare, ſed fortunis omnibus & poſſeſſione miſeros homines deturbare triumphi loco ducatur. Agrorum igitur ſuorum terminos alieni fundi occupatione dilatant, & ædificandarum ædium areas vicinarum domorum deiectione protendunt; vendere enim etiam inuitos dominos vel viliſſimo pretio cogunt: ſi quem verò pertinaciter ſuas res tueri velle intellexerint, tamen damno, iniuria aſſidua, vt tandẽ cupiditatibus ſuis cedatur, efficiunt.

Iuuen.14

Quorum ſi pretio Dominus non vincitur vllo,
Nocte boues macri, laſſoque famelica collo,
Armenta ad virides huius mittuntur ariſtas.

Iſai.

Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum agro copulatis, an vos ſoli habitabitis terram, ita adeo cupiiſſe iniquum eſt; quacunque vero ratione ab inuitis abſtuliſſe, lõgè iniquiſſimum: auaritiæ autem & fraudi contumeliam addere, omnino deteſtabile eſt. Sunt enim, qui cùm cupiditatibus & fraudibus ſuis pauperiorum conatu obſiſti intellexerint, lædi ſe putent, idque adeo indignè ferant, vt vel calumnia occulta, vel manifeſta vi oppreſſis hæreditatem pariter & vitam appetant.

Et calumniabantur virum & domum eius, virum & hæreditatem eius.

Hvivs immaniſſimi ſceleris vtinam nullum aliud exemplum occurreret, quàm illud Nabothi Iſraëlitæ ob Achabi cupiditatẽ Iezabelis reginæ conſilio & auctoritate non modò appetita vinea defraudati, ſed ignominioſiſſima morte & omnium proſcriptione bonorum pariter affecti, ſed, vt ille ait, *Dicere vix poſſes, quàm multi talia plorent, Et quot venales iniuria fecerit agros.* [*Et calumniabantur,*] Hebraicè verbum eſt GHASSAC, quod vi vel calumnia opprimere ſignificat. Ex hoc loco illud principibus viris obſeruandum cauendumque eſt, ne quid vnquam agatur, quod potentiæ magis, quàm iuris & æquitatis rationibus definiri poſſit; neque illud verbum vnquam vſurpetur, poſſum, licet, eſt ad Deum manus mea, atque huius generis alia, quæ rarò iniuriæ ſuſpicione carere poſſunt. Cuiuſmodi autem huius generis conſilia & conatus ac ſcelera iudicium diuinum maneat, ſtatuto in Iſraëlitis exemplo ſubiungitur.

עשק

Ecce ego cogito ſuper familiam iſtam malum, vnde non auferetis colla veſtra.

Vt iſti magna deliberatione & diligenti conſilio cogitatas à ſe iniurias & grauiſſima mala tenuioribus maturè & ſtrenuè afferebant, ſic cogitatum in ſe & deliberatũ à Deo ſupplicium grauiſſimè ſubibunt; neque ſibi rem cum incautis & imbecillis hominibus, ſed cum ſapientiſſimo & fortiſſimo Deo tandem fuiſſe comperient. grauitatem autem & ſeueritatem pœnarum ex diuina cogitatione ſiue meditatione arguit. Inferendi verò ſtrenuitatem inſuperabilem illis verbis indicat: [*Vnde non auferetis colla veſtra.*] Sumpta autem tranſlatio ab æneo & ferreo iugo captiuitatẽ Iſraëlitarum duriſſimam & longiſſimam futuram eſſe docet, atque mutatio perſonarum à tertia in ſecundam ob dicendi vehementiam & ſententiæ grauitatem in vatum orationibus frequentiſſima eſt.

Et non ambulabitis ſuperbi, quia tempus malum eſt.

Insolentiam omnem potentiorum, quæ rerũ ex animi ſententia ſucceſſu nimium proceſſerat, malorũ & miſeriarũ vſu reprimendã eſſe demõſtrat, quando humana ſuperbia

ſuperbia nulla magis re,quá incommodorũ temporũ interuentu dimittatur, ſicut ſcriptũ eſt: vt cognoſcát,quòd homines ſunt. Ambulare ſuperbè,eſt geſtu,habitu & inceſſu, animi inſolentiam proferre: Hebraicè eſt, [*Et nõ ambulabitis ęlati.*] namque huiuſmodi ſuperbientium habitus eſt, erecto collo, elatis oculis & deſpicientibus incedere, ſicut ſcriptum eſt: Generatio cuius excelſi ſunt oculi, & palpebræ eius in altum erectæ. Pſal.9. Prou.30.

[*Quia tempus malum eſt.*] Hebraicè tempus pro certa rerum oportunitate,quam Gręci *καῖρος*,Hiſpani *Sazon*,dicunt,accipitur,vt: tempus meſſis,tẽpus ſationis,&c. hoc eſt, quia matura illis & certa incommodorum & pœnarũ hora acceſſerit, qua bellum primum, deinde captiuitatis incommoda ferenda ſunt.

In illa die ſumetur ſuper vos parabola, & cantabitur canticum cum ſuauitate dicentium.

Ipsa ſermonis ſimplex ratio & ſententia,quiſnam huiuſmodi elegiarum auctor futurus ſit,docet: neque enim eiuſmodi parabolæ & lamentationis ratio vel falſis prophetis,vel cuilibet pro arbitrio, ſed illis tantùm, qui à diuitioribus & potentioribus agris & domibus deturbati fuerant aſſcribenda eſt,quibus ex citiſſimo exitu diuinę iuſtitiæ edoctis lugubri quodam inſtituto & cantato carmine calamitatis ſuæ ſolamen quæretur. Elegia autẽ ipſa parabolæ,hoc eſt,ſimilitudinis & exemplorum nomine definitur,quòd variis rerum contentionibus & ſimilitudinibus exemplo aliis de eadem re futura ſit. omnia hæc parabolæ nomen indicat. *Super vos* ſpoliatores & calumniatores, quibus per potentiam omnia licere videbantur, neque quiſquam vel verbo vno ſeſe opponere tutò audebat. [*Et cantabitur canticum cum ſuauitate*, Hebraicè eſt,*lamentabitur lamentationem cum ſolamine.*] non quòd miſerias ſuas huiuſmodi carmine ſedari omnino, ſed aliquátulum leniri poſſe ſperet,Hebraicè eſt, NEHI, Hiſpanè *Aliuio.* Cuiuſmodi verò ſententiæ elegia futura ſit,ſtatim exponitur.

Depopulatione vaſtati ſumus: pars populi mei commutata eſt, Hebraicè, *depopulari depopulati ſumus nos.*

Cuiusmodi verborum repetitio grauitatem & vehementiam,aſſeuerationemq. coniunctam habet. Calamitatẽ igitur ſuã primum commemorat,deinde à quibus allata fuerit,oſtendit,quod à potentioribus & ditioribus hæreditate & fortunis omnibus deturbati fuerint,idq. non ab hoſtibus,ſed à conciuibus ſuis,ita vt ipſimet ſibi iniurij fuiſſe videantur. nam qui patriæ propriæ cõciuibus manus affert, ſuis ipſius membris & viſceribus attuliſſe meritò dici poſſit. Igitur noſmet nobis damnum malumq. attulimus, Hiſpanè *Hauemonos deſtruido.* Et nunc *pars populi mei commutata eſt.*] Quid pauperiorum parti accidiſſet,iam dixit,quid verò ditiorum tandem parti euenerit,ſubiungit,quòd illi à potentioribus eiecti & vaſtati fuerint,hi verò ab hoſtibus etiã eiecti, malè partis poſſeſſionibus deturbati commutari & tranſmigrare cogantur. Sunt autem huiuſmodi lamentationes,ſi linguæ & ſermonis ratio tantùm conſideretur, explicatu difficiliores, quòd perturbati animi orationibus & crebris figuris conſtent. Quamobrem dicentis cogitatio & affectus potius,quàm orationis conſequentia obſeruanda eſt.

Quomodo recedet à me? cùm reuertatur, qui regiones noſtras diuidat? Hebraicè, *Quomodo abſtulit à me.*

Cvm admiratione inſultat illi,qui ſe expoliauerat,quòd ad paucorum dierum vſum tantum ſcelus admiſiſſet,cùm propediem venturus eſſet hoſtis,qui quam ille ſibi ablatã ſuæ adiunxiſſet hęreditatẽ militibus ſuis diuideret. Quid profuit,inquit,illi me à fundo expuliſſe meo? cùm breui hoſtis acceſſurus eſſet,qui quæ ab illo cõiuncta prędia fuiſſent diuideret. nonne ſatius ſuis limitibus contentũ permanere, quàm omnibus carere,fuerat? deinde oportunè commemorat diram imprecationem eorum, qui ſpoliati & oppreſſi fuerãt,in expoliatores ipſos: quam quidem imprecationem nulla victima expiatã conſequens euentus certiſſimè firmauerit.

Propter hoc non erit tibi mittens funiculum ſortis in cœtum Domini Iſrael.

Aptissima in huiuſmodi iniurios homines & familiariſſima miſerorum imprecatio eſt vnica vltionis relicta ratio,quam exitu ſuo non carere innumera paſſim ac quotidiana fere exempla arguunt,vt rebus iis,quæ in poſteritatis gratiã vi,calumnia, & aliis rationibus malis partæ fuerint,optatus hæres non potiatur,ſed is potius, quem minimè omnium

omnium ille voluiſſet, fruatur. Huius dirę imprecationis vulgatiſſima quotidie exempla ſunt, vt: Nutantes transferantur filij eius, & mendicent: & eiiciantur de habitationibus ſuis. Scrutetur fœnerator omnem ſubſtantiam eius: & deripiant alieni labores eius, &c. Propter hoc igitur cùm tu legitima hæreditatis & totius rei poſſeſſione me deturbaueris, illud tibi imprecatus tandem eueniſſe gaudeo, vt nullus tibi legitimus hæres ſuperſit, ad quem ex diuina lege & ſacris Iſraëlitarum moribus hæreditas redeat, ſed illud cũ ſumma ignominia tibi vſurpandum relinquatur. Hæreditas noſtra verſa eſt ad alienos, domus noſtra ad extraneos.

Pſalm. 108. Thren. 5.

Ne loquamini loquentes, non ſtillabit ſuper iſtos, non comprehendet confuſio.

PROSOPOPEIA adhuc eadẽ oſtendit nulla alia ratione potuiſſe violentorũ illorũ alienarum rerum appetentiũ conſiliũ frangi, quàm ipſo extremo ſupplicio atque exitio. namq. cætera omnia, nimirũ vatum reprehenſiones, reuocationes, accuſationes, dehortamenta ſuperuacanea illis erat, qui neq. metu, neq. ratione, neq. pudore vllo moueri, aut à ſententia deterreri ſeſe ſinerent. Eſt autẽ ipſorum oppreſſorum & iniuria affectorũ hominũ ad vates oratio monentium, ne duris & obſtinatis atq. diſciplinam omnẽ contemnentibus hominibus ab iniuria inferenda reuocandis fruſtra operã impendãt, quando neq. vllo Dei, neque hominum timore ad ius, æquitatem atque innocentiam adduci poſſint. Ne, inquit, aſſiduis ſermonibus apud eos habendis laborẽ nimiũ cõſumitote. [*Quia non ſtillabit ſuper iſtos.*] hoc eſt, nullus planè locus illis relictus, quo diuinum verbũ in eorum mentes penetrare poſſit, neq. vlla etiã erubeſcentia afficiuntur, adeo obſtinata ac dura mens vitio & potentia reddita eſt, vt conſultius eſſe putetur diuinum verbũ illis ſubducere, quàm contemptui atque irriſioni exponere ſine vlla vtilitatis ſpe. Hæc adeo cauſa eſſe interdum ſolet, vt in perditiſſimis tẽporibus magna diuini verbi penuria ſit: ex qua quidem re ſuſpicio quædam imperito vulgo exoriri poteſt, Deum vel huiuſmodi res latere, aut iam tandem delaſſatum, ne perſequatur, impedire, vel adeo delectare, vt impunè abire ſinat.

Dicit domus Jacob, nunquid abbreuiatus eſt ſpiritus Domini, aut tales ſunt cogitationes eius?

PRIVATI & infimi ac vulgares homines Domus Iacob dicuntur, quòd Iacob, antequam nomen Iſraëlis obtineret, eius cõdicionis ſeſe fuiſſe profiteretur. Cùm ergo huiuſmodi rerum imperiti homines tantam potentiam & inſolentiam non ſolùm impunè graſſari, ſed ſine reprehenſione, ſine prophetica obiurgatione abire viderent, vtrãnam eius rei cauſa eſſet, dubitabant, an quòd ſpiritus Domini, quo vates excitãtur, abreuiatus eſſet; neque tantæ hominum potentiæ & inſolentiæ ſuſtinendæ par eſſet, an quòd Dei cogitationes & ſtudia his ſimilia eſſent, neque eas res reprehendendas duceret, quibus ipſe afficeretur. Ad vtramq. autem dubitationis partem remouendam ſapientiſſimè per Vatem ſatisfecit Deus.

Nónne verba mea bona ſunt cum eo qui rectè graditur?

NEQVE abbreuiatus eſt ſpiritus meus, neque tales ſunt cogitationes meæ, ſed propterea ſubductum illis verbum eſt, quòd tantùm apud eos vtile & commodum ſit, qui rectè & honeſtè viuere ſtatuerint: itaque feliciter illis ſuccedit, vt quibus ad rectum vitę curſum tenendum gratiſſima diuinæ veritatis lux ſit. cõtra verò ijs, qui impiè agere decreuerint, vehementer odioſum longeq́ue eſt incommodiſſimum, vtpote quibus irriſioni & contemptui magis, quàm correctioni ſit, ſicut ſcriptum eſt: Spreuiſti omnes diſcedentes à iudiciis tuis, quia iniuſta cogitatio eorum. præuaricantes reputaui omnes peccatores terræ: ideo dilexi teſtimonia tua, & longè à peccatoribus ſalus, quia iuſtificationes tuas non exquiſierunt. Hæc erga vtramq. partẽ diuini verbi ratio eſt, vt non ſit abbreuiatus ſpiritus Domini, ſed diuinorum verborum ijs abundè effundatur, quibus vtilia & commoda fore creduntur; ijs verò maximè interdum deſint, qui veritati, qui recto conſilio, qui ſibi denique ipſis defuturi eſſe putentur.

Pſalm. 118.

Et econtrario populus meus in aduerſarium conſurrexit, Hebraicè eſt: *& heri populus meus in hoſtem conſurrexit.*

TEM-

TEMPORVM & rerum cõparatione oſtendit, quàm optimè cum ijs agatur, quibus diuinũ verbum cõmodè ſuppetat; rurſus quàm peſſimè cum ijs, quorum culpa diuinum verbum ſubtrahitur. & quemadmodũ publicę & priuatę res, ob publicũ ac priuatum iniuriæ inferendæ ſtudium funditus pereant, quas innocentia & iuſtitia maximè tueri & augere ſoleãt. Hoc autẽ ipſorũ Iſraëlitarum exemplo docetur, qui non adeo pridẽ cùm populus Dei eſſent, hoc eſt, cùm pietatẽ veram colẽtes legibus inſtitutiſque diuinis vterentur, non ſolũ quietè & tranquillè agebant, ſed omnibus & finitimis & remotis hoſtibus ſuperiores erãt, ſicut ſcriptũ eſt: In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis. Nunc verò ijdem poſtquã à Deo, à pietate, à iuſtitiæ & innocẽtiæ obſeruatione & cultura ad auaritiã, ad iniuriã inferẽdam deſciuere, diuini verbi auxilio & cõmoditate deſtituti ignauiſſimi & tumidiſſimi redditi ſunt, adeo vt non ſolùm vero, ſed vano etiam hoſtium metu exanimati terreantur, ac turpiſſimè etiam fugiant.

Deſuper tunicam pallium ſuſtuliſtis: & eos qui tranſibant ſimpliciter conuertiſtis in bellum, Hebraicè ſic: *E regione veſtis exuiſtis pallium: & prætereuntes ſecurè redeuntes bello.*

EO ignauiæ & timiditatis eos rediiſſe ait, vt proſpectam è regione veſtem, quam viator quiſpiam baculo (vt fit) ſuſpenſam ferat, militare ſignum ac vexillum putantes, depoſito etiam celerioris fugæ cauſa pallio, turpiter fugiant. namque pallij in pugna aut in pugnæ opinione denudatio impotentis fugæ ſtudium ſignificat, vt illud: Et robuſtus corde nudus fugiet in die illa. non ſolùm vero, ſed vano etiam hoſtium metu perterriti vitam nuditate paciſcuntur, veſtemque, quamuis elegantem, viatori auferendam relinquunt, quem illi iter ſecurè & ſimpliciter conficientem inuentis in via ſpoliis, non ſecus ac ſi è prælio victor rediret, onuſtum & auctum reddunt. *Et prætereuntes ſimpliciter* putaſtis & reddidiſtis *redeuntes bello.* Huius verò tantæ trepidationis & tantæ etiam rerum mutationis cauſam iniuriæ ſtudium fuiſſe ait, quòd miſerabiles pauperiorum hominũ vxores domorum ſuarum commoditate, atque earum etiam liberos perpetua hæreditatum ſucceſſiõne priuauerint.

Amos.

Mulieres populi mei eieciſtis de domo deliciarum ſuarum, & à paruulis earum tuliſtis laudem meam in perpetuum.

FEMINAE quietori & imbecilli magis natura cùm ſint, domi diutius quàm viri manere conſueuêre; eius autem conſuetudinis cauſa ædes ipſas præter cæteras omnes res amant, quas etiam ad inopiam redactæ non niſi omnium hęreditatum poſtremas diſtrahi patiuntur, diſtractas verò omnium rerum maximè & frequentiſſimè ſuſpirãt; præſertim cùm conductas deinde domos ſubinde mutare cogantur, tum ſe miſerrimas, tum calamitoſiſſimas vocant, tum eos, quorum cauſa proprias ædes amiſerint, diris omnibus proſequuntur. Atque pauperiorum hominum turbam populum ſuum Deus appellat, id quod non ſemel in ſacris ſermonibus ſuis ore nuncupauit, vt: Tibi derelictus eſt pauper, orphano tu eris adiutor. Has à potentioribus iſtis *de domo deliciarum ſuarum*, hoc eſt, de domibus, in quibus maximè delectabantur, eiectas fuiſſe criminatur. Earum verò filios fundorum & vinearum agrorumq. poſſeſſionibus perpetuò deturbatos, quæ à nullis familiis abalienari, ſed in perpetuam laudis ſuæ materiam certis legibus & inſtitutis ac moribus apud ſuos quæque dominos perpetua ſucceſſione conſeruari Deus voluerat. namque ille Chanamitidis regionis perpetuum Dominum ſibi cùm iure ſuo vẽdicaſſet, vſum tantum familiis ipſis Iſraëlitarum tanquam inquilinis perpetua poſteritatis ſucceſſione percipiendum conceſſit. Eam verò laudis ſuæ æternam materiam parabat, quòd vnumquemq. portionem ſuam Deo acceptam referre, atque omni pietate & obſeruatione retinere oportuerat, ſicut ſcriptum eſt: Et dedit illis regiones gentium, & labores populorũ poſſiderunt, vt cuſtodiant iuſtificationes eius, & legem eius exquirant. Igitur cõtra ius & fas eſt, laudem meã in perpetuũ deturbatis poſſeſſione hęredibus impedire, ſicut ſcriptũ eſt: Terra quoq. nõ vẽdatur in perpetuũ, quia mea eſt, & vos aduenę & coloni mei eſtis. Itaq. cùm populi ſui iniuriis ſuũ etiã ius ſibi nefaria fraude imminutũ Deus perſequitur; dignũ autẽ tãtis ſceleribus iudiciũ eſt, vt qui quietos, & tranquillè atq. innocenter agẽtes ſolicitauerint & domibus fundiſq. priuauerint, eius terræ, quã immodicè

Pſalm.

Pſal.

Leuit. 25.

appetiuerint,& per ſummá iniuriá occupatá polluerint,vſu in perpetuum porrò abdicẽtur,cuius iudicij & ſeueræ ſententiæ formula ſequenti verſu pronuntiatur:

Surgite & ite, quia non habebitis hic requiem : propter immunditiam eius corrumpetur putredine peßima.

Surgite, Imperatiuo vſus eſt,propterea quòd certa iam & deſtinata res eſſet, adeò vt ſe iam exorari non fineret; eſt enim is modus inſtando & exequendo idoneus, atque ab omni cunctatione longè alienus:adeo verò certam & maturam fore migrationem oſtendit,vt confidere vlterius non permittat, vt qui inimicum, à quo vehementer læſus ſit, domi offenſum iniquo animo ferens, grauiſſimeq.compellans,exire foras feſtinè iubeat. Quid tibi, inquiens, apud domum meam eſt? nonne pudet ? abi cito, feſtina,&c. ite, in captiuitatem videlicet; non enim hæc vobis apta ſedes eſt, quam tantis flagitijs contaminaſtis: neque enim fieri poteſt,vt vitiis & turpitudinibus veſtris polluta terra hæc non graui nauſea,quoad vos euomat, vehementer laboret,ſicut ſcriptum eſt. Cùm verò huiuſmodi grauibus alioqui tamen vtilibus vaticiniis offenſi principes & populi,ac vatibus ipſis infenſi obſiſterent, atque omni cura & diligentia cauerent, ne quid graue aut durũ audirent, dum tamen interea populares concionatores & ad aſſentationem magis aptè dicentes probarent; & illud temeritatis vel impudentiæ, vel improbitatis ac licẽtię; hoc verò prudentiæ,ſapientiæ,atque elegantię in dicendo nominibus definiretur (vt iudicia hominum de ſimplici veritate & de populari aſſentatione etiam hodie ſunt) eam rem oportunè Michęas expreſſit, & quales hominum in ſe animos,cuiuſmodi de officio ſuo iudicia & ſententias expertus fuerit, alterius partis comparatione ſignificauit.

Vtinam non eſſem vir habens ſpiritum, & mendacium potius loquerer:ſtillabo tibi in vinum & in ebrietatem, & erit ſuper quem ſtillatur populus iſte.

QVID hæc latina verſio ſibi velit, Hebraica ſimplicitate appoſita declarabitur. [*Si forſan vir ambulans poſt ventum & falſitatem mendacij.*] hoc eſt, ſi quis popularem auram ſequutus mendacia ſibi ad gratiam confingeret, atque ea quæ delicatis principum & vulgi auribus blanda ac iucunda ſunt,diceret;cuiuſmodi de certo voluptatis fructu,de vino & ebrietate,de deliciarum non vetãdo principibus & diuitibus vſu, de frugum & annonæ non fruſtra à Deo hominibus facta copia; ſi quis, inquá, huiuſmodi argumẽta dicenda tractaret, is omniũ calculo probatus legitimus populi magiſter cõmunibus ſuffragiis ſalutaretur. Is facilè cauſam rationesque ſuas docili populo perſuaderet,hoc eſt,ſtillaret in vinum & in ebrietatem.namque laſciua licentia à falſis miniſtris religionis prætextu & adulteratis ſententiis facilè hominibus á labore ad libidinem procliuibus inſinuatur. & quicunque hæc ad gratiam aſtutè & apparatè tractare nouit, [*erit ſuper quem ſtillatur populus iſte,*] hoc eſt maximo plauſu à populo iſto excipietur,& populi ſtillator,hoc eſt,efficax concionator appellabitur, isque populo iſti,& populus iſte illi aptiſſimus erit, ſimilesque habebunt labra lactucas.

Congregatione congregabo Iacob totum te: in vnum reducam reliquias Iſrael.

ILLVD ſemper Deus Iſraëlitis obteſtatus eſt,illorum culpa euenire, vt perirent; ſuo autem ipſius miſericordiæ conſtanti propoſito effici, vt non funditus perderentur, ſed vt aliquando in gratiam reconciliati reſtituerentur,ſicut ſcriptum eſt: Perditio tua ex te Iſraël, ſalus autem ex me. qua quidem in re diuina erga homines bonitas maximè lucet, & humana culpa apertè cognoſcitur; hinc enim eſt quicquid mali, illinc verò quicquid boni eueniat.nos nobis atque Deo deſumus,Deus nunquam ſibi deeſt; nos officiũ omne peruertimus, ille ſemper officio ſuo ſatisfacit; nos neceſſariam noſtrimet curam abijcimus, ex nobis verò illum duplex afficit ſolicitudo,& quemadmodum non pereamus,& quemadmodum perditi recipi ac recuperari poſſimus. Atque hæc omnia incredibilem noſtram peruerſitatem & immenſam illius arguunt miſericordiam. Neque verò hic locus exiguam huius rei admirationem habet, quòd in ipſo pronuntiandæ ſententiæ feruore tantis criminibus offenſus Deus,tamen orationis ſtylum miſericordiæ commemo-
Habbak. 3. ratione interrumpat,ſicut ſcriptum eſt: Cùm iratus fueris,miſericordiæ recordaberis. Habet verò affectum oratio ipſa,[*Congregatione congregabo totum te*:] Vide,inquit,quanta meorum in te beneficiorum magnitudo, quanta tua in his cogitandis negligentia eſt. namque iam nunc cùm te tua culpa & tantis ſceleribus obligatum, ijs captiuitatis & diſperſionis pœnis,quibus dignus fueris,addico;tamẽ cogitationes pacis cogitás quem-

admodum

admodum reſtituendus tãdem mihi ſis & mecum cogito,& tibi, ne deſperes, enunciari curo. atq. repetitio quidem verbi aſſeuerationẽ & certitudinẽ habet. Iacob verò nomen humilitatis & exilij atq.captiuitatis rationẽ indicat; neq. enim melioris condicionis populus ille diſperſus futurus erat,quàm fuerit olim Iacob, cùm à patria domo fratris metu profugus ingratam Labano ſeruitutem nouis ſubinde mutatis cõdicionibus iniquiſque impoſitis legibus ſeruiret, tamen vt ille diuina miſericordia ex illo inquieto rerum ſtatu,& quodam quaſi ſeruitutis genere redemptus,congregata vxorum,liberorũ & ſeruorum familia ad patriam domum reductus Iſraëlis nomen obtinuit, maximè dicente ſibi Domino,Reuertere in terrã patrum tuorum,& ad generationem tuam,eroq. tecũ. Sic etiam populum hunc filiorum Iacobi, cui diſperſionis calamitas obnuntiata eſt, cui dura inter gentes & ignominioſa vitæ lex ſtatuenda & ferenda prædicitur,tandẽ diuina miſericordia ſibi redimendum reſtituendumque,atq. in vnius Eccleſiæ Chriſtianę communionem admittendum recipit; idq. non in totius iam Iſraëlis ſecundum carnem celebri illa frequẽtia; ſed in reliquiis tantùm,quæ ex tam longa & diuturna calamitate ſuperfuerint,fore præſtandum,ſicut ſcriptum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël,quaſi » arena maris,reliquiæ ſaluabuntur. In vnum reducam reliquias Iſraël toto iam terrarum » orbe diſſipatas.

Geneſ.

Iſai.10.

Pariter ponam illum quaſi gregem in ouili, Hebraicè, *quaſi oues Boſra.*

VTRO modo vertatur,nihil ſententiæ repugnat,ſed poſterioris verſionis illuſtrior & certior nobis explicatio eſt: namq. ad vnum ouile vnamq. eccleſiæ communionem recipiendi Iſraëlitæ prædicuntur, idq. adeò diuino beneficio. Quódnã autẽ id ouile futurũ eſſet,nomine *Boſra* ſignificauit; nimirum ad idem ouile,in quo ex gentilitatis tenebris ad Euangelij lucem conuerſæ gentes & diuinæ familiæ aſſcriptæ conuerſarentur. Iam verò aliàs diximus nomen Boſra nulli in montibus Seir antiqua Idumæorum ſede, vrbi eſſe, ſed cuidã; quæ omnis gentilitatis caput olim fuerit, id quod ſignificatio ipſa apertè doceret. Boſra etiam conſtantiam ſiue valentiam ſignificare dicebamus. Valẽtiam verò Romam vrbem totius orbis quondam principem dictã prius fuiſſe antiqui auctores memoriæ prodiderunt. Idem namq. ῥώμη græcè, quod valentia latinè eſt. Atq. in hac quidem parte antiquorum Hebræorum traditionem hactenus recipimus,qui Boſram eandem Romam eſſe dixêre. Habet autem Romana res maximam atque huic rationi accõmodatiſſimam narrationem. namque paruis initiis, hoc eſt, ab ouium paſcuis & caulis, à paſtorum caſulis ad totius orbis imperium in gentilitate excreuit: deinde verò primis & firmiſſimis apud gentes fundamentis in ea vrbe iactis, Chriſtiana pietas totum ferè orbem in Euangelij ditionem redegit,atq. exiguis initiis ad innumeram multitudinem propagata eſt. In ea autẽ primus gregis huius paſtor Petrus Chriſti Domini vicefunctus eſt, ſuccedentibusq. longa temporũ ſerie paſtoribus Chriſtianæ diſciplinę ratio ita aucta & illuſtrata eſt, vt prima omniũ mater Eccleſia meritò appelletur, ad quam totius orbis & gentium omnium catholica cõmunio referenda ſit; in cuius tandem collegiũ Iſraëlitas cooptandos eſſe Vates hîc prædicit: vnam enim omnium Eccleſiæ communionem & integram ſanctitatem eſſe oportêre,& vates omnes & ipſe ſummus omnium atq. vnicus diuinus paſtor (vnde cæteris paſtoribus legitimum ius eſt) teſtati ſunt. Igitur Iſraëlis populum in gratiam tandem à ſe receptum, ad eundem modum, pari. ratione ac iure cum ijs,qui ex gentibus in ouile vnum admiſſi ſunt,coniungendũ eſſe Deus pollicetur. [*Ponam*,inquit,*eum ſicut oues* (quæ illo tempore futuræ ſunt) *in ouili*,ſiue,*Boſra.*] Idẽ enim eſſe dicere ouile & Boſra,res ipſa declarat, cùm ouile non niſi vnum legitimè eſſe poſſit, ſicut vnus paſtor,vna fides, vnum baptiſma eſt;ita epiſcopatum vnum omnium epiſcoporum eſſe D. Cyprianus confirmat. Hoc autem ouile,quo primum ex gentilitate congregatus eſt grex, ad quem Iſraëliticus populus tandẽ eſt agẽdus,Boſra hoc eſt, valentia ſiue Roma eſt, vbi ſuperſtitionis & idololatriæ totius maxima quondã ſedes fuerat. Deinde verò Chriſtianæ omnium gentium pietatis arx conſtructa eſt.

Cyprianus.

Quaſi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum.

MAXIMA venientiũ ad Chriſtianã pietatẽ Iſraëlitarũ frequẽtia Eccleſiã ornandam celebrandãq. fore præcinit,quos frequẽtiſſima celebritatte & clariſſima luce lętari oporteurit. Id adeo ouiũ in ouiliũ ſuorũ caulis cõfertorũ ſimilitudinẽ perſecutus ſignificauit, quas exultare, cõprimi, tumultuariq. præ multitudine videmus. quòd verò ad idẽ ouile

vterque populus reducendus ſit, atque tam diuerſum pecorum genus, quales Iſraëlitę & gentes fuerint in eandem ſtudiorum & vitæ ſocietaté ſit coniungẽdum, id Chriſti opera Ephes.2. & virtute effectum iri docet; à quo, vt Paulus ait, ij qui gentes aliquando erant in carne, „ qui dicebantur præputium ab ea, quæ dicitur circunciſio in carne manu facta, qui erant „ in illo tempore ſine Chriſto, abalienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorũ „ promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo, nunc autem in Chriſto „ Ieſu, qui aliquando erant longè, facti ſunt propè in ſanguine Chriſti. huius autem ope„ ra & efficientia in vnam ſanctorum ciuitatem & Dei familiam aſcribendus populus vterque eſt.

Aſcendet enim pandens iter ante eos: diuidet, & tranſibunt portam, & egredientur per eam.

HIC Ieſus Chriſtus publicè vtriuſque populi pacis & concordiæ auctor, & diuinæ ciuitatis regendæ dux eſt, quem qui ſequitur, non ambulat in tenebris, [*qui pandẽs iter ante eos*, qui ſe ſequentur *diuidet*, ſiue vt in Hebraico eſt, *perruptor ante eos perrumpet*,] & late patefacta porta in vnius ciuitatis communione & ſocietate tam eos, qui vocati iam olim ex gentibus fuerint, quàm eos, qui in diuinam gratiam reſtituendi ſunt, Iſraëlitas coniun- Ephes.2. get. Ipſe enim eſt pax noſtra, qui fecit vtraque vnum, & medium parietem maceriæ ſol„ uens inimicitias in carne ſua legem mandatorum decretis euacuans, vt duos condat in „ ſemetipſo in vno nouo homine faciẽs pacem, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo „ per crucem, interficiens inimicitias in ſemetipſo, & veniens euangelizauit pacem ijs, qui „ longè fuerant, & pacem ijs, qui propè, quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in „ vno ſpiritu ad Patrem. hæc D. Paulus. Idem autem qui viæ & vitæ dux datus à Deo eſt, Ioan.12. rex etiã vnctusq. Domini meritò ſalutatus eſt. Benedictus qui venit in nomine Domini „ rex Iſraël.

Et tranſibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.

VT enim Eccleſiæ omnis, ſic & recipiendorum in gratiam Iſraëlitarum, rex & Pontifex maximus apud ipſum Deum Ieſus eſt, ad vtriuſque dignitatis rationes & res gerendas vnctus, à quo regnum ex vtroque populo factum & Deo Patri conciliatum eſt. Apoc.5. namque is publico cantu & communis cæleſtis ſenatus acclamatione audit: Dignus es „ Domine accipere librum & aperire ſignacula eius, quoniam occiſus es, & redemiſti nos „ Deo in ſanguine tuo ex omni tribu, lingua, populo & natione, & feciſti nos Deo noſtro regnum, &c. Quòd verò regem hunc coram eis tranſiturum pollicetur, eò pertinet, vt 1.Corint.12 diuino Chriſti ſpiritu in viſceribus eorum habitante, quocunque intenderint, agendos eſſe ſignificet. Huius namque virtute ſpiritus corpus Chriſti, & membra de membro Ephes. facti, magna diuinarum virtutum facultate afficiũtur. Dominum verò in capite eorum 1.Corint.11 proditurum eſſe ait, quòd caput Eccleſiæ Chriſtus, Chriſti verò caput Deus ſit, à quo omnia & per quem omnia. Huic autẽ vaticinio illud omnino conſonat, quod ab Hoſſea „ decantatum eſt: Et poſt hæc reuertentur filij Iſraël, & quærẽt Dominum Deum ſuum, Ose.3. „ & Dauid regem ſuum, &c.

CAPVT TERTIVM.

ET dixi, audite principes Iacob, & duces domus Iſrael:

OMNIVM iniuriarum & publicè graſſantis vis crimen & culpa prima ac maxima in principes & iudices transfertur, vtpote qui ferendarum populo iniuriarum periculum non modò non propulſauerint, ſed vltrò etiam ſtudioſè creauerint & fouerint. Atque hæc profecto Dei aduerſus principes & magiſtratus cauſa ſeueriſſima, ſed certiſſima tamen & perpetua eſt, quòd ipſorum negligentia atque etiam culpa vis & iniuria ſæuiſſima populorum peſtis ac pernicies publicè graſſetur. Etenim ſunt aliquando principes ac magiſtratus, qui admiſſorum in populo ſcelerum ignorationem excuſent, vel quòd iniuria callidè nimis & aſtutè fiat, adeo ut ſcriptarum legum verbis neque cõprehendi, neque notari poſſe videatur; cuiuſmodi multa perſæpe exiſtunt iniuriarum excogitata aduerſus legum formulas genera, quas magiſtratus propterea non vlciſcuntur,

quòd

quòd contra nullam legem commiſſa eſſe à reo defendantur; cùm tamen manifeſtam iuris & æquitatis violationem contineant, vel quòd paucorum de iniuria ac vi nomina ad ipſos ab ijs, qui paſſi fuiſſent, delata ſint, qui propterea impunita libertate vſi fuerint, non alioqui vſuri ſi ipſi reſciuiſſent. Hos duplici ratione redargutos ſibi eſſe, & eodem cum cæteris imò grauiori crimine inuolutos Michæas ait: tum quòd principum & magiſtratuum negligentia ignorationis excuſationem non habeat, cùm eorum maximè interſit, ne qua in populo iniuria fiat, prouidere, an facta alicubi ſit, diligentiſſima animaduerſione conquirere, ſicut ſcriptum eſt: Gloria Dei abſcondere verbum, gloria autem regis inquirere verbum; Prouerb. 25. tum etiam quòd non ſolùm negligentiæ in animaduertendis, ſed maximæ etiam diligentiæ in inferendis iniuriis damnatos ipſos ſtatim arguat & confirmet. [*Et dixi*] ad principes & magiſtratus, qui ſe nominatim à crimine exceptos ignorationis cauſa aut alia tergiuerſatione volebát. [*Principes Iacob.*] Populi humilioris & totius reipub. magiſtratus, quorum alterum nomen humanitatem, alterum verò officium in vobis requirendum arguit.

Nunquid non veſtrum eſt noſſe iudicium.

NAMQVE ob eam rem principes capita Iacob Hebraicè dicti ſunt; quod hos ipſos quomodo cum cæteris membris & toto reipub. corpore agatur, peruidere imprimis & proſpicere oporteat. omnium namq. ſenſuū vis in capite vt in præcipua mentis arce eſt. Veſtrū igitur erat, proſpicere, audire, olfacere, guſtare, omnibus deniq. modis intelligere, vbinam ius, vbi iniuria vigeat, & res omnes à calumnia & dolo ab hominum & temporum perfidia & iniquitate ad iuſtitiæ atque æquitatis rationes reuocare, id quod neglexiſſe prius vobis atq. adeo grauiſſimum crimen eſt. namque vbi principes & magiſtratus muneri officioque ſuo diligenter præſunt, iudicium & iuſtitia in terra, vt Iſaias inquit, pernoctant. Iſai. 5. *Iudicium*, Hebraicè *Miſpat*, idem quod ius æquitatemq́. ſignificare in cōmentariis Habbakuq abundè docemus. Igitur in exquirenda animaduertendaq́. iniuria negligentem fuiſſe in nefario crimine & fraude capitali magiſtratibus ponēdum primum eſt; deinde & illud grauioris etiam culpæ nomine ſuſtinendum, quòd nō alienarum iniuriarum negligentes, ſed grauiſſimos auctores etiam ſeſe præbuerint.

Qui odio habetis bonum, & diligitis malum.

NVLLVM aut turpius aut pernicioſum magis exemplum eſt, quàm ſi principes & magiſtratus, quos ſumma integritate, continentia & innocentia præditos eſſe oportet, morum imprimis turpitudine & auaritia laborēt. nam qualis in rempublicam & in miſeros à calumnia & iniuria defendēdos, quantus peccatorum, ſcelerum, publicæ libertatis, & æris alieni vindex is eſſe poteſt, qui virtutis odio atq. vitiorū ſtudio ipſe flagrat, qui luxuria, cupiditate & auaritia feruet ferturque? atqui illæ boni principis & magiſtratus Exod. 18. partes fuerant, ſicut ſcriptum eſt: Prouide autem de omni plebe viros ſapientes ac timētes Deum, in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam, &c. & tamen quemadmodum hæc ab iſtis obſeruata ratio ſit, audiamus.

Qui violenter tollitis pelles eorum deſuper eis, & carnē eorum deſuper oſſibus eorū: qui comederūt carnē populi mei, & pellem eorū deſuper excoriauerunt, & oſſa eorum confregerunt, & conciderunt ſicut in lebete, & quaſi carnem in medio ollæ.

DVÆ rationes pecuniæ ex aliorum laboribus conficiendæ ſunt, aut vſura, aut tributum; illa ſemper damnata; hęc cùm modū exceſſerit, pernicioſiſſima eſt. Aliis igitur diuitibus & potentioribus in ſuperiori capite vis & vſuræ crimen obiectum eſt: nunc verò omnis oratio hæc ad intolerabilia tributa & vectigalia, ad acerbiſsimas, capitum, oſtiorum, & aliis nominibus pecuniarum exactiones ſignificandas tranſlata eſt; quibus populi & ciuitates à magiſtratibus & principibus nonnunquam expilantur & diripiuntur. cuiuſmodi grauiſsimo ſcelere & culpa Iſraëlitas principes teneri Vates confirmat: id quod oportuniſsimis ouium & pecorum atque laniorum, neque aliis etiam linguis ignotis trāſlationibus pronuntiat, quòd oues non paſtorum officium, ſed laniorum crudelitatem expertæ ſunt. miſeros autem & iniuria affectos populum ſuum commiſerationis & indignitatis cauſa Deus appellat. Ipſam autem verborum tranſlationem, cùm longius explicare non vacet, nulla ratione aut breuius, aut cōmodius, quàm Chaldaicæ paraphraſeos verſione doceri poſſe arbitrati ſumus. Sic autem Chaldaica habent.

[*Diripientes ſubſtantias populi ab eis, & diuitias pretioſas eorum auferentes. Qui expoliant facultates populi mei, & pecuniam pretioſam eorum ab eis auferunt, & reliquias eorum conſumentes & reddentes & comminuentes ſicut comminuūtur membra intra ollam, & particulæ* (carnium) *intra lebetem.*] hactenus Chaldaica. Harum autem rerum & acerbiſſimarum populo iniuriarum, vt inueſtigatorem diligentiſſimum, ſic vltorem ſeſe profitetur Deus, & ſeueriſſimo iudicio examinata re par pari relaturum fore vltro confirmat.

Tunc clamabunt ad Dominum & non exaudiet eos, & abſcondet faciem ſuam ab eis in tempore illo, ſicut nequiter egerunt in adiuuentionibus ſuis.

CLAMOR oppreſſorum atque vi affectorum plerumque eſt, maximè qui verbo Hebraico SZAGHAK, reſpondet, Qua de re iam aliàs diximus. In qua igitur menſura צעק principes & magiſtratus menſi fuerint, in eadem ipſis remenſum iri dicitur. Ipſi autem ſeſe propulſandæ iniuriæ & reſarciendi damni cauſa adeuntes, ac fidem officiumque ipſorum implorantes ciues non ſolùm neglectione, ſed illata atque aucta iniuria damnoque maiori affectos contentione maxima malisque modis excipiebant, ſicut ſcriptum Iſaiæ 1. eſt: Principes tui infideles, ſocij furum, omnes diligunt munera, ſequuntur retributiones, pupillo non iudicant, cauſa viduæ non ingreditur ad illos. Propter hoc, ait Dominus Deus exercituum Deus Iſraël: Heu, ego conſolabor de hoſtibus meis, & vindictam ſumam de inimicis meis. Similia igitur his Iſraëlitis principibus & magiſtratui futura tempora minatus, omnem in magna calamitate ſalutis ſpem auxilio negata aufert, [*Sicut ipſi nequiter egerunt in adinuentionibus ſuis.*] Cùm ipſi miſeros & ſupplices ad ſe confugientes, aut non audirent, aut indignis modis exciperent, aut omnino auerſati negligerent; ſic etiam ipſi ab hoſtibus oppreſſi, & magna inter gētes vi & contumelia affecti nequicquam negligentem meritò Deum implorabūt. Verùm enimuero cum reprehenſæ à bonis & ſapientibus viris, atque à veris Dei miniſtris iniquitati principum & magiſtratuū, mendaces contrà prophetæ, qui aſſententur, non deſint, & cupiditati etiam indulgētes ſecuritatem promittant: eaque res dubios aliàs principum animos maximè firmet, atq. etiam ad augendam iniuriam excitet; non minus pernicioſum cauſæ huius, quàm cæterorum etiam exemplum apud Iſraëlitas à ſe ſpectatum Vates noſter oratione & diuini etiam iudicij ſententia perſequitur.

Hæc dicit Dominus ſuper prophetas, qui ſeducunt populum meum: qui mordent dentibus ſuis, & prædicant pacem: & ſi quis non dederit in ore eorum quippiam, ſanctificant ſuper eum prælium.

NVLLA magis idonea verum à falſo miniſtro dignoſcendi ratio eſt, quàm vtilitatis & commoditatis eorum obſeruatio. nam qui nulla commoditatum ſuarum ratione habita, nullo perſonarum delectu, ſed veritate tantùm & æquitate ad agēdum conſtanter ducitur; is planè integro & proprio fungitur officio. eum verò qui commodis, vtilitatiq. ſuæ tantùm ſeruiat, aut prophetæ nomen falſò ſibi vendicare, aut officium prodere conſtabit, ſicut & hi, quos Vates noſter arguit, faciebant; qui promerentibus tantùm omnia bona atque fauſta, ijs verò, à quibus nihil accepiſſent, infauſta & calamitoſa omnia obnuntiabant: cuiuſmodi doctrina & miniſterio nihil aut nocentius, aut pernicioſum magis eſſe poteſt. Præterquam enim, quòd veritatis & ſimplicis pietatis, ac religionis proditio grauiſſimam reipub. fraudem perferre ſolet, illud etiam accedit, quòd eiuſmodi ratio quæſtus & commodi cauſa, & pietatis honeſta ſpecie ambitioſè inita, frequētes ſui ſpectatores parere ſoleat. Hæc igitur huius orationis ſententia eſt, in falſos fictosque prophetas, ac diuini verbi ſimulatos miniſtros, quorum falſam ſimulationem propriorum commodorum perpetuò obſeruata ratio prodit, quando non ipſi cæterorum hominum & populi Dei vtilitati, ſed contra populum omnem ſuis commodis inſeruire & ſtudiis obſequi velint. Iis enim, à quibus vel ad cœnam vocati, vel datis vltro cibariis, quæ dentē mordeant, aucti fuerint, pacem prædicant; rurſus, ſi quis non dederit in os eorū, quod ſatis ad ingluuiei & voluptatis vſum ſit, ei impietatis nota inuſto, atque in ſummā apud reliquum populum inuidiam rapto, nō pericula modò & pœnas, ſed tanquam Dei atq. hominum hoſti legitimo iamiam ſuſtinendum cęlo, mari & pręlium indicunt. Huic perſimile illud eſt, quod de Meuio quodam Satyricus memoriæ prodidit:

Scurra vagus non qui certum perſæpe teneret, Impranſus non qui ciuem dignoſceret hoſte.

ſed grauius multò, quod ille vrbanitatis, hi verò pietatis ſpecie victum maledicentia aut adulatione quæritabant. Explicata iam ſententia, verborum quorundam ratio breuiter explicanda eſt. *Seducũt populum meum,* non ſui, non vllius principis, nõ ignobilem aliquem, ſed meũ (Deus inquit) populum: *Qui mordent dentibus & prædicant pacem* apud quos hilare & bene accepti conuiuæ fuerint, ſecuritatẽ & felicitatem plenam prædicant: nũc mordere dentibus, non tranſlatitiè, ſed propriè ac ſimpliciter accipimus. *In ore eorum,* duo ſignificat, & cibaria dare, & pro ipſorum arbitrio ac libidine aſſiduè ac multum dare: namque os pro appetitu & arbitrio vſurpatur, vt illud: Dilata os tuum, & implebo illud. Itaque horum vaticinia donorum tantum rationibus, & modis, non veritate ipſa æſtimare eſt: id quod paulò etiam inferius explicatur. [*Et prophetæ eius in pecunia diuinabant. Sanctificant prælium.*] Sanctificare Hebraicè, certam rem publicè ac legitimè exponere & ſignificare eſt: vt ſanctificare ieiunium, ſanctificare prælium, iuſtum ac legitimum prælium idemque certiſſimum denuntiare. Qualem porrò exitum iſtorum diuinatio habitura eſſet, nimirum ipſa qua vterentur diuinandi arte, digniſſimum Vates obnuntiat.

Propterea nox vobis pro viſione erit, & tenebræ vobis pro diuinatione, & occumbet Sol ſuper prophetas, & obtenebrabitur ſuper eos dies.

GEMINVM legitimorũ vatum officium fuit; alterum futura aut abſentia prædicere, vel indicare; alterum quæ ad mores publicè & priuate pertinerent, perorare. vtrumque autem à fictis falſiſq. prophetis vſurpabatur, qui propterea, quòd ea, quæ faciebãt, quęque dicebant ad ſua commoda referentes, multitudini iucunda eſſe volebãt, populares habebantur. atque ea quidem, quæ ad publicos mores referrentur, ipſi quidem ſibi pro temporum ratione, plauſibili oratione, ac fucata religionis ſpecie confingebant: quæ verò ad prædictiones & obnũtiationes ſpectarent, cùm diuinæ prorſus rationis expertes eſſent, augurijs, & cæli atq. ſyderum obſeruationibus, quibuſdam etiam coniecturis componebant: quæ diuinandi forma, quòd in temporum tempeſtatumq. rationibus, & in nonnullis etiã ſecundum naturam rebus, vt in morbis & ſalubritate indicandis, nõnunquam congruere videatur, facilè imperitæ, & falſorum magis credulæ multitudini eximiam quandam & omnino conſtantem vaticinandi vim probat. De hac autem re aliâs commodius & plenius dicere nobis Deus aliquãdo concedet. nunc verò loci huius ſententia aperienda eſt; qua non modò grauiſſimarum ac diuinarum rerum cognitionem, & prædicendi vim, quæ nulla iſtiuſmodi præſtigiatoribus fuerat, ſed omnem etiam ex augurijs & coniecturis, leuiores res, & temporum rationes cognoſcendi, & diuinandi cõmoditatem & facultatem turbato luminum ac ſyderum proſpectu adimendam eſſe Vates obnuntiat. namq. vel iſti ex aſtrorum ordinibus, & motu præſenſiones comparatas, pro nocturnis viſionibus venditabãt; vel ex Solis, & lucis atq. nubium calore & qualiate coniecturam facientes, vaticinium profitebantur, ſicut ſcriptum eſt: Facto veſpere (Matth. 16.) dicitis, Serenum erit, rubicundum enim eſt cælum: & mane, hodie tempeſtas, rutilat enim triſte cælum. &c. Has igitur omnes rationes in ſuam ipſorum atque populi perniciem, maximeq. etiam in proditæ ſimulationis æternum dedecus turbandas eſſe ait. namq. nox illis non vllo aſtrorum proſpectu & ordine diſtincta, ſed caliginoſo & nubiloſo cælo erit, & denſiſſimis nubibus omnis diuinandi facultas adimetur, quæq. interdiu capi ſolerent coniecturæ, nebulis & tenebris ſoli obductis nullæ prorſus erunt. Iam verò verborum ipſorum vim breuiter examinemus: *Propterea,* ſententiis iudicum pronuntiandis idoneum verbum eſt: [*Nox vobis pro viſione erit:*] Hebraicè, [*Nox vobis viſio erit.*] Id quod nocturni viſi nomine populo venditabatis, quod tamẽ ex aſtris & cæli facie obſeruare conſueueritis, idipſum vobis nox mœſtiſſima & erroribus atque timoribus opportuniſſima erit. [*Viſio*] hic MAHHAZON eſt, quæ propriè ad nocturna viſa, & ſomnia refertur: ſic apud Iob, viſiones noctis dicuntur: [*& tenebræ pro diuinatione,* Hebraicè, [*& tenebræ diuinatio.*] Nomẽ *Miqzzom* diuinationem, non qualis verorum vatum, ſed qualis Chaldæorum augurum, ariolorumq. eſt, ſignificat, huiuſmodi illorũ artem fuiſſe indicat. Ita adeò omnibus his rebus & rationibus perturbatis, neque ſibi neque alijs in calamitoſa tempeſtate conſulere valebunt.

Et confundentur qui vident viſiones, & confundentur diuini: & operient omnes vultus ſuos, quia non eſt reſponſum Dei.

DEPREHENSAM conſiliorum & ſtudiorum vanitatẽ erubeſcentia, quam confuſionem ſacra lingua vocat, conſequitur, vt de ea re & voce iam aliàs docuimus. Vehementi igitur huiuſmodi erubeſcentia diuinatores iſtos, & fictos religioſæ diſciplinæ profeſſores, vbi iam detecta fraus fuerit, affectum iri ſignificat; adeo verò grauiter id paſſuros, vt præ erubeſcentia vultus ſuos manu & pallio oppoſitis obuelare ſtudeant. namq. is magno & ſubito animi dolore atque ingenti malo oppreſſorum, & lugẽtium habitus Ezech.24. eſt. nec amictu ora velabis, neq. cibos lugentiũ comedes, &c. Patefacta igitur re, cũ vanitatem exprobrantibus reſpondere nihil poſſint, manu & veſte ori admota, defixiſque in terram oculis, ſcelus ſuũ vel hoc geſtu & habitu confiteri cogentur: nẽpe quicquid hactenus actũ, dictum, prædictumq. ab ipſis fuerit, fraude, fallaciis, mendaciiſque conſtare, nõ autẽ diuinum oraculum fuiſſe. [*Quia non eſt reſponſum Dei*:] ita eueniet, vt quod manifeſtę veritatis cognoſcendæ iudicio, hoc eſt, commodi atq. incommodi rationibus, ad quas omnia ab iſtis referebãtur, populus minus perſpexerit, ipſa calamitatis die, imò ipſi potius caliginoſa duriſſimorum temporũ nocte edoctus, nõ ſine ſuo magno malo tandẽ intelligat, & quiſnam verus, quis fictus & ſimulatus miniſter fuerit, certiſſimo examine deprehendat & arguat. ex qua re legitimæ muneris ſui auctoritati apud eos, quos veritas ipſa & integra ſimplicitas non mouerat, fidem faciendam eſſe Vates noſter confirmat.

Veruntamen ego repletus ſum fortitudine ſpiritus Domini, iudicio & virtute, vt annuntiem Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum.

SI quiſpiam eſt, qui ſuſceptũ diuina auctoritate munus ſtrenuè & fortiter ac ſumma cum fide gerat, in his Propheta nomen profitetur ſuum; non qui commodorũ ſuorum rationem habens, aut ſpem, vel metum, aut odium, vel gratiam, ſed qui in omni conſilio & actione, æquitatem ſolùm atq. integritatem ſequatur, id nimirum efficiente diuino ſpiritu, cuius virtute ſe plenum eſſe prædicat: nihil alioqui præter cæteros mortales, quos vel humana potentia terrere, vel ſapientia turbare, vel gratia allicere ſolet, egregium præſtiturus. namq. hoc præter alia etiam inter eos miniſtros, qui verè diuino ducũtur ſpiritu, eosq. & quos ſua tantũ ambitio & auaritia agit, diſtat, quòd hi quidem ſuarum inprimis rerum; illi verò alienarum potius & veritatis officiique ſui in agendo rationem habeant: & dummodo ſuſceptum ſibi munus ſumma fide & integritate exequantur, dum populo & principibus nuda & ſimplici veritate prodeſſe cupiunt, placerene an diſplicere poſſint, id nõ laborant; ſed vni ei ſtudent rei, *vt annuntient Iacob ſcelus ſuum, & Iſrael peccatum ſuum*: Quod ad verba attinet, *Veruntamen*, contentionem dignitatis, auctoritatis, & in officio faciendo integritatis comparationem molitur hæc vox, *Fortitudine ſpiritus*, Hebraicè, *vi ſpiritus*, cui nulla humana vis reſiſtere valeat. *Iudicio*, æquitate, integritate ac veritate: quibus maximè rebus veri vates in agenda cauſa inniti ſolent. hæc enim omnia Hebraicum nomen, *Miſpat*, pro quo Latinè iudicium legimus, ſignificat: de quo in cõmentariis Habbakuq latius. *Iacob & Iſrael*, ſummos & infimos illius gentis homines ſignificat, atq. omnes in vniuerſum ordines vtrumq. nomen comprehendit: nam Iacob humilitatis antiquæ & datæ Deo de perpetuo cultu & obſequio fidei meminiſſe operæpretium eſt, cuius fidei violatio defectionis & ſceleris nomen habet. quamobrem *ſcelus* Iacob dixit, Hebraicè, *defectionem* Iacob *& peccatum* Iſrael, cui cùm ſplendidum nomen ex fortitudine inditum foret quod cum Deo potens fuiſſet, idque חטאה nomen magnam virtutis conſtantiam promitteret; tamen non præſtiterit, ſed peccauerit. Eſt autem Hebraicè nomen *Hhata*, quod fortitudini contrarium eſt, cui non ineptè Latinum nomen, nequitia reſpondet, Monſtri enim ſimile eſt, vt qui potens cum Deo fuerit: tamen impotenti vitio declinatus nequiter egerit. Eadem autem omnino ſententia, apud Ioſue dictũ eſt: Peccauit Iſraël. *& virtute vt annuntiẽ, &c.* cõſtantia, grauitate, & גבורה perſeuerãtia, Hebraicè, *Geburah*. Eũ verò vatẽ qui his virtutibus prędituſ, his artibus inſtructus fuerit, nõ ad promerẽtiũ gratiã, ſed ad diuini ſpiritus imperiũ oratiões actioneſq.

ſuas

ſuas relaturum eſſe, conſentaneum eſt: id cùm Vates noſter hactenus re ipſa præſtiterit, nunc deinceps ſummo cum ſtudio vrget atque inſtat.

Audite hoc principes domus Iacob, & iudices domus Iſraël, qui abominamini iudicium, & omnia recta peruertitis.

ORATIONEM omnem ab Ephraitis traducit, & ad increpandum Iudæorum principum, ſacerdotum & magiſtratuũ prodita officia cõuertit, quos nõ honoris, ſed probri magis cauſa *principes domus Iacob & iudices domus Iſrael* nominat: neque enim ad generis originẽ Iacobũ, ex quo duodecim tribus ortæ & propagatæ fuerũt, ſentẽtia hæc referẽda eſt, ſed ad ſuperiorẽ potius ſermonẽ reuocanda, in quo Samariæ principes & iudices, quos principes domus Iacob, & iudices domus Iſraël appellauerat; impietatis & iniuriarũ, atque grauiſſimę fraudis accuſatos, diuina ſentẽtia dãnauit. Cùm verò Iudęi & Ieroſolymitani omne nefas, ac vitium turpiſſimum ex Iſraëlis imitatione expreſſiſſent, vt iiſdem etiam nominibus, probri & criminis cauſa, appellarentur, commeruerunt: ſicut iidem Iudæorũ populi ac principes, & magiſtratus, ob turpiſſimi exempli imitationem, principes Sodomæ, & populus Gomorrhæ ab Iſaia audiêre. ita adeò in his liberè increpandis, & accuſandis ſeſe fortem virum & integerrimum miniſtrum, verumq. vatem præſtat; vt non minori, quàm Iſraëlitæ, vitio vſis, idem nomen meritò imponat. Criminis verò iſtis inferendi huiuſmodi initio ſummam faciat: *Qui abominamini Iudicium, & omnia recta peruertitis*, non minus quã Iſraëlitæ illi principes ac iudices, à quibus animorũ ſimultate & diſſenſionẽ diſſidetis, turpiſſimarum verò rerum, ambitionis & auaritiæ ſtudio nihil omnino eſtis alieni: namq. illi odio habent bonum, & diligũt malum: vos autem non bonum ipſum modò odio habetis, ſed iudicium, æquitatẽ, integritatem, & omnem iuris rationem abominamini: neque vllum iuris atque iudicij nomen apud vos appellari paſſi, rerum omnium ad iudicandũ præſtantiſſimã rationem inprimis exoſi, manifeſtam etiam diuinarum legum ſententiã, & legiſlatoris conſiliũ, importuna quadam & callida iuris interpretatione peruertitis. Itaq. cùm duæ in vniuerſum res ſint, quibus omnis cauſa commodiſſimè iudicatur, ratio ſiue æquitas, & lex; alteram vos abominati, nec audire quidẽ vultis, alteram ad arbitrium, imò ad libidinem veſtram impiè flectentes, verbo ac littera ius omne torquetis; cumq. vobis neq. lex, neque ratio ad auaritiam auxiliari poſſit, calumnia & fraus (maxima corruptiſſimorum hominũ ad ſummas diuitias compendia) admittuntur: atq. ita breui ex alienis laboribus magna pecunia publicè & priuatè per ſummam iniuriã confecta, vrbem veſtram publicis & priuatis ædificiis atq. aliis ornamentis augetis.

Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Ieruſalem in iniquitate.

ILLVD inter cætera principibus & iudicibus in adminiſtranda republica caueri oportet, ne quid vitij aut iniuriæ contra publicam aut priuatam rem, publicæ etiam rei, aut religionis ſiue pietatis nomine admittatur: namque bonorum ſpe mali quicquam Rom.3.
fieri D. Paulus vetat. Perſæpe enim aduerſarius iſte noſter Sathã, vel ſummos & prudentiſſimos viros falſa viſione & ſpecie virtutis atque ſplendoris fallit, & ad multa ac grauiſſima ſcelera, aut priuati aut publici commodi ſtudio impellit. hinc euenit, vt excogitatis mulctarum generibus, & publicæ fiſci & priuatę iudicũ, magiſtratuum, & delatorum pecuniæ per ſummam nonnunquam fraudem augeantur. neq. enim ea ſolùm, quæ verè commiſſa ſunt, luuntur: ſed delatorum malitia & iudicum auaritia fit, vt multorum innocentum res inſidiis & fraude direptæ pereant, quando cauſæ non æquitatis rationibus, ſed malitioſis legum interpretationibus & extenſionibus definiuntur: ex qua pecunia pars quædam delatori, quædam iudici, quædã etiã fiſco, aut publicis operibus adiudicatur. Huiuſmodi mulctas ac pœnas cũ iure interdũ certis nominibus ſtatui poſſe nõ negetur: non rarò tamen iniurioſè irrogari atq. exigi deprehenſum eſt. His autem modis confecta pecunia magnoperè in publicis & priuatis ædificiis Ieruſalẽ per ſummũ nefas auctã atq. adornatam à principibus & magiſtratibus fuiſſe Vates arguit. [*In ſanguinibus.*] Pauperibus & innocentibus illatas iniurias, & acerbiſſimas capitum, oſtiorum, aliorumq. nominũ exactiones, quibus victus ac vitæ cõmodus cibus miſeræ tributariorum plebi ſubducitur, ſanguines nominat: nam victu & vitæ ſubſidio quempiam fraudaſſe, proximũ homicidio ſcelus eſt, quod diuina ſententia confirmatur: Ipſi quoq. contra ſanguinem eorum inſidiantur, & moliuntur fraudes contra animas ſuas, ſic ſunt ſemitæ Prou.1.

omnis auarè rapientis, animas poſſidentium rapiunt. *Iniquitate*, Hebraicè *Ghauah*, in peruerſitate & deprauatione, quòd auaritiæ & pecuniæ conficiendæ cauſa, iura, legum interpretationes, conſuetudineſq. deprauarentur. *Sion* celeberrimus in ipſa vrbe mõs fuit regia arce & operibus magnificis munitus: *Ieruſalem* verò tota vrbs publicis & priuatis ædificiis conſtructa erat. Igitur vt regiæ & principum ædes, & publica etiam loca, necnon & muri ipſi magnificè ex direptis miſerorum & innocentum fortunis, tum tributorum, tum mulctarum nomine augebantur; ſi quid enim non ſolùm commiſſum, ſed falsò etiam delatum foret, vel publicis operibus, vel priuatis magiſtratuum ædibus & commodis mulcta erat: eiuſmodi verò pecuniæ communi ſtudio ſinguli ordines pro ſua quiſque parte inſtabant.

[Margin: עוה]

Principes eius in muneribus iudicabant, & ſacerdotes eius in mercede docebant, & prophetæ eius in pecunia diuinabant.

O AVRI ſacra fames, ô ſacrarum & prophanarum rerum interturbatrix auaritia, quam tu vitę & officij partem non tentas, & tentatam non violas, violatamque nõ prodis? & quæ in ipſam ſanctiſſimorum in repub. munerum arcem inuadens, prima ordinum omnium capita, principes, ſacerdoteſque expugnas, quid in inferioribus rebus & ordinibus intactum nefaſta linquis? Tria præſtãtiſſima & ſumma in repub. munera ſunt, Iuris dicendi poteſtas, ſacerdotium & vaticinium, quæ ad ſocietatem hominum interſe conſeruandam, ad mores componendos, ad collocandas in tuto futuræ ac perpetuæ felicitatis rationes pertinent: hæc eos, qui purè ac ſumma fide & integritate adminiſtrare apud ſe cõſtituerint, aliorũ omnibus cõmodis & publica vtilitate, nõ ſua priuatè duci oportuerit, ſicut ſcriptum eſt: Eliges tibi viros, &c. in quibus ſit veritas, & qui oderint auaritiam: Sed tamen principes eius non iure, non veritate, ſed muneribus iudicabant. Hebraicè, *Szhohhad*, Hiſpanè, *cohecho*: apud Romanos repetũdarum iudicium de hac re datur. Sacerdotes verò, quos diuinæ legis præceptis & ſacris myſteriis docendis, idque gratis, præeſſe voluerat Deus, ſicut ſcriptum eſt: Hi cuſtodierunt eloquiũ tuũ & pactum tuũ ſeruauerunt, docebunt iudicia tua Iacob, & legẽ tuã Iraël; idque non mercede, ſed gratis, vt acceperint: namque ſtatutis à Deo cibariis cõtenti, mercedes diſciplinæ ſectari non debuerunt; ſed & hi mercede docentes doctrinæ rationes non ad veritatẽ & integritatem, ſed ad priuatam vtilitatem referebant: deniq. cùm propheticum munus diuinum planè ſit, neq. eius ſanctitatem vllo pretio corrumpi aut pollui ſit fas. Si dederit, inquit Balac, domum ſuã plenam argenti & auri, non potero immutare verbum Domini Dei mei, vt vel plus vel minus loquar, nihilominus iſti verum vaticinium profeſſi, ſed mera ſomnia & fallacias confingentes in pecunia diuinabant. non ait vaticinabãtur, ſed *diuinabant*: de quo genere iam diximus. Hæ principum, ſacerdotũ & prophetarum ſpectatæ virtutes, hæc ſtudia & artes, Vates inquit, ſunt, qui tamen, ſi ſuperis placet, vana & ſimulata conſeruatæ religionis iactatione tantùm ſibi aſſentantur & indulgẽt, vt nihil mali metuendũ eſſe confirment, vtpote Dei principis maximi & potentiſſimi conſecratam in vrbe ſua ædem colentis præſidio tutis: quam tanti ab eo fieri exiſtimant, vt deſerendam nunquam fore metuant. eum verò templo aſſiſtentem ſuo, eorũ vitam, res & fortunas omnes firmiſſimis certæ prouidẽtiæ propugnaculis eſſe defenſurũ: ita adeò, quem iſti Deum opt. max. & fortiſſimum vltorem agnoſcentes prædicant, nouis indies ſceleribus ex ea cogitatione ſuſceptis infenſum ſibi magiſque iratum faciunt.

[Margin: Exod. 17.]

[Margin: Deut. 33.]

Et ſuper Dominum requieſcebant dicentes: nunquid non Dominus in medio noſtri eſt? non venient ſuper nos mala, Hebraicè, *ſuper Dominũ nitebantur.*

NON modò factu, ſed dictu etiam nefas eſt ad grauiſſima ſuſcipienda ſcelera eius ope gratia atq. auctoritate niti, qui vitia & ſcelera omnia acerbiſſimè odit & auerſatur. *Nunquid non Dominus in medio noſtri?* Cõciuem & principem Dominum prædicant, quem inter tot tantaq. nefaria flagitia, tamen loci & templi (quo ipſum maximè delectari putabant) fouendi & colendi gratia quiduis potius paſſurum, quàm abiturum ſtultiſſimè iactant, quaſi Dei cultum & religionem nuſquam gentium, præterquam Ieroſolymis conſeruari dicerent, quod à gentibus aliis atq. à vicinis Iſraëlitis ob idololatriam & ſuperſtitionem ſemotus inter anguſtos Iudææ fines ſeſe contineret, vnde diſcedenti nullus, quò ſe reciperet, locus in omni terrarum orbe ſupereſſet. *In medio populi* alicuius eſſe,

idem

idem quod tranquillè & placidè quieteque habitare eſt, Hiſpanè, *Eſtar de aſsiento*. Sic matrona illa Sunamitis Heliſeo ſtudij, gratiæ, auctoritatiſque ſuæ opem omnem & diligentiam, ſi quo in negotio experiri vellet, expectare iubenti reſpondit: In medio populi mei ego habito. Itaque iſti principem & conciuem Deum, cuius auctoritatis & virtutis præſidia periculo oppoſito exponunt, tamen aſſiduis ſceleribus à ſe abalienant. 4. Reg. 4. Huiuſmodi autem ſtultam & pernicioſam confidentiam illis ſæpe diſſuadendam Deus ipſe per vates curauit. Ierem. 7. Nolite confidere in verbis mendacij dicentes: Templum Domini, templum Domini eſt: Quoniam ſi bene direxeritis vias veſtras & ſtudia veſtra, ſi feceritis iudicium inter virum & proximum eius, aduenæ, pupillo, & viduæ non feceritis calumniam, & ſanguinem innocentem non effuderitis in loco hoc, & poſt deos alienos non abieritis, in malũ vobiſmetipſis: Habitabo vobiſcum in loco iſto, &c. Sed cùm loci illius ſanctitudo & maieſtas innumeris omnium generum ſceleribus contaminata, ad latronum præſidium & aſylum, (vt apud eundem vatem Deus dicebat) redacta ſit, parem Silo ruinam magis quàm certam aliquam & perpetuam à Deo propugnationem, ſicut & idem vates obteſtatus prædixit, expectari neceſſe eſt. Ite ad locum meum Silo, vbi habitauit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Iſraël. Quantæ verò fraudi huiuſmodi ſtulta fiducia Iſraëlitis futura eſſet, ſubiuncto verſu Michæas prædicit:

Propter hoc, cauſa veſtri Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem quaſi aceruus lapidum erit, & mons templi in excelſa ſiluarum.

MAGNA in iudicandis rebus peruerſitas eſt, minora maioribus, deterioraque dignioribus anteferre; diuinum præterea iudicium eadem peruerſitate definire, inſipientiſſimæ ac nefariæ prorſus cogitationis eſt: nam res ita diſtinctæ ſunt, vt alia aliã naturæ rationibus longè excellat. Quamobrẽ ſuis eas ponderibus examinari æſtimarique, æquũ, conſentaneũq. eſt. Ab hoc autem recto æſtimãdi ſenſu & modo Deũ omniũ rerum auctorem diſiunctum eſſe velle, inſipientiſſimum & ſtultiſſimum, atq; à diuinitate alieniſſimum aſſerere eſt. Conſtat autem homines non materialis templi cauſa, ſed tẽplum hominum cauſa eſſe conſtructum: idque tam diu Deo gratum atque cultum auctumq. fore, dum hominibus ſacrum ſanctumque ritè conſeruetur: vbi verò omni flagitio & ſcelere pollutum ab iiſdem fuerit, huius rei cauſa ingratiſſimum fore neceſſe eſt. Neque enim diuina & ſapientiſſima virtus vlla re in terris, præterquam hominum conſuetudine delectatur, qua, ſi ſua ipſorum culpa indigni reddantur; nihil præterea in terris eſt, quod magnoperè foueat & diligat, ſicut ſcriptũ eſt: Et deliciæ meæ eſſe cum filiis hominum. Prou. 8. Igitur quæ cauſa hominũ amantur & curãtur, eadem eorundẽ rurſus culpa negliguntur. Cuius rei exemplum in Ieroſolymitanorum & Iudæorum euertendis rebus duplici periculo Deus ſtatuit. namque illi dum templi atque externi cultus maieſtate fidentes, pietatis rationes peruertunt, & iura omnia diuina humanaque violant, funeſtos ignes vrbi temploque ſuo ex diuini conſilij ſententia à Babylonico hoſte inferendos incitant. Id autem quod rebus primùm integris experti fuerant, poſtea demum non plenè reſtitutis, æterno exitio poſt Chriſti tempora pertulêre. [*Cauſa veſtri Sion quaſi ager arabitur.*] namque is mons cauſa veſtri à Deo quodam propugnatus & vehementer illuſtratus, nunc deinceps, poſtquam in ſanguinibus ædificatus eſt, excidio addictus deſtinatuſque fuit: vt quæ debellatæ & dirutæ vrbes ab hoſtibus perferre ſolent, ipſe etiam perferat. Conſueuêre autem duces dirutis à ſe vrbibus, aratro impreſſo & tracto, perpetuam ſolitudinem aſſcribere, atque reſtitutione interdicere. Sic Poeta de æterno Troiæ aliarumque excidio mentionem faciens, dixit: *Imprimeretque muris Hoſtile aratrum exercitus inſolens*. Horat. lib. 5. od. 16. Et *Ieruſalem* in iniquitate conſtructa, *quaſi aceruus lapidum erit*, magnificis domibus, muris, atq. ædibus euerſis & dirutis. *& mons templi in excelſa ſiluarum*. Templũ in monte Moria maximis lapidibus primũ à Salomone ædificatũ, deinde etiã a Zorobabelis ſociis reſtitutum, ac demum ab Herode eſt inſtauratum. Eius autem diruti ruinas tantis lapidibus temerè deiectis eminentium in ſiluis rupium inſtar habituras eſſe Vates præcinit, id quod rei ipſi conſentaneũ eſt. Vtrumq. verò Ieroſolymæ vrbis & templi excidiũ, & quod a Nabuchodonoſore, & quod à Deo editũ, ſimile ob culpam & confidentiã fuit, Michæas vno vaticinio ſignificauit. namq. Caldæorũ primùm exercitu vaſtatã, atq. incenſam vrbẽ, templumq. ipſum dirutũ per integrũ ferè ſeculum manſiſſe,

Pſal.77.

manſiſſe in ſacris annalibus legimus. Qua de re illa decantata elegia eſt: Deus venerunt gentes in hęreditatē tuā, polluerunt templū ſanctum tuū, poſuerunt Ieruſalē in pomorum cuſtodiam, hoc eſt, in aceruum lapidum. namq. idē vtroq. in loco nomē Hebraicè eſt: deinde verò à Romanis ità deſtructam, vt nihil omnino antiquorum ædificiorum veterum, neq. in tanta tēpli illius mole lapis lapidi cōmodè impoſitus, vt Chriſtus prædixerat, cōſeruatus fuerit. Nā quæ nunc Ieroſolyma dicitur, ab Aelio Adriano Aeliæ nomine cōſtructa, neq. antiquā faciē, neq. ſitum etiam retinet. Quod & obſcura quædā illius quæ extant veſtigia, & deſcriptio ipſa manifeſtè arguunt: quippe maxima nunc oppidi & frequentiſſima pars ad Caluarij montis, & Ieſu Chriſti ſeruatoris ſepulchrū pertinet; qui locus olim à muris nonnullo diſtabat interuallo. Atq. hanc vaticinij partē ad Iudæos tantū principes, & populū ſpectaſſe apud Ieremiā accepimus: Michæas de Moraſthi fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Iuda, & ait ad omnem populū Iudę dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quaſi ager arabitur, & Ieruſalem in aceruum lapidum erit, & mons domus Domini in excelſa ſiluarum, &c.

Ioſeph. de bello Iudaic.

Iſaac Hiſp. in Mich.

Ierem.26.

VATICINII SECVNDI ARGVMENTVM.

ISraelitarvm & Iudæorū ſtragem, exilia, necnō Samariæ & Ieruſalē exciſiones atq. incēdia, nihil omnino impeditura eſſe affirmātur, quo minus Deus maximis rebus, quas iā olim promiſerat, præſtandis ſibi ipſi cōſtet. Nouū enim montē multis & illuſtriſsimis ornamentis parandum augendumq. eſſe, in quo noua & pulcherrima gratiſsimaq. cōſtructa æde Deus optimus Max. ſtabilem ſibi ſedem & certum domicilium collocet: cuius maieſtatem & ſanctitatem admiratæ gentes, nationeſq. omnes vndique petentes & confluentes, magna celebrent frequentia. Neque verò odio vt olim montem illum Sion terreſtrem vaſtabundi, ſed ſummo diuinæ legis perdiſcendæ ſtudio impulſi, obſeruabundi conſcendent. Illo autem aureo ſeculo bella omnia & prælia, turbas, inimicitias & ſimultates toto orbe terrarum moderato & concordi communis religionis ſtatu compoſitum iri, prædicit Vates. Ea verò felicitate non gentes & nationes modò, ſed Iſraelitas & Iudæos, qui hactenus toto orbe diſperſi diſiectique fuerint, vſuros, qui ab illa longæ captiuitatis miſeria, ab illis animorum ſimultatibus & inimicitiis de liberatoris miſericordia in gratiam & concordiam ſecum, atque cum alijs gentibus, ita reducendi ſunt, vt vni Chriſto legitimo ex Dauidis poſteritate regi protinus pareant. magnum tamen inprimis à gentibus omnibus conflictum, & magnam ſanctiſsimæ eccleſiæ oppugnationem ſuſcipiendam, quæ tamen propugnatore Deo extinguetur, Iſraelitis atq. alijs gentibus (à quibus Euangelium coletur) in vnum coniunctis; quibus omnibus Rex ille Chriſtus præficiendus ſit: cuius regnum & imperium ad fines orbis terræ propagatum iri dicit. Salutem autem illam piorum & impietatis totius expugnationem, non ferro, non armis, non equis aut curribus, ſed diuini ſpiritus efficientia & virtute fore expediendam, quam ſumma ſpiritualis pacis & honeſtiſsimi otij nullo metu aut ſuſpicione interturbata tranquillitas, & nullis armis, aut equis, aut muris indigens ſecuritas conſecutura ſit. Atque hæc profectò omnis ratio, & à Vate noſtro expreſſa rerum & ſeculorum imago ampliſsimum & feliciſsimum Chriſtianæ eccleſiæ ſtatum, in quo adeo per ſpiritum ſanctum Chriſti virtute, & diuino atq. immortali merito collocanda fuerat, ſignificat. Hactenus argumentum.

CAPVT QVARTVM.

ET in nouiſſimo dierum erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & ſublimis ſuper colles.

Greg. in Ezech. hom.13.
Hieron. in Iſai. c.2.
Leo Papa de nat. ſerm.10.
Rupert. in Mich. l.b.2.

AD romanos ſcribens D. Paulus diuinorum promiſſorum conſtantiam & fidem perſubtili de ea re oratione habita manifeſtè probat, quòd tametſi homines ſibi ipſis ſalutique ſuæ ſæpenumero deſint, Deus tamen nunquam ſibi promiſſiſq. ſuis præſtandis defuerit; idque ſapientiſſimè curauerit, atque egerit, vt propoſita hominum generi de publica ſalute ſpes, quo magis cōmunis aduerſarij dolo & fraude debilitata eſſe aliquando videretur; eo firmioribus & amplioribus conſiliorum fundamentis ad euentum vſq. ipſum fuerit adminiſtrata. Effecerat quidem publicus ille humani generis hoſtis, vt mons ille terreſtris Sion & Ieruſalē cū tēplo illo ſuo materiali incolentiū vitio & culpa repudiaretur; vt autē conſiliū illud de cęleſti regno ſtabiliēdo repudiaretur, efficere nō potuit: nāq. templi mons in excelſa ſiluarum redactus nunquam impediit, quo minus ille eccleſiæ mons, in quo ciuitatem ſuam inſtituere Deus cogitauerat & magnis Dei promiſſis & digniſſimis tandem ac certiſſimis fundamentis ſtabilitum, & maximis orna-

ornamentis auctum ſit. hanc igitur rem vates grauiſſimo prædicit oraculo. Quāquam mons ille terrenæ & lapideæ ac ligneæ domus Domini ob cultorū flagitia ruinis & exciſionibus horridus incultæque ac ſaxoſæ ſiluæ ſimilis tandem euaſerit, tamen ſtatuto à Deo tēpore futurū erat, vt mons ſanctæ ac legitimæ domus Domini, in qua ille ſibi æternam ſedem collocaturus eſſet (ea autē Chriſtiſtianæ eccleſię religio eſt) omnes alios montes, omnem alium ſiue veræ ſiue falſę religionis cultum tanto excelleret interuallo, quanto vanitatem veritas, luxque vmbram excellit. Neq; vero obſcura nimis ſignificatione religionibus omnibus montium nomen à Vate eſt inditum, quòd non modò ſuperſtitioſa gentium templa, ſed ſacella etiam, quibus Dij illi vaniſſimi colerentur, in mōtibus editioribusq́. locis ſita eſſe, ad diuinitatis & maieſtatis rationē pertinere putabatur, quæ ex ea re fana dicta fuiſſe nemo eruditus eſt qui neſciat. Igitur veritate & ſanctitate Chriſtianæ eccleſiæ religio cùm Iudaicā vmbram, tum aliarum ſuperſtitionum tenebras adeo ſuperatura eſſe dicitur, vt illa ſpreta aliiſq; dānatis, hęc vna, velut vnicū ſalutis publicæ præſidiū, communi omnium gentium conſilio & ſtudio petenda eſſet. Domum autem Domini homines ipſos eccleſiæq́. membra appellat, ſicut ſcriptum eſt: Tēplum Domini, ſanctū eſt, quod eſtis vos. Hoc autem vaticinium eodem planè viſu & non diſſimili oratione ab Iſaia & Michæa vatibus exceptum decantatumque eſt, non quòd hinc ab illo mutuata verba in ſuam orationem tranſlata ſint, ſed quòd præuiſam eandē rem, vt propriè diceret, iiſdē ferè verbis dicere fuerit conſentaneū. *In nouiſsimo dierum*, acceptabili tempore & diebus ſalutis noſtræ Chriſtianorum aurea & feliciſſima ætate, in quos fines ſeculorū deuenerunt. *Præparatus*, hebraicæ NACHON. non ſolùm præparationem, ſed erectionem & firmitudinem etiam ſignificat; ita adeo firmum ac ſtabile in perpetuūq. ſibi domiciliū in Chriſtiana catholica eccleſia collocaturū Deū Vates promiſēre. Excellentiā autē illam non mole & magnitudine lapidū, & cacuminis altitudine inaceſſibili præter montes cæteros, ſed virtute atque ſpiritus diuini efficientia vt ſpiritualis mons ſpirituali dignitate & amplitudine excellat; quam omnes vndique gentes agnoſcentes maximo ſtudio petant. Iſai. 2

Et fluent ad eum populi & properabunt gentes multæ & dicent, venite aſcendamus ad montem Domini & ad montem Dei Iacob, & docebit nos de viis ſuis & ibimus in ſemitis eius.

MAGNA & aſſidua cultorum frequentia Chriſtianam religionem celebrandam eſſe canit, quos ſacroſancti euangelij notitia ad communis religionis & vitæ ſocietatem ineundam vocatura eſſet. Frequentia verò & aſſiduitas atque ſtudium duobus commodiſſimis verbis ſignificata ſunt, *& fluent & properabunt.* communitas verò ſtudiorum, & animorum de ea re conſenſio illa adhortatione oſtenditur, *Venite & aſcendamus*. Ad terreſtrem Ieruſalem verbum, *Aſcendamus*, referendum eſt, quòd ab illius imagine omnis hæc vera cæleſtis ciuitatis ratio in ſacris libris tranſlata ſit: conſonant enim altiſſimi mōtis nomen, & aſcendere eo verbum. Quod autē ad domum Dei Iacob additur, eò pertinet, vt antiqui in Iacob collocati beneficij memoria ad eandem & maiorē dignitatis ſpem ſeſe mutuò aduocent. Nam ab eo, qui ex humili Iacob illuſtrem Iſraëlem reddiderat, ſe etiam ab illa infima ſeruitutis condicione ad diuinam libertatem, ab errorum cæcis tenebris ad veram lucem reuocatos traductum iri credere & ſperarare par erat. Itaq. huius mōtis expetitio aliarū omnium religionum & ſuperſtitionū, à quibus gētes imbutæ fuerāt, repudiationē arguit. Ob quod verò emolumentū id conſilij cōmuniter à gētibus capiendū eſſet, ſtatim declaratur: *& docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius.* Vanæ & ſtultæ ſapientiæ profeſſionē omnibus gentibus fuiſſe Chriſtianę doctrinæ virtutis & efficiētię cōparatione Vates docet. Gentes ambulāt in vanitate ſenſus ſui tenebris obſcuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorationē, quę eſt in illis &c. Ephes. 4. Hunc autem errorem agnoſcentes populos, Chriſtū Dei virtutē & ſapientiā petituros vates oraculis prędixerūt. Ierem. 16. Ad te gētes veniēt ab extremis terrę, & dicent: Verè mendacium poſſederunt patres noſtri, & vanitatē, quę eis nō profuit &c. Quas verò doceri cupient vias, diuinæ ſapientiæ rationes & honeſtiſſima viuendi inſtituta erunt; non philoſophicæ cogitationes aliquæ, quales multos olim variarum ſectarum homines adumbrata magis ſpecie virtutis mouerunt, quàm vera & præſtantiſſima aliqua virtute iuuerint. Verùm enimuero vniuerſæ viæ Domini miſericordia & Pſal. 102.

veritas

veritas his qui ſeruant teſtamentum eius. huius verò maximæ rationis ſumma Chriſtus eſt, Dei ſapientia & Dei virtus, de quo nobis grandis & interpretabilis ad dicendũ ſermo eſt. Neque verò ſterilem & ieiunam aliquam aut tepidam diſciplinam fore vates prędicat, ſed viuã atque efficacem, quæ cultores ſuos vehementi honeſtatis amore affectos ad aſſiduam veræ & diuinæ virtutis exercitationem vltro impellat, non vt antiquæ legis temporibus cũ accepta Deo in Sina monte lex cultores ſuos terrebat magis quàm ad veram ac ſolidam pietatẽ alliceret, ſicut ſcriptum eſt: *Ierem.31.* Ecce dies venient dicit Dominus, & feriam domui Iſraël & domui Iuda fœdus nouum, non ſecundũ pactum quod pepigi cum patribus eorum in die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus ſum eorum dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum eis, &c. dabo legem meam in viſceribus eorum, & in corde eorum ſcribam eã, &c. Huius nouæ & in corde ſcribendæ legis participes populi etiam illi futuri erant qui ad montem Dei Iacob euangelica legatione vocati concurrerent. *Et docebit nos de viis ſuis, & ibimus in ſemitis eius.* Omnem virtutis rationem & minima etiam præcepta obſeruaturos ſeſe profitentur, *Pſalm. 22.* non vt antiqui illi Iſraëlitæ, quibus, ob viarum Domini ignorationem, diuina requies iureiurando etiã negata eſt. Illam igitur legẽ, quæ in Arabiæ mõtibus lata eſt, vt quippe quę nihil ad perfectum adduxerit, antiquatam & nouam quandam efficaciſſimã non hebræis modò, ſed populis omnibus promulgandã diuinitus latum iri vates prædixerunt. cuius prædicandæ initium Ieroſolymis factum miniſtrorum officio & conſequentibus ſignis per *Marc. vlt.* omnem terrarum orbem propagaretur: namq. publicæ ſalutis præconiũ & lætiſſimũ euangelium a Sion in cæteras orbis nationes perferendũ eſſe diuinis oraculis eſt prodi*Hebr.2. Iſai.49.b.*tum. Dedi te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ. Hanc diuinæ noui teſtamenti in cordibus ſcribendæ legis perfectionẽ longè antiqua illa præſtantiorem agnoſcentes vates cum vera gloria prædicauerunt. cuiuſmodi prædicatio à vate noſtro aſſeueranter initur.

Quia de Sion egredietur lex & verbum Domini de Ieruſalem: & iudicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes vſque in longinquum.

Quia Vox hæc præter alia multa, aſſeuerationis vim in ſacris obtinet, vt: *Pſalm.112.* Quia non repellet Dominus plebem ſuam. Huiuſmodi autem hoc in loco ſignificationem habet, vt antiquata repudiatæ iam prioris legis, vt parum efficacis, ratione, poſterioris vim & efficientiam anteponat. *Verbum Domini*, verbum abbreuiatum, Verbum conſummans in æquitate, quod Dominus facturum ſe pollicitus fuerat. Verbum fidei, quod ab *Rom.9.* Apoſtolis prædicatum eſt. cuius ea vis erit, vt *iudicet inter populos multos, & corripiet gentes fortes vſque in longinquum*, ſpiritu ſancto in diſcipulos immiſſo, à quo mundus de peccato, de iuſtitia & iudicio arguẽdus fuerat, ſtultis de auaritia, de ambitione, de gloria, de rerum ſumma, de vitæ huius felicitate opinionibus euolutis & ſublatis: nouiſq; de modeſtia, de paupertate, de concordia, de mutua charitate & pace, iiſdẽque veriſſimis in eorum mentibus confixis ſententiis.

Et concident gladios ſuos in vomeres, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens aduerſus gentem gladium, & non diſcent vltra belligerare.

ELEGANTISSIMA & poëtica periphraſi diuinam animorũ pacem & tranquillitatem Chriſtianis omniũ gentium hominibus futuram deſcribit, non pacem qualem mundus falsò promittit & habet, ſed piam quãdam & æternam pacem maximo animorum conſenſu & vera charitate (quæ non quærit quæ ſua ſunt, neque æmulatur) conciliandam felicitatem præterea & rerum omnium copiam, communemq́ue omnibus vtilitatem conſecuturam ſubiungit. Id verò argumento à deſtinatis producto cõfirmat. namque belli metuſq́ue depoſitionem comparati ferri atque æris à bellicis ad ruſticos vſus tranſlatio, & militaris diſciplinæ deſuetudo, agriculturæq́ue ſtudium manifeſtè arguent. namque arma in vomeres conflare quid aliud quàm belli ceſſationẽ & agricul*Iſa.2.*turæ ac pacis cõmodiſſima ſtudia, & militarẽ diſciplinam negligere, ac ſecuritatẽ perpetuam ſignificat? ſic apud Iſaiã: Et conflabunt gladios ſuos in vomeres, & lanceas ſuas in falces; non leuabit gens contra gentem, neque exercebuntur vltra ad prælium. Atq; hoc modo Chriſti imperium Ieroſolymis in monte domus Domini initio fundatum

non

non ferro & cæde, ſed diuini ſpiritus vi, ſummaq. in pace toto orbe dilatandum erat, ac tanta etiã iuſtitia, æquitate & innocentia gerendum, vt nullius rapinę, nullius iniuriæ, nullius deniq. violentiæ metu cõmunis & publica pax interturbari poſſet.

Et ſedebit vir ſubtus vineam ſuam & ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum eſt.

SECVRITATEM tranquillitatemq. publicam ruſticę rei cura ſtudiumque ſignificat. Sedere autẽ in arborum vmbraculis, honeſto otio & quiete abundantis, vitamq. ſine graui vllo labore, ſine ſuſpicione vel contentione traducentis eſt. Hinc illud ſpectat quod Rabſaces Ieroſolymitanos allocutus dicebat: Egredimini ad me & comedite vnuſquiſque vineam ſuam, & vnuſquiſq. ficum ſuam, &c. & apud exteros eædem res iiſdem imaginibus ſignificantur, vt: *Portaſq. non clauſas & arua Marte coli populata noſtro.* & illud: *Recubãs ſub tegmine fagi.* At verò diuino præſidio & tutela efficiẽdũ eſſe ait, vt nulli qui ad illud Chriſti regnum pertineant, vlla pœna aut metu, vlla periculi denuntiatione vel terreantur, vel tranquillo animo eſſe & conſiſtere vetentur: *Quia os Domini exercituum locutum eſt.* Diuinorum promiſſorum cõſtantia & certitudo illuſtri potentiæ mẽtione confirmatur. Verba enim *Domini* veritatem, *exercituum* verò ad id quod promiſſum fuerit, præſtandum facultatem arguit: quam rem & aliàs annotauimus: Igitur ſecuritatem, animorumq. tranquillitatem certiſſimam illis ex eo arguit, quòd à potẽtiſſimo & fortiſſimo & conſtantiſſimæ fidei Deo in proprium gregem recipiẽdos eſſe ſponſum confirmatumque ſit. Oues autem Chriſti nemo tollere, nemo à charitate Dei ſeparare poterit. *Os Domini locutum eſt.* vehementem aſſeuerationem oratio habet; non enim conficto ab homine aliquo, ſed certo Dei ipſius ſermone & viuæ vocis oraculo de ea re receptum eſſe. At verò eccleſiam tam ex omnium gentium populis, quàm ex Iſraëlitis conflatam vna pietatis & diuini cultus conſpiratione, vna iucundiſſima vitæ & officiorum omnium ſocietate coniungendam eſſe, ita vt (quemadmodum Paulus ait) idem omnes ſapiant, idem ſentiant. hoc etiam Vates noſter gratulabundus canit:

Iſai. 36.
Horat. lib. 3. od. 5.
Virg. eclog. 1.
Ioan. 10.
Rom. 8.

Quia omnes populi ambulabunt vnuſquiſq. in nomine Dei ſui, nos autem ambulabimus in nomine Domini noſtri in æternum & vltra.

LOCVS hic vt Latinè redditur, difficilior aliquanto eſt; qui tamen ſententia ipſa commodè explicabitur, quorundam tantùm verborum rationibus annotatis. *Quia*, affirmationis magis, quàm cauſæ ſignificationem hoc loco habet. Verbum futurũ, *ambulabunt*, non ad rationem futuri, ſed ad conſuetudinem referendum eſt. Abſoluitur namque à temporis notatione verbum hoc in loco, ſicut & ſæpe obſeruandum docuimus. Itaq. ambulabunt, ambulant vel ambulare ſolent: explicandum eſt, præterea inciſum punctum poſt coniunctionem, *autem*, figendũ eſt, atq. oratio ipſa hoc modo eſt legenda. *Quia omnes populi ambulantes vnuſquiſq. in nomine Dei ſui, & nos ambulabimus in nomine Dei noſtri in æternũ & vltra.* Ita adeò ex omniũ nationũ ad veritatẽ & lucẽ reuocatis hominibus, & ex Iſraëlitis etiam in gratiam reſtitutis vnã communem & catholicam eccleſiam, vnum baptiſma, vnum Dei vnius nomen colendum, vnum euangelij & fidei obſequium futurum eſſe confirmat: neq. varias antè opinionum, ſuperſtitionum, religionumque contentiones impedituras fore, quominus in eundem tantùm pietatis veræ ac ſanctiſſimæ religionis conſenſum conueniatur. Eam autẽ rem iã diuinitus præſtitam, & cumulatiſſimè tandem præſtandam apoſtoli omnes multis in locis prædicant: Tunc quidem ignorantes Deum, iis, qui natura non ſunt dij, ſeruiebatis; nunc autem cũ cognoueritis Deũ, imò cogniti ſitis à Deo, &c. & ad Epheſios: Memores eſtote, quod aliquando vos, qui eratis gentes in carne, qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circunciſio in carne, manu facta, qui eratis illo tempore ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo: nunc autem in Chriſto Ieſu vos qui aliquando eratis longè, facti eſtis propè in ſanguine Chriſti: Ipſe enim eſt pax noſtra, vt reconciliet ambos in vno corpore Deo per crucẽ, interficiens inimicitias in ſemetipſo, & veniẽs euangelizauit pacẽ vobis, qui lõgè fuiſtis, & & pacẽ iis, qui propè, quoniã per ipſũ habemus acceſsũ ambo in vno ſpiritu ad patrẽ, &c.

Galat. 4.
Epheſ. 2.

Opertuno

Oportuno autem Zeugmate Vates hic vſus fuit, vt communem gentium & Iſraëlitarũ ad perpetuum Dei vnius cultũ, conſpirationem & concordiam ſignificaret: *Omnes populi &c. & nos ambulauimus in nomine*; quanquam multitudinis numero vna tantùm perſona eaq. prima (quæ conſenſum magis oſtendit) pronuntiata eſt. ſic Paulus: Habemus, inquit, acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem. Quod ad verba attinet, vox, *autem*, non aduerſanter ſed coniunctiuè ſiue adiunctiuè ponitur, vt: Abraham autem genuit Iſaac, Iſaac autem &c. namq. ſi ex hebraico ad verbum vertas, vertendum profectò eſt, *& nos*. Quoniam verò diuino conſilio res ita decreta conſtitutaque fuerat, vt cùm pauci primũ ex Iſraëlitis, per quos initio gerenda eſſet, ad eccleſiæ ſacræ ciuitatem receptis, ceteriſque ob incredulitatẽ repulſis plenitudo gentium admiſſa eſſet, Iſraëlis tandem reliquiis gratia ſaluſque afferretur, cauſæ ipſius ratio poſtulare videbatur, vt eodẽ, quo expediendum eſſet ordine negotium à vatibus prænũtiaretur; ſimul vt admiranda Dei ſapientia & veritatis ratio cõſtaret, & ex iis quæ tranſactæ primum fuiſſent, rebus, earum etiam, quas ſperari oportuerat, certa daretur expectatio,

Ephes. 2.

In die illa dicit Dominus: congregabo claudicantem, & eam quam eieceram colligam, & quam afflixeram, conſolabor: & ponam claudicantem, in reliquias: & eam quæ laborauerat, in gentem robuſtam: & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion, ex hoc nunc & vſque in æternum.

MISERATIONIS & miſericordię diuinæ rationibus oportuna ouium & pecudum tranſlatio eſt: quæ libenter ac ſæpe à ſacris auctoribus vſurpatur. Huic imagini, ſi qua miſeriæ acceſſio adpingatur, miſericordiæ rationes impenſius excitat & commouet, vt ſi claudam vel infirmam, vel aberrantem, vel perditam ouem dicas, cuiuſmodi frequens in ſacris libris mentio eſt. Igitur de reſtituendis in gratiam Iſraëlitarum ſitis diſſipatiſque reliquiis receptum ſponſumque à Deo eſſe Vates commemorat. appellat namque claudicantem Iſraëlitarum familiam tribubus duabus minorem alluſione ad Iacobum olim claudicantem facta. Iudæorum verò gentem eiectam vocat, quòd ea poſtremum ex patriis finibus, atq. ex diuina maximè gratia procul eiecta fuerit. nam poſtrema & iuſtiſſima Iudæorum ob pulſum è propria vinea hæredem, id eſt, ob repudiatum Chriſtum reprobatio fuit, ſicut ſcriptum fuerat: Quia repuliſtis verbum hoc idcirco erit vobis iniquitas hæc ſicut interruptio cadens. eiuſdem autem gentis cauſa ait, *& quam afflixeram, conſolabor*, Hebraicè *& aſpere tractaueram*. Vehementer enim ab eo tempore quo diſcedentibus apoſtolis derelicti deſertique fuerant, vexati, obcęcati afflictique ſunt, vt pœnas dederint ſanguinis etiam õnis, qui effuſus fuerat ab Abel iuſto vſque ad Zachariam filium Barachiæ &c. atque Iſraëlitarum quidem qui ſemel tantùm capti & abducti ſunt, quòd variè fuerint diſperſi, res omnes afflictæ magis debilitatæq. ſunt. Iudæorum verò quanquam Babylonica prius & Romana poſterius captiuitate fuerint profligatæ, tamen quòd commodiores migrationi ſuæ regiones nacti fuerint, minus imminutæ minuſque attenuatæ fuêre. Quamobrem Iſraëlitarum futuram ſalutem reliquiarum nomine ſignificat. *& ponam claudicantem in reliquias.* Nam diuina miſericordia effectum eſt, vt Iſraëlitæ tot malis tot miſeriis, tot rerum & temporũ caſibus, incõmodis & difficultatibus affecti nõ funditus perierint, ſicut ſcriptum eſt: Miſericordia Domini, quòd nõ ſumus cõſumpti, quia non defecerũt miſerationes eius Hebraica autẽ lingua reliquiarũ nomine duo ſignificat, id quod ex miſeris & afflictis rebus relictum eſt, & quod ad futuræ reſtitutionis ſpem quoq. fuerit reſiduũ. Atq. vtramque ad rẽ promiſſionis huius referenda ſententia eſt, vt tantarũ miſeriarũ ſitæ reliquiæ diuino demum beneficio collectæ in futuræ deinde ſanctæ ſobolis ſpem repoſitæ foueãtur, ſicut quondã à Vate ſcriptum, & ab Apoſtolo cõmodè relatũ fuit: Si fuerit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ ſaluæ erunt. Iudæorum verò res, quæ minus imminutæ permanſerint, celerius & validius reſtitutum iri promittit. *& eam quæ laborauerat in gentem robuſtam.* Æqualem autem vtriſq; & Iudæis & Iſraëlitis & communem gratiam, eandemq. cæleſtis regni communionẽ, & nulla, vt olim, diſſenſione, nullo diſſidio interturbatã ſocietatẽ, eundem vnius Dei cultum, eandẽ pietatis veræ muniendam viam fore ait. *Et regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion ex hoc nunc & vſque in ſeculum.* Chriſti Ieſu legitimi ex Dauidis familia regis opera & virtute regnum hoc æterno Deo & patri ſtabiliendum & conſeruandum eſſe docet, ſpiritu ſancto in ſuos immiſſo per

Iſa. 30.

Tren. 3.

quem

per quem in gratia illa ſtent & gloriētur in gloria filiorū Dei. Id quod & diuinus ille legatus ad virginem verba faciēs explicuit: Et dabit illi Dominus Deus ſedem Dauid patris ſui, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis. Sion eccleſiam catholicam intelligimus montem, quem præ aliis omnibus dilexit Dominus, fundatū exultatione vniuerſæ terræ in ciuitatem regis magni. Hæc vbi ſigillatim de vtraque gēte vaticinatus eſt, ſermonem ad eccleſiam gratulabundus conuertit, quam ad magnæ felicitatis & celeberrimæ frequentiæ ſpem vocat.

Luc. 1.

Et tu turris gregis, nebuloſa filia Sion vſque ad te veniet; veniet poteſtas prima regnum filiæ Ieruſalem.

ILLVSTRIA perſæpe & notiſſima nomina ad diuinas res ſimilitudine quadā transferūtur, vt paradiſus, qui locus in terra amœniſſimus & beatiſſimus fuit, cælum quādoque & piis paratam ſedem ſignificat. Sic & *Turris gregis* celeberrimus & antiquiſſimus iuxta Ieroſolymam locus, & Iacobi olim ibidem cum familia habitantis monumento illuſtris, ad catholicam eccleſiam ſignificandam cōmodiſſimè transfertur, quòd ab exigua eo loci primum orta & conſtituta familia ampliſſima ſoboles proſeminata eſt. Vniuerſum verò piorum populum ad principis & paſtoris ſui rationem relatum gregis nomine dici, clarius eſt, quàm vt expoſitione egeat, vt: Percutiam paſtorem, & diſpergētur oues gregis, &: Nolite timere puſillus grex. Eccleſiam igitur cōmunem piorum omniū matrē appellat, quā numeroſiſſimæ ſobolis & æterni ac diuini regni ſpe cōſolatur. Huius initia parua quidē, illuſtria tamē apud terreſtrē illā Ieroſolymam facta in ampliſſimum tandē & maximis populi & dignitatis incrementis illuſtriſſimū ſtatum perferenda eſſe canit. *Nebuloſa filia Sion.* excelſa admodū turris, vt nebulis cacumen abſcōdas Hebraicè GHOPHEL, excelſum & munitiſſimū pręſidiū arcēq. ſignificat, quā ob æternā & inexpugnabilē futuræ felicitatis ſtabilitatē, hoc nomine appellauit, cui dignitas illa inchoati olim apud ſynagogā regni perfecta tandem & abſoluta deferēda erat. Affirmatione autē & gratulationē repetitio illa habet, *ad te veniet, veniet poteſtas.* ita adeo eccleſiā cōmunē quandā omnibus Iſraëlitarū & gentiū familiis ciuitatem & regni ſedē, in quo ſuum ſingulis eodē iure, hoc eſt, diuinæ miſericordię beneficio domiciliū ſit. Quā rē & Ezechiel Vates à ſe pręuiſam eleganti imagine deſcripſit. Cōmunem enim gētibus omnibus ciuitatem fore dicit, in qua ſuæ vnicuiq. tribui portæ, quas maxima frequentia celebrēt, futurę ſint. Hūc verò locū nōnihil variatis perſonis eadē omnino ſententia ſic Paraphraſtes Chaldæus vertit: *Et tu Meſsias, Iſraëlis: qui abſconditus es à facie congregationis Sion, tibi futurum regnum eſt, vt adueniat, et veniet poteſtas priſtina regno cōgregationis Ieruſalē*, ſic Chaldaice.

Marc. 14.

עפל

Ezech. 47.

Nunc quare mœrore contraheris? nunquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor ſicut parturientem.

ISRAELITAS velut inſtanti iam calamitate perturbatos atque metu doloreque dilatos ad aduerſarum rerum tolerantiam afferendæq. per Deum ſalutis ſpem atq. expectationem adhortatur primum, ne diuturni mali ſenſu debilitati & dolore fracti, ſe reſtituēdos eſſe deſperarent. Igitur ſalutis ſpem diuinæ cōmemoratione prouidentiæ redintegrauit, ac nō oportere, inquit, animū perpetuis lamentis addictū deſpōdere eos, qui regem conſulemq. ſuum nō deficere, ſed ſemper viuere manereq. intelligāt; quam ob rem ferendas quidē interim eſſe iuſtè cōſtitutas ſibi pœnas, ſed poſtremū rerū ſuarū euentum, Deo opt. max. regi, cōſiliario auctoriq. ſuo permittendum; ex cuius miſericordia certā ſalutem, vt ex ſua ipſorū noxia certā calamitatē, expectare cōſentaneū eſt, maximè cum vtraq. res prædicta & prænuntiata ſit ab eo, qui ſalutem quidem vltrò, calamitatem verò non niſi inuitus, id eſt, impietate & ſcelere irritatus adferre ſolet. Igitur denuntiati mali ſenſu & vſu promiſſi ſibi boni certam ſpem oſtendi oportuerit. *Nunc*, illationem non tempus hoc in loco ſignificat. Igitur cùm hæc à me dicta & prænuntiata ſint. *Quare mœrore contraheris?* Alloquitur enim Iſraëlitarum ſocietatem velut præſente calamitate in futurarum ſemper miſeriarum metu poſitam. *Nunquid rex non eſt tibi, aut conſiliarius tuus periit?* neque enim tibi deſperandum eſt, quandiu rex tuus, qui tibi ſemper optimè conſultum eſſe voluit, vixerit, viuet autem in æternum. Quamobrem in ipſo miſeriarum vſu diuinū cōſilium etiā agnoſcendū eſt, idemq. futuro rerū exitu expectandum. Neque enim præſenti dolore ſuccumbere debes, cui modū tandē & finē accedere poſſe intellexeris. Exigui nāq. conſilij & abiectiſſimi animi

femina

fœmina illa eſſet,quæ incidente partus tempore dolorum difficultatibus affecta, ita animo concideret, vt ſibi & fœtui lucis & vitæ vſum adimeret. *Quia comprehendit te dolor ſicut parturiens,* atque ob eam rem contraheris, cùm contrà potius forti & conſtanti animo, ad diuinam fidem & miſericordiam, ad diuinam opem, auxiliumque petendum omni cogitatione, conatu ac ſtudio conuerti debueris. Ita adeò longæ ac diuturnæ Iſraëlitarum miſeriæ ſenſum & antiquæ felicitatis deſiderium, diuinæ prouidentiæ & miſericordiæ commemoratione, & futuræ tandem ampliſſimæ reſtitutionis ſpe conſolatur. Contrà verò Iudæorum inſolentiam breuioris quidem grauiſſimæ, tamē calamitatis obnuntiatione, & furentem peccandi impetum cohibere conatur, quos ad reddendæ etiam priuatè ipſis & pubice omnibus ſalutis expectationē tandem excitat.

Dole, & ſatage filia Sion quaſi parturiens, quia nunc egredieris de ciuitate, & habitabis in regione: & venies vſque ad Babylonem, ibi liberaberis: ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorum

SAPIENTISSIMIS & commodiſſimis alteri atq; alteri populo rationibus & orationibus vates egit. Illius enim miſerrimis rebus, propoſita ſpe, ſuccurrerat, hic inſolētia elatis & perturbatis, magno adiuncto metu, occurrit, cū ſubeundas propediē Iudæis pœnas grauitatis potius exiſtimatione metuere, quàm breuitatis cogitatione contemnere oporteat. Pariendi enim tempus illis appropinquare, non ludendi: quod quamquā breue ſit, non leue, non doloribus maximis & miſerijs vacuum eſſe poſſit, quibus ea mala & ſcelera admiſſa fuerint, à quibus non niſi datis & ſolutis pœnis liberari poſſe putandū ſit: *Quia nunc egredieris de ciuitate*, Ieruſalem capta & abducta migrabis, & forma iſta ciuitatis extincta *habitabis in regione*. Hebraicè, *habitabis in agro*: tedioſiſſima & duriſſima iis, qui vrbanæ vitæ aſſueuerint, habitatione: qualis olim captis & abductis victoris lege contingebat, non intra vrbes ipſas, ſed in ſuburbanis, & pagis, anguſto & incommodo domicilio, ſuper flumina Babylonis, vbi ſedentes patriæ ciuitatis memoriā, luctu & gemitu aſſiduo, grauiſſimiſq. ſuſpiriis proſequerentur. Sic etiam Romæ habitabant, qui ad eam vrbem à victoribus fuerant deducti: *Nunc ſacri fontis nemus & delubra locantur Iudæis, quorum cophinus, fœnumque ſupellex*. Igitur non in vrbe, ſed in regione, atq. agris aliarum vrbiū, non paucorū dierum, neq. cōmoda ſedes tibi collocanda eſt; neq. id prope patriam vrbē tibi cōtinget, vt vel facile viſendi ſpe, vel aſſiduis nuntiis recreari poſſis, *ſed venies vſque ad Babylonem*. Quòd ſi redemptionē & liberationem tandē tibi à Deo impetrandā eſſe ſperes: interim tamē dolēdum tibi, & grauē miſeriam ferendā eſſe memento: *ibi liberaberis* non prius, quàm tibi conſtituto tēpore inſolētiæ, flagitij, atq; impietatis pœnas dederis: *ibi redimet te Dominus de manu inimicorum tuorū* Inter infeſtam tibi & inimicam gentem interim agentem: ita adeò ſupplicij grauitatem à re ipſa, à locorum & cōmodorum cōparatione, ab interuallo, & perſonis Vates arguit. Quamquā autem Iudæa gens à Babyloniis afflicta, & miſerè diu fuerit vexata: tamen vt diuina, pura, ac ſancta religio extingueretur, ex ea re non euenit. Diuini enim conſilij fuerat, vt, contaminata à gente ſua religio pœnis illis expiaretur, non autem perderetur neq; enim ea vnius gentis conſiliis, & conatibus extingui poterat, quam Deus illuſtriſſimā, & omnibus totius orbis gentibus ad expugnandum congregatis, ſuperiorē fore ſtatuerat: Imò ex illius apud Babylonios afflictæ ſynagogæ reliquiis pulcherrimam, & frequentiſſimam, atque illuſtriſſimam eccleſiam ſibi proſeminandam ſuſceperat: aduerſus quam neq; principes & poteſtates, neque altitudo, neque profundum, neq; omnes denique inferi præualebunt.

Pſal. 136.

Iuuen. Sat. 4.

Et nunc congregatæ ſunt ſuper te gentes multæ, quæ dicunt, lapidetur, & aſpiciat in Sion oculus noſter.

Et nunc: Parandam porrò ab omnibus gentibus Chriſtianæ eccleſiæ, hoc eſt, Sionis filiæ impugnationem, & diuinam propugnationem, celeberrimamque de hoſtibus victoriam breuibus prædicit: quo ſermone omnis antiquæ ſynagogæ, & præſentis eccleſiæ ſtatus præſcribitur: mirum enim dictu eſt, quantæ ex gentibus, & populis omnibus copiæ ſanctum Ieſu Chriſti euangelium ad impugnationem ſibi ſumpſerint, quantumq; in cæleſtem hanc diſciplinam, tanquam in contaminatiſſimā aliquam ſuperſtitionem, tanquā in communem orbis peſtem odium ſtruxerint: hinc illa barbara & effera in ſanctiſſimos & fortiſſimos martyres ſæuitia. De qua illud verè à D. Paulo decantatum eſt:

Arnobius. Lactantius. Plinius Iunior.

Quo-

Quoniam propter te mortificamur tota die,exiſtimati ſumus tanquam oues occiſionis. „ namque princeps ille mundi huius cùm diuinum & arcanum ſalutis publicæ negotiũ „ ſe fruſtra contendente expeditum tranſactumque cognouiſſet, illud omnibus conſiliis, ſtudiis & conatibus curabat, ſcilicet ne præclarus atque exoptandus de tanta felicitate nuntius publicè in omnes gentes perlatus audiretur. Sed id conſiliis & impugnationibus ſuis effecit, vt ipſa morientium & cæſorum propter Chriſtianam pietatem cæde,diuina cauſa verior, clarior & illuſtrior euaderet,ſicut ſcriptum eſt: Sed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos. Itaque non dubitandum ſynagogæ eſſe ait, vt nõ ex paucorum hoſtium,hoc eſt,Babyloniorum manibus tandem liberetur; ſiquidem futurum eſt, vt eius filia Eccleſia furentes & violentiſſimos gentium omnium exceptos in ſe impetus tandem cohibeat,atque illuſtri victoria ſuperet. Quæ dicunt lapidetur, tanquam ſuperſtitioſa & nouorum dæmoniorum aſſertrix (ſicut illi dicebant.) Hebraicè verbum eſt THEHHENAPH,Latinè ſuperſtitietur,expietur vt impia. [*Et aſpiciat in Siõ oculus noſter.*] Vltionis ſtudium & cupiditatem maximam hæc ſignificat oratio,vt illud: Et ſuper inimicos meos aſpexit oculus meus.&: Euge,euge viderunt oculi noſtri,nempe id,quod cupieramus. illud autem ex iſtorum Eccleſiæ hoſtium cõſilio, conſpiratione & ſtudio euenturũ eſſe,ait vt quò frequentior impugnantium numerus fuerit,eò illuſtrior victoria,eò certior & manifeſtior Dei erga eccleſiã prouidẽtia conſiliũque agnoſcatur.

Auguſt. de ciuit. Dei.

Rom.8.

חנף

Ipſi autem non cognouerunt cogitationes Domini, & non cognouerũt conſilium eius,quia congregauit eas,quaſi fœnum areæ.

ADVERSARIORVM cõſiliis & conatibus ad ſuam ipſorũ perniciem ſapientiſſimè Deum vti ſolere frequentibus diuinorum librorum teſtimoniis atq. exemplis docemur, ſicut ſcriptũ eſt: Et cum peruerſo peruerteris,quia tu populũ humilem ſaluum facies, & oculos ſuperborum humiliabis, &c. Igitur illum aduerſariorum omniũ vltro aduerſus euangelium & eccleſiam concurſum,illum maximũ conſiliorum,moliminum, armorũ & rerum omnium apparatum illuſtrioris Ieſu Chriſti & eccleſiæ victoriæ materiam fore prædicit,vt maxima manipulorum in aream coaceruatio maiorem trituram & cumulatiores aſſeruandi frumenti aceruos promittit. Iam verò præuiſa à ſe & certa victoria geſtiens,eccleſiam ad magnam ſpem & rem ſtrennuè gerendam, ac veluti negotio ipſi iam præſentem alloquitur:

Surge & tritura filia Sion,quia cornu tuum ponam ferreum, & vngulas tuas ponam æreas.

QVANTO virtutis & dignitatis diuinæ atq. gratiæ interuallo noui teſtamenti eccleſia veterem ſynagogam ex diuino beneficio excellat, inſignis contentionis imagine ſignificatur. namq. illã oui claudicãti & eiectæ,quæ ferarum incurſionibus facilè expoſita eſſet: hanc verò robuſtiſſimo & ad trituram expediendam valentiſſimo tauro, qui vltra proprium robur ferreis cornibus & æreis vngulis præditus ſit,perſimilẽ eſſe dixit;id adeo cùm à natura eſſe non poſſit, diuino beneficio contingere Vates declarat. [*Ponam cornu tuum ferreum.*] Taurus in pugna validiſſimus eſt,quòd non dente modò,ſed cornu magis & pedibus rem agat. Eã rationem ſacri auctores à natura ad animũ trãsferentes, diuinæ virtuti oportuniſſimè accõmodant,vt: Cornu eius exaltabitur in gloria: In te inimicos „ noſtros ventilabimus cornu. Sed ad maximas aduerſariorũ pugnas,ſiue illę viſibiles,ſiue inuiſibiles fuerint, ſtrenuè exercendas, hæc ſimilitudo præcipuè transfertur. Hæc autẽ omnia diuini ſpiritus,quo Chriſtiana religio gubernanda erat,virtutem ſignificant; virtutem autem illuſtriſſimam quondam,nunc autem quanquam non omnino deſideratam; temporum tamen atq. hominum vitio minus fortaſſe,quàm expediret,manifeſtã: de cuius rationibus vt aliquando commodius & fuſius diſſeramus,propitium mihi Deũ eſſe velim. Huius ergo diuini ſpiritus virtute & magnitudine omnes eccleſiæ hoſtes ſuperandos,omniaq. illorũ pretioſiſſima ſpolia,ſapientiã,ſcientiã,nobilitatem,potentiam, opes,diuitias, quicquid deniq. pulchrum præclarumque huius mundi cultoribus exiſtimatur, victoriæ iure detracta,Deo victori dedicanda eſſe præcinit.

Pſalm.111.

Pſalm.43.

Et comminues populos multos & interficies Domino rapinas eorum.

QVÆNAM eorum,qui verbo Euãgelij victi fuerunt,res apoſtolorum voluntati permiſſæ non ſunt; quæ diuitiæ non in cõmunes,tum eccleſiarũ,tum pauperum vſus vltrò

oblatæ, qui libri curioſi non exuſti? quæ arma tandem non depoſita? quæ humanarum ſcientiarum contra diuinam ſapientiam rationes non damnatæ fuerunt? demum nihil adeo magnum, adeo dignum, adeo probatum antea hominibus fuerat, quod in obſequium fidei non traderetur.

Et fortitudinem eorum Domino vniuerſæ terræ.

SOLENNE olim magnis ducibus & imperatoribus fuit, parta ex hoſtibus victoria, ex eorum, qui victi eſſent, armis & ſpoliis, Deo quemq. ſuo clara exornataq. trophæa cũ huiuſmodi inſcriptione ſtatuere: *Ioui ſeruatori. Marti vltori. Neptuno libero patri.* Igitur in hac diuina de euangelij hoſtibus victoria illud ſacris pugnæ miniſtris & magiſtratibus ſolenne; ſanctius tamen ſeruandum eſſe ſignificat, vt detracta victis ſpolia non ficto alicui & vano numini, ſed vero vniuerſæ terræ Deo humanæ ſalutis auctori maximo, ſtatuto trophæo, dedicentur. [*Domino vniuerſæ terræ.*] Epigrammatis formula ex antiquarum inſcriptionum imitatione deſcripta eſt.

CAPVT V.

NVNC *vaſtaberis filia latronis: obſidionem poſuerunt ſuper nos in virga percutient in maxilla iudicem Iſrael.*

HACTENVS caput quartum in Hebræo. Immane, ferum & capitalem eccleſiæ & euangelij hoſtem gentilitatem fuiſſe omnibus antiquis hiſtoriis compertum exploratumque eſt, quòd illa plurimarum religionum, imò ſuperſtitionum immenſa varietas de ſacroſancto Chriſti euangelio impediendo cõiurata, magno impetu, communi ſtudio, omnibus opibus & copiis in eius verbi præcones & miniſtros irruerit. eã adeo rẽ certioris ſibi ruinæ & exitij cauſam futurã eſſe Vates præuidẽs obnũtiauit, ſermone à victoribus ad victos ipſos conuerſo, quibus eiuſmodi dicendi figura nõ minore vaſtationis, quàm alteris victoriæ fidem facit. [*Nunc vaſtaberis filia latronis.*] Elegans in Hebraico exẽplari eiuſdem verbi variæ ſignificationis eſt vſus, qui latinè planè reddi non poſſit. *Nunc Thitgodedi, filia Gelud*; vbi nomen *Gelud* congregationem ſiue exercitum vel cœtum. *Gadad* verbum congregare & incidere, atque capillos vſq. ad caluitium euellere ſignificat. Gentilitas autẽ quòd nõ vni certæ familiæ aſſcribi poſſit, filia cœtus dicitur. contrà verò eccleſia filia Sion & filia Iſraël appellatur. Vtriuſque autem ſignificationis ſententiam continet, vt variæ ſuperſtitionis cultorum cœtum magnis copiis congregatum & ſenſim minuendum. tandem caluitij modo vaſtandum eſſe doceat. Eiuſq. à Deo exciſionis duplex cauſa & culpa profertur; altera quòd communi ſtudio, conatu & impetu ad expugnandam vrbem ſanctam, hoc eſt eccleſiam, eiuſq. miniſtros; quorum numero ſeſe Vates aſſcribit, coniũgere cogitauerint: altera quòd cõprehenſos à ſe iudices & magiſtratus Iſraëlis nimis aſperè & contumelioſè tractauerint, & ipſum præcipuè maximum Iſraëlis ducem Chriſtum calamo in maxilla ad ignominiam percuſſum, probris omnibus affecerint. cuius infandi facinoris miniſtri milites imprimis ex gentilitate fuẽre; qui

Matth. 27. Ioan. 19.

expuentes in eum accipiebant arundinem & illudentes percutiebant caput eius, & dabant ei alapas. Vnam autem Chriſti & Eccleſiæ miniſtrorumque eius cauſam eſſe totis

Act. 9.

ſacrorum librorum foliis docemur, vt: Saule, Saule, quid me perſequeris? Ego, inquit, Ieſus Nazarenus, quem tu perſequeris: cùm tamen ille ſacros euangelij miniſtros & pios Chriſtiani nominis profeſſores eſſet inſecutus. Igitur magnum rerum omniũ mutationẽ illuſtrem, & perpetuã pietatis de impietate & ſuperſtitione victoriam ſua auctoritate & Chriſti virtute vbi futurã Deus promiſerat, commodè ad tanti ducis celebrandã patriã & locum ſermonem conuertit: quo in loco non minora prouidentię & auctoritatis ſuæ argumenta, quàm in ipſa gerendæ rei expeditione inuenienda eſſe dicit, cùm ex tam humili & exiguo oppidulo tantum ducem ſibi, imò tantam omni orbi lucem & ſalutem producturus ſit.

Et tu Bethlehem Ephrata, paruulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſrael, & egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.

MAGNVM Chriſti Ieſu in publicã hominũ ſalutẽ mittendi, & diuini generis & humani ortus humilitatis ſacramentũ hoc vaticinio cõtineri publici aduerſariorũ noſtrorũ concilij interpretatione docti ſumus: quã ſacri euangeliſtæ veram & certam agnoſcẽtes,

narratione

narratione tantùm retulerunt. Sed quoniam ex illorum gente excæcati quidã & tantis myſteriis indigni interpretes, maiorum ſuorũ ſententiã cauilloſa quadam argutia frãgere conati ſunt: quanquam nobis interpretem profeſſis diſputationẽ agere cõſilium non fuerit; tamen quòd ad veritatẽ propugnandã cõmodè fieri poſſit, explicata primùm orationis ſententia, cauillatorũ iſtorũ conatus leui oppugnatione infringere operæpretium viſum eſt. Igitur tãtæ totius orbis ſalutis, & ſacræ eccleſiæ conſtituendæ à ſe præcantatæ occaſione futuræ ſeruatoris illius patriæ Bethlehẽ gratulatur, ſimul & magna ac certiſſima de illo obſeruãda oracula pronũciat, cùm quòd illum ex Dauidis familia oriundũ eodẽ cum Dauide loco ortũ, tum quòd duabus cum naturis diuina pariter & humana cõſtare ſubindicat. [*Et tu Bethlehem Ephrata.*] Ad vaticinij certitudinẽ loci etiam notatio pertinet, cùm Meſſiã ſuũ Bethlehemitẽ fore ex Iudæ tribu, atq. adeo ex Dauidis domo, quæ olim Bethlehẽ fuit, cuius præcipuus ciuis Ieſſe ſiue Iſai Dauidis pater cõmemoratur ex antiqua Iudęorũ familia Booza patre ortus vir. Cũ verò duo opida Bethlehẽ nomine in terra Iſraëlis fuerint, alterũ in Zabulonitide ſorte, vnum ex duodecim in illius tribus valle conſcriptis opidis ſecundum Semerona & Iedabã, ſicut ſcriptum eſt: Et Catheth, Iosu.19.
& Naom, & Semeron, & Iedaba, & Bethlehẽ: alterum vero frequẽti memoria celebratũ in Iudæ hæreditate, cui Ephrata prius nomẽ fuerat, Rachelis vicino ſepulchro inſigne. ſic enim ex Moſis hiſtoria accepimus: Mortua eſt ergo Rachel & ſepulta eſt in via, quæ Geneſ.35.
ducit Ephrata, hęc eſt Bethlehẽ. certæ igitur notationis cauſa Bethlehẽ Ephrata hoc vaticinio eſt appellata. Cuius quidẽ opidi ratio ſi ad militum copiam & conſcribendũ numerum referatur, perexigua profectò erit, quòd tam paruũ opidum cũ cæteris Iudæ vrbibus, ex quibus multæ myriades hominũ cõſcribi poſſunt, cõparandũ non ſit. ſi verò ad ipſam cõficiendæ rei ſummã relata ratio ſit, nequaquã minimũ opidum, ſed omniũ maximum & digniſſimũ cenſebitur, vtpote quod expectatiſſimi illius diuini ducis, qui totius populi gubernationi, ſaluti atq. cęleſtis regni procurationi diuino cõſilio præficiẽdus erit, natalibus deſtinatũ ſit. Ex hac adeo explicatione, quæ à nobis deſcripta eſt, locũ hũc nihil cum illo, quẽ apud D. Matthæũ legimus, pugnare cõſtiterit, quãdo eadẽ argumenti vis, eadẽ excepta vtrobiq. ſentẽtia eſt. nam Vates hic argumentationis propoſitionem pronuntiauit, ſapientes verò illi deductam rationis ipſius concluſionẽ protulerũt; quæ ad præſentis cauſæ quæſtionẽ cõmodiſſimè faciebat; hæc ad loci & patriæ prædicationẽ: ad perſonæ verò ipſius dignitatẽ & amplitudinẽ illud magno quodã diuini ſpiritus impetu raptus arcanũ planè & diuinũ Vates edidit nõ ſine ſublimi voce & vehemẽti oris manuſque geſtu & habitu, tanquã admirabile quiddã pronuntiandũ. [*Et egreſſus eius ab initio à diebus æternitatis.*] *Egreſſus*, Hebraicè *Mozzah* rei vel negotij cuiuſpiã initiũ, vnde primum מוצח
inſtituitur atq. oritur, ſignificat; vt Solis primũ Arietis gradũ tenentis primus ab oriente motus hoc nomine hebraicè; latinè verò egreſſus ſiue egreſſio dicitur, vt: A ſummo cęlo egreſſio eius, &c. Qua quidẽ ex obſeruatione Meſſiæ originẽ in hoc loco ſignificari docemur. Nõ eſſe autẽ vnã tantũ in hoc Meſſia naturã nomẽ ipſum multitudinis numero hebraicè pronuntiatũ arguit, cùm in ſolis egreſſione ſingulari numero dictũ ſit: hîc autẽ multitudinis numero egreſſus dicatur. Igitur duas naturas in Chriſto fore pręcinuit Vates, quarũ rationes & deſcriptiones ex varia tẽporum notatione arguẽdas docuit. nam quæ prior nobis & cognoſcẽtibus natura ſeſe offert, hoc eſt humana, ab initio rerũ cõditarum, hoc eſt, à prima hominũ origine initiũ ducere dicta eſt. ſiquidẽ initium, quod Hebraicè KEDEM dicitur, temporis & mundi principium eſt; atq. ita locus ille, In principio creauit Deus cælum & terram, Chaldaicè, ad temporis initiũ relatus, ſic verſus eſt, קדם
BEKADMIN, voce à KEDEM deducta. Igitur alterũ egreſſum alteramque Chriſti naturam & originẽ ac negotij eius inſtitutam rationẽ, ab illo, qui primus hominũ omnium extitit, Adamo fuiſſe ait, atq. ad illius res & rationes cõponendas promiſſum olim fuiſſe Chriſtum, ex illoq. temporis initio iam myſterium hoc cœpiſſe, ſubindicatur. atque hæc quidẽ explicatio cum diuina illa ſententia conuenit: Inimicitias ponam inter te & mu- Geneſ.3.
lierem, ſemen illius & ſemẽ tuum, & ipſum conteret caput tuũ, & tu dominaberis illius. "
Alterum verò Meſiæ & ducis magni in Bethlehẽ naſcituri egreſſum *à diebus æternitatis* "
eſſe ait. Atq. hac oratione nulla alia, diuinam in Chriſto naturam, vt non planè diceret, ſed prophetico dicendi genere ſignificaret, aut certius aut melius probare & cõfirmare potuit. namque æternitatis dies vnius Dei, non aliarum item rerum ſunt. Cæteræ namque omnes, præter vnum Deum, naturæ mundi initio aut poſteriores, aut certè coæuæ

Pſalm.89. ſunt,& ſeculorum originem nullæ excedūt. Deus autē noſter ante ſecula & priuſquam ,, montes fierent,aut formaretur terra & orbis, à ſeculo eſt. Quibus ex rebus omnibus & rationibus illud conſequitur; diuinum hunc ducē Meſſiam,qua homo eſt,ab initio atq. à primo hominum parente Adamo, qua verò Deus eſt, à diebus æternitatis egreſſum habere. Illud verò ſilentio prætereundum non eſt, quod humana in Chriſto natura terreno & humano patre carere ſubindicatur. quandoquidem eius egreſſus ad mundi initium relatus,illum ſecundum hominem non humano ſemine, ſed diuinæ planè virtutis opera productum declarat, quemadmodum primus homo nullo ab homine ſatus ſolum ſui auctorem & ſatorem Deum agnoſcit. Vt igitur Adam primus diuina virtute ex terra factus purus quidem & innocens primum extitit, atque ad imaginem & ſimilitudinem Dei prodiiſſe dictus eſt(cùm cæteri ab hoc iam corrupto homine orti nō ad Dei, ſed ad parentis ipſorum imaginem geniti dicantur) ſic poſterior hic Adam ex ſan- Lucæ. 1. ctiſſimæ virginis puriſſimo ſanguine altiſſimi virtute & ſpiritus ſancti obumbratione cōceptus ſanctusque natus; huius etiam humanæ naturæ ratione Dei filius appellatus eſt. Conſtat igitur illum vtroque egreſſu ad diuinam virtutem eſſe referendum, qui quòd Deus ſit,à diebus æternitatis habet;quòd verò homo eſt; quanquam in fine temporum ex humana matre ſit natus,tamen paternum initium non ab homine, aut humano gignendi homines modo,ſed à Deo atque diuina producendi hominem & ineffabili atque adoranda magis,quàm inueſtiganda virtute habet. Hæc adeo ratio Chriſtum vtraq. ex parte ad patrem relatum cæleſtem planè,& qua homo eſt,ad Dei imaginē magis etiam, 1.Corint.15 quàm antiquum illū factū eſſe probat,ſicut ſcriptum eſt: Primus Adā de terra terrenus, ,, ſecundus homo de cælo cæleſtis;verus quidē homo ex humana carne & anima rationali conſtans,ſed quo verior homo eſt, hoc propius ad diuinam imaginem & ſimilitudinem accedēs,vt propius quidē Adā primus accedebat, antequā natura ſua vitio & culpa de- Geneſ. 4. formata filios ad imaginē ſuā genuiſſe dici poſſet. Atq. adeo ad hoc myſteriū & ad hanc vtriusq. Ieſu Chriſti egreſſus rationē conſiderandā D. Lucas longam illam ſuam ſeriem Lucæ 3. reuocabat,cùm ſic ſcriberet: Vt putabatur filius Ioſeph;vt putabatur,inquit,ſed nō erat. nam ex diuina natura patrem habebat Deum, ex humana verò neq. patris Ioſeph filius erat,ſed matris virginis,cuius legalis pater Ioſeph,virginis verò naturalis & legitimus parens Heli erat, qui fuit Mathath, qui fuit Leui,&c. qui fuit Enos, qui fuit Seth,qui fuit Adam qui fuit Dei. Hactenus de principis ac ducis noſtri Chriſti Ieſu egreſſibus; nunc verò deinceps aduerſariorū in veritatē coniecta tela quā celerrimè retundamus. Ieſum, inquiunt, Nazarenum,quāquam in Bethlehē natum admittamus;tamē Chriſtum fuiſſe ex eo negamus,quòd ſcriptum ſit: Qui poteſtatem habeat in populo meo Iſraël;quem tamen Iſraëlitarum poteſtati paruiſſe magis, quam præfuiſſe conſtat. Præterea Meſſia quicunque ille ſit, Deus non fore ex eo arguitur, quòd ab initio progreſſum eius eſſe Vates affirmet, ſed Deum ab initio eſſe dicere nefas eſt, qui ante omne temporis initiū Pſalm. 70. æternus fuerit,ſicut ſcriptum eſt: Antequam montes fierent, &c.

RESPONSIO.

REGNVM Chriſti nō eſſe de hoc mundo,vt ipſe idē profeſſus eſt,ſic libēter fatemur, atque ita etiam cæleſte & diuinum planè regnum omni diuina virtute & poteſtate auctoritateq. præditum, ab omni vana pompa atq.ambitione omni auaritia & crudelitate atque inhumanitate alienum illi tribuimus. hæc enim omnia hominum mundana & vana, momētanea,fluxa, caduca, & perturbationibus plena ſunt, cùm cęleſtis regni auctoritas non his rebus, ſed diuini verbi virtute & ſacrarū viarū cognitione nitatur,ſicut Michæ.4. ſcriptum eſt: Et docebit nos vias ſuas, & ambulabimus in ſemitis eius. quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. Quòd verò Deus principio careat,ſumma fide excipientes, Chriſti quidem egreſſum alterum quatenus homo eſt,ab initio eſſe affirmamus: alterū verò quatenus Deus eſt,à diebus æternitatis,(quæ pars cōſulto à vobis prætermiſſa eſt) deduci aſſerimus. Quòd ſi Hebraicum nomen *Gholam*, nō æternitatē, ſed ſeculū vertere oportere Iudæi cōtendant,nihil de ea re laborandū nobis eſt, quando diuinā æternitatē nō minus eodē ſeculi nomine atq. eodē dicēdi tropo, quàm æternita- Pſalm.40. tis expreſſo vocabulo dici conſtet,ſicut ſcriptum eſt: A ſeculo & vſque in ſeculum tu es Pſalm.79. Deus, & iterū: Priuſquā formaretur terra & orbis,à ſeculo tu es. Iam verò Chaldaicam antiquæ auctoritatis in hunc locum interpretationem latinè ad verbum reddamus:

[Et tu

[*Et tu Bethleem Ephrata, ſicut paruula es ad numerandum in millibus domus Iuda, ex te à facie mea exibit Chriſtus, vt ſit faciens regnum ſuper Iſraël, cuius nomen præparatum à principio à diebus ſeculi.*] Verſio hæc & antiquam ſynagogæ à Matthæo relatam, & noſtram etiam interpretationem confirmat. Atque vt incœptum de Meſſia ſermonem Vates abſolueret, gerendę ab ipſo rei rationem notato temporum ordine ſapientiſſimè & certiſſimè explicuit: quemadmodum ex durioribus & anguſtioribus primum temporibus ad maximam & præclariſſimam felicitatem apoſtoli ac diſcipuli Chriſti euaſuri eſſent.

Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet: & reliquiæ fratrum eius conuertentur ad filios Iſrael, Hebraicè, *Super filios Iſrael.*

Propter hoc] non efficientem, ſed finalem cauſam aut rationem Hebraica vox habet. Huius autem loci hæc ſententia eſt, Chriſtum Dei filium & humanæ ſalutis interpretē, nuntium & auctorem, vt opus negotiumq́. ſuum non humano apparatu, ſed diuino conſilio & virtute confectum probet, plurima primum & duriſſima ab hominibus perpeſſurum; adeo vt ea res diſcipulos apoſtoloſq́. ſuos in ſolicitudine ac metu, propter ſalutem etiam ſuam, ponat, donec periculis & difficultatibus illis, quaſi partu quodam laborumque functione euaſis, & regnum ſuum ſibi & perpetuam illis & ſtabilem felicitatem ac ſecuritatem ſpiritu ſancto immiſſo cōfirmaret. [*Propter hoc dabit eos vſque ad tempus, in quo parturiens pariet.*] Graues quidem, ſed breues tamen turbas, metus, dolores, atque curas diſcipulorum fore, lætiſſimum autem tādem exitum habitura hæc parturientis & partus imagine ſignificauit. (Luc. 22. Matth. 24.) nam qui læti prius ſub cuſtode & præceptore duceq́. ſuo ſecuri nulliusque rei egentes agebant, eiuſdem in gentium & inimicorum manus traditi abſentia & deſiderio, ſibi ipſis auxiè timere & ſolicitè cauere cœperunt, quibus ob eam rem dictum fuit: Omnes vos ſcandalum patiemini in me in nocte iſta, ſcriptū eſt enim: percutiam paſtorem & diſpergētur oues gregis. Sed poſtquam ſpiritu ſancto in diſcipulos immiſſo dextera Dei exaltatus ac filius publicè declaratus eſt, ex virtute ſanctificationis Chriſtus Ieſus appoſitis in dies & additis diſcipulis, [*reliquiæ fratrum eius conuerſæ ſunt ſuper filios Iſraël.*] Multi enim ex fratribus Iudæis, qui ſecundum carnem ex genere Chriſti erant, apoſtolis veris Iſraëlis filiis, in quibus dolus non erat (qui in tentationibus permanentes cum Deo potentes audire meritò potuerunt) additi ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Vos qui permanſiſtis mecū in tentationibus meis, ego diſpono vobis, ſicut diſpoſuit mihi (Luc. 22.) pater meus regnum, &c. Totum illum locum mente recolere operæpretium erit, necnon & primum, ſecundum, tertiumque ex hiſtoriis apoſtolicis caput: Qui receperūt, inquit, (Act. 1. 2. 3.) ſermonem eius baptizati ſunt, & appoſitę ſunt in illa die animæ circiter tria millia, &c. Quanta autē quàm firma & conſtans felicitas, quanta hominum & diſcipulorum frequentia ac celeritas hæc turbata primum tempora ſecutura ſit, ſtatim ſubiungit:

Et ſtabit & paſcet in fortitudine Domini in ſublimitate nominis Dei ſui & conuertentur, quia nunc magnificabitur vſque ad terminos terræ.

Et ſtabit.] Firmam ſibi ſedem & domicilium in cælorum regno collocabit, cuius nul- (Luc. 1.) lus finis futurus erit. [*Et paſcet in fortitudine Domini.*] Suſceptum ſemel ſibi gregē & parēre atque obſequi ſtudentem omni cura ſtudio tutelaque proſequutus ſecurum tutum incolumemque ſeruabit. Oues, inquit, meæ, vocem meam audiunt, & ego cognoſco eas, (Ioan. 10.) & ſequuntur me, & ego vitam æternam do eis, & non peribunt in æternum, & nō rapiet eas quiſquam de manu mea: Pater meus quod dedit mihi, maius omnibus eſt, & nemo poteſt rapere de manu patris mei, & ego & pater vnum ſumus. namq. ſuo & patris nomine ac virtute commiſſum & creditum ſibi populum maximis diuini ſpiritus muneribus recturum eſſe iam olim diuinis oraculis apud ſanctiſſimos vates verbum ipſum Dei receperat. huius rei cauſa ait: [*In fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Dei ſui.*] Ex qua re illud eueniet, vt qui antè ſumma contentione nomen illius oppugnauerant, illuſtre & grauiſſimum cæteris ſtatuentes exemplum, conuertantur, & tandem illius regnum & nomen ad orbis vſque terrarum fines propagetur. Huius adeò loci integram ſentētiam,

vt res ipſa cùm oraculo aptiſsimè cõueniret, ſub ipſis iam diuinæ ſuæ expeditionis initiis Chriſtus apoſtolos allocutus referebat: Amen dico vobis, quia plorabitis vos & flebitis, mundus autem gaudebit: vos autẽ cõtriſtabimini, ſed triſtitia veſtra vertetur in gaudiũ. Mulier cùm parit, triſtitiã habet, quia venit hora eius, cùm autẽ peperit puerũ, iam nõ meminit preſſuræ, quia natus eſt homo in mundũ, & vos igitur nunc quidẽ triſtitiã habetis: iterũ autẽ videbo vos & gaudebit cor veſtrũ, & gaudiũ veſtrum nemo tollet à vobis, &c. nam totus ille locus ad hunc cõmodiſsimè refertur. [*Quia nũc magnificabitur.*] Vaticinio rem præſentẽ facit. ſignificat autẽ *nunc* idẽ, quod de cætero. [*Magnificabitur vſque ad terminos terræ.*] ſicut ſcriptum eſt: Et dominabitur à mari vſque ad mare, à flumine vſq. ad terminos orbis terræ. coram illo procident Æthiopes, & inimici eius terram lingent. Reges Tharſis & inſulæ munera offerent, reges Arabum & Sabba dona adducent, &c. nullum enim euangelicæ rei hoſtẽ adeo ferum, adeo barbarum futurum eſſe, qui non tandem victus ſe Chriſto dedat, id quod in certis generibus vates olim promittẽtes eleganti ſynecdoche communiter intelligi voluêre, maximè autem cùm alij alios nominantes vniuerſos ferè comprehenderent.

Ioan. 16. — Pſalm.

Et erit pax.

Iſa. 7. Act. 2. 3.

HABITABIT enim lupus cum agno, & communi in vnũ Chriſti regnũ cõſpiratione multitudinis credentium erit cor vnum & anima vna, & erũt quotidie vnanimiter perſeuerãtes in oratione in tẽplis, quibus nihil omnes vel domeſtici vel externi vel viſibiles vel inuiſibiles hoſtes ſub tanti cuſtodis tutela & præſidio latentibus nocebit. Hebraicè, *& erit hæc pax.* Pax Chriſti vera & vehementer expetenda, nõ quam mundus infidã inutilemq. pacem dat, ſed certa & diuina pax omnẽ formidinẽ & turbas omnes à ſuorum cordibus expulſura, quod in perpetua principis ſui Ieſu cuſtodia & tutela ſe latere intelligant. non turbetur cor veſtrum neque formidet, &c. Cuiuſmodi autem pax iuſtitię & iudicij rationibus munita futura ſit, ſtatim declarat.

Aſſyrius cùm venerit in terram noſtrã, & quando calcauerit in domibus noſtris: & ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines, & paſcent terram Aſſur in gladio, & terram Nimrod in lanceis.

ET erit, inquit, hoc modo certa & iudicio atq. ęquitate confirmata pax, vt Aſſyrij, qui maximi olim antiquæ Eccleſiæ & infeſtiſſimi hoſtes, pertinaciq́ue odio à vera religione alieni fuerãt, tum demũ ſocietate & religionis ac pietatis cõmunione nobiſcũ iuncti diuinis legibus pareãt, & apoſtolis atq. eccleſiaſticis magiſtratibus dicto obtẽperent, à quibus validiſſimo Euãgelij verbo & diuina virtute gubernetur. Aſſyriũ autẽ certiſſimũ & maximum quondã hoſtẽ præcipuè appellatũ, cæterorũ omniũ perſonas gerere Deus voluit. Hic, inquit, cùm cõpoſita iam pace terrã noſtrã petierit, & domos etiã noſtras familiaris cõſuetudinis cauſa frequẽtauerit, præfectos ſibi ex ritu moreq. noſtro principes, iudices, epiſcopos & presbyteros etiã multos ſuſcipiet, qui quondã ſolus imperare neminiq. parêre volebat. Ij autẽ paſtores & primates homines regent *Aſſur in gladio*, qualẽ magiſtratus & vindices in irã ei, qui malè agit, geſtare ſolẽt. Hic autem ſpiritus gladius (quod eſt verbũ Dei) futurus fuit; neq. ſolũ Aſſyrij terrã in oẽs alias regiones tyrannidẽ exercentẽ, ſed Babylonẽ ipſam antiquũ & primũ eius tyrannidis caput, & bellorum ac cædis omni orbi magiſtrã in lanceis & faſcibus, aliiſq. magiſtratuum & poteſtatis inſignibus regent. Eadem autem ſententia eſt, ſiue, vt latina verſio habet, *lanceis*, ſiue, vt Hebraica habet, *apertionibus*, legamus. namque magnam pacem & ſecuritatẽ, magnamq. iuſtitiæ & æquitatis ſignificationem portarum apertio habet, vt illud:

Rom. 13. Epheſ. 6.

Portaſque non clauſas & arua — Marte coli populata noſtro.

Horat. lib. 3. od. 5.

Huius loci interpretatio, qua pacis imago & argumentũ proponitur, tum ob eã rem belli rationes nõ admittit, tum etiã quòd nõ duces, nõ præfecti militũ, ſed paſtores & primates hominũ, ſiue, vt latinè eſt, *primates homines*, nominentur. Nullũ autẽ maius & certius pacis argumentũ eſt, quàm vt milites exarmati, iudices verò armati, & portæ vrbiũ patentes viſantur. Atq. ob eam rem ſeptẽ & octo tantùm futuros dixit gubernatores, qui gladiũ geſtarẽt, quibuſq. cæteri omnes obtẽperarent; eumq. gladiũ non ad bellũ, ſed ad innocentiæ tutelã & priuatarũ iniuriarũ propulſationẽ fore, ita vt patentibus portis, nullius aut publici & externi hoſtis metu, aut priuati inimici ſuſpicione ſecuris agere liceat. [*Septẽ & octo*] certum numerum neq. eum magnum, ſatis tamẽ pro negotij rationibus idoneum

idoneum ſignificat; à qua ſignificatione illud alienũ non eſt: Da partes ſeptẽ hec non & Eccl.11. octo,&c. In noſtris vulgaribus linguis ſeptem & octo numerum in eadem ſignificatione vſurpamus. *Nimrod* primus poſt diluuium orbis tyrannus & belli gerendi auctor fuit, ro- Geneſ.10. buſtiſſimus venator ob eã rem appellatus. Fuit autem principium regni eius Babylon & Arach & Chalanne in terra Sennaar. Magnã porrò ab inimicis & hoſtibus atque omni ſuſpicione carentẽ ſecuritatẽ per Chriſtũ fore cõfirmat, quòd ea diuini verbi vis, ea euangelij virtus ſit, vt pacem veram & firmam nulla inſidiarum opinione interturbatam, denique non qualem mundus dare ſolet, ſed ex vero animorum conſenſu, & communi in vnam Chriſti fidem conſpiratione profectam tribuat. namque ſpiritus ille diuinus pacis omnem ſenſum exſuperãtis auctor, ſecuros agere iubebit. itaque quorum olim perfidiæ & inſidiis nihil credebatur, eorum porrò deinceps cõſuetudini nihil diffident, Chriſto id efficiente, qui

Et liberabit ab Aſſur cùm venerit in terram noſtram, & cùm calcauerit in finibus noſtris.

CALCARE verbum frequentationem & celebritatẽ, familiaremq. conſuetudinem ſignificat, vt illud: Dùm veneritis ante conſpectum meum, quis quæſiuit hæc de mani- Iſai.1. bus veſtris, vt calcetis in atriis meis? Omni autem belli & inſidiarum ſuſpicione atque metu amiſſo, tranquillitatis, quietis, felicitatiſque maximæ fidelibus futuræ imago amplificatis rationibus appingitur.

Et erunt reliquiæ Iacob in medio populorũ multorũ, quaſi ros à Domino, & quaſi ſtilla ſuper herbã, quæ non expectãt virũ, & non præſtolãtur filios hominum.

NON eadem quidem gẽtium omniũ erga ſe iudicia, non paria ſtudia eccleſia Chriſtianam primis ſuarũ rerum initiis habituram; nihilominus tamẽ eodem proſpero ſemper diuini ſpiritus flatu vſurã eſſe, ſacris oraculis eſt decantatum. quanquã enim diuini euangelij à ſimplicioribus omniũ gentiũ hominibus magno plauſu ſuſcepta cauſa eſt, tamen ab huius mundi auctoribus magno conatu, ingenti ſtudio & graui contentione fuit oppugnata. Verùm enimuero & ſuſcipientium & oppugnatorum partes eiuſdem diuinæ virtutis, diſſimilem tamẽ in ſe effectũ experturas eſſe Deus & promiſſione olim declarauit, & re atque euentu ipſo demum præſtitit: nam quibus euangelium ſuſceptũ fuit, diuina ſalus; quibus verò repulſum, horrẽda cæcitas, & iuſtiſſima pernicies allata eſt, vtrumq. rege temperante cælitum. Quam rem non minori auctoritate quã veritate D. Paulus cęteriq. Apoſtoli prędicauerũt. nõ erubeſco, inquit, Euangeliũ: Virtus enim Dei eſt in ſalutẽ omni credenti, &c. Reuelatur enim ira Dei de cælo ſuper omnẽ impietatẽ Rom.1. & iniuſtitiã hominũ eorũ, qui veritatẽ Dei iniuſtitia detinẽt. Atque de hoc duplici euãgelij in credentibus & in repellẽtibus effectu grandis nobis & interptetabilis ad dicendũ ſermo eſt; quẽ cũ hoc in loco breuitatis cauſa explicare non poſſemus, ſentẽtiæ tamẽ cognoſcẽdæ gratia annotare certè debemus. Igitur quòd maximæ ac diuinæ virtutis gratia paucorũ hominũ miniſterio, hoc eſt, euangelio ab apoſtolis & diſcipulis annuntiato, in magnã gentiũ copiã effundenda eſſet, priori hoc verſu Vates ſignificauit, nimirũ paucorum & humana opinione humillimorũ atq. imbecilliũ hominũ, (qualis Iacob habebatur antequã Iſraël dict⁹ eſſet) cõſuetudinẽ & miniſteriũ magno vſui multis gẽtibus, quibuſcũ verſarẽtur, futurũ, idq. adeo diuinæ tantũ virtuti & auctoritati, non autẽ humanis negotiis aut opibus aut facultatibus aſſcribi oportere, quẽadmodum matutinus ros & pluuiæ ſtillæ ſolo Dei beneficio, nõ hominis vllo ſtudio aut opera è nubibus & cælo diffuſa herbarum generi gratiſſima vtiliſſimaq. ſunt, ſicut & à vatibus eſt decantatum: Et deſcendet ſicut pluuia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.

Et ros in tenera pecori gratiſſimus herba eſt, inquit ille. Bucol.

In medio populorum multorum. Tranquillũ, quietum, ac felix vitæ genus hoc tropo ſignificari iam ſuperius diximus. *Populorum* autem abſolutè dictum eſt, vt populos iam ſuos ac familiares ſignificaret, quibuſcum optimè ac feliciſſimè actum iri promiſit; contra verò, cum iis, qui repulſam euangelio attulerunt, durè admodum ac ſeuerè eſſe agendum: illos enim ſumma gratia, maximis ac diuinis beneficiis, hos verò graui vltione & debitis pœnis affici diuinum conſilium fuerat; ita vt euangelij curſus beneficentia, gratia & ſalute, alteros verò ſumma animaduerſionis ſeueritate perſeuerans conficiatur. hoc eſt quòd ſubiungitur:

Et erunt reliquiæ Iacob in gentibus, in medio populorum multorum, quaſi leo in iumentis ſiluarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum, qui cùm tranſierit & conculcauerit, & ceperit, non eſt, qui eruat; & exaltabitur manus tua ſuper hoſtes tuos, & omnes inimici tui interibunt.

In gentibus, in medio populorum, &c.] Aliæ atque aliæ partes, alio atq. alio dicendi modo ſignificantur. Gentes namque in Hebraici ſermonis de religione rationibus, iidem qui apud nos infideles dicuntur. Gentes, inquit Paulus, quæ legem non habent, &c. Ita adeo, qui à vera religione alieni, ſuperſtitionis errorem tuentur, gentes nuncupãtur. Horum igitur Euangelio obnitentium conatum, & violentum in miniſtros & profeſſores impetum ſumma conſtantia & virtute contemnendum comprimendumque eſſe confirmat. Quis enim eos ſeparabit à charitate Chriſti, quæ in cordibus eorum diffuſa eſt? tribulatio, an anguſtia? Leonis autem fortiſſimi animantium omnium principis imagine ſacrorum miniſtrorum conſtantiam, atque in re gerenda ſtrenuitatem inſuperabiléque virtutem deſcribit, atque eadem imagine omne negotium Deo ipſi acceptum refert. diuina enim virtus leonis nomine & ratione non rarò in ſacris enuntiatur, vt: Nequando rapiat, & non ſit, qui eripiat, &c. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in ſemetipſo, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. maiores verò & minores oppugnãtium conatus, ita infringere potuerant, [*quaſi leo in iumentis ſiluarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum.*] Huius verò maximæ victoriæ ſpem Eccleſiæ ipſi facit, [*& exaltabitur, &c. & omnes inimici tui interibunt.*] Neque verò ad eam victoriam de hoſtibus reportandam, vel ad eandem porrò feliciter conſeruandam armis, aut bellico apparatu aliquo (quibus homines fidere ſolent) opus fuerit; quinimo diuinam tantùm virtutem diuinamque tutelam profeſſis & expertis cætera arma omnia damnata deſpicientur. cuius rei illuſtre exemplum Dauid olim in ſeipſo edidit, qui non in armis, ſed in nomine Domini Dei Iſraël aduerſariorum ſuperbiam, & violentiæ impetum repreſſit.

Rom. 1. Rom. 8. 2. Corint. 2. 1. Sam. 17.

Et erit in die illa, dicit Dominus: auferam equos tuos de medio tui, & diſperdam quadrigas tuas: & perdam ciuitates terræ tuæ, & deſtruam omnes munitiones tuas.

ARMORVM vſum crudelitas, munitionum verò rationem metus ac ſuſpicio inuenêre. hæc, que non ſine magnis parantur ſumptibus, non ſine labore etiam & valetudinis detrimento, & ſalutis etiam periculo tractantur. namque armorum geſtatio, equorum & curruum quotidiana exercitatio, præterquam quòd belli meditationem habẽt, corporibus nocere & animis nimium obeſſe compertum eſt; quippe quę ad cæteras paci & humanæ vitæ vtiles diſciplinas capeſſendas inutiles homines ignauoſque plerumque reddat. Igitur in illa die vbi Dominus pro nobis tacentibus pugnauerit ac vicerit, futuramque de cætero quietem ac pacem perpetuò conſtituerit, ſuperuacaneus iam equorũ quadrigarumque demendus eſt vſus, Domino id efficiente; cuius tantùm conſilio, ſtudio gratiaque nitemur. Ciuitates verò, quæ metus & ſuſpicionis cauſa, muris, operibuſque olim munitæ fuerant, metu iam deinceps amoto omnino ait eſſe perdendas; non quòd delendæ etiam domus ædeſque, & ſolum vertendũ ſit, ſed quòd illis tantùm operibus, quæ obſidionis ac belli vitandi vel ſuſtentãdi cauſa conſtructa fuerãt, partim neglectu, partim etiam dedita opera in ſalubriores vſus dirutis, loci ipſi non vrbium, ſed opidorum nomine habitandi eſſent, ac maiori etiam incolarum numero ob pacem frequentandi, ædificiorum etiam ſitu pro vitæ, rerum & perſonarum commoditatibus dilatato. namque ſalubriorem multo opidis, quàm vrbibus habitationem liberum aëris meatum efficere ex architectorum & medicorum præceptis docemur. Vrbes namque metus cauſa contructas, munitas & cuſtoditas, vel ille primus vrbium ædificator Cain neminem non timens teſtabitur, & ille:

Abraham. in Zachar. Vitruui. lib. 1.

Geneſ. 4. Iuuenalis Saty. 15.

Communi dare ſigna tuba, tutarier iiſdem
Mœnibus, atque vna portarum claue teneri.

Securitati verò & paci vrbes humiles magis conuenire, atq. eam rem felicis & tranquillæ vitæ teſtimonio eſſe Iſaias oſtendit: Et ſecuritas vſque in ſempiternum, & ſedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta, in

humilitate

humilitate humiliabitur ciuitas,&c. Atque pacis, commoditatis & ſanitatis cauſa muri ac munitiſſima quæque opera peribunt, & vt Zacharias ait: Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius,&c.neque verò tantum armorum,turrium,munitionum ac bellici totius apparatus nullus vſus erit, ſed omnis etiam ſuperſtitio,auguria omnia,omnis vanorum Deorum cultus,quę aut ad belli,aut aliàs ad vitæ commoditates valere olim exiſtimabantur,ſublato iam diuini ſpiritus beneficio errore, compoſita perpetua pace, quiete & remiſſione ab vno ſolo vero Deo parta,extinguenda penitus delendaque ſunt,vt neque iis, qui ex gentilitate euangelio credentes in ſocietatem ſanctorum venerint,neque iis etiã, qui ex imperfecta Iudæorum in perfectiſſimam vitæ & ſpiritus Chriſtianã legem deuenerint, vlla iam priorum ſuperſtitionum & vanorum cultuum ratio habeatur. Zach.2.

Et auferam maleficia de manu tua, & diuinationes non erunt in te.

QVAE omnia ad belli ac pacis euentus valere Iudæi aliquando,& gentes ſæpiſſimè arbitrati ſunt. namque & Saul pythoniſſam feminam,quem exitum futuri prælij expectare poſſet, conſuluit.& idem etiam aliquando complures alij impiè & ſtultè nimium factitarunt,qui & belli cauſas aliis atque aliis rebus,euentus verò fortunæ atque aliis vanis numinibus aſſcribentes,vota vaniſſima pro victoria,pro ſalute,pro felicitate, fruſtra tamen, nuncupabant. Niſi enim Dominus cuſtodierit ciuitatem, fruſtra vigilat, qui cuſtodit eam. 1.Samuel.28

Et perire faciam ſculptilia tua, & ſtatuas tuas de medio tui: & non adorabis vltra opera manuum tuarum, & euellam lucos tuos de medio tui: & conteram ciuitates tuas.

NEQVE enim adorabis Deos alienos præter me,cui vni perpetuo ſemper cultu, vt vero ſalutis tuæ auctori obedies,ac tandem ſtultitiã agnoſcens tuam,& antiquo veterni morbo ſolutus eas res colere deſines,quæ præter humani artificis ingenium, nihil præterea numinis,nihil vtilitatis aut efficientiæ in ſe habent, qua enim dij appellentur,nulla certa ratio eſt, cùm nullus olim Iupiter,nullus Bacchus deus fuerit, ſed aut hi mortales, aut nulli extiterint.Igitur horum ſimulachra ficta planè & mentita ſunt ita adeo inutiles ſtatuę illæ omnes luci,fana,delubra,& cętera ſuperſtitionis impedimenta magis,quã religionis monumenta vnius veri Dei cultu ſuſcepto,peribunt. Si qui verò fuerint, quibus veritas hæc euangelica impugnanda repellandaque eſſe videatur,quibuſque diuinæ virtuti repugnare conſilium ſit,iis ego grauiſſimæ vltionis diem adeſſe denuntio.

Et faciam in furore & indignatione vltionem, in omnibus gentibus, quæ non audierint.

GRAVITER in eos animaduertendum eſſe ait,qui antiquum gentilitatis errorem tuentes,ſacroſancto Chriſti verbo,hoc eſt, ſalutis eorum euangelio audire noluerint, ſi tamen iuſtum eſt apud Deum retribuere retributionem iis, qui vos tribulant, & vobis, qui tribulamini,requiem nobiſcũ in reuelatione Domini Ieſu de cælo cum angelis virtutis eius in flamma ignis datis vindictam iis, qui non nouerunt Deum,& qui non obediunt euangeliæ gloriæ Chriſti,&c. Audire pro obedire hoc in loco eſt,vt illud: Qui vos audit,me audit,& qui vos ſpernit,me ſpernit, &c. Illud autem obſcurius aliquanto eſt, quod latinè legimus: *& conterã ciuitates tuas.* nam cũ ſuperius dictũ ſemel ſit,non videtur eadem ſententia repetitum. Quamobrem ad inimicas & infenſas hominum ſocietates, quæ contra piorum populum de ſuperſtitione defendenda coniurauerint,referẽda ſententia eſt. hanc autem expoſitionem, præterquam quòd nomen ipſum Hebraicum & vrbes, & deſtructiones, & inimicos ſignificans docet,ſubiectę ſtatim ſentẽtiæ ratio confirmat. *Et faciam in furore, &c.* His etiam Chaldaica verſio manifeſtè accedit: [*Et euellam plantationes populorum de medio tui, & perdam auctores inimicitiæ tuæ.*] *Inimicitiæ tuæ*, paſſiua ſignificatione accipiendum eſt. Addit autem & paraphraſtes: [*Et faciam in furore & in indignatione vltiones iudicij de populis, qui non ſuſceperint doctrinam legis diuinæ.*] 2.Theſſ.1.

VATI-

VATICINII TERTII ARGVMENTVM.

CVM IAM primi & antiquiſſimi illius de humana ſalute promiſſi conſtantiam & fidem noua receptione Deus firmaſſet, docuiſſetque Iſraëlitarum & Iudæorum corrupta ac deprauata ſtudia impedimento non fore, quo minus ex eorum gente totius orbis ſeruator ac diuinus præceptor ille naſceretur, cùm tamen interim multorum ſcelerum pœnæ ab eis eſſent repetendæ: grauiſſima nūc porrò deinceps oratione ſtultas vtriuſq. generis de diuinis & humanis rebus cogitationes redarguit, quòd videlicet variarum ſibi nunc iucundiſſimorum, nunc verò duriſſimorum temporum vſum ad diuinam ſolum voluntatem & rerum omnium mutationem atque inconſtantiā magis, quàm ad ſuam culpam aliquam, aut commeritam noxiam reuocarent. Principio igitur grauiſſimis & ſimpliciſſimis teſtibus veriſſimisq. ætatum omniū narratis hiſtoriis inſtitutū ſibi ab initio de beneficentia & cura erga eos conſiliū cōſtans fixumq. ſemper fuiſſe Deus oſtendit, nihilq. aliud, quàm pacem, ſalutem, & felicitatē ſibi vltro cogitatū vnquā eſſe ait. Id quod maximis collocati aſſiduè in eos beneficij argumētis confirmat: quòd ex Aegyptiaca ſeruitute redemptos legatorū ſuorum magnæ auctoritatis virorum, pacisque atque felicitatis interpretū opera & diligentia deduxerit; quòd ex illa tanta primogenitorum & Aegyptiorum communi clade incolumes ſeruauerit; quòd non iniquis aut duris condicionibus, ſed æquiſſimis legibus in ſuam tutelam familiamq. receperit, quòd pietatē veram officiumq. prodentes aſſiduis vatum legationibus obteſtatus reuocandos curauerit, atq. ad declinādam commeritarum pœnarū pericula ſæpiſſimè fuerit adhortatus: ſua tamen ipſos illa ſingulari inſolentia, ſuperbia & contumacia in ea mala, quæ à ſe euertendi cauſa indicata, prædicta dilataque diu eſſent, præcipites fuiſſe delatos, cùm nullum nequitiæ, iniuriæ, impietatis ac ſceleris genus ſit, quo ſe illi non vehementiſſimè & pertinaciſſimè alligauerint. Quamobrem ne publicè tandem ac communiter punirentur, priuatis & velut cenſoriis animaduerſionibus hactenus affecti fuerant. ſed cùm nihilominus deprauatam illam ſuam conſuetudinem, quam perſequi decreuerant, vi mordicus tenerent, publicum illud, quod iam laturi erant, ſupplicium ſibi vltro ipſos exquiſiuiſſe. Itaq. non Dei odium, aut conſilij mutationem ſed ſuam ipſorum ſuperbiam, contumaciam & impietatem his omnibus rebus & rationibus argui poſſe confirmat Vates; maximè autem, quòd inter animaduerſionis & repetendarū pœnarum iudicia ipſa de futura reſtitutione & reconciliatione in gratiam Deus etiam cogitet, atque huius beneficij ſpem illis oraculorum reſponſis faciat, quæ omnia vehementem magis amorem & certam atque conſtantem in eos ornandos voluntatem & ſtudium, quàm odium aliquod diuinum, aut humanarū rerum viciſſitudinem probant. Atque adeo omnis humani mali cauſam & culpam non Deo, qui benignus cùm ſit, conſilio ſuo nunquam defuit, ſed hominibus ipſis, qui ſibi deeſſe voluerunt, aſſcribendam eſſe ex hac diuina diſputatione docemur.

CAPVT SEXTVM.

AVdite quæ Dominus loquitur.

SVPERIORIBVS duobus vaticiniis Samariæ vaſtatio & Solymorum expugnatio, & vtriuſque tandem populi reſtitutio prædicta eſt. Hæc autē res illam Iſraëlitis opinionem forſan attulerat, nimirum diuinum erga ipſos conſilium & voluntatē interdū mutari, & nunc ad gratiá, nunc verò ad inuidiam odiumq. vltro inclinādo aliquando proſpera æquabiliaq. ſecundo vitæ ſine vlla offenſione curſu, aliquando rurſus aduerſiſſima illis omnia prouideri, ſiue ꝙ humanarū natura rerū, vel Deo inuito, id neceſſariò ferat, ſiue (quod impiū magis cogitatu eſt) diuina ex ſeſe mutabilis natura ſit, atq. vt principes homines diis ſimillimi vulgo habiti, ab iiſdē, quas ante amauerāt, rebus & perſonis vel delicato vel vitioſo faſtidio & ſatietate aliquando ſoleant abalienari, atque ex ea re eueniat, vt ex eorudē vatū prædictionibus, quædā bonæ ac fauſtæ, quædā verò malæ horribilesq. exiſtant, quòd eę mutatū Dei ſępius renouatumq. interdum, rurſusq. repudiatū conſiliū interpretatione conſequātur. Hæc adeo falſa ratio in Iſraëlitarū & Iudæorū cogitationē
Pſalm.61. venire incidereq. potuit, vt iudicia hominū ſunt temerè plerumq. ac perperā de diuinis
„ humanisq, rebus exiſtimantiū, ſicut ſcriptū eſt: Veruntamē vani filij hominū ſunt, men-
„ daces filij hominū in ſtateris ſuis, vt decipiant ipſi in vanitate in idipſum. Huiuſmodi igitur falſa ratione deducendos ſibi Iſraëlitas, atq. in veram certamq. de diuini ac ſalutaris conſilij cōſtantia ſententiā adducendos Dei partes acturus Propheta ſuſcipit, oſtenditq. plurimū ſemper boni, nihil vnquā mali vltro ipſis à Deo fuiſſe allatum: ſi quid verò interea odij, iniuriæ vel periculi aliunde immineret, magna cura & grauiſſimis propugna-

tionis

tionis ac prouidentiæ argumentis diuinitus fuiſſe propulſatum. nihil præterea durũ, difficile, aut iniquũ, nihil damnoſum aut ſumptuoſum fuiſſe illis imperatum, vt laqueum ſibi ad offenſionem, atque ad ſalutis fortunarumúe appetentiam paratum ſibi ſuſpicari aut dicere poſſent; nihil denique ex occulto, nihil cum populo hoc ex inſidiis actum, populo, inquam, iuſtum, propitium, proſpicientem æquabilemque ſemper ſibi ac beneficũ Deum experto. Quibus omnibus ex rebus, excidij, captiuitatis, cæterorumque periculorum atque calamitatũ cauſam, culpamq. omnem ab ipſo populo ſuſtineri conſequitur, vtpote qui à pertinaci inferendæ iniuriæ ſtudio nullis neq. admonitionibus, neq. accuſationibus, neque minis, ſed neque animaduerſionibus quidẽ fuerit vnquã deterritus.

[*Audite quæſo quæ Dominus loquitur.*] Vatis populum alloquentis, attentionemque ac docilitatem magno ipſorum vtilitatis ſtudio captantis oratio eſt. Verbum autem, *quæſo*, ſiue *nunc*, Hebraice, NA, vehementem Vatis erga eos affectum ſignificat, magnamque ab eis נה attentionem & ſtudium poſtulat ad eam cauſam cognoſcendam quam vehementiſſimè perorandam Deus ſibi crediderit. Vt autem ipſius, de qua acturus erat, rei grauitatẽ argueret, quanam voce, quo geſtu, quo habitu, qua denique pronuntiatione & ſpiritu orare iubeatur, exponit. Audite, inquit, quo imperio, quanto ſtudio me nunc repente Dominus, qui ſuam cauſam ſuſcipere iubet, alloquitur.

Surge, contende iudicio aduerſum montes, & audiant colles vocem tuam.

DILIGENTIAM, ſtudium & fidelitatem, atque in agendis rebus vehementẽ operam verbum, *ſurge*, vt iam aliàs docuimus, requirit. Tantum autem in hac cauſa grauitatis, ponderis ac momenti eſt, vt non oſcitantem, aut ignauum, aut ſedentem aliquem, ſed ſedulum & fidelem operique inſtantem actorem poſtulet. Cur autem ex omni natura montes potiſſimum aduocati ad partes fuerint, cum aliàs pro rerum rationibus, nũc cælum & terra, nunc mare & aliæ mundi partes appellari ſoleant, illud in cauſa eſt, quòd Deut. 32. de conſiliorum & ſtudiorum ſuorum conſtantia ſermonẽ habere Deus parauerit. Quã- Iſai. 1. obrem contentionis & comparationis cauſa eas potiſſimum naturas appellari voluit, quę cæterarum omnium firmiſſimæ conſtantiſſimæq. ſunt, vt montes & colles, qui non modò cælum natura mobilem, ſed terram ipſam in medio orbis loco contentam & permanentem ſtabilitate firmitudineque vincunt, vtpote qui robore, vallo & ſitu ſuo terrã, ne vel ventorum impetu, vel caloris vi, vel aquarũ inundatione diſſipentur contineant. Itaq. Pſalm. 64. magnæ in rerum natura virtutis & conſtantiæ nomen obtinent, ſicut ſcriptum eſt: Præparans montes in virtute tua, accinctus potentiã, &c. Igitur vt ſuam maximam virtutem & conſiliorũ actionumq. in beneficio faciẽdo conſtantiã Deus probaret, non cum montibus modò, qui ab ipſo, nimirum eorum præparatore, virtutem & conſtantiam habere cognoſcuntur, ſed cum ipſis etiam terræ fundamentis, quibus montes cæteraq. innituntur, conſtantiã firmitudinemque ſuã in contentione poni iubet. [*Contende iudicio aduerſum montes.*] Non quòd præcipua cauſæ diſceptatio, non quòd reprehenſio ipſa ad mõtes pertineat, qui cum rationis ſermoniſque, imò & ſenſus expertes ſint, extra omnem culpam cauſamq. ponantur neceſſe eſt, ſed quòd firmitudinis & conſtantiæ comparationẽ cùm habeant, ad eam contentionem appellari oportunè poſſint. Itaque *aduerſus* idem hoc in loco, quod ad, vel cum, ſignificat, vt apud Ciceronẽ, contendere aduerſus aliquẽ, hoc eſt, in contentionem venire, legimus. [*Contende iudicio aduerſus montes*, Hebraicè, *cum montibus.*] Cicero ad Atticum 227 Contendere autem iudicio, Dei & montium conſtantiam diligenti iudicio examinare eſt, ita Hebraicè hæc vnico verbo RIB diſceptandi & contendendi ſignificantur. Eã verò ריב cauſam vt grauiſſimam non ſegniter aut frigidè, non vulgari, non ſedata aliqua, ſed vehementi actione, & maxima contentiſſimaque voce orari iubet, ita vt montibus etiam ipſis ad partes vocatis tanto clamore permotis, diuina cauſa probetur, atque his ipſis teſtibus & arbitris Iſraëlitæ & Iudæi temerarij iudicij, corruptarumque omnino opinionum & impietatis etiam conuincantur, hoc eſt quod ait: [*Audiant colles vocem tuam,*] quod ad vocis & actionis vehementiam refertur; ad cauſæ autem argumentum illud:

Audiant montes vocem Domini, & fortia fundamenta terræ?

QVIBVSCVM de propoſiti conſtantia & perſeuerantia contendendũ eſt. Id quod tandem ad populi huius audaciam & temeritatẽ confutandã, quo omnis hæc cauſa pertinet, plurimum valebit. namque lis ipſa & iudicium non cum montibus præcipuè eſt,

Sed

Sed iudicium Domino cum populo ſuo, & cum Iſrael diiudicabitur.

HOC ſermone totius cauſæ finis manifeſtè proponitur,& quiſnam in ea reus futurus ſit,quo etiam genere agendum ſit,nempe iudiciali, & quo potiſſimum actionis modo,hoc eſt,culpæ reprehenſione & incuſatione vtẽdum fuerit,explicatur. Quòd autem iudiciũ Domino cum populo ſuo eſſe dicit, de vtriuſque, videlicet,Domini erga populum,& populi erga Dominum officio,atque de officij conſtantia certamẽ Domino cum populo ſuo eſſe docet,atque adeo potẽtia, maieſtate,auctoritateque omni prætermiſſa, rem æquitate agi atque diiudicari Deum velle illa oratione profitetur, [*& cum Iſraël diiudicabitur.*] Iſraeli potenti cum Deo appellato ſecum diſputare & diſceptare,atque liberius etiam,ſi quid querelæ habeat,incuſare, integrum omnino eſſe vult, atque ob eam rem verbum diiudicare vſurpauit, quo ex Hebraico ITHVACHAHH æquo iure & legibus cum aliquo de aliqua re diſceptando decertare ſignificat, vt ex illo præcipuè loco doceri aperte poſſumus: Pone hic coram fratribus meis & fratribus tuis, & iudicent inter me & te;vbi idem verbum eſt. Igitur falſò aſſcriptæ ſibi à populo inconſtantiæ cauſam in iudicium Deus afferri vult,atque ipſe prior cauſam dicit,quod grauiſſimũ etiam in eo genere eſt, vt is de cuius nomine & præclariſſima fama nefarie detractum fuerit, tamen cauſam prior dicat,cùm eum potius,qui notam indicare velit, priorem dicere & legibus ſit & moribus conſtitutum. ſed hæc nouata agendi ratio diuinæ cauſæ integritatem arguit, quæ quocunque modo agatur, ſemper tamen obtinenda eſt. Atque ſtatus quidem cauſæ coniecturalis primum,in definitiuum tandem deſinit. Principio enim illud in controuerſiam diſceptationemque vocatur, an diuinum de beneficentia conſiliũ & ſtudium ſemper apud Iſraëlitas conſtiterit,necne. Affirmat autem Deus conſtitiſſe & propoſitionem ipſam temporũ omniũ,quibus perpetuo illis æquiſſimi regis,propugnatoris ac patris officiũ beneuolentiamq. præſtiterit,narratis hiſtoriis cõfirmat,hoc modo:

יתוכח — Geneſ.31.

Popule meus,quid feci tibi,aut quid moleſtus fui tibi? reſponde mihi.

INTERROGATIONIS vſus ad veritatem ex aduerſarij reſponſione confirmandam accõmodiſſimus eſt,atque adeo familiariſſimus iis,qui cauſæ ſuæ integritate nituntur. Atque hæc totius actionis propoſitio duabus partibus conſtat:alteram quidem is,qui agit,ſibi ſuſcipit;alteram aduerſario diſputandam permittit. Eſt autem huiuſmodi propoſitionis ſententia: Ego te maximis & innumeris beneficiis à me acceptis nullo vnquã damno aut incommodo affectũ fuiſſe aio. atque beneficia quidem, quòd à me data tibi affirmem,referens percurram;incommoda autem & damna,quòd data negem, vt oſtẽdas tuæ libere partes ſunto. *Popule meus.* Iure ſummo ſe cum illis experiri populo ſuo appellando profitetur. namque ſuum peculiarem populum multis & maximis rebus geſtis redemptum, atque ſeruitutis etiam nomine comparatum ſibi fuiſſe, iam ſæpe alias probatum & nemini vnquam dubium eſt. Apud hunc tamen populum non modò iuſtę & clementis ſemper ſeruitutis rationes, ſed omnia ſumma æquiſſimi regis, beneuolentiſſimique patris officia conſtitiſſe ait. *Quid feci tibi?* Hebraicè, *Quid?* admirationem ſimul cum interrogatione habet. Quid,quantumque boni atque beneficiorum feci tibi, vt illud: Attendite & videte quid vobis Dominus facturus hodie eſt,& illud: Quàm magna multitudo dulcedinis tuæ. quibus eadem Hebraicè lectionis & pronuntiationis forma eſt. Hæc ego referam,inquit,tu verò,quid moleſtus fuerim tibi, reſponde mihi. Hebraicum verbum moleſtiam, defatigationem laſſitudinemque ſignificat, vt non modò grauiori aliqua moleſtia,ſed fatigatione aut laſſitudine illos à ſe affectos neget, quin potius æquiſſimis legibus ſalutaribuſque præceptis inſtructos ſumma lenitate & clementia deuinctos fuiſſe confirmet,qui tamen ingrato ac beneficiorum immemori ingenio ſemper fuerint. Iam verò prior propoſitionis pars narratione probatur, argumentis non à ſuſpicione aut coniectura,aut probabili alia ratione,ſed à manifeſto facto ductis.

Exod.14. Pſal.31.

Quia eduxi te de terra Aegypti, & de domo ſeruientium liberaui te.

MAXIMORVM Dei beneficiorum capita quædam exponuntur, quæ tamen breuitatis cauſa non explicantur,quòd illuſtriora ſint, quàm vt explicatione indigeant; ſed quæ rerum tamen ipſarum notatione intelligantur: nam de terra Aegypti cum dicit, illud ſignificat,neminem ſeruum illinc liberum euaſiſſe, neque vllam tantam ſeruorum

copiam

copiam & vim apud Ægyptios extitiſſe,quæ ſeſe in libertatem vindicare poſſet; id quod ſuo ipſorum periculo arguitur: quibus quo maior numerus accedebat, eo grauior & deſperatior ſeruitutis moleſtia indies augebatur perpetuo opprimendis,niſi diuina virtute & miſericordia conſultum ſubuentumque eſſet. *et de domo ſeruientium*, Latinè ergaſtulũ, Hiſpanè & Arabicè *Mazmorra* hęc dicitur,quę ipſa duriſſimę ſeruitutis & incommodiſſimæ vitæ anguſtiſſimæque habitationis ſignificationem habet. Atque huius capitis mentione facta, cætera, quæ in ea re contenta longum eſſet commemorare, cogitanda reliquit: cuiuſmodi ſunt ſigna illa in Ægyptiorum rebus & filiis edita. dum verò addit, [*de domo ſeruientium liberaui te.*] exitialem illam Ægyptiis in mari acceptam cladem, qua tandem redempti liberatique omnino fuerant, ſubindicauit. Neque enim ante illam diuinam victoriam vrgentium ſe, atque in ſeruitutis deditionem redigere geſtientium dominorum metu liberati Iſraëlitæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Immutatumque eſt cor Pharaonis & ſeruorum eius ſuper populum,& dixerunt: Quid voluimus facere, vt Exod. dimitteremus Iſraël ne ſeruiret nobis? &c. liberauitque Dominus Iſraël in die illa (marinæ cladis) de manu Ægyptiorum; & viderunt Ægyptios mortuos ſuper littus maris,& manum magnam,quam exercuerat Dominus contra eos,timuitq. populus Dominum & crediderunt Domino & Moſi ſeruo eius, &c. Magnum myſterium nobis hoc eſt. Appellat autem Ægyptiorum regionem domum ſeruientium, vel ſeruorum, quòd in ea ſub iniquiſſimis & viliſſimis dominis duram Iſraëlitæ ſeruitutem ſeruierint. Conſtat enim Ægyptios infimæ præ cæteris hominibus, hoc eſt ſeruilis conditionis hæreditario Chami progenitoris fato fuiſſe, in quem illud decretum fuerat fixum: Seruus Geneſ. ſeruorum erit fratribus ſuis. Itaque non ſolùm à ſeruitutis domo, ſed à ſeruorum viliſſimorum ac proinde crudeliſſimorum hominum ſuperba dominatione ſibi liberatos Iſraëlitas fuiſſe aſſerit. ex domo autem ſeruientium,vbi ſeruorum ſerui fuerant. Totum autem hunc locum Chaldæus interpres hoc modo verterat: *Popule meus, quid boni dixi faciendum tibi et non feci, aut qua in re durius me tecum geſſi, cõteſtare aduerſum me.* Iam verò redemptos & à duriſſimis dominis vindicatos, quanto honore ac dignitate augendos, quàm liberalibus modis inſtruendos, quanta cuſtodiendos diligentia, quàm denique admirabili commoditate per ſolitudinem deducendos curauerit, eius negotij miniſtris & illuſtribus procuratoribus appellatis oſtendit.

Et miſi ante faciem tuam Moſen, & Aaron, & Mariam.

A QVIBVS miniſtris quicquid vel ad animorum inſtitutionem, atque ad diuinam gratiam conciliandam, ad proſperam æquabilemque publicæ atque priuatæ etiam rei felicitatem commodiſſimum eſſet, prouiſum procuratumque fuit. Etenim Moſe legato & diuinæ benignitatis internuntio ſuauiſſimus ille cibus illis ſuppeditatus fuit; eodem etiam interprete, lex lata, & maxima atque illuſtriſſima veræ ſapientiæ & puriſſimæ pietatis ac ſanctiſſimæ fidei fundamenta iacta ſunt. Aarone verò antiſtite erratorum & religionis expiatio procurabatur, & diuinę legis diſciplina eodem aſſiduo atque peritiſſimo doctore percipiebatur. ne quid verò ex plena atque integra totius rei publicæ felicitate deſiderari poſſet, & nulla non ex parte optimè cum populo ageretur, eorundem virorum digniſſima ſoror Maria diuino vaticinandi ſpiritu aucta, feminarum ad pietatem dux & exemplar propoſita eſt. Ita adeo horum miniſtrorum nominibus appellatis plurimas & maximas commoditates populo illi in ſolitudine perceptas contineri videmus, quas, vtpote certas atque notas explicare neceſſarium non fuit. Chaldaicè hæc ſic habent: [*Et miſi coram te tres prophetas Moſen, & Aaron, & Mariam: Moſen ad docendum traditionem iudicij: Aaron ad propitiandum ſuper populum: Mariam ad illuminationem feminarum.*] Satis autem fuerat earum rerum & beneficiorum memoriam populo refricaſſe, quarũ commemoratione hiſtoriam omnem contentam recoli neceſſe erat. Quamobrem narratione prætermiſſa, recordationis tantùm rationibus & verbis eſt vſus hoc modo:

Popule meus memento quæſo quid cogitauerit contra te Balac rex Moab, & quid reſponderit ei Balaam filius Beor.

NEQVE verò bonorum atque felicitatis modò auctorem, ſed malorum ac periculorum omnium propulſatorem & interruptorem ſeſe illis præbuiſſe Deus affirmat,

quando nihil adeo ſiniſtri & aduerſi, nihil periculi vel hoſtium conſilio & conatu oblatum, vel ſua ipſorum culpa illis in itinere procreatum initumque eſt, quod diuina cura & miſericordia vel omnino pro pulſatum, vel auerſum perruptumque non fuerit. [*Popule meus memento, et cæt.*] Manifeſtum erga eos ſtudium, & ſingularem curam non ſolùm apertè in eos videntes & ſentientes, ſed in abſentes etiam collocatis beneficiis arguit: idque adeo non ſua commemoratione, ſed hoſtium ipſorum & maleuolorum teſtimonio confirmat, vt non oſtentationis præſentibus, ſed amoris & ſtudij cauſa abſentibus ac ignorantibus & prouidiſſe & conſuluiſſe probetur. nam cùm Balac rex Moab Balaami magi incantationibus & diris paratam populo huic felicitatem perturbare & contaminare ſtuduiſſet, ad eamque expediendam rem nulli aut ſumptui aut operæ parcere in animum induxiſſet; non modò tamen conatus ſuos Dei omnipotentis conſilio & virtute comprimi & refutari, ſed præſentium futurorumque ſeculorum vtriuſque generis commoditates proſperitatesque vitæ prædictas confirmatum iri, renouatis atque explicatis ab eodẽ Balaamo reſponſis, intellexit. Quid autẽ cogitauerit Balac, & quid reſponderit illi Balaam, breuiter recitare commodiſſimum duximus. Primum Balac mandatum ad Balaamum allatum huiuſmodi eſt: Ecce egreſſus eſt populus ex Ægypto, qui

Num.22.

„ operuit faciem terræ ſedens contra me. Veni igitur & maledic populo huic, quia fortior
„ me eſt, ſi quo modo poſſum percutere & eiicere eum de terra mea: noui enim quod be-
„ nedictus ſit, cui benedixeris, & maledictus, in quem maledicta congeſſeris. Reſponſum
„ verò à Balaamo relatum illud eſt: Ite in terram veſtrã, quia prohibuit me Dominus ve-
„ nire vobiſcum. illud etiam alterum denuo miſſis & magna omnia promittentibus no-
„ uis legatis dictum eſt: Si dederit mihi Balaac plenam domum ſuam argenti & auri, non
„ potero immutare verba Domini Dei mei, vt vel plus, vel minus loquar, &c. Cùm verò

vrgente atque inſtante rege, & magno apparatu ac ſumptu negotium ipſum cõficiente, Iſraëlitarum res nefaſtæ & vitioſæ ab augure definiẽdæ expectarentur, illud eſt datum re-

„ ſponſum: Quomodo maledicam, cui non maledixit Deus? qua ratione deteſter, quem
„ Dominus non deteſtatur? & illud: Moriatur anima mea in morte iuſtorum, &c. & illud:
„ Num aliud poſſum loqui, niſi quod iuſſerit Dominus, &c. Multa prҫterea reſponſa bre-

uitatis cauſa prætermittimus, quibus Iſraëliticæ gentis defendendæ tutelam, amplificandæ & ornandæ ſtudium curamq́. Deo ſuſceptã fuiſſe diuinator ille teſtatus eſt. & tamẽ hæc omnia ignaris nec opinantibus inſciiſque Iſraëlitis geſta commemorari operæpretium fuit, vt Deus non ſolùm felicitatis auctor ſtudioſiſſimus, ſed alexicacos etiam, hoc eſt, malorum expulſor vigilantiſſimus probaretur. Verùm enimuero ex maximis & plurimis periculis, quæ propulſatore monitoreque Deo declinata populo huic fuerant, vnũ tantùm commemoratur; cætera verò totius itineris facta ſumma indicantur.

De ſetim.

CALLIDVM & periculoſum illud Balaami conſiliũ & inceptũ, de proſtituendis populo Moabitis mulieribus, huius mentione nominis indicauit, quòd, niſi iam latius ſerpens maturrimè reſciſum eſſet, actum profecto de omni Iſraëlitarum re atque gente fuiſſet. Memento igitur quid reſponderit toties Balaam regi, & quid demum eidem impenſius & pertinacius etiam ſolicitanti de exitiali illo apud *Setim* conſilio reſpondit. Hæc inquã, te meminiſſe, & cætera, quæcunque ab Ægypto, vnde liber eductus fueras, quoad Galgalam vſque perueneris, tibi vel optata vel non optata contigerint, in memoriam reuocare oportuerit, vt in hac controuerſia à mendacio contra verum ſtare deſineres, &

Vt cognoſceres iuſtitias Domini,

ET IVSTAM Dei omni ex parte victoriam hac in cauſa agnoſceres. *Iuſtitias* ob eam rem pronuntiauit, quòd & in beneficio faciendo & in malo ac periculo propulſando diuinas rationes omnes inter ſe conſentire confirmaret: Quod ad orationem attinet, verbum *Reſponderit*, Zeugmate figura ad omnia reſponſa primum, atque ad illud *De ſetim* relatum à nobis eſt; quod quanquam cõiunctione careat, tamen coniungẽdum ſuperioribus duximus. neque verò hoc in ſacris ſermonibus rarò euenit, vt ſol, luna, pro ſol & luna. Ruben, Gad. Atque hæc loci huius lectio & explicatio præ cæteris, quas Latinè, Hebraicè & Græcè legimus, magis placuit, quòd cum geſtarum rerum ratione conſentire viſa eſt.

Cambi. 1.Reg.5. Iudic.10. 1.Sam.7.

Vſque

Vſque ad Galgalam.

TOTIVS longi itineris illius finis Galgala fuit, ex quo loco promiſſa regio capi & debellari cœpta eſt. Cur autem Canaanitidis terræ, hoſte diuina virtute pulſo, ab illis occupatæ nō etiam meminerit, illud in cauſa eſſe arbitramur, quod ab illa poſſeſſione propediem deturbandis, atque ob eam rem diuinum ſtudium & conſtantiam in dubium vocantibus ea potiſſimum beneficia commemorari commodum fuerat, quæ nulla mutatione interrupta, ſed certa rataque in eos conſtitiſſent. ex quibus illud infertur: Iuſtitias Domini manifeſtas eſſe; atque ex eo fieri, vt futurum exilium non ad diuinæ voluntatis mutationem, ſed ad eorum ipſorum culpam & perfidiam referri deberet, qui diuinis & commodiſſimis conditionibus, quibus cum Deo de retinenda poſſeſſione tranſegiſſent, minus ſteterant: quos enim tot tantiſque beneficiis obſtrictos, tantis honoribus auctos, tot modis ornatos, tanta denique cura & ſtudio defenſos, quaſcunque etiam grauiores & ſumptuoſiores condiciones & leges impoſitas perferre oportuiſſet, tamē æquiſſimas, mitiſſimas, vtiliſſimasque negligere & perrumpere non puduit. Quarum legum & conditionum liberam, æquabilem honeſtamque rationem & ſententiam, inducta aduerſarij ipſius ad recitandum & diſſerēdum perſona, arguit, vt cauſæ æquitas aduerſarij eiuſdem confeſſione conuincatur.

Quid dignum offeram Domino? Curuabo genu Deo excelſo? nunquid offeram ei holocauſtomata & vitulos anniculos?

NON difficilem, neq. faſtidioſam, neque etiam ſumptuoſam Dei dominationem, ſed æquam, diuinam iuſtiſſimamque poteſtatem & gubernationem Iſraëlitas expertos fuiſſe, argumentis à remotione & ſubiuncta expoſitione ductis probat. Inducit autem ipſum tot nominibus deuinctum Deo populum de iuſto atque æquo cultu obſequioq. præſtando deliberātem, cui cum diuinis meritis & rerum ratione ac iure nulla ſeruitus, nulla tributa, nulla munera ſatis magna eſſe, videri poſſet, tamen clementiſſima & iuſtiſſima, imò ſibi ipſis potiùs vtiliſſima conditio propoſita eſt. [*Quid dignum offeram Domino?* Hebraicè, *in quo occurram Domino? ineffabilis nominis principi.* Cùm enim aduenientes principes, præter vectigalium penſionem muneribus etiam allatis à populis genu minoribus excipi ſoleant, quidnam potiſſimum tanto tamque excelſo Deo gubernatorique meo pergratum aut iucundum adferri poſſit? Eſt autem prima deliberatio, an exquiſito nimis munerū genere & elegantia, an multitudine magis delectetur. [*Nunquid offeram ei holocauſtomata?*] Cùm nullum munus diuinę naturæ à mortalibus commodius, quàm ſacrificium cōcinnari poſſe videatur, quòd hoc obſequij genus nulli, præterquam Deo, conueniat; illa interim conſultatio atque deliberatio accidit, num integris magis atque omnino incendendis adolendiſque victimis, quæ holocauſtomata dicūtur, iiſdemque ſelecta hoſtia, hoc eſt anniculis iuuencis cornua producētibus & vngulas, qui maximè omnium idonei putantur; an maxima potius frequentia & feriendarum victimarum aſſiduitate delectetur. an etiam pretioſiores hominibus res, nempe chariſſima filiorum capita deuoueri ſibi expetat? nulli enim rei, quæ grata modò illi fore exiſtimetur, parcendum eſſe, maximorum debitorum ratio docet. Neque enim Abraham filio ſuo vnigenito ſacrificare iuſſus, pepercerat, hoc eſt, quod dicit:

Nunquid placari poteſt Dominus in millibus arietum, aut in multis millibus hircorum pinguium? nunquid dabo primogenitum meum pro ſcelere meo? fructum ventris mei pro peccato animæ meæ?

MAGNA conſultatio inducta eſt, quibus maximè rebus expiato ſcelere, Dei mortalibus placati gratia iniri poſſit: quæ ſi difficillimæ & chariſſimæ eſſent, tantæ tamē maieſtatis, tantæ poteſtatis, tantæ denique gratiæ conciliandæ cauſa eſſent nihilominus ferendæ. Verùm enimuero grauiſſimam huiuſmodi deliberationem æquiſſima atque ſapientiſſima interpoſiti à Deo decreti ſententia Deus abſoluit.

Indicabo tibi (ô homo) *quid ſit bonum, & quid Dominus requirat à te.*

BENIGNITATEM, lenitatem, ſuamq. erga mortales ineffabilē miſericordiā, rerū, quæ arduæ ſcopuloſæq. iudicantur, & difficillimos ipſis explicatus habere cognoſcūtur, duritie mollita, & difficultate omni à ſe cōpoſita vehemēter cōmēdat. Vt autē eiuſmodi

ratio omnis commodius ac melius accipiatur, perſonarum, & deliberantis & ſtatuentis inductione oratio ipſa diſtingui ſolet. Cuiuſmodi illuſtre illud non ſatis hactenus pro di-
Rom. 7. „ gnitate explicatum exemplum apud D. Paulum extat: Quid ergo dicemus? lex pecca-
„ tum eſt? abſit, & tandem ſubiungitur: Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore
„ mortis huius? atque eam dubitationem ſapientiſſimo reſponſo Apoſtolus ipſe tollit: Gratia, inquit, Dei per Ieſum Chriſtum, quid ſit bonum, quid optimum probatiſſimumque Deo ſit; diuinum & certiſſimum de re tanta reſponſum, & clementiſſimæ ſeruitutis, atque ſuauis iugi argumentum audiamus:

Vtique facere iudicium & diligere miſericordiam, & ſolicitum ambulare cum Deo tuo.

SI EX rerum quidem ratione, ſi ex diuinorũ beneficiorũ magnitudine, atq. ex principis Dei dignitate exiſtimandũ eſſet negotium, nihil vnquã harum, quæ cõmemoratæ ſunt, rerum, neq. omniũ ſimul cumulata & iuncta ratio ſatis ad diuinum cultum facere poſſe videatur. ſed tanta tamen diuina benignitas, tanta æquitas & clementia eſt, vt eam potiſſimum ſui piè ſancteque ab hominibus colendi rationem optauerit, & iam inde ab initio inſtituerit, quæ ex hominum ipſorum re atque vtilitate maximè eſſet, quæque homini ipſi, qua homo eſt, longè omnium facillima cõmodiſſimaque iudicaretur. ob eam verò rem dixit: [*Indicabo tibi ò homo*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *Indicauit tibi.*] quòd iam pridem certa de hac re voluntas in ſacrarum legum libris à Deo ipſo indicata expoſitaq. fuerit,
Deuter. 4. ſicut ſcriptũ eſt: Et nũc Iſraël audi iudicia, quę ego doceo te, vt facias ea & viuas. &: Me-
1. Sam. 15. lior eſt obedientia, quàm victima. Omnis verò hæc à Vate cõmemorata ratio pietatis terminis definitur. Eſt autẽ pietas vniuſcuiuſq. erga Deũ & homines officiũ. id tribus maximè partibus diſtribuitur, æquitate, beneficentia, & ſanctitudine. prima & ſecunda in hominum inter ſe fide, ſocietate, vitæq. cõmunitate legitimè honeſteq. cõſeruanda; tertia in Dei veneratione, inuocatione, ac ſupplicatione ſpectatur. ęæ autem nominibus his iudicio, miſericordia & ſolicitudine, ſiue ſubmiſſione erga Deũ appellantur. atque æquitatis quidẽ & miſericordiæ certæ iam nobis atq. aliàs explicatæ deſcriptiones ſunt: Quæ vero ſolicitudinis ratio ſit, paucis aperire operepretium fuerit. Hebraicè verbum eſt
הצנע HASZNEACH, quod ſolicitũ & ſubmiſſum eſſe ſignificat. Is verò animi habitus fidelium ſeruorũ proprius eſt, qui tametſi liberaliter ſeruiant, nihil ſibi tamẽ magnũ ob eam rem arrogantes, dominorũ gratiã reuerentia & modeſtia, perpetuaq. obſeruãtia promereri ſtudent: nam ſi maximè ad impoſitæ ſeruitutis onera ferenda ſatisfeciſſe videantur, tamen ad referendã pro debito & officio, pro Domini dignitate, & beneficiorũ atq. clementiæ erga ſe magnitudine, gratiã, nunquã ſe ſatisfacturos eſſe arbitrentur. Huiuſmodi ſe colentis modeſtũ animũ & nihil altũ ſapientẽ; atque ſalutem ſuã cum timore & tre-
Luc. 17. „ more, vt Paulus præcipit, operantẽ Deus requirit, ſicut ſcriptũ eſt: Cùm hæc omnia fece-
„ ritis, dicite, ſerui inutiles ſumus: quod debuimus facere fecimus, &c. & illud: Captiuãtes
„ intellectum in obſequiũ Chriſti. Iam verò quàm aptè verba ipſa cum rebus conueniunt? namq. iudicio, quòd ea pietatis pars ad debitionẽ magis, quàm ad liberalitatẽ referatur, verbum, facere, hoc eſt præſtare & ſoluere: miſericordiæ autem, quòd hæc ſtudio magis, quàm debito conſtet, verbum, diligere, hoc eſt, vltro animũ ad eam capeſſendã inducere, coniunctũ eſt. Igitur populi tot tantiſque beneficiis à tanto principe rege, & patre affecti, hoc, quod pietatis terminis definitum eſt, officium honeſtiſſimum, æquiſſimum ac præſtitu commodiſſimum fuerat. quanta verò negligentia, imò quanta impietate & quantis flagitiis proditum id fuerit, ſubiuncta expoſitione arguitur:

Vox Domini ad ciuitatem clamat: & ſalus timentibus nomen eius.

QVICVNQVE non audacia aut confidentia, non ſuſpicionibus, non alienis, ſed propriis rationibus, vel facti potius demonſtrationibus cauſam ſuã confirmauerint, ſeq. officio abundaſſe oſtenderint, vbi ad docendas ingrati atq. etiã ſcelerati aduerſarij fraudes oratione fuerit peruentũ, cauſæ victoria & fiducia, atque aduerſarij factorum & rerũ demonſtrandarũ indignitate concitati, & ad ſuũ explendũ, & ad audientiũ animos excitandos & permouendos contentiſſ una voce clamare. atq. huiuſmodi clamoribus & inſultatione manifeſtè ſceleratorũ hominũ nomina, facta, reſq. proſequi ſolent, ſicut ſcriptũ eſt:
Ierem. 37. „ Fuit ergo tibi in deriſum & clamorẽ Iſraël, quaſi inter fures reperiſſes eũ. & illud: Clama,

ne ceſ-

ne ceſſes,& annuntia populo meo peccata eorum, & domui Iacob ſcelera eorum: & apud exteros etiam illud: Ierem.47. Iſai.1.

Quis cælum terræ non miſceat,& mare cælo? Iuuenal.Satyr.1.
Si fur diſpliceat Verri, &c.

Huiuſmodi autem indignationis & victricis cauſæ, atque deprehenſi aduerſariorum ſceleris ac fraudis iudicem Dei ad ciuitaté clamantis vocé Vates indicat;non conſuetam aliá aut officioſam admonitioné & hortationé,qualis in quotidianis ſermonibus aſſiduè à vatibus ageretur. Sed vox indignantis Domini maxima & contentiſſima ad ciuitaté clamabit,vt omné iudicij miſericordiæ & ſolicitudinis rationé,omne ius officiumq. proditum & pollutú eſſe demóſtret,id quod paucorú piorú ſanctorumq. virorú pace dictum actumq. fuerit, quos intentata publicè in omnem ciuitatem crimina neque honore ſuo neque præmio fraudandos ſemper excipiút, [*Et ſalus timentibus nomen eius*, ſiue, *nomen tuú.*] הושיע *Nomen* Hebraicum THOSSIAGH,quod latinè *ſalus* redditú eſt,intelligentiá ſignificat, hoc eſt,exceptionem; ſed vtro modo vertas,conſtans ſibi ſententia eſt. Atque exceptione quidem piis & nominis diuini cultoribus data ciuitates omnes tributim impietatis, iniuriæ & ſceleris manifeſta factorum & ſignorum expoſitione notantur.

Audite tribus & quis approbabit illud.

NOMEN Hebraicum MATEH & virgá propriè & tribú metaphoricè ſignificat, q̃ ex duodecim tribubus,tanquá virgis faſciculus ille domus Iacob cópactus & colligatus fuerit,vnde ſingulæ olim tribus cùm ſacerdotij pontificatusq. dignitaté ambiétes ſeſe in ſorté cóieciſſent,ſingulas virgas contuliſſe traduntur: ac tandem ſors illa leuiticæ tribui Aroniq, edita eſt. Igitur cùm iá ſorté ſuá in cauſa eduxerit Deus, tribuú ipſarú virgam hoc eſt ſorté conijcere educereq. parat,quam adeo durá,adeo graué fore oſtendit,vt nó vulgari aliquo & cómuni præcone, ſed vocaliſſimo integerrimoq. ad proclamandú denuntiatore egere confirmet. Hebraico verbo Latini noſtri ſignificatio percipitur. *Quis*, inquit, IAGIDAH, *denuntiabit illud*: Interrogatio ipſa difficultatem magnitudinemq. rei oſtendit,non triuiali alicui denuntiatori,ſed fortiſſimo & integerrimo, atque in agendis diuinis partibus & cauſis ſtrenuo Vati ad annuntiandum & approbandú credendá.quis igitur grauiſſimá & nefandá iſtorú impietaté & totius officij proditioné effari poſſit? quú non ſolú antiquis & præteritis,ſed nouis etiá & præſentibus cupiditatibus & manifeſtis auaritiæ,iniuriæ & rapinæ flagitiis vniuerſæ iſtorú domus tanquá incédio aliquo flagrét. מטה

Adhuc ignis in domo impij theſauri iniquitatis, & menſura minor iræ plena.

PRIMAM illam officij partem,hoc eſt,iudiciú flagitio oculis magis,quàm opinione, manibus,quàm ſuſpicione deprehenſo,proditam arguit,quòd impiorum hominum domus ipſæ iniuriarum,& fraudum igne adhuc flagrent,& diuitiis mala ratione partis refertæ conſpiciantur,& méſuræ doloſæ in commerciorú fraudé comparatæ paſſim offendantur. quæ res diuino iudicio cumprimis abominanda damnatiſſimaque eſt, & apud Amoſum etiá notatiſſima, vt: Minuamus, inquit, menſuram, & augeamus ſiclum: hoc eſt,quòd menſurá minorem iræ plenam dicit,quòd ad maximas diuitias breuiſſimè augendas nulla commodior viſa via ſit,quàm vt compendium fraude cómutetur. Id verò quo commodius fiat, adhibita etiá vi & contumelia promouetur,cùm in eos,qui menſuræ dolum notauerint,iraſci & debacchari venditores ſoleant, & vel ad emendum vel ad agendum coactos,direptiones demum & vexationes exercere. huiuſmodi verò iræ plenæ menſuræ diuinam etiam iram in venditores ipſos cumulatius concire valent. Amos 8.

Nunquid iuſtificabo ſtateram impiam, & ſaccelli pondera doloſa?

NEFARIVM capitalis fraudis crimen contentione & increméto amplificatur: quarundam enim rerú ea natura eſt,vt non exerceri modò, ſed neq. poſſideri ſine crimine poſſint. Atque eæ nimirú ſunt,quæ nullius probati, ſed aut noxij, aut damnoſi vſus eſſe poſſint,vt venena,quę tantú ad inferendá mortem parantur. huius generis doloſi númi, menſuræ & ſtateræ ſunt,quæ quicunque parauerit ſceleris ſuſpicione, vel potius crimine ſeſe liberare iure non poſſit, hoc eſt, quod latinè legimus: [*Nunquid iuſtificabo ſtateram doloſam & ſaccelli pondera doloſa?*] cùm ſcriptum legeq. cautum ſit, Non habebis in ſacculo diuerſa pondera maius & minus; neque erit in domo tua modius maior & minor. Hebraicè hæc paſſiuè eadem omnino ſententia leguntur: Num immunis ero cum bilance Deut.25.

iniqua,cum ſaccello,&c.*Saccelli*,ſacculi,nam diminutum à ſacco nomen eſt.ita adeo certiſſima quædam iniuriæ & flagitij argumenta ſunt, quæ nunquam interpretari ipſa poſſis,nedum ſi ad ſigna ipſa & inſtrumenta factum etiã & facinus vſusq. accedat. Omnis autem commercij & cõſuetudinis hominum inter ſe ratio rebus & verbis, dictis conuentisque conſtat. Vtriuſque autem partis inconſtantia & falſitas in manifeſto fraudis crimine ponitur. Quantum autem populus iſte & ciuitatum illarũ ciues vtraq. æquitatis & iudicij parte prodita fraudis ſuſcepiſſent,docet.

In quibus diuites eius repleti ſunt iniquitate, & habitantes in ea loquebantur mendacium, & lingua eorum fraudulenta in ore eorum.

CVIVS iudicij violatione miſericordiæ etiam proditionẽ imò & odiũ quoq. arguit, quod nõ ſolùm latrones & fures,prędones & id genus maligni homines,qui iniuria,cõtumelia,vel fraude & mendacio viuere inſtituunt,ſed diuites illius ciuitates, quos cum nulla premeret inopia, tamen iniquitate repleti, & ſimulationis, mendacij, fictionis, atque omni denique faciendæ fraudis arte & vitio contaminatiſſimi eſſent, neq. præter mendacium & fallaciam quicquam loqui ex diuturna iam nocendi & fallendi cõſuetudine poſſent.Cùm autẽ ex abũdãtia cordis os loquatur,eiuſmodi perpetuo mẽdax oratio miſericordiæ non amorẽ,ſed odium manifeſtè arguit. [*Repleti ſunt iniquitate,*] iniuriæ חמס contumeliæ,fraudis,doliq. ſcelere,namque Hebraicẽ HHAMAZZ eſt, de quo genere iam aliàs diſſeruimus. [*Fraudulenta in ore eorum.*] Doloſæ & fraudulentæ orationis cõſuetudinẽ,& natiuum iam ferè vitiũ hic tropus ſignificat,quòd nulla,niſi fraudulenta & doloſa verba aut pronuntiare,aut in ore etiã concipere didiciſſent, ita vt verum & ſimplicẽ ſermonẽ proferre conatis,prę deſuetudine verba nõ ſuccurrerẽt.Tertiũ illud pietatis officiũ requirẽdũ reſtabat,quod optimas de Deo,deDei beneficiis & virtutibus,deq. omni humana ad diuinã relata ratione ſententias continet. ſed quonã modo præſtari hoc ab iis potuit,qui nihil verè cogitare aut loqui conſueuerunt? quin potius diuinas res perperam interpretati aiebant humana ſeſe viciſſitudinẽ atq. mutatione,& diuino odio vel Plautus. ſaltem tędio agitari & vrgeri,& homines(vt Comicus inquit)à Diis pro ludibrio vt pilas haberi,& quo velint verti ſolere.& huiuſmodi ſtultas de Deo ſentẽtias,quę à veritatis ignaro ac negligenti paſſim vſurpantur, de quibus ſcriptum eſt: Hoſ.7. Væ eis, quoniam receſſe- ,, runt à me;vaſtabuntur,quia præuaricati ſunt in me,& ego redemi eos,& ipſi locuti ſunt ,, contra me mendacia.Ita adeo neque vlla ex parte officium præſtiterunt, neque pietatis & cultus veri rationibus atque admonitionibus vllum planè locum reliquêre,neque vllis ſermonibus,neque minis,neque caſtigationibus animum,vt ſibi ipſis melius conſulerent,aduertere voluerunt.hoc eſt,quod ſubiungit:

Et ego ergo cœpi percutere te perditione pro peccatis tuis.

TOTIVS peroratæ cauſæ propoſitio,ſiue vt rhetores vocant,intẽtio,oportuna expoſitione confirmatur,quòd videlicet allatæ illis hactenus calamitates non mali ex odio illati,ſed pœnarũ,ob culpã, ad correptionẽ repetẽdarũ rationibus definiri debeãt.Id verò multis argumẽtis confirmat,cùm quòd nõ plena & abſoluta animaduerſione, ſed certo animaduerſionis modo,& quaſi principio quodã aduerſum illos vſus fuerit. [*Et ego cœpi te percutere perditione,*] Tum etiã ꝙ certũ multarũ genus ad peccatorũ & ſcelerũ rationem relatũ iudicij ęquitatẽ ſimul indicare,& peccandi modũ iã diſſuadere,niſi planè vitioſis, cæcis & obſtinatis,facilè poſſet. [*ſuper peccatis tuis.*] ita vt fraudis & auaritię atq. inſatiabilis cupiditatis,malè partarũ rerũ defectio,ſubductio,incõmoditas,deſideriũq. mulcta eſſet.

Tu comedes, & non ſaturaberis: & humiliaberis in medio tui: apprehendes, & non ſaluabis: & quos ſaluaueris, in gladium dabo. tu ſeminabis & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: & muſtũ, & non bibes vinum.

SENTENTIAE & contextus ratio facilis iudicatu eſt. Quòd Iſraëlitas iis potiſſimũ mulctis & pœnis mulctatos oſtẽdat,quę auaritię criminũ iudices pariter & vindices ſint, vt non caſu,nõ odio, ſed certo iudicio ad ſuã vtilitatẽ tandẽ reſipiſcẽtibus,cõtumacibus verò in magnũ malũ extremamq. perniciẽ euaſuræ irrogatæ eſſe iudicari poſſunt. [*Tu comedes,et non ſaturaberis.*] Extremam rerum & diuitiarũ malis rationibus comparatam copiam extrema inopia & incommoditas comes ſequitur. atque hoc qui noſtris moribus & temporibus non videt,is planè cæcus eſt. nulla enim ætate tantum auri argentique,&

tantum

tantum incommoditatis indigentiæq.extitiſſe,vnquã legimus,vt veriſſimũ illud Chriſti Ieſu dictum in nos præcipuè conſcriptum eſſe videatur: Videte,quòd non in abundãtia cuiuſquã eſt ſufficientia illius ex iis,quę poſſidet.Huius autem incommoditatis cauſam non ad rerum defectum,quando innumerabiles & immenſæ ſint, ſed ad infelicem earum vſum,quæ cùm Deo inuiſæ fuerint,aut nullo,aut exiguo imminutoq.emolumento conſumuntur.hoc eſt quod dicit: [*Humiliaberis in medio tui.*] Magnas,vt ille inquit,inter opes inops eris. namque humiliari hoc in loco,idẽ quod apud Latinos extrema miſeria premi ſignificat,vt: Quia humiliata eſt in puluere anima noſtra, conglutinatus eſt in terra venter noſter.*In medio tui*,inter opes diuitiasq.tuas,quibus tute tibi beatus videris, tamen miſerrimus eris.Huiuſmodi ſignificationẽ habet tropus hìc,*in medio*, vt aliàs docuimus.Et quoniã ob filiorũ & hæredũ curã pecuniis quærẽdis inhiare,iiſdẽque expendendis nimiũ parcere homines plerũq. ſolẽt,ſicut ſcriptũ eſt: Saturati ſunt filiis,& dimiſerunt reliquias ſuas paruulis ſuis. hac etiã infelicitatis parte mulctãdos eſſe dicit, vt aut deſiderata filiorũ ſobole nõ augeantur, aut procreata miſerè orbentur. [*Apprehẽdes et nõ ſaluabis.*] Apprehẽdere idẽ quod concipere eſt, eadẽq. apud Hebræos & Græcos ſignificatione verba vſurpãtur.Immaturos igitur partus,qui ſupereſſe nõ valeant, vel abortus potius horũ vxoribus edendos eſſe,ſi quos tamẽ edi cõtigerit,ex his anguſtiis in iſta eua ſerint deteriora,vt ad hoſtilẽ gladiũ & crudelitatẽ explendã, magno labore & cura, magnoq. ſumptu eductos nutriãt.Itaq. falſa ſobolis propagandæ atq.diuitiis & fortunis locupletãdę ſpe fruſtrãdos eſſe denũtiat.malè partarũ autẽ rerũ curã & laborẽ ſuũ;vſum verò fructus aliorũ, atq. adeo inimicorum hoſtiũq. ſuorũ diuina ſentẽtia fore confirmat: [*Tu ſeminabis & non metes: tu calcabis oliuam, & non vngeris oleo: muſtum, & non bibes vinum.*]

Non modò res, quæ malis rationibus auctæ fuerint, ſed earum etiam labore cura, atque induſtria conſumpta infelices exitus habere diuina ſapientia docet. idque adeo tribus ex agricultura exemplis oſtendit: cuius ratio laboris plurimũ, fraudis minimum,vtilitatis verò non parũ habere, plerũq. iudicatur. hæc autem ſi minus proſperè ceſſerint, cætera in quibus apertior iniuriæ & fraudis ſuſpicio eſt, infeliciſſimè ceſſura eſſe putandũ eſt.In his autẽ tribus generibus tantiſper vana fructus percipiendi ſpe ductum iri homines ſignificat, dum cura omni cõſumpta, oportunis ad eã rem exantlatis laboribus,vſum voluptatemue capiẽdi proxima iam cõmoditate priuati, vehementiori deſiderio,grauioriq.dolore cõtabeſcant. [*Tu ſeminabis & non metes.*] In ipſa meſſis abundantia & copia voluptatẽ quandam eſſe,antiqui obſeruarunt, ſicut ſcriptũ eſt: Lætabũtur & exultabũt in te,ſicut qui lætãtur in meſſe multa. [*Calcabis oliuã.*] Hactenus improbus tantũ labor, & ſordida quædã curatio eſt arãdi,putandi,legendi,decerpendiq.intẽta cura,tum fumoſa,olida,infectaq. præli & vaſorũ tractatio.*Et nõ vngeris oleo.*] Hic ex antiquorum ſententia optimus eſt olei vſus, vt cutẽ,oſſa,neruoſque exterius inunctũ curet, caputq atq. faciẽ in vnguẽta compoſitũ exhilaret,ſicut ſcriptũ eſt: Vt exhilaret faciẽ in oleo.*Muſtum*. verbum *calcabis*, per zeugma ſubauditur. Poeticè autem & metonymicè, muſtũ pro vua ei, ſicut Iſaias,molẽtes farinã dixit. [*Et non bibes vinũ.*] qui vnus & iucundiſſimus eius naturæ eſt.nã vinũ lætificat cor hominis . Quã verò hæc pœnarũ genera & formæ cũ notatis antea vitiis cõueniant,vt par pari referri videatur,diuinũq. conſiliũ eo ipſo agnoſcatur,breuiter doceamus.Pietatis partes violatæ fuerant,iudiciũ,miſericordia & ſolicitudo ambulãdi cum Deo,atq. hac poſtrema fides & religio,diuinæq.naturæ obſeruãtia cõtinetur,quã iſti mendaciis & falſis opinionibus atq. aſſertionibus polluerant, dicentes terrã deſertã eſſe à Deo,&c.Huic illa pœna reſpõdet,Cœpi percutere vos perditione,vt terrã deſeratis. Quòd verò non fecerint iudiciũ,ſed cõmercia imminutis mẽſuris,& omni fraudis genere violauerint,illud ſubiêre: [*tu comedes, & nõ ſaturaberis,*] quòd imminuto victu & inopi copia vſuri eſſent. quod autẽ miſericordiã nõ amauerint, illorum filios aut abortu,aut cæde, illos verò miſerrima cõparatorũ iã fructuũ ſubductione afficiendos eſſe. Illud autẽ poſtremo Deus in hac cauſa oſtendit,tanta hunc populũ dementia deprauatũ fuiſſẽ,vt his tam manifeſtis diuini de beneficẽtia, de iuſtitia & æquitate, de correptione conſilij, atq. ipſorũ vitij & culpæ argumentis, his admonitionibus, his deniq. ictibus pulſi non reſipuerint,aut euigilauerint, ſed cũ ſceleris & vitij conſuetudine in ſuperſtitionis ſtudium impijſſimorum principum exemplo excitati, impenſiusque incumbentes,extremi exitij periculum fuerint ſibijpſis moliti.

Luc.12. Pſalm.26. Iſai.9. Pſalm.113.

Et cuſtodiſti præcepta Amri, & omne opus domus Achab, & ambulaſti in voluntatibus eorum, vt darem te in perditionem, & habitatores eius in ſibilum, & opprobrium populi mei portabitis.

Amri Iſraëlitarũ v. rex quadrageſimo ſexto diſſenſionis anno regnum obiit, impiæ ſu- „ perſtitionis inſtaurator atque ſtudioſiſſimus aſſertor & vindex. nam fecit Amri malũ in 3.Reg.16. „ cõſpectu Domini, & operatus eſt nequiter ſuper omnes, qui fuerunt ante eũ: Ambula- „ uitq. in omni via Ieroboam filij Nabat, & in peccatis eius, quibus peccare fecerat Iſraël, „ vt irritaret Dominum Deum Iſraël in vanitatibus ſuis. huic filius Achab maximus paternæ impietatis imitator ſucceſſit. Horum autẽ præcepta & inſtituta cæteri non ſolùm Iſraëlitæ, ſed Iudæi etiam reges & populi ſtudioſiſſimè ſeruauerunt, ſicut in vtrorumque regum hiſtoriis traditum eſt: quæ res exitio vtriuſq regibus & populis tandẽ fuit. Vtrũque autẽ populũ hac oratione cõplexus eſt Deus; alterũ quidẽ exẽpli, alterũ imitationis nomine deteſtatus. At verò ſermo ipſe cum Iudæa gente & Ieroſolymorũ vrbe atq. regibus habetur, qui eos, à quibus animo & voluntate diſſidebãt, ſuperſtitionis ſtudio imitati ſunt. Quamobrẽ extremũ ſibijpſis vrbiq. ſuæ exitiũ, ciuibus verò turpẽ captiuitatis ſeruitutẽ attulerũt, quibus pro gloria ac fama æternã ignominiã, vt tanti mali auctoribus reportandã denuntiat. Verba iam expendamus. [*Cuſtodiſti.*] Hebraicè verbũ hoc præter propriã ſignificationẽ diligentiã ſtudiumq indicat. [*In voluntatibus eorũ.* Sic habet emẽdata latina lectio, *non voluptatibus.*] namq. Hebraicũ nomen cõſilia ſtudioſè inita ſignificat. [*vt darem te in perditionẽ.*] Ad regiam domum, ſenatũ, magiſtratũq. pronomẽ maſculinũ Hebraicè refertur, quòd domus, maſculino genere in illa lingua dicuntur. [*Et habitatores eius in ſibilum.*] *Habitatores* Ieruſalẽ. namq. Hebraicè, *Eius*, femininum ad vrbẽ pertinet. *In ſibilum.* Imperatoribus in victoria & triumpho datum plauſum victorum & captiuorum irriſio cõſequitur. Sibilus verò popularẽ irriſionẽ atq. inſultationẽ in miſeros indicare ſolet, vt illud: Omnis qui tranſit per eam ſibilabit & mouebit manum ſuam. [*Et opprobrium populi mei portabitis.*] quod tantis calamitatibus, tantis miſeriis coopertus populus, regũ & principũ ſuorũ, qui & ſceleris & mali auctores fuerint, nomina aſſidua recordatione, & conſequenti imprecatione, probro, atque ignominia vſurpaturus ſit.

CAPVT VII.

VÆ mihi quia factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non eſt botrus ad comedendum, præcoquas ficus deſiderauit anima mea.

CVM Vates Dei nomine Iſraëliticum & Iudaicum populos & reges in crimen vocaret, optimũ quemq. & pientiſſimum excipiendum curauerat, atq. in ſuas partes eandemq. cauſam ſuſceptũ & cooptatũ voluerat; arbitratus fieri nõ poſſe, vt in tanto populo nõ multi ſupereſſent, qui ſinceræ religionis & pietatis fidem tuerentur. ob eã autẽ „ rem dixerat: Et ſalus timẽtibus nomẽ eius, & rurſus: Quis, inquit, approbabit illud? atq. adeo hac ratione & opinione officium munuſq. ſuum libentius adminiſtrabat, aduocatos ſibi ad eã rem optimos viros nõ deeſſe ratus. nũc verò diuino ac prophetico ſpiritu rariſſimos aut nullos ferè harum partiũ extare edoctus, deſiderium hoc ſuũ mœſto carmine & lugubri admodũ elegia proſecutus, vicem ſuã imprimis dolet, cui antiquis potius ætatibus natum fuiſſe cupienti, turbulenta ac grauis formidoloſiſſimi tẽporis tempeſtas oblata ſit, vt in tanta ſceleratorum hominum conſuetudine probos & pios viros, quorum ſocietate animum ſuum alere reficereq. poſſit, deſiderare cogatur. Eam autem lamentationẽ aptiſſima cũprimis ſimilitudine exorſus, expoſitione deinde perſequitur. *Væ mihi*, Hebraice mœſtiſſima inieriectio eſt, quam latinè ſatis exprimere non poſſumus. [*Quia factus ſum ſicut qui colligit.*] hoc in loco punctus figendus eſt, & æſtatis nomen latinè ſubaudiendũ. Illud autẽ *qui colligit*, datiuo caſu eſt explicandũ. Accidit, inquit, mihi ſicut colligenti in æſtate relictas à meſſoribus ſpicas; quarũ, quòd nimio æſtu hiantium grana omnia deciderint, nullus omnino vſus eſt. nõ minus autẽ laboris bonis viris in hac ætate conquirendis fruſtra mihi animo ac mente ſuſceptũ eſt, cùm aliquos ex anteactis ætatibus pietatis cultores ſupereſſe arbitratus, nullos tandẽ inuenerim. Æſtatis autẽ nomen, quod latinè ſubaudiendum dicimus, & Hebraicè expreſſum eſt, & ex verbo *colligere*, propriè ad ſpicas refertur. [*In autũno racemos vindemiæ.* Hebraicè, *ſicut racemos in vindemia,*]

verbum

verbum quærens, ex ſententiæ ratione addendum eſt. Significat autẽ rariſſimos ex antiqua diſciplina viros inueniri poſſe, quibus pietatis ille incorruptus ſuccus adhuc maneat: ſeq. nimium ſerò natum eſſe cõqueritur, quãdo & ex maturæ ætatis viris, & ex ſenibus vel ſtudij, vel partium ſuarũ hominẽ vix quẽquam integrum & incorruptum inuenire poſſit; hos enim vt racemos ſeruis iam queſitos & raros, & vino aut cibo ineptos reperiri. [*Nõ eſt botrus ad comedendum*.] Autumno iam cedente ſi qua forſan racemuli viti inhærent, aut ob tardum ortum acerbiſſimi, aut ob nimiã maturitatẽ & imbriũ ſuperuentũ eluti corruptique offenduntur. Ita etiã hos tẽporum ſuorũ homines, etiã eos, qui pietatẽ aliquo modo profitẽtur, aut tẽpeſtatis grauiſſimæ impetu languidos & tumidos, aut nimia ſuperſtitione imbutos, nihil præterea maturæ aut cõmodæ virtutis expertum ſeſe fuiſſe dicit. Quibus rebus adductũ ſe Vates ait, vt ſimplicẽ illã & antiquã primorũ ſuæ gentis parentum pietatem, & integrã maturamq. virtutẽ deſideraret. hoc eſt quod inquit: *Præcoces ficus deſiderauit anima mea.*] Antiquos enim illius gentis patres eximia in Deũ pietate, & in homines fide & virtute præditos fuiſſe legimus, quales poſt Abrahamum, Iſaacum & Iacobũ, primi etiã illi regionis poſſeſſores, qui ſub Ioſue vixere, extitiſſe dicuntur, ſicut ſcriptũ eſt: Seruiuitque Iſraël Domino cunctis diebus Ioſue & ſeniorum, qui longo vixerunt tẽpore poſt Ioſue, & qui nouerant omnia opera Domini, quæ fecerat in Iſraël. Hos præcoces ficus tranſlationẽ ſuã perſecutus appellat, quòd vt prima æſtate matureſcẽtes ficus, gratiſſimi & ſuauiſſimi fuerint. Inter quos natum ſe fuiſſe optare ait. nam cùm ſuccedẽtia ſibi tempora hominũ vitio ſemper deteriora ſint, quicũque mẽtis cõpotes ab intelligẽtia ſenſuque vulgi longiſſimè diſiuncti ſunt, auream antiquorũ hominũ ætatẽ deſiderare ſolent, ſic ille aiebat: *Hos vtinam inter Heroas natum tellus me prima tuliſſet.* Sic Iſaias ætatis ſuæ proborũ hominũ penuriã lamentatur: Iuſtus periit & non eſt, qui recogitet, &c. Sic etiã Poëta: *Damnoſa quid non minuit dies. Aetas parentum peior auis tulit Nos nequiores, mox daturos Progeniem vitioſiorem.* Iam verò trãſlationem ſuam explicaturus Vates, cùm antiquam illã in vita ſimplicitatẽ & ſolidã virtutẽ nõ ſine graui ſuſpirio requiſierit, in quales hominũ mores, in quam vel occultã hypocriſim, vel apertã impietatem, in quæ demum turbulentiſſima tẽpora inciderit, expoſitione vſus docet; oſtenditq. nullũ temporibus ſuis ius, nullum officium, nullũ deniq. naturæ, neceſſitudinis aut pietatis nomẽ tam ſanctum eſſe, quod non aut occulta fraude, aut aperto flagitio maxima cum impudentia violetur.

Iosue.24.

Horat. lib.2. ſerm. Sat.2.

Periit ſanctus de terra, & rectus in hominibus non eſt: omnes in ſanguine inſidiantur, vir fratrem ſuum ad mortem venatur.

ÆTATIS aureæ deſiderio affectus ferream ſuã (cuius metalli noſtra hæc, in qua viuimus, aut etiã deterioris eſt) partitione deſcribit. [*Periit ſanctus de terra*, Hebraicè, *ſanctus miſericors*.] Nullam hominibus humanitatem eſſe conqueritur. nam qui humanitate aliqua præditi fuerant, iam pridem de vita migrantes in terris eſſe deſiêre. neque verò humanitatem ſolũ, ſed æquitatẽ etiam deſiderari ait, quòd humanitas benignitate & ęquitas iure & debito definiatur. denique [*rectus in hominibus non eſt.*] Sunt enim qui miſericordia ducantur: atq. hi optimi omniũ cenſentur. ſunt qui ſeueriorem viam ſecuti, ſeſe iuſtitiæ tantùm, fidei & æquitatis vindices & ſectatores profiteantur. ſed vtriuſque virtutis rationes omnes abolitas iam eſſe ait.

Iuuenalis. Sat.13.

In quarum ſubiere locum fraudesque dolique, Inſidiæque, et vis, et amor ſceleratus habendi.

Ouid. Meta. lib.1.

[*Omnes in ſanguine inſidiantur.*] Vltionis & iniuriæ inferendæ, atq. violentię ſtudium, & excogitatas ad eam rem truculentas & impias leges, conflatas perditiſſimorum hominum ſocietates, exitioſaſq. coniurationes, atq. id genus alia oratio hæc ſignificat. Omnis autẽ hæc miſericordiæ, illa verò æquitati oppoſita ratio eſt. [*Vir fratrem ſuum ad mortem venatur.*] Hyperbolicus quidem, ſed veriſſimus ſermo, quo nullus humanæ ſocietatis locus tam firmum aut naturæ aut alterius neceſſitudinis præſidium habere dicitur, vt cõtra auaritiæ inſidias tutus ſit. *Viuitur ex rapto, non hoſpes ab hoſpite tutus, Non ſocer à genero: fratrũ quoq. gratia rara eſt.* Quid enim tutum eſſe poſſit, quãdo fratris germani res frater ſibi in prædã ponẽs, tanquã venator ferarũ carnes omni arte, dolo, circumuẽtione, machinis, telis, & ſi aliter haberi non poſſint, tamẽ vel vi vel calũnia oppreſſo morteq. affecto fratre, auferẽdas proponit. Rem, quocũq. modo, rem, inquit ille. [*venatur ad mortem.*] Eadẽ, ſed grauiori etiã ſignificatione & tranſlatione, qua

Ouid Meta. lib.1.

qua circũuenire & opprimere à Latinis dicitur, Hebraicè hoc in loco *Rete* eſt. [*Venatur ad mortem.*] *rete*, omnesque inſidias & dolos ſignificat. Atque hoc commune totius populi & ſummorum & infimorum ſtudium, hæc cura eſt, alienas fortunas & vitá etiam per ſummum nefas appetere. Illud autem principum & potentiorum proprium flagitium eſt, extrema ſcelera & vim iniuriamque inferẽdam legum auctoritate & iuris ac maieſtatis nomine tueri atque honeſtare velle.

Malum manuum ſuarum dicunt bonũ: princeps poſtulat, & iudex in reddendo eſt: & magnus locutus eſt deſiderium animæ ſuæ, & conturbauerunt eam.

PRINCIPVM, iudicum, iuriſconſultorũ, vt priuatis cõmodis vtilitatique, omni etiá iniuria ſeruiát, & iuris nominibus aut malitioſa potius iuris interpretatione proſpiciant, conſilia, rationes, atque mores plurimum conuenire ait. namq. vbi ſemel alienæ res appetitæ fuerint, quo iure, quáue iniuria inuadi poſſint, cauſa protinus inuenitur; atq. adeo negotiú ipſum tanto artificio, tantaq. auctoritate conditur & tráſigitur, tanta maieſtate cõfirmatur, vt à nemine vel ſanctiſſimo homine, iniuriæ, iniquitatis, vel aliquo alio fraudis nomine notari, nedũ impediri tutò poſſit. Res autẽ hoc modo adornatur & expeditur. Imprimis princeps ipſe magnas res, & bello & pace gerẽdi cauſas prętexens poſtulat. de quibus ad magiſtratũ & cõſiliũ refertur, q. verò deliberát, id maximè ſequũtur, quod principẽ maximè cupere intellexerint. [*Iudex in reddendo eſt.*] In ea totus ſententia eſt, vt principis cupiditatibus morem gerat, ſed vt honeſtiori etiá nomine adornata, nullus ijs, qui opprimũtur, vel qui indignitate rei offendũtur, locus relinquatur, religionis etiá & pietatis profeſſor ſacerdos quiſpiam ſummæ & veneradæ auctoritatis ad cauſam adhibitus reſponſa non ex diuinæ ratione legis, vel publicæ rei, ſed ex cupiditatis & ambitionis ſuæ commodis & rationibus dat. quibus nullo pacto melius, quàm regis ingenio & libidini obſequendo, conſuli poſſe arbitratur. hoc eſt, quod dicit: [*Et magnus locutus eſt de-* נפש *ſiderium animæ ſuæ*, Hebraicè & Chaldaicè, *deſiderium corruptum animæ ſuæ ipſe.*] Animá autem hoc loco appetitum ſignificare, nomen NEPHESS Hebraicum docet. Magni autẽ appellatione ſacerdotẽ aliquem ſummũ, vel eius vice fungentẽ quempiá, qui religionis rebus interpretandis, adminiſtrandis docendiſq. præſit, antonomatice indicari, & ratio ipſa rei & vox etiam confirmat. namq. magnus ſummi ſacerdotis cognomẽ eſt, & in magiſtrorum atq. phariſæorũ ſalutationibus eiuſdẽ auctoritatis nomẽ vſurpatur, ſicut ſcriptum eſt: Et amant primas cathedras, &c. & ſalutari ab hominibus, & appellari Rabbi. quæ vox magnũ ſiue magnũ meum ſignificat. atque in Iudæa quidẽ ſummi ſacerdotes erant à Deo olim inſtituti: apud Iſraëlitas verò alij etiá à regibus infimæ ſortis homines creati ſunt, qui in religionis conſiliis & rebus gerẽdis magnorũ ſacerdotũ officio fungerentur; quorum ſententia ad principũ gratiá venalis erat, ſicut ſcriptũ eſt: Conſtituitq. 2. Reg. 12. ſacerdotes de extremis populi, qui non erant de filiis Leui, &c. Igitur horũ trium ordinum, videlicet principum, iudicum & ſacerdotum potẽtia, ſentẽtia, approbatione tráſacta res, inſolubili nodo colligatur. hoc eſt, quod Vates cõcludendo ſubiungit: [*& conturbauerunt eam.*] Fraudulentas iſtorum & implicatas ad diripiendũ rationes, atq. iniqua, calumnioſa, & iuris nominibus intertexta decreta breui aptiſſimæ ſimilitudinis deſcriptione expreſſit. namque verbũ Hebraicum, pro quo Latinus (quá cõmodiſſimè potuit) conturbare reddidit, GHABATH eſt, quod in impeditiſſimis ramorum, funiculorum, vel aliarum huiuſmodi rerum tricis vſurpatur. Hiſpanè propriè, *em marañar*, Italicè, *inviluppare* dicitur. Igitur nodos quoſdá, tricas, & legum, rationum, decretorum, ſcriptorũq. gryppos ab iſtis auaritiæ ſatellitibus & iniuriæ conſultis communi conſilio parari ſolere ait, vt ſi minus diuino & humano iuri ſatisfieri poſſit; tamen ſibijpſis ſuiſq. commodis, cum maxima obtrectantium pernicie, ſeruiatur. Femineũ autẽ pronomẽ *eam*, pro neutro latino aut græco, hiſpano & italico articulis ex hebraico idiomatè accipiendum eſt, vel ſi nomen addere placeat, *rem* addendum arbitramur: *Conturbauerunt eam* (*rem.*) namque omnia duo ad cohærendũ tertiũ aliquid requirunt, & quaſi nodum vinculumque deſiderant. Vbi igitur ad principum cupiditatẽ & iudicis decreta magni cuiuſpiam approbatio accedit, æqui atq. iniqui rationes omnes tantæ auctoritatis fiducia ſine vlla diſſoluendi ſpe conturbantur. Hiſpanè hoc ſic pronuntiatur, *y emmerañam la*. Italicè, *& ſela inuiluppanodumque*. Ita adeo triplex hic funiculus ruptu difficillimus cõtorquetur. Quantum autẽ huiuſmodi principes, magiſtratus & religionis miniſtri dignitate, officio, atq. opera ſua abuſi publicis & priuatis rebus detrimẽti afferant, oſtẽdit Vates: quos, quoniá

vtiles

vtiles interdum & reipub. commodi eſſe dicuntur, comparatione facta examinat: & cū aliquid boni & commodi agere curauerint, plus in ea re detrimenti, quàm emolumenti eſſe aſſirmat. nam cùm nullam præcipuè diuinę legis & veræ pietatis atq. communis ſocietatis ratiõné habeant, ne omnino nihil in communé rem conferre iudicati, totius populi in ſe odium & diſſenſionem concitent, iure dicundo & gubernando & docendo, nonnulla publica & priuata negotia tractant; ita tamé, vt eos, quorum interſit, nõ potius inter ſe tranſegiſſe, quàm horum operá expectaſſe, vehementer pœniteat. adeo omnia craſtinationibus, dilationibus, tædiis, tranſactionibus, intolerabili ſumptu actionũ & iudiciorum implicamentis, innumeriſq. aliis incõmodis corrũpuntur. Præterea quáta iſtorum in gubernádo ſuperbia & inſolétia, in iudicádo moroſitas, in docendo peruerſitas & vanitas fuerit, antiquos legentibus libros perſpicuũ eſt. hoc eſt quod Vates noſter dicit:

Qui optimus in eis eſt, quaſi paliurus: & qui rectus, quaſi ſpina de ſepe, Hebraicè, *optimum eorum, &c. & rectum præ ſepimento.*

VTRO modo legamus, eadé ſententiæ vis, ſed explicatior tamen hebraicè eſt. nimirũ illud ſignificat oratio. Iſtorum principum, iudicum, & magnorum (vbi ſemel diuinus timor ſit depoſitus) probatiſſimam etiam operá plus aloës, quàm mellis habere: eiq. qui experiri voluerit, quemadmodũ ſi quis ſpinas tractauerit, obeſſe magis, quàm prodeſſe cõfirmat. Si quid verò recti atq. æqui nomine ab iſtis expediendũ ſuſciperetur, pluribus & maioribus difficultatibus, quàm ſpinis intexta ſepta ijs, quorũ agebatur res, conſtitiſſe ait. neque verò quenquam horum eſſe, qui officij partem aliquam pollicitus gratis præſtiterit, ſed eo duntaxat tempore curauerit, cùm præſenti allato munere fuerit ſolicitatus: ſtatim verò cùm nihil pretij abs te acceperit, cauſam tuam neglecturus.

In die ſpeculationis tuæ viſitatio tua venit: nunc erit vaſtitas eorum.

COMMVNI ferè linguarum omnium more ad propoſitæ rei exemplũ explicandũ ſecundam aliquam perſonam tanquam pręſentem alloquitur, vt: Nõ accedet ad te malum, &c. (Pſalm. 90.) & Horatius: *dixeris experiar*, &c. (Horat. ſerm. lib. 2. Sat. 5.) Quo die iniqui principes, iudices, & magni iſti te munere onuſtũ contemplati fuerint, eo die tantùm negotij tui meminerunt; quũ verò munere vacuum cõſpexerint, nihil minus agunt, omnem alienarum rerũ memoriam abijciunt, conturbantq. res omnes. quos vtinam debita ſors viresq. ſuperbæ cõturbent. Commodè autem Vates conturbationem illis imprecatur, qui aliorum res conturbare & confundere parui pédant. [*Nunc erit vaſtitas eorum.*] Imprecatio vaticinio coniuncta eſt futuro tempore ex more prenuntiata, vt: Fiat habitatio eorum deſerta. (Pſalm. 107.) cæteræque illius pſalmi imprecationes, quæ futuro tempore hebraicè dicuntur, & latinè etiá Thyeſtææ preces eodé tempore mittuntur, vt:

Et inquietis aſſidens præcordiis, Pauore ſomnos auferam, &c. (Hora. Epod. Od. 5.)

Coniunctionis auté defectus, & *nunc*, particula futuri propediem mali imprecationé arguunt. nam ſi abſolutè vaticiniũ eſſet, cõiunctio *&*, vel auté, adderetur, vt: Et erit tanquá lignum, &c. (Pſalm. 1.) [*Vaſtitas eorũ*; Hebraicè *conturbatio et perplexitas eorum.*] ab illo hebraico verbo (Exod. 14.) deductum nomen eſt, pro quo latinus interpres reddidit, *coacti ſunt in terra*. Concluſit autem in ſummas anguſtias illorũ res adducẽdas, quẽadmodũ alienæ ſunt ab ipſis adductę. Quòd ad verba attinet, viſitationé pro alieni negotij memoria & recordatione accipimus, vt: Viſitauit Dominus Saram, (Gene. 21.) &: Viſitás viſitabit vos Dominus, &c. (Exod. 3.) Cùm verò maximum ab iſtis nocumentum allatum cum exiguo emolumento comparauerit, deducta argumentatione docet, nihil in vniuerſum præcipui aut egregij officij à malis & pietate carentibus principibus, iudicibus, & magnis eſſe exſpectandum: neq. verò propterea de illis aut palam, aut obſcurius detrahendum, quòd ea res inſidiis omnium etiam neceſſariorum & coniunctiſſimorum hominum expoſita, certiſſimum periculum, ſi quis imprudenter egerit, creare ſoleat.

Nolite credere amico: & nolite confidere in duce.

DVO illa poſteriora officia iudicis, & magni, nomine amici, ſiue, vt Hebraicè eſt, ſocij concluſit, quòd ad humanam ſocietatem conſeruandam, & ad communes & priuatas res ſumma cum æquitate & facilitate componendas inſtituta ſint. Vnde in ſacris ſermonibus huiuſmodi miniſtri cæterorum fratres appellantur. his igitur amicis, qui diuino timore depoſito, commoditatibus ſuis ſeruire deprehenſi fuerint, vel omnia bona promittentibus ſanctéque iurantibus non eſt credendum. nam ſi

quid

quid præſtetur, quale illud euadat, iam ſuperius eſt explicatum. Principē autem qui potentia & maieſtate præ cæteris valet, ducem appellauit. Atq. horum quidem omnium, ſi mali ſint, amicitiam & conſuetudinē commodi paululum, offenſionem verò incommodi & mali plurimū honeſtis & ſimplicibus viris afferre poſſe ait. Ita adeo fit, vt neq. huiuſmodi amicis neq. inimicis vti expediat. namq. horū cùm facta & mores probare turpiſſimū ſit, contra etiam improbare, vehementer periculoſum eſt; ijs maximè temporibus, cùm rara hominū fides, nulla miſericordia, nulla aut neceſſitudinis aut officij ſanctitas, nulla arcani relligio eſt; ſed ab iis maximè ſimplicitas proditur, quibus tutò ſeſe credere præcipuè oportuerit. Igitur de huiuſmodi potentiorum hominum peruerſis rebus & rationibus tacere magis, quàm detrahere commodum tutumq. eſt. Quòd ita vel natura, vel moribus, vel fato quodam comparatum ſit, vt nihil aduerſum hos agas, nihil aſſequaris, nihil moliaris, nihil denique dicas, quod latere eos valeat in tēpore, ſicut
Ecclef. 10. ſcriptum eſt: In cogitatione tua regi ne detrahas, & in ſecreto cubiculi tui ne maledixeris diuiti, quia & aues cæli portabunt vocem tuam, & qui habent pennas, annuntiabunt ſententiam.

Ab ea quæ dormit in ſinu tuo cuſtodi clauſtra oris tui.

Vt nullorum amicitia quàm coniugum coniunctior eſt, ita nullá cōmunis ſalutis & commodi curam attentiorē eſſe oportuerat. Primū enim & antiquiſſimū atq. ob id
Geneſ. 2. ſanctiſſimū amicitiæ & mutuæ fidei vinculū, thorus immaculatus eſt; Erunt enim duo in carne vna; & tamen rara etiā vxoris fides in huiuſmodi, quæ ad potētiores pertinet, cauſa eſt, vel Vate noſtro docēte, vel Chriſto etiam veritatis doctore maximo referēte, qui hunc Michææ locum ad eandem explicandam ſententiam in ſuum tranſtulit euangelium. Illud autem maximam ſignificationem habet, quòd vxor hoc modo indicata ſit. [*Quæ dormit in ſinu tuo.*] vt neq. dulcis amoris, neq. honeſtarum deliciarum conſueta familiaritas proditionis & perfidiæ ſuſpicionem fugere & vetare valeat. neque verò de his rebus aut miſeris temporibus ſermonem apud quenquam etiam familiariſſimū & neceſſarium habere, ſed neque hiſcere quidē tutum eſt, quádo oris atq. vultus, geſtibus & nutibus malignus interpres & arbiter nō deſit. Quamobrē ait, [*Cuſtodi clauſtra oris tui.*]

Quia filius contumeliam facit patri, & filia conſurgit aduerſum matrem ſuam, nurus aduerſum ſocrum ſuam: & inimici hominis domeſtici eius.

Nvllvm æqualiū amorem, nullá minorū erga maiores, aut bene merētes tum obſeruantiá, tum fidem, nullū deniq. familiaritatis aut neceſſitudinis officiū ſanctū conſtare, ſed omnia proditionibus, inſidiis, ſuſpicionibus & dolis referta corruptaque eſſe, omni honeſtæ cōiunctionis genere expoſito & notato arguit. [*Quia filius contumeliam facit patri.*] Nō modò vxor viro æquali infida eſt, ſed & filius patri, cuius obſeruátiſſimus eſſe debuit, ignominiá gratiarū loco refert. *Contumeliā facit patri*, Hebraicè, cōtumeliá & ignominiá idē vocabulū ſignificat, illi nimirū præcepto oppoſitá vocem, Honora patrē tuū, &c. [*Filia conſurgit.*] quá nō modò matri ſuæ obſeruantē, ſed obſequiis omnibus addictá
Eccli. 7. penituſq. ſubiectá metuentēq. eſſe oportuit, ſicut ſcriptū eſt: Et hilarē faciē tuá ad illos. [*Et nurus aduerſum ſocrum ſuam.*] Nurū nouánuptam vox Hebraica ſignificat, quo tēpore nurus à ſocru & benigniſſimè excipi, & gratiſſimè in filiarū gregē recipi plerumq. ſolet. namq. antiquioris cōſuetudinis nurū mores ſocrubus nō conuenire mirū admodū nō fuiſſet. Quid autem à cæteris vel amicis, vel neceſſariis, vel familiaribus exſpectare oporteat, ex horū ſanctorū nominū cōparatione cōſequitur; nimirū nō fidē aut beneuolentiam, ſed apertas etiá inimicitias & odia. Quádoquidē ſanctus de terra periit, & rectus in hominibus nō eſt. Quibus omnibus ex rebus illud cōſequitur & cōfirmatur, Iſraëliticam ſynagogá non ex diuinæ in ſe beneficētiæ cōſilij mutatione, ſed ex inteſtino ſuorum cuiuſq. ordinis & cōdicionis hominū morbo & vitio laborare. è quibus nullá vnquam ſalutis proponere ſibi poſſit ſpem, vtpote grauioris impietatis, flagitij & vitij morbo implicatis, tum infimis, tum ſummis in ea hominibus, vt à planta pedis vſq. ad caput ſanitas in ea non ſit, ſed à principe vſq. ad ſacerdotē oēs auaritię ſtudeant. Ita adeo ſi iſtorum ratio & virtus ſpectáda eſſet, à quibus ſemper malum ſynagoga acceperit, deſperáda profectò ſalus foret: ſed tamen ſapientiori iam cogitatione ſuſcepta, maximá ſalutis & vitæ ſpem ex ſanctiſſimis Dei promiſſis, quem ſemper beneficentiſſimum ac malorum prædictorem & propulſatorem fuerit experta, ſpem ſibi proponendam intelligit.

cuius perſonam ſuſcipiens Vates orationem etiam de hac re maxima ex diuinis promiſſis, redintegrata ſpe, renouat.

Ego autem ad dominum aſpiciam : exſpectabo Deum ſaluatorem meum, audiet me Deus meus.

NEQVE ad principes, neq. ad iudices, neq. ad magnos etiã, à quibus miſerrimis ſemper modis afflicta, vexata & profligata ſit, ſicut ſcriptũ eſt: nõ eſt qui conſoletur eã ex omnibus charis eius, omnes inimici eius ſpreuerunt eam, & facti ſunt ei inimici, ſed ad vnicum ſalutis auctorem Deum, & ad ipſam ſalutem Ieſum Chriſtum Dei filium ſeſe animo & cogitatione omnique ſpe & multa prece conuerſam tandem exaudiendam eſſe ait. *Ad Dominum aſpiciam.* Hebraicum verbum attentiſſimam exſpectationem ſignificat, Pſal. cuiuſmodi illud eſt: Attenuati ſunt oculi mei ſuſpicientes in cælum, & mane aſtabo tibi » & videbo, ſiue aſpiciam. & illud: Leuabo oculos meos in montes vnde venit auxilium » mihi. Omnia hæc ad eundem ſperantium & exſpectantium habitum referuntur. *Exſpectabo Deum ſaluatorem meum.* nomẽ Hebraicum ſaluatoris eandẽ, quã Ieſus ſeruatoris noſtri nomen, originem habet. *Audiet me Deus meus.* Nomen Dei Hebraicũ gubernatorem ſignificat; cuius in ſe prouidentiam & proſpicientiam ſemper fuerit experta, eiuſdem tandem in gratiam redire ſperat. Hanc verò tantæ gratiæ ſibi propoſitam ſpem gẽtilitati in ſuas miſerias inſultanti denuntiare ſtudet, cui & arcanam diuinorum iudiciorũ, & apertam miſericordiarũ rationem probans religione iniecta ſuperbiã & inſolentiã diſſuadeat.

Ne læteris inimica mea, quia cecidi, conſurgam cùm ſedero in tenebris : Dominus lux mea eſt.

FVTVRIS grauibus ſibi miſerijs per Enthuſiaſmon iam præſens ſynagoga modum tandem ex diuina miſericordia ſtatuendum eſſe ſperat; atque iuſtitiæ interim rationibus probatis fortem ſibi ad tolerationem animum comparare ſtudet, *Ne læteris inimica mea.* Pſal.73. Synagogam gentibus omnibus inuiſam ſemper fuiſſe clarius eſt, quàm vt expoſitione indigeat, » ſicut ſcriptum eſt: Leua manus tuas in ſuperbias eorum in finẽ, quanta malignatus » eſt inimicus in ſancto, &c. Huius inimici populi ſuperbã in ſuas miſerias inſultationem diuini iudicij & miſericordiæ futuræque ſibi gratiæ commemoratione, atque ipſius rei indignitate propoſita cohibere ſtudet. *Quia cecidi.* Indigna fortibus & honeſtis animis vltionis ratio eſt, inimici caſu ſine vlla ſua victoria exultare, maximè cùm nõ ad æternũ exitium & ruinã, ſed ad felicioris conditionis reſtitutionem ſperãdam, præſentiũq. temporũ animaduerſionem & correctionem tolerandam id accidiſſe intelligatur. *Conſurgam cùm ſedero in tenebris.* non inquit, *Iacuero, ſed ſedero*: neque enim mortua ſine vitæ ſpe, ſed ſedens mœſtarum viduarum more ſitu tamen viuentis & reſurrectionem exſpectantis manſura ſum. *In tenebris*, obſcuro loco, ſedentibus, quanquam ij viuant; nullæ tamen commodæ actiones, nulla officia ſunt, quoad lucis gratiſſimo beneficio auctis oportunus tum membrorum, tum aliarum rerum vſus concedatur, ſicut ſcriptum eſt: Nemo vidit fra- Exod.10. trem ſuum; nec mouit ſe de loco, in quo erat. At verò non vulgarem aliquam aut corru- » ptibilem lucem, non ſolem aut lunam mundi hæc luminaria, quæ vt aliquando non fue- » runt, ita vt aliquando non ſint, acidere poſſit, ſed æternam lucem indeficientem ſibi ſæpiſſimè promiſſam, tum promiſſionis, tum ſempiternæ & indeficientis inexhauſtæ naturæ rationibus ſperandam ſibi exſpectandamque fore ait. *Dominus lux mea eſt.* ſicut Iſaias dixit: Super te autem orietur Dominus. Hanc autem ruinam atque inertem Iſai.60. in tenebris vitam, otioſaque & ingrata tempora ab Iſraëlitarum & Iudæorum gente traducenda, præſentem illorum conditionem omnibus miſerijs & perturbationibus animorum præſertim maximis populo illi ob ipſorum culpam oblatam interpretari conuenit, quæ nunc induratio, nunc excæcatio, interdum etiam caſus ab apoſtolis appellatur, quæ miſerrimis hominibus eouſque perferenda eſt, quoad tantis exantlatis laboribus & ſuam culpam plenè fateri, & Dei in ſe miſericordiam cumulatè contingat experiri.

Iram Domini portabo, quoniam peccaui ei: donec cauſam meam iudicet & faciat iudicium meum: educet me in lucem, & videbo iuſtitiam eius.

NON diuino odio, ſed ira & paterna, ſeueriore tamen, indignatione ſeſe agi affirmat. quamobrem eam miſeriam non ad æternũ gentis ſuæ exitium fore interpretatur, ſicut Pſal. ſcriptum eſt: Nũquid in perpetuum comminabitur. Quam ob rem hunc laboris iugum

ſibi conſtanti animo ferre certum eſt, quod & futuræ gratiæ ſpe leuius quidem, quã pro culpæ ſuæ magnitudine,& errorum atq. ſcelerum ſuorum ratione iuſtiſſimũ intellexerit. *Quoniam peccaui ei.* Atq. hæc ferendæ pœnæ vnica & certiſſima cauſa eſt, ſicut ſcriptũ eſt: In ſceleribus veſtris dimiſi matrẽ veſtram,&c. Hanc autem miſeriam eouſq. ſibi ferendã fore ait, quoad placatum ſibi Deum & tantorum malorum atque iniuriæ vehementius etiam vrgentis indignitate cõmotum, libertatis tandem ſuæ vindicem experiri cõtingat, ſicut ſcriptum eſt. Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. [*Donec cauſam meam iudicet, & faciat iudicium meum.*] Verbum iudicare, Hebraicum non ſolùm iudiciũ, ſed vindicationem etiam ſignificat. Eſt autem vindicatio, per quam vim & contumeliã defendendo aut vlciſcendo propulſamus à nobis, & à noſtris, qui nobis chari ſunt,& per quam peccata puniuntur. Huius verbi ſignificatio & ratio abũdè illo pſalmo explicatur: Iudica Domine nocentes me, expugna impugnantes me,&c. Vtramque autẽ rem, ſua ipſorum peccata,& hoſtiũ ſæuitiam, Deo iudicandam eſſe ait. grauius autem laturum & ſeuerius etiam vindicaturum eſſe Deum nimium malorum & moleſtiarum, ac contumeliæ onus, quo Iſraëliticus populus à diabolo, qui his cæcitatis & indurationis atque tenebrarũ temporibus iſtos in ſua poteſtate tenuerit, atque ab eius miniſtris vexatus fuerit, hoc diuinæ libertatis vaticinio explicatur. At verò quod huiuſmodi non volentis neq. currentis, ſed Dei miſerentis opus & beneficium futurũ eſt, à quo è tantis culparum cæcitatis & indurationis tenebris in veniæ lucem atque in diuinæ iuſtitiæ cõmunionem ſeſe vocãdos credere & ſperare iubeantur, additum illud eſt: [*Educet me in lucem, & videbo iuſtitiam eius.*] Lucem euangelij ſignificat, de qua ſcriptum eſt: Quia tenebræ tranſierunt,& verũ lumẽ iam lucet. & iterum alia ſcriptura dicit: Vt virtutes eius annuntietis, qui eduxit vos de tenebris in admirabile lumen ſuum. Iuſtitiam verò Dei eam indicat, quæ eiuſdem Euangelij virtute hominibus cõtingit. Namq. euangeliũ virtus Dei eſt ad ſalutẽ omni credẽti. Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, hoc eſt, per illud communicatur ijs, qui credunt & obediunt verbo filij Dei. Quoniam autem ob religionis cauſam, & ob diuinæ prouidentiæ priuatè in Iſraëlitas conſtantis beneficiũ, inuidia illa & cõtentio gentilitatis aduerſus Iſraëlitas orta eſt, quæ dum Iſraëliticæ res afflictæ & vexatæ eſſent, viciſſe ſibi videbatur, & inanẽ olim diuinæ erga ſe prouidentiæ prædicationem arguere & confirmare ſtudebat. Ex hac tandem ſalute & tanta nouæ felicitatis longè etiam antiquæ illi præſtantis ſpectatione gentilitatem redargutum & pudefactum iri docet. ipſos autem Iſraëlitas ob extinctas illo tempore gentilitatis rationes omnes incredibili voluptate & iucunditate perfundendos eſſe vaticinatur.

Hab.3. Cice.in Pſal.34. 1.Ioh.2. 1.Pet.2. Rom.1.

Et aſpiciet inimica mea & operietur confuſione, quæ dicit ad me, vbi eſt Dominus Deus tuus.

VVLGARI enim hominũ errore & deprauato iudicio accidit, vt ex præſenti aduerſitate præteritorum ſtudiorum & felicitatis curſus vanus, & pietatis profeſſio & prouidentiæ prædicatio falſa fuiſſe arguantur. Huiuſmodi ſtultis ſententijs corruptiſſimum vulgus hominum eſt, quibus vnaquæq. res nõ exiſtimatione & ratione, ſed corruptis opinionibus definitur. Hoc aſſerendæ prouidentiæ ſtudio incenſi ſapientes ac ſancti viri inſtantem à ſeſe calamitatem ſunt ſoliti deprecari, vt: Non nobis Domine non nobis; ſed nomini tuo da gloriam: ſuper miſericordia tua & veritate tua, ne quando dicant gentes, vbi eſt Deus eorum. Quicunque autẽ hac rerum exiſtimatione & certa ratione ducitur, vt ſecundas res diuino beneficio, aduerſas verò iudicio & animaduerſioni aſſcribat, is dubio procul cauſam ſuam tandem obtinebit,& aduerſarij impietatem ſeueriſſimo diuinæ vltionis exemplo ſpectato conuincet. hoc eſt quod Synagoga diuinam tandem per Chriſtum gratiam impetratura gentilitati penitus extinguendæ denuntiat.

Pſal.115.

Oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem vt lutum platearum.

NVLLVS plenius & commodius exoptatæ rei deſiderium, quàm oculorum ſenſus cõſolatur. Ex quo fit, vt in eiuſmodi deſideratis rationibus hic pręcipuè ſenſus teſtis citari ſoleat, vt: Oculi mei cõſpecturi ſunt. Sed quod ad phraſim facit Videre in aliquẽ eſt, ſupplicij illius & calamitatis, cõtra quàm ille crediderit, ſpectatorẽ ſeſe prębere, vt: Quoniã ex omni tribulatione eripuiſti me,& ſuper inimicos meos deſpexit oculus meus, Hebraicè

eadem

eadem vtrobique oratio eſt. Omnem verò hanc pro Iſraëlitis aduerſus gentes & eos, qui ex gentibus euangelio crediderunt, cauſam ſapientiſſimè diuus Paulus ad Romanos ſcribens perorat, & ſuperbiam omnem inſolentemq́ue inſultationem diſſuadens, modeſtiã, pietatem & religionem perſuadere ſtudet. Si quis autem Chaldaicè legere & intelligere didicerit, hunc in Chaldaicis biblijs locum vehementer ad Apoſtoli cognoſcendã ſententiã pertinentẽ legat, quẽ, quòd diffuſior aliquãto eſt, latinè hic interpretari nõ libuit.

Dies vt ædificentur maceriæ tuæ: in die illa longè fiet lex.

CONVERSO ad Synagogam ſermone certam & perpetuam Deo auctore ſalutem, & rectum, proſperum ac perpetuũ vitæ curſum vaticinatur, ſecurumq́ue rerum ſtatũ ædificatis macerijs & rupturis ac ruinis omnibus reſarciendis, domiciliũq. diuino numini cõſecratum, ſartum tectum ab omni periculo conſeruandum prædicit. Eam verò diem vt certã, decretã, ac diuinitus promiſſam ter in verſuum initijs & medio repetitã celebrat. Sed hæc omnia ſpirituali populi illius ædificatione, & in ſanctã Eccleſiæ ciuitatem receptione definire imprimis oportuerit, ſicut ſcriptum eſt: In die illa ſuſcitabo tabernaculũ Amos.9. Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius, &c. » Omnis autẽ humana animorum miſeria & ſeruitus peccati debitione, quaſi iure quodam nitebatur. Illa enim ex cauſa antiquo hoſti homo omnis debitor addictus plurimis & grauiſſimis nominibus tenebatur, quæ niſi Dei filius Deus & homo ſanguine ſuo exoluens expunxiſſet, nemo profecto, nõ mortalium modò hominũ, ſed neq. immortaliũ angelorum propriæ virtutis rationibus fuiſſet ſoluendo. Hoc igitur præſtantiſſimum beneficiũ hominũ genus à Deo per Chriſtum obtinet. cuius beneficij quicunq. cõpotes fiunt (fiunt autem fide & obedientia) perfecta libertate gaudentibus, tum culpæ, tum miſeriarum omnium ſpiritualium datur immunitas. Quam rem elegantiſſimo carmine Iſaias vates celebrauerat: Iſa.9. Quia iugum oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius confregiſti, » ſicut in die Madian. Eandem etiam Vates hic noſter Iſraëlitis in eandẽ diuinorũ beneficiorum cõmunionẽ & ſocietatem cõuocandis gratulabundus concinit: [*In die illa longè fiet lex*, חוק Hebraicè HOK, debitorum legẽ ſignificat, quam interpres noſter aliàs ius vertit, 1.Samuel. vt apud Samuelem de regijs exactionibus cum populo agentem, alias circumlocutione Geneſ.47. Rom.7. vſus explicat, vt in Ægyptiorum ſacerdotum conſtitutis cibarijs. de hac autẽ lege Paulus ſic: Lex ſpiritus vitæ liberauit me à lege peccati & mortis. » Magnam autem quietem & ſecuritatem ſynagogæ eccleſiæ ius & ſocietatem accepturæ promittit. quòd Eccleſiæ in vnum ſpiritum ex vtroq. populo cõiungendæ pia quadã & perpetua trãquillitate & pace parta, ex omnibus viſibilibus & inuiſibilibus hoſtibus vndiq. victoria vtendum ſit.

In die illa: & vſque ad te veniet Aſſur: & vſque ad ciuitates munitas: & à ciuitatibus munitis vſque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.

IN *die illa*. Acclamationi & gratulationi oportuna repetitio eſt, non enim cum ſubiecta ſententia cõiungitur, ſed præcedentibus appenditur, Hebraicè *dies illa* abſolutè dicitur quod certam, lætam & diuino conſilio cõſtitutam diem ſignificat. Cæterùm pace iam cõpoſita & eccleſia in ampliſſimo ſtatu collocata, cõmunem omnium tũ Iſraëlitarum ex omni loco, vbi diſperſi ſunt, tum aliarum etiam vndiq. gentium conuentum ſumma lætitia celebrandum eſſe præcinit. [*Et vſque ad te veniet Aſſur*, Hebraicè, *vſque ad te veniet ab vſque aſſur, &c.*] Primum enim vicina Iſraëlitis regionum loca certis limitibus notantur: deinde orbis omnis reliquus iudicatis in genere terminis deſcribitur. [*Ab aſſur vſque ad ciuitates munitas.*] Armeniam hoc nomine indicari Chaldæus paraphraſtes exponit, quæ in *Lahhlahh*, *Habur* & fluuium *Gozenum* diuiditur. quo migraſſe quondam Iſraëlitas accepimus. (ſunt autem, qui Ægyptum hoc loco interpretentur, ſed migrationis ratio à Chaldæo interprete ſtat. Inde vero quicunq. vſque ad flumen totis illis regionibus conſedêre. flumen autem in ſacris antonomaticῶs Euphrates nominatur, vt: Et dominabitur Pſal.71. 1.Reg.4. à mari vſque ad mare, à flumine vſq. ad terminos. & Salomon omnẽ regionẽ quæ citra flumen erat, obtinuiſſe dictus eſt. Deinde verò omnia terrarum tum maritima, tum etiã mediterranea loca duobus repetitis nominibus cõplexus eſt Vates, [*Et à mari ad mare:*] ab occiduo oceano ad orientalem, à ſeptentrionali etiam ad auſtralem, ſi terræ terminos per ambitum ſpectes: ſi verò interiora terrarum metiri velis, [*ad montem de monte*]. namque

Geographiæ periti ex editiſſimis montibus adiacentes terras contemplati, metiri cōſueuêre. Omnium igitur fidelium in vnam eccleſiæ ſocietatem concurſus; vanarum verò ſectarum & ſuperſtitionis profeſſorum magna vaſtitas futura, prædicitur.

Et terra erit in deſolationem propter habitatores ſuos, propter fructum cogitationum eorum.

HEBRAICE *à fructu cogitationum*, &c. Illud ſignificat vanorum ſtudiorum, in quæ hactenus eccleſiæ infenſæ & inimicæ gentes incubuerint, nullum tandem fructum eſſe percipiendum. quamobrem ſtudia ipſa ſuis cultoribus deſertum iri obnuntiat. Diuini autem honoris & publicæ vtilitatis ſtudio incenſus præuiſam à ſe Eccleſiæ felicitatem futuram pro ſua parte etiam certam, ratam, conſtantemque eſſe exoptat, & tanquam voto nuncupato orat. Grauiſſima verò & ſpei atque deſiderij argumentis refertiſſima oratione Deum ſuum allocutus inquit:

Paſce populum tuum in virga tua, gregem hæreditatis tuæ.

SIC Iſaias, ſic alij vates præuiſam ſibi futuri Ieſu Chriſti regni felicitatem votis omnibus & precibus proſecuti ſunt: Vtinam dirumperes cęlos & venires. Salua domine populum tuum, & benedic hæreditati tuæ. Cuiuſmodi autem regni æquitatem, clementiam & lenitatem, cuiuſmodi regis curam, virtutem & prouidentiā experturus populus Chriſti eſſet, paſcendi ſimilitudine propoſita ſatis commodè ſignificatum eſt. quòd non vanis & ſuperſtitioſis doctrinarum erroribus, non fallacibus figmentis, non comparatis ad priuata inſtitutorum & doctorum auctorumque commoda, aut ad humanæ gloriæ monumenta rationibus, tanquam bruta pecora, prout ducebantur, euntes, vt Paulus dixit, perdendi eſſent; ſed Deo ipſo optimo, maximo & benigniſſimo, necnon & ſapientiſſimo ac prouidentiſſimo paſtore vſuris, nullus metus, nulla ſuſpicio, nullius commodæ rei deſiderium eſſet futurum, ſicut ſcriptum eſt: Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco paſcuæ me collocauit, &c. [*In virga tua.*] Diuinum ſpiritum conſolatorem appellatum ſignificat, quo filij Dei ducti, non plecti, non terreri aut conſternari, ſed commodiſſimè, ſuauiſſimè tutiſſimeque agi ſolent. Virga, inquit, tua & baculus tuus ipſa me conſolata ſunt. Eius autem vitæ & conuerſationis honeſtiſſimum, tutiſſimum & integrum, atque ſanctiſſimum vſum & proſperum felicitatis ac perpetuū curſum antiquis temporalium commoditatum imaginibus & nominibus propoſitis deſcribit.

Eſai. 64. — Pſal. 27. — Pſal. 22.

Habitantes ſolos in ſaltu: In medio Carmeli paſcentur Baſan & Galaad iuxta dies antiquos.

HABITANTES *ſolos in ſaltu.* Vt rei ipſius nomina, hoc eſt, paſtionem, paſtorem & gregem, ſic partium etiam & circunſtantiarum vocabula non ſimpliciter, ſed ex tranſlationis rationibus interpretari, ſententiæ conſequentia nos mouet: Igitur *ſolos in ſaltu*, vel ſilua cōmoraturos eos, qui à Deo paſcantur, docet; vtpote nullis in hac vita alieni pecoris contagijs lædendos, nullis corruptelis contaminandos, nullo ferarum impetu à gregis & ſocietatis communione abalienandos. *Baſan* autem & *Galaad* quæ regiones paſtionis magnitudine fertiliſſimæ ſunt, Iſraëlitis olim vltra promiſſæ terræ rationes & pacta conceſſæ, & prius occupatæ, quàm in deſideratam tot ſeculis patriam venirent. Huiuſmodi autem loca vitæ huius inſtar habuêre, in qua eos, qui Chriſti eſſent, maximis & diuinis donis, commoditatibus & iucunditatibus à ſpiritu ſancto Chriſti; ante etiā, quàm ad cæleſtem patriam peruenirent, afficiendos eſſe, & ſacri vates præcinuêre, & ſancti etiam Apoſtoli re ipſa præſtitum eſſe, diuina gratulatione ſæpe confirmarunt. Benedictus Deus qui benedixit nos in omni benedictione ſpirituali in cæleſtibus. Quoniam verò omnis ratio hæc non carnalis, ſed ſpiritualis eſt, atque ex illis antiquis figuris imaginum tantum & ſignorum rationibus reuocanda, non autem pari rerum pondere examinanda fuit, antiquis etiam teſtimonijs & expoſitionibus id indicari notarique Deus voluit. Quamobrem ſæpe ſimilitudinis particula aliqua à ſacris ſcriptoribus addita miſterium ipſum indicatur, vt à Vate noſtro, [*Iuxta dies antiquos.*] vt ad illam antiquam figurā atq. vmbrā res ipſa referatur, non vt res cum re comparetur. non enim dicit paria vel æqualia, vel eadem quæ diebus antiquis, ſed *iuxta*, vel vt Hebraicè CHE. nō comparationis, ſed aſſimilationis vulgatiſſima nota eſt: eademque in ſubiecti verſus initio legitur.

Epheſ. 1.

Secundum

Secundum diem egreſſionis tuæ de terra Ægypti oſtendam ei mirabilia.

STVDIOSAS vatis & diuino conſilio conſonas preces gratiſſimas & efficaces fuiſſe, ipſius Dei reſpondentis, & ſumma atque feliciſſima omnia promittentis oratio arguit. Tantum piorum virorum humiles & honeſtæ obſecrationes, atque vota valent, ſicut ſcriptum eſt: Clamabit ad me, & ego exaudiam eum. Igitur petenti vati, vt pius ille Chriſtianorum futurus grex perpetua Dei prouidentia & ſpiritus ſancti gratia ac ductu gubernetur, & optata ipſa, & maxima alia dona promittuntur ab eo, qui poteſt dare vltra etiam, quàm petimus aut intelligimus, vt Paulus inquit. Sed res myſterio & imagine, prout illius temporis ferebat ratio, non aperta deſcriptione recipitur. Omnia verò quæcunque admiranda in illa expeditione diuina, cùm populus Iſraeliticus ab Ægyptiaca ſeruitute non ſua, ſed Dei redemptoris virtute liberatus eſt, multo etiam illuſtriora, multo præſtantiora oſtendenda illis eſſe, idem Deus auctor pollicetur. Sed quæ ſalutem illam magnam maxima & ſtupenda beneficia adornarunt, præter ea, quæ præceſſerant, prodigia illa ſunt: Primogenitorum Ægypti cædes, Iſraelitarum libera & læta migratio, Erythræi ſiue rubri maris lucidæ & obſcuræ nubis interiectu vtrorumque ingreſſus, & tandem Iſraelitarum maxima cum incolumitate & triumpho traiectio, hoſtium verò grauiſſima clades atque abſoluta extinctio, & quæ hanc victoriam conſequuta ſunt: illud quadraginta annorum per ſolitudinem tantis diuinæ prouidentiæ argumentis directum, beneficijs munitum, conſilijs gubernatum, ac miraculis denique illuſtratum iter, quoad in optatam patriam deuentum eſt, illaque tum vicinarum, tum longinquarum gentium admiratione, ſtupore & metu plena exſpectatio, qua tandem rei ipſius magnitudine & feliciſſimo euentu victa eſt. Omnia igitur hæc & quæcunque ad hæc referuntur, ad beatum illud Iſraeliticæ reipublicæ tempus ſiue diem in ſacris ſermonibus dictum pertinent. vt illud: In die, qua apprehendi manum eorum, vt educerem eos de terra Ægypti. Igitur non eadem hæc iterum repetenda, ſed ad horum tamen inſtar alia longè magis ſtupenda & admiratione digna, quibus hominum ſalus adornaretur pariter & illuſtraretur, edenda eſſe diuinis vatum oraculis eſt proditum. Quemadmodum verò omnia hæc diuini verbi promiſſa & pacta, à Chriſto Ieſu tantæ expeditionis iam tunc deſignato, ac tandem poſtea conſtituto & præfecto duce verè & conſtanter præſtita fuerint, dabitur nobis tempore ſuo longius etiam & copioſius explicandi locus, cùm ad tot tantorumque myſteriorum ſacroſanctam lucem, hoc eſt, noui teſtamenti volumina euoluenda Deo propitio & ductore peruenire contigerit, quæ ſiue noſtra, ſiue alterius dignioris miniſtri opera in publicam catholicæ eccleſiæ vtilitatem & lætitiam, vt aliquando indicentur, aut ipſius diuini ſpiritus dono & inenarrabili beneficio publicè hominibus pateſiant, commune mecum pijs omnibus votum fieri percupio. Sed iam ad inſtitutum opus redeamus. Catholicam Chriſti Eccleſiam duobus ex populis, Iſraelitis videlicet, atque gentibus coniungendam fore decretum erat: in qua ea omnia, quæ ab Iſraelitis accepta fuerant, beneficia auguſtioribus & diuinioribus modis collocanda eſſe, hac oratione Deus vati ſignificauit, quem vt populi ſui partes agentem allocutus promiſſionis non ipſi ſolùm populo, ſed eccleſiæ communi factæ ſpe confirmat. [*Secundum diem egreſsionis tuæ* ô vates *de terra Ægypti.*] cùm non ille ipſe egreſſus eſſet, ſed illius, quorum ipſe perſonam ſuſtinebat, populus, & maiores. *Oſtendam ei mirabilia,* non inquit, tibi vni aut populo tuo, ſed ei populo à me in vnam Eccleſiæ ſocietatem coniungendo. Huius verò tantæ ſalutis non obſcurum, ſed illuſtre & gentibus omnibus notiſſimum, atque omni ex parte admirandum ſtupendumque exemplum fore ait, & cui non vlla humana vel vis, vel potentia, vel ſapientia, non vllæ portæ inferi reſiſtere poſſint.

Ezech.

Videbunt gentes & confundentur ſuper omni fortitudine ſua, ponent manum ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt: lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ proturbabuntur de ædibus ſuis.

VIDEBVNT *gentes,*] quod incredibile humana & animali ſapientia iudicatum eſt, tamen re ipſa factum & præſtitum, grauiſſimiſque exemplis illuſtratum ſenſu ipſo oculorum & admirabili ſtupendoque ſpectaculo cognoſcetur, ſicut ſcriptum eſt: omnes qui

viderint illos, cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus, &c. Diuinas enim eorum, quibus ſpiritus ſanctus Chriſti datus fuerit, virtutes, gentibus illis, inter quas lucerent ſicut luminaria in mundo, palam ſpectandas eſſe, & vates prodidêre, & 2.Cor.2. grauiſſimi teſtes editas ſpectataſque ſatis probauêre. Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco. Quæ verò de multiplici oris atque corporis habitu & geſtu congeruntur, eò omnia pertinent, vt inimicarum eccleſiæ gentium & infidelium perturbatio & metus, exſpectatio, ſtupor & deditio ſignificetur. Quicunque enim eccleſiæ ſpiritualem felicitatem oculis contemplati fuerint, omni vel honeſta, veriſimili, vel etiam ficta & callida obiectione & oratione deſtituti, neque obſiſtere, neque hiſcere contrà valentes, [*Confundentur ſuper fortitudine ſua, ponent manum ſuam ſuper os.* Hic enim ob certi reſponſi penuriam ſilentis ha- Eccle.5. bitus eſt, vt illud: Si eſt tibi intellectus, reſponde proximo: ſin autem pone manum tuam ſuper os tuum, ne capiaris in verbo indiſciplinato. Qui verò longius ſepoſiti fuerint, tantam eccleſiæ felicitatem & dignitatem, tantam eorum, qui contrà contendant, calamitatẽ vbi certis nũtijs & grauibus auctoribus acceperint, magnitudine rei attoniti, atque grauiſſimo ſermone perterrefacti, tanquam futuri fulminis prænuntia tonitrua Pſal.57. obturatis auribus vitare conabũtur. [*Aures eorũ ſurdæ erunt:*] Sicut aſpides ſurdę obturãtes aures ſuas, vt non exaudiant vocem incantatoris, &c. Quod autem addit: [*Lingent puluerem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ,*] Veritati & virtuti diuinæ cedentium deditionem abiectiſſimo omnium habitu & ſitu deſcribere voluit: nullius namque animantis, quàm ſerpentium & reptilium generis, abiectior aut depreſſior corporis conſtitutio atq. motio eſt, quòd ea corporis trahendi ſors ſerpentibus iam inde à primis humanæ miſeriæ initijs Gen.2. diuina ſententia edita eſt: Super pectus tuum ambulabis, & terram comedes omnibus diebus vitæ tuæ. Quantæ verò conſternationis fuerit, hominem bipedem erecta ſtatura, atque ſpectante cælum ore conditum, non modò quadrupedum more pronum, ſed ad ſerpentium inſtar procumbentem, terram pauidum & trementem menteque perturba- Pſal.71. tum lingere, quiuis facilè exiſtimare poterit. huiuſmodi illud eſt: Coram illo procident Æthiopes & inimici eius terram lingent. Hiſpanè hæc ſententia ſic dicitur: *coſer la boca con la tierra*, ſed vt res incremento amplificaretur, illud etiam additum eſt, *Velut reptilia terræ*: Hebraicum nomen vermium genera, quæ terræ aut vi aut morbo & corruptione procreantur, ſignificat: hæc enim non modò corpus mouendo trahunt, ſed ore etiam terræ innituntur. Tanto autem pauore, tanto diuinæ vltionis metu agendos huiuſmodi veræ religionis hoſtes dicit, vt conſcientia ſimul ſtimulati, neque in proprijs ſedibus conſiſtere valeant.

Proturbabuntur de ædibus ſuis: Dominum Deum noſtrum deſiderabunt & timebunt te.

PROTVRBATIONIS cauſam ſubiicit, vltionis videlicet diuinæ exſpectationem & timorem. Pauor enim non ſolùm dubios & ſolicitos homines reddit, ſed omnem ſapientiam ex animo expectorat, ſicut ſcriptum eſt: Areſcentibus hominibus præ timore, &c. Luc.21. [*Dominum Deum noſtrum deſiderabunt.*] Exſpectabunt vltorem & pauebũt, vt Hebraicè eſt, *& timebunt te*. Ad Dei populum ſermo conuertitur, quem admirabilem formidabileq́. hoſtibus fore dicit. atque ad illam imaginem ratio hæc reuocanda eſt, quòd Iſraëlitarũ Ioſue 2. exploratoribus à Rahab fuerat indicatum: Noui quòd Dominus tradiderit vobis terram: etenim irruit in nos timor veſter, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Verùm enimuero hæc tanta ſalus & Iſraëliticarum rerum reſtitutio, vel maxima potius ex paruis reliquijs amplificatio non ipſorũ, qui ſeruarentur, virtuti aut dignitati, ſed diuinæ miſericordiæ omnino accepta referenda erat, qui abalienatos à ſe ipſorum culpa & malo merito rurſus in gratiam recipiendos decreuerat. qua in re maximum & admirandum prouidentiæ, voluntatis, curæ, ſtudijque in eum populum ſui exemplum ſtatuere parabat; quamobrẽ pientiſſimam ſimul & ſapientiſſimam ſupplicationem ſuo nomine Vates decernit & peragit, quam ipſe Deo immortali & benigno gratam fore intelligens ad totius operis calcem addidit.

Quis Deus ſimilis tui, qui aufers iniquitatem, & tranſis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ?

QVIS *Deus.*] Ex pluribus diuinis variarum rationum nominibus, id quod hoc in loco appellatur fortitudinē ſignificat. Atque adeo antithetis exornata oratio eſt. admiratur enim Dei miſericordiam & lenitatem, qui cùm fortis ſit, & vlciſci atque in æternum punire & extinguere inuiſos ſibi ob ſcelus Iſraëlitas poſſet, tamen iniquitatem patienter & leniter ferat & auferat, & peccatum, ne in æternum animaduertatur, tandem pertranſeat & miſſum faciat. [*reliquiarum*] Iſraël eorum, qui ex diuturna punitione & caſtigatione felici illa ætate reliqui fuerint, [*hæreditatis tuæ,*] quam tantis miraculis, tantis virtutibus emptam ab initio poſſediſti, quam non faſtidio, ſed pertinacis culpæ, & repulſæ illius à verbo tuo acceptæ offenſione reliqueras, ſicut ſcriptum eſt: Reliqui domum meam, dimiſi hæreditatem meam, dedi dilectam animæ meæ in manus inimicorum eius: Facta eſt mihi hæreditas mea, quaſi leo in ſilua, dedit contra me vocem ſuam (dicens, tolle, tolle, crucifige eum,) ideo odiui eam. *Ierem. 7.* Huius igitur tibi vehementer dilectæ hæreditatis, ne omnino, vt digna erat, periret, reliquias tibi ſupereſſe bonus & benignus voluiſti, & ne pœnas vlterius daret, modum ipſe ſtatuens pro miſericordiæ tuæ magnitudine & ſtudio indignari vlterius peperciſti.

Et non immittet vltra furorem ſuum, quoniam volens miſericordiam eſt.

NON *immittet*, Hebraicè *non obfirmabit.* tandem, inquit, remittet furoris impetum. Eſt autem futurum verbum, quod in loco conſuetudinem, morem, aut ingenij alicuiúſue rei perpetuam & conſtantem rationem ſignificat: non, inquit, pertinaciter infenſus eſſe ſolet in æternum, imò ab hac mente quamlongiſſimè alienus eſſe arguitur. [*Quoniam* (natura ſua) *volens miſericordiam eſt.*] atq. adeò hæc virtus perpetuò de ipſo prædicatur. Huius tum naturæ exſpectatio, tum promiſſionum & clariſſimi iuriſiurandi ad patres quondam iurati obſeruatio futuræ tandem veniç & gratiæ certiſſimam nobis faciunt ſpem.

Reuertetur & miſerebitur noſtri.

DEI ab hominibus, atque adeo à rebus omnibus auerſionem calamitas & miſeria extrema conſequitur, ſicut ſcriptum eſt: Auertente te faciē tuam omnia turbabuntur. *Pſal. 103.* contra verò lucis & placidi vultus redditionem recreatio & felicitas omnis comitatur, & in lumine, inquit, vultus tui ambulabunt, & in iuſtitia tua exaltabuntur, quia gloria virtutis eorum tu es. Quoniam verò ſalutem hanc non ſuis, ſed futuris temporibus Vates afferendam præuiderat, quænam eius afferendæ ratio, ne peccatis & culpis impediretur, ineunda eſſet, exponit, quòd & præteritorum hominum offenſionis immemor præſentium peccata immerſurus erat. atq. ob eam rem perſonarum à prima in tertiam mutatione dicendo vſus eſt Vates.

Deponet iniquitates noſtras, & proijciet in profundum maris omnia peccata eorum.

SIC Hebraicè. [*Iniquitates noſtras,*] eorum, qui nunc ſumus, & ad illud vſque tempus erimus. *peccata eorum*, qui feliciſſimos illos attingent dies. [*In profundum maris.*] Rebus in æternum occultandis locus hic idoneus maxime eſt, omnium linguarum ſermonibus ad eam rationem vſurpatus, vt: Non timebimus dum turbabitur terra, & transferentur montes in cor maris. *Pſal. 45.* & illud apud exteros: *Siue flamma, ſeu mari libet Adriano.* *Hora. li. 1. car.* Mos autē & ritus olim Iſraëlitis fuit, quæcunque abominanda, dira nefaſtaque dicta eſſent, in mare ſalſum, quod proximum eſſet, proiicere. Sed hęc peccatorum & ſcelerū demerſio ad rubrū mortis Chriſti mare pertinet, de quo ſcriptū eſt: Aquę inundabūt & delebitur fœdus veſtrū cū morte, & pactum veſtrū cū inferno nō ſtabit. *Iſa. 28.* de quo ſuo loco, ſi Deus votis annuerit, dicemus. *Miſnaioth de Phaſe. c. e.* Omniū autē debitorū remiſſionē tribus nominatis generibus, iniquitate

peſſagh & peccato complexus eſt. At verò tantorum bonorum & ſpiritualium donationum promiſſiones & receptiones, quibus fideles omnes niti ad ſalutem poſſint, conſtantes & certas fore confirmat.

Dabis veritatem Iacob: miſericordiam Abraham: quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

QVID cauſæ fuerit, quòd ſententiam hanc diuerſa à Moſis orationis formula pronuntiauerit, breuibus inueſtigare placuit, Moſes enim tribus ordine ſuo nominatis patribus dixerat: Mementoſeruorũ tuorũ Abrahã, Iſaac & Iacob, quibus iuraſti per temetipſum &c. hic verò dixit: *Dabis veritatem Iacob, miſericordiam Abraham*, & cæt. Præpoſuit Iacob, cui & veritatis rationem aſſcripſit, & Iſaaco prætermiſſo Abrahamum miſericordiæ mentione facta ſubiecit. Huius autem rationis, quanquã breuiter, tamen paulò altius repetendum caput eſt. Igitur omnium Iſraëliticarum rerum & temporum rationem ſeriem & euentus omnes Iacobo dormienti apud illam ſacram & arcanam ſcalam oſtenſa eſſe aliàs latius exponendum, & hic breuiter referendum eſt. Iſraëlitarum natio ex Ægypto primum deducta Cananitidem regionẽ diuino etiam beneficio occupauit, indeque ob nefaria ſcelera & ſuperſtitionem pulſa, toto orbe diſperſa eſt, cuius pars quædam, quæ Chriſtum venientem ſuſcepit, feliciſſimo naſcentis Eccleſiæ tempore fuit maximis & diuinis muneribus ornata; reliqua verò omnis multitudo ad certam & deſtinatam miſericordiæ diem in gratiam recipienda, atque maximis & ſpiritualibus donis augenda: interim, ne omnino periret, diuinitus eſt conſeruata. Atque hæc omnia oraculo illo diuino pronuntiata ſunt: Terram, in qua dormis, tibi dabo & ſemini tuo. Ad poſſeſſionem hoc ſpectat; ad migrationem verò & diſperſionem miſeramque atque humilem ſeruitutis condicionem illud: Eritque ſemen tuum quaſi puluis terræ: dilataberis ad orientem & occidentem, ſeptentrionem & meridiem. ſed afferendam interim per Chriſtum hominum generi ſalutem tertia hæc pars ſignificauit: Benedicentur in te & in ſemine tuo cunctæ tribus terræ. Demum perpetuam in captiuitatis miſeria cuſtodiam, conſeruationem atque futuram reſtitutionem, & totius hiſtoriæ certitudinem illa vltima pars continet: Et ero cuſtos tuus, quocunque perrexeris, & reducam te in terram hanc: nec dimittam te, niſi compleuero vniuerſa, quæ dixi. Ita adeò non modò felicitatis promiſſionibus, ſed pœnarum, animaduerſionum & calamitatum obnuntiationibus hoc reſponſum veritatis, hoc eſt, conſtantiæ atque euentus certitudinis nomine à vate exceptum eſt. Dare autem veritatem idem eſt, quod latinè dicitur, id quod lingua nuncupatum eſt, præſtare & reddere, & quod de Iſraëlitarum primum ſalute & reſtitutione omnique temporum ratione ſermo præcipuè inſtitutus vati eſſet. Ab oraculo & promiſſis Iacobo factis orationem hanc inchoauit, ac ſi diceret, omnia, quæ Iacobo fugienti & diuinæ fidei ac prouidentiæ ſeſe credenti de poſteris ſuis prædicta proditaque oraculo fuerant, tandem certiſſima euentibus ipſis euaſura eſſe. At verò quòd præter ea, quæ Iacobi genus contigere, quædam etiam Abrahamo promiſſa ſunt de diuina pluribus gentibus (quarum pater ipſe futurus erat) miſericordia tribuenda, hoc eſt, de cæleſti ciuitate illis communicanda, quanquam nullis meritis chari, nulla ſcriptæ legis antea diſciplina imbuti, nullis promiſſis ducti, ſine Chriſto, alienati à cõuerſatione Iſraël, hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo eſſent, vt illud: In ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ, & patrem multarum gentium dedi te ante Deum, cui crediſti. Quoniam Deus ea, quæ non ſunt, tanquã ea, quę ſunt, vocat. Ob eã rem, hoc eſt, ob gentium vocationem ſolis diuinæ miſericordię rationibus ſuo tempore futuram ait, vt veritatem Iacobo, ſic etiam Abrahamo eo nomine, quòd pater multarum gentium appellatus eſſet, miſericordiam eſſe à Deo tribuendã. In hanc autem huius loci ſententiam Apoſtolus ad Romanos planè ſcripſit: Dico enim Chriſtum Ieſum miniſtrum fuiſſe circunciſionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrũ: Gentes autẽ ſuper miſericordia honorare Deum, &c. In his autẽ nominibus Iſaac propterea prætermiſſus eſt, quòd Iſaac Iacobi, cuius rationes cõſideratæ

Geneſ. 27.

Cic. de offic.

Geneſ. 5.

Epheſ. 2.

Rom. 15.

deratæ iam nobis ſunt,& Eſau pater fuit. Eſau autem earum gentium perſonam ſuſtinet, quibus Euangelij promiſſio adeo vilis ducta eſt, vt ſuam impietatem, ſuperſtitionem, ſuaque humanarum & caducarum rerum ſtudia ob eam rem deponere noluerint, fornicatores & prophani vt Eſau, qui propter vnam eſcam panis & lentis primogenita ſua vilipendens vendidit. His igitur qui pertinaci ſtudio errorem ſuum tueri & vitium fouere voluêre, nulla imprimis promiſſio, imò nullus miſericordiæ locus in diuinis rationibus & ſcriptis eſt definitus; ſed extremum omnibus exitium eſt denuntiatum. Et non erunt reliquiæ domus Eſau, quia Dominus locutus eſt. Cæteræ autem gentes, quibus diuinæ miſericordiæ beneficia ſuſtinenda fuerunt, ad Abrahamum gentium multarum patrem referuntur, à quo, præter Iſaacum promiſſionis filium, multæ ex Cethura Aſſyriorum, & plurimæ ex Agar Ægyptiorum & Iſmaëlitarum familiæ varijs orbis terræ regionibus proſeminatæ ſunt. Hos igitur Abrahæ filios ſecundum carnem, & alios etiam ſecundum fidem in eandem familiam receptos, diuinam miſericordiam conſecuturos fore Michæas prodidit. Ad id autem, quodcunq. boni ac fauſti Deo auctore Iſraëlitis futurum erat, promiſſiones patribus factas, nondum eo tempore ſatis ob ſuam magnitudinem intellectas, ſed nimis tamen magno deſiderio expectatas, pertinere concludit.

Hebr. 12.

Abdias.

Quæ iuraſti patribus noſtris à diebus antiquis.

QVÆ quanquam nondum ſatis explorata, tamen certiſſima & maxima iam olim nobis, inquit, habentur.

IN MI-

IN MICHÆAM PROPHETAM CARMEN EX VOTO.

O QVI doctiloquis verſibus ardua
Vates geſta ducum ponere fortium
Aſſueti, imperiumq́; orbis in vltimos
Fines intrepido milite proditum;
Et qui conſilijs prædita prouidis
Magnorum canitis pectora principum,
Per quæ vel populis pacis & aureæ, &
Iuris certus honor, vel decus & rei
Vſus cuique ſuæ contigit innocens,
Huc omnes numeros vertite carminum,
Quidquid mens valeat dicere vel pium,
Vel vox eximium, vel citharæ ſequi,
Contentis fidibus cantus & aurea
Alternis iugiter templa ſonent choris.
Et quæ nos humilis munere barbiti
Conamur tenues magna nouis modis,
Vos dignis melius tollite laudibus.
Vos mecum æterni principis, & Dei
Numen carminibus dicite; qui genus
Noſtrum, & res hominum qui imperio tenens
Præſtanti ſapiens frena regit manu,
Qui fert non dubijs lancibus omnia
Summorum ac populi iura, nec arduos
Suſpectans apices infima deſpicit:
Sed qua ſidereum prouidus æthera,
Qua terras placidus temperat & mare,
Cura res hominum proſpicit ac fouet
Rector muneribus omnia commodis
Producens fluidi tempora ſeculi.
Hic regum indocili colla domat iugo,
Obſcuroq́; premit carcere principes:
Quandoq́; & medio de grege pauperum
Tollit, cui imperij ſceptra micantia,
Et tractanda potens iura hominum ferat,
Sic viſum grauibus conſilijs Dei.
Nam ſæpe & ſtygijs eruta fluctibus
Reges Ambitio perdidit inſolens,
Et nunquam ſaturis pallida faucibus

Auri

Auri ſacra fames peſtiferum genus
Eius, qui proprium nomen ab aurea
Luce olim poſitum vertit in inuidum,
Serpentis docilis terrea lingere.
Hæ peſtes animum, & corda regentium
Quantis inficiant ſeminibus mali,
Senſêre & populi, ſenſit & vrbium
Magnarum numerus innumerabilis:
Quæ quondam validis ardua turribus
Certauêre poli vincere culmina,
Nunc tantùm tumulis ſaxa perennibus,
Et ſpelunca malis ſentibus horrida,
Qua ſecura cubet cum catulis fera,
Vltricem ſcelerum iuſtitiam indicat:
Dum per faſq; nefaſq; irruit arbiter,
Et regum indomitam ſæpe licentiam
In maiora fouet pellere crimina.
Iam quæ clauſtra decus Iuraq; muniunt,
Perrumpit genetrix callida fraus doli,
Et vis ſimplicius fraude nocens ruit,
Exemplo vt populus doctus, & indigam
Oppreſſus fugiens pauperiem pati
Nec leges timeat, nec metuat graueis
Pœnas tartarei ſulfura fluminis:
Sed quæuis ſubeat crimina, maximas
Sudore exiguo vt diuitias paret.
Aſt nos cuncta leui pondere ducimus,
Quæ vel gemmifero Phiſeon alueo,
Vel rubris Erythre marginibus lauat,
Si nec Sithinea texta domus trabe,
Nec curas adimit lectus eburneus,
Nec fucis Tyrijs ebria vellera:
Quod ſi me cupidum ſpiritus in ſuam
Tutelam placidus excipiat, neque
Cognouiſſe vetet munera duplici
Conſecrata libro, nec neget indere
Numen viſceribus, dum meditor, ſuum,
Vel Cyrum ſuperem ſorte beatior.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS, IN NAHHVM PROPHETÆ VATICINIVM PRÆFATIO.

DE POTENTIA.

RERVM *omnium, quæ maximæ ab hominibus habentur, vnam humanam potentiam & opulentam mortalis vitæ huius proſperitatem eſſe, quæ pulchritudinis quidem & felicitatis magnæ ſpeciem offerat, reapſe verò occultis malis plena, dolis obnoxia frequentibus, & apertis etiam periculis peruia ſit, & omnia ferè temporum ſecula notabili atque exitiali principum, imperiorumq. exitu ſæpius indicarunt: ſed diuini imprimis arcaniq́ue libri grauiſſimis ſententijs & teſtimonijs perſæpe docuerunt. Nam præterquam quòd externæ hominum inuidiæ, ſuſpicionibus aſſiduis, & cùm hoſtium, tum verò ciuium inſidijs frequentibus potentia omnis humana pateat, & diſtrictum gladium capiti ſemper impendentem timeat: illud longè grauiſſimum & periculoſiſſimum eſt, quod cum ipſis opum, fortunarum, ſplendoris & gloriæ alimentis corruptiſſimi quidam opinionum, audaciæ, ſuperbiæ, & temeritatis atque arrogantiæ ſucci trahūtur, qui in lethalia venena ſenſim conuerſi, grauiſſimos & exitiales morbos, acerbiſſimoſque ac repentinos maximarum huiuſmodi rerum afferunt interitus.*

Principiò namque proſperitate ipſa, ſecundo ac iucundo præſentium rerum vſu, ſenſu atque ſplendore ita humanæ mentis acies vincitur & hebeſcit, vt præteritorum temporum oblita, in futurorum rationem peruidendam cura & cogitatione intendere non valeat; & in eam opinionem adductos homines, vt ſummam rerum & dignitatis vel ſuis maximis meritis & virtutibus, vel natalibus generiſque ſplendori, vel alijs huiuſmodi rebus neceſſario immutabiliq́ue fato debitam contigiſſe, foreq́ue propriam ac perpetuā credāt. quibus craſſiſſimis errorū offuſis tenebris, nō ad cæterorū modò hominum contemptionē & deſpiciētiam, ſed ad maximam tandem erga Deum impietatem

2.Reg.19. *deducit, ſicut ſcriptum eſt: Cui exprobraſti, & quem blaſphemaſti? contra quem exal-*
” *taſti vocem tuam, & eleuaſti in excelſum oculos tuos? Contra ſanctum Iſraël, &*
” *dixiſti: In multitudine curruum meorum aſcēdi excelſa montium, &c. Inſaniſti in me,*
” *& ſuperbia tua aſcendit in aures meas, &c. Ex quo erroris fonte ſuperbia quædam, & importuniſſima inſolentia naſcitur, quæ mendaci perſuaſione innixa, vel Deum proſperitatis illius auctorem non agnoſcit, vel iudicem futurum non reueretur, vel negligentem quæſitorem; neque æquo examine ſummos pariter atque infimos iudicaturum credit, ſed perſonarum atque honorum maximè terræ principum rationem eſſe ha-*

Iſai.16. *biturum putat, contra quàm diuinitus conſultum decretumq́ue eſt. Iudicans & quæ-*
” *rens iudicium, & velociter reddens quod iuſtum eſt. Audiuimus ſuperbiam Moab,*
” *ſuperbus eſt valde, ſuperbia eius, & arrogantia eius, & indignatio eius, plus quàm fortitudo eius, &c. Illud etiam ex eodem morum fonte natum, quotidianum & pernicioſum deprauati iudicij ſpectatur exemplum, quod communis humanæ conditionis potentiores perſæpe obliti, cæteros homines perindè, ac ſi ex alia viliore atque deteriore materia extiterint, vel alterius auctoris, cuſtodis & patroni Dei in tutelam traditi, vel in imperij legem aſſcripti fuerint; adeo ſe minores & inferiores arbitrantur, vt verbis, muneribus, omniq. obſeruantia ſeſe ab illis coli, exigui & imminuti officij loco ducant, ac parum abeſt, quin diuinos honores, mactatis etiam hoſtijs verbo exigant, re tamen ipſa appetere atque velle videantur, id quod aliquando etiam humanā ſuper-*

ſuperbiam & inſolentiam apertè ſibi arrogare & petere auſam eſſe, ille à Nabuchodonoſore [Dan. 3.] *poſitus coloſſus arguit, nec non & aliorum hiſtoriæ teſtantur, qui dicentes in corde ſuo: Deus ego ſum, diuinos populis ergà ſeſe cultus imperauere. Cùm tamen reges* [Deute. 17.] *ipſos & ſummos in populis magiſtratus, atque imperij clauum tenentes, & reipub. gubernacula tractantes, cæterorum fratres diuina lex appellet, & aliam agendi inter ſe, qua pro fratrum iure & more rationem ſacra oracula notant & diſſuadeant. Nunquid* [Malach. 2.] *non pater vnus omnium noſtrum? nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnuſquiſque veſtrum fratrem ſuum &c. Neque verò clementis, & ad gerendam publicam rem oportuni tributi nomine exactis, vel ſponte à populo datis rebus contenti ſunt, ſed prædæ vſque inhiantes priuatas imbecilliorum ciuium fortunas diripere appetunt, quamq́ue ad eam rem viam commodiſſimam, maximiq́ue compendij fore arbitrati fuerint, eam potiſſimum, quocunque modo iniri poſſit, muniunt, ſiue fraude atque dolo, ſiue calumnia, ſiue tandem aperta vi agendum ſit, quo iure, quàue iniuria, id minimũ laborant, ſed apertis ſemel augendæ pecuniȩ ſulcis tamdiu inſiſtunt, quoad nihil omnino miſeris & oppreſſis, quo vitam, familiamq́ue commodè alere poſſint, reliquum ſit, ſicut ſcriptum eſt: Exaltatio oculorum, & dilatatio cordis ſulcus* [Prouer. 21.] *impiorum in peccatum: cogitationes robuſti ſemper in abundantia, &c. His autem illud accedit grauiſſimum, quod datum iſtis forſan iuſto Dei iudicio imperium non prouidentiæ diuinæ, ſed ſuæ ipſorum felicitati & genio acceptum referentes, propriæq́ue arrogantes virtuti, propagare etiam ac dilatare ambitioſiſſimè ſtudent: neque verò præter opes, potentiam & vim vllo alio, vel diuino, vel humano, ſed ſtatuto tantũ in armis iure ſibi agendum eſſe arbitrantur. quamobrem externis etiam atque longinquis nationibus, à quibus nulla vnquam iniuria, ſed neque leuiſſima quidem offenſione affecti fuerant, affectatæ tantùm Monarchiæ cauſa, grauiſſimum bellum denuntiant, atque adeo ad muniendam in alios maxima feritate viam, terribileq́ue crudelitatis exemplum cæteris edendum in eos, qui non vltrò ſeſe dediderint, vel hoc ipſum legitimam cauſam eſſe ſtatuentes, extrema atque inexorabili ſæuitia vtuntur, atq. alios horrendi exempli metu impulſos, in imperij deditionem redigunt: eamq́ue rem omni, iniuriæ, & conſcientiæ ſuſpicione abiecta, omni etiam ſublata religione, felicitati, virtuti, fatiſque ſuis aſſcribunt, ſicut ſcriptum eſt: Propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo, quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.* [Habbak. 1.] *propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere gentes non ceſſat.*

Igitur quæ ex ambitione, & Luciferi imitatione humana potentia orta eſt, vbi diuinæ legis præcepta & inſtituta (quibus ad publicam potius vtilitatem, & ad ſocietatis humanæ ſeruandæ commodiorem vſum, quàm ad priuatas commoditates à Deo directa atque inſtructa fuerat) vbi denique iuris & æquitatis fines prætergreſſa fuerit, in conſequentia vitia, ſuperbiam, ambitionem & cupiditatem protinus delapſa, humanam omnem tranquillitatem & pacem excludat, ſumma imis miſceat, omnem denique cum priuatam, tum publicam rem perturbet & peruertat, & grauiſſimam proinde mortalium in ſe inuidiam immortaliſq́ue Dei offenſionem & iram concitet [Habba. 2.] *neceſſe eſt: Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit in excelſo nidus eius, & liberari ſe putat de manu mali. Cogitaſti confuſionem, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua: Quia lapis de pariete clamabit, & lignum quod inter iuncturas eſt, reſpondebit, &c. & ſicut ſcriptum eſt Abominatio Domino omnis ſuperbus: manũ* [Prouer. 16.] *ad manum non abſoluetur. Illud verò nõnunquam exiſtere videmus, vt cum potentiorũ proſperitas, diuitiæ & opes, atque ipſa demum imperia, per ſummum ſcelus, & grauiſſimas iniurias creſcere augeriq́ue magis videantur, non ſine magno & ſapienti permittentis Dei conſilio accidat, vt de ſummo rerum & proſperitatis gradu, quem omni*

iam orbi ſpectabiles tenuerant, præcipites deturbati, notando tantæ ruinæ omnibus gentibus exemplo, atque grauiſſimo exitu ſtultam hominum opinionem vehemẽtius redarguant. qui humanam proſperitatem, dignitatem atque potentiam mole magnitudineque ſua, & maximo rerum omnium apparatu, magis quàm innocentia, pietate & iuſtitia conſiſtere conſeruariq. poſſe putant, ſicut ſcriptum eſt: Auferentur iudicia tua à facie (Pſal. 10.) *eius: omnium inimicorũ ſuorum dominabitur. Dixit enim in corde ſuo: non mouebor à generatione in generationem ſine malo. &c: Quoniam laudatur peccator in deſiderijs animæ ſuæ, & iniquus benedicitur, &c. Verũ enimuero fieri omnino non poſſe, vt quæ per ſummum nefas parta, & non ſine ſcelere aucta potentia gloriáque ſit, quanquam altas humanis opibus, & facultatibus radices egerit, ad longiſſimum tempus perduret, ac non potius ad ſpectabilioris exitus oportunitatem exſpectata, repentino & ſtupendo caſu ruat, diuina nos reſponſa perſæpe docuerunt:* (Pſal. 36.) *Vidi impium exaltatum & eleuatum ſuper cedros Libani. Et tranſiui, & ecce non erat: quæſiui eum, & non eſt inuentus locus eius.*

Grauiſſimum autem rei argumentíque huius documentum & exemplum Aſſyrij olim imperij principio progreſſione atque exitu omni mortalium poſteritati editũ eſt: illud enim à ſuperbiſſima & immaniſſima Nimrodi tyrannide initiũ ducens, progreſſus vt longiſſimos, ita etiam inſolẽtiſſimos habuit: quippe ditionis, dominationisq. ſuæ rationes Dei conſilijs minimè aſſcribens, quòd omnium poſt diluuium primæ & antiquiſſimæ eſſent, fatales quoque neq. vnquam adeo interituras fore iudicauerat. Ipſe autem, (Iſai. 10.) *inquit Iſaias, non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita exiſtimabit; ſed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum.* (Soph. 2.) *& Sophonias de Niniue Aſſyriorum regia vrbe: Hæc eſt, inquit, ciuitas glorioſa habitans in confidentia, quæ dicebat in corde ſuo: ego ſum & extra me non eſt alia amplius, &c. Sed ea tamen monarchia maximis impietatis & iniuriæ ſeſe ſceleribus alligans, exitio tandem ſuo futuris porrò imperijs omnem perpetuitatis eiuſmodi artibus & rationibus parandæ atque ſtatuendæ opinionem, ſi modò animum aduertere intelligereque velint, omnino ſuſtulit,* (Ibidem.) *ſicut ſcriptum eſt: Quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam ſibilabit, & mouebit manum ſuam.*

Huius igitur tanti imperij exitium, & grauiſſimum hactenus etiam iacentis caſum Nahhum Vates diuino ſpiritu edoctus & præditus ante præuiſum, maximæ adhuc proſperitatis & diuturnitatis opinione florentibus rebus obnuntiauit. cuius vaticinij argumentum diuino imprimis ad vota implorato numine aperiendum nobis explicandúmque eſt.

VOTVM

VOTVM.

Me neque conſilijs, propria aut virtute valentem
Da Pater ô, totum numinis eſſe tui.
Qui faſtúmque, auſusq́ hominum, mentéſque ſuperbas
In chaos & ſtygias ire iubes tenebras.
Ex humiliq́ue pios; deuectos puluere in aſtra
Tollis, dans menſis accubuiſſe tuis.
Te ſine nil ſummum, æternum nil eſſe fatemur,
Te ſine prodeſſe aut poſſe placere nihil.
Vt placeam, proſimq́ue pijs, tua munera ſunto:
Laudibus ergo tuis prouidus annuito.

ARGVMENTVM VATICINII.

NINIVEN *antiquiſsimã vrbem, atq. Aſſyrij imperij firmiſsimum caput, ob regum, principum, populiq́ue eius ſcelera, atque ob illatam omni ferè orbi iniuriam, inſolentiusq́ue geſtum imperium; maximè autem ob iniquum & nefarium animum aduerſus Iſraëlitas, & Ieroſolymitanos, atque adeo aduerſus Dei optimi maximi honorem, nominisq́ue dignitatem & ſplendorem, fixo diuinæ ſententiæ decreto penitus exſcindendam funeſtandamq́ue eſſe Nahhum Vates obnuntiat, omnem etiam regij generis ſobolem radicitus euellendam. Huiuſmodi autem conſilium ſuum breui exſequendum, niſi pœnitentia & obſecrationibus ſibi cauiſſent, per Ionam Vatem Niniuitis aperiri Deus curauerat. Nunc verò illos, quòd ad antiqua & ſcelerata ſtudia conuerſi, omni orbi, atque maximè dedicato Deo Iſraëlitarum populo, nulla religionis ratione habita, infeſtiſsimi fuerint, Nabuchodonoſoris vim & ſæuitiam, atque diuini imprimis iudicij ſeueritatem experturos tandem eſſe prædicit. Cùm autem Vates Nabuchodonoſoris potentiæ ad hanc rem meminerit, commoda digreſsione vſus, Ieroſolymam ab eodem, bello & incendio vaſtandam, ignemq́ue ſacro templo inferendum indicat, eo quòd Deus populi & principum impietate vehementer offenſus, ciuitatis illius curam ſtudiumq́ue eſſet remiſſurus. deinde ad propoſitum reuerſus Nahhum, Niniuis excidium oratione, atque decantata elegia perſequitur, tantiq́ue ſupplicij cauſam, & culpam palam cognoſcendam profert, atque omnem propugnandæ & defendendæ vrbis ſpem Niniuitis contentione inducta adimit, quod Nabuchodonoſoris potentia & virtus, & in bello gerendo felicitas No Amonis maximæ apud AEgyptios vrbis proxima & recenti excidio perſpecta explorataq́ue fuerit. pari autem exemplo futurum, vt Niniue capta exſcindatur, cuius muri tantæ potentiæ impetu vel ſuſtinendo, vel tardando impares omnino ſint; ciues autem ac viri mulieribus imbelliores: mercatores verò ac principes vitio, otio atque luxu nimio affluentes, quibus turpis fuga, quàm dimicatio, aut honeſta in prælio mors potior iudicanda atque ſtudioſè magis, quàm propugnatio, paranda ſit.*

CAPVT I.

ONVS *Niniue liber viſionis Nahhum Elceſei.*

NIniuen à Græcis & Latinis auctoribus Ninam dictam Aſſyriorum imperij celeber-
rimam & principem vrbem fuiſſe, ex prophanis & ſacris rerum ac temporum mo-
numentis accepimus. Hæc autem ab Aſſuro Nino Senaareo ex poſteris Semi ad Euphra-
Gen.10. tis fluuij ripas condita olim fuerat, ſicut ſcriptum eſt: De terra illa egreſſus eſt Aſſur, &
,, ædificauit Niniuen, &c. & inferius: Filij Sem, Elam & Aſſur, &c. Poſt illa autem
,, ſecula Abraham ex Chetura vxore præter alios liberos Lecſam ſuſcepit, ex quo De-
Gen.25. dan genitus; à Dedano verò populi illi progeniti ſunt. qui cum Niniuitis & Aſſyrijs
,, regni & ciuitatum communione coniuncti Aſſurim in ſacra hiſtoria dicti ſunt, non quòd
,, alterum Aſſur generis ſui parentem habuerint, ſed quòd ex Dedano procreati, cognatis
ex eadem Semi familia oriundis Aſſyrijs ſeſe immiſcuerint. atque hæc communius Aſ-
ſyriorum omnium origo fuit: cuius ratio ad hiſtoriarum ſpecie aliàs diſſentientium
concordiam plurimum valet. Ad inſcriptionis autem huius ſententiam aperiendam
quiddam ex Iona iam diffuſius à nobis obſeruatum repetere operæpretium viſum eſt.
Ionam aduerſum Niniuen ſic vaticinatum, Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſub-
uertetur, non ſimpliciter exponendum eſſe docebamus, ita vt quadraginta dierum
ſimplicium elapſo tempore Niniue Sodomę inſtar euertẽda eſſet: ſed ſapientiſſimo Dei
conſilio concinnatam orationem illud ſignificaſſe, fore proculdubio primum vt intra
quadrageſimum à Vatis præconio diem, vel Niniue ex ſceleratis & nefarijs ſtudijs con-
uerſa, vel omnino euerſa eſſet. deinde etiam fore vt quadrageſimo pòſt anno, ob in-
iuriam gentibus omnibus & Iſraëlitis maximè illatam, penitus eſſet excindenda. ita
adeo diuinum conſilium ſibi omni ex parte conſtans certumque probatur. namque
quadrageſimo ferè anno, à facto per Ionam præconio, Iſraëlitæ ab Aſſyrijs hoſtili ani-
mo, & crudelitate infeſtati, vexati ac debilitati ſunt. Anno enim vltimo Ieroboam
4.Re.17. duodecimi Iſraëlitarum regis, quo rege Iſraëliticæ res ex Ionæ oraculo feliciter gere-
Ioſephus lib. bantur, vſque ad ſextum Hoſſeæ filij Ela, qui ab Aſſyrijs tributarius factus eſt, anni
9.c.15. fluxêre quadraginta: atque ab eo anno diuina in Aſſyrios de iniuria & impietate ſenten-
Ioſephus lib. tia lata & pronuntiata, oneris nomen ſortita eſt. hoc autem modo ratio ſubducitur:
9.c.10. Zacharias & Salum anno vno regnarunt, Manahen annis decem tyrannidem occupauit,
4.Reg.15. Ioſephus lib. Phacea annis duobus, Phacea alter annis viginti regnauit, poſt hunc Hoſſeas filius Ela;
9.c.11. cuius regni ſexto anno Samaria obſeſſa, & in tributi ſeruitutem redacta eſt. quo facino-
4.Reg.17. re Aſſyrij præter alias grauiſſimas orbis ferè totius offenſiones, illatarum etiam per crude-
litatem Iſraëlitis iniuriarum, & contemptæ religionis etiam ſeſe alligarunt, regnique
ſui exciſionem commeruerunt: atq. cladem per Nabuchodonoſorem Babyloniorum re-
gem anno regni illius primo fuiſſe allatam, antiqui Hebræorum chronographi tradunt.
Lib. de Serie mundi. atque hoc fuit onus Niniue iam tum ex Ionæ vaticinio ſignificatum, nunc verò à Nah-
hum ex profeſſo etiam explicatum. Dierũ autem plurali nomine Hebraico in ſermone
annos etiam ſignificare, multa ſcripturarum loca declarant, vt ille: Habebit licentiam
Leuit.25. redimendi, donec vnus impleatur annus. quo loco Hebraicè dies eſt, quem latinus inter-
pres optimè annum vertit. Neque verò eandem temporum rationem ex Hebraicis li-
teris, numeris & myſterijs in eodem Ionæ vaticinio ſubtilius etiam conſiderare pigebit,
modò id breuiter expedire poſſimus. namque non aliena nobis à re ipſa interpretatio
viſa eſt, vt certum tempus in illa Ionæ oratione notaretur, quoad Niniuitarum res dura-
turæ eſſent, centum videlicet, ac viginti annis. ſiquidem Ionas quadraginta annis ante
ſubactam Samariam præconiũ Niniuitis fecit. Samariæ autem expugnatio Ieroſolymo-
Series mundi. rum cladem centum triginta ſeptem annis præceſſit: quam decimo nono Nabucho-
donoſoris anno allatam eſſe conſtantior traditio eſt. anno autem primo eiuſdem re-
gis Niniuen exciſam Hebræi auctores ferè omnes prodidere. igitur à quadrageſimo
anno vaticinij Ionæ, hoc eſt, à primo ſubactæ Samariæ ad primum Nabuchodonoſoris,
centum viginti anni intercedunt. Id autem illius vaticinij numeralibus literis, & ſigni-

ficantibus

ficantibus nominibus ſic indicatur: Adhuc quadraginta dies. Quadraginta dies, quadraginta anni ſunt. porrò vox, Adhuc, quæ additionem ſignificat, Hebraicè eſt *Ghod*, quæ ſuis hebraicis literis cōſcripta Ghaim, Vau, Daleth, numerum octogenarium omnibus hebraicè ſcientibus conficit; octoginta verò quadraginta additis, centum & viginti numerus efficitur: quo tempore Niniue à Babylonis rege exciſa eſt. Igitur quæ ſignificanter dicta à Iona fuerant, Nahhum explicanda confirmandaque ſuſcepit. illud etiam compertum exploratumque nobis eſt, Senacheribum Aſſyriorum imperatorem, Samaria ſub iugum iam miſſa, Ieroſolymam vſque ſacrilego animo atque expugnandi cauſa progreſſum ingentem vna nocte cladem diuinitus accepiſſe, & cum extincti penè exercitus reliquijs domum redire coactum, ibique paulò poſt in cuiuſdam ex dijs ſuis templo ſacrificantem, à proprijs filijs, qui poſt eum regnauère, fuiſſe occiſum. Eodem autem tempore Babylonij reges ſub Niniuitico imperio erant, quos ob eam rem exteri ſcriptores Babylonis præfectos vocant. id autem in ſacris hiſtorijs manifeſtè explicatur, vt: In tempore illo miſit Merodach Baladam rex Babyloniorum literas & munera Ezechiæ, &c. cui Nabuchodonoſor in regno ſucceſſiſſe dicitur, à quo aſcitis in auxilium Medis, primo regni ſui anno Niniue capta & exciſa eſt, atque Aſſyrium imperij ſolium Babylonem translatum, & ad Perſarum vſque occupationem ſtabilitum. Huius verò rei rationes apud græcos & latinos auctores, & temporum, & geſtarum rerum, & nominū notationibus variæ, inconſtanteſque ſibijpſis videntur, certiſſimæ verò & conſtantiſſimæ, ex ſacris libris, & hebraicis narrationibus petuntur. Quoniam verò poſtrema Niniuitarum regum culpa, quæ diuinam vltionem maturauerit, Iſraëliticis tribubus vltra omnem humanitatis modum allata calamitas fuit, eodem tempore vaticinium hoc à Nahhum editū fuiſſe, ex hebraicis chronicis accepimus, cùm aliàs nullam certam, neq. temporis, neque patriæ, neque tribus rationem quæ ad hunc Vatem pertineat, ex ſacris libris notari hactenus contigerit. Sed in eo libro, qui Mundi ſeries hebraicè inſcribitur: Iohel, Nahhum & Habbakuq ad Manaſſei tēpora referuntur; quē, quòd impius & iniquiſſimus fuerit, indignū, quē ſuis libris appellarent exiſtimauerint: ſed nos aliā cauſam fuiſſe putamus, nimirum, quòd horū vaticinia, nō tam rerū à populo Iſraëlitico geſtarū rationes, vel vitiorū & ſcelerū criminationes (quibus cognoſcendis & explicandis regū & principū tempora cōmodè adnotantur,) quàm ſuppliciorum & pœnarū obnuntiationes, & ratas definitaſq. ſententias continent, ſiue ea Iſraëlitis, ſiue alijs nationibus ſubeūda ferendaq. ſint. Quæ res ad quæ tempora pertinerent, euentus ipſi magis, quàm regum, ſub quibus vates ſcriberent, nomina indicare & declarare potuerūt. Illud autem quod Chaldæus paraphraſtes in vocabulo ELCESEI exponit, patronymicum nomē eſſe ab Elcus Galileæ (vt D. Hieronymus interpretatur) vico, illius tantū auctoritate nititur, cū nullū hoc nomine locū in omni veteris & noui teſtamenti geographia, neq. apud aliū quempiā diligentē regionis illius deſcriptorē nobis obſeruaſſe cōtigerit. nam quæ Salomō Gallus tradit, nō alia, quàm Chaldæi paraphraſtis fide probatur. Neq. verò alienū eſſet nomen Elceſei ad ſignificationem relatum, officij magis, quàm patriæ rationibus definire. ſiquidē *Lacas* hebraicum verbū, ex quo nomē hoc deducitur, tardare ſiue ſerotinare, vel poſteriorē eſſe ſignificat: vnde illud celebre Serotinæ pluuiæ, qua ſegetes perficerētur nomen Malkus factū fuit; atque adeo huiuſmodi cognomine illud ſignificari potuit, quæ ſuperiori tempore obſcurè & implicitè velut temporanea pluuia à Iona ebnuntiata, inſtillataque fuerit, cùm nondum herbeſcentem viriditatem oportunitas eliceret, nunc iam & idoneo tempore à Nahhumo explicari, & ad maturitatem fere produci. quam rem & Chaldæus interpres non obſcurè indicauit ita exponens:

Onus calicis præparati ad exhibendum Niniue; à principio ex quo vaticinatus eſt aduerſus eam Ionas filius Amithai de Migath-Hhaphar: conuerſa eſt à debito ſuo, & cùm addidit ad peccandum, rurſus vaticinatus eſt ſuper eam Nahhū de domo Cuſſi; &c. Quid verò onus propriè ſignificet, in cōmentarijs Habbakuq abundè docebimus & in cōmuni præfatione: cætera verò inſcriptionis verba hîc exponimus, vt eū, ad quē ſermo habeatur, & cuiuſnā modi ſermo ſit, primū, deinde eū qui habuerit, & quo vaticinandi genere vſus fuerit, & quanam ratione munus ſuū fuerit executus, explicemus. grauem igitur & certā Dei ſententiā in Niniuitas pronunciatam illa verba indicant: *Onus Niniue*. huius verò ſententiæ interpretem certum, & diuino ſpiritu auctum, atque grauiſſimo futurorum præſciendi modo affectū poſteriora illa docent, *Viſionis Nahhum Elceſei*, qui quod certi conſtantiſq.

[Margin notes: עוד — Herod. li. 3. 4. Reg. 20. Iſai. 39. — Oroſius. — Diod. Sicul. — Sedergholā — לכש — מלקוש]

vaticinij fide & auctoritate niteretur, nomen ſuum profiteri veritus non ſit: ſed quòd librum appellat, eò pertinet vt non ipſe Niniuen Aſſyrioſque legationis & vaticinij ſui orator petijſſe, ſed literis eò miſſis diuinum conſilium aperuiſſe intelligatur. namque liber multas communis atque cognatæ inter ſe rationis ſignificat res, ex quibus vna epiſtola eſt. vt apud Iſaiam: In tempore illo miſit Merodac Baladam filius Baladam rex Babylonis libros & munera ad Ezechiam, &c. quod ipſum idem interpres in regum annalibus literas verterat. Atque de libri inſcriptione hactenus: nunc verò deinceps vaticinium ipſum exponamus.

Iſai.39. 4.Reg.20.

Deus æmulator & vlciſcens Dominus, vlciſcens Dominus, & habens furorem: vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.

SVBLIMI orationis exordio vaticiniū aduerſus Niniuitas ſuum Vates inchoauit, qui Dei virtutē, conſilium & prouidentiā ſimul, & illorum facinora & nefaria ſcelera illuſtri & grauiſſimo præconio indicaret, atque hominum proinde animis metum, religionemque inijceret. namq. grauiſſimis imprimis verbis diuinæ res, rationesq. proponūtur: deinde etiam hominum ipſorum crimina ea eſſe inferuntur, in quibus grauiſſima diuinarum rationum exempla iure edi debeant. igitur futuram Niniuitarum cladem, nequis nullis eorum flagitijs, ſed cæli aſtrorumq. curſibus vel caſui, vel priuatæ forſitan Dei cuiuſpiam, ex ijs, qui temporibus illis vanè colebātur, volūtati aſſcriberet, Dei Opt. Max. illius Adonai virtuti, conſilio & iudicio, vt prædictam ante, ſic eandem editam, aſſcribendam eſſe confirmat. Atq. cauſa ipſa primum facultatis & voluntatis, deinde etiam iuris rationibus & pōderibus examinanda proponitur. Quoniā verò varias facultatū rationes aliis atque alijs numinibus deluſa olim antiquitas tribuebat, hoſq. illis potentia & ira, rurſus illos his lenitate & benignitate, alioſq. aliis conſilio, agendarumq. rerum dexteritate anteponebat; ex qua re fieri poſſet, vt Iſraëlitarum Deum Adonai, ex illo quatuor literis conſtanti nomine, ad miſericordiam promptum, non item ad iudicium ſententiam vltionemque idoneum eſſe putarent, aut aliorum Deorum viribus & numinibus impediri poſſe crederent. hanc omnem rationem ipſo tandem euentu confirmandam Vates exponit, eamque eſſe Dei ſui naturam docet, in qua ſumma & maxima virtus, facultas, ſummum conſilium, ſumma ars, agendarum rerum ſcientia, ſumma denique felicitas, & quicquid demum numinibus omnibus attribui magnum debeat & poſſit, in huius adonai natura ſummum & maximum ac proprium ſit. ab ea verò parte potiſſimum exorditur, quæ quòd rarius oſtenſa, minus hominibus cogitata, minuſque formidata eſt, quam inſtitutæ ſibi orationi apprimè oportunam eſſe intellexit, id eſt, à ſumma vlciſcendi facultate, & iuſtiſſima voluntate, quam edita tandem Niniuitarum ſtrages, horribiliſque cædes, cum prædictionibus & obnuntiationibus comparata, confirmatura ſit. *Deus æmulator*. Ex multis diuinis nominibus id hoc in loco appellatur, quod ad infinitam virtutis & fortitudinis rationem pertinet. Atque ita agendarum rerum facultas prima proponitur, deinde etiam & voluntas ſubiungitur, quæ exemplorum indicijs confirmatur: *æmulator* ſiue *zelotes*, qui de rebus, dignitate, iureque ſuo quicquam detrahi non patiatur, detractum autem grauiſſimè vlciſci ſoleat, ſicut ſcriptum eſt: Zelatus eſt Dominus terram ſuam, &c. Illud autem hoc nomine ſignificatur, Niniuitarum excidium non caſu, non iniuſto odio, non temerario aliquo faſtidio, ſed iuſtiſſimo offenſi Dei iudicio futurum eſſe. quanquam verò nomen illud ſuum tetragrammaton; miſericordiæ rationes plurimas in ſe contineat, tamen de vlciſcendi facultate ac iure nihil omnino detrahit: cuius rei argumēto varia exempla, in Ægyptios & in alios nominis numiniſque ſui violatores & contemptores edita ſunt. *& vlciſcens Dominus*. Illud hoc in loco obſeruandum eſt, nomen Dominus quod ad miſericordiam refertur, futuri rationem obtinere, quod illud tempus perpetuitatē aſſiduitatēq. apud Hebræos, vt apud Latinos & Græcos præſens indicat. qua de re nos multa & vtiliſſima in cōmentarijs Habbakuq. & alijs docemus: ſed *vlciſcens* participiū præſenti tēpore dici, quod apud Hebręos non ad aſſiduitatē, ſed ad certā oportunitatem pertinet: ita adeo huiuſmodi oratione Deus perpetuò quidē miſericors, oportuno tamen tēpore vltor eſſe prædicatur. Eſt autem grauiſſimum, & terribile audientium animis epithetō vlciſcens, ſiue vltor. namq. vltio ipſa cuicunque aſſcribatur, horrendam vim impetumq. non facilè retardabilem indicat, nedum ſi Deo fortiſſimo & potentiſſimo atq. patientiſſimo

אל

Ioel.2.

ſimo aliàs,noxę tamen & ſcelerū magnitudine irritato aſcribēda ſit, vnde grauiſſima & terribilis illa ob acceptas iniurias Romanis olim Martis vltoris effigies & inſcriptio,quam in nummis etiamnū videmus,excogitata eſt. Quid autem vlturus in Aſſyriorum. & Niniues excidio Deus eſſet, facilè coniectu eſt; nimirum animorum ſæuitiam & nimiam per ſummum nefas dominandi libidinem,exercitamq́. vltra omnem humanitatis modum in victos omnes, cùm ex gentibus cæteris, tum maximè ex Iſraëlitis crudelitatem: neque enim illi diuinum in ea re conſilium ſecuti oportuna & clementi, vel belli gerendi, vel dominandi ratione vſi ſunt, ſed ſua magis ambitione & cupiditatibus elati immani tyrannide omnia occupare ſtuduerunt. Qui quanquam irati Dei virga in ſacris appellentur,non eò interpretanda appellatio eſt, vt quicquid impiè inhumaneq́. geſſerint,diuino iuſſu & conſilio geſtum eſſe aſſeratur; ſed ita iſtorum animis,conſiliis & facinoribus Deum ad populos caſtigandos vſum eſſe,vt inuadentes libertati & facultatibus permittens ſuis,inuaſos ipſos neque conſilio,neq. auxilio ad propugnandum,ſeſeque defendendum iuuerit: quicquid autem victores peccarent & delirarent,ſibijpſis fraudi foret.itaque vt nonnūquam dęmonis mali non quidem probata voluntate & nocendi cupiditate, ad impios tamen & ſceleratos homines puniendos Deus vtitur: ſic Aſſyriorum ambitione & ſæuitia permiſſa ad repetendas de gentibus quibuſdā, & de Iſraëlitis etiā pœnas eſt vſus.ex qua re id Aſſyrij cōmiſerunt,vt non diuinam ſibi gratiam,ſed offenſionem maximā, ac proinde vltionem cōmeruerint, tum quòd non ex diuino conſilio, ſed ex ſua libidine rem geſſerint,tum verò quòd omnem humanitatis,imò omnem ſæuitiæ & crudelitatis modum excedentes,aliorum res vehementius etiam, quàm pro diuini cōſilij rationibus afflixerint & vexauerint, ſicut ſcriptū eſt: Væ Aſſur virga furoris mei Iſa.10.
& baculus ipſe eſt, in manu eius indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, & contra populū furoris mei mandabo illi,vt auferat ſpolia,& diripiat prædā,& ponat illum in conculcationē quaſi lutum platearum. Ipſe autē non ſic arbitrabitur, & cor eius non ita exiſtimabit, ſed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionē gentium non paucarum: & illud: Ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas, quia ego iratus ſum parū. ipſi verò adiuuerunt in malum. Quòd autem vltionis nomen repetitum ter fuerit, eò Zach.1.
pertinet, vt lenta plerumque numinis ira, grauiſſima tamen eſſe oſtendatur; vtpote quæ non punitionis modò, ſed vltionis rationibus definiatur: habet enim apud Hebræos ternarius numerus magnam aſſeuerationem, & ſuperlatiuum gradum in diuinis maximè nominibus atque appellationibus indicat. nam vt trinitatis ratio diuinæ naturæ, ſi perſonas conſideremus, maximè conuenit, ſic omnibus in rebus & virtutum ac facultatum appellationibus numero Deus impare gaudet, vt: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Do- Iſai. 1.
minus Deus.&c. Quanquā autem diuina lege cautum ſit,ne quis inimicum accepta iniuria vlciſcatur;tamen hoſtes & rerum ſuarum publicos afflictores publicè etiam vlciſci fas iusque eſt. legis enim verba ſociorum & populi proprij nominibus rem ipſam definiunt: Leuit.19.
Non quæres vltionem,nec memor eris iniuriæ ciuium tuorum: ciues tantū lex antiqua vel filios populi tui, quemadmodū in Hebræo eſt,vltione liberat, hoſtes non item: maximè autem affligentes, quos legitimè indicto bello petere & vlciſci licuit, vt in ijſdem ſacris legibus præſcribitur. quamobrem non reprehendendam animi perturbationem, ſed iuſtiſſimā iram & indignationē, atq. vlciſcēdi rationē ſibi Deus Opt.Max.aſſcribit,cùm hoſtium ſuorum vltorem ſe prædicat; ſatis enim iuſta, imò iuſtiſſima vltionis cauſa eſt, hoſtē Deo quempiā eſſe declaratū,maximè autē Deo Adonai, hoc eſt, & re & nomine miſericordiſſimo,quem tam lenem tamq́ue clementem ad iras irritaſſe maxima ac grauiſſima vltione expiandum nefas fuerit. *Vlciſcens Dominus, & habens furorem, vlciſcens Dominus in hoſtes ſuos, & iraſcens ipſe inimicis ſuis.* Vt nunquā iniuſta ira, & illegitima vltio Domino Adonai aſcribi poſſit, qui ſeſe non niſi hoſtium & afflictorū ſuorum,vt in Hebræo eſt, vltorem profiteatur. ſatis autem iuſtam & neceſſariam diuinitus vlciſcendi eſſe, ſi- Iſai.1.
quis ſeſe Deo hoſtē præbeat,non ſolùm diuinis oraculis planum eſt,vt: Heu vindicabor de hoſtibus meis, &c. Sed gentium etiam ſapientia de dijs ſuis eſt proditum. vt: Aeneid.1.

Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor.

At verò oſtenſa iam Dei ad vltionem iuſta & legitima voluntate,eadem repetitis verbis aſſeueranter confirmata omnis obliuionis diuinæ ſtulta opinio, ex hominum animis longę patientiæ prædicatione à Vate tollitur. Fieri enim perſæpe ſolet, vt hominum culpam, non ſtatim pœna comes premat, ex quo periculoſa quædam ſecuritas quorun-

dam animis præſtatur, Deum vel omnia, vel plurima ſcelera omnino diſſimulare, atque negligere falsò opinantibus; cùm tamen id non diuinæ negligentiæ, ſed patientiæ & lenitati aſſcribi, atque proinde aut expiari ſcelus, aut grauius ſuppliciū timeri oportuiſſet. Ne quem igitur huiuſmodi ſtulta opinio fallat, Vates hac antipophora præcaueri voluit, qua nullum, vel læſæ, vel imminutæ maieſtatis ſuæ crimen, niſi aliàs, ob legitimam pœnitentiam & expiationem condonatum fuerit, impunitum tādem effugi poſſe affirmet.

Dominus patiens, & magnus fortitudine, & mundans non faciet innocentem.

In ſuperiori verſu, quo loco Latinè poſterius illud legimus, *iraſcens ipſe inimicis ſuis:* Hebraicè verbum eſt, quod cum iræ rationibus obſeruare etiam, & tempus aucupare ſignificat. Hiſpanè propriè dicimus, *tenerla guardada.* quæ oratio ad commodum & oportunum pœnas cum dignitate repetendi tempus ſignificandum vſurpatur. hoc autem tropo vſus Vates noſter diuinæ ad vltionē tarditatis cauſam expoſuit. Obſeruat, inquit, quidem Dominus inimicos ſuos, veterumq. offenſionū nunquam oblitus, vel legitimè ſibi ſatisfieri per pœnitentiá expiationemq. exſpectat, vel ipſe tandē grauibus de aduerſarijs pœnis ſumptis oportunè ſatisfactum curat; ſicut ſcriptum eſt: Non tardat Deus promiſ- 1.Pet.2. ſionem ſuam; ſed patienter agit, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiá reuerti. Et finem itaque, & efficientem tardæ vltionis cauſam Vates profert: quòd ſcelera & offenſiones hominum in ſe vel pœnitentiæ legitimum, vel vltionis oportuniſſimum tempus Deus aucupatus obſeruet, eo quòd natura lenis patientiſſimusq. ſit, aliàs nullā malarum rerum ac facinorum impunitam alicui libertatem donaturus. hoc eſt quod dicit: *Et mundans non faciet innocentem*, hoc eſt, neminem ſcelere alligatum temerè ſoluet. verba ipſa, quòd ſignificationem habeant arcanam, nobis explicanda ſunt. *Dominus patiens*, Hebraicè, *latis naribus*. quo tropo lenis & patiens cuiuſpiam natura ſignificatur, vt apud Ioëlem docuimus: nam qui anguſtis naribus ſunt, inflammati ex offenſione cordis fumos ob meatuum anguſtias, & citius concipiunt, & tardius efflant. *Magnus fortitudine.* Vera fortitudo, fortitudiniſq. comites, magnitudo animi, grauitas, patientia, & oportuna rerum deſpicientia his verbis apud Hebræos definiuntur, ad eumq. referuntur, cuius animus, neque offenſionibus, neq. repulſis frangitur, ſed conſtans ſemper ſibijpſi perſeuerat. Latini virtutem hanc animi conſtantiam dicunt; cui contraria affectio impo- Nume.14. tentia eſt: hoc orationis genere, ijſdemque verbis Moſes in illa celeberrima deprecatio- ,, ne vſus eſt: Magnificetur ergo fortitudo Domini, ſicut iuraſti, dicens: Dominus patiens, & multæ miſericordiæ, ferens inquitatem, & ſcelera, nullumque innoxium relinquens. Itaq. longa exſpectatio, diuturnaque diſſimulatio diuinam magnitudinem, fortitudinem, conſtantiam, ſapientiamque, atq. ad oportunitatis vſum prudentiam, non autem, negligentiam, aut ignauiam, imbecillitatémve vllam, non ſcelerum impunita- Ibidem. tem, arguit. nam quod ad hanc rem pertinet, *mundans non faciet innocentem*, id hæc ora- ,, tio ſignificat, quod à Moſe relatum eſt, nullum innoxium relinquens. namque eadem vtroque in loco verborum formula, eadem orationis compoſitio eſt. Innoxium relinquere, eſt impunitatem ſcelerum alicui per negligētiam dare, id quod à diuini iudicij grauitate & ſeueritate prorſus eſt alienum, ſicut ſcriptum eſt: Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ. at verò orationem Hebraicam Latinus interpres, quæ circumlocutione explicare noluit, ſimplicibus verbis, quæ commodiora viſa fuere, reddidit, non qui ſententiam omnem exponeret, ſed qui rationem ipſam rerum indicás, ex fontibus ſuis petendam exponendamque ſtudioſis relinqueret. quod Latinus hoc loco ad verbū redderet: Et liberare nō liberabit, vel dimittere non dimittet, nō ſatis ple- נקי nè ſententiá explicare poteſt. NAKI, Hebraicè eū ſignificat, qui impunitatē aſſecutus eſt. huiuſmodi verò quippiam à Deo non niſi legitimis rationibus præſtari iam diximus. Nemo igitur ſibi liberam ſcelerū impunitatem, & dimiſſionem ex Dei diſſimulatione promittat. namque ille proculdubio dimittens non dimittet. Chaldęus paraphraſtes hunc locum ſic reddidit: *Et dimittet pœnitentibus; non pœnitentibus verò non dimittet.* Hic rem ipſam magis, quá orationem explicuit: quod ſæpius etiam facere cōſueuit. Probato autem conſilio & voluntate Dei, ſeueræq. aduerſus hoſtes ſuos vltionis ſtudio, tēporis aucupádi ſciētia, facultas proximè oſtendēda probandaq. fuit; quæ & ipſa ad maximas res gerēdas expetitur. Hanc adeo cæteris nihilo virtutibus minorē Deo eſſe cōfirmat, vt nō ſolum in conſulēdo ſapientiam & prudentiam, ſed in agēdo etiam dexteritatē & celeri-

tatem

tatem, omni aduerſariorum conſilio, prudentia atque virtute incomparabilem in modum, ſuperiorem, cuius aduentũ nulla hoſtium diligentia præcauere, cuiuſque impetum Pſal.7.
nulla humanarum rerum firmitudo ſuſtinere poſſit: ita adeò ſupplicium, vbi conſuluerit, maturare ſolet, vt longè exſpectationis moram, & negligentiæ opinionem conficiendæ rei celeritate vincat. Hęc autem res duabus rationibus, & agentis virtute, & miniſtrorum, quibus ad agendas res interdum vtitur, maximis viribus, & prompta ac parata in conficiendo celeritate confirmatur.

Dominus in tempeſtate & turbine via eius, & nebulæ puluis pedum eius.

Expeditionis faciendæ ratioñe, atque repentinum ineuitabilemque hoſtibus impetum turbinis, & tempeſtatis nominibus indicauit. namque eiuſmodi naturæ celerrima hominibus, animantibus, arboribus, atque montibus etiam interdum inſuperabilis vis eſt. Vox Domini concutientis deſertum: Vox Domini confringentis cedros: & Pſal.28.
comminuet Dominus cedros Libani, &c. Vox Domini diluuium inhabitare facit, &c. Igitur viæ Domini agendique rationes & momenta, maxima, vehementiſſima & celerrima ſunt, cui, qua ſe expediat in tempeſtate & turbine, via eſt, quæ loco, ſitu, & celeritate mortales omnes, mortalia facta, machinas, munitionem ac præſidium omne longè ſuperet; eademque hoſtes ipſos turbet, neque cauere ſibiipſis, neque oppugnare poſſe ſinat. *Nebulæ puluis pedum eius*. Ita ipſe ex ſuperiori loco, tanta vi & celeritate præditus, tantis miniſtris circumſeptus, in hoſtibus ſuis denſa nebularum & tenebrarum caligine præoccupatis, neque ſibi cauere, aut ſalutem fuga quærere, nedum obſiſtere, ac repugnare valentibus, quas ſtrages edere poſſit, facilè intelligitur: atque hoc ipſum ſigna illa, & calamitates Ægyptijs quondam allatæ declarant. Neque verò vno tantùm ad agendam rem miniſtrorum genere, ſed pluribus, ijſdemque validiſſimis vti poteſt, & ſolet. namque & montibus, & ventis, & mari, & fluminibus fortiſſimis, & horrendis naturæ rerum partibus imperat; quibus, quamuis difficillima imperatu, promptiſſimè conficiuntur.

Increpans mare & exſiccans illud, & omnia flumina ad deſertum deducens.

Dvobvs illis miniſtris tẽpeſtate & turbine, non ſolũ terras, ſed aquas etiam turbari atque commiſceri poſſe, antiquis diuinarum rerum monumentis proditum, & frequentibus ætatum omnium exemplis confirmatum eſt. namque omnia Deo viuunt, omnia dicto parent, & tanquam ſerui obediunt. præponitur verò in oratione mare fluminibus, quòd in eo naturæ genere maximè excellat, à quo cum ſola increpatione exſiccari, exhauriri, atque aduerſum naturam ingeniumque ſuum contrahi & coarctari ſoleat, quid exſpectare oporteat, ſi dilatari, & terras inundare iubeatur? Abyſſus vt ve- Pſal.103.
ſtimentum amictus eius, ſuper montes ſtabant aquæ. Ab increpatione tua fugient, à facie tonitrui formidabunt. Increpatio autem dominorum in ſeruos eſt, quiduis expediri ſatis pro imperio iubentium. cuiuſmodi increpatio illa apud Comicum eſt: *Vos iſthæc intro auferte, abite*. Hoc modo per turbinem, aut tempeſtatem, vel venti vim Terent. in
aliam, per vocem tonitrui, aut alias increpás Deus, & mare & fluminibus auditur. Et And act.3. Scen.1.
increpuit mare rubrum, & exſiccatum eſt & poſuit flumina in deſertum, exitus aqua- Pſal.107.
rum in ſitim, &c. atque hoc modo alijs alijſque voluntatis ſuæ miniſtris ad gerendas Pſal.106.
pro conſilij ſui decreto res aliò atque aliò miſſis Dominus Deus exercituum vti conſueuit. Namque ad perdendos Ægyptios, ſuoſque liberandos Iſraëlitas cùm extendiſſet Moſes manum ſuper mare, abſtulit illud Dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, & vertit in ſiccum, diuiſaque eſt aqua. Atque illud etiam aduerſus Ty- Exod.14.
rios decantatum eſt: In aquis multis adduxerunt te remiges tui: ventus contriuit te in corde maris. Nonnunquam etiam & per turbinem res agitur, ac per nubem, & im- Ezech.27.
brem, caligine, nimbis & grandine mixtam, ita vt aduerſariis omnis agendarum rerum, imò ſibi proſpiciendi facultas adimatur, ſicut ſcriptum eſt: Et reſpiciens Dominus ſuper caſtra Ægyptiorum per columnam nubis & ignis, interfecit exercitus eorum. Vtroq. autem modo, vel ventorum vi, vel nubis obiectu mare à Deo increpatum excitari poſſe & ſolere, Ionæ hiſtoria nos docet, cùm immiſit Dominus ſpiritum tempeſtatis in mare, & facta eſt tempeſtas magna in mari. Idem etiam & in fluminibus fieri poſſe,

res

res ipſa arguit. nam quod in mari rubro antea factum erat, in Iordane etiam effectum eſt; vnde illud admirantis Vatis carmen extat: Quid eſt tibi mare quod fugiſti, aut tu „ Iordanus, quia conuerſus es retrorſum? à facie Domini mota eſt terra? &c. Neque „ verò ſegnius in montibus etiam hæc diuina virtus ventorum, & turbinis, ac nubium vi oſtendi probarique poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Montes exultaſtis ſicut arietes, & colles ſicut agni ouium. Ita omnia ima ſummis verti & miſceri tanti principis imperio & voluntate facilè poſſunt. hoc eſt quod Vates noſter addit:

Psal.

Infirmatus eſt Baſan & Carmelus, & flos Libani elanguit. Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.

HÆC omnia, montes, colles, lapidum, plantarum, mineraliumque naturas, quæ in montibus plerunque gignuntur à Deo, tum propria virtute, & ſola voluntate, tum etiam ventorum vi turbari, affligi & perdi, quotidiano ferè ſpectaculo agnouimus. namque venti, præterquam quòd arbores frangant & comminuant, exſiccare etiam, & vrere virentia & humentia quæque ſolent, vbi vehementius æquo, flando incubuerint, „ ſicut ſcriptum eſt: Et reuelabit condenſa, &c. Idem etiam & nubium, ac tempeſtatũ „ impetu fieri poteſt & ſolet, cùm aquæ vel nimiæ, & intra terræ viſcera conceptæ, terræ concuſſiones, tremores atque eruptiones perſæpe efficiant, atque ſi nimis multæ ſunt, ipſis etiam plantis vehementer noceant. Tria autem nobiliſſimorum magnitudine, & pulchritudine montium nomina exempli cauſa vſurpata ſunt; ex quibus argumentum ad omnem eiuſdẽ generis naturam aptè deducitur: nam quæ montibus omnibus, vel firmitudinis, vel pulchritudinis, vel vſus vtilitatisq. rationes, vel cõmunes, aut proprię quorundam ſunt, eas ad Baſanum, Carmelum, & Libanum à ſacris auctoribus præſtantia, quadam accommodari aliàs docebimus. ob eam rem igitur ex ſpecie genus ipſum in argumentationis concluſione comprehenſum eſt. [*Montes commoti ſunt ab eo, & colles deſolati ſunt.*] Ex quo fit, vt neque cæteræ terrarum orbis partes ſecuræ eſſe poſſint, quandoquidem neque montes ipſi Dei venientis, & turbinem, tempeſtatem nubemque ingentem agentis impetum ſuſtinere poſſint, cùm montes firmiſſima terræ pars ſint.

Psal.

Et contremuit terra à facie eius, & omnes habitantes in ea.

GRAVISSIMO augmentandi genere, hoc eſt, contentione diuinam ad res agendas virtutem, & humanam ad propugnandum imbecillitatem Vates confirmauit, maiora quæque minoribus rebus præponens, atque ex alijs alia inducens, ita vt de virtute, & miniſtrorum eius efficientia, maria, flumina, Baſan, Carmelus, Libanus, montes, colles exſiccari, areſcere, findi, rumpi, diſſipari probaret, quæ omnia naturæ opera maxima & fortiſſima iudicantur, necdum terras hominumque habitationes & molimina, vt vrbes, turres, propugnacula, munitiones, & cætera quæ ad declinanda pericula, à mortalibus parantur, quæ cum auctoribus ipſa ſuis mortalia ſunt, multo aliis minora perire poſſe putandum eſt. *& contremuit*, Hebraicè eſt, *Et ſublata eſt*, ac ſi ventorum, vel inundationum vi terram omnem vaſtari poſſe dicat, vt in diluuij, & in Sodomorum temporibus accidit. Hæc autem omnia eò pertinere videntur, vt euertendæ Niniuis ratio ſignificaretur: quæ ſi antiquis Græcorum, & Latinorum hiſtoriis fides habenda eſt, non multum ab huius vaticinij obnũtiatione diſcrepat; quanquã temporum & perſonarũ notationibus, nõ omnino ſecum, neq. cum veritate ipſa conſentiat, ſed maximarum & illuſtrium notationum nomina, & tempora, quam res & facta ipſorum memoriam nonnihil immutare procliuius & facilius eſt. ex quo fit, vt facta ipſa plerunque apud auctores conſtent, perſonæ, & tempora certa non conſtent: factum enim ipſis relictis monumentis & ſignis indicari poteſt, perſonæ verò & tẽpora ob fluxam ſeculorum & gentium naturam, ob minus attentam diligentiam, ob variam linguarum & ſermonum atque dominationis mutationem inuerti ac turbari facilè poſſunt: ex diuinis autem ſcripturis temporũ vera ratio petenda eſt. Hæc obiter ad hiſtoriarum cognitionem non incommodè annotare libuit, quæ nobis in ea facultate magno ſemper vſui fuêre. ad inſtitutum igitur redeamus. Niniuen ſiue Ninam ab alijs gentibus appellatam vrbem, quæ murorum ambitu, firmitudine, & turrium propugnaculorumque numero, & robore bellicis nondum inuen-

Horat. arte. Poët.

uentis tormentis, inexpugnabilis eſſe crederetur, poſt multa & aduerſa prælia non ſine calamitate primum inita & ſuſtentata, tandem Babylonij Perſis in ſocietatem conuocatis, obſederunt. Quam obſidionem traducendi ſpe ferre paratus Aſſyriorum rex rebus omnibus, quæ ad eam tolerandam ſibi & ciuibus neceſſariæ erant, ante paratis, intra vrbem ſummo otio biennium totum ſeſe continuit, tertio autem anno continuis imbribus excreſcens fluuius cùm partẽ vrbis inundaſſet, muros deiecit ad ſtadia viginti. Erat autem reſponſum progenitoribus datum, nũquam Ninam capi poſſe, niſi cùm fluuius vrbi hoſtis fieret. igitur rex exiſtimans oraculi tẽpus aduenisse, deſperata ſalute pyram in regia ingentẽ exſtruxit, in quam vxoribus & Eunuchis concluſis auro, argento, veſteq. omni regia impoſitis ſeſe vnà cremandum in ignem iniecit. Hoſtes audita regis morte, vrbem per eam, quæ ab oraculo prædicta erat, muri partẽ ingreſſi, imperio potiti ſunt: atq. ita Aſſyriorum imperium, quod ad trigeſimam prolem à Nino peruenerat, annis mille & quadringentis à Nina Babylonem tranſlatũ eſt, pauloq. poſt ad Perſas tandem deductum. Hæc expugnatæ & euerſæ Niniues hiſtoriæ ſumma eſt, quam diuino conſilio, & ventorum imbriumq. vi ac impetu magis, quàm humana potẽtia, aut bellica virtute expugnandá cùm Vates hic noſter, tum alij etiã obnuntiarant, quorum oraculis nixus Babyloniorum ille rex, quem auctores Beleſum nominãt, diuturnũ bellum, prælia & pugnas, quamuis damnoſis atq. aduerſis euentibus, ſumma tamen contentione, deinde & obſidionem pertinaciter ſolus vrgens cæteris longæ vſque ad victoriam perſeuerantiæ auctor fuit. quanquam Græci, Latinique hiſtorici vaticiniorum ſacrorum ignari, aut ab ipſis gentium auctoribus (qui omnia ſibi ſuiſq. dijs & diſciplinis ambitioſè tribuebant) decepti, oracula ipſa ad Chaldæas prædictiones retulerunt. Illud autem certum exploratumq. eſt, huiuſmodi vaticinia ab Iſraëlitis ad eos fuiſſe delata, quod initio ipſo libri vel epiſtolæ nomine operi inſcripto Nahhum declarat. ex quo libro, atque ex alijs vatum reſponſis fata ſua illi cognouere, atque poſteris etiam cognoſcenda tradidere: quæ tamen (vt hominum in ſuam perniciem affectata ſtultitia eſt) decantata illis magis quàm certa eſſent, quoad euentu ipſo firmata ſera nimis fide exciperentur. id quod illi ipſi Latini, & Græci auctores indicant. nam de oraculorum fide agens Diodorus, inquit: Quod nunquam futurũ ratus Ninæ rex, ſpẽ ceperat obſidionis traducendæ ſimul, & futura auxilia exſpectabat. Ad eiuſmodi ergo euentum omnis hæc à Vate de diuinis miniſtris vento, turbine, tẽpeſtate, nubibus, &c. deq. horum efficientia cõmemorata ratio non incommodè relata eſt. nam qui horum miniſtrorum vi maria & flumina exhaurire, exſiccare & ſiſtere contra ipſorũ ingeniũ & naturalem appetitũ ac motum poteſt, & augere nimiũ, atq. inundationibus producere eadem poterit: atq. hoc pacto montes & colles, & quod multo facilius & proptius eſt, hominũ habitationes cũ habitatoribus ipſis tollere, atq. excidere: ita adeò præter ipſam turbinẽ & tempeſtatẽ, &c. ex naturæ ipſius atq. tranſlationis rationibus interpretari non alienũ erit. nam fluminũ, nimborum & vẽtorum vim quibus Euphrates exundãs vrbis muros deiecit, magna populorũ & exercituum multitudo, magna Babylonij ducis conſtantia, & pertinax animi ad victoriã cõtentio eadẽ oratione ſignificatur: populos enim aquarum nomine dici & Ioannes in Apocalypſi nos docuit, & nos aliàs explicuimus. Namq. ad Niniuis expugnationem ex quatuor primum gẽtibus, Babylonijs, Perſis, Medis & Arabibus hominũ quadringenta millia numero, armis inſtructi, muniti caſtris, ac de rebus cõmunibus conſultãtes conuenêre; quibus poſtea præter alios quàm plurimos trãsfugas Bactrianorũ exercitus à rege deficiẽs acceſſit. auctor Diodorus. Vltimus autẽ Niniuitarum Imperator *Tónos concoleros* fuit, qui Romanis pariter ac Græcis Sardanapalus ille luxuria & corruptione infamis dictus eſt. Ex ijs autẽ, quæ cõmemorata ſunt, illud conficitur, nullã eſſe priuatã vim, nullam tãtam cuiuſquã potentiam, nullam roboris magnitudinẽ, quæ irati Dei impetũ ſuſtinere poſſit; quando nulla earũ, quæ fortiſſimæ exiſtimantur, rerũ natura, tẽpeſtatis, turbinis, vel nubis ab eo immiſſæ vim conſtanter perferre valeat: idq. adeo nõ pleni furoris opus eſſe, nedum hominũ mortalium vlla vis tanta ſit, quæ vehementiſſimè ignis inſtar habentem Dei iram exſpectet incolumiſq. perferat.

Diodo. Sycul. lib. 3. Iuſt. lib. 1. Oroſ. lib. 2. & lib. 1. c. 19. Euſeb. Herodot. li. 1.

Apoc. 17.

Ante faciem indignationis eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? indignatio eius effuſa eſt vt ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo.

FIRMISSIMA argumentationis totius concluſio hæc eſt, contentionis rationibus

bus, & vtriuſque partis amplificationibus confirmata. namque ſuperius venientis Dei impetum tempeſtatis & nubium imaginibus declarauit, cui oppoſitas rerum formas, & præſtantes naturas: vt maria, flumina, montes, vrbes, &c. impares omnino oſtendit; nunc verò maiorem multo, atq. efficiétiorem vim cum infirmiſſima natura comparat, altera ex parte ignem vehementiſſimum, qui lapides etiam duriſſimos diſſoluere poſſit; altera verò homines componens: quos, ſi fortitudinem & robur ſpectes, vanitati, atque vmbræ ſimillimos inuenias. *Quis ſtabit.* Relatiuum *quis*, vbi Deus excipitur, hominẽ quærit, vt: Ante faciem frigoris eius quis ſuſtinebit? Operæpretium autem eſt huiuſmodi argumentationum formas ſæpe obſeruare, quæ quoniam ex diuinæ ſapientiæ rationibus petuntur, grauiores multo ſunt, quàm quæ vllis vel Græcis, vel latinis dialecticorú præceptis hactenus fuerint traditæ: cùm plurium ſimul argumentationum vim & efficientiá habeant. atque hoc modo ſignificationis propriæ & tranſlationis obſeruatæ rationibus hæc nobis argumentatio explicata eſt. Ignis autem natura poſtremo loco producta à Vate & appellata eſt, vt omnem aduerſarijs defenſionis cogitationem excinderet: à quibus nonnullæ obijci res poſſent, quas vel ob loci & ſitus altitudinem, vt quæ proxima cæleſtibus orbibus ſunt, vel ob natiuam firmitudinem, vt ſaxa neq. aquarum neq. tempeſtatis vis vel tentare vel erumpere poſſit. igitur quandam aliam diuinæ iræ vim adhuc eſſe omnium, quæ componi cú ea poſſint, longè præſtantiſſimam; nempe ignem, qui non ſolùm, ſuprema loca conſcendere ſed in duriſſimorum lapidum, viſcera inſuperabili impe-

Pindar. Nemeo. Od. 4.

tu penetrare valeat: quamobrem πανκρατὲς à vatibus antiquis eſt cognominatus. Ex lapidum verò generibus SZVRIM omnium fortiſſimum & firmiſſimum notatum eſt, quòd neque metallorum venis interiectis, neque terræ aut aquæ mixtionibus infirmatur qualia facilius igni diſſoluuntur, ſed cautes potius, aut ſi quid durius à latino nomine ſignificari poteſt, quod denſiori atque aridiori materia conſtet, cuius nulla liquoris concreti pars ſit; quod tamen ſuſtinendo igni, quin diffindatur, par eſſe non poteſt. atque ob eam rem verbum aptiſsimum additum eſt, *diſſoluti ſunt*, ſiue vt Hebraicè cõmodius reddamus *diſrupti*: Hiſpanè adhuc commodius, *ſtallando ſaltan.* Verùm enimuerò admirandam Dei, & præſentiſſimam pro rerum & perſonarum rationibus prouidentiam illuſtri exceptione Vates aſſerit, ne quiſpiam videlicet ex allatis tempeſtatum, turbinum & ignis naturæ ſimilitudinibus rerum aliquam aut temporum communem omnibus atq. indiſcretam confuſionem interpretaretur. ignis namq. & tempeſtates atque inundationes ſi naturæ ſuæ relinquantur, cùm ſenſu menteq. careant, obuia quæque pari modo afficiant neceſſe eſt, contrà vero Deus, cuius natura mens magis, quàm aliud eſt: atque adeo (ſi attributas illi virtutes ſpectemus) mens ſapiens, benigna, clemens, miſericors, iuſta atque potens nihil temere, nihil indiſcretè aut confuſè agere poteſt, ſed prudentiſſimè, ſapientiſſimè atque æquiſſimè omnia moderatur: ex quo fit, vt ſiue ipſi ſua efficientia tantam rem gerat, ſiue alterius naturæ vi atque commoditate vtatur, nihil omnino efficiat quod à ſapientiæ, prouidentiæ, benignitatis, atque æquitatis rationibus alienum ſit. ſiue ergo igni, ſiue tempeſtate, ſiue inundatione res agenda ſit, ita potenter clauum tenet; ita gubernacula ſapienter tractat, vt in maximo iræ & indignationis in aduerſarios impetu, piorum ſaluti & liberationi miris modis proſpiciat & cõſulat. cuius rei varia exempla cùm afferri poſſent; Noe tamen & filiorum eius, in antiquo diluuio, Loti in Sodomorum euerſione & incendio, Iſraëlitarum in Aegyptiacis calamitatibus liberationes argumento grauiſſimo fuerint. qua de re multæ & celeberrimæ ſacrorum auctorum acclamatio-

Pſal. 59.

nes atque ſententiæ exiſtant, vt: Dediſti metuentibus te ſignificationem, vt fugiant à facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c. Igitur hanc pios homines à periculis excipiendi curam Vates ſubiecto carmine ſignificauit, ne quis omnium piorum & impiorum res duriſſimis temporibus, eodem caſu promiſcuè conuolutas vti putaret. hoc eſt quod dicit:

Bonus Dominus, & confortans in die tribulationis, & ſciens ſperantes in ſe.

POTENTIAM & virtutem hactenus prædicauerat, cui nunc prouidentiam, ſapientiá & bonitatẽ diuinæ naturæ proprias, & re ipſa à ſe inuicem nunquá ſeparabiles in Deo virtutes adiungit. *Bonus, cõfortans, & ſciens. Bonus* æquitatẽ, iuſtitiá, curamq. Dei erga pios præſtandá hoc nomẽ ſignificat, & ad promiſſorú euentum animos attendentiú excitat; qualis

Pſal. 118.

ſignificatio & in illo carmine eſt: Bonitatem feciſti cum ſeruo tuo Domine ſecundú verbum tuum. *& confortans in die tribulationis.* Hebraicè eſt, *ad confortandum ſiue auxiliandum.* cum ſuperiori verbo bonus coniungitur, vt mens voluntas, ſtudiumq. diuinú erga pios in angu-

anguſtis temporibus præſtantiſſimum ſignificetur id autem: nulli vnquam deeſſe, qui pietate erga Deum, ſimplicitate & innocentia vitæ ſeſe dignum diuina cura præſtiterit, quanquam omnia turbentur, quanquam mundus ipſe ruinam minetur. 2.Pet.2. Nouit tamen Deus ſuos à tentatione eripere ait Apoſtolus; & Iſaias Dicite, inquit, iuſto quia bonum, quia fructum manuum ſuarum comedet, Iſa.3. eius autem rei indicium certiſſimum Dei ipſius eſt, qui cùm corda & renes ſcrutetur, Pſal.7. quinam digni hoc beneficio ſint, ſolus optimè nouit, *ſciens ſperantes in ſe*, Hebraicè: *cognoſcens*, vt illud: Quoniam nouit Dominus viam iuſtorum, & iter impiorum peribit. Pſal.1. ita adeò in publica tum gentis cuiuſpiam, tum Aſſyriorũ calamitate, ſi quiſpiam diuino iudicio probatus, qui in diuina prouidentia ſpẽ collocauerit, inueniatur, is profectò magnum pietatis, virtutis, atq. ſpei ſuæ fructum Dei beneficio percipiet. Exceptione autem piorum facta ad inſtitutam orationem redit, Niniuitiſque extremum & plenum excidiũ, atq. integrum vna tantùm expeditione dandum exitium denuntiat, ne vt aliæ gentes paulatim labefactandos & tollendos ſe eſſe exiſtimarent, atque hoc modo aliquam ſibi diuturnitatis ſpem promitterẽt. Nõnullis enim regnis imperiis, & publicis rebus hoc aliquãdo contigit, vt paulatim detritæ, & labefactatæ, tanquã morbo quodam longo laborantes, tandem extinguerentur: nonnullo interim vitæ & rerum, ſi non ita ſecundo, tamen optabili relicto vſu, vt Iſraëlitis olim, vt Romanis etiam. Id verò Niniuitis omninò negatum eſſe Vates ait: quibus vna tantùm hoſtium pertinaci expeditione & fluminis tandem irruptione pereundum fuit. Neq. enim Beleſus ille Babyloniorum Rex multis etiam aduerſis præliis Diod.lib.3. ſuperatus, & caſtris exutus, atque ad montana ſeſe recipere coactus, contentionem prius remiſit, quã rẽ confectã vidit: eamq. pertinaciã, & perſeuerantiã à ſociis de diſceſſu cogitãtibus cõmemorata ſæpius ac renouata oraculorũ fide perſuaſit. Quã rẽ diuino cõſilio eueniſſe huius Vatis prædictionibus docemur, à quo & cõficiendæ rei ratio, nimirũ fluminis inundatio, & abſoluta tandẽ vno bello exciſio apertiſſimè obnuntiatæ ſunt.

Et in diluuio prætereunte conſummationem faciet loci eius, & inimicos eius perſequentur tenebræ.

Et in diluuio,] Hebraicum verbum, *Seteph*, inundationem fluminis propriè ſignificat: nam diluuium, quẽ Græci cataclíſmum dicunt, *Mabul* Hebraicè nominatur. שטף מבול Inundatio autem (quanquam id nomen à Latinis pro illuuione etiam vſurpatur) fluminum tamen proprium eſſe, ille apud Iſaiam locus docet: Iſai.30. Spiritus eius velut torrens inundans vſque ad medium colli, ad perdendas gentes, &c. Quid autem clarius à vate noſtro de extrema & exitiali Euphratis in Niniuen irruptione, atque hanc conſequenti clade dici potuit, quam loci, in quo ciuitas ipſa fidebat, firmitudinẽ inundationis impetu demoliendam, ipſoſque, qui reſiſtere poſſent, milites trucidandos, vt nulla neque in loco, neque in armis ſalutis reliqua ſpes eſſet. namq. Aſſyriorum Imperator, cùm exercitui ducem præfeciſſet Salamenum vxoris fratrem, cuſtodiendæ vrbis curam ipſe ſumpſit: igitur hoſtes in locis patentibus, iuxta vrbem duobus præliis copias regias fundunt, interfectoq. Salameno, reliquos perſequentes, partim in fuga cædunt, partim in flumen Euphratem præcipites agunt; paucis qui cædi ſuperfuerant in vrbem compulſis: adeò ingens occiſorum numerus fuit, vt fluuius redundãte hominũ ſanguine colorem mutarit; reliqua quibus nunc ſuperſedemus ex ipſis ſcriptoribus petere operæpretium fuerit. hoc autẽ eſt quod Nahhum prædixerat: *& inimicos eius perſequentur tenebræ.* Aſſyrios ob illatam omni orbi, & Iſraëlitis præcipuè in religionis contemptum iniuriam, Dei inimicos ſiue hoſtes Vates appellat; quoniam, vt ſtatim exponemus, Dei hoſtes vltrò ſe ipſi profeſſi fuerant: quantæ verò tenebræ iſtos & militiæ, & domi perſecutæ fuerint, modò oſtendimus, quum maxima pars occiſa, reliqua verò in vrbem coacta, tãdem omnes extremam cladem acceperint, Deo honoris, dignitatis, populi, rerumq. ſuarum vltore, cuius ſeſe illi hoſtes iampridem declarauerant, atque ſuperiores fore ſtultiſſimis cogitationibus decepti cogitauerant, ſicut ſcriptum eſt: Non vobis tribuat Ezechias fiduciam ſuper Dominum, Iſai.36. dicens: Eruens liberabit nos Dominus, non dabitur ciuitas iſta in manu regis Aſſyriorum. Quis eſt ex omnibus diis terrarum, qui eruerit terram ſuam, de manu mea? vt eruat Dominus Hieruſalem de manu mea? ita ſuperbè Dominum irritantibus, non ſolùm gentium ſuarum oportunum defenſorem & propugnatorem, ſed extremæ illius vno tantùm bello aquis & milite illa-

ro cladis auctorem præſtiturum profitetur.

Quid cogitatis contra Dominum? conſummationem ipſe faciet: non conſurget duplex tribulatio.

VANVM fore illis conſilium omne, & irritos conatus, quibus eam calamitatem eua dere, vel ſaltem interrumpere cogitabũt, qua ſemel tanùm illata vaſtandi tandem, perdendiq. ſunt, *Non conſurget duplex tribulatio*, ſed vna tantùm obſidione oppreſſos hoſtis tãdem occupabit. Iam verò quemadmodum opprimendi obruendiq́ue, ac tandẽ capiendi Niniuitæ fuerint, Vates exponit: vt omnis adeò illa res diuino cõſilio conſtare arguatur. Non futurum eſſe inquit, vt omnis illa multitudo, multis & variis præliis fuſa & ſuperata, paulatim excindatur, atque grauiſſima pugna victa, vel abducatur, vel fortiter & honeſtè pereat: ſed fortiſſimis quibuſque primùm cum Salameno duce trucidatis, vt in ſuperioribus carminibus ſignificatum eſt; reliqua multitudo cum rege ſuo in vnum locum congregata, & quaſi in faſcem coacta, ſimul vna aduerſariorum opera, & allata clade pereat. vt in ſpinis per agros diſperſis accidere ſolet, quas agricolæ, vt agris atq. animantibus nocentes, palis, furcis & raſtris vndique in vnum conuolutas aceruum ſubiecto igni conſumunt; magno aliàs tædio ſi ſingulæ incenderentur, futuras. Igitur Niniuitas celeberrimis conuiuiis, & frequentibus epulis indulgentes, Dei conſilio inexpectantes atque imparatos opprimens hoſtis non antè obſidione liberaturus erat, quàm conficeret. id verò quemadmodum expeditum fuerit, lecto primum verſu, exponemus.

Quia ſicut ſpinæ ſe inuicem complectuntur: ſic conuiuium eorum pariter potantium, conſumentur quaſi ſtipula ariditate plena.

QVANQVAM ter aut amplius etiam à Niniuitarum Imperatore Babylonius Rex victus, fugatus, ac tandem caſtris exutus fuerit, infeſtiſſimiſque pugnis ad Babylonios vſque montes fugatus: tamen oraculorum fide nixus, nunquam à propoſito inceptoque deterritus fuit, ac tandiu in ſpei negotiique ſuſcepti conſtantia perſeuerauit, quoad miſſum ad Imperatorem Bactrianorum exercitum libertatis nomine ſuis copiis addidit. hæc verò Aſſyriorum Imperator ignorans, & ſuperiorum victoriarum memor, ad hilaritatem profuſus, epulum militibus ex ſacris vinumque abundè præbuit, aliaque epulo accommodata: his intentos Aſſyrios, vbi per transfugas hoſtis cognouiſſet vino atque cibo grauatos, ſomno quietique indulgentes, atque omnino imparatos adortus, noctu caſtra expugnauit, & multis interfectis, reliquos in vrbẽ compulit, ſpinarum inſtar congregatos & obſeſſos tandem perditurus. Hanc autem rem ſic euentu ipſo expeditam & confectam adeò planè Vates noſter prædixit, vt nihil planius deſcribi potuiſſe videatur: extremam verò conſummationem illa ſimilitudine ſignificauit, *Quaſi ſtipula ariditate plena*, quæ ariditſſima & leuiſſima cùm ſit, facillimè incenſa, breuiſſimè conſumitur, atque fauillis etiam raris ac diſiectis omnino perit: ita quaſcunque Niniuitarum ſitas reliquias diſſipatum iri prædicit. Atque adeò huiuſmodi repentinus, grauiſſimus, exitialiſque, & perpetuo diuinę vltionis monumento notabilis, tantæ potentiæ, tyrannidis, ſuperbiæ & impietatis exitus fuit, hic eius antiquiſſimæ & maximæ atque incomparabilis vrbis, quæ cum Deo gigantum more contendere auſa eſt.

Diod. lib. 3.

Ex te enim exibit cogitans contra Deum malitiam, mente pertractans præuaricationem.

PRINCIPVM impietatem populo, & populi principibus exitium afferre ſæpiſſimè ex ſacris libris obſeruauimus: deinde & homines felicitate atque ſecundis rebus inſolentes adeò fieri, vt nefario auſu, non ſolùm Dei maieſtatem & contemnere & lædere, atq. imminuere conentur. cuiuſmodi nefarium exemplum Senacherib ille Aſſyrius Ninæ rex, & ſuperbiſſima atque crudeli in Iſraëlitas expeditione & ſacrilego aduerſum Ieroſolymam conſilio, diuinæ maieſtatis & religionis contemptione edidit: quæ res cum publica iniuria coniuncta, & ignominioſam eidem ipſi fugam, atque probroſam à propriis filiis necem, & vrbi, imperioq., omniq. illius poſteritati meritum exitium matura-

maturauit. id verò Ninæ vrbi à Vate noſtro exprobratur, quæ reges, principeſq. ſuperbos tanquam ſacrilegos produxerit, vt non hominibus modò cæteris, ſed Deo ipſi optimo, maximo, ac benigniſſimo impiè obſiſtere cogitauerit, diuinoque illius honori detraxerit; minorem fore affirmans, quàm vt ſuos conatus frangere impedireue poſſet, ſeq illi comparans magnum regem appellare non dubitarit, & illud deinde addiderit: Non conturbet vos Ezechias dicens: Dominus liberabit nos. & quòd hoc tantum nefas, non temerè ſed conſultò ſuſceptum à rege illo fuit. ob eam rem Vates inquit: *Cogitans & mente pertractans*, ſiue vt Hebraicè eſt, *conſulens*. quod verò Latinus interpres præuaricationem vertit, Hebraico verbo facile explicatur, *Beliiaghal*: cuius verbi ſignificatio ad ſacrilegos nefarioſq. auſus, conatus & incœptus propriè aptatur: ita vbicunque *Beliiaghal* eſt, Latinè, nefarium, nefandum, ſacrilegum aptè interpretabimur. At verò rẽ ipſam auditu indignam ſuis verbis definire & notare Vates noluit, ſed grauiſſima oratione, & execrandis nominibus indicauit. nam quæ nefaria & ſacrilega ſunt, ea ſuis verbis commemorare & pronuntiare ſancti & pij, atq. prudentes viri vt vehementer deteſtentur, plerumque recuſant. Sic Ezechias in ſupplici illa ad Deum deprecatione: Inclina, inquit, Domine aurem tuá, & audi: aperi oculos tuos, & vide, & audi omnia „ verba Senacherib, quæ miſit ad blaſphemandum Deum viuentem. quæ atroci blaſphe- „ miæ vocabulo notata, tamen non recitantur. „

Iſai. 36. Iſaiæ. 37.

Hæc dicit Dominus, ſi perfecti fuerint, & ita plures, ſic quoque attondentur & pertranſibit: afflixi te, & non affligam te vltra.

MEMINISSE oportet huius Vatis rationes cum Ionæ vaticinio pluribus in rebus conſentire, quod & initio annotandum eſſe docuimus: atque hoc pacto quorundá locorum explicatio, ad illius vatis librum reuocanda eſt, ex quibus vnus hic eſſe indicatur, alioqui ſentẽtiæ cú rebus ipſis non apte conueniet. Igitur Ionas prædixerat Niniuitis: Adhuc quadraginta dies, & Niniue ſubuertetur. quibus tamen venia illa tẽpeſtate ob pœnitentiá, & ſtudiorũ actionũq. correctioné data eſt: Vidit enim Dominus opera eorum, quia conuerſi ſunt à via ſua mala, & miſertus eſt Dominus ſuper malo, quod locutus fuerat vt faceret eis: hoc autẽ miſericordiæ diuinę beneficio, tum ob vitæ & morum perfectá emendationem, tum etiá ob maximá populi ipſius multitudinẽ, cui natura ſua clementiſſimus Deus pepercit, affecti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Et ego non parcam ciuitati „ magnæ, in qua ſunt plus quàm centum viginti millia hominũ, qui neſciunt quid ſit in- „ ter dexterá & ſiniſtrá ſuam, & iumẽta multa. „ Itaq. oportuna pœnitẽtia, vitæq emendatione, & perdendorũ magna & miſerabili copia benigniſſimus Deus tunc exorari ſe ſiuerat: nũc verò rebus ruſſum ſcelere, iniuria, nefariaq. impietate corruptiſſimis, eò culpæ & indignationis in ſe diuinæ prolapſos eſſe Niniuitas ait, vt dum repetuntur publica calamitate pœnæ nulla neq. emendationis vitæ, neq. populi multitudinis ratio habenda ſit. Namq. ob eam rem vaticiniũ hoc onus appellatum eſt, quod iudicij ſententiam firmam, pœnamq. ſine prouocatione, animaduerſionem ſine auxilio contineat. cuiuſmodi horrendum & formidandum iudicium in eos aliquádo exerceri ſolet, qui, ſi diutius expectarentur, vel pœnæ metu deterriti, vel miraculorum magnitudine permoti, in ſacco & cinere pœnitentiá, vt præceptor noſter affirmat, egiſſent: ſed huiuſmodi tardam & ſeram nimis pœnitentiam inutilem perſæpe fore, ex diuina diſciplina, & communi theologorum placito accepimus, ſicut ſcriptum eſt: Date Deo noſtro gloriam, antequá cõtenebreſcere faciat: & offendant pedes veſtri ad mõtes caliginoſos, &c. Et Eſau non inuenit pœnitentiæ locum, quanquam cum lachrymis quęſiſſet eam. Iſraëlitis quoque cùm illi in exploratorum cauſa infidelitatis & timiditatis ſuæ vitium magno etiam ſtudio ac conatu corrigere, diuinamque iram deriuare niterentur, impetus ardorq. repreſſus, & diuinæ in illos ſententiæ cõſtantia identidem oſtẽſa, atque euentu ipſo confirmata eſt. Huius igitur argumenti ſententia in Niniuitas, diuini nominis auctoritate à Vate noſtro fertur, vt neque iam poſthac tanto ſcelere & crimine, tanta iniuriarum illatarũ magnitudine, ac turpiſſimarũ rerum ſtudio nobilitatis, non modo ob reſipiſcẽtiam, ſed neque ob vitæ integritatem, ſi tamen ſeipſos integros perfectoſque fore dicant, neq. etiá ob multitudinẽ, ſi plurimi ſint, parcendũ fuerit, ſed extremũ ab omnibus exitiũ dandũ eſſe cõfirmat. *Sic quoq. attondentur.* Ipſa tõſio exciſionẽ cõmunẽ, nulla neque maiorũ neq. minorũ ratione habita, ſignificat, neq. vero ſemel ſentẽtia diuina ad pœná

Ion. 2. Ion. 3. Heb. 13. Num. 13. S. Clemens lib. 10. Chryſoſt. 11. hom. 2. & hom. 12. Aug. hom. 4. & 41. ad Heren. & ſer. 48. & 66. & 71. Hilar in Pſal. 118. Hug. de S. Vict. lib. 2. de Sacram. c5. Cyp. pag. 109 Bern. fol 84. & ſer. 38. Gerſon. 2. pag. tract. 47. ſerm. 1. in ſeptuag.

alligantis vllá reclamationé,aut virtutem ad reſiſtendum magis,quàm agnis aduerſum Iſai.53. tondentes futuram. quam exciſionis calamitatẽ vnam eandemq́. plenè extremam abſolutamq́. adeo fore ait, vt repetere amplius non ſit; id quod conuerſo ad vrbẽ ipſam ſermone aſſeueranter obnũtiatur. *Afflixi te, & non affligam te vltra. Afflixi* Hebraicũ verbũ,humiliare, opprimere atq. obruere ſignificat pronomen *Te*, quod ad Niniuen ciuitatem referatur, femininum eſt. præteritum verò tempus certitudinem aſſeuerationemq́ue ex familiari vatum ſermone habet. Id verò quod dicitur, *& pertranſibit*, extremum Niniuiticarũ rerum dignitatiſq́. nunquam amplius reſtituẽdarum finem docet. Ninæ verò vrbis prędicto iam exitu,totius etiam regiæ familiæ gloriam,dignitatẽ,ſplendorẽ, & nomẽ quoq. vnà extinctum iri denũtiat: vt nullus omnino ex ea familia ſuperſit,qui ciuitati illi, atq. aliis Aſſyriis imperare poſſit. ea verò res Ninæ ipſi obnuntiatur.

Et nunc conteram virgam eius de dorſo tuo, & vincula tua diſrumpam.

VIRGÆ vinculorum,iugorumq́ue nominibus imperiũ, ditionem, poteſtatemq́ue ſignificari multis exẽplis obſeruauimus,vt: Virgam humeri eius,& iugum oneris eius, Eſai. Pſal.2. & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti,&c. Et: diſrumpamus vincula eorum.&: reges eos in virga ferrea. Poteſtatem igitur eius familiæ,quæ à Nino ad trigeſimam prolem vſq. per- Diod.lib.3. uenerat, Niniue capta præſciſſurum ſeſe fore Deus affirmat: *& nunc* concluſiuę vim obtinet,vt: Et nunc conuertimini ad me,&c. idem eſt quod igitur. *virgam eius de dorſo tuo.* Ioel. pronomen, *eius*, maſculinum, Hebraicè ad regem; *tuo*, femininũ ad vrbem referendum eſt. [*Vincula tua,*] iura quibus populi regi imperatoriq́ue ſuo tenentur, quæ priuato cuiquam violari nefas eſt: ea tamen diuino conſilio & manifeſto indicio nonnunquá perrumpuntur, atque ab aliis ad alios imperio tranſlato impietatis, & male geſtarum Luc.1. rerum pœnæ luuntur, ſicut ſcriptum eſt: Depoſuit potentes de ſede, & exaltauit humi» les,&c. [*Virgam eius.*] Regis Aſſyriorum qui tibi imperat. *& vincula tua diſrumpam.* Niniuis principis & antiquiſſimæ vrbis dominatum & poteſtatem in qua cæteræ omnes orbis ciuitates tenebantur,euerſum iri cõfirmat: namq. pronomina & nomina ſceptro, iugo & vinculis adiuncta, actiuam,non paſſiuam ſignificationem habent, vt: Diſrumpamus vincula eorum,& proiiciamus à nobis iugum ipſorum, vincula,inquit,quibus nos » alligant, & iugum quo premunt. Nunc verò regiæ ac generis ſtirpes omnes ex publico & priuato poteſtatis obtinendæ loco eiiciendos eſſe, idq́ue ex diuini decreti ſententia euenturum ait. atq. vt Niniuen ipſam hactenus allocutus eſt,ſic regẽ,qui ea tempeſtate imperaret,quem etiam ignominioſo ſepulchri titulo afficiendum eſſe prædicit.

Et præcipiet ſuper te Dominus, non ſeminabitur ex nomine tuo amplius: de domo Dei tui, interficiam ſculptile, & conflatile ponam ſepulchrum tuum, quia inhonoratus es.

HÆC ad eum regem qui vltimis Ninæ temporibus Aſſyriis imperabat,magis,quàm ad Senacheribũ pertinẽt. namq. Senacheribo à duobus filiis Adramelech & Saraſar, dũ ſacra faceret, occiſo, Aſſarhaddo filius ſucceſſit: quẽ quatuor annis tantũ imperaſſe Metaſthenes Perſa ſcripſit, vltimumq́ue fuiſſe ex ea familia. Porrò haud diu rerum poti- Metaſt.10. tum res ipſa arguit, quando Merodach Babylonius Rex,qui huius regnum occupauit, 4.Reg.10. nũtios ad Ezechiá miſerit. Hunc autẽ Merodacũ Baladad cognomento dictũ fuiſſe Io- Iſai.39. Ioſeph.lib.3.c.3. ſephus tradit, quá cæteri Latini & Græci auctores ex literarũ vicino ſtridore Beleſum vocãt. de qua literarũ mutatione nos aliàs plura & exactius Deo annuente docebimus. Ad hunc verò vltimũ Ninæ regẽ omnia quæ de illis tẽporibus à ſacris & prophanis auctoribus ſcribũtur, pertinere arbitror. *Non ſeminabitur ex ſeminẽ tuo amplius*, neminem vlterius ex illius regis familia hominẽ regni hæredẽ aut compotẽ fore ait. namq. obſeſſa Nina, atq. Aſſyriorũ exercitu ſuperato & trucidato, rex magno in diſcrimine regnum verſari videns, filios tres, duaſq́. filias cũ magna auri, argentiq́. copia in Paphlagoniá ad Cottá præſidẽ miſit, ducũ omniũ ſibi acceptiſſimũ. Horum autẽ nullũ porrò monumẽtũ extare credimus. *Et de domo Dei tui interficiá ſculptile & cõflatile*. In ipſa vrbis exciſione, quidquid vtile & ad prædá cõmodũ fuit, vt aurum, argentũ, & veſtes pretioſę, aſportatũ eſt: cætera verò diruta, exciſa & incenſa periêre; ſic enim Diodorus ſcripſit: Arbaces ſuis Diod.lib.3. bonis ciuibus cõceſſis, vrbẽ à ſolo euertit, aurũ argẽtũq́. omne (ná ad multa talẽta ex incẽdio cõfluxerãt) detulit in Ecbataná Medię vrbẽ. Illud verò quod poſtremo loco dicitur, *Poná ſepulchrũ tuũ quia inhonoratus es*, probroſá atq. ignominioſá regis ipſius vitá, ad æterná

nominis in-

infamiam ſepulchro inſcribendam eſſe oſtendit, cùm in aliis regum & principum ſepulchris res præclaræ, & bello,& pace geſtæ certis magnorũ verborum formulis incidi ſoleant: in illius autem regis ſepulchro inſigne ignominiæ teſtimonium futurum eſſe illa breui formula ſignificatur, *Quia inhonoratus es*, Hebraicè ad verbum, *quòd ignominioſè contemptibilis fuiſti.* namque probroſæ vitæ vſu cognito Babylonios, & Perſas ad contẽptionem primùm, deinde ad defectionem, ac demum ad inferendum bellũ incitatos fuiſſe Trogus Pốpeius & Diodorus docuêre. Cupiens autem Arbaces Medus regis vitam inſpicere, data vni ex eunuchis aurea phiala ad Sardanapalum introductus eſt: conſpecta regis mollitie,& muliebri apparatu, illum vt nullius rei hominem deſpexit, magiſque in ſpem incubuit à Chaldæo datam. Porrò quod regis illius nomine Epitaphium proditum celebratumque olim fuit, cum hac probroſæ inſcriptionis formula, re & ſentẽtia plurimum conuenit, de quo Diodorus hæc memoriæ prodidit. Adeò verò deliciæ, turpis voluptas, incontinentiaque in eo viguêre, vt ſucceſſoribus poſt obitum ſuum in ſepulchro inſcribi barbarica lingua mandauerit, quod poſtmodum Græcus interpretatus eſt: *Hæc habeo quæ comedi, & quæ cum amore & voluptate percepi, ea plurima & præcipua relicta ſunt.* Quo ſiue ab ipſo mandatum, ſiue ab alio quopiam non ſine diuino conſilio excogitatũ fuerit, nihil infame, aut probroſum magis inſcribi potuit. hæc igitur horũ verborũ ſentẽtia eſt, *Quia inhonoratus es.* Adeò verò certam, adeò maturè hanc Aſſyrij imperij exciſionem futuram eſſe confirmat, vt Iudææ regioni Vates tantam pacem & ſecuritatem gratulabundus, futuros propediem huius rei nũtios polliceatur, qui pro depoſito metu, & pace, tum omni orbi, tum ſibiipſis & pro ſecuritate ab iis immaniſſimis hoſtibus & nefariis tyránis diuiuitus præſtita, lætum diem agere,& cæſis hoſtiis vota Deo perſoluere ſuadeant. Magno igitur & lætiſſimo Enthuſiaſmo excitatus Vates, ac rem velut præſentẽ contẽplatus, Ieroſolymitanos ad ſpem certá hac oratione vſus rapit.

Iuſtin. lib. 1. Diod. lib. 3.

Ecce ſuper montes pedes euangelizantis, & annuntiantis pacem: celebra Iuda feſtiuitates tuas, & redde vota tua: quia non aduciet vltra vt pertranſeat in te Belial, vniuerſus interiit.

MAGNA & aſſidua Iudæis Aſſyriorum principum metu trepidatio fuit, quamdiu illud imperiũ ſtetit, poſtquá ipſi violatæ pietatis ſeſe alligauerant: nam præter vicinum & proximum Iraëliticę calamitatis exemplum, ſuis etiam periculis aſſiduè perterrefacti, nullum quietum aut tranquillum tempus traducebant. Maximè enim omnium Aſſyriorum potentia metuebatur, quæ vel ſola, vel finitimis hoſtibus ſeſe ſociam coniungẽs, malùm illis perſæpe afferret, ſicut ſcriptum eſt: Tabernacula Idumæorum & Iſmaëlitæ, Moab, & Agareni, Gebal & Amon, Amalec, alienigenæ cum habitantibus Tyrum. Etenim Aſſur venit cum illis, facti ſunt in adiutorium filiis Loth, &c. At verò Ninę rege & regia ſobole omni extincta, exoptatum nuntium Iudæis afferendum eſſe prædicit: *Ecce ſuper montes pedes euangelizantis & annuntiantis pacem.* rẽ certam & breui futuram vox. *Ecce*, indicat; quod verò ſuper montes ſcribitur, id ex antiquo more eſt. Conſueuêre enim olim veteres, quæcunque populis omnibus nota publicè eſſe vellent, quæq. omnium ſcire referret, præconis voce ex montibus proclamanda curare. ea verò res per magiſtratus curabatur, atq. hoc modo faſta dies, nouilunia, ieiunia, & quęcunq. in bello, aut pace publicè cognoſci & obſeruari oporteret, publicè indicebantur: ea verò res pręmiſſis præconibus expediebatur, qui ex certis in regione montibus proclamantes annuntiarent: ita vt ſigno dato adiacentes populi parati, attentè rem audirent, quá alij ab aliis acceptam, & in proximos mốtes procurrẽtes vlterioribus etiá populis tradebát; atq. hoc pacto, quæ publicè cognoſci oportuiſſet, breuiſſimo tempore ad omnes regionis populos exponebatur, quòd regio ipſa ita montibus & campis diſtincta eſſet, vt præconum voces commodè ex editioribus locis per omnia pertinerent. Hũc morem ex antiquo Miſnaioth libro, præter alia plurima, & ad ſacrarum ſcripturarum interpretationem commodiſſima obſeruauimus, quem frequenter vatum orationibus indicatum, ſemel annotaſſe operępretiũ viſum eſt. Sic enim Iſaias: Super mốtẽ excelſum aſcẽde tu, qui euágelizas Sion, exalta in fortitudine vocẽ tuá. &c. *Celebra Iuda feſtiuitates tuas*, quas hactenus hoſtiũ metu perterritis, per pagos, & per oppida liberè celebrare non licuerat, nunc publicos lætitiæ dies cum ſumma hilaritate celebrare, & cæteris deinde feſtis de more peragendis operá dare integrum erit. Quoniá verò hæc ex hoſtibus Aſſyriis & Niniuitarũ regibus,

Pſal. 82. Miſnaioth tract. de feſt. & de ieiun. Iſa. 40.

ſecuritas Dei terrarũ orbi & Iudææ genti proſpiciẽtis cõſilio & beneficio contigit. *Redde vota tua*, quæcũq. pro optata ex horũ hoſtiũ metu liberatione tibi fuerant nuncupata. Illud autem indicendorum feſtorum, & totius lætitiæ annũtiatæ elogium eodem præconio exponendum erat: *Quia non adiiciet vltra, vt pertranſeat in te Belial, vniuerſus interijt.* Senacheribi impium & ſacrilegum genus prorſus extinguẽdum, nunquam amplius ſacræ Dei religioni inſultaturum eſſe affirmat; id autẽ genus ex nefariis conſiliis & ſacrilegis aduerſus omnem religionem ſtudiis Belial appellat eodem verbo repetito, quod nuper vſurpauerat, vbi interpres vertit: Mente pertractans præuaricationẽ. eſt enim Beliaghal ne faſtũ quoddã vitioſum apud Hebræos nomẽ, de quo nos aliàs: Igitur quæ ipſis regibus de familiæ ſuæ excidio obnuntiata ſunt, hoc ad Iudæã nuntio, quaſi corollario quodam repetita confirmantur: Verùm enimuerò illud cognitione dignum ducimus, Nahhum Vatem eadem ferè cum Iſaia oratione vſum, quædam lætiſſima verba conſultò prætermiſiſſe; cuius prætermiſſionis rationem ſtatim exponemus. Apud Iſaiam [Eſai. 52.] ſic legimus: Quàm pulchri ſuper montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicãtis ſalutẽ, &c. Hanc orationem Nahhumus cùm referret, tamen neq. boni, neq. ſalutis meminit; propterea quòd Iſaiæ vaticinium de publica, vera, certa, & abſoluta hominũ ſalute, per Chriſtũ omni populo Iudæo primùm & Græco afferẽda declarãdũ fuit. hoc verò Nahhumi vatis de Ninæ vrbis excidio, & principũ eius interitu, ex quibus parta pax, nõ tamẽ perpetua, non integra illis ſalus cõſtitit: nam poſt Ninã exciſam, breui pace & quiete vſos, Nabuchodonoſor infeſtis armis expugnauit, atq. Babylonẽ captos abduxit. Igitur hæc pax fuit, non tamen bonum, ſine vlla malorũ fece abſolutum, neq. integra ſalus futura fuit: quemadmodum illa altera per [Rom. 10.] Chriſtum afferenda fuerat, quã reipſa & feliciſſimo hominibus euentu allatam Diuus Paulus intelligens, eandẽ Iſaiæ orationem gratulabundus vſurpauit.

CAPVT SECVNDVM.

Aſcendit qui diſpergat coram te, qui cuſtodiat obſidionem.

POSTQVAM Vates Babylonij regis de Niniue reportandã victoriã, vaticinatus pacẽ Iudæis promiſiſſet, eadẽ etiã Babylonicarũ rerũ præuidẽtia cognita ſibi Nabuchodonoſoris de Ieroſolymis trophæa, & triumphũ iiſdẽ Iudæis denũtiat, quibus pacẽ à Senacheribi genere, & ſecuritatẽ à Niniuitarũ regno nũtiauerat. nã futurũ eſſe viderat, vt Iudæi ter à Nabuchodonoſore victi, tandẽ vrbe & libertate amiſſa captiui abducerẽtur. Igitur ne prædicto, aut etiã cognito iã Ninæ caſu, ſecuri in deteriora etiã vitia prolapſi, grauius aliquid ſibi cõmereantur, futuræ propediẽ ipſos ab eodẽ Aſſyriorũ victore calamitatis admonẽs, quẽ nõ ob Ninæ excidiũ ſalutis auctorẽ ſuæ, ſed inſidiatorẽ tandẽ interpretari oportet. Quãquã enim ab illo antiquo Aſſyriorũ ſeſe metu reſpiraſſe ſentiãt, huius tamẽ potẽtiæ nouo timore propediẽ obſidendos intelligãt. eundẽ itaq. Niniuis vaſtatorẽ ſibi etiã ipſis infeſtum fore prædicit. *Aſcendit qui diſpergat corã te*, Hebraicè, *Aſcendit diſpergens in faciem tuam.* Nabuchodonoſoris epitheton in ſacris, & fortaſſe etiã in cõmunibus illorũ temporũ ſermonibus vſurpatũ, *diſpergens.* namq. hoc moris olim fuit, vt maximi principes, certis ſiue ingenij, ſiue geſtarũ rerũ appellationibus, vel ad gloriã, vel ad ignominiã celebrarẽtur, vt Hercules ille à Græcis Alexicacos dictus eſt. Hoc igitur Epitheto *Maphitz*, Nabuchodonoſorem celebratum fuiſſe, hoc atque aliis vatum teſtimoniis didicimus. quod verbũ diſperſorem: ſiue vaſtatorẽ ſignificat, quòd is ad multorum regnorum, & populorum retundendam ſuperbiam, impietatemqne puniendam, atque [Ierem. 5.] animaduertenda facinora, dux & vindex à Deo creatus eſſet: quemadmodum id apertè à Ieremia vate explicatur: *Maphetz tu mihi vaſa belli*, ego collidam in te gentes, & diſperdam in te regna. Collidere, diſpergere, & quod huic ſignificationi finitimum eſt vaſtare, ex eodem Hebraico verbo rectè vertuntur. Hunc itaque vaſtatorem in Iudęam, Hieroſolymam vſque populabundum aſcenſurum Vates à ſe præuiſum, præterito tempore, ob certitudinem denũtiat. *Aſcẽdit* Iſraëliticam & Iudæã regionẽ Aſſyria terra æditiorem eſſe, ex geographiæ rationibus conſtat. ex quo fit, vt venientibus ab eo tractu verbum aſcendere, frequentiſſimè vſurpetur, vt: Aſcendit Senacherib rex Aſſyriorum ad vniuerſas ciuitates Iuda, &c. Hunc igitur magno impetu aſcenſurum, remque aperto bello ſtrenuè aduerſus Iudæam geſſurum eſſe ait. *In faciem tuam*, faciem Iudæ

dæ Hieroſolymam,vt præſtátiſſimam & principē totius regionis vrbem appellat: eſt autem dicēdi figura ſignificantiſſima,qua intrepidus, & nihil cunctans aduerſarij animus indicatur. Hiſpanè dicimus: *Venirſe alos ojos, o alas barbas.* *Qui cuſtodiat obſidionem.* qui te, quáquā munitiſſimis loco & arte vrbibus ſeptū,tādiu obſideat,quoad obſidione belloq. victū in deditionē redigat,redactūq. abducat. Expedit igitur tibi vias & itinera,atq. omnē miſerę ſeruitutis laborem iamnū meditari, ad eamq. condicionē ferēdam exerceri.

Contemplare viam, conforta lumbos, robora virtutem valde.

CONSVEVERE ſacri vates huiuſmodi exhortationibus ferendas populis, quibus obnuntiant,miſerias, tanquam præſentes deſcribere, vt: Virgo filia Sidonis in Cithin ſurgens transfreta: ibi non erit requies tibi. *Contemplare viam*, iamnū proſpice quā via tibi eundum ſit,atque ad parendum ſeruitutis neceſſitati,qua tua tandem culpa (quæ vitare potueris) premeris,animum & vires offirmato. *Conforta lumbos, robora virtutem valde.* Magnam roboris in animantium corpore partem in lumbis eſſe,& diuinæ,& humanæ philoſophiæ rationibus docemur. Minimus digitus meus groſſior eſt lūbis patris mei, & imbecilli atque debiles à latinis elumbes dicuntur. *Valde*, ad longū, magnūq. laborem perferendum. Huius autē rei rationē eam reddit quòd Iudęorum reſpub. perinde atque Iſraëlitæ,ob vitia & ſcelera affligenda,euertendaq. breui eſſet,atque illius tantæ ciuitatis maieſtas,amplitudo & dignitas ex diuini iudicij decreti deformanda. Iſai. 30. 2. Pet. 1.

Quia reddidit Dominus ſuperbiam Jacob, ſicut ſuperbiam Iſraël.

ISRAELIS & Iacobi nomina,alterum Iſraëliticas res florentes ac proſperas; alterū verò diminutas attenuataſq. ſignificat, quēadmmodum ſæpius aliás docuimus. Igitur cùm omnes illius gentis res ſtatū ſuum integrum tenerent, magna quadam & ſublimi excellentia Iſraël præditus erat,quam excellētiam hebraicè GAON dictam, Latinus interpres nunc ſuperbiam,nunc ſpeciē nominat. ſed cum iā decem tribubus victis, abductis & diſſipatis, Iudęa ſola ſupereſſet, Iſraëlis ſublimitas ad Iacobi humilitatem redacta eſt cui tamen Ieruſalem pulcherrima & maxima vrbs atq. antiqua regia, tēpli religione,& ciuium frequentia celeberrima relicta erat. quæ dum dignitatem,& ſtatum ſuum retineret,ſi non Iſraëliticam,tamen Iacobęā excellentiam conſeruare potuit. hanc verò à Nabuchodonoſore nō leuiori ruina, quā Iſraëlis illa felicitas ab Aſſyriis Senacheribi opera afficiēdam eſſe Vates præuidens obnūtiauit,quia reddidit Dominus ſuperbiam Iacob,vel excellentiam Iacob,ſicut excellentiam Iſraël: ſimilem enim fore Ieroſolymitanorum excellentiæ exitum,Deo id ex iudicij ſententia permittente, præuiderat Vates, vt & vrbe exciſa ciues capti abducerentur; Ieruſalem verò ſuperbiam, ſiue GAON. Iacob appellari ex illo etiam pſalmi carmine didicimus: Elegit nobis hereditatem ſuam, ſpeciem Iacob, quem dilexit: GAON *Iacob*. Quemadmodum verò ſimilem caſum Iacobæa ſuperbia,& Iſraëlitica habuerint,ſubiuncto carmine vates declarat. Pſal. 82.

Quia vaſtatores diſſipauerunt eos, & propagines eorum corruperunt.

VT huius initio capitis Nabuchodonoſorem diſpergentem cognominauerat: ſic eūdem & Senacheribum, duos Iſraëlitarum, & Iudæorum expugnatores futuros, vaſtatores appellat vates: vaſtauerunt eos Iſraëlitas & Iudæ regnū. Eſt autē tranſlatio ab exciſis vitibus,vt illud apud Hoſſæam: Vitis euacuata Iſraël. namq. idem verbum ab illo vate vſurpatur, quam tranſlationem perſecutus ſubiungit: *& propagines eorum corruperunt*, abſciſſas inquit, propagines abſtulerunt: quòd tam vrbes regias, quàm cætera oppida expugnata,direpta vaſtataq. fuerint: ita adeo omnis hæc vaticinij pars,triſtis,& calamitoſa Iudæis,non læta eſt,quæ & culpam indicet,& dandas ob culpam pœnas declaret. Quantam verò ſtragem in Niniue,& in Ieruſalem,atque aliis in locis Nabuchodonoſor editurus eſſet,ſignis ipſis,& indiciis expoſitis oſtendit. Hoſ. 10.

Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus in coccineis, igneæ habenæ currus in die præparationis eius.

ARMIS, & veſtibus cædis maximæ indicia oſtēdēdā eſſe dicit,& ipſam inſtructionē aſpectumq. ſignorum,& militum tantam vim habitura eſſe, vt perterrefacere & pellere aduerſariorum copias poſſit. namque duces ipſos non quouis nomine,ſed fortium appellatione celebrat,quorum clypei aliás terſiſſimi & ſplendentes adiecto occiſorū cruore,ignis inſtar habituros eſſe confirmat. namque Hebraicè adiectiuum eſt, MEODAM,

quod

quod ſanguineum ruborem,& rubini lapidis ſplendorem ſignificat. militum verò veſtes ob hoſtilis ſanguinis effuſi copiam cocco tinctæ exiſtimari facilè poterant. *Viri exercitus in coccineis.* Armorum & veſtium rubor & fulgor, ingentem cædem, & occiſionem factam arguit, vt apud Iſaiam: Quare ergo rubrum eſt indumentum tuum, & veſtimenta tua ſicut calcantium in torculari? Torcular calcaui ſolus,&c. & occidi eos, &c. Neque minorem verò terrorem inſtructarum acierum,& curruũ impetu atque vi, quàm ignis hoſtibus incuſſuros oſtendit. *Igneæ habenæ currus.* Siue ob ſcintillantes ferreas rotas, ſiue ob falces curruum curſu & ſole,ac ſanguine vibrantes,igniſque ſpeciem intuentiũ oculis obiicientes,ſiue ob vtramq. rem hæc dicta ſunt,illud certum exploratumque eſt, magnam vim, atque in re gerenda celeritatem hac oratione ſignificari. *In die præparationis eius*,quo tempore ad bellum ſeſe parauerint & inſtruxerint. quòd verò addidit,

Isaiæ 36.

Et agitatores conſopiti ſunt,

AD pauorem tremoremque ſpectat, quo magni etiam duces, & principes horum etiam venientium conſpectu afficiendi erant. *Agitatores*,populorũ duces, & principes interpretamur, non ex iis qui bellum inferant, ſed ex iis, quibus inferendum erat. porrò hæc res Hebraicè per ſimilitudinem dicta eſt, *& buxi contremuerunt.* buxus enim ex firmiſſimarum arborum genere eſt. Aſſyriorum autem, Nabuco duce, ad bella gerenda alacritatem, & promptum animum, præſtanteſque viros, atque etiam ad conficiendam rem celeritatem, grauiſſimis verbis expreſſit Vates.

In itineribus conturbati ſunt quadrigæ, colliſi ſunt in plateis aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia.

HVIVS verſus ſententia cum ſuperioris fine coniungenda eſt. In die præparationis eorum. Tantam enim tum promptitudinem, tum animi alacritatem militibus illa expeditionis die futuram,vt præ ſtudio belli & pugnæ cupiditate, præ magna properandi & procedendi feſtinatione ſeſe inuicem in viis impellant & turbent,tantam etiam,illorum copiam,& apparatum bellicum,vt neq. latis etiam plateis quadrigæ capi poſſint,quin collidantur: ex qua turba,ingentem,& horribilem clamorem audiri neceſſe fuerit. auditu igitur terribilis exercitus ille erit,viſu verò terribilior. namq. armorum fulgore,& animorum furore,vultuſque alacritate vehementis ignis vim quandam, ſpeciemq́ præbebunt. *Aſpectus eorum quaſi lampades.* Expectatu autem longè terribiliſſimi futuri ſunt, quippe qui tanta celeritate, tantoque impetu rem agunt, vt antequam præuideri, aut vitari poſſint,conficiãt. *Quaſi fulgura diſcurrentia.* Fulguris vis ea eſt,vt ante feriat exturbetque oculos, quàm plenè cerni, & coëuntibus palpebris vitari poſſit, *in itineribus*. Itinera pro viis legimus, namque Hebraicum nomen vias propriè ſignificat. At verò tantæ hoſtium procellæ deuitandæ Iudæos, quanquam fortiſſimos aliàs, impares futuros eſſe prædicit, quòd ob ſua ſcelera à Deo deſerti,nihil humanis viribus conari aut moliri valeant,quod benè,& ex animi ſententia ſuccedat;vtpote qui præ animi timore & trepidatione,neque muros etiam defendere, neque portas, quo minus rumpantur,propugnare,neque templi illius,cuius cùm munitione,tum maieſtate nitebantur & magnopere confidebant,molem tueri & defendere valeant.

Recordabitur fortium ſuorum,ruent in itineribus ſuis: velociter aſcendent muros eius, & præparabitur vmbraculum.

IVDAM rerum olim à maioribus ſuis geſtarum memorem, pro aris, & focis pugna conſtituta, tamen degenerem nimis virtutem ſuam minores omnino vires minus propitium ſibi Deum experturũ eſſe dicit: ita, & antiquæ fortitudinis memoria & deſideriũ probro magis,quã honori ac laudi ſibi ſit. *Ruẽt in itineribus ſuis.* Vrbẽ ſuã defẽdere conati,& properãtes, tamẽ ex timore & trepidatione cõpulſi impingẽt. At verò cùm ſeſe ad cõmittendã pugnam minus armis& viribus valere cognoſcãt, muros defendere conabũtur, quibus ſeſe,ſuaſq. res intra vrbem obſeſſi tueantur,atq.ad eã rem ex ſcutis, & clypeis vmbracula ſibi parabunt,quibus & ſolis calorem arcere & miſſilium ictus excipere poſſint: ſed cùm præter diuinam opem, cui maximè nitendum eſt, vera propugnatio & defenſio,non tam murorum,& operum munitione, quàm commiſſa cum excepto in cãpis hoſte pugna conſtet, alioqui enim imbellibus & ſegnibus ciuibus, vel ænei muri inutiles tandem ſunt,ex ea re illud fiet.

Porta

Portæ fluuiorum apertæ ſunt, & templum ad ſolum dirutum.

HIEROSOLYMA duobus torrētibus Cedron & Gihhon alluebatur, ad quos celebres quædam portæ ſpectabant, quas armorū vi ruptas & patefactas Chaldæorū exercitus irruens, celeberrimū illud totius orbis templū diruit, incendit & vaſtauit, quod obciuium, & cultorum ſcelera, & nefaria flagitia, diuini numinis maieſtate deſertum eſt. inde adeò euenit, vt omnis illius ciuitatis & regnum omne de priſtino ſtatu cōuulſum ad miſerrimam ſeruitutis condicionem deſcenderit.

Miles captiuus ductus eſt: & ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ, murmurabant in cordibus ſuis.

CONVVLSVM & conuerſum rerum ſtatum, & vltimum euentum deſcribit. nā quæ olim diuina ope tuta & defenſa ciuitas, felices & lætos dies agebat, ac puellarum choris, & cantibus, omniq. lætitiæ & celebritati vacabat, nunc contrà, deſerta à Deo, ciuibus ſuis expoliata, in ſeruitutem redacta, in ſqualore, luctu & lamētis viuat neceſſe eſt, atq. ciuium, & feminarum ſuarum deſiderio mœſtiſſima iaceat. quas vt olim aſſiduis cantibus, & feſtis, ita nunc deinceps acerbiſſimis gemitibus & ſuſpiriis continuam operam daturas videt. *Miles captiuus ductus eſt*, Hebraicè eſt, *munitio eius abducta, ſublata eſt*, quod ad Dei maieſtatem ſeſe ab illis ſubducentem referri poteſt, niſi magis placeat locū de humana ope, & virtute interpretari, *Et ancillæ eius minabantur, gementes vt columbæ.* Huius loci ſimpliciter ex verbis explicati, ſententia expoſita eſt, quem tamen, ſi ex tranſlatione explicare libeat, ſacerdotum, & leuitarū cōmemoratione aperiemus, qui cantus, & choros, quibus in templo indulgebant, in luctum, & mœrorem apud Babylonem Pſal.
conuerterūt, ſicut ſcriptum eſt: Illic ſedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion. „
Murmurantes in cordibus ſuis, plangentes pectora ſua, atque hoc modo gemitu & lamentis Iſa. 3.
ille tympanorum & cantionum vſus commutatur. Atque hactenus Nahhum noſter, dum Ninæ, & Aſſyrij imperij caſum ex profeſſo vaticinaretur, ad prædicendam Iudaici regni calamitatem & vaſtationem commodè digreſſus eſt: nunc verò ad propoſitum reuerſus orationem in Aſſyriorum rebus tractandis conſumit, cuius cum digreſſione ipſa ſententiam commodè cōnectens, inquit: Ninam vrbem, non vt Hieroſolymam portis à milite fractis, ſed Euphratis fluminis irruptione expugnandam & capiendam eſſe: cuius fluminis redundantis vi & impetu muri deiecti, locum militibus ad irrumpendum patefaceret. illarum verò aquarum inundatione omnis hominum, & rerum copia, quæ ab antiquis temporibus eo loci tanquam in piſcinam confluxerat, ſublata penitus & eiecta fuit.

Et Niniue quaſi piſcina aquarum aquæ eius.

SIC ex Græca verſione noſter interpres vertit; ex Hebraico verò ad verbum, & ex Chaldaica interpretatione ſic: *Et Niniue vt piſcina aquarum à diebus eſt*. Vtriuſque lectionis eandem ſententiam exponemus. namq. huius loci argumētum illud eſt: Niniuen fluminis irruptione facta, captu expugnatuq. multò, quàm Hieroſolymā, fore faciliorē, quòd eos ciues ſortita ſit, qui ob loci, ſoliq. mollitudinem imbelles, ignauiq. redditi, dimicare non valeant. Ex qua re illud profectò efficietur, vt minimo periculo, parta tandem victoria, ingens victoribus præda paretur. Ex duobus oppidis natura & ſitu diſſimilibus, ac diuinæ tutelæ beneficio deſertis, ſuoq. ingenio relictis, id magis conari, atque diutius hoſtium impetū ſuſtinere tamen poterit, quòd fortiores, robuſtiores, duriorique vitæ vſu exercitatos incolas habuerit, vt Hieroſolyma, & Iudææ vrbes, quæ quod aſperioribus, & ſiccioribus locis ſitæ eſſent, robuſtiores viros nactæ ſunt, quàm Niniue, quæ campeſtribus, paluſtribus, & irriguo ſolo condita fuerat. namque hæc ad Euphraten Hippocrates de locis aere & aqua ad finem.
fluuium, in Aſſyriæ campo ædificata, ſolum humens, craſſumq. ſortita eſt, vbi non altè defoſſa terra, aquæ quacunque erumpunt. adde quod flumen ipſum canalibus Herod.
deriuatum, regionem irrigat, & in ipſos vſque vrbanos hortos admittitur. ex quo euenit, vt ternis, & quaternis contignationibus ædes conſtruerentur, quod in ipſo terræ Diod. Sycu. lib. 3.
infimo ſolo inutilis habitatio eſſet. hāc illius loci naturā & ſitū ex antiqua lectione, atq. ex hominū, qui noſtra ætate ibidem commorati ſunt, relatu accepimus: Igitur cū Niniue diuini iudicij ſententia hoſtibus tradenda eſſet perinde ac Hieroſolyma, tamen Iſaac Hiſpanus in Nahhū
minus

minus negotij victoribus exhibitura fuit, quòd imbecilles omnino & ignauos viros, tum ob vitæ ipſorũ delicias & luxum, tum ob ſoli, ac cæli naturã aleret. Náq. Hieroſolymitani fortium ſuorum memores nonnihil conati, quanquam in ipſis viis ob timorem impingentes, tamen muros defendendi cauſa celerius occupaturi. & vmbraculis muniturí erant. *At verò Niniue vrbs vt piſcina aquarum aquæ eius*, mollibus paluſtribusque ciuibus habitata, & culta, qui non maiori robore, in ipſo calamitatis articulo conſtabunt, quàm ſi aquei toti eſſent, & molli luto ficti, omniquе ſiccitatis conſiſtentia carentes; quos ſi oratione, voce atque clamore, vel eorum duces, vel quiſpiam alius à fuga reuocare, & ad dimicationem laudemq. hortari ſtudeat, nihilo plus efficiet quàm ſi piſcinæ aquas aperto ſemel, qua defluant, exitu, hortatione & clamore compeſcere, & retinere paret, hoc eſt quod ſubiungitur.

Ipſi verò fugerunt: ſtate, ſtate: & non eſt qui reuertatur.

IGNAVAM & turpem fugam inductione expreſſit, non enim raro euenit, vt ducum oratione & clamoribus, ad pudorẽ & honeſtatem, ad honeſtam etiam pro aris, & focis mortem, qui iam terga vertere cœperant, reuocentur. hi verò, quantumuis magno clamore ſtudioque reuocati, nec faciem quidem conuertent, tanto fugæ impetu, impotentique timore perculſi agentur, adeo vt hoſtibus ſine vllo negotio in vacuam piſcinam deſcẽdentibus, immenſas prædas ex iſtorum rebus parare & capere liceat, ad quam rem iam ſibi præuiſam Vates ipſe noſter vel ſua, vel alterius inducta oratione Babylonios milites adhortatur.

Diripite argentum, diripite aurum: & non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.

ARGENTVM, quòd maiori copia contingat, vt obuium magis inquirentibus, in oratione præpoſitum eſt; *aurum*, vt dignius & rarius, poſtpoſitum: cuius tamen magnã vim direptam ex Nina vrbe à Chaldęis fuiſſe antiqui ſcriptores tradiderunt. Aurum ar-
Diod.lib.3. gentũq. omne (nam ad multa talenta ex incendio effluxerat) detulit Arbaces Ecbatanam Mediæ vrbem. hæc Diodorus. Cæterarum autem, quæ in pretio habeantur rerũ, vt veſtis, ſtatuarum, vaſorum, & menſarum, & quæcunque ad delicias voluptatemq. comparari ſolent, infinitam in illa terrarum omnium principe & expoliatrice vrbe copiam inuẽtum iri aſſerit, ita vt à victoribus omnino diripi & aſportari non poſſit: quamobrẽ maximis quibuſq. ablatis, cætera victis ad vſum permiſſa relictaq; ſunt. ſic Diodotus, Suis inquit, bonis ciuibus conceſſis. eo quòd cæterarũ, præter aurum, argentum & gemmas, ratio haberi nõ poſſet, ſubiunxit: *Non eſt finis diuitiarum ex omnibus vaſis deſiderabilibus.* Supellectilis, & vtenſilium omnium rerum genus, Hebraico ſermone vaſa dicun-
Exod.11. tur, vt vaſa bellica, vaſa domus, &c. Ita Iſraëlitæ omniũ vaſorum genera ex Ægyptiis diripienda commodato petere à Deo iuſſi ſunt: Deſiderabile autẽ illa lingua idem quod noſtra, pretioſum eſt. *Non eſt finis diuitiarum*, Hebraicè, *non eſt finis conſtructioni & cumulo magnitudinis*. qua oratione infinita rerum omnium ſtrues vndique Ninam comportata fuiſſe indicatur. libet autem locum hũc expoſitionis cauſa ex Chaldęo vertere. *Et Niniue vt domus congregationis aquarum à diebus antiquis eſt. & ipſi fugient: State, ſtate, & non eſt qui reſpiciat ad ſtandum.* Huiuſmodi autem Niniuiticarum rerũ exitũ fore oſtẽdit, vt direptioni expoſitæ, nulla dominorũ ſuorum virtute defendi poſſint, quos pauor, metus, atq. ſalutis potius propriæ, quã vlla rerũ vel fortunarũ, aut dignitatis cura afficiet.

Diſſipata eſt & ſciſſa, dilacerata, & cor tabeſcens, & diſſolutio geniculorum, & defectio in cunctis renibus: & facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.

COR *tabeſcens* timoris nimij deſcriptio eſt, qui tentato primum corde omnis in animali fortitudinis principe membro, cæteras deinde corporis partes, quibus animi virtus exercetur aut indicatur, perturbat, *diſſolutio geniculorum*. Genua firmitudinis
Ecclef 7. efficientiam præcipuè experiuntur, eiuſque defectum maximè indicant, ſicut ſcriptum
„ eſt: Omnes manus diſſoluentur, omnia genua fluent aquis. *Defectio in cunctis renibus*, vires,
„ atq. laboris ferendi, firmiq. & recti corporis habitus in lumbis renibusq. ſunt. Propterea, inquit, repleti ſunt lumbi mei dolore, anguſtia apprehendit me vt parturientis. lumborum

rum autem extremam regionem,& quaſi initia ipſa renes,qua parte corpus flectitur,occupant. vehementem autem timorem,& exanimationem facies ipſa cinereo ac fuſco colore indicat. *Et facies omnium eorum ſicut nigredo ollæ.* ſic Ioël: A facie eius cruciabuntur populi, omnes vultus redigentur in ollam. Igitur vrbe exciſa,rebus omnibus partim direptis,partim diſiectis,hominibus verò vehementi metu examinatis, magnum & memorabile humanæ inſolentiæ,ſuperbię,& gloriæ diuinitus infringendæ exemplum edẽdum eſſe ait: adeò vt non ſine admiratione priſtini ſtatus recordatio & memoria cum præſentium rerum comparatione repetatur. Quando illam totius orbis principem vrbem ſummi Imperatoris regiam ſedem,cęterarum prouinciarum principibus frequentiſſimã,tum ſoli fertilitate, tum comportatis vndique rebus opulentiſſimam, faſtu, deliciiſq. affluentem repentino ictu in tantum caſum datam eſſe conſtiterit. Ioel.2.

Vbi eſt habitaculum leonum, & paſcua catulorum leonum, ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc: catulus leonis, & non eſt qui exterreat? Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis: & impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.

ELEGIACO carmine hęc à Vate decantata ſunt,quod ad celebrandam huius ruinæ memoriam maximè idoneum eſt: oratio verò magnis verbis,& ſimilitudinibus tranſlatis cõſtat,quæ rei ipſius magnitudinem ſatis explicant.initium autem ab interrogatione admirationi coniuncta fit;atque ab inſperato,& incredibili argumentum ducitur. Reges olim & Principes,maximè autem qui cæteras gentes bello infeſtarent & diriperẽt, leonum nomine dicti ferè in linguis omnibus fuêre, quòd id animantium genus, præter cætera, vi, cæde, prædaq. gaudeat, & viuat: ſic etiam catuli leonum minores principes qui iiſdem ſtudiis tenerẽtur,appellati ſunt. Aſcendit leo de cubili ſuo, & prædo gentiũ ſe leuauit.&c. de principibus autem: Super illum rugierũt leunculi,&c. Vt autẽ leones principes dicũtur, ſic regia ipſa vrbs leonũ ſpelunca non ineptè appellatur,cuiuſmodi Niniuen fuiſſe ſacræ & prophanæ hiſtoriæ tradunt,eo conſilio à Nino conditam, eoq. murorum,turrium,ædium,atque commoditatum omnium opere conſtructam & comparatam, vt conſeruando orbis imperio idonea,& cõportandis ex omni natione diuitiis, rebuſque omnibus coaceruandis capax, deinde, & coactis ex omni Aſſyriæ vrbe principibus commoda ſedes foret,de qua ſic apud exteros legimus: Ipſe coactis vndique viribus,& his quæ ad tantum opus ſpectarent paratis,ſupra Euphratem vrbẽ condidit,&c. & paulò poſt ſubiungitur: *Et* ſanè ſpe ſua nequaquam fruſtratus eſt. nulla enim poſtmodum vrbs tanto ambitu,tantàue mœnium magnificentia conſtructa eſt. Altitudo murorum pedum eſt centum,latitudo,qua tres currus ſimul perambularent,turres mille, & quingentæ, quarum altitudo pedũ eſt ducentorum. Habitare eã coëgit maiori ex parte Aſſyrios,& quidem potentiores ex reliquis nationibus aſſumpſit: hæc Diodorus. Hanc igitur vrbem,hanc imperatoris Aſſyrij arcem, & omnium Aſſyrij principum commune domicilium, hunc omnium ſummorum ducum conuentum, & direptę ex toto orbe prædę receptaculum,Vates noſter habitaculum leonum,& paſcua catulorum nominauit, Illud autem aſſiduum diripiendi orbis, & comportandæ in hanc vrbem prædæ ſtudium illis verbis deſcripſit. Ad quam iuit leo, vt ingrederetur illuc. Ducum verò,& principum cæteras prouincias expoliantium tutum receptaculum eſſe ſignificauit, dicens: *Catulus leonis, & non eſt qui exterreat.* Non modò autem ad neceſſarios & oportunos vitæ vſus,ſed ad faſtum,luxum, & delicias quoque, quibus nihil ſatis eſſe poſſe videtur, ex detractis per vim, iniuriam & rapinam vndique ſpoliis comportatam fuiſſe ait: *Leo cepit ſufficienter catulis ſuis, & necauit leænis ſuis.* Leænas imperatorum vxores, pellices, concubinas,quibus cùm feminæ eſſent, vt abũdè ad luxum, & faſtum ad mollitiem ornatumq. ſuppeditaretur, maximum ſumptũ, imò maxima præda, & rapina opus fuit: illud verò longè maximum & infinitum penè eſt, poſt tot ſumptus in ſe, ſuiſque feminis effuſiſſimè impenſos, tamen ex præda & rapina magnam diuitiarum, quæ in theſauros reponerentur, ſuperfuiſſe vim. *Et impleuit præda ſpeluncas ſuas, & cubile ſuum rapina.* Magnam verò, & perpetuam ſecuritatem ſibi, poſteriſque ſuis Niniuitæ reges tantæ vrbis magnitudine, firmitudine, ac minutione promiſiſſe illa oratio indicat. *Catulus leonis, & non eſt qui exterreat.* Ita adeo

Ninæ

Ierem.4. Iere.2. & 14. Diod. lib.3.

Ninæ totius orbis principis & maximæ vrbis, cuius reges omnium gentium tyrannidē occupauerant, extemum excidium præuidens Vates cecinit; atq; omnis deniq. illius potentiæ repentinam æternamq. ruinam prædicit. Eius verò potentiæ fundamentum quadruplex, quo illa natio ad propagandum imperium nitebatur, diuinitus euertendū eſſe ipſius omnipotentis Dei ſermone inducto denuntiat.

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas, & leunculos tuos comedet gladius, & exterminabo de terra prædam tuam, & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum.

HVMANAM potentiam, quamuis maximam, quamuis magno præſidio munitam, ſplendore ornatam, opibus tutam, ſapientia gubernatam, quamuis inſuperabilem omnino creditam, tamen diuina vis repentino interitu perdere & diſſipare poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Quia Deus ſcientiarum Dominus eſt, & ipſi præparantur cogitationes. Arcus fortium ſuperatus eſt, &c. Quamobrem Ninæ vrbi, quæ maxima ad æternitatem momenta habere ſibi videbatur, excidium diuino conſilio, & virtute futurum denūtiatur, & quæ nullum hominum genus non contemnebat, Deum vltorem expectare iubetur; qui quanta ad rem gerendam facultate valeat, ipſa appellatione declaratur, *Dominus exercituum.* namque huiuſmodi exercituum mentionem in magnis vltionibus & grauiſſimis calamitatibus populo aut regno afferendis fieri plerumque ſolere, iam ſæpe aliàs docuimus. Illa igitur huius loci ſententia eſt: Quanquam tu ô leonum ſpelūca omnem humanum aduerſum te conatum contemnas, neque vllam tantam potentiam eſſe exiſtimes, quæ turbãdis rebus tuis par eſſe poſſit, tamen ecce ego, cui ſuperi inferiq. exercitus omnes parent; ego inquam, vultum indignabundus ad te conuertam, omnē dignitatem, ſplendorem, amplitudinem, omnem potentiam, denique res omnes tuas funditus euertam & perdam. Omnis verò maximi imperij, & potiundæ rerum ſummæ ſpes quatuor præcipuè fundamentis (ex humanæ ſapientiæ præceptis & inſtitutis) nititur; ea ſunt rei militaris copia & diſciplina, ducum & principum auctoritas, & opum, ac potentiæ opinio, ampliſſimæ pecuniæ ſuppeditatio, magna prudentiæ, conſiliorum, atque oportunæ orationis facultas: multa enim, quæ vi & armis confici difficilè poſſunt, legationum, actionumq. prudentia, & commoda eloquentia expediuntur. his omnibus rebus atq. artibus inſtructam fuiſſe Aſſyriorum potentiſſimam & regiam ciuitatem, præterquam quod ſacri libri teſtātur, exteris etiam hiſtoriis declaratur. Ea verò omnia fundamenta cum tota imperij & potentiæ mole euerſurum ſe Deus denuntiat. *Et ſuccendam vſque ad fumum quadrigas tuas*, Hebraicè, *in fumo*. Maximā & præſtantiſſimā bellici apparatus partem pro omni apparatu nominauit. *Quadrigas*, quas igni abſumendas, & in fumum ad cælum vſque ſublatum redigendas eſſe dicit. principum deinde & ducum cædem ſignificat. *& leunculos tuos comedet gladius.* Pecuniæ verò faciendæ vias potentioribus notiſſimas, prædæ, tributorum vectigaliumque exactiones, & quæ ad hæc genera referri poſſunt, illa oratione indicauit: *Et exterminabo de terra prædā tuā.* Cæterū omnē conſiliorum, actionum & ſermonum idoneam facultatem nuntiorum nomine expreſſit: quòd eos qui de magnis rebus legantur, ad agendam ſtrenuè rem, eiuſmodi artibus inſtructos eſſe oporteat, qualem Rabſacen illum ducem & regium nuntium fuiſſe illa ad Hieroſolymitanos pro deditione ſuadenda habita oratio arguit: quæ non minorem auditorum animis metum ac terrorem, quàm grauiſſima quædam pugnæ expectatio, iniicere potuit. namque & facundia & eloquentia Aſſyrij, vt aliis etiam artibus, valuerunt. Ad hanc autem rationem illud pertinet: *Et non audietur vox nuntiorum tuorum.*

1 Reg. 2.

CAPVT TERTIVM.

VAe ciuitas ſanguinum, vniuerſa mendacij dilaceratione plena, non recedet à te rapina.

PRONVNTIATÆ in Niniuen & Niniuitas ſententiæ, ac decretarum pœnarum cauſam & crimen Vates de more agit, vt nulla neque graui, neque leui re diuina iuſtitia & æquitas non probetur. Eſt autem hæc in ſacris libris plurimum obſeruata formula, vt diuina primùm ad vlciſcendum virtute ac potentia oſtenſa, ſeueraque deinde

in ho-

homines pronuntiata ſententia, vltimo demum loco crimen peroretur, vt culpa ſemper, quàm pœna grauior eſſe exiſtimari poſſit; quæ ſi primo loco diceretur, minus attentè fortaſsè reis ipſis & cæteris, qui eodem ſcelere ſeſe alligauerint, (quæ hominum inſolentia eſt) quàm pœnarum decreto compulſis audiretur. Illud præterea obſeruandum eſt, vt ſi quando pœnas ab aliquo diuinitus repetitas eſſe cognoſcamus, cuius crimen publicè non conſtiterit, cauſam tamen ſubeſſe intelligamus; quæ quanquam dicta apud nos non ſit, tamen id præter rationem minimè fuerit, cùm Deus cauſam primò ſibi cognitam, non ſemper ante, ſed poſt pronuntiatam ſententiam publicè tractare & informare conſueuerit. Igitur publicæ animaduerſionis, & repetundarum de aliqua gente, natione, ciuitate, vel populo pœnarum crimen, publicam iniuriam, ſiue *Hhamaſz* eſſe, iam ſæpius docuimus. Huiuſmodi autem crimen Niniuitis illatum hoc capite peroratur: eam verò orationem commodo ad accuſationes verbo Vates inchoauit. *Væ*, quod certam culpam, & exſpectandam pœnam indicat. Omnis autem iniuriæ ratio duobus potiſſimum generibus, vi, & fraude ſpectatur, quibus Niná ſeſe alligaſſe, ipſa ſtatim propoſitione declaratur. *Ciuitas ſanguinum.* Omne violentiæ ſuſceptum ſcelus & culpa *ſanguinum* plurali nomine ſignificatur. namq. de ſingulis ſeorſùm ſic definiri ſolent: Sanguis eius ſuper caput eius. Niniue autem affectatum totius orbis imperium non ſine maximis & perſæpe iniuſtis cædibus conſtituit. namque ad plenam dominationem ſummum ius in armis eſſe ambitioſiſſimi homines arbitrantur: multas autem nationes & vrbes bello crudeliſſimo ſubactas, plures etiam dolo, fraudeque circumuentas ſocietate, immunitateque promiſſa, non tamen præſtita, fuiſſe ſignificat: cùm neque ſocietatis conflandæ, neque tutelæ ſuſcipiendæ, ſed auferendæ prædæ, diripiendæque pecuniæ cõſilium appetituſque eſſet. hoc eſt quod dicit: *Vniuerſa mendacij dilaceratione plena*, quòd præter vim, fraude etiam & direptione omnis conſtaret, neque vnquam (quocunque modo aſſequi id poſſet) à præda, rapina, ſpoliis atque vectigalibus, tributis, aliiſque pecuniæ faciendæ viis iniuſtè muniẽdis deſiſteret. quæ omnia genera graui & crimino ſo rapinæ nomine cõplexus eſt. *non recedet a te rapina.* futuram, perpetuam & aſſiduam conſuetudinem indicat. Propoſitum autem crimen circunſtantiarum & facultatum expoſitione confirmatur: oſtendit enim Vates quibus rebus, quibus artibus, qua potẽtia Aſſyrij occupatam vi & fraude tyrannidem tueri ſtuduerint; nimirum non innocentia, æquitate, & humanitate, ſed terrore & formidine, atque potentiæ oſtentatione.

Vox flagelli, & vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ feruentis, & equitis aſcendentis: & micantis gladij, & fulgurantis haſtæ, & multitudinis interfectæ, & grauis ruinæ: neque eſt finis cadauerum & corruent in corporibus ſuis.

DIXIMVS hanc orationem ad crimen magis, quàm ad pœnam pertinere: quamobrem ad criminis rationes explicatio reuocanda eſt. Igitur fundandi & propagandi imperij rationem, & facultatem partitione atq. expolitione indicauit, quòd perterrefaciendos homines armorum ſtrepitu, quadrigarum graui ſonitu, equorum & equitum tumultu, gladiorum & haſtarum horrendo ſplendore edita, ſine vlla miſericordia in alios ad aliorum horribile exemplum ſpectanda cæde. atq. huiuſmodi multis crudelitatis argumentis, quæ hominum ſenſus, animumq. tentare & permouere valeant, Aſſyrij vſi fuerint. *Neque eſt finis cadauerum, & corruent in corporibus ſuis.* Infinitam hominũ cædem ab ipſis factam ſignificat, adeò vt liberum ſibi ipſis iter cadauerũ multitudine impedierint. *& corruent*, ita vt corruant, *in corporibus ſuis. Suis* non reciprocum eſt, ſed ad tertiam perſonam pertinet, *in corporibus* illorum cadauerum paſſim ſtratis & iacentibus. ob huiuſmodi autem vim omnibus gentibus illatam, futuram eſſe Niniues Aſſyrij imperij principis ciuitatis, & regum ac principum ſtragem atq. euerſionem (quam iã prædixerit) Vates docet. Illa etiã quæ fraude & dolo commiſſa ſcelera ſunt, ad hanc violentiæ culpã accedunt, vt quòd blandis perſuaſionibus atq. aſtuta oratione & aſtronomica diſciplinæ oſtentatione, cæteris gentibus deditionem perſuadere ſtuduerit, perſuaſiſque grauem ſeruitutis conditionẽ ſtatuerit; perinde atq. meretrices facere conſueuerũt, quę miſeros adoleſcẽtes blanditiis & veneficiis in ſuam cõſuetudinem immerſos miſere decipiunt, ſicut ſcriptum eſt: Fauus enim diſtillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius. nouiſſima autem illius amara quaſi abſynthium. Igitur Ninæ ciuitatis falla- Prou. 5.

cias fraudeſque cum meretriciis artibus aptiſſimè comparatæ ſunt.

Propter multitudinē fornicationum meretricis ſpecioſæ & gratæ, et habētis maleficia, quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis, & familias in maleficiis ſuis.

Assyrii præter vim & arma, quibus magnam orbis partem debellarunt, vt antiquiſſimos in regione ſua hominum humanis diſciplinis inſtructos, oratione, legationibus & ſapientia; maximè autem Chaldæarum, quas vocant diſciplinarū opinione multis nationibus impoſuêre, atque ſplendore etiam & imperij magnitudine illuſêre, tantę amplitudinis claritate perſtrictis, & ſocietatem amicitiamque ambientibus: quorum tamen non amicitiam ſed dominationem & tyrannidem contigit experiri. has autē verè meretricias & ad perdendum idoneas artes, atque hanc fucum faciendi calliditatem Vates noſter notat, & fraudis nominibus damnat, *multitudinemque fornicationum* appellat. *Meretricis ſpecioſæ.* imperij magnitudinem ſplendoremque ſignificat, quo aliarum nationum principum oculos perſtrinxere, quos tādem amore captos perdidêre: quemadmodum Iſraëlitis accidit, qui auxilij & ſocietatis cauſa, cum Aſſyriis coniuncti victoribus parêre, & in miſeram ſeruitutem venire coacti ſunt. *& gratæ* ad eloquentiam & facundiam, ac decipiendi facultatem, qua Aſſyrij legati imperitioribus gentibus & regibus deditionem perſuadebant. qua de re ſuperius legimus: & non audietur vltra vox nuntiorum tuorum. *& habentis maleficia.* maximè aſtrorum peritiæ opinionem, & fucatis hac de re orationibus totius orbis imperium fato quodam & cælorum benignitate ſibi deberi Aſſyrij prædicabant, ſicut ſcriptum eſt: Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui. Huiuſmodi itaq. artibus, dolis & beneficiis allectas cæteras nationes libertate ſpoliauit. *Quæ vendidit gentes in fornicationibus ſuis*, &c. Vendere apud Hebræos, idem quod libertatem præcidere eſt, vt: Gratis venundati eſtis. itaque tum vi & armis, tum fraudibus dolis, & technis multæ & maximæ nationes ab Aſſyriis victæ, ſubactæ, deluſæ & captæ fuernnt: quarum artium vanitatem & præſtigias, dolos & fraudes omni orbi tandem patefactum, & ludibrio atque inſultatione expoſitum iri Deus iudex & vltor denuntiat: ſermo verò ad meretricis tranſlationem ſemel inſtitutam adaptatur.

Eſaiæ.52.

Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum, & reuelabo pudenda tua in facie tua, & oſtendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.

Fvtvrvm Niniuitis dedecus & probrum duobus impudicæ feminæ ignominia notandæ modis expreſſum eſt, quorum alter eſt muliebrium veſtium oras, ſoli puluere & luto ſordidas in feminæ ipſius faciem ita reiicere, vt pudenda turpiſſimè detegantur. quo ſpectaculo nullum magis ignominioſum mulieribus eſſe poteſt. *Reuelabo pudenda tua in facie tua. Pudenda*, ſordidas veſtium fimbrias, quæ terrā lambentes, lutum, cœnum, ſordesq. omnes cōtrahunt, ex Hebraico nomine, *Solim* interpretamur. ſubductis autem veſtibus, & in faciem reiectis, turpe & deridendum editur ſpectaculū. *Et oſtendam in gentibus nuditatem tuam, & regnis ignominiam tuam.* Alter verò ignominiæ in mulieribus modus eſt formæ, qua feminæ maximè valere, viroſq. allicere & capere ſtudēt, turpitudo & fœditas, quæ magnum amantium feruorē in deriſum mutare valet, ſicut à Poeta inſultante decantatum eſt: *Poſſent vt iuuenes viſere feruidi, Multo non ſine riſu dilapſam in cineres facem.* Huiuſmodi deformitate hanc, de qua vates noſter loquitur, meretricem eadem opera afficiendam ludibrioque omnium exponendam eſſe oſtendit. namq. obiectæ ex fœdo veſtium limbo ſordes faciem, quæ fuco olim illinebatur: nunc demum fœdantes ridiculam ſpeciem præbebunt. hoc eſt quod dicit:

Hor. lib. 4. od. 13.

Et proiiciā ſuper te abominationes, & cōtumeliis te afficiam, & ponā te in exemplū.

Vt olim omnibus admirationi fueras, nunc iam deinceps contemptioni, deſpectioni & ridiculo ſpectaculo futura es, *in exemplum* ad verbum ex Hebraico *in ſpectaculum*, ſpectaculum autē immiſerabile, imò præter contemptionem & irriſionem, cūctis, quos olim tuis artibus perdideris, gratiſſimum & optatiſſimū. namq. hic maximę & inuidioſæ potentiæ exitus eſt, vt oppreſſa tandem omnium, quibus antea vel admirabilis vel formidabilis fuerat, contemptione, ludibrio, inſultationeque excipiatur.

Et erit omnis qui viderit te, reſiliet à te, & dicet: vaſtata eſt Niniue.

Coeptam ſcorti rationem & tranſlationem adhuc Vates perſequitur. namque gratam diu faciem & fucatam ſpeciem vbi quis fœdiſſimam ſordibuſque

conſpexerit, abominatus continuò declinabit. Atque hactenus tranſlationem explicuimus: nunc verò deinceps rem ipſam breuibus exponemus. ex omnibus qui Aſſyrio Niniuitarum imperio parebant principibus, deſpectiſſimum & contemptiſſimũ Babylonis regem, ſiue vt alij appellant, præfectum, quem poſtremum in regis gratia gradum compleret, eius humilitatis tædio & offenſione alienatum contra Ninam vrbem illiuſq. regni, quæ ſpecioſiſſima totius imperij facies erat, nouas res moliturum eſſe Vates noſter ſignificat: cuius opera Deus ad multarum iniuriarum vltionẽ vſurus eſſet. ex qua re illud effectum eſt, vt Aſſyrij imperij turpitudo & fœditas, hoc eſt, fraudes, fallaciæ, impoſturæ, mendacia, doli, cæteraq. ad decipiendũ idoneæ & conſuetæ artes, quæ ob principum omnium concordem obedientiam celatæ olim diſſimulatæque fuerant, nunc demum patefactæ, & in ridiculum atq. ignominioſum ſpectaculum expoſitæ, omnium nationum, quibus admirabile aut formidabile illud imperium fuerit, abalienatos animos ad ſubitam defectionem commouerent. *Et omnis qui viderit te, reſiliet à te.* Et (quod omnium ferè hominũ ingeniũ eſt, vt ſeſe facilè & libenter ab admiratione & ſuſpectione rerum ad contemptionem odiumq. traducant) eueniet etiam, vt quæ multorũ amatorum animos fide beneuolentiaque ſibi deuinxiſſe videbatur, nullius demum non modò ſtudium, ſed miſericordiam expertura ſit: *ſequitur enim vulgus fortunam, vt ſemper, et odit Damnatos*, vt Poeta aiebat. illa igitur omnium communis oratio, *Vaſtata eſt Niniue*, animorum alienationem indicabit. Iuuen. Satyr. 10.

Quis commouebit ſuper te caput? vnde quæram conſolatorem tibi?

AFFIRMATIVA interrogatio hoc loco negationis obtinet vim, neminemq. hominem fore ait, qui tantæ ruinæ miſericordia commoueatur, aut adeſſe conſolando velit, nedum auxilio ferendo, aut inſtaurandis Ninæ rebus ſtudeat. *Quis commouebit ſuper te caput?* Verbum Hebraicum *Nod*, ſolicitum cõſolantis motum ex alienę miſeriæ dolore concitatum ſignificat: atque idem verbum Latinus interpres in libro Iob viſitare ad conſolandum; in aliis verò quàmplurimis locis apud Iſaiam & Ieremiam cõſolari vertit: bis verò capitis nomine adiuncto, in hoc libro ſemel, & iterum etiam in Iobi hiſtoria rem ipſam indicauit. Et mouerunt ſuper eum caput, & conſolati ſunt eum ſuper omni malo quod intulerat Dominus ſuper eum. itaq. moueri ſiue mouere caput alienã vicẽ dolentis & conſolantis habitus eſt. igitur longè alios erga ſe aliarum gentium animos, quàm putauerat Niniue, expertura eſſe docetur. *Vnde quæram conſolatorem tibi?* cùm nullibi inueniendũ eſſe certò ſciã. Iã verò Nabuchodonoſoris potẽtiã, & in re gerenda felicitatẽ, atq. ad Ninã diruendã incredibilẽ virtutem cõparatione Vates arguit: fieriq. poſſe affirmat, atque euentu ipſo comprobat, vt ab eo quem minorem & inferiorem credideris, maximæ conficiantur res. atq. hæc parum fortaſſe perſpecta & explorata & nonnunquã contempta ratio multis & magnis regnis exitium ſæpe attulit.

Nunquid melior es ab Alexandria populorum, quæ habitat in fluminibus? aquæ, in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare: aquæ muri eius.

NVLLAM hominum quãuis ſitu & opere firmiſſimam, diuitiis opulentiſſimã, auxiliis & opibus florentiſſimam, habitationẽ inexpugnabilẽ eſſe, multa nos olim exempla docuerunt. nihil enim à filiis hominum adeò firmum aut inacceſſibile ſtatui poteſt, quod ab aliis hominũ filiis (modò Deus non tueatur) adiri labefactariq. non valeat. Igitur præcedentium rerum exempla nullis huiuſmodi rebus niti & fidere monẽt. quemadmodum Niniue alterius vrbis nihilo ſe inferioris comparatione maximam aliquã firmitudinem & ſtabilitatem ſibi promittere vetatur. Sed quænam illa vrbs, quã interpres *Alexãdriam* vertit, fuerit, ratione altius deducta docebimus. Nahhumi ætate Alexandria vrbs nondum erat; quippe quæ ab Alexãdro Macedone Dinocratis architecti opera vſo condita fuerit, anno regni illius quarto; poſt libertatem Babylonienſem ducenteſimo decimo quarto: ab orbe autem condito ferè ter milleſimo ſexcenteſimo trigeſimo primo: ter centum & duobus annis à Ninæ euerſione. namque hęc, quantum ex Hebraicis annalibus coniicimus, à Nabuchodonoſore expugnata fuit, quem anno ab orbis initio ter milleſimo tricenteſimo vigeſimo nono rerum potitum accepimus. Igitur non de ipſa Alexandria vrbe ſermo Vati noſtro ad cõparationem cum Nina inſtituitur, ſed de altera eodem loco olim ſita maxima vrbe, cui Aegyptum nomen fuerat, *No amon*. Amonis

nis Dei apud Ægyptios & Cyrenæios celebratiſſimi templo fortaſſe & nomine clariſſima quam in Aegyptij maris littore ad Mareotim lacum, & Nili amnis oſtia ſitã fuiſſe, ex huius Vatis & aliorum auctorum deſcriptione cognouimus. Eam autem vrbem ſitu ædificiiſque maximam & munitiſſimam, auxiliaribuſq. copiis florentiſſimam à Nabuchodonoſore exciſam fuiſſe, teſtes præter hunc Vatem ſunt Ieremias & Ezechiel. Ecce, inquit, ego Dominus viſitabo ſuper AMON de NO, & ſuper Pharaonem, & ſuper omnes qui confidunt in eo: & dabo eos in manus quærentium animas eorum, & in manus Nabuchodonoſor regis Babyloniæ, & manus ſeruorum eius, &c. eadem etiam apud Ezechielē diuina ſententia in NO vrbē pronuntiata eſt. In huius verò Vrbis ſitu & ruinis Alexandriam poſtea conditam fuiſſe D. Hieronymus memoriæ prodidit, quod ex antiquis hiſtoriis atq. ex Chaldaica bibliorũ interpretatione cõſtat: nãq. Chaldæus paraphraſtes in locorum ſitu notando, non priſca, ſed ea quæ ætate ſua celebrabantur, nomina vſurpat, vt Hiſpaniam, Italiam, &c. Quam rationem perpetuò ſecutus, NO vrbem quoties apud Vates offendit, Alexandriam nominat, quam Latina verſio ſemper imitata eſt; quanquam Græca editio varia & diſcrepans in huius nominis notatione eſt. Huius autem vrbis incomparabilem potentiam, loco, & ſitu, & cõmeatuum oportunitatibus, & multarum & magnarum gentium ſtudiis arguit. *quæ habitat in fluminibus*, inter Nili amnium in noſtrum mare permeantium maxima oſtia maximis excipiendis nauibus idonea, quibus ab ortu & occaſu vallatur: ab Auſtro verò Mareoti lacu celeberrimo & commodiſſimo, à Septentrione Lybico, ſiue Aegyptico pelago: ita vt commeatuum & neceſſariarum rerum oportunitatibus multis abundet, & ſitu atque aquarum ambitu munitiſſima ſit. *Aqua in circuitu eius: cuius diuitiæ, mare*. Portuoſum & firmiſſimum præſidium, nec non & conuehendis ex omni orbis parte rebus & mercibus maximè idoneum. *Muri eius aquæ.* Si verò de ſociorum ſtudiis & auxiliaribus copiis quæramus, innumerabiles & fortiſſimos nationum populos recenſebimus, quæ antiqua generis neceſſitudine coniunctæ, ſalutis & periculorum ſocietatem religiosè pactæ fuerant, quotquot ex Chamo ſiue Chameſeno Noachi filio oriundæ eſſent.

Ezech. 30. Iere. 46.

D. Hieron. in epitaph. Paulæ.

Mela lib. 1.

Aethiopia fortitudo eius & Aegyptus, & non eſt finis.

FREQVENTISSIMAM vrbibus & oppidis cultiſſimamque Aegyptum fuiſſe, omnes tum prophanæ, tum ſacræ teſtantur hiſtoriæ.

Africa & Libyes fuerunt in auxilio tuo.

MVTATIONE perſonæ ſubitaq. apoſtrophe ad NO, ex vatũ more vſus hic noſter eſt. Hos autem omnes nõ metu vel potentia coactos, ſed generis communione & vicinitatis neceſſitudine impulſos, auxiliũ NO vrbi intuliſſe res ipſa declarat. nã teſte Moſe, Chus Miſzraim & Phut filij Chã fuêre, quos Latini & Græci Aethiopes, Aegyptios, Afroſq. vocant. Africæ autem partem Libyam dici Ezechiel auctor eſt: & tamen tanta ſitus & oportunitatum felicitas, tanta auxiliorum magnitudo & copia NO vrbem ab Aſſyriorum exercitu defendere non valuit.

Gen. 10.

Ezech. 30.

Sed & ipſa in tranſmigrationem ducta eſt in captiuitatem: paruuli eius eliſi ſunt in capite omnium viarum, & ſuper inclytos eius miſerunt ſortem, & omnes optimates eius confixi ſunt in compedibus.

HAEC omnia ad NO vrbẽ referũtur, quã ante Ninæ caſum extrema belli pericula & exitiales calamitates ab Aſſyriorũ exercitu acceptură eſſe obiter Nahhũ vaticinatus eſt, præterito tẽpore ob eã rẽ vſus quòd certiſſima prædictio ſit. Igitur accepta NO ciuitati, clades, & principũ atq. grauiſſimorũ virorũ eius vincula, ac reliquæ turbæ captiuitas, argumẽto ex cõtrarione ſunt, Ninã vrbẽ ex diuino conſilio hoſtibus traditã, excidi facilius poſſe: quippe quæ quanquã maxima & firmiſſima videatur, cũ NO Amon naturali præſidio & auxiliorũ virtute atque ſtudio comparanda non ſit.

Et tu ergo inebriaberis: & eris deſpecta, & tu quæres auxilium ab inimico.

NON minorem aut leuiorem amaritudinis calicẽ ad fundũ vſq. exhauſturã Niniuen dicit, ita vt omnẽ illã antiquã ſuperbiã & inſolentiã; imò omne etiã conſilij, facultatis, vt ebria indigens facilè ab hoſtibus euerſa & diſſipata pereat. *& eris deſpecta*, Hebraicè *& eris abſcõdita*, perinde ab oculis hominũ ſublata ac ſi nunquam fuiſſes, ita inebriatio rerũ perturbationẽ & trepidationẽ, quam mox abſconſio & diſſipatio ſecutura ſit, ſignificat, vt illud:

vt illud apud Abdiā: Bibent & abſorbentur, & erunt quaſi nō fuerint. neq. verò vel fideliora, vel vtiliora quæſita & rogata aduerſus hoſtes Niniuen experturam eſſe confirmat, quā voluntaria regum & ſociorū, fortiſſimorumq́. ac neceſſariorum Alexandria experta ſit: plurimū enim volūtariæ operæ rogatis & coactis præſtant, & tamen cū meliora nihil profuerint *No Amon*, nihil omninò Ninæ deteriora profutura eſſe conſequitur. *Et tu quæres auxilium ab inimico*, quando tuis viribus & facultatibus minor futura es, quàm vt obſiſtere & hoſtis impetum ſuſtinere valeas. Verum enimuerò *No Amon* & ſi non meliori ſucceſſu, meliori tamen fide auxiliarios habebit ſocios, qui quòd amici & neceſſarij fuerint, ſi nihil aliud præſtiterint, tamē dimicaturi ſunt. At verò Niniue eorum quibus maximè fidebat, voluntates & ſtudia erga ſe extincta, atque ad hoſtes ipſos in ſuam perniciem tranſlata deprehendet. quæ res pulchra ſimilitudine deſcribitur:

Omnes munitiones tuæ ſicut ficus cum groſſis ſuis: ſi concuſſæ fuerint, cadent in os comedentis.

NIHIL aliud quàm belli exitum, cùm ab hoſtibus, tum ab auxiliaribus etiā ſpectādum, atq. exſpectati euentus ratione omnem rem gerendā eſſe dicit. namq. Ninæ rebus labantibus & ruentibus, ad prædæ potius & direptionis ſpem, quàm ad officium, vel miſericordiam ſocij & auxiliares impellentur: itaq. aſciti atq. aduocati ad auxiliū ſeſe hoſtibus facilè coniungent, cùm certę & maturæ ruinæ opinione ad libertatē primum, deinde ad ſpolia animum appulerint: vt in arboribus, maximè autem in ficubus accidere ſolet, quæ cùm maturas, præcoces fructus & paruo momento decidentes habeant, omnes quotquot adſunt, ad impellendū deciduaſq́. ficus excipiendum inuitant, quando nemo ſit, qui in tanta nouorum fructuum comedendi oportunitate ſeſe ab impulſu & ficubus excipiendis temperare velit. *Sicut ficus cum groſsis ſuis.* groſſos præcoces Ficus maturas interpretamur ex Hebraico nomine *Bechorim*; id quod ſequenti oratione declaratur: *Cadent in os comedentis.* Hac autē ſimilitudine certam victoriæ & prædę ſpem hoſtibus Vates promittit: quando neq. obſiſtentium & propugnātium Niniuitarum virtute, neque murorum ac propugnaculorū firmitudine arcendi ſunt. namq. ciues ipſi imbelles atq. ignauiſſimi erant: muri verò nullo expugnantium negotio, aquarum impetu vltro diruti, portæq́. adapertæ fuêre, & admiſſo hoſte ſi quid munitionis, aut præſidij reliquum fuerat, illato igni expugnatum eſt.

Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis ad apertionem pandentur portæ terræ tuæ, deuorabit ignis vectes tuos.

HÆC iam ex ſuperioribus clara explicataque ſunt. Niniuen autē aduerſa ſociorum ſtudia & defectiones expertam fuiſſe, externi etiam auctores memoriæ prodiderunt. Diod. lib. 3. Nuntiatū eſt Bactrianorū exercitum ad regem mitti, propinquumq́. eſſe magnis itineribus proficiſcentem. Viſum eſt igitur Arbaci reliquiſq́. cum expeditis militibus obuiam proficiſci, vt aut defectionem perſuaderent Bactrianis, aut ad id armis cogerēt. primùm duces, tum reliqui libertatem aſſerentes, copiis cæterorum ſeſe addiderūt. Hæc Diodorus, qui biēniali primū obſidione preſſos Niniuitas, ac deinde in vrbe ipſa ſimul omnes oppreſſos, variiſq́. modis perditos fuiſſe affirmat, id quod Vates noſter futurū prædixerat ad eā, quæad tolerandā obſidionem neceſſaria ſunt, parare; atque muros & præſidia reficere hortatus.

Aquam propter obſidionem hauri tibi, extrue munitiones tuas: intra in lutum & calca, ſubigens tene laterem.

QVÆCVNQVE Deus cuſtodita & ſeruata non vult, grauē laborem difficilemq́. curam quidem, nullam tamē certā ſalutē præſtare obnitētibus poſſunt. Vanū eſt vobis, inquit Vates, ante lucem ſurgere: ſurgite poſtquam ſederitis qui manducatis panem doloris. Igitur curam, ſtudium, diligentiam, metum, trepidationem, prouidentiamque, fruſtra tamen omnia hæc Niniuitis fore ſignificat. duarum verò præcipuè rerum, quæ maximè ad tolerandam obſidionem neceſſariæ ſunt, commemoratione cæteræ comprehenduntur: aqua enim ad victus vitæq́. vſus oportuniſſima eſt, & murorum propugnaculorumq́. curatio. lateritios autem Ninæ muros fuiſſe, quòd illa regio campeſtris lapidum copia careat, omnes antiqui & ſacri & prophani ſcriptores tradiderunt. *Intra lutū & calca,*

calca, ſubigens tene laterem. Verba hæc omnia eius artis propria ſunt. de lateribus autem Vitruuium conſulere operæpretium eſt. quidam incocti, alij cocti antiquis fuerunt, vtriq. firmi, ſed cocti magis. hac autem cura, hac tanta proſpiciĕtia, hoc labore nihil aliud ſibi illi præſtiterunt, niſi vt maiorem funditus perdendi commoditatem hoſtibus pararent: coactos enim & in vnũ quaſi aceruum congregatos, igni, ferro, captiuitateque adoriri, afficere & perdere facillimum fuit; non ſecus quàm bruchi & locuſtarum genera, quæ cùm ſparſa volant, neque comprehendi, neque perdi poſſunt, in vnum verò locum propter frigus congregata & conſtipata, & capi oportunè atque occidi, & admoto ſepibus quibus hæſerint, igni cremari poſſunt, hoc eſt quod dicit:

Ibi comedet te ignis: peribis gladio, deuorabit te vt bruchus: congregare ergo vt bruchus, multiplicare vt locuſta.

QVÆ res magno molimine, ſtudio, celeritate, maxima frequentia adornatæ comparantur, eædem vbi repentè afflictæ fuerint, maximo tumultu corruunt, maximaq. turba & victorum inſultatione labefactantur, & maximum demum & memorabile humanorum conſiliorum vanitatis exemplum ad poſteriora etiam ſecula ſtatuunt: quod vel Ninæ vrbis ratio apertè docet, cui tanta hominum frequentia, tot tantaq. mercatorum atque publicanorum negotia, tanta vndique conflata pecunia, tot opes, tãta principum celebritas, tantuſque dignitatis ſplendor, illud ſolum parauêre, vt grauiori caſu & maiori cum molimine funditus periret. quæ res vt inutilis omnino, imò vt ad neceſſitatem etiam vrgens, à Vate obiicitur.

Plures feciſti negotiationes tuas, quàm ſtellæ ſunt cæli: bruchus expanſus eſt, & auolauit.

MERCATVRÆ, & conficiendæ pecuniæ vias & genera, arteſq. exquiſitas, quibus maxima & frequentiſſima totiuſque orbis princeps Nina vrbs celebrata fuit, ad ſtellarum inſtar innumera fuiſſe docet: ipſorum verò mercatorum copiam, induſtriam & ſolicitudinem cum brucho locuſtarũ velociſſimo, & ſtrenuiſſimo genere cõparauit; principũ autẽ & primatũ virorũ, neq. multitudine, neq frequentia locuſtis minorẽ fuiſſe ait.

Cuſtodes tui quaſi locuſtæ, & paruuli tui quaſi locuſtæ locuſtarum, quæ conſidunt in ſepibus in die frigoris: ſol ortus eſt & auolauerunt, & non eſt cognitus locus earum vbi fuerint.

EX tanta tamque ſuperba principum, & ſummorum virorum multitudine & frequentia, nullum ne veſtigiũ quidẽ relinquẽdũ eſſe ait, vt conuenientiũ, & ſepes occupare ſolentium locuſtarum neque locus quidem, vnde ſole exorto auolauerint, neque pars ea quam occupauerint, facilè dignoſcitur: quòd huiuſmodi naturæ illæ ſint, vt omnes ſimul auolent. tanta in vrbe ſolitudo, & in agris vaſtitas. tam deſerta, inculta & relicta omnia futura eſſe Vates denuntiauit. *Cuſtodes tui.* ſummos duces & principes ſignificat, id quod Hebraicũ nomen declarat *Menezar*, quod comatũ & coronatũ principem aptè verteris. *& paruuli tui* ſummis principibus minores, nobiles tamen & genere & ſplendore inſignes. namq. hoc in loco Vates Aſſyrium nomen *Taphzzar* vſurpauit, quod regulum, optimatem atque præfectum in illa lingua ſignificare, teſtis eſt Ieremias: Perficite, inquit, & numerate contra eam Taphzzar. Iam verò poſtremo loco Aſſyriorũ, & Ninę regi ipſi tantorum antea malorum, tantæ tyrannidis maximo auctori, conſiliorum, vanitatum, & omnis potentiæ, ſplendoris, amplitudiniſq. finem extremũ denũtiat: quem (vt malo & damno ignominia etiam accedat) omnium nationũ quas iniuria contumeliaque affecerat, lætitia & plauſu excipiendum eſſe confirmat.

Ierem. 51.

Dormitauerunt paſtores tui Rex Aſſur, ſepelientur principes tui: latitauit populus in montibus, & non eſt qui congreget.

GRAVISSIMAS & vigilantiſſimas conſulum & ſapientum, qui de regni atq. imperij rebus & ſumma conſultare cogitareq. ſolerent, cõſidentes laxatum iri demõſtrat, adeò vt paſtores & patres qui conſiliis antea capiendis, & prouidendis rebus intenti eſſent, quieſcere demũ & dormire videantur: ita nullus conſilio, nullus prouidentiæ illorum locus futurus eſt. Ii verò qui conſulta & decreta ſtrenuè exequebãtur, cùm iudices & magiſtratus, tum etiam duces, quorum dexteritate & diligentia res expedirentur, perinde ac ſi ſepulti eſſent, immobiles, ignaui atque inutiles redderẽtur. Quibus ex rebus

bus eueniet, vt innumera illa Aſſyrij populi multitudo, rectorum conſilio & principum diligentia & cura deſtituta, tanquam diſperſus ſine paſtore grex, per montes & deuia, atque ſolitudines errabūdus victorum direptioni, abductioni atque voluntati omni exponatur: ita fiet vt ad Babylonici regis partes atque ſtudia facillimè traducatur. *Paſtores tui.* conſiliorum & principes, quibus regni ſtatus curæ eſt, nomen ſignificat ex verbo Hebraico R*agha*, quod paſcere, cogitare, & conſulere eſt; appellat autem paſtores regis, & non populi, quòd conſilia, actiones & ſtudia omnia regis magis, quàm populi cauſa ſuſcipi ſoleant. neque enim illud præcipuè quemadmodum rex populo plurimum prodeſſe, ſed quemadmodum populus Regi maximo vſui eſſe poſſit, deliberatur. Igitur futurum eſſe ait, vt omni primum conſilio, deinde præſidio omni deſtitutus, & vitam pariter, & dignitatem cum ſumma & æterna ignominia (quæ magnis principibus grauiſſima calamitas eſt) amittat.

Non eſt obſcura contritio tua, peſſima eſt plaga tua.

NAMQVE optatiſſimus eius caſus nuntius ad omnes terræ orbis partes, quæcunq. illius tyrannide vel oppreſſæ, vel læſæ fuiſſent, perlatus, maximo plauſu & publica lætitia acceptus eſt. *Peſſima eſt plaga tua*, quam diſſimulare tacendo, vel ferendo non poſſis; adeò enim grauis eſt, vt eius ſonitus longè lateq. audiatur. ſic enim in maximarum rerum caſu accidit, vt illud: *Auditumque Medis Heſperiæ ſonitum ruinæ.*

Omnes qui audierunt auditionem tuam, compreſſerunt manum ſuper te. Horat.

SENTENTIA explicata, verborum ratio habenda eſt. *audire auditionem*, grauiſſimæ rei, & magni cuiuſdam caſus nuntium ſignificat, vt: Vox auditionis ecce venit, & cō- Ierem.10.
motio magna de terra Aquilonis, &c. *Compreſſerunt manum*. plauſum qui manibus datur, oratio hæc ſignificat, gratulationis, aut comprobationis manifeſtum ſignum, Pſal.46.
vt: Omnes gentes plaudite manibus. & illud: Et plaudentes manu dixerunt: Viuat 4.Reg.11.
Rex. Hanc autem optatiſſimam diem & publica lætitia celebrandam, incredibili clamore, & maximo plauſu comprobandam omnibus iis, qui ab Aſſyriorum rege damno, vel malo affecti fuiſſent. Communem igitur toti orbi fore ait, quòd nulla orbis natio ſit quæ illius tantæ, ac tam diuturnæ tyrannidis incommodis immunis omnino & libera perſeuerauerit. hoc eſt quod Vates in totius orationis epilogo ſubiecit.

Quia ſuper quem non tranſijt malitia tua ſemper?

INTERROGATIONEM negatiuā aſſeueratione affirmatio excipere ſolet. Aſſiduis autē iniuriis, exactionibus, aliiſque malorum generibus cunctas orbis nationes, imò cunctos etiam homines vexatos fuiſſe confirmat: ita adeò publicam iniuriam, publica calamitate, ex diuinæ ſententiæ decreto vlciſci ſolere huius imperij & vrbis exciſione docemur.

HYMNVS EX VOTO IN NAHVM· ODE DICOLOS TETRASTROPHOS.

O Me quid latebras quærere&, auium
Vulgo nunc mediis rupibus abditum
Obſcurè miſeros & ſine gloria
Percurriſſe iuuat dies?
Atque æuum ſtudijs heu nimium breue
Inſtantem grauibus ducere, quid pati
Duram pauperiem? ſpernere dulcium
Vitæ commoda partium?
Et cur non potius magna potentium
Præſens facta ſequar, iamq́; animoſior
Contendam gradibus ſcandere proſperæ
Clari munera nominis.
Illic diuitiæ, & præmia maxima
Audendi, & celſo gloria vertice
Attollens ſolio collocat intimis
Productum è tenebris virum.
Faſces vt pauidum, & ſceptra minantia
Magnorumq́; frequens turba clientium
Perſtringat populum, cogat & annuo
Regem munere proſequi.
Atqui nec rigida durior æſculo
Senſus, deliciis vt valeam frui
Contingit, ſtupidum & conſilij impotens
Aut eſt ingenium mihi.
Vt ſpes aggrediar, coner vt optimas
Artes, intrepidas atque vias, quibus
Hærentem celebri culmine lauream,
Summumq́; eripiam decus.
At nec præcipuis artibus, aut opus
Extremo ingenio eſt: ſæpius imperant
Vulgares animæ, & ridiculum caput
Sublimes apices tenet.
Sed quò te rapit hic præcipitem furor
O mens, quas tenebras concipis impij
Erroris? dubio puppis in æquore
Amiſiſſe viam pudet.
Heu quid perpetuis curſibus attinet

Indul-

Indulſiſſe bonis artibus, & modos
Et cauſas penitus noſſe, quis exitus,
Quæ rerum maneant vices?
Si fruſtra ſapimus, nullaq́ protinus
Viuendi eueniunt commoda rectius,
Seu quis deſidia tempora conterat,
Doctrinæue colat vias.
Quòd ſi noſtra minus pectora roborant
Sermones hominum, percipe certius
Diuinum eloquium, ſacraq́ carminum
Non fallentia dogmata.
Vt magni quondam conſilijs Dei
Splendorem, & ſolij nomina regij
Sublatum ex humili puluere, nec ſibi
Credens tanta, ferat caput.
Hæc nullis hominum parta laboribus,
Sed (quod ſic placuit) numinis edita
Nutu, non opibus, non gladiis, neque
Seruantur ſtrepitu graui.
Aſt præſens pietas, iuraq́ & innocens,
Et recti impauidus propoſiti tenax,
Et vindex animus fraudis & integræ
Virtutis ſtudio calens:
Et ſolers publici certáque commodi,
Priuatæq́ rei tempora negligens,
Cura & aſſiduus pro populo labor
Supremum ſtatuunt decus.
In quæ ſæpe viri munera maximi
Delecti, potius paſcere in aſperis
Dumetis pecudum bruta bidentium
Orant agmina, vel boum.
Aſt duris alius maxima cladibus
Et fuſo temerè ſanguine ciuium
Deſtructis aliis culmina, & arduas,
Conſtruxiſſe parat domos.
Quem tetra ambitio iuncta cupidine
Sternentem populos, fluminis in modum
Quod rupto penitus proruit alueo,
Per fas atque nefas rapit.
Sic viſum Domino, qui mare temperat

Qui cælum imperio, quique homines regit,
Voluens conſilio ſecula prouido
Et iudex, bonus & pater.
Namq. ille & ſceleris crimina publici
Et fraudes populi principe & improbo
Permiſſa & nimia ſæpe licentia
Vlciſci grauiter ſolet.
Sed vi, ac innumera cæde potentiam
Conſtructam, et liquido ſanguine, non ſine
Rapina atque dolo, & ſpoliis putat
Confirmare ferum genus.
Ergo vel laqueis omnia callidis,
Aut legum innumeris flexibus ac dolo
Conſtant, innocuumq; capit ſagax
Fraus, & deſpoliat pecus.
Aut dura aggreditur frangere cuſpide,
Conatum poſitas rumpere vel plagas,
Vel caſum gemitu ferre miſerrimum,
Vel fugiſſe malum graue.
Non longum ſceleris tempus & impiæ
Fraudis, poſſe tamen perpetuum ſinit
Eſſe ſuum, ſubito ſed ruit impios
Frementi Deus impetu.
Et iam perpetuis ſubdita molibus
Fundamenta tremunt, cunctaq; gloriæ
Vertuntur pariter pondera cum ſuis
In magnum dominis malum.
Et quam vt flammiuomis perderet ignibus
Infenſos populos egerat excitans
Fuſtem perſimilem conijcit in rogum,
Atque ardere iubet Deus.
Diuinis igitur muneribus nimis
Impar, quæ iam vltrò poſcere ſit nefas,
Horreſcens pelagi ſollicit minas
Hîc nauem ad ſcopulum ligo.
Hic me perpetuis carminibus dabo,
Sermoneſq; Dei lætior audiam,
Et ſtratus mediter gramine florido
Fontis margine vel ſacri.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALEN. ENARRATIONES IN HABBAKVQ PROPHETAM, PRÆFATIO DE PROVIDENTIA.

ANTIQVA *olim ac vetus de prouidentia quæſtio eſt, quæ multorum maximorumque virorum ingenia exercuit ac diu multumq. vexauit. Neque vllum aliud argumētum homines non modò literarum & philoſophiæ rudes, ſed etiam doctos vehementius vnquam ſolicitauit, quàm hoc de diuina erga homines prouidentia. Quoniam Deum eſſe diuinamq. naturam immortalem, feliciſſimā, omnibuſq. modis beatam, quæ humani ingenij captum infinito ſuperaret exceſſu, etſi quæſitum aliquando fuerit, à nemine tamen mortalium eſt negatum, qui vel hominis ſolum nomen tueretur. Fuêre quidem* ἄθεοι *quos tanquam prodigioſa monſtra rariſſimos per longiſſimam mundi ætatem terra edidit, quorúmq; linguas potius, quàm mentes monſtra dixerimus: quippe qui voce tantùm mentiri auſi ſint, idque negare quod mente fateri cogebantur. Ambitioni autem & nouitati ſtudere voluerunt, vt nec quid cum cæteris hominibus cōmune ſentire viderentur, ſibi ipſis ſuiſq. mentibus diſſentanea protulerint, Deū diuināq. naturam eſſe negantes. Quæ quidē illorum aſſertio tanquam monſtroſa iam pridem ſuis ipſorum auctorū actionibus, orationibus, teſtimoniis, & viuendi ratione ac fine explosa eſt, nedum à cæteris hominibus ab ipſáq. natura reiecta. At verò præter iſtos alij oēs, quicunq. cōmunis ſenſus participes extiterunt ab ipſa prima infantia ad extremū vſq. vitæ tempus non modò Deū eſſe ſentire viſi ſunt, ſed & nutibus, vocibus, et oratione, tū rationis atq. veritatis vi cogēte, tū natura dictāte, ſunt cōfeſſi. Jlla tamē quæſtio multorū animos in varias ſentētias diſtraxit: nū hæc quæ ab omnibus eſſe cōcederetur, diuina immortaliſq. natura mortales homines mortaliáq. cuncta gubernaret, & rebus conſuleret humanis, humanaſq. actiones & dicta, atq. facta curaret? Atq. omnes hi quidē dum cælum omni ex parte patēs atq. apertum intuerentur, dum totam mundi fabricam, ſingulasque eius partes contēplantur, dum ſolis, lunæ, atq. ſtellarum lucem, pulchritudinē, errores, curſus, progreſſionéſque conſpiciunt, dum terræ ſitum, dum montiū, dum fluuiorum fontiúmq. naturas, dum temporū mutationes ac momenta varia, atque diuerſarum quæ gignuntur & intereunt rerum vires ratione obſeruant: non potuerunt cogitare admirabilem vniuerſi molem, totq. eius partes, tāto tāq. perpetuo ordine, tanta tum effectuū tū tēporum cōcordia, tam diu ſine vllo rectore conſtare duraréq. poſſe, atq. quamobrem conſilio iudicióq. diuino mundū regi credidere. Hæc igitur vniuerſi conſtitutio atq. cōſtantia efficax ratio fuit ad confirmandū non ſolùm Deū eſſe, ſed et mundū omneſq. eius partes ab ipſo gubernari. Atq. hoc quidem argumentum omnibus commune fuit, & iis videlicet qui naturam rationemque ſunt ſecuti ducem, & iis etiam quibus natura informatis, diuini ſpiritus acceſſit inſtitutio atque doctrina. Hi namque de hac re frequentiſſimè in hanc ſententiam ſcripſerunt, quam diuinis Vates eleganter his deducit carminibus. Cæli enarrant gloriā Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam. Non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum. Jn omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba*

Plato fatetur: negat multis argumentis apud Plutarchum Euripides, Balbus apud Ciceronē Cottę Epicuro reſpondit, quē Diogenes ita refellit, vt meritò ab Auguſtin. lib. de Ciuitate Dei Cicero reprehendatur, qui vt actionē liberam ſeruaret, ignaros Deos fecerit. Cicero de Natura Deorum ex Ariſtotelis ſententia

Socrat. apud Xenophōtem cōment. tert.

Eadē ferè Socrates apud Xenophontē.

Vnde Pythàgoras neceſſitate circundatū mundū dicebat. Et Parmenides & Democritus omnia neceſſitatis præſcripto fieri.

Pſal. 17.

„ *verba eorum. In ſole poſuit tabernaculum ſuum, & ipſe tanquam ſponſus procedens*
„ *de thalamo ſuo. Exultauit vt gigas ad currendam viam: à ſummo cælo egreſſio eius.*
„ *Et occurſus eius vſque ad ſummum eius, nec eſt qui ſe abſcondat à calore eius. ſic Dauid, ſic alij complures diuinarum rerum ſcriptores. nec diſſimili verborum figura, ſed eadem omnino ſententia idem argumentum illi tractauêre, qui ſecundum naturæ inſtitutionem de rebus philoſophati ſunt.*

Claudianus in Ruffinum.

Sæpe mihi dubiam traxit ſententia mentem,
Curarent ſuperi terras, an nullus ineſſet
Rector, & incerto fluerent mortalia caſu.
Nam cùm diſpoſiti quæſiſſem fœdera mundi,
Præſcriptoſque maris fines, anniq́ue meatus,
Et lucis noctiſque vices, tunc omnia rebar
Conſilio firmata Dei, qui lege moueri
Sidera, qui fruges diuerſo tempore naſci,
Qui variam Pheben alieno iuſſerit igne
Compleri, ſolemq́ue ſuo, porrexerit vndis
Littora, tellurem medio librauerit axe.

Diagoras, Mileſius. Theodorus Grinẽſis.

Summa igitur totius argumentationis eſt, mundum mente prouidentiaq́. gubernari, qui in tanta motuum, temporum atque naturarum diuerſitate tanta concordia conſtantiaque permaneat. Fuêre tamen permulti, quibus contraria omnino recepta ſententia eſt; qui tametſi Deum eſſe non negarent, tametſi mundi ordinem & concordiam, & agnoſcerent, & faterentur: tamen hominum res à numine vel non prouideri, vel omnino negligi putabant. Cur autem ita iudicauerint, in cauſa illud eſt, quod in humanis rebus confuſa omnia perturbataque, & quadam quaſi fortunæ volubilitate iactata ſpectarentur. Nam cùm hominem omnium, quæ à natura fictæ ſunt, rerũ præſtantiſſimum eſſe viderent, animal videlicet imprimis prouidum, ſagax, acutum, multiplex, memor rationis & conſilij plenum. cumq́ue in eodem ipſo hominũ genere eos maximè excellere natura, & dignitate conſpicerent, qui mentis animiq́ue virtutibus cæteros ſuperare ſtuderẽt; ſæpe autem fieri, vt qui inter homines optimi eſſent, infimũ inter ipſos locum tenerent, & omni miſeriarum & calamitatum pondere premerentur, ita videlicet, vt ab iniuſtis paterentur iuſti, & indoctis docti contemptui eſſent; & omnino quicunque ſanctitate, iuſtitia, innocẽtia, integritate, atque omni doctrina, & virtute ornatiſſimi eſſent, eoſdẽ infima & conditione, & fortuna eſſe: cõtra verò qui ſtultitia amentiáque laborarent, iniuſtitia, rapina, cæde, atque omni ſcelerum & flagitiorum genere flagrarent. hos in ſumma florentique eſſe fortuna, & ad ſummum honoris gradum perduci. hos itaque beatos eſſe, illos miſeros. Quæ quidem rerum ac rationum perturbatio quoſdam adducere potuit, vt diuinam naturam ſine prouidentia, ac cura eſſe putarent. Nam cùm Deus iuſtiſsimus natura ſit, ſi rebus humanis prouideret, conſequens eſſet cum iis pulcherrimè actum iri, qui optimè atque ſapientiſſimè vitam inſtituiſſent: quod longè ſecus plerumque fieri videbant. Vnde idem ille Poeta, quem priora argumenta, atque rationes Deum eſſe docebant, his poſterioribus impulſum ſe de hac re in dubium veniſſe fatetur.

Argumentũ eſt Diogenis apud Ciceronẽ, cui reſpondet Auguſtinus .lib. de Ciuitate Dei, & Gregorius multo luculentius.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui
Aſpicerem, lætoſque diu florere nocentes
Vexarique pios: rurſus labefacta cadebat,

Relligio

Religio, cauſæque viam non ſponte ſequebar
Alterius, vacuo quæ currere ſemina motu
Affirmat, magnumque nouas per inane figuras,
Fortuna non arte regi, quæ numina cenſet
Ambigua, vel nulla putat, vel neſcia veri.

Hæc igitur vna ratio humanarum rerum, quas quidem peruerſo ordine geri plerumq. videbant, hanc de diuina natura, diuinaque prouidentia quæſtionem attulit, quæ mundi fabricam tantùm intuentibus nulla credebatur futura. Atque hæc quidem res cauſam Epicuro dedit, quo inſanas illas ſuas de mundo, de Deo, de rerum generatione & corruptione opiniones, atque de humani animi ſereret interitu. Siquidem mundum eiuſq. partes caſu conſtare, & temeraria minutiſſimorũ corporũ per inane coniunctione & ſeparatione omnia concreſcere diſſoluique affirmauit.

Vnde hominum genus, & pecudes, pictæque volucres. Dei verò naturam beatiſſimã ac perfectiſſimam perpetua quiete & tranquillitate vti, neque noſtrarum rerum indigere, neque humanis negotiis actionibúſue ſua omnino miſcere, & piorum atque impiorum rationibus planè neglectis, extra omnem mundi locum ſepoſitam, ſecurum, vt inquit Satyricus, agere æuum. Horat. lib. 1. ſerm. ſaty. 9. *Quod autem ijdem interdum Deũ eſſe affirment, humanarum verò rerum negligentem ſtatuant; ijdemq. ipſi contrà nonnunquam Deum eſſe negent, nihil diuerſum ſibique diſſentiens dicunt. ſiquidem ad humanæ contemplationis rationem idem eſt Deum nullum eſſe affirmare, aut noſtris rebus conſulentem non eſſe. Vtraque enim aſſertio eandem inter mortales impietatem ſeminat, eaſdem de religione opiniones, ac pari falſitate ac malitia imbutas inſerit. Igitur ſumma huius argumentationis hæc eſt: Si Deus eſt, iuſtus eſt, ſi rebus humanis prouidet Deus, iuſtè prouideat neceſſe eſt, id eſt, ſi iuſtè prouidet, cũ optimis optimè, cũ impijs autem peſſimè, vt agatur æquum bonúmque eſt: ſed deterrimè cum optimis in vita agitur; contrà optimè cum improbis; non ergo iuſtè cum hominibus agitur. Conſequens eſt igitur hominum res à Deo non curari, quæ ſi curarentur, iuſtè curari diuinæ iuſtitiæ atque æquitatis eſſet. Igitur vel Deus non eſt, vel (quod proximum eſt) humanarum rerum eſt negligens. Atque vniuerſam hanc ſententiam vno diſticho complexus mihi videtur Epigrammatων poëta, cùm dixit:*

Marmoreo tumulo Licinus iacet, at Cato paruo, &
Pompeius: nullos credimus eſſe Deos. Martialis.

Ergo vt ad noſtri Prophetæ enarrationem proprius accedamus, non parum lucis ad ſermonum eius ſenſum intelligentiámque propoſita quæſtio attulerit; ſiquidem eandem illam hic propheta per occaſionem ponit quæſtionem, ab eaque dicendi capit exordium. nam cùm ille diuino afflatus Spiritu venturam Iudææ gentis calamitatem præuideret, quam Nabuchodonoſor ſecundus attulit, dum bellum Iudæis infert, & cruenta victoria vſus vniuerſam fere turbam captiuam in triumpho duxit; tantam barbari principis carnificiniam & crudelitatem animo cernens, ingentem adeo dolorem accipit, vt ſuæ gentis miſericordia motus, à communi de prouidentia quæſtione exordiatur. Quo quidem in argumento plurimus eſt. nam multis illud grauiſſimiſque rationibus dilatat, & ad finem vſque perducit, neque prius deſiſtit, quàm reddito à Deo reſponſo animo ſatisfactum eſſe ſuo cognoſcit. Eandem igitur illam quæſtionem nos ita referemus, vt prophetæ ſermonem ſecuti, reſponſionem ad ſuum differamus locum. Oportunum autem aliquando erit, vt non ſententiarum modò, ſed & verborum

borum artificijque rationem reddamus. quæ quidem res in optimis quibuſque ſcriptoribus ſpectata, in ſacrorum verò librorum enarrationibus ſpectatiſſima eſſe debet. non ſolùm enim diuinorum verborum quærenda inueſtigandaque ratio eſt, ſed quo quidque ordine, qua figura, quo tropo, quóue ſchemate dicatur, arte iudicioque eſt expendendum, vt diuina ſcripta nulla perfectionis parte vacare manifeſtò comperiantur. Igitur locorũ communiũ apud rhetores non vulgaris eſt cõmendatio. Plurimum enim & claritatis & lucis ad propoſitas cauſas afferre probãtur, & ad iudicandũ de rebus accommodati ſunt. ſi ſuo tempore adhibeantur, & ad docendos, iuuandos inclinandoſque animos magnam, vt ait Quintilianus, vim afferunt: cuiuſmodi ſunt illi, quibus rem quamque vel factum laudamus; aut contra iuſtum vel iniuſtum docemus; aut tale quippiam aliud rebus vel factis ſubeſſe putamus. Solenne autem grauiſſimè & ornatiſsimè dicentibus eſſe videmus, vt, cùm res poſtulat, ſingulare argumentum, hoc eſt, hypotheſin, ad communem quæſtionem, hoc eſt, theſin referant: atque hæc ad dialecticam rationem ſpectant. ad elocutionem verò illud, quod propheta ab exclamatione initium facit: quod plerumque vſu venit ijs, qui rem aliquam grauem diutius animo cogitantes, neque illius indignitatem vlterius ferre valentes, dolore, vel indignatione, vel miſericordia, vel alia quadam affectione commoti in huiuſmodi vehementes erumpunt voces. quod plerũque euenit, vbi de rebus ac moribus hominum agitur. Simili dicendi artificio, & non abſimili figura Iuuenalis vſus eſt, qui hypocritarum offenſus moribus eorum reprehenſionem ab indignatione ſic exorditur:

Saty. 2.

> *Vltra Sauromatas fugere hinc libet, & glacialem*
> *Oceanum, quoties aliquid de moribus audent*
> *Qui curios ſimulant, & bacchanalia viuunt, &c.*

Horat. lib. 1. Saty. 1.

Sic etiam Horatius ab admiratione votorum varietatem & inconſtantiam accuſaturus inchoat:

> *Quî fit Mecœnas, vt nemo, quam ſibi ſortem*
> *Seu ratio dederit, ſeu ſors obiecerit, illa*
> *Contentus viuat, laudet diuerſa ſequentes.*

Sic noſter Propheta exordium ab exclamatione ducit. quæ dicendi figura & attentionis plurimum parare ſolet in auditoribus, & ad conſiderãdam rerum, de quibus agitur, grauitatem plurimum confert.

CAPVT PRIMVM.

ONVS *quod vidit Habbakuq Propheta*

TOTIVS prophetiæ argumentum eſt, qualis ſit prophetiæ ratio, & quis vaticinandi modus, & quis ſit Vates, explicans, [*Onus*] pro graui & luctus pleno vaticinio à diuo Hieronymo exponi nemo, qui illius ſcriptis operam dederit, ignorat. Sed nos illud ad explicandam huius vocis vim addemus, quotieſcunque calamitatem aliquam ex firma Dei ſententia certoque conſilio venturam ſacri vates prænuntiant, hac voce, *oneris*, vti ſolitos eſſe. ſiquidem quibus in locis Latini legunt, *onus*, Hebræi in ſua lingua legunt MASSA, vocem ſcilicet à verbo Naſſa deductam, quæ apud illos præter alia multa ad quæ transfertur, ferre & baiulare ſignificat. Vnde Maſſa, hoc eſt onus ferendum. Cùm enim homines vitiis irretiti, ſceleribus operam dant, quæ diuina lege, & recta mentis ratione prohibentur; ſolet Deus illos per Vates ſuos deterrere,

משא

& ad

& ad ſanam mentem melioremque vitam reuocare: minaturque illis mala plurima, & iuſtam animaduerſionem, niſi à flagitiis deſiſtant, & niſi offenſionum illos pœniteat. Quæ quidem ſupplicia & pœnas, tamdiu à ſe parari, & quaſi in faſcem colligari oſtendit, quamdiu mutandæ vitæ ſpatium concedit. Atque huiuſmodi ſuum conſilium ſæpiſſimè hominibus Deus aperit: plenæque ſunt ſacrorum librorum paginæ huiuſmodi admonitionibus: Niſi conuerſi fueritis, gladium ſuum vibrauit, arcum ſuum tetendit, & parauit illum: & in eo parauit vaſa mortis, ſagittas ſuas ardentibus effecit. Quid aliud hæc gladij, arcus, vaſorum mortis, & ſagittarum coaceruatio ſignificat? niſi faſcem quendam pœnarum ac ſuppliciorum à Deo in improbos homines colligari atque parari, niſi peccare deſiſtant, & ad meliorem redeant vitam. Quòd ſi illi diuinis præceptis obedire ac parêre voluerint, non eſt dubium quin ipſe aptatos pœnarum faſces diſſoluat; vtpote qui ad clementiam, quàm ad vindicationem multo ſit promptior, quemadmodum ipſe de ſeſe pollicetur: Ecce ego, inquit, fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem: reuertatur vnuſquiſque à via ſua mala, & dirigite vias veſtras, & ſtudia veſtra: nam repente loquar aduerſus regnum, & aduerſus gentem, vt eradicem & deſtruam, & diſperdam illud: Si pœnitentiam egerit gens illa à malo ſuo, quod locutus ſum aduerſus eam, agam & ego pœnitentiam ſuper malo quod cogitaui, vt facerem ei. hæc Deus. At cùm hominum inſolentia & improbitas ad contumaciam vſque progreſſa fuerit, neque à vitiis & ſceleribus, quibus ſemel adhæſerunt, diuelli ſe vlla admonitione, vllis minis, vlláue alia ſuaſione patiuntur, tum verò propoſitas minas intentaque pericula non vana eſſe demonſtrat Deus, deque improbis & contumacibus ſupplicium ſumit; lata tamen prius æquo iudicij ordine ſententia. Cuius quidem ſententiæ præconem prophetam aliquem conſtituit, per quem iudiciorum ſuorum rationem exhibet, vt & illi, in quos ſententia pronuntiatur, cùm ſupplicium acciderit, non fortuna aut caſu accidiſſe interpretentur, verùm diuini iudicij certam infallibilemque ſententiam approbent & agnoſcant; alij verò, ad quos de hac re peruenerit fama, eius diuinæ ſeueritatis exemplo, & Deum colere & honeſtè diſcant viuere. Huiuſmodi ergo ſententias vatibus ad pronuntiandum mandatas, diuinus ſermo onera appellare ſolet, vel, vt diuus Hieronymus vertit, aſſumptiones: nos verò explicationis cauſa onera ferenda dicimus. Nam quæ Deus ante parauerat, atque colligauerat, iam in iuſtam oneris grauitatem aptata illi ſuſtineant oportet; qui parantem Deum & prædicentem, & ad meliora inuitantem reuereri & colere noluerunt. Ferendum igitur, & inuitis ſuſtinendum onus eſt, nec vlla tergiuerſatione abijciendum. Itaque cùm onus legerimus, pœnam ſine prouocatione, & animaduerſionem ſine auxilio dari intelligamus. Vt enim diuina miſericordia nullum habet finem erga eos, qui illam, dum ad ipſam inuitantur, expoſcunt: ita diuina exſpectatio certos fines, certosq. modos à iuſtitia conſtitutos habet: ad quos cùm peruentum ſit, iuſtè in eos animaduerti oportet, qui Dei lenitate & clementia ſunt abuſi. Sic enim hominum generi ante diluuium centum atque viginti annorum ſpâtium Deus ad reſipiſcendum dedit. Quo peracto, ingredere (inquit ad Noë) in arcam tu & omnis domus tua; adhuc enim, & poſt dies ſeptem ego pluam ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus: & delebo omnem ſubſtantiam, quam feci deſuper facie terræ. Atque hæc de onere, [*Quod vidit Habbakuq.*] inter vaticinationum genera, de quibus alio in loco à nobis tractatum eſt, planiſſimum atque maniſeſtiſſimum, viſio eſt: cùm diuinus ſcilicet ſpiritus vatum oculos aperit, & ea quæ ventura ſunt, velut in theatro quodam ſpectanda proponit, quemadmodum factum legimus in libro regum: Cùm Heliſeus propheta Deum oraret, vt diſcipuli oculos aperiret, manifeſtatione prophetica viſuri exercitum magnum à Deo in auxilium ipſorum, & eius vrbis, in qua tunc Vates agebat, miſſum. Hiſtoriæ autem verba hæc ſunt: Heu, inquit diſcipulus Vati, heu Domine mî, quid faciemus? at ille reſpondit: Noli timere, plures enim nobiſcum ſunt, quàm cum illis. Cumque oraſſet Heliſeus, ait: Domine aperi oculos pueri huius vt videat. & aperuit Dominus oculos pueri, & vidit; quia ecce mons plenus æquorum & curruum igneorum in circuitu Heliſei. Apparet ergo videndi aut viſionis voce, manifeſtam rerum futurarum repreſentationem velut ſpectaculo quodam explicatam ſignificari. Sed de toto hoc vaticinationũ genere plura à nobis

Pſalm. 7.

Ieremiæ 17.

Geneſ. 7.

De onere videre operæpretiũ fuerit quæ in quæſtionibus proœmialibus diſſerimus.

& exactius alias repetuntur. [*Quod vidit Habbakuq propheta.*] Ex nominis & officij auctoritate fidem orationi facit. Patria ac genus prophetæ illis temporibus nota fuére: nobis autem nihil horum præter nomen ex ſacrorum librorum auctoritate ac teſtimonio compertum hactenus eſt. neque diuus Hieronymus certi quicquam de hac re ſtatuit, niſi quantum ex Danielis hiſtoria Danielis tempore Habbakuq fuiſſe coniectura coarguit: neque certus eſt an liber hic ante calamitatem Iudææ gentis, quæ libri argumentum eſt, an poſt ipſam cladem iam populo allatam ſit editus. nos tamen ex ipſa prophetiæ ratione, & ex interpretatione illarum vocum, viſio atque onus, ante cladem acceptam vaticinationem hanc editam fuiſſe arbitramur. namque viſionis & videndi vocabula in diuinis libris, cùm de prophetis agitur, ad alias res, præterquam ad futurarum rerum prædictiones, accõmodari nuſquam cõperimus. Igitur Habbakuq de futura captiuitate vaticinatum fuiſſe dicimus: hoc enim præter videndi verbum propriè etiam ſignificat illud nomen onus, quod de certæ atque latæ in ſceleſtos ſententiæ vaticinatione dici modò docuimus. Atque adeo ſic exponit Chaldæus interpres, ſcribit enim, *matàl nebuatha*, id eſt, onus prophetiæ: non de re quæ iam præceſſerit, ſed quæ ventura ſit, ſermonem haberi ſignificans. Idem enim ex ipſis prophetæ verbis manifeſtum fit, cùm ex Dei perſona dicat: Opus ego operor in diebus veſtris, quod non credetis ſi quis vobis narret. Quòd ſi de præterita calamitate diceret, quî fieri poſſet, vt qui iam ipſius teſtes ſuo magno malo facti eſſent, non crederent? De futuris igitur ſermo eſt, ſiue illa paulò poſt, ſiue poſt annorum aliquot ſpatium ventura ſint. Quo autem tempore fuerit hic propheta, coniectandum nobis eſt. Chaldæus interpres ſummæ apud Hebræos auctoritatis ſcriptor, in ipſo enarrationis initio Habbakuq Sunamitidis feminæ filium fuiſſe dicit, illum quem in vitam reſtituerat Heliſeus propheta. Probatiſſima autem apud Hebræos temporum ratio (quem librum illi mundi ſeriem vocant) Habbakuq prophetiam in Manaſſei regis ætatem refert, ipſumque cum Iohele atque Nahhum vatibus coniungit. His conſentiunt Græci atque Latini hiſtorici ferè omnes qui de Hebræorum rebus ſcripsêre. Porrò Heliſeum prophetam centum ac viginti octo annis ante Manaſſei regnum inter viuos numerari deſijſſe, teſtes ſunt diuinæ imprimis literæ, & Ioſephus, & Iudæorum annales. Is enim anno à mundi ortu centeſimo nono ſupra termilleſimum mortuus eſt. Ab eo anno ad Manaſſeum regem centum & viginti octo anni introierunt. Huius enim regni initium anno poſt mundi ortum termilleſimo ducenteſimo trigeſimo ſeptimo fuit. Ab initio regni huius ad Solymorum expugnationem, duos ſupra centum inuenimus annos; expugnata enim fuit ea vrbs vndecimo Eliachimi regis anno, qui fuit mundi termilleſimus, tricenteſimus, trigeſimus ſextus. Igitur ab Heliſei vatis obitu ad eam vſque cladem duodetriginta ac ducentorum ſpatium metimur annorum. Vnde fit, vt ſi Danielis tempore adhuc inter viuos numeraretur Habbakuq, trecentorum ferè annorum ſuperaret ætatem. quam vitæ longitudinem illis temporibus rariſſimam, neque ab hiſtoriis prætermittendam eſſe certum eſt. Quare omiſſa Ionathæ auctoritate ipſa re & ratione veritatem exquirere oportet. nos igitur Danielis hiſtoriam omnino recipientes (quanquam ea ab Hebræis non recipiatur; neque Hieronymi temporibus recepta prorſus erat) illum in vltima Manaſſei tempora reijcimus: ita vt in eo ſeculo fuerit, tametſi non in ipſis Manaſſei regis annis. nihilque inde incommodi aut abſurdi fuerit. quandoquidem commune ſcriptoribus omnibus eſt, vt eos, qui ſe annorum vicinitate coniunxerint, ad eandem referant ætatem. Itaque cùm Nahhum, Iohelem, Habbakuq in diebus Manaſſei vaticinatos fuiſſe, Hebræorum annales & Euſebius, atque alij referunt; illos in eadem tempeſtate fuiſſe, hoc eſt, de iiſdem negotiis egiſſe, & in eodem vixiſſe ſeculo intelligamus, in quibus certum quoddam tempus in diuinis libris non aſſignatur: ſolenne enim id plerumque eſt in diuinis literis, vt in ipſo prophetarum initio, ſub quibus regibus vixerint, aut vaticinati fuerint, dicatur. Sed de his omnibus alias à nobis proprio argumento eſt actum in opere, quod de temporũ & regnorũ ratione compoſuimus, atque in communibus de prophetarum ratione diſputationibus. Fuit igitur Habbakuq circa mundi annũ III. M. CC. XCI. qui fuit CCC. LVII. ab ædificato priori tẽplo, quod tẽpus ad Græcorũ tẽpora relatũ ſecundũ Olympiada vigeſimã

ſeptimam,

ſeptimam, & vt Romanorum annalium rationem etiam habeamus, circa annũ ab vrbe condita octogeſimum ſecundum vaticinatum fuiſſe dicimus. Sed ne temere hunc vatẽ in hæc tempora referre videamur, locus ex libris regum, ex quo non leuem facimus de hac re coniecturam, excutiendus nobis eſt. Scriptum igitur eſt in vltimo regum libro, eo in capite in quo de Manaſſei regis criminibus agitur: Locutusque eſt Dominus in manu ſeruorum ſuorum prophetarum, dicens: Quia fecit Manaſſes rex Iuda abominationes iſtas peſſimas ſuper omnia quæ fecerant Amorrhæi ante eum; & peccare fecit etiam Iudam in immunditijs ſuis: propterea hæc dicit Dominus Deus Iſraël: Ecce ego inducam mala ſuper Ieruſalem & Iudam, vt quicunque audierit, tinniant ambæ aures eius. Quo in loco omnia ferè verba quæ prophetarum nomine recitantur, Ieremiæ Vatis eſſe deprehendimus, præter pauca illa, quæ de auditione, & audientium ſtupore inſeruntur: quorum nullum apud Ieremiam eſt; ſed eadem omnino ſententia exigua figuræ varietate apud hunc Vatẽ legitur. nam primo ſtatim capite ſcribit: Aſpicite in gentibus, & admiramini & obſtupeſcite, quia opus factum eſt in diebus veſtris quod nemo credet, cùm narrabitur. Cùm ergo per Dei vates hanc calamitatem prædictam afferat ſcriptura, propter Manaſſei temeritatem atque ſcelera à Iudæorum gente mutata; cumque in eadem recitatione horum duorum vatum permiſta verba in eandem ſententiam coniungantur, conſequens eſt eos eadem tempeſtate fuiſſe, & ad idem vnumque ſeculum pertinere, eandemque agitaſſe cauſam. atque hactenus de propheta, de vaticinandi modo, de onere, & tandem de totius operis argumento atque inſcriptione. 4 Reg 21.

Vſquequo Domine clamabo, & non exaudies? vociferabor ad te vim patiens, & non ſaluabis? Quare oſtendiſti mihi iniquitatem & laborem, videre prædam & iniuſtitiam contra me? Quare reſpicis contemptores, & taces, conculcante impio iuſtiorem ſe?

CONQVERITVR in ipſo exordio Vates exclamatione ad Deum facta, atque conqueſtionis cauſam aſſignat, quòd ipſe miſerrimo ſpectaculo noctes dieſque torqueatur acriter, eo quòd iniuſtitiã, vim atque furorẽ in humanis rebus impune graſſari videat, & quòd tam diu de hac re cogitatione atq. oratione cum Deo egerit, neque tamẽ tantis malis modũ reperiat, neque quem exitum habitura hęc ſint, ab ipſo numine ſit edoctus. [*Vſquequo ergo*, inquit, *Domine clamabo, & non exaudies?*] Exaudire Deus dicitur, cũ reſponſo oraculóue, aut quouis alio ſigno reſpondere ſolet rogãtibus, & ſe non ſurdum eſſe teſtari. Semper enim Deus audit homines, vel antequam quicquam loquantur. namq. nõ effata modò, ſed neque cogitata latere ipſum poſſunt. ſed quemadmodũ inter homines is non audire dicitur, qui ſæpe compellatus non reſpondet. idque fit vel audiendi ſenſu turbato, vel ſomno aut profundis curis oppreſſo, vel ob ſpatij magnitudinem voces non percipiente, vel vehementi aliquo ſtrepitu, vel quouis alio modo impedito. Sic ſcriptura eoſdem dicendi & ſentiendi tropos ad diuinas res accommodans, ſolet eiuſmodi oratione vti: Vſquequo Domine obliuiſceris me in finem? vſquequo auertis faciem tuã à me? &: Exurge, quare obdormis Dominè? exurge, ne repellas in finem. Neque tamen dedignatur Deus huiuſmodi orationes animorum affectibus plenas: imò maxime moueri ſolet (quæ ſua benignitas eſt) & duci ad exaudiendum, cùm piorum hominum voces ſuaues, & dulcem querimoniam aut exclamationem, aut indignationem, aut ſimilẽ aliquem exprimentes animi affectum, audit: gaudetq. ſe ad nos verborum ſermoniſq. figura accommodari, vt benignitatis & bonitatis ſuæ immenſas diuitias explicet: nimirum qui, vt hæc oſtẽderet, filium ſuum æternum nobis comparauit, noſtræ naturæ omnino participem fieri volens, vt ſuæ nos diuinitatis participes efficeret. Antiquum eſt ergo apud Deum, vt cum hominibus ſermones conferat, ſeque ad eorum loquendi, diſſerendi, diſceptandique rationes vltro demittat: & quæ ingrata importunaq. tantæ maieſtati videri alioqui poſſent, gratiſſime ille excipiat, & libenter patiatur quauis ſe ratione, quouis ſermone à piis hominibus compellari. Cui rei vel illud argumento eſſe poſſit, quod Geneſis 18. cap. legimus. quo in loco Deus tam diu cum Abrahamo diſceptare, arguere, rationẽ ponere, & de ſua iuſtitia & miſericordia diſceptare patitur, dum Abraham quid iam proferat, non inuenit: & quæ ipſi Abrahamo longa, atque audax diſputatio

Pſalm. 12.

2. Pet. 1.

Geneſ. 18.

ratio videbatur (quamobrem veniam identidem petebat, dicens: Loquar ad Dominum meum, cùm ipſe puluis & cinis ſim) hanc ſibi gratam atque modeſtam eſſe, vel ipſa audiendi patientia, & reſpondendi facilitate declarauit. Nam quis ſicut Domi-
Pſalm.113. nus Deus noſter qui in altis habitat, & humilia reſpicit in cælo & in terra? Non igitur nouum eſt Habbakuq Vatem cum Deo de hac re expoſtulantem audire, quòd eum tam diu vehementer clamantem non exaudiat. [*Vociferabor ad te: vim patiens, & non ſaluabis?*] Expolitio rhetorica eſt, quæ apud poëtas heteroſis, vel heterotis dicitur, vt illud:

Virgil. Georg.1. *Sic omnia fatis In peius ruere, & retro ſublapſa referri.*

[*Vim patiens.*] Induit Vates piorum omnium perſonam & eorum qui de humanis rebus humaniter ſentiunt. namque eadem hæc omnium cauſa eſt, eadem querimonia: neque quiſquam pius homo eſt, qui iniuriam alteri illatam à ſe alienam putet, & idem diuinam fidem atque auxilium non imploret. Vim ergo patitur Vates, vel aliis iniuſte illatam ſentit, & offenſionem ipſe alienis excipit incommodis, & vim patitur dum hac de prouidentia diſputatione ſecum ipſe torquetur: neque aliis de hac re rogantibus ſatisfacere ipſe poteſt, neque qua ratione ſibi aliiſque ſatisfaciat, à Deo edocetur, quem ſæpius hoc ipſum orauit. Hanc vim maximè ſe pati conqueritur, quòd cùm Dei cultor ſit, & piis de diuina natura ſententiis imbutus, multos diuinam prouidentiam accuſantes, qua ratione peruincat, non habet: optatque ſibi ab ipſo numine ſuggeri, quod ad hanc diſſoluendam quæſtionem conueniat. Multis igitur nominibus ſe vim pati proclamat, quorum omnium origo atque principium, ex hac impiorum in bonos viros inulta licentia ducitur. [*Clamabo & vociferabor.*] multis ac ſupplicibus verbis, & acutiſſimis vocibus omniq́ue affectu feruentibus te orabo. ſic Chaldæus: *Vſquequo*
חמס *Domine ego orans ero?* [*Vim patiens*, Hebraicè HHAMAZZ.] omne iniuriæ & contumeliæ, mali atque damni genus ſignificat hæc vox; & breuiter quicquid in hominum & rerum publicarum perniciem committitur; & quod Deum ad orbis exitium laceſ-
Geneſ.9. ſere, atque irritare natum eſt. nam cùm Moſes flagitia omnia quibus hominum genus ſcatebat, quo tempore aquarum inundatione conſumptus orbis eſt, exprimere vellet, hac vſus eſt voce, dicens: Impleta enim erat terra Hhamazz iniquitate. quod manifeſtam cumprimis iniuriam, atque publicam in omni flagitiorum genere peccandi licentiam cum contumacia coniunctam ſignificat. transfertur enim per metaphoram à verbo manifeſtationem & nuditatem ſignante. [*Quare oſtendiſti iniquitatem & laborem, videre prædam, & iniuſtitiam?*] Amplificatio eſt per expolitionem ad exaggerandam rem enumeratione criminum iniquitatis & laboris, prædę & iniuſtitiæ. Quare, inquit, pateris me tam diu hoc indigno atque miſerrimo rerum humanarum ſpectaculo cruciari atque conſumi? cùm nullus dies ſit, in quo noua iniuriarum atque violentiæ exempla non videam: quæ tu mihi velut ſpectanda proponere videris, quando tu mihi vitã producis, & tamen his rebus quæ me acriter torquent, modum ſtatuere non videris. Quibus in verbis propheta Deum omnia cognoſcere aſſerit, & cuncta hæc ab eo permitti: ſed qua ratione quóue conſilio Deus hæc permittat; hoc verò ipſum agere optareq́ue, vt ſibi aperiatur: cùm ipſe rationem non inueniat, quamobrem tot tantæque permittantur iniuriæ. Hoc igitur eſt quod dicit: [*Oſtendis, & videre.*] ſubaudiendum, vt ex Hebræo intelligimus, *Thabit*, id eſt videre facis me. neq. enim horum quicquã te latet. [*Iniquitatem.*] Vitium quo quiſque à recta ratione diuerſus agitur, iniquitas vocatur. *Auen*
און prauitas Hebraicè quicquid ſcilicet à recto deuiat, ſiue illud ſit in priuatis tantùm moribus, & nihil incommodi aliis afferat præter offenſionem, ſiue iniurioſum in alios ſit. eſtq́ue velut genus quoddam ad ea quæ ſequuntur relatum. [*Laborem.*] moleſtiam ſignificat, & earum miſeriarum genera omnia, quibus mortalis hæc humanę naturæ condicio afficitur, quorumque maxima pars iuſtos homines & ſimplices ac minimè fallaces inuadit, iuxta illud: In labore hominum non ſunt, & cum hominibus non fla-
Pſalm.73. gellabũtur. [*Prædam.*] Omne rapinæ genus, omnemq. rerum alienarum iniuſtum vſum complectitur hæc vox, ſiue vi, ſiue fraude atque dolo malo res agatur. [*Iniuſtitiam,*] violentiam, vt ſuperius, expoſuimus vocabulum (vim) eadem enim eſt dictio Hebræa. Porrò omnia ſcelerum & iniuriarum genera, in quibus filij hominum qui nihil niſi terrenum ſapiunt, verſantur, quatuor his nominibus notat Vates. [*Contra me.*] Coram me palam ante meos oculos, vt nõ de antiquis tẽporibus ſolùm conqueri videatur, ſed de ſuo etiã tẽpore, cuius ipſe teſtis eſſet, & tantarũ calamitatũ ſpectator triſtiſſimus. hoc eſt,

quod

quod Hebraicè ſignificatur hoc in loco. ſic etiã Græca interpretatur cõdicio ἐξ ἐναντίας μου. ſic paſſim in diuinis libris: Et peccatum meũ contra me eſt ſemper, Direxerunt oculos ſuos contra Sodomam. neque inauditus latinis hic loquendi modus, vt: *Stat contra, ſtariq. iubet.* [*Quare reſpicis contemptores & taces.*] Quod de rebus dixerat, nunc ad perſonas accommodat: nam ſcelera illa per ſe non exiſtunt ſeparata, ſed ab hominibus ſuſcipiuntur, & in ipſis qui ſuſcipiunt, exiſtunt. Eſt igitur in dialecticis locus ex abſtracto ad cõcretum, vt vulgo dicitur. Quare, inquit, tu Deus reſpicis contemptores iuris, legum, & totius æquitatis, qui religione nulla tanguntur, ſed diuina humanaq. omnia contemnunt, atq. dum ſibi ſuiſque ambitionibus, voluptatibus & libidinibus indulgent, omni incommodorum genere quemuis afficere pro nihilo ducunt. Quare ergo Domine contemptores reſpicis & pateris eos rerum ſecundarum inſolentia vſque adeo efferri, vt pios atque probos homines præ ſe contemnant, & indigniſſimis tractent modis? & tamen in his omnibus tu cæli & mundi rector ac iudex, cur conniues, cur taces conculcante impio iuſtiorẽ ſe? nonne te hoc ſpectaculum offendit? atqui ipſa res clamat ad te: cur ergo taces? cur nõ reſpondes clamanti? nonne cùm Abel à fratre eſt interemptus, extincti iuuenis ſanguis ad te de terra clamabat, tuamque iuſtitiam acutis ac vehementibus appellabat vocibus? Inde autem manifeſtum planumque factum eſt nobis, ipſa ſcelera te quotidie irritare, & iuſtorum ſanguinem effuſum ad te ſemper clamitare. quare ergo tu nõ exaudis? & ſi non animaduerſione aliqua aut pœna, vel vocibus è cælo miſſis improbos nocenteſque ab iniuria inferenda deterres? [*Iuſtiorem ſe.*] Scitè additum eſt *iuſtiorem ſe*: quãdoquidem ſi acta hominum exactiſſima diuinarum legum regula iudicentur à Deo, rariſſimi quidẽ erunt, quibus ille integritatis ac iuſtitiæ teſtimonium dabit; ſi qui tamen fuerint, omnia ipſi Deo accepta referant oportet. Nam præter vnum Chriſtum omnes in Adam peccauerunt, inquit Apoſtolus, & omnes egent gratia Dei, id eſt, & ſi maximè quiſpiam per totã vitam integris ſemper virtutibus vſus ſit (quod etiam ſine diuina ope fieri nequit) ſed tamen ſi maximè ſit vſus, ab illo tamen Adæ peccato, ab illa labe & macula nemo præter vnum Chriſtum natura integer extitit. quicunque verò præter eum extiterit, is non naturæ ſuæ, ſed Dei gratiæ ac dono integritatem ſuam acceptam referat. Talem tamen hominem neminem hactenus fuiſſe legimus, ſanctiſſimam Dei genitricem ſemper excipimus, cuius integritati ſummæ, cuius puritati, cuiuſque admirandæ ſanctitati tantum tribuimus, vt ipſam extra omnem humanæ condicionis aleam conſtituamus: & cum de ſanctitate, de integritate, deque omnibus virtutum ornamentis agitur, nihil quod ad hanc virginem pertineat, in dubium aut quæſtionem venire patiamur. Igitur cùm ſcriptura dicat, omnes in Adam peccauerunt, manifeſtum fit, neminem communi atque naturali ordine productum hominem ab illius primi parentis labe & macula tam vacuum, atque purum extitiſſe vnquam, vt ſeſe Dei gratia non egere iactare poſſit. Quam quidem ob rem ſi hominum puritas, ſanctitas & iuſtitia acri & ſeuero Dei iudicio examinentur, quidnam ſperandum putemus? nunquid, inquit Iob, iuſtificari poteſt homo coram Deo, aut apparere mundus natus de muliere? Ecce luna etiam non ſplendet, & ſtellæ non ſunt mundæ in conſpectu eius: Quanto magis homo putredo & filius hominis vermis? Verùm enimuero cùm de iuſtitia agimus, & de iuſtis hominibus fit mentio, non ſemper vſque adeo anguſtis vtimur regulis, ſed plerumque iuſtitiæ vocabulum in ea ſignificatione vſurpamus, vt virtutum omnium vſum quendam eſſe dicamus, quantum humana condicio Deo opem ferente conſequi contingereque poſſit: quæ iuſtitia moralis appellatur. ſic veteres philoſophi iuſtitiam definierunt, ſic Chiſtiani theologi: ſic etiam eam ipſam iuſtitiam definiri concedent, quicunque in ſacris literis fuerint verſati. Neque nobis hic ſermo eſt de altera iuſtitiæ, ſiue iuſtificationis ratione, qua impij à Deo iuſtificantur, namque ſuo illa loco ſeſe nobis tractandam explicandamque offeret, ſed de iuſtitia loquimur humana: hoc eſt de quadam morum ſecundum virtutem compoſitione & ſocietate, per quam iuſti quidam dicuntur: quam eandem vel bonitatem vel probitatem appellare libet. Gradus autem huius iuſtitiæ ſunt, & quidam quaſi aſcenſus, vnde & qui ea prædititi ſunt, comparationem inter ſe admittunt. neque enim quicunque iuſtus eſt, continuo æquè atque alius quiſpiam iuſtus eſt. Iuſti quidem dicuntur qui virtutum ſtudio tenentur, etiamſi nulla veræ religionis notitia ad eos peruenerit; ſed hi tamen iuſtitia quadam philoſophica (vt ita dixerim)

Pſalm. 51.
Geneſ. 17.
Iuuenal ſatyr. 4.

Ad hanc iuſtitiæ rationẽ acceſſit Plato in Protagora.
Roman. 3.
Exponitur locus Diui Pauli.

Iob 25.

Ita Iãblicus.

iuſti ſunt: quorum iuſtitia & ſi ad æternam felicitatem ob fidei defectum vtilis non ſit, eſt tamen vtilis vt viros bonos efficiat eos qui poſſidet; bonitate, quæ à recta ratione & ab honeſtis moribus ſic appellatur. vtilis etiam eſt; vt qui ea præditi omnino fuerint, æternas in morte pœnas non ſubeant; neque hoc iuſtitiæ huius honore fraudandi ſunt ex philoſophis & gentibus, quicunque iuſtam operam aſſiduumque ſtudium virtutibus nauarunt, atque inter hos ipſos alij alios hac iuſtitiæ laude præcurrunt. Sunt etiam his toto genere iuſtiores, quicunque hanc virtutum morumque iuſtitiam cum veræ ſanctæque religionis notitia coniũgunt: id eſt, quorum animi certa informati fide erga verum Deum omnibus virtutum ornamentis inſtruuntur. ad quem quidem modum & Abel iuſtus, & Simeon, & viri multi in antiquis & nouis libris iuſti dicuntur. Igitur de iuſtitia & de iuſtis hæc à nobis hactenus dicta ſint: quæ ſi ad ſummam redigamus, iuſtum natura neminem hominem præter vnum Ieſum ortum eſſe dicimus (atque de ea iuſtitia loquimur, quæ omnem diuini iudicij reprehenſionem fugere poſſit) & quicunque verè inculpatéque iuſti ſunt, hos non natura, ſed diuinæ benignitatis ope ſic iuſtos eſſe: iuſtos præterea eſſe quoſdam philoſophica quidem iuſtitia, quoſdam verò religioſa iuſtitia iuſtos dici. atque hæc genera inter ſe comparationem admittere, & in ipſis generibus gradus quoſdam eſſe. Cùm ergo de iuſtorum oppreſſione Vates queritur, non hoc agit, vt iuſtitiam exactiſſimis diuini iudicij regulis metiatur; ſed ad huius iuſtitiæ, quæ in humanis moribus ſpectari poteſt, normam & moderationem rem totam præſcribit: ſecundum quam Iudæorum gens Aſſyriorũ rege ac populo multo iuſtior erat; vtpote quem etſi non alio nomine, vel hoc ipſo quòd verum Deum coleret, cuius ſe familiarem populum profitebatur, longo ſuperabat interuallo. Et quamuis Deum ſibi vitiis, ſuperſtitionibus & ſceleribus multis infenſum reddiderat Iudæorum gens, ob eamque cauſam iuſtitiæ nomen plerique exuiſſent; multi tamen ex illis in iuſtorum numero erant, quos communi cum cæteris ſeruitutis condicione Aſſyriorũ rex affecturus erat. Quod vel in Hieremia Vate fit manifeſtum, qui, tametſi & bonus & iuſtus eſſet, tamen in eodem illo bello captiuus ductus eſt. Hoc igitur eſt quod Habbakuq clamat, hoc eſt quod dolet, quòd iuſti ab iniuſtioribus patiantur. non ille nunc ſimpliciter & ſua vi iuſtitiam conſiderat, ſed ex collatione argumentum ducit; eoſque iuſtos appellat, qui à communi hominum iniuſtitia ſunt alieni, aut ſaltem minus quàm ij à quibus patiuntur, iniuſti ſunt. Eandem hanc ſententiam Heſiodus in operibus ſimili ferè verborum congerie protulit, quam nos ex tempore ſic vertimus:

Heſiodus in operib.

Iuſtitiæ nulla eſt ratio. quicunque Deorum
Religione calet, qui ſanctè numina iurat,
Hunc homines ſoliti veluti contemnere inertem:
Sed qui ſacra Deûm neglexit, fáſque nefáſque
Permiſcet, falſæ & nouit periuria linguæ,
Hic multum ante alios ſolet admirabilis eſſe,
Fortior hic vexat meliorem ſæpe nocendo
Artibus iniuſtis, iniuſta & fraude doloque.

Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptilia non habentia ducem.

Aelianus de hiſto. animal.

PVLCHERRIMA ſimilitudine res hæc amplificatur. Nam & Æliani auctoritate & vulgari experimento, inter omnia animantium genera piſces iniuſtiſſimos eſſe cõſtat: ſolent enim alij alios deuorare. neque ſolum in diuerſam ſpeciem, ſed in ſuam omnino naturam vnumquodque eorum genus ſæuire ſolet. quod vel in publicis & priuatis piſcinis deprehendimus, in quibus annua paruulorum ſoboles à grandioribus deuoratur. Proxima in hac ratione reptilia ſunt, quæ ſe mutuo inceſſunt, lacerãt & interimũt; atque à potentioribus imbecilliora perduntur. Et reptilis nomine non omnia eius generis, hoc in loco ſignificari intelligimus, ſed quædam notiſſimæ ſæuitiæ, quale eſt Hippopotamus, animal & in aqua, & in terra degens: quod vſque adeo ſæuum eſt, & in ſuum etiam genus crudele, vt apud antiquos iniuſtitiæ atque violentiæ ſymbolum extiterit. quam quidem rem in regum ſceptris ſignabant, ſupernè Ciconiam, infernè verò Hippopotamum figurantes, hoc ſignificato vt vis iuſtitiæ pareret. Appellatione autem reptilium hoc animal & multa alia continentur, quæ neque piſces verè ſunt, neque ad terreſtriũ animantium

tium rationem referuntur,ſed mediam quandam naturam tuentur: nunc in aquis, nũc in terra degunt; vnde amphybia ſunt appellata. talia ſunt crocodyli, angues, & marini lacerti,compluraq́ue alia ad hanc formam à natura effičta,ſed & lacerti terreſtres ſæuiſſimi ſunt,& atrociſſimam inter ſeſe crudelitatem exercent. Vniuerſa porrò hæc viuentium genera,de quibus diximus,vindice carent & rectore.neque enim in ſua natura ducem ſequuntur, neque in aliena agnoſcunt. nam pecudes & armenta homini parent, ipſumq́ue ſequuntur,& metuunt.In ferarum genere,vt in leonibus atque aliis,ſua quædam conſeruatur ſocietas,neque ſe mutuo lacerant,& ſi quãdo ob paſtum, aut venerem irritantur,non tamen vſque ad necem ſæuiunt,& vt in quibuſdam eorum experimento obſeruatum eſt,& pugnas dirimere,& pericula à ſe inuicem depellere nouerunt.In auiũ natura quædam quaſi iuſtitia atque ſocietas per ſingulas ſpecies conſeruata conſpicitur. nam & quibuſdàm parêre,quoſdam duces ſequi reperiuntur; gregatim vagantur,vocibus inter ſe agunt,ſeq́ue ad paſtus inuitant,atq. à periculis deterrent. At verò piſces ducem nullum neque publicè,neque priuatè recipiunt:nam etſi cete grãdia in mari à Deo creata & legimus & conſpicimus,non tamen ad cæteros piſces,aut moderandos,aut re- Pſalm.102. gendos effičta eſſe intelligimus: ſed vt ſuæ naturæ numerum compleant, & per mare liberè vagentur,quemadmodum in diuinis legimus carminibus: Hoc mare magnum & ſpatioſum manibus,illic reptilia quorum non eſt numerus. Animalia puſilla cum magnis,illic naues pertranſibunt.Draco iſte,quem formaſti ad illudendum ei (ſcilicet mari) non ad gubernãdum agendumúe cæteros piſces.Eſt igitur argumẽtum ab inexſpectata ſimilitudine. nam cùm homo ad vitæ communitatem ſocietatemq́ue ſeruandam à natura effičtus eſſe videatur,conſequens eſt,vt iuſtitiam colat, in qua vna cõiunčtio atque ſocietas omnis continetur; alioquin ſimilis omnino erit hominum multitudo multitudini piſcium & reptilium,quibus nullus iudex datus eſt, nullus vindex: apud quos nulla eſt æquitatis forma aut clementiæ, ſed violentia atque potentia res omnis agitur: & minores maioribus in vſum & eſcam cedunt.Eſt igitur hæc maxima indignitatis amplificatio, quando à quibus iuſtitia coli debuerat, ab his æquè colitur, atque ab illis, quæ ad hanc ipſam colendam minimè nata ſunt. Neque verò interim ignoramus, quid hoc in loco nobis ab Hebraicè ſcientibus obiici poſſet. Sed nos latinis hominibus operam damus,& latina biblia potius,quàm Hebraica ſuſcipimus enarranda;eamq́ue maximè verſionem ſequimur,quæ ab vniuerſa ferè latinorum eccleſia recepta eſt,quam vulgatam appellát. Romanis igitur,& Romanam ſocietatem colentibus Chriſtianis ſatisfacere cupimus,& quæ illis in communi lečtionum vſu ſunt, interpretari; vt & ſacrorum librorum ſenſum percipiant,atque ad ſuam accommodent vtilitatem:interdum etiam cum Latinis Hebraica,Chaldaica,aut Græca coniungimus,quando ſcilicet ad interpretationis perſpicuitatem opus eſſe iudicauerimus. Iis verò iuſto ſeparatim opere ſatisfaciemus,qui altiora eruditionis fundamenta iecerint,quales ij ſunt qui ad Theologiæ diſciplinàm,linguarum cognitionem,& variæ eruditionis adhibent ornamenta: namque & his (ſi Deus conceſſerit) magnum nos adiumẽtum allaturos ſperamus,ſi, quas iam diu obſeruationes colligimus, aliquando edi contingat.

Et factum eſt iudicium, & contradictio potentior.

AMPLIFICATIO eſt per enumerationem ſpecierum:nam cùm ſemel propoſuerit diuinus Vates iuſtos ab iniuſtis conculcari atque opprimi,id quod in genere dixerat, per ſpecierum enumerationem confirmat. qui locus à bonis auctoribus frequentiſſimè occupatur,vt à Flacco:

Nemo, quam ſibi ſortem Horat.ſer. lib.1.ſat.1.
Seu ratio dederit,ſeu ſors obiecerit, illa
Contentus viuat: laudet diuerſa ſequentes?
O fortunati mercatores,grauis annis
Miles ait,multo iam fračtus membra labore.
Contrà mercator, nauim iačtantibus auſtris,
Militia eſt potior, &c.

Hanc confirmandi formam multum & momenti & ornamenti probandis rebus addentem noſter vſurpat Vates. Porrò iniuriarum multa & varia genera eſſe,vtinam nõ tam experimento,quàm legũ & hiſtoriarũ lečtione cognoſceremus. multas namque,

vel

vel potius innumeras iniuriarum formas in hominum vita reperias, & humanarũ etiã legum (quarum immenſitas penè eſt infinita) numerum ſuperantes. Sed quanquam iniuriæ nullis nominibus præ multitudine poſſent efferri, ad quædam tamen quaſi capita redigi facilè poſſunt, iuxta rationem affectuum & perturbationum humani animi, ex quibus fontibus illæ emanant. Aut igitur per ſuperbiam res agitur, ac feritatem quandam animos efferantem, vt dicitur, quæ ſuperbis & inſolentibus frequens eſt, vnde & tyrannis exoritur; aut agitur arte & calliditate: vt cùm quis vi alterum opprimere vel non poteſt, vel ob potentiæ inopiam non audet; occaſiones anſaſque litigandi captat, atque alienas res acutis rationibus inuadit, & in hæreditate aut fortunis diu commoratum deturbat, aut fraudem aliquam cogitat, quo iure, quáue iniuria alterum lædat. Quòd ſi nihil horum ſit, furto occultaque nocetur rapina. Ad hæc capita omnes iniurias referri poſſe planum eſt: quæ quidem capita hic à Vate expoſita, à nobis autem partim iam explicata ſunt. namque de iniquitate, labore, præda & iniuſtia, id eſt, violentia, ſuperius diximus: de iudicio & contradictione nunc paucis dicemus. Iudicium apud ſacros auctores diuerſam variis in locis ſignificationem habet, ſecundum varias Hebraicæ linguæ voces, pro quibus in latinis ponitur libris. nam cùm Hebraicæ

ריב dictionis Rib, vim atque notationem reddit, non ſimpliciter iudicium ſignificat, ſed occaſionem iniuſtæ litis ab aliquo aduerſus quempiã alium captatã, vt hac ratione illi nocere poſſit, vel eius res, vel honorem, vel dignitatem inuadere, id quod latini propriè rixam nominant. cuiuſmodi contentionem & rixam eiuſque exitum pulchrè Iuuenalis deſcribit ad finem tertiæ ſatyræ:

Iuuenalis. ſat.3.

Miſeræ cognoſce procœmia rixæ,
Si rixa eſt, vbi tu pulſas, ego vapulo tantum.

Vbi cum pulcherrima conformatione totam rixandi ſeriem depinxit, tandem inquit:

Dicere ſi tentes aliquid, tacituſúe recedas,
Tantundem eſt: feriunt pariter: vadimonia deinde
Irati faciunt: libertas pauperis hæc eſt.
Pulſatus rogat, & pugnis conciſus adorat,
Vt liceat paucis cum dentibus inde reuerti.

Hoc ipſum hoc loco iudicij nomine ſignificatur, rixa videlicet, & iniuſtæ ad litigandũ occaſionis captatio: vt tandem aliquid inueniatur, quo iure quáue iniuria noceri alteri poſſit. Atque vt commodius rem intelligas ſcito hoc nomine ſignificari accuratam illã, & inimicitiis incenſam contentionem, quæ Abrahæ paſtoribus, cum illis, qui Loti greges ducebant, de paſtionibus fuerat. Eo namque loco dictionem illam Rib, tum rixam, tum iurgium latinus interpres vertit. Vnde inquit facta eſt rixa inter paſtores gregum » Abraham & Lot, & ſubdit: non ſit quæſo, inquit Abraham, iurgium inter me & te, » & inter paſtores meos, & paſtores tuos. Alteri autem alteros de communibus paſcuis depellere certabant. hæc eadem ſignificationis vis & notatio illarum dictionum eſt: Iudica Domine nocentes me, id eſt, Domine ſuſcipe pro me rixam, quam maleuoli ad» uerſum me parãt. & illud: Surge Domine & iudica cauſam tuam, id eſt, occaſiones quas » aduerſus te captant ij, qui gloriæ & dignitati tuæ detrahere conantur: & complura alia quæ in hac ſignificatione paſſim inueniuntur. hæc de iudicio. Contradictio autem iniuriæ genus eſt, cùm quis temere & ſuperbè alterum tractat, & tyrannidem in eos, qui ſibi ſubiecti ſunt, exercet; quoſque vexare poteſt, quocunque modo vexare paratus eſt. Sunt enim multi ingenio contentioſo, & nunquam quieto, quibus illud moleſtiſſimum videtur, ſi cæteris moleſtiam exhibere deſinant, aliorum bonis inuident, ſermonibus obſtrepunt, dignitati detrahunt, quieti & tranquillitati inſidiantur; neque aliorũ rem, neq. cauſam, neque ſententiã potiorẽ eſſe patiuntur: & (vt ſummatim dicamus) contradictio illa in libris ſacris dicitur, qua quis, ne quid alteri bene cedat, contendit. Huiuſmodi ingenio præditum hominem nobis ſacri libri proponunt principem quendã Araphæ filiũ ciuitatis Geth tyrannum, illum ſcilicet, quem ſenos in manibus & pedibus digitos habuiſſe commemorant: virumque excelſum fuiſſe dicunt, hoc eſt ſuperbum & contradictioni ſtudentem, qui Iſraëlem cõuitiis eſt cõſectatus. Vbi latinus interpres vertit vir excelſus, Hebraicum exemplar habet vir Madon: quæ vox eadem hoc in loco eſt, vbi contradictionem interpretatur. Idem planius atque expeditius huius propoſitione carminis » explicabitur: Poſuiſti nos in contradictionem vicinis noſtris, & inimici noſtri ſubſannauerunt

Vide noſtros in Hoſſeam cõmẽtarios. Geneſ.13.

Pſal.7. Pſal.35.

מדון

Pſal.79.

nauerunt

nauerunt nos. & in Prouerbiis: Homo peruerſus ſuſcitat lites. vbique hæc dictio *Madon* inuenitur, & ex eorum locorum collatione planè intelligitur res. Queritur ergo propheta apud Deum hac ſcelerum impunitate factum eſſe, vt omnia iniuriarum genera indies augeantur & creſcant. Niſi enim mali coërceantur, non ſolùm illi nocere ſolent licentius, ſed ad illorum exemplum multi ad iniuriam inferendã animos erigunt: atque inde ſit vt iudicium & contradictio potentior indies fiat, & ad ſummum nocendi gradum, niſi coërceatur, aſcendat. Prou. 16.

Propter hoc lacerata eſt lex, & non peruenit vſque ad finem iudicium.

NON rarò in ſacris libris diuinæ legis obſeruantiam commendari videmus. nam cùm humanarum actionum clariſſimam lucem illam eſſe conſtet, cuicunque ad beatitudinem æternam animus aſpirat, eidem à diuina lege, tanquam à luce totam vitam illuſtrante vel tantillum diſcedere non licet. vnde fit vt ad hoc homines aſſiduis ſuaſionibus aduocentur, ne diuinam legem vlla ratione deſerant, neque ab ea ad dexteram aut ad ſiniſtram declinent, aut ab illius aſſidua meditatione animum auocent vnquam, iuxta illud: Et in lege eius meditabitur die ac nocte. Itaque intentos eſſe oportet iuſtos homines diuinæ legi, eiuſque aſſiduo teneri ſtudio, eique adhærere. Quamobrem cùm de diuinæ legis obſeruantia in ſacris præcipitur libris, huiuſmodi verba ſæpiſſime vſurpantur, tenere, contendere, alligare, non recedere, adhærere, &c. vt diuinus inquit Vates: Adhæſi teſtimoniis tuis Domine, noli me confundere. His verbis contrariam omnino ſignificationem illud habet, quod in noſtro Vate Habbakuq legimus, ſiue vt Latinè lacerare legatur, ſiue vt Hebraicè remittere. [*Propter hoc lacerata eſt*, ſiue, *propter hoc remiſſa eſt lex.*] Nam qui diuinæ legi intentiſſimè adhærere, ipſamque nunquam dimittere, ſed manibus alligatam, & fronti appenſam tenere iubentur, ij cùm malorum hominum atque bonorum tam diuerſas tamque iniquas ſortes conſiderant, ita vt malorum viam felicem ac florentem; contrà verò bonorum miſeram & inſuauem plerumque conſpiciant, & animos demittere, & virtutis viam deſerere quodammodo cogi videntur, & inutilem legis obſeruantiam exiſtimare, vt ille horum ipſorum hominum perſonam ſuſtinens inquit: Et dixi, Ergo ſine cauſa iuſtificaui cor meum, & laui inter innocentes manus meas, & fui flagellatus tota die, & caſtigatio mea in matutinis. hoc igitur eſt quod Propheta noſter indignatur, argumento ducto à conſequentibus. Cùm, inquit, tantum iniuriis, tantumque ſceleribus licere intelligatur, fit vt homines ij, qui diuinæ legi adhærere, eidemque diligentiſſimè ſtudere iubentur, eandem ipſam tanquam inutilem dimittant, lacerent atque diſrumpant, & quod in promptu eſt, ad alteram licenter & ſceleratè viuendi viam traducantur. nam cùm ſemel huiuſmodi opinionibus humani animi imbuuntur, vt hominum actiones à Deo non curari credant, nullum ſcelus non ſuſcipiunt, nullam legem non perrumpunt & negligunt, & ab inferendis omnium generum iniuriis, humanorũ ſuppliciorum, ac pœnarum metu tantum prohibentur: quòd ſi humanos iudices latere ſe ſperauerint, ſacra prophanis miſcebunt. Quam quidem ob rem rectè præcipiunt ij, qui à ciuitatibus, quas legibus atque inſtitutis tuentur, harum opinionum auctores ſophiſtas arceri iubent. non mediocrem enim, ſed maximam (vt Hippodamus Pythagoræus inquit) infelicitatem hominum animis ſophiſtarum diſſertationes ingenerant, ſi quid auſi fuerint innouare, præter commune iudicium in diuinis humaniſque rebus. quo admiſſo neque veritas maior, neque vita tutior honeſtiorúe futura ſit, ſed maiori potius caligine atque perturbatione inuoluenda: ita vt animus religione ac metu omni vacuus ingenio petulanter exultet, & variis malignus ſit modis. Tales autem opiniones huius fere generis omnes ſunt, aut nullum eſſe numen, aut quamuis ſit, non hoc tamen præditum eſſe affectu in genus humanum, vt ipſum inſpiciat & curet; ſed relinqui id & negligi ab ipſo. præterea nihil poſt mortem hominis ſupereſſe, Illæ etiam opiniones huius notæ ſunt, neque minus aut erroris mentibus, aut infelicitatis vitæ hominum, aut calamitatis rebus publicis afferentes, quæ aduerſus diuinam Chriſtianamque veritatem à quibuſdam quaſi tempeſtates quædam excitatæ ſunt, quibus omnes eorum diſcipuli

Pſalm. 1.

Ioſue 22. Pſalm. 117.

Pſalm. 72.

Auguſt. lib. de prædeſtinatione.

Diogenes Laertius.

In lib. de republica.

Euripides apud Plutarchum de Placitis.

diſcipuli (qui vtinam non tam multi eſſent) ab officio & vitæ ſanctitate, ad licentiam libertatemque viuendi ſunt auocati. Qui quidem huiuſmodi ineptas atque impias ſententias afferunt: Sola fide homines iuſtificari: Nullam neq. operum, neque humani officij ad æternam ſalutem vtilitatem eſſe: Non eſſe in nobis ſitum non peccare, ſed omnino in nobis, vel inuitis, fato quodam peccata erumpere: Nullum eſſe in homine arbitrium præterquam ad male agendum faciendumque. Et quæcunque illi, prò Deus immortalis, cōtra commune hominum iudicium, aduerſus leges, aduerſus philoſophiá, aduerſus diuinorum oraculorum fidem & veritatem, in maximam morum labem, & Chriſtianæ religionis dedecus proferre auſi ſunt. nam quid per Deum immortalem refert, dicat ne quis Deum humana opera non curare, vt Epicuræi olim dixêre; an opera humana nihil ad æternam felicitatem omnino conferre? quemadmodum iſti dicunt. nónne hoc eſt Epicuri ſectam excitare? nonne deteriores reddere Chriſtianos, quàm Epicuri vllus vnquam diſcipulus extiterit? nam qui Chriſtianam pietatem ſic definit, vt nihil humani neque officij, neque arbitrij ad illam admittat, ac potius omnem, quamuis officioſam, humanam actionem damnabilem deteſtabilemque Deo eſſe contendat, is mihi videtur, non Epicuri modò eſſe diſcipulus; ſed cuius ſe præceptorem vocari omnino Epicurum pudeat. nunquam enim ille eò inſaniæ proceſſit, vt honeſtas actiones damnaret, eaſque menſtruatis pannis ſimiles aſſereret. Sed vt ad explicandi officium redeamus, de his nunc ſatis. [*Propter hoc*, inquit Vates, *lacerata eſt lex.*] Dolent vehementer ſancti viri, quòd diuina lex ab hominibus contemnatur,

Pſal. 118. „ vt ſcriptum eſt: Vidi præuaricantes, & tabeſcebam, quia non cuſtodierunt legem „ tuam. Sed eo grauius dolent quòd legis contemnendæ cauſam à Deo ſibi dari impij homines prædicent, aſſerentes non illorum culpam eſſe, ſi minus diuinæ legi intenti ſint, ſed numinis, cùm nullum inter bonos & malos fieri iudicium videant. Arguit igitur hoc in loco Vates à conſequentibus incommodis: nimirum diuinæ legis ſtudio flagrantis & incenſi animi hæc verba ſunt. [*Et non peruenit vſque ad finem iudicium.*] Ex eorum perſona loquitur, qui diuinam legem hac occaſione perrumpunt. Eſt enim illorum ratio qua ſe ad id faciendum adductos aſſerunt, quia non peruenit vſque ad finem iudicium, id eſt, quoniam ſatis ſuperque à nobis iam exſpectatum eſt, num aliquando Deus officio iudicis in humanis rebus ſatisfacturus ſit, & ſuum cuique ius redditurus. ſed cùm hæc tam diuturni deſiderij exſpectatio non expleatur, ſe, inquiunt, aliquando hoc iudicium fore, iam deſperare. [*Quia non peruenit vſque ad finem iudicium.*] Porrò hoc loco iudicij nomine eam virtutem ſignificari dicimus, quam in omnium hominum animis, maximè autem iudicum, perpetuò ſitam eſſe oportet: boni, ſcilicet, & mali cognitionem, cum conſtanti voluntate

מישפט ius ſuum vnicuique tribuendi: eſt enim apud Hebræos nomen Miſpat, deductum à verbo quod iudicare ſignificat. itaque iudicium iuſti & æqui efficax ſtudium eſſe definimus, quod Hiſpanicè dicimus *La razon*. quod vt exemplo adducto melius intel-

Geneſ. 19. ligatur, Abrahamum hanc in diuino colloquio vocem audiamus vſurpantem: Abſit „ à te Domine vt rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio. non eſt hoc tuum, „ qui iudicas omnem terram, nequaquam facies iudicium? Hebraicè interrogatione „ legitur, id eſt, qui fieri poteſt vt communis totius orbis iudex, & qui omnibus terræ iudicibus exemplar ad imitandum ſit, tamen hac in re iudicium non faciat? hoc eſt, iuſti atque æqui rationem non habeat? Hiſpanè *elque ha de iuzgar à todos nohara la razon?* Itaque iudicium Latinè cum pro nomine *Miſpat* Hebraico redditur, hac ſignificatione declaratur, quæ frequentiſſima in ſacris libris eſt, vt: Cognoui quia faciet

Pſalm. 139. Dominus iudicium inopis, & vindictam pauperum. *vſque ad finem*, id eſt, nunquam, vel „ in æternum, vt illud: Vſquequo obliuiſceris mei Domine in finem? Exurge Domine, & „ ne repellas in finem. &: Patientia pauperum non peribit in finem. Igitur indignum „ eſt quod hoc in multorum ore verſetur, inquit Habbakuq, iudicium dignum peruenturum eſſe nunquam.

Quia impius præualet aduerſus iuſtum, propterea egreditur iudicium peruerſum.

Hoc eſt totius argumentationis pondus, hæc probatio, hæc confirmatio. Sunt autem

autem verba non ex prophetæ opinione prolata, ſed eorum, qui diuinum negant iudicium, diuinamque de rebus humanis cognitionem. atque iuxta ſacrorum ſermonum rationem ac modum enthymema eſt, duas tantùm argumentationis partes continens, aſſumptionem videlicet & concluſionem. Hoc modo autem tota argumentatio concluditur: Si impij iuſtos impunè circumueniunt, iudicium peruerſum eſt: ſed iuſtos circumueniunt impij, ergo iudicium non eſt aduerſus eos; vel ſi eſt, peruerſum ac prauum eſt. Huius autem argumentationis tantùm duas partes protulit, minorem videlicet antecedentis partem, & intentionem. optarimque ego eos qui ſacrarum literarum ſtudio tenentur, huiuſmodi argumentationibus tractandis aſſueſcere. plurimum enim ea exercitatio, & ad intelligendum & ad docendum confert. qua de re nos alias præcipiemus. Propterea concludendi officio fungitur, vt ergo, igitur, cuius frequens in hac ſignificatione eſt vſus, præcedente particula, quia, vel quouis alio antecedentis occupante locum. vt: Propterea confitebor tibi in æternum & in ſeculum ſeculi. Eſtque argumentatio hæc à poſteriori: non enim iniuſtorum impunitas in cauſa eſt, vt iudicium diuinum non ſit, ſed ſignum & argumentum eſt ad probandum iudicium non eſſe, vt fumum non eſſe, ſignum eſt quòd ignis non ſubſit: non autem cauſa eſt, vt non ſubſit ignis. Quare argumentum eſt ab euentis ad antecedentia productum, vt diximus, à Vate eorum perſonam ſuſtinente, qui prouidentiam negant. Porrò iudicium peruerſum aut prauum fortuna, & non ratione res gubernari ſignificat: nam quæ ratione reguntur, rectè ſemper reguntur: neque enim vllam prauitatis partem ad ſe admittere ratio poteſt. ſed iudicium hoc in loco idem cum ratione eſſe dicimus. ſi ergo iudicium peruerſum eſt, iudicij vim & naturam non habet; atque ex conſequenti non rectè iudicium, ſed iudicij prauitas quædam eſt, quale iudicium fortunæ vulgus hominum tribuit, non autem quale Dei eſſe oporteat iudicium, ſi Deus hominum facta iudicaret. Hactenus exordiũ libri eſt. in quo diſputatio de prouidentia, partim ex piorum hominum querela, partim ex eorum argumento, qui eandem ipſam negant in alteram cõtradictionis partem producta eſt. Præterea & quibus argumentis à Vate exornetur oratio, diximus, qui rei indignitatem à ſua ipſius indignatione, à conſequenti diuini cultus iactura, & legis contemptu amplificat. Iam verò locum communem ad priuatam refert cauſam, & hypotheſim ad theſim reducit; & quam agendi hoc habuerit occaſionem, iam explicat, proprioque vatis fungitur officio: nam onus prænuntiat, quod diuina viſione præcognouerat: bellum videlicet calamitoſum à Chaldæis cum Iudæa gente ſuſcipiendum.

Aſpicite in gentibus & videte, & admiramini, & obſtupeſcite: quia opus factum eſt in diebus veſtris, quod nemo credet cùm narrabitur.

ATTENTIONEM captat Vates futuræ calamitatis magnitudine & mole propoſita, vt metum & religionem hoc pacto auditoribus ſuadeat, ipſoſque, quorum res agitur, à corrupta & vitioſa conſuetudine, ad vitæ emendationem & correctionem hortetur. Nam quanquam pœna hæc & temporale ſupplicium illis ob anteactam vitam ſint ſubeunda, minus tamen iratum ſibi numen ſentietur, leuioreſque multo pœnæ dabuntur, ſi ad vitæ correctionem ſupplicationes aſſiduæ, & calamitatum deprecationes adiunctæ ſint. namque ſcriptum eſt: Et vidit cùm tribularentur, & audiuit orationem eorum. Et memor fuit teſtamenti ſui, & pœnituit eum ſecundum mul- (Pſalm. 105) titudinem miſericordiæ ſuæ; & dedit eos in miſericordias in conſpectu omnium, qui ceperant eos. Igitur calamitatis imaginem, quam ipſe diuina viſione perceperat, ante oculos auditorum proponit: illiuſque magnitudinem multis modis amplificat, hoſtium genus, animos, mores, copias, artes promptitudinem, dexteritatem, velocitatem, eorumque ipſorum apparatus, & arma, & cætera explicat, quibus maior in bello crudelitas, & calamitas maior exſpectatur. [*Aſpicite in gentibus & conſiderate.*] Prius verbum ad ſenſum; poſterius verò ad animum cogitationemque pertinet. Aſpicite rem, quam Deus per me vobis in imagine ſpectandam exhibet, *& videte*, conſiderate; atque animo & cogitatione tantarum tamque atrociſſimarum rerum, quis effectus, quiſque futurus ſit euentus, percipite. *In gentibus.* Quandoquidem malum quod Iudæis impendebat, ex gentibus profecturum erat, quas Deus ad puniendum bello populum ſuum excitabat, hortatur Vates gentem ſuam, vt ad eam calamita-

tem, quam ipſe à gentibus venturam videbat, oculos atque animum intendant. Atque etiam mortalibus omnibus hanc rem manifeſtam fieri cupit, vt totus terrarum orbis intelligat, quantum noceat Deum contemnere, & honeſtati turpitudinem anteferre. nam quas opes, quas diuitias, quaſque potentias, homines ad luxum, ad voluptates, ad omnem vitiorum & iniuriarum commoditatem comparant, eiſdem Deus ad eoſdem ipſos vindicatione & ſupplicio afficiendos, vtitur. Sed illud hoc in loco breuibus annotare libuit, quòd vbi cum Hebræis Latini legunt, *In gentibus*, Græci in Bibliis ſuis legunt, *Contemptores*. atque adeo in actibus Apoſtolicis eadem vox legitur, vbi Paulus in oratione illa grauiſſima, quam apud Hebręos de Chriſtiana religione habuit, hunc Habbakuq locum totidem ferè verbis vſurpat, vbi etiam pro vocibus illis, in gentibus, illam ſubſtinuit contemptores: Sed huius varietatis rationem, vel in illius libri interpretatione, vel commodiore in loco reddemus: nunc illud annotaſſe ſatis fuerit, eandem eſſe nobis cum Hebræis in hoc loco lectionem, & Græcum interpretem, non Hebraicum exemplar, ſed illam D. Pauli varietatem fuiſſe ſecutum, quæ ſuo quidem loco oportuna eſt, & pulchrè hæret. ſed quid ſignificet illud in gentibus, explicatum à nobis eſt. [*Et obſtupeſcite, & admiramini.*] Raritatem & magnitudinem rerum ſenſu perceptarum ſequitur admiratio: admirationẽ in ipſis ſenſibus ſtupor cõſequitur. Cùm enim quis ſubitam aliquam rem, præſertim noxium aliquid videt, quod communem modum conſuetudinemque excedat, ſtatim primo congreſſu in admirationem rapitur incogniti & inopinati euentus. porrò ſi admiratio vires incrementumque ſumat, ſtupor efficitur. Eſt autem ſtupor, aut totius corporis, aut quorundam in ipſo membrorum imperfecta quædam reſolutio, vt Galenus & Hippocrates docent. Cuius cùm multæ cauſæ commemorentur, vna eſt, cùm ex triſti aliqua & acerba cogitatione ſenſus opprimitur: calor enim ad interiorem animi ſedem penetrans, exteriora membra deſerit: vnde fit, vt vel totum corpus, vel aliqua eius pars, ſuo munere officioque priuetur. Quamobrem qui huiuſmodi patiuntur, aut ſurdi fiunt, aut repentè obmuteſcunt, aut immobiles reddũtur, donec ea affectio commutetur, quam affectionem ex repentino admirandoque occurſu proficiſcentem pulcherrimè poëta deſcribit:

Aphoriſmorum lib. 5. De cauſis ſymptomat.

Extemplò Aenææ ſoluuntur frigore membra,
Obriguit, ſteteruntque comæ, & vox faucibus hæſit.

Vt igitur Vates noſter impendentis calamitatis magnitudinem ſignificaret, vel ex ipſa cogitatione, admiratione, atque ſtupore quemuis attendentem opprimendum eſſe minatur. porrò quod admirari, & ſtupeſcere iubet, atque imperatiuo vtitur, tropus eſt, & dicendi quædam figura. neq. enim eiuſmodi affectiones imperari alicui poſſunt, quæ non volentes, ſed inuitos opprimere ſolent: quippe cùm ad ſenſum corporis, & ad ſentiendi membra pertinent: ſed tamen quicunq. earum affectionũ antecedentẽ actionẽ imperat, ipſas eaſdẽ naturæ lege cõſequẽtes imperare videtur. Neq. enim fieri poteſt, vt qui tam immane & ferox ſpectaculum videat, nõ admiretur & ſtupefiat. Quamobrem eodem modo omnia verba coniunxit: [*Videte, ſtupeſcite, admiramini.*] Figura autem hæc in rhetoricis incrementum appellatur, ſatis ad amplificandum accommodata, vt:

Propert. elegiarum li. 1.

Tunc mihi conſtantis deiecit lumina faſtus,
Et caput impoſitis preßit amor pedibus.

[*Quia opus operor in diebus veſtris.*] Propoſitio eſt, & totius narrationis caput: in qua rei magnitudo & grauitas explicatur. namq. cùm in ſacris libris operari legimus, grauius quid intelligere ſolemus, quá ſi ſimpliciter, facere, legamus: illud enim verbũ facere, cõmunẽ ſignificationẽ habet. operari autẽ certæ ſignificationis eſt, quo aliquid nõ ſolùm fieri, ſed etiá magna diligẽtia & molimine parari intelligimus. idq. in multis obſeruatum eſt exẽplis, vt in illo: In operibus manuum ſuarũ cõprehenſus eſt peccator. & in illo: Da illis ſecundũ opera eorũ, & ſecundũ adinuentionẽ ipſorũ retribue illis. Cùm ergo hoc in loco opus & operari audiamus, magná quandá rem, & ſuo in genere grauẽ adornari intelligimus. Eſt autem hoc verè artis oratoriæ proprium, vt ſuis verbis ſingula proferantur, magna magnis, exigua exiguis. Quare cum rei magnitudine, quæ hoc in loco proponitur, rectè verborum magnitudo & grauitas coniungitur: quod etiam in Hebraica lingua aptius notatur. namque in duabus vocibus, opus, operor, duobus iambis vtitur Vates: qui pes ad graues & acerbas res maximè eſt accõmodatus. [*Opus operor.*] Verbis Dei loquitur Vates, cuius perſonam induit, vt grauiorem orationẽ reddat: grauius enim quid

auditur,

auditur,cùm ipſum Deum verba facientem inducunt, ipſumque quaſi ante oculos ſtatuunt,quàm cùm ab eo tanquam abſente accepta verba nobis reddunt. vnde in grauibus & magni momenti negotijs huius figuræ frequens eſt vſus; quam conformationem rhetores vocant. Sic Malachias: Ecce ego mitto angelum meum. Iſaias: In ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram,quia veni,& non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret. graue quiddam atque vehemens huiuſmodi figuræ ſemper ſonant. Quòd autem dicit, [*Opus ego operor,*] id ſignificat, videlicet eam calamitatem non caſu aut fortuna, ſed diuino conſilio venturam: quandoquidem ea hominum peruerſitas eſt,vt plerumque, ne ſua agnoſcant malefacta,animaduerſiones atque pœnas non diuinæ iuſtitiæ, ſed fortunæ,& temporum varietati aſſcribant;cùm tamen horum nihil, neque in caſus, neque in fortunæ poteſtate,ſed in Dei voluntate & conſilio ſit poſitum: qui vrbes,regiones, & regna ob incolentium malitiam euertere ſolet,quemadmodum ſcriptum eſt: An eſt malum in ciuitate,quod non faciat Dominus? Ego (inquit Deus) ego ſum,qui ſuppliciũ vobis tam graue & ſeuerum mole multa paro: vtpote qui non ſemper religionis meæ cõtemptum inultũ patior. [*Quod nemo credet cum narrabitur.*] Epiphonema eſt,id eſt magnitudinis rei cum acclamatione æſtimatio, frequens & magni ponderis dicendi figura. vt illud: *Horreſco referens.* Atque totus hic verborum ſententiarumque ornatus ad maximum negotium maxima cum expoſitione amplificandũ pertinet, vt & ſcelerũ & culpæ,quæ huius pœnæ cauſa extiterint,grauitas diligentius æſtimetur, & iuſtitiæ diuinæ ſeueritas agnoſcatur. Quamobrem & eandem hanc ſentẽtiam aliis enuntiatam verbis in libris regum legimus,vt intelligamus hæc ad auditorum admirationem & ſtuporẽ, & ad rei magnitudinem explicandam prædici. ſic enim in loco illo, & apud Ieremiam legimus: Ecce ego inducam mala ſuper Ieruſalem & Iudam, vt quicunq. audierit tinniant ambæ aures eius. Porrò illud veriſſimè à Deo enuntiatur, non credituros eos,qui audierint,tum propter eorũ ipſorũ contumaciam, tum etiam propter ingentem rei grauitatẽ: quæ cùm non ſit ex earũ genere,quæ à confidentibus hominibus timeri ſolent, eorũ fidem exceſſura huiuſmodi rerũ prædictio videbatur. nam ex Ieremiæ Vatis hiſtoria intelligimus,quanta fuerit hominum de hac re incredulitas: cùm ſuis iidem ipſi ſceleribus blandientes,quæ diuinus Vates verbis exagitabat miris, tamen pœnarũ terrores & minas illi omnes contemnebant,ipſumque Vatem, tanquam moleſtè nimis, & ſatyricè mordentem,multis affectum contumeliis explodebant. calamitatem autẽ eandem cum hoc Vates ille prædicebat.

Malac. 3. Iſai. 50. Amos 3. 4.Reg.21. Ierem.19.

Quia ecce ego ſuſcitabo Chaldæos gentem amaram & velocem,ambulantem ſuper latitudinem terræ,vt poßideat tabernacula non ſua.

CHALDÆA regio eſt in Babylonis ditione, inter ipſam Babylonem & Arabiá deſertam,& inter Tygrim & Euphratẽ ſita; aut ſecundum Ptolomeũ inter Euphratem & regiũ fluuiũ. iacet autem ad orientẽ Iudææ terræ. In ea celebriores vrbes à Ptolomæo cõmemorantur,Idicara,Ceſa,Sorthida,Biranda,& Mardocææ regioni contermina Ielma. De qua regione copioſe Plinius, Strabo, & in libris Geographicis Volateranus ſcripſère: ſed & multa apud Ieremiam leguntur. Frequens autẽ mentio Chaldæorum eſt apud Græcos & Latinos ſcriptores: atque adeo apud poëtas maximè. Sed hæc vox aliud in illis plerumque ſignificat,nempe homines magicæ artis,ſacerdotes, atque aſtrologiæ & matheſos peritos, & qui ex aſtris futura diuinant, ſiue illi ex hac regione, vbi primum hæc diſciplina tradita memoratur,ſiue aliunde ſint, harum tamen artium peritiá teneant,de quibus Iuuenalis:

Chaldæos prius vocatos Cephenos ſcribit Stephanus.

Chaldæis ſed maior erit fiducia. quicquid
Dixerit Aſtrologus,credent à fonte petitum
Hammonis.

Satyr.6.

Sed nos hoc in loco Chaldæos intelligimus eius, quam deſcripſimus,regionis incolas. Qui cùm in Babylonis regno atque ditione eſſent, à Nabuchodonoſore in multarum gentium, atq. regnorum exciſionẽ conducendi erant. *Suſcito*, in perniciem veſtram & vaſtationem: verbum enim tranſlatiuum eſt ſuſcitare, ab his,qui vacantem aliquem atque otio ſomnoque indulgentem ad munus aliquod obeundum excitát, & ſolicitant. Atque in hac ſignificatione frequenter à ſacris ſcriptoribus vſurpatur. vt: Suſcitauit Dominus

2.Par.21. ,, minus contra Ioram ſpiritum Philiſthinorum, & Arabum, qui confines ſunt Æthiopi-
Pſalm.3. ,, bus. Atq. illud ex hac ſignificatione eſt: Multi inſurgunt aduerſum me. & illud: Exur-
Pſalm.7. ,, ge Domine in ira tua. eadem namque dictio eſt in Hebraico exemplari. Omnia autem hæc excitationem & ſolicitationem ad aliquid vehementius agendum ſignificant, ſiue in malum, ſiue in bonum ſit. Quòd autem Chaldæos nominat certa & propria nota illos deſcribens, id ad auctoritatem & certitudinem vaticinij facit. Hoc enim intereſt inter veriſſima Dei reſponſa, & inter illa quæ à dæmonibus, & ab aruſpicibus, cæteriſque vanarum & fallacium præſtigiarum profeſſoribus & diuinatoribus eduntur, quòd ab his incerta atque ambigua communibus verbis atque obſcuris, & ad vtrumque euentum paratis oracula edebantur. quale illud fuit:

Aio te Aeacida Romanos vincere poſſe.

At verò quæ à diuino ſpiritu, & vero Dei conſilio reſponſa reddebantur, ea certiſſimis ſignata notis, & propriis verbis enuntiata fuerunt, additiſque gentium, regionum, atque perſonarum etiam, per quas res gerendæ erant, nominibus, diuinam naturam vnam, veram & ſapientiſſimam, atque humanis rebus proſpicientem arguebant, & vatibus auctoritatẽ fidemq. conciliabãt: nam ſi diceret, ego ſuſcitabo gentẽ quandã, &c. id fortunæ & tẽporis poteſtati aſcribi poterat, quæ (vt nõnulli putãt) nihil æternũ manere permittit, omnia permutat, omnia transfert. Sed cùm Chaldæos gentẽ velocem, copioſam, &c. deſcribat, id non ad fortunam, ſed ad certum ſtatutumque conſilium referri debet. [*Gentem amaram.*] Demonſtrationis & propoſitionis narratio eſt & expolitio quædam. Auget autem vehementer calamitatis deſcriptionem genere hoſtium, animis, promptitudine, & in vniuerſum facultatibus illorum expoſitis. ſolet namque in negotiis ſiue belli, ſiue pacis gerendis & voluntas & facultas ſpectari. hæc omnia partitione propoſita Vates explicat, imprimiſque voluntatem exponit, dicens: [*Amaram gentem.*] *Amaram* vox eſt actiua interdum, interdum autem paſſiua, & à guſtandi ſenſu ad animum commodè transfertur. nam quicquid acerbitate quadam moleſta vel palatum, vel animum alicuius afficit, amarum illi eſſe dicimus: ac rurſus cuius aut ſenſus, aut animus huiuſmodi affectione laborat, eum amarum eſſe dicimus; atque ita amarum os, palatum, linguã, atque animum appellamus. Priori autem ſignificatione hoc in loco amaritudinis ratio vſurpatur, vt Chaldæos indignabundos iracundoſque eſſe ſignificet Deus, & ad nocendum attentos, & quibus nihil iucundius contingere poſſit, quàm ſi triſtitia & amaritudine quamplurimos afficiant. Atque adeo hęc ſignificatio frequens in ſacris libris eſt, vt:
Pſalm.63. Intenderunt arcum rem amaram. & apud D. Paulum: Viri diligite vxores veſtras, & no-
Coloſſ.3. lite amari eſſe ad illas. Eadem etiam tranſlatione latini vtuntur ſcriptores, vt:

Iuuenal. *Qui tunc leges reuocarat amaras*
ſatyr.2. *Omnibus, atque ipſis Veneri Martique timendas.*

Horrendum igitur hominum genus & inuiſum Chaldæi: quorum animi ad amaritudinem inferendam attenti ſunt. [*Et velocem.*] Veloces nonnunquam ſcriptura appellat, quos Latini temerarios & petulantes, homines videlicet animi ſæuiſſimi, ac præcipitis conſilij, quibus ante confectum negotium eſt, quàm conſultum aut perpenſum: aptiſſimum genus ad commiſcendas & perturbandas res omnes, qui dummodo libidinem expleant ſuam, nihil ſibi non licere putant. hos ſcriptura veloces vocat, idque vitium quo laborant, velocitatem appellat; Quæ quidem res à corpore ad animum ita transfertur, vt ſuo ſe in loco tranſlatio ipſa exponat. Eſt autem vox Hebraica *Nimhar*, quæ in Latinis Bibliis nunc feſtinatio, nunc celeritas, interdum velocitas, nonnunquam verò
Iſai.59. ſtultitia redditur, vt apud Iſaiam: Feſtinant, vt effundant ſanguinem innocentem. & in
Prouer.1. Prouerbiis: Pedes eorum ad malum currunt, & feſtinant, vt effundant ſanguinem: vbi
Iſai.32. autem nos apud Iſaiam legimus, Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, Hebræi legunt, Et veloces corde intelligent ſcientiam. itaque temeritas & inconſulta actionum properatio in his omnibus ſignificatur, Quod quidem hominum genus Hiſpani *Tranieſſos* appellant: quæ vox petulantiam atque temeritatem ſonat. Huiuſmodi igitur ingenia à ſe contra Iudæos excitata teſtatur Deus, gentem amaram & velocem. atque hæc ad voluntatem pertinent in rhetoricis præceptis: nunc autem facultatem explicabimus. [*Ambulantem in latitudinem terræ vt poßideat tabernacula non ſua.*] Oſtendit facultatem eorum à copia & multitudine: vſqueadeo enim magnum

exercitum

exercitum ex Chaldæá regione collecturus erat Babyloniorum rex, vt non poſſet anguſtis capi locis, ſed planitiem omnem occuparet. Eſtque argumentum à relatiuis: nam ſi locum ampliſſimum eſſe oportebat, qui illos caperet, copioſiſſimum eorum exercitum eſſe neceſſe erat. [*Ambulantem ſuper latitudinem terræ,*] aut; vt in Hebræo eſt *ſuper latitudines*. Numerum innumerabilem eorum fore ſignificat: atque eo magis horribilem & formidoloſum, quòd veluti feræ ſuis ſiluis eiectæ, in alienas migrarent obuia quæque vaſtabundæ: nam cùm Chaldæa regio anguſtior eſſet, quàm vt indigenarum multitudinem capere & alere poſſet, nouas illi ſedes quærere, & ferro atque igni parare cogitarunt. Quod in cauſa erat, vt promptiores animos, ac vires firmiores eorum dux in eis experiretur, quos non ſolum belli cupiditas, ſed neceſſitas ad nocendum adigeret. atque id eſt quod dicit: [*vt poſſideat tabernacula non ſua.*] non ſolum, inquit, alienas regiones, agros ac ſiluas, ſed vrbes atque domos, incolis aut pulſis, aut occiſis occupabit, alieniſq. fruetur laboribus & fortunis. nam tabernaculi nomen totá domú cum ſuis ornamentis, & vniuerſa ſupellectile ſignificat. namque olim primos hominum in tabernaculis habitaſſe, ex ſacris & prophanis hiſtoriis accepimus, & à Victruuio in primo de architectura libro edocti ſumus. Sed poſtea quam in vrbes conuenerunt, tabernaculorum vſus minus frequens eſſe cœpit, præterquam in campeſtribus Scythis, & in Arabum gente. hi enim cum pecuariam rem exerceant, paſcua ſequuntur, neque fixas ſedes vſquam habent. ſed & qui militarem degunt vitam, tabernaculis caſtrenſibus vtuntur, cæteri verò hominum plerumque domicilia colunt. Cùm ergo prima habitatio in tabernaculis fuerit, effectum eſt, vt pro vrbibus, pro oppidis, pro domibus, & pro quacunque habitatione tabernaculi nomen vſurparetur. quemadmodum & rates à poëtis pro quocunque nauigio vſurpatur, cùm id genus materiæ rude atque impolitum primis nauigationis inuentoribus in vſu fuerit. Hoc eſt ergo quod Chaldæus exercitus curat, ruſticas & vrbanas aliorum poſſeſſiones, propriis Dominis bello ac cæde deturbatis, vſurpare. *Non ſua*, aliena. habet autem vim & amplificationem illa negatio, *non ſua*, vehementiorem, quàm ſi diceret aliena, quaſi dicat indigna, quæ à tam iniuſtis poſſeſſoribus teneantur.

Iuſtinus hiſtoriog.

Horribilis & terribilis eſt, ex ſe ipſa iudicium & onus eius egredietur.

AMPLIFICAT calamitatis terrorem, animum & vires deſcribens eorum, per quos ventura erat, primumque ſæuitiæ indicia & notas reperit: deinde vires, & in agendo celeritatem deſcribit. *Horribilis*, inquit, eſt, id eſt, ipſo etiam aſpectu & veniendi impetu horrorem atque terrorem iniiciet, vt apud Hoſſeam dies Domini magna & horribilis dicitur: eſt enim vtrobique actiua ſignificatio. Sed illud altius ſæuitiam illorũ exaggerat, quod ſequitur, [*Ex ſe ipſa iudicium & onus eius egredietur.*] Significat enim Chaldæam gentem ſuperbam nimium & inſolentem fore; quippe quæ nullis, neque naturæ, neque gentium legibus vtatur, nullis hominum conſiliis acquieſcat, neque ius aut æquitatem ſequatur, ſed ſuo tantùm conſilio, vel potius ſua libidine & temeritate pro legibus, proque rationibus ſit vſura: non alieno, inquit, iudicio, ſed ſuo tantum ſtabit, neque ex naturæ ratione, neque ex æquo & bono iudicabit res, ſed ex ſe, id eſt ex ſuo impetu ſuaque temeritate: quemadmodum autem iudicauerit, ſic ſtatuet atque decernet, ex ſe ipſa iudicabit, ex ſe etiam ipſa decernet, ſententiamque pronuntiabit. Hoc enim *onus* ſignificat, quod Chaldæus interpres explicat ſcribens *Gezjratheh*, id eſt, ſententia eius. Indicat ergo his verbis propheta Chaldęos in omni conſilio, in omnibus actionibus voluntatem tantùm pro ratione ſecuturos eſſe. qua re nihil neque audacius, neque ferocius eſſe poteſt, in mẽtibus præcipuè temerariis, & ingeniis velocibus, vt paulo ſuperius dixerat. namque impotentiſſimę, & ad vindictam incenſæ feminæ hæc vox eſt:

Hoſſe. 2.

Sic volo, ſic iubeo, ſit pro ratione voluntas.

Iuuenal. Satyr. 6.

Conſideranda autem hoc in loco eſt barbarorum militum feritas & immanitas, atque effrenatus ad res gerendas furor: quibus quidem morbis vtinam Chriſtiani milites non laborarent.

Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis.

ARGVMENTVM eſt à deſtinatis ſumptum: namque multum deſtinata atque inſtrumenta ad res gerendas conferre ſolent. Deſcribit autem inter præcipua inſtrumẽta

bellica equos ſuperbum animal, & ad bella præcipuè aptum, quodq́ue non modicam victoriæ partem ſibi vendicare ſolet, iuxta illud: Equus paratur ad diem belli. Porrò optimi in hoc genere ſunt & nobiliſſimi, qui curſu præſtant: nam pulchritudine excellere, ad luxum potius, quàm ad vtilitatem ſpectat. (Prou. 21.)

Optimus hic quocunque venit de gramine, cuius
Clara fuga ante alios, & primus in æquore puluis. (Iuuenal. ſaty. 8.)

Et, vt Fabius inquit, equi ad curſum gignuntur. quod ſi ad hunc vſum geniti ſunt, conſequens eſt eos optimos eſſe, qui maximè hoc præſtiterint. Quamobrem in ſacris literis equi ob velocitatem; currus verò ob fortitudinem frequentiſſimè nominantur. vt: Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini noſtri ſperauimus. (Pſalm. 19.) Prædicat igitur Vates hoſtilium equorum velocitatem; inter quos probatiſſimi ſunt Ægyptij; ſecũdi verò ob parem regionis fertilitatem, Babylonici & Parthici, quorum frequens apud veteres auctores mentio eſt, in ſacris autem literis non rara. [*Leuiores pardis equi eius, & velociores lupis veſpertinis.*] Amplificat equorum velocitatẽ ex comparatione. atque hæc quidem omnia ad calamitatis augmentum exponũtur, & ad hoſtium militarem virtutem. Porrò in ferarum genere pardi velociſſimi ſunt, quibus maculoſa pellis, & notis diſtincta eſt; & inter leonem & tygridem media quædã natura eſſe videtur, eadem ſæuitia, eademq́ue rapacitate pollens: ſed cur potius in equorum pernicitate pardorũ, quàm leporum, quamq. aliorum animantiũ, quæ curſu prẹſtant meminerit, in cauſa illud eſt, quòd pardis, leonibus tygridi, atque aliis feris, non tam ad fugiendũ, quã ad perſequendũ velocitas à natura cõceſſa videtur. Quam rem & Vates noſter notat, & Chaldæorũ equis tribuit, qui ſic ad curſum apti ac veloces ſunt, vt ad nocendum etiã ſint parati: plurimum enim in prẹliis & equi nocere ſolent, atque ij præſertim, qui ad bellicam diſciplinam inſtructi, & frequenti pugnandi vſu exercitati ſunt. Tales namque natura feroces vincendi conſuetudine ferociores euadunt, & ſanguine gaudent effuſo, & lituis atque tubis auditis exultant libenter. Acerrimæ igitur pugnæ equorum commoditate committuntur, ipſaq. animantium ferocitas nõ exiguum terrorem hoſtium animis iniicit. cuius rei celeberrimum exemplum noſtro tempore editum eſt, cùm primum Oceani inſulæ ab Hiſpanis viris & inuentæ, & ſubactæ fuerunt; vt exigua equitum turma ingẽtes barbarorũ copias proſterneret: qui ignotæ belluæ immanitate perterriti, velocitate atque impetu ſtupefacti, vel in acie repente viſa cedebãt: cumq. fuga ſalutẽ ſibi quærere nequiuiſſent, miſerè atq. acerbiſſimè vel ab ipſis equis protriti & conculcati, vel ab equitibus proſtrati peribant. Vt ergo Chaldęorum hoſtium ferocitatẽ oſtendat Vates, rem ipſam ab equorũ velocitate exaggerat, qui non veloces modò, ſed ad nocendũ pardis multo ſint prõptiores: namq. & ſęuitiã & curſum in eadẽ animalis natura cõiunxit, cũ illud ſęuiſſimę feræ & perniciſſimæ cõparauit. Sic & Hieremias eadẽ ſimilitudine vſus truculentã hoſtiũ rabiem deſcribit, dicẽs: Pardus vigilãs ſuper ciuitates eorum. (Ierem. 5.) [*Et velociores lupis veſpertinis.*] Chaldæorũ, inquit, equi lupis acutiores ſunt: eſt enim lupus truculentiſſimũ animal, & ad ſæuitiã imprimis genitũ, quo nullũ aliud magis à paſtoribus timetur: propterea quòd non ſolũ vẽtris & famis gratia prædas parat; ſed ad ſæuitiã & crudelitatẽ explendã totos ſæpe greges, niſi prohibetur, necat, & trucidat, vt & auctores ſcripſerunt, & armentorũ ac pecudum cuſtodes ſuo magno dãno didicerũt. Propterea igitur veloces eos appellat, nõ tam ad currẽdi celeritatẽ, quã ad nocẽdi reſpiciẽs dexteritatẽ: hoc enim velocitatis nomen in loco ſignificat, quod Hebraicè ſciẽtibus perſpicuum eſt. quemadmodũ & illud: Veloces pedes eorũ ad effundẽdũ ſanguinẽ. (Pſalm. 13.) Porrò lupus acutiſſimus, audaciſſimuſq́. eſt; vtpote qui multa miliaria vna nocte conficere ſoleat, vt rapinas faciat: cumq. ad prædam peruentum fuerit, omnia loca circumire, omnes aditus tentare, vndiq. procurrere, omnia circumſpicere, vt & ſibi ab inſidiis caueat, & rapiendi commoditatem percipiat. hãc igitur luporum dexteritatem Chaldæorũ equis cum excellentia atque prẹſtantia tribuit Vates. nocturnos autem appellat lupos, quoniam hæc ferarum genera quæ cæde atque rapina viuunt, noctu ſuas prædas facere plerumque ſolent; minus enim eo tempore hominum occurſus & impedimẽta timẽt, & commodiorẽ ad rapinã occaſionẽ in cæterorũ animantiũ quiete fore cognoſcunt. quam rem quodq. ingeniũ à natura illis tributa eſſe conſtat, vnde & vidẽdi & perſpiciẽdi vſu nocturnis, & obſcuriſſimus etiã horis pollent, in eoq. genere lupi maximè excellũt, vnde & à Grẹcis νυκτίβιοι & νυκτίοπες appellãtur. (Pſalm. 102.) Quã quidẽ rẽ elegãtiſſimè diuinus Vates in pſalmo deſcribit: Poſuiſti, inquit tenebras & facta eſt nox,

eſt nox: in ipſa pertranſibũt omnes beſtiæ ſiluæ. Beſtias ſiluæ feras ſuo more appellat, & ſubdit: Catuli leonũ rugites vt rapiant, & quærant à Deo eſcã ſibi. Ortus eſt ſol, & congregabuntur, & in cubilibus veſtris collocabuntur. nocturnos igitur lupos ob id vocat, quòd eo potiſſimum tempore eſcas ſibi paraturi vagentur & errent. ſic etiam Ieremias: Lupus ad veſperam vaſtauit eos. Omnibus autem his præponit hoſtium equos; vtpote qui natura, diſciplina, belligerandi vſu longè velociores atque ferociores his omnibus euaſerint. Quantum verò ad dicendi rationem pertinet, amplificatio ex repetita comparatione eſt, vt:

Ierem. 5.

Aſt ego Sardois videar tibi amarior herbis,
Horridior ruſco, proiecta vilior alga.

Et diffundentur equites eius: equites namq. eius de longe venient, volabunt quaſi aquila feſtinans ad comedendum.

Maximam multitudinem equitum ſignificat in Iudæorum deſolationem venturam. Quam rem innuit, dicens: [*diffundentur,*] eo quod nullus locus eos capere nulla regio alere poſſit. quamobrem neceſſe eſt eos diffundi, vt prædas ſibi capiant. ſic vertit Chaldæus interpres: [*Equites eius multiplicabuntur.*] Deinde autem rei conficiendæ celeritatem dexteritatemque explicat, dicens: [*Equites namque eius de longe venient, volabunt quaſi aquila, feſtinans ad comedendum.*] Aquilarum genus rapaciſſimum eſt, & vehementer famelicum, atque adeo pernicioſum, vt ſæpenumero vna regio non ſufficiat ad duos nutriendos aquilarum pullos. Quare alterum abijcere ſolent tædio nutriendi. Et alioqui vnum par aquilarum magno ad populandum tractu vt ſacietur, indiget. Porrò in tota auium (quas nouimus) natura nulli maior honos, neque vis maior, quàm aquilæ eſt. Volatus autem & viſus tanta præſtantia, vt in ipſam ſolis lucem intendat oculos, & nubes volando tranſcendat. Quare Dauid Saulem & Ionathan velociores aquilis fuiſſe dicit, cùm illos velociſſimos prædicare vellet. Vnde fit vt prædam procul proſpiciat, & ad eam quamcelerrimè aduolet. Hanc autem totam rem per ſimilitudinem ad Chaldæos hoſtes transfert Vates, ſignificans gentem illam, quæ ſuis non contenta finibus aliena inuaderet loca, famis ac vẽtris neceſſitate coactã, omnia quæcunque peteret loca eſſe vaſtaturam: neque verò fore vt voto aut conatu falleretur; quippe quæ non niſi in certas & exploratas regiones eſſet ventura, quas poſtquam occupauerit exinaniri & diripi neceſſe eſt, diffuſo per ſingula milite, & crebris decurſionibus omnia vaſtante. propterea, inquit, [*diffundentur.*] quia quemadmodum aquilæ ſpatia determinant, vt prædentur; ita iſti præ multitudine diffuſi, regiones, vrbes, atque oppida ad prædam determinabunt, nulliqué ſuis quas ſortiti fuerint, partibus parcent; quippe qui non tam mercede conducti, quàm viuendi neceſſitate bellum ſuſcipiant.

Plin. lib. 10. cap. 3.

Omnes ad prædam venient, & facies eorum ventus vrens.

Hactenus ſimilitudinem: nũc verò aſſimilationẽ ſubiungit. Quemadmodum inquit, aquilæ prædam procul proſpectant, & ad eam celerrimè volant, ſic omnes hi ingenti prædandi ſtudio agentur. Præterea communem & pernicioſam illorum vaſtationem ſubſolano vento comparat, qui in illis maximè regionibus vſque adeo vehemens eſt, vt ſegetes, agros, vineta, ſiluasque exurat: quod ex multis ſcripturarum locis, & experimento ipſo, intelligimus. hic enim ventus eſt quem Pharao ſpicas exurentẽ ſomniauit, & quo Deus ad exſiccandum rubri maris cœnum eſt vſus. Quemadmodum igitur quacunque perflat ſubſolanus omnia exurit: ſic etiam hi obuia quæque populabuntur. [*Facies eorum.*] non quod viſu & facie exurant, ſed quæcunque in cõſpectu venientium poſita fuerint, ab ipſis vaſtabuntur. [*Ventus vrens.*] Periphraſis ſubſolani venti, quem Hebraica veritas nomine ſuo ſignat KADIM: ſed Latinus interpres vim & effectũ potius, quàm vocem tranſtulit, vt planior eſſet ſenſus. קדים

Et congregabit quaſi arenam captiuitatem: & ipſe de regibus triumphabit, & tyranni ridiculi eius erunt. Ipſe ſuper omnem munitionem ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam.

Cvm Propheta hactenus Chaldæorum copias, illorumque animos dexteritatem,

& bellicum apparatum deſcripſerit;nunc id,quod cõſequens ad hæc erit,deſcribit, quæ ſcilicet horum geſta, quæ victoriæ, quæ prædæ atque vaſtationes futuræ ſint. quandoquidem neque magni reges, neque potentiſſimi principes pares futuri illis ſunt, neque ad reſiſtendum illis vllum conſilium, aut vis vlla ſufficiet. nullusq́ue adeo tutus erit locus natura, aut arte munitus, in quo ab iſtorum impetu & fortitudine cuiquam tutò eſſe liceat. Amplificat autem Vates rem partitione & enumeratione eorum, quæ regna, prouincias, & vrbes, fortiſſima & expugnatu difficilia efficere ſolent. Ea autem ſunt, reges ipſi imprimis & duces, quorum conſilio ac virtute reſpublicæ reguntur & defenduntur. Deinde ipſa locorum munitio & commoditas, quæ interdum natura, interdum arte conſtat. [*Congregabit*, inquit, *ſicut arenam captiuitatem*.] Nam cùm populus innumerus ſit, & ſinguli prædas faciant, in immenſum excreſcet cumulum captiuorum multitudo, quàm ſibi bello, gladioq́ue parabit: perinde ac ſi arenam maris accumulare ſtudeat, quæ facilè effodientibus cedere ſolet, & maior in congerendo, quàm in eruendo labor ſuſcipitur. Quòd ſi quis congreganti reſiſtere aut repugnare moliatur, ſiue ſit rex, ſiue princeps quiſpiam potentiſſimus, fruſtra conabitur; quandoquidem gens illa reges omnes, omnesq́ue principes contemnit & deridet; tantùm ſuis viribus & multitudini fidit. [*De regibus triumphabit*.] illos deſpiciet & irridebit triumphantium more, qui principes hoſtium in triumpho ducere ſolebant, vt ſuam potentiam oſtenderent, eosq́ue riſui & ludibrio exponebant. [*& tyranni ridiculi eius erunt*.] Principes omnes tyranni olim dicebantur, donec ob dominãdi inſolentiam, tyrannidis nomen in odium venit. ſic Virgilius: *Dextram tetigiſſe tyranni*. Hac ſignificatione hoc in loco ab interprete nomen poſitum eſt. ſic etiam id Chaldæus interpres explicat, ſcribens: *Siltonaia*, Soldanos, potentes. eſt autem figura expolitio, reges, tyranni. Porrò ridendi verbum ad contemptum referri in ſcripturis ſolet, cùm quis viribus omnino impar aduerſus potẽtiorem aliquid conatur. nihil enim amplius efficere ſolet, quàm ſuas vires ſuosq́ue conatus in ludibrium & contemptionem adducere; quemadmodum contigit illis, qui aduerſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius, gigantæos quoſdam furores conceperant; quos, qui habitat in cælis, irridebat, & Dominus ſubſannabat eos. ſic gens illa Chaldæa reges, & potentiſſimos prouinciarum principes irridebit & contemnet. Quòd ſi quis, vt illorum effugiat manus, ad munitiſſimas confugiat vrbes; neque ibi tutus eſſe poterit: quandoquidem omnem munitam vrbem contemnet etiam, atque irridebit. nam ſi maximè in præcipiti editoq́ue loco ſita ſit vrbs, vt illa gens innumera, & ad omnem occurſum in ſua virtute & fortuna confidens eſt, ingentem ex puluere cumulum admouebit, qui præaltum quemuis montem excellat. atque hoc modo facilè ſibi ad expugnandum locum parabit viam; ex puluere, inquam, minutiſſimo cumulabit aggerem, nedum ſaxis, lignis, aliaq́ue materia: tantus eſt illorum numerus. In hebraicis pulueris mentio fit, vt facilitas cuiuſcunque vrbis oppugnandæ ſignificetur. Porrò munitionis nomen vrbes & oppida ſignificat, non tam ædificiorum & murorum fortitudine, quàm ſitu, & natura loci munita. qualem Tyrum fuiſſe apud Ioſue legimus, quã hoc munitiones vocabulo inſignit, dicens: Et ad ciuitatem munitiſſimam Tyrum. cuius ſitum & fortitudinem ſi quis cognoſcere cupit, Quintũ Curtium conſulat. Antiqui enim vrbes, quas munitiſſimas eſſe volebant, in editiſſimis & præruptis montibus ædificabãt, vt loci naturæ fidentes tutius viuerent, & hoſtes minus timerent. qualem ſitum primã Græciæ vrbem Athenas habuiſſe legimus, & qualem in Ieroſolymæ deſcriptione celebrari videmus. Quòd ſi Chaldæorum exercitum nulla munitio, nulla vrbs, quamuis opere & natura firmiſſima, à direptione prohibere poterit, quid fiet in ijs locis, quę minus munita ſunt, & murorum tantùm atque portarum propugnaculis vallata? Hoc argumento Vates rem in deſperationem adducit, cùm oſtendat nulla humana ratione Chaldæorum incurſionem & impetum infringi poſſe.

De Cræſo. hiſtor.

שלטוניא

Tunc mutabitur ſpiritus, & pertranſibit & corruet: Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui.

Pſalm. 48.

COMMVNE id quamplurimorum hominum vitium eſt, vt ſecundarum rerum proſperitate inflati atq. elati, ſeſe homines eſſe obliuiſcantur, ſicut ſcriptum eſt: Homo „ cùm in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis

factus

factus eſt illis. Atque hæc quidem hominum ſuperbia & inſolentia in cauſa eſt, vt de ſummo proſperitatis gradu à diuina iuſtitia deturbentur. Quæ quidem res ſi nobis omnium ſeculorum exemplis demonſtranda eſſet, non video quem commentaria noſtra finem eſſent habitura: cùm nulla olim ætas, nulla hodie dies huius argumenti innumeris vacet exemplis. magna enim eſt humanæ mentis perfidia, malitia atque mobilitas: ex quo fit, vt varios habitus pro vario rerum euentu induat. Hoc vitio Vates Nabuchodonoſorem laboraturum prædicit. nam cùm in tantam rerum geſtarum gloriam elatus eſſet, tantum terrarum & regnorum ſibi ſubijci conſpiceret, vt iam pro ioco duceret regum & tyrannorum fortitudinem, exercituſque, quamuis numeroſos, atque vrbes omnes non ſolùm arte, ſed natura munitas contemneret: in eam inſolentiam & inſaniam incidit, vt ſe non exiſtimaret diuinæ voluntatis miniſtrum, quem verus & totius mundi gubernator Deus ad vindicanda in quibuſdam populis ſcelera ſtatuiſſet. Qua in re ſi quid victoriæ, potentiæ, magnitudinis & gloriæ fuiſſet adeptus, id omne ſummo Dei viuentis conſilio & voluntati acceptum referre oportebat. quæ tamen ille omnia Deo ſuo, hoc eſt, genio ſuo (qui illum ad tanta tamque præclara facinora, ſummumque gloriæ gradum extulerat) tribuit. hanc ſuperbiam illius ruinæ cauſam Vates futuram eſſe prænuntiat. Tunc, inquit, mutabitur ſpiritus Nabuchodonoſoris in arrogantiam & inſolentiam, vt qui de ſe humanè ſentire debuiſſet, & ſuam felicitatem Deo viuenti tribuere; tamen rationis modum fineſque pertranſeat, & fortitudinem ſuam Deum ſuum eſſe prædicet; neque verum Deum agnoſcat, cuius nutu atque conſilio omnia reguntur & gubernantur. [*Hæc eſt fortitudo eius Dei ſui,*] id eſt, ſuo genio fortitudinem & magnitudinem ſuam acceptam refert. In illa namque falſa gentium religione ſuos deos, ſuum genium, ſuamque Iunonem vnuſquiſque habere putabatur, qui ſibi priuata tutela & re conſulerent. Vt Plinius his verbis docet: Cùm ſinguli quoque ex ſemetipſis totidem Deos faciant, Iunones genioſque adoptandi ſibi. Quam quidem ad rem diuus Auguſtinus reſpiciens, ex veterum ſententia, genium vniuſcuiuſque animam rationalem eſſe dixit; ideoque ſingulorum ſingulos eſſe; & à gerendo quidam appellatos affirmant, quòd multa gerere poſſent: atque primum genulos, deinde genios vocitarunt. Ideo etiam de eadem re Horatius:

Scit Genius, natale comes qui temperat aſtrum
Naturæ Deus humanæ, mortalis in vnum- Horatius. 2. Epiſt.
Quodque caput, vultu mutabilis, albus, & ater.

Hic etiam ille Socratis dæmon fuiſſe à multis perhibetur. [*Spiritus*] autem hoc in loco pro animi motu & impulſu, quo homo ad aliquid intelligendum agendúmue excitatur, accipitur: qualia multa frequentiſſimè in ſacris libris leguntur, vt: Spiritus amaritudinis, ſpiritus doloris atque iræ. iuxta quam rationem ſcriptum eſt: Excitauit Dominus ſpiritum Phul. &: Excitauit Dominus contra Ioram ſpiritum Palæſtinorum, & Arabum. Sic etiam Nabuchodonoſoris ſpiritum Dominus in Iudæos, aliaſque gentes excitauerat. ſed ille mutabit ſpiritum ſuum, ita vt non á Deo viuente, ſed à ſe ipſo ſuo genio, ſuaque fortitudine excitatum eſſe prædicaret. [*Pertranſibit.*] rationis & ſapientiæ modum atque menſuram excedet. [*Et corruet,*] in arrogantiæ & elationis crimen. nam verbũ eſt Hebræis ASSAM, quod peccare, ruere & euertere ſignificat. Chaldaicè autẽ ſic exponitur HAB, id eſt, peccabit, Dei viuentis gloriam, & laudem falſò ſibi genioq́. ſuo attribuens.

Xenophon. 1. Paralip. 2. Paralip.

Nunquid tu à principio Domine Deus meus, ſancte meus: & non moriemur?
Domine in iudicium poſuiſti eum, & fortem, vt corriperes, fundaſti eum.

ACCVSAT Propheta impietatis Chaldæorum regem, & hac occaſione ad Deũ prouocat omnis iniquitatis vindicem & iudicẽ ſeuerum. Interim autẽ ipſius miſericordiam captat ſupplexque implorat. Quare, inquit, barbarus hic hoſtis tantum Deo ſuo, virtuti & potentiæ ſuæ tribuit, cùm tibi omnia accepta referre deberet Deo vero & omnium rerum conditori, qui à principio ſemper fuiſti Deus, totius mundi fabricator, qui vniuerſa gubernas, cui nullum eſt principium, nulluſque finis, qui rebus omnibus

princi-

principia ponis, ipſiq. Nabuchodonoſori, vt in rerum natura eſſet, principium poſuiſti; deinde vt rex eſſet, & per eum populos rebelles punires, per te conſtitutum eſt. Sed & tu es etiam ille Deus verus, qui nos in populum tuum ab antiquis diebus ſanctificaſti, cuius nomen apud nos ſanctiſſimum eſt. Populus tuus omnes nos ſumus, tu Deus noſter, ſanctus noſter, cui nos peculiari quodam religionis iure dedicati ſumus. quæ res multis nationibus, & vniuerſo iam orbi nota eſt, ob antiquam & veterem beneficiorum & miraculorum gloriam, quibus te nobis eximio quodam fauore conſulere teſtatus es. neque ego, inquit Vates, tantùm laboro iſtius metu tyranni; quandoquidem ſcio te, qui patres noſtros electos olim ex hoſtibus fortiſſimis liberaueris, effecturum etiam, vt ſi maximè caſtigemur, tamen non pereamus. Cur enim nos moriemur, antiqua gens tua, qui te verum Deum à principio, & ante principium fatemur, cui omnium rerum imperium religiosè & verè tribuimus; & ſi ſceleribus contaminati & polluti multis, tamen ab hac confeſſione nũquam alieni ſumus, quòd tu Deus noſter es rerum omnium fabricator, atque moderator: atque nos hac ſaltem in re iuſtiores ſumus, quàm impius iſte princeps, qui te non agnoſcit, gloriamque ſuam & magnitudinem ſibiipſi ſuæque virtuti aſſcribit, atque hoc ſolum pro Deo colit. Huius tantæ inſolentiæ offenſione & indignitate vehementer moueor. hæc eſt huius verſus ſententia. [*Deus meus ſancte meus.*] Perſonã totius populi ſuſtinet hoc in loco Vates, id eſt, quem nos ſanctiſſimum colimus & adoramus, qui nos in peculiarem tutelam ſuſcepiſti; atque id variis & admirandis rationibus teſtatus eſt, atque ita in nobis ſanctificatus, quemadmodũ ſcriptum eſt: Dominus

Iſaiæ 43. redemptor veſter ſanctus Iſraël, & rurſus: Ego Dominus veſter creans Iſraël, rex veſter. Si ergo nos populi ſumus & gens tua, hic autem princeps tantùm à te in punitionis miniſtrum inſtitutus; ſi nos in eadem confeſſione permanemus, ille verò deſipit; neque tuũ ſe miniſtrum prædicat, ſed potentiam virtutemque ſuam iactat, iuſtiores quidem illo ſumus; quare ergo moriemur? vt ille cogitat omnes nos non ſolùm in exilium pellere, & Babyloniam captiuos ducere, ſed acerbiſſimè necare & trucidare, ita vt nomen noſtrum prorſus extinguat, qui tibi dicati ſumus, ſuum autem nomen, qui te felicitatis ſuæ auctorem non agnoſcit, quàmceleberrimum reddat. quod quidem non fiet, cùm tu iudex ſis integerrimus. Quod autem ad dicendi rationem pertinet, locus eſt ex comparatione, quam rhetores contentionem vocant, hoc modo: Si tu nobis ſanctus es, & hæc ſanctitas ad tui gloriam nominis pertinet: contrà verò ſi iſte ad hoc negotium abs te conſtitutus erat; neque tamen te ſanctum iſte fatetur, non decet tuam iuſtitiã, tuáq. miſericordiam, vt nos moriamur; iſte verò fortuna omni proſperè fungatur. [*In iudicium poſuiſti eum, & fortem, vt corriperes, fundaſti eum.*] id eſt, vt iudicij tui miniſter eſſet, quod in populos quoſdam exercere parabas, atque ad hoc fortitudinem impartitus illi fueras, non autem in populorum perniciem, & orbis exitium, vt ipſe apud ſe cogitat, quaſi nulla ratio commiſſi officij eſſet reddenda. Verùm enimuerò

Mundi ſunt oculi tui, ne videas malum.

ET maleficos impunè peccare permittas:

Et reſpicere ad iniquitatem non poteris,

Pſalm. 5. INOFFENSIS oculis, & ſemper conniuentibus: Quoniam nõ Deus volens iniquitatem tu es; neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos. [*Iniquitatem.*] Idem hæc dictio ſignificat, quod iniuria & tyrannis.

Quare non reſpicis ſuper iniquè agentes, & taces deuorante impio iuſtiorem ſe?
Et facies homines quaſi piſces maris, & quaſi reptile non habens principem.

INDIGNATIONE & miſericordiæ prouocatione querelam ſuam apud Deum deplorat; querelam, iniquam, quotidianã iuſtorum hominum, & eorum, quibus iniquitas & iniuſtitia diſplicet; quales ſi multi in rebuſpub. eſſent, non tam frequens eſſet inferendæ iniuriæ conſuetudo atque vſus: ſed hic locus iam ſuperius à nobis eſt explicatus. Quod autem ad artem pertinet, figura eſt, quæ apud rhetores commoratio dicitur, à nobis in rhetoricis noſtris firmamentum eſt appellata. Ea eſt, vt deſcribit Cicero, cùm in loco firmiſſimo, quo tota cauſa continetur, manetur diutius, & eodem ſæpius reditur. Tota autem cauſa, quam Vates in hoc libro agit, præcipuè circa diuinam prouidẽtiam verſatur, quam diſputationem ab initio ſuſcepit, occaſionem ex Iudaica, quam vaticinatur,

natur, calamitate nactus. Illud autem hoc loco animaduerſione dignum arbitramur, ex duobus argumentis, quibus aduerſus diuinam prouidentiam homines diſputant, alterum grauius multo eſſe, quàm alterum: nempe proſperitatem improborum, quàm proborum calamitatē. namq. & improbitas adeo certa & aperta eſt, vt negari aut diſſimulari non poſſit; imò ipſa ſuis partibus omnibus prodatur & indicetur. Probitas verò non adeo certa in hominibus eſt, vt omnem vitij ſuſpicionē excludat: facilius enim eſt, quiſnam turpiter atque improbè, quàm quis purè & innocenter viuat, iudicare & teſtari. Latent enim occulta in hominibus aliquando vitia, quæ Deo tamē manifeſta & aperta ſunt; ex quo fit, vt improbos proſperitate aliquando vſos affirmare facilius multo ſit, quā eos, qui in miſeria ſunt, probos apertè teſtari, cùm in promptu ſit illa ſententia: Delicta ,, quis intelligit, occulta, &c. Fortaſſe enim hi qui iuſti iudicantur ab hominibus, occultæ alicuius, vel præſentis, vel præteritæ culpæ pœnas luunt. Atque hæc eſt cauſa, quamobrem Vates gentis ſuæ, hoc eſt, Iudæorum probitatem, vel non allegaret, vel ex comparatione tantum leuiter indicaret, quòd hac in parte locum, quo niteretur, non haberet, illo autem altero argumento inſiſteret, quòd apertiſſimum & grauiſſimum eſſet, hoc eſt improborum proſperitate obijcienda.

Psal. 18.

Totum in hamo ſuo ſubleuauit, traxit illud in ſagenam ſuam, & congregauit in rete ſuum. Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo: quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus. Propter hoc ergo expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere gentes non ceſſat.

Ex ſimilitudine orationē in allegoriam commutauit. Eſt enim, vt Quintilianus ait, grata in eloquēdo nouitas & commutatio. Porrò allegoria metaphora perpetua eſt, quæ, aliud verbis, aliud ſenſu oſtendit, cuius frequentiſſimus in ſacris libris vſus eſt, de qua nos aliàs plura & exactius; quandoquidē neceſſariam admodum huius figuræ cognitionem theologis eſſe conſtat. Igitur cùm bonorum & malorum hominum negotium piſcibus & reptilibus aſſimilauerit, quæ ſine vindice à fortioribus deuorantur, eandem hanc ſimilitudinem perſequitur; cuius hæc ſentētia eſt: Nihil humanius Nabuchodonoſor de hominum genere iudicat, quàm piſcator de piſcibus iudicare ſolet, quos omnibus artibus expiſcari & captare nulla ratione ſibi vetitum putat; omneſque in cibum aut lucrū expoſitos eſſe credit. Quapropter omnibus piſcatoriis inſtrumentis mare peragit, idq. tam diu ſibi licere arbitratur, quàm diu piſces non deficiant; omnes enim in ſuum vſum creatos eſſe dicit, & cùm proxima exhauſerit loca, longinqua petit.

Vide Ariſto. ad Theodect.

Titelmānus in Præfatione in Iſaiam

Dum gula ſæuit
Retibus aſſiduis penitus ſcrutante macello
Proxima, nec patitur Tyrrhenum creſcere piſcem.

Iuuenalis Satyr. 5.

vt inquit Satyricus. Hoc apud ſe piſcator ſtatuit: quippe qui nullum vindicem metuit, qui ſe à captura arceat, nec vlla diuina aut humana lege, ab huiuſmodi officio interdictum ſibi eſſe nouit, ſed naturæ lege vniuerſa hæc animantia in ferarum genere numerata, & ex conſequenti communia eſſe cenſet. quod autem de piſcium & reptilium genere piſcator ſtatuit, idem apud ſe de hominibus Nabuchodonoſorem ſtatuiſſe Propheta oſtendit; videlicet, nullo ſe numine, nullo iure, nulla lege prohiberi, quo minus hominum vita, ſalute, fortuniſque omnibus pro ſua libidine fruatur, omniaque humana in ſuum vſum & vtilitatem eſſe expoſita, & tantum ſibi in ea re licere, quantum ipſe bello & armis ſibi parauerit. neque ſe Dei miniſtrum, ſed virtutis ſuæ ſatellitem iudicat. Vnde fit, vt nullum bellandi finem faciat, nullumque in bello modum habeat; ſed propriæ tantùm gloriæ & vtilitatis ſtudio ardens, inſolenti & ſuperba victoria in omnes vtatur: nec tamen vno regno neque altero, neque vna aut altera natione in ſuam poteſtatem redacta, contentus ſit; ſed ſummum totius orbis expetens imperium, nullam prouinciam, nullamque gentem à ſuis armis tutam eſſe patiatur. [*ſed totum in hamo ſubleuauit.*] Hamum per tranſlationem arma vocat, quibus homines in bello tanquam piſces hamo capiuntur. [*Et in ſagenam ſuam traxit illud.*] id eſt, maximo & fortiſſimo exercitu expugnauit. [*Et congregauit in rete ſuum.*] Expolitio rhetorica eſt, idem ſignificans, ſed rem magis exaggerans. Sagena enim & rete figura tantùm & poſitura differunt, cùm vtrumque lino in caſſes feneſtrato conſtet.

Inſtitut. li. 1. de iuſtitia & virtute.

Sagena.

Vtrumque

Vtrumque autem pro exercitu & copiis ponitur, quibus omnia capiebat, & vaſtabat barbarus imperator ille. [*Super hoc lætabitur & exultabit, propterea immolabit ſagenæ ſuæ, & ſacrificabit reti ſuo.*] Cùm Nabuchodonoſor victorias omnes & felicitatem ſuam à diuino conſilio ad ſuam fortitudinem & fortunam transferret, nullum belli finem faciens, fortunam ſuam, ſequi cogitabat, & quo pluribus proſperabatur ſucceſſibus, eo ſibi placebat magis, ſuamque virtutem & exercitum impenſius laudabat; atque id ſolùm pro numine Deoque colebat, quia victorias triumphoſque omnes per ſuam virtutem & exercitus fortitudinem indies creſcere & augeri ſibi perſuaſerat. Sacrificabat ergo ſagenæ & reti ſuo trophæa atque titulos ſtatuendo, quæ belli laudis, victoriarumque inſignia & monumenta ſibi apud poſteros eſſent. [*Quia in ipſis incraſſata eſt pars eius, & cibus eius electus.*] Perſtat in allegoria. Dignum putat, inquit, ſuam virtutem & fortitudinem ſplendidiſſimis gloriæ monumentis illuſtrare; vtpote qui tantum terrarũ & regnorum imperio ſuo adiecerit. [*Propter hoc expandit ſagenam ſuam, & ſemper interficere gentes non ceſſat?*] Hic verſus apud Hebræos cum interrogatione legitur: quæ figura elegantiorem orationem reddit, & affectum explicat vehementiorem. Eſt autem totius orationis concluſio & intentio, qua Nabuchodonoſor tanta felicitate indignus eſſe arguitur, ac ſi pluribus diceret: Tantùne Domine Deus impietas & inhumanitas abs te fit, vt ab impijſſimo tyranno & ſceleratiſſimo ambitionis miniſtro totum orbem turbari permittas, neq. à perdendis populis prohibeas? Itáne ſua ille fruetur inſania? qui te proſperitatis ſuæ auctorẽ non agnoſcit? atq. eo magis conſultũ ſibi eſſe putabit, quo magis erga te impius, & erga mortale genus crudelis fuerit? Eſt autem argumentũ ex abſurdis & repugnãtibus: interrogatio verò latentẽ habet negationẽ, ſicut & illa: Si fuerint quinquaginta iuſti in ciuitate, peribunt ſimul? [*Et ſemper interficere gentes non ceſſat.*] Hoc vaticinium ad hiſtoriam pertinet. nam victoriarum magnitudine elatus Nabuchodonoſor, & dilatandi imperij cupidus, non vicinis ſolùm & finitimis, ſed lõginquioribus etiã bellum intulit, & totũ orbẽ inuadere cogitauit. Conſtat autẽ illius victorias plures & maximas fuiſſe. nam Nechum Ægypti Pharaonẽ iuxta Circanim vrbẽ vicit, & totã Syriam Peluſium vſq. (Iudæa dempta) vna belli expeditione confecit, Iehoiachim regẽ Hieruſalẽ tributarium fecit; eundẽ poſt hæc vrbe capta occidit: poſtremo templũ incendit, & Iudæos captiuos Babyloniam duxit. quæ omnia & in ſacris libris, & Ioſephi, & aliorũ Hebræorũ hiſtoriis legũtur. [*Expandit ſagenam ſuã.*] Hebraicũ verbũ ſignificat euaginauit vel excuſſit. Idem enim eſt cũ eo, quo vtitur ſcriptura; cùm filios Iacob ex Ægypto redeuntes, ſaccos ſuos excuſſiſſe, & argentũ in eis inueniſſe narrat. Significat autẽ lectio hæc Nabuchodonoſorẽ frequenter domum prædæ onera depoſitũ redijſſe, quemadmodum piſcator facit, qui vaſa piſcibus captis plena frequenter domi exonerat. Chaldaica autẽ lectio non euaginare ſagenam, ſed mittere interpretatur. ſed vtraque ſententia eandem rem oſtendit: ſiue enim ſæpe rete exoneretur, ſiue explicetur ſæpe, piſcandi frequentationem vtrumque indicat, tametſi præda certior retis exoneratione ſignificatur.

Geneſ. 25.

CAPVT SECVNDVM.

SVPER *cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper munitionem: & contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpondeam ad arguentem me.*

DOCET nos hoc in loco diuinus ſpiritus, nulla in re deſperandum eſſe ijs qui vera pietate & religione Deum colunt. nam & ſi quis nullum calamitatũ modum, nullam conſolationem in miſeris rebus inueniat; tamen ſpem abijcere atque animum deſtituere, exigui & puſilli ingenij indicium eſt. Imò etiam in maxime dubiis rebus maximè ſperandum eſt. Commouet enim hæc ſpes diuinæ naturæ bonitatem & miſericordiam, ita, vt non patiatur Deus eos, qui ſic affecti ſunt, diu vexari; ſed illos ex omni ſolicitudine & labore tempeſtiuè liberet. Tali quidem erga Deum pietate erat Habbakuq, qui tametſi de diuina prouidentia anxio & ſolicito animo eſſet: ſuiſque & aliorum de hac re argumentis premeretur, neque vllum quæſtionis finem inuenire aut excogitare poſſet, cum.q. Deum de hac re conſuluiſſet. idq. omni argumentorum & querelarũ genere dilataſſet; non tamẽ dilata ſatisfactione deſperauit, ſed tam diu perſtitit,

Pijs ſemper ſperandum.

ſtitit, donec certum de maxima & difficillima quæſtione à numine reſponſum referret. Tantum pia fides, tantum perpetua in propoſito ſuſceptoq. conſilio cõſtantia valet. Atque id eſt quod huius capitis initio indicatur: *Super cuſtodiam meam ſtabo.* Ipſius prophetę oratio eſt, ſuum conſilium ſuumque officium ſe non deſerturum profeſſi. Vtitur autem translatione ſumpta ab hominibus, qui in ſpeculis collocantur, ex quibus hoſtium res obſeruant, & ſociis ſuis ſigno aliquo ſublato indicant. Ad hunc autem modũ Deus prophetam ſuum ſtatuerat, vt venturam à Chaldæis calamitatem ptophetico ſpiritu præuideret, & Iudæorum genti prædiceret. Prophetarum autem munus ad hominũ potius vtilitatem, quàm ad incommodum inſtitutum eſt. ſed quæ ipſe hactenus viderat ad malum & perniciem ſuæ gentis & aliarum, atq. adeo ad piorum hominum anxietatem & ſolicitudinem pertinebant: quandoquidem non ſolũ de bello Iudæis à Chaldæo principe inferẽdo in illo vaticinio agebatur, ſed diuina prouidentia in dubium & quæſtionem veniebat. Hinc eſt quod vates dicit, ſe neque ſibi neq. officio ſuo ſatisfacere poſſe, niſi ab eodẽ prophetico ſpiritu aliquid reſpõſi referat, quo ſolicitudinẽ anxietatemque iſtam ſuo piorumque hominum animis excutiat. *Super cuſtodiam meam:* Chaldaicum exemplar habet, *vigiliam meam*, vocabulo eandem rem quam nos expoſuimus, apertius ſignificante, quaſi ſignificet vates non ſe relicturum propheticam ſtationem, & officij cõtentionem, donec habeat quid de hac re piis hominibus reſpondeat. *Stabo*, non ſedebo, ſed exſpectantis & vigilis munus ſuſceptum exequar. *& figam gradum ſuper munitionem.* Idem aliis verbis dicit, quæ repetitio rem aliquam vel negotium vrgentibus propria eſt. vt apud Satyricum: *Nocte boues macri laſſoque famelica collo Armenta*: alterum enim alterius expolitio eſt. Stare & figere gradum idem vtrumque ſignificat & à propoſito non declinandi firmitudinem indicat; ſed prior à poſteriori corroboratur. *Super munitionem*, Ad eandem translationem pertinet: nam vigiles & cuſtodes in munita aliqua ſpecula collocantur, vnde & hoſtium res proſpectas ſuis indicent. Munitionem autem pro muro aut turri vel arce in diuinis ſcripturis multis oſtenditur locis, vt apud Zachariam: Ædificauit Tyrus munitionem ſuam. Pulcherrimè autem vatum officiũ hac translatione depingitur, nam & mali & boni & commodi & incommodi interpretes, futura mala prænuntiant, & quibus caueri poſſunt, monent; atq. futurorum etiam bonorum indices nuntiique ſunt. *Et contemplabor, vt videam quid dicatur mihi, & quid reſpõdeam ad arguentem me.* Accommodato ad ſpeculatores verbo vſus eſt; *Aſzappe*, Hebraicè eſt aliquid intentis oculis acerrimè contemplari: qui conſiderandi modus proprius philoſophãtium eſt, qui rerum naturas & cauſas quàm maximè contemplantur, perſpectaſque aliis exponunt. Sic Tullius cæleſtia contemplari in philoſophicis libris ſæpe vſurpat. Intentis itaq. oculis ſe perſpecturum dicit Vates, donec à Deo doceatur, quem ſit euentum habitura propoſita quæſtio, indeque reſponſum colligat, quo arguenti reſpondeat. nã prophetæ & doctores in religione huiuſmodi queſtionibus ſæpe à multis conſuluntur, & quandoq grauiſſimis tanguntur argumentis. Quamobrẽ eos in ſacris litteris apprimè verſatos, & in omni quæ ad veram pietatẽ pertinet quæſtione, quã maximè ad reſpõdendum prõptos eſſe: hoc enim & ad diuinũ cultum & religionẽ & ad hominum vtilitatem plurimum præſtat, quare & ſcriptum eſt: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem ex ore eius requirent. Qua etiam de re egregiũ illud D. Pauli pręceptum extat. Et quia ab infantia ſacras litteras noſti, quæ te poſſunt inſtruere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu: Omnis enim ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonũ inſtructus. In hoc conſilio noſter Vates perſtabat, cũ hæc diceret: in quo perſtare decet eos omnes, qui pium populum erudiendum munere & officio ſuſceperunt. quibus ad omnem propoſitam quæſtionem quid reſpõdeant, in ſacris ſcripturis paratum eſt. Quòd ſi difficilis adeò aliqua quæſtio occurrat, cuius ratio & reſponſio eorum mentem, & in legendo diligentiam fugiat, protinus ad Dei ſapientiam & liberalitatẽ eſt recurrendum, qui omnibus dat abundanter, pluſquam petimus aut optamus. neque vnquam aliquis ad eum pia & ſupplice oratione recurrit, quin multo quàm antea de diuinis myſteriis doctior redeat. Quam quidem ad rem huius vatis exemplo monemur. *Quid reſpondeat mihi*, Hebraicè legitur *in me*, quæ lectio propheticũ reſponſum indicat. Illuſtrat namque diuinus ſpiritus vatum mentes, & intra ipſorum animos diuinæ ſapientiæ documenta infert. quæ docendi forma potẽtior multo eſt, quàm

Cuſtodia.

Prophetas hominum vtilitatis cauſa creatos

צפה

2. Timoth. 3.

ea quæ per aurium aut oculorum officium inducitur.

Et reſpondebit mihi Dominus & dixit.

IN nonnullis codicibus legimus *reſpondebit*, in aliis verò *reſpondit*, idem tamen in omnibus ſenſus eſt: nam ſententia præteritum tempus dicit, etiam ſi vox futurum ſonet, ferè enim illud in Hebraicis perpetuum eſt, vt futurum tempus cum cõiunctione vau (quæ idem cum noſtra, &, ſignificat) ad præteritum referatur, & rurſus præteritum cum eadem coniunctione iunctum, futuri habeat ſignificationem. ex quo fit, vt coniunctio illa vau, ab illius linguæ grammaticis conuerſiua ſiue permutatrix appelletur. Hoc autem præceptum cùm alij multi, tum D. Hieronymus frequenter obſeruauit. Latinus verò interpres, non ſemper eundem retinet modum: plerumque enim latinam ſecutus grāmaticā tempus non tempori, ſed ſignificationi reddit: & vbi in ſenſu præteritum eſſe debet, præteritum reponit: pari rurſus ratione futurum. Interdū verò eodem, quo apud Hebræos eſt, tempore interpretatur, nullo tamen ſententiæ diſpendio, modò hoc, quod oſtendimus, de hac coniunctione præceptum diligenter teneatur. ſed de grammatica ratione ſatis. Quod autem ad theologicum ſpectat ſenſum, conſiderandū diligenter eſt, quàm præſto Deus ſit conſilio & auxilio iis, qui eius miſericordiam implorant. Iacta, inquit, diuinus Vates ſuper Dominum curam tuam, & ipſe te enutriet: non dabit diu fluctuationem iuſto. & iterum; Accedite, inquit, ad eum & illuminamini, & facies veſtræ non confundentur. Non paſſus eſt hoc in loco Deus Vatē ſuū Habbakuq diuturna animi cogitatione vexari, neq. illius vultum apud eos, qui ipſum de hac re interrogaret, hęſitatione rubere. Sed apertiſſimo atq. certiſſimo reſponſo, & vatem ſuum ſolicitudine liberauit, & cæteros quos hæc vexat quæſtio, manifeſtam docuit veritatem.

Pſal. 54.
Pſal. 33.

Scribe viſum & explana eum ſuper tabulas: vt percurrat qui legerit eum. quia adhuc viſus procul, & apparebit in finem & non mentietur. Si moram fecerit exſpecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.

IVBET Deus prophetā ſuum ſolicitudinē hanc deponere, atq. docere homines quid in hac quæſtione de impiorū proſperitate ſit exſpectandū, iubetq. vt reſponſum de hac re ſcriptura perſequatur, & in publicas tabulas inferat; quo diuinū de hac re cōſilium & iudiciū notiſſimū omnibus, & quàm teſtatiſſimū ſit, nec cuiquā amplius de diuina erga homines prouidentia, ſcrupulū aut dubitationē hæc ſceleſtiſſimorū hominū proſperitas iniiciat. *Scribe viſum.* maximā certitudinem ſignificat, cū non ſolùm auditu, ſed prophetico viſu id Vates cognouerit, quod mox cæteris hominibus indicaturus ſit. Scribere autem iubetur, vt maximè teſtatū ſit conſiliū, atq. à pluribus percipiatur, & monumentis in omniū ſeculorum poſteritatē conſeruetur. namq. ea eſt ſcripturæ commoditas & vſus, vt apud abſentes & futuros homines rerum geſtarum narrationem, eadē qua acceperit fide, iiſdem omnino verbis exponat. quod autē tabulis & non libro aut volumine ſcriptum eſſe vult, id facit, vt ſuum de hac re conſiliū in medio poſitum, & manifeſtum omnibus ſit. nam libri & volumina volui & ſignari ſolent, & nō omnibus edi, & intra ſcrinia contineri; quippe cū ad hanc rem facilè accommodentur: tabulæ in publico propoſitæ loco, & qui legentium oculos non fugiat, ad hoc maximè proponuntur, vt cognoſcendi poteſtas populo ſit, atq. ſemper expoſita repetendaq. lectione omnium (quorum id cognoſcere intererit, quod in ipſis ſcriptum eſt) negligentiam & ignorationem accuſent. Tabulas verò multitudinis numero propterea nominat, quòd pluribus hoc conſilium iudiciumq. ſuū Deus notum atq. manifeſtū fieri velit, cū plures tabulæ idē argumentum omnino continentes non ad hoc ſcribantur, vt in vno loco omnes, ſed ſingulæ ſingulis ſuſpendantur locis. *Et explana eum.* Quamuis ſoli Vati viſum hoc datū à Deo ſit, neq. omnes ad propheticam viſionem ſint apti, nullum tamē expoſitionis illius nō participem fieri vult Deus: ideoq. iubet explanari viſum, eo potiſſimum modo, quo maximè legentibus poſſit eſſe notum & manifeſtum. nullis igitur ænigmatibus, nullis allegoriis, nullis dicendi figuris; ſed noto, quotidiano vulgariq. ſermone (quemadmodum & Vates facit) id tractari iubet; neq. ſolā dictionis rationē perſpicuā manifeſtāq. eſſe vult Deus, ſed ipſas characterū atq. literarū figuras pręgrandes lectuq. facillimas depingi. atq. id eſt, quod dicit: *Vt percurrat qui legerit eū*, id eſt, vt ſine vlla cūctatione à quouis & legatur & intelligatur, vt diuinū de hac re cōſiliū apud hominū animos, quā maximè teſtatum ſit, & ab omnibus iuſtū Dei iudiciū futurū expectetur. nā fieri nō poteſt vt tēpore idoneo & oportuno loco nō veniat, quicquid Deus vēturū prædixerit. nō enim Deus mētiri aut fallere

fallere vnquã poteſt;nec eſt quicquam quod illius impediat cõſiliũ & voluntatẽ: Quare & quod ille vẽturum dixerit, ſiue in hominũ vtilitatẽ,ſiue in eorundẽ incõmoditatem & ſupplicium prædicatur,id ſuo tempore veniat neceſſe eſt: dum tamen eadem vel beneficij vel ſupplicij inferendi ratio maneat. Solet quidem ille ſæpe malum aliquod minari,quod tamen aliqua differtur mora,dum reſipiſcẽdi tempus iis conceditur, quibus minæ illæ & pericula intenduntur,ſicut ſcriptum eſt: Non tardat Deus promiſſionem [1.Pet.2.] ſuam (ſicut quidam exiſtimant) ſed patienter agit nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. Solet idem beneficiorum ſuorum promiſſiones differre, vt diuturna piorum exſpectatione magis deſideratæ,tandem non ſine fœnore & temporis vſura cumulatiores accedant. Verùm enimuerò tametſi diuina ſupplicia non in ipſa peccandi occaſione de impiis ſceleratiſque hominibus ſumantur, tametſi inducias nonnũquam faciant;tamẽ diuina beneficia commodã iuuandi occaſionem nunquã amittunt, ſcriptũ enim eſt: Et factus eſt Dominus refugiũ pauperi, adiutor in oportunitatibus,in [Pſal.9.] tribulatione. Quòd autem in ipſa ſemper benefaciendi oportunitate præſto ſit, malorũ verò pœnis repetendis ſæpe ſit cunctatus,illud in cauſa eſt, quoniã Deus noſter multus [Ioel.2.] eſt ad ignoſcendũ,longanimus & miſericors,& præſtabilis ſuper malitia. At verò cũ vel breuiſſima temporis mora ab hominibus longiſſima, ob animæ naturæ imbecillitatem iudicetur,fit vt de futuris rebus interdum ſtultè deſperetur,non attẽdentibus videlicet neq. intelligẽtibus,vt inquit Petrus,quòd vnus dies apud Deum ſicut mille anni, & mille anni ſicut dies vnus. Quam quidem ob rem de hoc nos negotio ipſius Dei verbis per Vatem admonemur,inquit enim: *Quia adhuc viſus procul, & apparebit in finem & non mẽtietur.* id eſt,tametſi aliquantũ viſionis differatur euẽtus, idoneo tamẽ tẽpore apparebit & demõſtrabitur,ſiue vt chaldaica habẽt, *conſtabit in finem.* id eſt, tandẽ. Nam vt inferius oſtendemus,poſt ſeptuaginta annos ab excidio Ieroſolymitano hoc vaticinium impletũ eſt,& non erit vanum quodcunq. per vatem ſuum Deus prædixit. *Si morã fecerit exſpecta illum,quia vemens veniet & non tardabit.* Hæc ex his, quæ ſuperius diximus,explicata ſunt. Eſt autem expolitio elegantiſſimè repetita,quæ piorũ hominũ tolerantiã exigit & impatientiæ imbecillitatem redarguit. *Veniens veniet & non tardabit.* Repetitio eſt in ſacris libris ad aſſeuerationem frequẽtiſſima: idem namq. ſignificat,ac ſi dicatur, certiſſimè veniet. Caſtigãs caſtigauit me Dominus & morti nõ tradidit me. id eſt,caſtigauit me quidẽ. neque inaudita figura eſt apud alios auctores,vt apud Lucianum: videns equidem vidi,ſed [Lucianus in dial. mari.] tamen res ipſa monſtro ſimilis eſt. *& non tardabit.* Neque enim paucorum annorum longa eſſe poteſt mora. namq. quod futurum eſt, citò venire ſolet: quandoquidem velociſſimè tempus currit,& res omnes, quæ futuræ ſunt,ſecum affert. & mille anni ante oculos Dei tanquam dies heſterna quæ præteriit, & cuſtodia in nocte, quæ pro nihilo habentur. Igitur quodcunque ille promiſerit,quodcunque prædixerit,factum puta.

Ecce qui incredulus eſt,non erit recta anima eius in ſemetipſo: Iuſtus autem in fide ſua viuet.

OSTENDIT quam vtilitatem afferat hoc oraculum,ſi clariſſima ſcriptura exponatur. Duo, inquit, ſunt hominum genera; vnum piorum; alterum verò impiorum: Qui impij ſunt non facilè diuinis verbis credunt, ſed ad id quod præſens eſt tantùm reſpicientes,de futuris rebus omnino deſperant;neq. vllam rerum mutationem timẽt: tantùm ad ea,quæ inſtant, ſibi prouidere ſtudent, non credentes futurum vt Deus aliquando ſui iudicij,ſuæque de rebus humanis curæ præbeat argumentum. Quòd ſi per vatum reſpõſa futurum Dei iudicium,& rerum mutationem vẽturam eſſe admoneantur,neque reſponſis credere,neque vllis admonitionibus obedire volunt,ſed ob præſentem fortunam animum demittunt,atque negant futurum eſſe,vt Deus futuro in tempore iudicet, quod in præſenti iudicare nolit. Hi igitur animo ad hunc modum fracto atque demiſſo,cùm de futuris deſperent rebus,ad id,quod inſtat, quodque præſens eſt, ſeſe acccommodãt,& ſi quam adhuc pietatis portionem conſeruabant,abiiciunt omnino, & dũmodo præſenti felicitate fruantur,vel minus ſaltẽ miſerè vita vtantur, omnem pietatis iacturã contẽnunt. namq. hæc cõmunis & vulgata ſententia eſt tyrannis omnibus,atq. iis,qui rapina,cæde,iniuria,atq. omni flagitiorũ genere flagrant: qui dũ à malefaciẽdo diuini iudicij propoſita mentione deterrẽtur, reſpõdere ſolent,ſe talibus creditoribus multũ delectari,qui quod illis ereptum eſt,tã longo tempore retineri patiantur,

& ad diem vſq. iudicij repetendũ differãt. At verò qui verè pij ſunt, toti à diuinis libris, cõſiliis & reſpõſis pendent, cumq. Deũ de humanis rebus iudicaturũ ſe, & diẽ tandem impiis dictursũ audierint, fidem diuinis verbis adhibent, animũ reuocãt, atq. erigunt, & futurorũ bonorũ ſpe præſentia mala ſolantur & perferunt, tantũ illis firmitatis, tantum roboris pietas, & diuinis verbis tributa fides addit, vt qui deficere & deſperare poſſent ſi ad præſentes tantũ atq. inſtantes res animũ attenderent, ad diuina reſpicientes oracula, eximiã futurorum bonorum ſpẽ concipiant, & ſumma virtute contra omnem miſeriam atq. omnem aduerſum euentum firmentur. Hæc igitur proximorũ verſuum ſententia eſt: *Ecce qui incredulus eſt, non erit recta anima eius in ſemetipſo.* id eſt, cũ fides fundamentũ ſit omniũ virtutũ, quicunq. fide non nititur, procliue eſt, vt labatur, & quouis fortunę momẽto huc illuc impellatur. Quã ob rẽ infeliciſſimus eiuſmodi hominũ finis eſt, quorũ vita nullo fidei fundamẽto nititur. Nõ igitur erit recta anima ipſius, hoc eſt, recta vitę viã nunquã ſequetur, ſed incertã atq. æſtuoſam. Animã pro vita hic accipimus Hebraicã

Gen. 2. Matth. 10. נפש

proprietatẽ ſecuti. eſt enim in ea lingua *Nephes*, quod verbũ eã animę vim ſignificat, qua viuimus, ſentimus & mouemur; qua etiã ſignificatione illud dicitur Et factus eſt Adã in animã viuẽtẽ. & illud: Qui amat animã ſuã, perdet illã; & qui perdit animã ſuã, inueniet eã. Hæc igitur incredulorũ conditio eſt. Contrà verò iuſtorũ diuerſa omnino eſt condicio, non humilis, non abiecta, ſed diua atq. excelſa; quippe qui cum diuinis verbis fidem habeant, huicq. fidei firmiſſimè nitantur, honeſtiſſimũ vitæ curſum conſtantiſſimè tenent, illud ſciẽtes, quòd diuinũ verbũ in æternũ permanet quare futurum eſſe, vt quod Deus prædixerit, ſine vlla mutatione eueniat. Igitur ad diuini verbi rationẽ vitam inſtituũt, moreſq cõponunt, & quicquid miſeriarũ, quicquid ærumnarũ ipſorũ vitã inuaſerit, fide perferunt, & promiſſæ in melius mutationis ſpe ſuperant. Atq. hoc eſt quod dicit: *Iuſtus autẽ in ſua fide viuet.* Quemadmodũ, inquit, ob fidei defectum incredulorũ vita miſera & incõſtans eſt; ita rurſus iuſtorũ vita ob firmiſſimum fidei fundamentum conſtans & inexpugnabilis efficitur, quam nulla violentia, nullus fortunæ impetus deprimat. *In fide ſua viuet*, coſtans erit. Porrò totus hic locus ad hunc modũ in Chaldaicis bibliis legitur. *Ecce impij dicunt in corde ſuo, non erunt hæc omnia (quæ Deus prædici iubet.) Sed iuſti in veritate eius, videlicet Dei firmabuntur.* Atque hic eſt huius lectionis genuinus, & ad verba accommodatus ſenſus. Quàm ob rem Chriſtianum ego ac verè pium lectorem admoneo, atq. etiam obſecro, vt attendat quàm miſerè quidam in hoc loco labantur, qui hac prophetæ auctoritate errorem aliquem defendere cogitant, illum, inquam, errorẽ, quo hominẽ ſola fide iuſtificari affirmant. nam ſi iuſtus, inquiunt, ex fide viuit, fides vita iuſti eſt: ſed vita iuſti eſt iuſtitia, fides ergo iuſtitia eſt, atque ex conſequenti fides iuſtificat. Sed ineptã hanc & ſophiſticam argumentandi rationẽ oſtendemus: quæ non ſolùm eos in forma & ratiocinationis figura, ſed in ſingulis partibus fallit. Quid huic propheticæ ſententiæ cum iuſtificatione hominũ? Vates loquitur de virtute ac tolerãtia, quam fides diuinis verbis habita piorũ hominũ animis addit ad ærũnas omnes, omneſq. cala-

Heb. 11.

mitates perferendas, ad omnẽ miſeriarũ impetũ infringendum ſicut ſcriptũ eſt: Sancti per fidẽ vicerunt regna, operati ſunt iuſtitiã, obturauerunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, &c. De hac re hoc in loco Vates agit, non de iuſtificatione impij. Facillimum videre eſt, quàm parũ ſequax ſit ſenſus, ſi ſuperiora, quæ ad verbũ explicata ſunt, cum iſta quorundam interpretatione cohærere cogantur. Nõne ipſa clamat fides vt nulla fides iſti interpretationi habeatur? Igitur locus hic de iuſtificatione nunc non eſt. Vates dicit iuſtum fide niti, vt vitæ honeſtæ conſtantiam non deſerat: illi dicunt, fide ſola viuitur, neq. alia vitæ honeſtare opus eſt, num hæc cohærent? num non omnino diſſi-

Ariſt. 2. Top.

dent? Deinde verò quàm mendoſè illud colligatur aduertendum eſt, iuſtus in fide ſua viuet, ergo vita iuſti eſt fides. arguitur namq. à deſtinatis ad cauſam formalem, quæ nunquam ſe mutuo ſequuntur: neque refert vtrum interpretemur ex fide, an in fide, quando idẽ vtrinq. ſenſus eruitur. In Hebraico exemplari inſtrumẽtalis orationis pars inuenitur *Be cemunatho*, id eſt, in fide ſua, atq. idem eſt ex fide ſua, vt apud Naſonẽ: *viuitur ex rapto*. Igitur nulla eſt reciproca conſequentia à deſtinatis ad ipſam formam: neq. enim rectè ſic colligitur, viuitur ex rapto, ergo, rapina eſt vita hominum. Illud rectè ſequitur, Viuitur ex rapto, ergo (iuxta corruptam hominum opinionem) rapina ad viuendum ne-

Ariſt. 1. Poſt.

ceſſaria exiſtimatur: ita & pariter ſequitur, Iuſtus ex fide, ſiue in fide, viuit ergo fides eſt neceſſaria ad vitam iuſti. Hoc verò nos concedimus & & recipimus, nam

ſine

ſine fide impoſſibile eſt placere Deo, & adeò huic conſequentiæ aſſentimur, vt neceſſariam eſſe dicamus fidem ad iuſtè viuendum: fundamentum enim veræ religionis eſt fides. Quoniam accedentem ad Deum primum credere oportet quòd eſt, & quòd requirentibus ſe remunerator eſt. nam cùm quiſpiã Deũ eſſe remuneratorem credit, libenter pietatis & iuſtitiæ operibus vacat, atq. in illis conſtantiſſimè verſatur; credens fidelem eſſe eum qui promiſit. Itaq. fidem neceſſariam eſſe ad iuſtè ſancteq. viuendum cõcedimus: ipſam verò fidem eſſe vitã iuſti, hoc negamus. Iuſtitia enim diuina ſpiritus ſancti gratia eſt, quam Deus iis, qui credunt, quiq; legi eius obtemperant, & mandata eius nimis cuſtodiunt, largitur. Duas itaque partes neceſſarias ad iuſtè ſancteq; viuendum, fidem & pietatis culturam (quæ in Chriſtianis præſtandis officiis verſatur) ſtatuimus. ipſam autem iuſti vitam negamus cum alterutra harũ partium in cõſequentiam cõuerti. quòd ſi qui diuinæ ſcripturæ & bonarũ artium ignoratione decepti eiuſmodi cõſequentias admittunt, in promptu eſt, vt illas etiam admittant, quas ex Horatianis verſibus coniungere libet.

Si fortè in medio poſitorum abſtemius herbis Hor. epiſt. lib. I.
Viuis & vrtica: ſic viues, protinus vt te
Confeſtim diues fortunæ riuus inauret.

Sic argumentor: Si Iccius Horatianus herbis & vrtica viuebat, ergo vrtica & herbæ erant Iccij vita: quod quàm doctè concedatur, iidem ipſi viderint. Itaque primum in argumẽtatione iſtorũ illud aſſerimus, hanc auctoritatem ab illis incommodè adduci & in alium ſenſum atq. eam vates protulit, & D. Paulus citauit. deinde conſequentiæ rationem infirmam eſſe affirmamus, negamuſque enthymematis conſequentiam: Iuſtus ex fide viuit, ergo fides eſt vita iuſti: non enim ablatiuus caſus cum recto conuertitur, & fallacia in conſtructione conſtat. vnde iſtis totum illud Epicherema corruit, quo aſſerũt fidẽ eſſe iuſtitiã, & ex conſequenti fidem eſſe, quæ ſola formaliter (vt diſputationũ verbis vtar) iuſtificet. Præterea aliam in ratiocinatione iſtorũ fallaciã latere deprehẽdimus. nam cũ hoc loco vita nõ ſimpliciter, & ex ipſius verbi vi accipiatur, ſed pro cõſtantia & firmitudine ex quadã proportione ſiue analogia vſurpetur, iſti in argumentatione ſimpliciter accipiunt: quæ quidẽ in redargutionũ ratione prima deceptio eſt. hæc nunc breuiter aduerſus iſtos, vt diſcant, qua ratione, quo ſtudio, qua diligentia in ſacris verbis interpretandis vtendum ſit. Dabit autẽ Deus vt diffuſius & exactius de his omnibus cum illis agamus. Si quo modo ad æmulandũ prouocẽ fratres meos, qui à cæleſtis patris luce & doctrina in miſerrimas tenebras à nõ bonis ducibus decepti prolapſi ſunt. Dolẽda enim eſt tanta Chriſtianorum hominum iactura. Iam verò Vatem noſtrum audiamus.

Et quomodò vinum potantem decipit, ſic erit ſuperbus, & non decorabitur.

VT planior & expeditior huius loci ratio nobis fiat, ad hiſtorias recurrendum eſt, ad quas locus hic refertur. Legimus igitur in Danielis hiſtoria Nabuchodonoſorem Babyloniorũ tyrannum qui cum Deo opt. Max. de virtute, fortitudine & ſapientia contenderat; qui omnium rerum à ſe geſtarum vni ſibi ſuoque genio decus & laudem tribuebat; hunc, inquam, multis modis à Deo redargutum fuiſſe legimus: atque ſtultitiæ ſuæ conuictum coactumque vero atque immortali Deo laudem concedere. namque primum accidit, vt cũ ſomniũ ſomniaſſet, quo vehementer exterritus fuerat, cuius tamen poſtquam euigilauit omnino oblitus eſt, Chaldæos omnes, & vniuerſos imperij ſui ſapientes ad ſe conuocatos, & ſomnium & ſomnij interpretationẽ interrogaret, neque tamen illi quicquam de ea re à quoquam reſponderetur, ita vt tyrannica ira percitus de perdendis cunctis per Aſſyriam ſapientibus cogitaret: denique inuentus eſt vnus Daniel ex Hebræorum gente, qui diuino edoctus ſpiritu regi ea in re cumulatè ſatisfecit, omnemque mutandarum rerum & regnorum ſeriem expoſuit. qua re cognita atq. perſpecta, Hebræorum Deum ſolum ſapientiſſimum & Deorum maximum eſt confeſſus. Iterum verò eadem confeſſione eſt vſus, poſtquam tres pueros, hoc eſt, tres præſtantiſſimos viros & ſui adminiſtratores regni, quos comburi iuſſerat, viuentes illæſoſque in mediis flammis conſpexit. Idem autem tertiò confiteri eſt coactus, cùm ſecundi ſomnij interpretationem, & ex Daniele audiuit, & ſuo ipſius periculo quàm veriſſimam eſſe cognouit. nam & regno exutus humanum ingenium in ferinũ mutauit, & cũ belluis per duodecim menſes eodem cum illis victu vſus, errauit. Poſtquam autem ſibi regnoq. ſuo redditus eſt, ſeipſum impietatis & ſtultitiæ accuſauit, & maximo Hebræorũ Deo virtu-

tem omnē, ſapientiā, poteſtatem, omnē denique laudem conceſſit: hæc omnia in ſeipſo Nabuchodonoſor expertus eſt: atq; ita ſtultitię ſuæ pœnas dedit. Sed & tandem ſucceſſione in regno priuatus eſt, vt cœptum in ſe tyrānidis ſuppliciū in poſteritate ſua perſolueret. nam quanquam neq; ipſe, neq; filius eius regno expoliati fuerint, in Balthaſare tamen impio nepote ipſius, & Babylonico regno, & Nabuchodonoſoris familiæ finis eſt factus. namq; is Balthaſar ob imitatā aui tyrannidem & ob ſacrorum vaſorum prophanationem, quæ ex Hieroſolymitano templo à Nabuchodonoſore ipſius auo ablata fuerant, & vita & regno priuatus eadem illa nocte fuit, qua myſticæ ſcripturæ in muro exaratæ expoſitione Daniele interprete eſt edoctus. In hoc autē Balthaſare, & Nabuchodonoſoris familia, & Aſſyrij imperij gloria defecêre. Occiſus enim eſt à quodā ex regiis cuſtodibus, eiuſq. caput Dario (qui regnū occupauit) eſt ablatū, vt Saadias Hebræus ſcriptor affirmat. quo tēpore Iudęi liberè in patriā redire publico edicto permiſſi ſunt. fuit verò Balthaſar nepos Nabuchodonoſoris ex Amilino Euilmerodacho eius filio. Ecce igitur quem finē habuerit huius tyranni ſuperbia, arrogātia & crudelitas. Ecce diuini iudicij manifeſtationē. ecce impiorū hominū exitum, & rerū à Deo factā mutationem. nam quas Deus aduerſus impios atq. iniuſtos homines iras concipit, non ſtatim oſtendit (non enim iraſcitur per ſingulos dies) ſed exſpectatione & patientia homines ad melibra aduocat: quā diuinā patientiā impiiſſimus quiſq. negligentiā interpretatur. Quare & cumulatiores ſcelerū atq. iniuſtitiæ theſauros reponit in diem iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei, qui tandē vnicuiq. pro factorum ſuorū ratione, vel præmia, vel ſupplicia tribuit. Illi autē rerū proſperitate & ſucceſſu obcæcati, imminentē Dei vltionē non vident, nec, ſi maximè per vates & diuini verbi miniſtros moneantur, credere volunt, ſed vt noſter Vates docet, *Et quomodo vinum potantem decipit, ſic erit vir ſuperbus, & non decorabitur.*

Pſal.3.
Rom.2.

Qui dilatauit quaſi infernus animā ſuam, & ipſe quaſi mors, & nō adimpletur.

PVLCHERRIMA ſimilitudine humanæ felicitatis initia, progreſſus & euentum deſcribit. nā quemadmodū in ciborū & potuum generibus nihil eſt quod æquè hominē fallat & lædat ac vinum; ſic etiā in humanis rebus & negotiis nihil eſt, quod homines ipſos maiori dementia afficiat, quā ſecundarum rerum ſucceſſus. Etenim vinum ea laborat infamia, quòd quanto ſuauius fuerit, tanto magis inutile ac nocens ſit. Quam ob rem maximè à Lacedæmoniis illud Gorgonis Cleomenis regis filię dictū celebratur; quā cū pater aliquando iuſſiſſet, vt cuidam mercedis nomine frumentum daret, & elogiū addidiſſet dicens: Docuit enim me vinū ſuauius reddere. Ergo, inquit, ô pater & vini plus bibetur, & qui biberint molliores deterioreſq. reddētur. Porrò quantū vini vis iis præcipuè noceat, qui intēperantius ipſo vtuntur, teſtis eſt nobis qui primus eius rei fecit periculū Noe, & omnis antiqua ſcriptorū memoria & quotidiani ſpectaculi experimentum idē teſtantur. nam quemadmodum ſi modeſtè & temperatè bibatur, neq. indecens, neq. inſalubre eſt: iuuat enim inprimis cor, & frigidioribus ventriculis confert: ita nihil neq. indecorum magis, neq. ſanitati magis contrarium, quā illius intēperantior hauſtus eſſe poteſt. Quare in diuinis ſcripturis regibus & ſacerdotibus in phano agētibus, atq. iis hominibus qui vitā ſuā ſanctius inſtituere parāt, vini vſus prohibetur; vtpote ꝙ & animū perturbet & corpus imbecillū reddat. Ideo nō iniuria à vetuſtiſſimo poëta & philoſopho pro vino virus ſæpe appellatur. Inquit enim.

Plut. in apoph.
Pſal.103.
1. Timot.5.
Lucretius.

Deniq. cū vini vis penetrauit
Acris, & in venas diſceſſit diditus ardor, Conſequitur grauitas membrorum, præpediuntur
Crura, vacillanti tardeſcit lingua, madet mens, Nant oculi, clamor, ſingultus, iurgia gliſcunt.
Et iam cætera de genere hoc quæcunque ſequuntur, Cur ea ſunt, niſi quod vehemens violentia vini
Conturbare animum conſueuit corpore in ipſo.

Ea porrò vini fallacia eſt isdolus, vt ſaporis ſuauitate paulatim bibentes capiat, ita vt futuri nocumēti ſecuros præſenti voluptate intemperantius abuti faciat, donec ipſius vis cordis regnum occupet: deinde totum hominnem primo proſternat, ac denique peruincat. Quare illud citiſſimè atque ſalſiſſimè ſimul apud Plautum legitur: Malus luctator eſt vinum, primùm pedes occupat. Ipſa porrò bibēdi vt Plinius inquit, cōſuetudo auiditatē auget, atq. ex conſequēti perniciē molitur. Eſt igitur ad hūc modū humanæ proſperitatis effecta ratio. namq. ſecūdarū rerū proſpero ſucceſſu decepti homines, vſq. adeo fortunæ dolis capiūtur, vt nihil aliud niſi ipſam fortunā ſequi cogitēt. Itaq. ſui obliti pennas ſibi aptare ſtudēt, quibus & cælū

Plin.lib.14.

petere

petere,& inde numen deturbare, ſeſe deniq. in regio Dei ſolio collocare Luciferi more moliantur: quæ cogitatio, fraus & dementia illos in editiſſima ſuperbiæ prærupta effert; vnde tandē præcipites grauiſſimè deturbantur. *Et non decorabitur*. destituetur tandem, omnique ſucceſſu priuabitur, ita vt qui per ambitionem omnia pellundabat, totius gē-tis fabula fiat, illiusq́; nomen non niſi in opprobrium proferatur. *Qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam, & ipſe quaſi mors, & non adimpletur.*

Et congregauit ad ſe omnes gentes, & coaceruauit ad ſe omnes populos.

AMBITIONIS naturam deſcribit, & inexplebilem affectatæ tyrannidis cupiditatem: nam cum ſemel hac hydropiſi laborare cœperit homo, prò Deum immortalem, quot tumultus, quantas rerum turbas & cōfuſiones excitat; nullius vitæ, nullius ſan guini parcit: dummodo rerum potiatur, omnium mortalium fortunas vitaſq́. perdere pro nihilo ducit, imò eo magis ſibi ipſi placet, quo maiorem ſtragem ediderit: quandoquidem eam vnā viā ad maximam gloriam, & maximum imperium ſibi propoſuit. Vide Ciceronem 2. de officiis
Extant plurima tyrannorum exempla, quæ hanc rem clariſſimè teſtantur. Hoc autem ambitioſorum & tyrannorum ingenium pulcherrimè Vates deſcribit, ipſius Nabuchodonoſoris mores & ingenium exprimēs, *Qui dilatauit quaſi infernus animam ſuam*. Inferni & mortis imagine inexplebilem & inſaturabilem hominem atque cædis auidiſſimum diuina ſcripta ſignificant: Mortis enim natura inexplebilis eſt, nunquam finem occidendi faciens. Neq. vlla orbi dies illuceſcit, quæ funus ducere ceſſet. neq. vlla etiam tanta vnquam cadauerum copia fuit, quàm terræ ſinus commune omnium ſepulchrum non caperet. vnde fit vt ab antiquis terra omnium mater ſit appellata, non tam quod omnes gigneret & produceret, quàm quòd omnes in ſe reciperet & conderet, quemadmodum ſcriptū eſt: Dilatauit infernus animam ſuam. & à Salomone etiam eleganter eſt Iſai. 53.
eſt expreſſum; inquit enim: Tria ſunt inſaturabilia, & quartum nunquam dicit ſuffi- Prouerb. 30.
cit. Infernus &c. Infernus autem hoc loco non pro horrenda illa pœnarum & vindicationis diuinæ ſede, vbi impii ac ſontes homines poſt hāc vitam cruciantur, ſed pro cadauerū ſepulchro vſurpatur: quod ipſa Hebraica vox maximè indicat. nam illud propriè שאל
Seol ſignificat, quod pluribus ſcripturarum locis indicatur. Id enim Iacob ſignificauit, Geneſ. 34.
cùm conſolantibus liberis ſuis in Ioſephi filij deſiderio reſpōdit: Deſcendā ad filiū meū lugens in infernum. id eſt, nullā de rapto filio cōſolationē admittā, ſed dabo operā, vt ſor ,,
dibus luctuq. viuendi finem faciā, ad ſepulchrūq́. efferar, neq. amplius apud ſuperos ſim, Geneſ. 44.
cùm filius meus apud ſuperos eſſe deſierit. et iterū idem Iacob: Deducetis (inquit) canos ,,
meos cum mœrore ad inferos. id eſt, me ſenē mœrore confectum, ſepulturæ dabitis. Nō ,,
ſolum autē in hebraica lingua inferni & inferorū vocabulum pro ſepultura vſurpatur; ,,
ſed latini plerumq. eandem rem his vocabulis indicant. ex qua ſignificatione illud in cōmuni ſermone apud antiquos verſabatur, cùm cuiuſpiā obitum ſignificare volebant: deſiit eſſe apud ſuperos. nam ſuperos vocabant eos, qui ſupra terram eſſent, inferos verò qui ſubter terram conduntur. Quā rem nos aliàs fuſius tractabimus, cùm de gentium theologia diſſeremus. Igitur nunquam ſepulchrū cadaueribus ſatiatur. ſed quo plura in ſe recipit, eo magis animā ſuā dilatat. Animā autē pro appetētia hic accipimus, ita vt non ipſam animæ naturā ſignificet, ſed eā illius partē, quæ appetitionis origo eſt: quā etiam & ſignificationē nō raro in ſacris libris obſeruamus, vt: Anima noſtra arida eſt, nihil aliud reſpiciūt oculi noſtri niſi man. Item: Nō grandis eſt culpa cùm quis furatus fuerit, vt eſurientē impleat animā. *Et ipſe quaſi mors & non adimpletur*, Idem aliis verbis ad amplifi- Num. 1●.
candā rem dicitur. namq. mors ſepulturā antecedit. Quòd ſi ſepulchrum nunquā ſa- Prouerb. 6.
turatur, neq. mors ex conſequenti ſaturatur vnquā: eſt enim ſepultura mortis miniſtra. *Et nō adimpletur*. Cōiunctio, &, pro relatiuo poſita eſt, id eſt, quæ nō adimpletur. Igitur vt neq. mors hominū ſtrage, neque ſepulchrum cadauerum paſtu expletur, ita & tyrannus homo, qualis Nabuchodonoſor fuit, nullum expugnandis capiendiſq́. gentibus finem & modū facere cogitat. *Sed cōgregauit ad ſe omnes gētes & coaceruauit ad ſe omnes populos*. Cōgeries verborū cōgregauit & coaceruauit, effrenatam dominandi appetētiam ſignificat. At verò non diuturna fuit hæc huius tyranni felicitas. namque ille multis (vt iam expoſuimus) deturbatus modis, & ſe hominem eſſe agnouit, & hominum omniū infimū ſe geſſit; quippe qui ex humano ingenio in ferinum commutatus eſt, & tandem ea ſpe, quam de regni & imperij æternitate ſibi fecerat, fruſtratus. Hunc autem

tantæ

tantæ ſuperbiæ exitum vaticinatur propheta. Vtitur verò dicendi figura quæ à Græcis Sarcaſmos dicitur, à noſtris ſubſannatio vel inſultatio dici poteſt. Ea autẽ eſt cùm alicui in miſerrimo calamitatis gradu poſito præteritum ſtudium & negotium, quæ cum illo exitu non conueniunt, exprobramus, vt ille apud Maronẽ: *En agros & quam bello Troiane petiſti. Heſperiam metire iacens.* Ita etiam futurum Vates prædicit, vt gentes illæ, quas Nabuchodonoſor bellis & tyrannico imperio turbauerat, vbi vltionem diuinam, infelicemq́. illius exitum conſpexerint, omnes multis illum maledictis figant, multis illi ſuã arrogantiam modis exprobrent.

Nunquid non omnes iſti ſuper eum parabolam ſument, & loquelam ænigmatum eius? & dicetur, Væ ei qui multiplicat non ſua? Vſquequo aggrauat contra ſe denſum lutum? Nunquid non repentè conſurgent, qui mordeat te: & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis? Quia tu ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabũt te omnes qui reliqui fuerint de populis: propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

SVPER *eam parabolam ſument.* Hác inter cæteras virtutes hominũ mentibus natura tribuit, vt in alienis negotiis & cauſis periculũ faciãt, indeq. exẽpla petant ad ſua gerenda negotia. ex quo fit, vt multi alienarũ rerũ obſeruatione res & rationes ſuas ſapienter curent. vnde natũ illud prouerbiũ eſt: Sapientiſſimum eſſe aliena inſania frui. Huiuſmodi autem ſententias & exempla, quæ ex aliorum euentibus petuntur, ſacræ literæ parabolas vocant, quæ in dialectica propriè exempla vocantur. Igitur exitialis Nabuchodonoſoris exitus, cùm multis gentibus ob ipſius claritatẽ notabilis eſſet, effecit, vt qui aliquãto ante ex illius felicitate argumenta petebant, ad aſſerendum humanas res à numine non curari, atque ex conſequenti iniuſtè viuere, quam iuſtè, optabilius eſſe, ijdem paulo poſt ſententias colligant, & vitæ præcepta & inſtituta ſibi capiant, aliiſque capienda proponant, quibus iuſtitia iniuſtitiæ præferatur, quibus innocentia laudetur, quibus denique diuina erga homines prouidentia eſſe conprobetur. Sumere itaque parabolam eſt, ex alicuius rei, perſonæ vel negotij ſerie & exitu ſententiam aliquam vitæ vtilem colligere, & quod cuipiam re contigit, id ſequendum fugiendúmue proponere. Huius autem verbi frequens in hac ſignificatione vſus eſt apud euangeliſtas. Sunt & aliæ huius nominis, parabola, ſignificationes; ſed hæc ad hunc locum pertinet. Quod verò additur, *Et loquelam ænigmatum eius*, ad illud alludit, quòd huiuſmodi homines, qui tyrannidem & orbis imperium expetunt, quaſdam ſententias & ænigmata ſibi proponunt, quibus abuſi ſuis libidinibus colorem, honeſtatem, auctoritatemq́. conciliare ſtudent. atque hæc frequenter vſurpant, & pro emblematis habent. Sic Iulium Cæſarem cùm patriæ vim pararet, dictitare ſolitum ferunt: Si ius violandum eſt, propter imperium eſt violandum. Sic Marcum Craſſum, cuius auaritia nullum niſi feruenti auro epoto finem inuenit, illud frequenter iactaſſe accepimus: Nullas opes ſatis eſſe, quæ ſuis redditibus exercitum alere non poſſent. Denique Romanorum ambitio cùm totum orbem debellaret, illud de ſe prædicabat:

Parcere ſubiectis, & debellare ſuperbos.

Noſtro autem tempore Valentinus Rom. eccleſiæ Cardinalis cùm ob ſperatam rerum ſummam & tyrannidem ſacrum galerum depoſuiſſet, ſeque eccleſiaſtica dignitate abdicaſſet, illam diuini Vatis ſententiam ad ſuam libidinem torquebat: Cælum cæli domino, terram autem dedit filiis hominum. Talia igitur ænigmata taleſq́. ſententias ſibi vſurpabat Nabuchodonoſor, cùm de toto orbe debellando cogitaret: quibus & ſtudium ſuum fouebat. ſuiſq́. negotiis auctoritatem adiungere conabatur. Quale illud fuit quod ipſe Nabuchodonoſor Danieli reſpondit, cùm is miſerum ſuperbiæ ſuę exitum illi prædiceret. Nónne, inquit, hæc eſt Babylõ ciuitas magna quam ego ædificaui in domum regni in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Hæc autem ænigmata illa deridentes ſæpiſſimè referebant, quos ille ſub acerbiſſimum iugum miſerat, & dicebant vt Vates antea prædixerat. En quo deueniunt illi, qui ſuis non contenti, aliena appetunt & inuadunt, & per iniuriam opes ſibi cumulant. En quanta ruina illi opprimuntur, qui ingentia ædificia ſibi ex luto conſtruunt, hoc eſt, qui nullo iuſtitiæ

iacto

ncto fundamento nimiam potentiam violenter conſequuntur? quę cùm per violentiam ſtare non poſſit, pronum eſt vt corruat. Porrò harum parabolarum ſtylus obſcurior eſt, tum quòd ipſa parabolarum dictio talis eſſe ſolet, quando pleraque in illis per allegorias & tranſlationes dicuntur, quarum figurarum ratio obſcurior cæteris eſt: tũ etiam quòd hæc omnia à Vate carminibus pronuntiata ſunt. Carmina autem vel ob ipſam pedum & numerorum ſtructuram altiorem difficilioremque dicendi formam ſeruant. Carminis verò genus, quo hæc apud Hebræos leguntur, dactilicorum rationem ſequitur, quale eſt illud: Horat. lib. 1. od. 9.

Vides, vt alta ſtet niue candidum
Soracte, nec iam ſuſtineant onus.

[*Aggrauat contra ſe denſum lutum.*] Hac allegoria ſępiſſimè vana & inutilia negotia in ſacris libris ſignificātur & in quibus multũ laboris ſine vllo fructu inſumatur, vt apud Ezechielem: Ipſe ædificabat parietem, illi autem liniebant luto abſque paleis. Latini etiam eadem tranſlatione vtuntur. nam Cicero lutea negotia, id eſt, laborioſa & infrugifera appellat. Chaldaica biblia hũc locũ ſic vertunt: *Qui munit ſibi arcem peccatorũ, cuius per quam certiſſima ruina eſt. Nunquid non repentè conſurgent, qui mordeant te, & ſuſcitabuntur lacerantes te, & eris in rapinam eis* Alia parabola, qua etiam tyrannorum & iniuſtorum hominum exitus ſignificatur. Transfertur autem dicendi modus à feris, quę ſua natura hominis conſpectum fugiunt, neque niſi laceſſitæ nocere ſolent: Nam dum illæ ſalutem fuga ſibi quærere poſſunt, neminem aggrediũtur, cum maximè hominẽ formidẽt, ſicut ſcriptum eſt: Et tremor veſter ac terror ſit ſuper cuncta animalia terræ. Ille tamen interdum à venatoribus agitatæ ſibi conſulunt, & ſe, quibus armis à natura inſtructæ ſunt, tuentur, ſiue dentibus, ſiue cornibus, ſiue vnguibus pugnas committant. Hac tranſlatione vſuros eos Propheta vaticinatur, qui in Nabuchodonoſoris calamitatem inſultarent. namque dicturi ſunt: Nunquámne timebas rerum mutationem futuram eſſe? Sed tamen ecce illi, quos tu ſæuiſſimis bellis agitabas, quique te maximè timebant & formidabant, nunc rurſus te mordent atque lacerant; & de tua ſuperbia & arrogantia triumphant, quaſque diuitias iniuſtiſſimis modis parauera atq. auxeras, eaſdem hi diripiunt. Mordere igitur hoc in loco idem ſignificet, quod illatas iniurias vlciſci, vt apud Paulum: Quòd ſi inuicem mordetis & comeditis, videte ne ab inuicem conſumamini. Eadem res eodem verbo apud Latinos notatur, vt: Ezechiel. 13. Geneſ. 8. Galat. 5.

Nonne igitur iure ac merito vitia vltima fictos
Contemnunt ſcauros, & caſtigata remordent? Iuuenal. Sat. 2.

Porrò hæc ſimilitudo in ſequentibus explicatur, dum dicitur: *Quia ſpoliaſti gentes multas, ſpoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter ſanguinem hominis, & iniquitatem terræ ciuitatis, & omnium habitantium in ea.* Hoc enim diuina lex & ratio poſtulat, vt maleficus & ſceleratus quod fecerit, exſpectet. Vnde fit, vt omnis tyrannidis infeliciſſimus ſit exitus, quam quidem rem omnes omnium gentium & ſeculorum hiſtoriæ teſtantur. Quapropter quoniam idem illud Nabuchodonoſori eiuſque poſteritati euenit, quòd tyrannis omnibus euenire ſolet: hæc etiam referunt, qui in illius ſuperbiam inſultant; dicunt autem: Tua illa libido, tuus ille inexplebilis rapinæ & prædarum appetitus in cauſa fuit, vt tu aliquando prædæ fores iis, quos Deus in plurimarum gentium vltionem parauerat, qui fuerunt Medi ac Perſæ. nam hos ſolos ex vicinis gentibus Babylonius rex non debellauerat. hi igitur, qui reliqui fuerant, cæteras nationes victas & ſpoliatas vlciſcentur. Hæc autem omnia illi euenient, ob immenſam humani ſanguinis effuſionem, qua ille cruentus tyrannus contaminatiſſimus erat; & ob maximam terrarum atque vrbium vaſtationem & direptionem, *iniquitatem terræ ciuitatis*, id eſt, violentiam & rapinam in vrbes earumque agros, & habitatores exercitam. Nam ciuitatem pro pluribus ciuitatibus hoc in loco legimus. hæc enim numerorum collectio frequens in ſacra lingua eſt, vt quercum Mambre pro querceto & loco quercubus frequenti poſitum eſt, & à latinis ſcriptoribus conducere militem dicitur. Chaldæus paraphraſtes hæc vltima verba ad Iſraëlitarum regionem refert. inquit enim: *Propter ſanguinem hominum & rapinam terræ Iſrael ciuitatem & omnium habitantium in ea.* Ciuitatis nomen ſimpliciter poſitum ſolam Hieroſolymam Chaldęo ſignificat. quæ res ſua ratione non caret: nam vt apud latinos vrbis nomen nullo adiuncto prolatum Romam ſignificat; ſic apud orientales gentes ciuita- Curtius lib. 5

tis vo-

tis vocabulum Hieroſolymam illis temporibus indicabat: quam omnium orientis vrbium longè clariſſimam fuiſſe Plinius & Tacitus teſtantur.

Plinius lib. 5. c. 34. Tacit. lib 20.

Væ qui congregat auaritiam malam domui ſuæ, vt ſit in excelſo nidus eius: & liberari ſe putat de manu mali. Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua. Quia lapis de pariete clamabit: & lignũ quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.

EANDEM ſententiam alia parabola exornat Vates, dum inſultantium Nabuchodonoſori perſonam ſuſtinet. Deſcribit autem pulcherrimè eiuſmodi tyrannorum auaritiam, & iniuſtam opum & diuitiarũ cupiditatem. namq. perinde ac ſi totus mundus ſibi ſolis conditus eſſet, ita in ſuas tantùm delicias, & in ſuam vtilitatem omnes omniũ hominum opes, omnes diuitias transferunt, nulla de alienis, neq. incõmodis, neq. damnis cura tacti. atq. hæc quidem augendarum opum via, hæc inexplebilis domorũ, prædiorum & hæreditatum cupiditas, hoc propriæ vtilitatis ſtudium, quàm in frequenti vſu ſit, innumeræ hominum populorum, ac gentium querelæ, & multæ tam in diuinis literis, quàm in humanis huiuſmodi reprehẽſiones teſtãtur. Væ, inquit Deus per Iſaiã, qui coniungitis domum ad domũ, & agrum agro copulatis, vſque ad terminum loci. Nunquid habitabitis vos ſoli in medio terræ? Hoc igitur eſt auaritiam malam congregare domui ſuæ, velle omnes omniũ gentium diuitias, opes, cõmoditates, omnia inſuper omniũ ciuitatũ ornamẽta in priuatum dominiũ vſumq. trãsferre, atque ad expellendã libidinem hanc omnia diuina & humana iura violare. Hac inſania laborant multi reges atque tyranni. hac Roma laborauit; his iniuriis totius orbis opes ad ſe tranſtulit.

Iſaiæ. 5.

Iuue. ſat. 8.

Plena domus tunc omnis, & ingens ſtabit aceruus
Nummorum, ſpartana chlamys, conchylia coa.
Et cum Parrhaſii tabulis, ſigniſque Myronis
Phidiacum viuebat ebur, nec non Polycleti
Multus vbique labor, raræ ſine Mentore menſæ.

HAC etiam cupiditate inſolentiſſimus ille Nabuchodonoſor flagrauit. nam quemadmodum volucres dum nidificant, vndique quęſitam materiam, in eum locum, quem ponendis nidis optauerint, congerunt, eoſque quàm poſſunt aptiſſimè fingunt, & ſubſternunt, ita vt locus inacceſſus ac tutus ſit, & ipſæ commodè cubent: ſic & Babylonicus ille tyrannus in Babylonem ſuam, quam præcipuè ſibi ſedem delegerat, omnes omnium gentium & ciuitatum diuitias & opes, ac materiam omnem comportauerat, vt tutiſſimum nidum ſibi conſtrueret, hoc eſt, munitiſſimam arcem & omni apparatu deliciarum refertiſſimam: in qua nomen genuſque ſuum æternum facere cogitabat, putabatque ſibi hoc pacto omnium hoſtium & temporum iniuriam à regno genteque ſua propulſatum iri. Hoc enim ſignificat vates cùm dicit: *Et liberari ſe putat de manu mali.* Quòd autem ille ſibi hoc ſtultè perſuaſiſſet vltra id quòd hoc in loco diuinus ſpiritus de illo aſſerit, ipſe etiam idem apud Danielem ſeſe ſumptuoſè inſolenterq. iactat: Nõne, inquit, hæc eſt Babylon ciuitas magna, quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei? Ecce vt vaticinium cum ipſo euentu conuenit: nam quod vates tranſlatione à nido ſumpta prędixerat, ille manifeſtè exponit dicens: quam ego ædificaui in domum regni, in robore fortitudinis, & in gloria decoris, hoc eſt, inſtruxi ego mihi & poſteris meis nidum tutiſſimum, & quàm molliſſimum. *Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua.* Inſultat adhuc Nabuchodonoſori atque illius exemplo tyrannis omnibus, qui dum optimè ſibi ſuiſque rebus conſulere putant, peſſime id agunt. Nihil enim violentum durare perpetuò poteſt, aut permanere; illi autem furore & effrenata violentia diuina omnia humanaq. peruertũt. Conſequẽs ergo eſt ea, quæ ipſi maximè ſtabilia eſſe voluerunt, ſtabilia poſſe eſſe minimè. Porrò in quibus negotiis gerendis magnũ conſilium homines ineunt, ſi is exitus contingat, qui non optabatur, maximè ſolent erubeſcere, vt ſcriptum eſt: Et confundantur in conſiliis, in quibus cogitant. Cùm ergo tanta tamque callida Nabuchodonoſoris de regno, domo, nomine & fortunis ſuis ſtabiliendis conſultatio fuerit, idque tum maximè ſe effecturum is putauerit, ſi omnium nationum, populorum & hominum opes euertiſſet, in ſuamque retuliſſet vrbem,

Daniel. 4.

hoc durare ac permanere non poſſet, ſed eo certiorem illi ruinam promitteret atque ederet, quo violentiùs ille omnia prædatus eſſet & ſpoliaſſet, neceſſe erat illum in exitu tam votis ſuis & conſiliis contrario dolere atque erubeſcere (ad quem quidē exitum & erubeſcentiam omnes tandem peruenient, quicunq. iniuſtè & violenter ſuā rem conficere parant) quantoque callidius & potentius ſuis rebus conſuluerint, tanto maturius & certius exitium eos exſpectare oportuerit; quòd ſi minus exſpectauerint, tamen imparatos opprimet, & erubeſcere coget. Quod autem dicit Propheta: *Cogitaſti confuſionem domui tuæ, concidiſti populos multos, & peccauit anima tua*, tropus loquendi eſt, in quo conſequens pro antecedente ponitur. namque Nabuchodonoſor non inierat cōſilium de perdenda domo, ſed ſtabilienda potius & amplificanda. Verùm quoniam ex ea ratione, qua hæc ab ipſo gerenda erant, ex populorum videlicet conciſione, illius domui ruina maxima & certiſſima impendebat, diuina iuſtitia id ſemper exigente, ideo ipſum confuſionem domui ſuæ cogitaſſe dicit. nam qui homicidium cogitat, & fugam, & bonorum proſcriptionem, & proprium tandem exitium cogitat, quamuis ille odio & vindictæ cupiditate perturbatus, hæc poſteriora non animaduertat. Itaque cogitauit negotium ex quo domus ſuæ confuſio ſequuta eſt. [*Peccauit anima tua.*] Appetitus tuus & nimia dominandi libido te decepit, tranſuerſumque egit. Itaque cōſilij rationem voto ineptiſſimam tuo iniiſti. Talis exitus omnes habet ambitioſos, talis: te habeat exitus oportet. Animam pro appetitu hoc in loco dixit: Hebraicè enim eſt NEPHES, vt Dilatauit infernus animam ſuam. Confuſionis autem vocabulo non idem in diuinis libris quod in latinis ſignificatur. nam confundo verbum & confuſio rerum permixtionem & perturbationem ſignificat, id ſcilicet, quod diſtinctioni opponitur: vt Ciceroni vis diuina, & toti mundo confuſa dicitur, hoc eſt, permixta. In latina autem & recepta bibliorum interpretatione idem ferè eſt confundi & confuſio, quod erubeſcere & erubeſcentia. quæ res (vt Philoſophus ait & D. Thomas diſputat) vitium ſonat namque in turpibus actionibus, aut in iis, quæ à ratione deuiant, erubeſcimus vt: cùm in vitæ inſtituto, aut in diſciplinis fœdè labimur, vel erramus. Itaq. confuſio in diuinis libris hanc naturæ animaduerſionem ſignificat, qua conſcientia ipſa quemcunque in ſcelere, aut ignoratione eorum, quæ ignorari non decebat, deprehenſum afficit, vt in pſalmo Confundantur omnes qui adorant ſculptilia, & qui gloriantur in ſimulachris ſuis. &c. Confudiſti hodie vultus ſeruorum tuorum, qui ſaluam fecerunt animam tuam, & animas ſeruorum tuorum &c. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum eſt, reſpondebit.* Solenne ſcribentibus omnibus eſt, & in communi ſermone receptum, vt cùm magnam & manifeſtam aliquam rem indicare velint, rebus ſenſu ac voce carentibus ſenſum & vocem tribuant, ad rei magnitudinem amplificandam. Igitur cùm maximi alicuius beneficij mentionem facimus, cùm ſcelus aliquod indignum verbis exagitamus, cùm iniuriam illatam exponimus, cùm denique triſte aliquid, aut lætum maximè explicare contendimus, cælum, terram, elementa omnia, omneſque res, etiam ratione & ſenſu carentes, ſolicitamus. Huiuſmodi illud in ſacris carminibus eſt. Omnia oſſa mea dicunt, Domine quis ſimilis tui? &c. & illud apud Iſaiam: Audite cæli, & auribus percipe terra. Et innumera huius generis exempla, quæ paſſim legentibus occurrunt. Itaque vt collatas vndique ex diuerſis populis per iniuriam opes hoc in loco Vates ſignificaret, atque harum rapinarum vltionem à gentibus venturam prædiceret, non ſolùm gentes ipſas, quæ ſpoliatæ fortunis à Nabuchodonoſore fuerant, ſuam calamitatem dolituras deploraturaſque pronuntiat; ſed ipſa etiam ſpolia, quæ variis è locis corraſa, & in Babylonem deportata fuerant, ipſa inquam eadem clamore & vocibus immaniſſimi tyranni vim & potentiam accuſatura eſſe vaticinatur, & ad veteres Dominos clamatura, quaſi ſe violenter hac in domo detineri doleant, & ad proprium locum, vnde delata ſunt, referri poſtulent. Quicquid enim violentia afficitur, contra turæ ſuæ rationem id patitur, atque vel manifeſto, vel ſaltem naturali appetit upit in ſuum locum ſedemque reduci. Quòd ſi maximè hæc naturalis mutarum rerum vox ab hominibus non audiatur; auditur tamen à Deo, cui omnia viuunt, cui omnia loquuntur, qui omnium rerum naturas nouit qui quid rectè, quid malè collocatum ſit, peruidet. Itaque ad eum Abelis iuſti ſanguis clamat, & recen-

Iſaiæ 1.

Arbes 2. Phyſicorum.

recentis adhuc mundi ſceleribus terra oppreſſa, & Sodomorum regio flagitiis fœdata ad eum vociferatur, & ab hominibus ſe male pati queritur & vindicari ſe poſtulat : ſic etiam populorum omnium diuitiæ, opes, ſupellex & ornamenta omnia, quæ in Nabuchodonoſoris regia iniuſtè detinentur, clamabunt: & non ſolùm quæ ſoluta atq. mobilia ſunt, qualia aurum argentum, veſtes & eiuſmodi alia, ſed quæ arte & ſtructura colligata, & quaſi perpetuò manſura eſſent, collocata ſunt, vt lapides & trabes, ex quibus ipſe domum ſuam ædificauerat, omnia conquerentur, & clamabunt ſe violẽter detineri, & iniuſtè rapta, & propriis è locis mota fuiſſe. Cùm autem lapides & ligna tantũ nominet, cætera omnia ſpolia complectitur. nam totum hoc negotium perdendarum vrbium & proprij regni ſtabiliendi, ſub conſtruendi nidi & ædificandæ domus tranſlatione prius enuntiauerat. Nunc ergo cùm lignum & lapides clamatum ire demonſtret, totam domum innuit, quę iis duabus materiis conſtare ſolet: nam intritum & cæmentũ non propriè ad ædificiorũ materiã, ſed ad materię miniſteriũ referuntur, ſunt enim materiæ colligatio quædam. Domus autem ipſa ex duabus conſtat rebus, muris & tecto: lapides muros conficiunt: ligna autem tectũ conſartiunt. deniq. tota domus conclamabit, tota iniuriam & rapinam accuſabit, tota diruetur, & ex conſequenti tota tyranni familia, regnum vniuerſum, conſilia, vota omnia iuſto Dei iudicio, peribunt. Clamabit lapis: Ego à veteri ſede mea raptus, & male hic collocatus ſum. Reſpondebit trabs: Pari ego iniuria afficior. & quoniam in ſtructuræ opere paries tectum præcedit, conſentaneum eſt, vt prior lapis clamet, & tignũ reſpondeat. Eodem hoc tropo S. Iacobus iniuſtè

Iacob. 5. retentæ operariorũ mercedis diuites accuſat: Ecce inquit, merces operariorum veſtrorũ,
,, qui meſſuerunt regiones veſtras, quæ fraudata eſt à vobis, clamat: & clamor eorum in
,, aures Domini Sabaoth introiuit. Eodem etiam tropo Tullius Verrem cõpilatæ prouin-
,, ciæ arguit, dum illum repetundarum accuſat, vt ſecundam eius legentibus orationem patebit. Multum enim, vt Fabius docet, vehementiæ, multum acerbitatis huiuſmodi tropi atque figuræ in accuſationibus habent. Porro tota illa circuitio, lignum quod inter iuncturas ædificiorum eſt, illa trabium capita ſignificat, quæ à latinis propriè proceres appellantur, ab Hebręis verò CAPHIM, id eſt manus, ita ab illis dicitur, quòd quaſi manus quædam tranſuerſos aſſeres ſuſtentent.

כפים

Væ qui ædificat ciuitatem in ſanguinibus, & præparat vrbem in iniquitate.

EPIPHONEMA eſt, & ſuperiorum argumentationum cum acclamatione concluſio: habent enim eiuſmodi ſententiæ maximam in docendo gratiam, & in perſuadendo efficaciam. Oſtendit autẽ ſententia hæc infelicem & dignum tyrannorum & auarorum hominum exitum; qui talis omnibus futurus tandem eſt, qualis Nabuchodonoſori futurus hic prædicitur, miſerrimus videlicet & infeliciſſimus, cum ſummo opprobrio & nominis infamia: ita vt qui ſe cunctis admirabiles reddere cogitabant, cunctis tandem fabula & deteſtatio fiant. Ædificare autem ciuitatem in ſanguinibus, & præparare vrbem in iniquitate, ſiue, vt Chaldaica habent, in dolis, eſt per vim, iniuriam, fraudes, atq. dolos facultates rerum, copias, & opes, ac potentiam conſequi, & regni regnandíque rationem propriis cõmoditatibus definire.

Hæc proceres, hæc magnos formula reges,
Atque duces, populoſque tenet, populíque magiſtros.

Quos vtinam aliquando hanc iniuſtè dominandi libidinem cohibere videamus, & ad temperatam viuendi rationem pro ſuo cuiuſque officio reduci.

Nunquid non hæc ſunt à Domino exercituum? Laborabunt enim populi in multo igne & gentes in vacuum & deficient: quia replebitur terra, vt cognoſcant gloriam domini, quaſi aquæ operientes mare.

HÆC totius quæſtionis, quam hactenus ſequuti ſumus, reſponſio atque cõcluſio eſt, in qua Vates nihil diuinam prouidẽtiam latere aut fugere poſſe demonſtrat. nam in ſuperioribus, ex Nabuchodonoſoris regis tyrannide, & ex nimia illa & non toleranda potentia, qua ipſum in gentibus dominaturum præuidebat, occaſione data in hanc de prouidentia diſputationem incidit, quam omnibus argumentis dilatauit, omni verborum copia ardentiſſimíſque animi affectibus eſt perſequutus: ita vt vniuerſa omnium,

qui

qui de hac re diſputauerunt, argumenta, ad hæc, quæ à noſtro Vate deprompta ſunt, referantur: quibus ſi aptè reſpondeatur, cæteris omnibus reſponſum iri manifeſtum eſt. Igitur cùm totius diſputationis ſumma hæc ſit, felicitatẽ impiorũ hominũ & piorum in hoc mundo miſeriá argumento eſſe, quòd hominũ res à Deo negligantur: quandoquidem ſi humana Deus curaret, ipſum humanorum ſcelerum vindicem eſſe decebat: & cùm ſingularem dubitationem, hoc eſt, theſin iam ſuſtulerit, dum videlicet venturum in Nabuchodonoſorẽ eiuſq. poſteritatem malum inſtinctu inflatuq. diuino præuidet & prædicit, cõmunem etiam dubitationẽ, quæ ex illa ſingulari allata erat, ſublatá eſſe conſtat. atque hoc eſt quod his verbis continetur. Prædicit enim Vates fore, vt conatus cuncti, opera, laboresq. omnes quæ in vrbibus, domibusq. ædificandis & ornandis, in diuitiis & operibus cõparandis, in toto deniq. regno ſtabiliendo Chaldæorũ gens cum ſuo rege conſumpſerint, omnia aut hoſtili igni incenſa pereát, aut in prædatorum vſum poteſtatemq. veniant, ita vt qui laborauerát igni, ſe laboraſſe in augẽdis opibus, quæ ignis & direptionis materia forent, tandem cognoſcant. nam in linguarum vſu eſt, vt perituræ res igni conſumendæ eſſe dicantur: eſt enim elementum vaſtans omnia, & ad extremam conſumptionem velociſſimè perducens. Vnde illud Amoſi: Et mittam ignem in domũ *Amos 1.* Azaël: Et mittam ignem in murum Tyri, id eſt, extremam vaſtationem. & illud Catulli:

At vos interea venite, in ignem Pleni thuris & infacetiarum *Catullus.*
Annales Voluſi, &c.

Et vulgari ſermone ſummè exinanitam & vaſtatá domum aliquam ſignificare volentes, dicere ſolemus: *Entro fuego por la caſa.* In multo autẽ igne laborát, qui ingentes & excelſas domos & turres cõſtruunt, in incendij materiam venturas. quemadmodũ de viſceroſis & proceri corporis hominibus dicimus, eos magná terræ molem & copioſum vermibus paſtum geſtare. [*Et laborabunt gentes in vacuum & deficient.*] Eiuſdem ſententiæ repetitio eſt, & Hebræis familiariſſima expolitio: nam gentes & populi idem ſignificat vtrumque: quandoquidẽ populus gentium coniunctio & ſocietas quædam eſt. In vanũ autem vſq. ad laſſitudinẽ laboraturos eſſe dicit Chaldæos; quoniá omnia, quæ ipſi magnis laboribus & aſſiduis ſudoribus ſibi parauerant, Medorũ direptioni & incendiis erát relinquenda. quod perinde erat, ac ſi ipſi in vacuum inſudauiſſent, & ſine vllo operæpretio dies & noctes vſq. ad defectionẽ & virium laſſitudinẽ ſeſe exercuiſſent. [*Et deficiẽt.*] Exemplaria coniunctione carent, & ſenſus aptius coheret. Igitur ex hac argumentatione aptè infertur, Deum mortalia curare omnia. nam cùm ille per Vatem ſuum hunc rerũ euentum prædixerit, & quemadmodum prædicta hæc ſunt, ita ſuo tempore euenerint; manifeſtum fit non caſu, ſed conſilio diuino hæc curari. Hæc eſt ergo totius argumentationis cõcluſio: [*Nunquid non hæc ſunt à Domino exercituum?*] Interrogatione infertur, *hæc*, de quibus antea diſſeruimus, certo Dei conſilio non caſu euenire. nam cùm omnem hanc Nabuchodonoſoris tyrannidem, cunctaq. illius cõſilia, actionesq. omnes per vates ſuos prædixerit Deus, conſequens eſt, ipſum eſſe ſapientiſſimũ, & qui res omnes præuideat, & quem non ſolũ facta, ſed neque cogitata quidem humana latere poſſint. Deinde verò cùm idem ipſe Deus vniuerſos harum rerũ, actionũ; item & conſiliorũ euẽtus per eoſdẽ ipſos vates ſuos prænuntiet, & ſuppliciũ ſe de tyrannis principibus, deq. violentis ipſorũ populis ſumpturum minetur; cumq. exitus ipſi rerũ vaticiniis reſpondeant, conſequens eſt, ipſum humanis rebus prouidere, & iudicium nõ in æternum differri, ſed ſuo tẽpore à iuſtiſſimo & ſanctiſſimo iudice exerceri. non enim fieri poteſt, vt cùm rerum euentus prædictionibus reſpondeant, res caſu & incerto motu volui dicantur: ſed à Domino exercituum hæc omnia euenire. Quoniá autem hanc de Babylonica calamitate ſententiá teſtatiſſimá eſſe volebat Deus; quippe quæ diuinæ erga homines prouidentiæ argumentum futura erat; eiſdẽ ferè verbis & ampliori oratione eandẽ rem per Ieremiá Deus prędixit, eo capite, quod apud latinos primum à quinquageſimo numeratur; vbi hic verſus etiam totus Hebraicè continetur, qui latinè immutatis nonnihil verbis ita redditus eſt: *Ieremiæ 51.* Hæc dicit Dominus exercituũ: Murus Babylonis ille altiſſimus ſuffoſſione ſuffodietur, & portæ eius excelſæ igne cõburentur, & labores populorũ ad nihilũ, & gentium in igne erunt, & diſperibunt. Porrò illud notatione & animaduerſione dignum eſt, quod fere in vatum ſermonibus exercituum poſſeſſio cõiuncta Dei nomini potentiá illius ſignificat & facultates, per quas quamcũque rem gerere voluerit, facillimè geret, vt auditoribus

notum omnibus ſit, diuinam potentiam fugere minimè quęquam poſſe, cùm ipſe exercitus habeat multos atque fortiſſimos; qui ad nutum parati ſemper ſunt. atque adeo huius dictionis figura tunc vates vtuntur, cùm de diuino iudicio, de ſupplicio ſumendo, de ſceleribus vindicandis agitur: & quod ad certam rationem propius accedit, hac exercituum adiunctione ſeſe Deus appellat, vbi cum principibus, cum tyrãnis, cum diuitibus, & potentia clatis hominibus, cum ſuperbis denique & ſcelere obduratis hominibus Iſai. illi ſermo eſt, vt apud Iſaiam: Hæc dicit Dominus Deus exercituum fortis Iſraël: Heu ego conſolabor ſuper hoſtibus meis, & vindicabor de inimicis meis. Itaque huius coniunctionis, *Deus exercituum*, figura, diuina fortitudo, & ſumma ad res gerendas facultas ſignificatur: neque id in vatum libris ſolùm, ſed in euangelicis & apoſtolicis etiam ſcripturis. Erit igitur hæc notatio obſeruatioque non pœnitenda, vt in multis modis, quibus diuinum nomẽ in ſcripturis pronuntiatur, quid in ſingulis ſignificetur, diſtinguere & intelligere huiuſmodi obſeruationibus aſſueſcamus. [*Quia replebitur terra vt cognoſcat gloriam Domini, quaſi aqua operiens mare.*] Abſoluerat Vates priorem explendi in Babylonis regem iudicij quæſtionem, ex qua illa communis de malorum & bonorum diſcrimine, diſputatio oriebatur: cuius cauſa diuina prouidentia à multis in dubiũ vocabatur, & religio etiam ac pietas in multorum animis (vt in ſuperioribus Vates conqueſtus eſt) frigebat, videbaturque hac parte diuinus honor minui, ſi nulla hominum cura ſuperũ mentes tangeret. Abſoluit igitur hanc etiam communem de prouidentia quæſtionem, aſſerens poſt ſumptum de Babylonis rege eiuſque regno & gentibus ſupplicium futurum, vt vniuerſi orbis terræ habitatores huius rei fama & veritate conuicti, diuinam curam, diuinamque erga homines prouidentiam agnoſcant, & Dominum Deum mundi principem & rectorem ſanctè religioſeque colant, laudibuſque & diuinis honoribus proſequantur. namque hæc ratio atque conſideratio humanos animos religione tangit; omneſque ad diuinos honores incitantur facto de impiis hominibus iudicio, ſicut ſcriptum Pſalm. 51. eſt: Lætabitur iuſtus cùm viderit vindictam, manus ſuas lauabit in ſanguine peccatoris, Pſalm. 9. & dicet homo: Vtique ſi eſt fructus iuſto, vtiq. eſt Deus iudicans eos in terra. & alibi: Et cognoſcetur Dominus iudicia faciens, quando in operibus manuum ſuarũ comprehenſus eſt peccator. Igitur cùm ij, qui de diuina prouidentia in dubium venerant, iudicij in impios exerciti ſpectatores tandem fiunt; tum denique diuturnam illam ipſorum felicitatem gradus quoſdam fuiſſe cognoſcunt, quibus ad excelſum aſcendebãt locum; vnde illis grauior pararetur caſus, & inſigne ruinæ veſtigium fieret. Itaque totus hic dicendi proceſſus, tota impiorum felicitatis amplificatio, hæc ipſorum infelicis exitus demonſtratio eo pertinet, vt quo magis proſperè beateque viuere impij homines videantur; eo minus illorum laudi, gloriæ, & commodis inuideamus, ſicut ſcriptum eſt: Noli æmulari in malignantibus, neque zelaueris facientes iniquitatem: Quoniam tanquam fœnum velociter areſcent, & quemadmodum olera herbarum citò decident. Hic ergo impiorum hominum exitus omnem de prouidentia dubitationem tollit; ſicut ille idem poëta, quem in huius libri initio de hac re hæſitantem recitauimus, fatetur, inquit enim:

Claudianus. *Abſtulit hunc tandem Ruffini pœna tumultum.*

Quare, quoniam Nabuchodonoſoris eiuſque regni negotium, ratioque omnis, vniuerſis hominibus nota eo tempore erant, multique de diuina prouidentia dubitatabant, eò quod tyrannum illum communem hominum peſtem, impunè omnia perdentem videbant; neque ipſi etiam Iſraëlitico populo parcentem; neque ſanctiſſimo illi fano, vbi vnus veruſque Deus colebatur, conſequens eſt, hanc de diuina vindicatione famam totius orbis fines peragraturam, vt ita diuinus honor apud omnes percrebeſcat, & illuſtri laude celebretur, nulluſque ſit locus, in quo Domini gloria non ſplendeat, perinde atque aquæ operientes mare, quæ ſua liquida continuaque natura, quemlibet quantumuis exiguum & reductum locum ſubeunt & complent, & in quoſcunque receſſus ſe inſinuant. Eſt autem hæc aptiſſima ſimilitudo, & diuini ſpiritus elocutione digna. namque aquæ maris non ſolùm multitudine, ſed occupatione omnem menſuram excedunt. [*Gloria Domini,*] Magnitudine, laude & ſplendore: vt qui latere hac ex parte videbatur, dum de ipſius erga homines cura ambigitur, idem hac etiam ratione nomen decuſque ſuum infinitè dilatet

tet & illuſtret. Hoc autem ita eueniſſe, vt Vates prædixerit, omnes ſcilicet, qui hoc audierunt, Deum laudaſſe, & honoribus diuinis celebraſſe, præclaro atque graui teſtimonio diuina ſcriptura comprobat, ipſius videlicet Cyri Medi regis confeſſione, qui, poſtquam Babylonem ceperat, ſe Dei miniſtrum in regno Chaldæorum expugnando fuiſſe declarauit: Omnia, inquit, regna terræ tradidit mihi Dominus Deus cæli. [Eſdr. 1.] Porrò particula illa (*quia*) quæ initium in hoc verſu facit, non rationalis eſt, ſed illatiua aut demonſtratiua, vt nempe, ſcilicet, & huiuſmodi. Colligit namque ex priore concluſione poſteriorem, ac ſi diceret dialectico modo: Si Nabuchodonoſor merita caret pœna, Deus illius ſcelera negligit, & ex conſequenti humanis rebus nõ proſpicit. At Nabuchodonoſor pœnas dabit certas, & à Deo prænuntiatas: ergo Deus illius ſcelera peruidet. itaque humanis rebus proſpicit. quare in diuinis ſcripturis non ſolùm nominum & verborum ſignificationem, ſed particularum etiam officia notare oportet. namque eadem particula varia officia aliis atque aliis in locis exercet. In Chaldaicis bibliis loco, *Quia*, ſcribitur, *Ecce*.

Væ qui potum dat amico ſuo, mittens fel ſuum, & inebrians: vt aſpiciat nudiditatem eius. Repletus es ignominia pro gloria: bibe tu quoque & conſopire. Circundabit te calix dextræ Domini, & vomitus ignominiæ ſuper gloriã tuam. Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſanguinibus hominis, & iniquitate terræ, & ciuitatis, & omnium habitantium in ea.

VÆ *qui potum dat amico ſuo*] Solent victores inſolentia & rerum euentis elati in eos, qui victi ab ipſis ſunt, variè illudere & inſultare, ac maximos & præſtantiſſimos quoſque reges, duces, atque viros ad ludibrium ponere, atque ijs variè ad ſuã voluntatem vti: quos prior ſors veneratione; poſterior verò miſeratione dignos effecerat. Hoc autem grauiſſimum contumeliæ genus eſt, & ipſo mortis diſcrimine durius, quod nonnulli magni elatique animi viri ſpontanea nece commutauerunt. Hinc Cato ne inſultantis Cęſaris triumphum ſequeretur, æternum ſeueritatis ſuæ monumentum Vticæ reliquit. Nam quod durius magiſque deteſtandum inhumanitatis exemplum edere quis poſſit, quàm illud quod Adonibezec apud victores Iudæos de ſe confeſſus eſt? ſeptuaginta videlicet reges à ſe captos, præciſis manuum & pedum ſummitatibus, ſub eius menſæ, veluti canes, reliquias lambere & colligere fuiſſe coactos. [Iudic. 1.] Hæc ſummæ immanitatis exẽpla ſunt, & quæ ferinam omnem crudelitatem longè ſuperent. namque feris vltima crudelitatis linea occiſio eſt, homini verò crudeli leuiſſima res iniuſta etiam nex videtur, niſi in viuentes & ſentientes durioribus ipſa morte ferocitatis exemplis inſultatum ſit. Vt igitur Nabuchodonoſor omnium ſui temporis tyrannorum potentiſſimus fuit, ita omnium longè inſolentiſſimus, qui vſque adeo omnem humanæ ſocietatis ſanctitatem & religionem contempſit, vt nullius hominis dignitatem curaret: ſed, vt in ſuperioribus de ipſo ipſiuſque exercitu Vates dixit, reges & potentiſſimos quoſque duces in ludum ſibi proponeret. Huius autem tyranni mos (vt ex Vatis verbis notatur) fuit in cœnis & cõuiuiis, quæ ipſe ſplendidè celebrabat, reges illos, quibus victis pro ſeruis vtebatur, ad immodicas potationes cogere, ſeque eorum ludorum quos conficere ebrietas ſolet, otioſum ſpectatorem præbere. Itaque hominum ignominia & turpitudine magis, quàm honeſtate & decore delectabatur: cùm illud regiam maieſtatem maximè deceret, vt quo illuſtriorem clientum & ſeruorum familiam haberet, eo honeſtius atque liberalius eos tractaret. At vero huius generis iniurias & contumelias nunquam inultas diuina iuſtitia prætermittit; ſed eiſdẽ Deus ipſe ſuppliciis vti ſolet in eos, qui huiuſmodi afficiũtur voluptatibus. nam & Adonibezec hoc idẽ in ſe agnoſcit, dicẽs: Sicut feci, ita reddidit mihi Deus. Hoc igitur eſt quod Nabuchodonoſori Vates obijcit. quare & iniuriarum eum accuſat, quod videlicet amicis ſuis, ſiuę (vt Hebraica habent) ſociis, qui fortuna & dignitate illi pares fuerant; vtpote, qui reges, duces, & populorum rectores extiterant, quòd ſi belli iure vel victoriæ neceſſitate in ſuam deditionem venerant; homines tamen erant, & naturæ communione ſocij, & priſtinæ dignitatis recordatione venerabiles, quibuſque

non ad ludos & irriſionem,ſed ad honeſtiſſima regni miniſteria vti decebat : tamen tyrannus hic intemperantius propinans,turpe ex eorum ignominia & dedecore ſpectaculum ſibi parabat. Itaque tota hæc oratio illuc ſpectat,vt ludibria & contumelias,quibus à potentioribus ij,qui inferiores ſunt,afficiuntur, accuſet & damnet, Deumque ipſum huius ſceleris vindicem oſtendat, qui ijs, qui talia committunt, eum,quem meruerũt, fructum retribuet,vt ipſi etiam Nabuchodonoſori retribuit: quem belluinam vitam ab hominum ſocietate remotum viuere coëgit: vt quemadmodum ille alios per ebrietatem humanæ mentis vſu priuabat, ita ille de communi ſenſu, ſanitate ac mente deturbatus,meritas pœnas lueret. Quare dictum eſt illi: [*Bibe tu quoque & conſopire.*] nam eſt qui tibi pleniſſimo calice propinet,eſt,inquam,Deus, à quo capaciſſimum poculum exhaurire cogaris inſipientiæ & ſtuporis, ita vt humanam in te imaginem non agnoſcas, ſed belluinam exiſtimes. [*Circundabit te*, Hebraicè paſſiuè legitur eadem ſententia , ſed ſignificantius, *circundabitur in te*, vel, *ſuper te*.] quod ad imum vſque fundum exhauriendum illi eſſe calicem indicat, ita vt calix dum exhauritur, ſemicirculum deſcribat. Hiſpanè dicimus, *Empinar el vaſo*. Hoc autem vel inuitus feres. nam dextera Dei, qua nihil potentius eſſe poteſt, tibi propinabit, quam tu tyranne prohibere non poteris. [*Et vomitus ignominiæ ſuper gloriam tuam.*] Ebrietatem maximam ſignificat, cuius manifeſtum ſignum in ſanis aliàs corporibus eſt vomitus. Hoc enim argumento turpiſſimam
Iſai.27. ebrietatem arguit Iſaias, dicens: Omnes enim menſæ repletæ ſunt vomitu ſordium. Hoc etiam argumento Tullius Verris ebrietatem probat: Tu, inquit,iſtis lateribus,iſto robore, iſta totius corporis firmitate,in medio ſenatu vomuiſti. Appellatur autem à Va-
1.Aphor. te vomitus ignominiæ, id eſt, turpiſſimus. nam eſt vomitus,qui non ex ebrietate, ſed ex ægritudine euenit; qualis ille eſt,quem in acceſſionum initijs aliquando contingere Hip-
Galenus lib. 3. de cauſis Symptom. pocrates ait: & hunc leuando morbo vtiliſſimum eſſe docet. Hic autem vomitus ex eo turpis non eſt, quòd non perſonę vitio, ſed naturæ morbum ſuperantis, aut præ imbecillitate cedentis opera eueniat : at verò qui ex crapula & ebrietate accidit vomitus, hunc turpitudinis & ignominiæ nota liberare poſſit nemo. Quare vomitum ignominiæ ſuper gloriam Nabuchodonoſoris venturum Vates prædicit, qui totam illam ipſius gloriam, totum regium ſplendorem turpiſſima ignominia fœdè inuoluat,vt qui ſe gloriæ ſplendore & dignitate cæteris hominibus præſtare putabat,tantumque ſibi indulgebat,vt ſuum genium felicitatis ſuæ auctorem ſolum agnoſceret : idem nunc cæteris hominibus inferior reddatur, vt communem cum belluis vitam humanæ mentis impos, complures dies, imò menſes degat. Acerbiſſimus igitur hic potus eſt,quem Deus propinat, & formidandus maximè : vtpote qui tantum obſtupefacere homines poſſit, vt è ſumma gloria in ignominiam deturbentur, ſicut ſcriptũ eſt: Hunc
Pſalm.74. „ humiliat, & hunc exaltat: quia calix in manu Domini vini meri plenus mixto: Et „ inclinauit ex hoc in hoc: veruntamen fex eius non eſt exinanita: bibent omnes peccatores terræ. Quod ad dicendi rationem attinet, in iudiciali genere hæc oratio verſatur. namque & primò inhumanitatis & iniuriarum tyrannus accuſatur, & narratio affectibus & ſtomacho plena multis expolitionibus amplificatur. hypotheſin præterea pulcherrimam continet, qua criminis indignitas exaggeratur, cùm dicitur: [*Væ qui potum dat amico mittens fel ſuum, & inebrians.*] namque hæc deſcriptio ſtudioſam criminis ſuſcipiendi voluntatem arguit; ita vt non factum modò, ſed voluntatem accuſet: qui locus in accuſationibus maximus eſt. deinde iudicij ſententiam pronuntiat ipſi reo ſubeundam. [*Bibe quoque tu, &c.* Nunc verò circa verborum rationem illa notare libet, vbi Latini habent, *mittens fel ſuum*, non intelligendum de felle ſimpliciter, ſed vt Chaldaica & Hebraica biblia habent, *inclinans cadum acerbum ſuum.*] Quibus verbis conuiuas ab illo cados vſque ad fecem ſiccare fuiſſe coactos ſignificatur. nam quod quidam hoc in loco de potu laxatiuo Zedechiæ à Nabuchodonoſore porrecto tradunt, id nobis fide & teſtimonio caret, etiam ſi Hebræos auctores citent. Præterea poſſeſſiuus caſus ignominiæ, adiectiui nominis locum occupat. nam & rarus adiectiuorum vſus Hebræis eſt, & frequens pro adiectiuo genitiui vſurpatio, vt locus ſanctitatis, id eſt, ſanctus, filius iniquitatis & ſenectutis, hoc eſt iniquus & ſenex. ita vomitus ignominiæ, id eſt, turpis vomitus, & indecorus. [*Quia iniquitas Libani operiet te, & vaſtitas animalium deterrebit eos de ſanguinibus hominis, & iniquitate terræ, &*

ciuitatis,

ciuitatis, & omnium habitantium in ea.] Hæc eſt diuinæ ſententiæ cauſa, & damnationis ratio, quam eleganter Vates explicat: prædixerat enim Nabuchodonoſoris punitionem, ipſumque imprimis viuentem & regno & mente euertendum; deinde ipſius poſteritatem familiamque omnem, omnemque gloriam extirpandam funditusque tollendam: nunc cauſam elogiumque huius rei ſubijcit, effrenatam videlicet violentiam, qua in omnes homines, maximè autem in Iudæorum ciuitates & gentem eſt vſus. Vtitur autem allegorica elocutione, quam paulò poſt idem Vates explicat. nam cùm proximè illi venturam mentis inſaniam denuntiaſſet, ipſumque belluis ſimilem aliquando futurum prædixiſſet, eundem nunc tanquam belluam quandam alloquitur, & totam orationem verbis ad illam vitæ formam accommodatis conficit, perinde ac ſi dicat: O bellua quæ nunc in agris & ſiluis agis, occurſusque hominum formidas, hic pauor, hic metus, hæc te calamitas propterea nunc opprimit, quòd tu olim ſanctiſſimum illum montem Siona maximo numini ſacrum, veluti ſiluam quandam prophanum vaſtumque reddidiſti, omnesque Ieroſolymitanos ciues ſæuiſſimè trucidaſti. En crimen tuum, en ſcelus, en iuſtum criminis & ſceleris ſupplicium. Memineris te Deum immortalem, cui ille lucus ſacer erat, irritaſſe, neque illius te iram effugere potuiſſe. Hactenus allegoria vſus eſt; cuius explicationem continuo addit, dicens: Ob ſanguines interfectorum hominum, ob totius terræ vaſtationem, atque ob ciuitatis Ieruſalem direptionem, & ob ciuium eius internetionem, quàm crudeliſſime exercuiſti. ob hæc omnia hoc tibi à Deo viuente periculum, imò hoc ſupplicium inſtat. Porrò illud quod dicit, [*Quia vaſtitas animalium deterrebit eos,*] Catholica ſententia eſt ad hunc locum in argumentatione aptiſſimè accommodata. Cuius hic primum eſt ſenſus: Omnis fera, quæ inſidijs & rapto viuit, tandem inſidijs & venatu perit. namque ſolent homines aſſiduis ferarum damnis offenſi congregari, ſaltusque & ſiluas circundare, ipſasque feras excitatas & agitatas capere, atque perdere. Itaque quo magis rapax atque nocens bellua eſt, eo grauiorem ab hominibus internetionem metuit, eoque vehementius humanos occurſus, damnorum, quæ ipſa dederit, conſcia, formidat, ſicut ſcriptum eſt: Poſuiſti tenebras & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt Pſalm.103.
» omnes beſtiæ ſiluæ, Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo eſcam
» ſibi. Ortus eſt ſol, & congregabuntur, & in cubilibus ſuis collocabuntur. Igitur hoc eſt ſententiæ argumentũ, feras eodem modo perire quo viuunt; præda viuũt; præda tandem venatoribus fiunt. Ex hac ſententia argumentationem ſuam ita diſponit Vates, vt propoſitionis locum ipſa obtineat; ſiue, vt dialectici vocant, maioris præmiſſæ aſſumptionem, ſiue minorem ipſam theſim conſtituat, hoc eſt, cauſam & negotium quod ad regem attinet; pro complexione autem ſiue concluſione diuinam ſententiam collocet hoc modo: Feras ſæuitia ad ſuam perniciem excitare atque agitare ſolet. Tu Libanum ſæuiſſimè vaſtaſti; ergo à Libani Domino excitaberis atque agitaberis. Hæc eſt ſyllogiſmi forma. Verùm vates non dialectica diſpoſitione, ſed oratoria vtitur. nam concluſionem primo ponit, cùm dicit: [*Bibe quoque tu, &c.*] Deinde aſſumptionem in allegoria, & in eius explicatione ſic collocat: [*Quia iniquitas Libani, & de ſanguinibus hominis, & de iniquitate terræ.*] medio autem loco propoſitionem ſiue maiorem ſtatuit, [*Vaſtitas animalium deterrebit eos.*] Quam catholicam ſententiam eſſe diximus ad hanc cauſam aptiſſimè relatam. Vocamus autem catholicam ſententiam experimento & rerum obſeruatione atque vſu collectam rationem, & ad vitæ atque morum inſtitutionem vtilem. quarum itaque ſententiarum maxima vis in docendo ac ſuadendo, & in orationibus exorandis eſſe ſolet. nunc de ratione huius allegoriæ pauca. Libani nomine Siona montem & incolas atque habitatores eius intelligimus: nam præterquam quòd paulo pòſt ipſe idem ſeſe Vates explicat, ſic appellari ſolitum eſſe montem Siona, argumentum nobis facit Moſes, qui Deum orabat vt ſe permitteret terram illam patribus promiſſam luſtrare, & montem, & Libanum. Vbi Siona montem appellat, & eundem Libanum, vel quod Libani pars eſſet, vel Libano adeo vicinus, vt pro eodem cenſeretur. Nam de Libano Phœniciæ monte videndo nulla illi cura erat; vtpote qui terræ promiſſæ finis & terminus eſſet, non autem pars. Itaque per metonymiam montem Libani pro Sione monte, in quo

 Ieruſalem

Ieruſalem ſita erat, accipit: aut ex parte totum, aut ex vicino vicinum. quo loquendi tropo ſæpe auctores vtuntur, vt Virgilius: *Poſtquam res Aſiæ Priamiq. euertêre gentem*

Aeneid. 3. *Immeritam placuit ſuperis.* Quo in loco pro Troiæ rebus totius Aſiæ res ponit. Chaldæus paraphraſtes vice Libani domum ſanctuarij ſcribit, quem interlinearis gloſa, & Ieronymus, atque Nicolaus Lyranus ſecuti ſunt. [*Et vaſtitas animalium deterrebit eos.*] Pronomen hoc neutrum eſſe oportuit, quia ad animalium nomen refertur in allegoria; in explicatione autem ad raptores omnes: ſed hic nondum allegoriam deſeruerat ſcriptura. nam & in exemplari idem genus vtrobique conſeruatur in nomine animalis, & in pronomine. Et quia hæc diuerſorum generum coniunctio dura videbatur auctori gloſæ, quam interlinearem appellant; ideo [*eos*] ſubſtituit, ad ſignificatum potius, quam ad verba alludens. Ego nullum vitium in interprete arguo, ſi quid eſt, quod ſuſpicer, ad ſcriptorum audaciam refero, qui in multis aliis locis malè ingenioſi eſſe voluerunt.

Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus: conflatile & imaginem falſam? quia ſperauit in figmento fictor eius, vt faceret ſimulachra muta.

HACTENVS cauſæ intentionem Vates protraxit; nunc verò alteram orationis partem, in qua depulſio eſt, ſuſcipit. nam quicunque artis non expers animum ad totam hanc orationem aduerterit, ipſam in iudiciali genere verſari intelliget. Cuius quidem artificij rationem & modos omnes in capitis huius fine indicabimus: nunc ſententiam ipſam interpretemur. Igitur in ſuperiori orationis parte, dum Vates Babylonium regem accuſat, rationem ipſius regis expoſuit, qua ipſe videlicet ſuam cauſam defendere tueriq́ue ſtudebat. cuius quidem rationis hæc erat ſententia, ſe ſuis numinibus charum eſſe, à ſuo foueri genio, in cuius fide & tutela erat; neque vnquã fortunam ſuam deſerturum, ſed fortiter res omnes ſe geſturum: nulla ſe formidine deterreri, nullis viribus à ſumma conſequenda potentia retrahi poſſe: quandoquidem hæc eſt fortitudo eius Deus ſuus. Itaque nullius hominis aut Dei minas, aut vim timebat, dum ſuum ille Deum aſtantem ſibi præſentemq́ue haberet. Huius Dei ſui bonis auſpiciis ſe ad magnam & præclaram laudem aſpirare; neque vllum bellis gerendis, niſi cum ſummo imperio, modum ſibi eſſe ſtatuendum. Itaque tota ſuorum negotiorum ſpes, tota ratio & fiducia in Deo ſuo tantùm erat. Hanc tyranni rationem acutiſſimè ac diſertiſſimè noſter Vates euertit, probatq́ue falſam atque vanam omnino eſſe: quandoquidem Chaldæorum & gentium dij, quibus fidebant, quorumq́ue tutelæ ſeſe crediderant, nihil diuinum præter inane nomen haberent, cui nulla in ipſis res, nulla ratio reſpondeat. Eſt autem totius argumentationis hæc ſumma. Quod non eſt, prodeſſe poteſt nihil; dij gentiũ nulli ſunt, prodeſſe ergo nequeunt. Huius ſyllogiſmi maiorem propoſitionem prætermittet, quippe quæ in ipſa aſſumptione comprehendatur: aſſumptionem verò ſiue minorem propoſitionem pluribus argumentis probat. vtitur namque enthymemate, cuius in liberiore oratione frequens vſus eſt. Primum ergo arguit ab efficiente, dicens: [*Quid prodeſt ſculptile, quia ſculpſit illud fictor ſuus.*] Huius argumentationis hæc eſt ſententia. Dei natura talis eſt, vt quæ humana non eget opera, ſed ſibi ipſa ſufficit vt ſit, & vt beatè viuat; ſed dij, quos gentes colunt, opera artificum egent, vt ſint; ergo prodeſſe non poſſunt hominibus: quia id quod ſunt, totum arti, nihil naturæ ſuæ debent. Ergo quæ maior eſſe poteſt dementia, quam ab eo opem auxiliumq́ue efflagitare, cui non ſolùm poſſe, ſed neque eſſe ſubeſt vllum; & totum quod eſt ſecundum hoc nomen quo appellatur, id ab homine eſt, & ab homine non naturali, ſed artificiali cauſa productum: ſed quæ ex arte producuntur, ſecundum quod ex arte ſunt, omni prorſus motu carent, & ex conſequenti omni actione, vtilitate atque auxilio. nam ars formam quidem, hoc eſt, figuram, quæ ſecundum artem eſt, præſtare poteſt. motum verò præſtare nullo modo poteſt. Vnde eſt quòd florem quis imitari arte queat, floris odorem addere nequit. Igitur cùm dij, quibus gentes fidunt, id quod eſt, Deum eſſe ex ſe non habeant, ſed fabris acceptum referant, conſequens eſt eos diuina virtute carere, quàm fabrilis ars addere figmento non poteſt:

nam

nam ſi poſſet, cõſequens eſſet, naturam homine præſtantiorẽ ab homine produci poſſe: quod manifeſtè falſum deprehenditur. nam homo naturali generatione ſimilem ſibi ipſi producit hominem; artificiali verò opera inferiorem ſe rem homo profert. atque ita nihil eſt idolum, niſi quòd artifex eſſe voluit, ſiue Belum, ſiue Nabonem, ſiue Dagonẽ, ſiue quoquo id nomine appellare libuit. Quam rem & ipſi etiam, qui inter gentes ſapientes habiti ſunt, & intelligunt, & fatentur: Horat. 1. ſer. Satyr. 8.

Olim, inquit, *truncus eram ficulnus inutile lignum:*
Cùm faber incertus ſcamnum facerétne Priapum:
Maluit eſſe Deum: Deus inde ego ſurum, auiumque
Maxima formido.

Hoc eſt, Inde ex fabri arbitrio Priapus ego ſum; nam ex me nihil ſum, niſi truncus ficulnus, inutile lignum. Igitur cùm à ſculptore lignum ſit id quod eſt, neque numẽ aliud illi nomini ſubſit, præter accommodatam ad id nomen ab artifice formam, ſculptile inutile eſſe: conſequens eſt, & ſtultos eſſe qui ſculptilibus fidunt. Deinde argumentum eſt á contentione ſiue comparatione hac forma: Omne efficiens quo tale eſt, ſuo effectu præſtantius eſt: ſed dij gentium hominum effecta ſunt; effecta autem non ſecundum naturam, ſed ſecundum artem. porrò ea quæ per artem fiunt, ijs, quæ naturæ ordine efficiuntur, minora ſunt. multo deteriore igitur cõdicione ſculptile ſuo artifice eſt: ſed artifex nihil amplius, quàm homo prodeſſe poteſt. Stultum eſt ergo ſpem ſummam ab homine in ea re collocari, quæ ipſo ſperante multo eſt inferior. Hoc igitur eſt, quod dicit: [*Et imaginem falſam.*] cui nulla ſubeſt ſecundum nomẽ, quod habet, veritas. nam etſi Dei nomen habeat, falsò tamen impoſitum illi nomen eſt. [*Quia ſperauit in figmento fictor eius.*] Cùm figmentum nihil ſit omnino, ſi fingendi artificium ceſſaret, at fictor ſibi ipſi auxiliari non poteſt; multo ergo minus figmentum, quod vt ſit, fictoris opera indiget. Quod autem addit: [*vt faceret ſimulachra muta,*] aliud argumentum innuit; ducitur autem argumentum ex loco qui ab effectis dicitur. Inter effecta verò rerum omnem, quæ ſecundum naturam eſt, actionem connumeramus. Et profectò Deus ille princeps, parens rerum, fabricatorque mundi, nullo magis hominem ſeparauit à cæteris (quæ etiam mortalia ſunt) animalibus, quàm dicendi facultate. nam rationem nobis præcipuam dedit, eiusque nos cum immortalibus ſpiritibus participes eſſe voluit. Sed ipſa ratio neque tam nos iuuaret, neque tam eſſet in nobis manifeſta, niſi quæ concepiſſemus mente, edere etiam loquendo poſſemus. Cætera autem animalia & ſi intellectus cuiuſdam ſcintillam & cogitationem aliquam ſortita ſint, quia tamen certiſſimo rationis interprete ſermone carent, muta atque irrationalia vocantur. denique homines quibus negata vox eſt, quantulum, vt Fabius inquit, adiuuat animus ille cæleſtis? Quare ſi nihil in homine orationis facultate melius eſt, per quam & cogitare atque intelligere, & cogitata inuicem proferre poſſunt, quid deterius eſſe ſculptilibus diis poſſet, qui cùm humanam ſpeciem & formam referant, humano tamen officio fungi nequeunt; ita vt non diuinæ modò, ſed humanæ omnino virtutis expertes ſint; non enim loqui, non inuocantibus reſpondere; ſed neque vllam omnino vocem etiam brutorum more edere valent. nam qui eos finxit atque cælauit, ſpeciem quidem fingere potuit, at vocem præſtare non potuit: ſed fecit ſimulachra muta, & quæ ne auxilio quidem vel falsò polliceri, nedum implorantibus ferre poſſint. Atque hæc oratio cum irriſione proferenda eſt, vt ijs, in quos dicitur, ruborem excitet; quippe qui tales colant deos, quos cùm maximè in humanis caſibus implorauerint, appellauerint, inuocauerint, inutiles omnino, & quod deſperatiſſimum eſt, mutos eſſe ſentiant. Ad hunc modum & illud in pſalmo profertur: Et mutauerunt gloriam ſuam in ſimilitudinem vitulæ comedentis fœnum. quo in loco verba illa, Comedentis fœnum, cum vultu & indignatione legenda ſunt. quæ prolatio in his rebus neceſſaria eſt, quæ ſecundum opinionem maximæ exiſtimantur; ſecundum rationem verò minimi momenti ſunt, vt illud apud Satyricum:

Vide Mercurium in Aeſculapio. Ariſt. 2. poſt.

Pſalm. 105.

Laudis tituliq́ue cupido
Hæſuri ſaxis cinerum cuſtodibus, ad quæ
Diſcutienda valent ſterilis mala robora ficus. Iuuenalis Satyr. 10.

Væ qui dicit ligno, expergiſcere: ſurge, lapidi iacenti. Nunquid ipſe docere poterit? Ecce iſte coopertus eſt auro & argento. & omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.

V.Æ *qui dicit.*] Præcedenti argumento,quod ex loco ab effectis ducebatur,aliud Vates ſubijcit à relatiuis depromptum,quo idolorum cultum inutilem & vaniſſimum eſſe demonſtrat, atque ex conſequenti vanorum deorum cultores damnat. Eſt autem huiuſmodi argumentationis figura & modus. Simulachra cùm muta ſint, appellantibus reſpondere non poſſunt; conſequẽs ergo eſt,ſtultum eſſe ea appellare: atque eo amplius homines inſanire, quo crebrius ea appellent. Igitur conſtat ſimulachrorum cultores inſanos eſſe. Hæc argumentationis ſumma eſt,quæ quidem in ea figura conſtituitur, quæ ad abſurdum atque atopon ducit. Sed hanc dialecticam argumentandi rationem oratoriè Vates proſequitur, & duobus argumentis ſimul componit, & expolitione amplificat. *Væ*,concluſionis vim obtinet in argumentatione. ſignificat autem hoc in loco vanum irritumque laborem in Deorum inuocatione exhauſtũ, & eos colenti maximè erubeſcendum eſſe colligit: vtpote qui in dolore vel miſeriis ſuis ad rem mutam & mutilem opem ſibi imploraturus confugerit. nam ſimulachra quatenus ex arte ſunt, muta ſunt, vt præcedenti argumento probatum eſt. at verò quatenus ad aliquam rerum,quæ ſecundum naturam ſunt,partem pertinent,eatenus omnino muta ſunt,& omnis ſenſus atque vitę expertia.Sunt enim aut marmor,aut ebur, aut lignũ aliquod, aut ſi quid his ſimile artifex ad fingenda ſimulachra elegerit. At vero hæc corpora muta ſunt omni diuina virtute, imò omni ſpiritu & vita carentia, nedum auxilium aliquod appellantibus latura. namque inter illa corpora,quæ à natura compoſita ſunt, infimum iſta gradũ obtinent,nempe lapis & lignum ab radice & trunco exciſſum,metalla,& cætera,quæcunq. eius generis ſunt. Stultiſſimum eſt ergo huiuſmodi mutas & vitæ expertes res ſupplicationibus & clamoribus pulſare,& variis atque vehementibus verborum repetitionibus vexare, *ſurge,expergiſcere*, fer opem, & quemadmodum ille Martem ſuum appellabat:

Iuuenal. ſatyr. 2.

O pater vrbis
Nec galeam quaſſas? nec terram cuſpide pulſas?
Nec quereris patri? Vade ergo & cede ſeueri
Iugeribus campi, quem negligis.

Et tamen hæc omnia fruſtra, cùm lapidem ille,aut æs, aut lignum aliquod his clamoribus compellaret. [*Nunquid ipſe docere poterit.*] Confirmat argumentum experimento ipſo, atque vſu omnem demonſtrationem ſuperãte. Hactenus enim philoſophica protulerat argumenta ex rei ipſius natura obſeruationeq. deprompta: nunc verò manifeſto & vulgari experimento,quod etiam artis & philoſophiæ rudes peruincat,probat inutilem eſſe vanumq; omnium gentilium ſimulachrorũ cultum, fruſtraq. ſpem collocari in re, quæ ſe vllam opem latura ipſa neget. namque perpetua ipſorum ſimulachrorum taciturnitas & ſilentium,quo ſe appellantes excipiunt,confeſſionẽ quandam imitatur,qua ſe inutilia eſſe,nulliusq. momenti fatentur. Quamobrẽ ſtultiſſimos eſſe eorum cultores manifeſtũ eſt;& omni lapide & ligno ſtupidiores,qui ſimulachra fruſtra inuocari,vel eorum ipſorũ perpetuo ſilentio nunquã tandem doceri poſſunt. hoc autẽ eſt quod dicit. [*Nunquid ipſe* lapis aut truncus *docere poterit?*] quod cum exclamatione potius, quàm ſimplici interrogatione pronuntiandũ eſt, id eſt, minus profectò ſtupidus lapis aut truncus eſt, qui ſe inutilẽ eſſe ſilentio docet,quàm cultor eius,qui hoc nunquã tandem intelligit. [*Ecce iſte coopertus eſt auro & argento.*] Duo hæc metalla ad ſimplicem & faciliorẽ commerciorum vſum ab antiquiſſimis recepta ſupra ſuã ipſorũ naturæ condicionẽ hominũ ſtultitia atq. dementia extulit. namque non contenti in nummos ea ferire, ad corporum ornamenta tranſtulêre,torquibus,monilibus,annulis,& innumeris luxuriæ cõmentis ex ea materia ductis: inde & metallis pretiũ, & ipſorũ potiundi ardentior cupido accreuit; ſecuta eſt maxima poſſidẽtium retinẽdo auaritia. Inde autẽ maxima de ijs,qui quã plurimũ poſſiderẽt,felicitatis opinio irrepſit. deniq. hęc duo metalla ſupremũ in his rebus,quę in vita vulgo expetuntur,gradũ occupauêre,& quieti,& vitæ,& honeſtati prelata tandem ſunt; & tantũ non diuinos honores rudia adhuc & inculta in hominum opinione meruêre; quibus tamen cælata & in imagines efficta perfuncta ſunt. Ita vulgus quæ anguſtiora

ſacratio-

ſacratioráque numina eſſe volebat, ea aurea vel argentea faciebat:

Nunc te marmoreum pro tempore fecimus, inquit ille, *at tu*
Si fœtura gregem ſuppleuerit, aureus eſto.

Virgilius Eclog. 7.

Igitur magna ſuperſtitionis & ſtultitiæ antiquæ occaſio fuit, quòd quæ ſimulachra ſanctiſſima eſſe volebant, ea aurea vel ſaltem inaurata illius ſuperſtitionis antiſtites fingenda eſſe curauerunt. nam vulgus & falſa religionis traditione deceptum, & pretioſæ materiæ fulgore, quaſi præſtigiis quibuſdam eluſum, inania ſimulachra pro numinibus colebat, illis ſupplicationes decernebat, illis vota nuncupabat. Cuius deceptionis auctores pontifices ipſos & ſacrorum antiſtites fuiſſe, Stoicus ſatyrarum ſcriptor hos ipſos ſeueriſſimè arguens teſtatur.

Dicite Pontifices: in ſacro quid facit aurum?
Nempe id quod Veneri donatæ à virgine puppæ.

Perſius ſat. 2

Igitur ſtultitiam hanc noſter Vates arguit & irridet, & vulgarem æſtimationem eleuat: primùm quòd ex ſua cupiditate & corrupta opinione res omnino abiectas, & vltimum in naturæ ordine locum ſortitas, argentum & aurum Deos eſſe putent. nam ſi maximè totum aureum eſſet opus, à quocunque vel mutorum etiam animalium, imò à quacunque vel abiectiſſima planta; naturæ & virtutis præſtantia longè ſuperaretur. at neque tota aurea eſſe, ſed inaurata, hoc eſt, auro vel argento obducta, quæ nullum in viſceribus ſpiritum, nullam vitæ partem contineant. Viuunt quidem ſuò viuendi modo herbæ, viuunt flores, viuunt frutices, creſcunt & nitent arbores; cunctæ præterea feræ, pecudes, belluæque omnes, & quicquid in aquis, aut in ſicca mouetur, vitam, motum, ſenſumque omnia participant, aliquem omnia vtilitatis fructum præbent: nemo autem hominum hæc Deos eſſe putat, niſi forſan Ægyptij, qui hæc ſibi colenda portenta ambitioſè ſuſcepêre: quos tamen reliquæ nationes omnibus cachinnis irrident.

Quis neſcit voluſi Bithynice, qualia demens
Aegyptus portenta colat? crocodilon adorat
Pars hæc: illa pauet ſaturam ſerpentibus Ibin.
Effigies ſacri nitet aurea cercopitheci,
Dimidio magicæ reſonant vbi Memnone chordæ.
Porrum ac cepe nefas violare, & frangere morſu.
O ſanctas gentes, quibus hæc naſcuntur in hortis
Numina. lanatis animalibus abſtinet omnis
Menſa. nefas illic fœtum iugulare capellæ.

Iuuenalis ſaty. 15.

Ergo cùm meritò qui huiuſmodi naturas rerum pro diis colunt, à ſimulachrorum cultoribus irrideantur, quanto maiore cachinno ſe dignos eſſe putent, qui marmor, æs, aut lignum aliquod auro vel argento obductum ſuſcipiunt & timent? quandoquidem eæ res nullam formam aut figuram ſortiantur, nullumque vſum aut fructum præbeant, niſi quę fictorum & ſculptorum ars, aut corrupta hominum opinio illis tribuerit.

[*Et omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eius.*] Huius nominis, *ſpiritus*, ſignificatio, multiplex in diuinis libris eſt. Vna autē eius ſignificationis forma, ſecundum quam hoc in loco vſurpatur, prima illa vitæ ratio eſt, qua omne animal perpetuò exercetur: quæ maximè propria vitæ eſt: atque ijs quidem animantibus, quæ pulmonem & arterias habent, ſpiritus animæ vis illa dicitur, qua aſpirant atque reſpirant. nam in pulmonibus ineſt raritas quædam, & aſſimilis ſpongiæ mollitudo; ad hauriendum aërem aptiſſima, qui tum ſe contrahunt aſpirantes, tum ſpiritu dilatant, vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes. Aſpera autem arteria ad pulmones vſque pertinens excipit animam eam, quæ ducta eſt ſpiritu, eademque à pulmone reſpirat: ita ſpiritus hoc in loco viuam reſpirandi vim & facultatem ſignificat, vt etiam apud Ciceronem, apud quem in philoſophicis libris ſic legitur: Aër, inquit, ille, quem ſpiritum dicimus. At verò in ijs animantibus quæ pulmone carent, alia quædam perpetuæ actionis vis eſt, quæ hic, quam explicuimus, proportione confertur, vt in alijs qui ſub aquis viuunt, vt in ijs etiam, quæ inſecta à philoſophantibus appellantur. Omnem igitur huiuſmodi ſpiritum gentilium deorum ſimulachris Vates ineſſe negat, atque ex conſequenti, ea omni vita & virtute carere aſſeuerat. nam vel illa ſolida intus ſunt vel

concaua, ſolidis lapidibus. aut metallis, cùm nullæ arteriæ nullus pulmo; neque his ſimile inſit quicquam, conſtat nullum ſpiritum ſubeſſe poſſe, ſed neque concauis; quandoquidem artifex nulla huiuſmodi animæ ac ſpiritus inſtrumenta præſtiterit: quòd ſi maximè præſtitiſſet, vim tamen & vitam talibus inſtrumentis aptam minimè præſtare poſſet. Illud hoc in loco in diſceptationẽ quæſtionẽque à theologis vocari ſolet: Num deorum ſimulachra gentilium aliquem ſpiritum habere poſſint, ita vt viuere, moueri, aut loqui videantur? Quam quidem nonnulli diſtinctione vſi abſoluunt: duplex, inquiunt, eſt ſpiritus, alter bonus, malus alter: bonus quidem & ſanctus ſpiritus, neque ſimulachra intus agit, neque ea occupat aut obſidet, ſicut ſcriptum eſt: Et ſpiritus non eſt in viſceribus eius. At verò malus ſpiritus anima quidem imbuere non poteſt, occupare verò poteſt atque obſidere. nos autem cùm nihil à malo ſpiritu, ſine aut diuino conſilio, aut ſaltem permiſſione fieri poſſe credamus, ipſam dæmonum naturam & vim prætermittimus (ſecundum quam multa & agere & facere poſſent, quæ tamen repreſſi & cohibiti vel tentare non audent) de ijs verò, quæ ab ipſis exercita actaque ſunt, inquirimus, num ſimulachra & effigies, quæ pro diis à gentibus colebantur ſpiritum aliquem ſiue bonum, ſiue malum, non continere intra ſe, ſed præferre, vel

Rom.1. imitari etiam viſa ſint? Atqui nos in ea ſententia ſumus, vt hoc fieri non poſſe putemus: nam tametſi multa à Deo in gentium pœnam & ſuppliciũ, vel turpiſſima etiã permiſſa ſint, nuſquam tamen legimus permiſſum, vt gentes in colendis ſimulachris, aliqua veritatis imagine deciperentur: Atque totius quidem ſubſecuti erroris origo & caput hoc vnum fuit, quod à vero & omnium parente Deo deſciſcentes, ad id, quod Deus non erat, transfugerunt. Cuius quidem ratio nunquam illos fallere potuit, ſed illi omnem in ſe aditum rationi præcluſerunt, & libenter à mendacio contra verum ſtetêre;

Liuius Orpheus. Socrates. quos tamen non rarò Deus per ſacros Vates: imò etiam per ſuos ipſorum ſapientes vocatos aliquando huius ſtultitiæ atque dementiæ admonuit; nedum eos falſis imaginibus & ſpectaculis hac in re eludi permitteret. Atque quod ipſe quidem in antiquorum libris legerim, nullum fide dignum extare exemplum memini, cuius auctoritate ab hac ſententia dimouear: ſi quod autem alicubi inuenitur, tantum abeſt vt fidem faciat, vt ab ijſdem etiam à quibus edita ſunt, tanquam ſacerdotum & antiſtitum præſtigiæ irrideantur. Quale eſt illud:

Iuuen. Sat. 6.

Et mouiſſe caput viſa eſt argentea ſerpens
Illius lachrymis.

Nam ea, quæ de oraculis traduntur, cùm illa per viuos homines fuſa eſſe ferantur, alterius tractationis ſunt. Simulachra autem vllam vitæ partem imitari, & prophanæ literæ non probant, & diuinæ præciſè negant:

Pſalm. 113. Os habent, & non loquentur: oculos habẽt, » & nõ videbunt: aures habẽt, & nõ audient: nares habent, & nõ odorabunt: manus habẽt » & nõ palpabũt: pedes habẽt, & non ambulabunt: non clamabũt in gutture ſuo. Quoniã omnis ſpiritus non eſt in viſceribus eorũ. nullus omnino ſpiritus. Nam quod ad ſermonis rationẽ pertinet, hoc notatione dignum videtur, non eodem modo vniuerſalẽ propoſitionem negatiuam in diuinis libris ſemper enũtiari, quo in latina & græca lingua enuntiari ſolet. In his enim duabus linguis duæ cõtrariæ propoſitiones ſic enũtiantur: omnis homo eſt doctus, nullus homo eſt doctus. At ſacrorum librorum germanus ſermo, & latinus etiam, qui in vulgata editione illi reſpondet, non perpetuò ad hanc regulam normamque dirigitur; quippe qui in pluribus locis verba, omnis nõ, idem, quod nullus, ſignificare inueniantur. namque vbi in ſacrorum inſtitutione Iudæis adipis eſu interdicitur,

Leuit. 3. Leuit. 23. Geneſ. 3. ſic legimus: Omnem adipem non comedetis. & in legibus de dierum obſeruatione, pluſquam vigeſies repetitur: Omne opus non facietis. quibus & ſimile illud eſt: Et poſuit Deus ſignum Cain, vt non interficeret eum omnis qui inueniſſet eum. Atque hoc in loco diuini ſpiritus conſilium & ſapientia legentium admirationem poſtulat, quòd cùm Vates cum gentibus de illorum religione diſceptaret, non aliunde, quàm ex philoſophia & rerum natura argumenta duxerit, vt ſcilicet diuinus ſpiritus ad illam ſapientiæ imaginem, quam gentes intuentur, ſeſe accommodaret, ijſdemque artibus eos ſuperaret, quibus illi plurimum præſtant. Tota namque probatio & cõfirmatio topica eſt, & ab his locis deprompta, quæ in re, aut circa rem verſari dicuntur: à materia videlicet ſimulachrorum; ab ipſorum, quæ ſecundum artem eſt, forma; ab effectis; à relatiuis. Qua

ex re illud didiciſſe retulerit; optimam ſelectiſſimamq. viam conuincendi eos, qui à veritate deſciuerunt, eam eſſe, videlicet vt eorum ipſorum argumentis, fundamentis, & illis, quibus maximè fidunt, artibus ſuperetur. Quapropter nos libenter cum ijs, qui nouas errorum vias ſecuti ſunt, non alio, quàm diuinæ ſcripturæ teſtimonio, cuius ipſi ſe ſacerdotes falſò prædicant, contendimus. Iudæorum etiam duritatem & perfidiam veteris teſtamenti telis & fulminibus inuademus: Arabum verò tenebras ſui ipſorum Alcorani ſcintillis quibuſdam diſcutere licebit: nam in illo cinere quædam lucis ſcintillæ latent, quæ ſi foueantur, noſtræ, hoc eſt, Chriſtianæ atq. Catholicæ veritatis, & ſuæ ipſorum deceptionis & falſitatis iudices profecto ſunt. Sed gentes, & quæ nulla, & quæ vana ſimulachra colunt, quales noſtro tempore ſunt orientales Indi, & Æthiopes aliqui, & qui nouum Oceani orbem habitant, ex ipſa natura ductis argumentis aduocare primũ, & erudire; deinde ſacrorum librorum myſteriis imbuere conueniet. quanquam autem gentiũ ſimulachra, & quos illi Deos appellabant, nullius frugis, nulliuſq. momenti eſſe diuino oraculo, & ipſa rei veritate & notatione demonſtratum ſit: non alienum tamen aut ingratum hoc loco erit, ſi Luciani de hac re iudicium & teſtimonium ſubijciamus, vt illorum ipſorum, qui philoſophiam profeſſi, & rerum naturam ducem tantum ſecuti ſunt, vniuerſa ratio hæc manifeſtior fiat. Ille enim in dialogo, qui inſcribitur Gallus, cùm de perpetua ſolicitudine, qua tyranni vrgentur, diſputaret, rem totam hac ſimilitudine explicat. Ego vero, inquit Gallus, cùm me tot miſeriis premi ſentirem, & eos, qui me felicem prædicabant, decipi cognoſcerem, me ipſum miſerabar; qui maximis illis coloſſis quàm ſimillimus eſſem, quos aut Phydias, aut Myron, aut Praxiteles fecerit. quorum alius quidem ſecundum exteriorem figuram Neptunus eſt; alius verò Iuppiter ex auro vel ebore pulcherrimè elaboratus, ac fulmen, vel fulgur, vel tridentem dextra tenet. At verò ſi paulum inclinatus ea, quæ intus ſunt, conſpexeris, vectes me Hercule quoſdam, & cuneos, & clauos vndique connexos videbis adde ſtipites: & ſudes, picem etiam bitumine mixtam, & huiuſmodi plurimam quandam deformitatem interius occultam. Omitto dicere muſculorum ingentem copiam, & araneorum, qui ſuas ibi ſedes poſuerunt, atque interdum rixas turbaſque agitant. atque tale quiddam regnum eſt.

Lucianus in Somnio.

Dominus autem in templo ſancto ſuo: ſileat à facie eius omnis terra.

Comparatione ſententiam ſuam Vates confirmat. nam Deum immortalem de Nabuchodonoſore pœnas ſumpturum eſſe prædixerat, quas ab illo effugi non poſſe aſſeuerauerat: quandoquidem id quod tyrannus auxilio ſibi fore putabat, vanum tandem experturus erat: cùm nulli eorum eſſent, quibus fidebat, dij, nullamque omnino virtutem ſortiti, neque in vlla mũdi parte locati. nam propria deorum ſedes cælum eſt (vtpote ſupremus locus ſupremæ naturæ conueniens.) At verò cælum Deus ille vnicus immortalis, quem Hebræi colebant, vt maieſtatis eius propriam ſedem, & quandam regni arcem ſolus obtinet, ille cæli opifex, ille gubernator, ille proprio iure poſſeſſor eſt; neque regni parem ſocium, neque æmulum patitur. Gentium autem dij, cùm in cælo non ſint, nullibi eſſe poſſunt. In terra autem eſſe quis dicat deos, & nullum in cælo ius habere? Sed eos etiam non eſſe in terra, ipſa experientia oſtendit: nam in ſimulachris, vbi maximè illorum aliqua vis reſidere putatur, nullam omnino eſſe oſtenſum eſt. At verò, neque in domibus aut vrbibus habitant: namque ea hominum habitatio propria eſt, ſicut ſcriptum eſt: Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. Nullibi igitur ſunt gentium dij. Deus ergo ſolus totius mundi ædificator & gubernator eſt. nam terra cælo ſubiacet, illiuſque vim in ſe perpetuò experitur, & ſecundum cæli ordinem variè pro temporum ratione gubernatur: & ex conſequenti, omnia quæ in terra ſunt, cælo ſubſtant. Cælum autem Domini Dei immortalis templum ac ſedes eſt. Nihil igitur eſt, quod ſub illius imperium & ditionem non cadat, cùm poſſit cælum concutere, & totam terram euertere. Ergo quicquid ille decreuerit, citra omnem repugnantiam fiet. Taceat ergo omnis terra à facie eius, neque quiſquam ſit, qui ſe illi opponere audeat, aut contra vel mutire, cùm illius imperium detractare nemo poſſit, nedum

Ariſtot. 1. de cęlo & mundo.

Pſalm. 113. „

tu

tu poſſis ô Babylonice rex ea, quæ tibi illius nomine enuntiantur, effugere. [*Omnis terra.*] metonymia eſt, qua omnes orbis habitatores ſignificantur. Verbi ſuppoſitum ei rei accommodare oportet, cui ipſa verbi actio competere poteſt. Tacere autem cùm ex his verbis ſit, quæ priuationem, vt dialectici loquuntur, ſignificant, nulli rei conuenire poteſt, niſi eidẽ & vocis & ſermonis vſus viciſſim conueniat. Quare cùm terra omnis tacere à facie Dei iubeatur, omnibus mortalibus ſilentium indicitur, vt illud: Omnis terra adoret te, & pſallat tibi: pſalmum dicat nomini tuo. Idem etiam tropus aliis auctoribus in vſu eſt, vt apud Poëtam:

Pſalm. 56.

Et cuncta terrarum ſubacta, Præter atrocem animum Catonis.

Horat. carm. lib. 2. od. 1.

Huius ergo orationis hæc ſententia eſt. Deum ex editiſſima cæli arce, quam ſuæ maieſtati regiam eſſe voluit, cælum, maria ac terras, & quæ in his locis ſunt, vniuerſa gubernare, & quicquid ille eſſe voluerit, id fore vt ſit: neque quemquam Deorum eſſe poſſe, (qui tamen nulli ſunt) qui illius conſiliis occurrere obſiſtereque valeat. Quamobrẽ cùm primum Deus de Babyloniis iudicium fecerit, ipſe imprimis Deos, quos illi vanè colebant, de ſuis puluinaribus & delubris deijciendos & confringendos eſſe, per Iſaiam prædicit: Confractus eſt Bel, contritus eſt Nabo, facta ſunt ſimulachra eorum beſtiis & iumentis: onera veſtra graui pondere vſque ad laſſitudinem cõtabuerunt, & contrita ſunt ſimul: non potuerunt ſaluare portantem. Vt autem id exequamur, quod ſacrorum librorum interpretationem ſuſcipientes profeſſi ſumus, pauca de dicendi artificio hîc indicare viſum eſt; & quædam quaſi capita notare, quæ aditum lectori ad omnes locos inueſtigandos, omnemque orationis ornatum ſpectandum patefaciant. Quam profecto curam quiſquis ſuſcipere voluerit, plurimum & ad iudicandum, & ad eloquendum vtilitatis fructusque percipiet. Igitur tota cauſa in iudiciali genere verſatur, in qua Deus iudex conſtituitur, accuſator Vates eſt; is Nabuchodonoſorem reum facit. Status autẽ cauſæ legitimus eſt; continet enim quæſtionem de iuſto & iniuſto. An videlicet Babylonius rex iure cõtra omnes nationes, ac maximè contra Dei populum bellum faciat? An iure in eos qui à ſe victi fuerint truculentiſſimè ſæuiat? Hoc autem genus officiis conſtat duobus, intentionis, ac depulſionis. Cuius quinque partes ſunt: Procœmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. Procœmium in hoc Vate ad eum vſque verſum pertinet, [*Aſpicite in gentibus.*] Narrationem & probationem primi capitis finis claudit: atque probatio illa quæ narrata ſunt, iniuſtè fieri arguit. Confutatio autem ab illo verſu incipit: [*Quid prodeſt ſculptile,*] & cum ipſo capite terminatur. Inter hæc autem iudicis ſẽtẽtia inſeritur, cuius ratio atque æquitas multis argumentis indicatur. Eſt autem ſententiæ initium: [*Et reſpondit mihi.*

Iſaiæ 46.

CAPVT TERTIVM.

ORATIO *Habbakuq Prophetæ pro ignorantiis.*

QVANQVAM omnia quidem, quæ in Vatum libris ſcripta ſunt, humani intellectus captum longè ſuperare videantur, propter ſummam & argumenti magnitudinem, & orationis ſublimitatem, tamen in ijs ipſis ſcriptis illa longè difficillima ſunt, quæ cantici & orationis titulo ſunt inſignita: in his enim & dicentis impetus feruentior, & magnum argumenti pondus anguſtis orationis ſpatiis continetur, & ipſe dictionis atque orationis habitus & color, vt eſt quidem elegantiſſimus, ita explicatu difficillimus: quippe qui tum numerorum & pedum natura, quibus carmina conſtant, id exigente, tum etiam ipſo poëtico eloquio, quod à communi ſermone maximè diſtat, non vulgarem rationis & ſententiæ ſuæ iudicem admittat. Conſtat autem, vt nihil eorum, quæ in diuinis libris continentur; neque rectè, neque commodè enarrari poteſt, niſi illius eiuſdem ſpiritus, à quo hæc dictata ſunt, nomine & auxilio inuocato, ita in locis his quæ grauiora ſunt, vota repetere, & quaſi noua precatione vti oportere. cuius ego religionis legem ſanctiſſimam ſecutus, ipſum mihi in auxilium diuinum ſpiritum inuoco, qui vatum mentes, vt hæc ſublimiora canerent, excellentius auxit, vt præſens mihi & propitius adſit, animumque meum ad communem eccleſiæ ſuæ vtili-

vtilitatem ſuo numine illuſtret, quantúq. opus ad hæc enarranda eſſe nouit, tantum mihi ingenij aſpiret, & me qualẽ eſſe voluit, faciat, amẽ. [*Oratio Habbakuq prophetæ pro ignorãtijs.*] Titulus ipſe & inſcriptio argumenti partem & dicendi genus indicat. nàm in diuinis libris, orationis nomine, verba apud Deum facta de re aliqua graui ſignificantur, cùm de leuibus & exigui momenti negotijs, iiſdemque ad veram hominum vtilitatem non pertinentibus verba fundere nefas ſit: in ijs autem negotijs oratione vti plerumque oporteat, quæ magna omnino ſunt, & diuinum auxilium, vt benè rectéque perficiantur, expoſcunt: qualia ſunt, vel malorum deprecationes, vel bonorum, quæ verè talia ſunt, petitiones. Ipſa igitur inſcriptio argumento nobis eſt, rem grauem magnique momenti ſubeſſe, quam & attendere, & intelligere operæpretium ſit. Quod autem additur, *pro ignorantijs*, id Chaldæus paraphraſtes, longo verborum tractu vſus, ad populi Iudaici peccata refert, quæ ab eo ignorantiæ vocantur, ob quæ Iudæorum gens in Babylonem captiua ducta fuerit. Ipſe autem in diſputatione & dialogo totum hoc negotium commentatur: atque paraphraſtes ille hebrææ dictionis etymologiam ſecutus eſt, quæ illud propria notatione ſignificat, quod à Latinis hoc nomine, *ignorantiæ*, ſignificatur. Quare & latinus interpres eandem Etymologiæ vim obſeruans ita tranſtulit, *pro ignorantijs*. At verò nobis varia de hac re legentibus, & nominis vſum rationemque notantibus, ſimplicior quidem alia, ſed aptior fortaſſe inſcriptionis ratio reddenda eſt, idq. quàm fieri poſſit breuiſſimè. Principio igitur orationem hanc à Vate appellatam meminiſſe oportuerit, quo nomine grandius quiddam & ſublimius auditoribus promittitur. Deinde carmine hanc orationem conſcriptam eſſe, non modò ipſa hebræa vocum ſtructura, ſed ipſa etiam latina verſio indicat, quamuis ſoluto ſermone reddita ſit. nam & verborum ſublimitas, & clauſularum certa quædam conciſio ac breuitas, quiddam proſa oratione numeroſius produnt, vt illud de his rectè dicatur:

Inuenies etiam diſiecti membra poëtæ.

Carminis autem cùm multa genera ſint, nec tamen omnia omnibus argumentis conueniant, commune in poëtis omnibus eſt, & quaſi quoddam ſolenne ſeruatum, vt poëmatum principijs carminis genus annotetur, vt ex ipſa inſcriptione qualis res, quoq. dicendi habitu tractetur, & ad quales numeros illa canenda ſint, cognoſcatur. Non vna autẽ eſt nominũ carminibus imponendorũ ratio, cùm quædam ab ipſo argumẽto, quod cõmuniter in ea referri ſolet, nomen habeant, vt apud Græcos & Latinos Heroicũ, Elegiacum: quædam à muſicis, quibus cantantur inſtrumentis, vt Lyricum, quædã verò ab inuentoribus, vt Sapphicum, atq. à numerorum & pedum menſura & modo alia appellentur, vt Hexametrum Pentametrum, & ab alijs quamplurimis notis multa alia appellationem ſortiantur, quæ omnia perſequi pro huius loci ratione longiſſimum, & non adeo fortaſſe neceſſarium ſit. Quòd ſi nobis pſalmorum librum dextro numine interpretari contigerit, longiorem de hac re diſputationem (vt illius loci propriam) pollicemur. Interim ſatis fuerit indicare hebræam dictionem *Sighinoth*, pro qua latinè *ignorantias*, legimus, nomen eſſe, & genus carminis, quo hæc oratio decantari ſolita eſt, ſignificare: quod vel legere hebraicè ſcientibus facilè perſuadebitur, qui non in vno Dauidis pſalmo eandem dictionem titulo præfixam reperient, vt in pſalmo ſeptimo, *Sighaiõ le Dauid*, hoc eſt, pſalmus Dauid, ex eo carminum genere, quod *Sighaion* vocant, cuius pluralis numerus eſt *Sighinoth*, vt hoc in loco legimus: vt cùm nos dicimus Phaleucium Catulli, Sapphicum Horatij. Particula autem, *pro*, accommodationem carminis ad ſuum genus, non cauſam aut finem ſignificat, vt pſalmus Dauid *pro* torcularibus, quod inſtrumenti muſici nomen erat. Nec me verò ignorantiæ etymologia mouet, cùm variã & multiplicem eſſe rationem, cur nomina alia atque alia carminibus imponantur, indicatum à nobis modò ſit. Quandoquidem hæc artium & ſcientiarum vocabula (quæ logici ſecundæ intentionis terminos nuncupant) pleraque tranſlata ſint, & à remotis ſimilitudinibus petantur, quorum lex & ratio non ſemper religioſe ſeruatur: ſed quòd initio ad vnum finem repertum eſt, cuius rei gratia id nomen eſt ſortitum, ad alios fines atque vſus poſtea trãsfertur. Vt Græcis & Latinis vſu venit, cùm Elegiacum carmen a lugubri & triſti argumento ad hominũ heroũq. laudes, & ad epigrammatũ iocos nõ raro tranſfugiat. Igitur ignorantiarum nomen in hoc loco carminis nomen eſſe cenſemus, quamcunque ſibi eius nominis etymologia ſignificationẽ vindicet. Adde quòd ipſe poſſeſſiuus caſus cum pſalmorũ inſcriptionibus omnino cõuenit. Pſalmus Dauid pro torcularibus.

Pſalmus Dauid ſuper vincentem. Canticum canticorum Salomonis: ſic oratio Habbakuq pro ignorantijs. Minor autem omnino labor eſſet, hæc hebraicè ſcientes docere, in qua lingua ipſe verborum habitus & ordo rē manifeſtè indicat. Sed de inſcriptione ſatis iam multa dicta à nobis ſunt. Iam verò de ipſo orationis argumento, quæ reſtāt dicamus. qua in re illud notatione dignum eſt ijs, qui vatum lectionibus operam & ſtudium nauare parant, nullum ſacrum vatem fuiſſe, qui de noui teſtamenti ætate aliquid non prædixerit: nam cùm Hebræorum populus ad hoc à Deo electus fuiſſe legatur, vt ex eorum gente ille totius orbis redemptor aliquando naſceretur, atque vt idem populus veræ religionis diſciplinam interim conſeruaret, hoc omnium vatum munus, hoc officiū fuit, vt populum mala diſciplina deprauatū corrigerent, & ad quas res à Deo electi eſſent, admonerent: vt ſuæ illi electionis memores officijs ſatisfacerent, quantum illius electionis dignitas & amplitudo poſtulabat. Itaque omnes de venturo Meſſia aliquid, nōnulli plurima prædixerunt. Omnes prophetæ, inquit Petrus, à Samuele & deinceps annuntiauerunt dies iſtos, huius aureæ noui teſtamenti ætatis. At verò locus, in quo diuini vates hæc miſteria tractent, non poteſt certus aliquis & communis omnibus adnotari, cùm pro alijs atque alijs occaſionibus hæc ab illis myſteria aliter atque aliter tractentur. ſed tamē illorum pleriſque hoc quaſi ſolenne & ſanctum eſt, vt circa ſuarum vaticinationum fines aliquam de hac re mentionem faciant. Quam rem & Hebræi vatum interpretes his fere verbis indicauerunt. Omnes, inquiunt, vates, qui ad hoc miſſi ſunt, vt aberrantem populum reprehenderent, illique ventura ob impietatem ſupplicia prædicerent, in ipſis ſcriptorum principijs reprehenſiones & accuſationes, in fine verò conſolationes adhibere conſueuerunt. conſolationes autem illi venturi redemptoris promiſſiones appellāt. Quam quidē rationē Vates noſter ſecutus videtur, atq. in tota illa, quæ hactenus præceſſit, oratione multa de Iudæorum calamitate prædixit: nunc verò de Chriſti aduentu iam operi ſuo finem facturus diſſerit. Tota autem decertatio cum Deo eſt, quem Vates ſolicitè admodum conſulit, quis exſpectandus Iſraëlitico populo ſit exitus. Neque enim fruſtra tot tamque diuinis beneficijs eam gentem olim affecerat, tantiſque miraculis illuſtrauerat; quibus ille vniuerſo orbi teſtatum eſſe voluit, hanc gentem in magnum aliquod negotium vnam ex cunctis à ſe fuiſſe ſelectam. In eloquēdo autem interrogatione ex more ſuo vtitur: cuius figuræ rationem & elegantiam in huius libri principio pluribus verbis indicauimus.

Act. 3.

Hebr. adnotato.

Domine audiui auditionem tuam, & timui: Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: In medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.

ADMIRATIONIS & ſolicitudinis materiam diuinum oraculum Vati dederat, cū in eo tam diuturnæ migrationis Iudaicæ gentis admonitus fuerit. namque duriſſimum videbatur populum illum tanto tempore infenſum Deo fore, quem populum ipſe Deus peculiaribus & diuinis beneficijs antea fouiſſet, atque ad tantam dignitatem extuliſſet; hunc rurſus ita à Deo ſperni & repudiari, vt feris hoſtibus cedere ac parēre, & in eorum poteſtate procul à patria miſerrimam vitam degere cogatur, vt magnopere timendum fuerit, ne in tantis miſerijs & calamitatibus populus ille deficeret, & de ſummo illo gradu, in quo à Deo collocatus fuerat, deijceretur. Quam ob rem Deum ipſum alloquitur, cui pręteritorum beneficiorum ſummam explicat, oratque vt inceptum in ipſis opus perficiat, illumque totius orbis redemptorem, quem ex ea gente vniuerſo mundo dare decreuerat, quamuis illius gentis criminibus & impietate offenſus fuerit, tandem dare non abnuat aut differat: ſed oportuno tempore immenſum miſericordiæ ſuæ theſaurum aperiat; quodque non ſemel pollicitus fuerit omnibus gentibus beneficium, cuius manifeſtam promiſſionem tanto miraculorum apparatu ornauerit, eadem benignitate adductus concedat. Eodem hoc orandi exemplo vſus eſt Moſes, cùm conſtitutum ob impietatem in Iſraëlitas ſuppliciū deprecatur, inquit enim: Vt audiant Ægyptij, de quorum medio eduxiſti populum iſtum, & habitatores terrę huius, qui audierunt, quòd tu Domine in populo iſto ſis, & facie videaris ad faciem, & nubes tua protegat illos, & in columna nubis præcedas eos per diem, & in columna ignis per noctem: quòd occideris tantam multitudinem quaſi vnum hominem, & dicant: non poterat introducere populum in terram, pro qua iurauerat: ideo occidit eos in ſolitudine.

Numer. 14.

Magni-

Magnificetur ergo fortitudo Domini, ſicut iuraſti dicẽs: Dominus patiens & multæ miſericordiæ, auferens iniquitatem & ſcelera, nullumque innoxium derelinquens: qui viſitas peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem. Dimitte obſecro peccatum populi huius, ſecundum miſericordiæ tuæ magnitudinem, ſicut propitius fuiſti egredientibus de Ægypto vſque ad locum iſtum. Atque hæc quidẽ Moſis oratio multum lucis nobis ad eorum, quæ ſequuntur, intelligentiam adferet: quando eadem vtrobique diſſerendi forma, iiſdem penè argumentis, illic breuior & contractior, hic longior & diffuſior eſt. *Domine audiui auditionem tuam, & timui.*] Quod latinè hoc in loco nomine *domine*, ſignificatur, in hebraico exemplari nomen illud ineffabile eſt, quatuor literis conſtans, quod diuinam naturã maximè præ cæteris nominibus ſignificat: cuius ſignificationis abſolutam rationem nemo mortalium (niſi familiari quodam priuilegio à Deo edoctus quiſpiam fuerit, eſt aſſecutus. quo nomine diuina ſcriptura ferè vtitur, vbi negotium agitur, quod ad Iudæorum gentem, vel ad venturi Meſſiæ partes pertineat. Eſt autem nomen in orationibus huiuſmodi ad impetrãdum accommodatiſſimũ. O Deus (inquit) eo te nomine appello, quo tu te apud famulum tuum Moſen appellaueras, cùm de redimendo ab Ægyptiaco populo cum illo conueniſti, vt vel hoc nomine audito tuæ benignitatis memineris, & populum tuum tanta calamitate, & me hac, qua vehementer angor, cura liberes. [*Audiui auditionem tuam, & timui.*] Auditio idem quod nuntius vel fama ſignificat. In vatum autem ſermonibus nuntium à Deo in futuræ rei predictione immiſſum accipimus, ſiue id nuntium per miniſtros dei ſpiritus, ſiue certo per quietem viſo, ſiue quouis alio modo à vatibus acciperetur. Sic apud Ieremiam: Et in anno veniet auditio, & poſt hunc annum auditio, & iniquitas terræ, & dominator ſuper dominatorem. & apud Iſaiam: Quis credidit auditui noſtro? ſiue auditioni noſtræ? nam idem verbum in his omnibus locis legitur. cuius quidem verbi quoniam frequens vſus eſt, hanc certam ſignificationem ſtatuimus, vt auditionem vel auditum nuntium eſſe dicamus, quem vates, vt ad populum perferretur, accipiebant. hanc rem Latini veteres in religionis ſuæ myſteriis nuntiationem appellabant. nam quæ augures vel aruſpices obſeruauerant, ea nuntiabant. Cicero in libro de diuinatione: Nos, inquit, nuntiationem ſolam habemus, Conſules etiam inſpectionem. Quam quidem dictionẽ ab illorum vanitate & ſuperſtitione ad noſtram veritatem, rei certius explicãdæ gratia, transferre licebit. Itaq. Domine, inquit Vates, cũ audierim quæ mihi nuntianda credideris, rerũ exſpectatione & metu vehementer ſolicitus factus ſum. nam & diuina etiam nuntiatione acceperam te ſanctum eſſe, fortem & zelotem. quandoquidem Ioſue dux tuus ita ſcriptum te dictante nobis reliquit: Deus enim ſanctus & fortis & æmulator eſt, nec ignoſcet peccatis & ſceleribus veſtris, ſi dimiſeritis Dominum, & ſeruieritis dijs alienis, conuertet ſe, & affliget vos atque ſubuertet, poſtquam præſtiterit vobis bona.

Iere. 17. — Iſai. 53. — Ioſue 24.

Domine opus tuum in medio annorum, viuifica illud: in medio annorum notum facies: cùm iratus fueris, miſericordiæ recordaberis. Hoc eſt totius orationis thema & argumentum. quærit enim Vates, num Deus Iudæorum impietati infenſus, conſilium ſuum de Chriſto ex illorum genere mittendo abiecturus ſit. Opus autem Dei vocat Iſraëlem, in qua gente præ cæteris ornanda atque illuſtranda multum operæ, vt ita dicamus, Deus poſuerat: neque enim communibus tantùm omnium nationum beneficijs eam proſecutus fuerat, ſed ſingulari illos ſtudio ſemper fouerat & auxerat: ſignificat autem *opus*, hoc in loco, negotium proprium ſummo ſtudio, ſummaque diligentia curatum. At hac appellatione Deus ipſe in eadem ſignificatione apud Iſaiam vtitur: Hæc dicit Dominus ſanctus Iſraël plaſtes eius, Ventura interrogate me ſuper filios meos, & ſuper opus manuum mearum. Igitur Domine, inquit, ex quo ego ex te nuntiationem hanc acceperim, qua venturam in Iudæos calamitatem per me prædici voluiſti, ex eo ſolicito & anxio animo ſum, an opus tuum iſtud, quod tanta cura, tantoque conſilio hactenus produxiſti, perficere tandem ſtatueris? an perpetuò ſpernere & repudiare deſtinaueris? nam ſi impietatem reſpicies, nihil eſt, quod illos in tuam gratiam ſuamque antiquam dignitatem redituros ſperem, qui te toties vitijs & ſceleribus ſuis offenderunt: ſed cùm ad tuam gratiam aditum huius gentis merita inuenire nequeant, hunc, precor, tua immenſa illa miſericordia patefaciat. [*In medio annorum viuifica illud.*] Anne opus iſtud tuum in æternum abiectum iacere patieris? nonne aliquando illud reſtitues? ſed exorari te ſine,

Iſai. 45.

& pro tua illa miſericordia viuifica, & reſtitue populum iſtum, & cùm tempus illud aduenerit, quò Chriſtum tuum ex hac gente miſſurus es, id, quæſo, perfice, quod diuino conſilio iſto decreueras: quod ſpero facies. nam tempus erit in quo totius orbis fines tanti tui beneficij fama peragrabit, neque in æternum id celabis, ſed in medio annorũ notum facies. Medium autem annorum id Vates vocat, quod nos certum & conſtitutum tempus dicimus. namque totius temporis ſumma præſens Deo eſt: qui quamuis nullis temporum legibus aſtrictus ſit, vtpote æternus, & ab omni motu & tempore ſeiũctus, tamen multa alijs atque alijs temporibus agit, ſcilicet illius conſilio & prouidẽtia id exigẽte. Duo igitur tempora diuerſo annorum numero obſeruanda proponuntur: alterum ab humani generis ruina vſq. ad eius reparationem: alterum verò ab ipſo reparationis principio vſque ad totius mundi finem. At illud tempus, quod prioris finis fuit, & poſterioris initium, medium annorum à Vate vocatur. neque enim hoc in loco medium geometrica aut arithmetica partitione ſtatuitur; ſed vtriuſque temporis interciſio quædam ſignificatur: lingua enim ſancta id quod nos medium interpretamur, varijs dictionibus appellat. nam quæ in illa *thoch*, vel *Metziagh*, vel *quereb* proferuntur, nos omnia vno vocabulo medij reddimus. Singulorũ tamẽ diuerſa in ſe notatio eſt. nam *Metziagh*, geometricum vel arithmeticum medium ſignificat. At vero *thoch* & *quereb* ſic medium Hebræis ſignificant, vt Latinis inter & intra: Hoc autẽ loco *quereb* legimus, ita vt in medio annorum intra annos, certo in tempore interpretemur, atque ab eo quod æternum eſt ſeparemus. Precatur igitur ne huius gentis gloriam & dignitatẽ perpetuò iacere permittat, ſed ſuo in tempore viuificet atq. reſtituat, miſſo videlicet ex ea gente orbis totius aſſertore Chriſto. Atq. adeo multa ſunt in ſacris libris loca, in quibus mediũ hac ſignificatione vſurpatur, vt: Quia ſanctus in medio tui Deus Iſraël. &: Mittam peſtilentiam in medio veſtri. & illud: Afferamus ad nos arcam Domini, & veniat in medio noſtri. quæ omnia intra te, & intra nos, & inter nos certiſſimè explicaueris. [*Cum iratus fueris, miſericordiæ recordaberis.*] Innumeris diuinorum librorum teſtimonijs probatum eſt, antiquiorem eſſe apud Deum miſericordiam, quàm iram. nam miſericordia ſua illi natura conſtat, iram autem noſtra peccata incitauêre. Miſericordia bonitatis diuinæ comes & ſocia eſt; ira verò iuſtitiæ miniſtra: at iuſtitia meritum reſpicit; bonitas autem & miſericordia ante omne meritum. Denique niſi peccatum extitiſſet, nullam Dei iram legeremus: at verò miſericordiam & bonitatem, etiam ſi peccatum nullum fuiſſet, legeremus. Nam quod mundum hunc condiderit bonitatis & benignitatis fuit: quòd hominem illũ primum, atque in illo totum hominum genus tot maximis beneficijs ornauerit, benignitatis hoc diuinæ fuit: quòd autem hominis malè imperio parentis ingratitudini infenſus fuerit, id poſterius fuit, atque à nobis ortum habuit, non ab ipſo Deo. Porrò quòd hominum generi ignoſcere decreuerit, id ab ipſo Deo, non à nobis natum eſt. Sed & Abrahæ euocatio Iſaaci & Iacobi electio nõ humanam virtutem, ſed Deum auctorem habuit. Denique Iſraëlitico populo toties imperium detrectanti iratum Deum agnouimus: cuius tamen iræ incitatores ipſi ſuis ſceleribus fuerunt. quoties autem illis Deus ignouerit, id ex ſua miſericordia fecit. At verò diuinus animus nullius perturbationis, qualis eſt ira, capax eſt: ſed tamen illum iratum nobis ſacræ literæ ſæpiſſimè deſcribunt, vt graue ſupplicium ab illius iuſtitia de ſceleratis ſumendum indicent: quandoquidem irati non leuiter iniurias vlciſcuntur. idem autẽ Deus ſine vlla animi perturbatione efficere ſolet. Deſcribitur autẽ iratus Deus vt homines magis peccare formidẽt, quãdo Deũ eorum ſcelera grauiſſimè vindicaturum eſſe ſciant. Itaque huiuſmodi verba, ira, furor, triſtitia, pœnitudo, & quæcunque talia ſunt, ita Deo tribuuntur, vt omne id, quod naturæ impotentiam, aut vitium aliquod in his verbis ſignificat, in Deo negetur: quatenus verò actionem, vim, virtutemque ſignificant, id omne in Deo affirmetur. Et vt ſcholarũ verbis interdum vtamur, hæc verba de Deo non ſecundum affectus, ſed ſecundum effectus dicũtur. De miſericordia autẽ aliàs pluribus à nobis diſputabitur: ſed illud ad huius interpretationem ſatis ſit dixiſſe, antiquiorem apud Deum eſſe miſericordiam, quã irã, ſicut ſcriptum eſt: „Reminiſcere miſerationum tuarum Domine, & miſericordiarũ tuarum quæ à ſeculo ſunt. Et quoties Deus iratus nobis oſtenditur, id contra ingenium ſuum quodammodo eſſe; neque enim vltro, ſed, vt ita dicam, inuitus iraſcitur, id humanis ſceleribus poſtulantibus, iuxta illud: „Peccata veſtra prohibuerunt à vobis bonum.

[Margin: תוך / מצע / קרב — Leuit. 26. — 1. Reg. 4. — Pſal. 24. — Ierem. 5.]

Quoties

quoties autem ſeſe nobis miſericordem præbet, id ſponte & ex ſuo ingenio facit. Vtráq. autem hanc rem idem ipſe docet dicens : Perditio tua ex te Iſraël : ſalus autem ex me. Quam quidem rem qui ſubtilius diſputatã cognoſcere volet, is D. Thomam Aquinatẽ in quartum ſententiarum, qui vocatur, librum legat. Igitur Vates Deum orat, vt naturalis miſericordiæ rationem habeat, iramque deponat, quam ipſe non libenter habet. [*Recordaberis*, inquit, *miſericordiæ*] tanquam præcipui apud te affectus, & quo tu iam inde à principio vſus fueris, ipſa profectò natura tua te miſericordiæ tuæ admonebit. D.Thomas 4. ſenten. diſt. 46.

Deus ab auſtro veniet, & ſanctus de monte Pharan.

ENVMERAT Vates beneficia, miracula & ſigna; item apparatum omnem diuinum, quibus Dominus in Iſraëlitarum gente tuenda, ornanda atque amplificanda vſus eſt. Nam cùm illos ab Ægyptiaca ſeruitute liberaret educeretque, ipſe Deus illorũ ducẽ ſeſe præbuit, & mirabili nube illos obtexit, & ad Arabicum vſq. ſuum deduxit; deinde ſiccis pedibus per mare traduxit : deinde verò in Arabiæ montibus ſignis, portentis & miraculis ſuam præſentiam teſtatus, ſanctiſſimas illis leges promulgauit; poſt hæc per quadraginta annos varijs peragrationibus circunductos cæleſtibus illis & delicatiſſimis pauit cibis. demum promiſſionum & miſericordiarum ſuarum memor expulſis gentibus illis deſideratam terram poſſidendam tradidit. Igitur *Deus ab auſtro veniet*. Lex Hebræis in ſina Arabiæ monte data eſt. Sina autem mons Themam & Pharam montibus vicinus eſt : nam Themam alio nomine Seir vocatur. Igitur in Sinai ſeſe illis multis ſignis oſtenderat, ita vt eum præſentem omnes cognoſcerent, maxima religione tacti, quòd tunc humana voce alloquutum audierant (ſiue ille idem ipſe Deus fuerit; ſiue illius vicem gerens angelus quiſpiam) in exemplari autem huius orationis pro latino nomine *Auſtro* legimus *Theman*. nam interpres ad mundi plagam tantùm reſpexit, quæ nonnunquam nomine Theman in ſcripturis ſignificatur, quoniam Themanus mons Iudææ Auſtralis eſt. nos, vt res certior apertiorque ſit, montem hoc in loco ſignari dicimus, quem ad auſtrum ſitum etiam dicimus. Igitur Dominus à Themano auſtrali monte veniet, & ſanctus de monte Pharam, qui etiam Sinæ monti vicinus eſt. Eſt autem metonymia figura in poëtico eloquio ſatis frequens, cùm vicinus pro vicino vſurpatur loco. Qua etiam figura Moſes in benedictione illa eadem omnino cum hoc carmine ſententia vſus eſt. Inquit enim, Dominus de Sinai venit, & de Seir ortus eſt nobis, apparuit Deut. 33. de monte Pharan. atque hæc carmina ſe viciſſim interpretantur. Quòd autem dicit » Deus de Themam vel Auſtro, [*& ſanctus de monte Pharan*,] eiuſdem ſententiæ repetitio » eſt diuerſa oratione expolita, tropus in diuinis ſcripturis frequentiſſimus, & in alijs auctoribus non rarus. *Deus*, autem rectorem gubernatoremque in hoc loco ſignificat, quod vnum ex multis Dei nominibus eſt. At verò *ſanctus* eundem Deum ſignificat, quatenus ſe Hebræorum genti certis quibuſdam beneficijs, ijſque maximis, tutorem & vindicem præbuit; idque multis ſignis teſtatus eſt de quibus nominibus nos aliàs plura & exactius. Porrò vt ijs etiam, qui hebraicè ſciunt, conſulamus, aduertendum eſt hoc in carmine in exemplari ſcriptum eſſe *Celah*, quod verbum interiectionis vim habet, & in illa lingua סלה lætantium, vel triumphantium, interdum etiam & ſpiritu ouantium vox, Dauidicos pſalmos cantantibus paſſim obuia, & à D. Hieronymo ſatis notata, quam doctiſſimus ille ſanctus linguæ ſuæ vſu profert *Sela*.

Operuit cælos gloria eius, & laudis eius plena eſt terra.

CVM Deus in Sina monte populum alloquutus eſt, ita maieſtatem ſuam & præſentiam eſt teſtatus, vt nullus fuerit, qui ipſum adeſſe negare poſſet, quando totum cælum coruſcationibus, & igneis lampadibus emicuit, fulgurum crebra vis, & tonitrua ingentia addita ſunt, & vox articulata humana maior humanis auribus audita eſt. Itaque Deum veniſſe, nemo fuit, qui inficias iret, imò omnes timore perterriti Moſen rogauere, vt diuina mandata ab ipſo eodem ad eos perferenda curentur: ſe enim tantæ maieſtati ſuſtinendæ impares omnino eſſe. Hoc igitur Vates innuit, *gloriam Dei*, hoc eſt, aduentus eius manifeſtiſſima ſigna cælos operuiſſe, ita vt cæli ſpecies à mortalibus præ fulgore & fumo conſpici non poſſet, & tota terra laude illius impleretur. vndique enim magnus admirantis populi clamor perſonabat. Gloria Dei in ſcripturis diuinæ naturæ, aut ſapientiæ, aut virtutis præconium & teſtimonium ſæpe ſignificat. Laudis autem

Pſal.17. nomine teſtimonium ipſum ab hominibus receptum & approbatum ſignificatur, vt in Pſal.7. „ pſalmo legimus: Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annuntiat firmamentum. & in alio pſalmo: Ex ore infantium, inquit, & lactentium perfeciſti laudem.

Et ſplendor eius vt lux erit, cornua in manibus eius: & ibi abſcondita eſt fortitudo eius.

DEVM nemo vidit vnquam ſicuti eſt. namque mortalibus oculis diuina natura videri non poteſt. ſolet autem Deus ſpecies quaſdam, vel immenſæ lucis, vel denſiſſimæ noctis humanis oculis obijcere, quorum vtrumque humanum ſenſum ſuperando diuinam maieſtatem adeſſe teſtatur. ſic olim in Madian Moſi apparuerat, ſic aliquando Dauidi, ſic Iſaiæ, ſic etiam in Thabor monte tribus teſtibus ſeſe oſtendit: maximo autem ſplendoris apparatu ſeſe apud Sinam montem in numeroſiſſimo hominum conuentu ac turba ſpectandum præbuit, eo modo, quo maximè ab hominibus mortalibuſque oculis ſpectari fas erat. qui tantam lucem admirati illius præſentiam omnes fatebantur. Erat enim ſplendor ille vt excellentiſſima quædam lux, & totius luminis quaſi quidam fons, quod dictio hebræa notat, Or, illi luci, quam Deus primam creauit, voce & notatione אור reſpondens. In manibus autem Dei duo cornua erant, hoc eſt tabulæ legis duæ ſplendentes quaſi ſolis radij, quos cornua hoc in loco Vates vocat, ob flammarum & radiorum pyramidalem & tortuoſam figuram: vnde & Vulcanum poëtæ claudũ finxêre. Cornua igitur legem igneam intelleximus, ſicut de eodem argumento ſcriptũ eſt: Et in dextera Deut.33. eius ignea lex. namque illa interpretatio, quæ à nonnullis affertur de ſplendore vultus „ Moſis, durior quidem eſt, quàm vt huic loco aptari poſſit. In hoc autem lucis & ſplendoris apparatu, quaſi in quodam tentorio diuina natura, vis & fortitudo latebat, ita vt eam homines adorare poſſent, videre non poſſent.

Ante faciem eius ibit mors, egredietur diabolus ante pedes eius.

CÆDEM & ſtragem horribilem deſcribit, quam Deus illo tempore edidit, cùm populum ſuum in terram Chananæorum deduxit. nam communis & popularis ſtrages illa fuit, & velut peſtis quædam omnia vaſtans, nullum hominum delectum habens, ſed regibus cum plebe permixtis ſummos & infimos pariter confundens, terram ſceleratis habitatoribus purgabat, vt populo ſuo ſanctiores ſedes pararet: hoc autem per mortem ſuæ iuſtitiæ miniſtram Deus effecit; cui hoc munus idem Deus iniunxerat, quemadmodum Exod.23. ſeſe facturum antè promiſerat, dicens: Terrorem meum mittam in præcurſum tuum, „ & occidam omnem populum ad quem ingredieris. Quod autem addit, [*Egredietur diabolus ante pedes eius*,] eiuſdem ſententiæ repetitio eſt & expolitio verbis immutatis. Sed diaboli nomen non hic malum ſpiritum hominum animis inſidias parantem ſignificat, ſed vim quandam humanæ cædis effectricem, quæ eadem cum morte eſt, ſiue hominum, ſiue angelorum, ſiue dæmonum miniſterio afferatur. Mortis autẽ multa in ſingulis linguarum ſermonibus nomina ſunt, ex varijs eius cauſarum & effectuum notationibus impoſita: inter hæc quædam communia & vulgi ſermone trita; quædam verò poëtica. Atque in priore oratione ſimpliciter mors profertur in hebraica lingua; in poſteriore verò ſplendidiore vocabulo, & tragicam ſignificationem habente Vates vſus eſt. quod רשף hebræis eſt, *Reſſeph*, non mortem ſimpliciter innuit, ſed peſtilentem & vndique graſſantem ſtragem, atque obuia quæque ignea vi inflammantem & funeſtantem. hunc quidẽ verſum ita Hiſpanè aptiſſimè interpretari poſſumus, *De lante del ſeñor la muerte andaua. Por ſu lacayo el Huerco caminaua.*

Stetit, & menſus eſt terram: aſpexit & diſſoluit gentes, & contriti ſunt montes ſeculi: incuruati ſunt colles mundi, ab itineribus æternitatis eius.

TOTIVS itineris Dei rationem ordine deſcribit. hactenus enim quid in Sina monte & deſerta illa ſolitudine geſtum ſit, & quid ſub ipſum in optatam terram introitum acciderit: nunc autem, quæ circa ipſius terræ occupationẽ Deo auctore euenerint, narrat; atque primas vrbes, Hiericunta & Hai, aliaſque plurimas nullo negotio captas legimus, donec regium Dei tentorium in Galgalis fixum, & diuini fœderis arca ibidem collocata eſt. nam antea per omnes quas expugnari opus erat, vrbes arca Dei circũferebatur. Vt autem Galgala ventum eſt, oraculo reddito tabernaculum erexêre: neque amplius arcam loco illo mouerunt, donec cunctæ vicinæ nationes debellatæ ſunt. totum autem

autem hoc negotiũ quatuordecim annis expeditum fuit: deinde verò totius terrę partes diſtributæ ſunt, agri certis terminis diuiſi, & quo quemq. loco habitare fas eſſet, ſtatutum fuit. His igitur omnibus rebus & negotiis Deus ipſe Galgalis præerat, indeque quid faciendum eſſet, quid non faciendum, imperabat;& quaſi in editiori loco aliquo ſtás cunctis gerendis conſulebat rebus. ideo vates dicit: *ſtetit, & menſus eſt terrã.* Terræ diſtributionem illius expugnatio præceſſerat; ſed in narrandis negotiis priores res ex poſterioribus, vt Fabius inquit, commodè arguuntur. *Aſpexit & diſſoluit gentes.* Cùm Deus in Galgalis commoraretur, nullo Iſraëliticæ gentis negotio nationes cunctæ peribant, & venienti hoſti cedebant, ita vt magna populorum multitudo à pauciſſimis ex Hebræorum gente ſuperaretur. Quæ res non humano conſilio, non viribus, neque armis, non bellico apparatu, ſed diuino nutu & voluntate geſtæ ſunt. nam Deus è Galgalis locum proſpiciebat, quo acies dirigere opus eſſet, illiuſq. iuſſu exercitus in expeditionem deducebatur, ad cuius aduentum hoſtium pars ſeſe in fugam coniiciebat; pars victoribus cedebant, multi autem gladio, plurimi verò terrore & ipſa belli turba peribant: neque ſolum populus & innumera vulgi multitudo hunc vitæ & fortunarum exitum habuere, ſed & reges ipſi, principes, ducesque quorum conſilio & viribus cæteri nitebantur, quiq. gloria ex antiquo gigantum genere & opibus celeberrimi erant, cæterosque mortales excellebant: hi omnes ſolo diuino nutu victi & ſubacti pariter regno & vita expulſi ſunt. Aſpexit igitur de Galgalis; non enim in arcu ſuo poſſederunt Iſraëlitæ terram, & gladius eorum non ſaluauit eos: ſed dextera tua Domine, inquit Vates, illuminatio vultus tui, quoniam ſolo vultu & aſpectu omnes gentes à facie eorum deiecit, *diſſoluit gentes*, extirpauit & funditus ſuſtulit. Eſt enim apud Hebræos tranſlatum verbum ex agricultura, quod euellere ſignificat. quæ quidem cura ruſticis eſſe ſolet, vt inutiles plantas inde extirpent, vbi fertiliores conſerendæ ſint. Idem autem Dei opus fuit, ſicut ſcriptum eſt: Vineam de Ægypto tranſtuliſti, eieciſti gentes, & plátaſti eam, *& contriti ſunt montes ſeculi.* Montium & collium nominibus principes & duces allegoricè ſignificantur. nam cùm totam hominum turbam atque adeo ipſum genus humanum diuina ſcriptura terræ nomine appellare ſoleat, fit, vt montium & collium nomina principibus & ſummis viris imponat, quia montes in terra altiores editioresque conſpiciuntur, Atque illud ex hac ſignificatione dictum eſt: Conſtituit Dominus humiliare omnem montem excelſum. *Montes ſeculi, & colles mundi.* repetitio eiuſdem ſententiæ eſt: gradus tamen quoſdam honoris & imperij innuit. nam colles montibus humiliores ſunt. *Seculi* autem, *& mundi* addit, vt ſignificet antiquas eorum fuiſſe dignitates, & quadam quaſi hæreditaria ſtabilitate firmatas. E quibus tamen deus illos deiecit, ſedesq. illorum euertit & comminuit. *Ab itineribus æternitatis eius.* Æternitatis ſiue ſeculi itinera diuina ſcriptura totius mundi ordinem, quo cuncta geruntur, appellat. Dicimus autem ſeculi, quoniam in Hebræo verbum *Gholam* eſt, quod mundum hunc, cælumq. & temporis rationem, in quo cuncta mouentur, oriuntur & intereunt, ſignificat. Porrò huic mundi naturæ & cæleſtibus orbibus, & motibus tantum antiqui tribuerunt, vt cuncta hæc inferiora, atque adeo humanos animos & mentes illis ſubijcerent. quæ illorum dementia eò vſque proceſſit vt cuncta fato conſtare etiam ab Stoicis (qui omnium philoſophantiũ prudentiſſimi habiti ſunt) dicerentur. Hinc verò regum principum & ſummorum virorum faſtidioſa inſolentia ortum habuit, cùm ſe cæterorum dominos natura & fato eſſe crederent: & tanquam montes quidam & colles, cæteris mortalibus dominos ſe & imperatores, certo quodã cęleſti iure cõſtitutos (quo dementiæ morbo vtinam Chriſtiani principes non teneãtur) cùm tamen id falsò, & ex diuinarum rerum ignoratione iudicatum ſit. namq. cæli & mundi nulla vis eſt, nulla natura, nullus motus, nulla denique actio, quæ diuina lege, diuinoque conſilio non regatur: neque vllum imperium aut dominatio ex ſideribus, ſtellis, aut ex eorum progreſſionibus & inſtitutionibus pendet; ſed ex ſolo Dei conſilio & voluntate, qui pro ſuo arbitrio hunc humiliat & hunc exaltat, & regnum ab indignis ad digniores transfert, hisque abdicatis alios rurſum in horum locum vel iuſtos ſubſtituit vel ſaltem impietatis & ſcelerum eorum, quibus ſuccedunt, vindices. Quoniam totius terræ Deus iudex eſt, cuius ſunt cardines orbis terrarũ, & poſuit ſuper eos orbem, ipſe pedes ſanctorum ſuorũ ſeruabit, & impij in tenebris conticeſcent, neq. quiſquã eſt qui fortitudine ſua roboretur. Igitur cũ mundi itinera, & voluendorũ temporũ ratio illi ſoli conſtent, factũ eſt vt montes illi ſeculi & colles mundi loco mouerẽtur, ipſo ita conſulente &

Margin notes: Pſal. 43. — Pſal. 79. — Baruch. 5. — עלם — 2. Metheor. Ariſtotel. — 1. Reg. 2.

iubente. hunc locum Chaldaica biblia ſic reddunt: [*Poteſtas ſeculi illius eſt*, hoc eſt, imperium, vis & auctoritas omnium ſeculorum illius ſunt ſolius. Seculum igitur, tẽporis æternitatem hoc loco interpretamur : temporum autẽ & ſeculorũ viciſſitudines & ordines, quibus cuncta geruntur, æternitatis itinera vocamus. nam & Cicero in rhetoricis æternitatis partem tempus appellat, æternitatis vocabulo pro mundi natura vſurpato. Igitur quod Chananæi reges ſuperati & regno ſpoliati ſint, Deus effecit, cui ſoli æternitatis itinera ſubſtant. Eandem omnino ſentẽtiam eodem argumento Anna illa prophetes confirmat: Dominus, inquit, pauperem facit, & ditat; humiliat & ſubleuat. cauſæ autẽ rationem ſtatim ſubiũgit: Quia Domini ſunt cardines orbis terræ, & poſuit ſuper eos orbem.

1. Samuel. 2.

Pro iniquitate vidi tentoria Æthiopiæ: turbabuntur pelles terræ Madian.

QVO in loco noſtra verſio habet Æthiopiam, hebraica lectio habet *Chuſan*. At verò Chus, nomen eſt viri cuiuſdam ex poſteris Noë, cui in prima illa terrarum apertione poſt diluuium ea regio, quæ nunc Æthiopia dicitur, habitanda ceſſit, vnde & nomẽ accepit. Chuſan verò alius quidam fuit, qui eam Syriæ partem, quæ Meſopotamia dicitur, regno obtinuit. Contigit autẽ vocabulorum ſimilitudine hunc locum ita obſcurũ effici, vt, niſi hebraica exemplaria ſuccurrerent, nõ explicãda, ſed diuinanda nobis interpretatio foret. Chuſan igitur Meſopotamiæ rex Iſraëlitas à Deo ob impietatem relictos ſub iugũ miſit, & per octo annos acerbiſſimè oppreſſit; quibus pœnitẽtibus & numinis clementiam implorantibus Othoniel dux & iudex datus eſt : cuius conſilio & opera acerbiſſimum illud ſeruitutis iugum eſt reiectum. fuit autem is annus, quo à Chuſano Iſraëlitæ victi ſunt, octogeſimus tertius poſt exitum ab Ægypto. Hunc autem regem Ioſephus hiſtoricus Chuſartum appellat. Porrò cùm idolorum ſuperſtitione Iſraëlitæ idẽtidem contaminarentur, in Medorum ditionem à Deo traditi ſunt, duriſſimamque ſeruitutem perpeſſi anno ab exitu ducenteſimo & ſecundo ſupra quadrageſimum. Sed cùm filij Iſraël Dominum Deum ſuum in calamitate appellaſſent, liberatorem ab eo habuêre Gedeonem Hierobaghalum filium Ioas ex familia Ezri, qui hoſtes ſuos fortiſſimè oppreſſit, Oreb & Zeb & Salmana principibus interfectis. qua in expeditione cẽtum viginti millia ex Madianitarum & Arabum gente perierunt. Igitur vtramque hiſtoriã noſter Vates hoc carmine refert, multiplex videlicet diuinæ in Iſraëlitas miſericordiæ argumẽtum cõmemorans. Vtitur autem antipophora in dicendo. nam ſi quiſpiam obiiceret : Etſi Deus beneficijs maximis gentem iſtam affecerit, id tamen tunc fuit, cùm innocẽtiores illi eſſent, neque idolorum cultu polluti omnes, vt fuit tempore Ioſue ducis, quorum temporum hiſtoriæ abs te citatæ & expoſitæ ſunt. At verò cum omni ſcelerum & impietatis genere Deum offenſum & alienatum natio iſta reddiderit, apparet non futurum eſſe, vt iiſdem diuinis beneficijs afficiatur. quam quidem obiectionẽ diſertiſſime Vates depellit dicẽs: In ijs etiam temporibus, quibus Deus Hebræis maximè offenſus erat, miſericordiæ ſuæ fuiſſe recordatum: cuius rei duæ illæ inſignes liberationes Othoniele & Gedeone miniſtris editæ argumento, inquit Vates, mihi ſunt. *Pro iniquitate*. Cùm omni facinorũ & impietatis genere populus flagraret, vidi ego, dum antiqua Dei beneficia vetereſq. hiſtorias tacitus mecum recolo, vidi, inquam, tentoria Chuſan Raſatain euerſa, omnemque eius exercitum à pauciſſimis noſtræ gentis, Deo opem ferente, fuſum, fugatum & cæſum, & cortinas ac vela, quibus Medorum plauſtra & tabernacula obtegũtur, turbata omnia, & confuſa nimio terrore conſpexi & obuoluta. Atq. hæc omnia poëtica elocutione à Vate prolata ſunt: eſt enim conciſum & figuratum totum ferè dicendi genus, quo in hac oratione vtitur. Vidi tentoria Chuſan, turbata. nam zeugma eſt, cuius verbum eſt in poſteriori clauſula, *turbabuntur. Pelles*, vela, ſiue cortinæ tabernaculorum, ſynecdoche pro totis tentorijs. nam extrema tabernaculorum vela, quæ ſolùm pluuias & ventos accipiebant, ex pellibus ad hanc rem arte paratis olim fuerant, vnde pro totis tabernaculis vſurpãtur, vt in pſalmo: Extẽdens cælum ſicut pellem, & in cãticis, Sicut pelles Salomonis, legimus. Porrò quod inquit, *turbabuntur*, ad ſomnium illud alludit, quod quidam Gedeone audiente cõmilitoni noctu exterritus narrabat, Vidi, inquit, ſomnium, & videbatur mihi quaſi ſubcineritius panis ex hordeo volui, & in caſtra Madian deſcendere: cumq. perueniſſet ad tabernaculum, percuſſit illud, atq. ſubuertit, & terræ penitus coæquauit. Eſt oratio in genere deliberatiuo, nititur in honeſto & facili : argumenta ducuntur à diuiſione temporum, initio, & incremento, de quibus Fabius lib. 5. fol. 92.

Iudic. 13.

Ioſe. li. 5. c. 4.

Iudic. 6. 7.

Ioſe. li. 5. c. 7.

Nunquid

Nunquid in fluminibus iratus es domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadrigæ tuæ ſaluatio? Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.

COMMODISSIMVM argumentũ hoc eſt & diſertiſſimum, quo Vates diuinũ conſilium de Iſraëlitico populo ornando & amplificando probat. vnde futurum eſſe arguit, vt idẽ Deus ſuum opus aliquando perficiat. Vtitur autem coniecturali argumentatione ex obſeruatione miraculorum, quæ à Deo edita ſunt, quæ non fruſtra edita eſſe contendit: quandoquidẽ neq. exigua quæq. opera à Deo fruſtra aut temerè edi poſſunt, nedum maxima quæq. & admiratione excipiẽda temerè aut fruſtra ab eo fieri putentur: imò eo maiores operũ fines & cauſas eſſe oportet, quo ipſa quæ efficiũtur opera maiora fuerint. At verò illa ſigna & portenta non exiguam admirabilitatẽ faciunt, quibus Deus Iſraëlitas Ægypto egreſſos & Palæſtinã ſtatim ingreſſuros proſecutus eſt. namq. & Arabici ſinus vndæ & fluctus & Iordanis fluuij curſus illis ceſſêre: alteris aquis diductis & muri ſpeciem hinc inde conſtituentibus, alteris verò ſuperiori quidem parte refluentibus, inferiore autẽ parte impetu defluentibus citato. atque geminum hoc in eodẽ genere miraculum non Hebræis modo gentibus, ſed aliis etiam nationibus notiſſimũ & celebratiſſimum fuiſſe ſacræ teſtantur hiſtoriæ. nam de altero, Audiuimus, inquit Rahab, quòd Ioſ.2. ſiccauerit Dominus aquas maris rubri ad veſtrũ introitũ, quando egreſſi eſtis ex Ægypto. & de altero ſcriptum eſt: Poſtquam audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habi- Ioſ.5. tabant trans Iordanẽ ad occidentalẽ plagam, & cuncti reges Chanaã, qui propinqua poſſidebant maris loca, quòd ſiccaſſet Dominus fluenta Iordanis coram filijs Iſraël donec tranſirent, diſſolutum eſt cor eorũ, & non remanſit in eis ſpiritus, timentiũ introitum filiorum Iſraël. Hoc igitur argumento Vates vtitur, vt à Deo Iſraëlitarum gentem fouendam, exornandam, & maximis beneficiis amplificandã, iam inde à principio ſuſceptam fuiſſe probet. quare futurũ eſſe, vt incœptũ in illis opus maximi illius diuini ac promiſſi beneficij cumulatione perficiat, miſſo videlicet ſeruatore illo, qui tyrannidẽ grauiſſimã antiqui hoſtis penitus deleat. nãq. aliàs tot miracula, tot diuina vi edita portẽta propria ſignificatione vacarẽt, ſi omnino feliciſſimũ aliquẽ exitum habitura nõ eſſent; quòd qui diuinam benignitatẽ cognouit, nunquã metuere potuit. Quare, inquit Vates, rubrũ mare olim ſiccaueras optimè Deus? Quare Iordanẽ flumẽ toto impetu, & pleno tũc alueo torrentẽ ſiſtere atq. recurrere coëgiſti? nõne ob filios Iſraël miraculis iſtis illuſtrãdos? nõne ob eoſdẽ ſummo honore euehẽdos? quibus cælũ, terram, ſaxa, ignem, aërẽ, aquam, omnẽ deniq. elementorũ naturã parêre, & in vſum cedere voluiſti? Anne alia quæpiam horum portentorũ ratio fuerat? Anne ideo id effeciſti, quòd te mare & flumina aliquãdo laceſſerint, quibus tu offenſus ſuppliciũ iſtud parabas? Atqui Deo nulla rerum natura præter eam, quæ rationis & mentis capax eſt, aut repugnare, aut offenſioni eſſe poteſt: quare neque diuinam iram experiri. Igitur nullum tibi negotium cum aquis fuerat, ſed cum tua hac gente, pro quibus tu in mari ipſo aduerſus Ægyptium Pharaonem & vniuerſum eius exercitum validiſſimè dimicaſti. *Qui aſcendis ſuper equos tuos.* Eandem rem alio argumento confirmat è loco, qui dicitur à relatiuis, ſiue ad aliquid; cuius hæc forma eſt: Ægyptij rubrum mare hoſtili in Hebræos animo tẽtauerunt; tu Ægyptios omnes in mari perdidiſti: conſequens ergo eſt, te non maris odio, ſed Hebræorum ſtudio teneri: ideoq. equos tuos aſcendiſſe te, & quadrigis tuis vectũ, illorum equos & currus ſuperaſſe & perdidiſſe. Quadrigas autẽ currus allegoricè nominauit, ſimul & rẽ poëtica iucunditate exornãs, & diuinæ virtutis magnitudinẽ cõparatione demonſtrans. nã in bellico hominũ apparatu, equi & currus inter fortiſſima pugnæ inſtrumẽta primũ locũ apud antiquos omnes tenent, quæ tamen inania & leuiſſima ad ſalutẽ ſunt, cùm alios equos, alios Deus currus habeat, quibus hæc omnia hominum fortiſſima munimenta ſuperentur & comminuãtur, ſicut ſcriptum eſt: Equus paratur ad diem pugnæ, ſed Domini eſt Prouerb.21. ſaluatio. & alibi: fallax equus ad ſalutem. Quare? quia non eſt ſalus in carne conſtantibus equis, ſed in quadrigis diuinis ſalus & liberatio eſt, quibus ille ſolet equum & aſcenſorem deiicere in mare, & currus Pharaonis & exercitum eius; ipſe autem ſuis equis & quadrigis & mare tranſilire, & ſuum populum incolumem ac ſaluum præteruchere; quoniam ſolæ quadrigæ ſaluare poſſunt. *Nunquid in fluminibus & in mari?* Ordine mutato

mutato protulit, quia ad artem reſpexit. amplificationis autem ars à minoribus maiora petit. *Quia aſcendis.* cauſalis eſt ſiue rationalis ex parte antecedentis, idem ſignificans quod ideo, hoc ſenſu: Tu hunc populum maximè fouebas, ideo ſuper equos tuos aſcendiſti.

Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quæ locutus es.

Fluuios ſcindes terræ.

COMPLEXIONIS vim verſus hic obtinet, qua Vates ex antecedẽtibus colligit Dei verbum & promiſſa ſuo ſucceſſu non eſſe caritura. rem verò ipſam perpetua tranſlatione perſequitur, & à communi ſermonis vſu ad ſublime dicendi genus vaticinantium more tranſcendit. namq. ſimul ac diuinus ille ſpiritus vatum afflauit mentes, cogitationibus ſimul atque orationibus eorum diuinas quaſdam addit pẽnas, ita vt non humi repere, ſed per medium cælum volare, atq. ea peruagari loca videatur, quô humana mens difficillimos ad interpretandum habere poſſit acceſſus. ergo cùm hactenus, ſumpta ex militia & bello tranſlatione, ampliſſimos illos apparatus expoſuiſſet, quibus in Iſraëlitico populo ornando atque fouendo Deus eſt vſus, eandem deinceps orationis figuram perſecutus, futurum eſſe prædicit, vt promiſſus ille tot ſeculis orbis redemptor, & malorum expulſor Chriſtus ab ipſo Deo tandem mittatur. nam vt nemo fortis ac belli vſu peritus homo arma, equos, quadrigas, atq. alia ad belligerandum neceſſaria inſtrumenta & impedimenta aut comparat, aut in hoſtiles agros temerè profert, vtq. idem nunquã armatus equos conſcẽdit & quadrigis citato vehitur curſu, vanæ cuiuſdã meditationis cauſa, ſed arcu armiſque ſuis vſus, quantum præſtare ille poteſt, ſe exercet, & veras pugnas committit, hoſteſq. ſuos aut ferro vulnerat, aut quadrigarum rotis proterit, aut equorum impetu conculcat, donec eam, quam deſtinauit, victoriam pariat. ſic etiam conſentaneum, inquit Vates, nõ eſt, vt tanto apparatu bellum mundo propter populum tuum indixeris & inchoaueris, & tamen arcum tuum neque proferas, neq. teneas, quo tibi maximam ex hoſtibus tuis victoriam reportes, & veram populo parias, partamq. ſerues libertatem, maximè cùm eam rem non ſemel, neq. coram paucis aut obſcuris hominibus, neq. ioco fueris pollicitus; imò verò frequentibus promiſſionibus, & diuinis iuriſiurandi ſacramentis, duodecim tribus Iſraël nobiliſſimam totius orbis gentem, atq. familiam omnium frequentiſſimã in hac olim ſpe collocaueris, atq. hactenus tenueris. Quas autẽ res huic populo ſperãdas propoſueras, eaſdem cæteris totius orbis nationibus per hos & propoſitas, & nuntiatas eſſe voluiſti, vt ſcriptum eſt: Poſui te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſq. ad extremũ terræ. Chriſtum autem arcum Dei vocat Vates, eo quòd verbum ſit diuinum, quo ſua aduerſus infernos hoſtes bella geſturus ſit Deus; atque victurus, qui ſpiritu oris ſui fortiſſima quæque mundi regna conficiet, & populum ſuum à ſeruitute in diuinam reconciliabit libertatem. Hunc Paulus Chriſtum Dei ſapientiam, & Dei virtutem appellat. Igitur ex apparatu & iureiurando complexionem ſuam colligit Vates, hoc modo: Si quis & fortis & ſapiens vir magnũ quid apparare viſus fuerit, aliquid ab eo deſtinatum eſſe oportet, quam ob rem apparatũ illum moliatur: quòd ſi ipſe animi cogitata ac deſtinata amicis indicauerit, maximo eſt argumento eam ab eo rem adornari atq. comparari, quam ſe optare prædixerat. Igitur cùm Deus ſummè ſapiens atque omnipotens tantis olim iuramentis apud probatos teſtes ſuum conſilium aperuerit, ac deinceps tantum ad eam rem inſtruxerit apparatum, conſequens eſt eum cõſilio ſuo ſibiq. ipſi non defuturũ; cùm præſertim ea res ſit, quam ſe ipſe præſtiturum eſt pollicitus, quæ magnũ miſericordiæ & virtutis diuinæ argumentum eſſe poſſit: cùm vero ipſe miſericordiæ ſuæ conſilium mutare minimè ſoleat, ex his omnibus rebus colligitur ſpes noſtras à Deo non eſſe fallendas. certum quippe atq. conſtans de miſericordia conſilium ſuũ eſſe vult Deus. Miſerebor, » inquit, cui miſerebor; & miſericordiã præſtabo cui miſericors ero. *Quæ locutus es*, in exemplari ſic legimus, *dictum Selah.* hoc eſt dictum certiſſimum & aſſeueratione cõfirmatum. nam vocabuli *Celah*, ſiue *Selah*, ſignificatione non vnum tantum animi motum indicari poſſe iam antea docuimus: eáq. interiectionis huius vim eſſe, vt vehementiã ei, cui accõmodatur, orationi adiungat. Orationum autẽ non ſimplex eſt genus: vnum enim animi cogitationes aut iudicando ſignificat, aut aſſeuerando manifeſtat, aut iureiurãdo confirmat: alterum verò affectus animorumque motus alio modo aperit & exponit.

Iſai. 51.

Format enim natura prius nos intus ad omnem
Fortunarum habitum, iuuat, aut impellit ad iram,
Aut ad humum mœrore graui deducit & angit

Horat in arte Poetica.

Poſt effert animi motus interprete lingua. Igitur quamlibet orationis formam hæc adornẽt interiectio *Selah*, grauiorem atque auguſtiorem efficientia reddit ſua. Dei autem סלה dicta quædam atq. verba eiuſmodi ſunt, quæ euentu carere ſuo ipſe Deus cupiat; cuiuſmodi ſunt eæ, quæ minarum plenæ ſunt, reprehenſiones & prædictiones. quæ enim huius generis ſunt, dicta eſſe cupit Deus & prædicata, euentu autem ſuo comprobata eſſe non cupit, imò vitæ hominum correctione percupit eſſe impedita. Repente, inquit, loquar Ierem. 18. aduerſus gentem, & aduerſus regnum, vt eradicem & deſtruam illud, ſi pœnitentiã egerit gens illa à peccato ſuo, agam & ego pœnitentiam ſuper malo, quod cogitaui vt facerem ei. quæ huius generis ſunt orationes & verba, non vocantur in diuinis ſcripturis verba ſiue dicta, *Celah*. At vero diuinæ miſericordiæ pacta & conuenta, & quod ad קלה hæc pertinet iuſiurandum, id profecto dictum *Celah*, hoc eſt certum & conſtans, atque ingenti aſſeueratione confirmatum, quod exitu atque ſucceſſu non fruſtrabitur ſuo. *Fluuios ſcindes terræ.* In complexione confirmanda ijſdem vtitur argumentis, quibus in eadem conficienda fuerat vſus. nam cùm coniecturalem ſtatum imitetur hæc oratio, & coniectura ab iis capiatur circunſtantiis, quæ maximè aut voluntatem arguunt aut facultatem, vtraq. parte abſolutiſſimè Vates vſus eſt. nam & diuina voluntas & facultas vtriſque iis rebus cognoſcitur, quæ ad argumentationem à Vate ſunt productæ. Citauerat autẽ admirãda illa & innumera ſpectacula, quæ Deus, vt populum ornaret ſuum ediderat: quibus quaſi prçludiis attentos hominum animos reddidit ad ſpectandum eum, quẽ miſſurus eſſet, Chriſtum, nunc deinceps alia citat nõ minori profecto admiratione excipienda, quibus eandem probet rem: ea autem ſunt, petræ diruptio, quam Deus per Moſen in ſolitudine percuſſit, ex qua vberrimis venis eruperunt aquæ, quibus frequentiſſimus ille populus ſitim extingueret. At vero cùm alia longè grauiori ſiti laborarent homines, futurum eſſe Vates ait, vt Deus è terra fontem & fluuium viuentis atque perennis aquæ proferat, qua ſitis illa expleri æternum poſſit. quòd idem ipſe viuus fons apud Ioannem non ſemel eſt teſtatus. Si ſcires, inquit, donum Dei, & quis eſt, qui dicit tibi, da mihi bibere, tu forſan petijſſes ab eo; Omnis, qui bibit ex hac aqua, ſitiet iterũ; qui autẽ biberit aquam quã ego dabo ei non ſitiet in æternũ. *fluuios terræ.* Ad ſignificatum potius quàm ad ſignificationẽ alludit. nam antiqui illi fluuij ex petra eruperant percuſſa. noui autẽ fluuij, quos Chriſtus iis aperturus erat quos ſpiritu ſancto replendos curaret, ex ipſa terra noſtra erant erupturi. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ Ioan. 7. viuæ. hoc autem dicebat de ſpiritu ſancto, quem erant accepturi credentes in eum. At verò terrę nomine humanam ſignificari naturam, ex multis cognouimus ſacrarũ literarũ locis, & ex illo apertiſſimè: Benedixiſti Domine terrã tuam, auertiſti captiuitatẽ Iacob. Psal. 74. Etenim ſubiungit Vates: Dominus dabit benignitatẽ, & terra noſtra dabit fructum ſuũ.

Viderunt te, & doluerunt montes.

PERGIT adhuc Vates confirmare complexionem, quam: confecerat & argumenta producit fortiſſima, quibus aſſerit futurum eſſe, vt Deus negotium ſuum, quod ſuſceperat, perfectum tandem explicet. Eſt autem primum hoc argumentum à diuino honore & dignitate ſumptum: qui locus frequentiſſimè ab iis, qui Deum orant, conſideratur. Decet namq. Deum ſuũ illud maximum prouidentiæ atq. miſericordiæ nomẽ non negligere, cùm diuinę prouidentiæ eiuſmodi ſint res, quæ religione humanos animos, quos vtriuſq. rei fides imbuerit, & obſtringere, & in eadem continere poſſunt. Quam ob rem Moſes ſententia illa apud Deum interpellando atque orando ſæpe vtitur, & quid facies, inquit, nomini illi tuo magno? Sic etiam hoc in loco Habbakuq. diuinam miſericordiam atq. prouidentiam decere comprobat, vt tanta res ſemel inchoata, & tantis argumẽtis & oſtentis indicata in lucem tandem perfectiſſimè edatur; alioqui quid faciat Deus nomini illi ſuo, quod magnum, imò maximũ & tremendum adeo gentibus voluit eſſe notum? nonne dicent omnes qui audierint, quia non potuit Deus præſtare illis id, quod ſe præſtiturum antiquis olim tribubus iurauerat; ideo gentem illam Babylonica perdidit ſeruitute? nimirum hoc dicere poterunt reges terræ & principes illi, qui viderant te cùm ex Ægypto in Chananæorũ regionem populum tuũ, tuaſq. illas colonias deduceres, qui certiores de aduẽtu tuo facti grauiſſimo metu & dolore ſunt affecti. Poſtquã enim audierãt omnes reges Amorrhæorũ, qui habitabant trans Iordanẽ ad occidentalem plagã, & cuncti reges Chananæorum, qui propinqua poſſidebãt magni maris loca, quòd ſiccaſſet Dominus fluenta Iordanis coram filiis Iſraẽl, donec tranſirẽt, diſſolutum eſt cor eorũ, & non Ioſ. 5.

remanſit

remanſit in eis ſpiritus timentium introitum filiorum Iſraël. Cùm ergo apud omnes reges nomen tuũ tantis oſtentis miraculis & ſignis fueris profeſſus, & cũctis te huius populi ducẽ aduenire fuerit manifeſtũ, fierine poteſt, vt tu hæc loca, quæ ad maximę tuæ illius miſericordiæ theatrũ tibi comparaſti, deſerta atq. neglecta relinqui permittas, & nõ potius illud maximum vniuerſo orbi ſpectaculum edas, quod æternam hominibus eſt allaturum ſalutẽ? *Montes.* Montium nomine reges & populorum principes atq. duces intelligimus, vt apud Iſaiam: Dies Domini exercituũ ſuper omnes mõtes excelſos, & ſuper omnes colles eleuatos. *Viderunt te.* Inter omnes ſenſus viſus maximè excellit, atque is eſt, quo nullus ad intellectionem iuuandam eſt accommodatior. quare & ad eum cæteri referuntur. neque quicquam ad cuiuſque rei cognitionem ab eo deſiderari putatur, qui ſe eam rem vidiſſe fuerit teſtatus. Commune igitur omnibus linguis eſt, cùm rei cuiuſquam certitudo probanda ſit, hoc verbum potius, quã cætera, quæ ad alios pertinent ſenſus, vſurpare, vt illud: Et vidit Iacob, quòd eſſet frumentum in Ægypto. Illi ergo Chananæi reges, etiam ſi Deum illorum regionem cum populo ſuo inuadentem non vidiſſent, certiſſimis tamen argumentis eum adeſſe cognouerunt.

Iſai.2.

Gen.

Gurges aquarum tranſiit, dedit abyſſus vocem ſuam.

NVLLA natura ad diuinorum ſignorum admirationem & teſtimonium magis quã aqua appoſita eſt. nam cæterarum quidem rerũ, vel quæ in ſublimi fiunt, vel quæ in terris videntur, ſi permutẽtur naturæ, aut earum curſus & fluxiones, aut cæteræ impediantur, vel innouentur vires, admiratione quidẽ excipi id ſolet. Sed quoniam idem aliquando ſecundum naturam accidere poteſt, oculos tamẽ animosq. ſpectantium non adeo perſtringit, vt vehementes æſtus, vt denſiſſimi imbres, terræ tremores, fulgura, fulmina & tonitrua, ignitæ præterea ſpecies, & ſimilia his quæcunq. ſunt, quorum ea vis eſſe ſolet, vt metu magis terreant, quã admiratione obſtupefaciãt. Quæ verò in aquarum natura aut alienæ aut repentinæ ſentiuntur mutationes, eæ maximas admirationes excitare, & diuinam virtutem & prouidentiam arguere ſunt apta. namque hæc cęleſtium corporum rationem & ſimplicitatem quodamodo imitatur, ita vt nunquam curſus ſuos & motus atque virtutes mutari, aut ſiſti, aut impediri, niſi maximis & diuinis de cauſis pati ſoleat. Quãob rem quanquã multa & maxima Ieſu Chriſti admiranda opera curationes, impuriſſimorum ſpirituum expulſiones apoſtoli vidiſſent, diuinam tamen eius virtutem compoſitis ab eodem maris fluctibus & tempeſtate ſedata maximè ſunt admirati: Quis eſt, inquiunt iſte, quia etiam venti & mare obediunt ei? Argumenta igitur, quæ à Vate noſtro in complexionis confirmationem afferuntur, ex eo genere ſunt, quod ad probandam diuinitatem maximè eſt accommodatum. nam Iordanis aquæ populo Iſraëlitico tranſmittenti, in duas partes diductæ ceſſère; atque inferior quidem pars in Aſphaltiten lacum, quo is amnis excipi ſolet, citiſſimè defluxit. Superior verò aquarum portio præter motus atq. impetus ſui rationem ſubſtitit, & perinde ac ſi obiecto muro impedita eſſet, redundantem curſum verſus caput reflexit. Atque ea loca inundatione occupauit, quo nunquam antea aut poſt illud tẽpus pertingere eſt viſus. Hanc etiam aquarum nouam & inauditã concuſſionem, & proprij curſus mutationẽ regius Vates diuini aduentus teſtẽ non ſine admiratione citat: Quid eſt tibi mare quòd fugiſti, & tu Iordanis quia cõuerſus es retrorſum? Gurgitẽ ergo aquarum tranſiiſſe dicit Habbakuq, eamq. fluminis partem ſignificat, quæ adeo citato, imò adeo præcipiti curſu in Sodomiticum lacũ defluxit, vt ingenti vndarũ fragore fuerit excepta. cuius rei cauſa dixit: *dedit abyſſus vocem ſuam.*

Mat.4.

Pſal.113.

Altitudo manus ſuas leuauit.

EA aquarum in Iordane pars, quæ in ſuperiori cõſtitit loco, finibus non contenta ſuis, quos, dum inundatione augetur, cõplere ſolet, vlteriora peruaſit loca, & riparũ terminos dilatauit. namq. eo tẽpore Iordanis fluuius liquatis Libani mõtis niuibus auctiſſimus tumidiſſimusque ruebat. atque hoc aquarum incrementum altitudinem vocat Vates, quæ quoniam fines ſuos, intra quos aliàs etiam auctæ cõtineri tamen ſolent, eo tempore ſunt prætergreſſæ, propterea manus ſuas leuauiſſe à Vate dicuntur. namq. tota oratio poëticis exornationibus, & propriis linguæ Hebraicæ tranſlationibus conſtat, in qua lingua aquarum termini, ſiue littora, ſeu ripæ, ſiue margines ſint, manus vocantur, vt: Hoc mare magnum, & ſpatioſum manibus. neq. diſſimili tranſlatione vſus eſt Naſo, cùm maris deſcriberet ambitum: *Nec brachia longo Margine terrarum porrexerat Amphitritẽ.*

Pſal.105.

Metamorph. lib. 1.

Sol

Sol & luna ſteterunt in habitaculo tuo, in luce ſagittarum tuarum ibunt, in ſplendore fulgurantis haſtæ tuæ.

MIRACVLVM aliud recenſet Vates, quod non minorẽ contemplantibus admirationem, quàm cætera mouere debeat: quod diuina virtute occupãtibus iam Chananæorum regionem Iſraëlitis editum fuiſſe legimus. Amorrhæum victum & in fugã verſum dum Iſraëlitæ perſequerẽtur, Ioſue dux Deum precatus eſt, ne prius ſolis & lunæ in cælo præſentia carerent, quã hoſtes diſſiparentur. orationẽ autem euentus eſt conſequutus, ita vt orantis fidei cæli obtẽperarent. Solem propterea & lunã in tabernaculo ſuo ad Dei imperium ſtetiſſe Vates dicit, & curſus ſuos ad ſacri exercitus commoditatẽ temperaſſe, ac ſi mũdi luminaria nõ lumen hominibus adferrẽt, quo actionibus vacare poſſent: ſed ipſa potius ad ſuum perficiendũ iter lucẽ & ſplendorẽ armorũ & iaculorum Dei ſpectarent. Argutiſſimè profecto à Vate miraculum hoc eſt conſideratum. Cùm ſolem & lunam hoc in negotio ſuum munus mutaſſe dicat; vtpote quæ lumine & virtute ſua alia omnia ducere & gubernare ſoleãt, iuxta id quod ſcriptũ eſt: Solem in poteſtatẽ diei, lunam in poteſtatẽ noctis. Et cùm agẽdarum rerum tempora ab his exſpectare & metiri ſoleamus, tamen eo die factum eſt, vt curſus & tẽporis ſui rationẽ ab humano negotio ipſa luminaria caperẽt. Pſal. 135. atq. eam rem admiranda obſeruatione diuina ſignificat hiſtoria his verbis: Nec fuit talis dies ante illum, nec poſt illum, vt exaudiret Dominus vocem hominis. Quoniã Dominus pugnauit pro Iſraële. eam autem hiſtoriã non tam humanis, quàm diuinis copijs à Domino Iſraëlitis partã fuiſſe diuina narrat hiſtoria. cuius rei cauſa Vates haſtæ & telorũ Dei meminit, quorum acies adeo ſplendida eſt, vt maximis luminaribus ſoli & lunæ lumen afferre poſſint.

In fremitu conculcabis terram, & in furore tuo obſtupefacies gentes.

DIVINÆ iuſtitiæ vltionisq. vim atq. impetum deſcribit, & manifeſta præſentis Dei argumenta congerit, quibus olim probatũ fuit, Deum adeſſe qui Iſraëlitarum populum duceret: quo tẽpore primum Palæſtinã inuaſerunt. nam ſeptẽ quibus regio illa incolebatur, gentes tanta celeritate victæ & penitus ſublatæ ſunt, vt rem non niſi diuina virtute actam putare quis poſſit. Voluit namq. Deus & illarũ gẽtium ſcelera celerrimè vlciſci, & populo ſuo perquammaturè ſedes parare, agros cultiſſimos, domos atq. vrbes optimè Deut. 33. cõſtructas omnibusq. affluentes rebus, & multa ornatas ſupellectili tradere. Porrò conficiendæ rei rationes admirabiles victoriam ipſam non hominum aut viribus, aut conſiliis, ſed diuinę aſſcribunt virtuti. nam prima omnium vrbs Ierichus non telis, non tormentis, non bellicis machinis, ſed populi clamore, hoc eſt, Dei idipſum imperantis voce corruit: Ioſue. 10. & huic proxima Hai nõ ſine miraculis & ipſa fuit expugnata. denique vt tota regio tam celeriter in Iſraëlitarum ditionem veniret, nihil aliud, quàm Dei virtus effecit, qui terrã ipſam fremitu conculcabat atque premebat, & venienti populo cedere cogebat: neque quiſquam ex eius regionis incolis adeo fortis fuit, vt diuinum furorẽ & indignationem impauidus exſpectare poſſet: tantus eſt vltoris Dei terror, tantaque formido. Hanc eandem rem diuinis carminibus decantatam ita legimus: Manus tua gentes diſperdidit: afflixiſti populos & expuliſti eos. neque enim in gladio ſuo poſſederunt terram: & arcus eorum non ſaluauit eos. Sed dextera tua & bracium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuiſti in eis. Pſal. 42. Quod verò ad dictionis & exornationis rationẽ attinet, heteroſin figuram hoc in loco agnoſcimus, familiariſſimam vatibus exornationem: cuius vſus eſt eandem rem expolire, & illuſtriorem ampliorem q. ſententiæ repetitione verborum varietate reddere: in fremitu conculcare terram & in furore obſtupefacere gentes. fremitus autem & furor, quorum hic mentio fit, ſonitus magis, quàm voces ſunt, eiuſdem animi motus index vterque; ſed inſtrumento alter ab altero diuerſus. nam fremitus gutture ſpiritus pleno & per os compreſſis ferme labris erumpentis buccis nonnihil tumentibus fit. Furor verò propriè eſt naribus expreſſus ſonitus, ignito atque ardenti ſpiritu concitatus. Atque hoc modo de his rebus philoſophari ipſa Hebraicorum verborum germana ſignificatione cogimur.

Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.

HACTENVS Vates iis argumentis eſt vſus, quæ diuinũ de maximo negotio conſiliũ

probare valeant. nam & Dei iuramentum citauit, & antecedentes apparatus expoſuit, quibus diuina prouidentia populum Iſraëliticum ornauit, & peculiarem ſibi populum comparauit, atq. à cæterarum gentium ſocietate conſortioque ſegregauit, & multis maximisque miraculis editis totius orbis animos atq. oculos in eam gentem eamq. regionẽ conuertẽdos curauit, nimirum ſpectaturos quid maximarũ rerum in illa regione efficere moliretur Deus. Maximũ autem Dei negotium, quam ob rem hæc omnia, quæ commemorata à Vate ſunt, parabantur, diuini Chriſti exhibitio fuit, quia ad eã rem efficiendam & promiſſus fuerat, & vngendus, vt amiſſam gentibus ſalutẽ reſtitueret, atq. maximum orbis hoſtẽ diabolũ vinceret, perderet, & à tyrãnico remoueret imperio. Igitur propoſitis hactenus argumẽtis, complexionẽ iterum manifeſtiorem Vates conficit, qua Deũ tandem maximã illam contra infernorum tyrannidem expeditionem effecturum eſſe vaticinatur. eamq. rem Chriſto ſuo duce confecturum prædicit: quam rem adeo certam fore credit, vt perinde ac ſi geſta iam eſſet ex antecedentibus eius rei imaginibus & figuris colligat, præteritiq. tẽporis verbo vſus pronuntiet. Cùm enim Deus certo & præfinito tempore ad populi ſui, hoc eſt, ad omnium hominum piorum ſalutem ex hoſtium tyrannide expediendam egreſſurus ſit, rem ipſam futuram Vates à ſe quaſi iam geſta ſit, mentis agitatione præuiſam, vt fere omnibus ſolenne eſt vatibus, velut actam prædicit. *egreſſus es*, pro egreſſurus es.

Percuſſiſti caput de domo impij, denudaſti fundamentum eius vſque ad collum.

IMPIETATIS omnis regnũ apud inferos eſt, vbi dæmoniorum princeps Baalzebub primas tenet, illa prima impiorum familia, ille malorum omnium caput, & cunctorum origo ſcelerum ex illa familia ſcaturit. Totius autem eius tyrannidis arx, & id cui fidit, firmamentum, peccatum eſt: namque illud à diuino ſpiritu decreti chirographum nominatur, quo iure, quáue iniuria hominum genus eam tyrannidẽ ferre coacti ſunt. Hunc autem hoſtem Chriſtus victor regno pepulit, & omni iure (quidquid illi iuris in homines fuerat) deleto, ſuos in libertatem reconciliauit. nam qui facit peccatum ſeruus eſt peccati. Quòd ſi filius vos liberauerit, verè liberi eritis, idem filius aiebat. (Ioan.7.) Atqui curatum ab eo & molitum maximè atque etiam effectum eſt, vt omnes liberarentur; niſi quos propria ipſorum culpa in ſeruitutem adiudicatos detineat. Ipſe namque triumphans nos palam in ſemetipſo eduxit, expolians omnem principatum & poteſtatem delens quod aduerſum nos erat chirographum decreti, hoc eſt, peccatum quod erat contrarium nobis, affigens illud cruci. (Coloſ.2.) Hãc autem Chriſti victoriam & populi ſui libertatem exornata atque figurarum ſplendoribus illuſtri oratione cantat Vates, duplici vſus tranſlatione perpetua (ſiue allegoriam Græcè vocare maluerimus). nam ipſam totam inferorum imperij rationem domum nominat, rurſus domus fundamẽtis quaſi illa animal quoddam ſit, collum affingit. Laudat igitur Deum, quòd caput impietatis omnis, & totius familiæ principem & patrem contuderit Chriſto ſuo duce atq. auctore, iuxta id quod diuini verbi comminantis prædictione idẽ tartareus princeps audierat: (Geneſ.3.) Inimicitiã ponam inter te & mulierẽ, & ſemen tuũ & ſemen illius: & ipſa conteret caput tuũ. fundamentorũ autẽ denudatione vſque ad collum omnem hoſtis potentiam, omnem poteſtatem præciſam adẽptamq. ſignificat. nam vt arborum radices, quibus terræ hærent, ad capitis in animantibus vicẽ accedunt, & quæ his radicibus continua eſt, trũci pars collum refert. vtraque autem hæc ſi præcidantur, & circunducta terra nudentur, arborẽ perire neceſſe eſt. Ita ſi quis maximarum ædium fundamenta à primis firmitudinis initiis ad collum vſque, hoc eſt, ad eã partem, quæ ad pauimentum vſq. pertinet, diruat, totius ædificij ruinam ſequi pronum atque promptum eſt. Igitur Chriſtus fundamentum percuſſit, & ad collum vſque denudauit, expolians principatus & poteſtates, quæ capiti, velut collum, proxima eſſe ſolent Nudationis autẽ tranſlatione diuina carmina vtuntur, cùm de diruẽdis muris cæteriſq. ædificijs verba fiunt. quod idẽ verbũ latinus interpres alibi exinanire vertit, vt in pſalmo: (Pſal.136.) Qui dicunt exinanite vſq. ad fuudamentũ in ea. Poterat eodẽ verbo hoc in loco vti, quo res eadẽ aptè etiam ſignificaretur, exinaniſti fundamentũ eius vſq. ad collum. Poterat & hoc nudãdi verbo commodiſſimè in Pſalmo illo vti. Denudate vſq. ad fundamentum in ea. Illud autem non inauditum apud aliarum linguarum auctores eſt, cùm rem aliquam certiſſimam quanquam futuram ſignificare volunt, tamen præterito verbo velut iam geſtam enuntiãt, vt apud Liuiũ, Annibal: Si tales animos inquit, in prælio habebitis milites,

quales

quales hic oſtenditis, vicimus. Illud autem non prætermittendum eſſe arbitrati ſumus in carminis huius fine additum eſſe verbum *Cela* ſiue *Selach*; de cuius vi & multiplici ad ſignificationum rationem augendam vehementia alio in loco nobis eſt dictum. Ea enim vox eſt, quæ nullo in loco non magnum aliquid molitur, & quæ eam ſententiam, quam ſequitur, aſſeueratione atque acclamatione & certiorem reddat & auguſtiorem. סלה

Maledixiſti ſceptris eius, capiti bellatorum eius, venientibus vt turbo ad diſpergendum me: exultatio eorum, ſicut eius, qui deuorat pauperem in abſcondito.

LOCVS eſt aliquantulum obſcurus, propterea, quòd nomen *ſceptris* non in acquiſitionis caſu poſitum eſt, ſed inſtrumenti caſum obtinet. Perſtat igitur in allegoria Vates, & Chriſti de hoſte antiquo victoriam perſequitur: eiuſque hoſtis & totius exercitus inferorum ferociam, atque impetum apta ſimilitudine deſcribit. nam vt olim Iſraëlem rubrum mare tranſmittentem Ægyptius Pharao vt perderet maximo cum impetu perſequutus, in ipſo mari & ſe & vniuerſum exercitum perdidit: ſic etiam antiquus ille humani generis hoſtis vniuerſam hominum eccleſiam, quam Chriſtus inundantes ſanguine mortis ſuæ fluctus ſubiturus ſuſceperat, truculenter eſt inſectatus. ſed in illis fluctibus hoſtis ipſe cum exercitu perijt. Chriſtus autem ſuſceptam eccleſiam ſaluam atque incolumem in libertatem reconciliauit. Vna ergo oratione & antiquam imaginem, & reconditum in imagine arcanum conſequitur Vates. namque hoc illius antiquæ hiſtoriæ fuerat myſterium. At verò caput ipſum hoſtium, hoc eſt, diabolum Chriſtus cõfecit, & inane atq. maledictum reddidit ſuo ipſius ſceptro, quo omnia ille conterere atq. perſundare fuerat ſolitus, hoc eſt morte ipſa, qua ille tyrannidem in orbe exercebat. Hanc mortem dum morte ſua Chriſtus extinguit, hoſtem ſceptro ſuo conficit, ſicut & Iſaias futurum eſſe præterito verbo vſus fuerat vaticinatus: Iugum, inquit, oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian. Iſai. 9. [*Venientibus vt turbo ad diſpergendum me.*] Magno quippe impetu peccatorum multitudo in orbem ” confluxerat, ingens malorum ſpirituum turba humanum vexabat genus, ſed vbi abun- ” dauit peccatum, abundauit & gratia. [*Exultatio eorum ſicut eius, qui deuorat pauperem in abſcondito.*] Quicunque nulla religione, nullo diuino metu à maleficio terrentur, tantum humanos conſpectus fallere ſtudent: id ſi contingat, nihil obſtiterit, quo minus ſacra prophanis miſceant. Simili ergo animo atq. impetu pari infernorũ hoſtium turbã, hominum genus funditus perdendi cupiditate exultaſſe Vates aſſerit. ſuum autẽ ipſius nomẽ profert, dum omnium hominũ perſonã ſuſtinet: [*Ad diſpergendum me,*] id eſt, nos omnes, quicunque humanæ naturæ participes ſumus. nam ea eſt ſpiritus mali mens, id ingenium, vt quidquid mali vni ſemel obtulit, id cunctis oblatum eſſe velit. Quam ob rem à theologis, qui de eiuſdem ſpiritus natura philoſophantur, illud frequenter vſurpatur: angelos quicquid apprehendant, immobiliter ac pertinaciter apprehendere. Pauperem autem in abſcondito qui maleficij ſtudio deuorant, exultare dicuntur. nam qui tali ingenio ſunt, non niſi mentis impulſu & vehementi ſtudio ad huiuſmodi maleficia accedunt, de quibus ſcriptum eſt: Inſidiatur vt rapiat pauperem, rapere pauperem dum at- ” trahit eum, & alio in loco idem ſtudium apertius ſignificatur: Veloces pedes eorum ad ” effundendum ſanguinem. Quantum autem, qui huiuſmodi ſunt, admittendo exultent ſcelere, ex dolore, quo, cùm id minus contigerit, afficiuntur, argui facile poterit.

Ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit, Iuuen. Saty. 3
Dat pœnas, noctem patitur lugentis amicum
Pelidæ, cubat in faciem, mox deinde ſupinus.
Ergo non aliter poterit dormire: quibuſdam
Somnum rixa facit.

Viam feciſti in mari equis tuis, in luto aquarum multarum.

QVEMADMODVM Iſraëlitæ Moſe duce Arabicum ſinum illæſi atque incolumes tranſierunt, neque quiſquam ex illis incommodi quicquam accepit, propterea quod maximi imperatoris Dei, cuius imperium obſeruabant, equis vndæ ceſſerant, ſeſeque

 in muri

in muri ſpeciem vndique diduxerant, donec populus ille Dei pertranſiret. Atque non ſolùm ab aquis læſi nihil fuerunt, ſed neque luto, neque cœno impediti, quo minus liberi & puri alterius littoris oram tenerent. Contrà verò Ægyptij hoſtes, dum Dei populum in mare ipſum ſequuntur, extincti omnes atque aquis obruti ſunt, ita etiam Dei populus, qui cum Chriſto acerbiſſimæ mortis fluctus penetrauit, ſaluus atque incolumis eodem Chriſto reſurgente euaſit, extincto interim veteri homine, & omni exercitu hoſtium deleto. quam rem diuina virtute effectam fuiſſe, ſacræ veterum & nouorũ librorum literæ probant. namque id non humana vi aut conſilio, ſed diuina ſolũ effici potuit virtute, vt inundantibus aquis mortis & inferorum delerentur iura, ſicut ſcriptum eſt: [Iſai. 10.] Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus veſtrum cum morte, & pactum veſtrum cum inferno non ſtabit. Omnia autem hæc humanæ redemptionis myſteria arcanis verborum & rerum imaginibus vates olim perorarunt. Ea namque hoc dicendi genere diuino dictante ſpiritu excipiebant, & literarum monumentis ad piorum hominum ſpem commendabant, neque eius negotij arcanum apertum illlis temporibus fuerat, donec is acceſſit, cui Deus clauem Dauid tradidit. is ergo negotio rite peracto, & re perfecta, diuini conſilij arcanum, ſpiritu ſancto in multos hominum miſſo, aperuit, quod abſconditum fuit à ſeculis & generationibus: nunc autem reuelauit Deus ſanctis ſuis, quibus [Coloſ. 1.] voluit notas facere diuitias gloriæ ſacramenti huius in gentibus, quibus apertus eſt ſenſus, vt diuinorum librorum ſcripta intelligerent. ijs ergo omnis illa antiquarum imaginum & ceremoniarum & ſacrarum rerum ratio aperta fuit, atque patefacta omnia, quæ priſcis hominibus non niſi obſcuris & implicitis ſymbolis tradita conſtiterant.

Audiui & conturbatus eſt venter meus, à voce contremuerunt labia mea.

DICENDI finem facere iam parat Vates noſter, quamobrẽ argumenta omnia breuiter colligit, & totam libri huius rationem paucis reuocat, & ſacratiſſimæ expeditionis, quam Chriſtus facturus erat in Hieruſalem narrationẽ perſtringit. nam dum Vates hactenus de Iſraëlitici populi calamitatibus verba feciſſet, & eius rei occaſione Deũ appellaſſet, quæſiſſetq. num in miſericordiæ pactionibus manſurus eſſet Deus, & grauiſſima argumentatione cõfirmauiſſet futurũ, vt quæ tanto molimini incœpta eſſent, feliciter perficerentur, dum his rebus Vates intentus eſſet, diuinũ reſponſum accepit, quo certam fore & firmam ſanctamq. Dei promiſſionẽ, certior eſt factus, vnde illud protulit: Egreſſus in ſalutẽ populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo. & quæ deinceps ſequuntur. Verùm enimuerò victoriam illam non niſi grauiſſimo prælio, & multo ſanguine reportandã eſſe diuinus Vates præuidit. namq. ad eam ſibi pariendam aggreſſum Chriſtum Deus omnium noſtrum debita, omnium culpas ſuſtinere iuſſit, vt pro omnibus guſtaret mortem, & vniuerſum pretium ipſe ſolus expedéret: atque adeo dum omnium peccatorum perſonas ſuſtineret, ſolus tamen duriſſimi certaminis torcular calcaret. nam de eo multa in [Iſai. 53.] hanc ſentẽtiam prædicta legimus: Deſpectum & nouiſſimum virorum, virum dolorũ & ſcientẽ infirmitatem, & quaſi abſconditus vultus eius & deſpectus: vnde nec reputauimus eum. Verè languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portauit, & nos putauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à Deo & humiliatum. Ipſe autẽ vulneratus eſt propter iniquitates noſtras, attritus eſt propter ſcelera noſtra: diſciplina pacis noſtrę ſuper eum, & liuore eius ſanati ſumus. Omnes nos quaſi oues errauimus, vnuſquiſque in viam ſuã declinauit, & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum. Oblatus eſt quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum. Sicut ouis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus corã tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum. De anguſtia & de iudicio ſublatus eſt: generationem eius quis enarrabit? quia abſciſſus eſt de terra viuentium: propter ſcelus populi mei percuſſi eum. Et dabit impios pro ſepultura, & diuitẽ pro morte ſua: eo quòd iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore eius. Et Dominus voluit contere eum in infirmitate, ſi poſuerit pro peccato animam ſuam, videbit ſemen longæuũ, & volũtas Domini in manu eius dirigetur. Pro eo quòd laborauit anima eius, videbit & ſaturabitur. In ſcientia ſua iuſtificabit ipſe iuſtus ſeruos meos multos, & iniquitates eorum ipſe portabit. Ideo diſpertiam ei plurimos, & fortium diuidet ſpolia, pro eo quòd tradidit in mortem animam ſuam, & cum ſceleratis reputatus eſt, & ipſe peccata multorum tulit, & pro tranſgreſſoribus rogauit. Hunc totum ex Iſaia locum proferre placuit, qui, ſi rectè conſideretur, ad hanc Vatis noſtri ſententiã aperiẽdam iudicari poſſit aptiſſimus. namq.

dum

dum huius maximi reparationis noſtræ negotij rationem mente Vates agitaret, & datũ ſibi de hac re oraculum contẽplaretur, animo cõturbatus eſt, nimirũ cognoſcens quãtis malis premeretur humanum genus, cuius libertatem tanti conſtare oportebat. Atq. hæc res fuit, quamobrẽ dixerit: *Audiui*, ex diuino reſponſo, quanto in diſcrimine hominum genus ſit, cui cum Chriſto mortem oppetere neceſſe ſit, vt ſuarum miſeriarum finis fiat. Eam autem Chriſti mortem crudeliſſimam atq. duriſſimã fore intellexi, vt in eius tribulatione nos, quicunq. illius paſſionibus cõmunicare velimus, ſalui atq. liberi quieſcamus. hæc igitur cũ ego audijſſem animoq. verſaſſem, non potui nõ mẽte atq. omnibus artubus cõtremiſcere. Ventrem autem Hebraico tropo pro corde dixit: timoris enim & tremoris principiũ à corde eſt. Totã verò eã, quæ in corpore cauitas eſt, membrorũ vitaliũ locum eſſe cõſtat, in quibus principatũ cor obtinet: corde autẽ tremoribus affecto, omnia viſcera contremiſcere conſentaneum eſt. Sed ventris nomine in ſacris libris tam ventriculum, quam inferiorẽ aluum; & quidquid ijs locis cõtinetur, ſignificari intelligimus. vt: Conturbatus eſt in ira oculus meus, anima mea & venter meus. Pſal. 30. Ergo ingens atque irrequieta animi affectio, ſiue metus, ſiue doloris, interiorũ partium concuſſione indicatur, vt apud Iob: Interiora mea efferbuerunt abſq. vlla requie. Iob. 30. ea res fit natiuo calore ad interiora regreſſo, quo membrorũ principi cordi ſuccurratur, externis interim artubus à natura neglectis: quam rem oris pallor & labiorum tremor cõſequitur. huiuſmodi affectionibus ſe tentatũ oſtẽdit Vates, cùm arduam illam humanæ ſalutis rationẽ diuino reſpõſo accepit. [*Tremuerunt labia mea,*] à voce mihi mente animoq. audita. huius orationis hæc certa ſententia eſt.

Ingrediatur putredo in oſſibus meis, & ſubter me ſcateat.

VERBA hæc futuri tẽporis ſunt, nõ imperatiui; & pro præteritis hebraico more vſurpantur, cõiunctionis vi id efficiente, vt ſuperius: Audiui & conturbatus eſt venter meus, Hebraicè *conturbabitur* legimus. Tota autem hæc oratio in amplificanda Vatis affectione cõſumitur, qua ſe ex maximi arcani conſideratione ita cõmotum eſſe oſtendit, vt conſiſtere pedibus non valeat, neque ſibi à tremore tẽperare, & perinde ſe viribus deſtitutũ affirmat, ac ſi eius oſſa quæ firmiſſima totius corporis pars eſſe ſolet, putredine fuerint cõſumpta; & ipſe pedibus conſiſtere nõ valens totus tremore corripiatur. hoc eſt ſubter me ſcateat, vel ſubter me tremam: nam primæ perſonæ verbum in exemplari eſt.

Vt requieſcam in die tribulationis, vt aſcendam ad populum accinctum noſtrum.

VIDEO aliter verti potuiſſe hunc locum, quò apertior eſſet atq. planior ſententia: ſed quoad fieri poſſit, dabimus operam, vt in inſtituto maneamus, id eſt, vt ſentẽtia eius, qua vtimur, interpretationis aut ex eius ipſius verbis, aut ex ipſis, in quibus primum ſcripta ſunt, linguis, aut ex re & argumento ipſo aperiamus; neque quicquam niſi maxima difficultate coacti de vulgata verſione variemus. Ergo quiſquis noſtras has commentationes ad hanc verſionem nobis accommodatas, quantum ad Hebraicam veritatem proximè accedant, cognoſcere voluerit, aliorum interpretum verſiones, quæ multæ ſunt, conſulere poterit: & quãtum ab alijs hæc diſſentiat, quantum conſentiat, & collatione, & commentariorum lectione perſpicere. Iam verò ad propoſitum reuertamur. Maximam vati mouit admirationem, ita vt tremorem etiam attulerit, quòd in tantę preſſuræ & tam ardui diſcriminis die, ipſe, qui vnus erat ex ijs, qui humanam, hoc eſt, ſuam ſperabant ſalutem, cùm Chriſtus pro omnibus mortem oppeteret, atque omnium perſonam in duriſſimo illo mortis conflictu ſuſtineret, morte quidem ſimul cum ſuſcepta à Chriſto gente afficeretur, nullo tamen tentaretur dolore. Omnis enim dolor Ieſum Chriſtum inuaſit: cuius quidem mortis fructum atque vtilitatem, non autem acerbitatem cæteri homines perceperunt. Fuêre illi quidem in tribulatione, in ſupplicio cum Chriſto, Chriſtus tamẽ pro omnibus dolebat, cæteri quieſcebant, nimirum quia hæc ſpiritu nobis gerebantur, & arcano explicabantur negotio. id vates noſter ſignificat, *vt requieſcam*. Coniunctio, *vt*, explicantis atque exponentis, ſiue rationem reddentis officio fungitur: namque pro Hebraica voce *aſſer* reddità eſt; cuius hoc munus eſt. Vehementer admiratus ſum, inquit, Vates, quod in die tribulationis Chriſti, cùm ille acerbiſſimum ſupplicium pro omnibus daturus ſit, tamen ego ſum requieturus, ita vt quæ ego commiſerim ſcelera,

ille luat;ego verò cum eodem moriar,& tamen eius mortis dolore non afficiar: quæ res, & mihi,& populo noſtro,hoc eſt,vniuerſæ eccleſiæ ab ipſo ad hác rem ſuſceptæ (cui ego annumerabor) continget. Populum autem accinctum, populum coniunctum & colligatum,atque in vnum corpus diuina virtute concinnatum ſignificat, cuius Chriſtus futurus erat caput: cuius liuore vt D. Petrus ait, ſanati ſumus.

Ficus enim non florebit, & non erit germen in vineis.

ELEGANTISSIMA & diuino reſponſo digniſſima concluſione argumentum ſuum Vates abſoluit, cuius exemplo quicunque religionem atque pietatem colunt, ad maxima quæque incommoda perferenda animari poſſunt, vbi ſemel diuinæ voluntatis certiores ex ſacris libris,aut alia ratione fuerint facti: Eſt autem huiuſmodi horum trium carminum ſententia. Vates præuiſam populi ſui calamitatem cum Deo fuerat queſtus: cuius rei occaſione de maximis Dei miſericordijs atque promiſſis inciderat in diſputationem,num hæc inter ſe conuenire poſſent,vt Deus ſuis promiſſis & pactionibus ſtaret, & populum tantis afficeret calamitatibus,quem earundem promiſſionum abſoluendarum & teſtem & prædicatorem delegerat dum hæc Vates mente agitat, atque oratione apud Deum tractat,diuinorum verborum atq. conuentorum conſtantiam intelligit;neque impediri poſſe Deum, quo minus ea,quæ in illo populo edenda promiſerat,tandem edat, quamuis maximas populus ille calamitates accipiat. namque diuina prouidentia & populo ſcelerato per calamitatem corrigendo, & ſuis pollicitationibus exoluendis fuerat conſultura. Huius igitur veritatis admonitus Habbakuq, ad eam ſpem,quam ipſe maximam eſt ingreſſus, cæteros vocat, iubetq. pios omnes nullis aduerſis rebus terreri, nullis doloribus frangi,nullo futurorum malorum metu exanimari; ſed diuinæ miſericordiæ pactionum memores eſſe,qua recordatione id efficiatur vt propoſiti tenaciſſimi ſint, neque ſalutis à Deo accipiendæ ſpem abijciant: ita fiet vt earum rerum,quæ tam diu ab eis ſperatæ atque exſpectatæ ſunt, compotes tandem efficiantur.ſibi autem hūc animum iam eſſe, vt ſi maximè omnia perire atque ruinam minari videantur, tamen ſalutem à Deo promiſſam deſperetur nunquam, *& ſi fractus*, vt inquit ille, *labatur orbis Impauidum nihil nocituræ attingant ruinæ.* Hæc eorum quæ aſſcribuntur carminum ſententia eſt. Hanc ille partitionibus exornat, & elegantiſſima earum calamitatū enumeratione,quibus maximè frangi homines ſolent & ſibi ſuæque vitæ metuere: cuiuſmodi ſunt agrorum ſterilitates, pecorum atque armentorum ſtrages & peſtes,quarum rerum copia vt ad hanc mortalem vitam eſt neceſſaria, ſic earundem penuria ad eandem vitam incommodiſſima eſt. *ficus enim non florebit.* Ficus arborum omnium feraciſſima eſt ob natiui ſuccus abundantiam,& quæ minima inter cæteras plantas cultura indigeat. nam ſponte prouenire ſolet,& inculto ſolo, imò verò & in ſaxis & muris fructus annuos interdum binos ferre,neque intermiſſa requie vt plurima ex arborum generibus ſibi conſulere, atq. ea prima eſt, quæ pro flore fructum ipſum proferat: ex quo fit vt certiſſimum præter cæteras,in quibus flos fructū antecedit ſuæ vtilitatis argumentum promat. quòd ſi ficus aliquando ſuos flores neget,reliquarū arborum fructus fruſtra ſperes. His autē proxima eſt vitis natura,quæ ſi non fructus,tamen ramorum & pampinorum eſt fœcundiſſima: raro autem euenit vt hoc genus vuas omnino neget. Quòd ſi vuarum & germinum careat prouentu,actum eſt de anni illius ſpe: maximam enim anni ſterilitatem eſſe oportet,quæ germinis proferendi facultatem adimat. Iam verò olearum ea natura eſt,vt ſi non ſingulis annis,certis tamen vberi baccarum prouentu pretium operæ colentium abſoluat.atq. futurā ſui vtilitatē in præcedentis anni menſibus promittat, lætior namq. viret,& multis quaſi gemmulis tumeſcit. atq. huiuſmodi indicationes obſeruantē raro fallunt. quam ob rem oliuetorum, qui in Bethica ſunt domini huiuſmodi notationibus admoniti, à præcedenti autumno in eum qui ſequitur muliercularum idoneum ad oliuas colligendas numerum mercede interdum præmiſſa conducere ſolent. Hoc autē à Vate oliuæ opus vocatur. namq. ex ſacrorum librorū idiomate eſt,vt arbores fructū facere dicātur,vt: Et

Pſal.106. fecerunt fructum natiuitatis. fructus verò ipſe opus arboris nominatur. igitur grauem eſſe cauſam oportet,quàm ob rē oliuæ quem fructum ante fecerant & oſtenderant,tamē cultoribus negent. mentiri autē ſiue negare plantæ fructus dicuntur, quando ſunt cultori-

Horat.epiſt. lib.1. bus ingratæ, vt apud Satyricum: *Spem mentita ſeges.*

Et arua non afferent cibum.

Quan-

QVANQVAM aliorum fructuum penuriá vtcumq. pati homines poſſint, frumenti tamen defectum ferre non poſſunt. Caput namq. ad humanam vitam alendam panis eſt, ſcriptũ eſt enim: Et panis cor hominis cõfirmet. & alio in loco: Qui producit frumentũ & herbá vſui hominum. Quòd ſi frumenta omnino deſiderentur, atq. aliorũ fructuum defectibus hoc accedat, maximum eſſe annonæ conflictũ neceſſe eſt. fieri autem interdũ ſolet, vt cùm dies complures frumento homines caruerint, pecore ex longinquioribus locis adacto extremam famem ſuſtentent. quòd ſi pecorum etiam copia deficiat, nihil niſi aut diuinã prouidentiam, & admirabilem aliquem cibum, aut mortem expectare dabitur. Porrò Iſraëlitica regio his rebus, quas hactenus commemorauimus, adeo abundabat, vt vicinas etiam aleret regiones. Nam & Tyri rex Hiram tritici hordæi, vini, & olei permutatione ad maximi illius templi fabricationem ligna ex libano monte cæſa ſuppeditauit, & Hebronis agros plurima & generoſiſſima pecora aluiſſe Samuelis hiſtoria docemur. huius autem rei penuria laborare, extremæ (vt diximus) ſterilitatis eſt malum. Eam igitur rem cæteris addit Vates & ſubdit.

Pſal.103. Pſal.146. 2.Paral.2. 2.Samuel 19.

Abſcindetur de ouili pecus, & non erit armentum in præſepibus.

VTRVMQVE genus propterea nominauit, vt omni ex parte ſterilitatis exequeretur rationem. namque armentorum & pecorum diuerſa eſt natura, & fieri plerumq. ſolet, vt quibus annis & tempeſtatibus alterum genus male habeat, alterum gaudeat. Oues glacie conſtrictos campos amant, boues verò frequentes deſiderãt imbres. Ex qua re vtriuſq. generis optata hiſpano prouerbio eleganter ſunt indicata: *Siquiera llonieſſe haſta, que mi cuerno ſe remollecieſſe: Si quiera elaſſe haſta que mi lana ſeme enhetraſſe.* Quòd ſi vtraque & pecora & armenta deficiant, nõn tam anni vitio, quàm diuina ira id euenire putandũ eſt. Hæc autem omnia ſimul accidere poſſe Vates concedit; ſe tamen de ea ſpe, quam diuinæ ſibi ſubminiſtrant promiſſiones, deiici poſſe negat. Sed cùm maximè omnia ruinã & mortem minitari videantur, tum maximè ſe promiſſæ ſibi à Deo ſalutis, & exſpectati Chriſti ſeruatoris cogitatione exultaturum.

Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Ieſu meo.

HOC EST, in Deo ſeruatore meo. Planum namque atque apertum iam omnibus fere eſt nomine *Ieſuagh* ſalutis & ſaluationis rationem ſignificari. Cuius quidem rei interpres nobis diuinus nuntius fuit, qui cùm imponendum diuino puero nomen Ioſepho ederet, hoc ſermone nominis rationem reddidit: Ipſe enim ſaluum faciet populũ ſuum à peccatis eorum. Matth.1.

Deus Dominus fortitudo mea, & ponet pedes meos quaſi ceruorum: & ſuper excelſa mea deducet me victor in pſalmis canentem.

INTER omnes oratorias exornationes commoratio, quam vocant, ſacris ſcriptoribus familiariſſima eſt: quum in ea re, in qua cauſæ noſtræ firmitatem collocauimus, diutius commoramur. Hoc genus nos in Chriſtianis rhetoricis, quas carmine cõſcripſimus, firmamentũ vocauimus. nulla autem re ſacri ſcriptores magis, quàm diuinæ miſericordiæ fide atque ſpe nituntur. Ex qua illa in omnium ore frequentiſſima ſententia eſt. propter miſericordiam tuam & veritatem tuam, & miſericordia tua vſque ad cælos, & veritas tua vſque ad nubes. Antiqua igitur diſciplina, & acceptis à ſe reſponſis edoctus Vates, totam ſpem ſuam in diuinis pollicitationibus, atq. in miſericordia ponit. Audierat enim ille id quod nobis referret: Iuſtus autem ex fide viuit. Hac igitur fide ſibi ſe conſtare dicit, eamque ſpem nunquam eſſe fallendam, ſed voti tandem compotẽ Deo auctore euaſurum, vt nulla ſit calamitas, quam non huius ſpei atque fidei ope perferat, & tandẽ illius maximi atque diuini beneficij acceptione peruincat. Dominum igitur Deum fortitudinem ſuã vocat, quoniam ea victoria nõ humana virtute, ſed diuinæ miſericordiæ auxilio atque opera illi conſtabit. nam cùm Criſtus ſuam diuinam atque humanam naturam cum ſuis communicaturus fuerit, ob eam cauſam, quicunque eius communicationis & beneficij participes verè fuerint, ex eo, quem ante deſcripſimus, conflictu victores, & præſtantiſſimæ libertatis compotes euadent. Si enim filius vos liberauarit, vere liberi eritis, aiebat idem Deus atq. homo Chriſtus, ita vt illud ab illis quàm veriſſimè cantari poſſit: In te inimicos noſtros ventilabimus cornu: & in nomine tuo ſpernemus inſurgẽtes in nobis. [*Et ponet pedes meos quaſi ceruorum.* Summam conficiendæ rei celeritatem hac ſimilitudine ſignificat. nam quamuis ex quadrupedibus nonnullæ citatiſſimo valeant curſu,

Pſal. 35. Pſal. 55. Ioan.8. Pſal.43.

nulla tamen magis victoriam currendo repræſentat, quàm cerua, quæ ſaltu arbuſta ſuperat, & ſaxa, & flumina aliquando tranſmittit; adde quòd decor membroum & totius corporis habitudo, venatorũ contemptum magis imitatur, quàm fugam: eadem ſemper altiora loca curſu petit, vnde deſpicere magis, quàm metuere inſequentes ſe poſſit. hoc autem magis in femina cerua, quàm in maribus, ex eo quòd illæ cornibus careant, perſpicitur: quamobrem & Hebraicè *quaſi ceruarum* legimus. Ob eandem etiam conſiderationem in canticis ſponſus ceruorum hinnulo ſimilis eſſe prædicatur. neq. diſſimilé ob cauſam hoc carmen à Dauide præcantatum Vates noſter hoc in loco vſurpauit, Qui æquauit, inquit, pedes meos ceruis, & ſuper excelſa ſtatuens me. Excelſa etiam loca, aut victoriá, aut certè hoſtium contemptum ſua natura atq. ſitu parant. Eam rem hoc loco ſibi Vates ex fide, quam diuinis verbis habet, promittit, nimirum victoriæ viam ſibi à Deo eſſe aperiendam. ex qua re illud confici oporteat, vt ipſe carminibus condendis, & Deo gratiarum actionibus, ob tanta beneficia, celebrando vacet. Atque ex ea re materiam elegantiſſimorũ verſuum atque heroicorum ſibi fore ſuppeditandam. Talia enim carmina non niſi à lætiſſimis, atq. omni anxietate carentibus ingenijs cãtari ſolent. quorũ inſcriptio eſt, *lemnaſceah Bineghinoth*. Huius autem verbi *lemnaſzeah*, pro quo latinus interpres frequenter *victori* vertit, ſententiam, hoc in loco exponere non incommodum fore viſum eſt, namq. ea ad Vatis noſtri orationem illuſtrandam, atq. ad multorum pſalmorum inſcriptiones intelligendas conducet. Igitur verbum *naſſahh* vincere, ſtudioſè aliquid & ſolicitè, ac non negligenter agere ſignificat. Eius autẽ verbi vſus familiaris atq. frequens eſt publicis ſacrarum rerum miniſtris, quorum intereſt munus ſuum diligenter atque ſtrenuè exequi. maximè autẽ ijs accommodari ſolet, qui alijs tanquam duces in adminiſtranda re præficiuntur; nimirum vt cæteros hortentur, inſtruant, atque in negotio præcurrant. huius rei atque verbi exempla multa ſacros legentibus libros occurrent, ex quibus vnũ & alterum apud Eſdram vno in capite indicabimus, quæ latinè ſic in vulgata editione legimus: Anno autem ſecundo aduentus eorum ad templum Dei in Ieruſalem, menſe ſecundo, cœperunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & reliqui de fratribus eorum ſacerdotes, & Leuitæ, & omnes qui venerant de captiuitate in Ieruſalem & conſtituerunt leuitas à viginti annis & ſupra, vt vrgerent opus Domini. Stetitque Ioſue & filij eius & fratres eius, Cedmiel & filij eius, filij Iuda quaſi vir vnus, vt inſtarent ſuper eos, qui faciebant opus Domini. Hæc igitur Latina verba vrgere, & inſtare, quid Hebraicum verbum ſignificet, & ad quas perſonas accõmodetur, nos docent. hæc negotia curandi verbo Romani ſignificabant: nam & regia munera & ludos dijs ſacros, & funus curare dicebant, & curare vt ſacrorũ templorũ ſarta eſſent tecta. Ergo inter cætera ſacrarum rerum genera carminum & hymnorũ, atq. totius ſacræ muſicæ curatores erant, ad quos quid quo modulationum genere, & à quibus, & quando canendum eſſet, conſulere pertinebat. Vnum aũt carminũ genus erat, quod *Neghinoth* vocabant, quò lætę atque gratiſſimæ res & affectuum plenæ dicebantur, quæq. hoſtium atque periculorum propulſationem vel narrarent, vel ſibi promitterent. Cuius generis eſt pſalmus, Cum inuocarem, & illud: Exaudi Deus orationem meam. huic ergo carminum generi ſe vacaturum vouet Habbakuq, quo præterita rerum diſcrimina, & præſentem redemptionis lætitiam celebret.

נצח

Eſdræ 3.

ORATIO INTERPRETIS.

O qui orbem regis pater, & mortalia curas,
Auſaq. funeſti nulla probas ſceleris;
Nec pateris fluitare tuo feruentia cultu
Pectora; nec miſeros deſeris eſſe pios:
Illud opus renouare tuum ne deſine noſtris
Mentibus; illud opus, quo facis eſſe Deos.
Et nos perpetuas laudes, nos grata canemus
Carmina pro tantis commoda muneribus.

IN HABBAKVQ PROPHETÆ COMMENTARIA CARMEN EX VOTO.

NON cœpta lætis vota parentibus,
Cum pulcher infans ludit amabilem,
Cui ſceptra mater, cui coronas
Poſcit auens prece blandiente.
Non quæ per artes innumeras genus
Mortale duris vſque laboribus
Exercet auri vel cupido,
Spéſve leuis male ſana honoris:
Non quidquid errans denique ſuſpicit
Vulgus, beatos efficit, aut iuuat
Curas, vel auertit ſequaces,
Otia vel meditata præſtat.
Nam quæ caducis condita partibus
Auctore conſtant munera debili,
Nil illa magnum, nil perenne
Efficere, aut tolerare poſſunt.
Quidquid coruſci continet ætheris
Tranſmiſſus axis, ſcilicet aëra,
Telluris oras, & liquentem
Vis penetrat ſuperatq́ pontum.
Diſiuncta quòd ſi corpora ſedibus,
Unde & decoris artibus efficax
Natura fingit res, teneri
Perpetuos nequeunt in annos:
Quid comparatis fraudibus, ac dolo
Mortalis audens ingenij manus
Componet atris eximendum
Temporibus vicibuſq́ lethi?
Cum gente gentem iungito ſedulam,
Commune cœptis & ſtudium para:
Vox vna cunctis, arſq́ conſtet,
Nulla manus properare ceſſet.
Sed videt vltor principium Deus
Non auſpicatæ molis, & arduæ
Spectator attendit propinquus
Stultitiæ aſſiduos labores.

Mox

Mox & micanti fulmine, & horrido
Turbata cæli murmure diſſonat
Sermone turba, & inquietas
Cura ſubit variata mentes.
Tunc quam potentis nominis ambitus
Turrim propinquam ſideribus poli
Vergebat, humani furoris
Eſſe iubet monumenta iudex.
Iamq́ appetitæ munera gloriæ,
Confœderatas & ſtudijs opes
Deforme conuoluens ruinæ
Nomen habet Babylon pudendum.
Sed tu quid altas imperij domos
Nunc & decorum perpetuum tibi
Proponis amens per ſceleſtos
Viáq́ doloq́ vagatus auſus?
Tentata prauis bella tumultibus,
Atq. inuidētum prælia gentium,
Et fraude prognatas rapinas,
Anne bonum paritura credas?
Constructus amplis principijs domus
Murus, labore & conſilio graui
Per damna, per cædes iniquas
Artificem ſtimulante cura,
Tantiſper hæret molibus ac breui
Suffultus arctæ munere machinæ
Auctoris orbi dum malignum
Teſtis opúſque, animumq́ prodat.
Sed iam peracto iudicio Dei,
Qui cuncta vindex crimina diſcutit,
Gaudere querente, & laborum
Iam domino meditante fructus,
Inclinat aucto pondere funditus
Congeſta lapſis vndiq́ partibus
Moles, & incautum patronum
Cum famulis premit, atque natis.
Optata ſeris regna nepotibus,
Et cogitati præmia nominis,
Obliuiores vel ſilentes
Incelebri ſubeunt ſepulchro,

Vel ſu-

Vel fumiganti turbine pulueris,
Quem lapſa moles excitet altius,
Differtur exemplis in æuum
Hiſtoria improperanda diris.
Tunc, quæ imperitis ancipiti gradu
Conſtare viſa eſt cura vigil Dei,
Dum flos nocentum præniteret,
Certa manet, ſuperatq́; vindex.
Tum clara ſignis perpetuis patent
Exempla ſummi iudicis, & graui
Sanctamq́; funeſtamq́; gentem
Indicio memorata monſtrant.
Vt nulla caſus Sortis & inuidæ
Vis voluat orbis munia conſona
Nec terra, mortaléſve turmæ
Iudicijs careant ſupernis.
Et ſæpe ſummi numinis abditam
Mentem tyrannos præcipites pati,
Pœnas vt indictas prophanis
Dent populi malè pertinaces.
Poſt vindicato verberibus malo,
Corrupta turpi flagra ſuperbia,
Neruóſque marcentéſq́; virgas
In tenebras reijci perennes.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN SOPHONIAM PROPHETAM PRÆFATIO,

DE DIVINO IVDICIO.

DIVINORVM iudiciorum rationes perperam ab hominibus percipi ac definiri, præterquam quòd in ſacris libris perſæpe notatum eſt, ipſa etiam mortalium corrupta ſtudia actioneſque declarant. Etenim nihil aut ſegnius aut rarius, quàm diuinam iuſtitiam & ſeueritatem cogitari ab illis arbitror: quam in omni vitæ parte oculis proponendam ſacer Vates docebat: In corde meo abſcondi eloquia tua, vt non peccem tibi: Non enim qui operantur iniquitatem in vijs eius ambulauerunt. (Pſal. 117.) Namque diuinorum iudiciorum perpetuò conſiderata atque obſeruata ratio temeritatē, ſtultitiam, licentiamque omnem in conſilijs actionibusque hominum reprehendit, audaciam comprimit, ambitionem cupiditatemque frenat: vt ex ijſdem ipſis diuinis oraculis accepimus. In quo corrigit adoleſcentior viam ſuam? in cuſtodiendo ſermones tuos. A mandatis tuis intellexi, propterea odiui omnem viam iniquitatis. (Ibidem.) Equidem nemo tam malo, tamque audaci animo eſt, qui dum præſentem iudicē videat, eumq. magna ſapientia in cognoſcendis, magna in iudicādis criminibus ſeueritate & conſtantia præditum, manus à ſcelere & maleficio admittendo non abſtineat: cumque nulla in re, nullo in loco ſe illius oculos & mentem fallere poſſe ſperet, aliam vitæ viam ſibi, quàm per ſcelus, muniendam ſuſcipiat, atque ea paulatim ſtudia remittens deponat, quæ iudicem vehementer improbaturum, nunquam verò ignoraturum eſſe intellexerit. Quòd ſi hæc in homine concepta ſeueritatis & ſapientiæ opinione ſtudioſè & rectè curarentur, quanto diligentius curata eſſe oportuerat ab ijs, qui Deum omni ſemper loco præſentem, & humana non ſolùm facta, ſed cogitata omnia obſeruantem, ſanctiſſimum, æquiſſimum, ſeueriſſimumque, atque vitij omnis & ſceleris vltorem grauiſſimum iudicē ante oculos ſibi proponerent, de quo ſcriptum eſt: Quoniam non Deus volēs iniquitatem tu es: neque habitabit iuxta te malignus, neque permanebunt iniuſti ante oculos tuos. Odiſti omnes qui operantur iniquitatem, perdes omnes qui loquuntur mēdaciū. Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. (Pſal. 5.) Qui plantauit aurem, non audiet, qui finxit oculum, non conſiderat, qui docet hominem ſcientiam? Dominus idem ſcit cogitationes hominum: igitur qui exaſperant, non exaltentur in ſemetipſis. (Pſal. 93.) Et profectò vel nullam, vel admodum exiguam de diuinis iudicijs cogitationem hominibus eſſe non concepta modò, ſed & aſſiduè ſuſcepta ſcelera, quibus totus terrarum orbis publicè ac priuatè contaminatiſſimus affluit, manifeſtè indicant: vbi gens contra gentem & regnum aduerſus regnum, vel leuiſſimis, vel nullis cauſis inſurgit, vbi tanta ambitio, tāta cupiditas, tot iniuriarum genera graſſantur, vt totus mundus in maligno poſitus eſſe meritò dicatur.

Sed id dolendum maximè eſt, quòd nullæ nationes minus de diuinis iudicijs cogitare videntur, quàm eæ quæ Chriſtianæ diſciplinæ legibus tenentur, præceptis & inſtitutis abundant. Vbi incredibile eſt, quàm ſecus, atque huius cogitationis lex & ratio poſtulet, publicè ac priuatè agatur. Atque vtinam hæc nobis in eam partem diſputata eſſe videri poſſent, vt comparatio non cum alijs gentibus, non cum falſis, mendacibus ac barbaris eorum qui Chriſtum non receperint, ſectis atque doctrinis, ſed cum ipſa Chriſtianæ diſciplinæ perfectione fieri exiſtimaretur: ita vt in noſtris moribus ad externarū nationum rationem reuocatis, aliqua laudis pars inueniri poſſet: ad ipſam verò euangelicæ diſciplinæ normam & regulam iudicatis, exacta quædam perfectio deſideraretur.

Sed

Sed prô dolor & pudor, iam non nobis hæc ratio illis Chriſtianorum præceptorum & euangelica ſtatera, ſed communi omnibus diuinæ iuſtitiæ ac ſeueritatis cognitione, velut rudi quadam & populari trutina examinanda eſt. neque enim modò de inimicorum dilectione, de beneficio vltro in immeritis collocando, de tolerandis patienter eorum, qui læſerint, amore & ſalutis ſtudio, iniuriis, de eroganda omnino in egenos atque in alios pios vſus pecunia, & de honeſtiſſima benignitatis, liberalitatis, comitatis, humanitatiſque omnis contentione, de maxima alienorũ, de minima verò propriorum commodorum cura, non denique de illuſtri Chriſti exemplo omni vitæ noſtræ parte exprimendo agitur, & de ſuauiſſimo illo iugo, quod ab eius perfectis diſcipulis fieri oportuit. Quibus de rebus omnibus illud ſcriptum eſt: Diſcite à me quia mitis ſum, & humilis corde: & inuenietis requiem animabus veſtris, &c. Quòd iam iſtius perfectæ Chriſtianorum vitæ ſplendor fere omnis his moribus obſoleuerit, & prodigij loco ducatur, ſi quæ harum præſtantiſſimarum virtutum ſcintilla appareat, adeo extinctũ egregium id vitæ ſtudiũ, & ſtudioſorum genus eſt. de quibus illud fuerat decantatum: Et ſcietur in gentibus ſemen eorum, & germen eorum in medio populorum. Omnes qui viderint illos, cognoſcent illos, & dicent: quia iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus. Nunc verò alia nobis rerum ratio repoſcitur, quæ ab iis reddi poßit, qui cum Dei notitia diuini iudicij, atque in ſceleratos conſtituendi ſupplicij metum habeant, ſiue is ex philoſophica quadam ſapientia atque obſeruatione, vt apud gentes, ſiue ex ſacra inſtitutione & diſciplina allatus ſit: in quo genere Iſraëlitæ olim fuerunt, & nunc maximè Chriſtiani ſunt. A quibus maius atque abundantius officium exſpectandum propterea fuerit, quòd diuinarum rerum cognitio, certißimis ipſius Dei oraculis accepta ſit, Qui non fecit taliter omni nationi, & iudicia ſua non manifeſtauit eis. Sed quæ per Deum immortalẽ tam barbara, non modò lingua et natione, ſed natura, & moribus gens notari hodie poſſet, in qua vel rariora cogniti, explorati & certi diuini iudicij; vel frequentiora rurſus diuini timoris repulſi argumẽta reperiantur? Vbi nam terrarũ publica ac priuata honeſtas, ac decus minus conſeruatur? vbi copioſum magis, et multiplex iniuriarum genus inuenitur? vbi ambitio, ac inſatiabilis habendi dominandíque cupiditas proiecta atque effrænata magis eſt? vbi fornicatio immunditia, impudicitia, luxus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, diſſenſiones, hæreſes, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comeſſationes, & his ſimilia innumera vitiorum genera frequentius & grauius obueniunt? Tandem vt plura & maxima breui ſermone concludamus, quodnam hominum infidum genus iuſto militiæ ſacramento prodito, nefariè magis, atque impudenter egit? nonne illud celeberrimum honeſtißimumq. votum, Chriſtianæ militiæ Tironibus, clarißimo iureiurando, coram ſanctißima trini atque vnius Dei maieſtate, legitimo eccleſiæ ſacerdoti, grauibus aduocatorum teſtimoniis, repetita aſſeueratione, nuncupatur? Satanæ & omnibus operibus eius, et omnibus pompis eius, abrenuntio, abrenuntio, abrenuntio. Cuiuſmodi nam iſta abrenuntiatio eſt? Ecqua ſanctißimi ac iuſtißimi iuriſiurandi huius, ad ſacroſanctum baptiſmi fontem, illuſtribus verbis comprehenſi, religio fideſque ſeruatur? Pudet profecto, pudet noſtrorum morũ, ac corruptæ & contaminatæ vitæ, quæ ad iuſtißimi ſacramenti obligationem collata, perfidiæ ac ſacrilegij manifeſtò teneatur. Neque verò conſiliũ eſt ſanctißimos & integerrimos Chriſtianæ diſciplinæ milites hoc nomine notare, neq. vllam eorum hoc pacto offenſionem excipere, quos hæc perditißima tẽpora pariter nobiſcum luctu proſequi intelleximus. nam communis hæc piorum & bonorum omnium querela eſt. ſed ad

Matth.11.
Iſai.6.
Pſalm.
Galat.5.
Auguſti epiſtol.111.
Gregor. libr. 32.moral.8.

propoſitum redeamus. Igitur vel nullam, vel leuiſſimam diuinorum iudiciorum in omnium ferè hominum animis verſari cogitationem, ipſa eorum ſtudia, cogitationesq. arguunt. Hanc verò maximam negligentiam ex eo natam eſſe arbitramur, quòd non vt miſericordiæ, ſic diuinæ etiam iuſtitiæ aſſidua publicè ac priuatè exempla edi ſpectariq. ſoleant. namque ille communis omnium hoſtis antiquus ſerpens aſtutiſſimus, diuinarũ rerum rationes, abductis à recta ſacrarum ſcripturarum cognitione, atque à ſapienti rerum temporumq́ue obſeruatione hominibus, perperam ſemper interpretatus, iudiciorum tarditatem & dilationem negligentiæ nomine definire; ſi quid verè interim repetitæ pœnæ alicubi obſeruatũ fuerit, caſibus id, vel incertis cælorum & ſiderum curſibus, non autem diuinæ prouidentiæ, aſſcribere conſueuit. Quamobrem huiuſmodi prauitatis erroribus imbutæ mentes incredibili ad omne facinus audacia armãtur, & accumulatis ſceleribus maiorem in dies culpam ſuſtinentes, in grauiorem ſemper Dei offenſionem incurrunt, plusq́ue ſibi indies pœnarum comparant, Rom.2. *ſicut ſcriptum eſt: An diuitias benignitatis Dei & longanimitatis cõtemnis? Ignoras quòd benignitas Dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem ſecundum duritiam tuam & impœnitens cor tuum theſaurizas tibi iram in diem iræ & reuelationis iuſti iudicij Dei: qui reddet vnicuique ſecũdum opera ſua. Itaque iudicij vel priuatè, vel publicè exercendi cunctatio, & tarditas humanarum rerum Dei negligentiæ, vel ſcelerum contemptioni, vel ignorationi à ſtultiſſimis hominibus aſſcribitur: cùm tamen ex ipſa rerum ratione, & præteritorum temporum prudenti obſeruatione, clementiæ potius, miſericordiæq́ue, & benignæ Dei erga hominum ſalutem voluntati, aſſcribi oportere, ſanctiſsimi Apoſtoli cõfirmauerint. Longanimitatem Dei ſalutem arbitramini, ſicut chariſſimus noſter Paulus ſecundum datam ſibi à Deo ſapientiã in ſuis ſcribit epiſtolis, inquit Petrus. Verum enimuero vt hunc ex hominum mentibus errorem penitus tolleret Deus, non modò re ipſa, & grauiſſimis iudiciis edendis, ac repetitis ſeuerè pœnis, publica & priuata ſcelera ſæpe vltus eſt: ſed illud etiam curauit, vt hæc ratio à ſanctiſſimis & grauiſſimis vatibus, ac diuinarum rerum ſapiẽtiſsimis magiſtris, & futura prædiceretur, & indicaretur præterita, neque quis videlicet ſumpta de aliis ſupplicia ad ſe nihil pertinere arbitratus, in pœnitentiæ ſtudium ſeſe tradere, ac ſalutem ſibi legitimis rationibus petere negligeret. Inter alios verò ſanctiſsimos vates vnus etiam Sophonias eſt, cui diuinæ iuſtitiæ & ſeueritatis prædicandæ munus eſt delatum. Cuius grauiſsima oratione illud apertè docemur, nullum contumacium hominum flagitium, nullum ſcelus aut vitium eſſe, quod (niſi legitimæ pœnitentiæ rationibus oportunè curatum expiatumq́ue fuerit) ſeueriſsimi tandem iudicij pœnas effugiat. Id quod multorum hominum, populorum & regnorum, quibus publici ac priuati ſceleris pœnæ futuris temporibus dandæ erant, certiſsimis exemplis confirmatur: ex quibus cæteras etiam nationes, atque poſteritatem omnem erudiri, & ſui de ea re conſilij, quod conſtantiſsimum ſemper eſt, doceri Deus voluit. Illius enim reſponſis oſtenſum eſt, nullius eorum, qui diuinum ius fasq́ue violauerint, nomen de tabulis eximẽdum eſſe, quo minus vnuſquiſque eam, qua ſeſe alligauerit, culpam (niſi veniam præſcriptis rationibus & modis impetret) vel in ſe vnum priuatè, vel in ſuos etiam publicè, in hac vita, vel cõmuniter in omnes tandem homines ſtatuto puri iudicij die ſeueriſsimo ſupplicio luat. Cuius grauiſsimæ orationis explicandæ argumentum, inuocato prius in noſtra vota Deo, componemus.*

VOTVM.

VOTVM.

Ætherei quem ſede poli ſanctiſſima cunctis
Dicere iura viris credimus & populis:
Et quem facta latent mortalia nulla, nec auſus,
Humanum quicquid concipit ingenium.
Da facilis tua iudicij myſteria magni
Quâ fas eſt, populis explicuiſſe piis.
Si quæcunque ſacri dicunt oracula vates,
Ad noſtros quoque vis pertinuiſſe dies.

ARGVMENTVM VATICINII.

PRÆVISAM *ſibi Hieroſolymæ vrbis priorem illam exciſionē, & ad omnes etiam tam probos, quàm improbos Iudæos, vel cæde, vel captiuitate pertinentem calamitatem Sophonias cumprimis prædicit. quamobrem ætatis ſuæ pios omnes ad placandum Deum exhortatur. deinde poſt Iudaicam cladem, Palæſtinorum, Moabitarum atque Ammonitarum res ex diuino conſilio, Nabuchodonoſoris ictu graui, ad caſum ſceleribus illorum dignum dandas eſſe docet. Horum autem perpetuam fore ruinam oſtēdit, adeo vt reſtitutis ex Babylonica captiuitate Iudæis, latior ad habitandū relinquatur locus. cæteras etiam nationes, quæ vel iniuſto bello, vel graui tyrannide alios, ac præſertim Iſraëlitas plus æquo vexauerint, vt Aſſyrios & Aethiopes, pœnas quoq. daturas affirmat. deinde verò reſtitutorum ex Babylone Iudæorum alteram cladem, & vrbis etiam exciſionem ſibi diuinitus oſtenſam ſignificat, ob legis diuinæ violationem, & repulſum à republica ciuitatéque ſua Chriſtum Dei Ieſum Nazarenum. Quos poſterioris calamitatis huius ærumnis & miſeriis tam diu premendos eſſe ait, quoad conſtitutum diuino conſilio tempus aduentauerit, cùm impietatis omnibus toto orbe diſsipatis & penitus deſtructis reliquiis, diuinæ notitiæ lumen nationibus cunctis, Chriſtiani euangelij prædicatione porrigatur. Quo feliciſſimo tempore Iſraëlitæ etiam & Iudæi ſuum tandem maximum errorem agnoſcentes & confeſſi, in veniam, miſericordiam gratiamque recipientur: qui quamuis tenuis & afflictus, variiſque vexatus modis populus fuerit; tamen diuino dono in magnum vitæ & virtutis ſplendorem reddendi ſunt: atque omni tyrannidis, maximè autem ſpiritualis, immunitate & libertate accepta & confirmata, in vnam nobiſcum eccleſiam ex omni exilij ſui loco collecti, æternam quamdam & piam, communemque cum Chriſtianis omnibus tranquillitatem & pacem ſanctiſſimi ſpiritus beneficio trahent.*

CAPVT I.

VErbum Domini quod factum eſt ad Sophoniam filium Cuſſi, filij Godoliæ, filij Amariæ, filij Ezechiæ, in diebus Ioſiæ filij Amon regis Iudæ.

TOTIVS operis inſcriptio eſt, qua fides dicendis rebus, diuini cõſilij auctoritate, & Vatis ipſius orantis dignitate atque integritate affertur: iiſdem verò cognoſcendis & interpretandis, ex temporum notatione, regiſque appellatione, lux oportuna porrigitur. Quatuor autem patrum ſuorum ad attauum vſque Ezechiam clara illa ætate nomina, legationis ſuæ confirmandæ cauſa interponere, expreſſeque appellare Vates non dubitauit, quæ profectò (niſi fidem ſuam diuina auctoritate liberaturum ſeſe intelligeret) denigranda & contaminanda proferre veritus fuiſſet. Quanquã autem quatuor ſuis ætatibus illuſtres viros nominauerit, ex manifeſto tamen ſacrorum librorum teſtimonio, neque huius Vatis patria, neque certa generis & familiæ tribus, quænam fuerit, inter homines peritos conſtare video, id quod illo ſeculo conſtitiſſe, ipſa nominum illuſtrium profeſſio arguit. Præterea & apud Iudæos Vatem hunc cum maioribus ſuis claruiſſe ex eo coniicimus, quòd de Iuda & Ieruſalem vaticinatus fuerit, apud quos patrum ſuorum memoriam conſultò renouauit. Eius autem patres, Cuſſi, Godolias, Amarias & Ezechias an in Vatum numero ponendi ſint (quemadmodum antiqui Hebraici ſcriptores de appellatis Vatum omnium parentibus in vniuerſum tradunt) nobis ſanè exploratum ſatis non eſt; illud certè eſt compertum, maxima illa ſuis ætatibus nomina, & poſterioribus etiam apud eam gentem, cui fidei cauſa interponebantur, fuiſſe. Illud verò obſcuriori coniectura iudicatum, opinione magis, quàm certa ſententia, quidam augurantur, Ezechiam Vatis huius attauum eundem & regem illum Iudæ illuſtrem fuiſſe; neque enim eam rem inſcriptio ipſa prætermiſiſſet, cùm Amonem, qui duobus tantum annis, iiſque infeliciter rerum potitus fuerit, regem appellet. Quòd ſi regis nomen ad Ioſiam tantùm pium atque optimum principem quis referendum putet, nihil eſt quòd Ezechiæ regis dignitatem commemorari prohibuiſſet, qui inter optimos principes, patriæque patres pientiſſimos non mediocrem locum obtinet. Porrò Hebræi auctores, qui de Vatum omnium ætatibus ſcripſère Sophoniam, Ieremiã & Oldam, eodem tempore floruiſſe tradunt; Ieremiam in publicis concionibus & foris, frequentique hominum conuentu vaticinia ſua peroraſſe; Sophoniam in Synagogis & literarum gymnaſiis; Oldam autem apud ætatis ciuitatiſque ſuæ feminas fuiſſe vaticinatam commemorant: à quibus tamen nihil de regio Vatis huius genere memoriæ proditum eſt, cùm ea res in Iſaiæ hiſtoria non ſit prætermiſſa, quem Amaſiæ ex fratre nepotem fuiſſe, ab iiſdem accepimus. Illa autem celeberrima publicæ rei, & totius religionis expiandæ à Ioſia rege ſuſcepta procuratio plurimum cum Vatis huius conſilio atque exhortatione concordans, argumento non leui nobis eſt, vaticinium hoc primis eius regni annis fuiſſe editum. nam quo tempore Iudæi impietate, ſcelere & flagitiis contaminatiſſimi fuerint, futuræ ſibi calamitatis, & grauiſſimæ animaduerſionis ſententiam, diuino oraculo pronuntiatam audiſſe, veriſimile & probabile eſt; ei autem calamitoſo malo, ne maturius etiam afferretur, boni principis cura & procurationibus fuiſſe interceſſum: cuius pientiſſimi regis de ea re cura & diligentia in regum hiſtoriis copioſè narratur. Hactenus operis inſcriptio & prooemium eſt: nunc deinceps orationis propoſitio amplificationibus, atque expolitionibus à Vate tractata nobis etiam explicanda eſt.

Hebræor. traditio in peſictha Rabbathi Ieronym. in Sophoniã Cambhi. Ioſeph. Hiſpa. Abraham Eſdræ.

Tractatu de peſictha Rabbathi, & in li. de annalibus mundi.

Congregans congregabo omnia à facie terræ, dicit Dominus: congregans hominem & pecus, congregans volatilia cæli, & piſces maris: & ruinæ impiorum erunt: & diſperdam homines à facie terræ, dicit Dominus.

CLADEM omni Iudææ regioni diuinitus afferendam communi oratione propoſita confirmat: quam ſubiunctam ſtatim partitione exponit. namq. vniuerſalis propoſitionis explicandæ rationem ad ea tantum genera, quæ ſubiecta explicatione definita fuerint, non ad naturam vniuerſam reuocari oportuerit. Quamobrem propoſitio:

[*Congregans*

[*Congregans congregabo omnia.*] Præter hominum,pecudum,auium,piſcium,hominumq́. terreſtrum definita genera,nullum aliud hoc loco complectitur,non ſtirpes, non mineralia,non denique quicquid in partitionem ipſam productũ non fuerit. Itaq. vniuerſale hoc verbum,*Omnia*, certis mediis,non ſummo rerum omniũ genere eſt cernẽdum, ſicut neque terræ nomen,quod non de omni terrarum orbe , ſed de Iudæa tantum regione interpretari,nos ratio ipſa,& conſequens oratio cogit : neque enim à facie vniuerſæ terræ,vt in diluuij rationibus,ſed [*A facie terræ,*] dixit, vt certam regionem , hoc eſt, quam ipſe Vates incoleret, notari facilis coniectura eſſet. Exciſionem autem ſiue cladem illam,omnibus terrę incolis communiter afferendam,congregandi verbo explicuit,quod ad extremam & abſolutam calamitatem ſignificandam aptiſſimè apud Hebræos transfertur. ex quo genere illa ſunt: Ego congregor ad populum meum,&: Congregabis animam tuam,& animas domus tuę. Geneſ. 59. Iudic. 17. Latinus ſermo propinqua huic ſignificationi verba habet,conficere & corradere,ſed Hiſpana lingua proximum *Arrebañar*: eſt enim res, quas tollere quis paret, penitus conuellere , & vndique in vnum locum raſtris ligonibuſque corraſas prorſus adimere. [*Congregans hominem & pecus.*&c.] Quanquam hæc ſimpliciter exponi & poſſe & ſolere non ignoremus, vt deficientibus è terra hominibus cæteræ etiam animantes,quæ commodius viuendi cauſa hominum culturam ſequuntur , deficiant;tamen piſcium,quibus hoc non accidit, natura appellata , & ipſa rerum ratio , & conſequens in oratione explicatio,omnia ad homines per tranſlationem referenda eſſe docet. Illa igitur huius loci ſententia eſt, omnium ordinum , generum & condicionum homines,vel cæde,vel captiuitate,ab illa regione tollendos eſſe . Eam verò ſententiam ſublimi verborum & orationis genere Vates Dei partes dicendo agens expreſſit. Namq. variarum animantium nominibus, plura hominum vitæ genera notari , in libro de ſacro arcanoque ſermone docemus. Sunt autem quidam homines ob ruſticiorem vitæ vſum & exercitationem , & ingenio, & cultu duriores , quos aptiſſima ſimilitudine hominem & pecus Vates dicit,Hebraicè, *Adam & Behema.* Atque *Behema*,non omne animal dicitur, בהמה ſed quod ad hominum terræque cultum idoneum eſt. Quare omnem terræ populum Hebraicè appellatum,Latinè verò ruſticum hominum genus cumprimis excindendum eſſe ait. Deinde alterum genus principum & ſummorum virorum nominat,quos ob vitæ & glorię dignitatem,ob ſublimium rerum ſtudium *Volatilia cæli* nominat. Tertium autem hominum genus exlex , atque ſceleſtum, iniuriæ,ſceleri, voluptatibusq. deditum cum piſcibus ſtupido , rapaci & impolitico prorſus animantium genere aptiſſimè componitur,vt apud Habbakuq: Et facies homines velut piſces maris. Habbak. 1. Sed & huiuſmodi vitæ hominum genera piſcium nomine notari , ſubiuncta oratione Vates ipſe oſtendit: [*Et ruinæ impiorum erunt*, ſiue,vt ex Hebraico clarius legimus,*& offendicula cum impiis,*] hoc eſt: Perdam impios cum ſtudiis,conatibus , & nocendi artibus ac dolis,quibus ad aliorum perniciem vti ſolent. Quartum porrò genus, in hominum ſocietate,vitæque communitate,eorum eſt,qui variis,cum humilibus tum ingenuis artibus ſeſe exercentes vitam degunt,hos etiam, quibuſcunque nominibus fuerint, corradendos abducendoſque è terra eſſe ait. [*Et diſperdam homines à facie terræ.*] Homines, inquit,reptilibus perſimiles,qui vario manuum ſuarum labore,induſtria & conatu,vitam per terram trahunt magis, quàm agant , omnes in vniuerſum congregabo. Quæ verò tranſlationibus hactenus hominum genera notata ſunt, eadem ſubiunctis expoſitionibus apertè explicantur. imprimis autem quam terram ſignificauerit , exponit: deinde etiam,quinam homines pecus,qui volatilia,& quæ ruinæ ſiue offendicula piſcium,hoc eſt,impiorum dicantur, exponit.

Et extendam manum meam ſuper Iudam, & ſuper omnes habitatores Ieruſalem: & diſperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina ædituorũ cum ſacerdotibus: & eos qui adorant ſuper tecta militiam cæli , & adorant, & iurant in Domino, & iurant in Melchom.

TERRAM quam omni incolentium genere expoliandam ſibi eſſe dixerat, Iudam eſſe ait : Extendere manum,vltionem magna diligentia & ſeueritate ſtudioq. paratam ſignificat,vt illud: Ideo iratus eſt furor Domini,ſuper populum ſuum: & extendit manum ſuam ſuper eum,& percuſſit eum. Habitatores verò Ieruſalem, & filij Iudæ, cum ciuitas illa omnium vitæ generum hominibus conſtaret, homines , pecus , volatilia &

piſces,quos commemorauerat,ſunt.At verò ruinæ impiorum, & offendicula cum impiis,illa fuerunt. [*Et diſperdam de loco hoc reliquias Baal.*] Reliquias Baal,omnem, qui poſt decem tribuum abductionem apud Iudæos conſeruatus eſt, ſuperſtitioſum cultum interpretamur.namque ſuperſtitio & idololatria, vanorumque numinũ conſecratio,apud decem tribus cœpta,procurata & aucta,ad Iudæos,vt ſæpe aliàs docuimus,deuecta eſt: apud quos,ad Babylonicam vſque tranſmigrationem,ignominioſa hęc labes,neque diuturnitate euaneſcere; neque bonorum principum diligentia prorſus elui potuit, quoad

Hoſſe.2. abductis omnino hominibus deleta eſt.De nomine *Baal* ſatis apud Hoſſeā diſſeruimus. Vlterius autem ruinæ impiorum exponuntur. [*Et nomina æditnorum cum ſacerdotibus.*] Falſorum numinum,ſuperſtitioſarumq́. ſectarum miniſtros, quorum innumerabilem copiam illa tempora, ventris & otij atque inertiæ cauſa,genuerunt, æditnos noſtra verſio nominat,Græca verò ἱερέας: quos nõ tam ſacerdotes,quàm augures Plutarchus interpretatur.Hebraicus verò ſermo,& Chaldaica etiam expoſitio *Chemarim* vocat: quo nomine

Heliæ Meturghe-man. Chaldęus interpres vanorum Deorum ſacrificulos perpetuò vertit.Significat autē verbũ atros & conuolutos,ſiue quod atris veſtibus vterentur, ſiue (quod magis placet) in certa collegia familiaſque diſtincti eſſent,ſuaſque ſingulæ ſectæ domos haberent: in quibus concluſi habitarent: quales Idææ Matris famulos, atq. Iſidis & Anubis ſacerdotes,qualiaque augurum collegia in gentium libris legimus. Horum autem nomina appellationeſque varias,atq. ſectarũ collegiorumque diſtinctiones penitus extinctum iri Deus ait: non ſolum autē hos; ſed omnes in vniuerſum pios & impios, omnes etiā ſuperſtitioſos, & quicunq. vanos Deos publicè priuatéue coluerint,ex illa vrbe regioneque tollendos eſſe ait,quoniā eam cladem & calamitatem communem omnibus Deus eſſe voluerat, quicunq. impietatis ac ſceleris,publicæq́. iniuriæ cōſuetudine contaminatæ regionis incolæ eſſent,quoniā illa labes ac macula,vel ſocietate & cōmunione, vel diſſimulationis, vel tolerantiæ & negligentiæ nomine ad omnes pertineret. oportebat enim eos,qui diuinarum rerum ſtudio arderēt,à contaminata,& tot vaticiniis fruſtra ad officiũ reuocata

2.Reg.23. ciuitate migraſſe. Quoſcunque igitur illa clades omniũ ordinũ & generũ homines offenderet,ex diuini decreti ſententia oppreſſura fuerat,ſicut ſcriptũ eſt: Veruntamen non eſt auerſus Dominus ab ira furoris ſui magni, quo iratus eſt furor eius ſupra Iudā, propter irritationes,quibus prouocauerat eum Manaſſes. Quamobrem vt eam calamitatē communem omnibus ſine vlla exceptione fore oſtenderet,ipſa,quę cultum & religionē ſpectant,genera omnia complexus eſt; nam religio & ſuperſtitio in ſacerdotibus primũ, deinde in populis cernitur.Sacerdotes autem vel vanis diis ſacrificāt: & hi dicuntur æditui, ſiue CHOMARIM; vel veræ religionis atq. vnius Dei ſacras ceremonias, puramq́. religionē ſuſceptā tuētur: atq. hi Hebraicè COHANIM, Latinè miniſtri & ſacerdotes nominantur. Vtrorumq. officiũ & partes ſunt ſacra ceremoniaſq́.curare,& populũ religionis,ſiue illa vera ſit,ſiue falſa quam profiteātur, rationes,& pietatis cultũ docere. Populi verò officium cultu diuino & adoratione, quæ latria à theologis dicitur, exhibenda,atque vita etiam ad eam,quam edocti fuerint,pietatis rationem & normam dirigēda ſpectatur. hæc autem ratio vel ex cultu,vel ex iuriſiurandi formulis manifeſtè deprehenditur. nam quod vnuſquiſque religioſè colit & veneratur,id in rationum ſuarum firmāda

Hebr.6. fide iurat,ſicut ſcriptum eſt: Homines per maiorē ſe iurant. Triplex autē in populo illo ratio ſpectatur. nam pars quædam ſuperſtitioni dedita, ſidera & ſolem atque lunam, quibus mortalis vitæ poteſtatem maximam deluſa antiquitas tribuebat, publicè colebat: pars autē Deum verum venerabatur. rurſus alij qui nulla religione obſtricti eſſent, neque Deum verum, neque cælum ſanctitate & pietate placandũ ſibi eſſe crederēt,officium ac diligentem cultum omnem regi ſuo,à quo vno dignitatis fortunarumq́. ſuarũ commoda accipi & augeri poſſe ſperarēt,tribuebant. Omnia verò ſtudiorũ genera hæc, vel cultu,vel iuriſiurandi formulis facilè deprehēdere & agnoſcere eſt: quę omnia Vates noſter certis notis oſtendit. nam poſtquam vtriuſque partis,hoc eſt,ſuperſtitionis ſacrificulos,& veræ religionis miniſtros;hos proprio vocabulo ſacerdotes;illos æditnos appellauit,populũ partim in ſuperſtitioſos,partim in veros Dei cultores, partim vero in impios atque atheos,nihil pręter terrenā aut ſapientes,aut ſperantes,diuiſit: ac primos quidem, [*Qui adorant ſuper tecta militiam cæli,*] hoc eſt,qui ſuperſtitionem,qua imbuti ſunt, non obſcurè profitentur,ſed palàm,aperto cælo,noctu,atque interdiu,aſtrorum,quibus numen eſſe credunt,cultui adorationique ſupplices vacant. Supra tecta aliquid fieri, Hebraica

dicendi

dicendi formula, publicam & manifeſtam rem arguit, vt: Super tecta eius, & in plateis eius omnis vlulás. & illud: Quod audiſtis in cubiculo, prædicate ſuper tecta. eſt enim is locus editiſſimus, & omniū, nō ſolùm qui propius, ſed qui longius etiam ſunt, conſpectui expoſitus. Id verò commodè fieri potuiſſe, vt in tectis & ſupplicari, & prædicari poſſet, ex antiqua ædificiorum illius regionis ratione perſpicuum eſt. de qua nos aliàs proprio inſtituto ſermone, modò Deus votis annuat, diſſeremus. ſecundum verò hominum religionis verę ſanctitatem colentium genus, ſic Vates deſcripſit: [*Et qui adorant, & iurant in Domino.*] tertium porro ſic: [*Et iurantes in Melchom.*] Nomen Hebraicum cum pronomine coniuncto eſt MALCHAM, regem ſuum, ſiue regem eorum ſignificans. ita, qui nullum neque vanum, neque verum Deum colendum ſibi propoſuerant, & in eundæ regionis gratiæ & aſſentationis cauſa per regis caput, Gręco more, iurabant, & viuit rex, viuit anima tua ô rex. cuiuſmodi frequens iuſiurandum in ſacris paſſim obſeruare eſt. Itaque omnia hæc tum ſacerdotum, tum populi ipſius hominum genera diſtincta interpretari oportere arbitramur, non, vt quibuſdam fortaſſe videatur, cōfuſè & permixtim. [*Qui adorant, & qui iurāt, &c.*] Ex Hebraico Chaldaico, Gręcoq. ſermone [*Adorantes, iurantes, &c.*] exponimus: namq. in participio maior orationis, & rerum diſtinctio eſt. Omnibus verò his tribus hominum generibus, & qui plures, & qui vnum, & qui nullum Deum colerēt, communem calamitatem fore confirmat: quibus & demū quartum adiecit, eorum, qui pietatem, quam ſanctè coluerant, falſa tandem opinione abducti deſeruiſſent, quòd humanas res à Deo negligi, & temporum caſibus, vel ſiderum curſibus permitti putarent. Quibus ex erroribus duæ hominum ſectæ proficiſci ſolent: altera eorum qui à religione deducuntur: altera verò atheorum, apud quos nulla vnquam Dei religio ſuſcipitur. Vtramque autem ſectam duobus carminis vnius hemiſtichiis complexus eſt:

Isai. 15. Matth. 7.

Et qui auerterunt de poſt tergum Domini, & qui non quæſiuerunt Dominum, nec inueſtigauerunt eum.

Illi quæſitum & inuentum prodidêre: hi verò omnino nunquam quæſiêre, neque in animum induxêre, vt, an ſit Deus, an humana curet, ſtudioſè ac diligenter inueſtigarent. Vtramque tamen ſectam eodem genere comprehenſam, non verbis, non oratione, ſed re ipſa & ſuo magno malo tantæ impietatis redarguendam conuincendamque propediem eſſe Vates affirmat: ita vt comparato cum vaticiniis & prædictionibus euentu, humanas res curæ Deo eſſe, ſuo grauiſſimo periculo intelligant, quum ſe impietatis & ſceleris pœnas, ab hoſtibus, quibus victoria promiſſa fuerit, repetitas, dare ſenſerint. Igitur tantā, tam impiam ac nefariam opinionē nulla oratione, vel diſputatione, ſed re ipſa & periculo tolli oportere Vates ait:

Silete à facie Domini Dei: quia iuxta eſt dies Domini, quia præparauit Dominus hoſtiam, ſanctificauit vocatos ſuos.

Silete à facie Domini. Aptiſſima figura futurę vltionis exſpectationē ad diuinā prouidentiā probandā ſuadet: nec verbis opus eſſe ait, ſed rebus & factis. itaq. à verbis ad facta probationem omnem Vates prouocat. Latinus ſermo hanc orationis & ſententiæ figuram ſic reddit: *Sed quid verbis opus eſt?* Hiſpanus verò: *Callad dexad hazer à dios.* Appellat autem Dominum Deum, quia commodus locus appellationi dominationis & poteſtatis eſt, vbi de prouidentia agitur. Ea autem cauſa, quemadmodum grauiſſimo exemplo probanda Deo ſit, ſtatim exponit: [*Quia iuxta eſt dies Domini.*] Quanquam aliàs miſericordiæ, quàm iuſtitiæ rationibus probandis prouidentiam ſuam frequētius teſtari Deus conſueuerit: tamen vbi cauſa ipſa poſtulat, animaduerſionis publicæ ac priuatæ tempus idoneum conſtituit, quo ſe hominum ſcelera minimè probare oſtendat. Id autem tandem adueniens imparatos nec opinantes impios ſæpe opprimit, & maturius, quàm creditum fuerat, appropinquat, ſicut ſcriptum eſt: Non tardat Deus promiſſionem ſuam, ſed patienter agit, nolens aliquos perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti. hoc eſt quod Vates noſter ait: propè, imò proximè adeſt, cùm ſua prouidētia, nō ſine magno impiorum & apoſtatarum malo, probanda Deo maxima cùm dignitate eſt. namque is ad certam diem, eamque proximam, mactandas victimas parauit: 1. Pet. 3.

quam diem celebrem, atque frequenti conuocatorum ad eam rem turba illuſtrem, perpetuoque memorabilem eſſe vult: qui tanquam eius victimæ miniſtri & pœnas de impiis & ſceleratis ſumptas teſtari poſſint. Igitur ille hoſtium conuentus cõuiuij cuiuſdam ſpeciem præbuit, quo conſtituta ad prouidentiam ſuam aſſerendum die, Nabuchodonoſor eiuſque exercitus excepti à Deo ſunt. Huiuſmodi autem celebritatem commodiſſima epularis victimæ mactandæ tranſlatione breuiter Vates ſignificauit: [*Præparauit Dominus hoſtiam,*] Qui noluit hactenus temporales pœnas de quibuſdam ex impiis iſtis priuatè ſumere; ſed ad certam diem omnes ſeruatos, ſolenne quoddam ſpectaculũ editurus, innumeræ hoſtium multitudini, qui & miniſtri, & ſpectatores, & teſtes eſſent, trucidandos, ſpoliandos, abducendoſque obiicere. Quam rem tam diu diſtulit, quoad ij, quibus expedienda erat, ſuas copias cæteraque ad eam rem neceſſaria, atque opportuna inſtruerent & pararent. Hoc eſt quod ſubiungit: [*Sanctificauit vocatos ſuos.*] Vocare & ſanctificare verba in conuiuiis, ludis, conuentibuſque publicis, atque in copiis cogẽdis,
Ioel.3. ,, exercitibuſque, conducendis, frequenter vſurpata ſunt, vt: Sanctificate ieiunium, cõuocate cœtum. &: Ego mandaui ſanctificatis meis, & vocaui fortes meos in ira mea. Ad
Iſai.13. ,, hunc itaq. modum Nabuchodonoſorem eiuſque exercitum, vocatos ſuos dicit Deus, quos à ſe ad Iudaicam cladem certa die afferendam deſtinatos eſſe ait. Eſt autem ſancti-
Ierem.1. ficare hoc loco, deſtinare, præparare, adornare ad munus aliquod obeundũ, vt: Priuſquã ,, exires ab vtero, ſanctificaui te. Verùm enimuero calamitatem illã ita exponit, vt iis imprimis afferendam denuntiet, qui publicæ fraudis & iniuriarum maximè ſeſe alligauerint: cuiuſmodi ſunt reges, principes, horumque familiares & miniſtri, quos facilè in bello ipſo hoſtibus cognoſcere fuerit; vtpote peregrino & diuerſo à cætera turba veſtitu cultuque notabiles. Hos igitur maximè ferro trucidandos, cæteros verò capiendos magis, abducendoſque fore oſtendit.

Et erit in die hoſtiæ Domini, viſitabo ſuper principes, & ſuper filios regis, & ſuper omnes qui induti ſunt veſte peregrina.

OB INIVRIÆ publicæ, ſiue HHAMAZZ culpam publicè populos puniri, atque vltionem maturari ſolere, iam ſæpius alij vates nobis demonſtrauère: quod ipſum & hic Vates noſter confirmat. grauiorem autem vltionis animaduerſionem in eos futurã, qui iniuriæ faciendæ auctores magni, miniſtrique fuerunt: cuius notę principes imprimis, & deinde regum ac principum familiares erant, qui cùm pauperiorum laboribus, ſudoribus, & fortunis, per fraudem, iniuriam & ſcelus fruerentur, certius & grauius ſibi in cõmuni calamitate malum commerita noxia pepererunt. Diem verò illam, qua tot publica ſcelera vlciſci decreuerat Deus, diem hoſtiæ, ſiue victimæ Domini Vates appellat. Omnem autem regiam familiam in tria genera partitus eſt; in principes, filios regis, & cæteros aulæ & curiæ familiares, ac variis muneribus prefectos miniſtros, quos, vt breuiter comprehenderet, veſtium, quibus à reliquo populo diſcernantur, notatione ſignificauit. namque aulicos maiori veſtium apparatu & ſplendore vti, manifeſtum eſt. deinde in regiis familiis, quæ ſpectabili ordinum, officiorum ac munerum varietate diſtinctæ & conſtitutæ ſunt, ſolenne illud ſeruari ſolet, vt ſingula officia ſuis veſtium generibus, vario modo forma materiaque confectis, inſignita ſint, idque tum in pace, tum in bello etiam obſeruaretur. Quemadmodum in Iudæorum regum domibus à Salomone inſtitutum, ac magna cum admiratione ab hoſpitibus viſum ſpectatumq. fuiſſe legimus:
3.Reg.10. ,, Videns autem regina Saba omnem ſapientiam Salomonis, & domum quam ædificauerat, & cibos menſæ eius, & habitacula ſeruorum & ordines miniſtrantium, veſteſq. eorum, &c. non habebat vltrà ſpiritum. Hos autem veſte peregrina indutos conſultò Vates dixit, quod alieno à cætera turba genere veſtium, atque ex aliis nationibus etiam imitato plerumque vti conſpiciamus, atque libentius aliena & peregrina officiorum quam proprij ſermonis nomina vſurpare. Vt *Turia, galdres ferreruelo li gagamba, ſumiller, contralor,* &c. De quibus alio in loco quæ ad ſacrorum librorum explicationem faciant, plura nos Deo propitio, dicturi obſeruauimus. Igitur principum familiares, & publicæ iniuriæ miniſtros ac reos huiuſmodi omnes, vel veſtium ipſarum notatione facilè hoſtibus ad cædem prodendos eſſe ſignificauit. [*Viſitabo Super*] animaduertere in aliquem Latinè hoc dicitur. [*Super principes & filios regis.*] Quàm verè hoc præſtitum fuerit, Iere-
Ierem.52. ,, mias docuit: Et iugulauit rex Babylonis filios Sedechię in oculis eius, ſed & omnes principes

cipes Iuda occidit in Rablatha. Omnes autem miniſtros & familiares regios illa die puniendos eſſe oſtendit, in quibus ſuam etiam pœnam iis conſtituit, qui ob comparādæ & faciendæ omnibus modis regiæ pecuniæ munus & curam plurimum gratia & familiaritate apud dominos ſuos valerent, ad quos facilem ſemper ac liberum acceſſum habebant; vtpote qui dominorum rebus, commodis & dignitati atq. amplitudini tum conſilio, tum opera inſeruire dicerentur.

Et viſitabo ſuper omnem qui arroganter ingreditur ſuper limen in die illa, qui complent domum Domini ſui iniquitate & dolo.

[ET *viſitabo in die illa ſuper, &c.*] Hoc modo carminis huius ſententiæ cōiunguntur, id autem quod dicitur, arroganter ingredi ſuper limen, domeſticam conſuetudinem & magnam familiaritatem ſignificat eorum, qui gratiæ aut vtilitatis nominibus facillimos ad principes aditus, neque vllis, aut cuſtodibus, aut ianuis, aut ianitoribus, aut cubiculariis interclusos, vt cætera turba, habent; neque ipſo etiam limine, quo minus in ædes, in conclaue ſeſe citò proripiant, retardantur; ſed celerrimè tranſmiſſo in locum penetrant: nimirum qui domum ipſam domini ſui iniuria, rapina, & fraude partis rebus complent. hæc huius carminis explicatio eſt: quam commentis aliàs multis ſatis difficilem interpretes reddidère. [*Arroganter ingrediuntur limen*, Hebraicè eſt, *tranſiliunt limen.*] Magnam fiduciam nullo impetu retardatam oratio ſignificat, vt illa: Et in nomine tuo tranſgrediar murum. idem namque verbum vtrobique eſt. Ad familiaritatis rationem ædes, veſtibulum, limen, tectumque diuidebantur. Clientes autē ad veſtibulum admiſſi Dominum quoad prodeat, exſpectant, familiariſſimi tranſiliunt limen, tectumque nemine prohibente ſubeunt. itaque magnam familiaritatem & frequentationem oratio hæc ſignificauit. hæc igitur principum & ſummorum virorum, quos volatilium nomine ſignificatos diximus, calamitas & clades, cui & illa ſubiungitur, cæteris hominibus, quos piſces appellauerat Vates, afferenda.

Pſalm.

Cicero in orationibus.

Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris à porta piſcium, & vlulatus à ſecunda, & contritio magna à collibus.

COMMVNEM totius populi calamitatem & miſeriam ex communi dolore & luctu, confuſoque per vrbem clamore futuram arguit. portam in vrbe Ieruſalem piſcium cognomēto fuiſſe ex Nehemię hiſtoria accepimus, Et ad portam piſcium, & turrim Hananaël. apud hanc portam forum piſcium fuiſſe ſcriptores opinantur. *Secundam* verò hoc loco appellatam Hebraicè MISNE, etiam ex regum libris vrbis celebrem locum fuiſſe cognouimus, in qua Olda prophetis à regiis miniſtris eſt conſulta: Et ipſa, inquit, habitabat in Ieruſalem in ſecunda. quem locum Chaldæus interpres ſcholam, ſiue doctrinæ domum exponit. Porrò vrbem illam in collibus vario nomine diſtinctis poſitam, pſalmus ille deſcribit: Fundamenta eius in montibus ſanctis, &c. ex quibus vnus collis Gareb à Ieremia eſt notatus. Omnem autem in vniuerſum vrbem Ieroſolymam, cui miſerrima hæc tempora indicerentur, his nominibus à Vate comprehenſam, fidem nobis facit Ioſephi Hiſpani vrbis deſcriptio, quam auctor ille in regum commentariis fecit. ait enim triplici muro, & vrbem, & ordinum omnium regiones fuiſſe diſtinctas. Intra primum murum plebem omnem, & variarum artium officinas tabernaſque fuiſſe dicit. intra ſecundum verò nobilitatem, magiſtratus, & liberalium diſciplinarum ſtudioſos, & doctores ac profeſſores, apud quos & Olda prophetis habitabat. intra tertium verò mons domus Domini erat. Has autem omnes vrbis partes Vates noſter hoc loco ſignificaſſe videtur. namque à porta piſcium, piſcatorum, venatorum, & cæterorum qui victum ſimilibus artibus quærunt, regio erat. In ſecunda nobilitas. in tertio autem, hoc eſt, in monte domus Domini, [*Contritio magna in collibus.*] Quandoquidem in illa vrbis parte templo diruto atque incenſo, contritio ac ruina magna præcipuè edita eſt. atque hæc vrbis ſors diuino iudicio coniecta fuit. Populo verò ipſi plena atque abſoluta exciſio, partim cæde, partim abductione parabatur.

Nehem. 12.

2.Reg.12.

Ierem.31.

Ioſephus Hiſpanus in 2. Reg. cap.12.

Vlulate

Vlulate habitatores Pilæ: conticuit omnis populus Chanaan, diſperierunt omnes inuoluti argento.

LOCVM in vrbe Ieruſalem fuiſſe Pilam, ſiue Mortarium dictum communis interpretum omniū ſentētia eſt. Sed Chaldæus paraphraſtes *Vallem Kedron* reddidit, cui mortarij nomen, vel ob ſitus profunditatem, vel ob frequētem mortariorum & pilarum ſonitum & ſtrepitum inditum videtur, quòd condimētorum forum ibidem fortaſſe fuerit. Huius autem loci habitatoribus excidium populi totius deplorandum denuntiat; vtpote magno eorum, quibus cum viuebant, victumque ſibiipſis parabant, deſiderio propediem afficiendis. namque piſtores, cetarij, lanij, coqui, fartores, piſcatores, & hoc genus omne in frequentiſſimo populo commodiſſimè viuunt, egeſtate aliàs maxima afficiendi, ſi deſint, quibus ipſi cibos parent & conficiant, cùm nulla alia arte valeant. Ciuitates autem maximæ & opulentæ, quatenus ad huiuſmodi hominum quæſtum ſpectat, in duo genera diuiduntur; in pauperiorum turbam & diuitum: cum vtriſque autē hoc hominum genus illiberales ſuos & ſordidos quæſtus facit, cui pauperiorum turba non minus, quàm ditiorum facultas vtilis eſſe ſolet. apud alios enim ciborum vilitas, frequentia; apud alios raritas, pretij magnitudine compenſatur. Hoc igitur hominū genus cum ſolicitum mœſtumque eſſe, ac luctui indulgere iubeat, magnam vtriuſque ciuitatis partis vaſtitatem futuram eſſe docet. Duas autem illas partes, quas plebeios ſiue pauperiorum turbā, & diuites diximus, duplici circuitione populi Chanaan, & inuolutorū argento Vates ſignificauit. atque vulgus ipſum duabus de cauſis populū Chanaan dictū arbitramur: quod Chanaan nomen, præter eius gentis, quæ à Ioſue pulſa ex illa regione olim fuerat, notationem, negotiatores etiam & emptores, venditoreſque ſignificat, vt illud: Chanaan in manu eius ſtatera doloſa, &c. (Hoſſe. 12.) Ex vtraque autē ſignificatione Iudææ regionis plebem & turbam, ex variis negotiis & artibus lucrum facientem, populum Chanaan appellauit: quem non ſecus, atque Chananæi olim ex eadē regione pulſi, vacuum & vaſtum locum relicturum eſſe affirmat. neque verò ditiſſimorum hominum ſortē minus afflictam fore ait: [*Diſperierunt omnes inuoluti argento.*] Qui pecuniis adeo abundabāt, vt argento onuſti eſſe dicerentur. Hebraicè, *Onuſti argento* legimus. Verbum autem conticere, idem quod deficere ſignificat. ſurda enim & muta habitatio redditur, vnde habitatores pulſi ac penitus ſublati ſunt, vt: Cōticuit Aſcalon & reliquiæ vallis earū. (Ierem. 47.) Quanta autem calamitate, quanto dolore ac labore populus ipſe & diuites conficiendi eſſent, ex aliorum, quibus illi ad quæſtum vtiles fuerant, dolore ac mœſtitia arguit. Vlulatus enim præter dolorem & gemitum, ſolicitudinem etiam curamque ſui maximam, & vtilis rei deſiderium arguit, vt: Vlulate naues maris. Vlulate paſtores & clamate, quia defecit, &c. (Ierem. 25. Iſaiæ 23.) Huic rationi perſimilis illa apud Satyricum eſt:

(Horat. ſermon. lib. 1. ſatyr. 2.)

Ambubaiarum collegia, pharmacopolæ,
Mendici, mimi, balatrones, hoc genus omne
Mœſtum ac ſollicitum eſt cantoris morte Tigelli:
Quippe benignus erat. &c.

Hunc locum Chaldæus interpres ita vertit: [*Periit omnis populus cuius opera Chananæorum populi operibus ſimilia fuere, ſublati ſunt opulenti pecuniis.*] Quos, vt idem hic Vates ait, argentum eorum liberare non poterit.

Et erit in tempore illo: & ſcrutabor Ieruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in fecibus ſuis, qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.

PROVIDENTIAM ſuam, & negatam ab impiis humanarum rerum curam non modò publicis, ſed priuatis etiam exemplis in ipſos impietatis tacitos etiam reos edēdis probaturum ſe eſſe Deus profitetur. neque enim eos ſolùm, qui manifeſtè prouidētiam impugnant, ſed etiam eos qui oratione pietatem profitentur, cogitatione autem occulta apud ſeipſos, deinde etiam vitæ inſtituto & ſtudiis negant, calamitatem accepturos eſſe ait ita vt iidem ipſi qui prudentia quadam mundana, aſtutiaque religionis cuiuſdam ſimulatione cæteros homines fallebant, vbi ſeſe impietatis & ſceleris pœna affici ſenſerint, diuinam prouidentiam, & iuſtiſſimum iudicium ſuo magno malo agnoſcere & cōfiteri cogantur. Huiuſmodi verò exactum publicè & priuatè exercendum, atque diligentem

gentem etiam occultæ impietatis inquiſitioné certiſſimè futuram, aptiſſimo argumento à deſtinatis dicto, Deus docuit. [*Et erit in tempore illo.*] Tempus hoc loco certam & maturam agendæ rei oportunitatem ſignificat. namque Hebraicum nomen G H E T, eandé ferè cum Græco *καῖρος*, quod tempeſtiuam oportunitatem ſignificat, definitioné habet, vt illud: Quod fructum ſuum dabit in tépore ſuo. Ex his autem aliiſque quamplurimis Pſalm. 1. ſacrorum librorum locis certas quaſdam ad diuina iudicia edenda oportunitates, certos cognitionis ſtudioſiſſimè oſtédédę & probādæ dies eſſe docemur. neq. enim Deus, qui miſericordiæ ſuæ rationes ab æterno, & in æternū timétibus ſe probat, iram indignationemq. ſuam in impios & ſceleratos ita frequenter oſtendit. eſt quidem ille iuſtus iudex, fortis & patiens; ſed non iraſcitur per ſingulos dies. niſi verò conuerſi fuerint impij, gladium ſuum vibrauit, &c. Pſalm. Itaque oportunam quandam iudiciorum Ieroſolymitanis, & omnibus Iudææ regionis, cùm manifeſtæ, tum occultæ impietatis reis cóſtitutam diem ſibi Deus confirmat. diligentiſſimam autem & exactiſſimam reorum omnium impietatis, occultorum etiam criminum inquiſitioné, lucernæ ſibi ad eam rem adhibendę imagine, expreſſit. nam qui domos inquirendæ cuiuſpiam rei cauſa ſcrutari parant, accenſam lucernam adhibere ſolent, quam ad omnia loca, ad omnes angulos, quò ſolis lumen penetrare non poſſit, perferunt: ſic accenſa lucerna amiſſam drachmam quærere mulieres in euangelio dicuntur. Sic illius etiam elegantiſſimi prouerbij ſentétia commodè aperitur: Lucerna Domini ſpiraculum hominis, qui inueſtigat omnia ſecreta ventris. Prou. 20. Sic igitur nullum in Ieroſolyma impietatis reum fore ait, qui Dei inquirentis iudicium & diligentiam effugere valeat. In eos verò præcipuè animaduertendum eſſe ait, qui ob perpetuum antea ſecundarum rerum vſum, prouidentiam animo & cogitatione negantes, religione omni amota, tranquillam, & voluptatibus ac deliciis affluentem vitam agerent, nullo hactenus aduerſo impetu agitati atque turbati, ſed vt vinum in dolio ſuper feces ſuas reſidens, purum, perſpicuum atque integrum manet, quoad immiſſo in fundum ligno, aut impetu aliàs facto mixtum turbatumque redditur. [*Super viros defixos in fecibus ſuis.*] Diuitiarum, deliciarum & voluptatum perpetuum vſum, & tranquillam iſtorum hominum vitam hac ſimilitudine ſignificauit. ex qua illud docemur, ea quę maximè vulgo appetuntur, feces à Deo appellari. Quàm verò periculoſus ac pręceps huiuſmodi perpetuus ſecundarum rerum vſus ſit, operæpretium eſt animaduertere: quippe qui humanos animos ad impietatem vel manifeſtam, vel, ſi cui maior aſtutia calliditaſque ſit, occultam, & ad peruerſum de bonorum & malorum finibus iudiciū impellat. [*Qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet benè Dominus, & non faciet malè.*] Non faciet Dominus benè piis, & non faciet malè impiis: ita adeo nulla rectè factis præmia, nulla peccatis ſupplicia deberi putant. Quibus tamen, vbi grauiſſima illa, feces omnes, cum omni ſplendore & dignitate, & vitam ipſam turbatura calamitas aduenerit, diuinum de rebus & factis hominum iudicium, vel inuitis probandum erit. Hoc eſt quod dicit:

Et erit fortitudo eorum in direptionem, & domus eorum in deſertum: & ædificabunt domos, & non habitabunt: & plantabunt vineas, & non bibent vinum earum.

TRANSLATAM ſimilitudinem eleganter explicat. namque feces, quarum vis & natura, ſi commodè reſideat, vinum cóſeruat; ſi verò miſceatur & turbetur, aut tollatur, corrumpit turbatum & direptum; dolium verò ipſum pertuſum ac confractum iri confirmat, fruſtraque remedia ad eam rem quęrenda, nihil tandem, quo minus perturbetur ac perdatur vinum, profutura. [*Fortitudo eorum.*] Diuitias intelligit, quarum magnitudine, copia atque vſu iſtorum hominum beata vita nititur: hæ feces ab hoſtibus diripiendæ fuerunt. dolia verò domus eorum in deſolationem futuræ, quos nihil vel nouas ac plurés domos ædificare, vel agros colere vineaſque plantare, ad ſtabiliendam rem iuuabit, omnibus domibus, agrorum vinearumque poſſeſſionibus funditus deturbandos. Eam verò diuini iudicij publicè priuatéque probandi diem non longè nimium abeſſe, Vates ait, ne videlicet, diuturni temporis opinione ſecuris, iucundo interim vitæ rerumq. vſu frui liceret; ſed vel prædictioni credentibus perpetuus timor obſiſteret, vel fidem non habentibus ſubita calamitatis, & oppreſſionis inſperata vis grauior multo imparatis afferret.

Iuxta eſt dies Domini magnus, iuxta & velox nimis.

NON ſolùm propè adeſſe diem, ſed nimis maturè venturam eſſe ait. quanquam enim certa ac præfixa quædam dies illa ſit, tempuſque ipſum certis ſuis momẽtis ſemper agatur: tamen vbi calamitas accedit, præter opinionem feſtinaſſe ſemper videtur. Adde quòd continuus curſus & motus tempora nihil cunctando accelerat, & *Hoc, quod loquimur, inde eſt,* ait Satyricus. Qua de re illud ſcriptum eſt: Non tardat Deus promiſſionem ſuam, &c. Magnus verò dies appellatur, & quòd tantæ rei expeditione inſignis, notabiliſque ſemper futurus ſit, & ipſis, qui pœnas luent, longior ſolito videndus. eius autem adeo matura die quàm grauis & miſera calamitas exſpectanda ſit, à conſequentibus arguitur. Quod nullius vel fortiſſimi, vel ſtrenuiſſimi viri vox, niſi lugubris & miſera, timoriſque ac doloris index audiri poſſet.

Perſius. 2.Petr.

Vox diei Domini amara, tribulabitur ibi fortis.

ILLVD ſignificat, maximum ac lugubrem, & muliebrem gemitũ atque eiulatum tota vrbe audiendum illa die eſſe, non qui à feminis, aut imbellibus, ſed qui à fortiſſimo quoque edatur. Oratio autem ex carmine Hebraico, ad verbum ab interprete latino reddita, ſoluta oratione ſic excipitur: [*Fortis tribulabitur ibi voce diei Domini amara.*] Verbum verò *tribulabitur*, idem quod vociferari, eiulareque ſignificat. In exemplari eſt TZAREAHH, quod non tribulationem anguſtiamque modò, ſed immanem clamorem, grauiſſimamque vociferationem indicat: namque ab exaltatione & altitudine deductum eſt, vt apud Iſaiam: Dominus ſicut fortis egredietur, ſicut vir prælıator ſuſcitabit zelum: vociferabitur & clamabit, ſuper inimicos ſuos confortabitur. Longè tamen diuerſus ab hoc ille fortium clamor in die illa futurus à Sophonia prædicitur, maximus ille quidẽ, ſed qui amaritudinem miſeriamq. ſonet magis, quàm exhortationem ſociis, aut terrorem hoſtibus ſignificet. Itaque fletum, gemitum, eiulationẽ etiam fortiſſimis hominibus & ſtrenuiſſimis illa Domini dies allatura eſt, eo quòd maximarum miſeriarum vſu ſenſum omnem animumque occupatura ſit.

Iſai.42.

Dies illa, dies iræ, calamitatis & miſeriæ, dies tenebrarum & turbinis, dies nebulæ, & caliginis.

SVBITO maximo & improuiſo malo oppreſſis non agendi aut effugiendi modò, ſed cogitandi etiam facultas adimitur, ſenſibus, animoque imprimis perturbatis. Huiuſmodi diem Vates Iudæis denuntiat, diuinæ in eos indignationis, & maximæ ac miſerrimæ calamitatis, vt neque conſilij locus, [*Tenebrarum* verò, *turbinis & caliginis*,] vt neque defenſionis copia detur. neque verò id porrò prodeſſe quicquam poterit, quod in extremis anguſtiis poſtremum petitur, vt qui ineundo prælio pugnæq. ſuſtinendæ pares non fuerint, murorum, munitionumque præſidiis tegantur. nam pręter immiſſum diuinitus terrorem, præter conſiliorum auxiliique inopiam, grauiſſimum hoſtium impetum, omni munitione ſuperiorem experiri cogentur.

Dies tubæ & clangoris ſuper ciuitates munitas, & ſuper angulos excelſos.

CHALDÆORVM vis & impetus maior fore, quàm vt vlla locorum munitione & præſidio reprimi retardariq. poſſit, ex eo oſtenditur, quod illorum tubę & litui, cæterique bellici cantus in ipſis vrbibus natura & opere munitiſſimis, in turribus etiam, quæ firmiſſima munitionis pars eſſe ſolent, cum ſubito & maximo ciuium terrore & pauore audiendi ſint, ita vt ad conceptum metum, animorumque perturbationem hoc etiam accedat, [*Super angulos excelſos.*] In murorum angulis turres reliquo ædificio ſublimiores collocari ſolent, vnde ciues pro mœnium defenſione propugnent: noſtro tẽpore poſt inuenta ignea tormenta humiliores turres ad propugnationem parantur, quos Balloartos vocant. Adeo verò magnum, adeo inſtructum, atque extremè promptum Chaldæorũ exercitum fore Vates noſter ait, vt nullo negotio editiſſimas turres conſcendere, indeque populum tubarum & lituorũ clangoribus, & ſonitu perterrefacere poſſit; nimirum qui, vt Habbakuq dixerat, Super omnem munitionẽ ridebit, & comportabit aggerem, & capiet eam. hanc verò tam celerem ac facilem hoſtium in vrbes irruptionem, quanta ciuium ſtrages, quanta clades conſequutura ſit, ſtatim docet.

Et tribulabo homines, & ambulabunt vt cæci, quia Domino peccauerunt. & effundam ſanguinem eorum vt humus, & corpora eorum ſicut ſtercora.

Chaldæorum obſidione atq. irruptione Iudęos homines in eas temporum, animi, atq. ſpiritus anguſtias adductum iri ait, vt turbati conſilijq. inopes magno in errore vagētur, atq. alij in alios impingentes facilem hoſtiū ſæuitiæ materiā præbeant: quorum ſanguini non magis parcatur, quā inerti pulueri, cuius nullum apud homines pretiū eſt. Neq. verò occiſorū cadaueribus ſepeliendis, atq. cū humanitate aliqua tractandis vlla maior adhibebitur cura, quā ruderibus corradendis, verrendis, & in cōmune aliquod ſterquilinium comportādis adhiberi ſolet. Puluis enim & rudera vilitatis ſignificationem habent, vt in libro de ſacro & arcano ſermone docebimus. Hæc autē calamitas quāto ſuo merito, quā iuſto Dei iudicio illis adueniat, interim Vates docuit, quando cæcitatē illam & conſilij inopiā ex eo euenire inquit, quia Domino miſericordi, ipſorumque protectori & defenſori maximo, cuius ſolo conſilio iuuari, auxilio niti ſolerent, peccauerunt. huiuſmodi namque ex peccato fructus percipiuntur. id quod ex manifeſtis eorū ipſorum, de quibus agimus, confeſſionibus pateſit. A diebus Patrum noſtrorum, ſed & nos ipſi peccauimus grauiter vſq. ad diē hanc: & in iniquitatibus noſtris traditi ſumus ipſi, & reges noſtri, & ſacerdotes noſtri, in manū regum terrarum, & in gladiū & in captiuitatē, & in rapinam, & in confuſionem vultus, ſicut & die hac. Omnia autem ad Deum, cuius conſilio & decreto gerenda fuerant, referuntur. *Tribulabo, & effundam &c. corpora eorum.* Carnem ſiue (vt Chaldaice exponitur) cadauera ſignificat. Neque verò vllam, vel diuitiarum, vel dignitatis, vel ordinis rationem hac in re habendam hoſtibus eſſe Deus ait, quo minus eodem omnes modo, nullo diſcrimine, & pereant, & ſepulturæ honore careant. namque hac parte, vel victores ipſi miſericordia, prece, vel pretio adducti, vel occiſorum familiares & neceſſarij fide ac pietate defuncti perſonas in bello diſtinguere conſueuerūt. Omnibus itaq. ignobilis quidā & promiſcuus exitus denuntiatur, eo quòd idem diuinū iudicium in eos qui eodem crimine inuoluti fuerint, ſeuerè edendum exercendumq. ſit, hoc eſt quod ſubiungitur: Eſdræ. 9.

Sed & argentum eorum, & aurum eorum non poterit liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli eius deuorabitur omnis terra: quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitantibus ſuper terram.

Intactis opulentior Theſauris Arabum, & diuitis Indiæ, Horat. lib. 3, car. Od. 24.
Cæmentis licet occupes Tyrrhenum omne tuis, & mare Ponticum:
Si figit adamantinos Summis verticibus dira neceßitas Clauos: non animum metu,
Non mortis laqueis expedies caput.

Hæc poëtæ carmina hanc Vatis noſtri ſententiam, ad noſtros vſus relatam, exponūt. Quid ergo tam anxiè percupitæ, tanta cura, ſtudio, ſolicitudine, & perſæpe ſcelere cōparatæ diuitiæ opeſq. pulchrum præſtant? Verùm enimuero illud diligenter obſeruandū eſt, diuini iudicij integritatē, vim & ſeueritatem ignis imagine à Vate depingi. Ignis autē ea natura eſt, vt nulli neq. maximæ rei parcat, ſed vbi illatus agris fuerit, maiori vi & ſtrepitu proceras arbores, quā gramina ſtipulaſq. cōſumat. idq. adeo maxima & expeditiſſima ciuitate cōficiat. Hanc autē ſimilitudinē ad Iudaicarū rerum caſum Vates noſter illo hemiſtichio traſtulit: *In igne Zeli eius deuorabitur omnis terra.* Eam verò conſequētibus carminis verbis ipſe idē expoſuit, vt ſe metonymia & tranſlatione vſum indicaret. *Conſummationē cū feſtinatione.* ignis vim expreſſit. *Cunctis habitantibus ſuper terram,* Metonymiā aperuit, & terram à ſe pro Iudææ regionis incolis vſurpatā eſſe docuit.

CAPVT II.

CONVENITE *& congregamini gens non amabilis. Priuſquam pariat iuſſio quaſi puluerem tranſeuntem diem, antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini, antequam veniat ſuper vos dies iræ indignationis Domini.*

HACTENVS decretum & certum Dei in Iudæos iudicium Vates expoſtulat & afferendam omni illi regioni docuerat calamitatem, & commune periculum, quod non omnino declinari perrūpiq. poſſit, tamen ſi diligenter & ſtudioſe procuretur, minui

certè poſſe nunc deinceps confirmat,& ad id negotium capeſſendum grauiſſima & ſapientiſſima oratione ſuos hortatur: certum præterea modum,& diuinitus conſtitutá,qua procurari res ea poſſit,formulam, hoc eſt, pœnitentiá docet. namq. hæc vna ratio ſi ſanctè, purè & legitimè, atq. oportunè explicetur,ad culparũ pœnas,diuinamq. animaduerſionem effugiendá, vel ſupplicium certè minuendum plurimum valet. Sed tamen quẽadmodum ea ratio rectè iniri poſſit,imprimis Vates præcipit, [*Conuenite & congregamini.*] Quid hæc præceptio ſignificet,Hebraica verba nobis exponũt,*Colligimini & colligite*. Eſt enim Hebraicum verbum eorum propriè,qui res aliquas collecturi,minutim & diligentiſſimè diſquirunt & ſcrutantur,vt decuſſas ex arbore oliuas,nuces, & eiuſmodi alia, quæ nullam omnino legentium patiũtur negligentiam. Atq. hoc verbum in illa Iſraëlitarum apud Ægyptios paleas & quiſquilias colligẽdi cura frequẽter ac propriè vſurpatur: à quibus rebus ad alia argumenta,ſimilitudine ſententiæ,cõmodè ab Iſaia & Sophonia transfertur.

Exod.5.&15. Isai.29.

Igitur iis,qui iratum Deum placare,ſibiq. propitium,vel clementem reddere expetunt,diligentiſſimá,& religioſiſſimam pœnitentiá tum priuatè,tum publicè ſuſcipi debere,vel huius verbi vſurpatione Vates confirmat. Neq. verò ſolum futurę vitæ emendatione,ſed & præteritarum culparum agnitione & deteſtatione,veræ pœnitẽtiæ ratio conſolidatur.namq. vitæ morumque emendatio fructus pœnitentiæ propriè dicuntur: ipſa verò, vnde fructus illi proueniunt, pœnitentia, impiè & ſcelerate factorum, & totius corruptæ conſuetudinis damnatio atque deteſtatio eſt: quam meliora ſtudia, & ſtudiorum deinde indices optimi conatus, & rectè facta conſequuntur, ſicut ſcriptum eſt: Derelinquat impius viam ſuam, & vir iniquas cogitationes ſuas: & reuertatur ad Dominum,&c. Hanc autem omnem rationẽ Vates noſter huius capitis initio præſcripſit. [*Colligimini,*] verbũ reciprocum Hebraicè eſt,qua voce Latini carẽt: ad ſingulos autem ſententia refertur, vt vnũquemq. in ſeſe deſcendere,ſeq. ipſum excutere, ſcrutari,expẽdere, & quæcunq. vitio culpaq. non careant,notare ac damnare,atque vehementi animi dolore proſequi iubeat. Sed quoniam non modò ſibi vnumquẽque,ſed alios alijs etiá ſtudio,exẽplo & opera prodeſſe oportet,ad priuatá & communẽ de huiuſmodi pœnitentia curam ciues ſuos Vates hortatur. [*Et congregamini*],Hebraicè idem verbum quod priori loco reciprocè pronuntiatum eſt,actiuè rurſus repetitur. *Colligimini & colligite*, Vos,inquit,in vos deſcendentes,veſtra primum,deinde cõmunia ſtudia notátes corrigite, hæc illius verbi ſententia eſt: *Congregamini*. officio, inquit,mutuo vos hac in re iuuate. [*Gens non amabilis.*] Argumento à iudicatis ducto miſerrimũ ſuarum rerum ſtatum illis,quò ſibi diligẽtius & ſtudioſius proſpiciát, demonſtrat. Appellat autẽ gentem non amabilem,ſiue vt Hebraicè eſt,non concupitam, tum quòd aliarum nationum omnes,tum Dei protectoris voluntates à ſe abalienauerit. Quantũ enim inuiſa nationibus cæteris Iudæa gens olim fuerit, & ſacræ,& prophanæ hiſtorię frequenter oſtendunt: quas tamẽ diuinæ gratiæ & prouidentiæ innixa, contemnere facilè potuit. Illo autem vnico,& maximo, & firmiſſimo propugnatore ob ſuam culpam deſtituta, nihil præter extremam miſeriam exſpectare potuit, quemadmodum toto illo Pſalmo obſeruare eſt: Saluaſti enim nos de affligẽtibus nos: & omnes odientes nos confudiſti. In Deo laudabimur tota die,& in nomine tuo confitebimur in ſecula. nunc autem repuliſti & cõfudiſti nos, & nõ egredieris Deus in virtutibus noſtris &c. Igitur gentium omnium inuidia flagrantibus,& Deo etiam ob ſcelera inuiſis, vnicum perfugium & præſidiũ ſalutis, ſancta & legitima pœnitentia eſt. [*Priuſquam pariat iuſsio quaſi puluerem tranſeuntem diem.*] Iuſſionem Vates hoc loco diuini iudicij decretum appellat,quo certa pœnis exigendis dies dicta eſt, nulliſq. hominum nota,præterquam iis quibus indicata à Deo ſit,qui tempora & momẽta in ſua poteſtate poſuit; quæ, quoniam ex diuini conſilij arcano ſubito eduntur, aptiſsima tranſlatione pari dicuntur: ante verò quàm eiuſmodi calamitoſæ tempeſtates edantur, oportuna deprecatione effici poteſt,vt vel auertãtur omnino,vel cõmutentur,vel etiam clementiores multo extent. Quæ ſi non ſapienter prouideantur, imparatis, atque imprudentibus aduenientes, omnia in turbinis modum vaſtata atque deſerta, *quaſi puluerem tranſeuntem*, relinquent. Vt enim æſtiui turbines, ſublati diſſipatiq. pulueris neq. veſtigium quidem relinquunt: ſic rerum,inquit, veſtrarum, vbi dies illa tranſierit,neque nomẽ quidem relinquetur. fieri autem poſſe,vt vel irati & infenſi Dei vltoris acerba ſeueritas pœnitentia mitigetur, vel omnino calamitoſæ illius diei periculum vitetur, geminata oratione Vates confirmauit. [*Antequam veniat ſuper vos ira furoris Domini.*] Quid ſit iuſſio pariens quaſi

Pſal.23.

pulue-

puluerem tranſeuntem diem, expoſuit. namque ira furoris ſeuerior & vehementior multo, quàm indignatio eſt. Ob eam rem in poſteriori membro ait: [*Antequam veniat ſuper vos dies indignationis Domini.* Hebraicè eſt, *Antequam non veniat dies.*] fieri enim poſſe intelligit, vt quamdiu decretum illius Dei pronuntiatum atque fixum non fuerit, intercedatur, vt nō figatur, aut vt protrahatur: id quod vbi iam dies ipſe aduenerit, fruſtra tentabitur. Ex hoc autem huius Vatis, aliiſque plurimis ſacrorum librorum locis, pœnitentiam hominum legitimè & oportunè ſuſceptam, nunquàm ſuperuacaneam eſſe, docemur: neque ad æterna tantùm ſupplicia condonanda, ſed ad temporales etiã pœnas, vel effugiendas, vel minuendas eſſe commodiſſimam. Cùm autem ſeriò & legitimè pœnitenti, poſt prauorum ſtudiorũ & malè factorũ, cęterarumq. animi tempeſtatũ, cum ſummo dolore & pudore deteſtationẽ & declinationẽ optimus portus vitæ & conſilij in melius mutatio ſit, ſicut ſcriptum eſt: Declina à malo & fac bonum, &c. proximũ vati noſtro fuit, vt poſteriorem pœnitentiæ partem priori adiungeret.

Quærite Dominum omnes manſueti terræ, qui iudicium eius eſtis operati: quærite iuſtum, quærite manſuetum: ſi quomodo abſcondamini in die furoris Domini.

POENITENTIAM ad pœnarum & periculorum deprecationem populo ſuaſerat; cuius alteram partem in ſuperiori verſu indicauit, quę delictorum inquiſitione, deteſtatione & confeſſionẽ definitur alteram verò quæ vitæ & conſiliorum mutatione: ſpectatur, nunc deinceps ſubiuncturus, eos oportune excipit, qui modeſtia & virtute præditi pietatis officia præſtabant. quos interim non otioſos eſſe vult, ſed orationibus & deprecationibus propriæ & communi ſaluti procurandæ deditos eſſe iubet. [*Quærite Dominum omnes manſueti terræ, qui iudiciũ eius eſtis operati.*] Ex hoc hominũ genere, qui pietatem veram, & fide & officio faciendo profiterentur, quanquam raros, nonnullos tamen fuiſſe ex ſacris libris accepimus. Septẽ enim millia virorum in Iſraël, qui genu ante 1.Reg.19. Baal non curuauerant, ſibi relicta eſſe Deus affirmauit. Atque etiam in Ieruſalem & Iudæa quoſdam, qui communi calamitate inuoluti hoſtiũ ſæuitiam experti eſſent, Pſaltes deplorauit. Poſuerunt, inquit, morticinia ſeruorum tuorum eſcas volatilibus cæli, & Pſal.79. carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ. Huiuſmodi autem ſanctos & pios homines ad quærendum placandumque Deum Vates hortatur. cæteros verò, qui vitiorum & ſcelerum ſibi conſcij eſſent, poſt priores pœnitentiæ partes ritè & legitimè tranſactas, ad poſteriores purè ac ſanctè ſuſcipiendas aduocat, vt vel futuras pœnas omnino effugiant, vel minores multò ſubeant. [*Quærite iuſtum, quærite manſuetum.*] Subſtantiuam potius quàm adiectiuam ſignificationem *iuſtum* & *manſuetum* habent. Iuſtitiæ nomine, omnem eius, quæ in communi vitæ ſocietate ſpectatur, virtutis partem: manſuetudinis verò ſiue modeſtiæ verbo, priuatorum morum compoſitionem complexus eſt. [*Quærite.*] Magnum ſtudium diligentemque operam poſtulare Hebræi ſolent, cùm verbum illud *Bacas* vſurpant; maximæ autem cuiuſdam & arcanæ ſignificationis id eſt, בקש quod huiuſmodi exhortationibus Vates adiunxit. Vtramq; enim tum proborum, tum improborum partem, ad ſuum cuiuſque officium faciendum ſtudioſè hortatus ſubiunxit. [*Si quomodo abſcondamini in die furoris Domini.* Hebraicè eſt, *fortaßis abſcondamini.* Chaldaicè verò, *forſan proteget ſuper vos in die indignationis Domini:* Græcè autem, *vt protegamini in die iræ Domini.*] Qua quidem oratione Babylonicam captiuitatem ſignificatam fuiſſe, eamque ad diuinæ potius miſericordiæ, quam ad punitionis rationes à Vate reuocatam arbitramur. Maximæ enim clementiæ opus fuit, magnam eorum partem, ob ſupplices preces & pœnitentiam, in die iræ Domini, & ignis cuncta vaſtantis, exceptam ſeruatamque in Chaldæam, ad reſtitutionis futuræ ſpem tranſmitti, ibidemq. ne omnino perirent, protegi ac foueri; nec multis etiam aliorum Iſraëlitarum inſtar detineri (id quod Ieremias agnoſcens gratè & piè prædicabat: Miſericor- Thren.3. dia Domini quia non ſumus conſumpti, quia non defecerunt miſerationes eius) aliàs funditus perituris, niſi diuina miſericordia prouiſum conſultumque eſſet, vt interim dum dies iræ pertranſirent, in diuina tutela, quanquam anguſtius & laborioſius gentibus afferendæ propediem ſalutis certa proponeretur ſpes, cùm tamen aliis gentibus diuinæ indignationis, & exercendi iudicij dies, exciſionem calamitatem-

que extremam allatura eſſet, vt Palæſtinis, Tyrijs,& cæteris, quos vel ſine reſtitutionis, vel veſtigij ſaltem relinquendi ſpe funditus euertendos eſſe,& Vates hic,& alij etiam obnuntiarunt. Itaque Iudæis pœnitentia ad certæ alias animaduerſionis & venturæ ob pertinaces diuturnas culpas calamitatis vel auerſionem, vel clementiam ſaltem impetrandam indicitur. quòd ſingularis cuiuſdam in ſe diuinæ prouidentiæ beneficium, aliis etiam vicinis nationibus merito negatum,interpretari oporteat. Ob eamque rem pœnitentiæ ſuſcipiendæ, ad ſalutem & reſtitutionem ſperandam, ſuaſioni diſſimile in aliis gentibus edendum exemplum Vates propoſuit. Quia Gaza, &c. Illud interim ad linguæ & ſententiæ rationem notare operæpretium eſt,verbi illius, *ſi quomodo*,ſiue,vt ex Hebraico, & Chaldaico vertimus, *forſan*, latentem dubitationem non ex conſequenti, ſed ex antecedenti negotio definiendam eſſe. namque antecedentis exacta certitudo, conſequentis aſſeuerationem infert.neque enim diuina miſericordia Vatis oraculo commemorata & promiſſa, ſed humana ad miſericordiam impetrandam legitima diligentia in dubium vocatur. Plura autem de hac ratione & dicta aliàs, docente atque aſpirante Deo,à nobis dicenda ſunt.

Ariſtoteles 2. Topicor.

Quia Gaza deſtructa erit, & Aſcalon in deſertum, Azotum in Meridie eijcient, & Accaron eradicabitur.

VICINÆ Palæſtinorum gentis integram & perpetuam cladem,diuino iudicio futuram,obiter prædicit. ex qua miſericordiæ in Iudæos beneficium confirmat. namque vt eodem fere terræ ſitu,eadem cæli parte & aſtris ſubiacentes gentes diſpares omnino rerum ſuarum exitus habeant, præter certum Dei conſilium & voluntatem accidere non poteſt,ita vt aliis poſt cladem breuis reſtitutio,alijs nulla omnino, vel exigua, atque longiſſimum poſt tempus contingat. Hæc vero ſententia eleganti & vehementi oratione à Vate Hebraicè pronuntiata eſt, verbis videlicet ex ipſa nominum vicinitate deflexis. quam figuram Hebræi *Zzabuth*, Græci paronomaſiá, noſtri adnominationem vocant,vt: *Huic dari verbera, tibi verba*. Quam quidem rationis orationiſque venuſtatem, vel ſententiæ vim, nullus profectò interpres, ex aliis in alias linguas, maximè autem ex Hebraica, transferre commodè poteſt; quemadmodum nos aliàs iuſto de hac re ſermone habendo,ſi Deus annuerit,diſputabimus. ad quem locum huius carminis verba expendenda conſultò reſeruamus. Igitur poſtquam certam Iudæis apud Babylonios, diuinam protectionem & futuram ex illa captiuitate liberationem, atque diſſimilem omnino nationibus aliis exitum Vates noſter ſignificauit & prædixit, ad eam explicandam latiuſque exponendam rem commodè digreditur.

Terentius Heautont. act.2.Scen.3.

Væ qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Philiſthinorum, & diſperdam te, ita vt non ſit inhabitator.

PALÆSTINITIS,Ammonitis,Moabitis,ob maxima publicè & priuatè ſuſcepta ſcelera, atque ob illatas aliis gentibus,maximè autem Iſraëlitis,ex religionis contẽtione,iniurias, diuinæ vltionis pericula ſubituros, Iſaias, Ieremias, Amos, aliique Vates prædixere. Id autem ipſum Sophonias prædicens, ſimilemque cum Iudæorum calamitate afferendam à Chaldæis cladem confirmans, diſſimiles tamen illis futuros exitus docet. quòd Palæſtini partim occiſi, partim è ſua regione pulſi, nunquam amplius reſtituendi ſint. Iudæi verò Babylonem abducti, in patriam non poſt multos annos diuino beneficio remigraturi; atque non ſuam modò regionem rurſus, ſed & Palæſtinorum terram ad proprios vſus occupaturi ſint. Omnem autem Palæſtinorum regionem vicini maris nomine Vates ſignificauit, cùm Gazan, Aſcalonem &c. prius appellaſſet, atque ex altera orationis parte alteram intelligi voluiſſet. Cui regioni extremam vaſtitatem obnuntiaturus, funeſtam vocem, *væ*, pronuntiauit. [*Qui habitatis funiculum maris.*] Terræ & hæreditatis ſors & pars, quæ cuique obtingit, funis ſiue funiculus in ſacro ſermone dicitur, vt: Funes ceciderunt mihi in præclaris: etenim hæreditas mea præclara eſt mihi. nam vt apud latinos ductu pedis, ſic apud Hebræos & Chananæos funibus metatos agros & oppidorum ſitus fuiſſe legimus. Palæſtinos autem ad maris littus longè exporrectos, hæc deſcriptio, vt aliæ plurimæ oſtendunt. Ex quorum nomine mare illud omne,

Pſal.15. Cicero orationũ tom.5. fol.233.

quod occidentalem Chananææ regionem alluit, Palæſtinorum dictum eſt. Ponam, inquit Deus, terminos tuos à mari rubro, vſq. ad mare Palæſtinorum. Exod.22. Ex Hebraico nomine proprio ad nominis ſignificationem Latinus interpres Chaldæum imitatus alluſit. namq. Hebraice eſt: *Gens Cheretæorum.* Sunt autem Cheretæi ex Palæſtinorū familiis celeberrimi. vnde ad Auſtralē plagā Cheretæi irrupiſſe in Palæſtinos ille ſeruus Ægyptius 1.Sam.30. Dauidi referebat. Conſulto autem Vates ex nomine ipſo futuram genti exciſionem denuntiauit (quippe Cheretæus, exciſum, ſiue excindendū ſignificat) vt cū nomine exitum conuenire confirmaret: gens, inquit, exciſorum, ſiue quod idem eſt, perditorum. Quamobrem Chaldæus paraphraſtes hūc locum ſic vertit: [*Populus qui damnatus eſt exciſione.*] hos verò Palæſtinorum populos, ex omnibus antiquis Chananæorum, diuino iudicio, olim pulſis familijs, ſimili cum cæteris ſuæ gentis clade affectum iri Vates obnuntiat: atque ob eam rem Chanaā nominis meminit. [*Verbum Domini ſuper vos Chanaan terra Palæſtinorum.*] Quanquam enim Palæſtini dicti fuerint, tamen ex eorum gente, quibus Deus ob ſua nefaria ſcelera infenſus fuerit; hoc eſt, ex Chananæis eſſe confirmat, ſicut Ioſu.13. ſcriptum aliàs eſt: Chananæis aſſcribes quinque regulos Philiſtijm, Gazeos, Aſotios, Aſcalonitas, Chetæos, & Accaronitas. quos demum, vt alios olim, funditus euertendos perdendosque eſſe ait. [*Et diſperdam te ita, vt non ſit inhabitator.*] Eius verò exciſionis magnitudinem, conſequentis vaſtitatis deſcriptione, arguit.

Et erit funiculus maris requies paſtorum, & caulæ pecorum.

MARITIMAM illam regionem, Palæſtinorum vrbibus dirutis, incoliſque eiectis, vaſtatam in paſtorum pecorumque vſus futuram eſſe docet. quæ extremæ exciſionis deſcriptio eſt, vt illa: Isai.17. Derelictæ ciuitates Aroër gregibus erunt, & requieſcent ibi, & non erit qui exterreat. ſic apud exteros: Horat. lib.3. Od.3.

Dum Priami, Paridiſque buſto
Inſultet armentum, & catulos feræ
Celent inultæ. Eum autem tractum omnem Iudæ tribui, non ad habitationis, ſed ad paſtionis commoditatem aſſcribendum eſſe dicit: ſiue illi ex antiqua terræ diſtributione obuenerit, ſiue cæteris Iſraëlitis deficientibus Iudaica tribus in hæreditatem vocetur. Eadem igitur opera & perpetuam Palæſtinis exciſionem, & futuram Iudæis ex Babylone reſtitutionem prædicit.

Et erit funiculus eius qui remanſerit de domo Iuda, ibi paſcentur: in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent.

MAXIMÆ vaſtitatis & ſolitudinis aſſeuerationē habet antitheton illud *ibi, in domibus Aſcalonis ad veſperam requieſcent.* In Aſcaloniticis ruinis commodus magalibus conſtruendis locus erit, quò ſe greges paſti veſperi recipiant. Quemadmodum autem id fieri tandem poſſit, reſtitutione Iudæorum promiſſa, exponit.

Quia viſitabit eos Dominus Deus eorum, & auertet captiuitatem eorum.

ID quod Paleſtinis minimè continget. A Palæſtinis autem ad Moabitas & Ammonitarum gentem ſermonem transferens Vates, horum regionem perpetua vaſtatione afficiendam diuini oraculi auctoritate confirmat: ac tantæ diuinæ vltionis cauſam, publicam iniuriā, & iuris gentium violationē eſſe definit. Ad eam autem tractandam cauſam Dei iudicis perſonam Vates induit, qui ex cognitione culpæ legitimam pœnā decernat.

Audiui opprobrium Moab, & blaſphemias filiorum Ammon: quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati ſunt ſuper terminos eorum.

Audiui verbum ad iudices, reges, & magiſtratuum cauſam ſerio cognoſcentiū rationē cōmodo in loco vſurpatur, vt: Audiui enim murmur veſtrū. Exod.16. Quomodo audiet me Pharao? Exod.6. Itaque iuridicum verbum eſt, & latinam iudicialem cognitionem propriè exprimit. Duplex autem Moabitis & Ammonitis iniuriarū crimen infertur, & contumeliæ videlicet, & poſſeſſionis iniuſtè vſurpatæ. nam Iudæis dum Babylonem migrarent, & per ſuam regionem tranſeuntibus, iniuriis contumelijſque impoſitis inſolenter inſultaſſe, & in

& in Iſraëlitarum poſſeſſionem violatis terminis irruiſſe conuicti ſunt. Qua de re ſic Amos pronuntiauerat: Super tribus ſceleribus filiorum Ammon,& ſuper quartum non parcam, eo quòd diſſecuerint prægnantes ad dilatandum terminum ſuum. Hactenus crimen: nunc ſupplicij ſumendi ſententia deinceps pronuntiatur, & grauiſſima Dei vltoris,& ſacrilegiorum vindicis appellatione atque iureiurando confirmatur.

Amos 1.

Propterea viuo dicit Deus exercituum, Deus Iſraël.

PROPTEREA cauſam ſignificat, iuſtiſſimúque Dei iudiciū ob perorata crimina arguit [*viuo ego.*] Sententiæ certę confirmatio eſt,nullo reuocationis relicto loco. [*Dominus exercituū,*] Deus iniuriarū vltor,vt ſæpe aliàs expoſuimus. [*Deus Iſraël.*] religionis veræ vindicē atq. pietatis cauſis & rationibus prouidentē ſeſe Deus hoc loco profitetur.namq. nomen *Elohim*, quod ad orbis,gubernationem ſpectat,vſurpatum eſt, & Iſraëlis appellatio,ad religionis verę rationem refertur. Ob religionis autem ſimultatem, non ob aliam priuatam iniuriam,Iſraëlitas à vicinis gentibus vexatos fuiſſe ſæpe legimus. Etenim cùm Iſraëlis nomen in probris & contumeliis vſurpatur,diuinæ magis dignitati,quàm ipſorum hominum cauſæ derogatur. Atque ex hac noſtra annotatione plurima ſacrorum librorum loca explicari commodè poſſunt, vt illud apud Samuelem: Ego exprobraui hodie agminibus Iſraël. Quem locum ſic Dauid ipſe à Deo vnctus expoſuit, Quis enim eſt hic incircunciſus, qui exprobrauit agminibus Dei viuentis? Tanta igitur dignitate atque auctoritate, tanta humanarum rerum cura, tanto religionis veræ præditus ſtudio iudex ſic pronuntiat:

1. Sam. 17.

Quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon quaſi Gomorrha, ſiccitas ſpinarum, & aceruus ſalis, deſertumque vſque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & reſidui gentis meæ poſſidebunt illos. hoc enim eueniet eis pro ſuperbia ſua, qua blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.

OMNIVM carminum horum ſentētia, ex iis quæ dicta iam ſunt nobis,explicata eſt. Nonnulla verba breuiter examinare libet. [*Siccitas ſpinarum*, Hebraicè, *rugitus vrticarum.*] Vrticas in ruinarū ruderibus & in domibus deſertis naſci videmus.Has apud Moabitarum & Ammonitarum exciſas vrbes,ob religionis infrequentiam & ſolitudinem,adeo altè creſcentes fore Vates ait, vt vento flante colliſæ,rugitum qualem meſſes magnæ ſolent, edant. [*Et aceruus ſalis*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *foſſio ſalis,*] Sterilitatem terræ futuram, habitationi atque humanis vſibus importunam,ſalis natura etiam inſperſa efficit,nedum ſi natiua ingenitaque ſit. Quamobrem Sodomorum agrum æterna ſterilitate damnatū, in mare ſalis fuiſſe redactum legimus.non minor neq. minus perpetua vaſtatio Ammonitis obnuntiatur: quorum ager,quacunque effoſſus fuerit,ſalina ſit. [*Et reſidui meæ gentis poſsidebunt illos*, Hebraicè, *diripient illos.*] Si quid,inquit,genti reliquum fuerit quod vſibus hominum idoneum ſit,id ab iis qui reſtituti fuerint ex gente mea, diripietur, cùm terra omnino vaſtata vicinorum tantùm voluntati & direptioni exponenda ſit.Hæc verò tantæ perpetuæ vaſtationis non obſcuram, non leuem, ſed grauiſſimam & manifeſtam culpam coarguit. [*Pro ſuperbia ſua qua blaſphemauerunt, & magnificati ſunt ſuper populum Domini exercituum.*] Iniuriæ quidem, probra & contumeliæ, exciſionem illis attulerunt,ſed vt inſtar Gomorrhæ æterna vaſtitas accideret, in cauſa fuit ſingularis illa arrogantia,ſuperbia & impietas,qua in populi Domini exercituū calamitates & miſerias,inhumanè inſultauerāt. [*magnificati ſunt.*] Idem hæc oratio ſignificat,quod latinis dicitur ſuperbe atq. inſolenter ſeſe ergà aliquem gerere. Fuerat autē (vt ex verborum ratione cōijcitur) eiuſmodi inſultantium ſacrilega & nefaria oratio, quæ ſacroſanctæ Domini Dei exercituum dignitati,virtuti & gloriæ detraheret,cæteraque falsò dicta numina, qualia ab ipſis & ab aliis nationibus colebantur,tutelæ ac prouidentiæ vi atque poteſtate anteponeret. Huius etenim ſignificationis, blaſphemiæ nomen eſt: de quo nos plura aliàs ad communem vtilitatem, Deo docente, referemus. Eam igitur rem ita ſeuerè acturum ſe Deus oſtendit, vt ampliſſimæ dignitatis & ſplendoris ſui cauſam, non modò aduerſus harum gentium numina, ſed contra omnium nationum falsò appellatos Deos,

veræ

veræ ac ſolidæ gloriæ rationibus tandem obtineat. qua in re magnum illud de tollenda funditus per euangelium ſuperſtitione ſacramentum & diuinum arcanum obiter indicatur.

Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes deos terræ: & adorabunt eum viri de loco ſuo, omnes inſulæ gentium.

VIM poteſtatemque ſuam diuinam maximis & ſeueriſſimis exemplis apud eos, qui aliter exiſtimauerint, Deum probaturum eſſe confirmat: neque ſolùm hos horumque numina, ſed omnes tandem deos appellatos, vbicunque terrarum culti fuerint, vanos ac futiles cultoribus ſuis redditurum, atque in contemptionem adducturum eſſe; vt ſibi ſoli omnis veræ pietatis cultus, communi omnium tam cultiorum, quàm barbararum nationum conſenſu & conſpiratione tribuatur. nam cùm ſua quiſque numina tutelareſque Deos patrios, indigenas, aduenas & hoſpites quorum infinita fere nomina erant, huius vnici ac veri Dei prædicatione attenuatas inaniaque expertus fuerit. [*Adorabunt eum viri de loco ſuo.*] vbicunq. terrarum fuerint, ſiue continentem terram, ſiue inſulas incolant, omnes veri & potentiſſimi Dei nomen religionemque ſuſcipient: hoc enim, verbum *Adorabunt*, ſignificat, quod ex argumenti ratione ad latriam à theologis dictam eſt referendum. [*Viri de loco ſuo.*] Latinus ſermo hoc ſic pronuntiat: Vbicunque locorum, ſiue, vbicunque terrarum. namque nomen vir apud Hebræos diſtributionem; apud Latinos vnuſquiſq. vel ſinguli, habet, vt illud: Et non docebit vir fratrē ſuum, & vir amicum ſuum. eadem apud Italos nominis, *huomo*, vſurpatio eſt, *vt ſei ſcudi per huomo.* [*Omnes inſulæ gentium.*] Europæ partes ac præcipuè Græciam omnem, Italiam, Galliam, Hiſpaniamque ſignificat, quas propriè gentiū inſulas Moſes cognominauit, vt nos exactius in ſacra, quam molimur, geographia (modò Deus adſit) docebimus. Commodè autem cùm de diuinæ virtutis contentione ageretur, dignitatis ſuæ non apud eos modò, quibus cùm priuata ſibi res eſſet, ſed apud omnes etiam quibus communis illa cauſa erat, probandæ tandem, tuendæ ac retinendæ mentionem fecit. Quæ tamen ratio ad optatum ſperatumque Chriſti, & euangelij tempus, vt ad hypotheſin theſis reuocanda eſt, quando, vt Vates alius prædixit, erit, Dominus rex ſuper omnem terram. quod de noſtra aurea noui teſtamenti ætate accipiendum eſt. Atq. hác de idololatriæ ſuperſtitione victoriam ſibi reportandam, ad omnes habitabiles terræ partes pertinere confirmat. nam cùm deos terræ commemoraſſet, aliam in qua Ammonitis & Moabitis vaticinabatur, ſignificare viſus eſt; inſularum verò nomine Europam: reliqua erat tertia illa pars quæ ad Auſtrum ſita eſt; quam Africam dicimus: cuius remotiſſimam prouinciam Vates in partes vocans, propinquiores etiam ſibi ſub iugum mittendas iudicauit.

Iſai. ,, Gene. Zach. 14.

Sed & vos Æthiopes interfecti gladio meo eritis.

AFRICÆ extremos habitatores Æthiopes *Mizraimi* filios fuiſſe ex ſacræ terræ deſcriptione accepimus. Hos autem diuini verbi gladio ſuperatos euangelicis legibus obtemperatum ire confirmat. Habet verò arcanam ſignificationem verbum illud *gladio meo*, quod nos diuinum verbum, viuum & efficax, & penetrantius omni gladio ancipiti, & pertingens vſque ad diuiſionem animæ cùm D. Paulo definimus. Et gladius, inquit, ſpiritus quod eſt verbum Dei. Gladium ſpiritus idem quod gladium ſuum Deus dicit, de quo gladio ſcriptum eſt: Accingere gladium tuum ſuper femur tuum potentiſſime. Atque illud etiam de hac eadem victoria à diuino vate decantatum eſt: In die illa viſitabit Dominus in gladio ſuo duro, & grandi, & forti ſuper Leuiathan ſerpentem tortuoſum, &c. Ab hypotheſi autem ad theſin ſuam reuerſus, non modò Ammonitis & Moabitis, qui victo & abducto Iſraëli cùm religionis opprobrio inſultauerint, ſed ipſe etiam victoribus Aſſyriis dignitatem potentiamque ſuam, atque maximam contra omnes eorum deos virtutem propediem probandam eſſe Deus confirmat: quibus imperij defectionem, & ſplendoris illius, quo ſeſe inſolentiſſimè iactauerant, exſtinctionem denuntiat. qua in oratione Niniuiticum caſum apertè prædicit.

Heb. 4. Iſai. 27. 6e. Ephes. 6. ,, Pſal. 44. ,, ,,

Et extendet manum ſuam ſuper Aquilonem, & perdet Aſſur: & ponet ſpecioſam in ſolitudinem, & in inuium, & quaſi deſertum.

ASSYRIORVM regio, maximè autem Babylon ad Orientem Iudæis expoſita, ad Boream propius ſpectat; vnde linguæ vſus obtinuit, vt plagæ nomine regio ipſa ſignificaretur: quemadmodum nauigatores noſtri Italiam petentes ortum petere dicuntur. vulgo *caminar a leuante*. ſic frequẽtiſſimè Aquilo pro Aſſyriorum regione vſurpatur, vt: Quia malum ego adduco ab Aquilone, contritionem magnam, &c. Sed poſterior verſus pars priorem hoc in loco expoſuit [*& perdet Aſſur.*] Hæc verò ad Niniue, & Babylonis vrbis exciſionem, eiuſque imperij, quod propediem ad Perſas transferendum erat, inclinationem pertinent. qua de re nos plura & exactius apud Nahhum, ex diuino beneficio, commentati ſumus. Vrbis verò illius vaſtationem & ruinam ex conſequenti vaſtatione arguit. [*& ponam ſpecioſam.*] Niniuen ſignificat, cuius nomen interpres noſter non ad verbum, ſed ad ſignificationem reddidit, vt ſententiæ antitheton indicaret, videlicet, [*ſpecioſam in ſolitudinem,*] ſed vt proprium nomen eſſe deprehenderetur, capitali litera in emendatis codicibus ſcriptum eſt: ſed Hebraicè, Chaldaicè, & Græcè, Niniue, legitur. Ita Aquilonis nomine Babylonem; ſpecioſæ verò Niniuen interpretamur. Illius enim reges in Iudæam regionem & Ieroſolymam vrbem, atque adeo in ſacrum Dei templum ſuperbè, inſolenter atque impiè ſacrilego animo; huius verò in decem Iſraëliticas tribus, atque in omnem ferè orbem maximè inſignes extitere iniuriæ. Cuius magnam ac perpetuam vaſtitatem ex ferarum & auium commodis habitationibus deſcribit. Quòd habitatoribus vacua, his animantium generibus in latibulorum & nidorum vſum ceſſura ſit.

Et accubabunt in medio eius greges, & omnes beſtiæ gentium.

PECVDVM pecorumque gregibus, atque boum equorumque armentis, aſinarum, camelorum, & omnibus denique brutis, quæ ad hominum vſus ali conſeruariq. ſolent, commoda & ſpatioſa magalia in Niniue ruinis fore oſtendit. Omnia autem animantium, quæ homini in vſus cedunt, genera hac periphraſi complexus eſt. [*Omnes Beſtiæ gentium.*] ſiue vt Hebraicè ad verbum, [*greges omniũ brutorum gentis.*] Cæteris etiam tum animantibus ſilueſtribus, tum auiculis tutas & tranquillas fore ſedes ait: tantam loci ſolitudinem & vaſtitatem futuram eſſe confirmat.

Et onocrotalus & ericius in liminibus eius morabuntur.

DVO animantium genera in vaſtitatis & ſolitudinis deſcriptione frequentia in ſacra lingua *Kaath*, & *Kipod* ſunt, quæ à Latinis interpretibus variè redduntur. nam *Kaath* interdum pellicanus, vt in pſalmo: Similis factus ſum pellicano ſolitudinis. nonnunquam verò onocrotalus in noſtra verſione dicitur, vt in hoc loco, & apud Iſaiam. *Kipod* verò apud Iſaiam & hunc Vatem ericius, vertit interpres. At verò ex Hebræis nonnulli ſunt qui auis genus eſſe dicant. Quidam verò teſtudinem tardum animal interpretantur, quòd Arabicè *Kempod* vocetur. nomen autem à verbo *Kaphad*, quòd præcidere ſignificat, deductum eſt. Quænam verò animantium genera ſint, hactenus nobis exploratum non eſt. Illud certe ſtatuere poſſumus ex auium natura vtrumque eſſe, quod in ſuperliminaribus portarum habitare poſſit, quò teſtudo aſcendere minimè valet. atque *Kaath*, quidem in carniuorarum & impuro cibo veſcentium auium genere cenſeri, quam *Kaath*, dictam arbitramur, quòd deuoratum cibum rurſus euomat, à verbo *Kaah* Hebraico, quod Latinè vomere dicimus. Sed de his omnibus aliàs cõmodius diſſerere nobis diuina benignitate continget. [*In liminibus eius morabuntur.*] Nomen Hebraicum ſuperius limen hyperthyron Græcis dictum ſignificat, quod duabus antis ſiue paraſtatis impoſitum, portam domus conſtituit. Id quoniam florum & pomorum ſculpturis Aſſyrij architecti ornare conſueuerunt, caphtor, id eſt, florarium vocant. Huius ſuprema pars vmbellæ inſtar extra muri rectum ductum prominens, quam artifices cornicem dicunt, commodam auibus ſedem præbere poteſt. Deinde etiam alias aues, quæ celeriores, minores, ac vagæ inſtabileſq. magis natura ſunt, vt monedulas, ficedulas, galerites, philo-

Pſal. 101.
Iſai. 34.
Iſai. 14.

philomelas, & id genus alias ob loci ſolitudinem ſecurè atque impunè garrituras eſſe ait.

Vox cantantis in feneſtra, Chaldaicè, *Vox auis garrientis in feneſtra.*

In Hebraico, *cantantis* futurum eſt, vt perpetuitatem illam, de qua ſæpe aliàs diximus, explicet: nullam domorum frequentiam fore ait, vt in feneſtris auiculæ garriant, nedum in tectis; nec tamen ſit qui exterreat.

Coruus in ſuperliminari, quoniam attenuabo robur eius.

Magnam in oſtiis ſolitudinem ex liminis & valuarum deſertione arguit. [*Coruus in ſuperliminari*, Hebraicè, *ſolitudo in limine.*] per Metonymiam oſtij ſolitudo ſignificata eſt. Græcus interpres, quem latinus ſequitur, nomen Hebraicum *Hhoreb*, *Ghoreb*, legit, & coruos reddidit, vocis vicinitate tractus. Chaldæus verò ſententiam ſimplicem, explicata, vt ſolet, figura expoſuit. *Solitudo in porta*. Magnæ verò ſolitudinis ſignum, valuarum vetuſtas & cõſumptio eſt: quæ aliàs ad domorum cuſtodiam diligenter aptari, & ornatius etiam muniri, ad eamque rem ex optima & durabili materia parari ſolent, vt cæli aëris ac frequentiæ iniurias tolerare poſſint. præſtantiſſima autem in hoc genere cedrina materia eſt, quam tamen vetuſtate & neglectione attenuandam conſumendamque eſſe ait. [*Quoniam attenuabo robur eius.*] Roboris nomen cedri genus firmiſſimum & diuturnum intelligimus quod Hebraicè *Erez* dicitur. Hæc verò tam exquiſita vaſtitatis deſcriptio eò pertinet, vt humanæ ſuperbiæ, maximæ ac perpetuæ creditæ felicitatis, quæ iniuriæ & inſolentiæ rationibus nixa fuerit, qualis exitus futurus fuerit, intelligatur. quæ res priorum & poſteriorum temporum comparatione oſtenditur.

Hæc eſt ciuitas glorioſa habitans in confidentia: quæ dicebat in corde ſuo, ego ſum, & extra me non eſt alia amplius.

Niniue primi & antiquiſſimi imperij caput, incredibili ſecundarum rerum proſperitate vſa, æternam inoffenſamque felicitatem, & ſumma omnia ſibi ipſi promiſerat, quæ iiſdem, quibus cœperat, rationibus, vi, iniuria, tyrannide, opibus & diuitiis per ſuperbam dominationem amplificandis, præſtari atque ſtabiliri poſſe crediderat, propriaq. ac legitima fore ſibi perſuaſerat. [*Extra me non eſt alia amplius.*] Solam ſe dominari & rerũ potiri perpetuis temporum & ſeculorum curſibus ſibi perſuaſerat. *Dicere in corde*, eſt ſeriò & conſtanter cogitare & affirmare, atque ad eam rationem conſilia, ſtudia actionesque dirigere, vt: Dixit enim in corde ſuo, non mouebor à generatione in generationem ſine malo. Huiuſmodi ſtultiſſimas erroris opiniones, ob humanæ proſperitatis curſum, dementia deprauati homines imbibere & tenere ſolent: quas non niſi aduerſis penitus & incommodiſſimis euentibus amittunt. namque & Babylon quæ Niniue deſtructæ in imperium ſucceſſit, eadem de ſeſe inſolentius etiam prædicabat, ſicut ſcriptum eſt: Et dixiſti in corde tuo ego ſum, & præter me non eſt altera. cùm tamen ſatis ſuperque poſteriorum temporum exempla ſint, quibus poſteriora hominum ſecula admoneri docerique poſſint.

Pſal. 10. Iſai. 47.

Quomodo facta eſt in deſertum cubile beſtiæ? omnis qui tranſit per eam, ſibilabit, & mouebit manum ſuam.

Obſeruati euentus admiratio diligentem humanæ ſuperbiæ exitus contemplationem ſuadet. Eſt autem locus ex comparatione temporum & ſtatuum. namque frequentiſſima & potentiſſima vrbs in eam vaſtitatem redacta, vt ferarum cubilibus commodiſſimè deſeruiat, non ſine magna prætereuntium admiratione, & triſti oratione, viſitur. [*Sibilabit, & mouebit manum ſuam.*] Variarum rerum & gloriæ caſum conſiderantis, & ſecum animo atque oratione tractantis geſtus habituſque deſcribitur. namque mouere manum, aliud quàm plaudere eſt. nam hæc manus alterius motatio commiſerationem admirationemque magis, quàm inſultationem ſignificat.

Aliam

Aliam autem aliorum de Niuiuæ rebus agitationem atque orationem eſſe neceſſe fuerat , quemadmodum varia hominum , varièque affecta erga eandem rem ingenia ſunt.

CAPVT III.

VÆ prouocatrix & redempta ciuitas, columba. &c.

HACTENVS eam calamitatem, quæ Hieroſolymis & omni Iudææ regno à Chaldæis ex diuino conſilio allata eſt, Vates prædixerat, & vicinarum etiam gentium cladem, perpetuumque caſum indicauerat, cùm tamen futuræ Dei miſerentis beneficio liberationis ex Babylonica ſeruitute, ſpem Ieroſolymitanis faceret certiſſimam , nunc verò deinceps noui & grauiſſimi , maximeque diuturni periculi poſterioribus tēporibus adeundi terrores Iudæis iniicit & denuntiat, ſi quomodo illorū mens, vt caueant & proſpiciant, incitari reflectiq; poſſit, iuſtiſſimas aliàs & grauiſſimas, poſt tantam antea oraculorum , conſiliorū, admonitionum & prædictionum fruſtra ſumptam & conſumptā operam & curā, pœnas demum daturis. Igitur huius capitis ſententia nō ad priorem Solymorū calamitatem repetendā & confirmandā, ſed ad poſteriorem totius Iudææ gentis cladem, quæ ob publica populi & principum ſcelera atque ob nefariam illam Chriſti legitimi & ſanctiſſimi regis repulſam , à Romanis diuino iudicio allata eſt. Quam, quòd grauiſſimam fore Vates præuiderat (qualis non fuit vlla alia ab initio creaturæ, quam condidit Deus vſque nunc, nec ſimilis futura eſt) horribili & infauſto verbo exorſus denuntiauit. [*Væ prouocatrix & redempta ciuitas, columba.*] Publicum Iudæorum crimen duplici ex cauſa conflatum eſt: altera, quòd tot beneficiis antea affecti, tamen per ſumma & nefaria ſcelera ſeſe ſemper ingratos indignoſque præſtiterint: altera quòd ad diuinam demum æternamque ſalutem, atque ad regni cæleſtis felicitatem præſente & oblato vltro rege, & magni conſilij angelo, tantique negotij duce & auſpice diuina auctoritate vocati, tamen ſuæ viſitationis tempus, & ea quæ ad pacem ſibi eſſent, neglexerint & repudiarint. [*Prouocatricem*] vocat Ieroſolymam vrbem, quæ poſt, acceptam ex Babylone libertatem, multis tamen ac grauiſſimis modis, diuinam in ſe iram, & vicinarum, atque longinquarum etiam gentium inuidiam commouerit; adeo vt variis Græcorum & Romanorum bellis concuſſa, Herodum tandem tyrannide ſub Romano imperio oppreſſa fuerit. Quam demum ſpirituali libertate donandam, & regni cæleſtis communione atque dignitate illuſtrandam Chriſtus redemptor ſuſceperat, vereque morte ac reſurrectione ſua redemptam, in admirabilem filiorum Dei gloriam & lucem tranſtuliſſet, niſi ipſi ſibi, quo minus id præſtaretur, impedimento eſſent, non recipientes cæleſtis regni hæredem: cuius prodita fide regnum etiam abiurarunt. Non habemus, inquiunt, regem, niſi Cæſarem &. Nolumus hunc regnare ſuper nos [*Redemptam* [autem non ab re appellat. nam quod ad diuini officij & beneficij rationem pertinet, verè redempta fuerat, niſi ipſa ſibi deeſſe in ea re quàm adeſſe maluiſſet. Quam tot diuinis beneficiis, tot maxmis munneribus ornatam, tanta Dei cura conſeruatam, neque ſolùm à Babylonica ſeruitute, ſed ab infernali etiam captiuitate liberam, in regnum diuinæ gloriæ, quantum omni beneficio, ſtudio atque opera diuinitus agi commodiſſimè potuit, tranſlatam, & ſponſæ modo ornatam ac dilectam, ſingularem columbæ amorem & fidem ſponſo præſtare oportuit, vocantique omni officio ac potius pietate adeſſe, & incomparabilis in ſe amoris diuini magnitudinem mutuo & feruentiſſimo amore comprehenſam diligenti obſequio contueri: cuius tamen illa fidei & officij rationes omnes nefariè peruerterit. [*Columba.*] Vnicè, dilectam fuiſſe Iudæam & propriam Deo, in qua maxima & ſingularia amoris officia conſtiterint, nomen hoc indicat. namque columba ob naturæ inuiolabilem cum compare ſuo ſocietatem, mutui amoris atque ſingularis fidei ſignificationem

Mat.13.

eationem habet, vt in arcano cantico: Columba mea, perfecta mea. Solent tamen interdum feminæ columbæ comparem marem voce & amoris ſignificationibus magnis ſibi indulgentem, non mutuo officio, ſed faſtidio atque inſolentia excipere, roſtroque petentes arcere, ambientemque atque vltro rogantem repellere. Quam rem nos perſæpe obſeruauimus, quòd femina natura impudentior, atq; impotentis magis animi ſit. Quamobrem columba ſeducta & ſtulta nonnunquam dicitur, vt illud: Et facta eſt Ephraim quaſi columba ſeducta, & non habens cor. Huius verò erroris & mali diſſuadendi cauſa ſponſus columbam ſuam perfectam appellabat, quòd perfectum ab ea fidei & mutui amoris officiũ exigeret. Quàm verò ſeſe ſtultã, & faſtidioſam, & ingratã columbã, tot maximis & diuinis beneficiis acceptis, tantis amoris in ſe argumentis perſpectis, Hieroſolyma Iudææ regionis princeps ciuitas præbuerit, ſubiuncto carmine notatũ copiosè exponitur.

Non audiuit Dominum, & non ſuſcepit diſciplinam: in Domino non eſt confiſa, ad Deum ſuum non appropinquauit.

HIERVSALEM per Chriſtum eius ad pœnitẽtiæ ſtudium vocata, atq. ad cæleſtis regni dignitatem, neque diuinæ vocationi fidem, neque pœnitẽtiæ ſtudium adhibere voluit. namque duabus ijs potiſſimum rationibus fide & pœnitentia, quibus omnium virtutum ſumma continetur, eos qui cęleſtis regni hæreditatem adire capeſſereque vellẽt, ornatos & inſtructos eſſe debere, diuini conſilij ſententia decretum, & multis grauiſſimisq. præconiis pronuntiatum eſt. Quia appropinquabit regnum cælorum, pœnitentiam agite. (Matth. 3.) & illud: Pœnitemini & credite euangelio. (Marc. 1.) Eam tamẽ ſponſi vocantis vocem Ieroſolyma non audiuit. *non audiuit Dominum.* Qui quanquam quondam in patribus per prophetas multifariam multisq. modis locutus fuerat, tamen nouiſſimè in filio ipſos allocutus eſt: quem conſtituit hæredem vniuerſorum, per quem fecit & ſecula. (Heb. 1.) Huius etiã ſententiæ illud diuinum apud Iſaiam oraculum eſt: In ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram: quia veni, & non erat vir; vocaui, & non erat qui audiret. (Iſai. 50.) Itaq. non audire, non credere interpretamur: ſunt enim pręcepta auditionis, hoc eſt fidei, & pręcepta actionis, hoc eſt, operum & pœnitẽtiæ ſtudij: de quibus aliàs plura & exactius. quarum rerum cũ neutra prætermittẽda ſit, Iudæi vtrãq. nefariè contempſerunt. [*Et non ſuſcepit diſciplinam.*] Ad operum & pœnitentiæ rationes oratio hæc pertinet. neque enim peruerſa & ſcelerata ambitionis, auaritiæ & libidinis, omniumq. flagitiorum ſtudia, quamuis frequentibus admonitionibus, hortationibus, & liberioribus etiam accuſationibus prouocati deponere, aut remittere, neque munitam & commonſtratam ſibi iuſtitiæ viã ſequi voluerunt. Venit enim ad vos Ioannes in via iuſtitiæ, & non credidiſtis ei. publicani autem & meretrices crediderunt ei. vos autem videntes nec pœnitentiam habuiſtis poſtea, & crederetis ei? (Matth. 21.) hæc Dominus Ieſus Chriſtus ijſdem obijciens improbabat. Deinde etiam illud his flagitijs acceſſit, vt Moſaicæ legis, quam ipſi perperam interpretati fuerãt, ceremoniali tantùm & vmbratili vſu & conſuetudine, atque externo ſolùm cultu nixi, nullam aliam ſalutis & vitæ rationem quærendam & tenendam, nullum firmius in Deo ipſo & Chriſto eius felicitatis veræ fundamentũ ponendum ſibi eſſe duxerint. [*In Domino non eſt confiſa.*] præter quem nulla vera aut ſolida iuſtitia eſt: ſed ſine vlla in Deum & in mediatorem, & æternæ propitiationis atque ſalutis pontificem fide, ceremonialis tantùm cultus obſeruatione, non ex fide & pœnitentia, ſed ex operibus legis, quæ tamẽ imperfectiſſimè & frigidiſſimè ab ipſis præſtarentur, omnem iuſtitiæ ſuæ ſummã præfiniuit. Iſraël verò ſectando legem iuſtitiæ non peruenit. quare? quia non ex fide, ſed quaſi ex operibus legis: Offenderunt enim in lapidem offenſionis, &c. (Rom. 9.) Qua de re, hoc eſt, de operibus legis, quæ ſine fide ab Apoſtolo contemnuntur; deque operibus fidei, quæ ab eodem, ad cæleſtis regni hæreditatem capiendam vehementer probantur, quæq. pluſquam neceſſaria ad eam rem ſunt, nos aliàs longius, & maxima cum cognoſcentium vtilitate, & magna etiam totius cauſæ huius perſpicuitate, tantùm Deus ſtudiis, conatibus & incœptis benignè adſit, diſſeremus. [*Et ad Deum ſuum non appropinquauit.*] quẽ tamen certis notis & ſignis agnoſcẽdum antiquiſſimorũ oraculorũ iudicio & exhortationibus acceperat. Exulta filia Sion, iubila filia Ieruſalem: quia ecce rex tuus venit tibi iuſtus & ſaluator ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ. (Zac. 9.) Hunc verò regem iuſtum & ſaluatorem in propria venientem ſui non receperunt, (Ioan. 1.) ſed eiectum è vinea, ignominijsque affectum regem abiurarunt; Nolumus, inquiunt, hunc regnare ſuper nos, tãtum abeſt vt venien-

uenientem gratè & libenter in ſuam ciuitatem receperint. Illud ad ſententiæ rationem explicandam obſeruare operæpretium, nomen Dei hoc in loco vſurpatum Hebraicè

אלהים

ELOHIM eſſe: quod quanquam diuinam naturam non ſignificet, officium tamen diuinum ſignificat: quod nomen nos aliàs, iudices, à gubernatoris, ducis, magiſtratuumq. rationibus definiuimus, vt illud: Ego dixi dij eſtis, & filij excelſi omnes. Huius autem nominis appellatio inſolubilem temeritatis & affectatæ ignorationis notã Iudæis inurit. Quibus quanquam Chriſtus Adonai, hoc eſt, diuinæ naturæ nomine agnitus initio non fuerit (nam ſi eam ſapientiã aſſecuti fuiſſent, nunquam Dominum gloriæ, vt Paulus affirmat, crucifixiſſent) tamen Elohim, hoc eſt, legiſlatoris, gubernatoris, regis, prophetæ, diuini denique legati ac ducis nomine cognoſci oportuit eũ in quo nihil, quod ad tantã dignitatem pertineret, deſiderari potuit, niſi ipſi ſibi ſincerum ac prudens de illius virtute iudicium ademiſſent.

Iohan.

Si non veniſſem, inquit, & locutus eis non fuiſſem, & ſigna non feciſſem quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent, nunc autem excuſationẽ non habent de peccato ſuo. Cùm tamen à Moſe certis notis ſpectandum, & probandũ Chriſtum accepiſſent, ſui per omnia ſimillimum vatem, longè tamen auctoritate omniũ poſt homines natos præſtantiſſimum. Prophetã, inquit, ſuſcitabit tibi Dominus de me-

Deut.17.

dio tui, de gente tua, & de fratribus tuis ſicut meipſum. Qui autem verba eius, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtam. Igitur Iudæi ignorátes iuſtitiã Dei, & ſuam quærentes ſtatuere, iuſtitiæ Dei non ſunt ſubiecti. Finis enim legis Chriſtus ad iuſtitiã omni credenti. Hos autẽ modò verũ legis finẽ Chriſtũ ſumma culpa ſua igno-

Rom.10.

raſſe, ſed & veras diuinæ legis rationes omnino peruertiſſe, vates omnes, & Chriſtus ipſe Apoſtolique notauere, illud vitio dantes, quòd exteriori & ſuperſtitioſo nimiũ ceremoniarũ & rituum cultu contenti, præcipua pietatis officia, innocentiã, iuſtitiam, charitatẽ, & honeſtatem omnẽ nõ ſolum neglexiſſent, ſed maximis flagitijs publicè ac priuatè mutauiſſent. Ex quibus omnibus rebus diuinum odium, & vrbis ſuæ excidiũ, & eas, quibus adhuc operiũtur, miſerias, ipſi ſibi peperere: id quod Vates noſter deinceps perſequitur.

Principes eius in medio eius, quaſi leones rugientes, iudices eius lupi veſpere, non relinquebant in mane. Prophetæ eius veſani, viri infideles: ſacerdotes eius polluerunt ſanctum, iniuſtè egerunt contra regem.

QVATVOR publicorum miniſtrorum ordinibus omnis publicæ rei ſumma adminiſtratur, Principum quorum auctoritate reſpub. ne quid vel à ſuis incommodi, vel extrinſecus detrimenti accipiat, defenditur: Iudicum iudicio & opera ſingulorum cauſę ad cõmunem vtilitatem cõficiuntur: Prophetarum qui in magnis & nouis negotijs de diuina voluntate conſuluntur: & Sacerdotum qui diuinæ legis & pietatis rationes, & populum vltro doceant, & conſulti purè & integrè explicent. Atque in horum ſanctiſſimè præſtitis

Pſal.81.

officijs ſummam reipublicæ ſalutem, proditis autem ſummam perniciem eſſe, Deus tum aliàs frequenter, tum in illo pſalmo declarauit: Deus ſtetit in ſynagoga deorum, &c. Verùm enimuero rationes officiorum ſuorum omnes à Iudaicæ gentis miniſtris perturbatas, corruptas, & ad priuata ſui ipſorum commoda reuocatas fuiſſe Vates criminatur. [*Principes eius in medio eius, quaſi leones rugientes.*] Quantam in populo ſtragẽ Herodum regum familia, & qui his ſucceſſere, nouarum rerum ſeditioſi auctores ediderint,

Ioſe. de bello Iudai. Græcè & Hebraicè. AEgeſip: lib. ieiuniorũ. lib. receptionis.

cũ hic cõmemorare nimis longum ſit, à Ioſepho, Ægeſippo, cæteriſq. Hebræis ſcriptoribus petere operæpretiũ fuerit, vbi manifeſtè deprehendi poteſt, principes ex paſtorum officio in leoninã rabiem fuiſſe traductos. [*in medio eius,*] vt vbi cõmodius cuſtodiri oportuit, cõmodius contrà lacerare & diripere valeant. Horum ſceleratum exemplũ, ſed maiori auaritia iudices imitati ſunt. namq. iuris & iudiciorum callida interpretatione in omnium fortunas & bona impetum faciebant, neq. vllum diripiendi modum ſtatuétes, quaſi lupi veſpertini, omnia miſerorum ciuium bona funditus deuorabant. Occulta autem & fraudulenta iſtorum perditiſſima auaritia luporum veſpertinorum nomine ſignificata eſt: de quo genere nos in cõmentarijs Habbakuq diſſeruimus. Illud verò, [*non relinquebant in mane,* Hebraicè eſt, *non oſſabant.*] ne oſſa quidẽ in craſtinum ſibi rurſus petẽda corrodendaque relinquebant: tanta celeritate & ingluuie miſerorum res tota ab iſtis cõficiebatur, vt neque viliſſima quæq. ex ciuium bonis & ſupellectili, non modò in vſum Dominis, ſed in alteram direptionem ſibi ipſis reſeruarent. Neque diſſimiles his illa ſecula vates ſortita ſunt, ſed *veſanos & infideles,* leuiſſimum & vaniſſimum hominum

genus,

genus, quod nullo diuino ſpiritu, ſed ſua tantùm temeritate excitatum & ductum imperitæ multitudini faceret fucum. Quales plures pſeudoprophetas illis tẽporibus extitiſſe legimus. de quo genere Chriſtus verus Dei nuntius & filius illud Iudęis prędicẽs exprobrabat: Ego veni in nomine patris mei, & non accepiſtis me: Si alius venerit in nomine ſuo, illum accipietis. *Infideles*, Hebraicè eſt, *viri præuaricationum*, qui debitam Deo & populo fidem pariter violauerint. Iam verò quales ſacerdotes tempora illa ſortita fuerint, videamus. [*Sacerdotes polluerunt ſanctum, iniuſtè egerunt contra legem.*] Duplex ſacerdotale munus & officium, ſacrificia & doctrinã, ab iſtis violata, atque ſuis ipſorum commodis & vtilitati ſeruire coacta indicat. Quæ magna labes & pernicies Iudæorum reipublicæ illis maximè Chriſti ſeculis allata eſt: cùm venalibus ſacerdotijs Annas & Caiphas, atque his perſimilia capita præeſſent. [*Iniuſtè egerunt contra legem*, Hebraicè *iniuriam fecerunt legi.*] Hiſpanicè, *Aggrauiaron la ley.* Ad nouas, falſas & violentas legis interpretationes, ad illam traditionum ſuperſtitioſam obſeruantiam, atque ad Phariſæorum, Sadducæorum, Baiſæorum & Epicureorum inductas factiones & ſectas oratio hæc pertinet. Horum verò flagitiorum integerrimum iudicẽ & tantæ impietatis vindicem Deum ſeſe præbiturum eſſe confirmat. Ioan. 5.

Dominus iuſtus in medio eius non faciet iniquitatẽ: mane mane iudiciũ ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur. neſciuit autẽ iniquus confuſionem.

CVM Dominus vniuerſæ terræ Deus ſit, & ſanctiſſimus iudex, fieri nullo pacto poteſt, vt eius gentis & ciuitatis, cuius ſe regem & iudicem manifeſtis teſtimonijs profeſſus fuerit, ſacrilega & ſcelerata crimina diſſimulet. [*In medio eius non faciet iniquitatem.*] quinimo ille grauiſſima ſeueritatis ſuæ exempla ſingulis diebus non obſcurè editurus eſt. [*Mane mane iudicium ſuum dabit in lucem, & non abſcondetur.*] namque ante illam extremam Ieroſolymorum per Titum allatam cladem multæ publicæ ac priuatę calamitates diuinam indignationem & iudicij ſeueritatem probauêre. Conſurrexit enim gens in gentem, & regnum aduerſus regnum, & fuerunt peſtilentiæ & fames, & terræmotus per loca. hęc autem initia dolorum fuerunt. Quibus rebus, & ſanctiſſimorum apoſtolorum prædicationibus aſſiduis cæteri commouerentur, proteruitatis tamen & pertinaciæ contentionẽ remittere noluerunt: ſed illud magis facinus obſtinatè & ſacrilegè in ſe admiſerunt, quod ab ipſo ſalutis æternæ pontifice Chriſto fuerat prædictum. Tradent enim vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent, & odio habebunt inuicem. Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos, & quoniã abũdauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. hanc omnem ſententiam illa Vatis noſtri oratio indicat. [*Neſciuit autem iniquus confuſionem.*] hoc eſt: Quanquam hæc omnia ſingulis diebus indicia edantur, tamen ij, quibus mala mens, maluſq. animus erit, neque his indicijs perterrefacti, neque apoſtolicis indicationibus pudefacti, à propoſito declinaturi ſunt, vt veniat ira Domini ſuper eos, & ſit tribulatio, qualis nulla antea fuerit ab initio creaturæ, quam condidit Deus, nec in poſterum vlla vnquam futura ſit. Illa verò oratio, [*Mane mane iudicium ſuum dabit in lucem,*] eiuſdem cum illa ſignificationis eſt: In matutinis interficiebã omnes peccatores terræ, vt diſperderem de ciuitate Domini omnes operantes iniquitatẽ. Quæ verò de initijs dolorum in genere dicta fuerant, in ſpecie nunc explicantur. Matth. 24. Pſal. 100.

Diſperdidi gentes, & diſſipati ſunt anguli earum: deſertas feci vias eorum, dum non eſt, qui tranſeat: deſolatæ ſunt ciuitates eorum, non remanente viro, neque vllo habitatore.

HÆC ex illo loco aperta ſunt, Surget gens contra gentem, &c. Quanto autem ſtudio ſolicitudine & opera, per Apoſtolos ſuos & Euangelij verbum, Iudæos ab errore atq. impietatis propoſito reuocare curaturus erat Chriſtus, ſi quomodo carnem ſuã ad imitandum prouocaret; ſi quomodo futura pericula declinantes, ad maximorum & diuinorum beneficiorum, & cæleſtis regni largitionem & communicationem alliceret, ſubiuncto carmine Vates demonſtrat.

Et dixi, attamen timebis me, ſuſcipies diſciplinam: & non peribit habitaculum eius propter omnia, in quibus viſitaui eam.

DEI ad pœnitentiam & miſericordiæ rationes ineundas Iudaicum populum exſpectantis

ctantis oratio eſt, non rarò à Chriſti Apoſtolis vſurpata. *Timebis me.* Religionem veram timor Domini ſanctus arguit, ſicut ſcriptum eſt: Timor Domini eſt ſciétiæ religioſitas, &c.

Eccle. 1. [*Suſcipies diſciplinam.*] Pœnitentiam vitæ, ac morum ad diuinam normam exactionem, nomen diſciplinæ ſignificat: nam vox caſtigationem propriè ſonat. [*Et non peribit habitaculum eius.*] mutatio perſonæ, quæ tamen Hebraicè nulla hoc in loco eſt: namque minus perſpicuam orationem reddit. Significat autem fide & pœnitentia caueri ab eis poſſe, quo minus Ieruſalem ſancta vrbs funditus euerteretur. cuius vicem vſq. adeo Chriſtus

Luc. 19. dolebat, vt ſine luctu & lachrymis commemorare non potuerit. Patienter igitur agebat Deus nolens aliquos ex eis perire, ſed omnes ad pœnitentiam, atque ad ſalutis viam reuerti. Neque verò conſeruandæ tantùm vrbis & gentis cura, ſed magno etiam felicitatis æternæ illis communicandæ deſiderio teneri ſe Deus confirmat. [*Propter omnia in quibus viſitaui eam.*] Namque huius rei cauſa conſeruatam gentem volebat, vt Chriſti iuſtitiæ ſanctitatis, diuinitatis, & omnis ineffabilis regni & dignitatis participem faceret. hæc omnia viſitationis nomine definiuntur, atque etiam omnes illæ felicitatis diuinitus oblatæ rationes, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. In tanta verò Dei erga iſtorum ſalutem diligentia, quanta rurſus eorum ipſorum negligentia, vel ſententiæ potius, & prauæ conſuetudinis obſtinatio fuerit, ſtatim Vates opponit.

Veruntamen diluculo ſurgentes corruperunt omnes cogitationes ſuas.

MAGNA ſedulitate & diligentia, communiq́ue opera in peruerſa ſtudia, & corruptæ vitæ cõſuetudinem Iudæorum mores incubuiſſe hæc oratio ſignificat, quemadmodum de his ipſis temporibus indicatum à Chriſto eſt. Quoniam, inquit, abundauit iniquitas, refrigeſcet charitas multorum. Si quis autem illius tempeſtatis res cognoſcere cupiat, præter ea, quæ in Apoſtolorum actis & epiſtolis ſparſa ſunt: Ioſephi Iudæi hiſtoriá Græcè atque Hebraicè etiam legat, nos verò orationis verba breuiter interpretemur. [*Veruntamen.*] Hebraicũ verbum contrarium omnino præcedenti ſententiæ euétum arguit. [*Diluculo ſurgentes.*] Vno ſimplici verbo SACHAM, res duæ ſignificãtur, mane conſurgere, & humerum humero cõiungere: quibus maxima & communis diligentia, & opera alicui negotio adhibenda explicatur, vt in libro de arcano ſermone docebimus. In quam verò rem inclinaté omnes incubuerint, videamus. [*Corruperunt omnes cogitationes ſuas.*] Nulla oratione neque grauius, neque breuius Iudæorum obdurata obſtinatio exprimi potuit. nam conſultò dataq́ue opera & communicato ſtudio non ſolùm actionibus, ſed cogitationibus, & conſilijs omnibus corrumpendis totum ſe penitus illum populum tradidiſſe ait: Vbi vero animi nerui omnes, ingeniumq́ue communi multorum ſtudio intendantur, valeant neceſſe eſt. Pœnitet profecto nos in tanta huiuſmodi orationum magnitudine & ſignificatione, breuitati conſulentes, adeo pauca explicando dicere. Quæ igitur & quanta Iudæorum calamitas Chriſti temporibus futura eſſet, quæ iſtorum culpa, quanta Dei miſericordiæ, exſpectationis & ſtudij apud eoſdem contéptio, ac proinde quàm iuſta damnatio ac punitio futura eſſet, grauiſſimè & luculentiſſimè eſt à Vate hactenus explicatum. Quem verò tandem hæc res exitum habitura ſit, nimirum non qualem eius gentis ſtudia ac facta promereantur, ſed qualem diuinæ miſericordiæ & veritatis immenſitatem deceat, nunc deinceps exponitur.

Quapropter exſpecta me, dicit Dominus, in die reſurrectionis meæ in futurum.

IVDÆORVM & Iſraëlitarum diſſipatas, & toto orbe diſperſas reliquias, non ſuo ipſorum merito, ſed diuinæ miſericordiæ & veritatis certo propoſito tandem liberatum iri, & à multis ſanctis viris diuino oraculo proditum eſt, & à noſtro Vate hoc in loco præclarè explicatur. *Quapropter, &c.* Satis, inquit, Deus benignè hactenus vobiſcum actum eſt, ſatis magnum & ſpectatum bonitatis & clementiæ meæ priuatæq́ue erga vos prouidétiæ exemplum fuerit, ſceleris & ſuperſtitionis damnatos, Babylonemq́ue abductos breui poſt tempore in patriam fuiſſe reſtitutos, ibidemq. varijs & maximis beneficijs interim affectos, quoad publicus orbis redemptor veſterq. propheta & dux aduenieus reciperetur: quem etiam rogantem vltro & inuitantem pacem & felicitatem ęquiſſimis legibus offeren-

offerentem repuliſſe parum vobis viſum eſt, niſi euangelio ab ipſius diſcipulis per ſpiritum ſanctum, tot ſignis & prodigijs atq. eiuſdem ſpiritus diſtributionibus, denuntiato obnixè eſſet repugnatum. Satis nimium ſatis patientia mea, ſatis demum priuata prouidentia abuſi eſtis: quòd verò non funditus de cætero pereatis, miſericordiam ſummam interpretari oportuerit. Cæterum antiqua illa & priuata beneficiorum meorum aſſiduitas, illa rerum veſtrarũ propria quædam, atque ab aliarum gentium rationibus longè diſtincta cura, vobis exſpectanda non eſt, quos iam deinceps ad communem, cum alijs etiã infidelibus nationibus, prouidentiæ vſum reiectos interim eſſe volo, quo ad tempus illud aduentauerit, cùm ad nominis religioniſque meæ & euangelij cultum ſuſcipiendum, gentes nationeſque omnes pariter adducendæ ſunt. Interim verò vobis, qui certa quadam cuſtodia & tutela antea fouebamini, omnium mortalium miſerrimè ætas degenda eſt. Quia enim reprobaſtis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quaſi interruptio cadens, vt Iſaias iniquit. Omnem hanc à nobis explicatam ſententiam verbo illo, *quapropter*, ſignificari atque inferri arbitrati ſumus: nam vox hebræa LACHEN ſententiæ poſterioris rationem longè repetitæ priorum rerũ cogitationi annectit. cuius officij apud græcos eſt οὐκοῦν, & apud latinos *igitur*. Illã verò feliciſſimã ætatẽ diuino cõſilio ad gentes omnes quæ in tenebris & in vmbra mortis ſedent, illuminãdas præfinitã, reſq. in illa ætate gerẽdas illuſtri oratione ſignificauit. [*Exſpecta me dicit dominus.*] Huiuſmodi vaticinium & apud Hoſſeã explicuimus. *Dicit dominus* certam ſtabilemq. ſententiã, quam neque ob temporis diuturnitatem deſperari aut negligi oporteat, ſignificat. [*In die reſurrectionis meæ.* Hebraicè ad verbum, *ad diem cum ſurrexero.*] Magni negotij vel bello vel pace gerendi incœptionem verbum ſurgere, Hebraicè ſignificat, quod aliquando etiam ſtare, noſter interpres vertit, vt: Surrexit Moſes, & defenſis puellis &c. Surge Domine ac diſſipentur inimici tui. Latinus ſermo proxima huic ſignificatione verbum extare vſurpat. *In futurum*, Hebraicè ad verbum, *ad vſque*. Plenam, integram, perpetuamq. euangelij, & diuinæ legis de omni impietate & errore victoriam futuram indicat. Hunc locum ſic Chaldaicè legimus: [*Quapropter ſuſtinete verbum meum, dicit Dominus, vſque ad diem reuelationis meæ ad iudicandum.*] Iudicij abſoluti nomine & ratione futuram rerum in melius mutationem definit: quam definitionem luculenter perſequutus explicat.

Exo.2. Nume.1.

Quia iudicium meum vt congregem gentes, & colligam regna: & effundam ſuper eos indignationem meam, & omnem iram furoris mei: in igne enim zeli mei deuorabitur omnis terra.

IVDICIVM *meũ*, certi & ſapientiſſimi cõſilij decretũ. Omnẽ impietatis & ſuperſtitionis, errorum ſectarumque, varium, vaſtum, lateque patentem ſtatum, gentium & regnorum nominibus expreſſit: quibus vt variæ familiæ, variæque linguæ, ſic varia etiam religionum vel ſuperſtitionum potius & impietatis genera ſub tyrannico Satanæ imperio ſunt, quæ ad certum tempus diuina patientia tolerare decreuit, tandẽ omnino euertenda, & in ditionem ſuam euangelij virtute redigenda, atque ſub vno paſtore Chriſto, vna cuſtodiæ & religionis ratione, communique lege atque diuini ſpiritus ductu gubernanda. Euangelij autem efficiẽtia altera iræ, indignationis & zeli nominibus; altera verò labij puri reſtituendi rationibus explicatur. Perfecta namque & probata diuina victoria, qua victorum animi pariter & corpora ſub diuini obſequij iugum mittantur, ſpiritualis eſt, atque ſpiritualibus armis conſtat, potenti virtutis Dei euangelio, & verbo illo abbreuiato & conſummanti in æquitate: quod à Domino faciendum eſſe vates prædixerant. de quo verbo plura aliàs, & exactius. Huiuſmodi verò bellum, & victoriam diuini verbi virtute ad impietatis extinctionem exſpectari oportêre, ipſe belli & victoriæ conſequens exitus declarat.

Rom.9.

Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini, & ſeruiant ei humero vno.

IVDEORVM exſpectationem ad illam vſq. ætatem differre Deus decreuit, cũ gentes omnes veræ & ſanctiſſimæ religionis communione iungendæ ſint. quam ſocietatem labij electi ſiue puri imagine deſcripſit, relata nimirum ratione ad illa tempora, quibus ob lin-

ob linguarum diuiſionem ingens animorum diſſidium & diſſenſio facta eſt. Nulla enim maior hominum diſiunctio eſſe poteſt, quàm que ex varia religionis ratione atque oratione accidit, cùm totis animis & verbis diſſidetur, aliuſque aliam vitæ inſtituendæ viam, ex veræ religionis, vel ex erroris rationibus muniendam ſibi ducit. *Labium* verò *electum*, ſiue vt Hebraicè eſt, *purum*, ex illa linguarum diuiſione per ſimilitudinem tranſlatum eſt, cùm Hebraici ſermonis puritas (quæ prima omnium lingua fuit) ad paucas familias redacta eſt, cæteris omnibus magna verborum & orationum varietate diſiunctis. Neque id verò futurum eſſe affirmat, vt omnibus eadem Hebraica lingua reſtituatur, ſed vt idem Deus, cuius ineffabile nomen illa tantùm lingua rectè pronuntiatur, communi omnium conſenſu, atque eodem omnino cultus, doctrinæ & ſapientiæ genere, & eadem velut formula publicè colatur, ſpiritu ſancto id efficiente, qui veritatis rationes omnibus nationibus aperiens docebit. neque enim alia virtute, quàm diuina, id effici præſtariue poteſt. Huius igitur tantæ rei auctoritatem ſibi vni Deus ipſe tribuit dicens, *Reddam*, idemque promiſſionis ſententiam explicat, [*vt inuocent omnes nomen Domini.*] Idipſum omnes ſapiant, eandem charitatem habentes, vnanimes idipſum ſentientes. hic locus Chaldaicè ſic habet: [*Quia tunc mutabo ſuper omnibus populis ſermonem vnum clarum, vt orent illi omnes in nomine Domini, & colant eum humero vno.*] *humerum vnum*, idem plurimorum ſtudium ſignificare aliàs docuimus. Transfertur autem ſimilitudo à bobus iugo coniunctis, quibus idem onus trahitur, de iugo & onere Chriſtianæ legis intelligendum. De hac verò eadem re ſic Zacharias vaticinatus eſt: In die illa erit Deus vnus, & nomen eius vnum. hanc verò Chriſtianæ ac veræ religionis communionem ad longinquas etiam gentium regiones, quæ ab vnius veri Dei cognitione alieniſſimæ fuerant, pertinere ait.

Philip. 2.

Zach. 14.

Vltra flumina Æthiopiæ, inde ſupplices mei filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.

NON modò Æthiopas, qui Africam incoluêre, ſed omnes orientalis Indiæ vltra Indum & Gangem nationes hac oratione complexus eſt. [*Vltra flumina chus.*] pro quo noſter interpres [*flumina Æthiopiæ*] vertit. nam Æthiopes Abyſſinos ſub iugum diuinæ legis mittendos eſſe, iam aliàs fuerat prædictum. Omnem verò orientalem oram, & longiſſimum tractum, vſque ad eas terras, quæ à noſtris nauigatoribus inuentæ, noui orbis nomen obtinuerunt, ſignificatas à Vate noſtro eſſe, duo imprimis argumenta fidem nobis faciunt. alterum verbum, *vltra*, alterum nomen fluuiorum, & Chus eſt: namque *vltra* Hebraicè eſt GHEBER, quod à tranſmittendi verbo deductum, trans propriè vertimus. Atqui à Palæſtina Abyſſinos Æthiopes petentibus, nulli inſignes fluuij tranſmittuntur: qui enim in toto illo tractu maximi ſunt, partim ſeptentrionem verſus in Lybicum mare procurrunt, vt Nilus, Bragada & Ciniphus; partim in meridionalem oceanum deſcendunt, ſed hi vt exigui, ſic etiam obſcuri ignobileſque ſunt. At verò orientem verſus tendentibus, præter Tygrim, qui Perſidem regionem interluit, maxima flumina Indus & Ganges, & ſi quæ vltra in Synarum regione ſunt, tranſmitti neceſſe eſt. Indiam & quicquid vltrà eſt (quod totum Aſiam eſſe grauiſſimi ſcriptores tradiderunt) illa oratione, vltra flumina Chus, definimus. omnem namque illum vaſtum lateque patentem Aſiæ tractum, qui ad ſolis auroræque ortum protenditur, à filijs Chus occupatum fuiſſe Moſes tradidit. qua de re nos aliàs præſenti tractatione Deo donante dicemus. Rectè itaque Chaldæus interpres hunc locum tenens reddidit: *Abuſque trans flumina Hodu*. quod nos Indiam, Hebræi, Chaldæi, Arabes, Syri, vel Hodu, vel Hondu, vel Hundu dicunt. [*Inde ſupplices mei filij diſperſorum meorum deferent munus mihi.*] Non Iſraëlitas tantùm, ſed gentes etiam diuino olim conſilio, toto orbe diductas & diſperſas, eorum inquam, filios, à quibus diſſemi-

Pomp. Mela. lib. 1. cap. 1.

Geneſ. 10.

Ibid.

diſſeminata eſt tota terra munus acceptum & gratum veræ & ſanctiſſimæ religionis cõmuni ſtudio & profeſſione, vni Deo optimo & maximo eſſe allaturas dicit. Non ignoramus nomina illa, [*Supplices mei filij diſperſorum meorum,*] Hebraicè gentilia nomina magis, quàm appellatiua videri. ſed nos vulgatam verſionem, quàm fieri poſſit religioſiſſimè, ſequi inſtituimus. hæc verò Chaldaicam paraphraſin hoc in loco expreſſit. Iudæarum verò & Iſraëliticarum rerum ſtatus, quem ad illud vſque tempus deterrimum fore prædixerat, quemadmodum in ſummam felicitatem conuertendus ſit, deinceps exponit.

In illa die non confunderis ſuper cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ, & non adijcies exaltari amplius in monte ſancto meo.

HÆC, quæ à Vate noſtro dicta deſcriptaque ſunt omnia, non ad poſterioris templi, ſed ad futuræ per Chriſtum Iudæorum reſtitutionis ætatem pertinere res ipſa indicat. namque poſterioris templi temporibus, poſt recuperatam ex Babylonica ſeruitute libertatem, aduſque exciſam per Titum & Iulianum Ieroſymam, non modò gentes variorum deorum nomina coluiſſe, ſed Iudæos ipſos in plures Phariſæorum, Sadduceorum, Baiſetorum & Epicuræorum ſectas, quas adhuc etiam proſequuntur, diuiſos fuiſſe accepimus. tantum abeſt, vt eadem omnium lingua, idem ad diuinum ſuſcipiendum cultum humerus fuerit. Quamobrem ad communem omnibus auream euangelij ætatem referenda hęc ſunt: cuius myſterium iam Chriſto ad dexteram æterni patris ſedente operatur. olim quidem omnibus orbis nationibus auditum primo naſcentis eccleſiæ tempore, ſed clarè tamen de cætero enuntiandum, & diuini ſpiritus virtute explicandum. Cui rei ianuam noſtro æuo aperiri ac propemodum patefieri videmus, cùm ad ignotiſſimas antè regiones noſtrorum hominum nauigatio pertineat. in quibus tametſi non tanta diuini ſpiritus efficientia, quantam futuram demum ſperamus, non ſine magno tamen fructu Chriſti nomen auditur & ſuſcipitur. Cùm verò plenitudo gentium vnius veri Dei & Chriſti eius plenam notitiam habuerit, tunc veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob: & hoc à me illis teſtamentum, cùm abſtulero peccata eorum. Eam porrò peccatorum ablationem nouæ & laudatiſſimæ vitæ vſus, & diuina quædam conſuetudo, diuini ſpiritus virtute atque efficientia, conſequutura eſt. [*In illa die non confunderis.*] Confuſio, quam pudefactionem alias expoſuimus, peccatorum pœnæ comes indiuidua eſt, aut vitium ipſa, aut non ſine vitio eſt. Huius verò rei nullum apud Iudæorum gentem turpe exemplum de cætero edendum eſſe ait, atque ex conſequenti argumento puram & ſanctam probatamque vitam ſine vlla reprehenſionis materia publicè colẽdam illis eſſe docet, longè ab ea, quam hactenus vixerint, alienam, adeo vt confundi iam amplius neceſſe non ſit. quippe magna rerum, ſtudiorum actionumq́. mutatio & feliciſſima quædam doctrinæ, & totius vitæ inſtituendæ, atque mundi penè renouatio futura ſit. [*In cunctis adinuentionibus tuis, quibus præuaricata es in me.*] Adinuentiones quæ dicantur, in ſacris libris longius differere, & exactè definire ad finem properanti non vacat: ſatis illud indicaſſe fuerit, nomen GHALILA, à verbo GHALAL, עלל deductum, quod pueriliter agere ſignificat, ad eas res vſurpari, quæ cùm viles atque obſcuræ nulliusq́ue momenti natura ſua ſint, ſerio tamen & magno cum molimine & ſtudio, contra ius atque fas tractantur & ſtabiliuntur. id quod non ſine magno religionis & publicæ rei detrimento admittitur. Hiſpanè, *rapazerias*, non inconcinno vocabulo dicimus. [*Præuaricari,*] verò quid ſit, iam alias expoſuimus. Huiuſmodi verò adinuentiones religionis nomine, eorum potiſſimum, qui ſeſe aliorum duces magiſtroſque profiterentur, temeritate & inſolentia arroganter inductas fuiſſe oſtendit. [*Quia tunc auferam de medio tui magniloquos ſuperbiæ tuæ.*] Superbum & arrogans Phariſæorum & Scribarum ſupercilium deſcribit, quorum puerilibus adinuentionibus, ad ſuam ipſorum ambitionem cupiditatemque excogitatis & compoſitis, veræ ac diuinæ pietatis virtus obſcurata & penè obruta iacebat. Quam rem Magiſter ipſe vitæ diuinus illis vitio dedit. Væ vobis Scribæ & Phariſæi, quia tuliſtis clauem regni cælorum, & neque vos intratis, nec ſinitis alios intrare. [*Et non adijcies exaltari amplius in monte ſancto meo.*] nam anteà religionis prætextu, & longæ orationis obtentu, atque magiſterij ambitio-

Iſa. 59.
Rom. 10.
Ariſt. in Ethic.

ambitioſo ſupercilio, & domos viduarum deuorare, & plebis loculos exhaurire, & animos ſuperſtitione implere conſueuerant, primas cathedras & ſalutationes in foro, & publicum plauſum magiſtrorumque appellationem amantes, atque tandem tyrannidem quandam in populum exercentes. quo vitio omnes ferè gentium ſacerdotes & religionum illarum profeſſores etiam notare eſt. Montem ſanctum ſuum, ſiue, montem ſanctitatis ſuæ religionem diuinam Deus perſæpe appellat, vt: Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius. quales autem religionis miniſtros, & pietatis veræ profeſſores ætas illa aurea ſortitura ſit, horum nimirum moribus, ſtudio & habitu longè diſſimiles, deinceps explicatur.

Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum: & ſperabunt in nomine Domini.

O FELICISSIMAM hominum ætatem, in qua me natum eſſe horum temporum vehementiæ pertæſum ſæpius optare profiteor! magnum hominum delectum euangelij virtute & efficacia futurum eſſe docet, magnamque rerum mutationem indicat, quando cælorum regnum & Ieruſalem ſancta ciuitas non ſuperbis atque ambitioſis, ſed modeſtiſſimis & ſpiritu pauperibus ciuibus frequentanda eſt: Ipſorum enim eſt [Matth.] regnum cælorum, in cuius communionem neminem admittendum eſſe, qui non ſeſe paruuli inſtar humiliauerit, Chriſtus declarauit. Illa enim maxima & pretioſiſſima cæ- [Matth. 18.] leſtis regni ſacramenta, à ſapientibus & prudentibus huius mundi abſcondita, paruulis verò reuelata eſſe, ſapientiſſimus ille & ſummus omnium pater voluit. [*Et relinquam.*] di- [Matth. 11.] uinum opus hoc fore oſtendit, à Chriſto Ieſu maxima euangelij virtute efficiendum, [Matth. 3.] qui permundaturus erat aream ſuam, & triticum congregaturus in horreum ſuum, paleas verò inextinguibili igne combuſturus. permundari autem ab ipſo oportuit po- [Zach. 13.] pulum acceptabilem, ſectatorem bonorum operum, ſicut ſcriptum eſt: Et vram eos ſicut vritur argentum: & probabo eos ſicut probatur aurum. [*Et ſperabunt in nomine Domini.*] Nulla ſua ipſorum ſapientia, prudentia, virtute, nullis opibus aut diuitiis humanis, nullo deniq. rerum humanarũ genere, ſed tantùm diuinæ gratiæ & charitatis ſpe nixi, omnem humilitatis paupertatiſque ſuæ magnitudinem non patienter modò, ſed liben- [Titi 2.] ter etiam ſuſtinebunt, Exſpectantes beatam ſpem & aduentum gloriæ magni Dei, &c. cuius viuæ & diuinæ ſpei maxima & illuſtriſſima in nouo teſtamento præconia ſunt. Omnis autem oratio hæc ſententiæ ſuperioris antithetis conſtat: nam magniloquis ſuperbiæ, populus pauper & egenus; exaltationi verò in monte ſancto, ſpes in nomine Domini, opponitur. Nomen Domini, virtutem & efficientiam interpretamur, aliàs etiam definitum. quod nos latinè legimus, *egenum*, Chaldaicus interpres vertit, tolerantem violentiam & contumeliam. cuiuſmodi ciues regno ſuo Deus aſſcripſit, nimirũ [Matth. 13.] ſpiritu ſancto & igni baptizatos, pauperes quidem ſpiritu, ſed cæleſtibus tamen muneribus ditiſſimos; vtpote reges, Quoniam ipſorum eſt regnum cælorum. Diuinæ etiam ſapientiæ rationibus abundaturos eos illa oratione interpretamur. [*Et ſperabũt in nomine* [Pſalm. 36.] *Domini*:] nominis enim notitiam ſpes ipſa arguit. nam HAZZA verbum in alicuius præſidio tutelaque latere ſperareque ſignificat, vt: Filij autem hominum ſub tegmine alarum tuarum ſperabunt, &c. At verò præter diuinarum rerum cognitionem, præter viuam illam fidem & ſpem, omni vitio alienos, magnis & illuſtribus virtutibus præditos fore, Vates docet.

Reliquiæ Iſrael non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non inuenietur in ore eorum lingua doloſa.

NVLLA neq. operum actionúmue prauitate, neq. dictorũ vanitate, neq. fraude aut dolo, ſed neq. arte conſtantis orationis parte notandos illos eſſe dicit, qui puram, ſanctáque omni ex parte probatam vitam, vt ſpirituales viros, & ſimplici ac diuino ſpiritu actos decet, tranſacturi ſunt. quorum non ſolùm probata ſtudia & opera, ſed ſermo atq. conſuetudo omnis innocentiſſima & ſanctiſſima, nullis iuramẽtis indigens fides, quã ſolummodò, eſt & non, confirmatura ſit. neque enim alio conſuetudinis genere, alia omnino aſtutia & calliditate opus erit ijs, qui velut oues diuini ſpiritus virtute, & Chriſti Ieſu tutela paſcantur.

Quoniam

Quoniam ipſi paſcentur & accubabunt, & non erit qui exterreat.

DIVINI ſpiritus gratia & charitate gubernandos illos eſſe ait, cùm in Chriſti Ieſu grege numerentur. cuius tutela & præſidio muniti, nulla vi, nullo metu, nullo externo impetu perturbari poſſint; tum quòd paſtorem nacti fuerint optimum & vigilantiſſimum, cuius oues nemo rapere valeat; (Ioan. 10.) tum quòd ipſi in eo diuinæ notitiæ & delectionis gradu collocati ſint, de quo nulla vel infernæ vel humanæ potentiæ vi deijci poſſint. (Rom. 8.) Quis enim accuſabit aduerſus electos Dei? aut quis ſeparabit illos à charitate Dei, quæ eſt in Chriſto Ieſu Domino noſtro. [*Lingua doloſa.* Hebraicè, *lingua* THARMITH.] (הרמית) Significat autem *tharmith*, quicquid à ſincera & ſimplici veritatis ratione & oratione alienum eſt. quod Chriſtus in præceptis inſtitutiſque ſuis fugiendum omnino docens, deſcripſit. (Matth. 5.) Quod autem his abundantius eſt, à malo eſt. cætera omnia verba deſcribere feſtinantibus non licet, ſatis fuerit indicaſſe.

Lauda filia Sion, iubila filia Iſrael: lætare & exulta in omni corde filia Ieruſalem.

RESTITVTI in gratiam Iſraëlis felicitatem ſumma cum gratulatione & lætitia præuidens Vates, attentè exſpectandam, & gratiſſimè tandem excipiendam & publica atque perpetua lætitia colendam proponit. namque futuram quaſi præſentem intuitus, adeo magnam & perfectam fore contemplatur, vt iam nunc exſpectatam, nedum præſentem, celebrandam iudicet. eam verò, quibus poteſt, maximis verbis deſcribit; quam tamen propriis & æqualibus deſcribere pro rei magnitudine & dignitate contingere hominibus non poſſit. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, quanta præparauit Deus diligentibus ſe. (Corinth. 2.) Omnes autem Iſraëlitarum tribus in vnam Chriſtianæ pietatis ſocietatem, & vitæ communitatem cum cæteris nationibus conuocandas, ad laudem & lætitiam, atque ad perpetuam gratiarum actionem hortatur. eius laudationis illuſtriſſima exempla noui teſtamenti tempore celebrantur; quale illud eſt: Benedictus Deus & pater Domini noſtri Ieſu Chriſti, (1. Pet. 1.) qui ſecundum miſericordiam ſuam magnam regenerauit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis, in hæreditatem incorruptibilem, incontaminatam & immarceſſibilem, conſeruatam in cælis in vobis, qui in virtute Dei cuſtodimini per fidē in ſalutem, reuelari in tempore nouiſſimo, in quo exultabitis, modicum nunc, ſi oportet contriſtari in varijs tentationibus, vt probatio veſtræ fidei multo pretioſior auro, quod per ignē probatur, inueniatur, in laudē & gloriam, & honorē in reuelationē Ieſu Chriſti, quem cùm videritis, diligitis: in quem nunc quoq; non videntes, creditis: credentes autem, exultatis lætitia inenarrabili & glorificata, reportantes finem fidei veſtræ ſalutem animarum. [*Lauda, Iubila, lætare.*] Lætitiæ publicæ amplificatio eſt, quæ per incrementum rhetoricis dicitur; ſed verbum *lauda*, Hebraicè cantum celebrationēque ſignificat, vt ad gratulationem faciendam hortetur. [*Filia Sion.*] Iudæos nunc ob ſcelera & impietatem à Deo abalienatos, ſed in maiorem tamen quàm vnquam anteà reſtituendos, enthuſiaſmo vſus alloquitur: quæ figura ſacris vatibus familiariſſima eſt, atque aliarum etiam nationum poëtis, in magni momenti rebus annuntiandis non ignota, vt illud: (Horat. lib. 2. ode. 20.)

Iam iam reſidunt cruribus aſperæ
Pelles: & album mutor in alitem
Supernè.

[*Filia Iſraël.*] Decem tribus nunc toto ferè orbe diſperſas ſignificat, quas in vnam ciuitatem Ieruſalem, hoc eſt, in vnam veræ religionis communionem, ſimul cum Iudæis recipiendas fore Ezechiel prædixit. (Ezech. 36.) eam verò duodecim tribuum ciuitatem, *filiam Ieruſalem* appellat; hisque publicam lætitiam gratulationemque tribus potiſſimum nominibus decernit. [*Exulta,* inquit, *in omni corde.*] Plenam ſummamque lætitiam eſſe vult, cui nihil doloris, metus, aut ſuſpicionis permixtum ſit. quòd ſumma pia, & æterna pace, non quomodo mundus dat, ſed diuina quadam & perpetua animorum tranquillitate, quæ exuperat omnem ſenſum, frui contigerit.

Abſtulit Dominus iudicium tuum, auertit inimicos tuos: rex Iſrael Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.

TRIPLICI de cauſa gratulationem indictam docuimus. prima eſt, Iudicium eorum à Domino eſſe ablatum: id inquam, diuinum iudicium, quod grauibus excæcationis & exilij, abalienationiſque pœnis luendis hactenus experti eſſent, fuiſſe tandem de cætero ſublatum, ita vt non amplius iudicij, ſed miſericordiæ rationibus agendum cum illis fuerit. altera verò cauſa eſt, [*auertit inimicos tuos.*] Peccatorum & ſcelerum abolitionem ſignificat, qui feriſſimi & immaniſſimi hominum hoſtes communes ſunt, à quibus primum proditi, in diuinam offenſionem, deinde in plurima mala incidimus. id quod [Iſa. 50.] his ipſis Iſraëlitis Deus aliàs declarauit: Quis, inquit, eſt hic liber repudij matris veſtræ, quo dimiſi eam? aut quis eſt hic creditor meus, cui vendidi vos? ecce enim in iniquitatibus veſtris venditi eſtis, & in ſceleribus veſtris dimiſi matrem veſtram, & cæt. Huiuſmodi hoſtibus extinctis, nihil damnationis reliquum eſt ijs, qui ſunt in Chriſto Ieſu, [Rom. 6.] qui non ſecundum carnem ambulant, quoſque lex ſpiritus vitæ à lege peccati & mortis liberauit. Hanc diuinam liberationem gratulatus videre iam Zacharias ge- [Lucæ 1.] ſtiebat, vehementerque prædicabat: Vt ſine timore de manu omnium inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi, in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo omnibus diebus noſtris. Hæc nobis maxima & diuina myſteria, dum vatum promiſſa antiqua exponimus, breuiter indicaſſe ſat fuerit, latius & altius pręſenti loco, hoc eſt, nouo teſtamẽto enarrando, ſi Deus id conceſſerit, explicaturis, donec diuini ſpiritus dono, quod fore aliquando ſperamus, eadem in ipſis hominum animis reperiantur. Vbi verſio latina habet [*inimicos tuos,*] Hebraicè nomen eſt quod ſingulari & plurali numero non ſine magna ſignificatione interpretari debeamus. namque ſcelera omnia, infeſtaque hominum generi vitia, interdum peccata, interdum verò peccatum, vel peccati corpus multis illis membris conſtans dicitur. peccata autem quædam ſacrificiorum myſticorum interuentu & diuina virtute, antiquis hominibus purè & ſanctè deprecantibus dimittebantur. peccatum verò ipſum, hoc eſt, corpus peccati, non antè ablatum eſt, quàm perfectiſſimo Chriſti Ieſu ſacrificio penitus aboleretur: cuius maximi ſacrificij virtute, antiquę hoſtię, quicquid illud erat, præſtabant. Huius igitur agni immolati, & in conſummationem omnium ſeculorum ſemel occiſi ſanguine omnia mundi peccata penitus ſublata ſunt, ſed quod non ad omnes homines illud beneficium pertinuerit, ipſorum culpa, non ſacrificij defectu aut imbecillitate euenit. qua de re maxima & grauiſſima in nouo teſtamento diſputatio eſt. Igitur, [*inimicos,*] inimicum, eodem verbo concluſa, non peccata modò, ſed ipſum corpus peccati, & chirographum decreti ſignificat, quod erat contrarium nobis, quodque à Chriſto de medio ſublatum crucique affixum eſt. cuius maximi beneficij communione aliquando tandem afficiendis Iſraëlitis iam nunc Vates noſter gratulatur. Tertia demum lætitiæ cauſa illa eſt, [*Rex Iſraël Dominus in medio tui, non timebis malum vltrà.*] Omnia ferè noui teſtamenti & diuinæ Ieſu Chriſti virtutis myſteria his vltimis vaticinij carminibus traduntur, quæ nobis percurrere magis, quàm explicare licet: neque alius commodior ad explicandum locus dari poteſt, quàm vt de diuina illa & arcana corporis & ſanguinis Chriſti communicatione aliquando diſſerere contingat. Perpetuam itaque & æternam piamque pacem hanc illis fore ex eo arguit, quòd regem Iſraëlis Dominum Deum miſericordem intra ſe perpetuò ſibi prouidentem, atque omni ſpirituali benedictione & gratia in cæleſtibus conſulentem [Titi 3.] habituri ſint: id quod nullis eorum operibus iuſtitiæ neceſſariò, ſed vltro diuinæ miſericordiæ beneficio præſtandum fuerit, Per lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit ſuper eos abundè per Ieſum Chriſtũ ſaluatorẽ noſtrũ: vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſint ſecundum ſpem vitæ æternæ. [*In medio tui.*] Præter gratam, tutam tranquillamque habitationem, quam tropicè ſignificari iam aliàs docuimus, id etiam arcanè ſignificatur, quod Chriſtus ipſe aliquando explicuit: Regnum, inquiens, Dei intra vos eſt. & quod Ioannes euangelij ſui initio tradidit, Et verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis, & vidimus gloriam eius, gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis. de qua habitatione gratiæ, & veritatis plenitudine, obſcurè admodum & leuiter, pro rei dignitate, hactenus ab interpretibus tractatum eſt. Magnam

autem

autem rerum Iſraëliticarum mutationem, magnam totius eccleſiæ, & perpetuam felicitatem præſentis Dei beneficio de cætero fore Vates prædicit, cùm ſine timore de manu omnium inimicorum ſuorum liberati Chriſtiani ſeruiant illi, in ſanctitate & Luc.1. iuſtitia coram ipſo omnibus diebus ſuis.

In die illa dicetur Ieruſalem, Noli timere Sion: non diſſoluantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſaluabit: gaudebit ſuper te in lætitia: ſilebit in dilectione tua, & exultabit ſuper te in laude.

VERBVM dicere, paſſiua ſiue imperſonali voce pronuntiatum, certam, exploratam atque conſtantem rem ſignificat, quæ tanquam communi prouerbio prædicanda „ ſit, vt apud Iſaiam: Miniſtri Dei noſtri, dicetur vobis, Ieruſalem cæleſtem ciuitatem, „ quæ in terris cœpta & inſtituta ad cælum vſque pertinet, intelligere oportet; liberam Iſai.6. quidem illam, & à terrenæ Ieroſolymæ condicione longe alienam: cuius ſitum & rationes Galat.4. grauiſſimè diuus Paulus deſcripſit. huic autem perpetua ex diuino beneficio atq. præſidio ſecuritas promittitur, per ſpiritum ſanctum Chriſti, cuius ampliſſimis muneribus ornanda fouendaque perpetuo eſt. Ecce ego, inquit ille, vobiſcum ſum vſque ad cōſummationem ſeculi, [*Noli timere.*] Diuina exhortatio vatum oraculis confirmata Matth.27. eſt. Sion vrbis Ieruſalem arx fuit, quæ in libera illa Ieruſalem ſanctiſſimam & firmiſſimam ſpiritualium hominū partem ſignificat. [*non diſſoluantur manus.*] timore exanimatorum Iſai.40. hominum habitus manuum remiſſio eſt, vt illud: Confortate manus diſſolutas. Perpetua verò Dei præſentia, prouidentia & tutela, atque ſpiritualis gratia illa oratione ſignificatur. [*Dominus Deus tuus in medio tui.*] nam quid ille tropus in medio eſſe, ſignificet, iam aliàs expoſuimus. Libet autem verborum ipſorum ſignificationes Latinè indicare, plenam verò rationem ſapientibus exiſtimandam relinquere. *Dominus*, nomen admirabile eſt quatuor literis conſtans, cuius ineffabiles rationes ad miſericordiā plurimum pertinere iam docuimus. *Deus tuus* Elohim, prouidentiæ & gubernationis definitionibus explicatur. *fortis*, Hebraicè GIBOR. propugnatorem tutoremque maximum ſignificat, qualem hiſpana lingua BARRAGAN vocat. Diuinæ itaq. miſericordiæ, prouidentiæ, tutelæ atque gratiæ, & præſidij præſens perpetuaque, ac penè familiaris conſuetudo annuntiatur, iis nimirum, quibus voluit Deus notas facere diuitias ſacramenti huius in Chriſto Ieſu Domino noſtro, cuius efficaciſſimum ac ſanctiſſimum nomen IESV, Hebraicè refert, atque illius munus apertè indicat. quemadmodum verò in illam ſalutem diuinamque gratiam plenam & integram reconciliandi ſint, exponit. [*Gaudebit ſuper te in lætitia:*] tantum abeſt vt ira & indignatione tecum, vt antea offenſus nimium egerat, iam deinceps agat. quinimo præteritorum temporum offenſione omni depoſita, atque in ſummam gratiam amicitiamque conuerſa, [*ſilebit in dilectione tua,*] nullū de cætero de præteritis offenſionibus verbum faciet: propter remiſſionem præcedentium delictorum, vt Paulus inquit, ad ſuſtentationē Dei: Rom.3. qua quicunque in huiuſmodi gratiam reconciliati fuerint, ſuſtentandi ſunt. [*& exultabit ſuper te in laude,*] Hebraicè *in cantico*. quod ſummæ lætitiæ & exultationis argumentum eſt. Quantò enim gaudio, quanta lætitia in horum reconciliatione affici eum patrem oportet, qui ſuper vno peccatore ad pœnitentiam conuerſo, feſtum diem lætiſſimaque conuiuia celebrat? Nam ſi delictum eorum diuitiæ ſunt mundi, & diminutio Rom.11. eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? hic locus Chaldaicè ſic habet: [*Dominus Deus tuus dixit, vt poneret habitationem tuam intra te: fortis propinquus, gaudebit ſuper te in gaudio, abſcondet delicta tua, in miſericordia ſua, gaudebit ſuper te gaudio.*] Verùm enimuero totius eccleſiæ Chriſtianæ, tam ex gentibus, quàm ex Iudæis coniungendæ, ſocietatem, felicitatem & ampliſſimum ſtatum, iam dicendi finem facturus Vates deſcribit.

Nugas

Nugas qui à lege receſſerant, congregabo, quia ex te erunt: vt non vltrà habeas ſuper eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo: & ſaluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.

DVPLICI gentis genere conſtat eccleſia, Iſraëlitis & gẽtibus: gentes ex magna veræ religionis ignoratione, ex dẽſis errorum tenebris ad lucem; Iſraëlitæ verò ex inimicitia ad gratiam reuocantur. Veruntamen hunc gerendæ, atque expediendæ rei modum, & hãc rationem Deo inire placuit, vt interim dum Iſraëlitarum tribus ſuorũ ſcelerum; Iudæorum verò gens impietatis & repulſæ Chriſto allatæ pœnas certo tempore conſtitutas penderent, gentiũ nationes euangelij verbo vocatæ adoptarentur, & ſic plenitudo gentium, vt Paulus inquit, intraret, ac tandem omnis Iſraël ſaluus fieret. (Rom. 11.) Hanc autẽ rationẽ omnem, conſequentemque deinde pacem, tranquillitatem & felicitatem Vates noſter ſignificat. cuius oratio, quòd obſcurius Latinè verſa ſit, explicanda eſt. [*Nugas qui à lege receſſerant, congregabo.*] *Nugas* non eſt Latinæ ſignificationis hoc in loco, ſed Latinus interpres Hebraicum verbum NVGE, plura etiam, quàm vno latino ſimplici nomine reddi poſſent, comprehendens, mutato tantum fine, vt Hebraicè pronuntiatur, reliquit; id quod idem relatiuo maſculino adiuncto indicauit. *Qui à lege, &c.* facilè enim arguitur ad perſonam, non ad rem nomen *nuge* referri. ſignificat autem *nuge*, afflictos, miſeros & remotos, remotos, inquam, à lege ſiue, vt Hebraicè eſt, *à condicto*, præſcripto, conſtitutoque tempore. quòd ſi vno verbo à lege non longè alieno vertere velimus, ſanctione dicendum arbitror. ex quibus rationibus illud efficitur, vt de gentium vocatione hic locus exponendus fuerit. (Ephes. 2.) Qui cùm fuerint olim ſine Chriſto, alienati à conuerſatione Iſraël, & » hoſpites teſtamentorum, promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo: » poſtea in Chriſto Ieſu, qui aliquando longè erant, facti ſunt prope in ſanguine Chriſti. hos ad eandem cum Iſraëlitis eccleſiæ communionem primum congregãdos ſibi Deus recipit. [*Quia ex te erunt*, Hebraicè *à te erunt.*] quod præ & prius aliquãdo ſignificat. (Pſal.) vt Iuſti » ficata eſt ſapientia à filijs ſuis, id eſt, præ filijs ſuis. Gentes itaque oẽs primũ vocandas ad» mittendaſque eſſe dicit. [*vt non vltrà habeas ſuper eis opprobrium.*] Magno opprobrio gentibus Iſraëlitæ olim inſultabant. nihil enim deteſtandum magis aut infame, quàm gentium & incircunciſorum nomen habebant. Effunde, inquiunt, iram tuam in gẽtes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuum non inuocauerunt. & huiuſmodi paſſim exprobrationum contemptionumque exempla apud Iſraëlitas multa iuuenire eſt. Nullum verò huiuſmodi probrum gentibus, ad euangelij lumen, verique dei notitiam, & gratiæ communionem vocatis per Iſraëlitas, ſed neque per eccleſiam obiectandum eſſe ait. cui nulla ab his ſuſpicio, nulla fraus, nullum malum metuendum ſit, in pacem, concordiam, atque adeo in eandem ſocietatis communionem coniunctis. Id autem peccatis & ſceleribus, atque ſpiritualibus hoſtibus, qui eccleſiam infeſtarunt, extinctis, amotis & profligatis præſtandum eſſe Deus declarat. [*Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo.*] Spirituales hoſtes, per quos bellum eccleſiæ allatum eſt, omnes interficiendos, vel, vt ex Hebraico clarius vertimus, conficiendos eſſe dicit, ita vt peccatorum mole depoſita, & diaboli iure omni, vel tyrannide potius extincta, gentes in eccleſiæ & fidei obſequium captæ vltro addantur. id verò cùm expeditum fuerit, [*Saluabo claudicantem, & eam quæ eiecta fuerat, congregabo.*] Iſraëlitarum gentem duabus tribubus minorem, variis orbis partibus diſperſam, claudicantis nomine ſignificat. Iudæorum verò, & Beniaminitarum tribum, quæ vna Iudææ appellatione continetur, eiectam dixit, quòd hæc maximè gens ob nefariam Chriſti & euangelij repulſam, repudiata abdicataque, & in reprobum ſenſum à Deo iuſtiſſimè tradita fuerit, ſicut ſcriptum » eſt: Quia repuliſtis verbum hoc, idcirco erit vobis iniquitas hæc quaſi interruptio cadẽs. Alterum igitur populum vbicumque terrarum fuerit, diuinæ miſericordiæ & Chriſtiani euangelij virtute ſeruandum; alterum verò, qui eiectus & abalienatus fuerat, in ſuam gratiam reſtituendum, maximiſque beneficiis benigniſſimiſq. modis accipiendum ſibi Deus promittit. ex qua re illud eueniet, vt perlata antea apud omnes nationes cum maximo dolore & dedecore ignominia, magna laude & gratulatione mutetur.

Et ponam eos in laudem & in nomen, in omni terra confuſionis eorum.

ISRAELITÆ, & in his maximè Iudæi vbicunque locorum verſantur, omnium hominum miſerrimi, obſcuriſſimi, contemptiſſimique ſunt, adeo, vt præ nationibus alijs neglecti maximè, deſertique, imò & exagitati à Deo eſſe exiſtimentur: id quod illi in deprecationibus ſuis aſſiduè queruntur. Horum tamen ex diuina miſericordia, conuerſo ſtatu, maxima infamia in maximam gloriam conuertenda eſt. Vt enim ex illo quondam infido, atque diuinis vocationibus pertinaciter renuente populo, quidam Apoſtoli & diſcipuli extitêre, qui ardentiſſimo Chriſtianæ pietatis ſtudio & exemplo magnam gloriam adepti ſunt; ſic futurum eſt, vt reſtitutus in diuinam gratiam populus omnis, cum ſumma Chriſtiani nominis gloria apud omnes gentes commendetur, ſicut ſcriptum eſt: Rom.1.
Quòd ſi delibatio ſancta eſt & maſſa, & radix ſancta & rami. *Nomen*, famam & gloriã, tũ Hebraicè tum Latinè ſignificat, vt: Vocauerunt nomina ſua in terris ſuis. & illud: Pſal 47.

Horrenda latè nomen in vltimas Extendat oras, &c. Horat. lib. 3. Od. 3.

Celebrem igitur atque illuſtrem Iſraëlitarum in diuinam gratiam conciliationem fore Vates docet, eaque ſpe præſentem miſeriam conſolatus, atque ad extremum perferre hortatus, certam ratamque diuinam promiſſionem fore confirmat.

In tempore illo, quo adducam vos, & in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in laudem & in nomen omnibus populis terræ, cùm conuertero captiuitatem veſtram coram oculis veſtris, dicit Dominus.

VTROSQVE, & Iſraëlitas, & Iudæos, diſtinctis verbis indicauit. [*quo adducam vos.*] Iſraëlitarum diſperſionem in vnam fidei, eccleſiæ, & baptiſmatis communionem adducẽdam. [*Congregabo vos.*] Iudæos in gratiam conciliãdos interpretamur, quos à miſerrima peccatorum ſeruitute in ſpiritualem libertatem vindicatos, pro illa, in qua iacebant, humilitate illuſtri nomine ornandos eſſe dicit. [*Cùm conuertero captiuitatem veſtrã.*] Hebraicè eodem nomine captiuitatem, & captiuitates veſtras, dicitur, vt varium & multiplex ſeruitutis genus oſtendatur. namq; præter externã miſeriam, quam alij ex vtroque populo aliter ferunt, duriores eſſe Iudæis partes, ob indurationem & abalienationẽ, docuimus. Quod verò additum eſt, [*Coram oculis veſtris,*] magnum illius libertatis, & rerum mutationis myſterium indicat, quod ijs duntaxat apertum exploratumq. eſſe poteſt, qui ſenſu proprio & periculo in ſeipſis facto, quid ſit veterem hominem cum actibus & concupiſcentijs ſuis deponere, nouerunt. Cæteris verò omnibus cognitu difficillimum fore arbitramur. maximi enim operis fuerit oſtendere, quemadmodũ duriſſimæ ſeruitutis onere depoſito, viuentes & ſentientes homines, mortui tamẽ peccato, viui verò iuſtitiæ & Deo, diuinam illam libertatem agnoſcant. quod vt ſine diuina virtute experiri, ſic etiam ſine diuino auxilio, & magna quadam diuini ſpiritus indicatione nemini vel intelligere omnino, vel apertè explicare contingit. Hæc ex illis ſummæ ſapientiæ rationibus vna eſt, quam inter perfectos loqui & tractare ſeſe apoſtoli profitebantur, quæ abſcondita eſt: 1. Cor. 2.
quam prædeſtinauit Deus ante ſecula in gloriam noſtram. Eam autẽ rem quòd maximi ,,
momenti, & ſingularis cuiuſdam excellentiæ eſſet, maioriſque cognitionis, quàm vt hu- ,,
mani animi ſenſu, & cogitatione percipi poſſet, ſuo tempore tamen explicandam, atque re ipſa docẽdam confirmandamq. Deus ipſe promittit, & in ſeſe recipit. [*Dicit Dominus:*] Nomen *Dominus*, tetragrammaton eſt, quod ad miſericordiæ rationes, atque ad dictorũ conuentorumque conſtantiam & veritatem confirmandam frequentiſſimè appellari docuimus, atque in maximis promiſſionibus præſtandis commodiſſimè adhiberi. Huc autem pertinet, quod apud Moſem Deus ipſe de ſeſe profeſſus declarauit: Ego, inquit, Dominus qui apparui Abraham, Iſaac, & Iacob, in Deo omnipotenti: & nomen meum Exod. 6.
ADONAI, non indicaui eis. cui ſit honor, & gloria, & laus per infinita ſeculorum ,,
ſecula, Amen.

Madriti in Hiſpania menſe Ianuario, Anni Chriſti, 1568.

IN SO-

IN SOPHONIAM VATEM
CARMEN EX VOTO.

Ode tricolos tetraſtrophos.

ET feruens pietas, & populi mei
Antiquum ſtudium, ſanctaq́ veritas
Vatem dicere cantu
Rerum mira iubet nouo:
Quæ vel nota valent addere maximos
Virtutis cumulos, & ſapientiæ,
Vel neglecta beatæ
Vitæ perdere præmium.
O qui ſidereum prouidus æthera,
Qui terras, pelagus, qui vaga flumina
Æquis legibus ornas,
Et certa reficis vice.
Qui mundo ſapiens principium nouo
Inducens tenebras lumine fulgido
Mutas, ordinibuſq́ue
Res exſtare iubes bonis.
Atque anni vario tempora pondere
Libras, & proprijs lumina curſibus,
Cuncta & ſecula miris
Conſentire facis modis.
Quod nox pura refert aſtra nitentia,
Et forma, & ſpatijs diſſona commodis,
Certo nomine dicis,
Munúſq́ & numerum tenes.
Sic diſcors vario conſtitit ordine
Rerum compoſitus terminus & decor,
Et ius omnia ſanctum
Auctoris retinent ſui.
Quòd ſi tranſpoſitis legibus vndique
Diſpenſata parent munera vertere,
Terris protinus altis
Subſtratus iaceat polus.
Idem condiderat ſimplicius genus
Cæleſtes animas arbitrio ſui
Firmanda ingenia amplo
Cæli munere milites.

Et quos de tenui puluere finxerat
Mirandis opifex artibus omnium
Terrarum dominos &
Monſtroſi maris arbitros.
Hos (namque æthereæ participes dedit
Mentis eſſe) magis perpetuò pios
Conſeruaſſe decebat
Commiſſas fidei vices.
Sed ventoſa malæ cura potentiæ
Sublimes animos vincere fortior
Duro perdidit altum
Caſu Luciferi gregem:
Auſi præcipiti conſilio polum
Attentare ſuper lucida ſidera,
Æqualémque Tonanti
Affectaſſe locum patri.
Aſt vltrix ſceleris pœna gigantici
Deiectum è ſuperûm ſedibus aureis
Nigras præcipitem dat
Inferni in tenebras lacus.
Iam nec priſca minus noxa parentibus
Primis perniciem protinus attulit,
Et fatale nepotum
Pomum viſceribus nocens.
Poſt primam generi peſtiferam luem
Fœcunda, heu, ſcelerum ſecula turpium
Juſtas numinis iras
Pœna vindice ſentiunt.
Effuſiſq; diu nubibus & mari
Viuentum penitus deſierat genus,
Vnus ni Pater inſons
Cauiſſet monitus malum.
Poſt hæc aſiduo mundus & arduo
Exemplo didicit iuſta nocentium
Pœnæ pondera certo
Cæli conſilio dari.
Si quemquam excipiat ſupplicium graue
Concepti ſceleris dum furit, & breuem
Ætatem volat: hunc ſed
Carcer perpetuus manet.

Obſcuris vbi mors ignibus horrida
Commiſcens picibus ſulphura pinguibus
Exercet face nunquam
Exſtincta meritum gregem.
Ille idem proprio numine proſperis
Aptus conſiliis perpetuò bonas
Pacis cogitat arteis,
Et grato ſtudio fouet.
Et clemens placidum nomen ab vltimis
Ducens principiis orbis in vltima
Nullo ſecula fine
Parcit ſupplicibus ſuis.
Idem & magnifici propoſiti tenax,
Dictorúmque memor prouidet & cauet,
Cui ſe cunque benignum
Dixit, cui facilem fore.
Sed quo me æquoribus cymba patentibus,
Et nullis penitus littoribus mari
Concluſo rapere audax
Remis inualidum paras?
Quin magnis potius muneribus Dei
Augeri, atque animo perpetuis frui
Poſcam ſupplice voto,
Quàm tantum temerem ſacrum.

BENE-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN HAGGÆVM PROPHETAM DE RECTA EXPETENDARVM RERVM RATIONE PRÆFATIO.

NIHIL *profecto magis ad humana negotia ſtrenuè gerenda feliciterq́. explicanda conducere poſſe arbitror, quàm illud ſapienter prouidere, quid agentibus primum ante oculos proponendum, & vnde potiſſimum agendarum rerum initia ducenda; quis in iis ipſis ordo ac modus ſit commodiſſimè ſtatuendus. namque bona prudentiæ virtutis pars, in ſtatuendis bonorum finibus & terminis, atque in earum, quæ ad hos fines deducere poſſunt, rerum actionumq́ue delectu habendo ſpectatur: neque enim omnia, quæ hominibus bona iudicantur, æqualia inter ſeſe ſunt, ſed in vario bonorũ genere, alia aliis, & natura ſua, & ad hominum vtilitatẽ relata, longè & multum ad vſum dignitatemq. præſtant & antecellunt: id quod vel de vna ſapientia humanorum in hac vita bonorum facilè principe merito prædicatum eſt. Et lætatus ſum in omnibus, quoniam antecedebat me ſapientia: & ignorabam quòd omnium bonorum mater eſt.* [Sap. 7.] *Ergo cùm non eadem bonorum dignitas, neque vis eadem ſit, conſultiſſimum profecto fuerit, quodnam genus maximè vnicuique naturæ commodum ſit, diligenter imprimis perſpicere, & quis etiam optimus finis ad quem agendarum rerum rationibus accommodatis ex animi ſententia negotium ſuccedat. In omni autem bonorum genere nullum eſt, quod vel natura ſua, vel ad hominum vtilitatem relatum cum diuina natura comparari vlla ex parte poſſit. nam cùm illa ſummum bonum, atque omnium aliorum fons & origo ſit, tum rationis participi naturæ, qualis homo corpore & animo conſtans eſt, maximè proprium bonum eſſe iudicatur.* [Plato in Parmenide.] *ſiquidem id vnicuique naturæ præſtantiſſimum, & maximè proprium bonum eſt, à quo natura ipſa maximè augeri & perfici poteſt.* [Plotinus Ariſt. lib. 2. de ortu & interitu.] *Humanam verò naturam vnius Dei virtute & efficientia perfectiſſimum dignitatis, felicitatis, & ornamenti ſui gradum obtinere poſſe ex eo oſtenditur, quòd ad illius imaginem ſimilitudinemq́ue ab initio condita cùm fuerit, aut cum exemplari ipſo maximè conformari, aut quàm proximè ipſi accedere hærereq́ue deſiderat. Atque hæc vnica & maxima res eſt, ad quam omnes, qui veræ ſapientiæ rationes tenuerunt, contento ſtudio curſúque venire cupiebant. Quid enim mihi eſt in cælo, & à te quid volui ſuper terram? defecit caro mea & cor meum, Deus cordis mei & pars mea Deus in æternum.* [Pſalm. 72.] *Neque verò contingere non poſſe putandum eſt, vt humana natura quæ (ſi cum Deo comparetur) abiectæ omnino & infimæ ſortis iudicatur, eò dignitatis peruenire poſſit, vt vel perſimilis Deo ſit, vel intimè adhæreat. Quanquam enim id longè abeſſe ab hominum humilitate videatur, tamen diuina virtute & gratia effici poſſe cognouimus, vt infima noſtra hæc ab illa præſtantiſſima Dei natura, mirabili quodam modo ſuſcepta atque immutata in ſuæ virtutis conformationem perficiatur. Vt enim ignis efficientia & vis aliarum rerum omnium, quas proximè contingit, naturam arreptam & ſuperatam incendens in ſeſe transformat, à nulla eadem tamen transformatur; ſic Deus hominum mentes ad ſe rapere, atque inenarrabilis excellentiæ communicatione ſecum coniungere, neque vlla virtutis infirmitate prohibetur, neque humanæ naturæ ineptitudine impedietur. ſiquidem ad exemplaris ſimilitudinem quàm proximè accedere exempli naturæ non repugnat, cùm præcipuè infinita exemplaris virtus, magnáque erga exemplum ſuum dilectio & cura interceſſerit. Neque verò hoc Deum ipſum nolle putandum eſt, qui ſuam de hac re erga homines voluntatem benigniſſimè declarauit. Et deliciæ meæ eſſe cum filiis hominum: nũc* [Prouerb. 8.]

ergo filij audite me, &c. Atque adeo hoc ſuum conſilium, hoc propoſitum ſemper fuiſſe,
idem ipſe apud Vatem profitetur. Ego dixi dieſtis, & filij excelſi omnes. Cuius quidem
rei manifeſtum exemplum, idem Deus orbi ſpectandum, hominibusque ipſis in ſeſe ſperandum edidit, cùm verbum ſuum vnigenitum carnem factum nobis exhibuerit, habitareque in nobis curauerit. Qua ex re humana natura eam dignitatem conſequuta eſt, vt idem Deus atque homo veriſſimè dici prædicarique poſſit. Eius verò dignitatis cõmunionem & ſocietatem cæteris hominibus modò ſanctè & legitimè quæſitam, propoſitam eſſe, accipiendamque fore, ſanctiſſimorum virorum teſtimonio cõfirmatum eſt, vt ſi non natura certè gratia & veritate dij & filij excelſi habeantur & ſint, atque ad diuinam quandam humano ſermone inenarrabilẽ ſpiritus ſui communicationẽ et largitionẽ coop-
1.Iohan.3. tentur. Videte, inquit Ioannes, qualẽ charitatẽ dederit nobis pater, vt filij Dei nomine-
Iohan.1. mur & ſimus. Quotquot enim filiũ eius vnigenitum ritè & legitimè receperunt, dedit
eis poteſtatẽ filios Dei fieri, de cuius plenitudine omnes accepimus, & gratiã pro gratia.
Cùm itaq. Deus maximũ & præſtantiſſimũ hominibus bonũ ſit, id imprimis optandum quærendumq́. eſt; quod vbi nactus adeptusq́. fueris, nihil omnino deſiderare vlterius poſſis, vt ſcriptũ eſt: Mihi autẽ adhærere Deo bonũ eſt, ponere in Domino Deo ſpem meã.
Pſalm.72. & illud: A fructu frumẽti, vini & olei ſui multiplicati ſunt: in pace in id ipſum dormiã & requieſcã: quoniam tu Domine ſolummodo in ſpe conſtituiſti me. Neque verò finem ipſum et bonũ ſummũ agnoſci, optariq́. ſatis hominibus fuerit, niſi illud etiã ſtudioſè prouideatur, quibus potiſſimũ rebus & modis quærendũ ſit. vehemẽter enim in ea re falli atq. errare poſſe homines, vt pro certis incerta conſilia ineuntes à propoſito conſtitutoq́.
Iſai.47. fine longè nimiũ abducãtur, eodẽ ipſo admonente, atq. indicante Deo docentur. Vtinam attẽdiſſes mandata mea, facta fuiſſes quaſi flumẽ: pax tua & iuſtitia tua ſicut gurgites maris. Nulla autẽ alia re vel melius, vel cõmodius certa hominib. ad felicitatẽ via, quàm
2.Timot.9. ſanctæ & caſtæ religionis procuratione, & pietatis exercitatione munitur. Religionem autẽ & pietatẽ, rectis erga Deum & homines præſtandis officiis definimus, vt ſcriptũ eſt: Religio munda & immaculata apud Deum & patrem hæc eſt: Viſitare pupillos &
Iacob 1. viduas in tribulatione eorũ, & immaculatũ ſe cuſtodire ab hoc ſeculo. &: Diliges Dominum Deũ tuũ ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mẽte tua, & proximum tuũ ſicut teipſum, &c. Atq. incertas & obſcuras priuatorũ hominũ opiniones (quas perditionis ſectas Apoſtolus nominauit) à religionis nomine & ratione prorſus excludimus: purã verò & ſimplicẽ pietatis culturã, à ſacra & catholica eccleſia ex diuinis libris acceptã atq. explicatã agnoſcimus: ne quis videlicet nouis commentis aut priuatis cogitationibus inſolẽter exultet, ſibiq. religionis nomine plaudat, cũ à vera pietate & catholicæ fidei cõmunione lõgè ſit alienus. Verũ enimuero magna hominũ pars, etiã eorũ qui Dei atq. diuinarũ rerũ, ſacrorumq́. librorũ notitiã habent, hoc ſtultitiæ vitio laborat, vt neq. rectã de bonorũ finibus exiſtimationẽ recipiat, neq. ſi maximè intellexerit, quæ quibus præſtẽt, rectã tamẽ veri inueniẽdi boni viã muniat & inſiſtat. namq. vt ſummum bonũ maximè expeti; ſic quæcunq. eodẽ conducũt, imprimis cognoſci, parari atq. expediri oportuerit, ſicut ſcriptũ eſt: Primũ quærite regnũ Dei, & iuſtitiã eius. Contrà euenit, vt humanæ, caducæ & infimæ res primæ omnium maximo & contentiſſimo ſtudio, diuinæ verò poſtremo loco minima cura atq. opera à pleriſq. hominibus quærantur. Etenim cùm optima vitæ omnis & temporis pars, maxima etiã conſilia, cogitatio, actiones, operaq. omnis fere in iis exquirendis rebus conſumatur, quæ ad mortalis vitæ huius cõmoditates falsò plerunq. expetuntur, ex eo manifeſtè conſequi videtur, homines vel prima & maxima bona in eiuſmodi cõmoditatibus, diuitiis, opibus, potentiaq́. collocare, vel ſi æterna iſtis præſtare putent, ſibi tamen ipſis reipſa atq. omni vitæ vſu diſſentire, qui iis bonis, quæ verè prima ſunt; minimum, iſtis verò quæ vel nulla; vel poſtrema

habeantur,

habeantur, plurimum conſilij, ſtudij atque operæ impendant. de quibus illud merito decantetur: Nec fideles habiti ſunt in teſtamẽto eius. Cæterum quicunq. de diuinis & humanis rebus rectè & ſapienter iudicauère, illud ſibi propoſuerunt, vt quæ ad religionem pietatemq. pertinere intelligerent, imprimis curarent. Humana verò, & maximè quæ ad priuata ſui ipſorũ cõmoda ſpectarent, vel omnino negligerent, vel poſtremo loco agẽda tractandáque reſeruarent. Atque hoc modo & ordine gerendis rebus conſtituto omnia rectè fieri poſſe, feliciterq. ex animi ſententia ſuccedere putauère. itaque vltra rectam ac legitimam officiorum ac munerum ſuorũ adminiſtrationẽ, vltra pietatis & publicæ vtilitatis curam templis & aris conſtruendis, aliiſq. ad diuinũ cultum ſpectantibus vacabant, intelligentes nimirum fore, vt Deum, cuius rem atque honorem ſibi primũ propoſuiſſent, propitium ad cætera omnia cùm priuata, tum publica feliciter obeunda haberẽt: id quod aliter vel cogitari, vel agi, ſummæ peruerſitatis eſſe iudicauerũt. Atque huius cõſilij & ſtudij frequentia ac illuſtria in omnibus diuinæ ſapientiæ libris exempla ſunt, vt illud: Sicut iurauit Domino, votum vouit Deo Iacob: ſi introiero in tabernaculũ do- Pſalm.131.
mus meæ, ſi aſcendero ſuper lectũ ſtrati mei, ſi dedero ſomnũ oculis meis, et palpebris meis dormitationem: donec inueniam locum Domino, tabernaculum Deo Iacob, &c. Verùm vt ad noſtra tempora ſermo reuocetur, ſi de hac etiam cauſa dicendũ hîc ſit, profectò rectè perſpecta & examinata re, omnis ratio hæc deprauata eſſe facilè deprehenditur. Quotus enim quiſq. eſt, à quo priuatis publica, ſacra prophanis anteponantur? à quo diuina non modò non diligentius, ſed pari diligentia ſuſcipiantur & curentur. Videre eſt paſſim templa viuentis Dei inopia & Chriſtianorũ hominũ, qui ſarta tectaque & tueri poſſent, & deberent, negligentia ruere, & excidi penitus, cùm tantis incõmodis, cùm tot hoſtis Chriſtianã religionẽ oppugnãtis artibus, technis & dolis, vel nõ occurratur omnino, vel ea ratione occurratur, non vt animorum ſaluti præcipuè, ſed vt priuatis mũdi commoditatibus imprimis conſuli intelligatur; vt vera ac propria noſtrorũ temporũ illa querela ſit: Quomodo obſcuratum eſt aurum, mutatus eſt color optimus: diſperſi ſunt lapides ſanctuarij in capite omniũ platearum! Videre eſt tantum inopum & pauperiorum ho- Thren.4.
minum numerum, qui præter magnã verbi Dei, et rectæ animorũ inſtitutionis penuriã, ingenti etiã victus parandi ſibi neceſſitate laborant, vt de vtroq. genere illud veriſſimè Ieremias queſtus fuerit: Paruuli petierũt panem, & non erat qui frangeret eis. Neque minus graue illud exemplum eſt, externum religionis cultum negligi, & maiori ex parte labefactari, adeo vt templa, aræ, ſacerdotia, & quæ ad hæc referuntur multa non modò noua rarius multo ſtatuantur, ſed, quod maximè dolendum eſt, plurima ex his, magno cum maiorũ noſtrorũ pietatis exemplo inſtituta atq. erecta olim, nunc vel omnino neglecta pereant, diripiantur diruanturque, & ad propria commoda alenda, augendamque potentiam traducantur. huius autem rei rariſſima & paucis cura eſt: illarum autẽ plurimis & frequentiſſima, edendi, bibendi, ædificandarum domorum, nubendi, & nuptui tradendi ſtudiis ſemper vacare. Et querimur interim temporum tempeſtates & procellas, miramur populorum diſſenſiones, & ciuium diſcordias, hoſtiũ in nos impetus timemus, illatas nobis priuatim iniurias lamentamur, cùm propulſatorem omnis mali, bonorumq. omniũ auctorem & principem Deum corruptiſſimis cogitationibus & ſtudiis, atque multiplici impietatis genere à nobis abalienauerimus, ſicut ſcriptum eſt: Peccata veſtra prohibuerunt à vobis bonum. Huiuſmodi autem de bonorum finibus conſtituẽdis, & de recta ſtudiorum ratione à nobis inſtitutum ſermonem Haggæus propheta in ſuorum temporum homines peroratum, ad noſtram vtilitatem ſcriptum reliquit. Cuius grauiſſimas verborum & ſententiarum rationes expoſituri, argumentum exponemus, inuocato imprimis eodem, à quo dictata hæc fuère, diuino ſpiritu, vt eius benignitate auxilióque freti, ſacroſancta myſteria hæc vtiliter explicemus.

VOTVM.

Summe Deus, rerúmque caput, poſtremáque finis,
Et certis hominum dux bone conſiliis:
A te principium ſumat, tibi deſinat omne,
Quicquid nunc Vatis ménſque manúſque parat:
Ingratum infelíxque olim ſtudiúmque labórque eſt,
Alma vbi non adſit numinis aura tui.

ARGVMENTVM VATICINII.

IVDAICVM *populum ex Babylonica captiuitate liberatum negligentiæ nomine Vates accuſat & reprehendit, quòd ab ædificando ad religionis cultum tẽplo ſuperſederent; quippe qui à Perſarum regibus ædificationem intermittere iuſsi, tempus ædificandi diuinitus conſtitutũ nondum aduentaſſe falsò arbitrarentur, cùm eadem illis omnino copia & publicarum, & ſuarum domorum ædificandarum facta eſſet, & tamen priuatæ ac prophanæ ædificationi intentis, ſacræ ædes negligerentur. Id verò non, niſi irato & offenſo numine committi, ex conſequenti periculo arguit. quòd eorum opera, vt infauſtè cœpta, ſic infelices exitus haberent. Huiuſmodi autem oratione perſuaſos Zorobabelis, & Iehoſuæ ſacerdotis animos ad templi ædificationem vnà cum reliquo populo fuiſſe appulſos. Cùm verò quibuſdam hominibus ex prioris templi recordatione & comparatione poſterius hoc magnitudine & operis elegantia eleuandum, deſpiciendum, tantaque maieſtate omnino indignum iudicaretur, horum cogitationibus & ſententiis, ne videlicet opus intermitteretur Vates occurrit, docetque obſequio magis ædificantium, quàm operis magnitudine & mole, diuinam naturam delectari atque affici: oſtenditq. non minorem, quàm prioris illius, huius ſecundi templi gloriam futuram; quippe quod Ieſu Chriſti patribus olim deſiderati præſentia ornandum eſſet. Neque tamen tantum lapideis ædificiis tribuẽdum eſſe, vt non magis religionis ipſius ratio præcipuè curetur. Namque & hoc materiale templum, etiam dirutum aliquando, exciſumque iri prædicit; nouum verò quoddam inſtituendum, in quo certa, perpetua ſanctaque omnino ſedes ac domicilium Deo collocetur: id autem ſpirituale templum fore ſignificat. Cuius tempore diuina & tranquilla pax omni orbi afferenda ſit, id quod huius ſecundi temporibus non contigerat. Admonet deinde quo ſtudio, quanta cura, quanta etiam ſinceritate in huius templi ædificationẽ communiter incumbendum ſit. neque enim dum templum ædificare liceret, ſimplici tantùm altari conſecrato officio & debito ſuo, atque iuſsioni diuinæ ſatis fieri poſſe ait, niſi incœptum opus perficiatur: quod gratum Deo fore conſequens ſtatim publicarũ & priuatarum rerum felicitas demonſtratura ſit. Conuerſo demum ad Zorobabelem ſermone maximã familiæ ſuæ dignitatem fore vaticinatur. quæ quanquam illis temporibus regij honoris & muneris diadema non obtineret, tamen ſub ipſum templi illius finem ac poſt tertij initia, perpetuo Chriſti regis æternoque ſplendore illuſtranda eſſet: cuius maxima virtute & efficientia, diuina miſericordia & gratia ad omnes nationes pertineat.*

CAPVT

CAPVT I.

IN anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, in die vna menſis, factum eſt verbum Domini in manu Haggæi prophetæ, ad Zorobabelem filium Salathielis ducem Iuda, & ad Ieſum filium Ioſedec ſacerdotem magnum dicens.

AD HAGGÆI explicanda vaticinia quædam de Babylonica tranſmigratione, & de Ieroſolymorum reſtitutione paulo altius repetere placuit. quæ ſui ipſorũ contemplatione, & explicandarum rerum illuſtratione pretium operæ attendentium abſoluant. Igitur Iudęi, vt ex ſacris hiſtoriarũ & vaticiniorũ libris accepimus, à Chaldęis victi, & in Babyloniam ex diuini iudicij ſententia migrare coacti ſunt; vt qui religionem pietatiſque officia omnia peruertiſſent, atque ſuperſtitionis, inceſtus homicidiorum, & aliorum, quæ ad hæc referuntur generum ſceleribus ſeſe contaminaſſent. Prætereà etiam quòd prophanandis feſtorum rationibus, contaminandis iudiciis, iniuriis rapiniſq. aſſiduis per nefas nobilitati legitimas terræ aruorumque vacationes auarè ſimul & impiè corrupiſſent, omnem denique veteris diſciplinæ formam, & rempublicam omnem peruertiſſent. Captiuitatis autem tempus, pro Iudæorum, & vacationis interturbatæ ratione, ad ſeptuageſimum vſque annum prorogandum eſſe Vates prædixerat. Etenim antiquum illud de hominum ſalute per Chriſtum afferenda cõſilium nunquam Deus mutauit; ſed illud ſemper maximè prouidit, quemadmodum cum iuſta & æqua in ſceleratos homines animaduerſione propoſitum ſuum illud diuinumque conſilium commodiſſimè tandem exequeretur. Igitur poſt ſeptuaginta annos Iudæi in patriam diuino beneficio reducti ſunt, vbi anteactis laboribus & periculis reſipiſcentes, atq. ad bonam frugem recepti, in perpetuæ deinceps gratulationis, ſupplicationis officio perſiſterent, & futuram vniuerſo orbi ſalutem, ſaluatoremque illum patribus olim promiſſum, votis ac precibus aſſiduis peterent: atque hoc modo, & ſibi propitium Deum, & communi ſaluti promptius conſulentem reddere oportuit. Neque enim illa ex Babylone Libertas certam, perfectam atque exactam ſalutem illis attulit, quibus tot fratres, tot filij toto orbe diſperſi diſſipatique ſupereſſent: ſed tamen ad communem ſalutem optandam, ſanctiuſque petendam maximas commoditates illa Iudæorum in patriam reſtitutio continebat. namque & virtutibus officiiſque exercendis, precibus & votis faciendis, religionis legitimæ ſtudiis liberius vacare licebat populo à prophano aliarum gẽtium commercio & ſocietate ſubducto, cui & templi ad ſacrificia & ſupplicationes commoditas eſſet & copia. Atque hoc ſuum de Iudæis ex Babylone liberãdis & reducendis conſiliũ Deus apud Ieremiam Vatem apertè expoſuit. Hæc dicit Dominus, Cùm cœperint impleri in *Ierem 29.* Babylone ſeptuaginta anni, viſitabo vos & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum iſtum. Ego enim ſcio cogitationes, quas cogito ſuper vos ait Dominus; cogitationes pacis & non afflictionis, vt dem vobis finem & patientiam: & inuocabitis me, & cætera, quæ his ſubiunguntur omnia. quibus quamobrem Iudæi in patriã reſtituendi eſſent ante oculos exponitur, vt videlicet pietatis & pœnitentiæ ſtudiis, votis ac precibus, humilique ſupplicationi, & communis perfectæque ſalutis petitionibus commodiùs vacare poſſent. Atque huiuſmodi cõſilium ſuum cogitationes pacis, & non afflictionis appellat Deus, quas eò præcipuè pertinere dicit, vt det illis finem & patientiam, ſiue vt ex Hebraico exponimus, poſteritatem & exſpectationem. Poſteritatem verò & exſpectationem redemptionem atque ſalutem perfectam interpretamur, qua iræ illi, cuius nos omnes filij eramus, finis atque modus imponendus fuerat. Quamobrem ſubiunxit: Et inuocabitis me, & venietis; & orabitis me, & ego exaudiam vos. Huius namque rei gratia in patriam reſtituendi, & libertatis, doctrinæ, templi, ac ſacrificiorum commoditatibus augendi erant. Neque enim illa verba, inuocabitis me, & venietis, & orabitis, admonitionis & exhortationis, ſed magis imperij, atque præcepti ſunt, quæ ſi ſanctè illis procurarentur, quid Deus ipſe præſtiturus eſſet deinceps exponit. Cum quæſieritis me in toto corde veſtro, inueniar à vobis, dicit Dominus, & reducam captiuitatem veſtram; & congregabo vos de cunctis locis, ad quæ expuli vos, &c. Namque de libertate ex Babylone hæc interpretari non debere res ipſa docet, quòd eius libertatis compotibus ſupplicationes preceſque, ad ſui cæterorumque fratrum certam diuinamque ſalutem impetrandam denuntientur. Atque hæc de illa ex Babylone libertate diuini conſilij ratio nobis ex ſacrorum librorum lectione reddita eſt.

Vt autem in eam, quam diximus, orandi, ſupplicandi petendíque curam & ſtudiũ commodius publicè & communiter incumberetur, templum illis rurſus ædificari ac reſtitui Deus voluit: in quo frequẽs hominum conuentus communi ſtudio ad pietatis cultum, atque ſupplicationum feruorem melius atque commodius incendi poſſet. namque hæc publicè ſacrandarum ædium ratio eſt, ſicut ſcriptum eſt: Domus mea domus orationis vocabitur omnibus gentibus. Quid verò in cauſa fuerit, quamobrem Iudæi in templo ædificando ſeſe negligentius geſſerint, paucis exponemus. Duriſſimam atque integram apud Babylonios captiuitatem, quinquaginta tribus ferè annis & non amplius duraſſe, Hebræi auctores hac ratione colligunt. Ieruſalem capta fuit anno decimonono Nabuchodonoſoris, qui quadraginta quatuor annis rerum potitus fuiſſe à Ioſepho traditur; ab aliis verò, quadraginta & quinque. Huic ſucceſſit Amilinus Euilmerodacus, qui ſecundum Hebræos annis tribus & viginti regnauit: quem Cyrus primus, vt antiqui Hebræi volunt, ſecutus, neque vltra tertium annum regnum obtinuit. Huius verò ſpiritum à Deo excitatum, vt Iudæis in patriam remigrandi copiam faceret, in ſacris hiſtoriis legimus. hactenus quinquaginta duo anni fere ſunt: quibus ſi decem & nouem ab initio regni Nabuchodonoſoris adiũgas, fient ſeptuaginta integri & vno amplius, quo redeundi copia per Cyrum facta eſt. atque hic numerus Ieremiæ vaticinio conuenit. Cùm impleri cœperint ſeptuaginta anni Babyloni: namque in datiuo caſu Hebraicè eſt. Numerabat autem Vates ab initio regni Nabuchodonoſoris. at verò poſt Cyrum Aſſuerus regnauit; cuius regni initio ſacrum opus, ob finitimarum gentium calumniá, interturbatũ intermiſſumque eſt, vſque ad ſecundum Darij filij eius annũ: quem Eſther filium fuiſſe Hebræi tradunt. Cùm autem Iudæi intermiſſum diu ſacri templi ædificãdi opus, ob regium edictum, & vicinorum interturbationes, iam ferme deſperantes deſeruiſſent, Haggæum ſancto ſpiritu ductum de ea re Vatem à Deo legatũ adhortatoremq. acceperunt: quẽ, cuiuſnam tribus & familiæ fuerit, non planè nobis ſacra ſcripta indicát. Fuiſſe autẽ ex Iudæis, vel qui ex Babylone redierant, vel qui Ieroſolymis manſerant, ex eo ipſo quòd inter Iudæos verſatus vaticinatusq. fuerit, coniecturam facimus; cùm præſertim cæteris tribubus toto orbe diſperſis rariſſimi in illis regionibus extarent, qui Iſraëlis religionẽ & nomen integrum tuerentur. atq. ad hanc rem, hoc eſt templi ędificationẽ perſuadendá, mitti hunc Vatem oportuit. huius verò quinq. vaticinia, quorum argumentũ ad vnam eandemq. rem, hoc eſt ad tẽpli ædificandi procurationẽ pertinet, vno tantùm anno acta tractataq. fuêre, à quarto videlicet ad nonum mẽſem: vltra quod tẽpus nunquá amplius prophetico munere functus publicè fuiſſe dicitur. huius autẽ legationis ratio ad duos populi principes Zorobabelem & Ieſum filiũ Ioſedec pręcipuè ſpectat, penes quos omnis, & ciuilis, & ſacra populi gubernandi, reipublicæque gerendæ poteſtas illa tempeſtate fuit, cùm alter ducis & principis, alter verò ſummi & maximi pontificis munere fungeretur: ad quos tamen referenda res hæc Haggæo Vati data eſt, vt diuinæ voluntatis conſilium, quod apud eos exequẽdum erat, legationis auctoritate conſtaret. Illud verò animaduerſione dignum videtur, in referendo virorum genere non ſemper conſequẽtiæ rationem conſolidari, ſed quoſdam filios iis nonnunquam aſſcribi, qui illuſtriores in ſua familia fuerint, vel iis à quibus domi educti atque educati ſunt, tametſi aui, vel patrui, vel auunculi fuerint, vel adoptionis iure patres dicantur. Sic Zacharias filius Ghido dicitur, cùm verè nepos Ghido ex Barachia filio fuerit. Et Michol filiæ Saulis, cùm per totam vitam ſterilis permanſerit, quinq. tamen filij, adoptionis nimirum atq. apud ſe educati aſſcribuntur. Itaque Zorobabel Salathieli, vel ob nominis ſplendorem, vel, quod certius arbitramur, domeſticæ ac familiaris educationis cauſa, filius aſſignatur, quòd is potiſſimũ ſibi & nominis & muneris hæres fuerit delectus. Appellatur autẽ Zorobabel dux, ná quanquam ex regia Dauidis familia eſſet, tamen neque regiũ diadema, neq. munus obtinuit, ſed à Perſarum rege cui Iudæa regio parebat, ob generis nobilitatem & ſuam ipſius virtutem, reducendo populo dux pręfectuſque creatus eſt. Quanquam verò latinè dux dicatur, nomenque ipſum bellici magiſtratus proprium ſit, tamen tam pacis, quàm belli rebus gerendis idoneo munere atque officio functum fuiſſe virum hunc conſtat: rempublicá enim pro Perſarũ rege adminiſtrauit. Quamobrẽ Hebraicis literis PAHHATH ſcribitur, quod non Hebraicum, ſed Perſicum, vel Chaldæum nomen eſſe, atque certam quandam præfecturam ſignificare, aliàs, Deo inſpirante, docebimus. Ieſum autem ſacerdotem ſummum patri ſuo Ioſedec in ſacerdotio ſucceſſiſſe res ipſa arguit. namque

diruti

Margin notes: Iſai. — Ierem. 29. — Midras Leuitici magni. — Zachar. 1. — 2. Reg. 21.

diruti à Chaldeis & incenſi tẽpli temporibus Ioſedec pontificali munere auctoritateq́. fungebatur, qui & Babylonem cum cæteris ſuæ gentis hominibus abductus eſt, vt in 1.Paral.6. annalibus regum legimus. Igitur Ioſedec dignitas & munus Ieſu filio hæreditario iure delatum eſt, a quo etiam in Ghido nepotem permanauit, quem ſacerdotio ſua tempeſtate præfuiſſe Eſdras tradit. Atque hoc primum vaticinium, priuſquam à Dario ædificandi templi copia Iudæis facta eſſet, editum fuiſſe, res ipſa planè arguit, cùm populi de ea re deſperantis oratio redarguenda à Vate referatur.

Hæc ait Dominus exercituum dicens, populus iſte dicit, nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.

VLTORIS & vindicis cognomen nomini diuino additum eſt, vt vel negligenti populo timor iniiceretur, vel hoſtium opus impedientium metus omnis tanto appellato vindice demeretur. [*Dicens.*] Improbationẽ referendæ orationis hoc verbum habet, cuius illa ſententia eſt. Huius populi orationem illam Dominus exercituum non probat, ſed re ipſa redarguendam tantùm refert. [*Nondum venit tempus domus Domini ædificandæ.*] Tẽpus hoc in loco Hebraicè eſt GHETH: quo nomine oportunũ & maturũ rei cuiuſq. tempus dici iam alias docuimus, vt illud: Quod fructũ ſuũ dabit in tẽpore ſuo. Pſalm.1. Igitur ex Babylone reſtitutus Ieroſolymitanus populus, cùm primis reſtitutionis annis à tẽpli ædificatione impeditus eſſet, certam perficiendi operis oportunitatẽ exſpectans, ſeſe negligentius gerebat, cumq́. de ea re aliquando ageretur, huiuſmodi oratione cunctationem ſuam defendebat. [*Nondum venit tempus, &c.*] Atque hoc modo templi procuratio vltra conſtitutum tempus etiam proferebatur, namque eadem populi oratio anno etiam ſecundo Darij regis fuit: id quod per Vatem noſtrum Deus reprehendit, cunctationique atque inertiæ populi, magis quàm temporis rationi attribuit. Quanquam enim primo remigrationis tempore, cum per Cyrum redire permiſſi ſunt, quinquaginta duo anni completi ſunt, quibus integra apud Babylonios captiuitas futura fuit, quam vſque ad ſeptuageſimum regni Babylonici annum duraturam Ieremias declarauerat. tamen reficiendis Ieroſolymorum muris, & reædificandis ruinis tempus ad ſeptuageſimum ab exciſione annum fuerat prorogatum. id verò ſpatium ſecundo Darij anno terminatũ eſt. namque vrbs anno decimonono Nabuchodonoſoris deſtructa eſt. Penes illum autẽ illiuſque poſteros non vltra ſeptuageſimum annum Babylonicum regnum futurũ eſſe vates dixerat. Igitur dimiſſio prima ſub Cyro anno quinquageſimo ſecũdo à Nabuchodonoſoris regno contigit. à quo tẽpore ad ruinarũ refectionẽ decem & octo anni exſpectandi fuère, quos hoc modo Hebræi numerãt. Cyrus regnauit tres annos, Aſſuerus quatuordecim: his adde duos Darij, fiunt decem & nouem. Atque hac ratione vnus iam annus à vaticiniorum termino ſupererat, qui tunc agebatur cùm Vates noſter de ea re ad præfectum & ſacerdotẽ referens, populũ ceſſationis & negligẽtiæ nomine merito accuſaret, quod nulla iam tẽporis ſpectatio, ſed prima ipſorũ deſidia in cauſa eſſet, quàobrem templũ non ædificaretur. Huc ergo omnis illa annorũ, menſium & dierũ ratio pertinet. [*Anno ſecundo Darij regis, in menſe ſexto, die vna mẽſis.*] cùm iam ſecũdus annus Darij, atque vltra præſcriptũ deſtructionis Ieroſolymitanæ tempus ſextus etiam menſis ageretur. Ipſa ergo annorum ſubducta ratio populi orationẽ redarguebat. Hactenus primũ vaticiniũ, quo populus apud vtrumq. magiſtratum negligẽtiæ & ceſſationis arguitur: atque cauſa ipſa vel annis tantum numeratis obtinetur. nunc verò deinceps ſecundũ vaticinium eſt.

Et factum eſt verbũ Domini in manu Haggæi prophetæ, dicens, Nunquid tempus vobis eſt, vt habitetis in domibus laqueatis, & domus iſta deſerta?

SECVNDO vaticinio populus ipſe compellatus, mendacij, & negligentiæ erga res ſacras & religionis cultum redarguitur, quòd temporũ rationem perperam fuerit interpretatus. namq. iam diu erat, quod nullo à vicinis impedimento retardati, priuatas ædes ſumptuoſè & magnificè ſibi ædificabant, quas trãquillè & placidè inhabitabãt. atq. adeo huius rei comparatione diuinam cauſam Vates probat, & confirmat argumẽto à cõtentione ducto: dicendi autem figura admiratione vſus, quæ ad vehementiorem probationem maximè idonea eſt. Qui conuenit, inquit, vt plurimas & maximas, magnoque artificio conſtructas ædes vobis parare & habitare per tempus liceat, & tamen vnam hanc Dei exercituum ædem deſertam exciſamque reſtituere non liceat. num cæteris priuatis ruinis reſarciendis oportunitas conſtituta hanc vnam publicam Dei domum excepit?

Num

Num vitæ neceſſitas vobis ipſis prius conſulendum ſuaſit. cùm tamen diuina primùm, deinde humana curare oportuerit. num facilius eſt plures vel ſingulas domos ſingulis, easque materia & opere ſumptuoſas, quàm vnam omnibus ædificandam curari? atqui neque vitæ neceſſitatem, neque paupertatem & inopiam excuſare integrum eſt iis, qui ad luxum laqueatas cedro ædes ſibi ædificant, quas & inhabitant. neque vlla ſibi ædificandi neceſſitate vrgentur, ſed habitādi iam commoditate ſummo cum otio fruuntur. Oportuit autem priuatarum rerum cura liberatos in publicam atque diuinam rem ſtudioſè incumbere, ſibique principem ſuum Deum propitium & placidum, religionis & pietatis procuratione reddere. Quòd ſi minus vos ipſam rerum & temporum ſapienter cogitatam rationem ſequutos orationis & conſilij veſtri pœnituerit, tamē periculis ipſis & damnis diuini de iſta negligentia iudicij admonitos eſſe oportuit.

Ponite corda veſtra ſuper vias veſtras. Seminaſtis multum, & intuliſtis parum: comediſtis, & non eſtis ſatiati: bibiſtis, & non eſtis inebriati: operuiſtis vos, & non eſtis calefacti, & qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.

HACTENVS ab antecedentibus & coniunctis, atque ſimilibus; nunc verò deinceps à conſequenti euentu, cui cum antecedentibus maximè conueniat, arguit: ex quibus certiſſimam de diuino iudicio & voluntate coniecturam illis factam fuiſſe oportere confirmat. namque violatæ & neglectæ diuinæ voluntatis culpam, communi quadā familiaris rei infelicitate & damnis, laborumque fruſtrationibus mulctandam eſſe, præter aliarum pœnarum genera, diuina lex denuntiauerat. Quòd ſi non audieris vocem Domini, vt cuſtodias omnia mandata eius, & ceremonias, quas ego præcipio tibi, venient ſuper te omnes maledictiones iſtæ. maledictus eris in ciuitate, maledictus in agro, &c. Ad huiuſmodi igitur cogitationem iſtorum animos reuocat Vates, vt ex euentorū cum antecedentibus comparatione conſilij ſtudiique ſui peruerſitatem facilè exiſtiment. [*Ponite corda.*] idem, quod apud latinos, attende animum, ſignificat. [*vias veſtras,*] rerum agendarum rationes, antecedentia conſequentiaque omnia, atque euentus. [*Seminaſtis multum, & intuliſtis parum.*] cùm tamē rerum natura ita comparatum ſit, vt agri plus multo quàm acceperint, cultoribus reddant. Quid ergo cauſę eſt quominus agrorum ingratitudinem ex culpæ veſtræ & diuinæ offenſionis rationibus interpretemini? [*Intuliſtis.*] linguæ vſus obtinuit, vt ex vno verbo integra accipiatur ſententia. maximè autem hoc in artium ſermonibus obſeruatur, vt in agricultura, architectura, medicina & pictura: eaque omnibus ferè linguis communis ratio eſt, vt facere, cùm de arboribus ſermo fit, fructum proferre ſignificat; cùm de religione, ſacrificare, &c. ſic inferre, fructus domum afferre, vel in horrea congregare. neque verò ſolùm in fructuum perceptione, ſed in vſu etiam infelicitatem illis deprehendi & ſentiri Vates ait. [*Comediſtis, & non eſtis ſatiati,*] quòd omnia quæ ad vſum ſibi parata eſſent, ſua vi & naturali facultate, ex diuini conſilij ſententia, deſtituerentur: id quod ex vini etiam ratione arguitur, cuius magis, quàm ciborum præſens vis & efficientia eſt. namque vinum largius hauſtum ebrietatē continuò efficit: quæ res ipſum parcius ebibitum valere etiam arguit. quòd verò inutile omnino atque inefficax ſit, ſignum eſt, etiam plena amphora ingurgitatos, nunquam tamen inebriari atque obrui. Omnis autem alendæ vitæ facultas cibo & potu, atque veſtitu conſtat; illis vires reficiuntur; hoc mēbra fouentur, calorque natiuus temperatè conſeruatur: ſed tamen hac etiam veſtimentorum vtilitate priuari illos ait. [*Operuiſtis vos, & non eſtis calefacti.*] Quanquam non cultiori ſolùm, ſed multiplici veſtium genere fueritis induti, tamen perinde iuuamini, ac ſi nudi ageretis. atque hæc nimij & onoroſi veſtitus cura verbo infinito Hebraicè indicatur, [*veſtire, inquit, & non ad calefaciendum,*] cùm laneæ veſtis natura ad fouendum calorem idonea maximè ſit, nec feliciore hoc in genere condicione pauperiores vtuntur: quibus victus ratio ſolo labore conſtat. ij enim acceptæ ex labore mercedis infelicitate æquè premuntur, atque ij, quibus fundi & agri annonam ſuppeditant, vt non caſum, ſed offenſi & irati numinis conſiliū interpretari oporteat. [*Et qui mercedes congregauit, miſit eas in ſacculum pertuſum.*] Magno labore inutiles quæſtus à pauperiorib. fieri, prouerbiali oratione ſignificat: perinde enim ꝑficere mercedes ait, ac ſi in ſacculū pertuſum miſſæ fuerint, ex quo, mox vt concluduntur, imprudentibus decidunt,

Deuter. 28.

decidunt,& non ſine magno Domini ipſius dolore pereunt: cui tãtus labor fruſtra fuerit conſumptus. Ita adeo communem omni populo,atque in omni rerum genere infelicitatem,non caſum,ſed offenſi atque irati numinis iudicium & animaduerſionẽ interpretari oporteat,quòd ob communis omnibus rei violationem vel negligentiam acciderit. nulla autem res æquè pauperibus & diuitibus communis,atque religio eſt. Igitur vel hoc vno argumento templi ad pietatis cultum ædificandi, & pietatis neglectæ culpa ſeſe premi intelligere potuerant & debuerant. Atque oportuit corda atque animũ ad hanc rem cognoſcendam attendere. Verùm enimuero ſtudiorum & laborum infelices euentus,in magnam felicitatem conuerti poſſe hoc vno pacto docet, vt religionis res & templi ædificatio diligenter & ſanctè curentur. namque diuinarum rerum certa & legitima obſeruatio humanas omnes res commodiſſime producit & perficit: id quod cõtra euenit ſi ſecus agatur. has enim ſequi,illas præire ſemper oportet. Igitur ad ſuam ipſorum rem rectè & ritè putandam illorum animos Vates reuocat & exhortatur.

Hæc dicit Dominus exercituum, ponite corda veſtra ſuper vias veſtras.

HOC eſt,conſulite ſapientius,& prouidete rebus veſtris,quas hactenus ob religionis negligentiam vltore Deo detritiſſimas experti eſtis. his autem commodiſſimè conſuletis,diuini prius honoris & dignitatis,quàm humani commodi rationes procurando : id quod euentu ipſo probabitur.

Aſcendite in montem,portate ligna, & ædificate domum: & acceptabilis mihi erit, & glorificabor dicit Dominus.

NON tam rerum magnitudine & ſumptu, quàm colentiũ obſequio & ſtudio delectari ſe Deus declarat,qui facili materia & cõmodo magis atq. breui,quã diuturno opere domũ ſibi parari ædificariq. iubet,quã ſibi illiſq. fauſtã fore in ſeſe recipit. Neq. verò de lapidibus excindendis artificioſeq. expoliendis vlla mentio fit ; ſed quod factu ac paratu facillimũ eſt,ligna in montẽ ipſum Moriam cõportari , quibus muri & tectũ præcipuè contignẽtur: eamq. domũ vbi ſarta tectaq. fuerit,ſibi gratiſſimã fore,maximoq. felicitatis publicè edito exẽplo, magis quã opere ipſo amplificandam pollicetur. namque in eam venturũ Meſſiam ſuum ſubindicat, cuius aduẽtus ſalutem publicam omni orbi allaturus,ad diuini nominis gloriam & ſanctificationem pertineret. [*Acceptabilis mihi erit.* quanquam materia & opere longè quàm prior illa,minor ſit. *Et glorificabor,dicit Dominus.*] Promiſſionẽ gloriæ tẽplo ipſi ex ſua ipſius gloria redundãtis futuræ hæc oratio habet. Eſt autem magnũ in Hebraicis literis hoc loco myſteriũ : nam verbũ *& glorificabor* ea ratione ſcriptũ eſt, vt Latinè, *Et glorificabor, & glorificabo eam*:] ſic tamen ſcriptum eſt, vt glorificabor integrum ſit; glorificabo eã,non item integrũ. atq. illud huiuſmodi myſterio ſignificatur, diuinã gloriã ex Ieſu Chriſti aduentu, rebus gerendis, obeunda morte, reſurrectione ex mortuis, paracleti ſpiritus miſſione, ex omni denique promiſſi beneficij genere plenè atq. integrè conſtantẽ fore. Huius autem tẽpli in quo hæc omnia edenda fuerint, magnã quidẽ eſſe; non tamen integrã, planeq. abſolutã. quandoquidẽ tanta Dei beneficia ab iis,qui templũ illud frequentarẽt,minus diligẽter,quã oportuerat,perpenſa,& minus gratè accepta,imò,quod nefariũ omnino fuit,à pleriſq. illorum repudiata ſunt,ſicut ſcriptũ eſt: In propria venit & ſui eũ non receperunt. Quæ quidem res in cauſa fuit,vt & Ioan. 1. tẽpli & gẽtis ipſius dignitas atq. amplitudo omnis euerteretur. ,, Id quod quãuis Deus cognouerit, præuiderit, atque oratione ipſa ſignificauerit, nihil tamẽ obſtitit, quo minus rectè riteq. agendã curandamq. pietatis rem, templumq. ædificandũ cõmendarit, vt ſi non ipſi quod ipſorũ fuerat, hoc eſt, fidem & pietatem integrè & legitimè; at ipſe tamen quod Ioan. 1. ſuum erat, hoc eſt promiſſa ſua diuina pleniſſimè prẽſtaret: quæ ad eos ſaltẽ pertinerent, ,, à quibus libenter & gratè ſuſciperentur, ſicut ſcriptũ eſt: Quotquot autẽ receperunt eũ, dedit eis poteſtatẽ filios Dei fieri,&c. Igitur magnã non ſolum animorũ (quæ præſtantiſſima eſt) ſed familiaris rei felicitatem Ieroſolymitanis religionis cultũ & tẽpli ædificationem ſedulò procurantibus Deus pollicetur: magnam rurſus infelicitatem negligẽtibus, atque priuata & prophana cõmoda publicis & ſacris rebus anteponẽti populo minatur.

Reſpexiſtis ad amplius, & ecce factum eſt minus: intuliſtis in domum, & exufflaui illud: quam ob cauſam dicit Dominus exercituum? quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.

EARVM quæ ante hac fuerant illis rerum imaginem ante oculos propoſuit: nunc verò earum quæ ſequentur, niſi diuinæ religioni purè & legitimè conſulatur, multo deteriorem futurã eſſe denuntiat. namq. omnẽ peruincendæ miſeriæ ſpem, qua in miſerrimis rebus homines ali ſolent, irritã fore confirmat. [*Reſpexiſtis ad amplius, & ecce minus.* Hebraicè & Chaldaicè infinitè profertur verbũ, ſic: *Reſpicere ad amplius, & ecce ad minus.*] Ipſa ſermonis ratio illorũ res magis indies deterendas fore ſignificat. namque articulus ille, ſiue prepoſitio, *Ad*, vlteriorẽ motũ indicat, Hiſpanè, *Mirar à de lante y caminar paratras.* [*Et intuliſtis in domum, & exufflaui illud.*] Præteritum coniunctione *Vau*, appoſita, diuus Ieronymus, cęteriq; omnes qui Hebraicè dedicêre, pro futuro accipiũt, [*Inferetis in domũ, & exufflabo illud.*] Ipſum verò verbũ aſpicere, ſiue vt in Hebraico propriè eſt, faciem intendere, futurarũ rerũ proſpicientiam atque vlterius tendẽdi conſiliũ conatumq. ſignificat. namq. iter agentibus familiare eſt, vt: Intenderunt faciẽ inde; & abierunt Sodomã.
Gen.17. Deut.1. &: Vos autẽ intẽdite, & abite in ſolitudinẽ, &c. [*Et exufflabo.*] Cùm Deus iratus ignẽ cõſumentem ſe eſſe dixerit, quicquid in agro ſtudio & labore vix conquiſitum comportatumq. domũ fuerit, halitu ſuo exurendũ & debilitandũ ita eſſe ait, vt inane prorſus atq. inutile reddatur. eſt autẽ verbũ hoc in loco ex illa ratione: Ecce ego creaui fabrũ ſufflantem in igne prunas.
Iſai.54. Porrò Chaldæus paraphraſtes orationem hanc à tranſlatione ad ſimplicitatem more ſuo apertè reduxit. Et ego, inquit, mittam in illud maledictionẽ. Atque tantæ calamitatis cauſam, ædificandi templi ceſſationem, & priuatarum rerum curam eſſe Deus ipſe definit. quandoquidẽ naturę curſum certo modo & loco conſtanter impeditum non niſi ex diuino conſilio & iudicio interpretari ſapiens & prudens vir poſſit, maximè ſi cum prædicta & explicata cauſa euentus ipſi, vt denũtiati fuerint, cõueniant. [*Quam ob cauſam? niſi quia domus mea deſerta eſt, & vos feſtinatis vnuſquiſque in domum ſuam.*] [*Feſtinatis.*] Magnam priuatarum rerum curam, ſolicitudinem atque aſſiduitatem hoc verbo ſignificauit, cùm diuina & publica imprimis, poſtremò autẽ priuata curari oportuerit. Hanc verò ſtudiorum peruerſitatem quanta rerum calamitas conſequutura ſit, ſtatim Vates denuntiat.

Propter hoc ſuper vos prohibiti ſunt cæli, ne darent rorem, & terra prohibita eſt ne daret germen ſuũ: & vocaui ſiccitatem ſuper terrã, et ſuper montes, & ſuper triticum, & ſuper vinũ, & ſuper oleũ, et quæcunque profert humus, & ſuper homines, et ſuper iumẽta, et ſuper omnem laborem manuum.

OMNE hoc, cui mundi cęlique nomen inditum eſt, in hominum cõmoditates atque
Pſalm.113. vſus conditum eſſe diuina philoſophia docet. Cælum cæli Domino, terram autem dedit filiis hominum. namque fingendo ad imaginẽ & ſimilitudinẽ ſuã ex terræ limo homini commodiſſimã domũ, atq. omnibus rebus quæ ad vitã victumq. neceſſarię ſunt, affluentem parare & cõſtituere Deus voluit. de qua nobis eodẽ propitio aliàs diſſerendum erit. Merito autem cõmunis hominũ cura & prouidentia à Deo remittitur: vbi exigua quædam diuino cultui ſacranda ædes, propter priuatæ rei curam negligitur. Hoc autẽ malũ non omnibus nationibus aut locis, ſed iis tantùm qui neglectæ religionis culpa teneantur, euenturum eſſe ait. Quod priuatè allatum certam diuini iudicij ſententiam arguere teſtarique poſſit. [*Prohibiti ſunt cæli*, ex diuinæ ſententiæ decreto, *ne darent rorem*;] ne rorem quidem; qui neque in grauiſſimis & ſteriliſſimis annis, ipſa etiam æſtate, deficere ſolet, cælum regionibus dabit, nedum oportunas pluuias & imbres fuerit ſuppeditaturum; & terræ etiam natiua vis ad plurimas generandas, ex ſeſeque producendas res; ma-
Geneſ.1. ximè verò plantarum herbarumque genera omnia, ſicut ſcriptũ eſt: Germinet terra, &c. Vobis ne quicquam commodum aut vtile proferat, prohibebitur: id autẽ quomodo effici poſſit ſtatim declaratur. [*Et vocaui ſiccitatem.*] Præteritũ pro futuro coniunctione addita. [*Super terram,*] Super Iſraëliticam religionem, quæ quanquam cæli ſolique natura, & diuino præcipuè beneficio beatiſſima olim fuerit; nunc tamen ob cultorum culpam effœta & ſui diſſimilis euadet. Idem enim Deus qui priuatis beneficiis regioni illi cõſuluerat, ſterilitatem ſeſe deinceps vocaturum dicit. quæ cùm præter naturam & conſuetudinem accidat, diuinam vltionem & vatum prędictionibus conſentaneã teſtatura ſit. [*Siccitatem,*] Hebraicum verbũ HHOREB ariditatẽ, conſumptionẽ, ſterilitatemq. ſignificat. atque adeo natiuæ rerum virtutis defectionẽ & abſciſionẽ dicere poſſumus, ſi rem
Pſal.106. ipſam deſcribamus, cuius illud apud diuinum Vatem exemplũ eſt: Poſuit flumina in deſertum

ſertum, exitus aquarum in ſitim. terram fructiferam in ſalſuginem à malitia inhabitantium in ea. Illud verò annotare libuit, magnam in ipſis Hebraicis verbis vim eſſe, quam Latinè reddere minimè plenè poſſimus. namque culpæ annominatione pœnæ ratio pronũtiata eſt. Vbi nos legimus, quia domus mea deſerta eſt, Hebraicè dicitur, quia domus mea Hhareb. nõ ergo immeritò Hhoreb ſibi vocandá eſſe dixit. Eam verò communẽ omnibus & ſummis & infimis locis fore confirmat, vt neque ſponte ſua, neque ex humana induſtria & labore vtile quicquã proferant. [*terram.*] campos iacẽtes, qui ob ſitus humilitatem influentium de cælo imbrium & niuium roriſque vim commodius percipere atque retinere ſolent. [*Super montes.*] quorum natura frigidior & humidior cùm ſit, ariditatem & ſterilitatem minus metuit. Ipſa quoque plantarum genera natiua illa germinandi proferendiq́ue fructus vi, qua pollent, deſtituenda fore ait. neque verò magis eam agriculturæ partem, quæ humana induſtria, iumentorumq́ue labore conſtat, valituram oſtendit. [*Et ſuper homines, & ſuper iumenta.*] Boues, camelos, aſelloſque exponimus, quibus ruſticæ rei ratio adminiſtratur. ſed & non minus inutilem fore laborem dicit, quicunque in mercatura & quæſtuariis artibus conſumatur: [*Et ſuper omnem laborem manuum.*] Ita fiet vt omni ex parte cumulata infelicitas diuinæ religionis neglectionem vlciſcatur. Hac autem Vatis oratione Iudæorum animis de ædificando templo cogitatio iniecta fuiſſe narratur. magna enim diuini verbi, maximè ſi pios nacta fuerit magiſtratuum animos, in permouendo populo vis atque efficientia ſpectatur.

Et audiuit Zorobabel filius Salathiel, & Ieſus filius Ioſedec ſacerdos magnus, & omnes reliquiæ populi vocem Domini Dei ſui, & verba Haggæi Prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus eorum ad eos: & timuit populus à facie Domini.

IPSARVM primum contemplatione rerum admonitos diuinæ legis & præceptorũ rationem agnouiſſe narrat, quòd ea, quam hactenus experti eſſent, infelicitas cum propoſitis ob religionis neglectionem pœnis vehementer conueniret, atque ipſos violatæ pietatis reos teneret. hæc illius orationis ſententia eſt: [*Vocem Domini Dei ſui.*] Porrò autem præteritis periculis, atque orationis grauitate, & dicentis etiam auctoritate adductos eſſe ait, vt fidem diuinæ legationi haberent, atque propoſitis futuræ infelicitatis minis ac periculis territi, & diuinæ voluntati obedire, & ſibi ipſis cõſulere cogitarent. Hoc eſt quod dicitur: [*Et verba Haggæi prophetæ, ſicut miſit eum Dominus Deus, &c.*] Hæc oratio certam illis legati legationiſque fidem fuiſſe ſignificat. [*Et timuit omnis populus à facie Domini.*] Religionem imprimis, deinde verò agendæ rei cogitationem futuris infelicitatis metu iniectam illis fuiſſe narrat. cæterum quia tum regia auctoritate, tum vicinorum metu ab opere reuocari poterant, oportuna oratione & exhortatione, atque ſecuritatis promiſſione à Vate incitantur.

Et dixit Haggæus nuntius Domini, de nuntijs Domini, populo dicens: Ego vobiſcum ſum, dicit Dominus.

QVOS tempus ipſum & diuina iuſſio ad ædificãdum templum hortaretur, nulla regiæ facultatis exſpectatione retardari, nullo hoſtium aduerſariorumq́ metu deterreri oportere docet; quippe quos Dei, cuius voluntas obſeruatur, resq́. agitur, inuiolabili tutela & præſidio protectum iri certiſſimè eſſet credendum: id quod Vates ipſe de Deo maxima fide promittit. Hæc autem oratio ad populum præcipuè pertinet; quippe qui metu & negligentia maximè teneretur, vt ſuperius initio dixerat Vates, populus iſte dicit, & cæt. [*Nuntius Domini de nuntijs Domini.*] Non priuatam, hoc eſt, ſuam, ſed diuinam fidem legationis auctoritate promiſſioni adiunctam eſſe ait, quando Haggæus non ſuo nomine, ſed vt nuntius Domini, hanc etiam inter cæteras ſibi mandatas res nuntiauerit: [*Ego vobiſcum ſum.*] nihil vobis iuſſa diuina curantibus à Perſidis rege, neque ab vllo alio homine, aut mali, aut damni metuere aut præcauere, ſed ſecuro animo eſſe Dominus iubet; qui ſuam vobis ſanctè ac purè iuſſa & imperata agentibus, certam præſentemq́ue tuitionem & gratiam pollicetur. [*De nuntijs Domini.*] quos diuino nomine & ſumma auctoritate certiſſimos aſſerebat.

Nuntios enim hoc loco mandata interpretamur. Ex hoc autem loco diuina iuſſa atque præcepta impauidè teneri, curari atque agi oportere docemur; quippe quorum diligens atque flagrans ſtudium certum Dei protectoris auxilium cultoribus promittat, ſicut ſcriptum eſt: Tunc non confundar, cùm proſpexero in omnibus mandatis tuis. [Pſalm.118.] His autem rebus omnibus releuatos ducis & ſacerdotis ac populi animos, atque ad ſacræ legationis ſuſceptionē iam permotos, diuina gratia & numine magis incitatos, atque ad agendam rem firmatos fuiſſe Vates narrat.

Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum Zorobabel filij Salathiel ducis Iuda, & ſpiritum Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni, & ſpiritum reliquorum de omni populo: & ingreſſi ſunt, & faciebant opus in domo Domini exercituum Dei ſui.

DIVINAM gratiam quam conſequentem theologi appellant, ijs præſto eſſe, quibus ea quæ antecedens dicitur, non fruſtra fuerit oblata, locus hic planè admonet: atque illud præterea docet ſummos rerum publicarum gubernatores, qui rectè munus ſuum geſſerint, ad ea, quæ publicam rem attingunt, cognoſcenda & curanda primos omnium diuina virtute auctos incitari informarique ſolêre, maximamque ad permouendum populum efficientiæ partem in horum exemplo eſſe poſitam. Deinde illud porrò admonemur in religionis & pietatis rebus curandis, communem vtriuſque magiſtratus & partis, & ſacrorum videlicet & laicorum ſententiam & conſpirationem, commune conſilium & ſtudium, communem denique operam eſſe oportere. ex eo enim fit, vt res melius procedat, & populus imperata libentius atque ſtudioſius exequatur, ſi in ijs, quæ pietatis & publicæ rei ſunt, nulla honeſta re ſibi diſſentire vtroſque magiſtratus intellexerit [*Et ingreſſi ſunt.*] Ingredi hoc loco venire ſignificat, quo verbo commune ſtudium & cura atque ſedulitas indicatur. [*In domo Domini exercituum Dei ſui.*] Id enim opus iuſtè ac legitimè ſuſceptum, nomen Dei, cui magna cultura & pietas debetur, declarat: tutò autem & magna cum fiducia iniri Dei exercituum tutoris & propugnatoris appellatum nomen confirmat. Quo autem tempore primum opus ipſum publicè cœptum initumq. fuerit, primo conſequentis capitis verſu indicatur. namque Hebraicè hoc vaticinium, vt alia multa perpetua oratione ſcriptum eſt: Latinè autem ob legendi commoditatem interſectis capitibus diſtinguitur. quam rem ad ſententiarum conſequentiam tenendam obſeruare plurimum perſæpe retulerit. Maturatum autem opus fuiſſe conſtat, quod viceſima tertia die à prima Vatis actione incœptum eſt. Certum enim Dei conſilium & voluntatem omni diligentia conſequi ſemper oportuerit, ſicut ſcriptum eſt: Maledictus qui facit opus Domini negligenter. [Ierem 48.]

CAPVT II.

IN die viceſima & quarta menſis, in ſexto menſe, in anno ſecundo Darij regis.

NONDVM peracto à prima Vatis legatione menſe, materiem operi faciendo idoneam comportari cœptam fuiſſe narrat. namque ædificatio ipſa non ante viceſimam quartam noni menſis, vt inferius explicatur, incœpta eſt: quo tempore ædificandi templi copia, ex Perſarum regis conſilio & decreto facta illis fuit, Deo incenſis pietatis ſtudiis conſulente. Paucis autem diebus poſt, hoc eſt, poſt menſem fere, Haggæo vaticinium aliud creditum eſt, quod ad ædificandi templi commendationem ſpectabat. Quamobrem temporum rationes coniunctæ ſimul eodem capite fuêre. Tertium autem vaticinium, cuius initium eſt; In ſeptimo viceſima prima die menſis, his etiam adiunctum eſt. Deinde etiam quartum eodem capite eſt poſitum. Atque ita ad vnam lectionem omnis dierum ſimul relata ratio eſt.

In ſepti-

In ſeptimo menſe vice ſima & prima die menſis factum eſt verbum Domini in manu Haggæi Prophetæ, dicens: Loquere ad Zorobabel filium Salathiel ducem Juda, & ad Jeſum filium Joſedec ſacerdotem magnum, & ad reliquos populi, dicens:

TERTIVM vaticinium hoc ad illum vſque verſum pertinet. [*In viceſima & quarta noni menſis.*] Cuius argumentum ad ædificandi templi dignitatẽ; non ex materiæ & operis magnitudine, ſed ex diuini beneficij ratione commendandá ſpectat. náque cùm hoc poſterius templũ tum ædificij modo à Perſarũ regibus præſcripto, tum ſtructuræ & materiæ ratione, quod ab ijs, qui ex captiuitate remigraſſent, cõſtrueretur; antiquo illi à Salomone poſito comparari non poſſet, magná ea res triſtitiam quorundam ex populo, maximè verò ſeniorum animis afferebat; atque cæterorum etiam ſtudia nonnihil reſtinguebat. Igitur diuino conſilio & vaticinio his hominum cogitationibus, & conſequenti ex illis moræ atque impedimento prouiſum eſt. namque & principes & populum & principes allocutus Vates tẽpli decus & dignitatẽ nõ tam rerũ & operũ quibus conſtet, quàm diuinæ auctoritatis nomine atque auſpicio definiendam eſſe docet. huiuſmodi de ea re Vatis oratio fuit.

Quis in vobis eſt derelictus qui vidit domum iſtam in gloria ſua prima? & quid vos videtis hanc nunc? nunquid non ita eſt, quaſi non ſit in oculis veſtris?

QVANQVAM altera ædes hæc ab illa fuerit; tamen quòd eodem ſita loco eſſet, vnius eiuſdemq. domus nomine appellatur. ſermo autem ad eos præcipuè fit, qui prioris templi recordarentur, quòd ij præteriti ſplendoris recordatione ac dolore, triſtitiæ & moræ auctores cæteris eſſent. Arguit autem Vates ex duplici comparatione, altera diuinarum rerum, humanarum altera; quibus templorum ſacrarumque ædium ratio omnis conſtat. namque in huiuſmodi rectè curatis atque inſtitutis generibus humanum ſtudium & opera primo & infimo, ſecundo verò & ſupremo loco Dei iudicium ſpectatur. Dignitatem operi non tam ex humana, quàm ex diuina auctoritate accedere neceſſe eſt. Seniorum ergo orationem alterarum, hoc eſt, inferiorum rerum comparatione permiſſa; alterarum verò, diuini, inquam, iudicij & auctoritatis excellentia propoſita redarguit, quod ex inferioris generis ratione & modo tantæ rei dignitas falſò æſtimanda eſſe putaretur. [*In gloria ſua.*] in ſummo illo antiquo ſplendore. ſic Salomonis gloriam Dominus noſter dixit: [*Et quid videtis hanc nunc?*] neque ſpatio, neque altitudine, neque materia ei, quæ antea fuerat, comparandam? cùm illa in florentiſſimis Iſraëlitarum rebus à Salomone opulentiſſimo & ſapientiſſimo rege, maxima mole, incredibili artificio exædificata, auro obductis muris, vario & multiplici gemmarum genere diſtincta; cuius memoriæ hæc ſi comparetur, nulla profectò eſſe videatur. [*Nunquid non ita eſt quaſi non ſit in oculis veſtris?*] idem quod Latinus dicit, nihil eſſe videri. Hac autem priore comparatione illis conceſſa, alteram, quæ diuini iudicij rationibus conſtat, defendit Vates, magis acceptam gratamque Deo fore hanc confirmans; quippe quam ille totius orbis ſeruator præſentia ſua illuſtraturus, atque doctrinæ muneribus ornaturus fuerit. Quamobrem maximo ſtudio & diligẽtia, maxima etiam ſpe huius ædificationem ſuſcipiendam ſuadet.

Et nunc confortare Zorobabel dicit Dominus, & confortare Jeſu filij Joſedec ſacerdos magne, & confortare omnis populus terræ, dicit Dominus exercituum.

ET *nunc.*] Exhortationis verbis omnis hæc oratio conſtat, in qua principes viri imprimis appellantur; maxime autem Ieſus pontifex Ioſedec filius, qui non tantùm honoris, ſed cognoſcendi myſterij cauſa, & generis & muneris mentione facta, nominatur: quòd quæ de diuino Meſſia traderẽtur myſteria, ad ſacerdotes primũ cognoſcenda, & populo aperiẽda ſpectarẽt. [*Et nunc.*] Huius verbi vſus in exhortationibus frequens eſt, vt: Nunc ergo timete Dominum Deum veſtrum. Ita etiam verbum confortare ad difficiliores res maxima cum ſpe felicis euentus gerendas, vt: Confortare ergo & eſto robuſtus, tu enim diuides Ioſue.24. Ioſue 1.

diuides populo huic terram. Non ſolùm autem euentus propoſita ſpe, ſed præſentis Dei auxilio & præſidio promiſſo, ad opus agendum animantur atque firmãtur. namque hactenus nondum hæc res ad Darium relata, neque ab illo ædificandi templi copia fuerat facta, vt ex tertio Eſdræ libro obſeruauimus.

Et facite quoniam ego vobiſcum ſum dicit Dominus exercituum: verbum quod pepigi vobiſcum, cùm egrederemini de terra Aegypti, & ſpiritus meus erit in medio veſtri, nolite timere.

E T *facite.*] Pium opus magno ſtudio ſuſcipere iubet, nulla vel difficultatis, vel importunitatis tergiuerſatione vel mora interpoſita, cùm præſentis & protegentis Dei numen & virtutem experiri facile poſſint. [*Quoniam ego vobiſcum ſum dicit Dominus exercituũ.*] cuius præſentia & faciendo operi felicitatem, & perfecto ornamentum maximè afferat. Eius verò orationis: [*Verbum quod pepigi vobiſcum.*] Huiuſmodi ſententia eſt. Maximum ædis illius operæpretium, non operis magnitudine & ſumptu atque magnifica ſpecie, ſed diuini numinis gratia & præſentia, prouidentia atque cura eſſe definiendum. Vbi enim hæc commoda maximè adfuerint, is locus maximus auguſtiſſimusque exiſtimandus erat. Atque hanc vnam rem ſibi imprimis promiſſam, desiderandam, omni ſtudio procurandam; eodem ipſo Deo admonente edocti iam olim fuerant. [*Verbum quod pepigi vobiſcum, & ſpiritus meus erit in medio veſtri.*] Iungitur verbum cum verbo illo, *Facite*, facite, inquit, & prӕſtate vos id quod vobiſcum olim conſtitueram. [*Et ſpiritus meus erit in medio veſtri.*] Atque hoc pacto domum hanc poſteriorem priori illa multo illuſtriorem reddendam Deus ipſe ſeparatim promittit, in ſeque recipit, eoſque ad officium pro ſua parte faciendum exhortatur. [*Nolite timere.*] Vobis, inquit, in condicione atque pacto ſancte manentibus timendum non eſt, vt ob minorem ædis huius magnificentiã & molem ſpiritus mei cura & prouidentia, minuſque illuſtri præſentia vti contingat, quibus maximum & præſtantiſſimum beneficium, hoc eſt, Chriſtum filium meum tantis deſideratum ſeculis donaturum me polliceor, in quo omnis plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat. Ex eo autem fiet, vt huius templi gloria & ſplendor, multo quàm prioris illius maior præſtantiorque ſit.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc vnum modicum eſt, & ego commouebo cælum & terram, & mare & aridam, & mouebo omnes gentes.

C H R I S T I totius orbis redemptoris tempus & rationes hoc loco potentiſſimus exercituum Deus indicauit. Quo tempore magnam rerum mutationem futuram eſſe, apud omnes ferè vates teſtatus eſt, atque apud hunc manifeſtè expoſuit. Etenim antiquæ legis vmbras, in quibus Iſraelitarum natio deliteſcebat, magna & communi gentibus omnibus luce mutandas eſſe confirmat, & nouam quandam diem omni orbi affulſuram: Illuminare ijs qui in tenebris & in vmbra mortis ſedent. Hanc autem in humanis rebus mutationẽ mundi omnis hominum cauſa conditi cõmotione ſignificauit. [*Adhuc vnum modicum eſt.*] Oſtendit exiguam & anguſtis terminis contentam fuiſſe verӕ religionis gloriam, quamdiu prioris templi rationes conſtarent. Eam verò longè dignitate præſtantiſſimam, & propagatione maximam fore, poſtquam Meſſiæ in hoc poſteriori templo ſibi in publicam ſalutem dandi, initio apud Ieroſolymam facto, toto orbe propagari cœperit. [*Adhuc vnum modicum eſt*, Hebraicè, *adhuc vnum idque parum.*] hoc eſt, ſupereſt adhuc aliquis harum præſentiũ rerum ſtatus, iſque & re ipſa, & duratione etiã non nimis magnus, ſed paruus. namque à ſecundi templi ædificatione ad Chriſtiani nominis illuſtrati initia, quadringenti & viginti anni ferè fluxêre, quòd tẽpus cum Chriſtianæ pietatis ætate comparatum modicum profecto eſt. [*Commouebo cælum & terram, mare & aridam.* Hebraicè eſt, *mare & deſertam.*] ita vt omnem habitabilem & inhabitabilem, continentem & marinam regionem, ad Chriſti nomen audiendum & ſuſcipiendum, commoturum ſe eſſe dicat, & priorem illam rerum faciem in aliam multo illuſtriorem commutaturum. Hanc huius loci expoſitionẽ ſpiritus ſancti interpretatione apud Paulum docemur. Cuius illa oratio eſt: Quod adhuc ſemel dicit, declarat mobilium tranſlationem tanquam factorum, vt maneant ea quæ ſunt immobilia, & cæt. [*Et mouebo omnes gentes.*] Ad earum, quæ ſubijciũtur, rerum notitiam & exſpectationem.

Lucæ 1.

Hebr. 12.

Atque

Atque hoc modo huius carminis ſententia componitur. huius templi noua ratio, non modò cum primis & florentiſſimis temporibus comparata, exigua eſſe deprehenditur; ſed adhuc ſi cum futura ætate cõferatur, parua admodum iudicabitur. namque adhuc vna magnitudinis & dignitatis comparatio ſupereſt, ad ea feliciſſima tempora quę tunc conſequentur, quando mouebo cælum & terram, &c. Qualis autem ille futurus rerum ſtatus, quantusque exſpectari poſſet, deinceps exponit.

Et mouebo omnes gentes, & veniet deſideratus cunctis gentibus: & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.

HVNC locum de ſancto ac diuino ſpiritu omnibus gentibus ad felicitatem neceſſariò interpretamur, quem ſpiritum ſanctificationis apoſtoli nominant, donatum à Deo per Chriſtum redemptorem, & procuratorem omnibus obedientibus ſibi. Huius verò ſpiritus ſancti deſiderio maximo gentes omnes etiam quæ Chriſtum non exſpectaſſent, iam inde à principio teneri, dummodo infirmitatem ſentiãt ſuam, nos alio in loco, eiuſdem ſpiritus auxilio, docebimus. Atque huius ſpiritus efficientia & virtute præſenti, ac perpetua inhabitatione domum aliam tertiã ſibi ædificatum iri ſignificat Deus; quæ maximis gratiæ & diuinarum virtutum muneribus ornata, tantum primæ & ſecundæ ſplendore & dignitate excellat, quantum humana diuinis, ruitura & mutabilia perpetuis & conſtantiſſimis exuperantur. Hanc autem domum viuis lapidibus cõſtantem, incomparabili argenti & auri vi obductam, multo & vario gemmarum, & pretioſiſſimo lapidum genere diſtinctam & ornatam, variis in locis apoſtoli deſcribunt, & templũ ſanctum Domini appellant; atque exemplar illud eſſe dicunt, quod Moyſi in monte diuinitus monſtratum fuerat: cuius inſtar & tabernaculum in ſolitudine, & templum deinde Ieroſolymis habuit. Illud autem quod oſtenſum fuerat, longè fuiſſe præſtantiſſimum, vel ex vno exemplaris nomine ab apoſtolis arguitur. Igitur triplicem domus ædificationem agnoſcimus; primam illam Salomonis ſtudio & cura confectam; ſecundam quam Vates hic procurari perſuadet; tertiam quam Ieroſolymam inchoandam, ſed toto orbe producendã eſſe Haggæus vaticinatur: cuius comparatione nõ modò ſecunda hæc, ſed & prima illa à Salomone perfecta, exigua admodum erit. Itaque poſt veterum & mobilium mutationem, ad huius poſtremi templi ædificationem omnes gentes monendas fore ſibi Deus pollicetur, atque miſſo diuino ſpiritu domum tertiam æternam, piorum omnium ſocietate conſtantem, eccleſiam parandam. [*Et implebo domum iſtam gloria.*] Iſtam quam poſtremo loco ſignificauerit exponimus. Eſt autem apud Hebraicos artifices vna ex ſententiarum figuris, quam ipſi Agab gerara, hoc eſt, poſt definitionem dicunt: ea à noſtris rhetoribus Significatio appellatur, cùm ex alio dicto aliud intelligitur, vt cùm ex rubri maris hiſtoria Chriſti mortem & reſurrectionem, magis etiam ex literæ ſententia, quàm ex allegoria docemur. Huius autem figuræ multa genera atque exempla ſunt, ex quibus vnum hoc quod interpretamur, eſt. ſiquidem à primo & ſecundo ad tertium templum Vates orationem deduxit. cuius ſanctam arcanamque fabricationem ornatumque omnem ſibi acceptum tribuendum Deus ipſe confirmat.

Hebr. 8.

Ad Herennium lib.

Iſaac Hiſpanus in Haggæum cap. 2

Meum eſt argentum, meum eſt aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus iſtius nouiſsimæ pluſquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

ILLVD iam ſæpius admonuimus, nomen *Dei exercituum*, facultatis ad rem gerendam probandæ cauſa, in ſacris orationibus appellari. Horum autem verſuum huiuſmodi ſententia eſt. Vera & illuſtria ſacrarum rerũ ornamenta nõ tam ex auro & argento quod terra gignat, ſpectanda eſſe, quàm ex alio auro atque argento, quod diuinis theſauris conſeruatur, quod ex fluminibus de paradiſo voluptatis promanantibus, colligitur. De quo illud per ſignificationem ſcriptum eſt: Vbi naſcitur aurum optimum, & Bdelius lapis. Neque verò ſi auro atque argento terreno agendum eſſe, id poſſet in hoc ſecundo templo deſiderari, quando nihil Salomoni comparatum fuerit, quod Deo ipſi comparatu facillimum non ſit, ſed auro ſuo & argento ſuo opus eſſe; cuius maximam vim ad ornamentum tertij huius templi, de quo ſermo fit, expendendam ſibi fore pollicetur: ita porrò fiet, vt ſit gloria domus iſtius nouiſſimæ magna pluſquam primæ. Verba ipſa, *nouiſsimum & primum*, quæ de pluribus, quàm duabus, dicuntur rebus, tertię domus à nobis de-

Geneſ. 2.

bis definitæ ſignificationem manifeſtè indicant. namque nec Hebraicus ſermo vocem *Abharon*, neque Latinus *nouiſsimum* ad duo vnquam refert. Piam demum quandá ac perpetuam pacẽ huiuſmodi temporibus conſequuturá fore cõfirmat; nõ quomodo mũdus dat, ſed qualẽ ipſa hominũ natura deſiderare à deoq. efflagitare debeat. [*Et in loco iſto dabo pacẽ.*] quá terris à Chriſto ſeruatore allatá angeli teſtes genethliaco carmine cecinerunt: Gloria in excelſis Deo, & in terra pax, &c. [*loco iſto.*] Templum hoc ſanctum quod deſcribebat, domũ, inquá, tertiam Deus indicauit. quòd ſi ad ipſam Ieroſolymam terreſtrem vrbem referre velis, perinde eſt. namque ſalutis publicæ procuratio illo in loco facta fuit, & prima etiam huius tertij templi fundamenta per ſpiritum ſanctum Chriſti eodem loco iacta ſunt.

In viceſima & quarta noni menſis in anno ſecundo Darij regis, factum eſt verbũ Domini ad Haggæum prophetam dicens. Hæc dicit dominus Deus exercituum: Interroga ſacerdotes legem dicens, Si tulerit homo carnẽ ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, aut pulmentum, aut vinum, aut oleum, aut omnem cibum: nunquid ſanctificabitur? &c.

VARIA & multiplex apud Hebręos, Græcos, & Latinos interpretes, loci huius expoſitio eſt; neque nobis breuitati conſulentibus, vel religioſe, vel cõtentioſè referẽda, vna tantũ explicatione cõtentis, eaq. quàm cõmodè cõtingere poteſt, ad lectionis ipſius ſimplicitatem relata. Igitur totius ſententiæ argumentũ illud eſt. Iudæi cùm primũ ex Babylone in patriam remigrarũt, aram Deo ex ſacerdotũ cõſilio dedicãdam conſecrandáq. curauerát. quam quòd aſſiduis, & quotidianis hoſtiis ex more, atque etiá priuatis multorum ſacrificiis frequẽtarent, ſatis ſuperq. ſibi eſſe putabãt ad religionis & ceremoniarum procurationẽ, atque ad ſupplicationes & preces, cęteraq. diuini cultus officia. quamobrem neglecta & depoſita tẽpli ædificandi cura, priuatis domibus cõſtruendis, rebusq; agẽdis ſtudiũ operamq. omnẽ nauabãt. Quæ ex animi ſentẽtia proceſſura populus credidit, quaſi ſola aræ cõſecratione, & ſacrificiorũ aſſiduitate, religionis ac pietatis officijs abũdè eſſet ſatisfactũ. Hanc populi opinionẽ apud ſacerdotes ex diuino mandato Vates redarguit; atque eadẽ opera ſacerdotum, negligentiá improbat. qui, quòd aſſiduò aræ & ſacrificiorum vſu vnde ſibi victũ quærerẽt, habebant; nihil de templi ædificatione cum populo hactenus egerãt. Quamobrẽ paratis iam, quæ ad ædificandum opus eſſent, cùm nondum opus inchoaretur, nono menſe viceſima & quarta die menſis quartum à Deo mandatum Vates ſacerdotibus exponendũ accepit. quos per ſimilitudinẽ allocutus manifeſtum populi errorẽ arguẽs docet. náque populus putabat omnẽ familiarẽ rem tum ruſticá, tum vrbaná ex eo auctũ iri, quòd in conſtructa ara hoſtię quotidie immolarẽtur. Hanc adeo opinionẽ apud ſacerdotes populi magiſtros Deus argumẽto à ſimilib⁹ ducto, ſic tollit. [*Interroga ſacerdotes legẽ dicens:*] Legis interpretãdæ ſtudiũ munus, & auctoritatẽ penes ſacerdotes eſſe Deus voluit, ſicut ſcriptũ eſt: Labia ſacerdotis cuſtodiẽt ſcientiam, & legẽ requirẽt ex ore eius, quia angelus Domini exercituũ eſt. Igitur illorũ ſententiá nõ ex priuata ſingulorum opinione, ſed ex cõmuni recepta, ac ſimplici legis interpretatione rogari iubet. Duplicẽ autẽ quæſtionẽ illis proponendá mandat; alteram, quæ ad puritatis & ſanctitatis; alterá verò quæ ad impuritatis & contaminationis rationem ſpectat. Ad faciliorem autem vtriuſque explicationem, quædam breuiter ex lege ipſa repetere operæpretium fuerit. Igitur quædam propriè, quædam verò ex contactu & cohærentia; quædam ex interiectu adhibitoque medio ſancta dicuntur. Altare per ſe ſanctum eſt, & hoſtia ſuper altare immolata, ſancta eſt per ſe. ſi quod verò vas immolatæ hoſtiæ admoueatur, id ſanctum efficitur ex contactu. In illo ſancto vaſe ſi quid ſeruetur, quæſtio eſt an illud ſanctum etiam ſit? an in prophanis vſibus id permittere ſit fas? Hæc dubitatio diſtinctione tollitur. namque & vaſorum & rerum quæ vaſis adhærent, habẽda ratio eſt. Vaſa enim quæ capere & cõtinere rem poſſunt, vt lebetes, phialæ, crateres, eas quas exceperint res, magis ſanctificant quàm alia vaſa, vel inſtrumẽta; vt baculus, virga, funis, clauus, &c. quæ omnia hebraico ſermone vaſa dicuntur. Rurſus ex rebus contactis quædá vt ſanctificentur magis idonea alijs ſunt, vt liquida aridis, tenuia & minuta craſſis & denſis. Sed quæ hoc modo ex medio ſanctificantur leuiora ſancta dicuntur, aut leuiſſima. Ex huiuſmodi autem diſerta obſeruatione multa ad hanc rem indicandam colliguntur, quæ recenſere nimis longum eſſet. Vnum verò illud eſt, vas ad ſanctificationem minus idoneum

Leuitic. Miſnaoth in tractat. de Peſſahim.

neum, quanquam ſanctorum contactu ſacrari poſſit, tamen alias res, quas leuiter, atque extrema, vt aiunt, linea cõtigerit, non ſacrare. cuius ſententiæ idipſum exemplum à Vate poſitum, nobis ſatis fuerit. [*Si tulerit homo carnem ſanctificatam in ora veſtimenti ſui, & tetigerit de ſummitate eius panem, &c.*] *Caro*, quòd denſioris & craſſioris naturæ ſit, minus ſanctificat, quàm libamina, & aliæ, vel liquidæ, vel minutiores res. Veſtis etiam quòd aridior & ſiccior, leuiorque ſit, minus ſanctificatur, quàm alia vaſa. Adde quòd non tota ſancta caro contacta fuerit. Igitur hæc veſtis tertiam aliam rem; vt: *panem, pulmentum, vinum, aut oleum, aut omnem cibum non ſanctificabit*; maximè ſi leuiſſimus intercedat contactus: qualis eſſe poteſt, ſi non omni ora veſtimenti, ſed de ſummitate eius cibus tangatur. Quamobrem rectè & legitimè à ſacerdotibus reſponſum fuit:

Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt, Non.

Docta & perſpicua ſacerdotum reſponſio fuiſſe ex Vatis conſenſione probatur, qui ab hac quæſtione tanquam explicata, ad alteram ſubitò progreſſus eſt: in qua de impuritate & labe diſputatur.

Et dixit Haggæus, Si tetigerit pollutus in anima ex omnibus his, nunquid contaminabitur? Et reſponderunt ſacerdotes, & dixerunt, Contaminabitur.

Prior quæſtio fuit, an ſanctarum carnium ſanctificatio & vis ad rem aliam non ſanctam intercedente medio pertineat? negatum autem eſt pertinere. Poſterior quæſtio eſt, an homo maxima contaminatione pollutus, rebus à ſe contactis, maculam labemq. afferre poſſit. Maximam autem ex ceremoniali lege impuritatem eam eſſe definimus, quæ ex mortui contactu adhæſerit. & qui hoc modo affectus fuerit, pollutus in anima dicitur. isque propriè pollutus habetur magis, quàm aut veſtis, aut aliud quicquam. quippe homo ipſe contaminationi & pollutioni præcipuè obnoxius eſt. Vocatur autem apud Hebræos filius: à quibus hoc modo ratio hæc diſſeritur, vt cadauer ipſum contaminationis pater appelletur; homo cadauer contingens filius; res verò ab homine contrectata nepos: pertinere autem patris impuritatem ad nepotem, ex ceremonialibus obſeruationibus affirmatur. ex quibus hæc nobis ad hunc locum tantummodo indicata; aliàs arcanæ ſignificationis rationibus Deo docente explicanda ſunt. ſanctificationis verò & contaminationis verba ſimplicibus omnino ſignificationibus interpretamur; vt, ſanctificari, conſecrari, & ſanctum, atque à prophano alienum effici ſit. quod Hiſpanicè, & Gallicè, & Italicè benedictionis verbo pronuntiatur. Contaminari autem impurum execrabile & legitimis vſibus ineptum reddi ſit. Quæſtio igitur eſt, num homo impuritate ex cadaueris contactu contracta pollutus, rem quampiam ex his omnibus, quas antea commemorauerit, panem, pulmentum, vinum & oleum, omnem denique cibum, contrectata contaminet? [*Et dixerunt, Contaminabitur.*] cùm quòd humanis rebus labes & macula facilius, quàm puritas afferatur; tum verò quòd homo pollutus vehementius & certius contaminare alias res poſſit; vt, filius nepotem patri gignat. Iam verò ex ſacerdotum reſponſione conſilij ſui rationem aperiens Vates populi errorem culpamque redarguit, argumentatione ipſa à ſimilitudine ad manifeſtam orationem tranſlata.

Et reſpondit Haggæus, & dixit: Sic populus iſte, & ſic gens iſta ante faciem meam, dicit Dominus; & ſic omne opus manuum eorum, & omnia quæ obtulerunt ibi, contaminata erunt.

Ex duplici quæſtione & ſacerdotum reſponſione duplex à Vate concluſio colligitur; altera eſt, [*Sic populus iſte ante faciem meam*; altera verò, *Sic gens iſta ante faciem meam.*] Significat autẽ & populi opinionẽ ſtultã, & ſtudium actionẽque omnẽ corruptã diuino iudicio cenſeri. nãque illi exiſtimabant rem omnem ſanctam, fauſtamq. ex eo fore, quòd aram quotidianis atq. priuatis victimis frequentẽ haberent; atque ob eam rem panem vinum, oleum, omnemque cibum ſanctificatum iri: quod perinde eſt, ac ſi vinum, oleum, &c. extrema ora veſtis, quæ carnes ſanctas contigerit, ſanctificari quis aſſerat. Id enim cùm minimè contingat, neque illud profectò continget, iſtorum res vnius aræ ratione ſanctificari, quando ara ad totum templum collata extremæ in veſtimento fimbriæ rationem vix habeat. Oportuit enim eos qui propitium atque beneficentiſſimum Deum, domibus agriſque priuatè conſulentem, ſibi parare voluerunt, commoda

atque auguſta æde ſuſcipiendum curare. quæ quanquam principis ipſius maieſtatem aliqua ex parte æquare non poſſet; ciuium tamen ipſorum animos, ſtudia & pietatē teſtari poſſet. Igitur hæc illius concluſionis ſententia eſt: [*ſic populus iſte ante faciem meam.*] Sic, inquit, populi iſtius opinio manifeſti erroris arguitur, qui res omnes ſuas vnius aræ victimis mactandis inſtructæ ratione ſacratum auctumque iri putant, cùm magis deteri minuique indies neceſſe ſit, tanquam infauſtas & pollutas, atque dominorum ipſorum impuritate infectas & contaminatas. neque enim melioris condicionis [*Gens iſta ante faciem meam* eſt, quam iudicio meo pollutam in anima duxi, *& ſic omne opus manuū eorum.*] Hæc ad ſecundam quæſtionem reſponſionemq. referuntur. neque enim eo ſolùm malo laborat, quòd minus proſperis cædendarum hoſtiarum ſucceſſibus vtatur, ſed etiā quòd pollutis & impuris victimis mactandis operam ſtudiumque adhibeat: quas abominandas fore neceſſe eſt. nam cùm ipſi culpæ, & neglectæ religionis rei teneantur, ſupplicio digniſſimi habentur, atque diuino iudicio pro mortuis cenſentur. Quidquid igitur contigerint, vel tractauerint, impurum infauſtumque, neque victimis præbendis idoneum eſt. [*Et omnia quæ obtulerint ibi, contaminata erunt.* Hebraicè, *Quicquid obtulerit ibi, contaminatum ipſum.*] ita vt ara etiam iſtorū contactu polluta, pollutas & impuras hoſtias excipiat, quæ
Prouerb. 15. obeſſe magis, quàm prodeſſe præbentibus valeant, ſicut ſcriptum eſt: Victimę impiorum
„ abominabiles Domino. Quicunque enim flagitij atque alterius generis vitio graui con
Genes. 2. flictatur, diuini iudicij ſententia mortuus eſſe iudicatur, ſicut ſcriptum eſt: In quacun-
» que die comederis, morte morieris. Quibus ex rebus vtriſque illud manifeſtè conſequitur, omnia quæ ab huiuſmodi ingrato populo appeterentur, minus ſucceſſura fuiſſe. ſecus autem deinceps fore, cùm ædificato templo religionis ratio ex diuino præſcripto procuraretur. ex eo enim efficiendum eſſe ait, vt omnium rerum etiam externarū commoditate fruantur, id quod de cætero obſeruandum & intelligendum, & cum anteactis temporibus comparandum Vates proponit.

Et nunc ponite corda veſtra, à die hac & ſuprà, antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini: cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem; & intraretis ad torcular vt exprimeretis quinquaginta lagenas, & fiebant viginti.

HÆC priorum temporum publica & communis, certa aſſiduaque calamitas, ab ea die primùm accepta, cùm ædificādi templi oportunitas neglecta fuit, ad hanc vſque, qua opus produci cœptum eſt, quam viceſimam quartā noni menſis fuiſſe Vates ipſe docuit, perdurauit. [*Antequam poneretur lapis ſuper lapidem in templo Domini.*] Antequam ædificiū Darij regis tempore incœptum, & intermiſſum, ſtudio oportunè integrato proſequeremini, quàm miſeris rebus vſi fueritis, animo & cogitatione recolite. [*Cùm accederetis ad aceruum viginti modiorum, & fierent decem.*] Non ſolùm ſpem mentita ſeges fuit, ſed aceruus ipſe iam cōpoſitus præſentem opinionem fallebat, ita vt oculis & ſenſibus deceptis, grauius multo calamitatis damnum acciperetur. [*Et intraretis ad torcular*, vuis plenum, ex quibus communi æſtimatione, *quinquaginta* muſti *lagenas* exprimi poſſe putaretis; tamen ob immiſſam diuinitus fructibus etiam ipſis infelicitatem, *fiebant viginti.*] atque horum duorum generum ratione cætera exiſtimare licet, quæcunque ad hominum victum vitamque pertinent. eodem enim modo corrupta omnia, attenuataque ſunt: idque adeo non vna aut ſimplici calamitate allata. Quandoquidem

Percuſſi vos vento vrente, & aurugine & grandine omnia opera manuum veſtrarum: & non fuit in vobis qui reuerteretur ad me, dicit Dominus.

ALLATAM externis commoditatibus calamitatem, miſerentis potius, & ad reſipiſcentiam atque officium reuocantis Dei conſilium, quam vel caſum, vel extremū exitium interpretari oportere locus hic admonet. Quæ res ſi minus ſapienter hominibus intellecta, negligatur, grauius multo damnum afferat, ſicut de ſimili exemplo ſcriptum
Pſalm. 77. eſt: In omnibus his peccauerunt adhuc, & non crediderunt in mirabilibus eius. Et
» defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum feſtinatione, & cæt. Porrò
» ventus vrens, aurugo & grando, grauiſſimarum frugibus calamitatum genera ſunt. nam

ventus

ventus vrens ſegetum culmis & ſpicis nocet, vt: Aliæ quoq. ſeptem ſpicæ tenues,& percuſſæ vredine oriebantur. Aurigo verò ſiue rubigo ſemina ipſa inania effectaq. reddit. Geneſ. 41. Grando verò ſatis herbis, oleribus, arboribus, pecoribus, omni denique ruſticæ rei vehementer infeſtus eſt, vt: Et occidit in grandine vineas eorum, & tradidit grandini Pſalm. 77. iumenta eorum,&c. [*Et tamen non fuit in vobis qui reuerteretur ad me.*] Cùm tot tamque aſſiduis certis ærumnis preſſos reſipiſcere, ſibique religionis procurandis rebus conſulere omnes oportuiſſet; atque adeo ante templi ædificationem res illorum hoc modo ſeſe habentes diuinam indignationem indicare atque arguere potuerunt. Nunc verò quæ deinceps ab ipſa prima ædificationis die conſequentur, diuinam rurſus voluntatem gratiamque teſtari facilè poſſe ait, ſi diligenter obſeruentur.

Ponite corda veſtra ex die iſta, & in futurum à die viceſima & quarta noni menſis, à die qua fundamenta iacta ſunt templi Domini, ponite ſuper cor veſtrum. Nunquid iam ſemen in germine eſt, & adhuc vinea, & ficus & malogranatum & lignum oliuæ non floruit? Ex die iſta benedicam.

INCHOATÆ ædificationis templi diem viceſimam quartam noni mẽſis notari iubet. Ex qua, ob religionis procurandæ ſtudium, res omnes feliciter reſtitutum, atque auctum iri pollicetur; ita vt quanquam præſentis anni frugum omnium copia deſtitutis, tamẽ nulla deinceps penuria laborandum ſit. [*Nunquid iam ſemen in germine eſt.*] Triticum & hordeum nullum ferè illis ſupereſſe ait, quoniam cùm parum admodum ſuperiori anno congregatum eſſet, in ſequentis anni ſpem ſeminatum fuerat; quamobrem nihil ferè illis reliquum fuerat, quo toto ad meſſem vſque tempore vitam alere poſſent. Hanc expoſitionem & nomen ſeminis, poſtulat; quod de tritico & hordeo, non niſi ſementis faciendę, vel factæ conſiderata ratione dicitur: & illud etiam nomen, *in germine*, confirmat, quod ſementem iam germinaſſe & pullulaſſe ſignificare videtur. Erat enim menſis hic nonus, quem Nouembris noſtri nouilunium inchoat. Hebraicè autem locus hic facilior eſt. [*Nunquid iam ſemen in horreo eſt?*] vt nullum illis ferè ſemen iam reliquum eſſe affirmaret, quod Nouembri ferme peracto ſeminatum non eſſet. Sed neque ex cæteris plantis, ex quibus fructus in poſterum ſeruandi percipi ſolent, vllam illis ad ſumptus aut ad victum facultatem relictam fuiſſe ait. [*Et adhuc.* & præterea, *vinea & ficus & malogranatum, & lignum oliuæ non floruit*. Hebraicè, *non tulit.*] Eſt autem verbum agricolarum proprium, quod abſolutè dictũ fructus ferre ſiue reddere ſignificat. ſic Hiſpanè. *Nollenaria, la viña.* Meminit autem horum præcipuè generum, quorum præter cæteras arbores maximè ad victum idonei fructus, & cum recentes tum ſiccati vel conditi vtiles in vſum ſint. Quibus generibus Chananæa illa regio maximè cõmendata olim fuit, ſicut ſcriptum eſt: Terram frumenti & vinearum, in qua ficus & malogranata & oliueta naſcuntur. Deut. 7. & tamen in maxima hac annonæ inopia nulla victus difficultate, nullo deſiderio afficiendos eſſe confirmat; ſed præſentis anni tempore leuiſſimè traducto, futurorum felicitatem & vbertatem maximam experturos. hoc eſt quod dicit: [*Ex die iſta benedicam.*] Benedictionis nomine vbertatem & abundantiam magnam hoc in loco ſignificari iam docuimus, vt: Viduam eius benedicens benedicam, & pauperes eius ſaturabo Pſalm. 131. panibus. Tanti adeo eſt pietatis culturæ purè & caſtè operam dare, vt nulla egeſtas, nulla omnino rerum difficultas, aut inopia metuẽda ſit ijs, qui diuinis præceptis ſtudioſè pareant. Non enim in ſolo pane viuit homo, ſed in omni verbo quod egreditur de ore Dei. Deut. 7. Huius verò vaticinij & diuinæ promiſſionis certum & præſentem manifeſtumq. euentum fuiſſe, ſacra Eſdræ ſcribæ teſtatur hiſtoria, ſicut ſcriptum eſt: Seniores autem Iudęorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiam Haggæi prophetæ. Eſdræ 6. Atque hactenus quartum vaticinium eſt. nunc deinceps quintum aggrediamur.

Et factum eſt verbum Domini ſecundo ad Haggæum in viceſima & quarta menſis, dicens: Loquere ad Zorobabel ducem Iuda, dicens:

FVTVRORVM tẽporum euentus mutationesq. maximas, atq. gentium omniũ conflictus & calamitates Zorobabeli hoc quinto vaticinio ſignificatas voluit Deus, cui etiã ob procuratam purè religionem, atque ob templi ædificationem inſtitutam perpetuam nominis & gloriæ ſuæ memoriã nulla rerũ aut temporum viciſſitudine delendã promittit, vtpote cuius genus & nomen in ſacra atque æterna Ieſu Chriſti euangelij hiſtoria, diuini ſpiritus auctoritate conſecrandum erat. Eodem autem die duplex vaticinium

ab Haggæo diuinitus fuiſſe acceptum, hic locus manifeſtè docet; alterum, ad populum apud ſacerdotes arguendum; alterum verò ad Zorobabelis gratiam & dignitatem confirmandam. [*Ad Zorobabel ducem Iuda.*] Quoniam omnis hæc oratio ad Chriſtum, ex Iudæorum tribu, Dauidiſque familia naſciturum pertinet, Zorobabelis dignitas, & Iudæ nomen appellatum eſt. ipſa autem vtriuſque rei mentio loci huius ſententiam eodē ſpectare indicat: cùm nullum verbum in diuinis ſermonibus extra cauſam pronuntiari vſurparique conſtet. Summa verò habiti apud Zorobabelem ſermonis huiuſmodi fuit.

Ego mouebo cælum pariter & terram: & ſubuertam ſolium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium: & ſubuertam quadrigam, & aſcenſorē eius: & deſcendent equi, & aſcenſores eorum, vir in gladio fratris ſui.

PRIOR orationis pars regum, regnorum, imperiorumque omnium caſus & cōuerſiones continet, quas ab eo tempore, quo templum ædificatum eſt, ad Romani vſque imperij defectionem orbis terrarum vidit. Eas autem non temporibus, non cæli curſibus, non terrarum ingenio, non denique caſibus & fortunæ, ſed diuino conſilio aſſcribi oportere ait: quando nihil omnino vel eſſe in orbe, vel accidere poſſit, quod diuinæ prouidētiæ rationes aut fallat aut fugiat. Huius ſentētiæ illud eſt: [*Ego mouebo cælum, pariter & terram.* Futurum verbum abſolutè accipimus. namque Hebraicè ſic legimus: *Ego mouere faciens cælum & terram.*] Ex quo illud conſequitur: nihil omnino neque in cælo, neque in terra præter conſilium meum, vel factum fuiſſe, vel fore vnquam faciēdum. Igitur quicquid poſthac mutationis in humanis rebus futurum eſt, id omne mihi aſſcribi oportuerit; cuius conſilio & decreto, vel permiſſu omnia conſtant.

Machab. ”

Plutarchus in vita Alexādri & Arriani hiſtor.

[*Et ſubuertam ſolium regnorum.*] Alexandri & Græcorum imperiū ſignificat, quod cùm repente extitiſſet, citiſſimè euerſum eſt. Duodecim namque annis rerum potitus Alexāder ſcribitur: quo mortuo ſoliū regnorum, hoc eſt monarchiæ ſtatus conuerſus, in quatuorque regna diuiſus eſt. Deinde verò Romanum imperium eſt conſecutum, quod Vates noſter fortitudinem regni gentium nominat; non ſolo Romæ nomine expoſito, ſed perſonis etiam ipſis indicatis. quippe Roma robur ſiue fortitudinem ſignificat, atque inter omnes orbis terræ nationes, Græci & Itali gentes in ſacra geographia præcipue dicuntur, ſicut ſcriptum eſt:

Geneſ. 10.

„ Filij autem Iauam, Eliſa & Tharſis, Chetin & Dodanim: ab his diuiſæ ſunt inſulæ gentium in regionibus ſuis, &c. Huius autem imperij robur quemadmodum ciuilibus diſcordiis & bellis infringendum imminuendumque eſſet, grauiſſima oratione Vates prænuntiauit. [*Et ſubuertam quadrigam & aſcenſorem eius: & deſcendent equi, & aſcenſores eorū.*] Bellicus caſus his verbis deſcribitur: [*Vir in gladio fratris ſui.*] Mutua ciuium odia, diſſidia & bella,

Aduerſiſque obuia ſignis, Signa pares aquilas, & pila minantia pilis.

Lucan. lib. 1.

quibus Romana dominatio & gloria mole ſua fatiſcens corruit & perijt, deſcribit. hoc autem Chriſti Ieſu publici hominum ſeruatoris ætate accidit. quo tempore primum euangelica lux omni orbi afferri cœpit perpetuis omnium ſeculorum ætatibus duratura, nulliſque rerum viciſſitudinibus euertenda, ſicut ſcriptum eſt:

Pſalm. 77.

Semē eius in æternum manebit, & thronus eius ſicut ſol in conſpectu meo, & ſicut luna perfecta in æternum, & teſtis in cælo fidelis. Ex hoc autem tempore Zorobabelis nomen tum euangelicæ hiſtoriæ conſcriptū, tum ob nepotis Ieſu Chriſti dignitatem & magnitudinem illuſtratum, perpetuæ poſteritatis memoriæ conſecrandum eſſe, ait:

In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te Zorobabel filij Salathiel ſerue meus, dicit Dominus: & ponam te quaſi ſignaculum quia te elegi, dicit Dominus exercituum.

ANNVLORVM ſigilla, vt apud gentes, vel hominum imagines, vel animantium, aliarúmue rerum effigies quaſdam arcanas; ſic apud Hebræos (quibus huiuſmodi incidere figuras religio fuit) certa perſonarum nomina, aut explicanda etiam verba continebant. Nomen igitur Zorobabelis nobili Ieſu Chriſti generis catalogo inſertum, ab obliuione hominum, atque ſilentio vindicandum ſibi eſſe Deus pollicetur; idque adeo certo & illuſtri loco eſſe collocandum, vt ſigillum quoddam non niſi certa annuli parte conſtitui ſolet. [*Aſſumam te.*] Priuatā ſibi Zorobabelis rationem in ſua ſacroſancta hiſtoria habendam eſſe ait: qua oratione venturi Ieſu Chriſti promiſſio ſignificanter confirmatur.

matur. [*Et ponam te quaſi ſignaculum.*] Hæc non de illo Zorobabelis munere exponenda eſſe, quo tantiſper functus eſt, quoad templum perficeretur, & lectio ipſa, & rei ratio veritaſque declarat. namque huius promiſſionis euentum ad futura tempora referre oratio illa docet. [*In die illa.*] Deinde etiam illud conſtat, neque Zorobabelem, neque alium quempiam ex illius poſteris, ab eo tempore quo ipſe ædificato iam templo Babylonem rediit, vbi etiam extremum diem Ioſepho auctore obiit, aut regnum, aut principatum apud Iudæos obtinuiſſe. (Ioſeph. Hebr. lib. 2.) Quamobrem ratio ipſa ad Zorobabelis nepotem Ieſum Chriſtum, in cuius gloriæ communionem Zorobabelis filij Salathielis nomen collocatũ eſt, idque adeo illuſtri loco poſitum & repetitum, eſt referenda. quod in ſacra Ieſu Chriſti genealogia apud Lucam diligenter; apud Matthæum autem diligẽtiſſimè obſeruatur, vbi & Zorobabelis paternum additum nomẽ non ſemel repetitum, certo atque inſigni loco pronuntiatur. ex quo quatuordecim vltimis hominũ ætatibus initium factum eſt. Poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel; Salathiel autem genuit Zorobabel, &c. Et paulo pòſt ſubiungitur: Et à tranſmigratione Babylonis vſq. ad Chriſtum generationes quatuordecim. (Matth. 1.) Illius verò genus & familiam ſibi ad proferendum dandumque orbi Chriſtum ſuum fuiſſe præter cæteras adoptatã Deus confirmat. [*Quia te elegi, dicit Dominus exercituum.*] Sic apud Dauidem: Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum: de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam. (Pſalm. 131.) Electum autẽ ſibi eſſe Zorobabelem metonymicôs dixit, cùm Chriſtum ipſum ſignificaret, vt illud: Et ſuſcitabo ſuper eas paſtorem meum Dauid. (Ezech. 34.) eorum enim nomen non immerito ſuum Chriſtus efficit, quorum genus certa ſtirpe retulerit, officiumque ac munus optimè ac diuinè geſſerit. Huius verò vaticinij admonitione edoctum Zorobabelem poſt perfectã templi ædificationem Babylonem rediſſe, ibidemque, quod reliquum erat ætatis, peregiſſe conijcere licet; quippe qui nullam ſibi poſteriſque ſuis, quoad templum illud cõſtaret, apud Iudæos principatus tenendi rationem conſtare, ſed quandam aliam nomini ſuo promiſſam gloriam integram reſeruari intellexiſſet.

FINIS.

Madriti in Hiſpania menſe Octobri, 1567.

IN HAGGÆVM PROPHETAM CARMEN EX VOTO.

NOn quantum aut Ophyre parit
Auri perpetuis montibus, aut Phyſon
Fuluo concoquit alueo,
Non gemmas Erythræ, quas Arabum rubris
Fluctus marginibus terunt,
Non quidquid ſinubus promitur Indicis,
Diuinas hominum decet
Mentes atque animos tangere ſordida
Cura, nec ſtudio graui:
Nec cæca ambitio, vanaq́ mobilis
Vulgi gratia, maximas
Quæ turbat miſeris temporibus vices.
Æterni potius Dei
Nouiſſe expediat conſilia, & nimis
Noſtris commoda mentibus
Arcana, ac leuium pondere turbido
Rerum depoſito, bonis
Curis aſsiduos protrahere & dies,
Terris dum face lucida
Fundit perſpicuum Sol iubar aureus,
Et dum ſidera lucido
Cælo ſigna ſuæ militiæ mouent.
Nam fruſtra nimius labor
Rebus in minimis tunditur, & frequens
Curarum cumulus citam
Aut mortem, aut miſeram canitiem trahit:
Ne quicquam tamen, vt neque
Speratam requiem, aut gaudia credita
Expertus, doleas bonos
Defluxiſſe dies munere inutili.
Contrà, quos pietas agit,
Felices animi, qui nimium breuis
Vitæ tempora grandibus
Exercent ſtudijs, certaq́ præmia
Celſo conſtituunt loco,
Quò nec mors penetrat, nec mala proſperis
Rerum

Rerum, aut triſtia dulcibus
Miſcentur: liquido ſed fluit agmine
Expletura genus pium
Expers inuidiæ diua beatitas.
Non hos pauperies metu,
Non deſiderijs ſollicitat malis.
Securos pietas facit,
Et ſpes ire viam commonet arduam.
Scimus quis Iebuſum genus,
Quis Gergaſenuos exitus impios
Diri progeniem Chami
Excepit, facilis queis patrio ſinu
Tellus fertilibus iugis
Et mellis, fluidi lactis & vberem
Riuum ſufficeret: ſed hos
Abræ poſteritas præcipiti fuga
Magnis vrbibus expulit,
Quamuis multiplici mœnia circulo
Tutos vectibus æreis
Clauſiſſent, alios arma minantia
Tentantes ageret furor
In bellum: hos celeri Ioſua dextera
Et vita expulit, & domo,
Remq́; omnẽ dominos detulit ad nouos.
Non qui vel Tyrias opes,
Vel qui ſceptra tenet ſorte beatior
Rectè dicitur: omnibus
Felix ille ſed eſt nominibus, ſacram
Sortis qui ſequitur viam,
Præponenſq́ue Dei magna negotia
Vrget perpetuis modis.
Ergo & nos auidis mentibus optima
Rerum quin petimus pij?
Cur non diuitias ſpernimus, omnium
Et fomenta cupidinum
Calcamus? deceat me pater optime
Contentum exiguo foco,
Et rupis placidis muneribus meæ

Diuinis operam libris,
Et totos ſuperûm conſilijs dies
Impendiſſe ſub arbuto,
Siue antro viridi, ſeu poſitum ſacra
Matris virginis in domo,
Et monſtraſſe meis diuite ſpiritu
Laudis materiam tuæ,
Fingentem facili carmina numine.

FINIS.

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN ZACHARIÆ VATICINIVM COMMENTARIA

PRÆFATIO DE DIVINI CONSILII CONSTANTIA.

DIVINVM de publica hominum ſalute conſilium, conſtans, fixũ perpetuumq. ſemper fuiſſe, & ſacra omnium librorum lectione, & ipſo rerum euentu atq. exitu docemur. nam cùm Deus hominem initio [Gen.2.] mundi ad ſuam imaginem atq. ſimilitudinẽ factum, & multis maximiſq. tum virtutis, tum honoris muneribus auctum ornatumque, callidiſſimi tamen ſerpentis fraude & inſidijs de ſummo dignitatis gradu deiectum, ſapientia benignitateq. ſua illa diuina in altiorem atque digniorẽ locum reſtituere decreuiſſet, omnibus ad id efficiendum idoneis oportuniſq. rebus ſapientiſſimè atq. attentiſſimè prouidere apud ſeſe conſtituit. Igitur cùm duplex huic agendæ atque cõficiendæ rei caput eſſe conſtaret, alterumq. ſumma promittentis Dei miſericordia, veritate atque efficientia, alterũ verò ipſius beneficiũ accepturi hominis diligenti & idonea ad eam rem præparatione definiretur, diligentiſſimè atq. attẽtiſſimè vtrumq. à Deo procuratum eſt. nam quatenus quidem ad ſe voluntatem diligentiamq. ſuã ſpectaret, nunquã Deus aut beneficentiæ rationes publicè priuatéve hominibus probare & cõfirmare deſtitit, aut initam ſemel humanæ ſalutis afferendæ viam munire, concinnare & inſiſtere ceſſauit, ſicut ſcriptum eſt: Quoniam dixiſti, miſericordia in æternum ædificabitur in cælis, præparabitur veritas tua in eis. [Pſal.88.] Quatenus verò ad hominem ipſum ſalutis accipiendæ ratio pertinere indicata eſt, quoniam liberum & conſilij ſui compotem, atque ad integram vel vitæ, vel mortis optionem conformatum antea effinxerat, vt ad optandum bonum declinandumque malum hortaretur & perſuaderet, nihil Deus vnquam, quod oportunum eſſet, prætermiſit, ſicut ſcriptum eſt: Conſidera quòd propoſuerim hodie in conſpectu tuo vitam & bonum, & è contrario mortem [Pſal. Deut.30.] & malum. Teſtes inuoco hodie cælum & terrã, quòd propoſuerim vobis hodie vitã & bonum, benedictionẽ & maledictionẽ. Elige ergo vitã, vt & tu viuas, &c. Etenim inuitum hominem ad oblatã ſalutem accipiendã cogere, præterquam quod cum humanæ naturæ rationibus pugnabat, cum diuini etiam iudicij & iuſtitiæ inſtitutis nõ conueniret. Verùm enimuero vna vi atq. neceſſitate excepta, nihil omnino, quod ad demonſtrãdam & perſuadendã ſalutis accipiẽdæ rationẽ facere & cõducere poſſet, à Deo eſt prætermiſſum. Atq. adeo in ea apparãda inſtruendaq. re quàm multiplex ac perpetua cura, quàm certum maximæq. prudentiæ plenum cõſilium, quàm aſſidua & inſtans ſemper opera extiterit, omnibus modis & partibus exponere longè fuerit difficillimum, ipſa autem duntaxat ſumma genera indicare ad diuinam miſericordiam benignitatemque commendandam commodiſſimum profectò erit. [Rom.2.]

Principio non ſolũ grauibus & rectis cogitationibus intimè iniectis & honeſti atq. turpis cognitione omnibus cõmuniter data & cõfirmata primis hominũ ætatibus prouiſum eſt, ſed etiam multis & illuſtribus beneficijs in eos, qui virtutem & pietatem præſtarent, collatis diuinum de humana ſalute conſilium & voluntas declarata ſunt: Ad hæc etiam & illud acceſſit, quòd in eos, qui honeſtatis viam deſerentes turpiter & iniuſtè præter fas ac præter humanitatis rationem vixiſſent, ſeueriſſimè identidem fuit animaduerſum. Atq. huiuſmodi grauiſſima exempla primis & antiquiſſimis illis ad diluuium vſque ſeculis edita fuère, neq. tamen ſuccedentibus poſt hæc patriarcharum ætatibus eiuſmodi multa defuerunt, quod & Sodomorum tectis atq. agris diuinitus illata euerſio, & Loti incolumitas, atq. Abrahamo, Iſaac & Iacob tunc cum ſummo [Gen.19.] dignitatis ornamento collata beneficia declararunt. Deinde verò medijs iam mundi tempori-

temporibus diuina illa tantum rerum molitione adornata, tanta ſapientia condita & lata, tanta prodigiorum & miraculorũ & portentorum auctoritate illuſtrata & cõfirmata lex, quid aliud, quàm diuini de humana ſalute conſilij & voluntatis expoſitionẽ clariſſimã, atq. earum rerũ, quæ impedimento huic negotio eſſe poſſent, notationem animaduerſionemq. certiſſimam continet? rationum præterea ad eiuſmodi impedimenta tollẽda deſcriptionem cõmodiſſimam ac certiſſimã oſtẽdit: atque etiam gratiæ auxilijq́ue diuini ad omnes homini difficultates vincẽdas præſentẽ oportunamq. promiſſionem adiunctã habet. Verũ enimuero quoniam illa in lapidibus atq. tabulis conſcripta lex, quanquam diuina, ſancta ſpiritualiſq. eſſet, tamẽ lectione ſolùm ſui carnales homines & venundatos ſub peccato minus efficienter mouere, atq. ad virtutem officiumq. præſtandũ impellere poterat. Ob eam rem Deus Vates legatoſq. ſuos ſanctiſſimos, grauiſſimos, ac ſumma auctoritate viros oportunè ſemper mittendos curauit, qui tum viuæ vocis oraculo (quod magnam in hominum vita & cõſuetudine vim efficientiamq. habet) tũ illuſtri proprio ipſorum vitæ & morum exemplo Dei voluntatis aſſertores cõſilij interpretes, legis doctores virtutis veræ cõmendatores cæteris hominibus eſſent. Atq. horum ſanctiſſimorum virorũ ſtudio & opera multa & præclara hominũ generi cõmoda allata ſunt. nam præterquam quòd hi omni vitæ parte & omni etiã officij & muneris fide, atq. grauiſſimorum interdũ periculorum tolerantia certiſſimos & integerrimos diuinæ voluntatis teſtes aſſertoreſq. ſeſe præbuerint, illud etiã præſtitêre, vt omnia humanæ ſapientiæ argumẽta, orationeſq. omnes, quæcunq. aduerſus diuinas res & rationes afferri admoueriq. poſſent, grauiſſimè redarguerent & refellerent, dubitationes remouerent, ſuſpiciones diluerent, duriores difficultates mollirent, ac demum diuinam cauſam contra omnẽ vel hominum ſtultitiam & errorem, vel dæmonum aſtutiam & calliditatem grauiſſimis & ſapientiſſimis ſermonibus obtinerent. Quam quidẽ ad rem cognoſcendam magno ſemper momento & adiumento prophetica lectio ijs fuit, qui ex diuinorũ librorum auctoritate & doctrina cõſideratas veræ ſapiẽtiæ rationes tam diu perſequebantur, quoad exſpectati Chriſti virtute & efficientia diuinum lumẽ in ſeipſis experti,

Rom.9. (margin)

2.Pet.1. (margin)

,, perfecta quadam & exacta maximorum Dei myſteriorum cognitione & doctrina ab-
,, undarent, ſicut ſcriptum eſt. Et habemus propheticum firmiorem ſermonẽ, cui benefa-
,, citis attendentes quaſi lucernæ ardentes in caliginoſo loco: donec dies eluceſcat & lu-
,, cifer oriatur in cordibus veſtris, hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata eſt aliquãdo prophetia: ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, &c. In ijs autẽ, qui ſacro ſpiritu edocti atq. acti multa & maxima de reconditis diuinarum rerum myſterijs grauiſſima oratione diſſerentes perſequuti ſunt, vnus ætate quidem inter poſtremos, ſed virtute & auctoritate inter primos Zacharias numeratur, qui de omni vatibus ad explicandum commiſſo genere grauiſſimè & ſapientiſſimè egit: atq. ita impoſitas ſibi partes pro dignitate tranſegit, ita fortiter & ſtrenuè diuinam cauſam ad Dei gloriam atque hominum vtilitatem aduerſus malitiã, temeritatem, inſolentiã etiam cum crudeliſſimæ necis tolerantia cõfirmauit, vt dignus Chriſto iudicatus fuerit, cuius & virtutem ipſe laudaret, & iniuſtam necem cum aliorum vatum, & cum ea etiam, quæ ſibi per ſummum nefas afferenda erat, morte & iniuria diuina vindicatio vlciſceretur. Huius autẽ Vatis quoniam plura vaticinia ſunt, plura etiam ſuis locis argumenta oportunè componere operæpretium fuerit. Id autem quò commodius atque auſpicatius aggrediamur, Deum ipſum ſupplici prece nobis ad vota vocare expediet.

Votum.

VOTVM.

Conſilij pater æterni, qui cuncta benignus
Perficis arcano conſtituiſq; modo;
Incœptus curſuſq; tuos non vlla retardat
Extera vis, nulla aut corripit inuidia.
Virtutem imperiumq; Dei non irrita mundi
Curſibus oſtendunt ſidera perpetuis.
Ergo pijs populis vatem tua ſacra ferentem
Duc pater atque tuis annue principijs.

VATICINII PRIMI ARGVMENTVM.

ISRAELITARVM ac præcipuè Iudæorum dignitati benignè & diligenter à ſe conſultum eſſe docet Deus, idque adeo ex eo confirmat, quod cùm illorum patres ob multorum ſcelerum & flagitiorum noxam bello & captiuitate mulctauerit, tamē ipſos liberaliter à ſeruitute Babylonica abſtractos in antiquū locū poſſeßionemque ea cauſa reſtituerit, vt per libertatis, loci, rerumque omnium commoditatem, diligentius atque attentius in pœnitentiæ atque pietatis colendæ ſtudia incumbentes, in priſtinā gratiam multoque etiam ampliorem de cætero receptos, ſuam ipſius inter ipſos familiarius agentis diuinam tutelam & virtutem priuatè experiri faceret. Atque hoc conſilio illos à ſe ex Babylone reductos eſſe declarat, quemadmodū à nobis in Haggæi Vatis initio eſt explicatum. Quam ob rem illos peruerſa atque corrupta parentum ſuorum exempla deteſtabundos ad virtutis atque honeſtatis decus excitat & adhortatur, diſſuadetq; ne peruerſum maiorum ſuorum iudicium moréſve imitentur, qui nefaria quadam malitia & dementia deprauati miſſos ad ſe grauißimis cum legationibus vates indignißimis exceptos modis contempſere. Quam ob rem, vt parentum periculo ſibi cauere diſcant, monet, illud ſapienter perpetuò cogitantes, in parentes ſuos ob nefaria & ſacrilega ſcelera exilio & captiuitate fuiſſe animaduerſum, id quod ipſiſmet compertißimum exploratißimumque eſt, qui tot malis & ærumnis propterea ſeſe affici intelligant & fateantur, quòd præſenti Dei ſecum olim habitare ſoliti gratia eſſent deſtituti. Illud etiam conſilij cauſa prædicit Vates, non ſemper illis vatum commoditate vtendum eſſe: fore enim propediem confirmat, vt vaticinium deſideretur. Illud igitur, dum contingit, diligenter ſuſcipi, obſeruari atque coli, conſultißimum fore ait.

CAPVT I.

IN MENSE *octauo in anno ſecundo Darij factum eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filij Addo prophetam.*

ANTEQVAM ipſam vaticinij commentationem aggrediamur, trium vatum Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui eadem tempeſtate vaticinati ſunt, rationes cognoſcere, atque breuibus explicare, opereræpretium fuerit; atque an eadē communis illorum legatio, an alijs atque alijs de rebus ſinguli legati fuerint, diſſerere. Igitur Iudæos ex Babylonica captiuitate liberatos eo conſilio in patriam à Deo reſtitutos fuiſſe apud Haggæum docuimus, vt promiſſum ex gente ſua totius orbis ſeruatorem Chriſtum in patria & certius exſpectarent, & commodius excipere poſſent. Cuius vt virtutem diuinamq; in ſe efficientiam experiri contingeret, religionis & pietatis veræ ſtudia ſanctè ac purè profiteri adhiberique expediebat; atque ad eam rem & commodius adornandam & diligentius agendam, templi commoditate opus fuerat: cuius ædificationem multis annis ob externa impedimenta intermiſſam, atque oportuno etiam tempore ob ciuium negli-

negligentiam penè deſperatam, vt tandem ſuſcipi & curari perſuaderet Haggæus vates, imprimis grauiſſimam obijt legationem: cuius vniuerſum ferè argumentum in hac perorāda oratione conſumitur. At verò Zachariam ijs de rebus legatū à Deo fuiſſe cognouimus, quibus vēturæ, quamdiu templum illud duraret, à regnis & imperijs calamitates, aliaque publica pericula & incommoda, nonnulla etiam cōmoda continerentur, præter exhortationem ad opus templi perficiendum, quæ & huic cum Haggæo communis fuit. his etiam quædam vaticinia adiuncta ſunt aduerſus eos, qui libertatem illam ex Babylone negligentes Ieroſolymam redire noluerant. Porrò autem Malachias vates diuinam cauſam imprimis contra eos, qui ex Babylone remigrauerant, ſuſcepit, in qua de nefaria exterorum connubiorum conſuetudine agitur, ac præterea futuri temporis rationes notantur, & publici hominum redemptoris Chriſti myſteria quædam grauiſſima prædicuntur. Itaque tres hi vates, Haggæus, Malachias & Zacharias eadem tempeſtate legati fuêre, qui reductum ex captiuitate populum Dei voluntatem conſiliumque docerent, atque ad templi ædificationem cohortati, ad virtutis ac pietatis perpetuum ſtudium excitarent. Etenim niſi horum vatum auctoritas, conſilium atque opera accederet, Iudæos templi ædificationem deſidioſè neglecturos fuiſſe arbitramur, eamque adeo maximè ſuperuacaneam exiſtimaturos, quòd antiquā illa, diuina & maxima ornamenta Prophetia, arca ſacra, vrim & thumin, cæteraque ſancta atque veneratione digna monimenta in eo templo deſideranda eſſe intelligerentur. Quàm obrem horum trium vatum officia tam diu extitere, quoad templi opus perfectum abſolutumque fuit: poſtea verò vaticinium defeciſſe omnes Hebræi auctores memoriæ prodiderunt. Atque adeo hanc fuiſſe cauſam, quam ob rem vates hi legati fuerint, præterquam quòd ipſa eorum ſcripta docēt, Eſdras etiam ſcriba confirmat. Prophetauerunt autem Haggæus propheta & Zacharias filius Addo prophetantes ad Iudæos, qui erant in Iuda & Ieruſalem. Tunc ſurrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Ioſue filius Ioſedec, & cœperunt ædificare templum in Ieruſalem, & cum eis prophetæ Domini adiuuantes eos. & alio in loco: Seniores, inquit, Iudæorum ædificabant, & proſperabantur iuxta prophetiā Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. In quarto etiam Eſdræ libro Malachias, Haggæo & Zachariæ annumeratus eſt. Atque ab alijs etiam Hebræis auctoribus traditum accepimus, prophetiam quadraginta annis à libertate Babylonica apud Iudæos duraſſe, quoad reſtituēdi templi opus abſolutum fuerit. Id quod maximè cum illo Iudæorum teſtimonio conuenit. Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc, &c. Quidquid autem Haggæus, Zacharias & Malachias vaticinati ſunt, id omne ea cauſa actum eſt, vt abſoluti templi commoditate vſi Iudæi religionem purè ſanctéque colerent, & diuinam gratiam & tutelam aſſiduo pietatis ſtudio ſibi promeriti cæteris Iſraëlitis reſtitutionem impetrarent: quæ tamen illis ratio omnino immutata eſt. nam per ſumma & nefaria ſcelera occiſo primum Zacharia inter templum & altare; deinde multis & inſignibus flagitijs vſque ad Chriſti mortem nobilitati, non ſolum vaticiniorum commoditate, diuini ſpiritus virtute, atque alijs cæleſtibus beneficiis carere, ſed magnis perlatis bellorum ac famis & peſtis miſerijs, patria etiam regione tandem pelli commeruerunt. Atque hactenus horum trium vatum negotij & muneris ratio explicata eſt. nunc verò deinceps Zachariæ explicationem inchoabimus.

1. Eſd. 5. 2. Eſd. 6. 4. Eſd. 1. Auctor lib. Hacozer. Salomo Iarrhi ſuper Muſaca Ioma. Ioan. 2.

In menſe octauo, &c. Non ab re profectò fuerit hoc in loco rationem inquirere, quam ob rem in quibuſdam vatum libris frequentibus vaticiniis conſcriptis rara admodum, eaque obſcura plerumque temporum notatio obſeruetur, vt in Iſaiæ, Hoſſeæ, Ioëlis, Amoſi, Abdiæ, Ionæ, Michææ, Nahhum, Sophoniæ & Malachiæ etiam vaticiniis, quibus nulla certa anni, menſis ac diei, quo mandata ſingula accepta fuerint, adnotantur tēpora: rurſus verò in quorundā aliorum ſcriptis, non ſolùm totius in vniuerſum muneris obiti ratio, ſed ſingulorum vaticiniorum initia certa quadā ac diligenti admodum temporis, anni, menſis ac diei obſeruatione notantur, vt in Haggæi & Zachariæ libris, & in pluribus apud Ieremiam & Ezechielem locis videre eſt. namque ea ratio, quam plerique ex vatibus tenere conſueuerunt, vt in librorum principijs, regum, quorum tempeſtate vaticinati fuerint, nomina exponant; longè diuerſa à præſenti diſputatione eſt: quandoquidem illis in locis ætas ipſa, ad quam Vates pertineat, communi quadam notatione ſignificatur. in alijs vero horum, quos indicauimus, vatum

vatici-

vaticinijs magis exacta quædam temporum, anni, menſis, diei habetur definitio. quæ verò huius tantæ varietatis cauſa reddi poſſit, ea nobis quærenda eſt. Igitur vt in procœmialibus horum commentariorum diſputationibus longius latiuſque diſſeruimus, non omnium vaticiniorum neceſſaria & propria ratio certam & exactam temporum ex anni, menſis & diei notatione deſcriptionem exigit. namque vaticiniorum legationes aut tribus de cauſis aut aliqua ex illis aguntur. prima eſt, vt diuinæ ſapientiæ & ſcientiæ veritas ac certitudo hominibus probetur; cui vni futurarum rerum cognitio ex prædictionis certa & conſtanti fide verè aſſcribitur. ſecunda verò cauſa eſt, vt diuinum conſilium & voluntatem edocti homines, ſibi, actionibus moribuſque ſuis, atque omni cùm priuatæ, tum communis vitæ conſuetudini ſapienter conſulant. tertia autem eſt, vt duæ maximæ atque commodiſſimæ virtutes hominum animis diuinitus inſitæ oportuna ac neceſſaria conſtantia & ſtabilitate firmentur. Hæ ſunt, fides, in qua maximorum myſteriorum & ſacrarum promiſſionum ratio continetur, & huic coniunctiſſima promiſſarum diuinitus rerum & præmiorum ſpes: quæ fortitudinis atque tolerantiæ genitrix altrixque eſt. At verò multa in huiuſmodi cauſis argumẽta extare poſſe, quorum ratio nullam neque ad cognoſcendum, neque ad agendum temporis exactam notationem exigat, res ipſa planè ac manifeſtè docet. Ex qua re effectum eſt, vt primi illi vates, Iſaias, Hoſſeas, Ioël, Amos, Abdias, Ionas, Michæas, Nahhum, Habbakuq, Sophonias, atque vltimus omnium Malachias nullam certam atque exactam nimis temporum mentionem in vaticinijs ſuis fecerint, quibus futurarum rerum prædictiones, & viſorum ſibi myſteriorum expoſitiones continerentur. Ieremias etiam & Ezechiel, præter pauca quædam loca, reliqua omnia reſponſa abſque certa temporum obſeruatione edidêre. In quibus verò temporis ratio adnotata eſt, neceſſariam commodiſſimamque eſſe, ex ipſius argumenti ſententia indicatur: quemadmodum in ſingulis locis eo vſque propitio numine deducti oportunè docebimus. Interim verò quæ de huiuſmodi temporum notationibus apud hos duos Haggæum & Zachariã ratio nobis reddi poteſt, eam breuibus reddamus. Dicimus autem Haggæum primam muneris ſui legationem anno ſecundo Darij ſibi diuinitus ad Iudæos datam expoſuiſſe, vt oſtenderet eo tempore, cùm ædificandi templi oportunitas acceſſiſſet, & Darium regem mente & voluntate in templi ædificationem coniectum, & ſibi eandem rem ad populum referendã fuiſſe ſuſceptam. Vtrumque autem à Deo eſſe, à quo & regis animus, vt vellet & cuperet, incitatus, & ſua ipſius mens, vt voluntatem etiam diuinam conſiliumque populo aperiret, diuino ſpiritu, vt idem vaticinaretur, inflammata eſt. namque vtrumque eodem anno accidiſſe ex Eſdræ libris cognouimus. Dies verò ſexti menſis prima, quæ prima Elul dicitur, propterea à Vate obſeruata eſt, quòd eadem nouandis in hominum vtilitatem religionis rebus ſancta atque inſignis iam inde à principio haberetur. namque eadem die Moſes poſt priores diuinæ legis tabulas ruptas inſtaurata rurſus lege & impetrata populo diuina gratia ex monte ad caſtra re compoſita redijt. cuiuſmodi imaginem quandam ſibi diuinitus referri Vates docebat, cùm de diruto iam templo inſtaurando, atque de populo ad gratiam felicitatemque reuocando legaretur. De die verò Pentecoſtes, quæ nobis Chriſtianis celeberrima ſanctiſſimaque habetur, qua ſpiritu ſancto per Chriſtum in diſcipulos miſſo, & noua ſpiritus vitæ lex mentibus hominum inſcripta eſt, & nouum Deo templum in illorum animis eſt dedicatum, multa & maxima myſteria nobis aliàs eodem ſpiritu annuente aperienda ſunt. Cùm verò ſecundi vaticinij apud Haggæum argumentum ad primi rationem omnino referatur, vt menſis & diei ratio explicaretur, nihil opus fuit. in tertij autem vaticinij explicatione, anni mentione prætermiſſa, menſis & diei obſeruatio oportunè ad argumenti rationem addita propterea fuit, quòd ea dies ſolenni & maxima lætitia publicè olim colebatur: quæ vltima feſti tabernaculorum erat, expiationiſque maximæ dicta fuit. Ea verò viceſima dies menſis Tiſri erat, quæ ab Iſraëlitis ex legis ritu Hoſſiagna magnum dicebatur. cùm autem eadem die antiquo & ſolenni inſtituto magna hominum frequentia templum celebrari conſueuiſſet, atque ea occaſione multi ex ſenibus in eum locum cõueniſſent, quos prioris templi ſplendoris, nitoris & ſimilis olim celebritatis ac lætitiæ recordatio dolore ac mœſtitudine afficeret, atque in noui operis concinnandi humilitate & tenuitate ſegniores redderet, cómodè eadem die vaticinij munus Vati de ea re ad populum, maximè verò ad ſenes delatum fuit, quibus inchoatum nuperri-

perrimè ædificium perinde,quaſi nullum omnino futurũ eſſet,indicabatur. Atq. quartũ Haggæi vaticinium tẽporis etiam certam notationem poſtulabat,quòd præteritorum ad eam vſq. diẽ annorum & menſium ſterilitatem cõmemoraret,& futuram deinde vbertatem ac rerum omnium copiam ab eadem die,quæ prima vrgendo operi fuit,gignendã ſibi polliceretur. Erat autem ea dies viceſima quarta menſis noni anno ſecundo Darij regis,tempore videlicet, quo ſementis fieri ſolet. Is menſis Chaldæis eſt Chiſleu, quẽ nouembris noſtri luna efficit. atq. eo tẽpore nõ modò ex diuina auctoritate & populi ſtudio, ſed regia etiã facultate tẽpli ædificationi incumbebatur. Vltimum porrò vaticiniũ eadẽ die omnino cum quarto editum fuiſſe ea cauſa adnotatur, vt Zorobabelis rationes ab eius promiſſi,quod populo factũ fuerat, definitione exceptæ ſeparatim explicarentur. Namq. populo ob inſtitutã tẽpli ædificationẽ earum rerum,quæ ad victũ vitamq. pertinent, copia & facultas in eadẽ regione ex eo tẽpore futura promiſſa eſt. Verùm Zorobabeli ob procuratas religionis res,ampliſſimũ aliud præmium fuit expoſitũ, quod nõ præſenti, ſed futuro tẽpore tribuendũ eſſet,nominis videlicet celebritas & gloria in Chriſti Ieſu hiſtoria æternitati cõſecranda, cum ſibi interim Iudæa regione cedendũ, atque in Babylone quod reliquũ vitæ fuit,peragendũ foret. Oportuit autem eodẽ die & populo cõmunem ſortẽ,& Zorobabeli à cæterorũ ratione excepto ſuã propriã priuatè denũtiari. Quàobrem eadẽ die duplex ſibi & ad populũ & ad Zorobabelẽ à Deo mandatũ acceptũ fuiſſe Vates expoſuit: atq. hoc pacto certã temporis diligenter adnotãdi cauſam Haggæo fuiſſe demõſtrauimus. Idẽ autẽ & apud Zachariã cõmonſtrare operæpretiũ fuerit. Huius igitur primo vaticinio anni ſecundi Darij regis & octaui menſis, prætermiſſa tamen die mentio facta eſt,vt diuini conſilij ratio ex anni etiam & menſis obſeruatione Iudæis conſtaret. namq. eo anno & menſe Darij regis ſpiritus ad decernendã templi ædificationẽ, Iudæoſq. ad eam rẽ oportunis rebus auctoritateq. iuuandos fuit excitatus: id verò vt nõ caſu, ſed ſuo ipſius conſilio, voluntate & impulſu factum Deus oſtẽderet,tempus à Vate annotari,omneq. rei rationẽ diligenter exponi voluit. Quòd quanquã hactenus multis & nefarijs ſceleribus publicè priuateq. offenſus & irritatus in illorũ patres bello, calamitate atque captiuitate animaduerterit, tamẽ nunc ſua ipſius miſericordia placatus mitius & benignius illis conſulere ſtatuiſſet, atq. ex ſeruitute liberatis in patriamq. reſtitutis ad benè,piè,beateq. viuendũ cõmoditates oẽs creare cœpiſſe. Cuius quidẽ à ſe obtinendi boni cũ pura & ſancta religionis obſeruatio primũ illis caput ſit,effeciſſe imprimis ipſum, vt neq. per regẽ,neq. per aliam temporũ aut rerũ importunitatẽ ſtaret, quo minus commodus ad religionis res procurandas & agendas locus reſtitueretur. Quam ob rẽ Darij ſpiritũ vt ad ædificandum templũ facultatẽ & ſumptus etiam illis ſuppeditaret,ſibi eſſe excitatũ,vt ſi rectè,innocenter ac ſanctè viuere de integro ſtuduerint, ſuã ipſius præſentẽ gratiã,prouidentiã & virtutẽ diuinã experiri liceat. namq. hoc ſuũ de illorũ reſtitutione, deq. regis dirigẽda & cõfirmanda voluntate cõſiliũ fuiſſe cõfirmat. At verò quod menſe octauo ſecundo regni ſui anno Darius ædificandi tẽpli copiã ex decreto feciſſet, eũ annũ atq. menſem Zacharias annotauit, diẽ verò menſis prętermiſit,cũ nihil vel ad ædificationem,vel ad Iudæorũ res nouũ aut cõmemorandũ ex diei notatione obſeruari contingeret. Per idẽ autẽ tempus quo materie parata tẽplum ædificari inciperet, rem fuiſſe ad Dariũ relatã,& facultatẽ operis perficiendi ab eodẽ liberè datam, atq. ad eandẽ populo perſuadendã rẽ Haggæũ & Zachariã diuinitus fuiſſe legatos,facilè ex hiſtorijs Eſdræ cognoſci poteſt. Illud igitur huius vaticinij argumentũ eſt, Diuinæ prouidentiæ cõſilio Iudæis cõtigiſſe,vt oportuno loco & tẽpore piè atq. ſanctè viuendi,ſibiq. diuinã tutelam & gratiã cõciliandi cõmoditates maximæ crearentur. Atq. cum Zachariæ Vatis nomine Barachias pater & Addo auus, tum honoris,tum auctoritatis cauſa nominati ſunt, ſiue quòd vterq. illuſtris apud gentẽ ſuam fuerit,ſiue quòd Addo etiam prophetico munere fuerit aliquãdo functus,vnde Zachariæ ipſi fides etiam cõciliaretur, quòd domeſtico exemplo officium integrè ſuſceptum ſanctè ac purè præſtandum eſſet. namq. prophetæ
4.Reg.14. 15.17. agnomen ita Hebraicè ſcriptum eſt, vt vtriuis, vel vtrique etiam,& auo, & nepoti attribui commodè poſſit. Præterea & Barachiam patrem diſtinctionis etiam gratia nominatum putamus, quòd multi eiuſdem nominis in ſacris hiſtorijs inueniuntur: qui tamen certis aut generis, aut familiarum vel locorum notis inter ſe diſtinguantur. Atque ob eã rem hic idem vnà cũ patris nomine à Chriſto eſt allegatus. qua de re nos in prœmialibus diſputationibus plura diximus. Hactenus ergo operis inſcriptio eſt, qua prophetæ

nomen

nomen atque genus, vaticinij auctoritas & modus exponuntur, dicendiſque rebus vltra fidem docilitas etiam conciliatur, quòd diuinum verbũ ſit prophetica inſpiratione factũ, quòd certo tempore cùm res ipſæ cum dicentis oratione omnino conſentirent, id mandatũ ad populũ referendũ, non tantùm ſcribendum fuiſſet datum. namq. in ipſo inſcriptionis fine illud additum eſt: *dicens* ſiue vt Hebraicè eſt, *ad dicendum*. hoc eſt, factum eſt illi verbo Domini, quod populo exponeret. Id autem verbum huiuſmodi fuit:

Iratus eſt Dominus ſuper patres veſtros iracundia.

EARVM, quibus affecti hactenus Iſraëlitæ fuerint, ærumnarum cauſam publicæ priuatæq. ipſorũ culpæ & pertinaciæ; reſtitutionis verò & paratũ ipſis meliorum rerũ vſum & cõmoditatem ſibi Deus per Vatẽ aſcribendam curat; quippe qui grauiores iniurias & cõtumelias eorũ patribus ab Aſſyrijs & Perſis inſolẽter perlatas vltus fuerit, tantũ abeſt, vt ipſis vltrò nocere voluerit; idq. adeo ex eo cõfirmat, quòd, niſi ipſi ſibi impedimẽto in ea re fuerint, meliora omnia illis de cætero cõſulat & paret. Ipſa ſermonis & Hebraicę dictionis ratio Deũ nõ tam aduerſus Iudæorũ patres, quàm pro illis aduerſus alias gentes iratum fuiſſe, indicare videtur. namq. verba illa, [*Super patres veſtros,*] interdum cauſam iræ magis, quàm eos, in quos concepta fuerit, ſignificat, vt: Irritauerunt eum ſuper aquas Pſal. 105.
contradictionis. quo in loco eadem orationis figura & tropus idem eſt. Docet igitur Deum non ſolùm illis vltrò infenſum eſſe nolle, ſed magnam etiam ob eorum patres, à quibus tamen grauiſſimè offenſus fuerit, aduerſus Aſſyrios & Perſas iram effudiſſe: quod & Babylonis excidium, & Nabuchodonoſoris familiæ allata clades, & Perſarum etiam, qui templi ædificationẽ impedierint, calamitates oſtendere facilè poſſent, Deum iratum iracundia ob eorum patres, cum quibus inſolentius & durius, quàm æquitas ratioque poſtulabat, actum fuerit: id quod & ſecundo vaticinio declaratur. Zelo zelatus ſum ſuper Sion & Ieruſalem: & ira magna ego iraſcor ſuper gentes opulentas. Huius igitur verſus hæc non inconcinna ſententia eſſe videtur: quanquam illa etiam aliena nõ eſt, quam Chaldæus paraphraſtes ad patrum culpam referens indicauit hoc modo: *Fuit indignatio à facie Domini ſuper patres veſtros, quoniam ad indignationem prouocauerunt coram illo.* Id vero quod his ſubiungitur,

Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum,

AD præcedentis orationis aſſeuerationem eſt referendum. namq. Iudæis fidẽ Vatis legationi habentibus id, quod propoſitum fuerat, verbi ſui auctoritate confirmatum voluit Deus. Itaque oratio ipſa hoc modo concinnatur, vt iubeat Deus Vatem, [*Et dices ad eos, hæc dicit Dominus exercituum,*] videlicet, ſe iratum iracundia ſuper patres veſtros fuiſſe. præteritarum autem rerum expoſitioni, quemadmodnm in poſterum proſpici oporteat, conſilium diuina auctoritate confirmatum inſtituitur:

Conuertimini ad me, dicit Dominus exercituum, & conuertar ad vos dicit Dominus exercituum.

VOLVNTATEM conſiliumq. diuinum, humanam voluntatem & conatus anteire, cùm multis alijs, tum ex hoc loco planè docemur, atque hæc ad præcedentem gratiam, vt theologi vocant, cõmodè referuntur: exigi tamen ab hominibus ea, quæ in ipſis eſſe poſſunt, voluntatem, conatus & ſtudium, manifeſtè etiam hac lectione diſcimus. [*Conuertimini ad me.*] hoc enim gratiam illam, quam ſubſequentem dicunt, præcedat, neceſſe eſt, quæ diuinæ benignitatis & tutelæ conciliationem confirmationemque habet; quam illa oratione ſignificauit Deus, [*Et conuertar ad vos.*] Promittit autem ſe auxilio, gratia, tutela, benignitate atque illuſtri quadam prouidentia eos ad pietatis officium animo & cogitatione ſtudioque conuerſos proſecuturum eſſe, vt quem hactenus auerſum abſentemque ſibi minuſque benignè proſpicientẽ intellexerint, nunc deinceps præſentiſſimũ & placidum propitiumque vehementer experiantur. Id verò, quod ſemel atque iterũ & ſæpius in eadẽ oratione nomẽ appellatũ eſt, eò pertinet, vt ſuã diuinã atq. præſtantiſſimã virtutẽ ad gerendas agẽdaſq. ex animi ſentẽtia res cõſtare ſibi ſemper Deus oſtendat & cõfirmet; quanquã enim exercitibus ſuis ad illorũ patres puniẽdos & bello captiuitateq. mulctandos vſus fuerit, eadem tamen exercituum vim & copiam ſibi ad eoſdem vindicandos, reducendos, tentandos, atq. omni præſidio tegẽdos ſupereſſe: adhuc enim nomẽ illud *domini exercituũ*, ad omnẽ agendã rẽ integrũ ſibi permanere ait. Sunt autẽ illi cæleſtes & terreſtres exercitus plurimi, quorũ virtute, copijs & opera pro oblatæ rei ratione & cõmoditate

moditate, nunc hoc, nunc illo modo vtatur. Itaq. vt ille aliarum gentiũ exercitibus miſſis Iſraëliticos exercitus, qui iam pridem à ſe defecerant, fudit & diſſipauit, ita etiam nunc demum eoſdẽ Iſraëliticos exercitus, ſi modò defectionis benè pœniteat, meliorque ſui ipſorũ cura tangat, in gratiã receptos facilè reſtituet: qui eadem ſemper ad agendũ ſapientia, prouidentia & virtute præditus, iiſdem exercituũ copijs inſtructus eſt. Atq. adeo ſi diuino ſuo cõſilio regi iuuariq. velint, optimè ſecum actũ iri ſperare poterunt; quando per ipſum Deum non ſtet, quo minus omni ad felicitatem cõmoditate & facultate fruantur, qui illius erga ſe voluntatẽ ex hoc ipſo, quòd in patriã reſtituti fuerint, intelligere poſſint, & conſiliũ etiam vltro oblatum, niſi peruerſo maiorum ſuorũ exẽplo repudiare velint, commodiſſimè capere atque exequi valeant: ita cùm neque agendi commoditate, neque conſilij copia deſtituantur, maxima profectò ſua ipſorum culpa, ſi poſthac peccant, peribunt, maximè cùm domeſtico ac recenti maiorum ſuorum exemplo commoueantur: quibus oblatæ commoditatis & cõſiliorum diuinorum neglectio eas, quas perpeſſi hactenus fuêre, incommoditates miſeriaſq. attulit.

Ne ſitis ſicut patres veſtri, ad quos clamabant prophetæ priores, dicentes, Hæc dicit Dominus exercituum, Conuertimini de vijs veſtris malis, & de cogitationibus veſtris peſſimis: & nõ audierũt, neq. attẽderũt ad me, dicit Dominus.

IVDÆOS in patriam reſtitutos à pernicioſo maiorum ſuorum exemplo deterret, qui cùm loco & diuinis beneficijs abuſi reuocãtium ad officium vatum cõſilia repudiaſſent, in maximas calamitates culpa meritoq. ſuo inciderunt, atq. vel bello occiſi, vel captiui abducti ijs rebus, quibus ad inhoneſtã voluptatem & turpis ac ſceleratæ vitæ conſuetudinem abuſi fuerant, hoc eſt, patria, fortunis & poſſeſſionibus deturbati ſunt. id quod ex ipſorum coacta confeſſione conuincit atque vrget.

Patres veſtri vbi ſunt? & prophetæ, nunquid in ſempiternum viuent? veruntamen verba mea & legitima mea, quæ mandaui ſeruis meis prophetis, nunquid non comprehenderunt patres veſtros?

EXITIALI & grauiſſimo patrum exitu relatæ vatibus repulſę culpam ſceluſq. indicat. namq. & Iudęorũ & cæterarũ tribuum captiuitatẽ & diſperſionẽ obijcit, & vtiliſſimã vaticinij oportunitatẽ, ſemel oblatam, non negligendã eſſe docet. [*Patres veſtri vbi ſunt?*] non tam eos, qui fame, peſte, belloq. perierunt, quàm qui partim ab hoſtibus captiui abducti redire in patriã prohibiti ſunt, partim verò bellorũ metu & anguſtijs preſſi relicta patria toto orbe diſperſi ſunt, ſignificat; eos enim in ſua antiqua regione deſiderari dicit, *vbi ſunt?* Anne, vbinam ſint, noſtis? profectò illi apud Iudæam regionem non ſunt. quòd ſi, vbi ſint, indicare velitis, veſtra confeſſione diuinam cauſam confirmabitis. Igitur diuino beneficio reſtitutis vobis patriæ huius, in qua patrum veſtrorum, neq. veſtigia quidẽ extant, fructu, atq. diuini conſilij & vatum cõmoditate, quoad contingat, ſapienter vti ſuadeo. Neq. enim perpetua patribus veſtris vatum copia fuit, neq. vobis etiam ſemper ſuppeditãda eſt. namq. eos, qui olim fuerunt prophetæ, & qui nũc ſunt, perpetuæ vitæ lõgitudine in veſtrã gratiam donatos non eſſe, res ipſa planè indicat; an verò alij in poſterũ ſufficiendi ſint, incertum id vobis obſcurumq. eſt, præteritis exemplis & præſenti oportunitate vti, cõſultiſſimum omnino vobis fuerit. [*Nunquid prophetæ in æternum viuent?*] futurum propediẽ vaticiniorum deſideriũ hac oratione Zacharias populo ſignificat: diuina autẽ iudicia & decreta firma, perpetua cõſtantiaq. ſemper ſore confirmat; docetq. pœnas ſemel conſtitutas in eos, qui diuinæ legis præcepta inſtitutaq. violauerint, certiſſimas omnino eſſe, ſiue prophetæ, à quibus prædictæ illæ fuerint, viuant, ſiue non viuant. Itaq. vatũ mors & deſiderium conſilij oportunitatem & vtilitatem adimit; prædictarum verò pœnarum & ſuppliciorum, atq. calamitatum euentum non adimit. Magna ergo vatum iactura eſt, qua maximæ cõmoditates auferuntur; incõmoditates verò vel ab illis prædictæ, vel ob illorum repulſam cõparatæ, nihilominus euentu ipſo firmantur. quam rem ipſorũ, qui in captiuitate fuerint, maiorum ſenſu, periculo, & confeſſione confirmat. Nunquid verba mea quæ ego præcepi vobis non viuunt & conſtant ſemper? eaq. cõprehenderunt re ipſa patres veſtros, qui ob violata legitima mea, quæ ego ſeruis meis prophetis procuranda & cõmendanda credideram, maximis ærumnis, & dignis ſupplicijs affecti ſuo periculo ea, quæ à me vates in impios ac ſceleratos decreta eſſe prædixerant, quanquã primũ contẽpſerint, tamen ſentientes tandẽ poſtremũ etiã poſt prophetarũ obitũ confeſſi ſunt.

Et con-

Et conuerſi ſunt, & dixerunt, Sicut cogitauit Dominus exercituum facere nobis ſecundum vias noſtras, & ſecundum adinuentiones noſtras fecit nobis,

HORVM patres ab ea inſania & errore reuocatos eſſe ait, qua olim acti vatibus duriſſimas pœnas denuntiantibus fidem non habebant. atq. hæc res illo verbo ſignificatur, *Et conuerſi ſunt*, & ad ſeſe tandem, inquit, ſera nimium pœnitentia redeuntes diuinarum comminationum & vaticiniorum fidem atque conſtantiam experti ac teſtati fuêre, [*Et dixerunt ſicut cogitauit Dominus exercituum.*] Apud Hebræos verbum ZAMAM, ſententiam de aliqua agenda re, conſiliumque priuatè cuipiam agitatũ ſignificat: quod vni ſoli ſine aliorũ arbitrio aut interceſſione initũ fuerit. Id verbũ Latinus interpres nõ ineptè cogitare vertit, quòd cogitatio agitationẽ mẽtis, corde animoq. verſatã rẽ ſignificet, Hiſpana lingua interpretamur *comedir*. Igitur patres illi Iudæa regione pulſi, re ipſa tandẽ edocti illud teſtati ſunt, Deum ipſorum ſceleribus offenſum & vehementer irritatum plenè ex animi ſententia in eos animaduertiſſe, idq. meritiſſimè [*ſecundum vias noſtras.*] Iuſtæ punitionis teſtimoniũ hoc eſt: *adinuentiones* autem Latinè excogitata ſtudia reddere vtcũq. poſſumus. Plures autem in diuinis libris orationes in hanc ſententiã ſunt, vt: Cogitauit Dominus & fecit, quæcunq. locutus eſt cõtra habitatores Babyloniæ. & illud: Fecit Do- Hier. 50
minus quæ cogitauit, cõpleuit ſermonẽ ſuum, quẽ fecerat à diebus antiquis. Huiuſmodi Thren. 2
namq. ſeueritate vatũ ſuorũ legationes cõfirmauit apud eos, qui re ipſa & ratione atque orationis fide ac miniſterij dignitate cõmoueri & duci noluerũt, ſicut ſcriptũ eſt: Si enim Hebr. 2
qui per angelos dictus eſt, ſermo factus eſt firmus, & omnis præuaricatio atq. inobedientia iuſtã accepit mercedis retributionem, &c. Hactenus primũ vaticiniũ eſt, quo Iudæi maiorũ ſuorũ exẽplo cõmoueri, ſibiq. cauere iubentur, ne exercendę pietatis cõmoditate neglecta, atq. oportuno vatũ cõſilio repudiato, ſimili cum patribus exciſionis atque exilij pœna tandẽ plectãtur. quo in ſermone & diuinũ de Babylonica libertate cõſiliũ, & vaticiniorũ propediẽ futura ceſſatio, & extrema illa clades Ieroſolymis ob repudiatũ Chriſtum allata exponuntur. Secundũ autẽ vaticiniũ, & oratione magnum, & explicandæ ſentẽtiæ ratione grauiſſimũ eſt. conſtat enim ferè ex viſionum ſpectris: quæ vaticinandi ratio difficillimos explicatus habet. Sunt autem huiuſmodi ſpectra numero decẽ ita ſibi cohærentia, vt ad vnius vaticinij rationẽ omnia referantur, in quibus plurimas & perdifficiles ad rerum cognitionẽ inueſtigandã quęſtiones tractari neceſſe eſt. Hæc autem vt commodius præſtari à nobis poſſint, implorato ad vota diuino ſpiritu, argumento imprimis propoſito, ſummatim cognoſcenda exponemus.

SECVNDI VATICINII ARGVMENTVM.

EARVM *rerum atque euentuum, quæ in Ieroſolymitanos ciues & Iudæos omnes in poſterũ manerent, imagines & ſpecies certis rationibus ſpectandas Vati Deus obiicit, & quemadmodũ cũ populo illo futurorũ orbis imperiorũ Græci ac Romani tẽpeſtatibus agendũ ſit, oſtendit. Ea autẽ ratio ſic explicatur, videlicet, diuina miſericordia & benignitate efficiendũ eſſe, vt ſacrũ illud tẽplum & vrbis etiã muri reſtituantur. Veruntamen Iudæis & Iſraëlitis omnibus reſtitutionẽ integrã atq. reconciliationẽ illã omnibus numeris abſolutã, quã Vates cæteri prædixerint, ſecundi illius templi tempore nõ contingere, imò aliam & vrbis exciſionem, & calamitoſam totius gentis captiuitatem & diſperſionẽ exſpectandã fore, eamq. miſeriã tam diu ferendã, quoad exantlatis laboribus, Dei iudicium imprimis ac deinde clementiã experiantur, & illa Ieruſalẽ ſancta atq. cæleſtis his etiam ciuibus cooptatis frequentetur. Huius verò rei occaſione quatuor orbis imperiorũ ratio Vati ad cognoſcendũ propoſita eſt; quorũ dominationem Iſraëlitæ etiã & Iudæi tulerunt, hoc eſt, Babylonici, quòd iã defecerat, Perſici, quòd tum vigebat, & futurorũ poſtea Græci atq. Romani. his autẽ ipſis imperiis quatuor extremæ clades, ob publicæ iniuriæ noxiã, diuino iudicio afferendæ ſubiũguntur. Poſt horũ autẽ imperiorũ finẽ, Iſraëlitarũ, qui verè Iſraëlitæ ſint, aſſcriptionẽ in cæleſte regnũ futurã eſſe, atq. cæleſtẽ illam Ieruſalẽ (quæ in terris fundata in cælis perficitur) lõgè lateq. dilatandã & propagandã, adeo, vt murorũ ambitu nõ contenta, vicatim diuiſa atq. extenſa colatur & habitetur frequentiſſimè. Tum demum autẽ Iſraëlis filios, qui Aſſyriorum vi quondã abducti atq. diſperſi perierant, & eos etiam, qui ex Ieroſolymitano excidio ſuperfuerint, in eam, quam ſignificauimus, ciuitatẽ recipiendos fore, Deo vicem illorum vlciſcente: ita vt ea res magnã exteris gentibus omnibus admirationem moueat. Interea verò ſingulare quoddam ac priuatum beneficium Vates proſpicit, quo Ieſu pontificis maximi poſteritas ob patris virtutem & pietatem afficienda ſuit interim, dum templum ſecundum maneret vſque ad Machabæorum ætatem. Præterea & Græcorum*

aduerſus

aduerſus Ieroſolymitanos inſidias, odia & ſimultates maximè Antiocho regnante futuras præuidet: atque horum etiam hoſtium cladem ab AEgyptijs afferendam prædicit. Sacerdotē verò ipſum diuino iuſſu ſacris veſtibus ad pontificij dignitatem declarandā ornatū fuiſſe, atq. huius poſteritati retinendæ in poſterum dignitatis legem propoſitam eſſe oſtendit; nimirum ſi officium ſuum purè ſanctéq. ſemper (vt legitimos ac pientiſſimos miniſtros decet) ab illis præſtetur: idq. adeo propterea prædicatur, quòd certiſſimo Dei conſilio conſtitutum iam decretumque illud fuerit, vt non multo poſt illa tempora maximus ille diuinæ voluntatis & conſilij miniſter, nuntius & procurator SZEMAHH *nomine, hoc eſt, Chriſtus, adueniret. Tunc vero fore ait, vt lapidis illius, qui coram Ieſu ſacerdote erat, hoc eſt, templi, quod tum lapidibus ædificabatur, maieſtas & dignitas mirum in modum augeretur; vtpote cui ſeptem Dei oculi aſſidua tutela proſpecturi eſſent: idque templum à Deo ipſo ædificandum maximiſque & cæleſtibus ornamentis illuſtrandum fore, per quem & terra antiquorum ſcelerum veſtigijs expiata, æternæ cuiuſdam ac diuinæ pacis domicilium erit. Ob eam verò rem candelabrum aureum Vati oſtenditur, quod humanum genus in diuinam gratiam receptum ſignificat: cui maximum & perpetuum decus & ornamentum Dei proſpicientis conſilio & beneficio acceſſerit. duas præterea oliuas, hoc eſt, regni & ſacerdotij perpetuam dignitatem, quæ vnctionibus huiuſmodi ſignificantur, Vates contēplatur. quo in loco Chriſtum ex Zorobabelis præfecti familia & ſtirpe oriturum Deus declarat. Fore autem ait, vt quemadmodum Zorobabelis manu ſecundi templi fundamenta iacta ſunt, ſic etiam ſacroſancti illius tertij templi fabricatio Chriſti Ieſu virtute atque opera efficiatur.*

In die viceſima & quarta vndecimi mēſis Sabbat: in anno ſecundo Darij regis factū eſt verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ filij Addo prophetā, dicens.

TRIA in huius vaticinij initio obſeruanda cumprimis occurrunt, quæ indicata attentionem & diligentem interpretum ad explicandum ſedulitatem requirunt: explicata autem pretium operæ legentium abſoluent. atque primum ipſa exacta temporis notatio eſt, qua viceſima quarta vndecimi menſis indicatur dies. ſecundum verò nomen menſis expreſſum. cuiuſmodi rationem Vates hic ſolus inter cæteros nouam ſuſcitat; neque tamen alibi, quàm in ſecundohoc & proximo tertio vaticinio perſequitur. Tertiū porrò paterni & auiti nominum repetita deintegro appellatio eſt; qua, præterquam in primo & ſecundo vaticinijs, nuſquā aliàs in toto opere Vates vtitur, ſui tantum nominis commemoratione & perſona propria contentus. namque in omnibus alijs locis legimus, [*Fuit verbum Domini ad Zachariam*, &c.] Hæc autem omnia quam ob rem diligenter notarentur, perſpecta Vati ipſi vaticinij magnitudo & grauitas in cauſa (vt videtur) fuit, cui tantarum rerum tam frequens viſio, tamque perpetuum & ſublime argumentum, nimirum tota ſuæ gentis rerum futura ſpecies & ratio digna iudicata fuerit, quam auctoritatis & dignitatis oſtendendæ gratia, & ſuo, & patris, & aui etiam prophetæ nominibus appellatis confirmaret, oſtenderetq. eam rem ſibi Vati in vatis aui familia & domo atq. paterna diſciplina diu verſato; tamen, præter alia omnia vaticiniorum & viſionum exempla, maximam admirationem excitauiſſe, adeo vt niſi ab interprete diuino doceretur, quamuis ſapiens & pius, quamuis in vaticiniorum cognitione atque vſu & ſuo munere & aui memoria Dei verſatus: tamē quid tot tamque arcanarum rerum apparatum ſpectaculum portenderet, ſignificationis incertus miraretur. Quamobrem & viſionis, & interrogationis verba in ſingulis exemplis vſurpat, vt ſibi oſtenſas quidem, nō tamen ſine indice intellectas res fuiſſe fateatur. Atq. illud, quod in poſtremò ferè verſus loco agnomen prophetæ poſitum eſt, ad auum potius, quàm ad Zachariam referendum eſſe & ſententiæ Hebrææ & linguæ ratio docet. nam quæ nomina in libri initio ad certam Vatis & familiæ notationem & veritatis profeſſionem ex aliorum vatum cōſuetudine inducta ſunt, ad certam quandam earum, quæ dicendæ ſunt, rerum magnitudinem & admirabilitatem oſtendendam ſecundo vaticinio denuò repetita pertinent. Atque hactenus de nominum repetitione. Nunc verò de dierum & menſis notatione illud ex hiſtoria coniicimus, Perſicum imperium ad quantumnam tempus duraturum eſſet, certa quadam ſignificatione definiri, nimirum quinquaginta & nouem annos, quibus Perſæ & Medi poſt Aſſyrios deuictos rerum potiti ſunt. in antiquis enim Hebreorum monumentis legimus, Perſis Iſraëlitas decem & nouem annis ante ſecundum templum ædificatum paruiſſe, atque ab anno quadrageſimo poſt conditam denuo ædem Græci imperij annorum in publicis actis rationem apud Iudæos haberi cœptam: de qua ratione aliàs ſuo loco oportunè dicemus. Atque vterque numerus vndeſexagenarium

In cap. de Idololatria.

ſimul

ſimul iunctus efficit. quo tempore Alexandro Macedoni victori ſuccumbentes Perſę orbis imperium amiſerunt. Igitur Perſici imperij rationes, quas viſu & arcano ſpectro doctus Vates relaturus in hac prima imagine erat, vt certo temporis etiam ſpatio definiret, dierum numerum obſeruãdum expoſuit, qui ad annos traductus totidem indicat, quot imperiũ illud duraſſe cognouimus. namq. ex Haggæi lectione tẽpli fundamenta vigeſimo quarto noni menſis die iacta fuiſſe accepimus: duobus autẽ præciſis dierũ menſibus, hoc eſt, quinquageſimo nono die Vati noſtro hæc, quã modo narrat, oſtẽſa eſt res. Quòd verò id ſibi indicatũ eſſe hac dierũ obſeruatione voluerit, argumento eſt Aſſyrium menſis nomen ad ſignificationis notandam rationem conſultò præter conſuetudinem vſurpatum, & demonſtratiuo pronomine ſic Hebraicè indicatum. *Vndecimi menſis, ipſe eſt menſis Sebat*, muta litera, T, non aſpirata in fine ſcribendũ nomen. At verò *Sebat*, Chaldaicè; Hebraicè *Sebet* pronuntiatur: ſignificatq. ſceptrũ & imperatorẽ ſiue dominãtem principem: quo verbo Alexandri imperium, cui Perſæ qninquaginta nouem annis rerum potiti conceſſuri erant, arcanè indicatum eſt. Deinde illud etiam ad eandem rem obſeruandum eſt, ex duobus nominibus quibus menſis apud Hebræos vocatur, alterum certa ad hanc ſententiam ratione conſultò à Vate hoc in loco fuiſſe vſurpatum, idque eſſe *Hhadaß*, quod innouationem, ſiue nouitatem ſignificat. Atque huius loco Hebraicam orationem ad verbum Latinè redditam habita etiam myſterij aperiendi ratione ſic ſonare, [*In die viceſima quarta vndecimi menſis.*] quod nomẽ nouitatẽ ſonat. ipſa eſt nouitas ſceptri. nullo neque commodiori, neque certiori modo ea, quam Vates intendebat, temporis ratio aut celari, aut explicari potuit. namque apertè rem illa tempeſtate dici noluit Deus, cùm Perſarum res florebant, ne quod Iſraëlitæ ob eam cauſam detrimentum acciperent. Quam ob rem & vniuerſa ipſa, quæ de hiſce rebus Vati decantata eſt, ratio non apertis, vt futura erat, imaginibus, ſed arcanis quibuſdam ſpectris ac notis oſtenſa eſt. Poſſemus etiam & eandem rem numeri quoque vndecimi contemplatione ex Hebraico ſuſcepta amplificare, niſi breuitatis cupiditate ad vlteriora explicanda raperemur. Ex quo fit, vt multa quæ nobis inter commẽtandum ſuggeruntur, vel inuiti prætermittamus, nõ ingrata profecto non properantibus futura, qualia quæ de menſium priſco Iſraëlitarum populo ignotis & à remigrante è babylone Iudæorũ gente adiectis nominibus narrari percõmodè poſſent. Porrò omnẽ tum oſtenſorum, tũ interpretationum rationẽ non priuatę cuiuſdã cogitationis, ſed planè diuinam eſſe his verbis Vates cõfirmat, [*Fuit verbũ Domini ad, &c. dicens, vidi &c.*] vt viſa & explicationes viſorũ diuini verbi auctoritatem & fidẽ auditoribus probent, quæ neq. ſua ipſius neq. aliqua humana aut incerta, ſed diuina prorſus explicatione à Vate commendentur. Is enim quamuis Vatem patre ſapiente, & auo propheta prognatũ, doctum ac ductũ ſeſe profiteatur, tamen difficiliora quædam vidiſſe ait, quæ niſi à Deo doctus eſſet, certa ratione exponere & literis mãdare minus auſus fortaſſe fuiſſet. Quod verò in tertia perſona ſui primum mentionem facit, ad rei exponendæ grauitatem & difficultatẽ oſtendendã, vt ſuperius annotauimus, pertinet. Grauius enim & ſignificantius de ſe quiſpiam interdum in tertia, quàm in prima perſona loquitur, cuiuſmodi illud eſt: Dereliquerunt Dominum, blaſphemauerunt ſanctum Iſraël, &c. quo in loco de ſe ipſo Deus agebat.

שבט

חדש

Iſai. 1.

Vidi per noctem.

Hvivs arcani vaticinij conſultò obſcuratam & abditam rationem ab aliis cõpluribus rebus & cogitationibus, quas expoſitores variè explicant, ad vnam argumenti ipſius, de quo agitur, grauitatem & magnitudinem reuocamus. Voluit enim Deus ea, quæ à vatibus ſuis populo Iſraëlitico priuatè prænuntiabantur, vel apertiora & planiora, vel certè minoribus & rarioribus nebulis inuoluta oſtendere: maximè quæ ad futurarum ipſis rerum certam notitiam prædicenda eſſent (qualia calamitates, bella, peſtes, abductiones, diſperſiones & diſſipationes fuêre) vel quæ ad humanæ ſalutis promiſſionem ſpectarent: cuius myſterium etſi commune omnibus gentibus eſſet, vni tamen Iſraëlitarum genti illis temporibus tractandum, atque (prout illa ætas ferebat) cognoſcendum traditum fuerat. Neque enim illius tantæ rei certa & aperta communicatio eo cum gẽtibus erat, ſi quæ tamen per Sibyllarum carmina (vt aliqui auctores tradũt) fuerit, certè eam minima cura, minimaque animaduerſione tractatam peranguſte apud illos patuiſſe, vel nulla, vel rariſſima atque obſcuriſſima, vehementerque incerta apud illorum auctores mentio arguit, namque certi & aperti ſalutis huius nuntij ab

Eſai.49. Iſraëlitico populo ad omnes gentes primum ex diuini conſilij decreto perferendi erant,ſicut ſcriptum eſt: Parum eſt vt ſis mihi ſeruus ad ſuſcitandas tribus Iacob & fæces Iſraël conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, vt ſit ſalus mea vſque ad extremum terræ. Igitur in eas,quæ cognitione explicationeq́ue ſui,aut denique officio aliquo Iſraëlitici populi nomen attingerent,quæque à cæteris gentibus vel ignorarentur, vel negligenter curarentur,apertiùs & planiùs per Vates præcini Deus voluit. Eas verò quæ cum Iſraëlitarum cauſa gentium etiam aliarum rationes in ſe maximas & publicas continebant,multis obſcurorum ſimulachrorũ inuolucris tectas,& quaſi velis quibuſdã obtentas Iſraëlitici tantùm populi ſapientiſſimis magna cura perſpiciendas tradi; neq; ab aliis nationibus antè capi poſſe & intelligi, quàm vel ab Iſraëlitis oſtenſa; vel exitu ipſo declarata eſſent. Atque hanc cauſam eſſe arbitramur, quam ob rem quæcunque in ſacris libris,de quatuor orbis imperiorum ſucceſſione conſtantiſſimè & certiſſimè ſcripta ſunt, obſcuriſſimè tamen & per quædam inuolucra & integumenta oſtenſa prenuntiataq́ue fuerint; cuiuſmodi ſunt,quæ ab Ezechiele in Vaticiniorum ſuorum initio ſcribuntur,& Nabuchodonoſori per quietem viſus multiplici materia conflatus coloſſus: Danielis etiam ſpectra illa decantatiſſima. quæ omnia cæteris nationibus aliquãdo celata,Iſraëlitarum verò ſapientibus ad cognoſcendum obſeruandũq. expoſita ſunt, Pſal.102. ſicut ſcriptum eſt: Notas fecit Dominus vias ſuas,filijs Iſraël voluntates ſuas. Igitur hanc de quatuor orbis imperiis certam atque cum re ipſa conuenientem rationem, ne quid vnquã ſapientiam & prouidẽtiam ſuam fugere putari poſſet,conſolidatã omnino habẽs Deus vatibus atq. aliis oſtendit: ita tamen vmbris & nubibus obuelatam, vt non cuiuis, niſi ſapienti & diuina interpretatione edocto ſubductam habere contingeret. neq. verò hæc Vatis huius in hac re obſcuritas illis poſt dirutum & incenſum primum fanum temporibus tribuenda eſt, in quibus propheticus ſpiritus rarius & obſcurius hominibus communicatus fuiſſe à nonnullis dicitur: namq. vt de frequentia nihil modò agamus,aliàs commodius etiam fortaſſis acturi, certè obſcuritatem vel perſpicuitatem, nõ tam certis temporibus,quàm rerum & argumentorum generibus aſſcribimus. quippe non modò Ezechiel & Haggæus atque Malachias,qui iiſdem tẽporibus vaticinati ſunt, multa aperta,& omni etiam populo expoſita dixerunt, ſed & hic idem Zacharias de magnis quoque rebus ita apertè ſæpe aliàs eſt locutus,vt nemo (modò eadem qua ipſe, lingua vteretur) apertiùs de iiſdẽ agere potuiſſet: vt ex iis,qui ad populum habiti ſunt, ſermonibus & ex templi reſtituendi,& religionis inſtaurandæ atq. diuinorum de Chriſto promiſſorum plenis orationibus dilucidè probatur. Quam ob rem horum ſpectrorum obſcuritas ad res ipſas,quæ ſignificantur,hoc eſt,imperiorum orbis grauiſſimam rationem à nobis refertur.

Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens ſuper equum rufum, & ipſe ſtabat inter mirtheta, quæ erant in profundo: & poſt eum equi rufi varij & albi: & dixi, Quid ſunt iſti, Domine mi? & dixit ad me angelus qui loquebatur in me, Ego oſtendam tibi quid ſint hæc.

CVM deſcripta anni, menſis & diei certa notatio ſatis eſſe videri poſſet, tamen temporis etiam horas atq. partes animaduerſione dignas Vates nõ ſine cauſa indicauit. *vidi per noctem,* ſiue vt Hebraicè eſt, *vidi noctem,* addito articulo demonſtratiuo *Ha*. Solent aliquando homines magnis in quiete ſomniis adeo ſtimulari,vt in ipſo etiam ſomniãdi articulo,veræne an ſecus illæ ſibi offerantur ſpecies,incerti ambigant, quas poſtea excitati,quamuis mirabiles, ſomniorum tamen nomine narrant: quibus non ſecus ſtimulatos atque affectos ſeſe fuiſſe affirment ac ſi veræ eſſent. cuius exẽpli illud eſt: Vidit Pha- Gen.41. rao ſomnium,putabat ſe ſtare ſuper fluuium &c.& cùm ipſe etiam narraret,aiebat,vidi ſomnia &c. In iis autẽ,quibus humana mens ad futuras abſentéſve & occultas res cognoſcendas (quæ diuinatio dicitur) agitatur modis, poſtremũ & infimum gradũ ſomnia tenent; quòd in eo ordine ſunt,in quo multa ſæpè viſa incerta, multa vana & nihili habenda dormientibus oſtendantur; vtpote ab alijs,quã diuinis cauſis obiecta: quanquam ea,quæ Deus prouidẽdi cauſa nonnunquã dat, certis quibuſdam notationibus, vt agnoſcantur,confirmare ſolet. de quibus nos aliàs,modò ille votis adſit,dicemus. ne quis verò ex tẽporis ratione,quodnam ſpecierum genus hoc fuiſſet,quærere poſſet,dubitationem expoſitione præueniens Vates tollit,ſe nocte quidem, tamẽ non ſomniantem

tem ſed vigilantē ſpecies eas, quas narrare paret, fuiſſe intuitum: atq. ob eam rem hoc verbo vtitur, *vidi nocte illa*. namq. alijs fortaſſe noctibus aliquid ſomniauerit; illa tamen nocte non ſomniás, ſed vigilans viderit, quæ nobis narraturus eſt. [*Ecce vir aſcendens ſuper equum rufum.*] Orbis imperiū Alexádri Macedonis virtute à Perſis adimendū ad Græcosq. transferendum hoc ſpectrum ſignificabat: in quo viri ſpecies vati obiecta eſt. quę vox hominem præſtantem & rebus gerendis idoneum indicare in ſacro ſermone ſolet, vt illud? Nunquid non vir tu es? & quis alius ſimilis tui in Iſraël? &c. Qualis etiam Ale- 1.Samuel.26. xander Macedo fuit, vir omniū, quos Priſca ætas inter gētes tulerit, verè maximus, qui duodecim annorū exiguo ſpatio tot tantasq. res bello geſſit, vt nemini alij ex mortalibus fuerit cōparandus. Huic pręter alia plurima adiumenta, quæ terrarū orbis imperiū portendere iudicata ſunt, mirabilis ille equus vni domino ad vſus parens contigit: quem ob formæ & coloris ſpeciem Bucephalon ſui nominarunt. de cuius monſtroſa erga cæteros ferocitate, & incredibili atq. ſtudioſa etiam erga Dominum manſuetudine & facilitate plura etiam apud Ioſephū Gorionis filium Hebraicè leguntur, quá ab vllo vel Latinorum, vel Græcorum ſcriptorum tradita ſunt. Huius autem equi rufo, hoc eſt, bouinam pellem referentis colore (nam rufi plerunque boues ſunt, maximè autem in calidioribus regionibus) imaginem Vati Deus ſpectandam propoſuit cū equite ipſo, qui inter profundi myrtheta cōſtitutus erat: quæ omnium antiquorū communi ſententia, Babylonis regionis & vrbis ipſius ſitum ſignificant. quippe Babylon Eſdr.2. in Senaaris regione ſita Euphratis tum alueo, tum deductis per foſſas aquis omnis ambitur: in qua maximam myrthetorum copiā gigni, & loci calidi atque fertilis commoditas, & eorum, qui eò venerint, obſeruatio docet, vt Abrahami Eſdræ filij etiam teſtimonio confirmatur. Illa autem tota regio ad Iſraëlitidem collata humilis omnino & depreſſa iacere videtur, ſicut ſcriptum eſt: Hi ſunt autem prouinciæ filij, qui aſcenderunt de captiuitate, quam tranſtulerat Nabuchodonoſor rex Babyloniæ &c. Quòd verò in eo loco viſus fuiſſe vir dicatur, id nimirum ſignificat, eius regionis Alexandrum potitum extremam Dario eiusque imperio cladem attuliſſe: in qua etiam regione ipſe quoque vltimum obierit diem, vt præter alios auctores Ioſephus etiam Hebræus memoriæ prodidit. Eius verò vita iam functi imperium in quatuor præcipuè partes diuiſum, quatuor regibus gerendum ceſſit, atque in cōplures præterea principatus diſtributum eſt, in duodecim videlicet, vt quidam ex auctoribus enumerant, ſed qui præcipui & maximi, poſt eius mortem, rerum potiti ſunt, quatuor dicuntur, vxor videlicet Alexandri ipſius cum poſthumo, vt aiunt, filio, cui Macedonia & reliqua ferè Græcia ceſſit; & Ptolomæus, cui Ægyptus atque Alexandria; Seleucus, cui Aſſyria ac Babylon; atque Antigonus, cui Perſis regio & reliquæ Aſiæ partes obtigêre. Hos & cæteros, qui priuatis prouinciis & regionibus poſt Alexandri obitum præfuerint, non tanta auctoritate atque potentia illuſtres, rebus tamen gerendis & bello idoneos, variorum equorum imagine Zacharias vidit, nempe coloris rufi, varij & albi, quòd neque ex iiſdem generibus & familijs omnes, neq. iiſdem vitæ & agendi moribus & conſuetudine vterentur, ſiue quòd certis varijs ornamentorum atque inſignium, delectarentur generibus, quæ alios ab aliis ſingulariter diſtinguerēt: quorum exacta deſcriptio, quòd res ipſa nimis minuta eſſet, à ſcriptoribus prætermiſſa, nobis etiá ignota eſt. Vbi Latinè legimus varij, Hebraicè eſt, *Serukim*: cuius nominis nullam certā notationem Hebræi grāmatici deſcribunt; vox tamē ipſa, ſericū aut ſericeum ſignificat, & in ſacris libris veſtes aliquádo elegantiſſimæ, quales ſericeæ ſunt, hoc nomine dicuntur: idemque verbum Arabicè ſericū, ex quo veſtes cōficiuntur, indicat, vt fuluus ille inter flauum color, quo ſericum, antequá alio fuco infectum ſit, conſpicitur, nobis ſignificari videatur. Quis verò propriè rufus color, hoc eſt, bouinus ſit, Chaldæus paraphraſtes docet, reddens *Szumak*. eſt autē *Szumak* planta ex arbuſtorū generibus, qua exſiccata coriarij ad pelles cōdiēdas parãdasq. vtuntur, cuius etiá fructum cōmolitum antiqui Græci pro ſale mēſis adhibebant. Appellant autē medici plantá *Rhus*, Hiſpani pariter cum Chaldæis & Arabibus *Szumak*, quę huiumodi colore non modò pelles, ſed manus etiá vnguesq. cerdonú tractata inficit. Siue igitur Alexandri regnū quatuor hæredibus diſtributum, filio primum, qui eiuſdem generis cùm ſit, eodem patre rufo cum patre ſignificatus eſt, & aliis tribus, quos diximus, qui equorum rufo, ſericeo & albo coloribus diſtinctorum ſpectris oſtēſi fuêre, ſiue in duodecim in vniuerſum partes, vt iam indicauimus, diuiſum, & varij ingenij hominibus delatum intelligere placeat, integra vtrinq. & ſibi conſtans

viſionis interpretatio & ſentẽtia eſt: quã Danielis expoſitio vehemẽter cõfirmat. Porrò Daniel 7. inquit, hircus caprarũ rex Græcorũ eſt, & cornu grãde, quod erat inter oculos eius, ipſe eſt rex primus. Quòd autẽ fracto illo ſurrexerũt quatuor pro eo, quatuor reges poſt eũ conſurgẽt, ſed nõ in fortitudine eius. hæc Daniel, qui & alibi etiã de Alexandro præ- Daniel. 11. dicẽs ait: Surget verò rex fortis, & dominabitur poteſtate multa: & faciet, quod placuerit ei, & cũ ſteterit, cõteretur regnũ eius, & diuidetur in quatuor vẽtos cęli: ſed nõ in poſteros eius, neq. ſecundũ potentiã illius, qua dominatus eſt. lacerabitur enim regnũ eius etiã in externos exceptis his, &c. Igitur maximè Alexãder cæteris præſtare eo ſigno iudicatus eſt, quòd ipſe equeſtris viri, alij verò equorũ tantũ ſimulachris Vati oſtẽſi fuerint; neq. viri appellari, vt ille, quòd viri nomẽ magna cũ excellentia præſtantiaq. reliquorũ appellari ſoleat. At verò viſi magnitudinẽ admiratus Vates, interpretationẽ doceri ab eo angelo, qui ſibi dux & vaticinij à Deo miniſter cõtigerat, cupit & rogat. [*Et dixi, quid ſunt iſti domine mi?* Angelũ Dei ſibi ad propheticũ munus deſtinatũ, interrogatũ eſſe & tertię, perſonæ pronomẽ, & reſpondẽtis indicatio arguũt. neq. enim virũ equeſtrem rogãs, *quid ſunt iſti?* ſed, quinã eſtis dixiſſet. Ipſe autẽ qui reſpõderit, interrogatum ſe eſſe oſtẽdit. [*Et reſpondit angelus qui loquebatur in me.*] Angelorũ opera & miniſterio à ſpiritu diuino ad prophetas vaticinandi munus delatũ olim fuiſſe, præterquã quod D. Paulus apertè confirmet, ipſorũ etiam vatũ teſtimoniis docemur. Multifariã multiſq. Hebr. 1. modis olim Deus per angelos locutus eſt in prophetis &c. Zacharias angelum in ſe locutum ait. eſt autem illa huius orationis ſentẽtia, angelus, qui diuinas res & rationes orationesq. inſtillans mihi ſuggerebat, is ita reſpõdit, [*Ego oſtendam tibi, quid ſint hæc.* Hebraicè & Chaldaicè ſic: *Ego videre te faciam quid ipſa hæc.*] non reſpondit ſeſe Vati ſpectri illius rationẽ explicaturum, neq. doctũrũ, quid illis imaginibus portenderetur (neq. id etiã ab angelo factũ narratur, nẽpe vt viſio oratione explicaretur) ſed magis videre facturum, quid ipſa res eſſet, promittit. Neq. verò videre per excellentiã eius ſenſus, pro audire vel intelligere, vt aliquando cõtingit, interpretamur, ſed ſimplicem potius verbi ſignificationem obſeruantes, promiſſam Vati rerum ipſarum veram ſpeciem non longo adeo tẽpore poſt viuẽti atq. ſentiẽti ſpectandã promitti arbitramur; vt Perſici imperij ætas nõ diuturna fore hoc etiã argumento probaretur: nimirũ intra quadraginta annos omnino exigenda: cuius rei vidẽdæ & noui Græcorũ imperij faciẽ ſpectãdi vſq. ad Alexandri obitũ, & eorum, qui ſuccederẽt, diuiſionẽ, quod quinquennio ferè poſt tranſigendũ eſſet, copia Vati adhuc ſuperſtiti daretur: cui per ætatẽ, quo minus id contingeret, nihil obſtabat, vtpote tunc iuueni adhuc cũ hæc oſtẽderentur, id quod inferius indicatur, Dic puero huic &c. Itaq. nõ quid hęc ſpectra ſignificarẽt, auditurũ modò, ſed quid verè & re ipſa eſſent, viſurũ tandẽ Zachariam, angelus illa oratione promiſit. [*Ego oſtendam tibi quid ipſamet hæc.*] hoc Hebraicè ſcientibus verba *Hema elle*, ſignificant.

Et reſpondit vir qui ſtabat inter myrtheta, & dixit, Iſti ſunt, quos miſit Dominus, vt perambulent terram.

RESPONDERE hoc in loco nõ tã Latina, quã Hebraica ſignificatione accipimus, vt verba faciẽti vel ſermonẽ habenti etiã non rogato, ſed vltro inchoanti cuipiã verbum aptè cõueniat, vt: Iob 3. Et reſpõdit Iob, & dixit: & reſpondẽs Ieſus dixit. Cõfiteor tibi pater &c. neq. enim hic rogatus aut à Vate, aut ab angelo fuerat, vt reſponderet: ſed quod Alexãder ipſe iã fermè moriẽs de imperio in quatuor illos præcipuos hæredes diuidẽdo reſpõſum decretumq. fecerit, id nõ caſu, ſed diuino conſilio factũ eſſe oſtẽdere volens Vates à ſe auditũ prædicit. atq. ita omniũ rerũ, vt geſtæ tandẽ ſunt, ordinẽ ante oculos poſitũ, ad diuinam magis prouidentiã, quàm ad humanã virtutẽ aut ſapientiam referendũ docemur. [*Vir qui ſtabat inter myrtheta.*] Alexander vir ille, qui apud Babylo- Daniel 11. niam & regno & vita perfunctus hæredes regni quatuor præcipuè non inuitus, ſed ſciens prudenſq. ac volens reliquit. id quod & Daniel indicat dicens: Exceptis his, quibus ex diuini conſilij decreto terræ quatuor partes ad ſubigendum tribui cõfirmaret. deinde verò quemadmodũ ea res agenda conficiendaq. tandem eſſet, ipſorummet regum & principũ reddita ratione confirmatur, qui grandiori voce ſublata ſuas vnumquemq. partes diligenter ac ſtrenuè egiſſe ſignificarunt.

Et reſponderunt angelo Domini, qui ſtabat inter myrtheta, & dixerunt, Perambulauimus terram, & ecce omnis terra habitatur & quieſcit.

MVNVS, quod ſibi ex diuino conſilio delatum eſſet, diligenter & ſedulo expletum

tum ex euentus indicatione ſinguli ex ijs,qui ſtabāt inter myrtheta,corā angelo profeſſi ſunt. nāq. orationem illam , *Qui ſtabat inter myrtheta,*verbis, *reſponderunt & dixerunt,* potius, quàm *angelo Domini* coniungendā arbitramur. quippe hæc Hebraici ſermonis non infrequens figura eſt,vt cū de pluribus aliquid dicatur, quod ſingulos attingat,verbum pluraliter,nomina verò ſingulariter proferātur vt: Audite populi vnuſquiſque. quæ figu gura ſyllepſis Græcis dicta eſt. neq. enim angelū aliquē inter myrtheta fuiſſe antea audieramus,quē relatiuū illud,*qui ſtabat,* nunc indicaret;imò angelum apud Zachariā docendi & alloquēdi cauſa proximè fuiſſe cognouimus:qui autem reſponderint & dixerint,niſi illi,qui ſtabāt inter myrtheta,quos & vir muneri obeundo à Deo præpoſitos dixerat,nulli planè alij hactenus oſtēſi ſunt.eoſdē verò illos fuiſſe ſubiuncta ſingulorū oratio declarat,*Perambulauimus terrā.*Oēs regiones ſibi iam ſubiectas imperioq. parentes atq. omninopacatas narrant: ita vt libera ſibi & integra vndiq. perambulatio fuerit, nulla iā aut bellorū aut nouarū rerū vel ſuſpicione minima retardata , quod omnis terra inhabitetur,& omnibus omnino bellorū motibus cōpreſſis quieſcat.hoc enim in hoc atq. alijs locis verba hæc ſignificant, [*habitatur & quieſcit,*ſiue,vt Hebraicè eſt,*Sedet & quieſcit.*] ita apud Ioſue verbū *Sakat,* id eſt,quieſcere,bellorū finē & regionē planè ſubactā oſtendit. Ioſue 11.
Cepit ergo Ioſue omnē terram ſicut locutus eſt Dominus,& tradidit eam in poſſeſſionem filijs Iſraël . quieuitque terra à præliis &c.eiuſdē ſentētiæ & illud apud latinos eſt:

Te cæde gaudentes Sicambri, Compoſitis venerantur armis. Horat lib.4. od.14.

adde quod perambulare Hebraicè , eſt liberè & ſine vllo impedimento, vt Domini ſolent,loca peragrare,cū quintæ coniugationis verbū ſit.atq. hactenus hæc prima viſio eſt.

Et reſpondit angelus Domini, & dixit, Domine Deus exercituum,vſq. quo tu non miſereberis Ieruſalē & vrbiū Iuda,quibus iratus es,iſte iā ſeptuageſimus annus eſt?

In regnorum & terrarum omnium tranquillitate, quā futuram prædixerant illi,qui inter myrtheta erant; Ieroſolymorū tamē & Iudææ gentis miſeriam & ærumnas non alleuari angelus Dei,cui Iſraëliticarū rerum cura erat, vidit,atq. de ea re ſtudioſè cū Deo agit,tantarū calamitatū modum ac finē,quiſnam foret,cognoſcere deſiderans: ac tandē felicis exitus reſpōſum à Deo oblatū Vati ad publicā populi ſpem edendum reddit. *Reſpondit* orationis habitæ index verbum eſt. Conſtat autem oratio exordio,propoſitione & confirmatione,atq. omnis oportunis argumentis vſa commodiſſimis affectibus omnino abundat, & in ſumma breuitate maxima rerū & verborū ad impetrandū momenta habet,vt planè angelicū opus probet. [*Domine Deus exercituū.*] Prius nomē abſolutū diuinæ clementiæ ac miſericordiæ immenſas rationes cōtinet,cuius & pia appellatio multum ad impetrandum ponderis habeat,ſicut ſcriptum eſt: Prope eſt Dominus omnibus inuocātibus eum . porrò ſyntacticum nomē exercituū, Dei virtutē & ad quaſcunq. vel maximas res agendas facultatē ſummā ſignificat; vtpote cui non vnus,ſed plurimi exercitus maximi & inſtructiſſimi ac dicto parētes proprij ſint.neq. enim alius pręter ipſum, variorum,hoc eſt,ſuperiorum & inferiorū exercituum Dominus dici iure poteſt: ita ex oſtenſa facultate propoſitionē ſuā angelus cōfirmat,vna tātùm diuina , nulla alia prætereà humana vi effici,vt Iudaicæ res tā diu in ſumma miſeria, in metu & calamitate verſentur. [*Vſquequo tu nō miſereberis Ieruſalē?*] *vſquequo* modi atq. finis incerta ratio in miſeris rebus animū ſuſpenſum grauius etiā premit. [*tu non miſereberis.*] Argumentū ex comparatione eſt.quanquā,inquit,terra omnis,quæ iſtis tributa eſt, aliquando bellis perturbata ſit, quiete tamē & trāquillitate breui fruetur;atq. vnaquæq. regio principi ſuo ſubiecta, ſtudioſè nihilominus fouebitur & coletur: cui tamē neq. propria eſt,neq. hæreditatis,ſed permiſſi à te belli iure obuenerit;neq.propterea deterius & grauius affecta,quòd nouo principi & Domino ſuſcipiēdo ſumptis etiam armis repugnauerit,tamen in victos & captos nō hoſtili ſæuitia,ſed regia clementia actū eſt,neq. iræ tēpus bellū ipſum ſuperauit.*Tu* verò,cuius propriū miſereri ſemper & parcere eſt,*vſquequo nō miſereberis Ieruſalē,* ciuitatis tibi vni cōſecratæ,atq. in regiā propriā delectæ,&*vrbiū Iuda,*cuius te principē ac regem egregiis atq. illuſtribus rationibus prębueras . Notus enim in Iudæa Deus: in Iſraël magnū nomen eius.et factus eſt in Salē locus eius, & habitatio eius in Siō. ibi confregit potētias arcuū,ſcutū & gladiū & bellū. illuminans tu mirabiliter à mōtibus æternis &c . [*quibus iratus es,iā iſte ſeptuageſimus annus eſt.*] Atqui ſi cæterarū regionū & regnorū,quę te nō nouerūt,quę nomē tuū nō inuocauerūt,ærūnæ & calamitates, vt abs te iuſtiſſimè decretæ,cū Iudæorū diuturna miſeria conferātur, tua in illos ira breuior multo arguetur,quā copioſius effundi in eos qui nomē illud ſanctiſſimū tuū negligunt,Pſaltes Pſal. 75.

orauerat;ſi verò adhibita in ſubiectis miſericordia conſideretur,celerior ac maior hominum inimicorum, atque ad potentiã & opes ambitione magis, quàm publicæ rei ſtudio contendentiũ,erga eos,quos repugnãtes coëgerint,quã tua erga hos,quos peccantes corrigis, videbitur;quippe cùm hic pace terra mariq. parta, omnẽ regionem ad quietẽ ſibi reuocatam prædicet,idq. adeo breuiſſimo tempore: tu verò tuis vrbibus & populis ſeptuageſimo iam anno iratus & infenſus,nullũ hactenus miſeriarum modum ſtatuiſſe promiſiſſeq. videris,cũ nomẽ iſtud miſericordiæ, & benigniſſima natura humanæ clemẽtię rationes & vſum omnẽ infinito ſuperet interuallo. Huiuſmodi angelicæ orationis breuiter explicatæ ſententia eſt: cuius exemplũ atq. exitus ſuſcepta à beatis ſpiritibus humanarum rerũ patrocinia nõ ſolùm probat,ſed optandã etiã expetendãq. nobis cõmendat. Vt verò Iudaicarũ rerũ cura & ſolicitudine angelus adhuc etiã reſtitutis iã in patriã Iudæis ageretur, illud in cauſa fuit, quòd regnorum & regum aliorum etiam in occupato regno quiete præuiſa,Iudæorũ tamen res in ancipiti & incerto eſſe viderẽtur loco; vtpote quæ ex Babylonica ſeruitute vix nuper ereptæ,Perſis eo tempore ſuberant: quorũ fidei & voluntati nihil credendum eſſet,nimirum incõſtanti, & cui incœptũ tẽpli opus rurſum impedire,ſi liberet,facilè eſſet . id quod prohibita mœnium reſtitutio arguebat . Porrò ſubeunda illis Græcorũ quoq. potentia diuinã iram quodãmodo perpetuã minari videbatur. cuius finẽ admirabili oratione procurans angelus tandẽ impetrata re intellexit, atq. pro ſummo ſuo in gentem illã ſtudio ad perpetuã hominũ memoriam & communẽ ſpem ſubminiſtrandam Vati decantandã tradidit. Quod verò ad temporum rationem, quam angelus indicauit, pertinet,ſecundus Darii annus,cùm Vates hæc vidit,ſeptuageſimus à Solymorum exciſione erat.

Et reſpondit Dominus angelo, qui loquebatur in me verba bona, verba cõſolatoria.

TANTVM piæ ſanctorum & Deo dilectorum ſpirituum,quales angeli , quales beati etiam,qui in cæleſti curia verſantur, ſunt, in miſerorum atq. afflictorum hominũ cauſa orationes valent,vt reſponſa non modò argumento ipſo & ſentẽtia bona, ſed verbis etiã lenibus & placidis , ac pronuntiationis modo ſuauiſſimis cõſolatoria à Deo,quẽ ſummo iure iratum deprecantur, auferant: Quia ſuauis Dominus vniuerſis,& miſericordia eius ſuper omnia opera eius. Neq. verò leuiter animaduertenda nobis hæc adiuncta Vates propoſuit, [*verba bona, verba cõſolatoria*:] quæ ſi diligenter perpendantur , plus de diuina natura,de iuſtitia, de miſericordia,de lenitate atque paterna cura, de ſanctorum patrocinio,de miſerorum ſpe atq. afflictarum rerum remedio ponderis habere probentur, quàm in tanta breuitate exiſtimari à quoquam poſſit. Eorum verò verborum,quæ angelus audierit, ſi non modos & ſuauitatem, ſententiam tamen conſolationis & ſpei plenã, maximorumq. myſteriorum abundantem Zachariæ in hominum ſalutẽ peruulgãdam reddidit: atque prius verba bona, quæ ad iuſtitiam æquitatemq. pertinent,referuntur.

Pſal.33.

Et dixit ad me angelus , qui loquebatur in me , Clama, dicens : Hæc dicit Dominus exercituum, Zelatus ſum Ieruſalem, & Sion zelo magno . & ira magna iraſcor ego ſuper gentes opulẽtas: quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerunt in malum.

DIVINAS rationes quamuis hominibus ob imperitiam aliquando obſcuras, certas tamen atq. ſibi ipſis conſentaneas eſſe, hoc ab angelo ad ſapientum & piorum vtilitatem edi iuſſum præconium declarat, *Clama dicens*; & angeli ſedulitatem ac ſtudium , & rei ipſius magnitudinem atque vtilitatem publica notitia digniſſimã,hæc peruulgandi cura probat ,quòd miſericordiæ & clemẽtiæ diuinæ ratio integra ſemper eſſe, ac perpetuo vſu ſibi conſtans docetur; ſed hominum malitia perſæpe fieri, vt hæc res minus fortaſſis appareat, quam tamen Deus ipſe oportunè in lucem editam ab omni falſa & mendaci impiorũ aut imperitorũ opinione vel ſententia vindicet: vt quod de ſuæ & hominũ iræ,de vtrorũq. miſericordiæ cõparatione ſuperius dictũ fuerat, ita explicet , vt nunquã vel ſuã irã tantã,vel miſericordiã adeo anguſtã fuiſſe aſſerat, atq. hominũ ipſorũ peruerſitate,vt viderentur,cõmiſſum fuerit. nam quæ ille in alijs hominibus ad aliorum correctionẽ & paternã animaduerſionẽ permittit,nonnunquã eorũ, qui ſuperiores ſunt,culpa & crudelitate,contra ius contraq. fas,modum omnẽ excedunt;atq. ijs,qui de diuinis rebus malè aut indoctè ſentiunt,ad prauas interpretationes anſam dant: quas tamẽ magno eorum , qui commeriti fuerint , malo redarguere & diluere Deus ipſe ſoleat , vt in

Ieroſolymorum & Iudæorũ cauſa oſtẽditur, in qua dicit dominus exercituũ, cui & in cõſilijs miſericordia, & in agẽdis ijs, quæ decreuerit, facultas ſumma eſt. Ipſe igitur & miſericors & potẽs, hæc de ſuis & de hominũ rationibus profitetur. [*Zelatus ſum Ieruſalẽ & Sion zelo magno.*] Religionis res magna cura ſe ſuſcipere, neq. inultũ pati, vt cũ nominis & laudũ ſuarũ offẽſione populus aliquis, quẽ ille corrigendũ curarit, vehemẽtius etiã, quàm æquitatis ratio fert, lædatur, magnis editis iudicijs, & grauiſſimo de impijs & nocẽtibus ſumpto ſupplicio, ſeſe iã oſtẽdiſſe, & porro oſtenſurũ cõfirmat. [*Zelatus ſum Ieruſalẽ & Sion zelo magno.*] Grauiſſimas de Babylonijs pœnas, ob vexatã cũ nominis honorũq. ſuorũ detractione plus æquo Ieroſolymã ciuitatẽ, ſibi vltori ſumptas ſignificat. illi namq. nõ focis modò, ſed in numinis contẽptũ ſui, neq. aris etiã Ieroſolymitanis pepercerãt, omnia loca ac maximè fanũ ipſum celeberrimũ vni deo vero in ea vrbe cõſecratũ ſtudioſè ac nefariè illato igni vaſtarũt. Hic eſt Zelus ille magnus, quòd grauiſſima ſe vltiõe in Aſſyrios ob immanitatẽ & impietatẽ vſum oſtẽdat, tantũ abeſt, vt miſericors erga Ieroſolymitanas res nõ fuerit, vt etiã ſuũ de ea cauſa iudiciũ, iſtorũ populorũ maxima calamitate & regũ extinctione pronũtiauerit. Zelus & zelari, idẽ hoc in loco, quod Latinis vlciſci eſt, KANAH Hebraicè. קנה Hęc ad Aſſyrios nuper ſupplicio affectos ſentẽtia ſpectat, ad Perſas verò & Gręcorũ regna in magna tranquillitate cõſtitutas gentes, perpetuæ felicitatis opinione atq. ſpe cõcepta, erga ſacram Dei religionem nefariè, inhumanè ac impiè ſeſe gerentes, illa etiã dicũtur, [*Et ira magna ergo iraſcor ſuper gẽtes opulentas.*] Vt verba tẽporibus, ſic res ipſæ ſentẽtijs diuiſæ explicãtur: illa prima præteritũ, hæc præſentia futurũ reſpiciũt, tã Perſarũ quã Græcorũ imperij cũ maxima clade mutationes, quæ ira magna diuina iã tũc parabãtur, cũ Vates hæc audierit, *ſuper gẽtes opulẽtas.* Hebraicè SAANANIM, quiete & trãquillitate plenas ſignificat, nihilq. ſibi aduerſi metuentes: cuiuſmodi ſpes occupatũ ac fundatũ imperiũ hominibus facere ſolent, qualẽ tamẽ rerũ ſtatũ nihil in toto orbe, præter veræ ſa pietiæ cũ ſumma pietate & innocẽtia ſtudiũ, cõfirmare poteſt, ſicut ſcriptũ eſt. Qui autẽ me audierit, abſq. terrore requieſcet, & abũdantia rerũ perfruetur, terrore malorũ ſublato. vbi idẽ verbũ SAANAN eſt. Itaq. primũ idẽ diuinũ iudiciũ alijs editũ, alijs intẽtũ vidimus, deinde cõmune omnibus crimẽ aſſcribitur, quod Ieroſolymorũ imminutas res, nõ diuini cõſilij, ſed ſuę ipſorũ virtutis & felicitatis rationibus interpretati, immaniter & nefarie etiã cum numinis & religionis contẽptione protriuerint. [*Quia ego iratus ſum parum, ipſi verò adiuuerũt in malũ.*] Deus parẽtis modo ad correctionẽ, ad religionis & pietatis vindicationẽ exiguã, ſed vtilẽ iram geſſerat: illi vero diuinæ iræ miniſtros non eodẽ ſtudio, ſed in malũ, in contrariã omnino & peruerſam rationẽ ſeſe præbuerũt. Nãq. Aſſyrij primũ omnẽ pietatis & humanitatis finẽ prætergreſſi, in omnẽ ætatẽ & ſexũ ſæuiẽtes, funeſtos ignes etiã tẽplo per ſummum nefas intulerunt, ſicut ſcriptum eſt: Iratus ſum ſuper populũ meũ, contaminaui hæreditatẽ meã, & dedi eos in manu tua: non poſuiſti eis miſericordias, ſuper ſummum aggrauaſti iugũ tuum valde. & dixiſti, In ſempiternũ ero domina, &c. Iſai.47. Idẽ iudiciũ à Deo iuſtiſſimo & incorruptiſſimo iudice Perſas & Græcos eandẽ culpã ſuſtinẽtes exſpectare cõſequens fuit. etenim apud Perſas Aſſuerus falſis criminibus & calũnijs attendens, animũ, vt omnes Iudæos occideret, induxerat, præter alia etiã quę perferre gẽs illa, quoad rerũ potiretur, indigne coëgit. At vero à Græcis poſt Alexandrum ad impiũ Antiochũ vſq. & vltrà etiã, quot, quã impij & vehemẽtes in Iudæã & Ieruſalẽ impetus facti fuerint, qui cognoſcere cupit, præter Danielis vaticinia, Machabæorũ etiã hiſtoriã legat. Ex his verò quæ deſcriptæ hoc in loco ſunt, ſentẽtijs illud docemur, regnorũ & imperiorũ omniũ rationes nõ humana felicitate, virtute, facultate & opera, ſed diuino cõſilio & voluntate cõſtare, mutationes verò hominũ ipſorum culpa & diuina ſententia prouidentiaque fieri, ſicut ſcriptum eſt: Hunc humiliat & hunc exaltat: quia calix in manu Domini, &c. Pſal.74. Hactenus verba bona, nunc deinceps conſolatoria verba ſunt.

Propterea hæc dicit Dominus, Reuertar ad Ieruſalẽ in miſericordijs: domus mea ædificabitur in ea, ait Dominus exercituũ: & perpendiculũ extẽdetur ſuper Ieruſalẽ.

CONSILIVM illud antiquum ſuum, quod de cõmuni hominũ ſalute Ieroſolymis tandẽ per Chriſtũ Ieſum Nazarenum expleturus erat Deus, adhuc ſe exequi apud hunc Vatem etiã, vt apud cęteros profitetur, atq. ad eam expediendã rem quæ cõmoda & idonea ſunt, regnis etiã & imperijs, omnibuſque, qui contrà conentur, cũ terrenis tũ infernis hoſtibus contẽptis, apparare fouereq. ſe dicit, vt Ieroſolymorũ murorũ refectionẽ, ciuiũ reſtitutionẽ, & tẽpli illius materialis (quod tertiũ longè præſtãtiſſimũ ſignificabat) reædificationẽ, ſacrorũ & religionis inſtaurationẽ, hæc omnia ſuo illo benigniſſimo vultu, quo

cęlũ tẽpeſtateſq. ſerenat, promouẽda iã ſuſcipiebat. [*reuertar,*] qui per irã auerſus videbar, vnde res oẽs interire conſequebatur, ſicut ſcriptũ eſt: Auertente te faciẽ tuã turbabũtur &c. Idẽ reuerſus omnia promouens recreabo & fouebo. [*In miſericordijs.*] Hebraicũ nomẽ viſcera miſericordiæ, qualia matris aduerſum filios ſunt, ſignificat; atq. vt ex frequenti lectione obſeruauimus, Deo in ijs rationibus, quę ad peccatorũ condonationẽ ſpectant, ſæpiſſime aſſcribitur. eſtq. ea maxima diuinæ miſericordiæ in Hebræa, Chaldęa, Arabicaq. lingua appellatio, quæ ad magnitudinẽ & immenſitatẽ indicandã plurali numero vſurpatur. Hæc ſunt viſcera illa miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto &c. hæc verò ſeſe facturũ potẽtiſſimus Deus, vtpote Dominus exercituũ recipit. [*Et domus mea ædificabitur in ea.*] ſecuro animo ædificationis opus vrgere iubentur Ieroſolymitani, illud ſibi ex diuino verbo perſuaſi, nullis iam hominũ inimicorũ conatibus impeditum iri: neq. verò hoc ſolũ, ſed ſublatos etiã demolitione muros, additis ac diſpoſitis turribus, reficiẽdos eſſe ait. [*Et perpẽdiculũ extendetur ſupra Ieruſalẽ.*] Hebraicè CHAV lineã potius quã perpendiculũ ſignificat, id quod adiunctũ verbum *extendetur*, arguit. namque ædificatores perpendiculũ demittunt, lineã extendunt, altero murorum rectitudinẽ examinantes, altera verò longitudinẽ metaturi. atq. de mœnibus ipſis, quibus vrbes cinguntur, agit nunc Deus, quã ob rẽ vrbis nomen abſolutè appellat. Vt vero diuinũ etiam promiſſum, hoc Nehemia procurãte, pręſtitũ fuerit, ex illius narratione apertè cognoſcitur. cauſam porrò quã ob rem hæc decernat paretq. Deus, publicè proclamatione & decantatione indicare Vates iubetur, videlicet id, quod ſuperius diximus, de humana ſalute ſuſceptum conſilium, quod adhuc exequebatur.

Luc.1.

Adhuc clama dicens, Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc affluent ciuitates meæ bonis: & conſolabitur adhuc Dominus Sion, & eliget adhuc Ieruſalem.

ADHVC *clama*. Chaldęus bene explicuit, *adhuc vaticinare.*] Maximã rẽ & alterius etiã generis à ſuperiori arguit hęc vaticinij ab angelo repetita procuratio, nimirũ ex earũ rerũ genere eſſe oportere, propter quas angeli erga homines libẽtiſſimè ſeſe miniſtros præſtãt, in miniſteriũ miſſi propter eos, qui hæreditatẽ capiunt ſalutis. atqui de alia re, quã de Ieroſolymorũ illa reſtitutione, quæ Zachariæ ętate cõtigit, hoc in loco agi, præterquã quod repetita de integro vaticinatio, & verba illa, *adhuc, adhuc,* & *conſolabitur,* & *eliget,* arguũt, ipſa verbi *affluent* Hebraica vis manifeſtè probat. eſt enim Hebraicè verbũ NAPASZ, quod propriè diſperſionẽ ſiue effuſionẽ ſignificat: qualis fuit illa filiorũ Noë per vniuerſum orbem, propriis ſedibus, vbi nati & educati fuerant, relictis. Itaq. affluent, idẽ eſſe dicimus, quod effluent. quo verbo ſecũdam illam Iudæorum calamitatem, in qua ob repudiatũ Chriſtũ hactenus etiã ſunt, & futurũ in Dei gratiã reditum præcini exiſtimamus. vnũ, inquit angelus, quod adhuc Ieroſolymis & cæteris Iudææ regionis vrbibus, ob incolarũ ſcelera, periculũ procreatur, adhuc denũtia, vnũq. poſtremũ ſalutis optandum exitũ, qui diuinæ gratiæ dono cõtinget, vaticinare. [*Adhuc affluent ciuitates meæ bonis,* Hebraicè, *adhuc diſpergẽtur* ſiue *effluẽt ciuitates meæ à bono,*] ita vt ſibi ipſis cauſæ ſint, quã ob rẽ à bono rerũ ſtatu, in quo erãt deiectę, diſſipẽtur: hactenus dimidiũ carminis eſt: ſequitur alterũ cũ particula rerũ conuerſionẽ & exitũ in loco indicãte. [*Et cõſolabitur adhuc Dominus Siõ.*] Nõ illa cõſolatione magis terrena, quã ſpirituali, in qua iã tunc erant, ex Babylone videlicet reuerſi & tẽplum ædificãtes, domos atq. agros colẽtes, ſed alia adhuc planè diuina conſolatione eius generis, de qua dictũ eſt: Conſolamini, cõſolamini populum meũ, &c. huius verò cõſolationis Deus ipſe auctor erit, *Dominus*. Igitur diuinam eſſe oportet per ſpiritũ ſanctũ illis datũ ex veri Meſſiæ Ieſu Nazareni cognitione: quã quidẽ felicitatem ex his in quibus nũc iacẽt tenebris, nõ ſuo cõſilio & opera, ſed Dei miſerentis volũtate & benignitate erepti viſuri ſunt. Quòd verò Dei donũ hoc verè ſit, explicat, addẽs illud: *Et eliget adhuc Ieruſalem.* Electio nõ volentis nec currẽtis, ſed miſerentis Dei opus eſt, qui vt gentes ex iſtorum caſu ad vitã vocauit, ſic iſtos rurſus ex gẽtium plenitudine Sion & Ieruſalem cæleſtis ciues verè facturus vocabit. Atq. hoc ipſum myſteriũ vox illa *adhuc*, indicat, quę Hebreis eſt *Ghod*, nõ tantũ tẽporis, ſed rerum magis argumentũ ſignificans, vix omnibus illis latinis explicabilis, adhuc, præterea, vlterius, amplius etiã: quæ vox quater in hoc verſu repetita non pleonaſmum, ſed cuiuſmodi myſterium indicauimus, arguit.

Heb.1.

Iſai.40.

Rom.9.

Et leuaui oculos meos, & vidi: & ecce quatuor cornua. & dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quid ſunt hæc? & dixit ad me, Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam, & Iſraël, & Ieruſalem.

QVARTAM Ieroſolymorũ calamitaté doctus,à quo tamen hoſte afferendá eſſe putaret incertus vates,hoc ſecũdo ſpectro docetur,non à Perſis neq. à Grçcis,ſed ab vltimo Romano imperio importandá fore. quippe ita diuino conſilio decretum erat,vt Iſraëlitæ & Iudæi ſcelerũ ſuorũ aduerſus Deũ ſuũ impiæ offenſionis quatuor orbis imperiorum téporibus pœnas darent,in gratiam tandé ex diuina benignitate reuocandi, poſtquam illis,per quos puniti eſſent, ſua etiá ob publicam iniuriá cõſtituta ſupplicia afferentur.ita enim Deus ſeſe erga ſceleratos & nocétes ſeuerũ iudicem, erga miſerrimos tandé clementiſſimum præbet. [*Et leuaui oculos meos & vidi.*] Vigilanti & ſui ſenſus mentiſque compoti oſtenſum viſumq. ſpectrum eſſe ſignificat; vtpote cui vltro leuanti oculos & conſpicienti obiectum fuerit. [*Et ecce quatuor cornua.*] Non tam regnum, quàm regni potentiam & ad impugnandá propugnandamq. facultatem ſignificat,iuxta illud: Abſciſſum eſt cornu Moab, & brachium eius cõtritum eſt, ait Dominus &c. Quam ſignificationem & apud alias etiam nationes obſeruantes, Græcorum & Romanorum regum atque Cæſarum numiſmata quædam viſimus,quorum coronæ cornibus rectis non indecorè muniebantur. ex qua ratione illa apud poëtas leguntur: Ier.47.

Caue,caue,namq. in malos aſperrimus parata tollo cornua. &: *Vireſque, & addis cornua pauperi.* Horat. lib. 3. carm. Od. 21.

Vt igitur omnis Iſraëliticarum & Iudaicarum calamitatum integra Vati conſtaret ratio,atque diuinæ iuſtitiæ ac prouidentiæ ſimul in vniuerſum orbem exempla grauiſſima probarentur,quatuor imperiorũ,Babylonici, quod iá nuper exciſum erat, Perſici,quod tunc florebat, & Græci atque vltimi Romani potétiæ ſimulachrum obiectũ ab interprete angelo explicatur. [*Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam & Iſraël & Ieruſalem.*] Cornu nomen ſatis clare Vati Hebraicè ſcienti potentiam depinxit. quam ob rem alio verbo cæleſtis interpres nõ explicuit. Iuda & Iſraël cùm regna eſſent, & regio nomine ac dignitate florerent, Aſſyriorũ cornibus ventilata ſunt. Ieruſalem verò non ad regiá maieſtatem,ſed ad quandam reipub. faciem, poſtquam ex Aſſyria remigrauit, redactam Perſæ & Græci primum vexarunt,ac Romani tádem maximis cladibus affectam & protritam omnino diſſiparũt. à quibus tamen omnibus,quoniam ſæuitia magis & odio, quàm diuini conſilij aut mandati exequendi animo actum eſt,debitas pœnas ſumendas eſſe Vates ipſe etiam videt.

Et oſtendit mihi Dominus quatuor fabros. & dixi, Quid iſti veniunt facere? Qui ait, dicens, Hæc ſunt cornua, quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros, & nemo eorum leuauit caput ſuum: & veniunt iſti deterrere ea,vt deijciant cornua gentium, quæ leuauerunt cornu ſuper terram Iuda,vt diſpergerent eam.

ET *oſtendit mihi Dominus*. Hebraicè, Et *fecit me videre Dominus*. Ipſe Deus iuſtitiam ſuam Vati probaturus,quatuor orbis imperiorũ exitus oſtendit,nõ fortuitos, ſed planè ex diuini iudicij certa ſententia futuros. etenim quæ per fabros fiunt opera, certam rationem,quam referant,habent.namque ars non caſu conſtat,ſed rebus in vnum exitũ exſpectantibus & nunquá fallentibus continetur. faber auté Hebraicè *Hharaſ* dicitur. quod verbum cogitationé & conſilium,vt putatur,apud Latinos ſignificat.fabros igitur lignarios,aut ex iis potius,qui cornuũ materiam torquere, dirigere & ad cómodos vſus formare norunt,Vates viderat,per quos imperia illa quatuor flectenda atq. tandé abſcindenda fore intellexit, ob illatas publicè tum Iſraëlitis,tum aliis à ſe victis gentibus grauiſſimas iniurias. ijdem auté fabri qui & cornua fuêre, maximè in tribus primis imperiis euertédis, Perſæ Aſſyriis,Perſis Græci, his Romani. quibus demum ſeptentrionales gentes cladem attulerunt. Quamobrem in explicatione vtriuſq. rei ratio ab angelo ſimul coniuncta cõmonſtratur,tametſi altera tantùm res fuerat quæſita. [*Hæc ſunt cornua,quæ ventilauerunt Iudam per ſingulos viros*, Hebraicè, *Quæ ventilauerunt Iudam,vt vir non leuaret caput ſuum*. Tranſlatione à monocerotibus perpetuò obſeruata Iudaicas res ita ab iſtis regnis protritas eſſe ait, vt nullo niſi tantũ diuino auxilio reſtitui poſſe putádum ſit. eſt enim eius animátis magna ad impellendũ,ventilandũ atq. illidendũ in cornu vis;ita,vt qui eius illidétis impetũ experiatur,grauiſſimo caſu iactatus reſurgere amplius nequeat. Cuius rei exépla olim in Romanis ludis ſpectata legimus. *Nãq. binos gemino cornu ſic extulit vrſos, Iactat vt impoſitas taurus in aſtra pilas.* & vt ſcriptũ eſt. Cornua rhinocerotis cornua illius,in ipſis vétilabit gétes vſq. ad terminos terræ,&c. *Et veniũt iſti deterrere*, turbare,ſiue,vt Chaldęus exponit,cõcutere,coagitare ea,donec cõuulſa aut exciſa deijciátur. At verò regna orbis hęc eſſe,angelus ipſe explicuit,cornua gentiũ appellás.

Cice. Tuſcul.

Martial.

Deut. 33.

CAPVT II.

ET leuaui oculos meos, & vidi: & ecce vir, & in manu eius funiculus menſorum & dixi: quo tu vadis? & dixit ad me, vt metiar Ieruſalem, & videam, quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius.

FVTVRAM cæleſtis atq. propriè vereq. dictæ Ieruſalem celebritatẽ & frequentiã ex eius terrenæ, quę Vatis tẽporibus reficiebatur, cõparatione indicari Deus voluit, quãdo huic loci atq. ſitus, in quo reficiẽda erat, certus modus præſcriberetur: illi verò nullo aut locorũ aut regionũ aut ſituũ fine, nullo magnitudinis certo indicato termino, integra habitationẽ, & ſedes vbiq. dilatandi relinqueretur facultas & copia. Quæ res, ne à quopiam dubitari poſſit, palã à diuinis interpretibus aperitur. Hactenus enim antiquæ Ieruſalem & Iudæorũ res, quo in ſtatu primũ fuiſſent & quemadmodũ per hoſtes labefactatæ & perfractæ reponẽdæ aliqua ex parte eſſent, viſæ fuerãt, atq. eædẽ tandẽ ad quẽ dignitatis & diuinitatis potius locũ per Chriſtum reſtitutæ deducendæ eſſent, indicatæ ſunt. nũc verò quã latè huiuſmodi ciuitatis ius atq. omnis felicitatis ratio patêre poſſit, magno rerum & verborũ apparatu Vates docetur; nimirũ cæleſtem illam Ieruſalem nõ anguſtis illis ſpatiis Solymi ſiue Iebus definiri oportere, quæ muris lapideis & ductilibus cõmodè cingi poſſent, ſed liberè per omnẽ partẽ & ad omnes etiã terræ cæliq. regiones extendi dilatariq. neceſſe eſſe, vtpote quæ non Iudæis modò ſecundum carnem, ſed Iſraëlitis cæteris in gratiam quoq. diuinam recipiendis, atque adeo gentibus omnibus & nationibus communis patria & ciuitas futura eſſet. hæc ratio omnis huiuſmodi myſteriis adornata eſt. [*Ecce vir, & in manibus eius funiculus menſorum.*] Ex architectorum vſu & diſciplina (quam nemo olim ſapiens ignorauit, pauci nunc tenent) quid facere vir ille inſtituiſſet, ſatis Vates noſter intellexit: nimirum certum alicui propoſitæ ædificationi ſitum & locum metiri & definire non immenſis ſpatiis terminatum. id quod funiculus, ipſe arguebat, qui cùm menſuræ genus fuerit, ſiue longioris ſiue breuioris, præſcribendos locorum fines arguebat, alioqui, niſi ad eam rem pararetur, ſuperuacaneus. Quamob rem Vates virum illum funiculum ferentem non quid ageret rogabat, ſed [*quò tu vadis?*] dimenſurum aliquid intellexerat: locum verò dimetiendum ignorans rogabat. doctus eſt igitur locum ipſum, atque ex dimenſionum ratione rem ipſam, quæ oſtendebatur, cognouit. nempe Ieroſolymam vrbem ita reſtituendam fore, vt populum, qui tunc primum tranſmigrauerat, cum omnibus ex eadem gente familiis capere poſſet.

Vt metiar Ieruſalem & videam, quanta ſit latitudo eius, & quanta longitudo eius. Continentis loci menſura & modus maximè ſi à ſapienti metatore cenſeatur, contentarum rerum rationi reſpondeat, neceſſe eſt, ne quid latius anguſtiúſve, quàm rei ipſius commoditas ratioque poſtulet, definiatur. atque hoc cùm in omni re, tum maximè in vrbibus locandis ædificandiſque obſeruari plurimum intereſt. nam minor & anguſtior ſitus multa ad habitationis publicos & priuatos vſus incommoda fert: Is verò qui plus æquo laxus eſt, præter indecoros locorum hiatus non mediocres ad defenſionem & propugnationem difficultates habens, pluribus & craſſioribus cingi mœniis poſtulat: ac neque ſic etiam ſatis eſt tutus, vt & antiquorum & noſtrorum temporum periculis compertum eſt. Igitur terrenæ eius, quæ tunc reficiebatur, Ieruſalem ſpatia ſatis commoda eſſent & ad habitandum & ad ciues locumque tuendum necne, cenſere velle vir ille Zachariæ declarauit, qui cùm nuper de duplici Ieroſolymorum reſtitutione audiſſet, eodem fortaſſe modo vtriuſque ſpatium animo & cogitatione apud ſe definiuit, vtpote iunior adhuc, quòd id ætatis homines non tam in rerum diſtinctione & compoſitione, in conſentaneorum & diſſimilium comparatione exiſtimanda, quàm in maturioris commorari ſoleant, neque extremos fines cognoſcere vſque adeo curent; ſed ex obiecta primum ſpecie plerũque rerum exitus & euenta iudicent. Id quod in illis duobus, qui in Ieſu Chriſti ſepulchrum viſebant obſeruatum eſt, quorum iunior viſis tantum linteaminibus redibat aliter, quã oporteret, de præceptoris reſurrectione arbitratus. Senior verò ingreſſus ac ſingula contemplatus, rem ipſam, vt erat, cognouit, alteriq. cognoſcẽdam indicauit. Huiuſmodi itaque feſtinantẽ Zachariæ iuuenis cogitationem angelus quidã diuinus interpres, atq. hominis naturæ conſcius auertẽdam ſedulò curauit, Ioan.21. res ipſas ſuis tẽporibus & rationibus diſtinctas quẽadmodũ futuræ eſſent exponẽs.

Et ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, & angelus alius egrediebatur in occurſum eius: & dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum iſtum.

VT munerum & officiorum, ſic & intelligendi agendique certum apud angelos

gelos ordinem obſeruari: ita vt ex aliis alij ſuarum actionum atque gerendarum rerum rationes apta quadam & connexa vſque ad Deum ipſum primum agendi caput & fontem accipiant, atque ſua quiſque munera rectè explicent, præter alia multa ſacrorum librorum loca, ex hoc vaticinio apertè docemur. *Dionyſ. de cæleſt. hierarchia.* Quid Zacharias audita à menſore viro Ieroſolymorum cenſura cogitare potuiſſet, ac de vtriuſque ſimul ciuitatis ratione arbitrari, interpres angelus probè cognouit. quid verò de ea re doceri oportuiſſet, diligenter curans alium quendam angelum, à quo acciperet, petebat. is demum angelus rem ipſam vt cognoſci expediuerat, diligenter aperiri procurauit. Vidit igitur in ea re Vates magnum cæleſtis hierarchiæ in miniſteriis ſuis obeundis conſenſum, magnam ſingulorum ordinum in officio præſtando ſedulitatem & fidem, magnam & planè diuinam omnium inuicem ſine vlla ambitione mutuam charitatem, cum poſterior priorem diligenter petat, prior poſteriori vltro occurrat, rem ipſam, ob quam petitur, communicet, atque ad homines tandem ſine vlla inuidia perferendam commendet, quòd nulla illis cura maior, nulla antiquior ſit, quam Dei conſilijs omnino parêre atque obſequi. Porrò egreſſionem hanc, quam angelis Vates aſſcribit, non locali motu, ſed attentionis & diligentiæ atque ſedulitatis rationibus definiri conuenit. Quòd verò currere interpres iubeatur, rem magni momenti eſſe, quam explicari expedirique Deus velit, indicat. nam quas res tales cognouimus omni diligentia curandas, currendi aut feſtinandi verbo commendare ſolemus: quanquam non corporis tantùm motum, ſed animi magis attentionem ſtudiumque poſtulent. Quid verò ab his angelis procuratum fuerit, ſubiuncto carmine exponitur; nimirum cogitationem illam, quam de futura Ieruſalem Zacharias vtpote iuuenis feſtinè ſuſceperat, maturè, antequàm omnino infigatur, auertere, ne quid videlicet altera Ieruſalem alteri frequentiæ & celebritatis rationibus comparetur, vt neq. dignitate comparanda eſt. Quantum autem referat alienas & minus dignas de rebus magnis opiniones irrepſiſſe, niſi cito in meliores adducamur, ſatis ex hoc loco arguitur, vbi angelus eiuſmodi periculum, quàm maturrimè propulſandum cenſet.

Abſque muro habitabitur Ieruſalem præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius.

Vt apud Latinos vrbs, oppidum, pagus, vicus & alia nomina coniunctiones & conuentus ſignificant; ſed ædificiorum & frequentiæ rationibus inter ſe diſtinguũtur: ſic apud Hebræos multa huiuſmodi ſignificationis verba cùm ſint, certam tamen ſingula frequentiæ aut infrequentiæ, ſplendoris ciuilis aut obſcuritatis notationem habent. ex quibus vnum eſt Paraz, quod oppidum nullis mœnibus cinctum, ſed latè & libero ad ædificandum ſitu patens ſignificat. quod verbum tametſi Hebraicè ſimplex ſit, nullo tamen ſimplici Latinè planè redditur, ſed circuitione quadam deſcribitur, vt illud: Abſque oppidis innumeris, quæ non habebant muros. *Deut.3.* Hebraicè tantum eſt Parazim. Hoc itaque nomen pluraliter hoc in loco ab angelo vſurpatum magnam & multiplicem futuræ illius, quam Vates præcognouerat, Ieruſalem frequentiam & celebritatem ex omnibus gentibus & linguis ad ciuitatis ſocietatem vocatis fore declarauit. Itaque pluralis numerus non vnum tãtùm vrbis, ſed plura loca, nomen verò ipſum incincta mœnibus fore oſtendat, quòd eius ciuitatis ius & communio longè lateque pertineret: ne verò murorum defectum ob infrequentiam populi interpretari quis poſſit, quòd rara & exigua vicinia mœnia ſibi ædificare præ pecuniarum tenuitate non valeret, id aliter omnino ſe habere explicatur. non ob raritatem id accidet, inquam, imò potius *præ multitudine hominum & iumentorum in medio eius*. In medio populi alicuius eſſe, eſt notum celebremque agere ciuem, atque legum, iuris totiuſque publici communione cum cæteris coniungi, vt illud: Peribit anima illius de medio populi ſui. *Exod.34.* & : Illud in medio populi mei ego ſedeo. *2.Reg 44.* Quòd verò homines & iumenta habitationis, & vrbium communione ac ſocietate in illa altera Ieruſalem, quam diximus, coniungantur, myſterio non caret ſuo, nempe Eccleſiam hanc militantem, quoad in illam cæleſtem patriam commigrauerit, non tantùm perfectis hominibus, qui ſecundum Deum creati ſint in ſanctitate & veritate, ſed imperfectioribus etiam quibuſdam, atque animalibus, vt Paulus vocat, conſtare. quorum alteri Adam non illius antiqui, ſed noui, cuius ſpiritum & virtutem referunt; alteri verò Behema, hoc eſt, iumen-

iumentorum non ferarum nominibus occultè ſignificantur. alteri omnino ſpirituales & perfecti diuina benignitate redditi; alteri animales, ſed qui ad illum tamen virtutis & dignitatis gradum aſpirare, ac certis rationibus à Deo præſcriptis contendere ex ipſius auxilio poſſunt. neque enim tanta Deo de bobus aut iumentis cura eſt, vt eorum cauſa ſpiritualem Ieruſalem dilatandam etiam ſuſcipiat, quin neque ea natura commodè in vrbibus contenta hæret, quæ magis agris & ſiluis gaudet. Hoc hominum & animaliũ diſcrimen diligenter obſeruatum, plurimum profectò lucis & vtilitatis; neglectum verò, tenebrarum & difficultatis ad noui teſtamenti libros intelligẽdos afferre poteſt. Qua de re plura ſuo in loco, ſi Deus eò deducat, ſumus dicturi. nunc verò ad propoſitum redeamus. Habitationem illam, quæ oppidatim (vt ſic loquamur) diuiſa longè lateque patet, quanquam ad liberiores vitæ vſus aliàs oportunam, vnum tamen incommodum conſequitur; loci & ciuium ab hoſtium impetu defendendorum difficultas, cùm latius patens ſitus neque muris cinctus copiam inuadendi, ad nocendum facere exiſtimetur. Quam ob rem quæcunque hoc modo coluntur loca in pace multis commodis, belli verò tempore prima omnium incommodis multis afficiuntur, ac periculis (niſi in munitiora oppida receptus habeantur) funguntur maximis, ſicut ſcriptum eſt: Ceſſauerunt *Parazim* in Iſraël, & quieuerunt donec ſurgeret Debora, ſurgeret

Iudic. 5. mater in Iſraël. & illud: Aſcendam ad terram abſque muro. veniam ad quieſcentes

Ezech. 38. habitanteſque ſecurè. Hi omnes habitant ſine muro, vectes & portæ non ſunt eis. vt diripias ſpolia, & diuidas prædam, vt inferas manum tuam ſuper eos &c. Huiuſmodi enim cùm muros, quibus ſeſe aliquandiu tueantur, non habeant, fortiſſimo aliquo principe & ſtrenuiſſimo duce opus eſt, in cuius virtutis, auctoritatis atque curæ præſidio lateant, ſicut ſcriptum eſt: Ibi narrentur iuſtitiæ Domini & clementia in *Parazonoth*, Iſ-

Iudic. 5. raël. miram igitur ciuitati ſuæ longè lateq́. patenti ſecuritatem & diligentiam præſtiturum ſeſe promittit, qui nõ lapideo aut aliàs humanis operibus ædificato, ſed planè igneo & hoſtibus inaceſſibili muro futurum profitetur.

Et ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu: & in gloria ero in medio eius.

Pſal. 26. NVLLA maior humanis rebus, nulla certior, nulla optabilior ſecuritas, quàm diuina eſſe poteſt, ſicut ſcriptum eſt. Dominus illuminatio mea & ſalus mea, quem timebo? Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? Nullius autem earum, quæ videntur, rerum naturæ vis & efficiendi celeritas, aut maior, aut acrior, aut vehementior eſt, aut magis formidata, quàm ignis, qui vel duriſſima ſaxa findere ac diſſoluere poteſt, ſicut

Nahhum 1. ſcriptum eſt: Indignatio eius effuſa eſt ſicut ignis, & petræ diſſolutæ ſunt ab eo: ſed cùm ignis natura, quas res tẽperato calore fouet, reficere & recreare ſoleat, atque humanæ cumprimis vitæ vtiliſſima multas & maximas commoditates afferat, vt ſcriptum

Iſai. 47. eſt: Prunæ, quibus calefiant, & focus, vt ſedeant ad eum. Huiuſmodi vſum ſui præbiturum ſeſe populo ſuo Deus pollicetur, vt dum aduerſum hoſtiles impetus pro muro igneo ad ciuium ſecuritatem ſit, rurſus aduerſus ciues ignem quendam temperatiſſimum, fouentem ac recreantem, atque ipſorum vitæ multis modis vtilem ſe præſtet. Etenim hoc modo geminam ac diuerſam diuinæ virtutis in ſuos atq. in alienos efficien-

Nahhum 1. tiam eſſe, ſacra oracula canunt: Ante faciem eius quis ſtabit? & quis reſiſtet in ira furoris eius? Bonus Dominus & cofortans in die tribulationis, & ſciens ſperantes in ſe, &c. [*Et in gloria ero in medio eius.*] Quod verbum Latinè vertimus *gloriam*, Hebraicè eſt. *Cha-*

כבוד *bod*, adeo magnæ atque diffuſæ in vna eademque ſententia ſignificationis, vt non dicam vnũ, ſed neq. plura hactenus inuenire potuerimus Latina aut Græca verba, quibus plenè reddi huius vnius verbi pondus poſſit. Interim tamen vnũ reperimus, quod vmbram quãdam in loco imitetur. id eſt, *Amplitudo*, de quo aliàs dicemus. Vt verò res ipſa aliqua ex parte cognoſcatur, illud modò indicemus, partem illam ex animalis corpore, ex qua concoctum commodè alimẽtum in reliquas partes omnes transfunditur, Latinis Iecur

כבד vocatam, hoc verbo Hebraicè dici: cuius calor in ſanis corporibus ita temperatus eſt, ita oportunus, vt commodiſſimum cæteriſque membris & partibus alendis idoneum ſanguinem paret & tranſmittat. ea verò princeps ad vitam fouendam pars in corporis ipſius medio atque adeo in dextro latere ſita eſt: cuius, ſi valeat & bene habeat vir-

Thren. 2. tus & vtilitas quanta ſit, ex contrario habitus vſu arguitur ſicut: ſcriptum eſt, Effuſum eſt in

in terra iecur meum, ſuper contritionẽ filiæ populi mei . qua oratione omnibus ſe pror- Thren.2.
ſus viribus deſtitutum Vates lamẽtabatur. Hanc adeo ſimilitudinẽ à natura ad ſe transferens Deus hoc verbo vſus eſt,quo ſuam diuinam vitam & virtutem cum populo, hoc eſt, eccleſiā ſua (cuius caput Chriſtus, Chriſti verò ipſe eſt) cõmunicaturum ſe pollicetur. Iam verò quis expreſſam feliciſſimæ noui teſtamenti ac planè aureæ ętatis imaginem in hoc vaticinio non videt, qui modò diuinam Chriſti Ieſu in eos, qui ſpiritu ſancto aguntur, efficientiā vel ex ſacrorũ lectione, quanta futura eſſet, cognouerit? illis enim maximũ aduerſus inuiſibiles & viſibiles etiā hoſtes præſidium in ſpiritus ſancti tutela maxima in eiuſdem virtute & gratia ad bene beateque viuendum commoditas & facultas eſt. Vtinam ipſe nobis præſtet, vt hæc omnia myſteria re ipſa & proprio experimento intelligere, aliiſque optanda & repetenda monſtrare poſſimus. Sanè omnia hæc diuina ſunt, & diuino ſpiritu auctum interpretem, vt pro dignitate explicentur, requirũt. Huiuſmodi autem de eadem re vaticinium apud Ezechielem etiam eſt. Hanc verò rem omnem atque adeo hanc ſanctæ ciuitatis latiſſimè patẽtem ſocietatem Deo auctore, Chriſti opera, ſpiritus ſancti virtute futuram Iſaias etiam olim canebat: Adhuc dicent in auribus tuis filij
ſterilitatis tuæ. Anguſtus eſt mihi locus, fac ſpatium mihi, vt habitem : & dices in corde Iſai.49.
tuo: Quis genuit mihi iſtos? ego ſterilis & non pariens, &c.

O, ô, fugite de terra Aquilonis, dicit Dominus : quoniā in quatuor ventos cæli diſperſi vos, dicit Dominus.

CARMEN hoc non tam ad Iudæorum reliquias, quæ in Babylone mãſerunt, Ieroſolymam illam, quæ tunc reficiebatur, aduocandas, quàm ad cæteras Iſraëlitarum tribus per orbem diſperſas & diſſipatas, vt alteram Ieruſalem petant, exhortandas pertinet. ſiquidem non tanta illius reſtitutæ Ieruſalem in tranſmigratione Babylonica dignitas & felicitas fuit, vt ea cauſa omnes Iudæi ad colendũ habitandumq. tanta cura & ſedulitate à Deo per Vatem vocarentur: quinimo illius, quæ tunc reficiebatur, vrbis tanta calamitas futura aliquando eſſe à vatibus prædicta, atque à ſapientibus ex oraculo cognita erat, vt multi, ne ipſi aut eorum poſteri eius miſeriæ ſpectatores participeſque aliquãdo eſſent, ædificato iam ſecũdo tẽplo & aliis publicis & priuatis operibus refectis Babylonẽ denuo ſponte exules redierint: in quibus Zorobabel etiā fuit. Quin & oratio illa: [*Quoniā in quatuor ventos cæli diſperſi vos,*] non Iudæos Babylone exulantes, ſed Iſraëlitas cæteros indicat, qui ab Aſſyriorum exercitu abducti per totum ferè orbẽ perinde, ac ſi quatuor principibus ventis impellerentur, diſperſi ſunt. Incœpit autem diſperſio ab Aquilonis terra, quæ Iſraëlitis Aſſyria eſt. vnde per enthuſiaſmon ad futuræ felicitatis & eccleſiæ (in qua vna ſalutis publicæ vſus eſt) communionem excitantur. *ô, ô,* vocãdi verba ad ſtudij ſignificationem repetita ſunt. *Fugite* . plura apud Hebræos verba fugam ſignificāt, ſed NVZS eam fugam, quæ ſalutis petendæ cauſa, aut ad aſylum aut ad perfugiũ aliquod tutumq.
& firmum præſidium fit. atque in hac ſignificatione ferè ſemper vſurpatur, vt illud: Sex Num.25.
oppida erunt ad fugitiuorum perfugium ſeparata, vt fugiat ad ea, qui effuderit ſanguinẽ. Quod verò bis repetitur, [*dicit Dominus,*] id nimirum ſignificat, eiuſdem Dei miſericordia reuocandos & in ſanctam ciuitatem recipiendos eſſe, cuius puro atque inſigni iudicio, non caſu aliquo in exilium pulſi & toto orbe diſperſi fuerant. Commiſerationẽ autem erga hos illud auget, quòd in Septentrionali terræ parte, ad quam primum abducti fuerant, quæſiti & vocati non inueniantur , ſed longè lateque diffuſi ac diſperſi eſſe deprehendantur, longoque à Iudæis, qui Babylone ſint, interuallo diſtent. Sed poſteaquam iis, qui priores exulauerant, in gratiam atque in eccleſiam redeundi ſpes, reuocatioq. per enthuſiaſmon facta eſt, Iudæis etiam eodem modo cum diuinæ clementiæ & prouidentiæ maxima commendatione etiam eadem ſpes certo ſigno confirmata proponitur.

O Sion fuge, quæ habitas apud filiam Babylonis.

HACTENVS verſus integer eſt, cuius ſentẽtia & oratio ad Iudæos pertinet: qui quãuis ex patria pulſi, non tamen ita vt Iſraëlitæ, diſperſi fuerant, ſed omnes ſimul in Chaldæorum regione Babylonis agro conſederant. Itaque diuinam hac in re clemẽtiam magis etiam, quàm Iſraëlitæ fuerant experti , quibus nunc cum futuræ ſalutis certa ſpe diuinæ in ſe curæ ratio exponitur. [*Fuge,* inquit, *& tu ô Sion,*] & recipe te in ſanctam iſtam ciuitatem commune omnium piorum perfugiũ ac portũ, atque vnicum ſalutis pręſidiũ.

[*quæ habitas apud filiam Babilonis.*] non quòd tunc habitaret, quæ iam remigrauerat, ſed quòd captiuitatis atq. exilij cõdicione minus, quàm Iſraëlitæ cæteri, miſera hactenus vſa fuiſſet; vtpote non in quatuor ventos diſperſa, ſed [*habitans apud filiam Babylonis.*] Sic Hebraicè in participio vox eſt, atque ad diſtinctionẽ potius Iſraëlitarum, quàm ad præſentem ſtatum refertur. Porrò filia Babylonis, Babylonici agri vrbes & oppida, ac velut coloniæ & municipia vocantur, in quibus Iudæi agebant: ex quibus vna præcipua Nearda ſiue Nehardagha fuiſſe dicitur, ſic appellata, quòd in illa maximè diuinæ legis & ſacrorum librorum ſtudia florerent. his verò Iudæis futuræ ſalutis propoſitam ſpem dandi propediem ſigni exſpectatione confirmat.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos: qui enim tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei. Quia ecce ego leuo manum meam ſuper eos, & erunt prædæ ijs, qui ſeruiebant ſibi: & cognoſcetis, quia Dominis exercituum miſit me.

IN IIS, quæ ad examinandam vatum auctoritatem & fidem notata ſunt, ponderibus vnum genus eſt, cùm futura propediem res aliqua prædicitur, quæ cõſentaneo prædictionibus exitu munus probat, ſecus verò omnino improbat, ſicut ſcriptũ eſt: Hoc habebis ſignũ, quod in nomine meo propheta ille prædixerit, & non euenerit, hoc Dominus non eſt locutus, &c. qua de re nos aliàs plura (modò Deus adſit) differere cupimus. Igitur Zacharias muneris ſui auctoritatem Perſici imperij fine propediem futuro examinandam probandamq. præbet, quòd eo ſigno eius amplitudinis, ad quam per Chriſtum deducendi erant, certam ſpem illis eſſe Deus voluit, cui, quicquid decreuerit, facere integrum omnino eſt; vtpote exercituum Domino. [*Poſt gloriam.*] Vbi inquit, gloriá illam, quæ vobis promiſſa eſt, ego ipſo eodem docente cognoſcens prædicere iuſſus fui, atque illius nomine enuntiaui. Et in gloria ero in medio eius. miſſus etiam ſum ad gentes, quæ ſpoliauerunt vos, vt futuram in illos ex diuino conſilio vltionem prædicerem; à quibus quamuis reficiendi templi & incolendæ de integro vrbis facultatem adepti, tamen graui imperio & intolerabilibus tributis expoliamini. [*Expoliauerunt vos.*] Hebraicè præſentis temporis verbum eſt: namque hæc expoliatio nominis mei offenſionem in ſe continet, adq. hanc rem, quá ego in iſta ciuitate efficiendam paro, importunior eſt; vtpote quæ vos oppreſſos & expoliatos vrbem iſtam reſtituere, & templum non ita ex animi veſtri ſententia refectum ſacro atque legitimo ritu frequentare ſinat. denique ſatis eſt minus commodè vobiſcum agi, vt ego illis iraſcar. [*Nam qui tetigerit vos, tanget pupillam oculi mei.*] Hebraicè vtrobique eſt in præſenti *tangit*. Oculus Dei prouidentia diuina dicitur, vt Oculi Domini ſuper iuſtos. (Pſalm. 33.) Hęc prouidentia quamuis res humanas omnes, nec ſolùm vniuerſas, ſed etiam ſingulas curet, tamẽ eius populi, apud quem vera religio eſt, rationibus præcipuo quodam atque familiari magis modo conſulit, ſicut in illo pſalmo elegantiſſimè traditur: (Pſalm. 86.) Fundamenta eius in montibus ſanctis, &c. Huius verò priuati & dilecti populi ratio & ius, vt nunc penes Chriſtianos, penes Iudęos quondam fuit, quoad ille totius orbis redemptor, & diuinorum conſiliorum procurator ac particeps Chriſtus ex illa gente natus, munus officiumque impleret ſuum. Hanc adeo peculiarem ac præcipuam erga eam gentem, ob eas, quas diximus cauſas, curam Deus oculi ſui pupillam nominat, quæ medium in rebus & conſiliis ſuis locum ac præcipuam ſedem obtineret, quæque magnum illud de publica ſalute conſilium exſpectaret: cui qui obſtare conaretur, pupillam, qua nihil charius tota facie eſt, tangere atq. lædere exiſtimaretur. Quoniam verò diuina in Perſas animaduerſio per Græcos Græcorumque ſocios iugi etiam & imperij intolerabiliumq. tributorum pertęſos iam tum imminebat, ob eam rem dicit: [*Quia ecce ego leuo manum, &c.*] Hanc noſtram prioris carminis expoſitionem Chaldæus paraphraſtes confirmat hoc modo: [*Quia hæc dicit Dominus exercituum, poſt gloriam, quæ dicta & ventura ſuper vos, &c. Et cognoſcetis quia Dominus miſit me.*] Vatis ipſius oratio eſt, nomen ſuum inter eos, qui veriſſima & certiſſima prædixerint, profeſſi, atque fidẽ ſuam de propoſita futuræ olim Iudæis gratiæ ſpe illa, quæ ventura propediem Perſis fuerat, calamitate exſpectanda liberantis.

Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus.

FELICIS illius & admirandi ſtatus, in quo piorum hominũ res noui teſtamẽti tempore collocandæ erant, amplitudinẽ & dignitatẽ maximã commendaturus, omni plauſu & ſummis laudibus excipiendam Deus ipſe docet; vtpote quæ tum auctoris nomine & præſtantia, tum ipſa ſua natura & virtute omnem præteritorum ſeculorũ vſum tam ſuperet & vincat, quàm diuina humanis, ęterna caducis & mobilibus pręſtare poſſunt. nãq. illa omnis, quæ olim patribus veteris teſtamenti felicitas data eſt, quanquam quidem ex Dei conſilio & beneficio, angelorũ tamen & hominũ miniſterio contigit, eademq. terrenis ferè rebus eſt definita: quę pręterquã quòd admirãdę huius alterius felicitatis imagine quadam & vmbra ſpem proponebant, nihil præterea quòd mortalẽ gradũ excederet; nihil, quod planè diuinũ diceretur, in ſe continuêre. Hæc verò etſi Deum ipſum auctorẽ & parentem ſui propriè habet, diuinã, immortalẽ, æternam omnibusque numeris abſolutam virtutẽ ſpeciemque præbet. quamobrem digna exiſtimata ſemper eſt, quæ magno deſiderio exſpectaretur, ingenti applauſu & ſtudio adueniens exciperetur, maximoq. præconio & ſummis laudibus ab iis, quibus ea cõtigiſſet, celebraretur. Igitur vox Dei ad eccleſiam optimum & iucundiſſimũ nuntiũ mox audituram illa eſt. [*Lauda & lætare.*] Prius verbum canticum & præconium ſignificat. Cuiuſmodi habitu & geſtu vſi olim Iſraëlitæ dicuntur, dum conſecrato tabernaculo Deum per ignem cæleſtem adeſſe
Leuit 9.
cognouiſſent, ſicut ſcriptum eſt: Quod cùm vidiſſent turbæ, laudauerũt ruẽtes in facies ſuas. [*Filia Sion,*] Ieruſalem dicitur, ſed clarius & planius Chriſtiana eccleſia ſynagogę antiquæ filia eſt. Atqui huius publicæ lætitię illam præcipuam & ampliſſimã cauſam Deus ipſe explicat, quòd futuræ illis libertatis & ſalutis auctorem, parentem & effectorem non Cyrum quempiam, non etiam Moſen, ſed ipſummet ſeſe præbiturus eſt. [*Quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui.*] Verbum illud quod erat in principio apud Deũ, idemque Deus ipſe Dei filius, patri natura, virtute & dignitate æqualis, rerum omnium, quæ extra diuinam naturam ſunt, efficientia par, idemque paterni conſilij ſapientiſſimus explica-
Iohan.1.
tor ac miniſter, in quo vita erat, & vita erat lux hominũ, idem ipſe huius maximæ hominum ſalutis effectorem ſeſe certiſſimè pollicetur. Quoniam ad tantam explicandã efficiendamq. rem nullus alius, præter Deũ, ſapiẽtia, conſilio & virtute idoneus eſſe potuit, qui & vaferrimi aſtutiſſimique hoſtis antiqui machinationibus artibusq. turbatis & ruptis, calliditatem prudentia, conatus virtute ſuperaret. Eius verò rei, quemadmodum explicanda eſſet, rationem in incerto occultoque latere omnibus & ſeculis & generationibus, antequam conficeretur, Deus volens, illud tantùm interim, quo fieri poſſe crederetur, atque exſpectatione deſiderioque ſui animos piorum incenderet, indicauit. [*Et habitabo in medio tui.*] Vt non modò certum & felicem, ſed perpetuo conſtantem exitum res habitura eſſe crederetur: quam Deus ipſe promiſerat in ſeque receperat. Porrò autẽ eodem modo præſtitam fuiſſe, atque cum ſumma dignitate & amplitudine abſolutam, ſumma etiam cum admiratione ab hominibus exceptam & cognitam grauiſſimis te-
Iohan.1.
ſtium ipſorum, qui participes fuêre, teſtimoniis docemur. ,, Et verbum caro factum eſt, & habitauit in nobis. de qua tota ratione idoneo tempore, oportunoque loco dicere vt contingat, idem Deus nobis exorandus eſt. [*Ait Dominus.*] Hebraicum nomen tetragrammaton & miſericordiæ & conſtantiæ rationes continens rei ipſius dignitatem, cauſas & certitudinem durationemque ſignificat: maximè autem cùm verbum *ait*, certum pondus auctoritatemque atque decretam conſilioque firmatam ſententiam oſtendat, quod
נאם
Hebraicè NEVM, eſt, nunquam niſi in huiuſmodi rationibus indicandis vſurpatum, vt:
1.Samu.21.
,, Hæc autem ſunt verba nouiſſima, quæ dixit Dauid filius Iſai, dixit vir, cui conſtitutum eſt de Chriſto Dei Iacob. vtrobique idem verbum repetitur. Hic autem rerum ſtatus, quem Deus ipſe veniens ſua præſentia conuerſurus erat, quam longè multumque antiqua illa tempora ſuperet, quis non videat? maximè cùm ſecundi templi ætate vſque ad Chriſti aduentum, & illa etiam peculiaris prouidentiæ & familiaritatis antiqua indicia (quantula illa his collata fuerint) deſiderarentur, vt ignis iugis cælitus immiſſus, vrim & thumim, & vaticinij oraculorumque vſus rariſſimus & obſcuriſſimus eſſet. At verò eam, quæ denuntiata eſt, felicitatem, non intra priuatos Iudæorum ſecundum carnem parietes continendam, ſed ad omnium gentium nationes per omnes orbis partes dilatandam eſſe, vt apud alios etiam, ſic & apud hunc Vatem Deus prædictum eſſe voluit.

Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum.

[Rom.1.] EVANGELII Chriſti,(quæ virtus Dei eſt ad ſalutem omni credenti Iudæo primũ „ & Græco) prędicatione & annuntiatione omnium gentium homines inuitandos in cæleſtis regni ſocietatem & ciuitatem receptum iri, diuino conſilio decretum eſt. qua de [Sophon.3.] re multa & ampliſſima oracula olim fuſa ab antiquis vatibus fuêre. Cuius generis illud „ eſt: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes nomen Domini,& „ ſeruiant ei humero vno. Hanc adeo omnem orationem Dei verbi eſſe, hoc eſt filij Dei, qui maximum hoc conſilium explicaturus,atque grauiſſimam huiuſmodi expeditioné, [Luc.26.] vt Lucas inquit,Ieroſolymis completurus erat,ipſa ſententiæ ratio,manifeſtaque conſequentia arguit.cuius orationis illa etiam pars eſt:

Et habitabo in medio tui, & ſcies: quia Dominus exercituum miſit me ad te.

SVPERIORI ſermone Vates legationis ſui auctoritatem certo quodam ac propediem exſpectando argumento probaturus illa oratione vſus eſt, & cognoſcetis quia Dominus miſit me. nunc verò Dei verbum ſui cauſa ac muneris proprij confirmandi obſeruationem certis notis docturus eadem oratione, verbo tamen, *ad te*, addito, vſus eſt. etenim non Vatis hæc, vt ſuperior,ſed Dei filij oratio eſt, eiuſdem qui dixerat, [*Et erunt mihi in populum,*] quiq; addidit. [*Et habitabo in medio tui.*] namque hoc ſignum certiſſimum ille haberi vult,quod à Domino exercituum ſit miſſus.Id verò ad quinque illa illuſtriſſima & præclariſſima ſigna,quibus verus Dei Chriſtus hominibus in terra probãdus fuerat,cumprimis pertinet: de quibus aliàs plura & exactius,eodem inſpirante, dicturi, nũc ea tantùm,quæ ad loci huius indicationem facient, breuiter perſtringemus. Iſraëlitico populo certam ac perpetuam felicitatem eſſe cupiens olim Moſes ſupplex, non angeli cuiuſpiam,ſed ipſius potius Dei præſentiam adeſſe efflagitabat. Intellexerat enim bene beateque viuendi,atque pericula omnia declinandi perrumpendique rationes omnes nulla alia re æquè,atque Dei ipſius potenti,placido benignoque ſpiritu contineri poſſe; cuius ſi quis præſentem virtutem experiatur,huic ad cæteras ſummas vtilitates, ad humana vitia effugienda,ad ſtudioſam & piam vitæ rationem ineundam oportunitas ad-[Pſalm.117.] iungatur neceſſe eſt, ſicut ſcriptum eſt: Faciem tuam illumina ſuper ſeruum tuum: & „ doce me iuſtificationes tuas.Huiuſmodi autem de hac re Moſis actio oratioque habita [Exod.39.] refertur.Feſtinuſque Moſes curuatus eſt pronus in terram, & adorans ait: Si inueni gra-„ tiam in conſpectu tuo Domine,obſecro,vt gradiaris nobiſcum: populus enim duræ cer-„ uicis eſt: & auferas iniquitates noſtras atque peccata,noſque poſſideas. qua oratione illud tantum impetrare potuit,vt Dei præcedentis tutelam experiri, faciem verò videre populus ille non poſſet,quam aliquando hominibus aliis,hoc eſt noui teſtamenti & ec-[Exod.33.] „ cleſiæ ciuibus cum ſumma vtilitate,cum maxima dignitate oſtendere conſtituerat. Di-„ xitque Dominus, facies mea præcedet te: & requiem dabo tibi,&c. & paulo inferius ad „ Moſen ipſum: Videbis,inquit,poſteriora mea, faciem verò meam videre non poteris. Illo præterea antiquus Iſraëlitarum populus diuino beneficio affectus eſt, vt ad promiſſam optatamque regionem deducendus angelo præcurſore vteretur: cuius opera pulſis indigenis locum liberum & vacuum ad occupandum inueniret. Et mittam, inquit [Exod.33.] „ Deus,pręcurſorem tui angelum,vt eiiciam Chananæum,&c. & intres in terram fluen-„ tem lacte & melle. non enim aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne forte diſperdam te in via. Igitur diuinam faciem antiquus populus videre non potuit. horum autem poſteri videndam aliquando fore ſperantes, atque eam vnam abſolutam ſalutis [Pſalm.79.] & felicitatis publicæ rationem definientes,temporibus ſuis experiri cupierunt. Excita „ potentiam tuam & veni, vt ſaluos facias nos: Deus conuerte nos: oſtende faciem tuam, & ſalui erimus. neque enim illius,quæ per omnia antiqua ſecula exſpectata eſt, ſalutis ratio alio euidentiore argumento,quàm verbi ipſius pręſentia & familiari quadã cõſuetudine piis hominibus cognoſci probarique potuit,ſi ſacrorum librorum arcanis nota-[Iſai.52.] „ tionibus vtendũ eſſet,ſicut ſcriptũ eſt: Propter hoc ſciet populus meus nomẽ meũ in die „ illa,quia ego ipſe ſum,qui loquebar: Ecce adſum. Atqui expreſſam Dei faciẽ & certã pręſentiã iis aperte declarari,quibus filius Dei cõſpectus fuerit,idẽ ipſe docet. Philippe,in-„ quit,q; videt me,videt & patrẽ meũ. Porrò declaratã re ipſa fuiſſe Ioannes,& ſuo,& alio-[Ioan.1.] „ rũ nomine teſtatur: Et verbũ caro factũ eſt,& habitauit in nobis,& vidimus gloriã eius,

gloriam

gloriam quaſi vnigeniti à patre, plenũ gratiæ & veritatis. Plenum veritatis propterea inquit, quòd quæ apud hunc & alios vates de ea re promiſſa exſpectabãtur, reipſa præſtita, hominibusque piis obſeruata fuerint. [*Et ſcies, quia Dominus exercituum miſit me ad te,*] vt in medio tui habitarem, quaſi vnigenitus à patre miſſus plenus gratiæ. At verò cuiuſmodi hęc viſio & habitatio fuerit, alias ab eodẽ Deo nobis, vt ſpero, explicãdi dabitur locus. Hactenus huius, quam audiuimus, felicitatis amplitudo ex auctoris nomine & dignitate cõmẽdata eſt; nũc verò ex admirãda rerũ ipſarũ mutatione & nouo ſplẽdore celebratur.

Et poſſidebit Dominus Judam partem ſuam in terra ſanctificata: & eliget adhuc Jeruſalem.

VNAM imprimis eccleſiã vnam cõmunem omniũ piorũ ciuitatẽ conſtituendã eſſe, quæ vno nomine, iiſdẽ legibus, eodemq. iure omnibus totius orbis nationibus, quæ legitimè admitti ſtuderent, daretur, vt à cęteris vatibus prędictũ, ſic ab hoc expreſſum expoſitumq. eſt. namque olim dum Iſraëlitarũ terreſtres res florerent, vna omnibus regia ac princeps ciuitas conſtabat, Ieruſalẽ, in qua & de religione & de cõmuni iure conuentus publici & celeberrimi vndiq. fierent: in eaque fanum illud ampliſſimũ erat, vbi verus & vnicus Deus ſanctè & purè cultus peculiarem tutelæ & prouidentiæ ſuæ præſentiã cũltoribus declarabat; tam diuque illa omnis reſpublica viguit, quamdiu Ieroſolymorũ ratio integra illæſaq. manſit, ita vt gens illa omnis vnus Dei populus diceretur, cuius ſedes in regia vrbe eſſet. Notus in Iudæa Deus, in Iſraël magnum nomen eius. & factus eſt in Salem locus eius, & habitatio eius in Sion, &c. Pſalm.75. At verò Ieruſalẽ quanquã cõmunis omnium aliarum tribuum patria dici potuit; tamen Iudææ nomini pręcipuè aſſcribebatur, quòd & Beniaminitarum tribui locus ille ſorte obueniſſet. Ex quibus rebus illud etiam effectum eſt, vt Iſraëlitæ omnes vno nomine Iudæi non raro appellarentur. Huiuſmodi namque præcipuis dotibus & beneficiis auctum Iudã filium Iacob volens teſtamẽto iam ferme moriens prædixerat. Iuda te laudabunt fratres tui, &c. Adorabunt te filij fratris tui, &c. Hæc verò omnia cùm non tantũ terrenarũ rationes rerum, ſed multo etiã magis cæleſtium myſteriorũ obſeruationes haberẽt, omnino ad veritatẽ Chriſtianã, vt ad certũ exẽplar reuocare oportuerit. nã quæ in figura illis contigerunt, eruditionis atq. vtilitatis noſtræ cauſa, vt D. Paulus affirmat, ſcripta ſunt. Igitur vnũ ex omnib. gẽtibus Iudæis primũ & Gręcis populũ in cæleſtis regni ſocietatẽ conuocatũ ſibi deligere Deus cõſtituerat; cui ob perpetuas ex accepto beneficio laudes, Iudæ, hoc eſt laudatoris nomẽ eſſet. Is verò populus Ieruſalẽ cæleſtis muneris iura, atque cætera ciuilia commoda adeptus regem ac principẽ Deũ in ſacroſancto tẽplo ſuo, hoc eſt in illorum animis inhabitantẽ perpetuã ac puriſſima ſanctitate colerẽt. quę res certũ atq. ſtabilẽ virtutis, pietatis, & optimarũ omniũ rerũ vſum populo ipſi viuenti adhuc, atq. in hoc ſeculo agenti allatura fuerat: ita vt neq. carne & ſanguine, neq. ab illis antiquis hoſtibus iam vlterius perturbato in ſumma tranquillitate & pace, quod reliquũ vitæ eſſet, peragere cõtingeret: nimirũ quibus Deus ipſe gratia ſpirituq. ſuo perpetuo adeſſet, atq. ab hoſtibus & metu vindicatis vires & animũ ad præclaras gerẽdas agendaſq. res adderet. hæc breuis quædã illius uerſus ſententia eſt. nunc verba ipſa breuius etiã explicemus. [*Et poſſidebit Dominus.*] Miſericors Deus Iudam illũ ſpiritualẽ hæreditatis nomine & iure tenebit. ſic in Hebręo, [*Et hæreditabit*] vt ita reddamus verbi vim [*Iudam partem ſuam.*] quam Chriſti filij ſui morte & reſurrectione ab hoſtiũ poteſtate vindicatam iuris omnino ſui fecerit, neq. minus ſuã appellare poſſit, quã Exod.38. illã terrenã olim, de qua ſcriptum eſt: Pars autem Domini populus eius, Iſraël funiculus hæreditatis eius, &c. [*In terra ſanctificata.*] Geneſ.3. namq. illa prior terreſtris Iudæa cùm in terra ſterili ſpinarumq. atq. carduorũ feraci, hoc eſt in veteris Adami carne ſita eſſet, neq. officio ſatisfaciens ſuo, neq. Deo probata variis & multis calamitatibus atq. miſeriis premi ſæpe cõmerita eſt. Ea verò, quã nũc hæreditatẽ Deus initurus dicitur, in terra ſanctificata erit, quã ipſe ſpiritu benignitateq. ſua augens maximarũ virtutũ feracẽ reddet, ſicut ſcriptũ eſt: Etenim Dominus dabit benignitatẽ, & terra noſtra dabit fructũ ſuũ. Pſalm.84. Huius verò tantæ felicitatis laus Deo auctori tribuẽda eſt, cui ex propria miſericordia ſua adducto Ieruſalem ſanctã ſibi in ſedẽ ac regnũ ſuiſque cultoribus in communẽ ciuitatẽ admirandis & nouis modis optare placuerit. [*Et eliget adhuc Ieruſalem.*] Vox illa *adhuc*, nouum & auguſtiſſimũ electionis genus indicat, quæ multis olim huiuſmodi præconiis celebrata eſt; Quoniã elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationẽ ſibi. hęc requies mea in ſeculũ Pſalm.40.

ſeculi, hîc habitabo, quoniá elegi eam. Qualis verò eorũ hominũ, qui hac ſancta ciuitate donati, & maximis arcanisq. muneribus aucti eſſent, ſtatus, qualis rerum & vitæ vſus futurus eſſet, non ſine magna audientium admiratione Vates ſignificauit; nimirum diuiná quandá ſubindicans mutationẽ & regenerationẽ, cuius qui participes eſſent animi, nihil paruum aut ſaperent, aut curarent, ſed ſublimibus cogitationibus rectiſſima ſtudia conſentaneasq. actiones cõiungerẽt, ita vt, quemadmodũ Iſaias cecinit, omnes qui viderint [Iſai.61.] eos, cognoſcát illos, & dicát, Iſti ſunt ſemen cui benedixit Dominus. vtpote qui à diuino ſpiritu acti & ducti nulla inimica carnis vi abſtrahi ac retardari poſſint, quominus cõtento curſu patriá ſuá cæleſtẽ petant. Tantá illis virtutẽ, tátas vires diuina illa verbi cõſuetudo ac familiaritas datura & tãtũ carnis & veteris hominis impetus repreſſura erat.

Sileat omnis caro à facie Domini: quia conſurrexit de habitaculo ſancto ſuo.

FVRENTIS carnis impetus conatusque perditos omnino cohibere ſemper & ab omni labe cõtinere cupiditatẽ tantũ opus eſt, vt Dei gratiá, virtutẽ & efficacitatẽ deſideret, aliàs non bene ex contendentis animi ſententia ſucceſſurũ. Quam maximá difficultatem & infinitũ penè laborẽ carnalis ille homo, qui à Paulo inducitur, expertus atq. cõ- [Rom.7.] feſſus hac vna ratione peruincendũ ſperare docetur. Infelix ego homo, inquit, quis me liberabit de corpore mortis huius? Reſpõdit Paulus, Gratia Dei per Ieſum Chriſtũ. Huiuſmodi aũt victoriæ ſpẽ & exſpectationẽ piis hominibus ex diuina Chriſti virtute Vates non tá denuntiat, quá offert: ná carnẽ ipſam tacere & quieſcere per Enthuſiaſmon iubet, quæ Deũ quaſi negligentẽ & dormientẽ hactenus experta, experrectũ, diligentẽ, atq. vehementer efficacẽ porro deinceps ſit expertura. Hanc verò curá vehementer Deo ſuſceptá oſtẽdere volẽs Vates ſermonẽ repẽte ad carnẽ transfert, cuius inſolentiá & contumaciá Deo perſpectá & ad reprimendũ contundendumq. notatá propoſitamq. eſſe, huiuſmodi minis docet. [*Taceat*] Hebraicum verbũ tacere & quieſcere ſimul ſignificat, atq. in tumultu, temeritate, turba ſeditioneq. ſedáda imò cõpeſcenda vſurpatur: eſt autem ver- [Num.13.] bum HASZA, quod Latinus interpres alias cõpeſci, vertit. Inter hęc Caleb compeſcens murmur populi, quod oriebatur cõtra Moſen, &c. Non modò igitur hominibus piis ſalus & felicitas enuntiatur, ſed carni ipſi minæ intendũtur, & ſilentij atq. quietis lex indicitur, inquit Vates, cognituræ tandẽ, quænã diuina in ſe vis & efficientia ſit. [*Omnis caro.*] Malarũ omniũ nõ actionũ modò, ſed cupiditatũ etiá ſummá his verbis cõplexus eſt, quarum facultatẽ ſi maximè humana virtus, diuina gratia adiuuante, minuere ante Chriſti mortẽ & reſurrectionẽ potuit, non tamẽ exhaurire omnino potuit. namq. hoc abſolutũ opus planè diuinũ & à Deo petendũ exſpectandumq. eſt. Qua de re huiuſmodi oratio- [Pſalm.18.] nes antiqui patres habebát. Ab occultis meis munda me Domine, & ab alienis parce ſeruo tuo. Si mei non fuerint dominati, tunc immaculatus ero, & emundabor à delicto ma- [Iacob.1.] ximo, &c. Hoc genus dati optimi & doni perfecti de ſurſum eſſe atque à patre luminum deſcẽdere, Diuus Iacobus docet. Cõmunis etiá theologorũ ſentẽtia, peccata ſingula arbitrio & gratia vinci & poſſe & ſolere; vniuerſum verò vitiorũ fontẽ exhauriri, venasq. ſiccari, auctioris cuiuſdá gratię & præſentioris Dei efficacitatis eſſe, ſtatuitur. [*Quia conſurrexit.*] Hebraicus ſermo humaná cogitádi & dicendi figurá, vt ſæpe alias, imitatus hoc modo habet. [*Quia excitatus ſiue experrectus eſt.*] quale etiá & illud eſt. Et excitatus tanquam [Deut.30.] dormiẽs Dominus, tanquá potẽs crapulatus à vino, &c. Quod verò additur, [*De habitaculo ſancto ſuo,*] vno eodemq. dicendi modo, & virtutẽ & conſiliũ ad gerendá rem, ſiue (vt ex vulgatis artiũ verbis loquamur) efficientẽ & finalẽ cauſam ſignificat, hoc eſt, qua virtute, qua facultate inſtructus prodeat, & cuius rei cauſa ad agendũ excitetur. In Ioëlis & [Ioel.3. Amos.1] Amoſi vatũ cõmentariis docuimus, *de*, præpoſitionẽ in ſacro ſermone, & locum à quo, & finẽ etiá ſiue cauſam indicare. Dominus de Siõ rugiet, & Ieruſalẽ dabit vocẽ ſuá, hoc eſt, Sionis & Ieroſolymorũ cauſa, ex ipſa etiá Ieruſalẽ & Sione terribilẽ vocẽ editurus eſt. Igitur hoc in loco Dei virtus ſignificatur, atq. propoſitę etiá rei gerẽdæ cura maxima, qui ex loco ſancto ſuo cælo, vbi potentiſſimus & quietiſſimus habitat habitaculi ſancti ſui, hoc eſt, eccleſiæ (quæ templũ ſanctũ Domini eſt) vicẽ vlturus, resq. oẽs curaturus excitetur. neque diſſimilẽ vim apud Latinos, de, prępoſitio obtinet, vt apud Ciceronem: Is, de quo [Cicer.ad Attic.] angor & crucior. &: [*Miſſi magnis de rebus vterque Legati.*] Atq. hic vnus locus ad domini- [Horat.ſerm 1.ſat.5.] cam Chriſti precationẽ, Pater noſter, explicandá plurimũ adiumenti, ſi cui noſtra interpretatio ſatis percipiatur, attu'erit: ſed multa nos interim, qui in ſingulis verbis explicádis aperiri poterant, myſteria, quamuis inuiti, tamen ob breuitatis ſtudium prętermittimus.

ET oſtendit mihi Dominus Jeſum ſacerdotem magnum ſtantem coram angelo Domini, & Satan ſtabat à dextris eius, vt aduerſaretur ei.

OMNEM ferè eam, quæ in Machabæorum libris narratur, hiſtoriam hac viſione Vates à Deo edoctus præcinit, adeo obſcurè, vt variæ & multiplici expoſitorum commentationi campum aperuiſſe videatur. namq. cętera, quæ antea viderat, ſpectra vel ipſe cognoſcens aliquando indicabat, vel ab interprete edoctus referebat. Huius verò rationem, quemadmodum contemplatus ſpectauerit, narrans, explicationem prorſus pręter-miſit, lectoribusq́ue vel cogitatione comprehendendam, vel (quod commodiſſimũ fuerit) à Deo impetrandam, vel ex ſacris libris petendã reliquit. Qua quidem in re quid alij agant, nos non multũ laboramus, neq. ſingulorũ explicationes refellere, noſtrasq́. cõtentione & æmulatione defendere ſtudemus; quippe ea neq. nobis, neq. eccleſię ſanctę Dei, (cuius diſciplinã profitemur) conſuetudo eſt: ſed quam viã ſemel muniuimus perpetuo ſecuti, quæ de inexhauſto ſacrorũ librorum theſauro à Deo (quem ſupplices aſſiduè exorare ſtudemus) ſuppeditata fuerint, ad noſtram vtilitatem & ſanctiſſimæ eccleſiæ vſum promemus, minime fucatis & ſplẽdidis, ſed iis tãtum coloribus vſi, quibus deſcriptarum imaginum ſimplicitas, ſine vllo linearũ detrimento, vmbra etiam oportunis locis addita ſignificatas & obſcuras partium eminentias indicemus. Atqui ne in huius loci cõmentatione breuitatis inſtitutæ obſeruatio obſcuritatem parere poſſit, lectori conſultũ volumus, vt eã quæ Machabæorũ nomine in ſacris libris & in Ioſephi cõmentariis ſcribitur, hiſtoriã diligenter accurateq́. legat. Igitur futurarũ calamitatũ, turbarum & bellorũ, victoriarumq́. inſigniũ, omnium deniq. rerum viciſſitudines, quibus Iudęorum reſpublica Antiochi impij & Machabæorum Ieſu ſacerdote prognantium temporibus agenda fuerat, in vna ipſius Ieſu perſona Vati oſtenſę ſunt. namque ad illius iam vita defuncti nomẽ omnis eius ſeculi, quod ad ſecũdum templũ ſpectabat, ratio relata eſt; vtpote cuius ętate & auſpicio reficiendi tẽpli & religionis cultusq́ue ſacri reſtituendi fundamenta iacta eſſent: idque ex diuinis reſponſis ab Haggęo Vate ſacerdotis huius nomen appellante non ſemel redditis. At verò Ieſum ſacerdotẽ, quo tẽpore Zacharias oſtẽſum ſibi narrat, vita iam functũ fuiſſe, vt nonnulli Hebræi ſcriptores tradunt, non leuiã argumẽta nobis confirmant: atq. imprimis conſultatio quæſtioq́. illã, quam Haggæus apud ſacerdotũ collegium de victimarũ ratione & ſanctitate habuit. Qua de re nõ ſacerdotũ ſenatus, ſed ipſe potius maximus pontifex (ſi viueret) ſententiã ex more rogandus fuerat, ſicut ſcriptũ eſt: Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiã, & legem requirẽt ex ore eius: quia angelus Domini eſt. pręcipuè autem cum cæteris in actionibus omnibus Ieſu ſacerdotis maxima ab Haggæo Vate ratio habita fuerit, ex quo vaticinij munus obiri cœptũ eſt, à prima ſexti menſis die ſecundo Darij regis anno vſque ad viceſimam primã ſeptimi menſis, cùm ſecundę domus amplitudo Meſſiæ venturi indicatione enuntiata fuit. Itaque à primo remigrationis tẽpore quamdiu incœptũ tẽpli opus intermiſſum eſt, videlicet temporibus Cyri & filij eius, atq. Aſſueri, vſq. ad ſeptimũ ſecundi anni Darij menſem, Ieſum religionis rebus omnibus non modò interfuiſſe, ſed præfuiſſe etiã cõperimus. ab eius verò menſis die viceſimo primo & deinceps nullubi aliàs appellatum audimus, pręterquã apud hanc Vatem, qui ſibi in ſpectro viſum narrat. atq. viſione opus non erat, ſi viuentẽ cõſpicere quotidie contingeret: ſed illius tunc nuper mortui & ſuperſtitũ deſiderantiũ deſiderio crebriſq́. ſermonibus (vt fieri ſolet) celebrati rationes & res vt habituræ eſſent, Vates edoctus eſt. namq. viceſima quarta noni mẽſis eiuſdemq́. anni Haggęus legationẽ ſuã de ſacrorũ ritu & ſignificatione obiit, eademq́. die Zorobabelẽ ſolũ alloqui iuſſus eſt, cũ antea vtrũq. ſimul alloqueretur. hic verò Vates viceſima quarta die vndecimi mẽſis oſtenſam narrat, vt nõ ſolùm futuræ lõgũ poſt tẽpus Iudęorũ viciſſitudines, ſed quę paulo poſt ſua tẽpora exſpectãdæ erãt, cognoſcerẽtur. Igitur Ieſum iã vita functũ, atq. alterius ſeculi gentibus annumeratũ ſibi viſum fuiſſe narrat. ait vero corã angelo Domini ſtantẽ. quo argumẽto piorũ & ſanctorũ ſocietatis ciuem aſſcriptũ docet; vtpote quẽ angelo Domini aſtantẽ viderit, cui angelo ſacerdotis ipſius poſteritatẽ, res & nomẽ curę eſſe cognoſceret. namq. is vir omni ſtudio, ſedulitate, exẽplo atq. doctrina egerat, vt ſacra religio diuinusq́ue cultus, & oẽs, quæ ad hæc pertinẽt res, magna diligẽtia & ſanctitate, & ſuis, & futuris temporibus procurarentur. ſed huic conſilio atque ſtudio grauiſſimus & acerrimus, qui ſeſè intendens obtrectaret, aduerſarius non defuit, videlicet Antiochus ille cognomẽto

Abben. Eſdræ. Iſaac, Hiſpa. Salom. Iarch.

Malach. 2.

Hagg. 1.

Machab.1. Epiphanes,quem ob violandæ religionis & diuini nominis obſcurandi ſtudiũ radicem peccati ſacri ſcriptores nominant.Eundẽ Satanã,hoc eſt, aduerſariũ & detractorẽ Vates dicit. quo nomine omnes,qui vel diuinis,vel aliis magnis rebus obſiſtunt,vocari in ſacris audimus.quo etiã Petrus humani generis grauiſſimũ & duriſſimum redimendi modum Matth.16. Chriſto diſſuadens audiuit: Vade poſt me Satana,ſcandalum es mihi:quia non ſapis ea, quæ Dei ſunt.Hic autẽ Satan à dextris Ieſu ſtare viſus eſt,nimirũ eo cõſilio,vt publicam religionis rẽ,quã ſacerdos auctã florẽtemq. eſſe curabat,oppugnaret. namq. dexterę alicuius opponere ſeſe,hoc in arcano ſermone ſignificat: in quo magna ad res agẽdas vis & Pſalm. conſtãtia dexteræ nomine deſcribitur,vt: Dextera Domini fecit virtutẽ: dextera Domi- Iſai.63. ni exaltauit me. At verò cum a dextera eſſe ambiguæ ſentẽtię oratio ſit,namq. vel auxilij ferẽdi cauſa id fieri etiã poteſt, vt illud: Quoniã à dextris eſt mihi,ne cõmouear;vel ob- Pſalm.15. trectãdi,vt: A reſiſtẽtibus dexteræ tuæ cuſtodi me,&c.Satanę hoc in loco cõſiliũ,tametſi nomen ipſum arguere poterat, Vates tamẽ declarauit, [*vt aduerſaretur ei.*] Fuit autẽ Ieſus ſacerdotis dextera illuſtris illa & fortiſſima Mathathię & filiorũ familia,q Iudaicis rebus oppreſſis ac penè obrutis auxiliũ magnũ tulerũt,ad præclarũ etiã ſplendorẽ & dignitatis locũ peruẽturis,niſi potẽtiſſimus atq. acerrimus hoſtis & prædo ſacrilegus ille Antiochus obfuiſſet.q ob eã rẽ dexterę,hoc eſt,potẽtię, & dexteritati ſacerdotalis familiæ illius oppoſitus rectè pingitur. [*vt aduerſaretur ei.*] Hebraicũ eiuſdẽ cũ nomine ipſo ſignificationis Num.22. verbũ eſt, *Le Satano*,vt à propoſito inſtitutoque deterritũ abduceret,vt illud: Ego veni,vt aduerſarer tibi,quia peruerſa eſt via tua mihique cõtraria. Vt igitur de honeſtatis & verę pietatis via deflectere coactũ populũ in cõtaminatæ ſuperſtitionis errorẽ fraudemq. impelleret,vrbemq. ipſam Ieroſolymã Deo ſacrã ſibi prophanatã ad regni & potẽtiæ præſidiũ muniret, maximo conatu ſtudioq. contendit Antiochus; cui,vt diximus,populi animos corrumpere,& vrbẽ ipſam occupare in animo fuit, ſicut ſcriptum eſt: Et facti ſunt Machab.1. in inſidias ſanctificationis, & in diabolum malum in Iſraël. Quod Vates dixerat Hebraicè *Satan*, Græcus Machabæorũ interpres ad ſignificationem alludẽs,vertit diabolũ; nimirum ex eodem verbo *Satan*, quod apud Hebræos, ſi libri illi Hebraicè extarẽt, vtiq. legeremus. Atque illud etiam ſibi viſum narrat Vates, quemadmodum tyranni illius atque etiam eius exercitus conſilium ſtudiumque vehemẽter inuiſum improbatumque, & impetus tandem cum magna ipſorum calamitate cohibitus fuerit.

Et dixit Dominus ad Satan, increpet Dominus in te Satan, & increpet Dominus in te: qui elegit Ieruſalem: nunquid non iſte torris eſt erutus de igne?

ANGELVS ille,qui ſacerdotis rebus curandis præfectus aderat, Domini eius,à quo Iudic.6. legatus erat,nomẽ hoc in loco ſuſtinet. [*Dixit Dominus.*] vt idẽ cęlitus ad Gedeonẽ miſſus nuntius, Angelus Domini interdũ etiã Dominus vocatur. Atq. hic angelus auctoritatis & confirmationis cauſa Dominus dictus diuini aduerſus Antiochũ & Macedones iudicij ſententiã execrantis modo pronũtiat, *Increpet, increpet*, Hebraicè *increpabit* in futuro: quod ad confirmationẽ magis,quã imperatiuus, facit. Huius verò verbi ea vis eſt,vt non ſolũ redarguere atq. accuſare, vt Latinè ſolet;ſed etiã perrũpere & cõminuere ſignificet, Pſalm.79. præcipuè,cũ in diuina indignatione vſurpatur, vt: Incenſa igni & ſuffoſſa ab increpatione vultus tui peribunt. Quòd verò verbũ repetit,non ad vehementiam aut ad heteroſim figuram (namque heteroſis diuerſis magis,quàm iiſdẽ verbis fit,ſed ad geminum Satanę conſiliũ conatumq. frangendũ pertinet, alterũ quòd ſanctã & Deo dicatam vrbẽ occu- Pſal.231. pare & nefaria ſuperſtitione contaminare conſtituerat.ob eamq. rem additum eſt: [*Qui* Pſalm.67. *elegit Ieruſalem*] in habitationẽ ſibi, vt Pſaltes ait, Mons in quo beneplacitũ eſt Domino habitare in eo. Alter verò conatus conſiliumq. inimicum fuit, Iudęam & Ieroſolymitanã gentẽ,quæ ex omnibus tribubus antiquis tãtùm in ea regione ſuperfuerat,cum Mathathiæ eius ætatis ac reipublicæ principis familia funditus delere, ſicut ſcriptum de vtroq. Machab.1. conſilio eſt: Et ędificauerũt ciuitatẽ Dauid muro magno & turribus firmis: & facta eſt illis in arcem,& poſuerunt illic gentẽ peccatricem viros iniquos: & effuderunt ſanguinẽ innocentem per circuitum ſanctificationis,& contaminauerunt ſanctificationem, &c. Huius alterius cõſilij cauſa repetitum eſt, *Increpet*, & ratio etiam addita, quòd tanquam igne agens omnia vaſtauerit,parumque abfuerit, quin vniuerſam illam piorum gentem perderet,niſi Mathathias eiuſq. filij ex eo incẽdio erepti & ſeruati Dei nomine auxilioq. inuocato arma ſumentes afflictæ & proſtratæ religioni dextrã porrigerent. Hunc itaque

torrim

torrim de igne erutum angelus appellat, qui cum filiis & familia in montē Mogdhith confugerat, vnde coactus piorum hominum copiis exiguis maximas memorabileſque pro aris & focis geſſit res. Appellantur autem [*Torris ereptus ab igne,*] quòd & cladē illam, piorumque virorum cædem, & regis de violāda religione imperium ad reſtituendā rem effugerint, ſicut ſcriptū eſt: Et venerunt illuc, qui miſſi fuerant à rege Antiocho, vt coge- Machab. 2.
rent eos, qui miſſi fuerant in ciuitatē Modin, immolare & accendere thura, & à lege Dei ,,
diſcedere. & multi de populo Iſraël conſentientes acceſſerunt ad eos. Sed Mathathias & ,,
filij eius conſtanter ſteterunt, &c. Grauiſſimam verò & vehementer oportunam ſignificationem Hebraicè habet nomen A V D, pro quo Latinè ex ſimplicium verborū inopia, torrim vertimus. Significat enim Ieſu familiam eoſque, qui illarum partium fuerint; quanquam afflictos & vexatos magno tamen vſui ad ignem ipſum diſſipandum & minuendum, atque ad alios eripiendum ſeruandumq́. fuiſſe. namque A V D per diphthongon fuſtis illa eſt, qua in focis carbones mouentur, diſperguntur aut congregantur, & ligna, ſi quæ non vri placeat, ſeparantur, ac totus interdum diſperſus ignis debilitatur & minuitur. Hiſpanice *Tizonero* dicitur. Hæc autem fuſtis ne forte cum aliis lignis per negligentiam confuſè coniecta ardeat, caueri & curari ſolet: quod ad vſum magis oportuna, quàm cetera ligna, habeatur. Hanc explicationem nos docuit Amos: Subuerti vos ſicut Amos 4.
ſubuerti Sodomam & Gomorrham: & facti eſtis quaſi torris raptus ab incendio, &c. ,,

Et Jeſus erat indutus veſtibus ſordidis, & ſtabat ante faciem angeli: qui reſpondit & ait ad eos, qui ſtabant coram ſe, dicens:

NON de ipſius Ieſu nuper vita functi, & iam coram angelis ſtantis atque in concilium cœtumque piorum adducti perſona hęc dicuntur, ſed de ſacerdotum progenie, quæ poſteriori ętate munus, nomen famamque illius conſeruatura fuit: quam ſordidis veſtibus indutam fuiſſe dicens, illud ſignificat, regium munus & bellicæ rei adminiſtrationem pro temporis ratione illis ſuſceptam perpetuo occupari non decere; vtpote quos legitimum potius ſacerdotium atque hæreditario iure proprium purè ſancteque tueri & curare oporteret, quàm vſurpatum à regia Dauidis familia apicem ſibique impoſitū cruento, & à ſacerdotis puritate longè alieno bellorum vſu conſeruare velle: hic enim habitus regum proprius eſt, non ſacerdotum: quos magis diuinarum rerum, ſacrificiorū, ſupplicationum, expiationum cura exercitatioque decet; maximè cum ſua vtrique officio & muneri ſuſtinendo familia fuerit à Deo præpoſita, quæ vt purè, legitimè atque ex preſcripti iuris rationibus conſeruata, plurimum decori honeſtatiſque habent, ſic contra confuſa & permixta, pręter illatam ei, qui de profeſſione pulſus fuerit, iniuriam, omnem publicæ rei illuſtrem diſtinctionem ordinemque perturbat. Namque bellorū, ac ſacrarū rerum exercitationem & curam, quamdiu hæc popularis hominum ratio conſtiterit, diſtinctam eſſe Deus voluerat, ſancitiſque legibus decreuerat. ſecus in hominum regeneratione erit. Hęc itaque ſunt ſordidæ veſtes, quibus indutū ſacerdotem Vates conſpexit: quæ quamuis iis, qui ex ambitione non ex ratione res definiunt, elegantes videri fortaſſe poſſent, vt idem rex pontifexque ſit, tamen ad publicæ rei vtilitatem atque ad diuinum iudicium relatæ ſordidæ habentur. Ea igitur ex parte, qua vſurpatum ad tempus oportunum munus regium ſuſtinebat Ieſus, indecoro habitu vſus videbatur; qua verò ampliſſimo illi, quo præditus erat, ſacerdotio diligenter præerat, placebat maximè. [*Et ſtabat ante faciem angeli.*] Stare ante faciem alicuius, vt iam ſæpè alias docuimus, idem eſt, quod negotium ſibi ab illo datum ſedulo atque fideliter adminiſtrare. Igitur vt ſeruato rerum ordine munus proprium ſanctè à ſacerdotum familia adminiſtraretur, regij veſtitus purpurei & cruenti, hoc eſt, crudelitatem referentis depoſitione angelus curauit, nempe Iudæos, [*qui ſtabant coram ſe,*] coram ipſo Ieſu miniſtrantes vt rege & ſacerdote, allocutus, ac ſic *dicens:*

Auferte veſtimenta ſordida ab eo.

VESTIMENTA regia tantùm exuere eum iubetur, non autem mūdiora aliqua veſtire, quòd ſacerdotij ius integrum illi maneret, in quo nihil per eos noui agi aut parari oporteret, ſed tantùm in regni adminiſtratione regiæ potius, quam ſacerdotali familiæ reſtituenda. Sed ne forte ſuam voluntatem aliter, quàm haberet, ex hac re Ieſus ſacerdotis familia interpretaretur, Deus ipſe præſenti oratione declarauit.

Et dixit

Et dixit ad eum, Ecce abſtuli à te iniquitatem tuam, & indui te mutatoriis.

Hæc ex Hebraico ad verbum reddita hoc modo ad explicationis commoditatem, & ſi minus Latinè, vertuntur. [*Vide tranſtuli de ſuper te diſtortionẽ tuã: et veſtire te mutatoriis.*] Conſiliũ ſententiamq. ſuá ſacerdoti ipſi examinandá probandamq. Deus proponit, cũ dicat, *Vide*. atq. rem ipſam, vt rectè indicata curataq. ſit, deinde docet: nimirũ quòd quæ aliena illiq. minimè cõcinna eſſent, remouenda, ſuoq. in loco ponẽda curauerit, illique ſuũ ius integrũ purumq. cõſeruatum voluerit; nẽpe ſacerdotalibus ornamentis ſacroq. veſtitu oportunè riteq. vti. hoc enim verbũ infinitũ *veſtire te*, atque in tertia Hebræorũ cõiugatione pronuntiatũ ſignificat, quod illi antiquũ propriumq. fuerat, id vehementer probatũ confirmatumq. fore ſtatuere. neq. enim alios iuſſerat, vt veſtirent, neque ipſe nunc primũ veſtiebat, ſed ipſum admonebat officij ſui, quod eſſet, non purpureo pallio (vt reges cõſueuere) perpetuo vti, ſed mutatorias veſtes induere, quæ propriè ſacerdotũ ſunt. quos alio ad rem diuiná, alio ad cõmunes vſus veſtimentorũ genere ornari, ex lege ,, & more oporteat, ſicut ſcriptũ eſt: Depoſitiſque veſtibus, quibus prius indutus erat, cum ,, intraret in ſanctuariũ relictiſq. ibi, lauabit carnẽ ſuá in loco ſancto, indueturq. veſtibus Leuit. 16. ſuis, &c. [*Iniquitatẽ*,] diſtortionẽ vertimus, vt à vulgari & recepta illius nominis, iniquitas, ſignificatione, quę peccatũ ex tranſlatione definitur, ad eam, quę propria eſt, cogitationẽ conuertamus, videlicet deflectionem à recto, quam & prauitatẽ dicimus, non ſolum in moribus, ſed in cuiuſcunq. rei ratione & vſu deprauato: vt quòd ſacerdos belli muneribus perpetuo fungatur, quòd teſtis iudex, quòd pluribus vnus, qui ſingulis vix ſufficiat. Hoc enim in bene inſtituta republica rectum nõ eſt, niſi forte tẽpeſtatis vis & neceſſitas ad tẽpus cogat. ſed hæc vbi ſedata fuerit, ſingula ſuis locis reſtitui collocariq. poſtulant. Itaque pondus potius & indecoram confuſionem, quam peccatum, nomen iniquitatis hoc in loco explicabimus, id videlicet, quod recto decentique aduerſatur, ex præſentis argumenti ratione definiendum, vt hoc in loco vſurpatum ſacerdotibus regni diadema & munus, atque ob eam cauſam retentum, quod aliquando arma capere neceſſitas coëgerit, erroris & legis inſcientiæ vitio magis, quàm ſceleri vertendum eſſe videatur: quod tamen recta rerum cognitione & officiorum diſtincta obſeruatione facilè corrigi in illis poterat. id quod Vates ipſe intelligens curarique cupiens ait:

Et dixit, Ponite cidarim mundam ſuper caput eius.

Et *dixit*. Vates ipſe Zacharias dixit. namque hæc oratio Vatis eſt, vt Hebraicum verbũ apertè indicat, quod verò dixerit, illud eſt, nẽpe cognitionẽ & certá ſcientiá ſibi in ſacerdotũ familia illa deſiderari & requiri, multũ ad alienũ officiũ magiſtratumq. deponendũ ſuumq. rectè adminiſtrandũ valiturá: atq. ob eam cauſam curatũ fuiſſe, vt ea, qua indigere videbatur, ſapientia & ſcientia familia illa augeretur ornareturque. Hoc enim munda cidaris pontificis capiti impoſita ſignificabat: nimirum puram & ab omni erroris & ignorationis vitio carentem ſcientiá, ex qua perfectum virtutis opus ſanctitatis diuinæ ſtudiũ cæteris imitabile oſtẽderetur, ſicut ſcriptũ eſt: Et coronauit eum in vaſis vir- Eccleſ. 45. tutis. & paulo inferius: Coroná aureá ſuper mitrá eius expreſſam ſigno ſanctitatis & glo- ,, ria honoris & opus virtutis, deſideria oculorũ ornata, &c. Neq. enim de ornamẽto ipſo ,, tantũ, ſed de ornamẽti ſignificatione agitur hoc in loco. Quam rem Vates in ſacerdotali illa familia deſideraſſe ait, quòd ex illius defectu regni & ſacerdotij rationes permixtæ eſſent. cõmodiſſimũ autẽ fore intellexit, vt ſuũ munus officiũq. ab aliis inductus tueretur, quãdo ipſe ex ſeſe nõ cognouiſſet. Fuit autẽ hæc non angeli, ſed Vatis ipſius ſapiens cogitatio & ſententia, quæ euentu ipſo & angeli auctoritate & præſentia cõprobata eſt.

Et poſuerunt cidarim mundam ſuper caput eius, & induerunt eum veſtibus: & Angelus Domini ſtabat.

Hic locus planè docet orationem illam ſuperiorem, [*veſtire te mutatoriis*,] ad officij Pſalm. 77. admonitionem pertinuiſſe, vt illud: Paſcere Iacob ſeruum ſuum, Iſraël hæreditatẽ ſuá. ,, quo in loco res ipſa præſtita exhibitaque mox fuiſſe declaratur. Et pauit, inquit, eos in in- ,, nocentia cordis ſui, &c. Sic etiam hic & diuinæ admonitioni, & Vatis deſiderio ſatisfactum tãdem fuiſſe narratur, vt ſacerdotalis familia regni & principatus magiſtratu omnino abdicata muneris atque ſacerdotij ſui fidem tueretur. Id quod Herodis tyranni tempeſtate effectum eſt: qui quanquam nefariè & crudeliter, tamen non ſine Dei permiſſu ac ſanctione fortaſſis, hanc familiam principatu ſpoliatam ſacerdotij tantùm muneribus

neribus fungi curauit, iis, qui regni adminiſtrationem aut tenebant aut ſperabant, occiſis: vt in Ioſephi hiſtoria & in tēpli ſecundi hebraicis annabilus legimus. Omnibus verò rebus his Angelū Domini aſtitiſſe docet Vates, vt qui ex diuino conſilio illam familiam hoc modo purgatam, & ad priſtinum nitorem reſtitutam, officij conſeruādi admonens, fauſtarum & felicium futuris ſeculis rerum promiſſionibus confirmaret.

Et conteſtabatur Angelus Domini Ieſum, dicens.

CONTESTARI hoc in loco idem quod latinis prædicendo præcipere, officijque admonere, commendareq. ſignificat. tanta vnius verbi, IAGHED, vis eſt. יעד

Hæc dicit Dominus exercituum, Si in vijs meis ambulaueris, & cuſtodiam meam cuſtodieris: tu quoque iudicabis domum meam, & cuſtodies atria mea, & dabo tibi ambulantes de his, qui nunc hîc aſſiſtunt.

SACERDOTALIS muneris legem & fidem maximis præmijs propoſitis prædicit atq. commendat, promittentis Dei virtute & potentia ad pactorum cōfirmationem cumprimis propoſita. Duabus autem præcipuè partibus omne id, quod vocatur ſacerdotis officium, conflatur, propria ipſius, qui officio præfuerit, innocentia & pietate, & ſumma erga ſacrū cultum & populi eruditionem animi attentione & diligentia. Atqui pro huiuſmodi officio præſtando duplex præmium perſoluendum ſacerdoti Ieſu proponitur; alterum quod illa dignitas ad plurimos ex illius poſteritate futuris ætatibus ad Chriſtum vſq. diuinitus conceſſa pertingeret: cuius dignitatis illa munera ſunt, ſuprema religionis & morum cenſura, ac de obſcuro ambiguoq. iure reſponſio, & ſacrorum legitima procuratio. [*Iudicabis domum meam, & cuſtodies atria mea.*] Alterum verò, quod omnium bonorum finis extremumque eſt, æternæ & cæleſtis felicitatis communicatio & ſocietas vnà cum angelis miniſtriſq. dei illius etiam poſteritati futura, ita vt, tametſi non omnes eius poſteri in ampliſſimum ſacerdotium venire poſſint, tamen in aliud multo felicius multoque auguſtius miniſterium cooptari omnes poſſint: nempe in angelorum collegium atque conſortium: idq. virtute cuiuſdam a ſe mittendi maximi pontificis futurum eſſe ait, qui arcanis diuiniſq. modis non modò eos, qui ex priuata ſacerdotum antiqua familia fuerint, ſed omnes quotquot ſibi credētes dicto obtemperauerint, reges & ſacerdotes, gentem ſanctam populumque acquiſitionis deo & patri ſuo efficiat. quam rem vt omnibus optādam expetendamque à ſe enuntiatam ſapientibus viris obſeruari deus iubet & ſuadet. [*Dabo tibi ambulātes de his, qui hîc aſsiſtunt.* Hebraicè apertiſſima ſententia eſt, *Inter ſtantes hos.*] Atque ſtantes angelos Dei & cæleſtes illos ſpiritus eſſe, & locus ipſe apud Deum, & ſitus ſtandique habitus arguit, & ipſe Vates ſæpe etiam docuit. Appellantur autem regio more aſtantes, ob miniſterij aſſiduitatem: quomodo apud reges continuos quoſdam nuncupari videmus. Quòd verò dicit, *Ambulantes*, familiaritatem conſuetudinemque ſignificat, maximè Hebraicę coniugationis perſpecta vi, quòd in aulis regiiſque domibus nulli inter aſtantes verſari & ambulare vltro citroque ſoleāt, niſi qui ex eadem familia oportuniſque officiis functi fuerint. Quòd verò omnes hæ, quæ ad poſteritatē Ieſu ſpectabāt, tū aduerſæ tū ſecūdę res ipſi familiæ parēti iā vita functo prædicentur & indicentur, id ex prophetarum more fit, qui futuras toti alicui generi rationes ad caput vnum, vnde nomen genus habeat, referre conſueuere. Etenim hæc prædicta non ſoli Ieſu fuiſſe illud arguit, quôd viro ſatis ſpectata officij fide, & probato integritatis exemplo iam vita defuncto, neque illa iā geſta prædici, neque hæc ipſi præſtita denuntiari commendarique opus erat, ſed ad illas orationis & actionis figuras, quę in vatum libris frequentiſſimæ ſunt, hæc referi omnia conſentaneum fuerit, vt quod de tota Iacob gente dicitur: Hæc dicit Dominus formās & faciens te ab vtero, noli timere Iſai.44.
ſerue meus Iacob, & rectiſſime quem elegi &c. & illud: Et reuertetur Iacob, & quieſcet Ieremia.30
&c. et quæ de Chriſto Dauidici regni hęrede Dauid ipſe audit & ſuſtinet. Et Dauid ſeruus meus princeps in medio eorum. Quod nos de angelorum ſocietate expoſuimus, Ezech.34.
Chaldæus paraphraſtes eadem ferme ſententia ad piorum poſt reſurrectionem, prę mia refert. Cum verò præſens de futurę vitę prę mijs ſermo in oportunam Chriſti, qui omnis vaticinij ſcopus eſt, mentionem incideret, per quem huiuſmodi maxima præmia deferenda erant, admirandum illius myſteriū Ieſu alijſque, quos id cognoſcere oportebat, commode angelus enuntiauit.

Audi

Audi Ieſu ſacerdos magne, tu & amici tui, qui habitant coram te, quia viri portendentes ſunt.

MAGNAM & planè diuinam rem, de qua dicturus eſt, attentiſque animis obſeruandam eſſe indicat, cùm tantos tamque grauibus nominibus & titulis illuſtres auditores poſtulet; nempe ſacerdotem magnum & viros eos etiam, qui in felici illa piorum ſocietate coram ſacerdote ipſo ſedebant, magnis myſteriis cognoſcendis idoneos; vtpote *viros portendentes*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *viros portenti*, hoc eſt, præcipuæ & diuinæ cuiuſdam auctoritatis viros, quorum ob ſanctiſſimam & præter vulgarem vſum admirandam ac planè portentoſam vitæ rationem, cum dignitas, tum teſtimonij grauitas ſumma eſt. Itaque hoc arcanum ipſi Ieſu atque iis, qui ſecum in illis piorum ſedibus collocati erant, vt maximum & beatis animis magis dignum aperitur.

Ecce enim ego adducam ſeruum meum orientem.

CHRISTI Ieſu hominum ſeruatoris rationes oratio hæc diuinaq. enuntiatio indicat, quem ob perpetuam obedientiam diligentiſſimumque erga paterna mandata ſtudium, ſeruum ſuũ Deus appellat, eundemq. cùm ob admirandum naſcendi modũ, tum ob diuinã planè inſtituendarũ gerendarumq. rerũ rationẽ, notæ apud Vates & arcanæ ſignificationis nomine [*Orientẽ*] vocat, ea ſignificatione, qua plantę oriri dicuntur. namq. verbũ eſt SZAMAHH, quod propriè ad ſponte atq. feliciter naſcentia creſcentiaq. virgulta pertinet. eſt aũt ab illo Iſaiæ vaticinio traſlatũ verbũ, Et egredietur virga de radice Ieſſe, & flos de radice eius aſcendet. namque ſtirps illa ex Ieſſe radice non humana opera conſita, ſed ſponte ſua, hoc eſt, diuina virtute virgine matre proueniens, exiguis & humilibus, pro humanę ſuperbiæ gloriæque ratione, initiis pulcherrimis ramis latiſſimè ſeſe per orbem diffudit. de quo illud etiam Ieremias eo dẽ verbo vſus cecinit: In tempore illo germinare faciam Dauid germẽ iuſtitiæ. Eſt autem vnum ex arcanis Chriſti nominibus oriens ſiue germen vel ſtirps: de quibus loco ſuo ex eiuſdem benignitate diſſeremus. huius autem ſtirpis virtus quanta futura ſit, Ieſu ſacerdoti magno cæteriſque viris portenti indicatur; videlicet quòd illius dudum refecti templi dignitatẽ ad diuinæ ſanctitatis gloriam & inenarrabilem quandam amplitudinem auctura eſſet, quæ tantum huius templi magnitudini præſtaret, quantum eæ, quæ diuinitus parantur res, humana opera & induſtria factis antecellunt. idque ex vtriuſque templi, hoc eſt, præſentis atque eius, quod per ſtirpem illam amplificandum erat, comparatione oſtendit.

Iſai.11. · Luc.1. · Ierem.33.

Quia ecce lapis, quem dedi coram Ieſu: ſuper lapidem vnum ſeptem oculi ſunt. Ecce ego cælabo ſculpturam eius, ait Dominus exercituum, & auferã iniquitatem terræ illius in die vna.

FANVM illud, quod Ieſu ſacerdote procurante ædificatum fuerat, quanquam diuino conſilio & beneficio, humana tamen opera conſtans lapidem coram Ieſu datũ vocat. namque in antiquis arcaniſque ſermonibus lapidem Deo ſacrã ædem ſignificare vel ex illa Iacob oratione cognouimus: Et lapis iſte, quẽ erexi in titulum, erit domus Dei. Igitur huius lapidis dignitatem, maieſtatem durationemque cum illo tertio, quem Deus erecturus erat, comparandam non eſſe docet, quòd hic homines artifices, & Ieſum illũ, ad quem ſermo fit, procuratorem ſortitus fuerit, ille vero alius Deum ipſum architectũ, artificem curatoremq́. ſit habiturus. [*Super lapidem vnum ſeptem oculi ſunt.*] Diſtinctio ipſa punctorum & magis etiam ſententiæ, ac ſermonis ratio de duobus lapidibus orationem inſtitutam eſſe docet: namque alia oſtenſa re ad aliam ſermo comparãdo cõuerti ſolet, vt: Vides hanc mulierẽ: intraui in domum tuam, &c. Maximam verò & aſſiduam vigilantemque curam, ſtudium, ſapientiam & diligentiam Dei ipſius in illo lapide tum cęlando & aptando, tum etiam aptiſſimè collocando, atque, ne quid detrimenti accipiatur, conſeruando, ſeptẽ oculi ſignificant, numero certo pro indefinito ex ſacri ſermonis vſu accepto, vt: Septies in die cadit iuſtus. Atque huius arcanæ orationis ſententiam Deus ipſe explicat. [*Ecce ego cælabo ſculpturam eius.*] Diuinum planè opus omnibuſque numeris abſolutum, & iis quæ ad pulchritudinẽ, vtilitatem firmitudinemque faciant, partibus cunctis conſtans eſſe oportet, quod à ſapientiſſimo architecto ſeptem oculos adiecturo ſuſcipiatur, tabernaculum profecto non manu factum, id eſt, non huius creationis, imò templum ſanctum Domini omnibus gemmarum vnionumque virtutibus exornatum,

Geneſ.27. · Luc.7. · Prouer.24. · Hebr.9. · Apoc.21.

exornatum: cuius templi feliciſſima & aurea ætate terra ipſa omnino expiata, pura, ſancta, Deoque ipſi gratiſſima erit, quæ expiationis atque puritatis ſuæ ſummam Deo optimo maximoque opifici & architecto acceptá referat, Qui dilexit eccleſiam, & ſe ipſum tradidit pro ea, vt eam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ in verbo vitæ, vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam, non habentem maculam, aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta & immaculata, &c. (Ephes. 5.) [*Auferam iniquitatem terræ illius.*] Demonſtratiuum pronomen non terram quamuis communi ſignificatione, ſed certam quandã propria nota inſignem indicat, humanam videlicet ſocietatem, & orbis vniuerſi, qua habitabilis eſt, coniunctionem, quam tertij huius templi ætate, vna die terram noſtrã expiatam ſibi conſecrauit, vna victima occiſa, vno cruento ſacrificio eius, qui ſemel in conſummatione ſeculorum ad deſtructionem peccati per hoſtiam ſuam apparuit, ſemelque oblatus eſt ad multorum exhaurienda peccata (Hebr. 9.): qui tamẽ ex propria culpa & fidei atque pœnitentiæ defectu tanto ſeſe beneficio indignos non reddiderint. Iam verò quantum huius templi aurea ætas primi illius & ſecundi temporibus præſtet, ex hoc etiã demonſtratur, quòd primi & ſecundi ætatibus frequẽtiſſima ſcelerum & vitiorum labes, & religionis atque virtutis ruina fuerit: at verò ijs, quos in vnum templum ſibi ſacrauerit; nulla huiuſmodi probra ſint inferenda, ſed omnes, qui viderint illos, agnoſcent eos: Quia iſti ſunt ſemen, cui benedixit Dominus (Iſa. 61.). Quantus verò ſummæ felicitatis, tranquillitatis ac pacis vſus, quanta communicatio futura ſit ijs, qui ad hunc locum ex diuino beneficio deuenerint, vna tantùm, ſed multiplici imagine Vates docuit.

In illa die dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vineam & ſubter ficum.

MAXIMAM fertilitatem rerumque copiam (quas tamen ſpirituales & cæleſtes magis, quàm terrenas definire oporteat) illud ſignificat, quòd vitis & vmbra & fructus non ſolùm dominis ipſis, ſed amicis etiam aliis abunde ſufficere poſſit. namque huiuſmodi argumento Chananææ terræ fertilitatem Iſraëlitico populo exploratores probauerunt: ſummam verò quietem & pacem illud arguit, quòd ſubter ficum & vitẽ tutò conſidere & otiari liceat; non modò Domino, ſed ſociis etiam ad conuiuium vocatis. qualem ſtatum Salomonis tempore Iſraëliticas res tenuiſſe legimus: Habitabatque Iuda & Iſraël abſque timore vllo, vnuſquiſque ſub vite ſua, & ſub ficu ſua, à Dan vſque ad Berſaba cunctis diebus Salomonis (3. Reg. 4.). Egregiæ demum cuiuſdam charitatis & familiaritatis virtutem illa amicorum ad prædia inuitatio, illaque rerum largitio, ſocietas & communicatio vtilitatum arguit: quam eo benignius futuram oſtendit, quòd communem fructuũ vſum ſine certa alicuius poſſeſſionis adſcriptione indicat. Non enim ait *ſubter vitem ſuam & ficum ſuam*, ſed, *ſubter vitem & ficum.*] Id autem verè & re ipſa ab ijs, quos in illam felicitatis amplitudinem Deus deduxerit, præſtitum eſſe præſtarique ſolêre, ſacra ſcripta maniſeſtè confirmant: Nec quiſquam eorum, quæ poſſidebat, dicebat aliquid eſſe ſuum, ſed erant illis omnia cõmunia (Actor 1.). [*ſubter vineam.*] Subter vitem exponimus ex Hebraico nomine & ex ſententia ipſa. nãque ſubter vineam nunquã agitur aut ſedetur. Itaque ſententia ipſa, quid verba latina ſignificare velint, ſæpe indicat. Huiuſmodi pacis & tranquillitatis deſcriptiones in externis etiam libris legimus, vt:

Condit quiſque diem collibus in ſuis,
Et vitem viduas ducit ad arbores, &c. (Horat. lib. 4. Od. 5.)

CAPVT QVARTVM.

ET reuerſus eſt angelus, qui loquebatur in me, & ſuſcitauit me quaſi virum, qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.

IN acerrima & attentiſſima de Ieſu ſacerdotis rebus, quas edoctus fuerat, cogitatione ſeſe defixum fuiſſe Vates indicat, à qua ad aliam rem grauiſſimam etiam cognoſcendam angeli interpretis opera & cura traduci opus fuerit, aliàs non animaduerſurum; vtpote illorum ſpectrorum magnitudine vt arctiſſimo quodam ſomno occupatum. Hęc carminis huius ſententia eſt, qua narratæ iam rei ſumma grauitas, narrandarum denuo

mole ſuperari arguitur. [*Quaſi virum qui ſuſcitatur de ſomno ſuo.*] Non quòd dormiret, ſed quòd ſe eo modo affectum ſenſiſſe fateatur, vt cùm quis ex ſomno ſuo, hoc eſt, ex vero ſomno & quiete experrefactus fuerit. hoc ſignificant illa verba, *Quaſi*, &c. *ſomno ſuo*. Atque ſeipſum, quemadmodum affectus fuerit, indicare hac oratione Vates voluit; nimirum quod ab angelo excitatus viſus fuerit ſibi ex ſomno quodam, in quo altè ſomnians demerſus eſſet, euocari, Particula, *quaſi*, Hebraicè CHA, tempus etiam cum ſimilitudine adſignificat, quod Latinus dicit, vt cùm, vt illa: quaſi poſt tres mēſes, quaſi media nocte, & alia innumera in ſacro ſermone exēpla. eadē oratione tēpus indicare videtur, quo hęc ſibi res acciderit; nempe matutinum tempus, cùm homines è ſomno ſpōte excitari ſolent, animæ vi & efficientia ad ſuperiores corporis partes ſeſe reuocante, cùm mens valet, & ſomnia purgatiſſima eſſe putantur, quorum experrefacti homines imaginē recordati retinēt; ita etiā ſibi accidiſſe ait, cui cogitatio, quā grauiſſimā primum habuerat, tamen nouæ contemplationis acceſſu conuulſa non fuerit; verùm dignitate & magnitudine longè victa, quātum ea, quæ purgatiſſimè etiā ſomniamus, ab ijs, quæ vigilātes cernimus, vincuntur. Quòd verò Zacharias, qui aliorū ante ſpectrorum ſignificationē rogare ſolebat, nunc ab angelo rogatus fuerit, illud in cauſa eſſe arbitramur, quod ex antecedētibus rebus, quas diuinitus edocta fuerit humana mens, & ex cōmunicata ſibi à ſpiritu virtute, conſequentes; quæ ad idem argumentum referuntur, etiam rationes connectens atque cōponens cognoſcere ſoleat, & ſecum cogitans interpretari; atque aliquando ſimilitudinibus, allegorijs, & tranſlationibus à ſe excogitatis pronuntiare. Igitur cùm multa, quæ Iudæorum publicā & priuatam rem attingebāt, in ſacerdotali illo ſpectaculo Vates conſpexiſſet, quæ in præſenti ſpectro ſexto & in ſeptimo plenius etiam intuetur, ab angelo, quatenus nam in earum rerum cognitione progreſſus fuerit, periculū faciēte rogatur: id quod antea factū nō videmus, dum rudis adhuc Vatis mens primarū imaginum ſpectris conſpiciendis imbuta ſignificationem doceri poſtularet.

Moſes Aegyptius de prophetia.

Et dixit ad me, quid tu vides?

QVID eſt, inquit, quod ex aliarum rerum, quas ante edoctus es, rationibus in pręſenti ſpectaculo oblatum cognoſcis? cuiuſmodinam imagine & figura deſcribendum dicēdumque id eſſe cenſes? Huic interrogationi Vates præſenti tempore rogatus, præterito verbo reſpondet.

Et dixi, vidi.

RESPONSIONIS verbum interrogationis explicat ſententiam. neque enim angelus de ſpectro ipſo, & non de ſignificatione quærens dixiſſet: [*Quid tu vidiſti?*] Viderat enim iam Vates imaginem ipſam cùm primum ab angelo excitatus, hoc eſt, ad eam intuendam ab altera cogitatione traductus eſt. atque ob eam rem dicit: [*Vidi.*] & non ait, video, vt aliàs ipſe & Ieremias in loco reſpondent. Itaque videre in angeli interrogatione, pro conſiderare & cogitare vſurpatum eſt, vt ſæpe in Hebraico, Græco, Latinoque ſermone vſurpatur. *Vidi*. Quantum, inquit, ego cognoui, atque ex virtute ſpiritus interpretationeque tua intellexi. Id quod ego viderim huiuſmodi imagine deſcribendum arbitror.

Ecce candelabrum aureum totum.

NON omnia, quæ à vatibus per tranſlationem, ſimilitudines, allegorias, atq. exempla dicuntur, iiſdem omnino rationibus & imaginibus viſa illis fuēre: ſed quædā etiā apertè demonſtrata, figurato dicēdi genere, atq. ad eum modum, quo etiā aliàs ipſi edocti ſunt, relato proferūtur. ita fit, vt aliquādo quæ viſa obſcurius fuerint, eodē prorſus modo, nōnunquā verò explicatius, interdum autē quæ apertius oſtēſa fuerint, obſcurius referantur. quorū generū exēpla in ſingulis vatibus frequētiſſima ſunt. Hactenus Vates noſter quæ imagine & ſimilitudine difficiliori ſpectauerat, edoceri cupiēs, interpretē ſuum rogabat; nunc quæ ipſe ſimplicius & clarius fortè viderat, obſcuriori & interpretis egente oratione refert: quæ, quòd ipſe probè cognoſceret, explicari ſibi nō rogat, ſed aliis magis explicanda relinquit. Huiuſmodi autē imaginis ſiue ſymboli explicatio nobis illa cōmodiſſima eſt, vt Iudæorū, qui euangelio crederēt, futurā per ſpiritū Chriſti virtutē & dignitatem, felicitatē & gloriā gratiáq. cùm apud homines, tum apud Deū in eadē aurei candelabri clariſſima luce ſplēdentis imagine deſcriberet. cuiuſmodi felicitatis, virtutis, gratiæ, auro & lumine ſignificatæ exemplum apoſtoli & diſcipuli illi antiqui præbuēre: de quibus

quibus illud prȩcantatum fuerat: Quia ecce tenebræ operient terram,& caligo populos: Iſa. 69 ſuper te autem orietur Dominus,& gloria eius in te videbitur,& ambulabunt gentes in lumine tuo,& reges in ſplendore ortus tui,&c. Id quod ſibi viſum atq. explicatum Zacharias ipſe aliàs etiam concinebat: Lauda & lætare filia Sion, quia ecce ego venio & habitabo in medio tui,&c. ſuper.2. [*Aureum totum,*] Hebraicè, *adiunctum*. Totum, perfectioné & conſummationem ſignificat; vt eccleſiæ integritatem & pulchritudinem auream omnino, omniſque vitij expertem hac imagine deſcribat. Huius autem candelabri mirum artificium Moſi in mõte demonſtratum,& per Bezalaëlem ſummũ architectum fuſum olim fuerat: nunquam tamen ita plenè, vt à Vate noſtro nunc deſcribitur, abſolutum eſt.

Et lampas eius ſuper caput ipſius: & ſeptem lucernæ eius ſuper illud: & ſeptem infuſoria lucernis, quæ erant ſuper caput eius.

Et *lampas.*] Quid hoc nomen ſignificet, quidúe res ipſa ſit, Hebraica lingua & Chaldaica paraphraſis declarant; coronamq. quandã auream circularem Vati viſam explicát, quæ totum candelabrum ornando ſuperius ambiret, regium diadema ſignificans, Chriſtum videlicet, à quo ex antiqua ſeruitute ad ingenuá libertaté traducta eccleſia, tanquá ſponſa dulciſſima multis diuinis muneribus aucta, regij honoris cauſá coronato in thalamo ſedet, ſicut ſcriptũ de eccleſia verè eſt: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui ſanat oés infirmitates tuas: qui redemit de interitu viam tuá: qui coronat te in miſericordia & miſerationibus: qui replet in bonis deſideriũ tuum, renouabitur vt aquilæ iuuentus tua. Apocal. Id quod antiquis tẽporibus ſynagogȩ diu deſideratũ & exſpectatũ eccleſiȩ tandé ex diuino per Chriſtũ beneficio cõtigit, qui ſemetipſum tradidit, vt exhiberet immaculatam Deo, &c. quam coronatã diadematiſq. gloriã Chriſto acceptã, referentem Ioannes vidit: Feciſti, inquit, nos regnũ Dei patri tuo. & D. Petr⁹: Vos, inquit, genus electum, regale ſacerdotiũ, &c. 1. Petr. 1. quo in loco, quid cãdelabra, quid lucernæ, quid corona ſignificet, apertè docemur. nam candelabrũ eccleſiá vnicá multis lucernis ſplendenté; ſtellas angelos eccleſiȩ ad cuſtodiá, tutelá miniſteriũq. prȩfectos; coroná verò ſeipſum *α & ω*, ſummum eccleſiæ ſuæ ornamentũ indicat Chriſtus. [*Et ſeptem infuſoria lucernis, quæ erãt ſuper caput eius,* Hebraicè, *ſepté & ſepté*:] ita vt ſingulis lucernis ſepté infuſoria ad olei miniſterium deſtinata eſſent. quæ res nihil aliud nobis ſignificat, quàm ſtellæ illæ in dextera Hebr. 1. Chriſti cõſtitutæ Ioanni ſignificarunt; cæleſtes videlicet ſpiritus certis ordinibus diſtinctos, atq. ad diuina beneficia eccleſiȩ miniſtráda deputatos: nónne oés ſunt adminiſtratorij ſpiritus in miniſteriũ miſſi propter eos, qui hæreditaté capiunt ſalutis? Animaduertendum tamen eſt nomen latinum *infuſoria*, ex hebraico *Muſzak*, verſum eſſe; quod nõ vaſa, in quibus oleum aut liquor aliquis continetur, ſed propriè canaliculos vaſis additos, per quos liquor cõmodè ad vſus effunditur, ſignificat. 2. Paral. 4. atq. ita Salomon mari illi æneo infuſorium ſiue effuſoriũ potius aptaſſe dicitur. Quæ res gratiȩ & aliorũ diuinorũ beneficiorum vſum per angelos tanquã miniſtros; copiá verò & facultaté à Deo per Chriſtum eius (de cuius plenitudine oés accepimus) eccleſiæ gigni ſuppeditariq. ſignificat. Quamobrem & ſtellæ in dextera Chriſti à Ioanne cõſpectæ ſunt, & ab hoc Vate *effuſoria*, non candelabri coronæ, *lucernis, quæ erant ſuper caput eius*, admota notantur.

Et duæ oliuæ ſuper illud, vna à dextris lampadis, & vna à ſiniſtris eius.

Ad omne candelabri ornamentum duæ oliuæ vario dignitatis loco conſtitutæ acceſſerunt: quarũ ratio & ſignificatio Vatem latuiſſe, ex interrogatione & cognoſcendi deſiderio intelligimus; cui nihil antea de candelabro eiuſq. partibus, vtpote perſpectis atq. exploratis, quæſitũ eſſe videmus. [*à dextris & à ſiniſtris.*] Imparé dignitatis locũ, quãquã vtrũq. honeſtiſſimũ dextra & ſiniſtra maximorum principum aut digniſſimarum rerum ſignificat, vt: Longitudo dierum in dextera eius; in ſiniſtra illius diuitiæ & gloria. & : Dic Prouerb. 3. vt hi duo filij mei ſedeant, vnus ad dexteram, & alter ad ſiniſtram tuam. Matth. 20.

Et reſpondi & aio ad angelum, qui loquebatur in me, dicens, Quid ſunt hæc Domine mi? & reſpõdit angelus qui loquebatur in me, dicens, Nunquid neſcis quid ſunt hæc? & dixi, Non domine mi.

Dvarvm vtrimque candelabro aſtantium oliuarum pulchritudinem & ſitum miratus Vates, rationem ignorans, doceri cupit, admirationemq. angelo interpreti ex eo, quòd non cognouerit, mouere videtur: à quo nunquam aliàs huiuſmodi ſermone exceptus fuerat. [*Nunquid neſcis quid ſunt hæc?*] Qua oratione Vates ſi diligentius attenderet,

oliuarum rationem,ex ijs,quæ antea edoctus erat, quæq́ue ipſe intellexerat,percipere etiam potuiſſe arguitur. quam cùm ipſe ſibi conſideratam neget, non quidem plena tractatione, ſed breui quadam,verùm notata obſcurioris partis ſignificatione abundè docetur: nimirum duas oliuas duo eſſe maxima ac præcipua munera,alterum regium, ſacerdotale alterum; quibus publica res omnis amplificatur,ſtabiliturq́ue. quarum rationem Vati ex antecedentibus rebus non adeo obſcuram eſſe oportuerat; maximè ſacerdotij ſeriem omnem & exitum,futuroſq́ue euentus in Ieſu ſacerdotis tractata paulo antè,& ſibi attentiſſimè cogitata cauſa edocto,quam prætermittens alteram regni videlicet,indicat magis, quàm aperiat, Zorobabele tantùm appellato: ex cuius poſteritate maximus ille princeps exſpectandus erat, qui vt ſacerdotij res ad ſe tranſlatas ad publicá vtilitatem omnium optimè & digniſſimè adminiſtraturus: ſic etiam regni munus & officium maxima & planè diuina virtute præſtiturus erat.

Et reſpõdit, & ait ad me, dicens, Hoc eſt verbũ Domini ad Zorobabel, dicẽs, Non in exercitu, neque in robore: ſed in ſpiritu meo, dicit Dominus exercituum.

NON reſpondet angelus rem omnem vt habitura erat, videlicet,hoc eſt ſacerdotium & hoc eſt regnũ,&c. ſed alterius tantũ partis euentuum certam cauſam indicat: ex qua omnis vtriuſque ratio vati ſtatim ſubducitur. nãque vt ſacerdotiũ firmandũ perpetuóque ſtabiliendum per Chriſtũ altera oliua cãdelabro muniendo appoſita,atq. perpetuo virore & certiſſimo fructu vmbram oleumq. ſuppeditans ſignificabant: ſic regnũ maxima virtute & felicitate ad æternitatẽ propagandũ,Zorobabelis progeniei altera portendebat.quod myſterium vt Vates ſibi cognitum Zorobabeli ipſi (qui futuri Chriſti perſonam,principatũ inter Ieroſolymitanos gerens,tunc ſuſtinebat) indicaret, illam ex oraculo editam recolit, atque cõmendat breuem definitionẽ, qua dictũ ſibi fuerat, [*Non in exercitu,*] neq. humanæ bellicæ virtutis apparatu atq. potẽtia,ſed tantùm diuini ſpiritus efficientia & vi,illá æterni regni felicitatẽ certam,ſtabilem conſtantemq́ue fore. Quo in reſponſo,quãuis breuiſſimo,maxima diuinorũ patris Dei & Chriſti eius,atq.ſpiritus ſancti myſteriorũ argumenta,quæ nõ breues explicatus habeant,continẽtur. Itaque publicam hominũ ſalutẽ,& æterná illá felicitatẽ,qua eccleſia per Chriſtũ vſura fuit,oliuę,hoc eſt, diuini ſpiritus virtuti acceptam referri omnino oportere, ſacris oraculis eſt definitũ. [*Dicit Dominus exercituum.*] cui ad omnẽ maximá conficiendá perficiendamq. rem vis & facultas infinita eſt. Idem enim ipſe de eodẽ regno eiuſdẽ ſpiritus virtute per orituram
Iſai. 11. illam oliuá, iáq́ue nobis ortá,ſtabiliendo huiuſmodi olim oracula fundebat: Egreditur virga de radice Ieſſe,& flos de radice eius aſcendet,& requieſcet ſuper eum ſpiritus Do-
Iſai. 42. Matth. 12. mini,&c.& iterum: Ecce ſeruus meus,ſuſcipiá eum,electus meus: complacuit ſibi in illo anima mea,dedi ſpiritum meũ ſuper eũ, &c. addit & illud: Calamũ quaſſatũ nõ cõfringet. Verùm enimuero Chriſti potentiá, auctoritatẽ & maieſtatẽ, ne minor fortaſſe exiſtimari ob eã rem poſſet,quòd ea nõ armis aut bellica virtute (quibus rerũ ſummá conſtare humana ſapientia cenſet) ſed diuini ſpiritus efficientia cõſtituenda conſeruandaq́ eſſe diceretur,maximá, grauiſſimá & efficientiſſimá fore cõfirmat: idq. ex præſentis rei cõparatione admirabundus Vates arguit,docetq. nõ minores, ſed maiores longeq. præſtantiores diuini ſpiritus virtute & efficientia,quàm armis,bello,omnibuſq. alijs humanis facultatibus geri res.atque hoc præſenti Zorobabelis ipſius periculo facto demõſtrat: qui non humana potentia aut armorum,ſed diuini ſpiritus virtute eductum ex Babylonica ſeruitute Iudaicũ populũ rectè,prudenter feliciterq. moderatus ad abſolutũ vſque templi opus nullo omnino deinceps accepto incommodo gubernaturus adhuc ſit.

Quis tu mons magne coram Zorobabel in planum: & educet lapidem primariũ, & æquabit gratiam gratiæ eius.

ARGVMENTVM ex cõtentione nactus,maximá futuri Chriſti virtutẽ & efficientiá in ſimili,ſed lõgè diſpari re exſpectandá docet Vates, tum perſonarũ, tũ rerũ & actionũ, tũ euentuũ cõparatione facta. quòd Chriſtus Zorobabeli naturæ, virtutis ac dignitatis magnitudine,quantũ editiſſimus mõs depreſſo, atq. humili loco adiacẽti excellat.quòd etiá tẽpli illi' ſanctiſſimi fundamẽta cũ ſumma Dei & hominũ approbatione iaciẽs op' ipſum perfectur' omnino ſit. Montẽ autẽ magnũ appellat Chriſtũ Vates, eodẽ tropo,quo
Iſai. 41. Matth. 5. principes mõtiũ noĩe dici in ſacris nõ raro ſolet, vt: Triturabis mõtes & cõminues,&c. ſic ſeipſum ſuáq. virtutẽ Chriſt' etiá ſignificabat: Nõ poteſt ciuitas abſcõdi ſupra montẽ poſita. Atque

Atque ex pluribus, quibus terræ tumores Hebraicè dici ſolent, nominibus vnum potiſſimum hoc in loco vſurpatum *Har*, prægnantē atq. multarū rerum vim in ſe continentē [הר] locum ſignificat: quod ijs tantùm tribuitur montibus, qui præter mineralia aquarumq. ſcaturientiū origines, magnā atque multiplicem herbis, arboribus gignendis & conſeruandis idoneā vim in ſe habent. qua de re latius ſuo loco philoſophari, ſi Deus annuerit, meditamur. Quis verò Chriſti diuinā naturā & maximā illā multiplicemq. virtutē arcanis his verbis indicatā non videat? cuius cōparatione Zorobabel, quāuis princeps & dux á Deo electus, quāuis ad munus ſuum obeundū diuino ſpiritu auctus, quāuis gerēdis in rebus felix & ſtrenuus; tamen in planū monti adiacens iudicandus habendusque ſit, cui perexigua virtus ex ſe eſſet: ex vicino autē monte multa & eximia cōmunicaretur. nāque planum hoc in loco *Miſſor*, monti adiacēs notatur. [מישור] Huius igitur montis virtute atq. opera primum ſacroſancti templi & probatiſſimum, firmiſſimumq. lapidē optimis auſpiciis locandū eſſe Vates aſſeuerat; cuius ratio, ſitus & locatio, & Deo ipſi imprimis & hominibus gratiſſima ſit. [*Et æquabit gratiam gratiæ eius.*] hoc eſt, vtramq. ſimul gratiā lapis ille inibit. ſed huius loci ſententia apertior Hebraicè, quàm in noſtra latina verſione eſt: [*Et clamores gratia, gratia illi.*] Sic nomen plurale THESSVAOTH apud Iob, Sophoniam aliosq. auctores, vel tumultum, vel rugitum, vel clamorē etiam noſter vertit interpres, [Iob 39. Iſai. 22. Sophon. 1.] & ſententiæ ratio verti poſtulat. Significat autem hoc in loco plauſum & clamorē illum, quo vel gratiſſimæ, vel vtiliſſimæ res publicè excipiuntur; qualis in theatris, in triūphis, in tēplis, & ſacris inſtituēdis à populo edi audiriq. ſolet. Cōmunem autē & publicam omnium vocem illam fore ait, *gratia gratia illi*, hoc eſt, feliciter, feliciter, &c. At verò lapis hic, quem Vates primarium; ſiue, vt Hebraicè eſt, principem fundamentalemq. articulum etiam antonomaticum addens appellat, quidnā ſit, ab alijs magis diſcere cupimus, quibus tanti arcani ſignificatio explorata fuerit, vel à nobis ex diuino beneficio exſpectari, quoad mirabile templi huius artificium cognoſcere & referre concedatur, & huius lapidis virtutem indagare, cuius cauſa diuus Petrus à Chriſto audierit: Beatus es Simon [Matth. 16.] Bariona, quia caro & ſanguis non reuelauit tibi, ſed pater meus qui in cælis eſt. & ego » tibi dico, quòd tu es Petrus, &c. Huic autē tantæ, tam admirandæ rei à Deo promiſſæ, atque à Vate propoſitæ, vt fides haberetur ſumma, præſentis argumenti, ſigniq. pondus additum eſt, videlicet templi, quo à Zorobabele iactis fundamentis eſt incœptū, perficienda propediem abſolutio.

Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens, Manus Zorobabel fundauerunt domum iſtam, & manus eius perficient eam: & ſcietis, quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

VATEM ipſum primum, deinde cæteros omnes venturi Chriſti fide & ſpe præſentis argumenti periculo confirmari Deus voluit: atque ob eā rem Vati magnitudinē myſterij huius cogitanti oraculū fuſum, [*Et factum eſt verbum Domini ad me:*] cæteris deinde ſuæ gentis hominibus, ad quos res etiam pertinebat, editurum. [*Tunc ſcietis, quòd Dominus miſit me ad vos.*] Signum igitur & argumentum eſt, quod in illis miſeris & turbulentis temporibus inter vicinos finitimosque hoſtes eoſdemq. acerrimos templi efficiendi obtrectatores; tamē nō incipiendi modò, ſed abſoluēdi omnino poteſtas & facultas ſumma Zorobabeli cōcedenda eſſet, duci optimo & ſanctiſſimo; verum ſpiritu & virtute cum Meſſię dignitate nō cōparando. [*Et ſcies quòd Dominus.*] Sic Hebraicè Vati ipſi arcani magnitudine & difficultate implicito cūprimis; deinde & cæteris omnibus teſtimoniū illud & diuinæ virtutis argumentū obſeruandum proponitur. [*Quòd Dominus miſit me ad vos.*] Angeli oratio hæc eſt. Minimè verò mirum videri debet, Vatē tam alti myſterij cogitatione & verborū illorū, mōs magnus, lapis primarius, &c. notatione implicatū & conſtrictum ita fuiſſe, vt nouę & proximæ rei exſpectatione cōfirmari oporteret, quando rationē integrā nulli antiquorū patrum; ſed neq. angelorū, quoad euentu ipſo aperire Deus voluit, ſub- [1. Pet. 2.] ductā habuere, ſicut ſcriptū eſt: De qua ſalute exquiſierunt atq. ſcrutati ſunt prophetæ, » qui de futura in vobis gratia prophetauerunt, &c. Idē etiam apertiſſimè D. Paulus confirmat: Myſteriū ſeculis & generationibus ante ſe celatū, ſuo verò tēpore reuelatū præ- [Coloſſ. 1.] dicando. Neque verò eam ſecundi templi ædificationē propterea negligendā contemnendamq. eſſe angelus ait, quòd prioris templi magnitudini atq. operi cōparata exigua prorſus & humilis, vt apud Haggæū legimus, cenſeatur; imò ſumma lætitia, magniſq. po-

puli

puli plauſibus excipiēdam, quòd illa humilitate & breuitate, maxima dignitatis momēta habere cōſtaret. nam præter certā & breuē Chriſti venturi exſpectationē, quam illud tēplum afferebat, illuſtrem etiam eiuſdē illa humilitate illaq. latente virtute ſignificationē habebat, quam eleganti, ſed obſcuriore ſermone angelus per Zachariam innuit.

Quis enim deſpexit dies paruos? & lætabūtur, & videbunt lapidē ſtanneū in manu Zorobabel: Septē iſti oculi ſunt Domini, qui diſcurrūt in vniuerſam terrā.

QVIS *enim deſpexit dies paruos?* Hebraicè ſic: *Nam quis deſpexit diem paruitatis?*] Paruitatis diem vocat primā & viceſimā ſeptimi menſis anni II. Darij regis, quæ cū Iudaicæ genti ob reſtitutū populū celebris eſſe debuiſſet; tamen ex prioris ædis magnificētię deſiderio deſpecta ac penè lugubris fuit, ſicut ſcriptū eſt:
Hagg. 2. Quis in vobis eſt derelictus, qui vidit domum iſtā in gloria ſua prima, & quid vos videtis hanc nunc? Nūquid nō eſt ita, quaſi nō ſit in oculis veſtris? Hanc verò nō deſpiciendā eſſe Vates noſter ait, ſed magna lætitia celebrandā; tunc maximè cū finito abſolutoq. opere poſtremus lapis, hoc eſt, ille, qui ex opere ipſo reliquus fuerit atq. reiectus, in manu Zorobabelis & populi & operis principio conſpicietur. Solent enim qui operibus & ædificiis magnificis præſunt, & primo in fundamētis iaciendis lapidi locando bene precaturi intereſſe, & abſoluendo etiā operi gratulabundi adeſſe. neque alienum ducunt lapides ipſos primum & poſtremum manu ſua tractare. Poſtremum autem voco eum, qui abſoluto iam operi ſuppeditatus ſatis ſuperque eſſe dicitur: quo reiecto abſoluti operis gratulatio iucunda fit. Atque ad
Ioſue 6. hanc rationem illud pertinet, quod olim Ioſue dux Iericho vrbis reſtitutionem execratus dixerat: In primogenito ſuo fundamenta illius iaciat: & in nouiſſimo liberorum ponat portas eius. quo in loco Hebraicum nomē vſurpatum eſt, *Ben*, quod lapidē & filium ſignificat. [*Et videbunt lapidē ſtanneū in manu Zorobabel.*] Maximam populi & communem lætitiam eſſe oportere ait, cùm extremus lapis in manu Zorobabelis cōſpectus fuerit, vt primus etiā fuerat cōſpectus, vt ſuperius dixerat: Manus Zorobabel fundauerunt domū iſtam, & manus eius perficient eam. Sed quod Latini interpretes vertunt, *ſtanneum lapidē*, nos non ex materiæ, ſed ex verbi & ſententiæ ratione exponimus lapidē ſeparatum, ſiue ſepoſitū. quāquam enim *Bedil* metallū illud, quod ab argenti puritate ſecerni ſolet, ſignificet; propriè tamē ſeparationē, ſiue ſecretionē, ſeparataq. rem ſignificat: neq. ad ædificatorium perpendiculū rectè hæc referuntur, cuius vſus magis ad fabros ipſos, quàm ad operis principē ſpectat, & in abſoluto opere ſuperuacaneus eſt; ſed vltimū lapidē, qui extremo operi nō tam collocādus, quàm reijciēdus addi ſolet, definimus: cui nullus in ædificio locus relictus eſſe cū ædificantiū plauſu indicari ſolet. Atq. hunc etiā nos morem nō ſemel apud ædificatores noſtros obſeruauimus. Quandā autē eximiā huius publicæ lætitiæ cauſam nobis hebraica lectio, & ipſa tam diligens apud Vatem notatio quærēdam inueniēdamq. indicat. namq. vtrumq. nomē lapidis & ſeparationis notationis articulū adiunctū habet, vt certū quendā lapidē inſigniter ſeparandū oſtēdat; idq. in manu Zorobabelis futurū eſſe dicat: nēpe hic eſt lapis ille qui ab ædificātibus reprobat⁹ à Deo in caput anguli, cùm magna omniū ſpectantiū admiratione, cōſtitutus eſt. Ideq. Meſſias Ieſus Nazarenus Zorobabelis filius, qui à Iudæis reiectus principē tamē in eccleſiæ fundamentis locū obtinet. [*Quis igitur deſpexit diē paruitatis?*] quo hæc maxima myſteria ſignificata
Ioel. 2. ſunt: Imò cōfortare Zorobabel dicit Dominus, & cōfortare Ieſu ſacerdos magne, & con » fortare omnis populus terræ, dicit Domin⁹ exercituū; & facite, quoniā ego vobiſcū ſum, » dicit Dominus exercituū. verbū quod pepigi vobiſcū cùm egrederemini de terra Ægy » pti: & ſpiritus meus erit in medio veſtri, & cætera, quæ de hac eadē re à Ioële decantata ſunt. Interim verò Vates quoniā candelabri partiū quarundā ſignificationē cogitabūdus animaduertebat, ab angelo interprete docetur magno ſpei exēplo eorū, qui ſeſe diuinis myſterijs cognoſcēdis totos tradiderint. Eos namq. abſtruſas & difficillimas rerū rationes diuino beneficio & cæleſti præceptore vſos oportunè cōſecuturos credendū eſt; dūmo-
Iaco. 1. do id ſtudiū purè, ſanctè, ſedulò acriterq. ſuſceptū ſit. Si quis veſtrū indiget ſapientia, po » ſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & nō improperat, & dabitur ei, adeo affluēter, » vt multa rogatus reſpondeat; multa itē, antequā rogetur, vltrò doceat. [*Septem iſti oculi Domini ſunt.*] naturam omnē Dei immortalis ratione, poteſtate, mente, numine; ſiue, vt planius ſignificemus, prouidentia diuinitus regi, aliàs copioſius docuimus, & communi ſapientiſſimorum ſententia comprobatum eſt. Hanc multis nominibus diuina appellant oracula, ex quibus vnum eſt oculus, quòd is ſenſus & plures rerum differētias, & melius,

plenius

plenius,lógius etiam percipiat.Dei autem oculos cōſiderationem definimus; qui qualis Ariſt. Meta. 1. cap. 1. quiſq. ſit,quid agat, quid admittat,qua mente, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum rationem habet,ſicut ſcriptum eſt: Qui finxit oculum,nō conſiderat,qui docet hominem ſcientiam. Pſal. 93. Huius prouidentiæ multiplicem vim,& maximam infinitamq́. virtutem ſepté oculis ſignificatam Vates ab angelo eſt edoctus: oculos verò ardentes & illuminantes, non qui luce exterius petita ad videndum egeant, ſed qui lumen potius omni aliæ naturæ & vniuerſo mundo porrigant & tendant;vtpote lucernę ipſæ vndique lucentes,& perfectiſſimū numerum ſeptenariū continentes:quo prǽter quatuor mundi cardines cælum etiā ſupremum & infima terra,& quod medium eſt,firmamentū proſpiciuntur atq. gubernantur. Sed quáquam diuini oculi tanquā ſpeculatores omnia longè lateq. orbis loca circūſpicientes illuſtrent & moderentur, tamen ſingulari quodam benignitatis beneficio pium & verè religioſum populum vt altiſſimum & magis proprium locum obtinere dicuntur, eosq. propius aſpicere,fouere & moderari,quorum virtute & pietate, ſanctitate pura ac ſimplici, charitateq. mutua & ſincera aurei huius cādelabri admirandum opus conflatur,ſicut ſcriptum eſt: Intellectum tibi dabo, & inſtruam te in Pſal. 32. via hac,qua gradieris: Firmabo ſuper te oculos meos. &: Ecce oculi Domini ſuper iuſtos. Pſal. 33. atq. hanc rationem Vates ab angelo apertè edoctus eſt. [*Septem iſti.*] non dixit, ſeptem lucernæ,aut infuſoria ſeptena, ſed in vniuerſum omnē ſeptenarium numerū, videlicet, vaſa,quibus infuſoria coniuncta erant,& lucernas indicabat: id quod hebraica punctorū diſiunctio docet. [*Oculi Domini ſunt,qui diſcurrunt in vniuerſam terrā.*] Copioſas vehemēterq́. exquiſitas prouidentiæ rationes verbum *diſcurrunt*, Hebraicè ſignificat: quas oportuno aliàs loco eiuſdem prouidentiæ beneficio commodius explicabimus. Quæ verò de candelabri integra ratione dici poſſent, cùm plenè exponi commentarij noſtri breuitas non ſinat; non minus tamen latenter indicata pio atque ſapienti lectori ſunt. Cæterū Vatem ipſum rurſum etiam interrogantem audiamus.

Et reſpondi, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ ad dexteram candelabri, & ad ſiniſtram eius?

DOCENTIS vltro angeli benignitate vehementer animatus rem omnem, quam ignorabat, doceri rogat. igitur oliuarum numeri & ſitus rationem ſcire cupit. [*Quid ſunt duæ oliuæ iſtæ.*] nam quæ de Zorobabele ex angelo interprete audierat,alterius tantū oliuæ rationibus accommodari poſſe videbantur;ſed an altera etiam oliua eundem ipſum referret,incertus erat;præterea quæ ſitus ratio eſſet,cognoſcere cupiebat;cur candelabrū vtrimq. ambæ oliuæ,à dextera altera, altera verò à ſiniſtra munirent. deinde etiam & illud inquirit, quod antea in ſpectro intuitus, neque narrauerat, neque quid eſſet,cognouerat. namque illa ea præcipuè narrauit,quæ probè ſeſe cognoſcere putabat. ſed quæ hactenus narrando prætermiſſa fuerant,illa ſunt:

Et reſpondi ſecundo, & dixi ad eum: Quid ſunt duæ ſpicæ oliuarum,quæ ſunt iuxta duo roſtra aurea,in quibus ſunt ſuffuſoria ex auro?

HIC verſus, quòd obſcurior ſit, ex Hebraico ad verbum vertendus nobis eſt.

Quid duæ ſpicæ oliuarum, quæ in manu duorum cantharorum aurei euacuantes, deſuper ſe aurum.

SINGVLOS ex vtraque oliua ramos oleis multis in triticeæ ſpicę modum cōfertos, intraque duo vaſa, quæ paulùm diuerſo à latina pronuntiatione nomine *Cantharos* vocat, conſtitutos vidit: quæ res oleum ex oliuis expreſſum,in cantharis excipiendum eſſe docere videbatur. namque oliuas non aridas viderat, ſed virentes potius atque fructu edito,vt nunc exponit, cōmendabiles: tamen ex ſingulis oliuis,ſinguli tantùm rami, ijdēque oleis refertiſſimi erant.Eas autem ſpicas vidit aurum ex ſeſe effundentes atque euacuantes; ita vt pro oleo puro aurum purum putumque remitterent: id quod articulus notationis auro additus indicat. ſed has adeo abſtruſas, difficileſque Vati quæſtiones difficiliori ſanè definitione diuinus interpres tarditatem hominis imprimis notans abſoluere videtur: vnoque ſermone vtramque interrogationem concludens, rogantem ſic excipit.

Et ait ad me, dicens: Nunquid neſcis quid ſunt hæc?

DICENTIS vehementiam & admirationem notationemq́. verbum *dicere*, bis repe-

titum arguit. quòd vtramq. rem ex ſuperioribus cognoſci à Vate oporteret. quã tamen ipſe obſcuram ſibi ignotamque eſſe ingenuè fatetur.

Et dixi, non Domine mi.

MODESTIAM ſummam & ingenuitatem Vatis oratio indicat, qui ſe neſcire fateatur, & doceri cupidus officioſusq. poſtulet magna ſermonis & ſtudij atque obſeruantiæ oſtenſione, quam vox illa, *Domine mi*, Hebraicè notat. Atque ex auditis cognitisque antea Ieſu ſacerdotis & Zorobabelis rationibus oliuarũ numerum & ſitum cognoſcere Vatem potuiſſe Angelus innuit, & cum ſpicarum ſimul expoſitione nunc indicat tantũ eandem eſſe duarum oliuarum & ſpicarum interpretationem docens.

Et dixit, iſti ſunt duo filij olei ſplendoris, qui aſſiſtunt dominatori vniuerſæ terræ.

Ex duobus verbis *Filij olei*, &, *aßiſtere dominatori, &c.* deſideratam obſeruatarum rerũ ſignificationem ſatis intellexit Vates. namque filius olei idem, quod filius oleatus, vt ſic latinè loquamur, virum oleo ritè inunctum, & propriè, qui eius vnctionis ius optimum ſummumq. habeat, ſignificat. Aſtare autem apud aliquem, miniſterij certum officium, vt iam ſæpe aliàs obſeruauimus, arguit. Igitur duos iure optimo ritè legitimeq. inunctos, penes quos omnium, quæ ad diuinum cultum atque miniſterium ſpectant, rerum ſumma eſſet, Vates ex angeli reſponſo cognouit. Hi autem duo nulli alij præter regem ſacerdotemque ſunt, quorum dignitate atque auctoritate, publica hominum res adminiſtratur. Hos autem non plures, ſed ſingulos tantùm eiuſdemque omnino ſententiæ, conſilij & ſtudij in publicis & priuatis gerendis rebus Deus eſſe voluit, atque in populo ſtatuit ſuo; alterum verò à dextris, à ſiniſtris alterum: quòd regia dignitas, quàm ſacerdotalis, antiquior ſit, & diuinam illam, quæ cuncta moderatur, maieſtatem auctoritatemq. proprius referat. namque Deus propriè, frequentiſſimè atq. rectiſſimè rex dicitur; ſacerdos autem vel nunquam, vel minus propriè appellatur: homo etiam prius conſtitutus fuit rex, vt præeſſet animantibus terræ, & volatilibus cæli, & piſcibus maris, quàm aut ſacerdotio fungeretur, aut egeret; ſiquidẽ eius muneris vſus ad placandũ conciliandũq.
Hebr. 5. hominibus Deum eſt conſtitutus. Ad hæc pontifex omnis ex hominibus aſſumpt⁹, pro hoĩbus cõſtituitur in ijs, quæ ſunt ad Deũ, vt offerat dona & ſacrificia pro peccatis. Quibus ex rebus omnibus regia dignitas prior & antiquior eſſe arguitur, prioreq. in locorũ ſermonumque ordine locum obtinet, ſicut ſcriptum eſt: Regnum & ſacerdotium & ſanctificationem, & cæt. Iam verò quis non magni regis & pontificis noſtri Chriſti Ieſu imaginem, officium & virtutem ex oliuarum deſcriptione expreſſam intuetur? Qui duabus naturis conſtans, altera diuina, qua ante omnia ſecula rex regum, dominantiũq. dominus, atque paternæ maieſtatis, dignitatis, imperijq. legitimus æqualisq. particeps dicitur; altera verò humana, qua in regem etiã ſacerdotẽq. vnctus vniuerſæ terræ dominatori ad publicam hominũ vtilitatẽ commodiſſimè, ſanctiſſimè, gratiſſimeq. miniſtrãs regni & ſacerdotij dignitatẽ ſibi cũprimis propriã & certã ſuis etiã omnibus conciliauit,
Apocal. 1. ſicut ſcriptũ eſt: A Ieſu Chriſto, qui eſt teſtis fidelis, primogenit⁹ mortuorũ, & princeps regum terræ: qui dilexit nos, & lauit nos à peccatis noſtris in ſanguine ſuo: & fecit nos regnũ & ſacerdotes Deo & patri ſuo, &c. Hui⁹ Chriſti duplici natura & vtriuſq. dignitatis regiæ & põtificiæ munere & virtute omnis humani cãdelabri fabricatio nõ modò vndiq. munitur, ſed cõmunicato aureo vnctionis oleo perficitur & illuſtratur. Hui⁹ vnius virtute tantùm in vtroq. munere fungendo præſtitũ eſſe, & diuinorũ ſcriptorum, & ſacroſanctæ eccleſiæ teſtimonio cognouimus, quantum ab omnibus antea regibus & pontifici-
Hebr. 10. bus deſideratum, à nullis verò fuerat præſtitum. Omnis enim ſacerdos (antiquus) præſto erat quotidie miniſtrans, & eaſdem quotidie offerens hoſtias, quæ nunquã potuerũt auferre peccata: hic autẽ vnam pro peccatis offerẽs hoſtiã in ſempiternum, ſedet in dextera Dei, de cætero exſpectãs, donec ponãtur inimici eius ſcabellũ pedum eius: vna enim oblatione cõſummabit in ſempiternũ ſanctificatos, &c. Duas verò Chriſti naturas, quibus tamẽ vnum tantũ cõſtat ſuppoſitum, ob inſignẽ etiã vtriuſq. dignitatis diſtinctionẽ, ad dexteram & ſiniſtram collocatas Vates vidit; quòd altera prior & excellentior diuinitatẽ propria ex natura habeat; altera verò & loco & tẽpore impar ex alterius cõmunicatione diuinitatẽ quoq. obtineat. cæterũ vtraq. ſuo in genere omnino illuſtris, aurea efficaciſſimaq. ſit; quippe qua Deus eſt, puriſſimus atq. ſimpliciſſimus; qua verò homo eſt, patre Deo, matre Virgine ſanctiſſima natus, omnis experte labis, & ad omne hominum

expiandum

expiandum genus idoneo corpore, & gratiſſima atque præſtantiſſima conſtat anima: cuius arcana & infinita, neminique vnquam mortalium ſatis explorata vtriuſq. naturæ coniunctionis virtute euenit, vt quæ de altera dicuntur, alteri etiā rectè quadrent. quæ ratio omnem humanæ philoſophiæ artem modumq. ſuperat. Huius verò maximi regis & pontificis vtramque legitimam & propriam dignitatem cogitatā eſſe volumus, quoties in diuinis libris, aut in noſtris commentariis Chriſti ſiue Meſſiæ cognomen appellatum fuerit: vtrumque enim vnctum ſignificat, & duplicem olei ſplendoris filium, hoc eſt, duplici vnctione præſtantem, qui vtriuſque muneris dignitate officioq. functus aſſiſtit dominatori vniuerſæ terræ. Cuius ratio ob id obſcura Vati viſa eſt, quòd ad vnam eandemque perſonam accommodanda eſſet; vt verò ab angelo eſt indicata, cognita ſtatim fuiſſe ipſo Vatis ſilentio declaratur.

CAPVT QVINTVM.

ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: & ecce volumen volans.

HACTENVS feliciſſimam illam humanæ ſalutis rationem in ſuperioribus ſpectris Vates edoctus fuerat, ad quam futura Iudaici populi reſtitutio referenda fuit: nunc verò publicas & ærumnoſas ſtatim, poſt euangelij denuntiationem, ſubeundas Iudæis calamitates oportunè docetur, vt omnem temporum & rerum conſequētiam ſeriemq. agnoſcat ſimul, & diuinæ clementiæ atq. miſericordiæ admirandas diuitias, patientiæq. rationes conſideret, quòd genti illi iam tum grauiſſimis ſceleribus obligatæ tam diu pœnæ propter pœnitentiæ exſpectationem dilatę fuerint, quoad auctis flagitiis & euangelij repudiatione cumulatis criminibus grauiores multo fuerint inferendæ. namque ex huiuſmodi miſericordiæ collecta ratione effectum eſt, vt Vates illam temporum varietatē & diſtinctionem minus miraretur. rerum enim ipſarum conſequentia poſtulare videbatur, vt omnes genti clades ærumnæq. ſimul afferrētur, ſimulq. Vati oſtēderētur; quas futura pòſt cōmunis felicitas conſecutura eſſet: ſed tamen diuina miſericordia effectum eſt, vt calamitas alia longa reſpiratione & diuturna exſpectatione aliā antecederet, atq. eo etiam modo Vati proponeretur. [*Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi.*] Geſtus ipſe habituſque Vatis rem, de qua dicturus eſt, non eo ordine quo gerenda eſſet, antecedentibus adnecti arguit; ſed priorem futuram, tamen poſterius viſam, narratamq. ſibi eſſe oſtendit. nam ſi poſt ea tempora, quæ antehac notata deſcriptaq. ſunt, venturam docendus eſſet, ante ſe etiam vlterius oſtenſam proſpiceret; nō autem relictam cōuerſus atq. reſpiciens contēplaretur. neq. verò ſe ſolū conuerſum, ſed ſublatis oculis cōſpexiſſe dicit, vt rem cælitus & diuino conſilio auctoritateq. allatam oſtenderet. [*Et ecce volumen volans.*] Codicem, in quem accepti & expenſi, aliarúmue rationū ſummę nominaq. referuntur, volumen Vates nominat, quòd antiquo more non libris & foliis, vt nunc, ſed pluribus commiſſis ſimul membranis huiuſmodi res conſcriberentur: quæ, quòd ob cōmoditatem in breue cogi poſſent, à voluendo volumina; ſiue, vt Hebraicè eſt idem ſignificationis nomen, *Megiloth* dicta ſunt. Latinus interpres apud Ezechielem inuolutum librum nominat. Quod verò volans viſum fuerit volumē, oportunam nominum exactionem maturamque atque diligenter curatam ſignificat: ne quis exiſtimet Deū, qui conſectari ſemper debita non ſoleat, quod debeatur, niſi aliàs legitimè debitoribus proſpectum fuerit, per negligētiam remiſſurum. Et quoniam huius Iudáicæ calamitatis euentum certum ex ſuperioribus viſionibus arguere potuit, ab angelo, an cognouerit, rogatur.

Et dixit ad me, Quid tu vides?

NAMQVE ex futuræ ſalutis reſtitutioniſque præcognitis rationibus antecedentis ſalutem illam miſeriæ tempora Vatem cogitare conſentaneum fuerat.

Et dixi, Ecce, ego video volumen volans: longitudo eius viginti cubitorum, & latitudo eius decem cubitorum.

ANGELVS non viſam imaginem, ſed rem ipſam, quæ futura eſſet, hoc eſt, diuinam de repetendis pœnis ſententiam an Vates cognoſceret, rogabat. Ille autem ait,

volumen ipſum ſiue codicem nominum conſpectum ſibi, magnitudinemq. fuiſſe oculis exactè cognitam; quid verò illis nominibus aſſcribendum foret, nõ ſatis eſſe exploratum. latitudinem verò & longitudinem tantùm obſeruauit, quòd voluminis ſuperficiei vicem tantùm referentis altitudo nulla cenſeatur. Erat autem viginti cubitis longum: decem verò, hoc eſt, dupla menſura latum volumen. quæ ratio eius porticus ichnographiam omnino æquabat, quam ante ſacram ædem Salomon quondam fecerat, adhærẽtis Deo populi ſignificationem habentem. Ex illius igitur porticus ſæpiſſime notata obſeruataque menſura volantis voluminis æqualis omnino ratio facilè Vati argui cognoſciq́ue potuit. Sed quòd latitudinem & longitudinem tantùm viderit, templum illud iterum etiam euertendum complanandumq. fore portendebat: idque ex eiuſdem ſententiæ decreto, quo ſemel antea dirutum fuerat. namque eam ſententiam volumen illud ſignificabat, quod in facie & in tergo conſcriptum, Ezechieli templi exciſionẽ ſignificans, viſum etiam fuit. Id quod angelus ipſe Vati ſubijciens explicat, eiuſq. ſententiæ ferendæ cauſam grauiſſimis gentis illius ſceleribus aſſcribit.

Ezech. 2.

Et dixit ad me, Hæc eſt maledictio, quæ egreditur ſuper faciem omnis terræ: quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur: & omnis iurans, ex hoc ſimiliter iudicabitur.

CONSTITVTÆ ob ſcelera pœnę repetitiones, maledictionẽ egredientẽ, angelus nominat, eandẽque quòd publica & cõmunis eſſet, ſuper faciẽ omnis terræ extendendá dilatandáq. eſſe ait. atq. ob eá rem volás volumẽ Vati eſſe viſum. [*Hæc eſt maledictio.*] Hebraicũ nomẽ, *Alah*, quod Latini *maledictionẽ* vertunt, dictá & propoſitá ad ſcelus cauendũ pœnarũ Deo auctore & vindice repetẽdarũ legẽ ſignificat, quá latino ſermone legẽ ſimul & omen dicimus, vt ille apud Comicũ inquit: *Ea lege atque omine, vt ſi te inde exemerim, ego pro te molam.* Huiuſmodi legibus ominibusq. multis omnis illa oratio conſtat, quá in rogandis cõſtituendis, ſanciendisq. diuinis legibus Moſes olim habuit: cuius illa in nefarios & ſceleratos peroratio eſt: Dominus nõ ignoſcat ei, ſed tunc quá maximè furor eius fumet, & zelus contra hominẽ illũ, & ſedeant ſuper eũ omnia maledicta, quæ ſcripta ſunt in hoc volumine, & deleat Dominus nomẽ eius ſub cælo, & cõſumat eũ in perditionem ex oĩbus Iſraël, iuxta maledictiones, quæ in libro legis huius ac fœderis cõtinentur, &c. Igitur huiuſmodi maledictionẽ ſingulis ſceleratis & nefarijs hominibus propoſitam vniuerſæ Iſraëlitarũ terræ ob publicá impietatẽ & ſcelera imminere Vates vidit. Id quod tẽpli ichnographia nuda atq. à ſciographiæ deſcriptione ſeparata ſignificabat; cùm enim cõmuni omnium & publico loco excidiũ prædicitur, eos, qui ad illum locũ pertineát, eadẽ calamitate premendos eſſe conſequitur: maximè autẽ cũ ſacro etiá loco non parcatur. ob eamq. rem ait. [*Quæ egreditur ſuper faciem vniuerſæ terræ.*] conſeſſura videlicet ſuper omnes terræ habitatores, iuxta omen illud: Et ſedeant ſuper eum omnia maledicta, &c. Itaque lata ad publicam pœnam ſententia hac oratione ab angelo indicata eſt. Criminũ verò ſumma duobus furandi & iurandi verbis fit. [*Quia omnis fur, ſicut ibi ſcriptum eſt, iudicabitur: & omnis iurans ex hoc, ſimiliter iudicabitur.*] Pietatem officiumque omne ab illis, in quos pœnæ decretæ ſunt, violatum eſſe oſtẽdit angelus. Vtrũque genus duobis verbis cõprehendit, *furari & iurare*. namque furari omnẽ in vniuerſum fraudẽ & debiti hominibus officij violationẽ ſignificat, ex verbo *Ganab* hebraico; nõ ſolùm rerum direptionẽ, ſed fallaciam dolumq. omnẽ, & quicquid iuri æquitatiq. opponitur, ſignificáte; vt cùm Iacob à Labano fraudis doliq. incuſabatur, hoc modo cõpellatus eſt. Cur ignorante me fugere voluiſti? vbi Hebraicè eſt: Cur furatus es cor meũ? & Iſraëlitarũ tribus quædá accuſatæ ab aliis ſunt, quòd regẽ ſibi tantùm optatũ vſurpaſſent, quẽ omnibus cõmunem eſſe oporteret: Quare, inquiũt, te furati ſunt fratres noſtri, & traduxerunt regẽ & domũ eius Iordanẽ? At verò *iurare*, verbum religionis rationes ſummas continet; maximè autem paſſiuè, vt in hoc loco pronuntiatum. [*omnis iuratus*,] ſic Hebraicè eſt. Iuratus autem iuriſiurandi religione aſtrictum; neque ſeruata & præſtita fide ſolutum ſignificat: quæ extrema violatę & contemptæ religionis linea eſt. namque vt ritè, legitimè ſancteq. iuratum cõſeruatumq. iuſiurandũ, pietatẽ, deique immortalis metum religionemq. arguit, ita neglectum atq. violatum, impietatẽ cõtemptionẽque, vel quod grauiſſimũ & flagitioſiſſimum eſt, negationem prodit. nam qui Deũ immortalẽ tum iudicẽ, tum teſtẽ firmando dicto ſuo interpoſitum negligit, vel cõtempſiſſe, vel nullũ eſſe putaſſe deprehẽditur, cùm ſcriptũ ſit: Neque

Terent. Andr. act. 1. ſcen. 3.

Deut. 26.

Geneſ. 31.

2. Reg. 13.

Neque enim habebit inſontem Dominus eum, qui aſſumpſerit nomẽ Domini Dei ſui Exod. 20. fruſtra. Qui autem hoc modo erga diuinam naturam affectus eſt, eum omnem pietatis & religionis rationem peruertiſſe conſequitur. Atque officij cauſam pietatis & religionis violatæ culpam in his criminibus indicandis priorem Vates ob eam rem vidit, quòd iuriſiurandi officij violatio in religionis neglectionẽ homines plerumque deducat. Etenim ſtudioſe conceptum admiſſumque ſcelus impietate etiam adhibita facilè conflatur atque perficitur. Incitata enim ſemel ab antiquo humanique ingenij non ignaro hoſte exiguis initijs mala in procliue ad profundiſſimum vſque nefas ſæpiſſime labuntur, ſicut ſcriptum eſt: Linguis ſuis doloſe agebant, venenum aſpidum ſub labiis eorum: Pſalm. 13. quorum os maledictione & amaritudine plenum eſt. veloces pedes eorum ad effundendum ſanguinem, contritio & infelicitas in viis eorum; viam pacis nõ cognouerunt: denique non eſt timor Dei ante oculos eorum. Vt igitur officij violatio religionis negligendæ cauſa eſſe ſolet; ita contra officij conſeruatio magnum ad pietatem conſeruãdam atque probandam momentum argumentumque habet. Quamobrem officium ſacrificio anteponendum eſſe præceptor docebat: Nam qui fratrem ſuum, quem videt, Matth. 5. 1. Ioan. 4. non diligit, Deum quẽ non videt, quomodo poteſt diligere? Porrò porticus illa tẽpli cõmunis omni populo ſingulorũ veſtigia cõtinens, perſonas etiã, vt publica loca ſolent, refe rebat: ſic enĩ theatrũ, ſenatus, forũ pro ijs, à quibus frequẽtantur, accipimus. Atq. eadẽ omnino ratio in voluminis vtraq. facie porticus areã referente obſeruabatur; hinc furũ, illinc verò iuratorum nominibus cõſcriptis. atque hæc illius orationis ſententia eſt. [*Omnis fur; ſicut ibi ſcriptũ eſt, iudicabitur, & omnis iurans ex hoc, ſimiliter iudicabitur.*] Sermonis Hebraici ratio omnes officij & iuriſiurandi communi ſcelere, & priuatis etiam ſingulorũ nominibus reos conſtituit deſtinataque ſententia pœnis repetendis addicit. Hebraicè hic locus ſic habet: [*Quia omnis fur ex hoc, ſicut ipſum ſuccidetur: & omnis iurãs ex hoc, ſicut ipſum ſuccidetur.*] *ex hoc & ex hoc*, vtramque membranæ faciẽ ſignificat. nam in facie & in tergo volumen ſcriptum erat, ſua vtrimq. lege & maledictione inſcriptionis modo addita; ex altera enim parte fraudis, ex altera impietatis pœna maledictioque ſubiectis reorũ nominibus præfixa erat, vt in nominum codicibus hinc dati, hinc accepti inſcriptiones leguntur. [*Sicut ipſum.*] Vt in ipſo volumine vnumquodque nomen eſt; ſic etiam *ſuccidetur* & *damnabitur*, tam in altero, quàm in altero contentus voluminis latere. Magnum verò & ſatis exſpectatum miſericordiæ ſuæ exemplum iudicij & pœnarum ſerius repetendarum obſeruatione probat Deus, quòd Iudaicum populum multiplici & nefario ſcelere obligatum tam diu ad pœnitentiam exſpectauerit, quoad Chriſti vltro ſalutem afferentis repulſæ etiam reum factum impietatis damnare & perdere neceſſum fuerit. Id quod vt caueretur & oportunè oblata venia euitaretur, per illum prophetarum omnium maximum procuratum diligenter fuit; illud etiam identidem inculcantem: Genimina viperarum quis docuit vos fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœ- Matth. 3. nitentiæ: iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt, &c. Igitur tanta Dei miſericordia & ſalute neglecta ſceleribus auctis cumulatiores pœnas luere commeruerunt. qui diuinam expectationem negligentiam interpretati nullas metuebãt. Quamobrem

Educam illud, dicit Dominus exercituum: & veniet ad domum furis: & ad domum iurantis in nomine meo mendaciter: & commorabitur in medio domus eius, & conſumet eum, & ligna eius & lapides eius.

Edvcam *illud, dicit Dominus.*] Aſſeuerantis & futuram præter opinionẽ exſpectationemque calamitatem obnuntiantis Dei oratio, hæc eſt, qui tardiores pœnas ob cumulatam culpæ noxiam auctione & grauitate compenſabit; ita vt volumen illud contentæ maledictionis vi ſingulorum domus à fundamento euertat.

Et egreſſus eſt angelus, qui loquebatur in me: & dixit ad me, Leua oculos tuos & vide quid hoc eſt, quod egreditur. & dixi, quid nam eſt? & ait: Hæc eſt amphora egrediens. & dixit, hic eſt oculus eorum in vniuerſa terra!

Maledictionis & iudicij ſententia criminumque ſummis generibus cognitis, ſpecies etiam cognoſcere ab angelo Vates iubetur: ne quis aſtuta tranſlatione verborum nimis breui atque ſubtili definitione crimen effugere, iudiciumque declinare

nare poſſet, quòd ſe neque furem, neque periurũ eſſe defenderet; vtpote qui neque res alienas rapuiſſet, neque iuratus aliquid præter ius atque fas eſſet mentitus, cùm tamen nemo eſſet, qui ſi non furto & raptu, tamen fraude alienas appeteret, inuaderéq. conaretur res; & ſi non iureiurando, tamen contemnendo numen violaret. Abundabat procul dubio ſcelus, iniuria atque impietas apud Iudæos, multiſque nominibus & partibus exuberabat; quo tẽpore ſecundo fano diruto natio illa meritas pœnas luit. Eam igitur rem docendus Vates leuare oculos iubetur & videre, quidnam illud eſſet, quod de integro prodiret; quod tamen ipſe non planè agnoſcẽs rogat, & audit: [*Hæc eſt amphora egrediens.*] Iubebat angelus rem ipſam, quidnam ſignificaret, cognoſcere & definire; ſed ille oculos animumque intendens nondum viderat menſuram, quam ſtatim angelo indice videt. [*Hæc eſt amphora egrediens.*] Non docet quid ſit, ſed indicat, vt videat. Quidnam videre me iubes? Vates ait. reſpondet angelus: Hanc amphoram prodeuntem. *Amphora.* Menſuræ genus interpretamur, cuius apud Iſraëlitas vſus erat, quę eos impia fraude obligatos arguebat; vtpote quæ ſumma iniquitate deprauata erat. Hebraicè & Chaldaicè ſatis aperta verbi huius ſignificatio eſt. EPHA enim menſuræ genus certum eſt, cuius nomen pro omni mẽſura vſurpatur, vt: Statera iuſta, & Ephi iuſtum, & batus iuſtus erit vobis. (Ezech.45.) Quod verò Ephi iniquum & fraudulentum egrediens Vates viderit, illud ſignificabat, fraudes nõ priuatè à quibuſdam conceptas, ſed publicè vagantes aperteque ac liberè graſſantes à Deo deprehenſas ad iudicium produci eodem exemplo, quo iudices ſolent adulterinas & fraudulentas menſuras publicè productas in medio foro præconio etiam addito ſuſpendere. Quam rem ipſe ab angelo interprete ſtatim docetur; videlicet commune omnium ſtudium & cogitationem in fraude faciẽda eſſe poſitam, idque quàm diligentiſſimè curari. [*Hic eſt oculus eorum in vniuerſa terra.*] Præconij vox eſt. Omnium, inquit, huius terræ hominum mens & oculi ad admittendam fraudẽ attentiſſimi ſunt: tumque ſibi quiſque maximè placet, maximeq. perſpicere putat, cùm callidiſſimè ſocium fraudauerit & deceperit. neque verò id flagitium occultũ aut latens eſt, ſed ante omnium oculos palam ac publicè admiſſum verſatur. Hæc huius viſionis interpretatio vehementer & temporum illorum rationi & verbis ipſis conuenit; quam ex Chaldaico etiam vertere placuit, ſic: *Et dixi hi ſunt populus, qui accipiunt & dant in menſura falſa, & dixit, Ecce id manifeſtum coram omnibus habitatoribus terræ.* Sic Paraphraſtes Ionathan. Porrò iudicium hoc vniuerſum plenè abſoluteque edendum Vates præuidit, vt ex diuinæ ſententiæ decreto Iudæa gens meritas pœnas luitura ad ſupplicium producenda eſſet.

Et ecce talentum plumbi portabatur: & ecce mulier vna ſedens in medio amphoræ. Et dixit: Hæc eſt impietas: & proiecit eam in medio amphoræ, & miſit maſſam plumbeam in os eius.

DAMNATA perſona, pœna & damnationis cauſa hac oratione referuntur. Vidit enim Vates plumbi talentum præferri, quod ad ſupplicium ſumendum parabatur: deinde vidit feminam quandam, hoc eſt, Iudæorum ſynagogam ſcelerum impietatiſque conuictam & damnatam in ipſa menſura, qua ad fraudes faciendas vſa fuerat, concluſam produci. Cauſam præterea præconis voce prædicatam audiuit. [*Hæc eſt impietas.*] Antiquo more cauſa breui oratione, & quæ facilè percipi ab oĩbus poſſit, pronuntiatur, vt illud: Poſuerunt ſuper eum cauſam eius inſcriptã, HIC EST REX IVDÆOR. Sic præco ille Amphorã ſiue Ephi oſtendens, cuius fraudatæ mulier illa damnata erat, prædicabat. [*Hæc eſt impietas.*] Tandẽ ſupplicium dantem feminã ſpectauit: ſupplicij autem genus illud fuit, vt in Ephi ipſum coactæ tota illa plumbi maſſa in os obtruderetur. quo ſpectaculo illud Vates edoctus eſt, eadem menſura ſupplicium illi perſoluendum eſſe, qua in admittenda fraude fuiſſet vſa. quòd verò plumbum omne deuorare coacta mulier illa fuerit, illud ſignificabat, ſynagogam graui & diuturna miſeria opprimendã fore, quam exſpuere minimè ipſa poſſet; neque ante lenire, quàm Dei miſericordia tandem liberaretur. nulla enim mulier tam valido capite eſt, vt in capſam quandam arctiſſimã ſumma vi coacta, & coniecto in os plumbi magno pondere extare & reſurgere iam amplius queat. Genus ſupplicij quoddam grauiſſimum apud Iſraëlitas olim fuit, liquidum & feruens plumbum damnato in os ingerere, quod ad ventriculum & inteſtina penetrans animam agere efflareque citiſſimè cogeret. huiuſmodique ſupplicio ij præcipuè afficiebãtur, qui impietatis & violatæ religionis eſſent conuicti. Atque hoc ſupplicij genus

genus combuſtio vocabatur excogitata ratione ex eo exemplo inuentum, quod Nadab & Abiu Aaronis filiis & ſacrorum miniſtris igni de cælo tactis eſt editum: quos quanquá igni deuoratos diuina hiſtoria narret, exterius tamẽ integros illęſosq. manſiſſe ex illo arguitur: Cóſeſtimq. pergẽtes tulerũt eos, ſicut iacebát, veſtitos lineis tunicis, & eiecerunt foras. Atq. ſupplicij huius integrá rationẽ ex Deuteroſeon libro Hebraico petere licet in eo loco, qui de *San hedrin*, ſiue de magiſtratibus inſcribitur. Siue igitur hoc modo aliquantum plumbum in mulieris illius os fuſum fuerit, vt ratio ipſa & antiqua conſuetudo indicat; ſiue totum frigidum & concretum intruſum, grauiſſimum ſuppliciũ vtrouis modo cognoſcimus, quod tanta copia & vi tantoque pondere paratum fuerit. Leuit. 10. Miſnaioth. de Sanhedrin.

Et leuaui oculos meos & vidi: & ecce duæ mulieres egredientes, & ſpiritus in alis earum, & habebant alas quaſi alas milui: & leuauerunt amphoram inter terram & cælum.

IVDÆORVM ex patrio ſolo migrationem & miſeram illam, qua inter alias nationes vtuntur, vitæ condicionem diuturnam fore Vates hac viſione edoctus eſt: cuius miſeriæ modum & finem anxie cognoſcere cupiens, certis notis ab interprete ſuo didicit. Menſuram ſiue Amphoram ſiue Ephi Latinè vertamus, in quam femina illa pœnas datura coniecta coactaq. fuerat, Dei iudicium puriſſimum & ſinceriſſimum eſſe diximus, qui reddit vnicuique iuxta opera ſua, æqualique fraudulentis menſura refert. Qua inquit, menſura menſi fueritis, remetietur vobis. Igitur ſuas pœnas iuſtiſſimè Iudæorum Synagogę ferendas menſura illa ſignificauit, quæ quamdiu ſuſtinendæ eſſent, nondum ex viſionibus fuerat ſatis Vati noſtro compertum. ſed ne ex earum, quas hactenus Iudęi in Babylonico exilio exoluerant, rationibus harum etiam duratione definita breues fortaſſe, atque illis, quas Iſraëlitarum cæteræ tribus decem pendebát, inæquales fore putarentur, nona hac viſione Vatem monere Deus curauit, oſtenditq. parem de cætero vtrique populo in exilij diſperſioniſque ſuſtinendis pœnis cõdicionem futuram eſſe, quamuis hactenus imparem ex diuina clementia Iudæi fuiſſent experti, quod non tantum fortaſſe, quantum Iſraëlitæ ſceleribus obligati fuiſſent, ſed tandem omnem maiorum ſuorum menſuram implentes, pœnarum quoque conſimilem æqualemque exitum exſpectare oporteret. Igitur duæ feminæ viſæ ſunt, hoc eſt, Iſraëlitarum & Iudæorum factiones duæ, quas ex eadem matre ortas *Ahalam & Ahalibam* Ezechiel Vates appellauit, Ezech. 23. iiſdemq. aptatæ pennæ celerrimá aliquam profectionem migrationemque portendebant. alæ enim non ad curſum, aut aliàs terreſtrem & commodam deambulationem, ſed ad volatum comparantur, ſicut ſcriptum eſt: Quis dabit mihi pennas ſicut columbæ, & Pſalm. volabo? Veruntamen illas non ſua ſponte, ſed impulſas euolatum ire ventus in alas incumbens ſignificat, quòd earum volatum non tam aër ſuſtineat, quàm vehemẽs ventus agat, atque ad peregrinas longeque diſtantes regiones impellat: neque ad altius, ſed magis ad longius volandum idoneis alis viſæ ſunt. [*Et habebant alas quaſi alas milui.*] Latinus interpres in auium cæterarumque animantium nominibus reddendis parum perſpicuus eſt, namque id negotium expoſitoribus fortaſſe dare cogitauerit: quod qui fugerit magna cũ ſentẽtiæ iactura ſæpe inuertat. Igitur Hebraicũ auis nomẽ eſt HHASZIDA, quod ex etymologia atque ex deſcriptione pariter ciconiam ſignificat. hæc namq. auis vltra cæterarum ingenium in prolem parenteſque ſuos gratiſſima benigniſſimaque eſſe dicitur, vnde miſericordis nomen Hebraice ſortita eſt: deinde etiam ab antiquis Hebræis candido colore deſcribitur. ea verò peregrina eſt aduentanteque vere in noſtras regiones propagandæ ſobolis cauſa migrat. quamobrem hoſpitis, cui nullibi certa ſit ſedes, imaginem refert. Sic apud Iob fere deſcribitur: atque à poëta etiam Latino peregrina depingitur. Iob 39. Georgicon lib. 2.

Cùm vere rubenti *Candida venit auis.*

Huius auis pennas in mulieribus illis agnouit Vates, ſatiſque ex ea re intellexit Iſraëlitas & Iudæos ex diuini iudicij ſententia inſtabiles vagoſque fore, atque pœnas illas, quibus luendis addictos viderat, vario & longis interuallis diffuſo errore ſuſtentaturos, incertoque animo dubia ſemper euentuum exſpectatione pendere cogendos; vtpote quibus neque diuini illius auxilij, quo olim vſi fuerant, neque hominum etiam atque nationum, inter quas agent, gratiæ & præſidij, neque conſilij copia, neque certus, quò ſe recipiant

piant ac tueantur, locus erit: ſed pœnæ illæ ſuſpenſis atque ſolicitis rependendæ ſuſtinendæque ſint. id quod amphora inter cælum & terram leuata ſignificatum eſt; pari ciconiis modo, quibus nullus in terra nidus, nullus in cauernis aut domibus, aut murorum vel rupium feneſtris, quò ſe recipiant, locus eſt, ſed inter cælum & terram vita ſub dio & trepidis in rebus, aëri, ventis, ſolibus & imbribus expoſita agitur, tantumq́. quantum ad alendos pullos vix ſufficiat, lignorum, plumarum, tomenti cęterarumque mobilium rerum comparatur. Videmus enim hanc auem vel in ſummis turrium culminibus, vel quod frequẽtiſſimum eſt, in altiſſimis arboribus nidum ponere, quod facilè migraturæ relinquitur, ſicut ſcriptum eſt: Ciconiæ domus in abietes. ſic Hebraicè, vbi noſtra verſio habet, Herodij domus, &c. Eam verò inſtabilitatem & perpetuam peregrinationem atque animi ſolicitudinem, qua Iſraëlitas atque Iudęos agendos indicabat viſio, Vates finem & modum rogans ex interprete clarè agnoſcit.

Pſalm.104.

Et dixi ad angelum, qui loquebatur in me, Quò iſtæ ferunt amphoram?

IN PROXIMA viſione, cùm proferri videret Ephi, nihil interpretem Vates rogauit, quod ad ſupplicium de muliere ſumendum prolatum agnoſceret: id quod euentus ipſe ſtatim docuit. nunc verò quò proferatur, interrogat, quòd eam prolationem ad exilium quoddam longinquum & celerrimum mari terraque petitum ſpectare intelligeret; ſed quorſum tandem euaſura eſſet, non ſatis conſtitutum haberet. docetur autem nullo certo loco exilium peregrinationemque eſſe definiendam: nam quôd inter cælum & terram Ephi illud ſublatum eſſet, ſpem aliquam reditus & reſtitutionis facere videbatur: ſed quo tamen interim in loco eſſet collocandum, incertum erat.

Et dixit ad me, vt ædificetur ei domus in terra Sennaar, & ſtabiliatur, & ponatur ibi ſuper baſim ſuam.

ROGABAT Vates quonam in loco tandem conſiſtentes feminæ pœnas illas luituræ eſſent ex certo locorum conſuetudiniſq. vſu, & quadam, quanquam nõ vera, minus tamen ſolicita requie leuiores fortaſſe futuras. illud quoq. quærebat, an locorum etiam mutatio miſerias mutatura, minuitura lenituraue eſſet. Vtrumque verò in reſponſione negatur, ſcilicet, neque certam vllam ac perpetuam ſedem illis, qua pœnas ſuſtineat definiri, neque in maxima locorum mutatione & ſtabilitate labores, pericula, miſeriaſque aut tolli aut mutatum leuatumúe iri ſaltem, ſed quocunque migrandũ diuertendumq́. ſit, condicionem illam miſeram circumferendam eſſe, huiuſque magnam conſtantiam in maxima vitæ inconſtantia futuram. id verò certis verbis vatique optimè cognitis indicatum eſt. [*Vt ædificetur ei domus in terra Sennaar.*] Feminis nullam; amphoræ verò certam domum, delubrum baſimque præſcribit. *Sennaar* autem incertam magis, quàm certam ſedem hoc in loco propriè ſignificat. namque compoſitum nomen eſt ex *Se*, particula idem ſignificante cum latino, *quod*, & ex NAGHAR verbo, quod excutere excludereque ſignificat; vnde nomen illi olim regioni factum eſt: ex qua Noë poſteritas cum turrim nominis cauſa ædificare moliretur, vel inuita excuſſa fuit. ſecundum huius interpretationis verbum eſt, *domus*, qua locus certus atque conſtitutus definituſque ſignificatur. tertium, *ſtabilire*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *quieſcere, facere*, ſiue *conſtituere*. quartum verò eſt BASIS à verbo Hebraico deductum, quod firmare ſignificat. Atque figuratæ huius orationis huiuſmodi ſententia eſt, Iudæos & Iſraëlitas incertos atque ſuſpenſos nimium, toto ferè orbe exules diu vagaturos, eandem à gentibus & nationibus, inter quas verſabuntur, vitæ & libertatis oppreſſionem experturos, qua ipſi alios ac præcipuè Chriſtiani euangelij ac nominis cultores oppreſſerint: eamque in tanto vagationis errore tantaque incertitudine certiſſimam & perpetuò perferendam ante finitum ex diuina miſericordia exilium minime depoſituros, ita vt cælum, non animum animique miſerias & ærumnas mutari ſibi ſentiant, cùm trans mare excuſſi fuerint. qua vitæ condicione nulla inferior aut incommoda magis inueniri poteſt. Huius autem orationis verba ex antiquo templorũ more trãſlata ſunt; quorũ dedicatio huiuſmodi eſt, vt cõſtructa primũ æde, deinde baſis cõmodè collocetur: in qua vel ſtatua aliqua, vel aliud

religioſum

שנער

Geneſ.9.

religioſum monumentum ad cõmunem cultum ponatur. Vt igitur Iſraëlitæ olim,dum in deſerto agerent,ſacram illam diuinæque gratiæ indicem arcam quocunque migrarẽt circumferentes,vbi caſtra ponerent,primum omnium tabernaculo fixo & mẽſa poſita, collocabant: ſic nunc errabundi multorum ſcelerum & innocentis ab Abel ad Chriſtum vſque ſanguinis vltricem lagenam ſiue menſuram,& diuino iudicio,& Vatum oraculo circumferunt. interea autem *in terra Sennaar* exules errabundique vagantur. Harum verò, quas angelus apud Vatem denuntiabat, quaſque noſtro etiam tempore Iſraëlitæ ſuſtinent,pœnarum ſententia,omen & lex,quam maledictionem dicimus,iam inde à principio prædicta pronuntiataque fuerat. Diſperget te Dominus in omnes populos à ſummitate terræ vſque ad terminos eius,&c. In gentibus quoque illis non quieſces, neque erit requies veſtigio pedis tui: dabit enim tibi Dominus ibi cor pauidum,& deficientes oculos,& animam conſumptam mœrore: & erit vita tua quaſi pendẽs ante te. Quis ſapiens, & obſeruet hæc?& ponat ſuper cor ſuum,intelligatque prouidentiam Domini,atque diuinorum librorum certitudinem,fidem,veritatemque fateatur? Deut.37.

CAPVT VI.

ET conuerſus ſum, & leuaui oculos meos, & vidi: Et ecce quatuor quadrigæ egredientes de medio duorum montium: & montes, montes ærei.

QVANTA quamque perpetua Iſraëliticarum rerum calamitatis exſpectatio, quàm multiplex futurus eſſet labor , hactenus Vates edoctus narrauerat: quis verò finis, quiſue exſpectandus fuerat modus,nunc iam certior factus referre parat. tam diu enim ſuſtinendas Iſraëlitis & Iudæis pœnas eſſe denuntiat,quoad earum,quæ ad quatuor orbis imperia ſpectârent,nationum ſumma quadrans confecta fuerit. namque horum ſatellitum miniſterio ad repetẽdas ab illa gente pœnas Deus vti decreuerat. Quanquam verò in ſuperioribus viſionibus quatuor cornuum ſpectaculo imperiorum orbis imago Vati conſpecta fuerat, integra tamen atq. plena ratio rerum ad imperia ipſa pertinentiũ cognoſcere cupienti deſiderata,ac nunc demum in decima hac viſione edita eſt. Atque huius quidem cognoſcendæ rei ſtudium ſuum Vates ipſe indicat. [*Et conuerſus ſum, & leuaui oculos meos.*] quòd viſam ſibi iam ſemel atque iterum rem nondum tamen ſatis exploratam diligentius iam intueri perſpicereq. curaret. quanquam enim quatuor imperia cognouiſſet, an multis,an paucis principibus,an populi tantùm & reipublicæ nomine ſingula gerenda eſſent, nondum intellexerat ; eorum etiam imperiorum loca & ſitus,quibus dominatio ſtabilienda eſſet; ſingulorum præterea notas , quibus cognoſci poſſent, minus clarè obſeruarat. Quas omnes res hac in viſione apertè diſcreteque intuetur. namque quatuor quadrigas non eiuſdem omnino cum equis illis,quos antè cõſpexerat,ſignificationis videt. Illi namque Alexandri & hæredum regum priuatam hiſtoriam retulere. hæ verò quadrigæ integras imperiorum imagines propriis ſingulorum notis diſtinctas referunt. [*Et ecce quatuor quadrigæ.*] Imperia non populari & publica dominatione , ſed multorum principum auctoritate conſtitura videt. quadrigæ namque ad bellum paratæ quatuor equis trahuntur, bellatoremque principem aut etiam victorem triumphantemq. vehunt. Ex antiqua autem hiſtoriarum ratione ſingulis imperiis,quanquam ſinguli maximi imperatores fuerint, plures tamen vel belli iure, vel ſocietatis fœdere & fide deuinctos principes ac reges fuiſſe cognouimus. Quatuor verò ſibi viſa ait, videlicet Aſſyrium , Perſicum , Græcum & Romanum imperia. Quòd ex duobus tantùm montibus iiſque æneis prodeuntes quadrigas viderit, illam ſignificationem habet, maxima imperia ſine duobus maximis & firmiſſimis fundamentis, conſilio & vi conſtitui non poſſe: quæ tamen fundamenta ex diuinæ prouidentiæ auctoritate & auſpiciis firmitatem nanciſcantur, aliàs leui impetu & fundamenta euertantur & opera corruant vniuerſa. Niſi enim Dominus ædificauerit domum,in vanum laborauerunt,qui ædificant eam. Eam rem vt ita interpretemur,verborum conſulto à Vate obſeruatorum , atque certis notis pronuntiatorum notatione adducimur . namque vnamquamque quadrigarum ex duobus certis & notationis particula indicatis mon-

tibus prodeuntem deſcribit: deinde montes illos ita notatos non quouis Hebraico montium nomine appellat, ſed HARIM, quod concipientes, prægnantes parienteſque ſignificat: de quo nomine iam aliàs diximus. Igitur alter mons ad conceptum & grauiditatem; alter ad parturitionem ſiue procreationem referendus eſt: atque concipiendi verbo conſilium cogitationéque ſuſceptam ſignificari iis, qui in ſacro ſermone verſati ſunt, eſt compertiſſimum, vt: Cōcepit dolorem, & peperit iniquitatem, &c. & apud Iſaiam: Concepimus & locuti ſumus de corde verba mendacij. (Iob 15. Iſai. 59.) in quibus aliiſque locis idem verbum, à quo montis nomen deducitur, eſt HARA. Earum autem, quæ ab hominibus publicè priuateque geruntur, rerum duplex origo eſt, cogitatio & facultas, quam alterius montis, hoc eſt, generationis, nomine definimus. nam neque conſilium ſine facultate, neque vis conſilij expers, valet. vtraque verò res vt in maximis & grauiſſimis negotiis ſecundos euentus habeat, diuina auctoritate atq. efficientia indiget: id quod à Vate ſtudioſè notatum indicatumq. eſt. [*Et montes, montes ærei*, Hebraicè, *& montes illi montes Nehhoſſeth.*] Atque *Nehhoſſeth* propriè id metallū eſt, quod à noſtris chalybs vocatur, cuius acceſſione gladiorum acies cęterorumque armorū mucrones parum aliàs, ſine huius vi atque robore, valitura firmantur. (נחש) At verò nomen ipſum *Nehhoſſeth*, à verbo *Nahhas* deducitur, quod alij verbo *Hhus* affine eſt; quorum alterum augurari atque auſpicari; alterum verò feſtinare ſignificat. Exponimus autem verba iis vocibus, quæ latinis in vſu ſunt, quibus magis res ipſa indicatur, quàm declaratur. namque augurij ſuperſtitioſo nonnihil nomine honeſta tamen ratio, hoc eſt, rerum bene gerendarum diuina auctoritas continetur. (Cicer. de diuinat.) Igitur maxima illa imperia duabus potiſſimum rebus, conſilio & virtute, iiſdemque diuinæ prouidentiæ auctoritate & ad celeriter conficiendum facultate firmatis, profecta docere volens Vates verborum huiuſmodi cogitandas expendendaſq. rationes certis notulis indicatas conſulto protulit. Ex qua re in eam nos ſententiā facilè adducimur, vt præter quatuor orbis imperia ſuis temporibus ætatibuſque diſcreta nullam fore de cetero monarchiam arbitremur, fruſtraq. cuiquam homini vel populo tentandam, quam nulla vnquam vatum oracula prædixerint, nulla diuinæ auctoritatis auſpicia fundent. Iam verò ſingulorum imperiorum notas obſeruemus.

Et in quadriga prima equi rufi, & in quadriga ſecunda equi nigri: & in quadriga tertia equi albi, & in quadriga quarta equi varij & fortes.

NON eodem, ſed alio atque alio tempore quatuor imperiorum rationes, certa tamē ſucceſſionis ſerie, explicandas eſſe ille ordinalis numerus, *prima, ſecunda, tertia, quartaque*, ſignificat. Color autem equorum & nationum mores rerumque gerendarum modos & & moribus conuenientem habitum indicat. namque primi equi Aſſyriorum reges & principes fuerunt, à quibus imperium bello ſanguine atque vi fundatum propagatumq. fuit, Nimrothi primi ipſorū parentis mores imitatis, qui cœpit eſſe potēs in terra, & erat robuſtus venator coram Domino. (Geneſ.) Hos purpura & coccino auroque in veſtibus vti ſolitos multa antiquorum ſcriptorum teſtimonia docent: atque is color rufus eſt ex purpura auroque refulgens, quem à *Rhus* plantæ natura expreſſum iam aliàs explicuimus. qua de re ſic ſcriptum eſt: Quicunque legerit ſcripturam hanc & interpretationem eius manifeſtam mihi fecerit, purpura veſtietur, & torquem auream habebit in collo, & tertius in regno meo erit. (Dan. 5.) item illud: Aſpectus eorum quaſi lampades, quaſi fulgura diſcurrentia de Babyloniorum veſtibus in bello decantatum. (Nahhū 2.) Secundæ quadrigæ equi nigri, ſiue, vt Hebraicè eſt, crepuſculini pinguntur: cuiuſmodi color calliditate magis quæſitam, quàm virtute comparatam Perſis & Medis dominationem arguebat. cuius rei hiſtoriam nos & apud hunc Vatem, & apud alios etiam latius expoſuimus. Hos etiā coloris genere ſuffuſco in veſtibus vſos Perſicum nomen ad Latinos vſque deductum declarat. Græcos præterea conſilio, prudentia ſapientiaque præcipuè magis, quàm armis imperij ſummam tenuiſſe, ipſorum hiſtoriæ Alexandri felicitatem virtuti ſimul & conſilio prudentiæque aſſcribentes declarant, qui doctiſſimis hominibus tum præceptoribus, tum familiaribus vſus maximas & inſtructiſſimas hoſtiū copias, ordine, diſciplina, arte & conſequenti virtute ſuperauit, fudit & cecidit. Atque Græcos ſapientiæ rationibus (cuius in coloribus albus imaginē refert) res inire tractareq. ſolitos eſſe, D. Paulus teſtis eſt: (1. Corinth. 1.) eoſdem etiam candidis veſtibus declarari conſeruatus ad noſtrā vſque ętatē

 vſus

vſus docet. demum quarta quadriga variatis, ſiue, vt in Hebraico eſt, grandinatis equis trahebatur, hoc eſt, certis punctis & notis grandinis modo reſperſis: in qua imagine pręter propriam illam Romanorū prætextā auro interdum diſtinctam, præter chlamydem, togam aliaq. variarum veſtium genera, gerendarū rerum ratio, quàm varia multiplexq. ad imperium obtinendum fuerit, indicatur. namque illi partim armis, conſilio partim, nunc vi, interdum facilitate & clementia vſi rerum potiti ſuperioreſque facti ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Et audiuit Iudas nomen Romanorum, quia ſunt potentes viribus, & acquieſcunt ad omnia quæ poſtulantur ab eis: & quicunque acceſſerunt ad eos, ſtatuerunt cum eis amicitias. & quia ſunt potentes viribus, hoc eſt, [*equi varij & fortes.*] Neque verò hæc varietas Romanorum tantùm imperatores variis originibus diſcretos, hos Italos, Græcos illos, Hiſpanos alios ſignificare videtur; ſed futuram etiam Romanæ ditionis diuiſionem apertè indicare videtur, quam, cùm vna olim fuerit, Machometus Arabs noua ſuperſtitione excogitata & inducta partiri cœpit, atque bellum imprimis inferendum percipiens ſectæ ſuæ ſtudioſis principibus deterendam diuidendamque reliquit: à quibus noſtra iam ætate maxima Romanæ olim dominationis pars Aſia atque Africa, & Europæ non ignobilis portio occupata eſt. Eam autem rem, vt hactenus euentu ipſo explicata eſt, non Zacharias modò, ſed Nabuchodonoſor etiam futuram illa per quietem viſa ſtatua proſpexit, cuius pedum pars quædam ferrea, quædam verò fictilis erat. Spectata igitur ad hanc rationem imago duplices equos oſtendit, *varios*, hoc eſt, eos, qui Romano imperio iis, quos indicauimus, modis propriè pręfuerint, *& fortes*, hoc eſt Iſmaëlitas quorum omne ius & agendi ratio in vi armiſque eſt, pſeudoprophetæ ſui præceptis frequentiſſimis per totum Alcoranum tradita. Mirum enim dictu eſt, quàm ſæpiſſimè Barbarus ille ſanguinarius bellorum & prælij perpetuum vſum religioſa vel ſuperſtitioſa potius commendatione inculcet: idque vnum maximum & grauiſſimum probandæ pietatis argumentum & periculum ſuis ſectatoribus conſtituat. qua de re nos aliàs fortaſſe honeſtum otium nacti pluribus agemus. Quod Latinus interpres vertit, *Fortes* & benè, Chaldaicus paraphraſtes non malè reddit *Cinereos.* eſt enim verbum Hebraicum AMVTZ, quod robuſtum imprimis, & duplicis aſpirationis additione HHAMVTZ, cinereum, qualis illa natio eſt, ſignificat.

1.Mac.7.

Daniel.2.

Et dixi ad angelum qui loquebatur in me, quid ſunt hæc, Domine mi? Et reſpondit angelus, & ait ad me, iſti ſunt quatuor venti cæli, qui egrediuntur, vt ſtent coram dominatore vniuerſæ terræ.

NON quænam quadrigarum ſignificatio, ſed quidnam illa ipſa ſignificata eſſent, quonam modo ſeſe vnaquæque haberent, Vates rogat. nam quatuor imperia orbis eſſe iam probè cognoſcens, quanta vi, quanta auctoritate ſingula valerent, quoadque pertinerent, nondum ſatis perſpexerat. Eas igitur, quas cognoſcere cupiebat, res ab interprete diſcit; nempe quatuor potentiſſimas dominationes illas eſſe, quæ terrarum imperium diuerſis temporibus, ex diuinæ prouidentiæ decreto auctoritateque, obtinerent. ob eamque rem cæli venti ſiue ſpiritus appellarentur, quòd ex prouidentiæ diuinæ conſilio excitati, tanquam venti aliqui in terras incumbentes, omnem populorum & regnorum ſtatum pro arbitrio turbatum ſibi ſubigerent. ita hoc in loco interpretamur ventos cæli, ſpiritus cælitus excitatos, vt illud: Excitauit Dominus ſpiritum Cyri, &c. Et ſuſcitauit Dominus ſpiritum regum Medorum, & contra Babylonē mens eius eſt, vt perdat eam. Neque hic nunc de quatuor cæli partibus, quas aliàs ventos dicimus, ſed quatuor imperiorum vi atque potentia & auguratione, vt ita loquamur, agi videtur. nam quatuor quadrigæ celeres & fortes, quatuor ſpiritus, duo montes calybei, vt antea explicuimus, cælorum vim auctoritatemque ſignificant. Duali autem numero cælorum nomen pronuntiatur, ita numerus numero, res rei, locus loco aptè congruit. Horum igitur ſpirituum, hoc eſt, potentiarum facultas non caſu, non propria virtute, ſed Dei potius cuncta moderantis arbitrio & auctoritate cōſtare oſtenditur. [*Qui egrediuntur, vt ſtent coram dominatore vniuerſæ terræ.*] Hebraicè ad verbum vtcunque Latinè explicandi cauſa vertere poſſumus: [*Quæ egrediuntur à ſtatuendo ſeſe per dominatorem vniuerſæ terræ.*] Adeo omnem gentium atque orbis dominatum vni tantùm Deo conditori

Ierem.51.

&moderatori ſacra ſapientia tribuit, vt illius auctoritate tantùm omnem aliam potentiam niti confirmet, repente aliàs hoc fundamento ſubmoto ruituram. itaq., *vt ſtent*, ſiue *de ſtando*, paſſiuè vel reciprocè interpretamur. Porro imperiorum ipſorum rationes planius adhuc vati angelus exponens, vno tantùm Aſſyrio, quod iam tum eſſe deſierat, prætermiſſo, à Perſico, quod ętate illa florebat, explicationis ſummam repetit.

In qua erant equi nigri, egrediebantur in terram Aquilonis: & albi egreſſi ſunt poſt eos: & varij egreſſi ſunt ad terram Auſtri.

IMPETVM à Perſis & Medis in Aſſyrios Babyloniosq́. dominandi cauſa factum, locorũ ſitus apertè indicat. namq́. Mediæ ac Perſidi Aſſyria regio Aquilonaris eſt. quoniã
Geneſ.10. Aſſyriorum imperium à Nimroth Babylone primum fundatum legimus. Fuit autem
„ principiũ regni eius Babylõ, & Arach, & Achad, & Chaláne in terra Sennaar. &: De ter-
„ ra illa egreſſus eſt Aſſur, & ædificauit Niniuen &c. Perſæ verò meridionalẽ huic regioni plagam incoluiſſe, Æthiopibusq́. & Libijs cõterminos ſiue mari, ſiue terra fines habuiſſe,
Ezech.37. ab Ezechiele dicuntur. Perſæ, Æthiopes & Libij cum eis &c. Hos autẽ ad meridiem poſitos, ſeptentrionalium regionum adiuncta ab eodem notatione demõſtratur. Ghomer, & vniuerſa agmina eius domus Togarma latera Aquilonis &c. Itaq. Perſæ apud Babylonem ſuperatis Aſſyrijs rerum potiti ſunt, quos etiam Græci eodem loco victos imperio expoliarunt: quamobrem tertij equi albi ſecundos inſequuti fuiſſe referuntur. [*Et albi egreſſi ſunt poſt eos.*] Alexander, vt aliàs diximus, Perſas in Babylonica regione vicit. Itaq. *egredi*, bellum mouere, exercitumq́. in expeditionem educere interpretamur. Verum ex ijs, qui in quartis quadrigis cõſpecti fuerãt, equis, varij, hoc eſt, ad auſtralẽ plagã excurrere viſi illud ſignificabant, Romani imperij affectatores primos, quales Iulius, Auguſtusq́. fuerunt, ciuilia bella, quibus tyrannidem tandẽ occuparunt, in Italia incœpta atq. per Philippos geſta in Ægypto, quæ Italiæ Auſtralis eſt, Pompeis, Anthonijs Cleopatriſque occiſis, confecturos. At verò equis illis vltimis robuſtis, quibus vltimarum quadrigarum pars altera trahebatur, nulla certa orbis plaga, quam peterent, definita; ſed omnis ferè terra, quam bello, armis, atq. effrenata occupandi libidine turbarent, permiſſa Dei iudicio eſt, publica hominũ ſcelera & peccata ſatellitũ horum licentia animaduertentis.

Qui autem erant robuſtiſſimi, exierunt, & quærebant ire & diſcurrere per omnem terram.

LVTEOS quoſdam & terreſtres fictileſq́. planè homines vltimi imperij partem alteram tandem habituros ex ſacris libris cognouimus interprete Daniele, ſicut ſcriptum
Daniel.7. eſt: Porro quia vidiſti pedum & digitorum partem teſteam figuli & partem ferream, regnum diuiſum erit &c. Hos autem nullis certis limitibus contẽtos, in omnes regiones inuſitata quadam temeritate & occupandi libidine inuaſuros Zacharias vidit, atq. omnia ſua conſilia conatusq́. omnes in ea re poſituros, repetitis ambulandi excurrendiq́. verbis, oſtẽdit. [*Exierunt, & quærebant, vt verſarentur in terra.*] ſic hebraicè eſt. qua oratione totius à Machometo conſcripti Alcorani ſummã rationẽ expreſſam videre nobis vide-
Alcoran. mur: cuius illud fere frequentiſſimum argumentum eſt. Nonne terra Dei ſpatioſa ſatis
Azoar.x. & immenſa, qua profectum verſatumq́. eatis, exiſtit &c. & paulo inferius: Terrarum, inquit, propter Deum expugnatores, & è domibus proprijs propter Deum atq. prophetam, ad quærendum euntes, in terris abundantiam adipiſcentur: ibique morientes Dei miſericordiam planè conſequentur. Hæc barbarus Pſeudopropheta ac ſanguinolentus legiſlator, qui & aliàs terram ſuæ libidini explendæ nimium anguſtam atq. cæteris eiectis genti tantùm ſuę occupandam tradit. Cauendum vehementer, inquit, eſt, ne vobis
Azoar.vij. in terra, cùm illa ſit anguſtiſſima, participes vel veſtrorum negotiorum executores efficiantur. Idem etiam alio in loco, bellorum finem aut modum nullum eſſe præcipit, quoad nulla de religione diſſenſio ſit: ſuoſque vno maximo bellorum ſuſcipiendorum,
Azoar.xviij. periculo probari vult. Hæc ad verbum non incommodè referre viſum eſt, quibus illorum verborum ſententiam exponeremus. [*Exierunt, & quærebant ire, vt verſarentur in terra.*] namque his illa reſpondent, Qua profectum, verſatumque eatis, & terrarum expugnatores, & è domibus proprijs ad quærendum euntes. Ad quærendum, hoc eſt, ad expugnandũ occupandumq́. Atq. iſtorum hominum furorẽ & petulantiã in omnes ferè terrę partes incurſare & inuadere grauiſſimo Dei iudicio permiſsũ iri Vates audiuit.

Et dixit,

Et dixit, Ite, perambulate terram.

CHRISTIANORVM aliorumque principum diſcordia & inteſtina bella, cæteraq. Deo inuiſa flagitia huic importuniſſimę peſti ad liberius vagandũ viam ſubſtruxerunt: quæ ab anno ſalutis DC. XX. & Heraclij principis XII. quo primum orta dicitur, per totum fere orbem allata eſt, atq. vt hic Vates noſter ait, [*perambulauerunt terram:*] vſque adeo, vt totam ferè Aſiam, Africam, Europæ bonam partem ſua ſecta infectam occuparint, Hiſpaniam diu obtinuerint, neque Galliam Italiamue intactam reliquerint. namq. & Siciliam inſulã, & Neopolitanam regionẽ captas poſſederunt. Sed quis huius gentis exitus exſpectãdus ſit, in Danielis oraculis exponendis, Deo nobis propitio, indicabimus. Sed quanquam regnorum, imperiorumque omnium auctoritatẽ veram Deo vni regum omnium principi maximo & terrarum Domino acceptam referre debeant, nullam tamen tyrannidem, nullum crudelem aut ſuperbum dominatum probari, imò vehementer diſplicere, præter ſacrorum oraculorum teſtimonia, exitus etiam ipſi apertè indicant, quales illa tria imperia, vbi iam dominandi fines & termini, & ambitione, & cupiditate tranſierint, habuerunt. Cuius rei recens ac penè tunc præſens exemplum Zachariæ omnibus alijs etiam hominibus & ætatibus referendum per angelum proponi atq. indicari Deus curauit.

Et vocauit me, & locutus eſt ad me, dicens, Ecce qui ingrediuntur in terram Aquilonis, requieſcere fecerunt ſpiritum meum in terra Aquilonis.

IRAM indignationemq. in Babylonios & Aſſyrios ob publicam iniuriam, ob religionis veræ contemptum, Deo conceptã Perſas vltos fuiſſe, ad aliorum poſtea imperiorũ regnorumq. exemplum magno etiam clamore Vates docetur. [*Et vocauit me.* Hebraicè, *Et vehementer clamauit*, eſt. *Et dixit ad me, vide.*] rem magno ſtudio oſtenſam, magna etiam attentione cognoſcendam duo verba ſignificant, [*Dixit & vide, requieſcere fecerunt ſpiritum meum.*] Commodiſſimè ab iratis tranſlatio ſumitur, quorum ſpiritus, non niſi vlta expletaq. ira, conquieſcit: ad eamque rem excitati fuiſſe Perſæ dicuntur, vt diuinas de Aſſyriis regibus, deque illorum populis iras, extincta etiam principum poſteritate, vlciſcerentur, ſicut iiſdem ferè verbis apud alios vates etiam ſcriptum eſt, vt apud Iſaiam de Cyro: Congregamini omnes vos, & audite, quis de iis annuntiauit hæc: Dominus dilexit eum, faciet voluntatem ſuam in Babylone, & brachium ſuum in Chaldæis, &c. Iſai.48. Hanc de prouidentia ſua certiſſimam ſententiam omnibus hominum mentibus infixam Deus voluit, qua perpetuum in futuris ætatibus de eadem re iudicium, vel metuendum, vel ſine dubio ſubeundum probaretur. Poſtquam verò quatuor imperiorum ſeries omnis expoſita Vati eſt, Iudaicarum etiam rerum ratio oportunè ſubiũgitur: idq. Ioſue ſacerdotis, qui futurorum ad Chriſtum vſq. temporum partes ſuſtinere iam viſus fuerat, recordatione repetita ſit. Atq. hic locus ex iis, qui apud hunc Vatem obſcuriſſimi cenſentur, vnus eſt, in quo explicando interpretes multum inſudarunt: neq. nimium tamen difficilis noſtra legentibus commentaria cenſendus.

Et factum eſt verbum Domini ad me, dicens, Sume à tranſmigratione ab Holdai, & à Tobia, & ab Idaia: & venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone. & ſumes aurum & argentum, & facies coronas: & pones in capite Ieſu filij Ioſedec ſacerdotis magni.

EAM, de qua oratio inſtituitur, rem arcano & ad futura tempora ſpectanti argumento conſtare illud cumprimis indicat, quod negotium ipſum, & ad gerendum, & ad dicendum, Vati omnino mandatum ſit; vtpote muneri officioq. ſuo omnino conueniens. namq. ex offerendo propediem & præuiſo iam ſibi munere coronas cõficere, & in prædicẽdi exſpectãdiq. diuini beneficij ſignũ monumentũq. ſtatuere Vates iubetur. Atq. ex hoc aliiſq. ſacrarũ hiſtoriarum locis facile argui poteſt, eos, qui ad reficiendum templum præfecti fuerant, à ſociis comitibuſq. ſuis, atq. adeo à remigrationis conſortibus dona libenter accepiſſe; ab iis verò, qui ſecum venire neglexerint, recuſaſſe, cum ex regia auctoritate Iudæis omnibus libera in patriam remeandi facta copia; aliis verò Aſſyriæ regionis hominibus munere opus adiuuandi conceſſa fuiſſet facultas: ſic enim ex

Ierem.1. ,, decreto pronuntiatum eſt. Quis eſt in vobis de vniuerſo populo eius, ſit Deus cum ipſo: ,, aſcendat in Ieruſalem, quæ eſt in Iudæa, & ædificet domum Domini Dei Iſraël, &c. Et ,, omnes reliqui in cunctis locis, vbicunque habitent, adiuuent eum viri de loco ſuo ar- ,, gento & auro, &c. Atque Iudæorum dona illa cenſentur, quæ à tranſmigrantibus data

1.Eſdr.2. ,, ſunt, qui ſecundum vires ſuas dederunt impenſas operis auri ſolidos quadraginta ,, millia & mille, argenti minas quinque millia, & veſtes ſacerdotales centum. Itaque in- ,, ter eos pro cuiuſque cenſu impendenda in opus pecunia exacta eſt. Iam verò bonorum quorundam virorum Ieroſolymam Babylone cum muneribus religionis ergo aduentantium animum imprimis & pietatẽ oſtenſam Vates commendare atque donum etiam gratè ſuſcipi & in illuſtriſſimi cuiuſdam monumenti opus impendi à Deo iubetur, quorum nomina quoque tum honoris, tum vaticinij certitudinis cauſa appellantur: hoſpitis etiam, à quo recipiendi erant viri honeſtiſſimi & cumprimis noti, cuius officium etiam probatur, mentio fit. hoc itaque horum verſuum argumentum eſt: orationem tamen ipſam paraphraſticè explicabimus. Quanquam, inquit, ab iis, qui vobiſcum remigrauerunt & vrbes ſuas nũc incolũt, pecunia in opus collata cogatur: tamen quorundã piorũ virorum ex iis, qui Babylone manſerant, aduentum propediem exſpectato, muneraque gratè accipito. Hi autem ſunt Holdai, Tobias & Idaia, quorum mores cum nominibus, Tempeſtiuus, Bonus & Cognitor, planè conueniunt; eorumque virtutem & pietatem ex hoſpitis, apud quem verſabuntur, nomine & probitate exſpectare licet Ioſiæ filij Sophoniæ (ſiue vatis illius nobiliſſimi, ſiue alterius ſpectatiſſimę virtutis viri, qui celebris illa ætate eſſet) cuius tu eadem die, qua illi aduenerint, domum petes, aurumque & argentum, quod afferunt, accipies, &c. [*Et venies tu in die illa, & intrabis domum Ioſiæ filij Sophoniæ, qui venerunt de Babylone*, Hebraicè, *in die illa, & intrabis, &c. qua venerint.*] Sic relatiuum ad diem ſimul & perſonas commodè in Hebræo refertur, hoc eſt, eadem die, qua illi venerint. *Tranſmigrationem* verò eos, qui in Babylone agebant, metonymicè dixit: cuius dicendi figuræ frequens in ſacris ſermonibus vſus eſt. Itaque Vati omnia hæc, antequam ederentur, oſtenſa mandataque fuêre, quæ tandem edita eorum, quæ ſtatim enuntiaturus eſt, myſteriorum argumento ſignoque perpetuo eſſe vult. Igitur ex auro argentoque coronas parare imprimis iubetur; nimirum ex auro alteram, alteram verò ex argento, quod ipſa metallorum diſcretio & coronarum nomen in Hebraici ſermonis breuitate ſatis indicat. Coronas autem regium diadema hoc loco definimus GHATEROTH Hebraicè. namque ſacerdotali illa Cydari cum aurea lamina nihil opus nunc erat, cùm illa in ſacerdotalibus veſtibus, quarum magna copia illis parata iam erat, connumeretur. ſed coronas regium geſtamen auream alteram, argenteam vero alteram, quam in capite Ieſu ſacerdotis magni, cuius rationem antea præuiſam nunc denuo refert, ponendam elogio addito curat Deus. ob eamque rem non ait pones eas, ſed pones. Ex duabus verò regiis coronis aurea & argentea, auream verò ac legitimo regi tribui oportere ius ratioque docet, ſacerdoti verò ſi regia corona ſimul tribuenda ſit, argentea conueniat; vtpote cui regnum non proprium neque perpetuum, ſed ad tempus fortaſſe gubernandum ſit commendatum. quin & ipſa muneris proprij appellatione hoc etiam declaratur. [*Sacerdotis magni.*] & quoniam præſentis atque futuri etiam temporis myſteria vna atque eadem oratione enuntiare parat Vates, rem ipſam, vt oſtenſa eſt, paulo altius repetitam intueamur. Diximus in præcedentibus tertij capitis commentariis Ieſum ſacerdotem vita iam functum, poſteritatis tantum ſuæ partes; Zorobabelem verò adhuc ſuperſtitem ſuam poſteritatiſque perſonam ſuſtinere: illi de poſteritatis rebus; huic de propriis & poſteritatis rationibus oracula eſſe fuſa. Nunc verò Vatem ex duabus parandis coronis alteram argenteam Ieſu ſacerdoti magno imponere iuſſum audimus; de altera verò, quam Zorobabeli paratam ratio ipſa docere videtur, nihil dixiſſe, nimirum illud hæc res ſignificat, Zorobabelem, cuius generi atque familiæ legitimũ Dauidicæ domus regnum eſſet & regni dignitate & munere templi illius à ſe refecti temporibus cariturum eſſe, quibus interim tamen ſacerdotum familia, quanquam illegitimę fungeretur, quoad per exſpectatiſſimum illum Chriſtum ex Zorobabelis genere domoque oriturum publica atque priuata res omnis eum, quem deceret, locum cum ſumma Zorobabelis familiæ gloria tandem obtineret. Itaque permiſſum fuiſſe ſacerdoti interim corona vti, ſed argentea tamen, quæ dignitatis atque muneris mi-

ris mi-

ris minus proprium ius vſumq́. argueret : idque vt futurum atque ſibi viſum à Deoq́ue oſtenſum doceret Vates, hoc curando atque adornando argumento ſignificare, poſteritatiſque memoriæ commendare imprimis; deinde verò & ſermone de eadem re cum Ieſu ſacerdote habito explicare iuſſus eſt.

Et loqueris ad eum, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum, dicens. Hebraicè, *Et dices ad eum, dicens.*

VT ORATIONEM grauem ſententiæ rationum conſiliorumque plenam verbum *dicere*, repetitum probet, ac deinde etiam maximi ponderis atque momenti rem eſſe doceat, quam Deus facultatis ad agendum ſuæ titulis & cognominibus appellatis enuntiari mandauerit.

Ecce vir, oriens nomen eius: & ſubter eum orietur, & ædificabit templum Domino. Hactenus verſus vnus eſt.

ZOROBABELIS dignitatis, quamuis eo tempore minoris, magna exſpectatione ſacerdotes, populumque teneri Deus vult, quæ per ipſum quidē ducē tēplo reficiendo concitata per Chriſtum ex illius genere oriturum explenda erat, qui ſanctiſſimum illud atque gratiſſimū Deo templum ædificaturus, conſecraturus dedicaturusq́ eſſe ſtatim dicitur. Itaq. prior hic verſus Zorobabelis ipſius rationes continet, qui propterea quòd Iudaicas res, quæ ad ciuilem vitam atq. ad illius ætatis religionem ſpectabant, populo reducendo, templo ædificãdo reſtituere cœperat, oriens appellatur, tranſlato à plantis & arbuſculis verbo, quæ primum naſcentes oriri dicũtur. Hebraicè ſignificatio aperta eſt: SZAMAHH enim ad ruſticam pertinet rem, indeq. per tranſlationem in alijs generibus vſurpatur. Igitur Zorobabelem, cui corona impoſita non fuerit, tum primum oriri, neq. ea dignitate florentē eſſe ait, vt regio diademate ornatum ſpectari contingat; rebus tamē geſtis illuſtrem & poſteritatis exſpectatione illuſtriſſimum fore cōfirmat; quippe quem nunc orientem appellare liceat, & templum Domini ędificaturum abſoluturūq́. ſperandum ſit, ac maximum præterea illuſtriſſimumque ex poſteritate ſobolequе ſua germen ſortiturum, cui ob ædificatum Deo templum, ob publicam hominum ſalutem partam, ob res omnes diuine geſtas, æterni regni diadema, decus & honor merito feratur. Itaq. duæ perſonæ hoc verſu indicatur. [*vir oriens nomen eius*, Zorobabel, *Et ſubter eum orietur*] Chriſtus: deinde ſua vtrique gerendarum rerum laus eodem ordine tribuitur; Zorobabeli illa, [*Et ædificabit templum Domino,*] id templum, quod iam refici ædificariq́. cœptum erat, abſoluet. Quare expedienda certam templi illius deſideratiſſimi & præſtantiſſimi per eum, qui ſub ſe, hoc eſt, ex radicibus ſuis oriturus eſt, ædificandi exſpectationem dabit, vt ille illud ſibi ſuſceptum ædificabit, ſic etiam ille alter, qui ſubter eum orietur.

Et ipſe extruet templum Domino: & ipſe portabit gloriam, & ſedebit, et dominabitur ſuper ſolio ſuo: & erit ſacerdos ſuper ſolio ſuo, & conſilium pacis erit inter illos duos.

Et ipſe, & ipſe.] Obſeruationem magnam indicatio hæc repetita habet: eumque verè demonſtrat, cuius illa ædificandi tēpli & regiæ dignitatis obeundæ confirmandęq. laus propria fuerit, nempe oriturum ſubter orientē. Hic, inquit, templū illud ſanctiſſimū, ſpirituale, ex viuis lapidibus conſtructum arcana & diuina virtutis & cognitionis ſui patriſque cōmunicatione vt firmiſſimo ſaxo fundatum ædificabit, idē hoſtibus victis & ſpoliatis palam triumphans, ſuoſq́. in ſemet ipſo traducens, gloriam portabit, atq. rex à Deo appellatus, *ſedebit* [*& dominabitur in ſolio ſuo,*] ſuper ſedem Dauid patris ſui : quam maxima virtute tuebitur, omniumque & diuinorum ſpirituum, & ſanctiſſimorum virorum plauſu obtinebit. Dignus eſt enim agnus, qui occiſus eſt, accipere virtutem, & diuinitatem, & ſapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem, &c. Apocal. 5.
Congeſtā horum verborum omniū, videlicet virtutis, diuinitatis, ſapientiæ & fortitudinis, honoris & gloriæ ſignificationem vnū nomen KABBOD, quod ab interprete noſtro כבוד reddi-

redditum eſt, *gloriam*, continet, de quo nomine aliàs. Neque verò regni tantùm, ſed ſacerdotij partes officiaque omnia vnius Chriſti virtute & opera præſtanda eſſe ait, vt nihil omnino in vno vtriuſque muneris miniſtro, quod ad omnem virtutis & integritatis laudem pertineat, deſiderari amplius poſſit: id quod antea non in vno tantùm, ſed in pluribus etiam, imò in omnibus deſideratum ſemper fuit. nemo enim vel vtriſque ſimul, vel alteri tantùm regio aut ſacerdotali muneri ante Chriſtum ita dignè præfuit, vt diuino iudicio deſiderioque ſatisfecerit. Hic verò vtrumque ſibi ſuſceptum munus adeò dignè ſuſtinuit, adeò plenè præſtitit & expleuit, vt perpetuò obtinere meritus, ad dexteram virtutis Dei ſedeat rex & ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedech, vnus perſona, duplex natura Deus & homo; qua Deus eſt, rex æternus, mundum ſibi & patri ſuo reconcilians; qua homo eſt, ſacerdos in ęternum, reconciliator & pacificator. Idem etiam, qua homo eſt, ob partum ſibi aliiſque propria obedientia & virtute regnum, rex omnium ſuffragio patriſque iudicio appellatus: vt qui non ſolùm regem ſacerdotemque ſtrenuè egerit, ſed eos, qui ſuæ partis fuerint, vtriuſque muneris dignitate communicata auxerit & ornauerit, ſicut ſcriptum eſt: Dignus es Domine accipere librum, & aperire ſignacula eius: quoniam occiſus es, & redemiſti nos Deo in ſanguine tuo: ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione, fe- Apocal. 5. ciſti nos Deo noſtro regnum & ſacerdotes, & regnabimus ſuper terram. Hanc adeo arcanam ſententiam noſtra aurea ætate iam certam atque exploratam Hebraici ſermonis obſeruatio apud hunc Vatem indicat, qui ſacerdotis nomen ita pronuntiauit, vt officium magis, quàm perſonam ab altera diſtinctam interpretari conueniat, maximè cùm indicatæ per articulos & pronomina demonſtratiua regis Chriſti perſonæ officij, nomen, nullo alterius perſonæ indice verbo addito, appoſitum ſit. nam ſi de altera perſona à rege iam appellato diſcreta ſermo eſſet, ex linguæ vſu addito articu- ה lo demonſtratiuo dicendum fuit. [*Et erit ha ſacerdos.*] *Ha* certam rem Hebraicè vt ὁ Græcè indicat: cuiuſmodi vſu latini carent. Placuit autem hemiſtichium hoc barbarè quidē, tamē ad verbū quò res ipſa planior fiat, reddere. [*Et erit ſacerdotans ſuper ſolium ſuū, & conſilium pacis erit inter vtrumque.*] ille idem, inquit, qui regiæ coronæ gloriam adeptus [*ſedebit & dominabitur ſuper ſolio ſuo.* In eodē etiā ſolio regio *erit ſacerdotans.*] Sacerdotis offi- Hebr. 7. cio in æternū fungetur. Talis autē decebat, vt nobis eſſet pontifex ſanctus, innocens, impollutus, ſegregatus à peccatoribus, & excelſior cælis factus. Talē verò habemus pontificem, qui cōſedit in dextera ſedis magnitudinis in cælis ſanctorū miniſter & tabernaculi veri quod fixit Dominus & non homo. qua oratione apertius explicari verſus hic potuit? quod verò additur, [*Et conſiliū pacis erit inter duos illos,*] cōmuni publicę ſalutis paciſq. conſilio, ſtudio atque vſu vtrumque munus in vno Chriſto conſtare ſignificat, qui vt duas naturas, diuinam & humanam, tantis rationum & definitionum interuallis diſtinctas, tamen vna in perſona plenè planeque coniunctas, atque in vnius ſuppoſiti fœdus amicitiamque conflatas habet: ſic vtriusque muneris partes & officia perfectiſſimè ſine vlla nota in perpetuum ſuſtinens præſtat: ita vt ad publicam hominum pacem cum Deo conciliandam ad publicam etiam gerendam rem nihil in hoc rege, nihil in hoc eodem ſacerdote requiri deſiderariúe poſſit. Id quod nemini vnquā mortalium vel regum vel ſacerdotum contigit, vt vel altero vel vtroque munere præſtando ſufficere, diuinamq. pacē & perfectionē gētibus, quibus præeſſet, integrā reconciliaret, propterea quòd nemo ante hunc, maximum illud & ſalutare pacis conſilium, cuius hic angelus, interpres & miniſter fuit, inſtituere aut ſuſcipere potuerit. Conſilium autem pacis in rege & ſacerdote, ſiue vt eodem Hebraico verbo ſignificatur, pacis & perfectionis procurandæ & afferendæ hominibus apud Deum reconciliationis, gratiæ, ſalutis atque felicitatis certam rationem, ſtudium atque facultatem definimus, ex illo Prou. 12. Sapientiæ à repugnātibus explicato argumento: Dolus in corde cogitantium mala, qui autem pacis ineunt conſilia, ſequitur eos gaudium. Huiuſmodi conſilium nemini hominum, qui caro & ſanguis eſſent, conſtitit, quòd id planè diuinum, diuinū etiā mi- Ioan. 1. niſtrum exſpectaret. De cuius gratiæ plenitudine cæteri omnes acciperent. de quo Pau- 2. Cor. 5. lus: Quoniam quidē, ait, Deus erat in Chriſto mundum recōcilians ſibi. Summum verò & perfectiſſimum pacis conſilium inter eos miniſtros eſſe oportet, qui ipſi vnum etiam omnino ſint, id quod alij miniſtri, qui modò legitimè vtrique muneri præfuerint, nunquam antea fuerunt. Atque maximam & diuini cōſilij plenam rem maximis & arcanis

verbis

verbis Vati noſtro Deus ſuggeſſit: cuius tametſi cognitio non omnibus illo tẽpore conſtare poſſet, admiratio tamen, deſiderium & exſpectatio excitata dataque eſt, atque præſenti ſigno argumentoque confirmata.

Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, memoriale in templo Domini.

EORVM, à quibus aurũ argentumq. accipiendũ erat, & hoſpitis etiã illorũ ad probandam liberandamq. vaticinij ſui fidẽ teſtimonio vti iubetur Vates: quòd in ore duorum vel trium ſtet omne verbum. tribus itaque hoſpitibus & vno ciue nobiliſſimo appellatis, & adductis teſtibus nominibusque inſcriptis coronas ex auro argentoque factas in templo ſuſpenſurus Zacharias eſſet: quæ cùm ſe ita, vt prædictum de ipſis fuerat, exſpectatas, allatas, factas ſuſpenſasque ſpectantibus exhiberent, enuntiatæ quoque & exſpectandæ in poſterum, maximę rei memoriam ſui ſpectatione, & nominum eorum, à quibus datę fuerant, inſcriptione renouare conſeruareque poſſent. *Helem* verò & *Hen* idem qui Holdai & Ioſias ſunt, qui duplici nomine (vt de iis aliisq. dicere Deus dabit) appellarentur: ex quorum nominibus illa potiſſimum deſcribenda ſumuntur, quæ paucioribus literis conſtarent, quæq. in coronis incidi commodius, legiq. poſſent. breuior namq. illa inſcriptio fuerat,

לחלם ׃ לטוביה ׃ לידעיה ׃ לחן

quàm illa

לחולדי ׃ לטוביהו ׃ לידעיה ׃ ליאשיה

Poſterior enim priore ſex literis, iisque ferè procul attendentium ſenſum magis fallentibus longior eſt, videlicet ווייוה quæ tenuiori aut obſcuriori figura conſtant. Quòd verò vtramque coronã in tẽplo à Vate ſuſpendendam legimus, ſententiã confirmat noſtram, qui inſtitutam de Ieſu ſacerdotis rebus orationem vaticinij munere, hoc eſt, prædictionibus & ſermone habendam ad poſteritatem Ieſu potius, quàm ad ipſum iam vita functum propriè pertinere interpretamur. nam ſi alicui perſonæ imponenda eſſet aurea corona, cur ante obitum detraheretur, non videmus. vtramque autẽ ſuſpendendam ſimul ad ſignificatæ rei recordationem audimus; poſitam verò atque ſuſpẽſam, diuque in ſecundo templo ſpectatam in antiquo Deuteroſeon libro, vbi de templi illius menſuris atque ſtructuris agitur, legimus. Quam lectionem huic loco oportunam interpretari placuit. & catenæ aureæ fixæ fuerunt in contignatione porticus, per quas ſacerdotij floſculi aſcendere, coronasque in feneſtris locatas videre conſueuerant, de quibus ſcriptum eſt: [*Et coronæ erunt Helem, & Tobiæ, & Idaiæ, & Hen filio Sophoniæ, in memoriam in templo Domini.*] hæc in illo libro. Sacerdotij autem floſculi ſacerdotum filij ſacris rebus addiſcendis operam in templo dantes dicuntur. Atque memoria illa, quam dicatæ in templo coronæ renouaturæ erant, illam in ſpectantium animos rem reuocare potuit, regni dignitatem plenam atque veram, & ſacerdotij abſolutum munus ad quendam, cui coronæ illæ ſimul repoſitæ, nemini antea impoſitę eſſent, ſpectare. Habẽt etiam nomina hæc propriam, & rei ipſi, de qua ſermo eſt, accommodatam ſignificationem. quamobrem ea incidi in deſcriptione à Deo iuſſa interpretari etiã poſſumus: HHALAN impinguationem & viuificationẽ, TOBIAS bonũ & perfectionẽ diuinam, IEDAGHIA diuinam cognitionem, HEN gratiã ſignificat: quas virtutes illi proprias fore inſcriptio portendebat, ad quem legitimum coronarum illarum ius ſpectaret. neque verò eam felicitatem per oriturum illum vni ſolùm Iudæorum genti priuatè afferendam eſſe Vates ait, ſed aliis etiam nationibus, quæ procul ab illa luce & notitia abeſſe viderentur, communicandam confirmat: quę communis vatum prędicendi & ſignificandi cura eſt, cùm de humana ſalute, de Chriſto, de euangelij virtute ſermo inſtituitur.

Miſnaioth de menſuris.

Et qui procul ſunt, venient, & ædificabunt in templo Domini.

OPORTVNE de gentium vocatione dixit, quæ cùm lege diuinaque promiſſione & apertis vaticiniis carerẽt, longiſſimè à ſalute abeſſe, atque ad Dei templũ, ad religionẽ minimè pertinere putabãtur: quos tamen in illius tertij diuini tẽpli aurea ætate ad vitã, ſalutẽ, diuinamq. felicitatẽ atq. ad cæleſtis ciuitatis communicationẽ, vocandos admittendosque eſſe dicit, cuius rei argumentum atque exemplũ in illis ipſis ſtatuit, quorum, quanquam extra numerum & cenſum ſerius Ieroſolymam aduenientium, tamen dona

accepta,& coronarum operi ad templi ornamentum, tantæq́ue ſalutis recordationẽ dedicata ſunt. Itaque gẽtes, quanquam à ſalutis cognitione & vſu remotas, euangelij nuntio è tenebris in lucem vocandas libenter venturas, ſuasq́. diuitias, aurum, gemmas, margaritas, hoc eſt, fidem, charitatem cæteraſque animorum à Deo donatas, auctas, illuſtratas virtutes ad ſanctiſſimi illius templi opus collaturas eſſe docet. Quam rem vt ab hoc aliiſque Vatibus enuntiatam ac coronarum monumento perpetuo repetitam, ſic demum per Chriſtum regem & ſacerdotem optimum & præſtantiſſimum præſtitam, ab ipſis euangelij, & nuntiis, & prçconibus accepimus. Epheſ.7. Et veniens euangelizauit pacem vobis, qui longe fuiſtis, & pacem iis, qui prope: quoniam per ipſum habemus acceſſum ambo in vno ſpiritu ad patrem. Ergo iam non eſtis hoſpites & aduenæ, ſed eſtis ciues ſanctorum & domeſtici Dei, ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum, ipſo ſummo angulari lapide Ieſu Chriſto: in quo omnis ędificatio conſtructa creſcit in templum ſanctum in Domino, in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in ſpiritu ſancto. Quoniam verò Hebraica verba, vt ſunt, myſterium interpretatione dignum habent, vertere ad verbum placuit. [*Et remoti venient, & ædificabunt in tẽplo Domini.*] Epheſ.2. Remoti à lege, à promiſſionum notitia, à peculiari gratia olim longo interuallo ſeparati, qui erant illo tempore ſine Chriſto alienati à conuerſatione Iſraël, & hoſpites teſtamentorum promiſſionis ſpem non habentes, & ſine Deo in hoc mundo. Quod verò articulũ demonſtratiuum non remoti, additum ſit, illud ſignificat, non omnes etiam omnium nationum homines in templi ædificatione communicaturos. neque enim omnes euangelio credunt, ſed tamen neminem tam remotum eſſe, quin ſi credere velit, communicare poſſit. itaque remotio ipſa definita eſt omnis, remoti verò omnes non item. [*venient.*] Fidem & obedientiam euangelio præſtandam verbum *venire* in ſacris ſignificat. duplici enim lege euangelica ſalus promiſſa, duplici officio hominibus, qui cupiunt, cõſtat, fide & pœnitentia vera, in qua malorum & vitiorum fuga virtutumq́ue exercitatio eſt, aliàs fruſtra ab iis, qui præſtare valeant, petenda. Hebr.11. Sine fide enim Deo placere impoſſibile eſt &: Luc.13. Niſi pœnitentiã egeritis, omnes ſimul peribitis. hoc verbo in hac ſignificatione non ſemel Chriſtus ipſe eſt vſus. Math.11. Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos, &c. Huius igitur tanti promiſſi conſtantiam & fidem futurę mox rei exſpectatione, hoc eſt, eorum, de quibus dixit, aduentu, dono, coronarũ dedicatione confirmare Vates curat, quam ſuo tempore liberãdam aſſeuerat, dummodo per eos, quibus data eſt, quo minus liberetur, non ſtet.

Et ſcietis, quia Dominus exercituum miſit me ad vos.

CVM eius, quam proximè futuram prædico, rei ſpectatores fueritis, maximi illius alterius promiſſi rationem conſtantiſſimam, vtpote Deo potentiſſimo auctore prędictam, cognoſcetis, certiſſimamq́ue fore ſtatuetis, atq. omni fide, omni pietatis officio præſtando exſpectabitis, alias minimè conſecuturi aut adepturi.

Erit autem hoc, ſi auditu audieritis vocem Domini Dei veſtri.

NON de ſigno & argumento hic loquitur, ſed de ea re, quæ ad omnem populi vtilitatem pertinebat, hoc eſt, de Chriſti regis & ſacerdotis virtute & dignitate, de templo illo ædificando, &c. cuius illud, quod breui futurum enuntiauerat, ſignũ argumentumq́. ſtatuit. Sic Deus per virum illum ſuum Heli ſacerdotis poſteritatem de dignitatis illius gradu in perpetuum dimouendam fore proxima duorum filiorum eodem die edenda 1.Sam.2. cæde confirmat. Ecce dies veniẽt, &c. Cui orationi deinde illud ſubiungitur: Hoc autem erit tibi ſignum quod venturum eſt duobus filiis tuis Ophni & Phinees, in die vno morientur ambo. Et ſuſcitabo mihi virum fidelem, &c.

VATI-

VATICINII TERTII ARGVMENTVM.

EX ÿs, qui Babylone detenti fuerant, Iudæorum principibus viris plurimi expetitam diu in patriam redeundi facultatem, quamuis à Perſarum regibus conceſſam atque vltro oblatam; tamen ob eam rem prætermiſere, quòd neq. certam, neq. perpetuã, neq. ex animi ſententiã fore arbitrati ſunt: quos, vt ſic cogitarent, multa cumprimis mouere potuerunt, nempe quod illã antiquam diuini numinis priuatam in illos prouidentiã, quæ ſeſe præſentẽ ac tantùm nõ corporis oculis conſpiciendã olim exhibebat, deſiderandã porrò ſibi eſſe intelligerent, minusq́. quàm antea, proſpicientẽ fore metuerent. deinde quò minus perpetuã ſibi in terra manſionem putarent, Perſarum inconſtantia ſuſpicioni locum dare potuit, quorum edicto vix incœptum reficiendi templi opus intermiſſum, imò interturbatum repente fuerit, callidiſſima & maleuolentiſſima Sanbalet, atque aliorum delatione: quorum inuidiam inueteratumque odium falſorum criminum plenis epiſtolis aſsiduè mittendis conflari adhuc, imò magis ali augerique indies videbatur. Præterea quòd illa gentis & rerum ſuarum reſtitutio exigua admodum obſcuraque, atque ideo minus expetenda cenſeretur: in qua non modò decem illæ tribus iam olim abductæ deſiderantur, ſed magna etiam Iudæorum pars, quæ Ieroſolymorum temporibus per Ægyptum, Moab & Ammon, per Græciam, Italiam, Gallias, atque ad Hiſpaniam vſque diſperſa fuerat. His accedit, quòd illam antiquam & tam diu ſpectatam regionis agrorumque ſuorum fertilitatem & fœcunditatem in ſterilitatem atque inopiam quandam perpetuam & naturalem mutatam viderent. quæ res diuinam illis erga locum illum neglectionem & improbationem coarguebat. Illud etiam iſtorum opinionem de intempeſtiua atq. immatura reſtitutione confirmabat, quòd ſua natio omnibus, apud quas verſarentur, gentibus ludibrio deſpectuique omnino eſſet. Quid quòd maximam atque optimam regionum ſuarum partem à Cuthæis, aliiſq. hoſtilibus & inimicis nationibus occupatam ſciebant? quorum neque inuidiam declinare, neque multitudinem ſuperare; neque aduerſa molientium impetum ſuſtinere tam exigua atque impar in patriam remigrantium, ac penè hoſpitum, videlicet XLII.CIↃ. CCCLX. *copia poſſe crederetur: maximè verò cum nullus rex, nullus ex regia familia ſummus ac potentiſsimus princeps, cuius conſilio & virtute niterentur, ſupereſſet, præter vnum Zorobabelem remigrantium ducem, templique ædificandi procuratorem, qui fortaſſe etiam abſoluto opere Babylonem rediturus, vt certe erat, credebatur & dicebatur. Cur verò omnia hæc illis Iudæorum principibus in hac reſtitutione & remigratione, quam ſecuti ipſi non eſſent, requirerentur, in cauſa fuit illa ab antiquis vatibus de Iſraëlis libertate ac ſalute omnibus numeris abſoluta & ſæpiſsime repetita atque decantata deſcriptio: in qua diuinæ tutelæ præſentia illuſtriſsimusque prouidentiæ vſus quidam auditur; ſecuritas etiam atque perpetua quies, plena quoq. tribuum cunctarum in patriam reuocatio, admiranda terræ fertilitas & felicitas, obſeruatio & honor à cæteris nationibus adferendus; maxima præterea & frequentiſsima populi celebritas, atq. demũ rex quidã preſtantiſsimus & potentiſsimus, idemq́. æternus ex Dauidis genere oriundus promittitur. quæ quidem in præſenti illorum temporũ reſtitutione illis requiſita, neque tamen reperta, ne illam quamuis inuiſam; tamen conſuetam captiuitatis & exilÿ miſeriam incerta, vt videbatur, & ſolicita ſuſpectaque libertate & patriæ repetitione commutarent, perſuadere cogitantibus potuerunt; maximè verò principibus & ditiſsimis quibuſque, qui ex terrenis commoditatibus, quibus aſſueuère, magis, quàm diuinis & arcanis rationibus, de quacunque graui gerenda re conſulti, conſulentesque deliberare, ac tandem ſtatuere ſolent. Communi igitur huiuſmodi principum hominum mandato legatus Ieroſolymam miſſus eſt; qui prophetas atque ſacerdotes de huius libertatis definitione conſuleret. Mandati autem exponẽdi illa ſumma quæſtio ac deliberatio fuit: Num ieiuniũ, quod quinto menſe Ab, dicto, ob Ieroſolymam captam, templumque incenſum publicè indictum inſtitutumque fuerat; obſeruandum deinceps etiam an prorſus remittendũ eſſet. Huius enim conſultationis dubitatio non niſi reſtitutione, certáne eſſet, an ſecus, definienda tolli poſſe videretur. Fuit autem captioſum admodum interrogationis genus; quo eorum, qui reficiendo templo & opera & pecunia ſua incumbebant, animos contentionemque remittere atque minuere potuerunt, niſi vt per Vatem ſapientiſsimè reſpondentem rem ipſam omnibus ſuis definitionibus declaratam exponi curaret Deus. cuius oraculi illud argumentum eſt: Ieiunium illud recens inſtitutum, in quo nihil aliud præter publicum luctum & planctum ob acceptum calamitatem contineretur, non eſſe illis neceſſarium, neque adeò oportunum, vt ſummo & contento eius ſtudio ex miſeriis illis eripi omnino poſſent. quin aliam eſſe certiſsimam depellendi mali rationem & modum, quem ſibi ſtatuere, ſeruare diligenterque exequi vtiliſsimum conſultiſsimumque foret; nempe pietatis veræ ſolidæque virtutis curam ſtudiumque aſsiduum, quod ſi ab ÿs, qui ex captiuitate remigrauerant, purè, ſanctè atque legitimè ſuſciperetur, deſideratum illum felicitatis omnibus numeris abſolutæ vſum, certum atque perpetuum ex diuinis olim & nunc confirmatis promiſsis ſine vlla dubitatione eſſet redditurum, eoque non niſi ob ſuam ipſorum culpam carendum illis fore, aliàs magna & perpetua quadam*

felicitate vſuris, omni mœrore, triſtitia, omni luctu, ipſo ieiunio in hilaritatem lætitiamque publicam conuerſo. Atque ita conſultiſsimum ijs, qui templum reficerent, eſſe; vt opus non intermitterent, ſed magis etiam aucto pietatis ſtudio ac maxima concepta ſpe promouere atque abſoluere. Poſtquam verò ſuam Deus Vati de populi illius perfecta virtute & conſequenti felicitate voluntatē, aut contra de certis ob culpam & noxiam miſerijs & ærumnis iudicium declarauit, deprauatam hominum illorum ſecundi templi temporibus morum & vitæ conſuetudinem, eamque genere & malignitate triplicem deinceps oſtendit: eamque cauſam futuram eſſe ſignificat, quamobrem Iudæi à gratia atque ab eorum bonorum, quæ vltro ſibi à Deo oblata fuerant, vſu, denique ab hominum omnium beneuolentia abalienati illo etiam templo diruto ab hoſtibus debellandi, capiendi abducendique eſſent. Hactenus argumentum eſt, quod deinceps Vatis lectione explicanda exponere diuini ac veridici ſpiritus præſidio muniti aggrediemur.

Qui mentem bonus vſque pijs, ô ſpiritus, addis
Vatibus, ipſe tuas me ſinito ire vias.

CAPVT VII.

Et factum eſt in anno quarto Darij regis, factum eſt verbum Domini ad Zachariam, in quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.

IVDÆORVM, qui Ieroſolymitanæ reſtitutionis tempore Babylone manere voluerunt, conſilium non tam contemptionis aut negligentiæ nomine reprehendi, quam humanæ cuiuſdam prouidentiæ & proſpicientiæ ratione probari fortaſſe quibuſdã potuit: quod eam libertatem neque abſolutam, neq. certam fore putantibus conſueta miſeriarum & exilij condicione vti, quàm noua & grauiori onerari conſultius viſum fuerit. multa autem illos, vt ita ſtatuendum eſſe in animum inducerent, commouebant: primum, quòd ſacra illa antiqua templi ac religionis ornamenta, quibus magnum ad diuinam tutelam & beneuolentiam erga ſe retinendam, momentum ineſſe crederetur, deficere iam deſiderarique omnino cognoſcerent, ea fuerant, arca, propitiatorium, Cherubin, &c. deinde quod vaticinij apud eos vſum rarum atque breuiſſimum fore multis argumentis intelligerent. his itaq. atque alijs, quas in argumẽto expoſuimus, rationibus adducti remigrare illi in patriam noluerunt: id quod neque ſoli, neq. ſine magnis etiam exemplis ſtatuerunt. quippe neq. Daniel ſanctiſſimus vir diuinusq. Vates etiã remigrauerat; neque ij etiam, qui remigrationis auctores ducesq. fuerant, Ieroſolymis permaſerunt. Nãque Mardochæum pientiſſimum & ſapientiſſimum, aliosq. cõplures principes viros, ſtatim, vbi populũ deduxiſſent, Suſam, Habira, atque in alias Perſidis & Aſſyriç vrbes domum ſeſe recepiſſe audierant, & Zorobabelem etiam ipſum, templo, cuius operi præfectus erat, refecto recipiendũ etiã exſpectabãt. Neq. verò hæc ceſſatio Babylonienſibus tantùm exulibus obijci debuerat, cùm cõmunis oĩbus aliis Iudæis eſſet, quicunq. vel Ægyptũ, vel Græciã, vel occidentales regiones, aut orientales etiã (quacũque diſperſi fuerant) incolerent; quibus non minus, quàm his integra redeundi condicio cõſtabat: ratio autẽ & cupiditas maior ineſſe debere videbatur; nimirum ſua regione & patria longiori interuallo abſentibus, communis tamen omnibus his ob certas & publicè circumlatas Danielis de futura captiuitate &c. prædictiones, hac in re ceſſatio erat. Quod verò huius legationis & vaticinij ſui tempus certum anno menſeq. indicato notauerit Vates, illud ſignificare voluit, legationis huius orationẽ ſi maturius habita eſſet, multorum animos & operas à reficiendi templi ſpe & conatu vehementer remittere potuiſſe, quando nunc etiam cùm bona iam operis pars abſoluta eſſet; tamen nõnullorum incenſa ſtudia

Infra. 7. remitterentur, vt ex illa Vatis exhortatione arguitur: Et nunc roborẽtur manus veſtræ, &c. At verò ædificationẽ ſatis multũ proceſſiſſe oportuit, cùm huiuſmodi mandatũ Babylone allatũ eſſet. namque ea ſecũdo Darij anno incœpta quatuor annis abſoluta fuiſſe narratur. Igitur à ſexto ſecundi anni menſe vſq. ad nonum quarti viginti ſeptem mẽſes, hoc eſt, tres vltra biennium ſunt, quibus parietes ductos & contignationes additas fuiſſe, rationi conſentaneũ eſt. Conſulto autẽ Vates menſem nomine ſuo appellauit *Caſleu*, ſiue *Ciſleu*, vt menſis perpetua appellatione dignam legationi notam inureret. Eſt enim *Caſleu* ſiue

ſiue *Ciſleu*, à verbo *Caſſal* deductum, quod ſtultè agere ſignificat. atq. nomen ipſum *Caſleu* ita, vt ſcriptum eſt, alijs punctis pronuntiatum, ſtultitiam eius latinè ſonat, ſiue temeritatem & importunitatem eius (quod ad eandem ſententiā ſpectat) interpretari placeat; importunitatē, inquā, eius mandati, quod eo menſe Babylone Ieroſolymā delatum fuit. Atq. in hac tēporis notatione, & vaticinij oportunitatē, & occaſionem Vates indicauit: prior enim anni obſeruatio ad vaticiniū pertinet; videlicet ſe à Deo reſpōſum accepiſſe, quod populo referret anno quarto Darij; poſterior verò mēſis atq. diei ad vaticinij oportunitatem & argumentū, quod ea die de ieiunio, &c. Babylonienſium nomine ad Ieroſolymitanum collegiū relatū fuerit. At verò vt reſtitutio hæc Babylonienſibus Iudæis neq. propria neq. certa, ſic nec tēpli etiam refectio, quam tantis ornamentorū ſplendoribus carere compertum erat, vera aut legitima eſſe videbatur; ſed tantùm ſynagogæ cuiuſdam & orationis domus nomine cenſenda: qualis ipſis etiam Babylone erat ſatis illuſtris & oratione ac ſacrarum literarum ſtudiis longè omnium aliarum, quæ in ſingulis ciuitatibus, vbi Iudæi eſſent, colebantur, celeberrima; vtpote quæ præter alia multa librorum volumina Thargum Babylonicum & Thalamud Aſſyriū pepererat. erat præterea illa ex inſigni diſciplinarum exercitatione fluuij ſcientiæ nomen ſortita *Nahardagha*, quam noſtri *Neardam* dicunt. Huius autem Babylonienſis communitatis ſocietatiſque collegium, quòd omnis hîc ſupplicationis & lectionis cauſa fiebat, domus Dei dicebatur, Hebraicè, *Bethel*, ex illius loci imitatione, quem Iacob olim ſacrum pronuntiauerāt; ita, vt quæcūque huiuſmodi ſacris exercitationibus dedicata ædes, domus Dei dicitur. namque hoc in loco Vates Ieroſolymitanum templū non videtur iudicare, quod ipſe vnà cum aliis vatibus nunquam *Bethel*, ſed *Beth-Adonai* perpetuò nominat. Atq. Babylonienſem conuentum illum ſuos patronos ex ijs, qui apud regem gratia, & Babylonicum Perſicumq. populum auctoritate, plurimum valerent, adoptaſſe res ipſa, & perpetuum inter illos exemplum docet, vt Mardochæum, Danielem, Sidrac, Miſac, & alios. horum autem patronorum auctoritate, diligentia & officio publica priuataque omnia curabantur. Igitur de communi illius Babylonienſis conuentus conſilio, principibus autem viris & patronis certis auctoribus legationem hanc ad Ieroſolymitanos datā fuiſſe Vates docet, atque hoc modo explicandam narrationem exponit.

Et miſerunt ad domum Dei Saraſſar & Rogom-melech, & viri qui erant cum eo ad deprecandam faciem Domini: vt dicerent ſacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis, loquentes.

ET *miſerunt*, inquit, omnes, qui ad domum Dei pertinebant, videlicet, *Saraſſar*, &c, *& Rogom-melech, & viri eius ad deprecandam faciem Domini, &c.*] Itaque omnis ille conuentus principibus appellatis nominibus & cæteris in vniuerſum coniunctis, [*viri eius*,] domus Dei dicitur, quod omnium communi ſententia & principum illorum decreto legatio illā geſta ſit. Quòd ſi domum Dei Ieroſolymitanū templum interpretari magis placeat, nomen ex Babylonienſium definitione & ſententia magis, quàm ex Vatis mente exponendum eſt: cui Ieroſolymitana ædes, *domus Domini*, hoc eodem verſu & aliàs perpetuò appellatur. Atque nomina hæc ipſa *Saraſſar & Rogom-melech*, dignitatem atque auctoritatem, qua viri illi prædìti eſſent magis, quàm perſonas ipſas ſignificant, *Saraſſar* repoſitionis ſiue conſeruationis princeps, *Rogom-melech*, regium ducem vertimus: quos, quanquàm aliis nominibus propriè dicerentur, his tamen, quibus dignitas notabatur, cooptatos, atque in legationibus aliiſque publicis actionibus appellatos intelligimus, vt Ananias Azarias, & Miſaël, qui ex munerū, quibus præfecti fuerant, ratione Sidrach, Miſach & Abdenago dicuntur. [*& viri qui erant cum eo*, ſiue, *viri eius*.] Ad principū nomina pronomen, *cum eo*, vel, *eius*, referri poteſt; ſed rectius ad domum Dei refertur. namque nomen, *domus*, Hebraicè maſculinum eſt. Communi autem populi voluntate, ſed tamen ſenatus, cuius conſilium & auctoritatē reliquus populus iure ſequitur, conſulto & decreto legationem relatam eſſe, nomen, *viri*, indicat. Hi igitur duo viri cum aliis vel ipſi Ieroſolymam venerunt, vel alios honeſtos nobileſque viros miſerunt. namque vtraque ſignificatio ſine vllo ſententiæ detrimento ex Hebraica oratione haberi poteſt. Legationis autem dandæ ratio imprimis à Vate ſignificatur: cauſa verò & argumentum apertè exponitur. atque ratio quidem illa fuit, quòd præter ſacerdotum collegium etiam vates, qui reſponſa referrent, Ieroſolymis celebres illa ætate eſſent, Haggæus, Zacharias, &

rias,& Malachias, apud quos,ſi quis in quæſtionibus conſultationibusq. ſacerdotũ aut nouum,aut difficillimum incidiſſet,quod neque ex ſacris libris, neque cõſuetudine decidi,planeque ſtatui poſſe videretur,reſponſis à Deo petendis agi commodè poſſet. hæc legationis ratio eſt. cauſa verò illa: [*Ad deprecandam faciem Domini.*] Non precum & ſupplicationum ſignificationem verbum,*ad deprecandam*,habet (ita vt idem quod orare ſiue [Exod. 32.] adorare in ſacris, dicat,vt: Aſcenderunt in templũ ad orãdum,&c. Moſes autem orabat Dominum,dicens, Cur Domine iraſcitur furor tuus,&c. Et dixi,nunc deſcendent Phi- [1.Sam.13.] [3.Reg.13.] liſthiim ad me in Galgala,& faciẽ Domini non placaui: deprecare faciẽ Domini Dei tui, & ora pro me vt reſtituatur manus mea mihi) ſed magis exorandi atq. impetrãdi aliquã certã rem. nãque ea huius tropi, *faciẽ deprecari*, obſeruatio eſt, quod latino ſermone gratiã alicuius ad beneficiũ petendum aucupari dicimus. Id quod exemplis planius fiet,vt ex [1.Sam.13.] illa oratione Saulis: Et dixi, Nũc deſcendẽt Philiſthiim ad me in Galgala,& Dominũ nõ placaui,&c.& Ieroboã ad prophetã ait: Et nunc deprecare faciẽ Domini Dei tui, & ora [3.Reg.13.] [Iob 11.] pro me,vt reſtituatur manus mea mihi. orauitq. vir Dei faciẽ Domini.&: Iob etiã amicus ille cõſulens denuntiabat: Requieſces & nõ erit qui te exterreat, & deprecabuntur faciẽ tuã plurimi. In his atq. aliis eiuſdẽ argumenti locis verbũ *Hhala*, hebraicũ, nõ tam orationem,quàm orationis euentũ,hoc eſt,gratiæ cõciliationem certæ cuiuſdã impetrandę rei cauſa ſignificat. Eandẽ ſententiã Tullius apud Latinos propitios deos ſibi velle dicendo expreſſit. hanc etiã orationis huius ſententiã apud hunc Vatẽ ſubiuncta cauſæ expoſitio explicat. Inquit enim faciei Domini deprecandæ illã Babylonienſibus fuiſſe cauſam, auferre videlicet à Deo reſponſum ſacerdotibus & prophetis,à quibus redditũ ipſi etiã cognoſceret. hoc eſt quod dicitur: [*Vt diceret ſacerdotibus domus Domini exercituum & prophetis loquẽtes.* Hebraicũ exẽplar apertã huius loci interpretationẽ docet, *ad deprecandã faciẽ Domini ad dicendũ ſacerdotibus domus Domini exercituũ & prophetis ad dicendũ.*] Repetitio illa verbi *ad dicendũ*, eodẽ verſu hoc obſeruata aliàs rariſſima illud indicat, illos Deũ ſibi propitiũ voluiſſe, qui ſpiritu ſuo & virtute auctis ſacerdotibus & vatibus reſponderet, quod ipſis à vatibus, deinde à ſacerdotibus etiam reſponderetur. hactenus ratio & cauſa: nunc deinceps legationis argumentum.

Nunquid flendum eſt mihi in quinto menſe, vel ſanctificare me debeo: ſicut feci multis annis?

IEIVNII publicè indicendi plures cauſæ eſſe ſolent. vnũ tamen legitimũ conſilium diuinæ iræ placatio, vel miſericordiæ cõciliatio eſt. Atq. ex cauſis illa prima & præcipua cenſetur, peccatorũ videlicet & ſcelerum deteſtatio & pœnitentis animi argumentum. qua de re in lege ſancitũ, atq. inter cæteros ritus ſolenne quoddam ieiunium certo anni tẽpore ac die eſt indictũ; atq. ille etiã nõ vulgaris ieiuniorũ vſus eſt, qui ad temperantiæ ſiue continẽtię virtutis exercitationẽ ſpectat: cuius magna & freques in vtriuſque teſtamenti libris laus commendatioq. eſt. His proximum illud eſt genus, quod vel priuatæ aut publicæ calamitatis, vel futuræ, vel præſentis, vel præteritæ etiã deplorandæ cauſa vel occaſione indicitur, vel ſolenni ritu repetendum inſtituitur, cui præter ciborum & voluptatum interdictionem communis fletus publicaque lętitia additur, qua vel futurę inſtantes formidatæque miſeriæ excipiantur, vel præſentes communi dolore defleantur, vel præteritæ commemorentur. cuius generis illa ſunt: [2.Reg.12.] Et ieiunauit Dauid ieiunio, [2.Paral.20.] & ingreſſus ſeorſum, iacuit ſuper terram, &c. & illud: Ioſaphat autem timore perterritus, totum ſe contulit ad rogandum Dominum: & prædicauit ieiunium vniuerſo Iuda. [2.Reg.1.] illud etiam: Apprehendens autem Dauid veſtimenta ſua, ſcidit; omneſq. viri, qui erãt cum eo, & planxerunt & fleuerunt & ieiunauerunt vſque ad veſperam ſuper Saul, & ſuper Ionathan filium eius, & ſuper populum Domini, & ſuper domum Iſraël, eo quòd corruiſſent gladio. Huius ieiuniorum generis ratio aut modus nullis certis diuinis pręceptis traditur, ſed hominum ipſorum, quorum intereſt, conſilio permittitur, vt pro periculorũ occaſione aut miſeriarũ ſenſu, pro accepto ex calamitate dolore, vel priuatè, vel publicè, vel ad tempus, vel anniuerſaria commemoratione luctus publico concurſu habeatur. Atque de ieiuniorum ratione, ſtudio & vſu nos aliàs Deo dante diſſeremus. Igitur ex eo genere & cauſa, quam ad communem mœrorem publicumq. deſiderium ſpectare diximus, multa Iudæis à primi templi diruti temporibus anniuerſaria ieiunia ſqualore & luctu peragenda inſtituta, ſuſceptaque ſunt, vt ferè nullus fuerit in anno menſis, cuius certi dies ieiuniis & luctibus non ſint aſcripti, inter quos illi

præcipuè

præcipuè commemorantur. Ieiunium quarti menſis, quo vrbs expugnata atque excíſa fuit; Ieiunium quinti, quo templum Domini incenſum eſt; Ieiunium ſeptimi, quo Gadalia Ahikami filio occiſo Ieroſolymitanus populus abductus fuit, Ieiuniũ menſis noni, quo Aſſyriorum imperator manũ Ieroſolymæ vrbi ſubiugationis cauſa impoſuiſſe dicitur. Atq. omnia hæc, vt diximus, ieiunia præter voluptatũ imò & oportunorũ ac neceſſariorũ ciborum interdictionẽ, lamenta, ſordes luctusq. habẽt. Atq. de reliquis tribus ieiunijs nihil omnino cõſultum à Babylonienſibus propterea fuit, quòd reſtituta ciuibus ſuis vrbe lamentationes ob eius expugnationẽ & occupationẽ fieri ſolitas luctuſque ex deſiderio perceptos deponi debere certũ fuerat. Verùm enimuero templi refectionẽ illã minus integrã, abſolutamq. minus, imò nullã prorſus exiſtimantibus ille non minimus adhuc ſcrupulus reſidebat, qui non niſi religionis atq. oraculi auctoritate auelli poſſe putaretur. An videlicet in quinto menſe, quo templi illa maieſtas omnes adhuc etiam deſideranda ſoluta, ille tam frequens & multiplex cultus prohibitus fuerat, in ſordibus, lamentis luctuq. iacendum illis eſſet. nãque de cæteris voluptatum & deliciarum interdictionibus non dubium eſſe, quin eo modo, quo hactenus fuerat ſtatutũ, deinceps etiam cenſeretur atq. ageretur: quoad Iudaicæ res omnes eum, quẽ antea tenuiſſent, vel etiam (vt ex vatum reſponſis expectãdum fuerit) meliorẽ locum ſtatumq. recuperarẽt. Itaq. de luctu tollẽdo, vel retinẽdo dubitatio hæc & cõſultatio fuit: de deuotione autẽ voluptatũ & deliciarum certè omnino eadẽ, quæ antea, ſentẽtia ſtabat. Atq. hæc huius loci expoſitio eſt, quam Hebraici ſermonis ratio apertè docet. [*Nunquid lugebo in menſe quinto? ſanctificari ſicut feci his quamplurimis annis.*] Duplici parte oratio conſtat, quarũ altera in conſultationem venit; altera verò omnino ſtatuitur & confirmatur. ſed quod verbum hîc *ſanctificari* latinè reddimus, hebraicè eſt *Hinazer.* quod explicationis cauſa *Nazareari* interpretari nobis permiſſum cupimus, quando *Nazarei* nomen in eccleſiaſtici etiam ſermonis vſu & Latinis & Græcis etiam ſit. Erit autem Nazareari idem quod Latinis vouere ſimul & interdici; vt ſi quis ſibijpſi, quoad amiſſa & deſiderata res aliqua recuperetur, vino & mundo atque eleganti habitu interdicendum ſponte voueat: vt leuitæ & ſacerdotes illi, dum Babylone detinerentur, deſideratæ Ieroſolymæ gratia & citharæ & Pſalm.136.
cantus atq. omni lætitiæ & iucũditatis vſu ſe ſpõtanea deuotione priuarunt: Si oblitus fuero tui Ieruſalẽ, obliuioni tradatur dextera mea. Adhæreat lingua faucibus meis, ſi nõ meminero tui, ſi non propoſuero Ieruſalem in principio lætitiæ meæ. Iam igitur ratio à nobis explicata eſt, quamobrem cùm de luctu ab iſtis quæreretur, de ieiunio ciborumq. interdictione, quæ altera in eo genere pars eſt, non ſolùm nõ quæſitum, ſed conſtãter etiã aſſeueranterq. pronuntiatũ fuit; ita vt illa totius orationis explicatio ſit. Nunquid quinti menſis dies illos, quos lugubri incenſi templi memoriæ deſiderioq. deſtinaui, luctu, publicisq. lamentis conſumam? quando neq. illa templi dignitas, neq. cultus & ſacrorum celebritas, neq. diuini numinis præſentia illa antiqua; neq. vrbis & ciuium ab hoſtibus & regibus ſecuritas atq. permanẽdi certa ſpes; neq. deniq. gentis omnis plena reſtitutio; ſed maximũ etiam deſiderium, maximaq. miſeriarum atq. calamitatum & ludibriorũ apud oẽs alias nationes non ſolùm perſuaſio, ſed noua indies exſpectatio ſit. nec tamen iſtis pauciſſimis, qui Ieroſolymã rediêre, vllus ex Dauidis familia rex aut potentiſſimus princeps in cuius præſidio lateant, ſit. nam quod ad interdictionis votum pertinet, perinde atq. tot his anteactis annis agere certum eſt, quos omnes (non quoſdã tantũ dies) à voluptate, lætitia atq. iucundis aliis rebus me vltro abſtinui. ſingulari verò numero de ſe tantũ interrogauit Babylonienſis ſynagoga. neque dixit, nunquid flebimus omnes: namq. intellexerat illis, qui Ieroſolymis agerent non conſtitutũ eſſe lugere, quod templi tametſi non illa maieſtas, tamen maxima dignitas refectione reſtitui & Haggæi cæterorumq. vatum exhortationibus promitti & confirmari exiſtimaretur. Igitur nihil illos de Ieroſolymitanis ciuibus rogare, quibus reſtitutionem certam ac propriam fore cupiebant, tantùm abeſt, vt inuiderent, ſed de ſe ipſis, qui adhuc Babylone agerẽt, quid in hac re certi ſtatuendum eſſet, doceri diuinitus cupere, neque euellendi ex animo ſcrupuli vllam aliam rationem probare. huic verò legationi, quæ reſtitutionis illius exiſtimationẽ imminuere, & templi dignitatem plurimum frangere atq. eleuare, infirmiorum hominum voluntates abalienare, perficiendique operis ſtudia reſtinguere, vt dicebamus, vehementer poſſet, vt conſolationis, veritatis atque ſapientiæ plena, aperta, diſtinctaque oratione per Vatem ſatisfieret, diuinitus conſultum curatumque fuit.

Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens, Loquere ad populum terræ, & ad ſacerdotes, dicens.

IAM ex ſuperioribus aperta eſſe ratio videtur, quamobrem Zacharias mandatũ hoc ad populũ terrę & ſacerdotes acceperit, Babylonioſq́. legatos reſponſo referendo ex Dei ſententia indignos cenſuerit; nempe quòd iſtorũ legatio nihil aliud egerat, quàm vt imbecillam de reſtitutione illa opinionem, & in ſacro opere perficiendo negligentiam, ac denique eandem qua legationis auctores eſſent, populo terræ mentem inijceret; præterquam quòd ipſa etiam legatio cauſæ, quam tractabat, rationibus perperá putatis & collatis vitioſa & ſtulta iudicaretur; neq. ſatis digna, cui reſpondendo ſatisfieret, maximè cũ eo conſilio data à Babyloniẽſibus eſſe videretur, vt ex incerta Ieroſolymitanæ reſtitutionis definitione, ſuam ipſorum redeundi neglectionem atq. ceſſationẽ probaret. Igitur nõ ad iſtos, ſed ad populum terræ iſtorũ oratione exanimatum, & ad ſacerdotes non parum etiá ijſdẽ vocibus commotos reſponſum Dei exercituum, hoc eſt, potẽtiſſimi atque efficaciſſimi nomine cælitus redditũ eſt. [*Loquere ad populũ terræ.*] Eos, inquit, qui Babylone legationẽ aut dederunt aut tulerunt, omnino negligito; vtpote qui malè de reſtitutione hac exiſtimantes, perperam etiá de reditu ſuo ſtatuerũt: ſic quoná pacto de ieiunio atq. luctu in ſua illa, qua vltro manere optauêre, captiuitatis condicione ſtatuere agereq́. velint, nihil ſibi laborandũ eſt. Iis itaq. neglectis populũ tu hunc, qui beneficiũ conſiliumq́. meũ ſecutus huc redijt, de reditu, de reſtitutione, de ieiuniis & luctibus menſiũ omniũ, deq́. cæteris, quos Babylonienſes malè intelligẽtes, perperá omnino ſeparauêre, quẽadmodum exiſtimare iudicareq́. cõueniat, quatenusq́. ſperare oporteat, meo nomine doceto. neq. enim in huiuſmodi ieiuniorũ genere luctus ab interdictione, vt iſti putauêre, ſeparari debet. neque quinti menſis ratio à certorũ menſiũ, qui huiuſmodi votis aſſcripti fuerint, ratione ſeiungitur; imò quamdiu illa captiuitatis atq. ſeruitutis, vel cõmunis miſeriæ, cuius cauſa hi luctus haberi cœperunt, manere credatur; tam diu hanc durioris vitæ atq. luctus ſordidationisq́. deuotionẽ cõiunctam & cõmiſſam eſſe putari oportuerit. Quòd ſi pars altera tollẽda eſſe cenſeatur, conſentaneũ eſt, alterá ſublatũ etiam iri, cùm alterum alteri conſequẽs eſſe, inſtitutionis ratio ipſa doceat. Igitur hunc primũ errorem vtriusq. ſimul partis enuntiatione depellere Vates iubetur. Cum ieiunaretis & plangeretis, &c. Deinde ille etiá in iudicando Babylonienſis iudicij error, atq. legationis referẽdæ vitium fuit, ieiunium quinti mẽſis à ſeptimi menſis ieiunij cauſa diuidere, cùm & eadẽ vtriuſq. ratio & idẽ argumentũ fuerit, Solymorum exciſionẽ ciuiumq́. cladem & abductionem ſpectans: cuius tametſi nonnulla in occiſorũ diſpari numero differentia fuerit; nulla tamen in rebus ipſis, vt ſuperius annotauimus, diſſimilitudo eſt. Conſtat igitur Babylonienſes in vtroq. hoc ieiunij & luctus quinti & ſeptimi menſis genere iudicando & referẽdo valde erraſſe: quáquá in duob⁹ aliis ieiuniis quarti & noni menſis interpretádis nõ ita longè falſos eſſe dicamus. náque illorũ menſium cõmemoratio nullam ciuiũ cladem, ſed vrbis expugnationem, dirutionem atque occupationem repræſentabat, quam reſtituta iam legitimis poſſeſſoribus regio & refecta vrbs rectè tollere & antiquare videbatur: ſed de quinto & ſeptimo menſe eadem omnino, vel inſtituendi, vel antiquandi, vel inſtaurandi ieiunij ratio erat. quamobrem Vates Dei nomine reſpondens dixit:

Cùm ieiunaretis & plangeretis in quinto & ſeptimo, & per hos ſeptuaginta annos: nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi, &c.

VT planior nobis redargutionis huius diuinæ ſententia reddatur, præter ea, quæ ſuperius de ieiuniorum generibus & cauſis indicata ſunt; quædam etiam ſunt adnotanda. ex quibus illud primum eſt, huiuſmodi ex calamitatis euentu ſuſcepta ieiunia ſuis auctoribus, hoc eſt, hominibus ipſis qui indixerint, aſſcribi ſolere; quamdiu nullum Dei de ea re priuatè ſtatuentis præceptum traditum conſtet: quemadmodum nullum Iudęis conſtabat, quo illorum ſeptuaginta annorum ieiunia certis menſium diebus præſcripta definirentur. deinde illud etiam eſt cogitandum iſtius generis ieiuniorum rationes, quę tantùm acceptæ calamitatis dolorem deſideratarumq́. rerum memoriam renouare videntur, poſtremum in religionis & pietatis exercitationibus habere locum, magisq́. calamitatis acceptæ cauſam, hoc eſt, ſcelera propria hominibus repræſentare, quàm miſeriam repetitione & natura ſua leuare poſſe. deinde hæc ieiunia & lamenta quamuis diuinam indignationem atque iram ſedare, clementiamq́. conciliare quodámodo valeant,

non

non tamen ad plenam atque integram miſericordiam capiendam, ad reconciliandam omnino vel tenendam gratiam, ad publicam rerum ſalutem, vel reſtituendam, vel conſeruandam momentum habere omne putāda ſtatuendaq. ſunt. namq. hæc diuina beneficia, hæ diuinæ in homines virtutes iis præcipuè rebus & artibus cōciliantur, quibus Deus ipſe vt ſibi propriis atq. perpetuis maximè delectatur; ſeque ab ijs, qui ſuam familiaritatem exoptant, imitatione, quoad id fieri rectè poſſit, exprimi gaudet, innocētia, gratia, miſericordia, officio deniq. præſtando. neque verò ſaluis & integris rebus, dū hæc adſunt, vllum iſtius generis ieiuniorum vſum eſſe; neq. afflictis & profligatis, vt ſalus & nitor reſtituatur, tāquam ſingulariter oportunum aut neceſſarium requiri & poſtulari. Babylonienſes autem Iudæi calamitatem illam, ieiunio tantùm cum cæteris Iudæis ad deplorandum inſtituto, detrahendā ſibi eſſe putantes de nulla alia religionis atq. pietatis parte conſulere voluerunt: cùm tamen neq. ex aliarum rerum cōparatione; neq. ex inſtitutionis auctoritate illa ieiunij & fletus ratio ad diuina oracula pertinere exiſtimanda eſſet. His adnotatis, locum ipſum, vt latinè verſus eſt, legemus; deinde ex hebræo ad verbum redditum ſubijciemus. *Quòd ieiunaſtis, &c.* [*Nunquid ieiunium ieiunaſtis mihi? & cùm comediſtis & bibiſtis, nunquid non vobis comediſtis, & vobiſmetipſis bibiſtis?* Hebraicè ad verbū ſic: *Nunquid ieiunare ieiunaſtis mihi ego? & quòd comedetis & bibetis, nònne vos comedētes & bibētes?*] Huius orationis illud breuiter argumentum eſt. neque ob ieiunia & luctus, neque ob illas duriores interdictiones rem publicam Iudæis à Deo reſtitutam eſſe, neque rurſus ob liberaliorem ciborum vſum illis eſſe conſeruādam; ſed ob illorum ſcelera atque impietatem his ſeptuaginta annis oppreſſam atque vaſtatam, nunc miſericordis Dei beneficio tantū excitatam exurgere, tam diu conſeruandam, quoad ille diuinorū promiſſorū procurator maximus hominum generi ſalutem allaturus aduenerit. Inquit itaq. Deus: Nūquid me his ſeptuaginta annis, vel totis, vel aliquot ſaltem grauioris luctus diebus ieiunium luctumque veſtrum ſecutum obſeruaſtis, vt ſimul vobiſcum aut ieiunando aut plangendo, vel conſilij vel facti pœnitētem ſententiam mutaſſe affirmare poſſitis? Atqui vt neque comedere, neque ieiunare & abſtinere naturæ meæ harum rerum experti; ſic neque lugere etiam à culpa omni abhorrenti conuenit. ita adeo quamquam vos ex dolore amiſſæq. rei deſiderio ieiunaſtis, plāxiſtis abſtinuiſtisque, ego tamē nec ſimili vel dolore, vel deſiderio vobiſcū affectus, vt ſententiā, quo minus totos ſeptuaginta hos annos terra vaſta atq. inculta eſſet, mutarē, adductus ſum: vos veſtro dolore magno ieiunaſtis & plāxiſtis; ego nullo meo vel ieiunare, vel plāgere potui: vobiſipſis moleſtiā attuliſtis atq. deſideriū auxiſtis; mihi verò nullū huiuſmodi affectū cōmouiſtis: id quod tēpora ipſa teſtantur; cùm neq. tot annis, neq. certis grauioris luctus diebus veſtrā miſeriā aut mutari, aut minui ſenſeritis: ita neq. abſtinētia, neq. interdictione, neq. luctu veſtro affect° ſum, vt pariter dolēs ipſe etiā iiſdē diebus ieiunarē, quēadmodum neq. veſtris epulis aut conuiuiis afficior, vt ſimul accumbēs delecter aut fruar. nam quòd vos deinceps terræ huius ciborū & potuū ſuauitate ſoli ſine me fruemini, neq. enim ego vobiſcū aut comedo, aut bibo; id etiā vos tantū non me itē his annis ieiunaſſe, caruiſſe atq. deſideraſſe arguit: earū rerum, quibus nunc fruemini, inopia & deſiderio vos tantū laboraſſe vſus ipſe confirmat; quòd vos tantū comeditis & bibitis, ego nō comedo neq. bibo. igitur neq. ob ieiuniorū iſtorum & lamentationū in vobis defectionē (quia rebus integris nō requirebātur huiuſmodi) vos hinc pulſos, vſus iſte rerum, quē vos habetis habituriq. eſtis, manifeſtè docet. neq. enim vobis allatus nunc de integro eſſet, ſi mihi fuiſſet ingratus. neque verò ob eorundem ieiuniorum frequentiam reſtitutos exiſtimare cōuenit, vt conſtat ex vſu, quem percipitis, non percepturi, niſi ipſe afferrme; neque etiam iſtis ieiuniis me ad veſtri reſtitutionem commouiſſe putare debetis, quaſi aut ego vobiſcum dolerē & ieiunarē, deſiderioq. earū rerum, quibus non ego, ſed vos nunc deinceps fruemini, tenerer. Id quod priſcorum vatum eo tempore cùm reſpublica iſta maximè floreret, decātatis prædictionibus teſtatiſſimum vobis eſſe potuit & debuit: in quibus nulla ieiuniorum & luctus exactio, quæ tum ſuperuacanea eſſet, nullum fructuum aut ciborum & potuū ſuauitatis, quæ tum maximè abundabat, deſiderium, nulla iſtarum rerum, tanquam mihi gratiſſimarum, aut exſpectatio aut poſtulatio vel audita olim eſt, vel nunc legitur; ſed certa ob veram pietatis officijq. culturam ſalutis ſecuritatiſq. promiſſio, vel rurſus ob neglectionē & proditionem ſeptuaginta annorum terræ vaſtitatis & exilij ſeruitutiſq. veſtræ prædictio euentu tandem ipſo confirmata obſeruatur.

Nunquid non ſunt verba quæ locutus eſt Dominus in manu prophetarum priorum, cùm adhuc Ieruſalem habitaretur, & eſſet opulẽta, ipſa, & vrbes in circuitu eius & ad Auſtrum & in campeſtribus habitaretur.

VOLVNTATEM, conſilium iudiciumq́ue de omni huiuſmodi cauſa ſuũ ex ſcripto & ſententia cum euentu ipſo comparata confirmat Deus. Orationem verò interrogatione informat, quæ plurimum in controuerſis cauſis ad ſua confirmanda aduerſariaq́ue euertenda ponderis ac momenti habet. Extant, inquit, diuini ſermones prophetarũ illius ætatis diligenti & ſummo officio palam habiti, cùm hæc regio omnis feliciter ac tranquillè non in montanis modò locis, ſed in planis etiam vndique habitata & culta ageret: quibus in ſermonibus diuina verba in manu prophetarũ dicta, ſiue, vt in Hebraico eſt, prædicta & proclamata continentur, quæ omnem diuinæ voluntatis & ſententiæ rationem manifeſtè exponũt, tum eã quæ ad conſeruandã vobis, vel rurſus labefactandã, tum etiã quæ ad reſtituendã denuo rem ſpectat, quibus cum omnis etiã euentus conueniat & conſtet, aliã rationẽ nouè ſuſcitatam, vel denuo petitam & rogatam aut opponere aut addere minimè conſentaneũ fuerit. itaq. hæc res neque cauſa neque euentu, neque etiam alia ex parte ad veſtrum, ſed ad meum iudicium pronũtiatione iam patefactum, vel ad cognoſcendum referenda, vel ad procurandum deinceps eſt reuocanda, quando Dei ſimpliciſſimi, veraciſſimi conſtantiſſimiq́ue ſententia & oraculis aperta iam exploratáque eſſe omnibus potuerit: quæ ſi repetatur, non alia profecto nunc demũ futura eſt ab illa eadem, quæ quondam fuerat. Etenim cõmendatarum per Vates artium, quibus eos, qui ſuã tutelam & prouidentiã certã ſibi cupientes precari impetrariq. vellet, inſtructos eſſe oportuit, illa à Ieremia ſubducta ſumma eſt, cui poſtquã ea ratio quę ad planctus atque lamentationẽ ſpectat, repudiata fuit, illud tandẽ ad pronuntiandum diuinũ man-
Ierem. 8. datum eſt delatum. Hæc dicit Dominus: Non oret ſapiens in ſapientia ſua, & non oret
» fortis in fortitudine ſua, & non oret diues in diuitiis ſuis; ſed in hoc oret, qui orat, ſcire &
» noſſe me, quia ego ſum Dominus, qui facio miſericordiã & iudiciũ & iuſtitiã in terra:
» Hęc enim placẽt mihi ait Dominus. Igitur harum rerum ſtudio, exercitatione & cõmunicatione Dei erga terræ culturã, quietem & tranquillitatem voluntas atque cura impetranda fuerit; non ieiuniorum iſtorum lugubrium vel conuiuiorum communione, quæ nulla Deo cum hominibus eſt. Huius diuini oraculi ſententia longius fortaſſe, quàm exſpectaretur, explicata propterea eſt, quòd grauitate breuitateq. ſua, negotiũ non paruũ nobis dederit; & quòd non niſi attenta cogitatione, diligenti ſtudio, atq. magno imprimis deſiderio & integra diei vnius precibus & ſuſpiriis apud Deũ actione & cõtentione expedire potuerimus: cuius nos benignitati quidquid boni & recti præſtabimꝰ acceptũ referimus. Porrò ſuam Deus ſententiam atq. omnem cum illis hominibus tractatã olim cauſam vt iuſtiſſimam & conſtantiſſimam vati ſuo cognoſcendam imprimis, deinde etiã populo referendam denuo recitat, quo ſe planè ſemper & apertè egiſſe confirmet, illorũ verò culpam fuiſſe quòd perierint. idque nouo reſponſo dato tractatur.

Et factum eſt verbũ Domini ad Zachariã, dicẽs, Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Iudiciũ verũ iudicate: & miſericordiã & miſerationes facite vnuſquiſq. cum fratre ſuo. & viduã, & pupillum, & aduenam, & pauperẽ nolite calumniari: & malum vir fratri ſuo non cogitet in corde ſuo.

PROMISSÆ à ſe per antiquos vates populo ſecuritatis & felicitatis condiciones legeſq. vt apertiſſimas, ita etiã æquiſſimas recitat Deus, quibus vltra ſui ipſius imitationẽ gratiſſimã omnis honeſtatis & officij ratio abſoluitur. [*Et factum*, inquit, *eſt verbũ Domini ad Zachariam,*] non inquit, ad me, ſed ad Zachariam: quòd hæc actio cõmodè illi ex nomine cõueniret. náque Zacharias cõmemoratorẽ, ſiue, recordatorẽ Dei ſignificat, ita vt meritò hæc Zachariæ, quæ genti ſuæ cõmemoret, atq. ex diuina auctoritate referat, narrentur. Hanc verò appellati nominis cauſam Vates ipſe indicat. [*Et factũ*, inquit, *eſt verbũ Domini ad Zachariã, dicens.* Hebraicè eſt, *ad dicendum.*] vt recitatam ſibi orationẽ ipſe etiam apud populũ qui ſibi prædictã ſæpiſſimè inficias ire nõ poterit, narraret. Orationũ autem & prædictionum à vatibus omnibus repetitarũ ſumma illa eſt, vt de publicis & priuatis rebus quàm rectiſſimè æquiſſimeque, ſine cuiuſquã mortaliũ iniuria, iudicaretur, vt beneficentia, bonitas & humanitas, quibus nihil ad communem ſocietatem conſeruandam

melius

melius aut præſtantius eſt,nō re ſolùm,ſed animo magis atq. ſtudio mutuo tribueretur. hoc eſt, [*miſericordias & miſerationes facite vnuſquiſq. cum fratre ſuo.*] vt ne quis quemquam per tutelam,vel fiduciæ,vel calliditatis,vel potentiæ rationem fraudaret, deniq. ne quis cuipiam malè omnino cuperet. hæc ſunt ieiunia, hæc conuiuia,quibus Deum delectari, affici,quorum communione imitationeq. ſeſe exprimi,facilem,benignum,preſentemq. ſemper haberi poſſe Vates olim docuerant : Scire & noſſe me, quia ego ſum Dominus, Ierem. 9. qui facio miſericordiam & iudicium & iuſtitiam in terra: hæc enim placent mihi, dicit Dominus. Sed quáquam hæc apud iſtos grauiſſimo Domini exercituū potentiſſimi vindicis atq. vltoris nomine acta ſæpius proclamataq. fuerint; tamen

Et noluerunt attendere, & auerterunt ſcapulam recedentes, & aures ſuas aggrauauerunt, ne audirent: & cor ſuū poſuerunt vt adamantem, ne audirent legem & verba quæ miſit Deus exercituum in ſpiritu ſuo per manum prophetarum priorum.

MISERIAM calamitatemq. omnem,quam hactenus Iudęi accipiſſent,ſuo tantum ipſorū ſtudio,opera & culpa accidiſſe Deus ipſe confirmat, quia in re grauiſſimū diuinæ lenitatis imprimis & æquitatis deinde,atq. humanæ demū vitioſitatis & perfidiæ exemplum proponitur.quod quę ſumma & maxima bona diuinitus paràta promiſſa oblataq. vltro atq. etiam frequentiſſimè commendata nobis fuerint;tamen noſtrorum morū culpa tantùm auertantur atq. arceantur,vt ſcriptum eſt: Peccata veſtra prohibuerunt à vobis bonum.& aliàs etiam: Perditio tua ex te Iſraël;ſalus autē ex me. Isai. Atq. humanæ culpæ grauitatem iudiciję. diuini æquitatem maximam traditæ diuinitus diſciplinæ contemnendæ atque penitus repellendæ ſtudiū,conatus contentioq. coarguit,quod id maximè homines curare deprehendantur,vt pietatis veræ honeſtatiſq.curā quàm longiſſimè abijciant. Id quod ſenſus mentis,animi,voluntatis,affectus,conatuſq. omnis indicatione à Deo explicatur:quæ omnia in eo ſolū poni arguuntur; vt legi conſiliis,admonitionibus, prædictionibuſq. ſuis reijciendis diligentiſſimè ſtudeatur, atq. ſingula verba, [*attendere, ſcapulam auertere, aures aggrauare, cor vt adamantē ponere ne audirēt,*] magnos & graues admodum explicatus habent,quos nos indicantes in aliū commodiorem locū,ſi Deus deduxerit,reſeruamus in librū de ſermonibus. Illud verò animaduerſione dignum eſt; quod poſt legem dicitur, [*& verba, quæ miſit Dominus exercituū in ſpiritu ſuo. &c.*] Quippe oratio hæc ad vaticiniorū auctoritatē confirmandam diuinamq. eſſe definiendā ſpectat. neque enim habitos aliquando apud Iſraëlitas à vatibus ſermones atq. actiones ſententiarum, ſed diuinorum reſponſorū nomine definire oportet. Nō enim voluntate humana allata 2. Pet. eſt aliquàdo prophetia,ſed ſpiritu ſancto inſpirati locuti ſunt ſancti Dei homines, D. Petrus ait. Igitur vatibus relatam repulſam (ne leuius peccatū defendere quis poſſet) maieſtatis auctoritatiſq. ſuæ violatæ crimē Deus interpretatur. Id quod etiā ex Dei exercituū nomine interpoſito confirmatur. namque huius nominis appellatione Vates cauſarum actionumq. ſuarum auctoritatem comprobauēre . quippe non legiſlatorum, ſed recitatorum hortatorumq. negotium pro ſua fide & diligentia ex voluntate potentiſſimi Dei, qui rem ſibi magnam arduamq. commiſerat,gerebant. Atque legiſlatori quidem olim, vt fides haberetur,miracula,ſigna atq. prodigia addi oportuit. recitantibus autē legem & officium repetētibus vatibus ſatis ſuperq. ad fidem faciendam momenti ponderiſq. præter orationis ipſius honeſtatem & veritatem ex Domini exercituum nomine interpoſito accedere potuit,quo illo verbo maximam ad præſtāda fidem habentibus & obedientibus promiſſa virtutem,& contrà maximā negligentium & cōtumacium ad vlciſcenda ſcelera potentiam ſignificari,compertum eſſet. Quamobrem huiuſmodi nomen *Dei exercituum*,ab Hanna Samuëlis matre primum appellatum (antea enim nunquā pronuntiatum legimus) ab omnibus deinde vatibus (qui priores dicuntur) oportune inter- 1. Sam. 1. poſitum;tandem certis vel ſecundarum rerum,vel prędictarum pœnarū euentibus confirmatum fuit, ſicut ſcriptum eſt: Qui per angelos dictus eſt ſermo,certus factus eſt: & Hebr. 2. omnis præuaricatio atq. inobedientia iuſtam accepit mercedis retributionem, &c. ſicut etiam hìc apud Vatem noſtrum Deus exponit.

Et facta eſt indignatio magna à Domino exercituum.

NAMQVE tot repulſis, tanta contumacia irritatus Deus prohibitā diu & cōpreſſam pœnitentiæ

pœnitentiæ exſpectatione irā tandē crebris & impudentiſſimis offēnſionibus intenſam & concitatā pœnis repetendis euomit, ſerò iam tum ab ijs exorandus, qui non tam culpæ odio, quàm pœnarum ſenſu affecti dolent & lamentantur.

Et factum eſt ſicut locutus eſt, & ſicut non audierunt: ſic clamabunt, & non exaudiam, dicit Dominus exercituum.

INDIGNVS, qui audiatur, clamor eſt, cùm non tam ob ſceleris deteſtationem, quàm ob pœnarum deprecationem editur; magisque plagarum dolorem atque quietis incolumitatisque deſiderium, quàm antiquorum vitiorum tædium indicat. quamobrē ſera nimium pœnitentia, aut pœnitentia verè non appellanda, aut plerūque inutilis eſſe putanda eſt. Animaduertendum autem eſt, quàm ſapienter hæc ratio diuina oratione diſtinguatur atque indicetur: non enim ait Deus, clamabūt ad me, ſed, [*clamabunt.*] Vt enim illi ſe loquentem ſæpiſſimè clamantemq. cōtentiſſimè, ac ſi nihil ad eos pertineret, omnino neglexerunt, atque perinde quaſi ſuas, non illorum, res agentem nihil curarunt; cùm tamen illorum omnino res atque ſalus ageretur: ſic Deus, inquit, cùm illi ob pœnarum ſenſum amiſſarumque rerum deſideria clamauerint, quòd verè ſuorum tantum commodorum, non mei cauſa aut ſtudio teneantur, doleant & clament, non exaudiendi ſunt, quo minus certas iam decretasque pœnas ſuſtineāt. Id quod euentu ipſo confirmatum eſt, vt per totos ſeptuaginta annos, quemadmodum Vates nomine Dei exercituum prædixerant, captiuitatis, exilij, atque oppreſſionis incommoditatibus & miſeriis cooperti fuerint, cæterisque omnibus ærumnis preſſi, quas neque quintis ac ſeptimis ieiunijs, neque ſeptuagenarijs interdictionibus alleuare ſibi potuêre.

Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciunt: & terra deſolata eſt ab eis, eo quòd non eſſet tranſiens neque reuertens: & poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum.

POENAS oraculorum prædictionibus obnuntiatas à ſcelerata & cōtumaci gente repetitas, cauſam ipſam, quamobrem relatæ fuerint, apertè indicare atq. arguere poſſe docet Deus. nam cōmunem illā ſcelerū, impietatis & iniuriarū contentionē, quæ publico ſtudio ac mutuo exēplo adhibebatur, diſperſio quædā Babylonicorū ædificatorū perſimilis, grauior tamen ſecuta eſt. namq. Synagharæi illi ad nouas, certas, & expoſitas regiones occupandas, ſingulis tamē familiis integris, deducti, vt primi incolæ ſumma cū pace vitā degerūt, & nominis perpetuā gloriā apud poſteritatē vt benemerētes adepti ſunt. horū verò diſperſio, ſiue potius diſſipatio nō obſcura modò, ſed vt cæteris gētibus inuiſa; ſic ipſis grauiſſima calamitoſiſſimaq. fuit. neq. enim vt coloni in certa loca deducti, ſed tanquā turbines acti atq. impulſi, in mortaliū omniū, quocūq. deuenerint, inuidiā, odiū, offenſionēq. incurrêre. Hæc illiꝰ hemiſtichij ſentētia eſt. [*Et diſperſi eos per omnia regna, quæ neſciūt.* Ex Hebrǫo ad verbū ſignificationis cauſa ſic vertere, quāquam minus latinè, liceat: *Et turbinaui eos ſuper gētes, quæ nō nouerūt eos.*] Quā moleſtū, quàm miſerū & turbulentū illis exiliū, quā ignobile & inuidioſum apud cæteras gentes hoſpitiū fuerit, ſatis verba declarant. nāque nō vt hoſpitū aut amicorū vel ſociorū cæteris gētibus aduentū fuiſſe gratū, nō vt exulū & miſerorū dolendū, ſed vt turbinis offenſione plenū & inuidioſum fore ait, maximè gētibus, quibus nulla aut amicitię aut ſocietatis neceſſitudine, aut rerū geſtarū gloria, aut vtilitatis ſpe fuerāt cōmendabiles, [*ſed ſuper gentes, quæ nō nouerant eos.*] quarum in ſe, neq. magis propenſæ voluntates, neq. ſuauiora officia conſtabūt, quā earū quondā

Exod. 1. ,, in maiores ſuos cōſtitêre, de quibus ſcriptū eſt: Et ſurrexit interea rex nouus ſuper Ægy-
,, ptum, qui ignorabat Ioſeph, & ait ad populū ſuum: Ecce populus Iſraël multus & fortior
,, nobis eſt, venite, ſapienter opprimamꝰ eū, &c. [*Et terra deſolata eſt ab eis.* Hebraicè, *Poſt eos à tranſeunte & reuertente.*] Quę olim in montanis & cāpeſtribus locis frequēti populo colebatur, eò vaſtitatis redacta eſt, vt neq. itineris alio faciendi cauſa à quoquam vel eundo vel redeundo peteretur, nedum habitationis gratia frequentata eſſet. Cauſam porrò, quamobrem adeo neglecta atque inuiſa regio illa omnibus etiam alienis hominibus fuerit, Deus ipſe ad ſterilitatem & horriditatem loci antiquæ & natiuæ quondam amœnitatis, culturæ & fertilitatis vſu, longè alienam refert. Hæc verò maxima mutatio hominū ipſorū, quorū diſceſſionē conſecuta eſt, nefaria ſcelera Deoq. inuiſam cauſam arguebat, eam ſterilitatem ad præcludendam reditus commoditatē, & ſpē inducentem.

[*Et po-*

[*Et poſuerunt terram deſiderabilem in deſertum*. Hebraicè eſt, *Et ponere fecerunt terram appetitionis in ibi quid?*] Hæc verborum vis eſt: ſententia verò illa breuiter explicanda mutationem tantam tamque repentinam, cultorum ipſorum culpa accidiſſe facie atque habitu, in quem locus illis abſcedentibus mutatus eſt, facilè declarari. ob eam rem ait. [*Et terra deſolata eſt poſt eos.*] Vix dum, inquit, abſceſſerant, cùm terra adeo mutata fuit, vt neque iter agentibus eſſet commoda. nam quæ nulli anteà mortalium nõ exoptanda patriæq. loco deſiderãda viſebatur, redacta fuit in deſertum. Ex multis nominibus Hebraicis, pro quibus Latinus deſertum aut ſolitudinẽ reddit, vnum eſt SAMMA, quod ex admirãtium שמם & ſtupentium habitu, geſtu & voce confictum & compoſitum videtur. ſignificat autem *ibi quid?* quæ vox magnæ mutationis admirationem indicat. Vnde & verbũ Hebraicum *Sammam*, deductum aliquãdo deſolare & vaſtare; aliquãdo verò ob eiuſmodi ſpectaculũ obſtupeſcere eſt. Ita adeo Iudæorũ vitia & culpas tantã regioni illi vaſtitatẽ effeciſſe ait Deus, vt ex ſumma omni appetitione, qua digna olim terra fuerat, ſummo omniũ ſtupore & deteſtatione indigna, quam vel viator pertranſiens obiter peteret, reddita eſt.

CAPVT VIII.

ET factum eſt verbum Domini exercituum, dicens, Sic dicit Dominus exercituum: Zelatus ſum Sion zelo magno, & indignatione magna zelatus ſum eam.

CAVSAM, quamobrẽ Ieroſolymę omniſq. Iudæę regionis res eò vaſtitatis & ſolitudinis redacta eſſet, ciuiũ & cultorũ ſuorum vitio & culpæ aſſcripſerat Deus. quòd verò nunc reſtituta deinceps etiã cõſeruanda eſſet, non lugubribus ieiuniis illis, nõ illorũ interdictionibus, quorũ culpa perierat; ſed voluntati, benignitati. conſilioq. ſuo aſſcribendam eſſe manifeſtè docet. nãque vaſtationis cauſam cognoſcentibus reſtitutionis etiã tum cauſam, tum modũ & formã, quatenus exſpectari cõueniret, cognoſcendi cupiditas accedebat. maximã enim eſſe & digniſſimã rem oportebat, cuius cauſa hæc etiã tanta tãq. repẽtina renouatio fieret, vt terra ex vaſtitate in culturã & fertilitatẽ, homines verò ex odio & offenſione in gratiã diuinã redirẽt. Sed cùm ab hac ratione & meriti definitione illorũ ieiunia lugubria interdictioneſq. exceptæ iam eſſent, aut alia quædã illorũ maxima merita & officia cõſtare, aut arcanũ aliud Dei cõſilium exquiri neceſſe erat, quòd tanta res tamq. repentina, tamq. maturè vt videbatur ferè iã abſoluta, non caſu, nõ rerũ humanarũ volubilitate definienda eſſet; maximè quibus religionis & diuinæ prouidentiæ notitia fuerit. Igitur cùm nullo iſtorũ magno merito rem excitatã atq. redintegratã dicere poſſemus; quippe quorũ neq. voces, neq. clamores triſtes exauditu digni per oẽs hos anteactos annos fuiſſent, ſua tantũ ſentẽtia cõſtantiq. de hominũ ſalute cõſilio hanc renouationẽ effectam, atq. omni cõmoditate augendam perficiendamq. eſſe Deus ait: eamque perpetuam illis fore confirmat, qui vitiorum deteſtatione & fuga, ac virtutum pietatiſq. cultura, certam ſibi reddi curauerint. [*Et fuit verbum Domini exercituum, dicens.*] Reſponſum à potentiſſimi efficaciſſimique Dei conſilio & ſententia non ſolùm ſibi cognoſcendum, ſed aliis etiam exponendum redditum fuiſſe Vates ait. [*dicens*. Hebraicè eſt, *ad dicendum*.] vt illud verbum cuicunque cognoſcere liberet, enuntiaretur, cuius fides ex miſericordia diuina atque virtute firmata eſſet. [*Sic dicit Dominus exercituum.*] Prius nomen ex miſericordiæ rationibus; poſterius verò adiunctum ex virtutis atq. potentiæ immenſitate diuinæ conuenit naturæ. Oraculi verò ſumma propoſitio illa eſt: [*Zelatus ſum Sion zelo magno.*] KANA verbum, pro quo latinus interpres græca voce, *zelare & zelus*, vel latina, *æmulari & æmulatio*, plerũq. reddit, cũ datiuo conſtructũ ardentiſſimũ ſtudiũ erga eius, ad quem refertur, dignitatẽ atq. auctoritatẽ vindicandã tuendãq. ſignificare Moſes Ioſue miniſtrũ ſuum eiuſmodi oratione excipiens docet: Quid, inquit, æmularis mihi? » quis tribuat, vt omnis populus prophetet, &c. & apud Moſen Phineæ Aaronis filij pietas vehemẽter illo nomine cõmendata à Deo eſt. Quia zelatus eſt zelo ſuo, & expiauit ſcelus filiorum Iſraël. Numer. 11. Igitur conſilij illius magni, quod à Deo de publica hominum ſalute initum fuerat, ratio & pars aliqua, eaque non exigua, ad Ieroſolymam vrbem ſpectabat, Numer. 25. quam illius arcani ſpectaculi tandem edendi theatrum fore præſcriptum, certumq. fuerat. id quod non niſi conſeruata ibidem religione diuinarumq. rerum & promiſſionum notitia & ſpe, tũ lectionibus & prædicationibus, tum ſignificationibus & arcanis hoſtiis

aſſiduè ſacrificatis redintegrata expediri commodè poterat, ita effectum eſt, vt nõ ex Iudæorum merito, ſed ex conſilio voluntateque Dei & dictorum promiſſorumq. cõſtantia & veritate Ieroſolymitana reſtituta res atque illa religionis arcana & noſtrorum temporum index ratio atque forma inſtaurata fuerit. Atque ex duobus vrbis illius nominibus, alterum, nempe Sion in ijs orationibus plerũq. vſurpabatur, quæ ad regni Dauidici & religionis pariter atque pietatis indicationem pertinerent, futuræq. eccleſiæ Chri- Pſalm. 86. ſtianæ omnibus nominibus illuſtriſſimæ imaginem exprimerent, vt in toto illo elegan- ,, tiſſimo hymno obſeruatur: Fundaméta eius in montibus ſanctis, diligit Dominus por- ,, tas Sion ſuper omnia tabernacula Iacob : Glorioſa dicta ſunt de te ciuitas Dei, &c. Ait autẽ Deus magno ſeſe erga locũ ad publicã ſalutẽ delectum reſtituendũ ſtudio teneri; itaq. ob habitatorum culpam ab hoſtibus vaſtatum nunc demum non ſine vaſtatorum magna clade denuo reſtitutum confirmat. [*Zelo magno & indignatione magna zelatus ſum eam.*] *Zelus magnus, indignatio magna*, & quidquid de Deo adiunctis magnitudinis cognomentis dicitur, ad illam illuſtriſſimam & præſtantiſſimam laudem referimus, quam ex renouandi mundi conſideratione, fide atque ſpe, aut ex renouati tandẽ notitia, Deo Pſalm. 51. ſacra ſcripta tribuunt. Ex hoc genere illa ſunt: Magnus Dominus & laudabilis nimis, in ,, ciuitate Dei noſtri, in monte ſancto eius, &c. & innumera ferè alia, quorũ admiranda & adoranda explicatio in noui teſtamenti libris cõtinetur, à nobis vel ab aliis, quibus Deus id præſtiterit, aliquando exponenda. Atque in hoc Vatis huius carmine duplicẽ Siona nos deſcriptam intueri videmur, & duplicem indignationis zelique diuini rationẽ comprehenſam agnoſcimus; ſed quoniam nondum ſolidum cibum ſuppeditare oportunum fuerit, lacteſcentem tantũ adhibere conſilium eſt; vt eorum, qui diuina lectione ali cupiunt, reficiantur vires, non opprimantur. Igitur hanc Ieroſolymorum veram quidem reſtitutionem, non tamen abſolutam & plenam Iudæorum omnium ſalutem & libertatem definiri Deus vult. verùm enimuero initiũ illius eſſe confirmat, propriáque atque perpetuam iis futuram, qui fide, pietate vitæque ſanctitate conſeruare ſtuduerint. id quod frequentibus reſponſis declaratur.

Hæc dicit Dominus exercituum, reuerſus ſum ad Sion: & habitabo in medio Ieruſalem: & vocabitur Ieruſalem ciuitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons ſanctificationis.

DVO tempora nobis ad vaticinij huius explicationem cogitanda ſunt, & illud quo Babylonienſium Iudæorum pars Zorobabele duce in patriam reducta vrbẽ templumq. refecit, & hoc noui teſtamenti, in quo diuinis promiſſis omnibus ac receptis abundè ſatis eſt factum: cuius & ſignificandæ imago illo altero ferebatur & euenturæ etiam ponebatur initium. Diximus autem reſtitutionem illam templiq. refectionem Babylonienſium ſynagogæ atq. aliis etiã nec veram prorſus, nec certam fuiſſe exiſtimatã ob ſeptẽ illuſtrium rerum, quæ in ea requirebantur, deſiderium; quarum prima erat diuina illa aſſiduitas & præſentia multis & grauiſſimis argumentis olim probata & cognita. Eam igitur certam deinceps fore multoque, quàm antea, illuſtriorem Deus in ſe recipit; atq. eius maximi beneficij ferendi gratia ſe denuo Siona rediſſe reficiendamque curaſſe ait, vt videlicet Ieruſalem illam, quam denuo ædificare pararit, præſentiæ, prouidentiæ atque ſanctitatis maieſtatiſque ſuæ communicatione priore illa altera multo commendabiliorem, cognominibuſq. magnis & gratioſis illuſtriorem reddat. Itaque temporibus verborum ad res ipſas accommodatis locus hic rectè explicatur; non vt incertã aut obſcuram reſtitutionem hanc, Deus inquit, cenſere conuenit, ſed certiſſimam atque manifeſtam. namque verè reuerſus ſum ad Sion, & propediem habitabo in medio Ieruſalem: diuitias meas maximaque munera & virtutes, cùm illius ſacroſanctæ vrbis ciuibus communicaturus; ita vt ciuitas ipſa & verè & iure Ieruſalem appelletur; cuius nomen, pacem perfectionemque euidentem ſignificat. id quod huic priori ciuitati nondũ Iſai. 1. contigerat: quæ tametſi aliquando ciuitas fidelis, nunquam verò veritatis ciuitas dicta; ,, poſtea tamen meretrix cognominata eſt. Rationem verò, quamobrem ciuitas ipſa veritatis ciuitas appellanda ſit, Deus ipſe continuo affert, quòd mons, qui antea Domini exercituum diceretur, ſanctificationis mons deinceps futurus dicenduſque ſit, Chriſti diuini montis atque ſacroſancti templi fundamenti veriſſimi dignitatem, virtutem & efficientiam hæc oratio nobis, ſi qua alia, maximè ſignificauit: de quo illud editum

editum etiam oraculum præter cætera plurima extat: Et erit in nouiſſimis diebus præ- „ paratus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur ſuper colles, &c. Ma- „ gnam autem arcanamque explicationem illud etiam habet, quòd mons hactenus Domini exercituum vocatus, ſanctificationis cognomentum deinceps porrò habiturus dicatur. quòd diuinæ naturæ virtus, præſtantia & efficientia antiquis temporibus potentiæ & ſapientiæ argumentis multis & maximis (quæ ratio ad exercituum cognomen ſpectat) ſeſe hominibus probauerit. Cæterùm feliciſſima noui teſtamenti ætate, præter miracula & prodigia, quibus Chriſti dignitas propoſita primum fuit, illa maxima ad hominum ſanctificationem virtus, illa ſingularis atque inenarrabilis efficientia addita eſt, quam olim auditam deſideratamque, non antea tamen præſtitam fuiſſe euange- Ioan. 7. liſtæ docent, quàm Chriſto ſignificaretur: Qui declaratus eſt filius Dei in virtute ſecun- Rom. 1. dum ſpiritum ſanctificationis ex reſurrectione mortuorum, &c. Quanquam noui teſtamenti & Chriſtianæ cauſæ auctoritas & grauitas miraculorum & ſignorum pondus maximum habeat; plurimum tamen hoc ſanctificationis ſpiritu nititur, ſicut ſcriptum de hac ſalute eſt: Quæ cùm initium accepiſſet enarrari per dominum ab ijs, qui audie- Hebr. 2. runt, in nos confirmata eſt, conteſtāte Deo ſignis, portentis & variis virtutibus, & ſpiritus „ ſancti diſtributionibus ſecundum ſuam voluntatem. Quamobrem montem Domini „ exercituū anteà dictū ſanctificationis montē ſingulari quadam laude etiam appellandū eſſe Deus confirmat. Aduertēdum autem non incommodè eſt adiunctū illud *exercituū*, Hebraicè in huius verſus initio propterea non legi, quòd omnis ratio hæc, quāquam ad virtutes omnes diuinas referatur, miſericordiam præcipuo quodam iure ſpectaret. Eſt autem illa Hebraica lectio, [*Hæc dicit Dominus, Reuerſus ſum ad Sion, &c.*] Atque hæc ad huius oraculi explicationem ſatis pro breuitatis ratione fuerint.

Hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc habitabunt ſenes, & anus in medio Jeruſalem: & viri baculus in manu eius præ multitudine dierum.

EA QVÆ ad humani generis ſalutem publicam in illa terreſtri Ieruſalem expediendam oportuna viſa fuerint, paratum ſtatutumque iri Deus in ſe recipit. ex quo genere erat Ieroſolymitanorum ciuium reſtitutorum quies, certaque diu manendi in loco ſpes; quam, quòd Babylonienſes Iudæi ſua illa dubitatione & conſultatione debilitauerant, hoc reſponſo cōfirmandam Deus curauit; id videlicet fore pollicitus, vt vrbis illius ciues ad ſummam ſenectam viuant, adeo vt præ ingraueſcente ætate bacillis vtantur, idque & viris & feminis commune ſit. Quod verò dicit, [*in medio Ieruſalem,*] otium belliſſimum ſenectuti ſubſidium ſignificat, cum dignitate coniunctum; quale ſenibus contingere, gratiſſimum eſt. Eius verò otij fructum non contentionem animi, ſed relaxationem potius fore baculorum, qui deambulandi cauſa parantur, geſtatiō indicat. [*viri baculus in manu eius,*] Viris & feminis hoc proprium fore ſperandum erat. namque *vir*, diſtributiuum nomen, vt aliàs docuimus, eſt. diu igitur in vrbe regioneq. ſua futuros affirmat, quos Babylonienſium ſynagoga à Perſis, vt nuper ſolicitatos cito pellendos fortaſſe fore ſuſpicabantur. Quod verò de paucitate illi arguebant, adiuncta promiſſione refellit Deus; maximam copiam & frequentiam vrbi fore, multa ex illis paucis propaganda ſobole, fore prædicens.

Et plateæ ciuitatis complebuntur puellis & infantibus ludentibus in plateis eius.

PRÆTERQVAM quòd ætatis cuiuſque mores & naturam aptiſſimè deſcribens Vates ſenibus bacilla & otium, paruulis ludos & pueriles delectationes tribuit, vt illud: Hor. poëtic.

Reddere qui voces iam ſcit puer, & pede certo
Signat humum, geſtit paribus colludere, &c.

Loci etiam ſalubritatis & corporum ſanitatis, necnon & annonæ copiæ plateis omnibus ludentes pueri ſignum manifeſtum ſunt; vt contrà, & plateæ, & fora pueris vacua loci vaſtationem, vel ob peſtem, vel ob bellum arguunt, ſicut ſcriptum eſt: Attendit mors Ierem. 9. per feneſtras, ingreſſa eſt domos noſtras, diſperdere paruulos de foris, iuuenes de pla- „ teis, &c. Igitur hæc quæ de ſenum otio, deque puerorum frequentia & ludis prædicta „ ſunt, certam diuturnamque vrbis habitationem fore cōfirmant. Illud prætere a mirum in modum Babylonienſium de hac reſtitutione iudicium diſturbabat, quòd tam exiguis

& tenuibus Iudaicæ tribus reliquijs tantum Ieroſolymis collectis innumerabilium penè Iſraëlitarum copiarum toto orbe diſperſarum deſiderium refricaretur, nunquam, niſi integra omnium reductione, deponendum, quod citra miraculum fieri poſſe non videbatur, cùm ob longæ toto ferè orbe patentis diſperſionis rationem, tum ob loci, quo reducendæ eſſent, anguſtias tantæ hominum multitudini capiendæ atque alendæ longè diſpares. Huiuſmodi autem argumentum ita colligit Vates, vt confirmando Babyloniéſium etiam ſententiam frangat. nam & hoc nomine verè etiam reſtitutionem illá exiſtimandam eſſe confirmat, ex qua variè diſperſis Iſraëlitis commoditas magna ad reditum atque ad ſalutem creanda ſit. id tamẽ miraculis diuinis, atque ideo maiori & illuſtriori beneficio aſſcribendum cenſet.

Hæc dicit Dominus exercituum, Si videbitur difficile in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, nunquid in oculis meis difficile erit, dicit Dominus exercituum.

HÆC verſio nihil, quod hominibus difficile videatur, Deo difficile eſſe indicat, iuxta illud: Quia non erit impoſſibile apud Deum omne verbum. ſed cùm reliquiarum populi illud opus futurum non eſſet, ſed magis Dei ipſius, qui in ſe præſtandum receperat, non erat, cur ſibi difficile factu iudicaret, cui non pertinebat. vt autem Deo difficile putaret, abſurdum omnino erat: ſed & lectio ipſa, & lectionis aperta ſententia ex Hebraica verſione ad verbum conſtat. [*Sic dicit Dominus exercituum, quod mirificetur in oculis reliquiarum populi huius in diebus illis, etiam in oculis meis mirificabitur, dicit Dominus exercituum.*] Non modò hominum, ſed ſuo etiam iudicio rem illam non naturæ, ſed miraculorum terminis definiendam eſſe, ſibique ſoli vt maximam admirandamque, atque ſingularis cuiuſdam erga homines beneficij & gratiæ argumentum ad efficiendum ſuſceptam demum præſtandam fore, magnaque omnium admiratione probandam, quicunque pręſcriptis legibus & condicionibus habiti fuerint digni, quibus tanta gratia concilietur. Itaque mirificari hoc in loco illius eſt ſententiæ: A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. Quod verò hæc res magna mirabiliſque, neque ex vulgato iam & conſueto, ſed ex ſingulari quodam & nouo miraculorum genere futura eſſet, ideo nomen Dei exercituum bis in eodem verſu appellatur, & in principio, dum prædicitur, & in fine, dum confirmatur, atque in adiuncto etiam carmine tertio repetitur. Eius autem propoſitæ rei ratio illa eſt.

Ecce ego ſaluabo populum meum de terra Orientis, & de terra Occaſus ſolis. & adducam eos, & habitabunt in medio Jeruſalem: & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum in veritate & in iuſtitia.

HVIVS etiam carminis initium ex nomine *Dei exercituum*, vt indicauimus, Hebraicè ducitur. [*Sic dicit Dominus exercituum, ecce ego, &c.*] rem maximam quidem & vehementer admirandam, tamen ſibi ipſi, qui ſuſceperit, præſtandam; idque nomine Dei exercituum potentiſſimi, qui ad difficillima quęque expedienda celerrimis & promptiſſimis exercitibus, cælo, terra, mariq. vti poſſit: quibus nihil tam arduum ſit, quin minimo negotio conficiatur, maximè cùm ſeſe ipſe ducem auctoremq. exhibuerit. qualem hac in re fore profitetur, in qua de publica hominum ſalute agitur: ad quam omnes ij, qui in populo ſuo conſcriberẽtur, vocandi ſunt, non ſolùm ex Iſraëlitis, ſed ex gentibus etiam ab illa vitiorum & diaboli ſeruitute miſerrima ſeruandi, & in communem ſanctam ciuitatem Ieruſalem recipiendi, vbi perpetuis veritatis & iuſtitię muneribus donati atque aucti proſperè fungantur; vtpote qui verus & ſanctus iuſtuſque populus Dei audiant: cuius ſingulari proſpicientia, tutela, gratia, atque ſancto denique ſpiritu gubernetur, hoc eſt, in veritate & iuſtitia. vtrumque enim verbum ad Deum & populum referendũ eſt. veritas Dei eſt promiſſorũ fides & conſtantia. Iuſtitia Dei admiranda illa iuſtificatio: de qua multa quidẽ ſæpe, nunquã verò ſatis diximus. Veritas populi eſt illa promiſſorũ diuinorum in ſe agnitio, quorũ virtute maxima etiam promiſſis diuinis fides habetur. Iuſtitia autem populi, eſt acceptæ in ſe iuſtitiæ diuinæ omnibus in periculis faciendis argumentum exemplumq. certum, de qua ſic ſcriptum extat: Filioli, nemo vos ſeducat: qui facit iuſtitiam, iuſtus eſt, ſicut & ille iuſtus eſt, &c. Atque hęc res triplici miraculo efficienda fuerat, populo primum omni, vbicũque diſperſus eſſet, qua omnis orbis patet,

1. Ioan. 3.

vna

vna expeditionis opera Ieroſolymis ſumpta ſeruando. Cuius expeditionis arcana ratio in ſacroſancta illa Chriſti cæna & corporis ac ſanguinis communione cœpta in morte & reſurrectione conſolidata fuit; deinde etiam populo adducendo, quod euangelij prædicatione præſtitum fuit, tandemque in medio Ieruſalem collocando. quæ res & ciuitatis dilatationem, & omnibus aliis tribubus & gentibus communicationem, & maximam ciuium frequentiam futuram indicat; multiplicia videlicet myſteria, & quæ longam ad cognoſcendum explicationem poſtulent. Horum itaque triplicium miraculorum cauſa nomen Dei exercituum ter in hac oratione appellatum eſt. omnisq. terrarum orbis ex hac longitudinis ratione illis verbis definitur. [*Terra Orientis & Occaſus ſolis.*] Atq. earum argumentationum, quæ Babylonienſium conſultatione continebantur, dilutioni infirmationique peroratio oportuna commodiſſimè à Vate adiungitur; eademque vltra rationes atque expoſitiones rerum, quibus confirmata fuerat, vaticiniorum etiam auctoritate corroboratur: atque ita vna opera & Babylonienſium ratio oratioq. redarguta eſt, & Ieroſolymitanorum animi, quos illa oratio demiſerat, redintegrati firmatiq. fuêre.

Hæc dicit Dominus exercituum, confortentur manus veſtræ, qui auditis in his diebus ſermones iſtos per os prophetarum in die qua fundata eſt domus Domini exercituum, vt templum Domini ædificaretur.

NON modò nunc, vbi tam expreſſè atque apertè dubitationum ratio expoſita fuerit, atque hoc tempore, quo maxima operis pars in templi refectione abſoluta eſt; ſed à primis etiam iaciendi fundamenti diebus omni ſtudio atque opera in opus incumbere oportuiſſe ait eos, qui ſimiles ex aliis vatibus ſermones audierint & legerint. quales multi in Ieremiæ, Ezechielis atque Danielis vaticiniis de futura ſecundi templi ætatibus felicitate habiti fuerũt. nam præter Haggæi etiam vaticinia, quæ plus apud illos ad ædificandum, quàm Babylonienſium legatio ad remittendum, ponderis ac momẽti habere debuerunt, vel vnica tantorum promiſſorum ſpes animos illis, quò ſeſe ad tanta diuina beneficia oportunè pararent, erigere & renouare debuiſſet. grauiorem namque etiam non incœpto opere vatum auctoritatem, quàm omnem aliam orationem vel ſentẽtiam eſſe oportuit. Hanc autem argumentationem ex contentionis loco repetitam nomine Dei exercituum tractat: cuius appellatio in maximis operibus ſuſcipiẽdis auſpicatiſſima eſt. [*Confortentur manus veſtræ.* Hebraicè in futuro eſt, *confortabuntur.*] quod tamẽ non temporis, ſed dignitatis & decori ſignificationẽ habet, vt iam aliàs de futuri verbi ratione diſſeruimus, quando non ad venturas, ſed ad pręſentes vel præteritas res efferendas conferri videtur, vt hoc in loco, quem totum ex Hebraico ad verbũ explicationis cauſa vertere placuit. [*Confortabuntur manus veſtræ audientes in diebus ijs verba ea ex ore prophetarum, quæ in die (quæ) fundata eſt domus Domini exercituum, templum ad ædificandum.*] Non modò nunc cùm iam ferè abſolutum opus eſt, ſed in die, qua primum fundamenta iacta ſunt, templum totum ædificandum ſuſcipi ab ijs oportuit, quibus verba illa à veraciſſimis vatibus facta conſtabant. Cæterùm quod ad ſterilitatem terræ & illius antiquæ fertilitatis deſideriũ attinebat, quod Babylonienſibus aliisque ad eleuandam reſtitutionis auctoritatem & fidem quartum fuerat argumentum, id etiam perperam cùmprimis ductum docet Vates: deinde verò recto modo expoſitum ſapienter colligit. Etenim illud in hac atgumentatione vitium inerat, quod colendæ atque habitandæ regionis oportunitas vel importunum tempus ex fertilitatis vel ſterilitatis notatione ſtatueretur, quando agrorum felicitas, vel inopia & ſterilitas non tam ex cultorum defectu & deſiderio, quàm ex vitio vel officio penderet. id quod ex legis prædictionibus, & ominibus cùmprimis, atque ex ipſo etiam temporum & ſeculorum exemplo obſeruare conueniret. namque lex magnam ipſis etiam dum terra incoleretur, ob ſcelera & vitia minatur ſterilitatem: quam etiam allatã Amos alijque vates ſuis temporibus indicant. Vt autem regionis ſterilitas incolentium vitia, ſic virtutem & pietatem magna vbertas & copia ex diuinis denuntiationibus vel promiſſis conſequitur, ſicut ſcriptum eſt: Sit cælum, quod ſuper te eſt, æneum; Deut. 27.
& terra, quam calcas, ferrea: det Dominus imbrem terrę tuæ puluerem, &c. Maledictus ,,
eris in ciuitate, & maledictus in agro: maledictum horreum tuum, maledictæ reliquiæ ,,
tuæ: maledictus fructus ventris tui, & fructus terræ tuæ, armenta boum tuorum, & gre- ,,
ges ouium tuarũ: maledictus eris ingrediens, & maledictus egrediens. mittet Dominus ,,

ſuper te famem & eſuriem, & increpationem in omnia opera tua, quæ facies, & cæt. Atqui Amos alijque vates huiuſmodi calamitates terræ atque populo nequiſſimorum principum temporibus allatas apertè indicant, vt merito nunc Babylonienſium & Ieroſolymitanorum Iudæorum inſcitia redarguatur, qui temporum cauſarumque diſtinctionis ignari, varias euentuum rationes permiſcentes confundebant. Ex quo vitio in ſacrorum & diuinorum oraculorum interpretatione multa & grauiſſima ad eos, quorum intereſt, incommoda perueniunt. Hæc itaque eorum, qui ſubiunguntur, verſuum ſententia eſt.

Siquidem ante dies illos merces hominum non erat, nec merces iumentorum erat, neque introeunti neque exeunti erat pax præ tribulatione: & dimiſi omnes homines vnumquemque contra proximum ſuum.

NON nouam neque deſolationis templi tempora conſecutam terræ ſterilitatem, & finitimorum atque vicinorum hominum importunitatem, ſed hæc omnia incolentium vitijs magis, quàm terræ vaſtitati adiunctam eſſe, periculo ipſo atq. exemplo præteritorũ temporum Vates declarat; [*ſiquidem ante dies illos,*] cùm deſolata vrbs, regioq. vaſtata atq. cultoribus viduata eſſet ſuis, etiã extante templo, neq. agricolę neq. pecuarij pro laboris & aſſiduitatis ratione mercedem diurnam ex artibus ſuis accipiebãt, nedum vberiores fructus perciperent. neq. in aliis negotiis & artibus, quæ vitæ alendæ cauſa exercentur, qualis mercatura, nauigatio, aliæque multæ ſunt, aut fidem, aut vtilitatem, aut felicitatis virtutem aliquam experiri licebat. hoc eſt *neque introeunti neque exeunti pax erat præ tribulatione* & miſeria, adeò anguſtè res eorum vrgebantur. deinde ad ſummam etiã miſeriam ſumma malitia & ſumma iniuria accedente effrenata quædã fraudis inuicem faciendæ & diripiendi libido ſingulos fermè inuaſerat; adeo, vt nõ ſolùm à finitimis hoſtibus, ſed à vicinis conciuibusq. ſuis confractas & debilitatas nimium res defendere & cõſeruare nemo poſſet. [*Et dimiſi omnes homines vnumquẽque contra proximum ſuum.*] Grauiſſimorum ſcelerum pœnæ pars nonnunquam effrenatæ iam libidinis laxamentum, & op-
Deut.27. tata ad nocendum diuinitus permiſſa licentia eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Percutiat te Dominus
28 amentia & cæcitate ac furore mẽtis: & palpes in meridie ſicut palpare ſolet cæcus in te-
29 nebris, & non dirigas vias tuas: omniq. tempore calumniam ſuſtineas, & opprimaris vio-
lentia, neque habeas qui liberet te. Ea res, quòd non Dei ſtudio, ſed permiſſu fiat, dimittendi verbo in Vatis noſtri oratione ſignificatur: qua etiam prona ac præceps hominum ad malũ propenſio, & Dei, ne in deterius procedatur, retinentis & coercentis cura apertiſſimè ſignificatur. Eam igitur & miſerarum & anguſtarum experientiam rerum, quã ex agrorum ſterilitate & hominum fraudatione iſti arguebant, non his temporibus propriam, ſed diſſolutis hominum & perditis moribus ex diuino iudicio conſequentem eſſe Vates hoc loco confirmat: cuius in melius mutationem idem etiam cum aliis promiſſis coniungit, vt ne hac etiam parte vel felicitatis minui ſpes, vel ſacrũ impediri poſſit opus.

Nunc autem non iuxta dies priores ego faciam reliquiis populi huius, dicit Dominus exercituum, ſed ſemen pacis erit: vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit germen ſuum: & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.

FVTVRÆ noui teſtamenti ætate, cuius iam ſecula illa initia quædam & præludia erunt hominum felicitatis imago, terrenæ fertilitatis & vbertatis coloribus (vt res ipſa ferre poteſt) expreſſa, ex priorum miſerrimorum temporum comparatione proponitur & promittitur: cuius præclaræ dignitatis obtinendæ propoſita ſpe Ieroſolymitani illi ciues cæterique ex illa gente ad virtutis ſtudium, laborem, veramque laudem excitantur. Deus namque, qui neminem quidem à ſe abſterret, ſingulos homines in hæreditatis huius partem ita vocauit, vt nullum tamen, niſi dignis artibus legitimè inſtructum & probatum admittat. Quas verò artes ipſe exigat, apertè exponit. Ait igitur ſeſe eo potentiæ nomine, quo Dominus exercituum appellatur, magnam cultoribus ſuis veris felicitatem, omnibus partibus abſolutam, eamque perpetuam, daturum: id tamen omnibus promiſcuè non parari, ſed iis, qui in electione vocationeque ſua permanere voluerint, quas reliquias populi vocat, hoc eſt, ijs, qui ex omni illa turba, quæ euangelij præconio ad conuiuium vocata, ritè & legitimè

legitimè accedere voluerit, de quibus ſcriptum eſt: Si fuerit numerus filiorum Iſraël quaſi arena maris, reliquiæ tantùm ſaluabuntur. Has autem ita ſitas reliquias tanta virtute diuinitus augendas fore, ſacri vates cecinère, quantam vix quiſquã mortalium, niſi particeps iam factus, cognoſcere expreſſam valeat; imaginibus tamen quibuſdam adumbratam intueri omnes poſſunt. Neque enim oculus vidit, neque auris audiuit, neque in cor hominis aſcendit, quanta præparauit Dominus diligentibus ſe. (1.Cor.2.) quod vt aliquo modo, quantum ad cupiendum ſatis fuerit cognoſcatur, earum rerum, quæ beatas regiones habitationesque hominum in terris efficere ſolent, ſpecie deſcribitur, agrorum vinearumque vbertate, in qua non ſolùm frugum omnium copia, ſed cæli ſolique temperata ſalubritas eſt. Diximus autem iam ſæpe aliàs terram humanæ naturæ; cælum verò diuinæ prouidentiæ atque tutelæ; fructus verò humanarum actionum, artium, ſtudiorum operumque vicem in ſacris & arcanis verbis reddere, iuxta illud: Benedixiſti Domine terram tuam, auertiſti captiuitatem Iacob, &c. (Pſalm.84.) Iam verò vineæ nomine piorum ſocietatem, quam eccleſiam vocamus, dici, apertius eſt, quàm vt noſtra expoſitione egeat. Igitur in illa maxima & rerum humanarum planè diuina renouatione ſummam eiuſmodi felicitatem ſpectandam fore Deus enuntiabat, vt ſparſo imprimis atque concepto comprehenſoq. diuinæ virtutis in hominum animis ſemine, & eccleſia ipſa, vt ſanctificata, & humana natura, vt renouata, ſuos, quos oporteat ac deceat, reddat fructus: ad quorum perfectionem & maturitatem cæli diuinæ prouidẽtiæ aſſidua virtute foueatur augeaturque, vt illud merito prædicare & fateri ipſa hominum pietas poſſit: Non ſumus ſufficientes cogitare aliquid ex nobis, ſed ſufficientia omnis noſtra ex Deo eſt. (2.Cor.3.) & illud: Deus eſt, qui operatur in vobis velle & perficere pro bona voluntate, videlicet Dei. Hoc autem proprium certumque ex diuino beneficio ijs, quibus contigerit, fore, oraculis etiam confirmatum eſt. [*Et poſſidere faciam, &c.*] Vt verò myſterij huius ratio ex Hebraicæ orationis contextu apertior aliquanto fiat, locus hic ad verbum nobis reddatur. [*Et nunc non ſicut diebus primis ego (ero) reliquiis populi huius dictum Domini exercituum. nam ſemen pacis (ero) vinea dabit fructum ſuum, & terra dabit deductionem ſuam, & cæli dabunt rorem ſuum: & poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſa hæc.*] Illa tamen, quòd magnam vim notationemque etiam habet, latinè reddi non poteſt, Græcè commodius redditur, articulorum videlicet ſignificatio nominibus, *pacis*, *vineæ*, *terræ*, *cælorumque* Hebraicè adiuncta; quæ certam quandam obſeruandamque pacem, certam vineam & terram, certaque ratione definiendum cælum indicant. *Pacis* autem verbo quietem, tranquillitatem, & perfectionem etiam ſignificari aliàs docuimus, quod illo latino exemplo apertè cognoſcitur: Eſt'ne pax puero Abſalom? (2.Reg.17.) Atque vltimam poſterioris verſus partem optimè Chaldæus paraphraſtes expoſuit: [*Et poſſidere faciam reliquias populi huius vniuerſas benedictiones has.*] Huius autem ſtatus dignitas & præſtantia ex antiquorum temporum comparatione & diuerſis hominum de vtroq. genere iudicantium ſententijs apertè oſtenditur.

Et erit: ſicut eratis maledictio in gentibus, domus Iuda & domus Iſrael: ſic ſaluabo vos, & eritis benedictio: nolite timere, confortentur manus veſtræ.

Ad futura euangelij ſecula hanc omnem felicitatis promiſſæ rationem ſpectare Iudæ & Iſraëlis domus, quibus certa ſalus enuntiatur, appellatæ ſimul indicant. namque in ſecundi templi temporibus Iſraëlitas non reſtitutos fuiſſe conſtat, ſed inter varias gentium nationes diſperſos, ludibrioque, & opprobrio ſummo habitos: atque execrationibus tanquam auſpicium malum ad deteſtãdum expoſitos: quorum reliquias tandem in diuinam gratiam reconciliatas, omnium rurſus gẽtium ſummo ſtudio & amore proſequendos, & ſanctitatis veræ nomine atque exemplo probandos laudandosque eſſe ait. [*Sicut eratis maledictio in gentibus.*] Inuidioſos, deteſtabiles atque execrandos Iudæos Iſraëlitaſque aliis gentibus fuiſſe, ſuis ipſorum aſſiduis lamentationibus, & aliorum auctorum teſtimoniis compertum eſt:

Hodie triceſima ſabbatha, vin' tu (Hor. ſer. lib. 1. ſat. 9.)
Curtis Iudæis &c.

adeò, vt nullus hominum fuerit, qui minus aliquid, quàm Iudæum ſe natum eſſe optaret, ſed

ret, ſed diuino beneficio efficiendum effectumque eſſe intelleximus, vt paucorum Iudæorum & Iſraëlitarum opera & ſedulitate magnnm in omnibus gentibus operępretium ad veram pietatem atque ad euangelij propagationem factum ſit. Quæ res apoſtolorum & diſcipulorum rebus geſtis apertè ſatis oſtenditur, qui ob nuntiatam gentibus à Deoque confirmatam ſalutem publicam æternis honoribus decorati ſunt. Id autem hoc in loco benedictio ex agricolarum ſermone verbum tráſlatum ſignificat, quod ſemen aut virgultum, ex quo multa & felix plantarum propagatio exſpectetur, vt in hác Iſa. 65. eandem cum Zacharia noſtro ſententiam Iſaias olim præcinuit: Hæc dicit Dominus, Quomodo ſi inueniatur granum in botro & dicatur, ne diſſipes illud; quoniam benedictio eſt. ſic faciam propter ſeruos meos, & non diſperdam totum, & educam de Iacob ſemen, & de Iuda poſſidentem montes meos, &c. Ad hanc igitur glorię atque magnitudinis ſpem excitatos ſui temporis homines, pietatis, templi religioniſq. res curare diligenterq. parare adhortatus eſt Vates, [*nolite timere, confortẽtur manus veſtræ.*] Id quod præſentis beneficij vltro collati exemplo confirmando atque in futuræ ſalutis ſpem atque ſignum ſtatuendo comprobat.

Quia hæc dicit Dominus exercituum, Sicut cogitaui vt affligerem vos, cùm ad iracundiam prouocaſſent patres veſtri me, & non ſum miſertus: ſic conuerſus cogitaui in diebus iſtis, vt benefaciam domui Iuda & Ieruſalem: nolite timere.

PRÆSENTIS reſtitutionis veritatem ex temporum comparatione demonſtratam confirmat Deus; cauſam verò conſilium, clementiam benignitatemq. ſuam indicando explicat: atq. ad opus perficiendum beneq. de cætero ſperádum hortatur. dixerat enim ſuperioribus annis parentum ipſorum, quos alloquitur, ſceleribus ad pœnas repetendas prouocatum, ieiunijs & clamoribus, quo minus repeteret, non fuiſſe aut retardatũ aut reuocatum, quoniam certa de ea re ſententia fuerat, quam luendo ipſi experti fuerint. Nunc verò benignum & miſericordiæ plenum ex certa voluntate profectum conſilium ſuum, vel ex hac ipſa temporum in melius mutatione iam patere poſſe ait. Iſraëlitarum autem non meminit, quòd hæc reſtitutio, quæ illius publicæ præludium, vt diximus, fuerat, ad Iudæos tantùm Ieroſolymitanoſque pertinebat: quam ipſis certam perpetuamque reddi, & cum illa alia ad ſperandum propoſita coniungi poſſe ait, modò certis iiſdemque æquiſſimis condicionibus ac legibus ſtabilienda confirmandaque curetur. Incuſſum igitur illis ex Babylonienſium legatione metum, definienda præſentis reſtitutionis ratione, & certitudinis atq. perpetuitatis cõdicionibus proponendis adimit.

Hæc ſunt ergo verba quæ facietis, Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo: veritatem & iudicium pacis iudicate in portis veſtris. Et vnuſquiſque malum contra amicum ſuum ne cogitetis in cordibus veſtris: & iuramentum mendax ne diligatis. omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.

AD virtutis pietatiſque ſtudium (quæ ad diuina accipienda & figenda in hominibus beneficia certiſſima via eſt) populum illa modò oratione excitatum, confortentur manus veſtræ: nunc quid ſequi, quid fugere debeat, definiendo apertè docet; adeo manifeſtam Iudiciorum ſuorum, conſilij atque voluntatis rationem hominibus eſſe Deus vult, adeo inexcuſabilem eorum, qui perierint, culpam fore teſtatur. vtinam nobis nunc aduerſus omnem humanam ſapientiam, ne dicam inſolentiam & philoſophicam ſtultitiam, de hac re copioſius & accuratius diſſerendi locus daretur. Omne autem honeſtæ vitæ ſtudium in duplex genus partitur Deus, alterum fugiendarum, alterum expetendarum rerum formas continet. alterius autem ratio omnis in innocentia, alterius verò in officio ſita eſt. Etenim duabus his partibus rectè cultis hominum inter ſe coniunctionem atque ſocietatem ſeruari, rempublicamque florere, ſtabiliri atque amplificari; contra verò neglectis labefactari conuelliique Deus voluit. atque officium vel priuatum vel publicum eſt: priuati illæ ſummæ rationes

ſunt,

ſunt, Quod tibi fieri non vis, alteri ne facito: quæcunque vis tibi ab hominibus præſtari, eadem præſtato. In his generibus omnis doli mali, fraudisq. deteſtatio, omneque bene aliorum rebus conſulendi ſtudium eſt. Publici verò officij finis & cauſa, publica pax & tranquillitas, exercitatio verò æquitatis ſeruandæ, perpetuum ſtudium eſt. Vtrumque verò, niſi ab æquo omnique dolo, fraude, odio maleuolentiaque carente animo proficiſcatur, quamuis aliis vtile fortaſſe videretur; tamen neque Deo, qui conſilia imprimis probat, gratum; neque ei ipſi, qui ſuſcipit, ad veram felicitatem vtile eſt. Quamobrem ne qua parte ſibi homines deſint, quibus ipſe ſeſe non defuturum pollicetur, conſilijs, monitis, exhortationibus, paternisque præceptis curat. [*Loquimini veritatem vnuſquiſque cum proximo ſuo.*] Non modò rebus ipſis & opera præſtanda, ſed verbis & oratione omnem integritatem ſimplicitatemque pietas à cultoribus exigit ſuis. hæc priuati officij ſumma eſt: publici verò illa, [*Et iudicium pacis iudicate in portis veſtris.*] Publicus iudicum conſeſſus in portis erat, atque ex loco res indicatur per metonymiam, ſicut ſcriptum eſt: Iudices & magiſtros conſtitues in Deut.16. omnibus portis tuis. quid autem iudicium ſit, in Habbakuq commentariis abunde docuimus. Appellatur autem iudicium pacis, quòd nulla ad publicam pacem ciuilemque charitatem & tranquillitatem conſeruandam, vel certior, vel præſtantior ars, quàm ſi directum veri & iuſti, & vt dicitur, æqui & boni ſtudium patrociniumque ſit. Hæc ratio non regibus modò, ſed regnis certam perpetuamque felicitatem reddit: Deus iudicium tuum regi da, iuſtitiam tuam filio regis: iudicare Pſalm.71. populum tuum in iuſtitia, & pauperes tuos in iudicio: ſuſcipiant montes pacem populo, & colles iuſtitiam. Iudicabit pauperes populi, & ſaluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem, & permanebit cum ſole & ante lunam in generatione & generationem, & cæt. Hæc autem non modò re, ſed ſtudio atque ſedulitate omni præſtari oportêre docemur, vt ab omni ſimulatione, odio, inuidia, contentione alieni vitam innocentem imò officioſam omnino traducamus. At quoniam in iudicijs exercendis non ſatis eſt iudicis æquitas, niſi & actorum atque teſtium etiam certa fides & integritas accedat. His enim perſonis cauſarum & iudiciorum ratio abſoluitur; actionum etiam & teſtimoniorum ſanctitatem commendat Deus, horumque falſitatem aut leuitatem vehementer ſibi inuiſam deteſtandam eſſe ait. [*Et vnuſquiſque malum contra proximum ſuum non cogitetis in cordibus veſtris.*] Litium calumniam & calliditatem in petendo atque in defendendo improbat: quam non modò re atque actione, ſed neque priuata quidem cogitatione tractandam eſſe ait. Teſtimoniorum verò fidem ſanctiſſimam eſſe vult: iuſiurandi autem quo fides illa arctiſſimè vincitur, contemptionem, violationem, vt ſibi inuiſam, ſic ſuis prorſus deteſtabilem. [*Et iuramentum mendax ne diligatis.*] Grauiſſima ſcelera nemini inuito coactóue, ſed volenti atque optanti admitti ſolere locus hic docet: neque enim quiſquam vel inferioris animi imbecillitate, vel alterius etiam potentiſſimi hominis impulſione ad violandam teſtimoniorum fidem actum ſe dicere verè poſſit. Sunt enim quædam flagitiorum genera, quæ magis ex deliberatione atque electione, quam ex naturæ imbecillitate vel inſcitia (quod errorem vel ignorationem ſacro ſermone dicimus) ſuſcipiuntur, vt dolus malus, proditio, fraus, antiqua odia, teſtimonia falſa. omnia hæc non improuiſum animi impetum, non temerarium appetitum, ſed deliberatam malitiam, certumque conſilium indicant. atque ideo & grauioris pœnæ, & difficilioris expiationis legibus cauentur. Quamobrem alia omnia etiam cogitando admitti, hoc poſtremum amari, vetat Deus, rationem ſubiungens, quòd hæc omnia ſibi vehementer inuiſa deteſtandaque ſint. Impium autem eſt ea aut agere, aut diligere, quæ ſummo odio Deus proſequatur. [*Omnia enim hæc ſunt, quæ odi, dicit Dominus.*] Magnam ſententiæ grauitatem vehementemque pronuntiationis actionem oratio hæc Hebraicè indicat, videturque ex comparatione argumentari. His rebus cum ſuperiori luctus & interdictionum ratione collatis, ex quibus nihil ad ſe, aut odij, aut ſtudij nomine pertinere oſtenderat. nunc verò quid ſibi ſummè placeat, quid vehementer diſpliceat, apertè oſtendit; nimirum officiorum ſtudium probari, ſcelerum autem admittendorum, vel voluntatem ipſam maximè improbari. Non poteſt nobis latinè huius loci grauitas ſuis, vt Hebraicè eſt, ponderibus & momen-

& momentis reddi, ob verborum latinorum ſimplicitatem & indeclinabilium vocum inopiam: quibus partibus feliciſſima omnium illa lingua eſt. Igitur reſtitutionem illam, quam in dubium Babylonienſium oratio vocauerat, non modò certam eſſe, ſed his, quæ expoſitæ iam ſunt, artibus & modis procuratam, perpetuam, plenam abſolutamque, omnis præteritorum malorum, doloris omniſque luctus expertem, imò omnis lætitiæ & iucunditatis plenam fore Deus confirmat, potentiæ & facultatis ſuæ ad omnem rem præſtandam, inſigni titulo auctoritatis cauſa orationi præfixo.

Et factum eſt verbum Domini exercituum ad me, dicens. Hebraicè, *ad dicendum.*

Hoc reſponſo plura ſe de omni illa ieiuniorum tertij generis ratione diuinitus edoctum Vates, eaque ad Babylonienſium orationem redarguendam, atque Ieroſolymitanorum animos confirmandos referre iuſſum fuiſſe indicat: quorum illud argumentum eſt:

Hæc dicit Dominus exercituum, Ieiunium quarti & ieiunium quinti, & ieiunium ſeptimi, & ieiunium decimi erit domui Iudæ in gaudium & lætitiam & in ſolennitates præclaras: veritatem tantùm & pacem diligite.

Omnem ieiuniorum olim, ob rempublicam vrbemque exciſam, ſuſceptorum indictionem & interdictionum perpetuam illam curam rebus iam reſtitutis in publicam lætitiam & iucundæ vitæ vſum communiſque charitatis fructum cõuerſam illis de cætero certa ac propria Deoque probante ac proſpiciente fauſta feliciaque fore vaticinio confirmantur, modò diligẽte propoſitarum condicionum obſeruatione procurata ſint: atque hoc modo & quid legatis reſpondeatur, & plura etiam ad ſuam vtilitatem ſpectanda Iudæi docentur. Duplex autem in legatorum oratione argumentum fuerat; alterum de publico luctu, antiquandus néc ne ille eſſet, quærebat; alterũ de interdictione, quæ non illo die tantùm, ſed omnibus aliis ſtabilienda ſibi eſſe affirmabatur. de vtroque autem argumento contrarium Babylonienſium ſententiæ iudicium interponit Deus. nempe quod ad luctum pertinet, non modò quinti menſis, ſed quarti, quinti, ſeptimi, & decimi dies lugubres in gaudium & lætitiam conuertendos: quod verò de interdictionibus aſſeueratum eſt, non modò non admittitur, ſed hilaritatis & ſuauitatis acceſſione excluditur. [*Et in ſolennitates præclaras.* Hebraicè eſt, *Et in conuentus bonos.*] quod Latini epularia ſacrificia, vel epulares dies dicunt, hoc Hebræi dies bonos appellant. ſed *conuentus* præter diei lætitiam, iucunditatem & ſuauitatem inter multos communicatam, & idcirco auctiorem ſignificat: cuiuſmodi aliqui in ſacra lege ad publicam exhilarationem cum diuinorum beneficiorum recordatione præſcripti dies obſeruantur. Iam igitur illum ieiuniorum & interdictionum vſum non modò aliis diebus, ſed iiſdem ipſis, quibus ob acceptam calamitatem aliquam indicta fuerant, deinceps exoletum, imò ſuauiori ratione mutatum iri priuatè publiceque Iudæis ait. illud verò, quod magis ad tenendam, ſtabiliendam, conſeruandamq. rem facit, perpetuo ſtudio colendum. [*Veritatem tantùm & pacem diligite.*] veritas ad priuatorum; pax ad publicorum officiorum rationem pertinet. [*Erit domui Iudæ in gaudium.*] Quatuor illa ieiunia, quæ ob exciſam & ab hoſtibus occupatam Ieroſolymam indicta fuerant, Iudæis tantùm curabantur: cæteris tribubus non item. Iiſdem itaque in publicam lætitiam mutanda iam deinceps eſſe dicuntur. nam de ieiuniorum, quæ à tribubus aliis ob proprias calamitates inſtituta ſunt, mutatione nihil interim hîc agitur, quando hæc reſtitutio & ſalus Ieroſolymitanorum tantùm ſit.

Sic dicit Dominus exercituum, Vſquequo venient populi, & habitent in ciuitatibus multis, & vadant habitatores vnus ad alterum, dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini, & quæramus Dominum exercituum, vadam etiam ego.

Qvinto Babylonienſium argumento quo reſtitutionis fides eleuabatur, quem-
admodum

admodum reſpondeatur, ex oraculo Vates retulit, atque hoc in loco exponit. Fuerat autem argumentum inuidia illa, quam Iudęorum tum religio, tum natio ipſa apud omnes gentes alias maximam ſuſtinebat: ea enim, quoad extincta eſſet, ſatis expreſſum nondũ perſolutarum illis pœnarum ſignum eſſe putabatur. Iudæorum namque imprimis inſtitutum, quod vnius Dei cultu definiretur, ſuperſtitioſum eſſe olim & ſtultis gentibus atque etiam humanæ ſapientiæ profeſſoribus putabatur.

Quidam ſortiti metuentem ſabbatha patrem, Iuuenal. ſat. 14.
Nil præter nubes & cæli numen adorant,
Nec diſtare putant humana carne ſuillam,
Qua pater abſtinuit: mox & præputia ponunt.
Romanas autem ſoliti contemnere leges
Iudaicum ediſcunt, & ſeruant, ac metuunt ius,
Tradidit arcano quodcunque volumine Moſes.

Huiuſmodi de Iudæorum religione iudicia apud gentium ſcriptores alia extant. in ipſos autem Iudæos quanta fuerit inuidia, iam iudicauimus. Huius autem vtriuſque rei exitũ feliciſſimum ſecundi etiam templi ætate, hoc eſt, euangelij enuntiandi initio fore Vates præcinit; vt gentes, quæ Dei vnius Iudæis noti cultum improbauerant, mutata ſententia vehementer probent, ſtudioſeque ſuſcipiant, atque veræ pietatis religioniſque puriſſimã rationem docti ineant, eiuſque rei conſequendæ cauſa Iudæis ipſis adiungantur; atque hoc ita, vt prædictum fuerit, euenturum eſſe, nomine Dei exercituum in ſe recipientis confirmatur. [*Vſqueequo veniant populi.* Hebraicè, *Vſque eo venient etiam populi & habitatores vrbium multarum.*] Eatenus, inquit Deus, hæc felicitas atque reſtitutio pertinebit, vt non ſolùm Ieroſolymitanorum religionis inuidia extinguatur, ſed communi multorũ conſilio & ſtudio probata & inita ratio vniuſque veri Dei notitia, cultus atque obſeruatio & ſapientiæ & ſalutis veræ petendæ cauſâ publicè ſuſcipiatur. Communis autem multorum ſententia, propenſa voluntas ſtudiumque incenſum mutuæ exhortationis atque incitationis inductione oſtenditur. [*vnus ad alterum.*] Bonum manifeſtum exploratumque eſſe oportet, quod tanto ſtudio & conſiliorum cõmunicatione expetatur. [*dicentes, Eamus, & deprecemur faciem Domini.*] Idem hac oratione quod latinis gratiam quærere atque inire ſignificari iam docuimus: idque ad aliam impetrandam rem vt viam quandam muniri oſtendimus. Ea autem alia cauſa hîc ſtatim ſubiungitur. [*Et quæramus Dominum exercituum.*] Religionis veræ tum ratio plena, tum finis ipſe hac oratione continetur. Finis eſt veri Dei miſericordiſſimi & potentiſſimi propriæ ſalutis cauſa inuentio; cuius petendi initium fides (Accedentẽ enim ad Deũ credere oportet, quòd ſit, & quòd inquirentibus ſe remunerator ſit) via autem eſt pœnitentia, in qua turpitudinis vitatio & honeſti expetitio ſtudiumque eſt. hanc viam quiſquis munierit, faciem Domini deprecari ſibi, idemque Dominum exercituum quærere dicetur, quem tandem inueniet. Atqui apoſtolorum hiſtoriç huiuſmodi exemplis plenæ ſunt. [*Vadam etiam ego.*] Inductio Actor. eſt colloquij eorum, qui communicatione conſiliorum ad veram pietatem atq. ad Chriſtianam religionem ſuſcipiendam ſeſe mutuo hortantur. namque is qui verba alijs de ea re facit, ſuum etiam conſilium ſtudiumq. profitetur. oportet namq. primum ad virtutẽ excitantis viri exemplum eſſe. Igitur ſacra religio & pietas cuiuſmodi tandem gentium iudicia habitura eſſet, hoc verſu pronuntiatur.

Et venient populi multi & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Ieruſalem, & deprecandam faciem Domini.

CHRISTIANÆ pietatis propagandæ ſeries & continuatio vtroque verſu indicata eſt. namque quorundam ſe mutuo excitantium iudicium & ſtudium ciuitates ipſç, ciuitates populi frequentes; populos verò gentes fortes & regna ipſa ſecuta ſunt. Atque illud ad hunc aliaque ex diuinis libris loca explicanda mente comprehenſum cogitatione percurrere operæpretium eſt, Iudaicę religionis rationem à Chriſtiana non diſſentire, ſed tantùm diſtare modo, quantum à perfecta abſolutaque natura eadem res nondum perfecta diſtat. namque gentilium ſuperſtitionum genera omnia, & quæ pòſt excitatæ ſunt hæreticorum vel ſectariorum ſententiæ, cuiuſmodi Iſmaëlitarum inſtitutum eſt, ea vel quòd obſcuriſſimas & vanas atque ſtultas de Deo opiniones habeant, vel quòd de hominum ſalute, illiuſque

pontifice

pontifice & procuratore auctoreque Chriſto vel falſa vel minus digna pronuntiét, omnino cum veritate ipſa pugnando, non minus, quàm à luce tenebrę abſunt, ſicut ſcriptú eſt: Omne quod non eſt ex fide, peccatum eſt. At verò Iudæorum vera & ſincera antiquaque doctrina ſacris veteris inſtrumenti contenta libris noſtræ veritati tam proxima, quàm vmbra corpori, eſt; tamque conſentiens, quàm figura & imago rei illius, ad cuius exemplar ab optimo artifice eſt depicta. Omnia enim in figura contingebant illis. ſcripta ſunt autem propter nos, in quos fines ſeculorum peruenerunt. Chriſtianus verus & ſimplex, Iudæus verus perfectusque, hoc eſt, Dei laudator & cultor integer eſt, & qui diuinorum promiſſorum virtutis compos eſt, is verè Iſraëlita, in quo dolus non ſit, appellatur. Huius tamẽ rei copioſam diſputationem aliàs, Deo annuente, ſuſcepturi argumẽtum breuè nunc pro cõmentarij ratione propoſuimus. Religio igitur & pietas, cuiuſmodi tandem gentium iudicium & ſtudium habitura eſſet, his verſibus pronuntiatum & confirmatum eſt: quales verò gentium animos & voluntates in ſe Iudæi ipſi, qui verè Deum cognoſcentes, purè ſancteque colerent, experturi eſſent, illo etiam declaratur.

Rom. 14.

1. Cor. 10.

Hæc dicit Dominus exercituum, In diebus illis, in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium, & apprehendent fimbriam viri Judæi, dicentes, Jbimus vobiſcum: audiuimus enim quoniam Deus vobiſcum eſt.

RESTITVTIONEM illá futuræ ſalutis præludiú atq. apparatú Vates ſemper interpretatus eſt: quam ſalutẽ tum demum abſoluendá exſpectari docet, cùm paucorú hominum Iudæorú generis ſecundú carnẽ, Chriſtianorú verò diſciplinæ ſecundú operá & doctriná magna gentiú ex omnibus linguis copia veram religionem ſtudioſè ſuſcipiet. Singulis autem Iudæis deni viri, qui veſtem apprehendant, aſcripti, magnam ſtipatorum manum arguunt; ſiquidem non plures quàm decem vnius hominis ductoris veſtẽ apprehendere poſſunt: poſſunt tamen apprehenſores illi ab aliis etiam ſibi adiunctis apprehendi. itaque hic certus numerus magni & incerti index eſt. [*Ibimus vobiſcum: audiuimus enim Deum vobiſcum eſſe.*] Antiquam & conſuetam viam, patrumque inſtituta, quanquam erroribus omnia plena; nunquam tamen homines deſerunt, niſi magnam illi, ad quam vocantur, diſciplinæ excellentiam præſtantiamque rationum reliquarum ineſſe intellexerint: qualem in Chriſtiana diſciplina olim gentes cognouerunt; non modò Dei notitiam, ſed virtutem etiam & efficientiam ijs, qui ſuſciperent, communicantem. Quid verò illud ſit, [*Deus vobiſcum,*] vel ex aliis noſtrorum commentariorum locis indicatum petere, vel longiore tractatione exponendum exſpectare licet. Huius autem ſententiæ illa D. Pauli prædicatio eſt: Non erubeſco euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutẽ omni credenti Iudæo primum & Græco. Huius porrò vaticinii cùm multa exempla producere poſſemus, illud ſatis eſſe explicádi cauſa duximus, quod D. Petrus, quamobrem à Cornelio vocatus eſſet, editum agnouit. A nudiuſquarta die vſque ad hanc horam, Cornelius inquit, orans eram hora nona in domo mea, & ecce vir ſtetit ante me in veſte candida, & ait, Corneli, exaudita eſt oratio tua, & eleemoſynæ tuæ commemoratæ ſunt in conſpectu Dei. mitte ergo in Ioppẽ & accerſe Simonem, qui cognominatur Petrus. hic hoſpitatur in domo Simonis Coriarij iuxta mare. Confeſtim ergo miſi ad te, & tu benefeciſti veniendo. nunc ergo omnes nos in conſpectu tuo adſumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta ſunt à Domino, &c.

Roman. 1.

Act. 10.

CAPVT NONVM.

ONVS verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſci requiei eius: quia Domini eſt oculus hominis, & omnium tribuum Jſrael.

ONVS *verbi Domini in terra Hadrach, & Damaſci, requiei, & cæt.*] Ex ijs etiam rebus, quibus Babylonienſes in reſtitutionis huius dubitationem adducti fuerant, illa non parum momenti habebat, hominum videlicet reſtitutorum exiguus admodum

numerus

numerus cum regionis magnitudine, vel cùm antiqua Iſraëlitarum frequentia, vel cũ vatum de reſtitutione prædictionibus comparatus, quando anguſtiſſima fore vrbs illa, tot ciuibus capiendis, dicta fuerit. atque ideo ruptis muris longiſſimè dilatanda eſſe à vatibus prædicetur. nunc verò cùm tantùm vel antiquæ multitudinis reliquiæ quædam, vel ſperatæ frequentiæ vix initia reſtituti illi videri poſſent, niſi per Vatem etiam eximeretur, hîc non exiguus ſcrupulus reſidebat: quem tamẽ Zacharias diuino reſponſo prorſus euellit, eam Ieroſolymitanorum ciuium, eam Iſraëlitarum hominum frequentiam fore confirmans, vt antiquis regionis finibus non contentam ad vicinas & finitimas vrbes dilatari, atque inde colonijs eductis longè lateque diffundi ac propagari neceſſe ſit. ex quo illud conſequitur, vt diuini imperij ſacræque religionis leges & iura non in illis, quibus quondam verſabantur, regionis anguſtiis, ſed in omnibus terrarum gentiumque locis promulgata religioſè colantur: id quod diuina virtute tantùm per paucos eoſque humillimos viros omni hominum tum potentia, tum ſapientia etiam repugnante & obſiſtente atque inuita, imò victa efficiendum eſſe declaratur. namque ea diuini verbi vis & efficientia eſt, vt debilioribus ad ſui adminiſtrationem delectis fortiſſima quæque demoliatur & euertat. Atque vaticinij huius argumentum & ſententiam hactenus expoſuimus. nunc deinceps orationem ipſam exponamus. [*Onus verbi Domini.*] In Habbakuq commentariis, quam vim hoc verbum *onus* habeat, ſatis expreſſiſſe videmur, cuius ſumma definitio illa fuit; vt onus ſententiam latam in aliquem pronuntiatam tandemque impoſitam nullo conatu frangendam, nulloque pacto, quin perferatur, declinandam. Igitur ſacroſancti Chriſti euangelij gentibus enuntiandi legem in omni Syria primum promulgandam iubendamque, atque deinde in alias orbis terræ regiones proferendam eſſe Vates huiuſmodi oratione ſignificat. [*Onus verbi Domini in terra Hadrac, & Damaſci requies eius.*] Tranſlato oneris nomini aptum verbum adiunctum eſt, [*requies eius.*] Onus enim vel iumentorum dorſo, vel hominum humeris impoſitum, qua ratione onus eſt, requieſcere; ſiue, vt Hebraica proprietas habet, ſini & componi videtur. Atque ita verbi diuini onus diſcipulos Ieroſolymitanæ afflictionis occaſione Damaſcum delatum à Damaſcenis acceptum eſt, quod neque oppugnantium ciuium impetu, neque Sauli Tarſenſis conatibus, quo minus maiori cum celebritate impoſitum acceptumque ſuſtineretur, abijci potuit. Quòd verò latinè, *ſuſtinere onus*, dicimus, verbo ad eum, qui accipit, tranſlato, hoc Hebraicè ad onus ipſum relato verbo, *quieſcere onus*, dicitur. Cuius verò loci nomen *Hadrac* fuerit, cùm ſemel in ſacris libris legatur, compertum ſatis non eſt. nam quod auctores quidam Syriam Damaſci nomine ſignificari putent, inde effectum eſſe videtur, quòd in antiquis Hebræorum diſputationibus Ioſæus quidam Damaſcenus Romaſ-Kithi filius locum Damaſci hoc nomine dictum cælo & terra teſtibus iuratus affirmat. Verùm cùm ex ſacris libris nihil de nomine ipſo apertè aliàs dicatur, loci ſitum vel ratione conijcere, vel antiqua aliqua auctoritate indicare licebit. Atqui non vnum eundemque locum *Hadrac & Damaſcum*, à Vate appellari, & orationis ipſa ſeries, & ſubiuncta explicatio Docet. namque oratio illa, [*in terra Hadrac, & Damaſci requies eius.*] propoſitionem comparatione continere videtur, aliamque eſſe Hadrac, aliam Damaſci terram indicat. Eius verò partitionis membra confirmatione ipſa deinceps exponuntur, amplificanda Damaſci ratione primum, & deinde ad Syriam, Palæſtinam, Phœniciam ſermone tranſlato. Ex quibus rebus illud colligi poſſe videtur, Hadrac terram Palæſtinam & Phœniciæ partem eſſe; Damaſcum verò Syriæ, vt aliàs docuimus, caput: cuius poſterior in partitione, prior in expoſitione ratio explicata à Vate eſt, non inuenuſta ordinis figura, vt:

Penè occupatam ſeditionibus
Deleuit orbem Dacus & Æthiops,
Hic claſſe formidatus, ille
Miſſilibus melior ſagittis.

Atque huic expoſitioni Ionathas antiquus paraphraſtes conſentire valde videtur, dum ſic vertit: *Verbum Domini in terra Auſtrali, & Damaſcus conuertetur, vt ſit pauimentum domus diuinitatis eius.* Atque Damaſcena Syria Ieroſolymis borealis eſt. Palæſtina verò omnis auſtralis occidentaliſque eſt, maximè ea parte, quæ ad Gazam antiquiſſimam Paleſtinæ vrbem pertinet. namque has regiones omnes quæ Palæſtinæ Phæniciæq. olim nomine

Lege diſputationes noſtras proœmiales in hos cōmēt. de onere.

Act. 7. & 9.

D. Ieron. de locis Hebr.

Ex cōmēt. Deuter. com. Camhi, Iarhi, Iſaac Hiſpanus.

Hor. carm. lib. 3.

nomine nuncupatæ fuerunt, ad Iſraëlis filios promiſſionis diuinæ iure pertinere conſtat: quas cùm Iſraëlitæ illi priſci nunquam poſſederint, nouis Iſraëlitis ex promiſſionū fide atque conſtantia habitandas fore conſentaneum fuit. ex ijs autem, quæ promiſſæ, ſed nondum priſcis ſeculis obtentæ fuerant, terris, Kinçorum, Keneſæorum, Kadmonçorumque regiones fuêre, quæ terræ Hadrac, quam hic Vates appellat, aſſcribi videntur. Præter has autem regiones Chriſti imperium à mari vſque ad mare, à flumine vſque ad terminos orbis terrarum dilatandum eſſe accepimus. neque enim Iſraëlitæ modò, ſed omnes omnium gentium nationes Deum conditorem patremque communem ſalutis auctorem tandem agnoſcentes pietate & religione colendum ſuſcepturæ prædicuntur. [*Quia Dominus eſt oculus hominis, & omnium tribuum Iſraël.* Hebraicè, *Quia Domino oculus Adæ,* &c.] Iſraëlitæ ab aliis nationibus nomine Adæ interdum diſtinguūtur. quanquam enim omnes homines Adam filij, vt ſunt, ſic etiam Adam nominentur; maximè cùm ratio ad deteriorem naturæ ſtatum refertur, in quem de priſtino illo conuulſæ res hominum primorum parentum vitio & culpa peruenerant. quam rem Latini hominum plurali nomine explicant: tamen cùm certorum Dei promiſſorum & pietatis veræ, atque purioris cuiuſdam diuinarum rerum notitiæ ratio habetur, Iſraëlis nomen propriè appellatur, ad quem huiuſmodi myſteria tenendi atque enuntiandi ſingulari beneficio primæ delatæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: „ Notas fecit vias ſuas Moyſi, filiis „ Iſraël voluntates ſuas, &c. Cæteri verò mortales Adam dicuntur, ad quos tamen ſalutis rationem, quanquam ſcelerum vitio obſcuratam & perturbatam, pertinere nomen ipſum Adam, cui reſtitutionis promiſſum factum fuerat, docet. Igitur non Iſraëlitarū modò tribus, quibus retentiora promiſſa apertioraque ſunt, ſed aliorum hominum nationes, euangelij nuntio audito, ſuaue illud ac leue veræ pietatis iugum ſubituras eſſe Vates præcinit: his enim quàuis minus aperta exploratáq. ſalutis tunc eſſet, non tamē minus propria ſpes eſſe debuit: quæ olim Adæ horum parenti primo non minus certa, quàm poſtea Iſraëli Iſraëliſque tribubus & familiis facta eſt. nam ſi Iacob dictum fuit, (Geneſ. 35.) „ Non vocaberis vltrà Iacob, ſed Iſraël erit nomē tuū: & appellauit eum Dominus Iſraël, „ dixitq. ei: Ego Dominus omnipotēs, creſce & multiplicare: gentes & populi nationū „ ex te erunt: reges de lumbis tuis egredientur, &c. Adam quoque ſimiliter illud in ſua poſteritatiſque ſuæ cauſa audiuit: (Geneſ. 3.) Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemē „ tuum, & ſemen illius: ipſum conteret caput tuum, &c. Ex quo factum eſt, vt Adam propriam filiorum ſalutem à Deo promiſſam exſpectari ſibi non vno loco profiteretur: (Geneſ. 4.) „ Poſuit, inquit, mihi Deus ſemen aliud pro Abel, quem occidit Cain. Hanc itaque ſpem atque adeo attentam Adæ & Iſraëlitarum communis à Deoque promiſſæ ſalutis „ exſpectationem illa oratione ſignificauit Vates, [*Quia Dominus eſt oculus hominis, &c.*] Sunt enim *oculi* præter aliorum ſenſuum inſtrumenta, deſiderij, ſpei, exſpectationiſque indices non obſcuri, vt illud apud noſtros: (Pſalm.) Oculi mei ſemper ad Dominum: quoniam ipſe euellet de laqueo pedes meos. & apud exteros:

(Horat. lib. 4. Od. 5.) *Curuo nec faciem littore dimouet.*

Atque huius deſiderij exſpectationiſque euentum certum fore, propoſitione diuiſioneque iam conſtituta, prædixerat. deinde & generis in varias formas partitione confirmat.

Emath quoque in terminis eius, & Tyrus, & Sidon: aſſumpſerunt quippe ſibi ſapientiam valde. Hebraicè, *Etiam Emath terminabitur in illa: Tyrus & Sidon, quòd ſapientiam valde.*

ILLVD ſignificat oratio, nullam humanam potentiam, ſapientiam, calliditatem, nullam denique opum vim tantam fore, quæ euangelij virtuti & auctoritati obſiſtere valeat. Meminit autem *Emath*, quod in Syria regione potentiſſima celeberrimaque (Amos. 6.) fuerat. quamobrem Emath magna ab Amos eſt cognominata. deinde Tyri & Sidonis „ antiquiſſimarum & munitiſſimarum Phœniciç vrbium, communiſq. totius orbis terrç emporij, ad ſe conſeruandum proſpicientiæ atque opum comparatarum magnitudine nulla alia in orbe vrbs comparari potuit, cùm & ſitus natura & operum ſtructura ad defenſionem & propugnationem, tum congeſti auri & argenti maxima vis fuiſſe dicitur. atque hæc humanæ ad ſtabiliendas res prouidentiæ ratio ſummæ ſapientiæ vulgo prædicari; Deo autem ſtultitiæ nomine notari ſolet: etiam, inquit, Ieroſolymitanæ illius

futuræ

futuræ ciuitatis terminus Emath cognomēto magnam, attinget, imò continebit: neque prõpterea Tyrus & Sidon imperium effugiēt, quod ſibi in ſitu orbis deligendo & opere ædificando opibus ac diuitiis ad quamcunque grauem rem agendam ferendamq́. comparatis ſingularem ſibi præ aliis ciuitatibus ſapientiam arrogent. [*Quòd ſapientiam valde.*] In agendarum & ſtabiliendarum rerum proſpicientia, ſapientia & ſapere verbum eleganter vſurpatur. cuius illud commodiſſimum exemplum eſt: Ecce populus Iſraël multus & fortior nobis eſt, venite ſapienter opprimamus eum, &c. [Exod. 1.] Hebraicè eſt, venite & ſapientes fiamus aduerſus eum. Huiuſmodi autem ſapientiæ laudem pro ſua vendicare cogitabat Tyri Sidoniſque ciuitas locorum natura opereque munitiſſimorum, maximarum etiam pecuniarum publicè priuateque comparata facultate.

Et ædificauit Tyrus munitionem ſuam, & coaceruauit argentum quaſi humum, & aurum vt lutum platearum.

QVANTÆ olim Tyri & Sidonis diuitiæ, quantæq́. opes fuerint, Ieremias, Ezechiel aliique Vates apertè indicant. à quibus loci ſitus, munitio, molesque deſcribitur, quibus gens illa religionis vel ſuperſtitionis reipublicæque ſuæ ſtatum retinere tuerique cogitabat: quem tamen antequam euangelium orbi denũtiaretur, amiſit, ſemel à Nabuchodonoſore ante Zachariæ Vatis tempora, iterumque ab Alexandro certis pòſt annis capta & diruta, ita vt non modò euangelio annuntiando, verbique Dei atque Chriſtiani nominis gloriæ amplificandę obſiſtere non potuit, ſed ſuo caſu cæteris etiam vicinis vrbibus, quamuis magnis, ad diuinorum dictorum exſpectandos exitus exemplo fuit grauiſſimo. [*Et coaceruauit argẽtum vt puluerem.*] Variis & multiplicibus atque frequētibus mercatorum omniũ negotiationibus aurum argentumq́. ſibi comparauerat Tyrus, quò omnes vndiq. cum mercibus atque oneribus commeare ſolere auctor eſt Ieremias. Aſportabatur autem ex Hiſpania maxima argenti copia Carthaginẽ in Africam, inde verò ad Tyrum Carthaginenſium matrem mercium cauſa vehebatur; aurũ verò ab vſque orientali India & terra omni Hauila, atque ab aliis pluribus, vbicunque effoderetur locis, eò conferri ſolitum apud vates legimus. At verò tantam conſiliorum, rerum atque opum molem Tyrum ab euangelici imperij virtute defendere non poſſe ait, quam ante euangelij tempus expugnatam & dirutam diuinæ potentiæ & ſapientiæ magnitudinem agnoſcere & confiteri neceſſe ſit.

Ecce Dominus poſſidebit eam, & percutiet in mari fortitudinem eius, & hæc igni deuorabitur.

DVOS diuerſo tempore exſpectandos Tyri exitus vaticinium hoc continet, prior ad euangelij ętatem; poſterior ad futura paulo pòſt ſub Alexandro tempora ſpectat: atq. prioris poſterius ſignum futurum eſſe dicitur. namque gẽtem ipſam Tyriam ſub Chriſtiani nominis ditionem ſubiugandam tandem eſſe prædicit Vates: ante tamen, quàm hoc eueniat, vrbem incendio dirutioneque vaſtãdam eſſe ait. Quæ res ab Ezechiele etiã prædicta, per Alexãdrũ Macedonẽ geſta, à Ioſepho Hebręo, Q. Curtio, Plutarcho, aliiſq. ſcriptoribus narratur. [*Et Dominus poſſidebit eam.*] Ciuitatẽ ipſam tandẽ ſibi vendicaturus eſt Dominus; de vrbe verò, quæ muros & ædificia cõtinet, ſubiũgit, [*Percutiet in mari fortitudinem eius.*] Ad ſitus indicationẽ alludit oratio. namque Tyrus maritimũ oppidum [Iſai. 23.] nunc, inſula quondam fuit ſeptingentis paſſibus à continenti diuiſa, mari præalto, vt ex [Plin. lib. 9. c. 9.] Ioſue, Ieremiæ & Ezechielis obſeruauimus lectione: ſed Alexandri oppugnãtis operibus [Ioſue 19.] continenti coniuncta eſt, olim portu clariſſi. vrbibus genitis Lepti, Vtica & Carthagine, [Gell. lib. 9.] Gadibusq. in Oceano conditis olim Sarram nuncupatã Gellius teſtatur: quod nomen Hebræo plane conuenit, SZOR: eius autem vrbis exciſæ populum, Carthaginem, Vticam & Leptin, atque adeo Gades in colonias migraſſe vero ſimillimũ eſt. Sunt qui Venetos originem hinc habere tradant: quos omnes tandem Chriſtianæ pietatis cultores extitiſſe, manifeſtum eſt. Atque vrbem ipſam expugnatam exciſamq́. iuxta Vatum oracula fuiſſe; illius verò populum Chriſti miraculis cognitis doctrina non difficulter ſuſcepturum fore Chriſtus apud Matthæum docebat. huius autẽ vrbis prædicti excidij euẽtũ, [Matth. 11.] magno vicinis vrbibus diuinarum de ipſis prædictionum veritatis & exſpectationis exemplo fore Vates ait.

Et videbit Aſcalon & timebit: & Gaza, & dolebit nimis: & Accaron, quoniam confuſa eſt ſpes eius: & peribit rex de Gaza, & Aſcalon non habitabitur.

OMNES hæ ciuitates, quæ quondam Iſraëlitis religionis æmulatione & inuidia infenſiſſimæ fuerant, victæ tandem & exciſæ diuino cõſilio perituræ eſſe dicuntur; eædem verò atque Tyri Sidoniſq. caſu ſibi vt prædictæ etiam calamitates accidát, magno metu exſpectare cogentur, tandemq. ſuarum rerum occaſum expertæ lugebunt. Aſcalon autẽ vt antiquiſſima, ita prima in Palęſtinæ vrbibus cenſetur à Ieroſolymis ſeptingentis & viginti ſtadiis diſtans, quæ Iſraëlitis olim à Samſonis ætate non leue negotium faciebat. Hanc ſuperiori Idumææ Hebræi ſcriptores cum Ioſepho aſcribunt. regiam etiam vrbem fuiſſe Aſcalonitarum regum cognomentum indicat. Gaza etiam regia & opulentiſſima Palæſtinæ vrbs atque regionis à meridie terminus auctore Moſe: de qua plura in Amoſi commentariis diximus. Tertia verò Accaron inſignis regionis illius ciuitas fuit: quam ingenti tum dolore, tum metu & Tyri caſu afficiendam quoque Vates ait, quòd harum omnium vrbium res in Tyri præſidio latere putarentur, quæ prima in illis prouinciis & celeberrima fuerat, cæteriſque vrbibus, & ob magnitudinis opumq. præſtantiam, & ob generis affinitatem, vt princeps obſeruata, ſicut ſcriptũ eſt: Chanaan autẽ genuit Sidônem primogenitum ſuum, & Hethæum, &c. Factique ſunt termini Chanaan venientibus à Sidône Geraram vſque ad Gazam, &c. Hanc vrbem tunc regiam fuiſſe Vates indicat, cuius regem periturum eſſe ait; Aſcalonem prorſus deſertam incultamq. fore; reliquas verò vrbes aduenis & peregrinis tenẽdas eſſe, ita vt illa antiquitatis & conſeruati generis gloria, quam Palęſtini ſibi alere tenereq. viſi ſunt, abiicere tandẽ cogátur.

Ioſue 13. Ierem. 25. Amos 4. Iudic. 14. Hebræi auctores in tractatu de volumine. Ioſeph. lib. 5. c. 3. Geneſ. 10. Geneſ. 10.

Et ſedebit ſeparator in Azoto: & diſperdam ſuperbiam Palæſtinorum.

Separator, Hebraicum nomen MAMZER, idem, quod Latinum, *ſpurius*, ſignificat: cuius quamuis certa mater, nullus certus ex lege pater indicari queat. Ex verborum autem, vnde deducitur, vi ſeparatum confuſum alienatumque ſignificat. cuiuſmodi confuſo ac promiſcuo populo *Azotum* habitandam fore Vates ait, ita vt illa tandem Palæſtinorum generis & ſplendoris arrogantia (quo morbo plurimi homines laborant) fundamento, quo innitebatur, euerſo corruat. deinde verò vanũ illum & ſuperſtitioſum Deorum cultum, omnem ſacrificiorum & epularum ritum, qui in falſorum numinum gratiam ſeruabatur, euangelij virtute abolendum prorſus eſſe Vates canit.

Et auferam ſanguinem eius de ore eius, & abominationes eius de medio dentium eius: & relinquetur etiam ipſe Deo noſtro.

INTER fœdos ritus & mores, ſanguinis eſus numeratur, gentibus olim ex præceptis filiorum Noë prohibitus; qui tamen ad ſuæ ſuperſtitionis cultum cum aliis turpibus rebus additus fuit: quem ſuperſtitionis magis tollẽdæ, quàm rei ipſius damnandæ cauſa in Ieroſolymitano concilio vetuerũt apoſtoli. Bibebant autẽ ſanguinẽ cum lacte aut vino aliiſue rebus in ſacrificiis; qui ritus libatio dicebatur: carnes verò ipſas hoſtiarum comedentes Deorum epulas appellabát. Atque huius loci explicationem ſatis illuſtrem Chaldaica paraphraſi vertenda afferre nobis videmur. [*Et conſummabo comedentes ſanguinem, & abominationem ex (iis, qui ſunt) inter illos, & addetur exercitus illorum & aduenæ eorum, qui reliqui erunt in eis: addentur etiam ipſi ad populũ Dei noſtri.*] Hæc Chaldaicè. [*Relinquetur etiam ipſe Deo noſtro.*] Palæſtinorum reliquię, vt aliarum etiam gentium, ad Dei noſtri cultum ſeſe conuertent; neque ſuam factionem de cætero fouere & retinere defendereque ſtudentes regem ſibi, rempublicam, religioniſque ſeparatæ formam habebunt, ſed ad vnam eandemq. eccleſiã, vt membrum aliquod ad corpus referentur. Hoc eſt, quod ſubiungitur.

Et erit quaſi dux in Iuda, & Accaron quaſi Iebuſæus. Chaldaicè ſic:

Et erunt vt principes domus Iuda, & Accaron implebitur domus recta in Ieruſalem. Non regis cuiuſpiam aut regni partes agẽt Palæſtinus populus, maximè Gazenſis, qui hactenus regis dignitatem obtinuerat, ſed ducis cuiuſdam, hoc eſt, vniuerſalis

eccleſiæ

eccleſiæ partis, communi cum aliis conſilio, ſtudio, ſimili more; atque in Iudaica republica princeps quidam & dux millenarius, qui rex non ſit, cenſeri ſolet: Accaronis autem populus in ciuitatis ſocietate communioneque manens, magno ſeſe beneficio affectum agnoſcet; perinde vt Iebuſæus olim Ieroſolymis cum Iuda & Beniamin conſeruatus: quæ res olim futurorum ſeculorum imaginem quandá expreſſerat. Summa verò atque perpetua pax pio populo diuinitus gignenda confirmandaque nuntiatur, ab omni non modò belli metu, ſed exactionis tributorum condicione aliena, quæ diuinæ tutelæ præſidio confirmanda ſit.

Et circundabo domum meam ex his, qui militant mihi euntes & reuertentes, & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor: quia nunc vidi in oculis meis.

OPTIMI principis prouidentiſſimique patriæ patris nomen ac munus præſtiturũ ſeſe profitetur Deus: cuius illa perpetua atque conſtãs cura ſit, ne quid detrimenti foris damniúe reſpublica accipiat. Eam verò felicitatem non modò bellorum depulſione, ſed vectigalium & tributorum conferendorum fine allato conſtat. ſatis bene reipublicæ princeps conſulit, qui neceſſarij belli moleſtias & miſerias tributi condicionibus non nimium iniquis lenit, ſed optimè atque ſaluberrimè proſpicit: qui populum non à bellis modò, ſed à tributis omnibus vindicat. Talem ſeſe principem patremque præbiturum Deus pollicitus eſt, qui deuictis & pacatis hoſtibus omnibus, pace vbique parta, tranquillitatem & ſecuritatem omnis metus omniſque damni expertem populo ſuo præſtaret: quem maioris familiaritatis cauſa domum ſuam vocat, patrem ſeſe ex relatiuorum ratione profeſſus. Illud autem arcanæ huius loci ſententiæ argumentum eſt Hominum vita perpetuis bellis tum à diabolo acerrimo hoſte, tum à propriis vitiis infeſtatur; deinde & acerbiſſimis tributorũ exactionibus à propria concupiſcentia, quæ peccati regnum ac potius tyrannis eſt, vexatur ac perturbatur adeo, vt, niſi diuinam imploret expoſcatque miſericordiam, infelix profectò lamentari debeat, ſicut ſcriptum eſt: Infelix ego homo, quis me liberabit à corpore mortis huius? Huiuſ- Rom.8.
modi peſtiferum calamitoſumque bellum ſtudio, diligentia, cura ac labore multo attenuatum fortaſſe atque imminutum antiqua hominum ætas experiri potuit; prorſus verò extinctum deſiderauit quidem atque popoſcit, nunquam tamen experta eſt, donec Chriſti virtute atque opera, victis hoſtibus, propulſatum tandem, ſumma pace & tranquillitate mutatum eſt, ſpiritu ſancto in apoſtoles & diſcipulos miſſo: qui ex antiqua illa ſeruitute per filium liberati verè liberi euadentes in domo non Ioan.7.
vt ſerui, ſed vt filij in æternum manſerunt, hæredes quidem Dei, cohæredes autem Chriſti. Atque huiuſmodi in eccleſia, eccleſiæque ſanctiſſimis membris (quales apoſtoli diſcipulique illi fuerunt) veræ & abſolutæ libertatis exemplum, antiquorum temporum ſancti vates, reges & patriarchæ, longo interuallo præſcientes, & ſibi optabant, & ætati noſtræ aureæ noui teſtamenti edendum ſumma cum gratulatione prædicebát. Lætabuntur & exultabunt coram te, ſicut qui lætantur in meſſe multa: ſicut exultant Iſai.9.
victores capta præda, quando diuidunt ſpolia. Iugum enim oneris eius, & virgam humeri eius, & ſceptrum exactoris eius ſuperaſti, ſicut in die Madian. Huius exempli exſpectationem verè piis atque probatis diſcipulis cultoribuſque ſuis Chriſtus ipſe da- Matth.11.
bat. Venite, inquit, ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos: tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum & humilis corde: & inuenietis requiem animabus veſtris. Hanc verè ſalutis, pacis, & tranquillitatis rationem non imputatione aut cogitatione adſcriptioneque, ſed re ipſa, atque certa diuinaque virtute definiendam eſſe, innumerabilibus diuinorum librorum teſtimoniis accepimus: cuius quòd tempeſtate noſtra rarius exemplum conſtet, obſcura & difficilis explicatio habetur, atque ab aliis, qui meliores in religione partes tuentur, nondum pro dignitate rei expoſita, ab aliis ad imputationis antiquæ ſimilitudinẽ reuocata tractatur: ſed hi tamẽ poſteriores tam longè à veritate & virtute Chriſti abſunt, quantũ à noui teſtamenti & legis perfectione veteris legis, quæ nihil ad perfectum adduxit, infirmitas aberat. Chriſtus enim non reputat homines iuſtos, ſed verè iuſtificat in ſancti- Rom.7.
tate, iuſtitia & veritate: ita vt nihil damnationis ſit iis, qui verè in Chriſto ſunt, qui non

Rom.8. ſecundum carnem ambulant. Lex enim ſpiritus vitæ in Chriſto liberauit me, ait Paulus, à lege peccati & mortis. nam quod impoſſibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem: Deus filium ſuum mittés in ſimilitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, vt iuſtificatio legis impleretur in nobis, qui non ſecundum carnem ambulamus, &c. Verùm enimuero longior & plenior de hoc ſummo & conſtanti Dei erga eccleſiam ſuam beneficio exſpectanda nobis diſputatio eſt, in qua veritas hæc ſubtilius etiam limata magnum piis hominibus ad ſalutem propriam ſtudioſius etiam petendam momentum afferat, nullumque vel dubitationi, vel errori relinquat locum. Quod vt fiat, contento ſtudio aſſiduiſque precationibus, ex Deo omnis ſapientiæ & copioſiſſimo, & puriſſimo fonte peti impetrariq; oportuerit: qui ſe ſuæ domus propugnatorem atque defenſorem fore apud hunc Vatem pollicetur. Sed quoniam promiſſionis Latinè lectæ ſententia obſcurior paulo, ob linguæ inopiam, eſt, ad verbum ex Hebræo reddita & explicatis verbis dilucidior fiet. [*Et caſtrametabor domui meæ à militia, à tranſeunte, & à redeunte: & non tranſibit ſuper eos vltrà exactor.*] Seſe populo ſuo propugnaculum & præſidium tutiſſimum fore ait, ita vt militiæ & belli moleſtiis liberato in ſumma pace & tranquillitate agere liceat, nullis denique nouarum rerum nuntiis, nullis belli denuntiatoribus perturbando, nulla exactoris importunitate vexando. omnis autem huius efficiẽdæ rei ratio diuina planè fore primo verbo indicatur. [*Caſtrametabor.*] Hebraica vox HHANITHI, ad *ſuos* fontes reuocata ſtationem, caſtrametationem, manſioné, miſericordiam, domum gratiamque ſignificat. Quibus obſeruationibus illud efficitur, vt hanc propugnationem ac defenſionem Dei in eccleſia manentis miſericordiæ dono & gratia definire oporteat. nam neque tanta res præſtari humanis viribus potuit, neque vt à Deo pręſtita fuerit, vlla hominũ virtute, ſed diuina miſericordia & gratia effectũ eſt: Deum enim familiarem tutorem, defenſorem, atque adeo patrem ſibi promereri quis mortalium potuit, niſi ſeſe vltro ipſe pollicitus præbuiſſet, ſicut ſcriptum eſt: Apparuit benignitas & humanitas ſaluatoris noſtri Dei: non ex operibus iuſtitię, quę fecimus nos, ſed ſecundũ miſericordiam ſuã ſaluos nos fecit per lauacrũ regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti: quem effudit ſuper nos per Ieſum Chriſtũ Dominũ noſtrum, vt iuſtificati gratia ipſius, hæredes ſumus ſecundum ſpem vitæ æternæ. Huius verò tanti tamque admirandi beneficij hominibus conferendi auctorem & miniſtrum futurum Ieroſolymæ ciuitati certis cognoſcendum notis indicaturus Vates, ſibi ipſi ſpectandum in viſione illa oſtenſum affirmat. id quod exclamatione pronuntiat primum, deinde præconio gratulationeque magna exſpectationis mouendæ cauſa proſequitur. [*Quia nunc vidi in oculis meis.*] Hemiſtichium hoc admirantis Vatis orationem continet, in qua eius, quæ ſubiungitur, adhortationis atque indicationis certum teſtimonium eſt: ait enim ſeſe oculis propriis mentis eam exſpectandi ſeruatoris pompam maximis notis illuſtrem, quam deſcribendo indicare parat, vidiſſe atque obſeruaſſe: ſeque eius rei præconem præbet ſtudioſiſſimum.

Exulta ſatis filia Sion, iubila filia Jeruſalem: ecce rex tuus veniet tibi iuſtus, & ſaluator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum filium aſinæ.

OPTATISSIMVM atque iucundiſſimum nuntium afferre ſe docet Vates iis, quos vel audiendo ſolùm lætari & exultare iubet, ob maximæ & feliciſſimæ rei exſpectationé: quæ ſperandæ ſalutis vltimum atque certiſſimum argumentum fuerat. hactenus enim cæteris Babylonienſium aliorumque exulum Iudæorum argumentis abundè ſatisfaciés Vates, illam Ieroſolymitanã reſtitutionem certam eſſe confirmauerat, quæque conſecutura eſſet felicitas, oſtenderat. Huius verò tanti diuini beneficij miniſtrum & auctorem ab aliis vatibus prædictum, atque genti ipſi deſiderandum nondum indicauerat, quem regem ex Dauidis familia optimum & fortiſſimum fore, publice decantatum fuerat. Huius igitur magni regis certam exſpectationem illi, templi ſecundi ſeculis propriam eſſe, aduentum etiam certis inſignibus & notis obſeruandum commonſtrat: virtutem autem atque efficientiam illuſtribus adiunctis indicat, [*Iuſtus, & Saluator.*] Conſtat autem oratio omnis deſcriptionibus & notis: namque ad definitiuum ſtatũ pertinet, atque iudicandi partem eam ſpectat, quæ rerum naturam, quæ qualis quæque ſit, tractandam ſibi

ſibi vendicat. cuius multa in ſacris libris, maximè autem in prouerbiis exempla ſunt: ſed ad rei magnitudinem tum indicandam, tum confirmandá atque commendandá ſermo exhortationibus, expolitionibus, amplificationibus, exclamationibus, aliiſque oportunis figurarum generibus exornatur, in quibus illa vox, *Ecce*, certam imprimis admirandamque rem, & prꝫter cõmunem modũ conſuetudinemque exſpectandam indicat, vt: Ecce ,, Iſai. 6. 28.
virgo concipiet & pariet filium. Ecce pono in Sion lapidem, &c. Appellantur autem ,,
Sionis & Ieruſalem nomina, quòd ſermo fiat de rege exſpectando ex familia Dauid, cuius propria domus regio cognomento illuſtris Sion, regni autem ciuitas Ieruſalem fuerat. Vtriuſque verò rei inſtar rex hic, quem indicare parat, habiturus erat, vt genus à Sionis Dauidiſque familia duceret, & regni ſedem in Ieruſalem non tam terreſtri illa & anguſta, quàm illius filia atque omnis felicitatis & dignitatis hærede collocaret. neque enim myſterio caret, quòd non Sion & Ieruſalem, ſed Sionis Ieruſalemque filia appellata ſit; neque aliam Sion & Ieruſalem filiam, quàm catholicam Chriſti eccleſiam cognoſcimus, quæ Synagogæ matris iam olim ſepultæ pietatis & diuinorum beneficiorum accipiendi facultatis hæres vnica eſt. Huic autem rex ſuus venturus nuntiatur, non alienigena, non hoſtis, cui vi vel dolo, ſed proprius & legitimus atque vnicus, cui diuino iure regnum deferendum ſit: is denique rex, quem ſuum agnoſcere illa ſolùm debeat: neque verò ſua ipſius filiæ Ieruſalem opera & ſuffragio conſtitutus, neque euocatus aut reſtitutus, neque ſuarum opum & facultatum impenſis inſtructus, neque magnis ſumptibus inductis excipiendus, ſed à Deo vnctus & conſtitutus vltro ipſe, omnibus, quę diuinum regem deceant, virtutibus inſtructiſſimus, populoque ſuo imprimis feliciſſimus & vtiliſſimus venturus eſſe dicitur. [*veniet tibi.*] Tantum namque regem, niſi vltro venientem experireris, optare quidem tibi deſiderareque poteras, conſtituere verò atq. adducere nullis humanis artibus aut opibus valebas. atque adeo hac orationis figura diuinitus mittendũ eſſe regem illum ſignificauit. quibus verò ad rem gerendam, quantiſque virtutibus inſtructum experiri liceat, ex efficientiæ notationibus docemur. [*Iuſtus & ſaluator.*] Duas cõprimis optimi principis artes proprias duplexque ſtudium conſtare oportet; alterum in iis, quibus præeſt, regẽdis, gubernandis; alterum verò iiſdem ab omni externa iniuria atque incommoditate defendendis declaratur. nam publicarum rerum ſalus vtraque hac parte petitur: pernicies verò & interitus vtriuſuis defectu affertur. Prior autem & antiquior gubernandi & regẽdi populi ratio principi bono eſt. namque & huius proprius perpetuuſque eſſe debet vſus; illius verò alterius, hoc eſt defendendi & ſeruandi tantùm in afflictis rebus oportunus eſt; cum videlicet populus malum ex hoſte vel ſuſtinet, vel metuit. maxima autem ad vtramque rem virtute præditum regem hunc deſcribit Vates; Iuſtum, qui diuina illa ſua iuſtitia cultores ſuos iuſtificare atque ſanctiſſimis moribus & legibus in cordibus inſcriptis gubernare & regere poſſit; Saluatorem verò, qui de infernæ ſeruitutis iugo & poteſtate tenebrarum liberatos defendat & tueatur. ſed iuſtitiæ cognomentum ſeruatori præpoſitum eſt ob eam, quam annotauimus, rem, & quòd ipſe rex iuſtitiæ ſuæ exemplum perpetuum prius quam fortitudinis etiam editurus erat. namque ſe iuſtum omni vitæ actione, omni gerenda re præbuit; victorem verò fortiſſimum & potentiſſimum in illo cum morte atque diabolo conflictu, & in illo clariſſimo reſurrectionis triumpho exhibuit. Hoc autẽ fuerat eius colloquij argumentum, quod cum illo à Moſe & Helia factum grauiſſimi te- ,,
ſtes obſeruarunt. De exceſſu, inquit, quem completurus erat in Ieruſalem. quem exceſ- Luc. 6.
ſum D. Lucas ἔξοδον, hoc eſt, expeditionem vocat. Antea enim quis ſcire poſſet aut regis huius fortitudinem noſcere; cùm primum ſpectandus excipienduſque hominibus oblatus eſt: tanta humilitatis & lenitatis, manſuetudinis paupertatiſque ſpecie, vt quanquã talem à vatibus deſcriptum & indicatum, non tamen diſcipuli ſui vaticinio planè conferre agnoſcereque valuerint? Quis enim humanæ potentiæ & facultatis atque amplitudinis rationibus aſſuetus, quibus maximæ res obiri, geri atque conſeruari creduntur, tanta de homine paupere, humillimo & leniſſimo cogitare potuiſſet, niſi diuino oraculo fuiſſet admonitus? [*Et ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinum, & ſuper pullum filium aſinæ. Et ipſe.*] notationem & aſſeuerationem habet hæc indicatio, quod cum promiſſis & deſcriptis virtutibus hæc etiam conſentiant, quæ diſſentire humana ſapiẽtia putat. Illud enim vehementer pugnare videtur, Iuſtum & ſaluatorem eſſe, & pauperem & humillimum, ab omni faſtu & ambitione alienum. At verò ipſe idem, qui iuſtus & ſeruator à Vate

dictus eſt,pauper Hebraicè, GHANI pauperem humilemque ſignificat. Propoſitam verò rem ex hoc loco, qui à deſtinatis dicitur, confirmat Vates, hoc eſt, ex apparatu & pompa,qua ſeſe ſuis excipiẽdum exhibiturus erat. [*Super aſinum.*] quod animal vt ſemper bello & pugnis ineptum,ſic etiam illis tẽporibus principibus & ſummis viris ad vehendum etiam ignobile & humillimum haberetur, tantoque magis, quanto viribus & robore minus valeret: nam inſidere aſino,ignobile & humile putatur,pullo autem aſinę infirmiori etiam,multo humilius & ignauius ducitur. [*Pullum filium aſinæ,*] qui propter ætatis infirmitatem nondum matrem ſequi deſierit: ſic vitulus filius vaccæ Hebraicè eadem ſignificatione dicitur. atque hoc faſtu, hac pompa Chriſtum regem Ieroſolymam ingreſſum euangeliſtæ teſtantur,non qui equo vectus ferocem metuendumque,ſed qui aſello ſiue pullo inſidens cæteræ turbæ eminentior conſpicuum agnoſcendumque ſeſe exhiberet: ſuamque agendæ gerendæque rei rationem non humanis modis, ſed diuinis arcaniſque virtutibus definiendam eſſe,vel ipſo ſpectaculo doceret, magnã pauperiem, magnam humanarum opum cõtemptionem & deſpicientiam profeſſus, ſuiſq. vtilem, nulla verò re grauem difficilemque oſtendens. neque verò mirandũ Iudæis illo ſeculo corruptis moribus & regni regiſque rationem humanæ amplitudinis modo definientibus hoc ſpectaculo atque certo vaticinij ſigno Chriſtum regem ſuum prorſus agnitũ, acceptum non fuiſſe,quando neque à diſcipulis propriis ante illius glorificationẽ huius
Ioan.12. ſigni certa ratio perſpecta fuerit,ſicut ſcriptum eſt: Hæc non cognouerunt diſcipuli eius primum,ſed quando glorificatus eſt Ieſus,tunc recordati ſunt,quia hæc erant ſcripta de eo: & hæc fecerunt ei,tunc,inquit,cùm pugnæ,victoriæ,prædæ,triumphi,regni denique adminiſtrandi ratio omnis,cum illa humilitate & paupertate maximè conueniẽs,aperta illis fuit: quæ tamen propter ſeculi & morum vitium, & diuinæ virtutis ignorationem Chriſtianis etiam principibus non minus fortaſſe ad imitandum obſcuro exemplo eſt, quàm Iudæis olim ad credendum fuerat. In cauſa eſt, quòd nullam magnam & præclaram,aut cum hoſtibus,aut cum ciuibus ſine magnis pecuniis, opibus, & ſine maximo hominum,equorum curruumque ſtrepitu geri poſſe communis hominum ſentẽtia ſit: cùm tamen contra maximas,maximeque admirãdas res non his humanis impedimentis,ſed diuino conſilio,virtute atque efficientia conſtare, & maximorum olim virorum exempla docuerint,& rex hic,de quo ſermo eſt, inuiſibilibus & viſibilibus hoſtibus deuictis, & pace vbique parta confirmaturus eſſe prædictus fuerit, tandemque re præclariſſimè geſta confirmauerit.

Et diſperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Jeruſalem, & diſſipabitur arcus belli.

VTRIVSQVE populi Iſraëlitarum & Iudæorum olim diſſidentium animi ad pacem per Chriſtum conuertendi eſſe prædicuntur: cuius rei argumentũ à deſtinatis colligitur. namque apparatus bellici omnis armorumque ſublatio bellorum finem paciſq. vſum indicat, vt illud: Et cõflabunt gladios ſuos in vomeres,& lances ſuas in falces, &c. Res autẽ ipſa,ex qua tranſlatio ſumitur,aptiſſimè deſcripta eſt. namque Ephraim,quòd ſpatioſa & campeſtria magis loca teneret,curribus vti commodius poterat. Ieroſolyma
4.Reg.9. verò,quòd montoſo & aſperiori ſolo ſita eſſet, equis tantùm vtebatur. atque ita in Iſraëlitarum regum hiſtoriis frequẽs curruum mẽtio eſt,vt: Tolle currum,& mitte in occurſum eorum,&c. Sunt autem vtręque res,& currus & equi,ad gerenda bella iudicio hominum commendatiſſimę. Hi in curribus & hi in equis,nos autem in nomine Domini ſperabimus. Arcus etiam,qui illis temporibus in miſſili armorum genere præſtabat, pro omnibus telis armiſque ponitur. arcus belli à venationis arcu non re fortaſſe, ſed vſu diſtinguitur. venari feras non belli, ſed pacis exercitatio eſt: qua & corporis valetudini, ſi quis oportunè fuerit vſus,cõſulitur. Cauſam autem,quamobrem arma huius regis virtute atque præcepto abiicienda ſint, Vates exponit,quòd publicæ pacis auctor & conciliator non ſolùm illis duobus olim diſſidentibus regnis,ſed omnibus etiam aliis, quãuis inimicis,gentibus & nationibus futurus ille ſit.

Et loquetur pacem gentibus, & poteſtas eius erit à mari vſque ad mare, & à fluminibus vſque ad fines terræ.

NON bello indicendo,ſed vera,pia,æternaque animorum pace nuntianda, hoc eſt, euangelio

euangelio (quod diuinæ ſalutis nuntium eſt) prædicādo omnes orbis nationes ſub Chriſtiani nominis imperiū ditionemque ſubiugandas Vates hic cum ſacro pſalmorū auctore concinuit. [Pſalm.71.] Et dominabitur à mari vſque ad mare, & à flumine vſque ad terminos orbis terrarum. Cuiuſmodi verò Chriſti futura dominatio eſſet, nimirum iuſtiſſima, innocentiſſima atque æquiſſima, lenis & ad ferendum ſuauiſſima, ad publicam vtilitatem omnino confirmata, ipſo etiam verbo manifeſtè declaratur. Eſt enim verbū *Maſſal*, quod præeſſe, comparare, exemplis & parabolis docere, gubernare fouereque ſignificat. cuius ratio planè duobus exemplis ſolis & lunæ perſpicitur, quæ à Deo in firmamento conſtituta eſſe hoc verbo dicuntur, alter vt diei, alter vt nocti præeſſet. [Geneſ.1.] Terrarum verò omnium quatuor partibus diſtinctus orbis duorum marium & fluminis atque termini nominibus eſt deſcriptus, atque deſcriptionis initium à proximo & notiſſimo termino ſumptū eſt, videlicet à meridionali Oceano, quod in orbis ſitu dextrum latus obtinet, indicantiq. primum ſeſe offert. nam ſi ortum ſpectes, quæ prima lucis & motus diurni regio eſt, indicemque vtriuſque manus extendas, meridianum mare dextra; læua verò ſeptētrionale indicabis. deinde verò ſi extentis brachiis à dextra in læuam, quæ naturalis motus ratio eſt, mouearis, dexteræ orientalis plaga; ſiniſtræ verò occidua occurrit. atque adeo hæc ratio perpetua in ſacra geographia eſt, vt dextræ & ſiniſtrę nominibus meridiē & ſeptemtrionem definire conueniat, vt Hoba, quę eſt ad dexteram Damaſci, quam ſeptentrionalem Chaldæus paraphraſtes interpretatur. [Geneſ.14.] Conſtat autem ex hoc aliiſque ſacrorum librorum locis terram, vt à meridie, ſic à ſeptentrione mari cingi, & orbem vtrinque ſecundum longitudinem nauigatione luſtrari poſſe, quod & noſtro ſeculo noſtriſque hominibus ab altera parte iam eſt exploratum; altera verò tentatum, incerto tamen (vt ex Anglis accepimus) euentu, propter nimiam frigoris importunitatem. Atque ab oriēte terminus certus à Vate in flumine conſtitutus eſt; ab occaſu verò nullus certus eſt finis præſcriptus, quòd multa magnaque terrarum pars occidui oceani nauigatione petenda atq. exploranda ſupereſſe ſignificaretur. Quod verò flumen hoc loco indicet Vates, facilè cognitu eſt, eſſe ex quatuor illis illuſtriſſimi fluuij capitibus, quæ ſacra geographia indicat: vnum, quod ad orientalem plagam præter vnum penitiſſime pertineat. id autem Phiſon ex aquarum copia curſuſque longitudine dictum, idemque omnium primum & celeberrimum, quod circuit omnem terram Hauilath, vbi naſcitur aurum, &c. [Geneſ.2.] Chriſtianæ itaque religionis ditio orbis terrarum terminis a vatibus eſt definita. Atque gētes quidem, quibus nulla antea lex, nulla ſalutis promiſſa aperta erant, pace enuntiata ab illo caliginoſo ignorationis errore deductas ad ſacræ ciuitatis communicationem admittendas diuini conſilij oraculis decretum eſt. Iudæos verò Iſraëlitasq. ex pacti & conuentus antiqui renouatione mirabili, ab illa veteris legis duriſſima ſeruitute, vel ab illo potius carcere in veram piamque libertatem eſſe vindicandos.

Tu quoque in ſanguine teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu in quo non eſt aqua.

HEBRAICA lectio verbum in prima perſona *emiſi* habet, & Chaldaica etiam paraphraſis *liberaui* interpretatur, ita vt redemptor ſiue liberator Deus ipſe, diuinumq. verbum ſit; Iſraëlitarum verò ſynagoga ea ſit, quę ſecunda perſona feminina appellatur. [*Tu quoque,*] cui quòd promiſſa, aperta atque teſtamenti ſanguine confirmata olim fuerant, nunc etiam præſtanda nouique teſtamenti ſanguine renouanda prædicuntur. myſteriū magnum in hoc carmine ſignificatum, breui commentatione indicabimus. Antiqui teſtamenti miniſter Moſes, vbi diuinam legem iure rogatam atque per populum ſancitam ſacroſanctam promulgans huiuſmodi ritu verbiſque ſacrauit, Tulit Moſes dimidiā partem, & miſit in crateras; partem autem reſiduam fudit ſuper altare, aſſumenſque volumen fœderis legit audiente populo, qui dixerunt, Omnia, quæ locutus eſt Dominus, faciemus, & erimus obedientes. [Exod.24.] Hactenus rogatio ſanctioque: nunc deinceps ſacratio eſt: Ille verò ſumptum ſanguinem reſperſit in populum & ait, Hic eſt ſanguis fœderis, quod pepigit Dominus vobiſcum ſuper cunctis ſermonibus his. Hæc olim acta fuerant, quæ, quoniam propter ſuam infirmitatem perfectos cultores præſtare non potuerunt, nouo exemplo diuinaque virtute atque efficientia pleno inſtaurari ac renouari oportuit, non vituli ad hominum virtutem ſtabiliendam inutilis,

ſed Chriſti agni immaculati efficaciſſimo ad eam rem præſtandam ſanguine, cuius ille antiquus ſanguis non vim habens, ſed imaginem exprimens exſpectationem fecerat, ſicut ſcriptum eſt: (Heb. 9.) Vnde nec primum quidem teſtamentum ſine ſanguine dedicatum eſt, &c. & paulo inferius. Et omnia penè in ſanguine ſecundum legem mundantur, & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio. neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari, ipſa autem cæleſtia melioribus hoſtiis, quàm iſtis, &c. hic verò ſanguis teſtamenti eſt, quem hoc loco Vates indicat, Iſraëlitiſque magis propriè propterea aſcribit, quòd illius ratio ad Iſraëliticum populum primum ex pacti antiqui promiſſorumq. conuentu pertineret; vtpote quem ſanguis ille vituli aſperſus & legis cognitio atq. ſanctitas iam inde à priſcis temporibus in huius noui teſtamenti exſpectationem adduxiſſet, ſicut ſcriptum eſt: (Rom. 9.) Qui ſunt Iſraëlitæ, quorum adoptio eſt filiorum, & gloria, & teſtamentum, & legiſlatio, & obſequium, &c. Quam etiam rem ipſe immaculatus agnus in ſacroſancta illa ſui ſanguinis communicatione apertis verbis exponés obſeruauit. namq. apoſtolos allocutus, qui Iſraëlitæ omnes erant, Iſraëlitarumque perſonam ſuſtinebant, ait: Qui pro vobis & pro multis effundetur in remiſſionem peccatorum. pro vobis Iſraëlitis & pro multis gentibus, qui non ex Iſraëlis genere ſecundum carnem ſunt. Hoc modo etiam Ioannes Iſraëlitas & gentes alias diſtinxit. (1. Ioan. 2.) Chriſtus mortuus eſt pro peccatis noſtris, & non pro noſtris tantùm, ſed etiã pro totius mundi. In huius itaque teſtamenti ſanguine Iſraëlitas à ſeruitutis duriſſimæ & inutilis vinculis relaxãdos liberandoſq. eſſe Deus pollicetur, ergaſtulis illis, in quibus olim omnes fuerant: nunc verò maximè illorũ reliquiæ ſunt. namque ad plenam Iſraëlitarum liberationẽ hoc vaticiniũ ſpectat. Appellatur autem illa Iſraëlitarum condicio lacus, in quo non eſt aqua. quæ deſcriptio cum omnibus illis temporibus aptè, ſed cum his aptiſſimè collata conuenit, quando illa olim Iſraëlitarum ſeruitus parum vtilis exiſtimata ſit; quippe quæ nihil ad perfectum adduxerit: nunc verò non inutilis modò, ſed pernicioſa etiam ſit: accedente namq. atq. extante Chriſti luce, omnis illa rituum, ceremoniarum atque traditionum Iudaica vmbra parum olim ſalubris obſoleſcens tandem peſtilens eſſe cœpit, ſicut ſcriptum eſt: (Galat. 5.) Neque circuncisio, neque præputium aliquid valet. & alio loco: Si circuncidimini, à gratia excidiſtis. atque hæc res aptiſſima tranſlatione à Vate explicata eſt. namque ſubterraneus lacus, in quo aqua vel non fuerit, vel eſſe deſierit, tum humido, caliginoſo craſſoque aëre propter corruptas terræ exhalationes offunditur; tum maleficis & nocentibus ſerpentũ beſtiarumq. generibus abundat. omnis autẽ hęc deſcriptio ad antiquam Ægyptiacæ ſeruitutis imaginem refertur. neque enim hæc, in qua nunc Iſraëlitæ ſunt, aut leuior, aut clementior, quàm illa eſt, de qua olim fuit ſcriptum: Ego Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti, de domo ſeruorum, &c. adeo ſibi ſacra omnis ſcriptura vbique conſtans conſonaque eſt. Atque hoc in loco Iſraëlitæ ſecundum carnem olim fuêre, in quo, ſed deteriore multo, vt diximus, ij etiã, qui illud nomen adhuc tuentur, ſunt: quibus diuinæ libertatis & ſalutis deſiderium & exſpectationem Vates ipſe ex diuino reſponſo commouere ſtudet.

Conuertimini ad munitionem vincti ſpei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

ISRAELITÆ in tantis miſeriis hactenus nulla propria, ſed promiſſorum diuinorũ virtute & efficientia conſeruati [*vincti ſpei*] à Vate nominantur, quòd vna ea, qua iuſſi ſunt, ſpe nixi, quamuis innumeris incommodis affecti ſuſtententur. nam quanquam illis promiſſæ ſalutis obſcura admodum cognitio maneat, certa tamen ſpes ex diuinorum oraculorum lectione & tractatione ſupereſt: quibus multo plura atq. præſtãtiora, quàm dici poſſint, beneficia accipienda eſſe illa oratione Vates declarauit, [*Hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.* Hebraicè, *Etiam hodie annuntians duplex, &c.*] Quanquam enim plura hodie in hoc reſponſo iis, quæ ſuperius dicta ſunt, promiſſa beneficia acceſſerint, re ipſa tamen, cùm præſtanda fuerint, exſpectationem tuam longè multum ſuperatura ſunt. Neque enim oculus vidit, neq. auris audiuit, neq. in cor hominis aſcendit, quanta præparauit Deus diligentibus ſe. ea verò, quæ hodie annuntiata ſunt, quanquã magna hactenus fuerint, expoſitione tamen adhuc amplificantur. neque vero ita etiam dicendo amplificata, rem ipſam, cùm exhibebitur, æquare poſſunt.

Quoniam

Quoniam extendi mihi Iudam, quaſi arcum, impleui Ephraim: & ſuſcitabo filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia, & ponam te, quaſi gladium fortium.

MAXIMARVM rerum, quæ à Deo per apoſtolos atque diſcipulos ad euangelium propagandum gerendæ erant, definitio quædam hæc eſt à iaculatorũ ritu & more commodiſſime tranſlata. cõſtat enim oratio omnis Hebraicè allegoria, quã perpetuã tranſlationem Latini dicunt. Eſt autem huiuſmodi verborum vſus, Arcus imprimis, deinde extenſio, ſiue, vt Latini dicunt, intenſio, tum ſagittarum prompta copia, atque tandẽ exercitatio ac iaculatio. igitur magnæ ſibi curæ Iſraëlitarum ſalutẽ eſſe oſtendit Deus, quòd eorũ opera ad gentes in Chriſtianã ditionẽ redigendas vti cogitauerit. Rem autem illis modis gerendam eſſe docet, vt ex filiis Iuda & Iſraëlis quidã deligãtur, quibus prouinciæ ex diuina auctoritate ſuſceptæ magno ſtudio obitæ optimo euentu adminiſtrentur. alij autem in ipſa Iſraëlitarum regione, hoc eſt, Ieroſolymis maneãt, qui veræ pietatis Chriſtianæque veritatis cauſam conſtantiſſimè defendant. Quiſnam apoſtolorum geſta hic manifeſtè legendo non agnoſcit? atq. ex apoſtolis & diſcipulis quoſdam ad Græcos, genteſq. alias euangelij cauſa miſſos, quoſdã verò cum Iacobo aliiſque fratribus Ieroſolymis & rem Chriſtianã ſtrenuè agentes, & conſiliis atq. cõſultationibus de iis rationibus, quæ ad alias gentes, atq. ad veritatẽ Chriſtianã aduerſus improbos & oppugnãtes defendendam ſpectant, decernentes, quis, inquã, hæc non planè in hoc verſu deſcripta cernit? hoc eſt, [*Extendi Iudam quaſi arcum, impleui Ephraim.*] Impleri enim in ſacris ſermonibus cùm ad iaculationẽ refertur, idem eſt, quod manum vel pharetrã ſagittis oportunè promendis inſtruere, vt in pſalmo: Beatus vir, qui impleuit pharetram ſuam ex ipſis. & apud ,, Pſal.126. Ieremiam: Acuite ſagiſtas, implete pharetras. ſuſcitare autem, commouere & iaculari ,, Habba.3. eſt, vt: Suſcitans ſuſcitabis arcum tuum. [*Filios tuos Sion ſuper filios tuos Græcia.*] Apoſtrophe figura res abſentes ſub aſpectum ſubiiciũtur. Siona autem & Græciam vtramque partium Iſraëlitarum & gentium perſonas ſuſtinere iam alias docuimus. [*Et ponam te quaſi gladium.*] Gladio cominus pugnatur; arcu eminus: vtriuſque magna in conficiendo celeritas; maius tamen in gladio robur, atque ad ſuſtinẽdum impetum plus virium eſt: ita maius negotium cum Iudæis euangelij iugo iungendis, quàm cum gentibus fore ſignificatur. Sunt & aliæ elegãtiſſimæ rationes, quamobrem his tranſlationibus vſus Vates fuerit, hic conſulto nobis prætermiſſæ, atque aliàs, Deo annuente, explicandæ. Hæc igitur omnia non ad Iudæorum hiſtorias, ſed ad Chriſti res geſtas retulimus, cui illud propriè conuenit, Et dominabitur à mari vſque ad mare, &c. ,, Id quod nulli alij ex Iudæorum regibus aut ducibus conuenit, ſed vni Chriſto Ieſu, cuius admiranda virtus diuinaque natura euangelij enuntiandi efficientia perſpicietur, cum paucorum hominum inermium atque humillimorum opera tantùm Chriſtiana religio in gentibus propagabitur, omni humana ſapientia, fortitudine contentioneque deuicta. huius autem rei cauſam illam eſſe facilè intelligetur, quòd

Et Dominus Deus ſuper eos videbitur, & exibit, vt fulgur iaculum eius: & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine auſtri.

MANIFESTAM Dei virtutẽ in diſcipulis apoſtoliſq. Chriſti non ſolũ miraculorũ, ſed vitæ & morũ ſanctitatis exẽplo omni perſpectã exploratamque gentibus fore, inter quas lucerent, vt luminaria in cælo, in medio nationis prauæ & peruerſæ, hoc verſu Vates docuit. neque enim tanta tamque ſolida virtus ſine præcipua quadam Dei ipſius præſentia conſtare poſſet. Itaque Deus ipſe illis hominibus adeſſe, planè ei, qui rem rectè exiſtimauerit, perſpectum erit: quorum preter ſummã in ſe virtutem, maximam etiã in agendo vim & efficacitatem, atque in conficiendo celeritatẽ experiri licebit, non ſecus atque iaculi vim & velocitatem experimur; imò vehementius multò. namque exibunt iacula vt fulgur, quæ attendentium oculos ſplendore, cogitationem claritate, fugam vi ſua reprimant: quale iaculum, vt alios breuitatis cauſa omittam, Paulus fuit, vas a Deo electũ Act.9. dictus, vt portaret nomen ſuum corã gentibus & regibus & filiis Iſraël. Hæc autem de gentibus gentiumq. potentia reportanda victoria diuinæ virtuti atque euangelij efficacitati aſſcribetur, quòd euãgelium non priuata alicuius miniſtrorum ope, ſed Dei, cuius omnes apoſtoli miniſtri ſunt, conſilio, præſidio atque voluntate nitatur. [*Dominus Deus tuba canet.*] Eſt autem tuba bellicum inſtrumentum ad pugnam ciendam comparatum: cuiuſmodi & euangelij vſus eſt, quod non ad pacem hominum componendam,

ſed

ſed magis ad ſeparationem, diſiunctionem atque ad bellum concitandum miſſum eſt, vt videlicet piis & bonis cum impiis & improbis nunquã cõueniat. Putatis, inquit Chri-
Luc.12. ,, ſtus, quòd veni pacem mittere in terram? non, ſed ſeparationem. quantum verò ſonitũ, quamque efficacem eſſe oporteat, quem tuba nõ ex humana, ſed diuino ſpiritu reddat? atqui Deus ipſe in tuba canet. Celeritatem verò atque vim in conficiendo maximam, eamque planè diuinam illa oratio ſignificat, vt Latine legitur, [*Et vadet in turbine auſtri.*] Turbo namque ſiue tempeſtas, quæ Hebræis ZZAGHARAH dicitur, vehementem &
Mal.49. ,, inſuperabilem impetum demõſtrat, vt: Ignis in conſpectu eius exardeſcet, & in circuitu
,, eius tempeſtas magna. Eſt autem auſtro vento in tẽpeſtatibus præcipua vis, vtpote Orio-
Iob 9. ,, ni, & Hyadis humidis aſtris affinis, vt ſcriptũ eſt: Qui facit Arcturum, & Oriona, & Hia-
,, das, & interiora auſtri. quòd ſi verbum ex verbo reddere placeat, ſic Hebraica vertuntur: [*Et ibit in tempeſtatibus Theman.*] eſt autem Theman & meridionalis venti & ciuitatis in terra Edom principis nomen. Edom verò gentium omnium ab Iſraële alienarũ perſonam ſuſtinere etiã, vt Græciã, ſæpe iã docuimus. atq. hoc pacto locus hic præter ſuperiorem expoſitionẽ iſtam etiã habet, vt gentiũ illã potentiam, amplitudinẽ, florentiã & celebritatẽ diuini euãgelij vi vt turbinibus & tempeſtatibus quibuſdã celerrimè iactandã, cõuellendam ac diſſipandam fore accipiamus. atque ita Theman duplex ſignificatio conſtabit venti & vrbis etiã, orationq. ipſa omnis duplici modo, actiuo ad Deũ, & paſſiuo ad Edom referendo explicabitur, idq. ſine vlla ſententiæ aut iactura aut perturbatione: cuiuſmodi multas orationes apud vates eſſe, nõnullas indicãdo aliàs animaduertimus. Quis verò in hac euangelica pugna vtriuſque partis, hoc eſt, proborum & diuinam virtutem agnoſcentium diſciplinamque accipientium, & improborum repugnantiumque futurus exitus eſſet, apertè ſatis ſubiunctis carminibus oſtenditur.

Dominus exercituum proteget eos: & deuorabunt, & ſubiicient lapidibus fundæ: & bibentes inebriabũtur quaſi à vino, & replebũtur vt phialæ, & quaſi cornua altaris.

MAXIMAM illam ſalutem & illuſtrem victoriã, quæ paucis & inermibus atq. humillimis, de multiplici fortiſſimoq. hominũ exercitu afferenda erat, nõ humanis viribus aut conſiliis, ſed Dei præſidio atq. virtuti acceptã referri docet. neq. enim tam exiguus & humilis populus tantũ impugnantium impetum ſuſtinere vlla humana vel vi, vel arte poſſet Aſt [*Dominus exercituum*, potẽtiſſimus & fortiſſimus, *proteget eos*. Hebraicè eſt verbum *Scutabitur ſuper eos.*] erit, inquit, illis clypeus ad defendẽdum, atque etiã virtus fortitudoq. magna ad vincendũ, tanto robore augendis, vt hoſtes ſuos non ſecus atq. lapides in calcem coctos redigere detur. [*Et deuorabunt, & ſubiicient lapidibus fundæ.*] Ignea & efficaciſſima euangelij vis hac trãſlatione indicatur, quæ tanta futura erat, vt piis & obedientibus præſidiũ; repugnantibus verò & cõtendentibus exitiũ foret, ſicut ſcriptũ de vtraq.
Rom.9. ,, euangelij efficientia eſt: Verbũ enim conſummans & abbreuians in æquitate: quia verbũ
,, abbreuiatum faciet Dominus ſuper terram. Hæc autẽ ſententia oportuna atque integra tranſlatione à Vate pronuntiatur: Hebraicè enim ſunt verba, [*Deuorabunt, & ſubiicient lapides fundæ.*] Itaque lapidibus in noſtra viſione non ſeptimo, ſed tertio caſu legimus. Eſt enim huiuſmodi orationis ſenſus, Duros & euãgelio Chriſtianæq. diſciplinæ obſiſtentes perinde eſſe cõminuẽdos, atq. lapides duriſſimi; viliſſimi tamẽ & ad fundã tantũ idonei in ardente fornace in calcem rediguntur. in lapidum genere quidam pretioſiſſimi, viles quidã ſunt. ex his rurſus, qui ad ædificia muroſq. fabricandos, vel figura, vel colore facere poſſunt, ad eam rem ſeliguntur; qui verò rotundiores durioreſq. ſunt, omniũ viliſſimi habiti vel iaculatoribus ad fundas reponuntur, vel ad coquendã calcem in fornaces conferuntur. Ex his namq. optimũ & candidiſſimũ calcis genus fit; nempe ex lapidibus duris & rotundioribus atque læuioribus: quales in fluuiis torrentibuſq. eſſe ſolent. Atque hi
,, proprie lapides fundæ, in ſacro ſermone dicuntur, vt apud Iob: In ſtipulam ei verſi ſunt
Iob 41. lapides fundæ. reliqua ſunt duo verba, [*Deuorabunt, & ſubiicient;*] quorum alterum ignis
Iob 20. nomini adiungi ſolet, vt: Deuorabit eos ignis; alterum verò coctarum in fornace rerum,
Pſalm.20. maximè autem lapidum, fragilitatẽ oſtendit. namque Hebraicè CHABASS eſt, ex quo verbo nomen CHIBSAN fornaci eſt factum. Igitur euangelij hoſtes diuina virtute vt viliſſimos duriſſimoſq. lapides fornacis igne comburendos atque cõminuendos ab apoſtolis fore Vates prædixit, eorumq. deuictorum ſanguinẽ bibendũ, hoſtili more, non vt

crudelita-

crudelitatem, ſed victoriæ magnitudinẽ hoc in loco interpretemur. neque enim armis, equis, curribusque, ſed diuini verbi vi bellũ faciendũ eſſe ſuperius audieramus, ſed incœpta ſemel in ſacris ſermonibus tranſlatio perpetua verborum œconomia perduci ſolet, vt: Exultabunt ſancti in gloria, lætabuntur in cubilibus ſuis. exultationes Dei in gutture eorum, & gladij ancipites in manibus eorum. Ad faciendã vindictã in nationibus & increpationes in populis. ad alligandos reges eorũ in cõpedibus, & nobiles eorũ in manicis ferreis, &c. Ad hunc modum hic victoria deſcribitur, vt qui potiti fuerint, victorum a ſe ſanguine epoto vt vino inebrientur, atque præ effuſionis largitate omnes rubeant veſtibus manibusque intinctis, non ſecus atque mactatarum hoſtiarũ cruore phialæ impletæ altarisque anguli intincti ſacrificiorum ritu conſpiciuntur. Magnum itaque ex horum victoria ſacrificium Deo victori factitandum ſtatuendumq. fore Vates præcinit: illuſtrẽ rurſus, plurimam, dulciſſimamque ſalutem piis allatam feliciter retentum iri docet. Pſalm. 149.

Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui: quia lapides ſancti eleuabuntur ſuper terram eius.

SALVTEM piorum populo ſpiritualẽ videlicet, qualem euangeliũ promittit, Deo auctore reſtituendam: eamq. ſumma cura diuina retinendã præcinit, certis miniſtris ad eam curandã rem in terra conſtitutis. Diuina verò cura, prouidentia atque voluntas in ſumma hominũ ſuorum infirmitate maximè proſpicitur, vt paſtoris optimi cura & diligentia non in taurorum equorumúe armẽtis, ſed in ouium gregibus cuſtodiẽdis defendendisq. cognoſcitur. Bonus enim paſtor animam ſuam pro ouibus ponit ſuis. ſic igitur diuina, vt ita dicamus, humanitas (quam D. Paulus φιλανθρωπίαν appellat, Latinus interpres humanitatẽ reddit) cultores ſuos etſi pauciores & infirmiores, ex omni periculo, maximè verò ſpirituali eripiendos cuſtodiendosque ſuſcipit, vt gregem, quẽ vt olim Iſraëlitas in manu Moſis & Aaronis per ſolitudinem deduxerat: ſic nunc in terra ſua cuſtodiet, certis ad eam preſtandam rem miniſtris vſus, hoc eſt, apoſtolis, & qui horum vice fungũtur, eccleſiaſticis patribus & doctoribus, qui doctrinę verbo populum paſcant, atq. ſub diuina tutela cuſtodiaque teneant. Hos autem Vates ex antitheto *lapides ſanctos*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *lapides ſeparationis* cognominat, hoc eſt, lapides delectos, & ad vſum vtilitatemque certam ſepoſitos, omnino contraria voce & ſententia ab illis, quos fundæ lapides ſuperius dixerat. In quem verò vſum ſecernẽdi ſunt, ipſe idem declarat; nimirum in ſignum & documẽtum certum, ne pecus errare aut vagari temere poſſit. [*Eleuabuntur,*] Hebraicum verbum à ſigno longè conſpicuo tranſlatum eſt, quod nos ſententiæ cauſa, *aſsignabuntur*, dicamus, hoc eſt, in ſigna ſtatuẽtur: vt ſolẽt in agris certi lapides, vel ad vias vel ad certas ſtationes indicandum locari. Atque publici in eccleſia miniſtri huiuſmodi etiam inſtar habent, qui quo ſunt excelſiores, eo clariora pietatis indicia dare, & periculorum ſigna patefacere cæteris hominibus, vt ouibus infirmis debẽt. Magnum verò huius rei ita procuratæ atque conſtitutæ fructum fore Vates pollicetur tranſlatione terræ & lapidum ad ſententiæ finem perducta.

Quid enim bonum eius eſt, & quid pulchrum eius, niſi frumentum electorum, & vinum germinans virgines.

HEBRAICE vox *niſi* non eſt, neq. Chaldaicè; ſed interrogationi reſponſio affirmãdo ſubiicitur: eadẽ tamen, vtrôuis modo vertamus, loci ſentẽtia conſtat. vt ex agro optimo & optimè culto magni atque vberes fructus percipiuntur: ſic ex rectè inſtituta republica ſua magnum pietatis vſum habendum eſſe Vates confirmat. ager enim, quamuis fertilis, ſine cultura fructuoſus eſſe non poteſt. eſt autem optimo & probatiſſimo ſolo illa cultura præcipuè adhibenda, vt inutilibus ſaxis purgato commodiſſimi quique lapides ad vſum ſeligantur oportunum, ſicut ſcriptum eſt: Vinea facta eſt dilecto meo in cornu filio olei, & ſepiuit eam, & lapides elegit ex ea, &c. Ex huiuſmodi autem culto atque diſtincto agro frumenta & vina ſaluberrima, & magnam ad alendum vim habentia exſpectari oportet; atque adeo, vt à tranſlatione ad rem ipſam reducamur, ſuauiſſimos pietatis fructus, quibus iuuentus alatur & firmetur. namque vt ager natura per ſe bonus & diligenti cultura melior factus fructuum copia & præſtantia pueros iuuenesque validos ac puellas elegantes alit: ſic terra hæc ſancta, quam humanam naturam ſæpius interpretati ſumus, diuinæ Chriſti virtutis ſancti ſpiritus efficientia compos facta, atque aſſidua etiam optimorum miniſtrorum opera indies culta vberrimos ad Iſai. 5.

propagan-

Pſalm. propagandam piorum ſobolem fructus,& præſtantiſſimos gignit,ſicut ſcriptum eſt: Etenim Dominus dabit benignitatem,& terra noſtra dabit fructum ſuum. quòd verò terræ nomine humana natura ſignificetur,eodem pſalmo apertè declaratū eſt: Veritas de terra orta eſt. namque Chriſtus veritas illa ſumma ſecundum carnem ex humana natura ortus fuit. hæc huius verſus ſententia eſt, [*Et quid bonum eius eſt, & quid pulchrum eius.*] Quis,inquit,fructus,quæúe ſuauitas atque iucunditas exſpectanda Deo fuerit ex terra hoc modo culta? nempe frumētum iuuenum ſiue adoleſcentium & vinum,quod puellas florentes reddat.Hebraicè, [*Et vinum lætificans puellas.*] Hunc verſum ſic Chaldęus paraphraſtes exponit eleganter: [*Nam quod bonū & quæ pulchritudo: doctrina legis & iudicium rectitudinis ſtabilitum in eccleſiis.*] Quînam fructus,quiúe pueri,quęq. puellę ſint hæ,apertè atque egregiè hac paraphraſi exponitur.

CAPVT X.

Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino, & Dominus faciet niues, & pluuiam imbris dabit eis, ſingulis herbam in agro.

HORVM verſuum explicatio & ſententia cum ſuperioribus connexa eſt, vt multa etiam huiuſmodi in ſacris libris obſeruantur: quæ, niſi ad antecedentis capitis finē relata fuerint,turbare lectorem poſſint,eum maximè, qui Hebraica, Chaldaica, Græca antiqua non conſuluerit, in quibus huiuſmodi capitum partitio facta non eſt, vt aliàs animaduertimus. Horum autem carminum ſententia illa eſt, Deum noui teſtamenti cultoribus verè piis egregieque ſui cultoribus purè ſancteque exoratum iuſtificationem gratiamque ſuam maxima illa beneficia,quæ promiſſa olim fuerant,oportunè aperteq. collaturum. Hæc verò res à Vate noſtro ea,quam ſemel inſtituerat, trāſlatione perducta dicitur. vt enim ſuperius terræ,agri,ouium,erigēdorum lapidum nomina verbaq. vſurpata fuerant: ſic nunc pluuiæ,fulgurum, herbarum commoda appellatio adiuncta eſt. Atque adeo allegoriarum ratio ſic in ſacris obſeruanda eſt: in quibus cùm non omnia per tranſlationem dicantur,quidnam allegoricωs,quid ſimpliciter exponendum fuerit, facilè iis indicatur,qui non omnia vno eodemque tenore ac modo explicāda eſſe cenſent. Igitur vt olim veteris teſtamenti hominibus,quibus terrena promiſſa facta ſeruataque fuere,illud etiam inter cætera Dei beneficia deferri ſolebat, vt ſiue aliis in regionibus oportunè plueret,ſiue non,in illorum tamen agris ſingulis annis bini certe imbres, iiq ue ad terræ ſoliq. naturam commodiſſimi gignendiſque fructibus maximè idonei effluerent; quorum alter temporaneus in noſtra verſione; alter ſerotinus dicitur: ſic ad hunc, de quo nunc agimus, humanæ terræ agrum beandum, atque omni maximorum & probatiſſimorum fructuum fœcunditate augendum,binas item gratiæ ſuæ oportunas pluuias immiſſurū ſeſe Deus in ſacris libris pollicetur: ex quibus altera alterius efficientiam præcedat & adornet. Eſt enim duplex hominū ad diuinam felicitatem rectè ac legitimè contendentium ſtatus; alter fidei atque honeſtarum actionum ſtudio definitur, quem diuina gratia præueniri,iuuari conſeruarique oportet; alter verò ſancti ſpiritus à Deo dati effuſione certo quodam atque efficaciſſimo gratiæ modo iis tantùm, qui acceperint,cognito,cæteris verò optabili quidem, nunquam tamen ſatis explicato conſtat. quo modo qui affecti ſunt,ſancti,irreprehenſibiles immaculatique dicuntur: qualis ſanctiſſima illa virginumque prima; quales apoſtoli diſcipulique plurimi fuerunt; quales quo minus multi etiam ſint, niſi propria culpa defectuque prohibeantur,per diuinam virtutem atque voluntatem non ſtat,maximè in nouo teſtamēto: cuius ætati hoc à Deo beneficium & promiſſum fuerat,& tributum tandem eſt. Ego,inquit,ſto ad hoſtium, & pulſo,ſi quis aperuerit mihi,intrabo ad eum, & cænabo cum eo, & oſtendā ei meipſum,

Apocal. &c. Priori illi condicioni diuinitus allatæ gratiæ ratio ad temporaneam,quam vocamus; quæ verò huic poſteriori conuenit,ad ſerotinam in imagine ipſa ſiue figura refertur, ſicut ſcriptum de re ipſa magis,quàm de imagine eſt: Pluuiam voluntariam ſegregabis Domine hæreditati tuæ,&c. Sed quanquā vtraque gratia Dei ſimpliciſſimi & efficaciſſimi donum ſit, poſterioris tamē in hominum animis effectus multo,quàm prioris præſtantiores illuſtrioreſque ſunt,ſicut ſcriptum eſt: Vos genus electum, regale ſacerdotiū, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum

Ieſum Chriſtum. Atque hoc eſt, quod admirabili ſua tranſlatione perpetuò vſus Vates pronuntiat, mutatis prophetico more perſonis. [*Petite à Domino pluuiam in tempore ſerotino.*] Felicitatem hanc neminem de ſe ipſo præſtare, ſed à Deo petitam accipere poſſe docet Vates. [*Et Dominus faciet niues.*] Hebraicum verbum HHAZIZIM, quod a themate HHAZA deductum ſpectationem ſiue viſionem ſignificat; eſtque propriè id, quod latini cæli fulgura dicunt ante tonitruum ſonitum proſpecta. vetus interpres noſter apud Iob viam ſonantis tonitrui reddidit: Plinius fulgetram ſiue fulgetrum nominauit. Iob 37. hæc autem res & tonitrum & pluuiam præcedens ſignificat, atque ad noſtrũ argumentum relatam manifeſtam gratiæ illius, quæ ſpiritu ſancto miſſo hominibus affertur, demonſtrationem indicat, ita vt non ſolùm ab ijs, qui accipiunt, ſed ab ijs, qui ſpectant, diuina virtus cognoſcatur & probetur. vt in illo Ieroſolymitano ſpectaculo in Pentecoſte feſto, atque in Cęſarea apud Cornelium Centurionem oſtenſum eſt: Cùm Petro adhucloquente cecidit Spiritus ſanctus ſuper eos, qui audiebant verbum, & obſtupuerunt ex circunciſione fideles, qui venerant cum Petro: quòd & in nationes gratia Spiritus ſancti effuſa eſt. Act.20. &.10. Hanc autem gratiam quòd largiſſima efficaciſſimaq. eſſet, & oportunas vnicuique ad honeſtè, ſanctè feliciterque agendum commoditates afferret, [*pluuiam imbris,*] hoc eſt, largam abundantemque Vates vocat: idque efficientem, quod cuique commodiſſimum fuerit. [*Singulis herbam in agro.*] Id quod priuatam quandam atque peculiarem Dei erga ſuos prouidentiam probabit. neque enim omnia omnibus ſanctis communiter, ac promiſcuè donata ſunt, ſed præter iuſtitiam & ſanctitatẽ, qua omnes ex diuino dono præditi fuerint, diuiſiones etiam gratiarum ſunt, idem autẽ 1.Cor.12. ſpiritus: & diuiſiones miniſtrationum ſunt, idem autẽ Dominus: & diuiſiones operationum ſunt; idẽ verò Deus. Maximum enim diuinæ prouidentiæ ſignum argumentumq. eſſet, ſi in ſingulorũ agris nõ omnia promiſcuè, ſed oportuniſſima cuiq. herbarum genera naſcerentur: ſic etiam in humanæ animorũ felicitatis ratione certam Dei prouidentiam, voluntatem atque gratiam cognoſcere oportuerit; non autem vel ad communem & conſuetum naturæ curſum, vel ad aſtrorum vim, vel ad propriam cuiuſque vel perſonæ, vel nationis fortunam, vel ad aliud cæli excogitatum, fictumque nomen referre.

Quia ſimulachra locuta ſunt inutile, & diuini viderunt mendacium, & ſomniatores locuti ſunt fruſtra, & vanè conſolabantur: idcirco abducti ſunt quaſi grex, affligentur, quia non eſt eis paſtor.

PVRÆ religionis veritatem Deique virtutis conſtantiam atq. prouidentiæ erga homines, maximè verò erga pios, præcipuam rationem hoc argumento probatũ demonſtratumq. iri aduerſus vanas & ſtultas gentium de deorũ multitudine, numinibus & vi, deque cælorũ aſtrorumq. efficiẽtia opiniones Vates confirmat. cæteræ namq. rationes vel rerum vtilium atq. ſecundarum, quæ hominibus vel prædictæ, vel exſpectatæ, vel inuentæ ſunt, vanas omnino eſſe; hic certus felix atque conſtans erga pios homines euentus vaticiniis & reſponſis omnino conſentiens arguit. Alij namque ex ſortibus & augurijs, alij ex ſomniis & diuinationibus aliiſque auſpiciorum modis, atque ex falſo dictis numinibus oracula petentes vel falſa omnino, vel incerta atque ambigua reſponſa retulerunt: quod in huiuſmodi rebus vel hominum ipſorum qui præeſſent, fallacia, vel temeritas & caſus, non ratio & conſilium valeret. [*Quia ſimulachra locuta ſunt inutile.*] Quæ hîc ſimulachra ob verborum latinorum penuriam vertimus, non erant deorum effigies propriè, ſed quædam alia excogitata, atque ad certas horarũ obſeruationes conformata inſtrumenta, quæ ad futurarum atque abſentium rerum conſultationem deluſi homines, adhibebant ex illarum inter ſe comparatione ſitu, atque aliis rationibus coniectorum opera ac potius fallacia reſponſa illa ambigua, quæ noſter interpres inutilia appellat, Hebraicè verò obliqua dicuntur, referentes. Hæc Hebraicè *Theraphim* nominantur. תרפים de quibus aliàs plura, Deo annuente, explicabimus. [*Et diuini viderunt mendacium.*] Ex hebraici nominis ratione & locorum collatione *diuini* hîc notantur, qui per mortuorum manes atque huiuſmodi mali dæmonis præſtigias futura præuidere putabantur. [*Et ſomniatores locuti ſunt fruſtra.* Hebraicè, *locuti ſunt vanum.*] Erat & hoc diuinationis genus gentibus obſeruatum: de quo & præcepta tradita librique conſcripti ſunt. ex eo tamen nihil magis, quám ex aliis certi atq. oportuni relatum gentibus fuiſſe Vates confirmat.

ſomniorum namque narratores & cōiectores obiectis formis deluſi cæteros etiam eludebant, atque ita vana de futura ſuarum rerum felicitate, de ſecundis actionum euentibus, cæteriſque huiuſmodi publicis cōſultationibus reſponſa referentes, ca cam omnino exſpectationem cōmouebant. neque enim vlla aut bona exſpectatio, aut timoris conſolatio grata eſſe potuit ijs, qui deos ex aruſpicum reſponſis propitios ſibi eſſe audiſſent; nullos tamen haberent. Ita igitur cùm ſibi ſuisq. rebus placata numina felicitatem tranquillitatemque afferendam promitterent arioli, vane, inquit Vates, conſolabantur. Ex qua re factum eſt, vt conſilio certo deſtituerentur, & de omni totius vitæ ſtatu ſeſe ipſos fruſtrarentur. hoc eſt quod Vates ait, [*Idcirco abducti ſunt quaſi grex,*] vt muta, inquit, pecora, quæ cùm ratione careant, ſi vel nullum vel malum paſtorem nacta fuerint, in periculum, quod declinare non valeant, ſeſe immittunt. [*Abducti ſunt à ſuis diuinatoribus, affligentur, quia non eſt eis paſtor,*] Deum, quem ſequantur, nullum certum habent, verum Deum non ſecuti, neceſſe eſt, vt affligantur. Atqui verè pio populo longè aliter eueniet, cui & futurarum rerum prædictiones conſolationesque veræ apertæque conſtat, & ſecundo euentu confirmandæ ſunt; vtpote cui veri vates miniſtrique conſtituti ſint, optimusque paſtor ſapientiſſimus & potentiſſimus Deus præſit. atque oratio hæc illi alteri ex antitheto eſt oppoſita: Et ſaluabit eos Dominus Deus eorum in die illa, vt gregem populi ſui, &c. Suprà 9.

Super paſtores iratus eſt furor meus, & ſuper hircos viſitabo: quia viſitabit Dominus exercituum gregem ſuum domum Iuda, & poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.

INSTAVRATIONEM vel potius conuerſionem ſtatus rerumque renouationem futuram ſynagoga ad eccleſiam tranſlata & regno à principibus magiſtratibusque auferendo, deinde genti facienti fructus eius committendo hoc in loco prædicens Vates deſcribit: neque enim in tanta perturbatione, in tanta ambitione atque auaritia inclinata res teneri iam vlterius, quo minus corrueret, poterat. Id quod principum ſummorumque magiſtratuum atque populi patrum vitio & culpa acciderat; à quibus, niſi publicæ rei clauus & gubernacula eriperentur, omnis profecto reliquus populus euanuiſſet penitus exturbatus. Hanc autem rem eadem gregis paſtorumque tranſlatione, qua hactenus vſus eſt, eloquitur per Vatem Deus; aitq. ſe, cùm populo ſuo piè clementerque conſuluerit, in principes ipſos populique primarios, qui errandi cæteris auctores fuerint, ſeuere eſſe animaduerſurum; quòd videlicet clauem regni tulerint, ipſi autem non introierint, neque cæteros intrare permiſerint. Hos verò paſtores atque hircos nominat, videlicet, principes ipſos ſacerdotum & magiſtratuum, quibus populi cura commiſſa eſt, paſtores; reliquos verò ſeniores populi, doctores, ſcribas, qui doctrina atque exemplo cæteris anteire deberent, *hircos*. eſt enim Hebraicum nomen *Ghathudim*, quod non quemlibet caprum, ſed eos tantùm, quos velut doctores præcedentes grex omnis ſequitur, ſignificat. Atque ex horum temeritate paſtorumque negligentia omne gregibus periculum eſſe ſolet, ſicut ſcriptū eſt: Eſtote quaſi hœdi ante gregem. (Ierem. 50.) & quos interpres noſter apud Iſaiam, principes terræ vertit, ipſe Vates Hebraice terræ hircos nominauerat. (Iſa. 14.) Hos igitur vtroſque, qui negligentia ſua Deum in ſe offenſum reddiderint, iratum experturos eſſe ait, quo tempore Iudaicæ res corrigantur ac renouentur ſtabilianturque. Id quod noui teſtamenti tempore fore, vates omnes prædixêre, cùm ex illa ſynagoga antiqua populus ſimplex atque fidelis deligendus erat, quem ſibi gratum Deus emendaret ſectatorem bonorum operum, vt Paulus ait. Hoc eſt, quod Vates noſter dicit, [*Quia viſitauit Dominus exercituum domum Iuda.*] *Quia* non modò rationis, ſed affirmationis atque indicationis particula eſt. affirmat namque rem, & agendi tempus indicat, vt: Quia fecit mihi magna qui potens, &c. (Luc. 1.) Viſitare verbum variè conſtructum variam ſignificationem ſortitur. Viſitare ſuper paſtores, in illos animaduertere eſt. Viſitare verò domum Iuda, eiuſdē domus res animaduertere, cōſiderare atq. gubernare eſt. Vtriuſque ſignificationis exempla ſunt: Et viſitabo ſuper orbis mala, & cōtra impios iniquitatem eorum, &c. (Iſa. 13.) Quid eſt homo quòd memor es eius, aut filius hominis, quoniam viſitas eum? (Pſalm. 7.) Igitur iis magiſtris principibusque reiectis, alios ſibi miniſtros,

per

per quos euangelica res rectè ac ſtrenuè geratur, ex eodem populo delectum Deus pollicetur. [*Et poſuit eos quaſi equum gloriæ ſuæ in bello.* Hebraicè, *quaſi equum gloriæ eius in bello.* idem eſt quod latinè, *cuius gloria in bello eſt.*] Vſurum ſe eſſe Iudæorum familia, hoc eſt, apoſtolis, diſcipulis, leuitis, aliiſque miniſtris ad pugnas euangelicas aduerſus veritatis hoſtes: vt equo, cuius virtus & contentio in præliorum periculis explorata laudataq. eſt. huiuſmodi namq. equi expeti & quæri à maximis imperatoribus ſolent. quod autem in genere dictum eſt, partitione in ſpecies expolitur.

Ex ipſo angulus, & ex ipſo paxillus, ex ipſo arcus prælij, ex ipſo egredietur omnis exactor ſimul.

FIGVRATA ſacrorum librorum oratio expoſitorem etiam properantem perſæpe moratur, aliàs neque rebus ipſis, neque legentibus, neque officio ſuo ſatisfacturum. In ſuperiori verſu populum ſuum, hoc eſt, eccleſiam ſibi conſtituendam ſtabiliendamque fore Deus prædixerat. Eam rem ex Iudæ familia reiecto à gubernaculis magiſtratu illo indigno inchoandam eſſe, domus & bellici equi tráſlatione elocutus eſt. *Viſitauit Dominus domum Iuda, &c.* Viſitare autem domum, vt in tranſlatione maneamus, eſt ſartam tectam integramque eſſe curare. Ædium autem ædificia duabus rebus rectè comparatis maximè nituntur, & ab omni detrimento conſeruantur, angulorum videlicet & lignorum firmitudine. anguli lapide firmiſſimo conſtare debent: ligna paxillis contineri commodiſſimis oportet. namque his deficientibus omnẽ domum corruere neceſſe eſt; in quibus vt firmiſſimis, ita poſtremis detrimentum accipit, ſicut ſcriptum eſt: Repente ventus vehemens irruit à regione deſerti, & concuſſit quatuor angulos domus. de paxillis autem ſic: Quanto magis hi, qui habitant domos luteas, qui terrenum habent fundamentum, conſumentur velut à tinea, nónne euellentur paxilli eorum cum eis? Omnem igitur cùm ad ædificandam domum, tum ad hoſtes feriendos & debellandos vim, auctoritatem, omneq. ad gerendam rem pondus & momentum ex grege ſuo, ex domo Iuda, ex ipſa, inquam, familia afferendum eſſe dicit. namque Chriſtus, qui angulus paxilluſq. totius ædificij eſt, ex tribu Iuda fuit ſecundum carnem. Idem autẽ arcus belli, cuius virtute & efficientia ſagittæ, quas apoſtolos diximus, iaciuntur. Eſt autem paxilli nomen Hebraicum *Iether* excellentiæ atque præſtantiæ, qualis Chriſto fuit, ſignificationem habens. atque cætera eccleſiæ membra ad domus tranſlationem relata, lapides, ligna aliamque materiam vocare poſſumus. Chriſtum autẽ angulum parietes continentem, paxillumq. firmum vocemus oportet: arcum etiam in bello, ex quo ſagittæ mittãtur. ſagittæ autem miſſilium armorum ſunt genus, quo nomine & hebraicè dicuntur. eodem verò nomine & Græcè & Hebraicè apoſtoli appellantur: Apoſtolus enim miſſus Græcè, Hebraicè & Syriacè SSELVAHH, vel, SSELVHHA dicitur. [*Ab ipſo egredietur omnis exactor ſimul.*] Hebraicum nomen appropinquatorem, arctatorẽ, exactoremque ſignificat. Eſt autem ſagittarum periphraſis, quæ directè iactæ, eum, in quẽ intenduntur, velociſſimè attingentes, neque effugere ſinentes petunt & feriunt. Huiuſmodi euangelij vis apoſtolorum adminiſtrationi credita commiſſaque fuit. Quanquam autem plures deinde diſcipuli Chriſtianique nominis propagatores ex omnibus gentibus futuri eſſent, qui alio atque alio tempore conſtituti rem ſtrenuè gererent, qui tamẽ primi omnium conſtituti ſimul legatiq. ſunt, ex Iſraëlitarum ſiue Iudæorũ familia fuêre, ſicut ſcriptum eſt: Vocauit diſcipulos ſuos, & elegit duodecim ex ipſis: quos & apoſtolos nominauit, &c. & miſit illos, &c. atque ita exactores omnes, qui ſimul miſſi ſunt, ex eo fuerunt. Animaduertendum hoc in loco eſt, in nonnullis latinis vulgatæ editionis libris, vbi nos legimus *angulus*, eſſe angelus, non ex interpretis conſilio, ſed ex librariorum inſcitia & affine veritati errore, ſed qui nullam planè etiam ijs, qui Hebraicè neſciunt, ſententiam reddat. Huiuſmodi multa in latinis libris perperam ſcripta loca ſunt, quæ vel librariorum negligentiæ, vel audaciæ aſſcribi oportuerit, qui quæ minus intelligerent, leui coniectura mutabant nonnunquam, vt mutatio ſenſum aliquem exprimeret, vt in illo pſalmi verſu ſecundo: Sitiuit anima mea ad Deum fontem viuum. Nonnunquam verò nulla mutationi ſententia ſubeſt, vt hîc angelus pro angulus, & apud Iob etiam in quibuſdam exemplaribus: Et concuſſit quatuor angelos domus, pro quatuor angulos. Hæc obiter admonere placuit, ne huiuſmodi vitia veteris interpretis auctoritati obeſſe, aut lectori poſſint imponere. Iam verò quàm ſtrenuè, quáq. feliciter ab

Marginal references: Iob 1. — Iob. 4. — יתר — Lucæ 6. — Pſalm. 41.

apoſtolis aliiſq́ue diſcipulis, qui primi ex Iudęa in expeditionem proficiſcerentur, quamuis paucis numero gerenda foret res, expoſitione Vates docet.

Et erunt quaſi fortes conculcantes lutum viarum in prælio, & bellabunt: quia Dominus cum eis: & confundentur aſcenſores equorum.

OMNEM potentiam, ſapientiam, auctoritatemq́ue humanam paucorum inermium atque mundi iudicio imperitorum & humillimorum hominũ virtute fractum, 1. Cor. 1. imminutum victumque iri & Vates præcinêre, & apoſtoli etiam factum atteſtantur: Videte vocationem veſtram fratres: quia non multi ſapientes ſecundum carnẽ, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mũdi elegit Deus, vt confundat ſapientes: & infirma mundi elegit Deus, vt confundat fortia: & ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus, & ea, quæ non ſunt, vt ea quæ ſunt, deſtrueret. Huiuſmodi belli & præliorum ſimilitudinibus hæc res à vatibus aliiſq. ſacris auctoribus pronuntiatur, quòd & agendi ratione & exitu ipſo, hoc eſt, victoria reportanda nõ minus, quam bellum ar- Epheſ. 6. dentiſſimum paucorum aduerſus plurimos oppugnantes fuerit: atque his nominibus, & verbis bellum certamen, prælium, pugna & cæteris aptiſſimè enuntietur, vt: Non eſt nobis colluctatio aduerſus carnem & ſanguinem, ſed aduerſus principes & poteſtates & rectores tenebrarum harum, & cæt. Hos itaque maximos & fortiſſimos non ſpecie ipſa, ſed virtute & rebus gerendis ſeſe præbituros ait Vates, non qui fortitudinem ſibi arrogantes iactent, ſed qui verè & re ipſa præſtent. [*Quaſi fortes.*] Nomen *fortes* non adiectiuum, ſed ſubſtantiuum hoc loco eſt propter latinorum verborum penuriam. namque Hebraicè GIBOR fortiſſimum aliquem & celeberrimum rebus à ſe geſtis virum Iudic. 6. ſignificat: quem Græci ἡρώα dicunt: quales Hercules, Theſeos, Caſtoras Pollu- Iudic. 11. ceſque ſuos antiquitas prædicabat. Hiſpani *Barragan* vocant. quo nomine Gedeon ab Ruth 2. 1. Sam. 17 angelo ſalutatus, & Iepte Gilghadites, & Boos, & Dauid celebrantur. Atque vox *quaſi*, non quantitatis, ſed ſimilitudinis eſt, quæ aut collationem habet aut imaginem. Itaque fortiter adeo acturos ait miniſtros illos, vt vel nominatiſſimis & celeberrimis heroibus (ſi ita loqui licet) comparari oporteat, tanto etiam excellentiores, quanto grauius honeſtiusq́ue bellum ſpirituale videlicet, nulla humana potentia aut facultate freti aduerſus potentiorem hoſtem ſuſceptum maiori virtute, dexteritate contentioneque confectum victores triumphanteſque ſpectare continget. Eſt autem in hoc verſu transpoſitus orationis ordo, vt ſæpe in carminibus fit, Et erunt in prælio vt fortes conculcantes in luto platearum. tam facile & expeditum erit illis, inquit, hoſtes proterere, quàm fortiſſimis viris eſt facile, lutum platearum conculcare. eſtque locus à comparatione duplici cum amplificatione coniuncta. tantæ autem fortitudinis cauſam, quæ ſola eſſe poteſt, certiſſimam indicat. [*Quia Dominus cum eis.*] Id quod ipſi fortiſſimi etiam atque inſtructiſſimi ex hoſtibus pudefacti agnoſcent, cùm ſe à pauciſſimis atque in ſpe- 1. Cor. 1. ciem humillimis ſuperari ſentiant. [*Et confundentur aſcenſores equorum.*] Infirma enim mundi elegit Deus, vt confundat fortia: vt non glorificetur omnis caro in conſpectu eius, quemadmodum ſcriptum eſt: Qui gloriatur, in Domino glorietur. Atque hæc anteacta iam ſecula aliud tempus tandem ſecuturum eſſe indicatur, cùm omni Iſraëlitarum familiæ integra reſtitutio atque ſalus ex diuina miſericordia afferatur,

Et confortabo domum Iuda, & domum Ioſeph ſaluabo: & conuertam eos, quia miſerebor eorum: & erunt ſicut fuerunt, quando non proieceram eos: ego enim Dominus Deus eorum, & exaudiam eos.

IVDÆORVM primum, quòd hi Latinæ eccleſiæ propinquiores fuerint, ex ijs, in quibus verſantur miſerijs, animos tandem ereptos diuini ſpiritus gratia renouatum formatumq́ue, deinde reliquas decem tribus, quæ longius latiusq́ue diſſipatæ patent, ſeruatum iri confirmat Deus. [*Et confortabo domum Iuda* (Hebraicè eſt, *& virificabo*, vel, *fortificabo*) *& domum Ioſeph.*] Iſraëlem ſignificat, qui Ioſephi nomine ex antiquo pa- Pſalm. tris teſtamento appellari ſolet. Qui regis Iſraël intende, qui deducis velut ouem Ioſeph. [*Et conuertam eos.*] Sunt enim nunc à Deo omnino auerſi, & in reprobum ſenſum, iuſto

iuſto ac ſeuero iudicio traditi, vnde vt liberentur optare quidẽ & deſiderare atq. orare ipſi poſſunt; ſuis verò aut conatibus aut ſtudiis efficere non poſſunt, neque alia, quàm Dei miſerentis virtute atque benignitate obtinere, ſicut ſcriptum eſt: Conuerte nos Domine,& conuertemur,innouadies noſtros ſicut à principio. Thren.5. Etenim,vt de hac re aliàs commodius, Deo præſtante, demonſtrabitur, Iſraëlitis dum præſens repudiationis condicio manet, non ita facilis atque oportuna ad ſuam ſalutem reditio eſt, vt olim ante Chriſtianam repulſam fuerat,vel aliis gentibus à Deo abalienatis nunc etiam eſt. Atque hæc cauſa eſt, quamobrem ab eccleſia perfidorum & obſtinatorum cognomine impoſito gentis iſtius res alia orandi & commendandi formula commendentur, vt in ſacris precibus, quibus cùm aliis, tum in ſacræ hebdomadis ſexta die de hac re cum Deo agitur, obſeruare eſt. Itaque omnis huius promiſſę ſalutis cauſa & ratio ad diuinam voluntatem miſericordiamque reuocanda eſt. [*Quia miſerebor eorum.*] Id quod ex plena atque integra ſalute, qua vſuri ſunt, manifeſte arguetur: neque enim repudiatis & abalienatis ob ſuam culpam tanta ſalus vllo merito vel actione propria conſtare potuit, nec niſi ſola diuina miſericordia afferri. [*Et erunt ſicut fuerunt, quando non proieceram eos.* Hebraicè, *Et erunt, vt ſi non proieciſſem eos.*] Maiorem gloriam, dignitatem ac rerum felicitatem,quam antiquam hæc illis oratio promittit; eamque ex ſola Dei miſerentis & præterita crimina benignè cõdonantis voluntate pendêre docet. [*Ego Dominus Deus eorũ, & exaudiam eos.*] Rationem oſtendit, quamobrem ſeruaturus ſit. quòd ſe miſericordem his primum omnium mortalium nomine illo ſuo tetragrammato indicando exhibuerit, eoque nomine Deum gubernatoremque futurum fuerit pollicitus: quo nomine erga illos, quanquam ipſi ſeſe indignos reddiderint; tamen ipſe tandem,cui perpetuum conſtansque conſilium eſt, vtetur. [*Dominus Deus eorum.*] hoc nomine patribus eorum olim oblatus atque exhibitus, quod ſemper ipſe tueatur, tametſi illi populi ſui nomen abiecerint. neque enim hic ſubiunctum eſt, Et ipſi populus meus: nam antequam reſtituantur, abalienatus repudiatusque populus dicuntur: quibus vt ſalus adferatur, nulla alia via certa muniri poteſt, quàm aſſiduæ preces, clamores & lamentationes,quæ illius condicionis hominibus integra ratio manet. cuiuſmodi illa ſunt: Tu autem Domine in æternum permanebis, ſolium tuum in generatione & generationem. Thren. 5. Quare in perpetuum obliuiſceris noſtri, derelinques nos in longitudinem dierum, &c. Hic vatis Ieremiæ locus eiuſdem planè argumenti cum præſenti eſt. [*Et exaudiam eos.*] Significationem certam habet verbum *exaudire*, eſt enim oranti, imploranti expoſcentique benignè reſpondere. Hebraicè, GHANAN, vt: Cùm inuocarem,exaudiuit me Deus iuſtitiæ meæ. Pſalm.4.

Et erunt quaſi fortes Ephraim, & lætabitur cor eorum quaſi à vino: & filij eorum videbunt, & lætabuntur, & exultabit cor eorum in Domino.

IVDÆORVM ſalutem & reſtitutionem Iſraëlitarum felicitas conſecutura prædicitur, quibus diuini euangelij virtutem expertis magna & publica lætitia, verumque animorum gaudium cumulandum eſt, non ex leui & momentanea aliqua externaque cauſa, ſed ex animi quodam intimo ſenſu erupturum: perinde atque ijs accidere ſolet, qui optimi vini liberalius exhauſti efficientia hilares lætique ſunt, quibus ipſum vinum lætitiæ argumenta orationiſque atque exultationis oportunitatem facultatemque præbet etiam ſolis,nulla externa ad gaudendum ſpecie viſa exhilaratis: Vinum enim lætificat cor hominis: Pſalm. 103. adeo vt filiis etiam paruulis, quos conſueta patrum triſtitia & mœſtitia ad rogandam cauſam, condolendumque mouebat,tanta nouitas ſpectata & cognita lætitiam, gratulationem,diuinarumque laudum ſtudium incitet. paruuli enim ob ætatis feruorem & exiguam incommodorum experientiam, lætitiæ magis, quàm mœſtitiæ alienæ ſenſu commouentur atque excitantur. Ita patrum lætitiam filij planè cogniturí gaudiumq. proprio ſenſu gratulationeq. Deo facta cumulaturi eſſe dicũtur. Quãta verò, quamque certa in his reſtituendis atque ſeruandis Dei cura atque prouidentia perſpicienda ſit, aperta expoſitione declaratur.

Sibilabo eis, & congregabo illos, quia redemi eos: & multiplicabo eos ſicut antè fuerant multiplicati.

LÆTISSIMVM euangelij nuntium per omnes orbis regiones,quacunq. Iſraëlitæ diſperſi

diſperſi fuerint, perferendum diuinus ſibilus hoc loco appellatur. cuius vocis illa ſententiæ ſumma eſt. [*Quia redemi eos.*] Hoc nuntio audito congregandos atque vnius eccleſiæ communione ſocietateque coniungendos, omniúque tum felicitatis, tum multitudinis ac frequentiæ copia augendos fore ait: ita vt neque dignitate, neque numero illi antiquo populo, qui olim celeberrimus fuerat, impares; ſed longè etiam ſuperiores reddantur. [*Et multiplicabo eos ſicut antea fuerant multiplicati.* Hebraice, *Et multiplicabuntur, ſicut multiplicati ſunt.*] *Multiplicari* verbum, non ad numerum modò, ſed ad omnem dignitatis & felicitatis amplitudinem refertur, ob eamq. rem ex multis, quæ Hebræis ſunt, ſimilitudinis vocibus hoc in loco vna eſt KEMO, quæ quantitatem, qualitatem admirationemq́ue ſignificat. eam pluribus latinis vix aptè interpretari poſſumus. [*Multiplicabuntur quàm maximè, ſi quando vnquam maximè.*] idq́ue admirando pronuntiandum eſt, vt nulla vel maxima antè multiplicatio huic æquanda eſſe dicatur: quantaq́ue illa ſit quam ex paruo numero auctam, cùm illorum rebus Deus benignè prouideret Moſes miratus indicauerat: Dominus Deus veſter multiplicauit vos, & eſtis hodie, ſicut ſtel-
Deut. 1. læ cæli, plurimi: Dominus Deus patrum veſtrorum addat ad hunc numerum multa
,, millia, & benedicat vobis, ſicut locutus eſt. Illud ad ſermonis arcani rationem obſer-
,, uandum eſt, ſibilationem in ſacris vocationis excitationiſq́ue ſignum aliquando eſſe, vt:
Iudic. 5. Quare habitas inter terminos vt audias ſibilum gregum. & illud: Leuabit ſignum in
Iſa. 5. ,, nationibus, & ſibilabit ad eum de finibus terræ: & ecce feſtinus velociter veniet, &c.
quanquam alia huius verbi ſignificatio etiá ſit, de qua ſuo loco dicemus, quæ huic planè non conuenit. Prædictis autem promiſſis illud etiam additur, quod à vatibus omnibus non rarò enuntiatum eſt. Iſraëlitarum reſtitutionem neque terrenæ felicitatis nominibus interpretari, neque terminis definiri oportere, quamuis illius antiquæ, qua olim in Chananæa regione vſi Iſraëlitæ fuerint, verbis aliquando deſcribatur. Hoc enim propterea fieri, quòd rem ipſam ad imaginem ſuam referri, figurataq́ue oratione enuntiari conueniat: vt tamen iiſdem omnino modis hæc futura felicitas atque illa antiqua, exſpectanda ſit, neque ex diuinorum beneficiorum magnitudine, neque ex gentis ipſius celeberrima frequentia eſſe, quam tam anguſtis finibus contineri non fuerit par.

Et ſeminabo eos in populis, & de longè recordabuntur mei. Hebraicè, *Et ſeminabo eos in populis: & in longinquis recordabuntur mei.*

ISRAELITAS per omnes ferè orbis regiones cum ſumma ignominia diſperſos & diſſipatos, vbi ſalutis diuinarumq́ue virtutum ex Dei dono cópotes facti fuerint, magno cæteris nationibus ad diuinarum laudum ſtudium exemplo fore ait. namq. & vitæ ſanctitate, & tantorum à Deo beneficiorum vſu admirandum hominibus aliis ſpectaculum edent, quod narratione etiam celebrando explicabunt: atque ita fiet, vt ipſi etiam aliis, qui Deum vel non nouerant, vel non rectè nouerant, ad eiuſdem ſalutis communioné vocandis adminiſtri ſint.

Et viuent cum filiis ſuis, & reuertentur.

SIVE filios ſimpliciter ſecundum carnem, ſiue diſcipulos & à ſe euangelio enuntiando genitos cum Paulo interpretemur, ſiue vtroſque, ſententia planè conſtans apertaq́ue eſt. Ait verò illos victuros, quod humana ante iuſtificationem & ſanctitatem obtentam non vita, ſed mors planè appellanda ſit; imò ipſum mortis corpus, à quo ſe liberari ille
Rom. 7. apud D. Paulum expetebat; vita verò ea verè dicatur, quæ diuini ſpiritus efficientia datur: quam ſpiritus vitam Apoſtolus nominat. de qua ſic vnus ex conſortibus ſcripſit:
1. Ioan. 3. Nos ſcimus, quòd tranſlati ſumus de morte ad vitam: quoniam diligimus fratres, &c.
Hos autem, qui ſic vixerint, reuertédos eſſe Vates ait, eò quòd in maximam gratiam traductos nouis & planè eximiis atque liberaliſſimis ſtudiis deditos fore præuideat, ſicut
Galat. 5. ſcriptum eſt: Qui ſunt Chriſti, carnem ſuam crucifixerunt cum vitiis & cócupiſcentiis:
,, Si viuimus ſpiritu, & ſpiritu ambulemus, & cæt. Hæc itaque conuerſio, de qua hic agitur, eſt ab illa miſera ſeruitute & morte ad ſanctitatem filiorum atque veram ſan-
Ephes. 2. ctorum ciuitatem & Dei familiaritatem traductio: Id quod ſubiunctis verſibus ex-
,, ponitur.

Et rédu-

Et reducam eos de terra Aegypti, & de Aſſyrijs congregabo eos: & ad terram Galaad, & Libani adducam eos: & non inuenietur eis locus.

STVDIORVM & vitæ in melius mutationem, felicitatis vſum, frequentiam celebritatemque magnam Iſraëlitarum in gratiam reſtitutorum, atque in Dei ciuitatem receptorum oſtendit. reductio namque ex terra Ægypti & Aſſur libertatem totis ferè ſacris libris decantatam indicat: quam illa antiqua apud Ægyptios miſera anguſtaque detentio ſignificabat. Aſſyriaca autem abductio & diſpertio, quæ Iſraëlitis contigit, grauiſſimam Dei offenſionem arguebat. quamobrem à gratia excidentes abducti diſſipatique illi fuêre. Hæc omnia optimum tandem exitum ex ſuo beneficio habitatura eſſe Deus docet: quæ cùm figuratè dicantur, verbis tantùm indicatis facilè intelliguntur. [*Ad terram Galaad, & Libani adducam eos.*] Nota eſt omnibus hiſtoria duarum tribuum cum dimidia, quibus vltra antiquorum promiſſorum præſcriptum, Galaaditis etiam regio occupanda colendaq. conceſſa eſt: ſed quod ad noſtram interpretationē facit, myſterium in verbis ipſis latet. Ex duobus namq. regionis illius nominibus Moab & Galaad, poſterius vſurpatū ea cauſa fuit, quòd Galaad cumulum teſtimonij ſignificans eius amicitiæ & gratiæ monumentum præbebat, quam Iacob apud Laban renouatam perpetuò firmandam iniјt. Ad huiuſmodi igitur perpetuæ gratiæ & familiaritatis ſuæ regionem Iſraëlitas reducendos, cumulatiuſq. etiam ornandos amplificandosque Deus in ſe recipit, atque ad Libanum, quòd præter montem illum, quo Damaſcena Syria à Palæſtina diſiungitur, terram etiam ipſam ſanctam appellatā ſignificat. Ita enim à Moſe vocatur: Deuter. 3.
„ Tranſibo & videbo terram hanc optimam trans Iordanem, & montem iſtum egregium
„ & Libanum: ſignificat autem nomen ipſum candorem & pulchritudinem: quo nomine vitæ illius vſus & fructus, quo filij Dei ſanctorumq. ciues fruuntur, indicatur. quod verò ad celebritatem frequentiamq. attinet, illos nō ſolùm illis anguſtis terminis Chananææ regionis, videlicet Gilghad & Libano continendos (namq. ille locus non ſufficeret) ſed propagandos etiam per omnes regiones ita, vt terra, quæ nunc habitabilis dicitur, tanto numero capiendo anguſtior viſa mari etiam arctato augenda dilatandaque ſit.

Et tranſibit in maris freto, & percutiet in mari fluctus, & confundentur omnia profunda fluminis: & humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Aegypti recedet.

NVLLAM orbis terrarum partem, quamuis incognitam vel remotam eſſe, neque viarum & fluminum difficultate, vel interiecti maris vaſtitate ſepoſitam, quò ſacroſancti euangelij lux, virtus & ſalutifera gentibus victoria peruentura non ſit, hoc vaticinio docemur. Quanquam enim antiquis Græcis atque Latinis terræ habitabilis imperium Oceano tantùm finiri & claudi putatum ſit, neque vltra freta anguſtiasque maris aut facilè aut vtiliter nauigari poſſe fuerit traditum; Chriſtiano tamen nomini propagando ampliorē campum longiuſq. iter omni maris fluminumq. difficultate contempta & ſuperata apertum iri vates prædixerunt. namque illis terrarum & gentium, quàm latè pateret, habitatio cognita fuit, vt aliàs, Deo conatibus noſtris præſente, docebimus. Iam verò noſtro ſeculo, quanquam huius prædictionis plena ratio nondum conſtet, vt tamen plenè tandem conſtare poſſit, via apertiſſimè munitur, peragrato nuper non ſemel ſecundum longitudinem orbe cum magna Chriſtiani nominis notitia & fama, cum maxima porrò Chriſti virtutis & efficacitatis experientia, ad publicam hominum ſalutem poſthac ex vatum reſponſis, qua longè lateque is patet, peragrando. [*Et tranſibit in maris freto.* Hebraicè ſic: *Et tranſibit in mare anguſtiæ.*] Anguſtia maris idem, quod apud interpretem noſtrum ſignificat; videlicet fretum, quo maria aliàs interiectis terris diuiſa coniunguntur & ſeparantur: vt Euxinum, Thracium, & Gaditanum; & quod à noſtris iam ter aut quater ſecundo exitu tentatum eſt, Magallanicum. Huiuſmodi ob continuos maris æſtus difficillimas nauigationes habent; quas tamen Chriſtiani nominis virtus, ſi antea bonas, optimas tandem veris atque piis euangelij nuntijs datura eſt. [*Et percutiet in mari fluctus.*] Oceani feruorem conſtantiſſimum & tempeſtatis fluctus à Deo ad euangelij propagationem frangendos eſſe ait;

neque vllo præterea lacu, palude, aut flumine eorum, qui euangelium propagaturi ſunt, iter, quo minus feliciſſimè conficiatur, impediendum eſſe. [*Et confundentur omnia profunda flumina.* Hebraicè, *Et ſiccabuntur omnia profunda* IAOR.] Significat autem IAOR fluuium, non omnem tamen, ſed eum, cuius decurſu vel inundatione paludes, lacus ſtagnaque creſcunt. qualis in Africa Nilus, & in Aſia Tigris eſt, qui hoc nomine in ſacris libris dicuntur. ſolent autem eæ regiones, quæ huiuſmodi lacubus & fluminibus defenduntur, ab hoſtium aduenarumque incurſione tutiſſimæ, atque ad eam prædam, quæ aliunde allata eò fuerit, conſeruandam munitiſſimæ exiſtimari. Hac opinione quondam Ægyptij & Aſſyrij decepti perpetuá ſibi felicitatem, vt apud Amoſum alioſque vates cognouimus, promittebant: quam tamen ſuo periculo finiri labefactarique poſſe intellexêre. Cùm verò de huiuſmodi fluminibus mentionem Vates fecerit, commodè duas illas regiones, quæ hoc nomine celebres fuerant, ſubiúgit: quarum exemplo ad cæterarum eiuſdem generis arrogantiam depriméndam vſus eſt. [*Et humiliabitur ſuperbia Aſſur, & ſceptrum Ægypti recedet.*] Huius loci ſententia ex ſimilitudine & ſignificatione magis, quàm ex verborum pronuntiatione explicanda eſt. namque de Aſſyriorum imperio, deque Ægypti in Iſraëlitas dominatione, ſui etiam ipſius ætate planum fuit, cùm iam Aſſyriorum tyrannis nulla, Ægyptiorumque potentia exigua admodum eſſet. Sed ad ſimilitudinem relata ratio illud ſignificat, omnem humanam vim, ſuperbiam, & potentiam, quæ huiuſmodi vel naturæ, vel operis præſidiis niteretur, vanam inanemque aduerſus Dei virtutem fore. Ad ſignificationem verò illud. Peccati iugum atque diuinæ offenſionis magnitudinem, quibus hominum animi vt Ægyptiaca ſeruitute atq. Aſſyria diſperſione, ab inferorum tyranno Lucifero oppreſſi disiectiq. eſſent, Dei miſericordia, & Chriſti eius efficientia obliterandá eſſe: quæ res ſubiuncto carmine exponitur.

(Marg.: יאר Exod. 2. Dan. 12. Amos 7.)

Confortabo eos in Domino: & in nomine eius ambulabunt, dicit Dominus.

EORVM qui à diabolica tyrannide & Ægyptiaca ſeruitute liberati per diuinum ſpiritum fuerint, ſancta, pia, illuſtris atq. honeſtiſſima vita eſt; mores præterea priſtinis diſſimiles omni integritate & virtute præditi, omnique malo metu, terrore atque conſternatione immunes animi; quippe qui Dei in ſeſe manentis virtute roborentur & confirmentur, ſicut ſcriptum eſt: Vt iam non deſideriis hominum, ſed voluntati Dei, quod reliquum eſt, in carne viuant temporis, &c. quæ D. Petrus cæterique apoſtoli de hac re dixère. quam rem Iſraëlitis in gratiam receptis, cæteriſq. ad eandem ciuitatem ex diuino beneficio pertinentibus hominibus præſtiturum ſeſe Deus pollicitus eſt. [*Et confortabo eos.*] *Confortare*, corroborare, ſiue, vt illo verbo vtamur, heroificare eſt. de quo ſuperius diximus. [*in Domino.*] nomen illud arcanum hoc in loco appellatur, quod ad miſericordiæ rationem præcipuè ſignificandam plerumq. interponi oſtendimus. [*Et in nomine eius ambulabunt.*] *Nomen* in ſacris ſermonibus idem, quod vim, virtutem efficientiamq. ſignificat, vt: Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. &: In nomine tuo laxabo rete. *Ambulare* verò, reciprocum verbum Hebraicè eſt, certaque coniugatione pronuntiatum: in qua omnem vitæ vſum conſuetudinemq. ſignificat. cuius multa exempla ſunt, vt illud: Ambula corã me, & eſto perfectus. Ambulauitq. cum Deo Noë. Hęc verò omnia rata & certa fore Deus in ſe recipit. [*Dicit Dominus.* Hebraicè, NEVM *Domini.*] Eſt autem NEVM dictum firmiſſimum, ſiue affirmationem interpretari placeat.

(Marg.: 1. Pet. 4. Gen. 17. נאם)

CAPVT XI.

APERI *Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas. Vlula abies, quia excidit cedrus, quoniam magnifici vaſtati ſunt: Vlulate quercus Baſan, quoniam ſucciſus eſt ſaltus munitus.*

VARIA ac multiplex huius capitis vaticiniorum expoſitio apud interpretes tum Hebræos & Chaldæos, tum Græcos & Latinos eſt: neq. tamē alicubi ſatis perſpicua

ſpicua & delucida difficultatem quidem loci magnam arguit & indicat; explicationis verò laborem magis auget, quàm leuet: tanta in inueniendo argumento diſſenſio atque in explicando obſcuritas & rerum temporumque repugnantia eſt. nobis verò cùm inſtitutum non fuerit, aliorum ſententias recitando vel ſuperſtitioſè ſequi, vel ambitioſè aut inuidioſè magis, quàm vtiliter frangere, operæpretium viſum eſt ex anteactarum rerum, hiſtoriarum temporumque ratione & obſeruatione vaticinium exponere; neque ab aliorum legendis ſcriptis quemquam auocare, in quibus plurima doctè pieque cogitata atque dicta ſunt. Igitur huius vaticinij argumentum illud nobis eſt, Deum, poſtquam Vati futuram ſecundi templi ætatibus felicitatem, atque Iudæis fidem pietatemque præſtantibus afferendam oſtendiſſet, ſuamque omnino de publica tam Iudæorum, quàm aliarum gentium ſalute voluntatem manifeſtè declaraſſet, nunc rurſus quantum malorum & calamitatum gens illa ſua culpa, vitio atque nefariis vitijs commeritura ſibique ipſi machinatura eſſet, non tam verbis, quàm rerum ipſarũ actione repræſentationeque veluti ſpectandum ante oculos proponere, vt vel ipſo repræſentationis ſpectaculo magis, quàm oratione populus ille permotus ſibi ſuiſque rebus vtilius atq. ſapientius proſpiciendo conſuleret. Ante verò quàm res ipſa Vati agenda repræſentandaque ſuſcipiatur, oportuna præparatione adornatur; loco videlicet, in quo edendum tandem erat huiuſmodi ſpectaculum, indicando atque repræſentationis actioniſque ſuę narrando argumento. Atque hæc oratio omnis, quòd ad futuras res ſpectaret, tranſlationibus & allegoriis componitur: cuius illa ſumma eſt, Iſraëliticam regionem maximè verò Iudæam, quæ templo & regia vrbe cùmprimis celebris illuſtriſque eſſet, principibus viris, pontificibuſque occiſis, reliquoque populo partim cæſo, partim capto ob ſua ipſorum ſcelera & culpas vaſtatum exinanitumque iri. Ea verò res, quod Vati paſtorum, gregis, pecorumque imagini repræſentanda eſſet, ruſticis etiam locorum, plantarum arborumque nominibus & verbis aptè inchoatur. [*Aperi Libane portas tuas.*] Ieroſolymitana ciuitas totius regionis caput & præſidium Libani portæ appellantur, quòd ijs ſaluis & integris cætera tuta fore; contra verò illis ipſis ruptis atq. apertis omnia vaſtatum perditumque iri putandum eſſet. Eſt autem ea, quam Vates acturus deinceps eſt, quædam veluti tragœdia grauiſſima: cuius argumenta & prologos cantari magis, quàm recitari mos fuerat. namque id actionis genus rei magnitudo moleſque exigit, quò ſpectatorum auditorumque animi vehementius moueantur. Maximam verò & grauiſſimam rem eandemque certiſſimam exſpectari oportet, quam tanto verborum apparatu, ſublimi carminis genere, atque pronuntiandi modis imperatiuo & permiſſiuo præcini iubet Deus, vt: Attollite portas principes veſtras, & eleuamini portæ æternales: & introibit rex gloriæ. Atque omnis hæc ratio per paraſceuen, vt diximus, agitur. [*Et comedat ignis cedros tuas.* Hebraicè, *Et comedet.*] Non imperantis, ſed permittentis modus eſt. Certa, inquit, iam res eſt, fore videlicet, vt ignis comedat atque abſumat cedros tuas: quamobrem aperi tandem portas tuas, qua ſubeat incendium. appellatur autem Libanus ex gloriæ atque amœnitatis comparatione Iudæa regio, vt iam ſuperius docuimus. Eſt verò Libanus ipſe mons omnium, qui in terris cogniti ſunt, amœniſſimus, & arborum plantarumque vario elegantiſſimoque genere longè celeberrimus. Quod verò ad arcanam ſignificationem ſpectat, vt Libanus Iudæam regionem, portæ Ieroſolymam, ſic cedri (quæ probatiſſimæ in illo monte arbores ſunt: proceres primoreſque regionis viros ſignificant: ijs verò (cùm natura robuſtiores atque minus corruptibiles eſſe ferantur) abſumptis atque vaſtatis nullam ſibi cæteræ arbores ſecuritatem promittere, ſed eundem exitum exſpectare poſſunt. [*Vlula Abies, quia excidit cedrus.*] Non modò cedri vicem dolere, ſed ſuam ipſius timere atque magno gemitu vlulatuque exſpectare iubetur. *Abies.* Hebraicum nomen BEROS. buxum latinè interpretamur. conſtat ea planta firmiori quidem materia, ſed minus etiam quàm cedri ad contendendum igni atque ferro valida. In populo autem qui ſint abietes à cedris ſecundi, facilè cognoſci poſſunt. ne verò tranſlationis interpretatio auditoris cogitationi omnino permitteretur, eaque ratione certa minus eſſe poſſet, à Vate ipſo obiter indicata eſt. [*Quoniam magnifici vaſtati ſunt.*] Hac oratione noſtræ expoſitionis ſententia ſatis aperitur. [*Magnifici.*] Hebraicum nomen ADLRIM, potentiſſimos robuſtiſſimoſque ſignificat; nimirum

nimirum populi ordinumque ductores & primarios viros. nihilo verò mitius cum cæteris regionis partibus ac locis eáue loca incolentibus viris, principibus & patribus agendum eſſe putandum fuit, vbi tam durè atque acriter cum capite ipſo principeque omnium ciuitate ageretur. [*Vlulate quercus Baſan, quoniam ſuccifus eſt ſaltus munitus.*] Proxima in Syria Libano monti honore *Baſſan* regio olim fuit nemoribus & ſiluis frequentiſſima paſtionumque magnitudine nobiliſſima; quòd non herbis modò, ſed arborum frondibus greges armentaque alere abundè ſatis poſſet. Quamobrem cum Iſa.2. „ Libano in eiuſmodi rationibus coniungitur, vt apud Iſaiam: Et ſuper omnes cedros Libani ſublimes & erectas, & ſuper omnes quercus Baſan. Atque adeo hac arcana oratione populo etiam periculum denuntiatum eſt, qui in paſcuorum paſtionumque ſimilitudinibus gregis locum obtinet; populi verò magiſtratus reliqui minores familiarumque patres quercuum nomen imaginemque referunt: quarum vmbra greges protegi frondibusque deciduis paſci interdum conſueuêre. [*Quoniam ſuccifus eſt ſaltus munitus.*] Libanum atque in arcana ſignificatione Ieroſolymam ciuitatem Iudææ caput intelligimus, quòd tota regio Libanus dicatur; ſed munitionis adiunctio regiam ipſam indicet. Atqui deſtructum vaſtatumq. locum nō modò paſtorum & gregum deſiderium, ſed ferarum etiam defectus, ac denique deſertiſſima quædam ſolitudo conſequitur.

Vox vlulatus paſtorum, quia vaſtata eſt magnificentia eorum: vox rugitus leonum, quoniam vaſtata eſt ſuperbia Iordanis.

BASSAN regio vltra Iordanem ſita deſcribitur; præruptis autem atque nemoroſis Iordanis locis leonum copia erat, qui in proximos greges vi illata viuebant: quales Pſalm.42. Sanir & Hermon montes prope Iordanem eſſe ex Pſalmo didicimus: Memor ero tui Cant.4. de terra Iordanis & Hermonij, à monte modico. Atque hæc leonum cubilia in Canticis dicuntur: De vertice Sanir & Hermon, de cubilibus leonum, & de montibus pardorum. Neceſſe verò eſt vbi gregum & manſuetiorum animantium penuria ſit, feras, quæ raptu viuunt, deficere; maximè verò cùm non modò cibi ſubtracti, ſed ſaltus ipſi & cubilia, & omnis latendi commoditas adempta fuerit. nam catuli leonum ru- Pſal. 103. giunt, vt rapiant & quærant à Deo eſcam ſibi. Atque ad ſignificationem imagine relata, non modò paſtores ipſos, hoc eſt, ſacerdotes, qui ambitioſè magis, quàm officioſè munus adminiſtrarent, honore priuandos; ſed & magiſtratus & principes, quibus prædæ commoditas potior, quàm publica cauſa fuerat, non modò omni diripiendi ſpe, ſed ipſorum etiam dignitate atque ſuperbo dominatu deturbandos eſſe. Alterius ordinis vitium admiſſum magnificentia paſtorū; alterius verò ſuperbia Iordanis appellatur. ſed hæc Hebraicè ſignificantius etiam dicuntur. Hactenus igitur ſpectandarum rerum theatrum indicatum & quædam veluti cauea præparata, atque argumentū ipſum propoſitum à Vate eſt: nunc verò deinceps futurarum populo illi perturbationum, calamitatum atque miſeriarum à Vate ipſo acta deſcribitur tragœdia.

Hæc dicit Dominus Deus meus, Paſce pecora occiſionis.

QVANTA Iudæorum genti felicitas, quanta dignitas Deo auctore obtinenda eſſet, modò ille pietate, honeſtate, atque legitimis officiis quæreretur, multis antea vaticiniis à Zacharia fuerat expoſitum: hic verò quanta contrà clades miſeria atque infelicitas ob proditum omnium ordinum hominibus officium Deo iudice atque vindice immineret, ab eodem exponitur; ſed vt diximus actione magis, quàm oratione res explicatur. Ad huiuſmodi verò actionum rationes exponendas illa nobis breuiter repetere operæpretium fuerit; quæ in primum Hoſſeæ caput commentatis longius tractata ſunt. Plures eſſe Deo cum vatibus agendi modos ac formas, quæ ad tria genera à nobis referri poſſint. Vnum genus eſt, cùm res vel præterita, vel præſens, vel futura etiam oratione tantùm tranſigitur. quam orationem vates, vt ipſi, exceperint, Iſa.1. ſic etiam narrare conſueuêre. cuiuſmodi illud exemplum eſt: Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini malorum, filiis corrumpentibus. dereliquerunt Dominum, blaſphe-

blaſphemauerunt ſanctum Iſraël, abalienati ſunt retrorſum, &c. Alterum genus eſt, cùm rerum futurarum ratio non tam oratione, quàm ſpecie aliqua vatum mentibus obiecta, ſiue oculis etiam ſubiecta exponitur, quæ vel ab ipſis planè cognoſcatur, vel præſentis interpretis opera declaretur, vt illud: Vidi per noctem, & ecce vir aſcendens Zach. 1. ſuper equum, &c. Et dixi, Qui ſunt iſti Domine mi? & cæt. Tertium vero genus eſt, cùm neque oratione, neque viſione quid fiat, factum futurumque ſit, Vates docetur & refert. Sed ipſe potius aut ſolus, aut adhibitis etiam ſociis agere & repræſentare, ſpectantiúq. oculis ſubijcere iubetur. quo vaticinandi genere ad hominum permouendos animos, atque adeo ad memoriam vel diutius conſeruandam, vel recordationem vehementius excitandam, nullum neque præſentius, neque efficacius eſſe demonſtrauimus. quamobrem genus hoc ſignum proprie appellatum in ſacro ſermone eſt, Iſa. 7. vt: Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus in ſignum & portentum in Iſraël à Domino exercituum, &c. Atque adeo tertium & poſtremum genus hoc altero ex duobus modis à vatibus excipitur. nam perſæpe accidit, vt actio ipſa ratione etiam atque oratione ſubiuncta explicetur, quæ aliàs obſcurior difficiliorque futura eſſet. nonnunquam vero, vt Vati clara apertaque vſqueadeo ſit, contingit, vt neque iudice, neque oratione ad cognoſcendum egeat. Prioris formæ exemplum illud apud Iſaiam eſt: Vade & ſolue ſaccum de lumbis tuis, & calciamenta de pedibus Iſa. 10. tuis, & fecit ſic, vadens nudus & diſcalceatus: & dixit Dominus, Sic ambulauit ſeruus meus Iſaias nudus & diſcalciatus tribus annis: ſignum & portentum erit ſuper Ierem. 13. Ægyptium & ſuper Æthiopiam, & cæt. & quod apud Ieremiam de lineo lumbare abſcondito & putreſcente longius narratur expoſitione que etiam adiunctæ declaratur: Hæc dicit Dominus, Sic putreſcere faciam ſuperbiam Iuda & ſuperbiam Ieruſalem multam, & cæt. Multa etiam huiuſmodi apud Ezechielem exempla ſunt. Poſterioris verò formæ illud cùmprimis Iſaias nobis præbet: Sume tibi librum gran- Iſa. 7. dem, & ſcribe in eo ſtylo hominis: velociter ſpolia detrahe, cito prædare. Cuius iuſſionis ſententiam, quòd Vates intellexerit, non rogauit, ſed vt certam fore oſtenderet, adhibuit ſibi teſtes fideles, Vriam ſacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & cæt. Et Ezechiel etiam laterem ſumere, vrbiſque ichnographiam deſcribere nulla alia rei ſibi cognitæ interpretatione addita iubetur. In hoc autem rerum genere nonnullæ aliquando vatibus imperari ſolent, quæ vel ad agendum duriores, vel ad ſpectandum mirabiles magis eſſe videantur: quarum quod perſpecta ſit ratio aut cauſa, quamobrem imperentur, non quæritur. Sic Ezechiel quòd nouacula ſibi barbam capillumque radere iubeatur, neque cauſam ipſe rogat, neque etiam non interrogans docetur, ſed ſimul cum mandato cognitam, ipſe idem vbi egerit, exponit. Hanc prorſus rationem noſter Vates hoc in loco perſecutus, mandata atque iuſſa diligenter egit; neque, quamobrem ita agere iuberetur, cauſam ſibi, vtpote planè perſpectam, exponi poſtulauit, qui aliàs monſtratorum ſpectrorum, viſionumque ſignificationes doceri cupiens curare rogareque maxima cura ſolebat. actionis autem genere cognito, actio ipſa ſpectanda, quamque breuiter dilucideque maximè præſtari à nobis poſſit, diuini ſpiritus auxilio explicanda reſtat. Igitur Dei erga Iudæam gentem & gentis ipſius erga Deum rationes, cuiuſmodi deinceps futuræ ſint, non tam præmonſtratæ aut verbis expoſitæ, quàm ſua ipſius actione repræſentatæ atque oſtenſæ Vati noſtro hoc in loco deſcribuntur. Neque enim Deus paſtorem ſeſe populi eſſe nunc apud Vatem profeſſus eſt, ſed ipſum paſtorem eſſe, ſuiſque ipſius actionibus, quid populo futurum eſſet, intelligere iuſſit. [*Hæc dicit Dominus Deus meus.* Hebraicè, *Hæc dixit Dominus Deus meus.*] Eam, quam narraturus eſt, rem ſibi à Deo iudice, gubernatore, imperatoreq. ſuo iniunctam fuiſſe profitetur: atque hac oratione certam, attentioneq. & cognitione digniſſimam docet. [*Paſce pecora occiſionis.*] Ipſa primum obiectarum rerum natura, deinde verò ſignificatio cognoſcenda explicandaq. nobis ex more eſt. Atque, vt quænam occiſionis pecora ſint, & quamobrem ſic dicta, ſciamus, illud obſeruare oportuerit, duplex in paſtionum cura atque arte pecorum genus eſſe; alterum ad ſobolem ſufficiendam propagandamque idoneum, atque idem ob eam rem vtiliſſimum, quod fœtu ac lacte vellereque interdum dominos alit, & indies locupletat. Id autem magna cura & diligentia tum paſci, tum foueri, atque

ne qua

ne qua ex parte aut morbo, aut ferarum impetu lædatur, cuſtodiri ſolet. quod qui quã copioſiſſimum habuerit, ditiſſimus eſſe credatur. neque is vendere ad macellum, neque ad familiæ paſtum occidi ex iis vel vnum patiatur, quod maiori ſobolis vſui & lactis fructui eſſe credat. Cuiuſmodi greges apud Labanum ſocerum Iacob magna cura ſibi ſuſceptos, paſtos altoſque commemorat: (Gen.31.) Viginti annis fui tecum, oues tuæ & capræ ſteriles non fuerunt, arietes gregis tui non comedi, neque captum à beſtia oſtendi tibi: ego damnum omne reddebam: quod furtim perierat, á me exigebas, &c. Alterum verò pecoris genus eſſe, quod cùm ad ſobolem inutile fore cognoſcatur, macello deſtinatum, interim paſcitur & curatur; quoad emptor aliquis oportunus accedat, cui diuenditum tum mactandum tradatur. Cuius generis caprorum arietumque maxima pars eſt: & ex femellis eæ, quæ vel naturali ſterilitate, vel ætate inutiles ad ſobolem cenſentur: huiuſmodi quæcũque ſunt, & paſtores quamcitiſſimè à ſe diuenditas abduci, & emptores quammaturrimè mactatas cupiunt. vt quas ſibi occiſas emolumenti nonnihil, diu autẽ conſeruatas detrimenti plurimum facturas putant. Quamobrem ſingulis diebus partẽ aliquam ſaltem ex his mactari curant, ſicut ſcriptum eſt: (Pſalm.43.) Quia propter te mortificamur tota die, exiſtimati ſumus ſicut oues occiſionis. Huiuſmodi gregem, quem paſceret, ſibi parare Vates iubetur, omnibus, quas iam expoſuimus, notis deſcriptum hoc modo:

Quæ qui poſſederant, occidebant, & non dolebant: & vendebant ea dicentes, Benedictus Dominus, diuites facti ſumus: & paſtores eorum non parcebant eis. Hebraicè ad verbum ſic: *Quæ ementes ea occident, & nõ culpabuntur: & vendentes ea dicẽt, Benedictus Dominus, & ditabor: paſtores eorum non indulgent ſuper ea.*

EIVS rei, quæ pecus occiſionis dicta fuerat, expoſitio per definitionem ſiue deſcriptionem explicata hæc eſt. Educitur autem definitio ex ſententiæ & conſilij locis. etenim quodnam pecus curari, quod rurſus occiſioni addici dignum ſit, ex eorum qui poſſident, iudicio & ſententia cognoſcitur. nam quæ Dominus à ſe abducta cupiat, neq. paſtor ipſe abduci doleat, neque emptor retinere velit, ea mactationi tantũ idonea eſſe conſequitur. quæ verò fructu aliquo prodeſſe poſſunt, tum Dominus ſi vendat, damno magis, quàm lucro apponit, tum paſtor ex paſcendi conſuetudine & vtilitatis vſu pecus amans vendita dolet ac deſiderat; tum etiam emptor non occidit, ſed ad augendam rem conſeruat: quòd ſi occiderit, à vicinis culpatur, vt qui vtilem fœcundamque ſibi futurã rem temerè perdat. Itaque occiſionis pecus ex horum trium animo & conſilio cognoſcitur, quod qui emerit, occidet, & non culpabitur; & qui vendit, putat ſe diuitem factum, quòd inutilis pecoris paſcendi & cuſtodiendi moleſtia liberatus fuerit: atque etiam ea pecunia auctus, quæ indies minor fieret, ſi diutius exſpectandus eſſet emptor. Quamobrem Deo gratulatur, cuius beneficio ſibi in pecore vendendo conſultũ eſſe credit. [*Benedictus Dominus, & ditabor.*] Iam videor, inquit, mihi fore diues, qui inutilem rem à me non ſine emolumento abijcerim, quòd felix fauſtumque ſit. [*Et paſtores eorum non indulgebant.*] Hebraicum verbum *indulgere*, parcere, clementerque agere ſignificat. (Gen.19.) Eſt autem clementia eius rei, quæ alioqui vtilis fore credatur, conſeruatio. vt illud: Et apprehenderunt manus eius, & manum vxoris eius, ac duarum filiarum eius, eo quod parceret Dominus illi, &c. [*Ementes ea occident, & non culpabuntur.*] Non enim alia cauſa emũt, niſi vt occidant. Igitur huiuſmodi gregem macello deſtinatum dum Vates parat & paſcit, exſpectatque quoad emptores qui occiſuri ſunt, acceſſerint, illud portendebat, Deum Iudæam gentem tot annis magna cura gubernatam & omni beneficio auctam; neque tamen vel vllo fructu commendabilem, vel vtilitatis veræ ſpe iam vlterius ferendam; interim ita paſturum & ducturum, quoad cumulatis ſceleribus indignitateque aucta emptoribus ad mactandum tradat. Atque Romanorum exercitus emptores futuri erant; quibus quanquam non nimium magno pretio, non gratis tamen addictam fuiſſe conſtat, vt ex Ioſephi, aliorumque auctorũ hiſtoria accepimus. atque in ipſis tranſlationis verbis magna rei ſignificatio ſubeſt. Appellantur enim emptores, qui res antea non ſuas perſoluto pretio ſui iuris reddunt: pretium verò Hebraicè ſanguines dicuntur. atque ita populus ille Romanis non incruẽto bello vendicatus eſt; à quibus ob eam rem præter omne antiquum exemplum vexatus, direptus atque omni crudelitate laceratus eſt. (Marc.13) Fuerunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerãt ab initio creaturæ, quam

condidit Deus vſque nũc, neque fient.&: Niſi breuiaſſet Dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro,&c.hoc eſt,quod ait, [*Quòd ementes ea occident, & non culpabuntur.*] neque enim à quoquam mortalium culpæ datum Romanis fuiſſe,imò contrà laudi aſſcriptum legimus,quòd Iudæos, quos tanto ſanguine & belli obſidioniſque tædio tandem victos ſibi addixiſſent,nullis neque religionis,neque publicæ,neque priuatæ rei vſibus idoneos iudicatos ſine clementia occiderent. hæc omnia ex iis, quæ apud nos extant, hiſtoriis nota ſunt. namque Iudæi ex quo Deum ſibi infenſum reddidere, nullius erga ſe mortalium æqua aut clementia habuêre iudicia, neque ſocietatem vel amicitiam ſatis aut ipſis tutam,aut aliis vtilem gerere potuerunt.Etenim Pharao,qui quoſdam ex illis profugos ſuſceperat,in Aſſyriorum offenſionem acerbiſſimo incommodo ſuo cecidit,ita vt cùm illos à ſe depulſos tradidiſſet, illud non ineptè dicere poſſet: [*Benedictus Deus, & ditabor.*] Sed neque paſtor ipſorum Deus indulſit eis, quos ob nefaria antiqua & diuturna ſcelera iam diu ad pœnitentiam exſpectatos emptoribus tradere tandem decreuit,ſicut ſcriptum eſt: Ecce anni tres ſunt,quærens fructum in ficulnea hac, & non inuenio. ſuccide ergo illam, vt quid enim terram occupat? Luc.13. hunc itaque Iudææ gentis futurum exitum pecoribus ad macellum ſibi paſcendis Zacharias indicabat. interim autem dum emptores accederent, gregem paſci, hoc eſt, populum illum à Deo regi,deduci, tolerari curarique oportebat: ſed quibúſnam modis id agendum foret,varia tempeſtatum futurarum repræſentatione Vates docet,eius,quam ipſe ſuſceperit atque adhibuerit,actionis imagine ex diuino oraculo prius declarata.

Et ego non parcam vltrà ſuper habitantes terram, dicit Dominus.

GREGEM populi,ſeque paſtorem Dei paſtoris Iſraëlis & Iudæ perſonam ſuſtinere ſatis intellexerat Vates,tum quod ſcriptum eſſet, Qui regis Iſraël, intende, qui deducis velut ouem Ioſeph. Pſalm.79. rei verò exitum tum ex iis,quę à ſe antea in ſacerdotum,voluminis volantis,duarumque feminarum ſpectris viderat,probè cognoſcebat. ex qua re effectũ eſt,vt non rogaret ipſe,ſed diuinam de hac re ſententiã, quam aliis referret, vltro prolatam audiret. Ita,inquit Deus,eueniet,vt ſicut tu non parces vendendis pecudibus, ego etiam non parcam ſuper habitantes terram. itaque hæc oratio aſſeuerationem magis, quàm interpretationem habet, vt illa etiam, quæ ad hoc vaticinandi genus adfertur. Sume tibi vxorem fornicationum, & fac filios: Quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Hoſeæ 1. fuerit autem magnum operæpretium,ſingulis vaticiniorum generibus ſuas etiam ſermonum orationumque formas ac modos obſeruando conferre, quibus & ſententiæ ratio, & actionum ipſarum proprietas illuſtrari maximè poteſt. conſilij itaque diuini ſententia atque aſſeueratio hæc eſt,quæ oportuna expoſitione continuò amplificatur.

Ecce ego tradam homines, vnumquemque in manu proximi ſui, & in manu regis ſui: & concident terram, & non eruam de manu eorum.

MAXIMAM illam crudelitatem tum eorum regum & principum,qui poſt Chriſti in cælos aſcenſionem,Neronis & Veſpaſiani tempeſtatibus Iudæis præfuerunt,tum etiã quorundam Iudæorum, qui ſeditione intra vrbem Ieroſolymam facta,cæteris conciuibus direptis aut trucidatis grauiſſimè nocuerunt, Deus hoc in loco ſignificat. namque Ieroſolymitana illa acerbiſſima clades & pernicies ab vtriſque his illata eſt,Deo id in ſceleratorum hominum pœnam permittẽte. [*Ecce ego tradam.* Hebraicè, *Ecce ego inuenire faciam.*] humanam nocendi cupiditatem & diuinam permiſſionem hoc verbum ſignificat. namque inuentio inquiſitionem præcedentem arguit. Quòd ſi quid Deus inuenire faciat, profectò conſequitur quoſdã eſſe,qui inquiſierint. atque plurima quotidie mortalibus procreari pericula,plurimos vndiq. proponi laqueos, manifeſtis exemplis aſſiduè deprehendimus,vt ſcriptum eſt: A ſagitta volante in die,à negotio perambulante in tenebris,ab incurſu & dæmonio meridiano. Pſal.90. Ea verò vt declinentur, Dei protegentis cura prouidentiaque efficitur. Domini namque ſalus eſt,in cuius præſidio quęcunque latẽt, tutiſſima ſunt.Cadent à latere tuo mille,& decem millia à dextris tuis:ad te autem non appropinquabunt. hac itaque tutela ſi quis ob propriam culpam vacuus relinquitur,dum inimicorum inſidiis,nequiſſimorum & auariſſimorum hominum prædæ,aliiſq. quamplurimis periculis,à quibus non longè abeſt,peruium eſſe conſequitur. [*Vnumquemque in*

 manu

manu proximi ſui.] Ea, quæ à Ioſepho atque Ægeſippo de ſceleratiſſimis illis *Peruſzim*, id eſt, irruptoribus vocatis narrata ſunt, hoc loco apertè ſignificantur. [*Et in manu regis ſui.*] Herodes Agrippas, atque alios Solymorum cladis primos, Veſpaſianos item & Titos poſtremos Ieroſolymitanæ cladis auctores indicat. [*Et concident terram.*] Iudaicam vaſtationem vrbisque exciſionem prædicit, quæ Deo ſpectatore tãtum, non item vindice edenda fuerat, ſicut ſcriptum eſt: Psal.107. „ Nõne tu Deus, qui repuliſti nos? & non exibis, Deus in vir- „ tutibus noſtris? ob eam rem ait, [*Et non eruam de manu eorum.*] namque in illius tantùm voluntate & defenſione certam ſalutem eſſe cognouimus. Da nobis auxilium de ſan- „ cto, quia vana ſalus hominum: in Deo faciemus virtutem, & ipſe ad nihilum deducet inſurgentes in nos.

Et paſcam pecus occiſionis, propter hoc ô pauperes gregis: & aſſumpſi mihi duas virgas, vnam vocaui Decorem, & alteram vocaui Funiculum: & paui gregem.

IMPERATAM ac datam actionem ſumma fide & diligentia ſuſceptam ſibi, atque ex futurarum rerum ratione adminiſtratam fuiſſe Vates docet. ipſius namque oratio hæc eſt, aſſerentis ſe pecus occiſionis pauiſſe, non quòd eo ſtudio teneretur, ſed quod eam rem agere iuſſus à Deo eſſet: qua quid populo futurum eſſet, aptiſſime ſignificaretur. mirum enim & abſurdum videri poterat, virum ſapientem, prophetico ſpiritu auctum, & qui ad publicam conſtituendam rem plurimum & conſilio & opera conferre poſſet, ad humile paſtoralis curæ genus ſtudio tranſlato pecus paſcendum, neque verò id vtilitatis, ſed mactationis cauſa ſuſcepiſſe, ſed eam hominum cogitationem & reprehenſionem ipſe anteuertit, infirmiſſimas & manſuetiſſimas quasq. ex grege allocutus: quarum miſericordia commotus pecoris mactationi deſtinati paſcendi curam ſuſceperit. [*Propter hoc ô pauperes gregis.*] Paui, inquit, ego pecus occiſionis, propterea quòd iuſſus & quod veſtri, ô pauperes gregis, fuerim miſertus. Verbum Hebraicum, *Propter hoc*, ex ſententiæ & Maſſoreth ratione ſimul, & propter vos, & propter hoc, ſignificat. [*Et paſcam.*] Futurum pro præterito vel pro diuturno tempore, vt diximus ponitur; cuius nota eſt coniunctio præpoſita. illa verò huius loci arcana interpretatio eſt, Iudaicum populum ob multa & nefaria ſcelera ſupplicio addictum, paucorum tamen bonorum & piorum, qui inter eos eſſent, cauſa fuiſſe à Deo interea gubernatum, quoad mactationis tempus cumulatis iam criminibus & culpis maturum prorſus accideret: quo tempore & noxiis atque ſceleratis ſupplicium, & piis atque probis liberatio ac ſalus afferenda eſ- Marc.13. „ ſet, ſicut ſcriptum eſt: Sed propter electos, quos elegit, breuiauit dies hos. Electos, „ quos elegit, hoc in loco pauperum gregis nomine ſignificat Vates: quos puſillum gre- Luc.12. gem eadem dicendi figura Chriſtus nominauit. Nolite, inquit timere, puſillus grex, „ quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum. at verò in hoc diuino conſilio deferendo gubernandoque Iudaico populo, quemadmodum res habitura eſſet, muneris perſonæque ſuæ partibus adornandis peragendisque docuit. nam virgas ad eam rem ſibi comparatas fuiſſe ait, quòd id genus paſtoricij inſtrumenti ad ducendum guber- Leuit.27. „ nandumque pecus idoneum ſit: pedum latini vocant, ſicut ſcriptum eſt: Bouis & ouis, & capræ: quæ ſub paſtoris virga tranſeunt. huiuſmodi autem binas pro varia temporum & rerum ratione, vt vſibus, ita & nominibus diſtinctas aptaſſe ſibi Vates ait, alteri nomen *Decor*, alteri *Funiculus*, ſiue, vt Hebraicè eſt, [*Funiculi tenuantes,*] factum. Atque hanc rem ad arcanum ſenſum referendam eſſe impoſitorum nominum ratio indicat. vtque actionẽ ipſam exponamus, Vatem ex eodem ligno duo peda confeciſſe intelligimus: quorum alterum forma & firmitudine alteri præſtiterit, cuiuſmodi à paſtoribus parari ſolẽt elegantia operariis etiam ipſis ſpectabilia, vt illud:

Virgil. ecloga 5.

At tu ſume pedum, quod me cùm ſæpe rogaret,
Non tulit Antigenes.

Huic ex operis & roboris præſtantia nomẽ Decor inditum eſt; alterum verò & forma & firmitate longè impar, quod funiculorũ magis quàm baculi imaginẽ referret, [*Funiculi tenues appellatum eſt.*] Huius verò rei quæ ſit interpretatio, breuiter videamus. Baculi ſiue peda hæc ſacerdotes apud me ſignificant, quorũ auctoritate, conſilio & opera præcipue

Iudæorum

Iudæorum res ſecundi templi temporibus procuratæ ac geſtæ fuerũt. Ex quibus tres celeberrimi habiti ſunt, per quos reſpublica illa à Græcis propè conuulſa & obruta excitari, erigi, atque aliquamdiù contineri viſa eſt. Hi fuêre ex Haſmonæorum familia, Iudas cognomento Machabæus, Simeon & Ionathas fratres, virtute, pietate & fortitudine præſtantes viri, quibus *decori* cognomen meritò conueniret. ex his autem nemo rex dictus vel ſalutatus fuit, ſed vel ductores populi vel vncti belli vocati ſunt. huiuſmodi namque agnominibus in literis à Romanis ad eam gentem datis appellatos fuiſſe, Ioſephus Hebræus auctor ſcribit. quarum etiam literarum argumentum in noſtris Machabæorum libris eſt. hos autem tres ſummos viros alij ex eadem familia felicitate quidem & rerum geſtarum gloria longè impares, temeritate verò & audacia atque arrogantia præcipuè notabiles, qui regium nomen præter ius atque fas, præter vllum in rempublicam magnum meritum ſibi vſurpauerunt, quos debilitantes funiculos vocari par eſt: vtpote qui ad trahendam magis, quàm ducendam & gubernandam rem effecti eſſe viderentur. non ab re autem ſacerdotes virgarum imagine à Vate noſtro ſignificatur. namque ab ipſis inſtituti ſacerdotij initiis pontificia auctoritas virga Aaronis frondente ac florente fructumque gignente indicata confirmataque fuit. Cùm autem varia regum, iudicum ſacerdotumque huiuſmodi inſtrumenta ſunt, ita & variis nominibus Hebraicè dicuntur, atque paſtorum & ſacerdotum proprium eſt pedum, quod Hebraica lingua MAKAL vocatur, quo & Iacob pecorum paſtor, & Aaron populi ſacerdos vſi ſunt. Igitur Iudæorum res à tribus illis magnis ſacerdotibus adminiſtratas rectè atque decenter habituras; contrà verò ſub cæteris pontificibus contractiores deterioreſque indies fore Vates hac baculorum diſtinctione portendebat: atque hoc modo ſibi gregẽ paſtum eſſe ait, vt ſignificaret populum pium & Deo gratum charumque fore, quamdiu optimis & pientiſſimis ſacerdotibus regi contingeret; contra verò negligentioribus & inſolentioribus pontificibus vſum deteriorem Deoque ingratiorem euaſurum.

Et ſuccidi mihi tres paſtores in menſe vno, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum variauit in me.

OPTIME profectò Latinus interpres noſter vertit, [*Siquidem & anima eorum variauit in me:*] neque enim diuina erga homines tutela & cura antè remittitur, quàm ab ipſis, quamobrem remittantur, commiſſum fuerit, ſicut ſcriptum eſt: Et dimiſit eos ſecundũ Pſalm. 80:
deſideria cordis eorum, &c. Atque explicationis gratia quædam huius carminis verba 13
ex Hebræo, vtcumque poterimus, vertemus. [*Et abſcondi feci* [*certos*] *tres* [*illos*] *paſtores in lunatione vna, & contracta eſt anima mea in eis: ſiquidem & anima eorum velox fuit in me.*] Quid ſignificet velocem eſſe animam eorum, interpres noſter apertè expoſuit. [*Variauit in me.*] hoc eſt, temere & inconſtanter erga me ſeſe geſſit. Ait verò Zacharias ſe ipſum gregis à ſe gubernati tædere cœpiſſe, quòd poſt deſideratos tres paſtores à ſe inſolenter abalienatum cognoſceret. Atque illud verè à Vate actum accipimus, videlicet tres à ſe pecori præfectos paſtores intra menſis tempus dimiſſos atque diſcedere iuſſos fuiſſe: ſtatim verò temeritate quadam pecudum erga ſe cognita tædio fuiſſe affectum. [*Et abſcondi feci*, Latinè dicitur, *deſiderari feci.*] neque vllum verbum aptius ad eam ſignificationem Latinè ſuccurrit: illud verò Hiſpanè ad Hebraicam elegantiam proximè accedit, *hize deſparecer.* [*certos*] *tres* [*illos.*] Hebraicè articuli notationis ſunt, qui cùm in latina lingua deſiderantur, huiuſmodi pronominibus & relatiuis indicari ſolent. ſententia porrò ipſa nobiles & illuſtres paſtores fuiſſe docet, quos Vates intra menſem dimiſerit ex arcana futurarum rerum ſignificatione: quæ iuxta expoſitionis noſtræ rationem ad eandẽ rem, quæ virga decora ſuperius nominata eſt, referri commodiſſimum fuerit, hoc eſt, ad tres Mathathiæ ſacerdotis maximi filios cognomento Haſmonæos, qui quòd munere ſuo optimè perfuncti fuerint, paſtores verè appellantur. hos autem intra lunationem vnam deſideratos fuiſſe dicit. namque vt Vates tres illos intra menſem ſuſtulit; ita hi triginta annorum ſpatio, alius alij ſuccedens, mortem obiêre. Iudas enim Machabæus ſexennium, & exercitui, & ſacris præfuit; Simeon decem & octo annis: Ionathas verò ſex: qui omnes anni ſimul triginta ſunt. Atque menſis lunaris triginta ferè dierũ cùm ſit, dieſque pro annis in ſacro ſermone ſæpe vſurpentur (vt maneat puella nobiſcum dies aut decem menſes) lunationis nomine trigenarium numerum notamus. Quamobtem

rem nomen medium à Vate pronuntiatum videtur IEAHH, quod conſonantibus literis lunam ſiue menſem; vocalibus verò lunationem ſiue lunarem numerum ſignificat. namque luna ſiue menſis IAREAHH dicitur: Mathathiæ verò tẽpus non annumeratum eſt, quod is præ ſenecta exercitum ducere non potuerit, neq. in bellicis rebus fuerit vltra annum verſatus. fieri etiam potuit, vt tres illi ſacerdotes eodem menſe, alio tamen alius anno, deſiderati fuerint: quod tamen nobis neque ex noſtra, neque ex aliena hiſtoria compertum eſt. his igitur paſtoribus deſideratis Deũ populo illi à pietatis cultu ad vitia malæque conſuetudinis corruptelam tranſlato abalienandum Vates ſuſcepti videlicet pecoris tædium apertè declarans retulit. [*Et contracta eſt anima mea in eis: ſiquidẽ & anima eorum variauit in me.*] Animæ contractio tædium Latinè dicitur: Eſt autem hoc loco *anima* non qua ſapimus, ſed qua appetimus aut aſpernamur, in qua tædia faſtidiaque ſunt: hoc enim *Nephes* Hebraicum nomen hominibus & brutis commune ſignificat. Adeo autem offenſum ſeſe exhibet, adeoque Deum offendendum docet, vt priori iam illa cura laxata pecus ipſum temeritati propriæ permiſſum periculis conſequenter cinctum fungi permittat.

Et dixi, non paſcam vos: quod moritur, moriatur: & quod ſucciditur ſuccidatur, & reliqui deuorent vnuſquiſque carnem proximi ſui.

NEGLECTIONEM atque tædium hæc oratio manifeſtè indicat, vt paſtor, quid pecori fiat, quid mali accidat, ſecurus iam vel pertæſus potius minimè ſibi laborandum ducat: neque quid, quoúe modo pereat, morbone, an furto, an rapina, curet. Hæc verò ad arcanam ſignificationem tranſlata, quid ſignificent, apertum eſſe arbitramur; videlicet multiplex miſeriarum calamitatumque genus, quo Iudææ res tum ciuili tumultu ac diſſentione, tum hoſtili impetu premendæ erant.

Et tuli virgam meam, quæ vocabatur Decus, & abſcidi eam: vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.

QVOAD pecus ſuum à Vate pedo illo illuſtri gubernatum fuit, nihil periculi neque à feris, neque à furibus atque inimicis hominibus allatum eſt: vbi verò paſtoribus illis ſublatis grex ille temere agere cœpit, illa gubernandi forma, quæ prius expreſſa fuerat, extincta tandem eſt, atque illa etiam cura laxata, locus & rapinis & furtis aliiſq. incommodis eſt relictus. Quæ res illud nimirum portendebat, Iudæorum publicæ rei, poſt triũ illorum ſacerdotum mortem, dignitatem, decus & ſplẽdorem omnem turpiſſimis moribus obſoleſcentem, in deteriorem & contemptibilem gẽtibus omnibus obſcuritatem fore mutandum, ita vt alio, quàm antè, modo gubernatis illis exterarum finitimarumque nationum, neque parem gratiam, neque iudicium, neq. fidem in ſeſe experiri contingat. [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſsi cum omnibus populis.*] Illorum trium fratrum conſilio & virtute magnam tandem Iudæis Deo auctore ſecuritatem præſtitam fuiſſe, inita cum Romanis ſocietatis atque communis iuris fœdera confirmant, præter Græcorum Ægyptiorumque, vel inducias, vel amicitias conciliatas, ſicut ſcriptum eſt:
Mach.7. 10.11. „ Bene ſit Romanis & Genti Iudæorum in mari & in terra in æternum, gladiuſque & hoſtis procul ſit ab eis, &c. Hæc verò omnia viris illis vita functis irrita infectaq. fore, atque in ſummam apud Gentes omnes inuidiam conuertenda, Vates illa oratione docuerat,
Machab.11. [*Vt irritum facerem fœdus meum, quod percuſſi cum omnibus populis.*] Fœdus à Iuda cum Romanis iunctum atque à Ionatha renouatum, & cum Sparthiatis initum, amicitiaſque ab eodem cum Alexandro Antiochi filio, alteroque Antiocho Alexandri hærede
Machab.12. initas, literas etiam fœderis & immunitatis à Demetrio rege per Simeonem impetratas,
Machab.13. confirmatumque per eundem cum Romanis & Sparthiatis fœdus, præterea Antiochi Demetrij filij cum Simeone amicitiam, & commendatam ac defenſam per Romanos apud cæteras nationes Iudæorum tranquillitatem & dignitatem, cæteraq. omnia quæcunque ad hanc referuntur rationem, vſque ad Simeonis mortem, hac oratione Vates complexus, deterrima & calamitoſa, quę poſt ætatem illam deinde extiterint, tempora apertiſſimè ſignificauit, adeo vt res hæc omnis pientiſſimo & ſapientiſſimo cuique ætatis illius conſtitiſſe dicatur.

Et in

Et in irritum deductum eſt in die illa: & cognouerunt ſic pauperes gregis, qui cuſtodiunt mihi, quia verbum Domini eſt.

POST Simeonis mortem Iudæorum moribus vehementius indies perditis Iudaicam rem tum à finitimis & vicinis, atque etiam à longinquis nationibus, fœdere omni rupto, tum ab ipſiſmet, domi pace turbata, debilitari ac labefactari incipiendam eſſe, & Vates oſtendit, & qui pij boniq́ue illo tempore erant, exſpectata Vatis actione intellexerunt. neque verò ſeſe aut odio, aut maleuolentia à pecoris cuſtodia abalienatum fuiſſe Vates ait, quin potius renouato conſilio curam ſuſcipere & repetere voluiſſe, modò ſibi gratia aliqua ab iis, qui maximam deberent, referenda eſſet.

Et dixi ad eos, Si bonum eſt in oculis veſtris, afferte mihi mercedem meam: & ſi non, quieſcite. & appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me, proiice illud ad ſtatuariū decôrum pretium, quo appretiatus ſum ab eis. & tuli triginta argenteos, & proieci illos in domum Domini ad ſtatuarium.

QVÆ verè tandem re ipſa inter Deum & populum tranſigenda erant, eadem ad ſignificandum verè etiam & re ipſa à Vate noſtro acta commemorátur, qui ſeſe reſtituendi & conſeruandi gregis illius ſtudio adhuc detentum, eos, quorum intererat, adiiſſe, deq́ue certa mercede referentem allocutum fuiſſe dicit, atque mercedis loco triginta argenteos accepiſſe: quòs demum Dei iuſſu in templum ad figulum quendam ipſe proiecerit. [*Et dixit ad eos.*] Ex multorum paſtorum ac dominorū gregibus inutiliſſima quæq. & occiſioni deſtinata deligendo pecus illud ſibi Vates comparauerat, cuius importunitatis ſtudio affectum ſe fuiſle ait, ſed miſericordia rurſus commotum curamq́ue renouare eandem paratum, atque officij erga gregum paſtores faciendi cupidum ſermonem de pretio laboriſq́ue ſui mercede inſtituiſle. Si vobis, inquit, cura, diligētia atque opera mea placet, laboris & induſtrię mercedem æquam mihi tribuite; ſin minus vel placuerim, vel placere vobis iudicor, vt mercedem exoluatis, non poſtulabo: veſtrum de meo labore atque officio iudiciū, de mercede tribuenda conſilium eſto. [*Si non, quieſcite.*] Si non placeo, inquit, vobis, deſinite mihi vel mercedē proponere, vel dare, igitur appenſi ſunt triginta argentei Vati. tanti enim illis viri & ſapientiſſimi & officioſiſſimi cura, ſolicitudo & induſtria æſtimata eſt, tanti redēpta in ſuos vſus ſeruitus & opera eā mercedē, qꝙ iniurioſa & contumelioſa magis, quàm honoraria videretur. Proiicere in templo Vates, atque figulo cuidam, qui templi miniſteriis idonea fictilia parabat, tradere iubetur, vt ex actione ipſa actioniſq́ue perſonis & nominibus geſtæ rei memoria populo relicta futuræ arcanæq́ue rei cuiuſdam ſignum atque exſpectationem daret. [*Decorum pretium*, Hebraicè eſt, *Fortitudo pretij.*] Eſtq́ue figura ironia, ac ſi dicat: Importunum ſpectate iudicium hominum, quanti me eſſe putauerūt, quem tam paruo pretio redemptum ſuo iuri, auctoritati atque ſeruituti addicerent. Quamobrem iuſſus ſum id pretium in domum Domini allatū figulo ad ea, quæ ex terra in aliquos ſacros vſus finguntur, exponere. [*Et tuli triginta argenteos, & proieci illos in domo Domini ad ſtatuarium.*] Ita actum à Zacharia eſſe intelligimus, vt ſcriptum eſt. quidnam verò ſtatuarij nomine ſignificetur, & Hebraicum verbum IOSZER, apertè declarat, & D. Mattheus clarè interpretatur figulum. neque enim ſtatuas, hoc eſt, ſimulachra aliqua in templo eſſe, neque eorum artificem aliquem templo addictum lex permittebat: figulos autem ad multarum rerum vſum nihil prohibuit eſſe. atque ita nomen ipſum cum notationis particula pronuntiatū, Hebraicè ſcientibus certum quendam & notum figulum, & inter cæteros templi opifices cōnumeratum ſignificare videtur. hæc actionis hiſtoria fuit. Rei verò huius agendæ ratio & certa narratio quæ fuerit, breuiter nobis eſt aperienda. Poſt deſideratos tres illos illuſtriſſimos ex Haſmonæorum familia ſacerdotes, cœca nimium & turbulenta tempora conſecuta ſunt ſacerdotibus nonnunquam imperitiſſimis & improbiſſimis, nunquam minus legitimis ſuccedētibus, principibus præterea nunc nequiſſimis, interdum etiam tyrannis manifeſtis rem gerentibus: neque vllis pręterea vatibus aut certis oraculis extantibus, quorū auctoritate & conſilio gubernari aut procurari poſſet res, ita vt neglecta à Deo & dimiſſa iam illa reſpublica videretur: atq. illud manifeſto omniū periculo con-

 ſtaret,

ſtaret,quod per hunc Vatem ſcriptum fuerat, Non paſcam vos, &c. quos tantis antea tamque illuſtribus miniſtris,vatibus,ſacerdotibus paueram. Tandem verò Deus populi illius miſertus ſeſe vltro paſtorē prębuit,ſuſceptamq. antea curā ſingulariter,etiamnum renouans ſe ipſum,hoc eſt,verbum ſuū ſibi æquale,idemq. omnino natura, virtute atq. efficientia ſecū ſumma miraculorū efficacitate,ſapientiæ & orationis veritate ac vitæ integritate,atque omnibus iis rebus inſtructum,quibus diuina auctoritas cōſtituta agnoſci poſſet.ad eam rem miſit,vt populi illius imprimis aliarumque etiam gentium ſaluti conſuleret,atq. rebus omnibus,quæcunque ad verā felicitatē pertinerent, præeſſet, qui cum plurimis & maximis tum naturæ dignitatiſq. ſuæ,tum diuinæ legationis ac muneris ad publicam ſalutem ſuſcepti atque obiti tandemq. explendi ſibi argumentis & exēplis præbitis illorum erga ſe officium poſtularet. eiuſmodi tamen ſuorum de ſe iudicia & ſtudia habuit,vt ab omni non ſolùm dignitate, ſed ciuitatis etiā ſuæ cōmunione alienus exiſtimatus cùm offenſiones plurimas acciperet,tum demum repudiatus repulſam tulerit grauiſſimā,neque pluris,quàm triginta argēteis nummis æſtimatus,ad mactandū emptus fuerit:neque vel ipſe,vel ipſius pretium ad alium pietatis vſum valere poſſe iudicatum eſt,niſi tantum vt figuli agro in peregrinorum ſepulturam emendo impenderetur,vt ex eo homine,qui omnium primorum ſententiis damnatus ſacerque iudicatus eſſet,aliquis tamen pietatis fructus non ſublimis ille quidem & templi aliis ritibus, aut rebus cōparandus,verùtamen aliquis minoris notæ Deo gratus haberetur , ſicut ſcriptū

Match.27. » eſt: Non mittamus eos in corbana,quia pretiū ſanguinis eſt.conſilio autem inito emerūt » ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Conſilium initum fuiſſe ait euangeliſta,cuiuſmodi in rerum Deo grato genere exigua illa pecunia inſumi poſſet,quę hominis à Synagoga ſua repudiati, ſacri atque infamis ſupplicioque digni iudicati pretiū fuiſſet:neque enim dignioris notæ in iis,quæ ad pietatem pertinent,rebus vſui idonea iudicata illis fuit.huius autem loci ſimplicem ac dilucidam expoſitionē ab euangeliſta edo-

Ibidem. » cti ſumus,ita referente: Propter hoc vocatus eſt ager ille Haceldama , hoc eſt , ager ſan- » guinis,vſque in hodiernum diem.Tunc impletum eſt , quod dictum eſt per Ieremiam » prophetam: Et acceperunt triginta argenteos pretium appretiati,quem appretiauerunt » à filiis Iſraël,& dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi Dominus. Zachariæ conſtitutum eſt,vt triginta æſtimationis ſuæ argenteos figulo pro terreis vaſculis daret, pontifices,ſacerdotes & cæteri triginta etiam illos nummos,quos ſanguinis pretium dixerant, figulo pro terræ portione in ſepulturam hoſpitum exoluere.

Et præſcidi virgam meam ſecundam, quæ appellabatur Funiculus, vt diſſoluerem germanitatem inter Iudam & Iſrael.

IVDAICARVM rerum deſerendarum cauſa prædicta oportunitas à Vate indicatur. ea autem fuit acerrima quædam inter Hircanum & Ariſtobulum fratres de regno contentio: quæ & ciuilem diſcordiam induxit,& Romanorum potentiæ dirimendæ litis occaſione aditum ad dominatum occupandum patefecit. fuēre autem hi duo , quorum vehementi æmulatione & diſſidio reſpublica illa iam à trium illorum paſtorū tempore paulatim indies inclinata demum præcipitata eſt , Alexandri cognomēto Lannei, ſiue Ioannis filij,quorum vterque appetiti ſibi regni cauſa obtentum & continuatū diu in ſua familia principatum magis alienis proditum detulit , quam ſibi confirmauit. Hæc res præter ciuilia bella externas etiam calamitates, prædas , direptiones vexationesque plures à Pompeio atque ab aliis inferendas machinata eſt. Quam rem Vates ſecundam illam virgam debilem admodum ac lentam ; vtcunque tamen pecori trahendo , ſi non ducendo , idoneam conſcindens portendebat:cuius conciſione non minorem populo diſſenſionem commouendam ſignificauit, quàm ea fuerat, quæ quondam Iudæis & Iſraëlitis de regno contendentibus, hiſque Roboam, illis verò Ieroboam partes ſecutis facta eſt, cùm Iſraëliticæ gentis ſtatus conuelli ac labefactari inciperet,fraterna neceſſitudine atque concordia dirempta. [*Vt diſſoluerem germanitatē inter Iudā & Iſraël.*] Iudæorum inter ſe diſcordiam, variaque erga Ariſtobulum & Hircanum fratres ſtudia & diſſidia,ad exempli ſimilitudinem,Iudaicæ & Iſraëliticæ defenſionis antiquæ nominibus notat. eſt autem hoc auctoribus non inuſitatum ſynecdoches genus, cùm res al-

tera ex alterius nominatur exemplo. quod omnino eadē vtriuſque ratio ſpectanda fuerit, vt: In domibus habitabit Kedar. & apud exteros: Iſai.42.

Captatórque dabit riſus Naſica Corano. Horat. lib.1. ſerm.ſatyr.5.

Verè etiam inter Iudam & Iſraëlem diſſenſio futura erat, ſi multos etiam ex Iſraëlitis, in Iudæa reliquos fuiſſe intelligamus, vt leuitas & ſacerdotes, atque ex cæteris tribubus nonnullos quoque. cuiuſmodi verò poſt Haſmonæorum ſacerdotia & principatum tempora Iudæis inſtarent, cuiuſmodique pericula ſtruerentur, apertè ſatis nobis Vates ſignificare ſubiunctis verſibus videtur.

Et dixit Dominus ad me, Adhuc ſume tibi vaſa paſtoris ſtulti: quia ecce ego ſuſcitabo paſtorem in terra, qui derelicta non viſitabit, & diſperſum non quæret, & contritum non ſanabit, & id quod ſtat non enutriet: & carnes pinguium comedet: & vngulas eorum diſſoluet.

A L I V M omnino habitū induere aliaque inſtrumenta geſtare Zacharias iuſſus, atq. paſtoris temerarij perſonam agens, impendens Iudæis domeſticum malum externæq. allatæ cladis initia indicauit. neque enim baculis iam, vt antea, ſed armis, gladio & haſta aliiſque feriendi inſtrumentis vſus eſt: quæ ad ouium magis cædem, quam cuſtodiam parantur. Sunt autem hæc ſtulti paſtoris & ſuis magis, quam pecorum commodis conſulentis arma & ſupellex, vt illa rurſus boni & ſtudioſi paſtoris inſtrumenta atque apparatio ſunt virga, funes, vites, oleum, & quæcunque ad ducendas, reuocandas, defendendas curandaſque pecudes idonea ſunt. atque ex vtrouis inſtrumentorum genere & vſu paſtoris animus & ingenium arguitur. bonus autem miſericordia, ſolicitudine ac ſedulitate; improbus verò negligentia contemptione atque crudelitate erga pecus vtitur. Vtriuſque notæ ſatis expreſſæ apud Vates ſunt. Nonne greges à paſtoribus paſcuntur? lac comedebatis, & lanis operiebamini: gregem autem meum nō paſcebatis, quod infirmum erat, non conſolidaſtis, & quod ægrotum, non ſanaſtis, & quod abiectum eſt, non reduxiſtis, & quod perierat, non quæſiſtis: ſed cum auſteritate imperabatis eis, & cum potentia: & diſperſæ ſunt oues meæ, eo quòd non eſſet paſtor: & factæ ſunt in deuorationē omnium beſtiarum, &c. huiuſmodi paſtoris inſtrumenta geſtare Vates eſt iuſſus, vt Herodianæ dominationis vel potius tyrannidis tempora apertè ſignificaret: cuius quiſquis hiſtoriam apud Ioſephum aliósque Hebræos auctores legit, temerarij & ſtultiſſimi, imò & crudeliſſimi paſtoris intuetur imaginem. illi enim occupatam tyrannidem ad ſua tantùm commoda conuertentes magna in populum & primores viros, atque in proprios etiam liberos & familiares crudelitate adhibita exercitaque ſtabilire ſtuduère, nulla publicæ rei cura, nullo ſtudio affecti, niſi quantum vtilitatis proprię aut ambitionis cauſa popularia quædam ornamenta magno ciuium ſumptu procurauère. Variam autem pro condicionum varietate pecoris cuſtodiendi curam eſſe oportet: nam quæ furto aut rapina ablata fuerint, recenſenda, veſtiganda redimendaq. ſunt: quæ verò vel terrore, vel metu, vel inſcitia errauerint, vel ob ætatis imbecillitatem relicta fuerint, quærenda ac reducenda: quæ autem caſu, vel impetu, vel alia offenſione lædantur, curanda, fouenda & alliganda; quæ præ valetudine & macilentia mouere ſeſe nequeūt, ſuppeditatis herbis & cibis alenda; ea demum, quæ valida robuſtaque conſtiterint, conſeruanda amplificandaque ſunt. Intueantur reges, principes cæteriſque tum eccleſiaſtici, tum laici magiſtratus, qui nomen ſuum inter paſtores profitentur, cuiuſmodi nam ſuſceptum munus qua ratione, qua cura, qua diligētia & fide obeât. Pinguium & vngularum earum, quæ à paſtore comedendæ diſſoluendæq. erant, nominibus Dauidicæ domus & omnium principum virorum ſtrages & debilitatio ab illis tyrannis facta ſignificatur. Quem autem horum paſtorum, hoc eſt, Herodum regum & regni res exitum habituræ, quiſque tandem illorum, quæ à ſe deſcripta erant, temporum finis futurus eſſet, cantilena actionem ſuam concludens ex tragœdiarum more Vates declarauit.

Ezech.34.

O Paſtor & Idolum, derelinquens gregem: gladius ſuper brachium eius & ſuper oculum dexterum eius: brachium eius ariditate ſiccabitur, & oculus dexter eius tenebreſcens obſcurabitur.

H E R O D V M familiā ob negligentiam, impietatem & crudelitatem, regno & digni-

tate omni amiſſa, prorſus extinctum iri Vates præcinit: id quod euctus ipſe declarauit. vltimus namque ex herodum poſteritate Agrippa rex magis adeo nomine, quàm re ipſa à Romanis dictus & cōſtitutus, Ieroſolyma per Titum capta Romam captiuus ductus, cum vnico filio occiſus tandem eſt. cuius vicem non lamentabundus, ſed minitabundus Vates noſter canebat. [*O paſtor,*] ô minantis & acerbum fatum dicentis vox eſt, vt: O mucro Domini, vſquequo non quieſces. & apud exteros: *O virgo infelix, &c.* [*Paſtor & Idolum.* Hebraicè, *Paſtor idolum.*] Paſtorem ſignificat, qui præter nomen nihil præterea paſtoricium obtineret, neque pecoris cura teneretur, neque vllo commodo ad eam rem fungeretur officio, ſed velut ſimulachrum quoddam paſtoris inter pecus eſſet. qualem Agrippam regem erga Iudaicum populum fuiſſe legimus, qui à Romanis rex dictus, non maiorem tamen, quàm præfectus quiſpiam auctoritatem tenebat: quippe qui neq. Paulum poſt datam ad Cæſarem prouocationem, quanquam innocentem iudicatum, liberum tamen pronuntiare ac dimittere potuit. quidnam illud regiæ dignitatis, maieſtatis & auctoritatis fuit! & tamen illud nihil, quodcunque fuit, bello gladioque eſt ademptum. Et vrbs ipſa Ieroſolyma, quæ principium regni & lumen erat, extincta omnino abſciſſaque eſt. Appellatur autem regiá poteſtas & auctoritas brachium, vt: Tuum brachium cum potentia, &: Saluauit ſibi dextera eius, & brachium ſanctum eius. Vrbs verò Ieroſolyma, quæ excindenda vaſtandaq. erat, oculus dexter dicitur, ſiue quòd omnis conſilij capiendi atque ineundi ratio Ieroſolymis vt regia atque metropoli ciuitate ſita fuerit, quæ ob eam rem ſancta ciuitas, hoc eſt, præcipua & ſeparata dicebatur; ſiue ad nomen ipſum, alluſio fiat. quòd Ieruſalem viſio perfecta, ſiue, vt alij volunt, viſio pacis ex etymo exponatur.

Ierem. 47.
Virgil. Ecloga.

VATICINII QVARTI ARGVMENTVM.

QVÆ tempora, quæ ſtatuum & condicionum mutationes ac varietates Iudæorum gentem publicamque rem manerent, in proximo vaticinio apertè ſatis explicata ſunt. Illa verò omnia eius vel felicitatis, vel miſeriæ rationibus, quæ in humanis & ad huius vitæ vſum pertinentibus rebus ſpectatur, definienda fuêre. at cùm vera & ſumma, vel beatitudo, vel miſeria ex animorum tranquillitate, aut perturbatione agnoſcitur, eorum maximam ac præcipiam rationem haberi oportet. huic etiam parti poſtremo loco, vt grauiſſimo & oportuniſſimo argumento, cuius cauſa cætera ſuſcipiuntur, à Deo per Vatē eſt ſatisfactum, oſtenſumque quiſnam Iudæorum & aliarum gentium in ea, quæ ad animorum ſalutem vel perniciem pertineat, cauſa futurus eſſet exitus: Docet autem fore, vt gentium omnium atque adeo Iudæorum ipſorum maxima acerrimaque aduerſus Ieruſalem, hoc eſt, ciuitatem ſanctam, quā Deus conſtituere moliretur, contentio quidem, inimicitia atque æmulatio infeſtiſſima ſit; quæ tamen non ſine ſumma in eos, qui infenſi eſſe perrexerint, animaduerſione & vltione tandem remittatur. qua in re diuina virtus atque erga veræ pietatis cultores prouidentia apertis argumentis declaranda fuerit. quamquā enim plurimorum & potentiſſimorum aduerſus paucos & infirmiores bello concitato & magnis conatibus & viribus geſto, ipſe minoris & humilioris partis dux captus occiſusque ſit, victoriæ tamen laus, vſus & poſſeſſio paucioribus atque imbecillioribus exiſtimatis propria perpetuaque fiet. Fore autē porrò, vt poſt deſideratum atque publico luctu & lamentatione deploratum ducem illum, limpidiſſimus & dulciſſimus vberrimeque fluens aquæ fons in Ieruſalem Deo auctore atque demonſtrante aperiatur, cuius virtute omnes hominum ſordes expientur & eluantur. omnis deinde vani cultus ſuperſtitioniſque error ex terrarum orbe hominumque mentibus ademptus tollatur, plurimis tamen in ea contentione tum ex aliis nationibus, tum ex Iudæorū gente perditis & occiſis; iis verò, qui ſuperfuerint, magno præmio honore & dignitate affectis & auctis. atque eo tempore diuina virtus maximorum miraculorum ſpectaculo illuſtris orbi probanda fuerit, plurima & dulciſſima ſalute, pia atque perpetua pace, piis allata & confirmata. Ex qua re illud effectum iri dicitur, vt Ieroſolymitana ciuitas maxima nō ſolùm Iudæorum, ſed omnium vndique confluentium nationum frequentia communique ſtudio celebretur, atque veræ tandem & ſimpliciſſimæ religionis cultus communiter ſuſcipiatur: quòd ſi qui negligentia vel contemptione, vel alio quouis animi vitio corrupti imitari ac ſequi recuſauerint, ſuo tādem magno malo ac publica priuataque pernicie, quantam ſalutem neglexerint ac repudiauerint, omnino ſentient.

CAPVT

ONus verbi Domini ſuper Iſraël.

CVM indicato per Vatem exitiali & calamitoſo Iudæorum gentis, regionis & regni, totiusque publicæ rei, propter ipſorum ſcelera, exitu atque vrbis excidio, multa tamen tum in lege, tum in cæteris diuinis oraculis à Deo facta promiſſa ſupereſſent: quæ quonam tempore præſtanda forent; in dubium vocari poſſent iis, qui diuinorum dictorum & pactorum conſtantiam cum tanta illius gentis clade atque abalienatione conferrent. dubitationem hanc poſtremo tandem reſponſo apud Zachariam tollere Deus voluit, oſtenditque fore vt promiſſa à ſe in hominum ſalutem maxima & pretioſiſſima dona, atque miſericordiæ præſtandæ rationes cum iudiciorum ſeueritate pœnisque de improbiſſimo quoque ſumendis conſtarent. eamque rem ad ſapientiæ prouidentiæque ſuæ ſumma & præſtantiſſima quæq. conſilia eſſe referendam: quæ quónam modo tranſigenda ſit, dilucida expoſitione declaratur. Quòd autem diuinum conſilium, quod hoc vaticinio repetitum exponitur, conſideratum, certum conſtansq. definiri oporteret, ipſo ſtatim initio & oraculi inſcriptione indicatur. [*Onus verbi Domini ſuper Iſraël.*] In iis, quæ in Habbakuq aliosque Vates conſcripſimus, commētariis, verbi huius, *onus*, vim & ſignificationem apertè ſatis expoſuiſſe nobis videmur: cuius præcipuam rationem ad dictorum ſententiarumq. conſtantiam & veritatem pertinere docuimus. atque ita huius inſcriptionis illa ſententia eſt, Vaticinationem hanc, in qua promiſſa multa diuina Iſraeli facta referuntur; certam conſtantemque eſſe, & rato tempore ac re ipſa exponendá. Et quanquam ex humani ingenij tenuitate difficile hoc atque repugnans videatur, ex Dei tamen auctoris virtute & efficacitate, & ex eius, in quo agenda præſtandaque ſunt, natura & diſtinctione factu explicatuque facilè, & exſpectatu non incredibile nec abſonum eſſe; quippe cuius Deus auctor ſit, qui cùm cælum & terram tam diſſimiles diſparesq. natura res, eodem tamen mundi opificio à ſe coniunctas contineat, facillimè ac nullo negotio, ea quæ pugnare vehementer ſecum ac temporibus rationibusque diſtinctiſſima eſſe exiſtimantur, componere atque aptare ita poteſt, vt alterum ſine alterius detrimento conſtet; maximè autem cùm hæc, quæ ad diuina erga Iſraëlem promiſſa præſtantiſſima referuntur, humanum ſpiritum ſpectent: cui multa, quæ præter naturam eſſe videntur, contingere tamen ex diuina virtute poſſunt, ſicut ex eadem virtute accidit, vt ipſe cùm ſimplex, leuis, agilis atque incorruptibilis, & vt ita dicam, cæleſtis, imò cæleſti natura purior planè & ſimplicior ſit, in humano corpore craſſo, graui, variis elementis corruptibilibusque conſtante & terreno, atque magis etiam, quàm terra ipſa, concreto & impuro, membris tamen omnibus & partibus accommodatus conformatusque inſit & contineatur. erit itaque hęc illius hemiſtichij ſentẽtia. [*Onus verbi Domini ſuper Iſraël.*] Quæcunque Dominus ſuper Iſraël olim promiſſa atque nunc referenda demandauit, *onus*, hoc eſt, certi conſilij decretum eſt, quod ſemel dictum, decretum ac fixum, nullis difficultatum aut pugnantiæ argumentis in dubium vocandum eſt.

Dicit Dominus extendens cælum, & fundans terram, & fingens ſpiritum hominis in eo.

DICENDARVM promittendarumque rerum conſtantiam & fidem earumq. exſpectationẽ ex facultate & efficientia Dei atq. ex eiuſdem conſilio confirmat. facultas in conditarum rerum admiranda naturę conſonantiá & ſtabilitate ſpectatur: Conſiliũ verò in earundem rerum cauſis & vſibus perſpicitur. ad facultatem rurſus duo pertinent, ſapientia & virtus. vtrumq. in rerum creatione & conſeruatione probatur. maximæ namque ſapientiæ, virtutis item maximæ opus fuit, cæli ambitum ita ęquabiliter partes omnes mũdi cæteras amplecti, vt animantis cuiuſpiá corpus pelle ſua contectũ munitumq́. eſt, ſicut ſcriptũ eſt: Extendens cælũ ſicut pellem, qui tegis aquis ſuperiora eius. neq. minoris etiá vel efficientiæ vel artis fuerat, terrę globum à mari eminentem in medio mundi vniuerſi loco, fixũ ſuis ponderibus librandũ, ſuis nutibus tenendũ figere, vt neq. illud ambitus ſui formá variet, neque hic locum ſitumq́. ſuũ in tanta leuiorũ & tenuiorũ elementorum vicinia mutet, ſicut ſcriptum eſt: Poſuiſti terram ſuper ſtabilitatem ſuá, non inclinabitur in ſeculum ſeculi. illud etiam admirandæ ſapientiæ & virtutis maximum argumen-

Pſal. 103.

argumentum eſt, ſpiritum hominis natura ſua ſimpliciſſimum, nullis partibus aut membris diſtinctum, leuiſſimum & tenuiſſimum, in humano tamen corpore incluſum contineri, & membris omnibus ſic adaptari, ſic particulis cunctis inſinuari, vt vbique præſentem atque efficientem cognoſcere notareque poſſimus. nulla enim humani corporis viuentis integraque pars ſpiritus præſentia deſtituta eſt, alioqui, vbicunq. ille deſit, intermoritura inutiliſque omnino futura, ſicut ſcriptũ eſt: Lucerna Domini, ſpiraculum hominis, quæ inueſtigat omnia ſecreta ventris. Quamobrem miraculi notatione alienum à ſpiritus natura verbum vſurpatum à Vate eſt. [*Fingens ſpiritum hominis in interiori eius.*] namque fingere figulorum proprium eſt, iiſque rebus conuenit, quæ proprios terminos, quibus contineantur, ſequi nata ſunt, vt argilla, cera, & cætera, quæ ad plaſticen dictam artem referri poſſunt. mirum igitur & maximæ virtutis atque eximiæ artis argumentũ eſt, ſpiritum in interioribus hominis membris fingi. Verùmenimuero horum etiam omnium certum, quamobrem facta ſunt, quòque tendant, conſilium & finem intelligere, idque neque pœnitentia abiiciendum, neque fruſtratione impediendum eſſe credere oportuerat: cuius illa ſumma ratio eſt, cælum & terram, quibus Deus non indiget, hominum cauſa facta conditaque fuiſſe, duplicemque in homine partem eſſe; alterá corpus, cui terræ locus conueniat; alteram verò animam, cuius propria & commodiſſima ſedes cælum ſit. ex diuino autem conſilio & virtute effici, vt ſpiritus hominis natura ſua cælo idoneus, propter eam tamen quam cum corpore coniunctionem & cõſuetudinem ſortitus eſt, terris aliquando contentus commoretur. Ex eodem autem conſilio ac virtute, atque ex rerum ipſarum dignitate etiam eſſe, vt corpus rurſum propter eandem conſenſionem & ſocietatem habilius etiam agiliuſque redditum, in propria & oportuniſſima ſpiritus ipſius patria, hoc eſt, in cælo degat & conuerſetur. ex ipſa autem appellatarũ rerum, cæli, terræ, ſpiritus corporiſque natura, & Dei ad efficiendum virtutem & facultatem, & ad perficiendum etiam conſilium conſiderari atque cognoſci, dicendis rebus fidem haberi Vates voluit. Cùm verò de iis, qui ad terrenæ habitationis, atque ad corporis vſum ſpectarent, euentibus abundè ſatis Vates dixiſſet, de iis etiam, qui ad alteram rerum partem, hoc eſt, ad cælum & ſpiritum referẽdi eſſent, dicere hoc in loco inſtituit.

Prou. 20. Plin. lib. 37. c. 7.

Ecce ego ponam Jeruſalem ſuper liminare crapulæ omnibus populis in circuitu: ſed & Juda erit in obſidione contra Ieruſalem.

QVID verba propriè ſignificent, cognoſcere primum, deinde ſententiam interpretari commodiſſimum fuerit. [*Super liminare crapulæ.*] Hebraicum nomen SZAPH, vas propriè ſignificat, ſed ad portarum poſtes in architecturæ vocabulis transfertur. Qua de re nos aliàs, Deo annuente, agemus. nunc locus ipſe planè docet, [*ſuperliminare,*] ſiue סף SZAPH, vas potorium ſignificare, idemq. eſſe, quod Græci ac Latini pariter ſcyphum nominãt: conſtat namque iiſdem conſonantibus primis. quod verò crapulam Latinè legimus, venenatam potionem exponendum eſt: cuius ad perceleremi nteritum afferendum mira vis ſit. deductum namque verbum eſt à verbo RAGHAL, quod vehementer tremere, concuti abſorberique ſignificat, vt apud Nahhum: Et cogitatores conſopiti ſunt, ſiue quod idem eſt, quamuis per metaphoram dictum, & buxi contremuerũt. atque ex hac natura & vinum compunctionis, & calix ſoporis, quæ apud pſaltem & Vates legimus, Latinè explicanda ſunt. huiuſmodi poculum à ſe Ieroſolymis aduerſus gentes multas, atque adeo aduerſus Iudæos ipſos paratum iri Deus ait, cuius potione illius ciuitatis hoſtes celerrimè tollantur: idque ex tranſlatione ductum illud ſignificat, fore vt multi cùm ex gentibus tum ex Iudæis, dum Chriſti veritatem oppugnant, euangelij virtute & efficientia excitati & obruti pereant. duplicem enim euangelij vim eſſe, & ſacris literis apertè demonſtratum, & periculis multis comprobatum cognouimus; alterá, vt piis, modeſtis diuinoque dicto audientibus & credentibus admiſſum & acceptum vitam & ſalutem; alteram verò, vt impiis & repugnantibus ac renuentibus, perfidis & inofficioſis repulſum cæcitatem interitumq. afferret, ſicut ſcriptum eſt: Non erubeſco euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutem omni credenti Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt: Iuſtus autem ex fide viuit. Reuelatur autem ira Dei de cælo ſuper omnem impietatem & iniuſtitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniuſtitia detinent, &c. plurima quæ nos aliquando, ſi Deo gratum fuerit, de vtraque euãgelij efficacitate plenius apertiusq. diſſeremus.

Nahhum 2. Pſalm. 59. Iſai. 51. Rom. 1.

Igitur

igitur Chriſtum atque Chriſti euangelium & veritatem multis tum gentibus, tum Iudæis expugnantibus exitio fore, & hic Vates docet, & Dauid futurum prædixerat, & Petrus aliique apoſtoli teſtantur. qui cum acerrimam illam aduerſus Chriſtianum nomen à ſacerdotibus & ſenioribus contentionem ſuſceptam cognouiſſent, vnanimiter leuauerunt vocem, & dixerunt: Domine tu, qui feciſti cælũ, & terrã, & mare, & omnia, quæ [Act. 4.] in eis ſunt: qui ſpiritu ſancto per os patris noſtri Dauid pueri tui dixiſti. Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania. aſtiterunt reges terræ & principes conuenerunt in vnum, aduerſus Dominum, & aduerſus Chriſtum eius. conuenerunt enim verè in ciuitate iſta Herodes & Pontius Pilatus cum gẽtibus & populis Iſraël facere quę manus tua & conſilium tuum decreuerunt fieri. & nunc Domine reſpice in minas eorum, & da ſeruis tuis cum omni fiducia loqui verbum, &c. Huiuſmodi itaque ſcyphum crapulæ ſibi ad euangelij ſanctæque ciuitatis oppugnatores interimendos parandum eſſe [Pſalm. 2.] Deus dicebat, de quo ſcriptum eſt: Qui habitat in cælis, irridebit eos, & Dominus ſubſannabit illos: Tunc loquetur ad eos in ira ſua, & in furore ſuo conturbabit eos. [*Sed & Iuda erit in obſidione contra Ieruſalem.*] Ita, vt hic locus latinè redditus eſt, illud ſignificat, non modò exteras nationes, quibus euangelij promiſſio ignota antè fuerat, ſed Iudæos etiam ipſos regni promiſſionis non ignaros, imò, niſi ſeſe ſua culpa abdicaſſent, filios vnà cum aliis euangelij dignitatem Chriſtianumq. nomen & ſanctam illam Ieruſalem ciuitatem expugnaturos, ſicut ſcriptum eſt: In propria venit, & ſui eum non receperunt, &c. Porrò autem quantum deinceps ciuitati huic ſoliditatis, firmitudinis, roboris ad hoſtiles impetus frangendos futurum Deo auctore ſit, elegantiſſima ſimilitudine ſignificatur.

Et erit in die illa, ponam Ieruſalem lapidem oneris cunctis populis: omnes qui leuabunt eum, conciſione lacerabuntur: & colligentur aduerſus eam omnia regna terræ.

Ex temporum comparatione eccleſiæ magnitudo, amplitudo & firmitas futura Vati oſtendebatur. ſiquidẽ Ieruſalem noſtra cum illa antiqua, atque vtriuſque hoſtibus inter ſe collatis, quantum hæc illam dignitate, felicitate, gratia & diuini præſidij muneribus vincat, facilè perſpicitur. Illa enim antiqua Ieruſalem, in qua ſumma religionis & diuini cultus fuerat, à vicinis & finitimis gentibus ſæpius exagitata, perturbata atq. non ſemel oppreſſa fuerat, cum magna ſacrorum faciẽdorum, & totius ad diuinum cultum pertinentis rationis detrimento, cum bonorum & piorum virorum iactura, calamitate, cum religionis & veræ pietatis contemptione, ſicut ſcriptũ eſt: Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt templum ſanctum tuum: poſuerunt Ieruſalẽ in pomorũ cuſtodiam. poſuerunt morticina ſeruorũ tuorũ eſcas volatilibus cæli, carnes ſanctorum tuorum beſtiis terræ. facti ſumus opprobrium vicinis noſtris, ſubſannatio & illuſio iis, [Pſalm. 78.] qui in circuitu noſtro ſunt, &c. ita vt Ieruſalem illa omnibus finitimis & vicinis nationibus exercendi belli, & prædarum, gloriæ & triumphi deportandi velut materia quædam ſubiecta fuiſſe cenſeretur. Verum enimuero in renouata hac & inſtaurata ciuitate longè ſecus euenturum fore Deus prædicit, quam tanto tamque firmo præſidio muniendam ipſe ſuſcipiat, vt non vicinarum modò gentium, ſed regnorum omnium potẽtia, arte, induſtria, impetu, conatu, contentione ſuperiorẽ ſemper tueatur, cum ſumma ciuiũ & vtilitate & gloria, ſicut ſcriptũ eſt: Fidelis Deus, qui non patietur vos tentari vltra id, quod poteſtis, ſed faciet etiam cum tentatione prouentũ. atque ex hoc loco quantæ, quamq. multæ aduerſus Chriſti eccleſiam à Dei humanique generis acerrimo ac ſempiterno hoſte, cum per gentium errores & Iudæorum perfidiã, tum etiam per hæreticorũ inſaniã, atq. adeo per nequiſſimorũ hominum inſolentiam excitãdæ eſſent tempeſtates ac procellæ, manifeſtè agnoſcitur. Qua in re illud tandem ab iſtorũ conatibus parandum efficiendumq. fuerat, vt cum maxima ſui ipſorũ pernicie, & diuini præſidij virtus, & eccleſiæ ipſius dignitas & ſanctitas illuſtrior indies euaderet, ſicut ſcriptum eſt: Et portæ inferi non præualebunt aduerſus eam. hæc autem res commodiſſima ſimilitudine enunciata eſt. conſueuere nonnunquam ij, qui corporis firmitudine ac robore valere ac præſtare ſe putant, variis in periculis vires exercere ſuas. ex quibus vnum eſt, grauiſſimi ponderis lapidem ad certamen expoſitum arte atque virtute ſublatũ humeriſq. impoſitum

ad cer-

ad certum ſpatium perferre: qua exercitatione nulla magis membrorum robur firmitudinemque arguit, vt ex naturæ & philoſophiæ rationibus docere poſſemus. Huiuſmodi lapidem eccleſiam fore Deus ait. quem ſingula orbis terræ regna nationesque ſingulæ, nocendi ac vincendi cupiditate aggreſſę ac tentantes, ſolidiſſimum grauiſſimumque ſuo magno periculo atq. damno offenſioneq. ſui experiatur. atque hæc virtus euágelij ſemper fuit, quòd iis, quibus auditum, cognitú, plauſuq. atque approbatione exceptum fuerit, ſalutem; iis verò, quibus contentione eſt exploſum, perniciem maximá & publicè & priuatè cum ſumma etiá ignominia attulerit. nullum enim regnú euágelio olim infenſum hodie extat, nullum etiá eorú, quibus hodie impugnatur, permanſurú eſt. ipſa tamē eccleſiæ Chriſtianæ ſolidiſſima atq. grauiſſima virtus, dignitas & gloria omnibus periculis examinata & ſuperior victrix ſemper eſt duratura, ſicut ſcriptú eſt: Sicut audiuimus,

Pſalm.47. ,, ſic vidimus in ciuitate Dei noſtri: Deus fundauit eam in ęternú. [*lapidem oneris.*] Hebraicum verbum onerare & portare pariter ſignificat. huiuſmodi auté lapides illi dicuntur, qui ad periclitandas vires corporis cóparati atq. expoſiti publicè ſunt, eodé dicendi modo, quo lapides fundæ ſuperius definiuimus. [*Et omnes, qui leuabunt eum, conciſione lacerabuntur.*] Soliditate, aſperitate & pódere preſſi, manibus primum, deinde toto corpore fracti ruptique tandem oneri ſuccumbent. *Conciſionem* vocat Vates verbo carnis rupturis & lacerationibus propriè accommodato Hebraicè: cuius illud exemplú eſt, Et ſuper mor-

Leuit.19. ,, tuo non incideris carnes veſtras. Hæc autem, quæ Deus erga eccleſiæ ſuæ defenſionem, propugnationem atque incolumitatem in ſe recipit, ad omne quidem ſacroſancti euangelij tempus in vniuerſum pertinent, ſed ſingulas tamen partes ſuis interuallis atque articulis exponendo diſtinguere operæpretium eſt. namque dies illa, quæ à Vate appellatur, non certam, vnam ſingularemque diem, ſed totum tempus, quo res aliqua geritur, ſignificat, vt apud Habbakuq annotauimus. atque eandem tranſlationem ſiue allegoriam perſecutus Vates, omnem artem, potentiam, ſapientiam, induſtriam, quibus gentes aduerſum Dei veritatem & euangelij virtutem inſtructæ valere poſſe exiſtimentur, inanem caſſamque fore confirmat.

In die illa, dicit Dominus, percutiam omnem equum in ſtuporem, & aſcenſorem eius in amentiam: & ſuper domum Iuda aperiam oculos meos, & omnem equum populorum percutiam cæcitate.

MAXIMIS & admirandis argumentis & notis veræ pietatis & euangelij rationes ab impietate omni, potétia, ſapiétia, calliditate, aſtu, copiis, aliisq. rebus, quibus homines aduerſum euangelicam ſimplicitatem niti poſſe ſibi videbuntur, diſtinctú iri docet: idque exitu ipſo & euentu demonſtrandum fore prædicit. ſolent enim belli duces & principes equorum tum multitudine, tum robore; hominú præterea exercitatorú frequenti copia

Iſai.31. ,, plurimum ad res gerendas fidere & exultare, ſicut ſcriptú eſt: In equis ſperátes & haben-
,, tes fiduciá, & ſuper quadrigis, quia multæ ſunt: & ſuper equitibus, quia præualidi nimis. Hæc autem vana inutiliaq. omnino atq. adeo pernicioſa ijs, qui aduerſus diuinum conſilium vtantur, iis verò, qui diuinas partes ſequuntur, ſuperuacanea oneroſaque magis, quàm vtilia eſſe, iam ſæpius legimus, & multorú etiá noſtro tépore periculis cognouimus.

Pſal.146. ,, uimus. Non in fortitudine equi voluntatem habebit, neque in tibiis viri beneplacitum
,, eſt ei. beneplacitum eſt Domino ſuper timentes eum, & in iis, qui ſperant ſuper miſericordia eius. hac tranſlatione omnes res, quibus homines inſtructi aduerſus diuiná veri-

1.Cor.1. tatem valere ſeſe arbitrantur, ſignificatæ ſunt. Eſt enim eadem huius cum illius vaticinij
Iſai.9. ſententia, Perdam ſapientiam ſapientum, & prudentiam prudentum reprobabo [*Equum in ſtuporem.*] Perturbationem mentis atque animi eneruationem & deſponſionem Hebraicum verbum ſignificat, quod furorem mentis aliàs interpres noſter vertit. [*Et aſcen-*

Deut.27. *ſorem eius in amentiam.*] Huius in mente vitij ratio ex conſequenti effectu arguitur.
,, effectus verò in diris deteſtationibus apertè deſcribitur. Percutiat te Dominus amen-
,, tia & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie, ſicut palpare ſolet cæcus in
,, tenebris, & non dirigas vias tuas. & paulo inferius: Et ſtupens ad terrorem eo-
,, rum, quæ videbunt oculi tui. Idem verbum nunc ſtupere, nunc amentia agi, reddit interpres. eſt autem verbum SAGAGH. [*Et ſuper domum Iuda aperiam oculos meos.*] Prouidentiam, propugnationem defenſionemque ſuam domui Iuda, hoc eſt, Chriſtianorum familiæ (cuius caput eſt Chriſtus legitimus Iudæ & Dauid hæres)

promittit

promittit Deus: namque aperire oculos, tum ex eorum, quæ dicta ſunt, antitheſi; tum ex ſacri ſermonis vſu hæc omnia ſignificat. Eſt autem contentio illa præclariſſima populos, equos ſtupentibus & viris amentibus aduerſus Iudæ domum; hanc verò Dei apertis oculis proſpicientis conſilio, virtute atque ope vſuram, illique perpetuò ſacram atque gratam fore, non minus, imo multo etiam magis, quàm antiquum illud templũ à Salomone dicatum: cuius piam & ſacram frequentiam commendatam ſibi fore Deus ipſe in ſe receperat. Oculi quoque mei erunt aperti, & aures meæ erectæ ad orationem eius, qui in loco iſto orauerit. elegi enim & ſanctificaui locum iſtum, vt ſit nomen meum ibi in ſempiternum, & permaneant oculi mei & cor meum ibi cunctis diebus. Hanc autem ſuam tutelam à templo illo terreno & lapideo ad Iudæ domum tranſlatum iri, hoc in loco Deus eſt pollicitus, & aliàs etiam ſæpe: Hæc requies mea in ſeculum ſeculi, hîc habitabo: quoniam elegi eam, & cæt. [*Et omnem equum populorum percutiam cæcitate.*] Oculorum ſenſus priuatio propriè cæcitas eſt, quæ ſtupori addita eum, cui acciderit, inutilem prorſus reddit. Atque ita nihil omnino à populis aduerſus euangelium neque conſuli, neque proſpici, neque in rem præſentem inueniri poſſe, quod vllius momenti futurum ſit, Vates præcinebat. contrà verò magnam apoſtolorum atque cæterorum ad expugnandos, vincendos & capiendos euangelij hoſtes virtutem & fortitudinem, magnáque in re gerenda dexteritatem & felicitatem aiebat futuram.

2. Paral. 7.

Et dicent duces Iuda in corde ſuo, Confortentur mihi habitatores Jeruſalem in Domino exercituum Deo eorum.

NEGOTIVM per paucos apoſtolos aduerſus plurimos euangelij hoſtes ſuſceptum, quanquam difficillimum exiſtimetur, multorum tamẽ piorum precibus & ſupplicationibus, Deo tutori & imperatori maximo commendatum obeundum ſtrenueq. adminiſtrandum, atq. feliciſſimo euentu ex Dei auxilio conficiendum, & hoc, & ſequenti verſu declaratur. [*Et dicent duces Iuda in corde ſuo.*] Dum rei à ſe ſuſceptæ magnitudinem cogitabunt, diuino nihilominus auxilio multorum piorum precibus ſupplicationibusq. impetrato, vincendam expediendamq. ſibi promittẽt. itaque omni ſtudio & toto corde hoc agent, vt pios ad aſſiduas preces excitent. [*Confortentur mihi habitatores Ieruſalem.*] Omnes, inquient, qui huius ciuitatis ſanctæ communicatione & iure vtuntur, vt ſuſceptam à nobis rem ſua etiam opera adiuuent, hortari atq. admonere oportuerit. idque non armis, aut humanis viribus definiendum eſt, ſed in potentiſſimo Domino exercituum eorum ipſorum gubernatore: cui ad ciuitatis huius defenſionem & tutelam, & voluntas conſiliumque certum, & ſumma virtus ac potẽtia eſt: vtpote cui tria illuſtriſſima nomina atque cognomina, & natura, & proprio iure, & admirandis rerum bello paceq. geſtarũ exẽplis propria perpetuaq. ſint. [*Dominus exercituum gubernator. confortẽtur mihi.*] Hebraicè eſt, *Confortabo mihi*. vt ſingulorum apoſtolorum cogitatio oratioq. ſit, quam de fratribus ad preces & ſupplicationes exhortandis ſecum habet. Atque illius populorum & equorum amentiæ & cæcitatis, diuinæq. erga domum Iuda prouidentiæ & defenſionis exempla multa in ſacris apoſtolorum geſtis leguntur, vt illud: Non poterant reſiſtere ſapientiæ & ſpiritui, qui loquebatur. Huius verò exhortationis plurima etiã ſunt exempla. Orationi inſtate vigilantes in ea in gratiarum actione, orantes ſimul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis oſtium ſermonis ad loquendum myſterium Chriſti (propter quod etiam vnctus ſum) vt manifeſtem illud ita vt oportet me loqui, &c. Quàm verò certum illis omnibus Dei hoc ipſum volentis auxilium & ſubſidium futurum eſſet, continuò Vates expoſuit.

Act.

Coloſſ. 4.

Jn die illa, ponam duces Juda ſicut caminum ignis in lignis, & ſicut facem ignis in fœno: & deuorabunt ad dexteram & ad ſiniſtram omnes populos in circuitu: & habitabitur Jeruſalem rurſus in loco ſuo in Jeruſalem.

CELERRIMAM & vehemẽtiſſimam euangelij Chriſti ab apoſtolis enuntiatis efficacitatem ignis naturæ rerũ omniũ, quæ conſpici poſſunt, efficaciſſimæ & præſentiſſimę Vates aſſimilauit. cuius vim apud Nahhum diffuſius deſcriptam Chriſtus ipſe ad euangelium referens expoſuit: Ignem veni mittere in terrã, & quid volo, niſi vt accendatur? Putatis quia pacem veni dare in terram: non, dico vobis, ſed ſeparationem. Erunt enim ex hoc quinque in domo vna diuiſi, tres in duos, & duo in tres, & cæt. ita vt alijs

Luc. 12

idem ignis probationi, aliis conſumptioni exitioque ſit. Verùm ignis celeritas in leuioribus fragilioribusque rebus, quales paleæ ſtipulæque ſunt; vehementia verò & vis in durioribus, qualia ſunt ligna, ſpectatur. Nihil igitur adeo durum adeoque firmũ fore, quod non euangelij virtute, idque quamcelerrimè, vincatur, duplici ignis in diſſimili materia efficacitatis comparatione declaratum eſt. [*Sicut caminum ignis.* Hebraicè, *conchã ignis in lignis.*] vehementem, denſum coactumque ignem, cuius vis duriſſima quæque ligna penetrare poſſit, interpretamur: cuiuſmodi in fornacibus & caminis eſſe ſolet. atque hoc ad vehementiam; illud verò ad celeritatem ſpectat. [*Et ſicut facem ignis in fœno.* Hebraicè, *in manipulo.*] Aridos culmos & ſpicas ſimul coniunctas intelligit, quales a meſſoribus componi ſolent: hæ quòd ſimul aliæ aliis coniunctæ ſunt, admotum ignem facilius concipientes incendio vehemẽtius & celerius conflagrant. [*Ad dexteram & ad ſiniſtram.* (Chaldaicè optimè hæc exponuntur, *A meridie & ſeptentrione.*) *omnes populi in circuitu vndique.*] Totius terræ orbis deſcriptio eſt. à meridie namque ad ſeptentrionem in circuitu tendentibus oriens & occaſus etiam peragratur. Qui ab interprete noſtro dicti ſunt *duces Iuda*, in Hebræo *milliati Iuda dicũtur.* quo verbo perpaucos illos fore intelligimus, quales apoſtoli fuêre, Iudæi pauci & humiles, vt è millibus multis vix vnus delectus eſſet, eoſdem tamen in re gerenda præſtantiſſimos. [*Et habitabitur Ieruſalem rurſus in loco ſuo in Ieruſalem.*] Arcanam expoſitionem locus hic habet, quam ex nominis explicatione petere oporteat. *Ieruſalem* conſpicuam Salem ſignificat, cui nomen ex eo factum videtur, [Geneſ. 33.] quòd altera Salem in Sichimis Samariæ agro fuerit; huic, quæ in Iebuſenſi regione erat, ſitu & magnitudine longè impar; ſiquidem hęc & regia vrbs habita ſemper eſt, & in editiori loco illuſtribus montibus ſita fuit, ſicut ſcriptum eſt: [Pſalm.] Fundamenta eius in mõtibus ſanctis, &c. Euenit autem, vt præter vrbis notationem arcana etiam nomini ratio ſignificatioque eſſet, quod ad veram etymologiæ rationem relatum, conſpicuam pacem & conſpicuam perfectionem ſignificat. Conſpicua autem & illuſtris ciuitatis Ieruſalẽ pax [Epheſ. 5.] & perfectio deſiderata quidem olim diu fuit; ſpectata verò non fuit vſque ad Chriſti tempus, qui tradidit ſeipſum pro ea, vt eam ſanctificaret, mundans eam lauacro aquæ viuæ in verbo. vt exhiberet ipſe ſibi glorioſam eccleſiam non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiuſmodi, ſed vt ſit ſancta & immaculata, cui & Chriſti pax, quę exuperat omnem ſenſum, conciliata etiam fuit. Hæc itaque ſancta atque beata ciuitas proprium & commodiſſimum locum nacta, quẽ perpetuo Dei beneficio teneat, propriè ac verè Ieruſalem appellanda eſt. Fuerat quidem olim altera hoc nomine dicta Ieruſalẽ illa antiquis celebrata hiſtoriis, & multorum & maximorum virorum genitrix, quæ tamen nunquam proprium locum ita obtinuit, vt in Ieruſalem, hoc eſt, in conſpicua perfectione & pace diuina, vt hæc altera ſita eſſet, ſicut ſcriptum eſt: [Galat. 4.] Sina mons eſt in Arabia, qui coniunctus eſt ei, quæ nunc eſt Ieruſalem, & ſeruit cum filiis ſuis. illa autem, quæ ſurſum eſt Ieruſalem, libera eſt, quæ eſt mater noſtra, &c. Conſpicuam verò eſſe oportet Ieruſalem illam, quæ ab Apoſtolo ſurſum eſſe dicta eſt. Illud etiam à Vate declaratum eſt, ſalutem hanc & felicitatem non ſolùm ijs Iudæis, qui Ieroſolymis habitarẽt, ſed aliis etiam cùm humilioribus, tum exulibus & vagis communem futuram, atque in exteras etiam & hoſpites nationes fore propagandam.

Et ſaluabit Dominus tabernacula Iuda, ſicut in principio: vt non magnificè glorietur domus Dauid, & gloria habitantium Ieruſalem contra Iudam.

GERENDARVM atque conficiendarum rerum ſeries ſapienter artificioſeque à Vate, vt præuiſa erat, canendo obſeruatur. certum olim atque exploratum fuerat, illam publicam ſalutem Iudæis & gentibus auctore quodam principe ex Dauidis familia eſſe afferendam, quòd de ea re multa diuina huiuſmodi relata fuiſſent reſpõſa: [Pſal 131.] Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non fruſtrabitur eum: de fructu ventris tui ponam ſuper ſedem tuam, &c. Atque adeo ex ea ſpe (vt hominum arrogantia eſt) Dauidis ſecundum carnem illuſtris poſteritas & Ieroſolymitani ciues, qui Dauidis nomen iactabant, agendæ rei laudem, auctoritatemque ſibi promittere & tribuere potuerũt, ſeque primos fore affirmare, quibus illa ſalus allata cum cæteris Iudęæ vrbibus, & populis communicanda eſſet, atque hoc nomine etiam aliis omnibus præſtituros, vt & familię ſplendore, & ciuitatis nobilitate & claritate præſtabant: ſed contrà euenturum fore Vates hoc loco prædicit

dicit: fore enim ait, vt Iudæis omnium gentium primis ſalus hæc afferatur, ea tamen ſerie, vt ab humilioribus & ignobilioribus ad illuſtriores tandem deueniatur. Primum namque publicæ ſalutis exemplum in Apoſtolis & diſcipulis editum eſt, Iudæis quidem genere, humilibus tamen & ignobilibus fere, ſi cum Dauidis domo & regiæ vrbis ciuibus humana gloria conferantur; vtpote Galilæis & Ieroſolymæ non ciuibus, ſed hoſpitibus, atque adeo non propria domo, ſed alieno hoſpitio, eoque ſatis anguſto vſis: nimirum centum viginti in eadem domo, vt in tentorio quodam congregatis, & ſalutem illam ibidem exſpectantibus, vt ſcriptum eſt: Et præcepit eis ab Ieroſolymis ne diſcederent, ſed exſpectarent promiſſioné patris, & cæt. [Act. 1.] Ab his igitur primum accepta [Act. 2.] ſalus Ieroſolymitanis ciuibus primum oblata ex diuino decreto eſt, à quibus cùm principio repulſa eſſet, ad vicinas Iudæorum hoſpitum vrbes, Antiochiam, Damaſcum, Samariam, &c. perlata; deinde Ieroſolymam reuecta & renuntiata à quibuſdam ciuibus eſt admiſſa. Ab humillimis enim hæc ratio primum accepta eſt, Deo ſuum morem ſeruante, qui excelſus cùm ſit, humilia reſpicit, & alta à longè cognoſcit: vt non glorietur [Pſalm. 137.] omnis caro, vt D. Paulus de eadem hac re diſſerens, docuit. [*Tabernacula Iuda.*] Apoſtolos cæteroſque diſcipulos, qui primi omnium ſpiritu ſancto aucti ſalutis illius diuinæ compotes extitere. ij autem omnes hoſpites erant: quod tabernaculi nomine ſignificatur: eſt enim tabernaculum non ciuium, ſed hoſpitum, vel vagantium, quo ſeſe à cæli iniuriis tueantur, receptaculum, domus verò ciuium ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Et [Ierem. 35.] domos non ædificabitis, &c. ſed in tabernaculis habitabitis cunctis diebus veſtris, vt viuatis diebus multis ſuper faciem terræ, in qua vos peregrinamini, &c. [*Sicut in principio.*] Hebraicè & Chaldaicè, *in principio*, vt *ſicut* ex literarum Hebraicarum affinitate à latino interprete additum non ſimilitudinis, verùm confirmationis & aſſeuerationis vox ſit. [*Domus Dauid.*] Ieroſolymitanos ciues etiam Hebræi hoc in loco interpretantur. [*Habitantium Ieruſalem.*] cæterarum ex aliis tribubus familiarum, quæ in Ieruſalem Chriſti ætate fuerunt, vt illud: In die illa erit fons apertus domui Dauid, [Iſaac Hiſpanus in eundē Vatem.] & habitatoribus Ieruſalem. diuina itaque ſalus Iudæis hoſpitibus primum afferenda promittitur; deinde etiam eodem tempore & Ieroſolymitanis exſpectanda enuntiatur: cuius quanta magnitudo & amplitudo ac dignitas futura ſit, comparationis gradibus certis indicandis declaratur.

In die illa proteget Dominus habitatores Jeruſalem, & erit qui offenderit ex eis in die illa, quaſi Dauid: & domus Dauid quaſi Dei, ſicut angelus Domini in conſpectu eorum.

VIRTVTIS, pietatis, fortitudinis, iuſtitiæ, atque aliorum animi ornamentorum, quibus Chriſti cultores ex diuino beneficio redundaturi eſſent, magnitudinem & præſtantiam in eadem bellorum & gerendarum rerum tranſlatione commoratus Vates indicauit, ſimul & quàm multum longeque noui teſtamenti ſanctorum virtus & amplitudo cum veteribus collata præſtet, oſtendit. ſiquidem Dauid inter antiquos vt for- [Pſalm 88] titudinis, ita virtutis exemplum ſummum fuit; vtpote qui ſecundum Dei cor optatus electuſque fuiſſe prædicetur: ille tamen neque animi fortitudine tantum valuit, vt non aliquando carnis oneribus humano more ſuccubuerit. namque de antiquis [Prouerb. 24.] iuſtis illud ſcriptum eſt: Septies in die cadit iuſtus. At verò in nouo teſtamento ſpiritus ſanctificationis in hominum piorum animos illabente virtute maxima, longe digniores atque altiores gratiæ, ſanctitatis & perfectionis gradus, vt à piis complerentur, ædificati ſunt: quorum exemplar iam tantùm Zacharias proſpiciebat. nam qui ſummi quondam habebantur, eos infimos ferè iudicandos fore prædixit. Quis enim Dauidem non modò diuæ Virgini Ieſu matri, ſed apoſtolis aliis poſt Spiritus ſancti illapſus comparatum, non longè inferiorem inueniat? quis ſanctos viros alios quoſdam, quanquam apoſtolis impares, cum Dauidis virtute & probitate conferre non audeat? namque & Ioannes Baptiſta antiquorum ſanctorum ferè vltimus, idemque vatum omnium, qui ante ſe fuerant, auctoritate & virtute maximus appellatus, ab eo tamen, qui in regno cælorum minimus cenſeretur, ſuperari dictus eſt. Igitur vtriuſque teſtamenti ſanctorum comparatione ex diuinorum librorum iudicio facta

illud obſeruatur, eos, qui inter huius teſtamenti ſanctos infirmi viderentur, ſummis illius viris pares eſſe. [*Qui offenderit ex eis in die illa quaſi Dauid.*] ſummos verò & perfectos, qui propter præſtantiam in Dauidis familia connumerentur, omnem humani exempli exſpectationem antiquam longè vincere, moribus, vita, integritate, fortitudine, magnanimitate, omnibus denique maximis virtutibus, dijs, hoc eſt, angelis perſimiles. Ad huiuſmodi gradum præter diuam Mariam ex Dauidis familia, Iacobus ac cæteri diſcipuli, qui ad eandem familiam ſecundum carnem pertinebant; imò & omnes, qui in eam familiam ſecundum ſpiritum adoptati ſunt, ex Dei gratia peruenerunt. [*Et domus Dauid quaſi Dei.*] Hanc comparationem Vates ipſe expoſuit. [*Sicut angelus Domini in conſpectu eorum.*] Præſtantiſſimos & ſelectiſſimos hos cum aliis, quos Dauidi ſimiles futuros dixerat, comparatos, angelo Domini ſimillimos cenſendos. [*In conſpectu eorum.*] Si contentio quædam & comparatio fiat, vtri vtris præſtent. Quòd verò appellatum in vaticinij huius inſcriptione Iſraëlis nomen non fuerit iterum præterea vſurpatum, ſed omnis de Iuda & Dauidis familia ſit habitus ſermo, eò pertinere videtur, vt Iſraëlis nomen non ad vnã illius gentis, quæ ex Iacob orta fuerat, partẽ, ſed omnẽ eccleſiam ad omnes in vniuerſum tribus pertinens tandem Chriſto rege conſtituto ab omni factione & diſſenſione ad communionem & concordiam traductum in priſtinam dignitatem antiquumque ſtatum multo autem ampliorem reſtituendum eſſe. Vt enim olim dum Dauid reipublicæ clauum teneret, atque rei gerendę ſumma penes Iudæ familiam eſſet, Iſraëlis tamen regnum ipſum appellabatur, neque ante diſſeſſionem regnũ Iuda ſeorſum ab Iſraëlis regno nominatum eſt: ſic per Chriſtum legitimum ex Iudæ tribu & Dauidis poſteritate regem inſtauratis rebus nomen etiam Iſraëlis integrum atque ſanctum ab omni animorum & ſtudiorum diſſenſione alienum, eodem, vt anteà, modò appellatum iri Vates ſignificauit. Vt autem ex ipſis rerum euentibus eius temporis, ad quod hæc ſpectarent, ratio obſeruaretur, notas omnes & ſigna ſibi præuiſa Vates oſtendit, ſubinde illud repetens, [*In die illa, &c.*]

Et erit in die illa, quæram conterere omnes gentes, quæ veniunt contra Jeruſalem.

V B I, quænam ea ſit, quam hoc in loco appellat Ieruſalem, cognouerimus, cætera faciles habent explicatus. eodem namque tempore, quo Chriſtus captus, traditus occiſuſque eſt, cùm maximè euangelij cælorumque regni res labefactari quibuſdam videbantur, eodem tempore eademque opera, maxima euãgelio victoria, maxima gloria, maxima item euangelij & eccleſiæ hoſtibus demolitio & vaſtatio parabatur: id quod tandẽ Dei atque hominum antiquus & vafer hoſtis agnoſcens impedire atque auertere ſero nimium conatus fruſtra eſt, Pilati vxoris à ſe exterritæ interceſſione ad eam rem vſus. Magnam itaque gentium & ſectarum aliorumque errorum, quæ gentium nomine continentur, depopulationem illo tempore Deus moliebatur. cùm maximè illæ firmatum ſtabilitumque iri putarentur. huiuſmodi namque diuinæ ſapientiæ mos eſt, vt aduerſarios in ſuis ipſorum negotiis & probatiſſimis, ipſorum iudicio, conſiliis capiat, ſicut
Pſalm.17. ſcriptũ eſt: Cùm peruerſo peruerteris, quoniã tu populũ humilẽ ſaluum facies, & oculos
" ſuperborum humiliabis, &c. [*Quæram conterere.* Hebraicè, *curabo delendas.*] Quænam hoſtilium rerum & omnis infernæ potentiæ inclinatio & conuerſio ſtatus per Chriſti mortem & reſurrectionis victoriam futura eſſet, audiuimus: quæ rurſus pij atque diuino timore ac religione imbuti populi in melius mutatio efficienda foret, audiamus.

Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Jeruſalem ſpiritum gratiæ & precum: & aſpicient ad me, quem confixerunt: & plangent eum planctu quaſi ſuper vnigenitum, & dolebunt ſuper eum, vt doleri ſolet in morte primogeniti.

H V I V S loci expoſitio antiquis non parum difficilis & obſcura, aperta nobis ex ſacri euangelij interpretatione eſt. Antiqui Hebræi Meſſiam quendam Ioſephi filium futurum exſpectabant fortiſſimum Deoque gratiſſimum virum, qui Ieroſolymis in prælio pro patriæ ſalute inito, validiſſimè pugnãs, occumberet. id autem vnde illi acceperint, quærere longum eſt. illud certè non fuerit prætermittendum, apud antiquos Hebræos conſtitiſſe, tum Meſſiam mortem pro populi ſalute oppetiturum, tum etiã in æternum manſurum,

manſurum, ſicut ſcriptum eſt: Nos audiuimus ex lege, quòd Chriſtus manet in æternũ. (Ioan. 12.) Ex quo factum eſt, vt cùm Chriſtum moriturum, & rurſus Chriſtum in æternum manſurum accepiſſent, illud intelligerẽt & traderent, Meſſiam duplicem fore, alterum filiũ Ioſeph, qui pro ſuis mortem obiret; alterum filiũ Dauid, qui in æternum maneret. Hãc rem, quod obſcurius in Hebræis & Chaldæis auctoribus ſignificatam (Hebræi in volumine.) negotium facere nonnullis ex noſtris intellexerimus, indicare breuiter placuit, eandemq. ad verum ſenſum (Ionathan Chaldæus in hoc loco & Ionathan Cæcus in Canticis.) relatam explicare. Igitur Meſſiam noſtrum, qui vnus tantũ eſt, vtriſque tamẽ rebus abundè ſatisfeciſſe confirmamus, ita vt idem filius Ioſeph legitima exiſtimatione fuerit, ſicut ſcriptum eſt: Vt putabatur filius Ioſeph, &c. (Lucæ 3.) atque etiã ex Dauidis familia certiſſima regia ſtirpe ortus, idemq. mortem vltro ob publicam ſalutem ex diuini conſilij decreto obierit, atq. etiã ex mortuis extans, in æternũ viuat; ita cùm illis cæteris in rebus conuenimus, præterquã quòd illi duos Meſſias cõſtituunt, nos verò vnum tantũ recipimus: in quo tamen duas naturas diuinã atq. humanã confitemur. quem à Iudæorum pontificibus & populi principibus viris traditum, falſiſq. criminibus & varia neque ſibi conſtãte delatione accuſatum Pontius Pilatus magis adeo illorum importunitate & populi temeritate impulſus, quã vlla, vel cauſa, vel lege inductus in crucem ſuſtulerit. Cuius mortem tanta miraculorum prodigiorumq. magnitudo & frequentia comitata & conſecuta fuit, vt eos qui ſpectarẽt, tum pauore & timore, tum religione vehementer tactos lugere ac lamentari neceſſe fuerit, vt adimpleretur id, quod ſcriptum eſt per Prophetam dicentem: [*Et effundam ſuper domum Dauid, & ſuper habitatores Ieruſalem, ſpiritum gratiæ & precum.*] Duo nomina Hebraica ſunt ex eodem verbo deducta, HHEN, & THAHHANVNIM, alterum miſericordiam, quam aliqui compaſſionem dicunt, alterum deprecationem ſignificat: quæ ex miſericordiæ cogitatione & ſenſu plerumq. proficiſcitur, vt cùm quis cuiuſpiam iniuria affecti, innocentia perſpecta, & factum doleat, & vltionem deprecetur. Eſtque deprecatio miſerantis animi voce, fletu atque lamentatione indicatio; ita vt miſeratio ſiue miſericordia in mente, deprecatio in geſtu, ore, habitu & pronuntiatione ſit. cuius illa exempla: Exaudi Domine vocem deprecationis meæ, dum (Pſalm. 27.) oro ad te, dum extendo manus meas ad templum ſanctum tuum. Ne ſimul tradas me cum peccatoribus, & cum operantibus iniquitatem ne perdas me, &c. &: Benedictus Deus, quoniam exaudiuit vocem deprecationis meæ. &c. Huiuſmodi ergo & miſerationis & doloris atque lamentationis repletum animum, ſpiritum gratiæ & precum interpres vertit, vt gratiam hoc loco animi motum definiamus, quo optimum quemque virum indignaque paſſum proſequimur. Id quod hoc in loco effundere ſpiritum Hebræus ſermo dicit, Latinè immittere vel inijcere mentem dicimus. [*Et aſpicient in me, quem compunxerunt, & plangent, &c.*] Apertiſſimè diuinum verbum ſeipſum ab illis, hoc eſt, à ſuis Ieroſolymitanis ciuibus confixum iri declarauit: qui cùm Dei filium tantis indicijs, argumentis atque miraculis indicatum agnoſcere noluiſſent, traditum tamen & occiſum conſequentibus ſignis admirandiſq. notis obſeruatum multi filium Dei cõfeſſi (Matth. 27.) ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Centurio autem, & qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum, viſo ter- (Lucæ 23.) ræmotu, & his, quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes, Verè filius Dei erat iſte. & omnis turba eorum, qui ſimul aderant ad ſpectaculum iſtud, & videbant, quæ fiebant, percutientes capita ſua reuertebantur. [*Quem compunxerunt*. Hebraicè, *transfixerunt*.] Ita ſibi ab illis cruci affixo non manus & pedes modò, ſed latus etiam lancea aperiendum fore (Ioan. 19.) ſignificauit. ſic hunc locum & D. Ioannes interpretatus expoſuit. & iterum alia ſcriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.

In die illa magnus erit planctus Jeruſalem, ſicut planctus Adadremmon in campo Magedon: & planget terra, familiæ & familiæ ſeorſum: familiæ domus Dauid ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Nathan ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ domus Leui ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum: familiæ Semei ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum. omnes familiæ reliquæ, familiæ & familiæ ſeorſum, & mulieres eorum ſeorſum.

IESV Chriſti ſecundum carnem genus ex Dauidis nobilitate & ſemine fore apertè

Vates hoc in loco exponens indicáuit, eorum hominum familiis appellatis, quibus propter occiſi deſiderium acerbi luctus atque lamenta futura erant. dixerat enim eius mortem perinde atque primogeniti & vnici alicuius honeſtiſſimæ familiæ filij lugendam fore Ieroſolymis; ad quos verò potiſſimum is luctus pertineret, deinceps oſtendit. interim autem indicauit eius luctum & deſiderium non obſcurum fore, ſed grauiſſimum & apertiſſimum, omnibusque terræ habitatoribus non minus notum, quàm fuerit olim luctus Adadremmon & lamentatio in campo Magedon, ob charos, ſalutares beneficosque viros quoſdam facta; quorum hiſtoria illa ætate vulgatiſſima; noſtra 4.Reg.23. verò obſcura incertaque eſt, niſi quantum Ioſiam Iudæ regem pium & patriæ optimè conſulentem à Pharaone Necho ſecundum Magedo occiſum, indeque cum maximo Ioſue. 17. 3.Reg.9. gentis ſuæ deſiderio Ieroſolymam delatum eſſe legimus. fuit autem Magedo vrbs in 1.Paral.7. tribu Iuda à Ioſue aſſcripta, atque à Salomone ædificijs operibusque inſtaurata & aucta: quam eandem eſſe cum Magedon affirmare ex ſacris libris non poſſimus, cùm hoc & Adadremmon nomen ſemel tantùm, idque in hoc Zachariæ loco ſcriptum inuenerimus, certè Chaldæus paraphraſtes, qui non longè poſt Vatis huius ætatem floruit, duas in huius loci explicatione hiſtorias indicat, hoc modo: *In tempore illo multiplicabitur luctus in Ieruſalem, vt luctus Ahhab filij Ghamri, quem occidit Hadarrimon filius Tabrimon, & ſicut luctus Ioſiæ filij Ammon, quem occidit Pharao Claudus in valle Megidon.* Cætera verò, quæ ad huius luctus rationem explicandam appellata ſunt nomina, eò pertinere videntur, vt Chriſti Ieroſolymis occiſi genus ad Dauidis domum referendum eſſe cognoſcatur: cuius mortem eæ quæ tempeſtate illa ex regio genere exſtarent familiæ, vt ſibi notiſſimi, & propter perſpectam virtutem atque maximam tum vitæ ſanctitatem, tum doctrinæ miraculis probatæ auctoritatem chariſſimi & acceptiſſimi magno deſiderio, luctu atque lachrymis proſecuturæ erant: id quod factum eſſe euangeliſtæ ſatis clarè Matth.27. ſignificauêre, cùm plures tum viros, tum feminas, easque alias Galilæas, alias Mariæ Marc.15. ſorores dictas triſti ſpectaculo affuiſſe eodem loco ſcribant, vbi de ſpectatorum luctu & planctu mentionem faciunt. Erant autẽ ibi mulieres multæ de longè, quæ ſecutæ erant Ieſum à Galilæa, miniſtrantes ei, &c. & cùm eſſent in Galilæa, ſequebantur eum, & miniſtrabant ei; & aliæ multæ, inquit Marcus, quæ ſimul cum eo aſcenderant Ieroſolymam. Has autem & à viris etiam, qui ſpectauerint & luxerint, ſeparatas fuiſſe euangeliſtæ ipſi declarant, & grauius etiam atque lugubrius fuiſſe lamentatas, ipſa feminei animi longè viris tenerioris ratio arguit. Quòd vero tres illas Dauidis familias nominatim Vates appellat *Nathan, Leui, Semei*, eò pertinet, quòd horum nomina illuſtria magis & nota illa ætate futura Vates præuidiſſet, eorundemq. cognationẽ Chriſti genus attingere foret omnibus manifeſtũ. Sunt autẽ nomina Nathan, Leui, Semei, quæ in Chriſti genealogia à D. Luca recenſentur, Lucæ 3. Vt putabatur filius Ioſeph, qui fuit Heli, qui fuit Mathath, qui fuit Leui, &c. qui fuit Mathathiæ, qui fuit Semei, &c. qui fuit Mahath, qui fuit Nathan, qui fuit Dauid, &c. Hæc namque nomina omnia ad Dauidis familiam referenda eſſe, nomen Leui oſtendit. quòd ſi ad ſacerdotalem proſapiam referantur, vel nihil, vel minimum ad Chriſtum pertinent: quem non ex Leui, ſed ex Iudæ per Dauid genere oriturum antiqua oracula prodidêre, & noui etiam teſtamenti ſcriptores ortum teſtantur. Porrò huius mortem magna & communi omnium ordinum, & tribuum partim notatione, partim lamentatione & mœſtitia fuiſſe notam & publicè permulgatam, illa duorum diſcipulorum oratio arguit, qui vel vni tantùm illis diebus Ieroſolymis Lucæ 24. hoſpiti ignotam eſſe admirati ſunt: Tu ſolus peregrinus in Ieruſalem, & non cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus, de Ieſu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere, & ſermone coram Deo & omni populo, & quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum, &c. [*Et omnes familiæ reliquæ.*] ex Dauidis proſapia, quas Matthæus & Lucas recenſent, minus fortaſſe, quàm tres illæ nominatim prolatæ Chriſti temporibus illuſtres.

CAPVT

Caput XIII.

IN die illa erit Fons patens Domui Dauid & habitantibus Jeruſalem, in ablutionem peccatoris & menſtruatæ.

MAXIMAM & illuſtriſſimã humanarum rerum ſtatus conuerſionem & commutationem Chriſti crucifixi virtute faciendam, & antiquis oraculis proditum, & factam fuiſſe noſtrorum auctorum teſtimoniis atque grauiſſimis exemplis eſt comprobatum: ſiquidem eorum vitiorum, quibus hominum natura à primis ætatis ſuæ temporibus corrupta inquinataque fuerat, non ſordes modò eluendas, ſed fontem ipſum, vnde turpes actiones oriuntur, clauſum iri pronuntiatum fuit: Circuncidet Dominus cor tuum & cor ſeminis tui, vt diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, vt poſſis viuere, &c. namque imperfecta illa externæ carnis circuncíſio perfectam hanc expetendam exſpectandamq. ſignificabat cordis circuncíſionem in ſpiritu, non in litera, cuius laus non ex hominibus, ſed ex Deo eſt. Cùm hæc Chriſtianæ virtutis & ſanctitatis puritatiſq. ratio ac ſignificatio omnis illo antiquæ legis rituum & ceremoniarum craſſiori cortice obducta fuerit, illud communi omnium ferè vatum conſuetudine eſt obſeruatum, vt cùm quippiam de iiſdem rebus iudicandum eſſet, per illa velut inuolucra & integumenta quædam perſpiciendum exponeretur, quoad tempus accederet, cùm explicatè, diſtinctè atq. apertè res ipſa, non rei imago ſpectanda atq. probanda hominibus concederetur. Igitur vt corporis turpitudinũ & ſordium nominibus interioris hominis vitia animorumq. labes & morbi indicabãtur, ſic rurſus eluendi, abſtergendi & purgandi verbis, & iis, quæ ad hæc faciunt, rebus appellandis, vt aqua, ſanguine, hyſſopo & cæteris, vitiorum animi ſanitas & puritas, & interioris hominis ſignificatur integritas. In iſtorum verò vitiorũ genere duæ partes ſiue ſpecies notiſſimæ in antiquo expiationũ ritu ſunt, quæ aquis viuis elui abſtergiq. oportebat: altera HHATAH, altera NIDA dicta; pro quibus latinus interpres, *Peccatum & menſtruatam* reddit; ipſa verò verbi vis ſeparationem ſignificat. Peccatum autem ex rituali ſermone adhærẽtem ex mortuorum cõtagione vmbráue labem appellamus, de cuius expiatione ſcriptũ ſic fuit: Tollentq. de cineribus combuſtionis atq. peccati, & mittẽt aquas viuas ſuper eos in vas, in quibus cùm homo mundus tinxerit hyſſopum, abſterget ex eo omne tentoriũ & cunctam ſupellectilẽ, & homines huiuſcemodi contagione pollutos. atque hoc modo mundum luſtrabit immundum tertio & ſeptimo die, expiatuſq. dieſeptimo lauabit & ſe & veſtimenta ſua: & immundus erit vſq. ad veſperam. ſi quis hoc modo non fuerit expiatus, peribit anima illius de medio eccleſiæ, quia ſanctuarium Domini polluit, & non eſt aqua luſtrationis aſperſus. At verò NIDA ſiue menſtruatam non externa cõtagione, ſed interiori vitio impurum & inquinatum corpus eſt, quod à ſanctorum communione interim, quoad expietur, eſt ſeparandum: atq. ad vtriuſq. vitii eluendas ſordes aquam viuam olim certis ritibus & ceremoniis conſecrandam inſtituit Deus, quæ iuuencæ rufæ mactatæ atq. exuſtæ cedrini quoque ligni hyſſopi & purpuræ dibaphæ cineribus commixta eſſet, ſicut ſcriptum eſt: Vt ſint multitudini filiorum Iſraël in cuſtodiam & in aquam aſperſionis, &c. Huiuſmodi aſperſionis Latinè dictã aquã, NIDA frequentiſſime lex vocat: quam eandem luſtrationis interdũ Latinus interpres dicit, quæ duabus potiſſimum partibus, aqua viuenti, & exuſtæ vitulæ cineribus conſtabat. Accidit autem, vt in illa antiqua Ieruſalem nullę eſſent viuentes aquæ. neque enim fontem aliquem aut fluuium perpetuò manantem in tota vrbe fuiſſe legimus. namque & ille Chedron appellatus torrens magis, quàm fluuius fuit: neque tamen ipſe interius, ſed exterius vrbẽ præterfluebat. ex qua re effectũ eſt, vt aſportatis aliunde aquis in ſacrorũ ritibus vti ne ceſſe fuerit, quẽadmodũ in antiquis Deuteroſeõn libris legimus. In tanta autem aquarũ viuẽtium penuria Ieruſalem illã antiquã adeo impurã & ſordidã effectã fuiſſe vates lamentati ſunt, vt ob eã rem repulſam atq. à diuina humanaq. gratia ſeparatã fateãtur, ſicut ſcriptũ eſt: Peccatũ peccauit Ieruſalẽ: propter hoc inſtabilis facta eſt. Hebraice, Propter hoc NIDAH facta eſt. omnes qui glorificabant eam, ſpreuerunt illam: quia viderunt ignominiam eius, &c. & ibidem: Facta eſt Ieruſalem quaſi polluta menſtruis inter eos.

Deuter 30.

Rom. 2.

Num. 19.

Ibidem.

Miſnaioth tractatu de menſuris.

Thren. 1.

At verò huic nouæ Ieruſalem & inſtaurandæ per Chriſtum familiæ Dauid longè meliorem commodioremque condicionem fore Vates noſter affirmauit; nempe fontem in medio & oportuniſſimo loco diuino beneficio aperiendum: cuius aquis occiſæ & ſacrificatæ Chriſti carnis virtute commixtis vniuerſæ peccatorum & ſeparationum labes atque ſordes eluantur. Id verò beneficium Dauidis domui, hoc eſt, diſcipulis ipſis & familiaribus Chriſti & vniuerſæ ciuitati Ieruſalem, veris, inquam, Dei cultoribus aquam ex eodem fonte petentibus adeo commune fore, vt vnicuique aquæ ſuæ commodiſſimè ſcaturiant, atque ita omnibus communis, vt ſingulis proprius fons ille fore prædictus fuerat. domum autem Dauid & Ieruſalem ciues illos definire oportet, qui & fide, & pietatis exercitatione, honeſtiſque actionibus diuina promiſſa certa ſibi reddere ſtudeant, ſicut idem ipſe, de quo nunc nobis eſt ſermo, hunc eundem locum exponēs prædicabat:
7. Qui credit in me, ſicut dicit ſcriptura, flumina de ventre eius fluent aquæ viuę.
" hoc autem dixit de ſpiritu quem erant accepturi credentes in eum. id quod olim pro-
Act. 5. miſſum, re ipſa tandem præſtitum conſtitiſſe D. Petrus publicè teſtatus eſt. Deus patrū
" noſtrorum ſuſcitauit Ieſum, quem vos interemiſtis, ſuſpendentes in ligno: Hunc princi-
" pem & ſaluatorē Deus exaltauit dextera ſua, ad dandā pœnitentiā Iſraëli, & remiſſionē peccatorum. Et nos ſumus teſtes horum verborum, & Spiritus ſanctus, quē dedit Deus omnibus obedientibus ſibi. [*Et erit fons patēs.* Hebraicè, *ſcaturigo aperta.*] quam præceptor noſter flumina fluentia propriè dixit: eſt namq. verbum hebraicum *Makor.* Magnā verò ex hoc fonte in vniuerſum terrarum orbem atque in omnem hominū vitā, vtilitatem & virtutem permanaturā fore Vates ait, qua illud videlicet efficiatur, vt omnibus de Deo diuinaq. natura falſis atq. obſcuris opinionibus conuulſis, religionis veræ ratio ac virtus conſtare publicè poſſit, atque humanæ ſapiētiæ inſana ac temeraria aſſentio Chriſtianæ ſimplicitatis & euangelicæ efficientiæ vi cohibeatur.

Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, Diſperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur vltra: & pſeudoprophetas & ſpiritum immundum auferam de terra.

NVLLI doctrinæ, nulli diſputationi atque orationi illa de diis Deorumque natura opinionū vanitas vel certius, vel celerius, quàm Chriſti efficientiæ & veritati ceſſit: ſiquidem omnis alia de diuina natura pro veritate aduerſus falſitatem excitata contentio oppugnatores offendere potuit, ſi non ratione & cauſa; fictione tamen, excogitatione & mendacio, popularique oratione valentes, qui imperitæ multitudini imponere, ac tuendum errorem perſuadere poſſent. Ex qua re effectum eſt, vt illa ſuperſtitioſi cultus conſuetudo toto ferè terrarum orbe dilatata & propagata tot ſecula manſerit, dum non deeſſent, qui vel ex veriſimili & ementita oratione, vel ex commentis fabulis, vel fictis auguriis & oraculis, aliiſque miraculorum & prodigiorum interpretationibus orationem inuenire potuerunt. qua propter propriam vel commoditatem, vel gloriam, deorum multitudinem & reliquam omnem falſam rationem gentibus ad errorem, quàm ad veritatem amplectendam procliuioribus perſuaderent. At verò vbi homines ad euangelij audiendum nuntium tanquam ad aſpiciendam lucem reuocati ſunt, illamque ſpiritus Chriſti in eos, qui credentes obedirent, efficientiam ſpectauēre, illam, inquam, ſalutem, quam & apoſtoli prædicabant, & verè ex diuina virtute afferebant, continuò illa errorum caligine diſcuſſa, omnes de dijs ſtultæ opiniones & ſententiæ euanuerunt, quacunque Chriſtianæ doctrinæ veræ & ſimpliciſſimæ notitia aperta, & illuſtriſſimo illo ſancti ſpiritus in credentium animos illabentis teſtimonio confir-
1. Cor. 12. mata fuit, ſicut ſcriptum eſt: De ſpiritualibus autem nolo vos ignorare fratres. Scitis
" quòd cùm gentes eſſetis, ad ſimulachra muta prout ducebamini euntes. ideo notum
" vobis facio, quòd nemo in ſpiritu Dei loquens, dicit anathema Ieſu; & nemo poteſt di-
" cere Dominus Ieſus, niſi in Spiritu ſancto, & cæt. Hæc indicaſſe hoc loco ad Vatis ſen-
" tentiam aperiendam ſatis fuerit, quæ aliàs nobis, ipſius diuini ſpiritus fauente gratia, latius explicanda erunt. Atqui Chaldæus paraphraſtes hunc locum omnem non multum aliena a nobis ſententia expoſuit. [*In tempore illo erit doctrina legis reuelata, vt ſcaturigo aquarum domui Dauid & habitantibus Ieruſalē, & parcam debitis eorum, vt expiare ſolent*

aquis

aquis aſperſionis & cineribus legis de peccato. Et erit in tempore illo dicit Dominus exercituum, prædam nomen abominationis populorum de terra, & non erit mentio nominis eorum vlterius, & cæt. Hæc ex Chaldæo ad verbum. Verùmenimuero cùm non in deorum modò multitudine colenda ſummus ac maximus error, ſed etiam in vnius veri Dei cultu prophanando & variis perditionum ſectis contaminando ſumma peruerſitas & hominum generi vehementer pernicioſa ſit; id etiam malum euangelij Chriſti veritate & virtute depellendum eſſe Vates noſter, atque alij etiam prædixerunt. [*Et pſeudoprophetas & ſpiritum immundum auferam de terra.*] Latinus interpres & ſententiam & Chaldæum paraphraſtẽ, (quem ſæpe conſuluit) ſecutus, *Pſeudoprophetas* optimè vertit: ne quis in Hebraico verbo NEBIIM ex linguæ ignoratione fallatur. namque nomen NEBIIM non vates נבי modò, ſed ſtultè loquaces garruloſq. ſignificat; eos nimirum, qui vanæ orationis, cui nulla virtutis ratio re ipſa ſubeſt, artifices ſunt, atque ſermonis & verborum præſtigiis populum capiunt, à verbo NIB, quod fructum ſiue productionem vel germinationẽ ſignificat. vnde NIB SEPHATAIM, id eſt, fructum labiorum, Iſaias dixit. Ab huiuſmodi Iſa. 57. multis prophetis veram & puram religionem olim violatam fuiſſe, & poſt ſe etiam violandam fore Chriſtus & apoſtoli apertè indicauêre, & frequentibus ac pernicioſis nimiũ exemplis à Chriſtianæ eccleſiæ florentis ætate ad noſtra vſque tempora compertum eſt. Fuerunt, inquit Petrus, pſeudoprophetæ in populo, ſicut & in vobis erunt magiſtri men- 1. Pet. 2. daces, qui introducent ſectas perditionis: & eũ, qui emit eos, Dominũ negant: ſuperinducentes ſibi celerem perditionẽ, &c. Quòd verò iſtorũ hominum res ex fraude, fallaciis & mendaciis, aut ad quæſtũ, aut ad errorẽ conſtet, ac vltra accuratam orationẽ excogitataq. luxuriantiũ verborũ commẽta, quas fabulas Paulus vocat, nihil præterea virtutis aut vtilitatis habeat, manifeſtè ab Apoſtolo notata eſt, hoc verbũ Zachariæ *Nebijm* ad verum & germanum huius loci ſenſum exponente. Et multi, inquit, ſequentur eorũ luxurias, per quos via veritatis blaſphemabitur: & in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur. atq. hi, vt apertiſſimis ſacræ doctrinæ teſtimoniis & ſententijs à doctis & pijs viris palàm redarguti, vbi omni reliquo præſidio, quo mendacium tuentur, defecti ſunt, illud poſtremum, vt imperitæ multitudini imponãt, inſolentiſſimè iactare conſueuerũt, ſibi ſpiritu ſancto auctis magis, quàm aut rationi, aut apertæ & nudæ veritati, aut productis ex diuino libro teſtimoniis, vel argumentis vllis credi oportère. pleni ſunt iſtorũ libri, diſputationes, quotidiani ſermones, atque eæ, quæ ad populũ fiunt, orationes, iſtiuſmodi ſpiritus iactatione aſſidua: nemoq. illorum eſt, quin ſceleſtum illum hæreticorũ principem Machometũ hac in re imitetur. ille enim cùm rerum, quas perperam docet, veritati niti non poſſit, ſubinde ad dati ſibi ſpiritus auctoritatem appellandam ſe recipit. Piget profecto atque etiam pudet ætatem noſtram in eiuſmodi tempora incidiſſe, quibus nulla vnquam hac in parte corruptiora & miſera magis extitiſſe credimus: optandumq. eſt aut illa mutari, aut nos ex tã turpi & indigno ſpectaculo maturius diſcedere. fatemur quidem & coràm etiam faſſi aliquando ſumus, iſtiuſmodi homines ſpiritum habere: neque enim tales, ad nouãdas perturbandaſq. eccleſiæ & religionis res, animi ijs, qui ſpiritu præter cæteros mortales magno aucti non fuerint, concipi poſſunt. quamobrem & ſpiritũ illis tribuamus neceſſe eſt: ſed ſpiritũ tamen erroris definire conſentaneũ fuerit, quo vehemẽter aucti ſunt, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati. de cuius ſpiritus natura, moribus & efficientia multa exempla prodita ſunt, ex quibus illud eſt vnum: Proceſſit ſpiritus, & ſtetit coram Domino, & ait, Ego decipiã Achab: cui Dominus, In quo, inquit, decipies? & dixit ſpi- 2. Paral. 17. ritus, Egrediar & ero ſpiritus mendax in ore omnium prophetarum eius: dixitq. Dominus, Decipies & præualebis, egredere, & fac ita, &c. Huiuſmodi quicunq. ſpiritus fuerint, qui à mendacio contra veritatem, à diſcordia aduerſus concordiam, à licentia aduerſus Chriſtianam religionem & honeſtatem pugnaturos miniſtros obſident & occupant, in ſacro ſermone ſpiritus immundi vocantur: contrario omnino cognomine ſpiritus ſancti, vel ſpiritus recti. Latina verò lingua contaminatum ſpiritum vocat eum, qui ei, cui inſit, aliiſque perniciem affert. Huiuſmodi ſpiritum non minus, quàm vanorum deorum cultus, nocentem & peſtiferum Chriſti virtute redarguendum, reprimendum & tandem auferendum eſſe Vates noſter prædixit, atq. eius efficiendæ rei auctoritas & poteſtas apoſtolis & legitimis diuini verbi legatis atque miniſtris à Chriſto communi-

Matth. 10. communicata eſt: Et conuocatis duodecim diſcipulis, dedit eis poteſtatem ſpirituum immundorum, vt eijcerent eos, &c. Tres autem ex eo ſpirituum genere iiſdem agendi & nocendi notis deſcriptos à ſe viſos Ioannes teſtatus eſt: Apoc. 16. Et vidi de ore draconis, & de ore beſtiæ, & de ore pſeudoprophetæ, ſpiritus tres immundos in modum ranarum: ſunt enim ſpiritus dæmoniorum facientes ſigna, &c. At omnes huiuſmodi ad quæſtum, aut ad popularē gratiam & gloriolam ficta & commentitia fabula in tenebriſque ſummo otio compoſita, euangelij ſapientiſſimis rationibus & validiſſima virtute redarguta tandem detegitur, & vanitatis leuitatiſque ſummæ plena eſſe demonſtratur, ſicut ſcriptū Ephеſ. 5. eſt: Omnia autem quæ arguuntur à lumine, manifeſtantur: omne enim quod manifeſtatur, lumen eſt. Neque verò aliam vel certiorem, vel commodiorem ad huiuſmodi ſectariorum orationes redarguendas atque conuincendas muniri viam, neque ad iſtas Babylonicas verberandas turres & deijciendas tormentum aliquod efficacius ab ijs, qui veritatem & ſimplicitatem colunt, viris, quàm ſacrorum librorum auctoritatem inueniri poſſe arbitramur, maximè verò ſi ad aſſiduum ſtudium diligentemque exercitationem illius, quæ in euangelio reuelatur, virtutis notitia accedat. Hæc namque & Chriſtianæ pietatis veritatem illuſtrat, & ſectarum omnium, quæcunque ex humana cogitatione profectæ ſunt, vanitatem ex fraude & mendacio conſtantem arguit, eademque ſtudioſos ſui animos iſtiuſmodi pernicioſas, atque diſſenſionum altrices nugas deteſtatos ad veritatem, ſimplicitatem, modeſtiam, pacem, charitatemque colendam, atque omnem denique verè eccleſiaſticam & Chriſtianam perfectionem ſequendam
2. Timoth. 3 informat, ſicut ſcriptum eſt: Tu verò permane in ijs, quæ didiciſti & credita ſunt tibi, ſciens à quo didiceris: & quia ab infantia ſacras literas noſti, quæ te poſſint inſtruere ad ſalutem per fidem, quæ eſt in Chriſto Ieſu. Omnis ſcriptura diuinitus inſpirata, vtilis eſt ad docendum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iuſtitia, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonum inſtructus, &c. quæ de hac re multa ab apoſtolis docentur. Hanc igitur diuini euangelij ſancti Chriſti ſpiritus virtute inſtructi, ad hominum ex cogitata mendacia redarguenda & refellenda efficacitatem hoc in loco Vates indicabat.

Et erit cùm prophetauerit vltrà quiſpiam, dicent ei pater eius & mater eius qui genuerunt eum, Non viues: quia mendacium locutus es in nomine Domini. & configent eum pater eius & mater eius genitores eius cùm prophetauerit.

QVANTA ſit ijs, qui verè pij dicũtur, integritas ac fides, ex eo declaratur, quòd ſtudium omne ad veritatis defenſionem conferatur, omnibus etiam vel propriis, vel ſuorū ſibique neceſſitudine coniunctiſſimorum rebus poſthabitis. neque enim vlla in hominum vita, vel coniunctior neceſſitudo, vel charitas maior, quàm parentum erga proprios liberos eſt: quæ vſque adeo animos occupare ſolet, vt quæ in ijs vitia eſſe conſtent, nonnunquam virtutis nominibus defendantur vel occultentur, vel leuius etiam corrigantur. quæ verò manifeſta ſcelera ſunt, ea reprehendi & diſſuaderi aliquando contingit; publicè verò à parentibus in filios animaduerti, rari admodum admirandique exempli fuerit. Vbi verò verus Dei cultus puraque religio ſuſcepta eſt, diuinarum rerum veritatiſque tuendæ cauſa omnibus aliis priuatis maximis commodis antefertur; ita vt neque pater, neque mater, quæ vehementius amare ſolet, filio, quē à recta pietatis via aberrare deprehenderit, parcendum eſſe exiſtimet. In maximorum autem atque Deo vehementer deteſtabilium ſcelerum genere vanæ vaticinationis ſtudium notatur, quod
Deut. 13. capitis pœna ex diuina lege vindicandum fuit, ſicut ſcriptum eſt: Propheta autem ille aut fictor ſomniorum interficietur: quia locutus eſt, vt vos auerteret à Deo veſtro. ſi tibi voluerit perſuadere frater tuus filius matris tuæ, aut filius tuus, vel filia, ſiue vxor, quæ eſt in ſinu tuo, aut amicus, quē diligis vt animā tuā, clàm dicēs, Eamus, & ſeruiam⁹ dijs alienis, non acquieſcas ei, nec audias, neque parcat ei oculus tuus, vt miſerearis & occultes eum: ſit primum manus tua ſuper eum, & poſt te omnis populus mittat manum, lapidibus obrutus necabitur: quia voluit te abſtrahere à Deo tuo, & cæt. Ex his omnibus neceſſitudinis & charitatis gradibus, ſupremus à Vate noſtro indicatus eſt, quem

quem cum veritati poſtponendum prædixerit, cæterorum exemplum manifeſtum ſtatuit. neque verò ob hoc ſolùm patres in filios animaduerſuros eſſe dicit, quòd vani cultus vanorumque deorum prædicatores eſſe deprehenderint, ſed etiam, quòd nouorum dogmatum & alienorum à Chriſtiana ſimplicitate præceptorum auctores, mendacium ſuum diuini nominis auctoritate tuentes cognouerint. [*Quia mendacium locutus es in nomine Domini.*] Satis apertè expoſitum eſt, quid in hoc loco verbum *prophetare* ſignificet, *loqui mendacium in nomine Domini.* Neque verò eorum, qui veram euangelij rationem tenent, integritas tantùm, ſed iudicium etiam & verum à falſo diſcernendi facultas commendatur. facilè enim à patre & matre in filij dogmatibus & orationibus vanitatem & mendacium deprehendendum eſſe indicat, dum pronuntiandam ſententiam atque animaduerſionem narrat. [*Et configent eum cùm prophetauerit.*] Tantùm abeſt vt ſibi filium prophetantem populo admirabilem gratulentur, vt ipſi agentem & verba facientem ſibi redargutum magno pietatis & integritatis exemplo vltro petentes feriāt, iuxta illud: Si oculus tuus ſcandalizat te, erue illum & proijce abs te. Quam verò manifeſtè omnis huiuſmodi excogitatæ doctrinæ falſitas admoto euangelij lumine prodita argui refellique poſſit, ex euentu ipſo Vates docuit, quòd veritate perſpecta vanitatē ipſam cum eorum, qui profeſſi fuerint, perturbatione, & pudenda confeſſione, patefactum iri confirmet.

Et erit in die illa, confundentur prophetæ vnuſquiſque ex viſione ſua cùm prophetauerint, neque operientur pallio ſaccino, vt mentiantur.

MVLTA fuiſſe olim ab ijs, qui ſanctioris vitæ nomine popularem plauſum admirationemque ſui captarent, ad eā rem parata intelleximus, quæ vel auſteritate & duritie, vel nouitate imperitioribus & virtutem non tam moribus & officijs, quàm externo habitu & cultu definientibus imponerent. Plurimi ex philoſophis qui humanam felicitatem in doctrinæ inſtitutique ſui ſtudio ſitam aſſerentes diſcipulis promittebāt ſuis ſpectatæ virtutis opinionem & auctoritatem atque orationi fidem prolixa barba, rugoſa fronte remiſſoque ſupercilio, horrido etiam veſtitu cultuque facere, atque obtinere arbitrati, in eam rem ſtudioſè incumbebant, quæ in veræ virtutis rationibus aut nullū aut poſtremum locum habet, in vulgi verò opinione fortaſſe primum. neque hæc gentilium modò philoſophorum exempla fuêre, ſed eorum etiam, quibus diuini verbi notitia erat, qui non minus huiuſmodi rebus vſi imperitæ multitudinis ſtudia & gratiam inire, atq. hoc modo dogmata placitaque ſua pro diuinis pręceptis venditare ſolebant. Huius notę Phariſæos fuiſſe Chriſtus triſtes appellans indicauit: Cùm ieiunatis, nolite fieri ſicut hypocritæ triſtes. exterminant enim facies ſuas, vt appareant hominibus ieiunātes, & omnia opera ſua faciunt, vt videantur ab hominibus. dilatant enim phylacteria ſua, & magnificant fimbrias, &c. Ex hoc genere ſunt veſtimentorum aſperitas, & à vulgari cōſuetudine remoti colores, qualibus eos, qui Hebraicè *Commarim*, à latino interprete aruſpices, alias verò æditui dicuntur, vti ſolitos legimus: de quo genere omni, & quatenus hęc laudari, quatenus rurſus improbari poſſint, alias, Deo annuente, ex diuinorum dogmatum ratione diſſeremus. namque ſtultitiæ & ignorationis turpiſſimæ eſt, de huiuſmodi rebus citra diſtinctionem ad ſummam laudem, aut ad ſummam inuidiam definire, & ſtatuere. Illud certè hoc in loco ſatis erit dixiſſe, nonnunquam hæc rerum genera non virtutis veræ, ſed ambitioſæ cuiuſdam opinionis cauſa ad falſum populo perſuadendum peti, vt à Vate noſtro diſtinctè eſt adnotatum. [*Nec operientur*, inquit, *pallio ſaccino, vt mentiantur.*] Neque enim ſaccum indui, aut malum, aut euangelica ſententia improbatum eſt, ſed ea cauſa indui, vt mentiantur; id euangelij luce deprehendendum arguendumque eſſe Vates denuntiauerat. namque vbi quid iſtorum pſeudoprophetarum mendacium, quid rurſus euangelica veritas promittat, diligenter perſpectum fuerit, & quemadmodum id, quod ab vtraq. parte promiſſum eſt, præſtari poſſit & ſoleat, fuerit obſeruatum: tunc verò omnes illæ philoſophicæ præſtigiæ, quæ ſub honeſtatis oſtentatione mendacium turpitudinemque celabant, manifeſte euaneſcunt, & euangelicæ virtutis illuſtriſſima ratio veritasque in illa ſumma ſimplicitate cōſtat, ſicut de vtroque hoc genere ſcriptum eſt: Qui deſperantes ſemetipſos tradiderunt impudicitiæ in operationem immunditiæ omnis in auaritiam, vos autem non ita didiciſtis Chriſtum;

Matth. 6.

Matth. 23.

Ephes. 4.

ſi tamen illum audiſtis, & in ipſo edocti eſtis (ſicut eſt veritas Ieſu) deponere vos ſecundum priſtinam conuerſationem veterem hominem, qui corrumpitur ſecūdum deſideria erroris, &c. Verbum Hebraicum *Chehhoss*, macreſcere, attenuari, denegare, mentiriq́ue ſignificat: ita vno verbo omnem triſtem hypocriſim interius exteriusq́ue depictam expreſſit Vates. namque & ad macerationem, quam dicunt carnis, ſaccus parabatur, & maceratio fallendi cauſa à ſimulatoribus iſtis procurabatur. Atq. in eiuſmodi commentorum generibus, quæ ad ſanctitatis opinionem & plauſum captandum ſimulatione & inani oſtentatione magis, quàm veritate, gloriæ illa ambitioſa cupiditas excogitauit. ſunt etiam quædam in corporis membris inſignitæ notæ, ſiue plagis & vulneribus vltro factis, ſiue igne, ferro, alióue inſtrumento inuſtæ atque impreſſæ, quæ pro diuini colloquij & conſuetudinis veſtigiis iactantur. quem morem antiquum fuiſſe diuina lex vetando oſtendit. (Leuit. 21.) neque figuras aliquas aut ſtigmata facietis vobis, &c. Hodieq́ue etiam apud Iſmaelitas nonnulli barbaris notis compuncta membra aut impreſſa ſigilla, aut facti vltro vulneris cicatrices certa figura in familiaris cum Deo colloquij, vel ſingularis amicitiæ argumentum vulgo harum rerum admiratori oſtendunt. Hæc tamen omnia vt adumbrata, ficta atque ſimulata ſunt, euangelij lumine appoſito tandem detecta euaneſcunt. ita futurum eſſe Vates dixerat, vt quicunque ſeſe his rebus venditatum ſacri ſermonis interpretem, nuntium, alióue nomine profeſſus appellaret, vbi Chriſtianæ virtutis trutina exanimatus, quidnam eſſet, rogaretur, ſe quod antea iactauerat, eſſe, negaret, idque quod verè eſſet, confiteretur.

Sed dicet, Non ſum propheta, homo agricola ego ſum: quoniam Adam exemplum meum ab adoleſcentia mea.

PRIVS illud auaritiæ atque ambitionis plenum conſilium modeſtiori & tutiori vitæ condicione mutandum eſſe ijs, qui euangelici luminis veritate conuicti fuerint, Vates oſtendit, ijſq́ue rem omnem, quemadmodum ſeſe habuerit, manifeſta confeſſione eſſe aperiendam. rogatus enim quiſpiam ex ijs, quamobrem non, vt anteà prophetæ munere fungatur, ſeſe prophetam fuiſſe aut eſſe, apertè negabit; ſed illud tantùm profiteri nomen, quod proprium ſibi ſit, hominem agricolam priuatum, inquā, quendam hominem, quem communi induſtria & labore ſibi victum parare magis, quàm illa otioſa vaticinij profeſſione deceat, cùm ipſe non à Deo creatus & legatus propheta repente extiterit, inſtar eorum, qui verè vates ſunt, ſed ex hominū diſciplina, inſtitutione & exemplo vel æmulatione, ad illam propheticam perſonam, quam antea ſuſtinuerat, agendam fuerit ab adoleſcentia ſua præceptis, exercitatione atque meditatione fictus & informatus. [*Adam exemplum meum ab adoleſcentia mea.*] Non fuit Deus, inquit, cuius conſilium & voluntatem in eo munere ſecutus ego repente propheta prodirem, ſed homo fuit exemplum mihi ad eam rem, quam non ſine ſtudio, labore & diuturna meditatione aſſecutus fui. Quod nos legimus, [*Exemplum meum,*] (קנא) Hebraico verbo reſpondet HIKNANI, cuius primū thema ſignificat emere, poſſidere, negotiari; in ea vero coniugatione, quàm hîc obtinet, quæ tertia Hebræis, ſignificat alium ad emendum poſſidendumq́ue inducere. Eſt igitur huius loci ſententia, ſe non diuino conſilio & iuſſu, ſed humano præcepto & exemplo adductum eiuſmodi quæſtum occepiſſe. Hiſpanè ad verbum ſic vertitur hic locus, *Hombre me puſo en grangeria.* Non ineleganter igitur interpres noſter, quòd aliud ſimplex verbum ad eas omnes res ſignificandas latinum non haberet, exemplum reddidit. atque illud in hac re conſultiſſimum ſtatuimus, latinis hominibus vulgatam editionem eſſe commodam: eius tamen interpretationem ex Hebraica veritate & proprietate eſſe petendam, quòd ſi minus eius linguæ facultas contingat, varias tranſlationes, quæ tamen probatæ ſint, vt Auguſtinus cenſet, conſulendas conferendasq. eſſe. Sed vt ad propoſitum reuertamur, non modò futurum eſſe Vates ait, vt euangelij virtute & ſapientia vera à falſa doctrina dignoſcatur, ſed vt earum rerum, quæ refelli atque conuinci difficilius poſſe videntur, vanitas, ars & commentum apertè prodatur, vt ſignorum & miraculorum etiam, quæ vel humano ingenio: vel malorum dæmoniorum præſtigiis oſtendi magis, quàm edi poſſunt. (2. Theſſ. 2.) de quo genere ſic eſt ſcriptum: Cuius eſt aduentus ſecundum operationem

tionem Satanæ in omni virtute, & ſignis, & prodigiis mendacibus, & in omni ſeductione „ iniquitatis, &c. huiuſmodi Antichriſti miniſtros nobis ſubindicaſſe Zacharias videtur, „ quem ſpiritu oris Domini Ieſu, hoc eſt, euangelij virtute interficiendum tandem fore Paulus confirmat.

Et dicent ei, Quæ ſunt iſtæ plagæ in medio manuum tuarum? & dicet, His plagatus ſum in domo eorum, qui diligebant me.

QVONIAM cicatrices, notæ ac ſigna illa, quibus iſtiuſmodi & ſanctitatis ſimulatores imponere populo ſolerent, adhuc in iis, qui fraudem antiquam confeſſi damnent, hærentia, magnum neſcio quid & diuinum indicare videbantur, eo vſque Vates rem hanc perſecutus eſt, vt huiuſmodi ſigna non diuina auctoritate, ſed humano ingenio ſtudio, & arte parari poſſe doceat; idque ex indicatione eiuſdem, quem præteritæ oſtentationis vanitatem confeſſum induxerat, oſtendit. namque interrogatum illum, qui fieri poſſit, cùm propheta non ſit, vt plagas & ſigna illa impreſſa gerat, quæ non niſi diuinitus imprimi credita fuerint, reſponſurum ait ſe non à Deo, aut ab angelo quopiam tactum plagas illas retuliſſe, ſed humana arte accepiſſe, non ab hoſtibus aut inimicis, verùm in ea familia, cuius diſciplinæ ſe addixerat: atque adeo inter eos verſatus, à quibus diligebatur, vt inter collegas magiſtroſque ſuos, hanc ſibi munitam fuiſſe viam; qua populo admirabilis repente extaret. [*In domo eorum, qui diligebant me.*] ſiue ipſe ſibi plagas impoſuerit, ſiue ab aliis eiuſdem conſilij & fraudis conſciis acceperit: vtrumque enim modum Vates hac oratione indicauit, illud omnino certum eſſe, eas neque cælitus à Deo in familiaritatis ſignum, neque ab hominibus foris ob religionis defenſionem ſibi eſſe inflictas, ſed in domo eorum, qui ipſum diligebant. conſequens ergo eſt, conſultò illas veniſſe. [*In medio manuum tuarum.* Hebraicè ad verbum *inter manus tuas.*] quo dicendi modo non ſolùm manus, ſed totum corpus ab anteriori parte ſignificatur; quacunque manuum miniſterium liberè pertingere poteſt. ſolent autem huiuſmodi conſultò impreſſa ſigna in pectore vel femoribus, vel brachiis, atque adeo in manibus ipſis, plerumque verò in poſteriore corporis parte ab iſtis oſtẽtari, quod & iis etiam, qua ſine euangelij lumine ſapiẽter de rebus exiſtimant, fraudis ſuſpicionem augere poteſt, qui eiuſmodi ſigna & plagas ſcientibus & videntibus certoque loco & modo ſine vllo periculo acceptas fuiſſe facilè intelligunt. atqui dum hæc commentaremur in media Africa, vel in ſancto ſabba ſecundum Iordanem eſſe, & plures ex iſtis KADOSSIN, id eſt, ſanctis & ſeparatis Iſmaëlis videre nobis videbamur; cuiuſmodi hominum dolos Ieſus ſpiritu oris ſui, & euangelio veritatis aperturus eſſe à vatibus & apoſtolis dictus eſt. Verùm enimuero hanc diuini euangelij victoriam ſpiritualem fore, eandemque non armis, non humanis viribus, aut potentia, ſed diuina virtute & ſapientia parandam interpretari oportere, Deus ipſe proximis carminibus declarat: in quibus tota euangelij ratio rerumque gerendarum ſeries, vt futura fuerat, manifeſtè exponitur. Hoc nimirum pacto, vt ſi externæ humanæ vires & opes, atque adeo præſentes & primi euentus ſpectentur, euangelij pars inferior videri poſſit; ſi verò æterna veraque virtus & efficientia atque ipſe tandem rerũ exitus obſeruetur, ſuperior atque præſtantior omnino & diuinis planè muneribus auctiſſima & illuſtriſſima euangelica pars euadere intelligatur: namque id non caſus aut infirmitatis, verùm diuini conſilij, prouidentiæ ac virtutis fuit, vt maior, potentior ac ſublimior, ſuperior & victrix ſecundum carnem pars à minori, humillima & exagitata atque lacerata iuxta carnem etiam ſpiritu tandem & virtute vinceretur, & per triumphum captiua duceretur. Hoc enim pacto, & gloriæ cauſæque, & ſuorum probationi, vtilitati & amplitudini conſultum eſſe Deus voluit, cùm is debilia & infirma ad eam rem, vt fortia confunderet, elegerit. igitur vaticiniis de hac re editis, & prouidentiæ ſuæ rationibus, & piorum hominum animis, ſpe & promiſſione atque exemplo confirmandis conſultum voluit Deus: qui non caſu hanc rem, aut melioris partis imbecillitate, ſed conſilio & prouidentia promiſſioneque conſtare ait: quam tandem exitus ipſe feliciſſimus admirabilem planeq. diuinam eſſe declaraturus fuerat, imprimis illam, quæ humano iudicio calamitas & ærumna putanda exiſtimandaque erat, ipſi maximo piorum omnium duci Chriſto eſſe propoſitam, quam is ſumma virtute & conſtantia perpeſſus, ſumma cum nominis ſui gloria, ac ſuorum vtilitate & ex-

emplo ſuperaret: atque eandem etiam, leniorem tamen & magis tolerabilem condicionem ducis huius diſcipulis vetis & fidis ſtatuendam eſſe, vt multarum tribulationum (Act.14.) tolerantia periculorumque ac mortis contemptione regni Dei & ſacroſanctæ ciuitatis vſus & dignitas quæreretur. maximum autem iis, qui fortitudine, patientia, atque animi virtute & ſpe ad finem vſque perſtitiſſent, & auxilium a Deo promiſſum & præmium tandem eſſe propoſitum: huius verò rei ordinem ſeriemque omnē breui oratione Deus per Vatem perſequitur, & tanquam præſentem iam indicat: quam vt conſilio ſuo conſtituram confirmet, ipſe vltro appellat, & vt ſeſe explicet, hortatur.

Phramea ſuſcitare ſuper paſtorem meum, & ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute paſtorem, & diſpergentur oues.

OMNIVM noſtrum iniquitates, hoc eſt, culpas & ſcelerum crimina Chriſto Ieſu ad expiandum ſuaque morte luendum diuino decreto imponendas eſſe ſacra oracula prodiderunt, atque diuinam aduerſus homines iram illam antiquam ſupplicio illo pro nobis vltro perferendo expeditum iri, quantum videlicet ex ſacrificij illius ratione diuina poſtulaſſet iuſtitia. nam ſi qui reipſa & effectu tantæ reconciliationis expertes exiſtant, ſibi ſuoque vitio & culpæ aſſcribant, qui tantæ ſalutis ſufficienter cunctis allatæ & propoſitæ condicionibus æquiſſimis fide & pœnitentia vti noluerunt. igitur tempus illud turbulentum, quo Deus in Chriſtum ſuum peccata hominum animaduertendo tenebrarum poteſtati locum daturus erat, iam nunc Vates noſter diuina oratione velut præſens conſtituit, permiſſaque tenebrarum rectoribus ſæuiendi in Chriſtum poteſtate rerum conſequentiam omnem indicat. iubet gladium, hoc eſt, mortem, vt ſuper paſtorē verum ſuum ſuſcitatus & diſtrictus ſæuiat, ſuum autem paſtorem virum ſibi coniunctū appellans, non ſolùm diuinæ auctoritatis, ſed naturæ participem confirmat. [*Virum cohærentem mihi,*] Manifeſtè hominem fortiſſimum & præſtantiſſimum eundemq. ſecum natura communicantē indicat, maximè verbo Hebraico GHAMITHI, quod ſociū meum vnà mecum ſignificat: ſocius autem Dei vnà ſecum nullus dici poſſit, qui idem Deus eiuſdem naturæ non ſit, alioqui quænam vna cum Deo ſocietas eſſe poſſit, non plane intelligere quis queat. adeo autem aperte hoc ſignificatur, vt neque Iudæi negare aut refellere queant, modò orationem a Vate Dei perſonam ſuſtinēte haberi fateantur, quod plerique omnes interpretes ex illis cum Chaldæo paraphraſte confitentur. hoc autem idem ipſe Vates aperte docet, [*Dicit Dominus exercituum.*] Qui hominū peccata in Chriſtum animaduerſurus angelorum legiones, quas ad tenebrarum poteſtatem & petulantiam frangēdam mittere poſſet, interim retinet, quoad expiatio illa abſoluatur, omnem poſteà conſulto in innocentem allatam iniuriam tandem vlturus. neque verò ipſum ſolum Chriſtum & piorū ducem, ſummū ignominia, probris, plagis, verberibus ac morte affectum, ſed illius etiam diſcipulos tanto præceptore tantoque duce priuatos, tamque triſti & inopinato ſpectaculo attonitos, & ſibi ipſis metuentes perturbatum iri, ſicut (Matt.26.) ſcriptum eſt: Omnes vos ſcandalum patiemini in me in nocte iſta. quos quanquam perturbandos prædixerit, ſibi tamen non deſerendos eſſe promittit, ſicut ſcri-(Ioan.17.)ptum eſt. Pater ſancte ſerua eos in nomine tuo, quos dediſti mihi, vt ſint vnum, ſicut & nos. cùm eſſem cum eis, ego ſeruabam eos in nomine tuo, quos dediſti mihi cuſtodiui eos, & nemo ex iis periit, niſi filius perditionis, vt ſcriptura impleretur. nunc autem ad te venio & hæc loquor, vt in mundo habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis, &c. Hanc autem à Chriſto diſcipulorum ſuorum commēdatam curam ſuſcipiendam Deus in ſe recipit.

Et conuertam manum meam ad paruulos.

NON modò diſcipulos illos, qui tunc Chriſtum paſtorem ſequebantur, verùm omnes etiam alios ex Iudæorum aliarumque gentium nationibus ſuſcepturū ſeſe Deus pollicetur, quos, quòd iuxta exiſtimationem & iudicium humanum humillimæ & abiectiſſimæ condicionis præ cęteris mūdi ſapiētibus potentibusq. videretur, paruulos ap-(Matth.11.)pellat, iuxta illud: Cōfiteor tibi pater, quoniā abſcōdiſti hæc à ſapiētibus & prudētibus, & reuelaſti ea paruulis. ita pater, quoniam ſic placitum fuit ante te, &c. Atque hactenus breuiter quidem, ſed aperte tamen illud ſignificatum eſt, quemadmodum eccleſię res Chriſti capitis illius proditi, capti & occiſi atque reſurgentis temporibus habituræ eſſent,

eſſent: vtque dies illi quanquam breues, varia tamen rerum mutatione, atque animorũ motu, dolore, dubitatione, ſuſpicione, timore ac rurſus conſolatione, lætitia, confirmatione & deſiderio tranſigendi eſſent. iam verò quid poſt miſſum ſpiritum ſanctum (quæ agendarum per Chriſtum publicè rerum vltima in hac vita exſpectatio futura erat) conſecuturum in Iudæorum populo eſſet, oſtenditur.

Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea diſperdentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea.

DELECTVM illum piorum & ſimpliciſſimorum hominum, qui Chriſto illiuſque euangelio credentes in gregem annumerandi erant, hoc in loco Vates ſignificauit: quos multis periculorum & difficultatum modis exercitandos, atque in omni militiæ Chriſtianæ diſciplina ad victoriã probandos maximæ & præſtantiſſimæ dignitatis compotes factos, pulcherrimo & honeſtiſſimo nomine, cæleſtis ciuitatis ciues à Deo appellandos fore confirmat. hic autem poſt ſpiritum ſanctum miſſum factus delectus fuit, cùm apoſtolis euangelium annuntiantibus noua quotidie diſcipulorum ad eccleſiam fieret acceſſio: ita & tertia illius gentis parte delecta, cæteri ob euangelium repulſum reiiciendi, atque euangelij virtute & efficientia ab illius ſpiritualis vitæ communicatione depellendi, ſicut ſcriptum eſt: Cuius ventilabrum in manu eius, & emundabit aream ſuam, (Matth. 3.) & congregabit triticum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili. [*In omni terra.*] Quanquam rectè ad omnem terrarum orbem hæc ratio referri poſſit, in quo ſatis magna hominum pars euangelium recepit, minor tamen, quàm ea fuerit, quæ repulit, terram nihilominus Iudææ & Iſraëlitidem regionem hic propriè interpretabimur, in qua primus ille delectus factus eſt eorum, qui aliis orbis partibus ſalutis nuntij fuerant, ſicut ſcriptum erat: Dedi te in lucem gentum, vt ſit ſalus mea vſque ad extre- (Iſai. 49.) mum terræ. Atque *in omni terra*, ex adiuncta notationis particula & ex ſententia ipſa atque orationis à Vate inſtitutæ ratione Iſraëliticam terram exponimus, vt illud apud euangeliſtas: Et tenebræ factę ſunt ſuper vniuerſam terram, &c. (Matt. 27.) [*Dicit Dominus.*] Certam prædictarum rerum exſpectationem oratio hæc parat. etenim ea, quæ à Deo dicta ſunt, ſancta effataque haberi oportet; vtpote qui, quid ab aliis faciendum ſit, optimè nouerit, quidque à ſe ſit etiam præſtandum, ſapientiſſimè & certiſſimè decreuerit & conſtituerit. Decreuit igitur in hac re duabus partibus, iis videlicet, qui neque ſibi credere, neque obedire vellent, euangelij efficientia reiectis & repudiatis, reliquam tertiam partem, quę per anguſtam portam intrare non recuſauerit, ſibi deligere, in populumq́. chariſſimum adoptare. [*Diſperdentur & deficient.*] Duo in legis ſermonibus familiaria verba hoc loco vſurpata ſunt, alterum CHARATH, quod in huiuſmodi ſententiis frequentiſſimũ eſt: (Geneſ. 17.) Et excindetur anima illa de populo ſuo; alterum GAVAGH, quod deficere, ſolui atque (כרת) paulatim ac ſenſim perire ſignificat: cuius in ſeniorum morte deſcribenda frequens eſt (גוע) vſus. vt: Et deficiens mortuus eſt in ſenectute bona. & illud: Conſumptuſq́. ætate mor- (Gen. 25.) tuus eſt, &c. (Ibidem.) Vtrumque autem verbum in diluuij antiqui rationibus vſurpatum, indeq́. ad hoc vaticinium tranſlatum obſeruatur. alterius exemplum illud eſt: Et non interſi- (Geneſ. 9.) cietur vltrà omnis caro aquis diluuij, &c. alterius verò illud: Et vniuerſa, quæ ſunt in ter- (Geneſ. 6.) ra, conſumentur. atque verbum prius ad naturæ proprietatem verſum ſcindere abſcindereúe ſignificat, ita duplicem ex euangelio, vel recepto, vel repulſo euentum nobis hæc oratio indicat; alterum impiorum & incredulorum excæcationem & reiectionem, alterum piorum delectum & conſeruationem, ſicut de vtroque etiam ex eadem diluuij ratione ſcriptum fuerat. Aquæ inundabunt, & delebitur fœdus veſtrum cum morte, & (Iſai. 28.) pactum veſtrum cum inferno non ſtabit, &c. atque ad prius verbum alludens Ioannes dicebat: Ecce ſecuris ad radicem arborum poſita eſt: omnis arbor, quæ non fecerit fru- (Matth. 3.) ctum bonum, excidetur, & in ignem mittetur, &c. poſterioris verò plurima in teſtamenti noui libris orationum & ſententiarum indicatio eſt, vt: Deus autem huius ſeculi ex- (2. Cor. 4.) cæcauit mentes incredulorum: ſi quis autem templum Dei violauerit, diſperdet illum Dominus: & Chriſti bonus odor ſumus in iis, qui pereunt, & in iis, qui ſalui fiunt, &c. Quod verò tertiam partem, quæ in cælorum regni ciuitatem recipiatur, relictum iri ait, cum illo planè D. Pauli teſtimonio conuenit. Reliqui mihi ſeptem millia virorum, qui (Rom. 11.) non curuauerunt genua ſua ante Baal: ſic ergo & in hoc tempore reliquiæ ſecundum electionem gratiæ ſaluæ factę ſunt, &c. Quantis verò periculis, quantis rerum difficultatibus

tibus & laboribus illi, qui reliqui futuri erant, diuini nominis atque communis orbis totius vtilitatis cauſa perfuncturi eſſent, deinceps exponitur.

Et deducam tertiam partem per ignem, & vram eos ſicut vritur argentum: & probabo eos ſicut probatur aurum.

EXCITANDAS aduerſum diſcipulos Chriſti, atque eos, qui iuſtiſſimè & pientiſſimè viuentes Chriſtianam cauſam ſuſciperent, inuidiæ hominum & maximorum periculorum tempeſtates, contumelias, neceſſitates, perſecutiones, anguſtias cęteraque omnia, quæcunque ab Apoſtolo infirmitatis nomine dicta ſunt, hoc vaticinio ſignificat Vates. duplex namque baptiſma eos, qui Chriſtum ſeruatorem ſibi recepiſſent, exſpectare Ioannes docuerat, alterum ſpiritus ſancti, ignis alterum: atque ſpiritus ſancti baptiſma illorum regenerationem; ignis verò probationem & gloriā fuerat effecturum: ignis enim præter illam, quam ſæpe commemorauimus, agendi celeritatem, duplex eſt efficientia: altera vt impura à puris ſecernat; altera, vt pura omnino perficiat. Quamobrem argentum ab omni inferioris notæ corporis admiſtione liberatum, purum atque integrum reddit, ſicut ſcriptum eſt: Aufer rubiginem de argento, & egredietur vas puriſſimum. & illud: Argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum ſeptuplum. aurum verò, quod natura purum, atque omnis alterius generis expers plerumque inuenitur, ignis tantùm probat & perficit, ſicut ſcriptū eſt: Quomodo probatur in fornace aurum, &c. Vtramque autem naturam atque efficientiam duobus propriis verbis Hebraicus ſermo indicat. namque argento SZARAPH, quod fundere ac purificare ſignificat, iungitur: auro verò BAHHAN, quod latinis probare eſt. igitur in primitiua, quam appellamus, eccleſia, hoc eſt, primis Chriſtianæ pietatis temporibus duplex piorum hominum condicio fuit; altera eorum, qui ſpiritu ſancto diuinitus accepto regenerationis illius admirandæ beneficio & vſu puri, iuſti, immaculati & irreprehenſibiles corā Deo effecti erant, cuiuſmodi apoſtoli atque alij multi, quos perfectos, ſpirituales, ſanctos atque Dei viuentis filios diuina ſcripta appellant; altera verò eorum, qui ad eum perfectionis gradū nondum peruenerant, ad quem tamen omni cura, ſtudio atque pietatis exercitatione contendebant. hos infirmos, infantes, puſillos & aliis in hanc ſententiam nominibus apoſtoli vocant. Vtriſque autem ignis illud periculum paratū fore Vates ait felici omnino euentu, vt alteris videlicet puritas & ſanctitas; alteris autem ſummæ perfectionis & cōſtantiæ dignitas & gloria compararetur, præter ſummam illam cæteris hominibus illo exemplo afferendam vtilitatem & Dei nominis celebrationem, qui ſeſe etiam in illis ſuorum periculis & exercitationibus tutorem defenſoremque præſentiſſimum fore profitetur.

2.Corint.12. Prou.25. Pſal.11. Prou.27.

Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum, & dicam, populus meus eſt: & ipſe dicet, Dominus Deus meus.

HONESTISSIMVM profectò atque omni ex parte celeberrimum certamen piorum eſt, quibus tanti principis, hoc eſt, Dei certiſſimum auxilium & numē oſtendendū promittitur: atque præmium deinde, quo nullum maius eſſe poſſit, cum præclara nominis celebritate deferendum proponitur. in mediis namque illis afflictationibus & rerum tempeſtatibus inuocatum ſeſe præſentem tutoremq. fore Deus pollicetur. quæ res eorum ipſorum, qui experti fuêre, teſtimonio confirmatur. Propter quod, inquit Paulus, ter Dominum rogaui, vt diſcederet, & dixit mihi, Sufficit tibi gratia mea. nam virtus in infirmitate perficitur. libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, vt inhabitet in me virtus Chriſti: propter quod placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in neceſſitatibus, in perſecutionibus, in anguſtiis pro Chriſto. cùm enim infirmor, tunc potens ſum. & quis ergo nos ſeparabit à charitate Chriſti? tribulatio? an anguſtia? an fames? an nuditas? an periculum? an perſecutio? an gladius? ſicut ſcriptū eſt: Quia propter te mortificamur tota die, exiſtimati ſumus tanquam oues occiſionis: ſed in his omnibus ſuperamus propter eum, qui dilexit nos.

2.Corint.12. Rom.7.

CAPVT

Ecce dies Domini venient, dicit Dominus: & diuidentur ſpolia tua in medio tui.

Rervm omnium,quæcunque à ſeculo ſuo ad Chriſti vſque & apoſtolorum tempora exſpectandæ eſſent,ordinem,conſequentiam exitumq. omnem hactenus Vates eſt perſecutus:nunc verò deinceps eam rerum partem deſcribit, quæ ad nouiſſima tempora,hoc eſt,ad integram & plenam totius terrarum orbis mutationem pertinent. de quibus ab aliis etiam vatibus multa,à Chriſto verò & apoſtolis plurima prędicta ſcriptaque fuerunt,fore videlicet,vt Chriſtiana eccleſia,quæ vera Ieruſalē eſt,hoſtibus omnibus deuictis & diſſipatis,pace vbique parta, expetitam diu ſibi tranquillitatem, diuina gratia donisque aucta maximis,perpetuo ſequatur: quibus verò rationibus, qua ſerie id efficiendum ſit, quibusque ſignis obſeruandum, certo atque conſequenti ordine docet. imprimis autem rei ipſius euentum proponit, deinde acta,ex quibus euentus proceſſurus fuerit,exponit. [*Ecce dies Domini veniet*, Hebraicè, *Ecce dies Domino veniet.*] cuiuſmodi oratione non ſolùm certū tempus indicatur, ſed illuſtriſſimū & præclariſſimum atque adeo ad virtutis, dignitatis,ſapientiæ & miſericordiæ ſuæ exempla edenda ſingulariter conſtitutum: cuius tamen prima ratio miſericordiam ſpectatura ſit. ob eam namque rem arcanum nomen *Domini*,eſt appellatum. [*Et diuidentur ſpolia tua in medio tui.*] Quidquid ab hoſtibus cùm apertis,tum maximè occultis Ieruſalem ciuitati ſanctæ per vim,dolum atque iniuriam detractum fuerit, reſtituendum tandem fore Vates confirmat; nempe virtutes,ſapientiam,gratiam,ſpiritum, animorumque diuitias & facultates omnes,cæteraque ornamenta maxima omnia hæc ex diuina virtute & vindicatione ad legitimos poſſeſſores poſtliminio reditura eſſe prædicuntur. Omnis verò hæc ratio tranſlata à bello & bellicis euentibus oratione deſcribitur. quam, ſi ad ſimplicem verborum ſignificationem interpretari placeret,facilis & aperta ſatis expoſitio ſequeretur, ex antiquis temporum & rerum hiſtoriis nobis petita, quam aliàs fortaſſe indicabimus: nunc verò præcipuum Vatis & vaticinij argumentum perſequi,explicataq. prius tranſlatione exponere ſtatuimus. Omnis igitur ratio arcana nobis hic erit, arcaniq. ſermonis explicationibus tractanda, in quo Ieruſalem eccleſiá Chriſti, hoſtes,infernam præcipuè poteſtatem & vim,atque huius ſatellites & adminiſtros improbos homines,propugnantem verò & defendentem diuinam naturam, virtutem & efficientiam interpretamur. Vt igitur vrbis alicuius expugnatoribus,per ſummum aliquem & ſtrenuiſſimum ducem deuictis, prēda omnis,quæ ab illis acta fuerat,rurſus recepta antiquis dominis diuidenda reſtituitur,ſicut ab Abrahamo cum Sodomorum & Gomorrhæorum populis liberaliſſimè actum eſt: ita etiá ſpolia omnia à Deo victore & vindice Chriſtianæ eccleſiæ hominibus reſtituenda ac ſingulis ſua diuidenda eſſe dicuntur. atque hæc totius agendæ rei propoſitio eſt,cuius expediendæ ratio deinceps ſubiungitur.

Et congregabo omnes gentes ad Ieruſalem in prælium, & capietur ciuitas, & vaſtabuntur domus, & mulieres violabuntur: & egredietur media pars ciuitatis in captiuitatem, & reliquum populi non auferetur ex vrbe.

Qvidqvid detrimenti,damni ac mali Chriſtiano populo, tum à gentibus & Iudæis,tum verò ab Iſmaëlitis Machometo ſeductore illatum hactenus eſt,diuino permiſſu ad bonorum probationem, improborum verò patefactionem & animaduerſionē accidiſſe,ex hoc vaticinio intelligimus.Primum namque idololatræ gentes vario in eccleſiam impetu facto vehementer ſæuierunt, à qua iniuria neque Iudæorum natio abſtinuit, deinde hæretici plurimi ad noſtram vſque tempeſtatem. extitère,qui grauiſſimum detrimentum Chriſtianæ reipublicæ importarent: inter quos nefaria illa Iſmaëlitarum ſecta fuit,quæ tum vi & armis, tum legibus & inſtitutis nocentiſſimis, magnam etiam Chriſtianorum partem abduxit,non modò imbecillis & timidis animis fraude & dolo callidaque doctrinæ ratione deluſis, ſed prophana connubiorum ratione excogitata, quæ libera ducendarum vxorum licentia & prolem multiplicem augeret, & libidini, ad quam hominum ingenium procliue eſt,laxas habenas remitteret. Quibus ex rebus omnibus effectum eſt, vt dimidia Chriſtiani populi parte relicta, hoc eſt, probata atque in fide officioque manente,dimidia altera, vel vi,vel metu,vel dolo & fraude in er-

rorem captiua raperetur. Quo in ſtatu Chriſtanæ res hactenus etiam ſunt, quarum tamen reſtitutio, quemadmodum exſpectanda ſit, deinceps indicatur.

Et egredietur Dominus, & præliabitur contra Gentes illas: ſicut præliatus eſt in die certaminis.

NEQVE enim tantam infernorum hoſtium & peſſimorum hominum potentiam & vim vlla alia, quàm diuina virtute ſuperari & repelli poſſe putandum erat. quamobrem in perturbatiſſimis & difficillimis rebus ſuum vnicum præſidium ſpectandum præbere ſolet Deus, qui huius tantæ ruinæ reſtituendæ curam in ſeſe recipit, eodem exemplo, quo deſperata propemodum olim ſalute perturbatis Iſraëlitis ſolus ipſe ſua virtute, nullis hominum, vel conſiliis, vel opibus vſus, ingentem & validiſſimum Ægyptiorum exercitum prorſus deleuit & perdidit: quo die ſeſe cultorum ſuorum propugnatorem maximum & fortiſſimum, & ante prælij conflictum profeſſus eſt, & poſt victoriam partam declarauit, ſicut ſcriptum eſt: Dominus pugnauit pro vobis, & vos tacebitis. & Dominus quaſi vir pugnator omnipotens nomen eius, &c. Fortitudo mea & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. hic eſt certaminis dies, quem Vates noſter indicat, Hebraicè ſic deſcriptus: [*Sicut die præliari ipſummet in die commiſsi prælij.* Chaldaicè verò ſic expoſitus: *Sicut die pugnare ipſum ſuper mare rubrum.*] Hanc autem diuinæ virtutis efficientiam maximam atque ſpectabilem omnibusque manifeſtam fore figurato admirabilique ſermone Vates renuntiat.

Exod. 14. & 15.

Et ſtabunt pedes eius in die illa ſuper Montem oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Orientem: & ſcindetur Mons oliuarum ex media parte ſui ad Orientem & ad Occidentem præruptu grandi valde, & ſeparabitur medium montis ad Aquilonem, & medium eius ad Meridiem. Et fugietis ad vallem montium eorum, quoniam contingetur vallis montium vſque ad proximum: & fugietis ſicut fugiſtis à facie terræ motus in diebus Oſiæ regis Iuda: & veniet Dominus Deus meus, omnésque ſancti eius cum eo.

VT SACRI ſermonis ratio, pedes cætera deſcripta Deoque attributa membra efficientia magis, quàm re ipſa interpretari: ſic & hunc locum non ex verborum ſono, ſed ex ſignificatione exponere docet. diuinæ virtutis robur pedes, quibus corpus firmari ſolet, ſignificant. Mons verò oliuarum, qui eſt contra Ieruſalem ad Oriētem, eum ſtatum, in quo res hominum futuræ ſunt ante hanc, de qua loquimur, eccleſiæ inſtaurationem. namque oliuarum mons Ieroſolymis terrenis ab Oriente adiacet, ſed verborum ipſorū arcana interpretatio hoc modo ſonat, [*Super prægnantem oliuarum, qui ſuper faciem Ieruſalem ab ante.*] Cauſam aliàs docuimus, quamobrem montibus nomen prægnantium impoſitum fuerit. ad faciem eſſe, idem eſt, quod præſentem atque conſpicuum eſſe. *ante* & tempus ſignificat, & eam mundi partem, vnde ſol nobis oriri conſpicitur: ita quæ verborum cortice velatur, ſententia illa eſt, illum humanarum rerum ſtatum, qui aduerſus eccleſiam illo tempore futurus erat, virtutis diuinæ firmitudine & robore ita diſcutiendum eſſe, vt veri hoſtes à veris & ſtudioſis pietatis cultoribus longo interuallo ſeiuncti dignoſcantur; atque hi etiam omnibus veræ felicitatis rationibus, omnis dignitatis veræ nominibus affecti & donis illuſtrati; illi verò longè inferiores relinquantur; vtpote cùm hi ad Orientem & florentem ſemper ſtatum, illi verò ad Occaſum pertinere dicantur. quo præruptu longè alij ab aliis diſterminandi ſunt, atque deinde alij ad Aquilonem, qui Hebraicè abſconſionem & protectionem ſignificat; alij verò ad meridiem, qui æſtus & ariditatis inſtar habet, ſpectabunt. namq. MIZRAHH ortui & viriditati, IAMMA morti, SZAPHON abſconſioni & protectioni, NEGEB ariditati proxima nomina ſunt: quibus quatuor orbis partes appellantur. atque in hac rerum & ſtatus diuiſione maximam vtriusque partis ſtudioſorum trepidationem fore Vates enuntiat. ij namque, qui infirmiores erunt, & minus apertè vel probi vel improbi, ad mediam vallem, quę vtrumque montem ita diuidit, vt tangat etiam, confugient, vtriuſuis partis exitum exſpectantes. huius autem fugæ exemplum ex notiſſima illis ſeculis hiſtoria petitur, terræmotus

in diebus Oſię regis Iuda facti biennio poſt Amoſi vaticinium,eodemque anno,quo Iſaias propheticum munus obiuit. (Amos 1.) alloquitur autem hoc loco Vates ſuæ tempeſtatis homines,vt præteritorum,ſic futurorum etiam temporum & ſeculorum perſonam ſuſtinentes. idem namque humanum genus vnumque & ſpecie,& ratione, & definitione omni cenſetur,vt illud: Serui eramus Pharaonis in Ægypto , & eduxit nos Dominus, &c. (Deut. 6.) Ex illo autem oliuarum monte,qui Ieroſolymis proximus fuerat,Deum in ciuitatem illam ſanctam peruenturum eſſe dicit,quem omnes ſancti & perfecti viri ab illaque vulgari & prophana conſuetudine ſeparati ſequantur: ita vt tanta Dei maieſtate,tam illuſtri & celebri ſanctorum frequentia ciuitas ipſa dignitatem amplitudinemque ſuam obtineat. atque hanc ſentētiam Hebraica oratio indicat, [*Et omnes ſancti tecum;*] eſtque pronomen *tecum* femininum. Verùm enimuero,vt diuinorum beneficiorum ratio apertior & illuſtrior conſtet,piorum hominum res in ſummas anguſtias primum adductas,in latiſſimū felicitatis campum reuocandas fore,allegoricωs Vates docet.

Et erit in die illa: non erit lux, ſed frigus & gelu.

In ipsa naturæ rerum contemplatione dies abſolutè,non tempore , ſed claritate & luce ; nox verò contrà, tenebris & obſcuritate definitur, ſicut ſcriptum eſt: Et lucem appellauit diem,& tenebras noctem. (Geneſ. 1.) ita vt quæ dies nubiloſa & obſcura ſoliſque calore priuata ſit,non propriè dies, neque nox propriè dici poſſit: quales dies brumæ ſunt , in quibus pruinæ ac niues proferuntur. dies autem & lux arcano ſermone pacem & lætitiam tranquillitatemque ; nox verò contrà, metum, triſtitiam & perturbationem ſignificat, vt: Nox præceſſit, dies autem appropinquauit. (1. Theſſ. 5.) illo igitur tempore, quo Deus eccleſiam ſuam inſtauraturus eſt,ob magnum vtriusque partis conflictum, duriores & anguſtiores etiam bonis & piis videri potuerint res: quæ tamen illis optimum & illuſtriſſimum exitum habituræ ſint. id quod ſubiuncto etiam carmine explicatur.

Et erit dies vna (quæ nota eſt Domino,) non dies neque nox, & in tempore veſperi erit lux.

Primvm, inquit,tribulatio & preſſura præcedet, quæ tamen impios tantùm, non item pios perdat: quos veſpertina tandem lux exſpectans lætiſſimos excipiet. Hanc verò diem Domino notam & certam eſſe ait , qua ſuperatis & reiectis atque diſſipatis omnium errorum, ſectarum & peccatorum tenebris, perpetua quædam lux tandem, nulla amplius obſcuritate occupanda,ſuccedat,ita vt quo tempore aliàs veſper eſſe ſolebat, tamen lux iam de cætero futura perpetuò ſit. de qua luce ſpirituali multa à vatibus omnibus & ab apoſtolis plurima prædicantur, vt: Abiiciamus opera tenebrarū , & induamur (Rom. 13.) arma lucis, & quaſi in die honeſtè ambulemus. Beatum verò atque omnibus veris bonis & copiis affluentem perpetua diuini ſpiritus gratia auctum eccleſiæ ſtatum fore deinceps Vates prædicit.

Et erit in die illa: exibunt aquæ viuæ de Ieruſalem: medium earum ad mare Orientale, & medium earum ad mare nouiſſimum: in æſtate, & in hyeme erunt.

Perpetvam & copioſam ſancti ſpiritus affluentiam & gratiam,quam diuino beneficio ex Chriſti ſeruatoris morte & reſurrectione ſacroſancta atque catholica eccleſia conſecutura erat,multi ex vatibus prœuidentes,aquarum,fontium fluuiorumque nominibus ſignificarunt. ſic Ioël: Et fons de domo Domini egredietur,& irrigabit torrentem ſpinarum. (Ioel. 3.) ſic Ezechiel: Et ecce aquæ redundantes à latere dextro,&c. (Ezech. 47) Et hic idem Vates ſuperius: In die illa erit fons patens domui Dauid,&c. (Suprà. 13.) huius verò diuinæ aquę beneficium omni eccleſiæ commune, ad extremas vſque orbis partes deferendum eſſe, tum ipſa affluentia,tum locorum apud vates deſcriptio ſignificat. [*Medium earū ad mare Orientale.*] Oceanum orientalem,quo terra ab ortu ambitur,vt nouiſſimum mare,extremum Oceanum,quod tādem ab occaſu ſoluentibus nauigari poteſt,exponimus. perennes verò & inexhauſtas ſemperque abundantes aquas fore ex eo,quod ſubiunctum eſt, oſtenditur. [*In æſtate, & in hyeme erunt.*] namque verbum, *erunt*, affirmatiuè additum,omnem mutationem atque defectum excludit. duobus namque anni tēporibus aquarum defluxus vel minui , vel ſiſti ſolet , æſtate propter nimium ſolis abſumentis feruorem;

hyeme propter immodicum frigus, quo aquæ in glaciem coguntur. ita igitur nullis vel immodicis afflictionum æſtibus, vel rerum preſſuris & anguſtiis aquam illam atque diuini ſpiritus gratiam & manifeſtam prouidentiam eccleſiæ vniuerſæ defuturam Vates ait. Hæc verò omnia ad perpetuam & veram ſapientiæ diuinæ diſciplinam Chaldęus paraphraſtes non aliena à noſtris definitionibus ſententia retulit, ſicut ſcriptũ eſt: De Sion exibit lex, & verbum Domini de Ieruſalem. magnum verò omnium gentium de religione conſenſum, & commune pietatis & veri cultus ſtudium porrò fore cõfirmat Vates: quòd ij, qui infirmiores fuerint, & minus anteà veræ pietatis rationes tenuerint, ſanctiſſimæ partis exemplo & admiratione ad eandem omnino de Deo diuiniſque rebus ſententiam traducantur.

Iſai. 2.

Et erit Deus rex ſuper omnem terram: in die illa erit Deus vnus, & erit nomen eius vnum.

CERTAM carminis huius ſententiam Chaldæus paraphraſtes breuiter exponit. [*Et reuelabitur regnum Dei ſuper omnes habitatores terræ: in tempore illo ſeruient coram Domino humero vno, quoniam nomen eius firmabitur in ſeculo, & non præter ipſum.*] Itaque vnum verum Deum, vnamque diuinam naturam publicè ab omnibus cognoſcendam, diligendá, atque communi animorum & ſententiarum conſenſu ac pietatis ſtudio colendam tunc fore, cùm gentes omnes in vnum ouile redactæ vnicum paſtorem Chriſtũ ſecutæ ſupremum Dei nomen in iuſtitia, ſanctitate & veritate ſanctificent, regnique cæleſtis participes omnes fiant. Quanta verò quamque expetenda res hæc ſit, Chriſtus apertè docuit, qui noſtrarũ ad Deum ſupplicationum argumentum primum atque maximum hoc eſſe voluit. Sic, inquit, orabitis, Pater noſter qui es in cælis, ſanctificetur nomen tuum: adueniat regnum tuum, &c. atque hoc maximum & præſtantiſſimum myſterium iam inde à prima naſcentis eccleſię ętate cœptum, quanquam temporibus noſtris inter tot tantaſque errorũ & ſectarum nebulas minus perſpicuum ſit, futurum tamẽ eſt, vt plenè abſoluatur, aperteque omnibus pateat, vt adimpleatur quod per hunc alioſque prophetas ſcriptum eſt: Quia tunc reddam populis labium electum, vt inuocent omnes in nomine Domini, & ſeruiant ei humero vno, &c. quod verò de vnico Dei nomine hic indicatur, ad veritatẽ Chriſti cognoſcendam pertinet, in quo ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ Dei: quem qui videt, videt & patrem, atque virtutem nominis illius arcani experitur, quod nemini mortalium ſine diuina reuelatione ſatis vnquam, aut notum, aut explicatum fuit. At verò Ieroſolymam vrbem illam, de qua ſermo inſtitutus nobis eſt, tum locorum dilatatione, tum etiam populi celebritate & frequentia longè lateque propugnandam atque ſitus elegantia conſpicuam omnino fore hic Vates cum aliis præcinit.

Math. 6.

Sopho. 3.

Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum, de colle Remmon ad Auſtrum Jeruſalem: & exaltabitur, & habitabit in loco ſuo, à porta Beniamin vſque ad locum portæ prioris, vſque ad portam angulorum: & à turre Hananeel vſque ad torcularia regis.

IEROSOLYMAM antiquam vrbem in edito loco ſitam fuiſſe ex ſacra typographia didicimus. Fundamenta eius in montibus ſanctis, &c. eius verò, quanquam altioris, proſpectum circumiacentes montes non parum impediebant, ſicut ſcriptum eſt: Montes in circuitu eius. ex qua re illud eueniebat, vt neque ita latè extenſa, neque cõſpicua eſſe poſſet. at verò rebus eccleſiæ ad ſummum gradum adductis, illud etiam ex diuinæ virtutis efficientia acceſſurum vates cecinerunt, vt omni obice remoto, omni difficultate emollita, huius ſacræ ciuitatis proſpectus longè lateque pateat, & ſitus etiam ab illis antiquis veteris Ieroſolymæ anguſtiis productus & dilatatus, nullis aliis, quàm orbis terminis definiatur. [*Et reuertetur omnis terra vſque ad deſertum.*] Hebraicè eſt, *Reuertetur omnis terra in Gharaba*. Eſt autem GHARABA multiplex nomen: ſignificat enim mixtionem, dulcedinem, planitiem & deſertum. atque ita nullum alium montem, nullum doctrinæ alienæ, aut vanæ ſapientiæ, vel inutilis religionis cultum fore Vates ait, cuius obiectu Chriſtianæ & Catholicæ eccleſiæ proſpectui atque amplitudini quicquam detrahatur, ſicut aliàs etiam eadem tranſlationis ratione ſcriptum extat: Et erit in nouiſſimis diebus præparatus

Pſal. 86.

Pſal. 124.

ערבה

Iſai. 2.

mons

mons domus Domini in vertice montium,& eleuabitur ſuper colles, & fluent ad eum omnes gentes. id quod Iſaias montis eleuandi imagine deſcripſerat, Zacharias totius terræ deprimendæ & complanandæ ſimilitudine ſignificauit. vtrumque verò Ioannes Baptiſta complexus dicit: Omnis mõs & collis humiliabitur,& omnis collis implebitur, & videbit omnis caro pariter ſalutare Dei. hoc itaque eſt miteſcere, dulceſcere, complanari, deſertumque fieri, atque campeſtre, vt ſic dicamus, reddi. [*De colle Remmon ad Auſtrũ Ieruſalem.*] Septentrionalem & meridionalem plagam hoc loco Vates indicat, ſi Hebræorum verborum vis & notatio aptè obſeruetur. ad verbum namque ſic oratio redditur. [*Ab altitudine Remmon ad Auſtrum Ieruſalem.*] namque in terræ vniuerſali ſitu borealis pars altior deſcribitur, quòd montes frequẽtiores atque editiores habeat. eam autem partem collem ſiue altitudinem Vates dixit: quam vt apertius indicaret, loci ad ſeptentrionem ſiti nomine adiuncto annotauit. eſt enim *Remmon* ſcopuloſus & ſaxoſus in Beniamin tribu mons antiquo Beniaminitarum pręſidio celebris, vt ſcriptum eſt: Quod cùm vidiſſent, qui remanſerant de Beniamin, fugerunt in ſolitudinem, & pergebant ad petram, cuius vocabulum eſt Remmon, &c. Beniamini verò tribum ad ſeptentrionem Ieroſolymis adiacere ex ſacra geographia cognouimus. ipſum præterea nomen Remmon, & malum granatum, & altitudinem etiam ſignificat. atque ita factum eſt, vt dum Vates de libera illa Ieruſalem ſermonem inſtituit, verba, non ina reſque inueniret, quæ cùm terrenæ Ieroſolymæ conuenirent, arcana etiam ſignificatione ad illam alteram referri aptè poſſent. [*Et exaltabitur.*] iis quibus antea ambiebatur, collibus depreſſis, eam ſolam exaltatam & conſpicuam relictũ iri conſequitur. [*Et habitabit in loco ſuo.*] Hebraica hæc phraſis quietam, liberam atque omnibus commoditatibus auctam habitationem, eandemque perpetuam, ſignificat. Hebraicè ad verbum dicitur. [*Et habitabit ſubtus ſe.*] hoc eſt locum omnẽ ſuum commodiſſimè tenebit. huius dicendi modi frequens in ſacris ſermonibus vſus eſt, vt: Stemus in loco noſtro. & illud: Maneat quiſq. apud ſemetipſum, & nullus egrediatur de loco ſuo die ſabbathi. [*A porta Beniamin.*] Beniamin, filius dextræ arcanè ſignificat, atque dexteram orbis terrę partem nobis indicat, vt porta prior ſiue prima orientem. namque portæ nomen Hebraicum, cogitationem & menſuram latinè ſignificat. duobus autem modis orbem terræ geometræ metiuntur, longitudine & latitudine. [*vſque ad portam angulorum.*] Menſuram angulorum arcticum, antarcticum polos, in quibus circuli omnes, quibus orbem ſecundum longitudinem metimur, concurrentes angulos conſtituunt innumerabiles. deinde verò [*A turre Hananeël vſque ad torcularia regis.*] Terram omnem, quacunque patet, ad ambientem oceanum vſque interpretamur. Hebraicè ſic locus habet, [*& turris Hananal vſque, &c.*] ita vt turrim Hananeël omnem habitandam eſſe indicet vſque ad torcularia regis. quę tametſi certa apud Ieroſolymam olim loca fuerint, ſignificatione tamen arcana ad noſtrã rationem transferuntur. Eſt autem nomen turri Hebraicum MIGDAL, quod magnitudinem ſiue magnificationem ſignificat. *Hananeël* verò Dei condonationem atque miſericordiã ad verbum ſonat. Eſt igitur huiuſmodi loci interpretatio, Dei miſericordiæ & cõdonationis magnitudinem omni terræ, quacunque orbis patet, ad torcularia regia vſque fore impertiendam. atque hoc pacto Ieroſolymæ huius, de qua loquimur, ſitum longè lateque dilatandum, & hic Vates, & alij prædixerunt, eandemque Ieremias iiſdem ferè verbis eſt perſecutus, quam non tam ex vulgata, quàm ex arcana vocũ ſignificatione interpretari oportere, antiqui etiam Hebræi docuerunt: quibus noua quædam Ieruſalem, quæ totum orbem occuparet, futura credita exſpectataque fuit. Cæterùm perpetuam deinceps eccleſiæ & ſecuritatem & tranquillitatem extremis iam periculis & difficultatibus ſuperatis, piam etiam & æternam pacem ſacra omnia oracula promittunt.

Matth. 3. | Iudic. 20. | 1. Sam. 14. | Exod. 16. | Hebræi expoſitores in Midras Agera.

Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius: ſed ſedebit Ieruſalem ſecura.

OMNI non ſolùm externo & alienæ factionis & ſuperſtitioſæ ac vanæ religionis metu, ſed domeſticæ etiam ſeditionis, ſectarum & improbi ac nefarij dogmatis ſuſpicione alienam & liberam eccleſiam fore apertè ſignificat his verbis: [*Et habitabunt in ea, & anathema non erit amplius.*] Quoniam verò ſalus, ſecuritas atque libertas ſumma hactenus eccleſiæ promiſſa apertè erat, ſed quiſnam tantorum, tamque immanium

hoſtium

hoſtium exitus futurus eſſet, nondum fuerat ſatis explicatum; ei quoq. parti prædicendo ſatisfacit Vates, oſtenditque magnam illis paratam eſſe vltionem, quam qui euaſerint, planè diuinam agnoſcentes ſacræ & puræ religioni, & veræ Chriſtianæ pietati ſeſe totos dedant, magnam & ſalutarem in ſe Dei virtutem, ſi id fecerint, ſin minus, magnã iram & vim experturi.

Et hæc erit plaga, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ pugnauerunt aduerſus Jeruſalem, Tabeſcet caro vniuſcuiuſq. ſtantis ſuper pedes ſuos, & oculi eius contabeſcent in foraminibus ſuis, & lingua eorum contabeſcet in ore ſuo.

OMNIA hæc per tranſlationem dicta primum ad verbum, deinde ad ſentẽtiam explicanda ſunt. Igitur Ieruſalem infeſtos anteà hoſtes, qui ingenti robore, potentia viq́ue valere viſi fuerant, ſumma infirmitate debilitateq́ue fore ſubito afficiendos ait, ita vt videntes ſentientesq́ue ante ſe perire cognoſcant, quàm proſpicere & cauere exitium poſſint. planè enim hæc omnia ſigna, quæ à Vate indicata ſunt, certam mortis prænotionẽ ac prædictionem medicis faciunt, maximè cùm ſubito in aliquo homine, & non ex manifeſta vel nimiæ purgationis vel vigiliarum cauſa accidiſſe viſa fuerint. eſt enim hoc primum ab Hippocrate indicatum mortis iudicium. [*Tabeſcet caro vniuscuiuſque ſtantis ſupra pedes ſuos.*] Subito, inquit, nullius antea morbi debilitatione aut vi, neque longa valetudine in lecto decumbentis, ſed valentis & ſtantis caro contabeſcet, oculiq́ue caui & ad videndum imbecilli reddentur, neque linguæ ſuus vſus erit neruis & muſculis omnibus debilitatis. atque hac figura debilitationiſq́ue imagine expreſſa humanam potentiã, ſapientiam, dolum, calliditatem & eloquentiam, quibus eccleſiæ hoſtes aduerſus Chriſtianam ſimplicitatem valere ſe plurimum putauerãt, fractum, comminutum, debilitatum ac tandem perditum iri Vates oſtendit. Magnam verò in ipſis confuſionem perturbationemq́ue edendam fore docet, vt dum quis alterius auxilium petere ſtuduerit, abalienatam voluntatem & apertas experiatur inimicitias.

Hippocrat. de præſagiis, lib. 1. c. 1.

Jn die illa erit tumultus Domini magnus in eis: & apprehendet vir manum proximi ſui, & conſeretur manus eius ſuper manum proximi ſui.

PRO mutuo auxilio mutuum periculum eccleſiæ hoſtibus denuntiatur, tantaq. animorũ perturbatio futura dicitur, vt cùm quis propriæ debilitatis & infirmitatis fulciendæ cauſa alterius manum apprehenderit, infeſtam ſibi ex nimia ſuſpicionis perturbatione ſentiat. id autem ſolenne ſemper Chriſtianæ veritatis aduerſariis & detractoribus fuit, vt cùm ſeparati minus ad repugnandum ſe poſſe intelligerent, quanquam aliàs opinione & ſtudio diſſidentes, tamen aduerſus Dominum & aduerſus Chriſtum eius mutuo auxilio copias cõiungerent. ſic Phariſei & Sadducæi apud Iudęos: ſic apud gẽtes Epicurei & ſtoici agebant. ſic omnes denique gentes, ſectæ & factiones, quæcunq. Chriſtianam veritatem & ſimplicitatem oppugnare contenderint: quorum tamen non ſolùm potentiam, ſed conſilia arteſq́ue omnes irritas & inutiles, imò ſibi ipſis mutuo infeſtas tunc fore, Vates ait, cùm abſolutam plenamq́ue gratiam & ſalutem eccleſiæ ſuæ Deus eſt allaturus. neque verò illa tempeſtate gentes & ſectas vanorumq́ue cultuum ſtudioſos modò, ſed Iudæorum etiam non modicam partem hoſtilem aduerſus eccleſiã animum & conatum paraturos eſſe dicit: quos tamen omnes Deus ſpiritu oris ſui, & euangelica virtute ſuperatos partim delebit, partim reprimet, & ad deditionem coget.

Sed & Juda pugnabit aduerſus Jeruſalem, & congregabuntur diuitiæ omnium gentium in circuitu, aurum & argentum, & veſtes multæ ſatis.

CÆTERÆ gentes errore, ſuperſtitione obſcuris & falſis de diuina natura opinionibus armatæ aduerſus eccleſiam contendere ſolent: Iudæi verò domeſtici magis hoſtes & periculoſi habentur, qui paribus, vt videtur, & ſimillimis armis, hoc eſt, ſacrarum ſcripturarum auctoritate, Chriſtianam veritatem oppugnare conantur: quorum tamen vanos & irritos conatus fuiſſe exitus ipſe arguet. nam quidquid in illorũ libris boni veriq́ue atque certi fuerit, id non illis, ſed Chriſtianæ eccleſiæ in vſum cedet: propter quam, quæcunque ſcripta à ſpiritu ſancto ſunt, ſcripta fuiſſe manifeſtè probabitur; ſiquid præterea apud aliàs gentes erit, quod ad veram ſapientiam atque probatam virtutem referri poſſit, id liberali cauſa manu aſſertum ad eccleſiam Chriſtianam poſtliminio rediturum

eſſe confirmat. ſunt autem aurum, argentum & veſtes verorum bonorum, vt ſapiētiæ & ſcientiæ atque virtutū cæterorumq. diuinorum donorum, quæ à patre luminū deſcendunt ſymbola, vt: Suadebo tibi emere à me aurum ignitum probatum, vt locuples fias, & veſtimentis albis induaris, &c. Id verò, quod ſuperius dictum fuerat de reſtituendis Ieruſalem ſpoliis, [*Et diuidentur ſpolia tua in medio tui, &c.* nunc expoſitione explicatur, *Aurum argentum, & veſtes multæ ſatis*, ſiue vt Hebraicè eſt, *ad multum valde*,] vt copia hæc ad aurum, argentum veſtemque referatur. Quidquid igitur veri & perfecti boni apud hoſtes fuerit, vt proprium eccleſiæ reſtituendum eſſe ait: cætera verò, quæ hoſtium ipſorū eſſe deprehendentur, quibusque illi maximè niterentur & fiderent, vt eccleſiæ ſuperuacanea, imò inutilia prorſus damnatum exciſumque iri dicuntur: cuiuſmodi potentia vis, fraus, dolus, temeritas & ſtultitia, cæteraque hominum aduerſus veritatem & ſimplicitatem præſidia ſunt. Apocal. 3.

Et ſic erit ruina equi, & muli, & cameli, & aſini, & omnium iumentorum, quæ fuerint in caſtris illis, ſicut ruina hæc.

EQVORVM, mulorum cæterorumq. iumentorum, quæ ad belli vſum valere putantur, mentio in hoc loco propterea facta eſt, quòd ad ſpoliorū & prædarum rationem hæc genera etiā referri ſoleāt: quæ tamē vt inutilia cum ſuis Dominis exciſum perditumq. iri Vates ait. [*Sicut ruina hæc.*] Illam dominorū ruinam ſubitam, quam paulo antè deſcripſerat, indicat à Deo ipſo mirabiliter edendam, qua omnis hominum aduerſariorum potentia & ars, omniſque inferni hoſtis excogitatio irrita fiat. neque verò horum iumentorum interitus cum dominorū plaga commemoratus eſt, quòd is locus oportunus non eſſet; quippe cùm hæc genera non ad victoriæ, ſed ad ſpoliorum & prædæ rationem pertinent. porrò equum, mulum, camelum & aſinum ac cætera, quæ in hominum caſtris expetuntur, iumenta vitij magis, quàm virtutis rationem arcano ſermone obtinere, in noſtris de ea re præceptis abundè, ſi Deus conceſſerit, docebimus, vbi equo ſuperbia & vis, mulo dolus & fraus, camelo temeritas, aſino ſtultitia & conatus tribuitur. Hanc verò diuinam de vniuerſis eccleſię, euangelijque hoſtibus, aduerſariis & obtrectatoribus, deque eorum potentia & ſapientia, artibusque cæteris partā victoriā, certa & perpetua eorū, qui reliqui fuerint, deditio & fides conſecutura à vatibus hoc modo enuntiatur.

Et omnes, qui reliqui fuerint de vniuerſis gentibus, quæ venerunt contra Ieruſalem, aſcendent ab anno in annum, vt adorent regem Dominum exercituum, & celebrent feſtiuitatem tabernaculorum.

FESTORVM dierum celebratio legitima publicam accepti diuinitus beneficij profeſſionem & commemorationem continet, ſicut ſcriptum eſt: Habebitis autem hunc diem in monumentum, & celebrabitis, &c. Omnium igitur gentium quæ illa tempeſtate reliquæ fuerint, animos tantarum Dei virtutum magnitudine & euangelicę veritatis certa & manifeſta obſeruatione permotos veræ vnicæque Chriſtianæ religioni ſpontè iam & ſummo ſtudio addictum atq. in ſuam ipſorum ſalutem aſſcriptum iri Vates cōfirmat, ita vt tanti beneficij memoria inſtituti annui feſti celebratione publicè ab omnibus communi conſilio replicanda ſit. Cauſam verò, quamobrem tabernaculorum potius, quàm aliud feſtum ex antiquis ab huiuſmodi deditis & Deo addictis gentibus colendum indicatum fuerit, illam eſſe arbitramur, quòd tabernaculorum feſtum variæ olim & incertæ ac peregrinæ prorſus vitæ quàm Iſraëlitæ, antequam in promiſſas patriæ ſedes deducti eſſent, degerunt, ſolennem recordationem repetebat, ſicut ſcriptum eſt: Vt diſcant poſteri veſtri quòd in tabernaculis habitare feci filios Iſraël, cùm educerem eos de terra Ægypti. Simili verò omnino anteactæ variis opinionū, ſuperſtitionum, ſectarum aliorumque errorum generibus vitę monumento gentibus ad veritatem reuocatis diuinum erga ſe beneficium celebrandum communi & ſolenni in eccleſiam conuentu facto. [*Aſcendent de anno in annum, vt adorēt regem Dominum exercituū.*] Nulla oratione ex iis, quibus Vates arcanè alias loquentes vtuntur, regnum Dei apertius indicari potuit. cuius rex Chriſtus eſt ſedens ad dexteram patris caput eccleſiæ conſtitutus caputque ipſe ſuum Deum patrem habens, à quo omnium rerum hominū, tum amicorum, tum inimicorū dominatum accepturus eſſe omnium vatum oraculis, aut

Exod 12.

Leuit 23.

aut apertè, aut arcanè dictus eſt. nomen verò *Domini* miſericordiam, vt aliàs diximus, indicat; *Exercituum* autem cognomen virtutem, qua ſubiicere ſibi omnia poſſit, interpretati ſæpe ſumus: illa enim virtute maxima ſeſe ac cæteros ſimilium errorum quondam tutores, ſuperatas, victas, atque in deditionem euangelij redactas gentes, illæ omnes vltro fatendo, quòd ad tantam ſalutem atque dignitatem peruenerint, diuinæ miſericordiæ acceptum ferentes profitebuntur. [*Regem Dominum exercituum,*] ſi ita, vt Latinè eſt, legamus, patrem ipſum Deum regni cæleſtis regẽ ſummũ interpretabimur; ſi verò, vt Hebraici ſermonis diligens obſeruatio indicat, [*Regem Domini,*] dicamus, aperta etiam ſententia eſt: quę Chriſtum Domini ſignificat, regem regum & dominantium Dominũ à Deo patre conſtitutum, ſicut ſcriptum eſt: (Pſalm. 2.) Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion mõtem ſanctum eius, prædicans præceptũ eius. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te, &c. Hebraicè ſic locus habet: Ego autem conſtitui regẽ meum ſuper Sion, &c. Verùm enimuero adeo certam, ſimplicem atque omni ex parte ſolidam hanc religionis veræ communionem omnibus gentibus fore Vates declarat, vt præter eam nulla alia ad Dei gratiam conſequendam atque retinendam ratio conſtet. quicunque enim huius eccleſiæ communicationis expertes permanſerint, præter omnium commodiſſimarum rerum defectum, magnam etiam Dei in ſe vltionem, & vim experiri cogentur.

Et erit qui non aſcenderit de familiis terræ ad Jeruſalem, vt adorent regem Dominum exercituum, non erit ſuper eos imber.

INTER præcipua & frequentiſſima diuinæ prouidentiæ argumenta pluuiarum imbriumque natura & commoditas in ſacris libris enumeratur; vtpote quæ tum oportunitate, tum vtilitate ſua vel ruſticiſſimum quemque diuinorum beneficiorũ admoneat, ſicut ſcriptum eſt: (Pſal. 146.) Præcinite Domino in cõfeſſione, pſallite Deo noſtro in Cithara: Qui operit cælum nubibus, & parat terræ pluuiam. namque & cæteris, quæ ex cælo in terrã deferuntur, commoditatibus, vt lumine, calore & aliis, quæcunque huiuſmodi aſſiduæ perpetuæque ſunt, quanquam omni ex parte admirandis, tardiora tamẽ ingenia & obſcuriores hominum quorundam ſenſus minus ad contemplationem excitantur; vtpote quæ iam inde à principio, ex quo ſemel incœpêre, cùm nunquam defecerint, naturæ ſuę vim perpetuam tueri & conſeruare magis, quàm rectoris & principis cuiuſpiam conſilio atque imperio parere nonnullis videntur, neque, vt deficiant, fieri poſſe, quæ nunquam defeciſſe viſa fuerint, creduntur. quæ res quoſdam ſtultè magis, quàm verè aut acutè philoſophantes, in eam ſententiam adduxit, vt mundi æternitatem aſſerentes omnia naturæ & neceſſitati, non autem diuino conſilio & voluntati arbitrioque tribuerẽt: cùm tamen illud veriſſimum ſit, perpetuam hanc motuum, actionum, officiorum atque vtilitatum conſtantiam & concordiam non rerũ ipſarũ neceſſaria ratione, ſed conditoris iuſſu atque inſtitutione ſeruari, ſicut ſcriptũ eſt: (Pſal. 148.) Ipſe dixit, & facta ſunt, ipſe mãdauit & creata ſunt: ſtatuit ea in æternum & in ſeculum ſeculi: præceptum poſuit, & non præteribit. at verò ex eorum, quæ in ſublimi fiunt, maximè autem in pluuiarum & imbriũ ratione conſideranda, nouum quotidie prouidentię & diuini conſilij ac præſentis voluntatis naſcitur argumentum, cùm earum rerum vſus neque perpetuitate, neque temeritate, ſed oportunitate atque vtilitate euidenti omnibusq. aperta hominibus definiatur. quamobrem ſcriptum de hoc genere eſt: (Pſal. 148.) Ignis, grando, nix, glacies, ſpiritus procellarũ, quæ faciunt verbum eius. vt hæc non tam pręceptum aliquod antiquum ſeruare, quàm nouum ſemper & oportunum mandatum exequi videantur. atque pluuiæ (quas in hoc genere omni vtiliſſimas eſſe conſtat) diuinæ prouidentiæ numen ſingularibus apertiſq. argumentis magis etiam declarant. in his enim diſcrimen quoddam eſſe obſeruarique Deus voluit, videlicet, vt ſingulis terræ partibus ad loci & ſitus naturam & vſum quam commodiſſimè pluat; maximè autem Iſraëlitidi regioni certos & oportuniſſimos temporaneus & ſerotinus dictos imbres effluere olim curabat, ſicut ſcriptum eſt: (Iob 5.) Qui dat pluuiam ſuper faciem terræ: & irrigat aquis vniuerſa. quo in loco commodam & oportunam pluuiarum copiam à Deo terræ fieri, verbum dare ſignificat, & ſingularem atque priuatam pro cuiuſque regionis natura prouidentiam altera orationis pars docet, irrigat, inquit, aquis, vniuerſa, ſiue ex Hebraico ad verbum, mittens aquas ſuper facies externorum ſiue exceptorum [locorum] vbi verbum mittens & externorum nomen ea,

quæ

quæ à nobis annotata ſunt, indicant. Eis igitur, qui Ieroſolymam ciuitatem ſanctam, ſupplicandi cauſa, petere neglexerint, vt diuina proſpicientia & tutela indignis, præter imminentem & communem impiis omnibus vltionem, aquarum penuriam Vates, vt pœnarum etiam partem, denuntiat, hoc eſt, neglectionem erga ſe Dei: qua ad certã & celerem perditionem exſpectandam, nihil hominibus accidere poteſt infelicius. atque vt ad eam, quam habet, germanam ſententiam oratio explicetur, iis omnibus, qui ab eccleſiæ huius, de qua ſermo eſt, catholicæ ratione & communione ſeſe abalienauerint, diuinæ gratiæ vſum auferendum eſſe ſignificat; ſine quo humana natura nullos veræ ac ſinceræ pietatis Deo gratos fructus gignere poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Etenim Dominus dabit benignitatem, & terra noſtra dabit fructum ſuum. (Pſalm. 84.) atque hæc ratio eos cõcernit, qui poſt agnitam veritatem acceptumque ſanctum mandatum, poſt guſtatum bonum Dei verbum virtutemque ſeculi venturi prolapſi rurſus ſunt, quos per pœnitẽtiam renouari impoſſibile eſſe, & Pauli, & Petri apoſtolorum ſententia definitum eſt. de quo horrendo Dei iudicio nobis aliàs commodior diſſerẽdi dabitur, vt ſpero, locus. Vt verò Vates eam, quam denuntiauerat, aquarum penuriam & pluuiarum defectum non ſimplici, ſed arcana ratione explicandam atque definiẽdam eſſe doceret, Ægyptios etiam, ſi idem peccauerint, eidem pœnæ obnoxios fore confirmat: cùm tamen illorum regioni pluuiarum vſus non modò ſuperuacaneus, ſed inutilis etiam ſit; vtpote quæ Nili inundationibus oportunè irrigata, nullas vnquam è cælo pluuias deſideret.

Quod ſi familia Aegypti non aſcenderit, & non venerit: nec ſuper eos erit, ſed erit ruina, qua percutiet Dominus omnes gentes, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

ÆGYPTI terræ fœcunditatem & fertilitatem Nilus efficit, amnium in noſtrum mare permeantium maximus & celeberrimus: cuius commodas inundationes ſumma annonæ vilitas, incommodas verò ac deficientes ſumma rei frumentariæ inopia & caritas conſequitur, ſicut ſcriptum eſt: Putabat ſe ſtare ſuper fluuium, de quo aſcendebant ſeptem boues pulchræ & craſſæ nimis, & paſcebantur in locis paluſtribus, aliæ quoque ſeptem emergebant de flumine fœdæ confectæque macie & paſcebantur in ipſa amnis ripa in locis virentibus, &c. (Geneſ. 41.) Quo in loco fertiles & ſteriles annos è flumine extare Ioſepho iuſto interprete cognouimus. verùm enimuero Ægyptios, quanquam ſoli cælique ratione & vſu præ cæteris orbis nationibus ſingulari pluuiis non indigentes, ſimul tamen cum aliis negligentiæ & contemptionis reos factos à pœnæ etiam communione excipiendos non eſſe Vates confirmat; quòd plaga hæc pluuiarum ſubtractio, non terram, ſed homines afflictura atque oppreſſura ſit. Vt autem eadem omnium hominum generi natura eſt, neque ſolo loco, ſed moribus magis & vitio atque virtute alij ab aliis diſtinguũtur: ſic euenturum eſſe dicitur, vt communis pœna ad eiuſdem criminis participes, vbicunque terrarum fuerint, perueniant. hæc itaque huius loci ſententia eſt. quanquam enim, inquit Ægypti familia pluuiis ad annonæ ſpem non indigeat, attamen, ſi non aſcenderit, & non venerit ad ſolennem & legitimum Dei ſeruatoris cultum, ſuper eos neutiquam erit pluuia illa cæleſtis, quam ſpiritu non literã definire oportuerit; vtpote cùm plaga hæc non terris & agris, verum hominibus ipſis iniicienda eſt. [*Sed erit, inquit, ruina omnium gentium.*]

Hoc erit peccatum Aegypti, & hoc peccatum omniũ gentium, quæ non aſcenderint ad celebrandam feſtiuitatem tabernaculorum.

COMMVNE omnium gentium negligentiæ & ingrati animi crimen communi ſupplicio vindicandum fore ait, ita vt peccatum hoc loco & vitium ipſum, & pœnam vitio propoſitam interpretemur. atque ita Chaldæus paraphraſtes reddit: [*Hæc erit retributio Aegypti.*] Eſt autem propriè HHATA, quod interpres noſter peccatum vertit, latinè culpam & culpæ obligationem dicimus. atque hoc nominis obſeruata ſignificatio eorum hominum, qui ab eccleſia deſciuerint, grauiſſimã culpam & pœnam fore docet, ita vt culpa ipſa pœnæ pars etiam ſit. qua de re in excæcationis argumento explicando oportuna diſputatio eſt.

In die illa erit, quod ſuper frenum equi eſt ſanctum Domino: & erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari. & erit omnis lebes in Jeruſalem & in Juda ſanctificatus Dominó exercituum: & venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis: & non erit mercator vltrà in domo Domini exercituum in die illo.

PLENVM atque integrum ſacri & legitimi cultus ac diuinarum laudum ſtudium omnibus illius ætatis hominibus, qui in eccleſiæ cælorumque regnum & ſocietatem aſcripti fuerint, arcana hæc oratio prædicendo ſignificat; quippe non verbis & actionibus modò, ſed omni etiam externo cultu & habitu ſeſe Deo dicatos & conſecratos homines illi pij profeſſuri eſſe dicũtur, ita vt res ſuas omnes & iumenta etiam, quibus vtentur, ab omni alio conſilio ad pietatis vſum exercitationemque tranſlaturi ſint. huius ſententiæ ratio vt ex verborum expoſitione conſtet, explicanda nobis primum tranſlatio eſt, verbis ipſis ad Hebraici ſermonis normam expoſitis. [*In die illa erit quod ſuper frenum equi eſt ſanctum Domino.* Hebraicè, *Erit ſuper* MESILOTH *ſanctum Domino.*] Equorum frenis phaleras aliaque ornamenta, tum ad ſplendorem, tum ad voluptatem, interdum etiam ad belli aut itineris vſum addi, antiquum & vetus omnibusque ferè gentibus, quæ equis vtuntur, ſolenne eſt. in hoc autem genere tintinabula quædam ſunt ab aliis atque aliis aliter confecta, quæ equorum fronti aut collo appenſa crepitum & ſonum non ingratum fundunt: quo tum equis ipſis, tum ſeſſoribus viæ labor leuatur, & animi ad agendum alacriores redduntur. ſed quoniam equi ad bellum atque ad itinera parari ſolent, huiuſmodi ornamenta ad eas etiam res aptantur. Omnem igitur equorum apparatum non ad alium, quàm ad pietatis vſum petendum eſſe Vates ait. namque vt gentes illas quotannis Ieroſolymam ad tabernaculorum feſtum celebrandum venturas dixerat, ſic ad illud iter omnia paranda fore ſubiungit, vt pij ſtudij & conſilij argumento eſſe poſſint: atque in ipſis frenorum ornamentis & tintinabulis eius rei profeſſio inſcripta ſit; nempe huiuſmodi inſcriptione olim rituali & ſolenni, [*Sanctum Domino:*] adeo vt non hominum ſolùm voces & cantus diuinas laudes inter eundum celebrent, ſed & equorum tintinabula & phaleræ his etiam aſſonent. atque hoc modo omne harum gentiũ conſiliũ, ſtudium, otium & negotium in pietate exercenda & colenda ponendũ eſſe dicitur. præterea eum cultum non vnius Ieroſolymitani templi anguſtiis definiri oportere docemur, ſed omnibus in locis & partibus, quacunque Ieroſolyma & Iuda, hoc eſt, fidei & pietatis veræ confeſſio & profeſſio pertinuerit, propagandum eſſe, maximamque omnibus ſpiritualium beneficiorum & lætitiæ, gratiſſimamque rerum ſuarum inter ſe communionem fore. [*Et erunt lebetes in domo Domini quaſi phialæ coram altari.*] Multa & frequentia ſacrificia ab illis gentibus aſſiduè celebranda, maximè quæ ad gratias, laudes ac ſupplicationes pro accepto beneficio pertineant: hæc lebetum copia, quam deſcribit Vates, ſignificat: namque in tabernaculorum feſto hoc genere epularum ſacrarum publica omnium lætitia & carminibus ſacris cantitandis celebrabatur. ad quam imaginem hæc omnia relata ſpiritualiter intelligenda explicandaque ſunt: id quod locus ipſe docet, dum non priuatam aliquam tribum, non familiam quandam, aut certam vrbis partem huiuſmodi ſacris faciendis addictam fore, ſed omnibus hominibus atque in omni ciuitatis & totius regionis parte eandem iuris, facultatis, dignitatis communicationem fore oſtendit. [*Et erit omnis lebes in Ieruſalem & Iuda ſanctificatus Domino exercituum*, victori, ſeruatori & triumphatori:
Ioan.4. [*Et venient omnes immolantes, & ſument ex eis, & coquent in eis.*] ſicut ſcriptum eſt: Veniet
„ hora, quando neque in monte hoc, neque in Ieroſolymis adorabitis patrem, &c. ſed
1.Pet. veri adoratores adorabunt patrem in ſpiritu & veritate. & illud: Vos genus electum,
„ regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias ac-
„ ceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum, &c. Itaque omnem locum, omne caput ſacrum Deo in illa ſancta ciuitate fore dicit, in qua maximam commoditatum & vtilitatum publicè priuatéque communicationem ciuibus ipſis futuram oſtendit, vt citra omnem quæſtus aut lucri cupiditatem alij aliorum rebus pro cuiusque oportuno vſu
Act.4. fruantur, ſicut ſcriptum eſt: Multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna: nec quiſquam

quiſquam eorum, quæ poſſidebat, dicebat aliquid ſuum eſſe, ſed diſtribuebatur ſingulis, prout cuique opus erat. neque verò externorum bonorum modò, ſed multo magis internorum & ſpiritualium ſocietas ab omni negotiatione & auaritia aliena illis gentibus in eccleſiam receptis atque vniuerſis ciuibus promittitur, ita vt nihil in templo, vt olim in Ieroſolymis proſpiciebatur mercatura boum, columbarum vel nummorum permutatione opus ſit, quando ingens cuique ſacrarum & ſpiritualium rerum ad diuinas laudes celebrandas copia affluet. hoc eſt, quod ſubiungit: [*Et non erit mercator vltra in domo Domini exercituum in die illo.*] Summam gratiam, iucundiſſimam rerum omnium ſocietatem, publici & communis boni ſtudium, magnam & feliciſſimam maximorum bonorum abundantiam hoc vaticinium ſignificat: denique rem ipſam, quemadmodũ interpretari oporteat, aperit; nempe talem fore, quæ mercari aut vendi non poſſit, cùm ſpiritualis omnino & diuina, gratis atque liberaliter iis, quibus expetetur, donanda ſit, de qua ſcriptum eſt: Pecunia tua tecum ſit in perditione: quoniam exiſtimaſti donum Dei pecunia poſſideri. His itaque decem rationibus maximam illam eccleſiæ felicitatem omnibus vatibus decantatam, omnibus hominum votis expetendam, à Deoque eandẽ auctum cumulatumque iri Zacharias annotauit, qui quanquam antiquorum vatum poſtremus ferè fuerit, futurorum tamen poſt ſe temporum conſequentiam & ſeriem pleniſſimè cernens perſecutus eſt.

Antuerpiæ menſe Septembri anno Chriſti 1568.
commentabatur Arias Montanus.

HYMNVS EX VOTO.

Iam denſa ac tenebris horrida triſtibus,
Quæ rerum nitidum polluerat decus,
Nox umbras picei carceris infimas
Auroram fugiens ſubit.
Iam clarus roſeo progrediens loco
Sol orbi faciem protulit auream,
Qui curſu celeri conficit æ heris
Immenſam repetens viam;
Quo vultu superûm ſidereas domos
Illuſtrat placidus, quo liquidum aëra,
Præſcripta atque auibus regna vagantibus,
Tellurisque fouet ſinus.
Vndarum rapidos continet impetus,
Et ſiſtens tumido flumina margine.
Conſtratum pelagus ferre iubet virûm
Greſſus inſolitis modis.
Effundit celebrem lætitiam polus,
Et montes niuium frigore turgidi
Depulſo, variam ſuauibus implicant
Veſtem floribus & comam.
Nunc & ſpem variis copia fluctibus
Confirmans veterem, munera parturit
Nunquam viſa aliàs temporibus noui
Mundi, nec patribus piis.
Mirandus fluidis mittitur imbribus
Æterni patris è perpetuo ſinu
Panis qui ſuperûm ciuibus efficit
Experteis epulas mali.
Pacem cuncta ſonant, pacis & integræ
Signum purpureo candida fert auis
Roſtro raptam oleæ particulam ſacræ,
Placatumque canit Deum.
Quin & lethiferis anguibus arduæ
Criſtæ felle graui depoſito iacent,
Vel quos vis Libyci feruida littoris,
Vel tellus Arabum parit.

Et

Et qui Baſſanëis ſæuior in iugis,
Et ſiluis Ephrates in pecudes grauis
Duro dente leo ſæua cubilia,
Quiqúe vrſus poſuit ferus.
Atque audax lupus, & peſtis agreſtium
Vulpes, immemores ſanguinis ac doli,
Nunc prato in viridi gramina mollia
Carpunt cum ſocio boue.
Antiquusqúe draco, qui ſuperûm prius
Partem perculerat peſtifer inuido
Fundens ore malum, & terrigenûm genus
Lingua perdidit improba.
Iam vix preſſa trahens pectora languidus
Duram reptat humum, colláque ſibilans
Torquet læſa, capútque edomitum cupit
Vmbris abdere triſtibus.
Extinctásque faces iurgia deſerunt,
Occultúsque dolus, fraúsque nocentior,
Has & quod Furias progenuit, Scelus
Languet multifidum caput:
Nec iam ſic nimiis imperiis premit
Humanos animos, multáque condolet
Effugiſſe iugum colla, miſerrimis
Quæ quondam tenuit modis.
Sed quæ tanta nouis temporibus diem
Lux quæ vis celebrem lætitiam parit?
Quid morbos hominum debilitat graueis,
Et fert commoda dulcia?
Nam qui nec veteres peruoluiit libros,
Nec doctos coluit diſcipulus patres;
Sed lino inſidias piſcibus abdere
Aſſuerat, ſapit, ac docet.
Diuina & pueri virginibus pares
Reſponſa inualidis cum ſenibus canunt,
Atque hi certa ferunt ſomnia prouidis
Edocti monitis Dei.
Queis non vſque nimis docta ſuperbius,
Quæ nomen ſapiens arrogat & decus,
Contendiſſe queat Græcia, ſed magis
Doctrinam ſtupeat nouam.

Iam mens eximij dicere gaudij
Cauſas geſtit auens, raptáque curribus
Flammatis placido proſpicit, & cupit
Admitti ſuperûm choro.
Nam me (vera canam) rupibus arduis
Semotum populo, cùm fugerem leueis
Curas, aßiduis ac ſtudiis vigil
Arcanos peterem libros:
Aurem nocte premens admonuit Deus,
Quo lucem è tenebris numine ſeparat,
Ex vmbrísque bonus promit & in diem
Formas conſpicuas refert.
Tum miranda ſacri munera conſilî
Antiquis foliis condita cernere,
Et laudare iubet; quæ nimis & iuuent,
Et mortale beent genus.
Vt cùm Dothainis collibus excito
Oſtendit iuueni multiplices virûm,
Ac turmas equitum, præſidium celer
Miſſum fatidico ſeni.
Vel celſo Thaboris culmine lucidum
Nati cùm pauidis diſcipulis decus,
Et regni ſpecies auſpicio breui
Mirandas tamen obtulit.
Et tunc ille quidem creditus aut prior,
Aut vatum veterum præcipuis minor;
Nec quiſquam comitum præter Jonada
Maius quicquam homine indicat.
Namque ille & ſobolem numinis vnicam,
Et noſtro generi præſidium datum
Teſtatus, Solidum nomen, & audiit
Summi diſcipulus patris.
Sed, quæ tunc modicis credita teſtibus,
Virtus magna fuit, numen & integrum
Nati magnificis laudibus, atque honor
Et patri ſimilis decor.
Hæc orbi, ac populis nota ſtupentibus
Sunt. poſtquam ſtygiæ mortis & inferi
Perruptis micuit poſtibus, & polum
Scandit cum grege libero.

Non illa aut Libyæ ſole calentibus
Virtus aut populis Æthiopum fuit
Celata, aut fluuiis quos Hauilæ bibit
Cultor diuite margine.
Audiuêre Arabes, audiit & celer
Ac Mœdo propior Perſa volantibus
Pugnator calamis, & Babylonicus
Euphrates pater Aſſuris.
Et Nilus tumidus, Cretáque nobilis,
Cum Parthis Galatæ, Pontus & algidus,
Et rerum dominus qui tenet arbiter
Romanæ imperium togæ.
Aſt heu culpa hominum, & fraudibus inuidi
Hoſtis tanta boni munera maximi
Obſcurata diu, & pæne miſerrimis
Subducta è populis latent.
Sed ſpes, atque animum certa fides leuat,
Et firmare iubet numine dextero
Inſtauranda citò veridicos Deus,
Vates ſcribere quæ dabat.
Namque inter nebulas temporis, & graues
Errorum cumulos, turbine ſtridulo,
Cùm ſimplex pietas, nudáque veritas
Audaci premitur dolo:
Antiquum retinet conſilium tamen,
Et præſtare Deus tendit, & inſtruit
Cæleſteis acies agmina flammea
Dictum certa ſequi Ducis.
Humanis oculis ſint licet hæc minus
Nunc perſpecta, tamen protinus & piis
Grata & fauſta ferent indicium ſui,
Et ſentire malis dabunt.
Extructam Solymum montibus in ſacris
Vrbem, quam ſuperûm quámque hominum genus
Riſere altiſonis creſcere plauſibus,
Inſtaurare parat pater.
Qui cæli imbriferis nubibus inſidet,
Et rector celeri quadriiugos regens
Ventos arte, bonus viſitat vltimos
Terrarum ac pelagi ſinus.

Hanc ille eximio conſilio fouens
Et donis colere, & conſtituit ſibi
Sedem perpetuo tempore principem
Et cura celebrem ſua:
Nunc cœptam grauibus principiis potens
Perduxiſſe bonos tendit ad exitus,
Et complere piis ciuibus vndique
Exemptam vitio ac metu.
Sed ne tanta operis proſperitas noui
Jam iam contiguo ſidera vertice
Tangat, compoſitis impediit dolis
Hoſtili & Zabulus manu:
Interrupta aliis mœnia partibus
Et vexata graui cætera turbine
(Prô mores hominum, prô pudor & dolor!)
Sæuo tempore vidimus.
Hinc atrox Babylon, hinc Suſanes ferus,
Et cum Terphaleo Reumus & acrior
Ercnæus, Teneus, Sampſáque perfidis
Oppugnant ſtudiis opus.
Quin & diſsidiis ſæua domeſticis
Tradebat facilem perdere ad hoſtium
Crudele arbitrium ſeditio domum,
Dilectam penitus Deo:
Ni dexter tacitis conſiliis trucis
Præcidi iubeat materiam mali,
Qui fluctus, tumidas æquoris & minas
Molli debilitat luto.
Iámque auctis operum molibus ac ſolo
Extendet penitus larga frequentibus
Fundamenta locis, qua liquor ambiens
Tellurem ſubit, aut premit.
Hæc cunctis requies vnica gentibus,
Quas quondam Babylon barbara vocibus
Turbatis varias fuderat in vias,
Pacem reſtituet bonam.
Gemmas & lapides, quódque Phyſon parit
Fuluum aurum atque Erythres munera fulgida,
Mirandum numerum congerit artifex
Ornatura micans opus.

Quin

Quin templum in medio conſpicitur loco
Moles, turrigeris ardua mœnibus,
Quæ celſo ſuperet ſidera culmine,
Supremas feriátque aquas.
Hanc ſedem Deus & propoſiti tenax,
Et culpæ veteris protinus immemor,
Præſentíque fauens numine diliget,
Dum nec ſit mare, nec polus.
Hic leges placidas, ſanctáque ciuibus
Felix iura piis perpetuò dabit,
Componétque animos, & facili iugo
Parentem populum reget.
Iam mixtos penitus, iam celeres iuuat
Hîc ſpectare probis ciuibus angelos,
Et conferre bonis commoda mentibus,
Ac vitæ auxilium dare.
Iámque incenſa virûm pectora viuidis
Virtutum ſtudiis diа negotia
Euentu facili percolere, & decus
Laudare emeritum libet.
Sed quid tot gradibus ſtructa micantibus
Terram ſcala premens tangit olympicum
Culmen, qua celerum ſpiſſa recurrere
Viſa eſt ſpirituum cohors.
Atqui ſacra via eſt, quà patet intimos
In cælos iter, & quæ geminam ſimul
Coniungit Solymam (ſic placuit Patri)
Quæ terris ſita, quæ polo eſt.
Audebo, & cupido pectore nuntiis
Addam me comitem, ſcilicet vt ſtatum
Perdoctus, faciémque alterius meis
Narrando rediens canam.
O me, me ſtupidum, qui penetralia
Hæc luſtranda meis ſenſibus arbitrer:
Splendore inſoliti fulguris, heu, propè
Primo limine decidi.

BENEDI-

BENEDICTI ARIÆ MONTANI HISPALENSIS IN MALACHIAM PROPHETAM COMMENTARIVS, DE RELIGIONIS CVLTV AC STVDIO PRÆFATIO.

CVm nihil in humanis ſtudiis ſanctius antiquiusque pietate eſſe debeat, vt quæ & Dei reſponſis & ſapientiſſimorum hominum iudicio, virtutum omnium fundamentum, & totius vitæ præſidium certiſſimum ſit, primam & præcipuam hominis curam in pietatis veræ rationibus apertè cognoſcendis, deinde verò purè ſanctéque colendis verſari & conſumi oportere conſequitur. Homo namque non vt cætera animalia, quæ naturæ motu & impulſu aguntur, quocunque impetus tulerit, rapi, ſed certo conſilio atque iudicio gubernari ducique iubet, ſicut ſcriptum eſt: Nolite fieri ſicut equus &
Pſalm. *mulus, quibus non eſt intellectus. Etenim cæteræ animantes omnes ad generis vnaquæque ſui nomen tuendum, tum ad hominum vſum natæ & comparatæ cùm ſint, certas & perpetuas, quatenus ad ſeſe ſpectat, agendi rationes & formulas, quas ſe-*
Geneſ.1. *quantur, à natura præſcriptas conſtitutasque ſortitæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Producat terra animam viuentem in genere ſuo, iumenta & reptilia & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas, &c. quatenus verò ad hominum vſum vtilitatemque pertinent, vt*
Prou.23. *doceantur agantúrque neceſſe eſt, vt ſcriptum eſt: Et dominamini piſcibus maris & volatilibus cæli & vniuerſis animantibus, quæ mouentur ſuper terram, &c. & illud: Flagellum equo & camus aſino, &c. Homo autem quanquam animantium omniũ natura, dignitate & præſtantia longè princeps ſit; officij tamen exercitationum actionúmque condicione ac lege pluribus partibus & nominibus eſt aſtrictiſſimus. neque enim is ea ſolùm, quæ ad ſe, vitam corpúsque ſuum tuendum & fouendum faciunt, ſed multo etiam magis ea, quorum cauſa natus effictúsque eſt, proſpicere atque curare debet. id verò, quod humano generi ad curandum agendum'que ſemper propoſitum eſt, diuinæ imprimis naturæ cognitio & contemplatio eſt: cuius exemplar in omni vitæ actione imitando intueri, ad id'que ſe exercere homo debet, ſi modò is eſſe velit, quem Deus fingendo & efficiendo, illum eſſe voluerit. ad imaginem namque & ſimilitudinem Dei, huiuſmodi præ cæteris animantibus præſtantiſſimam naturam effictam conformatam'que fuiſſe, cum ipſa facultatis & ingenij illius obſeruatio docet, tum verò ſacræ ſapientiæ doctrina apertè confirmat. Et ait Deus, Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, &c. Igitur hominem, illius exemplaris, quænam ratio ſit, cognoſcere imprimis oportuerit; deinde ita ſeſe omni ſtudio & conatu cõparare & gerere, ne qua parte ad propoſitum exemplar imaginis ſimilitudo deficiat. Huiuſmodi rectam diuinæ naturæ ſui'que ipſius in homine notitiam cæterarum rerum naturæ cognitio & vera optimi vſus ratio conſequitur: qua qui præditus eſt, is vitam (ſi modò ſibi conſtare velit) & ſapienter inſtituere & feliciter agere poteſt, Deo ad eam rem auxilij ſui fundamẽtum nunquam ſubtrahente, ſicut ſcriptum eſt: Appellauit'que Adã nominibus ſuis cuncta animantia & vniuerſa volatilia cæli, & omnes beſtias terræ:*
Geneſ.2. *Adæ verò non inueniebatur adiutor ſimilis eius. & paulo poſt: Et ædificauit Deus coſtam, quam tulerat de Adam in mulierem & adduxit eam ad Adam: dixit'que Adam,*

Hoc

Hoc nunc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, &c. ac tandem: Erat autem, inquit, vterque nudus, Adam ſcilicet & vxor eius, & non erubeſcebant. eſt & aliud præterea hominis huic ſuperiori proximum officium, videlicet conſiliorum, ſtudiorum, atque rerum vtilitatumque aliarum, quæ ad ſe pertinere putentur, cum aliis eiuſdem generis hominibus communicatio. neque enim ex hominibus (qui tantùm hominis nomen tueantur) quiſquam aut tanta dignitate præditus eſt, vt ſolus omnia habere, aut tanta virtute, vt ſolus gerere & tractare omnia poſſit. Quamobrem & ad communem rerum adminiſtrationem, communemque, pro ſingulorum ratione & munere vſum ſocietas quædam hominibus inter ſe perpetuo iure colenda à Deo inſtituta & præſcripta eſt: quorum animis ad eam rem & propriæ imbecillitatis cognitio, & ardens quædam charitatis eſt indita vis, ſicut ſcriptum eſt: Non eſt bonum hominem eſſe ſolum: faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. (Geneſ. 2.) *atque ita homini muliere adiuncta humanum omne genus iiſdem omnino & viuendi & agendi condicionibus ac legibus eſt propagatum, ne videlicet ſibi vnuſquiſque aut viueret, aut deſereretur: ſed perinde atq. eorum parentes, cùm vnus antea eſſet, duo ob eam rem facti ſunt, vt ſeſe mutuis iuuarent officiis: ſic & poſteri etiam ex illa vna naturæ & carnis eiuſdem coniunctione & neceſſitudine procreati, quo plures, hoc minus ſoli, hocque magis inter ſe ſibi mutuo forent adiumento. nam ſi vt ſolus homo ſit, bonum non eſſe diuina pronuntiauit ſententia, eaque cauſa adiutorium vt ſolitudinis incommoda propulſaturum laudatum eſt, quo maior & frequentior ſocietas adiutoriique copia ſit, hoc meliorem humanæ vitæ agendæ condicionem & ſocietatis colendæ ſtudium diligentius eſſe oportuerit. Pluribus itaque, quàm vllum aliud animal, officiorum legibus homo rationis particeps aſtrictus tenetur erga Deum, erga homines alios, necnon & erga cæteras animantes, quibus, vt præſit, non vt abutatur, præfectus fuiſſe dicitur. eſt enim & his proſpiciendum etiam, & quemadmodum ad ſuam aliorumque vtilitatem, atque etiam ad Dei conditoris cultum & laudem vt legitimè deceat, fuerit diligenter conſiderandum. Nouit eum iuſtus iumentorum ſuorum animas: viſcera autem impiorum crudelia.* (Prouer. 12.) *Verùm enimuero quoniam homo, vt non à ſeipſo factus conditusque eſt, ſic neque dignitatem facultatemque ſuam à ſeipſo, ſed planè à conditore Deo habet.* (Geneſ. 1.) *ex eo fit, vt rerum omnium & vitæ totius rationem, quemadmodum gerenda hæc tractandaque ſunt, non ex arbitrio ſuo aut libidine, ſed ex auctorum conſilio, præceptis inſtitutisque petere oporteat, modò ſibi ipſi naturæque ſuæ conſtare officioque ſatisfacere velit: nam aliàs vbi de hac via deflexerit, atque à Dei timore, obſeruatione & inſtitutione deſciuerit, protinus in varias turbulenti erroris opiniones diſcedens, neque cogitare ſapienter, neque rectè conſulere, neque commodè quicquam aut agere, aut efficere poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Dominus de cælo proſpexit ſuper filios hominum, vt videat, ſi eſt intelligens aut requirens deum. Omnes declinauerunt, ſimul inutiles facti, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſque ad vnum, &c.* (Pſalm. 13.) *Quamobrem illud in omni actione, denique in tota vita diligenter curandum obſeruandumque eſt, ne quid præter diuinæ voluntatis præſcriptum normamque fiat, ſi modò propoſitum exemplar naturæ ſuæ dignitatem obtinere & conſeruare homines velint, ſicut ſcriptum eſt: Pax multa diligentibus legem tuam: & non eſt illis ſcandalum.* (Pſal. 118.) *Igitur hæc illius virtutis ratio & vis eſt, quam pietatem religionemq. dicimus,*

vt vita

vt vitæ inſtitutum ac modum ex Dei præſcripto homines teneant, quo erga Deum atque generis ſui participes ac ſocios homines alios officio, tum cognoſcendo, tum faciendo, ſtudentes, & diuinam in ſe gratiam concilient ac retineant, & felicitati propriæ conſulant, veramque cùm cæterorum hominum, tum beatorum ſpirituum laudem promereantur. quanquam verò homines cùm naturæ ipſius impulſu ac ductu, tum boni etiam ac mali cognitionis acceſſione, diuinæ voluntatis rationem non ignorare, atque Rom. 2. officij erga Deum & homines modum tenere poſſe credantur: vt qui etiam legem non habentes, legis opus in cordibus ſuis ſcriptum oſtendant. ob mala tamen communis hoſtis dolo & ſtudio ſparſa ſemina accidit, vt in hac ipſa diuinæ naturæ cognoſcendæ colendæque ratione, & in eius, quod ex hac oritur, officij conſtitutione magna & multa perturbatio & confuſio inceſſerit: quæ veritatis egregiam formam in multorum animis vel omnino extingueret, vel turpiter obfuſcaret. Ex quo malorum atque errorum fonte variæ de diuina natura opiniones, variæ etiam ac penè innumera peruerſarum religionum commenta fluxerunt, ſicut ſcri- Roman. 1. ptum eſt: Quia cùm cognouiſſent Deum, non ſicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt: ſed euanuerunt in cogitationibus ſuis, & obſcuratum eſt inſipiens cor eorum: dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt, & mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei in ſimilitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & ſerpentium, &c. Ex qua re effectum eſt, vt homines Deum à ſeipſis, quem rectè cognoſcendo & colendo retinere ſibi & promereri poterant, ſuperſtitionis errore capti, vehementer abalienauerint, quemque ſibi propitium ducem & magiſtrum optatum habere licuiſſet, infenſum vltoremque reddiderint, Ierem. 2. ſicut ſcriptum eſt: Nunquid non iſtud factum eſt tibi, quia dereliquiſti Dominum Deum tuum eo tempore, quo ducebat te per viam? &c. Iſtiuſmodi verò erroris hominibus non natiuum, ſed delectum, infinitũ, ac in omni iam orbe ſerpens malum nulla ratione commodius curari, nulla medicina ſanari certius potuit, quàm ſi Deus ipſe, qui veritatis, lucis atque ſalutis princeps & pater eſt, veritatis, voluntatiſque ſuæ ac ſancti officij doctorem & præceptorem ſeſe hominibus præberet. Id quod cùm nullo mortalium egregio merito exſpectari poſſet, ſola benignitate, miſericordia & gratia erat præſtandum, ſicut ſcriptum eſt: Quid eſt homo, quod Pſalm. 8. memor es eius, aut filius hominis, quoniam viſitas eum? &c. & tandem ſubiungitur: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra. Igitur cùm hoc diuinum & maximum beneficium ad vtilitatem hominum in terrarum orbe ſerendum, nulli nationi præcipuo aliquo meritorum iure deberetur, in quanam potiſſimum gente primo ponendum, indeque ac cæteras orbis nationes conferendum eſſet, cogitare, optare & efficere, diuini conſilij arbitriique fuit. Placuit autem præ cæteris hominibus Abrahami & Iſaaci genus ad eam rem atque ad ſalutis tandem publicæ arcanam rationem expediendam deligere. in eo autem genere Eſau Iſaaci filio, qui prior natus fuerat, reiecto, Iacob poſterioris natu familia delecta eſt, cui Deus & conſilij ſui myſteria enuntiaret, & voluntatis ſuæ ſanctiſſimique iuris, & officij rationes ac modos apertè oſtenderet. Quanto autem, quamque ſingulari amore eos, in quos primos beneficium hoc collocauit, proſequutus fuerit Deus, exiſtimari, quàm aut ſcribi, aut dici facilius eſt. etenim nationibus aliis, quanquam ex naturæ impulſu commu-

communique omnibus mentis ac rationis vſu, atque earum, quæ factæ ſunt, rerum, quæque videntur, contemplatione multa contingere potuerunt, quæ ad Dei cognitionem atq. officij definitionem conducerēt: non tamen illa aut in tantis tenebris ita clarè illuſtrare, aut in tanta iam peruerſitate morum ita efficienter hominum animos cōmouere atque afficere potuerunt, vt diuina ipſa oratio diſtinctis rerum & ſententiarū luminibus ad illuſtrandum aptiſſima, atque admiranda verborum auctoritate & virtute ad mouendū ſuadendumq́ efficaciſſima, ſicut in illo elegātiſsimo carmine de vtriſq. his generibus fuit à ſacro Vate prædicatum. Cæli enarrant gloriam Dei, & opera ma- Pſalm.17. *nuum eius annuntiat firmamentum. Dies diei eructat verbum, & nox nocti indicat ſcientiam. non ſunt loquelæ, neque ſermones, quorum non audiantur voces eorum. In omnem terram exiuit ſonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum, &c. tandem de altero doctrinæ genere ſubiungitur: Lex Domini immaculata conuertens animas, teſtimonium Domini fidele, ſapientiam præſtans paruulis: iuſtitiæ Domini rectæ lætificantes corda: præceptum Domini lucidum illuminans oculos, &c. Quibus omnibus rebus illud etiam accedit, quod ad permouendum omne hominum genus, tum eorum, à quibus officium virtutis honeſtatiſque amore & ſtudio ſuſcipitur, tum eorum verò, qui pœnæ metu à vitio & iniuria abſtinent, certa atque aperta & præmiorum & pœnarum ratio conſtare optimè hoc modo potuit, quæ altero naturæ & humanæ cogitationis modo obſcura nimium atque certa minus fuiſſet, ſicut ſcriptū eſt: Etenim ſeruus tuus cuſtodit ea, in cuſtodiendis illis retributio multa, &c. Quamobrem cùm illam aliam & veri Dei cognoſcendi & officij perſpiciendi atque ad certam pietatis formulam præſtandi rationem pauciſſimis aliarum nationum hominibus, idque raris in locis, conſtare ſacri vates concederent, hanc tamen alteram illuſtriſſimam atque diuinam planè omni Iſraelitico populo (ſi tamen is eſſe vellet, quem Deus illum familiariter & ſingularibus beneficiis proſequutus eſſe voluerat) communē conſtantemque eſſe confirmarunt, ſicut ſcriptum eſt: Memor ero Raab & Babylonis ſcientium* Pſalm.89. *me. ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt illic. nunquid Sion dicet, Homo & homo natus eſt in ea: & ipſe fundauit eam altiſſimus? ſicut lætantium omnium habitatio eſt in te, &c. Vt autem religionis veræ ac diuinæ fides, auctoritas atque vtilitas cultoribus certiſsima, & melius cognoſceretur, & vſu, exemplo, ac celebritate longius etiā propagata dilataretur, nō ſolum miraculis (quæ primū apud infideles ſuſcipiēdæ religioni fundamentū iaciunt) illuſtrata fuit, ſed beneficiis maximis in eos, qui ſuſcepiſſent, collocatis, eſt comprobata. Qua quidem in re præter ipſam legis æquitatem præceptorúmque honeſtatem nullis aliarum gentium doctrinis comparandam, conſilium ſententiámque ſuam firmari, amorem præterea erga eos, qui ſuſceperāt, declarari Deus voluit. atque hæc cauſa eſt, quamobrem Iſraeliticum populum miraculorum, prodigiorum, maximè autem beneficiorum præteritorū recordari ſæpe iubeat, vt non ſolùm accepti beneficij memoria deuinctos contineat, ſed futurorū ſpe atq. ex-* Deuter. 6. *ſpectatione ad officium conſeruandū excitaret, ſicut ſcriptū eſt: Cùm interrogauerit te filius tuus cras, dicēs, Quid ſibi volunt teſtimonia hæc & ceremoniæ atq. iudicia, quæ præcepit Dominus Deus noſter nobis, dices ei, Serui eramus Pharaonis in Aegypto, & eduxit nos Dominus de Aegypto in manu forti, fecitq́. ſigna atq. prodigia magna & peſſima in Aegypto, contra Pharaonē & omnem domum illius in conſpectu noſtro, & eduxit nos inde, vt introductis daret terram, ſuper qua iurauit patribus noſtris. Præcepitq́. nobis Dominus, vt faciamus omnia legitima hæc, & timeamus Dominum*

Deum noſtrum, vt bene ſit nobis cunctis diebus vitæ noſtræ, ſicut eſt hodie, eritq. noſtri miſericors, ſi cuſtodierimus, &c. Verùm enimuero cū hominū vitio & perfidia accidit, vt non ſolū illa omnibus communis Dei cognoſcendi, & honeſtatis expetendæ officijq. præſtādi ratio perturbata ſit, ſed hæc etiā diuinæ diſciplinæ ſanctiſſima & illuſtriſſima inſtitutio cōtempta deſeratur, omnē profectò naturæ morumq. ſplēdorem extinctum, humanæq vitæ ſtatū omnē labefactatū atq. conuulſum in ſummā infelicitatē, Deo iudice atq. vltore, mutatū iri conſequitur. nam quo maiore impudētia & cōtemptione peccatū fuerit, eo grauiorē vltionē exſpectare neceſſe eſt.

Ierem. 7. Nūquid me ad iracundiam prouocant, dicit Dominus, nonne ſemetipſos in confuſionē vultus ſui? Ideo hæc, dicit dominus Deus, Ecce furor meus & indignatio mea conflatur ſuper locum iſtum, ſuper viros, & ſuper iumenta, & ſuper lignū regionis, & ſuper fruges terræ, & ſuccendetur, & non extinguetur, &c. Etenim quicunq. huiuſmodi nefaria improbitate fuerint homines, vt perceptā diuino munere diſciplinam, certā, apertā, ſatiſq. per ſe illuſtrem, negligendo tamē deſerant, eos non perfidiæ ſolū, ſed cōtentionis etiā erga Deū diuina ſententia notat:

Iſa. 1. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, ſemini nequam, filijs ſceleratis, dereliquerūt Dominū, blaſphemauerunt ſanctū Iſrael, &c. Eos autē, qui à ſeſe Deū abalienauerint, miſeriarū omniū malis opprimi neceſſe eſt. maximè verò ab ijs abalienatur Deus, à quibus ſemel agnitus ſuſceptuſq. contēnitur, ſicut ſcriptum eſt:

Ierem. 7. Quia ecce ego mittam vobis ſerpentes igneos, quibus non eſt incantatio: mordebūt vos, ait Dominus. Ecce vox clamantis filiæ populi mei de terra longinqua, nunquid Dominus non eſt in Sion, aut rex eius non eſt in ea? Quare ergo me ad iracundiā concitauerunt in ſculptilibus ſuis, & in vanitatibus alienis? &c. Sed illa tamē ſumma Dei benignitas, illa inexhauſta eſt miſericordia, vt ea, quæ ſemel ad hominum vtilitatē inſtituta ſibi cœptaq. ſint, quāquam nequiſſimorū improbitate & perfidia intermitti aut interturbari videat; vlterius tamen foueat & perſequatur, ac tandem perficiat: interim verò, quæ peruerſè ab hominibus deprauata ſunt, aut admonendo, hortando & obiurgādo corrigi, aut puniēdo vlciſci atq. aſſeri & reſtitui curet. neque verò ille iudicij, vltionis ac pœnæ auctoritate antè vti ſolet, quàm omnibus alijs modis & rationibus, quæ ad clementiam veniamq. pertinent, experiatur; ita vt officio repetēdo amantiſſimum & clementiſſimum patrem prius, quā ſcelere animaduertendo ſeuerum iudicem ſeſe præbeat; vtpote qui nollet aliquem perire, ſed omnes ad pœnitētiam conuerti.

1. Pet. At neque adeo grauiter, adeoq. ſeuerè de violata religione, déque officij rationibus turbatis agere cum ijs ſolet, qui cōmuni cogitatione ac iudicio, nataraliumq. rerū cognitione verum & falſum, turpe & obliquum, honeſtum rectumq. dijudicant, vt cū illis, quibus præter hæc diuinorum myſteriorum & conſiliorum ratio expoſita eſt, quòd illi vt maioribus beneficijs deuincti, illuſtrioribuſque modis edocti & inſtructi, arctioris etiam pietatis atque virtutis præſtandæ legibus priores teneantur. ex qua re fit, vt hoc genus hominum, & prius in crimen vocetur, & grauius etiam accuſatum ſeuerioris iudicij puniatur ſententia: atque vt in præmijs ob officium factum ferendis priori & meliori, ſic in pœnis etiam ob culpam ſuſtinendis duriori ſit condicioni obnoxium, ſicut ſcriptū eſt:

Lucæ 12. Ille autē ſeruus, qui cognouerit voluntatē Domini ſui, & ſe non præparauit, nec fecit ſecundū voluntatē eius, vapulabit multis; qui autē non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis. Huiuſmodi autē deſerti ac proditi officij, & violatæ pietatis crimen aduerſus Iudæos veræ quondā religionis compotes perorandum Malachiæ Vati Deus commiſerat, idémque literarum monumentis & memoriæ

moriæ mandatum eſſe in poſterum voluit, vt perpetuum futuris temporibus atque Chriſtianis præſertim hominibus eſſet exemplum: quos vt maioribus colligatos beneficijs illuſtrioribúsq. auctos donis, creditarum ſibi diuinitus rerum rationem aut probabiliorem & conſtantiorem tenere, aut grauiorem exquiſitiorémque reddere neceſſe eſt. Nobis autem huius Vatis oracula exponere cupientibus diuinum imprimis numen ex more inuocandum eſt.

VOTVM.

Da purè ſanctéque, Deus, tua ſacra referri,
Téque animis caſta relligione coli:
Nec patere arcanis myſteria condita chartis
Culpa hominum in cæca nocte latere diu.
Ut tibi grata piis feliciter ardeat aris
Victima, quà terras alluit oceanus.
Te regem dominúmque omnes agnoſcere gentes
Poſſunt: da pater, & poſſe ſalutiferum.

ARGVMENTVM VATICINII.

DIVINA *legatione functus Vates Iudæorum gentem neglectæ religionis ac pietatis officiíque omnis proditi accuſat, quo in crimine ſacerdotes cùmprimis inuoluit, à quibus ſupina quadam negligentia ob auaritiam laborantibus non modò exemplo, ſed malo etiam ſermone diuini cultus ratio, maieſtas & dignitas in populi animis eleuata locum diſſolutis moribus & impudenti licentiæ dederat. Qua quidem ex re populum hunc, qui Deo maximis & ſingularibus beneficijs obligatiſſimus fuerat, gentium omnium aliarum ingratiſſimum eſſe conſtabat, cùm aliæ omnes terrarum orbis nationes communis mundi rectoris & gubernatoris nomine & numine cultũ debitum tribuentes, victimarum & ſacrificiorum rationem diligentius ac melius procurarent. Sacerdotes autem grauius in hoc crimine vrgentur, quòd eos & muneris proprij dignitate, & officij debito atque maiorum ſuorum exemplo, præmij etiam illuſtrioris ſpe, religionis res diligentiſſimè curare, & reliquum populum docere oportuerat. Id quod ſecus omnino facientes populo, & proprio ſcelere, & indignis exemplis vehementer nocebant: quibus ad cætera illud nefarium ſcelus acceſſerat, vt legitimis matrimonijs inceſtas ex alienigenis adductas vxores contra ius contráque fas addidiſſent. Quoniam verò improbiſſimorum quorundam illius tempeſtatis hominum ſermo percrebuerat, quò diuina erga populum illum prouidentia in dubium vocabatur, quæ res aditum ad religionis contentionem facilè muniuerat, huius etiam erroris auctores confutat & frangit Vates, diuinámque in eos prouidentiam, quam ex beneficijs non agnouerint, pœnis ſcelerum repetendis probatum iri confirmat, idque ſi vnquam aliàs, illis maximè poſterioris tẽpli temporibus apud Iudæos cõſtans certiſſimumque fore docet. nam Meſſiam illum, cuius cauſa maximè Iſraëliticus populus delectus fuerat, paulo pòſt ex diuini conſilij decreto aduenturum eſſe ait: cuius virtus & efficientia pijs hominibus Deique cultoribus deligendis, ornandis ac ſanctificandis; impijs verò & perfidis reijciendis, puniendis, & grauiſſima diuinæ prouidentiæ & apertiſſima argumenta publicè priuatéque dabit.*

Capvt primvm.

ONvs *verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ prophetæ.*

TOtivs libri argumentum actionis genus,dignitaté & auctoritaté,modum etiam & fidem hæc prima operis inſcriptio indicat. namq. legationem quandam à Deo datam apud Iſraëlitas habendá, eandemque à Malachia Vate obitá & geſtam ex verbis ipſis cognoſcimus.Legati verò ipſius nomé appellatú,*Malachias*, oſtédit rem nó obſcurè aut negligenter,ſed palàm diligentiſſimeq. geſtam fuiſſe, Vatemque officio ſuo ſumma fide & ſedulitate functum,nomé ſuum liberè & conſtanter fuiſſe profeſſum;vtpote qui neque quicquam ſibi prætermiſſum ex munere cognoſceret,neque prædictionibus ſuis dubitationem vllam accidere poſſe intelligeret: quas vt diuina auctoritate grauiſſimas, ſic euentu ipſo exſpectando certiſſimas confirmaret. Atque res quidem ipſa, legationis fides, ſententiarum & verborum dignitas, ſatis iam omnibus, qui ſacra ſcripta legerint, conſtare poteſt: cùm ex hoc vaticinio nó modò teſtimonia grauiſſima in noui teſtaméti rationibus à Chriſto atq. apoſtolis dantur,ſed integræ etiam ſententiæ,& verſus verbaq. commodè referuntur,vt ſuis locis oſtendemus. De nomine verò auctoris magna dubitatio & ſententiarum varietas apud interpretes eſt. quidam enim nomen hoc non proprium,ſed cognomé eſſe volunt,verborum ſignificationem magis,quàm rem ipſam ſpectantes. quam quidem rationem ſapienter D. Hieronymus euertit. docet enim perſonæ appellatæ naturá non eſſe perpetuò ex nominis interpretatione definiendá. Quamobrem huius libri auctorem non ob eam rem angelum & ſpiritum quendam fuiſſe arbitrari oportêre,quòd nomen ipſum angelus ſuus,vt græcam verſioné habere dicit,ſiue, vt ille interpretatur,angelus meus ſonet. Ita cùm angelum,hoc eſt,vnum ex adminiſtris ſpiritibus fuiſſe hunc neget,hominem fuiſſe aſſerit:id quod re vera auctor fuit. Quiſná verò homo ille fuerit, & num hoc nomen ab infantia ſortitus, an ex muneris & officij ratione fuerit adeptus, nihil planè certi atq. explorati apud antiquos inuenimus ſcriptú. quidam enim hunc Mardochæum fuiſſe aiunt; alij verò & frequentiores Eſdrá eundé eſſe propterea affirmát,quòd de iiſdem rebus in hoc & in Eſdræ libro agatur,hoc eſt, de prophanis Iſraëlitarú coniugijs grauiſſimè reprehendendis. Nos auté,quibus illud in ſacrorum librorum expoſitione ſuſcipienda perpetuum conſilium eſt,vt ne quid de re vlla vel temerè,vel minus firmiter ſtatuamus,neue obſcuris argumentis adducti parú certa pro certis habeamus,officio noſtro eo modo ſatisfactú iri arbitramur, ſi nihil affirmauerimus,quod ex ſanctorú voluminú teſtimoniis cófirmari non poſſit. Igitur Malachiam nó eundé ideo cum Eſdra eſſe cóſequitur,quòd idé vtriuſq. libri argumentú ſit. nemini namque aut obſcurú aut dubiú eſſe poteſt,idé argumentú eandé etiá cauſam, imò idem in eadé cauſa orationis,genus iiſdemq. penè verbis à duobus pluribuſq. interdum vatibus tractari ſolêre: id quod à nobis in ijs, quæ antea ſcripſimus, cæterorum vatum commentariis non ſemel indicatú eſt. Quin & illud eſt etiam obſeruatum, grauiſſimas quaſque cauſas pluribus vatibus agédas propter eá rem committi,vt diuinú de ea re conſiliú certiſſimú teſtatiſſimúque,& iudiciú tandé omnibus probatiſſimú ſit, ſicut ſcriptú eſt: In ore duorú vel trium ſtabit omne verbum. niſi quis quatuor euangelia vnius tantùm ſcriptoris opus propterea eſſe contendat,quòd eadé planè omnium ſententia, imò totidem ferè verbis pronúntiata obſeruetur. Itaq. nihil hæc ſententiæ aut argumenti ſimilitudo impedit,quo minus res,cauſa & actio varijs auctoribus aſſcribatur. Præterea tametſi Malachiæ & Eſdræ vnum tantú argumentú de prophanatis nuptiis commune ſit; plura tamen alia ſunt,quæ alter ſolùm tractaſſe videtur: quorú partem nullá in altero indicare reperireue poſſis. nam Malachias ſacerdotes & prophanatæ religionis,& diuini nominis neglecti,& polluti ſacrificij reos facit: populum ipſum etiam de decimis & primitijs nó legitime ſolutis poſtulat. Quarú rerú nulla in Eſdræ libris métio eſt, neq. tunc,cùm ille ſcriberet, hoc vitio vel ſacerdotes vel populú publicè vſos fuiſſe apud vllú aliú ſcriptoré extat. Præterea hic auctor nihil de téplo inſtaurando perficiédoq. agit: quod argumentú Eſdræ perpetuú ferè eſt,in quo etiá cú Haggæo & Zacharia plurimú illi cóuenit,qui de tépli ædificatione nó ſolùm admonédo & exhortando, ſed poſtulãdo,& etiá grauius accuſando dixerút. his accedit,quòd in nullo ſuorú,vel alterius ſcriptoris ſacri librorú loco

Eſdræ

Eſdræ aut aliud proprium nomen, quã Eſdræ ſcribæ cognomine adiuncto auditur; neq. inter prophetas vſquã recenſitus extat. quin & nouũ nimis illud eſſet, vt cum cæteri vates auctoritatis & aſſeuerationis cauſa nomina ſua apertè profiteri ſemper cõſueuerint, hic tantũ nomen celaſſe, & excogitato agnomine cõſultò obſcuraſſe diceretur: quod vt ad fidem faciendã nihil, ſic ad periculum declinandum minimũ valere poterat. neque enim auctor hic obſcurè in vmbra aliquid ex diuino mandato ſcripſit, quod celato aut diſſimulato nomine in vulgus ederet, ſed ipſe idem cauſam palàm ſumma cum grauitate egit, vt manifeſtè illa verba arguunt. [*Ad Iſraël in manu Malachiæ.*] Neque nomẽ Malachiæ, ſi nuntium meũ interpretari placet, ita Eſdræ propriũ eſſe potuit, vt nõ alijs etiã vatibus conueniret, ſicut & Ioanni Baptiſtæ iure ex officio tribui idem hic Vates prædicat, Ecce ego mitto angelum meum. quo in loco idẽ verbum *Malachi* vſurpatur. Quibus ex rebus omnibus illud fit, Malachiæ nomen, tametſi ex interpretatione officium ſignificet, tamen certi cuiuſdam boni & ſapientis viri proprium fuiſſe, cui idoneum nomini munus fuerit à Deo mandatum. quamobrem in duodecim vatum catalogo, cum vndecim cæterorum nominibus proprijs duodecimũ Malachiæ appellatur: cui ſi aliud proprium fuiſſet, cur obſcurandum eſſet, nihil cauſæ ſubeſſe arbitramur, ſiue Eſdræ ille, ſiue alterius auctoris fuerit, non laboro: certè ſanctum & magnæ apud me auctoritatis volumen eſt. Et nunc, inquit, frater aſpice, quæ gloria, & vide populum venientem ab 4.Eſd. 1.
oriente, quibus dabo ducatum Abrahã, Iſaac, & Iacob, & Hoſſeæ, & Amos, & Michææ, & Ioël, & Abdiæ, & Ionæ, & Nahhum, & Habbakuq, Sophoniæ, Haggæi, Zachariæ & Malachiæ, qui & angelus Domini vocatus eſt. Quo in loco illud, quod anteà adnotauimus, adnotatur, proprium huius Vatis nomen ita cum officio quadraſſe, vt exigua mutatione, hoc eſt, vna litera addita, qui Malachi anteà diceretur, cœperit Malachia appellari, Malachi nuntium meum; Malachia verò Dei nuntium ſignificante. Ex rerum verò notatione & obſeruatione conijcere licet, Malachiam horum omnium poſtremũ fuiſſe vaticinatũ. namq. à templi reſtituti initio ſacerdotio atq. operi præfuit, reſq. à ſe ſociiſque ſuis geſtas cõſcripſit. Eadẽ ferè tẽpeſtate Haggæus & Zacharias prophetico munere perfuncti de templi reſtitutione alter longiores, alter breuiores actiones ſuſcepit, vt idẽ Eſdr. 5.
ſcripſit Eſdras: Et prophetauerunt Haggæus vates & Zacharias filius Addo prophetæ. & Eſdr. 6.
alio loco: Seniores autẽ Iudæorũ ædificabãt & proſperabantur iuxta prophetiã Haggæi prophetæ & Zachariæ filij Addo, &c. Malachias verò nihil de templi ædificatione egit: neq. de ea re in hac cauſa Eſdras meminit. quamobrẽ Vates hic poſt alios duos, atq. poſt ædificatũ iam tẽplum vaticinatus fuiſſe videtur. Haggæus enim ante ædificationem primus de ea re egit, cuius cõſilio opus incœptum; deinde verò eiuſdem & Zachariæ exhortationibus abſolutum eſt. nam Zacharias ſub operis finẽ munus ſuum obire cœpit, vt in vtriuſque commentarijs docuimus. Malachias autem poſt hos atque operis fini proximus omnium illius ſeculi & veteris teſtamenti prophetarum vſque ad Ioannem poſtremus fuit. Qui, quaſi illam prophetici muneris commoditatem poſt ſua tempora deſiderandam fore intelligeret, religionis ac pietatis veræ rationem duobus capitibus maximis comprehenſam perſecutus (hoc eſt, de cultu erga Deum & de officio erga homines locutus) hanc ſummam habuit orationis: Mementote legis Moſis ſerui mei, quòd in prophetarum deſiderio illa ſolùm certa eis ac perpetua ad bene beateque viuendum oracula, conſtantemque normam eſſe ſignificaret, vt diuinæ legis ſtudium nunquam intermitteretur. Iam verò cætera inſcriptionis verba explicemus. [*Onus verbi Domini ad Iſraël in manu Malachiæ.*] Et res ipſa, & Vatis nomen ad tranſlationẽ accommodata ſunt elegantiſſimè. eiuſmodi namque munus Vati demandatum eſt, quod cum ipſius nomine conueniret: cuius breuiter nobis expendenda ratio eſt. Ex vatibus alij eo cõſilio creati ſunt, vt in populo perpetuò officio functi certa, pro temporum rerumque ratione, rogati reſponſa redderent; ſic Samuel, ſic Oſea, ſic Heliſeus, alijque multi fuiſſe dicuntur: rurſus alij etiam ad certa tempora conſtituti fuerunt; non tam vt rogati ſententiam dicerent, quàm vt iuſſi de certis cauſis ex Dei perſona agerent: quibus peroratis vaticinari amplius deſierunt, vt Amos, qui per duos ante terræmotum annos, vt vidimus, eſt vaticinatus. alij etiam fuêre, quibus ſemel tantùm vaticinij & munus demandatum & officium factum ſit, vt Ionas apud Niniuitas, & Abdias apud Edom. Huius tertiæ claſſis Malachias eſt, qui vno tantùm vaticinio, hoc eſt, vna actione munus confecit ſuum, idq. nuntij ſiue legati nomine magis, quàm perpetui miniſtri aut prophetæ, cui ſemper

officij ratio conſtare putaretur. Hæc rerũ ratio breuiter ſuppoſita cum verbis ipſis commodè quadrat. non enim perpetuum aliquod vaticinandi munus, ſed mandatum quoddam ad tempus Vati datum oratio ſignificat, quod Dei nomine ad Iſraëlitas perferretur. etenim Deum illo tẽpore propter grauem & neglecti cultus ac deſerti officij offenſionem à populo illo abalienatum fuiſſe vaticinio indicatur ipſo. Non, inquit, eſt mihi voluntas in vobis, & munus non accipiam de manibus veſtris, &c. & illud: Dilexi vos, &c. Quamobrem eo nomine Vates mittitur quo Deum ab illis diſceſſiſſe maximè argui poſſit: quale nomen nuntij eſt, quod inter abſentes interpretem ſignificat. Igitur quod latinus interpres vertit *onus*, de quo nomine plura aliàs diximus, cùm à verbo ferre ſiue portare deductum ſit, hîc non tam prophetiam grauem & ſententiam latam in populum ipſum, quàm legationis munus & onus Vati ipſi impoſitum interpretamur. Id quod & orationis verborumque obſeruatio indicat. aliud namque eſt onus ad Iſraël, aliud onus ſuper Iſraël. & Hebraicè, aliud eſt E L, aliud G H A L. poſterior modus ſuſceptionem, prior acceptionem ſignificat, vt, ſuſcepi mandatum tuum, aliud eſt, quàm, accepi mandatum tuum; alterum ſibi iniunctũ & ferendum, alterum verò ab alio ſuſceptum ad ſe perlatum docet. [*Itaque onus verbi Domini ad Iſraël*, ad verbum illud ſignificat, *Portatio verbi Domini ad Iſraël.*] cuius latina expoſitio, mandatum, quo Malachias oneratus à Deo fuit, vt ad Iſraëlitas perlatum totidem verbis exponeret. Gallicè ſic propriè vertas: *Portee de la parolle de Dieu à Iſraël en la main de Malachie*. Hiſpanè, *Recado de la palabra de Dios, &c.* Quod verò explicatur, [*verbi Domini*,] præter actionis & muneris auctoritatem & fidem, quam facit illud etiam ſignificat, hoc vaticinium tantùm mandatum ſimplex eſſe, iiſdem verbis exponendum, quibus acceptum à Deo fuerit. neque enim Vates liberam legationem, ſed certis tantùm mãdatis & verbis præſcriptam profitetur, vt cauſæ fides & grauitas etiam augeatur: atque vaticinandi munus non ita, vt anteà, frequens iam eſſe, cùm plures vates variis etiam vaticinandi modis inſtructi, vel perpetuò in populo eſſent, vel crebrius etiam extarent, quibus cum multifariam multiſque modis vaticinandi officio fungi contingeret, nunc obiectis per quietem viſis, nunc orationibus & monitis dormienti factis, nunc vigilanti oculis & ſenſu, nunc verò animo ſolùm ſpectris ferit, interdum verbis auditis: quæ alio etiam dicendi genere exponi liceret, nonnunquam autem eodem omnino modo & formula referendis, ſe tantùm vno genere eoque ſimpliciſſimo vſum Malachias ait, vt nuntij more mandatum ſibi creditum & præſcriptum, totidem verbis omnino exponeret, nullaque in orationis parte ſuam ipſius, ſed Dei ſemper ageret perſonam. omnis enim ſermo Dei nomine & perſona habetur, vt:
Cap. 1. a.3.4. Dilexi vos. & illud: Et nunc ad vos mandatum hoc ô ſacerdotes. &: Ecce ego mitto angelum meum. illud denique: Et orietur vobis timentibus nomen meum. ita vt eum nuntium & legatum egiſſe Vates hic videatur, qui epiſtolam ab abſente principe ſibi ad populum commiſſum & diligenter attulerit, & ſumma fide recitauerit. ob eamq. rem ait: [*In manu Malachiæ.*] Idem namque eſt in manu dare, vel afferre, quod apud Latinos
1.Sam. 11. credere, committere & perferre. hæc etenim verba in nuntiorum & epiſtolarum rationibus vſurpantur, vt: Miſitque in omnes terminos Iſraël per manus nuntiorum, dicens, &c. & illud: Faciet enim tibi Dominus ſicut locutus eſt in manu mea: & ſcindet regnum tuum de domo tua. hoc eſt, id faciet, quod ex ipſius mãdato prædixeram tibi. Expoſuerat autem Samuel Sauli diuinum mandatum ijſdem, quibus acceperat, verbis, ſicut ipſe idem præfatus ait: Sine me & indicabo tibi, quæ locutus ſit Dominus ad me nocte, &c. Itaque verba in manu perferre, idem quod ſimpliciter & ſine vlla variatione exponere ſignificat, cùm manus verba ſibi commiſſa mutare non poſſit, lingua & mens poſſit, eadem ſententia obſeruata etiam aut omnia, aut quædam verbo aliter, atque acceperit, reddere. Vltimum verò inſcriptionis verbum, [*ad Iſraël*,] argumentum ipſum & actionis genus, ad quod ſermo omnis referatur, apertè indicat. eſſe enim quandam de officio poſtulationem, quam à Deo dictatam Vates referat aduerſus Iſraëlem: quod nomen obtentam dignitatem & amplitudinem Deo auctori acceptam referendam arguit. cuius gratia populus ille ex propria antiqua humilitate & obſcuritate nominis Iacob, in eum nominis, familiæ, vitæque ſplendorem fuerit traductus, quem Iſraëlis appellatione obtinebat. omne autem officium, ſtudium, pietatem, denique ſumma omnia deberi ei, per quem ad illum, quem complebat gradum, perueniſſet. Hactenus inſcriptionis ratio: nunc verò deinceps cauſam ipſam, quemadmodum Vates egerit, audiamus.

Dilexi vos, dicit Dominus: & dixiſtis, in quo dilexiſti nos?

ISRAELITAS Deus ingrati animi & violati officij inſimulat, ſtudia & beneficia in illos ſua commemorando, quę omni in genere ſumma omnino conſtarent. magnū enim eſt à Deo, optimo maximo hominum omnium auctore, principe & gubernatore, egregiis præter cæteros beneficiis fuiſſe affectum. longè verò maximum eſt, ſingulari eiuſdē amore fuiſſe familiariter ſemper exceptum & tractatum. ſed generoſiſſimus quisq. animus non tam dolere ſolet, quòd beneficia in ingratis & inofficioſis hominibus collocata perierint, quàm quòd amoris ſtudiique ſui fuerit neglecta ratio. ideoq. Deus de amore dilectioneque ſua (quod ſummum bonum ducere oportuerat) principio poſtulat, beneficia verò, non vt optimā partem, ſed vt amoris ſui erga illos argumentum cōmemorat, qui neque amoris magnitudine cognita adduci, neque beneficiorum pondere ac vi cogi voluerunt, vt debitum tanto atque de ſe optimè merito principi Deo officium vel pietatem potius præſtarent. Eſt itaque totius actionis & poſtulationis propoſitio illa, [*Dilexi vos,*] cum affectu & animi quodam præcipuo ſenſu pronuntianda oratio, quæ amorem ſuū maximi æſtimet, & negligi ab iis, quibus impenderit, indignè ferat. ex rei verò ipſius dignitate & perſonarum comparatione illorum improbitatem arguit. Eſt enim Dominus Deus miſericors, beneficientiſſimus (quod illo nomine Dominus Hebraicè indicatur) actor: rei verò homines, quos nulla ex parte poſſe cum Deo conferri manifeſtū eſt; maximè verò ſi ingratos immemoresq. beneficij eſſe conſtet. Poſtulatū autē de amore dilectioneq. eſt, re omnium, quæ cuiuis optimo animo ab alio animo expeti poſſet, optima & præſtantiſſima, nedum ſi à Deo expetatur, aut vltro etiā oblata præſtetur. Igitur [*dilexi vos,*] eiuſmodi ſententiā habet. in quibus hominibus tantū amoris & ſtudij ego Dominus miſericors & beneficentiſſimus impenderim? nempe Iſraëlitis nullo ſuo merito antè amari dignis, & deinde, ob ingrati animi vitium, tanto amore indigniſſimis. Quòd vero, *dilexi*, in præterito tempore dicit, antiquum & perpetuum hactenus amorē omnibus argumentis conſtantem & probatum fuiſſe ſignificat; quem neque tot offenſionibus irritatus, hactenus tamen depoſuerit. nam ſi quando in eos animaduerterit, id paterno amore, nō autem hoſtili odio effectū eſt: quia ſicut homo erudit filium ſuū, ſic Dominus Deus tuus erudiuit te. caſtigatio autē amorē non minus, quàm indulgentia probat. Suum autē in eam gentē amorē ſingularē fuiſſe, cōparatione docet, eademque opera illorū improbitatē maximā arguit. [*Et dixiſtis, In quo dilexiſti nos?*] Certi ac ſingularis amoris demōſtratione, illos, pręter cæteros mortales, ingratiſſimos cōfirmat. neq. enim cōmuni quadā beneuolētia ſe illos proſecutū, neq. debito fortaſſe patribus eorū amore dilexiſſe ait, quēadmodū ipſi aut putare aut obijcere poterant, quo intentū in ſe crimen aut eleuarēt, aut certè cū aliis cōmunicarēt. [*& dixiſtis.*] Præteritū cum adiuncta cōiunctione futuri vim obtinet. [*dicetis autē,*] reſpondit antipophoræ, quā ex humani ingenij cognitione in promptu reis fore intellexerat. [*in quo dilexiſti nos.*] Antipophoræ huius ſententia nō ea eſt, in qua amor negatur, qui ſummus eſſe omnibus rationibus conſtabat, ſed quòd ſe præ cæteris hominibus maximè dilectos fuiſſe Abrahami patris merito accidiſſet, quē ſibi vnicè charū Deus ipſe propter fidē & pietatē erga ſe præſtitam fuiſſet profeſſus, ſicut ſcriptū eſt: Semen Abrahā amici mei. Quoniā verò Abraham à Deo ob amorē redamatus videretur ſibi, qui ex Abrahamo orti eſſent, deberi etiā illū amorē antiquum, nō haberi ſingularē aut nouū defendere poterant, vel illo teſtimonio producto, Quia dilexit patres tuos, & elegit ſemē eorū poſt eos. ita homines ingrati atq. improbi, quæ in ſe miſericordia & benignitate ſingulari diuini amoris cōſtabant beneficia, ea non vt in ipſis ſingulariter fata, ſed vt pietatis fructū, quē patres meruerint, retributa interpretari auderēt. hæc illius obiectionis ſentētia eſt, *in quo dilexiſti nos?* Præpoſitio, *in*, cauſam hoc loco ſignificat, vt: Exurge Domine in præcepto, quod mandaſti, &c. Quomobrē, inquiunt, dilexiſti nos? ſcimus iam quamobrē, nimirū propter patrē noſtrū Abrahā; vnde non nouum, neq. ſingularē in nos Iſraëlitas amorē, neq. in nobis collocatū priuatē, ſed antiquū illū vt cœptū ita cōſeruatum fuiſſe intelligimus, magisq. cōmunē patribus nobiſcum, quam nobis propriū putamus. Hactenus humana improbitas ingenioſa eſſe potuit, & ſingularis in ſe dei amoris magnitudinē, vt priuati debiti obligationē faciliorem oſtēderet, interpretari. Eſt autē hæc in dicēdi facultate cauſæ infirmatio dicta: quā tamē Deus ſapiētiſſimè re ipſa & manifeſtis argumētis exēpliſq. refellēs demolitur; atq. propoſitam à ſe ſingularis amoris magnitudinē miris modis illuſtrat & confirmat.

Iſa. 41.

Deut. 4.

Pſalm. 7.

Cicero de Inuentione.

Nonne frater erat Eſau Iacob? dicit Dominus, & Iacob dilexi?

AMOREM erga Iſraëlitas ſuum ſingularem & præcipuum ex ſola voluntate ac miſericordia profectum, non ex patrum merito debitum fuiſſe, illuſtribus exemplis commemorandis confirmat Deus. producit enim varia multumque diuerſa volūtatis ſuæ erga geminos fratres Iacob & Eſau argumenta, quæ diſparibus omnino vtriuſque familiæ euentibus illuſtria publicè conſtarent, Quod, inquit, vos non parentum veſtrorum merito, ſed præcipuo quodam meo ſtudio dilexerim; ex ea re perſpici poteſt, quòd cum Eſau Iacobi frater natuque prior ex eodem patre Iſaac Abrahami filio, ex eademque matre Rebecca fuerit; Iacob tamen maximis atque illuſtriſſimis beneficiis affectū à me præcipuè diligi, perpetuò fuerim teſtatus: id quòd ſi propter parentum merita faciendum eſſet, fieri hoc modo non oportuit. aut enim priori filio maior, aut certè par vtriſq. amor parentū merito eſſet impendendus. [*Sed Iacob dilexi.*] Iacob generis & nominis veſtri parentē & principē perpetuis in tota vita & aſſiduis affectū & ornatum beneficiis complexum me fuiſſe conſtat, ita vt illius cōparatione dicere illud verè poſſim:

Eſau autem odio habui.

LIBET aliquantulū hoc in loco indicādo cōmorari, qui & propter ipſius rei, de qua agitur, grauitatē, & propter totius veteris & noui teſtamenti rationes explicatu difficillimas, plus etiā diligētiæ & operę, quàm quæ in breuibus cōmentariis poni poſſit, deſiderat. Nos tamē rem ipſam ex Dei, quē ſemper inuocamus, auxilio breuiter expediemus, longiori oratione & præſenti ſermone aliàs oportunius perſecuturi. Igitur cùm Deo arcanū illud de publica humani generis ſalute conſiliū executuro familia aliqua inter homines optanda eſſet, ex qua ille ſummus rei gerēdæ pōtifex & miniſter naſceretur, quē ex mulieris ſemine oriturū diuinis oraculis fuerat decretū, Abrahami ſobolē non omnē,
Geneſ. 22. ſed Iſaacum filium optare placuit, ſicut ſcriptum eſt: In ſemine tuo benedicentur om-
Geneſ. 21. nes gentes terræ. & alio in loco: In Iſaac, inquit, vocabitur tibi ſemen. Ex Iſaaco autem cùm gemini futuri eſſent filij, à quibus duo populi propagarentur, alterum poſteriorem natu ad eam, quam parabat, rem deligere Deus voluit, cuius vitam, res, familiā, nomen, dignitatem atque amplitudinem præcipua ac ſingulari quadam omnique orbi conſpicienda cura foueret, & ad propoſiti negotij finem perduceret. Hunc autem virum eiuſque familiam & genus multis commodis & ornamentis, ex ijs, quæ ad huius vitæ vſum, ſuauitatem & ſplendorem pertinent, afficiendum, promiſſis ad patres factis
Geneſ. 12. in ſe receperat. Semini tuo dabo terram hanc, &c. & alio loco: Peregrinum erit nomen
Geneſ. 15. tuum, &c. & paulopòſt: Veruntamen gentem, cui ſeruituri ſunt, ego iudicabo, & poſt hæc egredientur cum magna ſubſtantia, &c. quæ ad hanc rem pertinent, promiſſa quāplurima. Huius autem Iacobi eiuſque familiæ felicitatis & amplitudinis, atque tanti beneficij aduerſarium & obtrectatorem Eſau fratrem fore præuiderat Deus, qui quantum humana felicitas inuidiæ ſubiecta ſit, optimè nouit: quo vitio fraternæ etiam neceſſitudinis iura contaminari, violari & peruerti manifeſtum eſt, maximè cùm maior
Geneſ. 13. frater à minori ſe gloria aut dignitate ſuperari ęgerrimè ferat. id quod vel vno & altero Caini & fratrum Ioſephi exemplo manifeſtum eſt: à quibus propter fraternæ felicitatis non iam ſpectationem, ſed opinionem & cogitationem tantùm, grauiſſima ſcelera per ſummum nefas admiſſa ſunt. Deum igitur, qui Iacobi ſibi ad eam rem delecti & temporalibus commodis atque ornamentis beneficio ſuo redundaturi partes facturus defenſuruſque fuerat, Eſau inuidi atque inimici obtrectationem ſtudiaque, conatus atque impetus omnes, quibus ille fratris felicitatem oppugnare contenderet, fracturum eſſe, conſequens erat: atque ita ſibi hac in cauſa, & ſuſtinenda, & defendenda, & confirmanda, Iacobum ſibi ſingulariter diligi charumque haberi, Eſau inimici atque obtrectatores rebus, quæ contrà moliendæ eſſent, euertendis aduerſarium eſſe oſtenſurus erat. neque verò hic de animorum felicitate, ſed de terrenis illis promiſſionibus atque huius vitæ ſplendore & gloria, quam Eſau Iacobo fratri vehementer inuidit, agebatur. namque illam cæleſtis beatitudinis conſequendæ facultatem, nulli eorum, qui in hunc
Ioan. 1. mundum venerint, hominum Deus adimit aut eripit, niſi iis tantùm, qui ſua culpa & vitio, quo minus aſſequerentur, commiſerint, ſicut ſcriptum eſt: Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. & qui peccauerit mihi, delebo eum de libro vitæ. & patienter agit Deus nolens aliquem perire. nemo enim neque angelus neque homo cauſam primam, quamobrem damnatus fuerit, diuinæ voluntati,

aut

aut præſcientiæ, quam vocant, verè aſcribet; ſed ſuæ potius impietati & peccatis atque ſceleribus, quibus ſeſe ipſe volens ac ſciens alligando, pœnitentia vera ſuſcipienda, diuinaſque miſericordia imploranda, ſolui tandem recuſauerit, ſicut ſcriptum eſt: Nunquid iniquus eſt Deus, qui inferat iram? abſit: alioqui quomodo iudicabit Deus hunc mundum? Quòd ſi quis Eſau ipſum damnatum pœniſque æternis addictum eſſe confirmet, eius iudicij cauſam fuiſſe contendemus, non hunc Iacobi fratris delectum illiusq. repudiationem, antequam nati eſſent, aut quicquam boni vel mali, vt diuus Paulus, inquit, egiſſent: ſed propriam hominis impietatem & nefariam culpam, cæleſtium virtutum atque diuinorum conſiliorum maximarumque ſpiritualium rerum contemptionem, quibus ipſe ſceleribus ſeſe non ſolùm vltro alligauit, ſed additis etiã nouis nodis, arctiſſimè aſtrinxit. Etenim primogenituræ ius, in quo cæleſtiũ donorum diuina atque arcana ratio latebat, non modò negligere, ſed viliſſimo pretio vendere, deinde irridere, denique nihili facere eſt auſus, imò & nomen ob eam rem, notamque perpetuam ſubire libenter paſſus fuit. Genes. 25. Quam ob cauſam vocatus eſt Edom. cui dixit Iacob, Vende mihi primogenita tua. ille reſpõdit: En morior, quid mihi proderunt primogenita. ait Iacob, Iura ergo mihi. Iurauitq. Eſau & vẽdidit primogenita. & ſic accepto pane & lentis edulio, comedit, & abiit, paruipendens, quòd primogenita vendidiſſet. Hanc itaque veram cauſam fuiſſe, quamobrem Eſau à cæleſti hæreditate ſuo merito, imò ſua nefaria culpa excluſus fuerit, nos cũ Apoſtolo defendemus. Ne quis, inquit, fornicator aut prophanus, vt Eſau, Hebr. 12. qui propter vnam eſcam, eamq. viliſſimam, panis & lentis vẽdidit primogenita ſua, &c. Aliam igitur longeque diuerſam eſſe vtriuſque de Eſau facti iudicij rationem conſtat, hancque, de qua proximè diſſeruimus, quæ ad æternæ felicitatis amiſſionem pertinet, improbationem ſiue reprobationẽ, ob proprium hominis crimen dici debere; illam verò alteram priorem, quæ delectum ad rem aliquam parandam factum conſecuta ſit, reiectionem propriè appellari. namque vbi res aliqua per omnes gerenda non eſt, quiſnam potiſſimum ad eam expediendam ſit deligendus, auctoris ipſius conſilium arbitriumq. fuerit, qui quem maluerit, deligere, ornare, atq. ad expediendam rem inſtituere & cõformare, ſine alterius cuiuſpiam iniuria, poteſt. Atque de huiuſmodi priuatorum ad munia publica ad aliaque negotia delectuum genere, & de illa communi omnium hominum ad vitam æternam electione, à qua nemo, niſi ob culpam, reijcitur, nos plura dicere & cupimus & ſperamus, quæ ad noſtrorum temporum controuerſias, atque ad multorum piorum hominum tollendas dubitationes, ſacrorumque librorum de his rebus aperiendam ſententiam plurimum profutura eſſe cognouimus. Interim autem commentariis noſtris legendis multum ad huiuſmodi argumenta lucis accedet ijs, qui non contentione aut vlla alia animi perturbatione, ſed ſimplici & Chriſtiana veri cognoſcendi cupiditate adducti curam ſtudiumque adhibentes, quemadmodum res ipſæ à nobis expoſitæ cum diuinarum lectionum ſententia quadrent, perſpexerint. Igitur hoc modo Iacob ad eam, quam diximus, rem delectum ſibi fuiſſe Deus profitetur, vt illius ornandi amplificandique cauſa ſuſcepta, fratrẽ inuidum & maleuolentiſſimum ita ederit & oppreſſerit, vt ne quid contra Iſraëlis dignitatem & gloriam moliri poſſet; ſi verò contenderet, aut nullos omnino, aut conſilijs contrarios haberet exitus. neque verò de ipſo tantùm Eſau Iſaaci filio ſermo eſt, ſed de illo illiusque genere omni Idumæorum, quorum res Deus ſæpe diminuit & diſſipauit, vt Iſraëlis, hoc eſt, Iacobi cum familiis ſuis res augeret, amplificaret & conſeruaret. id quod apertè cùm ex tota confirmatione ad hanc ſententiam allata, tum etiam ex propoſitione ipſa explicatur. inquit enim, dilexi vos. quæ commemoratio ad omne Iſraëliticum genus ſpectat, vt & ipſa etiam inſcriptio apertè docet. Onus verbi Domini ad Iſraël. Ait autem ſe dilexiſſe gẽtem ipſam iam inde ab initio, idque confirmat earum rerum commemoratione, quæ ſibi ipſorum cauſa etiam aduerſus inimicorum & detractorum inuidiam & conatus ſuſceptæ atq. præſtitæ fuerint: id quod neque patrum merito factum dici iure poſſit, cùm vtriuſque generis auctores fratres fuerint, & is cui ſe aduerſarium Deus declarauerit, prior natu extiterit. neque etiam id aliqua culpa aut ſcelere Eſau, neque contrà aliquo merito Iacobi cœptum ſibi fuiſſe oſtendit. nam antequam nati eſſent, antequam quicquam vel boni vel mali egiſſent, non ex currẽte neq. volente, ſed ex vocante dictum eſt ei, Maior ſeruiet minori. Rom. 9. Quibus ex rebus omnibus illud fit, vt hæc Iſraëlitarum felicitas, & il-

& illuſtris electio atque gloria nulli parentum bono, nulli Eſau olim malo merito aſcribenda, ſed vni Dei benignitati, gratiæ, ſingularique in illos amori accepta referenda ſit. Iam diximus id, quod perpetuò meminiſſe oportuerit, de temporali, non de æterna vtriuſque populi felicitate hoc in loco agi. Qua in re liberum ſemper & conſilium & iudicium Dei fuit, cui res eas, quæ ad omnes non pertineant, ad eos, quos velit, deferre, integrum omni ex parte eſt. plura verò de hac re in nouo teſtamento dicenda ſunt. hac autem ratione cognita, quemadmodum res ipſa ſeſe habuerit, obſeruandum eſt, hoc eſt, quemadmodum Deus electum ad eam rem, quam diximus, Iſraël ab initio generis ad extremum vſque negotij expediendi finem, comparauerit, fouerit, ornauerit, amplificauerit, denique charum vniceque dilectum ſibi declarauerit. Eſau contrà vt hac in parte reiectum, ſic pro Iſraëlis dignitate defendenda impugnatum & oppreſſum ſibi inuiſum & repulſum eſſe multis argumentis oſtenderit. Ait enim Deus ſe ita Eſau inuiſum habuiſſe, vt montes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti poſuerit. Ex ſacrarum autem hiſtoriarum lectione Iſraëlis & Edom non diuerſas modò, ſed aduerſas omnino rationes fuiſſe deprehendimus, ita vt Iſraël à Deo optatus & dilectus, Eſau verò reiectus, atque ob æmulationis & obtrectationis aduerſus fratrem ſtudium & contentioné impugnatus fuiſſe intelligatur. etenim ſtatim ab ipſo initio infantibus in matris vtero conceptis, vbi alter delectus eſſet, grauiſſima & contentioſa luctatio fuit, ita vt iá alter alterius dignitati inuidere & æmulari; alter verò alteri cedere nolle intelligeretur. quod ita eſſe, ex diuinis reſponſis eſt declaratum: Duæ gentes ſunt in vtero tuo, & duo populi ex ventre tuo diuidentur, populuſque populum ſuperabit, & maior ſeruiet minori. (Geneſ. 25.) Ita autem euenit, vt non modò ſtudiis, ſed exitu rerum diuiſi diſſidenteſque forent. alterius enim populi florentibus rebus alterius res debilitatæ ſunt. id etiam in ipſo vtriuſque ortu ſignificatum eſt, Eſau pede in Iacobi manu tenaciſſimè comprehenſo: quæ res magno ad illius conatus impedimento hunc fore portendebat, qui ex eo nomen Iacobi accepit. Iam verò ipſorum, quanquam non nimis diuerſis temporibus genitorum, certè eodem ferè horæ momento naſcentium, diuerſa tamen ingenia eſſe, diuerſaque omnino ſtudia voluntateſque fore, & ipſa corporum ſpecie, & morum etiam atque exercitationum ratione facilè cognoſci potuit. Erat enim Eſau rufus totus in moremque pellis hiſpidus, quod ſanguinarij & robuſti bellicoſique hominis indicium eſt. vehementer namque calidæ fumoſæque naturæ huiuſmodi ſunt; contrà verò Iacob lenis, molli cute & corpore bene conſtituto, ſicut ſcriptum eſt: Noſti quòd Eſau frater meus homo piloſus ſit, & ego lenis, & cæt. quod moderatos, temperatos, religioſoſque mores indicabat. Id quod vtriuſque à puero diuerſa ſtudia & meditationes exercitationeſque demonſtrarunt: Factus, inquit, eſt Eſau vir gnarus venandi & homo agricola, Iacob autem vir ſimplex habitans in tabernaculis. quæ res ijs illum ſtudijs delectatum & deditum ſignificat: quæ cùm ſimplicitate perfectioneque vitæ atque pace & tranquillitate animorum conuenirent, ita cùm geminorum natura, forma, mores & ſtudia ſimillima ferè eſſe ſoleant, horum diſtinctiſſima & diſſimilia omnia eſſe voluit Deus, quo ſuum in Iſraëlem amorem ſingularem, atque delectum à ſe factum, idque voluntate ſua præter communem naturæ voluntatem eueniſſe teſtaretur. Qua de re nos aliàs plura ex diuinæ & humanæ philoſophiæ rationibus, Deo duce, diſſeremus. Ita etiam eos, vt ingenio & moribus, conſuetudine quoq. & loco ſeparatos Deus voluit, Eſau in montes Seir prius relegato, vt Iſraëlis poſteritati felicem illam atque celebrem ſibi ſingulariter curatam regionem vacuam & integrá reſeruaret, ſicut ſcriptum eſt: Elegit nobis hæreditatem ſuam, ſpeciem Iacob, quem dilexit, SELAH. In promptu autem erat, vt Eſau huiuſmodi ingenio & moribus elato & ſublimi animo, robuſto corpore, & ad magnas res appetendas idoneus natus, fratris, quo ſe maiorem & præſtantiorem, aut certè non inferioré putabat, creſcenti florentiq. dignitati, atq. ſecundis rebus inuideret: quádo hoc inuidiæ obtrectationiſq. morbo nó niſi ij ferè iactantur, qui vel ſuperiores, vel certè pares ijs, quibus inuident, ſeſe eſſe putant, ſicut ſcriptum eſt: (1. Reg 18.) Et diſplicuit in oculis regis ſermo iſte, dixitque, Dederút Dauid decé millia, & mihi mille dederunt. Quamobré Eſau ſeſe fraternę dignitatis æmulatoré atq. apertú inimicú declarauit, ſicut ſcriptú eſt: Oderat ergo ſemper Eſau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater,

pater, dixitque in corde ſuo, Venient dies luctus patris mei, & occidam Iacob fratrem meum, & cæt. Ex hoc autem tempore & deinceps Deus amorem, quem erga Iacobum ſuſceperat, perpetuis argumentis eſt proſecutus, tum rebus illius augendis & amplificandis, tum fratris Edom frangendis conatibus; tum etiam publicæ priuatæque rei ſtatu labefactando & conuellendo: ita qui alteri auxilio & præſidio eſſe decreuerat, alteri, qui ex inuidia atque æmulatione cōtrà contenderet, aduerſarium ſe prębere opus fuit, radicesque omnes conuellere, quibus ille nixus fratrem ſuperare & premere conaretur, opes, facultates, potentiam & gloriam. Quod quidem Dei in Iſraëlem beneficium multis & aſſiduis olim conſtitit argumentis: quamdiu enim Iacob pietate officioque colendo teſtis cum Deo & cum ſanctis fidelis fuit, ampliſſimis & florentiſſimis, contrà verò Edom tenuiſſimis rebus eſt vſus. quam rem ſacra hiſtoria apertè indicauit, ſicut ſcriptum eſt: Reges autem, qui regnauerunt in terra Edom, antequam haberent regem filij Iſraël, fuerunt hi, &c. Quo in loco illud nimirum ſignificatur, Idumæos tam diu regibus atque regni ſplendore vſos eſſe, quoad Iſraëlitis regnum rexque contigit. ſtatim enim ab ipſis Iſraëlitici regni initijs Idumæis regno à Dauide adempto, præfecti, qui ius dicerent, miſſi ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Et poſuit in Idumæa cuſtodes, ſtatuitq. præſidium. & facta eſt vniuerſa Idumæa ſeruiens Dauid, &c. Atque hic vtriuſque populi rerum ſtatus vſque ad Ioram regis tempora fuit, qui paternorum ſcelerum imitatione, cùm alia multa, tum illam etiam apud Idumæos auctoritatem dignitatemque amiſit, ſicut ſcriptum eſt: In diebus eius receſſit Edom ne eſſet ſub Iuda, & conſtituit ſibi regem, &c. Secundi autem templi temporibus Iudæorum rebus per Machabæos reſtitutis, Idumæos etiam debellatos fuiſſe, atque in circuncisionis etiam fœdus, ab Hircano coactos, tranſijſſe, Ioſepho Hebręo auctore legimus. Et debellabat Iudas filios Eſau in Idumæa, &c. quæ in Secundo Machabæorum libro longius de hac re ſcripta ſunt. quo in loco huius vaticinij & noſtræ interpretationis argumentum in Iudæorum precibus & votis indicatur, vt ſibi propitius, inimicis autem eorum eſſet inimicus, & aduerſarijs aduerſator, ſicut lex dicit, &c. denique obſeruatis diligenter hiſtoriis, illud conſtabit, Idumæos Iſraëlitarum rebus, vel florentibus languiſſe, vel emergētibus depreſſos fuiſſe. Atque hæc omnia ſingularem Dei erga Iſraëlem amorem nō patrum meritis debitum, ſed vltro ac ſponte ex mera voluntate profectum confirmant. id quod diuus Paulus apertè docet. Igitur, inquit, non volentis, neq. currentis, ſed Dei miſerentis eſt. Quòd ſi quis ſublata iam de æternæ felicitatis (ad quas locus hic non pertinet) obſcuritate & dubitatione, illud tamen curioſè, ſeu potius moroſè inquirere pergat, quænam ratio fuit, quamobrem Deus, Eſau priore natu reiecto, Iacobum dilexerit, quemadmodum huiuſmodi curioſitatibus ſatisfaciam, me planè non habere fatebor: quemadmodum verò mihi hac in re, ne quid vltra quæram, abundè ſatisfactum ſit, à Ieremia & diuo Paulo accepiſſe. O homo tu quis es, vt reſpondeas Deo: nunquid non habet poteſtatem figulus ex eadem maſſa? & cæt. quem locum nos, ſi Deus eò deduxerit, magno, vt ſperamus, cum piorum hominum fructu, exponemus. Quicunque de hac re ambitioſè, ſiue, vt diximus, moroſè diſputare porrò contendat, eò demum euadet, vt abundantem Dei erga Iſraëlitas ſingularemque amorem mera & libera voluntate ſuſceptum admiratus, Iſraëlitis tanto beneficio deuinctiſſimis, Deum perpetuò redamatum, cultum, diligentiſſimeque obſeruatum fuiſſe oportere credat. Atque hoc ipſum eſt, quod Deus agit, quod videlicet vel à moroſiſſimo quoque diſputatore negari non poſſit, ſe videlicet Iacobum dilexiſſe, Eſau autem illius cauſa odio habuiſſe. ita vt interim dum alterius res proſperæ eſſent, alterius ſe auctore & oppugnatore debilitarentur, regnique & florentis populi nomen, facultatem & perſonam, quicquid moliti contrà eſſent, deponere cogerentur. hoc enim argumento ſingularem ſuum in Iſraëlitas amorem Eſau rerum comparatione probat Deus.

2. Sam. 8.

2. Reg. 7.

1. Mach. 4.

2. Mach. 10.

Ioſeph. Heb.

Rom. 9.

Et poſui montes eius in ſolitudinem, & hæreditatem eius in dracones deſerti.

AMPLISSIMVM Idumæorū ſtatū ſecundasq. res fuiſſe, antequā Iſraëlitis vel Chananęa regio obtēta, vel rex cōſtitutus eſſet, Moſe etiā auctore, cognouim⁹, qui Seir mōtes ab Eſau, fortiſſima etiā & frequentiſſima inde pulſa gente, occupatos, ſedecim tum filijs, tum

tum nepotibus abūdè fuiſſe,vt ſinguli ducatum obtinerent. deinde verò regionē ipſam omnē in regni formam redactam,perpetuis ſecūdis rebus ad octauum vſq. regem fuiſſe vſam . eodem autem tempore, quo ſub regibus eſſet, vndecim principes, quos *Aluphim* Hebræi vocāt, habuiſſe dicit, qui vt ſtatum illum ſummum, firmum, ac florentem illis temporibus fuiſſe doceret, tandem ſubiunxit: Hi duces Edom habitantes in terra imperij ſui,ipſe eſt Eſau pater Idumæorum . Huius itaque montes ex tanta frequentia & celebritate ad eam ſolitudinem & vaſtitatem redacti , vt pro ducibus filiorum Iſraël in cognationibus,locis & vocabulis ſuis, vt Moſes ait, ſerpentes & dracones deſerti alerēt, Dei vltoris iudicium & conſilium auctoritatemq́ue apertè indicabant . Maximè verò cùm non ſemel vaſtati fuiſſent , ſed quoties ab incolis omni conſilio,ſtudio & conatu maximo reſtitui iam viderentur, toties etiā vaſti ac deſerti redditi eſſent : quæ res nō caſui aut rerū viciſſitudini,ſed manifeſto Dei conſilio aſſcribenda fuerat.neq. enim ſicut conſiliū, ita caſus perpetuas & conſimiles rerum rationes atque exitus habet, præſertim cùm humano conſilio, prudentia & contentione omni , declinandis aduerſis rebus ſecundiſq́ue procurandis proſpicitur . hoc eſt quod à Vate confirmationis cauſa ſubiunctum eſt.

Quòd ſi dixerit Idumæa, Deſtructi ſumus , ſed reuertentes ædificabimus quæ deſtructa ſunt: Hæc dicit Dominus Deus exercituum, Iſti ædificabunt, & ego deſtruam.

QVOD ſi Idumæi,inquit, infimam ſuam condicionem temporum varietatibus, fortunæque viciſſitudinibus aſſcribentes, rebus, quæ fortunam vincere poſſe putantur,conſilio, induſtria, diligentia,arte atque aſſiduitate corrigere conati fuerint , infeſtus quidam, conſtans & quaſi fatalis euentus cùm eoſdē ipſos redarguet , tum nationes & gentes cæteras non caſu,ſed infenſo numine id fieri docebit. [*Quòd ſi dixerit Idumæa, deſtructi ſumus.* Hebraicè, *depauperati ſumus.*] Quæ oratio varium humanarum rerum euētum indicat, cùm aſſiduo in vita exemplo eoſdem homines ex ſumma copia ad ſummam inopiam redactos,rurſus conſilio, ingenio & induſtria reſtitui videamus . Verbum autem,
Pſalm. 126 *ſed reuertentes*,viciſſitudinem rerum;illud verò, *ædificabimus*, cōſilium,ingenium,ſtudiumq́ue publicum ſignificat, vt: Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborāt qui ædificant eam, &c. [*Dominum exercituum,*] vltorem, oppugnatorem atque fortiſſimū appellat. Horum igitur diligens ſtudium certa & conſtans calamitas conſecuta, diuinum numen illis infenſum apud omnes gentes probatura fuit.

Et vocabuntur termini impietatis , & populus cui iratus eſt Dominus vſque in æternum.

ET *vocabuntur.* Hebraicè, *Et vocabunt eos.*] Nationes aliæ, inquit, tantam calamitatis conſtantiam non ex caſibus aut humanis viciſſitudinibus , ſed ex gentis culpa & ſceleribus atque ex Dei infenſi cōſiliis interpretatæ terram ipſam agrumq́ue omnem Idumæū nefaſtum , vitioſum , dirumq́ue populum vero numini perpetuò inuiſum eſſe dicent. Hunc locum Chaldaicus paraphraſtes ita exponit : [*Et vocabunt illos viciniam, cuius populus impij, & populum ſuper quos venit maledictio vſque in ſeculum.*] Manifeſtum igitur argumentum diuini in illos odij hoc fuerit : Iſraëlitis verò præter hæc manifeſtiſſimum diuini in ſe amoris ſignum inimicorum perpetua calamitas, & ſuarum rerum felix reſtitutio eſſe debuit.

Et oculi veſtri videbunt : & vos dicetis, Magnificetur Dominus ſuper terminum Iſrael.

NECESSARIAM diuini in ſe amoris confeſſionem ab Iſraëlitis tanto vtriuſque populi rerum diſcrimine extorquendam eſſe Vates ait. namque illi deſtructæ & vaſtatæ toties Idumeæ,ſuis rebus reſtitutis, ſpectatores facti.id quod oculis proſpicient,diffiteri minimè poterant, ſed cum ſumma diuini atque ſingularis in ſe amoris laude prædicare cogentur. Eſt autem zeugmatis genus in hac oratione, qua illud: [*Super terminū Iſraël.*] vtrique verbo reſpondet, hoc modo : [*Et oculi veſtri videbunt ſuper terminum Iſraël, & vos*

dicetis

dicetis ſuper terminum Iſraël, magnificetur Dominus.] Idumæorũ vaſtationis reſtitutioniſq. ſuæ teſtes & cõpotes factos Domino miſericordiſſimo ſuiq. amantiſſimo laudem & gratulationẽ omnemq. ſummũ cultũ deberi à vobis cognoſcetis & prędicabitis. quibus terminus Iſraël cõſeruatus & redditus, colendus atq. frequentandus cõceſſus fuerit. id quod non ab aliis aut factũ aut futurum acceperitis, ſed vos ipſi præſentes experiamini. Hoc autem dictum eſt, quòd non ſolùm antiqui, ſed ſecundi etiam templi temporibus, Iudæorum reſtitutis rebus, Idumæorum res vehementer depreſſæ afflictęq. (vt iam oſtendimus) eſſent. Quibus ex rebus omnibus illud conſequitur, maximum Deo, vt patri amantiſſimo, cultum, maximam, vt Domino beneficentiſſimo, obſeruantiam reuerentiamque ab illis deberi. id quod ipſorum confeſſione eſt manifeſtum. [*Magnificetur Dominus.*] Magnum, inquit, & ſublime atque omnibus modis admirandum vniuerſo orbi Domini miſericordis nomen reddatur, qui Iſraëlitico termino præcipuè ornando & amplificando magnum ſeſe ſemper exhibuerit. Hactenus autem totius orationis exordiũ eſt, quo Vates Dei partes agens Iſraëlitas omni obſeruationis officijque debito, ex diuini amoris beneficiorumque ſingularium magnitudine manifeſtò teneri oſtendit. Conſtat autem ratio omnis integra argumentatione, qua ex propoſitione aiente eaque generali, & ſingulari aſſumptione negante, negans etiam concluſio colligitur hoc modo: Omnis, qui amatus non redamat, iure repudiatur, Iſraël amatus non redamat: igitur iure Iſraël repudiatur. In exordio autem propoſitio dicta atque confirmata eſt. namque in ſingulari, [*dilexi vos,*] generalis continetur. omnis qui à Deo diligitur, redamare debet, quæ vt manifeſta, eſt prætermiſſa, ſingularis expreſſa eſt. Iſraëlitæ a Deo dilecti ſunt, eaque eſt ſatis apertè oſtenſa. ex quo etiam illud rationis vi colligitur, ſummum amorem ſummamque reuerentiam Deo ab Iſraëlitis deberi. qua concluſione in ſecunda actionis parte repetenda criminis propoſitio ſubiungitur, Iſraëlitas videlicet deſerti officij & amoris neglecti culpa grauiſſimè teneri.

Filius honorat patrem, & ſeruus Dominum ſuum: ſi ergo pater ego ſum, vbi eſt honor meus? & ſi Dominus ego ſum, vbi eſt timor meus?

DVPLEX officij faciendi ratio eſt, alteri, quòd liberali & ingenua virtute atque gratia referenda conſtet: pietas nomen eſt, quæ & Deo imprimis, & patriæ, ac parẽtibus, & amiciſſimis benemerentibuſque præſtatur; altera verò quòd debito ſoluendo minus liberam propenſionem, ac fracti magis animi obedientiam adhibet, ſeruitus nominatur. Vtraque verò in diuinis libris timor, non tamen ſine diſtinctione & notatione appellatur: de quo alias longius, annuente Deo, diſſeremus. Habet verò vtrumque genus ſuas, quibus diſtribuitur, partes, vt pietatis pars eſt honor, qui Hebreis KABOD vocatur, Latinè vix pluribus verbis explicari poſſit. Seruitutis illa fracti animi obedientia, quæ communi nomine latinis, *timor*, Hebræis MORAH, dicitur. de altera parte ſcriptum eſt: „ Honora patrem tuum & matrem tuam; de altera verò: Serui obedite domi- „ Exod. 20.
nis carnalibus cum timore & tremore & ſimplicitate cordis veſtri, &c. Sunt & aliæ ho- „ Coloſſ. 3.
rum generum partes, quas nunc perſequi longius fuerit. hæ verò, quas indicauimus affectus impulſioneſque animi filij erga patrem, ſeruique erga dominum, ex quibus cætera officia proficiſcuntur, continent. ex ipſo autem orationis exordia illud conſequebatur; non modò timorem & obedientiam, ſeruitutemque, ſed amorem, honorem atque pietatem omnem Deo ab Iſraëlitis deberi: quem illi non modò, vt cæteræ gentes, dominum & gubernatorem, ſed amantiſſimum patrem experti ſemper fuiſſent. nunc verò contra in populo hoc eueniſſe, Deus comminatur, à quo ſe non amari modò & coli vt patrem, ſed timeri etiam vt dominum negat. atque id rebus, cum rebus ipſis definiendis ponderat, tum comparationibus aliarum gentium, quibus ipſe ſeſe gubernatorem magis, quàm patrem hactenus exhibitum, religioſè magis timeri & obſeruari affirmat. Eſt autem vtriuſque officij definitionis ſumma illa; [*Filius honorat patrem, & ſeruus dominum timet.*] Quanquam verò in definitione verbum, *timet*, deſideratur, ex nominum tamen ipſorum mutua relatione conſequitur, vt filij erga patrem officium, honor, ſiue cultus, ſerui verò erga dominum, timor & reuerentia ſit. id quod in aſſumptione explicatũ eſt. [*Et ſi Dominus ego, vbi eſt timor mei?*] Diximus autem filij officiũ hebraico verbo KABAD, כבד ſignificari, cui nullum latinum pari ſententiæ pondere quod reſpondeat, inueniatur, præter colere, quod propè accedere videtur. complectitur enim verbum KABAD omnes

dignitatis, amplitudinis, magnitudinis, ornamenti & ſuſpicientiæ, amoris deniq. rationes, & ſumma omnia, quæ ex homine quopiam in alterum chariſſimum, benemerentiſſimum & digniſſimum exſpectari poſſunt officia. quæ ſi exēplis nobis ex ſacra lectione eſſent declaranda, vix commentarij noſtri modò capi poſſent. huiuſmodi officium parentibus à filijs debetur. [*Filius honorat patrem.*] dominis verò à ſeruis reuerētia & timor. [*Et ſeruus dominum timet.*] Negat autem Deus cùmprimis ſibi aut patri aut domino debitum officium ab Iſraëlitis tribui. qua ex re illud conſequitur, ſe nullo ab illis dignitatis nomine cultum negligi & contemni. [*Nam ſi pater ego, vbi eſt honor meus? & ſi dominus ego, vbi eſt timor meus?* Interrogatione negat id, quod aduerſarius, vt exponat, petitur. eſtq́ firmiſſima & vehementiſſima ad confirmandum exornatio. Iam verò illud crimen eſt, tantùm patrem digniſſimum & beneuolentiſſimum negligi, illud verò longè maximum ſcelus, eundem ab ijs, quibus omni officio ac potius pietate coli ſemper oportuit, per ſummum tamē nefas contemni ac deſpici: cuius ſceleris tametſi omni populo communis, culpa tamen maxima in ſacerdotes, vt in auctores, confertur. illi namque nō ſolùm neglectione, ſed improba etiam & impia oratione atque doctrina diuinas res in contemptionem adduxerant. Quamobrem cùm omnes tum ſacerdotes, tum populum vt Iſraëlis nominis participis, ſic eodem negligentiæ & deſerti officij crimine Deus inuoluiſſet, grauiorem tamen ſceleris notam ſacerdotibus inurit, diuinæ nimirum dignitatis prudenter & conſultò violatæ ac deformatæ. quæ accuſatio ſanctiſſimo Dei nomine aduerſus ſacerdotes facta multis & grauiſſimis argumentis amplificatur.

Dicit Dominus exercituum ad vos ô ſacerdotes, qui deſpicitis nomen meum, & dixiſtis, In quo deſpicimus nomen tuum? offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te? In eo quòd dicitis, Menſa Domini deſpecta eſt.

Ex omni illo priſco & veteri ſacrarum rerum apparatu, quibus diuinorum beneficiorum monumenta conſeruabantur, totiusq́ue religionis arcana ratio vel ſignificari, vel exerceri & procurari ſolebat, ſola ſacrificiorum & hoſtiarum, earumq́ue, quæ ad hæc referri deberent, ceremoniarum ritus & vſus Iudæis poſt Babylonica tempora reliquus fuerat. namque teſtamenti arca cum cæteris, quæ inerant, ſanctis rebus, thurim & vrim, aliaque iam à nobis enumerata, reductis ex illa captiuitate omnino deſiderata ſunt. oportuerat autem eam partem, quæ reliqua fuiſſet, in qua diuinarum & humanarum apud Deum rationum, & familiaritatis momenta arcana eſſent, ſanctiſſimè & religioſiſſimè puriſſimeque curari & coli. neque, cùm aliud nihil in eo genere extaret, illud, quod vnum ſuperaret, cultorum negligentia & culpa infirmari, pati fas fuerat. Id verò cùm totius populi, tum ſacerdotum maximè curare intererat, quorum ſumma cura & diligentia ad hanc rem collata vix officio plenè ſatisfacere, nedum negligentia, prætermiſſio & contemptus admitti ſine ſcelere potuiſſet. Quanquam verò ſacerdotes illati ſibi criminis culpam negando effugere aut deriuare ſtuderent, admiſiſſe tamen maximam atque habere ſuis ipſorum tum actionibus, tum orationibus redarguuntur. [*Qui deſpicitis nomen meum.*] Diuinum atque omni ſtudio colendum, aut alioqui vehementer metuendum nomen ſuum, [*Domini exercituum,*] à ſacerdotibus deſpectum eſſe criminatur. quibus ob eam rem grauius etiam ſcelus, quàm populo admiſſum oſtendit. etenim populus omnis & grati & debiti officij neglecti accuſatus eſt. ſacerdotes verò manifeſtè iniuriæ ſceleriſq́ue obiti, imò & proditionis inſimulantur, quòd debitam ab hominibus aduerſus diuinam maieſtatem, reuerentiam & obſeruantiam, exemplo, actionibus ſermonibusque ſuis excluſerint. Ita populus vel ignoratione, inſcitia & errore prætexendo, crimē ſibi illatum eleuare; ſacerdotū verò exemplo, aut etiā iudicio propoſito deriuare quoquo modo poteſt. ſacerdotibus verò, qui vel quid agendum ſibi ac populo ſit, non ignorant, vel ignorare ſine magno ſcelere & officij proditione non poſſunt, nulla parari poteſt excuſatio. Quamobrem grauiſſimis exemplis in hunc ordinem olim cælitus animaduerſum fuiſſe accepimus, ſicut ſcriptum eſt: Hoc eſt, quod locutus eſt Do-
Leuit. 10. » minus, Sanctificabor in ijs, qui appropinquant mihi: & in conſpectu omnis populi glorificabor.

glorificabor, &c. Quoniam tamen hominum improbitas culpæ crimen negatione deriuare magis, quàm confeſſione deprecari aliquando ſolet, ne quid à Deo non veriſſimè & grauiſſimè dici vnquam putetur, non coniecturis, ſed manifeſtis ipſorum verbis & factis conuincitur. [*In quo deſpeximus nomen tuum?*] quaſi verò religionis & pietatis violatio verbis ſolùm, & non multo etiam magis factis conſtet. Iurarent fortaſſe ſacerdotes Dei illud nomen arcanum ſanctum ſibi ſemper religioſeque pronuntiatum fuiſſe, ſemper ſe de Deo cum ſumma obſeruantia fuiſſe locutos. Itaque ſi vera virtus verbis tantùm, non item actionibus & ſtudijs definiretur, maximam à ſe præſtitam contendere iſti poſſent, qui diuinum nomen ſibi ſumma cum reuerentia pronuntiatum ſemperque prædicatũ affirmantes dicunt, [*In quo deſpeximus nomen tuum?*] Obſeruata hoc in loco humanæ ſapientiæ calliditas eſt, quæ in manifeſta & ſimpliciſſima re, verborum tamen ſonum impugnare audet, ſyllabas etiam interdum, quibus ſeſe defendere conetur, arripit. Verùm enimuero diuina ſapientia, quæ virtutem actionum potius & rerum ponderibus, quá verborum copia examinat, debitum ſibi à populo cultum, iſtorum ſtudio & iudicio neglectum & violatum arguit. atque ex conſequenti nomen ſuum, quod ore pronuntiatum rectè illi defendendum animo & iudicio prophanatum & violatum confirmat, ſicut ſcriptum eſt: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me, & cæt. [*Offertis ſuper altare meum panem pollutum: & dicitis, In quo polluimus te?*] Sanctarum atque à Deo inſtitutarum rerum deſpicientia & contemptio populum paulatim ad omnem pietatis rationem peruertendam & violandam perducit. quamobrem magnam ſacrificiis faciendis diligentiam & curam adhiberi Deus interim voluit, quoad illius immaculatæ & integerrimæ victimæ feriendæ tempus accederet. cuius arcanam rationem & diuinam efficientiam omnis ille antiqui cultus ac ceremoniarum apparatus & ritus ſignificabat, nullumque in omni ſacrorum illorum ratione verbum fuit, quod non ad ſacrificij Chriſtiani dignitatem virtutemque ſpectaret: cuius auctoritate & exſpectatione efficiebatur, quicquid illorum aſſiduitate & procuratione præſtari potuit. Oportuit ergo diligenti opera, ſtudio atque obſeruatione illa à ſuis miniſtris curari, quibus præter religionis obſeruantiam & populi diſciplinam magna etiam futurarum rerum & diuinorum conſiliorum arcana ratio continebatur: id quod multis antiquorum librorum, vbi de hac re agitur, locis indicatur, cauetur ac præcipitur. Quibus ex rebus illud conſequitur, hanc religionis partem, quæ ſola ex antiquo ſacrarum rerum apparatu ſupererat, non potuiſſe à ſacerdotibus, ſine magno ſcelere atque pernicioſo populi exemplo veræque diſciplinæ detrimento, negligi aut prætermitti. Id quod ſui temporis ſacerdotibus Vates noſter obijcit, affirmans illos non ſolùm re ipſa & actione ſacrificiorum ſanctitatem violaſſe, ſed, quod grauiſſimum etiam fuerit, iudicio & ſententia apertoque ſermone populo contemnendam prodidiſſe. in quotidianis namque ſacrificiis factitandis illas pecudes mactaſſe dicuntur, quæ in omni ad eam rem comparato grege deterrimæ eſſent, quæque ipſis ad vſum ſuum ineptæ putarentur; cæteras verò, quæ meliores forent, ſibi delectas ſeruaſſe, cùm tamen non modò præcepti & inſtituti ſignificationiſque, ſed dignitatis etiam iure optimo, integerrima & præſtantiſſima quæque ex omni genere, Deo digniſſimo & præſtantiſſimo rerum omnium auctori & Domino debeantur: quæ qui vel temerè, vel imprudenter ſubtraxerit, ſine culpa eſſe non poteſt; nedum ſi conſultò prudenterque id admittat, atque ſcelus etiam ratione & diſputatione defendere confirmareque ſtudeat. [*Offertis ſuper menſam meam.*] Aræ ritè & ſanctè conſecratæ menſarum rationem nomenque ſubeunt, quibus Deus, familiaritatis, benignitatis & placationis cauſa, ſeſe hominibus conuiuam præbet, interdumque ille ſolus cum ſacerdotibus & miniſtris, nonnunquam & cum populo ipſo epulatur. qua de re nos aliàs ex illius benignitate agemus. Sic Ezechiel altare menſam appellauit, Ezech. 41.
Altaris lignei trium cubitorum altitudo, & cæt. Et locutus eſt ad me, Hæc eſt menſa coram Domino, & cæt. Maxima ergo reuerentia obſeruari, magna diligentia, puritate integritateque curari & inſtrui menſam eam oportuit, in qua tanti principis ac Domini maieſtas ad ipſorum qui inuitarent, vtilitatem atque ornamentum excipienda erat. Id verò ſacerdotum ipſorum non modò negligentia contemptum, ſed ſcelerata etiam iudicij ſententia pollutum fuiſſe oſtendit. [*In eo quod dicitis, Menſa*

Domini deſpecta eſt.] Antiquus & vetus auarorum hominum mos eſt, vt quas res à melioribus vſibus ad ſuam vtilitatem transferri cupiant, excogitata aliqua oratione ſibi vendicare ſtudeant; cuius ſententia ſimilitudinem quandam, ſpeciemq́ue ſapientiæ gerat, re ipſa verò illorum cupiditatem arguat. ſic diſcipuli illi vel potius diſcipulus ille furum omnium auariſſimus & improbiſſimus vnguenti in ſanctiſſimos præceptoris ſui pedes laudatiſſimo mulieris officio impenſi profuſionem (vt is vocauit) liberalitatis in pauperes comparatione accuſabat, » Vt quid perditio hæc? & cæt. Sic etiam ſacerdotes hi, apud quos Malachias agebat, pecudum deterrimas & abiectiſſimas quaſque ad ſacrificia deſtinantes, probatiores omnes ſibi ipſis in vſus reſeruabant, illam ſcilicet prætexentes orationem, Dei nullarum ex nobis rerum indigentis menſam, quacumque re etiam deſpectiſſima, commodè apparari & inſtrui, modò integer ſacrificantium fuerit animus: id verò illa ratione probare populo ſtudebant, quod infimas, viliſſimas atque deſpectiſſimas ex victimis partes Deus ſibi ad aras depoſceret; nimirum, omenta, adipes & ſanguinem, quæ nulli ferè vſui hominibus ad eſum eſſe poſſunt, vt vel minimis & viliſſimis rebus ſibi ſacrificandis contentus cætera ſacerdotibus & leuitis ad fruendum relinquere videretur. atque hoc modo de rebus ex naturæ æſtimatione non ſignificatione diſputantes, auaritiæ cupiditatibusq́ue ſuis cum religionis detrimento & pietatis contemptu conſulebant. [*Quia dicitis, menſa Domini deſpecta eſt, & cibus eius deſpectus, &c.*] vt inferius ſubiungetur. Primùm igitur illorum oratione prophana & impia redarguta, ſceleris cauſa, hoc eſt, auaritia illorum patefacta, ſtudio & voluntate accuſata, & in iudicio manifeſtè declarata, opus etiam ipſum malum atque improbandum arguitur, ne quid ab iſtis malum non eſſe defendi aut excuſari ratione, vt putabatur, aliqua poſſet.

Si offeratis cæcum ad immolandum, nonne malum eſt?

Tametsi Deus ad religionis ſuæ cultum non omnes hominum facultates expetierit, ſed quaſdam tantùm res, easq́ue modico ſumptu parabiles, attamen, quæcúque illæ fuerint, ſuo in genere, ſelectas purasq. eſſe oportêre docet. dedecet namq. in quodcunque munus ac donum cuiuis homini vltro etiam mittendum infima quæque & abiectiſſima ſeponere; nedum ſi principibus & digniſſimis viris ex debito etiam officio aut honoris cauſa inhoneſtum mittatur munus, maximè dedecebit. Eſt autem hic cauſę ſtatus legitimus, quòd iſtorum factum ex diuinæ legis præſcripto & interdicto accuſatur. Leuit.22. » in lege enim ſic ſcriptum eſt: Si cæcum fuerit, ſi fractum, ſi cicatricem habens, ſi pa» pulas, aut ſcabiem, ant impetiginem, non offeretis ea Domino. Id quod cùm illi præceptum negligerent, & ex rerum ratione & natura diſputantes, non malefactum eſſe defenderent, eodem etiam diſputandi genere & modo redarguuntur. Aut enim, inquit, res ad præcepti normam (quod tutiſſimum & certiſſimum ſemper fuerit) dirigédæ, aut ad ſapientiæ rationem reuocandæ ſunt. ſi lege agendum ſit, violatam eſſe à vobis legem conſtat; ſin verò (vt eſt hominum improbitas) à certo & manifeſto præcepto, ad ingenioſam diſputationem tráſfugitur, nullus in eo etiam genere locus erit, quo ſeſe homines tueri atque defendere poſſe putent, vnde vera & ſapienti atque manifeſta ratione non ſtatim deijciantur: vt in hoc genere ſacerdotes ex honeſto & decoro, atque ex contentione redarguti manifeſti ſceleris conuincantur.

Offer illud duci tuo, ſi placuerit ei, aut ſi ſuſceperit faciem tuam, dicit Dominus exercituum.

Argvmentatio hoc modo concluditur: Munus quod à minore ad maiorem mittatur, ex eius, ad quem mittitur, dignitate æſtimari oportet: idq. in quocunq. rerú genere ſit, elegantiſſimum magis qualitate, quàm magnitudine & copia eſſe decuerit: vos Deo opt. & max. peſſima queq. deſtinatis & offertis: cóſequés ergo eſt, nó modò ꝑceptú à vobis violari, ſed rationé omné honeſti & decori peruerti. propoſitio ex ſeſe nota & certa eſt; aſſumptio à vobis negata, hoc eſt, peſſima & deterrima eſſe, quæ offeratis, ex comparatione probatur. Nemo principum hominum dignitate, puritate & magnitudine

dine cum Deo vlla ex parte comparandus eſt. vos autem ea Deo offertis, quæ non modò regi, ſed neque duci aut præfecto veſtro, ſine manifeſta gratiæ iactura, mittere auderetis: multo igitur magis Deo huiuſmodi abiectiſſima vel non offerri oportuerat, vel non minorem tantæ dignitatis offenſionem vereri, quàm ſi homini cuipiam ſummo hæc darentur. Huius enthymematis propoſitio prætermiſſa eſt vt notiſſima: aſſumptio verò permiſſione huiuſmodi fit, [*Offer illud duci tuo.*] Fac, inquit, periculum iudicij & voluntatis erga te ducis tui, qui tibi familiaris magis & æqualis fere eſſe videatur, cùm tu ſacerdos ſis, ille dux, homo vt tu, rege inferior. Experire hoc modo illius erga te voluntatem & gratiam inire parato, profecto offenſionem certiſſimam atque abalienationem animi concitaueris. quòd ſi hoc tibi tanta iſta audacia & contemptione apud ducem tuum mali & odij merito conciliaueris, quid timeri oporteat ex me Domino exercituum, qui dignitatis & auctoritatis meæ magnitudinem contemni ægrè & grauiter feram, deſpici non patiar, tueri & vindicare poſſum? vtpote qui plurimos & inſtructiſſimos ad eam rem exercitus habeam. profectò ſummæ non modò temeritatis, ſed impudentiæ fuerit, vos me tanta à vobis contemptione affectum, aut gratum vobis, aut populo, pro quo ſacrum facitis, placatum promittere. hæc totius argumentationis concluſio eſt, quæ ſtatim ſubiungitur. Ducem verò propterea appellat, quòd illa reſtituti templi ætate, Iudæorum reſpublica, non, vt anteà, per reges, ſed per duces ex Iudæ tribu gubernaretur. Sic Zorobabel Iudæ dux ab Haggæo eſt Hagg. 1. appellatus. Quòd ſi huiuſmodi munera duci ingratiſſima, ijs, qui adferrentur, inutiliſſima eſſent, quid ſi eadem regi cuipiam præexcellenti eodem ſtudio & iudicio eodémque modo concinnata mitterentur, quonam modo, quo ſenſu & ore ſpectanda eſſent, quo animo accipienda?

Et nunc deprecamini vultum Dei, vt miſereatur noſtri (de manu enim veſtra factum eſt hoc) ſi quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.

TOTIVS inſtitutæ argumentationis concluſio atque intentio hæc eſt, qua colligitur, improborum ſacerdotum culpa & offenſione committi, vt Deus populo iratus nõ placetur. ſacerdos etenim populi & Dei legatus internuntiuſque eſt: cuius illud officium & munus eſt, vt oratione precibuſque & oblatis muneribus Deum populo placatum reddat, & doctrina vitæque inſtituto exemploque ſuo populum Deo gratum exhibeat & retineat. Oportet eum, qui conciliandæ gratiæ internuntium ſe præbeat, nõ ingratum neque inuiſum Deo eſſe. nam ſi quis culpæ, cuius auctor ipſe maximus aliis & antea fuerat, & tunc etiam cùm deprecatur, ſit, veniam impetrare ſtudeat, ſua ipſe improbitate & impudentia Deum magis offendat, quàm placet, ſicut ſcriptum eſt: Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iuſtitias meas, & aſſumis teſtimonium meum per os tuum? Tu verò odiſti diſciplinam, & abiecisti ſermones meos retrorſum. Pſalm. 49. Magnam ergo curam pietatis, magnumque diuini cultus ſtudium illis eſſe oportet, quibus populo etiam negligenti & perdito Deum placãdi munus eſt legitimè mandatum: quales miniſtros ſacerdotes eſſe in ſacris libris docemur, ſicut ſcriptum eſt: Inter veſtibulum & altare plorabunt ſacerdotes miniſtri Domini, & dicent, Parce Domine populo tuo, &c. tandem ſubiungitur: Zelatus eſt Dominus terram ſuam, & pepercit populo ſuo. Ioel. 2. Atque hoc loco non de ſacrificiorum virtute, ſed de ſacrificantium probitate & gratia agitur. nam ſacrificium antiquum nullius virtutis natura ſua compos erat, ſed futuri Chriſti ſacrificij arcana vi & ſignificatione id, quod prodeſſe poterant, valebant. noſtrum verò ſacrificium natura ſua maximum atque efficaciſſimum eſt, à quocunq. miniſtro, modò legitimo, id fiat, permagni non refert. neque enim miniſtri improbitas ſacrificij dignitati detrahere poteſt. Agitur autem hic de ipſa ſacerdotum cauſa, quatenus internuntij atque interpretes inter Deum & populum ſunt. quo in genere eũ qui optimus fuerit, gratiſſimum & ad impetrandum etiam magis idoneum; eum verò ingratiſſimum & minus ad placandum numen efficacem, qui improbiſſimus aliiſque ſuo exemplo peccandi auctor atque dux extiterit. atque de hac re omni ſatis doctè à theologis diſſeritur, facili & expedita diſtinctione operis operantis & operis operati. Vt vero eò redeamus, vnde digreſſi ſumus, Negat Deus improbos & religionis contemptoris ſacerdotes veniam eius culpæ populo impetraturos, cuius ijdem ipſi au-

ctores, principes, atque præcipuè rei facti ſunt: neque tamẽ tam vitium corrigere, quàm defendere & fouere ſtudeant; quippe qui deterrima quæque cum diuinæ dignitatis contemptione pro populo pietatis contemptore ſacrificare non modò non erubeſcant, ſed etiam rectè id fieri defendant. Hæc verò totius argumentationis concluſio ironia dicta à rhetoribus figura pronuntiatur. [*Et nunc*, inquit, *deprecamini vultũ Dei, vt miſereatur veſtri.*]

Pſalm.2. *Nunc*, illatiua particula eſt, vt igitur, apud Latinos, & ſic apud Pſaltem: Et nunc reges intelligite, &c. & apud exterum Poëtam: *Nunc agite ô ſocij, &c.*

Quòd verò addit, *deprecamini, &c.* non iubendo aut permittendo, ſed irridendo magis atque deteſtando dicit. eſt enim imperatiuus modus, & apud noſtros & alienos auctores ad ironiam explicandam aptiſſimus, vt ille: Ezech.2. Et vos domus Iſraël, Hæc dicit Dominus, Singuli poſt idola veſtra ambulate, & ſeruite eis. & illud:

Iuuenalis Saty.12 *I nunc & ventis animam committe, &c.*

Pergite, inquit, ſi placet, pergite hoc modo deprecari faciem Dei, [*vt miſereatur veſtri*, Hebraicè eſt, *& miſerebitur veſtri.*] Perſtat in ironia, ſacerdotumq. orationem per mimoſim refert Vates, alluditque ad ſolennem illam precationem, qua pro populo ſacerdotes in ſacrificio vtebantur: Num.6. Benedicat tibi Dominus & cuſtodiat te. oſtendat Dominus „ faciem ſuam tibi, & miſereatur tui: conuertat vultum ſuum ad te, & det tibi pacẽ, &c. Hæc omnia vt rectè, legitimè ſancteque honeſtis ſacerdotibus curata vtiliſſima populo „ erant, ſicut ſcriptum eſt: Inuocabuntque nomen meum ſuper filios Iſraël, & ego benedicam eis, ita rurſus ab improbis miniſtris non purè neque ritè acta diuinam offenſionẽ concitabant magis, quàm lenirent, ſicut ſcriptum eſt: Iſai. Et cùm extenderitis manus ve- „ ſtras, auertam oculos meos à vobis, & cùm multiplicaueritis orationem, non exaudiam: „ manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt, &c. Puras namque & culpa vacantes manus eorũ eſſe oportet, qui pro aliis deprecaturi eas tendunt. culpã autẽ quomodo redimere aliis poſſit, quam idem auctor & princeps imprimis ſuſtineat? [*De manu veſtra factum eſt hoc.*] Iam, inquit, non tam populi vitium, quàm veſtrum ſcelus & crimen agitur: Vos auctores impietatis populo eſtis, manuſque, quas pro populo tenditis, vos primi pollutas ſcelere & contaminatas habetis. Igitur videmini vobis ſatis digni, quibus Deus annuat, & quæ popoſceritis, facilè concedat? [*Si quomodo ſuſcipiat facies veſtras, dicit Dominus exercituum.* Hebraicè eſt, *Num ſuſcipiet à vobis facies, dicit Dominus exercituum.*] Ex contentione argumentatus ingratos & inuiſos Deo illos eſſe concludit. negauerat enim prius huiuſmodi munera eodem ſtudio & animo duci offerentem gratum fore, Si placuerit, inquit, ei, aut ſi ſuſceperit faciẽ tuam. nunc verò eundem exitum orationum, precationum & munerum à Deo exſpectari oportere ait, qui non homo, ſed Deus natura puriſſimus & omnibus rebus præſtantiſſimus; imperio verò, dignitate atque auctoritate ſuprema, imperatorum regumque omnium citra omnem comparationem longè maximus ſit; vtpote [*Dominus exercituum.*] *Suſcipere facies*, eſt gratum benignumque alicui & propitium ſe exhibere, quod Hebraicè *tollere facies*, latinè, *frontem exhilarare*, dicitur. contrarium eſt huic ſententiæ, concidere, dimittere, vel confundere facies, vt: Geneſ.4. Quare concidit facies tua: nonne ſi bene egeris, recipies? hoc eſt, reſtitutam habe- „ bis faciei hilaritatem? Hebraicè eſt, *Tollere faciem.* quæ verò ironicos dicta ſuperius erant, permiſſionemq. ſiue iuſſionem præferre videbantur, ea aperta oratione, ſemotis figuris, continuò exponuntur, atque ſacrificia illa cum ſacrificantibus ipſis ab offenſo iratoque Deo repudiata indicantur.

Quis eſt in vobis, qui claudat oſtia, & incendat altare meũ gratuito? non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituũ, & munus nõ ſuſcipiã de manu veſtra.

SACRIFICIA illa ab iſtiuſmodi ſacerdotibus facta, atque ab errante & vitioſo populo hoſtias præbẽte oblata, adeo ſibi ingrata eſſe Deus ait, adeo à vero & legitimo cultu aliena, vt conſultius eſſe dicat, omnino prætermitti & deſeri, quàm hoc modo inutiliter frequentari. neque enim hæ ſacræ res eius generis ſunt, vt conſuetudinis tantùm retinendæ, ſed magis veræ animorum pietatis oſtendendæ & exercendæ cauſa & factitari, atque ideo puriſſimè & ſanctiſſimè, quatenus id præſtari ab hominibus poteſt, curari debeant. Quòd ſi hac ratione neglecta, tamen in ſpecie tantùm & pietatis ſimulatione, non virtute frequententur, relinqui omnino minus inutile fuerit: quandoquidẽ operã ſolùm, quàm oleũ ſimul perdere, ſit ſatius. Quamobrem id ſibi ingratũ minus ac potius admitten-

admittendum fore Deus ait, ſi quis extaret, qui tẽpli foribus clauſis hoc ſacrificãdi modo & conſuetudine ſacerdotibus interdiceret. ea verò cum ſtomachi faſtidio quodã ex rei indignitate cõmoti pronuntiata ſunt. Hebraicè ſic ad verbum legimus. [*Quis etiam in vobis, & claudet fores, & non incendetis altare meum fruſtra?* &c. Chaldaicè verò ſic: *Quis etiam in vobis, & claudet fores domus ſanctuarij mei, & non offeretis ſuper altare meum munus abominationis.*] Ita vt quemadmodum omnes eiuſdem ſententiæ, ad res diuinas prophanandas & contemnẽdas, fuêre, velit Deus quempiam illo conſilio extare, vt clauſis templi foribus illum ſacrificandi vſum ſuperuacaneum diceret & prohiberet: cuius ſentẽtiam potiorẽ, & factum minus improbandũ ſibi iudicari Deus ait, vt omnino nulla ſacrificia fierẽt potius, quàm & polluta & perperam factitarentur. [*Et non incendatis altare meũ gratuitò.*] fruſtra & ſine vlla probabili ratione, aut vtilitate aliqua. ſic apud Pſaltem: Odio habuerunt me gratis, &: Cùm loquebar illis, impugnabant me gratis. Iam verò quæ reſtant, apertè loquitur Deus, ingratumq. ſibi & hunc cultũ & cultores ipſos eſſe declarat. [*Non eſt voluntas mihi in vobis, dicit Dominus, & munus non ſuſcipiam de manu veſtra.*] huiuſmodi etenim munera nõ ex natura rerũ ipſarũ, ſed magis ex colẽtis animo æſtimari ſolẽt. pietas itaq. & ſanctitas placatũ hominibus propitiumq. Deũ efficit. quarum virtutũ qui expertem ſeſe præbuerit, eundẽ incenſis etiã hoſtiis ingratũ eſſe, ſacræ rationes arguunt. Reſpexit Deus ad Abel, & ad munera eius; ad Cain autẽ, & ad munera eius non reſpexit. Sic hoc loco, [*Quoniã*, inquit, *non eſt mihi voluntas in vobis*: ob eam rem, *neque munus accipiam de manu veſtra.*] *Munus* autẽ hebraicè hoc in loco *minhha* vocatur. quod quanquã natura ſua neq. cæcum neq. claudum eſſe poſſit, vt in ſacrificiorum generibus indicatur, non tamẽ illud ſibi gratũ fore ab illis oblatũ ait. Ob eam rem, inquit, [*de manu veſtra.*] nam aliàs *minhha* gratiſſimum ſibi eſſe Deus declarauit, ſi purè ſanctèq. curetur, & vt ille canebat: *Immunis aram ſi tetigit manus, Non ſumptuoſa blandior hoſtia, Mollibit auerſos penates Farre pio & ſaliente mica.* ex hoc enim genere *minhha* fuit. Duplex autẽ violati officij crimen Iudæorũ populo & ſacerdotibus, vt auctoribus, illatũ fuiſſe ſuperius vidimus: alterum quod ab ijs neque Deus vt pater coleretur, neq. vt Dominus obſeruaretur. Id quod facto ipſo probatum & cõfirmatum eſt. nãque huiuſmodi cultũ ſumma cum contẽptione filiorũ erga patrẽ nõ eſſe, atque ex cõſequenti ſingularibus & conſtãtiſſimis Dei in Iſraëlẽ beneficijs minimè reſpondere manifeſtum eſt. illud verò alterum comparatione etiam arguitur, videlicet neq. ſeruorũ erga dominum cultum officiúmue iſtiuſmodi dici poſſe, quando nulla orbis terrarum natio ſit, quæ Deum, tametſi non ſingularibus beneficiorum exemplis & manifeſtis rebus atq. verbis, familiaritateq. magna, cõmuni tamen mundi gubernatoris & rectoris nomine à ſe cognitum non ſanctius & purius, quàm Iſraëlitæ, colat, hoſtiiſque ſelectioribus & elegantioribus placandum aſſiduè curet.

Pſalm.36.
Pſalm.119.
Geneſ.4.
Horat.

Ab ortu enim ſolis vſque ad occaſum magnum eſt nomen meum in gentibus, & in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.

HVIVS loci quanquam aperta ex verbis ipſis ſententia eſt, arcana tamen ſignificationis ratio ex verborum conſtructione obſeruanda ſubeſt, quam antiqui interpretes diligenter à ſe conſideratam, certè non ſatis explicatam reliquerunt. Reprehẽderat acriter Deus ſacerdotes, quòd nomen ſuum ita contempſiſſent & imminuiſſent, vt quocunque modo, quacunque hoſtia coleretur, nihil referre arbitrarentur & docerent. quã in re neque ſeruorum, neque filiorum officium ab illis præſtitum arguebat & repudiabat. Quam longè autem à filiorum cultu illi abeſſent, facile oſtenſu fuit. illud verò nunc oſtenditur, eoſdem à ſeruorum reuerentia nimium etiam diſtare, quia aduerſus ſe exhibenda omnes alias orbis nationes, quibus ſeſe Dominũ, non autem ita manifeſtis argumentis, vt Iſraëli patrem hactenus oſtendiſſet, longè Iſraëlitis antecellere confirmat. at verò cæteras gentes non legis & diuinorum ſermonum aperta notitia, ſed tantùm rerum naturæ contemplatione adduci, vt Deũ, quem Dominum & rectorem crederet, diligenter atque attentè colerent, ſelectiſq. victimis placatũ propitiumq. ſibi & vellent & curarent. Quo nomine autem id ab illis ſuſciperetur, Deus ipſe exponit. [*Magnum eſt nomen meum in gentibus.*] Magnitudinis ratione & definitione ſe ab illis coli teſtatur, eoque iure etiam vehementer Iudæos vinci, quibus nomen ſuũ contemptui eſſet. itaque quanquam proprium Dei nomen gentibus eſſet ignotum (vt Ægyptiis religionum ſiue ſuperſtitionum omniũ magiſtris & auctoribus ignotum fuiſſe Pharao teſtatus eſt) quis eſt

Exod.5. eſt יהוה, inquit, vt audiam vocem eius, & dimittam Iſraël, neſcio יהוה, & Iſrael non dimittam. dixeruntque, Deus Hebræorum, &c. tamen certè magni cognomen, quod natura ſua Deus habuerat, ſibi apud omnes etiam gentes, ipſis tantum diurnis nocturnisque viciſſitudinibus & commutationibus temporum quadripartitis & conſtantibus, Pſalm.7. pepererat, ſicut ſcriptum eſt: Domine Dominus noſter, quàm admirabile eſt nomen tuum in vniuerſa terra, &c. Quoniam videbo cælos tuos, & opera digitorum tuorum, lunam & ſtellas, quæ tu fundaſti. Satis autem momenti & ponderis hæc tanta rerum concordia, atque variorum motuum cæli conſtantia & efficientia habuit, ad ſupremum aliquem gubernatorem & Dominum gentibus probandum, ſicut ſcriptum eſt: Cæli enarrant gloriam Dei, &c. id quod illorum ipſorum de ea re diſſerentium ſententiis frequenter confirmatum legimus.

Horat.lib.1. Epiſt.12.

Et adhuc, inquit ille, ſublimia cures?
Quæ mare compeſcant cauſæ: quid temperet annum:
Stellæ ſponte ſua, iuſſæne vagentur & errent:
Quid velit & poſſit rerum concordia diſcors, &c.

Sublimia curare dixit eum, qui rerum harum rectorem & gubernatorem, ſublimem & maximum ex actionum & motuum diſcordi concordia confiteri cogeretur. huius enim argumenti efficacia quanta eſſet, rectè exiſtimans addebat, *Quid velit & poſſit*, & cæt. Igitur quiſnam ille Deus eſſet, qui cętera omnia ſub ſe haberet, temperaret atq. regeret, quáquam id gentes olim fugerit, quendá tamen ſummum, optimum maximumq. eſſe Hora. epod. non latuit. *At ô deorum quiſquis in cælo regis, terras & humanum genus.* Ignotum quidem hunc deum Athenienſes appellarunt, cui aram conſecratá Paulus vidit & probauit. quoniam verò horum omnium motuum, téporum & viciſſitudinum index atq. præcipuus adminiſter ſol eſt, cuius præſentia atq. abſentia, cætera metiri & obſeruare homines poſſunt, ob eam rem Deus ſibi magnum cognomen apud omnes gentes ex ſolis ortu & occaſu partum eſſe docet. namque primus, ſupremus, acerrimus & velociſſimus cælorum motus is eſt, quem ſol ſingulis diebus ab ortu ad occaſum conficiens indicat, ita vt propoſitio illa, [*à ſolis ortu, &c.*] duplici officio functa, & orbis terminum atque extremum locum, vt ſolet, ſimpliciter ſignificet, & cauſam etiam rationemq́ue explicet, quamob- Amos.1. rem Deus mundi rector magnus apud omnes gentes cognominetur. ſolet enim hic eius præpoſitionis vſus eleganter in ſacris obſeruari, vt: Dominus de Sion rugiet, & de Ieruſalem dabit vocem ſuam. quo in loco huius Hebraicæ vocis MIN, pro quo latinè reddimus, *a, de, è, ex*, à nobis eſt indicata vis. Propterea autem arcanam orationem hanc eſſe initio docuimus; vtpote quæ eadem verborum ſimplici pronuntiatione duplicem ſimul complectitur ſententiam, magnum eſſe nomen Dei ab ortu ſolis ad occaſum; atque ortu ipſo occaſuque ſolis eam diuini nominis magnitudinem probari. conſentaneum autem fuerat eodem magnitudinis nomine Deum gentibus, vt cognitum, ſic etiam cultum eſſe: neque enim quem maximum crederent & faterentur, abiectiſſimis victimis placari & coli par fuerat. ob eam itaque rem addidit, [*Et in omni loco ſacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Hebraicè ad verbum, *Et in omni loco incenſum offertur nomini meo, & oblatio munda.*] Sacrificia, quæ mactatis hoſtiis fiunt, incenſum, cætera verò, quę ſale, vino, farre, oleo aliiſque ſimplicibus rebus offeruntur, oblationem vocat. atque ita inuiſa ſibi eſſe Iudæorum impura ſacrificia oſtenderat, quæ à gentiú etiam ſacrificiis delectu & dignitate vincerentur. neque etiam placere illorum oblationem affirmauerat, quæ quáquam ex mundi rebus pararetur, ab impuris tamen & nominis ſui contemptoribus oblata forent, cùm etiam hac in parte gentium iudicium & officium probatius multo ſit, à quibus non minus munda oblatio offeratur, ſi rerum ſpectetur; ſi verò animi ſententia & ſtudium, multo dignior & ſanctior horum ratio, quàm Iudæorum eſſe cognoſcetur: in illis enim magnitudinis appellatio & reuerentia; in his verò contemptio & deſpicientia arguitur. hoc eſt, quod ſubiungitur.

Quia magnum eſt nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum. & vos polluiſtis illud, in eo quod dicitis, Menſa Domini contaminata eſt: & quod ſuperponitur, contemptibile eſt cum igne, qui illud deuorat.

TAMETSI Dei optimi maximi ſanctiſſimum arcanumq. nomen gentibus ignotú fuerit, agnomé tamé ſumma cum reuerentia & obſeruatione ac magnitudinis præconio

ab ijs

ab ijs pronunciari ait, qui aliquẽ eſſe maximum omnium rerum & cauſarum principem Deum, cuius nutu cætera gubernarentur, ex primo illo & maximo motu cognouerant, cuius prima in motuũ ratione efficientia obſeruabatur: cùm deniq. in motoribus atq. in motibus ordinẽ eſſe oportere intellexerant, quamobrẽ tametſi deos alienos eſſe putarent, vnũ tamen ſupremum agnoſcere neceſſe fuit, vel qui ſolus omnia, vel qui cæteros primus ipſe gubernaret: quo verò nomine is diceretur, aut quiſnã eorum, qui à gentibus pro dijs colerentur, potiſſimũ eſſet, ignotum ijs fuit, qui eius, quem Iſraëlitæ adorarent, virtutem, efficientiã, resq. geſtas nondum cognouerant. nam quibus hæc planè cognita & perſpecta fuerunt, ijs idẽ ſummus & magnus Deus, qui & Iſraëlitarũ Deus eſt appellatus. quod ex Iethro Madianitæ principis viri confeſſione animaduertimus. Nunc, inquit, cognoui, quòd magnus יהוה ſuper oẽs deos, hoc eſt, nũc cognoui יהוה quẽ vos colitis, eſſe magnũ illũ, quẽ ſuper omnes deos neceſſariò eſſe intelligebã: quiſnam verò ille eſſet, ignorabã. neq. verò tam gẽtium ſacrificia ſibi grata eſſe, quã eorum mentẽ & ſtudiũ multo magis, quàm Iudæorũ probari Deus ait. gentes nãque poſt promulgatam legem, cùm non ex diuino præſcripto & inſtituto, ſed ſuo ipſorũ arbitrio facerẽt, neque rerum naturã modũ & ſignificatione certã, quę in ſacrificiis obſeruari oportebat, obſeruare, atq. ideo neq. ſua ſacrificia, quatenus talia eſſent, probare Deo poterat: Iſraëlitæ verò, quibus & rerum natura, & cultus formula, & ſacrificiorũ ſignificatio certa & omniũ denique rituum ratio præſcripta fuerat, non gratè modò, ſed vtiliter valde facere poterãt, ſi modò legitimè & ſanctè procurarẽt. permagni enim refert, an quod fit, ex diuini conſilij ſentẽtia eſſe cognoſcatur, an ex proprio arbitrio & opinione, aut alio antiquo vſu, ſine certa rerum & diuinæ voluntatis notitia, fiat, ſicut ſcriptũ eſt: Vos adoratis quod neſcitis, nos Ioan. 4. adoramus, quod ſcimus: quia ſalus ex Iudæis. Sed quod in gentibus ad Iudæorũ opprobrium & grauiſſimã reprehenſionẽ cõmendatur, illud eſt, Gẽtes, quibus diuina de ſacrificiis & cultu ſui voluntas & ſentẽtia ex certo legis præſcripto aut ex vaticiniorũ oraculis manifeſtis nota nõ eſſet, eo tamen nomine quo Deũ cognouiſſent, reuererẽtur & obſeruarẽt, & quantũ opinione & cogitatione aſſequi poterant, religioſe colerent. hoc eſt, ſupremi motoris & primæ cauſarũ cauſæ nomine à ſolis ortu vſque ad occaſum magni Dei cognomẽto auguſtè ſanctèq. venerarẽtur, ſicut in eandẽ ſententiã Vates teſtatus eſt: A ſolis ortu vſque ad occaſum, laudabile nomen Domini, &c. nam quẽ omniũ rerũ ma- Pſalm. 112. xima virtute pollere intelligerẽt, ſumma laude digniſſimũ fateri & proſequi debuerũt. [*Et omni loco.*] in terris ſuis, in gẽtibus ſuis incenſum offertur nomini meo. nõ ſibi, ſed nomini ſuo offerri dixit, hoc eſt, ei nomini, quo cognitus à gentibus appellatusq. fuerit, colendo & adorãdo victimas ſtudioſè mactari. nã quæ à populo docto ex diuinæ ſententiæ decreto & præſcripto legitimè & purè fiebãt, ea Deo ipſi grata & accepta lex attribuit, ſicut ſcriptũ eſt: Homo, qui obtulerit ex vobis hoſtiã Domino, &c. & alio loco: Si aũt de Leuit. 1. auibus holocauſti oblatio fuerit Domino, &c. Itaque gentium ſacrificia ea parte probat Deus, quatenus nominis ſui magni celebrãdi & colẽdi ſtudiũ declarãt: idq. ex eo confirmat, quòd illi nomini ita cognito ſelectũ, & quatenus rerũ natura & ipſorũ opinio ferebat, purũ munus offerretur. [*Et offertur nomini meo oblatio munda.*] ex quo maximũ Iudęorũ ſacerdotũ ſcelus arguitur, qui non ſolùm illud nomẽ, quod in gẽtibus magnũ & cultiſſimũ erat, ſed illud aliud præſtãtiſſimũ & arcanũ nomẽ illis creditũ, nunquã temere vſurpãdũ, ſicut ſcriptũ eſt: Nõ aſſumes nomẽ Domini Dei tui in vanũ. illud, inquã, [*Dominus exercituũ,*] quod maximis miſericordię, & ſeueris vltionis atq. iudicij rationibus cognitũ illis fuerat, nõ modò tamẽ cõtẽpſiſſent, ſed pronũtiata ſentẽtia & prophanis ſermonibus polluiſſent, affirmãtes populo mẽſam Domini cõtaminatã eſſe, atq. ita eſſe oportere, neq. quicquã referre, qualis nã hoſtia ad eã mẽſam offerretur, quã Deus ipſe ſanguine & adipe viliſſimis & ſordidiſſimis animalis corporis partibus imbui & inſtrui voluerit, & demum eas res igni abſumẽdas tradi iuſſerit. Sic humani ingenij ſtulta ſapientia diſerta eſſe ſolet, vt à certo præcepto & inſtituto, atq. à vera rerũ ſignificatione deſciſcens; diuinarum rationes rerum nõ ad propoſitũ certumq. cõſilium, ſed ad propria commoda excogitata philoſophandi ſpecie interpretetur & definiat, ſicut ſcriptũ eſt: Væ filij deſertores, dicit Iſai. 30. Dominus, vt faceretis conſilia, & non ex me: & ordiremini telam, & non per ſpiritum meum [*Et quod ſuperponitur, contemptibile eſt.*] Hebraicè eſt, *Nibo.* quæ vox duo ſignificat, videlicet primo dictũ eius, deinde eius cibus: ita vt noſtræ verſionis periphraſis, *quod ſuperponitur,* illã ſententiã referat, & quod Deus ipſe præcepit imponendũ, contẽptibile eſt.

atque

atque hoc modo diuini verbi falſò excogitata ſentẽtia & auctoritate ſuum illi iudicium firmare nitebantur. ignis tamen nomen neque in hebraico exemplari, neque in Chaldaica paraphraſi expreſſum eſt, ſed quòd obſcurior locus eſſet, ab interprete ex argumentatione eſt expoſitus. namque Hebraicè eſt OCHLO, pro quo ad verbum comedere illud, vel comedens illud, redditur. Ignis autem ea, quæ in ara incendebantur, abſumebat. Atque hoc loco non obſcurè ſignificabat Deus, quanto ſtudio & cõſilio, quantaque pietate nomen ſuum Domini exercituum gentibus celebrandum, quamque puris & gratis hoſtiis colendum eſſet, vbi illis Chriſti euangelio annuntiato fuiſſet cognitum, quantoque interuallo noui teſtamenti hominum pietas & religio erga Deum Iudæorum illius temporis maximè rationibus eſſet anteponenda. ſed de his aliàs. Hactenus autem aduerſus ſacerdotes: nunc deinceps aduerſus populum ipſum cauſa oratur, qui non minus malitioſè & ſceleſtè, quàm ſacerdotes religionis rem agebãt. illi namque abiectiſſima & indigniſſima quæque ad ſacrificia afferentes, tamen & verbis ornare, & fraudibus etiam diſſimulare ſtudebãt: id quod illorum artem & malitiam potius, quàm imprudentiam arguebat.

Et dixiſtis, Ecce de labore: & exuffllaſtis illud, dicit Dominus exercituum.

CALLIDITATE & diſſimulatione concepta ſcelera, generoſiſſimum & fortiſſimũ quemque virum vehementius etiam, quàm ea, quæ aperte admiſſa ſunt, offendere ſolent. in his enim eius, qui concipit, audacia aut animi impotentia, in illis verò ſumma aduerſus eum, qui laceſſitus fuerit, contẽptio & irriſio arguitur, ſicut ſcriptum eſt: Abominatio iuſtorum vir tortuoſus, &c. Qua ex re illud conſequitur, maximam Deo ſimpliciſſimo & rectiſſimo offenſionem ab eo concitari, qui pietatis officio malitioſa diſſimulatione prodit. Virum ſanguinum & doloſum abominabitur Dominus. Iudæi cùm optima & integerrima quæque ex pecoribus & pietatis & ſignificationis lege ad ſacrificium afferenda ſibi eſſe ſatis cognoſcerẽt, viliſſima tamẽ afferenda diſſimulata & arroganti oratione iactabant, aſſerentes ſe ponderoſi pecoris humeris allati moleſtia & labore vehementer fatigatos eſſe: idq. vt geſtu etiam confingerent, vehementer ex imis pulmonibus anhelantes, ſimulata ſpiritus anguſtia, oſtentabãt. Hebraicè eſt, [*Et dixiſtis, Ecce labor,*] id eſt, en quantum defeſſus ſum, [*& exuffla stis illum.*] Laborem anhelitu frequẽter commoto teſtati eſtis. [*Dicit Dominus exercituum,*] qui & ſimpliciſſimus atq. optimus, idemque ſcelerum fortiſſimus vindex eſt Atque orationem quidem & geſtum eiuſmodi illorum eſſe, quæ allatam rem, quanquã integram & idoneã, ex faſtu tamẽ & iactatione faſtidio dignam imgratamque redderet, nedum ſi rem ipſam, quæ afferretur, deterrimam & abiectiſſimam ineptamque omnino deprehendi contingeret, vt profecto deprehendebatur.

Prouerb. 29.

Pſalm.

Et intuliſtis de rapinis claudum & languidum, & intuliſtis munus. nunquid ſuſcipiã illud de manu veſtra, dicit Dominus. Hebraicè, *& intuliſtis raptũ,*

ADEO, inquit, falſò afferendi pecoris labor à vobis iactatus eſt, vt nõ modò in afferendo, ſed neque nutriendo illo laborẽ vllũ conſumpſeritis; quippe quòd non veſtro vobis, ſed alieno magis pauperiorũ & oppreſſorũ labore cõſtiterit, à quibus furto, rapina, vel vi, aut calũnia vos abſtuleritis, quæ vnica ratio inuiſum atq. ingratũ nimis munus efficeret: ſed illud longè ingratiſſimum eſt, quòd ex rapina nõ optimum, ſed inutile vobis prorſus claudum & languidum inferatis, atq. iniuriæ à vobis admiſſæ pœnã rebus ex iniuria partis, iiſdemq. omnino inutilibus, deprecari & redimere ſtudeatis. Quòd ſi huic ſacrificio munus etiam *minha* dictum addideritis, quanquam id & naturæ ſimplicitate & vilitate facilitateque ſua idoneum ad offerendum ſit, [*tamen de manu veſtra ſuſcipiã illud? dicit Dominus.*] nihil equidem minus: quandoquidem non ſolùm debitum munus, ſed id etiã, quod vltro promiſſum eſt, ſi minus honeſtum legitimumq. ſit, ingratiſſimum eſſe, & ei, qui concinnauerit, infauſtiſſimum eſſe oportet.

Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculũ, & votũ faciẽs, immolat debile Domino: quia rex magnus ego, dicit Dominus, & nomẽ meũ horribile in gẽtibus.

EODEM comparationis argumento populus impietatis & contemptionis arguitur, quo ſacerdotes paulo ante redarguti fuerant, nullam, inquam, inter mortales omnes nationem ita barbaram, ita à communi ſenſu alienam eſſe, quæ Deum eo nomine, quo ſibi no-

ſibi notus eſt, non maiori ſanctitate & reuerentia, quàm populus iſte, colat, à quo illum ex maiori & clariori Dei diuinarumque rerum notitia maximè, ſanctiſſimè, & religioſiſſimè cultum eſſe oportuit. namque his & Dei nomen illud præſtantiſſimum creditum, & vitæ lex lata, & ſacrificiorum cultusque omnis ratio præſcripta conſtat: illis verò cùm illud tantùm ex naturæ contemplatione, atque ex ſapientum placitis & doctrina conſtet, Deum optimum maximum regem eſſe, qui cæteros omnes, quos illi deos putant, gubernet, neque ex ipſius præſcripto & decreto habeatur, quibus ritibus & ſacris coli ab ipſis velit; vtpote, qui diuina lege ad eam rem careant, ad ea tamen ſacrificia, quæ non iuſſi, ſed ſponte ſua & conceptis votis factitant, non ſelectiſſimas quaſq. & ſtudioſiſſimè conquiſitas hoſtias præbere, magnũ nefas ducunt, ita vt ſiniſtra, dira & vitioſa omnia illi euentura putentur. cui cùm vt ſuſceptum ſponte votum ſoluat, integra & decora victima in grege contigerit, tamen vitioſa mactetur. quippe cùm Domino regique magno non optima quæque afferre, impium nefariumque eſſe credatur. etenim in illa etiam, quam falsò putabant, deorum multitudine & turba, quibus hoſtiis immolandum cuique Deo, cui maioribus, cui lactantibus, cui maribus, cui feminis, ſtudioſè & diligenter ab illis curatum & prouiſum fuiſſe conſtat, eiuſmodique horum vouentium orationes paſſim referuntur,

Cicero cõtra Rullum.

De Diuinat.

Horat. lib. 4. ode 2.

Te decem tauri, totidemque vaccæ,
Me tener ſoluet vitulus relicta
Matre, qui largis iuueneſcit herbis
In mea vota,
Fronte curuatos imitatus ignes
Tertium lunæ referentis ortum,
Quà notam duxit, niueus videri,
Cætera fuluus.

Igitur iudiciorum, conſiliorum & factorum etiam contentione propoſita, nefariè atque impiè agere populus ille Iudæorum arguitur, qui cùm Dei maximi & arcani illius nominis notitiam, cùm legem, vitæ inſtituta, cùm ſacrorum & rituum certam diſciplinam habeat, nulla tamen magnitudinis, diuinitatis, beneficiorum atque miraculorum, nulla denique vltionum ratione deterritus numen illud ſcelerata contemptione, vel, quod grauius eſt, irriſione proſecutus, in dira & vitioſa incurrere ſit commeritus: quòd ſi nulla alia lex, qua hi damnarentur, eſſet, abundè ſatis eſſet gentium de ea re iudicium, qui Deum, quem Domini ſupremi & regis magni nomine tantùm cognouerint, non tamen optimis & ex ſingulorũ generum maribus hoſtijs, etiam ex voto ſponte ſuſcepto, colere, impium nefariumque eſſe ſtatuunt. [*Maledictus doloſus.*] deteſtandus & ſacer atq. vitandus omnibus iudicatur, qui diuinas res doloſè & malitioſè agat. eiuſmodi enim illorum de hac re ſententia fuit.

Horat. lib. 3. carm. od. 2.

Sæpe Dieſpiter
Neglectus, inceſto addidit integrum.
Rarò antecedentem ſceleſtum
Deſeruit pede pœna claudo.

[*Qui habet in grege ſuo maſculum.*] *Maſculum* pro integro, abſoluto atque perfecto in ſacris ſermonibus & in exteris etiam, vnde hæc oratio affertur, vſurpari ſolet, vt apud Iſaiam: Antequam veniret partus eius, peperit maſculum: cùm tamen de voce Domini illo in loco agatur. & Satyricus maſculam bilem dixit. Erat autem maſculum genus religioni præcipuè tributum: ex quo factum eſt, vt ad ſacros ſuffitus thura etiam ſeligerentur, quæ ob præſtantem virtutem maſcula dicebantur. Religione, inquit Plinius, tributum ne ſexus alter vſurparetur. [*Et votum faciens.*] quanquam nullis legibus teneatur, ſed tantùm voti ſponte ſuſcepti cauſa impius fraudulentusque iudicatur, [*ſi immolet debile Domino.*] Hoc loco nomen, *Domino*, non eſt redditum pro illo arcano Dei Iſraëlitis noto cæteriſq. gẽtibus ignoto nomine, ſed ſimpliciter pro cognomine ADONAI, quod propriè dominia ſiue dominos ſignificat: ea enim ratione Deus ille ſuprẽmus gẽtibus notus colebatur. [*debile,*] Hebraicè eſt, *Maſhhath*, quod corruptũ vitiatúq. ſignificat. eſt autẽ verbũ religioſum & in pontificum ſermonibus vſurpatũ etiã apud gẽtes: latinè vitioſum dicebãt, vt illud: Vitioſa quæ defixerit Augur, irrita infectaq. ſunto. verbũ eſt integro oppoſitũ. [*Quia rex magnus ego, dicit Dominus exercituũ.*] Magni regis nomẽ ſibi apud gẽtes cõſtare, atque

Iſa. 66.

Perſius ſat. 5

Plin. lib. 12. cap. 14.

Cicero de leg. 2.

atque id nomen auguſtè ſancteque colendum, omnique reuerentia digniſſimum haberi & prædicari, [*ait Dominus exercituum.*] à Iudæis tanti nominis notitiam habentibus tamen contemptus. [*Et nomen meum horribile in gentibus.*] Verbum *horribile*, non ad odium & deteſtatiouem, vt latinè ſignificare videtur, ſed ad reuerentiam, religionem & ſanctitatem, atque auguſtam & diuinam rationem eſt referendum. namque Hebraicè eſt NORAH: quod verbum ad Dei timorem & cultum religionemque pertinet: propriè enim interpretari poſſumus, cognoſcendum & timendũ. His autem rationibus timor Dei definitur, hoc eſt, cognitionis & religionis erga Deum, ſicut ſcriptum eſt: Timor Domini eſt ſcientiæ religioſitas. atque ita propoſita ratio perorata eſt, ſeruorum etiam in Deum officium ſanctius, ſtudioſius & auguſtius apud omnes gentes, quàm apud Iudæos conſtare, quos non tam ſeruos, quàm filios pientiſſimos præbere ſeſe oportuerat.

CAPVT II.

ET nunc ad vos mandatum hoc ô ſacerdotes.

ARGVMENTO à contentione producto, ſacerdotes qui violatæ & contemptæ religionis rei præcipuè facti fuerant, conuicti correctione & officio requirẽdo ad bonam frugem munerisque ſui probandam curam ſeſe vt conferant, iubentur. alioqui cõſtitutas negligentiæ & vitij pœnas certiſſimas daturi. Cõuertitur autem ſermo à populo ad ſacerdotes, qui vel negligendæ vel ſuſcipiendæ & colendę religionis reliquo vulgo, cùm officij ſui auctoritate, tum ſermone & exemplo auctores eſſe poſſent. atque eos maximè huius, quo populus hactenus premebatur, argumenti ſtimulis pungi conſequitur. gentium etenim erga diuini nominis auctoritatem, dignitatem, amplitudinem & cultum non ſolùm officium, ſed iudicium etiam & ſanctum quoddam quaſi legis decretũ præceptumque relatum fuerat, quod non modò ſermonibus, ſed actionibus ipſis publicè per totum orbem obſeruaretur: cuius illa ſententia fuit, *Maledictus doloſus, qui habet in grege ſuo maſculum, & votum faciens immolat debile Domino, &c.* Quo quidem præcepto recitato atque officio demonſtrato, cùm populum ipſum Iudæorum, tum ſacerdotum ordinem maximè reprehenſum conuictum & fractum iri conſequebatur. Quamobrem relicto populo ſacerdotes iudicij cauſa appellantur, vt ſeſe, qui tantùm gentibus omnibus ſanctitate & dignitate præcellere iactarent, vel gẽtium ipſarum decreto & ſententia damnatos intelligerẽt. [*Et nunc ad vos mandatum hoc ô ſacerdotes.*] *Et nunc*, emphaſim habet, & victoriæ atque conſtantis rationis & concluſionis vim obtinet, vt aliàs docuimus. [*vos ô ſacerdotes.*] *Vos*, inquam, appellatos atque gentium præcepto & inſtituto conuictos volo: quod cùm ex naturali tantùm vi & cogitatione traditum ſit, vos, quibus tanta ſapientiæ & diuinarum rerum & rationum copia diuinitus facta, tanta muneris auctoritas adiuncta, tanta officij cura credita & iniecta fuerit, vos, inquam, maximè omnium premit. Hiſpanè in hanc ſentẽtiam elegantiſſimè dici ſolet, *Eſſa carta os eſcriuo.* Itaque non tam legibus illis iam olim præſcriptis, quàm gentium præcepto & more cũ ſacerdotibus nunc agitur, vt illos iam vel gentium legibus appellatos & conuictos pigeat & pudeat.

Si nolueritis audire, & ſi nolueritis ponere ſuper cor, vt detis gloriam nomini meo, ait Dominus exercituum: mittam in vos egeſtatem, & maledicam benedictionibus veſtris: & maledicam illis: quoniã non poſuiſtis ſuper cor.

GRAVISSIMA tum pœna, tum ignominia populum omnem Iudæorum ac maximè ſacerdotes vt auctores afficiendos eſſe Deus ait, niſi vel propoſito gentium exemplo reſipiſcere tandem & renouanda inſtaurandaque religionis ratione ſapientius ſibi de cætero conſulant: niſi, inquit, vel hoc gentium præcepto, compuncti, eam nominis mei *Domini exercituum*, colend. & celebrandi rationẽ habueritis: quam vel gentes regij nominis mihi tributi & habent, & omni ſtudio ac diligentia curant. [*mittam in vos egeſtatem. Hebraicè, maledictionem*] illam videlicet, qua à gentibus dignus eſſe iudicatur, is, qui non

non purè, ſanctè auguſteque nomen meum colit. Itaque vel nomini meo, quod vobis, vt clarius & illuſtrius, ſic ſanctius etiã eſſe debuit, quanquam nulla alia beneficia ſingulariter in vos conſtarẽt; cùm tamẽ plurima & illuſtriſſima conſtent, nomini, inquã, meo omnis magnus honor decernẽdus habendusque eſt. ſin minus id præſtiteritis, [*mittam in vos maledictionem.*] omniũ rerum veſtrarum infelicem exitum eſſe ſinam, ait Deus, & quę ea nuper vobis reſtituta & renouata rurſus per me fuerãt, ciuitatis & terrę poſſeſſæ, & fructus, templi maieſtas & ornamentum, ſacrificiorum & rituum vſus, & multa, quibus priſtina dignitas vobis iam per me reddebatur, & facta in Babylonica trãſmigratione damna reſarciebantur, ea omnia à me deſerta abiectaque fore denuntio. [*Quoniam non poſuiſtis ſuper cor.*] *Quoniam*, inquit, non modò præceptis meis, ſed neque ratione & ſapiente cogitatione, quidnam oporteret, quid maximè deceret, percipere voluiſtis. Quod latinus ſermo rationem habere, cogitare, atque in animum inducere, idem Hebræus, ponere ſuper cor, dicit, vt apud Iſaiam: Et dixiſti, In ſempiternum ero domina. non poſuiſti hæc Iſai.47. ſuper cor tuum, neque recordata es nouiſſimi tui. Animaduertenda verò hoc loco diuini iudicij ratio eſt, quòd maledictionis pœna in eos conſtituitur, qui non poſuerint ſuper cor, hoc eſt, qui Deum, vel recta animi cogitatione cognoſcere & colere negligunt. in eos verò, à quibus pietatis officium ex præſcripto & pacto ſolui oportuerit, aliud etiã pœnæ genus eſt comparatum, nimirum ignominia & contumelia, atque earum detractio rerum, quæ ex rectè adminiſtrati muneris lege, præmij loco promiſſæ erant. atque ita duplicis animaduerſionis metu ſacerdotes ad ſanitatem reuocantur; & quòd iuxta gentium iuſtiſſimum decretum infeliciſſimi futuri ſint, niſi Dei nomen ſtudioſè colere cogitent & curent & quòd ijs, quibus ex ſingulari promiſſo augendi ornandique erant, beneficiis cũ ſumma ignominia ſint carituri, niſi proprio ac ſummo officio reſpõderint.

Ecce ego proijciam vobis brachium, & diſpergam ſuper vultum veſtrum ſtercus ſolennitatum veſtrarum: & aſſumet vos ſecum.

REPVDIATIONEM & aſpernationem cùm malè oblatorum munerum, tum ſui ipſorũ qui ea concinnarẽt, ſacerdotum cum maxima ignominia futuram minatur Deus, niſi diligentior & accuratior officij ratio ab illis de cætero ineatur. Ea verò res commodiſſima ſimilitudine denuntiata eſt, fore videlicet, vt cùm ad Deum, vt Dominum colendum, eiuſmodi munera attulerint, eam erga ſe illius indignationem & iracundiam experiantur, quam improbus ſeruus importunum & ſordidum miniſterium faſtidientis domini experire ſolet, cibo, potúue, qui indignè allatus fuerit, in ipſius faciẽ reiecto. quæ res & miniſterij & miniſtri ipſius prauitate dominũ infenſum atque faſtidio abalienatum apertè indicat. [*Ecce ego proijciã vobis brachiũ.*] Hebraicè nomẽ eſt ZERAGH, quod ſemen & brachiũ ſignificat: atque vtramq. ſignificationẽ hic locus habet. duplex namq. earum quæ à ſacerdotibus ad aram fierent, rerum genus eſſe diximus, alterũ ſimplicius & natura ſua purius, *minhha* Hebræis, latinè *munus* dictum. alterũ quod communi vocabulo *korban*, à nobis ſacrificium appellaretur. id verò victimis mactandis cõſtabat. priori quidem immolabatur, poſteriori ſacrificabatur. Vtrumque genus ſi ab huiuſmodi improbis ſacerdotibus aræ admoueatur, ſibi, vt iſtorum prauitate offenſo faſtiditũ atque reiectum iri Deus ait, ita vt eorum extentã manum cum patera, in qua munus eſſet, brachio & cubitu ſuo repellens reijceret: atq. hoc modo munus ipſum in eos ipſos reſpergeret. Munus autem ex ſemine frumenti puro adipe, oleo, ſale, aliquando etiam & thure concinnari ſolebat, vt in Leuitico legimus. Itaq. brachio ſuo muneris ab illis allati ſemen ſibi offenſo & increpãti reijciendũ, in eoſdemq. reſpergẽdum eſſe Deus ait, vſus etiã ad eã rem ſignificandã verbo duplici, *Gaghar*, quod increpare & proijcere pariter ſignificat. Increpando reijciam vobis brachium meum, & ſemen iſtud muneris veſtri; deinde verò cætera ſacrificia vitioſa, impura & abiectiſſima ad facies veſtras à me illiſa adhæreſcent. [*ſtercus.*] vitioſas illas & contaminatas victimas cõtemptionis & faſtidij cauſa ſtercus nominat, ipſumq. nomen ſubiuncta expoſitione declarat. [*Stercus ſolennitatum veſtrarum.*] Eſt autem genus antitheti ſatis ad rem ſignificandam idoneum; vt non ſolùm in quotidianis, ſed ſolennibus etiam ſacris deterrimas victimas ab illis mactari declararet, quibus ſolenniter etiam & publicè repudiati grauiorem multo adferrent ignominiam. Locus autẽ hic hebraicè ſic legitur: [*Ecce ego proijciens vobis brachium, & diſpergam ſtercus*

ſuper facies veſtras, ſtercus ſolennitatum veſtrarum aſſumet vos ad ſe.] Adhærebit, inquit, vobis magna vi iniectum: adeo macilentas & tenues atque impuras victimarum carnes fuiſſe ſignificat, vt alliſæ illorum faciebus adhæreſcerent. Hiſpano ſermone cùm huiuſmodi carnes ſignificantur, dici ſolet: *Dio me vn eſtiercol de carne, que era para arrojarlo alas paredes.* atque ſtercus nomen ad abiectiſſimam & impuriſſimam rem ſignificádam figurato ſermone vſurpatur. Sic Cicero ſtercus Curiæ Glauciam dixit. Magnam verò ignominiá & contumeliam ſacerdotes his rationibus, tum cõpellatos, tum exceptos paſſuros fore intelligi ex ea re poteſt, quòd nòn iam cum illis, vt cum ſacerdotibus officij negligentibus, ſed veluti cum remotiſſimis & alieniſſimis gentiú aliarũ hominibus agatur. nam ſi cum illis priſtino iure ageretur, non gentium decretis & ſententiis, ſed ſuo ipſorum iure & pacto eſſet agendum, hoc eſt pacto Leui & ſacerdotij legibus: quo nomine & titulo ſeſe indignos iam illi reddiderunt. itaque vel ea ratione pudere illos oportuerat, quòd pręter ſacerdotalis ordinis ſui morem ob ſuá ipſorũ culpam cõmuniſſima lege compellarentur.

Cicer. de Orat.

Et ſcietis, quia miſi ad vos mandatum iſtud.

HIS modis, inquit, excepti vos ô ſacerdotes tandem ſcietis præceptum iſtud ex gentium placitis & ſententia datum ad vos contumeliæ cauſa iure fuiſſe demandatum: quæ res quantum vos à priſtina illa muneris veſtri conſuetudine, diſciplina & grauitate degeneraueritis, oſtendit, quibus cum digniſſimum illud & ampliſſimum leuitarum fœdus ſumma religione fuiſſet ſancitum. hoc eſt, quod ſubiungit.

Vt eſſet pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.

ARGVMENTVM ex comparatione eſt, quo ſacerdotum degeneratio ex conſequenti iudicio arguitur, quod turpiſſimum ipſis fuerit commiſiſſe, vt illo gentium præcepto, tamquá alieniſſimi quique hominũ, compellarentur, quibus pactum cum ipſorũ maioribus ampliſſima & celeberrima dignitatis condicione factum conſtare oportuerit. itaque illos maioribus dedecori eſſe, nefas vitiumq. putandum eſt primum: deinde illud grauius eſt, eoſdem ſibi ipſis dignitatem ſuam magno probo & ignominia deformaſſe. denique illud grauiſſimum non cogitaſſe, quanto cum principe ſancitum fœdus neglectum ab ipſis violatumque eſſet. [*Pactum meum cum Leui, dicit Dominus exercituum.*] Quod ad linguæ rationem attinet, prior orationis huius pars, vt eſſet, comparationem potius, quàm cauſam indicat. Hebraicè ad verbum ſic eſt: [*Ad eſſe pactum meum, &c.*] Latinè rectè ad vocem verti non poteſt in eadem ſignificatione, ſed hoc modo vtcunque ſententia reddi poſſit: [*Cùm tamen eſſet pactum meum, &c.*] Hiſpanè commodiſſimè vertitur eodem modo, quo Hebraicè eſt: *Para ſer mi pleyteſia cum Leui, &c.* Sed apud Iſaiá aliquando, ſi Deus eò nos deduxerit, de hac orationis formula agemus. igitur quæ ſacerdotum amplitudo cùm ex maiorum ſuorum ſplendore, tum ex diuina dignitate fuiſſet, ſignificatum in propoſitione eſt. quanta verò etiam rerum & vtilitatis magnitudo, pacti ipſius expoſitione declaratur.

Pactum meum fuit cum eo vitæ & pacis: & dedi ei timorem: & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.

Pacti condiciones fuiſſe dicit, vt Deus, qui primus bonorum omniũ auctor eſt, Leui, hoc eſt, Aaroni & Phinees illius nepoti totius poſteritatis nomine vltro ex cæteris tribubus delectis, pax & vita promiſſa, & tandem præſtita fuerit. pacem autem, omnem veræ proſperitatis & tranquillitatis ex diuina gratia & liberalitate perceptum fructum definimus. vitam verò æternam illam felicitaté & immortalitatem quæ iis, quibus cum miſericordiæ ſuæ diuitias maximas communicat, contingit, interpretamur. quas res & Leuiticæ tribui promiſſas & præſtitas fuiſſe in Aarone & Phinea apertè ſatis demonſtratum eſt. namque Aaron ſumma cum inuidorum & obtrectatorum ignominia ac pernicie, ampliſſimis & honorificentiſſimis rebus gloriæque inſignibus adornatus, magna hominum celebritate & frequentia, illuſtri florentis virgæ miraculo eſt decoratus. quo quidem ille vitæ vſu & ſplendore ad ſummam vſq. ſenectutem fuit, ſicut ſcriptum eſt:
» Excelſum fecit Aaron fratrẽ eius de tribu Leui: ſtatuit ei teſtamentum æternũ, & dedit
Eccl. 45. » illi ſacerdotium gentis: & beatificauit illum gloria, &c. quæ de illo prædicantur plurima.

tandemque

tandemque ſubiungitur. Cæterorum in terra gentes non hæreditabit, & pars non eſt illi in gente. ipſe eſt enim pars eius, & hæreditas eius, &c. Phinees verò Aaronis nepoti, quia auitæ virtutis & dignitatis hæres fuit, idem Dei iudicium, & poſteritatis omnis præconium tributum, & præclarum à ſacris ſcriptoribus teſtimonium impertitum eſt. Phi- Num 25. nees filius Eleazari filij Aaron ſacerdotis auertit iram meam à filiis Iſraël: quia zelo meo commotus eſt contra eos, vt non ipſe perderem filios Iſraël in zelo meo. idcirco loquere ad eum. ecce ego do ei pacem fœderis mei, &c. & erit tam ipſi, quàm ſemini eius, pactũ ſacerdotij ſempiternum, &c. huic autem ſacerdoti, ob vehemens & incenſum religionis & diuini nominis ſtudium, huius etiam vitæ ætas vltra trecenteſimum annum producta fuit. cum namque concilio ab Iſraëlitis de Beniaminitarum cauſa conuocato in- Iudic.20. terfuiſſe, vel potius præfuiſſe legimus. Eo, inquit, tempore ibi erat arca fœderis Domini, & Phinees filius Eleazari filij Aaron præpoſitus domus, &c. quamobrem ſcriptũ etiam de illo fuit: Phinees filius Eleazari tertius in gloria eſt, imitando eum in timore Domini, & ſtare in reuerentia gentis: in bonitate & alacritate animæ ſuæ placuit Deo Iſraël. ideo ſtatuit illi teſtamentum pacis, &c. Fœderis igitur ſui quæ'nam aduerſus illos ratio fuerit, ſatis clarè Deus indicauit, quæ rurſus pacti condiciones, quanquã honeſtæ illis & propoſitæ ac latæ fuerint, continuò ſubiunxit. [*Et dedi ei timorem, & timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Religionis colendæ condicionem à Deo datam Aaroni & Phinees diligenter acceptam fuiſſe ait. timor enim (vt aliàs docuimus) religionem in ſacris plerumque ſignificat, quem ſcientiæ religioſitatem Sapiens definiuit. quamobrem hic locus pulchrè à Chaldæo paraphraſte eſt explicatus. [*Et dedi ei diſciplinam legis meæ: compleuit & timuit à facie mea, & à facie nominis mei timuit ipſe.*] Condicionem ſibi propoſitam honeſtiſſimam & æquiſſimam eſſe, ſacerdotes illos perſpexiſſe, ex eorum perpetuo vſu oſtenditur. [*Timuit me, & à facie nominis mei pauebat.*] Ex qua re facilè arguitur, quantum ſacerdotes hi, aduerſum quos agitur, à paterna illa virtute degenerauerint; vtpote quibus fœdus violatum condicioneſque per ſummum nefas repudiatæ fuerint. tantum enim abfuit, vt ab illis diuinum nomen timeretur, vt etiam contemptum ſit. Iam verò horum negligentia & improbitas, cum illorum ſacerdotum virtute & integritate comparata, hos illorum loco indigniſſimos arguit. etenim hi non ſolùm ſumma rerum diuinarum ignoratione, & negligentia diuinum nomen contempſiſſe, ſed aliis eiuſdem flagitij auctores fuiſſe dicuntur: cùm tamen olim Aaron non ſibi ſoli ſapere contentus fuerit, ſed diuinarum rerum ſtudio flagrans populum etiam in religione officioque continuerit.

Lex veritatis fuit in ore eius, & iniquitas non eſt inuenta in labiis eius: in pace & in æquitate ambulauit mecum, & multos auertit ab iniquitate.

NON ſolùm ipſe ſeſe pium atq. bonum virũ præbuit, ſed populo doctorem ſapientẽ & integrũ, tum diuina lege præceptiſq. docendis, tum æquiſſimis & ſanctiſſimis cõſiliis dandis exhibuit. [*Lex veritatis.*] Diuini iuris ſtudioſiſſimum conſultum fuiſſe hæc oratio oſtendit, vt alios pietatis rationes doceret. idque quod ipſe ex lege docebat, actionibus etiam ſuis præſtitiſſe dicitur. [*Et iniquitas non eſt inuenta in ore eius.*] Verbum *iniquitas* propriè hoc loco vſurpatur. eſt enim iniquitas cogniti iuris peruerſio & deprauatio, Hebraicè GHAVLA dicta, vt illud: Nolite facere iniquitatem in iudicio, in regula, in Leuit.19. pondere & menſura, &c. Certat autem iniquitas hæc cum æquitate & veritate, vt ex illo loco obſeruatur: Deus fidelis & abſque vlla iniquitate, iuſtus & rectus. Deut.32. huius verò diuinæ æquitatis imaginem moribus & actionibus conſiliiſque ſuis expreſſam Deo probaſſe Aaron prædicatur. [*In pace & in æquitate ambulauit mecum.*] Hebraica verba ſignificantiſſima ſunt: quorum ſententia eſt, Summum illum ſacerdotem Aaron, vita, actionibus, munereque ſuo, ſine vlla, vel negligentia, vel perfidia, Deo hominibuſque approbantibus fuiſſe perfunctum. Verbum pax, perfectionem, ſimplicitatem, gratiam & beneuolentiam ſignificat. [*In æquitate*, Hebraicè, *in planitie & rectitudine.*] nam cùm tranſlatio ſumpta fuerit à verbo, *ambulauit*, cætera verba ad eandem ſententiam accommodata ſunt, vt planum, ſimplicem & rectum vitæ curſum regia, aperta, & certiſſima via Aaron confeciſſe, in eoque conficiendo à Dei, quem ſibi

ad imitandum propoſuit, veſtigiis nunquam flexiſſe dicatur, [*Ambulauit mecum,*] Geneſ.6. Vitæ ſuæ rationem Deo probaſſe, hoc tropo ſignificatur, vt de Noë etiam legimus. » Noë vir iuſtus atque perfectus fuit in generationibus ſuis, cum Deo ambulauit. quantũ verò ſimplicitas & æquitas Deo ſimpliciſſimo atque æquiſſimo placeat, quantum fraus, dolus, calliditas & aſtus, atque cætera, quæ humano ingenio edi ſolent, menſtra diſpliceant, ex eo perſpicitur, quòd cum illis ambulare, ab iis abhorrere dicatur. neque verò tantùm huius vitæ ſuæ fructum Aaron ſolum percepiſſe, ſed magnum etiam & vberem aliis tuliſſe narratur. [*Et multos auertit ab iniquitate.*] Cùm doctrina, ſapientia, ſtudio, opera, labore & cura, tum etiam vi & exemplo multos in officio retinuiſſet, plurimos etiam ab erroris inſania ad ſanitatem reuocatos in Dei gratiam reduxit, vt in vituli apud ſolitudinẽ colendi deteſtatione & diſſuaſione, atque in re à Phinees fortiſſimè & grauiſſimè ad cæterorum exemplum contra Zambri & Cozbi geſta manifeſtè oſtenditur. [*ab iniquitate.*] hoc loco verbum GHAVON eſt, quod prauitatem latinè ſignificat, pertinet ad ea, quæ tam in priuatis moribus, quàm in publica conſuetudine atque in muneribus obeundis concipi poſſunt, vitia. itaque vocabulum latius etiam patet, quàm GHAVLA: atque adeo his rebus omnibus non ſibi ſolùm, ſed omni poſteritati, ſtatuto à ſe officij exemplo, conſultum iri voluiſſe Aaron perhibetur; quippe qui non modò quę priuati hominis, ſed quæ ſacerdotis partes eſſent, probè intellexerat. itaque non minus quid poſteris agendum, quàm quid ipſe egiſſet, teſtatum reliquit. cognouerat enim non modò, quanta muneris illius dignitas eſſet, ſed quanta etiã cura, quanta grauitas, quanta ſtudij, officiique ſolicitudo eſſe deberet.

Labia enim ſacerdotis cuſtodient ſcientiam, & legem requirent ex ore eius: quia angelus Domini exercituum eſt.

DVPLEX eius, quæ ad pietatem ſpectat, ſapientiæ pars eſt, altera in diuinarum humanarumque rerum cognitione, altera in morum actionumque componenda ratione verſatur. illam ſcientiam, hanc legem Vates nominat. Vtraque verò ex diuinis petitur libris, quæ iis, qui rectè, legitimè & ſummo cum ſtudio curauerint, diuina benignitate Iacob.1. profecto maximè continget, ſicut ſcriptum eſt: » Si quis ex vobis indiget ſapientia, poſtulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei, & illud: Psalm.1. » Sed in lege Domini voluntas eius: & in lege eius meditabitur die ac nocte. & erit, &c. maximè autem hoc eueniet ſacerdotibus, quorum illæ cumprimis partes ſunt, vt diuinæ ſapientiæ, cuius reliquo populo doctores ſeſe præbere debent, ſtudiis aſſiduè vacent, ſicut de Leuitica tribu, quam à ſacerdotibus noſtris, & imitatione referri, & perfectione ſuperari oportet, ſcriptum eſt: Deut.33. » Perfectio tua & doctrina tua viro ſancto tuo, quem probaſti in tentatione. hi cuſtodierunt eloquium tuum, & pactum tuum ſeruauerunt: docebũt iudicia tua Iacob, & legem tuam Iſraël, &c. Huiuſmodi etenim voluntatis ſuæ interpretes & miniſtros eſſe voluit Deus, quorum officio præcipuè cæteri homines ad pietatem & virtutem inſtituti, precibus etiam & ſupplicationibus adiuuarentur. [*Quia angelus Domini exercituum eſt.*] qui vel Domini miſericordiæ commemoratione populi animos ad pietatem incendat, vel potentiæ & ſeueritatis oſtenſione ab errore & vitio deterreat. Iam verò quanta ſacerdotum ſapientia, quanta grauitas, quanta actionum & ſermonum dignitas eſſe debeat, ex eo perſpicitur, quod ſummo cum iudicio dictum eſt, [*Labia ſacerdotis cuſtodient ſcientiam:*] ita vt nullum verbum illis labiis pronuntietur, quod à ſcientiæ aut legis rationibus alienum ſit, id quod cùm eorum, quibus vtiles eſſe debent, cauſa curandum eſt, populi videlicet, qui [*legem requirent ex ore eius,*] tum ex eius, cuius miniſtri nuntiique ſunt, auctoritate & dignitate eſt præſtãdum. [*Quia angelus Domini exercituum eſt.*] nuntius eius, qui ſumma ſapientia, ſumma miſericordia, ſumma etiam efficientia, ſeueritate auctoritateque ſumma præditus eſt. Psalm. Verbum *cuſtodire* idem hoc in loco ſignificat, quod apud latinos, officio ſatisfacere, ſicut Habba.2. illud. » Vt cuſtodiant iuſtificationes eius. & illud: Super cuſtodiam meam ſtabo, & figam gradum ſuper ſtationem meam. eſtque verbum correlatiuum verbo PAKAD, quod committere, pręficere, mandare deponereq. ſignificat, vt qui munus alicui defert, PAKAD Hebraicè, latinè commẽdare vel præcipere: qui verò ſuſcipit & præſtat, cuſtodire dicatur. quantum verò ab hac perenni conteſtataque maiorum ſuorum virtute & grauitate

grauitate ſacerdotes ij, ad quos ſermo eſt, degenerauerint, & antea indicatum fuerat, & nunc deinceps exponitur.

Vos autem receſſiſtis de via, & ſcandalizaſtis plurimos in lege: irritum feciſtis pactum Leui, dicit Dominus exercituum.

ANTITHETO & comparatione ſacerdotum iſtorum mores & ſtudia, atque officij neglectio & violatio arguũtur. Leuitæ illi antiqui in pace & æquitate ambulauerant coram me, dicit Dominus. vos autem receſſiſtis de via mea. illi diligentia, cura & integritate maxima populum diuinam legem docentes multos ab iniquitate auerterunt: vos verò contrà, [*Scandalizaſtis plurimos in lege.*] etiam iis, qui vitæ ſuæ curſum legitimè conficere ſtudebant, exemplo iudicioque iſto offenſioni grauiſſimæ fuiſtis: tantum abeſt, vt officio veſtro ſatisfeceritis, adeo vt ſancitum olim cum leuitis fœdus, quod in condicione manentibus perpetuum futurum erat, veſtra culpa veſtroque ſcelere violatum, à me ſit etiam rumpendũ, dicit Dominus exercituum, ſcelerum ſeueriſſimus & potentiſſimus vindex. [*Irritũ feciſtis pactum Leui*, Hebraicè, *violaſtis & corrupiſtis.*] Quamobrem à me etiã ita frangetur, vt quod legitimè obſeruatum vitæ & paci atque ſplendori futurum erat, nunc violatum dedecori, ignominiæ & contemptioni vobis ſit.

Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, ſicut non ſeruaſtis vias meas, & accepiſtis faciem in lege.

PRIVATORVM morum corruptio & officij etiam violatio atque negligentia ſacerdotes in populi odium inuidiam & cõtemptionem præſentem etiam in hac vita pœnam ex diuini iudicij ſententia adducit. vtque hunc ordinem vitæ ac muneris integritas & ſanctitas ex Dei pacto gratum auctoritateque grauem conſeruat: ſic contrà, popularis & minus honeſtus conſuetudinis & officij vſus contemnendos leueſque ſacerdotes populo reddit. quæ res & antiquis & noſtri etiam ſeculi præſentibus exemplis apertior eſt, quàm vt expoſitione indigeat. atque vtinam per ſacerdotum quorundam improbitatem, & per vulgi etiam atque eorum, qui vulgus decipiunt, peruerſum iudicium nunquam committeretur, vt priuatorum vitiorum nota ordinibus ipſis iniquè inuſta eſſet. quæ quanquam & vulgi, & fraudulentorum vulgi ducum & magiſtrorum ſumma peruerſitas dicenda ſit, eius tamen culpæ magna pars ab iis ſuſtinetur, qui manifeſtis vitiis ac peccatis officiique proditionibus anſam ad ſe ordinemque ſuum reprehendendum dederint, ſicut ſcriptum eſt: Væ mundo à ſcandalis, neceſſe eſt enim vt veniant ſcandala (Matth. 17.): veruntamen væ homini illi, per quem ſcandalum venit. namque vt ij tantùm, qui in vitio & culpa fuerint (citra muneris tamen & ordinis contumeliam) contemnantur, diuino iudicio atque iure optimo euenit. Æquiſſimum enim eſt eos, qui primi dignitatem auctoritatemque ſuam abiecerint, vehementer apud cæteros imminutam ſentire. hoc eſt quod à Deo hoc loco decretum indicatur. [*Et ego dedi vos contemptibiles.* Hebraicè, *Et etiam ego dedi vos contemptos.*] Qua oratione illi priores fœdus violaſſe indicantur, quod conſequenti iudicio à Deo ruptum etiam ſit. id quod ex illo quoque confirmatur. [*Sicut non ſeruaſtis vias meas*, Hebraicè ad verbum, *Sicut quod non cuſtodiſtis vias meas.*] Quid viæ, quid cuſtodire, ſignificet, iam expoſuimus. pertinent autem viæ ad omne cùm priuatum, tum publicum officium. illud verò propriè ad muneris publici integritatem ſpectat. [*Et accepiſtis faciem in lege.*] Deus bone, quàm minimo labore, quanta cum dignitate, quamque aperto, expoſito & prompto modo ſacerdotes cæterique publici miniſtri grauitatem auctoritatemque ſuam apud populum obtinere, atque Deo & hominibus approbantibus tueri amplificareque poſſunt: nimirum, ſi in obeundo munere legis, iuris atque æquitatis maximam, perſonarum verò nullam rationem habeant. etenim qui ſeſe Dei miniſtrum profitetur, cæterarum omnium perſonarum ſupremam & grauiſſimam perſonam in ea re agenda ſuſtinere, cogitare debet, Dei videlicet officio faciendo, integritate & grauitate ſumma non ſe, ſed munus (Deuter. 1.) ipſum ornando incitari oportuerit, ſicut ſcriptum eſt: Non accipietis vniuſcuiuſque perſonam: quia Dei iudicium eſt. cuius præcepti ſumma eſt, vt nullo priuato commodo ductis æquitatis tantùm & iuris ratio habeatur. quanquam enim ſumma miniſtri ipſius lenitas in communi vitæ conſuetudine maximè & requiratur & commendetur, in

muneris tamen rationibus conſolidandis integritas & grauitas exigitur ſumma, ita vt nihil ſibi, ſed plurimum cauſæ ipſi conſulere oporteat. contrà verò euenit, vt dum miniſtris in rebus gerendis priuata magis commoda, quàm rerum ipſarum æquitas proponuntur, & res ipſæ prodantur, & illa nefariè expetita & comparata commoda labefactentur; dumq́ue vel populi, vel ſummorum quorundam hominum gratia quæritur, maxima populi totius contemptio & inuidia paretur. [*Et humiles omnibus populis.*] Populis ipſis, apud quos officio prodendo ſplẽdidos & gratioſos vos fore cogitaueritis, veſtræ, inquam, genti, nedum alienæ contemptui & ludibrio eritis. Hebraicè, *omni populo.* Iam verò illud æquitatis atque iuris ſacerdotum vitio & culpa violati, & rerum ex perſonarum magis, quàm ex veritatis & legis ratione æſtimatarum crimen populo illatum, certiſſimo exemplo & argumento, ex grauiſſima cauſa producto, peroratur.

Nunquid non pater vnus omnium noſtrum, nunquid non Deus vnus creauit nos? quare ergo deſpicit vnusquisque noſtrum fratrem ſuũ, violans pactum patrum veſtrorum.

DETESTABILE cumprimis ſcelus à Iudæis per ſacerdotum negligentiam & diſſimulationem admiſſum hoc loco Vates accuſat, quod nõ ſolum ea parte, quæ diuinum cultum & reuerentiam ſpectat, ſed ea etiam, quæ ad communem hominum inter ſe ſocietatem pertinet, pietas omnino violata ſit. cuius demonſtrandæ rei argumentum ex caſti & legitimi matrimonij, (cuius coniunctionis ſocietate nullum aliud inter mortales aut ſanctius aut antiquius fœdus eſt) ſublatione & contemptione colligitur. etenim quibus matrimoniorum & coniugij fides leuiſſima eſt, iiſdem nullam aliam fidei rationem grauem & conſtantem fore conſequitur. Vt autem huius flagitij magnitudo & grauitas agnoſcatur, totius rei ratio paulo altius à Vate repetita eſt. [*Nunquid non pater vnus omnium noſtrum, &c.*] Diligendi ſenſum & beneuolentiæ charitatem in hominibus à natura genitum eſſe, diuina ſententia cumprimis docet: cui humana etiam experientia ſubſcribit, ſicut ſcriptum eſt: Non eſt bonum hominem eſſe ſolum: faciamus ei adiutorium ſimile ſibi. &. Hoc nũc os ex oſſibus meis, & caro de carne mea, &c. (Geneſ. 3.) Primum verò & antiquiſſimum hominum inter ſe fœdus coniugij eſt, in paradiſo integris humanis rebus Dei auſpiciis atq. auctoritate ſancitum, ſicut ſcriptum eſt: Quos Deus coniunxit, &c. Huius autem fœderis fidem, aliàs per ſe grauiſſimam & maximã, eo firmiorem & præſtantiorem eſſe oportet, quo maiores & grauiores neceſſitudinis cauſæ inter eos, qui paciſcuntur, interceſſerint. duæ verò præcipuæ & maximæ coniunctæ hominum inter ſe dilectionis & charitatis cauſæ ſunt; altera eſt generis communio, quam (vt hoc verbo nobis vti liceat, quod ad pietatis rationes ſignificandas cõducit) fraternitatem vocamus: altera verò religionis eiuſdem ſocietas eſt. natura enim ipſa hominem impellit primùm, vt eos, quos eadem ſecum familia, iiſdem parẽtibus natos nouerit, vehementer diligat: quæ charitas aut dirimi, aut violari, niſi deteſtabili ſcelere, nõ poteſt. deinde verò vbi rationis iam & cõſilij compos homo eſt, eos, quos eiuſdem religionis & cultus ſocios habet, præcipuè ſibi diligendos putat. quanquam verò hæc poſterior ratio natura ſua digniſſima ſit, illa tamen prior, quòd ab ipſa natura genita, atque à primis infantiæ ſenſibus exercita ſit, hominibus ipſis prior eſſe videtur, vt multa alia etiam in rerum vniuerſitate ſunt, quæ cum ſecundum in natura locum obtineant, nobis tamẽ prima ſeſe offerunt. (Ariſtot. Phyſic. lib. 1.) Duos igitur neceſſitudinis & beneuolentiæ ſupremos gradus eſſe, alterum eiuſdẽ generis, alterum eiuſdẽ numinis atque religionis eiuſdẽ communione niti oſtendimus. atque vtramque dilectionis cauſam filij Iſraël habita apud Ioſeph oratione ſignificarunt, quò beneuolentiam & charitatem neceſſitudinis ipſorum morte patris adimi non decere confirmantes, iniuriæ atque offenſionis antiquæ veniam impetrarent. namque priorem cauſam illa orationis pars continet, Obſecro vt obliuiſcaris ſceleris fratrum tuorum, & peccati ac malitiæ, quam exercuerunt in te: poſteriorem verò illa, Nos quoq. oramus, vt ſeruis Dei patris tui dimittas iniquitatem hanc. (Geneſ. 50.) Ita fraternitatis & erga eundem Deum ſeruitutis ſiue cultus cõmemoratione omnem ſummæ charitatis rationem in illa oratione complexi ſunt. vtraque hæc res ad Chriſtianæ religionis fraternam neceſſitudinem explicandam plurimum & myſterij & dignitatis habet. qua de re nos aliàs, Deo annuente, dicemus. nunc enim huius loci tantùm explicationi breuiter conſulere cogitamus. Igitur Deus eum populum, cui religionis myſteria tenenda,

&cæteris

& cæteris gentibus enuntianda credere decreuerat, arctiſſima gratia & charitatis neceſſitudine coniunctum voluit, quòd veræ pietatis rationes inter eos maximè conſeruẽtur, qui concordia & dilectione coniunctiſſimi ſint. quamobrem eos non tantùm vnius Dei notitia & cultu, ſed vnius generis & ſanguinis (quæ multũ valet) cõmunione iũxit. omnes itaque ex vno primũ parente Abrahamo propagauit, ex cuius familia omni Iſaac vnus, in quo ſemen vocaretur, delectus eſt. ex huius autẽ geminis natis alter tantũ Iacob ſingulariter ad eã rem eſt appellatus: cui quanquã plures fuerint filij, omnes tamẽ vnius domus eiuſdemq́. familiæ fuerũt, eodemq́. Iſraëlis nomine ſunt appellati. nã tametſi Iſaac duobus, Abrahã verò pluribus filiis aucti fuerint, tamen q̄ magni myſterij res hæc eſſet, vnius tantũ in ſingulis his patribus habita ratio eſt. de Abrahã etenim ſcriptũ eſt: Vnum vocaui eũ, &c. de Iſaac verò: In Iſaac vocabitur tibi ſemen, &c. de Iacob verò, cui plures filij, vnius verò familiæ & nomen & ius futurũ eſſet, Non vocaberis, inquit, vltrà Iacob, ſed Iſraël erit nomen tuum. Appellauitque eum Iſraël, dixitque ei: Ego Deus omnipotens, creſce & multiplicare. Gentes & populi nationum ex te erunt, & reges de lumbis tuis egredientur: terramque, quam dedi Abraham & Iſaac, dabo tibi & ſemini tuo poſt te, &c. Hęc verò omnia myſteria illo Balaami vaticinio ſignificata ſunt, à quo Iſraëliticus populus, & ex antiquis patribus ortus, & in vnius Iſraëlis familia & gente omnis cenſeri decantatus eſt. De ſummis ſilicibus videbo eum, hoc de patribus dictum eſt: & de collibus conſiderabo illum, hoc de matribus quatuor Iacobi vxoribus dicitur. deinde verò illud additum eſt, quo populus vnus fore cognoſceretur. Populus ſolus habitabit, & inter gentes non computabitur. Diuini itaque conſilij efficiendi, & maximi illius ad futura euangelij tempora pertinentis arcani cauſa, vt Iſraël vnus populus vnaque familia eſſet, ex diuino decreto fuerat conſtitutum cautumque, ne exterarum nuptiarum confuſione, & ſacra perturbarentur, & gens ipſa contaminaretur. hunc enim & vnionis & charitatis, & eiuſdem religionis conſeruatum ſtatum ſumma quædam familiæ & gentis illius propagatio & felicitas (quam benedictionem ſcriptura nominat) conſecutura fore eodem vaticinio indicatur. Quis numerare poſſit puluerem Iacob, & numerum ſtirpis Iſraël? Neque verò genti ipſi in vniuerſum hanc ſtirpis & familiæ ſuæ neceſſitudinem ſimplicem incorruptamque coli, ſed miniſtris etiam ipſis ſacrorum ſanctè obſeruari voluit, vt illa generis coniunctio amorem magis conciliaret, & ſtudiorum atque voluntatum concordia virtutum etiam conſenſum, & conſpiratiõnẽ magnas vtilitates allaturam conflaret, ſicut ſcriptum eſt; Ecce quàm bonum & quàm iucundum habitare fratres in vnum, &c. Quoniam illic mandauit Dominus benedictionem & vitam, &c. Quamobrem ad ſacrarum rerum adminiſtrationem vna tantùm Leuitica tribus optata eſt, quæ pro cæterarum tribuum primogenitis officio fungeretur ex eadem verò tribu vna Aaronis poſteritas, quæ ſacerdotijs præeſſet, eſt electa. adeo namque vnus idemq́. ſimpliciſſimus Deus ſimplicitate & vnitate delectatur, vt ijs ſeſe libentiſſimè inſinuet, qui charitatis & dilectionis neceſſitudine honeſta fuerant coniunctiſſimi. Illud itaque ſemper omni ſtudio ijs curandum fuerit, qui diuinæ felicitatis participes eſſe expetiuerint, vt ſicut vnus Deus, vnus etiam populus ac potius vnum omnes corpus, vna anima ſint. Hanc legem perpetuam populo eſſe, hanc à ſacerdotibus & diuinarum rerum doctoribus aſſiduè promulgari atq́. recitari oportuerit, quæ ferè in omniũ tum prophetarum, tum apoſtolorum orationibus & ſermonibus perpetua eſt. Ex his autẽ, quæ à nobis de amicitiæ, charitatis & neceſſitudinis ratione diſerta ſunt, criminis à Vate noſtro perorati argumentum ſatis apertè explicatur: cuius illa ſententia eſt, Sacerdotes illos ius & fas omne deleuiſſe, qui legitimi matrimonij ſanctitatem inceſtis & prophanis connubiis & ipſi violarent, & à cæteris violari paterentur. namque id iam publicè admiſſum fuerat, vt præter legitimas vxores atque ex ſua gẽte ductas, honeſtaſq́. feminas, aliæ etiã eæque exteræ ex gentibus appeterentur. qua in re non modò diuina lex, qua, vt ne id fieret, cautum erat, ſed maximarum etiam neceſſitudinum charitatiſque iura, & omnis iuriſiurandi & religionis fides violabatur. [*Nunquid non pater vnus omnium noſtrum?*] Iacobum ſignificat, cuius poſteritas omnis Iſraëlis filij eſt appellata. hæc altera neceſſitudinis & charitatis ratio ex fraternitate, illa verò ex religionis communione petitur. [*Nunquid non Deus vnus creauit nos?*] vt non modò vnius Dei, ſed creatoris & gubernatoris cõmunis notitiã ab illis acceptam requireret, qui cùm ſe & ex vno patre ortos, & ab vno Deo delectos conſtitutoſq́. agnoſcerẽt, charitatem erga vxores maximè colere debebãt, quas

Iſai. 51. Geneſ. 21. Geneſ. 35. Num. 23. Num. 29.

quas eiuſdẽ, tum familiæ, tum religionis, ideoque ſibi cõiunctiſſimas eſſe ſcirent. atque verbũ *creauit*, hoc loco propria magis & latinę ſimili ſignificatione vſurpatur, quàm communi illa, qua Deus rerum omniũ à principio creator dicitur. eſt enim elegãtiſſimus etiã huius vocis vſus in ſacris, cùm de noua aliqua & arcana rerum inſtitutione agitur, vt il- Ierem. 31. lud: Quia creauit Dominus nouum ſuper terram: femina circundabit virum, &c. Hac ſignificatione is, qui antea Iacob dicebatur, vbi ad arcanam ſacrorum myſteriorũ fidem, atque ad religionis dignitatem & ſingularem illam amplitudinem ex diuini conſilij gratia deductus Iſraëliſque nomine appellatus fuit, creatus à Deo eſſe dicitur, ſicut ſcriptũ Iſaiæ 45. „ eſt: Et nunc hæc dicit Dominus creans te Iacob & formans te Iſraël, &c. Non aliena ab Cicer. ad Atticum. Cæſar in cõment. Cicer. pro Cor. Iſai. 65. hoc genere ſententia latini, creare imperium, prætorem & magiſtratum dicunt: & Romulum vrbis creatorem appellant. vt etiam apud noſtros de Ieroſolymis ſcriptum extat: Quia ecce ego creo Ieruſalem, &c. nam ſi de communi illa rerum & hominũ creatione omnium exponatur verbum, nulla culpæ reprehenſio, nulla violati iuris & charitatis vituperatio eſſe videretur: neque crimini Iudæo homini dandum, quod vxorem ex aliena gente duceret, quam ex eo etiam amandam putaret, quòd ad communem creatorem Deum referendam eſſe certò ſciret. Itaque de ſingulari creatione & adoptione hic agitur: cuius neceſſitudo & charitatis ratio atq. officium illis pręcipuè deberetur, qui in eadem & familia & religione cenſerentur, iiſdemque creatoris & inſtitutoris legibus & præceptis imbuti eſſent. quæ ratio, quoniam neglecta fuerat, grauiſſimo crimini huiuſmodi argumentatione à Vate datur.] *Quare ergo deſpicit vnuſquiſque fratrem ſuum violans pactum patrum veſtrorum*, Hebraicè *noſtrorum.*] Oratio hæc officij omnis à Iudæis cum religionis violatione proditi expoſtulationem habet: quę rerum deinde & perſonarum locorumque circunſtantiis amplificatur. primùm enim prius illud neceſſitudinis & charitatis ius violatum oſtenditur, quòd vnuſquiſque fratrem ſuum deſpiciat, hoc eſt, quòd vir vxorem ſuam ſibi generis neceſſitudine coniunctiſſimam indignis modis tractatam vexet. in ſacrorum ſermonum vſu & conſuetudine poſitum eſt, vt omnes tam viri, quàm feminæ, perinde atque homines dicuntur, ita etiam fratres appellẽtur. Hebraicum idem vtrique ſexui ac tantùm generis nota diſtinctum nomen eſt. Græci ac Latini varia in vtroque genere nomina vſurpant, quę tamen apud noſtros vna fratris ap- Iacob. 1. „ pellatione ſignificantur, vt apud Iacobum: Omne gaudium exiſtimate fratres mei, cùm „ in tentationes varias incideritis, &c. Deinde verò altera illa religionis coniunctio, quam ſanctiſſimam & maximè obſeruatam, omnique charitatis officio cultam eſſe oportuit, labefactata & perfracta ſignificatur. [*Violans pactum patrum noſtrorum.*] fuerat autem pactum patrum, vt omnibus illis illorumque poſteritati vnus tantùm Deus & cognoſceretur & coleretur, vnuſque populus vni Deo conſecratus addictuſque eſſet. Dominum, Matth. inquit, Deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Eſt autem poſtulatio fidei violatæ: „ quòd crimen latinus interpres illis verbis indicauit, *deſpicere & violare.* deſpicere Hebraicè eſt BAGAD, Latinè præuaricari & deficere ſignificat, vt apud Ieremiam: Om- Thren 1. nes amici ſpreuerunt eam, & facti ſunt inimici. Atque ita interpretatur Chaldæus pa- „ raphraſtes, *Mentitus eſt vir in fratre ſuo, &c.* illatum verò crimen ſubiuncta expoſitione à Vate agitur.

Tranſgreſſus eſt Iuda, & abominatio facta eſt in Iſrael, & in Ieruſalem: quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini, quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni.

FACTI indignitas & turpitudo verborum & perſonarum collationibus augetur: quòd Iudas, qui confitentis & fidelis nomen habet, tranſgreſſus & præuaricatus, & à Deo & ab officio & charitate defecerit: nam verbum *Trangreſſus*, idem eſt, quod in proximo verſu, *deſpicit*, eodemque modo Chaldaicè redditur, *mentitus eſt*. Fuit autem Iudæ defectio, quòd alieni ſanguinis, connubiorum & affinitatum participes illi eſſe voluerint. [*Abominatio facta eſt in Iſrael.*] qui cùm potentem cum Deo ſeſe cognominet, generis ſui ſanctitatem alienorum deorum filiabus ductis polluerunt. Eſt enim abominatio idem, quod nefas atque probrum, cùm videlicet ea admittuntur, quæ per ius atque fas, per antiquum inſtitutum, per legum atque morum conſuetudinem minimè Geneſ. 46. „ decent, vt illud: Quia abominatio Ægyptiis omnis paſtor, &c. atque in hac ratione commiſcen-

miſcendi ſeminis frequentiſſimè verba hæc, abominatio & abominari, vſurpantur, vbi, ne quid præter ius aut fas fiat, caueatur, vt in Leuitico aliisq. in locis: Omnis anima, quæ fecerit de abominationibus his quippiam, peribit de medio populi ſui: quia abominatio eſt. loci autem dignitas & ſanctitudo, pernicioſo cæteris exemplo, violata culpam auget, [*Et in Ieruſalem,*] vrbe regia & principe, vnde vel honeſtatis imitatio, vel vitij & malorum contagiones profectę latius manare poſſunt. [*Quia contaminauit Iudas ſanctificationem Domini.*] Vtramque charitatis rationem & integritatem à Iuda corruptam eſſe dicit, vbi coniugij lex, quæ cum generis ſui feminis inſtituta, atque à Deo ſancita firmataque, & ab ipſo libenter & ſtudioſè olim accepta, tamen nunc iam adiunctis alienis vxoribus & alieni Dei filiabus conculcata fuerit. atque hoc modo non ſolùm coniugij fœdus, ſed Dei vnius colendi pactum violatum eſt, adductis domum vxoribus iis, quæ alienos Deos patres ſibi creditos, & à ſe, & à viris ſuis, maximè autem à filiis colendos putent & curent. Habent omnia verba pondus & ſignificationem grauiſſimam. [*Sanctitas Domini, quam amauit filia Dei alieni.*] quæ omnia à nobis indicantur magis, quàm explicantur. quàm demum grauis huiuſmodi culpam conſequens pœna exſpectanda eſſet, ſubiuncta ſententia exponitur. Leuit. 18.

Diſperdet Dominus virum, qui fecerit hoc, magiſtrum & diſcipulum de tabernaculo Iacob, & offerentem munus Domino exercituum.

MERITO is à ſocietate repulſus ſeiungitur, qui ſocietatem labefactat. Deus domũ Iſraël ita ſimplicem integramque eſſe voluerat, ita vnum illius populum fore curauerat, vt tabernaculi nomine ſæpe appellauerit. eſt enim tabernaculum omnium, quę ad cohabitandum conſtrui ſolent, domiciliorum ſimpliciſſimum, & quod non perinde atque ædes pluribus partibus, cubiculis, conclauibus, veſtibulis, atriis areiſque diuiſum, ſed vno tantùm velo contentum, vno etiam plerumque malo fultum. cuiuſmodi tabernacula qui habitent, eos mutua charitate, iiſdem ſtudiis, iiſdem religionis legibus coniunctiſſimè teneri oportuerit; vtpote qui ab eadem conſuetudine atque omni vitæ communione ob loci ſimplicis vſum ſeparari non poſſunt. hæc verò omnis populi vnius domus, atque adeo vnius tabernaculi ratio, cum vnius Domini exercituum notitia, religione & cultu ſimplici mirificè conueniebat. quicunque verò vtriuſuis rei integritatem violauerit, indignũ profecto ſeſe illius fructu & vſu reddet, nedum ſi vtriuſque fœderis iura corruperit; ſiue is ſacerdos, ſiue alius quiſpiam ex cæteris populi ordinibus fuerit. [*Diſperdet Dominus,* Hebraicè *excindet,*] vt illud ſæpe in lege repetitum: Et excindetur anima illa de populo ſuo, & peribit anima illa de cœtu, &c. [*Virum, qui fecerit hoc,*] Abſoluta & ſine vlla exceptione ſententia eſt. [*Magiſtrum & diſcipulum.*] Hæc interpretatio ab interprete noſtro ex Hebræis expoſitionibus aſſumpta videtur, magis ad ſignificationem, quàm ad vocem ipſam redditis verbis. Hebraicum enim exemplar ad verbum ſic habet, [*Excitanttem & reſpondentem:*] quod nobis illud ſignificat, nullum videlicet hominem ex iis, qui ſeſe prophanis huiuſmodi coniugiis contaminauerit, pœnam effugiturum: neque vllum etiam ex illorum familia ſuperſtitem futurum. excitare enim & reſpondere, viuentiũ eſt. nam qui dormiunt, excitati reſpondere poſſunt; qui verò mortui ſunt, neque excitare, neque excitantibus valent reſpondere. Vacuas igitur & inanes hominum iſtorum domos relictum iri ſignificat, quarum fores nemo foris veniens pulſet, neq. intus prodiẽs pulſanti aperiat. Hiſpanè ſic: *Niquede quien llame ni quien reſponda.* Vulgatæ autem verſionis ſententia aperta eſt, vt eadem pœna & populo & ſacerdotibus ac legis interpretibus, quos populus auctores habuerit, decernatur. ſed quæ ſacerdotes propriè ſpectat, illa ſentẽtiæ pars eſt. [*Offerentem munus Domino exercituum.*] Nam neque ſacerdotes etiam ipſos hac culpa abſtinuiſſe, teſtis eſt Eſdras, cuius grauiſſimæ hac de re actiones ſupplicationeſq. extant. Hunc locum ſic Chaldæus paraphraſtes exponit. [*Exterminabit Dominus virum, qui facit eam filium & filium filij de vrbibus Iacob, & ſi ſacerdos ipſe, non erit illi offerens oblationes in domo ſanctuarij Dei Szebaoth.*] Quoniam autem admiſſo prophanorum coniugiorum ſceleri illud etiam flagitium acceſſerat, vt exteræ & à proprio genere & cultu alienæ mulieres vehementiſſimè & ſtudioſiſſimè etiam cum ſumma religionis & legitimarum vxorum contumelia amarentur, huiuſmodi etiam improbitatem & iniuriam maximam acerbè Vates inſectatur. Geneſ. 17. Exod. 12.

Et hoc

Et hoc rurſum feciſtis, Operiebatis lachrymis altare Domini fletu & mugitu, ita vt non reſpiciam vltrà ad ſacrificium, neque accipiam placabile quid de manu veſtra.

NEFARIO violatæ tum charitatis, tum religionis & fidei flagitio iniuriã publicè priuateque additam accuſat. iam enim illud primum ſcelus maximum fuerat, generis integritatem & neceſſitudinem, deinde religionis propriæ ſanctitatẽ prophanis connubiis violando, ſuperſtitionem aliarum gentium vna cùm vxoribus admiſiſſe: at verò & præter hoc etiam, honeſtas & pias legitimasque vxores Iſraëlitas ſumma iniuria afficere. id profectò indigniſſimum facinus & ſeueriſſimè vindicandum fuerit, quodque Deum ab hominibus adeo abalienet, vt neque cultui, neque ſacrificiis adeſſe placatum ſinat. [*Et hoc rurſum feciſtis*. Hebraicè, *Et hoc ſecundo feciſtis*.] Contentum ſceleris ſuſcipiendi ſtudium, conſilium & voluntatem illud maximè arguit & confirmat, quòd non ſimpliciter, ſed multipliciter peccatum ſit. Dei à nobis abalienandi duplex cauſa eſſe poteſt, altera fœderis de religione ſanciti violatio; altera officij erga homines neglectio. Vtrauis autem ſeorſum id efficere poteſt, nedum vtraque ſimul efficiat. quòd ſi ad earum rerum cumulum iniuriarum etiam in fratres ſtudium acceſſerit, ea res profectò fraudis, improbitatis, malitiæque pondus maximum ad Dei voluntatem alienandam habet, ſicut ſcri-
„ ptum eſt: Et cùm extenderitis manus veſtras, auertam oculos meos à vobis: & cùm mul-
„ tiplicaueritis orationem, non exaudiam. manus enim veſtræ ſanguine plenæ ſunt, &c. [*Operiebatis lachrymis altare Domini.*] Muliebris luctus miſerabiliter ſatis deſcribitur, qui virorum ipſorum culpa & iniuria grauiſſimus & aſſiduus accidiſſe ſignificatur. vehemẽtem enim eum dolorem eſſe oportuit, qui tantum lachrymarum effundere cogeret, vt illis altare, ad quod miſeris ſubſidij cauſa cõfugeretur, eſſet omnino opertũ; deinde etiã lamenta, ſingultus atque eiulatus, imò & mugitus conſequerentur, quibus grauiſſimus animi mœror, atque maxima ex accepta iniuria anxietas declararetur. Cùm verò mundam omni macula omnique iniuria vacantẽ, deniq. omnino puram ſibi aram & ſacrari & conſeruari Deus voluerit, ita vt neque lapides ipſos ferro incidi paſſus ſit, ingratiſſimã illam ſibi fore conſequitur, quæ lachrymis, ſingultibus, lamentisque miſerorum oppleta ſit. his accedunt voces illæ miſerabiles vlulantium & gementium, quibus ſacrificantium cantus & preces interturbatæ, quo minus à Deo exaudiantur, impediri ſolẽt. atqui oppreſſorum & calamitoſorum lachrymis & lamentis commoueri ſe & dolere teſtatur Deus, offendi autem non ipſis, ſed eorum, qui in cauſa fuerint, culpa. ob eamq. rem ait, [*Operiebatis lachrymis.*] non ij qui flent, ſed ij, qui flere coëgerint, arguuntur. [*Altare Domini.*] Omnem humani officij & pietatis atque præſidij ſpem illis negatam ſignificat, quibus vnica diuinæ fidei implorandæ ratio relicta eſſet. eſt enim ſummæ oppreſſionis ſignum, cùm miſeri & iniuria affecti ad aras plorabundi & lamentabundi confugiunt, vt quæ nullum iam in hominum conſiliis, auxiliis, nullum in magiſtratibus atque in iudicibus principibusque ſuis contra iniuriam præſidium, nullũ propugnaculum habeant,
Iſai. 5. ſicut ſcriptum eſt: Exſpectaui vt faceret iudicium, & ecce iniquitas, & iuſtitia, & ecce cla-
„ mor. [*Neque accipiam placabile quid de manu veſtra.* Hebraicè, *non etiam reſpicere ad munus, & accipere voluntarium de manu veſtra.*] Hæc verborum figurata negatio illorum ſacrificia & munera Deo ingrata eſſe ſignificat: namque accipere voluntarium, idem eſt, quod gratum ratumque habere. At verò cùm eam illi culpam improbitate & impudẽtia magis, quàm cauſa aliqua à ſe deriuare niterentur, manifeſta & grauiſſima redargutione ſuſtinere conuincuntur.

Et dixiſtis, Quam ob cauſam?

MVLIERVM fletum, lachrymas & lamenta naturæ ipſarum importunitati & infirmitati potius, quàm illatis à ſe iniuriis aſſcribere hominum improbitas contendebat, quòd feminæ ad fletus & lamenta, vel nulla, vel exigua, vel ficta & falſa cauſa promptiſſimæ ſint. *Vberibus ſemper lachrymis, ſemperq. paratis In ſtatione ſua, atque exſpectantibus illam,*
Iuuena. ſat. 6. *Quo iubeat manare modo, &c.* Sic humana calliditas priuatas cauſas communibus argumentis inuerſas in alios transferre ſolet. Verùm enimuero has feminarũ lachrymas non inanes, ſed grauiſſimis iniuriis expreſſas eſſe, Deus ipſe teſtatur, cuius ſola iudicij fides incorrupta & ſancta ſemper eſt. namque vt iam nullum, neque in cauſæ honeſtate, neque in hominum officiis, neque in iudicibus, neque in ſacerdotibus,

neque in aliis magiſtratibus præſidium reliquum fuerit, illa tamen diuinæ auctoritatis integritas & ſanctitas perpetua ſupereſt, cuius vnius vel iudicium, vel teſtimonium in omni informanda atque tractanda cauſa omnino valet.

Quia Dominus teſtificatus eſt inter te & vxorem pubertatis tuæ, quam tu deſpexiſti: & hæc particeps tua & vxor fœderis tui.

MVLIERES cæteris auxiliis omnibus expoliatas ad vnicam Dei fidem, quam ſanctiſſimam & integerrimam ſemperque conſtantem eſſe manifeſtum eſt, confugiſſe, eamque certá vt omnes alij, miſeri & afflicti expertas eſſe, locus hic indicat. quanquam enim mulierum cauſa cæteris omnibus leuis aut falſa exiſtimetur, à Domino tamen ſapientiſſimo & miſericordiſſimo integerrimoque teſte iuſtiſſima & grauiſſima eſſe confirmatur. ille enim multorum inter virum & vxorem fœderum ſe auſpice ſancitorum grauiſſimorumque à viris erga vxores debitorum teſtis citatus iniuriarum teſtimonium contra viros dicit. atque primum quidem cõiugij fœdus inter te & vxorem ſe præſente atque inuocato actum, ictum & ſancitum, nominisque ſui inſcriptione conſcriptum, & obſignatum teſtatur; deinde illam tibi delectam, gratam, iucundam atque ſuauem cum forma, tum cæteris iuuentæ & coniugij fructibus fuiſſe ait, quãdo tu iuuenis illam puellam duxeris. neque enim nouum aut recens debiti veſtri nomen eſt, neque ita obſcurũ, vt negari aut leue videri poſſit; quinimo antiquum vetusque eſt, ab adoleſcentia veſtra factum. [*Vxorem pubertatis tuæ.*] Hoc tu nomen nulla cauſa, nullo iure corruptum expunxiſti. nihil etenim ab vxore, [*quam tu deſpexiſti,*] commiſſum eſt, quamobrem fidei & fœderis mutui ius violari aliqua, vel iniquà cauſa poſſet. ſiquidem illa ſemper in officio & tuis obſequiis, & fœderis me præſente ſanciti legibus aſtricta permanſit. hoc eſt, quod dicitur. [*Et hæc particeps tua, & vxor fœderis tui*, quam tamen, *tu* vir *deſpexiſti*. Hebraicè eſt, *fraudaſti.* Chaldaicè *mentitus fuiſti.* [*particeps tua*, generis neceſſitudine vitæq. ſocietate coniuncta, *& vxor fœderis tui,*] quæ fœderis legitimè, me teſte, initi religionem obſeruat: ita vt domi tuæ etiam aſperrimè tractata, fidelis tamẽ perſeueret. Hoc autem ſcelus cùm ab vno ſuſceptũ, omnibus nominibus improbandum deteſtandumque fuerit, tum verò maximè exagitandum & vindicandum eſſe Deus ait, quòd publicè & nulla vel iniqua rationis ſpecie, ſed ſola impietate & libidine ſit à pluribus admiſſum.

Nonne vnus fecit, & reſiduum ſpiritus eius eſt? & quid vnus quærit, niſi ſemen Dei.

AD HVIVS loci explicationem à quibuſdam Adam primus, ab aliis verò Abraham eſt appellatus; quorum cùm neutrum nomen, neque veſtigium quidẽ in ipſa lectione extet, nos mentionẽ etiam hoc loco venerati, ad ſententiæ tamen argumentum, vt non neceſſariam intermittemus, locumque ipſum facilius obtinebimus, Hebraicorum tantũ verborum ſimplicitatem ſecuti. Sic igitur ad verbum Hebraicè, [*Et non vnus fecit, & reſiduum ſpiritus illi: & quid vnus ille quærens ſemen Dei.*] Commune vitium, imò commune omnium flagitium illud eſſe ait, quodque nullo alio, quàm libidinis nomine interpretandum ſit. neque enim, inquit, dici poteſt vnum quempiam priuato vitio & errore, vel ſingulari audacia hoc feciſſe, non inquam vnum tantum hoc conſciuiſſe facinus, reliquos verò à libidine & iniuria continentes meliori & ſapientiori mente fuiſſe. hoc eſt, [*Et reſiduum ſpiritus illi.*] Spiritum pro mente, conſilio, iudicioque hoc loco, vt Ioſue 2. ſæpe aliàs, vſurpatur. vt: Neque remanſit in eis ſpiritus. & illud: Et conuertit ſpiri- Eſther 15. tum regis. hoc eſt, conſilium & propoſitum. neque verò ſi vni tantùm admiſſum facinus fuiſſet, ab aliis vlla ratione ferendum, nedum exprimendum imitatione foret, quod nulla neque ſimulata rationis ſpecie excuſationem habere poſſet. nam quo conſilio, qua ratione, qua oratione vel vnus quiſpiam è populo alienas feminas à ſe expetitas probare poſſet? profectò nihil excogitare valeat, quo peccatum excuſet ſuum, niſi illud fortaſſe non modò ineptè, ſed impudenter & nefariè prætendat conſilium, ſe ex vxoribus illis ductis ſobolem propagare ſanctam & religioſam cupiiſſe, quæ aliàs prophana & impia futura eſſet, ſi gentilibus etiam patribus propagaretur. Huiuſmodi autem ſummæ ſtultitiæ excuſatione, quicunque vti ſtuderet, ſummæ improbitatis odium ſibi potius, quàm veniá conciliaret. nam præterquam

quòd

quòd ſpem maleficij pæſentis in honeſto euentu collocare nefas fuerit, cùm id & diuina omnia iura, & humanæ neceſſitudinis ratio vetarent, euentus etiam ipſe huiuſmodi conſilij rationem redarguere & refellere ſatis poteſt: quippe cùm ab eiuſcemodi variæ religionis parentibus improbiſſimi euadant impiæ aut ſuperſtitioſæ matris diſciplina educati. cuius rei non vnum, ſed innumera cùm ex communi vitæ exemplo, tum in ſacris libris & hiſtoriis teſtimonia dari poſſunt. fere enim regum omnium improborum & impiorũ vitia maternæ educationi aſcribi ſolent, vt de Ochoſia Achabi filio ſcriptum eſt. Et fecit malum in conſpectu Domini, & ambulauit in via patris ſui & matris ſuæ, &c. cuius etiam argumenti illa apud Ieremiam ſententia eſt: Et mittam te & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, &c. Itaque huiuſmodi ineptæ nuptiæ non matrimonij dignitatis, non prolis, ſed libidinis cauſa coniunctæ arguuntur. eæque in vno etiam, nedum in pluribus damnandæ ſunt. hæc illius orationis ſimplex ſententia eſt. [*Et quid vnus ille quærens? ſemen Dei.*] hoc eſt, quærit num ille fortaſſe religionem hoc modo dilatare, prolemque Deo gratam propagare & pro filiis hominum ſufficere filios Dei poſſit? nihil minus profectò aut efficitur, aut quæritur hoc modo, niſi fortè ad religioſos & pios liberos ſuſcipiendos alienæ mulieres propriis & neceſſariis, atque genere & diſciplinæ ſocietate coniunctiſſimis, item prophanæ nuptię legitimis & ſacris anteponantur: quod quanquam ſine vllius iniuria fieret, iniquum tamen & indignum vehementer, atque ab omni ſpiritu & recta cogitatione alieniſſimum eſſe, ipſa rerum inter ſe comparatione declaratur.

3.Reg.22.

Ierem.22.

Cuſtodite ergo ſpiritum veſtrum, & vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.

HEBRAICE, [*Et cuſtodietis in ſpiritu veſtro.*] Significat hæc oratio eam, quæ tractatur, cauſam grauiſſimam eſſe: quamque non negligentia, ſed certo conſilio recteque putata ratione in ſuam propriam dignitatem vindicare oporteat. *Cuſtodite ſpiritum veſtrum*, vel, *cuſtodietis in ſpiritu veſtro*, idem eſt, atque rem ipſam animo & cogitatione ſuis ponderibus examinatam obſeruabitis, neque committetis, vt vel ab vno ex vobis huiuſmodi grauiſſimum facinus cum ſumma in vxorem optimè de ſe merentem iniuria admittatur. ſummo autem artificio vterque numerus, pluralis & ſingularis, in hac oratione vſurpatus eſt: quod ad conſilium ineundum capiendumque pertinet, [*Cuſtodite ſpiritum veſtrũ*; quod verò ad ſcelus admittendũ, *vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere.*] namque ſi maximè quiſpiam in facinore faciẽdo aliquo ſtultitiam conſilij excuſet, eam tamen plures excuſare minimè poſſunt: plus enim collatis conſiliis & cogitationibus communicatis & examinatis à multis, quàm ab vno tantum in rerũ ratione expendenda perſpicitur: neque in conſilio capiendo tantùm vnius, quantum multorum grauis & turpis eſt error. Igitur communi conſilio prouidendum ſtatuendumque eſt, quid fieri, quidúe caueri deceat: neque præter eius communis conſilij rationem & ſententiam quicquam priuato homini, aut agere, aut admittere licet. vtraque verò facinoris indignitas breuiter ſignificata eſt, & rei ipſius, inquam turpitudo, quamuis etiam ſine alterius iniuria admittatur, & eiuſdem etiam cum iniuria coniunctæ grauitas, alterum illa pars indicat, [*Cuſtodite ſpiritum veſtrum*; alterũ verò illa, *Vxorem adoleſcentiæ tuæ noli deſpicere*, ſiue *fraudare.*] Hæc enim res apertum odium & manifeſtam iniuriam arguit. quæ quidem peccata Iſraëlitico nomine indigniſſima à Deo vltore vindicanda ſunt.

Cum odio habueris, dimitte, dicit Dominus Deus Iſrael. operiet autem iniquitas veſtimentum eius, dicit Dominus Deus exercituum.

VTILITATIS publicæ cauſa (quam nobis moderatricem conſiliorum noſtrorum conſtituimus) cogimur hoc loco præter inſtitutum noſtrum, aliorum qui rectius videntur ſcripſiſſe, recitare ſententias, maximè autem antiquorum Hebræorum, quorũ veſtigia cæteri expoſitores ſunt perſecuti. atque hunc locum difficilẽ iudicatũ fuiſſe, varia illorũ & elaborata interpretatio declarat. primus enim omnium & eorũ, qui nunc extant, antiquiſſimus paraphraſtes, magnoque ingenio vir Ionathas Onkeli F. de repudio & dimiſſione vxoris hic agi opinatus, Hebraicam orationem ſic expoſuit: [*Nam ſi odiſti eam, dimitte eam, dicit Dominus Deus Iſraël, & non operias peccatum in veſtimento tuo, dicit*

Dominus

Dominus exercituũ.& cuſtodiemini in animabus veſtris,& nõ mẽtiemini.] Hác explicationẽ vulgatæ verſionis interpres ſecutus videtur, quá ad latini ſermonis phraſim accedere magis, quá Hebraicá orationẽ putaret. In eandẽ etiá ſententiá Hebręi cõmentatores frequẽtes ierũt, vt de repudio agi arbitrarẽtur: cuius tamen argumẽti rationẽ alius aliam, tenuêre. ná cũ hęc de repudio diſputatio grauiſſima ſemper& difficillima cũ in Synagoga, tũ etiá in Eccleſia Chriſtiana ad hæc vſq. tẽpora fuerit, vt quiſq. de ea re ſentiret, ita loca, quæ huc pertinere viderẽtur, expoſuit. vt verò omni ex parte officio noſtro ſatisfaciẽtes viá ad huius loci interpretationẽ muniamus, orationẽ ipſam ex Hebraico ad verbũ imprimis vertendá eſſe duximus. [*Nam odiſſe mittere dicit Dominus Deus Iſraël, & operuit iniquitas ſuper veſtimentũ eius, dicit Dominus exercituũ.*] Recentiorũ igitur expoſitorũ ſentẽtiis prætermiſſis, quòd omnes hi antiquorũ veſtigia perſequuti ſunt, eos, qui ante mille annos ſcripſerunt, referemus. In Ieroſolymitano diſputationũ libro, eo capite, quod de ſpõſalibus & ſanctis inſcribitur, ſic de hac re legimus: ná odiſſe mittere dicit Dominus Deus Iſraël: in Iſraël dedi repudiationes, & nõ in nationibus ſeculi, dixit, Hhananus ex ſentẽtia Pinhhas. In omni Paraſſa ſcriptũ eſt, Dominus exercituũ. & hic ſcriptum eſt, Dominus Deus Iſraël, quòd nõ profiteatur ſanctus ille & benedictus nomẽ ſuũ, niſi apud Iſraëlẽ tantũmodo. eodẽ loco alij ſic exponũt, [*ná odiſſe mittere,*] id eſt, ſanctus ille & benedictus odit eũ, qui dimittit vxorẽ ſuá. Haggęus etiá in capite de dimiſſiõe ait: In omni libro Malachię ſcriptũ eſt, Dominus exercituũ, & hic ſcribitur, Deus Iſraël, quaſi auertẽs dicat, ne prophanetur nomẽ meũ ſuper repudia, ſed Deus Iſraël. Prętereа & Iudas & Ioánes doctores inquiũt, nam odiſſe miſit, odiſſe dimittentẽ. & non explicatũ eſt, an in priori cõiugio, an in poſteriori. Eleazarus autẽ ſcripſit: Quicũq. eiecerit vxorem ſuá, lachrymas ſuper altare defluere facit. has ita varias expoſitionũ formas cæteri interpretes pro ſua quiſq. ſententia referentes, nihil præterea ad loci veritatem patefaciendá & illuſtrandá contulerunt. Verum in iis, quæ recitata iam ſunt, nihil ita planè illuſtre eſt, vt eius rei, quá quærimus aditũ patefacere poſſit, niſi quãtum ex his varias de repudio antiquorũ Hebræorum ſentẽtias fuiſſe obſeruamus. id quod nos Tridenti ſententiá rogati publicè in Concilio diximus, anno 1561. ad D. XIIII. kalend. Martias. qui dies honeſtiſſimus nobis in illo ſacro ſenatu fuit, cũ de grauiſſima illa repudij cauſa ageretur. Verũ enimuero cũ nullum nos in hoc Malachię loco verbũ de dimittẽda vxore, neq. Hebraicè in exẽplari ipſo, neq. Latinè in verſione noſtra adnotauerimus, in eá ſententiá adducti ſumus, vt nihil hic de repudio agi exiſtimaremus, præſertim cũ omnis hæc repudij ratio nõ tá à Deo inſtituta, quá à Moſẽ propter hominũ duritiem permiſſa fuiſſe, & à Chriſto indicatur, & ab ipſis etiá Phariſæis recipitur: qui, vt D. Marcus ſcripſit, dixerũt: Moſes permiſit ſcribere libellum repudij, & dimittere &c. neq. enim toto illo capite de repudio Deus, vt eius rei auctor appellatur, ſed Moſes tantũ, qui latá à Deo legẽ nũc exponẽdo, nũc verò permittẽdo in omni illo Deuterono. libro interpretatus eſt, qua de re nos aliàs Deo volẽte, plenius diſſeremus. atqui hoc loco Vates noſter nõ Moſen, ſed Deũ eius, quá ipſe pronũtiat, ſententiæ appellat auctorẽ, [*dicit Dominus Deus Iſraël.*] quẽ tamẽ repudij inſtituẽdi auctorẽ neq. Moſes quondá prædicauerat, neq. Chriſtus, neq. Phariſæi & Scribæ protulerũt. neq. verò hoc Vatis reſpõſum prætermittendũ illis putaretur, quin ad eá rẽ ſi faceret, quocũq. nomine, ſiue præcepti, ſiue cõſilij aut permiſſionis, cũ primis eſſet relatũ; vtpote quod diuina auctoritate apertioribus etiá verbis, quá illud Moſaicũ niteretur. Quibus argumẽtis efficitur, huius loci expoſitionẽ antiquiſſimos doctores ſimplicius multo, magiſq. ex verborũ ratione & vſu, atq. ex ipſius, de quo agitur, argumẽti cauſa, quá ex repudij annotatione habuiſſe: quá nos eidẽ inſiſtentes viæ, perſpicuá & dilucidá, vt ſpero, afferemus. Meminiſſe igitur oportet in primis duorũ illorũ locorũ, ex quibus ad omnẽ hác cauſam perorandá producta ſunt à Vate noſtro argumẽta, charitatis videlicet vtriuſq. arctiſſimi vinculi, quod naturali neceſſitudine, & religionis cõmunione cõſtare docuimus: quorũ vel vtrumq. vel alterum negligentia laxari flagitioſum valde, iniuria verò & odio rumpi, longè eſſet ſceleratiſſimũ. Vtrumq. autem crimẽ & negligẽtiæ & iniuriæ in his, qui accuſantur, Iudæis hærere, ipſa cauſæ narratione Deus oſtẽderat. Sed ne illi alterius leuioris cõceſſione alterá grauiſſimam elabi poſſe, viderẽtur, id agit Deus, vt cõfirmet, nõ ſolũ officij neglectionem illis vitio dari, iniuriæ verò illationem obſcuram eſſe. ſed hanc apertiſſimè, publicè atq. manifeſtè ſeſe ipſam prodidiſſe, nullumq. vel deriuádi, vel negandi, vel aliqua ex parte occultádi reliquiſſe locũ; quippe quæ ita longè lateq. creſcẽs

Miſnaioth.

Deut. 24.

emineat & appareat, vt nullis veſtibus opprimi abſcondiúe poſſit. hæc loci huius ſententia nobis eſt, quæ iá facilè ex orationis & verborũ ratione oſtẽdetur. [*Nã odiſſe mittere dicit Dominus Deus Iſraël.*] Primũ illud ad cõfirmationem pertinet, quòd Dominus Deus Iſraël id teſtatur & dicit, qui ſeſe teſtem inter virũ & vxorẽ antea fuerat profeſſus. deinde eam rẽ ſibi diligenter notatã eſſe confirmat; vtpote, cui Iſraëlis gubernãdi, regẽdi, fouẽdi, atq. ab iniuria defendẽdi iam olim fuerit ſuſcepta cura: cuius vt dignitas & felicitas cõſeruaretur, magnũ in ipſius familia animorũ & conſiliorũ in omni re cõſenſum, præſertim in religionis cõmunione & ſocietate, poſtulabat, ſicut ſcriptũ eſt: Interea lo-

Geneſ.35. cutus eſt Deus ad Iacob, Surge & aſcẽde Bethel, & habita ibi, facq. altare Deo, qui appa-
» ruit tibi quãdo fugiebas Eſau fratrẽ tuũ. Iacob verò cõuocata omni domo ſua ait, Abiicite
» Deos alienos, qui in medio veſtri ſunt, & mũdamini ac mutate veſtimẽta veſtra. ſurgite
» & aſcẽdamus in Bethel, & faciamus ibi altare Deo, qui exaudiuit me in tribulatione mea,
» & ſocius fuit itineris mei, &c. & eodẽ loco paulo inferius ſcribitur: Apparuit autẽ Do-
» minus Iacob poſtquã reuerſus eſt ex Meſopotamia Syrię, benedixitq. ei dicẽs: Nõ vocabe-
» ris vltrà Iacob, ſed Iſraël erit nomẽ tuũ. & appellauit eum Iſraël, & dixit, Ego Deus omni-
» potens, creſce & multiplicare, &c. huc pertinet nomẽ, [*Dominus Deus Iſraël,*] hoc tãtùm loco à Vate appellatũ, cuius appellationis prima pars Dominus, miſericordiæ & cõſtantiæ ſignificationẽ, Deus gubernatorẽ, iudicẽ & præfectũ præcipuè ſignificat. qualẽ cùm ſeſe ſingulariter in omni cauſa Iſraëli Deus præbuerit, ſicut ſcriptũ eſt: Qui regis Iſraël, &c. tũ etiã in hac ratione dilectionis vel cõſeruatæ benigniſſimũ & prouidentiſſimũ gubernatorẽ, vel violatæ vltorẽ & vindicẽ eſſe confirmat. atq. ob eam rem vbi iniuriã manifeſtã in huiuſmodi cauſa eſſe demonſtrauit, alterũ illud, quod vltionem ſpectat, nomẽ appellat. [*dicit Dominus exercituum.*] Iam verò illa nobis exponẽda verba reliqua ſunt, [*Nã odiſſe mittere, & operuit iniquitas ſuper veſtimentũ eius.*] nam nõ modò cauſæ, ſed affirmationis etiam vim obtinet, *Chi*, Hebraicũ, cui Latina, nã & quippe, reſpõdent. de qua voce iam ſępè aliàs docuimus. *Odiſſe*, infinitiuus Græcè & Latinè ſæpe, Hebraicè autẽ ſæpiſſimè, pro nomine vſurpatur, vt mori morieris, viſitare viſitabit, & innumera alia: ſic hoc loco odiſ-
» ſe idẽ quod odium, ſed elegantius etiã & vehemẽtius dicit mittere. verbũ *Selahh*, quod
» nullum apud Latinos cõmodius repræſentat, quã mittere, variæ & elegantis eſt apud Hebræos ſignificationis, quæ tamẽ in ſentẽtia conueniat ſecũ magis, quàm pugnet; vtpote quæ elegãtibus analogiis ad alias atq. alias res trãsferatur. ex quibus vnum genus eſt,
Pſal.79. quod ad extenſionẽ, dilatationẽ, propagationẽq. pertinet, atq. in agriculturę rationibus
» cõmodiſſimè vſurpatur. Ex hoc genere orationes illæ ſunt: Extẽdit palmites ſuos vſque
Cant.4. » ad mare, & vſq. ad flumẽ propagines eius, & emiſſiones tuæ paradiſus granatorũ. & illud
Iſai 16. etiam quod Iſaias de vinea canit: Et flagella eius vſque ad Iazer peruenerũt, propagines
» eius relictæ ſunt. quibus in orationibus, vbi Latinè legimus, extẽdit, emiſſiones, propagines, idem verbũ *Salahh*, aut ex eo deducta vox aliqua eſt. In aquarũ autẽ effluxione &
Ezech.31. redundantia idẽ verbũ vſurpatur elegãter, vt apud Ezechielẽ: Et eleuati ſunt rami eius
» prę aquis multis. ex quo verbo nomen Natatorię illi in Ieroſolymis factum eſſe *Siloahh*, apud Nehemiã annotauimus. Eiuſmodi itaq. nobis orationis huius eſt ſenſus, vt Iudæorum in vxores odium non leue, neq. occultum, ſed grauiſſimũ & maximum eſſe arguatur, quod ita omni ex parte erũpat, vt occultari nullo modo poſſit; quippe quod penitus in animis inſitum ramos & propagines ſuas adeo emiſerit, vt veſtis etiam hominum, quibus occultari multa ſolent, omnino eminens manifeſtis factis iniuriis, operuerit, & ſupra veſtimenta ipſa iam longè appareat. hoc eſt, quod dicit, [*operiet autem iniquitas ſuper veſtimentum eius.* Hebraicè, *& operuit iniquitas.*] Quo in ſermone illud eſt propriè ad hanc rem obſeruandum, aliud eſſe operire veſtimentum, aliud operire ſuper veſtimentum. operire veſtimẽtum, eſt veſtimentũ ſtudio occultãdi tegere; operire verò ſuper veſtimẽtum, eſt ita redundare atq. eminere, vt nullo veſtimento occultari aut diſſimulari poſſit
Deut.15. res. Huiuſmodi verborũ conſtructiones in illis locis annotantur. Neq. parcat ei oculus
» tuus, vt miſerearis & occultes eum, Hebraicè, & occultes ſuper eum. & illud multo cla-
Ioſue.24. rius: Et adduxit ſuper eos mare, & operuit ſuper eos, & operiebant Cherubin ſuper ar-
.Par.5. » cam. & apud Nehemiam: Ne operias ſuper iniquitatem eorum. his omnibus atque aliis in locis verbum *Chizzah* cum præpoſitione *Ghal* conſtructum, redundare, eminere at-
Nehe 4. » que diſſimulare, & obtegere ſignificat. iniquitas Hebraicè *Hhamazz*, Latinè iniuria,
» Hiſpanè ſignificãtius, *agrauio.* [*Super veſtimentum eius.*] Pronomen *eius* maſculinum eſt Hebraicè

braicè, atque ita cùm oratio, tum ratio omnis, ſententiæ huius expoſitionem adiuuat; tum illud etiam cõfirmat, quod his ſubiungitur, [*Cuſtodite ſpiritum veſtrum, & nolite deſpicere.* Hebraicè, *& cuſtodiemini in ſpiritu veſtro, & non deſpicietis.* Chaldaicè, *& cuſtodiemini in ſpiritu veſtro, & non præuaricabimini.*] Quanquam oratio ipſa diuini iuſſi formulam exprimere videatur, ex Hebraici tamen ſermonis ratione, atque ex ſententiæ etiam & actionis ipſius modo & impetu ad contentionem mihi magis & antitheton referenda putatur. eſt enim ironicῶs pronuntiatum, vt rei indignitas vehementius augeatur. Id autem grauius & certius efficitur, cùm indicato ſceleri officium debitum contrà opponitur & requiritur, atque id quod conſtare oportuerat, ſublatum omnino eſſe oratione vehemẽti ſubiuncta oſtenditur, vt apud Ieremiam: Confuſi ſunt, quia abominationem fecerunt: quin potius, inquit, non ſunt confuſi, & erubeſcere neſcierunt. Sic hoc loco nimirum, inquit Deus, qui huiuſmodi iniuriæ faciendæ manifeſta inſania flagrant, ſapienter ſibi conſulere, & officium ſanctè colere dicendi ſunt, nihil minus omnino; imò hæc tanta flagitia aliis nefarijs cumulata atque aucta ab illis fuiſſe, nouo illato crimine oſtenduntur, laborare feciſtis, &c. Quod ad ſermonis notationem facit, futurum verbum hoc loco non ad tempus ipſum, ſed ad conſuetudinem & officium eſt referendum, vt ſæpe aliàs docuimus. ſic cuſtodiemini & non deſpicietis, cuſtodiri ſoletis, non ſoletis deſpicere. quæ omnia ironicῶs dici, & ratio ipſa, & illud etiam crimen declarat. Ierem.6.

Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis, In quo eum fecimus laborare? in eo quòd dicitis, Omnis, qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent: aut certè vbi eſt Deus iudicij?

Hactenvs grauiſſimum violatæ pietatis crimen peroratum eſt in illos, qui omnia officiorum iura peruertiſſe conuincerẽtur: nunc verò maieſtatis etiam non modò offenſæ, ſed grauiſſimè etiam læſæ cauſa agitur, aduerſus eos, qui non modò factis erga homines iniurioſi, ſed impietate, ſentẽtiis & ſermonibus ipſis erga Deum contumelioſi eſſent. quod ſcelus, & natura ſua grauiſſimum, & nocendi conſequentia atque contagione maximum eſt. vbi enim Dei in homines prouidentia negatur, ibi facinoribus, flagitijs iniurijsq. omnibus admittẽdis locus datur ampliſſimus. In eum autẽ locum homines deducuntur, admiſſis vitijs, & neglectis paulatim religionis rebus, vt hi, qui à ſacrorũ neglectione ad officiorũ violationẽ, inde demum ad religionẽ penitus ex ſuis atq. cæterorum animis delendam deuenerant. namque improbiſſimi & ſceleratiſſimi homines reprehenſionem & criminationem tum pietatis violatæ, tum officij proditi ſibi à Vate, vt vidimus, oblatam illa improbiſſima & peſtifera nefariorum & perditiſſimorũ ſententia depellebant, quæ pietatis colendæ fructum aliquem eſſe negat. id verò non apud Vatem ipſum, qui redarguere poſſet, ſed apud imperitum populum frequentibus ſermonibus argumentationibusq. inuentis, cum maxima audientium pernicie diuulgabatur. namque illi abrogatam Vatis actioni & reprehenſioni fidem cùm licentiæ, tum ſuæ apud populũ exiſtimationi conducere arbitrabãtur. Quòd verò inquit, [*Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris,*] non ea ratione exponendum nobis videtur, vt Deo ab iſtis labor impoſitus fuerit, ſi tamen illius natura capere laborem poſſet. neque enim quiſquam alteri ſermone & oratione laborem aut fatigationem efficere poſſit, quanquá huiuſmodi verba ſæpius inculcet: ille nihil agit, nihil prouidet, nihil curat. &c. namq. huiuſmodi ſermones offenſionem fortaſſe ei, de quo habẽtur, afferre poſſint, fatigationem & laſſitudinem, quemadmodum propriè afferant, non video. Atqui verbũ [*laborare feciſtis,* Hebraicè *Hoghthem,*] ad laſſitudinem & fatigationem, quæ ex nimia laborandi contentione accidit, ſignificandam propriè vſurpatur. ex qua fatigatione contentionem remitti omnino, aut curam atque operam ad aliud ſtudium relaxationis cauſa transferri, neceſſe ſit. cuius verbi exempla plurima paſſim in ſacris libris obſeruantur, vt: Afflictionem meam & laborẽ manuum mearum reſpexit Deus. & illud: Quippe Geneſ. 31.
qui laſſus eſt, & ſolutis manibus, &c. et illud etiam in eandem ſententiá elegatiſſimum: 2.Samuel 17.
Ipſe ſtetit & percuſſit Philiſthæos donec deficeret manus eius & obrigeſceret cum gladio. &c. Atqui huiuſmodi labor & defatigatio Deo iſtorum hominum ſermonibus 2.Samuel.23
non afferebatur quidẽ, ſed aſſcribebatur tamen, cui iam illa antiqua pios & probos viros fouendi defendẽdique cura, vt feſſo atque defatigato, depoſita, & alterum improbitatis

tis & audaciæ adiuuandæ ſtudium paratum & ſuſceptum eſſe diceretur: ita vt hæc illius orationis expoſitio ſit. Vos Dominum natura ſua miſericordem, & in miſericordia atque virtute conſtantiſſimum, ſermonibus veſtris laborantem iamque laſſum, ſtatuiſtis, ita vt iam illo nomine arcano, quod ad bonitatem, benignitatem & conſtantiam oſtendendam pertinet, tuendo atque obtinendo laſſum ac defatigatum aliam rem cogitare atque agere prædicetis: idque non cogitatione & ſententia modò, ſed improbiſſimis ſermonibus & argumentationibus imperitæ multitudini inculcetis. Atque hoc modo non laborem ab illis Deo impoſitum, ſed attributum fuiſſe interpretamur. Itaque ſententia & ſermone hominum non re ipſa hoc ſtatuebatur, vt & apud gentes etiam cùm de hoc eodem argumento ageretur, Dei prouidentia neque firmari, neque infirmari, neque adiuuari, neque impediri reipſa, ſed ſententia tantùm & oratione aut tolli aut ſtabiliri & affirmari ſolere dicenda fuit, vt apud Poëtam:

Claudian. in Rufinum.

Sed cùm res hominum tanta caligine volui *Aſpicerem, lætoſque diu florere nocentes,*
Vexarique pios, rurſus labefacta cadebat *Religio.*

Cadere religionẽ non re, ſed ſententia ſua aiebat ille, vt ipſe idẽ ſuperius expoſuerat,

Tunc omnia rebar
Conſilio firmata Dei. &c. Hæc itaque ex cogitatione & ſententia hominum, non ex re definienda ſunt; vt illud etiam, quod tandem eſt ab eodem ſubiunctum:

Abſtulit hunc tandem Rufini pœna tumultum,
Abſoluitque Deos. Huiuſmodi autem impias de Deo opiniones atque ſententias cũ magna nominis illius violatione Vates noſter illis exprobrat, quòd Domino illi miſericordiſſimo, æquiſſimo atq. cõſtantiſſimo labor & defatigatio in ea re, quæ maximè nomen illius deceret, ſermonibus illorũ eſſet attributa: id verò cũ ab illis apertè vnquam factum negaretur, Vates argumẽtatione & conſequẽtia apertiſſima factũ inſtat. [*In eo quod dicitis, Omnis qui facit malũ, bonus eſt in conſpectu Domini.* Hebraicè, *Omnis faciẽs malũ, bonus eſt in oculis Domini.*] nõ modò iudiciũ, ſed conſilium, cura atq. ſtudium Domini relaxatum & immutatũ omnino eſſe, illorum ſermonibus affirmabatur. fieri namq. poteſt, vt quis nõ tam ex ſua ſententia, quã ex tẽporum aut rerum ratione deteriorem partẽ opera & ſtudio atque cura iuuet, cùm aliud ſibi conſilium aut capere aut ſequi integrum forè minus ſperaret. non ſolùm autem conſilium Deo, ſed voluntatem etiam immutatam ſententiamq. de bonorũ & piorum hominũ dignitate & præſtantia planè eſſe depoſitam iſti aſſeueraſſe dicũtur. prioris partis illud eſt: [*Omnis qui facit malum, bonus in oculis Domini.*] (Deut.6.) Bonũ in oculis alicuius eſſe, idem, quod illius iudicio probari, eſt vt: Fac quod placitũ eſt, „ & bonum in conſpectu Domini. &: Quod bonum eſt in oculis tuis, feci. Itaque probari (Iſai.38.) primum à Deo ſcelera atq. ſceleratos, deinde etiam & foueri atque adiuuari dice- „ bant, [*& tales ei placent.* Hebraicè, *& in eis ille volens.*] Eſt autem verbum *Hhapheſz*, pro quo Latinè (Pſal.135.) nunc velle, nunc placere & propitium eſſe, vertimus, quod ſtudioſam volun- „ tatem & efficacem ſignificat, vt in Pſalmo: Omnia quæcunque voluit, fecit. &: Si propi- „ tius fuerit Dominus: inducet nos in terram, & tradet, &c. & illud apertiſſimè: Et non (Numer.14.) audierũt vocẽ patris ſui, quia voluit Dominus occidere eos. nulla verò ad pietatem tol- „ lendam, & ad hominum perturbandas res, pernicioſa magis peſtiferaque eſſe poteſt opi- (2.Samuel.2.) nio, quàm quæ hominum res à Deo vel curari, vel acta atque facta iudicari neget, ſed „ ab iſtis grauius etiam & ſceleratius pronuntiabatur, priſtinum de virtute & pietate ſen- „ ſum à Deo, vt iam laſſo & vnius contentionis pertæſo, depoſitum, & omnem cogitationem, voluntatem & ſtudium ad nocentes maleficoſq. fouendos atq. adiuuandos fuiſſe (Pſal.5.) conuerſa, contrà quàm ſcriptum ſit: Quoniam nõ Deus volens iniquitatẽ tu es: neq. „ permanebunt iniuſti ante oculos tuos. Odiſti omnes, qui operantur iniquitatem, perdes „ omnes, qui loquuntur mendacium. virum ſanguinũ & doloſum abominabitur Domi- „ nus &c. magno verò ſtudio & excogitato conſilio huiuſmodi impios nefarioſq. ſermones ab iſtis diſpergi & diſſeminari ſolere, ex ipſorum ſubtili argumentatione à Vate relata arguitur, quæ non modò vulgo & imperitis, ſed multis etiã, qui ſeſe philoſophos iactabant, imponere potuerit. [*Aut certè vbi eſt Deus iudicij.*] Omnium rerum dominum ac moderatorem Deum eſſe, eaque, quæ gerãtur, eius geri ditione ac numine, eundemque optimè de hominum genere mereri, & qualis quiſque ſit, quid agat, quid in ſe admittat, qua mẽte, qua pietate religionem colat, piorum & impiorum habere rationem, non modò ſacris libris & literis proditum, ſed ſapientiſſimorum etiam hominum ſen-

tentia & oratione fuit omnibus gentibus perſuaſum. Extitêre autem interdum nonnulli, rari quidem illi, ſed improbiſſimi & perditiſſimi, atque adeo peſtiferi, qui hâc Dei ad iudicandum voluntatem & vim, ex improborũ proſperitatibus à ſe ſpectatis, redarguerent. Qua de re nos apud Habbakuq rationibus conquiſitis accurate diſſerebamus, & aliàs, etiam, ſi noſtra Deo probentur conſilia, longius diſſerere cogitamus: nunc fortaſſe breuius, quàm cauſa deſiderat, ſed pro commentationis breuitate, quantum ſatis eſſe poſſit. Igitur argumentum, ſiue, vt dialectici loquuntur, dilemna ſic ab iſtis inſtituebatur. Ex humanarum rerum ſpectatione alterum manifeſtè arguitur, aut nocentes & maleficos Deo gratos charosq. eſſe, aut hominum facta ab eo non iudicari. nam ſi ille humana cognoſcit & curat, ea maximè curare dicendus eſt, quæ maximè proſperantur & fouentur. at verò maleficia & malefici maximè proſperantur, maleficia igitur à Deo curantur maximè. hæc hactenus altera dilemmatis ſiue complexionis pars eſt: illa deinceps altera. Si verò inquiunt, Deus maleficiorum partes tueri negetur, igitur vel iudicat homines, vel non; ſi non iudicat, rectè igitur cùm maleficis & ſceleratis agitur, quos tametſi Deus non adiuuet, neque impedit aut deterret tamen: ſin verò iudicat, ſceleratorum res malè ſe habeat oportet. ſed illis nihilominus proſperè omnia cedunt. ergo vel Deus ſuperbos, maleficos, crudeles & ingratos non aſpernatur, vel ſaltem non iudicat: vtrumuis ſtatuatur, pro impijs facit. ſed prius tamẽ diuinam dignitatem & hominum erga Deum ſtudia conſeruare & retinere magis iſtis videbatur: ob eamque rem prior complexionis pars aſſeuerantius etiam pronuntiata & confirmata ab illis videbatur. [*Omnis qui facit malum, bonus eſt in conſpectu Domini, & tales ei placent.*] Iob. 14. Poſterior verò per interrogationem ex conſequentia. Atqui interrogatio illa negationis obtinet vim, vt: Homo verò cùm mortuus fuerit, & nudatus atq. conſumptus, vbi quæſo eſt? quomodo ſi recedat aquæ de mari, & fluuius vacuefactus areſcat. &c. Verum enimuero Deus ab iſtis, non quod ſit, ſed quod hominũ ſit iudex, negabatur, [*vbi eſt Deus Iudicij?*] neque enim nullam vim numenúe Dei eſſe arbitrari is poſſet, quem ſol ille, quem cæli & ſignorum motus, quem viciſſitudines rerum atque ordines admonerent, quem (id quod maximum eſt) maiorum ſapientia excitaret, qui Deum confeſſi, ſacra ceremoniaſque ſanctiſſimè coluerunt, & plurimorum ac maximorum Dei erga ſe gentemque ſuam beneficiorum memoriam ſcriptis libris, & grauiſſimis monumentis poſteritati ſuæ teſtati ſunt. Neque etiam diuina ab iſtis prouidentia in dubium omnino vocata eſt, ſed quadam excogitata ratione, quæ cùm præſentium rerum exſpectatione conſtare poſſe videretur, eſt aſſerta, nimirum Deum eſſe, & eius prouidentia mundum imprimis ipſum adminiſtrari, eundéq. cõſulere rebus humanis, non tamen ſingulis, ſed vniuerſis hoc pacto, vt nunc virtutis & innocentiæ ſtudioſos cultoreſq. defenderet vt olim patres maioreſq. ſuos, nunc verò hac contentione remiſſa aliarũ partium homines, hoc eſt, audaces, inſolentes, facinoroſos & potẽtes, atq. magnarũ appetẽtes rerũ foueret iuuaretque: id quod præſenti improborũ proſperitate ab iſtis cõfirmabatur, atq. hoc modo nũc hos nunc illos Dei voluntati, pro rerũ ſtatu ſuarũ, vel obſecũdare vel cedere oportêre. Itaq. vno excepto de hominum factis iudicio cæterarũ omnium rerum vis & numen, magnitudo, ſapientia, potentia, prouidentia & gubernatio ex iſtorum hominum opinione & ſententia Deo tribuebatur, qui non vbi Deus, ſed, vbi nam Deus iudicij eſſet, requirebant. [*Deus iudicij*, Hebraicè *Elohe hamiſpat*.] atque nomen Elohim, omnium publicorum munerum & adminiſtrationũ rationes continere, cùm ſæpè alias, tum in noſtris de arcano ſermone libris docuimus. ex quibus omnibus rationibus vna tantũ ab iſtis requirebatur, *hamiſpat*, hoc eſt, iudicij certi & ſpectati, cætera omnia ſatis ſpectata ſibi concedentibus & confeſſis. articulus *ha*, nomini additus, certam, & quæ iudicari facilè poſſit, rem ſignificat. ita adeo hæc de diuina prouidentia opinio acutior quidẽ & ſubtilior, quàm vulgaris illa epicuræorum, atq. etiam quam illa ingenioſa ſtoicorum diſputatio, & ad religionem etiam retinendam & colendam commodior ſpecie ipſa videtur: re ipſa verò omnium pernicioſiſſima & maximè peſtifera eſt, vt quæ malorum auctorem Deum ſtatuat, atque hominum animos ad maxima facinora admittẽda diuini auxilij ſpe propoſita incendat. Verum enimuero cum cætera diuinæ erga vniuerſos & ſingulos homines prouidentiæ & miſericordiæ argumenta perpetua omnibus temporibus obſeruanda atque ſpectanda, & Deus ipſe propoſuerit, & maiorum noſtrorum ſapientia docuerit, iudicij tamen exempla non ſemper

אלהים

Non ex præſenti neque præterito ſed ex futuro etiam.

ſpectari, ſed oportunè exſpectari oportere, certum iis ſemper fuit, qui vel ex diuinis libris, vel ex diuinarum contemplatione rerum, humanarumque vſu aliquam ſapientiæ partem aſſecuti ſunt. nam ſi quis non vniuerſorum modò, ſed ſingulorum hominum res contemplatus ad diuinæ prouidentiæ rationes referat, nullam ſanè partem vel virtute, vel ſapientia, vel miſericordia Dei vacuam deprehendet, qui bonorum & piorum non vitia, ſed res omnes alias fouet. Math. 5. Qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Itaq. cætera omnia diuinæ prouidentiæ & miſericordiæ argumẽta quocunque tempore, quocunque loco, quacunque humanarum rerum parte quærantur & obſeruentur, plurima profectò atque certiſſima conſtabunt; iudicij verò cum in ſingulos homines, tum in populos genteſq. exercendi non ex præterito neque ex præſenti illorum ſtatu, ſed futuro euentu exſpectandum tandem manifeſtum, integerrimum atque ſeueriſſimũ apparet. Psal. Exod. 33. Etenim Deus iuſtus iudex, fortis & patiens, diſſimulans peccata hominum propter pœnitentiam: qui aufert iniquitates & ſcelera atque peccata; apud quem tamen nullus per ſe innocens eſt &c. Dei igitur in vniuerſos atque in ſingulos homines prouidentia ſemper oportuna eſt; iudicia verò certiſſima quidem in omnes, maturo tamen tempore in vnumquemque ſunt. Qua quidem in re à multis, propter ſtultitiam & ſapientiæ defectum, grauiſſimè eſt offenſum, qui harum in Deo virtutum exempla requirẽtes, non ſatis bene temporibus, quibus edi ſoleant, diſtribuerunt, atque ex præſenti aut etiam præterito arguentes futurarum exſpectationem rerum, magno ſuo errore & magno multorum incommodo, prætermiſère, Psal. 72. ſicut ſcriptum eſt: Mei autem penè moti ſunt pedes: penè effuſi ſunt greſſus mei. quia zelaui ſuper iniquos, pacem peccatorũ videns &c. At verò qui ſapientius harum rerum rationes putauêre, diuini iudicij exemplum & argumentum non ex ipſis rerum atque factorum initijs, non ex incremento aut ſtatu, ſed ex euentu atque exitu petendum eſſe arbitrati ſunt, Psal. 36. ſicut ſcriptum eſt: Noli æmulari in eo, qui proſperatur in via ſua, in homine faciente iniuſtitias. &: Vidi impium ſuperexaltatum & eleuatum ſicut cedros Libani, & tranſiuit, & ecce non erat: & quæſiui eum, & ecce non eſt inuentus locus eius. Ex qua ſententia illud quoque conſilium cum maximo ſapiẽtiæ fructu cœptũ inſtitutumque ſibi fuiſſe Rex ille Vateſq. canebat: Donec intrem in ſanctuarium Dei, & intelligam in nouiſſimis eorum. Veruntamen propter dolos poſuiſti eis: deieciſti eos, dum alleuiarentur, &c. Igitur problematis, quod hactenus & populo & ſibi propoſitum ab impiis & perditis hominibus fuerat, explicandi oratio certiſſima ex eodem, quem nos iam indicauimus, loco petita, atque cum magno diuinorum myſteriorum & promiſſorum molimine & apparatu à Vate noſtro eadem actione grauiſſimè oſtenſa eſt: eaque ratio omnis ſequenti capite exponitur.

CAPVT III.

ECCE *ego mitto angelum meum, & præparabit viam ante faciem tuam, &c.*

QVANQVAM huius Vatis tempeſtate, & libertas Iudæis ex Babylone reſtitutis, & reædificati templi commoditas, & ſacrorum vſus contigiſſet, nonnullis tamen ipſorum ob Perſarum regum imperium, cui parerent, & ob multarum ſacrarum rerum deſiderium, vt ignis cæleſtis, vrim & thumim, & cæterarum diuina tutela à ſe abalienata, atque ad imperiorum partes fouendas tranſlata eſſe & putabatur, & frequentibus etiam ſermonibus dictitabatur, à quibus cùm populo & Vati ipſi illud problema obiectum eſſet, Omnis faciens malum, bonus in oculis Domini, & tales ei placent, aut certè vbi eſt Deus Iudicij: idque problema improborum hominum proſperitatibus confirmaretur, explicandum Vati ex diuini conſilij ſententia ſuſceptum eſt. qua in explicatione præterquàm, quòd omnes aduerſus diuinum iudicium tractatæ argumentationes tentantur & labefactantur, maxima etiam & planè abſtruſa noui teſtamenti atque ſacroſancti euangelij ratio & ſeries tota breuiſſimè quidem, ſed commodiſſimè continetur: quam nos cùm propter commentationis anguſtias, maximè autem propter ingenij tenuitatem reique ipſius magnitudinem exponere non valeamus, quoad id præſtare liceat, breuiter & dilucidè indicabimus. Principio igitur communis illa ſapientium om-

omnium ſententia à Vate noſtro cogitanda præponitur, diuinum in ſingulos homines atque vniuerſam etiam gentem aliquam iudicium non ſemper præſentiſſimum ſpectandum, ſed ſuo tempore maturo atque oportuno exſpectandum eſſe. Quæ res cùm præteritorum temporum & hominum commemorandis hiſtoriis certa iam explorataque eſſe omnibus debeat, ad eundem etiam modum fuerit in poſterum exſpectanda. hactenus enim ita ſeſe Deus æquiſſimum & integerrimum iudicem præbuit, vt miſericordem prius patrem exhibuerit, nullumque populum, nullam gentem prius exitio, exilio aut alio ſupplicio damnauit, quin per prophetas prius, aut aliis modis ad pœnitentiam atque ad officium ab inſania & vitio reuocandam curauerit: ex eaq. re illud euenit, vt aut verè reſipiſcentes & miſericordiam implorantes, venia, aut contrà contumaces & obſtinati, iuſtiſſima afficerentur pœna. Huiuſmodi itaq. iudicij publicè ac priuatè exercendi antiquam rationem rerum tamen & euentuum magnitudine longè illuſtriſſimam à ſe propediem exſpectari iubet hoc loco Deus. iram enim ſeſe maximum quoddam opus moliri ait, quo piis & ſanæ mentis hominibus miſericordiæ ſuæ, magnitudinem probaret, impijs verò & contumacibus atque vitij tenacibus iudicij ſui ſeueritatem experiri faceret. Eius verò explicandæ rei rationem eiuſmodi ferè ait, vt per nuntium à ſe miſſum prius de pœnitentia cum hominibus agendum ſit, diuinumq. de vtraque & proborum & improborum parte conſilium publicè omnibus exponatur: idque ſtatim rebus atque euentibus certiſſimis præſtetur, adueniente illo omnium hominum ſeruatore eodemque viuorum & mortuorum conſtituto iudice, cuius admirabilis in vtrâque partem vis oſtendẽda fuit. maxima videlicet in piis & fidelibus hominibus ſeruandis efficacitas, maxima etiam in impiis & repugnantibus iudicandis vlciſcendiſque ſeueritas & potentia. Atque hoc in loco duæ perſonæ recognoſcendæ indicantur, & vtriuſque etiam muneris ratio obſeruanda exponitur, altera angeli, quã Ioannes Baptiſta Zachariæ filius magnæ à puero exſpectationis, egregiæq. & probatiſſimæ ſanctitatis vir expreſſit, qui muneris ſui auctoritatem diuinam, tum ſignis ipſius ortum præcedentibus & ſequentibus, tum fungendi integritate & grauitate populo principibuſque probauit: altera verò dominatoris & angeli teſtamenti, cui datas vtraſque partes maxima cum dignitate actas fuiſſe, maximis illuſtriſſimiſq. miraculorũ, actionum, ſermonum, rerum atque euentuum teſtimonijs eſt confirmatum. Atque ſanctiſſimum Chriſti euangelium duabus præcipuè rebus definiendum eſſe, antiquis oraculis fuerat proditum, hominum ad pœnitentiam & fidem exhortatione, eorundemque pro cuiuſque obedientia & fide, vel repudiatione & neglectione, ſalute aut pernicie. Prioris autem muneris duos miniſtros fore diuino conſilio fuerat conſtitum: alterum, qui ſalutem aduenietẽtem indicaret, & quemadmodum peti oportuiſſet, doceret: alterum verò, qui & idipſum ageret, & præterea etiam ipſe id, quod annuntiatum eſſet, re ipſa præſtaret. prioris miniſterij partes Ioanni Baptiſtæ datæ ſunt, qui idem propter animi, morum atque ſtudiorũ totiuſq. vitæ ſimilitudinem, alter Helias eſt dictus. Hoc igitur eſt, quod hoc loco Deus ipſe ſignificat, [*Ecce ego mitto.*] Non humano conſilio aut ambitione, ſed diuina auctoritate Ioannis illius munus parteſq. ſiti his verbis docemur. atque vox *Ecce*, certam cumprimis & exſpectandam, eamque illuſtrem & publicam rem indicat. quòd vero verbum præſenti tempore pronuntiatum ſit, illud videlicet ſignificat, decretum atque propediem exſpectandum opus eſſe, quod non minus certum, non magis euitabile ſit, atq. ſi iam omnino præſens coram ſpectaretur, quæ præſentis tẽporis elegãs vis in loco eſt, vt: Ecce eijcio dæmonia, & perficio ſanitates hodie & cras, & tertia die conſumor. & apud exteros: *Tuum tibi reddo.* [*Et præparabit viam ante faciem meam.*] Elegantiſſimum verbum Hebraicum *Pine*, hoc in loco, & apud Eſaiam in eodem argumento vſurpatum, omnem eam curã & operam, quæ in locis ad certas actiones, res, vel perſonas pro dignitate aptandis conſumitur, ſignificat: ita vt per loci commoditatem nihil obſtet, quo minus id, quod agendum fuerit, perficiatur. Sic ille olim dum Abrahæ procuratori occurrens hoſpitij officium, quò inuitabat, probauerat: Ingredere benedicte Domini, cur foris ſtas! præparaui domum & locum camelis, &c. huius verbi in viis muniendis vſus propriè etiam obſeruatur: cuius in Latina verſione noſtra eiuſmodi expoſitio eſt, Viam facite, præbete iter, declinate de ſemita: auferte offendicula de via populi mei. Hoc igitur nomine Ioannes legatus fuerat, vt polita fidei & pœnitentiæ lege, aduentãti ſaluti viam muniret, atq. boni & exoptati nuntij, hoc eſt, euangelij

Luc. 13.
Terent. Heautontim. act. 4 Scen. 4
Geneſ. 24.
"
"
Iſai. 57.
"

Marc.1. primus apud homines auctor eſſet: id quod etiam effectum ſacer hiſtoriographus teſtatur. Initium euangelij Ieſu Chriſti filij Dei, ſicut ſcriptũ eſt in Iſaia propheta: Ecce ego *Iſai.40.* mitto angelum meum ante faciẽ tuam, qui præparabit viam tuá ante te. Vox clamantis in deſerto, parate vias Domini, rectas facite ſemitas eius. fuit Ioannes in deſerto baptizans & prædicans baptiſmum pœnitentiæ, in remiſſionem peccatorum, & cætera, quæ de Ioannis perſona, munere ac functione ſcripta apud euangeliſtas leguntur. Illud autem maximæ dignitatis hoc in loco obſeruandum pronomen fuerit, quo Deus ipſe qui loquitur, ſeſe euangelij ſalutiſque auctorẽ profitetur & declarat: quod profecto certiſſimum & grauiſſimum diuinæ in Chriſto naturæ teſtimonium eſt. [*Ante faciem meam.*] Deum enim ipſum venturum & ſeruaturum eſſe nos, Iſaias etiam prædixerat. Huic verò nuntio munere iam ſuo perfuncto, ſtatim illum totius orbis ſeruatorem, atque euangelij etiam apud Iſraëlitas legatum ſucceſſurum fore, ex iiſdem vatum reſponſis fuerat acceptum.

Et ſtatim veniet ad templum ſuum dominator, quem vos quæritis, & angelus teſtamenti, quem vos vultis.

CHRISTVS filius Dei ex diuini arcaniq. conſilij decreto & orbis omnis ſeruator ac Dominus, & circunciſionis miniſter fuerat conſtitutus. vtrumq. autem illius munus eſt à Vate hoc loco indicatum. [*dominator quem vos quæritis.*] namq. ab illis ille totius orbis Dominus iudexque (vt in ſuperiori capite intelleximus) requirebatur, atque adeo à piis etiam deſiderabatur. alij enim illius in homines iudicium negantes requirebant, alij verò qui ſaniore mente eſſent, deſiderantes exſpectabant. Vtrique parti aptum verbum, *בקש* *quæritis* vſurpatum eſt, Hebraicè *Bakaſs*, quod & requirere & deſiderare ſignificat. [*angelus* verò *teſtamenti,*] idem propterea appellatur, quod, quanquam toti orbi ſalutis, auctor & iudex conſtitutus fuerit, eius tamen legationis miniſter Iſraëlitis tantùm promiſſus, & in antiquis pactionibus & fœderibus declaratus fuit, ſicut ſcriptum eſt: Pro- *Deut.18.* phetam ſuſcitabo eis de medio fratrum ſuorum ſimilem tui, & poná verba mea in ore eius: loqueturque ad eos omnia, quæ præcepero illi. Qui autẽ verba eius, quæ loquitur *Rom.15.* in nomine meo, audire noluerit, ego vltor exiſtá. Qua de re D. Paulus, ait: Dico enim Chriſtum miniſtrum fuiſſe circunciſionis propter veritatem Dei ad confirmandas promiſſiones patrum. Promiſſiones patrum dicit Apoſtolus idem, quod teſtamentum, ſiue fœdus Vates hic nominat, angelumque teſtamenti circunciſionis miniſtrum eiuſdem ſignificationis titulo inſcribit. [*quem vos vultis.*] quem ſingulari beneficio vobis promiſſum exſpectatis quidem, alij verò iam requiritis, qui videlicet Deum huius templi & populi curam abieciſſe arbitramini. [*Veniet ad templum ſuum.*] Ieroſolymitanum illud templum indicatur, in quo extare, docere, agere, munuſque & legationem ſuam publicè obire Chriſtum ex diuino decreto oportuit, atque ibidem templum illud aliud propriè ſuum ædificandum parare & curare, quod viuis ex lapidibus in ſedem Deo gratiſſimam conſtructum eſt. habet autem interdum præpoſitio *El*, Hebraica, cauſæ vim elegantem, [*Veniet ad templum ſuum.*] *Ad* igitur non ſolùm loci, ſed cauſæ & finis ſignificatione eſt exponendum ad templũ ſuum, & propter tẽplum ſuum. Eccleſiam Chriſtianam oratio hæc ſubindicauit. [*& ſtatim veniet*, Hebraicè, *ſubito.*] Vbi namque Ioannes ſuo legationis munere defunctus eſſet, Chriſtum eidem pœnitentiæ prædicationi, deinde Euangelij negotio præfuturum ſacra oracula indicauerant. idque Ieſum Nazarenum præſtitiſſe ſacri auctores teſtantur. Poſtquam autem traditus eſt Iohannes, ve- *Marc.1.* nit Ieſus in Galilæam prædicans euangelium regni Dei, & dicens: Quoniam impletum eſt tempus, & appropinquauit regnum Dei, pœnitemini & credite euangelio. huius autem aduentus non ſolùm certa, ſed admiranda exſpectatio ſubiuncta oratione mouetur, ipſiuſque euangelij dignitas, atque maxima in vtramq. hominum partem efficacitas indicatur.

Ecce venit, dicit Dominus exercituum, & quis poterit cogitare diem aduentus eius? & quis ſtabit ad videndum eum?

FVTVRVS aduentus certiſſimæ exſpectationis cauſa præterito tempore prædicitur: vt ſæpe aliàs apud ſacros Vates obſeruauimus. neque verò hoc, tantùm conſilio

præ-

præteritum tempus vſurpatum hic eſt: ſed vt illius aduentus tum grauitas, tum auctoritas atque efficientia, quanta præſens futura eſſet, exiſtimaretur, quæ antequam appropinquaret, tam grauem tamque tremendam exſpectationem ſui moueret. maxima namque efficacitate & vi non ſolùm ad miſericordiam & beneficentiam in eos, qui ſuſciperent, ſed ad vltionem etiam atque animaduerſionem in eos, qui oppugnarent, euangelium futurum eſſe, vel ex illo titulo *Domini exercituum*, intelligi facile poterat, qui grauiſſimis rebus, & quæ ad diuinam potentiam, & animaduerſionem, ſiue vltionem oſtendendam pertinent, aſſcribi ſolet. ſed eadem res apertius etiam omni ferè reliqua actione exponitur. [*Quis poterit cogitare diem aduentus eius.*] Quis, inquit, vel cogitatione ſolùm, nedum reipſa, diei illius vim perferre queat! qui non minus improbis formidabilis, quàm pijs atque bonis deſiderabilis eſſe debet. itaque Latinum *cogitare*, cogitatione ſaltem ſuſtinere interpretamur, ex Hebraico verbo, *Mechalchel*, quod ſuſtinere perferreque ſignificat. Duplicem autem euangelij effectum in hominibus, & videndum eſſe antiqua oracula prodiderunt, & vtrumque etiam fuiſſe viſum, poſterioris teſtamenti ſcriptores teſtati ſunt; alterum iudicij & reprobationis eorum, qui vel promiſſis credere, vel condicionibus parere noluiſſent; alterum verò ſalutis & ſanctificationis atque iuſtificationis eorum, qui credere & obedire vellent. Vtrumque autem genus planè magnum & admirandum futurum, quoque diuina euangelij virtus eſſe probaretur, variis nominibus ex euentu fuit appellatum; alterum namque reprobatio, excæcatio, iudicium, mors, anathema, &c. alterum verò ſanctificatio, iuſtificatio, deificatio, adoptio, ſalus, vitaque dicitur. atque hoc poſterius ipſius euãgelij effectio propriè eſt: illud verò prius non ita propriè effectio, ſed euentus tamen ex repulſo euangelio dici poteſt. vt enim eos, quibus ſol admiſſus accipitur, calore atque luce propriè ipſius aſtri vi & efficientia affici; eos verò, quibus idem fugitur & vitatur, frigore obrigere, tenebriſque obſcurari videmus, idque non ex ſolis ipſius efficientia, ſed abſentia potius accidere: ſic & eos, qui euangelio credentes obedirent, vitam lucemque illam admittere, qui verò renuntiantes reſiſterent, mortem & tenebras vltro ſubire interpretamur. tantam ex illius amiſſione virtutem experiri, tantum rurſus ex eiuſdem repudiatione & excluſione defectum atque detrimentum ſentire contigit. Vtrumque autem euangelij effectum Simeon iuſtus virgini matri de puero ipſo euangelij auctore vaticinatus indicauit: Ecce poſitus eſt hic in ruinam & reſurrectionem multorum in Iſraël, & in ſignum, cui contradicetur, &c. Vtriuſque igitur effectus cauſa à Vate noſtro dictum eſt, [*Et quis poterit cogitare diem aduentus eius, & quis ſtabit ad videndum eum?* Quiſnam, inquit, tanta vi tantoque robore eſſe poſſit, vt diem illum reſiſtẽtibus grauiſſimum perferre queat? quis rurſus tam idoneus, vt lucem illam videre poſſit clariſſimam? profecto vtrumque humanam omnem facultatem vincit: neque quiſquam eſt, qui vel ſuſtinere alterum, vel ſibi alterum vendicare poſſit, niſi Dei gratia acceſſerit, qua pij & fideles euangelioque parentes, ad tantam lucem videndam idonei reddantur. ita adeo vtramque rem maximam, atqui omni præſtantia excellentem fore ſignificauit: cuius etiam efficiendæ rationem eleganti ſimilitudine expoſuit. Luc. 2.

Ipſe enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum. & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurum & quaſi argentum: & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.

EVANGELIO deſcribendo varia & illuſtria ex effectu nomina in ſacris libris impoſita ſunt, quorum numerum atque interpretationem nos aliàs iuſto ſermone, ſi Deus annuerit, perſequemur. ex iis autem vnum eſt ignis, alterum, herba fullonum. vtraq. autem res natura ſua impuritati aduerſatur atque elegantiæ, & rerum nitori puritatique conducit. vtriuſque eadem efficiendi ratio eſt: ignis namque aliena & diſſimilia imprimis ſecernit, ſimiliaque coniungit, quæque ex eis meliorem & puriorem naturam ſortita ſunt, comprobat & perficit, cætera verò impura & humida conſumit & diſſipat, eadem etiam ad maculas atque ſordes eluendas fullonum herbæ (quam ſaponariam Latini dicunt) ſecernendi & illuſtrandi vis eſt. atq. vtriq. rei ſumma in genere ſuo efficientia ſecundum naturam tribuitur, ſicut de igne ſcriptum eſt: Probaſti me Domine & viſitaſti cor meũ, igne me examinaſti, &c. de

fullonum

fullonum herba & arte.Et veſtimenta eius facta ſunt ſplendentia, & candida nimis velut nix, qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere. Chriſtiani igitur euangelij vim atque efficientiã huiuſmodi cognoſcendam ſacri vates prodiderunt, & cognitam tandem atque perſpectam noui teſtamenti ſcriptores ſuo & aliorum experimento teſtati ſunt. Incredulos namque & repugnatores à diuina gratia ſeparatos, atque grauiſſima mentis cæcitate,ob repulſum Euangelium,affectos D. Paulus,de Iudæis verba faciens,ait: Deus huius ſeculi excæcauit mentes incredulorum, vt non fulgeat illis illuminatio euangelij Chriſti: vt iudicentur omnes,qui non crediderunt veritati,ſed conſenſerunt iniquitati. &c. Eos verò rurſus, qui euangelio credentes tam ex gentibus, quàm ex Iudæis obedierũt,ſordibus elutis omnibus, & ſpiritu ſancto & igni baptizatos, adeo auctos,perfectos & illuſtratos accepimus,vt ex filiis Adã Dei filios effectos eſſe conſtet. (Ioan.1.) Quotquot autẽ receperunt eum, dedit eis poteſtatem filios Dei fieri, ijs qui credũt in nomine eius,qui non ex ſanguinibus,neq. ex voluntate carnis,neque ex voluntate viri (nã quis ſtabit ad videndũ eum.) ſed ex Deo nati ſunt. Eandem omnino rem, eãdem ferè rationem non multum abſimili imagine Ioannes baptiſta, qui Dei nuntius ab hoc Vate eſt appellatus, indicabat. (Matth. & Luc.3.) Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream ſuam: & triticum congregabit in horreũ, paleas autem comburet igni inextinguibili. & quod ad credentium & obedientium delectum faciendum pertinet, nihil exponi potuit apertius,quàm,Iam ſecuris ad radicem arboris poſita eſt: Omnis arbor. &c. Hoc verò Chriſti munus & efficientiam, eamq. Euangelij virtutem certam, conſtantem, perpetuam atque magno iudicio & ſummo conſilio firmatam fore, ex ipſa habitus & ſitus deſcriptione ſignificauit. ſedentem namque illum operique intentum depingit, vt: Et ſedens docebat eos. Quòd verò argentum inter metalla ad hanc rationem fuerit præcipuè vſurpatum,eò pertinet,vt magna hominum mutatio per euãgelium efficienda ſignificetur. argenti etenim natura hoc præ cæteris habet,quòd multorum mineralium, non modò metallorum,ſed aliorum ſuccorum mixtionem, quam maximè omnium ſub terris contraxerit artis induſtria, atque ignis virtute penitus exurens,pura nitenſq. redditur. Quam rem ſacroſancta Chriſti mortis & reſurrectionis virtus in ijs,qui euangelio crediderint, ſancteq. obedierint,maximè refert,ſicut ſcriptũ (Coloſſ.2.) eſt: Et vos cùm mortui eſſetis in delictis & præputio carnis veſtræ,conuiuificauit cũ illo donans vobis omnia delicta, delens, quod aduerſus nos erat,chirographũ decreti,&c. (2.Pet.1.) Hanc eandem purgationem veterum delictorum D. Petrus appellauit, atque hoc modo nouum templum argenteis baſibus & columnis fultum,nouos ſacerdotes nouum & egregium gratiſſimumq. ſacrificiorum genus paratũ conſtitutumq. iri prædictum eſt: ita vt non iam amplius negligentibus illis ſacerdotibus, neq. illo natura ſua infirmo & procurantiũ vitio & culpa prophanato cultu de cętero vtendũ ſit. [*Sed purgabit filios Leui, & colabit eos quaſi aurũ & quaſi argẽtum: & erunt Domino offerentes ſacrificia in iuſtitia.*] Non de iis,qui ſecundum carnem,ſed de ijs qui ſecundum ſpiritum filij Leui,hoc eſt, ſacerdotes veri & legitimi, atque in perpetuum & ſanctum gratumque Deo cultum dicati ſunt, tanto illis antiquis præſtantiores, quanto melioris teſtamenti miniſtri diuinioribuſque rationibus conſecrati ſunt. (1.Pet.2.) de quibus ſcriptum eſt: Vos genus electum, regale ſacerdotium, gens ſancta, populus acquiſitionis, offerentes ſpirituales hoſtias acceptabiles Deo per Ieſum Chriſtum: vt virtutes annuntietis eius, qui de tenebris vocauit vos in admirabile lumen ſuum. quam profectò incomparabilem dignitatem ijdem ipſi ſpirituales leuitæ Chriſto Domino acceptam referentes prædicant. Qui lauit nos à peccatis in ſanguine ſuo,& fecit nos regnum & ſacerdotes Deo & patri ſuo, &c. (Apocalyp.1.) atque huiuſmodi ſacerdotibus inſtitutis, tam grato ac dilecto populo, tanta pietate, ſanctitate atque iuſtitia facta ſacrificia grata & probata Deo, vt ſi quando vnquam maximè, fore oportuerit.

Et placebit Domino ſacrificium Iuda & Ieruſalem, ſicut Dies ſeculi, & ſicut anni antiqui.

IVDA & Ieruſalem ad noui teſtamenti myſterium relata nomina, quam gentem, quamúe ciuitatem ſignificent, iam ſæpe aliàs indicauimus. huius ſacrificia ſancta & pura, gratiſſima Deo fore Vates pollicetur: ſi quando vlla antiqua ſacrificia & oblationes placuerint, hæc profectò, quorum illa priſca figura & vmbra fuerant,

ſint

ſint præcipuè placitura. *ſicut*, non comparationis, ſed notationis & indicationis vim hoc in loco obtinet, rectè enim ad ſuperiorem partem ex inferiori annotandam vſurpatur, vt: Dimitte nobis debita noſtra: ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Ita igitur noua hæc ſacrificia certa quidem fore, vt quæ certiſſima fuiſſe ſcriptum fuerit, longè tamen, quàm vlla antiqua fuerint, gratiora. *ſicut*, itaque non ſimilitudinis, ſed certitudinis, vt ita dicamus, nota eſt. Indicantur autem hoc in loco ſacrificia, quæ ſancta, pura Deoque grata fuiſſe commemorantur, imprimiſque illud Abel, de quo ſcriptum eſt: Et reſpexit Dominus ad Abel, & ad munera eius. illud etiam de Noë, de quo ſcriptum eſt: Et odoratus eſt Dominus odorem ſuauitatis, &c. hæc fuêre ſacrificia dierum ſeculi, ſeculi inquam primum conditi & reſtituti, cùm nondum per annos, ſed per ætates & generationes temporum ratio ſubduceretur. Fuerunt & alia illuſtria Deoque apprimè grata ſacrificia poſt tertiam temporum conſtitutionem, vbi annorum rationes magis, quàm ſeculorum haberi cœptæ ſunt, ſicut ſcriptum eſt: Hic menſis erit vobis primus in menſibus anni, & anno primo egreſſionis filiorum Iſraël ex Ægypto, & anno ſecundo, &c. [Exod.] Vnum autem grati ſacrificij exemplum in annis antiquis illud fuit, quo conſtitutum in ſolitudine tabernaculum, alterum verò, quo conſecratum à Salomone templum dedicatum eſt, de quo ſcriptum eſt: [Leuit 9.] Apparuitque gloria Domini omni multitudini. Et ecce egreſſus ignis à Domino deuorauit holocauſtum, [2. Paral. 7.] &c. de altero verò: Sed & omnes filij Iſraël videbant deſcendentem ignem & gloriam Domini ſuper domum, &c. Expoſito autem altero euangelij effectu, Deique munere & conſilio, quod miſericordiam ſpectaret; alterum, quod ad Iudicium pertinet, ſubiungitur; oſtenditurque in delecto illo piorum & fidelium faciendo, impios & ſceleratos omnes, qui neque euangelio credere, neque pœnitere voluerint, iuſtiſſimè iudicatos reiectum iri, eiuſque iudicij nullum non modò effugium, ſed neq. declinationem vllam reis fore; vtpote quibus Deus ipſe teſtis futurus, cuius integritate, conſtantia & cognitione nulla exceptione poſſunt excludi.

Et accedam ad vos in iudicio, & ero teſtis velox maleficis, adulteris & periuris, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & humiliant viduas & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me, dicit Dominus exercituum.

DIVINVM illud à quibuſdam requiſitum iudicium, quod in malos & ſceleratos homines exercendum eſſe vates omnes dicerent, non modò publicis & manifeſtis ſceleribus, ſed occultis etiam flagitiis iudicandis euangelij tempore à ſe editum iri Deus confirmat. in quo flagitioſi homines notati & conuicti, à Dei regno & ciuitate in tenebras exteriores reiecti, contemptas aliquando pœnas tandem ſubeuntes luant. [*Et accedam ad vos in iudicio*, Hebraicè *ad iudicium*.] Præſens, apertum manifeſtumque iudicium fore ait, ita vt qui Deum iudicij vel nuſquam eſſe, vel longè abeſſe dicebant, præſentem tamen & proximum ſentiant. [*Et ero teſtis velox.*] Certiſſimum & præſentiſſimum teſtem ſeſe hominibus eſſe declarat Deus, non modò earum iniuriarum, quæ per vim & audaciam apertè fiant, ſed eorum etiam ſcelerum, quæ occulta fraude & dolo admittuntur, & fallendi ſpem proponere auctoribus ſolent ſuis: cuius generis incantatores, venefici, adulteri & periuri ſunt, & qui calumniantur mercedem mercenarij, & viduas & pupillos opprimunt, cæteroſque miſeros & humana ope auctoritateque deſtitutos, vt peregrinos fraudant; me verò horum tutorem & præſidium non timuerunt, putantes me non adeſſe aut non proſpicere in miſeros fraudulenter factis iniurijs cognoſcendis aut propulſandis, cùm tamen vlciſcendis affuturum me profeſſus fuerim. quod & illo grauiſſimo nomine, [*Domini exercituum,*] toties appellato, atque nunc repetito conſtare oportuerit. atque hi profectò, qui me ſuis fraudibus longè abeſſe putantes fallere cogitabant, mirabuntur ſingularum rerum teſtandi præſentem & certam rationem, & cognoſcendi atque perſpiciendi celeritatem agnoſcent. Illud hoc loco obſeruari operæpretium fuerit, pauperum & viduarum cæterorumque, qui humana ope deſtituti ſunt, hominum res in tutela & præſidio diuini timoris latere: cuius auctoritatem ſolam maximam, grauiſſimam & ſanctiſſimam, vel potentiſſimo cuique eſſe oporteat, alioqui diuinæ vltionis vim experturo, ſicut ſcriptum eſt: Non

Deut.25. Non negabis mercedem indigentis & pauperis fratris tui, ſiue aduenæ, qui tecũ moratur in terra,& intra portas tuas eſt,&c.ne clamet contra te ad Dominũ,& reputetur tibi in pecatũ.& alio loco: Si læſeris eos,vociferabuntur ad me,& ego audiam clamorẽ eorũ: Exod.22. & indignabitur furor meus, percutiamq́. vos gladio: & erunt vxores veſtræ viduæ,& filij veſtri pupilli,&c.& tandẽ ſubiungitur,Si clamauerint ad me,exaudiam eos: quia miſericors ſum. Igitur non modò publica ſcelera iudicaturum, ſed occulta etiam flagitia atque illatas miſeris per fraudem iniurias, quorum cauſam & fidem ipſe receperat, vlturum ſe eſſe declarat, omnibusque huiuſmodi flagitioſis, neque tamen legitimè pœnitentibus,ab euangelij conuiuio reijciendis teſtem celerrimum futurum,ſicut Corinth.6. factum eſſe ipſi euangelij regni miniſtri teſtantur. Nolite errare, neque fornicarij,neq. idolis ſeruientes, neque adulteri, neque molles,neq. maſculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebrioſi, neque maledici, neque rapaces regnum Dei poſſidebunt, &c. atque ita magnam dictorum, promiſſorum, conſiliorumque ſuorum conſtantiam omni ex parte probat Deus. Quòd ſi cui minus id propterea certum exploratumque ſit,quod publicæ animaduerſiones rarius ſpectentur, interimque dum eduntur,multi ex flagitioſis & ſceleratis inulti, rebus integris & vita fruantur & defungantur: non ideo tamen negandum fuerit; quandoquidem vel ex vno diuini iudicij exemplo cætera omnia probari exſpectarique oporteat. neque verò ſi quiſpiam hinc inultus diſceſſerit, is impunitus ac liber euaſiſſe dicendus fuerit, quando & idem Deus ſcelerum iudex atque vltor ſemper conſtet, & is qui è vita diſceſſerit, non omnis conſumptus fuerit. Supereſt enim illi altera etiam vita, cui etiam Deus pietatis remunerator ſanctiſſimus & benigniſſimus, & impietatis atque ſcelerum iudex æquiſſimus vltorque potentiſſimus præeſt.

Ego enim Dominus, & non mutor: & vos filij Iacob non eſtis conſumpti.

HIC locus multa & maxima de diuina natura & efficientia, de humanæ animæ immortalitate, de bonorum & malorum finibus myſteria continet. docemur imprimis Dei conſilia, actiones, vel ex paucis exemplis perpetuas & conſtantes probari. neque enim diuina natura mutationis capax eſt.id quod ex nomine illo ſanctiſſimo & maximè arcano cognoſci poteſt, quod præter miſericordiæ rationes conſtantiam æternitatemque ſignificat. vt autem nomen illud, ita & non mutari proprium Deo perpetuumque eſt. [*& non mutor.*] *&* relatiui atque affirmantis pronominis vim obtinet,qui nõ mutor. [*& vos filij Iacob.*] Iam ſæpius alias annotauimus, filios Iacob antiquæ humilitatis commemorandæ cauſa appellari: idque nomen tum propriè vſurpari-cùm ſignificetur, aut illos ex magna humilitate ad magnam dignitatem fuiſſe traductos, aut diuinorum beneficiorum immemores officijq́. deſertores, atque adeo Iſraëlis nomine indignos ſeſe præbuiſſe. Atque hæc profectò ratio ad hunc explicandum locum aptè accommodatur, cùm illa fides illaque de Deo notitia in iſtis requiritur, quæ in Iſraële magna ac illuſtris fuerat; quibus cum tantùm, vt cum humillimis & vulgaribus hominibus, nihil planè dignum Iſraële ſapientibus agitur. [*non eſtis conſumpti.*] Hebraicum verbum *Cala*, omnimodam penitus conſumptionem ſignificat,ita,vt nihil ex ea ſuperſit,vt: Defecerunt,ſicut fumus dies mei. & illud: & conteret ſceleſtos & peccatores ſimul. & qui dereliquerint Dominũm, conſumentur. Igitur materiam ſibi iudicij in illos exercendi ſupereſſe Deus ait. quanquam enim multi ex eis ante illud publicum iudicium, quod euangelij tempore edendum fuerat, diſceſſiſſent, eos tamen non protinus liberos atque impunitos euaſiſſe affirmandum erat, cùm non omnia letho finirentur, ſupereſſentque animæ in quas ſeueriſſimum iudicium exercendum eſſet, quæ pœnas etiam cum corpore poſt reſurrectionem daturæ eſſent. quandoquidem corporis mors ex ſacræ ſapientię rationibus non conſumptio, ſed ſeparatio dicenda eſt. Quibus ex rebus illud conſequitur, diuinum iudicium à nemine vel publicè vel priuatè effugi poſſe, poſſe tamen (idque conſultiſſimum eſſe) ab iis, quos legitimè, ſanctè pureque ſcelerum & vitiorum pœniteret, præuerti & declinari. Quam ob rem aut hoc illi conſilium ſtudioſè capere, aut ſeuerum in ſe iudicium tum publicè, tum priuatè exſpectare monentur. vtrumque enim, & miſericordiæ, & iudicij rationem ſatis teſtatam eſſe opor-

oportére, plurimis atque frequentibus obſeruatis exemplis arguitur: quæ tamen ab ipſis,officio ſuo peruertendo, neglecta ſunt.

A diebus enim patrum veſtrorum receſſiſtis a legitimis meis, & non cuſtodiſtis: Reuertimini ad me & reuertar ad vos, dicit Dominus exercituum.

ANTIQVVM & vetus illis eſſe officium ſuum violare, proprium autem & ſolenne ſibi Deus ait officium ab illis requirere, ſuamque miſericordiam & gratiam pœnitentiæ lege propoſita polliceri: qua tamen vt minus aliquando vtantur, eorum ipſorum culpa accidere, qui non modò peccatum & vitium corrigere, ſed agnoſcere etiam fateriq. negligant. [*A legitimis meis.*] Quæ *legitima* hîc latinè, Hebraicè HHVKIM dicuntur: ſuntque propriè ea, quæ cuique muneris alicuius, quo fungitur, nomine reddenda ex lege vel pacto ſunt, vt quæ regibus, ſacerdotibus, magiſtratibus ſtipendia, tributa vel munera debentur: quæ omnia HHVKIM, latinè, *legitima*, hiſpane *fueros* ſiue *derechos* dicuntur. huius nominis ratio multis in ſacrorum librorum locis aperta, in illo verò apertiſſima eſt, vbi de Ægyptiorum ſacerdotum iure & libertate fundorumq. immunitate agitur. quibus ſtatuta cibaria ex horreis publicis præbebátur. Hebraicè, QVIBOS, Geneſ.47. HHOK, &c. Filij autem Iacob admiſſæ in hoc genere aduerſus Deum fraudis accuſantur. atque ad officium faciendum veniæ & miſericordiæ pollicitationibus, vel rurſus vltionis minis reuocantur. ſed quoniam illis ex diuturna conſuetudine fraus & peccatum non agnoſcebatur, atque impudenti ſermone negabatur, & iure & crimine exponendo à Vate indicatur.

Et dixiſtis, In quo reuertemur?

IVRA atque legitima ſua ab illis repetens requirebat Deus; atque ita verbum *reuertimini,& reuertar*, actiuè & paſſiuè exponendum eſt. vtrumque enim vox ipſa indicat, vt latinè ad verbum dicendum ſit, *reddite & reddimini mihi, & reddam reddarque vobis*. atque hoc modo non ſolùm illorum voluntatem, ſed officium debitum deſiderari ab ipſis eſt cognitum: qui cùm debitum ſuum ex diuturna exſoluendi negligentia non agnoſcerent, reſpondebant, [*In quo reddemus reddemurque?* Quidnam eſt, quod à nobis debeatur, quodque reddendum Deo ſit, quod tamen non fuerit redditum? tantum eſt fraudi faciendæ aſſueuiſſe, vt quæ verè debeantur, ex diuturnitate & vſu fraudandi non deberi putentur.

Si affliget homo Deum? quia vos configitis me? & dixiſtis, In quo configimus te? In decimis & primitiis.

IVRA & legitima ſua ſibi per ſummam & nefariam fraudem direpta ab his criminabatur Deus: à quo crimine cùm illi ſeſe alienos ignorationis nomine defendere vellent, arctiſſimè tamen teneri arguuntur; quod Deo ipſorum principi & gubernatori debita, iuſta & legitima tributa eſſent negata. ex qua etiam re eueniret, vt minus illis annonæ copia ſuppeteret: Argumentatur autem primum à iure & debito, deinde à facto: tandem ab euentu. Ius eſt, ne quis quem fraudet, ex quo conſequitur iniuriæ genus grauiſſimum fraudem eſſe; deinde maiorem & grauiorem eſſe fraudem, vbi quis quẽquam maiori audacia & contemptione fraudauerit, vt ſi eum, cui plurimum debeat, cuius auctoritatem reuereri atque ſuſcipere, quem plurimum colere oporteat, defraudet, vt regem, principem, aut iudicem ſacerdotemque ſuum. Huius argumentationis vim omnem illa interrogatio complectitur, [*Si affliget homo Deum?*] eſtque locus à comparatione perſonarum, vt maior audacia & contemptio arguatur. [*Homo Deum.*] Alterum nomen hebraicè eſt *Adam*, alterum verò *Elohim*. Adam hominem ſignificat, qui nihil illuſtre egregiumque præter cæteros habeat, tantùm nomen hominis tueatur. is ſi principibus & illuſtribus in republica magiſtratibus fraudẽ aut iniuriam prudens volenſq. faciat, ſceleris audaciſſimi reus ſit, maximè ſi ea ſubducat, quæ iure optimo debeantur. longè autem grauius & impudentius id facinus fuerit, ſi aduerſum non quemlibet principem & magiſtratu fungentem hominem, ſed aduerſus principem & gubernatorem Deum ab homine Adam commiſſum ſit. Quamobrem *Elohim* nomen quod Deũ, principem, iudicem gubernatoremque ſignificat, appellatum eſt. indignum enim eſt, hominem homini, etiam humillimo, fraudem facere; principi verò indigniſſimũ, Deo autem opt. & max. principi & gubernatori, omnino nefariũ flagitium eſt. Hactenus propoſitio

in legitimo ſtatu: nunc deinceps crimen ipſum in aſſumptione oſtenditur. [*Quia vos configitis me*] *Vos me*, quos vt maioribus & illuſtrioribus, quam cæteros mortales, beneficiis affectos obſeruantiores & colentiores mei eſſe oportuerat. Confirmatur autem aſſumptio, in qua omnis criminis vis ineſt, indicatione rerum, in quibus fraus Deo facta eſt. *& dixiſtis, In quo configimus te?*] Nulla dubitatio de propoſitione fuit, in qua de æquitate & iure in vniuerſum quærebatur. quæ ratio cùm per ſe ipſa luceat, neq. ab improbiſſimis negari potuit, maximè cum pertinere ad ſeſe non putaretur. Atque verbum illud affligere & cōfigere, idem enim vtriq. voci reſpondet hebraicum verbum, ad alienarũ rerum direptionem, maximè quæ per fraudem fiat, ſignificandam propriè vſurpatur. cuius

Prouerb. 22. illud ſatis apertum exemplum etiam in noſtra verſione eſt: Non facies violentiam pau-
» peri, quia pauper eſt, neque conteras egenum in porta, quia iudicabit Dominus cauſam
» eius: & configet eos, qui confixerunt animam eius. Igitur decimas & primitias, quas ad ſacerdotes alendos ſanctaq. omnia curanda, ſibi ex annuis fructibus perſoluendas conſtituerat Deus, per fraudem à populo ſubductas criminatur: atq. ita nō ſolùm ſacerdotes, ſed omnem hominum ordinem accuſat, quod vnuſquiſq. propter auaritiã & cupiditatẽ officiũ ſuũ prodiderit & violarit, dum ſacerdotes debitũ Deo cultũ negligunt, populus eã tributa ſubripit, quæ nō modò propter muneris dignitatẽ & miniſterium, ſed ipſius etiam annonæ augendæ cauſa perſoluenda fuerant, neq. tamen cōſequentem inopiã & frugum defectum ſuæ culpæ, ſed temporũ & diuinæ voluntatis mutationi aſcribebant.

Et in penuria vos maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.

Omnis humanæ mentis error in diuinis rationibus nō rectè & ſapienter interpretandis verſatur: idque fit ex diuini verbi ignoratione. Imperauerat populo Deus annuorum fructuum decimas & primitias, præmiumq. eius rei ſanctè obſeruatæ ſummã

Leuit. 27. fertilitatem & copiam poſuerat. Omnes, inquit, decimæ terræ, ſiue de frugibus, ſiue de
» pomis arborum, Domini ſunt, & illi ſanctificãtur. & in Deuteronomio: Decimas & pri-
Deut. 12. mitias manuum veſtrarum, & vota atque donaria, primogenita boum & ouium. Et co-
» medetis ibi in conſpectu Domini Dei veſtri, & lętabimini in cũctis, ad quæ miſeritis ma-
» num vos & domus veſtræ, in quibus benedixerit vobis Dominus Deus veſter. Atque hoc modo vel rerum augendarum cauſa decimas & primitias ſoluere, fuerat conſultiſſimum, qui tamen id, quod per fraudem ſurriperetur, ſuis rebus acceſſurum putantes, magnæ ſibi ipſis fraudi fuerant, dum ob eam cauſam inopia & caritate ſumma laborarent. cùm verò in dies maiori premerentur penuria, cogitare oportuerat & prouidere, num illa miſeriæ conſtantia & incrementa ipſorum culpa aut defectu aliquo magis, quã caſu accideret: idque quemadmodũ corrigi poſſet, prouidere. ſecus verò ab ipſis & putabatur & curabatur. publica namque & priuata omnium voluntas & mens ad fraudem intenta erat: interim verò annorum ſterilitas quotidie maior & miſerior vel caſui, vel Deo ab ipſis alienato; non ſua culpa, ſed illius voluntate & mutationis ſtudio aſcribebatur. hoc eſt quod Deus ait. [*Et penuria maledicti eſtis, & me vos configitis gens tota.*] Omnium enim communis error atque commune nefariæ fraudis ſtudium erat: quod tamẽ vt deponerent, adhortatus magnã rerum in melius conuerſionẽ pollicetur; adeo, vt apertè cognoſcere poſſint, ipſum ſibi ſemper conſilio & ſententia, atque beneficẽtiæ ſtudio conſtare, illos autem ſua culpa ſeſe ab ipſo atque ab omni felicitate abalienare.

Inferte omnem decimam in horreum, & ſit cibus in domo mea, & probate me ſuper hoc, dicit Dominus: ſi non aperuero vobis cataractas cæli, & effudero vobis benedictionem vſque ad abundantiam.

Adeo conſtantem atque præſentem ſeſe ad beneficentiam præbet Deus, vt polliceatur nunquã per ſe ſtandum, quo minus homines maximis atque à ſe promiſſis bonis & commoditatibus afficiantur, ſi modò ipſi pactis condicionibus etiam intermiſſis ſtare velint. atq, in ea re fidẽ & conſtantiã ſuã probari nō patiatur modò, ſed etiã cupiat, vltroque iubeat. Iubet igitur hoc loco populũ decimarum & primitiarum exoluendarum rationem diligenter & religioſè procurare, atque in ea re vel ipſius conſtantiæ & benignitatis periculum fieri illis permittit: idque vno anno eoque proximo obſeruari. quod ſi ex animi eorum ſententia euenerit, imò abundantius & felicius etiam, quàm vel optari ab ipſis poſſit, ſucceſſerit, diuinum conſilium cum vaticinio conſentiens interpretati, id porrò deinceps ſequantur: ſin minus, liberam relinqui illis de cætero ſententiam.

tentiam. adeo certam, adeo teſtatam ſuam benignitatem Deus hominibus eſſe vult, vt vel eos, qui propter deprauatas & veteres opiniones ſecus exiſtiment, experiri pa- Deut. 6. tiatur, vltroq. roget. neque verò hoc illi præcepto aduerſatur, Non tentabis Dominum ,, Deum tuum. vbi, ne quid præter præſcriptum cum Deo agatur, cautum eſt. hic verò infirmioribus iam & ſua culpa errantibus, vt ex præſcripto agatur, ſuaſum eſt. [*Si non aperuero vobis cataractas cæli.*] Iurandi & confirmãdi forma ſacræ linguę familiariſſima eſt: altera enim orationis parte expreſſa, altera, de qua quæritur, ad conſequentiã vel tollenda vel ſtatuenda reſeruatur, vt: Si non humiliter ſentiebam. magnam verò & certam non ,, Pſal.130. modò abundantiam & fertilitatem, ſed fertilitatis exſpectationem atque exſpectationi reſpondentẽ euentum, & vota etiã ſuperantẽ ſucceſſum fore, ita vt res nõ caſu, ſed certo conſilio, atq. ex condicto adducta & effecta apertè cognoſcatur, illa rerum conſequentia indicatum eſt: vt cùmprimum decimæ & primitiæ, quæ eo anno per fraudẽ ſubductæ erant, in horreum ſacrum ad ſacerdotum & leuitarum cibos reſtitutæ eſſent, proximo ſtatim anno cataractæ cęli oportunis pluuijs aperiendæ eſſent, quibus terra adeo fœcũda redderetur, vt benedictio, hoc eſt, copia vſque ad abũdantiam efflueret. Hebraicè, *vſque ad non ſufficiens*: hoc eſt, non modò ſufficiens, ſed vlterius etiã, quàm ſufficiens: raro enim ſatis ſuperq. agricolis eſſe ſolet. Deus verò hoc loco promittit non modò ſatis, ſed etiam ſuperfuturum. Hanc ſententiam interpres noſter abundantiæ nomine ſignificauit. nam quod abundat, ſatis ſuperq. eſt. atque fertilitatem vt certiſſimam atque conſtanti cõſilio probet, pluribus partibus amplificandam ornandamq. eſſe confirmat.

Et increpabo pro vobis deuorantem, & non corrumpet fructũ terræ veſtræ: neq. erit ſterilis vinea in agro, dicit Dominus exercitũ. & beatos vos dicẽt omnes gentes: eritis enim vos terra deſiderabilis, dicit Dominus exercituum.

LOCVSTARVM & beſtiolarum noxiarum genus omne, quod irati in eos Dei, quaſi ſatellites quidam & miniſtri, agros vineaſq. hactenus vltra illã cæli intemperiẽ deuaſtaret, auertendũ ita ab illis eſſe dicit, vt cæteris omnibus gentibus probaretur, eius regionis præteritam ſterilitatem, & præſentẽ vbertatẽ non caſu & rerum viciſſitudine, non ſoli natura, ſed Dei conſilio & voluntate conſtare. neq. enim tanta, tam cõſtans & certa mutatio caſu; neq. vlla alia ratione, niſi Dei tãtùm volũtate definiri poterat. certã enim & præſentem tutelam eſſe oportuit, quæ vno anno & deinceps maximam terræ fœcunditatem omni cæli ſoliq. oportuna conſtitutione efficeret: neq. quicquam tamẽ noxium ſupereſſe ſineret, ſed locuſtam cæteraq. infeſta animalia fugaret, cùm tamen cæteris regionibus neque tanta, neque cunctis partibus conſtans ac temporibus perpetua felicitas accideret. Solet namque qui frumentariæ rei commodus annus eſt, plerũque arboribus & vitibus eſſe incommodus. neque idem ſemper & pecoribus & cæteræ ruſticæ rei augendæ idoneum atq. æquum tempus eſt. vbi verò omnia ex ſententia eueniunt, ſingularis & præſentiſſima quædam diuinæ prouidentiæ atque voluntatis ratio probatur. id autem illis cum ſumma gloria vtilitateq. ipſorum, cum magno & illuſtri admirandoque cæteris gentibus exemplo euenturum Deus pollicetur. [*Eritis enim vos terra deſiderabilis.* Hebraice, *terra voluntatis.*] Terra, quã Dominus exercituum vult, omnibuſq. modis tuetur & fouet, ſicut ſcriptum eſt: Deus autem noſter in cælo, omnia, quæcunque voluit, Pſalm.113. fecit. hoc autem nõ ipſius terrę ſtudio, ſed hominum ipſorum, quos Deus amarit, cauſa, ,, & futurum & à gentibus agnoſcendum eſſe ait.

Inualuerunt ſuper me verba veſtra, dicit Dominus, &c.

ARGVMENTVM de prouidentia ac religionis vſu vt grauiſſimum & maximi ad humanæ vitæ inſtitutionem ponderis atque momenti Vates hoc loco perſequitur: idque diuini conſilij publicè exſpectandi expoſitione abſoluit. ea etenim, quæ hactenus reprehenderat, in populo ſcelera, vt prophanarum nuptiarum appetentiã, religionis etiã & diuini cultus violationẽ, in qua decimarũ & primitiarũ negatio & ſubductio publica fuit, ex hoc errorũ fonte irrigata creſcere indies videbantur: quòd diuina ergà homines pios prouidentia & cura, non modò in dubium vocata, ſed etiam improbiſſimorum hominum ſermonibus oppugnata, atque ex imperitorũ animis penè ſublata eſſet. cumque de rebus ipſis anteà actum ſit, hoc eſt, de fide, officioq. cùm erga homines, tum erga Deũ violato, de voluntate nunc etiam agitur, ex qua præcipuè humana facta probari improbariq. ſolent; oſtenditurq. grauiſſimis iam notatis ſceleribus grauiorẽ nequioreq̃. multo

animi impulſum voluntatemq. fuiſſe. Atq. adeo ob eam rem Deũ illis magis infenſum cogitare, quemadmodũ vel illi ad mentẽ officiumq. redeant, vel, quã pertinaciter negauerint, prouidentiam magno ſuo incommodo fateri & agnoſcere cogantur. Quoniam verò Deus, qui ſpiritus ſimpliciſſimus atq. optimus eſt, animorũ impulſum prius, quam res ipſas & facta examinat, & quæ ad offenſionẽ cultúmue ſuum pertineat, ex ſententiæ & conſilij rationibus magis, quàm ex rebus ipſis æſtimat, quáquã facta ipſa, quæ vel malitia, vel fraude notantur, vehementer improbaret; vehemẽtiſſimè tamẽ conſilia ſententiasque impiorum & turpiſſimorum reprehendit: eaq. ob eam rem ſibi grauiora & moleſtiora eſſe dicit, quod cùm ſpiritualia magis natura ſua ſint, diuinã dignitatẽ (ſi capere id res poſſit) proprius & certius lædere & offendere videantur. Hæc illius propoſitionis ſentẽtia eſt. [*Inualuerũt ſuper me verba veſtra.* Hebraicè, *fortificauerũt.*] Duriſſimis & contentiſſimis aduerſum me ſermonibꝰ egiſtis. quod cùm illi ex more negãtes, prius quàm tentare; an Deo notum eſſet, viderentur, obiectum tamen ſibi & expoſitum audiunt. atque hoc modo nõ ſolùm humana facta, ſed neq. effata, neq. cogitata Deũ latere intelligũt.

Et dixiſtis, Quid locuti ſumus contra te?

NEGARI profectò non poterat id, quod ab ipſis dictum fuiſſet: ſed tamen fugere atq. latere Deum putabant; vtpote quem res hominum negligere crebris inter ſe ſermonibus aſſerebant. Itaq. huiuſmodi interrogatio non ad negationẽ, ſed ad tentationem ſpectat. qua ſententiã ſuam, ſi minus clarè à Deo reſponſum eſſet, confirmarent, hoc eſt, hominum dicta aut facta Deo vel ignorari, vel negligi. [*Quid locuti ſumus cõtra te?*] Hebraicum verbũ paſſiuũ eſt, quo latina lingua caret; cùm, loquor, ex deponentium genere ſit. quàquam verò expoſitores actiuè interpretentur, magnã tamen ſignificationem paſſiua vox hoc loco habet, quæ cũ eorum, qui reprehenduntur, ſententia conueniat. nam cùm iſti hominum res à Deo non curari affirmarent, ſermones etiam, qui minus, quàm facta, aperti & expoſiti ſunt, non intelligi aſſerebant. ſi quid autem à vatibus Dei nomine diceretur, vel id eſſe ab ipſis confictum, vel aliàs ex aliis auditum, non autem vt planè vaticinij virtute cognitum, aut à Deo illis expoſitum & creditum: quod an ex aliis acceptum fuerit, facilè deprehendi poſſet, ſi recitare & referre iuberentur. nam quæ narrata ex aliorum ſermonibus referuntur, ferè nunquam totidem verbis iiſdemque modis repeti ſolent: ſed tametſi eadem ſententia, aliis tamen atque aliis verbis narrantur, vt nõ eadem omnibus ſermonis ratio & elocutionis forma eſt. Hęc igitur illius interrogationis expoſitio eſt. [*Quid locuti ſumus contra te? quidnã dicti ſumus ſuper te?*] Quid, inquiunt, delatũ aduerſum te de nobis eſt? neq. enim te diuinaſſe, ſed audiſſe arbitramur. Eam verò improbam & aſtutam interrogationẽ Vates redarguit, iiſdem qui ab iſtis proferrentur, ſermonibus ad verbum recitandis.

Dixiſtis, Vanus eſt qui ſeruit Deo: & quod emolumẽtum, quia cuſtodiuimus præcepta eius, & quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum.

NON impudentiſſimi modò, ſed ſuperbiſſimi ſermones à Vate Dei nomine referuntur, quibus impij illi homines diuinã prouidentiã, & humanarũ rerũ curã, miſericordiã & iuſtitiã nõ ſolùm negare, ſed apertè oppugnare atq. euertere cõtenderent: ob eamq. rem inualuiſſe aduerſum ſe iſtorũ ſermones dicebat Deus, quòd multo quàm antè inſolẽtiores & improbiores iactarentur. anteà enim omnẽ prouidẽtiæ vim & efficientiã vna iudiciorum ratione excepta Deo tribuebãt: nunc verò omnia negant, omnia detrahũt, diuinoſq. honores apertè diſſuadẽt: idq. cũ maxima bonorũ & piorũ hominũ offenſione & commotione faciunt. Continet autẽ oratio hæc omnia ferẽ religionis capita, quæ petere atq. euertere molitur. Religionis autẽ prima & ſumma capita duo ſunt, fides & obedientia. Accedentẽ enim ad Deum, primũ oportet credere, quòd eſt, & quòd diligẽtibus ſe remunerator eſt. hac fide imbutũ animũ diuinũ cultum & pietatis officia omnia ſuſcipere etiã oportet, ſicut ſcriptũ eſt: Ambula corã me & eſto perfectus, &c. Poſteriora verò religionis capita duo etiam ſunt, præmiorum pro rectè factis firma ſpes, aut pœnarũ pro vitijs
Geneſ.4. & peccatis certiſſima exſpectatio, ſicut ſcriptum eſt: Nonne ſi bene egeris, recipies? ſi autẽ malum, ſtatim in foribus peccatum eſt? Omnia autẽ capita hæc firmiſſimæ religionis arces iſtorũ oratione oppugnabãtur. primum enim illud iactatũ eſt, [*Vanus eſt, qui ſeruit Deo!*] Fruſtra operam oleumq. impẽdit, qui Deum colit, inquiunt: quo ſermone & fides omnis de Deo, & de hominum erga Deum ratione & obſeruantia impugnatur. aſſeritur enim diuinam

diuinam naturā longè à rebus hominū ſepoſitā, nihil cum hominibus cōmune habere, nihil humanarū rerū aut indigere, aut expetere, nihil mortaliū cultu affici aut iuuari, ſuperuacaneumq. hominibus & ineptum eſſe, ijs rebus ſtudium operamq. impēdere, quæ ad illum, cui impendātur, minimè pertineāt, ſicut & ille de eadē re dicebat: Porrò ſi iuſte » Iob 35.
egeris, quid donabis ei? aut quid de manu tua accipiet? homini, qui tui ſimilis eſt, nocebit impietas tua, & filiū hominis adiuuabit iuſtitia tua, &c. Hoc itaq. ſermone aſſerebant diuinum cultum vanū & ſuperuacaneum ex parte ipſius culti Dei eſſe; vtpote ad eū non pertinentem. deinde etiā idem ex parte colentis aſtruebant, cui nihil commodi ex ea re accidere cōtenderent. [*Et quod emolumentū, quia cuſtodiuimus præcepta eius?*] Primū honeſtas, deinde & vtilitas omnis negatur: aut enim ipſius Dei cauſa, quia bonus eſt, quia omni cultu ac pietate digniſſimus colendus eſt; ſed tamē ad eum non pertinet humanū quicquam, imò vana ſunt, quæ ipſi à mortalibus tribuūtur: quæ verò vana ſunt, honeſta eſſe nō poſſunt. Igitur ſi non propter Deum colendus Deus ſit, quęritur, an propter homines ipſos fuerit colendus: quod quāquam ille nulla noſtra re indiget, nobis tamen exorari, vt proſit, colendo, vel ſaltem, vt ne auerſis à ſe noceat, abſtinendo & continendo poſſit. [*Sed quod emolumentum, quia cuſtodiuimus præcepta eius? & quia ambulauimus triſtes corā Domino exercituum.*] Agendarum rerum vtilitas altera ex duabus rationibus, vel vtraq. ſimul definitur, vt bene & feliciter, vel vt non malè & infeliciter eueniat. Pietatis autem ſtudium poſt fidem duplici cura conſumitur; altera beneficentiæ & agendarum rerum; cauendarum verò & continentiæ altera. priori quidem præmia magna & diuina; poſteriori verò ſecuritas propoſita eſt. Vtrāque autem iſti labefactare atq. euertere nitebātur, tum nullū benefactis præmium, tum nullam etiam maleficiis apud Deum pœnam conſtare aſſerentes. [*Et quia ambulauimus triſtes coram Domino exercituum.*] Ambulare triſtem, ſiue, vt hebraicè eſt, obſcurum & humilē, idem ſignificat, quod apud Latinos humiliter, patienter modeſteq. agere. eſtq. propria illorū deſcriptio, qui vel propter inopiā & imbecillitatē, vel magis propter pietatem diuinumq. timorem, neque quēquam lædunt, neq. læſi etiā ſeſe violēter vlciſcuntur, ſed omnia potius pati, quàm ſuperbè quicquam agere malunt, iniuriarumq. ſuarū priuatam cauſam Deo potius vltori vindicandā committunt, quàm ipſi ſuſcipiant, illud certiſſimè credentes quod ſcriptū eſt: Mihi vindictā, & ego retribuā Rom. 12.
eis in tēpore, &c. huius ſententiæ illud apud Iob eſt: Mœrens incedebam ſine furore, Cant. Iob. 30.
conſurgens in tuba clamabam, & apud Pſaltem: Quare contriſtatus incedo, dum affligit me inimicus. [*coram Domino exercituum,*] Deo vltore, vt aliàs expoſuimus. Itaque religionis & pietatis obſeruantiā neq. Deo gratam, neque hominibus vtilem eſſe dicebant, vt quæ neq. cultores bearet ſuos, neque etiam iniuriis accipiendis defenderet, neq. acceptis conſolaretur aut vlciſceretur. Vtriuſque autem requiſitæ rei exemplum in ſeipſis illi ſtatuebant, ſeq. proprio periculo obſeruaſſe aiebant, nihil videlicet ſibi in vtroque genere religionis obſeruantiam profuiſſe, quaſi ſeipſos iuſtos, innocentes & pios prædicantes: atque hoc modo & exiſtimationi gloriæque ſuæ conſulebant, & diuinæ prouidentiæ ac religioni vehementius detrahebant. neque enim alios iuſtos & pios proferunt, quibus pietas nihil profuerit, quoniam id refelli facilè poſſe videbant ab ijs, qui audirēt, dicentibus, nec ſibi, nec ipſis exploratum eſſe, an illi, quos appellarent, pietatem & innocentiam purè ſancteq. coluerint. nemo enim homo alterius cōſcientiæ certus teſtis eſſe poteſt; ſuæ verò vnuſquiſq. certiſſimus eſt. hi de alijs in pietatis & religionis cultæ rationibus nihil affirmāt; ſe verò ipſos ſui teſtes, quāquā mentiti, probabilius tamē ſtatuere, quā alios appellare poſſe arbitrantur. [*quia cuſtodiuimus & ambulauimus.*] O ſtultiſſimā hominum improbitatē, ô humanā argutiam peſtiferā! ô impijſſimā audaciā: quæ eò vſq. procedat, vt nō ſolùm proprijs exēplis, falſò productis, diuinas rationes neget, ſed alienis etiā tentare atq. euertere moliatur. hoc eſt, inualere ſermones hominum contra Deum religionis fidem & pietatis obſeruantiā à ſe primū, deinde & à cæteris hominibus negligi & violari, imò labefactari & euerti conari. hoc eſt, bellum cælo inferre, Deūque è ſede maieſtatis ſuæ deturbare, tentare: id autē quia cæteris hominibus audaciſſimū & terribiliſſimū iudicatur, ſibi, ij qui auſi fuerint, cùm vtiliſſimū, tum glorioſiſſimū facinus fore ducunt. vt ille impius de quodam huiuſmodi impietatis audaciſſimo duce prædicabat. Lucret. lib. 1.

Humana ante oculos fœdè cùm vita iaceret
In terris depreſſa graui ſub relligione,
Quæ caput è cæli regionibus oſtendebat,
Horribili ſuper aſpectu mortalibus inſtans.
Primum Graius homo mortaleis tollere contrà
Eſt oculos auſus, primuſq. obſiſtere contrà.

quanquam non ille primus huius temeritatis & improbitatis dux fuerit. namque ante Epicurum plurimi etiam apud Iſraëlitas, nedum apud gẽtes eius impietatis profeſſores extiterunt. Itaque & miſericordia & iuſtitia diuina, atque omnis Dei erga homines ratio ab iſtis ſuorumipſorum, falſo quidem, ſed tamẽ aſtuto teſtimonio & exemplo negata & oppugnata eſt: eadem autem res alterius contrariæ partis comparatione ab iſtis affirmatur. aſſeritur enim non modò pietatem inutilem, ſed impietatem contrà atque ſcelus vtiliſſima hominibus eſſe.

Ergo nunc beatos dicimus arrogantes: ſiquidẽ ædificati ſunt facientes impietatem.

IMPROBORVM hominum proſperitatibus Dei prouidentiam apud homines redargui: idque eſſe perpetuum impiorum argumẽtum, iam alias oſtendimus. Igitur idem nunc ab iſtis vſurpatum eſt, quo non modò pietatis ratio eleuetur, ſed impietas etiã anteponatur. dixerant autem pietatis exercitationem ſuperuacaneam inutilemq. eſſe, nũc impietatis vſum & ſtudium honeſtum atq. vtile eſſe addunt, quòd illis neq. gloriã, neq. commoda hominibus comparari ſuo exemplo ſtatuerent: his verò vtrumq. præſtari affirment: idque aliorum exemplo, quorum ſcelera & inſolenter ſuperbeq. geſtæ res, quòd publicè conſtiterint, negari non poſſent. nam de factis aliorum apertum teſtimoniũ eſſe poteſt, præſertim de facinoribus, quæ ex ſuperbia, ambitione atq. audacia proficiſcũtur, quæ vt notentur, ipſi etiam, qui admiſerunt, volunt, ſicut ille dixit:

Iuuenal. ſat. I.

Aude aliquid breuibus gyaris & carcere dignum,
Si vis eſſe aliquis. Probitas laudatur & alget.

Ita iſti ſe pietatis & officij cultura ſibi tantum peperiſſe aiunt commodi, vt intelligerent pietatis partes ad vitæ vſum, commoda & ſplendorem potiores eſſe, quando illius cultores miſeros ſuo periculo; huius verò felices aliorum exemplo probarent: ita, vt ſuæ ſortis pœnitentia, aliorum verò inuidia duci cogerentur. [*Ergo nunc beatos dicimus.* Hebraicè, *Et nunc nos, &c.*] Nunc tandem, inquiũt, nos qui officium, modeſtiam, temperantiam innocentiamque coluimus, id ſolùm nobis præſtitiſſe affirmamus, vt alterius partis ſectatores ſapientes feliceſq. eſſe, non ſine inuidia, dicamus. nobis namque humilitas & triſtitia illa nihil, præter miſeriam & ignobilitatem, obſcuritatem & cõtemptionem attulit: ſuperbis verò & arrogantibus ſua illa vitæ ratio gloriam imprimis, ſplendorem, amplitudinem dignitatemque afferre conſpicitur; vtpote qui iniuriam omnem à ſe propulſantes, alijs facere cùm impunè, tum glorioſè poſſunt: quando illuſtres homines ij dicũtur, qui potentia, viribus, audacia atque inſolentia aliis formidabiles admirabileſque ſunt. hos mundus laudat, hos celebrat, hos frequenter commemorat; innocentes verò, modeſtos, pios & manſuetos ignauiæ atque inertiæ nomine reprehendit: atque ijs ipſis, quamuis exiguis rebus, quas poſſidere cognouit, indignos ob id ipſum arbitratur, quod contentos eſſe intelligat. Hos itaque ſolùm ſapere & optimè viuere dicimus, qui ſuperbiſſimè inſolentiſſimeq. agunt, quantum ad nominis celebritatem, vitæ ſecuritatem, ſplendorẽ atq. vſum, quantum ad commoda ſpectat, cùm ijs cõmodiſſimè agi videmus, qui impijſſimè & iniuſtiſſimè viuunt. [*Et ædificati ſunt facientes impietatẽ.*] non modò, inquiunt, rẽ familiarem iniuria, dolo & fraude cõſeruari & tueri, ſed comparari etiam atq. amplificari videmus: ita vt qui nihil omnino aut habuerant, aut bonis artibus ſibi pepererãt, poſtquam malis rationibus agere cœperint, & pecuniam innumerabilem corraſerint, & ex nihili hominibus tanti euaſerint, vt omnium aliorum dignitatem exęquent. hoc eſt ædificare hebraicè in loco, quod apud latinos familiam, & familiarem atque domeſticam rem patrimoniumque conſtituere, vt: Niſi Dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt, qui ædificant eam. [*Facientes impietatem.*] Impietas & impius, ſolennia in iure & in foro verba ſunt apud Hebræos. nam qui cauſam tuetur iniuſtam, ſiue reus, ſiue actor fuerit, RESSAGH; ipſa verò iniqua & iniuſta cauſa RISGHAH vocatur. vbi enim nos legimus, Et dixit Moſes ei, qui faciebat iniuriam, Quare percutis fratrẽ tuum? Hebraicè eſt, Et dixit le RESSAGH. & in iudicialibus inſtitutis: Inſontem & iuſtum non occides: ſubiũgitur autem, quia auerſor impium. deniq. in hoc genere nomen impius, iuſto opponitur, vt: Abſit à te, vt rem hanc facias, & occidas iuſtum cum impio, fiatque iuſtus ſicut impius. non eſt hoc tuum, qui iudicas omnem terram, &c. Itaq. iniuria, fraude, dolo, furto, rapina, alea non modò patrimonia cõſeruata, ſed comparata ampliſſimeq. conſtituta fuiſſe aſſeuerant. [*Et ædificati ſunt facientes impietatem.*]

Pſalm. 126. Exod. 2. Exod. 23. Geneſ. 18.

Criminibus debent hortos, prætoria, menſas, Argentum vetus, &c.

&, vt

&,vt Pſaltes aiebat: Ecce ipſi peccatores & abundantes in ſeculo obtinuerunt diuitias. Pſalm. Atque huiuſmodi quidem ſcelera non ſolùm hominum iniuria,ſed numinis etiam con- ,, temptione ſtudioſè ab hominibus ſuſcepta & impunè perpetrata, commodo potius, quàm fraudi ſuis auctoribus fuiſſe, impij iſti addunt: ita vt commodius & melius cum audacibus & ſceleratis atque impijs, quàm cum piis & innocentibus agi contendant. alij namque obſcuri & ignauia ſepulti iacēt; alij verò ab hominibus formidati,à numine minimè repreſſi,opulenti, potentes,clari ſummique euadunt. huiuſmodi eius quæ ſubiungitur, orationis ſententia eſt: [*Et tentauerunt Deum, & ſalui facti ſunt.*] Non modo vexationem direptionemque hominum, ſed numinis etiam contemptionem,atque conſulto & ſummo impietatis ſtudio ſuſcepta ſcelera inulta ac libera multis fuiſſe aiunt, ita vt ex tanta importunitate & audacia peccandi ſecuritas,& cupiditatum licentia magis obtenta & aucta, quàm pœna vlla ſuſcepta videatur. Fuêre enim nonnulli, qui grauiſſima & nefaria ſcelera diuini iudicij tentandi cauſa admiſerint, cùm apud Hebræos, tum apud gentes etiam: qui quoniam Dei patientia impræſentiarum abuſi,appetitis rebus frui aliquandiu ſpectati ſunt, cauſam omnem aduerſus Dei prouidentiam & iudicium obtinuiſſe, ſtultis & impiis audacibusque hominibus viſi ſunt. nam & Nabuchodonoſor ſupellectilem omnem ſacram è templo cum numinis contemptione diripuiſſe dicitur. & Pompeius magnus ſecundi etiam templi temporibus idem etiam auſus eſt. præterea & Roboam religionem Dei veram omnem apud Iſraëlitas euertit & perturbauit: idque ea tempeſtate qua moliretur,impunè viſus eſt tuliſſe.Rapſace etiam neq. ſibi, Iſa.36. neque principi ſuo vllum tantùm deorum numen exiſtimatum fuiſſe iactabat, quod nō fuiſſent cum felici euentu periclitati.Phalarim præterea aiunt deorum ſimulachra cum ſumma non tam deorum ipſorum (qui re ipſa nulli erant) quā religionum omnium contemptione & cōtumelia (quod nefario ſceleri etiam Gentibus aſcribebatur) expoliaſſe. Huiuſmodi verò exempla ab iſtis hoc loco indicantur, eorum,quorum audacia & furor Dei etiā iudicium periclitatus impunitate ali magis, quàm vltione reprimi putaretur. Quoniam verò non ex ſua tantùm gente, ſed ex aliis etiam nationibus exempla ab iſtis indicabantur,conſulto nomen Dei commune ELOHIM, quod gubernatores,præſides atque iudices ſignificat,appellabatur: quo nomine Deum gentibus omnibus notum & cultum eſſe,iam aliàs edocti ſumus.Hunc igitur Deum,quiſquis in cælo terras & humanum genus regere putaretur, impunè tentatum fuiſſe iſti dicebant. [*Et ſalui facti ſunt.* Hebraicè, *Et euaſerunt.*] liberi & impuniti, cùm ſumma ſcelera diuini iudicij tentandi animo atque ſtudio perpetrarint: quæ tamen Deum ſe vel hominum rerum,vel ſuæ etiam dignitatis vindicem oportunè probaturum prætermittere non oportuiſſet. Hæ iſtorum importuniſſimæ pariter & acutiſſimæ ſententiæ argumentaque ſunt, quæ humanæ tantùm ſapientiæ artificio & præſenti ſenſu expenſa nonnihil firmitudinis & roboris habere videantur ad imperitorum hominum animos de prouidentiæ ſententia deducēdos, adeo vt hæc res his tantùm modis tractata piis etiam viris negotiū moleſtiamq. exhibeat cogitandi,quemadmodum vel hæc argumenta labefactari,vel imperitis & infirmioribus hominibus conſuli atq. ſatisfieri in hac cauſa poſſit, ſicut ſcriptū Pſalm.72. eſt: Si dicebā, Narrabo ſic: ecce nationem filiorum tuorum reprobaui. rurſus verò: Exi- ,, ſtimabam,vt cognoſcerem hoc: labor eſt ante me. atq. hoc eſt, quod ex huiuſmodi im- ,, piorum diſputatione euenire Vates noſter ait.

Tunc locuti ſunt timentes Dominum, vnuſquiſque cum proximo ſuo.

SI ex cōmuni verbi latini Loquor,ſignificatione locus hic ſit explicandus,facilis cognitu totius orationis fuerit ſententia: cuius argumentum eiuſmodi eſt. Pios homines hanc impiorum de prouidentia diſputationem audientes inter ſe egiſſe & deliberaſſe, quemadmodū his argumentis reſpondentes ſatisfacere vulgo imperitorū aut infirmiorū hominū poſſent: vel ſeſe mutuo exhortatos fuiſſe, ne videlicet ob huiuſmodi argumenta & ſermones animum deſponderent, atque à pietate ad ſcelera deſciſcerent, quando vnus Dei timor in animis conceptus,abundè ſatis ſibi eſſe poſſet ad virtutis ſtudium colendum religionemque retinendam,etiam ſi nihil ad reſpondendum atque aliorum argumenta euertendum ſuppeteret, vnam diuinam legem & traditam à maioribus diſciplinam ſibi ad religionis cuſtodiā ſufficere,quibus Deum humanarū rerum gubernatorē & iudicem edocti crederent. neque ab hac fidei ſtatione vllis rationibus, vllis argumentationibus, quamuis præſentibus exemplis, petiti & oppugnati decedere deberent.

Hæc quidem huius loci ſatis idonea, atque ad argumentum ipſum accommodata expoſitio videretur, ſi nobis ex coniectura diuinantibus, quid ipſi ſentiremus, ac non magis quid verba indicarẽt, exponere cõſilium fuiſſet. Sed quoniã illud ſemper interpretãdo cauimus, ne quid viuẽtis & ſapientis Dei ſermonibus ingenioſe adderemus, quod verborum ipſorũ notatione minus cõtineretur, aliã non minus commodã, ac magis fortaſſe ex verborũ ſimplici ratione petitã expoſitionẽ afferemus, probandæ tamẽ vtriuſuis arbitrium integrũ lectori relinquentes: quandoquidẽ nihil ex alterutra, neq. de pietatis, neq. de rerum & ſapientiæ rationibus derogatur. [*Tunc locuti ſunt.*] Omnis omnino ſententiæ דבר ratio in verbo DABAR hebraico poſita eſt: quod vt latinè loqui, frequentiſſimè redditur; ſic etiã excidere, perdere, vaſtare, non infreqẽter ab interprete noſtro vertitur. vtrãque enim ſignificationẽ ſortitum eſt: vtram verò ſequi cõueniat, locus ipſe, & ſententiæ 2.Paral. 22. ,, ratio indicare apertè ſolet. In hac ſignificatione vſurpatur verbũ, vbi noſtra verſio latina legit, Neq. erat vltrà ſpes aliqua de ſtirpe, quis regnaret, Ezechiæ. & apud Pſaltẽ: Deus, Pſalm. 17. Pſalm. 46. ,, qui das vindictã mihi, & ſubdis populos ſub me. Et ſubiecit populos nobis. & in illo aper- ,, tiſſimè vbi latina verſio habet, Tunc loquetur ad eos in ira ſua. quid enim ſignificet verbum, *loqui ad eos*, poſteriori hemiſtichio exponitur. ,, Et in furore ſuo conturbabit eos. Ex hac autẽ ſignificatione DEBER, nomen eſt, quod peſtilentiam & internetionẽ, & MIDBAR, quod ſolitudinem deſertumq. vertimus. Atq. hoc loco verbum paſſiuè vſurpatũ eſt. [*Tunc locuti ſunt timentes Dominum vnuſquiſque cũ proximo ſuo. Tunc vaſtati ſunt timentes Dominum.*] Eſt autem illa loci huius ſententia cũ præcedẽtibus connectenda. quod poſtquã eòuſq. quorundã hominum audacia proceſſerit, vt Deus etiam ipſe tentatus impune ſit, plurimũ detrimẽti pietas acceperit, pijs hominibus multis partim à ſuis vicinis & ſocijs oppreſſis & vexatis, partim perturbatis, ita vt timentes Dominum exciſi ſint. [*vnuſquiſq. cum proximo ſuo*, ſiue, vt Hebraicè eſt, *ad proximum ſuum*.] vt pijs hominibus aliorũ hominũ ſocietas, cùm ob ſuam ipſorum perniciem, tum ob impium exemplum non tuta fuiſſe, oſtenderetur. atquehoc modo aperta & ſimplex loci huius ſententia ſine vlla adiectione conſtiterit. Hanc verò cauſam natura ſua grauiſſimam, plurimum ad humanæ vitæ inſtitutionem momenti ac ponderis habentẽ, nõ ſolùm ſibi ſuſceptã & iudicandã, ſed ſuum etiã de ea re conſilium vt ſibi certiſſimum, ita & pijs hominibus apertiſſimum & teſtatiſſimum eſſe Deus voluit. quamobrẽ per Vates exponendũ & docendum curauit; non modò piorum & impiorum hominum facta, ſed dicta omnia ſibi nota obſeruataq. eſſe: atq. huiuſmodi impios aduerſus prouidentiã iudiciumq. ſuum ſermones, cùm ingenti auctorũ ſuorũ pernicie, & piorũ & conſtantiũ hominũ fructu fore demũ redarguendos.

Et attendit Dominus, & audiuit: & ſcriptus eſt liber monumenti coram eo timentibus Dominum, & cogitantibus nomen eius.

SERMONES illos, quibus diuina prouidentia oppugnabatur, non negligenter, ſed attentiſſimè auditos à Deo, atq. de ea re ſtatim commodiſſimè in gratiam atq. vtilitatẽ piorum prouiſum fuiſſe Vates docet: ita vt quid reſpondendum de cætero, quid ſperandum exſpectandumq. pijs fuerit, apertum iam atque teſtatum. omnibuſq. deinceps manifeſtum ſit. [*Et attendit Dominus, & exaudiuit.*] quod illi nõ curari & neſciri à Deo arbitrabantur, attentè tamen obſeruatum auditumque eſt. habet verbum *attendit*, adiunctam curam, & diligentiam ex hebraico verbo KASSAB, vt: Intende voci orationis meæ, Pſalm. 5 2.Paral. 6. rex meus & Deus meus, &c. Aperiantur quæſo oculi tui, & aures tuæ intentæ ſint ad ,, orationem, quæ fit in loco iſto. eſt autem propriè auribus accommodatum verbum. Nõ ergo leuiter curari res hominum à Deo putandũ fuerit, à quo vel ſermones ipſi tam attentè & diligenter audiuntur, atque prouidetur ſtatim, quemadmodum pijs & bonis viris conſultum eſſe, & omnibus etiam aliis fieri ſatis poſſit. [*Et ſcriptus eſt liber monumenti coram eo.*] Hæc oratio non pertinet tantùm ad rerum & perſonarũ rationes omnes, quæ ,, præſentes, apertæ atq. exploratæ à Deo ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Et in libro tuo omnes ſcribentur, &c. quantũ ad curam & conſilium diuinum, quo prouiſum eſt, quẽadmodum piis diuina de hac re ſententia & ratio certa atq. nota & animũ adderet, & fidẽ ſpemque firmaret. Quãobrem librũ coram ipſo Deo eodemq. dictante, propriamq. ſententiã ſuis verbis certiſſimis aperiente ſcriptum, eundemque à ſe recitatum Vates ait. namque libri nomine in ſacris, epiſtola etiam & tabula publicè figenda, & deniq. quicquid ſcribitur, ſignificatur. *monumenti*, Hebraicè, *recordationis*. non tam vt Deus ipſe recordetur, qui

qui neq. obliuione capi poteſt,neq. admonitione opus habet,quàm homines ipſi,quibus voluntaté ſententiamq́. ſuá certá ,teſtatam, conſtantemq́. eſſe vult. id autem cõmodius fit libro ſcripto,quod diutius durat,quàm ſermone ſolũ ſemel pronũtiato,quod excidere ex auditorum mentibus plerũq. ſolet: deinde & ſcripto ſemper eadẽ cum verbis ſententia cõſtat, ex pronũtiato non eadẽ ſemper ab auditoribus reddi ſolet. Quamobrẽ quod certiſſimũ & cõſtantiſſimum,atq. ab aſtuta aut maligna interpretatione tutum & vindicatum fore Deus voluit,id ſcribendũ curauit,vt de eodẽ hoc argumento,eodẽ planè cõſilio,eadẽ ſentẽtia, atq. iiſdẽ ferè verbis,apertius tamẽ, Habbakuq agere iuſſus eſt. Et reſpondit mihi Domin⁹,& dixit, Scribe viſum,& explana eũ ſuper tabulas,vt percurrat qui legerit eũ.quia adhuc viſus procul,& apparebit in finẽ,& non mentietur. ſi morá fecerit, exſpecta illum: quia veniẽs veniet,& non tardabit.Ecce qui incredulus eſt,non erit recta anima eius in ſemetipſo. iuſtus autẽ in fide ſua viuet.Iuſtis igitur & pijs, quibus diuinũ verbum graue,ſanctum,maximæq́. auctoritatis eſt,hoc monumentũ,quod legant, quod intueantur,quod exſpectent,ſcribi atque proponi curatum eſt. [*Timentibus Dominũ & cogitantibus nomen eius,*] ijs,inquam,qui ſanctiſſimũ illius nomen,quod miſericordiam, conſtantiam omnemq́. perfectionem ſignificat & promittit, in omni cauſa,conſilio, cõſultatione,in omni deniq. vita cogitant. neq. ab eo cogitando vllis,quamuis difficillimis,rebus & argumentis petiti,deſiſtunt.ijs enim Deus ipſe præſens animũ tandẽ & ſpẽ conſilio ſuo aperiendo atq. ſtatuendo cõfirmat,ſicut de eodẽ argumento ſcriptum eſt: Quàm bonus Iſraël Deus ijs,qui recto ſunt corde. Iam igitur certum de hac re conſilium diuinamque ſententiá,quam Vates noſter ſibi dictatam atq. exceptam ſcribere eſt iuſſus, legamus.

Habbak. 2.

Et erunt mihi,ait Dominus exercituum,in die,qua ego facio,in peculium: & parcam eis,ſicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.

PVBLICVM proborum & improborũ hominũ delectum euangelij tẽpore apud Iudæos aliaſq́. etiam gentes habendũ hoc loco Deus ſignificauit. quo in iudicio quantum altera pars alteri præſtiterit,ipſo euentu manifeſtè erat oſtendendum:ita, vt ij, qui in fide & officio permáſiſſent,in diuiná familiam adoptati,& maximis cõmodis, & illuſtri dignitate fruerentur,ſicut ſcriptum eſt: Quotquot autẽ receperunt eum,dedit eis poteſtatem filios Dei fieri,ijs,qui credunt in nomine eius,&c. cæteri verò,qui vel diuinis verbis credere, vel præceptis parẽre noluiſſent,iuſtiſſimo Dei iudicio reiecti grauiſſimas impietatis atq. improbitatis pœnas,tum in hac vita ignominioſè expulſi,tum in futura vehementer cruciandi darẽt. atque de piis & timentibus Dominum & cogitantibus nomẽ eius illud decretum eſt à potente Domino exercituum,vltore & vindice. [*Et erunt mihi.*] *Et*,coniunctio illationis vim obtinet hoc in loco, atque initium orationi ſententiæq́. dat, vt apud latinos *ergo*, aut, *igitur*, apud græcos, οὖν, apud Arabes, PHE, Sunt autem plurima in ſacris libris huius officij exempla,vt: Et factum eſt poſt mortem Moyſi,&c. Quàm verò chari,quàm dilecti,quáq́. omni tutela, omnibus dignitatis ornamentis præcipuè affecti futuri eſſent ij, qui per euangelium Deo erant deligendi, peculij nomine ſignificatum eſt: quod vt proprium atque propria induſtria paratum,& amari vehementius,& cuſtodiri diligentius ab ijs,qui poſſident,ſolet. Eſt autẽ hebraicũ nomen ZZEGVLA,dignius etiam & liberalius, quàm latinorum peculium. hoc enim proprium ſeruorum lucrum plerũque eſt: illud verò liberorũ, chariſſima & ſelectiſſima diuitiarum pars, quæ vel natura ſua, vel opere præſtantiſſima ſit, vt aurum, gemmæ, vaſa, &c. quare & nomen in regiis etiam rationibus vſurpatur, vt: Coaceruaui mihi argentũ & aurum, & ZZEGVLA,regum & prouinciarum. Huiuſmodi autem rerum cariſſimarum & pretioſiſſimarum loco ſibi habendos eos, qui nomen ſuum cogitauerint, Deus pollicetur. Habet autem Hebraica oratio certam quandam ſignificationem, ſi ad verbum reddatur: [*Et erunt mihi, ait Dominus exercituum, in die, qua ego faciens peculium.*] Euangelij tempus diem peculij ſibi faciendi, & delectus habendi Deus vocat, ſicut ſcriptum eſt: Separationem veni facere, & cæt. Ex hoc enim erunt tres in domo vna diuiſi, pater in filium, & filius in patrem ſuum, & cæt. &: Nolite timere puſillus grex: quia complacuit patri veſtro dare vobis regnum, In illa igitur die hos ſibi aſſcribendos recipit, vt impleatur in eis id, quod in figura olim ſcriptum fuerat: Si ergo audieritis vocem meam, & cuſtodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea eſt enim omnis terra. Et vos eritis mihi in regnum ſacerdotale & gens ſancta.

Ioan. 1. Ioſue. 1. Eccl. 2. Luc. 12. Exod. 19.

[*Et parcam*

[*Et parcam eis.*] Cura cõſilioq. proſpecturũ ſe illis fore ait, vt quã optimè & quàm honeſtiſſimè ſit. eſt enim eiuſmodi ſignificatio verbi *hhamat*, pro quo latinè reddidimus, *parcere*, vt: 2.Sam.11. Pepercit rex Miphiboſeth filio Ionathæ filij Saul, propter iuſiurandũ, quod fuerat inter Dauid & inter Ionathã filium Saul. quanta verò cura, benignitate atq. commoditate proſpecturus eſſet pijs, Deus ipſe declarauit, [*Sicut parcit vir filio ſuo ſeruienti ſibi.*] quẽ tum vt filium amat, tum verò ob præſtitam erga ſe pietatem plurimum diligit. Illud autem ex ea re euenturum eſſe oſtenditur, vt vtriuſque partis hominum delectus atq. diſcrimen non ſolùm ſit, ſed apertè etiam cognoſcatur.

Et conuertemini, & videbitis, quid ſit inter iuſtum & impium: & inter ſeruientem Deo, & non ſeruientem ei.

Ex euentuum notatione cognoſcendum eſſe ait, magnũ inter pietatem atq. impietatem, magnum etiam inter virtutem & negligentiam atque ignauiã diſcrimen non modò re ipſa eſſe, ſed Dei iudicio conſtitui: idque adeo apertum fore, vt vel aliud agentes commoueat atque moneat, ad cognoſcendumq. excitet, ſicut ſcriptum eſt: Philipp.2. In medio nationis prauæ & peruerſæ, inter quos lucetis ſicut luminaria in cælo. eſt autem iuſti & impij ea, quam ſuperius annotauimus, differentia hoc loco obſeruanda; ſeruientis verò & non ſeruientis Deo in religionis cura diſcrimen eſt, alterius quidem partis erga homines, erga Deum alterius officium definitur. At verò eam, quam expoſuerit, rem vt certã decretamq. diuinitus, atq. iam iam certo cõſtituto ad explicandum die paratã ab hoĩbus exſpectare oportêre, indicãdo atq. aſſeuerãdo Vates docet: idq. ſequẽti capite exponitur.

CAPVT IIII.

ECCE *enim dies veniet ſuccenſa quaſi caminus: & erunt omnes ſuperbi, & omnes facientes impietatem ſtipula: & inflammabit eos dies veniẽs, dicit Dominus exercituum: quæ non derelinquet eis radicẽ & germen.*

ADMIRANDAM atque maximam Chriſtiani euangelij virtutem & efficientiam hoc loco à ſe indicatam exſpectandam Deus proponebat: cuius varia pro pietatis ac fidei, vel pro impietatis ac incredulitatis diuerſa ratione in hominibus euenta ſpectãda eſſent. Chriſti etenim virtus per euangelium annuntiata, credentes atque pios dictoq. obedientes homines à peccatis vitiiſq. purgatos, diuino ſpiritu immiſſo ſanat, atq. in nouam vitam & ſanctitatem recreat; rurſus verò incredulos & inobedientes ob ſuam ipſorum culpam non tam præſentia, quàm ſubtractione abalienationeq. ſui in ſuo ipſorum peccato relictos & improbatos damnat & perdit, ſicut ſcriptum eſt: Ioan.12. Ego lux in mundum veni, vt omnis qui credit in me, in tenebris non maneat. & ſi quis audierit verba mea, & non cuſtodierit ea, ego non iudico eum, &c. & iterum: Ioan.7. Ego vado, & quæretis me, & in peccato veſtro moriemini, &c. Hæc igitur euangelij aliis feliciſſima, aliis verò, hoc eſt, incredulis & inobedientibus duriſſima tempora diem ſuccenſam quaſi caminum vocat Vates, quæ ſuperbos & impietatem facientes omnes vt ſtipulam inflammet, ita vt nõ relinquatur eis aut radix aut germen. eſt enim vltima & extrema impietatis linea euangelium aut contẽpſiſſe aut abieciſſe: quo crimine quicũque tenentur, ipſi ſibi iudicium, damnationẽ atq. exitium moliti ſunt, ſicut ſcriptũ eſt: Ioan.12. Non veni iudicare mundum, ſed vt ſaluificem mundum. Qui ſpernit me & nõ accipit verba mea, habet qui iudicet eum: ſermo quẽ locutus ſum, ille iudicabit eum in nouiſſimo die. Atque de vtraq. hac euangelij efficiẽtia multa à nobis in hoc opere indicata, & plurima in ſacris libris ſcripta ſunt, vt illud: Rom.1. Non erubeſco euangelium: virtus enim Dei eſt in ſalutẽ omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iuſtitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem, ſicut ſcriptum eſt: Iuſtus autem ex fide viuit. Reuelatur enim ira Dei de cælo ſuper omnem impietatẽ & iniuſtitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniuſtitia detinẽt, &c. Appellatur autem omne hoc noui teſtamenti tempus dies; id verò, quod vlterius fuerat, nox dicitur, tum ob nouam, & ſapientiæ, & diuinæ virtutis illatã orbi lucem, tum ob manifeſtatã rationem multarum rerum, quæ antè obſcuræ fuerant. atque ita ſæpiſſimè in ſacris libris legimus: Nox præceſſit, dies autẽ appropinquauit: & ſicut in die honeſtè ambulemus. Quoniam verò diem eum, qui ſecundum naturam eſt, ſol efficit, aſtrorum omnium nobiliſſimum

bilisſimum & efficacisſimum. cuius ea virtus cernitur, vt quæ craſsiora aſperioraq. in liquidarum natura rerum ſunt, exurat, & duriora etiam magisq. concreta reddat, vt ſal; quæ verò molliores & tenuiores ſortita ſunt partes, emolliat & purget, atq. omnino perficiat, vt ceram. ſic & hunc nouum euágelij diem à Chriſto iuſtitiæ ſole illuſtriſſimo efficiendum eſſe Vates canebant: cuius maxima & ignea vis cùm ad impios & incredulos improbosq. homines in peccato ſuo relictos exurendos & reijciendos, tum verò ad pios & credentes atque dicto audientes, emolliendos, ſanandos, puriſſimos candidiſſimosque reddendos efficientiſſima virtus eſſet.

Et orietur vobis timẽtibus nomẽ meũ ſol iuſtitiæ, & ſanitas in pennis eius: & egrediemini. & ſalietis ſicut vituli de armento, & calcabitis impios, cũ fuerint cinis ſub planta pedum veſtrorum in die, qua ego facio, dicit Dominus exercituum.

DISPAREM piorum & impiorum condicionẽ euangelij efficacitate & re ipſa fore & publicè ſpectandam eſſe vaticinio primum & apoſtolicis etiã teſtimoniis ita euenisse edocti ſumus; horum quidem duriſſimam, illorum verò optimã & illuſtriſſimam. ij enim ob incredulitatem & improbitatem, improbati atq. in tenebras exteriores reiecti ſunt: illi verò ob præſtitam euangelio fidem & obedientiam ab antiqua labe & propriis ſordibus atque infirmitatibus & morbis vitijsq. expurgati & ſanati, iuſti, ſancti & immaculati, denique Dei viuentis filij effecti ſunt. Videte qualem charitatẽ dederit nobis Deus, 1.Ioan.3.
vt filij Dei nominemur, & ſimus: idque nõ per imputationem, ſed re ipſa atque effectu certo & manifeſto per lauacrum regenerationis & renouationis ſpiritus ſancti, quem effudit ſuper nos abundè, vt iuſtificati gratia ipſius hæredes ſimus ſecundum ſpem vitæ æternæ. ſic Ioannes, ſic Paulus, ſic omnes alij Apoſtoli de hac re teſtantur. Hæc ergo vis, Tit.3.
hæc efficientia ſolis iuſtitiæ eſt. de quo ſic etiam Zacharias canebat: Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri, in quibus viſitauit nos oriens ex alto. Illuminare ijs, qui in tenebris & Luc.1.
in vmbra mortis ſedent, ad dirigendos pedes noſtros in viam pacis. Sol igitur iuſtitiæ iuſtificans eos, qui illum credendo obediendoque admitterent. [*Et ſanitas in pennis ſuis.* Hebraicè, *Et ſanans in alis ſuis.*] qui cùm ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ eius, portanſ- Hebr.1.
que omnia verbo virtutis ſuæ, purgationem peccatorum facit, &c. Vt autem ſoli ob celeritatẽ curſus alæ & pennæ eleganter affinguntur: ſic huius iuſtitiæ ſolis Chriſti in conficiendo vis & celeritas maximè alarum nomine deſcribitur. de vtroque enim ſole, altero quidem in figura, altero verò re & efficientia ſcriptum eſt: Exultauit vt gigas ad cur- Pſalm.
rendam viam: à ſummo cælo egreſſio eius. Et occurſus eius vſque ad ſummum eius: nec eſt, qui ſe abſcõdat à calore eius. At verò vt in volucri alæ nõ accidentis, ſed naturæ partes ſunt, nam quatenus volucris eſt, alas habet, & ſi nõ habet, volucris proprie dici nõ poteſt, quanquã animal dici poſſit, neque volucrũ naturam ab aliarum animantium generibus diſtinguere cõmodius nobis datur: quàm alarum indicio (veræ namque huiuſmodi rerũ differentiæ hominibus incognitæ ferè ſunt) ob eã rem Deus huic à ſe deſcripto ſoli alas addidit, partes ipſi naturæ ita proprias, vt ſeparari ab ea ne cogitando quidem ſine totius rei ſolutione poſſent. Qua deſcriptione duplex natura & diuina & humana, quibus Chriſtus conſtans mundo apparuit, accõmodata ad humanum captum imagine ſignificatur. Vtriuſq. naturæ coniunctio, quã vnionem theologi dicunt, ſimilitudinibus magis inueſtigari, quã re ipſa percipi & cognoſci à mortalibus poteſt. Atque ob eã cauſam non tam ex philoſophiæ rationibus tenuiſſimis, quã ex facilibus rerũ ſimilitudinibus hæc myſteria dicenda à ſacris auctoribus peti ſolent, vt rerum ipſarum magnitudo auguſtior eſſe cognoſcatur, quã vt vlla humana cogitatione percipi poſſit. Itaq. nobis conſiliũ ſemper erit, huiuſmodi maximarũ imagines rerum orationis & verborum ſignificatione indicare potius, quàm ex audaci aliqua ingenij oſtentatione explicare. Igitur Chriſti vtráque ſimul naturá, tum diuiná ſua virtute, tum humaná ex diuinæ ſibi cõiunctæ vi, quæ cõmunicatio à theologis dicitur, ſanitatis cũ corporũ, tum verò animorũ præcipue effectricem fore Malachias promittebat. quo carmine mirandũ illud & planè diuinũ ſacramentũ ſignificatũ eſt, cõmunicationis corporis & ſanguinis Chriſti, quod in ſacroſancta illa & myſteriis refertiſſima cœna eſt inſtitutũ, vbi arcanis & mirificis rationibus vtraq. ſuá naturá ſuis largit⁹ cõmunicauit. cuius cõmunicationis rationes admirari ſemper, explicare autẽ modò, nec integrũ, nec oportunũ nobis eſt, donec ab ipſo eodẽ ad tãtarũ expoſitionẽ rerũ ſpiritus ſancti nobis addatur & afferatur cõmoditas. Chriſtus igitur vtraque natura largienda

gienda & communicanda, ita ſuis ſanitatem effecturus eſſe dictus eſt, vt ex priori imbecillitate atq. infirmitate liberatis & cõfirmatis vitã felicem ac beatã lætiſſimamq. degere, necnon ex omni externarũ difficultatũ timore & ſuſpicione liberis victoribus triũphare contingeret. [*Et ſalietis ſicut vituli de armento.* Hebraicè, *ſicut vituli ſaginarij*:] Solent enim ſaginati vituli præ nimia ſanitate & optimo membrorum & totius corporis habitu magis etiã, quã cætera armenta exultare & geſtire, atq. hac ſimilitudine ſanitas iuſtorũ & vera ac propria animorũ lætitiæ cauſa indicatur. cæterarum verõ rerum, quę ante hunc felicẽ ſtatum terribiles hominibus videntur, contemptionẽ conſequuturã illis etiam ſignificauit: cuiuſmodi res ſunt humana potentia, ſapientia, fraus, dolus, minæ, crudelitas, & cæteræ, quibus mundus aduerſus pios, probos, modeſtos, innocentes, vel humiles & imbecilles valere putatur: quæ tamẽ omnes ab ijs, quos ſol ille iuſtitiæ ſanauerit, deſpiciendæ, cõculcandæ ac proterẽdæ fore dicuntur. [*Et calcabitis impios cùm fuerint cinis*,] euangelij virtute & efficiẽtia deiecti exuſti, atque in nihilũ redacti, ſicut ſcriptum eſt: Ecce dedi vobis Luc.10. poteſtatẽ calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones, & ſuper omnẽ virtutẽ inimici, & nihil Luc.21. vobis nocebit. & alibi: Ego dabo vobis os & ſapientiã, cui nõ poterunt reſiſtere & cõtradicere omnes aduerſarij veſtri, &c. [*In die qua ego facio, dicit Dominus exercituum.* Hebraicè, *in die quam ego facio.*] Nouum tempus atque admirandũ nouandis rebus oportunũ ſignificat, quod ad cõmunem naturæ conſuetudinẽ referri non poſſit; ſed magno miraculo à Deo excitatũ. itaq. proprium Dei opus dicendum. illa etenim admirabilis iuſtificatio & ſanctificatio, quanquã nõ ſine fide & obedientia hominibus cõtingat, Deo tamẽ ipſi auctori, nõ autẽ humanæ alicui ſecundũ naturã virtuti accepta eſt referenda, ſicut ſcriptũ eſt: Gratia ſaluati eſtis per fidẽ: & hoc non ex vobis. donum enim Dei eſt. Igitur vt omnis illa ſalutis & ſanctitatis atq. regenerandorũ hominũ ratio auctore Deo cõſtare intelligeretur, dictũ eſt, [*In die quam ego facio*,] die Domini exercituũ, maximi & potentiſſimi, qua credentes ſalui, qui verò non crederẽt, damnati euaderẽt: cuius diei felicẽ ſibi aduentũ antiqui patres cogitantes, atq. ijs, qui cõpotes futuri eſſent, gratulabundi canebant: Hæc eſt dies, quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. Quoniã verò ab huius Vatis tempeſtate vſque ad Chriſti tẽpus hoc loco indicatum, & vatibus & vaticinijs nouis carendum Iudæis fuerat, quidnam illis porrò agendum ſit, vt tum veræ diſciplinæ, tum pietatis & officij ratio integra conſtet, Deus admonet.

Mementote legis Moſi ſerui mei, quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſraël præcepta & iudicia.

VNVM diuinæ legis aſſiduũ ſtudiũ pijs hominibus interim ſatis fore oſtẽditur, dum illud omni orbi annuntiandũ euangeliũ aduentaret: quippe in lege illa, quidquid ab hominibus de Deo, de ſua ipſorũ natura, de pietate, de officio, de bonorũ & malorũ finibus cognoſci percipique, quidquid agi etiã rectẽ poteſt, continetur, ita vt ad hominũ eruditionem nihil in illo libro deſideretur, quanquã à perfectione illa vitæ, & humanæ naturæ dignitate, quæ per euangeliũ conciliatur, longè legis abſit ratio. Nihil enim ad perfectum adduxit lex: erudire illa quidẽ, primaque ſapientiæ rudimenta, eaq. maxima, & quæ animalis homo capere poſſet, docere potuit, perficere autẽ hominẽ, & ex homine filiũ Dei Galat.3. reddere, nõ potuit. hoc enim euangelij Chriſti propriũ eſt. Prius enim, quã veniret fides, ſub lege cuſtodiebamur cõcluſi in eã fidẽ, quæ reuelãda erat. itaq. lex pædagogus noſter Pſal.118. fuit in Chriſto, &c. Quamobrẽ lex nõ iuſtificatio, ſed iuſtificationũ via appellata eſt. Legẽ pone mihi Domine viã iuſtificationũ tuarum, & exquirã eam ſemper. eius enim diligens ſtudium multas atq. egregias ad iuſtitiam Dei commoditates habet; vtpote quo fidei ac ſpei officio, & honeſtarum actionum diſciplina cuſtodiatur: ſine quibus rebus & exercitationibus haberi illud ſummum Dei donum non poteſt, ſicut ſcriptum eſt: Incli- Ibidem. naui cor meũ ad faciendas iuſtificationes tuas propter retributionem. Huius igitur legis ſtudium & ad omnem vitæ partem vtilis cura Iudæis commendabatur à Deo, interim ſuſcipienda & ſuſtinenda, quoad euangelij omnia perfecturi tempus extaret, cuius initio Helias index atque nuntius venturus prædicebatur. Appellat autem legem Moſis ſerui ſui, non quo humanam humanoque conſilio inuentam ſignificaret (eſt enim lex ſancta & ſpiritualis, atque Deo auctore planè edita: id quod ab ipſo ſtatim declaratur, *quam mandaui ei in Horeb ad omnem Iſraël*) ſed vt ab illa altera lege diſtingueret, quæ gratiæ tempore per Chriſtum in credentium cordibus erat inſcribenda.

Itaque

ex miniſtrorum itaque comparatione vtriuſque legis ratio oſtenditur. illa enim Moſi non in corde ſcripta, neque ea virtute auctoritateq. tradita eſt, vt inſcribere ipſe in aliorum cordibus poſſet, ſed mandata ipſi accipienda & ad omnem Iſraël referenda; hæc verò altera Chriſto vt proprio filio, per quem omnia facta eſſent, vt auctori atque legiſlatori integra conſtituta erat, quam is non modò ferret, ſed ſpiritus ſancti virtute in ſuorũ mentibus conſtabiliret. itaque quanquã vtraque diuina & ſancta, altera tamen tum miniſtri dignitate, tum virtute atque efficientia multo, quàm altera, pręſtantior, atque etiam communicatione ſui dignior futura eſſe canebatur, vt illa ad omnẽ Iſraël, hæc ad omnes fines terræ pertineret. quę verò in illa continerentur, hęc fuere: [*Præcepta & iudicia.*] Præceptorũ nomine, quidquid ad ſingulorũ mores cõponendos, atq. etiã quidquid ad priuatas cuiusque ordinis rationes inſtituendas pertinet, definitur, ex Hebraica voce HHVKIM, ſtatutum latinè, Hiſpanè *fuero* dicitur. (חק) Iudicia eadem, quæ latinis iura ſunt, quæ vel à priuatis inter ſe religiosè coli, vel à iudicibus & magiſtratibus dici ac defendi oporteat: atque in vtroque genere non ſolùm vitæ priuatæ ac publicè inſtituendæ rationes, ſed magna etiam ſapientiæ & diuinarum atque humanarum rerum cognitionis argumenta, vel apertè tractata, vel arcanè ſignificata ſunt. quamobrẽ vtriuſque partis ſtudium interim à Deo commendatur, dum lucifer ille oriretur, qui omnia eſſet illuſtraturus. ad hunc etiam modum Chriſtus diuinorum librorum teſtimonia de (Ioan. 5.) ſe cauſaque ſua cognoſcere Iudæis ſuadebat. „Scrutamini ſcripturas, quia vos putatis in ipſis vitam æternam habere: & illæ ſunt, quæ teſtimonium perhibent de me. ſi enim crederetis Moſi, crederetis forſitan & mihi, de me enim ille ſcripſit, &c. Huic itaque ſtudio intentos Iudæos tempus illud iam propediem aduentaturum exſpectare iubebat Deus, atque eius ſigna certis à ſe nominatis indiciis diligẽter obſeruare. neq. enim tanta res tacitè aut obſcurè peragenda erat, ſed legato prius miſſo, qui pręſentem orbis ſalutem annuntiaret, ad eamque accipiendam hominum animos præparandos curaret.

Ecce ego mittam vobis Heliam prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & conuertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum: ne fortè veniam, & percutiam terram anathemate.

EVANGELII, hoc eſt, boni & ſalutaris nuntij initia, vt illuſtria omnibus apertaque eſſent, ab Heliæ legatione faciẽda eſſe, Deus apud hunc Vatem manifeſtè, & apud alios etiã certa ſignificatione prædixit. cuius legati quanta auctoritas, quales partes, quæ munera, quod officij genus, quanta etiam in agendo dignitas futura eſſet, vel vno Heliæ nomine & exemplo ſignificatum eſt. etenim vt Helias turbulentiſſimis Iſraëliticarum rerum temporibus, maxima & diuina planè auctoritate præditus, religionis violatæ & pietatis proditæ cauſam aduerſus populos & reges grauiſſimè & conſtantiſſimè egit, diuinasque partes per omnem vitam defendit: ſic eodem exemplo prophetam quendam extiturum eſſe Deus per vates prædixerat, qui abalienatum à vera & integra pietate populum, ad fidem officiumque reuocaret, atque diuinis accipiendis beneficiis aptum habilemque redderet. Hunc autem propter auctoritatis, officij & actionum ſimilitudinem Heliam alterum appellauit Deus. atque his rebus nominibusque cunctis Ioannis Zachariæ filij cognomento Baptiſtæ ratio omnis deſcripta & ſignificata, atque à cæleſti demum interprete explicata eſt. Et ipſe præcedet ante illum in ſpiritu & virtute Heliæ, vt conuertat corda patrum in filios. Spiritum & virtutem Helię repręſentaturum, atque ex ea re nomen etiam Heliæ ſibi comparaturum eſſe Ioannem Dei nuntius Gabriel docebat. nomina enim à Deo ex officij rationibus indi ſolent, vt: „Qui numerat multitudinẽ (Pſal. 146.) ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat, &c. eundem verò prophetam atque prophetarum omnium maximum fore vates dixerant, atque ita eſſe Chriſtus conteſtatus eſt. (Luc. 1.) „Et tu puer propheta altiſſimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini parare vias eius. Prophetam altiſſimi appellauit pater, quem Deus ipſe angelum ſuum aliàs appellauerat, quemque pluſquam prophetam exiſtimandum eſſe Chriſtus confirmauit, addito elogio, neminem inter natos mulierum maiorẽ illo prophetam eſſe. nullus enim pręter vnum Ioannem propheta fuit, quem venturum alij vates nominatim prædicerent. nullus præter hunc vnum, qui quod futurum vaticinatus eſſet, præſens adeſſe teſtaretur

„ atque indicaret. Appropinquauit, inquit, regnum cælorũ. Et altera die ſtabat Ioannes, „ & diſcipuli eius duo, & reſpiciens Ieſum ambulantem, dicit, Ecce agnus Dei, &c. huius autem prophetæ munus officiumque illud fore decretum fuerat, [*Et conuertet corda patrũ ad filios, & corda filiorum ad patres eorum.*] Pœnitentiæ hominibus prædicandæ ac perſuadendæ munus publicum & illuſtre Ioanni committendum hæc oratio ſignificat. id verò ex Hebraicis verbis apertum eſt. etenim HESSIB, latinè ad verbum redditur, *cõuertere fecit*, atq; ex eodẽ verbo THESSVBAH nomẽ oritur, quod latinè pœnitentiá vertimus. Id itaque ab illo propheta curandum erat, vt omnium ætatum atque ordinum homines ad veram pœnitentiam, atque ad optimam ſalutis cogitationẽ cõuerterentur. ob eamq; rem ſignificanter dictum eſt *corda*. pœnitentiæ namque veræ & probatæ ratio ex corde præcipuè proficiſcitur, cuius argumenta & ſigna certiſſima vitæ in melius mutatione ſpectantur. eos autem pœnitentiæ fructus Ioannes in ſuis illis celeberrimis ad populũ
Matth. 3. & principes concionibus exigebat. Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ, &c. [*Corda* „ *patrum in filios*, Hebraicè, *ſuper filios*, & *filiorum ſuper patres.*] Qua ſermonis forma omnis ætas, omnis gradus ordoque hominum ſignificatur, ita vt eadem auctoritate & grauitate, eodemque muneris officio, & apud maiores, & apud minores functurus
Deut. 22. eſſe Ioannes diceretur. Huiuſmodi loquendi figura in illo præcepto eſt, Non tenebis
Pſalm. 49. „ matrem ſuper filios, ſed abire patieris captos tenens filios, &c. & illud: Congregate „ illi ſanctos eius, qui ordinant teſtamẽtum eius ſuper ſacrificia, &c. hanc autem huius lo„ci interpretationem Gabriel etiam angelus me docuit. Et conuertet corda patrum in „ filios, & incredulos ad prudentiam iuſtorum, parare Domino plebem perfectam. [*Antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.*] Domini diem piis & legitimè præparatis magnum, impiis verò & incredulis horribilem dicit, de quo ipſe Ioannes aiebat:
Matth. 3. Cuius ventilabrum in manu eius, & permundabit aream ſuam, & congregabit tritiп„ cum ſuum in horreum: paleas autem comburet igni inextinguibili. atque diem hunc „ magnum & horribilem non iudicij extremi, ſed Meſſiæ aduenientis tempus antiqui ſcribæ ſapienter interpretabantur: idque à Chriſto & probatum & confirmatum eſt.
Matth. 17. Quid ergo dicunt ſcribæ, quòd Heliam oportet primum venire? at ille reſpondens „ ait eis, Helias quidem venturus eſt, & reſtituet omnia: dico autem vobis, quia Helias „ iam venit, & non cognouerunt eum, ſed fecerunt in eum quæcunque voluerunt: ſic „ & filius hominis paſſurus eſt. tunc intellexerunt diſcipuli, quod de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis. Atque hæc quidem orationis huius pars ad Dei iudicium, per euangelium in ſingulos homines, pro cuiuſque vel fide atque obſequio, vel rurſus incredulitate ac vitio exercendum pertinuit; illa verò ad publicum iudicium in gentem regionemque ipſam Iudæorum edendum ſpectat, [*Ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*] Seueriſſimam illam & iuſtiſſimam animaduerſionem & pœnam, quæ in Iudæorum gentem cùm ob quamplurima alia ſcelera, tum ob Chriſtum Chriſtique euangelium repulſum conſtituta eſt, per hunc vatem prædicens Deus, vitare & cauere monebat, qui nolit quenquam perire, ſed omnes ad pœnitentiam reuerti magis optarit. Quamobrem ipſe miſericordiam ſuam ſemper propoſitam æquiſſimis condicionibus vltro polliceri conſueuit, vel aliàs ſe iudicem integerrimum profiteri, vt bonorum & malorum propoſitis finibus, vtrum ſibi expetendum fugiendumúe ſit, homines ipſi prouideant optentque; ſemper tamen Deus ipſe ſuam illis voluntatem exponit, quodque conſultiſſimum optimumque ſit, & ſe illis vltro cupere, & vt frui liceat, proponere,
Deut. 30. atque, vt petatur, ſuadere. Teſtes, inquit, inuoco hodie cælum & terram, quòd propo„ſuerim vobis vitam & bonum, benedictionem & maledictionem. elige ergo vitam, vt „ tu viuas & ſemen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, „ & illi adhæreas: ipſe enim eſt vita tua, & longitudo dierum tuorum, &c. Hunc igitur ſuum planè diuinum paternumque morem, Deus tum ſæpe aliàs, tum etiam hoc in loco ſeruat antiquumque obtinet; cumque iam oſtenderit, quantum bonum, quanta felicitas exſpectanda ſit iis, qui pietatem atque officium obſeruare ac ſanctè colere ſtuduerint, cæteros etiam ab impietate & vitio propoſitis cùm priuatè, tum publicis luendis pœnis deterret: docetque non ſolùm fore, vt ſinguli, qui euangelio credere & obedire noluerint, reprobentur & puniantur, ſed vt omnis etiam Iudæa gens illa, fame, peſtilentia & bello affecta, tandem diſiecta atque diſſipata, patrio ſolo cedere & perpe-

tuò

tuò exulare cogeretur.atque hoc modo diuini iudicij, quod multis nominibus affirmatum, multis argumentis fruſtra impiis oſtenſum,publicè tamen ſentire & confiteri neceſſarium fuerat:id quod hodie etiam ab illa gente grauiſſimis miſeriis preſſa agnoſcitur & ploratur.Ferire terram anathemate,eſt,deſertam , incultam vaſtamque reddere. qualis Iudæa regio à Titi Veſpaſiani filij temporibus ad hæc vſque tempora perſeuerat, adeo horrida atque vaſta,vt cum illo antiquæ felicitatis ſplendore collata, deſerta & inhoſpita teſcua dici profectò poſſit, vt & Gregorius Nazianzenus , & complures alij docti & pij viri, qui viſentes obſeruauêre,teſtati ſunt,& hodie omnes,qui viderint, teſtantur.hunc miſerrimum Ieroſolymæ principis vrbis,& totius regionis Iudeę ſtatum Chriſtus præuidens deplorabat. Qui videns ciuitatem, fleuit ſuper eam dicens : quia ſi cognouiſſes & tu,& quidem in hac die tua ea,quæ ad pacem tibi , nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis:quia venient dies in te,&c. [Luc. 19.] Hanc etiam rem Ioannes Baptiſta ſignificans Phariſæis aliiſque ex Iudæis vitare ſuadebat. Genimina viperarum , quis docuit vos fugere à ventura ira? [Matth. 3.] Omnem itaque Chriſtiani euangelij rationem, atque eos, qui vel excipientibus,vel reiicientibus,cùm priuatè, tum publicè exſpectādi eſſent euentus breui quidem & arcano,ſed certiſſimo ſermone Vates indicauit. quæ nos diuino beneficio, ex vtriuſque teſtamenti ſacris arcaniſque lectionibus , in Chriſtianorum vſum, & ſanctæ matris noſtræ eccleſiæ gratiam, ad Dei immortalis gloriam, hactenus interpretati ſumus.

Antuerpiæ Brabantinorum 3. Non. Ianuar. CIↃ IↃ. LXIX.

IN MALACHIÆ VATIS FINEM HYMNVS EX VOTO.

ODE SAPPHICA.

NOſtra ſi magno ſuperûm parenti &
Mentibus puris procul vſque inani
Fabula Vatis meditantis olim
Grata fuit vox:
Ore nunc culto magis & canoro
Dicere, & blanda fide perſonare
Poſcimus, qualem Jeſides ſolebat
Tendere flauus.
Ille ſeu molli pecori minantem
Vrſum & audaces lacerans leones,
Signa virtutis puer & futuri
Roboris edit:
Impij vel ſi & populis tremendi
Goliæ ſternens onéroſa terræ
Membra pertuſo capite & cruentis
Exuit armis:
Aut per abrupti nemoroſa montis
Saxa periurum ſocerum, trucéſque
Dum minas vltor potuit domare,
Flectere mauult:
Quidquid aut duro metuit periclo,
Aut graui perfert iuuenis labore,
Vnicum cæli canit vſque numen
Præſidiúmque.
Vel fide extremos ſuperante caſus
Gratus auctorem memorat ſalutis,
Et noua & priſcæ monumenta laudis
Perſonat ore.
Quo feræ durum poſuêre cantu
Robur, & tutas ſociis latébras,
Cedit Hermonus leo, & ipſe cuſtos
Excubat antris.
Quin & vndanti fluuio quietas
Peruehit lymphas, lacubúſque magnis
Nomen æterni recinens tonantis
Narrat Jarden.

Anne

Ari'ne mirandum? rabioſa quando,
Quæ ſolet ſæuos furiare reges,
Vmbra Satánæ fugit imperante
Carmine victa.
Ergo nos tanti ſtudium ſecuti
Vatis, æterno meditamur vſque
Numini caſtis numeris probandas
Dicere laudes.
Non vt immenſum decus & nitentem
Boghzidis laurum tenues putemur
Perſequi: at fas ſit petiiſſe amandas
Arboris vmbras.
Fas ſit exemplis Ieſidis perenni
Carmine excelſi coluiſſe regis
Nomen, & clara memorare voce
Dona ſuperna.
Fas & attentos populos docere,
Vt Deus noſtrum ſtudium benignè
Fouerit: mentémque animúmque auentem
Profore multis:
Quamlibet duris maris & viarum
Caſibus rerúmque agitatus vndis
Curiæ denſæ mediíſque ferrer
Æſtubus ardens.
Vt tamen norint genus & piorum,
Orbis & cunctus quibus ille poſsit
Viribus magnas tenui miniſtro
Vertere moles:
Qui mei partem ſpeciémque voti in
Exitum duxit bonus, & precanti
Annuit præſens duodena vatum ex-
ponere dicta.
Magna queis quondam dederat ſuarum
Signa virtutum & ceciniſſe laudum,
Quæque mens mundum regat, atque certis
Temperet horis.
Quid ſit humanum genus, & quis olim
Finxerit fœdis vitiis remotum,
Vnde conceptus labor & vagantis
Semina mortis.

Rurſus vt caſus miſerata noſtros
Mens patris rebus penitus reciſis,
Pignus æternæ melius ſalutis
Annuit vltro.
Aurea & ſecli meminere quando
Tempora hi noſtri, quibus ô precati
Vocibus tantam propius petebant
Cernere lucem.
Ut per occultos veniens receſſus
Spiritus mentes hominum beatas
Formet, & magni ſobolem vocari
Numinis addat.
Quæ patres, & quæ cupiere clari
Principes, noſtræ vt meliora duci
Inuidi, at læti tamen audiêre
Munera ſortis.
Atque ne tanti, monumenta doni
Negligens culpa, aut ſcelus auocaret,
Hoſtis aut nobis ſtudio maligno &
Fraude perirent:
Multa præſenti monuêre Vates
Voce, quæ ſenſus hominum profundos
Excitent, pulſo & releuent veterno
Languida corda.
Nunc quod iis magnæ ceciniſſe linguæ
Flumine, & verbis ſolidè diſertis
Eſt datum, nobis leuiore reddi
Contigit arte.
Poßit vt ſimplex populus piuſque
Limen inſueti penetrare dicti,
Quæ tamen noſtros ſuperent labores
Poſcere Chriſtum.
Ergo nos grato ſoluiſſe cantu
Debitas laudes decuit benigno
Numini certa & bene nuncupati
Munera voti.
Nam potens imo ſolet is iacentem
Pauperem fundo retuliſſe in auras,
Regio & lætas decorare frontes
Prouidus auro.

Exuli

Exuli ac tardo pecorum magiſtro
Cum ſene & poſſe, & metuenda præbet
Dicere, vt cedant malè pertinacis
Sceptra tyranni.
Credit arcani veneranda præſens
Conſilì paruis gregibus proborum
Dona, quæ celet tumidis potentum
Mentibus idem.
Principem cæli liquidi tenentem
Regna, te auctorem memoramus vnum,
Quidquid in magnis ſapienter olim
Poſſumus auſis.
Quidquid aut plauſus meruit probandos,
Tu bonus præſtas, tibi que auctor eſto:
Eſto ſed noſtrum poſuiſſe gratæ
Munera mentis.
Tu modò addictum facilis poëtam
Audiens præſtes meliore ſemper
Debitum tantis meritis honorem
Dicere verſu.
Otium quòd ſi maneat quietum,
Sæpe quod votis cupidus rogabam,
Mé que ſi vulgo procul inſolenti ex-
ſpectat agellus.
Qualis in celſis nebulis propinqua
Rupe (vbi ſanctas tibi lætus aras,
Virgini & ſummæ poſui ſacellum)
Contigit olim.
Qui locus te (nam fateor) docente
Multa in arcanis penetrare libris,
Et dabat puro ſonuiſſe primam
Gutture linguam.
Tum meæ ſi quid ſupereſt agendum
Temporis vitæ, ſtatuo perennem
Et tibi laudem, & populis tuorum im-
pendere curam.

FINIS.

CHRISTOPHORVS PLANTINVS

CHRISTIANO LECTORI. S.

VARIVS ac multiplex vſus, qui ex ſacrorum librorum lectione capitur, tribus pręcipuis generibus, velut capitibus ſummis, definiri commodè poteſt: Quorum primum eſt diuinarum rerum cognitio; quo in genere ea inſunt, quæ ad diuinæ naturæ contemplationem, & diuinorum, de humana creatione, perfectione, reſtitutione & ſanctificatione, ac demum felicitate omni conſiliorum rationem explicandam faciunt. Secundum genus varias continet naturarum, rerum, atque adeo mundi ipſius vniuerſi, omniumque partium ac temporum notiones, & in his veri inuentio & confirmatio vtiliſsima pariter & iucundiſsima. Tertia autem pars in hominum moribus atq. in expetendarum & fugiendarum ratione rerum componenda verſatur, vt perfectus ſit homo Dei ad omne opus bonũ inſtructus, ſicut D. Paulus docet. Hoc autem genus multas, tum religionis rectè inſtituendæ & purè adminiſtrandæ, tum etiam in formandorum ad virtutem animorum partes complectitur: Atque nullum verbum vel minimũ in ſacris libris eſt, cuius exacta cognitio magna in vno aliquo ex his generibus, aut etiã in omnibus argumenta, magnaq. myſteria nõ habeat, quæ à nemine vnquam mortalium vel dicendo vel ſcribendo æquata hactenus fuiſſe exiſtimamus, cùm infinitus ſit ille ſapiẽtiæ theſaurus, qui tam breuibus librorum voluminibus conſeruatur. In his autem duodecim prophetarum commentarijs adeo magna rerum & verborum, ad hæc, quæ obſeruauimus genera pertinens copia, partim indicata, partim etiam explicata eſt; vt ſi nobis in indicem eſſet ſingulatim redigenda, excreſcere opus ad ingentem molem, neceſſarium foret: neque tamen exactam diſſerendarum rationem rerum explicari contingeret. Quam ob rem cõſultiſsimum arbitrati ſumus indicem, obſeruata litterarum ſerie, per communes locos exponere; vt hoc modo lectores, pro oblati argumenti vſu & oportunitate, rerum & verborum tractationem, non ex indice (vt fieri ſolet) adnotatam; ſed ex ipſis commentariis diligẽtius tractatã peterent: maximè, cùm ſciremus nullius laboris aut temporis in hoc libro collocati curam ſuſcipi poſſe pœnitendam: omnem autem diligentiam, induſtriam & operam, quam in iuuandis & promouendis bonarum, maximè autem ſacrarum litterarum ſtudiis ponimus, Chriſtianis & Catholicæ Eccleſiæ, piiſque omnibus, ſingulatim, non tantùm ex facultate ipſa, quãtum ex propenſa in Chriſtianam Rempubl. voluntate æſtimari cupimus. Vale in Chriſto Ieſu Domino noſtro, quem ſemper oro, vt inexhauſtos ſapientiæ & ſcientiæ ſuæ theſauros nobis communicare dignetur: detque omnibus idem ſapere, idemq. velle, vt omnes, in veritate ipſius, vnum ſimus. AMEN.

INDEX RERVM ET VERBORVM, QVÆ IN HIS COMMENTARIIS EXPLICANTVR.

Prior numerus folium, poſterior lineam indicat.

ABDVCTIONIS dolor grauiſsimus. 331.35.
Abraham appellatus 589.10.
Accaron 846.14.
Acclamatio 451.38.
Accuſationis & defenſionis ratio 108.3.
Actionum Prophetarũ forma 866.48.
Adama & Seboim 185.25.
A deſtinatis argumentum 552.48.
Ad cor loqui 64.33.
Adhuc 789.54.
Admiratio 745.52.
Aduentus Chriſti 265.43.
Aduerſus 567.41.
AEdes principum 324.45.
Aegrotantium ſtultorum mores 141.7.
Aedificiorum initiationes 802.15.
AEgyptus 905.25.
AEgypti plurali numero 321.35.
AEgyptij ſeruiles 567.18.
AEgyptio affines 293.45.
AEs 812.14.
AEſtus 396.13.
AEtatis noui teſtamẽti felicitas 268.36
AEternitas 559.52.& 684.2.
AEthiopum filij ſerui 418.15.
Affectus orationis vatum 276.38.
Agilitas 316.3.
Agricultura. 357.54.
Agriculturæ partes 233.35.
Agrippa Herodum vltimus 876.2.
Aichorani doctrina cruenta 813.22.
Alæ 809.35.
Alga 494.39.
Alexander 229.8.
Alexandri ſucceſſores 775.29.
Allegoria 227.44.651.25.& 853.4.
Allegoriæ ratio 856.27.
Amaritudo 376.10.
Amarum 644.28.
Ambitio 659.10.
Amphora 808.12.
Amplitudo 784.43.
Amphybia animalia 637.2.
Angeli aſtantes 795.33.
Angelorum miniſteria 799.35.
An idola moueãtur aut loquãtur 674.5.
Anima 494.31.& 663.16.
Animalia principem agnoſcunt præter piſces 637.5.
Animalia hominum vſus 90.15.
Animalia pro hominibus vſurpata 705.24.
Animantes ſolitudinis amantes 720.36.
Animantium motus 57.30.
Animantes infeſtæ 70.30.
Animus liber 244.10.
Animi obſtinati facultas 483.21.
Ανταναχλάσης 157.16.
Ante faciem 478.27.
Anticipatio 272.32.
Antipophora 684.31.
Antiochus illuſtris. 702.1.
Antiqua medicina 138.25.
Antiqua & noua ætas 847.30.
Antiquæ doctrinæ mutandæ difficultas 842.30.
Antiqui & noui teſtamenti comparatio 788.35.
Antitheſis 149.30.
Apoſiopeſis 130.15
Apoſtoli 855.27.859.36.& 882.15.
Apoſtrophe 853.25.
Aqua profuſa 114.35
Aqua ſignis edendis apta 658.18.
Aquarum fluxus bis ſiſtitur 899.55.
Aquæ Ieruſalem 887.45.
Aquæ maris 666.48.
Aquila 447.32.& 647.19.
Aquilæ ſignificatio 143.29.
Aquilo 720.7.
Aratio 172.19.
Arbeel 176.28.
Arbele vaſtatio 176.24
Arbores 234.16.
Arcana oratio 897.29
Architectura 432.6.& 782.20
Arena maris 648.10
Argentum 82.10.& 200.52
Argumenta actionum ſacrarum conſeruatio 604.10
Argumenta duo aduerſus prouidentiam 651.1
Argumentum quorundam refellitur de fide & iuſtitia. 656.30.
Argumentum ab inexſpectato 637.20
Argumentum à contentione 507.20.
Argumentum à repugnantibus 99.17.
Argumentum à coniugatis 128.17.
Argumentum duplex comparatione 167.1.
Argumentum orationum prophetarum 828.50.
Argumentatio ab vſu 672.33.
Argumentatio ab abſtracto 635.5.
Argumentatio de neceſsitate, fide, & de operum bonorum iuſtitia diuina 657.2.
Ariſtobulus 874.38.
Armorũ & munitionum inuẽtio 564.4.
Articulorũ notationumq́ defectus 837.30
Artis efficientia 670.94
Arx 151.35.
Aſcalon 846.8.
Aſiaticus ſermo 267.2.
Aſinus. 850.3.
Aſpicere in aliquem 557.13.
Aſſyrium imperium 814.10.
Aſſyriorum & Chaldæorum artes 616.45.& 618.5.
Aſſyriorum origo 596.6.
Aſſyrius hoſtis 562.34.
Aſſyrij reges 477.28.
Aſtutus Ieroboam 199.27
Athei 707.23.
Attributa diuina 184.15.
Audire 565.43
Auditio 676.18.
Auerſio diuina 183.16.
Auerſio humana 183.7.
Aues quædam 720.40
Auium nomina 809.40
Auium genus velociſsimum 189.5
Augurium 812.18
Auri & argenti vſus & abuſus 672.45
Auriferi & argentiferi 845.20
Aurora 177.13

B

BABYLON 775.19.
Babylonenſis captiuitas aliquo modo vtilis 823.7.
Babylonis ſitus 720.5.
Babylonicum regnum 359.38
Baculus 871.22
Baladad 608.42
Baptiſma, Spiritus ſanctus & ignis 212.10.
Baptiſma duplex 896.8.
Baſilica 151.40.
Baſſan 328.16.& 866.6.
Beleſus 608.43
Benedictio 757.40.& 838.6.
Berſabe 344.29
Bethel 333.17.& 344.12.
Bethlehem duo 559.16.
Bitumen 423.22.
Bonarum ſententiarum abuſus 932.2.
Bona temporalia & ſpiritualia 59.3.
Bonorum officium 49.22
Bonorum definitiones peruertit diabolus 385.30.
Bonum ſummum 727.23.
Boſra 303.6.453.5.& 541.23.

Boum natura 328.21.
Brachium 876.17
Bruta & homo quibus modis mouent miſericordiam 507.17.

C

CADERE 342.27.
Calum 496.12.837.9.&877.50.
Calamitates à Deo permittuntur. 897.43.
Calamitatum diſtinctio 336.27
Calamitatum publicarum genera tria 377.55
Calcare 563.15
Calumnia 386.40.
Calumniarum mos 387.34.
Calx 854.44
Camini antiqui 202.45
Candelabrum 804.42
Candelabrum Eccleſiæ 799.42
Capillus mulierum 534.39
Capitum diſtinctio in lectione 189.30
Captiuorum habitus 405.20
Carmen lugubre 342.22
Carminum nomina varia 677.30
Carnalis prudentia callida 385.35
Carnis impetus 790.12
Caro 261.40
Caſtigatio 383.45
Caſus 105.39.& 485.5
Caſus & fortuna fulſire cœpta 643.10
Cauſa pœnæ culpa 831.21
Cauſa quærendæ pecuniæ 98.10
Cauſa ſalutis miſericordia Dei 831.24
Cepit 115.14
Ceremoniarum integra ratio & vtilis 360.20.
Certa via ad ſalutem 217.2
Chalanne 365.30
Chaldæa 643.38
Chaldaicus paraphraſtes locorum tempora obſeruat. 620.11
Charitas eccleſiaſtica 356.30
Chriſtus 785.2. 796.14. & 859.28. 894.12.
Chriſtus aurea corona 799.11
Chriſtus rex & ſacerdos 804.30. & 818.5.
Chriſtus in corde terræ 493.25
Chriſti duplex natura 559.8
Chriſti lux 852.25
Chriſti nomen 805.5
Chiſti patria 559.7
Chriſti victus 258.40.&790.18
Chriſti victoria de impijs 442.30
Chriſtiana pax 257.40
Chriſtianorum de bonis vtriuſque ratio 259.10
Chriſtianorum principum vera prouidentia cuiuſmodi optatur 328.37
Chriſto corona parata 819.43
Chus 684.12
Chuſan ibidem
Cidaris Pontificalis 794.36
Ciuitas Dei 459.45
Ciuitas Ieruſalem 661.53
Ciuitatis optimè cōſtitutæ ratio 303.10
Clamor 544.10
Clamor in cauſa certa 572.50
Clementia Dei 491.13. & 868.40
Clementiæ exſpectatio 115.23
Cœli duali numero 813.50
Cogitatio & facultas rerum humanarum 812.10.
Cognatio 317.3
Collatio ſcelerum 311.2
Colles 683.25
Colores 812.34
Coluber 359.30
Columba 88.53
Columbæ ſimplicitas
Commemoratio figura 650.50
Commoratio 695.35
Commentariorum ratio 534.20
Commune ſtudium quid poſſit 116.35
Commune vtriuſque brachij ſtudium in Eccleſia. 751.24.
Concionum diuerſitas 540.24
Concipere 812.6
Condicio Iſraëlis in ſolitudine & in terra 180.24
Confirmatio per amplificationē 637.43
Conformatio figura 643.50
Confortari 752.56
Confuſio 453.54.& 663.20
Congregare populum 250.6
Congregare verbum 90.40
Connubia illicita 154.51
Conſcientiæ indicium & iudicium 508.50
Conſilium 105.40. & 811.54
Conſilium diuinum 244.51.& 928.20
Conſilium magnum 773.50
Cōſilij & verbi diuini firmitudo 475.35
Conſolationes quæ 678.22
Conſtantia in diuinis iuſſis. 751.1
Conſuetudo 103.14
Conſuetudo hominum 574.4
Conſuetudo & ſocietas 456.8
Contēptio grauis magnus animus 198.41
Conteſtari 795.6
Conticere 710.30
Contra vox 625.2
Contradictio 638.42
Conuentus in porta 351.27
Conuerſio 247.9
Conuerti à via mala 511.1
Conuiuiorum luxus 368.3
Copias expendere 339.48
Copiæ & inopiæ vſus 59.44
Cor quid ſignificet 493.38
Cornua 376.35.& 557.43
Cornu ſonitus 249.55
Correptio diuina 383.42
Corrigendi rationes 50.2
Coruus 695.54
Cubile cogitationum locus 535.40
Culpa diuturna, diuturna pœna 145.45
Cunctatio nocet 502.14
Cupiditas malorum fons 536.8
Cupiditatis incrementa 367.3
Curatio malorum animi 141.51
Currus & equi 850.42
Curſus 243.23.& 646.3
Cuſtodia 653.3
Cuſtos ſanctorum prouidentia 387.24

D

DAVID 883.40
Dauid tabernaculum 343.50
Damaſcus 295.33
Damaſcus Grabbati 323.38
Damaſcus Syriæ caput 843.42
Damnatio impietatis ante diem iudicij etiam 465.32
Debitorum exactio 805.45
Decimatio 113.56
De elocutione 798.42
Defectio 294.38
Defluuium 403.50
Dei benignitas 632.44
Dei conſilium 877.45
Dei conſuetudo in vatum legationibus 417.50
Dei cura erga pios 654.16
Dei cuſtodia tantum certa 621.39
Dei electio 924.20
De idololatria diſputatio 670.35
Dei exercitus 348.42
Dei facultas 877.45
Dei irā placari piorum precibus 383.54
Dei iudicij æquitas 384.21
Dei iuramentum 371.17
Dei iuſtitia, lenitas & ſeueritas 600.26.
Dei lenitas, clementia, iudicium & ſeueritas 829.15
Dei miſericordia & iudicij ſeueritas 415.20
Dei natura & vires 604.33
Dei nomen. 357.28.& 499.8
Dei opus 677.37
Dei poteſtas 414.50
Dei ſalus 211.8
Dei ſpectra ignea 682.10
Dei tutela 284.29
Delectus ad munera 925.29
Deliberationum genus 684.54
Deliciæ duplices 366.54
De mendis in latinis codicibus 859.47
Dementia ex proprietate 649.10
Denarius numerus 373.4
Deo magis quàm hominibus obediendum 393.25
Deo omnia viuunt 663.53
Deorum tutelæ falsò credita 61.50
Deprecari quid ſignificet 824.5
Deprecationis loci 111.45.& 112.19.
De prædeſtinatione 347.15
De præpoſitio 492.14.& 7[illegible].42
De prouidentia cognitione 349.10
Deſiſcentes à religione 707.22

Deſiderabile 614.38
Deſiderata in ſecundo templo 822.25
Deſtinata 645.55
De vatum miraculis 503.17
Deus bonorum auctor 857.2
Deus cæli dominus 675.40
Deus corda ſcrutatur 203.51
Deus exercituum
Deus fide ſe vinci patitur & gaudet 339.52
Deus gentium cultus 939.55
Deus optimus & veraciſſimus 72.43.
Deus paſtor 869.23
Deus pater Iſraël filius 177.43
Deus recedit ab hominibus, ipſorum culpa, rectus 161.20
Dextra 851.15
Dextra Dei 792.9
Dicendi libertas 498.47
Dicere 322.54.& 511.18
Dicta factis firmat Deus 372.33
Dictum מלה 987.12
Dies 425.2.& 889.16
Dies boni 840.34
Dies & tempus quid ſignificent 195.31
Dies malus 366.20
Dies optatiſſimus hominibus 121.7
Difficultas expoſitionis lib. propheticorum 132.6
Dij nulli ſunt 675.44
Diluuium 403.50
Dimitto 836.31
Diſciplina 726.3
Diſciplinarum & artiũ vocabula tranſlata 677.40
Diſcordiæ ponendæ ratio 183.25
Diſperſio gentium 830.32
Diſperſio Iſraelitarum 830.34
Diuina beneficia 313.4
Diuina cura erga improbiſſimorum ambitionem 50.40
Diuina cura in infirmitate 855.17
Diuina exſpectatio certa 631.36
Diuina humanitas 855.22
Diuina miſericordia infinita 631.35
Diuinæ miſericordiæ fides 695.40
Diuina prouidentia conſtans 857.34
Diuina ſeueritas gentium quarundam vaſtatio 422.45
Diuina virtus eiuſq; miniſtri 843.16
Diuina virtus in vniuerſo 413.15
Diuina ſalutis conſilium 458.39
Diuinandi ratio ex coniecturis 545.25
Diuinarum rerum cura humanas tuetur 744.7
Diuinationum formæ & ceremoniæ augurum 100.10
Diuinationũ genera 774.43.& 857.45
Diuini auxilij facultas 491.4
Diuini conſilij argumenta ex naturæ obſeruatione 748.18
Diuini conſilij firmitudo 148.40
Diuini miniſterij cognitio ex viſu ipſo 727.25.
Diuini ſpiritus poſſeſſio 261.2
Diuini iudicij æquitas 476.48
Diuinorum librorum res & verba admiranda 422.30
Diuinorum oraculorum argumenta 398.12
Diuinorũ iudiciorum formulæ 114.12
Dolus 190.7
Dominus 251.6.& 679.1
Dominus Deus 707.42
Dominus exercituum 414.45.524.17 616.17.777.32.& 834.38
Domini Dei nomina 379.31
Domus Dei 823.18
Domus firmitudo 859.22
Domus maior 374.20
Domus minor 374.21
Dona miſericordiæ Dei erga eccleſiã 72.7
Duæ tribus vno nomine 113.56
Duplex effectus ſpiritus 262.7
Duplex piorum ſtatus 856.40
Duplex peruerſitas Iſraëlitarũ 211.15
Duplicis ſententiæ orationes multæ 854.18
Duplex vineæ plantandæ ratio. 528.40

E

ECcleſia 267.44.787.24.849.15 882.27.& 884.15
Eccleſia excellit veterem ſynagogam 557.35
Eccleſia militãs & triumphans. 268.25
Eccleſia populus accinctus 694.3
Eccleſia vna 789.11
Eccleſiæ cauſa ſunt ſacra omnia ſcripta 902.48
Eccleſiæ coactio ex duobus populis 585.38
Eccleſiæ corpus 426.10
Eccleſiæ excitatæ tempeſtas 879.47
Eccleſiæ hoſtes 461.44
Eccleſiæ membra varia 783.55
Eccleſiaſticus 250.11
Eclipſis 323.3
Edumæi 905.43
Effecta 671.26
Effuſio ſpiritus 261.52
Egreſſus 559.34
Eiuſdem ſceleris eadem pœna 318.25
Elchus an fuerit oppidum 547.53
Elchus vnde dictus 597.40
Electio 836.54
Electio ſpiritualis 904.46
Electio temporalis 904.40
Elegia 531.32
Elegiarum ratio 185.43.& 532.35
Elementorum natura 344.18.
Enthuſiaſmos 276.50.& 322.15
Epilogus 164.3
Epiphonema 643.17.& 664.32
Ephraim 199.47
Ephraim pro Iſraël 138.14
Equi 646.2.& 850.42
Equi Dei 685.48
Equi AEgyptij 211.23
Ergo Italicè dunque 530.40
Error 838.42.& 889.4
Erubeſcentia 546.4
Erubeſcentia vitium 663.24
Eruca 336.53
Eſau Edumæi 905.43
Eſau ſcelera 905.5
Eſt replendum 536.21
Et 125.30
Et non 335.31
Euangelium 861.55
Euangelij bellum 457.27
Euangelij communicatio 863.35
Euangelij duplex effectio 563.33
Euangelij pax 899.40
Euangelij victoria 893.44
Euangelij virtus 880.2
Exercitationes 879.55
Ex euentis Dei iudiciũ cognoſci 746.25
Expolitio 651.55

F

Facere verbum 152.10
Facies Dei 118.25
Fama 322.2
Fames 407.9
Fames multis modis accidit 378.11
Familia 423.40
Familiares Deo & remotiores populo conſiderationes 317.45
Felicitas antiquorum 429.30
Femina ad ſuperſtitionem propenſa 332.21
Femina tenero animo 886.31
Feminarum frena 49.55
Femininum genus pro neutro 578.27
Ferrum 552.50
Fertilioris regionis homines corruptiores 128.35
Feſti dies & ſacra lætitiã afferũt 154.7
Feſti regum dies 136.23
Feſtorum dierũ cauſa 61.21.& 803.36
Ficus 234.15.257.28.& 694.33
Fides 119.48.& 841.32
Fides cum pœnitentia cõiuncta 119.29
Fides & opera ſimul 120.3
Fides fundamentum pietatis & virtutum 656.10
Fidei duplex ratio 72.37
Fidei & pietatis officia neceſſaria ad conſequendã Dei miſericordiã 174.15
Fidei ratio altera 73.27
Figulus 873.44
Figurarum vis in oratione 664.20
Filia cœtus gentilitas 558.30
Filia Sion 558.31.& 787.21
Filij Dei 277.13
Filij hominum ibidem
Filij Iſraëlitæ 188.43
Fingere 878.8
Finis religionis via 841.32
Firmitudo 859.22
Firmitudo regnorum & ciuitatum 374.40
Forma denuntiandæ vltionis 616.54
Fortis 315.46

Forti-

Fortitudo 450.32
Fortitudo noſtra Deus 695.46
Fraus 638.10
Fraudis ſtudium 808.21
Fructus 837.10
Fructus diuturniores 233.46
Fructus fugaces 233.50.& 345.54
Fructus opinionibus congruunt 175.13
Fructus regeneratorum 120.27
Fructuum conſideratio 395.50
Fulgur 612.34
Funiculi Dei clementes 180.45
Furari 806.42
Furnus 137.2
Futurum 455.37
Futurum abſolutum 180.32
Futurum pro imperatiuo 150.2
Futurum verbum 129.30

G

GALAAD 863.12
Galgala 344.17
Gaza 846.12
Generis arrogantia 846.26
Genius 649.15
Gentes in plurali numero 49.1
Gentes ſapientiam ad diſſerendum quærunt 674.48
Gentilitas 889.1.
Gentilitas eccleſiæ hoſtis 558.20
Gentilitas filia cœtus 558.30
Gentium cultus 939.29
Gentium euocandarum & repudiandarum diſcrimen 589.1
Gentium ſacrificia 937.35.& 939.8
Gentium vocatio 428.28
Geographia antiqua 863.38
Geographia noua 863.40
Geographiæ ratio 103.40
Geth 365.43
Genus virorum quomodo referatur 744.37
Ghomer 82.36
Gladius 413.45.& 562.39
Glorificatio Dei 747.30
Glorificatio Iudæorum 747.31
Græcia 267.5
Græci 814.18
Græcorum regnum 359.43
Græcorum imperia 775.2
Græcorum ratio antiqua 812.50
Grandinis nocumenta 757.3
Gratia 206.42
Gratia diuina 769.40
Gratia præueniēs & ſubſequēs 258.30
Gratia ſubſequens & præueniens 751.15
Gratiarum diuiſiones 261.26
Gratis 935.10
Gubernator 483.23

H

HABBAKVQ 632.25
Hadrac locus 843.32
Hæreſes 889.5
Haſmonæi 871.3
Hebraicæ cognitionis commoditas 678.2.
Hebraica lingua 252.50.& 396.19
Hemath 377.12.
Herodes 875.31
Hircanus 874.38
Hiſtoria 227.1
Hiſtoria Indicarum occiduarū 646.28
Hiſtoriarum notitia 226.28
Homines 705.40.& 783.52
Homines maledici prouidentiā ſentientes 420.23
Homines odio habent malorum mutationes 390.25
Homines rebus ſecūdis deſipiūt 648.55
Homines ſibi malum maturant & ſolicitant 566.12
Homines ſua culpa peccant 905.5
Homo aut ſimile, aut inferius ſibi facit 671.2
Hominis præſtantia 671.28
Hominum ad vitia propenſio 135.31
Hominum auxilia 211.6
Hominum bellum & malitia 847.25
hominum inſolentia 351.9
Hominum res 844.13
Homonyma 51.10
Hordeum 82.46
Horti 336.50
Hoſtes Sanctorum 386.10
Humana prædictio incerta 857.25
Humana prudentia 387.29
Humana ſapientia 937.46
Humana ſimulatio 368.52
Humana ſocordia 338.23
Humana vita 862.44
Humana vitioſitas 829.19
Humanæ potentiæ imbecillitas 614.10
Humani ingenij inſtituendi ratio 172.2
Humani ſpiritus capacitas 877.30
Humani iudicij ratio perturbata & ſuperba 849.54
Humanum genus idem 899.3
Humanus apparatus illuditur 850.25
Humiliari 575.5
Hypothetica 419.17

I

IACOB 325.19.370.29.& 507.28
Iacob Iſraël 86.16.& 546.45
Iacobi & Eſau figura 460.20
Iacobi viſum quid portenderit 588.15
Iambus pes 642.55
Idololatria quomodo extirpatur 509.50
Idololatriæ ruina 565.26
Idololatriæ ſtudium 164.53
Idumæorum calamitates duæ 452.8
Idumæorum natio 442.48
Idumæorum res 729.55
Iecur 784.50
Ieiunia antiqua 504.31
Ieiunia quædam priuata 825.1
Ieiunij publici cauſa & conſilium 824.32
Ieiunium 247.10
Ieroboam ex tribu Ephraim 106.32
Ieroſolyma Iudæ facies 611.1
Ieruſalem 247.10
Ieruſalem gemina 268.18.& 267.50
Ieruſalem noua 785.24
Ieruſalem ſancta ciuitas 876.20
Ieruſalem vetus 785.21
Ieſuagh 695.28
Ieſus ſacerdos quando mortuus 791.35
Ignis 137.17.152.5.507.14.& 808.18
Ignis efficientia 784.33
Ignis Euangelij virtus 461.26
Ignis genus peſtis 381.16
Ignis natura 713.40.& 882.1
Ignorantia 839.42
Imperiorum orbis exitus 782.38
Imperiorum rationes 812.35
Impia cogitatio de diuina prouidentia 538.24
Impietatis cauſa 676.28
Implere 853.18
Improborum mors 266.20
Improborum ſententia 655.50
Incenſum accendere 63.28
Incertitudo 777.38
Inceſtus 310.33
Incrementum Figura 642.39
Incurabilis morbi ſignum 134.35
Indeclinabiles voces 90.35
In domo 531.40
Inductio perſonarum 795.43
Infernus 659.32
In finem 640.47
Infirmitas 896.45
Iniquitas 794.16.310.12.133.1
Iniquitas rerum publicarum ruina 366.25
Initium 559.49
Iniuria publica 617.8
Iniuriæ publicæ nocumenta 402.40
Iniuria pœnas accelerat 309.20
Iniuriarum capita ex affectionibus animi 638.4
Iniuriarum genera duo 617.13
Iniuriarum genera ſex 306.48
In medio populi eſſe 783.36
Inſtrumenta 99.40
Intelligens quis 217.20
Interceſſiones & preces vtiles 318.23
Interrogatio 418.50.528.1.573.27
Interrogatio ad inſultationem 205.20
Interrogatio negans 930.6
Inter veſtibulum & altare 250.39
Ioannes Baptiſta 883.52
Ioannes Bouius 252.35
Ionæ figura de Chriſto 491.46
Ioppe 478.6
Ioſeph 370.37
Ire verbum 487.44

Ironia 734.4
Irridetur, qui ſpōte improbi ſunt 152.30
Iſaac 589.1
Iſaiæ pater 704.38
Iſraël 325.24. 339.53. & 507.42.
Iſraël & Edom nomina 428.2
Iſraelis & Edom comparatio 426.20
Iſraelis res 844.14
Iſraelis terræ fœcunditas 695.9
Iſraelis terminus 461.37
Iſraelitarum condicio 857.18
Iſraelitarum cōdicio poſt caſum 143.15
Iſraelitarum diſperſio 188.15
Iſraelitarum ignorantia 406.47
Iſraelitarum miſeria 359.14. & 431.12
Iſraeliticarū rerum inclinationes 115.40
Iſraelitarum reuocatio 861.24
Iſraelitarum ſecundum carnem condicio præſens 861.8
Iſraelitarum ſtatus 161.30
Iſraelitarum vmbra 852.25
Iſraelitica regio 62.45
Iter 612.35
Itinera ſeculi 683.34
Itineris impediendi ratio 57.32
Iubilæus 239.21
Iucunda vita publica 405.30
Iuda 884.15
Iudaica religio & Chriſtiana 841.53
Iudaicæ captiuitatis tempus 744.8
Iudæa montibus frequens 151.52
Iudæi Iſraelitæ 789.24
Iudæorum argumenta aduerſus Chriſtum 560.34
Iudæorum calamitates 359.22
Iudæorum & Chriſtianorum differentia 885.11
Iudæorum exercitatio 581.48
Iudæorum importuna condicio 869.4
Iudæorum tranſmigratio ad Babylonem 365.21
Iudæus verus 842.7
Iudicij diuini æquitas 307.18. 106.20. 142.50. & 143.1
Iudicij diuini formulæ 97.57
Iudicij diuini ratio 266.22
Iudiciorum Dei æquitas 199.5. 324.6. & 383.50
Iudiciorum gradus 327.15
Iudicium 375.54. 543.24. 546.40. 638.14. & 640.33
Iudicium Dei 170.44. & 194.5
Iudicium edi 325.3
Iudicium pacis 839.17
Iumenta 783.23
Iumentorum ſymbola 903.53
Iuramenta 408.38
Iuramenta religionem arguunt 706.40
Iuramentorum materia 167.13
Iuramentorum negligentia 807.3
Iurandi forma 408.49
Iurare 866.42
Iurare in anima 371.25
Iurgium 381.1
Iuſtificatio 635.47
Iuſtificatus 72.32
Iuſtitia 375.54. 381.1. & 778.35
Iuſtitia diuina 111.28. 174.45. & 824.50
Iuſtitia æternorum 636.1
Iuſtitia, & iudicium res publicas conſeruant 378.43
Iuſtitia fidelium 636.8
Iuſtitia humana 635.20
Iuſtitiæ partes duæ 398.45
Iuſtitiæ rationes duæ 173.41
Iuſtitiæ rationes iuſtus iuſtificatus 72.32
Iuſtus 72.32. & 173.40
Iuuenca 104.45

L

LABOR 634.46
Laboro 339.52
Lacus 852.22
Lamentationum interpretatio 537.35
Lapides 423.10. & 855.38
Lapides fundæ 854.51
Lapis Chriſtus 801.12
Lapis primus & poſtremus 802.25
Lapis reprobatus 802.38
Lectionis & partitionis capita 751.33
Lectionum continuatio 856.19
Leæna & pardus 203.31
Legis auctoritas & fides 829.40
Leo 204.15. 318.40. 359.28. & 564.14
Leones 724.48
Leonis natura 323.24
Leonum nomina & naturæ 117.12
Lætitia, exultatio 152.50
Lætitæ popularis tempora 152.15
Letheco menſura 82.43
Lex antiqua & noua 552.15
Libanus 669.47. & 863.19. & 864.44
Libanus Ieroſolyma 866.14
Libanus mons 214.12
Liberatio ex AEgypto, eiuſque ſignificatio 585.15
Libertas dicendi hominibus odioſa 351.45
Licentia pietatis nomine inducta
Limen 720.49
Limen arroganter tranſire 709.12
Linguarum varietas in ſententia reddenda 90.2
Linguarum vſus 61.39
Loca gentibus cur ſacra 101.1
Locorum & vrbium memoratio 525.42
Locorum notatio & nomina 559.12. & 783.13
Locorum oportunitas 129.20
Locuſta 228.6. 254.10. & 336.33
Loqui 511.15
Lucena 464.2
Lugentium habitus 405.15
Lugere 233.14
Lugubres dies mortuorum 154.25
Lumbi 611.12
Lumen Chriſti 582.20
Lunatio 871.50
Lupus 646.35. & 724.49
Lutum 423.28. & 661.11
Luxuries vitæ 366.46
Luxus feminarum 328.7

M

MACHOMETVS 813.12. & 889.33.
Magedo vrbs 886.10
Magiſtratus 866.12
Magiſtratuū culpa nocēs populi 858.27
Magiſtratuū ignorātia nō excuſat 543.1
Magna mala ex paruis initijs 133.39
Magnarū rerū grauiſsimus caſus 622.3
Magnæ potentiæ exitus ignominioſus 618.50
Magna ſacrorum librorum eloquentia & grauitas 201.20
Malachiæ nomen 920.20
Magnus 578.25
Maledictio 806.22
Maleficiorum exitus 661.35
Malè partorum exitus 322.41
Malitia 476.10. 511.23. & 839.32
Malitioſa calliditas hominum 388.34
Malorum concordia 902.35
Malum culpæ & pœnæ 320.16
Malum grauiſsimum inſuetis 342.45
Malum hominibus ex culpa 451.41
Manum extendere 705.53
Manus ſignificatio 508.31. & 688.54
Mareſſa vrbs 524.47
Maris profundum 587.45
Maroth 532.41
Maſculus 939.42
Mathathæi familia 792.14
Matthiæ locus 559.27
Medica prognoſtica 902.15
Medicorum officium 57.10
Medium 680.14
Medium amorum 680.4
Menſis 772.23. & 871.54
Menſis Ab 112.32
Menſis certus index diuini iudicij aduerſus Iſraelitas 113.1
Menſis ſexti dies prima 767.35
Menſtruatio 887.27
Mentis perturbatio ex metu vel dolore 404.33
Mercator 194.29
Mercatura 478.52
Meſsias verus 884.55
Meſsiæ ab antiquis definitio 884.53
Metonymia 681.28
Milites meretricibus aſſueſcūt 530.4
Militum & exercituum ratio 243.7
Mimoſis 158.18. 205.26. & 375.2
Minarum Dei cataſtrophe 63.44
Minas Dei euentu carere Deus cupit 687.3
Minatio 531.32
Minhha 935.20
Miniſtri Dei 601.25. & 778.31
Miniſtri Eccleſiæ 855.27

Mi-

Miniſtrorum animi & ſtudia 351.34
Miniſtrorum publicorum ordines quatuor 724.30
Miracula 491.33
Miſericordia 57.14.194.5.347.10.680.28.&928.51.
Miſericordia Dei 50.44.& 87.44 & 170.37
Miſericordia & lenitas Dei 587.7
Miſericordia & iuſtitia 130.32
Miſericordia perpetua eſt 125.8
Miſericordia ſemper in oportunitate 655.10
Miſericordiæ definitio 123.19
Miſericordiæ & iuſtitiæ rationes 117.52
Miſericordiæ magnitudo 174.23
Miſpat mons 109.3
Moab 305.25
Modeſtia 804.5
Moſis vaticiniorum laudatio 443.22
Monarchia nulla futura 812.25
Mons Oliuarum 898.35
Mons religionem ſignificat 551.5
Mons Sion 465.16
Mons ſanctus 239.43
Montana 328.20
Montes 101.9.688.5.& 812.1
Montes appellati 567.24
Montes colles 683.25
Montes venatione abundant 109.6
Montis Dei altitudo 551.23
Montium natura 801.1
Mores 199.35
Mors 862.45
Mors Dei miniſtra 682.30
Mors inexpugnabilis 659.18
Morbi ex proſperitate 57.12
Mortis nomina 682.40
Mortui cum Chriſto 693.45
Mos expugnatorum 375.15
Mulieres 327.41
Mūdi æternitas falſo exiſtimata 904.37
Munia publica ad publicam vtilitatem 579.51
Muri 712.43
Muſicæ genera 369.20
Muſicæ ratio 368.27
Muſicæ vſus 369.15
Mutatio & innouatio naturæ 884.50
Mutationes rerum Deo curæ 448.5
Myſteriorum indicatio & interpretatio 584.50

N

NABVCHODONOSORIS *epitheton* 610.44
Naturalium rerum vſus 349.39
Naturæ obedientia 335.33
Naues antiquæ 488.45
Nazareari 825.26
Negatiua vniuerſalis 674.35
Nilus 415.6
Nimrod tyrannus 563.3
Ninias 477.28
Niniue 499.31 & 720.13
Niniuæ vrbis conditores 596.6
Nomen 727.10.& 864.37
Nomen arcanum Dei 193.40
Nomen Dei ineffabile apud gētes 503.1
Nomen Prophetæ de Idumæis 443.14
Nomina 772.24
Nomina diuina 184.44
Nomina ex muneribus impoſita 823.43
Nominis proprij appellatio cauſa humilitatis 389.3
Nominum partium mundi ſignificatio 898.45
Nominum reducendorum ratio 463.12
Nominum varietas 505.2
Noui teſtamenti ætas aurea 836.44
Noui teſtamenti felicitas 212.51
Nouum teſtamentum 785.5
Nox 899.17
Nubes matutina 202.19
Nuditas 530.9
Nullum verbum otioſum in ſacris libris 320.36
Numen 59.15
Numerorum collectio 661.45
Numinum religiones quibus modis auctæ 151.45
Numiſmata 143.31
Nunc 934.6.& 112.39
Nunc exhortantis 752.54
Nunc illatio 555.49
Nuntiatio 679.25
Nuntius 934.6

O

OBSERVATIO *ſtudium* 804.5
Oculi 844.36
Oculi Dei 413.50
Oculus Dei prouidentio 786.35
Oculus Domini 802.55
Odioſa imprecatio 358.21
Odor 214.11
Odor grauis 337.46
Odium in poſteros Iudæorum Chriſtianos non probandum 456.46
Officij ratio duplex 929.29
Officiorum genera tria in pietate 87.34
Olei vſus 575.34
Oleum 234.16
Olfactus 337.40
Oliua 214.2
Omnes 109.33
Omne vt ſit vniuerſale 705.3
Omnia à Deo gubernari 802.54
Omnia diuino conſilio regi 683.44
Onager 148.26
Onus 330.39.631.30.843.20.& 877.17
Operari 642.49
Opibus & diuitijs puniuntur homines 642.4
Opiniones alienæ euellendæ 783.25
Oppida vrbibus ſalubriora 564.48
Optimorum victus 154.7
Oracula prophetarum certiſſima 644.12
Oratio 677.2
Orationes 778.24
Orationis fructus 251.38
Orationum piarum exitus 585.3
Orationum vis 632.44
Orbis partes 719.30
Orbis terræ 852.23
Ordo diſtinctus in religionis ordine 706.32
Ordo in acie 243.49
Oriens 796.18
Os oris 545.4
Oues 105.43

P

PALÆSTINA 843.56.
Palæſtini 321.38
Parabolam ſumere 660.29
Paradiſus 128.1.& 555.10
Paranomaſiæ & alluſiones 532.10
Parcere 251.46
Pardi 646.13
Parentum amor 890.37
Paſtio 233.41
Paſtor prudens 875.16
Paſtor ſtultus ibidem
Paſtores 293.17.& 379.10
Paſtorum officium 392.37
Paterna doctrina 226.45
Patriæ notatio 204.40
Pauoris effectus 586.40
Pax 840.42
Pax Chriſti 562.21
Pax & ſecuritas filiorum Dei 69.50
Pax vera 552.45
Peccata peccati corpus 790.35
Peccatum 887.27
Peccatum à Deo auertit homines 94.6
Peccatum peccati pœna 101.36
Peccatum pro hoſtia 95.44
Peccatum voluntarium eſt 454.44
Pecuaria res 808.1
Peculiaris Dei populus 786.40
Pecuniæ conficiendæ modi 543.44
Pedes Dei 898.32
Pedum 870.24
Penuria verbi Dei 406.14
Permutatio figura 75.12
Perpendiculum 383.16
Perpetua lectio 751.30
Perſarum imperium 359.40
Perſarum mutatio 536.46
Perſæ 814.15
Perſecutiones Eccleſiæ 896.9
Perſonarum mutatio 536.46
Pertinacia 115.17
Peſtis cauſa 381.43
Petrus Villegas pictor inſignis 277.38
Phalera 906.17
Phanum 101.12
Pharam 681.19
Philoſophorum viæ 551.55
Pictura 227.30
Pietas præponenda 890.44
Pietatis conſuetudo 495.42

Vates quindecim de reſtitutione Iudæorum prædixêre 82.14
Vaticiniorum cauſa 767.6
Vaticiniorum certitudo 177.4
Vaticiniorum obſcuritas 774.22.
Vaticinium 313.33
Vatum diligentia & exitus 123.33
Vatum exordia quædam ad magnam ſalutem cauendam 260.50
Vatum prædictiones diuinæ prouidentiæ argumenta 116.54
Væ 617.12
Velox 315.45
Venatio pro bello 377.5
Venatores 376.53
Venter 693.9
Vera & falſa doctrina diſtincta 891.7
Verba bona 903.1
Verba inania 158.23
Verba lugubria 373.40
Verba artiũ propria& ſimplicia 740.34
Verbum 505.43
Verbum cauſa 524.35
Verbum Domini 475.22
Verbum Domini eiusque efficientia 552.35
Veritas Dei 87.4. 834. 50. & 840. 42.
Veritas populi 834.53
Veritatem dare 588.35
Veritatis euangelij lux & commoditas 890.12
Veritatis & ſapientiæ victoria 158.42
Verorum & popularium prophetarum differentiæ 157.45
Verſio vulgata 693.35
Veruntamen 194.42
Veſtes regiæ 505.54
Veſtium notatio 708.38
Veſtium ſciſſio 247.16
Vetatio figura 455 32.
Veteris & noui teſtamenti ſancti 883 44.
Via Gallicana 409.45
Victoria euangelij 557.55
Victoria ſpiritualis 574.21
Victoris & victi condicio 273.8
Victorum ſuperborum inſultatio in victos grauiſſima eſt 667.24
Videre in aliquem 582.53
Viæ Domini 551.53
Vindicatio 582.8
Vinea 234.15. & 837.15
Vini in ſacrificijs vſus 154.18
Vini mixtiones 99.8
Vini vis 658.28
Violentum contra naturam 663.56
Vir 243.54. 482. 4. 502. 32.& 833. 38.
Vir relatiuum 61.12
Virgo 342.42
Virgo Chriſti mater. 635.28
Virtutem omnem in Deo eminenter eſſe 170.27
Virtutis cultus 176.50
Virtus perpetua 363.15
Virtutum & vitiorum bellum 385.50
Vis 194.46.634.24.811.55.
Viſio 262.45.525.48. & 631.45.
Viſitare 97.40.151.2.158.32.708. 54.858.51. & 859.16.
Viſus certiſſimus 585 53
Viſus ſenſus 582.51.& 688.9
Vitæ humanæ prudenter & feliciter inſtituendæ ratio 727.5
Vites collibus gaudent 214.43
Vitis 257.28
Vitioſum debile 939.52
Vmbrarum & plantarum natura 514.52
Vnguenta 370.14
Vnigeniti luctus 405.28
Vocare 788.12
Vocatio 836.55
Voces lamentis aptæ 530.38
vocula conuerſiua 654.5
Volatilia 705.30
Volumen 805.38
Volumen ſine altitudine 806.3
Voluntas ſigni & beneplaciti 511.38
Voluntariæ oblationes 333.51
Votum 939.48
Vrbes apertæ 784.16
Vrbes ſacræ 128.49
Vrbis ſitus 709.39
Vredo 336.33
Vrſa 203.36
Vrſus 359.28
Vſura tributum 543.47
Vſus noſter ex antiquis rebus 789.30
Vt, affirmat 496.8
Vuæ ficus 62.23
Vulgus 455.48
Vulgi ingenium 94.38.& 111.2
Vultus fingendi artifex

Z

Zacharias 828.48
Zelus 779.14
Zeugma 684.46
Zorobabel oriens dicitur 817.17
Zorobabelis electio quid 759.14

ANTVVERPIÆ EXCVDEBAT CHRI-
STOPHORVS PLANTINVS REGIVS
PROTOTYPOGRAPHVS, ANNO
cIↃ. IↃ. LXX. MENSE DECEMB.

i20264549

BENEDICT.
Ariæ Montani
in 12 Profetas
Minores